CORPUS

JURIS CIVILIS ROMANI,

IN QUO

INSTITUTIONES, DIGESTA AD CODICEM FLORENTINUM EMENDATA, CODEX & NOVELLÆ,

NÉC NON

JUSTINIANI EDICTA,

LEONIS & aliorum Imperatorum Novellæ, Canones Apostolorum, Feudorum Libri, Leges XII. Tabb. & alia ad Jurisprudentiam Ante-Justinianeam pertinentia scripta, cum optimis quibusque editionibus collata exhibentur

CUM NOTIS INTEGRIS

DIONYSII GOTHOFREDI,

QUIBUS

FRANCISCI MODII,

ET ALIÆ ALIORUM JCTORUM CELEBERRIMORUM,

Pauli receptæ Sententiæ cum selectis notis J. CUJACII ; *& sparsim ad universum Corpus*

ANTONII ANSELMO A. F. A. N. JC. ANTUERP.

Observationes singulares, Remissiones & Notæ Juris Civilis, Canonici, & Novissimi ac in Praxi recepti differentiam continentes

ACCESSERUNT,

Opera & Studio

SIMONIS VAN LEEUWEN JC. LUGD. BAT.

ADDITI QUOQUE LOCIS CONVENIENTIBUS

INDICES TITULORUM AC LEGUM EMENDATISSIMI;

PRÆMISSA EST

HISTORIA ET CHRONOLOGIA JURIS CIVILIS ROMANI,

QUÆ SINGULARI METHODO LEGUM LATARUM TEMPUS DESIGNAT,

Editio nova omni qua licuit cura atque labore indefesso, in Notis præcipue accurate & diligenter examinatis a quamplurimis mendis falsisque allegationibus repurgata & correcta; & in quatuor Tomos distributa.

TOMUS PRIMUS

Qui amplectitur Institutiones, & primos Libros XXVII. Pandectarum.

MF

COLONIÆ MUNATIANÆ

Sumptibus FRATRUM DE TOURNES

M. DCC. XC.

HISTORIA
JURIS ROMANO
JUSTINIANEI CHRONOLOGICA

QUÆ

LEGUM ROMANARUM ORIGINES JURISQUE ROMANI MUTATIONES ET HARUM CAUSAS AC MODUM IN COMPENDIO ENARRAT

ATQUE

ULTRA D. JUSTINIANI TEMPORA AD PROXIMAM NOBIS ÆTATEM PROGREDITUR.

EAM EXCIPIT

CHRONOLOGIA LEGUM ET JURIS

IN QUA

TEMPORA LEGUM, SENATUS CONSULTORUM,

CONSTITUTIONUM IMPERIALIUM, JURECONSULTORUM SUCCESSIONES, NOMINA, SCRIPTA ET LEGES EXCERPTÆ, TAM DIGESTORUM, QUAM CODICIS LEGIBUS NEC NON NOVELLIS CONSTITUTIONIBUS AD SUÆ ORIGINIS ANNOS RELATIS, FASTISQUE CONSULARIBUS EMENDATIS RECENSENTUR.

ITA

UT AD LEGUM JUSTINIANEARUM INTERPRETATIONEM EGREGIE INSERVIRE POSSIT.

PRÆMONITIO
DE UTILITATE EX SUBSEQUENTI CHRONOLOGIA
JURIS CAPIENDA.

Leges romanas intelligere, easque rite interpretari non leve negotium est, sed magnum ingenii acumen, & ingentem litterarum ac imprimis historicæ notitiæ apparatum requirit. Quam misere lapsi sint, & in qua de via aberraverint, qui his luminibus destituti legum romanarum pelagum ingressi sunt, docent vasta jurisconsultorum scripta, qui primi in Italia & aliis occidentalis plagæ regionibus surgentis juris romani codices acceperunt, quorumque ferream diligentiam, ingeniique subtilitatem admirantes, jejunas & a veritate abludentes interpretationes videre solemus. Ea tamen seculi istius erat infelicitas, ut fontes adhuc laterent, omnia densissimis tenebris immersa essent, & ita gravissimus mediorum, quæ ad interpretanda jura romana faciebant, esset defectus. De hoc querendi nulla seculo nostro relicta est causa: protracta sunt omnis antiquitatis monumenta & in illustri loco posita, ut levioris operæ rerum notitia haberi possit. Non excusanda igitur hodie illorum est negligentia, qui ad legum sacra illotis adhuc manibus accedunt, & crassissima rei romanæ ignorantia laborantes, legum sensus excutere deque illis magna cum fiducia disserere audent. Sunt tamen prolixioria sua scientia ita inflati & insigni, ut antiquitatum & historiæ solidiorem cognitionem, tanquam rem alienam rejicere, ex solo ingenio sapere & legum sensus ex illo effingere, eosque aliquando dictatoria quadam auctoritate aliis obtrudere non erubescant. Hos suo sensu abundare permittimus, cum non desint alii, qui saniora principia amplexi, æstimare noverint media, quæ historia juris ad genuinam legum interpretationem suppeditat. Quis enim non intelliget, quantum in indaganda sententia alterius prodesse possit notitia conditionis & ut loqui solemus circumstantiarum, in quibus loquens fuit constitutus. An vero se aliter in legum explicatione haberet, ubi primaria interpretationis pars est, scire, quis legis fuerit auctor, ad quem directa, qua de causa lata, quæ si docere possis, omnem lapidem movisti. Unde autem hanc scientiam haurire possumus, quam ex historia juris & legum, quæ legislatoris conditionem, intentionem, legis originem, scopum mutationemque, dirigere & clarissime exhibere solet, sed non est, cur multa hic congeram & prolixe historiæ juris utilitatem commendem, cum Virorum doctissimorum admonitiones in publicum prodeant, & eorum scripta sufficienter eam loquantur. Id dicam, quid in præsenti Codicis juris editione, respectu historiæ juris fuerit præstitum. Mens fuit legum studiosis, quorum plerumque prima cura esse solet, ut Corpus Juris Civilis sibi comparent, statim ab istius fronte monere, ut ab historia legum studium ordiantur, cum historiæ continuent & ex illa optimum bonæ interpretationis præsidium petant. In eorum igitur favorem JURIS HISTORIAM CHRONOLOGICAM ex diversis iisque optimis auctoribus collectam præmisimus. Fundamenti loco fuit, Doctissimi Jurisconsulti Bituricensis FRANCISCI BROEI brevis chronologica juris historia, quam expositionibus in Imp. Justiniani Institutionum Libros IV. addidit. Ea enim, cum se sua brevitate, elegantia & animadversionum doctarum copia commendet, digna nobis visa, ut pluribus commodis inservitura: hinc huc translata, & ex junioribus JCtorum observationibus emendata, auctaque, nec non ad sublevandam memoriæ imbecillitatem in periodos distincta est. Certi sumus, illos, qui breviorem hanc historiam sibi familiarem reddiderint, prolixiora legum volumina non absque insigni facilitate tractaturos esse. Hanc excipit CHRONOLOGIA LEGUM ET JURIS i. e. omnis historiæ juris & legum compendium, quod ex Labitti, Antonii Augustini, Freymonii, Contii, Giphanii, Freheri aliorumque scriptis compilatum & in eum ordinem redactum est, ut tempus legum latarum, magistratuum introductorum, Jureconsultorum, qui vixerunt, nec non Legislatorum ævum, primo quasi intuitu in oculos incurrant. Fasti consulares, quos Onuphrius Panvinius, Pighius, Sigonius, Norisius, Baronius, Pagius, Relandus, aliique Viri in antiquitatibus versatissimi exhibuerunt, ex illorum observationibus emendati sunt. Rem forte non inutilem fecimus &, ut speramus, rei gratam, quia ex sententia summorum Virorum in explicandis legibus, plerumque ad statum reipublicæ & ad specialia quandoque facta absque historia lumine interpreti incognita, se referentibus, hoc filo ariadneo uti volunt. Patet ex his tabulis jurium & legum progressus, earum mutatio & ab antiquissimis institutis ad recentissimas constitutiones profectio. Multas enim jurisprudentia romana æque ac respublica passa est vicissitudines. Jacta legum sunt fundamenta sub regibus, qui dominorum & parentum potestatem in præjudicium imperantium nimis extendentes posterioribus legislatoribus materiam sanciendarum legum, quibus effrena plane potestates continerentur, amplissimam dederunt. Ejectis regibus, non evaluerunt regia instituta, quæ quoad maximam partem totius populi consensu introducta erant & quasi in ejus naturam abierant. Premebant incommoda juris consuetudinarii hoc tempore Romanos, qui republica in partes divisa, potestatque legislatoria admodum dubia, legum curam non quidem neglexerunt; magna tamen bonarum legum ferendarum impotentia laborabant. Leges, quas rogabantur, magis ad jus publicum, quam privatum pertinebant, cujus fons erant Leges XII. Tabb. de quarum justitia & prudentia ipsi Romani, teste Gellio, diversissimas fovebant sententias. Jus privatum jureconsultorum sententiis & Magistratuum edictis acquiescebat, quorum illi sub mitis & modestæ interpretationis, hi jurisdictionis titulo sensim legislatorum auctoritatem occupabant & negotia privatorum innumeris subtilitatibus involvebant. Ruente tandem republica sub Imperatorum potestatem, leges privatæ mirum in modum mutatæ sunt: serebant primi Imperatores statuenda graviores pœnas in crimina, quæ in rebus publicis liberis leviter puniri solent: terminos potestatum, quas cives romani in liberos & servos exercebant, angustiores reddebant: magistratuum jurisdictionem circumscribebant, & Jureconsultorum auctoritatem enervabant. Hæc pedetentim fiebant, retenta primis temporibus antiquæ status specie aliqua. Hadrianus apertius loqui incipiebat, qui quoque Prætorum edictis & antiquo juri prope fatalis fuit. Prœiverat suo exemplo successoribus, qui imperatorii tituli memores, novas constitutiones quotidie effundebant. Insignem juris romani mutationem attulit christiana religio, quæ non solum abolitionem juris, quod paganismo infectum erat, urgebat, verum etiam aliquanta mitius efficiebat: aderant quoque Clerici, qui ædificium judicii ecclesiastici in ruinis jurisdictionis veteris excitare laborabant. Theodosius Junior aliam plane faciem, Codicem suum compilando, induxit jurisprudentiæ, qui quoque primus pene de minuendis testamentorum, contractuum atque judiciorum solemnitatibus, quæ dimidiam juris romani partem conficiebant, serio meditatus est. Sed expectabant adhuc jura & leges romanæ JUSTINIANUM, Principem gloriæ cupidissimum, alterum Romanorum Numam, cujus circa jurisprudentiam romanam suscepti conatus ex vastissimis voluminibus, quæ ad nostram ætatem non sine maxima Justiniani nominis gloria pervenerunt, abunde constant. Hic tribus libris vagam & incertam romanorum jurisprudentiam inclusit. Perviverant tot secula, quæ Justinianeum ævum præcesserant, hoc unus, quod innumeras leges, innumera volumina, innumeras constitutiones in aliquot libros redegit, quo ordine, quo successu jam dicere locus non est. Extiterunt hi libri aliquot abhinc seculis viros ingenii perspicacissimi & stupenda eruditionis, qui tamen non raro in egregio litterarum apparatu, quo insti ullis fuerunt, de magnis difficultatibus conquesti sunt. Confluxit in hoc corpore omne jus romanum, quod in confusione tali, ut antiqua novis, nova antiquis fuerint mixta, respiciente adhuc jurisprudentia novissima ad antiquiora juris principia. Operæ igitur pretium est, ut hæ romanorum sanctiones ad sua tempora reducantur, ut earum natales, auctores & finem contemplari; ab hac autem consideratione bonæ interpretationis subsidia acquirere possimus. Et ita non inutilis præsens esse poterit juris chronologia. Docet illa, quando in republica insignis aliqua mutatio acciderit, quando & quo auctore lex, plebiscitum, senatusconsultum fuerit latum, quando novum jus constitutum, celebriores prudentes vixerint, quorum sententiæ vel in Digestis recensentur, vel in eorum scriptis a juris collectoribus excerptæ sunt. JACOBI LABITTI legum indice usi fuimus, quem in quibusdam levis correximus, quædam supplevimus. Usum ipsius Labitti verbis describamus. Primus, inquit, in his illius usus erit, quod ex

„ *singulorum eorundem inscriptione capitum dispensi & accurata comparatione*
„ *singulorum librorum comprehensio & summa quadam colligi, & eorum quæ-*
„ *stio in universum velut oculis subjici, tum ex ita multarum legum genuina*
„ *interpretatio peti poterit. Secundus hic erit, quod propter inscriptionum &*
„ *quæstionum similitudinem, quæ diversa, & in varios titulos digesta sunt,*
„ *legum capita pleraque recte & commode rursus coniungentur, & ita continuata*
„ *quæstionis quædam tractatio percipietur. Nonnunquam vero & si commode*
„ *conjungi non poterunt, id tamen inscriptionum similitudo præstabit, ut*
„ *alia ex aliis propemodum pendere dignoscantur, & lucem atque interpretatio-*
„ *nem capiant. His & hunc tertium addimus; quod non parum quandoque*
„ *juvabit, omnia singulorum Jurisconsultorum fragmenta, in unum collecta*
„ *cernere, quæ, qui seorsim legat, qua singuli juris tractandi ratione usi fue-*
„ *rint, quem in edictis, legibus, Senatusconsultis interpretandis, quem in*
„ *respondendo de jure ordinem ac methodum servaverint, quam loquendi ratio-*
„ *nem sibi propriam atque familiarem usurparint, quam perpetuo sibi constite-*
„ *rint, quam sæpe in eadem quæstione tractanda, cum aliis consenserint, quam*
„ *sæpe etiam & in quibus dissenserint facile intelliget. Ad eum vero usum &*
„ *hoc accedit, quibus alii aliorum sententias adferant, sunt revocandi, quos*
„ *accuratissime, ut docent solidiose, nullo, quantum fieri potuit, omisso no-*
„ *tavimus. Quanquam & horum locorum præcipuus atque ideo Indicis nostri*
„ *quartus hic usus erit, ut, quod ab uno jurisconsulto aliquo legis capite*
„ *scriptum est; idem ab alio vel iisdem omnino, vel diversis verbis nonnun-*
„ *quam clarioribus & apertioribus aut notato loco, aut auctore tantum laudato,*
„ *relatum esse deprehendamus, ut ita loca quam plurima inter se conferre pos-*
„ *sint, & abscura illustrari & depravata emendari. Nec vero vel ejusdem aucto-*
„ *ris verba eadem repetita legere, vel sententiam eandem varie explicatam ple-*
„ *rumque videre, aut inutile erit aut injucundum. Ea porro omnia, quæ di-*
„ *ximus, legum, quæ cum aliis pugnare videntur, vera atque facilis conci-*
„ *liatio sæpe consequetur. Hactenus Labittus.* Eadem ratione Codicis leges ex Principum constitutionibus decerptas exhibuimus, easque ad tempora cujusvis Imperatoris indicantibus illud in- & sub-scriptionibus legis retulimus, quem laborem Freymonius in Symphonia juris, Jac. Gothofredus in immortali opere ad Codicem Theodosianum, & Hadrianus Relandus in nitidissima Fastorum Consularium editione juverunt. Finivimus cum Imperatoris Justiniani morte: hic enim Jurisprudentia romana, quæ in oriente ab Imperatoribus usque ad excidium urbis Constantinopolitanæ perpetuis mutationibus vexata fuit, in accidente substitit.

HISTO-

HISTORIA
JURIS ROMANI CHRONOLOGICA.

§. 1. Romuli gesta: ejus instituta; jura populi circa leges. Leges curiatæ. §. 2. Servi; Tullii gesta. Leges centuriatæ. §. 3. Collectio LL. Regiarum Sext. Papirius. Jus civile Papirianum. §. 4. Fragmenta LL. Regiarum. Figmentum Fr. Balduini. Numæ legum auctor. Ejus leges. Servius Tullius. L. Tarquinius Superbus. §. 5. Consularis potestas. Leges regiæ non abolitæ, comitia centuriata leges consulares. §. 6 Historia comitiorum. §. 7. Legum & Plebiscitorum differentia. Tribunitiæ potestas. Voluntas populi lex erat. §. 8. Sententia JCtorum circa voc. legis. §. 9. Rogatio legum. §. 10. Historia LL. XII. Tab. quamdiu hæ leges superstites fuerint: fragmenta. §. 11. Conditio LL. XII. Tabb. §. 12. Historia JCtorum. Differentia responsorum & legum. Origo juris civilis. §. 13. Classes JCtorum. §. 14. JCti stante republica. §. 15. Divisio specialior JCtorum. §. 16. JCti sub Imperatoribus. §. 17. Imperii initium. Dissimulatio priorum Imperatorum. Historia legis regiæ. Comitia sub Imperatoribus Leges Juliæ. §. 18. Sublata comitia. JCti consiliarii principum. §. 19. Sectæ JCtorum. §. 20. JCti Principum auctoritate respondent. Eorum differentiæ. §. 21. Sub Hadriano valde mutata jurisprudentia romana. Collectio edictorum. Perpetui edicti historia. §. 22. JCtorum commentarii in edictum perpetuum. JCti qui sub Severo vixerunt. §. 23. Silentium JCtorum circa Gordiani tempora. §. 24. Constantini M. gesta. Multitudo constitutionum; earum distinctio. §. 25. Collectio Constitutionum. Codex Gregorianus & Hermogenianus. §. 26. De Codice Theodosiano. §. 27. Auctor collationis Mosaicarum & romanarum legum. §. 28. Justiniani studium circa leges. §. 29. Justinianeæ collectionis ordo chronicus. §. 30. Compositio Pandectarum. §. 31. Confectio Institutionum. §. 32. Publicatio Digestorum. §. 33. An Laurentius aliud legum corpus ediderit. §. 34. Codex repetitæ prælectionis. §. 35. Novellarum origo. §. 36. Edicta Justiniani. §. 37. Juliani Epitome novellarum earumque versio. Tempus collectarum novellarum. §. 38. Unde Novellæ Authenticæ fuerint dictæ. §. 39. Versio Haloandrina novellarum. Henrici Scrimgeri. §. 40. Auctoritas librorum juris tempore Justiniani. Modus jura docendi. §. 41. Exiguus usus juris romani in Italia. §. 42. Origo Librorum [illegible]. §. 43. Photii Nomocanon. Operis Basilici editiones. §. 44. Eclogæ. Auctoritas juris græci in Græcia magna. §. 45. Synopsis Attaliatæ. §. 46. Diversa genera scriptorum juridicorum græcorum. Theophili paraphrasis institutionum. §. 47. Harmenopuli promptuarium. Quando jurisprudentia fuerit græca lingua proposita. §. 48. Reductio juris Justinianei in Italia. Inventio Pandectarum. §. 49. Distinctio Pandectarum, in vetus, infortiatum & novum. §. 50. Origo modi citandi. §. 51. Conditio Pandectarum. Origo notarum in citationibus usitatarum. §. 52. Restauratio reliquarum litterarum. §. 53. Successores Irnerii. Duæ factiones [...]ntur. §. 54. Accursii Glossæ. Viviani hypothesa. §. 55. Glossarum [...]. §. 56. De Glossographie. Differentia glossarum & Lexicorum. §. 57. Commentatores in libros juris. §. 58. Recentior jura tractandi methodus. Critica juris, ejus utilitas. §. 59. Libertas juridica. §. 60. Merita Gregorii Haloandri, Antonii Augustini, Lælii Taurelli, Jacobi Cujacii. Finis.

I. JURISPRUDENTIA ROMANA ANTE JUSTINIANUM.

I. PER. COMPLECTENS TEMPORA REGUM.

Legum origo a ROMULO est, qui urbis juxta ac civitatis conditor est; urbis cit *Nomine* constat ædificiis, civitas legibus & incolis. Is vero non tantum pomœrium constituit, & mœnia urbis construxit, sed præclaris institutis Reipubl. primordia stabilivit, primo solus, post Ilium captum anno CCCCXXII. Olymp. VII. Octavo vero ab urbe condita *Titus Tatius* Sabinorum rex icito fœdere in consortium & regni societatem admissus est a Romulo, quorum uterque in hac societate (quæ quinquennis fuit) leges rogavit. *Romulus* non omnem reipubl. administrationem retinuit, sed majorem & quæ majoris ponderis erat, quæque tribus capitibus versebatur, populo communicavit, Dion. Halicar. *lib.* 2. *antiquit. Roman* [illegible] Populo tria commisit 1) *magistratus creare*, 2) *legem jubere* 3) *de bello decernere*. Primus legem rogavit, cæterique reges rogarunt, populus scivit quæ a Pomponio *Curiatæ* dictæ sunt, *l.* 2. *in pr.* *ff. de orig. juris.* quia populus in curias primum divisus, & in eum ordinem convocatus leges ferebat.

§. 2. Postea *Servius Tullius* pro cujusque censu populum in classes & centurias distribuit, & ab eo per eosdem ordines convocato plerasque *leges* rogavit, quæ etiam *Centuriatæ* dictæ sunt, atque de his comitiis breviter statim quædam capita attingam, quantum ad legum originem & progressum spectant.

§. 3. Leges tum Romuli & Titi Tatii cæterorumque regum collegerat *Sextus Papirius*, qui vixit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius ex principalibus viris fuit. Eæque conscriptæ exstabant in libro Papirii tempore Pomponii, quæ *jus civile Papirianum* appellabantur, non quia Papirius de suo quidquam ibi adjecit, sed quod leges latas in unum composuit, *d. l.* 2. *in pr. de or. jur.*

§. 4. Harum verba ipsa & fragmenta pauca reperiuntur. Romuli quidem unica cum Festi Pompeji cæteris pariter fragmentis periculum effugit & ad nos pervenit. *Sei nurus plorassit sacra divis parentum esto*, & hoc quidem unicum fragmentum magna ex parte mancum laxatumque est. Sententiæ quidem ipsæ legum, quas aliquando rogatas a Romulo & a populo scitas esse constat, apud historicos occurrunt, & passim repetiuntur, ex quibus *Lipsius* post *Balduinum* regis & decemvirali potestate absumpta veterem verborum flexum imitatus, verbis ad nutum effictis instar decemvirorum quasi redivivas & ab interitu excitatas expressit. Quæ si Balduino credimus in libro, quem de legibus Romuli scripsit, ex Columna quadam ænea in Capitolio erecta, & ex illorum temporum (si diis placet) archaismo scriptæ reperiuntur: sit fides penes auctorem. Supersunt legum *Numæ* fragmenta quædam fide & diligentia Fulvii Ursini collecta, ad quem vel ad Festum & Plinium te remitto propter varias lectiones, variasque emendationes. Is quidem a quibusdam Romanarum legum auctor circumfertur. *Virgilius* ejus est sententiæ *lib.* 6. *Æn.*

Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
Regis, Romanis primus qui legibus urbem
Fundavit.

Unde *Suidas* Numam [illegible] dictum putat. Verum utrique legum origo adscribitur, Romulo rerum humanarum, Numæ divinarum. Numa sacra & ceremonias, omnemque cultum Deorum docuit, & ex his magnam famam retulit. *Dio Chrysostomus oratione* 25. legem, Deos & Rempubl. constituit & omnis auctor fuit ejus, quæ postea consecuta est, felicitatis. Cui (omisso Tullo Hostilio, Anco Martio, & Prisco Tarquinio, qui nullas penes leges rogarunt aut ipsi sanxerunt) successit *Servius Tullius* insignis studio & consilio, non tantum urbis fundamenta prima, seu vetus pomœrium retulit, sed etiam civitatis, id est Reipubl. instituta a retro regibus feliciter inchoata ampliavit. Cessit tandem sub *L. Tarquinio superbo* ejus successore regia potestas consulari, & hæc fuit prima ætas P. R. & quasi infantia, quam habuit sub regibus septem CCXLIIII. annis.

II. PER. SUB REPUBLICA LIBERA.

§. 5. Regibus urbe exactis anno V. C. CCXLIIII. consularis potestas Rempubl. tenuit libertate *Junio Bruto* vindice & duce comparata, & ut ait Livius *lib.* 2. *imperia legum potentiora quam hominum esse cœperunt*. Resp. populum convocandi morem per curias & centurias e regibus institutum retinuit & statim a Junio Bruto usurpatum, Dionys. *lib.* 4. *in f.* [illegible]. *Hanc sententiam si ratam esse vultis per curias ferte suffragia*. Populum etiam per Centurias, quas Tullius instituerat convocavit, hinc *centuriata* comitia quæ Arnob *lib.* 2. *advers. Gentes* militaria vocat, quod populus more militari & romana gloria incensus eo ordine res gravissimi ponderis tractaret. Cic. *in orat. post reditum* ut consensum populi extollet? quo revocatus est ab exilio, ait, se centuriatis comitiis revocatum, *quæ dic nos comitiis centuriatis, &c.* Leges, quæ his comitiis latæ sunt, *centuriatæ* dictæ; & a Livio *lib.* 3. & a Cicerone ubique consulares, quia consules tantum hæc convocabant. Iisdem *leges Valeriæ* a P. Valerio Publicola de provocatione (libertatis insigni nota) latæ sunt. Valerius Maximus *lib.* 4. *c.* 1. Iisdem latæ leges XII. Tab. Livius *lib.* 3.

§. 6. Hic comitiis hoc peculiare erat, quod antequam populi suffragiis quid committeretur, id prius in senatu agitaretur & patres auctores fierent. Dion. *lib.* 9. differentiam hanc statuit inter curiata & centuriata comitia. Prima quidem temporibus, habitis comitiis centuriatis, patres auctores fiebant, hoc est, ea quæ populus suis suffragiis jussisset, confirmabant. Qua in re insignis senatus potestas eminebat, sed id jus senatui ereptum & lege a *P. Philone* dictatore lata anno CDXV. cautum fuit, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferendæ erant, patres auctores fierent, ut scribit Livius *lib* 8. & antequam comitiis haberentur patres auctoritatem adhiberent futuro comitiorum decreto. Curiatis & Centuriatis comitiis plebe tumultuante *tributa* addita sunt C. Sempronio & Q. Mutio Coss anno CCLXIII. Tum demum curiatæ sensim evanuerant, & auspiciorum tantum causa remanserant, ita ut curiatis non crearentur, sed confirmarentur magistratus qui aliis comitiis creati fuerunt, teste Cicerone *orat.* 2. *in Rullum* & Livio *lib.* 9. de L. Papirio, quem consul dictatorem dixerat, atque ei legem curiatam de imperio &c. Leges, quæ tributis comitiis ferebantur, *Tribunitiæ* dictæ sunt, quas Tribuni pl. rogabant, plebs sciscebat, aliquando tamen etiam Tribunitiæ dictæ, quod potestatis tribunitiæ stabiliendæ causa latæ fuissent. Ita *Liv.* usurpat *l.* 5. Priori sensu tribunitiæ quod tributis comitiis a plebe latæ essent: secundo quod in centuriatis ab omni populo de Tribunorum potestate editæ essent. Illæ a magistratu, qui rogabat, hæ de magistratu, qui confirmabatur, Tribunitiæ appellabantur, illæ plebiscita, hæ proprie leges dicuntur.

§. 7. Hac in re observanda est religio Justiniani, qui sejunxit plebiscita a legibus § 1. *I. de jur. natur.* quamvis Capito utrumque commiscuisset apud Gellium *lib.* 10. *c.* 20. & hac definitione comprehendisset: Lex est generale jussum populi ac plebis. Capito movebatur, quod consulentibus ipsum, tam ex mente legum quam plebiscitorum respondebat, cum non minus plebiscita quam leges, omnes tenerent, eisque omnes cives obnoxii essent. Qua in re magna inter legem & plebiscitum similitudo, inde factum ut *lex Aquilia*, quæ a Gallo Aquilio Tribuno pl. rogata est, ex sententia Capitonis Collegæ ejus, sic dicta sit. E contrario Justinianus variis de causis utrumque distinxit, alius est enim auctor legis, alius plebisciti. Alibi lex, alibi plebiscitum constituebatur; auctor legis populus, auctor plebisciti plebs. Lex in centuriatis comitiis, plebiscitum in tributis, in quibus cum plebe tantum agebant Tribuni pl. teste Gellio *lib.* 15. *c.* 27. Tribuni plebis neque advocant patricios, neque ad eos referre de ulla re possunt. Non poterant convocare patricios, neque in quibuscumque comitiis de ulla re referre, *nisi permittente majore magistratu*. Ideo Livius *lib.* 6. auctor est tribunum pl. accusasse T. Manlium apud populum centuriatis convocatum, ubi recte Sigonius ait, *permittente consule*, ut idem ex Livio *lib.* 26. colligit. Cum enim apud populum Tribuni pl. erant aliquid rogaturi, petendus erat dies centuriatis comitiis a majore magistratu, absente Consule a prætore urbano. Livius *lib.* 25. & 43. ait Tribunum pl. Sempronium & Rutilium, postquam perduellionis judicium reis pronuntiaverunt, diem comitiis a Prætore Urbano petiisse, hoc sensu puto Gellium *lib.* 13. *c.* 14. dicere, aliud esse cum populo agere, aliud ad populum loqui. Ad populum Tribuni loquebantur, cum populo majores tantum magistratus agebant. Tribuni ergo, ait Gellius *lib.* 13. *c.* 24. *Neque advocant patricios, neque ad eos referre de ulla re possunt*. Ita nec leges proprie sed plebiscita appellantur. Stante republ. quidquid a populo decernebatur legis nomine dicebatur, quia legis vigorem habebat, ut de quolibet principis placito dicitur. Livius *l.* 5. decretum, quo Camillus ab exilio revocatus est, legem curiatam vocat, & arrogatio, quæ in comitiis a populo fiebat, teste Gellio *l.* 5. *c.* 19. *lege fieri* dicitur. Adoptio hac ratione a Cicerone *pro domo sua P. Clodii* facta dicitur, per quam plebejus factus est. Livius *lib.* 1. judicium Horatii perduellionis accusati lege curiata factum ait; & bellum a populo lege decernebatur, lege fieri dicebatur, quia populi potestas æqualis erat in rebus specialibus & generalibus, eaque spectata, quicquid populus decernebat, lex erat.

§. 8. Jurisconsulti vero (qui commune præceptum, quo jus cuique restitui præscribitur, spectant) strictius legis nomen usurpant, eoque comprehendunt, quæ generaliter de rebus omnibus vel personis constituta sunt, ideo lex definitur, *commune præceptum l.* 1. *ff. de leg.* Eodem sensu Aristoteles *lib.* 1. *Rhet.* *c.* 1. Legislatoris officium esse ait non de rebus singularibus aut præsentibus, sed de futuris aut universalibus statuere, [illegible], Gellius *lib.* 10. *c.* 20. ea quæ juris consultorum sunt tractans, a legis usurpatione rejicit ea, quæ de una persona speciali cauta sunt. Ut quod de imperio C. Pompeji, de reditu Marci Ciceronis, de cæde P. Clodii. Polybius etiam & Dion Halicar. propriam legis usurpationem comprehenderunt, cum hæc tria distinguunt, magistratus creare, leges condere, bellum indicere. Aliud est legem condere, aliud *lege aliquid facere*; lege magistratus creabantur; lege bellum indicebatur

cebatur. Lex vero fiebat cum aliquid generaliter in privatorum utilitatem constituebatur, id unum Jurisconsulti, qui extincta republ. floruerunt, interpretandum susceperunt, omissis quæ ad reipubl. administrationem spectant, cum hæc arbitrio principis relicta sint.

§. 9. Generale vero & commune verbum erat *rogatio*, quo de decreto sive generali, sive speciali constituendo populus rogabatur, & quicunque magistratus quæcunque de ea Comitia habebat, rogabat, id est populum aut plebem consulebat. Festus in *verbo rogat*, rogat id est consulit populum & petit ab eo, ut sciscat quod ferat. unde nos quoque in consuetudine habemus pro petere, & orare. Cato in dissuasione, ne lex Rabia rogaretur, ait: *Hoc potius agam, quod hæc rogem*; & populus, qui per Curias aut Centurias respondebat, aut plebs per tribus, si legi ferendæ annuebat clare voce, postquam lex Gabinia tabellaria lata, *uti rogas* conclamabat. Sed & Calpurnio Pisone & M. Popilio Lenate Coss. anno DCII. tabulæ dari cœperunt, in quarum una scriptum erat, *uti rogas*, in altera, *antiquo*. Illam dabat, qui annuebat legi ferendæ, hanc vero qui intercedebat & legislationem impediebat, ideo rogatio generaliter sumitur apud Jurisconsultos. Apud alios vero pro privilegio, ut apud Festum, *rogatio est, cum populus consulitur de uno pluribusve hominibus, quod non ad omnes pertineat*, & de una pluribusve rebus, de quibus non de omnibus sanciatur. Nam quod *in omnes homines resve scivit populus, lex appellatur*.

HISTORIA LEGUM XII. TABULARUM.

§. 10. Cum breviter quædam capita de legibus populi romani & earum rogandarum ritu, quantum locus petitur, attigerim, nunc occurrunt leges duodecim tabularum, quæ ceteris legibus auctoritate & splendore præstant. Ideo a variis auctoribus *leges* nomina κατ' ἐξοχὴν appellantur, appellativo proprii nominis officium explente, atque harum peculiaris esse debet consideratio tum propter insignem reip. status mutationem, quæ in legibus ferendis contigit, tum propter earum in duodecim tabulis expressionem, quæ ideo *Jurisprudentiæ Romanæ initium* dederunt & ejus fundum & fundamentum constituerunt. Anno ab V. C. CCC. coss. Spurio Tarp. & Aternio missi sunt legati Athenas jussique inclytas leges Solonis describere, & aliarum Græciæ civitatum instituta, mores, juraque noscere: deinde anno CCCCI. cum rediissent legati cum Atticis Legibus, de decemviris creandis populus consulitur, & anno ab V. C. CCCCII. creantur decemviri, datumque est iis jus eo anno summum in civitate, uti leges corrigerent, si opus esset, & interpretarentur. Extabant integræ Diodori Siculi temporibus [illegible]. *Hæc legum descriptio brevis & omnis apparatus expers ad hæc tempora durat*. Imo D. *Cypriani* tempore lectitabantur & adhuc superstites per omnium manus volitabant, ut scribit ad Donatum *lib. 2. Epist. 2.* Integras etiam Gellius habuit, ut colligere est ex *lib. 20. c. 1.* Sed eodem casu perierunt quo desideranda varia opera: fragmenta tamen aliquot supersunt, quia ab omnibus, qui literas Romæ amplectebantur & libros scribebant, frequenter usurpabantur & memoriæ mandabantur, ut Cicero *lib. de legibus*. Discebamus pueri duodecim tabulas ut carmen necessarium, quas jam nemo discit. Et ex iis tanquam ex communi penu multa eliciebantur, atque integris bibliothecis præponebantur, ut Crassus apud Ciceronem in Oratore, qui tanti operis nobis augeat desiderium his verbis: *Fremant omnes licet, dicam quod sentio, bibliothecas omnium mehercule Philosophorum unus mihi videtur 12. Tabularum libellus, si quis legum fontes & capita viderit & auctoritatis pondere & utilitatis ubertate superare*. Hæc vero fragmenta, quæ apud Varronem, Plinium, Gellium, Festum & Juriconsultos nostros reperiuntur, nec instituti nec loci referre. Exhibet illa præsens juris civilis Romani volumen, cui in fine adjecta sunt. Restituit illa ordini suo, una cum eorum Historia, Probationibus, Notis & Glossario Jurisconsultus immortalis nominis Jacobus Gothofredus in Fontibus Quatuor Juris Civilis.

§. 11. In his legibus jacta sunt prima Jurisprudentiæ fundamenta, & in his principiis omnium interpretationum cardo vertebatur, eoque majori studio expendebantur, quo paucis exceptis, quæ ad jus sacrum & publicum spectant, omnes pene singulorum tranquillitati & utilitati providerent: Primum enim obligationibus necessitatem, juri patrio & connubiis pondus & auctoritatem, hæreditatibus & tutelis certas & statutas regulas constituerunt, dominio, & possessionibus securitatem, delictis pœnas certas & legitimas, judiciis denique ordinem præscripserunt, ut vel ex ipsorum fragmentis multorum diligentia collectis conjicere est, ex quibus non tantum quid statuatur, sed quæ statuenda sint, possunt elici, cum omnia comprehendi non potuerint legibus *l. 9. ff. de leg.*

HISTORIA JURISCONSULTORUM.

§. 12. Præmissa breviter legum origine & earum ferendarum ratione, sequitur dicere de *Jurisconsultis*, de ipsorum responsis & interpretationibus, quæ solent legibus latis desiderari & *Prudentum auctoritate indigere*, *d. l. 2. § his legibus*. Et ante omnia responsa Jurisconsultorum a legibus distinguenda sunt. Leges sunt fontes & capita juris civilis, ex quibus deinde propagata est jurisprudentia. Responsa Jurisconsultorum *sunt regulæ & principia juris, quæ jurisconsulti constituerunt, cum legislatorum mentem attingere conati sunt & genuinum legum sensum elicere*: atque multiplici regularum collectione facta & præceptorum delectu habito *jus civile* fundarunt *l. 2. §. post. hoc*. Leges per se juris civilis scientiam constituere non poterunt, & potius fontes & capita juris quam partes ejus dicendæ sunt. Ut enim nemo recte Solonem, Lycurgum, Numam Jurisconsultos dixerit, sed legislatores, ita nemo proprie dixerit leges esse simpliciter artem boni & æqui, ideo Aristoteles *lib. 5. Nicomachiorum 6.* Jus lege consistere ait, id est, ex legibus elici & colligi [illegible] *Jus lege constare iis in quos locum habere apud quos legem esse communem pariter natura*. Eodem recidere videtur illud Gratiani rescriptum in *l. 1. C. ut fidejuss. dat. dentur*. Si ita id emendaveris, ut vere emendandum est, *sive ex lege, sive ex consuetudine jus proficiscitur*. Nam jus ut ex lege ita ex consuetudine proficiscitur, *l. 32. ff. de legib.* & Cic. *lib. 1. de orat.* his verbis leges a jure distinguit: *Neque legum aut juris civilis scientia negligenda est*, & alibi passim. Jurisconsulti cum singulas juris partes enumerant, propriis nominibus designent leges, Senatusconsulta, plebis-scita, edicta Prætorum, constitutiones principum, at responsa seu interpretationes Prudentum non peculiari, sed communi nomine *jus civile* nominant *d. l. 2. § his legibus versic. hæc disputatio*. A Jurisconsultis omnes superiores partes interpretationibus excultæ & exornatæ sunt, & ex iis velut lapidibus & cæmentis jurisprudentia composita, quam Justinianus Templum vocat *l. 1. §. ut autem C. de vet. jur. enucl.*

§. 13. Jurisconsultorum ætas, respondendi ratio & auctoritas non eadem & æqualis fuit, ideo *generales* atque etiam speciales *definitiones* observandæ. *Generalis* sumenda ab insigni reipubl. mutatione, quæ contigit, cum populi potestas Imperatoribus cessa est, qua præcipua leges ferendi forma mutata est, atque in locum legum, quas populus sciscebat, constitutiones principum suffectæ sunt & imposterum Jurisconsulti non verbo, sed scripto, non propria, sed principali auctoritate responderunt.

§. 14. *Prima* stante republ. varia forma jus tractarunt, & omnes Jurisconsulti habiti, at eos proprie Jurisconsultos intelligo, qui jus profiteri & responsa dare cœperunt, qui fiducia studiorum suorum freti, proprio arbitrio propriaque auctoritate juris disciplinam excoluerunt, & perfectis Romanorum legibus & moribus & rerum judicatarum rationibus perpensis ex cognitione juris & tritura forensi comparata responsa dederunt. Neque responsa signata dabant, sed plerumque judicibus ipsis scribebant aut testabantur, qui illos consulebant *d. l. 2. §. post hunc versic. Massurius*. Cumque verbo tenus fierent & singula singulis controversiis adhiberentur atque iis decisis evanescerent, juri scripto non adnumerantur *d. l. 2. his legibus*, sed moribus tribuuntur, qui si moribus populi romani congruebant, admittebantur, si populo displicebant rejiciabantur: ut enim leges ex populi suffragio & ejus acclamationibus ferebantur; ita & consuetudo tacita ex ejus voluntate sensim confirmabatur.

§. 15. Præposita generali Jurisconsultorum divisione, nunc distinguendi sunt specialiter *primi*, qui a cunabulis tum reipubl. tum jurisprudentiæ fuerunt, qui in *quatuor* partes dividi possunt. *Prima pars* est eorum, qui non tam jus interpretati sunt quam vel leges regias collegerunt, vel actiones ediderunt, aut eas in vulgus promulgarunt, quales sunt *septem* illi, qui a Pomponio numerantur *d. l. 2. §. juris scientiam*. *Sext. Papirius sive P. Papirius*, *A. Claudius Cassinus Decemvir*, *A. Claudius Cæcus*, *C. Flavius*, *P. Sempronius Sophus*, *C. Scipio Nasica*, *Q. Mucius*, hi septem potius Nomographi, quam Jurisconsulti, cum a nemine de jure consulti fuerint, multo minus publica sint professi. Postea sequuntur hi, qui publice juris scientiam profiteri cœperunt, quos in tres reliquas partes distinguo. *Prima* est eorum, quorum simpliciter mentionem faciunt sequentes auctores. *Secunda* est eorum, quorum & mentionem faciunt & verba aut sententias referunt. *Tertia* eorum, qui vel referentur vel eorum scripta selecta, & in hos libros digestorum sparsa sunt sub eorum nomine. *Primo* hi simpliciter referuntur: *Tiberius Coruncanius, qui primus jus publice profiteri cœpit*, *S. Ælius Catus*, *P. Ælius Pætus*, *P. Atilius*, *M. Porcius Cato Pater*, *M. Cato filius*, *P. Mucius Scævola*, *M. Junius Brutus*, *M. Manilius*, *P. Rutilius Rufus*, *Virginius Paulus*, *Q. Ælius Tubero Stoicus*, *S. Pomponius*, *L. Cælius Antipater*, *L. Licinius Crassus*, *Mucianus*. *Secundo* sequuntur hi, quorum verba ab aliis Jurisconsultis referuntur. *C. Aquilius Gallus*, *Lucilius Balbus*, *Sext. Papirius Juventius*, *Serv. Sulpitius Rufus*, *C. Aulus Ofilius*, *Titus Cæsius*, *Aufidius Tucca*, *Aufidius Namusa*, *Flavius Priscus*, *Accius Pacuvius*, *Antistius Labeo pater Cinna*, *Pub. Gellius*, *Cornelius Maximus*, *C. Trebatius Testa*, *Q. Mucius Volusius*, *A. Cascellius*, *Q. Ælius Tubero*, *Ateius Capito*. *Tertio* loco ii sunt, quorum scripta extant in digestis. Primo *Q. Mucius Scævola* quem veteres Q. Mucium P. F. Scævolam Pont. Max. dixerunt *Ælius Gallus* a Marc. Varrone laudatus, *Alfenus Varus* Servii Sulpitii Rufi discipulus; *Qu. Antistius Labeo* C. Trebatii Testæ discipulus.

§. 16. Secunda Classis Jurisconsultorum est eorum, qui sub imperatoribus fuerunt, quæ incipit a *Massurio Sabino* ad postremos usque, qui ad inclinantis & senescentis imperii tempora pervenerunt. Horum autem vel nomina vel sententiæ simpliciter inferuntur, vel propriæ ipsorum scripta in digestis extant: hi & illi non propria auctoritate, sed annuente principe de jure responderent, idcirco Justinianus horum scripta juri scripto adnumerat *§. constat I. de jure nat.* Cum hæc responsorum diversitas & Jurisconsultorum distinctio ex reipubl. mutatione orta sit, quæ sub Julii Cæsaris dictatura contigit, eam prætereundam non putavi, sed antequam ad Jurisconsultos posteriores accedam, erit inter eos & illos quod dextræ sinistræque tibiæ inter utrumque actum.

PER. III. JURISPRUDENTIA ROMANA SUB IMPERATORIBUS.

SECT. I. AB AUGUSTO USQUE AD ADRIANUM.

§. 17. Reipubl. liberæ status extinctus est *Julii Cæsaris dict.* victoria parta contra C. Pompejum, a quo dictaturam non semestrem more majorum sed continuam suscepit. Diei pugnæ Pharsalicæ nemo historicorum (quod mirum est) meminit. Propterea initium *a die prima secundi Consulatus* computamus, a quo usque ad diem cædis, nempe ad Idus Martias, summam potestatem & ea ipsa regiam usurpavit eamque nominibus reipubl. liberæ *Dictatoris* scil. *Imperatoris Consulis Tribuni* adumbravit; atque eo velamento tacito senatus & populi Romani consensu retinuit. Eandem secuti Imperatores per vim & metum conservarunt, ut Dio scribit lib. 51. [illegible] *regiam potestatem usurpent nisi quod invidiam nominis vitant*. Ideo Julius passus est teste eodem *lib. 42.* statuam juxta Reges, qui quondam Romæ imperarunt, collocari & apud eundem Augustus Romulum se dici cupiebat, sed ne eo nomine in regni affectati suspicionem incideret, Augustus dictus est, quo prætextu reliqui usque ad Vespasiani tempora remp. tenuerunt. Vespasianus *lege regia* recenata palam potestatem regiam usurpavit, hujus legis pars ultima in æde sancti Johannis Lateranensis legitur, quam refert Onuphrius *in fast.* Hæc autem tabula ænea ex dicto templo Gregorii XIII. jussu in capitolium vel *palazzo Dei conservato* translata est. Legis regiæ tribus temporibus meminere historia, aut inscriptiones indicant. *Primo* cum Romulo reliquisque regibus potestas regni data est, ejusque rogationis & promulgationis multa capita fuerunt, quius meminit *l. 2. ff. de mort. infer.* *Secundo* eadem renovata est a L. Val. Flacco, qua cautum, ut quicquid egisset Sylla dictator, id ratum esset, de qua Cic. *lib. 1. de legibus*. *Tertio* & postremo renovata sub Vespasiani temporibus, cujus vi summam potestatem attribuit, aliter quam ii, qui eum præcesserunt, qui ea palam usi non sunt, sed tacite potestate a populo in eos translata neque omni statim recepta. Nam comitia, quæ erant præcipue reipubl. liberæ insignia, sub Julio habita sunt, a quo & a ceteris magistratibus leges veteræ veteri ritu rogatæ sunt & ab ejus nomine quædam *Juliæ* dictæ, ut variæ inscriptiones in Digestis & Codice testantur. Sunt in *Jul. c. 41.* ait. *Ad creandos magistratus comitia cum populo partitum fuisse*, sed idem in *Augusto c. 40.* auctor est, *ab eius filio Augusto comitiorum jus pristinum reductum fuisse*. Denique sub illis duobus primis natabat popularis potestas, & comitiorum usus incertus erat, at sub Tiberio penitus extincta sunt. Cornel. Tacit. *lib. 1. annal. Tum primum e campo Martio comitia ad patres translata sunt &c.*

§. 18. Sublatis vero comitiis desierunt leges a populo fieri & in earum locum successerunt primo *Senatusconsulta*, deinde principum constitutiones, quas imposterum Jurisconsulti interpretandas susceperunt, quæ legibus antiquis non cedunt, sive æquitatem naturalem, sive subtiles juris rationes, quæ in eis elucent, spectaveris, quæ non ex mero principum arbitrio, sed ex juris consultorum consilio, quibus examinandis adhibebantur, editæ sunt. Suetonius in *Aug. c. 35.* ait Augustum consiliarios adhibuisse *ad res examinandas quæ ad senatum referendæ erant*. Severus apud Lamprid. *Negotia & causas prius a scriniorum principibus & doctissimis jurisperitis & sibi fidelibus, quorum tunc primus Ulpianus fuit, tractari ordinarique atque ita referri ad se præcepit, leges de jure populi & fisci moderatas & infinitas sanxit, neque ullam constitutionem sancivit sine viginti jurisperitis &c.* Ad jurisconsultos Magistratus gerentes condendi juris causa rescribebant principes. Rescripsit Antoninus Caracalla ad Clodium, Tripho. in *lib. 1. C. de Judæis*, Severus & Antoninus ad eundem *l. 4. C. de neg. gest.* Idem Caracalla ad Venulejum Saturninum *lib. 1. C. de excusat. tut.* Alexander in *l. 1. C. quibus non obsic.* Et alii, qui Jurisconsultos consulebant vel Jurisconsulti principes, qui mutua & amice conspirantes in jure constituendo opera non tantum jurisprudentiam veterem illustrarunt, sed etiam variis principiis & regulis exornarunt.

§. 19. Jurisconsulti ipsi orta æmulatione sectisque constitutis, & in dies crescentibus studiis omnia, quæ responsuri erant, ex regulis juris exacte examinabant & perpensa ad amussim ratione expendebant. Ita ut veteres, qui ante Augustum floruerunt, jus fundasse dictum sit *d. l. 2. §. post hoc*; recentiores vero præsidia stabilitatis & ornamenta dignitatis huic disciplinæ adjecerunt, Jus in artem boni & æqui redegerunt. Sic definit Celsus in *l. 1. ff. de just. &*

jur.

fuit. Nondum ars tempore Ciceronis poterat dici. Gellius *lib.* 1. *c.* 20. citat librum Ciceronis de jure Civili in artem redigendo. Interim dissensiones inter JCtos in dies crescentes non poterant non perturbare jurisprudentiam. Primi diversarum factionum principes fuerunt ATTEJUS CAPITO & ANTISTIUS LABEO. De his Pomponius: *Capito*, inquit, *in his, quæ ei tradita erant, perseverabat*, *Labeo ingenii qualitate & doctrinæ fiducia, quia & ceteris operis sapientiæ operam dederat, plurima innovare instituit.* Erant dissimillimi ingenii. *Labeo* vitæ severæ & ad Stoicam austeritatem compositæ. *Capito* Principum auræ velificatus plus quam vernili adulatione famam suam nomenque decoxit. *Labeo* Stoicis addictus immodica libertate in principes utebatur. Hinc ejus successores Stoicæ Philosophiæ amatores extiterunt. *Labeo* oblatos honores repudiabat: *Capito* affectabat. Componit eorum ingenia Tacit. *Annal. lib.* 3. *c.* 75. Quilibet sectatores habuit, quos sequenti schemate exhibemus.

ATTEJUS CAPITO		ANTISTIUS LABEO
I	sub Tiberio,	I
MASSURIUS SABINUS,	unde	NERVA PATER
SABINIANI		
I	Sub Claudio Nerone	I
C. CASSIUS LONGINUS l. 19. ff. de recept. qui arbit. e quo CASSIANI		PROCULUS a quo PROCULEJANI
		NERVA FIL.
I	Sub Vespasiano	PEGASUS a quo
CÆLIUS SABINUS		PEGASIANI
I	Sub Traj. Adr. & Ant. Pio	I
PRISCUS JAVOLENUS		CELSUS P.
ALBURNIUS VALENS		CELSUS F.
TUSCIANUS v. rectius VOLUS:		PRISCUS NERATIUS
MECIANUS		ATILICINIUS
SALVIUS JULIANUS		ARISTO
Q. CERVIDIUS SCÆVOLA		ULPIUS MARCELLUS
S. CÆCILIUS AFRICANUS		TITUS CAJUS
TERENTIUS CLEMENS		VARIJUS FEROX
MINICIUS NATALIS		
VINDIUS		

Durasse videntur hæ sectæ usque ad Antonini Pii tempora, ortumque novum JCtorum genus, quod relicta utriusque dissentientis familiæ opinione media incessit via, unde ERCISCUNDI fuerunt dicti.

§. 20. Ceterum hæc mutatio reipublicæ sub Imperatoribus facta JCtis aliam de jure respondendi legem præscripsit. Nam imposterum de jure respondendi auctoritas a principe impetrata est. Primus O. Augustus, ut major juris auctoritas haberetur, id constituit. *Primus Masurius Sabinus* a Tiberio venia impetrata publice respondit *d. l.* 2 §. *Masurius*. Eos autem, qui ab Augusto ad Adrianum floruerunt, quique a Pomponio postremo loco referuntur, in duas partes divido. *Primo* referuntur, quorum simpliciter JCti faciunt mentionem. *Masurius Sabinus* Capitonis Atteji discipulus 2.) C. *Cassius Longinus* Tuberonis Nepos, Servii Pronepos 3) *Cassius Longinus* major 4) *Cælius Sabinus* 5) *Tuscianus* Javoleni discipulus 7) *Cocceius* Nervi filius 8) *Pegasus* Proculi discipulus 9) P. *Juventius* Pater. Hi vero, quorum scripta relata extant in digestis, sunt *Sempronius*, *Proculus* n. P *Juventius Celsus Filius* 3. *Neratius Priscus* 4. *Javolenus Priscus* 5. *Alburnius Valens* 6. *Julius Aquila* Gallus.

SECT. II. AB ADRIANO USQUE AD CONSTANTINUM MAGNUM. EDICTUM PERPETUUM

§. 21. A *Juliano*, qui sub Adriano vixit anno Christi cxx. altera periodus Jurisprudentiæ Romanæ constituenda est, sub quo jus civile quodam temporis intervallo parum exercitatum majori quam antea studio florere & a multis Jurisconsultis celebrari & exornari cœpit. *Salvianus Julianus* Jurisconsultus Mediolanensis edicta omnium prætorum, quæ erant annua, perpetuæ jurisdictionis facturus, collegit, & ab eo *perpetuum edictum* denominatum est. Eutropius *l.* 8. *in Salvio Juliano*, quod Adriani & Senatus imperio comprobatum est, ne ex eo jus imposterum diceretur. Justinianus ipse *edicti perpetui ordinatorem* eum prædicat, *l. pen. C. de condict. causa dat.* Quamvis idem epistola latina ad Senatum & omnes populos compositionem tribuat Adriano, cujus scilicet imperio collectum & ejus auctoritate comprobatum fuit.

§. 22. Ad hanc edicti collectionem, ut majorem & potiorem jurisprudentiæ Romanæ partem, illustrandam sequentes Jurisconsulti omne suum studium & laborem converterunt exemplo *Servii Sulpitii*, Q. Mucii discipuli, qui in edicta commentarios scripserat. *Paulus* libros octoginta, *Ulpianus* libros 83. in eam peculiariter scripserunt, desitque horum sub his, & aliis Jurisconsultis Jurisprudentiæ postrema ætas. Eaque contigit sub Alexandro Severo anno Christi CCXXIII qui & jus civile & Jurisconsultos majori quam ullus retro principum studio complexus est. Lampridius in Severo Jurisconsultos enumerat. *Ut sciat*, inquit, *qui Viri in ejus consilio fuerint. Fabius Sabinus Sabini insignis viri sicut Cato temporis sui, Domitius Ulpianus jurisprudentissimus, Ælius Gordianus Gordiani Imp. Pater & ipse revera vir insignis, Julius Paulus jurisprudentissimus, Claudius Venatus Imperator amplissimus, Pomponius legum peritissimus, Alphenus, Africanus, Florentinus, Martianus, Callistratus, Hermogenes, Venulejus, Triphoninus, Metianus, Celsus, Proculus, Modestinus, hi omnes juris professores, qui discipuli fuerunt splendidissimi Papiniani, & Alexandri consiliarios nominat.* Sed ex veteribus membranis regiæ bibliothecæ, quas diligenter ad hunc locum examinavit Casaubonus, ceteros post Pomponium expungendos putat. Idem Cujac. observavit *lib.* 7. *observ. c.* a Reliquos diligenter collegit Labittus, eorum fragmenta relegit & in propriam sedem & propriam auctorum seriem retexuit in indicibus juris, qui ea de re adeundus est. Rem operæ pretium nos facturos esse credidimus exhibentes in subsequentibus paginis, sub titulo chronologiæ juris, JCtorum nomina & ex illorum scriptis excerptas leges sub loco, tempore, quo vixerunt, annotato.

§. 23. Inclinante imperio & ad mutationem præcipiti Gothis Italiam incursionibus & assiduis bellis vastantibus, atque Imperatorum sensim refecta & diminuta ditione, Jurisconsulti defecerunt, & responsa, quæ instar oraculorum erant, obmutuerunt. Quod circa *Gordiani* tempora contigit anno Christi 242. ad quem pervenit *Modestinus arg. l.* 6. *C. ad exhib.* qui pene Jurisconsultorum postremus fuit, ab eodem tempore disciplinæ pene emortuæ jacuerunt, ingruente in dies barbarie & latini sermonis sedem occupante.

SECT. III. A CONSTANTINO M. USQUE AD THEODOSIUM JUNIOREM.

§. 24. Tandem *Flavius Constantinus* anno Christi 329. Bizantium delegit, ubi veteri Romæ æmulam excitaret, quam suo nomine Constantinopolim dixit, ad quam jure & arma imperii orientis migrarunt, ad quam postremi Imperatores, excurrentibus quotidie ferocissimis nationibus & Italiam vastantibus perseverantibus, se receperunt, quia ab iis remoti erant. Ubi non minus pacem quam bellum meditantes & utriusque gloriam copulantes, deficientibus aliis partibus juris, constitutiones retro principum collegerunt. Constitutiones vero cum imposterum frequentiores factæ, atque adeo sæ tantum editæ sint & solæ vim legis habuerint, distinguendæ sunt & in duas partes distribuendæ, in eas quæ *ab Augusti temporibus ad Constantinum* editæ sunt, & quæ *a Constantino ad Justinianum*. Earum, quæ ab Augusti temporibus factæ sunt, antiquiores non reperiuntur, quam Adriani: vel quod ante Adrianum leges antiquæ observabantur, vel si jura de novo condebantur SenatusConsultis, quorum pleraque hujus ætatis in jure occurrunt, præmissa principis oratione constituebantur; postea sub Antoninis jurisprudentia in dies crescente (ut crescere dicitur *l.* 11. §. *ergo de leg.* 3.) variæ constitutiones cum variis Jurisconsultorum responsis editæ sunt, quibus controversiæ, quæ inter Jurisconsultos movebantur, decisæ sunt.

§. 25. Quædam a Constantino ad Justinianum partim in Italia partim in Thracia editæ sunt, pleræque omnes latinæ, priores ab Hermogeniano & Gregoriano Jurisconsultis collectæ sunt, nulla, ut opinor, principis auctoritate, sed animi gratia. Horum Codicum reliquiæ quædam hodie supersunt, manu Aniani mutilatæ. Hinc illorum historia valde anceps. De collectoribus parum constat. Gregorium sub Constantino M. ann. 336. vixisse & Præfectum Prætorio fuisse, quidam autumant. Hermogeniani ætatem ad Diocletiani tempora refert Guilielmus Grotius *in vit. JCtor.* Gothofredus eum sub Constantini M. liberis vixisse asserit. Quenamnam Imperatorum constitutiones his codicibus fuerint contentæ, iterum disputatur. Verosimile est, constitutiones ab Adriani ævo exhibuisse. In Valeriano & Gallieno desiisse, opinatur Cujacius, sed vel ipse fragmenta & Diocletiani & Maximiani constitutiones in iis fuisse quærendas, evincunt. An uterque Codex unam, eamdemque epocham sibi proposuerit, quæritur. Affirmat Gothofredus, tradens, alterum alterius operæ aliquid adjecisse, velut æmuli viderentur. Negat doctissimis argumentis politissimus Jurisconsultus Anton. Schultingius *in Jurispr. Antejust. p.* 684. Publicam hos codices auctoritatem habuisse, afferunt pene omnes. Justinianus eum Theodosiano Codice contulit, & ex illis leges hoc anteriores hausit.

SECT. IV. A THEODOSIO JUNIORE USQUE AD JUSTINIANUM.

§. 26. Theodosius Imperator an. Christi CCCCXXXV. die 15. Kal. Martii Imperatorum Christianorum constitutiones collegit & in Codicem redegit, qui ab ejus nomine *Theodosianus* dictus est, mandavitque Valentiniano filio, ut jubeat promulgari *Novell.* 1. *ad Valentinian.* Hujus Codicis fragmenta, quæ plerisque locis sparsa erant, non simul eodem tempore; sed successive per partes ad nos pervenerunt virorum eruditorum cura & sollicitudine. Primo V. C. Charpinos *l.* 7. & 8. Constitutionum, Loisellus novellas Majoriani exhibuit, *Johannes Tilius & Johannes Sichardus* reliquos octo libros protulerunt. Postremum *Jac. Cujacius* libros 16. quos hodie habemus cum novellis Valentiniani & Majoriani edi curavit. Omnium tamen operam circa hunc Codicem superavit JCtus excellens *Jacobus Gothofredus*, qui per triginta annos immortali suo operi insudans morte præventus editionis curam *Antonio Marvillio* Antecessori Prætericeria in universitate Valentina reliquit, qui illud post decennium ferme a morte Auctoris Lugduni An. MDCLXV in publicam lucem ire jussit. Collectus fuit hic Codex A. D. 438 ab octo viris nobilibus, quorum in sua constitutione de Codicis auctoritate meminit Theodosius. Erat Imperatoris mens, ut Antecessorum leges ab oblivione vindicaret, a mendis purgaret, & qua fieri posset brevitate in unum corpus colligeret. Mutandi licentiam collectoribus dedit. Hi ordinem Gregoriani Codicis sunt secuti, qui ipse ad ordinem edicti perpetui compositus fuisse videtur. In XVI. Libros divisus est, qui manus Aniani Referendarii in aula regis Alarici non effugerunt. Post Theodosium multæ constitutiones ab ejus successoribus sancitæ sunt, quarum accuratiorem & auctiorem editionem ex vetustissimo MSto Ottoboniano pollicitus est Leonardus Adamus Volsiniensis.

§. 27. Codici Theodosiano adjectus est Incertus, qui cum Mosis legibus Romanas contulit. Quidam Licinium Rufinum fuisse conjiciunt. Quisquis sit is, Theodosii Junioris temporibus vixisse creditur & post Consulatum ipsius XV. quo demum codex editus legitur. Ex quo hic unam retulit constitutionem de *impubibus*. sed ex Theodosiano pleniorem recitat, quam hodie in corpore ipso extet in *l.* 6. *C. Theod. de adult.* Inde aliisque locis conjicere est, non superesse codicem hunc, quem Theodosius edi curavit, sed fragmenta quædam ab *Aniano* collecta. Aniano enim Alaricus Gothorum rex, qui Italiæ imperabat, mandavit, ut partim ex codice Theodosiano, Caji institutionibus, Pauli sententiarum libris 5. aliisque codicem constitutionum conficeret, quas usus forte aut ratio temporis aut mores gentis exigebant, ut ex ejus subscriptione colligere est.

II. JURISPRUDENTIA ROMANA SUB JUSTINIANO.

§. 28. Tandem Justinianus jurisprudentiam Romanam Roma & pene tota Italia exclusam in Græciam revocavit, ut ea quasi Palladio & felici fortunatoque simulacro jus imperii occidentis conservaret. Cum autem & leges, plebiscita & constitutiones Imperatorum innumeræ essent, sed imprimis Jurisconsultorum responsa per varios auctores fusa & dispersa, quibus præcipue ars juris constat, in immensam molem assurgerent: Corpus justum & membris congruentibus constans conficere tentavit utiliorum delectu habito & superfluis detractis, atque ex hoc soluti juris antiqui latifundio divite & amplo messem auream manu plena collegit. Plerique ante idem consilium inierant. Julius Cæsar. *apud Sueton. c.* 44. Jus civile ad certum modum redigere cogitaverat atque ex immensa diffusaque legum *copia in paucissimos conferre libros instituerat*, ut ante eum Crassus, Tullius, Pomponius eandem cogitationem susceperant, M. Tullius librum peculiarem scripserat *de jure civili in artem redigendo*, teste Gellio *lib.* 1. *c.* 22. at Justinianus non tentavit, sed peregit & feliciter colophonem imposuit atque instar sanctissimæ justitiæ templum extruxit, ut ipsemet ait in *l.* 2. §. *ne autem C. de jur. vet. enu.* Hujus autem laboris hic est ordo chronicus.

§. 29. Anno salut. DXXIX. Imperii Justiniani secundo Decio consule Indictione 7. 16. Kal. Maii *novus Codex* a Justiniano editus est, ex tribus aliis ejusdem argumenti codicibus compositus Gregoriano, Hermogeniano, Theodosiano, qui tres postea perierunt, demptis ex Theodosio fragmentis, quæ supersunt ex illo codice, quem Anianus selegerat & ex Theodosianis constitutionibus composuerat. Qui quod iis tantum constaret, non Theodoricianus a Theodorico Gothorum rege, sed Theodosianus dictus est a Theodosio juniore. Datum id negotii fuerat anno superiori delectis ad hoc viris clarissimis, ut ejusdem Imperatoris constitutio edita *idibus Februariis ad Senatum Constantinopolitanum* anno superiori sub consulatu ejusdem Imperatoris secundo declarat. Absoluto vero opere hoc anno septimo Idus Febr. ad Mennam Præfectum prætorio de confirmando eodem codice constitutionem edidit sub consulatu Basilii; ad hoc curandum opus decemviratus constitutus est, & ab eodem Imperatore delecti Johannes Patricius vir consularis & exquæstor, Leontinus Magister militum expræfecto prætorio, Phocas magister militum & Patricius, Basilides expræfecto prætorio orientis, Thomas exquæstor sacri Palatii, Tribonianus magister officiorum, Constantinus Comes sacrarum largitionum, Theophilus comes sacri Consistorii, Dioscorus & Præsentinus togati judices sacri Prætoriani.

§. 30. Sequenti vero anno Christi DXXX. Lampadio & Oreste Coss. Indictione 8. 18. Kal. Junii exiit mandatum ad Tribonianum de componendis pandectis, ut patet ex inscriptione *l.* 1. *inf. C. de vet. jur. enucl.* Tertio anno & post Lampadii & Orestis primo Indict. 9. Tribonianus sibi imposito operi operam dat. Hoc autem anno tam oriens quam occidens sine Coss. fuerat. *Quarto* post Lampadii & Orestis consulatum (hic quoque annus sine Consulibus fuit) indictione 10. præfati Antecessores Theophilus, Dorotheus & Tribonianus,

nus, persequuntur compositionem pandectarum ad exitum perducere. Jueantem enis collegerunt dispersam per tot volumina, quot Jurisconsultorum opera extabant, quorum singuli peculiari methodo & propria inscriptione, singulari sententia de jure scripserunt. Duæ tamen præcipuæ Sabinianorum & Proculianorum sectæ vigebant, quæ in quibusdam capitibus sibi invicem adversabantur & propriæ sententiæ laude gloriabantur; hinc varia inter eos dissidia & perpetuæ quasi hereditario & societatis jure opinionum dissensiones. Ex hic vero pandectis compositæ suppressis reliquis auctorum, quæ in delectu posthabitæ & neglectæ tamquam ἄχρηστα evanuerunt.

§. 31. Quinto deinde anno Justiniano tertium consule Indictione 12. primum in lucem exierunt hi quatuor Institut. libri a Kel. Decembr. ut patet ex subscriptione sequentis constitutionis.

§. 32. Eodem anno, sequenti vero mense 15. Kal. Januar. emissæ sunt pandectæ, ut ex duabus constitutionibus eodem die scriptis & ex earum subscriptione discitur, quarum prior Græce extat in limine pandectarum.

§. 33. Aliud quidem corpus legum Laurentius edidit teste Athenæo lib. 1. Dipnos. ὅτι ἐποίησε συναγωγήν, addit ὡς ἐν ἱστορίαις. Quæ verba Casaubono suspecta sunt propter particulam ὅτι. Non enim sic locutus fuisset Athenæus de opere non olim facto, Tribuit ergo abbreviatori, qui putavit paulo post Justinianum hoc corpus legum, de quo hic agimus, a Laurentio compositum fuisse, sed si quod Laurentius edidit, in quibusdam bibliothecis delituit & periit non sine magno damno juris civilis.

§. 34. Novissime 6. anno Justiniani 4. & Theodoro Paulo Coss. Indictione 13. 4. Kal. Jun. prodiit posterior codicis editio ex repetita prælectione veteris codicis, & hic est ordo hujus triplicis operis Justinianei, quod vivus ex Jure Civili Romanorum edi & servari voluit ab omnibus populis.

§. 35. Has tres juris partes secutæ sunt constitutiones ab eodem Imperatore editæ, quæ Novellæ dictæ sunt. De ratione hujus nominis non satis constat. Cedrenus putavit Novellas dictas quod novæ atque e veteribus, diffidentia juris constituerentur, ut innuere videtur his verbis: τὰς καλουμένας νεαράς [illegible]. Quinimmo sic dictæ sunt quod novissime sunt promulgatæ post Codicem repetitæ prælectionis. Nam & sæpissime a Græcis interpretibus appellantur; νεαραὶ μετὰ τὸν κώδικα Novellæ post Codicem. Et ab ipso Justiniano Novella 67. & in constitutione de novo codice faciendo & pariter Theodosii, Valentiniani, Martiani, Leonis, Mauriani, Severi, constitutiones non aliam ob causam, Novellæ appellatæ sunt, quam quod post codicem Theodosii editæ fuissent, & aliæ quædam Leonis Philosophi, Nicephori, Michaelis Romani, Alexii quod post Βασιλικῶν libros promulgatæ essent, quin & Justiniani constitutiones quæ in l. 1. §. sed cum novellæ C. de emend. cod. & l. si quis filium in f. C. de in. ff. test. vocantur Novellæ. Nondum enim retractato codice hanc appellationem meruerant, editæ cum essent post primam codicis editionem. Retractata vero repetitæ jam codicis editione nam appellationem amiserunt. Nec enim novellæ sunt, quæ in corpus unum codicis repetitæ prælectionis justum constitutionum corpus referri meruerant, sed quæ post codicem illum emerserunt.

§. 36. His adjacent formæ præfectorum Præt. quædam sive τύποι & novellæ, Justini Tiberii eisque sequuntur etiam edicta tredecim, quæ a novellis non sunt separanda, cum inter novellas reperiantur edicta & inter edicta novellæ, & ex illis tredecim, quæ ad Armeniam, Phœnicem Libani, Ponticam, Hellespontum, Ægyptum, Alexandriam. edicta propria non sunt. Edicta enim sunt generales leges, quæ omnes populos & provincias tenent, l. 3. C. de leg.

§. 37. Novellas græce scriptas Julianus Antecessor Constantinopolitanus Latinas fecit, procemiis & perorationibus sublatis singulorum capitum sententiam paucis & dilucide explicuit. De hoc autem Novellarum Epitomatore satis non constat, quia eadem ætate plures Juliani fuerunt. Alciatus in Parergis & consulatem, & patricium appellat. Putavit enim illum esse cui Priscianus opus sic inscripsit Juliano Consuli & Patricio, sed huic conjecturæ refragatur, quod Prisciani libri descripti ab ejus discipulis extant anno 527 ultimo imperii Justini Mavortio Consule, cujus consulis annus præcedit collectionem novellarum quinquaginta pene annis. Nam Novellæ Justinianeæ collectæ sunt post ejus mortem. Et ita inter hunc Julianum & Novellarum collectionem totum Justiniani imperium & quod excurrit intercedit. Alius ejusdem nominis fuit præfectus prætorio, ad quem aliquot Græcæ constitutiones Lampadio & Oreste Coss. scriptæ extant; sed non is noster est tum propter rationem temporum, tum quod hunc nec Patricium nec Consulem fuisse advertimus. Nam in antiquo exemplari talis inscriptio est Juliani Antecessoris. Neque audiendi sunt qui putant a temporibus Irnerii scripsisse, quia refellunt libri veteres & plurima antiquorum scriptorum testimonia præsertim Ivonis Carnotensis, qui ejus pleraque verba refert. Certum exploratumque est usum fuisse hoc libro Irnerium, Bulgarum, Azonem, Joannem, Accursium & ceteros interpretes. Fuit ergo juris professor, qui statim post Justinianum vixit.

§. 38. Cur autem novellarum constitutionum volumen Authentici nomine appellarint interpretes, ratio videtur esse, quod Irnerius & etiam ante illum diversi JCti constitutionibus codicis Justinianei capita quædam adjecerint non ex Juliani epitome, sed ex barbarica translatione antea vulgo prompta, quæ fusior prolixiorque erat. Irnerium secuti sunt ceteri & Accursius has glossis illustravit & ad discrimen ceterarum versionum, quæ ab ista Interpretatione alecta fuit, dicta Authentica seu Authenticæ constitutiones, Authenticum, quod est verum & approbatum, hoc verbum est recentiorum Græcorum. Nam αὐθέντης apud veteres Græcos qui se manu conficit ac necat. Thucyd. schol. lib. 3. τὰς δὲ τῶν αὐθεντῶν χειρῶν [illegible]. Nunc auctores dominos vocant & potestatem habentes.

§. 39. Primus superiori ætate Gregorius Haloander nova illa laudatissima editione Græce & Latine hunc Novellarum librum restituendum putavit; postea Henricus Scrimgerus multis constitutionibus auctum Græce edidit, exemplum secutus Veneti lib. Bessarionis Cardinalis. Novissime Joh. Frid. Homberg zu Vach Jur. in Acad. Marburg. Prof. ex græco in latinum novellas convertit & notis illustravit.

§. 40. His novellis non minor auctoritas quam Pandectis, Codici & institutionibus Justinianeis tribuitur. Hoc tamen triplex opus, quod ex latinis auctoribus haustum, latine se vivo edi curavit, præcepit ubique doceri, sed imprimis in scholis Constantinopolitana & Berytensi, & ex iis pensum singulis annis tum ab antecessoribus docendum, tum ab auditoribus juris discendum præscripsit, ut colligere est ex epist. quam ad Antecessores misit. Et ut opus latine scriptum extabat, ita latina non vernacula in Græciæ Asiæque scholis exponebatur, atque hoc tempore tota pene Græcia Latine loquebatur. Neque abrogatum illud quod antea obtinebat, ut edicta, rescripta, decreta nonnisi latine etiam in provinciis proponi possent l. decreta ff. de re jud. quod profectum erat ab illa lege P. R. ut magistratus Græcis, ceterisque nonnisi latine responderent. Justinianus vocat πάτριον φωνήν linguam patriam, adeo ut cum permisit jus græce verti, id ea lege permisit, ut κατὰ πόδα verbum verbo redderetur, eoque consilio Latine utebatur, ut omnes populi, qui quondam imperio Romano parebant, uterentur.

§. 41. Sed consilio exitus defuit. Nam nec Romam, nec in integram Italiam istius quidem linguæ propriam sedem, verosque penates, nec vivo Justiniano nec multo post Pandectæ pervenerunt. Sed dum jurisprudentia Justinianee, aut postea Basilii Imperatoris in Græcia aliisque regionibus imperii orientis in scholis docebatur, & in foro observabatur: Romæ & in Italia partim Gothorum leges, partim quædam jurisprudentiæ Romanæ fragmenta in controversiis disceptandis servabantur.

III. JURISPRUDENTIA ROMANA POST JUSTINIANUM.

Huic primæ parti Chronologicæ historiæ terminum statuit opus Justinianeum suis omnibus partibus absolutum, quod ex jurisprudentiæ Romanæ fragmentis conflatum, fundum & fundamentum ejus continet. Nunc gradum facio ad alteram partem, in qua agam de interpretibus & eorum commentariis tam latinis quam græcis, quibus Constitutiones Græcas annumero, quod ad Justinianei operis interpretationem adhibeantur, cum ex eo sint exceptæ.

FATA JURIS JUSTINIANEI IN ORIENTE.

§. 42. Anno Christi DCCCLXVII. trecentis circiter annis post Justinianum Basilius Macedo, qui captivus inter venales Constantinopolim adductus Imperator factus est, atque filii ejus Constantinus & Leo Philosophus vel Justinianeæ gloriæ æmuli vel nominis comparandi causa Justiniani opus supprimere conati sunt, eoque consilio Basilius pater edidit epitomen quandam juris i. e. textum Codicis & Digestorum compendiosiorem, multis scilicet detractis, quæ inutilia esse putavit, eamque πρόχειρον vocavit. Basilio patri Leo filius succedens promulgavit hos libros Basilicων sexaginta, qui primo βασιλικαὶ διατάξεις, deinde a latinis in substantivo Basilicon libri dicti sunt. Solent enim latini ex quibusdam nominibus græcis adjectivis substantiva facere, quale est Epitaphium græce ἐπιτάφιος λόγος sermo funebris.

§. 43. Eodem tempore Photius episcopus Constantinopolitanus, qui etiam Bibliothecam consignavit, ex iis constitutionibus quasdam collegit, iisque Canones Ecclesiasticos admiscuit, ideo ejus collectio utroque jure constans dicta est Nomocanon, & in quatuordecim libros distributa, quare postea Theodorus Balsamon Scholiis illustravit anno Christi MCXLIII. At ipse Balsamon in sua præfatione secum pugnare videtur, dum Leonem Constantinum porphyrogenetam quasi auctorem Basilicon laudat. Verum observare est, non compositionem sed ἀνακάθαρσιν i. e. emendationem seu repetitionem non tantum Leoni, sed etiam Constantino tribuere, & modo sub Leonis Imperatoris tantum, modo sub Leonis & Constantini simul nomine extare in Bibliotheca Palatina & in jure Græco Romano. Ut autem JCtis latinis mos fuit opera, quæ sibi prolixiora videbantur, in compendium redigere, & ut vulgariter loquor epitomare, ut colligitur ex variis librorum inscriptionibus, quæ in digestis aliisque locis occurrunt, qualis est illa de Alfeni responsis a Paulo Epitomatis. Ita Græcis familiare fuit excerpere ex antiquioribus constitutionibus eas, quæ usui forensi utiliores & aptiores esse videbantur & ex his codicem efficere, adeo ut ex libris Justinianeis epitomes tres compositæ sint: Prima est illa, quæ Basilio Macedoni tribuitur, quia tamen in ea latam legum comprehensionem instituit, eam τὸ πλάτος τῶν νόμων & nonnunquam τὸ πλάτος τῶν βασιλικῶν appellari adverto, eosque libros vulgo ἑξηκοντάβιβλον nuncuparunt, quod sint LX. iique divisi in τεύχη ς' i. e. sex Volumina, quorum singula decem libros continent: ex his quidam tantum editi sunt opera Gentiani Herveti, qui ad eum pervenerunt beneficio Antonii Augustini de jurisprudentia bene meriti, quos quidem latinos Hervetus fecit, reliquos omnes penes Jacobum Cujacium fuisse fama est, quorum ipse sexagesimum latine vertit, eoque mortuo ad Petrum Fabrum Sanjorianum præsidem Tholosanum pervenisse creditur. Existimarunt quidam, Cujacium contra bonam fidem in libris βασιλικῶν fuisse versatum, nonnulla corrupisse, ut furta sua laterent. Abstersit magno Cujacio hanc maculam Fabrotus. Ceterum libri βασιλικῶν non integri ad nos pervenerunt, sed libri tantum XLI. perierunt libri XIX & XXXI. usque ad XXXVIII & XLIII XLIV & XLIX. usque ad LX. Plenissimam hujus operis editionem CAROLUS ANNIBAL FABROTUS Antecessorum Aquisextiensium Decanus ex Bibliotheca regis Christianissimi nobis a MDCXLVII dedit.

§. 44. Altera ex libris compendiosior facta est, quæ respectu prioris dicitur Ecloga sive Synopsis, quod ex priori ea, quæ magis usui videbantur, excerpta sint, ἐκλέγειν nihil est aliud quam excerpere, & eclogarii homines dicti sunt apud Ciceronem ad Attic. 16. olim, qui quicquid fere legebant excerpere solebant & in breviarium conferre; sic eclogæ reperiuntur a Diodoro, a Polybio, a Ctesia, a Theophrasto, a Strabone. Hinc & poemata imitata eclogæ dicuntur, ut Bucolica Maronis e Theocrito, Apollinaris Horatii poemata eclogas nominant. Sic Synopsis Basilicων ecloga dicitur, quod a Basilicis excerpta sit, ut & Harmenopulo promptuarium (a quibus etiam haustum est) eodem nomine appellari possit: hæc autem Synopsis, quam hodie habemus, debetur Joanni Sambuco Pannonio, eo nomine de jurisprudentia bene merito, qui eam Tarenti apud Calabros, dum per eam regionem peregrinaretur, reperit. Nemini vero mirum esse debet, quod in hac regione talia Græcorum monumenta reperiantur, nam hæc quæ magna olim Græcia dicebatur una cum Sicilia, quæ ei vicina est, sub ditione Constantinopolitana diu duravit, etiam postquam exarchatus Ravennat. a Longobardis & Francis ex ditione orientis sublatus est, ea postremo a Normannis usurpata. Præterea in eadem regione pandectæ antea inventæ fuerant, ut postea dicemus. Synopsim vero hanc latine vertit & edi curavit Johannes Leunclavius Tomo II. Juris Græco-Romani.

§. 45. Est & alia Synopsis Attaliata, quæ jussu Michaelis Ducæ Imperatoris, qui anno Christi 1077. imperabat, facta est, quæque superiori brevior. Idem auctor ipse in præfatione vocat compendium compendii σύνοψιν συνόψεως [illegible] quæ in tomum 2. juris Græco-Romani relata est.

§. 46. Superiores constitutiones sive integræ sive epitomatæ Constantinopoli & in totius imperii orientalis ditione observabantur, suppressis Justinianeis operibus, quod linguæ vernaculæ usu tandem obtinuisse videtur. Ut enim Justinianea latina opera ab Italia ultro suscepta, ut postea dicemus, quod tum linguæ quamvis corruptæ tum moribus, a quibus profecta erant, congruerent, ita constitutiones hæ a Græcia, neglectis Justinianeis, ultro admissæ. Et ut in Italia plerique studium & operam converterent ad exponendum & illustrandum Justiniani opus; sic in Græcia superioribus constitutionibus illustrandis varii sese accinxerunt, quos ne omittam, in duas Classes divido. Alii scholia & glossas ad superiores libros Basilicων scripserunt, quæ ut glossæ Accursii juris corpori, ita græcæ oræ & margini horum librorum adjectæ nec sejunctæ reperiuntur. Alii, sed pauci reperiuntur, qui promptuaria aliaque ex his libris hauserunt. Primo referam nomina illorum: deinde paucis de eorum docendi & scribendi ratione agam. Nomina sunt Stephanus, Nicæus, Thalelæus, Isidorus, Eustathius, Eudoxius, Calocyrus, Sextus, Callistratus, Leo, Phocas, Modestinus, Domninus, Gobidas, Chumnus, Joannes, Hagio Theodoretus, Doxapater, Gregorius, Patzus, Garidas, Balsamon, Blastares, Theophilus. His non annumero Anonymum Basilicum, Enandiophanem, quibus tamen quasi auctoribus hæc nomina ut propria dantur, sed Anonymus sic dictus, quod Interpres incertus sit, Basilicus vero est conteatus ipse Basilicων Enandiophanes locorum, qui inter se pugnare videntur, collatio & decisio, cujus fortitan auctor Photius, qui in nomocanone se περὶ ἐναντιοφανῶν libellum scripsisse refert. Superioribus adjectus est ῥοπή & πεῖρα & Romani vulgo praxis. Horum alii latam & amplam juris comprehensionem instituerunt, quam τὸ πλάτος τῶν νόμων vocarunt, diffusum legum indicem, ut Dorotheus & Cyrillus, sed Dorotheus usitatior est. Alii breves quasdam velut periochas ad libros & capita adje-

adjecerunt, *alii* ... *aut* ... scripserunt, *alii* secuti eam rationem, quam Justinianus *κατὰ πόδα* vocavit, qui verbis auctorum religiose hæserunt. Atqui interpretatio quasi calceolatrix verborum. *Alii* ... antiquioris latini contextus vestigia subtiliter persecuti sunt. *Alii παράτιτλα* adjecerunt, *id est* locorum similium & dissimilium indicationes vel ut ita dicam remissiones, quas alii male annotationes dici putarunt, alias *ἔσωθεν* i. e. *intrinsecus & interlineares*, alias *ἔξωθεν* ... *extrinsecus* ad marginem & oram Codicis scriptas. Horum alii a Basilicis libris distincti & ex iis quidam editi, ut Theophilus Harmenopulus. Sed a Superioribus omnibus *Theophilus*, harum institutionum paraphrastes eruditissimus, sit distinguendus, quod hic non libris Basilicis, sed Justinianeis operibus hæserit, unde colligere est, ante Basilium fuisse eumque Justiniano coætaneum vel non longe post ipsum vixisse. Neque assentior iis, qui putent, ab Accursii glossis quædam sumpsisse. Ut enim nec Theophilus Accursium vidit, cum eo antiquior sit, ita nec Accursius Theophilum, quem nullum ex Græcis vidisse aut intellexisse puto.

§. 47. *Harmenopulus* vero judex Thessalonicensis, isque non Justinianeis, cum post promulgationem *Βασιλικῶν* in oriente non obtinerent, sed Basilicis constitutionibus hæsit, ex quibus *promptuarium* suum compilavit & ad *Emanuelis Comneni Porphyrogenetæ* imperatoris ætatem pervenit, qui imperavit anno Christi MCXLV. Nam ipse novellis principum, qui ad hæc usque tempora imperarunt, allegavit. Non omitterem tres paratitulorum libros, qui a *Joanne Leunclavio* latini facti sunt, quos ex superioribus libris excerptos puto, in quibus non oratione perpetua explicantur quæ ad singulos libros pertinent, sed in singulis adnotantur, quæ in aliis titulis & glossis ad illum titulum pertinentibus reperiuntur. Atque ita jurisprudentia, quæ imprimis a *Basilii* temporibus græca lingua usurpari & doceri cœpit, ad *Constantinum decimum tertium palæologum*, ultimum græcorum imperatorem, producta est, capta Constantinopoli anno Domini 1453. a Mahomete Othomano, & Corinthio in suam ditionem redacta, hoc omne jus cum imperio extinctum est. Hactenus de jurisprudentia Græco-Romana. De qua si plura scire velis, adeas Episcopi Vasionensis JOSEPHI MARIÆ SUARESII Notitiam Basilicorum ad Urbanum VIII. Pontif. Max. directam, quam Cardinalis Barberini Fabroto Basilicorum editori communicavit.

FATA JURIS JUSTINIANEI IN OCCIDENTE.

§ 48. Redeamus ad Occidentem barbaris gentibus repletum, inter quas Franci caput extulerunt. Nondum extincta hic juris Romani memoria, quam ipse Alaricus Rex Gothorum conservare tenebatur. Cæso Alarico Clodovæus victor, jus Romanum illibatum reliquit. Carolus M. Codicem Theodosianum restituit, ut docent postrema verba, quæ adjecta sunt Commonitorio Alarici, præfixo Codici Theodosiano: *Et iterum anno 30. regnante Carolo Rege Franc. & Longobard. & Patritio Romano*. A Carolo Calvo obsolevit lex Theodosiana & Justinianea successit. Hincmarus Rhemensis *Ep. 7. Et sacri*, inquit, *Africæ Provinciæ Canones, & LEX JUSTINIANA decernunt, ut clerici de judicio sui cognitione, cum cogantur in publico dicere testimonium*. vid. Altesserr. rer. Aquitanic. *lib. 3. p. 212.* In Italia Theodoricus Romani expugnator imperii Legi Romanæ pepercit. Idem fecerunt Longobardi; permisit quoque Carolus M. ut Romani sua lege viverent. Tandem languescente imperio rursumque tyrannis laborante Italia, jus Romanum barbarie obsitum & pene inauditum jacuit, donec imperante Lothario Saxone, restitutum. Rem varie narrant. Vulgata fabula hæc ait: Sexcentis annis a Justinianei operis promulgatione expulsis Longobardis a Lothario anno 1136. (quos demum Fridericus fugavit anno 1158.) ab eodem ductu Innocentii secundi, Melphi, seu ut alii volunt Amalphi civitate Apuliæ expugnata, repertum pandectarum antiquissimum illud exemplum, quod ut Palladium ex alto lapsum esse videtur, e situ & pulvere, in quo post omnem memoriam jacebat blattis tineisque depugnans, revocatum est, & luci restitutum. Idque Pisanis a Lothario & Innocentio Papa donatum, quod utrumque adversus Normannorum Rogerium juvissent, diuque Pisis asservatum est, donec per *Guidonem Capponium* anno 1406. Pisis in potestatem redactis in ditionis Symbolum ad se transtulerunt, ut post Volaterranum, Taurellus in *præfatione harum pandectarum* affirmat. Quod quidem exemplar antiquissimum est, ipsius non quidem Triboniani prototypus in ipsa Græcia scriptus & in eam Italiæ partem, ut quidam volunt, delatus ab aliquo hanc regionem Justinianeo nomine administrante. Id certum, ea enim Italiæ pars diu post cæteras in potestate Græcorum Imp. duravit, in qua etiam Synopsis Basilicon reperta aliaque Græcorum Magistratuum vestigia occurrunt. Hæc ergo Justinianea opera e tenebris excitata Lothario Imperatori deberi olim credebantur, qui præterea Irnerii ejus ætatis viri celeberrimi consilio jussisse in Gymnasiis doceri & in foro observari commotus, referente Abbate Urspergensi, precibus Matildis Comitissæ fingitur. Comitissam Tusciæ intelligo quæ sua omnia bona Ecclesiæ Romanæ donavit, cum plures fuerint ejusdem nominis ejusdemque ætatis illustres fœminæ, ut observavit Baronius ao. 1075. Ab eo tempore jus idem paulo post aliis Gymnasiis atque etiam extra Italiam constitutis communicatum est.

§. 49. *Pandectarum* vero observanda est vetus & nova distinctio & usus notarum in iis aliisque libris allegandis a Jurisconsultis introductus. Pandectæ cum repertæ sunt duobus voluminibus comprehendebantur, quorum *primum* a Tit. *de just. & jure* ad Tit. *qui test. fac. possunt* porrigitur. Secundum *ab hoc tit. ad finem*. Sed cum ab Irnerio, Pyleo, Dino, Cypriano aliisque primis interpretibus glossæ & scholia in ora & margine addita sunt, utraque pars non potuit commode duobus voluminibus comprehendi & ex duobus tria facta sunt, sic dicta *vetus*, *infortiatum & novum*. Nomina non longe accersita, sed ex ordine nullo labore petita cum vetus novo antiquius non sit. Infortiati etymologiam aliqui in barbariei luto se volutantes, inquirunt, quod partim ex primo & postremo compositum, aliisque quæ deerant auctum *infortiatum* sit, sed puræ locutionis amans statim ab hac & simili inepta deductione avertitur, eaque vocabula ut meras notas spectat, ut apud Dialecticos *barbara celarent &c.*

§. 50. Ne autem crebra & frequens repetitio in allegandis Pandectis aliisque libris scribentibus tædio esset, notarum usus ab interpretibus græcis & latinis inductus est, neglecto edicto Justinianeo. Justinianus in *l. 1. in fin. C. de vet. jure enucl.* notarum & siglorum usum vetat. *Ne autem per scripturam aliqua fiat imposterum dubitatio: jubemus non per siglorum captiones & compendiosa ænigmata ejusdem codicis textum conscribi, etiamsi numerum librorum significet aut aliud quidquam*. Prævaluit tamen usus, atque digesta per D. majusculum, vero curvo confixum vel linea recta, ut in nummis visuntur, Pandectæ per literam *π* designabantur, postea imperitie Librariorum pro litera *π* quæ accentu circumflexo notata erat, hæc nota ff. quæ hodie servatur formata est.

§. 51. Vetus exemplar pandectarum libris quidem, titulis, capitibus distinctum erat. Capita generali verbo *legis* appellantur. Lex enim generaliter Senatusconsulta, edicta Prætorum, responsa Jurisconsultorum comprehendit, quia hæ juris scripti partes ab imperatore, qui eas simul conjunxit, ejusdem auctoritatis & potestatis factæ sunt, & omnes pariter dicantur *νόμοι ἔγγραφοι* ad differentiam consuetudinis, quæ neque juri scripto neque legis verbo comprehenditur. In his vero allegandis consuetudo quædam, quæ ab Hebræis vel ab ipsis Romanis profecta est, fuit usurpata. Quemadmodum enim Hebræi e primo vocabulo librum Genesem nominant, *In principio*, librum Exodi *nomina*, Levitici *vocavit*, Numerorum *locutus est*, Deuteronomii *verba*; & apud Romanos quædam lex, regia auctore Festo a primo verbo nominata *parens* & lex 12. tab. a M. Tullio lib. 2. de leg. *Sic in jus vocat atque eat*. Sic singula capita legum ab initiali verbo designata ut *l. lecta l. frater l. pacta*. Et auctores nostri librum sal edictum a primis verbis indicant: *si certum petatur*. *Uti possidetis*. Præterea in veteri exemplari hæc capita uno tenore continuoque spiritu scripta quamvis longissima, nulla nota intercisa erant, propter magnitudinem ab iisdem interpretibus distincta sunt sectionibus, ut inquirentibus facilius occurrerent. Sectionum autem nota *paragraphi* dictæ. *Paragraphus*, ut Isidorus *l. 1. c. 20. ponitur ad separandas res a rebus, quæ in connexu occurrunt*. Nota autem capitis est litera L. quæ ante Irnerium & alios duplici litera pingebatur hoc modo lg. ut refert *Magnus* in libello, quem de hoc argumento conscripsit & Carolo Magno inscripsit his versibus.

> *Hos juris apices lubens rex accipe Carle,*
> *Offert devotus quæ tibi Magno tuus.*

Græci vero singula legum capita *digesta* vocabant, sic interpretes in Basilicis hæc laudant. Balsamon in Photii canones *κεφάλαια*, sectiones vero seu paragraphos ... seu ..., utrumque exprimere solebant per signa hujusmodi, seu singulares literas *ϗ* & *ς*. Unde Anonymus quidam interpres Joannis a Porta in libellum de occultis literarum notis, non ex *π*. sed ex *ς* confictam esse neotericam illam notam ff, quod tamen sal ex eo refellitur, quod latini interpretes aliæ Græcorum notas non usurparunt, quia vel libros non viderunt, aut nihil ex iis collegerunt, quod commercium linguæ græcæ eis esset infrequens.

§ 52. Eodem tempore, quo jus restitutum, cæteræ etiam scientiæ jacentes & pene extinctæ suscitatæ sunt. Petrus Lombardus cognomento Magister sententiarum Episcopus Parisiensis anno Christi 1160. primus latinorum Theologiam per antiquorum libros sparsam in certam methodum artemque redegit, æmulatione Joannis Damasceni, qui ante quingentos annos idem Græcis Syria præstiterat. *Gratianus* Bononiensis Monachus eodem tempore Rapsodiam Decretorum, quam ipse absolverat, summo Pontifici confirmandam obtulit & statim Joannes Semeca Teutonicus glossas in ea addidit. Petrus Trecensis cognomento comestor auctor historiæ Scholasticæ extitit, iique tres Gratianus, Lombardus, Comestor, si quibusdam credimus, fratres naturales ex concubina nati.

§ 53. Jure civili tandem primo Italiæ restituto, deinde aliis Europæis nationibus communicato ejusque exercitatione ab Irnerio inchoata, ab ejus Schola prodierunt discipuli, qui exemplo ejus id docuerunt & novas interpretationes & cogitationes adjecerant. *Joannes Bassianus*, *Martinus Gosias*, aut *Gosiat*, ambo Cremonenses, eodem tempore Bononiæ floruerunt & duas opinionum sectas seu duas, ut *Volaterranus* ait, *factiones* statim constituerunt. Item *Bulgarus*, *Pisanus*, *Hugolinus & Placentinus*, hic quidem primus in Gallia in Monspeliensi Academia jus docere cœpit & testimonio *Baldi* maximum lumen legibus attulit, atque placentino in eadem Academia jus profitenti successit. Ex quorum omnium disciplina & doctrina *Odofredus* & Accursius multum profecerunt, ita ut partim ea Odofredi commentariis & Azonis lecturis, glossæ ab Accursio exceptæ sint.

§ 54. Accursius, cum jam pene quadragenarius esset, cœpit Bononiæ huic scientiæ operam dare, in qua adeo profecit, ut Odofredum insignis eruditionis auctorem longe superaverit. Deinde relictis publicis prælectionibus in solitudinem se recepit, ubi libros juris glossematis annotavit. Septennium consumpsit in elaborandis glossis Pandectarum & Authenticorum, ut ipsemet profitetur *in auth. ut preponatur*, in verbo *Indictione*: Deinde Codici operam dedit circa annum Christi 1227. imperante Friderico II., ut ipse testatur *in l. 2. C. de accus.* Decessit vero anno vitæ 78. salutis ut quidam putant 1229. relicto Francisco Accursio, qui etiam Doctor insignis fuit & quædam scriptis patris addidit, postremo *Vivianus* singulis pene legibus hypotheses addidit, quibus velut vivis rerum imaginibus eorum sententias oculis subjicit.

§. 55. Quanto autem in pretio ejus glossæ habitæ sint, ex eo colligere licet, quod perpetuo oræ & margini librorum juris sint adjectæ, adeo ut contextui coaluisse & unitatem fecisse videantur. In his intima jurisprudentiæ doctrina elucet, & mirabilis collatio omnium pene locorum sibi invicem congruentium atque brevis perspicuaque dissidentium conciliatio, ita ut nihil desiderandum videatur in eo, quam ut feliciori vixisset ætate, in qua cultior purioque latinus sermo fuisset; sed exterarum gentium inundatio & velut generale eluvium totam Europam occupaverat & commixtione linguarum facta sua barbarie infecerat, veteremque literarum cultum extinxerat. Eademque barbarie sequentibus seculis grassante multa jurisprudentiæ aliis disciplinis Gothicam & peregrinam gentem redolentia sparsa sunt, quæ potius ætati, in qua vivebat, quam sibi imputanda videntur. Propterea ei condonanda sunt aut compensanda cum recta & cancta juris doctrina, in qua insignis labor & obfirmatum in jura judicium obtinetur.

§. 56. Et ne aliud intactum reliquisse videatur eorum, quæ ad institutiones novi Justinianei spectant (cujus causa hanc prælusionem consignasse ab initio professus sum) quædam generaliter de *glossographia* delibabo, ne hoc verbum, cujus crebra & frequens recurrit allegatio, suspensum teneat adolescentem. Glossæ pro lingua, pro dictione, pro dictionis interpretatione sumitur: hæc postrema usurpatio ei, de qua agamus, convenit. Glossa est scribendi & docendi ratio antiqua non jurisprudentiæ peculiaris, sed omni scientiæ & arti communis, & quæ non olim etiam Aristoteli interpretando adhibita. Varii in variis scientiis antiqui glossographi observantur, qui a *Suida*, *Hesychio*, *Athenæo* citantur & ab iis suas glossas hauserunt. *Primi* illi mihi propriæ glossographi dicendi videntur, quorum singuli scientiæ vel arti incubuerunt & interpretandæ studuerunt, sequentes vero lexicographi dicendi, qui indistincte, & sine delectu omnes omnino cujusque scientiæ & artis voces collegerunt. Glossæ plerumque ad oram libri scribuntur *λέξιν κατὰ στοιχεῖον* secundum dictionum alphabeticum ordinem. Glossæ etiam secundum quosdam peregrina & obsoleta verba continent. Quint. *lib. 1. Inst. c. 2. & 14.* glossemata voces minus usitatas *λέξεις* proprias voces esse ait. Denique glossographi alicujus scientiæ vel artes obscuriores & secretiores voces exponunt. At non ita vocibus addicti sunt, quin fusiores interpretationes adjiciant, cum res exigit. Ut antiquorum illorum Clidemi & Anticlidis glossis mores prisci, instituta & ritus admixti reperiuntur. Primi interpretes, *Irnerius*, *Pileus*, *Cyprianus*, *Rogerius* & alii antiquiores Accursio annotationes breves scripserunt, in quibus voces, quas obscuriores putabant, explicuerunt, additis locorum similium & dissimilium indicationibus & plerumque dissidentium conciliationibus adjectis. Neque sunt ausi initio Justinianea opera longis commentariis onerare propter sanctionem illam: *Nullis jurisperitis imposterum audentibus commentarios illi applicare d. l. 2. § nostram C. de vet. jur. enucl.* Ante Accursium *Odofredus* & *Azo* tractatus ediderunt quos *lecturas* dicunt, sed illos secutus est, ex quorum glossematis ita profeci quibusdam additis vel detractis, ut viam sequentibus præcluserit glossas scribendi, qui exhausta occupataque hac scribendi methodo, sibi interpretandi operam relictam tantum putarunt.

§ 57. Ideo qui post eum jus professi sunt aliam scribendi viam aggressi sunt, neglectoque edicto Justinianeo commentarios suos Justinianeis operibus applicuerunt, ut ex magna scriptorum turba videre est & ingenti commentariorum mole. In iis non tantum verba legum examinant & potestatem earum expendunt, in qua juris scientia consistit *l. scire 17. ff de leg.* at glossam ipsam, quam pari pene pretio, quo textum habent, excutiunt. Ideo in partes quasdam concepta arte dividunt & divisam per suas partes ita religiose assumunt,

sumont, ut flagitio sit particulam intactam relinquere.

§. 58. Sed hæc docendi ratio à recentioribus jurisperitis non omnino probata & a florentioribus Galliæ Academiis mutata, quod præ studio glossæ & antiquorum interpretum fide, textus negligeretur, spuria multa pro veris intruderentur & sensim per librariorum, mox typographorum culpam & aliorum imperitiam, ita verba auctorum mutarentur, ut si longius depravatio progressura fuisset, non magis Papinianus, Ulpianus, & reliqui Jurisconsulti se in ea agnovissent quam Euphorbus apud Pythagoram. Nam hæc erat superioris ætatis calamitas & Philologiæ contemptus, ut limpida quælibet turbarentur cœno, & barbarie inficerentur, omni puræ veræque lectionis cura posthabita, atque adeo nullo pene doctrinæ interpretum examine habito. Tantaque erat auctoritas eorum, ut sententiæ non expenderentur, sed numerarentur. Haloander in *præf. in Codicem* sua ætate observavit, plerosque omnes eorum, qui juri operam navabant, adeo textum neglexisse, ut comparata ingenti commentariorum supellectili, Juris corpus non haberent, cum per summam inscitiam putarent abolitos esse libros Justinianeos, qui præ interpretibus nugæ, eoque consilio plerique omnem laborem impenderunt in investiganda interpretum serie & ætate, qui ea de re adeundi, & post eos, Valentinianus Forsterus.

§. 59. Felicior eluxit dies cessitque ætas, qua libertas literis & literatis restituta, delectus antiquæ hujus doctrinæ habitus est, qua suppressa numerandi sententias consuetudine, sicuti subtiles & quæ æquitati congruebant quæ multæ occurrunt, eligere, ineptas rejicere, tandem gravissimorum virorum auctoritate, fascinum illud genus quod ingenia obligata tenebat, & interpretibus addicebat depugnatum est, variique literaturæ purioris studiosi rivulis impuris coenosisque neglectis ad fontes redierunt & ex iis limpidam jurisprudentiam haurire cœperunt. Nec non aggressi sunt multa, quæ in juris textu depravata erant, emendare *Politianus*, *Beroaldus*, *Sabellicus*, *Bartholinus Nebricensis*, *Pius Egnatius*, *Budæus*, *Alciatus*, *Zasius*, *Viglius & cæteri*, qui viam secutis recentioribus præiverunt, qui innumera errata & adulterina Lydio lapide damnata ex juris corpore, quæ omnem sensum evertebant aut absurdum inducebant, rejecerunt.

§. 60. Imprimis *Gregorio Haloandro* bene de jurisprudentia merito laus magna debetur, qui vetustis exemplaribus undique conquisitis juris textum integrum multis maculis sublatis in lucem edidit circa annum MDXLI. Et post eum *Antonius Augustinus* vir ad miraculum eruditus, sed imprimis Criticen gloria præstans, Pandectis Florentinis adjutus aliisque exemplaribus collatis multos nævos & maculas fœdissimas ex jure sustulit, & Pandectas imprimis expurgavit & quasi pumice exornavit. Postea *Lælius Taurellus* & *Franciscus* ejus filius ipsas Pandectas summa cura Florentiæ adservatas in publicum evulgari & elegantibus typis cudi obtinuit anno MDLIII. Cujacium nominasse sat est. Squalidam illi & sordidam Themidi laneam togam ademit, & auream imposuit. Multis otium fecit, qui ex ejus scriptis sapissime sapiunt: superiorem nondum invenit, cultores autem multos & clarissimos JCtos, qui forte non fuissent, nisi fuisset Cujacius. Hic ut semper habeat suos admiratores, qui ejus scriptis delectentur, ejusque vestigia premant, e re jurisprudentiæ romanæ esse, arbitramur & in legitimæ scientiæ emolumentum vivemus.

CHRO-

CHRONOLOGIA
LEGUM ROMANARUM
ET TOTIUS JURIS ROMANI
IMMIXTI SUNT FASTI CONSULARES.
A PRIMIS ROMÆ INITIIS USQUE AD JUSTINIANI IMPERATORIS MORTEM.

Olym. 7. *anno* 1. P. R. C. *A.* 1. ROMULUS Romanorum Rex Urbis conditor omnis manu sua gubernavit, *leges curiatas* tulit, populum distribuit, Senatum, equitum ac plebis ordines legit, tribus & curias constituit, & Parilia XI. Kal. Maj. qui est dies natalis urbis primus celebravit.

39 NUMA POMPILIUS Pontificem Maximum, Flamines, Feciales, Vestales, Augures, Rubigalia & pleraque sacra primus instituit.

82 TULLUS HOSTILIUS Quæstores Parricidii sive rerum capitalium instituit: disciplinam militarem formavit.

110 al. ANCUS MARCIUS Numæ leges tabulis inscriptas in foro omnibus co-
114 gnoscendas proposuit, & multa de Jure Fecialium disposuit.

138 L. TARQUINIUS PRISCUS imperii insignia & ornamenta triumphalia invenit.

175 SERV. TULLIUS primus Rex injussu populi, censum instituit, populum agrumque per tribus divisit, leges varias dedit, inter quas 50. de contractibus & delictis: æs primus signavit.

219 TARQUINIUS SUPERBUS omnia sua manu rexit, libertati gentis insidias struens urbe exactus est.

SEXT. PAPYRIUS JCtus, qui leges regias in unum librum congessit, sub hoc Rege vixisse creditur.

244 Regia dominatione sublata duo Consules (1) L. JUNIUS (2) BRUTUS & L. TARQUINIUS COLLATINUS (3) creati.

Leges regiæ, quæ regni erant propriæ, lege Tribunitia abrogatæ, salvo usu reliquarum.

245 P. Valerius Poplicola II. — L. Lucretius Tricipitinus
246 P. Valerius Poplicola III. — M. Horatius Pulvillus II. (4)
247 Sp Lartius Flavus (5) — T. Herminius Aquilinus
248 M. Valerius. — P. Postumius Tubertus II.
249 P. Valerius Poplicola IV. — T. Lucretius Tricipitinus II.
250 P Postumius Tubertus II. — Agrippa Menenius Lanatus
251 Opiter Virginius Tricostus — Sp. Cassius Viscellinus
252 (6) Postumus Cominius Auruncus — T. Lartius Flavus (7)
253 (8) Serv. Sulpitius Camerinus — M. Tullius Longus (9)

Origo Dictaturæ, quam primus gessit T. Lartius

254 T. Æbutius Helva — P. Vetusius Geminus
255 L. Lartius Flavus II. — Q. Clœlius Siculus
256 (10) A. Sempronius Atratinus. — M. Minucius Augurinus (11)
257 A. Postumius Albus (12) Regillensis — T. Virginius Tricostus
258 (13) Appius Claudius — P. Servilius Priscus

Magna seditio plebis ob nexos.

259 A. Virginius Cœlimontanus — T. Veturius Geminus (14)
260 Postumius Cominius Auruncus II. — Sp. Cassius Viscellinus II.

Prima secessio plebis in montem sacrum auctore L. Sicinio.

Tribuni plebis creati duo, in quorum favorem *lex sacrata* ferebatur. Eodem tempore duo *Æediles plebis* constituti.

261 T Geganius Macerinus (15) — P. Minucius Augurinus (16)

Icilia lex de concionibus plebis.

262 M Minucius Augurinus II. — A. Sempronius Atratinus II.

Mænia lex de ludis.

263 Q Sulpitius Camerinus Cornutus — Sp Lartius Flavus
264 C. Julius Julus — P. Pinarius Mamercinus
265 Sp Nautius Rutilus — Sex. Furius Fusus
266 C Aquilius Tuscus — T. Tricinius Sabinus
267 Proculus Virginius Tricostus — Sp Cassius Viscellinus III.

Consul primam legem Agrariam tulit, nunquam deinde sine magnis rerum motibus agitatam.

268 (17) Q. Fabius Vibulanus — Ser. Cornel. Maluginensis
269 R. Fabius Vibulanus — L. Aimilius Mamercus
270 M. Fabius Vibulanus — L. Valerius Potitus Volusus
271 Q. Fabius Vibulanus II. — C. Julius Julus
272 (18) R. Fabius Vibulanus II. — Sp. Spurius Fusus
273 M. Fabius Vibulanus II. — Cn. Manlius Cincinnatus (19)
274 R. Fabius Vibulanus III. — T. Virginius Tricostus Rutilus
275 L. Aimilius Mamercus II. — C. Servilius Structus Ahala.

Imperia ac provinciæ extra ordinem primum.

276 C. (20) Oratius Pulvillus — T Menenius Lanatus (21)
277 A. Virginius Rutilus — Sp. Servilius Structus
278 C (22) Nautius Rutilus — P. Valerius Poplicola
279 L. Furius Medullinus — A. Manlius Vulso
280 L. Aimilius Mamercus III. — Vopiscus Julius Julus
281 L. Pinarius Mamercinus — P. Furius Fusus
282 App. Claud. Sabinus — T. Quinctius Capitolinus

Lex Publilia de Tribunorum potestate primo anno rogata sed impedita, altero fertur.

283 (23) L. Valerius Potitus II. — T. Aimilius Mamercinus
284 T. Numicius Priscus — H. Virginius Cœlimontanus
285 T. Quinctius Capitolinus II. — Q. Servilius Priscus
286 T. Aimilius Mamercinus II. — Q Fabius Vibulanus
287 Q. Servilius Priscus II. — Sp Postumius Albus Regillensis
288 T. Quinct. Capitolinus III. — Q. Fabius Vibulanus II.
289 A. Postumius Regillensis — Sp. Furius Medullinus Fusus

Senatusconsultum ultimæ necessitatis primum quod absolvebatur formula E *VIDERET. NE. QUID. RES. PUBLICA. DETRIMENTI. CAPERET. A. Postumio Cos. latum.*

290 P. Servilius Priscus — L. Æbutius Helva
291 T. Lucretius Tricipitinus — Sp Veturius Crassus

Lex Terentia de potestate consulari circumscribenda primum proposita.

292 P. Volumnius Amintinus Gal. — Ser Sulpitius Camerinus
293 P. Valerius Poplicola II. — C. Claudius Sabinus
294 Q. Fabius Vibulanus III. — L. Cornelius Maluginensis
295 L. Minutius Augurinus — C. Nautius Rutilus (24)

Lex Virginia de decem Tribunis creandis, binis ex singulis classibus.

296 C Oratius Pulvillus II. — Q. Minutius Augurinus (25)
297 M. Valerius Maximus — Sp. Virginius Cœlimontanus

Primum celebrati sunt Ludi seculares.

298 Tit Romulus Vaticanus — C. Veturius Cicurinus
299 Sp. Tarpeius Capitolinus — A. Atterius Fontinalis

Lex Tarpeia Æteriæ de multis vel æquandis jure magistratuum lata.

Sp. Posthumius, Ser. Sulpitius, A. Manlius in Græciam ad describendas leges missi.

300 (26) P. Tergeminus Curiatius — Sex. Quinctilius Varus
301 (27) T Menenius Lanatus — P. Sestius Capitolinus
302 (28) App. Claudius Crassinus T. Genutius Augurinus (29) Conf. ejurarunt Consulatum, creatis Decemviris consulari potestate sine provocatione legum ferendarum causa; fuerunt autem: App Claudius, T. Genutius, P Sextius, Sp. Veturius, C. Julius Julus, A Manlius, Ser. Sulpitius Camerinus, Sp. Postumius, Alb. P. Oratius, (30) T. Romilius Vaticanus.

Decem Tabulas Legum condunt.

303 Decemviri: App Claudius II. L. Minucius Augurinus, M. Cornelius Maluginensis, M Sergius, Q Fabius Vibulanus, Q. Pœtilius, T Antonius Merenda, Cæso Duilius, Sp. Oppius Cornicen. M. Rabulejus.

Duas addunt tabulas: inde origo Legum XII. Tabb.

304 Decemviri propria auctoritate continuant Magistratum, sed ob Appii Claudii facinora abdicantur. Rursus ad Consules recidit respublica, electique,
M Oratius Barbatus — L. Valerius Potitus.

Secessio plebis secunda in Aventinum, Lex Horatia patricios etiam plebiscitis subjicit. Lex Duilia.

305 Lar Herminius Exquilinus — T. Virginius Cœlimontanus Tricostus.

Lex Trebonia de comitiis tribunitiis.

306 M. Geganius Macerinus — Claud. (31) Julius Julus
307 T Quinctius Barb. Capitolinus — Agrippa Furius Fusus.

Quæstores primum populi suffragio creati.

308 M Genutius Augurinus — C Curtius Philo

Canulea lex de connubiis plebejorum cum Patriciis. Lex de communicando plebi consulatu moveri cœpta est.

309 Primi *Tribuni Militum* consulari potestate numero tres eliguntur L. Atilius Longus, T. Clœlius Siculus, A Sempronius Atratinus

Sed hic abdicare jussi: deinde Consules creati.

L. Papyrius Mugillanus — L. Sempronius Atratinus
310 M Geganius Macerinus II. — T. Quinctius Capitolinus V.

Censura novus Magistratus instituitur.

311 M Fabius Vibulanus — P Æbutius Helva Cornicen.
312 C. Furius Pacilius — M. Papyrius Crassus
313 Proculus Geganius Macerinus — L Menenius Lanatus II.
314 (32) T Quinctius Capitolinus VI. — Agrippa Menenius Lanatus (33)
315 TRIB. MIL. M Aimilius Mamercinus — L. Quinctius Cincinnatus — C. Julius Julus
316 M. Geganius Mamercinus III. — L. Sergius in hoc honore Fidenas appellatus (34)
317 M. Cornelius Maluginensis — L. Papyrius Crassus
318 C. Julius Julus II. — L. Virginius Tricostus (35)
319 C. Julius Julus III. — L. Virginius Tricostus II. (36)

Æmilia

---

(1) *Fœdus* I. *cum Pœnis.* (2) *Kal. Junii iniit: hinc mensis Junius ob eo dictus.* (3) Eusebius *manuscript. Chron. Romanorum Reges septem imperaverunt annis* 240, *sive, ut quibusdam placet* 244. *& pulsis Regibus vix usque ad quintumdecimum lapidem Romani imperium tenebant. Anno autem ab urbe condita* 244. *primos Romæ Consules creatos probat* Sigonius ex *Capitolinis tabulis, Messala, Orosio, Rufo, Eutropio, Iornande, Solino.* (4) *Hi duo vitio librariorum apud Livium omissi sunt.* (5) *Al. Rufus.* (6) *Nono anno post Reges sublatos,* DICTATOR, T. Lartius, *magister equitum,* Sp. Cassius *Euseb. Alii autem anno* 12. *factum ajunt* (7) *Al.* Rufus frater Sp Lartius, *de quo supra.* (8) *Poplicola adeo hoc anno pauper moritur, ut sumptu publico sepeliatur.* Euseb. (9) *Meminit* Cicero *in Bruto & ait eum anno* 10. *post Reges exactos fuisse consulem.* (10) *Bellum Latinum.* (11) *Censa sunt.* 120. *millia hominum. Euseb. manuscript.* (12) Idem DICTATOR. (13) *Al.* Appius. (14) M. Valerius DICTATOR. (15) *Oros.* Gessonium *vocat.* (16) *Pestilentia, & fames.* Oros. (17) *Latini anno* 268, *rebellant,* Euseb. (18) *Trecenti nobiles Fabia familia a Vejentibus cæsi.* Euseb. Oros. (19) *Onufr.* Vulsonem *vocat.* (20) *Al.* M. (21) *Trecenti Fabii cæsi.* Onufr. (22) *Pompilia virgo Vestalis ob stuprum viva defossa* Euseb *Oros. ait id factum anno* 275. (23) *Sunia Vestalis ob stuprum viva defossa* Euseb. (24) *Decem Tribuni plebis primi.* Onufr. (25) L. Quinctius Cincinnatus DICTATOR, & L. Tarquitius Flaccus, magister equitum. Sigo, *sed Eusebius multo ante etiam collocavit.* (26) *Onufr* (27) *Al.* L. (28) *Trecentesimo secundo anno ab urbe condita,* DECEMVIRI *creati composuerunt leges in decem tabulis, & sequenti anno duas alias tabulas addiderunt, atque ita leges duodecim tabularum appellatæ. Eas leges editas esse anno urbis* 304. *scribit* Euseb. (29) *Hi abdicarunt ut designarentur legum ferendarum causa Decemviri Consulares, qui per duos annos præfuerunt reip.* (30) *Pro* Oratius, *Onufr. edit.* Curiatius. (31) *Al.* Cajus C. (32) *Sp. Melius regnum affectans, occisus.* (33) L. Quinctius Cincinnatus iterum DICTATOR. (34) M. Aimilius Mamercinus DICTATOR. (35) Q. Servilius Priscus DICTATOR. (36) M. Aimilius II. DICTATOR.

P. R. C.

Æmilia lex de censura tempore contrahenda.

320 TRIB. MIL. Fabius Vibulanus — M. Fossius Flaccinator
L. Sergius Fidenas

321 TRIB. MIL. L. Pinarius Mamercinus — L. Furius Medullinus
Sp. Postumius Albus

Lex prima de ambitu contra togas candidas lata.

322 T. Quinctius Pennus Cincinnatus — C. Julius Mento (1)

323 Papyrius Crassus II. — L. Julius Julus

Lex de multarum æstimatione a Consulibus lata.

324 L. Sergius Fidenas II. — Hostus Lucretius Tricipitinus

325 T. Quinct. Pennus Cincinnatus II. — A. Cornelius Cossus

Leges de peregrina religione rejiciendâ comprobatæ.

326 L. Papyrius Mugillanus II. — C. Servilius Axilla (2) Structus

327 TRIB. MIL. T. Quinctius Pennus Cincinnatus (3) — C. Furius Pacilius
M. Postumius — A. Cornelius Cossus

328 TR. MIL. A. Sempronius Atratinus — L. Furius Medullinus
L. Quinctius Cincinnatus II — L. Oratius Barbatus

329 TR. MIL. Appius Claudius Crassus (4) — L. Sergius Fidenas
Sp. Nautius Rutilus — Sex. Julius Julus

330 C. Sempronius Atratinus — Q. Fabius Vibulanus

331 TR. MIL. L. Manlius Capitolinus — L. Papyrius Mugillanus
Q. Antonius Merenda — L. Servilius Structus

332 N. Fabius Vibulanus — T. Quinctius Capitolinus Barbatus

333 TR. MIL. T. Quinctius Cincinnatus (5) — L. Furius Medullinus III.
M. Manlius Capitolinus — A. Sempronius Atratinus II.

334 TR. MIL. Agrippa Menenius Lanatus — Sp. Nautius Rutulus II.
P. Lucretius Tricipitinus — C. Servilius Axilla

335 TRIB. MIL. — C. Servilius Axilla II.
L. Sergius Fidenas II. — M. Papyrius Mugillanus

336 TR. MIL. P. Lucretius Tricipitinus II. — L. Servilius Structus II.
Agrippa Menenius Lanatus II. — Sp. Veturius Crassus

337 TR. MIL. A. Sempron. Atratinus III. — M. Papirius Mugillanus
Q. Fabius Vibulanus — Sp. Nautius Rutilus II.

338 TRIB. MIL. P. Cornelius Cossus — Quinctius Cincinnatus
C. Valerius Potitus — N. Fabius Vibulanus

339 TR. MIL. Q. Fabius Vibulanus II. — L. Valerius Potitus
Cn. Cornelius Cossus — P. Postumius Regillensis

340 L. Furius Medullinus — M. Cornelius Cossus

341 Q. Fabius Ambustus — C. Furius Pacilius

342 M. Papyrius Mugillanus — C. Nautius Rutilus

343 M. Æmilius Mamercinus — C. Valerius Potitus Volusus

344 Cn. Cornel. Cossus — L. Furius Medullinus II.

SC. de tribunis militum creandis ad plebem quoque extensum.

345 TR. MIL. C. Julius Julus — P. Corn. Cossus
C. Servilius Ahala (6)

346 TR. MIL. C. Valerius Potitus II. — C. Servilius Ahala II.
L. Furius Medullinus II. — N. Fabius Vibulanus II.

347 TR. MIL. P. Cornelius Cossus — L. Valerius Potitus II.
Cn. Cornelius Cossus — N. Fabius Ambustus

348 TR. MIL. C. Julius II. — L. Furius Medullinus II.
M. Æmilius Mamercinus — Q. Quinctius Cincinnatus
T. Quinctius Capitolinus — A. Manlius Vulso

349 TR. MIL. P. Cornel. Maluginensis — C. Valerius Potitus III.
Sp. Nautius Rutilus III. — K. Fabius Ambustus II.
Cn. Cornelius Cossus II. — M. Sergius Fidenas

350 TR. MIL. Aimilius Mamercin. III. — L. Julius Julus.
M. Furius Fusus — M. Quinctilius
App. (7) Claudius Varus — L. Valerius Potitus III.

Stipendia militibus ex publico decreta.

Ad matrimonia censorio edicto primum coactus populus Romanus.

351 C. Servilius Ahala III. — Q. Sulpitius Cornutus
Q. Servilius Fidenas — L. Virginius Tricostus
A. Manlius II. — M. Sergius Fidenas II. TR. M.

352 M. Furius Camillus II. — L. Julius Julus
L. Valerius Potitus IV. — M. Aimilius Mamercinus III.
Cn. Cornelius Cossus — K. Fabius Ambustus II. TR. M.

353 L. Publius Volscus — P. Malius Capitolinus
L. Titinius — P. Malius
Sp. Furius Medullinus — P. Licinius Calvus primus ex plebe TRIB. MIL.

354 M. Pomponius — L. Atinius Longus
C. Duillius — N. Veturius Cicurinus
Volero Publilius Philo. — Cn. Genutius Aventinensis TR. MIL.

355 L. Valerius Potitus V. — L. Furius Medullinus III.
M. Valerius Maximus — M. Furius Camillus II.
Q. Servilius Fidenas II. — Q. Sulp. Camer. Cornutus II. TR. M.

356 L. Julius Julus II. — L. Sergius Fidenas (8)
L. Furius Medullinus IV. — A. Postumius Regillensis
P. Cornelius Maluginensis — A. Manlius Capitolinus TR. MIL.

357 Cn. Genutius Aventinensis II. — P. Malius Capitolinus II.
L. Titinius II. — P. Licinius Calvus
P. Menius II. — L. Atinius Longus TR. MIL.

358 P. Cornelius Cossus — L. Furius Medullinus V.
P. Cornelius Scipio — M. Valerius Maximus IV.
K. Fabius Ambustus III. — Q. Servil. Fidenas III. TR. MIL.

359 M. Furius Camillus III. — L. Valerius Poplicola
L. Furius Medullinus VI. — C. Aimilius Mamercinus
Sp. Postumius Albinus — P. Cornelius Scipio II. TR. MIL.

360 (9) L. Lucretius Flavus — Ser. Sulpitius Camerinus

361 L. Valerius Potitus — M. Manlius Capitolinus

362 L. Lucretius Flavus — M. Aimilius Mamercinus
Ser. Sulpit. Camerinus — L. Furius Medullinus VII.
Agrippa Furius Fusus — C. Aimilius Mamercinus TR. MIL.

363 (10) Q. Sulpitius Longus — Q. Fabius Ambustus
K. Fabius Ambustus — C. Fabius (11) Ambustus
Q. Servilius Fidenas IV. — Ser. Cornelius Maluginensis TR. M.

364 (12) M. Furius Camillus per annum Dictator, & L. Valerius Magister equitum reipublicæ constituendæ & seditionis impediendæ causa Magistratum continuarunt.

365 (13) L. Virginius Tricostus — L. Postumius Albinus
L. Valerius Poplicola II. — P. Cornelius Cossus
A. Manlius Capitolinus — L. Aimilius Mamercinus TR. MIL.

Hi Tribuni fœderum ac legum regiarum & decemviralium tabulas, quæ urbis clade perierant, conquiri & reparari jusserunt. De diebus etiam religiosis vel atris Senatum consuluerunt, notatique ex auctoritate collegii pontificum dies cladibus Romanis infames, quibus quidquam divinæ vel humanæ rei constituere nefas postea fuit habitum.

366 T. Q. Cincinnatus — L. Aquilius Corvus
Q. Servilius Fidenas V. — L. Julius Julus
L. Lucretius Tricipitinus II. — Ser. Sulpitius Rufus TR. MIL.

367 L. Papirius Cursor — L. Menenius Lanatus
C. Sergius Fidenas — L. Aimilius Mamercinus II.
L. Valerius Poplicola III. — C. Cornelius Cossus TR. MIL.

368 Ser. Cornelius Maluginensis III. — T. Quinctius Cincinnatus
M. Furius Camillus IV. — Q. Servilius Fidenas VI.
L. Oratius Pulvillus — P. Valerius Potitus Poplicola TR. M.

369 (14) A. Manlius Capitolinus — T. Quinctius Capitolinus
L. Quinctius Capitolinus — L. Papirius Cursor II.
P. Cornelius Cossus — C. Sergius Fidenas TR. MIL.

370 M. Furius Camillus V. — Ser. Sulpitius Rufus II.
Ser. Cornelius Maluginensis III. — P. Valerius Potitus Poplicola II.
C. Papyrius Crassus — T. Quinctius Cincinnatus TR. MIL.

371 L. Valerius Poplicola IV. — M. Trebonius Flavus
L. Aimilius Mamercinus III. — A. Manlius Capitolinus III.
Ser. Sulpitius Rufus III. — L. Lucretius Tricipitinus II. TR. M.

372 Q. Servilius Priscus Fidenas — Sp. Papyrius Crassus
L. Papyrius Crassus — L. Aimilius Mamercinus IV.
Ser. Sulpitius prætextatus — Ser. Cornelius Maluginensis IV. TR. MIL.

373 L. Lucretius Tricipitinus III. — M. Furius Camillus VI.
L. Furius Medullinus — A. & L. Postumii Regillenses
M. Fabius Ambustus TR. MIL.

374 L. Valerius Poplicola V. — P. Valerius Potitus Poplicola III.
C. Sergius Fidenas III. — L. Menenius Lanatus II.
Sp. Papyrius Cursor — Ser. Cornel. Maluginensis V. TR. M.

375 P. Manlius Capitolinus — M. Albinus
C. Manlius Capitolinus — L. Julius Julus II.
L. Antistius — C. Sextilius TRIB. MIL.

376 Q. Servilius Fidenas II. — P. Cloelius Siculus
Sp. Furius Medullinus — C. Licinius Calvus
M. Oratius Pulvillus — L. Geganius Macerinus TR. MIL.

377 L. Aimilius Mamercinus V. — L. Quinctius Cincinnatus II.
C. Quinctius Cincinnatus — P. Valerius Potitus Poplicola IV.
Ser. Sulpitius prætextatus II. — C. Veturius Crassus Cicurinus TR. M.

L. Sextius & C. Licinius Tribuni plebis multas leges, de ære alieno minuendo, de modo agrorum, de consularibus comitiis &c. tulerunt, continuantes tribunatum per decem annos. Hæ leges Sextiæ Liciniæ sunt appellatæ.

378 379 380 381 L. Sextio Sextii f. N. n. Sextino Laterano & C. Licinio C. f. P. n. Calvo tribunis plebis comitia per intercessiones tollentibus quadriennium magistratuum curulium solitudo fuit in urbe. Nec ante inter patricios & plebem dissensiones sublatæ sunt, quam IX. inde anno, quo M. Furius Camillus Dict. FACTUS EST. Qui reconciliatis demum ordinibus Concordiæ ædem ex SC. posuit & dedicavit.

382 L. Furius Medullinus II. — P. Valerius Potitus Poplicola V.
C. Valerius Potitus — Ser. Cornelius Maluginensis VI.
A. Manlius Capitolinus IV. — Ser. Sulpitius prætextatus III. TR. M.

383 Q. Servilius Fidenas III. — M. Cornelius Maluginensis
A. Cornelius Cossus — C. Veturius Crassus Cicurinus
Q. Quinctius Cincinnatus — M. Fabius Ambustus II. TR. MIL.

Lata fuit lex Sextia Licinia de decemviris sacrorum.

384 (15) L. Quinctius Capitolinus — Sp. Servilius Structus
Ser. Cornelius Maluginensis VII. — L. Papirius Crassus
Ser. Sulpitius prætextatus IV. — L. Veturius Crassus Cicurinus TR. M.

385 Hoc anno Dictatores & Magistri equitum fuerunt
M. Furius Camillus IV. Dict. — L. Æmilius Mamercinus Mag. Eq.
Post illorum abdicationem
P. Manlius Capitolinus Dict. — C. Licinius Calvus primus e plebe Mag. Eq. seditionis sedandæ & legerundæ causa.

386 (16) A. Cornelius Cossus II. — L. Veturius Crassus Cicurinus II.
M. Cornel. Maluginensis II. — P. Valerius Potitus Poplicola VI.
P. Manlius Capitolinus II. — M. Geganius Macerinus TR. MIL.

Leges tribunitiæ Sextii & Licinii de decemviris sacrorum, partim de plebe creandis, de plebeio consulatu, fœnore & agrorum modo perlatæ.

Consules e plebe post multas turbas primum creari cœpti.

387 (17) L. Aimilius Mamercinus — L. Sextius Lateranus primus a plebe cos.

Hoc anno duo novi Magistratus instituti Prætura & Ædilitas curulis, unde lex Plætoria de jure & officio novi Prætoris.

388 L. Genutius Aventinensis — Q. Servilius Ahala (18)

Ædilitas curulis plebi primum communicari cœpta.

389 C. Sulpitius (19) Peticus — C. Licinius Calvus

390 L. Aimil. Mamercinus — Cn. Genutius Aventinensis

391 Q. Servilius Ahala II. — L. Genutius Aventinensis II.

392 C. Sulpitius Peticus II. — C. Licinius Calvus II.

393 M. Fabius Ambustus — C. Poetelius Libo Visolus

394 M. Popilius Lænas — Cn. Manlius Capitolinus Imperiosus

395 C. Fabius Ambustus — C. Plautius Proculus

C. Pætilius Tribunus plebis legem Pætiliam de ambitu tulit, qua novorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressit.

396 Cn. Manlius Capitolinus Imperiosus II. C. Martius Rutulus

Leg

(1) A. Postumius Tubertus DICTATOR. (2) Ahala *Onufr.* (3) M. Aimilius Mamercinus III. DICTATOR. (4) *Pro* Crassus; *Onuf. edit.* Crassinus. (5) Q. Servilius Priscus Fidenas DICTATOR II. (6) P. Cornelius Rutilus Cossus DICTATOR. (7) *Onufr.* P. Claudius Crassinus, *edit.* (8) Camillus DICTATOR *vide Symmachum in epistolis.* (9) CONSULES. (10) *Bellum Gallicum Senonicum.* (11) Camillus II. DICTATOR. *qui anno de Gallis triumphavit.* (12) *Urbs a Gallis capta.* (13) *Anno* 365. Camillus III. DICTATOR, *de Volscis triumphat.* (14) *Anno* 389. A. Cornelius Cossus DICTATOR. (15) *Anno* 385. M. Furius Camillus IV. DICTATOR. (16) *Anno* 386. Camillus V. DICTATOR. (17) *Hoc anno duo novi magistratus instituti sunt: Prætura & Ædilitas. Liv.* (18) *Mors Camilli.* (19) *Pythicus agricola legitur in Fabio Quintiliano lib.* 2.

P.R.C.

Lex Manlia de vicesima manumissorum. Lex tribunitia de non sevocando populo. Duilia Mænia de unciaria tantum fœnore accipiendo.

397 M. Fabius Ambustus II. — M. Popilius Lænas II.
398 C. Sulpitius Peticus III. — M. Valerius Poplicola
399 M. Fabius Ambustus III. — T. Quinctius Barbatus (1) Capitolinus Crispinus
400 C. Sulpitius Peticus IV. — M. Valerius Poplicola II. (2)
401 P. Valerius Poplicola — C. Marcius Rutilus II.
Quinque viri mensarii rem fœnebrem moderantur.
402 C. Sulpitius Peticus V. — T. Quinctius Cincinnatus
C. Marcius Rutilus primus e plebe censor. Lex Ovinia de Senatu curiatim legendo per Censores.
403 M. Popilius Lænas III. — L. Cornelius Scipio
404 L. Furius Camillus — P. (3) Claudius Crassus
405 (4) M. Popilius Lænas IV. — M. Valerius Corvus
406 T. Manlius Torquatus — C. Plautius Venno Hypsæus
407 M. Valerius Corvus II. — C. Pætilius Balbus Libo Visolus II.
408 M. Fabius Dorso — Ser. Sulpitius Camerinus
409 C. Marcius Rutilus III. — T. Manlius Torquatus II.
410 (5) M. Valer. Corvus III. — A. Cornelius Cossus Arvina
411 M. Marcius Rutilus IV. — Q. Servilius Abala II.
L. Genucius TRIB. PL. legem tulit, ne fœnerare liceret. Lata quoque lex de magistratibus non repetendis intra decennium.
412 C. Plautius Hypsæus II. — L. Æmilius Mamercinus, Privernas postea dictus
413 T. Manlius Torquatus III. — P. Decius Mus, qui se devovit
414 T. Æmilius Mamercinus — Q. Publius Philo. Idem post eodem anno Dictator.
Q. Publiliæ leges, duæ de plebiscitis, tertia de plebejo censore.
415 L. Furius Camillus — C. Mænius Nepos
416 C. Sulpitius Longus — P. Ælius Pætus
417 L. Papirius Crassus. — K. Duillius Nepos
Q. Publilius Philo primus de plebe Prætor.
418 M. Valerius Corvus IV. — M. Atilius Regulus
419 T. (6) Veturius Calvinus — Sp. Postumius Regillensis Albinus
420 Annus sine coss.
Pighius tamen nominat L. Papirium Cursorem & C. Pœtelium Libonem Visolum.
421 Cn. Domitius Calvinus — A. Cornelius Cossus Arvina II.
422 L. (7) Valerius Potitus Flaccus — M. Claudius Marcellus
423 L. Papirius Crassus II. — L. Plautius Venno
424 L. Æmilius Mamercinus Privernas II. — C. Plautius Decianus
425 P. Plautius Proculus — P. Cornelius Scipio Scapula
426 L. Cornelius Lentulus — Q. Publius Philo II.
427 C. Pætilius Libo Visolus II. — L. Papirius Cursor primus Procos.
Pœtelia Papiria lex de nexu.
428 L. Furius Camillus II. — D. Junius Brutus Scæva (8)
429 L. Papirius Cursor Dictator, sine coss.
430 C. Sulpitius Longus — Q. Aulius Cerretanus
431 (9) Q. Fabius Maximus Rullian. — L. Fulvius Curvus
432 T. Veturius Calvinus II. — Sp. Postumius Albinus II.
433 L. Papyrius Cursor II. — Q. Publius Philo III.
434 L. Papyrius Cursor III. — Q. Aulius Cerretanus II.
435 L. Plautius Venno — M. Fossius Flaccinator
436 Q. Æmilius Barbula — C. Jun. Brutus Bubulcus
437 Sp. Nautius Rutilus — M. Popilius Lænas
438 L. Papirius Cursor IV. — Q. Publius Philo IV.
439 M. Pætilius Libo — C. Sulpitius Longus III.
440 L. Papirius Cursor V. — C. Jun. Brutus Bubulcus II.
Ap. Claudius ædilis curulis funebres sumptus coercuit.
441 M. Valerius Maximus — P. Decius Mus
Lex Atilia Marcia de tribunis militum comitiatis. Lex Decia de duumviris navalibus.
442 Cn. Jun. Brutus Bubulcus III. — Q. Æmilius Barbula II.
443 (10) Q. Fab. Max. Rullianus II. — C. Martius Rutilus, Censorinus postea dictus (11)
444 Hoc anno DICTATOR & Magister equitum sine coss. fuerunt.
L. Papirius Cursor II. Dict. — C. Jun. Bubulcus Brutus II. MAG. EQ.
445 Q. Fab. Max. Rullianus III. — P. Decius Mus II.
446 App. Claudius Cæcus — L. Voluminius Flamma Violensis
Via per agros impensis publicis primum facta.
447 (12) P. Cornelius Arvina — Q. Martius Tremulus
448 L. Postumius Megellus — T. Minutius Augurinus
Minutius in prælio occisus est, in ejus locum suffectus est M. Fulvius Corvus Pætinus
449 P. Sempronius Sophus — P. Sulpitius Saverrio
Cn. Flavius cum ingenti Senatus nobiliumque indignatione publicat fastos. Papiria lex de locis publice consecrandis.
450 L. Genucius Aventinensis — Ser. Cornelius Lentulus
451 M. Livius Denter — M. Æmilius Paulus
452 Q. Fabius Maximus Dictator — M. Æmilius Paulus Mag. eq. M. Valerius Corvus II. Dict. & P. Sempronius Sophus Mag. eq.
453 M. Valerius Corvus V. — Q. Apuleius Pansa
Valeria lex de provocatione tertium renovata. Ogulnia lex de sacerdotio.
454 M. Fulvius Pætinus — T. Manlius Torquatus
Mortuo Manlio successit M. Valerius Corvus VI.
455 L. Cornel. Scipio — C. Fulvius Centumalus
Curia lex de Magistratuum Comitiis
456 Q. Fab. Max. Rullianus IV. — P. Dec. Mus III. qui postea se devovit
457 App. Claudius Cæcus II. — L. Volumnius Flamma Violensis
458 Q. Fab. Max. Rullianus V. — P. Decius Mus IV. qui se devovit
459 L. Postumius Megellus II. — M. Atilius Regulus
460 L. Papirius Cursor — Sp. Carvilius Maximus
Lex Atilia de Tutelis a M. Atilio hujus anni Prætore lata videtur. T. Coruncanius JCtus primum jus Romæ profiteri cœpit.

P.R.C.

461 Q. Fab. Max. Gurges — D. Jun. Brutus Scæva
462 L. Postumius Megellus III. — C. Junius Brutus Bubulcus
463 M. Curius Dentatus — P. Cornelius Rufinus
464 M. Valerius Corvinus VI. — Q. Cæditius Noctua
L. Papirius TR. PL. legem de triumviris capitalibus quotannis a Prætore creandis tulit.
465 Q. Martius Tremulus II. — P. Cornelius Arvina
466 M. Claudius Marcellus — C. Nautius Rutilus
Secessio plebis a patribus tertia.
Leges Hortensii Dictatoris de plebiscitis & de nundinis. Leges tribunitiæ de fœnore ac ære alieno. Lex Mænia de patrum auctoritate in comitiis approbandis
467 M. Valerius Maximus — C. Ælius Pætus
468 C. Claudius Canina — M. Æmilius Barbula
469 C. Servilius Tucca — L. Cæcilius Metellus
470 P. Cornel. Dolabella — Cn. Domitius Calvinus
471 Q. Æmilius Papus — C. Fabricius Luscinus
472 (13) L. Æmilius Barbula — Q. Martius Philippus
473 P. Valerius Lævinus — Tib. Coruncan. Nepos.
474 P. Sulpitius Saverrio — P. Decius Mus
475 (14) Q. Æmilius Papus II. — C. Fabricius Luscinus II.
476 P. Cornel. Rufinus II. — C. Jun. Brut. Bubulcus II.
477 Q. Fabius Gurges II. — C. Genucius Clepsina
478. M. Curius Dentatus II. — L. Cornelius Lentulus
479 M. Curius Dentatus III. — Ser. Cornelius Merenda
480 C. Fabricius Luscinus — C. Claudius Canina
481 L. Papirius Cursor II. — S. Carvilius Maximus II.
482 C. Quintius Claudus — L. Genutius Clepsina
483 C. Genutius Clepsina II. — Cn. Cornelius Blasio
484 L. Quintus (15) Gulo — C. Fabius Pictor (16)
485 P. Sempronius Sophus — App. Claudius Crassus
486 M. Atilius Regulus — L. Julius Libo
487 D. Junius Pera — M. Fabius Pictor
488 M. Valerius Maximus — Q. Manilius Vitulus
Titia lex de provinciis quæstoriis.
489 (17) App. Claudius Caudex — M. Fulvius Flaccus
490 M. Valerius Maximus II. — M. Otacilius Crassus
491 L. Postumius Megellus — Q. Mamilius Vitulus II.
492 L. Valerius Flaccus — T. Otacilius Crassus.
493 Cn. Cornel. Scipio Asina — C. Duellius
494 L. Cornelius Scipio — C. Aquilius Florus
495 A. Atilius Calatinus — C. Sulpitius Paterculus
496 C. Atilius Regulus — Cn. Cornelius Blasio
497 Q. Cæditius — L. Manlius Vulso Longus
498 Ser. Fulvius Nobilior — M. Æmilius Paulus
499 Cn. Corn. Scipio Asina II. — A. Atilius Calatinus II.
500 Cn. Servilius Cæpio — C. Sempronius Blæsus
501 C. Aurelius Cotta — P. Servilius Geminus
502 L. Cæcilius Metellus — C. Furius Pacilus
503 C. Atilius Regulus II. — L. Manlius Vulso.
504 P. Claudius Pulcher — L. Junius Pullus
Lex Papia de virgine Vestali sortienda.
505 C. Aurelius Cotta II. — P. Servilius Geminus II.
506 L. Cæcilius Metellus II. — M. Fabius Buteo
507 M. Otacilius Crassus II. — M. Fabius Licinus
508 M. Fabius Buteo II. — C. Atilius Bulbus
509 A. Manlius Atticus — C. Sempronius Blæsus II.
510 C. Fundanius Fundulus — C. Sulpitius Gallus
511 C. Lutatius Catulus — A. Postumius Albinus
Q. Valerius Falto primus prætor peregrinus fuit creatus.
512 Q. Lutatius Cerco — A. Manlius Atticus II. (18)
513 C. Claudius Centho — M. Sempronius Tuditanus
514 C. Mamilius Turinus — Q. Valerius Falto
515 T. Sempronius Gracchus — P. Cornelius Falto
516 L. Cornelius Lentulus Caudinus — Q. Fulvius Flaccus (19)
517 P. Cornelius Lentulus Caudinus — C. Licinius Varus
518 (20) C. Atilius Bulbus II. — T. Manlius Torquatus
519 L. Postumius Albinus — Sp. Carvilius Maximus
520 Q. Fabius Verrucosus — M. Pomponius Matho
Hoc tempore lex Æbutia de legis actionibus centum viralium causarum lata fuisse videtur.
Centumviri ac Decemviri litibus judicandis hoc tempore primum creari cœpti.
521 M. Æmilius Lepidus — M. Poplicius Malleolus
C. Flaminius TR. PL. Legem agrariam de Piceno Gallicoque plebi viritim dividundo tulere.
522 M. Pomponius Matho II. — C. Papirius Maso
523 M. Æmilius Barbula — M. Junius Pera
524 L. Postumius Albinus II. — Cn. Fulv. Centumalus (21)
525 Sp. Servilius Maximus II. — Q. Fabius Verrucossus II.
526 P. Valerius Flaccus (22) — M. Atilius Regulus
527 L. Apustius Fullo — M. Valerius Messala
528 L. Æmilius Papus — C. Atilius Regulus
Prætores quatuor primum creati.
529 Q. Fulvius Flaccus II. — T. Manlius Torquatus II.
Lex Pupia de legitimis Senatus diebus.
530 C. Flaminius Nepos — P. Furius Philus
531 M. Claudius Marcellus — Cn. Cornelius Scipio Calvus
532 P. Cornelius Asina — M. Minutius Rufus
Vitio facti abdicarunt: in eorum locum facti sunt.
M. Æmilius Lepidus II. — M. Valerius Lævinus
Lex Metilia de Fullonibus, de poliendarum scilicet vestium ratione.
533 L. Veturius Philo — C. Lutatius Catulus
534 L. Æmilius Paulus — M. Livius Salinator
535 (23) P. Cornelius Scipio — T. Sempronius Longus
Lex Claudia de quæstu, ac novium Senatoriarum modo.
536 C. Flaminius II. — Cn. Servilius Geminus

LR

(1) Pro Barbatus, *Onufr. habet* Pennus. (2) C. Julius DICTATOR. (3) *Onufr.* App Claud Crassinus Regill. (4) *Fœdus* II. *cum Pœnis.* (5) *Bellum Samniticum.* (6) *Al* Ti. (7) C. *Onufr.* (8) L Papirius Cursor DICTATOR. (9) *Caudina pax.* (10) *Bellum Etruscum & Samniticum.* (11) *Anno* 443. *lata est lex Atilia de dandis tutoribus.* (12) *Fœdus* III. *cum Pœnis.* (13) *Bellum Tarentinum.* (14) *Fœdus* 4. *cum Pœnis.* (15) *Onufr.* Q. Ogulnius Gallus. (16) *Hoc primum anno* 484. *quinque annis ante primum bellum Punicum argentum Romæ signatum est, Plin. lib* 33 *c.* 3. (17) *Bellum Punicum primum.* (18) *Pax cum Pœnis facta.* (19) *Bellum Ligusticum.* (20) *Pace populo Romano terra marique parta, iterum Janus clausus est.* (21) *Bellum Illyricum.* (22) *Bellum Gallicum Cisalpinum.* (23) *Bellum Punicum secundum.*

P. R. C.

Æmilia lex de censuræ tempore coarctando.

320 TRIB. MIL. Fabius Vibulanus — M. Fossius Flaccinator
L. Sergius Fidenas
321 TRIB. MIL. L. Pinarius Mamercinus — L. Furius Medullinus
Sp. Postumius Albus
Lex prima de ambitu contra togas candidas lata.
322 T. Quinctius Pennus Cincinnatus — C. Julius Mento (1)
323 Papyrius Crassus II. — L. Julius Julus
Lex de multarum æstimatione a Consulibus lata.
324 L. Sergius Fidenas II. — Hostus Lucretius Tricipitinus
325 T. Quinct. Pennus Cincinnatus II. — A. Cornelius Cossus
Leges de peregrina religione rejiciendâ comprobatæ.
326 L. Papyrius Mugillanus II. — C. Servilius Axilla (2) Structus
327 TRIB. MIL. T. Quinctius Pennus Cincinnatus (3) — C. Furius Pacillus
M. Postumius — A. Cornelius Cossus
328 TR. MIL. A. Sempronius Atratinus — L. Furius Medullinus
L. Quinctius Cincinnatus II — L. Oratius Barbatus
329 TR. MIL. Appius Claudius Crassus (4) — L. Sergius Fidenas
Sp. Nautius Rutilus — Sex. Julius Julus
330 C. Sempronius Atratinus — Q. Fabius Vibulanus
331 TR. MIL. L. Manlius Capitolinus — L. Papyrius Mugillanus
Q. Antonius Merenda — L. Servilius Structus
332 N. Fabius Vibulanus — T. Quinctius Capitolinus Barbatus
333 TR. MIL. T. Quinctius Cincinnatus (5) — L. Furius Medullinus III.
M. Manlius Capitolinus — A. Sempronius Atratinus II.
334 TR. MIL. Agrippa Menenius Lanatus — Sp. Nautius Rutilus II.
P. Lucretius Tricipitinus — C. Servilius Axilla
335 TRIB. MIL. — C. Servilius Axilla II.
L. Sergius Fidenas II. — M. Papyrius Mugillanus
336 TR. MIL. P. Lucretius Tricipitinus II. — L. Servilius Structus II.
Agrippa Menenius Lanatus II. — Sp. Veturius Crassus
337 TR. MIL. A. Sempron. Atratinus III. — M. Papirius Mugillanus
Q. Fabius Vibulanus — Sp. Nautius Rutilus II.
338 TRIB. MIL. P. Cornelius Cossus — Quinctius Cincinnatus
C. Valerius Potitus — N. Fabius Vibulanus
339 TR. MIL. Q. Fabius Vibulanus II. — L. Valerius Potitus
Cn. Cornelius Cossus — P. Postumius Regillensis
340 L. Furius Medullinus — M. Cornelius Cossus
341 Q. Fabius Ambustus — C. Furius Pacillus
342 M. Papyrius Mugillanus — C. Nautius Rutilus
343 M. Æmilius Mamercinus — C. Valerius Potitus Volusus
344 Cn. Cornel. Cossus — L. Furius Medullinus II.
SC. de tribunis militum creandis ad plebem quoque intentum.
345 TR. MIL. C. Julius Julus — P. Corn. Cossus
C. Servilius Ahala (6)
346 TR. MIL. C. Valerius Potitus II. — C. Servilius Ahala II.
L. Furius Medullinus II. — N. Fabius Vibulanus II.
347 TR. MIL. P. Cornelius Cossus — L. Valerius Potitus II.
Cn. Cornelius Cossus — N. Fabius Ambustus
348 TR. MIL. C. Julius II. — L. Furius Medullinus II.
M. Æmilius Mamercinus — Q. Quinctius Cincinnatus
T. Quinctius Capitolinus — A. Manlius Vulso
349 TR. MIL. P. Cornel. Maluginensis — C. Valerius Potitus III.
Sp. Nautius Rutilus III. — K. Fabius Ambustus II.
Cn. Cornelius Cossus II. — M. Sergius Fidenas
350 TR. MIL. Aimilius Mamercin. III. — L. Julius Julus.
M. Furius Fusus — M. Quinctilius
App. (7) Claudius Varus — L. Valerius Potitus III.
Stipendia militibus ex publico decreta.
Ad matrimonia censoria edicta primum coactus populus Romanus.
351 C. Servilius Ahala III. — Q. Sulpitius Cornutus
Q. Servilius Fidenas — L. Virginius Tricostus
A. Manlius II. — M. Sergius Fidenas II. TR. MIL.
352 M. Furius Camillus II. — L. Julius Julus
L. Valerius Potitus IV. — M. Aimilius Mamercinus III.
Cn. Cornelius Cossus — K. Fabius Ambustus II. TR. M.
353 L. Publius Volscus — P. Mælius Capitolinus
L. Titinius — P. Mælius
Sp. Furius Medullinus — P. Licinius Calvus primus ex plebe TRIB. MIL.
354 M. Pomponius — L. Atinius Longus
C. Duillius — N. Veturius Cicurinus
Volero Publilius Philo — Cn. Genutius Aventinensis TR. MIL.
355 L. Valerius Potitus V. — L. Furius Medullinus III.
M. Valerius Maximus — M. Furius Camillus II.
Q. Servilius Fidenas II. — Q. Sulp. Camer. Cornutus II. TR. M.
356 L. Julius Julus II. — L. Sergius Fidenas (8)
L. Furius Medullinus IV. — A. Postumius Regillensis
P. Cornelius Maluginensis — A. Manlius Capitolinus TR. MIL.
357 Cn. Genutius Aventinensis II. — P. Mælius Capitolinus II.
L. Titinius II. — P. Licinius Calvus
P. Menius II. — L. Atinius Longus TR. MIL.
358 P. Cornelius Cossus — L. Furius Medullinus V.
P. Cornelius Scipio — M. Valerius Maximus II.
K. Fabius Ambustus III. — Q. Servil. Fidenas III. TR. MIL.
359 M. Furius Camillus III. — L. Valerius Poplicola
L. Furius Medullinus VI. — C. Aimilius Mamercinus
Sp. Postumius Albinus — P. Cornelius Scipio II. TR. MIL.
360 (9) L. Lucretius Flavus — Ser. Sulpitius Camerinus
361 L. Valerius Potitus — M. Manlius Capitolinus
362 L. Lucretius Flavus — M. Aimilius Mamercinus
Ser. Sulpit. Camerinus — L. Furius Medullinus III.
Agrippa Furius Fusus — C. Aimilius Mamercinus TR. MIL.
363 (10) Q. Sulpitius Longus — Q. Fabius Ambustus
K. Fabius Ambustus — C. Fabius (11) Ambustus
Q. Servilius Fidenas IV. — Ser. Cornelius Maluginensis TR. M.

364 (12) M. Furius Camillus per annum Dictator, & L. Valerius Magister equitum reipublicæ constituendæ & seditionis impediendæ causa Magistratum continuarunt.
365 (13) L. Virginius Tricostus — L. Postumius Albinus
L. Valerius Poplicola II. — P. Cornelius Cossus
A. Manlius Capitolinus — L. Aimilius Mamercinus TR. MIL.
Hi Tribuni fœderum ac legum regiarum & decemviralium tabulas, quæ urbe clade perierant, conquiri & reparari jusserunt. De diebus etiam religiosis vel atris Senatum consuluerunt, atque ex auctoritate collegii pontificum dies cladibus Romanis infames, quibus quidquam divinæ vel humanæ rei constituere nefas postea fuit habitum.
366 T. Q. Cincinnatus — L. Aquilius Corvus
Q. Servilius Fidenas V. — L. Julius Julus
L. Lucretius Tricipitinus II. — Ser. Sulpitius Rufus TR. MIL.
367 L. Papirius Cursor — L. Menenius Lanatus
C. Sergius Fidenas — L. Aimilius Mamercinus II.
L. Valerius Poplicola III. — C. Cornelius Cossus TR. MIL.
368 Ser. Cornelius Maluginensis III. — T. Quinctius Cincinnatus
M. Furius Camillus IV. — Q. Servilius Fidenas VI.
L. Oratius Pulvillus — P. Valerius Potitus Poplicola TR. M.
369 (14) A. Manlius Capitolinus — T. Quinctius Capitolinus
L. Quinctius Capitolinus — L. Papirius Cursor II.
P. Cornelius Cossus — C. Sergius Fidenas TR. MIL.
370 M. Furius Camillus V. — Ser. Sulpitius Rufus II.
Ser. Cornelius Maluginensis III. — P. Valerius Potitus Poplicola II.
C. Papyrius Crassus — T. Quinctius Cincinnatus TR. MIL.
371 L. Valerius Poplicola IV. — M. Trebonius Flavus
L. Aimilius Mamercinus III. — A. Manlius Capitolinus III.
Ser. Sulpitius Rufus III. — L. Lucretius Tricipitinus II. TR. M.
372 Q. Servilius Priscus Fidenas — Sp. Papyrius Crassus
L. Papyrius Crassus — L. Aimilius Mamercinus IV.
Ser. Sulpitius prætextatus — Ser. Cornelius Maluginensis IV. TR. MIL.
373 L. Lucretius Tricipitinus III. — M. Furius Camillus VI.
L. Furius Medullinus — A. & L. Postumii Regillenses
M. Fabius Ambustus TR. MIL.
374 L. Valerius Poplicola V. — P. Valerius Potitus Poplicola III.
C. Sergius Fidenas III. — L. Menenius Lanatus II.
Sp. Papyrius Cursor — Ser. Cornel. Maluginensis V. TR. M.
375 P. Manlius Capitolinus — M. Albinus
C. Manlius Capitolinus — L. Julius Julus II.
L. Antistius — C. Sextilius Tata. MIL.
376 Q. Servilius Fidenas II. — P. Cœlius Siculus
Sp. Furius Medullinus — C. Licinius Calvus
M. Oratius Pulvillus — L. Geganius Macerinus TR. MIL.
377 L. Aimilius Mamercinus V. — L. Quinctius Cincinnatus II.
C. Quinctius Cincinnatus — P. Valerius Potitus Poplicola IV.
Ser. Sulpitius prætextatus II. — C. Veturius Crassus Cicurinus TR. M.
L. Sextius & C. Licinius Tribuni plebis novas leges, de ære alieno minuendo, de modo agrorum, de consularibus comitiis &c. tulerunt, continuantes tribunatum per decem annos. Hæ leges Sextiæ Liciniæ sunt appellatæ.
378 379 380 381 L. Sextio Sextii f. N. n. Sextino Laterano & C. Licinio C. f. P. n. Calvo tribunis plebis comitia per intercessiones tollentibus quadriennio magistratuum curulium solitudo fuit in urbe. Nec ante inter nobilitatem & plebem dissensiones sublatæ sunt, quam III. inde anno, quo M. Furius Camillus Dict. FACTUS EST. Qui reconciliatis demum ordinibus Concordiæ ædem ex SC. posuit & dedicavit.
382 L. Furius Medullinus II. — P. Valerius Potitus Poplicola V.
C. Valerius Potitus — Ser. Cornelius Maluginensis VI.
A. Manlius Capitolinus IV. — Ser. Sulpitius prætextatus III. TR. M.
383 Q. Servilius Fidenas III. — M. Cornelius Maluginensis
A. Cornelius Cossus — C. Veturius Crassus Cicurinus
Q. Quinctius Cincinnatus — M. Fabius Ambustus II. TR. MIL.
Lata fuit lex Sextia Licinia de decemviris sacrorum.
384 (15) L. Quinctius Capitolinus — Sp. Servilius Structus
Ser. Cornelius Maluginensis VII. — L. Papirius Crassus
Ser. Sulpitius prætextatus IV. — L. Veturius Crassus Cicurinus TR. M.
385 Hoc anno Dictatores & Magistri equitum fuerunt
M. Furius Camillus IV. Dict. — L. Æmilius Mamercinus Mag. Eq.
Post illorum abdicationem
P. Manlius Capitolinus Dict. — C. Licinius Calvus primus e plebe Mag. Eq. seditionis sedandæ & rei gerundæ causa.
386 (16) A. Cornelius Cossus II. — L. Veturius Crassus Cicurinus II.
M. Cornel. Maluginensis II. — P. Valerius Potitus Poplicola VI.
P. Manlius Capitolinus II. — M. Geganius Macerinus TR. MIL.
Leges tribunitiæ Sextii & Licinii de decemviris sacrorum partim de plebe creandis, de plebeio consulatu, fœnore & agrorum modo perlatæ.
Consules e plebe post multas turbas primum creari cœpti.
387 (17) L. Aimilius Mamercinus — L. Sextius Lateran. primus e plebe cos.
Hoc anno duo novi Magistratus instituti Prætura & Ædilitas curulis; unde lex Plætoria de jure & officio novi Prætoris.
388 L. Genutius Aventinensis — Q. Servilius Ahala (18)
Ædilitas curulis plebi primum communicari cœpta.
389 C. Sulpitius (19) Peticus — C. Licinius Calvus
390 L. Aimil. Mamercinus — Cn. Genutius Aventinensis
391 Q. Servilius Ahala II. — L. Genutius Aventinensis II.
392 C. Sulpitius Peticus II. — C. Licinius Calvus II.
393 M. Fabius Ambustus — C. Pœtelius Libo Visolus
394 M. Popilius Lænas — Cn. Manlius Capitolinus Imperiosus
395 C. Fabius Ambustus — C. Plautius Proculus

C. Petillius Tribunus plebis legem Petilliam de ambitu tulit, qua novorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressit.

396 Cn. Manlius Capitolinus Imperiosus II. C. Martius Rutulus

Leg

(1) A. Postumius Tubertus DICTATOR. (2) Ahala *Onufr.* (3) M. Aimilius Mamercinus III. DICTATOR. (4) *Pro* Crassus, *Onuf. edit* Crassinus. (5) Q. Servilius Priscus Fidenas DICTATOR II. (6) P. Cornelius Rutilus Cossus DICTATOR. (7) *Onufr.* P. Claudius Crassinus, *edit.* (8) Camillus DICTATOR *vide Symmachum in epistolis*. (9) CONSULES. (10) *Bellum Gallicum Senonicum.* (11) Camillus II. DICTATOR. *quo anno de Gallis triumphavit.* (12) *Urbs a Gallis capta.* (13) *Anno* 365. Camillus III. DICTATOR, *de Volscis triumphat.* (14) *Anno* 369. A. Cornelius Cossus DICTATOR. (15) *Anno* 385. M. Furius Camillus IV. DICTATOR. (16) *Anno* 386. Camillus V. DICTATOR. (17) *Hoc anno duo novi magistratus instituti sunt: Pretura & Ædilitas. Liv.* (18) *Mors Camilli.* (19) Pythicus *corrupte legitur in Fabio Quintiliano lib.* 2.

P. A. C.		
	Lex Manlia de vicesima manumissorum. Lex tribunitia de non sevocando populo. Duilia Mænia de unciario tantum fœnore accipiendo.	
397	M. Fabius Ambustus II.	M. Popilius Lænas II.
398	C. Sulpitius Peticus III.	M. Valerius Poplicola
399	M. Fabius Ambustus III.	T. Quinctius Barbatus (1) Capitolinus Crispinus
400	C. Sulpitius Peticus IV.	M. Valerius Poplicola II. (2)
401	P. Valerius Poplicola	C. Marcius Rutilus II.
	Quinque viri mensarii rem fœnebrem moderantur.	
402	C. Sulpitius Peticus V.	T. Quinctius Ciocinnatus
	C. Marcius Rutilus primus e plebe censor. Lex Ovinia de Senatu curiatim legendo per Censores.	
403	M. Popilius Lænas III.	L. Cornelius Scipio
404	L. Furius Camillus	P. (3) Claudius Crassus
405	(4) M. Popilius Lænas IV.	M. Valerius Corvus
406	T. Manlius Torquatus	C. Plautius Venno Hypsæus
407	M. Valerius Corvus II.	C. Pœtilius Balbus Libo Visolus II.
408	M. Fabius Dorso	Ser. Sulpitius Camerinus
409	C. Marcius Rutilus III.	T. Manlius Torquatus II.
410	(5) M. Valer. Corvus III.	A. Cornelius Cossus Arvina
411	M. Marcius Rutilus IV.	Q. Servilius Ahala II.
	L. Genucius TRIB. PL. legem tulit, ne fœnerare liceret. Lata quoque lex de magistratibus non repetendis intra decennium.	
412	C. Plautius Hypsæus II.	L. Aimilius Mamercinus, Privernas postea dictus
413	T. Manlius Torquatus III.	P. Decius Mus, qui se devovit
414	T. Aimilius Mamercinus	Q. Publius Philo. Idem post eodem anno Dictator.
	Q. Publiliæ leges, duæ de plebiscitis, tertia de plebeio censore.	
415	L. Furius Camillus	C. Mænius Nepos
416	C. Sulpitius Longus	P. Ælius Pætus
417	L. Papirius Crassus.	K. Duillius Nepos
	Q. Publilius Philo primus de plebe Prætor.	
418	M. Valerius Corvus IV.	M. Atilius Regulus
419	T. (6) Veturius Calvinus	Sp. Postumius Regillensis Albinus
420	Annus sine coss.	
	Pighius tamen nominat L. Papirium Cursorem & C. Pætelium Libonem Visolum.	
421	Cn. Domitius Calvinus	A. Cornelius Cossus Arvina II.
422	L. (7) Valerius Potitus Flaccus	M. Claudius Marcellus
423	L. Papirius Crassus II.	L. Plautius Venno
424	L. Aimilius Mamercinus Privernas II.	C. Plautius Decianus
425	P. Plautius Proculus	P. Cornelius Scipio Scapula
426	L. Cornelius Lentulus	Q. Publius Philo II.
427	C. Pœtilius Libo Visolus III.	L. Papirius Cursor primus Procos.
	Pœtelia Papiria lex de nexu.	
428	L. Furius Camillus II.	D. Junius Brutus Scæva (8)
429	L. Papirius Cursor Dictator, sine coss.	
430	C. Sulpitius Longus	Q. Aulius Cerretanus
431	(9) Q. Fabius Maximus Rullian.	L. Fulvius Curvus
432	T. Veturius Calvinus II.	Sp. Postumius Albinus II.
433	L. Papyrius Cursor II.	Q. Publius Philo III.
434	L. Papyrius Cursor III.	Q. Aulius Cerretanus II.
435	L. Plautius Venno	M. Fossius Flacciorator
436	Q. Aimilius Barbula	C. Jun. Brutus Bubulcus
437	Sp. Nautius Rutilus	M. Popilius Lænas
438	L. Papirius Cursor IV.	Q. Publius Philo IV.
439	M. Pœtilius Libo	C. Sulpitius Longus III.
440	L. Papirius Cursor V.	C. Jun. Brutus Bubulcus II.
	Ap. Claudius ædilis curulis funebres sumptus coarctavit.	
441	M. Valerius Maximus	P. Decius Mus
	Lex Atilia Marcia de tribunis militum comitiatis. Lex Decia de duumviris navalibus.	
442	Cn. Jun. Brutus Bubulcus III.	Q. Aimilius Barbula II.
443	(10) Q. Fab. Max. Rullianus II.	C. Martius Rutilus, Censorinus postea dictus (11)
444	Hic uno DICTATOR & Magister equitum sine coss. fuerunt.	
	L. Papirius Cursor II. Dict.	C. Jun. Bubulcus Brutus II. MAG. EQ.
445	Q. Fab. Max. Rullianus III.	P. Decius Mus II.
446	App. Claudius Cæcus	L. Voluminius Flamma Violensis
	Via per agros impensis publicis primum facta.	
447	(12) P. Cornelius Arvina	Q. Martius Tremulus
448	L. Postumius Megellus	T. Minutius Augurinus
	Minutius in prælio occisus est, in ejus locum suffectus est M. Fulvius Curvus Patinus	
449	P. Sempronius Sophus	P. Sulpitius Saverrio
	Cn. Flavius cum ingenti Senatus nobiliumque indignatione publicat fastos. Papiria lex de locis publice consecrandis.	
450	L. Genucius Aventinensis	Ser. Cornelius Lentulus
451	M. Livius Denter	M. Aimilius Paulus
452	Q. Fabius Maximus Dictator	M. Aimilius Paulus Mag. eq. M. Valerius Corvus II. Dict. & P. Sempronius Sophus Mag. eq.
453	M. Valerius Corvus V.	Q. Apuleius Pansa
	Valeria lex de provocatione tertium renovata. Ogulnia lex de sacerdotio.	
454	M. Fulvius Pætinus	T. Manlius Torquatus
	Mortuo Manlio successit M. Valerius Corvus VI.	
455	L. Cornel. Scipio	C. Fulvius Centumalus
	Curia lex de Magistratuum Comitiis	
456	Q. Fab. Max. Rullianus IV.	P. Dec. Mus III. qui postea se devovit
457	App. Claudius Cæcus II.	L. Volumnius Flamma Violensis
458	Q. Fab. Max. Rullianus V.	P. Decius Mus IV. qui se devovit
459	L. Postumius Megellus II.	M. Atilius Regulus
460	L. Papirius Cursor	Sp. Carvilius Maximus
	Lex Atilia de Tutelis a M. Atilio hujus anni Prætore lata videtur. T. Coruncanius JCtus primum jus Romæ profiteri cœpit.	

P. R. C.		
461	Q. Fab. Max. Gurges	D. Jun. Brutus Scæva
462	L. Postumius Megellus III.	C. Junius Brutus Bubulcus
463	M. Curius Dentatus	P. Cornelius Rufinus
464	M. Valerius Corvinus VI.	Q. Cæditius Noctua
	L. Papirius TR. PL. legem de triumviris capitalibus quotannis a Prætore creandis tulit.	
465	Q. Martius Tremulus II.	P. Cornelius Arvina
466	M. Claudius Marcellus	C. Nautius Rutilus
	Secessio plebis a patribus tertia.	
	Leges Hortensii Dictatoris de plebiscitis & de nundinis. Leges tribunitiæ de fœnore ac ære alieno. Lex Mænia de patrum auctoritate in comitiis approbandis.	
467	M. Valerius Maximus	C. Ælius Pætus
468	C. Claudius Canina	M. Aimilius Barbula
469	C. Servilius Tucca	L. Cæcilius Metellus
470	P. Cornel. Dolabella	Cn. Domitius Calvinus
471	Q. Aimilius Papus	C. Fabricius Luscinus
472	(13) L. Aimilius Barbula	Q. Martius Philippus
473	P. Valerius Lævinus	Tib. Coruncan. Nepos.
474	P. Sulpitius Saverrio	P. Decius Mus
475	(14) Q. Aimilius Papus II.	C. Fabricius Luscinus II.
476	P. Cornel. Rufinus II.	C. Jun. Brut. Bubulcus II.
477	Q. Fabius Gurges II.	C. Genucius Clepsina
478	M. Curius Dentatus II.	L. Cornelius Lentulus
479	M. Curius Dentatus III.	Ser. Cornelius Merenda
480	C. Fabricius Luscinus	C. Claudius Canina
481	L. Papirius Cursor II.	S. Carvilius Maximus II.
482	C. Quintius Claudus	L. Genucius Clepsina
483	C. Genucius Clepsina II.	Cn. Cornelius Blasio
484	L. Quintus (15) Gulo	C. Fabius Pictor (16)
485	P. Sempronius Sophus	App. Claudius Crassus
486	M. Attilius Regulus	L. Julius Libo
487	D. Junius Pera	M. Fabius Pictor
488	M. Valerius Maximus	Q. Manilius Vitulus
	Titia lex de provinciis quæstoriis.	
489	(17) App. Claudius Caudex	M. Fulvius Flaccus
490	M. Valerius Maximus II.	M. Otacilius Crassus
491	L. Postumius Megellus	Q. Mamilius Vitulus II.
492	L. Valerius Flaccus	T. Otacilius Crassus.
493	Cn. Cornel. Scipio Asina	C. Duillius
494	L. Cornelius Scipio	C. Aquilius Florus
495	A. Atilius Calatinus	C. Sulpitius Paterculus
496	C. Atilius Regulus	Cn. Cornelius Blasio
497	Q. Cæditius	L. Manlius Vulso Longus
498	Ser. Fulvius Nobilior	M. Æmilius Paulus
499	Cn. Corn. Scipio Asina II.	A. Atilius Calatinus II.
500	Cn. Servilius Cæpio	C. Sempronius Blæsus
501	C. Aurelius Cotta	P. Servilius Geminus
502	L. Cæcilius Metellus	C. Furius Pacilus
503	C. Atilius Regulus II.	L. Manlius Vulson.
504	P. Claudius Pulcher	L. Junius Pullus
	Lex Papia de virgine Vestali sortienda.	
505	C. Aurelius Cotta II.	P. Servilius Geminus II.
506	L. Cæcilius Metellus II.	M. Fabius Buteo
507	M. Otacilius Crassus II.	M. Fabius Licinus
508	M. Fabius Buteo II.	C. Atilius Bulbus
509	A. Manlius Atticus	C. Sempronius Blæsus II.
510	C. Fundanius Fundulus	C. Sulpitius Gallus
511	C. Luctatius Catulus	A. Postumius Albinus
	Q. Valerius Falto primus prætor peregrinus fuit creatus.	
512	Q. Luctatius Cerco	A. Manlius Atticus II. (18)
513	C. Claudius Centho	M. Sempronius Tuditanus
514	C. Mamilius Turinus	Q. Valerius Falto
515	T. Sempronius Gracchus	P. Cornelius Falto
516	L. Cornelius Lentulus Caudinus	Q. Fulvius Flaccus (19)
517	P. Cornelius Lentulus Caudinus	C. Licinius Varus.
518	(20) C. Atilius Bulbus II.	T. Manlius Torquatus
519	L. Postumius Albinus	Sp. Carvilius Maximus
520	Q. Fabius Verrucosus	M. Pomponius Matho
	Hoc tempore lex Æbutia de legis actionibus centum viralium causarum lata fuisse videtur.	
	Centumviri ac Decemviri litibus judicandis hoc tempore primum creari cœpti.	
521	M. Aimilius Lepidus	M. Poplicius Malleolus
	C. Flaminius TR. PL. *Legem agrariam de Piceno Gallicoque plebi viritim dividundo tulere.*	
522	M. Pomponius Matho II.	C. Papirius Maso
523	M. Aimilius Barbula	M. Junius Pera
524	L. Postumius Albinus II.	Cn. Fulv. Centumalus (21)
525	Sp. Servilius Maximus II.	Q. Fabius Verrucosus II.
526	P. Valerius Flaccus (22)	M. Atilius Regulus
527	L. Apustius Fullo	M. Valerius Messala
528	L. Æmilius Papus	C. Atilius Regulus
	Prætores quatuor primum creati.	
529	Q. Fulvius Flaccus II.	T. Manlius Torquatus II.
	Lex Papia de legitimis Senatus diebus.	
530	C. Flaminius Nepos	P. Furius Philus
531	M. Claudius Marcellus	Cn. Cornelius Scipio Calvus
532	P. Cornelius Asina	M. Minutius Rufus
	Vitio facti abdicarunt: in eorum locum facti sunt.	
	M. Æmilius Lepidus II.	M. Valerius Lævinus
	Lex Metilia de Fullonibus, de poliendarum scilicet vestium ratione.	
533	L. Veturius Philo	C. Luctatius Catulus
534	L. Æmilius Paulus	M. Livius Salinator
535	(23) P. Cornelius Scipio	T. Sempronius Longus
	Lex Claudia de quæstu, ac navium Senatoriarum modo.	
536	C. Flaminius II.	Cn. Servilius Geminus

Lex

(1) *Pro Barbatus, Onufr. habet* Pennus. (2) C. Julius DICTATOR. (3) *Onufr.* App. Claud. Crassinus Regill. (4) *Fœdus* II. *cum Pœnis.* (5) *Bellum Samniticum.* (6) *Al.* Ti. (7) C. *Onufr.* (8) L. Papirius Cursor DICTATOR. (9) *Caudina pax.* (10) *Bellum Etruscum & Samniticum* (11) *Anno* 443. *lata est lex Atilia de dandis tutoribus.* (12) *Fœdus* III. *cum Pœnis.* (13) *Bellum Tarentinum.* (14) *Fœdus* 4. *cum Pœnis.* (15) *Onufr.* Q. Ogulvius Gallus. (16) *Hoc primum anno* 484. *quinque annis ante primum bellum Punicum argentum Romæ signatum est. Plin. lib.* 33. *c.* 3. (17) *Bellum Punicum primum.* (18) *Pax cum Pœnis facta.* (19) *Bellum Liguisticum.* (20) *Pace populo Romano terra marique parta, iterum Janus clausus est.* (21) *Bellum Illyricum.* (22) *Bellum Gallicum Cisalpinum.* (23) *Bellum Punicum secundum.*

P. R. C.

Lex Metilia de aequando magistri equitum & Dictatoris imperio.

537 L. Æmilius Paulus II. — C. Terentius Varro (1)

Minutia lex nummaria de Triumviris mensariis creandis, qui pecuniam publicam curarent.

538 T. Sempronius Gracchus — L. Postumius Albinus III.

Ab aliis designatur L. Postumius Albinus III. qui in Gallia, antequam consulatum iniret, occisus est, in ejus locum factus M. Claudius Marcellus II. sed vitio fact. abd. in ejus loc. fact. est Q. Fabius Maxim. Verrucoss. III. Lex Oppia de mundo et sumptu muliebri superfluo.

539 Q. Fabius Maxim. Verrucosus IV. — M. Claudius Marcellus III.

540 Q. Fabius Max. — T. Sempronius Gracchus II.

Edictum Atilianum ex SC. de religione peregrina ex urbe pellenda. Improborum librorum inquisitio.

541 App. Claudius Pulcher — Q. Fulvius Flaccus III.

542 P. Sulpitius Galba Maximus — Cn. Fulvius Centumalus III.

543 M. Claudius Marcellus IV. — M. Valerius Lævinus II.

544 Q. Cæcilius Metellus (2) — Q. Fulvius Flaccus

545 M. Claudius Marcellus V. — T. Quintius Crispinus

546 M. Livius Salinator II. — C. Claudius Nero

547 Q. Cæcilius Metellus — L. Veturius Philo

548 P. Cornel. Scipio Africanus — P. Licinius Crassus Dives

549 M. Cornelius Cethegus — P. Sempronius Tuditanus

M. Cincius Alimentus TR. PL. tulit legem de donis & muneribus, ne quis ea ob causam orandam acciperet.

550 C. Servilius Cæpio — C. Servilius Nepos

551 (3) T. Claudius Nero — M. Servilius Pulex Geminus

552 Cn. Cornelius Lentulus — P. Ælius Pætus

553 (4) P. Sulpitius Galba Maxim. II. — C. Aurelius Cotta

554 C. Cornelius Lentulus — P. Villius Tapulus

555 T. Quinctius Flaminius — Sext. Ælius Pætus Catus

556 C. Cornelius Cethegus — Q. Minutius Rufus

Sex jam Praetores facti. Lex Atinia de usucapionibus furtorum. Portia lex de provocatione & libertate civium.

557 L. Furius Purpureo — M. Claudius Marcellus

558 L. Valerius Flaccus — M. Portius Cato

559 P. Cornelius Scipio Africanus II. — T. Sempronius Longus

560 L. Cornelius Merula. — Q. Minutius Thermus

Lex Sempronia fœnebris contra fraudem.

561 L. Quintius Flaminius — Cn. Domitius Ænobarbus

562 M. Attilius Glabrio — M. Cornel. Scipio Nasica

563 L. Cornel. Scipio Asiaticus. — C. Lælius Nepos

564 Cn. Manlius Vulso — M. Fulvius Nobilius

Lex Terentia de civitate Romana.

565 C. Livius Salinator — M. Valerius Messala

566 M. Æmilius Lepidus — C. Flaminius Nepos

567 Sp. Postumius Albinus — Q. M. Philippus

568 App. Claudius Pulcher — M. Sempronius Tuditanus

569 P. Claudius Pulcher — L. Portius Licinus

570 P. Q. Fabius Labeo — M. Claudius Marcellus

571 L. Æmilius Paulus — Cn. Bæbius Tamphilus

572 P. Cornelius Cethegus — M. Bæbius Tamphilus

Lex Orchia sumptuaria de numero convivarum. Lex Aquilia de damno injuria dato.

573 A. Postumius Albinus — C. Calphurnius Piso

Piso in Magistratu mortuus est, in ejus locum factus est Q. Fulvius Flaccus.

Villia lex annalis, quot annum nati, quemque magistratum peterent caperentque.

Praetores quatuor ex lege Bæbia creari sunt.

574 Q. Fulvius Flaccus — L. Manlius Accidinus Fulvius.

575 N. Junius Brutus — A. Manlius Vulso.

Lex Papiria Nummaria.

576 C. Claudius Pulcher — T. Sempronius Gracchus

577 Q. Petilius Spurinus — Cn. Cornelius Lævinus

578 Q. Mutius Scævola — M. Æmilius Lepidus III.

579 Sp. Postumius Paullulus — Q. Mutius Scævola

580 L. Postumius Albinus — M. Popilius Lænas

581 C. Popilius Lænas — P. Ælius Ligus

Lex Marcia de Statellatis Liguribus in libertatem restituendis.

582 P. Licinius Crassus — C. Cassius Longinus

583 (5) C. Hostilius Mancinus — C. Atilius Serranus

584 Q. Martius Philippus II. — Cn. Servilius Cæpio.

Lex Voconia de coercendis mulierum hereditatibus

585 L. Æmilius Paulus II. — C. Licinius Crassus

586 Q. Ælius Petus — M. Junius Pennus

587 C. Sulpitius Gallus — M. Claudius Marcellus

588 T. Manlius Torquatus — Cn. Octavius Nepos

Lex Manilia de Limitibus.

589 A. Manlius Torquatus — Q. Cassius Longinus

590 T. Sempronius Gracchus II. — M. Juventius Thalna

591 P. Scipio Nasica — C. Martius Figulus

592 M. Valerius Messala — C. Fannius Strabo

Lex Fannia sumptuaria de ludis.

593 L. Anicius Gallus — M. Cornelius Cethegus

594 Cn. Cornelius Dolabella — M. Fulvius Nobilior

595 M. Æmilius Lepidus — C. Popilius Lænas II.

596 Sext. Julius Cæsar — L. Aurelius Orestes

597 L. Cornelius Lentulus — C. Martius Figulus II.

Ælia & Fusia leges de Comitiis.

598 P. Cornelius Nasica II. — M. Claudius Marcellus III.

599 Q. Opimius Nepos — L. Posthumius Albinus

Albino in Magistratu mortuo in ejus locum suffectus est M. Acilius Glabrio.

600 Q. Fulvius Nobilior — T. Annius Luscus (6)

601 M. Claudius Marcellus III. — L. Valerius Flaccus

Lex Scatinia de illicita contra naturam Venere.

602 L. Licinius Lucullus — A. Postumius Albinus

603 (7) T. Quinctius Flaminius — M. Acilius Balbus

604 L. Marius Censorinus — M. Manilius Nepos

Calpurnia lex de repetundis prima.

605 Sp. Postumius Magnus — L. Calphurnius Piso Cæsonius

606 P. Scipio Africanus Æmilianus — C. Livius Drusus

607 Cn. Cornelius Lentulus — L. Mummius, qui post Achaicus dictus est (8)

608 Q. Fab. Maximus Æmilius — L. Hostilius Mancinus

609 Ser. Sulpitius Galba — L. Aurelius Cotta

610 App. Claudius Pulcher — Q. Cæcilius Metellus Macedonicus

Tidia lex sumptuaria.

611 L. Metellus Calvus — Q. Fabius Maximus Servilianus

612 Cn. Servilius Cæpio — Q. Pompejus Nepos

613 C. Lælius Sapiens — Q. Servilius Cæpio (9)

Memmia lex de accusatione, reis faciundis, calumniaque pœna.

614 Cn. Calphurnius Piso — M. Popilius Lænas

Gabinia tabellaria lex prima diserendarum forma.

615 P. Scipio Nasica Serapio — Decius Junius Brutus

Q. Ælius Tubero magnus Philosophus & Iibus.

616 (10) M. Æmilius Lepidus Porcina — C. Hostilius Mancinus

Cassia Lex tabellaria secunda de judiciis. L. Cælius historicus & Jureconsultus insignis.

617 P. Furius Philus — Sext. Atilius Serranus

618 S. Fulvius Flaccus — C. Calpurnius Piso

619 P. Scipio Africanus — C. Fulvius Flaccus

620 (11) P. Mutius Scævola — L. Calphurnius Piso Frugi.

T. Sempron. Gracchus TR. PL. legem agrariam tulit.

621 P. Popilius Lænas — P. Rupilius

622 P. Licinius Crassus Mutianus — L. Valerius Flaccus (12)

Papiria lex Tabellaria tertia in jubendis vel vetandis legibus observanda. Pinnaria lex annalis.

623 C. Claudius Pulcher — M. Perpenna Nepos.

C. Atinii lex de Tribunorum plebis jure Senatorio.

624 C. Sempronius Tuditanus — M. Aquilius Nepos

625 Cn. Octavius — T. Annius Luscus

626 L. Cassius Longinus — L. Cornelius Cinna

627 M. Æmilius Lepidus — L. Orelius Orestes

Lex Junia de peregrinis urbe prohibendis.

628 (13) M. Plautius Hypsæus — M. Fulvius Flaccus.

629 C. Cassius Longinus — Cajus Sextius Calvinus

630 Q. Cæcilius Metellus, Balearicus postea dictus. — T. Quintius Flamininus (14)

C. Sempron. Gracchus auctor legum Semproniarum, quæ erant agrariæ, viariæ, frumentariæ, horrea, de militum commodis, de libertate civium, de comitiis & ordine suffragiorum.

631 Cn. Domitius Ænobarbus — C. Fannius Strabo

Leges sive C. Sempronii Gracchi imprimis judiciaria: alia M. Livii Æmiliani Drusi TR. PL. Q. Rubrii Varronis. M. Bæbii Tamphili.

632 L. Opimius — Q. Fabius Maximus, Allobrogicus postea dictus

Lex Minutia de non restauranda colonia & abrogandis Gracchi legibus.

633 P. Manlius — C. Papirius Balbus

Lex Octavia frumentaria.

634 L. Cæcilius Metellus — L. Aurelius Cotta

Lex Maria de suffragiis; lex Tribunitia frumentaria. P. Virginius Rutilus Jurisconsultus celebris.

635 M. Portius Cato Nepos — Q. Martius Rex

Cato in magistratu mortuus est, in ejus locum factus est Q. Ælius Tubero. C. Annius Bellienus Jurisconsultus.

636 L. Cæcil. Metell. Dalmaticus. — Q. Mutius Scævola.

637 C. Licinius Geta — Q. Fabius Maximus

638 M. Æmilius Scaurus — M. Cæcilius Metellus

Æmilia leges sumptuaria & de libertinorum suffragiis.

639 M. Acilius Balbus. — C. Portius Cato (15)

Lex Aufidia contra SC. de feris Africanis.

640 (16) C. Cæcil. Metellus Caprarius — Cn. Papirius Carbo

641 M. Livius Drusus — L. Piso Cæsonianus

642 (17) P. Scipio Nasica — L. Calphurnius Bestia

Q. Mucius Scævola Jurisconsultus eximius, de quo in Digestis citantur leges & quidem ex libro singulari ΟΡΩΝ.

l. 24. de acquir. rer. dom. — l. 73. de evict.
l. 8. de aqua cott. & æstiv. — l. 3. de tutel.
Citatur — l. 33. de hered. instit.
l. 3. de pen. lega. — l. 29. de lega. lib. 3.
l. 27 de aur. arg. mund. leg. — l. 7. de annu. lega.
l. 55 de lega. lib. 3. — l. 9. de opt. lega.
l. 30 pro soc. — l. 19. 33. 34. de aur. arg. mund. leg.
l. 2. de orig. Jur. — l. 1. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 4 de usu & habit. — l. 29. 39 de statulib.
l. 1. si quadr. paup. — l. 25. de liber. cau.
l. 31. ad l. Aquil. — l. 3. de acq. poss.
l. 5. commod. — l. 1. 5. quod vi aut clam.
l. 48. mand. — l. 115. de verb. oblig.
l. 11. pro soc. — l. 76. de furt.
l. 59. 66. de contr. emp. — l. 47. de legatis.
l. 13. de in diem addis. — l. 25. 69. de verb. sig.

643 M. Minutius Rufus — Sp. Postumius Albinus

Lex Licinia sumptuaria.

644 Q. Cæcilius Metellus — M. Junius Silanus

645 Ser. Sulpitius Galba — M. Æmilius Scaurus

646 L. Cassius Longinus — C. Marius

Cassius in prælio occisus est, in ejus locum succedit M. Æmilius Scaurus II. Cælia lex tabellaria quarta. Thoria lex agraria.

647 C. Atilius Serranus — Q. Servilius Cæpio

648 P. Rutilius Rufus — C. Manilius Maximus

649 C. Marius II. — C. Flavius Fimbria

Cassiæ leges ad minuendam nobilitatis potentiam. Domitii TR. PL. leges de sacerdotiis. Servilia lex de judiciis & de repetundis. Marcia lex agraria.

650 C. Marius III. — L. Aurelius Crestes

651 C. Marius IV. — Q. Luctatius Catulus

Apuleia

(1) *Cannensis pugna.* (2) *Alii Q. Fabius Max. Verrucoss.* (3) *Pax iterum cum Pœnis.* (4) *Bellum Philippicum.* (5) *Bellum Persicum.* (6) *Bellum Celtibericum.* (7) *Bellum Punicum tertium.* (8) *Bellum Viriatinum.* (9) *Bellum Numantinum.* (10) *Bellum servile primum.* (11) *Seditio Gracchana prior.* (12) *Bellum Asiaticum.* (13) *Bellum Allobrogicum.* (14) *Bellum Balearicum.* (15) *Bellum Thracicum.* (16) *Bellum Cymbricum, & Teutonicum.* (17) *Bellum Jugurthinum.*

P. R. C.		
	Apuleja lex de majestate.	
650	C. Marius v.	M. Aquilius
	Lex de parricidio novam hujus delicti pœnam continens. Atilia lex de pecuniis repetundis.	
653 (1)	C. Marius vi.	L. Valerius Flaccus (2)
	L. Apuleius Saturninus II. TRIB. PL. multas leges violenter tulit	
654	M. Antonius	A. Postumius Albinus
655	Q. Cæcilius Metellus	T. Didius Vivius
	Lex Cæcilia Didia de legumlatione trinundinum. Valeria lex de civitate sacerdotis Cereris. Lex Plautia vel Plotia agraria.	
656	Cn. Cornelius Lentulus Clodianus	P. Licinius Crassus.
657	C. Domitianus Ænobarbus.	C. Cassius Longinus
658	L. Licinius Crassus	Q. Mutius Scævola
	Lex celeberrima Licinia & Mucia lata.	
659	C. Cœlius Caldus	L. Domitius Ænobarbus (3)
660	C. Valerius Flaccus	M. Herennius
661	C. Claudius Pulcher	M. Perpenna Nepos
662 (4)	L. Martius Philippus	Sex. Julius Cæsar
	Livia lex judiciaria, nummaria de coloniis, seditionis occasionem prabent.	
663	L. Julius Cæsar	P. Rutilius Lupus
664 (5)	Cn. Pompejus Strabo	L. Porcius Cato
	L. Jul. Cæsar Censor legem de civitate sociorum tulit. Lex Plotia de judiciis, de vi	
665 (6)	Cornelius Sulla, qui postea Felix appellatus est	Q. Pompejus Rufus in mag. occisus est (7)
666	Cn. Octavius	L. Cornelius Cinna.
	Cinna abdicare coacti locum occupavit L. Cornelius Merula Flamen.	
667	C. Marius vii	L. Cornelius Cinna ii.
	Marius in Magistratu mortuus est: in ejus locum factus est L. Valerius Flaccus. Lex Valeria de ære alieno. Maria lex nummaria.	
668	L. Cornelius Cinna iii.	Cn. Papyrius Carbo
669	L. Cornelius Cinna iv.	Cn. Papyrius Carbo ii.
670	L. Corn. Scipio Asiaticus	C. Junius Norbanus.
671 (8)	Cn. Papirius Carbo III. occisus	C. Marius in mag. occisus est.
672	M. Tullius Decula	Cn. Cornelius Dolabella
	L. Sulla Dictator reipublicæ statum constituit ex arbitrio suo, legesque tulit Cornelias dictas de proscriptione, de sacerdotiis, de magistratibus, de judiciis, de falsis ponderibus, de sicariis & veneficis, de injuriis, de repetundis, sumptuarias, de provinciis, agrarias, & de Tribunorum plebis potestate imminuenda.	
673	L. Cornelius Sulla Felix ii.	Q. Cæcilius Metellus Pius
674 (9)	P. Servilius Vatia Isauricus	App. Claudius Pulcher
675	M. Æmilius Lepidus.	Q. Lutatius Catulus
676	M. Æmilius Mamercus	D. Junius Brutus
677	Cn. Octavius	C. Scribonius Curio
678	C. Aurelius Cotta	L. Octavius
679	L. Licinius Lucullus.	M. Aurelius Cotta
680 (10)	C. Cassius Longinus	M. Terentius Varro Lucul.
681	L. Gellius Poplicola	Cn. Cornelius Lentulus
682	P. Cornelius Lentulus Sura	Cn. Aufidius Orestes
683	Cn. Pompejus Magnus	M. Licinius Crassus
684	Q. Hortensius	Q. Cæcilius Metellus Creticus
685 (11)	L. Cæcilius Metellus Creticus in mag. mortuus	Q. Martius Rex
686	C. Calpurnius Piso	M. Acilius Glabrio
	Calpurnia lex de ambitu renovata. Gabinia lex. Roscia lex. Lex Cornelia de ambitu. Lex Cornelia, ut Prætores ex edictis perpetuis jus dicerent: alia, de Testamentis eorum, qui postea ab hostibus caperentur, ut rata manerent. Lex Manilia de Libertinis.	
687 (12)	M. Æmilius Lepidus	L. Volcatius Tullus
688	P. Cornelius Sulla	P. Antonius Pætus (13)
	Lex Papia de peregrinis urbe pellendis.	
689	L. Julius Cæser.	C. Martius Figulus
	Lex Servilia agraria.	
690	M. Tullius Cicero.	C. Antonius
691	D. Junius Silanus	L. Licinius Murena.
692	M. Pupius Piso	M. Valerius Messalla Niger
	Lex de ambitu ab Aufidio TR. PL. lata.	
693	L. Afranius	Q. C. Cæcilius Metellus Celer. (14).
	Lex Cæcilia de portoriis. Lex agraria L. Flavii.	
694	C. Julius Cæsar	M. Calpurnius Bibulus
	Leges Juliæ de majestate, de provincialibus Magistratuum sumptibus &c. Vatinia lex judiciaria.	
695 (15)	Calpurnius Piso Cæsonianus	A. Gabinius Nepos
	P. Clodius Pulcher Tribunus Plebis multarum legum auctor fuit, quæ ab eo Clodiæ appellantur.	
696	P. Cornel. Lentulus Spinther	Q. Cæcilius Metellus Nepos
697	Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus	L. Martius Philippus
698	Cn. Pompejus Magnus ii.	M. Licinius Crassus ii.
699 (16)	L. Domitius Ænobarbus	App. Claudius Pulcher
700	C. Domitius Calvinus	M. Valerius Messala
701	Cn. Pompejus Magnus iii. & solus	Q. Cæcilius quinque mensibus extremis solus
	Pompeia leges a C. Pompejo III Cos. lata, agerunt de provinciis, de vi, ambitu, & forte alia de parricidiis. Q. Metellus Scipio legem Censoriam tulit, qua Clodium abrogavit.	
702	Ser. Sulpitius Rufus	M. Claudius Marcellus
703	L. Æmilius Paulus	C. Claudius Marcellus
704 (17)	C. Claudius Marcellus	Cn. Cornelius Lentulus
	Eodem anno C. Jul. Cæsar DICTATOR Magist. equit.	
	Julius Cæsar varias hoc anno leges tulit, de fœnore atque pecuniis creditis.	

P. R. C.	An. C.		
705	1 (18)	C. Julius Cæsar II. (19)	P. Servilius Vatia Isauricus (20)
		Leges a M. Cœlio Rufo Prætore promulgatæ de usuris & mercede habitationum.	
706	2	C. Fusius Calenus	P. Vatinius (21)
707	3	C. Julius Cæsar III. (22)	M. Æmilius Lepidus.
		Novæ leges Juliæ, Judiciariæ, de provinciis, de annona L. 2. D. ad l. Jul. de ann. de liberis suis. l. 14. D. de manumiss. de servitute matris l. 3. D. de term. mot.	

Jurisconsulti, qui paulo ante vel sub Julio Cæsare vixerunt.

I. *Aquilius Gallus* citatur in
l. 2. de orig. jur.
l. 6. si servit. vend.
l. 17. de act. emp.
l. 29. de liber. & posth.
l. 74. de hered. instit.
l. 33. de vulg.
l. 30. de leg. lib. 1.
l. 32. de aur. arg. mund. leg.
l. 39. de statulib.
l. 7. quod vi aut clam
l. 18. de acceptil.
l. 77. de verb. signif.
§. 2. l. quib. mod. toll. obl.

II. *Servius Sulpitius* citatur
l. 2. de or. jur.
l. 21. de negot. gest.
l. 1. de dolo.
l. 26. de quibus caus. man.
l. 40. de recep.
l. 80. de judic.
l. 6. si servit. vindic.
l. 27. quemad. serv. am.
l. 1. si quadr. paup. fec.
l. 5. de his, qui effud. vel dej.
l. 3. de condit. triti.
l. 2. de lege Rhodia.
l. 9. 17. de pecul.
l. 52. 65. pro socio.
l. 80. de contrah. emp.
l. 15. 19. 35. loc.
l. 69. de evict.
l. 8. de naut. fœn.
l. 79. de jure dot.
l. 66. solut. matrim.
l. 3. de tutel.
l. 4. de fidejuss. & nom. tut.
l. 25. qui testam. fac. poss.
l. 17. 45. de hered. instit.
l. 28. de cond. dem.
l. 30. 57. 62. de leg. 1. 2.
l. 6. de dot. prælega.
l. 12. 15. 56. de fundo instr. vel instr. leg.
l. 3. de pœn. leg.
l. 7. de sup. leg.
l. 4. 19. 27. 39. de aur. arg. mun. leg.
l. 40. de cond. & demon.
l. 1. de ventr. in poss. mitt.
l. 1. de bon. libert.
l. 8. de grad. affin.
l. 24. de dam. infect.
l. 55. 48. de manu. testa.
l. 3. 39. de statulib.
l. 24. de liber. cau.
l. 26. de acq. rer. dom.
l. 2. pro emp.
l. 2. pro hered.
l. 5. uti possid.
l. 3. de rivis.
l. 4. 5. 7. 13. quod vi aut clam.
l. 23. de act. & oblig.
l. 67. de solutio.
l. 76. de furt.
l. 11. de capt. & postlim.
l. 25. 30. 77. 237. de verb. sig.
l. 5. de inst. actio.
l. 8. de cond. cau. dat.
l. 2. 30. pro soc.
l. 3. de pen. leg.
l. 1. de aqua plu. arc.
§. 2. l. de tut.
§. 2. l. de societ.

III. *A. Ofilius* citatur
l. 55. de legat. 3.
l. 3. de pen. leg.
l. 234. de verb. sign.
l. 2. de or. jur.
l. 12. de jurisd.
l. 1. ne quis eum, qui in jus voc.
l. 1. si ex nox. caus. ag.
l. 2. de eo per quem fac. er.
l. 6. de minor.
l. 21. de recept.
l. 9. ad L. Aquil.
l. 16. famil. herc.
l. 1. de exerc. act.
l. 2. de leg. Rhod.
l. 17. de pecul.
l. 12. de mand.
l. 8. 10. 17. 38. de ædil. edicto.
l. 65. de furt.
l. 18. solut. matrim.
l. 3. de act. rer. amot.
l. 4. de auctor. tut.
l. 39. de vulg. & pupill.
l. 30. 45. de leg. lib. 2.
l. 29. 100. de leg. 3.
l. 6. de dote præl.
l. 7. de trit. vin. ol. leg.
l. 25. 26. de fundo instr.
l. 10. de supell. leg.
l. 39. de aur. arg. mundo leg.
l. 40. de condit. & dem.
l. 3. ut leg. s. fideic. serv.
l. 1. a 3. 11. de aq. pluv. arc.
l. 40. de manu. testa.
l. 59. de statuliber.
l. 1. de acq. poss.
l. 2. ne quid in loc. publ.
l. 1. de aq. quot. & æsti.
l. 1. 3. de rivis.
l. 1. de cloac.
l. 4. de doli mali excep.
l. 6. de stipul. serv.
l. 21. de furt.
l. 5. 13. de injur.
l. 29. de capt. & postl. rev.
l. 180. de verb. sign.

IV. *Aufidius Namusa* cit.
l. 2. de or. jur.
l. 5. de commod.
l. 52. pro soc.
l. 20. de opt. leg.
l. 40. de condit. & dem.
l. 2. de aqua pluv. arc.

V. *Publicius Cœcilius* cit.
l. 2. de or. jur.
l. 50. de leg. 1.
l. 51. de condit. & dem.
l. 2. ad SC. Tertyll.

VI. *Cinna* cit.
l. 2. de or. jur.
l. 6. de ritu nupt.
conf. l. 15. de condit. & demonstr.
l. 30. de nuptiis.
l. 40. de condit. & demonstr.

VII. *C. Trebatius Testa* cit.
l. 2. de or. jur.
l. 1. de off. quæst.
l. 10. de pact.
l. 21. de recep.
l. 33. de rei vind.
l. 9. de usufr.
l. 5. de his, qui effud. vel dejec.
l. 6. comm. divid.
l. 14. de relig. & sumpt.
l. 1. 21. depos.
l. 22. mand.
l. 15. 79. de contrah. empt.
l. 1. de peric. & comm. rei vend.
l. 13. 27. 31. de act. emp.
l. 6. 12. 14. de ædil. ed.
l. 56. de evict.
l. 64. de donat. inter vir. & ux.
l. 66. solut. matr.
l. 33. de test. tut.
l. 23. 59. 69. de hered. inst.
l. 39. de vulg. & pup.
l. 11. de jur. del.
l. 5. 30. de leg. 1.
l. 49. de leg. 2.
l. 29. 30. 100. de leg. 3.
l. 17. de ann. leg.
l. 31. de usu usufr. leg.
l. 7. 15. 18. de trit. vin. ol. leg.
l. 4. 12. 25. 26. de fund. instr. vel instr. leg.

d   l. 22. de

(1) *Seditio Apulejana.* (2) *Bellum servile secundum.* (3) *Fœdus primum cum Parthis ictum.* (4) *Seditio Drusiana.* (5) *Bellum Marsicum.* (6) *Bellum civile Marianum.* (7) *Bellum Mithridaticum.* (8) *Decem Prætores facti.* (9) *Bellum Sertorianum.* (10) *Bellum contra Sparthacum servile.* (11) *Bellum Creticum.* (12) *Bellum Pyraticum.* (13) *Hi postquam designati sunt, ambitu damnati non inierunt: in eorum locum facti sunt L. Aurelius Cotta, L. Manlius Torquatus.* (14) *Ad hunc annum pertinet lib. 2. Iul. Cæsar. de bello Gallico.* (15) *Bellum Gallicum C. Cæsaris.* (16) *Bellum Parthicum.* (17) *Bellum civile Cæsaris & Pompeii.* (18) *Imperium Cæsaris ab hoc anno incipit, & durat annis 4. mens. 11. dies 15.* (19) Idem DICTATOR. (20) Cæsar II. DICTATOR. cum Antonio Magistr. equit. (21) Cæsar. III. DICTATOR. (22) *Ex hoc anno honorarii Consules creari cœpti.*

P.R.C.

l. 22. de pecul. leg. — l. 6. de dote præleg.
l. 3. de pen. leg — l. 7. de trit. vin. & ol. leg.
l. 11. de supell leg. — l. 4. 26. de fundo instr. vel instr. leg.
l. 14. de reb. dub. — l. 10. de supel leg.
l. 8. 40 de cond. dem. — l. 39. de aur. mund. leg.
l. 10. de grad. affin. — l. 40. de condit. & dem.
l. 9. 24. 25 de damn. inf. — l. 1. de aq. pluv. arc.
l. 1. 3. 11. de aq. plu. arc. — l. 1 quod vi aut clam.
l. 3. 39. de statulib. — l. 158. de verb. sign.
l. 5. 16. 41. de acq rer. dom.
IX. *Q. Ælius Tubero* cit.
l. 3 de acquir. poss. — l. 2. de or. jur.
l. 2. pro empt. — l. 2. de usu & habit.
l. 3. pro don. — l. 5. 6. 7. de pecul.
l. 4. pro suo. — l. 77. de contr empt.
l. 1 de aq. quot. & æst. — l. 13. de act. emp
l. 2 de clam. — l. 29. l. 43. de leg 3.
l. 1. 21 quod vi aut clam. — l. 7. de trit. vin. ol. leg.
l. 4. de hom. lib. exhib. — l. 25. de fundo instr. vel instr leg.
l. 11. de excep. rei jud.
l. 11. de furt. — l. 7. de sup. leg.
l. 10 de arb. furt. cæs. — l. 32. de aur arg. mund leg.
l. 17 de injur — l. 1. de aq. & aqu. pluv. arc.
l. 27. de capt & postlim. — l. 72. de verb oblig.
§. 2. J de codicill
VIII. *Aulus Cassellius* cit. — X. *Ælius Gallus*.
l. 2 de or jus. — Ex l. 1. de verbor signif.
l. 39. de vulg. & pupill. — cit. l. 157. de V. S.
l. 29 100 de leg. 3. — l. 19. de usur.

XI. T. *Cæsius*. XII. *Aufidius Tucca*. XIII. *Flavius Priscus*. XIV. *Visellius Varro*. XV. *Lucullus*, XVI. *Q. Corn. Maximus*. XVII. *Lucilius Balbus*. XVIII. *Sext. Pompei*. XIX. *C. Juventius*. XX. *A. Ofilius*. XXI. *Pacuvius Labeo*. XXII. *Fabius Mela*. XXIII. *M. Tullius Cicero*.

708 4. (1) C. Julius Cæsar sine Collega IV. abdicavit, & sibi suffecit Q. Fabium Maximum, C. Trebonium Maximus extremo anni die moritur, cui Caninius Rebil. sufficitur (2)

709 5. (3) Julius Cæsar v. cos. M. Antonius cos. & Magister equitum & pro ego M. Aimilius Lepidus II. Magister equitum, & pro eo C. Octavius Mag. equitum, & pro eo Cn. Domitius Calvinus Mag. equit.

710 In Julii Cæsaris Idibus Martiis XXIII vulneribus in curia Pompeii occisi locum P. Cornelius Dolabella cos suffectus est.
Cæsar Prætores instituit. Ædiles primum sex creati.

Ao. Aug. OCTAVIANUS AUGUSTUS

711 1 A. Hirtius in prælio occisus. C. Vibius Pansa.
His coss. (4) ad Mutinam, occisis, occupato omni exercitu, ante legitimam ætatem per vim adacto Senatu, C. Cæsar Octavianus (5) se cum Q. Pedio herede Cæsaris ex quadrante, cos. & ad a. diem Kalendas Octobris constituit (6).

TRIUMVIRATUS.

712 2. M. Æmilius Lepidus II. — L. Munatius Plancus (7)
713 3. P. Servilius Isauricus II. — L. Antonius Pietas
714 4. (8) C. Domitius Calvinus II. — C. Asinius Pollio.
Abdicarunt consulatum. In eorum locum facti sunt. L. Cornelius Balbus, P. Canidius Crassus. P. Falcidius TR. PL. legem de testamentis tulit, qua desalcat legata.
715 5. L. Portius (9) Censorinus — C. Calvisius Sabinus
716 6. App. Claudius Pulcher — C. Norbanus Flaccus
717 7. M. Vipsanius Agrippa — L. Caninius Gallus
Caninius abd in ejus locum factus est T. Statilius Taurus.
718 8. Gellius Poplicola — M. Cocceius Nerva.
Abdic in eorum locum facti sunt: L. Munatius Plancus II. P. Sulpitius Quirinus.
719 9 (10) L. Cornificius — Sext. Pompejus (cum
720 10 (11) L. Scribonius Libo — M. Anton abdicarus in ejus lo- (12) L. Sempronius Atratinus (13)
Ex Kal. Jul. Paul Æmilius Lepidus
Ex Kal. Nov. M. Herennius
721 11. C. Cæsar Octavianus II. — L. Volcatius Tullus
K. Jun. abdic. in ejus loc. factus est P. Autronius Pætus
Ex Kal. Maj L. Flavius nepos
Ex Kal. Jul C. Fonteius Capito — M. Acilius Aviola.
Ex Kal. Sept L. Vinucius nepos
Ex Kal. Oct. L. Laronius nepos.
722 12 Cn. Domitius Ænobarbus — C. Sosius Nepos
Ex Kal. Jul. L. Cornelius
Ex Kal. Nov. N. Valerius.
723 13. C. Cæsar Octavianus III. — M. Valerius Messala Corvinus (14)
Ex Kal. Maj. M Titius
Ex Kal. Oct. Cn. Pompejus
Prælium Actiacum, principatus Augusti initium
724 14 C. Cæsar Octavianus IV. — M. Licinius Crassus
Ex Kal C. Antistius Vetus
Ex eid. Sept. M. Tullius Cicero
Ex Kal. Nov. L. Sænius Nepos
725 15 (15) C. Cæsar Octavianus V. — Sext. Appulejus (fals
Ex Kal. Jul. Potit. Valerius Messala
Imperatoris perpetui nec non Augusti nomen Octaviano datum.
726 16. C. Cæsar Octavianus VI. (16) M. Vipsanius Agrippa II. (17)

P R.C.

727 17 C. Cæsar Octavianus VII. — M. Vipsanius Agrippa III.
728 18 C. Cæsar Octavius A. VIII. — T. Statilius Taurus II.
729 19 (18) C. Cæsar Octavian. A. IX. — M. Junius Silanus
730 20 C. Cæsar Octavian. August X. — C. Norbanus Flaccus
731 21 C. Cæsar Octavian. August XI. — Terentius Varro Murena in Mag. abd. in ejus loc. factus est L. Sestius VIII nepos — mortuus est. in E. L. F. E. Cn. Calpurnius Piso (19)
Dictaturam recusat Augustus tribunitia dignitate usurus.
732 22 M. Claudius Marcellus — L. Arruntius Nepos
Ædilibus curulibus incendiorum extinguendorum curam demandavit Augustus, sexcentis servis, quorum ad hoc uterentur opera, assignatis.
733 23 M. Lollius nepos — Q. Aimilius Lepidus
734 24 M. Apulejus — P. Silius Nerva (20)
735 25 (21) C. Sentius Saturninus — Q. Lucret Vispillo
736 26 C. Cornelius Lentulus — P. Cornelius Lentulus Marcellin.
737 27 C. Furnius — P. Junius Silanus (22)
738 28 L. Domitius Ænobarbus — P. Cornelius Scipio
739 29 M. Livius Drusus Libo — L. Calphurnius Piso
740 30 M. P. Licinius Crassus — Cn. Cornelius Lentulus Augur.
741 31 Claudius Tiberius Nero — P. Quintilius Varus
Augustus, Pontificatum maximum suscepit.
742 32 P. M. Valerius Messala II. — P. Sulpitius Quirinus
743 33 Q. Ælius Tubero — Paulus Fabius Maximus
744 34 Julius Antoninus — Q. Fabius Maximus
745 35 Nero Claud Drusus — T. Quintius Crispinus
746 36 C. Martius Censorinus — C. Asinius Gallus
747 37 Claud Tiberius Nero II. — Cn. Calpurnius Piso II.
748 38 D. Lælius Balbus — C. Antistius Verus
749 39 C. Cæsar Octavianus A. XII. — L. Cornelius Sulla
750 40 Calvisius Sabinus II. — L. Passienus Rufus
751 41 L. Cornelius Lentulus — M. Valerius Messalinus
SCtum Calvisianum de nuptiis quinquagenariis Ulp. tit. 16.
752 42 (23) C. Cæsar Octavianus Augustus XIII — M. Plautius Silvanus
Lex Furia Caninia de manumissionibus lata a Furio Camillo & Caninio Coss. suffectis
753 43 Cossus Cornelius Lentulus: postea Isauricus — L. Calpurnius Piso Augur.
754 44 Cajus Cæsar — Æmilius Paulus
Anni Christi (24) HIS COSS. DEI FILIUS JESUS CHRISTUS NASCITUR.
755 45 $\frac{1}{2}$ P. Vinicius — P. Alfinius Varus.
Alfenus non incelebris JCtus, cujus nomen in digestis sæpius occurrit. Citatur
Ex Alfeni lib. XL. Digest. — l. 106. de leg. 1. — l. 60 de leg. 3.
Ex libr. 1. l. 15. qui test. poss. — l. 21. de annu. leg.
l. 17. si servitus vind — l. 11. de usu & usufr leg.
l. 5. si quadr. paup fec. — l. 16. de instr. vel instr. leg.
l. 52. ad L. Aquil. — l. 15. de pec. leg.
l. 26. comm. divid. — l. 35. de solut.
l. 16. de servo corr. — *Ex lib.* 3. l. 30. loc.
l. 16. de in rem vers. — l. 23 de præscript. verb.
l. 11. de peric. & comm. rei vend. — l. 19. de pact dot
l. 26. de act. empti. — l. 8 de fundo dot
l. 27. de lodat. — l. 38. de donat inter vir.
l. 45. de dam inf. — l. 6 de sup. leg.
l. 14. de except. — *Ex lib.* 4. l. 45. de evict.
l. 20. de obl. & act. — l. 24. de aq. & aq pluv. arc.
l. 201. de verb sign. — l. 38. de acq. rer dom
Ex libr 4. l. 6. de manumiss. — l. 57 de furt.
l. 14. de statu liber. — *Ex lib.* 5. l. 31. loc.
Ex lib. 5. l. 42. ex quib. caus. maj. — *Ex lib* 6. l. 62 de re jud.
l. 44 de hered instit. — *Ex lib* 8 l. 61. de leg 3.
l. 14. de pec. leg. — l. 40. de usu & usufr. leg.
l. 2. de his, quæ pro non scrip.
l. 27 de cond & demonstr. — *Citatur Alfenus non notato nomine librorum.*
Ex libro 6. l. 76. de judic.
l. 57. de re vind
Ex libro 7. l. 30 de recep. — l. 2. de orig. jur.
l. 29. loca. — l. 5. de rei vind.
l. 18 de aur arg. mund. leg. — l. 8 si servit. vind.
l. 26. de oper. libert. — l. 20. ad l. Aquil.
l. 13. de publican. — l. 65. pro socio.
l. 7. de manumiss — l. 18 de contrah empt.
l. 203. de verb. signif. — l. 74 de leg. 2.
cit. *ex libro* 39. l. 21. de negot. gest. — l. 29. de leg. 9.
l. 60. de dote prælég.
Ex Alfeni Digestorum a Paulo epitomatorum libris sumptæ leges. — l. 12. de instr. vel instr. leg. — l. 9. de damn. infec. — l. 2. de aqua & aqua pluv. arc.
Ex libr. 1. l. 34. de usurp. & usuc. — l. 50. de liber cau.
l. 3. de interd. & releg — l. 67. de solut.
Ex libr. 2. l. 44. de evict. — l. 77. 87. 259. de verb. signif.
l. 45 de her inst.
46 3 L. Ælius Lamia — M. Servilius Geminus
756 47 4 (25) Sext. Ælius Catus — C. Sentius Saturninus
757 *Lex Ælia Sentia de manumissionibus lata ab his Coss. de qua Pand. 40. tit. 9.*
758 48 5 Cn. Cornel. Cinna Magnus — L. Valerius Messala Volusus
759 49 6 M. Aimilius Lepidus — L. Arruntius Nepos

7 Q. Cæ-

(1) *Anno 708. duodecim Prætores facti.* (2) DICTATOR IV. (3) *Bellum civile Mutinense.* (4) *Augustus post lustra decem sive prorogat annos.* (5) *Cum M. Antonio & M. Lepido, qui eum fugientem, in Gallia receptaverat, reconciliatur.* (6) *Hoc eodem anno Cæsar, Lepidus, Antonius, Triumviratum ineunt reip constituendæ causa, v. Kalend. Decemb. in pridie Kalend. Ianuarias v. post anno abdicarent.* (7) *Anno 711. Imp. Octaviani Cæsaris Augusti imperium initium fuisse apud Eusebium, qui Olympiadis* CLXXXIV. *primum annum eo anno numerat.* (8) Triumviri. (9) Onufr. Marcius. (10) *Sallustius decem obiit.* (11) *Bellum Illyricum.* (12) *Bellum Marsicum.* (13) *Varus Poeta, quem Virgilius in Bucolicis notat, in Cappadocia moritur.* (14) *Ab hoc anno, id est, post victum hoc anno ad Actium Antonium, quidam Augusti imperium computant annorum 48.* (15) *Ubi terra marique parta Iani tertio clausus.* (16) *Quidam ab hoc anno primum annum Augusti Monarchiæ supputant, & quo Augustus ipse, & mensis quoque Sextilis dicti sunt, quamvis hanc appellationem cum XVII. Consulatu adeptum alii dicant.* (17) 725 *Augustus plurimas Romæ leges statuit, Eusch.* (18) *Hoc anno nova dignitas & magistratus, id est, præfectura urbis creata, & Messala Corvinus primus præfectus urbi, sexta die se abdicavit, in civilem potestatem contestans.* (19) *Hunc suffectum an Onufr. ordinarium autem adscribit A. Terentium Varronem Murenam.* (20) *Pax cum Parthis signis receptis.* (21) *Bellum Pannonicum.* (22) *Ludi seculares Quinctii ex senatusconsulto facti.* (23) 42. *Anno Augusti.* (24) 752. *Nascitur Christus. Eusebius.* (25) *Ab his, Lex Ælia Sentia hoc anno videtur lata ex Dione. lib. 55.*

A.U.R.	P.C.J.			
760	50	7	Q. Cæcilius Metellus	A. Licinius Nerva Silanus
761	51	8	M. Furius Camillus.	Sex. Nonius Quinctilianus.
762	52	9	Q. Sulpitius Camerinus	C. Poppæus Sabinus
763	53	10	P. Cornelius Dolabella	C. Junius Silanus
764	54	11.	M. Æmilius Lepidus	T. Statilius Taurus II.

Lex celeberrima Papia Poppæa a Papio Mutilo & Q. Poppæo qui suffecti Coss. lata auctore Octaviano.

765	55	12	T. Julius Germanicus Cæs.	C. Fonteius Capito
766	56	13	L. Munatius Plancus II.	C. Silius Nepos
767	57	14	Sextus Pompejus Nepos	Sextus Apulejus (1)

Mors Augusti XIV. Kal. Sept. hora diei nona LXXVI. ætatis anno.

LEGES ab AUGUSTO LATÆ.

De maritandis ordinibus. v. *l. 6. C. de operib. lib. l. 6. §. 4. ff. de jure patron. Ulp. tit. 14. l. 44. de ritu nupt. l. 19. de ritu nupt.* De testamentis *Paul. Sent. l. 4. l. 6. l. 4. ff. de fideic. libert. l. 96. §. 1. de leg. 1.* De judiciis *de accus. l. 11. eod. l. 4. de test. l. 2. §. 1. de judic. l. 9. de arbitr. l. 41. eod.* De sumptibus, De manumissionibus, de cessionibus bonorum *l. 4. C. qui bon. ced. poss.* De prælio dotali. *tit. Inst. quib. alien. lic.* De delictis, & quidem de adulterio & stupro *v. ff. 48. tit. 5. C. 9. tit. 9.* de ambitu *l. un. ff. ad L. Jul. de amb. l. 9. tit. 26. de vi publica ff. 48. tit. 6. Cod. 9. tit. 12. privata, ff. 48. tit. 7.* Peculatus & de sacrilegiis & residuis *ff. 48. tit. 13.* De crimine Majestatis *ff. 48. tit. 4. C. 9. tit. 8.* Mentio quoque fit Augusti *l. 9. ad L. Rhod. l. 2. ad SC. Vell. l. 14. de manumiss. l. 21. de manumiss. vind. l. 23. de lib. caus. l. 8. de quæst. l. 1. de cadav. pun. l. 12. de re mil. §. 1. l. quib. non est perm. fac. test. §. 1. fin. de fideicom. hered. §. 1. J. de Cod. §. antep. de adopt.*

Jurisconsulti, qui sub Augusto vixerunt.

I. *Q. Ælius Tubero.*

Varii memorantur Tuberones. Familiæ caput fuit Q. Ælius Tubero, cujus supra ad annum 615. facta est mentio. Vir optimus & magnæ in republica auctoritatis, sed tenui patrimonio. Gracchianæ factionis infensissimus hostis. Pervenit Tubero noster usque ad Augusti ætatem.

II. *Atteius Capito cit.*

l. 2. de or. jur.
l. 13. de servitut. præd. urb.
l. 19. de ritu nupt.
l. 79. de jure dot.
l. 30. de leg. 3.
l. 39. de auro arg. mund. leg.
l. 2. de aqua pluv. arc.

III. *Antistius Labeo.*

Ex libris VIII. Pithanon.
Lib. 1. l. 53. de act. empt.
l. 62. loc.
l. 29. de instr. vel instr. leg.
Ex lib. 2. l. 34. depos.
l. 35. de hered. vel act. vend.
l. 54. de act. empt.
Ex lib. 3. l. 42. de statulib.
Ex lib. 5. l. 27. de auct. tuto.
cit. l. 246. de verb. sign.
Ex Labeonis libr. 2 posteriorum sumpta
l. 42. de liber. caus.
cit. l. 13. 27. de hered. instit.
cit. l. 3. de pen. lega.
cit. l. 37. in l. 9. de dol.
cit. & lib. 38. in l. 3. ad leg. Jul. pecul.
citatur libris posteriorum. l. 2. de usu & habit.
l. 6. de cond. indeb.
l. 65. pro soc.
l. 45. de contr. empt.
l. 47. de dam. inf.
l. 21. de statulib.
Ex libris Pithanon Labeonis a Paulo epitomatorum hæc sumpta sunt.
Ex lib. 1. l. 21. si servit. vind.
l. 10. de leg. Rhod.
l. 35. de pignor.
l. 31. de leg. lib. 5.
l. 13. de dot. præl.
l. 5. de instr. vel instr. leg.
l. 51. de bon. libert.
l. 41. de statulib.
Ex lib. 2. l. 67. de donat. int. vir. & ux.
l. 91. de furt.
Ex lib. 3. l. 20. de vi & vi arm.
Ex lib. 4. l. 78. de rei vind.
l. 10. de supel. leg.
l. 28. de capt. & de postlim.
l. 144. de verb. sign.
Ex lib. 5. l. 9. de naut. fœn.
l. 49. de usurp. & usuc.
l. 23. de acceptil.
Ex lib. 6. l. 79. de rei vind.
l. 84. de jur. dot.
l. 65. de acq. rer. dom.
l. 63. de exceptio.
l. 31. de solut.
l. 29. de capt. & de postlim.
Ex lib. 7. l. 28. de probation.
Ex lib. 8. l. 39. de capt. & de postl.
Ex libris posteriorum Labeonis a Javoleno epitomatis hæc sumpta sunt.
Ex lib. 2. l. 2. qui testa. fac. poss.
l. 3. de vulg. & pup. subst.
Ex lib. 2. l. 20. de cond. instit.
l. 29. 30. de legat. lib. 3.
l. 17. de annu. lega.
l. 31. de usu & usufr. lega.
l. 6. de dot. prælega.
l. 20. de oper. lega.
l. 22. de pecul. lega.
l. 32. de aur. arg. mund. leg.
l. 14. ut in poss. lega.
Ex lib. 3. l. 90. quand. dies leg. ced.
Ex lib. 4. l. 19. de servitut.
l. 78. de contr. emp.
l. 24. de hered. vel act. vend.
l. 50. de act. emp.
l. 28. 58. loca.
Ex lib. 5. l. 80. de contr. emp.
l. 51. de act. emp.
l. 60. loca.
l. 14. quib. mod. pig. vel hyp. sol.
Ex lib. 6. l. 43. de negot. gest.
l. 31. depos.
l. 84. pro soc.
l. 73. de Jur. dot.
l. 65. de don. inter vir. & uxor.
Citatur Labeo libro 1. Prætoris urbani in l. 13. de verb. sign.
Cit. lib. 30. Prætoris peregrini in l. 9. de dol.
Cit. lib. 1. ad edictum in l. 1. de fugit.
Cit. libris epistolarum in l. 30. de usurp. & usucap.
Cit. lib. 2. sine nomine libri, in l. 7. de recept.
Citatur Labeo his locis non notato nomine librorum. l. 2. de orig. Jur.
l. 94. de adoptio.
l. 7. de senator.
l. 6. de Jurisd.
l. 2. si quis jusdic. non obtem.
l. 4. 22. de in jus voc.
l. 1. si ex nox. caus. aga.
l. 2. 3. si quis caut.
l. 1. 4. 6. de edend.
l. 3. 7. 25. 27. de pact.
l. 1. de postuland.
l. 1. 4. 8. de his, qui not. infam.
l. 33. 43. de procur.
l. 3. 6. 10. 19. de negot. gest.
l. 9. 14. quod met. caus.
l. 1. 7. 11. 13. 18. 21. de dolo.
l. 13. 24. 16. 45. de minor.
l. 9. 13. 17. 22. 26. 28. ex quib. caus. ma.
l. 3. 15. 17. 23. 25. 27. de recep.
l. 1. 3. naut. caupon.
l. 19. de judic.
l. 18. de hered. pet.
l. 1. si pars hered. pet.
l. 13. 15. 19. de rei vind.
l. 7. 12. 13. 15. 21. de usufr.
l. 13. quib. mod. ususfr. amitt.
l. 1. si alien. pet.
l. 10. 12. 13. de usu & habit.
l. 10. 24. de servit. præd. rust.
l. 2. 4. 6. si servit. vind.
l. 17. quemad. servit. amit.
l. 2. 5. 7. 9. 23. 27. 23. ad l. Aquil.
l. 5. 6. de his qui effud.
l. 24. 26. de noxa. act.
l. 4. 12. fam. erc.
l. 4. 6. 16. com. divid.
l. 7. 11. 15. ad exhib.
l. 8. 14. 22. de relig. & sump.
l. 42. de reb. cred.
l. 41. de jurejur.
l. 15. de cond. caus. dat.
l. 4. de cond. ob turp. caus.
l. 2. de eo quod cert. loc.
l. 3. 27. de constit. pecun.
l. 1. 5. 17. commod.
l. 3. de pignor. act.
l. 2. de leg. Rhod.
l. 5. de institor. act.
l. 5. 7. 9. de tributor. act.
l. 3. 6. 7. 43. de pecul.
l. 1. quand. de pecul.
l. 1. 3. 7. de in rem vers.
l. 1. quod jussu.
l. 13. de compensa.
l. 1. depos.
l. 8. 10. 20. mend.
l. 60. 65. pro soc.
l. 21. 34. 50. 77. 73. de contr. emp.
l. 13. 14. de in diem addict.
l. 2. de hered. vel act. vend.
l. 1. 17. 42. de peric. & com. rei vend.
l. 11. 13. 19. 57. loca.
l. 30. 17. 19. 20. de præscr. verb.
l. 1. 17. 47. 64. de ædil. adic.
l. 5. 51. de evict.
l. 1. de naut. fœn.
l. 3. de jur. & fac. ign.
l. 9. de sponsal.
l. 18. 41. 80. de jur. dot.
l. 29. 31. 64. de don. int. vir. & uxor.
l. 18. 21. 64. 66. sol. matr.
l. 1. de imp. in res dot. fac.
l. 13. 10. de act. rer. amot.
l. 23. de testam. tutel.
l. 5. de legit. tutor.
l. 1. de tut. & ration. distr.
l. 3. de contr. tut. & util. act.
l. 2. 9. quod fal. tutor.
l. 25. qui testam. fac. poss.
l. 6. de lib. & poss.
l. 3. 13. 17. 20. 21. 29. 59. 64. de hered. inst.
l. 39. de vulg.
l. 7. 11. de jur. delib.
l. 28. 60. 62. 73. de acq. hered.
l. 1. si quis omiss. caus.
l. 1. de SC. Silania.
l. 5. 12. 30. 36. 47. de lega. lib. 1.
l. 11. 49. de legat. lib. 2.
l. 29. 43. 52. 65. 85. 86. 100. de lega. lib. 3.
l. 17. de annu. lega.
l. 30. 41. de usu & usufr. leg.
l. 7. 16. de trit. vin. ol. leg.
l. 4. 12. 25. 26. de instrum. vel inst. leg.
l. 8. de pecul. lega.
l. 3. 4. de pen. lega.
l. 7. 10. 12. de supellect. lega.
l. 32. 39. de aur. arg. mund. leg.
l. 6. 8. 39. 40. 69. de cond. & dem.
l. 12. 22. quand. dies leg. ced.
l. 9. de bonor. poss.
l. 8. de bonor. poss. contr. tab.
l. 1. de ventr. in poss. mitten.
l. 3. de Carbon. edic.
l. 10. de jur. patron.
l. 8. 36. de oper. libert.
l. 1. und. cogn.
l. 6. de grad. & affin.
l. 3. 20. 21. de oper. no. nuncia.
l. 9. 13. 15. 24. 30. 47. de dam. inf.
l. 1. 2. 3. 4. 5. 10. 23. de aqu. & aq. pluv. arc.
l. 4. de publica.
l. 18. 19. 35. de donatio.
l. 26. de manumissio.
l. 41. de manu. testam.
l. 3. 8. 29. 39. de statulib.
l. 22. de libera. caus.
l. 13. 26. 28. de acq. rer. dom.
l. 1. 9. 6. 30. 51. de acq. poss.
l. 4. 8. 32. de usurp. & usuc.
l. 4. de re judic.
l. 7. quib. ex caus. in poss. ea.
l. 12. 15. de reb. auct. jud. poss.
l. 6. 10. 25. quæ in fraud. cred.
l. 3. de tab. exhib.
l. 2. ne quid in loc. pub.
l. 1. de fluminib.
l. 1. ne quid in flum. pub.
l. 1. ut in flum. pub. navig.
l. 1. de vi & vi arm.
l. 5. uti possid.
l. 3. de itin. act. priv.
l. 1. de aq. cottid. & æstiv.
l. 2. 5. de rivis.
l. 1. 2. de cloac.
l. 1. 5. 7. 11. 13. 15. 22. quod vi aut clam.
l. 8. 22. de prec.
l. 1. de arb. cædend.
l. 3. de hom. lib. exhib.
l. 1. de migrand.
l. 15. de divers. temp. præscript.
l. 4. de dol. mal. except.
l. 67. 137. de verb. obl.
l. 20. de stip. servo.
l. 19. 95. de solutio.
l. 8. de acceptil.
l. 8. 15. rat. rem. hab.
l. 1. 23. 25. 31. 50. 52. 53. 90. de furt.
l. 1. 9. si is qui testam. lib. ess.
l. 6. si fam. furt. fec. dic.
l. 1. 3. arb. furt. cæs.
l. 2. 3. 4. vi bon. rapt.
l. 3. de incend. rui. nauf.
l. 1. 5. 7. 13. 15. 17. 27. 44. de injur.
l. 3. de sepul. viol.
l. 1. de prævaric.
l. 23. ad l. Jul. de adult.
l. 4. ad l. Jul. de vi priv.
l. 1. de jur. fisc.
l. 17. de cap. & de postlim.
l. 5. ad municip.
l. 5. 14. 20. 38. 43. 45. 53. 60. 126. 194. 245. 246. de verb. sign.
§. 1. J. de codicill.

An. Tib.	An. Chr.			
			(2) Hucusque historia Livii ab orbe condita: hinc Annales Cornelii Taciti sumunt exordium. (3)	
767			(4) Eodem anno CLAUDIUS (5) TIBERIUS CÆSAR.	
768	1	15	Drusus Cæsar	C. Norbanus Flaccus
769	2	16	Sisenna Statilius Taurus	L. Scribonius Libo

Usus Græcæ linguæ in Senatu vetitus. SC. Libonianum, ne quis sibi legatum adscribat in testamento alieno scribendo l. 1. 10. 14. 17. 22. §. 1. D. Ad l. Corn. de falsis, idem SCtum a Principe dicitur Claudianum.

770	3	17	L. Pomponius Flaccus	C. Cælius Rufus
771	4	18	Claud. Tiberius Nero Cæs. III	Germanicus Cæsar II.
772	5	19	M. Junius Silanus	L. Norbanus Balbus

Lex Junia Norbana de libertinis lata his Coss. 2. Ulpian. in frag. Nov. 78. §. 4. 1. de succ. libert. Gravibus Senatus decretis libido fœminarum coercita, & occasione Vistilliæ cautum, ne quæstum corpore facerent, cui avus, aut pater, aut maritus eques Romanus fuisset.

20. M. Va-

(1) *Moritur Augustus 14. Kal. Sept.* (2) *Olympiadis* CXCVIII. *anno prima.* Euseb. (3) Auson. *Versus; addidit Augustum divus matura senectus.* (4) *Et ter septenis geminos, Nero Claudius addit; id est, regnat 23. annis.* (5) *Al.* Tiberius Julius Cæsar Germanic. *regnat annis* 23.

A.P.R.	P.C.	J.		
773	6	20	M. Valerius Messala	M. Aurelius Cotta
774	7	21	Claud. Tiberius Nero Cæsar IV	Drusus Cæsar II.
775	8	22	D. Haterius Agrippa	C. Sulpitius Galba
776	9	23	C. Asinius Pollio	C. Antistius Vetus

Histriones urbe exturbantur, atque ne illa arte unquam uterentur interdicit Tiberius. Dio. l. 57 617.

A.P.R.	P.C.	J.		
777	10	24	Serg. Cornelius Cethegus	L. Visellius Varro

Lex Visellia de libertinis v. tit. C. ad l. Visel.

A.P.R.	P.C.	J.		
778	11	25	M. Asinius Agrippa	Cossus Cornelius Lentulus
779	12	26	Co. Lentulus Gerulicus	C. Calvisius Sabinus
780	13	27	M. Licinius Crassus	L. Calpurnius Piso
781	14	28	App. Junius Silanus	P. Silius Nerva
782	15	29	C. Rubellius Geminus	C. Fusius Geminus
783	16	30	M. Vinicius Quartinus	C. Cassius Longinus Jurisconf.
784	17	31	Claudius Cæsar v. & solus, licet postmodum collegam adsumserit L. Ælium Sejanum.	
785	18	32	Fur. Camil. Aruntius Seribonianus	Cn. Domitius Ænobarbus (1).
786	19	33	Ser. Sulpitius Galba	L. Cornelius Sulla
787	20	34	L. Vitellius Nepos	P. Fabius Persicus
788	21	35	C. Cestius Gallus	M. Servilius Rufus Nonianus
789	22	36	Sextus Papinius Gallienus	Quin. Plautius Plautianus
790	23	37	Cn. Acceronius Proculus	C. Pontius Nigrinus

(2) XVII Kalend April moritur Tiberius.

ICTI, QUI SUB TIBERIO VIXERUNT, SUNT.

I. *Atejus Capito*, quem Tacitus Ann. 3. A. P. R. C. 774. mortuum dicit II *Antistius Labeo*, in quibus duæ sectæ ortæ quæ nomina sua acceperunt a discipulis, *Masurius Sabinus* Capitonis Sectator *Cocceius Nerva* Labeonis discipulus fuit.

III. *Masurius Sabinus*.

Ex 3. lib. Juris civil.
l. 2. Resp. in l. 4. de l. Rhod.
l. 5. ad edict. Prat. l. 18. de oper. lib.
L. Memorialium, l. 144 de V S.
lib. ad Vitellium in l. 45. de lega. lib. 3.
l. 8. 12. de instr. vel instr. leg.
l. 3. de pen. lega
l. 19. de aur. arg. mund. leg.
l. 22. de his quæ ut ind.
citatur non notato nomine librorum l. 2. de orig. Jur.
l. 8 de divis. rer.
l. 11 de Jurisd.
l. 4. si ex nox. caus.
l. 2. de eo per quem fac. er.
l. 10 17. de pact
l. 4. de his qui not. inf.
l. 43. de procur.
l. 19. de negot. gest.
l. 29 39. de dol.
l. 20. 29 de recept.
l. 28. de judic.
l. 13. 36 de hered. petit.
l. 9. 23. 35 68. de usufr.
l. 10. quib. mod. ususfr. am.
l. 3. de usufr. ear. rer
l. 6. 12. de usu & habit.
l. 4. 9. de servit.
l. 19. de servit. urba.
l. 19. si servit. vind.
l. 2. 12. quemad. servit. am.
l. 27. 36 ad leg. Aquil.
l. 15. 21. 31. de nox. act.
l. 12. fam. erc.
l. 6. 25 comm. divid.
l. 9. ad exhib.
l. 14. de ser. corrupt.
l. 21. 31. de reb. cred.
l. 4. 6. de con. ob tur. caus.
l. 2. de cond trit.
l. 36. de pign. act.
l. 3. 41. 47. de pecul.
l. 11. 24. depos.
l. 9 29 38 47. 52. 63 pro soc.
l. 1. 10. 27. 35. 57. de contr. empt.
l. 4. 9. 11. 13 de in diem addic.
l. 6. de rese. vend.
l. 6. de ser. expor.
l. 6. 11. 24. de act. empt.
l. 13. 19 59 loca.
l. 17. de præsc. ver.
l. 1. 9. 14. 10 de ædil. edic.
l. 9. 75. de evict.
l. 38. de usur.
l. 3. de jur. & fac. ign.
l. 33. de jur. dot.
l. 7. de don. int. vir & ox.
l. 2. 17. 22. 25. 39 sol. matr.
l. 11. de impens. in res dot. fac.
l. 1. 8. de act. rer. amo.
l. 3. de tutel.
l. 37. de adm. & per. tuto.
l. 3. quand ex. fac tut
l. 1. de contr. tut & util. ac.
l. 8. quod fal tut auc.
l. 3. de lib. & post.
l. 9. 17. de hered instit.
l. 71. de acqu. hered.
l. 1. de SC. Silania.
l. 14. de Jus. codic.
l. 16. 30 80. 104. 121. de lega. lib. 1.
l. 30 31. 63. 70 de lega. 3.
l. 4 de ann. lega.
l. 9. 13 de trit. vin & ol. leg.
l. 18. de instr. vel instr. leg.
l. 8. de pecul. lega
l. 4. de pen leg
l. 6. 14. 71. de cond. & dem.
l. 1. 40. ad leg. Falcid.
l. 12 quand dies leg ced.
l. 10. ut leg nom. cav.
l. 18 de op liber
l. 10. de grad. & aff.
l. 13 23 18. 37. 40 de dam inf.
l. 1 6. de aq. & aq plu. ar.
l. 18 57 de manu test.
l. 34. de fideic. liber.
l. 20 de statulibet.
l. 30 de liber. cau.
l. 7. 28. de acq rer. dom.
l. 1. 3. acq. poss.
l. 4. 10. 33. de usurp. & usuc.
l. 3. pro empt.
l. 4 de cess bon.
l. 9. quæ in fraud. cred.
l. 4. de interdic.
l. 1. ut in flum. publ. navig.
l. 1. de vi & vi arm.
l. 3. 19. quod vi aut clam.
l. 8. de precar.
l. 1. 8. 83. 105. 115. 137. 138. de verb obl.
l. 17. de duob. reis.
l. 14. 12. de stipul. serv.
l. 93. de solut
l. 8. rat. rem hab.
l. 1. 17. 21. 36 42. 43. 53. de furt.
l. 7. arb. fur. cæs.
l. 5. de injur.
l. 12. de capt. & de postlim.
l. 13. 14. 215. de verb. sign.
l. 1. de div. reg. Jur.

In Codice citatur.

l. 20. C. de impub. & al. subst.

In Institutionibus.

§. 2. de Empt & vend.
§. 8 de Mandato.

IV. *Cocceius Nerva, Pater.*

l. 1. de orig. jur.
l. 3. de rei eiud.
l. 3. de usufr. ear. rer.
l. 2. si ususfr pet.
l. 12. de usu & habitat.
l. 6. comm divid
l. 9. 11. de reb. cred.
l. 7. de cond. caus. dat.
l. 11. de pecul.
l. 30. depos.
l. 45. mandat.
l. 1. 57 de contrah. empt.
l. 14. de in diem add.
l. 9. in quibus caus pig vel hypot.
l. 13. qui potiores in pig.
l. 29. de evict.
l. 36. de jure dot.
l. 36. de donat. inter vir. & ux.
l. 44. sol. matr.
l. 1. de act. rer. amot.
l. 26. de leg. 1.
l. 29. 32 de leg. 3.
l. 14. de ann. leg.
l. 16. de pec. leg
l. 16. de liber. leg.
l. 43. ad L. Falcid.
l. 7. de acq. rer. dom.
l. 2. ne quid in locu pub.
l. 3 quod vi aut clam
l. 4. de doli mali except.
l. 2. de orig. jur.
l. 1. de postul.
l. 2. de his, qui not. infa.
l. 13. de usufr.
l. 3. de pecul.
l. 25. de manu vind.
l. 1 3. de acquir. poss.
l. 21. de accepti.
l. 47. de acq. poss.

V. *Cocceius Nerva fil.*

C. CÆSAR CALIGULA.

A.P.R.	P.C.	J.		
791	1	38	M. Aquilius Julianus	P. Nonius Asprenas Torquat.
792	2	39	C. Cæsar Caligula II.	L. Apronius Cæsianus
793	3	40	C. Cæsar Caligula III. & solus.	
794	4	41	C. Cæsar Caligula IV. (3)	Cn. Sentius Saturninus (4)

TIB. CLAUDIUS CÆSAR V. P. R. IMP.

A.P.R.	P.C.	J.		
	1			
795	2	42.	Tiber. Claudius Cæsar II.	C. Licinius Cæcinna Largus

S. *Largianum de bonis libertorum* §. ult. de success. libert.

A.P.R.	P.C.	J.		
796	3	43	Tiberius Claudius (5) Cæsar III.	L. Vitellius II.
797	4	44	Quinctius Crispinus II.	T. Statius Taurus II.
798	5	45	M. Vinucius Quartinus II.	M Statilius Corvinus
799	6	46	C. Valerius Asiaticus II.	M Junius Messala

SC. *de adsignatione libertorum* l. 1. D. de adsign. lib.
SC. *Claudianum de navium & negotiorum præmiis*. l. 3. D. de inc. ruin. nauf.
SC. *Macedonianum hoc quoque Principe factum videtur*. Tacit. Annal. 11.

A.P.R.	P.C.	J.		
800	7	47	Tib. Claudius Cæsar IV.	L. Vitellius III.
801	8	48	A Vitellius Nepos	L. Vipsanius Poplicola
802	9	49	Q. Verannius	C. Pompejus Gallus
803	10	50	C. Antistius Vetus	M. Suillius Rufus Servillianus
804	11	51	Tib Claudius Cæsar V.	Ser. Cornel Scipio Orphitus
805	12	52	Faustus Sylla	L. Salvius Otho

De Mathematicis Italia pellendis factum Senatusconsultum atrox. Oratio ad Patres de pœna fœminarum, quæ servis conjungerentur.

A.P.R.	P.C.	J.		
806	13	53	D. Junius Silanus	Q. Haterius Antoninus
807	14	54	Asinius Marcellus	M Acilius Aviola

Mors Claudii. Hujus Imperatoris in Digestorum libris fit mentio l. 3. de minor. xxv. ann l. 5. de jure patron. l. 2. qui sine manumiss. ad libert. perv. l. ne de statu defuncto. l. 13. ad l. Corn. de fals.

E JCtis in hanc ætatem incidit.

C. CASSIUS LONGINUS.

l. 2. de or. jur.
l. 25. §. 5. de acq hered.
l. 2 de collat. cit. lib VII. Jur civ.
Cit. lib. 8. l. 7. 9. 23 70. de usufr.
cit. lib. 10 l 70. de usufr
cit. apud. Vitell. in l. 12. de fundo instr. vel instr. leg.
cit. ap. Ursej l. 10. quibus modis ususfr amitt. l. 31 de tutel
cit. absque nomine librorum.
l 8 de rer. divis.
l 2. de Senat.
l 12. de jurisdict.
l. 4. 10. de in jus vocando.
l. 4. de his, qui not. inf
l. 19. 40 de recept. qui arb.
l. 24. 28. de judiciis.
l. 13. 32. 40. de Hered. petit.
l 23. de rei vind
l. 12. 17. 60 70. de usufr.
l. 3. de usufr. ear rei
l. 12 de usu & habit.
l. 3 de servitut.
l. 4. de servitut. præd. urb.
l. 2. quemadm servit. amit.
l. 15 l. 31. de noxal. act.
l 44. famil. ercisc.
l. 31 de reb. cred.
l. 24 28. de jurajur.
l. 2. de cond sine caus.
l. 4. de condict. tritic.
l. 1. commod.
l. 18. 29 de pignor. act.
l. 5. de instit. act.
l. 3. 40 de pecul.
l. 16. ad SC. Vallej.
l. 11 24. depos.
l. 29. 58. 61. depos.
l. 1. 33. 57. de contr emp.
l. 21. 24. de act. empt.
l. 19. 32. loc.
l. 17. 65 de ædil. edict.
l. 38. de usur.
l. 3. de juris & facti ign.
l. 12. sol. matr.
l. 1. de act. rer. amot.
l. 87. de admin. & per. tut.
l. 3. 2. de liber. & posthum.
l. 21. de adquir. hered.
l. 14. de jure Codicil.
l. 5. 26. 37 104 de leg. 1.
l. 32. 63. de leg 3
l. 18. de fundo instr. vel instr. leg.
l. 5 de pen. leg
l. 8. 19. 21. de aur. arg. mundo leg.
l. 18. de liber. leg
l. 6. 43. 72. de cond & dem.
l. 1. 31 40 ad Leg. Falcid
l. 22. quando dies leg. ced.
l. 1. de suis & leg
l. 10. 15. 24 28 de damn infec.
l. 1. 2. 11. de aqua plu. arc.
l. 37. de mena test.
l. 35 de fideic. liber.
l. 3 4 28. de statulibet.
l. 30 de liber. caus.
l. 7. 27. de acquir rer dom.
l. 1. 3. de acqu poss.
l. 4. 20. de usurp. & usuc.
l. 1. pro donato.
l. 1. pro dote.
l. 4 de cess. bon.
l. 2. de curat bon. dan.
l. 11. quæ in fraud. cred.
l. 1. de flumin.
l. 1. de vi & vi armata.
l. 3. uti possid
l. 3. 11. quod vi aut clam.
l. 4 de doli mal. except.
l. 1. quar. rer. act. non dat.
l. 35. de act. & oblig.
l. 17. de duob reis
l. 6 9. 23. 28 de stipul. serv.
l. 17. de solut.
l. 3 43 de furt.
l. 215. de verb. signif.
§. 2 l de empt. & vend.
§. 4. l. de locat. cond.
§. 8. I. de mandato.

(6) CL. DOMITIUS NERO CÆSAR.

A.P.R.	P.C.	J.		
808	1	55	Claudius Nero Cæsar	L. Antistius Vetus
809	2	56	Q. Volusius Saturninus	P Cornelius Scipio.
810	3	57	Claudius Nero Cæsar II.	L. Calpurnius Piso
811	4	58	Claudius Nero Cæsar III.	M. Valerius Messala
812	5	59	Vipsanius Apronianus	L Fontejus Capito
813	6	60	Claudius Nero Cæsar IV.	Cossus Cornelius Lentulus

SCtum *Neronianum apud Paul.* lib. 3. tit. 3. Sentent. *dicitur etiam Pisonianum.*

A.P.R.	P.C.	J.		
814	7	61.	Cæsonius Pætus	Petr. Sabinus Turpilianus.

Lex Junia Petronia de servis v. l. 2. ff de manumiss.

A.P.R.	P.C.	J.		
815	8	62	P. Marius Celsus	L. Asinius Gallus

Suffe-

(1) 784. *Anno Tiberii 18. Christus secundum prophetias ad passionem venit. Nam in Evangelio Joannis scribitur post quintum decimum annum Tiberii, tribus annis Dominum prædicasse*. Euseb. (2) *Sera senex Capreis, cui Nero fata peregit.* (3) *Tertia fuit hiems grassantis tempore Caj.* (4) *Tertius periit, repetito vulnere Cæsar.* (5) *Claudius hebdomadem duplicem trahit: & Nero tantundem: summus Consul, sed defuit unus.* (6) *Claudius ambiguo conclusit fata veneno.*

F.R.	P.C.	J.		

Suffecti sunt hoc anno L. Ann. Seneca & Trebellius Maximus, quorum consulatu SC. Trebellianum factum est 8. cal. Sept. v. §. 4. l. de fideicom. hered.

F.R.	P.C.	Consul	Consul
816	9	63 Memmius Regulus	Paulus Virginius Rufus
817	10	64 C. Lecanius Bassus	M. Licinius Crassus Frugi
818	11	65 Silius Nerva	Atticus Vestinus
819	12	66 C. Suetonius Paulinus	L. Pontius Telesinus
820	13	67 C. Fonteius Capito	C. Julius Rufus
821	14	68 (1) M. Galerius Trachalus Turpillianus	Silius Italicus Poeta (2)

SC. Turpillianum de accusationibus desertis. v. tot. tit. ff. Ad SC. Turpillianum.

SER. SULPITIUS GALBA CÆS. imperavit menses VII. dies VII. atque in medio urbis Romanæ foro capite truncatus est.

F.R.	P.C.	Consul	Consul
822		69 (3) Ser. Galba Augustus II.	T. Junius Rufinus.

Trucidato Galba (4) novæ tempestates & cædes in respubl. exstiterunt, donec rerum potiretur Flavius Vespasianus pater, qui reipubl. statum pristinum, & urbi pacem restituit, nam neque M. Sylvius Otho (5) ultra menses III. dies V. neque A. Vitell. (6) ultra menses VIII. dias V. imperavit.

FLAVIUS VESPASIANUS PATER.

F.R.	P.C.	Consul	Consul
	1		
823	2	70 Fl. Vespasianus Augustus II.	Titus Cæs. (7)
824	3	71 (8) Fl. Vespasianus Aug. III.	Cocceius Nerva
825	4	72 Fl. Vespasianus August. IV.	T. Vespasianus filius Cæs. II.
826	5	73 Fl. Domitianus II.	Valerianus Messalinus

Suffecti sunt his Consulibus Pegasus & Pusio, a quibus SCtum Pegasianum factum. §. 5. l. de fideic. hered.

F.R.	P.C.	Consul	Consul
827	6	74 Fl. Vespasianus Aug. V.	Tit. Vespasianus Cæsar III.
828	7	75 Fl. Vespasianus August. VI.	Tit. Vespasianus Cæsar IV.
829	8	76 Vespasianus August. VII.	Tit. Vespasianus Cæsar V.
830	9	77 Fl. Vespasianus Aug. VIII.	Tit. Vespasianus VI. (9)
831	10	78 Commodus Verus	C. Cornelius Priscus
832	11	79 Fl. Vespasianus Aug. IX.	Tit. Vespasianus Cæsar VII. (10)

Decretum Vespasiani refertur in l. 7. de jure patron. 18. ff. de mun. & honor.

JCTI QUI A TIBERII ÆTATE USQUE AD VESPASIANI TEMPORA FLORUERUNT.

I. *Licinius Proculus.*

Ex libris VIII. Epist. Proculi sumpta sunt.
Ex lib. 1. l. 16. quemadm. serv. amit.
Ex lib. 2. l. 31. de dol.
l. 13. de servit. præd. urb.
l. 69. de hered. instit.
l. 15. de trit. vin. ol. leg.
l. 55. de acq. rer. dom.
l. 113. de verb. obl.
l. 124. de verb. sign.
Ex lib. 4. l. 11. de off. præs.
Ex lib. 5. l. 36. de pact.
l. 13. si servit. vind.
l. 76. 78. 80. pro soc.
l. 82. de jur. dot.
l. 60. sol. matr.
l. 46. de leg. 2.
l. 84. de leg. 3.
l. 6. de trit. vin. ol. leg.
l. 21. de aur. arg. mund. leg.
l. 29. de acq. poss.
l. 82. de solutio.
l. 125. de verb. sign.
Ex lib. 6. l. 68. de contr. emp.
l. 47. de leg. 2.
l. 114. de verb. sign.
Ex lib. de cond. indeb.
l. 67. de jur. dot.
l. 84. de solution.
Ex lib. 8. l. 44. de adoption.
l. 48. de leg. 2.
l. 36. de acq. rer. dom.
l. 7. de capit. & de postlim.
Ex libro XI. Epistol.
l. 69. de contr. empt.
l. 12. de præscr. verb.
l. 17. de pact. dotal.
Ex libro III. ex posterioribus Labeonis.
l. 16. de trit. vin. ol. lega.
Citatur Proculus non notato nomine librorum.
l. 2. de orig. jur.
l. 7. de senator.
l. 12. de jurisd.
l. 21. 27. de pact.
l. 11. 18. de neg. gest.
l. 33. ex quib. caus. maj.
l. 21. 23. de recept.
l. 11. 36. 40. de hered. pet.
l. 29. de rei vind.
l. 19. de usufr.
l. 3. de usufr. ear. rer.
l. 4. 12. de uso & habit.
l. 7. usufr. quem. caus.
l. 10. de servit.
l. 19. de servit. præd. urb.
l. 5. 24. de servit. præd. rust.
l. 7. 11. 27. 29. ad leg. Aquil.
l. 52. fam. erc.

l. 5. comm. divid.
l. 18. de interrog. in jur. fa.
l. 14. de relig. & sump.
l. 9. 11. de reb. cred.
l. 3. 15. de cond. caus. dat.
l. 5. de cond. ob tur. caus.
l. 17. de tribut. act.
l. 4. quod cum eo
l. 17. 30. 47. de pecul.
l. 31. depos.
l. 4. 12. mandat.
l. 38. 65. 67. pro soc.
l. 1. de contr. empt.
l. 6. 8. de per. & com. rei vend.
l. 38. de act. empt.
l. 3. 13. loca.
l. 13. qui pot. in pig.
l. 27. de ædil. edic.
l. 13. 16. de evict.
l. 19. de usur.
l. 48. de jur. dot.
l. 91. 64. de don. inter vir. & uxor.
l. 10. 17. sol. matr.
l. 1. 3. de est. rer. am.
l. 10. 31. de testam. tutel.
l. 6. de lib. & post.
l. 9. 12. 59. de hered. instit.
l. 60. 62. de acq. hered.
l. 14. de jur. codic.
l. 15. 25. 26. de lega. 1.
l. 20. 49. de lega. 2.
l. 49. 79. 100. de lega. 3.
l. 3. de pen. lega.
l. 5. 19. 32. de aur. arg. mund. leg.
l. 14. 40. 43. 58. de cond. & dem.
l. 1. 45. ad leg. Falc.
l. 10. 17. de jur. patr.
l. 20. de oper. libert.
l. 26. de dam. inf.
l. 11. de aq. & aqu. pluv. arc.
l. 7. qui & a quib.
l. 7. 21. 26. 27. 28. de acq. rer. dom.
l. 3. de acq. poss.
l. 4. 33. de usurp. & usuc.
l. 2. pro derelic.
l. 6. 7. 25. quæ in fraud. cred.
l. 1. de vi & vi arm.
l. 8. 21. 112. 138. de verb. obl.
l. 28. de stipul. ser.
l. 93. de solutio.
l. 11. de injur.
l. 4. 116. de verb. sign.
Citatur in notis apud Labeonem in
l. 10. de negot. gest.
l. 69. de cond. & dem.
§. 2. de emptione & vend.

II. *Cælius Sabinus.*

Cit. l. 2. de orig. jur.
l. 14. 17. 20. 38. 65. 72. de ædilitio edicto.

III. *Pegasus.*

Cit. l. 2. de or. jur.
l. 7. de Senator.
l. 11. de jurisd.
l. 2. de his, qui not. inf.
l. 18. de neg. gest.
l. 12. de recept.
l. 1. si pars hered. pet.
l. 9. de rei vind.
l. 9. 12. 13. de usufr.
l. 5. 7. ad L. Aquil.
l. 4. de cond. ob turp. caus.
l. 1. de exerc. act.
l. 30. de pecul.
l. 1. quando de pec. actio ann.
l. 19. de hered. instit.
l. 43. leg. 1.
l. 12. leg. 3.
l. 12. fund. instr. vel instr. leg.
l. 6. 8. 18. de pecul. leg.
l. 19. de donat.
l. 27. 41. de acquir. rer. dom.
l. 125. de verb. oblig.
l. 95. de solution.

l. 7. de rei vind.
l. 33. ad L. Aquil.
l. 30. de jurejur.
l. 3. de constit. pec.
l. 1. de exercit. act.
l. 7. de tribut. act.
l. 3. 9. de pecul.
l. 1. de rer. permut.
l. 12. 14. 20. 23. 25. 30. 31. 44. de ædil. ed.
l. 36. de donat. inter vir. & ux.
l. 63. ad L. Falcid.
l. 3. si cui plus quam per L. Falcid.
l. 1. de ventr. in poss. mitt.
l. 3. de op. novi nunc.
l. 8. de usurp. & usuc.
l. 1. 3. uti poss.
l. 1. quod vi aut clam.
l. 5. de doli mali except.
l. 83. de verb. oblig.
l. 50. de furt.
l. 7. arbor. furt. cæs.
l. 16. de injur.
l. 13. de verb. signif.

IV. *Sextus Pedius.*

Cit. lib. 1. de stipul. l. 6. de reb. cred.
l. 6. de bon. poss.
l. 4. de neg. gest.
l. 7. quod metus causa.
l. 1. de dolo.
l. 4. de al. jud. mut. caus.
l. 7. 13. de recept.
l. 1. de tribut. act.
l. 9. de pec.
l. 13. de legibus.
l. 10. de in jus voc.
l. 3. ne quis eum, qui in jus voc.
l. 8. qui satisd. cog.
l. 1. 7. de pact.
l. 32. de recep.

V. *Octavenus JCtus Sabinianus.*

l. 12. ff. de usu & habit.
l. 16. ff. de hered. petit.

VI. *Campanus.*

l. 47. de op. libert.

VII. *Vivianus.*

l. 33. ff. ex quibus caus. maj.
l. 21. §. 10. ff. de recept. qui arbitr.
l. 17. §. 2. ff. de ædil. ed.
l. 14. ff. de jure codic.

VIII. *Atilicinus.*

l. 17. ff. de pact. dot.

IX. *Ulsejus Ferox.*

l. 27. §. 2. ff. ad L. Aquil.
l. 11. ff. de aqua & aqua pluv.
l. 10. ff. quib. mod. ususf. amitt.
l. 1. Quarum rerum actio non det.

TITUS VESPASIANUS FILIUS (11)

F.R.	P.C.	Consul	Consul
	1		
833	2	80 T. Vespasianus August. VIII.	Flavius Domitianus VII.
834	3	81 Sex. Annius Silvanus	T. Verus Pollio (12)

Ex Idib. Septemb. FL. DOMITIANUS imperat. ANN. XIV. dies VI.

F.R.	P.C.	Consul	Consul
835	1	82 Fl. Domitianus Aug. VIII.	T. Flavius Sabinus (13)
836	2	83 Fl. Domitianus Aug. IX.	Q. Petilius Rufus II.

Imp. Domitiani lex, qua vetuit, ne quis aliquem in orbe Romano libidinis vel promercii causa castret.

F.R.	P.C.	Consul	Consul
837	3	84 Fl. Domitianus Aug. X.	App. Junius Sabinus

SC. *Junianum de collusione detegenda* — L. 1. ff. de collus. detegenda.

F.R.	P.C.	Consul	Consul
838	4	85 Fl. Domitianus Aug. XI.	T. Aurelius Fulvus
839	5	86 Fl. Domitianus Aug. XII.	Ser. Cornelius Dolabella
840	6	87 Fl. Domitianus Aug. XIII.	A. Volusius Saturninus
841	7	88 Domitianus Aug. XIV.	L. Minucius Rufus
842	8	89 T. Aurelius Fulvus II.	A. Sempronius Atratinus
843	9	90 Fl. Domitianus A. XV.	Cocceius Nerva II.
844	10	91 M. Acilius Glabrio, in mag. occisus.	M. Ulpianus Trajan. Crinitus.
845	11	92 Flavius Domitianus Aug. XVI.	A. Volusius Saturninus II.
846	12	93 Pompejus Conlega	Cornelius Priscus
847	13	94 Nonius Asprenas	M. Arricinius Clemens
848	14	95 Fl. Domitianus Aug. XVII.	T. Flavius Clemens.
849	15	96 C. Antistius Vetus	C. Fulvius Valens

Variæ leges a Domitiano Lata memorantur, de eunuchorum castratione, & de licentia theatrali coercenda, contra scripta famosa, &c.

Imp. COCC. NERVA imperat. annum I. mens. IV. dies IX.

F.R.	P.C.	Consul	Consul
850	1	97 (14) Imp. Nerva Augustus III.	T. Virginius Rufus II. in magistratu mortuus est
851	2	98 Imp. Nerva Augustus IV.	Nerva Trajanus Cæsar II. (15)

Edictum Nerva conscripsit, quo concessa a Cæsaribus beneficia possessoribus servabat. Refertur quoque lex Agraria Nervæ l. 3. *ff.* de term. moto. *Et edictum in* l. fin. *ff.* de statu defunct. *ejus quoque mentio fit.* § 1. l. quib. non est perm. fac. testam.

TRAJANUS OPTIMUS A. imperat. an. XIX. mens. VI. dies XV.

F.R.	P.C.	Consul	Consul
	1		
852	2	99. A. Cornelius Palma	C. Sossius Senecio II.
853	3	100 Ulp. Trajanus August. III.	M. Cornelius Fronto III.
854	4	101 Ulp. Trajanus A. IV.	Sex. Articulejus Pætus

SCtum *Articulejanum factum de fideicommiss. libertatibus* l. 51. §. 3. *ff.* de fideicomm. libert.

Eodem anno suffectis Coss. Rubrio Gallo & Cælio Hispone SC. Rubrianum de fideicommissariis libertatibus l. 26. 33. l. 36. *ff.* de fid. lib.

F.R.	P.C.	Consul	Consul
855	5	102 C. Sossius Senecio III.	L. Licinius Sura II.
856	6	103 Ulp. Trajanus A. V.	Q. Maximus II.
857	7	104 Surranus II.	P. Neratius Marcellus II.
858	8	105 C. Julius Candidus II.	T. Numidius Quadratus II.
859	9	106 L. Ceion. Commodus Verus	L. Tutius Cerealis
860	10	107 C. Sossius Senecio IV.	L. Licinius Sura III.
861	11	108 App. Ann. Trebon. Gallus	M. Atilius Metilius Bradua
862	12	109 Cornelius Palma II.	C. Calvisius Tullus II.
863	13	110 Clodius Crispinus	Solenus Orfitus
864	14	111 L. Calpurnius Piso	Vettius Rusticus Bolanus
865	15	112 Ulp. Trajanus A. VI.	C. Jul. Africanus

L. Pu-

(1) *Matrique cida Nero proprio se perculit ense.* (2) *Nero senex interficit.* (3) *Galba senex perit sævo prostratus Othone: Mox Otho famosus, clara, sed morte potitus. Prodigi succedunt perimendi sceptra Vitelli.* (4) *Galba senex, Otho lascivus, & famosi Vitelli, Tertia vox Latio regnantes nescit ætas: Interitus digna vita o operanta probosa.* (5) *Otho propria manu occubuit.* (6) *Vitellius a Vespasiani ducibus occisus, in Tiberim projicitur.* (7) *Implet fatalem decadem sibi Vespasianus.* (8) *Secundo anno imperii Vespasiani, Titus filius Vespas. Aug. Hierosolyma subvertit sexcentis millibus virorum interfectis.* (9) *His suffectus fuit, ordinarius autem Tit. Vesp. Cæs. VI.* (10) *Laudatum imperium, mors levis Vespasiano.* (11) *Ostensus terris Titus est brevitate bienni.* (12) *At Titus orbis amor rapitur florentibus annis.* (13) *Sera gravem perimens, sed mala pisonis fratrem.* (14) *A Nerva sequentium temporum historiam exorsus erat Ammianus Marcellinus, ut ipse ait lib. 31.* (15) *Nerva moritur VI. Kal. Febr.*

P.R.	P.C.	J.		
866	16	113 L. Publius Celsus	C. Clodius Crispinus	
867	17	114 Manlius Vopiscus	Q. Ninnius Hasta	
868	18	115 Valerius Messala	C. Popilius Carus Pedo	
869	19	116 Æmilius Ælianus	L. Antistius Vetus	
870	20	117 Quinctius Niger	T. Vipsanius Apronianus.	

Citantur in Digestis variæ constitutiones Trajani. l. 9. *de feriis*, l. 12. *de admin. & peric. tut.* l. 17 *de excus. tut.* l. 5. §. 10. *de his, quibus ut indign.* l. 130. §. *fin. ad SC. Trebell.* l. 3. *si a parente quis man.* l. 4. *ad l. Jul. pecul.* l. ult. *de requ. reis* l. 1. *de quæst.* l. 3. *de pæn.* l. 1. *de interdict. & rel.* l. 13. *de jure fisci* l. 10 *de cond.* l. 42 *eod.* l. 4. *in pr. de re milit.* l. 24. *de pollicit.* l. 2. *de conf.* §. 1. l. *quib. non est perm. fac. test.* §. *fin.* l. *de success. libert.*

JCTI, QUI TRAJANI ÆVO VIXERUNT.

I *Neratius Priscus.*

Ex XV. Libr. Regul.

Ex lib. 3. l. 18. de tutel.
l. 2. de confirm. tuto
Ex lib. 4. l. 1. de servit. præd rust.
Ex lib. 5 l. 13 de acq. rer. dom.
l. 40. de usurp. & usuc.
Ex lib. 6. l. 13. de acqu rer. dom
Ex lib. 10 l. 119. de legat. 1.

Ex Membranarum libris.

Ex lib. 1. l. 53. ad leg. Aquil.
l. 4 in quib. caus. pign. vel hyp.
l. 9. de cur. fur.
l. 54 de hered instit.
l. 64. de furt.
l. 4 de vec. & excu mun.
Ex lib. 2. l. 14 si quis cautio.
l. 8. de cond. caus. dat.
l. 18. depos.
l. 15. de imp. in res dot. fact.
l. 50. de acq hered.
l. 3. de servit. præd. rust.
Ex lib. 3 l. 58. de pact.
l. 17 de publ. in rem act.
l. 44. de usufr.
l. 54 de fam. ercisc.
l. 31. de act. empt.
l. 53. de jur. dot.
l. 17 de statulib.
l. 6. de eq cottid & aest.
l. 13. Judic. sol.
l. 9. ad municip.
l. 5 de servit. præd. rustic.
Ex lib. 4 l. 21. de exceptio.
l. 11. de doli mal. excep.
l. 11. rem pupil. sal. fore.
l. 7. de usufr
l. 12. quemad. servit. amit.
Ex lib. 5 l. 35. mandat.
l. 5. de leg com
l. 2. de jur. & fac ignor.
l. 41. de don. int. vir. & ux.
l. 124 de lege lib 1.
l. 14. de acq. rer. dom.
l. 5. pro suo.
l. 41 de injur.
Ex lib. 6. l. 21. de legib.
l. 41. de condic. indeb.
l. 48 de evict.
l. 16 de imp in res dot. fac.
l. 9. de Carbo edic.
l. 47 de dam infec.
l. 13. de hered petit
Ex lib. 7. l. 57. de hered petit.
l. 18. de in rem ver
l. 39. manda.
l. 13 ut legat. seu fideic. ser. caus
l. 21 de usurp & usucap.
l. 17. de except. rei jud.
cit. libris Membranarum in l. 3 de con. caus dat.
l. 12. de cond furt.
l. 17 solut. matr.
l. 41 de oper. libert.

Ex III. lib. Respons.

Ex lib. 1 l. 55 de pecul.
l. 30 depos
l. 6. de præsc verb.
l. 52. de admin. & per. tutor.
l. 5. de oper libert.
l. 23. de mor cau. don.
l. 83 de furt.
cit l. 3. de usufr. accresc.
l. 7. de SC. Macedon.
l. 43. de cond. & dem.
l. 22 ad SC. Treb
Ex lib. 2. l. 61. de usufr.
l. 24 de legat. lib 3
l. 23 de instr. vel instr. lega.
l. 24 de stipul ser.
l. 8 de incend rui. nauf.
cit. l. 7 de SC. Maced.
l. 2. de pecul
l. 11 de act emp.
cit. l. 12 de in rem vers.
cit libris ex Plautio, in l. 5. de servit præd. rustic.
cit apud lib. 4. Epist in l. 12 de instr vel instr. leg.
Citatur Neratius non notato nomine librorum.
l. 2. de orig. Jur.

l. 4. de adoptio.
l. 27. de pact
l. 21. de his qui not. infa.
l. 17. de procur.
l. 18. de negot. gest.
l. 19. de dol
l. 15. ex quib. caus ma.
l. 9. de publ. in rect. act.
l. 33 de usufr.
l. 3 de usufr accresc.
l. 23. de usu & habit.
l. 19. de servit. præd. urb.
l. 11. si servit. vind
l. 9. 23 27. ad l Aquil.
l. 21. de noxal. act.
l. 18. de fam ercisc.
l. 7 com. divid.
l. 3. 5. 9 ad exhib.
l. 9. 11. de ser. corrupt.
l. 20. de relig. & sump.
l. 63. de cond indeb.
l. 11. 32. de pecul.
l. 4 de compensa.
l. 2. depos.
l. 12. 20. 26. mand.
l. 52. 62 pro soc.
l. 57. de contr empt.
l. 4. de leg. commisso.
l. 6. 11. 13. de act empt.
l. 19. loca.
l. 3 in quib caus. pig. vel hypoth.
l. 25. de ædil. edic.
l. 27. de evict.
l. 5. 20. de jur. dot.
l. 5. 13 26. de donat. int vir & ux
l. 9. de tutel & rat. distr.
l. 9. 55. de hered. instit.
l. 15. 45. de legat. 2.
l. 67 de legat. 1.
l. 18 de opt. legat.
l. 12. 13. 18 de instr. vel instr leg
l. 32. de aur. arg mund. leg.
l. 8. de libera. lega.
l. 6. 7. 37 de cond. & dem.
l. 82. ad leg. Falc.
l. 5. si a par. quis manu.
l. 9. de damn infect.
l. 1. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 7. de manu. test.
l. 3. de statulib.
l. 3. 7 de acq possess.
l. 8. de usurp. & usuc.
l. 3. pro suo.
l. 21. de re judic.
l. 7. ex quib. caus. in poss. ea.
l. 7. quod vi aut clam.
l. 9. 11. de except rei jud.
l. 4. de dol. mal. except.
l. 43. de furt.
l. 1. 7. de injur.
l. 83 de verb. sign.
l. 191. de diver reg. jur.

II. *Javolenus Priscus.*

Ex Libr. XV. ex Cassio.

Ex lib. 1. l. 5 de lib. & post.
l. 14. 63. de hered instit.
l. 37 de legat. 2.
Ex lib. 2. l. 38. de legat. 2.
l. 84. de legat. 3.
l. 14. de opt. legat
l. 11. de instr. vel instr. leg.
l. 17. de penu. legat
l. 6. de alim. vel cib legat.
l. 54. 68. de cond & dem.
Ex lib. 3. l. 48. de heredit. pet.
l. 39. de legat. 2.
l. 34 de bon libert.
Ex lib. 4. l 62. de jur. dot.
l 1. de pact. dotal.
Ex lib. 3. l. 29. de testam. tutel.
l. 22. de reb. dub.
Ex lib 6 l. 16. de adoptio.
l. 2. de jurisd.
l. 21 33. de oper. lib.
l. 28. de statulib.
l. 12. de muner.
l. 111 de verb. sign.
Ex lib. 7. l. 36. mand.
l. 63. de contr empt.
l. 16 de per & com. rei vend.
l. 18. de act. empt.

l. 21. de acq. poss.
l. 5. 7. pro legat.
Ex lib. 8. l. 28 de neg gest.
l 37. loca.
Ex lib. 9 l. 24. de interr. in jur. fac.
l 31. mand.
Ex lib. 10. l. 12. de servit. præd. urb.
l 13. de servit. præd. rust.
l. 4. com. præd.
l. 14 quemad servit. am
l. 18. de aqu. & aq pluv. arc.
l. 2 de via pub & itin. ref.
Ex lib. 11 l. 39 de recept.
l 58. de acq. rer. dom.
l. 104 de verb. obl.
l. 78. de solutio.
l. 111. de verb sign
Ex lib. 12. l. 33. 35. de pecul.
l. 2. 4. de in rem vers.
Ex lib. 13. l. 22. de acq. poss.
l. 5 de tab. exhib.
l. 198. de divers. reg. jur.
Ex lib. 14. l. 37. ad leg. Aquil.
l. 60. ad leg. Falc.
l. 24. de donatio.
l. 113. de verb. sign.
Ex lib. 15. l. 8. quod cujuscunque univers. no.
l. 34. ex quib. caus. ma.
l 34. de judic.
l. 9 de in lit. jur.
l 14. de compensa.
l. 71. 73 de furt.
l. 12 arb. fur cæs
l. 13. de munm. & honor.
l 114 de verb. sign.

Ex Epist. lib.

Ex lib. 1. l. 36. de reb. cred.
l. 52 mand.
l. 40 de legat. lib. 2.
l. 23. de acq. poss
l. 19 de usurp. & usucap.
l 28. de reb. auct jud. poss.
Ex lib. 2. l. 53 de usufr.
l 3. com. præd.
l. 12. si servit. vind.
l. 15. quemad. ser amit.
l. 18. com. divid.
l. 15 de compensat
l. 64 de contr empt.
l. 13. de opt legat.
l. 105. de verb. obl.
Ex lib. 3. l. 54. de usufr.
l. 33 de bon. libert.
l. 11. si quid in fraud. patr.
Ex lib. 4. l 12. de servit.
l. 15. de injust rupt.
l. 75 de acq hered.
l 61. ad leg. Falc.
l. 10. de usurp & usuc.
l. 74. de furt.
l 115. de verb. sign.
Ex lib. 5. l. 3 de eo qui pro tuto.
Ex lib. 6. l. 6. de liber. legat.
l 25. de donatio
l. 21 de usurp. & usuc.
l. 106 de verb obl.
l. 120. de divers reg jur
Ex lib. 7. l 11. 64. de hered instit.
l. 11. si quis omiss. caus.
l 41 de legat. 2.
l. 23 de oper. no nunc.
l. 22. de usurp & usur.
l 4 de divers temp. præsc.
l 116 de verb. sign
l. 200 de divers. reg. jur.
Ex lib. 8. l. 36. de bon. libert.
l. 107. de verb obl.
Ex lib 9. l. 38 ad leg. Aquil.
l. 4. de servit. leg.
l. 23. de usurp. & usuc.
l. 21. de injur
l. 15 de jur fisc.
l. 117. de verb. signif.
Ex lib. 11. l. 39. de judic.
l. 108. de verb. obl.
l. 42. de fidejusso.
l. 79. de solutio.
l. 201. de divers reg. jur.
Ex lib 11. l. 65. de contr. empt.
l. 21. 31. loca.
l. 20. de don. int. vir. & ux.
l. 42. de legat. 1.
l. 67 de cond. & dem.
l. 46. ad SC. Trebell.
l. 44. de fidejussor
l 202. de divers. reg jur.
Ex lib. 12. l 65. de hered. instit.
l. 55 de obl. & act.
Ex lib. 13 l 3 de constit princ.
l. 20. de præscr. verb.
l. 50. de don. int vir. & ux.
l. 55. de cond & dem.
l. 20 de fidejussor.
Ex lib. 14. l. 56. de cond. & dem.

l 24. de acq. poss.
l. 36 de stipul. ser.

Ex libris V. ad Plautium.

Ex lib. 1. l 44. de heredit. petit.
l. 12. de cond. cau. dat.
l 58. de evict.
l. 57. de jur. dot.
l. 10. de legat 2.
l. 77. de legat 3.
Ex lib. 2. l. 45. de cond. indeb.
l. 19. de in diem addict.
l 8. 10. de hered. vel act. vend.
l. 60. de evict.
l. 4. pro empt
l. 34 de stip. serv.
Ex lib. 3. l. 9 quemad. ser. amitt.
l. 2 de duob. reb.
Ex lib. 4. l 46. de cond. indeb.
l. 16. de usurp. & usuc.
Ex lib. 5. l. 83. de verb sign.
Ex libris ex posterioribus Labeonis.
Ex lib. 1. l. 55. de ædil edic.
l. 39. de vulg & pup sub.
l. 60. 62. de acq hered.
l. 39. de condit & dem.
l. 217. de verb. sign.
Ex lib 2. l. 64. de acq. hered.
l. 120. de legat 3.
l. 30. 41. de usu & usuf. leg.
l 7. de trit. vin. ol. leg
l. 4. 23 de instr. vel instr leg.
l. 39. de aur. arg. mund. leg.
l. 17. de liberat. leg.
l. 40 de cond & dem.
l 242. de verb sign.
Ex lib. 3. l. 14. quib. mod. ususf. amitt.
l. 49 de usur
l. 10. de supel. leg.
l 28 de reb. dub.
l 72 de divers. reg. jur.
Ex lib. 4 l. 77. de contr. empt.
l. 12 de jur delib.
l 26. de manumissio.
l. 39. de statulib
Ex lib 5 l. 20. de servit.
l 79. de contr. empt.
l. 39. loca.
l. 25. qui testam. fac. poss.
l 41. de usu & usufr leg.
l. 26. de instr. vel instr. leg.
l. 51 de acq poss
Ex lib. 6 l. 57. ad leg. Aquil.
l. 80. 83. de jur dot.
l 32. de pact. dot
l. 18. de fund. dot.
l 64 de don int. vir. & ux.
l. 66. sol matr.
Ex lib 8. l. 33 de testam. tut.
Ex lib 9. l. 57. loca.
l. 90 de furt.
l. 41. de injur
l 27. de capt & de postlim.
Ex lib. 10 l. 12. de supellect. leg.
l. 46. de fidejussor.
cit. non notato numero librorum
l. 2 de or. jur.
l. 10. de interr. in jure fac.
l. 2 de hered vel act. vend.
l. 46. de ritu nupt.
l. 6. de lib. & posth.
l. 19. de hered inst.
l. 13. de annu. leg.
l. 15. de aur. arg mund. leg.
l. 5. de manu mis. vind.
l. 42. de liberal. caus

III. *T. Aristo.*

l. 99 de acq. hered.
l. 10. de rer. divis.
l 7. 38. de pact.
l. 16. de minor.
l 7. 27. de usufr.
l. 40. de recept
l. 3. de usufr. accresc.
l. 6. 14. de usu & hab.
l. 8. si servit. vind.
l. 2. de relig. & sumpt. fun.
l. 9. de reb cred.
l. 22 de condit furt.
l. 39. mand.
l. 29. 62. pro soc.
l. 5. de lege commis.
l. 1. de rescind. vend.
l. 19. loc.
l. 2. de rer. permut.
l. 14. 16 de præsc. verb.
l. 3 quæ res pign. vel hyp.
l. 30. de ædil. edic.
l. 40 de ritu nupt.
l. 20. de jure dot.
l. 44. solut. matr.
l. 21. de imp. in rem. dot. fac.
l 6. de act. rer. am.
l. 1. de ventr. insp.
l. 62. de adm. & per. tut.
l. 1. quan. ex fac. tut.
l. 9. 17.

P.R.P.C.J.

l. 9. 17. 69. de hered. instit.
l. 9 de jure delib.
l. 28. de acq. hered.
l. 9. de jure Codicill.
l. 14. 28. 45. 88. de leg. 2.
l. 95. de leg 3.
l. 22. de usu & usufr. leg.
l. 17. de fund. instr. vel instr. leg. 1.
l. 3. de pen. leg.
l. 25. de aur. arg mun. leg. }
l. 7. de cond. & dem.
l. 1. ad L. Falcid.
l. 1. 3. 19. 21. 27. ad SC. Trebell.
l. 23. ut leg. s. fideic serv. caus.
l. 9. si a par. quis manu.

l. 4. de oper. libert.
l. 18. 28 de damn. inf.
l. 18. de donat.
l. 2. 45. de manu test.
l. 20. de fideicomm libert.
l. 5. 11. 29 de statuliber.
l. 26. qui & a quib.
l. 19. de acq. rer. dom.
l. 2. ne quid in loc. publ.
l. 1. de aq. quot. & aestiv.
l. 8. de rivis.
l. 1. 3. 5. 11. quod vi aut. clam.
l. 83 de verb. oblig.
l. 16. de solut.

IV. *Servilius.*

l. 10. ff. de jure patr.

Ex 111. Id. August. TRAJANUS HADRIANUS imperat. ann. xx. mens. x. dies xxix.

871	1	118	Imp. Hadrianus A. 11.	Fuscus Salinator
872	2	119	Imp. Hadrianus A 111.	Q. Junius Rusticus
873	3	120	Catilius Severus 11.	T. Aurel. Fulvus
874	4	121	M. Annius Verus 11.	L. Augur.
875	5	122	M. Acilius Aviola	C. Cornelius Pansa

His Coss. latum est SCtum, quo negotiandi causa ædificia demoliri & marmora detrahere vetitum est. l. 2. C. de ædif. priv. & l 41. ff. de leg 1.

876	6	123	Q. Arrius Petinus	C. Ventidius Apronianus
877	7	124	M. Acilius Glabrio	C. Bellicius Torquatus
878	8	125	P. Cornel. Scipio Asiatic. 11.	Qu. Vettius Aquilinus
879	9	126	Vespronius Candidus Verus 111.	Varius Ambibulus
880	10	127	Cælius Titianus	Gallicanus
881	11	128	Asprenas Torquatus	M Annius Libo
882	12	129	Juventius Celsus 12.	Q. Julius Balbus

SC. de pretiis rerum hereditariarum a & injuria a possessore distractarum. l. 20. ff de petit. hered.

883	13	130	Q. Fabius Catulinus	M Flavius Aper
884	14	131	Ser Octavius Lenas Pontianus	M. Antonius Rufinus
885	15	132	Sentius Augurinus	Arrius Severianus

Salvius Julianus EDICTUM PERPETUUM *composuit.* l. ult. 2. de condict. indeb.

886	16	133	Hiberus	Iunius Silanus Sisenna
887	17	134	Julius Servianus 111.	L. Vibius Varus
888	18	135	Pompeianus Lupercus	Atticus Acilianus
889	19	136	L. Cejonius Commodus	Sex. Vetulenus Livica Pompeianus
890	20	137	Ælius Cæsar 11.	P. Cælius Balbin Vibull. Pius
891	21	138	Niger	Q. Sulpitius Camerinus

CONSTITUTIONES HADRIANI.

l. 1. C. de testamentis, & quemadmodum testamenta ordinentur.
l. 28 de statu homin.
l. 12 §. 2. de offic. proconf.
l. 8. de postul.
l. 37. 48. de judiciis.
l. 5. §. fin. l. 20. 22. de petit. hered.
l. 8. si pars hered. pet.
l. 10. de usu & habit.
l. 4. de condic indeb.
l. 3. §. 2. de testibus.
l. 7. §. 2. int de don int vir. & ux.
l. 8. de divort. & rep.
l. 12 §. 2. de admin & per tut.
l fin. § 2. de susp tut.
l. 6. §. fin. l 13 §. fin. de excus. tut
l. 1. § 2. de magist conven.
l. 6. §. 7. de inj rupto & irr. test.
l. 12 eod. tit.
l. 83. de hered. instit.
l. 1. ad SC. Sillan.
l. 1. § 1. si quis aliq test. prohib.
l. 24. de aliment. & cib. leg.
l 8. 10. de reb. dub.
l. 41 §. fin. ad SC. Treb.
l 30. 74. ad SC. Treb.
l. 8. de ventr. in poss. mitt.
l. 8 21. de jure patron.
l. 7. de oper. lib.
l. 3 de fideic libert.
l. 20. de statu libertor.
l. 21 de liber caus.
l. 2. si libert. ingen esse dic.
l. 1. ne de statu defunct.

l. 33. de re judic.
l. 7 quib ex caus. in poss. eat.
l. 27. de fidejuss.
l. 19. in fin. de accus
l. 6. 12. de cust & exhib. reor.
l. 6 ad L. Jul. de adult.
l. 1. 4. 14 ad L. Cornel. de Sicar.
l. 3. & 9 ad l Pompej de parricid.
l. 21. ad l. Cornel. de fals.
l. 4. in f. ad L. Jul. pecul.
l. 6. ad l. Flav. de plag.
l. 14. ad SC. Turpill
l. 1. 12. 17 21. de quæst.
l. 5 13. 33. de pœn.
l. 2 6. 7 de bon. damnat.
l. 3. de bon. eor qui ante sent.
l. 6. a quib appell non lic
l. 2. §. 1. l. 3. 13. 15. de jure fisci.
l. 5. & 6. de re mil
l. 13. 19 de pecul castr.
l. 37. ad municipal.
l. 14 fin. de muner. & honor.
l. 3. de jure immunit.
l. 4. de leg.
l 3. de decreto ab ord. fac.
l. 14. de pollic.
l. 1. de censib.

In *Institutionibus mentio ejus fit.*

§. 30. l. de rer. div.
§. 7 l. de testam.
pr. l. quibus non est perm. fac. test.
§. 5. l. de hered. qual. & diff.
§. 25. l. de Legatis.
§ 2. l. de SC Tertyll.
§. 4. l. de fidejuss.

JURISCONSULTI, QUI SUB HADRIANO FLORUERUNT.

I. *Salvius Julianus.*

Ex libris XC Digestorum.

Ex lib. 1. l 8. de off. præf.
l. 5. de jurisdict.
l. 23. 27. de judic.
l. 19. commod.
cit. l. 2. de judic.
Ex lib. 2. l. 3. de eo per quem fac. erit.
l. 230. de verbor. signif.
Ex lib 3. l. 73. de procur. & defens.
l. 6. 30. de neg. gest.
cit. l. 23. de procur. & defens.
l. 9 quod met caus.
l. 3. de except. rei jud.
Ex lib. 4. l. 47. 49. de recept.
l. 15. de dol & act.
cit. l. 9. 21. quod met. caus.

l. 10. de minor.
l. 26. ex quib caus. majo.
l. 17. 19 21. 27. de recept.
l. 23. de hered. petit.
l. 2. de except. rei judic.
Ex lib. 3. l 3. de off. ejus cui mand.
l 74. de judic.
l. 79. de legat. 1.
l. 60. de re jud.
Ex lib. 4. l. 34. de hered. petit.
l. 62. de diverf. reg. jur
cit. l. 16. 20. 31. de hered. petit.
l. 27. de rei vind.
l. 2 de hered. vel act. vend.
Ex lib. 7 l 54. de rei vind.
l. 3. si usufr pet.
l. 32. 37. de serv. præd. urb.
l. 27. de serv. præd. rust.

P.R.P.C.J.

l. 16. si servit. vind.
l. 22. de act. emp.
l. 25 de usur.
l. 12. de statulib.
cit. l. 7. 9. de publ. in rem act.
l. 5. si usufr. pet.
l 10. de per. & com. rei vend.
Ex lib 8. l 7. si pars hered. pet.
l. 9. fin. reg.
l. 51. fam. ercisc.
l. 24. com divid.
l. 3. de cond. sin. caus.
cit. l. 37. de rei vind.
l. 4. de rescind. vend.
Ex lib. 9. l. 39. de nox. act.
l. 8. ad exhib.
l. 12. de jurejur.
l. 42. de except. rei jud.
cit. l. 9. de ser. corrupt.
Ex lib. 10. l. 18. de relig. & sumpt.
l. 19. de reb cred.
l. 39. de jurejur.
l. 11. de cond indeb.
l. 20. 32. de cond. cau. dat.
l. 8. de sepulchr. viol.
cit. l. 18. 34. de jurejur.
l. 26. de cond indeb.
Ex lib. 11. l. 2. 23. de const. pecu.
l. 28. de instit. act.
l. 11. de instit act.
l 8. de trib. act.
l. 28. de pign. al. est ex lib. 12.
cit. l 3. de cond. caus. dat.
l. 3. de const. pecu.
l. 5. commod
l. 14. de in rem vers.
l. 13. de præscr verb.
l. 7. de distr. pign.
lib. 12. l. 23. com. divid.
l. 12 de trib act.
l. 14. de SC Maced.
l. 12. 14. 16. de pecul.
l. 28. 37. eod. al est ex lib. 12.
l. 14 ad SC. Velleja.
l. 83. ad leg. Falc.
l 11. de fidejuss.
cit. l. 39 de rei vind.
l. 3 de trib. act.
l 7. de SC. Maced.
l. 3. 9. 11. de pecul.
l. 8. ad SC Velleja.
l. 3. de oper an. nunc.
Ex lib. 13 l. 40. de jurejur.
l. 13. depos.
l. 30. mand.
l. 10. de in diem addic.
l. 23. de act. empt.
l. 7 de evict.
l. 84 ad leg. Falc.
l. 34. de acq rer dom.
l. 36. de acq poss.
l. 18. de prec.
l. 18. de obl & act.
l. 13. de novat
l 58. de solutio.
cit. l. 1 depos.
l. 6 mand.
Ex lib. 14. l. 31. mand.
l. 8 de præscr. verb.
l. 2. de obseq par. & patr.
l. 23. de fidejuss.
cit. l. 38. 63. pro. soc.
Ex lib 15. l 12. de legib.
l. 39. de cont. empt.
l. 17. de in diem addict
l. 18 de hered vel act. vend.
l. 5. de reic. vend.
l. 24 de act. empt.
l. 28 18. loca.
l. 8. de evict.
l. 3. de trit. vin ol. leg.
cit. l. 11 de in diem addict.
l. 11 de act. empt.
l. 9. 15 loca.
l. 32. de evict.
Ex lib. 16 l. 7. de cond. caus. dat.
l. 12. de sponsal.
l. 18. de rit. nupt.
l. 44 46 de jur. dot.
l. 7. de fund. dot.
l 30 solut matr.
l. 33. de verb. oblig.
cit. l. 33 de jur. dot.
l. 3. de fund dot.
l. 3. de statulib.
Ex lib. 17. l. 13. 21 de pact dot.
l. 4. 37. de donat. int. vir. & ux.
l. 1. 14. de donatio.
l. 13. de mort. caus. don.
l. 63. de diverf. reg. jur.
cit. l. 3. de jur dot.
l. 3. 5. 11. de don. int. vir. & ux.
l 2. de mort. caus. donat.
Ex lib. 18. l. 20. de reb. cred.
l. 47. de jur. dot.

l. 18. de pact. dot.
l. 31. sol. matr.
l. 85. ad leg Falc.
l. 14. de mort. caus. don.
cit. l. 4. de divort.
Ex lib. 19 l. 22. de act. rer. am.
l. 2. de agn. & al. lib
cit. l. 3. de jur. dot.
l. 1. 3. de agn. & al. lib.
l. 2. si mul. vent. nom.
Ex lib. 20. l. 20 de excusat.
Ex lib 21. l 3. de confirm. tuto.
l. 18. de adm. & per. tut.
l. 12. 13 de auct. tut.
l. 4. ubi pupill educ
l. 2. 4. de cont. tut. & util. act.
l. 3. 3. de magistr. conven.
l. 7. de cur. fur.
cit. l. 6 de tutel
l. 5. de adm & per tut.
l. 8. de tut & rat. distr.
l. 11. quod fals. tutor.
Ex lib. 22. l. 16. 40. de nox. act.
l. 14. de cond. furt.
l. 11. 23. de oper. libert.
l. 34. de verb. obl.
l. 5. de duob. reis.
l. 58 de furt.
l. 4 si fam. fur. fec. dic.
cit. l. 34. de pact.
l. 7. de Pub. in rem. act.
l. 38. de nox act.
l. 10. de cond. furt.
l. 24. 23. 31. de furt. (tab.
Ex lib. 23. l. 13. de bon. poss. contr.
l. 2. 4. 6. de lega præst.
l. 3. de collat.
l. 7 de bon. poss. sec. tab.
l. 2 si fam. fur fec. dic.
l. 3. de collatio.
cit. l. 3. de bon. poss. contr tab.
l. 14. de furt.
Ex lib. 24. l. 2. de insp. ventr.
l. 25. de vulg & pupil sub
l. 3 de bon. poss. contr. tab.
l. 4 7. de Carb edic.
l. 8. de bon. poss. sec. tab.
cit. l. 3. 3. de Carb edic.
Ex lib. 25. l. 19. de her. vel act vend.
l. 106. de cond. & dem
l. 20. de bon. libert.
Ex lib. 26 l. 41. de acq. hered.
l. 11. 13. 21. de bon libert.
l. 6. 8 si quid in fraud. patr.
cit. l. 40. 41 de acq hered.
l. 1. si quid in fraud. patr.
Ex lib. 27. l. 13. de legib.
l 20 de testam mil.
l. 11. si quis om. caus. test.
l. 23 de bon. libert.
l. 2 si tab. testam. null. ext.
l. 2. 4. und legit.
l. 3. und. cogn.
l. 13. de mort. caus don.
cit. l. 20 de cond. & dem.
l. 1. de vent. in poss. mitt.
l. 22. de bon. libert. (poss.
Ex lib 28. l 1. quib. non comp bon.
l. 4 quis ord. in poss ser.
Ex lib. 29. l 23. de lib. & post.
l. 37. de hered. instit.
l. 26 de vulg.
l. 21. de cond instit.
l. 16. de mort. caus don.
l. 84. de diverf. reg jur.
cit l. 3. de hered instit.
Ex lib 30. l. 7. 16 22. 38. 40. de hered. instit.
l. 19 27 de vulg & pup. sub.
l. 13 de cond. instit.
l. 43 de acq. hered.
cit. l. 8 de usufr. accr.
l. 39. de hered. instit.
l. 10. 18. de vulg & pup. sub.
Ex lib 31. l. 14. de auct. tut.
l 22 si quis om. caus.
l. 18. de legat 1.
l. 21. de cond. & dem.
cit. l. 6. de acq hered.
l. 6. si quis omiss caus.
l. 12. de manu. testam.
Ex lib. 32 l. 81. de legat. 1.
l. 9 de opt. leg
l 8. de admi vel transf. leg.
l. 15. de manu testam.
cit. l. 44 80. de legat. 1.
l. 8 de liber legat.
Ex lib. 33. l. 6. 82. 84. de legat. 2.
l. 10. de liber. legat.
l. 17. de obl. & act.
cit. l. 73. de legat. 1.
l. 7. de liber. legat. (rust.
Ex lib. 34. l. 28. de servit. præd.
l. 76. 86. de legat. 2.

l. 39. de

P.R.P.C.J.

l. 59. de legat. 3.
l. 3. de dot. praeleg.
l. 10. de opt. legat.
Ex lib. 35 l. 55. de pact.
l. 41. ex quib. cauf. maj.
l. 34. de usufr.
l. 4. de usufr. acer. (omit.
l. 7 17 quib. mod. usufr. vel ul
l. 6. de usufr. ear. rer.
l. 4. si usufr. pet.
l. 22. de cond. & dem.
l. 16. quand. dies leg. ced.
cit. l. 12 25. 70 de usufr.
l. 1. de usufr. acer.
Ex lib. 36 l. 75 de judic.
l. 80. 91. de legat. 1.
l. 12. de opt. legat.
l. 21. de liber. legat.
l. 21. de reb. dub.
l. 17. quand dies leg. ced.
l. 17. de legat. praest.
l. 16. de manum. testam.
l. 55. de verb. obl.
Ex lib. 37 l. 2. de jur. codic.
l. 11. de pecul. legat.
l. 10 de adim. vel transf. leg.
l. 12 18. quand dies leg. ced.
Ex lib. 38. l. 6. ut in poss. legat.
cit. l. 13. de usufr.
l. 71. de legat. 1.
l. 52. de furt.
Ex lib. 39 l. 33. de cond. indeb.
l. 3. de jur. codic.
l. 60 91. 64. 66. de legat. 1.
l. 16. de liber. legat.
l. 23. 63. ad SC. Trebellian.
cit. l. 69. de legat. 2.
l. 1 de pen. legat.
Ex lib. 40. l. 34 de cond. indeb.
l. 86. ad leg. Falc.
l. 27. ad SC. Trebellia.
cit. l. 3. de liberat. leg.
l. 73. ad leg. Falc.
l. 17 ad SC. Treb.
l. 2 quand. appel. sit.
Ex lib. 41 l. 16 commun. praed.
l. 6 13. de oper. no. nunc.
l. 4 de aq. cottid. & aest.
Ex lib. 42 l. 12. qui testam. fac. poss
l. 97. de legat. 1.
l. 4 5. de manu. vind.
l. 17. de manu. testa.
l. 47. de fideicom. libert.
cit. l. 34. ad leg. Falc.
Ex lib. 43 l. 20. de probat.
l. 23. de cond. & dem.
l. 13. de statulib.
l. 6. ne quid in loc. pub.
l. 11. de fidejussor.
Ex lib. 44. l. 29. de pignor. act.
l. 37. de acq. rer. dom.
l. 38. de acquir. poss.
l. 33 de usurp. & usucap.
l. 7. pro empt.
l. 2. pro hered.
Ex lib. 45. l. 41 de minor.
l. 55. de cond. indeb.
l. 61. de re judic.
l. 36. de injur.
Ex lib. 46. l. 6. de separat.
Ex lib. 47 l. 42 de acq. hered.
l. 17 de mor. cau. don.
l. 9. de cur. bon. dand.
l. 14 de fidejuss.
Ex lib. 48. l. 8. si pars hered.
l. 41. ad leg. Aquil.
l. 21. de reb. cred.
l. 7. ne quid in loc. pub.
l. 27. de vi & vi arm.
cit. l. 1. si servit. vind.
l. 6. 4. de in diem addic. al. lib. 58.
l. 2. sol. matr.
Ex lib. 49. l. 14. de servit.
l. 2. 14 de oper. no. nunc.
l. 15. 17. quae in fraud. cred.
l. 19. de precar.
l. 1 de Salvia interd.
cit. l. 5. de oper. no. nunc.
Ex lib. 50 l. 12. de reb. dub.
l. 13 de exceptio.
cit. l. 40. de procur.
Ex lib. 51. l. 20. fin. regund.
l. 15. ad SC. Velleja.
l. 8 10 16 25. de except. rei jud.
l. 15. de fidejussor.
Ex lib. 52 l. 29. de legat. 2.
l. 14. de oper. libert.
l. 56. de verb. obl.
l. 6 de divis. reb.
l. 1. 10. de stip. servor.
l. 33. de solutio.
cit. l. 58. de verb. obl.
Ex lib. 53. l. 57 de verb. obl.
l. 7. 16. de fidejuss.
Ex lib. 54 l. 25. de act. empt.
l. 14. de adim. vel transf. leg.

l. 18 de obl. & act.
l. 58. de verb. obl.
l. 13. 34 de solutio.
l. 17. de acceptil.
l. 65. de divers. reg. jur.
cit. l. 13. de acceptil.
Ex lib. 55. l. 20 de legib.
l. 13. si quis cautio.
l. 52 55 de rei vind.
l. 24. de cond. & dem.
l. 4. 24. jud. sol.
Ex lib. 56 l. 21. rat. rem. hab.
Ex lib. 57. l. 39. de evict.
Ex lib. 58. l. 40. 43. de evict.
l. 42. de dam. inf.
Ex lib. 59. l. 10. de legib.
l. 6. 8 de suis & legit.
cit. l. 2. ad SC. Tertyl.
Ex lib. 60. l. 35. de hered. petit.
l. 2. de donat.
l. 18. de mort. cauf. don.
l. 25. de divers. reg. jur.
Ex lib. 61. l. 87. ad leg. Falc.
Ex lib. 62 l. 11. de rit. nupt.
l. 6. de divort.
l. 28. de vulg. & pup. sub.
l. 48. de fideicom. libert.
l. 21. de capt. & de postlim.
Ex lib. 63. l. 4. de jur. cod.
Ex lib. 64. l. 18. quod met. cauf.
l. 47. de hered. instit.
l. 9. si quid in fraud. patr.
l. 5. qui & a quib. man.
Ex lib. 65. l. 25 de oper. libert.
l. 24. de bon. libert.
Ex lib. 68. l. 24. quod vi aut clam
Ex lib. 69. l. 26. de stat. hom.
l. 25 de cond. & dem.
l. 23. de capt. & de postlim.
Ex lib. 70 l. 26. de adoptio.
l. 99. de legat. 1.
l. 11. quand. dies leg. ced.
Ex lib. 73 l. 19. de oblig. & act.
Ex lib. 77. l. 102. de legat. 1.
Ex lib. 78. l. 36. de rei vind.
l. 30 de vulg. & pup. sub.
l. 101. de legat. 1.
l. 10. de usu & usufr. leg.
l. 1. de his quae pro non scrip.
Ex lib. 80 l. 10. de mort. caus. don.
l. 201. de verb. sig.
Ex lib. 81. l. 102. de legat. 2.
l. 15 de liberat. legat.
l. 101. de verb. sig.
Ex lib. 82. l. 26 de cond. & dem.
Ex lib. 83. l. 103. de legat. 1.
Ex lib. 85 l. 27. de adoptio.
Ex lib. 85. l. 47. 51 ad leg. Aquil.
l. 6. de leg. Rhod.
l. 5 ad leg. Jul. de adult.
l. 3 ad leg. Corn. de fals.
cit. l. 2 de nox. act.
l. 13. locat.
Ex lib. 87. l. 69 de divers. reg. jur.
Ex lib. 5e de verb. obl.
cit. l. 4 de in diem addict. al. ex lib. 40
Ex lib. 89. l. 17. de fidejuss.
Ex lib. 90. l. 21. de legib.
l. 2. de compensat.
l. 18. de fidejuss.
l. 32. de legib.

Ex libris VI. ad Minicium Natalem.

Ex lib. 1. l. 67 de usufr.
l. 103. de legat. 1.
l. 21. de usu & usufr. leg.
l. 1. de servit. legat.
l. 22. de opt. legat.
l. 50 de cond. & dem.
l. 27. de oper. libert.
Ex lib. 2. l. 22 34. de serv. praed. urb.
l. 31. de servit. praed. rust.
l. 8. de leg. Rhod.
l. 10. de poss.
l. 39 de acq. poss.
l. 8. 20 pro empt.
l. 7. pro derelic.
l. 61 de verb. obl.
Ex lib. 3. l. 39 de acq. rer. dom.
l. 21. de obl. & act.
l. 52 de furt.
l. 10. arb. furt. caes.
Ex lib. 4 l. 22. de reb. cred.
l. 53 mand.
l. 27. de act. empt.
l. 32. loca.
l. 50 de aedil. edic.
l. 5 de aq. cottid. & aest.
l. 19. de fidejuss.
Ex lib. 5 l. 76. de procur. & defens.
l. 49. de jur. dot.
l. 39. de don. int. vir. & ux.
l. 23 de aq. & aq. pluv. arc.
l. 30. de liber. caus.
l. 23 rat. rem. hab.
Ex lib. 6. l. 56. de pact.

P.R.P.C.J.

l. 50. 61. de rei vind.
l. 19. si servit. vind.
l. 16. de usur.
l. 205. de verb. sign.
cit. l. 11. de act. empt.

Ex libris IV. ad Urseium Ferocem.

Ex lib. 1 l. 35. de usur.
l. 31 de vulg. & pupil. sub.
l. 45. de acq. hered.
l. 104. de legat. 1.
l. 61. de legat. 3.
l. 29. de cond. & dem.
l. 23 de bon. libert.
l. 22. de mor. cau. don.
l. 36. de solutio.
Ex lib. 2. l. 42. de nox. act.
l. 52. fam. erc.
l. 3. com. divid.
l. 48 de jur. dot.
l. 22. de pact. dot.
l. 32. 57. sol. matr.
l. 8. de hered. instit.
l. 21. de mor. cau. don.
l. 6 de manu. vind.
l. 18. de manu. testa.
l. 7. qui & a quib. man.
l. 61. de verb. obl.
l. 37. de solutio.
Ex lib. 3 l. 5. de cond. ob tur. caus.
l. 37 de cond. indeb.
l. 20 commod.
l. 32. mand.
l. 41. de cont. empt.
l. 13. de peric. & com. rei vend.
l. 28. de act. emp.
l. 12. de manu. testam.
l. 35 de usurp. & usuc.
l. 9. pro empt.
l. 14. de stip. servo.
Ex lib. 4. l. 47 de procur. & defens.
l. 39 de nox. act.
l. 18. de interrog. in jur. fac.
l. 16. ad SC. Velleia.
l. 15. de exceptio.
l. 58. de furt.
l. 10. locat.

Ex Juliani libro singulari de ambiguitatibus.

l. 31 de vulg. & pap. sub.
l. 61 de legat. 3.
l. 13. de reb. dub.

Ex libris ad edictum.

l. 1. de his qui not. inf.
cit. lib. 3 in l. 9 de neg. gest.
lib. 4. in l. 7 de dol.
l. 17 ex quib. caus. major.
lib. 7 in l. 17. de rei vind.
lib. 10 in l. 9. de reb. cred.
lib. 11. in l. 3 commod.
lib. 12. in l. 3. 9 de SC. Maced.
l. 15. de pecul.
lib. 13 in l. 14. mand.
lib. 15 in l. 4 de in diem addict.
l. 13. de act. emp.
l. 24. ad SC. Trebellia.
lib. 16. in l. 35 de usufr.
lib. 20. in l. 8 de testam. tut.
lib. 20. in l. 23. de usufr.
l. 13. de hered. instit.
lib. 35. in l. 11. 23. de usufr.
lib. 37 in l. 1. de dot. praelegat.
lib. 39. in l. 22. de furt.
lib. 43. in l. 21. de evict.
lib. 46. in l. 12. de minor.
lib. 61. in l. 29. de usufr.
lib. 75. in l. 1. 5 de assig. liber.
lib. 86. in l. 1 de nox. act.

Citatur Julianus, non notato nomine librorum.

l. 2. de orig. jur.
l. 8. de his qui sui vel al. jur.
l. 15. de jurisdict.
l. 3. quod quisque jur.
l. 8 de in jus voc.
l. 11. qui satisd. cog.
l. 2. si ex nox. caus.
l. 4. 10. si quis caut. (pact.
l. 4 7. 10. 15. 21. 25. 28 30 34 62
l. 8. 27. 31. 37. 39. 40. 45 76. de procur.
l. 10. 13 de neg. gest.
l. 12. 14. quod met. caus.
l. 19 20 de dol.
33 de minor.
9. 11. 27. 52. 35 de recept.
16. 17. 18. 24. 36. de judic.
15. 30. 31. 33. 34. 33. 36. 41. de hered. pet.
l. 21. 33 62 de rei vind.
l. 41. de Publ. in rem act.
l. 15 33 de usufr.
l. 5. de usufr. accr.
l. 1. quand dies usufr. leg. ced.
l. 3. 13. quib. mod. usufr. amit.
l. 3 de usufr. ear. rer.
l. 5. de oper. servo.

l. 9. si servit. vind.
l. 5. 11. 15. 21. 23. 27. ad l. Aquil.
l. 2. 24. 31 de nox. act.
l. 16. 44. fam. erc.
l. 4. 6. 7. com. divid.
l. 3. 5. 9. 12. ad exhib.
l. 9. de interrog. in jur. fac.
l. 9. 11. de serv. corrupt.
l. 24. de relig. & sump. fund.
l. 9. 11. 18. 23. 20. 31. de reb. cred.
l. 13. 28 42 de jurejur.
l. 14. de cond. caus. dat.
l. 2. de cond. ob turp. causa
l. 6. 38 de cond. indeb.
l. 19. de cond. furt.
l. 2. de eo quod cert. loc.
l. 5 7. de constit. pecu.
l. 15. 31. de pignor. act.
l. 1. de exerc. act.
l. 13. de instit. act.
l. 7. 9. 13. 15 19. de SC. Maced.
l. 7. 27. 32 47. 30. 57. de pecul.
l. 1. quand. de pecul.
l. 1. 13. de in rem ver.
l. 16. 19. ad SC. Velleja.
l. 10 de compensatio.
l. 19 depos.
l. 8. 10. 12. 29 33. 47. mand.
l. 47. 52. 63. 65. pro soc.
l. 45. de contr. empt.
l. 1. de in diem addict.
l. 3. de rescind. vend.
l. 8. de peric. & com. rei vend.
l. 11. 43. 45 de act. empt.
l. 19 41. loca.
l. 5. de praescr. verb.
l. 14. 21. de pignor.
l. 23. 29. 31. de aedil. edic.
l. 51. de evict.
l. 2. de except. rei vend.
l. 18. de probatio.
l. 7. 9. de sponsal.
l. 12 65. 51. de rit. nupt.
l. 5 20. 41. 78. de jur. dot.
l. 11. 17 19. 21. 28. 32. de don. int. vir. & ux.
l. 11. de divort.
l. 22. sol. matr.
l. 17. de act. rer. amot.
l. 1. 3. de agnosc. & alend. lib.
l. 3 simul vent. nom.
l. 3 de tutel.
l. 9. 23 de adm. & per. tut.
l. 6. quod falso tut.
l. 1. de magistr. conve.
l. 10. de cur. fur.
l. 3. 6. 9. 2e. de lib. & posth.
l. 5. de injust. rup.
l. 1. 3 4 6 20. 72. 76. de hered. instit.
l. 2. 6. 48. de vulg.
l. 4. 16. de cond. instit.
l. 17. de testam. mil.
l. 20. 21 26. 30. 73. de acq. hered.
l. 26. si quis omiss. caus.
l. 20. de jur. codic.
l. 10. 11 34. 30 69 75. de legat. 1.
l. 11. 53. 60. 61. 66. de legat. 2.
l. 3. 6 94. de legat. 3.
l. 2. de dot. praeleg.
l. 6 8. 21. de pecul. legat.
l. 1. 5 de liberat. legat.
l. 5. de adim. vel transfer. leg.
l. 5. de reb. dub.
l. 7 45 60 64. 84. de cond. & dem.
l. e 30. 32. ad leg. Falc.
l. 1. si cui plus quam per leg. Falc.
l. 1. 3. 6. 9. 11. 16 63. ad SC. Trebel.
l. 6. 12. 14 quand. dies leg. ced.
l. 5. ut in poss. legat.
l. 5. de legat. praestand.
l. 1. 2 de collatio.
l. 1. 3 de conjung. cum em. lib.
l. 2. 5 6 de Carbon. edic.
l. 2. 5 11. de bonor. poss. sec. tab.
l. 1. si a parent. quis man.
l. 6. 26. 17. de jur. patron.
l. 22. 37. de oper. libert.
l. 10. 16 27 63 67 de bon. libert.
l. 8. de assig. libert.
l. 1 de success. edict.
l. 1. de suis & legit.
l. 1. ad SC. Tertyllia.
l. 7. 9. 10. 13 15. 18. 40. de damn. inf.
l. 4. 11. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 8. 12 31. 37. de mort. caus. don.
l. 13. 40 57. 61. de manu. testam.
l. 20 de fideicom. liber.
l. 2. 4. 20. 22. 27. 31. de statulib.
l. 6 15. 21. 24 30 31. qui & a quib.
l. 10. de liberal. caus.
l. 23. 53 57. de acq. rer. dom.
l. 1. 43. de acq. possess.
l. 8. 13. 31. de usurp. & usuc.
l. 2. pro emp.
l. 2. pro don.

l. 2. pro

P.R.P.C.J.

l. 2. pro derelic.
l. 1. pro dot.
l. 38. de re judic.
l. 3. de confess.
l. 3. quib. ex caus. in poss. eat.
l. 6. de reb. auct. jud. poss.
l. 6. 10. quæ in fraud. cred.
l. 1. ne vis fiat ei qui in poss. miss.
l. 1. 3. 19. de vi & vi arm.
l. 1. 3. de itin. act. priv.
l. 7. 11. 13. quod vi aut clam.
l. 1. de remiss.
l. 6. de precar.
l. 3. de liber. exhib.
l. 7. 9. 11. de except. rei jud.
l. 4. 7. de dol. mal. except.
l. 5. de obl. & act.
l. 2. 91. 131. de verb. obl.
l. 12. 13. de duob. reb.
l. 7. 9. 12. 18. 21. 28. de stip. serv.
l. 5. 8. 34. 37. de fidejuss.
l. 38. 58. 59. 98. 103. de solutio.
l. 2. de prætor. stipul.
l. 7. judic. sol.
l. 10. 14. 17. 19. 24. 53. 66. 68. rat. rem. hab.
l. 1. 5. 17. de injur.
l. 43. ad l. Jul. de adult.
l. 14. 22. ad l. Corn. de fals.
l. 3. 35. de jure fisci
l. 12. de captiv. & postl.
l. 7. de admin. rer. ad civit. pert.
l. 9. 25. 77. 142. de verb. signif.

In Codice citatur.

l. 1. de vet. jure enucl.
l. 24. de neg. gest. act.
l. 15. de usur.
l. 10. de cond. ind.
l. 5. de bon. quæ lib.
l. 1. de comm. serv. manu.

In Instit.

§. 6. I. de Nupt.
§. 3. de susp. tut. vel cur.
§. 9. 16. 18. 20. de legatis.
§. 2. I. de assig. libert.
§. 3. I. de oblig. quæ quasi ex dol. nasc.

In Novell.

Novel. 87. in princ.

II. *Plautius*

l. 61. de procurat.
l. 44. de cond. & demonst.
l. 22. de damn. infect.

III. *P. Juventius Celsus.*

Ex libr. XXXIX. Digest.

Ex lib. 1. l. 33. de pact.
l. [illegible] de probatio.
l. [illegible] de don. int. vir. & ux.
l. 25. de novatio.
cit. l. 27. ad municip.
Ex lib. 2. l. 28. de minor.
l. 37. de recept.
l. 51. de acq. rer. dom.
Cit. l. 3. de minor.
l. 26. de recept. caus. ma.
l. 17. 21. de recept.
Ex lib. 3. l. 17. de off. præsid.
l. 12. de transact.
l. 38. de re vind.
l. 16. de cond. caus. dat.
l. 39. de re judic.
l. 51. de oblig. & act.
l. 26. de novatio.
Ex lib. 4. l. 45. de heredit. petit.
l. 13. 18. de hered. petit.
Ex lib. 5. l. 4. de legib.
l. 9. de servit.
l. 6. quemad. servit. ami.
l. 32. de reb. cred.
l. 11. de re judic.
l. 86. de verb. sign.
l. 9. de interrog. in jur. fac.
l. 3. de don. int. vir. & ux.
Ex lib. 6. l. 40. de reb. cred.
l. 47. 48. de cond. indeb.
l. 6. de pecu.
l. 17. de probatio.
l. 15. de lega. 1.
l. 13. de re jud.
Cit. l. 26. de cond. indeb.
l. 5. commod.
l. 5. de pecul.
l. 67. de verb. obl.
Ex lib. 7. l. 48. mand.
l. 21. de preca.
l. 184. de diver. reg. jur.
Cit. l. 6. 16. mand.
l. 52. 58. pro soc.
Ex lib. 8. l. 59. de contr. emp.
l. 38. de act. empt.
l. 2. de prescr. ver.
l. 185. de diver. reg. jur.
Cit. l. 13. de in diem addic.
l. 13. de act. emp.
l. 9. loca.
Ex lib. 9. l. 24. de legib.
l. 48. de donat. int. vir. & ux.

l. 79. de lega. lib. 3.
cit. l. 4. de hered. vel act. vend.
Ex lib. 10. l. 6. de collatio.
cit. l. 7. de jur. dot.
l. 5. de dona. int. vir. & ux.
Ex lib. 11. l. 32. de pol.
l. 11. de probatio.
l. 60. de jur. dot.
l. 11. de tutor. & cur. dat.
l. 7. de magistr. conven.
cit. l. 9. de hered. instit.
Ex lib. 12. l. 15. de cond. furt.
l. 30. de oper. libert.
l. 67. de furt.
l. 136. de diver. reg. jur.
cit. l. 1. de oper. op. nunc.
l. 1. qui & a quib. man.
l. 14. 43. de furt.
Ex lib. 13. l. 7. de collatio.
l. 180. de diver. reg. jur.
Ex lib. 14. l. 50. ad leg. Falc.
Ex lib. 15. l. 75. pro soc.
l. 22. de rit. nupt.
l. 27. qui testam. fac. poss.
l. 43. de lega. 3.
l. 6. de censib.
cit. l. 3. de dona. int. vir. & ux.
l. 51. de hered. instit.
l. 6. de acq. hered.
Ex lib. 16. l. 24. 26. 59. de hered. instit.
l. 21. de cond. instit.
l. 25. si quis omiss. cau.
l. 16. de lega. 2.
l. 187. de diver. reg. jur.
cit. l. 2. 17. de hered. instit.
l. 5. si quis omiss. cau.
Ex lib. 17. l. 5. de legib.
l. 12. de probatio.
l. 63. de lega. 1.
l. 18. de lega. 2.
l. 53. ad leg. Falc.
l. 188. de diver. reg. jur.
Ex lib. 18. l. 49. de rei vind.
l. 2. de ususr.
l. 10. de servit.
l. 29. de lega. 2.
l. 14. de usu & ususr. leg.
l. 88. de verb. sig.
cit. l. 7. 9. de ususr.
l. 1. de ususruct. accr.
l. 5. de ususr. ear. rer.
l. 3. 11. de usu & habit.
Ex lib. 19. l. 58. de jur. dot.
l. 20. de lega. 2.
l. 13. 25. de pecul. lega.
l. 7. de suppl. lega.
l. 9. de aur. arg. mund. leg.
l. 93. de verb. sign.
cit. l. 12. de instr. vel instr. leg.
l. 10. de aur. arg. mund. leg.
Ex lib. 20. l. 18. de jur. codic.
l. 21. de lega. 2.
l. 31. ad SC. Trebellia.
l. 87. de solutio.
l. 94. de verb. sign.
cit. l. 13. de usufr.
l. 1. 2. de dot. præl.
l. 38. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 21. l. 22. de lega. 2.
l. 2. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 22. l. 17. de adim. vel transfer. leg.
l. 25. de reb. dub.
l. 43. de cond. & dem.
l. 23. de statulib.
Ex lib. 23. l. 36. de legib.
l. 12. quemad. ser. amit.
l. 18. de acq. poss.
cit. l. 24. de fideicom. liber.
Ex lib. 24. l. 3. de cur. bon. dan.
l. 49. de solutio.
l. 190. de diver. reg. jur.
Ex lib. 25. l. 1. de eo qui pro tuto.
l. 14. de re judic.
l. 7. de itin. act. priv.
l. 18. quod vi aut clam.
l. 22. de preca.
l. 6. de censib. al. est ex l. 3. 25.
l. 96. 158. de verb. signif.
Ex lib. 26. l. 17. de legib.
l. 26. de reb. dub.
l. 97. de verb. obl.
l. 70. de solutio.
Ex lib. 27. l. 31. de judic.
l. 21. de servit. præd. rust.
l. 10. de act. emp.
l. 10. 62. de evict.
l. 71. de solutio.
Ex lib. 28. l. 1. de adoptio.
l. 7. de suis & legit.
l. 21. de donatio.
Ex lib. 29. l. 18. de legib.
l. 19. de stat. hom.
l. 60. de hered. instit.
l. 19. de manu. vind.

P.R.P.C.J.

Ex lib. 30. l. 13. de probatio.
l. 23. de rit. nupt.
Ex lib. 32. l. 97. de verb. signif.
cit. l. 29. de castr.
Ex lib. 33. l. 19. de legib.
l. 191. de diver. reg. jur.
Ex lib. 34. l. 27. de lega. 2.
Ex lib. 35. l. 80. de lega. 3.
l. 1. de Regu. Catonia.
Ex lib. 36. l. 29. de lega. 2.
Ex lib. 37. l. 30. de lega. 2.
l. 11. de custod. & exhib. reor.
l. 21. de pœn.
Ex lib. 38. l. 50. mand.
l. 99. de verb. obl.
l. 193. de diver. reg. jur.
cit. l. 72. de verb. oblig.
Ex lib. 39. l. 7. de adoptio.
l. 3. ne quid in loc. pub.
l. 98. de verb. sig.
cit. l. de minor.
Cit. libr. XII. Quæst. l. 9. de hered. instit.
Lib. 29. in l. 19. de aur. arg. mund. leg.
Cit. libr. VII. comment. in l. 19. de aur. arg. mund. leg.

Celsus citatur notato tantum numero librorum.

Lib. 4. l. 7. de SC. Maced.
Lib. 6. l. 3. de pecul.
Lib. 12. l. 15. de oper. libert.
Lib. 15. l. 2. de statulib.
Lib. 18. l. 3. de usufr. accresc.
Lib. 20. l. 51. de pact.
Lib. 34. l. 27. de usurp. & usuc.

Citatur Celsus non notato nomine librorum.

l. 1. de justit. & jur.
l. 2. de orig. jur.
l. 8. de in jus voc.
l. 3. si quis in jus voc. non ier.
l. 29. de pact.
l. 4. de his qui not. infa.
l. 10. de nego. gest.
l. 23. de recept.
l. 2. 61. de judic.
l. 16. de hered. petit.
l. 19. si servit. vind.
l. 7. 11. 13. 19. 21. 27. 49. ad leg. Aquil.
l. 2. de noxa. act.
l. 18. fam. erc.
l. 5. ad exhib.
l. 11. de inter. in jur. fac.
l. 20. 21. de relig. & sump.
l. 1. de reb. cred.
l. 3. de cond. cau. dat.
l. 4. 6. de cond. ob tur. cau.

l. 6. 27. 39. de cond. indeb.
l. 2. 3. de cond. tr. tic.
l. 18. de constit. pecu.
l. 13. commod.
l. 4. quod cum eo.
l. 5. de pecul.
l. 1. deposit.
l. 47. pro soc.
l. 6. de contr. emp.
l. 24. de pignor.
l. 49. de evictio.
l. 1. de except. rei vend.
l. 29. de pact. dot.
l. 28. de don. int. vir. & ux.
l. 21. sol. matr.
l. 3. de tutel.
l. 12. de tutor. & cur. dat.
l. 27. de hered. instit.
l. 2. de cond. instit.
l. 14. de lega. 1.
l. 30. de lega. 2.
l. 65. de lega. 3.
l. 3. de trit. vin. vel ol. lega.
l. 10. de instr. vel instr. lega.
l. 6. de pecul. lega.
l. 19. de aur. arg. mund. leg.
l. 2. de liberat. lega.
l. 30. ad leg. Falc.
l. 12. quand. dies lega. ced.
l. 7. de oper. libert.
l. 9. 15. dam. infec.
l. 6. de aq. & aq. plu. arc.
l. 29. de statulib.
l. 30. de acq. rer. dom.
l. 34. de acq. possess.
l. 2. pro empt.
l. 4. de re judic.
l. 7. quib. ex cau. in poss. eat.
l. 2. de cura. bon. dand.
l. 1. de fluminib.
l. 7. quod vi aut clam.
l. 8. de precar.
l. 11. de except. rei jud.
l. 4. de dol. ma. excep.
l. 14. 81. 91. de verb. obl.
l. 38. de stipul. servo.
l. 8. de novatio.
l. 98. de solutio.
l. 7. 14. 25. 50. de furt.
l. 3. de incend. rui. nauf.
l. 2. de sepulc. viol.
l. 1. ad municip.
l. 23. de diver. reg. jur.

In Codice citatur.

l. 10. de cond. ind.
l. 10. qui test. fac. poss.

In Institut.

§. 12. I. de legat.

A. AUREL. ANTONINUS PIUS imperat. ann. XXII. mens. VII. dies XXVI.

892	1	139	T. Antoninus Pius A. II.	Brutius Præsens
893	2	140	T. Antoninus Pius A. III.	M. Ælius Aurelius Cæsar
894	3	141	M. Peducæus Syloge Priscinus	T. Hœnius Severus
895	4	142	Cuspius Rufinus.	L. Statius Quadratus
896	5	143	Torquatus	T. Claud. Atticus Herodes
897	6	144	Lollianus Avitus	C. Gavius Maximus
898	7	145	T. Antoninus Pius A. IV.	Ælius Aurelius Cæsar II.
899	8	146	Sextus Erucius Clarus II.	Cn. Claudius Severus
			l. 1. C. de impub. & al. substitut.	
900	9	147	Largus	Messalinus
			l. 1. C. si adversus cred.	
901	10	148	Lucius Torquatus III.	C. Julianus Vetus
902	11	149	Serg. Scipio Orfitus.	Q. Nonius Priscus
903	12	150	Gallicanus	Vetus
			l. 1. C. de procuratoribus.	
904	13	151	Quintilius Condianus	Quintilius Maximus
905	14	152	M. V. Atilius Glabrio	M. Valerius Homullus
906	15	153	C. Bruttius Præsens	A. Junius Rufinus
907	16	154	L. Ælius Aurelius Commodus	T. Sextius Lateranus
908	17	155	C. Julius Severus	M. Rufinus Sabinianus
			l. 1. C. de edendo.	
909	18	156	M. Cejonius Silvanus.	C. Serius Augurinus.
910	19	157	Barbatus	Regulus.
911	20	158	Tertullus.	Claudius Sacerdos

His Consulibus factum est SCtum Tertullianum. Non contrariatur §. 2. I. de SCto Tertull. qui illud D. Hadriani temporibus factum esse asserit. Antoninus Pius enim adoptionis jure Hadrianus dictus est.

912	21	159	Plautius Quintillus	Statius Priscus

Hisce Coss. de Adulteriis lex renovatur, ne maritus adulterii accusare posset uxorem, si impudicam ipse vitam ageret.

913	22	160	T. Clodius Vibius Varus	App. Annius Atilius Bradua
914	23	161	M. Aurelius Cæsar III.	Lucius Aurelius Commodus

Mors Pii Antonini. Inducta ab hoc Imperatore quarta bonorum arrogatoris danda arrogato, quæ idcirco Quarta sive quadrans D. Pii dicitur.

Constitutiones Codici inserta ex subscriptione dubiæ.

l. 2. C. de usur.
l. 1. C. de hered. institut.
l. 1. C. de impub. & al. substitut.
conf. §. 2. I. de vulg. substit.
l. 1. C. de legatis
l. 54. C. ut in possess. legat.
l. 1. C. de pœnis.

In Digestis autem hujus Imperatoris mentio fit

l. 8. de statu hom.
l. 13. de officio præsid.
l. 3. de offic. proc. Cæs.
l. 10. de pact.
l. 8. de postul.
l. 3. §. 1. negot. gest.
l. 2. de judic.

f l. 5. 7. de

l. 5. 7. de petit. hered.	l. 26. de manum. test.
l. 12. de Publ. in rem act.	l. 30 42. 51. de fideicomm. libert.
l. 16. de servit. præd. urb.	l. 15. de re jud.
l. 2. fam. ercisc.	l. 7. §. 19. quib. ex caus. in poss. eatur.
l. 5. de servis fugit.	l. 1. de separat.
l. 3. de jurejur	l. 4 de incend. ruin. naufr.
l. 3. de condict. ind.	l. 3. de cust. & exhib. reor.
l. 2 4. ad SC. Vellej.	l. 38. add Jul. de adult.
l. 32 de usur.	l. 6. ad l. Jul. de vi priv.
l. 59. de ritu nupt.	l. 2. ad l. Cornel. de Sicar.
l. 1. de legit. tutor.	l. 31. ad l. Cornel. de falf.
l. c 12. de tutor. & curat. datis ab his.	l. 1. 9. 10 15. de quæstion.
l. 2. de admin. & per. tut.	l. 9. de bon. damn.
l. 6. §. 1. §. 3 de excus. tut.	l. 3. de bon. eor. qui ante sent.
l. 4. de vulg. & pupil.	l. 2. de interdic. & releg.
l. 85. de acq. hered.	l. 1. 5. 14. de appellat.
l. 77. de leg. 1.	l. 2. §. 2. l. 2. §. 13. l. 3. § 4. l. 13. §. 7 l 22 §. 2. de jure fisci.
l. 11. de leg 3.	l. 13 de re milit.
l. 3. de aliment. & cib. leg.	l. 11. ad l. municip.
l. 17. de reb. dub.	l. 11. de muner. & honor.
l. 3. de reg. Cat.	l. 3. de jure imm.
l. 3. de his, quibus ut indignis.	l. 4. de legat.
l. 5 §. 1. eod.	l. 13. de pollicitat.
l. 47 69. de cond. & demonst.	l. 4. de var. & extraord. cognit.
l. 2. ad SCt. Trebell.	l. 3. de censib.
l. 31. 55. §. 2. eod.	l. 24n de verb. signif.
l. 7. de leg. præst.	l. 29. de reg jur.
l. 3. de Carbon. ed.	
l. 16. §. 9 de publis & vectigal.	§ 2. l. de vulg. subst

ICTI QUI SUB HOC IMPERATORE FLORUERUNT.

I. *Vindius*.	III. *Arrianus*.
l. 2. si ex nox. caus. ag.	l. 11. de hered. petit.
l. 7. de pact	l. 19. de hered. institut.
l. 5. de judic.	l. 3. de grad. affin.
l. 30. ad L. Falcid.	l. 1. quor legat
II. *Ulpius Marcellus*.	l. 47. de act. & oblig.
l. 10. de cond indeb.	IV. *Tertullianus*.
l. 1. comm. serv manu.	l. 7. de cura furios.
§ 3 l. de usu & habitat.	

914 1 161 Imperatores CC. M. AURELIUS ANTONINUS PHILOSOPHUS & L. ÆLIUS AURELIUS VERUS, ANTONINUS DIVI FRATRES AA simul imperarunt.

l. 2 C de alend. liber ac parent.
l. 11. C. de procurat.

915	2	162 Junius Rusticus	C. Vettius Aquilinus
		l. 3 C de alend lib. ac parent.	
916	3	163 L. Ælianus	Pastor.
917	4	164 M. Pompejus Macrinus	P. Juventius Celsus
		l. 3. ff. de his quæ in test. delent.	
918	5	165 L. Arrius Pudens	M. Gavius Orfitus
919	6	166 Q. Servilius Pudens	L. Fufidius Pollio
920	7	167 Imp Lucius Aurel Verus III	Quadratus
921	8	168 T. Junius Montanus	L. Vettius Paullus

Factum est hoc tempore SCtum Apronianum, cujus mentio fit in l. 16. ff ad SC. Trebell.

922	9	169 Q. Socius Priscus	P. Cælius Apollinaris
		l. 1. C de necess serv. hered. inst.	
		Moritur Verus Antoninus	Solus DIVUS MARCUS.
923	10	170 M. Cornelius Cethegus	C. Erucius Clarus.

l. 1. C de petit. hereditat. *Inscriptio hujus legis vitiosa notetur, Legendum Imp M. Aurelius Antoninus.*

924	11	171 Septimius Severus II.	L. Alfidius Herennianus
925	12	172 Maximus	Orfitus
926	13	173 M Aurelius Severus II.	T. Claudius Pompejanus
927	14	174 Gallus	Flaccus
928	15	175 Calpurnius Piso	M Salvius Julianus
929	16	176 T. Vitrasius Pollio II.	M. Flavius Aper. II.
930	17	177 L. Aurelius Commodus	Quintilius

M. AURELIUS Pater Aurelium *Commodum* filium creat Augustum & in imperii consortium assumit.

931	18	178 Julianus Rufus	Gavius Orfitus

His Consulibus factum est Senatusconsultum Orfitianum

932	19	179 L. Aurelius Commodus Aug.	T. Annius Aurelius Verus II.
933	20	180 L. Fulvius Bruttius Præsens II.	Sex. Quint. Condianus

Moritur Marcus

CONSTITUTIONES DIVORUM FRATRUM IN PANDECTIS.

l. 13. 16. de offic. præsid.	l. 13 de privileg cred.
l. 18. de inoffic. test	l. 4. de cura. bon. dam.
l. 39. de relig. & sumpt fun.	l. 19. de accusat.
l. 8. Mandati	l. 9. ad l. Pomp. de parr.
l. 9. Locati	l. 31. ad l. Cornel. de falf.
l. 23. de probat.	l. 1. 16. de quæst.
l. 58. de ritu nupt.	l. 27. 33 de pœn.
l. 24. de tut. & curat. dat.	l. 7. de interdict. & releg.
l. 6 §. 4. de excus. tut.	l. 1. 14. §. 2. de appellat.
l. 7. eod.	l. 1. An per al. caus. appell
l. 29 de milit test.	l. 1. nam, qui appell. in prov. def.
l. 11. de leg. 3.	l. 2. 3. 13. de jure fisci.
l. 17 de jure patron.	l. 3 § 2. de decur
l. 1. de suis & legit. hered.	l. 6. de muner. & honor.
l. 16. de public. & vect.	l. 3. de jure immun.
l. 26 de manu. testam.	l. 4. de legat
l. 30 de fideicomm. libert.	l. 8. de pollicitat.
l. 27. de liber caus.	

CONSTITUTIONES MARCI ANTONINI.

l. 4. de off jud.	l. 52. pro socio.
l. 1. 2. 7. de feriis.	l. 17. de usur.
l. 10 46. de pact.	l. 16. de ritu nupt.
l. 8. de transact.	l. 3. § fin de legit. tut.
l. 7. 13. de eo quod metus causa	l. 29. de tutor. & cur. datis ab his.
l. 11. de minor	l. 1. §. 1. de adm. & per. tut.
l. 25. de petit. hered.	l. 18. 23. de excus. tut.

P.R.P.C.J.

l. 24. l. 44. eod. tit.	l. 3. in fin. de mil. test.
l. 51. 84. de hered. institut.	l. 11. de leg. 3

ORATIONUM hujus Imperatoris fit mentio.

l. 60. de ritu nupt.	l. 22. §. 3. de inoff. test.
l. 16. de ritu nupt.	l. 8. de transact.
l. 16. de sponsal.	l. 7. de feriis.
l. pen ad SC. Tertull & Orfit.	l. 1. §. 1. ne de stat. def.

CONSTITUTIONES in quibus MARCI ANTONINI & AURELII COMMODI mentio fit.

l. 21 de reb. dub.	l. 38. de liber. caus.
l. 5. de his quib ut indign.	l. 1. §. ne de statu defunct.
l. 11 ad l. Falcid	l. 2. de col. ut. derog.
l. 34. 74. ad SC. Trebell.	l. 10. quæ in fraud. cred.
l. 9. de collat. dot.	l. 4. ad L. Cornel. de falf.
l. 3. de suis & legit. hered.	l. 17. de quæstion.
l. 20 de manu vind.	l. 3. quando appell. sit.
l. 5. de manu. quæ serv. ad univers. pertin.	l. 7. de jure fisci.
	l. 31. de muner. & honor.
l. 30. de man. test.	l. 6. de oper. publ.
l. 4. de fideicommiss. libert.	l. 226. de verb. signif.
l. 30 §. 27 eod.	§. 3. §. 6. l. de excusat. tut.
l. 1 l. 6. qui sine manum. liber. non fiunt.	§. fin. l. de usucap.
	§. 2. de eo cui libert. caus.
l. 37. qui & a quib. mand.	

ICTI QUI HOC ÆVO FLORUERUNT.

I *Papirius Fronto*.	l. 3 com. præd.
l. 210. de V. S.	l. 1. 3. quemad. ser. amitt.
l. 114 § 5. ff. de leg 2.	l. 3. si quadr. paup. fec
II. *Pactumeius*.	l. 2 4 8. 32. ad l. Aquilę
l. 5. si a par. quis man.	l. 20. de noxal act.
III. *Puteolanus*.	l. 3. fin. regund.
l. 12. ff. de pactis.	l. 1. 3. 5. 17. 19 26 28. fam. ercisc.
IV. *T. Cajus*.	l. 2 11. com. divedund.
Ex Cajo libr. XXXII. ad Edict præt	l. 49. de evict.
Ex lib. 1. l. 8. 11. de jurisd.	l. 7. testam. quemad aper.
l. 4. quod quisq jur. in al.	l. 43. 45. de acq rer. dom.
l. 3. 5 qui satisd cog.	l. 30. de verb sign.
l. 1 si quis cautio.	l. 132. de divers. reg. jur.
l. 10 de edend.	*Ex lib.* 8. l. 1. 3 de grad & affin.
l. 18. 20 28. 30. de pact.	l. 31 de mort caus. don.
l. 2. de postuland.	l. 74. de verb. obl.
l. 3. de his qui not. inf.	l. 26. de fidejussor.
l. 4. de judic.	l. 133. de divers reg. jur.
l. 6. de dem. inf.	*Ex lib.* 9. l 4. 3. de cond. tritic.
l. 3. de exceptio.	l. 2. 3. de eo quod cert. loc.
l. 49. ad municip.	l. 28. commod.
l. 11 de verb sig.	l. 10. 12 de pignor. act.
l. 107 de diver. reg. jur.	l. 2. de exercit. act.
Ex lib. 2. l 8. de judic.	l. 4. 8. 10 de instit. act.
l 1. de nov. act.	l. 11. de tribut. act.
l 111. de divers. reg. jur.	l. 1. quod cum eo
Ex lib. 3. l. 7. de postul.	l. 13 de SC. Maced.
l. 18. de his qui not. inf.	l. 10. 17 29. de pecul.
l. 9. 12. 21 34 46 48 de procur.	l. 4. 12. de in rem vers.
l. 1. quod cujuscunq univers.	l. 3. 13. ad SC. Velleia.
l 2. 22. de neg. gest.	l 5. 8. de compensat.
l 5. de inter. in jur. fac.	l. 14. depos.
l. 41. mand.	l. 29. mand.
l. 13. de cura. furios.	l. 9. de pignor.
l. 39. de obl. & act.	l. 2. quib mod pig vel hyp. sol.
l 16 de verb sign	l. 5. de curat. fur.
l 113 de divers. reg jur.	l. 40. de divers reg. jur.
Ex lib. 4 l. 4. 6. de calumniat.	*Ex lib.* 10. l. 13. mand.
l. 6 10 19. quod met. caus	l 2. 21. 24. 66. 68 pro soc.
l. 6 8 23 26. 28 de dol. mal	l. 35. de contr. empt.
l. 11. 15. 23. 27 de minor.	l. 11 15 de hered vel act. vend.
l. 1. 8 de cap minut	l. 9 de per. & comm. rei vend.
l 25 ex quib. caus maj.	l. 6. 25 34. loc.
l. 1. 3. 7 de alien. jud. mut. caus.	l. 22. de præscr. verb.
l 28 de constit. pecun.	l. 6. de evict.
l. 26. de act. rer. amot.	l. 49. de furt.
l. 30 quod fals. tuto. auct.	l. 46 de divers. reg. jur.
l. 9. d usurp. & usuc.	*Ex lib.* 11. l. 8. de sponsal.
l 28. de verb. signif	l 17 31. 55. de ritu nupt.
Ex lib. 5. l 3 9. qui satisd cog.	l. 42. de jur dot.
l. 6. 20 33 de recept	l. 13. de pact dot.
l 2. 5 naut caup stab.	l. 4. de fund. dot.
l 1. 11. 27. de jurejur.	l. 6. 8. 10 30 42. 63. de don. int. vir. & ux.
l. 40 loca.	
l. 30. de fidejusso.	l. 2. de divort.
l. 53. de solutio.	l. 27 sol. matr.
l 122. 125. de divers. reg. jur.	l. 32. de acq rer. dom.
Ex lib 6. l. 4. si ex nox caus. ag.	*Ex libr.* 12 l. 16 de tutel.
l. 1. 3. 10. 13. 17. 21. 35. 39. 41. de hered petit.	l. 2. de testam. tutel.
	l. 9. de legit tutor
l. 2. si pars hered. pet.	l. 5. de tutor. & cur. dat.
l. 2. de possesso hered. pet.	l. 13. de adm. & per. tut.
l 6. 7 de his qui effud. vel deject	l. 9. de auct & consen. tut.
l. 13. 23. 25. 27 39. de nox act	l 14. de tutel. & rat distr.
l. 33. de ser. corrupt.	*Ex libr.* 13 l. 13 de nox. act.
l. 1. pro empt.	l. 11. ut leg. seu fideic. ser caus. cav.
l. 24 de verb. sign.	l. 23. de publica. & vect.
Ex lib 7. l. 13 de judic.	l. 2. 8, 31. 56. de furt.
l. 18. 20. 24. 28. 30. 36. 40. 76. de rei vind	l. 2. si is qui testa lib. esse juss.
	l. 9. arb. tut. caus.
l. 8. 13. de Publ. in rem act.	l. 34. de injur.
l. 6. 32. 45. 74 de usufr.	*Ex libr.* 14. l. 11. de bon. possess.
l 5. de usufr. accresc.	l. 7. 9 10 de bon. possess. contr. tab.
l. 29. 30 quib. mod. usus vel usufr. am.	l. 2 de dot collat.
l. 2. 7. de usufr. ear. rer.	l. 5. de vent. in poss. mit.
l. 3 de oper. servor.	l. 19. 22. de oper libert.
l. 1. 13. de usu & habit.	*Ex lib* 15 l 11 de auct & consens. tut.
l. 3. de servit.	l. 42. de vulg. & pup. sub.
l. 2. 6. 8. de servit. præd. urb.	l. 2. 17 de testam. mil.
l. 8. de servit. præd. rust.	l. 64. de lega. 1.

l. 2. ä

P.R.C.A.I.P.C.N.

l. 2. § 2 par. Quis mans.
l. 3. 7. de bon. libert.
l. 52. de diver. reg. jur.
Ex lib. 26. l. und. cogn.
l. 196. de verb. sign.
Ex lib. 17. l. 6. de transact.
l. 56. de usufr.
l. 6. § qui testam fac. poss.
l. 30. de lib. & post.
l. 31. de hered. instit.
l. 3. 8. testam quemad. aper.
l. 13. 15. 17. 19. § quis om. cau. test.
l. 9. 25. de SC. Silania.
Ex lib. 18. l. 22. de cond. instit.
l. 66. 68. 70 de legat. 2.
l. 2. 4. de pecul. legat.
l. 28. de cond & dem.
l. 73. 77. 79. 81. ad leg. Falc
l. 57. de divers. reg. jur.
Ex lib. 19. l. 5. 7. 9. 13. 29. de relig. & sump. fun.
l. 20. de dam. inf.
Ex lib. 20. l. 26. de libera. caus.
Ex lib. 21. l. 28. de reb. cred.
l. 20. de act. empt.
l. 2. de publ. & vectig
l. 2. 3. de usurp. & usuc.
l. 3. vi bonor. rapt.
l. 2. 9. de incendi rui. naufr.
l. 41. de verb. sig.
Ex lib. 22. l. 30 de procurat.
l. 26. qui testam. fac. poss.
l. 12. 29. de injur.
l. 4. de leg. Fabia de plag.
l. 44. de verb. sign.
Ex lib. 23. l. 6. de jur. delib.
l. 57. de acq. hered.
l. 1. 3. 7. 23. de reb. auct. jud poss.
l. 51. de verb. sig.
Ex lib. 24. l. 16. 21. de reb. auct. jud. poss.
l. 58. de verb. sign.
l. 147. de divers. reg. jur.
Ex lib. 25. l. 9. de acq. poss.
l. 2. de superficieb.
l. 3. de precar.
Ex lib. 26. l. 15. de acq. poss.
l. 5 quae in fraud. cred.
l. 9 de precar
l. 2. de migrand.
l. 62. de verb. sig.
l. 158 de divers. reg jur.
Ex lib. 27. l. 39. de dol. mal
l. 16 ut leg. seu fideic. ser. caus. cau.
l. 6. rem pup sal. for.
l. 7. jud sol.
Ex lib. 28. l. 53. de contr. emp.
l. 54. de evict.
l. 2. 29. 32. de dam. inf.
Ex lib. 29. l. 8. si quis cautio.
l. 44. de rei vind.
Ex lib. 30. l. 31 de jurejur.
l. 15. 17 de except. rei jud.
l. 6. de dol. mal. except.
Ex libris XV. al. ad leg. Jul. & Papiam.
Ex lib. 1. l. 17. de sponsal.
l. 20. de poen.
Ex lib. 2 l. 30. de rit. nupt.
Ex lib 3 l. 3. de vulg & pup sub.
l. 23. de cond. & demonst.
Ex lib. 4. l. 5. de reit b.
Ex lib. 5 l 8 de annu. legat.
l. 23 de reb. dub.
Ex lib. 6. l. 7. censib.
Ex lib 8. l. 46. de rit. nupt.
l. 4. de bonor poss.
l. 248. de verb. sig.
Ex lib. 9. l. 150 de verb. sig.
Ex lib. 10. l. 13. de suis & leg t. hered.
l. 35. de legat lib. 2 al. ex lib 12.
l. 140. 154 de verb. sign
Ex lib. 11 l. 11 testam. quemad. aper.
l. 14. de jur fisc.
Ex lib. 12. l. 73 de hered. instit.
l. 53. de legat. 2.
l. 18. de manumissio.
Ex lib. 13. l. 73. de hered. instit.
l 64. de cond. & demonst.
l. 14. de suis & legit. hered.
l. 31. de statulib.
Ex lib. 14 l. 53. de acq. hered.
l. 56. 58 de legat. 2.
Ex lib. 15 l. 10 de his quae ut in ind.
Lib. 10. ad Edict. urb.
l. 5. de adim vel transfer. leg.
Libr. VII, Aureorum.
Ex lib. 1. l. 4. de mort. caus. don.
l. 7. de manu vind.
l. 24. de manu testam.
l. 20 qui & a quib. manu.
Ex lib. 2. l. 5. de divis. rer.
l. 8. de usufr.
l. 12. de usu & habit.
l. 16. com. praed.
l. 2. 4. mand.
l. 72. pro soc.
l. 2. 15. de per. & com. rei vend.
l. 2. loca.
l. 28 de usur
l 1. 3. 5 7. 9. de acq. rer. dom
l. 36. 38. de usurp & usuc.
l. 1. de oblig & actio.
Ex lib. 3. l. 4 5. de oblig & act.
l. 6. de extraord. cog
Ex VI. ad L. XII. Tabb.
Ex lib. 1. de orig jur.
l. 18. 20. 22. de in jus voc.
l. 6. si quis cautio.
l. 2. arb. fur caes.
l. 233. de verb sig.
Ex lib. 2. l. 234. de verb. sig.
Ex lib. 3. l. 48. de pact
l. 43. ad leg. Jul. de adult.
l. 235. de verb. sig.
Ex lib. 4. l. 13. fin. reg.
l. 9. de inc. rui. naufr.
l. 4 de colleg & corpor.
l. 236. de verb. sig.
Ex lib. 5. l. 237. de verb. sig.
Ex lib. 6. l. 19. de usur.
l. 3. de litigios.
l. 238 de verb. sig.
l. 4 arb. fur. caes.
Ex Libr. IV. Institut.
Ex libr. 1. l. 9. de just. & jur.
l. 1. 3. 6. de stat. hom.
l. 1. 3. de his qui sui vel alien. jur.
l. 2. 28. de adoptio.
l. 7. de legit. tutor.
Ex lib. 2. l. 1. de divis. rer.
l. 4. qui testam. fac. poss.
l. 13. de injust. rupt.
l. 10. de acq. rer. dom.
l 17. de usurp. & usuc.
Ex lib 3. l. 2. de obl. & act.
Lib. III. de Verb. Obligat.
Ex lib. 1. l. 4 commod.
l. 70 de fidejusso.
l. 232. de verb. sig.
Ex lib. 2. l. 141. de verb. obl.
l. 15. de duob. reis.
l. 106. de solutio.
Ex lib. 3. l. 39. de neg. gest.
l. 16. de duob. reis.
l. 28. de stip. ser.
l. 72 de fidejusso.
l. 34. de novatio.
l. 21 de acceptil.
Lib. III. de manumiss.
Ex lib. 1. l. 27. de curato. furio.
l. 25. de manumissio.
l. 25. de manum. vind.
l. 20. qui & a quib. manu.
Ex lib. 3. l. 57. de manu. testam.
Lib. II. fideicomm.
Ex lib. 1. l. 2. 14. de legat. 3.
l. 29. de usu & usufr. leg.
l. 5. 7. de reb. dub.
l. 88. 90. de cond. & dem.
Ex lib. 2 l. 40. fam. ercisc.
l 94 de lega. 3.
l. 10. 41. 63. ad SC. Trebellia.
Ex Libro de casibus
l. 63. de cond. indeb.
l. 88. de hered instit.
l. 207. de cond. & dem.
l. 22. de jur. patron.
l. 49. de oper liber.
l. 37. de statulib.
l. 8 de stipul. servor.
Ex libro Regularum.
l. 22 de adoptio.
Ex Libro de formula hypothecaria.
l. 4. 25. de pignor.
l 2. quae res pign. vel hypo.
l. 21. qui potior in pign.
l. 7. quib mod. pign. vel hypo. sol.
l. 4. de fid. instr.
Ex Libr. ad edictum Aedilium curulium.
Ex lib. 1 l. 5. 13. 18. 20. 22. 24. 26. 28 45 de aedil. edic
Ex lib. 2. l. 32. de aedilit. edic.
l. 57 de evict.
Ex libr. ad edict. praet. urbani tit. de praedicatoribus.
l. 54. de jur. dot.
Ad tit. de publicanis.
l. 29. de act. empt.
l. 5. de publica. & vectig.
Ad tit. de liberali causa.
l. 13. ad exhib.
l. 2. 4. 9. 11. 13. 25. de liberal. caus.
Ex lib. II. ad tit. de liberali caus.
l. 30 de bon. libert.
l. 2. de collusio. deteg.
l. 10. de vi & vi armat.
Ad tit. de aquae pluviae arcendo.
l. 25. de aq. & aq. pluv arcend
Ad tit. de damno infecto.
l. 30. de noxal. act.

P.R.C.A.I.P.C.N.

l. 8. 19. de dam. inf
Ad tit. de re judicata.
l. 2. de act. rer. amot.
l. 7. de re judic
Ad tit. de operis servi inmutatione.
l. 9. de oper. nov. nunc.
Ad tit. qui neque sequantur neque ducantur.
l. 48. de verb. signif.
Ad tit. de testamentis
Ex lib. 1. l. 32. de hered instit.
l. 26. de cond. & dem
Ex lib. 2. l. 33 de hered. instit.
l. 14. 16. 18 si quis omiss. caus.
l. 55. de divers. reg. jur.
Ad tit. de legatis.
Ex lib. 1 l. 63. 67. de legat. 1.
Ex lib. 2. l. 69. de legat. 2
l. 15. de dot. praleg.
l. 17. de cond. & dem.
l. 3. qui & a quib.
Ex lib 3. l. 73. de legat. 2.
l. 8. de usu & usufr. leg.
l. 72. 74. 76. 78. 80. ad leg Falc.
l. 11. de donatio.
l. 56. de divers. reg. jur.
Ad Ed. Praetor. urbani
l. 6. de libera. exhib.
l. 130. de divers. reg. jur.
Ex lib. de tacitis fideicommissis
l. 23. de his quae ut indign.
Ex libro ad SC. Tertullianum
l. 8. ad SC. Tertullian
Ex libr. ad SC Orficianum.
l. 9. ad SC Tertullia.
Ex libr. ad legem Gliciam
l. 4. de inof. test.
Ex libris regularum.
Ex lib. 1. l. 100. de divers. regul. jur.
Ex lib. 8. l. 43. de injur
cit. l. 54. de cond & demonst.
l. 59. solut matr.
l. 39. de stip. servo.
l. 78. de solutio
V. Cervidius Scaevola.
Ex libris XL. Digestorum.
Ex lib. 1. l. 47 de pact
l. 3 transact
l. 22. de legatis.
l. 6. de decret ab ord. fac.
Ex lib. 2. l. 32. de dol.
l. 39. de minor
l. 44. de recep.
l. 24. ad munic.
Ex lib. 3. l. 58 de hered pet.
Ex lib. 4. l. 20. si servit vind.
l. 22. de interrog. in jur. fac
l. 9. de test. vend.
l. 56. de adm. & per tut.
Ex lib. 5. l 67. de cond. indeb.
l. 31. de constit. pecun.
l. 43. de pignor. act.
l. 20. de instit. act.
l. 58 de pecul.
l. 21. de in rem. vers.
l. 80. ad SC. Trebellian.
l. 88. de solutio.
Ex lib 6. l. 62. mand.
l. 10. in quib. caus. pig. vel hyp.
l. 24. de distr. pig
l. 15. quib. mod pig. vel hyp. sol.
l. 27. de instr vel instr. leg.
l. 45 de fidejusso.
Ex lib 7. l 81 de contr. empt.
l. 8. de leg. commisso.
l. 10. de rescind vend.
l. 10. de serv. export.
l. 52. de act. empt.
l. 61. loca.
Ex lib. 8. l. 85. de jur. dot.
Ex lib. 9. l. 47. de usurp.
l. 29. de probat.
l. 66. de donat. int. vir. & ux.
Ex lib. 10. l 34 de testam tutel.
l. 57. de adm. & per tutor.
l. 20. de auct. & consens. tutor
Ex lib. 11. l. 58. de adm. & per. tutor.
Ex lib. 13. l. 20. de injust rupt.
Ex lib. 14. l. 32. de legat. 3.
l. 18. de annu. legat.
l. 32. de adim. vel transfer. leg.
l. 32. quand. dies leg. ced.
Ex lib. 15. l. 33. de legat. 3.
l. 32. de usu & usufr. leg.
l. 24. de dot. praleg
l. 23. de pecul legat.
l. 13. 15. de aur. arg. mund. leg.
Ex lib. 16. l. 34. 101. de legat. 3.
l. 6. de instr. vel instr. leg.
l. 28. de liberat. legat.
Ex lib. 17 l. 35. 102. de legat. 3.
l. 19. de annu legat.
l. 33. de usu & usufr. leg.
l. 22. de optio. leg.
l. 15. de alim. vel cib. leg.
l. 40 de aur arg. mund. leg.
Ex lib. 18. l. 37. de legat. 3.
l. 20. de annu legat.
l. 34. de usu & usufr. leg.
l. 10. de alim. vel cib. leg
l. 16. de aur. arg. mund. leg.
l. 29. de reb. dub.
l. 75 ad SC Trebellia.
l. 243. de verb. sign.
cit. l. 36. de legat 3.
Ex lib. 19. l 38. de legat. 3.
l. 17. de alim. vel cib. leg.
l. 108. de cond & dem.
l. 76. ad SC. Trebell.
Ex lib. 20. l. 4 de insp. vent.
l. 11. de confirm. tutor.
l. 39 de legat. 3.
l. 28. de alim. vel cib. leg.
l 30. de adim. vel transfer. leg.
l. 109 de cond & dem.
l. 77. ad SC. Trebellian.
l. 17 de dol. mal. except. al. ex lib. 27.
l. 20 judic. sol.
Ex lib. 21. l. 40. de legat. 3.
l. 94. 95. ad leg. Falc.
l 78. ad SC Trebellia.
cit. l. 17. de fideic. libert.
Ex lib. 22 l. 48. de usur.
l. 41. de legat. 3.
l. 21. de annu leg.
l. 35. de usu & usufr. leg.
l. 21. de optio. legat
l. 47. de instr vel instr. leg.
l. 19. de alim. vel cib. leg
l. 18. de aur arg. mund leg
l. 24 ad l. Corn. de fals.
Ex lib. 23. l. 28. de instr vel instr. leg.
l. 29. 39. de manum. testam
l 18. de fideic. libert.
Ex lib. 24. l. 60 de manu. testam.
l. 29. de fideicom. liber.
l. 40 de statulib
Ex lib. 25. l. 36 de usu & usufr. leg.
l. 14 pro empt.
l. 3. pro dot.
l. 64. de re judic.
l. 28 de appellat.
Ex lib. 26. l. 59. de peric. & com. rei vend.
l. 21. de auct. tutor.
l 98. de acq. hered.
l. 90 de solutio.
Ex lib. 27. l. 34. de pignor.
l. 21. qui potio in pig.
l. 17 de dol. mal except.
Ex lib. 28 l 61. de obl. & act.
l. 121. de verb. obl.
Ex lib. 29. l. 18. ut leg. seu fid. serv caus. cau.
l 89. de solutio.
cit. l. 25. de his quae ut jud.
Ex lib. 31. l. 35. de donatio.
Ex lib. 32. l 23. quae in fraud. cred.
Ex lib. 33. l. 27. de probat.
l. 42. de legat 3.
l. 37 de usu & usufr. leg.
Ex lib. 34. l. 26. de SC. Silania.
Ex Lib. XX. Quaestion.
Ex lib. 1. l 9 35. de neg gest.
l. 38. de reb. cred.
l. 19. ad municipal.
cit l. 1. quae res pign. vel hyp.
Ex lib. 2. l. 20. de mort test.
l. 46. de relig. & sumpt. fun.
l. 4. 6. de SC. Maced.
l. 51. de pecul.
l. 22. de compens.
l. 69. de evict.
l. 43. sol. matr.
cit. l 25. de usufr.
l. 23 de acq. rer. dom.
Ex lib. 3. l. 31. de pact. dota.
l 56. de don. int. vir. & ux.
l. 26. ad leg Falc.
Ex lib. 4. l. 18. de cond. furt.
l. 32. de testam. tutel.
l. 44. de oper libert.
l. 69. de furt.
l. 6. si fam. fur. fec. dic.
Ex lib. 5. l. 28. de injust. rupt.
l. 10. de collatio.
l. 6. de conjung cum em. lib.
l. 7. si quid. in fraud. patr.
l. 227. de verb. obl.
l. 88. de divers. reg. jur.
Ex lib. 6. l. 29. de lib. & post.
l. 19. de injust. rupt.
l. 17. ad leg. Falc.
Ex lib. 8 l. 14. de jur. codic.
l. 10. de dot. praleg.
l. 21. de pecul. leg.
l. 80. de cond. & dem.
l 19. ad leg. Fal.
Ex lib. 9. l. 20. ad leg. Falc.
cit. l. 10.

P.R.C.A.J.P.C.N.

cit. l. 10. de vulg. & pup. sub.
cit. l. 10. de usurp & usuc.
l. 24. de verb. sign.
Ex lib. 22. l. 37. fam. ercisc.
l. 43. de damn. inf.
l. 126. de verb. obl.
Ex lib. 23. l. 7. quand. ex fact. tutor
l. 80. de acq. hered.
l. 18. de optio. legat.
l. 131. 132. de verb. oblig.
l. 29. de stipul. servor.
l. 4. rat. rem habeti.
cit. l. 11. de minor.
Ex lib. 15. l. 82. de hered. instit.
l. 20. de vulg. & pup. sub.
l. 33. de pecul. legat.
l. 23. ad leg. Falc.
cit. l. 2. de eo quod cert. loc.
Ex lib. 16. l. 7. qui & a quib. ma
Ex lib. 18. l. 83. de hered. inst.
l. 57. de fidejusso.
Ex lib. 19. l. 47. sol. matr.

Ex libr. VI. Respons.

Ex lib. 1. l. 70. de procurat.
l. 47. de minor.
l. 45. de recept.
l. 67. de rei vind.
l. 41. de servit. praed. urb.
l. 32. fam. ercisc.
l. 30. com. dividund.
l. 24. de constit. pecu.
l. 7. quod cum. eo.
l. 54. de pecul.
l. 20. de in rem. vers.
l. 18. ad SC. Velleja.
l. 28. depos.
l. 60. mand.
l. 31. de pignor.
l. 18. qui potior. in pig.
l. 92. de distr. pign.
l. 23. de usur.
l. 30. de probatio.
l. 17. de usu & usufr. leg.
l. 80. de acq. rer. dom.
l. 20. quae in fraud. cred.
l. 30. de obl. & act.
l. 60. de fidejusso.
Ex lib. 2. l. 14. de transact.
l. 6. de leg. commisso.
l. 22. de hered. vel act. vend.
l. 8. de rei. vend.
l. 48. de act. empt.
l. 12. de evict.
l. 6. 31. de probatio.
l. 10. de pact. dota.
l. 58. de don. int. vir. & ux.
l. 52. sol. matr.
l. 28. de tutor. vel cur. dat.
l. 47. de adm. & per. tut.
l. 27. de excusat.
l. 89. de hered. instit.
l. 47. de vulg. & pup. sub.
l. 14. de Carb. edic.
l. 45. de oper. libert.
l. 49. de bon. libert.
l. 10. und. cogn.
Ex lib. 3. l. 13. de inoff. testa.
l. 58. de usufr.
l. 88. de legat. 2.
l. 93. de legat. 3.
l. 17. 38. de usu & usufr. leg.
l. 12. 17. de dot. praeleg.
l. 20. de instr. vel instr. leg.
l. 26. de pecul. legat.
l. 7. de pen. legat.
l. 20. de alim. vel cib. leg.
l. 36. 39. de aur. et mund. leg.
l. 31. de liberat. legat.
l. 89. de cond. & demonst.
l. 27. quand. dies leg. ced.
Ex lib. 4. l. 89. de legat. 2.
l. 19. de annu. legat.
l. 15. de alim. vel cib. legat.
l. 24. de liber. legat.
l. 69. ad leg. Falc.
l. 62. ad SC. Trebellia.
l. 28. quand. dies leg. ced.
l. 18. de jur. patron.
l. 24. de aq. & aq. pluv. arc.
l. 34. de manu. testam.
l. 41. de fideic. libert.
l. 16. qui & a quib. manu.
Ex lib. 5. l. 44. de pact.
l. 61. de cond. indeb.
l. 32. de pignor.
l. 29. qui potio. in pig.
l. 8. quand. ex fac. tuto.
l. 26. ad leg. Falc.
l. 52. de donatio.
l. 15. pro empt.
l. 5. pro donat.
l. 44. de re judic.
l. 22. quae in fraud. cred.
l. 4. ne quid in loc. publ.
l. 4. de fluminib.
l. 15. de dol. mal. except.

l. 135. de verb. obl.
l. 62. de fidejussor.
l. 102. de solutio.
l. 5. rat. rem. hab.
l. 24. de appellat.
l. 92. de divers. reg. jur.
Ex lib. 6. l. 5. de naut. foen.
l. 39. de usu. & usufr. leg.
l. 27. ad leg. Falc.
l. 5. de natal. restit.
l. 63. de fidejussor.

Ex Libr. IV. Reg.

Ex lib. 1. l. 43. ex quib. caus. majo.
l. 20. 22. 24. quemad. ser. amit.
l. 34. de rit. nupt.
l. 22. de excusat.
l. 5. de muner. & honor.
l. 5. de legatio.
Ex lib. 2. l. 7. de assig. libert.
Ex lib. 3. l. 5. de vac. & excus. mu.
Ex lib. 4. l. 8. de testib.
l. 7. de grad. & affin.
l. 38. de injur.
l. 4. ad leg. Jul. majest.
l. 14. ad leg. Jul. de adult.
l. 2. ad leg. Jul. de vi publ.
l. 2. ad leg. Jul. de vi priv.
l. 2. de leg. Pompon. de par.
l. 2. de leg. Jul. repet.
l. 2. de appellat. recip.

Ex libro singulari quaestionum publice tractatarum hae sumptae sunt.

l. 45. sol. matr.
l. 43. de vulg. & pup. sub.
l. 103. de legat. 3.
l. 90. ad leg. Falc.
l. 79. ad SC. Trebellia.
l. 24. quae in fraud. cred.
l. 14. de divers. temp. praesc.
l. 93. de solutio.
l. 21. judic. sol.

Ex Not. ad Libr. XXII. Dig. Juliani.

l. 54. de pact.

Cit. in notis ad libr. VII Dig. Jul.

l. 10. de per. & com. rei vend.

Cit. in not. apud Marcellum.

l. 11. de donat. int. vir. & ux.
l. 58. ad leg. Falc.

Citantur sine ullo nomine librorum.

l. 2. de his qui sui vel al. jur.
l. 27. de pact.
l. 19. de negot. gest.
l. 24. de minor.
l. 40. de judic.
l. 30. de usufr.
l. 2. quand. dies usufr. leg. ced.
l. 17. de reb. cred.
l. 1. quand. de pecul.
l. 1. de distr. pign.
l. 12. 43. 56. de jur. dot.
l. 23. de fund. dot.
l. 11. de donat. int. vir. & ux.
l. 7. solut. matrim.
l. 13. 32. de excusat.
l. 5. 10. de lib. & post.
l. 38. de vulg.
l. 13. de SC. Silanian.
l. 114. de legat. 1.
l. 10. de dot. praelegat.
l. 18. de instr. vel instr. leg.
l. 31. 38. de aur. arg. mund. leg.
l. 33. ad leg. Falc.
l. 22. ad SC. Trebellian.
l. 1. de conjung. cum em. lib.
l. 10. de bon. poss. sec. tab.
l. 18. de jur. patron.
l. 50. de fideic. libert.
l. 33. de acq. rer. dom.
l. 6. de reb. auct. jud. poss.
l. 27. de solutio.
l. 1. si is qui testam. lib. esse.
l. 6. si fam. fur. fec. dic.
l. 4. de capt. & de postlim.
l. 19. de castr. pecul.

VI. Sextus Pomponius.

EX libr. XXXIX Lection. ad Quint. Mucium.

Ex lib. 1. l. 66. de hered. instit.
l. 20. de adim. vel transfer. leg.
Ex lib. 2. l. 21. de lib. & post.
l. 14. de jurisd. rep.
l. 69. de hered. instit.
l. 26. de cond. indeb.
l. 85. de lega. 9.
l. 118. de verb. sign.
Ex lib. 3. l. 9. de testam. tutel.
l. 43. de lega. 2.
l. 1. de cond. & dem.
l. 4. de dot. coll.
l. 209. de verb. obl.
l. 37. de stipul. servor.
l. 119. de verb. sign.
Ex lib. 4. l. 31. quib. mod. usufr. vel us. am.

P.R.C.A.J.P.C.N.

l. 49. de pecul.
l. 3. quand. de pecul. act.
l. 44. de lega. 2.
l. 33. de aur. arg. mund. leg.
l. 28. de donatio.
l. 120. de verb. obl.
l. 80. de solutio.
Ex lib. 5. l. 22. de usu & habit.
l. 50. de cond. indeb.
l. 63. de jur. dot.
l. 51. de donat. int. vir. & ux.
l. 10. de aur. arg. mund. leg.
l. 22. quand. dies leg. seu fid. ced.
l. 111. de verb. obl.
l. 38. de stipul. ser.
l. 110. de verb. sign.
Ex lib. 6. l. 22. quib. mod. usufr. vel us. am.
l. 51. de cond. indeb.
l. 83. de solutio.
l. 121. de verb. sign.
Lib. 7. l. 68. de hered. instit.
Ex lib. 8. l. 66. de jur. dot.
l. 77. de acq. hered.
l. 45. de lega. 2.
l. 7. de annu. lega.
l. 20. de usu & usufr. leg.
l. 122. de verb. sign.
l. 203. de diver. reg. jur.
Ex lib. 9. l. 36. de aur. arg. mund. leg.
l. 57. de cond. & dem.
Ex lib. 10. l. 3. de off. procons.
l. 11. de su. & legit. hered.
Ex lib. 11. l. 10. de recept.
Ex lib. 12. l. 28. de libera. cau.
Ex lib. 13. l. 4. de solutio.
Ex lib. 16. l. 13. de servit.
l. 19. de aq. & aq. pluv. ar.
Ex lib. 13. l. 212. de verb. obl.
Ex lib. 14. l. 9. de his qui sui vel alien. jur.
l. 4. de eo qui pro tuto.
Ex lib. 17. l. 39. ad leg. Aquil.
Ex lib. 18. l. 29. de statu lib.
Ex lib. 20. l. 43. de adoptio.
l. 56. de obl. & act.
Ex lib. 21. l. 11. de nego. gest.
l. 29. de rei vind.
l. 13. commod.
l. 22. de re judic.
l. 75. de furt.
Ex lib. 22. l. 45. de usurp.
l. 34. de oper. libert.
l. 30. de stipul. servo.
Ex lib. 23. l. 25. de acq. poss.
l. 3. pro hered.
l. 12. ex quib. caus. in poss. ea.
Ex lib. 24. l. 24. de usurp. & usuc.
l. 3. pro dona.
Ex lib. 25. l. 22. qui & a quib. manu.
Ex lib. 26. l. 35. de usufr.
l. 23. quib. mod. usufr. vel us. am.
l. 7. de servit. praed. urb.
l. 34. de religio. & sum. fun.
l. 26. de acq. poss.
l. 13. de verb. sign.
Ex lib. 27. l. 32. de cond. indeb.
Ex lib. 28. l. 204. de diver. reg. jur.
Ex lib. 30. l. 12. de suis & legit.
l. 19. de duob. re. al. cit. ex lib. 37.
Ex lib. 31. l. 15. de servit. praed. rust.
l. 12. 19. 66. de contr. empt.
l. 17. de peric. & com. rei vend.
l. 14. 18. 40. de act. empt.
l. 52. loca.
Ex lib. 32. l. 20. de servit. praed. urb.
l. 14. de servit. praed. rust.
l. 21. de aq. & aq. plu. ar.
Ex lib. 33. l. 13. de preca.
l. 40. de stip. servo.
Ex lib. 35. l. 78. de acq. hered.
Ex lib. 36. l. 37. de obl. & act.
Ex lib. 37. l. 19. de duob. re.
l. 5. 5. de capt. & de postlim.
l. 17. de legatio.
Ex lib. 38. l. 16. de cond. furt.
l. 76. de furt.
Ex lib. 39. l. 67. de contr. empt.
l. 11. de praescr. verb.
l. 205. de diver. reg. jur.

Ex XXXV. Libr. ad Sabinum.

Ex lib. 1. l. 10. de testib.
l. 8. 10. de lib. & post.
l. 21. 23. de hered. instit.
l. 13. de vulg. & pup. sub.
l. 1. de manu. vind.
l. 3. de manu. test.
l. 3. de novatio.
l. 2. de accusa.
Ex lib. 2. l. 80. de judic.
l. 14. de vulg. & pup. sub.
l. 8. de lega. 1.
l. 44. de lega. 3.
l. 1. de bonor. poss. secundum tab.
l. 4. de manu. testam.
l. 3. de verb. obl.

l. 162. de verb. sign.
Ex lib. 2. l. 15. de publ. in rem act.
l. 28. quemad. usufr. vel us. am.
l. 3. de jur. & fac. ign.
l. 4. de rit. nupt.
l. 2. de tutel.
l. 27. de hered. instit.
l. 14. de vulg. pup. sub.
l. 11. 23. 27. 29. 34. de ac. hered.
l. 3. si quis omiss. cau.
l. 9. 92. de lega. 2.
l. 4. 6. de cond. & dem.
l. 9. de bon. poss.
l. 5. de manu. testa.
l. 19. de acq. rer. dom.
l. 10. de verb. obl.
l. 24. de capt. & de postlim.
l. 7. de diver. reg. jur.
Ex lib. 4. l. 3. de rit. nupt.
l. 17. de vulg. & pup. sub.
l. 13. de lega. 1.
l. 16. de bonor. poss. contr. tab.
l. 4. de oper. libert.
l. 2. de bon. libert.
l. 5. si tab. testam. nul. ext.
l. 5. und. cogn.
l. 4. de suis & legit. hered.
l. 1. de inoff. & releg.
l. 8. de diver. reg. jur.
Ex lib. 5. l. 14. de adoptio.
l. 10. 19. 28. 69. 73. de usufr.
l. 6. 14. quib. mod. usufr. vel us. amit.
l. 2. de usufr. pet.
l. 7. 16. de usu & habit.
l. 15. de relig. & sumpt. fun.
l. 6. 8. commod.
l. 2. de pecul.
l. 9. de rit. nupt.
l. 3. de tutel. & rat. distr.
l. 29. de hered. instit.
l. 7. de cond. instit.
l. 37. de acq. hered.
l. 16. 20. 22. 24. 26. de lega. 1.
l. 1. de annu. lega.
l. 14. de aur. arg. mund. leg.
l. 2. de adim. vel. transfer. leg.
l. 8. de cond. & dem.
l. 69. ad leg. Falc.
l. 8. de manu. testa.
l. 12. 14. de verb. obl.
l. 165. de verb. sign.
l. 12. 24. de diver. reg. jur.
cit. l. 12. de usufr.
l. 14. de usu & habit.
l. 10. de aur. arg. mund. leg.
Ex lib. 6. l. 42. fam. ercisc.
l. 2. de pignor. act.
l. 30. 38. 45. 48. de lega. 1.
l. 72. de lega. 3.
l. 2. de annu. lega.
l. 6. 8. de opt. lega.
l. 2. 24. de trit. vin. ol. leg.
l. 15. de instr. vel instr. leg.
l. 1. de supellec. leg.
l. 1. 21. de aur. arg. mund. leg.
l. 1. 8. de libera. leg.
l. 13. quand. dies leg. ced.
l. 5. de oper. liber.
l. 16. de verb. obl.
l. 9. de furt.
l. 80. 166. de verb. sign.
l. 18. de diver. reg. jur.
cit. l. 32. de lega. 3.
l. 4. de pen. leg.
Ex lib. 7. l. 4. 22. de pecul.
l. 54. de lega. 3.
l. 7. 10. de pecul. leg.
l. 12. de manu. testam.
l. 44. de fideicom. libert.
l. 20. de diver. reg. jur.
Ex lib. 8. l. 8. com. praed.
l. 50. de lega. 1.
l. 14. de cond. & dem.
l. 8. de oper. liber.
l. 5. 8. de statulib.
l. 11. de solutio.
cit. l. 4. comm. praed.
l. 6. de statulib.
l. 22. de furt.
Ex lib. 9. l. 62. de pact.
l. 4. de mor. infer.
l. 7. de cond. indeb.
l. 25. de pecul.
l. 6. pro soc.
l. 4. 8. 13. 36. 38. 20. de cont. empt.
l. 3. 12. 15. de in diem addic.
l. 1. de hered. vel act. vend.
l. 6. de peric. & com. rei vend.
l. 3. 6. de act. empt.
l. 5. loca.
l. 16. de evict.
l. 35. de lega. 1.
l. 23. de verb. oblig.
l. 27. de stip. ser.
l. 4. de acceptil.
cit. l. 4. de in diem addic.

Ex lib. 10.

P.R.C.A.J.P.C.N.

Ex lib. 20. l. 18. de servit. præd. urb.
l. 9. com. præd.
l. 7. de act. empt.
l. 20. de evict.
l. 18. de verb. obl.
cit. l. 14. de furt.
Ex lib. 21. l. 13. commod.
l. 27. 29. de evict.
l. 210 de acq. rer. dom.
l. 25. de diver. reg. jur.
Ex lib. 22. l. 59. pro soc.
Ex lib. 23. l. 9. quod cujuscunq. univers. no.
l. 45. fam. ercisc.
l. 20. com. divid.
l. 1 de quib. reb. ad eund. jud. eat.
l. 25. 28. 37. 30 54. 60. 62. pro soc.
l. 4 de jur. & fac. ign.
Ex lib. 24. l. 33. de nox. actio.
l. 24. ad exhib.
l. 6. 15. 18. de jur. dot.
l. 29. 31. de don. int. vir. & ux.
l. 9 sol. matr.
l. 56. de lege. 2.
l. 11. de statulib.
Ex lib. 25. l. 26. 28. 30. de relig. & sump.
l. 16. de cond. indeb.
l. 2. de rescind. vend.
l. 24. de jur. dot.
l. 7. de pac. dot.
l. 1. 4. 10. sol. matr.
l. 6. de usu & usufr. leg.
l. 20. 22. de oper. libert.
l. 7. de obl. & act.
l. 19. 22. de verb. obl.
l. 16. de solutio.
l. 9. rem. pupil. sal. for.
cit. l. 14. sol. matr.
Ex lib. 26. l. 51. de rei vind.
l. 0. de cond. furt.
l. 4. loca.
l. 5. de sponsal.
l. 32. de jur. dot.
l. 9. de pact. dot.
l. 21. 26. 18. sol. matr.
l. 4 8. 10. de act. rer. amo.
l. 20. de except. rei jud.
l. 8. de oblig. & act.
l. 171. de verb. sign.
l. 27. de diver. reg. jur.
cit. l. 3. de tutel.
l. 10. de testam. tutel.
Ex lib. 27 l. 40. pro soc.
l. 26. de contr. emp.
l. 5 de tutel.
l. 13. de testam. tutel.
l. 17. de adm. & per. tutor.
l. 4 6. de auct. tuto.
l. 2. de fidejussor. & nominat. tuto.
l. 4. de donatio al. est Pauli.
l. 29. de usurp. & usuca.
cit. l. 14. de præscr. ver.
l. 17. de furt.
Ex lib. 28. l. 18. de nox. act.
l. 15. ad exhib.
l. 15. de inter. in jur. fac.
l. 3. de pigner. act
l. 46 de ædil. edic.
Ex lib. 19. l. 43 ad leg. Aquil.
l. 3. de pigner. act
l. 30. de evict.
l. 17. de solutio.
l. 33. 37 44. de furt.
cit l. 7. de furt.
l. 3 arb. furt. cæs.
Ex lib. 20. l. 9. de act. emp.
l. 26 de aq. & aq. plu. arc.
l. 25. de verb. obl.
l. 6. arb. furt. cæs.
Ex lib. 21. l. 47. fam. ercisc.
l. 24. de cond. indeb.
l. 26. de præscr. verb.
l. 39. 41. de dam. infec.
l. 19. de solutio.
Ex lib. 22. l. 5. de reb. cred.
l. 25. de cond. cau. da.
l. 7. de cond. ob. tur. cau.
l. 19. 22. de cond. indeb.
l. 6. de eo quod cer. loc.
l. 20. depos.
l. 31. de contr. emp.
l. 26. de præscr. verb.
l. 21. ad SC. Trebellio.
l. 29. de usurp. & usuc.
l. 3. pro suo.
l. 27. de verb. obl.
l. 2. de fidejusso.
l. 20. de solutio.
l. 175. de verb. sign.
l. 33. de diver. reg. jur.
cit. l. 25 de aur. arg. mund. leg.
Ex lib. 23. l. 25. de pecul.
l. 26. 36. 48. de ædil. edic.
l. 17. de preca.
Ex lib. 24. l. 2. de resc. vend.

l. 51. de verb. obl.
l. 4. de duob. re.
l. 7. de novatio.
l. 23. de solutio.
Ex lib. 25. l. 3. de legib.
l. 3. de compensa.
l. 33. de verb. obl.
Ex lib. 26. l. 10 de pact. dot.
l. 20. ut lega. seu fideic. ser. caus. cau.
l. 3. de verb. obl.
l. 6. de stipul. ser.
l. 9. de fidejussoribus.
l. 10. 12 de acceptil.
l. 22. judic. sol.
l. 18. rat. rem. hab.
Ex lib. 27. l. 3. de reb. cred.
l. 9. de hered. vel act. vend.
l. 34. de evict.
l. 25. 40. 61. de verb. obl.
l. 15. de acceptil.
l. 36. de diver. reg. jur.
Ex lib. 29. l. 60 70. de rei vindic.
l. 1. quod. ex fact. tuto.
l. 14. de vi & vi arm.
l. 21. quod vi aut clam.
l. 5. 15 de precar.
l. 22. de obl. & act
l. 38. de diver. reg. jur.
Ex lib. 30. l. 57. de lega. 3.
l. 27. de acq. rer. dom.
l. 30 de usurp. & usuc.
l. 1. de loc. & itin. publ.
l. 182. de verb. sign
Ex lib. 31. l. 33 de rei vind.
l. 21. de except. rei jud.
l. 25 de solutio.
Ex lib. 32. l. 10 quem servit. amit.
l. 31. 33. de acq. poss.
l. 32. de usurp. & usuc.
l. 6. pro emp.
l. 2. pro hered.
l. 4. pro don.
l. 5. pro derel.
l. 6. pro lega.
l. 4. pro suo.
l. 2. de aq. cottid. & æstiv.
l. 14. de preca.
l. 39 de diver. reg. jur.
Ex lib. 33 l. 30. de usufr.
l. 15. de servit.
l. 21. 23. 25. 27. de servit præd urb.
l. 20. 22 24. de ser. præd. rust.
l. 11. com. præd.
l. 14. si servit. vind.
l. 22. com divid.
l. 33. de contr. emp.
l. 21. de testib.
l. 9. de donatio.
l. 28. de acq. rer. dom.
Ex lib. 34 l. 13. de servit præd. rust.
l. 20. de aq. & aq. plu. ar.
l. 30. de acq. rer. dom.
l. 2. de fluminib
l. 3. de aq. cottid. & æst.
l. 2 de arb. cædend.
l. 40. de diver. reg. jur.
Ex lib. 35 l. 6. 8. de pigner. act.
l. 2. de leg. commiss.
l. 4. qui potior. in pig.
l. 26. de solutio.
l. 181. de verb. sign.

Ex lib. 36. ad Sabinum.

l. 29. de capt. & de postlim.

Ex libr. XX. Epist.

cit. l. 124. de diver. reg. jur.
Ex lib. 5. l. 103. de cond. & dem.
Ex lib. 6. l. 8. de trit. vin. ol. leg
l. 14. de pollicit.
Ex lib. 7. l. 20. de fideic. libert.
cit. l. 29. de instr. vel instr. leg.
Ex lib. 8. l. 63. de nox. act.
l. 40. de adm. & peric. tuto.
cit. l. 28. de cond. furt.
l. 5. de trib. act.
l. 21. de pecul.
Ex lib. 9. l. 50. de minor.
l. 46 de lega. 1.
l. 110. de cond. & demon.
l. 62. de solutio.
Ex lib. 10. l. 55 de act. empt.
l. 245. de verb. sign.
Ex lib. 11. l. 111. de cond. & dem.
l. 61. de manum. testam.
l. 3. quib. ad liber. procl. non lic.
l. 35. de jur. fisc.
Ex lib. 12. l. 112. de cond. & dem.
l. 12. de assig. liber.
cit. l. 32. de usur.
Ex lib. 16. l. 246. de verb. sign.
Ex lib. 17. l. 18. de recept.
l. 64. de ædil. edic.
Ex lib. 18. l. 42. de jurejur.
Ex lib. 20. l. 67. sol. matr.
l. 61. de adm. & peric. tuto.
Cit. lib. Epist. l. 7. qui satisd. cog
l. 19. de aur. arg. mund. leg.

P.R.C.A.J.P.C.N.

Ex libr. XV. Lection. Variar.

Ex lib. 1. l. 47. ad SC. Trebellia.
l. 6. de capt. & de postlim.
Ex lib. 2 l. 11. de divis. rer.
cit. l. 9. de distr. pign.
Ex lib. 4. l. 18. de dona. int. vir. & ux.
l. 23. qui & a quib.
cit. l. 7. de donat. int. vir. & ux.
cit. l. 41. de acq. poss.
Ex lib. 6. l. 14 de pollicita.
Ex lib. 7. l. 19. de SC. Maced.
l. 46. de manu. testam.
l. 30. de statulib.
l. 30 de re judic.
l. 43. de fidejusso.
Ex lib. 9. l. 30. de minor.
l. 206 de diver. reg. jur.
Ex lib. 10. l. 58. de cond. & dem.
l. 22. de aq. & aq. plu. arc.
Ex lib. 11. l. 40. de recept.
l. 2. quib. mod. usus vel ususfruct. am.
l. 19. quemadm. servit. amit.
l. 3. quib. ad liber. procl. lic.
Ex lib. 12. l. 4 de senator.
l. 34. de pecul.
l. 61. de hered. instit.
Ex lib. 13. l. 7. in quib. cau. pign. vel hyp. tac.
l. 77. de furt.
cit l. 5 in quib. cau. pig. vel hyp. tac.
Ex lib. 14 l. 23 de solutio.

Ex lib. 17. epistol. & variarum lectionum.

l. 18. de recept.
Cit. *l. 25. lect.* l. 2. de rei vind.
cit. *lib. 34 lection.* lib 21. de rei vind.
cit. *lib. 41. lection.* l. 8. si servit. vind.
cit. *libris lectionum* in l. 7. de pact.

Ex libris VII. ad Plautium.

Ex lib. 1. l. 22. de evictio.
l. 23. de manumissio.
l. 21. de novatio.
l. 65. de solutio.
Ex lib. 2. l. 62. de procur.
l. 59. de evictio.
l. 1. de excep. rei vend.
Ex lib. 3. l. 21. 47. mand.
l. 2. de naut. fœn.
l. 90. de verb. obl.
l. 23. de novatio.
l. 10 rat. rem hab.
Ex lib. 4. l. 40 de rit. nupt.
l. 24. de re judic.
Ex lib. 5. l. 47. 65. de usufr.
l. 40. de manu. testam.
l. 9. de re judic.
l. 20. de preca.
l. 18. de duob. re.
l. 24. de novatio.
Ex lib. 6 l. 10. de divis. rer.
l. 8. 12. de reb. cred.
l. 30. de aq. rer. dom.
l. 22. de vi & vi arm.
l. 66. de solutio
l. 5. de sepul. viol.
Ex lib. 7. l. 49. de usufr.
l. 22. 23. de lega. 2.
l. 4. de liberat. lega
l. 41. de manu testam.
l. 8. de fideicom. liber.
l. 21. de statulib.
l. 50. de obl. & act.

Ex V. libr. fideicommiss.

Ex lib. 1. l. 16. 18. de lege. 3.
l. 21. de instr. vel instr. leg.
Ex lib. 2. l. 31. ad leg. Falcid.
l. 70. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 3. l. 34. de fideicom. liber.
Ex lib. 4. l. 72. ad SC. Trebellia.

Ex libr. V. SCtorum

Ex lib. 1. l. 32. ad SC. Velleja.
l. 99. de acq. hered.
Ex lib. 2. l. 10. ad SC. Tertyllia.
Ex libr. 3. l. 63 de libera. cau.
Ex lib. 4. l. 2. 4 13 de assign. libert.
Ex lib. 5 l. 20. de SC. Maced.
l. 3. si ingen. esse dic.

Ex Libro Regularum.

l. 27. de servit.
l. 42. de jurejur.
l. 16. qui testam. fac. poss.
l. 35. de cond. & dem.
l. 24. de obl. & act.
l. 10. de castr. pecul.
cit. l. 63. de acq. vel om. hered.

Ex Libr. II. Enchirid.

Ex lib. 1. l. 8. de grad. & affin.
Ex lib. 2. l. 13. de tutel.
l. 107. de solutio.

Ex Libr. sing. Enchir.

l. 2. de just. & jur.
l. 2. de orig. jur.
l. 239. de verb. sign.
Cit. *libris ad edictum. lib. 6. in l. 7.* de pact.

Libr. 7. *in l.* 13. de pignor.
Lib. 25. *in l.* 32 de pignor.
Lib 33. *in l.* 12. de recept.
Lib. 39 *in l.* 12. de rei vind.
Lib. 63. *in l.* 1. loca.
Lib 68. *in l.* 3. de adm. & peric. tut.
Lib. 69. *in l.* 1. de tutel.
Lib. 79. *in l.* 2. de collatio.
l. 1. de Carbo. edic.
Cit. lib. V Digestorum in l. 44. solut. matr.

Libr. VIII. de stipulat.

l. 5. de usufr. ear. rer.

Cit. his locis notato numero lib.

Lib. 5. *in l* 11. de usufr.
l. 1. de usufr. pet.
l. 4. 8. de usu & habit.
l. 73. de lega. 3.
Lib. 8 *in l.* 5. de constit. pecu.
Lib. 9. *in* l. 8. de peric. & com. rei vend.
Lib. 10. *in l.* 9. de jurisdict.
l. 49. de contr. emp
Lib. 11. *in l.* 9. de pecul.
Lib. 24. *in l.* 1. 39. de procurato.
Lib. 26. *in l.* 6. 25. de neg. gest.
Lib. 27. *in l.* 9. de dol.
Lib. 28. *in l.* 7. 9. 12. quod met. cau
l. 1. de dol.
l. 7. 11. 13. 16. de minor.
Lib. 30. *in l.* 1. 7. quod fal. tuto. auct.
Lib. 31. *in l* 17 ex quib. cau. ma.
l. 9. quod fal. tuto. auct.
Lib. 33. *in l* 7. 9. 11. 17. 21 de recept.
Lib. 34. in l. 1. 3. naut. caup.
l. 27. de constit. pec.
Lib. 36 *in l* 8. de rei vindic.
Lib. 37 *in l.* 1. de rei vind.
l. 36. de re jud.
Lib. 40 *in l.* 11. de publ. in rem act.
l. 5. si usufr. pet.
l. 5. de servit. præd. urb.
Lib. 41. *in l.* 4 si servit. vind.
Lib. 60 *in l.* 5 9. de tribut. act.
l. 3. de in rem. ver. al. lib. 61.
Lib. 61. *in l.* 1. quod de pecul.
l. 2. de in rem. vers.
l. 3. eod. al. lib. 60.
Lib 83. *in l.* 1. si quid in fraud. patr.

Citatur non notato nomine librorum.

l. 3. de off. prætor.
l. 7. de jurisd.
l. 3. quod quisq. jur. in alt.
l. 4. 10. de in jus voc.
l. 2 4. ne quis eum qui in jus.
l. 2 7 qui satisd. cog.
l. 2. si ex nox. cau. ag.
l. 10. si quis cautio.
l. 9. de edend.
l. 7 17 de pact.
l. 1. 3. de postulan.
l. 2. 4. 22. de his qui not. inf.
l. 37. 39. 40. de procurato.
l. 3. quod cujuscunque univer. no.
l. 6. 9. de nego. gest.
l. 1. de calumnia.
l. 9. 14. 21 quod met. cau.
l. 7. 21. de dol.
l. 3. 11. 14. de minor.
l. 26. 28. ex quib. cau. majo.
l. 11. 13. 21. 25. de recept.
l. 1. 6. naut. caupo. stab.
l. 5. de judic.
l. 16. 36. de heredit. petit.
l. 3. 7 33. de rei vind.
l. 7. de publ. in rem. act.
l. 3. 8. de usufr. ac veic.
l. 29. quib. mod. usus vel ususfr. am.
l. 9. usufr. quem. cau.
l. 2. 4 si servit. vind.
l. 41. ad leg. Aquil.
l. 7. 31. de nox. actio.
l. 4. fin. regund.
l. 6. 8 16. 18 22. 29. 35. fam. ercisc.
l. 19. 29. com. dividund.
l. 3. 7. 9. ad exhibend.
l. 1 de aleator.
l. 3. 5. 7. si mens. fal. mod.
l. 3. 14. de religio.
l. 9. 28 de jurejur.
l. 9 de cond. ob tur. cau.
l. 23. 25. de cond. indeb.
l. 3 11. 14. 18 19. de constit. pecu.
l. 17. commod.
l. 36. de pigner. act.
l. 1. de exercit. act.
l. 17. de instit. act.
l. 5 de tribut. act.
l. 7. 19. 36. de pecul
l. 1. 3. 5 8. 10. de in rem ver.
l. 4. quod juss.
l. 22. ad SC. Velleja.
l. 4 de compensa.

S l. 1. 9. 11.

P.R.C.A.J.P.C.N.

l. 1. 5. 11. depof.
l. 29. 40. mand.
l. 14. 23. 47. 57. 63. pro foc.
l. 25. 45. de contr. empt.
l. 4. 6. de in diem addict.
l. 5. 31. de act. emp.
l. 9. loca.
l. 17. de præfcr. ver.
l. 12. de pignor.
l. 6. in quib. cau. pig. vel hyp. tac. cont.
l. 4. 6. 21. 23. 31 33. 38. de ædil. edic.
l. 3. 44 de rit. nup.
l. 20 de jur. dot.
l. 6. de pact. dota.
l. 5. 28. de don. int. vir. & ux.
l. 7. fol. matr.
l. 5. de imp. in res dot. fac.
l. 6. de tutel
l. in 16. de teftam. tutel.
l. 17. de tutor. & cur. dar.
l. 15. de auctor. tuto.
l. 9. de lib. & poft.
l. 1. de his quæ in tefta. del.
l. 19. 41. de hered. inftit.
l. 3. de teftam. mil
l. 22. 26. 37. de acq. hered.
l. 4. 31. de lega. 1.
l. 13. de optio. lega.
l. 34. de au. arg. mund. leg.
l. 3. fi cui plus quam per leg. Falc.
l. 3. ad SC. Trebellia.
l. 11. 21. quand. dies leg. ced.
l. 1. de bon. poff. contr. tab.
l. 2. de collatio.
l. 1. de honor. poff. fec. tab.
l. 37 de oper. libert.
l. 3 de affig. libert.
l. 2. quis ord. in poff. fer.
l. 4. 28. 40. de dam. inf.
l. 1. de publ. & vectig.
l. 18. de donatio.
l. 3. 4. de ftatulib.
l. 44. 48. 49. de acq. rer. dom.
l. 2. 10. 13. de acq. poff.
l. 4. de ufurp. & ufuc.
l. 2 pro emp.
l. 7. quib. ex cau. in poff. ea.
l. 1. 4. 5. 6. de vi & vi arm.
l. 3. 4. uti poffid.
l. 2. de rivis.
l. 1. de cloac.
l. 1. 20. quod vi aut clam.
l. 4. de dol. mal. excep.
l. 37. de oblig. & act.
l. 2. 91. de verb. obl.
l. 27. 55. de fidejuffor.
l. 7. 8. de folutio.
l. 13. rat. rem. hab.
l. 2. de priva. delic.
l. 12. 15. 22 36. 41. 46. de furt.
l. 3. arb. furt. caf.
l. 9. 13. 18. de injur.
l. 15. 23. ad l. Jul. de adult.
l. 27. de verb. fignific.

VII. *Volufius Mæcianus.*

Ex *Lib.* XVI. *fideicommifforum.*

Ex *lib.* 1. l. 9. de lega. 3.
l. 28. ad leg. Falc.
l. 16. de caftr. pecul.
l. 33. de diver. reg. jur.
Ex *lib.* 2. l. 13. 15. 95. de lega. 3.
l. 91. de cond. & dem.
l. 55. de manu. teftam.
l. 31. de obl. & act.
l. 103. de folutio.
Ex *lib.* 3. l. 6. de reb. dub.
l. 86. de cond. & dem.
l. 58. de manu. teftam.
cit. l. 72. de ufufr.
Ex *lib.* 4. l. 62. de cond. indeb.
l. 14. de teftam. mil.
l. 18. fi quis omiff. cau.
l. 7. 64. ad SC. Trebellia.
Ex *lib.* 5. l. 65. ad SC. Trebellia.
Ex *lib.* 6. l. 5. ad SC. Trebellia.
cit. l. 16. ad SC. Trebellia.
Ex *lib.* 7. l. 86. de hered. inftit.
l. 41. de fideicom. liber.
cit. l. 16. ad SC. Trebellia.
Ex *lib.* 8. l. 43. de relig. & fump. fune.
l. 30. ad leg. Falc.
l. 69. ad SC. Trebellia.
l. 104. de folutio.
Ex *lib.* 9. l. 31. ad leg. Falc.
Ex *lib.* 10. l. 8. fi cui plus quam per leg. Fal.
l. 71. ad SC. Trebellia.
Ex *lib.* 12. l. 9. fi cui plus quam per leg. Falc.
l. 12. ut in poff. lega.
l. 90. de diver. reg. jur.
Ex *lib.* 13. l. 23. ad SC. Silania.
l. 73. ad SC. Trebellia.
Ex *lib.* 15. l. 32. 35. de fideic. libert.
Ex *lib.* 16. l. 36. 54. de fideicom. liber.

Ex XIV. *Libris Publicorum.*

Ex *lib.* 5. l. 8. ad l. Jul. de vi pub.
Ex *lib.* 10. l. 21. de pub. judic.
Ex *lib.* 11. l. 14. de SC. Silania.
Ex *lege Rhodia.* l. 9. de leg. Rhod.
cit. l. 86. de acq. hered.
citatur non notato nomine librorum
l. 3. quib. mod. ufus vel ufusfr. am.
l. 6. de fervit. præd. ruftic.
l. 44. de vulg.
l. 11. de lega. lib. 3.
l. 20. ad leg. Falc.
l. 1. 16. ad SC. Trebellia.
l. 17. de jur. patro.
l. 6. de l. Pomp. de parricid.

VIII. *Junius Mauricianus.*

Ex *Libris VI. ad Leges.*

Ex *lib.* 2. l. 57. de legat. 1.
l. 23. de ufu & ufufr. leg.
Ex *lib.* 3. l. 15. de jur. fifc.

Ex *Libr. II. de pœnis.*

l. 3. de edend.
cit. l. 7. de pact.
l. 25. de ufufr.
cit. l. 36. de hered. petit.
l. 35. de rei vind.
l. 3. de lib. & poft.
l. 1. pro fuo.

IX. *Terentius Clemens.*

Ex *Libr.* XX. *ad Leges.*

Ex *lib.* 2. l. 5. de jur. & fac. ign.
l. 146. de verb. fign.
Ex *lib.* 3. l. 16. de probatio.
l. 21. de rit. nupt.
l. 61. de jur. dot.
l. 51. de legat. 2.
l. 147. de verb. fign.
Ex *lib.* 4. l. 72. de hered. inftit.
l. 6. de vulg. & pup. fub.
l. 53. de lega. 1.
l. 62. de cond. & dem.
l. 67. ad leg. Falc.
Ex *lib.* 5. l. 25. de don. int. vir. & ux.
l. 64. de cond. & dem.
l. 31. qui & a quib. man.
l. 151. de verb. fign.
Ex *lib.* 8. l. 48. de rit. nup.
l. 14. de oper. liber.
l. 32. qui & a quib. man.
Ex *lib.* 9. l. 10. de jur. patro.
l. 38. de bon. libert.
l. 24. qui & a quib.
Ex *lib.* 10. l. 39. de bon. libert.
Ex *lib.* 11. l. 153. de verb. fign.
Ex *lib.* 12. l. 21. de liber. lega.
l. 40. de bon. libert.
l. 10. de affig. libert.
Ex *lib.* 13. l. 54. de lega. 2.
Ex *lib.* 15. l. 59. de lega. 1.
l. 16. de optio. lega.
Ex *lib.* 16. l. 82. de acq. hered.
Ex *lib.* 17. l. 21. de lib. & poft.
l. 19. de optio. lega.
Ex *lib.* 18. l. 5. de oper. fervo.
l. 1. de ademp. liber.
cit. l. 21. de ftatulib.

X. *Africanus.*

Ex *Libr.* IX *Quæft.*

Ex *lib.* 1. l. 46. de acq. hered.
l. 10. fi quid in fraud. patr.
l. 22. de mor. cau. don.
l. 20. de manu. tefta.
Ex *lib.* 2. l. 23. de reb. cred.
l. 46. de hered. inftit.
l. 33. de vulg. & pup. fub.
l. 15. de jur. codic.
l. 107. de lega. 1.
l. 2. 5. de aur. arg. mund. leg.
l. 31. 42. de cond. & dem.
l. 26. de bon. liber.
l. 23. de mor. cau. don.
Ex *lib.* 3. l. 77. de judic.
l. 8. de eo quod cert. loc.
l. 18. de in diem addic.
l. 8. qui a quib. ma.
l. 22. de obl. & act.
l. 10. rem pup. fal. for.
l. 6. ad l. Cornel. de fal.
l. 3. de legatio.
l. 207. de verb. figo.
Ex *lib.* 4. l. 36. de hered. petit.
l. 17. 19. ad SC. Velleja.
l. 14. 16. de lib. & poft.
l. 47. de hered. inftit.
l. 34. de vulg. & pop. fub.
l. 21. de teftam. mil.
l. 47. 49. 51. de acq. hered.
l. 14. de bonor. poff. cont. tab.
l. 18. de lega. præft.
l. 4. de collatio.
l. 8. de Carb. edic.
l. 27. de bon. libert.
l. 21. de manu. tefta.

P.R.C.A.J.P.C.N.

l. 4. de liber. exhib.
l. 208. de verb. fign.
Ex *lib.* 5. l. 36. de ufufr.
l. 2. 9. de ufufr. accrefc.
l. 19. de ufu & habit.
l. 35. de vulg. & pup. fub.
l. 108. de lega. 1.
l. 4. de dot. præleg.
l. 5. de optio. lega.
l. 16. de pecul. lega.
l. 83. ad leg. Falc.
l. 13. de bonor. poff.
l. 19. de lega. præft.
l. 7. de confeff.
l. 24. rat. rem hab.
Ex *lib.* 6. l. 78. de procura.
l. 32. de fervit. præd. ruft.
l. 28. de noxa. act.
l. 34. de ædil. edic.
l. 24. 46. de evict.
l. 109. de lega. 1.
l. 64. de lega. 3.
l. 28. ad SC. Trebellia.
l. 63. de verb. obl.
l. 15. judic. fol.
l. 25. rat. rem hab.
Ex *lib.* 7. l. 18. de jurifd.
l. 46. de nego. geft.
l. 4. de minor.
l. 29. 43. ex quib. cau. majo.
l. 37. de ufufr.
l. 9. com. dividund.
l. 16. depof.
l. 20. de hered. vel act. vend.
l. 13. de pact. dotal.
l. 33. fol. matr.
l. 40. de acq. rer. dom.
l. 40. de acq. poff.
l. 11. pro emp.
l. 23. de obl. & act.
l. 64. de verb. obl.
l. 21. de fidejuffo.
l. 38. de folutio.
l. 60. de furt.
Ex *lib.* 8. l. 48. de negot. geft.
l. 41. de reb. cred.
l. 4. de cond. fin. cau.
l. 21. commod.
l. 31. de pigner. act.
l. 7. de exercit. act.
l. 38. de pecul.
l. 17. de in rem ver.
l. 20. ad SC. Velleja.
l. 34. 37. mand.
l. 30. 44. de act. emp.
l. 33. 35. loca.
l. 24. de præfc. verb.
l. 9. qui potio. in pig.
l. 51. de ædil. edic.
l. 47. de evictio.
l. 27. de ufur.
l. 30. de fund. dot.
l. 9. 51. de jur. dot.
l. 34. fol. matr.
l. 23. de act. rer. am.
l. 23. de teftam. tutel.
l. 110. de lega. 1.
l. 39. de folutio.
l. 61. de furt.
Ex *lib.* 9. l. 33. de ferv. præd. ruft.
l. 38. de cond. indeb.
l. 32. de cond. & demon.
l. 25. de oper. no. nunc.
l. 44. de damn. inf.
l. 24. de mor. cau. don.
l. 22. de manu. teftam.
l. 49. de fideicom. libert.
l. 25. de ftatulib.
l. 16. 18. de exceptio.
l. 26. de excep. rei jud.
l. 6. de diver. temp. præfcr.

Ex *libro. Quæftionum*

l. 1. de his quæ pœnæ cau. rel.
Cit. Lib. XX. *Epift. in* l. 39. de lega. 1.
Cit. bis locis. l. 45. de act. emp.
l. 2. ad SC. Tertyllia.

XI *Marcellus.*

Ex *Lib.* XXXI. *Digeft.*

Ex *lib.* 1. l. 30. de judic.
l. 12. de cur. fur.
l. 25. de appella.
l. 32. ad municip.
l. 85. de verb. fign.
Ex *lib.* 2. l. 10. de re judic.
cit. l. 7. de pact.
l. 5. de negot. geft.
l. 3. 11. de minor.
l. 4. quod cum eo.
Ex *lib.* 3. l. 2. de fenator.
l. 7. de in integ. reftit.
l. 3. 5. 10. de inoff. teft.
l. 20. de probatio.
l. 37. de re judic.
l. 9. de exceptio.
l. 94. de verb. obl.
l. 183. de diver. reg. jur.
cit. l. 7. qui fatifd. cog.
l. 11. de judic.
Ex *lib.* 4. l. 20. de fervit. prædio. urb.
l. 11. quemad. fer. amittan.
l. 12. de re judic.
cit. l. 13. 25. de hered. petit.
l. 3. de rei vindic.
l. 1. quand. dies ufusfr. leg. ced.
Ex *lib.* 5. l. 35. de religio. & fumpfun.
l. 16. commod.
l. 22. depof.
l. 27. de pignor.
l. 95. de verb. obl.
cit. l. 25. de heredit. petit.
l. 41. ad l. Aquil.
l. 13. de cond. cau. dat.
l. 10. de in rem ver.
l. 4. de in diem addic.
l. 3. quib. mod. pig. vel hyp. fol.
Ex *lib.* 6. l. 11. fi fervit. vind.
l. 44. mand.
l. 60. de contr. emp.
l. 47. loca.
l. 2. de diver. temp. præfc.
cit. l. 10. de in jus voc.
l. 6. com. prædior.
l. 16. de pigner. act.
l. 1. depof.
l. 25. 26. pro foc.
l. 9. de contr. emp.
l. 2. de hered. vel act. vend.
l. 9. loca.
l. 5. de jur. dot.
Ex *lib.* 7. l. 59. de jur. dot.
l. 49. de don. int. vir. & ux.
l. 37. fol. matr.
l. 20. de act. rer. am.
l. 10. de Carb. edic.
l. 1. fi ingen. effe dic.
cit. l. 63. pro foc.
l. 5. 7. 45. de dona. int. vir. & ux.
l. 1. 3. de agn. & alend. lib.
l. 3. de concubin.
l. 18. de jur. fifc.
Ex *lib.* 8. l. 8. de in lit. jur.
l. 48. loca.
l. 61. de evict.
l. 28. 29. de adm. & per. tuto.
l. 68. 70. de furt.
l. 3. fi fam. fur. fec. dic.
cit. l. 21. de dol.
l. 4. de pact. dota.
l. 11. de act. rer. am.
l. 9. de adm. & per. tutor.
l. 1. de tut. & rat. diftr.
Ex *lib.* 9. l. 75. de acq. hered.
l. 9. de jur. codic.
l. 52. ad leg. Falcid.
l. 25. de lega. præft.
l. 3. de conjung. cum. em. lib.
l. 4. fi a par. quis man.
l. 31. de bon. libert.
l. 5. quis ord. in poffeff. fer.
cit. l. 20. de vulg. & pup. fub.
l. 8. de bon. poff. contr. tab.
l. 6. de bon. libert.
Ex *lib.* 10. l. 8. 29. de teftam. mil.
l. 17. de lega. 2.
l. 32. de bon. libert.
cit. l. 20. qui teftam. fac. poff.
l. 13. de teftam. mil. al. lib. 11.
Ex *lib.* 11. l. 24. de reb. dub.
cit. l. 13. de tefta. mil. al. lib. 10.
Ex *lib.* 12. l. 23. de cond. inftit.
l. 5. 7. fi quis omiff. cau. teft.
l. 16. de SC. Silania.
l. 96. de verb. obl.
l. 87. de verb. fign.
cit. l. 1. de SC. Silania.
l. 114. de lega. 1.
l. 3. de his quæ ut indig.
Ex *lib.* 13. l. 20. de ufu & habit.
l. 31. de teftam. milit.
l. 83. de lega. 1.
l. 23. de lega. 2.
l. 15. de ufu & ufufr. leg.
l. 2. de fervit. leg.
l. 67. de folutio.
Ex *lib.* 14. l. 19. de jur. codic.
l. 47. de cond. & demon.
l. 95. de verb. fign.
Ex *lib.* 15. l. 25. de lega. 2.
l. 48. de cond. & demon.
l. 54. ad leg. Falc.
l. 44. ad SC. Trebellia.
l. 22. de oper. no. nunc.
l. 9. de fideicom. liber.
cit. l. 24. de fideicom. liber.
Ex *lib.* 16. l. 26. de lega. 2.
l. 42. de manu. tefta.
l. 10. de fideicom. liber.
l. 24. de ftatulib.

P.R.C. A.J.P.C.N.

l. 68. de solutio.
cit. l. 35. de fideicom. liber.
Ex lib. 27. l. 91. de usufr.
l. 13. quemad. servit. amit.
l. 29. de acq. poss.
l. 27. de usurp. & usuc.
cit. l. 7. de publ. in rem act.
Ex lib. 28. l. 14. quæ in fraud. cred.
cit. l. 7. de pact.
Ex lib. 29. l. 20. de acq poss.
l. 12. de vi & vi arm.
l. 29. de recept. rei jud.
Ex lib. 20. l. 61. de contr. empt.
l. 55. ad leg. Falc.
l. 98. de verb. obl.
l. 38. de fidejusso.
l. 72. de solutio.
cit. l. 26. de cond. indeb.
l. 5. de solutio.
Ex lib. 21. l. 34. 36. ad l. Aquil.
l. 30. de adm. & per. tut.
l. 5. si cui plus quam per leg. Falc.
l. 27. rat. rem hab.
cit. l. 2. de adm. & per tut.
Ex lib. 22. l. 6. de his quæ ut indig.
l. 2. 55. ad leg. Falc.
l. 20. de donatio.
l. 2. pro dona.
l. 1. de capt. & de postlim.
Ex lib. 23. l. 13. de manumissio.
Ex lib. 24. l. 4. de ser. export.
l. 2. quib. ad lib. procl. non lic.
Ex lib. 25. l. 22. ad leg. Jul. pecul.
Ex lib. 26. l. 18. 20. 38. de adoptio.
l. 41. de rit. nup.
l. 57. ad leg. Falc.
Ex lib. 28. l. 2. de mort. infer.
l. 10. de jur. delib.
l. 50. de lega. 2.
l. 34. de mor. cau. don.
Ex lib. 29. l. 3. de his quæ in testam. del.
l. 28. de lega. 2.
l. 3. de servit. lega.
l. 192. de diver. reg. jur.
Ex lib. 30. l. 73. de solutio. al. ex lib. 31.
l. 26. ad leg. Cornel. de fals.
Ex lib. 31. l. 73. de solutio. al. ex lib. 30.
Ex lib. 39. l. 2. de capt. & de postlim.

Ex Lib. VI. ad leges.

Ex lib. 2. l. 32. 40. de rit. nup.
l. 8. de agn. & alend. lib.
l. 38. de mor. cau. don.
Ex lib. 3. l. 33. 50. de rit. nup.

Ex Lib. Respons.

l. 24. de constit. pec.
l. 34. de pignor. act.
l. 33. mand.
l. 38. sol. matr.
l. 21. de admin. & per. tuto.
l. 53. de hered. instit.
l. 25. de testam. mil.
l. 123. de lega. 1.
l. 69. de lega. 3.
l. 6. de aur. arg. mund. leg.
l. 36. de cond. & demon.
l. 3. de obseq. par. & patr.
l. 28. de mor. cau. don.
l. 56. de fideic. liberta.
l. 24. de fidejusso.
l. 48. de solutio.

Ex Lib. II. public.

l. 22. de his qui not. infa.

Ex lib. I. de offi. Præsid.

l. 43. de minor.

Ex lib. V. de off. Consul.

l. 2. ne de stat. defunc. post. quinq.

Ex Not. ad Dig. Juliani

ad lib. 11. l. 14. de in rem ver.
ad lib. 27. l. 20. de cond. & demon.
ad lib. 29. l. 5. de hered. instit.
ad lib. 32. l. 80. de lega. 1.
ad lib. 40. l. 75. ad leg. Falc.
ad lib. 42. l. 34. ad leg. Falc.
Ex Not. ad Pomp. lib. sing. reg.
l. 63. de acq. hered.
Citatur in notis apud Julianum.
l. 9. quod met. cau.
l. 11. de minor.
l. 42. ex quib. cau. majo.
l. 75. de judic.
l. 13. de heredit. pet.
l. 25. de usufr.
l. 2. si ususfr. petet. lib. 8.
l. 4. si servit. vind.
l. 2. de eo quod cer. loc.
l. 7. 16. de pecul.
l. 8. ad SC. Velleja.
l. 1. depos.

l. 23. de act. emp.
l. 44. de jur. dot.
l. 12. de auct. tuto.
l. 35. 39. de hered. instit.
l. 42. de acq. hered.
l. 53. 82. de lega. 1.
l. 1. de pen. leg.
l. 3. 5. de libera. leg.
l. 5. 25. 27. ad SC. Trebellia.
l. 33. 13. de mor. cau. don.
l. 3. ex quib. cau. in poss. ea.
l. 8. de fidejusso.
l. 22. rat. rem hab.
l. 9. de verb. sign.
l. 66. de diver. reg. jur.
Citatur in notis ad Pomponium in
l. 29. quib. mod. usus vel ususfr. am.
l. 16. qui test. fac. poss.
Citatur non notato nomine librorum.
l. 7. de pact.
l. 27. 39. de procurato.
l. 8. de neg. gest.
l. 23. de minor.
l. 2. de judic.
l. 25. de rei vind.
l. 12. 30. de usufr.
l. 11. 27. ad leg. Aquil.
l. 2. de nox. act.
l. 20. 32. fam. ercisc.
l. 9. ad exhib.
l. 27. de relig. & sump.
l. 9. 14. de reb. cred.
l. 3. 13. 34. de jurejur.
l. 6. de cond. cau. dat.
l. 4. de cond. ob tur. cau.
l. 18. de constit. pecu.
l. 1. de instit. act.
l. 6. quod cum eo.
l. 3. 9. 19. de pecul.
l. 1. quand. de pec.
l. 1. quod jussu.
l. 1. 19. 31. depos.
l. 6. 12. 14. 41. mand.
l. 7. qui potior. in pig.
l. 31. 66. de ædil. edic.
l. 1. de except. rei jud.
l. 21. de usur.
l. 12. de jur. dot.
l. 11. 19. de don. int. vir. & ux.
l. 5. de imp. in res dot. fac.
l. 3. de agn. & alend. lib.
l. 39. de testam. tutel.
l. 1. 5. de legit. tutor.
l. 16. de admi. & per. tut.
l. 9. de lib. & post.
l. 6. de injust. rup.
l. 2. 9. 39. de hered. instit.
l. 4. de cond. instit.
l. 26. 40. 56. de acq. hered.
l. 10. si quis omiss. cau.
l. 14. 39. 43. 49. 53. 82. 92. 113. 114. de lega. 1.
l. 24. de lega. 2.
l. 7. 11. de lega. 3.
l. 9. de pecul. lega.
l. 1. 5. ad leg. Falc.
l. 2. si cui plusquam per leg. Falc.
l. 2. ut leg. seu fideic. ser. caus. cav.
l. 5. ut in poss. lega.
l. 17. de bon. poss. cont. tab.
l. 1. de ventr. in poss. mit.
l. 2. 8. de assig. liber.
l. 2. si tab. testa. nul. ext.
l. 11. 13. de dam. inf.
l. 1. de aq. & aq. plu. arc.
l. 20. de manu. vind.
l. 28. de fideicom. liber.
l. 34. ad acq. poss.
l. 10. 15. de usurp. & usuc.
l. 10. quæ in fraud. cred.
l. 1. de itin. act. priv.
l. 1. de aq. cottid. & æst.
l. 6. de preca.
l. 4. 5. de dol. mal. excep.
l. 4. 8. 28. 38. 25. de verb. obl.
l. 8. 14. de novatio.
l. 20. de acceptil.
l. 7. 12. de injur.
l. 14. ad l. Cornel. de Fals.
l. 5. de bon. damnat.
l. 21. de jur. fisc.
l. 12. de capt. & de postlim.
l. 9. 10. de castren. pecul.
l. 27. ad municip.
l. 160. de verb. sign.

Citatur notato tantum librorum numero.

l. 7. in l. 12. de cond. furt.
lib. 10. in l. 1. de fur. & legit.
lib. 23. in l. 7. de usufr.
lib. 20. in l. 3. de cond. tritic.
l. 4. de leg. commisso.
l. 33. de acq. rer. dom.
lib. 28. in l. 28. de lega. 1.

XII. Florentinus.

Ex Lib. XII. Instit.

Ex lib. 1. l. 3. de just. & jur.
l. 14. de adim. vel transf. legat. al. ex lib. 12.
Ex lib. 3. l. 2. 3. de sponsal.
l. 14. de pact. dot.
Ex lib. 6. l. 3. de divis. rer.
l. 2. 4. 6. 16. de acq. rer. dom.
l. 26. de capt. & de postlim.
Ex lib. 7. l. 42. de relig. & sumpt.
l. 17. depos.
l. 36. loca.
Ex lib. 8. l. 57. de pact.
l. 35. de pigner. act.
l. 43. de contr. empt.
l. 54. de acq. hered.
l. 25. de verb. obl.
l. 7. de duob. reis.
l. 15. de stip. serv.
l. 22. de fidejusso.
l. 16. de novatio.
l. 2. de solutio.
l. 18. de acceptil.
l. 212. de verb. sign.
Ex lib. [illegible] l. 4. de stat. hom.
Ex lib. 10. l. 24. qui testam. fac. poss.
l. 29. de lib. & post.
l. 49. de hered. instit.
l. 37. de vulg. & pup. sub.
l. 17. de cond. instit.
l. 24. de testam. mil.
l. 28. de bon. libert.
l. 209. de verb. sign.

Ex lib. 11. l. 42. de usufr.
l. 39. de pecul.
l. 116. de leg. 1.
l. 2. de supell. leg.
l. 29. de aur. arg. mund. leg.
l. 14. de adim. vel transfer. leg.
l. 34. de cond. & demonstr.
l. 90. ad l. Falcid.

XIII. Aburnius Valens.

Ex Libr. VII. fideicomm.

Ex lib. 2. l. 12. de legat. 3.
l. 22. de adim. vel trib. leg.
l. 87. 89. de cond. & dem.
l. 29. quand. dies leg. ced.
Ex lib. 2. l. 10. 94. de leg. 3.
l. 29. de annu. leg.
l. 4. de adim. rei. ad civit. per.
Ex lib. 3. l. 67. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 4. l. 68. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 5. l. 19. de legat. 3.
l. 28. de adim. vel transfer. leg.
l. 46. de oper. libert.
l. 42. de jur. fisc.
Ex lib. 6. l. 33. de minor.
l. 57. ad leg. Falc.
l. 47. de oper. libert.
Ex lib. 7. l. 15. de annu. legat.

Ex lib. VII. action.

l. 25. ut in possess. legat.

Citatur sine nomine librorum.

l. 2. de orig. jur.
l. 82. de legat. 2.
l. 78. de legat. 3.
l. 25. de fideicom. libert.

COMMODUS A. SOLUS.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.		
934	1	181	Imp. Aurelius Commodus A. II.	L. Antistius Burrus
935	2	182	C. Petronius Mamertinus	Cornelius Rufus
			His Coss. factum est SCtum cujus fit mentio l. 28. § 4. ff. de fideicommiss. libert. Juncianum dicitur in l. 51. §. 8. ff. eod. ab Hottomanno Æmilianum.	
936	3	183	Imp. L. Aurelius Commodus Aug. IV.	Victorinus II.
937	4	184	L. Eggius Marullus	Cn. Papirius Ælianus
938	5	185	Maternus	Bradua
939	6	186	Imp. Aur. Commodus A. V.	Glabrio II.
940	7	187	Crispinus	Ælianus
941	8	188	C. Allius Fuscianus II.	Duillius Silanus II.
942	9	189	Junius Silanus	Q. Servilius Silanus
943	10	190	Imp. L. Aurelius Commodus Aug. VI.	M. Petronius Septimianus
944	11	191	Cassius Apronianus	Bradua
			Ab hoc Aproniano SCtum Apronianum nomen sumpsisse quibusdam videtur, Confer n. 168 supra. Ad hunc forte annum quoque respicit l. 16. de susp. tut.	
945	12	192	Imp. L. Aurelius Commodus Aug. VII.	P. Helvius Pertinax

Vitiosa inscriptio l. 1. C. ad SC. Maced. quæ habet Imp. Ælius Pertinax. A. Atilio pro Imp. Helvius Pertinax. A. Atilio Occiditur Commodus. Ab hoc Imperatore nulla in Codice constitutiones, in Digestis autem sequentes leguntur.

l. 3. de jure annull.
l. 51. de jure fisci.
l. 16. de sponsalib.
l. 14. de offic. præsid.

l. 2. ad SC. Vellej.
l. 26. §. 6. de publican. & vectig.
l. 32. §. 2. l. 38. ad l. Jul. de adulter.

JCti qui sub Commodo vixerunt.

I. Papirius Justus.

Ex lib. XX. Constitut.

l. 14. de servit. præd. urb.
l. 17. de servit. præd. rust.
l. 71. de contr. empt.
l. 30. de reb. auct. jud. poss.
l. 4. de cura. bon. damn.
l. 3. de leg. Jul. de anno.
l. 18. ad SC. Turpill.
l. 21. de appellat.
Ex lib. 2. l. 37. de pact.
l. 7. de public. & vect.
l. 35. de re judic.
l. 38. ad municip.
l. 23. de decurion.
l. 9. de adm. rer. ad civit. pert.
l. 13. de pollicitat.
Ex lib. 8. l. 60. de pact.

II. Tarruntenus Paternus.

Ex Lib. IV. de re milit.

Ex lib. 1. l. 6. de jure immunit.
Ex lib. 2. l. 7. de re milit.
citatur l. 12. de re milit.

III. Hermogenianus.

Ex Lib. VI. Epitom.

Ex lib. 1. l. 5. de just. & jure.
l. 35. de legib.
l. 2. 14. de stat. hom.
l. 16. de transact.
l. 8. 17. 33. de minor.
l. 33. de judic.
l. 48. de adm. & per. tutor.
l. 94. de cond. & dem.
l. 58. ad leg. Falc.
l. 24. de manumissio.
l. 23. de manu. vind.
l. 27. qui & a quib. man.
l. 53. de re judic.
l. 6. rat. rem hab.
l. 36. 42. de pœna.

l. 16. 23. ad municip.
l. 8. de decurio.
l. 2. 17. de muner. & honor.
l. 21. de vacat. & excu. mun.
Ex lib. 2. l. 10. de off. præsid.
l. 45. de pact.
l. 52. de hered. petit.
l. 2. de cond. caus. dat.
l. 5. de leg. Rhod.
l. 23. 25. Mand.
l. 75. de contr. empt.
l. 7. de leg. commisso.
l. 23. de hered. vel act. vend.
l. 19. de peric. & com. rei vend.
l. 40. de act. empt.
l. 22. 23. loca.
l. 74. de evict.
l. 60. 62. de don. int. vir. & ux.
l. 31. sol. matr.
l. 26. act. rer. amot.
l. 7. de confirm. tuto.
l. 10. de legit. tutor.
l. 27. de tutor. & cur. dat.
l. 50. de adm. & peric. tutor.
l. 41. 43. de excusat.
l. 10. de tritic. vin. vel ol. legat.
l. 45. de oper. libert.
l. 6. pro donat.
l. 42. de re judic.
l. 32. de oblig. & act.
l. 64. de fidejusso.
l. 5. expila. hered.
l. 26. de appellat.
l. 222. de verb. sign.
Ex lib. 3. l. 87. de hered. instit.
l. 12. de cond. instit.
l. 94. 96. de acq. hered.
l. 30. si quis omiss. caus. test.
l. 20. de his quæ ut indig.
l. 2. 18. de bon. poss. contr. tab.

l. 23. de

P.R.C.A.J.P.C.N.

l. 1. 5. 11. depof.
l. 29. 40. mand.
l. 14. 25. 47. 57. 63. pro foc.
l. 25. 45. de contr. empt
l. 4. 6. de in diem addiẞ.
l. 5. 52 de act. emp.
l. 9 loca
l. 17. de præfcr. ver.
l. 22. de pignor.
l. 6. in quib. cau. pig. vel hyp tac. cont.
l. 4. 6. 21. 23. 31 35. 38. de ædil. edic.
l. 3. 44 de rit. nup.
l. 20 de jur. dot.
l. 6 de pact. dota.
l. 5. 28. de don int. vir. & ux.
l. 7. fol. matr.
l. 5. de imp. in res dot. fac.
l. 6. de tutel.
l. 10 16. de teftam. tutel.
l. 17. de tutor & cur. dar.
l. 15. de auctor. tuto.
l. 9. de lib. & poft.
l. 1. de his quæ in tefta. del.
l. 29 41. de hered inftit.
l. 3. de teftam. mil.
l. 22. 26. 37. de acq hered.
l. 4 52. de lega 1.
l. 13. de optio. lega.
l. 54. de au. arg. mund. leg.
l. 1. 3. fi cui plus quam per leg. Falc.
l. 3. ad SC Trebellia.
l. 12. 21. quand. dies leg. ced.
l. 1. de bon. poff. contr. tab.
l. 2. de collatio.
l. 1. de bonor. poff. fec. tab.
l. 37 de oper. libert.
l. 3 de affig. libert.
l. 2. quis ord. in poff. fer.
l. 4. 18 40 de dam inf.
l. 2. de publ. & vectig.
l. 18. de donatio.
l. 3. 4 de ftatulib.
l. 44. 48. 49. de acq. rer. dom.
l. 6. 10. 13. de acq. poff.
l. 4. de ufurp. & ufuc.
l. 2 pro emp.
l. 7. quib ex cau in poff ea.
l. 1. 4. 5. 6. de vi & vi arm.
l. 3 4. uti poffid.
l. 2 de rivis,
l. 1. de cloac.
l. 1, 20. quod vi aut clam.
l. 4 de dol. mal excep.
l. 37. de oblig & act.
l. 2. 91. de verb. obl.
l. 27. 58 de fidejuffor.
l. 7. 8 de folutio.
l. 13. rat. rem. hab.
l. 2. de priva delic.
l. 12. 15. 24 56. 41. 46. de furt.
l. 3 arb. furt. cæf.
l. 9. 13. 18 de injur
l. 15. 23. ad l. Jul de adult.
l. 27. de verb fignific.

VII. *Volufius Mætianus.*

Ex Lib. XVI. fideicommifforum.

Ex lib. 1. l. 9. de lega. 3.
l. 28. ad leg Falc.
l. 18. de caftr. pecul.
l. 95. de diver reg. jur.
Ex lib. 2. l. 13. 15 95. de lega 3.
l. 91. de cond & dem.
l. 55. de manu. teftam.
l. 51. de obl & act.
l. 105. de folutio.
Ex lib 3. l. 2. de reb. dub.
l. 86. de cond. & dem.
l. 58. de manu. teftam.
cit. l. 72. de ufufr.
Ex lib. 4. l. 62. de cond. indeb.
l. 14. de teftam mil.
l. 18. fi quis omiff cau.
l. 7. 64. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 5. l. 65. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 6. l 5. ad SC Trebellia
cit. l. 16. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 7. l. 86 de hered. inftit.
l. 42. de fideicom. liber.
cit. l. 16. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 8. l. 45. de relig & fump. fune
l. 50. ad leg. Falc.
l. 69. ad SC. Trebellia,
l. 104 de folutio.
Ex lib. 9. l. 32. ad leg. Falc.
Ex lib. 10. l. 8 fi cui plus quam per leg. Fal.
l. 71. ad SC. Trebellia,
Ex lib. 12. l. 9. fi cui plus quam per leg Falc.
l. 12. ut in poff legat.
l. 90. de diver reg jur.
Ex lib. 13. l. 23. ad SC. Silania.
l. 73. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 15. l 32. 35 de fideic. libert.

Ex lib. 16. l. 36. 54. de fideicom. liber.

Ex XIV. Libris Publicorum.

Ex lib. 5. l. 8 ad l Jul. de vi pub.
Ex lib. 10. l. 11. de pub. judic.
Ex lib. 12. l. 14 de SC. Silania,
Ex lege Rhodia. l. 9. de leg. Rhod.
cit. l 86 de acq hered
citatur non notato nomine librorum.
l. 3 quib. mod. ufus vel ufusfr am
l. 6. de fervit præd. ruftic.
l. 44. de vulg.
l. 22. de lega. lib. 3.
l. 20 ad leg. Falc
l. 1. 16. ad SC. Trebellia.
l. 17. de jur. patro.
l. 6. de l. Pomp. de parricid.

VIII. *Junius Mauricianus.*

Ex Libris VI. ad Leges.

Ex lib 2 l. 57. de legat 2.
l. 23. de ufu & ufufr. leg.
Ex lib 3. l 13. de jur. fifc.

Ex Libr. II. de pœnis.

l. 3. de edend.
cit. l. 7. de pact
l. 25. de ufufr
cit. l. 36. de hered. petit.
l. 35 de rei vind
l. 3. de lib. & poft.
l. 2. pro fuo.

IX. *Terentius Clemens.*

Ex Libr. XX ad Leges.

Ex lib. 2. l. 3. de jur. & fac. ign.
l. 146. de verb. fign
Ex lib. 3. l. 16 de probatio.
l. 21. de rit. nupt.
l. 61. de jur. dot.
l. 52. de legat. 2.
l. 147. de verb. fign
Ex lib. 4 l. 72. de hered. inftit.
l. 6. de vulg. & pup. fub.
l. 35. de lega. 2.
l. 62 de cond & dem.
l. 67. ad leg Falc.
Ex lib. 5. l. 25. de don. int vir & ux.
l. 64. de cond. & dem.
l. 31. qui & a quib man.
l. 131. de verb. fign.
Ex lib. 8 l. 48 de rit. nup
l. 14 de oper. liber.
l. 32 qui & a quib. man.
Ex lib 9. l. 19 de jur. patro.
l. 38 de bon. libert.
l 24. qui & a quib.
Ex lib. 10. l. 39. de bon. libert.
Ex lib. 11. l. 153 de verb fign
Ex lib. 12. l 21. de liber. lega.
l. 40. de bon. libert.
l. 10. de affig. libert.
Ex lib. 13. l 54. de lega. 2.
Ex lib 15 l. 59. de lega. 2.
l. 16 de optio. lega.
Ex lib. 16. l 82. de acq. hered.
Ex lib. 17. l. 22. de lib. & poft
l. 17. de optio. lega.
Ex lib. 18 l. 5. de oper fervo.
l. 1. de ademp liber.
cit. l. 21. de ftatulib.

X. *Africanus.*

Ex Libr. IX Quæft.

Ex lib 1. l. 46 de acq. hered.
l. 10. fi quid in fraud. patr.
l 22. de mor. cau. don.
l 20. de manu. tefta.
Ex lib. 2 l. 25. de reb. cred.
l. 46. de hered. inftit.
l. 53. de vulg. & pup. fub.
l. 15. de jur. codic.
l. 107. de lega 1.
l. 2 5. de aur. arg. mund. leg.
l. 31. 42. de cond & dem.
l. 26. de bon. liber
l. 23. de mor. cau. don.
Ex lib. 3. l. 77 de judic.
l. 8. de eo quod cert. loc.
l. 18. de in diem addic.
l. 8. qui a quib ma.
l. 22. de obl. & act.
l. 10. rem pup. fal. for.
l. 6. ad l. Cornel. de fal.
l 3. de legatis.
l. 207. de verb fign.
Ex lib 4. l. 36 de hered petit.
l. 17. 19 ad SC. Velleja.
l. 14. 16. de lib. & poft.
l. 47. de hered. inftit.
l. 34. de vulg. & pup. fub.
l 21. de teftam. mil.
l. 47. 49. 51. de acq. hered
l. 14. de bonor. poff. cont. tab.
l. 18 de lega. præft.
l. 4. de collatio.
l. 8. de Carb. edic.
l. 27. de bon libert.
l. 21. de manu. tefta.

P.R.C.A.J.P.C.N.

l. 4. de liber. exhib.
l. 108. de verb. fign.
Ex lib. 5. l. 36. de ufufr.
l. 2. 9. de ufufr. accrefc.
l. 17. de ufu & habit.
l. 35. de vulg. & pup. fub.
l 108. de lega 1.
l. 4. de dot. prælег.
l. 5. de optio. lega.
l. 16. de pecul. lega.
l. 88. ad leg. Falc.
l. 13. de bonor poff.
l. 19. de lega. præft.
l. 7. de confeff.
l. 24. rat. rem hab.
Ex lib. 6 l. 78. de procura.
l. 32. de fervit. præd. ruft.
l. 28. de noxa. act.
l. 34. de ædil. edic.
l. 24. 46 de evict.
l. 109. de lega. 1.
l 64. de lega. 3.
l. 28. ad SC. Trebellia,
l. 63. de verb obl.
l. 15. judic fol.
l. 25. rat. rem hab.
Ex lib. 7. l 18. de jurifd.
l. 46 de nego geft.
l. 4. de minor.
l. 25. 43 ex quib. cau. majo.
l. 57. de ufufr.
l. 9. com. dividund
l. 16 depol.
l 20. de hered. vel act. vend.
l. 23. de pact dotal.
l 33 fol. matr.
l 40. de acq. rer dom.
l. 40 de acq poff.
l. 11. pro emp.
l. 23. de obl & act.
l 64. de verb. obl.
l. 21. de fidejuffa,
l. 38. de folutio.
l. 60 de furt.
Ex lib. 8. l 48. de negot. geft
l. 41. de reb. cred.
l. 4. de cond fin. cau.
l. 21 commod.
l. 51 de pigner act
l. 7. de exercit. act.
l. 58. de pecul.
l 17 de in rem ver.
l. 20 ad SC. Velleja.
l. 34 57. mand
l. 30. 44. de act emp.
l. 35. 55. loca.
l. 24. de præfc. verb.
l 9. qui potio. in pig.
l. 51. de ædil edic.
l 47. de evictio.
l. 27. de ufur.
l. 50. de fund dot.
l. 9. 11 de jur. dot.
l 34. fol. matr.
l. 23. de act rer am.
l. 25. de teftam. tutel.
l. 110. de lega. 1.
l. 39. de folutio.
l. 61 de furt.
Ex lib. 9. l. 33 de ferv. præd. ruft.
l. 58. de cond. indeb.
l. 32. de cond. & demon.
l 15. de oper. no. nunc.
l 44. de damn. inf.
l. 24. de mor. cau. don.
l. 22 de manu. teftam.
l. 49. de fideicom. libert.
l. 23. de ftatulib.
l. 16. 18. de exceptio.
l. 26 de excep. rei jud.
l. 6. de diver. temp. præfcr.

Ex libro. Quæftionum.

l. 1. de his quæ pœnæ cau. rel.
Cit. Lib. XX. Epift. in l 39. de lega. 1
Cit. his locis. l. 45. de act emp.
l. 1. ad SC. Tertyllia.

XI *Marcellus.*

Ex Lib. XXXI. Digeft.

Ex lib. 1. l. 30. de judic.
l. 12 de cur. fur.
l. 25. de appella.
l. 32. ad municip.
l. 83. de verb fign.
Ex lib. 2. l. 10. de re judic.
cit. l. 7. de pact.
l. 3. de negot geft.
l. 3. 11. de minor.
l. 4. quod cum eo.
Ex lib. 3. l. 2. de fenator.
l. 7. de in integ. reftit.
l. 5. 3. 10. de inoff. teft.
l. 20. de probatio.
l. 37. de re judic.
l. 9. de exceptio.

l. 94. de verb. obl.
l. 183 de diver. reg jur.
cit. l. 7. qui fatifd. cog.
l. 11. de judic.
Ex lib. 4. l. 10. de fervit. prædio. urb.
l. 11 quemad. fer. amittun.
l. 22. de re judic.
cit l. 13 25 de hered petit.
l. 3. de rei vindic.
l. 1. quand. dies ufufr. leg. ced.
Ex lib. 5. l. 55. de religio. & fump. fun.
l. 16. commod.
l. 22. depof
l. 27. de pignor.
l. 95. de verb. obl
cit. l. 25. de heredit. petit.
l. 41. ad l. Aquil.
l. 23. de cond. cau. dat.
l. 10 de in rem ver.
l. 4. de in diem addic.
l. 3. quib. mod. pig. vel hyp. fol.
Ex lib. 6. l. 11. fi fervit. vind.
l. 40. mand.
l. 60 de contr. emp.
l. 47. loca.
l. 2. de diver temp. præfc.
cit. l 10. de in jus voc.
l. 6. com. prædior.
l. 16. de pigner. act.
l. 2. depof
l. 25. 26 pro foc.
l. 9. de contr. emp.
l. 2. de hered. vel act. vend.
l 6. loca.
l. 5 de jur dot.
Ex lib. 7. l. 50 de jur. dot.
l. 49 de don. int. vir. & ux.
l 57. fol matr.
l. 20. de act. rer am.
l. 10. de Carb. edic.
l. 1. fi ingen. effe dic.
cit. l. 63 pro foc.
l. 5. 7. 45. de dona. int vir. & ux.
l. 2. 9. de agn. & alend. lib.
l 3. de concubin.
l. 18. de jur fifc.
Ex lib. 8. l. 8. de in lit' jur.
l 48. loca.
l. 61. de evict.
l. 28. 29. de adm & per. tuto.
l. 68. 70 de furt
l. 5. fi fam. fur. fec. dic.
cit. l. 21. de dol.
l. 4 de pact. dota.
l. 11. de act rer. am.
l. 9. de adm. & per. tutor.
l. 2. de tut. & rat diftr.
Ex lib. 9. l. 75 de acq. hered.
l 9. de jur. codic.
l. 52. ad leg. Falcid.
l. 25 de lega. præft
l. 3. de conjung. cum. em. lib.
l. 4. fi a par. quis man.
l. 31 de bon. libert.
l. 5. quis ord. in poffeff fer.
cit. l. 20. de vulg. & pup. fub.
l. 8. de bon. poff. contr. tab.
l. 6. de bon. libert
Ex lib. 10. l. 8. 29. de teftam. mil.
l. 17. de lega. 2.
l. 32. de bon. libert.
cit. l. 20. qui teftam. fac. poff.
l. 13. de teftam. mil. al. lib. 11.
Ex lib. 11. l. 24. de reb dub.
cit. l. 15. de tefta. mil al. lib. 10.
Ex lib. 12. l. 25 de cond inftit.
l. 5. 7. fi quis omiff. cau. teft.
l 16 de SC Silania.
l 96. de verb. obl.
l. 87. de verb. fign
cit. l. 2. de SC. Silania.
l 114. de lega. 1.
l. 3. de his quæ ut indig.
Ex lib. 13. l. 20. de ufu & habit.
l 31. de teftam. milit.
l. 83. de lege. 1.
l. 25. de lega 2.
l. 13. de ufu & ufufr. leg.
l. 2. de fervit. leg.
l. 67. de folutio.
Ex lib. 14. l. 19 de jur. codic.
l. 47. de cond. & demon.
l. 85. de verb. fign.
Ex lib. 15. l. 25. de lega. 2.
l. 48 de cond. & demon.
l. 54. ad leg. Falc
l. 44. ad SC. Trebellia.
l. 22. de oper. no. nunc.
l. 9 de fideicom. liber.
cit. l. 24. de fideicom. liber.
Ex lib 16. l. 26. de lega. 2.
l. 42 de manu. tefta.
l. 10. de fideicom. liber.
l. 24. de ftatulib.

l. 68. de

P.R.C. A.J. P.C.N.

l. 68. de solutio.
cit. l. 35. de fideicom. liber.
Ex lib. 17. l. 92. de usufr.
l. 13. quemad. servit. amit.
l. 19. de acq. poss.
l. 27. de usurp. & usuc.
cit. l. 7. de publ. in rem act.
Ex lib. 18. l. 12. quæ in fraud. cred.
cit. l. 7. de pact.
Ex lib. 19. l. 20. de acq. poss.
l. 12. de vi & vi arm.
l. 19. de except. rei jud.
Ex lib. 20. l. 61. de contr. empt.
l. 55. ad leg. Falc.
l. 98. de verb. obl.
l. 58. de fidejusso.
l. 72. de solutio.
cit. l. 26. de cond. indeb.
l. 5. de solutio.
Ex lib. 21. l. 34. 36. ad l. Aquil.
l. 30. de adm. & per. tut.
l. 5. si cui plus quam per leg. Falc.
l. 17. 122. rem hab.
cit. l. 2. de adm. & per tut.
Ex lib. 22. l. 6. de his quæ ut indig.
l. 2. 56. ad leg. Falc.
l. 20. de donatio.
l. 2. pro dona.
l. 1. de capt. & de postlim.
Ex lib. 25. l. 15. de manumissio.
Ex lib. 24. l. 4. de fen. export.
l. 2. quib. ad lib. procl. non lic.
Ex lib. 25. l. 11. ad leg. Jul. pecul.
Ex lib. 16. l. 19. 20. 38. de adoptio.
l. 41. de rit. nup.
l. 57. ad leg. Falc.
Ex lib. 28. l. 2. de mort. infer.
l. 10. de jur. delib.
l. 30. de lega. 2.
l. 54. de mor. cau. don.
Ex lib. 29. l. 3. de his quæ in testam. del.
l. 28. de lega. 2.
l. 3. de servit. lega.
l. 202. de diver. reg. jur.
Ex lib. 30. l. 73. de solutio. al. ex lib. 51.
l. 16. ad leg. Cornel. de fals.
Ex lib. 31. l. 73. de solutio. al. ex lib. 50.
Ex lib. 39. l. 2. de capt. & de postlim.

Ex Lib. VI. ad leges.

Ex lib. 1. l. 32. 40. de rit. nup.
l. 8. de agn. & alend. lib.
l. 38. de mor. cau. don.
Ex lib. 3. l. 55. 50. de rit. nup.

Ex Libr. Respons.

l. 24. de constit. pec.
l. 34. de pigner. act.
l. 58. mand.
l. 38. sol. matr.
l. 21. de admin. & per. tuto.
l. 53. de hered. instit.
l. 25. de testam. mil.
l. 123. de lega. 1.
l. 69. de lega. 5.
l. 6. de aur. arg. mund. leg.
l. 36. de cond. & demon.
l. 5. de obseq. par. & patr.
l. 28. de mor. cau. don.
l. 56. de fideic. liberta.
l. 24. de fidejusso.
l. 48. de solutio.

Ex Lib. II. publia.

l. 22. de his qui not. infa.

Ex lib. I. de offic. Præsid.

l. 43. de minor.

Ex lib. V. de off. Consf.

l. 2. ne de stat. defunc. post. quinq.

Ex Not. ad Dig. Juliani

ad lib. 11. l. 24. de in rem ver.
ad lib. 27. l. 20. de cond. & demon.
ad lib. 29. l. 5. de hered. instit.
ad lib. 52. l. 80. de lega. 1.
ad lib. 40. l. 75. ad leg. Falc.
ad lib. 42. l. 36. ad leg. Falc.
Ex Not. ad. Pomp. lib. sing. reg.
l. 63. de acq. hered.

Citatur in notis apud Julianum.

l. 9. quod. met. cau.
l. 11. de minor.
l. 42. ex quib. cau. majo.
l. 75. de judic.
l. 15. de heredit. pet.
l. 25. de usufr.
l. 1. si ususfr. petet. lib. 8.
l. 4. si servit. vind.
l. 2. de eo quod cer. loc.
l. 7. 26. de pecul.
l. 8. ad SC. Vellejа.
l. 1. depos.

l. 23. de act. emp.
l. 44. de jur. dot.
l. 12. de auct. tuto.
l. 55. 39. de hered. instit.
l. 42. de acq. hered.
l. 53. 82. de lega. 1.
l. 1. de pen. leg.
l. 3. 5. de liber. leg.
l. 3. 25. 27. ad SC. Trebellia.
l. 13. 15. de mor. cau. don.
l. 3. ex quib. cau. in poss. eas.
l. 8. de fidejusso.
l. 22. rat. rem hab.
l. 9. de verb. sign.
l. 66. de diver. reg. jur.

Citatur in notis. ad Pomponium in

l. 29. quib. mod. usus vel ususfr. am.
l. 16. qui test. fac. poss.

Citatur non notato numero librorum.

l. 7. de pact.
l. 27. 39. de procurato.
l. 8. de neg. gest.
l. 23. de minor.
l. 2. de judic.
l. 25. de rei vind.
l. 22. 50. de usufr.
l. 21. 27. ad leg. Aquil.
l. 2. de nox. act.
l. 20. 32. fam. ercisc.
l. 9. ad exhib.
l. 17. de relig. & sump.
l. 9. 14. de reb. cred.
l. 3. 13. 34. de jurejur.
l. 6. de cond. cau. dat.
l. 4. de cond. ob tur. cau.
l. 18. de constit. pecu.
l. 2. de instit. act.
l. 6. quod cum eo.
l. 3. 9. 29. de pecul.
l. 1. quand. de pec.
l. 1. quod jussu.
l. 1. 19. 51. depos.
l. 6. 12. 14. 41. mand.
l. 7. qui potior. in pig.
l. 51. 66. de ædil. edic.
l. 1. de except. rei vend.
l. 11. de ulnr.
l. 12. de jur. dot.
l. 11. 19. de don. int. vir. & ux.
l. 3. de imp. in res dot. fac.
l. 5. de agn. & alend. lib.
l. 29. de testam. tutel.
l. 1. 5. de legit. tutor.
l. 16. de admi. & per. tut.
l. 9. de lib. & post.
l. 6. de injust. rup.
l. 1. 2. 9. 39. de hered. instit.
l. 4. de cond. instit.
l. 26. 40. 56. de acq. hered.
l. 10. si quis omiss. cau.
l. 14. 39. 63. 69. 55. 82. 92. 113. 114. de lega. 1.
l. 24. de lega. 2.
l. 7. 21. de lega. 5.
l. 9. de pecul. lega.
l. 1. 5. ad leg. Falc.
l. 2. si cui plus quam per leg. Falc.
l. 2. ut leg. seu fideic. ser. caus. cav.
l. 5. ut in poss. lega.
l. 17. de bon. poss. cont. tab.
l. 1. de ventr. in poss. mit.
l. 1. 8. de assig. liber.
l. 1. si tab. testa. nul. ext.
l. 21. 15. de dam. inf.
l. 1. de aq. & aq. plu. arc.
l. 20. de manu. vind.
l. 18. de fideicom. liber.
l. 34. ad acq. poss.
l. 10. 25. de usurp. & usuc.
l. 20. quæ in fraud. cred.
l. 1. de itin. act. priv.
l. 1. de aq. cottid. & æst.
l. 6. de preca.
l. 4. 5. de dol. mal. excep.
l. 4. 8. 28. 38. 25. de verb. obl.
l. 8. 14. de novatio.
l. 20. de acceptil.
l. 7. 21. de injur.
l. 14. ad l. Cornel. de Fals.
l. 5. de bon. damnat.
l. 21. de jur. fisc.
l. 12. de capt. & de postlim.
l. 9. in de castran. pecul.
l. 17. ad municip.
l. 160. de verb. sign.

Citatur notato tantum librorum numero.

l. 7. *in* l. 12. de cond. furt.
lib. 20. *in* l. 1. de suis & legit.
lib. 23. *in* l. 7. de usufr.
lib. 20. *in* l. 3. de cond. tritic.
l. 4. de leg. commisso.
l. 33. de acq. rer. dom.
lib. 28. *in* l. 28. de lega. 1.

P.R.C. A.J. P.C.N.

XII. Florentinus.

Ex Lib. XII. Instit.

Ex lib. 1. l. 3. de just. & jur.
l. 14. de adim. vel transf. legat. al. ex lib. 11.
Ex lib. 5. l. 1. 3. de sponsal.
l. 24. de pact. dot.
Ex lib. 6. l. 5. de divis. rer.
l. 2. 4. 6. 26. de acq. rer. dom.
l. 26. de capt. & de postlim.
Ex lib. 7. l. 42. de relig. & sumpt.
l. 17. depos.
l. 36. loca.
Ex lib. 8. l. 57. de pact.
l. 55. de pigner. act.
l. 43. de contr. empt.
l. 54. de acq. hered.
l. 65. de verb. obl.
l. 7. de duob. reis.
l. 15. de stip. serv.
l. 22. de fidejusso.
l. 16. de novatio.
l. 2. de solutio.
l. 18. de acceptil.
l. 212. de verb. sign.
Ex lib. [illegible] l. 6. de stat. hom.
Ex lib. 10. l. 24. qui testam. fac. poss.
l. 17. de lib. & post.
l. 49. de hered. instit.
l. 37. de vulg. & pup. sub.
l. 17. de cond. instit.
l. 24. de testam. mil.
l. 28. de bon. libert.
l. 109. de verb. sign.

Ex lib. 11. l. 42. de usufr.
l. 39. de pecul.
l. 116. de leg. 1.
l. 2. de supell. leg.
l. 29. de aur. arg. mund. leg.
l. 14. de adim. vel transfer. leg.
l. 34. de cond. & demonstr.
l. 90. ad l. Falcid.

XIII. Aburnius Valens.

Ex Libr. VII. fideicomm.

Ex lib. 1. l. 12. de legat. 3.
l. 21. de adim. vel trb. leg.
l. 87. 89. de cond. & dem.
l. 19. quand. dies leg. ced.
Ex lib. 2. l. 10. 94. de leg. 3.
l. 25. de annu. leg.
l. 6. de admi. rer. ad civit. per.
Ex lib. 3. l. 67. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 4. l. 68. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 3. l. 29. de legat. 3.
l. 28. de adim. vel transfer. leg.
l. 46. de oper. libert.
l. 42. de jur. fisc.
Ex lib. 6. l. 33. de minor.
l. 37. ad leg. Falc.
l. 47. de oper. libert.
Ex lib. 7. l. 13. de annu. legat.

Ex lib. VII. actiom.

l. 15. ut in possess. legat.

Citatur sine nomine librorum.

l. 2. de orig. jur.
l. 82. de legat. 2.
l. 78. de legat. 3.
l. 25. de fideicom. libert.

COMMODUS A SOLUS.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.		
934	1	181	Imp. Aurelius Commodus A III.	L. Antistius Burrus
935	2	182	C. Petronius Mamertinus	Cornelius Rufus

His Coss. factum est SCtum cujus fit mentio l. 28. § 4. ff de fideicommiss. libert. Junciaanum dicitur in l. 51. §. 8. ff. eod. ab Hottomanno Æmilianum.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.		
936	3	183	Imp. L. Aurelius Commodus Aug IV.	Victorinus II.
937	4	184	L. Eggius Marullus	Cn. Papirius Ælianus
938	5	185	Maternus	Bradua
939	6	186	Imp. Aur. Commodus A. V.	Glabrio II.
940	7	187	Crispinus	Ælianus
941	8	188	C. Allius Fuscianus II.	Duillius Silanus II.
942	9	189	Junius Silanus	Q. Servilius Silanus
943	10	190	Imp. L. Aurelius Commodus Aug. VI.	M. Petronius Septimianus
944	11	191	Cassius Apronianus	Bradua

Ab hoc Aproniano SCtum Apronianum nomen sumpsisse quibusdam videtur, Confer a. 168. supra. Ad hunc forte annum quoque respicit l. 16. de susp. tut.

P.R.C.	A.J.	P.C.N.		
945	12	192	Imp. L. Aurelius Commodus Aug. VII.	P. Helvius Pertinax

Vitiosa inscriptio l. 2. C. ad SC. Maced. quæ habet Imp. Ælius Pertinax. A. Atilio pro Imp. Helvius Pertinax. A. Attilio. Occiditur Commodus. Ab hoc Imperatore nulla in Codice constitutiones. in Digestis autem sequentes leguntur.

l. 3. de jure annull.
l. 31. de jure fisci.
l. 16. de sponsalib.
l. 24. de offic. præsid.

l. 2. ad SC. Vellej.
l. 16. §. 6. de publican. & vectig.
l. 32. §. 2. l. 38. ad l. Jul. de adulter.

JCti qui sub Commodo vixerunt.

I. *Papirius Justus.*

Ex lib. XX. Constitut.

l. 14. de servit. præd. urb.
l. 17. de servit. præd. rust.
l. 71. de cont. empt.
l. 30. de reb. auct. jud. poss.
l. 4. de cura. bon. damn.
l. 5. de leg. Jul. de anno.
l. 18. ad SC. Turpill.
l. 21. de appellat.
Ex lib. 2. l. 37. de pact.
l. 7. de public. & vect.
l. 53. de re judic.
l. 38. ad municip.
l. 15. de decurion.
l. 9. de adm. rer. ad civit. pert.
l. 13. de pollicitat.
Ex lib. 8. l. 60. de pact.

II. *Tarruntenus Paternus.*

Ex Lib. IV. de re milit.

Ex lib. 1. l. 6. de jure immunit.
Ex lib. 2. l. 7. de re milit.
citatur l. 27. de re milit.

III. *Hermogenianus.*

Ex Lib. VI. Epitom.

Ex lib. 1. l. 5. de just. & jure.
l. 55. de legib.
l. 2. 23. de stat. hom.
l. 16. de transact.
l. 8. 17. 55. de minor.
l. 53. de judic.
l. 48. de adm. & per. tutor.
l. 94. de cond. & dem.
l. 38. ad leg. Falc.
l. 24. de manumissio.
l. 23. de manu. vind.
l. 27. qui & a quib. man.
l. 53. de re judic.
l. 6. rat. rem hab.
l. 36. 42. de pœn.

l. 16. 23. ad municip.
l. 8. de decurio.
l. 1. 17. de muner. & honor.
l. 11. de vacat. & excu. mun.
Ex lib. 2. l. 10. de off. præsid.
l. 45. de pact.
l. 52. de hered. petit.
l. 2. de cond. caus. dat.
l. 5. de leg. Rhod.
l. 23. 25. Mand.
l. 75. de contr. empt.
l. 7. de leg. commisso.
l. 23. de hered. vel act. vend.
l. 19. de peric. & com. rei vend.
l. 49. de act. empt.
l. 12. 23. loca.
l. 76. de evict.
l. 60. 62. de don. int. vir. & ux.
l. 51. sol. matr.
l. 16. act. rer. amot.
l. 7. de confirm. tuto.
l. 10. de legit. tutor.
l. 27. de tutor. & cur. dat.
l. 50. de adm. & peric. tutor.
l. 41. 43. de excusat.
l. 10. de trit. vin. vel ol. legat.
l. 48. de oper. libert.
l. 6. pro donat.
l. 42. de re judic.
l. 52. de oblig. & act.
l. 64. de fidejusso.
l. 5. expila. hered.
l. 26. de appellat.
l. 222. de verb. sign.
Ex lib. 5. l. 87. de hered. instit.
l. 12. de cond. instit.
l. 94. 96. de acq. hered.
l. 30. si quis omiss. caus. test.
l. 20. de his quæ ut indig.
l. 2. 18. de bon. poss. contr. tab.

l. 23. de

P.R.C. A.I. P.C.N.

l. 23. de legat. præft. — l. 45. de injur.
l. 3. de venter. in poss. mit. — l. 9. ad leg. Jul. majest.
l. 13. de Carb. edic. — l. 27. de appellat.
l. 21. de jur. patron. — l. 2. si tutor. vel curat. magistra.
l. 6. und. legit. — creat. appella.
l. 2. ne quid in loc. fac. — Ex lib. 6. l. 3. de except. rei vend.
l. 97. de diverf. reg. jur. — l. 33. de donatio.
Ex lib. 4. l. 22. de legat. 3. — l. 3. ne de stat. defunct.
l. 95. de cond. & demonst. — l. 61. de acq. rer. dom.
l. 40. ad leg. Falc. — l. 2. de liber. exhib.
l. 14. ad SC. Trebellia. — l. 24. de exceptio.
l. 11. ut in possess. legat. — l. 13. de diverf. temp. præscr.
l. 58. de diverf. reg. jur. — l. 16. de dol. mal. except.
Ex lib. 5. l. 74. de jur. dot. — l. 65. de fidejussor.
l. 25. de tutel. & ratio. distr. — l. 11. rat. rem hab.
l. 10. de publica. & vectiga. — l. 10. de excusat.
l. 40. de liberat. caus. — l. 10. ad leg. Jul. majest.
l. 5. de collusin. deteg. — l. 10. ad leg. Corn. de fals.
l. 50. de acq. possess. — l. 7. de leg. Fab. de plag a.
l. 48. de usurp. & usucap. — l. 48. de jur. fisc.
l. 9. pro legat. — *Lib. IV. fideicommiss.*
l. 14. ad SC. Trebellian.

P. HELVIUS PERTINAX post alterum mensem occiditur.

946 193 Q. Sosius Falco — C. Julius Erucius Clarus
l. 1. C. de inofficioso testam.
l. 1. C. ad SC. Macedon.
l. 2. C. de necess. serv. hered. institut. In Digestis fit mentio Pertinacis l. 12. §. 2. de fideicom. libert. Legem quoque tulit Pertinax, ut testamenta priora non prius essent irrita, quam alia perfecta essent; neve ob hoc fiscus aliquando succederet. *Lampr.*
Inter suffectos Consules fuit Fabius Cilo, cujus frequens in jure mentio *l. 1. ff. de offic. Præf. urb. l. 4. ff. de off. Præf. vigil. l. 8. §. 5. ff. de pœnis.*
DIDIUS JULIANUS per II. menses & V. dies imperium tenuit.
PESCENNIUS NIGER annum imperavit, qui non numeratus in fastis.
S. SEPTIMUS SEVERUS.

947 1 194 Imp. L. Septimius Severus II. — D. Clodius Albinus Cæs. II.
l. 1. C. de pign. & hypoth.
l. 2. C. si alien. res pign. dat. sit
Severo A. II. — Albino Cos.
l. 1. C. de edendo. — l. 1. C. de fidejuss. minor.
l. 1. C. de furt. & serv. corrupt.

948 2 195 Scapula Tertullus — Tineius Clemens
l. 1. C. de his qui accus. non poss.
l. 1. §. 1. ff. de reb. eor. qui sub tut. v. cura sunt horum consulum meminit Oratio Severi sive SC. de prædiis rusticis pupilli &c. non alienandis.

949 3 196 Hoc anno CARACALLA a SEVERO in Imperii consortium assumptus.
C. Domitius Dexter II. — L. Valerius Messala Priscus
l. 1. C. an. serv. pro suo fact. — l. 1. C. ub. de crimin. ag.
l. 1. C. de probation. — l. 2. C. de inoffic. test.
l. 1. & 2. C. quod cum eo, qui in alieno. pot. — l. 2. C de edicto D. Hadriani toll.
— l. 3. C. ut in possess. leg.
l. 2. Cod. Gregor. — l. 2. C. de quæstion.
l. 1. C. de negot. gest. — l. 3. C. si omiss. caus. testam.
— l. 1. C. de acquir. & ret. poss.

950 4 197. App. Claudius Lateranus. — Rufinus
l. 2. & 3. C. ex quib. caus. infam. irrog. — l. 1. C. de hered. tutor.
— l. 2. C. de legat.
l. 2. C. de negot. gest. — l. 1. C. de condition. insert.
l. 1. C. si advers. libert. — -- ad SC. Trebell.
-- de restitut. milit. — l. 1. & 2. C. ad l. Falc.
-- ob caus. fiscal. — l. 1. C. de fideicommiss. libert.
l. 9. C. de inoffic. test. — -- quor. bon.
l. 2. C. famil. ercisc. — -- quæ res pign. obl.
-- quand. fisc. vel priv. — -- qui pot. in pign.
-- de non numer. pec. — -- si pignor. convent.
-- solut. matrim. — -- ad l. Jul. de adult.
l. 4. C. de alend. liber.
l. un. C. si contr. matr. volunt.

951 5 198. Ti. Saturninus — C. Gallus
l. 4. & 5. C. quib. caus. infam. irrog. — l. 2. & 3. C. ad SC. Macedon.
— l. 1. C. quando dies legator.
l. 2. C. si minor ab hered. se abstin.

952 6 199. P. Cornelius Anullinus II. — M. Aufidius Fronto.
l. 3. C. de negot. gest. — l. 1. C. de instit. & substit.
l. 1. C. de usufr. & habitat. — l. 2. C. ad l. Jul. de adult.

953 7 200. Ti. Claudius Severus — C. Aufidius Victorinus
l. 1. C. de pactis. — l. 1. C. de contrah. & comm. stipul.
l. 1. C. si advers. delict. — l. 1. C. de evictionibus.
l. 1. C. si advers. fisc. — -- de fidejussoribus.
l. 2. C. de petit. hered.
Vitiosæ harum legum subscriptiones, cum Severum faciant Augustum.

954 8 201. L. Annius Fabianus — M. Nonius Mucianus.
l. 4. C. de negot. gest. — l. 1. C. de contrar. judic. tut.
-- ad SC. Maced. — l. 1. C. de jure dot.

955 9 202. Imp. L. Septimius Severus Aug. III. — Imp. M. Aur. Antoninus Aug.
l. 3. C. de edendo — l. 1. C. de litis contest.
l. 2. & 3. de pact. — l. 1. C. si advers. transact.

956 10 203. P. Septimius Geta — L. Fulvius Plautianus II.
l. 2. §. 47. ff. ad SC. Tertull. — l. 3. C. de petit. hered.
l. 6. C. ex quib. caus. infam. irrog. — l. 1. C. de dolo malo.
— l. 2. C. q. admitt. ad honor. poss.
l. 3. C. de negot. gest.
l. 1. C. de ordin. judicior.

957 11 204. L. Fabius Septimius Cilo II. — Flavius Libo.
l. 3. C. de procurat. — l. 1. C. de dot. caut. non numer.
l. 1. C. si sæp. in integr. rest. pet. — l. 1. & 2. C. de excusat. tut.
l. un. C. ob fideicomm. pet. — l. un. C. qui ætat. se exc.
l. 1. C. si cert. petat. — l. 2. C. de furt. & serv. corrupt.

P.R.C. A.I. P.C.N.

l. 1. C. de oper. libert. — l. 2. & 3. C. quand. dies legat.
l. 2. C. de impuber. & al. subst. — l. 2. C. de pignor.
l. 1. C. de liber. præter. — -- de quæstion.
-- de his quib. ut indign.

958 12 205 Imp. M. Aurelius Antoninus Aug. II. — P. Septimius Geta
l. 1. C. de mod. multar. — l. 3. C. de pignor. & hypoth.
l. 7. & 8. C. ex quib. caus. inf. irrog. — l. 2. si alien. res pign. dat. sit.
— l. 1. C. de remiss. pign.
l. 1. C. de judic. — l. 2. C. de eviction.
l. 4. C. de inofficios. testam. — l. 1. C. ad l. Jul. de vi publ.
l. 2. C. de usufr. & habit. — l. 1. C. de crim. expil. hered.
l. 1. C. de in lit. jurand. — l. 1. C. de suis & legitim. liber.
l. un. C. q. numer. tutelar. — l. 1. Cod. Greg. si deb. persolv. instr. ap. cred.
l. 2. C. de oper. libert.
l. 2. C. de condit. insert. — l. 1. C. quando decret. opus non est.
l. 2. C. ne de statu defunct. — l. 2. C. de his, qui accus. non poss.

959 13 206 Nummius Albinus — Fulvius Æmilianus
l. 32. ff. de donat. int. vir. & ux. — l. 32. ff. de donat. inter vir. & ux.
l. 4. C. de pactis — l. 1. C. de execut. rei jud.
l. 1. C. de admin. tutor. — l. 1. C. de luition. pign.
l. 3. C. de oper. libert. — l. 3. de excusat. tuto.

960 14 207 Aper. — Maximus
l. 4. C. de procurat. — l. 2. C. de administ. tut.
l. 6. C. de negot. gest. — l. 2. C. quæ res pignor. oblig. poss.
l. 2. C. ubi caus. fisc. — l. 1. C. debitor. vendit. pignot. imped. non poss.
l. 1. C. de pignorat. act.
l. 2. C. solut. matrim. — l. 1. C. de litigiosa
l. 1. C. de testam. tut. — l. 2. C. de fidejuss. & mandator.

961 15 208 Imp. M. Aurelius Antoninus Aug. III. — P. Septimius Geta Cæsar II.
l. 9. & 10. C. ex quib. caus. inf. irrog. — l. 3. C. de fidejuss. & mandator.
l. 4. C. quand. dies legat. — l. 2. C. de his quib. ut indign.
-- de pignorib. & hyp. — l. 1. C. de sentent. & interlocut. omn. judic.
l. 2. C. de remiss. pignor.

962 16 209 Civica Pompejanus — Lollianus Avitus.
l. un. C. de period. dot. — l. 1. C. de his, qui in prior. cred. loc. succ.

963 17 210 M. V. Aelius Faustinus — Triarius Rufinus
l. 1. C. de bonis libert. — l. 2. C. de donation.
l. 2. C. de contrah. & comm. stipul. — l. 2. C. de judiciis.
l. 3. C. de evictionibus — l. 1. C. de rei vendicat.

964 18 211 Q. Epidius Rufus Lollianus Gentianus — Pomponius Bassus
l. 4. C. de Gregor. tit. incerti. — l. 1. C. ad SC. Vellej.
l. 1. C. de transact. — l. 3. C. de senat.
l. 2. C. de dol. mal. — l. 1. C. de his, quæ sub mod. leg.
l. 5. C. de inoff. test. — l. un. C. de confess.
l. 2. C. de servitut. & aqua. — l. 1. C. de requir. reis.
l. 2. comm. utr. judic.

965 19 212 C. Julius Asper II. — C. Julius Asper
l. 2. C. de jur. & fact. ignor. — l. 1. C. de pœn. judic. q. mal. judic.
l. 1. C. quib. ex caus. maj. — -- C. de liber. exhibend.
l. 6. C. de inoffic. test. — l. 5. C. de pignoribus & hypoth.
l. 1. C. de institutor. & exercitor. act. — l. 2. C. qui potior. in pign.
l. 2. & 4. C. de donat. inter vir. & ux. — l. 1. C. de except. s. præscript.
l. 2. C. de testament. tut. — l. 2. C. de solut. & liberat.
l. 3. C. de administrat. tut. — l. 2. C. Gregor. de petit. hered.
l. 2. C. de suspect. tutor. — l. 5. C. de procurator.
l. 1. C. de arbitr. tutel. — l. 3. C. si alien. res pign. data sit.
l. 2. C. de in lit. jurand. — l. 1. C. de acceptil.
l. 2. C. de contrar. judic. tut. — l. 4. & 5. C. de eviction.
l. 1. C. de præd. & al. reb. min. — l. 1. C. ad L. Cornel. de falsis.
l. 1. C. de magistrat. conven. — l. 1. C. de his, qui sibi adscrib.
l. 4. & 5. C. de oper. libert. — l. 1. C. de bon. eor. qui mort. sibi consciv.
l. 1. C. de testam. milit.
l. 2. C. de hered. instituend. — l. un. C. de sentent. advers. fisc. lat.
l. 1. C. de fideicommiss.
l. 2. C. de usufr. & fruct. legat. — l. 4. C. de edendo.
Moritur SEVERUS.
Constitutiones, quarum subscriptiones incertæ.
l. 2. C. si adversus transact. vel divis. — l. 1. 2. 3. C. de vectigal. & comm.
— l. 1. 2. C. vectig. nov. inst. non posse.
l. 4. C. de fundo dotali. — l. 1. C. de donat. ante nupt. vel propt.
l. 1. C. quando decreto opus non est. — l. 1. 2. 3. C. de nuptiis.
l. 2. C. qui admitti ad bon. possess. poss. — l. 1. C. de interd. matrim.
— l. 2. C. qui admit. ad bon. poss.
l. 1. C. si omissa sit causa test. — l. 1. C. de hered. instit.
l. 4. C. de testament. manumiss. — l. 1. & 2. C. de testament. manumiss.
l. 1. C. de acquir. & ret. poss. — l. 1. 2. 3. C. de servo pign. dato manum.
l. 3. & 4. C. de execut. rei jud. — l. 1. C. qui non poss. ad libert. perv.
l. 2. C. de his qui accus. non poss. — l. 1. C. ne de statu defunct.
l. 2. C. ad L. Jul. de adulter. — l. 1. C. de præscript. longi temp.
l. 1. C. de quæstionibus — l. 1. C. de sententia, quæ sine certa.
l. 1. C. de contrar. judic. tutelæ. — l. 2. C. de execut. rei judic.
Constitutiones sine consule — l. 2. C. si ex falsis instr. vel test. judic.
l. 1. C. ex quib. caus. inf. irrog. — l. 1. C. de ædit. priv.
l. 2. 3. 4. 5. C. de usuris — l. 2. C. de postlim. revers.
l. 1. 2. 3. C. Mand. vel contra. — l. 1. C. de mun. & honor. non contin.
l. 1. C. de hered. vel. act. vend. — l. 1. C. de filiisfamil. quemadm. pro his pater. ten.
l. 1. C. rem alien. gerent. non interdici.
l. 1. 2. C. si serv. export. ven. — l. 1. C. qui militare poss. vel non poss.
Constitutionum horum Principum mentio fit in Digestis.
l. 6. de offic. proconf. & leg. — l. 2. de excusat. tut.
l. 5. de offic. procur. Cæs. — l. 4. § 1. 2. l. 6. l. 8. 10. 13. 15. de excusat. tut.
l. 11. de jurisdict. omn. judic.
l. 37. de pact. — l. 13. de reb. eor. qui sub tut. sunt.
l. 3. de transact. — l. 2. §. fin. ad SC. Trebell.
l. 23. de servit. urb. præd. — l. 6. 16. de publican. & vectig.
l. 17. de servitut. rustic. præd. — l. 13. de donat.
l. 29. ad l. Aquil. — l. 51. de manu. test.
l. 17. de pignor. act. — l. 25. de re judic.
l. 2. ad SC. Vellejan. — l. 1. de separat.
l. 46. de contrah. empt. — l. 5. de solution.
l. 16. de in diem addic. — l. 4. de extraordin. crim.
l. 19. 20. de ritu nupt. — l. 3. de crim. expil. hered.
l. 1. 17. de suspect. tut. — l. 20. de accusat.

l. 3. ad

F.R.C	A.J.P.C.N.		
		l. 5. ad L. Jul. majest.	§. 9. de vulg. & pupill.
		l. 13. ad L. Jul. de adulter.	§. 3. § fin. quib. mod test. infirm
		l. 3. ad L. Jul. reper.	§. 12. & § 5. de legat.
		l. 5. et. ad L. Jul pecul.	*Severi Patris tantum meminit.*
		l. 3. ad L. Flavian.	l. 24. de his, qui not. infamia.
		l. ult. ad SC. Turpill.	l. 2. l. 3 §. 1. l. 11 de minor.
		l 1 & ult. de req. reis.	l. 20 de petit. hered.
		l. 2. de bon. eor. qui ante sent.	l. 12. mand.
		l. 2. de cadav. punitor.	l. 16. de in diem addict
		l. 21. de appellation.	l. 40. de jure dot.
		l. unic. si pendente appell. mors interv.	l. 2. §. 1. qui pet. tut.
			l. 1. 2. 6 §. 4 9. 10. de excus. tut.
		l. 18. 22. 30. 34. de jure fisci.	l. 10. de reb. eor. qui sub tut.
		l. 9. 26. de captiv. & postlimin.	l. 12. de acquir. vel omitt. hered.
		l. 1. §. 3. & l. 9. 13. de re milit.	l. 78. de leg. 2.
		l. 18. l. 26. §. 6. l. 24. 38. ad municip.	l. 57. §. 2. ad SC. Trebell.
			l. 40. de injur. & famos. libel.
		l. penult. de decur.	l. 2. ad L. Jul. de adult.
		l. 11. de muner. & honor.	l. 1. de quæstionibus.
		l. 4. de legat.	l. 6. de interd. & releg.
		l. 8. de legat.	l. 2. 13. 27. de jure fisci.
		l. ult. de admin. rer. ad civit. pertin.	l. 9. de decur.
		l. 9. 13 de pollicitat.	l. 7. de mun. & honor.
		l. fin. de censib.	l. 8. de vacat. & excus. mun.
		In Institutionibus.	l. 7. de pollicitat.
		§. fin. de excusat.	l. 2. de variis & extraord. cognit
		§. 3. & § 9. de susp. tut.	l. 1. de censibus.
		§. 7. de testam.	l. 17. de quæstionibus.
		§. 1. de hered. instit.	
		ANTONINUS CARACALLA Aug.	
		P. SEPTIMIUS GETA imperarunt simul.	
966	2	213. Imp. M. Antoninus Aug. IV. D. Cælius Balbinus. II.	
		Suff. ex Kal. Mart.	
			M. Antonius Gordianus
		l. 1. C. Gregor. de pact. & transact.	l. 4. & 5. C. de legatis.
		— de Judæis & cælic.	l. 10. C. de usuris.
		l. 5. 6. & 7. C. de pactis.	l. 2. C. de verb. & rer. signif.
		l. 2. C. de transact.	— de fals. cau. adject.
		l. 2. C. de advocat. fisci.	— de usucap. pro emptor.
		— de recept. arbitr.	— de re judicat.
		l. 4. & 5. C. de petit. hered.	— commutat. epistol. programm.
		l. 1. C. de rei vindicat.	— quor. appellat. non recip.
		l. 3. C. de usufr. & habit.	l. 2. & 3. de privileg. fisci.
		l. 1. C. comm. divid.	l. 1. C. de revoc. his, quæ in fraud. cred.
		— de relig. & sumpt. fun.	
		— de reb. credit.	l. 6. C. de pignor. & hypoth.
		l. 1. & 2. C. de condict. indeb.	l. 1. C. in quib. caus. pign. v. hyp. tac. contrah.
		l. 1. C. de fide instrument.	
		l. 2. & 3. C. ad SCt. Vellej.	l. 4 C. qui potior. in pignore.
		l. 2. C. de jure dot.	l. 2. C. si in caus. judicat. pign. cap. sit.
		l. 2. C. de pact. conv.	l. 1. C. de except. seu præscript.
		l. 2 & 3 C. de donat. inter. vir. & ux.	l. 4. C de fidejuss. & mandatorib.
		l. 1. C. de fund. dot.	l. 5. C. ad l. Jul. de adult.
		— in quib caus. tut. vel. cur. hab. tut. v. cur. der.	l. 2. C. ad l. Jul. de vi publ. v. priv.
			l. 1. & 2. C. ad l. Fab. de plag.
		l. 4. C. de administ. tut.	l. 2. C. de his qui sibi adscrip.
		l. 1. C. quando ex fact. tut.	l. 1. C. de fide & jur. hast. fiscal.
		l. un. C. ne tut. v. curat. vectig. conduc.	l. 1. C. de advocat. divers. judic.
			l. 2. C. de ordin. judic.
		l. 2. C. arbitrar. tutel.	l. 1. C. de in lit. dan. tut. v. curat.
		l. 2. & 3. C. de heredit. tutor v. curat.	l. 1. C. de his qui a non domin. manu. mitt.
		l. 1. C. de usur. pupillaribus.	
		— quando tutor v. curator esse desin.	l. 2. C. Gregor.
		l. 2. & 3. C. de testam. milit.	l. 1. C. de excusat. veteranor.
		l. 2. C. de instit. & substitut.	l. 2. C. qui numer. liber. se excus.
		l. 1. C. de posth. hered.	
967	3	214. Silius Messala	Sabinus
		l. 1. C. de jurisdict. omn. judic.	l. 3. C. de execut. rei judic.
		l. 2. C si cert. pet.	l. 2. C. de liberal. causa.
		l. 4. C. quod cum eo q. in aliena pot.	l. 3. C. de execut. rei jud.
		l. 1. & 2. C. qui petant. tut.	l. 2. C. in quib. caus. pign. vel hyp. tac. contrah.
		— de curator. furios.	
		— de libert. & eor. liber.	l. un. C. si commun. res pign. dat. s.
		l. 1. C. de jure delib.	l. 5 & 6. C. de fidejuss. & mandator.
		— de repud. vel abstin. hered.	
		l. 2. C. de liberal. causa.	l. 6. de pœnis.
968	4	215. Lætus II.	Cerealis
		l. 3. C. Greg. tit. incert.	l. 1. C. de inutil. stipulat.
		l. 1. C. de condict. ob caus. dator.	l. 7. C. de fidejussor. & mandator.
		l. 2. C. de condict. ob turp. caus.	l. 6. C. de patria potest.
		l. 3. & 4 C. qui per tut. v. curat.	— si reus v. accus. mort. fuer.
		l. un. C. ub. petant tut. v. curat.	l. 1. C. ad l. Corn. de sicar.
		l. 5. C. de administr. tut.	l. 2. C. de crimin. expil. hered.
		l. 2. C. de suspect. tut.	l. 1. C. de general. abolit.
		l. 1. C. de aliment. pupill. præst.	l. 2. C. an serv. pro suo fact.
		l. 3. C. arbitr. tutel.	— de probationibus.
		l. 3. C. de in lit. jurand.	l. 3. C. quod cum eo, qui in al. pot.
		— de furt. & serv. corrupt.	— solut. matrimon.
		l. 2. C. de repud. v. abstin. hered.	l. 1. C. de usucap. pro hered.
		l. 6. & 7. C. de legatis.	l. 2. C. de re judic.
		l. 2. & 3. C. de fideicommissis.	l. 1. C. si tut. v. cur. interven.
		l. 5. C. de condition. insert.	— ubi & ap. quem cognit. in integ.
		l. 4. C. ut in possess. legator.	l. 2. C. ex quib. caus. major.
		— de testament. manumiss.	l. 3. C. ub. caus. fiscal.
		— de privileg. fisci.	l. 7. C. de inofficios. testam.
		l. 3. C. quæ res pignori obligari poss.	l. 2. de servitut. & aqua.
		— qui potior. in pignore.	
969	5	216 C. Attius Sabinus II.	Cornelius Anulinus
		l. 1. C. de postulando.	l. 3. C. de institut. & substit.
		l. 8. C. de legatis.	l. 3. C si reus v. accus. mort. fuer.
		l. 2. C. de his, qui in prior. credit. loc.	l. 5 C. de crimin. expil. her.
			l. 3. & 4. C de quæstion.
		l 7. C. de negot. gest.	l. 1. C de fiscalib. usur.
970	6	217. M. Bruttius Præsens	T. Messius Extricatus II.
		l. 9. C. de negot. gest.	
		l. 3. C. de contrah. & committ. stipulat.	

P.R.C.	A.J.P.C.N.		
		CARACALLA occiditur.	
		Constitutiones Autem Caracallæ, quarum inscriptiones & subscriptiones incertæ,	l. 1. C. de bon. aut. jud. poss.
			l. 1. C. de privil. fisci.
			l. 2. 3 C. de exception. s. præscription.
		l. 8. C. de pactis ad Alexandri tempora spectat.	l. 1. C. de Malef. & Mathemat.
			l. 2. C. ad SCt. Turpillianum.
		l. 4. C. de excusat. tutor. & curat. suspectam subscriptionem habet.	l. 2. 3. 4. 5. C. de pœnis.
			l. 1. C. de bon. proscript. s. damn.
		l. 1. de necess. hered. instit. Ex subscriptione videtur M. Antonini Philosophi esse.	l. 1 & 2. de sentent. poss. & rest.
			l. 1. C. de incol. & ubi quis domicil. hab. vid.
		Constitutiones, quæ nullum habent vel diem vel Consulem.	l. 1. & 2. de muner. patrimon.
			l. 1. C. de his qui spont. publ. mun.
		l. 1. C. de reputat. quæ fiunt.	l. 1. C. de his q. num. lib. vel pup.
		l. 2. & 3. C. famil. ercifcundæ.	l. 2 C. de Professor. & Medic.
		l. 2. C. quando fiscus vel priv. deb.	l. 1 C. de his, qui non impl. stip.
		l. 2. 3. 4. C. de non numer. pec.	l. 8. C. de infamibus.
		l. 1 & 2. C. de compensation.	l. 1. C. de his, qui in exil. dat.
		l. 6. 7. 8. 9 10 11. C. de usuris.	l. 1. 2. C. de filiisfam. quemad. pr. hic par.
		l. 1. & 2. C. de hered. vel act. vend.	
		l. 1. C. si propter. publ. pensitat.	l. 1. C. de potior. ad mun. nomin.
		l. 1. C si quis alteri v. sibi sub alt.	l. 1. & 2. C de jure reipubl.
		l. 1. C. de pact. int. emt.	l. 2. de vend. reb. civit.
		l. 1. C. de ædilit. act.	l. 1. C. de debit. civit.
		l. 1. 2. 3. de loc. & cond.	l. 2. C. de per. eor. q. pro Magist. interv.
		l. 2 C. de liber. caus.	
		l. 1. C. de sentent. & interloc.	l. 1. C. quo quisque ord. conven.
		l. 3. C de re judic.	l. 1 C. de his, qui ex offic. qu. admin. conv.
		l. 1. C. de usur. rei judic.	

JURISCONSULTI QUI SUB HIS IMPER. FLORUERUNT.

I. *Æmilius Papinianus*	l. 1. de præscr. verb.
Ex Libr. XXXVII Quæst.	l. 1. qui potio. in pig.
Ex libr. 1 l. 5 de off. proconf.	l. 65. de evict.
l. 1. de off. ejus cui mand. est.	l. 81. de jur. dot.
l. 33. de recept.	l. 94. de solutio.
l. 74 de diver. reg. jur.	l. 78. de furt.
Ex lib. 2. l. 15. si quis cautio.	l. 10. de sepul. vio.
l. 38. de pact.	cit. l. 13. §. 1. 2. de reb. cred.
l. 17. de transact.	l. 27. de præscr. verb.
l. 8. de postul.	*Ex lib.* 9. l. 66. de procur.
l. 25. de his qui not. infam.	l. 50. de pecul.
l. 2 de quib. reb. ad eund. Jud.	l. 7. ad SC. Velleja.
l. 54. de cond. indeb.	l. 8 24. depos.
l. 7. de præscr. verb.	l. 186. de V. S.
l. 5. de usur.	l. 33. mand.
l. 33. de adm. & per. tuto.	l. 81. pro soc.
l. 33. de statulib.	l. 66. de lege. 1.
l. 115 de verb. obl.	l. 47. de fidejuss.
l. 33 de pœn.	l. 79. de furt. conf. l. seq.
l. 12. 13 ad municip.	cit. l. 22. de pigner. act.
l. 5. de decurio.	l. 4. quod cum eo.
l. 6. de vacat. & excus. mun.	l. 3. de pecul.
Ex lib. 3 l. 8. de stat. hom.	l. 10. de in rem. ver.
l. 48. de neg. gest.	l. 6. 8. ad SC. Velleja.
l. 30. de minor.	*Ex lib.* 10. l. 27. de cont. furt.
l. 29. in quib. cau. ma.	l. 58. 72. de contr. emp.
l. 39. de judic.	l. 5. 7. de ser. export.
l. 49. de hered. petit.	l. 68. de jur. dot.
l. 18. de compens.	l. 52. de dona. int. vir. & ux.
l. 6. de probatio.	l. 48. de manu. testam.
l. 36. de adm. & per. tuto.	l. 49. de fidejuss.
l. 41. de vulg. & pup. sub.	cit. l. 5. de jur. dot.
l. 69. ad SC. Trebellia.	l. 52. §. 27. de don. int. vir. & ux.
l. 8. de collatio.	*Ex lib.* 11. l. 41. de judic.
l. 18. de oper. no. nunc.	l. 3 de cond. sin. cau.
l. 42. de usurp. & usuc.	l. 59. 62. sol. matr.
l. 22. de dol. ma. except.	l. 5. 30. de act. rer. am.
l. 36. ad l. Jul. de adult.	l. 5. de confir. tuto.
l. 75. de diver. reg. jur.	l. 13. de tuto. & cur. dat.
cit. l. 7. qui satisd. cog.	l. 37. de adm. & per. tuto.
l. 5. de petit. hered.	l. 24. de excusat.
l. 21. §. 3. de recept.	l. 50. ad SC. Trebellia.
l. 20. § 14. de hered. petit.	l. 5. si a par. quis man.
l. 6. §. 4. si servit. vind.	cit. l. 7. sol. matr.
l. 28. de mand.	*Ex lib.* 12. l. 63. de rei vind.
Ex lib. 4 l. 40. de judic.	l. 14. de tutor. & cur. dat.
l. 51. de legs. 1.	l. 38. de adm. & per. tut.
l. 116. de verb. obl.	l. 10. de susp. tutor.
Ex lib. 5 l. 29. de pact.	l. 23. de lib. & post.
l. 14. de inoff. test.	l. 75. de hered. instit.
l. 8. de stip. prætor.	l. 41. de bon. liber.
l. 37. ad l. Jul. de adult.	l. 117. de verb. obl.
cit. l. 8. de inoff. test.	l. 12. rem. pup. sal. for.
l. 3. de his quæ ut ind.	l. 80. de furt.
Ex lib. 6. l. 30. de hered. petit.	cit. l. 7. §. pen. de adm. & pet. tut.
l. 10. si pars hered. petat.	l. 8. §. 7. de bon. poss. cont. tab.
l. 62. de rei vind.	l. 15. de furt.
l. 55. de cond. indeb.	*Ex lib.* 13. l. 20. in quib. cau. ma.
l. 5. de usur.	l. 28. de cond. instit.
l. 8. ut in poss. legat.	l. 14. de bon. poss.
l. 47. de manu. testam.	l. 21. de lega. præst.
cit. l. 14. de publ. in rem act.	l. 21. de Carb. edict.
Ex lib. 7. l. 5. de usufr.	l. 11. de bon. poss. sec. tab.
l. 4. de servit.	l. 40. de bon. libert.
l. 36. de servit. præd. urb.	cit. l. 1. de collation.
l. 34. de servit. præd. rust.	*Ex lib.* 14. l. 15. de inoff. test.
l. 17. com. præd.	l. 3. qui test. fac. poss.
l. 13. 31. fam. ercisc.	l. 34. de testam. mil. al. est Pauli.
l. 28. com. divid.	l. 8. ad leg. Falc.
l. 64. de evict.	l. 12. de Carb. edict.
l. 7. ad l. Falc.	l. 43. de bon. liber.
Ex lib. 8. l. 10. de interrog. in jur. fac.	l. 12. de castr. pecul.
l. 43. de relig. & sump. fun.	cit. l. 15. §. fin. de testam. mil.
l. 36. 66. de cond. indeb.	l. 2. §. pen. l. 3. pr. si quid in fraud. patr.
l. 9. 25. de constit. pecu.	

P.R.C A.J.P.C.N.

Ex lib. 15. l. 76. de hered. instit.
l. 10. de jur. codic.
l. 64. de lega 2
l. 5. de reg. Cato.
l. 11 de his quæ ut indig
l. 24. ad SC. Trebel.
l. 1. de bonor poss. fur. inf.
l. 14. ad municip.
Ex lib. 16. l 15 de cond. instit.
l. 84 de acq. hered
l. 16. si quis omiss cau. test.
l. 63. de lega. 2.
l. 5. de servit. lega.
l. 12. de his quæ ut indig.
l. 90. de cond. & dem.
l. 4. ad leg. Falc.
l. 15. de castr. pecul.
cit l. 1 §.6. ad SC. Tertyllia.
Ex lib. 17. l. 31. de usufr.
l. 66. §. 6. de leg.
l. 2. quib mod. ususfr am.
l. 8. de usufr. ear rei.
l. 77. de hered. instit.
l 66. de lega. 2.
l. 2 de usu. & usufr lega.
l. 11. de aur. arg mund. leg.
l. 71. de cond. & dem.
l. 31. ad SC. Trebellia.
cit. l. 5. quib mod ususfr am.
l. 5. §.9. de adim. vel transl leg
Ex lib. 18. l 87. 90. de lega. 1.
l. 7. de dot. præleg.
l. 24. de his quæ ut ind.
l 78 99. de cond. & dem.
l. 25 quand. dies leg. ced.
cit. l. 10 de usu & habit.
Ex lib. 19 l. 7. de jur. & fac. ign.
l. 35. de testam mil. al est Pauli
l. 11 13. de jur. codic.
l. 67. 69 de legat. 2
l. 21. de liber. leg.
l. 71. de cond. & dem.
l. 9. ad leg. Falc.
l. 52. 54. ad SC Trebellia.
l 9. ut in poss lega.
l 21 de fideic. libert.
cit. l. 4. de usu & habit
l 14. de lega 1.
Ex lib 20 l. 64. de rei vind
l. 3. de pignor.
l 3 de usur
l. 26. de probatio.
l 3. quand. ex fac. tut.
l. 70 72 de lega. 2.
l. 10 93. ad leg Falc.
l. 12. 53. 55 ad SC. Trebellia.
l. 42. de oper. libert.
l 118 de verb obl. al est ex lib. 27
l 218 de verb. sig. al. est ex lib 27
Ex lib. 21. l 34. de statulib
Ex lib. 22 l. 11 de jur. codic
l 22 de fideic libert.
l 4. si ingen ess dicer.
l 43. de usurp. & usuc.
Ex lib. 23. l. 73. de lega. 2.
l. 44. 46. de acq. poss
l. 44. de usurp. & usuc.
l 3. 8. pro lega.
Ex lib. 24. l. 62. de judic.
l. 76. de diver reg. jur.
Ex lib. 25 l 18 de tutel. & rat. distr.
l. 2. de separatio.
Ex lib. 26. l 1. de distr pign.
l. 47. de acq. possess.
l. 18. quæ in fraud cred.
l. 18. de vi & vi arm
Ex lib. 27 l. 45. de judic.
l. 54. mand
l. 6. 8 de ser. export.
l. 8. de præsc. ver.
l. 4. de usur.
l. 74. de lega. 2.
l. 3. de separatio.
l. 28. de excep. rei judic.
l. 27. de oblig & act
l. 118. de verb. obl. al. est ex lib. 20.
l. 9 de duob. re.
l. 18. de stipul. servor.
l. 49. de fidejuss
l. 14 de castr. pec.
l 218. de verb sig.
Ex lib. 28 l 3. de cond. indeb.
l. 66. de evict.
l. 5 de usur.
l. 40. sol. matr.
l. 8. de tutel. & rat. distr.
l. 2. 5. ut lega. seu fid servand. caus. cav.
l. 4. ut in possess. lega.
l. 95. de solut.
l. 1. rat rem. hab.
l. 77. de diver. reg jur.
Ex lib. 29 l 6. de usur.
l. 40. de vulg. & pup. sub.

l. 21. ad leg. Falc.
l. 9. si tab. test. nul. ext.
l. 15. de suis & legit. hered.
l. 27. de donat.
l 40 de mor. cau. don.
l. 11. de capt. & de postlim.
Ex lib. 30 l. 85. de acq hered.
l. 12. ad leg. Falc.
l. 19. de manumissio.
l. 78 de diver. reg. jur. al. est ex lib 31.
Ex lib. 31. l. 9. de stat. hom.
l. 32. de adoptio
l. 12. de capt. & de postlim.
l. 78. de diver reg jur.
cit. l 18. de servit.
Ex lib. 32. l. 61. de rit. nup.
l. 13. de his quæ ut indig.
l. 74 de cond. & dem.
l. 70. de diver. reg. jur.
Ex lib. 33. l. 14. de his quæ ut indig
l. 80 de diver. reg. jur.
Ex lib. 34. l. 75. de cond. & demon
Ex lib. 35. l. 15. de castr. pecul.
Ex lib. 36 l. 15. de adoptio.
l. 219. de verb. oblig
l. 38. ad l. Jul. de adult.
l. 14 ad l. Jul. pecul.
l 7. de vacat. & excus. mun.
Ex lib. 37 l. 19. de dol.
l. 54. ad leg. Aquil.
l. 41. sol matr.
l. 13 ad leg. Falc.
l. 129. de verb. obl.
l 11. de duob re.
l. 50. de fidejuss.
cit l. 19 de legat. 1.

Ex Libr. XIX. Responsor.

Ex lib 1. l. 20. de off. præt.
l. 6 de off. adsess.
l 14. de in jus voc.
l. 40. de pact
l. 9. de postul.
l. 20 de his qui not. Infam.
l 17. de compensa.
l. 55. mand.
l 1 de jur. aut. anul.
l. 81. de furt
l. 1. de crimi. stellio.
l. 11. 15 17 ad municip.
l. 6. de decurio.
l. 8. de vacat & excus. mun.
l. 7 13. de legatio
l. 5. de admin rer. ad civit pertin.
Ex lib. 2 l. 67. de procur.
l 31 de neg gest.
l 41 de recept.
l 44 de judic.
l. 16. de inoff. test
l 51. de hered. petit.
l. 48. 65. de rei vind.
l 4. de servit. præd. rustic.
l. 11. fin. regund.
l 31 57. fam. ercis.
l. 2. de distr. pig.
l. 7. de usur.
l. 20. de tutel & rat distr.
l. 6. de fidejuss. & nomin. tut.
l. 20. de SC Silania.
l. 41. de mor. cau don.
l. 22. de appella.
l. 21. de verb sign.
cit. l 7 20 de minor.
l. 8. de inoff test
l. 25. de adm. & per. tut.
Ex Lib. 3. l. 68. de procur.
l 31. de neg gest.
l. 45. de judic.
l 17 de relig. & sump. fun.
l. 57. de cond indeb
l 40 48. de pignor. act.
l. 19. de instit act.
l. 27. ad SC. Velleja.
l. 18. de compensa.
l 25. depos
l. 7. 56. mand.
l 82 pro soc.
l. 75. de contr. emp.
l. 10. de in diem addic.
l. 18. de peric & com. rei vend.
l 41 de act. emp.
l. 2. de pignor.
l. 2. qui potiuq. in pign.
l. 3. de distr. pign.
l. 4. de naut. fœn.
l. 15. de fund. dot.
l. 7. de fidejuss. & nomin. tut.
l. 28. de donatio.
l. 51. de fidejussor.
l. 17. de novatio.
l. 36. de jur. fisc.
l. 81. de diver. reg. jur.
cit. l. 10. mand.
l. 52. pro soc.

P.R.C. A.J.P.C.N.

l. 4. de leg. com.
l. 1. de ser. export.
l. 13. de act. empt.
l. 12. qui potio. in pig.
l. 4 de evict
l. 103. de lega 1.
Ex lib. 4 l. 9. de senator.
l. 4. de off. adsessor.
l. 54 de ædil. edic.
l. 15. 34. 62. de rit. nup.
l. 31. 69. de jur dot.
l. 26 de pact. dot.
l. 31 de don. int. vir. & ux.
l. 42. sol. matr.
l. 27. de act. rer. am.
l. 16. 28. de testam. tutel.
l 44. ad l. Jul. de adult.
cit l. 15. 19. locat.
l. 21, 32, de don int. vir & ux.
Ex lib. 5. l. 6. de confir. tuto
l. 39. de admin. & per. tutor.
l. 5. quand. ex fact tut.
l. 11. de susp tutor.
l. 28. 30. de excusat.
l. 14 de cur. fur
l. 17. de injust. rup.
l. 22. de lega præst.
l. 9. de collatio.
l. 5. de dot collat.
l. 41. de oper. libert.
l. 25. qui & a quib.
l. 15 de muner.
cit. l. 60. de rit. nup.
l. 5. de admin & per. tut.
l. 13. de reb. eor.
l. 16. quæ in fraud cred
Ex lib 6 l 10. de jur & fac. ign.
l. 33. de rit nup.
l 40. de adm & per tut.
l 4 de his quæ in test. del.
l. 70. 78. 80. de hered instit.
l. 7. 15 35. 41. de vulg. & pup sub.
l. 24. de cond. instit.
l 12. 27. de testam. mil.
l. 36 43 and al est Pauli.
l 86. de acq hered.
l 27. si quis om. cau. test
l. 4. 21. de SC Silania.
l. 75. de lega. 1.
l. 22 de adim vel transf. leg.
l. 15. de his quæ ut ind.
l. 76. de cond. & dem.
l. 6. de dot. colla.
l. 8. si tab. test nul. ext.
l. 9. und cogn
l 2. de success edict.
l. 49. de manu testa
cit. l. 18. de jur. fisc.
Ex lib. 7 l 37. de usufr.
l. 11. usufr quem cau.
l. 33. fam erc.
l. 8. de usur.
l. 41. de admin & per. tut.
l. 5. de jur. codic.
l. 76. de lega. 2.
l. 91. de lega. 3.
l. 9 de annu. lega
l. 24. de usu & usufr. leg
l. 6. de servit. lega.
l. 8. de dot prælega.
l. 2. de instr. vel instr leg.
l. 19. de pecul. lega.
l. 9. de supellex. lega.
l. 8. de alim vel. cib. leg.
l. 25. de liberat leg.
l. 25. de adim. vel transf leg.
l 1. de reb. dub
l. 77. 100 de cond. & demon.
l. 56. ad SC. Trebellia.
cit. l. 10 de usu & habit.
l 11. de instr. vel instr leg.
Ex lib 8 l. 34. fam erc
l. 54. de don. int vir. & ux.
l. 71. 77. de lega. 2.
l. 10. de annu lega.
l. 25. de usu & usufr. leg.
l. 9. de dot prælega.
l. 3. de instr. vel instr. leg.
l. 9. de alim. vel cib. lega.
l. 24. de libera. lega.
l. 24. de adim. vel transf. leg.
l. 20. de his quæ ut ind.
l. 93. 101. de cond. & dem.
l. 5. ad leg. Falc.
l. 57. ad SC Trebellia.
cit. l. 57. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 9. l. 31 de minor.
l 38. de cond. indeb.
l. 5. de probatio.
l. 58. 61. de lega. 3.
l. 78. de lega. 2
l. 10. de alim. vel cib. leg.
l. 25. de adim. vel transfer. leg.
l. 2. de reb. dub.
l. 78. 102. de cond. & dem.

l. 14. ad leg. Falc.
l. 58 ad SC. Trebellia.
l. 26 quand dies leg. ced.
l. 42. de oper. libert.
l. 50. de manumiss. test.
l. 25. de fideicomm. libert.
l. 55. de statulib.
l. 8 qui sin. manu. ad lib.
l. 35. de libera. cau.
l. 80. de diver. reg. jur.
cit. lib. in l. 92 de cond. & dem
Ex lib. 10. l 8. de pact.
l. 55. de neg. gest.
l. 57. mand.
l. 1 in quib. cau. tac. pig. contr.
l. 67. de evict.
l. 87. de acq. hered.
l. 29. de dona. al est ex lib. 28.
l. 20. de manumissio.
l. 5. si ingen. esse dic.
l. 48. de acq poss.
l. 45. de usurp. & usuc.
l 11. pro emp.
l. 40 de re judic.
l. 37. de reb auct. jud. poss.
l. 10 37. de jur fisc.
Ex lib. 11. l. 41 de pact.
l 19. de compens.
l 35. loca.
l. 9. de præs. ver.
l. 1. de pignor.
l 5. qui potio. in pig.
l 4 de distr. pig
l. 1. quib. mod. pig vel hyp. solv.
l. 68. de evict.
l. 9 de usur.
l. 79. de lega 1.
l 8 de dot. colla.
l. 19. quæ in fraud. cred.
l. 29. de except. rei jud
l. 181. de verb. obl
l. 11. de duob re const.
l 52. de fidejussor.
l. 96. de solutio.
l. 1 rat. rem. hab.
l. 20 de jur. fisc.
cit. l. 11. de pignor.
l. 12 qui potio. in pign.
l. 41. de lega 1.
l. 18. de jur. fisc.
Ex lib 12. l. 35 fam. erc.
l 35. de ædil. edic.
l. 16. de suis & legit hered.
l. 19 31. de dona. al. est ex lib. 28.
l. 36. de libera cau.
l 4 de separatio.
l. 5 rat. rem hab
Ex lib. 13. l. 20 de compens.
l. 17. de his quæ ut ind.
l. 15. ad leg. Falc.
l. 11 de oblig par. & patr.
l 8 de publica.
l 42. de mor. cau. don.
l. 21 de manumiss.
l. 10. de diver temp præsc.
l 8. ad leg Jul. majest.
l. 11. ad leg Cornel de fal.
l 38. de jur. fisc
Ex lib 14 l 15 de his quæ ut ind.
l. 11. de assig. liber.
l 5. de manu. quæ ser. ad univer.
l. 51. de manu testa.
l. 2 ne de stat defunct.
l. 13. ex quib. caus. in poss. eat.
Ex lib. 15. l 29. de testam. tutel.
l. 3. si quis aliqu testa. prohib.
l. 18. de his quæ ut indig.
l. 25. de manumissio.
l. 11 de jur. aur anu.
l 55 de fidejussor.
l. 13 de publ jud.
l. 21. de receps
l 50 ad leg. Jul. de adult.
l 13. ad leg Cor. de fal.
l 9. de leg Jul repet.
l. 4 ad SC Turpillia
Ex lib 16 l 2 de veteran. & milit success
l. 14. de publ Jud.
l. 21. de accusat.
l. 17. de quæstio.
l. 34. de pœn
l. 3. de sent. pass.
l. 39. de jur. fisc.
cit. l. 1. de req. vel abs. dam.
l 3. de bon. cor. qui ant. sent.
Ex lib. 17 l. 42. de pact
Ex lib. 19. l. 3. de leg. Rhod.
l. 43. de oper. liber.
l. 23. de appella.
l. 15 de re milit.
l. 16. de castr pecul.
l. 5. de censib.

Ex Lib. II Definit.

Ex lib. 1. l. 2. de legib.

P.R.C.A.J.P.C.N.

l. 5. du transact.
l. 57. 70. du reb. cred.
l. 74. de contr. emp.
l. 8. de jur & fac. ign.
l. 63. de rit. nup.
l. 27. de pact. dota.
l. 42. de admin. & pericul tut.
l. 111. de tutel. & ratio. distr.
l. 2. de injust. rup.
l. 34. 70. de hered instit
l. 42. de vulg & pup. sub.
l. 80. de lega. 1.
l. 79. de cond. & dem.
l. 28. de oblig. & act.
l. 133. de verb. obl.
Ex lib. 2 l 7. de just. & jur.
l. 11. de usufr. accr.
l. 39. de cond. indeb
l. 6. quand ex fac. tut.
l. 22. de manumissio.
l. 36. de statulib
l. 45. 49. de acq. poss.
l. 11. de diver. temp. præscr.
l. 124. de verb. obl.
l. 28. de nova
l. 97 de solutio.
l. 10. du pub jud.
l. 41. de pœn.
l. 17. de castr. pec.
l. 81. de diver. reg. jur.

Ex Libr. II. de Adulter.

Ex lib. 1. l 13. de testib.
l. 12. de fund. dot.
l. 7. de divor.
l. 41. de solutio.
l. 2. de accusat.
l. 2. de custod & exhib reor.
l. 6. 20, 22 ad l. Jul. de adult
Ex lib. 2. l. 9 de calumnia.
l. 8. de divor
l. 8. 10. ad l. Jul de adult.
l. 8. 10. ad SC Turpillia.
l 6. de quæstio.
l. 4. de bon. dam.
cit l 7 ad l. Jul. de adult.

Ex Libr sing. de adulter.

l. 14. de testib.
l 11 ad l Jul. de adult.
l 21 ad SC. Turpillia.
Ex των Αστυνομικῶν μονοβιβλίου Παπινιανοῦ
L. 1 de via publ. & si quid in ea.
Citatur absque nomine librorum.
l. 7. de pact
l. 9 de minor.
l 23. ex quib. cau. ma.
l. 6. de inoff test.
l 13. de hered petit.
l. 3. quib mod. usufr. amit.
l. 18 20 22. 24. fam. erc.
l. 6 com divid
l. 6 de relig & sump.
l 40. de reb cred.
l 7 de in lit. jur.
l. 10. de pecul
l. 10. 12 mand.
l. 10. de distr pig.
l. 9 de sponsal
l. 6 de pact dot
l. 7. 23. de don int. vir & ux.
l. 4 de susp. tut
l. 2. de tutel. & rat. distr.
l. 35. de hered. instit.
l 18. de cond. instit.
l. 20. 97. de acq. hered.
l. 15. de SC. Silania.
l. 34 de lega. 1.
l. 43. ad SC Trebellia.
l. 15. de oper. libert.
l. 2. de libert. univer.
l. 14. de furt.
l. 15. de jujur.
l. 1. ad SC Turpillia.
l. 4. de quæstio.
l. 10. de appella.
l. 28. 30. de jur. fisc.
l. 2. de decur.

In Codice cit.

l. 10. de condict indeb.
l. 22. §. 3 de furt. & serv. corr.
l. 6. 9. de institut. & substit.
l. 10 pr. de adquir
l 23. de sententiam passis.
l. 14. de sententiis & interlocut.
l. 33. §. 1 C. de inoffic. test.
l. 8 C. de institut. & substit.
l. 16. 90. de fideicommissis.
l. 3. de acquir possessione.
l. 22. de legatis.
l. 14. de prædiis & aliis rebus.

In Institution.

§. 2. de excusat. tutor.
§. 7. de suspect tut.
§ 8. de rerum divisione.
§. 4. de usucapion.

§. 5. de testam. ord.
§. 14. de legatis.
§. 7. de fideicom. hered.
§. 1. de Codicillis.

II *Claudius Tryphoninus.*
Ex Libr. XXI. Disputat.

Ex lib. 1. l. 3. de fugitiv.
l. 6. de in rem vers.
l. 225. de verb. sign.
Ex lib. 2. l. 46 de pact.
l. 38. de negot. gest.
l 55. de adm. & peric. tutor.
l. 44 de excus.
l. 11. de SC. Silania.
l. 28. de legat præst.
l. 48. de re jud.
l 42. ad leg. Jul. de adult.
Ex lib. 3. l. 37. de minor.
Ex lib. 4. l. 19. de quæstio.
l. 12. de capt. & de postlim.
Ex lib. 5. l. 11. de postul.
l. 22. de his quæ ut ind
Ex lib. 6 l. 20. de jurejur.
l 75. de jur. dot.
l. 9. de dot. collat.
Ex lib. 7. l. 62. de usufr.
l. 64. de cond. indeb.
l. 52. solut. matr.
l. 63. de acq. rer. dom.
l 33. de novatio.
Ex lib 8. l. 23. de pigner. act
l. 57. de pecul.
l. 33. de pignor.
l. 20. qui potior. in pig
l. 12. de distr. pign
l. 13. quib. mod. pig. vel hyp sol.
l. 45. de jur. dot.
l. 27. de liberat. legat.
Ex lib. 9 l. 31. depos.
L 8 loca.
l 67. de rit. nupt.
l 76. de jur. dot.
l. 69 de fidejussor.
l. 86. de furt.
Ex lib. 10 l. 13. de stat. hom.
l. 77 de jur. dot.
l 30 de pact. dot.
l. 16. de don int. vir. & ux.
l. 39. de pœn.
Ex lib. 11. l 78. du jur. dot.
l. 16. de fund dot.
l. 29 de act. rer. dom. amot.
Ex lib. 12. l. 53 sol. matr.
l. 50. 52. de re jud
Ex lib. 13. l. 4. qui pet tut. vel cur.
l 39. 45 de excusat.
l. 16. de cur. fur
Ex lib. 14. l. 17. de testam. tutel.
l. 8. 10. de confirm. tuto
l. 55. de adm & per. tutor.
l 6. ubi pupil. educ. vel. mor deb.
Ex lib. 15 l. 37. de noxa. act.
l. 20. de cond. furt.
l. 19. de bon. poss. contr. tab.
l. 23. de jur patron.
l. 19. de vi & vi arm.
Ex lib. 16 l 7. 24 de legat. præst
l. 7. de conjung. cum emanc lib.
Ex lib. 17. l. 22. de inoff. testam.
l. 10 de obseq. parent. & patr.
l 15. 90 de bon. libert.
Ex lib 18. l 18 41. du testam. mil.
l. 19. du castr pecul.
Ex lib. 19. l 20 de bon poss. cont reb
Ex lib. 20. l. 28 de lib. & post.
Ex lib. 21. l. 90. de hered instit.
l. 9. de reb. dub.
Ex notis apud Scævolam libr. XVIII. Digest.
l. 36. de legat. 3.
Ex lib. 21. l. 17. de fideic. libert.
cit. l 10. de ser export
l 58 de adm. & peric. tuto.
l 88 de legat. 2.
l. 37. 38. 42. de legat. 3.
l. 32. de usu & usufr legat.
l. 15. 18. de alim. vel cib legat.
l. 16. de aur. arg mund. leg.
l. 28. de liberat legat.
l. 25. de his quæ ut indig.
l. 109 de cond. & dem.
l. 77. 78. 80 ad SC. Trebell.
l. 30. de mann. testam.
l. 88. de solut.
l. 20. judic. solv.
cit. l. 30. de jur. fisc.

III. *Callistratus.*
Ex Libr. VI. de cognit.

Ex lib. 1. l. 9. 19. de off. præsid.
l. 3 de in jus voc.
l. 36. de judic.
l. 28. de pœn.
l. 37. ad municip.
l 11. de decurio.
l. 14. de muner. & honor.

P.R.C.A.J.P.C.N.

l. 5. de jur. immunit.
l. 5. de extraord. cogn
Ex lib. 2. l. 31. de re judic.
l. 5. de decret. ab ord. fac.
l. 7. de operib. pub.
Ex Lib. 3. l. 16. de servit præd. rust.
l. 14. de supellect. legat.
l 3. qui sin. manu. ad libert.
l. 32. de re judic.
l 2. de term. mot.
l. 31. ad leg. Corn. du fals.
L. 2. de nundin
Ex lib. 4. l. 3. de testib.
l. 33. de adm. & per. tutor.
l. 6. de susp. tutor.
l. 17. de accusatio.
l 6 si cui plus quam per leg.
l. 3. de collus detég.
l 127. de verb. sign.
Ex lib. 5. l. 13. quod met. caus.
l. 37. de judic
l. 2. de SC. Silania.
l 33 de re judic.
l. 3. de term. mot.
l. 19. du accusat.
l. 12. de custod & exhib. reor.
l. 7. ad leg. Jul. de vi priv.
l 15 de quæstio.
l 27. de pœn.
Ex lib 6. l. 3. de off. procur. Cæs.
l. 2. de fugitiv.
l. 3. de abig.
l. 13 de custod. & exhib. reor.
l. 14. ad leg. Corn. de sica.
l. 6. de lege Fab de plagiar.
l. 7. 28 de pœn.
l. 2. de bon. damnat.
l. 12. de jur. fisc.
l. 22 de decurio.

Libr. VI. Edict Monitor.

Ex lib. 1. L 2 in jus voca. ut eant.
l. 12. de edend
l 4. de in integ. restit.
l. 45. de minor.
l. 41 de recept.
l. 58 de obl. & act.
l. 85 de solut.
l 6. de incend. rui naufr.
Ex lib. 2 l. 2 4 9 11. 14. ex quib. caus. majo

l. 50. de rei vindic.
l. 32. de noxa. act
l. 1. de interr in jur. fac.
Ex lib. 3. l. 20. de neg. gest
l. 18. de testam. tutel.
l. 13. ut in poss. lega.
l. 38 de oper. libert.
Ex lib. 4. l. 63. de legat. 1.

Ex Libr. IV. de jure fisci.

Ex lib. 1. l. 27. ad SC. Silan
l. 4. ne de stat. defunct.
l. 1. de bon. damnat.
l. 2. de jur. fisc.
Ex lib. 2. l. 2. 23. de jur. fisc.
Ex lib. 3. l. 3. de jur. fisc.

Ex Lib. III. Instit.

Ex lib. 1. l. 29. de adoptio.
l. 41. de relig. & sump. fun.
l. 12. 25. de acq. rer. dom.
Ex lib. 3 l. 21. ad SC. Vellejan.

Ex Libr. II Quæstion.

Ex lib. 1. l. 38. de legib.
l. 47. de judic.
l. 10 de in lit. jur.
l. 64. pro soc.
l. 15 ad leg. Corn. de fals.
l. 35. de pœn.
Ex lib. 2. l. 4. de leg Rhod.
l. 72. de evict.
l. 5. de fid. instrum.
l. 64. de rit, nupt.
l. 8. de jur. dot.
l. 48. solut. matr.
l. 82. de cond. & dem.
l. 37. de liberal. caus.
l. 59. de acq. rer. dom.
l. 20. quæ in fraud. cred.
l. 7. de incend. rui. naufr.
l. 220 de verb. sign.

IV *Arrius Menander.*
Ex Lib. IV. Militar.

Ex lib. 1. l. 29. de liberat. caus.
l. 2 4. de re milit.
Ex lib 2. l. 5. de re milit.
Ex lib 3. l. 6. de re milit.
l. 1. de vetera.
cit. l. 1 de veter. & milit. success.
l. 14. de pœn
l. 13. de re milit.

M. OPELIUS MACRINUS imperat. ann. 1. mens. 1. dies XXIII.

971 1 218 Imp. Antoninus Elagabalus Aug. — Q. M. Coclatinus Adventus II.

l. un C. Greg. de patria potest — l. 8. C. de negot. gest.

M. ANTONINUS ELAGABALUS Imper.

972 2 219 Imp. Antoninus Elagabalus Aug. II. — Sacerdos II.

973 3 220 Imp. Antoninus Elagabalus Aug. III — Eutychianus II.

974 4 221 Gratus Sabinianus — Claudius Seleucus

975 5 222 Imp. Antoninus Elagabalus Aug IV. — M. Aurel. Sev. Alexander. Cæsar.

l. 2. & 3 C. de pignorat. action
l. 3. C. de jur. dot
l. 6. C Gregor tit. in C.
l. 1. & 2. ad exhibend.
l. 3. C. an serv. pro suo fact.
l. 1. C. qui dar tut. v. cur poss.
l. 4. C. arbitr. tutel.
— de furt. & serv. corrupt.
l. 10 C. de oper libert.
l. 4. C. de testam. mil.
l. 1. C. si quis aliquem proh. vel coeg.
l. 3. C. de his quib. ut indign.
l. 2. C. de fals. caus. adj.

l. 3. & 4. C. ad l. Falc.
l 4. C. du serv. pign. dat
l. 2 C quib. res judic. non noc.
l. 1 C. quand. prov. non est necess
l. 1. & 2 si pend. appell. mors interven.
l. 2. C. de ædific priv
l. 4. C de hered. v act. vend.
l. 1 & 2. C. si propter pignor agar.
l. 6. 7. 8. 9. C. de eviction
l. 3 4. 5. C. de his qui accus. non poss.
l. 1. & 2. C. de accusat.
l. 1. C du injuriis.

Mors ELAGABALI.

M. AURELIUS SEVERUS ALEXANDER. I.

976 2 223 L. Marius Maximus II. — L. Roscius Ælianus

l. 5. C. de edendo
l. 3. C. de transaction.
l. 22. C. ex quib. caus. infam. irrog.
l. 6. 7 8. C. de procurator.
l. 1. C. de his quæ vi metusv. caus.
— de in integr restit. minor.
l. 2. C. si tut. vel curat. interv.
l. 3. C de restit. milit.
l. 8. 9. 10. C de inoff. testam.
l. 3. & 4. C de servitut. & aqua
l. 1. C. de noval. action.
l. 2 C. ad exhibend.
l. 3. & 4. C. de religios. & sumpt. fun.
l. 2. C. de reb. cred.
l. 2. C. de testib
l. 2. & 3. C. de fide instrument.
l. 4. C. de pignerat. act.
l. 5. C. quod cum eo qui in al. potest.
l. 4 C ad SC. Vellejan.
l. 3. C. de hered. vel act. vend.
l. 4. C. de jure dot.
l. 3. C. de testam. tutel.

l. 5. C. qui petant tut. vel curat.
l. 6. & 7 C. de administr. tut.
l. 1. C. ub. pupill. educ. deb.
l. 2. C. de alim. pupill præst.
l. 1. C. si tutor vel curat. non gess.
l. 1. C. si tutor. vel curat. fals. alleg. excus. sit.
l. 5. C. De furt. & serv. corrupt.
l. 1. & 2. C. de obseq. patron. præst.
l. 1. C. de bonor. poss. sec. tab.
l. 1. C. de bonor. poss. contra tab. quam pr
l. 1. C. de successorio edicto.
l. 3 C. de hered. instituend.
l. 3. C. de impuberib. & al. substit.
l. 2. C. de jure deliber.
l. 1. C. quemadm. test. aperiant.
l. 2. C. de edict. D Hadr. toll.
l. 4. C. de his qui ut indign.
l. 9. C. de legatis
l. 4. C. de fideicommiss
l. 3. C. de fals. caus. adj.
l. 5 & 6. C. ad l. Falcid.

l. 1. C. de le-

R.C.	A.J.	P.C.N.	
		l. 1. C. de legitim. hered.	l. 2. C. de inutil. stipulat.
		l. 5. C. de ordinand. cogn t.	l. 8. & 9. C. de fidej. & mandator.
		l. 3. C. de sentent. & interlocut. omn. jud.	l. 1. C. de novat & delegat.
		l. 1. C. si a non compet. jud. judic. esse dic.	l. 10 C de evicition.
		l. 2. C. commin. epist. progr.	l. 1. C. si creditor evict. pign. non debet.
		l. 1. C. qui bona ced. poss.	l. c. de donat. mort. causa.
		l. 3. C. in quib. caus. pign. vel hyp. tac. contr.	l. 3. C. de accusat. & inscript.
		l. 4. C. si alien. res pign. dat.	l. 3. 6. 7. C. ad l. Jul. de adult.
		l. 2. C. si in caus. judic. pign. capt. s.	l. 2. C. ad l. Corn de falsis
		l. 1. 2. 3. C. de distract. pign.	l. 3. C. de his qui sib. adscrib.
		l. 3. C. si vendit pign. agat	l. 1. C. de delatoribus
		l. 4. C. de exception. s. præjudic	l. un. C. de reis postulat.
			l. 1. & 2. C. Greg. de inoff. testam.
			l. 2. C. ad l. Jul. majestat.
			l. c. C. de ordin. cognition.
977	3	224. Julianus II.	Crispinus
		l. 11. C. de inoffic. test.	l. 6. & 7. C. de excus. tut. vel curat.
		l. 3. C. commun. divid.	l. 4. C. de obseq. patron. præst.
		l. 5 & 6. C. de religios. & sumpt. fun.	l. 2. C. de honor. poss. contr tab. quam pr. lib. pollic.
		l. un C. de pœn. fiscal. credit. præter	l. 1. C. unde legatum
		l. 2. C. de fiscal usur.	l. 1. & 2. C. de collationib.
		l. 1. C. quib. non objic. long. temp. præscript.	l. 4. C. de institut. & substitut.
		l. 2. C. de calumniat.	l. 5. C. de his quib. ut indign.
		l. 2. C. de postul	l. 5. & 6. C. de fideicommiss
		l. 11. C. ex quib. caus. infam. irrog.	l. 3 C. de usur. & fruct. leg.
			l. 5. C. ut in possess. legat.
			l. 2. C. de usucap. pro emptor.
		l. 3. C. de judic.	l. 1. C. si ex fals. instrum. vel test. judic. sit.
		l. 6. C. de petit hered.	
		l. 5. C. de pignorat. act.	l. 1. C de interdictis
		l. 5. C. ad SC. Vellej	l. 3. C. de ædific. privat.
		l. 4. C. de testam. mil.	l. 3. C. de his q. in prior. credit. loc. succ.
		l. 1. C. de confirm. tut.	
		l. 6. C. qui pet. tut. vel curat.	l. 1. C. de infant. exposit.
		l. 1. C. quand. mul. tut. offic. fung.	l. 6. C. de his qui accus. non poss.
			l. 2 C. ad l. Jul. majestat
		l. 2. C. de in lit. dand. tutor.	l. 8. & 9. C. ad L. Jul. de adult
		l. 2. C. si tut. vel curat. non gess.	l. 3. C. de L. Fab. de plagiariis
		l. 2. C. de adm. pupillar.	l. 1 C quæ sit long. consuet.
		l. 1 C. de fidejuss. tutor.	l. 5. C de quæstionib.
978	4	225. Fuscul. II.	Dexter.
		l. 2. C. qui dare tutor v. curat. poss.	l. un C. ub. conv. qui cert. loc. dar. promis.
		l. 2. C. de fidejuss. tutor.	l. 6. C de pigneratit. action.
		l. 6 C. de testam. milit.	l. 4. C. solut matrimon.
		l. 2. C. de testamentis.	l. 8 C. de excusat. tut.
		l. 4. C. de impub. & al. substitut.	l. 8 & 9. C. de oper libert.
		l. 2. C. de liberat. præterit	l. 7. C. de fideicommiss. libertat.
		l. 7. & 8. C. de fideicommiss.	l. 3. C. de liber causa.
		l. 6. & 7. C. ut in possess. legat.	l. 5. C de privil. fisci.
		l. 2. C. ad SCt. Orfitianum.	l. 4. C de distract pignor
		l. 4. C. quæ res pign obl poss.	l. 10. C. ad l. Jul de adult.
		l. 6. & 3. C. de his qui sib. adscrib	l. un. C. de vendit. res fiscal.
			l. 1. C si omissa sit caus test.
		l. 1. C. de quæstion. rectius ad A. 196 refertur.	l. 1. C de acquir. & retin. possess.
			l. 7. C. Gregor. tit incerti.
		l. 7 & 8. C. de edando.	
979	5	226 Imp. M. Aurelius Severus Alexander Aug. II.	C. Marcius Quintilianus II.
		l. 1. C. de divers. rescript.	l. 5 C de jure dot.
		l. 8. & 9. C. de pactis.	l. 2. C. de confirm. tutor.
		l. 4. C. de transaction.	l. 1 & 2. de pericul. tut.
		l. 10. C. de negot. gestis.	l. 7. C. de testam mil.
		l. 2. C. de his, quæ vi metuve caus.	l. 4. C. de condit infert.
		--- si advers. fisc.	l. 7. C. ad L. Falcid.
		---si sæp in integr. restit. postul.	l. 3. C. quand. dies leg. v. fideic. ced.
		--- de restitut. milit.	
		l. 1. C. de uxorib. mil.	l. 1. C. commun. de usucap.
		l. 3. C de rei vindicat.	l. 11. C. ad l. Jul. de adult.
		l. 4. & 5. C. de usufr. & habit.	l. 3. C. de bon. proscriptor.
		l. 1. C. ad L. Aquil.	l. 2. C. de bon. eor. qui mort. lib. consciv.
		l. 2. C. commun divid.	
		l. 2. C. de instit. & exerc. action.	
980	6	227. L. Albinus	Max. Æmilius Æmilianus
		l. 8. C Gregor tit. inc.	l. 5. C. de patr. pot.
		l. 11 C. de pact.	l. 3. & 4. C. ad L. Cornel. de falsis.
		l. 1. C. de error. advocat.	l. 5. C. de transaction.
		l. 10. C. de procurator.	l. 4. C. si reus a accus. mort. fuer.
		l. 11. C. de legatis.	l. 1. C. de pact. conv.
		l. 3 C. commin. epist. progr. &c.	l. 10. C. de pactis.
		--- de remission. pignor.	
981	7	228. Tt. Manlius Modestus	Sergius Calpurnius Probus
		l. 2. de modo multar.	l. 7. C. de furt. & serv. corrupt.
		l. 6. C. de judic.	l. 4. C. ne de statu defunct.
		l. 6. C. ad SCt Vellejan.	l. 3. C. si pendent. appell. mors interv.
		l. 3. C. de confirm. tutor.	
		l. 2. C. in quib. caus. tut. v. cur. hab.	l. 1. C. ne fisc. rem quam vend. evinc.
		l. 3. C. de excusat. tutor.	l. 1. §. 2. ff. de fugitiv.
982	8	229. Imper M. Aurelius Severus Alexander Aug. III. Suff. M. Anton. Gordianus er.	Cassius Dio II.
		l. 11. de procurator	l. 1. C. de reipubl. & judic. de mor. --- rer amotar
		l. 1. C in quib caus. in integr. rest.	
		l. 12. C de inoffic testam.	l. 8 C. de administr. tut.
		l. 4. C. de probation.	l. 3. C de suspect. tutor.
		l. 6. C. de compensationib.	l. 4. C. de hered. tutor. v. curator.
		l. 1. C. sin. cent. v reliq.	l. 10. C. de excusat. tutor.
		l. 3. C. de compensat.	l. 6. C. de his quib. ut indign.
		l. 2. C de dot. caut. non numer	l. 1. C. de jur. domin. impetr.
		l. 6. C. de donat. inter vir. & ux.	l. 11. C. de fidejussor. & mandator

R.C.	A.J.	P.C.N.	
		l. 11. C. de pactis.	omn judic.
		l. 4. C. de senten. & interlocut.	l. 13 C. ex quib caus infam irrog.
983	9	230. L. Varius Agricola	Sex. Catius Clementinus
		l. 1. C. Greg. quod cum eo, qui in al. pot.	l. 1. C. si antiq. credit. pign. vend. dider.
		l. 1. C. de officio præfect. prætor. orient.	l. 1. C. de part. pignor. & omn. causa.
		l. 1. C. de in jus vocando.	l. 12. C. de pactis.
		l. 12. C. de negot. gest.	l. 6. C. de transaction.
		l. 6. C. de usufr. & habitat.	l. 3. C. de his, qui a non domino manum.
		l. 4. C. ad exhibend.	
		l. 3 C. de instit. & exercit. act.	l. 12. C. de fidejussor. & mandator
		l. 3. C. ad SC. Macedon	l. 7. C. de his, qui accus. non poss.
		l. 3. & 10. C. de administr. tut.	l. 3. C. ad L. Corn. de falsis.
		l. 3. C. de collationib.	l. 2. C de injuriis.
984	10	231. Civica Pompejanus.	Pelignianus
		l. 1. C. si advers. rem judicat.	l. 11. C. de excusat. tutor.
		l. un C. & per procurat. caus. in integr rest.	l. 8. C. de furt. & servo corrupt
			l. 11. C. de legatis
		l. 1. C. ubi caus. stat. agi deb.	l. 5. C. de distract. pignor.
		l. 3. C. de probation.	l. 11. C de evictionibus.
		l. 1. C. de dotis promission.	l. c. C. de crimine stellionat.
		l. 3. C in quib. cas. tut. v. cur. hab.	
985	11	232. Lupus	Maximus
		l. 1 C. ut lit. pend. v. post provocat.	l. 3. C de testament.
			l. 7 C. de his quib. ut indign.
		--- qui & adv. quos in integr. rest. non poss.	l. c. C de solution. & liberat
			l. 2. C. de revocand. his q. in fraud. credit.
		l. 7. C. de donat. int. vir. & ux.	
986	12	233. Maximus	Paternus
		l. 4. C. de susp. tut.	l. un. C. si advers. dot.
		l. 8. C. ad L. Falcid.	l. 1. C. si minor se major. dix.
		l. 5 C. quæ res pign. oblig poss.	l. 4. C. ubi caus. fisc
		l. 5. C qui potior. in pignor.	l. 8 C de donat inter. vir. & uxor.
		l. 1. C. de codicillis.	
987	13	234. Maximus II.	C. Cælius Urbanus
		l. 14. C. de negot. gest.	l. 1. C. de offic. rector. provinc.
		l. 1. C si mat. indemn. promiser.	
988	14	235 Severus.	Quintianus
		l. 2. C. de offic. præf præt orient.	

Mendosam hujus legis subscriptionem notat **Pagius in Critica ad** *Baron. ad ann.* 987.

Mors ALEXANDRI SEVERI IMPERATORIS.

Constitutiones, quarum ætas dubia.

Sequentes XXXV. Alexandrum auctorem inscriptum habent, collata autem subscriptione cum inscriptione **Antonino Elagabalo** *adscribenda videntur. Recensentur autem hæ constitutiones.*

Lib. 9. tit. 1. l. 3. lib. 8. tit. 45. l. 6 lib. 7. tit. 64 l. 1. lib. 8. tit. 38 l. 4. lib 8. tit. 45. l. 7. lib 6. t. 35. l. 3. lib. 5. t. 51. l. 4. lib. 2. t. 42. l. 1. lib. 7. t. 56. l. 1. lib. 7. t. 8. l. 4. lib. 8 t. 1. l 4. lib. 9. t. 2. l 1. lib 8. t. 30. l. 1. lib. 6 tit. 14. l. 3. lib. 6 tit. 2. l. 4. lib. 4. tit. 24 l. 1. lib 9. tit. 1. l. 3. lib. 6. t 49 l. 3. lib. 8. tit. 16. l. 4. lib. 5. tit. 34. l. 1. lib. 6. t. 3. l. 6. lib. 6. t. 44. l. 2. lib. 6. t. 21. l. 4 lib. 3. tit. 42. l. 2. lib. 9 tit 91. l. 2. lib. 9. t. 35. l. c. lib. 7. t. 66 l. 2. lib 8. t. 65. l 3. lib. 4. tit. 24. l. 2. lib 5. tit. 12. l. 3 lib. 6 t 34. l. 1. lib. 8. t 10. l 2. lib. 8. t. 45. l. 4. lib. 9. t. 30. l. 2. Reliquæ constitutiones dubiæ. Lib. 1. t. 26. l. 2. lib. 2. t. 4. l. 3 lib 2. t. 25. l 1. tit. 28. l. 1. lib. 7. tit 27. l. 1. tit. 58. l 3. tit. 66 lib. 1. t. 68. l. 1. lib. VIII. t. 28. l. 3 lib IX. tit 6 l. 3. tit. 9. l. 12. & l. 15.

Constitutiones sine die & Consule.

Lib. II. t. 13. l. 3. L. III t. 36. l. 4. & 5. L. IV. tit. 30 l. 3. 6. 7. 8. tit. 51. l. 3. 4 5. 6. 7 tit. 32. l. 12. 13. 14. tit. 34. l. 1. tit. 33. l. 4. & 5. tit. 39. l. 3. 4. 5. 6. tit. 44 l. 1. tit. 48. l. 1. 2. 3. tit. 50 l. 2. 3. tit. 51. l. 1. tit. 54 l. 2. 3. 4. tit. 55. l. 3. 4 5. tit. 56. l. 1 2. 3. tit. 57. l. 1. 2. 3 tit. 65. l. 4. 5. 6. 7. 8. 9. L. V. t. 3. l. 2. 3. t. 4. l. 4 5. t. 5. l. 1. t 6. l. 2. 3. t. 39. l. 2. t 62. l. 5. L. VI. t. 6. l. 1. L. VII. t. 2 l. 3 t. 4 l. 3. 4 5. 6. 8. 9. t. 8. l 3. 6. t. 10. l. 2. tit. 12. l. 2. 3. 4 5. t. 14. l. 1. t. 16. l. 4. 5. t. 19. l 3. tit. 21. l. 3. t. 26 l 3. 4. t. 28. l. 1. t. 31. l. 2. t. 35. l. 1. t. 46. l. 2. t. 33. l. 1. t. 62. l. 2. t. 64. l. 2. t. 68. l. 2. L. IX. t. 2. l. c. l. 10. L. X. t. 3. l. 1. t. 4. l. 5. t. 5. l. 1. t. 8 l. 2. t. 9. l. un. t. 22. l. 11. t. 38. l. c. 1. 33. l. 2. t. 41. l. 3. t. 43. l. 2. t. 53. l. 1. t. 58. l. 1. t. 61. l. 1. t. 66. l. 1. t. 68. l. 1. t. 69. l. 1. L. XI. t. 29. l. 3. t. 23. l. 1. L. XII. t. 1. l. 2. t. 34. l. 2. t. 36. l. 4. t. 37. l. 1. 2. 3.

JURISCONSULTI QUI SUB HOC IMPERATORE FLORUERUNT.

I. *Martianus.*

Ex Libr. XVI. Institut.

Ex lib. 1. l. 8. 12. de just. & jur.
l. 2. de legib
l. 5. de stat. hom.
l. 2. de off proconf.
l. 42. de contr. emp.
l. 22. de bon. libert
l. 23. de manum testam.
l. 9. qui & a quib. manu.
l. 3. de jur. aur. anul.
l. 2. de natal. restit.
l. 17. de pœn.
Ex lib. 2. l. 57. de rit. nup.
l. 14 de testam. tutel.
l. 21. 29. de excusa.
l. 111. 128. de lega. 1.
l. 3. de jur. patron.
l. 5. de manumissio.
l. 7. ad leg. Corn. de fal.
l. 1. de leg. Jul. de anno.
l. 5. de quæstio.
l. 4. de interd & releg.
Ex lib. 3 l. 2 4 6. de divis. rer.
l. 11. de off. præsid.
l. 25. de in jus voc.
l. 38 40. de usufr.
l. 4 quib. mod. ususfr. vel us. am.
l. 39. de religio. & sumpt. fun.
l. 3. de tutel.
l. 15. de donatio.
l. 8. 13. de acq rer. dom.
l. 39. de usurp & usuc
l. 9. de divers. temp. præsc.
l. 40. de solutio.
l. 7. de sepul. viol.
l. 1. ex pub. hered.
l. 1. de colleg. & corpor.
l. 30 de jur. fisc.
l. 9. de re milit.

l. 4. de

P.R.C.A.J.P.C.N.

l. 4 de pollicita.
Ex lib. 4. l. 2. 30. de inoff. testam.
l. 13. qui testam. fac. poss.
l. 48 de hered. instit.
l. 36. de vul. & pup. sub.
l. 24. 26. de cond. instit.
l. 20. de testam. milit.
l. 52. de acq. hered.
l. 23. ad SC. Trebellia.
l. 31. de jur. fisc.
Ex lib. 5 l. 4. de jur. patron.
l. 3. de suis & legit. hered.
Ex lib. 6. l. 20. de proba.
l. 88. 112. de lega. 1.
l. 23. de annu lega.
l. 18. de pecul. lega.
l. 13. de adim. vel transf. leg
l. 14. de reb. dub
l. 2. de his quæ pœn. cau.
l. 6. de his quæ ut indig.
l. 23. de cond. & dem
l. 20. quand. dies lega. ced.
Ex lib. 7 l. 41. de usufr.
l. 12. de usufr. ear. rer.
l. 18 de cond. instit.
l. 6. de jur. codic.
l. 113. de lega. 1.
l. 63. 67. de lega. 3.
l. 17. de instr. vel instr. leg.
l. 20 de pecul. lega.
l. 89 ad leg. Falc.
l. 12. ut leg. seu fideic. sat. caus.
l. 6. de assig. libert.
l. 50. de fideicom. liber.
l. 210. de verb. sign
Ex lib. 8. l. 31. de judic.
l. 39. de cond. indeb.
l. 19. de cond. instit.
l. 114 de lega. 1.
l. 24. de annu lega.
l. 2. de alim. vel cibar. lega.
l. 30. 33. ad SC. Trebellia.
Ex lib. 9 l. 9. de tutor. & cura. dat.
l. 51. ad SC. Trebellia.
l. 29. de bon. liber.
l. 1. 25. de mort. cau. don.
l. 51. de fideic. libert.
Ex lib. 10. l. 28. de rit. nup.
l. 25. sol. matr.
l. 7. ad leg. Jul. de adult.
Ex lib. 11. l. 3. de his quæ pro non scr.
l. 2. de his quæ ut indig.
Ex lib. 12. l. 3. de concubin.
l. 4. de legatio.
Ex lib. 13. l. 117. de lega. 1.
l. 91. ad leg. Falc.
l. 3. de jur. patron.
l. 8. de manumissio.
l. 3. de manu. vind.
l. 21. qui & a quib. man.
l. 19 de receptio.
l. 4. de pœn.
l. 2. de interd. & releg.
Ex lib. 14. l. 12. de alien. jud. mut. cau.
l. 25. de SC. Maced.
l. 29. de usur.
l. 2. de Carb. edic.
l. 21. de incend. ruf. nau.
l. 37. de injur.
l. 6. de publ. jud
l. 3. ad leg. Jul. majest.
l. 1. 3. 5. ad leg. Jul. de vi pub.
l. 1. ad leg. Jul. de vi priv.
l. 1. 3. ad leg. Corn. de sicar.
l. 1. 3. 3. de leg. Pomp. de parricid.
l. 1. ad leg. Cornel. de fals.
l. 1. de leg. Jul. repetund.
l. 4. ad leg. Jul. pecul.
l. 32. de jur. fisc
l. 23. de capt. & de postlim.
Ex lib. 15. l. 9 de cessin. bonor.
Ex lib. 16. l. 29. de rit. nupt.

Ex Libr. V. Regul.

Ex lib. 1. l. 119. de lega. 1.
l. 26. de manu. testam.
l. 4. de extraord. crim.
l. 3. de interd. & releg.
Ex lib. 2. l. 36. de dol. ma.
l. 46. ex quib. cau. major.
l. 31. de recept.
l. 15. de auct. & consen. tut.
l. 32. de liber. & post.
l. 19. de hered. instit.
l. 33. de acq. hered.
l. 7. de jur. codic.
l. 15. de reb. dub.
l. 34. ad SC. Trebellia.
l. 26. de mor. cau. dona.
l. 7. de separatio.
l. 44. de solutio.
l. 15. de re milit.
l. 3. de vetera.

Ex lib. 3. l. 1. de servit.
l. 15. de servit. præd. urb.
l. 13. de cond. cau. dat.
l. 40. de cond. indeb.
l. 44. de contr. empt.
l. 23. de præscr. verb.
l. 32. de jur. dot.
l. 25. de cod. rer. am.
l. 51. de heredib. instit.
l. 100. de legat. 1.
l. 5. de dot. prælég.
l. 2. de pen. legat.
l. 16. 18. de reb. dub.
l. 7. ut in poss. legat. al. est Modestini.
l. 2. si quid in fraud. patr.
l. 10. de manu. vind.
l. 41. de acq. poss.
l. 10. de dol. mal. except.
l. 46. de solutio.
Ex lib. 4. l. 8. de divis. rer.
l. 31 de recept.
l. 16. ad leg. Aquil.
l. 17. de servo corrupt.
l. 3. de in lit. jur.
l. 32. de pignor. act.
l. 45 de contr. empt.
l. 52. de ædil. edict.
l. 31. de usur.
l. 58. de rit. nupt.
l. 20 de legat. præst.
l. 24. de manu. vind.
l. 53. 55. de fideicom. liber.
l. 13. de fidejussor.
l. 47. de solutio.
l. 61. de furt.
Ex lib. 5. l. 30. 33. de adoptio.
l. 19. si servit. vind.
l. 3. de aleator.
l. 40. de pecul.
l. 12. de tutor. & cur. dat.
l. 29. de excusat.
l. 3. de his quæ ut indign.
l. 15 de bon. poss. cont. tab.
l. 27. de mort. caus. don.
l. 5 qui sin. manu. ad liber. pet.
l. 34 de reb. auct. jud. possid.
l. 9. de divers. temp. præscr.
l. 4. ad leg. Jul. majest.
l. 5 ad leg. Jul. pecul.

Ex Libr. II. de appellat.

Ex lib. 1. l. 5. 7. de appellatio.
Ex lib. 2. l. 1. de libel. dimissor.
l. 2. cum qui appel. in provinc. defend

Ex Libr. II. Public.

Ex lib. 1. l. 15. de off. præsid.
l. 2. de off. adsesso.
l. 9. de publ. judic.
l. 13. de accusat.
l. 28. 33. ad leg. Jul. de adulter.
l. 4. de leg. Pomp. de parricid.
l. 12. ad leg. Corn. de fals.
l. 10 ad leg. Jul. pecul.
l. 3. de leg. Fab. de plagia.
l. 8. ad municip.
l. 4. de decurio.
l. 2. de decret. ab ord. fac.
l. 224. de verb. sign
Ex lib. 2. l. 1 de serv. export.
l. 4. de obseq. parent. & patr.
l. 1. de receptator.
l. 2. de de furib. balnear.
l. 3. expila. heredit.
l. 3. de colleg. & corpor.
l. 6. de custod. & exhib. reor.
l. 1. 3. de requir. vel absent. dam.
l. 9. de quæstio.
l. 11. de pœn.
l. 8. de interd. & releg.
l. 2. de cadaver. punit.
l. 7. de muner. & honor.

Ex libr. singul.

Ex lib. de delatorib. l. 46. de contr. empt.
l. 15. de SC. Silania.
l. 48. de dam. infect.
l. 16. de publica. & vectig.
l. 30. de donatio.
l. 1. ne de stat. defunct.
l. 5. de bon. eor. qui ant. sentent.
l. 18. 22. 24. de jur. fisc.
l. 10. ad municip.

Ex libr. ad hypothecariam formulam.

l. 17. 13. 35. de pignor. act.
l. 3. 11. 13. 16. de pignor.
l. 2. 3 in quib. caus. pign. vel hyp.
l. 2. quæ rec. pig. vel hyp.
l. 12. qui potior. in pign.
l. 3. 7. de distract. pign.
l. 5. 8 quib. mod. pig. vel hyp. solv.
l. 23. de proba.
l. 21. de reb. eor. qui sub tutel.
l. 6. qui sin. manu. ad lib. pet.
l. 37. de acq. poss.

l. 35. de reb. auct. jud. poss.
l. 49. de solutio.

Ex Lib. ad SC. Turpill.

l. 1. ad SC. Turpillian.

Ex Lib. VII. Digest.

l. 17. de fund. dot.
cit. l. 57. de rit. nupt.
l. 7. ad leg. Jul. de adult.
l. 8. usufruct. quemad. cav.
l. 3. qui testam. fac. poss.
l. 7. ad leg. Jul. de vi privat.

II. Julius Gallus Aquila.
Libr. Responsor.

l. 34. de adm. & per. tut.
l. 12 de susp. tutor.

III. Æmilius Macer.
Ex libr. II. de re militari.

Ex lib. 1. l. 12 de re milit.
Ex lib. 2. l. 26 de testam. mil.
l. 92 ad leg. Falc.
l. 1. de veter. & milit. success.
l. 14. de pœn.
l. 13. de re milit.
l. 11. de castr. pecul.

Ex libr. II. de judic.

Ex lib. 1. l. 8 de sepul. viol.
l. 1. de concussio.
l. 2. de abig.
l. 3. de prævaric.
l. 1 de publ. judic.
l. 18. 24. 32. ad leg. Jul. de adult.
l. 3. ad leg. Jul. de vi priv.
l. 10. ad leg. Corn. de fals.
l. 5. 5. 7. de leg. Jul. repetund.
Ex lib. 2. l. 14. de off. præsid.
l. 63. de furt.
l. 40. de injur.
l. 3. de sepul. viol.
l. 4. de prævaricat.
l. 7. de publ. jud.
l. 8. 11. de accusat.
l. 9. 15. ad SC. Turpillia.
l. 5. 4. de requir. vel absen. dam.
l. 10. de pœn.
l. 2. de bonis eor. qui ant. sentent.
l. 34. de jur. fisc.

Ex Lib. II. de Off. Præsid.

Ex lib. 1. l. 2. 16. de off. præsid.
l. 4. de off. ejus cui mand.
l. 3. de off. adsesso.
l. 61. de acq. heredit.
Ex lib. 2. de custod. & exhib. reor.
l. 12. de pœn.
l. 5. de vacat. & excus. munat.
l. 3. de oper. publ.

Ex Lib. II. ad leg. vic. hered.

Ex lib. 1. l. 13. de transact.
l. 37. de religios. & sumpt.
l. 7. qui testam. fac. poss.
l. 154. de verb. sign
Ex libr. 2. l. 68. ad leg. Falc.

Ex Lib. II. de appellat.

Ex lib. 1. l. 15 qui satisd. cog.
l. 2. 4. de appellatio.
l. 2. quand. appell. sit.
l. 4. de appell. recip.
Ex lib. 2. l. 8. de in integ. restit.
l. 63. de re judic.
l. 9. de appellat.
l. 3. quand. appellat. sit.
l. 6 de appel. recip.
l. 1. quæ sent. sin. appell.
l. 2. quand. per al. caus. appell.
l. 2. si pendon. appella.

IV. Venulejus Saturninus.
Ex XIX. Stipul. Libr.

Ex lib. 1. l. 137. de verb. obl.
l. 21. de stip. servor.
l. 3. de stipulat. prætor.
Ex lib. 2 l. 18. de SC. Maced.
l. 12. de duob. reis.
Ex lib. 3. l. 13. de duob. reis.
l. 31. de novatio.
Ex lib. 4. l. 138. de verb. obl.
Ex lib. 6. l. 51. de adm. & per. tuto.
l. 139. de verb. obl.
l. 17. judic. sol.
Ex lib. 7. l. 7. fam. ercisc.
l. 124 de verb. sign.
Ex lib. 9. l. 29. judic. sol.
Ex lib. 11. l. 21. de acceptil.
Ex lib. 12. l. 4. usufr. quemadm. caus.
l. 25. de stip. servor.
l. 90. de divers. reg. jur.
Ex lib. 13. l. 6. ad leg. Falc.
Ex lib. 15. l. 8. rat. rem hab.
Ex lib. 16. l. 75. de evict.
Ex lib. 17. l. 76. de evict.
l. 6. vi bonor. rapt.

Ex Libr. X. actiou.

Ex lib. 4. l. 21. de precar.
Ex lib. 5. l. 63. de ædilit. edict.
Ex lib. 7. l. 44. de libera. caus.

Ex lib. 8. l. 12. de stipul. prætor.
Ex lib. 10. l. 43. de usu & usufr. leg.
l. 32. de adim. vel transfer. leg.

Ex lib. IV. de off. Proconf.

Ex lib. 1. l. 2. si ingen. esse dicet.
l. 9. de custod. & exhib. reor.
l. 6. ad leg. Corn. de sica.
l. 15. de pœn.
Ex lib. 2. l. 11. de off. proconf.
l. 22. de testib.
l. 20. de cust. & exhib. reor.
l. 2. quis a quo appel.

Ex libr. III. de publ. jud.

Ex lib. 1. l. 23. de testib.
Ex lib. 2. l. 20. de testib.
l. 11. de SC. Silanian.
l. 39. de injur.
l. 3. de prævaric.
l. 12. de accusatio.
l. 5. de custod. & exhib. reor.
l. 5. ad leg. Jul. majest.
l. 7. ad leg. Jul. pecul.
Ex lib. 3. l. 4. 6. de leg. Jul. repet.
l. 8. ad leg. Jul. pecul.

Ex libr. VI. interd.

Ex lib. 1. l. 52. de acq. poss.
l. 4. de itin. act. priv.
l. 4. de rivis.
l. 2. de cloac.
Ex lib. 2. l. 2. 4. 8. 10. 12. 22. quod vi aut clam.
Ex lib. 3. l. 7. 22. de precar.
Ex lib. 4. l. 2. 2. hom. lib. exhib.
l. 5. de lib. exhib.
Ex lib. 5. l. 53. de acq. poss.
l. 15. de divers. temp. præscr.
Ex lib. 6. l. 66. de acq. rer. dom.
l. 8. 11. 25. quæ in fraud. cred.

Ex Lib. VII. Disputat.

l. 19. judic. sol.
cit. l. 1. de senator.
l. 1. de abig.
l. 1. de assessor.
l. 14. de custod. & exhib. reor.

V. Domitius Ulpianus.
Ex XXXVIII. lib. ad Edict.

Ex lib. 1. l. 4. de jurisdict.
l. 2. si quis jus dic. non obtemp.
l. 1. si quis in jus voc. non. ier.
l. 1. de fugitiv.
l. 6. de magistrat. conveniend.
l. 1. 4. de dam. inf.
l. 22. de injur.
l. 3. 8. de popul. act.
l. 25. ad municip.
l. 6. de adq. rer. ad civit. pert.
l. 1. de verb. sig.
l. 101. de diver. reg. jur.
Ex lib. 2. l. 3. de off. præf. urb.
l. 13. de off. proconf.
l. 3. de feriis.
l. 1. de judic.
l. 35. fam. erc.
l. 10 de reb. cred.
l. 27. de cond. indeb.
l. 9. commod.
l. 32. pro soc.
l. 39. loc.
l. 21 de tutel.
l. 76. de lega. 3.
l. 1. de except. rei jud.
l. 36. de obl. & act.
l. 67. de verb. obl.
l. 8. rem. pop. sal. fore.
l. 1. de sepul. viol.
l. 2. 27. ad municip.
l. 3. de verb. sig.
l. 102. de divers. reg. jur.
Ex lib. 3. l. 7. 20. de jurisd.
l. 2. 3. quod quisq. jur. in alt.
l. 1. de judic.
l. 3. 3. 7. de aux. act.
l. 18. de pœn.
l. 6. de verb. sig.
Ex lib. 4. l. 30. de legib.
l. 1. 4. 6. 8. 13. de edend.
l. 1. 5. 7. 10. 12. 14. 16. 23. 26. 29. de pact.
l. 11. de transact.
l. 1. de recept.
l. 3. de judic.
l. 6 de pact. dot.
l. 1. de except.
l. 37. de oblig. & act.
Ex lib. 5. l. 2. 4. 10. 24. de in jus voc.
l. 1. 3. 3. ne quis eum qui in jus voc.
l. 2. qui satisd. cog.
l. 2. de feriis.
l. 3. 16. de judic.
l. 1. si pars hered. pet.
l. 41. loca.
l. 8. de manu. vind.
l. 2. ex quib. caus. in poss.
l. 9. de verb. sig.
Ex lib. 6. l. 1. 3. 6. de postul.
l. 2. 4. 6.

I.R.A.J.P.C.N.

l. 2. 4. 6. 8. 10. 13. 24 de his qui not. infa.
l. 8. de judic.
l. 18 de sponsal.
l. 2. de re judic.
l. 69. de verb. obl. al. ex lib. 7.
l. 1. de praevaric.
l. 32. de poen.
l. 4. de jur. fisc.
l. 1. de re milit.
l. 10 12. de verb. sign (eq.
Ex lib. 7 l. 1. 3. si ex nox caus.
l. 1. de eo per quem fac. et.
l. 5. 7. de procur.
l. 7. de judic.
l. 11. de nova. act.
l. 44 loca.
l. 69. de verb obl. al. ex lib. 6.
l. 25. ad leg. Corn de fals.
l. 13. de verb sign
Ex lib. 8. l. 13. 17. 19. 23. de his qui not. infa.
l. 8. 10. 13. 15 de procur
l. 2. 3. quod cujuscunq. univers.
l. 7. de in lit. jur.
l. 17. de novatio
Ex lib. 9. l. 5. de postuland.
l. 1. 3. 17. 19. 23 23 27. 29. 31. 33. 33. 37 39. 40 de procur.
l. 3. quod cujuscunq. univers.
l. 9. de judic.
l. 27 de tutor & cur. da.
l. 2. 4. 23. de adm & per. tuto.
l. 31. de acq. rer. dom.
l. 9. rat rem hab.
Ex lib 10. l. 7. quod cujuscunq. univers.
l. 1. 3. 5. 8. 10. 12. 14. 20. de neg. gest.
l. 1. 3. 5. de calumnia.
l. 6. 21 de minor.
l. 10. de judic.
l. 1. de relig. & sump.
l. 27. de reb cred.
l. 16. de jurejur.
l. 4. quod jussu.
l. 17. de usur.
l. 5. de eo qui pro tuto.
l. 5. 7 de obseq. par. & patr.
l. 17. de re judic
l. 4 de vi & vi arm.
l. 15 17 de verb sign
Ex lib. 11. l. 1. de in integ. restit.
l. 1. 3 3. 7. 9. 12. 14 16 20, quod met. caus.
l. 1. 3 5. 7. 9. 11. 13. 13. 17. 21. 24. 30. de dol
l. 1 3. 3. 7. 9. 11. 13. 16. 28. 20. 22, de minor.
l. 36. de pigner. act.
l. 22 mandat
l. 32. de contr emp.
l. 30. de act. empt.
l. 6. de usurp. & usuc.
l. 3. de vi & vi arm.
l. 70. de verb. obl.
l. 25. de fidejusso.
l. 8. de munerib. & honor.
l. 19. de verb. sign
l. 116. de divers. reg. jur.
Ex lib. 12 l. 2. de cap minut
l. 1 3. 5. 7. 10 12. 15. 17 21 23 26. 28. ex quib caus majo.
l. 10. de alien judic. mut. caus.
l. 11 de judic.
l. 42 de pecul.
l. 1. 3. 5. 7. 9. quod fals. tut. auct.
l. 15. qui testam. fac. poss.
l. 1. pro derelict.
l. 1. quib ex caus. in poss. eat.
l. 20. de verb sign.
l. 118. de divers. reg. jur
Ex lib. 13. l. 6. de integ. restit.
l. 19. de minor
l. 2. 4. 6 de alien. jud mut. caus.
l. 3. 5. 7. 9. 11. 13. 15. 17. 21. 23. 25. 27. 29. 31. de recep.
l. 23 de adm. & per. tuto.
l. 26. de oper no. nunc.
l. 2. de except rei jud.
l. 71. de verb. obl
l. 9. si is qui testam. lib.
l. 119 de divers reg. jur.
Ex lib. 14. l. 7. qui satisd. cog.
l. 4. 9. naut. caup.
l. 1. 6. 8 de inoff. testam.
l. 5 7. de hered. petit.
l. 4. si ser. vindic
l. 27. de constit. pecu.
l. 28 manda.
l. 4. de his quae ut indig.
l. 42. ad leg. Falc.
l. 2 de honor. poss.
l. 1. de fideicom. liber.
l. 19. de statulib.

l. 52. de solutio.
l. 7. de stipul. praetor.
l. 9. judic. sol.
l. 16. de appellat.
l. 2. de castr. pecul.
l. 23. de verb. sign.
l. 123. de divers. reg. jur
Ex lib. 15. l. 1. de off. praef. Aug.
l. 2. 9. 11. 13. 16 18. 20. 23 23. 27. 29. 31. 33. 37. de heredit. petit.
l. 4. si pars hered pet.
l. 1. de possessor. hered. pet.
l. 17. de pignor.
l. 34 de usur.
l. 4 ut leg seu fideic. ser. caus.
l. 1 pro suo
l. 3. de except. rei jud.
l. 24. de injur
l. 126. de divers. reg. jur.
Ex lib. 16. l. 9. de legib.
l. 1. de off. procur. Caes.
l. 1. 3. de fideicom hered. petit.
l. 1. 3. 5. 9. 11. 13. 15. 17 19. 22. 72. 75. de rei vind.
l. 2. 3. 5. 7. 9. 11. 14. de publ. in rem act.
l. 10. de curat. furio.
l. 37. 39. ad SC. Trebellia.
l. 10 de usurp. & usuc.
l. 3. de jur. fisc.
l. 26. de verb. sign.
Ex lib. 17. l. 37. 39. 41. 73. 77. de rei vind.
l. 20. de usufr. accresc.
l. 5. si ususfr. pet.
l. 2. de oper ser.
l. 2. de servit.
l. 3 de servit. praed. urb.
l. 3 5. de servit. praed. rust.
l. 2. com. praed.
l. 2. 4 6 8. si servit. vind.
l. 19. depos.
l. 43. de don. inter vir. & ux.
l. 19 de mort. caus. don.
l. 1. de cessio bonor.
l. 60. de obl & act.
l. 27 de verb sign.
Ex lib 18. l. 12. de jurisd.
l. 7. naut. caup.
l. 1. si quadr pauper
l. 1. 3. 5. 7. 9. 11. 13 15. 17. 19 21. 23. 25. 27. 29. 35 ad leg. Aquil.
l. 2. 6 24. de noxal act.
l. 7. de interrog in jur. fac.
l. 34. de act. empt.
l. 14. de evict.
l. 25 de injur.
l. 2. de sepul. viol.
l. 10 ad leg. Cornel. de sica.
l. 31. de verb. sign.
l. 130 de divers reg jur.
Ex lib. 19. l. 2. si fu regund.
l. 2. 4 6. 8. 10. 12. 14. 16. 18. 20 22. 24. fam. erc.
l. 4. 6. com. divid.
l. 45 ad leg. Falc.
l. 30 de manu. testam.
l. 44. de acq. rer dom.
Ex lib. 20. l. 7. com divid.
l. 41 pro soc.
l. 5. de itin act. priv.
l. 60 72. de verb. obl.
l. 3 de sepul. viol al ex lib. 25.
l. 7. de leg Pomp. de parricid. al. ex lib 25.
l. 237 de divers. reg. jur. al. ex l. 25.
Ex lib. 21. l. 25. de judic.
l. 19 de pignor.
l. 30. de hered. instit.
l. 44. ad leg. Falc.
l. 30. de mort caus. don.
l. 2. de cessio bonor.
l. 42. de obl & act.
l. 33. de verb. sign.
l. 134. de divers reg jur.
Ex lib. 22. l. 17. de stat. hom.
l. 17. de judic.
l. 2. 4. 6. 9. 11. et. de interrog. in jur fac
l. 3 3 7. 9 11. 13 de jurejur.
l. 45. ad SC Trebellian.
l. 75. de verb. obl.
l. 27 de fidejusso.
Ex lib. 23 l. 28. de judic.
l. 1. 3. 5 de his qui effud. vel dejec.
l. 21 de nox act.
l. 1. 3 5. 7. 9. 11. 15. de ser. corrupt.
l. 1. de aleator.
l. 45. mand.
l. 33 de act. empt.
l. 8. de adm. & peric. tuto.
l. 31. de fidejusso.
l. 13 de vacat. & excus. muner.
l. 36. de verb. sign.
l. 135. de divers. reg. jur.

P.R.C.A.J.P.C.N.

Ex lib 24 l. 1. 3. 5. 7. 9. 29. ad exhib.
l. 1. 3. 3. 7. si mens. fals. mod. dix.
l. 1. de inspic. ventr.
l. 16 de acq. hered.
Ex lib. 23. l. 7. de divis. rer.
l. 2. 4. 6. 8. 10 10. 14. 14. 20. 22. 24. 25. 31. de relig. & sumpt.
l. 30. de evict.
l. 9. de tutel. & rat. distr.
l. 3 de sepul viol.
l. 6. de popular. act.
l. 38. de verb. sign.
l. 137 de divers. reg. jur
Ex lib. 26. l. 51. de pact.
l. 61. de judic.
l. 2. 7. 9. 11. 13. de reb. cred.
l. 18. 19. 23. 25. 34. de jurejur.
l. 1. 3. de cond. caus. dat.
l. 2. 4. de cond. ob tur. caus.
l. 1. 26. de cond. indeb.
l. 7 de usu & usufr. leg.
l. 47. de verb. obl.
l. 41. de divers. reg. jur.
Ex lib 27. l. 36. de jurejur.
l. 8 de cond. furt
l. 1. 3. de cond tritic
l. 2. 4. de eo quod cert. loc.
l. 2. 3. 5 7. 11. 14. 16. 28. de constit. pecu.
l. 31. de re judic.
l. 5. de confess.
l. 11. de novatio.
l. 182 de verb. sign.
Ex lib. 28. l. 2. 3. 5. 7. commod
l. 9 11 13. de pigner. act
l. 1. de exercit. act.
l. 1. 3. 5. 7. 9. 11. 13. 15. de instit. act
l. 7. de compensat.
l. 43. pro soc
l. 5. loca.
l. 17. de praescr. ver.
l. 27. de solutio.
l. 183. 185 de verb. sign.
l. 43. de divers. reg. jur.
Ex lib. 29 l. 24. de reb. cred.
l. 4. de exerc. act.
l. 1 3. 5. 7. 9. de tribut. act.
l. 2. 4 quod cum eo.
l. 1. 3. 7. 9. 11. de SC. Maced.
l. 1. 3. 5. 7. 9. 11. 13. 15. 17 19. 21. 30 de pecul.
l. 1. quand. de pecul.
l. 1. 3. 5. 7 10. 13. de in rem vers.
l. 1 quod jussu.
l. 2. 4 6. 8 10. ad SC. Velleja.
l. 11. de pecul leg.
l. 16. de vi & vi arm.
l. 7 de leg. Pomp. de parricid.
l. 1. de appellatn recip.
l. 44. de divers reg. jur
Ex lib. 30 l. 35. de dol.
l. 3 de in lit jur.
l. 9. de cond. fur
l. 21. & 24. de pigner. act.
l. 1 5. 7. depos
l. 3 de leg. commisso.
l. 18. de praescr. verb.
l. 17. de act. rer. am.
l. 5. de bon. damnato. al. ex lib 33.
l. 2. de proxenetic al. ex lib 31.
l. 186 de verb. sign.
l. 45. 47. de divers reg. jur.
Ex lib 31. l. 23 de reb. cred.
l. 25. de pigner. act
l. 3 depos.
l. 6. 8. 10. 12. 14. 26 mand.
l. 5. 20. 24 26. 33. 44. 49 52. 58. 61. 63. pro soc.
l. 19. de praescr verb.
l. 6. de tutel & rat. distr.
l. 2. de proxenetic. al. ex lib 30.
Ex lib. 32. l. 21. com. divid.
l. 2. de cond. sin caus.
l. 11. de compensat.
l. 69. pro soc.
l. 30. de contr. empt.
l. 16. de in diem. addic.
l. 4. de leg commisso.
l. 4. 11. de hered. vel. act. vend.
l. 1 de serv. export.
l. 11. 13. 15. 17 de act. empt.
l. 9. 11. 13. 15. 17. 19. loca.
l. 1. de aestim. act.
l. 20. de praescr verb.
l. 4 37. de evict.
l. 187. de verb. sign.
Ex lib. 33. l. 37. de jurejur.
l. 39. de jur. dot
l. 22. 24. 61 solut. matr.
l. 21. 23. de act rer amot.
l. 11. de adm. & per. tuto.
l. 39 de legat. 1.
l. 8. ad leg Corn. de sic.
l. 3. 5. de bon. damnat. al. ex lib. 30.

l. 7. de castr. pecul.
Ex lib. 34. l. 10. de senator.
l. 65 de judic.
l. 21. 23. de usur.
l. 24. 40 de jur. dot.
l. 12. de pact dot.
l. 35. de donat. int. vir. & ux.
l. 5. de divort.
l. 15. 19 de act. rer. amot.
l. 1. 3 de agn. & alend. lib.
l. 2. si mul vent nom. in possess.
l. 1. ubi pupil. educ. vel morа deb.
l. 41. de cond. & demonstr.
l. 27. de jur. fisc.
l. 190. de verb. sig.
Ex lib. 35. l. 22. de legib.
l. 6. ne quis eum qui in jus voc.
l. 17 de neg. gest.
l. 49. de minor.
l. 9. de sponsal.
l. 3. 17. 19. de testam. tutel.
l. 5 de legit. tutor
l. 2. de tutor. & curat. dat.
l. 1. 3. 5 7. de adm. & peric. tut.
l. 1. 3. de suspect. tuto.
l. 29. de excusatio.
l. 7. 11. 13. de tutel. & rat. distr.
l. 12. quod fals. tuto.
l. 3. de fidejusso. & nomina. tuto.
l. 1. 5. 5 7. de reb. eor. qui sub tutel.
l. 3. rem pupil. sal. for.
l. 47 de divers. reg. jur.
Ex lib. 36. l. 4. de in lit jur.
l. 3. de tutor. & curat. dat.
l. 6. 9. de adm. & per. tuto.
l. 2. ubi pupil. educ. vel mor. deb.
l. 1. de tutel. & rat. distr.
l. 1. 3. de contr. tut. & util. act.
l. 1. de eo qui pro tuto
l. 4 de fidejusso & nomina. tuto.
l. 1. de magistr. conveniend
Ex lib. 37. l. 8. 36. 38. 42. de noxal. act.
l. 16. de inter. in jur. fac.
l. 26. ad SC Velleja.
l. 10. de testib
l. 30. 32. de furt.
l. 1. de tign. junct.
l. 9 ad. leg Cornel de sicar.
l. 191 de verb. sign.
Ex lib. 38. l. 17. de inter. in jur. fac.
l. 6. 10 12 de cond. furt.
l. 13. de pigner. act
l. 2 13. 15. de oper. libert.
l. 12. de publica. & vectig.
l. 6. si ingen. esse dic.
l. 12. de exceptio.
l. 13. de novatio.
l. 29. de solutio.
l. 92. de furt.
l. 1. si is qui testam. lib. esse.
l. 1. furt. advers nau. caup stab.
l. 1. 3 si fam. fur. fec. dic.
l. 7. arb furt. caes.
l. 1. de sentent. pass
l. 193 de verb sign.
Ex lib. 39 l. 8. de off. procons.
l. 4 de off praesid.
l. 14. de jurisd.
l. 62. de judic.
l. 4. de e in cau. dat.
l. 12 qui testam fac poss.
l. 1. 3. 5. de bonor possessio.
l. 2 de bonor poss furio. inf.
l. 1. 3 de bon. poss. contr tab.
l. 1 de bon poss secund. tab.
l. 6. si tab testam. nul. ext.
l. 2 de quaestio
l. 4. ad municipal.
Ex lib. 40 l. 38. de procur.
l. 8 de usufr.
l. 18. de bon. poss. contr. tab.
l. 1. 3. 5. 8. 20. 22. 24. de legat. praest.
l. 1. de collatio. bonor.
l. 1 dot. collatio.
l. 2. de conjung cum emanc. lib.
Ex lib. 41. l. 21 de vulg & pup. sub.
l. 1 6. de ventr. in poss mittend.
l. 1. 3. 5 de Carbo. edic.
l. 2. de bonor. poss. sec. tab.
l. 3. de bon. libert.
Ex lib. 42. l. 4 de bonor. poss. sec. tab.
l. 1 de bon. liber.
Ex lib. 43. l. 36. de contr. empt.
l. 17. de hered. vel act. vend.
l. 38 de acq hered
l. 6. 8. de bon libert.
l. 4. si quid in fraud. patr.
l. 194. de verb. sign.
Ex lib. 44. l. 10. 12. de bon. libert.

P.R.C.A.J.P.C.N.

l. 1. 31 si quid in fraud. patr.
l. 1. si tab. testam. nul. ext.
l. 52. de divers. reg. jur.
Ex lib. 45. l. 22. de testam. tutel.
l. 9. qui testam. fac. poss.
l. 1. 11. 13. 15. 42. 44. de testam. milit.
l. 1. si e parent. quis manu.
l. 1. de bonor. poss. ex testam. mil.
l. 14. 16. de bon. liber.
l. 6. und. cog.
l. 8 de castr. pecul.
Ex lib. 46. l. 11. de injust. rupt.
l. 39. de acq. hered.
l. 25. si quis omiss. caus.
l. 2. und. legit.
l. 1 und. cognat.
l. 2. de gradib. & affin.
l. 5. de suis & legit.
l. 195. de verb. sign.
l. 94. de divers. reg jur.
Ex lib. 47. l. 7. de ventr in poss. mis.
l. 17. de bon. libert.
l. 1. und. vir & ux.
Ex lib. 48. l. 2. si quis aliq. test. prohib.
l. 12. de bonor. possess.
l. 6 de pen.
Ex lib. 49. l. 63. de judic.
l. 10. de adm. & per tutu.
l. 2. de libert. univers.
l. 2. de successo. edic.
l. 2. ut ex legib. senatusve cons. bonor. poss. det.
l. 2. quis ord. in poss. ser.
Ex lib. 50 l 2. de transac.
l. 6. de ad. intitrum.
l. 8. de cond. instit.
l 2. 4. 6. 8. tessam. quemad. aper.
l. 1. 4. 6. 8. 10. 12 si quis om. cau.
l. 1. 3. 5. 24 de SC. Silania.
l. 12. de manu. testam.
l. 30. de verb. obl.
l. 3 quaestio
l 45. de verb. sign. al. ex lib. 58.
Ex lib. 51. l. 68. de rei vind
l. 64. de usufr.
l. 9. de usufr. quemad. cau.
l. 71. de lega. 1.
l. 51. de verb. oblig.
l 30 de solutio (lega.
Ex lib. 52. l. 1. 3. 5. ut in poss
l. 1 3. 5 7 de oper no. nenc
Ex lib. 33. l. 9. de servit. praed. urb.
l. 10. si servit. vind.
l. 7. 9. 11. 13. 15. 77 de dam. infec. (plu. arc.
l 1. 3. 4 6. 8. 10. de aq. & aq.
l. 165. de diver. reg jur
Ex lib. 54 l. 2. 3. 5. 7. de libera. cau
l 22. de quaestio.
l. 7. de jur. fisc.
Ex lib. 55. l. 6. de oper. ser.
l. 1. 3 de publica. & vectig.
l. 8. 10 12. 14. 16. 18. 20. 26. de libera. cau
l. 163. de diver reg. jur.
Ex lib. 56. l. 2 4. vi bonor. rapt.
l. 1. 3. de incend. ruin. naut.
l. 1. 3. 5. de injur.
l. 11. de excusa
l 40 de verb. sign.
l. 140. de diver. reg. jur.
Ex lib. 57 l. 12. de in jus vocand
l. 18. de liber. & post.
l. 56. de acq. hered.
l. 19. quod vi aut clam.
l. 7. 9 11. 13. 17. de injur.
l. 19. de poen.
l. 42 de verb. sign.
Ex lib. 58. l 4 in jus voc. ut eant.
l. 17 de donatio.
l. 4. de re judic.
l. 2. de confess.
l. 9. de cessio bonor.
l. 43. 45. de verb. sign.
Ex lib. 59. l. 5. de re judic.
l. 4. de cessio bono. (eat.
l. 3. 5. 7. ex quib. cau. in poss.
l. 4. ad leg. Jul. de vi pub.
l. 46. 49 de verb. sign
Ex lib. 60 l. 51. 53. de procura.
l 19. de judic.
l. 1. 3. 7. de jur. delib.
l. 69. de acq. hered.
l. 2. 4. de fideicom. libert.
l 8. quib. ex cau. in poss. eat.
l. 5. de reb. auct. jud. poss.
l. 1. de vi & vi arm. al. ex lib. 69.
Ex lib. 61. l. 36. de usur.
l 38. de tutor. & cura. dat.

l. 8. de susp. tutor.
l. 4. 8 de jur delib
l. 20. 60. 71. de acq. hered.
l. 8 de reb. auct. jud. poss.
l 55 de solutio.
l. 30. ad municip.
l. 39. 52. de verb. sign.
Ex lib. 62. l 1. de senator.
l. 5. de feriis.
l. 44. mand.
l. 46 de usur.
l 19. 21 25 de reb. auct. jud. poss.
l. 54 56 de verb. sig.
l. 143. de diver. reg. jur.
Ex lib. 63. l 44 de peculi.
l. 10. de compensa.
l. 20. de pignor.
l. 3. de jur. dot.
l. 13. de dam, inf.
l. 7 de fideicom liber.
l. 16. de re judic.
l. 17. 19. 22. 24. de reb. cred. jud. poss.
l. 6. de jur. fisc.
Ex lib. 64 l. 2. de SC. Maced.
l. 12 de compensa.
l. 4. quand. ex fact. tut.
l. 15. de libera. lega.
l 29. de oper libert.
l. 6. de coll. bon.
l 25. de reb. auct. jud. poss.
l. 1. de separatio.
Ex lib. 65. l 55. de procur.
l. 32. de manu. testam.
l. 3. de fideicom. libert.
l. 46. de acq. rer. dom.
l. 2. de curat. bon dand.
Ex lib. 66. l. 56 de procur.
l. 9. de cond indeb.
l. 13 de compensa.
l 9. de obseq parent. & patr.
l. 6. 18. de re judic.
l. 1. 3. 6. quae in fraud. cred
l. 145 de diver. reg. jur.
Ex lib. 67. l. 12. 41. de hered. petit.
l 1. de lega 2.
l. 4. de acq. possess.
l. 1. de interdict.
l. 1. quor. bonor.
l. 1 quod legator.
l. 2. de castr. pecul.
l. 146. de diver reg. jur.
Ex lib 68. l. 9. de divis. rer.
l. 45. de rei vind
l. 33. de relig & sump. fun.
l. 1. de mort. infer.
l. 42. de cond indeb
l. 3. ne vis fiat ei qui in poss.
l. 1. 3. de tab. exhib.
l. 1. ne quid in loc. sacr.
l. 2. ne quid in loc pub.
l. 1. de loc pub. fruend
l. 1. de via pub. & itin. pub. ref.
l. 1. de fluminib. ne quid in flum.
l. 1. ne quid in flum. publ. fiat.
l. 1. ut in flum. publ. navig. lic.
l. 1. de rip. muniend
l. 10. ad leg. Jul. de vi publ.
l. 11. ad leg Jul. pecul.
l. 39. de verb. sign.
l. 150. de diver. reg jur.
Ex lib 69. l. 46. loca.
l. 20. de acq. poss.
l. 3. de interd.
l. 4. ne vis fiat ei qui in poss.
l. 2. 3. de vi & vi arm. al. ex lib. 60.
l. 1. 3 uti possid.
l. 5. ad leg Jul. de vi priv.
l. 60 de verb. sign.
l. 152. de diver. reg. jur.
Ex lib. 70. l 22. de judic.
l. 25. de rei vind.
l 3. si servit. vind.
l. 35. de act empt.
l. 3. de jur. delib.
l. 6. 6 26. de acq. poss.
l. 4 uti possid.
l. 1. de superfic.
l. 2. 3. de itin. act. priv.
l. 1. de aq. cottid. & aestiv.
l. 1. 3. de rivis.
l. 1. de font.
l. 5 quod vi aut clam.
l. 1. de Salvia. interd.
l. 79. de verb. obl.
l. 1. de stipul praetor.
l. 154. 156. de diver. reg. jur.
l. 157 eod al. ex lib. 71.
Ex lib. 71. l. 12. com. divid.
l. 24. loca
l. 20. de oper no. nunc.
l 18. de donatio.
l. 1. de cloac.
l. 1. 3. 7. 9. 31. 13. 15. quod vi aut clam.

l. 1. de remissio
l 2. 4. 6. 8. de precar.
l. 1. de arb caedend.
l. 1. de gland. legen.
l. 1. 3. de lib. hom. exhib.
l. 1. 3 de liber exhib.
l 63 de verb. sign.
l. 157. de diver. reg. jur. al. ex lib 70.
Ex lib. 72. l 46. de don. int. vir. & ux.
l. 13. de acq. poss.
l. 1. ne vis fiat ei qui in poss.
l. 1 utrubi.
l. 4. de except. rei jud.
l. 45. de verb. sign.
Ex lib. 73. l. 6 8 10. 24. 31. de pignor.
l. 3. 6. in quib. cau. pig. vel hyp. tac.
l. 6. qui potior in pig
l. 4 6. quib mod pig. vel hyp. sol.
l. 16. de acq poss
l. 2. in quae in fraud. cred.
l. 1. de migrand.
Ex lib. 74. l. 2. 4 si quis cautio. judic. sistend.
l. 6. de transac.
l. 57. de procur.
l. 59. de aedil. edict.
l. 16. de tutel & rat. distr.
l 2. de exceptio.
l. 3. de except. rei jud.
l. 1. de diver temp praescr.
l. 80 de verb. obl.
l. 14 de legatio.
l. 66. de verb sign.
Ex lib. 75 l 11 qui satisd. cog.
l 6 de hered. petit.
l. 13. com. divid.
l. 3 pro emp.
l. 7. 9. 11. 13. de except. rei jud
Ex lib 76. l. 1. de except. rei vend.
l. 46. ad leg. Falc.
l. 3 19 de donatio.
l. 32. de mor. cau. don.
l 17. de acq poss
l. 2. 4 7. de dol. ma. & met excep.
l. 1. quar. rer. act. non dat.
l. 1. de litigio.
l. 36. de fidejusso.
l. 67. de verb sig.
l 160. de diver. reg jur.
Ex lib. 77. l. 12. qui satisd. cog.
l. 9. si quis cautio. in jud. sisten.
l. 6. de feriis.
l 36. de recept.
l. 8 de naut fœn.
l 20. de re judic.
l. 81. de verb. obl.
l. 33. de fidejussor.
l. 57. de solution.
l. 20. de acceptil.
l 3. 3. judic. sol.
l. 65. de injur
l. 68 de verb. sign.
l. 161. de diver. reg. jur.
Ex lib. 78 l. 82. de verb. obl.
l. 6. judic. sol.
l. 69. de verb. sign.
Ex lib 79. l 10 de usufr ear. rer.
l. 1. 3. 5. 7 usufructuar. quemadm cav
l. 47 ad leg Falc.
l. 1. 3. si cui plusquam per leg. Falc.
l. 1. 3. 14. ut leg seu fideicom. ser. cau cav.
l. 6. ut in poss. lega.
l. 5 de collatio. bonor.
l. 86 de verb. obl
l. 3. de stipul. praetor.
l. 2. 4. rem pupill sal. fot.
l 71 de verb sign.
Ex lib 80. l. 42. de aedil. edic.
l. 28 51. de evict.
l. 21. de oper. no. nunc.
l. 18. de excep. rei jud.
l. 38 de solutio.
l. 10. 12. rat rem hab.
l. 75. de verb sign.
Ex lib. 81. l. 52. de evict.
l. 24. 26. 28. 30. de dam inf.
l. 10. quib. ex cau. in poss. ea.
Ex Ll. Lib. ad Sabinum.
Ex lib. 1. l. 10. de stat. hom.
l. 9. de adoptio.
l. 6. de contr emp.
l. 1. de auct. tuto.
l. 1 de cura. furio.
l. 18. 20 qui testam. fac. poss.
l. 1. 3. 15. de liber & post.
l. 1. de hered. instit.
l. 4 de testam. mil.

l. 5 de acq hered.
l. 7 de bonor poss
l. 1. qui & a quib. manu.
l. 17 de acq. rer. dom.
l. 6 de verb. obl
l. 156. de verb. sign.
l 2. de diver. reg jur.
Ex lib. 2. l. 2 de testam. tutel.
l. 21. qui testam. fac. poss.
l. 2 de injust. rup.
l. 2. de hered. in str.
l. 3. de testam. mil.
l. 1. de optio. leg.
l. 160. de verb. sign
Ex lib. 3. l 8. de legib.
l 61. de don. int vir & ux.
l. 4. 6. de lib. & post.
l. 3. 5. de injust rup.
l. 3. de hered. instit.
l. 4. de acq. hered.
l. 4. qui sin. manu. ad liber. per.
l. 2. qui & a quib manu.
l. 3. de diver. reg. jur.
Ex lib. 4. l. 4. 6. de hered instit.
l 8 10. de vulg. & pup. sub.
l. 5. de testam. mil
l. 6. de acq. vel. om. hered.
l. 3. de lega. 1.
l. 1. de manu. testam.
l. 2 de statulib.
l. 18 de acq. rer. dom.
l 2 de stipul servo.
Ex lib. 5. l. 9 28 de hered. instit.
l 1. de cond. instit.
l. 6. de testam mil.
l. 4. de lega. 1.
l. 2. de cond. & dem.
l. 1 de manu. quae ser. ad univer. pert. impon.
l. 2. de manu. testam.
l. 3. de stipul. servo.
l 4. de novat.
Ex lib. 6 l. 33 de jur. dot
l. 23. de dona. inter. vir. & ux.
l. 5 qui testam fac poss
l. 2. de vulg. & pup. sub.
l. 2. de cond instit.
l. 3. 6. de acq hered.
l. 3. de cond. & dem.
l. 1. de manumissio.
l. 7. de verb. obl.
l. 5. de castr pecul.
l. 4. de diver. reg jur.
Ex lib. 7. l. 13. 15. 17. 19. de hered. instit.
l 8. 10. 13. 15. 17. 21 24. de acq. her.
l 2 si quis omiss. cau.
l. 8. de mor. cau don.
l. 161. de verb. sign.
l 6. de diver reg. jur
Ex lib. 8. l 4. de cond. instit.
l. 25. 28. 30 32. 34. de acq hered.
l. 3. si tab testam. nul. ext.
l. 13. de vi arm
l. 2. stelliona.
l. 1. de legatio.
Ex lib. 9. l. 6. de his qui sui vel alie. jur.
l 12 de liber. & post.
l. 6. de cond instit.
l. 7. 9. de testam. mil.
l. 33 de acq. hered.
l. 1. de lega. 1.
l. 10. de furt.
Ex lib 10. l 10. com prud.
l. 12. qui testam. fac poss
l. 6. 7. de injust. rup.
l 4. de reg. Caton.
Ex lib. 12. l. 8. de injust. rup.
l 10. de testam. mil.
Ex lib 12 l 1. de suis & legit. hered.
l. 1. ad SC. Tertyllia.
l. 11 de obl & act. al. est Pauli.
l. 15. de capt. & de postlim
Ex lib. 13 l 2. de suis & legit. hered.
l. 2. ad SC Tertyllia
l. 16. de capt. & de postlim.
Ex lib. 14. l. 12. de adoptio.
l. 18. de servit. praed. rust.
l 1. de legit. tutor.
l. 1. de assign. libert.
l. 3. 5. eod al ex lib. 15.
l. 9. de suis & legit. hered
l. 2. de manu. quae ser. ad univer.
l. 3. de poen (fun.
Ex lib. 15 l. 19. de relig & sumpt.
l. 3. de testam. tutel.
l. 2. de his quae in test. del.
l. 14. 17. 20. 21. de lega. 1.
l. 18. ad SC. Trebellia.
l. 2. quand. dies leg. ced.
l. 9. de vent. in poss mit.
l. 5. de oper. liber.
l. 3. si assign. libert. al. ex lib. 14.
l. 164. de verb sign.
l. 9. de diver. reg. jur.

Ex lib. 16.

P.R.C. A.J.P.C.N.

Ex lib. 16. l. 2.5. de cond. indeb.
l. 18. 20. de vulg. & pup. sub.
l. 70. ad leg. Falc.
Ex lib. 17. l. 2. si ager. vect. id est emph.
l. 7. 9. 12. 21. 23. 68. 70. 78. de usufr.
l. 2. 3. 6. 8. 12. de usufr. accr.
l. 1. quand. dies usufr. leg. ced.
l. 1. 3. 5. 8. 10. 12. 69. quib. mod. ususfr. vel usus am.
l. 2. 4. 6. 8. 10. 12. 14. de usu & habit.
l. 3. de manumissio.
l. 114. de verb. obl.
Ex lib. 18. l. 13. 15. 17. 20. 22. 25. 27. 27. de usufr.
l. 15. quib. mod. ususfr. vel usus am.
l. 1. 3. 3. 11. de usufr. ear. rer.
l. 2. si ususfr. pet.
l. 12. ususfruct. quemad. cav.
l. 6. de cond. ob turp. cau.
l. 1. de cond. furt.
l. 2. de cond. tritic.
l. 4. de usu & usufr. leg.
l. 7. de cond. & demon.
l. 2. de manu vind.
l. 2. de manu testam.
Ex lib. 17. l. 2. de pact. dota.
l. 28. 30. de lega. 1.
l. 1. de dot. praeleg.
l. 20. ad SC Trebellia.
l. 4. quand. dies leg. ced.
l. 7. de manu testam.
l. 53. de verb. obl.
l. 25. de jur. fisc.
l. 13. de diver. reg. jur.
Ex lib. 20. l. 31. de lega. 1.
l. 71. 73. 75. de lega. 3.
l. 6. de optio. leg.
l. 1. de trit. vin. vel ol. lega.
l. 8. 10. 12. de instr. vel instr. lega.
l. 17. de aur. arg. mund. leg.
l. 7. de cond. & dem.
l. 3. 7. quand. dies leg. ced.
Ex lib. 21. l. 34. 37. 39. 41. 43. de lega. 1.
l. 19. de aur. arg. mund. leg.
l. 1. de libera. lega.
l. 7. quand. dies leg. ced.
l. 4. de stipul. ser.
l. 2. de muner. & honor.
l. 16. de diver. reg. jur.
Ex lib. 22. l. 44. 47. de lega. 1.
l. 43. 47. 49. 51. de lega. 3.
l. 3. de pen. lega.
l. 12. de aur. arg. mund. leg.
l. 3. de regul. Caton.
Ex Lib. 23. l. 49. de lega. 1.
l. 30. de legat. 3.
l. 3. de optio. leg.
l. 3. 9. 11. 13. de trit. vin. vel ol. lege.
l. 3. 5. 7. de libera. lega.
l. 10. de cond. & demon.
l. 10. 12. quand. dies lega. ced.
l. 17. de diver. reg. jur.
Ex lib. 24. l. 8. de testam. tutel.
l. 2. de auct. tutor.
l. 30. de lege 2.
l. 52. de lega. 3.
l. 3. de annu. lega.
l. 1. de pen. legat.
l. 9. de libera. lega.
l. 3. 7. de adim. vel transfer. leg.
l. 12. de cond. & demon.
l. 8. 14. quand. dies leg. ced.
l. 10. de mor. cau. don.
l. 9. de manu. testam.
l. 9. de solutio.
l. 2. de acceptil.
l. 19. de diver. reg. jur.
Ex lib. 25. l. 7. de his qui sui vel alien. jur.
l. 53. de legat. 2.
l. 33. de legat. 3.
l. 6. 8. de pecul. lega.
l. 19. de reb. dub.
l. 3. ad municip.
l. 167. de verb. sign.
Ex lib. 26. l. 8. de his qui sui vel alien. jur.
l. 25. 27. 19. 22. de adoptio.
l. 1. de off. praetor.
l. 3. de off. proconf.
l. 2. de off. praesid.
l. 1. de offic. juridic.
l. 24. de pecul.
l. 9. 11. de rit. nupt.
l. 8. de divor.
l. 6. de oper. libert.
Ex libr. 27. l. 18. 24. de stat. hom.
l. 3. 6. de statulib.
l. 7. de usurp. & usuc.
l. 90. de verb. sign.
l. 21. de diver. reg. jur.
Ex lib. 28. l. 43. de recept.
l. 6. com. praed.

l. 3. 5. 7. 11. 14. 22. 24. de contr. empt.
l. 2. 4. 6. 9. 11. 13. de in diem addict.
l. 2. de leg. commisso.
l. 1. 4. de peric. & com. rei vend.
l. 6. de act. empt.
l. 3. de evict.
l. 7. de oper. libert.
l. 9. de statulib.
l. 17. de verb. obl.
l. 2. de censib.
l. 22. de diverf. reg. jur.
Ex lib. 29. l. 3. 13. 17. de servit. praed. urb.
l. 10. 16. commod.
l. 47. 49. de contr. empt.
l. 17. 19. 21. 23. 25. de evict.
l. 20. de acq. rer. dom.
l. 26. de usurp. & usuc.
l. 10. 12. 14. de furt.
l. 23. de diverf. reg. jur.
Ex lib. 30. l. 56. de judic.
l. 43. fam. erc.
l. 3. 21. com. divid.
l. 6. de compens.
l. 7. 9. 11. 14. 16. 17. 21. 23. 29. 32. 35. 43. 47. 51. 53. 55. 57. pro soc.
l. 4. 13. de praescr. verb.
l. 3. sol. matr.
l. 29. de acq. poss.
l. 12. 14. de solutio.
l. 173. de verb. sign. al. ex lib. 37.
l. 26. de diverf. reg. jur.
Ex lib. 31. l. 3. 7. 3. de jur. dot.
l. 4. de pact. dot.
l. 7. de don. int. vir. & ux.
l. 7. sol. matr.
l. 3. de cura furio.
l. 27. de usurp. & usuc.
l. 1. pro dot.
l. 26. de jur. fisc.
Ex lib. 32. l. 1. 2. 3. 6. 11. 13. 15. 17. 19. 21. de don. int. vir. & ux.
l. 3. de donatio.
l. 2. 7. de mort. caus. don.
l. 6. de castr. pecul.
Ex lib. 33. l. 34. de jur. dot.
l. 31. de don. int. vir. & ux.
l. 57. de legat. 1.
l. 4. de adim. vel transfer. leg.
l. 11. de mort. caus. don.
l. 3. de loc. & itin. publ.
l. 170. de verb. sign.
Ex lib. 34. l. 4. de reb. cred.
l. 25. de contr. empt.
l. 13. de rit. nupt.
l. 10. 12. 16. 19. de jur. dot.
l. 9. de oper. libert.
l. 20. de verb. obl.
l. 3. de novatio.
l. 5. de acceptil.
l. 28. de injur.
l. 27. de jur. fisc.
Ex lib. 35. l. 11. de cond. indeb.
l. 4. de sponsalib.
l. 6. de rit. nupt.
l. 21. 23. de jur. dot.
l. 2. solut. matr.
l. 13. de cond. & dem.
l. 17. de bonor. poss. contr. tab.
l. 3. de publ. judic.
l. 18. de capt. & de postlim.
Ex lib. 36. l. 5. de his qui sui vel alie. jur.
l. 49. de pact.
l. 6. de sponsal.
l. 27. 27. de jur. dot.
l. 33. de donat. int. vir. & ux.
l. 11. 14. 17. sol. matr.
l. 1. 3. 5. 7. 9. 11. de impen. in res dot. fact.
l. 7. de act. rer. am.
l. 10. de testam. tutel.
l. 28. de testam. mil.
l. 28. 30. de diver. reg. jur.
Ex lib. 37. l. 3. 14. de tutel.
l. 11. de testam. tutel.
l. 2. de legit. tutor.
Ex lib. 38. l. 20. de stat. hom.
l. 3. de off. praetor.
l. 6. 15. de tutel.
l. 12. 15. de testam. tutel.
l. 3. de legit. tutor.
l. 4. de cura furio.
l. 172. de verb. sign.
Ex lib. 37. l. 2. de off. juridic.
l. 6. 16. de testam. tutel.
l. 3. de tutor. & car. dat.
l. 2. de fidejusso. & nomi. tutor.
l. 2. de fidejussor.
l. 17. de furt.
l. 173. de verb. sign. al. ex lib. 30.

P.R.C.A.J.P.C.N.

Ex lib. 40. l. 2. de pigner. act.
l. 28. mand.
l. 3. 7. de auct. & consen. tuto.
l. 32. de acq. rer. dom.
l. 19. 21. de furt.
l. 65. eod. al. ex lib. 41.
Ex lib. 41. l. 57. de judic.
l. 41. ad leg. Aquil.
l. 33. de nox. act.
l. 4. de cond. furt.
l. 4. de pigner. act.
l. 12. de dol.
l. 28. de contr. empt.
l. 14. de praescr. verb.
l. 18. de solutio.
l. 1. 3. 3. 7. 23. 25. 27. 29. 31. 33. 38. 39. 41. 43. 45. de privat. del.
Ex lib. 42. l. 30. de pact.
l. 34. de dol.
l. 20. 44. ad leg. Aquil.
l. 7. de cond. furt.
l. 25. de praescr. verb.
l. 31. de evictio.
l. 33. 35. 37. de dam. infec.
l. 6. de donatio.
l. 24. de verb. oblig.
l. 42. 48. de furt.
l. 2. de tign. junct.
l. 3. arb. fur. caes.
l. 30. 32. de injur.
l. 1. de proxenet.
l. 174. de verb. sign.
l. 31. de diver. reg. jur.
Ex lib. 43. l. 23. de cond. indeb.
l. 1. de cond. sin. cau.
l. 41. de pecul.
l. 19. mand.
l. 27. de contr. empt.
l. 34. de don. inter vir. & ux.
l. 3. de tutel. & rat. distr.
l. 24. de pecul. lega.
l. 40. de dam. inf.
l. 23. de acq. rer. dom.
l. 3. de fidejussor.
l. 1. 3. 5. 7. de solut.
l. 2. de privat. delict.
l. 32. de diver. reg. jur.
Ex lib. 44. l. 37. de dol.
l. 32. de contr. empt.
l. 9. de aedil. edic.
l. 63. 23. 27. de aur. arg. mund. leg.
l. 7. de donatio.
l. 12. de mor. cau. dona.
l. 1. ad leg. Jul. pecul.
Ex lib. 45. l. 41. de nego. gest.
l. 42. pro soc.
l. 10. de oper. no. nunc.
l. 36. de reb. auct. jud. poss.
l. 4. de fidejussor.
l. 16. de solutio.
l. 176. de verb. sign.
l. 34. de diver. reg. jur.
Ex lib. 46. l. 4. de transact.
l. 24. de cond. indeb.
l. 10. de act. empt.
l. 30. de evict.
l. 29. de verb. obl.
l. 5. de fidejussor.
l. 1. 6. 8. de novatio.
Ex lib. 47. l. 3. si quis in jus voc. non ier.
l. 3. si ex noxal. cau. ag.
l. 11. si quis cautm.
l. 18. 63. de cond. indeb.
l. 9. 23. de eo quod cer. loc.
l. 35. de jur. dot.
l. 20. de obl. & act. al. est Pauli
l. 30. 32. de verb. oblig.
l. 3. de duob. re.
l. 6. 8. de fidejussor.
l. 9. de novatio.
l. 24. de solutio.
l. 6. de acceptil.
l. 177. de verb. sign.
Ex lib. 48. l. 24. de inoff.
l. 14. commod.
l. 36. 38. de jur. dot.
l. 8. de auct. & consen. tuto.
l. 8. ad leg. seu fideic. ser. caus. cau.
l. 2. 34. 36. de verb. obl.
l. 5. 7. 9. 11. 13. de stipul. ser.
l. 2. de novatio.
l. 8. de acceptil.
l. 35. de diver. reg. jur.
Ex lib. 49. l. 2. de hered. vel act. vend.
l. 3. 38. de verb. obl.
l. 178. de verb. sign.
Ex lib. 50. l. 47. ad leg. Aquil.
l. 12. de adim. vel transf. leg.
l. 41. 43. 43. 47. de verb. obl.
l. 7. 13. de acceptil.

Ex lib. 30. l. 13. de jurisd.
l. 2. de cap. minut.
l. 37. de judic.
l. 1. de ut lib. jur.
l. 33. de evict.
l. 35. de re judic.
l. 177. de verb. sign.
l. 37. de diverf. reg. jur.

Ex lib. XX. ad Leges.

Ex lib. 1. l. 25. de stat. hom.
l. 3. 7. de senator.
l. 43. de rit. nupt.
l. 62. ad leg. Falc.
l. 6. de jur. aur. anul.
l. 4. de collus. deteg.
l. 168. de verb. sign.
l. 207. de diver. reg. jur.
Ex lib. 2. l. 1. de concubin.
l. 72. de acq. hered.
l. 130. de verb. sign.
Ex lib. 3. l. 16. de sponsal.
l. 27. 29. 45. de rit. nup.
l. 11. de divor.
l. 4. de jur. aur. anul.
l. 131. de verb. sig.
Ex lib. 4. l. 10. de his qui sui vel alie. jur.
l. 46. de adoptio.
l. 23. quand. dies leg. ced.
l. 9. de capt. & de postlim.
l. 133. 135. de verb. sign.
l. 209. de diver. reg. jur.
Ex lib. 5. l. 14. de jur. patron.
l. 6. de grad. & affin.
l. 138. de verb. sign.
Ex lib. 6. l. 36. 38. ex quib. cau. majo.
l. 31. de rit. nup.
Ex lib. 7. l. 64. sol. matr.
l. 139. de verb. sign.
Ex lib. 8. l. 51. de legat. 2.
l. 62. de cond. & demon.
l. 36. de mor. cau. don.
l. 13. ad leg. Cor. de sicar.
l. 3. de castr. pecul.
l. 141. de verb. sign.
Ex lib. 9. l. 4. de tutor. & cura. dat.
l. 143. de verb. sign.
Ex lib. 10. l. 11. 16. de jur. patro.
l. 145. de verb. sign.
Ex lib. 11. l. 19. de jur. patron.
l. 36. de oper. libert.
l. 37. de bon. libert.
Ex lib. 13. l. 31. de legib.
l. 7. de servitut.
l. 81. de acq. hered.
l. 10. 12. testam. quemad. aper.
l. 4. de his quae pro non scrip.
l. 59. de cond. & dem.
l. 63. ad leg. Falc.
Ex lib. 14. l. 9. de his quae ut indig.
Ex lib. 13. l. 62. de usu & usufr. leg.
l. 37. de mor. cau. don.
Ex lib. 16. l. 60. de lega. 2.
Ex lib. 18. l. 6. de jur. & fact. ign.
l. 89. de acqu. hered.
l. 61. de lege 1.
l. 66. ad leg. Falc.
l. 16. de jur. fisc.
Ex lib. 19. l. 6. de minor.
Ex lib. 20. l. 14. de offic. proconf.
l. 18. de excusatio.

Ex lib. X. Disput.

Ex lib. 1. l. 24. de adoptio.
l. 2. de off. proconf.
l. 28. de procur.
l. 64. de judic.
l. 27. de reb. cred.
l. 15. de tutel. & ratio. distr.
l. 23. de obl. & act.
l. 20. rat. rem hab.
l. 2. ad municip.
l. 2. de decurio.
l. 2. de pollicitatio.
Ex lib. 2. l. 24. 46. de judic.
l. 23. de inoff. test.
l. 49. fam. erc.
l. 3. de cond. cau. dat.
l. 29. de cond. indeb.
l. 6. quod cum eo.
l. 32. 36. de pecul.
l. 15. 20. de in rem ver.
l. 21. de praescr. verb.
l. 38. de evict.
l. 7. de tutel.
l. 57. de re judic.
l. 38. de diver. reg. jur.
Ex lib. 3. l. 6. de cond. cau. dat.
l. 26. de pignor. act.
l. 3. quod cum eo.

l. 37.

P.R.C A.J.P.C.N.

l. 57. de contr. empt.
l. 5. 7. qui potio. in pig.
l. 20. de sponsal.
l. 56. de rit. nupt.
l. 43. de jur. dot.
l. et. 29. sol. matr.
l. 3. de susp. tutor.
l. 2. 4. de magistr. conven.
l. 11. de donatio.
l. 4. qui & e quib.
l. 23. de except. rei jud.
l. 5. de diver. temp. præsc.
l. 55. de furt.
l. 26. ad leg. Jul. de adult.
l. 4. de quæstio.
l. e8. de jur. fisc.
l. 59. de diver. reg. jur.
Ex lib. 4. l. e3. qui testam. fac. poss.
l. 4. 1e. de injust. rup.
l. 2. de his quæ in testam. del.
l. 35. de hered. instit.
l. 24. de vulg. & pub. sub.
l. 19. de testam. mil.
l. 60. 42 de acq. hered.
l. 20. si quis omiss. cau.
l. 1 de jur codic.
l. 74. de lega. 1.
l. 38. de lega 3.
l. 16. de lega. præsc.
l. 5. de dot. colla.
l. 5. de bonor. poss. sec. tab.
l. 19. de bon liber.
l. 3. de manu vind
l. 33. de aeq rer. dem.
l. 3. ad leg. Cornel. de fal.
l. 9. de castrens. pecul.
l. 3 de pollicitatio.
Ex lib. 3 l. 16. quib. mod ususfr. vel usus am
l. 73. 77. de lega. 1.
l. e. de dot. prælег.
l. 9. de alim vel transf. leg.
l. 19. de cond. & dem
l. 22. ad SC Trebellia.
l. 3. 25. quand. dies leg. ced.
l. 13. de manu testam.
l. 45. de fideic. liber.
Ex lib 6. l. 16 de stat. hom.
l. 44. de neg. gest.
l. 67. de judic.
l. 18. de probatio.
l. 10. de reb. dub.
l. 35. ad leg. Falc.
l. 4. de manumissio.
l. 46. de fideicom. libert.
l 1. pro lege.
l 24. quæ in fraud. cred
Ex lib. 7. l. 7. de transact.
l 44 de procur.
l. 18. de reb. cred.
l 29. mand.
l. 38. de contr. empt.
l. 8. qui potior. in pig.
l. 69. de proba.
l. 13. de donatio.
l. 35. de aeq. rer. dom.
l. 34 de acq. poss.
l 58 de re judic.
l. 14 de obl. & act.
l. 5e de verb. obl.
l. 10. de fidejusso.
l. 14. de novatio.
l 31. de solutio.
l. 16. de acceptil.
l. 1 judic. sol.
Ex lib. 8. l. 68. 70. 72. de judic
l. 26. de inoff. testam
l. 10. de per & com. rei vend
l. 3. quib. mod. pig. vel hyp. sol.
l. 49. de ædil. edic.
l 36. de hered. instit.
l. 10. de cond. instit.
l. 78. de lege. 1.
l. 9. de usu & usufr. leg.
l. 8e. ad leg. Falc.
l. 6. de bonor. poss. sec tab.
l. 14. de publica. & vectig.
l. 14. de manu testam.
l 5. de publ. judic
l. e. 11. ad leg. Jul. majest.
l. 2. 4. ad leg. Jul. de adult.
l. 8. de leg. Pomp. de parric.
l. 4. ad leg. Corn de fal.
l. 7. ad SC. Turpillia.
l. 2. de pœna
l. e. de bon. eor. qui ant. sent.
l. 20. de appellatio.
l. 20. de jur fisc.
l 8. de re milit.
Ex lib. 9. l. 49. ad leg. Aquil.
Ex lib. 10. l 30. de cond. indeb.
l. 1. de adm. rer. ad civit. pert.
l. 60. de diver. reg. jur.
Ex Libr. X. Pretribunal.
Ex lib. 1. l. 4. de offic. prætor.

l. 5. de offic. præf.
l. 7. de tutor. & cur. dat.
l. 2. 4. 7. de susp. tutor.
l. 3. ubi pupill. educ. vel mor. deb.
l. 6. de cur. fur.
Ex lib. e. l. 13. de jurisd.
l. 3. de fund dot
l. 6. 8. de reb eor.
l. 31. de reb cred. jud. poss.
l. 198. de verb. sign.
Ex lib. 3. l. 2. de off. ejus cui mand.
l. 16. de jurisd.
l. 55. de injur.
l. 11 de appellatio.
Ex lib. 4 l. 1. de fer. & dilat.
l. 69. 71. 75. de judic.
l. 59. de re. jud.
Ex lib. 5. l. 8. de transact
l. 1. de alim vel cib leg.
l. 25. de acq poss.
l. 6. de confess.
Ex lib 8 l 6. 8. de tuto. & cura. da.
l. 1. de extraor cogn.
l 3. de proxenetic.
l. 199. de verb sign.
Ex lib 9. l. 17. ad exhib.
l. 38. de relig & sump.
Ex Lib X. de Off. Proconf.
Ex lib. 1. l 33 de legib.
l. 4 6 9. de off. proconf.
l. 70. de diver. reg. jur
Ex lib 2. l. 9. de off. proconf.
l. 42. de minor.
l. 25. de excusatio.
l. 1. quib ad lib. procl. non lic.
l. 5. de priv. delic.
l. 6. de accusa.
l. 1. de custodia reor.
l. 71. de diver. reg. jur.
Ex lib. 3. l. 12. de tutor. & curat. dat.
l. 5. ubi pupil. educ. vel mor. deb.
l. 11. de reb eor.
l. 3. de decurio.
l 1. de alb. scrib.
Ex lib 4. l. 34. de legib.
l. 4. de vetera.
l 6. de muner. & honor.
l. 2. de jur. immun.
l. 6. de legatio.
cit. l. 6. de excusatio.
Ex lib. 3. l. 79. de judic.
l. 20. de adm & per. tuto.
l. 5. de extraor. crimi.
l. 7. ad municip
l. 3. de jur immunit.
l. 6 de pollicita.
Ex lib. 6. l. 8. de cur. fur.
l. 35. ad SC. Trebellia.
l. 12. 13. de manu vind.
l. 2. de colleg & corpor.
Ex lib. 9. l. 13. de off. præf.
l. 9. de fer. & dila.
l. 5. de fugitiv.
l. 7. de accusa.
l. 3 de custod & exhib. reor.
l. 1. ad leg. Jul. majest
l. 6. ad leg Jul de vi publ.
l. 4. ad leg. Cornel. de sic.
l. 8. ad leg. Cornel de fals.
l. 6. ad leg Jul. pecul.
l. 14. ad SC. Turpillia.
l. 5. de pœn.
Ex lib. 8. l. 2. de his qui sui vel alie jur.
l. 19. de testib.
l. 12. de incend rui. nauf.
l. 6. de extraord. crim.
l. 1. de abig.
l. e. de furib & balnea.
l. 1. de effractor.
l. 5. de stellionat.
l. 7. ad leg. Jul. de vi pub.
l. 6. ad leg Pomp. de parricid.
l. 9. ad leg. Corn. de fals
l. 5. de quæstio.
Ex lib. 9. l. 1. de jur. patro.
l. 7. 8. 9. 10. de extraord. crim.
l. 2. de prævar.
l. 2. expile. hered.
l. 4. de custod & exhib. reo.
l. 2. de leg. Jul. de annb.
l. 2. de plagiar.
l 6. 8. de pœn.
l. 6. de interd. & releg.
l. 1. de cadaver. punito.
Ex lib. 10. l. 16. de off proconf.
l. 9. de pœn.
l. 6. de bon. damn.
l. 7. 9. de inter. & releg.
Ex Libr. VII. Regul.
Ex lib. 1. l 10. de just. & jur
l. 1. de jurisd.
l. 67. de acq hered.
l. 8. de diver. temp. præsc.
l. 2. de leg. Fab. de plagia.

P.R.C.A.J.P.C.N.

l. 213. de verb. sign.
Ex lib. 1. l. 20. ad exhib.
l. 43. de solutio.
l. 19. de acceptil.
Ex lib. 3. l. 33. de reb auct jud. poss.
Ex lib. 4 l. 29. de manu. testam.
l. 16. de statulib.
l. 42. de acq. poss
Ex lib. 5. l. 14. de imp. in res dot. fac.
l. 24. de act. rer. am.
Ex lib. 6. l. e. de liber. & post.
l. 25. 50 de hered. instit.
l. 4. und cogn.
Ex lib. 7. l. 43. de usufr.
Ex Fideicommiss. Lib. VI.
Ex lib. 1. l. 2 93. 53. de lege 1.
l. 1. 3 5. 7. de lega. 3.
l 14. de libera. leg.
Ex lib. e. l. 30. 40. 42. de lega. e.
l. 24. de lega. 2.
l. 11. de lege. 3.
l. 14. anno. leg.
l. 14. 21. de alim vel cib lega.
l 17. ad SC. Trebellia
l. 94. de diver. re. jur.
Ex lib. 3. l. 1. 3. ad SC. Trebellia
Ex lib 4 l. e. de constitu princip.
l. 4 6. 9. 24. 13. 12. ad SC Trebellia.
Ex lib. 5. l 29. si quis omiss cau.
l. 92. de cond. & dem.
l. 24 26. 28. 30. de fideicom. libert.
Ex lib. 6. l 8 de senator.
l. 19. de jurisd.
l. 50. 52 de judic.
l. 10. de lega. 5.
l. 6. ut lega. seu fideic. ser. caus.
l. 37. de fideicom. liber.
l. 15. quib. ex cau. in poss eat.
l. e. de litigio.
l 43. de jur. fisc.
l. 95. de diver. reg. jur.
Ex opinion. Libr. VI
Ex lib. 1. l. 6. de off. præsid.
l. 17. de jurisd.
l. 2. de pact.
l 9. de transact.
l. 5. de mort. infer.
l. 31. de cond. indeb.
l. 8. de intel.
l. 2. quand. ex fact tuto.
l. 11 de jur. patro.
l. 1. de obseq. par. & patro.
l. e1. rat rem hab
l 10. de incend. rui. nauf.
l. e de extraor cogn.
Ex lib. 2. l. 12 de appellatio.
l. 6. ad municipal.
l. 2. de decurio.
l. 1. de alb. scribend.
l. 5. de muner. & honor.
l. 1 de vac & excus. mun.
l. e. de legatio
l. 1. de oper. publ.
Ex lib. 9. l. 7. de off præf.
l. e. de vetera.
l. 4 de muner. & hono.
l. e. de vac. mun.
l e. de jur immunit.
l. 2. de adm. rer. ad civit. pert.
l. 1. de decret. ab ord. fac.
l. 2. de oper publ
l. 61. de diver reg jur.
Ex lib 4. l 53. de pact.
l. 74. de procur.
l 45. de nego. gest.
l. 8. de calumnia.
l. 35. de dol.
l. 2. de extraord. crim.
Ex lib. 3. l. 27 de stat. hom.
l. 25. de adoptio.
l. 23. quod met. cau
l. 58. de dol.
l. 40. 44. de mino.
l. 40. ex quib. cau. major.
l. 11. de alien. judic. mut. cau.
l. 81. de judic.
l. 29. de inoff. testam.
l. 26. de reb. cred.
l. 9. de reb eor. qui sub eut.
l. 1. de concussio.
l. 2. de sentent. pass.
l. 21. de capt. & postlim.
l. 5. de extraord cogn.
Ex lib. 6. l. 27. de inoff. test.
l. 6 si pars hered pet.
l. 54. de rei vind.
l. 13. com. præd.
l. 25 si servit. vind.
l. 50. ad leg. Aquil.
l. 8. fin. regund.
l. 50. fam. erc.
l. 18. ad exhib.
l. 27. de pignor. act.

l. 10. de reb. eor. qui sub. eur.
Ex Libr. V. de adulteriis.
Ex lib. 1. l. 1. 13. 16. 21. 23. ad leg. Jul. de adul.
l e. ad leg. Cornel. de sica.
l. 3. ad leg. Jul. pecul.
l. 112. de verb. sign
Ex lib. 2. l. 4. de accusa.
l. 3. 13. 15. 17. 19. 25. ad leg Jul. de adult.
l. 12. ad SC Turpillia.
Ex lib. 5. l. 3. de extraord. crim.
l. 5. de accusa.
l. 27 ad leg. Jul. de adult.
l. 7. de quæstio.
Ex lib. 4. l. 12 14. qui & e quib. al. ex lib. 5.
l. 9. 29. ad leg. Jul. de adult.
Ex lib. 5. l. 2. 6. 13. de fund. dot.
l. 12. qui & e quib al. ex lib. 4.
Ex Libr. IV. de appellat.
Ex lib. 1. l. 13. de pœn.
l. 2. 5. de appella.
l. 1. a quib. appella. non lic.
l. 1. quis e quo appell.
l. 1 quand. appelland. sit.
Ex lib. 2. l. e. de appella.
Ex lib. 3. l. 5 de decret ab ord. fac.
Ex lib. 4. l. 8. de appella.
l. 5. de appella. recip
l. 1. nihil innova. appella. inter.
l. 1. an per al. cau. appella.
l 1. eum qui appell
l. 1. apud eum e quo appell.
Ex Libr. III de offic. Consul.
Ex lib. 1. l. 7. de fer. & dilat.
l. 32. 82. de judic
l. 21. de servit. præd. urb.
l. 50. de cond. & demon.
l. 27. de reb. auct. jud poss.
l. 99. de verb. sign
Ex lib. 2. l. 1. de off. consf.
l. 14 de proba
l. 5 de agn. & alen. lib
l. 3. de alim. vel. cib. lega.
l. 20. de manu. vind
l. 27 de libera cau.
l. e de collus. deteg.
l. 16. de accusa.
l. 100. de verb. sign.
Ex lib. 3. l. 33. de adoptio.
l. 17. de tutel & ratio. distr.
l. 15 de re judic.
l. 1 si tut. vel cur. mag.
l. 9. de muner. & hono.
l. 8. de pollicita. al. est Pauli.
Ex Libr. II. Institut.
Ex lib. 1. l. 1. 4 6. de just. & jur.
l. 1. de constit. princip
l. 4 de his qui sui vel alien. jur.
l. 18. sol. matr.
l. 1. precar.
l 24. de capt. & de postlim
Ex lib. e. l. 41. de leg. 3.
l. 1 de ser præd. rustic.
l. 1. com. præd
l. 113 de lega. 1.
l. 5. de mor cau. dona.
Ex Libr. Regul.
l. 17. de testib.
l. 23. de obl. & act.
Ex Libr VI. de censibus.
Ex lib. 1. l. 1. de censib.
Ex lib. 2. l. 1e. de senator.
l. 5. de censib
Ex lib. 3. l. 4. de censib
Ex lib. 4. l. 34. de acq. rer. dom.
l. 7. de prævar.
Ex lib. 5. l. 26. de obl. & act.
Ex Libr. II. Responf.
Ex lib. 1. l. 10. de transact.
l. 73. pro soc
l. 10. qui pot. in pig.
l. 31. de usur.
l. 1e. de proba.
l. 25. de pact dota.
l. 19. de adm. & per. tuto.
l. 19. de tutel & ratio. distr.
l. 5. de contr. tut. & util. act.
l. 12. quod fals. tuto
l. 68. de lega. 3.
l. 52. de fideicom. libert.
l. 91. de libera. cau.
l. 8. de duob. re.
l. 43. de solutio.
l. 10. de stipel. præto.
l. 53. de jur. fisc.
l. 5. de pollicit.
Ex lib. 2. l. 53. fam. erc.
l. 4. de mort. infer.
l. 3. quod jussu.
l. 51. de jur. dot.
l. 40. de donat. int. vir. & uxor.
l. 57. sol. matr.
l. 25. de excusatio.

l. 120. de lega 2.
l. 16. de donatio.
l. 2. de natal. restit.
l. 20. de precar.
l. 13. de appella.
Ex libro de sponsal.
l. 2. 12. de sponsal.
Ex libro de officio præfecti urbi.
l. 1. de off. præf. urb.
l. 4. de off. præf. vig.
Ex lib. de officio præfecti vigil.
l. 2 de off. præf. vig.
Ex lib. sing. de officio curat. Reipublicæ.
l. 33. de usur.
l. 6. de decr. ab ord. fac.
l. 5. de oper. publ.
l. 1. 15. de pollicitat.
Ex lib sing de offic. prætor tutel.
l. 3. 5. 9. de excusatio.
cit. l. 6 de excusatio.
Ex lib sing de officio quæstoris.
l. 1. de off. quæstor.
Ex Libr. II. ad Ed. Ædil. Curul.
Ex lib. 1. l. 13 de legib
l. 31. de pact.
l. 2. 4 6. 8. 10. 12. 14. 17. 19 21. 23. 25. 27. 29. 31 33 33. 59. 63. 65. de ædil. edic.
Ex lib. 2. l. 38. 40. 42. de ædil. edic.
l. 55. de evict.
Ex Lib. ad leg. Æliam Sentiam.
Ex lib 1. l. 216 de verb sign.
Ex lib 2. l. 12. 16. de manu vind.
Ex lib. 4. l 30. qui & a quib ma.
Ex libro de officio consulatum.
l. 95. de reb cred
Ex libr. 2. de officio quæstoris.
l. 3. de jurisd
Ex Pandect. lib. sing. l. 24 de reb. cred.
l. 34. de liber. cau
Ex libro sing. excusation. l 7. de excusatin.
cit. l. 15 de excusatio.
Ex Lib XLVIII. *Digest.* l. 2. de loc. & itin. pub.
Ex lib. 26. l. 8. de cessio. bono.
Cit. Ulpianus non notato nomine librorum.
l. 25. qui satisd. cogant.
l. 43. de act. emp.
l. 2. qui pet. tutor.
l. 2. 6. 8 10. 13. 13. de excusatio.
l. 68. ad leg. Falc.
l. 5 de vaca. & excu munet.
l. 3. de admin. rer. ad civit. pert.
Cit. in notis ad Papinianum l. 31. de nego. gest.
l. 3. de admin rer. ad civit. per.
Cit. in notis ad Aristonem in l. 9. de jur. codic.
Cit. in notis ad Marcellum.
l. 27. de pignor.
l. 28. de adm. & per. tuto.
In Codice citatur.
l. 36. de inofficios.
l. 10. de cond. indeb.
l. 13. 28 de nupt.
l. 9. de institut. v. substitut. sub cond fac.
l. 11. de impub. & aliis substit.
l. 6. de cond. insert.
l. 7. ad SCt. Trebell.
l. 15 de testam. manum.
l. 4. de liber. præter. v. exhered.
l. 1. de emend cod.
l. 24. de hered. institut.
l. 3. de indic. vid. & leg. mis toll.
l. 11. de quæstion.
l. 2. de commun. serv manum
l. 4. de contrah. stipul.
l. 13. de sentent. pass. & restit. Nov. 97. in fine.

VI. *Julius Paulus.*
Ex Lib. XC. ad Edictum.

Ex lib. 2. l. 20. de jurisd.
l. 19. 22. de in jus voc.
l. 2. si quis in jus voc. non ier
l. 2. in jus voc. ut eant.
l. 4. de fer. & dila
l. 4. de heredit. petit.
l. 3. de damn. inf.
l. 35. de obl. & act.
l. 2. de popular. act.
l. 26. 28. ad municip.
l. 7. de adm rer. ad civitat. pert.
l. 2. 4. de verb. sign.
l. 103. 105. de diver. reg. jur.
Ex lib. 2. l. 12 de off. proconf.
l. 6. de jurisd.
l. 1. de recept.
l. 4. de usufr.
l. 2. de oper. servor.
l. 6. depos.

l. 6. de rescind. vend.
l. 15. de tutor. & cur. dat.
l. 68. de verb. obl.
l. 3. 7. de verb. sign.
l. 106. de diver reg. jur.
Ex lib. 3. l. 9 de jurisd.
l. 2. quod quisq. jur. in alt.
l. 2. 5. 7. 9. de edend.
l. 2. 4. 6. 12. 13 15. 17. 19. 21. 23. 25. 27. de pact.
l. 40. ad leg. Aquil.
l. 4. de nox. act.
l. 14. de jurejur.
l. 7. de naut. fœn.
l. 22. de adm. & per tuto.
l. 38. de oblig. & act.
l. 4. de popula. act.
l. 8. de verb. sign.
Ex lib. 4. l. 1. 5. 7. 9. 21. de in jus voc.
l. 3 in jus voc ut eant.
l. 2. 4. ne quis eum qui in jus voc.
l. 4. qui satisda. cog.
l. 23 de injur.
l 108. de diver. reg. jur.
Ex lib 5. l. 4. de postuland.
l. 5. 7. 9. 12. 14. de his qui not. infam.
l. 13. de sponsal.
l. 109. de diver. reg. jur.
Ex lib 6. l. 16. qui satisd. cog.
l. 2. si ex nox. cau. ag.
l. 2. de eo per quem fac. er.
l. 6. de procur.
l. 6 de rei vind.
l. 12. de noxal. act.
l. 15. de jurejur.
l. 17 de auct. & consen. tuto.
l. 110. de diver. reg. jur.
Ex lib. 7. l. 5. de in integ. restit.
l. 9. ad leg. Jul. de vi pub.
l. 14. de verb. sign.
Ex lib. 8. l. 10. 16. de his qui not. infam.
l. 2. 4 11. 14. 16. 20 22. 24. 26. 32. 36. 41. de procur.
l. 86. de solutio.
l. 1. 5 de popul. act.
l. 112. de diver. reg. jur.
Ex lib. 9. l. 41 43. 45. de procur.
l. 4. 6. quod cujuscunq univer.
l. 7. 13. 15. 18. 21. de nego. gest.
l. 40. manda.
l. 24. de adm. & peric. tuto.
l. 41. ad leg. Falc.
l. 51. de solutio.
l. 18. de verb. sign.
l. 114. de diver. reg jur.
Ex lib. 10. l. 2. 7. de calumniat.
l. 8. de obseq. parent. & patr.
l 115. de diver. reg. jur.
Ex lib. 11. l. 4. 8. 15. 21. quod met. cau.
l. 2. 4. 10. 12. 14. 16. 18. 20. 22. 25. 27. 29. de dol.
l. 10. 14. 23 26. de minor.
l. 3. 5. 7. 9 de cap. min.
l. 5. de alien. jud. mut. cau. fac
l. 7. de rei vind.
l. 6. de obseq. par. & patr.
l. 42. de acq. rer. dom.
l. 40. de oblig. & act.
l. 21. de verb. sign.
l. 117. de diver. reg. jur.
Ex lib 12. l. 8. qui satisd. cog.
l. 6. 13. 16. 18 22. 24. 27. 30. ex quib. cau. major.
l. 8. de alien judic. mut. cau.
l. 8. de rei vind.
l. 2. 4. 6. 8. quod fal. tuto.
l. 8 de usurp. & usuc.
l. 110. de diver. reg. jur.
Ex lib. 13. l. 4 8. 10. 12. 16. 19. 22. 24. 26. 28. 30. 32. 34. de recept.
l. 4. naut. caup. stab.
l. 12. de constit. pecu.
l. 42. loca.
l. 36. ad SC. Trebellia.
l. 121. de diver. reg. jr.
Ex lib. 14 l. 8. qui satisd. cog.
Ex lib. 15. l. 2. de pub. jud.
Ex lib. 16. l. 8. de heredit. petit.
l. 124 de diver. reg. jur.
Ex lib. 17 l. 12. de judic.
l. 3. 12. de inter. in jur. fac.
l. 9. depos.
l. 3. 36. 38. de re judic.
l. 6. de vi & vi arm.
l. 35. de verb. sign.
Ex lib. 18. l. 22. 24. 26. de nox. act.
l. 2. 4 8 10. 17. 20. 22. 26. 28. 30. de jurejur.
l. 20. depos.

l. 14. de act rer. am.
l. 7. de aq. & aq. plu. arc.
l. 5. de exceptio.
l. 76. de verb. obl.
l. 29. de fidejuss.
l. 136. de diver. reg. jur.
Ex lib. 19. l. 2. 4. 6. 10. 12. de publ. in rem act.
l. 4. 6. de his qui eff. vel dejec.
l. 2. 4. 6. 8. 10. 12. 14. de ser. corrup.
l. 2. 4. de aleato.
l. 6. de jurejur.
l. 18. de pignor.
l. 11. de usurp. & usuc.
l. 26. de injur.
l. 138. de diver reg. jur.
Ex lib. 20. l. 23. de neg. gest.
l 14. 19. 22 24. 26. 28. 30. 32. 34. 36. 38. 40. de hered. petit.
l. 2. de fideicom. hered. pet.
l. 38. 40. 42 ad SC. Trebellia.
l 2. quor bonor.
l. 4. de exceptio.
l. 1. vi bono. rapto. al. ex lib. 22.
l. 127. de diver. reg. jur.
Ex lib. 21. l. 2. 4. 10. 12. 14. 16 21. 23 27 31. 33. 35. 74. de rei vind.
l. 1. 3. si ager vectig id est emphyt.
l. 6. si usufr pet.
l. 3. 6 de servitut.
l. 1. de servit. præd. urb.
l. 7. de servit. præd. rustic.
l. 5. 7. 9. si servit. vind.
l. 2. quemad. servit. am.
l. 2. ad exhib.
l 31. de contr. emp.
l. 43. loca.
l. 12. de usurp. & usuc.
l. 25. 28. de verb. sign.
l. 129 de diver. reg. jur.
Ex lib. 22. l. 6. naut. caup.
l. 2. 4. si quadr. pauper.
l. 6. 10. 14. 22. 24. 26. 30. ad leg. Aquil.
l. 10. 17. 19. de noxa. act.
l. 8. de inter in jur. fac.
l. 22. commod.
l. 45. loca.
l. 41. de obl. & act
l. 11 arb. fur. cæs.
l. 1. vi bonor rapt al. ex lib. 20.
l. 131 de diver. reg jur.
Ex lib. 23. l. 2. 4. 6. fin. regund.
l. 9. 11. 15 21. 23. 23. 27. 29 56. fam. erc.
l. 1. 8. 10. com. divid.
Ex lib. 24. l. 24. de neg. gest.
l. 6. mens. fal. mod. dix.
l. 29 de constit. pecu.
l. 26. de adm. & per. tuto.
l. 10 de auct & consen. tuto.
l. 7. de vi & vi arm.
l 73. de verb obl.
l. 1. rem. pup. sal. for.
l. 1. judic. sol.
l. 32 34. de verb. sign
Ex lib 25 l. 2. 4. si men fal. mod. dix.
l. 28 de fidejusso.
Ex lib. 26. l. 42. de rei vind.
l. 10. 12. ad exhib.
l. 6. de in lit. jur.
l. 31. de manu testam
l 37. de verb sign.
Ex lib. 27. l 25. de neg. gest
l. 43. de rei vind.
l. 4. quemad servit. am.
l. 3. 11. 21. 23. 25. 32. de relig. & sump. fun.
l. 27 de injur.
l. 4. de sepul. viol.
l. 138. de diver. reg. jur.
Ex lib. 28. l. 2. 6. de reb. cred.
l. 24. 35 de jurejur.
l. 27. de cond. indeb.
l. 5. 7. de eo quod cer. loc
Ex lib. 29. l 4. 8. 10. 13. 13. 17. 19. 21. de constit. pecu.
l. 2. 15. 17. commod.
l. 14. 16. 18. 20. de pignor. act.
l. 3. 5. de exercit. act.
l. 16. de instit. act.
l. 36. de evict.
Ex lib. 30. l. 41. de nego. gest.
l 4. 6. 17. de instit. act.
l. 2. 4. 6. 10. de tribut. act.
l. 3 quod cum eo.
l. 8. 10. 12. de SC. Maced.
l 30. 36. 32. 43. de pecul.
l. 3. quand. de pecul. act. anna.
l. 8 11. de in rem ver.
l. 2. quod jussu
l. 1. 3 11. ad SC. Velleja.
l. 2. de æstim. act.
l. 22. de except. re jud. al ex lib. 31.
l. 184. de verb. sign.

Ex lib. 31. l. 2. 13. depos.
l. 31. de acq. rer. dom.
l. 22. de except. rei jud. al. ex lib. 30
l. 12. de novatio.
Ex lib. 32. l. 42 de nego. gest.
l. 16 de reb. cred.
l. 28 de cond. indeb.
l. 9. de compensa.
l 1. 3. 3. 9. 22. 26. mand.
l. 1. 3. 13. 65. 67. pro soc.
l. 7. loca.
l. 1. de rer. permut.
l. 71 ad leg Falc.
l 6. de dol ma. except.
Ex lib. 33. l. 70. pro soc.
l 1. 17. 34. de contr emp.
l. 8. de in diem addic.
l. 5. 6. 14. 16. de hered. vel act. vend.
l. 3. de resc vendit.
l. 8. de per. & com. rei vend.
l. 21. de act. emp.
l. 5. de evict.
l 188. de verb. sign.
Ex lib. 34. l. 2. de leg. Rhod.
l. 1. 20. 22. 24. loca.
l 189 de verb sign.
Ex lib 35. l. 6. 23. de adoptio.
l. 7. de sponsal.
l. 2. 10. 14 16. de rit nup.
l. 41. de jur. dot.
l. 12. 14 16 20. de pact. dot.
l. 1. 3. de divor.
l. 191. de verb sign.
l. 45. de diver. reg. jur.
Ex lib. 36. l. 1. 3. de fund. dot.
l. 36. de dona. int. vir. & ux.
l. 23. 25. sol. matr.
l. 4. 10. de imp. in res dot. fact.
Ex lib. 37. l 39 de jurejur.
l. 22. 24. de usur.
l. 26. sol. matr
l. 9. 21. de act. rer. amot.
l. 2. si vent. nom mul.
l. 49. de verb obl.
l. 4 de publ jud.
Ex lib. 38. l. 1 de tutel.
l. 20 de testam tut.
l. 6 8. de legit. tuto.
l. 12. de adm. & peric tuto.
l. 5. de fidejuss & nomin. tut.
l. 28. de solutio.
Ex lib 39. l. 48. ad leg. Aquil.
l. 9. de nox. act.
l. 11. 13. de cond furt.
l. 3. de manumissio.
l. 1. 53. de furt.
l. 8 de arb furt. cæsa.
l. 60. de diver. reg. jur.
Ex lib. 40. l. 10. usufruct. quemad. cau.
l. 16. 18. 20. de oper. libert.
Ex lib. 41 l. 11. de senator.
l. 62. de lega. 1.
l. 6. de bonor poss.
l 4. 6. 11. de bon. poss. cont. tab.
l. 9. 11. 13. de lega. præst.
l. 1. 12. de collatio bonor.
l. 2. de conjung. cum emanc. lib.
l. 2. 4. de vent in poss. mittend.
l. 6. 16 de Carbon. adict.
l. 3. de bonor poss sec. tab.
l. 7. de popul. actiu.
Ex lib. 42. l 4 9 de bon. libert.
l. 5. si quid in fraud. patr.
l 53. de diver. reg. jur.
Ex lib. 43. l. 16 de testam. milit.
l. 18. de bon. libert.
l. 3. und. legit.
Ex lib. 44. l. 1. de jur. & fact. ign.
l. 2. si quis aliq. test. prohib.
l. 3. quis ord. in poss. servet.
Ex lib. 45. l. 9. de cond. instit.
l. 9. testam. quemadm. aper.
l. 9. si quis omiss. cau. test.
l. 16. de injur.
l. 3. ad municip.
Ex lib 46. l 6. 8. de SC. Silania.
Ex lib. 47. l. 66. de usufr.
l. 26 de servit. præd. rust.
l. 3. de dam. infec.
Ex lib. 48. l. 31. de servit. præd. urb.
l. 10. de inter. in jur. fac.
l. 72. de lega. 1.
l. 17. ut lega. seu fideic. ser caus. cav.
l. 4. 8. de oper. nov. nunc.
l. 10 12 14. 16. al. ex lib. 60. l. 18. de dam. inf.
l. 3 de stipul prætor.
l 166. de diver. reg jur.
Ex lib 49. l. 10 de ser. præd. rust.
l. 2 3. 5. 11. 14. de aq. & aq. plu. arc.

l. 77.

P R C. A J P.C.N.

l. 77. de verb. sign.
l. 167. de diver. reg. jur.
Ex lib. 50 l. 54. de procur.
l. 52. de contra. emp.
l. 3. de serv. export.
l. 12. de manumissio.
l. 27. de manu. vind.
l. 35. de manu. testam.
l. 23. de libera. cau.
l. 47. de acq. rer. dom.
l. 6. quib. ex cau. in poss. eat. al. ex lib. 57.
l. 5. 4. de injur.
l. 75. de verb. sign.
Ex lib. 51. l. 25. 17. 19. 24. de libera. cau.
l. 76. de verb. sign.
l. 164. de diver. reg. jur.
Ex lib. 52. l. 4. de publica. & vectig.
Ex lib. 53. l. 51 ex quib cau. major.
l. 42. de evictio.
l. 39. de verb. sign.
Ex lib. 54. l. 14. de legib.
l. 40. de procur.
l. 32. de contr. emp.
l. 4. de aur. arg. mund. leg.
l. 1. 3. 7. de acq. vel amit. poss.
l. 2. 4. de usurp. & usuc.
l. 2. pro empt.
l. 1. pro dona.
l. 2. pro derelic.
l. 2. 4. pro lega.
l. 2. pro dot.
l. 2. pro suo.
l. 2. de reb. auct. jud. poss
l. 8. de vi & vi armi.
l. 3. vi bonor. rap.
l. 4. de incend. rui. naufr.
l. 8. de leg. Jul. repetund.
l. 142. de diver. reg. jur.
Ex lib. 55. l. 2. 8. 10. 18. de injur.
l. 4. ad leg. Jul. de vi priv.
Ex lib. 56. l. 1. de confess.
l. 5. de cessio. bonor.
l. 54. de solutio.
l. 47. de verb. sign.
l. 142. de diver. reg jur.
Ex lib. 57. l. 52. 77. de procur.
l. 35. de usur.
l. 37 de hered. instit.
l. 2. de jur. delib.
l. 70. de acq. hered.
l. 17. de oper. nov. nunc.
l. 5. de fideic. libert.
l. 6. 9 quib. ex cau. in poss. eat. al. ex lib 50.
l. 4. de reb. auct. jud. possid.
l. 1. de cur. bon. dand.
l. 28. de novatio.
Ex lib. 58. l. 20. de judic.
l. 9. de jur. delib.
l. 4 quib. ex caus. in poss. eat.
l. 6. de reb auct. jud. poss.
l. 77. de verb. obl
Ex lib. 59. l. 29. de acq. hered.
l. 10. 12. 14. de reb. auct jud poss.
l. 2. ne vis fiat ei qui in poss.
l. 53. 57. de verb. sign.
Ex lib. 60. l 46. de pecul.
l. 21. depos.
l. 28. pro soc
l. 2. de jur. dot.
l. 24. si quis omiss. caus.
l. 45 ad leg. Falc.
l. 16. de dam. inf. al ex lib. 48.
l. 6. de fideicom. libert.
l. 25 de re judic.
l. 18. 20. 23. de reb. auct. jud. poss.
l. 6. quod vi aut clam. al. ex lib. 67.
l. 56 de solutio. al. ex lib. 62.
Ex lib. 61. l. 45 de pecul.
Ex lib. 62. l. 9. de pact.
l. 74. pro soc.
l. 4. de annu. lega.
l. 65. de cond. & dem.
l. 7. 9 quæ in fraud. cred.
l. 78. de verb. obl.
l. 56. de solutio. al. ex lib. 60.
l. 144. 146. de divers. reg. jur.
Ex lib. 63. l. 3. de acq. poss.
l. 11. de interd.
l. 2. quod lega.
Ex lib. 64. l. 34. de relig. & sumpt. fun.
l. 21. de manumissio.
l. 2. de tab. exhib
l. 1. ne quid in loc. pub.
l. 151. de divers. reg. jur.
Ex lib. 65. l. 8. 11 de acq. poss.
l. 2. 9. de vi & vi armat.
l. 2. uti possid.
l. 62. de verb. sign.
l. 133. 155. de divers. reg. jur.
Ex lib. 66. l. 5. quemad serv. am.
l. 11. 6. de itin. act. priv.
l. 2. de rivis.
l. 29. de verb. sign.
Ex lib. 67. l. 4. de interdic.
l. 6. 16. quod vi aut clam.
l. 64. de verb. sign.
Ex lib. 68. l. 7. 12. de pignor
l. 25. qui potio. in pig.
l. 14. de acq. poss.
l. 4. 23. quæ in fraud cred.
Ex lib 69. l. 3 5 7. si quis cautio.
l. 60. de ædil. edict.
l. 2. de probat
l. 4. de tab exhibend.
l. 17. quod vi aut clam.
l. 19. de novatio.
l. 211. de divers. reg. jur.
Ex lib. 70. l. 19. de exceptio.
l. 6. 12. 14. de except. rei judic
l. 5. de dol. mal. excep al. ex lib 71.
l. 250. 162. de divers. reg. jur.
Ex lib. 71. l. 58. de procur.
l. 14 de don. int. vir. & ux.
l. 6. de exceptio.
l. 1. de dol. mal. except.
l. 3. 5. eod. al. ex lib. 70.
l. 2. quar. rer. act. non dat.
l. 2. judic. sol.
Ex lib. 72. l. 43. de obl. & act.
l. 83. de verb. obl.
l. 29. de stipul. servor.
l. 34. de fidejussor.
l. 20. de novatio.
Ex lib. 73. l. 16 de tut. & cur. dat.
l. 2. de stipul. præt.
l. 70. de verb. sign.
Ex lib. 74. l. 46. mand.
l. 34. de manu testam.
l. 44. de obl. & act.
l. 84. de verb. obl.
l. 8. 12. judic. sol.
Ex lib 75. l. 10 13. qui satisd cog.
l. 2. 6. 8. usufr. quemad. cau.
l. 2. de lega. 2.
l. 2. 4. si cui plus quam per leg. Falc.
l. 15. ut lega seu fid ser. caus. cav.
l. 85. 87. de verb. oblig.
l 4. de stipul. prætor.
Ex lib. 76. l. 9. de evict.
l. 73. de fidejussor.
l. 5. rem. pup. sal. fore.
l. 13 rat. rem hab.
l. 72. de verb. sign.
Ex lib. 77. l. 53. de evict.
Ex lib. 78. l. 25. 27. 31. de dam. inf.

Ex Libr. XXVI. Quæstion.

Ex lib. 1. l. 37 de legib.
l. 25. de in jus voc.
l. 34. de negot gest.
l. 27. quod met. caus.
l. 32. de minor.
l. 21. de compensa.
l. 56. de ædil. edict.
l. 88. de acq hered.
l. 18. ad municip.
l. 14. de decurio.
Ex lib. 2 l. 46. de judic.
l. 17. 19. de inoff. testam.
l. 66. de rei vind.
l. 38. de servit. præd. urb.
l. 36. fam. erc.
l. 29. com divid.
l. 20. de interrog in jur. fac.
l. 42 de act. empt.
l. 30. de usur.
l. 14. ex quib. caus. in poss eat
l. 125. de verb. obl.
Ex lib. 3. l. 40. 44. de relig & sumpt. fun.
l. 40. de reb cred.
l. 8. de cond. ob tur. caus.
l. 11. 60. de cond. indeb.
l. 41 de pignor. act.
l. 5. de SC. Maced.
l. 28. de pignor.
l. 3. quæ res pig. vel hyp.
l. 16. qui potio. in pig.
l. 9. de distr. pign.
l. 10. quib. mod. pign. vel hyp. sol.
l. 25. de proba.
l. 126. de verb. obl.
l. 54. de fidejusso.
l. 21. de jur. fisc.
l. 84. de divers. reg. jur.
Ex lib. 4. l. 26. de legib.
l. 36. de neg. gest.
l. 11. de eo quod cer. loc.
l. 18. 52. de pecul
l. 29. de in rem ver.
l. 58. mand.
l. 57. 79. pro soc.
l. 53. ad SC. Trebellia.
l. 71 de fidejussor.
Ex lib. 5. l. 43. de pact
l. 2. de hered. vel act vend.
l. 7. de rescind. vend.
l. 9. de ser. export.
l 43. 45. de act empt.
l. 5. de præscr. verb.
l. 57. de ædil. edic.
l. 70. de evict.
l. 36 de rit. nupt.
l. 28. de pact. dot.
l. 10 de fund. dot.
l. 44 sol. matr
l. 44. de bon libert
l. 9. qui sine manu. ad lib.
Ex lib. 6. l. 70. de jur. dot.
l. 55. de don. int. vir. & ux.
l. 45. sol matr
l. 18. 28. de act. rer. am.
l. 30. de testam. tut.
l. 31. de excusatio.
l 85. de divers. reg. jur.
Ex lib. 7. l. 43. de adm. & per. tut.
l 22. 34. de excusatio.
l. 50. 37. de testam mil.
l. 5. de legat 2.
l. 10. de ventr. in poss. mit.
l. 22. de bon. poss. sec. tab.
l. 92. de verb. sig.
l. 86. de divers. reg. jur.
Ex lib. 8. l. 38 de testam. mil.
Ex lib. 9 l. 46. sol. matr. al. ex lib. 19.
l. 24. de lib. & post.
l. 81. de hered. instit.
l. 43. de vulg. & pup. sub.
l. 39. de testam mil.
l. 81. de legat. 2.
l. 26 de adim. vel transfer. leg.
l. 45. de bon. libert
Ex lib. 10. l. 44. de vulg. & pup. sub.
l. 42. de legat. 2.
l. 26. de usu & usufr. leg.
l 7. de opt. lega.
l. 12. de alim. vel cib lega.
l. 25. 30. de liberat. legat.
l 128. de verb obl.
l. 22. de stip. servo.
l. 89. de divers. reg. jur.
Ex lib 11. l. 34. de adoptio.
l. 53. de pecul.
l. 28. 83 de legat 2.
l. 18. ad leg. Falc.
l. 60. ad SC. Trebellia.
l. 55. de fidejusso.
Ex lib. 12. l. 5. de his quæ pro non scripi.
l. 21. ad leg. Falc.
l. 22. de manu. vind.
l. 53 52. de manu. testam.
l. 4. quib. ad lib procl. non lic
Ex lib. 13. l. 71. de jur. dot.
l. 44. de adm. & per. tuto.
l. 22. de tutel. & rat. dist.
l. 5. de separatio.
l. 87. de divers. reg jur.
Ex lib. 14. l. 45. de adm. & per. tut.
l. 36. de test. mil. al. est Papin.
l. 3. de reb. dub.
l. 203 de cond. & dem.
l 41. de re judic.
l. 30. de except rei judic.
l. 13. de dol. mal. except.
Ex lib. 15. l. 130. 132. de verb. obl.
l. 20. de stipul servo.
l. 52. de fidejusso.
l. 98. de solutio.
l. 90 de divers. reg jur.
Ex lib. 16. l. 21. de hered. vel act. vend.
l. 71 de evict.
Ex lib. 17. l. 22. ad leg. Falc.
l. 4. de sentent. pass.
l. 91. de divers reg. jur.
Ex lib. 19. l. 46. solut. matr. al. ex lib. 9.
l. 35. de testam. mil. al. est Papi. niani.
Ex lib. 21. l. 16. de jur. codic.
l. 84. de lega. 2.
l. 13. de annu. lega.
l. 7. de servit. lega
l. 27. de adim. vel transf. leg.
l. 81. de cond. & demonst.
l. 40 de jur. fisc.
Ex lib. 22. l. 55. ad leg. Aquil.
l. 58. de fidejussor.
l. 14. ad leg. Cornel. de fal.
Ex lib. 23. l. 33. 35. de excusatio.
l. 84. de hered. instit.
Ex lib. 24. l. 45. de act. empt.
l. 29. de novatio.
l. 20. ad municip.
Ex lib. 25. l. 12. de usur.
l. 6. de naut. fœno.

Ex lib. Quæst.

l. 19. de oper. no. nunc.

Ex XXIII. Responsor.

Ex lib. 1. l. 35. de adoptio.
l. 43. de pœn.
l. 21. ad municipal.
l. 9. de vaca. muner.
l. 8. de legatio.
Ex lib. 2. l. 16. de in jus voc.
l. 14. qui satisd. cog.
l. 21. de his qui not. infam.
l. 46. de minor.
l 48. de judic.
l. 36. de servit. præd. rust.
l. 5. ad SC. Turpillia.
Ex lib. 3. l. 69. de procur.
l 40. de judic.
l. 21. de inoff. testam.
l. 40. de servit. præd. urb.
l. 37 de servit. præd. rustic.
l. 12. fin regund.
l. 38. fam erc.
l. 21. de in lit. jur.
l. 18. de usur.
l. 3 de fid. instrum.
l. 46. de bon. libert.
l. 42 de re judic.
l. 51 de except. rei judic.
l. 14. de dol. mal. except.
l. 4 expil. hered.
l. 16. ad leg. Corn. de fals.
l. 2. quæ sent. sine appella. resc.
l. 9. de legatio.
Ex lib. 4. l. 62. de procur.
l. 26. de SC. Maced.
l. 26. depos.
l. 59. manda.
l. 11. quib. mod. pig sol.
l. 12. de eler.
l. 85. de lega. 2.
l. 29. de obl. & act.
l. 59. de fidejussor.
l. 99. de solutio.
Ex lib. 5. l 54. locu.
l. 39. de pignor.
l. 4. quæ res pign. vel hyp.
l. 12. quib. mod pig. vel hyp. sol.
l. 58. de ædil. edic.
l. 30. de novatio.
Ex lib. 6. l. 76. de contr. empt.
l. 47. de act. empt.
l. 30. de pignor.
l. 27. qui pot. in pign.
l. 10. de distr. pign.
l. 11. de evict.
l. 4. de probatio.
l. 36. de testam. mil. al est Papin.
Ex lib. 7 l. 27. depos.
l. 73. de evict
l. 37. 65. de rit. nupt
l. 37. de don. int. vir. & ux.
l. 49. sol. matr.
l. 11. de dot. prælég.
Ex lib. 8. l. 72. de jur. dot.
Ex lib. 9. l. 25. de compensat.
l. 5. de probatio.
l. 32. de testam. tutel.
l. 24. de tutor. & curat. dat.
l. 46. de adm. & per. tut.
l. 19. de auct. tutor.
l. 36. de excusatio
l. 23. de tutel. & rat. distr.
l. 8. de fidej. & nomin. tuto.
l. 14. de reb. eor
eit. l. 2. qui pet. tuto. vel cur.
Ex lib. 10. l. 12. de tutel.
l. 25. de tutor. & curat. dat.
l. 3. qui pet. tuto. vel cura.
l. 100. de solutio.
l. 220. de verb sign.
Ex lib. 11. l. 40. de testam. mil.
l. 13. de bonor. poss.
l. 11. de collatio.
l. 7. de dot. collatio.
l. 13. de Carbo edic.
l. 47. de bon libert.
l. 9. si tab. test. nul. extab.
Ex lib. 12 l. 23. de liber. & post.
l. 45. de vulg & pup. sub.
l. 90 de acq. hered.
l. 83. de cond. & dem.
Ex lib. 13. l. 46. de vulg & pup. sub.
l. 86. de lega. 2.
l. 92. de lega. 3.
l. 22. de annu. lega.
l. 28. de usu & usufr. leg.
l. 19. de instr. vel instr. lega.
l. 59. de fideic. liberta.

Ex lib.

P.R.C A.J.P.C.N.

Ex lib. 24 l. 14. de usur.
l. 29. qui testam fac. poss.
l. 87. de lega. 2.
l. 7. 12. de alim vel cibar lega.
l. 35. de aur. arg. mund. leg.
l. 84. 104. de cond. & dem.
l. 24. ad leg. Falc.
l. 48. 61. ad SC. Trebellio.
Ex lib. 15. l. 31. commu.divid.
l. 91. de aeq. hered.
l. 55. de manu. testam.
l. 40 de fideic. libert.
l. 38. de liberc cau.
l. 134. de verb. oblig.
l. 61. de fidejusso.
l. 101 de solutio.
Ex lib. 16 l. 29. ad SC Velleja.
l. 15 de usus.
l. m. de SC. Silan.
l. 29. de his quae ut indig.
l. 43. de re judic.
l. 12. de divers. temp. praescr.
l. 5 quae sent. sine appell. resc.
Ex lib. 17. l. 92. de acq hered.
Ex lib. 18. l. 11. de stat. hom.
l. 36. de adoptio.
l. 8. pro derelict.
Ex lib. 19. l. 12. de stat. hom.
l. 4 de concubio.
l. 4 de reb. dub.
l. 40. ad leg. Jul. de adult.
Ex lib. 20. l 25. de appellatio.
*Ex lib.*22. l.57. de aur. arg mund. leg.
l. 41. de jur fisc.

Ex lib XXIII. Breviarum.

Ex lib 3. l 8 ex quib cau majo.
Ex lib. 6. l. 22. de pecu.constit
l 21. de pigner. act.
l. 6. de exercit. act.
l. 11. ad SC. Velleia.
Ex lib. 7. l.15. de impens. in res dot. fac.
l. 12. de act rer. emot
Ex lib. 8. l.21. de testam. tutel.
l. 14. de adm. & per. tuto.
l. 10. 11. de tutel. & rat distr.
Ex lib. 16 l. 16. de reb auct. jud. poss.
l. 55 de verb. sign.
l. 148. de divers. reg. jur

Ex Lib. XVIII ad Plautium.

Ex lib. 2. l. 19 si quis cautio.
l. 61. de procura.
l. 55. de jur dot.
l. 18. de auct. & consen. tuto.
l. 72. de acq. hered.
l. 90. de stipul. servo.
l. 188. de divers. reg. jur.
Ex lib. 2 l 43 de hered. pet.
l. 26. de rei vind.
l 33. ad leg. Aquil.
l. 13. de interrog. in jur. fac.
l 1. de cond. ex leg.
l 35. de fidejussor.
l 59. de solutio
l. 169 de divers. reg. jur.
Ex lib 5. l. 24. 50. de pact.
l. 21. de judic.
l. 14. com. divid.
l. 43. de cond. indeb.
l. 7. de exceptio.
l 14. rat rem hab.
l. 78. de verb. sig.
l. 170. de divers. reg jur.
Ex lib. 4 l. 23. de legib.
l. 22. de reb. cred.
l 10. de pecu constit.
l 14 de instit act.
l. 47 de pecul.
l. 5 quod jussu.
l. 9 de legat. 2.
l. 2. de reg. Caton.
l. 33 de mort. caus. don.
l 6. 60 de solutio.
l. 4. de extraord. cognit.
l. 171. de divers. reg. jur.
Ex lib. 5. l. 15. com. divid.
l 50 de reb cred
l. 9. de cond. ob tur. cau.
l. 37. de pigner. act.
l. 4. depos
l. 45 manda.
l 57 de contr. empt.
l. 2. de rer. permut.
l. 13. qui potio. in pig.
l. 55. sol. matr.
l. 6. de contrar. tut. & util.act.
l. 1 qui sine manu. ad lib. per.
l. 13. de usurp. & usucap.
l. 8. de re judic.
l. 45. de oblig. & act.
l 61. de solutio.
l. 172. de divers. reg. jur.
Ex lib 6. l. 16. com. dividund.
l. 38. de usur.

l. 39. de rit nupt.
l. 56. de jur. dot
l. 56. solut. matr.
l. 5. de grad & affin.
l. 57. de acq rer. dom.
l. 19. 21. 23. de re judic.
l. 8. de dol. mal. except.
l. 88. de verb. oblig.
l. 79. de verb sign.
l. 173 de divers. reg. jur.
Ex lib. 7. l. 16. de neg gest.
l. 23. de judic.
l. 31. de noxa. act
l. 56. de act. empt.
l. 27. de adm. & per. tut.
l. 11. de curat. furios.
l. 75. de acq. hered.
l 39. de oper. liber.
l. 36. de manu. testam.
l. 48. de acq. rer. dom.
l. 46. de obl. & act.
l. 66. de furt.
Ex lib. 8. l. 29. de judic.
l. 18 ad SC. Valleja.
l. 5. testam. quemad. aper.
l. 4. 7. de legat. 2.
l. 15. de optio. lega.
l. 7. de aur. arg. mund. legat.
l. 43. de cond & dem.
l. 8. de bonor. poss.
l. 11. de bono. poss. sec. tab.
l. 5. 6 a par. quis manu.
l. 21. de dam. infec
l 11. ex quib. caus in poss. eat.
l. 17. de duob. reis.
l 32 de stipul. servo.
l. 62. de solutio.
l 174. de divers reg. jur.
Ex libr. 9. l 46. 48 de usufr.
l. 18. de usu & habit.
l. 27. de legat. 1.
l. 8. de legat. 2.
l. 8. de aur arg mund leg.
l. 16. 18. de libera lega.
l. 44. de cond. & dem.
l. 57 de manu. testam.
l. 49. de acq. rer. dom.
l. 5. de confess.
l. 89. de verb. obl.
l. 23. 32. de stipul. servo.
l. 63. de solutio.
l. 80. de verb. sig
Ex lib 10. l. 59 de procura.
l. 26. de dam. infec.
l 81. de verb sign.
Ex lib. 11. l. 85. de legat. 2.
l. 175 de divers. reg. jur.
Ex lib 12. l 53. 74. de acq. hered.
l. 17. 10. de reb. dub.
l. 49. ad leg. Falc
l. 38. de manu. testam.
Ex lib. 13. l. 28. quib. mod usufr. vel usus am.
l. 7 quemad. servit. amit.
l. 13. de usu & usufr. legat.
l. 14. de usurp. & usuc.
l. 14. de injur.
l. 176 de divers reg. jur.
Ex lib 14. l. 44 de cond indeb.
l. 7. 13. de hered. vel act. vend.
l. 37. de act empt.
l. 14. qui potio. in pig.
l. 5. de inspic ventr.
l. 21. de reb. dub.
l. 8. de exceptio.
l. 47 de obl. & actio.
l. 33. de stipul. servo.
l. 56. de fidejusso.
l. 22 de novatio.
l. 64. de solutio.
l. 6. de stipul. praetor.
l. 15. rat. rem hab.
l. 82. de verb. sign.
l. 177. de divers reg. jur.
Ex lib. 15. l. 20 quib. mod. usufr. vel usus am.
l. 8. de servit.
l. 6 35. de servit. prad rustic.
l. 8. 10. quemad. servit. amit.
l. 27. de aq. & aqu. plu. arc.
l. 15. de usurp. & usuc.
l. 4. de confess
l. 178. de divers reg jur.
Ex lib 16. l. 78 de judic.
l. 21. de legit. tutor.
l. 19. de tutor & curat. dat.
l. 45. de cond. & dem.
l. 14. de manumissio.
l. 18. de manu vind.
l. 59. de manu testam.
l. 20. de statulib.
l. 18 qui & a quib.
l. 48. de obl. & act.
l. 2. 179. de divers. reg. jur.
Ex lib. 17. l. . de legib.
l. 24. 26. . de judic.

P R C A J P C N.

l 3. 5. si pars hered. pet.
l. 47. de rei vind.
l 91. de reb cred.
l. 9. de cond. caus. dat.
l. 65. de cond indeb.
l. 49. de pecul.
l. 39. de mort caus donat.
l. 91 de verb. obl.
l. 37. de fidejussor.
l. 180. de divers. reg jur.
Ex lib. 18. l.5 de off. ejus cui mand. est jur.
l. 8. de probatio.
l 40. de oblig & act.
l. 92. de verb oblig.
l. 20. de poen.
Ex lib. l. 28. de don. int.vir.& ux.

Ex Lib. XVI. ad Sabinum.

Ex lib 1. l. 9. de testib.
l. 3. de rit. nupt.
l. 7. 9. de lib & posth.
l. 10. de hered. instit.
l. 11. de vulg. & pup. sub.
l. 5 de cond instit.
l. 7 de acq. hered.
l 5. de testam 1.
Ex lib. 2. l. 12. de adoptio.
l. 11 de capit. minut.
l. 44. ex quib. caus. majo.
l 15. mand
l. 12. 32. de liber & post
l. 9. de injust. rupt.
l 12. 20. de hered instit.
l. 5. de cond. instit
l. 1. 9. 14 18. 22. 26 31. 65. de acq vel om hered.
l. 7 10. de legat. 1.
l. 5. de cond. & demonst
l 1 quand dies leg ced.
l 10 de bonor. poss.
l. 4 si tabul. testam nul. ext.
l. 8. 11 de verb. oblig
l. 13. 17. de capt. & postlim.
l 165. de verb. sign.
l 5. de divers. reg jur.
Ex lib. 3. l. 14. 16. 18. 26. 50. de usufr
l. 7. de usufr accresc.
l. 9 12. 13. quib mod. usufr. vel us am
l. 5 9 15 de usu & habit.
l 14. de cond. caus. dat.
l 4. 6 de cond. indeb.
l. 4. de compensat.
l. 5. de act empt.
l. 3. de pact dotal.
l. 7. de testam. tutel.
l. 15. 23. 25 31. 35 de legat. 1.
l. 1. 3. 5. de usu & usufr.lega.
l. 4. de optio. legat.
l. 10 de aur. arg mund. leg
l 1. de alim. vel transfer. leg.
l. 19. ad SC Trebellia.
l. 6. quand dies legat. ced.
l. 1. si tab. testam. extab.
l. 9. de mort. caus. donat.
l. 16 de divers. temp praesc.
l. 2. ad leg. Corn de fals
l 10. 11. de divers. reg. jur.
Ex lib. 4. l 3. 11. de adoptio.
l 1. de off. praetor.
l. 8 de pecul.
l. 52 de legat. 1.
l. 48. 51. 53. 56. 72. de legat 3.
l 4. 12. de trit. vin. vel ol leg.
l. 1. 3 13. de instr. vel instr leg.
l. 1. 5. 5. 9 de pecul. legat.
l. 4. 5. de pen leg.
l. 5. 5. de supellect. leg.
l. 12. de cond. & dem.
l 11. de manu testam.
l 43. de fideic. liber.
l. 8. de confess.
l. 6. de obl. & act.
l. 10 de solutio.
l. 5. de acceptil.
l. 168 de verb. sign.
l. 15. de divers. reg. jur.
Ex lib 5. l. 7. com. prad
l 21. commund.
l. 5. 10. 15. 21. 23. 48. de contr. empt.
l. 1. 3. 7 14. de in diem addic
l. 5. 5. 7. de peric. & com. rei vend
l 2. 4 8. de act empt.
l. 2. 13. 15. 18 26 de evict.
l. 13. de cond. & dem
l. 1 4. 7. 10. de statulib.
l. 13. 15. de furt.
l. 169. de verb sign.
l. 24. de divers. reg jur.
Ex lib 11. l. 29. de servit. prad. urb.
l. 19. de servit. prad. rust.
l. 44. fam. erc.

l. 13. com. divid.
l. 8. de cond. indeb.
l 8. 10. 16 17. 65. 67. 70 56. 58 46 48. 52. 56. pro soc.
l. 52 de rit. nupt.
l. 4. de jur dot
l. 16. de admin. & peric. tut.
l. 13. de solutio.
Ex lib. 7. l. 36. de legib.
l 44 fam erc.
l. 10. 12. de cond. indeb.
l. 17. mand
l 11. 17 20 22 25. 28 31. de jur. dot.
l. 5 8. de pact. dot
l. 11. 12. 24. 26. 28. de don. int. vir. & ux.
l. 3. 6. 8. 25 15. 17. 21. solut matr.
l 2 6 8. 12. de imp. in res dot. fac.
l. 1 5. 6 de act. rer. am.
l. 3 6. de mor. caus. don.
l. 16 de furt.
Ex lib. 8. l. 27. de contr. emp.
l. 4. 17 de tutel.
l. 3 de auct. & consen tut.
l. 2. 47 de tutel & rat distr.
l 29 de diver. reg. jur.
Ex lib 3. l 5 5. de cond. furt.
l. 9. de obl. & act
l. 26. 24. de verb. obl.
l. 4 6 11. 18. 10. 22. 24. 26. 28. 32 34. 38. 40. 42. 47. de furt.
l. 1. 5 arb. furt. caes.
Ex lib. 10. l 40. de nego. gest.
l. 53. de hered. petit.
l. 40. de rei vind.
l. 24 31. de usufr.
l. 22. 18. 28. 31 45 ad leg. Aquil.
l. 16. ad exhib.
l. 1. 5 de cond. ob tur cau. al. *Ex lib.* 20.
l. 13 15. de cond. indeb.
l. 3. de evict.
l. 6. de pen. lega.
l. 34 35 38. de dam. infec.
l 18. de verb. obl.
l. 8 21. 50. de solutio.
l. 29. 31. 35 de injur.
Ex lib. 11 l. 6. si ex noxa. cau ag.
l. 12. si quis cautio.
l 66. manda.
l. 5 7. 11 15. 47. de aedil. edic.
l. 24. 26. de aur arg. mund leg.
l. 11. de oper. nov. nunc.
l 11. de novatio.
l. 1. ad leg. Jul. pecul.
Ex lib. 13. l. 46. de recept.
l. 48. fam. erc.
l. 20. de usur.
l. 47. de jur. dot.
l. 9 ut leg. seu fideic. ser. caus cau.
l. 26. de obl & act. al est Ulpiani.
l. 2. 4 25 37. 51 44 46 de verb obl
l 9 11. 24. de acceptil.
Ex lib. 14. l 3. de off. praef.
l. 8 de fer. & dila.
l. 58. de judic
l 63. 71. de re vind.
l. 2. de in lit jur.
l. 12. de oper. no nunc.
l. 5. de interd
l. 13 de vi & vi arm.
l. 20. quod vi aut clam.
l. 14. de precar.
l 19. rat rem hab
Ex lib. 14 l. 11. de justit. & jur.
l. 60. de judic.
l. 6. ad exhib.
l. 1 de jur. dot
l. 24. 26 de acq. rer. dom.
Ex lib. 15. l. 14. de servit.
l. 20. 24. 26. 18 30. de ser. prad urb.
l 21. 23 de servit. prad. rust.
l. 12. com prad.
l. 18 quemad. servit. amit.
l. 5 fin regend
l. 8. 10 de donatio.
l 30 51. de acq poss
l 4. pro derelic.
Ex lib. 16. l. 22. 15. 23. de aq & aq. plu. arc.
l. 19. de acq. rer. dom.
l. 5. ne quid in loc. pub.
l. 3. de fluminib.
l 10. de capt & de postlim.
Ex lib. 17. l. 4. de donat. al. est Pomponii.
Ex lib 21. l. 1. de cond ob tur cau.
Ex lib. 32. l. 51. de usurp. & usuca.
Ex lib. 47. l. 10. de obl. & act. al. est Ulpiani.

Ex Lib. X. ad Legat

Ex lib. 1 l. 44 de rit nup.
l. 124 de verb. sign.
Ex lib. 2. l. 6. de senatu.
l. 4. de testib.
l 47. de rit. nup.
l. 63. solut. matr.

l. 63, ad

P.R.C. A.J. P.C.N.

l. 63. ad leg. Falc.
l. 35. 37. de oper. libert.
l. 234. 237. de verb. sign.
Ex lib. 3. l. 45. de adoptio.
l. 35 37. ex quib. cau. majo.
l. 8. de capt. & de postlim.
l. 232. de verb. sign.
l. 208. de diver. reg. jur.
Ex lib. 4. l. 87. de lega. 3.
l. 138. de verb. sign.
Ex lib. 5. l. 18. de legib.
l. 72. de hered. instit.
l. 68. 80. de acq. hered.
l. 20. de jur. codic.
l. 40. de lega. 2.
l. 88. de lega. 3.
l. 6. de adim. vel transfer. lega.
l. 4. pro hered.
l. 29. de reb. auct. jud. poss.
Ex lib. 6. l. 12. de con. cau. dat.
l. 29. de lega. 2.
l. 89. de lega. 3.
l. 69. de libera. lega.
l. 65. ad leg. Falc.
l. 24. quand. dies leg. ced.
l. 35. de mor. cau. don.
l. 140. 142. de verb. sign.
Ex lib. 7. l. 90. de lega. 3.
l. 21. de usu & usufr. leg.
l. 60. de cond. & dem.
l. 7. si cui plus quam per leg.
l. 13. de jur. fisc.
Ex lib. 8. l. 25. de jur. patron.
Ex lib. 9. l. 5. de jur. aureo anul.
Ex lib. 10. l. 13. si quid in fraud. patro.
l. 144. de verb. sign.
Ex lib. XII. l. 2. de concubin.

Ex Libr. VII. Regul.

Ex lib. 1. l. 30. de adoptio.
Ex lib. 2. l. 14. qui testam. fac. poss.
l. 52. de heredib. instit.
l. 58. de acq. heredit.
Ex lib. 3. l. 59. de pact.
l. 33. 122. de legat. 1.
Ex lib. 4. l. 16. de stipul. servo.
Ex lib. 6. l. 9. 22. ad SC. Vellejan.
l. 32. de libera. cau.

Ex libr. Regular.

l. 12. de postul.
l. 38. loca.
l. 30. de usur.
l. 43. de don. int. vir. & ux.
l. 9. de manumissio.
l. 32. de reb. auc. jud. poss.
l. 3. de appella. recip.
l. 10. de re milit.

Ex libr. V. Sentent.

Ex lib. 1. l. 5. de offic. adsesso.
l. 6. 17. de in jus voc.
l. 15. de transact.
l. 32. 71. de procura.
l. 37. 47. de neg. gest.
l. 2. de in integ. restit.
l. 6. 22. quod met. cau.
l. 24. 34. 48. de minor.
l. 39. ex quib. cau. ma.
l. 54. de judic.
l. 9. de servit. præd. rust.
l. 4. de fugitiv.
l. 19. de jur. patron.
l. 46. de dam. infec.
l. 45. 54. de re judic.
l. 38. de reb. auct. jud. poss.
l. 3. de via publ. & itin. pub. ref.
l. 21. de extraord. crim.
l. 41. ad leg. Jul. de adult.
l. 3. 6. ad SC. Turpillia.
l. 20. de quæstio.
l. 37. de pœn.
l. 3. de cadaver. punit.
l. 44. de jur. fisc.
l. 22. ad municipal.
l. 7. de decurio.
l. 66. de muner. & honor.
l. 20. 12. de vacat. & excus. mun.
l. 10. de legatio.
l. 5. de adm. rer. ad civit. pert.
Ex lib. 2. l. 37. de adoptio.
l. 36. ad leg. Aquil.
l. 34. de reb. cred.
l. 6. 30. de pecun. const.
l. 7. de pigner. act.
l. 2. de leg. Rhod.
l. 19. de SC. Maced.
l. 30. ad SC. Velleja.
l. 29. depos.
l. 24. mand.
l. 55. loca.
l. 8. in quib. cau. pig. vel hyp. tac. cont.
l. 7. de proba.
l. 5. de fid. instr.
l. 38. 66. de rit. nupt.
l. 71. de jur. dot.
l. 59. de don. int. vir. & ux.

l. 4. de agnos. & alend. lib.
l. 5. de concubin.
l. 15. 49. de adm. & per. tuto.
l. 38. 40. de excusatio.
l. 24. de tutel. & ratio. distr.
l. 8. de reb. dub.
l. 82. de furt.
l. 213. de verb. sign.
Ex lib. 3. l. 59. de usufr.
l. 15. de testib.
l. 25. de cura. fur.
l. 10. 17. 30. qui testam. fac. poss.
l. 26. de liber. & post.
l. 93. de acq. hered.
l. 17. de jur. codic.
l. 66. de lega. 3.
l. 19. de optio. lega.
l. 22. de instr. vel instr. leg.
l. 29. de adm. vel transfer. leg.
l. 39. ad leg. Falc.
l. 10. ut in poss. lega.
l. 16. de bonor. poss.
l. 20. de jur. patron.
l. 40. de bon. libert.
l. 28. qui & a quib. man.
l. 7. rat. rem. hab.
l. 18. ad leg. Corn. de fals.
Ex lib. 4. l. 14. de stat. hom.
l. 95. de acq. hered.
l. 4. 21. de lega. 3.
l. 9. de grad. & affin.
l. 4. de natal. restit.
Ex lib. 5. l. 2. de off. proc. Cæsar.
l. 10. de ser. & dilecto.
l. 36. de minor.
l. 60. de usufr.
l. 21. 23. 25. quemad. servit. amit.
l. 5. quæ res pig. vel hypot.
l. 2. de fid. instrum.
l. 16. 24. de testib.
l. 31. qui testam. fac. poss.
l. 91. de hered. instit.
l. 23. de lega. 3.
l. 21. de his quæ ut ind.
l. 9. 11. de publica. & vectig.
l. 34. de donatio.
l. 32. de libera cau.
l. 47. de re judic.
l. 39. de reb. auct. jud. poss.
l. 3. ne quid in loc. fac.
l. 2. de loc. pub. fruend.
l. 7. de aq. cottid. & æstiv.
l. 136. de verb. obl.
l. 42. de injur.
l. 1. de extraord. crim.
l. 11. de sepul. viol.
l. 9. de accusatio.
l. 11. ad leg. Jul. de vi pub.
l. 17. ad leg. Corn. de sicar.
l. 19. ad leg. Corn. de fal.
l. 18. de quæstio.
l. 38. de pœn.
l. 45. de jur. fisc.
l. 16. de re milit.

Ex Libr. IV. ad Vitell. Sabin.

Ex lib. 1. l. 19. de lib. & post.
l. 10. de injust. rup.
l. 18. de hæred. instit.
l. 181. de diver. reg. jur.
Ex lib. 2. l. 10. de lega. 2.
l. 46. 78. de lega. 3.
l. 16. de dot. præleg.
l. 14. 18. de instr. vel instr. leg.
l. 32. de aur. arg. mund. leg.
l. 21. quand. dies leg. ced.
l. 84. de verb. sign.
Ex lib. 3. l. 1. 50. de usufr.
l. 3. 10. de usu & habit.
l. 11. de tutel.
l. 46. de cond. & dem.
l. 20. de statulib.
l. 93. de verb. obl.
l. 182. de diver. reg. jur.
Ex lib. 4. l. 38. de hered. instit.
l. 14. de lega. 2.

Ex Libr. IV. ad Nerat.

Ex lib. 1. l. 26. quib. mod. ususfr. vel us. am.
l. 4. 9. de usuf. ear. rer.
l. 13. de usu & habit.
l. 31. ad SC. Velleja.
l. 25. de lega. 3.
l. 96. de cond. & demon.
l. 38. de statulib.
l. 66. de fidejusso.
l. 32. de novatio.
l. 6. expilat. hered.
Ex lib. 2. l. 19. de nego. gest.
l. 36. de pecul.
l. 61. mand.
l. 26. de lega. 3.
l. 97. de con. & dem.
l. 24. de manu. vind.
l. 84. de furt.
Ex lib. 3. l. 19. de cond. furt.
l. 63. de don. int. vir. & ux.

P.R.C. A.J. P.C.N.

l. 27. de lib. & post.
l. 16. de annu. leg.
l. 24. de instr. vel instr. leg.
l. 98. de cond. & dem.
l. 47. de usurpat. & usuc.
l. 140. de verb. obl.
l. 67. de fidejussor.
Ex lib. 4. l. 23. de alim. vel cib. lega.

Ex Libr. III. fideicommiss.

Ex lib. 1. l. 6. 8. de lega. 3.
l. 36. de manu. testam.
Ex lib. 2. l. 20. ad leg. Falc.
l. 8. 19. 66. ad SC. Trebellia.
l. 91. de verb. sign.
Ex lib. 3. l. 33. 36. ad leg. Falc.
l. 23. 27. 29. 31. 33. de fideic. liber.
l. 27. ad leg. Corn. de fals.

Ex Libr. Decret. v. Imperial. Sentent.

Ex lib. 1. l. 38. de minor.
l. 41. fam. erc.
l. 8. quod cum eo.
l. 13. de distr. pign.
l. 26. de usur.
l. 92. de hered. inst.
l. 81. ad SC. Trebellia.
l. 24. de jur. petr.
l. 87. de furt.
l. 47. de jur. fisc.
l. 9. de decurio.
l. 240. de verb. sign.
Ex lib. 2. l. 28. de tuto. & cur. dat.
l. 33. de adm. & peric. tut.
l. 27. 97. de lega. 3.
l. 113. de cond. & dem.
l. 74. ad SC. Trebellia.
l. 10. de manumissio.
l. 48. de jur. fisc.
Ex lib. 3. l. 24. de compensa.
l. 97. de acq. hered.
l. 38. de fideicom. liber.
l. 33. de obl. & act.
l. 68. de fidejusso.
l. 20. de quæstio.
l. 40. de pœn.
l. 50. de jur. fisc.

Ex III. Libr. de adulter.

Ex lib. 1. l. 8. de ventr. in poss. mitt.
l. 30. ad leg. Jul. de adul.
Ex lib. 2. l. 18. de testib.
l. 9. de divor.
l. 36. solut. matr.
l. 33. ad leg. Jul. de adult.
l. 8. de quæstio.
Ex lib. 3. l. 14. de fund. dot.
l. 13. qui & a quib. manu.
l. 42. de solutio.
l. 3. de accusa.
l. 13. ad SC. Turpillia.

Ex Libr. III. Manual.

Ex lib. 1. l. 78. de procur.
l. 10. quod cujuscunq. univer.
l. 27. quib. mod. ususfr. vel us. am.
l. 39. de servit. præd. urb.
l. 38. de servit. præd. rustic.
l. 18. com. præd.
l. 83. pro soc.
l. 48. de acq. hered.
l. 44. de mor. cau. don.
l. 26. de stip. servo.
l. 226. de verb. sign.
Ex lib. 2. l. 80. de hered. instit.
l. 7. ut leg. seu fideic. caus. cau.
l. 31. de oper. liber.
l. 61. de acq. rer. dom.
l. 48. de usur. & usuc.
l. 49. 51. de re judic.
l. 14. de duo. re.
l. 27. de stip. servo.
l. 108. de solutio.
l. 85. de furt.
l. 207. de verb. sig.

Ex Lib. II. Institut.

Ex lib. 1. l. 41. de acq. poss.
Ex lib. 2. l. 4. de servit. præd. urb.
l. 3. de obl. & act.

Ex Libr. II. de offic. Proconsf.

Ex lib. 1. l. 2. de cura. fur.
l. 7. de pollicita.
Ex lib. 2. l. 14. de accusatio.
l. 5. ad leg. Corn. de sica.
l. 15. de quæstio.

Ex Libr. III. ad leg. Æl. Sentiam.

Ex lib. 1. l. 16. de auct. & cons. tuto.
l. 43. 55. de hered. instit.
l. 25. de manu. vind.
l. 27. de manu. testam.
Ex lib. 2. l. 6. de jur. patro.
Ex lib. 3. l. 11. si quid in fraud. patr.
l. 14. qui & a quib.
l. 66. de verb. obl.

Ex Lib. II. ad leg. Juniam.

Ex lib. 1. l. 25. qui & a quib. manu.

Ex Libr. II. de jure fisci.

Ex lib. 1. l. 3. de his quæ ut indig.

Ex Lib. II. de censibus.

Ex lib. 2. l. 8. de censi.
Ex lib. singul. de pœnis paganorum.
l. 89. de furt.
l. 2. de receptator.
l. 23. ad leg. Cor. de fal.
l. 21. de quæstio.
Ex lib. singul. de pœnis milit. l. 3. de fur. balneat.
l. 8. de custod. & exhib. reo.
l. 14. de re milit.
Ex lib. singul. de pœnis omn. leg. l. 10. leg. Pomp. de parricid.
l. 6. ad SC. Turpillia.
Ex lib. sing. de usuris. l. 17. de usur.
Ex lib. sing. de grad. & adfin. l. 10. de grad. & adfinib.
Ex lib. singul. de jure codicillorum
l. 8. de jur. codic.
l. 127. de lega. 1.
l. 16. de adim. vel transfer. lega.
l. 38. de cond. & dem.
l. 28. de manu. testam.
Ex lib. sing. de excusation. tutel. l. 4. de confir. tutor.
l. 11. 26. de excusatio.
Ex lib. sing. ad reg. Caton. l. 20. de castr. pecul.
Ex lib. singul. ad SC. Orfitian. l. 6. 7. ad SC. Tertyllia. & Orphit.
l. 230. de verb. sign.
Ex lib. singul. ad SC. Tertyllianum. l. 29. de lega. 3.
l. 5. 7. ad SC. Tertyllia.
l. 231. de verb. sign.
Ex lib. sing. ad SC. Silanianum. l. 7. 10. 11. de SC. Silanie.
Ex lib. sing. ad SC. Vellejan. l. 23. ad SC. Valleja.
Ex Lib. sing. ad SC. Libonian. seu Claudian. l. quib. ad liber. procl. non lic.
l. 28. ad leg. Corn. de fal.
Ex lib. singul. de officio præf. vigil. l. 1. 3. de off. præfec. vig.
l. 36. loca.
l. 9. in quib. cau. pign. vel hyp. tac.
l. 2. de effractor.
Ex lib. singul. de officio præf. urbi. l. 2. de off. præfect. urb.
Ex lib. sing. de public. judic. l. 6. de prævaric.
l. 8. de publ. judic.
l. 7. ad leg. Corn. & sicar.
l. 9. ad leg. Jul. perul.
Ex lib. sing. de inoffic. testam. 28. 29. 30. de inoff. testam.
Ex lib. sing. VII viral. judic.
l. 7. 28. 31. de inoff. testam.
Ex lib. singul. de jur. sing. l. 16. de legib.
l. 63. de usufr.
l. 54. solut. matr.
Ex lib. sing. de secund. tab. l. 56. de heredib. instit.
l. 38. de vulg. & pup. sub.
l. 326. de lega. 1.
Ex lib. sing. ad oration. Divi Severi. l. 2. 4. 13. de reb. eor. qui sub tut.
Ex lib. singul. ad orat. Divi Severi & Commodi l. 20. de rit. nupt.
Ex lib. sing. ad orat. Divi Antonini & Commodi. l. 40. de rit. nupt.
Ex lib. ad leg. Cinciam. l. 29. de legib.
Ex lib. ad leg. Falcid. l. 7. de rit. nupt.
l. 4. de lega. 2.
l. 2. 3. ad leg. Falc.
l. 115. de solutio.
Ex lib. de tacito fideicomm. l. 49. de jur. fisc.
l. 210. de verb. sign.
Ex lib. sing. de portion. quæ liberis damnat. conced. l. 7. de stat. hom.
l. 7. de bon. damnat.
Ex lib. sing. de juris & facti ignor. l. 9. de jur. & fact. ign.
Ex lib. sing. de adult. l. 16. ad SC. Turpillia.
Ex lib. sing. de instructo & instrum. l. 90. de legat. 3.
l. 4. de supellec. lega.
Ex lib. singul. de appellat. l. 2. a quib. appell. non lic.
l. 7. de appella. recip.
Ex lib. de jure libell. l. 11. de legatio.
Ex lib. singul. de jure patron. l. 9. de agnos. & alend. lib.
l. 17. 28. de oper. libert.
Ex lib. de concurrent. action. l. 34. de oblig.

de oblig. & act.
l. 88. de furt.
Ex lib. de interroff. form. l. 24. ad SC. Velleja.
Ex lib. de libert. dand. l. 18. de statulib.
l. 7. qui fin. manu. ad liber. per.
l. 27. qui & a quib.
Ex lib. de Senatusconsultis. l. 26. ad SC. Trebellia.
Ex Libr. ad Edict. Ædil.
Ex lib. 1. l. 9. de alien jud. mut. cau. fac.
l. 54. de contr. emp.
l. 2. 30. 30. 43. de ædil. edict.
Ex lib. 2. l. 55. de contr. emp.
l. 41. 44. de ædil. edict.
l. 35. 41. 56. de evict.
l. 45. ad leg. Falc.
l. 74. de verb. sign.
Ex lib. ad SCtum Turpill. l. 68. de rit. nuptia
l. 12. ad leg. Jul. de vi publ.
l. 21. ad leg. Cornel. de fal.
Ex lib. de assign. libert. l. 59. de rit. nup
l. 14. de injust. rup.
l. 32. de aur. arg. mund. lega.
l. 15. de alim. *lega.*
l. 63. de diver. reg. jur.
Ex lib. de offic. adjess. l. 22. de off. præsid.
l. 1. de off. adsessor.
l. 73. de procur.
l. 35. de judic
Ex libr. de var. lect. l. 18. de instit. act.
l. 1. de oper. liber.
l. 22. de exceptio.
Ex Pauli lib. sing. de cogn. l. 9. de confir. tuto.
l. 29. de tutor. & cura. dat.
l. 41. 46. de excusa.
l. 5. de vetera.
l. 218. de verb. signif.
l. 121. de diver. reg. jur.
Ex lib. de forma testam. l. 48. de lega. 3.
Ex libr. de conception. formul. l. 20. de exceptio.
Ex libr. de decis repetitione l. 68. de diver. reg. jur.
Ex lib. ad leg. Fuf. Canin. l. 57. de cond. & dem.
l. 215. de verb. sign.
Ex libr. de liberali caus. l. 33. de libera cau.
Ex lib. de artic. liber causa. l. 41. de libera cau.
Ex Epitomar.
Ex lib. 1. l. 15. commun. præd.
Ex lib. 2. l. 11. de usufr.
l. 10. de servit. præd. urb.
l. 20. de servit. præd. rust.
l. 28. de cond. & dem.
l. 204. de verb. sign.
Ex lib. 3. l. 9. si pars hered. petet.
l. 58. de rei vind.
l. 27. commu. divid.
l. 7. de leg. Rhod.
l. 71. pro soc.
l. 12. 14. de per. & com. rei vend.
l. 27. de act. empt.
Ex lib. 4. l. 30. de ser. præd. rust.
l. 12. ad exhib.
l. 40. de contr. emp.
l. 203. de verb. sign.
Ex lib. 5. l. 33. de servit. præd. urb.
l. 32. de condic. indeb.
l. 30. de pigner. act.
Ex lib. 3. *de offic. Conf.* l. 8. de pollicita.
Ex not. ad lib. 10. quæstion. l. 26. de pub. in rem act.
Ad lib. 31. quæstionum l. 18. de servit.
Ex notis ad libr. V. Respons. Papian. l. 26. quæ in fraud. cred.
cit. l. 1. de off. ejus cui mand. est.
l. 72. de contr. emp.
l. 1. de usur.
l. 4. de iis quæ in test. del.
l. 9. de annu. lega.
l. 42. de bon. libert.
l. 116. de verb. obl.
l. 8. de præter. stip.
Ex notis ad lib. 4. Digest. Julian. l. 11. quod met. caus.
Ex notis ad lib. 8. Digest. Julian. l. 4. de rescind. vend.
Cit. in not. Julian. l. 75. de judic.
l. 3. de cultæ.
l. 13. de mor. cau. don.
l. 4. de manu. vind. (inoff. test.
Cit. in notis ad Scævolam l. 13. de
l. 26. qui & a quib. man.

Citatur Paulus his locis non notato nomine librorum l. 9. de inoff. testam.
l. 14. de in rem ver.
l. 6. 13. de excusatio.
l. 60. de acq. hered.
l. 18. de SC. Silania.
l. 13. de optio. leg.
l. 5. de instr. vel instr. leg.
l. 3. de collatio
l. 42. 51. de bon. liber.
l. 1. de veter. & milit. successf.
l. 15. de mort. cau. don.
l. 23. de manumissio.
l. 4. de manu. vind.
l. 26. qui & a quib.
l. 65. de acq. rer. dom.
l. 49. de usurp. & usuc.
l. 116. de verb. obl.
l. 23. de acceptil.
l. 91. de furt.
l. 2. quand. appellend. sit.
l. 28. 29. 50. de captiv. & de postlim.
l. 13. de re milit.
l. 244. de verb. sign.
In Codice citatur.
l. 5. de recept.
l. 20. de adoption.
l. 29. de jure deliber.
l. 6. de nupt.
l. 14. de præd. al. sub. minor.
l. 1. de comm. serv. man.
l. 14. de legit. heredit.
l. 6. ad l. Jul. majestatis.
l. 13. de sentent. pass. & restit.
In Institutionibus.
§. 2. de hered. institut.
VII. *Aurelius Arcadius.*
Lib. sing. de testibus.
l. 1. 21. 25. de testib.
l. 10. de quæstio.
Ex lib. sing. de off. praf. prat.
l. 1. de off. præf. præt.
Ex libr. sing. de munerib. civilib.
l. 18. de muner. & honor.
VIII. *Licinius Rufinus.*
Libr. XII. Regul.
Ex lib. 1. l. 51. de rit. nup.
l. 31. de statulib.
l. 25. de usurp. & usuc.
Ex lib. 2. l. 6. de testib.
l. 74. de hered. instit.
l. 211. de diver. reg. jur.
Ex lib. 3. l. 13. de off. proconf.
Ex lib. 4. l. 38. de judic.
l. 62. de lega. 2.
l. 21. de adim. vel transfer. lega.
Ex lib. 5. l. 16. de fideic. libert.
Ex lib. 6. l. 41. de dona. int. vir. & ux.
Ex lib. 7. l. 155. de verb. sign.
Ex lib. 8. l. 70. de contr. emp.
l. 59. de obl. & act.
Ex lib. 10. l. 156. de verb. sign.
Ex lib. 13. regul.
l. 34. de re judic.
cit. l. 4. quib. ex lib. procl. non lic.
IX. *Antheus S. Furius Anthianus*
Lib. V. ad Edict.
Ex lib. 1. l. 62. de pact.
l. 40. de dol.
l. 80. de rei vindic.
X. Ex *Rutilio Maximo ad legem Falcidiam.*
l. 125. de leg. 1.
XI. *Herennius Modestinus.*
Ex *lib. XIX. Respons.*
Ex lib. 1. l. 26. de nego. gest.
l. 12. de jur. patro.
l. 27. de re judic.
l. 36. ad municip.
l. 10. de decurio.
l. 10. de pollicitatio.
Ex *lib.* 2. l. 33. de pact.
l. 27. de neg. gest.
l. 29. de minor.
l. 16. de excusatio.
Ex *lib.* 3. l. 11. de inoffic.
l. 35. de reb. cred.
l. 41. de usur.
Ex lib. 4. l. 39. de pigner. act.
l. 26. de pignor.
l. 9. quib. mod. pig. vel hyp. sol.
l. 28. ad leg. Corn. de fal.
Ex lib. 5. l. 39. de act. emp.
l. 63. de evictio.
l. 26. de rit. nup.
l. 61. de jur. dot.
l. 7. de agnosc. & alend. lib.
l. 102. de verb. obl.
Ex lib. 6. l. 30. fam. erc.
l. 31. de adm. & per. tutor.
l. 8. de magistr. conve.
l. 76. de solutio.
Ex lib. 7. l. 72. de furt.
Ex lib. 8. l. 25. de legib.

l. 47. de heredit. petit.
l. 61. de hered. instit.
l. 17. de condit. instit.
Ex lib. 9. l. 33. de lega. 2.
l. 16. 18. de usu & usufr. lega.
l. 8. 15. de supel. lege.
Ex lib. 10. l. 34. de lega. 2.
l. 83. de lega. 3.
l. 5. de annu. lega.
l. 4. de alim. vel cib. leg.
l. 20. de libera. lege.
l. 66. de cond. & dem.
l. 44. de manu. testam.
l. 14. de fideic. libert.
Ex lib. 11. l. 42. de usur.
l. 6. de annu. lega.
l. 5. de alim. vel cib. lega.
l. 10. de adim. vel transfer. leg.
l. 105. de verb. sign.
Ex lib. 12. l. 22. de stat. hom.
l. 15. de probatio.
l. 28. de re judic.
l. 10. de exceptio.
l. 20. de injur.
Ex lib. 13. l. 11. de exceptio.
l. 41. de fidejussor.
Ex lib. 14. l. 8. und. cogn.
Ex lib. 15. l. 23. de donatio.
Ex lib. 16. l. 35. de lega. 2.
Ex lib. 17. l. 18. de accusa.
l. 5. de leg. Fab. de plagiar.
l. 17. ad Sc. Turpillia.
l. 18. de appellatio.
l. 9. de jur. fisc.
Ex lib. 18. l. 43. de usur.
Ex lib. XII. Digest.
Ex lib. 1. l. 23. de stat. hom.
l. 11. de his qui sui vel alien jur.
l. 42. de adoptio
l. 4. de capit. minut.
l. 13. de jur. patron.
l. 21. de manu. vind.
l. 27. de statulib.
l. 21. qui & a quib. man.
Ex lib. 2. l. 1. qui testam. fac poss.
l. 20. de liber. & post.
l. 62. de hered. instit.
l. 1. de vulg. & pup. sub.
l. 7. de cessio. bonor.
Ex lib. 3. l. 36. de lega. 2.
l. 5. und. legit.
l. 15. de fideic. libert.
l. 107. de verb. sign.
Ex lib. 4. l. 25. de testam. tutel.
l. 23. de tutor. & cura. dat.
l. 9. de magist. conveniend.
l. 10. judic. sol.
l. 108. de verb. sign.
Ex lib. 5. l. 19. qui testam. fac poss.
l. 3. de usurp. & usucap.
l. 123. de verb. obl.
l. 109. de verb. sign.
Ex lib. 6. l. 1. de compensa.
l. 21. de bonor. poss. contr. tab.
l. 4. de conjung. cum emanc. lib.
l. 32. de oper. libert.
l. 2. quis ord. in poss. servet.
l. 110. de verb. sign.
Ex lib. 7. l. 1. 29. de re judic.
l. 77. de solutio.
Ex lib. 8. l. 3. de in integr. restit.
l. 19. de Sc. Silania.
Ex lib. 9. l. 59. ad leg. Fal.
l. 9. de assign. libert.
l. 11. de pollicita.
Ex lib. 10. l. 3. de in jus vocand.
l. 18. de procura.
l. 7. fin. regund.
l. 33. de reb. cred.
l. 50. loca.
l. 44. de usur.
l. 2. de naut. fœnn.
l. 5. pro empt.
Ex lib. 11. l. 24. de pœn.
l. 21. de muner. & honor.
l. 4. 6. de operib. publ.
l. 12. de pollicita.
Ex lib. 12. l. 4. de grad. & affin.
l. 7. ad leg. Jul. majest.
l. 13. ad leg. Corn. de ficar.
l. 9. de leg. Pomp. de parricid.
l. 32. ad leg. Cornel. de fal.
l. 5. de requir. vel absen. dom.
l. 25. de pœn.
Ex libr. Digest.
l. 45. de manu. testam.
Ex libr. X. Regul.
Ex lib. 1. l. 9. 40. de legib.
l. 1. 24. de rit. nup.
l. 26. de jur. dot.
l. 10. de divor.
l. 31. de lega. 2.
l. 27. de reb. dub.
l. 31. de oper. libert.
l. 16. de manumissio.
l. 29. qui & a quib. man.

l. 34. ad leg. Jul. de adult.
Ex lib. 2. l. 1. 4. 8. 41. de adoptio
l. 21. de usu & habita.
l. 23. de rit. nup.
l. 52. de obl. & act.
l. 2. de duob. re.
l. 39. de fidejusso.
l. 1. de acceptil.
Ex lib. 3. l. 12. de edend.
l. 3. de pact.
l. 64. de procur.
l. 33. de judic
l. 49. de cond. indeb.
l. 4. pro soc.
l. 23. de pignor.
l. 7. de testib.
l. 7. ut in poss. lega. al. est Marcianni.
l. 53. de obl. & act.
l. 40. de fidejussor.
l. 74. de solutio.
l. 4. de capt. & de postlim.
l. 34. ad municipa.
l. 1. de nundin.
Ex lib. 4. l. 48. de recep.
l. 8. de distr. pign.
l. 40. de usur.
l. 3. de naut. fœno.
l. 24. de probatio.
Ex lib. 5. l. 18. de off. præsid.
l. 34. de pact.
l. 62. de contr. emp.
l. 24. de pignor.
l. 18. de usurp. & usuc.
l. 54. de obl. & act.
l. 13. de quæstio.
l. 8. de jur. fisc.
Ex lib. 6. l. 5. de senator.
l. 38. de recept.
l. 8. de jure patron.
l. 7. und. cog.
l. 17. de manumissio.
l. 2. qui fin. manu. ad liber. per.
l. 7. tem. pupil. sal. for.
l. 11. ad leg. Corn. de ficar.
l. 4. de jur. immunit.
Ex lib. 7. l. 21. de stat. hom.
l. 27. de dona. int. vir. & ux.
l. 5. de natal. restit.
l. 52. de acq. rei. dom.
l. 35. de stip. servo.
l. 14. de vaca. & excus. muner.
l. 15. de legatio.
l. 101. de verb. sign.
Ex lib. 8. l. 23. de pigno.
l. 6. de distr. pig.
l. 2. de testib.
l. 27. de Sc. Silania.
l. 3. ad Sc. Tertyllia.
l. 100. de verb. obl.
l. 75. de solutio.
l. 1. de term. mot.
l. 33. ad leg. Jul. de adul.
l. 6. ad leg. Jul. de vi priva.
l. 12. ad leg. Corn. de ficar.
l. 27. ad leg. Corn. de fal.
l. 14. de quæstio.
l. 23. de pœn.
l. 17. de appell.
l. 3. quis a quo appel.
l. 16. de legatio
l. 8. de adm. rer. ad civit. per.
l. 103. de verb. sign.
l. 106. de diver. reg. jur.
Ex lib. 9. l. 32. ex quib. cau. majo.
l. 51. de usufr.
l. 17. commu. divid.
l. 28. qui testam. facere poss.
l. 25. de cond. instit.
l. 32. de testam. milit.
l. 18. de Sc. Silania.
l. 9. 32. de lega. 2.
l. 82. de lege. 3.
l. 9. de aur. arg. mund. leg.
l. 29. de libera. lega.
l. 8. de his quæ ut indig.
l. 58. ad leg. Falc.
l. 9. de jur. patron.
l. 4. ad Sc. Tertyllia.
l. 23. de fideic. libert.
l. 26. de statulib.
Ex lib. IX. Different.
Ex lib. 1. l. 40. de adoptio.
l. 38. de pigner. act.
l. 3. de vulga. & pup. sub.
l. 21. de fideic. liber.
l. 22. de pœn.
Ex lib. 2. l. 25. depos.
l. 20. de re judic.
Ex lib. 3. l. 22. quib. mod. usufr. vel us. am.
l. 32. de jurejur.
Ex lib. 4. l. 14. de sponsal.
l. 4. de legitim. tuto.
l. 52. ad municip.
l. 9. de pollicita.

Ex lib.

P.R.C. A.J. P.C.N.

Ex lib. 5. l. 51. de cond & demonstr.
l. 10. de muner. & honor.
Ex lib. 6. l. 63. de procur.
l. 46 de hered petit.
l. 21. de servitut.
l. 7. de his quæ ut indig.
l. 5. de inajung. cum em lib.
l. 10. de suis & legit. hered.
l. 3. pro derelic.
l. 3. de diver temp. præsc.
l. 17. de acusa.
l. 16. de appellatio.
l. 104. de diver. reg jur.
Ex lib. 7. l. 22. de pignor.
l. 4. de testam. tutel.
l. 20 de tutor. & cura dat.
l. 2. qui per. tutor vel cur.
l. 52. de cond. & dem.
l. 8. de assig. libet.
l. 105. de diver. reg. jur.
Ex lib 8. l. 10 de capit minut.
l. 32 de rei vindic.
l. 62. de ædilit. edic.
l. 18. de adim vel transfer. leg.
l. 22. de donatio.
Ex lib. 2. l. 31. de usufr.
l. 12. de servit. rustic.
l. 39 de usur.
l. 81. de lega. 3.
l. 25. de statulib.
l. 101. de verb. sign.

Ex Lib VI Excusat.

Ex lib 1. l 21 de tutor. & cur. dat.
l. 2. qui per tuto. vel cur.
l. 31. de adm & peric. tuto.
l. 1. de excusatio.
l. 35. ad municip.
Ex lib. 2 l. 4. de constit. princ.
l. 2. 4. 6. de excusatio
l. 104. de verb. sign.
Ex lib. 3. l. 8. 10. 12 de excusatio.
Ex lib. 4. l. 13. de excusatio
Ex lib 5 l. 22. de tutor & curato. de.
l. 14. de excusatio.
Ex lib 6. l 49. loce
l. 1. de confir. tutor.
l. 15 de excusatio

Ex libr. IV. de pœn.

Ex lib. 1 l. 25. de in jus voc
l. 21. de libera. cau.
l. 32. ad leg. Corn. de fals.
l 30. de pœa.
Ex lib. 2. l. 6. de publ. & vectig.
l. 20. de accusa.
l. 8. ad leg. Jul de vi priva.
l. 13. ad leg. Jul pecul.
l. 1. de leg. Jul. ambit.

l. 17 de jur fisc.
Ex lib. 3. l. 4. Helliona.
l. 12. de publ judic.
l. 16. ad leg. Corn de sica.
l. 33. ad leg. Corn. de fal.
l. 16. de quæstio.
l. 31. de pœn.
Ex libr 4. l. 24. de custod. & exhib. reo.
l. 3. de re milit.

Ex libr. de præscript.

l. 12. de inoff. testam.
l. 20 de appella.
l. 10 de jur. fisc.
l. 106 de verb sign.

Ex lib. de in fisc. [illegible]

l. 9. de inoff. testam.

Ex lib. de manumiss.

l. 6 de agnosc. & alend. lib.
l. 7. de jur patron.
l. 33 de bon. libert.
l. 43. de manu testam.
l. 12. de fideicom. liberta.
l. 33 ad municip.

Ex lib. de cœnomat.

l. 65. de procura.
l. 25. ad SC Velleja.
l. 63. de jur dot.
l. 58. sol. matr.
l. 9. de suspect tuto.
l. 4. de vulg. & pup. sub.
l 50. de acq. hered
l. 19. de usu & usufr leg.
l. 53 de cond & dem.
l. 45. ad SC Trebellia.

Ex lib. de enucleatis casibus.

l. 33. ex quib cau major.
l. 15. de sponsal.
l. 20. qui & a quib. man.
l. 29 ad leg. Corn de Fal.
l. 19. de appellatio

Ex lib de differ. dotis.

l. 13. de jur. dot.

Ex lib. de ritu nupt.

l. 42. de rit nup
l. 197 de diver reg. jur.

Ex libr. IV. de præscript.

l 101 de verb obl.

Ex lib XIV. ad Q. Mutium.

l. 53. de acq rer. dom.

Ex lib. 31. ad Q. Mutium.

l 54. de acq rei dom.
cit. l. 52. de furt
l 18 de muner & honor.

In Codice citatur.

l 36 de inoffic
l 3. ad exhib.

JCTI QUORUM NOMINE IN DIGESTIS ALLEGANTUR, QUI AD CERTAM ÆTATEM REFERRI NON POTUERUNT.

Antæus l. 14 de aq & aq pluv. arc
Aulus l. 27. de hered. institut.
Balbus Lucilius l. 2. de or jur.
Blæsus l. 31 de usu & usufr. leg.
Brutus l. 2 de orig. jur.
Caius Scipio Nasica l. 2 de orig. jur.
Campanus l 47. de oper. libert. l. 34. de fideicommiss. libertat.
Cartilius l. 5. commend. l. 69. de her. institut.
Cato l. 2. de orig. jur.
l. 10 de ædilit edic.
l. 44. solut. matr.
l. 44 de verb. obl
l. 98 de verb. sign.
Cornelius Maximus l. 2. de orig jur.
l. 16. de instr vel instr. leg.
Drusus l 38. de act emp
Flavius Priscus l 2. de orig jur.
Fufidius lib. II. Quæst. l. 5. de aur. arg. mund. lega.
cit. l. 25. de mann. vind.
l 29 de reb auct jud. poss.
Gracchanus Junius lib 7. de potest. cit. l 1. de off quæstor.
Gran. Flacc lib. de jure Papir. l. 144. de verb. sign.
Junius l. 1. de off quæst
Juventius l. 12. de usu & habit.
Lelius l. 43. de hered. petit.
l. 3. si pars hered. pet.
Longinus l. 2. de origin. jur.
Lucius Crassus Mucianus l. 2. de orig. jur.
Manilius l. 2. de orig. jur.
l. 3. de acq. poss.
Marcus Portius Cato l. 2. de orig. jur.
Mela l. 2. de judic.
l. 6. de oper. servo.
l. 11. 27. ad leg. Aquil.
l 4 com divid
l. 14. de religio. & sump.
l. 5 commod.
l. 21. de pecul.
l. 7. de in rem ver.
l. 22. 26. mande.
l. 52. pro soc.

l. 27. de act. emp.
l. 13. 19. loca.
l 20. de præscr ver.
l. 14. de pact dota.
l. 24 solut. matr.
l 3. de act. rer am.
l 2. de tutel. & rat. distr.
l. 24 de annu. lega.
l. 1 de dot. præleg
l. 14. de alim. vel cib. leg.
l. 24. de libera. cau.
l. 25. quæ in fraud. cred
l. 1. ut in flum. publ. navig. lic.
l. 1 de cloac.
l. 39. de solutio.
l. 52. de furt
l. 15. 27. de injur.
l. 207. de verb. sign.
Messius l 50. de jur. fisc.
Minicius l. 6 de act emp.
Paconius l. 3 si a par quis mann.
Papirius Fronto l 220. de verb. sign.
l. 4. de leg. Rhod.
l. 40. de pecul
l. 114. de lega. 1.
Paulus Virginius l. 2. de orig. jur.
Plautius l 61. de procur.
l. 44. de cond. & demonstr.
l 22. de dam inf.
Priscus l. 10. de usu & habit.
l. 112. de cond. & demon.
l. 21. de mor. cau. dona.
l. 1. de acq poss.
l. 2. pro empt.
Priscus Fulcinius l. 23. de relig & sump.
l. 13. de cond. furt.
l. 29. de don. inter vir. & ux.
l. 1. de imp. in res dot. fac.
l. 3. 6. de act rer. am.
l. 49 de lega. 2.
l. 43. de mor cau. dona.
l. 8. de vi & vi arm.
l 79 de verb. sign.
Publicius l 50 de lega. 2
l. 51. de cond & dem.
l. 2. ad SC. Tertyllia.

P.R.C. A.J. P.C.N.

Publicius Gellius l. 2 de orig. jur.
Publius Ælius l. 2 de orig jur.
Publius Atilius l. 2. de orig jur.
Publius Mucius l. 2. de orig jur.
l. 17. de legatio.
Publius Rutilius Rufus l. 2. de orig. jur.
l 10. de usu & habit.
l. 3. de pen. lega.
l. 1. de arb. cavd
Puteolanus cit. lib. 1. adsessor. l. 12. de pact
Quintus Mucius qui ad Carthaginenses missus legatus fuit l. 2. de origin. jur.
Quintus Mucius Volusii auditor, l. 2. de orig. jur
Quintus Saturninus lib. 10. ad edictum l. 19. de aur. arg. mund. leg. l. 13 de jurejur
Sempronius Σοφὸς l. 2. de orig jur.
Sextus l. 1 de SC. Silania.
l. 32. de lega. 1.
Sextus Ælius l. 2. de orig jur.
l 38. de act empt
Sextus Cæcilius l. 1. quand. de pecul. act. anna. est.
l. 14. de ædilit edic.
l. 2. 64 de dona int vir. & ux.
l. 3 de pen. lega
l. 71 de cond & dem.
l. 36. ad leg Falc.
l. 12. qui & a quib. ma.
l. 13. 27. ad leg. Jul de adul.
Valerius Severus l 4. de in jus voc.
l. 8. de procur.
l. 31. de nego. gest
l. 1 de aq. cottid. & æstiv
Varius Lucullus l. 19. de acq rer. dom.

Vindius l 2. si ex nox. cau. ag.
l. 7. de pact.
l. 5 de judic.
l. 32. ad leg. Falc.
Vivillius l. 34. de acq. poss.

Citantur hi Jurisconsulti & Jurisconsultorum libri in Codice Justinianeo.

Salvius Julianus l. 1. de veter. jur. enucl.
l. de 24 neg. gest. act.
l. 15. de usufr.
l. 10. de condic indeb.
l. 5. de bon quæ liber.
l. 1. de commu. ser. manu.
Æmilius Papinianus l 10. de cond. indeb.
l. 22. de ser. & ser. corru.
l. 9 de instit. vel substit. sub cond. fact.
l. 10. de adoptio.
l. 13. de sentent. pass. & rest.
Ejusdem resp. cit. 33 de inoff.
l. 8. de instit. vel substit. sub cond. fact.
l. 16. 30. de fideicom.
l. 3. de acq. poss
Sabinus l. 10. de impub. & al. substit.
Sabiniani libri l. 17. de usufr.
l. 14. de servis. & aq
l. 3. de posth hered instit.
Juventius Celsus l. 20. de cond. indeb
l 10 qui testam. fac. poss
Marcellus l. 10 de cond. indeb.
Idem cit. in notis ad libros Digestorum Juliani l. 1. de com. ser. manu.

1 — JUL. MAXIMUS cum Filio MAXIMO.

989 | 2 | 236 Imp. C. Julius Maximus Aug. | Julius Africanus

Subdiacons & Notarii a Fabiano Pontifice instituti.

l. 13. C. de pactis. | l. 6. C. de jur. dot.

990 | 3 | 237 Perpetuus | Cornelianus

Gordianus creatur Imperator. Imperium abrogatur Maximino. Maximus & Balbinus dicuntur Imperatores. Imperarunt unum annum. Anno enim CCXXXVIII. dum ludi Capitolini celebrabantur a Prætorianis interficiuntur. *Vide Capitolinum.*

A. Gor.

991 | 1 | *Erronea igitur videtur esse subscriptio l. 2. C. de in jus voc.*

238 Ar. Pius | Pontianus Proculus

l. 2. C. de in integr. restitut. minor.
l. 2. C. de filiisfamilias minor.
l. 2. C. si advers. rem judicat.
l. 1. C. si ut omiss. heredit. bonor. poss.
l. 5. C. de judiciis.
--- si reus vel accusat. mort. fuer.
l. 2. C. de delatorib.
l. 2. C. Gregor. de postulando.
---- de pact. & transaction.
l. 9. C. de transaction.
Hæc lex Gordiani ita signata est P. P. A. Kal. Jun.
l. 14. C. ex quib. caus. infam. irrog.
l. 3. C. de his quæ vi metusve caus.
l. 1. & 3. C. de tempor. in integr. restitu.
l. 4. C. de rei vindicat.
l. 1. C. ne filius pro patre.
l. 4. C. an servus pro suo fact. post. man. ten.
l. 7. & 8. C. ad SCt. Vellejan.
l. 2. C. de dotis promiss.
l. 7. C. de jure dot.
l. 9. C. de donation. int. vir. & uxor.
l. 6. C. de susp. tutor.

l. 5. C. de arbitr. tut.
l. 4. C. de in lit. jurando.
l. 12. C. de excusat. tutor.
l. 2. C. de curator. furios.
l. 1. C. si quis ignor. rem minor. esse.
l. 1. & 2. C. si maj. fact. alien. fact. sin. decr.
l. 3. C. de magistrat. conven.
l. 11. C. de oper. libert.
l. 8. & 9. C. de testam. milit.
l. 4. C. de heredib. instituend.
l. 9. C. de fideicommiss.
--- ad l. Falcidiam.
l. 1. C. de precar. & Salv. interd.
l. 2. C. de bonis auct. jud. poss.
l. 7. C. de pignor. dat. sit.
l. 1. C. si pig. pignor. & hypot.
l. 6. & 7. C. de distract. pignor.
l. 2. C. de jur. domin. impetr.
--- de novat. & de legat.
l. 3. 4. 5. C. de solution. & liberation.
l. 8. C. de his qui accus. non poss.
l. 2. C. quomodo & quand. jud. sentent. prof.

GORDIANUS Junior.

992 | 2 | 239 Imp. M. Anton. Gordianus Aug. | M. Acilius Aviola

l. 5. C. de mod. multar.
l. 2. C. de in jus voc.
l. 7. C. de transaction.
l. 15. C. ex quib. caus. infam. irrog.
l. 13. C. de procuratorib.
l. 15. C. de negotiis gest.
l. 4. & 5. C. de his quæ vi metusve causa.
l. 19. C. in integr. restit. postul.
l. 4. C. de testam. milit.
l. 6. C. de judiciis.
l. 1. C. qui legit. person. stand. in judic.
l. 13. & 14. C. de inoffic. testam.
l. 5. & 6. C. de rei vindicat.
l. 2. C. de l. Aquil.
--- de noxal. action.
l. 5. C. ad exhibend.
l. 3. C. si cert. pet.
l. 4. C. de fide instrument.
l. 9. C. ad SCt Vellejan.
l. 8. C. de nuptiis.

l. 5. C. de pact. conv.
l. 7. C. qui per. tut. v. curat.
l. 11. C. de administr. tut.
l. 3. C. quand. ex fact. tutor.
l. 13 & 14. C. de excusat. tutor.
l. 1. C. si tut. v. curat. reip. caus. aber.
l. 2. C. de excusat. veteranor.
l. 3. C. de curator. furios. v. prodig.
l. 2. C. de præd. & al. reb. minor.
l. 1. C. de bonor. possess. c. tab. libert. q. patron.
l. 4. & 5. C. de collation.
l. 4. C. de testament.
l. 8. C. de his quib. ut indign.
l. 10. C. de fideicommiss.
l. 4. C. de usur. & fructib. legator.
l. 2. C. de legitim. heredit.
l. 1. C. quib. ad libert. proclam. non lic.
l. 4. C. de ordin. cognition.

l. 3. C.

P.R.C. A.J.P.C.N.

l. 9. C. quom. & quand. jud. sentent. prof. deb — l. 2. C. de adoptionib.
l. 2. C. de donat. mort. caus.
l. 8. & 9. C. de pignorib. & hypothec. — l. 9. & 10. C. de his qui accus. non poss.
l. 3. C. si in caus judicat. pign. capt. sit. — l. 6 C. si reus v. accus. mort. fuerit.
l. 4. C. de remiss. pignor. — l. 14. C. ad leg. Jul. de adulter.
l. un. C. etiam ob chirogr. pecun. pign. ten. poss. — l. 4 C. ad l. Fab. de plagiar.
l. 2. C. de crim. stellion.
l. 8. C. de distract. pignor. — l. 3. C. de injuriis.
l. 2. C. debitor. vendit. pignor. imp. non posse. — l. 2. & 3. C. de fid. & jur. hast fiscal.
l. 16 C. de fidejussor. & mandatorib. — subscrib. *Gordiano A. & Aviola Conss.*
l. 3. & 4 C. de novat. & delegat. — l. 15. C. de fidejussorib. & mandatorib.
l. 6. C. de solut. & liberat
l. 12. 13. 14. C. de evictìon.

993 | 3 | 240 Sabinus II. — Venustus
l. 2. C. *Gregor* si amiss. v. debitor. reddit. instr — non deb.
l. 22. C. ad l. Jul. de adulter.
l. 2. C. offic ej. qui vic. alic. jud. v. præf. opt. — l. 2 C. de sepulchr. violat
Sabino II. & Venusto Conss.
l. 3. C. de postulando. — l. 6. C. *Gregor.* de pactis.
--- de dolo malo. — l. 16. C. ex quib. caus. infam. irrog
l. 5. C. de fide instrumentor.
l. 7. C. de suspect. tutorib. — l. 5 C. de restitut. milit.
l. 5. C de obseq. Patron præstand. — l. 9 C. quand. fisc. v. privat.
l. 11. C. de legatis. — l. 3. C. de dot. promissor.
l. 4. C de fals. caus adject — l. 8. C. de jur. dot.
l. 2. C de his quæ sub mod leg. — l. 4. C. de pact. convent.
--- de ingen manumiss. — l. 6. C. de privileg. fisc.
l. 4 C. si vendit. pignor. agat — l. 2. C de luition. pignor.
l. 2 C. creditor. eviction. pign. — l. 6 C. de quæstionib.

994 | 4 | 241 Imp. M. Anton. Gordianus Aug. II. — Civica Pompejanus
l. 9. C *Gregor* de pactis — l. 5 C. de heredib. instituend.
l. 14 C de pacti s — l. 9. C. de jur. deliberand.
l. 9. C. de transactionib. — l. 2. C. de indict. viduitat.
l. 14 C. de procuratorib. — l. 11. C. de fideicommiss.
l. 1 C. ne fisc v. resp. procur. alic. — l. 10. C. ad l Falcid.
l. 5 C de remiss. pignor.
--- de filiofam. minor. — l 16. C de fidejussorib. & mandatorib.
l 2. C. si advers. libertat.
--- si min. ab hered. se abstin. — l. 2. C de postlimin. revers.
l. 3. C de l. Aquil. — --- de donationib.
l. 7. C. de religios. & sumpt. funer. — l. 4. & 5. C. de accusationib.
l. 1. de hereditar. actionib. — *Gordiano A. II. & Pompejano conss.*
l. 7. C de pignorat. action.
l. 11. C. de donat. int. vir. & uxor. — l. 5. C. comminat. epist progr. &c
l. 2. C. de fund. rei. — *Gordiano A. V. & Pompejano conss*
l. 12. C. de administr. tutor.
l. 1. C. de divid. tutel
l. 2. C. si tut. v. curat. reip. caus. aber. — l. 3. C. de delatorib.
Gordiano A. II. & Pontiano conss.
--- si quis ignor. rem minor. esse sin decr. — l. 2. C. si advers. creditor.

995 | 5 | 242 C. Vettius Atticus — C. Asinius Prætextatus
l. 1. C. *Gregor.* de rei vindicat. — l. 5. C. de execut. rei judicat.
l. 17. C. ex quib. caus infam. irrog. — l. 17. C de fidejussorib. & mandatorib.
l. 2. C. de pedan judicib. — l. 13. & 15. C. ad l. Jul. de adulter.
--- de obligat & actionib
l. 6. C. de magistratib. conveniend — l. 4 C de crimin. expilat. hered.
l c. C de vi bonor raptor.
l. 6. C. de obsequ. patron. præstand — l. 3. C. de crimin. stellionat.
l. 2. C. de bonor. possess. secund. tabel.

Constitutiones Gordiani, quæ nullum subscriptum habent vel diem vel consulem reperiuntur.
Libr. III. tit. 36. l. 6. 7. 8. 9. 10. Libr. IV. tit. 91. l. 8 & 9. tit 92. l. 15. 16. tit. 34. l. 2. 3 4. tit. 35. l. 6. 7. tit. 45. l. 1. tit. 48. l. 4 tit. 51. l. 2. tit. 54. l. 5. tit 57. l 4. & 5 tit. 58 l. 2. tit. 64. l. 1. tit. 65 l. 20. Libr. V. tit. 3 l. 4. tit. 4 l. 6. 7. 8 Libr VII. tit 2. l 6. 7 tit. 8. l. 7. tit 9. l 1. 2. tit 21. l. 5. tit 26. l. 3. tit. 36. l. c. tit. 46. l. 3 & 4. tit 48. l. 2. tit. 55 l. 2. tit. 56 l. 2. tit. 57. l 4 tit 64 l. 3 tit. 66. l. 4. & 5. tit. 72. l. 2. & 3. Libr. VIII. tit. 41. l. 19 Libr. IX. tit. 16 l. 9. tit 45. l. 2. tit. 47. l. 11. tit. 49. l. 4. tit 51. l 6. Libr. X. tit. 11. l. 2. 3 tit. 2. l. 2. tit. 3. l. 2. 3. tit. cc. l. 2. 9. tit. 98. l. 2. tit. 40. l. 2. tit. 45 l. 1. tit. 30 l 2. tit. 52. l. 2 tit. 57. l. 2. tit 67. l. 1. tit. 69. l 2. Libr. XI. tit. 30. l. c. tit. 33. l 2. tit. 35 l. 2. & 3. Libr. XII. tit. 2. l. 3. tit. 36 l. 5. 6. 7. tit. 63. l. c.

996 | 6 | 243 Arianus & Papus
l. 2. C. *Gregor* de famil. hercisc. — l. 13. C. de administr. tutor.
Ariano & Papo conss. — l. 15. C. de excusat. tutor.
l. 2. C. de jur. & Fact ignor — l. 2 C. qui testam. fac. poss.
l. 7. C de usufr. & habitat. — l. 6. C. de accusat & inscript.
Ariano & Papo conss — l. 2. 6. ad l. Cornel. de sicar.
A. Phil. | l. 5. C. ne serv. pro suo fact — *Ariano & Papo conss.*
l. 10. & 12. C. de donat. int. vir & uxor. — l. 11. C. ad l. Falcid.

997 | 1 | 244 Marcus Julius PHILIPPUS Imper — Peregrinus Æmilianus.
l. un C. quand. non petent. part. — l. 7. C. de accusat & inscript.
l 6. C de collationib.
Hæ leges sunt Imp. Gordiani, quæ vero sequuntur Philippi sunt.
l. 3. C. de jur. & fact. ignor. — l. 9. C. si sæp. in integr. restit. postul.
l 10. C. de transactionib.
l. 6. C. ad exhibend. *

* *Hæc ex data a Philippo 2. Id. Mart. uti & l. 10 C. de transact. prid. Kal. April. Sed ex eo non inferri potest Gordianum jam eo tempore fuisse occisum. Philippus quidem cum Gordiano regnavit, sed cum inter illos non conveniret, quilibet in particulari leges emittebat.* Reland.

P.R.C. A.J.P.C.N.

l. 8. C. de religios. & sumpt. funer. — l. 18. C de fidejussorib. & mandatorib.
l. 10. & 11. C ad SCt. Vellejan. — l. 7 C de solutionib. & liberationib.
l. 3. & 4. C. qui dar. tutor, v. curat. poss — l. 11. C de his qui accusat. non poss
l. 8 C. de suspect. tutorib.
l. 16. C. de excusat. tutor. — l. 4. C de crimin stellionat.
l. 2. C. de codicillis. — *Peregrino & Æmiliano Conss.*
l. 12. C. de fideicommiss — l. 4. C quomod. & quand jud.
l. 1. C. ad SCt. Trebellian. — *Peregrino & Æliano Conss.*

998 | 2 | 245 Imp M. Julius Philippus Aug — Junius Titianus
l. un. C. *Gregor.* si maj. fuer. probat. — l. 2. C. si omiss. sit caus. testam.
l. 9. C. Gregor de rei vindic. — l. 6 C. de ædific. privat
--- si advers rem judicat. — l. 8 C. de solutionib. & liberat.
l. 15 C. de inofficios. testam. — l 6. C. ad l. Cornel. de fals.
l 1. C. de inofficios. donationib — l. 5 C. de crimin. expilat. heredit
l. 7. C. de rei vindicat
l. 9 C de religios. & sumpt. funer. — *Philippo A. & Titiano Conss.*
l. 14. C. de administr. tutor.
l. 5 & 6. C. de probationib.
l 6. C. ad SCt. Macedonian. — *Philippo A. II. & Titiano Conss.*
l. c. & 4. C. de pericul. tutor,
l. un C. ut caus. post pubert. ads. tut. — l. 2. C. qui bon. ceder. poss.
l. 2. C. si tut. v. curat. fals. alleg. excus. — *Philippo A. & Retiano Conss.*

999 | 3 | 246 Præsens — Albinus
l. 8. C. de rei vindicat. — l. un. C qui morb. se excus.
l. 5. C. de servitut & aqua. — l. 7. C de collationib.
l. 4 C. si cert petat — l. 10. 11. 12. C. de testament. milit.
l. 8 C. de pignerat action
l. 2. C. si mater indemn promiss. — l. 6. C de heredib. instituend.
l. 13. C de fideicommiss.

Constitutiones Philippi Patris, quæ carent *die* & *consule*.
Libr. IV. tit 91. l. 27. usque ad 25 tit. 65. l. 11. & 12. Libr. V tit. 6 l. 6
Libr VII. tit. 24. l. 3. tit. 26. l. 6. tit. 30. l. 3. Libr. IX. tit. 42. l 5 tit. 31. l. 7.
Lib. X. tit. cc. l. 4. tit. 38. l. 9. tit 32. l. 3. tit. 62. l. 1. Libr. XI. tit c. l. 4. tit. 31. l 8.

Philippus Imp. IV. & Philippus Jun.

1000 | 4 | 247 Imp. M. Julius Philippus Aug. II. — M. Julius Philippus Cæsar.
Filium suum Cæsarem dicit. Leges de meritoriis extinguendis fan it.
l. 2. C *Gregor.* de rei vindicat

Constitutiones Philippi Patris & Philippi Cæs. Filii, quæ carent *die* & *consule*.
Libr. III. tit. 36 l 11. Libr. V. tit. 6 l. 5. tit. 63. l. 3. Libr. VII. tit. 2. l. 8. tit. 26. l. 7. 8. 9. tit 45. l. 5. tit. 53. l 6. tit. 57 l 6. tit 62. l. 4. Libr. X. tit 51. l. 2. 3. Libr. XI tit. 93. l 2.

1001 | 5 | 248 Imp. M. Julius Philippus Aug. III. — Imp. M Julius Philippus Augusti. II.

A. Dec. | Occiso Philippo DECIUS Imperat.

1002 | 6 | 249 M Æmilianus II. — Junius Aquilinus
l. 1 C de revocand. donationib. — l. 6. C de crimin expil. heredit.
Hæ duæ leges sunt Philippi, quæ vero sequitur a Decio lata est; nam eodem hoc anno Philippi imperarunt, & postquam perierunt, Decius successit. Hæc lex XIV. Kal. Novembr. a Decio data est, aliæ Philipporum sunt datæ X. Kal. Mart & XV. Kal. Jul. adeoque mense Octobr. Imperator jam fuit Decius.
l. 2. C. de hereditar. actionib. — l. 3. C. de annon. & tribut. *hujus loci non est: pertinet enim ad annum 286. ubi vide.*
Æmiliano & Aquiliano Conss.

1003 | 2 | 250 Imper C Messius Quintus Trajanus Decius Aug. II. — Annius Gratus
Consules hoc anno suffectos nominant Gallum & Ulpianum.
l. 2. C ub. caus. stat. ag deb. — l. 4. C. de jur deliber
l. 9. C de acquir. & retin. possess. — l. 3 C. de legitim. heredit.
l. 3. C. de donationib.
l 9. C. de jur. dot.

1004 | 3 | 251 Imp. C. Messius Quintus Trajan. Decius Aug. III. — Q Herennius Etruscus Messius Decius Cæsar.
Mors Decii funesta. Valerianus ex SCto fit Censor, quod censuræ veteris ultimum fuit exemplum,

GALLUS, HOSTILIANUS, VOLUSIANUS.

1005 | 1 | 252 Imp. C. Vibius Trebonianus Gallus Aug II. — Imp. C. Vibius Volusianus Cæsar.
A. Val. & Gall. | l. 16. de negot. gest.

VALERIANI & GALLIENI IMPP.

1006 | 2 | 253 Imp. C. Vibius Volusianus Aug. II. — M. Valerius Maximus

1007 | 2 | 254 Imp. P. Licinius Valerianus Aug. III. — Imp. P. Licinius Gallienus Aug.
l. 2. C. de advocat fisci. — l. 6. C. de restitut. milit.

1008 | 3 | 255 Imp. P. Licinius Valerianus Aug III. — Imperat. P. Licinius Gallienus Aug II.
l. 9. C. de testibus. — l. 14. C de fideicommissis.
l. 13. C. de testam. milit. — l. 11. C. de transaction.
l. 5. C. de testamentis.

1009 | 4 | 256 Valerius Maximus II. — Glabrio
l. 2. C. de inoff. donation. — l. 15. C. de fideicommiss.
--- quemadm testam. aperiunt. — l. 16. C. ad leg Jul. de adulter.

1010 | 5 | 257 Imp. P. Lucius Valerianus Aug. IV. — Imp. Licin. Gallienus Aug. III.
l. 9. C. de inoffic donat. — l. 1. C. si un. ex plurib. hered. credit. & deb.
--- de condict. ob caus dator.
l. 5. C de instit. & substit. — l. 17. C. ad l. Jul. de adulter.
--- de jure deliber.

1011 | 6 | 258 Memmius Tuscus. — Bassus
l. 2. C. in quib. caus. in integr. rest. nec n. est.

l. 16. C.

P.R.C. Æ.J. P.C.N.

l. 16. C. de inoffic. test. — l. 10. C. ad l. Jul. de adulter.
l. 12. C. ad SC Vellejan. — l. 7. C. ad l. Cornel. de fals.
l. 3. C. de praed. & al. reb. min. — l. 5. C. ad SC. Turpill.
l. 2. C. de donation. quae sub mod. — l. 5. C. de revocand. [illegible]. Referenda videtur ad annum 212. & Consulatum Gentiani & Bassi.

1012 | 7 | 259. Æmilianus II. — Bassus.
Valerianus a Persis captus.
l. 25. de pactis — l. 5. ad l. Fab. de plagiar.
l. 27. de transaction. — l. 8. ad l. Cornel. de falsis
l. 4. de condict. ob caus. dator — l. 4. C. de injuriis
l. 6. quod cum eo, qui in aliena potest. — l. 1. C. *Gregor.* si advers. donat. sponf. fuit.
l. 2. de repudiis. — -- si sub alter. nom. res empt. sit
l. 5. solm. matrimon. — l. 3. C. *Gregor.* de pactis
l. 2. de tutor. vel curator. qui sat. non ded. — l. 4. C. de patria potestat.
Æmiliano & Basso II. Conss.
l. 7. de privileg. fisci. — l. 8. C. de decurion. & fil. eor.
Constitutiones Valeriani & Gallieni, quae omni carent die & consule.
Lib. IV. Tit. 34. l. 2. tit. 36. l. 3. tit. 38. l. 2. tit. 62. l. 3. Lib. V. tit. 6. l. 6. Lib. VII. tit. 4. l. 9. & 10. tit. 30. l. 4. tit. 29. l. 2. tit. 43. l. 6. tit. 44. l. 1. tit. 71. l. 3. Lib. IX. tit. 31. l. 8. Lib. X. tit. 16. l. 1. tit. 31. l. 8. tit. 41. l. 4. tit. 63. l. 1. Lib. XI. tit. 33. l. 2. tit. 36. l. 1. Lib. XII. tit. 1. l. 5.

J. Gall. — GALLIENUS IMPERATOR solus.
1013 | 8 | 260 Cornelius Secularis II. — Junius Donatus
l. 6. C. ne de stat. defunctor. — l. 3. C. de testament. tutel.
l. 2. C. de interdictis. — l. 4. C. in quib. caus. tut. vel curat. hab. tut. e. c.
--- vi bonor. raptor.
l. 4. C. ad SCt. Turpill. — l. 2. C. de tutor. vel curat. qui sat. non ded.
l. 2. C. de annon. & tribut.
l. 10. C. ub. de heredit. agat. — l. 6. C. qui potior. in pignor.
l. 2. C. de obligat. & actionib. — *Seculare II. & Donat. Conss.*
l. 18. C. ex quib. caus. infam. irrog. — l. 2. C. *Gregor.* de famil. hercisc.
l. 6. C. si advers. libertat.
Quamvis nonnullae leges Valeriani nomen adhuc ferant, falsa tamen inscriptione, cum Valerianus fuerit captus.
1014 | 9 | 261 Imp. P. Licinius Gallienus Aug. IV. — L. Petronius Taurus Volusianus
1015 | 10 | 262 Imp. P. Licinius Gallienus Aug. V. — Faustinus
l. 3. C. de ordinar. judicior. — l. 2. C. *Gregor.* si dubit. persol. instr. ap. arch.
Gallieno A. V. & Faustino Conss.
1016 | 11 | 263 Albinus II. — Maximus Dexter
1017 | 12 | 264 Imp. P. Licin. Gallienus A. VI. — Saturninus
L. Cejonius Marc. Lucillus
1018 | 13 | 265 P. Licinius Valerianus II. — Rufinianus
Valeriano & Luciano Conss.
l. 17. de excusat. tutor. — l. 4. C. ad l. Corn. de sicar.
Valeriano II. & Lucilio Conss.
l. 3. C. de in lit. dand. tutor.
1019 | 14 | 266 Imper. P. Licinius Gallienus VII. — Sabinillus
l. 9. C. de probationibus.
1020 | 15 | 267 Paternus — Arcesilaus
l. 4. C. de in lit. dand. tutor. vel curat.
Constitutiones Valeriani & Gallieni Augg. & Valeriani junioris carent cum die tum consule.
Lib. 4. tit. 35. l. 8. t. 49. l. 2. t. 50. l. 4. t. 65. l. 13. 14. 15. 16. Lib. VII. tit. 18. l. 6. t. 64. l. 4. Lib. X. t. 63. l. 2.
Gallieno interfecto CLAUDIUS creatur Augustus
1021 | 1 | 268 Paternus II. — Marinianus
1022 | 2 | 269 Imp. M. Aurelius Claudius Aug. II. — Paternus
l. 6. C. de servitut. & aqua.
Mors Claudii. Quintillus frater succedit, quo extincto
A. Aur. — VALERIUS AURELIANUS.
1023 | 1 | 270 Antiochianus — Orfitus
l. 2. C. de divers. rescript.
1024 | 2 | 271 Imper. Valerius Aurelianus Aug. II. — Cejonius Virius Bassus II.
1025 | 3 | 272 Quietus — Voldumianus
1026 | 4 | 273 M. Claudius Tacitus — Placidianus
1027 | 5 | 274 Imper. Valerius Aurelianus Aug. III. — C. Julius Capitolinus
A. Tac. — l. 1. C. de his, qui ven. aetat. impetrar.
Interficitur Aurelianus. — AURELIANUS TACITUS succedit.
1028 | 1 | 275 Imper. Valer. Aurelian. A. IV. — T. Nonius Marcellinus
A. Prob. — Interfic. Tacitus. Elig. AURELIUS PROBUS.
1029 | 1 | 276 Imp. M. Claudius Tacitus Aug. II. — Æmilianus
1030 | 2 | 277 Imp. Aurel. Valer. Probus Aug. — M. Aurel. Paullinus
l. 2. C. de revoc. donation.
1031 | 3 | 278 Imp. Aurel. Valer. Probus Aug. II. — Lupus
l. 1. C. ne tam. fisc. fin. jud. auct. sign. sub.
1032 | 4 | 279 Imp. M. Aurel. Valer. Probus Aug. III. — Probus
1033 | 5 | 280 Messala — Gratus
l. 4. C. de donation.
Interfic. Probus. — Succedit. M. AUR. CARUS.
1034 | 6 | 281 Imp. M. Aurel. Valer. Probus Aug. IV. — Tiberianus
A. Cari. —
1035 | 2 | 282 Imp. M. Aurel. Valer. Probus Aug. V. — Victorinus
CARUS. CARINUS. NUMERIANUS.
1036 | 2 | 283 Imper. M. Aurelius Carus Aug. II. — M. Aurelius Carinus Caesar
Caro adscribit Baronius l. 8. C. de SS. Eccl. sed verius ad Theodosium Juniorem refertur.
l. 9. C. de rei vindicat. — l. 6. & 7. de praed. & al. reb. minor.
l. 4. C. de testibus.

P.R.C. Æ.J. P.C.N.

l. 16. de fideicommiss. — l. 8. C. de recept. arbitr.
l. 4. C. in quib. caus. pign. vel hypoth. tac. contr. — l. 6. C. de sentent. aut interlocut. omn. judic.
l. 4. C. de calumniatoribus. — l. 5. C. quand. provocar. non est necess.
l. 5. C. *Gregor.* fil. incert.
A. Diocl. — Numeriano occiso VALERIUS DIOCLETIANUS fit August. Maximianus fit Caesar.
1037 | 1 | 284 Imp. M. Aurel. Carinus II. — M. Aurelius Numerianus II.
Suffecti ad hunc annum Diocletianus, Annius Bassus. M. Aurel. Val. Maximianus & M. Junius Maximus
l. 19. C. ex quib. caus. infam. irrog. — l. 3. C. de donationib.
l. 8. C. de revocand. donationib.
l. 17. C. de inofficios. testam. — l. 9. C. ad l. Cornel. de fals.
l. 2. C. de dividend. tutel.
Hae leges sunt Carini & Numeriani; quae vero sequitur Diocletianum auctorem agnoscit.
l. un. C. ut nem. invit. agere vel acc. cog.
Ex hujus legis subscriptione discimus die XV. Octobr. jam imperasse Diocletianum. Errarunt igitur Scaliger & Cuspinus.
l. 4. C. de delatorib.
Carino & Numeriano AA. Conss.
Inscriptio hujus legis mendosa videtur, quae Imp. Carum nominat. Hic enim anno praeterito circa finem, vel saltem in initio praesentis anni, decessit. Certe diem 9. Kal. Sept. qua haec lex data est, non attigit. Rescribe itaque, Imp. Carinus & Numerianus AA. atque argumento etiamnum legatis hoc anno locandum.
1038 | 2 | 285 Imp. C. Aurelius Valerius Diocletianus II. — Aristobulus
Mors JULIANI & CARINI.
l. 9. C. de heredib. instituend. — add. l. 2. C. eod. arg. ordinatio.
l. 2. si quis aliq. testar. prohib. vel coeg. — l. 2. C. si advers. donat.
l. 3. & 4. C. quib. ex caus. major.
l. 10. C. ad l. Corn. de fals. — l. 8. & 9. C. de praed. & al. reb. minor.
l. 3. & 4. de decurionib. & fil. eor. — l. 6. C. de testam.
Diocletiano A. II. & Aristobulo Conss. — *Diocletiano A. & Aristobulo Conss.*
1039 | 3 | 286 M. Junius Maximus II. — Vettius Aquilinus
A. D. Max. — MAXIMIANUS Augustus creatur.
1 | l. 6. C. *Gregor.* si sub alter. nom. res empt. sit. — l. 2. C. de praescript. long. temp. 10. vel 20. annor.
l. 18. C. de inoffic. testam. — -- quibus non objic. long. temp. praesc.
l. 4. 5. 6. 7. C. de inoff. donat. — l. 5. C. si alien. res pign. data sit.
l. 7. C. de servitut. & aqua. — l. 4. C. de his qui in prior. cred. loc. succ.
-- ad exhibend.
l. 3. C. de reb. credit.
-- de obligat. & actionib. — l. 6. C. de remission. pignor.
l. 2. C. ne filium pro patr. — l. 2. C. de duob. reis stipul. & promitt.
l. 5. C. de testib.
l. 6. 7. C. de fid. instrum. — l. 9. C. de solut. & liberationib.
l. 20. C. de jur. dot. — l. 2. & 3. C. de adoptionib.
l. 13. C. de donat. int. vir. & uxor. — l. 6. C. de donationibus
l. 2. de donat. quae sub mod.
l. 1. C. de serv. fugitiv. — -- de general. abolit.
l. 7. C. de obseq. patron. praestand. — l. 5. C. de decurionib.
l. 4. C. *Gregor.* de rei vindicat.
l. 3. C. qui admitt. ad bonor. possess. pos. — l. 3. C. si tut. vel curat. intervener.
l. 4. C. si advers. rem judicat.
l. 1. C. unde liberi. — l. 7. C. de quaestionib.
l. 13. & 14. C. de legatis. — l. 16. & 17. C. de pact.
l. 17. C. de fideicommissis. — l. 3. C. de annon. & tribut.
Diocl. | l. 8. C. de liber. caus. — l. 2. C. *Gregor.* tit. incert.
1040 | 4 | 287 Imp. C. Aurelius Valerius Diocletianus Aug. III. — Imp. M. Aur. Val. Maximianus Aug.
Max. 2 | l. 3. C. *Gregor.* de rei vindicat. — l. 2. C. de duobus reis stipul. & promitt.
l. un. C. *Gregor.* quib. res judic. non noc. — l. 3. C. de patr. potest.
l. 18. C. de pact. — l. 3. C. de postlim. revers.
l. 2. & 3. C. ne uxor pro marit. — l. 7. C. ad l. Fab. de plagiar.
l. 8. C. de fid. instrument. — l. 11. C. ad l. Cornel. de fals.
l. 15. C. de administr. tutor. — l. 5. C. de in jus vocand.
l. 3. C. de tutor. v. curat. qui sat. non ded. — l. 2. C. de fidejussorib. minor.
-- si minor. se majo. dixer.
l. 7. C. de remission. pignor. — l. 6. C. ad SC. Turpill.
l. 9. C. de distraction. pignor. — l. 2. C. ne lit. potent. patrocin. litig.
Rescriptum, quod Baronius ex libro VII. Codicis Gregoriani citat, quo Manichaei praescribuntur, subditum est: Basnage in Annal. Polit. Eccl. Tom. II. p. 452.
Diocl. 5 | Max.
1041 | 5 | 288 Imp. M. Aur. Val. Maximianus A. II. — Pompon. Januarius
3 | l. 6. C. de patria potestat.
Hanc legem Samuel Petitus Comm. in leges Atticas mendum in consulis nomine habere scribit, & rescribendum censet P. P. XVII Kal. Dec. Maximo II. & Januar. Conss. refutatus a Pagio.
Diocl. 6 | 1042 | 289 Bassus II. — Quintianus.
Max. | l. 9. C. de accusat. & inscript. — l. 8. C. de probationib.
1043 | Diocl. 7 | 290 Imp. C. Aur. Valer. Diocletianus Aug. IV. — Imp. M. Aur. Valer. Maximianus Aug. III.
Max. 5 | l. 4. C. de jur. & fact. ignor. — l. 3. C. de condiction. ob turp. caus.
l. 1. C. si contra jus v. utilit. publ. — l. 2. C. de legitim. tutel.
l. 10. C. de religios. & sumptib. funer. — l. 5. C. de pericul. tutor.
l. 6. C. arbitr. tutel.
l. 2. C. de collusion. detegend. — l. 7. 8. 9. C. de testament.
l. 13. 14. 15. C. de transactionib. — l. 8. C. de heredib. instituend.
l. 5. C. de impuber. & al. substit.
l. 10. C. de rei vindication. — l. 4. C. de jur. deliberand.
l. 4. C. de commun. utriusque judic. — l. 3. C. de Codicillis.
l. 15. C. de legatis.
l. 11. 12. C. de religios. & sumpt. funer. — l. 18. 19. 20. C. de fideicomm.
l. 22. C. ad l. Falcid.
l. 4. 5. C. de reb. credit. — l. 2. C. de suis, & legitim. heredib.
l. 5. C. de condiction. ob caus. datar. — l. 4. C. de legitim. hered.

Ind. P.R.C. A.J. P.C.N.

Ad hunc annum refert Gothofredus l. 6. C. ubi caus. fisc.

1057 | 8 | 344 Leontius. — Sallustius.
l. 7. C. *Theod.* quor. appell n. recip. — l. 2. C. *Theod.* de contuss advoc. *est Constantii.*
l. 3. -- de excusat. artific. — l. 37. -- de decurionib *est Constantis vel Constantini.*
l. 2. C. quor. appell. n recip — l. 2. C. de lucr advocat.
l. 2. C. de excusat. artific. — *est hac lex Constantii non Constantini.*
sunt Constantis & Constantii

3 | 1098 | 9 | 345 Amantius — Albinus
l. 7. C. *Theod.* de petit. & ult. dat. — l. 23. C. de exactor. tributor. *sunt Constantis.*
l. 5. -- de exactionib — l. 3. C. *Theod.* de appellat.

4 | 1099 | 10 | 346 Imp. Fl. Constantius A. IV — Imp. Fl. Constans Aug. III.
l. 6. C. *Theod.* de extraord. l. sord. mun. — crif. &c.
est Constantii.
l. 4 -- de fid. test. — l. 4. -- de bonis vacantib.
l. 38. -- de decurionib. — l. 28. C. de poenis
l. 1. C. de Palatin. s. largit. — *est Constantii.*
sunt Constantis & Constantii — l. 4. C. *Theod.* de pagan. sacrif. &c.
l. 3. C. *Theod.* de pagan. sacrif. &c.
est Constantii.
Hac lex directa est ad Taurum P. P. & data Constantio IV. & Constante II. A. A. coss. sed quum Taurus a. 353. præfectus prætorio tantum esse cœperit, referenda est ad a. 353. & legendum Constantio VI. & Constante Coss.
l. 1. C de pagan. sacrif. & templ. — l. 1 C. *Theod.* ne conlat translat *est Constantis & Constantii.*

5 | 1100 | 11 | 347 Rufinus — Eusebius.
l. un. C. *Theod.* de bonis milit. — l. 8. C. *Theod.* quor. appell. n. recip.
l. 2. C. de hereditat. decurion.

6 | 1101 | 12 | 348 Fl. Philippus — Fl. Salia.
l. 24. C. *Theod.* de appellat. — l. 2. C. *Theod.* si petit. s. fin. hered.
l. 6. -- de jur. fisc.

7 | 1102 | 13 | 349 Limenius. — Aco Catullinus.
l. 2. & 3. C. *Theod.* de re milit. — l. 39. C. *Theod.* de decurion.
l. un -- de prœb. salar. — l. 21. C *Theod.* de jurisdict.
l. 1. & 2. -- de revoc. donat — l. un C. de prœbend. salar.
sunt Constantis & Constantii. — l. un. C. de re militar.
l. 3 -- de suscept. præpos. — l. 7. C de revocand. donat.
l. 6. -- de filiis militar. — l. 2 C. *Theod.* de long. temp. pr.
l. 4. -- de cohort. princip. — l. 6. -- de operibus public.
l. 3. -- de divers. offic — *sunt Constantis & Constantii.*
l. 5. -- de matern bon. — l. 2. C. de operib. public.
l. 2. -- de sepulchr. viol. — l. 3. C. unde liberi.
l. 6 -- de fals monet. — l. 15. C de jur. delibet.
l. 2. -- de rapt. virgin. — l. 3. C. de heredit decur.
l. 6. -- de exactionib — l. 3. C. de sepulchr. violat.
l. 9. -- de episcop ecclef. — *sunt Constantii.*
l. 4 C. de exactorib. tributor. — l. 2. C. *Theod.* de dotib.
sunt Constantii.

8 | 1103 | 14 | 350 Sergius. — Nigrinianus.
Constans occiditur, CONSTANTIUS solus.
l. 4. C. *Theod.* de re militar

9 | 1104 | 15 | 351 Post consulatum Sergii — Nigriniani.

10 | 1105 | 16 | 352 Imp. Fl Constant. Aug. V. — Fl Constantius Gallus Cæsar.
l. 5 C. qui testam facer. poss. — quæ sub tyr.
l. 2 C de libert & eor. liber — l. 6. C. *Theod.* de veteran.
l. 5. C. *Theod.* de infirm his
In aliis editionibus legitur Constante II.
l. 2. C. de Capiend. & distr. pignor

11 | 1106 | 17 | 353 Imper. Fl. Constantius Aug. VI. — Fl. Constantius Gallus Cæsar II.
l. 7. C *Theod.* de veteran. — l. 7. -- de exactionib.
l. 2. -- de testim. ex trib. — l. 10. -- de episcop. ecclef. & cleric.
l. 3. C. de veteran.
l 5 C. *Th.* de pagan. sacrif. — l. 8. -- de petit. & ultor. dat.
l. 40. -- de decurionib.
Gothofredus putat huic legi datæ Simia male subscribi Constantio A VI eo quippe anno in Italia erat Constantius & illam refert ad annum 352. uti & l. 3. C. Theodos. de privil eor. qui in facr palat. & l. 1. C. Theod. de sponsalib. *ad hunc annum refert.*
l. 9 C *Theod.* quor. appell. n. recip. — l. 7. C. *Theod.* de prætor. & quæstor
l. 2. -- de tironib. — l 41 C. *Theod.* de decurionibus.

Gothofredus hanc legem collocat inter leges datas anno 353. sed adjicit, malim hanc referre ad annum sequentem. Notetur, Constantium Gallum Cæsarem a quibusdam Constantem dici, & propterea hunc annum non confundendum esse cum a. 320 qui in subscriptionibus legum dici solet Constantio A. VI. & Constantino Cæs. Coss.

12 | 1107 | 18 | 354 Imper. Fl. Constantius Aug. VII. — Fl. Constantius Gallus Cæsar. III.
Gallus occiditur. Constantius iterum solus.
l. 2. C de hereditat. decurion.
In quibusdam editionibus το III. *abest.*
l. 6 C. *Theod.* de annon. & tribut.
Tollendum est AA Cæsar enim erat non Augustus, consul posterior & Augustus nunquam fuit, nam hoc anno occisus est.
l. 42. C. *Theod.* de decurionib — l. 2. C. *Theod.* de agentib. in reb.
l. 4. -- de divers offic.
l. 6. -- de divers. offic. — l. 2. -- de indulgent. crimin.
Hanc Gothofredus refert ad ann. 353.
l. 10. C. *Theod.* quor. eppell. n. recip. — l. 11. C. *Theod.* de episcop ecclef. & cleric.
l. 1. -- de rapt. v. matrim. sanctim. — l. 3. C. ad SC. Tertullian.
A Gothofredo refertur ad ann. 353.
l. 5. C. *Theod.* de divers. offic. — l. 1. C. *Theod.* de præd. ma-
l. 7. -- de curs. public. — vicul.

13 | 1108 | 19 | 355 Arbetio. — Mavortius Lollianus.
Julianus Cæsar creatur.
l. 2. C. *Theod.* de jurisdict.
Gothofr. in Cod. Theod. ad hunc legem observavit Julianus emendandum esse in Lollianus
l. 2. C. *Theod.* de incest. nupt. — l. 31 & 12. C. *Theod.* quor. appellat. n reo
l. 1. -- de curiosis.
l. 2. -- de erogat. milit annon. — l. 43. de decurionib
l. 7. -- de donationib. — l. 1 -- de legat. & decret. legat.
l. 3. -- de revocand. donationib. — l. 1. -- de pistorib. & catabolens.
l. 6. -- de famos. libell.
l. 8. -- de exactionibus. — l. 13 -- de episcop. eccl. & cleric.
l. 25. & 26. -- de appellationib.
l. 2. C. *Theod.* de his q per. met. judic. — l. 8. C. ubi caus. fiscal.
Male inscribitur Constantinus pro Constantius, quæ nomina sæpissime confunduntur.
l. 21 & 22. C de appellationib — l. 8. C. de revocand. donat.
Hæc male inscribitur Constantinus & Constantius, vel iidem, quod ad illos refertur.
l. 1. C. de curios. & station.
Hæc inscribitur imp. Constantinus perperam.
l. 6. C. qui testam facer. poss.

14 | 1109 | 20 | 356 Imper. Fl. Constantius Aug. VIII. — Fl. Claudius Julianus Cæsar.
l. 3. C. *Theod.* de sepulcr. violat.
Gothofredus hanc legem collocat a. 358.
l. 1. C. *Theod* si quis pecun. conflav. — l. 6. -- de pagan. sacrif. & templ.
l. 8. & 10. C. *Theod.* de prætorib. & quæstor.
l. 2. -- de bonis proscriptor.
l. 7. -- de extraord. siv. sord. muner. — l. 9. C *Theodos* de prætor. & quæstorib.
l. 2. -- de legat. & decret. legation — l. 5. C. *Theod.* de divers. rescript.

15 | 1110 | 21 | 357 Imper. Fl. Constantius Aug. IX — Fl. Claudius Julianus Cæsar II.
l. 11. C. *Theod.* de prætor & quæstor. — mun.
l. 27. C. *Theod.* de appellat.
l 2. -- de curiosis. — l. 2. -- de lustral. conlat.
l. 5. -- de numerat. actuar. — l. 9. -- de navicular
l. 8. & 2. -- de curs. public. — l. 3. -- de censu siv. adscript.
l. 4. -- de malefic. & mathemat. — l. 2. -- de gladiatorib
l. 13. & 14. C. *Th.* de episc. eccl. & cler.
l. 8. -- de extraord. siv. sord.
Gothofredus est ad a 356. legem esse referendam.
l 7. C. *Theod.* de Judæis, cœlic. & Samar. — l. 2. C. de agricol. & censit.
l. 2. C. de curiosis.
l. 2. C. *Theod.* de episcop. & cler. — l. 6. C de malefic. & mathem.
l. 1 C. *Theod.* de decur. urb. Rom.
l. 2. C. de apostatis.
Hanc ad a 360. refert Gothofredus.
l. 3. C. *Theod.* de bonis proscriptor. — l. 5. C. *Theod.* de malefic. & mathem.
l. 3. C. *Theod.* de erogat. milit. annon. — l. 4 C de sepulchr. violat.
l. 3. C. de curs. public
l. 7. -- de jur fisc. — l. 3. C. *Theod.* de jurisdict.
l. 5. C. de malefic. & mathemat. — l. 2. -- qui petant tut.
l. 4 -- de sepulchr. violat.
l 8. C. de excusat. muner. — l. 3. C. de navicular.

1 | 1111 | 22 | 358 Post consulatum Constantii A. IX. — & Juliani Cæs. II.
l. 20. C. *Theod.* de curs. public.
Ti. Fabius Datianus. — Neratius Cerealis.
l. 4. C. *Theod* de erogat. milit. annon. — l. 4. C. *Theod.* de revocand. donation.
l. 6. -- de cohortal princip. — l. 6. C. *Theod.* de malefic & mathemat.
l. 7. -- de divers. offic
Hujus legis subscriptionem sollicitat A. Valesius ad Ammian. Marcell l. 19. p 173.
l. 4. C. *Theod.* de bonis proscriptor. — l. 2. C de cohortalibus princip. &c.
l. 2. -- de murilegul. — l. 1. C. *Theod.* de inoffic. dotib.
l. 13. -- quor appell. n. recip — l. 1. C. de inofficios dotib.
l. 44. 45. 46 de decurionibus. — l. 7. C de malefic. & mathem.

2 | 1112 | 23 | 359 Flavius Eusebius — Fl. Hypatius.
l. 14. 15. 16. C. *Theod.* de prætorib. & quæstoribus. — l. 28. C. *Theod.* de appellationib.
l. 3. 4. 5. C. *Theod.* de curiosis. — l. 47. -- de decurionib.
l. 1. C. *Theod.* de calc. coctor. urb Rom
l. 5. -- de erogat. milit. annon.
l. 9. -- de extraordin. siv. sord. munerib. — l. 2. C. de offic. prætor.
l. 3. C. de curiosis.

3 | 1113 | 24 | 360 Imper. Flav. Constantius Aug X — Flav. Claudius Julianus Cæsar. III.
l. 1. C. *Theod.* de patrocin vicor. — l. 1. C. de erogat militar. annon.
l. 2. C. *Theod.* de inoffic. dotib.
l. 2. -- de lustral. conlat. — l. 6. C. *Theod.* de erogat. milit. annon.
l. 11. -- de episcop. ecclef. &c.
l. 3. C de episcop & cleric.

4 | 1114 | 25 | 361 Flavius Taurus — Flavius Florentius.
l. 4. C. *Theod* de inoffic. testam. — non recip.
l. un. -- de inoffic. donation. — l. 48. & 49. C. *Theod.* de decurionib
l. 12. & 13. C. *Theod.* de prætorib. & quæstoribus. — l. 3. C *Theod.* de lustral. conlat.
l. 1. C. *Theod.* de metatis. — l. 7. -- de operib. public.
l. 7. -- de cohortalib. princ. — l. 16. -- de episcop. ecclef. & cleric.
l. 7. -- de annon. & tribut.
l. 1 -- de public. compatat. — l. 14. C. de episcop. & cleric.
l. 1. -- de protostasia — l. 9. C. de inofficios. donationib.
l. 24. C. *Theod.* quor. appellat. — l. 7. C. de dignitatib.
Constantius morbo corripitur, JULIANUS solus

5 | 1115 | Jul. 1 | 362 Mamertinus. — Nevitta.
l. 1. C *Theod.* de domin rei quæ posc. — l. 2. -- de domestic. & protector.
l. 7. -- de erogat. milit. annon.
l. 29. -- ad SC. Claudian. — l. 6. & 7 C. *Theod.* de numerar.

Chronologia legum Romanarum

R.C.A J.P C.N.

rar. astuar. &c. | l. 2. -- de protostasia.
l. 12. 13. 14. C. Theod. de | l. 29. & 30 -- de appellation.
curs. public. | l. 5. C. Theod. de fid. test.&
l. 1. C. Theod. de exhibend. | instrum.
v. transmitt. reis. | l. 50 51 52. 53. 54. C. Theod.
l. 5. C. Theod. de bon. pro- | de decurionib.
scriptor. | l. 1. C. Theod. de auro coronar
l. 1. -- de locat. fundor jur. | l. 4. C. Theod. de lustral. con-
emphyt. | lat.
l. 2. C. Theod. de immunit. | l. 4. & 5. C. Theod. de medic.
concess. | & profess
l. 10. -- de extraord. siv. sord. | l. 9. & 10. C. Theod. de ope-
muneribus | rib public
l. 2. -- de conlat. fundor. pa- | l. 4. C. de oper. publ.
trim.

Male inscribitur Constantius & Constans AA. inscribenda est Julianus. A.

l. 22. & 23 de decurionib. | l. 1. C Theod. si cert. petat.
l. 9. C. de professorib & me- | de suffrag
dic | l. 3. -- de contrah. empt.
l. 8. C. de dignitatib. | l. 3. C. de pedan. judicib.
l. 4. C. de curs public. | l. 1. de sonlectib. ejusd lit.
l. 8. C Theod de erogat. mi- | l. 2. C. de his qui per met.
lit. annon. | judic. non appell.
l. 1. C. Theod. de proxim.co- | l. 3 C. de collat. fundor. pa-
mit. disposit | trim.

1116 *Jov.* 1 — Mors Juliani. JOVIANUS Imperator.

365 Imp. Fl Claudius Julia- | Secundus Salustius.
nus Aug. IV.
l. 2. C Theod. de cognitor & procur.

Apud Gothofr legitur Juliano A. III.

l. 1. C. Theod. de donibus | l. 15 & 16. C. Theod. de curs.
l. un. -- de long. consuetud. | public.
l. 2. -- de agentib. in reb. | l. 5. C Theod. de sepulchr. vio-
l. 8 -- de numerar. astuar. | lat.
&c. | l. 2. -- de metall & metallar.

Hæc lex falso tribuitur Juliano, qui jamjam VI. Kal. Jul. ex vulnere obierat. Quare Joviano adscribenda, cujus nomen cum Juliani solet confundi.

l. 5. & 4. C. Theod. sin cens | l. 1. C. Theod. de indulgent.
v. reliq fund | debitor.
l. 1. C. Theod. de conlat don- | l. 31. -- de appellationib.
natar. | l. 53. & 56. C. Theod. de de-
 | curionib.

l. 56. data XII. Kal. Jun. & inscripta, Julianus peccat in uno vel altero.

l. 2. C. Theod. de ponderato- | l. 3 C. sin cens. vel reliquor.
rib. & aur. illat | fund. comp.
l. 3. -- de fnat. pecuar. &c | l. 5. C. de sepulchr. violat.
l. 2. -- de itiner muniend. | l. 24. C. de decurionib.
l. 23. C. de procuratorib. | l. 7 C. de ædific. privat.

Hæc lex a Juliano jamjam mortuo non potuit dari VI Kal. Nov.

l. 12. C. de except. seu præ- | l. 2. C. de ponderatorib. & aur.
script. | illat.

Hæc data legitur Salone a Juliano VIII. Kal. Maj. Sed Julianus ibi esse non potuit.

Obitus Joviani VALENTINIANUS Imper. qui assumit socium fratrem VALENTEM

1117 *Val.* 1 — 364 Imp. Fl. Jovianus Aug. Fl. Varronianus N. P.

N. P. id est, Nobilissimus Puer: *erat enim, teste Ammiano, admodum parvulus, usque adeo, ut vagitu suo pertinaciter reluctaretur, ne in curuli sella veheretur ex more.*

l. 2. C. de consortib. ejusd. lit

Jovianus mortuus erat, ideo additur Divo.

l. 2. C. Theod de rapt. v ma- | l. 1 C. Theod. de condit. in
trimon sanctim | public. hort.
Add. l. 5 C. de episc & cleric. | l. 3. C. Theod. de conlat. fund.
l. 3. C. Theod. de offic. rector. | patrim
provinc | l. 2. -- de conlat. donat v. relev
l. 4. -- de jurisdict. | l. 32 33. 34. C. Theod. de ap-
l. 7. -- de pact. transact. | pellat.
l. 2. -- de cognitorib & procur. | l. 1. C. Theod. de reparat. appell
l. 2. 3 -- de domestic. & pro- | l. 15. 16 C. Theod. quor. ap-
tector. | pell non recip
l. 6 -- de privileg. eor. qui in | l. 57. 58. 59 60. 61. 62. C.
s. palat. | Theod de decurionib
l. un. C. Theod. de equestr. di- | l. 3 4. 5. C Theod de legat.
gnitat. | & decret legation.
l. 5. -- de re militar. | l. 3 6. C. Theod. de lustral.
l. 10 11. 12. C Theod. de ero- | conlat.
gat. militar annon. | l 6 C Theod. de medic. &
l. 8. C. Theod. de ceteranis. | Professor.
l. un. -- de privileg. apparit. | l. 10. - de navicular.
&c. | l. 1 -- de privileg corporator.
l. 8. -- de cohortalib princip | l. 5. 4. 5. 6.7. C. Theod. de pi-
l. 17. 18. 19. 20. 21. C. Theod. | storib & Catabolens
de curs. public. | l. 2 C. Theod. de calc. cocto-
l. 1. C Theod. ne quid public. | rib. urb. Rom.
lætit. nunt. | l. 1 C. Theod de canon. frum.
l. 3 C Theod. de iis qui ad | urb. Rom.
minister. c offic. | l. 1. 2. C. Theod de annon. civit.
l. 7 C. Theod. de malefic. & | l. un -- de naut Tiberin
mathem. | l. un. -- de saccar. urb. Rom.
l. 1. & 2. -- quib. equor. us. | l. 11. 12 13. C. Theod. de ope-
l. 5. 6. 7. - de pœnis. | ribus public.
l. 6 -- de bonis proscriptor. | l. un. -- quor usf. interd. est.
l. 8. -- de jur. fisci. | l. 17. -- de episcop. eccles. &
l. 2. -- de Cæsarianis. | cleric
l. 9. -- de petitionib. & ultr. dat. | l. 1. C. de commerc. & mercator.
l. 8. -- de annon. & tribut | l. 24. C. de appellat.
l. 9. -- de exactionib.

Hæc lex legitur data prid. non. Febr. ab Impp Valentiniano & Valente AA. Sed Jovianus adhuc illo tempore vivebat.

l. 3. C. de operib public | l. 25. C. de decurionib.
l. 1 C. de condit. in public. | l. un. C. de naut. Tiberin.
hort. | l. un. C. ut armor. us. insc.

Ind.P.R..C.A J.P.C.N.

princip. interd. | l. 9. C. Theod. de erogat. mi-
l. 5. C de erogat. milit. annon. | lit. annon
l. 1. C. de apparitorib. magist. | l. 2. C de condit in public hor.
militar. &c. | l. 2. C. de erogat milit. annon. *

** Inscriptio hujus legis falsa est. Jovianus enim mense Februario jamjam erat mortuus.*

l. 2. C. Theod. de auro coronar. | l. un. C. de equestr. dignitat.

6 1118 2 — 365 Imp. Fl. Valentinianus Aug. | Imp. Fl. Valens Aug

l. 5. C. Theod. de jurisdict. | l. 8. -- de divers. offic. & appa-
l. un. -- de supr. gentil. | ritor.
l. un -- de colon. insc. dom. | l. 1. -- de exsecutorib & exa-
f alien. | ctionib.
l. 28. -- de prætorib. & quæ- | l. 2 -- ne quid publ. lætit.
storibus. | nunt.
l. un -- de stratorib. | l. 4. 5. -- de iis qui admi-
l. 6.7.8 C. Theod de re militar. | nistr. v. offic.
l. 13. 14. de erogat. milit annon. | l. 2. -- de exhib. v. transmitt.
l. 2. -- de militar. vest | reis.
l. 1. 2. C Theod. de præsenis. | l. 4. -- de custod. reor.
l. 2. C. Theod. de tironib. | l. 3 2. -- quib. equor. us.
l. 2. -- de tironib. | concess est.
l. 1. -- de desertorib & occult | l. 7. & 8. -- de famos. libell.
l. 7 -- de filiis militar | l. 8. & 9. -- de pœnis.
l. 9. 10 11. de numerar. astuar. | l. 9. & 10. -- de jur. fisc.
&c. | l. 2. & 3. -- de actorib. &
l. 22. 23 24. 25. 26. 27. 28. | procurator.
C. Theod. de curs. public. | l. 10. de petitionib. & ultro
l. 1. C. Theod. de tractor. & | dat.
stativ.

Forte referenda est ad ann. 370. In quibusdam codicibus nulli Consules sunt subscripti, & inscriptio Imp. Valent. Theod. & Arcad. A.A.A. ostendunt ad hunc annum non pertinere.

l. 1. & 2. C Theod. si vag. | l. 9. 10. 11. 12. C. Theod. de
petat. mancip | annon. & tribut.
l. 1. -- de fisc. debitorib. | l. 1. 2. C. Theod tribut. in
l. 3 -- de metall. & metallar | ips. specieb inferr.
l. 3. & 4. -- de murilegul. | l. 10. 11. -- de exactionib.
& gynæc. | l. un. C. Theod ne dam. pro-
l. 1. -- de his qui compensa- | vinc. infig.
tor.

Gothofredus hanc legem ad ann. 368. vel 370. refert & numerum II vel III addit.

l. 3 C. Theod. de immunitat | l. 2 3. -- de reparat appellat.
concess | l. un. -- de secund lapsu.
l. 11. -- de extraord. siv. sor- | l. 17. 18 -- quor. appell. n.
did. munerib | recip
l. 3. -- de relationib. | l. 63. 64. 65 66. 67. 68. 69.
l. 35. -- de appellationib. | 70. C Th. de decurionib.

Vide Gothofredum, qui numeris Consulatibus adscribendos putat. Legem 63. & 64. refert ad ann. 373 65 ad 365 66. ad 368. 67 & 68. & 69 & 70 ad 365

l. 4. 5 6.7 8. 9. 10. C. Theod. | l. 11. C. Theod. de navicular.
de susceptor. | l. 4. -- de cens siv adscript.
l. 3 -- de aur. coronar.

Quia data est ad Viventium P. F P Galliarum, quum hoc anno esset Germinianus, referenda est ad a. 368. vel 370.

l. 8 9 10 11. 12. C. Theod | l. 1 & 2. C. de defensor. Ci-
de pistorib. & Catabolens | vitat
l. 3. C. Theod. de calc. cocto | l. 9. C. ubi caus fiscal.
rib. urb Rom. | l. 6. C. de vectigalib. & com-
l. un. -- de jur. Italic. urb | miss.
Constantinopol. | l. 2. C. de præscript. 30. & 40.
l. 3 & 4. C. Theod. de an- | annor.
non. civ. | l. 2. C. de relationib.
Referenda ad an 368 | l 3 C. quor. appellat n. recip.
l. 15. 16 C. Theod. de ope- | l. 1. C. de exhibend. & trans-
rib. public. | mitt. reis.
l. 1. -- de fid. Catholic. | l. un C. de emendat propinq.
l. 18 & 19 -- de episcop. ec- | l. 8. C de malefic & mathemat.
cles. & cleric | l. un. C. de famos. libell.
l. 1. C. de episcop. audiens | l. 19. C. de pœnis.
l. 4. C. de Judæis & Cælicol | l. 8. C. de jur fisc.
l. 5. C. de precib imper. offer. | l. 6 C. de fid & jur. hast fiscal.

Hujus legis inscriptio vel subscriptio falsa est. Hæc enim memorat Gratianum Augustum, qui hoc anno Augustus nondum erat.

l. 1 C. de his qui ex publ | l. 3. & 4. C. de murilegul.
rationib. mut. pecun. | l. 3. C. de agricol. & censit.
l. 6. C. de annon & tribut. | l. 2. C. ne rustican. ad ull.
l. 26. & 27. de decurionib. | obseq
l. 9 C de excusat. muner. | l. 1. C. de pasc. public. & pri-
l. 2. 3. de susceptor. præpo- | vat.
sit. &c. | l. 3. C. de fund. patrimonialib.
l. 1. C. de metallar. & metall.

Huic etiam legi in Codd. quibusdam consules adscripti non sunt.

l. un. C. de stratorib | l. 5. C. de curs. publ.
l. 1. C. de militar vest | l. 1 C. de apparitorib. præf.
l. 2. 3 C de numerar. actuar. | prætor.
&c. | l. 3. C. de cohortalib. princip.

Ex inscriptione hujus legis tolli debet nomen Gratiani, qui hoc anno Augustus nondum erat.

l. 3. 4 5 6 de pact. & transact. | l. 2. -- de militari veste.
l. 2. C. Theod. de postuland. | l. un. -- de emendat. propinquor.
l. 3. -- ad SC. Claudian. | l. un -- de mancip. thermar. urb.
l. 17. -- de postuland. | l. 14 & 17. -- de operib. public.
l. 3. -- de offic. rector. provinc.

Ad hunc annum Gothofredus refert etiam l. 2. C. Theod. de pact. & transact. licet nulla consulum nomina sint adscripta.

Ad hunc annum referenda quoque sunt

l. 16. C. Theod. de erogat. mi- | l. 2. -- de fid. & jur. hast.
litar. annon. | l 8. -- de annon etc.
l. 7. - de metall & metallar. | l. 5. C. de erogat militar annon.

Sunt enim data ad Probum P. P. (Illyrici, l. un. Cod. Theod.

Ind. P.R.C. Æ.J. P.C.N.

Theod. ne damn. provinc. inflig. l. 2. C. ne rusticano ad all. obseq.) cujus prefectura in hunc annum incidit, secundum l. 9. C. Theod. de cohortal. princip. & c. l. 25. Cod. Theod. de curs. publ. l. 4. Cod. Theod. de iis q. admin. l. 2. 2. C. Theod. si vag. petat manc. l. 1. Cod. Theod. de his q. c. dispens. l. 3. Cod. Theod. de aur. coronar. l. 2. C. de defensorib. civit. l. 2. C. de his qui ex publ. ration. Gothofredus & prefecturam Probi & consequenter leges ejus inscriptionis ad ann. 368. refert, quem vide.

9 | 1119 | 2 | 366 Post consulatum Valentiniani & Valentis AA.

l. 23. C. Theod. de annon. & tribut.

Fl. Gratianus N.P. Fl. Dagalaiphus.

l. 6. C. Theod. ad SC. Claudian. l. 11 & 12. -- de susceptor. praepos. &c.
l. 9. -- de veteranis.

l. 11. habet Dagalaifo, qui editum est in Gothofredo.

l. 2. C. de magistrat. municipalib. l. un. C. ubi de possess. agi oport.
l. 9. C. Theod. de divers. offic. l. 2. C. Theod. de postliminio.
l. 25. -- de annon. & tribut. l. 10. -- de poenis.

Pagius inscriptionem legendam vult, ad Viventium P. V.

l. 24. C. Theod. de annon. & tribut.

Gothofredus hanc legem ad an. 371. referendam credit.

l. 2. C. Theod. de canon. frument. Urb. Rom. l. 1. C. de canon. frument. Urb. Rom.

Inscriptio hujus legis mendosa est. Gratianus hoc anno nondum erat Augustus.

l. 4. C. de agricol. & censit. l. 19. C. de postlim. revers. &c.

Hae leo inscripta habet nomina IMPP. GRATIANI, VALENTINIANI, THEODOSII AUG. quum tamen Augusti hoc anno fuerint Valentinianus & Valens.

l. 8. C. Theod. de accusat. & inscript. l. 9. C. Theod. de accusat. & inscript.

Constitutiones VALENTINIANI & VALENTIS, quae nullum habent diem vel consulem.

Lib. I. tit. 28. l. 1. & 2. Lib. IV. tit. 60. l. 1. Lib. VII. tit. 38. l. 1. Lib. X. tit. 20. l. 8. tit. 32. l. 29. 28. 29. 30. tit. 41. l. 9. tit. 70. l. 1. 2. 3. 4. 5. Lib. XI. tit. 12. l. 1. tit. 47. l. 5. 18. tit. 50. l. 1. tit. 58. l. 3. tit. 61. l. 3. 4. tit. 64. l. 4. tit. 65. l. 2. tit. 69. l. 5. Lib. XII. tit. 17. l. 1. tit. 38. l. 1. 2. 3. 4. 5. tit. 51. l. 5. 6.

10 | 1120 | Val. 4 Gr. 1 | 367 Post consulatum Gratiani NP. & Dagalaiphi.

GRATIANUS creatur Augustus IX. Kal. Sept.

l. 3. C. Theod. de ponderat. & aur. illat. l. 16. C. Theod. de annon. & tribut.

Fl. Lupicinus. Fl. Valens Jovinus.

l. 7. C. Theod. de privileg. eor. q. in s. palat. l. 13. & 14. -- de susceptorib. praeposit. &c.
l. 9. 10. -- de re militar. l. 1. -- si curial. relict. civit.
l. 3. & 4. -- de tironib. l. 4. & 5. -- de praed. navicular.
l. un. -- de ingrat. liber. l. 5. -- de cens. siv. adscript.
l. 3. -- ad l. Cornel. de fals. l. 4. -- de sumr. pecuor. &c.
l. 4. -- de advocat. fisc. l. 2. C. de bonis libertor.
l. 5. -- de equor. conlat. l. un. C. de ingrat. liber.

Haec lex data legitur XII Kal. Sept. & inscriptionem habet Valentiniani, Valentis & Gratiani AA. Sed mendosa est, quia Gratianus demum IX. Kal. Sept. Augustus factus est.

l. 5. C. de susceptorib. praepos. & arcar. l. 2. C. de mancip. & colon. navicul.
l. 1. C. de praed. & omnib. reb. patrimon.

In quibusdam codd. consules subscripti non sunt huic legi: Hanc legem illustrat Petrus in Comm. ad leges AA. & ostendit Gratianum nondum dici potuisse Augustum: hocque rescriptum non fuisse datum Romae, Valentiniano in Galliis morante.

l. 3. C. Theod. de indulgent. crimin. l. 11. -- de jur. fisc.
l. 4. -- de metall. & metallar.
l. 11. -- de poenis l. 2. C. de metallar. & metall.

11 | 1121 | V.G. 5. 2. | 368 Post Consulatum Lupicini & Jovini

l. 29. C. Theod. de curs. public.

Imp. Fl. Valentinianus Aug. II. Imp. Fl. Valens Aug. II.

l. 30. C. Theod. de curs. public. l. 6. C. de postuland.
l. 4. -- de indulgent. crimin. l. 4. C. quor. appell. non recip.
l. 19. quor. appell. n. recip. l. 38 & 39. C. de decurionib.
l. 1. C. de offic. comit. rer. privat. l. 4. C. de fund. patrimonialib.
l. 5. C. Theod. de tironib.
l. 3. C. de defensorib. civit.

12 | 1122 | V.G. 6. 3. | *Ita etiam describitur l. un. C. Theod. ne damn. provincial. infl.g.*

369 Valentinianus NP. Victor

l. 4. & 5. C. Theod. de offic. rector. provinc. l. 20. -- quor. appellat. n. recip.
l. 6. -- de fid. test. & instrumentor.
l. 1. C. Theod. de fructib. & lit. expens. l. 19. -- de susceptorib. praepos. &c.
l. 2. -- de legitim. heredib.
l. 8. -- de privileg. eor. q. in s. palat. l. 7. -- de lustral. conlat.
l. 7. -- de medic. & professor.
l. 15. -- de erogat. milit. annon. l. 12. & 13. -- de navicular.
l. 11. -- de veteranis. l. 13. -- de pistorib. & catabolensib.
l. un. -- de obligat. equor.
l. 10. -- de divers. offic. & apparit. l. 2. -- de centonar. & dendrofor.
l. 5. -- de annon. civic. & pan. gradil.
l. 3. -- ne quid publ. laetit. nunt. l. 2. -- de aquaeductu.
l. 7. -- de tail. monet. l. 2. C. de episcop. audient.
l. 1. -- de quaestionib. l. 2. C. de fructib. & lit. expens.
l. 6. -- de abolitionib. l. 3. C. de relationib.
l. 7. -- de bon. proscriptor. l. 4. C. ad l. Jul. majestat.
l. 2. -- de incorporat. l. 3. C. de abolitionib.
l. 12. -- de petition. & ultr. dat. l. 7. C. de bon. proscriptor.
l. 2. -- de fisc. debitorib. l. 4. C. de conveniend. fisc. debitor.

add. l. 7. C. de vectigalib. & commiss.

l. 1. C. Theod. de fid. & jur. hast. l. 5. C. de fid. & jur. hast. fiscal.
l. 5. & 6. -- de metall. & metallar. l. 3. C. de bon. vacantib.
l. un. C. ne oper. a collatorib. exig.
l. 8. -- de vestib. holober. & aurat.
l. 1. -- ne oper. a conlat. exig. l. 1. C. de discussorib.
l. 6. -- de discussorib. l. 8. de professorib. & medic.
l. 4. -- de reparat. appellat. l. 1. C. de vestib. holober. & aurat.

l. 4. C. de erogat. milit. annon. l. un. C. Theod. de classic.
l. 3. C. de juriis.

Add. l. 14. C. Theod. de tenicina. hereditat. l. 15. C. Theod. de erogat. milit. annon. quae hoc anno lata eandem habent inscriptionem

13 | 1123 | V.G. 7. 4. | 370 Imp. Fl. Valentinianus Aug. III. Imp. Fl. Valens III. Aug.

l. 6. C. Theod. de tironib. l. 6. -- de stud. liberal. urb. Rom.
l. 2. -- de tabular. logograph. & censual. l. 20. -- de episcop. eccles. & cler.
l. 22. -- de curs. public.
l. 2. -- ne oper. a conlator. exig. l. 7. de postulando.
l. 1. -- de patrocin. vicor. l. 9. & 10. de professorib. & med.
l. 71. & 72. -- de decurionib.
l. 8. de lustral. conlat. l. 1. C. de tironib.
l. 8. 9. 10. -- de medic. professorib. l. 73. C. Theod. de decurionib.
l. 16. C. Theod. de erogat. militar. annon.
l. 6. -- de cens. sive adscript.

Confer annum 369. ad quem hae leges relatae.

l. 2. -- de fid. & jur. hast. l. 5. C. de erogation. militar. annon.
l. 7. -- de metall. & metallar.
l. 6. -- de annon. civic. & pan. gradil.
l. 6. C. de fid. & jur. hast. fiscal.

Pagius l. 63. C. Th. de decurion. ad hunc annum refert, Gothofredus autem ad ann. 373.

14 | 1124 | V.G. 8. 5. | 371 Imp. Fl. Gratianus Aug. Sext. Anicius.

Fl. Petronius Probus.

l. 5. C. Theod. denuntiat. v. edit. rescr. l. 11. -- de divers. offic. & apparit.
l. 1. -- de nuptiis. l. 9. & 10. -- de malefic. & mathemat.
l. 1. -- de naturalib. fil. & matr. eor. l. 3. -- de indulgent. crimin.
l. 32. -- de curs. publ.

v. Pagi dissert. hypat. & l. & Gothof. Chronolog. Cod. Theod. ad a. 371.

l. 5. -- de murilegul. l. 7. C. qui testam. fac. poss.
l. 17. -- de annon. & tribut. l. 3. C. de general. abolit.
l. 1. -- de conlat. aeris l. 91. C. de decurionib.
l. 74. 75. 76. -- de decurionib. l. un. C. de colon. Illyrican.
l. 14. -- de navicularis l. 4. C. de omn. agr. desert.
l. 7. -- de cens. siv. adscript. l. 6. C. de curs. public.
l. 2. & 2. -- de scenicis. l. 2. C. de divers. offic.
l. 1. -- de equis curulib. l. 7. C. de serv. fugitiv.
l. 21. -- de episcop. eccles. & cleric. l. 3. C. Theod. de custod. reor.
l. 4. C. de custod. reor.
l. C. de nuptiis. l. 2. C. de sentent. ex peric. recitand.
l. 29. C. de oper. libertor.

15 | 1125 | V.G. 9. 6. | 372 Domitius Modestus. Arintheus.

l. 19. 20. 21. C. Theod. de praetorib. & quaestorib. l. 6. 7. -- de murilegul.
l. un. -- ne conlocat. per logog.
l. 1. C. Theod. de praefect. praetor. s. urb. l. 77. 78. -- de decurionib.
l. 1. -- de quaestor. magistr. officior. l. 9. -- de lestral. conlat.
l. 6. -- de praed. naviculat.
l. un. -- de magistr. scrinior. l. 1. -- de naufrag.
l. 2. -- de comitib. rei militar. l. 14. -- de pistorib. & catabolensib.
l. 4. -- de honorar. codicill.
l. 11. -- de re militar. l. 2. -- de stud. liberal. urb. Rom.
l. 8. -- de filiis militar. apparitor.
l. 7. -- de annon. civic. & pan. gradil.
l. 12. -- de cohortalib. princip. cornic. l. 1. -- de spectaculis.
l. 12. 13. -- de divers. offic. l. 21. -- de episcop. eccles. & cler.
l. 2. -- de locat. fundor. jur. emphyt. l. 3. C. Theod. de haereticis.

Haec lex tribuitur Impp. Valentiniano & Valenti data Coss. Modesto & Arintheo id est Anno Christi 372. at quia Gratianus anno II. C. 1120. Ch. 367. a patre Valent. Augustus fuit appellatus ante diem XIII. Kal. Sept. Ambianis, hujus nomen in fronte legis non fuit omittendum.

l. 2. C. de naufragiis. l. 4. C. de cohortal. princip. & corniculo.
l. 5. C. de murilegulis.
l. 2. C. de praefect. praetor. s. urb. l. 5. C. de offic. rector. provinc.
l. 1. C. de comitib. rei militar.

1 | 1126 | V.G. 10. 7. | 373 Imp. Flav. Valentinianus Aug. II. Imp. Fl. Valens Aug. IV.

l. 22. & 23. C. Theod. de praetorib. & quaestor. l. 11. C. Theod. de veteranis.

Gothofredus mallet hanc legem referre ad a. 368. v. 370. licet, ut scribit, consulatus hic diserte huic legi subnotatus sit.

l. 10. & 11. C. Theod. de accusat. & inscript. praetor.
l. 73. C. Theod. de decurionib. *referenda videtur ad annum 370. arg. ordinis.*
l. 5. & 6. C. Theod. de reparat. appellat.
l. un. C. Theod. ne praefect. annonae v. curial. l. 63. C. Theod. de decurion. *subscriptam. Valentiniano & Valente A. A. Coss. licet annis 365. 368. 370. & 373. simul consulatus &c. gesserint, ad hunc annum refertur a Gothofredo.*
l. 1. C. Theod. ne S. Bapt. iteret.

Hanc etiam l. Gothofredus mallet ad a. 372. referre

l. 2. C. de apparitor. praefect.

2 | 1127 | V.G. 11. 8. | 374 Imp. Fl. Gratianus Aug. III. C. Æquitius Valens.

l. 6. C. Theod. de sentent. & peric. recit. l. 6. -- de his qui latron. v. al. crim.
l. 33. -- de curs. public. l. 8. -- de murilegul.
l. 10. -- de accusationib. l. 1. -- de fabricensib.
l. 10. -- ad l. Cornel. de sicar. l. 3. -- de relationibus.
l. 8. C. Theod. de falsa moneta. l. 36. -- de appellationib.
referenda huc l. 2. Cod. de commerc. & mercatorib. ubi obstaret legislator Theodosius. l. 21. & 22. -- quor. appellat. n. recip.
l. 20. -- de lustral. conlat.
l. 9. C. Theod. de rapt. virgin. l. 4. -- de excular. artific.

Clelio vicarius Africa dicitur in hac lege; sed mendose est inscri-

R.C.A.J.P.C.N.

Inscriptio et in numeris in lege Codicis Theod. scribendumque est Chilone, proconsule Africae, ut patet ex inscriptione legis 7. Cod Theod. de praed. navicul. Valesius ad Ammianum XXVIII. 1.

l. 18. C Theod. de operib. pub. — l. 19. C. de his qui accus. n. poss.
l. 3. C de sentent. ex peric. recitand. — l. 8. C. ad l. Cornel. de sicar.
l. 2. C. de infantib. exposit. — l. 6. C. de his qui latr. v. al. crim. l. occult.

Constitutiones VALENTINIANI, VALENTIS ET GRATIANI, quae carent die & consule.

Lib. I. tit. 39. l. 1. & 2. Lib. VI. t. 61. l. 7. Lib. X. t. 2 l. 3 t. 3. l. 6. tit 26. l. 2. tit. 41. l. 10. tit. 70. l. 6. Lib. XI. tit. 2. l. 2. tit. 5. l. 2 tit. 7. l. 3. tit. 8. l. 1. tit. 47. l. 6. 7 8. 9. 10. Lib. XII. tit. 4. l. 1. tit. 17. l. 2. 3. tit. 48 l 3. 4. tit. 31. l 8. tit. 33. l. 1. tit. 36. l. 2.

Moritur Valentinianus VALENTINIANUS Junior creatur Imperator.

VALENS, GRATIANUS, VALENTINIANUS.

1128 | V.G. 22.9. | 375 Gratiani A 311. & Aequitii.
l. 7. C. Theod. de tironib. — reb navical.
l. 79. -- de decurionib — l. 5. C. de cohortal. princ. & corniculi.
l. 7. de praed navicular.
l. 6. C. de susceptorib. praepos. &c. — l. 16. C. Theod. de susceptor. praepos. &c.
l. 2. C. de praed. & omnib.

1129 | Val. 23 Gra. 10 Val. 2 | 376 Imp. Fl. Valens Aug v. — Imp. Fl. Valentinian. (Junior) Aug
l. un. C. Theod. ut in sua causa quis jud. — l. 23. -- de episcop. eccles. & cleric.
l. 1. C. h. t. hanc legem refert ad ann. 378 — l. 23. C ad leg. Cornel. de fals.
l. 16. C. de quaestionib.
l. 13. -- de accusat & inscript — l. 1. C. de spectaculis.
l. 2. & 2. -- de poen. crim. maj. serv. — l. 24. C. Theod de praetorib. & quaestorib
l. 2. -- de quaestionib. — l. 3. C. de offic praef urb.
l. 8. -- de metall. & metallar. — l. 24 C. de probationib.
l. 11. -- de medic. & professor. — l. 20. C. de testib.
l. 19. -- de operib public. — l. 4. C. Theod. ad l Cornel de fals.
l. 3. -- de scenicis. — l. 4 C Theod. de haereticis.

1130 | Val. 24 Gra. 11 Val. 2 | 377 Imp Fl Gratianus Aug IV. — Merobaudes.
l. 6. C. Theod. de offic rector. provinc. — l. 2. -- ne s. bapt. iteret.
l. 1. C. ne s. baptism. iteret.
l. 1. -- lib et tit. 2. — l. 5 C. de conveniend fisc. debitor.
l. 19. -- de erogat. milit. annon. — l. 5. C de fund patrimonialib.
l. 3. -- de militar. vest. — l. 10. & 11 C. de dignitatib.
l. 34. -- de curs. public. — l. 2. C. de palatin. l largition.
l. 14. -- de divers. offic. & apparit. — l. 2. C. de militar vest.
l. 7. C de curs. public.
l. 3. -- de quaestionib. — l. 8. C. de aedific. privat.
l. 3. -- de fisc debitorib — l. 6. C. de erogat militar. annon.
l. 3. -- tribut in ips. speciebus inferr. — l. 24 C. de episc. eccles. &c.
l. 15. -- de pistorib. & catabolens. — l 5. & 6 C. de episcop. & cleric.

Pertinet haec lex ad annum 364. ubi vide. Est eadem, quae extat in l. 2. C. Theod. de rapt. v matrum. sanctimon. Perperam hinc subscribitur in Codice Justinianeo Gratiani A. III iter IV. & Merobaude coss. quum debeat subscribi, uti in C Theodos. Joviniano & Varroniano Coss.

Mors Valentis GRATIANUS & VALENTINIANUS.

1131 | Gra. 12 Val 3 & 4 | 378 Imp. Flavius Valens Aug. et — Imp. Fl. Valentinianus Aug. II.
l. 33. C. Theod. de curs. publ. — l. 37. -- de appellat. & poen. eor.
l. un. -- vict civilit. crimin. ag poss. — l. 23. 24. 25. quor. appellat n recip.
l. 12. -- de poenis.
l. 1. -- de domib. ad rem priv. pertinen — l. 7. -- de fid. test. & instrum.
l. 1 C. ne quis in sua caus. judic.
l. 9 -- de metall & metallar.

l. un. C. Theod. hanc legem ad annum 376 refert. Quum dies V. Id. Aug. ultimus fuerit, quo Valens Aug. apparuit, male in inscriptione hujus legis dat. Kal. Dec. legitur, adhuc nomen Valentis, uti & in seq. date prid Kal. Jan.

l. un C. quand. civil act. crimin. praejud. — l. 2. C. de advocat. diversor. judicior.

Haec lex XV. Kal. Sept. data legitur, adeoque male habet inscriptio nomen Valentis, qui mense Augusto jam obierat, aut alius anterioris mensis Kalendae deberent substitui.

l. 5. C. quor. appellat n. recip.

Gratianus collegam sibi adsciscit THEODOSIUM.

1132 | Gra. 13 Val 4 & 3 Th. 1 | 379 Decimus Magnus Ausonius. — Q. Clodius Hermogenianus Olybrius.
l. 1 & 2. C. Theod de Palatin s. largit. — l. 3. & 4. -- de Palatin. s. largit.
l. 12. C Theod de jur fisc. — l. 2. -- de desertorib. & occultat. eor.
l. 3. C. Theod. de haeretic.
l. 2. C. de haeretic. — l. 2. -- de executorib. & exactionib.
l. 2. C. de sportul. & sumptib.
l. 4. C. quemadm testam. aperiant. — l. 6. -- de matern. bon.
l. 7. -- de reparat. appellat.
l. 6. C. quor. appellat n. recip. — l. 26. -- quor. appellat. n. recip.
l. 3. C. de divers. praed. urban. (in textu.) — l. 4. -- de aur. coronar
l. 11. -- de lustral. conlat.
l. 3 & 4 C. de Palat. s. largit. — l. 12. -- de medic. & profess.
l 2. C. Theod de re judicat. — l. 13. -- de naviculari
l. 1. C. qui bon. ex l. Jul. ced. poss. — l. 4. C. si a non compet. judic.
l. 1. C. Theod. de princip. agent in reb — l. 2. -- de commeatu.

1133 | Gra. 14 Val. 6 Th. 2 | 380 Imp Fl Gratianus Aug V. — Imp. Fl. Theod. Aug.
l. 6. C. Theod. de sponsalib. — l. un. -- si quacunque praedit potest.
l. un. -- si provinc. rect. v. ad eum pert. — l. un. de usur. rei judicat.

Ind. P.R.C.A.J.P.C.N.

l. 2. -- de praefect. praetor. s. urb. — l. 23. -- de episcop eccles. & cleric.
l. 2. C Theod de quaestor. magistr. officior. — l. 1. -- de summa Trinitat.
l. 4. C de mod. multar.
l. 1. -- de primicer. & notar. — l. 3 C. de sponsalib.
l. 3. -- de agentib. in reb. — l. un. C. si rect. provinc. v. ad eum pert.
l. 9. & 10 -- de privileg. eor. qui in s. palat. — l. un C. si quacunque praedit. potest.
l. 8. & 9. -- de tironib.
l 3 -- de desertorib. & occult. eor. — l. 1 C. de secund. nupt.
l. 16. C. de testamentis.
l. 9. 10 11. -- de filiis militar. apparitor — l. 4. ad Sc. Tertullian.
l. 25 de appellationib. & consultat
l. 3. -- de tabular. logogr. &c. — l. 3. C. de litigios.
l. 6. -- de iis quae administr v. off — l. 2. C. de exhibend. s. transmitt. reis.
l. 3. -- de exhibend. v. transmitt. reis.
l. 6. -- de custod. reor. — l. 5. C de custod. reor.
l. 1 C. de crimin sacrileg.
l. 1. 2. -- ad l Jul. repetund. — l. 8. C. de bon. proscriptor.
l. 8. -- de bonis proscriptor. — l. 1. C de honor. sublat.
l. 5. -- de locat. fundor jur emphyt. — l. 32. C de decurionib.
l. 12. C. de dignitatib.
l. 12. 15 -- de petit. & ultr. dat. — l. 2. C. de praefect. praetor. s. urb.
l. un C. de quaestorib. & magist. offic.
l. 2. -- de thesauris.
l. 12. de extraordin s. sord muner. — l. 3. C Theod de naufrag.
l. 3. C. de naufrag.
l. 38. -- de appellationib. — l. 2. C. Theod. de princip. agen. in reb
l 80, 81, 82. -- de decurionib.
l. 7. -- de legatis & decret legation. — l. 9. -- de bonis proscriptor.
l. 4. de desertor & occultat. eor.
l 16. -- de navicularis. — l. 4. -- de quaestionib
l. 16. & 17. -- de pistorib. & catabolens. — l. 1 C. de desertorib. & occultat. eor.
l 2 -- de annon. civic. — l. 4 C. Theod de scenicis.
l. 20. & 21. -- de operib. public. — l 7. -- de decurionib.
l. 9. & 10 -- de murilegul.
l. 3. -- de scenicis. — l. 6. & 7. C. de murilegul.
l. 3 -- de fid catholic.

9 | 1134 | Gra 15 Val 7 Th. 3 | 381 Flavius Syagrius — Flavius Eucherius
l. 2. & 3 C. Theod. de primicer. & notar. — l. 11 -- de privileg eor. qui in s. palat.
l. 5. 6. -- de honorar. codicill. — l. 10. -- de tironib.
l. 2. -- de proxim comitib. dispos. — l. 5. -- de desertorib. & occultat. eor.
l. 36 -- de curs public. — l 6 -- sepulchr. violat
l. 15. -- de divers. offic. & apparit. — l 2. & 3. -- de his qui cum dispens. contrax
l. 6. -- de indulgent crimin. — l. 85 86. 87. -- de decurionib.
l. 18. -- de annon & tribut. — l. 1 -- de censitorib. peraequatorib &c.
l. 39. -- de appellationib.
l 8. de fid. test & instrum. — l. 4. 7. 9. -- de scenicis.
l. 84 -- de decurionib — l. 3. -- de fide catholic.
l. 8. de scenicis. — l. 28. -- de episcop. eccles. & cler.
l. 2 -- de equis curulib.
l. 1. -- de apostat — l. 6. 7. 8. -- de haereticis.
l. 7. C. de episcop. & cleric. — l. 7. -- de pagan sacrif & templ.
l. 2. C. de secund. nupt. — l. 40. C. de transactionib
l. 1 C. Theod de secund. nupt. — l. 1. C ne fidejussor. e. mandat. dot dent.
l. 6 -- de curiosis.

Haec lex vel Cynegio PP. perperam inscribitur, ut qui nonnisi anno 384. factus fuerit P. P. vel annus emendandus ibi est. Gothofred. in Chronologia. C. Theod. ad ann 381.

l. 12. C. qui dar. tutor. e. curator poss. — l. 2. C de cens & censitorib.
l. 3. C. de privileg. eor. qui in S. palat. milit.
l. 2 C de his qui ex publ rat mut. pecun. — l. 2 C. Theod. unde vi.
l. 33 C. de decurionib. — l. 2 C. de summ. Trinit.
l. 2. & 3 de spectacul. — l 2 C de SS eccles

20 | 1135 | G.V. 16 8 Th. 4 | 382 Antonius — Afranius Syagrius
l 1. C. Theod. de divers. rescript. — l. 6. -- de desertorib. & occultat. eor.
l. 3. -- de cognitor. & procurator. — l. 12 & 13. de numerar actuar.
l. 13. -- de cohortal. princip.
l. 2 -- de secund. nupt. — l. 37. 41 -- de curs. publ.
l. 3. -- de sentent ex peric. recit. — l. 2. -- de lucr officior
l 2 -- de iis quae admin. v. off. publ
l. un. -- de consulib. praef. mag milit. — l. 3. & 4. -- ad l. Jul. repetund.
l. 3. -- de proxim comit disp. — l. 3 & 4. -- de abolitionib.
l. 4. -- de agentib in reb. — l. 13. -- de poenis.
l. 11. -- de tironib.

De hac lege disputatur an fuerit eadem cum lege a Theodosio lata occasione caedis Thessalon censis facta anno 390. Affirmat Gothofredus, qui ex titulo legis nomen Gratiani expungit & consules male subscriptos esse scribit; sed Pagius in Critico annal ad a. 390. refutat Gothofredum.

l. 16. & 17. C. Theod. de petitionib. & ultr. dat. — l. 9. -- de haereticis.
l. 8. -- de pagan sacrif. & templ.
l. 10. -- de metall & metallar. — l 4 C de precib. imper. offerend.
l. 2. -- de vestibus holober. & aurat. — l. 1 & 4. C. ad l. Jul. repetund
l. un. -- de superindict.
l. 14 & 13. -- de extraord. s. sordid. muneribus. — l. 9. C de calumniatorib.
l. 20. C. de poenis.
l. 90. 91. 92. 93. -- de decurionib — l. 6. C. de delatorib.
l. un. C de superindict.
l. 2. -- de his qui ex publ. collat. — l. 11. & 12. C. de excusat. muner.
l 9. -- de legat. & decret. leg. — l. 3. de metallar. & metall
l. 4. -- de calc. coctorib. urb. Rom. — l. un. C. de mendicantib. valid.
l. 2 C. de tironib
l. 2. -- de habit. quo uti oport. intr. — l. 4. C. de numerar. actuar. &c.
l. 9. & 10. C. de curs. public.
l. un. -- de mendic. n. invalid. — l. 2. C. Theod. de sentent. ex peric. recit.
l 3. -- de aquaeduct. — l. 3. C.

Ind. P.R.C. A.J.P.C.N.

l. 3. C. de secund. nupt.
l. 24. C. de procuratorib.
l. 6 C. unde vi.
l. 34. C. de decurionib.
l. 2 de his quæ ex publ. collat.
l. 2. C. de vestib holober.

l. 15. C. Theod. de extraordinar. f. sord munerib.
l. 88. 89. -- de decurionib.
l. 8. -- de legatis & decret. legat.
l. 10. C. de excus. muner.

Constitutiones GRATIANI, VALENTINIANI & THEODOSII, quæ omni subscriptione carent.

Lib. I. tit. 4. l. 2 t. 32. l. 1. t. 44. l. 6. Lib. IV. tit. 40. l. 1. 2. t. 61. l. 8. 9. t. 63. l. 2. Lib. V. t. 1. l. 3. Lib. VII. t. 13. l. 4. Lib. X. t. 16. l. 6. tit. 23. l. 1. tit 31. l. 30. tit. 47. l. 10. tit. 70. l. 8. Lib. XI. tit 6. l. 4. tit. 7. l. 6. 7. 8. 9 tit. 8. l. 2 tit. 10. l. 3. tit. 13. l. 1. tit. 19. l. 1. tit. 25. l. 1. tit. 40. l. 2. 8. tit. 57. l. 2 3. tit. 61. l. 6. 7. 8. tit 62. l 3 4. tit. 63. l. 5. 6. 8. 67. l. 4. Lib. XII tit. 20. l 1. tit. 19. l. 1 tit 24. l. 3. 4 5. 6. 7. 8. tit. 29. l. 3. 4. tit. 36. l. 11. tit. 46. l. c. tit 50. l. 2. 3. tit. 34. l. 1 tit. 64. l. 1.

Gratianus occiditur. ARCADIUS fit Imperator nec non MAXIMUS.

11 | 1136 | Val. 9 Th 5 Arc 1

383 Fl. Merobaudes — Fl. Saturninus

l. un. C. Theod. de mandat. princip.
l. 3. -- de offic. judic omn.
l. 5. -- de inoffic testam.
l. 4. -- de contrah. empt.
l. 3. -- de legitim. heredib.
l. 2. -- lib. 6. tit. 2.
l. 1. -- ut dignat. ord. servet.
l. 7. -- de honorar. codicill.
l. 5. -- de palatin. f. largit
l. 12. -- de privileg eor. qui in f. pal
l. 1. -- quid. prob. deb. ad quamc. milit.
l 7. 8. -- de desertorib. & occult. eor.
l. 14. -- de cohortalib. princ. &c.
l. 4 -- ne quid publ. lætit. nunt.
l. 14 -- de accus & inscript
l. 5 -- ad l Jul. repetund.
l. 2. -- de his qui latron. v. al. crim.
l. 5. -- de calumniatorib
l. 10. -- de bonis proscriptor.
l. 4. - de locat. fundor. jur. emphyt.
l. 18. -- de petitionib. & ultr. dat.
l. 12. -- de exactionib.
l. un -- si per obrept. fuer. impetr
l. 40. & 41. -- de appellatio-

qub
l. 27 & 28. -- quor. appellat. n. recip.
l. 94. - 104. -- de decurion.
l. 18. & 19. -- de susceptor. præpos. &c
l. 8 -- de censu sive adscript.
l. 22. -- de operib public.
l. 20. 21. 22 -- de hæreticis.
l. 3. -- de apostatis.
l. 2. C. de apostatis.
l. 8. C. de Judæis & cælicol.
l. 1. C. de mandat. princip
l. 4. C de advocat fisc.
l. 13. C. de rescind. vendit.
l. 4. C ad SC. Orfitian.
l. 6. C. de operib. public.
l. 13 C. de accusat. & inscript.
l. 9. C. ad l. Jul repetund.
l. 1. C. de canon. largition. titulor.
l 1. C. de immunit nemin conced.
l. 35. 36. 37. C. de decurionib.
l. 2 C de agricol & censit.
l. 6. C. de omn. agr desert.
l. 5. C de palatin. f. largition
l. 1. C. publ. lætit. v. consul nuntiat.
l. 2. C. Theod. de apostatis.
l. 17. C. Theod. de susceptorib. &c.
l. 7. C. de susceptorib.

Nota leges hoc anno datas post diem VIII Kal. Septemb. quarum multæ Gratiani nomen præferunt, mendosas esse, quia Gratianus tunc desiit esse in vivis.

12 | 1137 | Val. 10 Th 6 Arc. 2

384 Fl. Ricimer. — Fl. Clearchus.

l 3. C Theod. lib vi. tit. 2.
l. 25. -- de prætorib. & quæstorib.
l. 2 -- ut dignitat ord servet.
l. 7. -- de palatin. f. largit.
l. 12. -- de re militar.
l. 3. -- de metatis.
l. 4. -- de tabular logogr. &c.
l. un. -- de his q. pleb. aud. coner.
l. 7 -- de indulgent. crimin.
l. 11. -- de metall & metallar.
--- de murilegul.
l. 15. -- de annon & tribut.
l. 4. -- tribut. in ipf. spec. infert.
l. 2 -- de public. comparat.
l. 42 43. 44. -- de appellation
l. 9. -- de fid. test. & instrumentor. sen.
l. 105. 106. 107. 108. -- de decur.
l. 9. -- de aur. coroner.

l. 12. & 13. -- de lustral. conlat.
l. 23 -- de operib. publ.
l. 1. -- de expens ludor.
l. 13. -- de hæretic.
l. un. C de SCtis.
l. 2. C de offic. diversor. judic.
l. 3 C de mod. multar.
l. 7. C. de operib public.
l. 3. C. de crimin sacrileg.
l. 1. C. de seditiosis
l. 38 C. de decurionibus.
l. 2. C. de tabulariis
l un. C. de aur. coroner.
l. 8. C. de murilegulis.
l. 6. C. de fund patrimonialib.
l. 1. C. ut dignitat ord servet.
l 7. C. de palatin. f largit.
l. 12. C. de re militar.
--- de curs. public
l. 44. & 45. C. Theod. de curs. publ.
l. 4. -- de sentent. ex peric. recit *

* *Hæc lex data est Mediolani Kal. Decembr. & l. 44. de appellat data pariter Mediolani sub consulibus Clearcho & Ricimero anno 384. quamquam non repugnat missam esse ad L. Aurelium Avianum Symmachum urbis etiam præfectum.*

l. 5. C. Theod. de contrah. empt.
l. 43. -- de curs. publ.

l. 6. -- de palatin. f. largit.
l. 6. C. de palatin. f. largition.

13 | 1138 | Val. 11 Th. 7 Arc. 3

385 Imp. Fl Arcadius Aug. — Bauto.

l. 6. C. Theod. de divers. rescript.
l. 6. -- de jurisdict.
l. 4. -- de denunciat. v. edit. rescr.
l. 4. -- fin. regundor.
l. 8. 9. -- de palatin. f. largit.
l. 2. -- quid probat. deb. ad quamc.
l. 13. -- de cohortalib. princip.
l. 46 & 47. -- de curs. public.
l. 16. 17. -- de divers. offic. & apparitorib.
l. 15. -- de accusationib.

l. 4. -- ad l. Jul. de adulter.
l. 1. -- ut intr. ann. crim. quæst.
l. 8. -- de indulgent. crimin.
l. 2. -- de calumniatorib.
l. 24. -- de pœnis.
l. 13. -- de jur. fisc.
l. 4. -- de fisc. debitorib.
l. 10. -- de murilegulis
l. 20. & 21. -- de annon. & tribut.
l. 16 & 17. -- de extraord. f. sordid. munerib.
l. 2. -- de conlat translat post.
l. 45. 46. -- de appellationib.

Ind. P.R.C. A.J.P.C.N.

l. 29 30. -- quor. appell. n. recip.
l. 10 -- de fid testa & instrum.
l. 109. & 110. -- de decurionib.
l. 10. -- de legat & decret. legat.
l. 14. -- de lustral. collation.
l. 24. -- de operib. public.
l. 10. -- de scenicis
l. 9. -- de pagan. sacrific. &c.
l. 3. C. de episcopal. audient.
l. 5. C. de divers. rescript.
l. 26. C. de appellationib.
l. 7. C quor. appellat. n. recip.
l. 8. C. de operib. public.
l. 32 C ad l Jul. de adulter.
l. 4 C. de crimin. sacrileg.
l 1. C. ut intr cert. temp. crimin quæst. term.
l. 8. C. de calumniatorib.
l. 21. C. de pœnis.
l 7. & 8. C. de annon. & tribut
l. 13. C. de accusat. muner.

l. 9. C. de murilegulis.
l. c. C. de fund limitroph. &c.
l. 8. C de palatin f. largit.
l. 5. C. de numerar actuar. & chartul.
l. 18. C. de curs public. &c.
l. 6. C. de cohortalib. princip. cornic.
l. 2. C. de pagan. & sacrif. & templ.
l. 3. C. de offic. præf. prætor. orient.
l. 4. C. de defensorib. civitat.
l. 3. C. ubi in rem. act. exerc. deb.
l. 10. C. ubi caus. fiscal v. divin dom.
l. 14. C. de accusationib.
l. 8. C. de episcop. & cleric.
l. 1. C. de apparitor præf. urb.
l. 10. C. Theod de palatin. urb. f largit.
l. 3 -- de religion.

Nota omnes leges Codicis Theodosiani & Justinianei, quæ hoc anno Gratiani nomen habent inscriptum, esse mendosas, quia Gratianus jam obierat.

14 | 1139 | Val 12 Th. 8 Arc 4

386 Fl. Honorius N. P — Evodius.

l. c. C. Theod qui bon ex l. Jul ced. poss
l. n. -- de fugitiv. colon &c.
l 4. -- de proxim. comit dispos.
l. 3. -- de agentib in reb.
l. 3. -- de princip. agent. in reb.
l. 12. -- de palatin f. largit.
l. 43. -- de privileg. eor. qui in f. al.
l. 48 -- de curs publ.
l. 18. -- de divers. offic.
l. 3. 4. -- de executorib. & exact.
l. 16 -- de accusationib
l 6. -- de sepulchr. violat
l. 6 -- ad l. Jul. repetundar.
l. 9. -- de famos. libell.
l. un. -- de his qui ad stat. confug.
l. un. -- de petitorib & desist.
l. 22. -- de annon & tribut.
l. 13. -- de exactionib.
l 47. -- de appellationib.
l. un. -- si de moment. fuer appell.
l 112. - 115. -- de decurion
l. 1. -- de præd. & mancip. curial.
l. 20. 21 22. -- de susceptorib. præposit. &c
l. 2. -- de curatorib Kalendar.
l 11. -- de legat. & decret legation.
l. 15. -- de lustral. conlat.
l. 17. -- de navicular
l 2. -- de censorib peræquator.
--- de decur. urb Rom.
l. 18. -- de pistorib. & catabolensib

l. 6. -- de aur. coronar.
l. un -- de honorator. v. vehicul.
l. 2. -- de spectaculis
l. 4. -- de fide catholica.
l. 2. -- de his qui relig. contend.
l. 3. C. de SS. ecclesia.
l. un C. de his qui ad stat. confug.
l. 7 & 8 C. de offic. rector. provinc.
l. 14. C. de relig. & sumptib. funer.
l. un si de moment. possess. fuer app
l. 6. C. qui bonis ced. poss.
l. 4. C. ad l. Jul. repetundar.
l. 9. C. de annon. & tribut.
l. 39. C de decurionib.
l. c. C. de prædiis decurion.
l. 4 8. 9. de susceptorib
l. un. C. de honorator. vehicul.
l. 3. C de censib & censitorib.
l. 7. & 8. C. de fund. patrimonialib.
l. c C. de fugitiv. colon. patrimon
l. 1. C. de proxim. sacr. scrinior.
l. 2. C de principib. agent. in reb
l. 2. & 3. C. de divers. offic. & apparitor judic.
l. 1. C. Theod. de defensorib. civitat
l. 5. C. de ædilit. actionib.
l. 2. C. Theod. de usuris.
l. un. -- de ædilit. actionib
l. 3. C. Theod. de sentent. ex peric recit.
l. 4. C de privileg. eor. q. in f. palat. milit.

15 | 1140 | Val. 13 Th 9 Arc. 5

387 Imp. Fl. Valentinianus Aug III. — Eutropius

l. 3 C. Theod. de domestic. & protect
l. 4. -- de princip. agent. in reb.
l. 13. -- de petit. & ultr dat.
l. 3. -- ne conlat. translat. postul.
l. 48 -- de appellationib.
l 116. 117. 118 -- de decurion.

l 13 & 14. C. Theod. de medic. & professor.
l. 3. -- de itiner. muniend.
l. 2. C. de domestic. & protectorib.
l. 2. C. ne rei domin. v templ. vindic.
l 40. 41. C. de decurionib.

1 | 1141 | Val. 14 Th. 10 Arc. 6

388 Imp. Fl Theodosius A. II. — Cynegius

l. 5 C. Theod ad l Jul. de adulter
l. 2. -- de fabricensib.
l. 119. -- de decurionib.
l. 6. & 7. -- de infirm his quæ sub tyr.
l. 2. -- de his qui relig. contend.

l. 14. 15. 16. C. Theod. de hæreticis.
l. 6 C. de Judæis & cælicol.
l. 1. C. de fabricensib.
l. un. C. Theod. de privat. carcer.
l. n. -- de nuptiis.
l. 6. C. de mod. multar.

2 | 1142 | Val. 15 Th 11 Arc. 6

389 Fl. Timasius — Fl. Promotus

l. 9. C. Theod. de denunt. v. edict. rescr.
l. 2. -- de feriis.
l. 3. -- de tutorib. & curat. creand.
l. 2. -- de testam & codicill
l. 4. -- de legitim. hered.
l. 5. -- de proxim. comit. dispos.
l. 16. & 17. -- de cohortal. princip.
l. 49. -- de curs publ.
l. 3. -- ne quid publ. lætit. nunt.
l. 11. -- de malefic. & mathemat.
l. 9. -- de fals. moner.
l. 5. -- de quæstionib.

--- tribut. in ipf specieb. inf.
l 49. -- de appellationib
l. 120. -- de decurionibus.
l. 23. -- de susceptor. præpos &c.
l. un. -- de mancipib.
l. 3. C. Theod. de decur. urb. Rom.
l. 3. & 6. -- de suar. pecuar. &c.
l. 9. -- de annon. civic.
l. 25. -- de operib. public.
l. 4. & 5. -- de aquæductu.
l. 8. -- de infirm his quæ sub tyr.
l. 17. 18. 19. -- de hæreticis.
l. 3. C. de offic diversor. judic.
l. 7. C. de feriis.
l. c. C. de tutorib. v. curator. illustr.

Ind. P. R. C. A J P. C. N.

illustr. v. clar. perf.
l. 8. C. de serv. fugitiv.
l. 9. C. de suis & legit. liber.
l. 7. C. unde vi.
l. 8 C. de malefic. & mathemat.
l. 24. C. ad l. Corn. de fals.
l. 10. C. de susceptor. praepos. & arcar.

l. 1. C. de [illegible]lib. urb. Rom.
l. 2. C. de fund. & suscept. via
l. 2. & 3 C. de aquaeducto
l. 2. C. de proxim. s. scrinior.
l. 7. C. de cohortal. princip. cornicul.
l. 9. C. Theod. unde vi.

5 | 1143 | Val. 16 Th. 10 Arc. 7 | 390 Imp. Fl. Valentinianus Aug. IV. Neoterius.

l. 4. C. Theod. de exhibend. v. transmitt. reis.
l. 6. -- ad l. Jul. de adulter.
In leges hujus subscriptione Gothofredus addit Neoterio vice.
l. 4. C. Theod. ad l. Jul. de vi publ. v. priv.
l. 3. -- ad l. Jul. repetundar.
l. 5. -- de thesauris.
l. 3. -- de fabricensib.
l. 18. -- de extraord. s. sord. muner.
l. 121. 122. -- de decurionib.
l. 18. & 19. -- de navicular.
l. 26. & 27. -- de operib. publ.
l. 27. & 28. -- de episcop. eccles. & cler.
l. 1. -- de monachis.
l. 9. C. de episcop. & cleric.
l. 2. C. quand. mulier tut. offic.

l. 8. C. ad l. Jul. de vi publ.
l. 5. C. ad l. Jul. repetundar.
l. 2. C. de fabricens.
l. 4. C. Theod. de tutorib. & curat. creand.
l. 6. -- de agentib. in reb.
l. 7. -- de curiosis.
l. 12. -- de palat. s. largit.
l. 25. -- de curs. publ.
l. 28. -- de operib. public.
l. 5. C. de exhibend. & transmitt. reis.
l. 17. C. Theod. de accusat. & inscript.
l. 25. C. de accusat. & inscript.
l. 23. C. de curs. publ.
l. 2 C. ubi senator. v. clariss.
l. 8. C. de incol. & ubi quis domicil.
l. 9. C. de offic. rector. provinc.

4 | 1144 | Val. 17 Th. 15 Arc. 8 | 391 Tatianus | Qu. Aurelius Symmachus.

l. 2. C. Theod. de constitut. princ. & edict.
l. un. -- de patrib. qui fil. distrax.
l. 13 -- de re militar.
l. 2. -- ad l. Cornel. de sicar.
l. 3 -- sin cens. v. reliq. fund.
l. 19 -- de extraord. s. sordid. mun.
l. un -- de possess. ab eo qui bis provoc.
l. 21. -- de fid. test. & instrument.
l. 123 -- de decurionib.
l. 2. -- de privil. corpor. urb. Rom.

l. 20. -- de haereticis.
l. 4. & 5. -- de apostatis.
l. 10. & 11. C. Theod. de pagan. sacrif. & templ.
l. 3. C. de apostatis.
l. 12. C. de jur. & fac. ignor.
l. 1. C. quand. lic. unicuique sin. judic. s. vind.
l. 14. C. de contrah. emption.
l. 14. C. de excusationib. muner.
l. 4. C. de naufragiis.
l. un. C. de privileg. corporat. urb. Rom.
l. 6. C. Theod. de contrah. empt.
l. 4. -- de naufrag.

Constitutiones VALENTINIANI II. THEODOSII & ARCADII die & consule carentes.

Lib. I. tit. 28. l. 4. tit. 31. l. 4. tit. 38. l. 2. Lib. V tit. 5 l. 4. 5. Lib. X. tit. 16. l. 7. Lib. XI. tit. 52. l. 1. tit. 58 l. 8 tit. 59 l. 9 tit. 60 l. 1. tit. 63. l. 1. 2. tit. 66. l. 1. tit. 67. l. 4. Lib. XII. tit. 24 l. 9.

Hujus Constitutionis referuntur interdum auctores Theodosius pater Arcadius & Honorius Filius AAA.

Tit. 58. l. 6.

His Gratianus pro Valentiniano aliquando legitur.

Th. | Tit. 40. l. 1. tit. 51. l. 4. 5. tit. 58. l. 7.

5 | 1145 | Th. 24 Arc. 9 | 392 Imp. Fl. Arcadius Aug. II. Fl. Rufinus

Valentinianus perit Id. Maj. & Eugenius imperat occidenti ann. II mens. [illegible]

l. 5. C. Theod. de defensorib. civitat.
l. un. -- de fidejussorib. tut.
l. 51. -- de curs. public.
l. 2. -- de tractor. & stativ.
l. 7. -- ad l. Jul. de adulter.
l. 1. -- de crimin. peculat.
l. 15. -- de poenis.
l. 20. -- de petition. & ultr. dat.
l. 10. -- de metall. & metallar.
l. 8. -- de reparat. appellat.
l. 31. -- quor. appellat. n. recip.
l. 124. -- 129 C. Theod. de decurion.
l. 12. & 13 C. Theod. de legat. & decret. legation.
l. un. & 22. C. Theod. de naviculariis.
l. 20. C. Theod. de annon. civic.
l. 2 -- de monachis.
l. 3. -- de his qui relig. contend.
l. 8. -- de Judaeis caelicol. & Samarit.

l. 12. -- de pagan. sacrif. & templ.
l. 5. & 6. C. de defensorib. civit.
l. 25. C. de procuratorib.
l. 8. C. de feriis.
l. 5. & 6. C. fin. regundor.
l. un. C. si secund. nupser. mul.
l. 33. C. ad l. Jul. de adulter.
l. 42. C. de decurionib.
l. 5. C. de legationib.
l. 5. C. de metallar. & metall.
l. 1. C. de annon. civilib.
l. 15. C. de dignitatib.
l. 14. C. de curs. public.
l. un. C. de tractor. & stat.
l. 7. C. Theod. de jurisdict.
l. 5. -- fin. regundor.
l. 2. C. de incol. & ub. quis domicil.
l. 128. C. Theod. de decurionib.
l. 21. -- de haereticis.
l. 5. C. Theod. de fid. & jur. hast. fiscal.
l. 16. C. de rescind. vendit.

HONORIUS creatur Augustus. THEODOSIUS, ARCADIUS, HONORIUS.

6 | 1146 | Th. 25 Arc. 10 Hon. 2 | 393 Imp. Fl. Theodos. Aug. III. Abundantius.

l. 9. C. Theod. de constit. princip. & edict.
l. un. -- de offic. judic. militar.
l. 4. -- de cognitor. & procurat.
l. un. -- de Carbon. edict.
l. 5. -- de liberal. caus.
l. 4. -- lib. VI. tit. 2.
l. 8. -- de praediis senator.
l. 26. -- de praetorib. & quaestorib.
l. 3. -- de domestic. & protectorib.
l. 2. -- quis ingrat. praefer
l. 18. 19. 20. C. Theod. de erogat. milit. annon.
l. 4. C. Theod. de metatis.
l. 5. -- de salg. hosp. non praebend.
l. 52. -- de curs. public.

l. 5. -- de revocand. donat.
l. un. -- si quis imperat. maledic.
l. 8. 9. -- ad l. Jul. de adulter.
l. 10. -- de fals. monet.
l. 11. 12. 13. C. Theod. de bonis proscriptor.
l. 13 & 14. C. Theod. de metall. & metallar.
l. 14. C. Theod. de exactionib.
l. un -- de quadrimestr. brevib.
l. 50. 51. 52. C. Theod. de appellation.
l. 130 - 138. C. Theod. de decurionib.
l. 15. C. Theod. de medic. & professor.
l. 22. & 23. C. Theod. de navicular.
l. 5. & 4. C. Theod. de censitor. peraequator &c.
l. 13. & 14. -- de annon. civic.
l. 29. & 30. -- de operib. publ.
l. 11. -- de scenicis.
l. 9 -- de Jud. caelic. & Samar.
l. 4. C. de offic. praef. praetor. orient.
l. 2. C. de tutor. v. curat. illustr.
l. 9. C. de operib. public.
l. un. C. si quis imperat. maledix.
l. 34. C. ad l. Jul. de adulter.
l. 5. C. de fals. monet.
l. 43 & 44 C. de decurionib.

l. 6. C. de metallar. & metall.
l. 4. & 5 C. de censib. & censitor.
l. 1. C. de metat. & epidemetic.
l. 7. C. de Judaeis & caelicol.
l. 2. C. de offic. militar. judic.
l. 2. C. de Carbonian. edict.
l. 25. C. Theod. de annon. & tribut.
l. 5. C. de exactorib. tribut.
l. 7 C. de erogation. milit. annon.
l. 1. C. de his qui a princ. vacat. acc.
l. 4 C. Theod. de constit. princip.
l. 5. -- de cognitor. & procurat.

7 | 1147 | Th. 16. Arc. Ho. | 394 Imp. Fl. Arcad. Aug. III. | Imp. Fl. Honorius Aug. II.

l. 2. C. Theod. si cert. petat. de suffrag.
l. 14 -- de re militar.
l. 18 -- de cohort. princ. corn. &c.
l. 159. -- de decurionib.
l. 31. -- de operib. public.
l. 12. -- de scenicis.

l. 22. 23. 24. C. Theod. de haereticis.
l. un. C. de suffragio.
l. 10 C. de operib. public.
l. 4. C. de spectacul.
l. 9. C. de omni agro deserto.
l. 8. C. de erogat. militar. annon.

Cod. Theodos. hanc legem refert ad annum 396. vid. l. 29. C. Theod. de erogat. milit. annon.

Obitus Theodosii. ARCADIUS & HONORIUS, quorum ille Orienti, hic Occidenti praefuit.

8 | 1148 | A. H. 3. 2. | 395 Anicius Hermogenianus Olybrius | Anicius Probinus

l. 6. C. Theod. de cognitor. & procur.
l. 5. -- lib. VI. tit. 2.
l. 6. -- de domestic. & protector.
l. 7. -- de agentib. in reb.
l. 5. -- de princip. agend. in reb.
l. 8. -- de curiosis.
l. 13 -- de Palatin. s. largit.
l. 9. -- de commeatu.
l. un -- de obligat. votor.
l. 53. & 54. C. Theod. de curs. public.

l. 5. 6. 7. C. Theod. de executorib. & exactionib.
l. 7. C. Theod. de matern. bon.
l. un. -- de greg. dominic.
l. 2. -- de [illegible]
l. 24. -- de annon. & tribut.
l. 20. -- de extraord. s. sordid. muneribus.
l. 3. -- de patrocin. vicor.
l. 2. -- de indulgent. debitor.
l. 53 & 54 -- de appellationib.
l. 140 -- 150. C. Theod. de decurionibus.

Lex 140 subscripta est Olybrio Probino coss.

l. 24. & 25. C. de navicular.
l. un. -- ne quid oner. publ. impon.
l. 32. & 33. C. Theod. de operib. publ.
l. 6. -- de aquaeductu.
l. 9. 10. 11 12. C. Theod. de infirm. his quae sub tyr.
l. 29. C. Theod. de episcop. eccles. & cleric.
l. 25. 26 27. 28. 29. C. Theod. de haereticis.
l. 41. C. de transactionib.
l. 16 C. de jur. deliberand.
l. 2 C. de bon. matern.
l. 27. C. de appellationib.
l. 3. C. quor. bonor.

l. 8. C. unde vi.
l. 11. C. de operib. publ.
l. 45 46. 47. de decurionib.
l. 15. C. de excusat. muner.
l. un. C. ne quid oner. publ. impon.
l. 3 C. de aquaeduct.
l. 9. C. de divers. praed. urban.
l. un. C. de greg. dominic.
l. 2 de princip. agent. in reb.
l. 4. C. de canal. & stationar.
l. un. C. de oblat. votor.
l. 25. C. de curs. public.
l. 1 & 2. C. de executorib. & exactorib.
l. 8. C. Theod. de jurisdict. *

* *Haec lex Arcadii & Honorii data esse scribitur XIII Id. Jan. Mediol. Olybrio & Probino Coss. At cum Theodosius ante XVII. Kal. Febr. iisdem Coss. obierit: nomen Theodosii eidem legi forsan praefigendum est: vel error in subscriptione Januarii mutandum in Junii, quorum mensium nomina saepissime permutari a notariis observavi. Reines. epist. 27. ad Rupert. p. 126.*

l. 8. C. Theod. de pact. & transact.
l. un. -- quor. bonor.
l. 27. -- de praetor. & quaestor.

l. 13 -- de pagan. sacrif. & templ.
l. 2. -- si quis pecun. conflav.
l. un. C. de abigeis

9 | 1149 | Arc. 1 & 2 Hon. 4 & 2 | 396 Imp. Fl. Arcadius Aug. IV. | Imp. Fl. Honorius Aug. III.

l. 8 C. Theod. de divers. rescript.
l. 7. -- de contrah. empt.
l. 3. -- de incest. nupt.
l. 4. -- de administr. & peric. tut.
l. un -- unde liberi
l. 3. -- de testament. & codicill.
l. 5 -- de legitim. heredib.
l. 1 & 3. -- de praediis senator.
l. 28 29. 30 -- de praetorib. & quaestorib.
l. 6. 7. 8. -- de proxim. comitib. disposit.
l. 9. & 10 -- de agentib. in reb.
l. 14. -- de palatin. s. largition.
l. 15 -- de re militar.
Add. l. 8. C. de erog. militar. annon.
l. 4. -- de militar. vest.
l. 9 -- de desertorib. & occultat. eor.
l. 3. -- de testim. ex tribun. &c.
l. 19. -- de cohortal. princ. &c.
l. 55. & 56. -- de curs. public.
l. 2. -- de jur. liberor.
l. 18. -- de accusationib.
l. 8. -- de indulgent. crimin.
l. 14. 15. -- de bon. proscriptor.
l. 15. -- de jure fisci.
l. 21. -- de petition. & ultr. dat.
l. 2. -- de collation. aeris.
l. 3. 4. -- de [illegible]
l. 55 & 56 -- de appellationib.
l. un. -- de dilationib. ex consens.
l. 30. -- quor. appellat. non recip.
l. 151. & 152. -- de decurionib.
l. 2. -- si curial. relict. civit. rus hab.
l. 5 & 6. -- de censitorib. peraequat.

Legem 5. Gothofredus refert ad a. 394
l. 10. C. Theod. de pistor. & catabolens.
l. 13. -- de annon. civic. & pan. gradil.
l. 2. -- de Alexandr. pleb. primat.
l. 34 & 35 -- de operib. public.
l. 1 -- de majuma.
l. un. -- de alu sellar.
l. 30. 31. 32. -- de haereticis.
l. 6. -- de apostatis.
l. 10 11 -- de Judaeis, caelicol. &c.
l. 5 C. de episcopal. audient.
l. 3. C. de haereticis.
l. 9. C. de Judaeis & caelicol.
l. 1. C. quand. libell. princ. dat.
l. 3. C. de advocat. diversor. judicior.
l. 11. C. de petition. hereditat.
l. 24. C. de administrat. tutor.
l. 28. C. de appellationib.
l. 8. C. quor. appellat. non recip.
l. 22. C. de operib. public.
l. 9. C. de bonis proscriptor.
l. un. C. de collat. aeris.
l. un. C. si curial. relict. civit. rus habit. mal.
l. un. C. de majuma.
l. 2. C. de fund. & saltib. rei domin.
l. 9. C. de proxim. s. scrinior.
l. 3. C. de militar. vest.
l. 8. C. de cohortalib. princip.
l. 27. C. de testamentis.
l. 6. C. de incest. & inutil. nupt.
l. 14 C. Theod. de pagan. sacrif. & templ.

l. 8. --

Ind. P. R. C. A. J. P. C. N.

l. 8. -- de agentib. in reb. | l. 6. C. de cens. & censitor.
l. 4. -- unde vi. | l. 24. C. de excusat. tutor. v. curator.
l. 3 C. ne rei domin. v. templ. vind. | l. 2. C. Theod. de condit. in publ. hor.
l. 13. C. Theod. de fals. test. & instrum. | l. 26. -- de navicular.
Arc. | l. 7. -- de censitor. peraequatorib. | l. 4. C. de navicularis.

10 | 1150 | 5 & 3 Hon. 3&3 | 397 Clodius Hermogen. Caes. | Atticus.

l. 9. C. Theod. de jurisdict. | l. 12. 13. 14. -- de tyronib.
l. 3. -- de usuris. | l. 57. -- de curs. public.
l. 4. -- de testam. & codicill. | l. 29. -- de divers. offic. & apparit.
l. 5. -- unde vi. | l. 8. -- de iis quae administr. v. offic. publ.
l. 6. 7. 8. 9. -- lib. VI. tit. 2. | l. 3. -- ne praeter crim. majest. serv.
l. 4. -- de praediis senator. | l. 3. -- ad l. Cornel. de sicar.
l. 31. 32. -- de praetorib. & quaestor. | l. 1. -- ad l. Jul. de ambitu.
l. 2. -- de condit. rei militar. | l. 2. -- de his q. ad eccles. confug.
l. 9. 10. 11. -- de proxim. comitib. disposit. | l. 14. -- de jur. fisc.

Lex 14. Cod. Theodos. de jur. fisci Impp. Grat. Valent. & Theodosio tribuitur & data tamen est 16. Kal. Jun. Caesarea & Attico Coss. anno Christi 397. atqui Gratianus ante annos IV. Theodosius ante biennium obierat, & Impp. tum Arcadius & Honorius, quorum titulis praefigendi propterea sunt. Reinesius epist. 27. ad Ruperi.

l. 2. C. Theod. de superexactionibus. | l. 36. -- de operib. public.
l. 3. -- de condit. in publ. horr. | l. 7. -- de aquaeductu.
l. 21 & 22 C. Theod. de extraordinar. s. sord. muneribus. | l. 3. -- de gladiatorib.
l. 133. 154. 153. C. Theod. de decurionibus. | l. 30. -- de episcop. eccles. & cler.
 | l. 39. C. Theod. de haereticis.
 | l. 12. & 13. C. Theod. de Judaeis, caelicol. & Samar.
l. 3. -- quemadm. munet. civil. indic. | l. 1. C. de his qui ad eccles. confug.
l. 24. -- de susceptorib. praepos. &c. | l. 11. C. de offic. Comit. S. Palat.
 | l. 5. C. de jurisdict. omn. judic.
l. un. -- de argent. pret. quod thesaur. inf. | l. 1. C. ubi quis de curial. v. cohortal.
l. 27. -- de navicular. | l. 18. C. de testament.
l. 6. -- de naufragiis. | l. 11. C. de acquir. & retin. possess.
l. 3. -- de privileg. corporat. urb. Rom. | l. 12. C. de sentent. & interlocut.
 | l. 2. C. si per vim v. al. mod.
l. 7. -- de fustiis pecuar. &c. | l. 20. C. de his qui accusar. n. poss.
l. 2. -- de collegiatis. | l. 5. C. ad l. Jul. majest.
l. 2. -- de habit. quo uti oport. int. urb. | l. 3. C. de condit. in public. horr.
 | l. 48 & 32. C. de decurionib.
l. un. -- quib. militant. ad urb. n. lic. | l. un. C. de arg. pret. quod thesauri inter.
l. un. -- de camp. Martio urb. Rom. | l. 2. C. de canon. frum. urb. Rom.
 | l. 4. C. de aquaeductu.
Arc. | l. 3. -- de canon. frum. urb. Rom. | l. 256. C. Theod. de decurion.

11 | 1151 | 26 & 4 Hon. 4&4 | 398 Imp. Fl. Honorius Aug. IV. | Fl. Eutychianus.

l. 9. C. Theod. de divers. rescript.

Nomen Theodosii in titulo hujus legis inducendum, quia Theodosius junior eo anno natus nondum erat & Honorius cum Arcadio imperabat.

l. 10. C. Theod. lib. VI. tit. 2. | l. 34. -- de haereticis.
l. 16. 17. -- de re militar. | l. 11. & 10. C. de episcop. & cleric.
l. 24. & 25 -- de erog. mil. annon. | l. 6 & 7. C. de episcop. audient.
l. 9. -- de palatinis. | l. 8 C. de Judaeis & caelicol.
l. un. -- de burgariis. | l. 1. C. de stat. & imaginib.
l. 12. -- de filiis mil. apparitor. &c. | l. 29. C. de appellationib.
l. 14. -- de numerar. actuar. &c. | l. 14. & 15. C. de operib. publ.
l. 38. -- de curs. public. | l. 10. C. de annon. & tribut.
l. 3. -- de calumniatorib. | l. 6. C. de exactorib. tributor.
l. 16. -- de poenis. | l. 49. & 50. C. de decurion. & fil. eor.
l. 3. -- de his qui ad eccles. confug. | l. 3. C. de fabricens.
 | l. 10. C. de omn. agr. desert.
l. 2. -- de dom. ad rem priv. pertin. | l. 2 C. de pascuis publicis
 | l. 9. C. de fund. patrimonialib.
l. un. -- q. conduct. rei priv. fides exig. | l. 13. C. de re militari.
 | l. 9. C. de erogat. militar. annon.
l. 2. -- de petitionib. & ultr. dat. | l. 6. C. de numerar. actuar. &c.
l. 4. -- de fabricensib. | l. 17. C. de curs. public.
l. 25. -- de annon. & tribut. | l. 3. C. Theod. de metatis.
l. 9. -- de conlation. fundor. patrim. | l. 13. C. de operib. public.
l. 37. -- de appellationib. | l. 4. C. de metat. & epidemetic.
l. 157 - 160. -- de decurionib. | l. 10. & 11. C. Theod. de jurisdict.
l. 8. -- de censitor. & peraequator. &c. | l. un. -- si secund. nupser. mul.
l. 20. -- de pistorib. & catabolens. | l. 7. -- ad SCt. Claudian.
l. 4. -- de canon. frument. urb. Rom. | l. 10. C. de erogat. milit. annon.
l. un. -- de pretio panis Ostiens. | l. 38. C. Theod. de operib. public.
l. 37. 39. 40. -- de operib. publ. | l. 31. -- de episc. eccles. & cler.
l. 32. -- de episcop. eccles. & cler. | l. 10. C. de Episcop. & cleric.

Subscriptio haec consulatus tertii Honorii nunc legitur in notatis legibus: sed olim ibi legebatur Honorii IV. uti & esse debet. Hoc apparet, quod ita citentur in Gregorii I. Papae epistolis.

Arc. | l. 33. C. Theod. de episcop. eccl. & cleric.

12 | 1152 | 27 & 5 Hon. 7&5 | 399 Eutropius | Fl. Manlius Theodorus.

Eutropii nomen ex fastis erasum, ipseque in magistratu occisus est. Quae causa, quod ejus nomen in plurimis legibus non appareat.

l. 7. C. de dilationib. | l. 16. -- de jur. fisc.
l. 11. C. de poenis. | l. 26. -- de annon. & tribut.
l. 4. C. Theod. de dilationib. | l. 15. -- de exactionib.
l. 8. -- de contrah. empt. | l. 4. & 5. -- de patrocin. vicor.
l. un. -- de comitib. consistor. | l. 58. -- de appellationib.
l. 11. & 12. -- de agentib. in reb. | l. 161. 162. 163. -- de decurionib.
l. 6. -- de princip. agent. in reb. | l. 25. -- de susceptorib. praepos. &c.
l. 15. 16. 17. -- de palatin. s. largit. | l. 16. & 17. -- de lustral. conlation.
l. 1. -- de excoct. & translat. annon. | l. 28. -- de navicular.
l. un. -- de saturian. & subarten. | l. 8. -- de praedic. naviculor.
l. 5. -- qui equor. usuf. concess. | l. 3. -- de navib. n. excusand.
l. 6. -- de quaestionib. | l. 9. -- de censitor. peraequator. &c.
l. 17. & 18. -- de poenis. | l. 3. -- de habit. quo uti oport.
l. 26. -- de bon. proscriptor. | l. 3 & 6. -- de canon. frument. urb. Rom.

l. 8. -- de aquaeductu. | l. 51. C. de decurionib. & fil. eor.
l. 4. -- de itiner. muniend. | l. 3. C. de praed. & omnib. reb. navic.
l. 1. -- de majuma. | l. 3. C. de canon. frumen. urb. Rom.
l. 34. -- de episcop. eccles. & cler. | l. 1. C. de comitib. consistorian.
l. 35. & 36. -- de haereticis. | l. 1. C. de excoct. & translat. milit. annon.
l. 14. -- de Judaeis, caelicol. &c.
l. 15. 16. 17. 18. -- de pagan. sacrif. & templ. | l. 162 & 163 C. Theod. de decurion.
 | l. 3. -- de his q. ex publ. conlat. ill.
l. 1. -- de religione. | l. un. -- de centurionib.
l. 13. C. de episcop. & cleric. | l. 3. C. de his q. ex publ. collat. ill.
l. 4. & 3. C. de pagan. & sacrif. & templ. | l. 10. C. de fund. patrimonialib.
 | l. 3. C. de collat. fundor. patrimonial.
l. 29. C. de testam. vend. |
l. 30. C. de appellationib. | l. 59. C. Theod. de appellationibus.
Arc. | l. 17. C. de quaestionib.

13 | 1153 | 18 & 6 Hon. 6&6 | 400 Fl. Stilicho. | Aurelianus.

l. 8. C. Theod. de metatis. | tit. praed.
l. 59. 60. 61. -- de curs. publ. | l. un. C. ad l. Jul. de ambitu.
l. 10. -- de indulgent. crim. | l. un. C. de superexactionib.
l. 5. -- de locat. fundor. jur. emphyt. | l. 2. C. de discussorib.
 | l. 11. & 12. de susceptorib. praepos. & arcar.
l. 27. & 28. -- de annon. & tribut. | l. 5. C. de naviculariis.
l. 2. -- de superexactionib. | l. 13. C. de agricol. & censit.
l. 3. -- de conlat. donatat. v. relev. poss. | l. 21. C. de omni agro deserto.
 | l. 6. C. de fund. rei privat.
l. 2. -- de discussorib. | l. 14. C. de re militari.
l. 60. & 61. -- de appellationib. | l. 3. & 4. C. de metatis & epidemetic.
l. 166. -- de decurionib. |
l. 26. & 27. -- de susceptor. praepos. & arcar. | l. 18. C. de curs. public.
 | l. 3. C. de lucris advocator.
l. 1. & 2. 3. -- de his qui condit. prop. reliq. | l. 18. C. Theod. de re militar.
 | l. 6. & 7. -- de metatis.
l. 18. -- de lustral. conlation. | l. 10. -- de desertor. & occultat. eor.
l. 29. & 30. -- de navicular. |
l. 11. -- de patron. horreor. portuens. | l. 22. de veteran.
 | l. 3. -- de concussionib. advocat.
l. 9. -- de aquaeduct. | l. 1. -- de assessorib. domest.
l. 35. -- de episcop. eccl. & cler. | l. 2. -- ad l. Jul. de ambit.
l. 37. -- de haeretic. | l. un. -- de consularib.
l. 24. C. de Episcop. & cleric. | l. un. -- utrum vi.
Arc. | l. un. C. de his qui potent. non | l. un. -- de his qui potentior. nom.

14 | 1154 | 19 & 7 Hon. 9&7 | 401 Vincentius. | Fl. Fravitta.

l. 12. C. Theod. de proxim. comitib. disposit. | graph. &c.
 | l. un. C. quib. ad conduct. praedior. fiscal.
l. 28. -- de erogat. milit. ann. |
l. 63. C. Theod. de curs. publ. | l. 11. C. de erogat. militar. ann.
l. 17. 18. C. Theod. de bonis proscriptor. | l. 6. C. Theod. de locat. fundor. jur. emphyteut.
l. 28. -- de petitionib. & ultr. dat. | l. 5. C. Theod. de tabular. logograph. &c.
l. 1. -- de indictionib. | l. 62. -- de curs. public.
l. 18. de actionib. | l. 29. -- de annon. & tribut.
l. 2. 3. -- de quor. conlat. | l. 11. C. Theod. de senator. & de glebal. &c.
l. 3. -- de indulgent. debitor. |
l. 41. -- de operib. public. | l. 28. C. Theod. de susceptoribus praeposit. & arcar.
l. 21. C. de annon. & tribut. |
l. 7. C. de exactionib. tributor. | l. 36. C. Theod. de episcop. & cleric.
Arc. | l. 3. C. de tabular. scrib. logo- |

15 | 1155 | 20 & 8 Hon. | 402 Imp. Fl. Arcadius Aug. V. | Imp. Fl. Honorius A. V.

l. 15. C. Theod. de tyronib. | l. 24. -- de annon. civic. & pan. gradil.

1 | 1156 | 10 & 8 Arc. 22 & 9 Hon. 11 & 9 | 403 Imp. Fl. Theodosius Aug. | Fl. Rumoridus.

l. 13. C. Theod. de agentib. in reb. | l. 19. -- de lustral. conlat.
 | l. 21. -- de pistorib. & catabolens.
l. 11. 14. -- de desertor. & occultat. eor. | l. 2. C. de desertorib. & occult. eor.
 | l. 19. C. de curs. publ.
l. 64. -- de curs. publ. | l. 20. C. de Judaeis & caelicol.
l. 3. -- ad l. de ambit. | l. 2. C. quand. lic. unicuique sine judic.
l. 29. -- de suscept. praepos. &c. |

2 | 1157 | Arc. 22 & 10 Hon. 12 & 10 | 404 Imp. Fl. Honorius Aug. VI. | Aristaenetus.

l. 14. C. Theod. de agentib. in reb. | l. 4. C. de assessorib. & domest.
l. 2. -- de exact. & transl. annon. | l. 15. C. de episcop. & cleric.
l. 63. -- de curs. public. | l. 2. C. de decurion. urb. Rom.
l. 5. -- de fabricensib. | l. 1. C. de agentib. in reb.
l. 4. -- de decur. urb. Rom. | l. 2. C. de excoct. & transl. mil. annon.
l. 40. -- de operib. public. |
l. 4. 5. 6. -- de his q. relig. contend. | l. 31. C. Theod. de navicular.
l. 15. 17. -- de Judaeis, caelicol. &c. | l. 37. -- de episc. eccles. & cler.
 | l. 16. -- de Judaeis & caelicol.

3 | 1158 | Arc. 23 & 11 Hon. 23 & 11 | 405 Fl. Stilicho II. | Anthemius.

l. 18. C. Theod. de Palat. s. largit. | l. 38. 39. -- de haereticis.
l. 1. -- ne quis in Palat. man. | l. 2. C. de naturalib. liber.
l. 19. -- de bon. proscript. | l. 9. C. de Palatin. s. largition.
l. 29. -- de petit. & ultr. dat. | l. 5. C. de offic. praef. praetor. orient.
l. 62, 63. -- de appellat. | l. 7. C. de defensorib. civitat.
l. 42. -- de operib. publ. | l. 19. C. de nuptiis. *

* *De hac lege extat Sirmondi disquisitio in libro cui titulum dedit, quaestio triplex. Ibi examinat Cujacii & Brissonii sententiam de illa, & observat dici his Coss. datam illam ad Eutychianum praefectum praetorio, quum tamen eo anno Anthemius ipse esset praef. praetorio, & in antiquis codd. eam legem non exstare, sed videri a Triboniano fabricatam, qui alia tam multa in legibus omnium confessione interpolarit, nec esse relatam illam in Codicem Theodosianum, in quem relatae sunt leges Arcadii & Honorii, atque ne relatae, ut quae in eo non sunt, falsitatis nota damnentur ex novella prima Theodosii.*

l. un. C. Th. de mensorib. | l. 4. C. Theod. de usuris.
l. 3. 4. -- ne S. baptism. iteret. | l. 14. C. de agricol. & censit.
l. 2. -- de religion. | l. un. C. de mensorib.
Arc. | l. 2. -- de episcopal. judic. | l. 5. C. Th. ne S. baptis. iteret.

4 | 1159 | 24 & 12 Hon. 14 & 12 | 406 Imp. Fl. Arcadius Aug. VI. | Anicius Probus.

l. 6. C. Theod. de nuntiat. vel edit. rescr. | l. 16. & 17. -- de tyronib.
 | l. 13. -- de desertor. & occultat. eor.
l. 27. 28. de erogat. militar. annon. | l. 10. -- de famos. libell.
l. 2. -- ne comit. & trib. lavacr. pr. | l. 13. -- de murilegulis

l. un.

Ind. P.R.C. A.J.P.C. N.

l. un. -- de privileg. dom. Aug. — l. 4 de interdict.
l. 30. -- de annon & tribut. — l. 9. C. de ædific. privat.
l. 33. -- quor appell non recip. — l. 10. C. de munilegulis.
l. 167. -- de decurionib. — l. 18. C de erogat militar annon.
l. 10. -- de consitorib peræquatorib. — l. 16. C. de operib. publ.
l. 44. 45 46 -- de operib. publ. — l. 2. C. de navib. non excus.
l. un. C. ne rei milit. commit. vel trib. — l. 2 C. Theod. de navib non excus.
Arc. — l. 3. C. de desertor. & occultator. eor.

5 | 1160 | 13 & 13 | 407 Imp. Fl. Honorius A. nec. — Imp. Fl. Theod. junior. A II.
l. 19. 14. C. Theod. de proxim comit. disposit. — l. 4. C. de hæreticis.
Hon. 13 & 13 — l. un. C. de offic. cum. s. largition.
l. 29. -- de erogat milit. annon. — l. 2. C. ne lic. potentiorib. patroc. litig.
l. 2. -- ne quis in palat. man.
l. 20. -- de cohortalib princip &c. — l. 4. C. de proxim. s. scriniis.
l. 66. -- de curs. publis. — l. 20. C. de curs. public.
l. 8. -- de bon maternis. — l. 20. C de cohortalib princip. &c.
l. 4. -- de immunit. concess. — l. 5. -- de terr. limitan.
l. 3. -- de decur. urb. Rom. — l. 18. -- de tyronib.
l. 38. -- de episcop. eccles. & cleric. — l. 19. de jur. delib.
l. 40. 41. -- de hæreticis.

Constitutiones ARCADII & HONORII, quæ die & consule carent.

Lib. 4. tit. 40. l. 3. tit. 61. l. 10. 11. Lib. X. tit. 26. l. 9. 10. tit. 19. l. 62. tit. 31. l. 49. 50 51. tit. 47. l. 16. tit. 70. l. 13. Lib. XI. tit. 3. l. 1. tit. 13. l. 2. tit 26. l. 2. tit. 42. l. 2. tit. 47. l. 12. 22. 23. tit 49. l. 2. tit 51. l. 5. tit. 58. l. 11. tit. 60. l. 11. tit. 61. l. 9. tit. 64. l. 3. tit. 69. l. 4. tit. 73. l. 2. n. 5. tit 74. l. 2. tit. 77. l. 2. Lib. XII. tit. 2. l. 2. a. tit. 3 l. 2. t. 61. l. 1 tit. 15. l 4. tit 22. l. 2. tit. 24. l. 11. tit. 35. l. 1.

Moritur Arcadius 1. Kal. Maj HONORIUS & THEODOSIUS JUNIOR.

6 | 2161 | Hon. 16 & 14 Th. 7 & 1 | 408 Annicius Bassus — Fl Philippus
l. 7. C. Theod. de off rector. provins. — l. 14. -- de legat. & decret. legat.
l. 8. -- de aff. judic civil. — l. 8 -- de ficar. pecuar &c.
l. 29. -- de palatin. s. largit. — l. 25. -- de annon. civic. & pan. grad.
l. 19. -- de tyronibus.
l. 2. -- de litor & itiner. custod. — l. 39 -- de episc. eccles. & cleric.
9 | l. 4. -- de testimon. ex tabul. &c. — l. 42. 43. 44. 45 -- de hæretic
l. 7. de quæstionib. — l. 18. -- de Judæis, cælicol. &c.
l. 18 20. -- de pœnis. — l. 19. -- de pagan sacrif. & templ.
l. 20. 21. 22. -- de bon. proscriptor. — l. 8. C. de episcopal. audient.
l. 23 -- de petit. & ult dat. — l. 11. C. de Judæis & cælicol.
l. 27. -- de exactionib. — l. 11. C. de offic. civil. judic.
l. 4. -- de equor. condat. — l. 5. C. de offic. civil judic.
l. 4. -- de indulgent debitor. — l. 2. C. ut nemo privat. titul *
l. 32 -- de susceptor præpos. &c.

* *Rubenius pag. 87 in vit. Theod. hanc legem refert ad annum 431. arg. subscriptionis & l. 36. C. Theod. de annon. Gothofredus etiam in chronologia legum Codicis Theodosiani hanc legem ad hunc refert.*

l. 10. C. de feriis. — l. 2 C. de quib. muner. v. præst. nem. lic. excus.
Confer. *Petitus in comment. ad leges Atticas. p. 53.* — l. 13. C. de susceptorib. præpos. &c.
l. 16 C. si cert. pet
l. 3. C. de canon. largition. titulor. — l. 2. C. de suar. suscept. vin. &c.
Hon. — l. 3. C. de tyronib.

7 | 1162 | 17 & 15 Th 8 & 2 | 409 Imp. Fl Honor Aug VIII. — Imp. Fl Theod. jun. Aug. III.
l. 7. C. Theod. de denuntiat. — l. 2. -- de expens ludor.
l. 3. -- de feriis. — l. 47. -- de hæreticis.
l. un -- si impt. ex rescr. pet. — l. 19. -- de Judæis, cælicol. &c.
l. 2. -- de postlim. — l. 16. C. de episcop. & cleric.
l. 2. -- quis in grad præferat — l. 9. in 11. de episcop. audient.
l. 30. 31. -- de erogat. mil. annon. — l. 12. C. de Jud. cælic. &c
l. 2. C. de offic civil. Judic.
l. 9. -- de metatis. — l 8. 9. C. defens. civitat.
l. 15. -- de veteranis. — l. 2. C. si nupt. ex resc. pet.
l. 8. -- de executorib. — l. 21. C. solut. matrim.
l. 5. -- de exhib. v. transmitt. reis. — l. un. C. si dos constant matrim. solut. fuer.
l. 12. -- de maleficis & mathemat. — l 13 C. q. dar. tutor. v. cur. poss.
l. 17. C. de operib public
l. un -- de pastorib. dent. fil. nutr. — l. 20. C de postlim. revers.
l. 1. C. de Nili aggerib. non rumpend.
l. un -- de Nil. agger n. corrump
l. 2. -- ut intr. ann. crim. q. term. — l. 3 C. ut intr. cert. temp. crimin. quæst. temp.
l. 4. -- de abolitionib. — l. un C de mur. publ perfecut.
l. 18. -- de exactionib. — l. un. C. de Irenarch.
l. 5. -- de superexactionib. — l. 6. 7. de navicular.
l. un. -- q. a. præb. tyron. & equor. exc. — l. 6. C. de naufragiis
l. 5. C. de spectacul.
l. 4. -- ne collat. translat. postulet. — l. 11 C. de fund patrimonialib
l. 13. C. de erogat. milit annon
l 3. -- de indulgent. debitor. — l. 12. C. de his q ei metus. v. caus.
l. 168. 169. 170. 171. C. *Theod.* de decurionib. — l. 13. C. de Judæis & cælicol.
l. un. C. *Theod.* de aur. publ. profect. — l. 13. C. *Theod.* de fid. testament. & instrum.
l. un. -- de Irenarchis. — l. 21. C. de testibus,
l. 30. 33 -- de navicularis. — l. 7. C. *Theod.* de custod. reor.
l. 11 -- de censitor. peræquat. &c. — l. 46. -- de hæreticis.
l. 6. -- de frument. urb. Constantin. — l. 4 C. de SS. ecclesiis.
l. 6. C. *Theod* de exhibend. v. transmitt. reis.
l. 47 -- de operib. publ.
l. 3. -- de spectacul.

8 | 1163 | Hon. 18 & 16 Th. 9 & 3 | 410 Fl. Varana. — Tertullus.
l. 11. 12 C. *Theod.* de indulg. crimin.
Videatur de his legibus Pagius in Crit. annal. Baron. ad hunc annum, ubi Gothofredum refutat, ostenditque, Romam anno præcedenti prædæ datam
l. 5. C. *Theod.* ne conf. transl. postul. — l. 172. 173. -- de decurionib.
l. 34. -- de navicularis.
l. 6. -- de indulgent. debitor. — l. 2. C de infirmand. pœn. [illegible]

Ind. P.R.C. A.J.P.C. N.

l. 1. C. de jur. lib. — l. 21. -- de cohort princip &c.
l. 14. C. de apoch. public. — l. 2. 5 -- de jur. liberor.
l. 8. C. de naviscul — l. 20 -- de lustral. sanist.
l. 3. C de princip. agent in reb. — l. 48. 42. 50. 51. C. *Theod.* de hæret.
l. 9. C. *Theod.* de princ. agent. in reb. — l. 15. C *Theod.* de proxim. comit. dispos.
l. 20. -- de tyronib.
Hon. | l. 2. -- de itiner. & itiner. custod.

9 | 1164 | 19 & 17 T. 10 & 4 | 411 Imp. Theodosius junior Aug IV.
l. 48. C. *Theod.* de operib. public.
Gothofredus ad hunc annum etiam l. un. de lusoriis Danuvii (de quo vide ad ann. 412.) & l. ult. de decurion. ob eund.) hunc retrahit

10 | 1165 | Hon. 20 & 18 T 11 & 5 | 412 Imp. Fl. Honorius Aug. IX. — Imp. Fl. Theodosius Junior Aug. V.
l. 10. C. *Theod.* de divers. rescript. — l. 2. -- de collegiat.
l. 2. -- de expos. — l. 1. -- de frument. Alexandr.
l. un. -- de comitib. rei milit. — l. 49. 50 -- de operib public.
l. 9. 10 -- de curiosis. — l. 5. -- de itiner muniend
l. 17 -- de desertorib. & occultat. eor. — l. 13. -- de infirmand. his qui sub. tyr.
l. 22. 23 24. 25. C. *Theod.* de cohortalib. princip. cornical. — l. 40. 41. -- de episcop. eccles. & cler.
l. 4. -- de concussionib. advocator — l. 52. 53. -- de hæreticis.
l. 20. 21. -- de Judæis &c.
l. 4. -- de jus. liberor. — l. 5. C. de SS. eccles.
l. 12. C. *Theod.* de pœnis. *Hanc legem Gothofredus velle refert ad ann. 413. & mutat subscriptionem* — l. 14 C. de Judæis.
l. 11. C. de offic. rector. provinc.
l. 53. C. de decurionib.
l. 10. C. de excusat. muner.
l. 8 C. *Theod.* de fabricensib — l 14 C. de susc. præpos. & arcar.
l. 32. -- de annon. & tribut. — l. 3. C. de naufrag.
l. 19. un. de exactionib. — l. 4 C. de fabricensib.
l. 23. -- de extraord. siv. sord. muneribus. — l 1 C de frument Alexandrin.
l. 3. C *Theod.* de secund nupt.
l. 64. -- de appellat. — l. 1. -- de annon & tribut
l. 174. 175. -- de decurionib. — l. 2 C. de immunit nemin concedi
l. 91. -- de susceptorib præpos. &c. — l. 12. C. de omn. agr. desert.
l. 13 C *Theod.* de agentib. in reb.
l. 35. 36. 37. de navicularis. — l. 32 -- de erogat milit. ann.
l. 6. -- de naufragiis. — l. 4. C. *Theod.* de privileg. corporat. Urb. Rom.
l. 12. -- de censitorib peræquat. &c. — l. 1 C *Theod.* de lusoriis Danuvii.

11 | 1166 | Hon. 21 & 19 Th. 12 & 6 | 413 Lucius. — Heraclianus.
Heracliani nomen postea ex fastis erasum est, l 13. C. Theod. de infirmand. his quæ sub tyrann.
l. un. C. *Theod.* de comitib & tribun. Scholar — l. un. C. de comitib. & tribun. scholar
l. 5. C *Theod.* de comit. rei militar. — l. 2. C. de comitib. rei militar.
l. un -- de comit. qui inlustr. agent adsid. — l. un C. de comitib. & archiatr. S. Palat.
l. un -- de comit. & arch s. Palat. — l. un C. de comitib. qu. provinc reg
l. un -- de comit. qui provinc. reg.
l. un -- de comit. ord. prim. att. divers. — l. 3 C. de proxim S scriniorum
l. 20. C. *Theod.* de palat. sacr. largit.
l. 16. -- de proxim. comit. deposit. — l 10. -- de metatis
l. 16. -- de agentib. in reb. — l. 26. -- de desertorib. & occult. eor.
l. 7. -- de indulgent. debitor. — l 176. -- de decurionib.
l. 177. -- de decurionib — l. 15 -- de scenicis
l. un. -- de pretio piscis — l. 3. C. de metatis &c.
l. 51. -- de operibus publ. — l. 6. C. *Theod.* de inoff. testam.
l. a 7. -- ne sanct. baptism iter. — l. 19. C. de testament
l. 2. C. ne sanct baptism. iteret — l. 20. C. de palatin. s. largit.
l. 6. C de jurisdict. omn judic. — l. 3. -- de commeatu.
Hon. | l 18. C. de operib. public.

12 | 1167 | 22 & 20 Th. 13 & 7 | 414 Fl Constantius. — Fl. Constans.
l. 6. C. *Theod.* un. vi. — l. 23 C. de pœnis.
l. 12. -- lib. VI tit 2. — l. 11. C. de professor. & medic.
l. 21. -- de curiosis. — l. un. C. de venation. ferar
l. 33. 34 -- de erogat milit. annon. — l. 14. C. de erogat. militar. ann.
l. 11. 12 -- de metatis. — l. 6 C. de metatis.
l. 22. -- de pœnis. — l. 8. C. quæ res pignor. obl. poss.
l. 8. 9. -- de indulgent debitor. — l. 23 C. de omn agr desert.
l. 16. 17 -- de medic. & professor. — l. 2 C de offic Comit s. palat.
l. 38. C. *Theod.* de navicularis. — l. 3 C. q. legit pers stand in judic.
l. 1. -- de venatio. ferar. — l. 1. C. de his q ad eccles confug
l. 54. 55. -- de hæreticis. — l. 8. C de in integ. restit. minor
Hon. | l. 2. C de re judicat.

13 | 1168 | 25 & 21 Th. 14 & 8 | 415 Imp Fl Honorius Aug. X — Imp. Fl Theodos. junior Aug. VI.
l. 9. C. *Theod* de contrah empt. — l. 3. -- ne Christ mancip. Jud hab
l. 4. -- de incest. nupt. — l. 20 -- de pagan sacrif. &c.
l. 17. -- de agentib. in reb. — l. 3. C. de paganis
l. 12 -- de curiosis. — l. 23. C. quod sum ro q. in alb potest.
l. 4. 5. -- de pascuis.
l. 19. -- de numerar actuar scriniis. — l. 13 C. de exceptionib. s. præscrip.
l. 26 -- de cohortalib princip &c — l 9. C. ad l. Jul. de vi public.
l. 20 -- de divers. offic. & apparit. — l un. C de crimin. peculat.
l 8. -- de donationib. — l. 14. C de omn agr desert.
l. 2. -- de crim. peculat. — l. 3. C. de pascuis public.
l. 26. 27. -- de petit. & ultr. dat. — l. 1. C. de silentiariis, &c.
l. 6. -- de patrocin. vicor. — l. 1. C de agentib. in reb.
l. 10. -- de indulgent. debitor. — l. 21. C. de cohortalib. princip &c.
l. 65. -- de appellationib. — l. 3 C. de divers. offic. & apparitorib.
l. 178. 179. -- de decurionib — l. 5. C. de assessorib. & domest.
l. 56. 57 58 -- de hæreticis. — l. 2. C. *Theod.* de decurionib. & silentiar
Hon. | l. 22. -- de Judæis &c

14 | [illegible] | 24 & 20 Th 15 & 9 | 416 Imp. Fl. Theodosius junior Aug VII. — Junius Quartus Palladius
l. 8. 9 C. *Theod* de domestic. protect. — l. 4. -- ad l. Jul. de ambit.
l. 23. 3. de pœnis.
l. [illegible] *Theod.* de præposit lab. — l. 2. -- de indictionib.
l. 17 -- de proxim. comit. disposit. — l. 37. -- de indulgent. debitor.
l. 18. -- de agentib. in reb — l. 6. -- de relationib.
l. 28. -- de Palatin. s. largit. — l 147 180. 181. 182. C. *Theod.* de decurionib.
l. un. -- de decanis.
l. 4. -- de salgam. hospit. n præb. — l. 15 -- de legat. & decret. legation.
l. 21. -- de tyronib.
l. 9. -- de executor. & exactor. — l. 15. -- de censitor. peræquator.

l. 4.

Ind. P.R.C.A.J.P.C.N.

Ind.	P.R.C.A.J.P.C.N.			
			l. 4. -- de habit quo ut opors. intr. urb.	l. 5 C. de frument. urb. Constantinop.
			l. 14. -- de infirmand. his qui sub tyrann.	l. un. C. de præposit. labor.
			l. 42 -- de episc. ecclesf. & cler.	l. 6. C. de proxim. s. letinior.
			l. 25. -- de Judæis.	l. 11 C. de palatin. s. largition.
			l. 21. -- de paganis.	l. 1. C. de decenie
			l. 17 C de episcop. & cleric.	l. 5. C. de executorib & exactorib.
			l. 6. C. de precib. imperat. offerend	l. 54. C. de decurionib.
			l. 2 C de offic militar judic.	l. 2. C. Theod de castrensian
			l. 10. C. de testament.	l. 1. C. de castrensian. & ministerian.
			l. 24. C. de pœnis.	l. 5. C. Theod. de testament. & codicill.
			l. 1 C. de indictionib	l. 2. C Theod. de frum. urb.
		Hon.	l. 6. C. de legationib.	Constantinop.
15	1170	25 & 23 Th. 16 & 11	417 Imp. Fl Honorius Aug. XI	Fl. Constantius II.
			l. 13. C. Theod. lib. VI tit 2.	l. 2. -- de venation. ferar.
			l. 15. -- de agentib. in reb.	l. 4. -- ne Christian. mancip. Jud. hab.
			l. 2. -- ne comit & trib. lavact. præst.	l. 6. C. de assessorib. & domest
			l. 16. -- de numerar. actuar. &c.	l. 28. C. de donationib
			l. 9. -- de donationib.	l. un. C. de venation. ferar.
			l. 7. -- de locat fundor jur emphyt	l. 15. C. de omn. agr desert.
			l. 9. -- de præd. naviculatior.	l. 7. C. de censib. & censitor. &c.
			l. 14. 15. 16. -- de censitorib. peræquator. &c.	l. 1 C. ne Christian mancip. Jud v. hæretic &c.
			l. 22. -- de pistorib. & catabolens.	l. 2. C. de appatitor. præf. urb.
		Hon.	l. 9. -- de suar. pecuar. &c.	
1	1171	26 & 24 Th. 17 & 12	418 Imp. Fl. Honorius Aug. XII.	Imp. Fl. Theodosius junior. Aug. IV.
			l. 3. C. Theod. de incorporat.	l. 15. C. de Judæis.
			l. 28. -- de petitionib & ultr. dat.	l. 6. C. Theod. de testament. & codicill.
			l. 11. -- C. de indulgent. debit.	
			l. 185. -- de decurionib	l. 18. C. de Episcop. & cleric.
			l. 21. -- de lustral conlation.	l. 41. C. Theod. de episcop.
		Hon.	l. 26. -- de Judæis.	ecclesf. & cler.
2	1172	27 & 25 Th. 18 & 13	419 Monaxius.	Plinta.
			l. 22. C. Theod. de Palatin. s. largit.	l. 5. C. Theod. de calc. coctorib. urb. Rom.
			l. 24. -- de pœnis.	l. 16. C. de agricol. & censit.
			l. 66. -- de appellationib.	l. un C. Theod. de inquilin. & colon.
			l. 10. -- de suar. pecuar. &c.	
		Hon.	l. 25. C. de pœnis.	
3	1173	28 & 26 Th. 19 & 15	420 Imp Fl. Theodosius jun. Aug. IX	Flav. Constantius III.
			l. 5. C. Theod. de litor. & itiner. custod.	l. 9 C. de jur. fisc.
			l. un C. de litor. & itiner custod.	l. 44. C. Theod. de episcop. ecclesf. & cleric.
			l. 5 C. Theod. de rapt v. matrim. sanctim.	l. 15 C de episcop. & cleric.
				l. 4. C. Theod. de legitim. hæred.
		Hon.	l. 17. C. Theod. de jus fisc.	l. 10. C. de ædific. privat.
4	1174	29 & 27 Th. 20 & 14	421 Eustachius.	Agricola.
			l. 23. C. Theod. de bon proscriptor.	l. 25 C. Theod de petit & ultr. dat.
			l. 30. -- de petit & ultr dat	l. un C Theod. si cert. petat. de chirog.
			l. 45 -- de episcop. ecclesf. &c.	
			l. 6. C. de SS. ecclesiis.	l. 2. C. Theod. de repudiis.
			l. 10. C. de jur. fisc	l. 2 C. Theod. de quinquenn. præscript
			l. 4. C. de bonis vacantib.	
			l. 1. C. de privileg urb Constantinopol.	l. 35. C. ad l. Jul. de adulter.
		Hon.		l. 5 C. de requirend. reis
5	1175	30 & 28 Th. 21 & 15	422 Imp. Honorius Aug XIII.	Imp Fl. Theodosius junior. Aug. X.
			l. 2 C Theod. de assessorib. domest. &c	l. 51. -- de petition. & ultr. dat.
				l. 13. -- de indulgent debitor.
			l. 3. -- de postuland	l. 7. C. de assessorib & domestic
			l. un. -- de actionib. ad potens transfat.	l. 4 C. de advocat. diverf. judicior
				l. un. C de prohibit sequest. pecun.
			l. un. -- de pecun. sequestr. prohib.	l. 4. C. de sponsalib
			l. 2. -- de pignorib.	l. 4. C de secund. nupt.
			l. un. -- de jussu.	l. 8. C. si alien. res pignor. dat sit.
			l. un. -- de peculio.	l. 17. C. de agricol. & censit
			l. 7. -- de sponsalib.	l. 1. C. de præposit. s. cubicul
			l. un -- de præposit. s. cubicul.	l. 2. C. de castrensian. & ministerian.
			l. 23. -- de Palatin. s. largit.	
			l. 2. -- de castrensianis.	l. 7. C. de metatis &c.
			l. 13. -- de metatis.	l. 4 C. de executorib. & exactorib.
			l. 27. -- de cohortalib. princ. &c.	
		Hon.	l. 11. -- de executorib. & exactorib.	l. 2 C. Theod. de dotib.
6	1176	31 & 29 Th. 22 & 16	423 Asclepiodotus Fl. Avitus Marinianus.	
			Moritur die XVIII. Kal. Sept. Honor.	
			l. 3. C. Theod. de assessorib. domest. &c.	l. 59. 60. 61. -- de hæreticis.
				l. 25. 26. 27 -- de Judæis.
			l. 12. -- de jurisdict	l. 5. -- ne christ. mancip. Judæus hab
			l. un. -- de rei vindicat.	
			l. 8. -- de fructib. & lit. expens.	l. 22. 15. 16. -- de pagan. sacrific. & templ.
			l. 2. -- de decurionib. & silentiar.	
			l. 24. -- de privileg eor. q. in s. palat.	l. 7. C. de SS. ecclesf.
				l. 6. C de pagan. & sacrif.
			l. 55. -- de erogat. militar. annon.	l. 8. C de adsessorib & domest
				l. 5. C de fructib & lit. expens.
			l. 5. -- de militar. vest.	l. 12. C. de ædific. privat.
			l. 2. -- de terr. limitan.	l. 10. C. de calumniatorib.
			l. 28. -- de cohortalib. princ.	l. 4. C. de privileg dom Aug.
			l. 19. -- de accusationib	l. 15 C de erogat. milit. annon.
			l. 4. -- ne præt. crim. majestat. fert.	l. 4. C. de militar. vest.
				l. 12. C. de vestib
			l. 4. -- de conlation. donatar.	l. 3. C. de libert. & eor. liber.
			l. 14. -- de indulgent debitor.	l. 2 C. de his q. latron. &c occultav.
			l. 67. -- de appellationibus.	
			l. 9. -- de reparationibus appellat.	l. 2 C. Theod. de libert & eor. liber.
			l. 184. -- de decurionib.	l. 51. C. de appellationib.
			l. 2 -- de præd & mancip. curial.	l. 17. C. de accusationib.
			l. 20. -- de præd. navicular.	l. 2. C. de fund. limitrof.
			l. 6. -- de itiner. muniend.	l. 21. C. de his q. accus. n. poss.

Constitutiones HONORII & THEODOSII, quæ die & Consule destituuntur.

Lib. I. tit. 3. l. 26. usque ad 20. tit. 29. l. 2. tit. 56. l. 2. Lib. IV. tit 40 l. 4. tit 61. l. 12. tit. 65. l 3. 4. 5. 6 Lib. V. tit. 4. l. 20 tit. 9. l. 4. Lib. VIII. tit. 12. l 18. Lib. X. t. 5 l 2. tit. 22. l. 1 tit. 25. l. 2. Lib XI. tit. 5. l. 6. t 20. l 2. t 47. l. 15. 16. 17. tit. 58 l. 13. 14. 15. 16. tit. 59. l. 2. tit 60. l. 5. t. 61. l. 11. t. 63. l. 5. t. 70. l. 5. & 4. t. 74 l. 5. & 4. Lib. XII. t. 1. l. 17. t 31. l. 1. t 15 l. e. t. 16. l. 1. 2 t 19. l 5. t. 30 l 2. t. 40. l. 4 t. 41. l. 5 t. 45. l. 1. t 47. l. 4. t. 52. l. 4. t. 58. l. 6. t 60. l. 3.

THEODOSIUS solus.

Ind.	P.R.C.A.J.P.C.N.			
7	1177	Th. 25 & 17	424 Castinus	Victor.
			l. 1. & 2. C. de offic. quæstor	l. 52. C. Theod. de operib. public.
			l. 7. C Theod. de cognitorib. & procurat.	l. 4. -- de spectaculis
				l. 8 C. de SS ecclesiis.
			l. 7. -- de inoff. testam.	l. 8. C. de codicillis
			l. 7. -- de testament. & codicil.	l. 19. C de operib. public.
			l. 36. -- de erogat militar. annon.	l. 7. C. de metallar & metallis.
			l. 15. -- de metall. & metallar.	l. 11. C. de murilegulis.
			l. 14 -- de murilegulis.	l. 4. C. de vestib. holoberr. & aurat
			l. 5. -- de vestibus holoberr.	l. 12. C. de annon & tribut
			l. 35. -- de annon. & tribut.	l. un. C. Theod. de actionib. cert. temp. finiend.
			l. 5. -- de collation. donatar.	
			l. 5. -- de collation æris.	l. 3. C. de præscript. 30. vel 40. annor.
			l. 4. -- de relationib.	

THEODOSIUS & VALENTINIANUS.

Ind.	P.R.C.A.J.P.C.N.			
8	1178	Th. 24 Val. 1	425 Imp Fl. Theodosius Junior Aug XI.	Fl. Placidus Valentinianus Cæsar.
			l. 4. C. Theod. de primicer. & notar.	l. 5. -- de spectaculis.
				l. 46 47 -- de episcop. ecclesf. & cler.
			l. un. -- de professorib. q. in urb. Constant.	l. 61. 63 64. -- de hæreticis.
				l. 2. C. de legib & constit. princ.
			l. 8 -- de honorar. codicill.	l. 2 C. de statuis & imaginib.
			l. 24. -- de palatin. s. largit.	l. un. C. ne sin. juss. princip. cert. jud. lic. conf.
			l. un. -- ne sin. juss. princ cert. jud. lic. conf.	
				l. 18. C. de murilegulis &c.
			l. 52. -- de petit. & ult. dat.	l. 1. C. de stud liberal. urb Rom.
			l. 15. -- de murilegulis &c.	l. 1 C. de professorib. q. in urb. Constant. doc.
			l. 3. -- de stud. liberal. urb. Rom.	
			l. 53. -- de operib. public.	l. 4. C. de libert. & eor liber.
			l. un. -- de imaginib imperial.	l. 5 *C de commerc. & mercatorib. omni subscriptione caret, quam tamen huc referendam esse suadet ipsa legis inscriptio arg. l. 2. C. de stat. & imaginib. & l. 1. Cod. Theod. de statuis imperialib.*
9	1179	Th. 25 Val. 2	426 Imp. Fl. Theodosius Junior. Aug XII.	Imp. Fl. Placidius Valentinianus Aug. II.
			l. un C. Theod de cretion. v. bonor. poss.	decret. legation.
				l. 7. C. de apostatis.
			l. 5. -- de libert. & eor. liber.	l. 5. C de legib. (cior.
			l. 7. -- de legitim. heredib.	l. 5. C. de advocat. diversor. judi-
			l. 14 -- lib. VI. tit. 2.	l 18. C. de jur. deliberand.
			l. 18. de proxim. comitib. dispos.	l. 3. ad SC. Tertullian.
			l. 20 21. de agentib in reb	l. 1. C. de bonis quæ liber.
			l. 21. 22. 23. -- de divers. offic. & apparitor.	l. 10. C. de bonis proscriptor.
				l. 15. C. de murilegulis.
			l. 6. -- de revocan. donation.	l. un C. de conductor. & procur. s. act. præd.
			l. 9 10. -- de matern. bon. & matern. gen.	
				l. 7. C. de numerar. actuar. &c.
			l. un -- de bon q. fil. & matrim. acq.	l 6 C. de divers off. & apparit.
				l 5. C. si contr. jus v. utilit publ.
			l. 24. -- de bon. proscriptor.	l. 25. C. Theod de paganis.
			l. 53. -- de petit. & ultr. dat.	l. 4. C. de apostatis.
			l. 16. -- de murilegulis	l. 7. C. de precib imperat. offer.
			l. 1. 2. -- de conductorib. & hom dom. Aug.	l. 8. C. Theod. de legitim. heredib.
				l. 28. -- de Judæis.
			l. 16. C. Theod. de legat. &	l. un. -- de respons. prudent.
10	1180	Th. 26 & 20 Val. 2 & 3	427 Hierius.	Ardaburius
			l. un. C. nemini licet. sign. salvat.	protectorib.
			l 2 C. de offic. ej. q. vic. alicuj. judic	l 17. -- de murilegul.
				l. 18. -- de medic & professorib.
			l. un. C. und. vir & uxor.	l. 8. C. de metatis &c.
			l. 15 C. de murilegulis.	l 14. C. Theod. de metatis, &c.
			l. 10. C. Theod. de domestic. &	Nov. Theod. tit. 2.
11	1181	Th. 27 & 21 Val. 3 & 4	428 Fl Felix.	Taurus.
			l un C. Theod. de omiss action. impetr.	l. 1 C. de formul. & impetrat act. sublat.
			l. 1. -- de nuptiis.	l. 22. C. de nuptiis.
			l. 4. -- de dotibus.	l. 6. C. de dot. promission.
			l. 15. -- lib. VI tit. 2.	l. 21. C. de heredib. instituend.
			l. 28. -- de tironibus.	l. 2. C. de bonis q. liber. in potest. patr. constit.
			l. 29. -- de cohortalib. princip. cornicul.	
				l. 29. C. de donationib.
			l. un -- de imponend. lucrat. descript.	l. 2. C. de præd decurion.
				l. 1. C quand & quib. part. pars deb. ex bon.
			l. 19. -- de medic & professor.	
			l. 2. -- de lenonibus.	l. 6. de spectaculis.
			l. 65. -- de hæreticis.	l. 8 C. Theod. de sponsalib.
			l. 12. C. de episcop audient	l. 2. -- de naturalib fil.
			l. 5. C. de hæreticis.	l 9. -- de legitim. heredib.
			l. 5. C. ne s. baptism. iteret.	l. 22. -- de agentib in rebus.
				l. 17. C. de donationibus ant. nupt.
12	1182	Th. 28 & 22 Val. 4 & 5	429 Florentinus	Dionysius.
			l. 29. C. Theod. de Judæis, cælicol. &c.	l. 68. C. Theod. de appellationib.
				l. 185. 186 -- de decurionib.
			l. 17. C. de Judæis.	l. 32. -- de susceptorib præpos. &c.
			l. 4. C. de legibus.	l. 2. C. de apoch. public.
			l. 8. C. de precib Imp. offerend.	l. 15. C. de susceptorib. præpos. & arcar.
			l. 4. C. de hereditat. decurion.	
			l. 54 55. C. Th de annon & tribut.	l. 17 C. de omn. agr. deserto.
13	1183	Th. 29 & 23 Val. 5 & 6	430 Imp. Fl Theodosius Junior Aug XIII.	Imp. Fl. Placidius Valentinianus III.
			l. 6. C Theod de conlation. donat.	l. 23. C. Theod. de agentib. in reb.
			l 10. C de suis & legitim. liber.	l. 15. C. de metatis
			l. 3. C. de bonis matern. &c.	l 34. C. Th de petit. & ultr. dat.
			l. 9. C. de revocand. donation.	l. 38. -- de susceptorib præpos. &c.
14	1184	Th. 30 & 24 Val. 6 & 7	431 Bassus	Fl Antiochus
			l. 36. C. Theod. de annon. & tribut.	l. 45. C. Theod. de his q ad eccl. confug.
			l. 5 C. de privileg. dom. August.	
				l. 3 C. de his q. ad eccl. confug.

P 432 Ætius

Ind. P. R.C. A I. P.C.N.

15 | 1185 | T. 28 & 23. Val. 7 & 8 | 432 Ætius | Valerius
l. 3 C. Theod. de decurion. & silentiar. | l. 11. C Theod. de domestic. & protector.
l. 3 C. de silentiariis &c. | l. 4 C. de his qui ad eccl. confug.
l. 2. C. de domestic & protectorib. | l. 6. C. Th. de his q. ad eccl. confug.

1 | 1186 | T. 31 & 26 Val. 8 & 9 | 433 Imp Fl Theodosius Junior. Aug. xiv. | Petronius Maximus
l. 17. C Th. de numerar. actuar. | l. 16. -- de indulgent debitor.
| l. 9. C. de assessorib & domestic.

2 | 1187 | T. 33 & 27 Va. 9 & 10 | 434 Ariovindus | Aspar.
l. 20 C. de episcop. & cleric. Vide Gothofredum ibid. in not. | l. 3. C. Theod. de frument. urb. Constantin.
l. un. C. Th. de bonis cleric. &c. | l. 25. - - de indulgent. debitor

3 | 2188 | T. 34 & 28 V 20 & 11 | 435 Imp. Fl. Theodosius Junior Aug. xv. | Imp Fl Placidius Valentinianus Aug IV.
l. 6. C. de hæreticis &c. | l. 66. - - de hæreticis.
l. 5. C. de apostatis. | Novell. Theodos. tit. 1.
l. 11. C. de sute & legitim. liber. | l. 5 C. de bonis vacantib.
l. 8 C. Th de princip. agent in reb. | l. 4. C. de princip agent. in reb.
l. un - - de metatis. | Novell. Thedd. tit 4.
l. 3. C. Theod. de bonis vacantib.

4 | 2189 | T. 35 & 29 V 22 & 12 | 436 Fl Anthemius Isidorus | Senator
l. 30. C. Theod. de cohortalib. princip &c. | l. 21. C. de episcop & cleric.
| l. 2. C. de indictionib.
l. 18. - - de murilegulis. | l. 55 56 57 58. 59. C. de decurionib. &c.
l. 37. de annon. & tribut. |
l. 3. 4. - - de indictionib | l. 5. C. de vestib holober.
l. 17. - - de indulgent debitor. | l. 2. C de frument. Alexandr.
l. 187. -- 192. -- de decurionib. | l. un C de Alexandr. primatib.
l. 2. -- de frument. Alexandr. | l. 22. C. de cohortalib. princip.
l. 2. -- de Alex. pleb. primat | &c

5 | 1190 | T. 36 & 30 V. 12 | 437 Ætius II. | Sigisbuldus
l. 1 C. ut nem. ad suum patrocin &c | l. 4. C. Theod. de decurionib. & silentiar.

6 | 3191 | T. 37 & 31 V. 13 & 14 | 438 Imp. Fl. Theodosius Junior. Aug xvi. | Festus

Codex Theodosianus conditur ex rescriptis principum ab anno Constantini M. VII. ad usque Theodosii Junioris XXXI. hoc est ab anno Domini CCCXII. ad usque CCCCXXXVIII De Novellis post Codicem Theodosianum a Theodosio, Valentiniano & Marciano latis vide, quæ habet Henr Bregmannus in epist. de Consulibus, quorum in Pandectis fit mentio ap Reland. *in fast. Consul. p.* 859.

l. 7. C. de hæreticis. | l. 3 C. de fabricensib.

7 | 1192 | T. 38 & 32 V. 14 & 15 | 439 Imp Fl Theodosius Junior Aug. xvii | Festus
l. un. C. de SS eccles. | præd. s. v alien.
l. 22. C. de episcop. & cleric. | l. un. C. in quib. caus. milit. fori præsc
l. 19. C. de Judæis. |
l. 5. 6. C. de legibus &c. | l. 8. C de testament. tutel.
l. 5. C. de statuis & imaginib. | l. 21. C. de testamentis, &c.
l. 6 & 7. C. de advocat. diversor judicior. | l. 10. C. de legitim. heredib.
| l. 9. C. de bonis quæ liber.
l. 2. C. ut nem. privat. tit. | l. un. de senten præfect. prat.

Huic legi præponuntur nomina Imp Diocletiani & Maximiliani AA quum tamen hoc annus sit 134. post abdicatum ab iis imperium

l. 20. C. de operib public. | l. un. C. de annon. & capitat. ad ministr.
l. 6. C. in quib. caus. pign. v hyp. tacit contrah. | l. 1. C. de navib. non excusand.
l. 6. C. ad l. Jul repetunder. | l. un. C. de collegiat. & chartoprat.
l. 13. C. de fund. patrimonialib. |
Novel. Theod tit. 6 7. 8 9 16. | l. 6 C. ad SC. Tertullian.
l. 9 C. de SS. ecclesiis | Novell. Theodos. tit. 5.
l. 16 C de Judæis. | l. 3. C. de secund nupt.
l. 10. C. de adsessor & domest. | Novell Theodos. tit. 3.

8 | 1193 | T. 39 & 33 V. 15 & 16 | 440 Imp Fl Placidius Valentinianus Aug. v | Anatolius
l. 11 C de SS eccles | l. 2 C. de tempor. & repar app.
l. 7 C. de legibus | l. 11 C. de operib. public.
l. 8 C. de advocat diversor. judicior. | Novell. Theodos. tit 10
| l. un C. q. pro sua jurisd. jud. dar.
l. 3 C. de alluvionib. | l. 7. C. de fund. rei privat. &c.

9 | 1194 | T. 40 & 34 V. 16 & 17 | 441 Cyrus |
l. 10. C de defensorib civitat | l. 2. C de privileg. scholar
l. 2 C. ubi quis decurial. v. cohortal. &c. | l. 3 5 C. de apparitorib. magistr. milit.
l. 1. C. ut nem ad s. patron. &c. |

10 | 1195 | T. 41 & 33 V. 17 & 18 | 442 Eudoxius. | Dioscorus.
l. 9 C. de advocat. divers. judicior. | pars debet.
| l. un. C. de imponend. lucrativ. descript.
l. 3 C. de naturalib liber. |
l. 3. C. de dioscorib | Novell. Theodos. tit. 12. l. 2.
l. 2 C. quando & quib quart.

11 | 1196 | T. 42 & 36 V. 18 | 443 Petronius Maximus II. | Paterius.
l. 4. C. de offic. magistr. officior. | l. 3. C de offic. militar. judic.
| l. 9. C. de fund. limitroph.

12 | 1197 | & 19 T. 43 & 37 V. 19 & 20 T. 44 | 444 Imp. Fl Theodosius Junior. Aug xix. | Albinus.
l. 4 C. de statuis & imaginib. | l. 16. C. de omn. agro desert
l. 11. C de adsessor & domest. | l. 2 C. de magistr. s. scriniar.
l. a. C. de petitionib honor sublat. | Novell. Theodos. t. 17.
l. un C. de collat donator | Novell. Valentin. tit. 1.

13 | 1198 | & 38 V. 20 & 21 T. 45 | 445 Imp. Fl. Placidus Valentinianus Aug vi. | Nonius.
Novell. Valentin. tit. 9. | l. 2. C. de quib muner. v. præstat. nem lic. s. excus.
Novell. Valentin tit. 2. |

14 | 1199 | & 39 V. 21 & 22 | 446 Ætius III | Q. Aurelius Symmachus.
l. 8. C. de legibus &c. | Nov. Valentin. tit. 4. l. 2.
Nov. Valentin. t. 4. l. 1. |

15 | 1200 | T. 46 & 40 V. 22 & 23 | 447 Callypius | Ardaburius.
Novell. Valentin tit. 6. | Novell. Valentin. tit. 5.

Hoc anno editus est liber Novellarum D. Theodosii, ut indicat præfatio Theodosii in eum librum.

1 | 1201 | T. 47 & 41 V 23 & 24 | 448 Rufius Prætextatus Posthumianus | Fl. Zeno.
Novell. Valentin. tit. 19.

Ind. P. R.C. A I. P.C.N.

2 | 1202 | T. 48 & 42 V. 24 & 25 | 449 Protogenes. | Asterius.
l. 8. C. de repudiis, &c. | Novell. Valentin. tit. 8.
| - - - - - - tit. 14.

Constitutiones THEODOSII JUNIORIS ET VALENTINIANI III. sine die & consule.

Lib X t 12 l. 2 t. 17 l. 3. t. 19 l. 8. t 22. l. 2. t. 48. l. 1. t. 50. l 3. t. 31. l. 57. t. 35. l 2. t. 54 l. 2. t. 18. l. 2 t. 47. l 4. Lib. XI. t. 3. l. 6. t 7 l. 14. t 9. l. 3. t. 27. l. 1. t. 18. l 1. t. 21. l. 1. t. 42. l 3. 4. 7. t. 47 l. 18 t. 38 l. 5. 6. 7. t. 39. l. 3. t. 62. l. 12. 13. t 45. l. 7. t. 67. l 6 t. 70 l 5. t. 77. l. 2. Lib XII. t. 1. l. 14 & 13 t. 3 l. 1. t. 3. l. 2. t. 8. l. 2. t. 9. l. 1. t. 29. l. 6 1 20. l. 1. 2. t. 22 l. 4. 5. 6. t. 24. l. 12. 13. 14. t. 27. l. 2. t. 30. l 2. t. 41 l 6. 7. 9. t. 41 l. 2 t. 51. l. 7. t. 35. l. 2. t. 60. l. 9 10. t. 61 l. 3.

Mortuo Theodosio MARCIANUS fil. Imperator.

3 | 1203 | V 25 & 26 Mar. 1 | 450 Imp. Fl. Placidius Valentinianus Aug. VII. | Gennadius Avienus.
Novell. Martian. tit. 1. | l. 6. C. de apostatis.
- - - - - - tit. 2. | l. 1. C. de prætorib. & honor. prætor.
l. 2. C. de offic prætor. |
l. 4 C. de fruct. & lit. expens. | l. un C. de his q. ant. apert. tabul. hered. transmitt.
Novell Valentin. tit. 7. |

4 | 1204 | V. 26 & 27 Mar. 1 & 2 | 451 Imp. Fl. Marcianus Aug | Adelphius.
l. 7. C de paganis, &c. | l 3. C. de divers. præd urban.
l. 3 C. de his q. ad eccl. confug. | Novell. Marcian. tit. 3.
l. 1. C. ne fisc. rem. quam vend. evinc. | Valentin. Novell. tit. 9. 10. 11.

5 | 1205 | V 27 & 28 Mar. 2 & 3 | 452 Asporacius. | Fl. Herculanus.
l. 2. C. de consulib. & n spargend. ab his pecun. | l 23. C. de episcop. & cleric.
| Novell. Valentin. tit. 12.
l. 10. C. de advocat. diversor. judicior. | - - - - - tit. 13.

6 | 1206 | V. 28 & 29 | 453 Vincomalus. | Opilio.

7 | 1207 | Mar. 3 & 4 V. 29 & 30 | 454 Aetius. | Audius.
l. 12. C. de SS. eccles. | l. 7. C. de incest & inutilibus nupt
Novell Marcian. tit. 4. |

Occiso Valentiniano 16 Kal April. MARCIANUS SOLUS.

8 | 1208 | Mar. 4 & 5 Mar. 5 & 6 | 455 Imp. Fl Placidius Valentinianus Aug VIII. | L. Anthemius.

Iterum hoc anno caput imperii, Roma, in prædium & direptionem fuit exposita, sed Vandalis, qui præter id, quod urbem post homines natos potentissimam spoliarunt, imperialia etiam ornamenta & insignia duce Genserico secum in Africam transtulerunt, scribente id Justiniano C. de off. P. P. Africæ.

l. 15. C. de SS ecclesiis. | *vide Cujac. obs.* XII. 31.

9 | 1209 | Mar. 6 & 7 | l. 9. C. de legib. | Novell Marcian. tit. 5.
456 Varanes. | Johannes.
l. 25 C. de episcop. & cleric. | l. 3. C. de apochis public.
l. 13 C de episcopal audient.

Marcianus moritur *pridie Kalendas Februarias*. Succedit LEO in Occidente MAJORIANUS.

10 | 1210 | Leon 1 | 457 Fl. Constantinus. | Rufus.
l. 8. 9. C. de hæreticis.

11 | 1211 | Leo 1 & 2 Maj. 1 & 2 | 458 Imp. Fl. Leo Aug. Imp. | Fl. Julius Majorianus Aug.
Novell. Majorian tit. 1. | l. 15 C de re militar.
- - - - - - - tit. 8. | Novell Majorian. tit. 3.
- - - - - - - tit. 6. | - - - - - - - tit. 3.
- - - - - - - tit. 7. | - - - - - - - tit. 4.

12 | 1212 | L. 2. 3 Maj. 2 & 3 | 459 Patricius. | Fl. Ricimer.
l. 4. C. de summ. Trinit. | l. 30 C. de donationib.

13 | 1213 | Leo. 3 & 4 | 460 Magnus. | Apollonius.
l. 21. C. de advocat. diversor. judicior. | Novel. Majorian. tit. 2.

14 | 1214 | Maj 3 & 4 | 461 Severinus. | Dagalaiphus.

A Richomero Majorianus occiditur.

LEO ET SEVERUS.

15 | 1215 | Leo. 4 & 1 | 462 Imp. Fl Leo. Aug. II. | Imp Fl Libius Severus Aug
1 | 1216 | Leo 5 & 1 | 463 Fl Cæcina Basilius. | Vivianus.
l. 12. C. de advocat. diversor. judicior. | Novell Sever. tit. 1.

2 | 1217 | Sev. 1 & 2 | 464 Rusticus. | Fl. Anicius Olybrius.
3 | 1218 | Leo. 4 & 7 | 465 Hermenericus. | Fl. Basiliscus.

Moritur Severus Imperator.

Novell. Sever. tit. 2. | l. 5. C. de his q. spont. public. muner. sub.

4 | 1219 | S. 2 3 Leo. 7 & 8 | 466 Imp Fl. Leo Aug III. | Tatianus.
l 6. C. de his q. ad eccl. confug.

5 | 1220 | S. 3. 4 L 8 | 467 Pusæus. | Johannes.
l. 17. C. de collationib.

LEO ET ANTHEMIUS.

6 | 1221 | Leo. 5 & 16 L 10 & 11 | 468 Imp. Fl. Anthemius Aug. II.
l. 15. C. de episcop audient. | l. 8. C. de exactorib tributor.
l. 10. C. de legibus. | l. 3. 4. C. de canon. largitional. titulor
l. 9. C. de pact. convent. |
l. 4 C. de bon. matern | l. 1. C ut nem. ad suum patroc.
l. 10. C. ad l Jul. de vi publ v. privat. | l. un. C. non lic. habitat. metrocom.

7 | 1222 | L. 11 & 12 Ant. 1 & 2 | 469 Fl. Marcianus. | Zeno.
l. 32 C. de episcop & cleric. | l. 4 C de bonis q. liberis.
l. 16 C. de episcopal audient. | l. 28 C de operibus public.
l. 25. C. de jur & fact. ignorant. | l. 11 C. q. potior. in pignot.
l. 42. C de transactionib | l. 10. C. de contrahend & committ. stipulat.
l. 5 C. de sponsalib. |
l. 6. C. de secund nupt. | l. 5. C. quæ sit long. consuetud.
l. 9. C. de legitim. tutel. | l. 14 C. de advoc diversor. jud.
l. 22. C. de heredib. instituend. | l. 11. C. de feriis.

8 | 1223 | L 13 & 14 Ant. | 470 Jordanes | Severus.
l. 14 C. de SS. eccles. | l. 4. C. de naturalib. liber.
l. 6 C. de divers. rescript. &c.

9 | 1224 | 3 & 4 L. 14 | 471 Imp. Fl. Leo Aug IV. | Anicius Probianus.
l. 19 C. de offic. rector provinc. | l. 29 C. de Episcop & cleric.

10 | 1225 | & 15 Ant 4 & 5 L. 15 & 16 | 472 Festus. | Marcianus.

Anthemius e Richomere extinguitur.

l. 25. C. de Advocat diversor. judicior.

Constitutiones LEONIS & ANTHEMII quæ sine die & consule reperiuntur.

Lib. I. t. 2. l. 14 & 15. t 11. l. 8. t. 51. l. 6. Lib. II. t. 7. l 13. Lib. V.

Ind.	P.R.C.	A.J.P.C.N.	
			Lib. V. t. 6. l. 8. Lib. XI t. 9. l. 6. Lib. XII. 9 31. l. 9. 10. 11.
11	1226	L. 16 & 17	475 Imp. Fl. Leo Aug. V.
			Leo junior coronatur.
			l. 5 C. de bonis quæ liber. &c.
			Constitutiones LEONIS omni subscriptione carentes.
			Lib. I. t. 3. l. 26 27 Lib. IV. t. 42. l. 2. t. 65 l. 31. Lib. 10 t. 15. l. 1. t. 23 l. 3. 4. t. 31. l. 61 62. 63 t. 42 l. 3. t. 48. l. 3. Lib XI. t. 23 l. 7. t. 29. l. 3 t. 47. l. 1. Lib. XII t. 3. l. 1. & 4. l. 2. t. 5 l. 4. t. 7. l. 1. 1 12. l. t. t. 19 l. 9. & 10. t. 22. l. 7. t. 34. l. 4. t. 36. l. 13. 16. t. 38 l. 13 t. 41. l. 11 t. 46. l. 1. & 5. t. 50 l. 7. & 8. t. 51. l. 12. 13. 14. t. 53. l. 1. 2. t. 58. l. 13
		Zen.	Moritur Leo. LEO Junior & ZENO ISAURICUS.
12	1227	1	474 Imp. Fl. Leo junior. Aug.
			l. 11 C. de legib. — l. un. C. de thesauris.
			l. 16 C de advocat. diverf. judic. — l. 2. C. de seditiosis.
13	1228	1 & 2	475 Imp. Fl. Zeno Aug. II.
			l. un. C. ut omn. judic. tam civ. quam militar. &c. — l. 29. C. de inoffic. testam.
14	1229	2 & 5	476 Fl. Basiliscus II. — Armatus.
			l. 28 C. de jur. dot. — l. 16. C. de SS. eccles.
			l. 5. C. de naturalib. liber.
15	1230	3 & 4	477 Post Consulatum Basilisci II. & Armati.
			l. 9. C. unde vi. — l. 7. C. de divers. rescript.
1	1231	4 & 5	478 Illus.
			l. 12. C. de injus. — l. 31. C. de donat.
			l. 7. C. de secund. nupt.
2	1232	5 & 6	479 Imp. Fl. Zeno Aug. III.
			l. 11. C. qui petant. tutor.
3	1233	6 & 7	480 Basilius junior.
			l. 9. C. de in integr. restit. minor. — l. 28. C. de testament.
			l. 6 C. de magistratib. conveniend.
4	1234	7 & 8	481 Placidus.
5	1235	8 & 9	482 Severinus junior. — Trocondus.
6	1236	9 & 10	483 Faustus solus.
7	1237	10 & 11	484 Theodoricus. — Venatius.
			l. 10 C. unde vi.
8	1238	11 & 12	485 Q. Aurelius Symmachus.
9	1239	12 & 13	486 Decius. — Longinus.
			l. 17. C. de advocat. diversor. judicior. — l. 14. C. de testib.
			l. 1. C. de privat. carcerib.
10	1240	13 & 14	487 Fl. Boethius.
			Non confundendus hic Consul cum Anicio Manlio Severino Boetio
			l. 5 C. de fructib. & lit. expens.
11	1241	14 & 15	488 Claudius Dynamius. — Sifidius.
12	1242	15 & 16	489 Annicius Probinus. — Eusebius.
			l. 6. C. ad SCt. Trebellianum
13	1243	16 & 17	490 Flavius Faustus junior. — Longinus II.
			Constitutiones Zenonis omni subscriptione carentes.
			Lib. I. t. 29 l. 1. Lib. III. t. 24 l. 3. Lib. IV. t. 39. l. 1. t. 65 l. 32. t. 66. l. 1. Lib. V. t. 3. l. 18 t. 5 l. 8. t. 8. l. 1. Lib. VII t. 57 l. 2. Lib. 8. t. 13. l. 1. Lib. X t. 31. l. 64. Lib. XI. t. 42. l. 8. 9 10 t. 50 l. 1. tit. 68. l. 1. t. 69. l. 6. Lib. XII t. 3 l. 3. 4. t. 13. l. 1. t. 14 l. 1. t. 16 l. 4. t. 24. l. 1. t. 22. l. 1. t. 26. l. 4 t. 28 l. 1 t. 36. l. 27 t. 43 l. 3. t. 50 l. 10. & 11 t. 51. l. 14. 16. 17. 18. 32. t. 55. l. 3. t. 57. l. 1. t. 58 l. 12 13. t. 61. l. 4.
		Anast.	Moritur Zeno; succedit ANASTASIUS.
14	1244	1 & 2	491 Olybrius junior
			l. 4. C. de præscrip. 30. v. 40. annor. — l. 1. C. ut nemo lic. in emot. specier. se excus. — l. 14 C. de fund. patrimonial.
15	1245	1 & 2	492 Imp. Fl. Anastasius Aug. — Rufus.
			l. 3. C. de offic. quæstor.
1	1246	2 & 3	493 Eusebius II. — Albinus.
2	1247	3 & 4	494 Turcius Rufus Apronianus Asterius. — Præsidius.
3	1248	4 & 5	495 Fl. Viator. — Æmilianus.
			l. 1. C. de bonor. poss. contr. tab. libert.
4	1249	5 & 6	496 Paulus
			l. 16. C. de testament. milit. — l. 18. C. de annon. & tribut.
			l. 32. C. de donationib. — l. 9. C. de exactorib. tributor.
5	1250	6 & 7	497 Imp. Fl. Anastasius Aug. II.
			l. 1 C de advocat. divers. judic. — l. 9. C. de repudiis, &c.
6	1251	7 & 8	498 Johannes Scyta. — Paulinus.
			l. 4. C. de legitim. tutel.
7	1252	8 & 9	499 Johannes Gibbus — Asclepin.
			l. 25. C. de excusat. tutor. — l. 3 C. de silentiar.
8	1253	9 & 10	500 Patricius. — Hypatius.
			Theodoricus Rex Romam ingreditur.
			l. 43. C. de transactionib. — l. 2. C. de advocat. divers. judic.
9	1254	10 & 11	501 Pompejus. — Rufius magnus Faustus Avien.
10	1255	11 & 12	502 Probus. — Rufius Magnus Faustus Avienus junior.
			l. 18. C. de collationib. — l. 5. C. de emancipat. liberor.
		Anast.	l. 11. C. de legitim. heredib.
11	1256	12 & 13	503 Dexicrates. — Volusianus.
12	1257	13 & 14	504 Cethegus.
13	1258	14 & 15	505 Sabinianus. — Manlius Theodorus.
			l. 19. C. de episcop. audient. — l. 5. C de advoc. divers. judicum.
14	1259	15 & 16	506 Areobindus. — Ennodius Messala.
			l. 4 C. de advocat. divers. judicum.
15	1260	16 & 17	507 Imp. Fl. Anastas. Aug. III. — Venantius.
1	1261	17 & 18	508 Venantius — Celer.
2	1262	18 & 19	509 Importunus.
3	1263	19 & 20	510 Annicius Manlius Severinus Boethius. — Eutharius.
			l. 20 C. de hæreticis.
4	1264	20 & 21	511 Secundinus. — Fl. Felix.
5	1265	21 & 22	512 Muschianus. — Paulus.
6	1266	22 & 23	513 Clementinus. — Anicius Probus.
			l. 14. C. de offic. rector. provinc.
7	1267	23 & 24	514 Aurelius Cassiodorus Senator
8	1268	24 & 25	515 Anthemius. — Florentius.
9	1269	25 & 26	516 Petrus.
10	1270	26 & 27	517 Imp. Fl. Anastas. Aug. IV — Flavius Agapetus.
			l. 6. C. de naturalib. liber.
			l. 5 C. de advocat. divers. judicum — l. 11. C. ad SCt. Vellejan.
			Constitutiones ANASTASII subscriptione diei & consulis carentes.

Ind.	P.R.C.	A.J.P.C.N.	
			Lib. I. t. 29. l. 6 Lib. III. t. 13. l. 7. Lib. IV t. 35. l. 22. Lib. V. t. 5. l. 9 t. 70. l. 5. Lib. VII. t. 39. l. 5 6. t. 51 l. 5 Lib. X t. 27. l. 1 t. 31 l. 63. Lib. XI. t. 9. l. 7 t. 61. l. 14. Lib. XII t. 3. l. 5. t. 9 l. 1. t. 22. l. 1. t. 27. l. 4. t. 21. l. 2. t. 22. l. 2. 8. t. 30. l. 3. t. 36. l. 18. t. 38. l. 16 t. 44 l. 5. t. 30. l. 12. t. 32. l. 21. t. 53. l. 3. t. 58. l. 14. t. 61. l. 5.
		Just.	
11	1271	1	518 Magnus.
			Alii addunt Agapetum II alii Florentium.
			Moritur Anastasius; succedit JUSTINUS.
12	1272	2	519 Imp. Fl. Anicius Justinus Augustus. — Eucharius Anialus.
			l. 7. C. de naturalib. liber. — l. 6. C de Adv. divers. judicum.
13	1273	3	520 Vitalianus. — Rusticus.
14	1274	4	521 Fl. Anicius Justinianus. — Valerius.
			l. 8. C. qui testam. fac. poss.
15	1275	5	522 Q. Aurelius Anitius Symmachus. — Anicius Manlius Severinus Boethius.
1	1276	6	523 Fl. Anicius Maximus.
2	1277	7	524 Imp. Fl. Anicius Justinus Aug. II. — Opilio.
			l. 7. 8. C. de advocat. diversor. judicum
			Constitutiones hoc [illegible] nomen Justiniani [illegible] cum Justinus [illegible] imperabat. Sed frequenter nomina Justini & Justiniani confunduntur, unde etiam factum est, quod dicatur Justinianus [illegible] ... Consul ... constante [illegible]
			l. 13 C. de testament. — l. 41. C de epis. & cleric.
3	1278	8	525 Fl. Theodorus Philoxenus. — Fl. Anicius Probus junior.
			l. 7 C. de præscript. 30. v. 40. annor.
4	1279	9	526 Flavius Anicius Olybrius junior.
		Just.	l. 6. C. de sepulch. violat.
5	1280	1	527 Vettius Agorius Basilius Mavortius.
			Justinianus Justino Collega fit Kal. April. mense Augusto moritur Justinus. Theodora Augusta Thabis Lazorum Regi [illegible]. Episcopo ab ... recta [illegible]
			l. 5. C. de offic. magistr. officior.
			FLAVIUS ANICIUS JUSTINIANUS.
6	1281	2	528 Imp. Fl. Anicius Justinianus Aug. II.
			Idib. Febr. datum Kal. [illegible] de Codice componendo. Kal. Januar. edita leges [illegible], & abrogata Lex Fusia Caninia.
			Præfat. Codic. constit. 1. — l. 12 C. de suis & legitim. liber.
			l. 42. 43 C. de episcop. & cleric. — l. 27. C. de pignorib. & hypothec.
			l. 21. C. de episcopal. audient. — l. 9 C. quæ res pign. oblig. poss.
			l. un. C. de contractib. judic. — l. 11. C. de contrah. & committ. stipul.
			l. 30. 31. C. de inoffic. testam. — l. 33. C. de donationib.
			l. 19. C. si cert. petat — l. un. C. de rapt. Virgin.
			l. 17. 18. C. de testib. — l. 4 C. de apochis public.
			l. 17. C. de fid. instrumentor. — l. 3 C. quand. & quib. quart. pars deb.
			l. 14. C. de numerat. pecun.
			l. 8. C. de secund. nupt.
			l. 3 C. de dot. caut. non numerat. — l. 2. C. de jur. liberor.
			l. 15. C. de donationib. int. vir. & uxor. — l. 23. C. de SS. ecclesiis, &c.
			l. un. C. de his q. poen. nomin.
			l. 10. 11. C. de repudiis. — l. 7. ad SCt. Tertullian.
			l. 8 9. C. de naturalib. liber. — l. 11. C de præscript. long. tempor.
			l. 19. C. de collationib. — l. un. C. de l. Fus. Canin. toll.
			l. 24. 25. 26. C. de testament. — l. 26. C. de usuris.
			l. 9. C. de impuber. & al. substit. — l. 1. C. de offic. præf. prut. Afr.
			l. 12. C. de legat. — l. 8 C. de præscript. 30. v. 40 annor.
7	1282	3	529 Decius junior.
			Codicem decem viri Imperatori offerunt, qui referente Chronico Alexandrino, Decio Consule absoluto publica auctoritate promulgatur XVI. Kal. April. Error itaque Chronologiarum in Manuscriptis, qui ad ann. Dom. DXXXI. ... Post Consulatum Lampadii & Orestis Codex Justinianeus ... promulgatum est.
			Præfat. Codic. constit. 2 — l. 3. C. de bonis libertor.
			l. 44. de episcop. & cler. — l. 10 C. de collationibus.
			l. 22. 23. 25. C. de episcop. audient. — l. 13. C. de testam. milit.
			l. 22. C. de legib. — l. 15. C. de heredib. instituend.
			l. 2 C. quand. libell. princip. dat. — l. 19. C. de jur. deliber.
			l. 14. C. de assessorib. & domestic. &c. — l. 30. C. de fideicommiss.
			l. 1 C. commun. delegat.
			l. 3. de his q. ven. ætat. — l. 5. C. ad SCt. Orfitian.
			l. 8 C. de restitut. milit. — l. 11. C. commun. de successorib.
			l. 4. C. de except. arbitr. — l. 6. C. de bonis q. liber.
			l. 1. C. de jurejur. propt. calumn. — l. 8. C. quib. non objic. long. temp. præscr.
			l. 32. 33. C. de inoffic. testament.
			l. 11 12. C. de reb. credit. — l. 1. C. de usur. rei judic.
			l. 18 19. C. de fid. instrumentor. — l. 5. C. de tempor. & reparat. appell.
			l. 9 10. C. de secund. nupt. — l. 10 C. quand. provoc. non est necess.
			l. 30. C. de jur. dot.
			l. 10. C. de pact. convent. — l. 1. C. de prætor. pignor.
			l. 16 C. de donationib. int. vir. & uxor. — l. 12. C. de contrah. & commit. stipul.
			l. 10. C. de natural. liber. — l. 3 C. de infantib. exposit.
			l. 5 C. de legit. tutel. — l. 34. C. de donationibus.
			l. 5 C. quand. tutor. v. curator. ess. desin. — l. 18 C. de quæstionib.
			l. 3. C. de fiscalib. usur.
			l. 3 C. si major. fact. alienat. fact. sin. decr. rat. hab. — l. un. C. de agricol. & censit.
8	1283	4	530 Posthumus Lampadius — Orestes.
			Romanus Pontif. [illegible] de [illegible], Justinianus jubet ecclesiast. ... & Despotas [illegible] Persequitur Hæreticos, Samaritas & Gentiles
			XVIII. Kal. Januar. editum mandatum de Pandectis componendis ad ... Tribonianum & Collegas XV.
			l. 26. C. de SS. eccles. — l. 2. 3. C. per quas person. cuiq. acquir.
			l. 45 46. 47. C. de episcop. & cler.
			l. 24. 27. C. de episcopal. aud. — l. 7. C. ad SC. Maced.
			l. 19 C. de hæretic. — l. 7. C. de dotis promission.
			l. 1. C. de veter. jur. enucleand. — l. 31. C. de jur. dot.
			l. 24. C. de negot. gest. — l. un. C. de rei uxor. action.
			l. 4. C. de his qui ven. ætat. — l. 11 C. de pact. convent.
			l. 5. 6. C. de recept. arbitr. — l. 27 C. de donation. int. vir. & uxor.
			l. 13. 18 C. de judiciis.
			l. 32. C. de sportul. & sumpt. — l. 2. C. ne fidejussor. v. mandat. dot. dent.
			l. 3. C. de plus petitionib.
			l. 34. 35. C. de inoffic. testam. — l. 11. 12 C. de naturalib. liber.
			l. 12. C. de petition. hered. — l. 4. C. de confirmand. tutor.
			l. 12. 16. C. de usufr. & habit. — l. 3. C. quand. mulier. tutel. off. fung. pot.
			l. 12. C. commun. utr. judic.
			l. 10. 11. C. de condict. indeb. — l. 13. C. de arbitr. tutel.
			l. 19. 20. C. de testibus. — l. 6. 7. C. de curator. furios. v. prodig.
			l. 20. 21. C. de fid. instrumentor.

l. 20

Chronologia legum Romanarum

.R C. A. J. P. C. N.

l. 20. 21. 22. C. de furt. & ferv. corrupt. — l. 4. C. de necess. serv. her. inst.
l. 5. 4. C. de posthum. heredib. instit.
l. 21. C. de collationib.
l. 9. C. qui testam. facer poss. — l. 23. C. de legatis.
l. 27. 28. C. de testament. — l. 3. de verbor. & rer. signif.
l. 6. C. de instit. & substitut.

Mirum est eodem die Kal. Mart. (nisi mendum sit) extare rescripta ad Julianum & Johannem pr. pr. l. 5. C. de verb. sign. l. 29. de test. Alemannus in not. ad Procopii anecdota p. 160.

l. 7. C. ad Sct. Trebell. — l. 3. C. de jur. domin. impetr.
l. 6. C. ad Sct. Orfitian. — l. 15. C. de contrah. & committ. stipulat.
l. 7. C. de bon. q. liber.
l. 14. 16. C. de fideicom. libert. — l. 26. C. de fidejussorib.
l. 1. C. commun. serv. manum. — l. 8. C. de novationib.
l. 1. C. commun. de manum. — l. 10. 11. C. de adoptionib.
l. 1. C. de annal. exception. — l. 35. C. de donationib.
l. 14. C. de sentent. & interlocut. omn. judic. — l. 10. C. de revocand. donat.
l. 4. C. de donation. caus. mort.
l. 39. C. de appellat. — l. 26. 29. C. de episcopal. audient.
l. 2. C. de praetor. pignor.

284 | 5 | 531 Post consulatum Lampadii & Orestis.
Componuntur Pandectae. Actio receptitia sublata.
l. 11. C. de const. pecun.
Differentia legati & fideicommissi singul. sublata.
l. 2. C. comm. de leg.
Lex Julia Miscella sublata.
l. 2. C. de indic. vid. toll.
Edictum D. Hadriani ob vicesimam hereditatum sublatum.
l. 3. C. de Ed. D. Hadr. toll.
Differentia sexus in exheredatione sublata.

l. 48. C. de episcop. & cleric. — l. 20. 21. 22. C. de jur. deliberand.
l. 51. C. de Episcop. audient. — l. 5. C. de edicto D. Hadrian. toll.
l. 21. C. de haeretic. — l. 11. C. de his quib. ut indign.
l. 29. 30. C. de pactis. — l. 24. 25. C. de legatis.
l. 5. C. in quib. caus. in integr. rest. nec. n. est. — l. 4. C. de verbor. & rer. signific.
l. 2. 3. C. de indict. viduit.
l. 2. C. qui & advers. quos in int. rest. n. poss. — l. 31. C. de fideicommiss.
l. 2. 3. C. commun. de legatis.
l. 3. C. ub. & apud quem cognit. in int. rest. — l. 3. C. de conditionib. insert.
l. 18. C. ad l. Falcid.
l. 7. C. temporib. in integr. rest. — l. 14. C. de legitim. heredib.
l. 36. C. de inoffic. testam. — l. 3. C. comm. de manumissionib.
l. 11. 17. C. de usufr. & habitat. — l. un. C. de usucap. transformand.
l. 13. 14. C. de servitut. & aqua. — l. 3. C. de quadrienn. praescript.
l. 13. C. de sab. credit. — l. 3. C. de annal. exception.
l. un. C. ut action. & ab hered. & contr. hered. incip. — l. un. C. de sentent. q. pro eo quod interest.
l. 2. 3. C. de constitut. pecun. — l. 7. C. q. bonis ceder. poss.
l. 7. C. pro socio — l. 13. C. de aedific. privat.
l. 25. 26. 27. 28. C. de admin. tutor. — l. 12. C. qui potior. in pignor.
l. 4. 5. C. de auctorit. praestand. — l. 14. C. de contr. & committ. stip.
l. 10. 11. 12. C. q. testam. facer poss. — l. 5. C. de duob. reis stipuland. & promitt.
l. 29. 30. C. de testamentis &c.
l. 16. C. de heredib. instituend. — l. 27. 28. C. de fidejussorib.
l. 7. 8. 9. C. de institut. & substitut. — l. 6. C. de emancipat. liberor.
l. 10. 11. C. de impub. & al. substit. — l. 36. C. de donationib.
l. 5. 6. C. de necessar. serv. her. inst. — l. 21. C. de agricol. & censit.
l. 3. 4. C. de liberis praeterit. — l. 30. C. de episcopal. audient.

1285 | 6 | 532 Post consulatum Lampadii & Orestis.
Gravissima seditio in urbe, ob quam & Tribonianus quaestura Johannes Cappadox Praefectura Praetorii jussi abdicarunt.

l. 50. 51. C. de episcopal. & cleric. — l. 12. 13. C. de legitim. hered.
l. 22. C. de haereticis — l. 10. C. de bonis auctor. judic. poss.
l. 37. de inoffic. testam. — l. 11. C. unde vi.
l. 18. C. de testam. milit. — l. un. C. de nov. oper. nuntiat.
l. 6. C. de repud. v. abstin. heredit. — l. 7. C. in quib. caus. pign. & hypoth. tacit. contr.
l. 12. C. de his quib. ut indign.
l. 26. C. de legatis. — l. 11. C. de remission. pignor.
l. 5. C. de verbor. & rer. signific. — l. 4. C. de litigios.
l. 7. C. de conditionib. insert. — l. 15. C. de contrah. & commit. stipulat.
l. 8. C. de Sct. Trebellian.
l. 19. C. ad l. Falcid. — l. 36. C. ad l. Jul. de adulter.

1286 | 7 | 533 Imp. Fl. Anicius Justinianus Aug. III.
INSTITUTIONES Juris editae XI. Kal. Decembr.
DIGESTA s. PANDECTAE editae XVII. Kalend. Januar.

l. 6. C. de summ. Trinit. — l. 2. C. ubi & apud quem cognit. in integr. rest. &c. hujus loci non est, cum sit lata a Diocletiano, & Maximiniano.
l. 54. C. de episcop. & cleric.
l. 2. 3. C. de veter. jur. enucleand.
l. 4. C. de sportulis & sumtib. &c. — Procem. instirut.

1287 | 8 | 534 Imp. Fl. Anicius Justinianus Aug. IV. — Fl. Theodorus Paulinus Junior
Hic Paulinus fuit ultimus Consulum veteris Romae, nam post hunc nulli creati sunt obstante scilicet bello Gothico.
Codex Justiniani iterum editus XVII. Kal. Decembr.

Praefat. Cod. Constit. 3 — l. 13. C. de legitim. heredib.
l. 8. C. de summ. Trinit. — l. 2. § 22. C. de offic. praef. praetor. Afric.
l. 57. C. de episcop. & cleric.
l. 34. C. de episcop. audient. — l. 33. C. de episcop. audient.
l. 3. C. de jurejur. propt. calumn. dand. — l. 29. C. de nuptiis.
l. un. C. de caduc. tollend.
l. 32. C. de testament. — l. 1. C. de latin. libertat. toll.

1288 | 9 | 535 Fl. Belisarius
Justinian. Novell. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 2. 8. 9. 10. 11 12. 13 14. 15 17. 32. 35. 109. 110. 124. 155. 157. — Justinian. Novell. 5. Justinian. Novell. 39. Justinian. Novell. 155.

1289 | 10 | 536 Post consulatum Belisarii V. C.
Justinian. Novell. 16. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 40. 41. 42. 43. 49. 50. 58. 105. 122.
Justinian. edict. 6.

Ind. P. R. C. A. J. P. C. N.

15 | 1290 | 11 | 537 Post Consulatum Belisarii V. C. Anno II.
Justin. Novell. 44. 46. 47. 48. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 60. 62.
1 | 1291 | 12 | 538 Fl. Joannes
Justinian. Novell. 61. 64. 65. 66. — *Joanne V. C. Cons.*
67. 68 69 70. 71 72. 73. 74 76. Justinian. Novell. 57.
Post Consulatum Belisarii V. C. Anno III.
2 | 1292 | 13 | 539 Fl. Appion.
Justinian. Novell. 89. 90. 91. 94. 95. 96.
Appione V. C. Cons.
Justinian. Novell. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 97. 99. 100. 101. 153. 160.
Actione V. C. Cons.
3 | 1293 | 14 | 540 Justinianus Junior.
Justinian. Novel. 98. — Just. Sanct. Pragm.
4 | 1294 | 15 | 541 Fl. Basilius Junior.
Justinian. Novell. 107. 108. 103. 111. 112. 113. 115. 117. 119. 120. 123. 124. 125. 128. 129. 131. 132. 134. 136. 137. 142.
5 | 1295 | 16 | 542 Post Consulatum Basilii V. C. Anno I.
Post hunc Basilium nemo privatus consul fuit.
6 | 1296 | 17 | 543 Post Consulatum Basilii V. C. Anno II.
7 | 1297 | 18 | 544 Post Consulatum Basilii V. C. Anno III.
Justinian. Novell. 118. 147. 149.
8 | 1298 | 19 | 545 Post Consulatum Basilii V. C. Anno IV.
Justinian. Novell. 150. 148.
9 | 1299 | 20 | 546 Post Consulatum Basilii V. C. Anno V.
Novell. 115.
10 | 1300 | 21 | 547 Post Consulatum Basilii V. C. Anno VI.
Justinian. edict. 8.
11 | 1301 | 22 | 548 Post Consulatum Basilii V. C. Anno VII.
Justiniani Novell. 38. 127.

Theodora Justiniani uxor moritur VI. Id. Jul. cum annos unum & viginti mensemque tertium in Imperio peregisset.

12 | 1302 | 23 | 549 Post Consulatum Basilii V. C. Anno VIII.

Romam Totilas ab Isauris militibus proditam capit, & instaurat.

13 | 1303 | 24 | 550 Post Consulatum Basilii V. C. Anno IX.
14 | 1304 | 25 | 551 Post Consulatum Basilii V. C. Anno X.
15 | 1305 | 26 | 552 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XI.
1 | 1306 | 27 | 553 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XII.
Justiniani Novell. 145. 146.
2 | 1307 | 28 | 554 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XIII.
3 | 1308 | 29 | 555 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XIV.
4 | 1309 | 30 | 556 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XV.
5 | 1310 | 31 | 557 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XVI.
6 | 1311 | 32 | 558 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XVII.
7 | 1312 | 33 | 559 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XVIII.
1313 | Justiniani Novell. 141.
- - - edict. XI.
8 | 1314 | 34 | 560 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XIX.
9 | 1315 | 35 | 561 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XX.
10 | 1316 | 36 | 562 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XXI.
11 | 1317 | 37 | 563 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XXII.
12 | 1318 | 38 | 564 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XXIII.

Constitutiones Justiniani, quibus in plerisque exemplaribus nec consul, nec dies subscriptus est.

Lib. I. t. 2. l. 16. 17. 18. 19. t. 3. l. 37. 38. 39. 40. 41. 42. t. 4. l. 21. t. 26. l. 0. 2. Lib. II. t. 7. l. 28. t. 55. l. fin. Lib. III. t. 22. l. fin. t. 45. l. fin. Lib. IV. t. 29. l. 22. 23. 24. 25. t. 30. l. 14. 15. 16. t. 31. l. fin. t. 32. l. 26. 27. 28. t. 34. l. 11. & 12. t. 35. l. fin. t. 37. l. penult. & fin. t. 38. l. fin. t. 29. l. fin. t. 32. l. fin. t. 54. l. fin. t. 65. l. fin. t. 66. l. o. & fin. Lib. V. t. 3. l. fin. t. 4. l. 23. 24. 25. 26. 27. Lib. VI. t. 42. l. fin. t. 60. l. fin. Lib. VII. t. 2. l. fin. t. 3. l. fin. t. 4. l. 15. 16. & fin. t. 5. l. 1. t. 6. l. 1. t. 7. l. 1. & fin. t. 15. l. 1. & fin. t. 17. l. 1. & fin. t. 24. l. 1. t. 25. l. 1. t. 31. l. 1. t. 30. l. fin. t. 33. l. fin. t. 35. l. fin. t. 37. *sine die.* t. 39. l. 8. & fin. t. 40. l. 1. 2. & fin. t. 45. l. 13. 14. & fin. t. 47. l. 1. t. 54. l. 4. & fin. t. 62. l. 34. 35. & 36. t. 63. l. 3. & 4. & fin. t. 64. fin. t. 67. fin. t. 70. l. 1. t. 71. l. 7. & fin. t. 72. l. 10. Lib. VIII. t. 54. l. fin. Lib. IX. t. 44. l. fin. Lib. X. t. 8. l. 3. t. 22. l. 4. t. 31. l. 66. t. 24. l. 3. t. 42. l. 4. t. 71. l. 2. Lib. XI. t. 11. l. 2. t. 42. l. 11. t. 47. l. 19. 20. 21. 22. & 23. t. 53. l. 2. t. 68. l. o. Lib. XII. t. 1. l. 18. t. 2. l. 3. t. 7. l. 2. t. 10. l. 2. t. 16. l. 3. t. 12. l. 13. 14. 15. t. 32. l. 1. t. 33. l. 1. t. 34. l. 5. 6. 7. t. 35. l. 3. t. 52. l. 13. t. 62. l. 6.

Novellae Justiniani sine die & Consule.

Nov. 126.	Nov. 149.	Nov. 158.
- - 130.	- - 150.	Prid. Id. Jul.
- - 137.	- - 151.	Nov. 159.
- - 138.	- - 152.	- - 160.
- - 139.	Cal. Jun.	- - 161.
- - 140.	Nov. 154.	- - 163.
- - 141.	- - 155.	- - 164.
- - 144.	Cal. Febr.	- - 165.
- - 148.	Nov. 156.	

13 | 1319 | 565 Post Consulatum Basilii V. C. Anno XXIV.

Annus hic Justiniano supremus fuit. Victor quidem Tununensis & Johannes Biclariensis mortem ejus ad annum DLXVI. referunt. Sed ostendit Norisius ex inscriptione, quam Romae legit, hoc anno Justinianum esse mortuum. Corruit cum hoc Imperatore juris romani auctoritas, occidente a barbaris gentibus occupato, in oriente novis indies surgentibus legislatoribus, qui tamen ad gloriam Justiniani non accesserunt. Supersunt hodie hujus juris orientalis fragmenta a Bonefidio, Cujacio, Haloandro, Leunclavio, Fichero, Fabrotto aliisque luci publicae exposita, quae quoque in interpretandis legibus Justiniani multum inservire possunt, quod summus JCtus Jacobus Cujacius multis exemplis testatur. De his hic dicendi locus non est, cum praesens Chronologia saltem ad jurisprudentiam romano-justinianeam respiciat.

D JUSTI-

D. JUSTINIANI
SACRATISSIMI PRINCIPIS
INSTITUTIONUM
JURIS
LIBRI QUATUOR

COMPOSITI

PER TRIBONIANUM
VIR. MAGN. ET EXQUÆSTOREM SACR. PALAT.

NEC NON

THEOPHILUM ET DOROTHEUM
V.V. ILLUSTRES ET ANTECESSORES.

INSTITUTIONUM RUBRICÆ SEU TITULI ET EORUM INDEX.

I. SECUNDUM LIBROS ET MATERIAM

Proœmium de Confirmatione Institutionum.

LIBER I. JUS.

PERSONÆ.

LIBER II. RES.

LIBER III.

OBLIGATIONES.

LIBER IV.

ACTIONES, EXCEPTIONES, REPLICATIONES, INTERDICTA, OFFICIUM JUDICIS, PUBLICA JUDICIA.

II. SECUNDUM ORDINEM ALPHABETI.

Prior numerus librum, alter titulum significat.

INDEX

INDEX PARAGRAPHORUM
QUATUOR LIBRORUM
INSTITUTIONUM,

In quo prior numerus ipsum Paragraphum, alter Titulum, postremus vero Librum significat.

Nam-

DE

DE RATIONE ORDINIS
IN
LIBRIS INSTITUTIONUM
A JURIS-CONSULTO SERVATI.

Proœmium, sive constitutio, has institutiones confirmans.

LIBER PRIMUS.

De justitia & jure 1. Quid Justitia & Jurisprudentia. de methodo Juris discendi & docendi: item de preceptis & objectis juris seu de publico & privato.

Species,

De jure naturali, gentium, & civili, 2. jus naturale est omnium animalium 1. gentium, omnium hominum 2. civile non omnium sed Romanorum vel alicujus civitatis 3. quod est vel scriptum vel non scriptum 4. scripti species sunt lex, quæ ab universo populo Plebiscitum quod a plebe 5. Senatusconsultum quod a Senatu. 6. Constitutiones Principum quæ a Principe. 7. Edicta quæ vel a Prætore vel ab Ædilibus curulibus constituuntur 8. Responsa prudentum 9. 10. non scriptum ex longo usu venit 11. naturalia omnium gentium non mutantur: civilia jura aut tacito aut expresso consensu mutari possunt.

Objecta.

Personæ. §. *fin.*

Servæ

De jure personarum 3. hic agit de servis: omnes liberi sunt vel servi 1. quid libertas 2. quid servitus 3. *origo* servi 4. causæ servitutis 5. servorum idem status.

Liberæ.

De ingenuis 4. Ingenuus est, qui ut natus est liber est 1. nec officit igitur ei in servitute & manumissum fuisse.

De libertinis 5. Libertini sunt, qui ex justa servitute manumissi e multis modis acquiritur 2. quolibet loco vel tempore 3. hodie omnes libertate donati cives fiunt Romani, & eadem, quæ qui manumittunt, fruuntur libertate, sublata Dedititiorum, & Latinorum conditione, de quibus dicitur Lib. 7 Cod. 5. & 6.

Qui & ex quibus causis manumittere non possunt 6. alii legunt *non licet* Non licet autem in fraudem creditorum manumittere 1 ei licet, qui solvendo non est, servum heredem instituere, ut ejus potius quam defuncti nomine creditoribus satisfiat, distinctis scil. ejus servi bonis non defuncti 2. nec requiritur ad hoc ut sit liber fieri libertatis mentionem 3. in fraudem manumittit, qui animum fraudandi habuit 4. item minori annis viginti non licet inter vivos manumittere servos, nisi apud Consilium ex justis causis 5. 6. 7. Testamento vero ei, qui 18. ætatis annum attigerit. *fin.*

De leg. Fusia Caninia tollenda 7. morientibus licet integram familiam manumittere.

De his personis, quæ sui vel alieni juris sunt 8. Hic tractat de servis, & his, qui sunt alieno & dominorum juri subjecti: hodie sublata est eis ac potestas vitæ & necis dominorum in servos, atiam atrox in eos injuria.

De personis, quæ alieno juri, parentum scil. subjecti sunt ut liberi.

De patria potestate 9. Jus patriæ potestatis ac parentum in filios, Romanis in quibusdam casibus peculiare erat. Fit autem quis pater his causis, quæ sequuntur.

De nuptiis 10. hic explicat inter quas personas prohibitæ sunt nuptiæ, & quomodo oblatione curiæ & legitimatione jus patriæ potestatis consequamur.

De adoptionibus 11 1. Ejus species Arrogatio & Adoptio 2. Hic tractat de effectibus adoptionum 3 quando arrogatio fieri debeat 4. qua ætate quis adoptare possit 5. 6. in cujus locum 7. cujus consensus requiratur 8. 9. qui adoptare 10. 11. 12. & adoptari possint *fin.*

Quibus modis jus patriæ potestatis solvitur 12. morte patris, deportatione, relegatione non item: servitute pœnæ, dignitate, captivitate non amittitur, sed est in suspenso propter jus postliminii: emancipatione, quæ ut fiat hic explicatur: adoptione.

De pupillis & eorum tutoribus, & curatoribus.

Species

Testamentaria.

De tutelis 13. 1. Hic explicatur definitio 2 & etymon Tutelæ & Tutoris 3. Cæterum testamento pater tutores dare solet liberis in potestate, & impuberibus 4. posthumis 5. & emancipatis

Qui testamento tutores dari possunt 14. pater vel filiusfamilias 1. servus proprius 2 furiosus & minor viginti quinque annis & quomodo 3. quousque, pure, conditionaliter, & quando 4. Dantur autem non causæ & rei, sed personæ 5. Tutor autem filiabus vel filiis datus posthumis: liberis vero, nepotibus etiam: posteris omnibus descendentibus censetur datus.

Legitima

De legitima agnatorum tutela 15. Agnati sunt cognati per virilis sexus personas nobis conjuncti.

De capitis diminutione 16. Hic explicatur quid sit capitis diminutio, id est, mutatio. Caput hic libertatem, jus civitatis & familiæ, significat, non membrum ac partem corporis 1 Maxima, & civitatem & libertatem 2 Media civitatem tantum 3. Minima neutrum, sed statum solum tollit 4. Caput autem non minuitur manumissione 5 dignitatis mutatione 6 manet cognatio, si minima capitis diminutio interveniat. 7. Cæterum ad proximioris gradus agnatos tutela pertinet

De legitima patronorum tutela 17 patroni & eorum liberi consequuntur suorum libertorum tutelam.

De legitima parentum tutela 18. parentes filiorum emancipatorum tutelam consequuntur.

De fiduciaria tutela 19. fratrum emancipatorum & impuberum fratres majores natu tutelam consequuntur, qui fiduciarii Tutores appellantur

Dativa

De Attiliano tutore & eo qui ex leg. Julia & Titia dabatur 20 hic scil. quibus nullus tutor erat 1. aut erat quidem sed conditionis & die eventus, quo datus erat, pendebat: vel quia nondum hereditas fuisset adita 2. aut tutor datus captus erat ab hostibus 3. 4 5 6. dari tamen tutores vel curatores solent ex inquisitione, interdum cautione exacta rem salvam pupillis fore, alias periculo suo magistratus eos dederit 7. Finita vero tutela tutor rationem reddere cogetur.

De auctoritate tutorum 21. sine tutore obligari pupillus non potest: etsi obligare alios sibi potest 1. non tamen hereditatem bonorum, possessionem, fideicommissum quamvis lucrosum adire & suscipere potest 2. tutorque in ea interponenda præsens esse debet 3. hujus tamen auctoritas non requiritur in judicio quod habiturus est cum pupillo.

Contraria.

Quibus modis tutela finitur 22. pubertate pupilli 1. capitis diminutione 2. eventu conditionis 3 morte 4. maxima capitis diminutione tutoris 5. tempore finito, ad quod datus est tutor 6. quoties tutor ab ea vel remotus est vel excusatus.

Affinis

De curatoribus 23. dantur puberibus minoribus 1. A quibus dentur Curatores. 2. quibus dantur. 3. furiosis & prodigis majoribus 4. mente captis, surdis, mutis, & perpetuo morbo laborantibus 5 6. pupillis si eorum legitimus tutor non sit idoneus.

De satisdatione tutorum vel curatorum 24. satisdare de indemnitate pupilli coguntur omnes præter testamentarios & datos ex inquisitione, 1. inter testamentarios tamen, & datos ex inquisitione qui satisdationem offeret, cæteris præfertur ad administrandum: si nullus eorum satisdationem offerat, quem major pars tutorum elegerit, is geret: si dissentiunt in electione, Prætor eligat 2. & in tutores & in eos qui satisdationem accipiunt, pupillis datur actio, id est, in magistratus 4. excepto Præfecto urbi, Prætore & Præside 3. nisi vero caverint tutores, pignus dare tenentur.

De excusationibus tutorum vel curatorum 25. aliquis excusatur a tutela gerenda numero trium vel quatuor liberorum, naturalium tamen & superstitum, nisi in bello ceciderint 1. si rem fisci administrat 2. si Reipub. causa abest 3. potestate seu imperio vel munere publico 4. si litem cum pupillo habeat 5 tribus oneribus tutelæ vel curæ 6 propter paupertatem 7. & adversam valetudinem 8. imperitiam litterarum pingendarum vel legendarum 9 si a testatore tutelæ periculosa per inimicitias datus sit 11. item si testatori nondum reconciliatus 12. si ab eodem status controversiam passus fuerit 13. si major septuaginta vel minor vigintiquinque annis 14. si miles 15. si Grammaticus, Rhetor & Medicus in patria 18. si tutelam pupilli gesserit, a cura ejusdem excusari potest 19 ut maritus ab uxoris cura 19. non excusabitur, etsi ia afferat patri pupilli fi ignotum 9 & pollicitum tutelæ administrationem 16. intra quinquaginta dies si intra centesimum lap dem fuerint & sciverint se tutores datos excusationem proponent, si ultra, vide §. 16. 20. falsa allegatione excusatus non liberatur a tutela 17. & datus, universo patrimonio datus esse creditur.

De suspectis tutoribus vel curatoribus 26 Suspecti crimen ex leg. XII. tabul. descendit 1 de quo Prætor, Præses, Legatus & Proconsul cognoscunt 2. omnesque fieri suspecti possunt 3. & ab omnibus suspecti postulari etiam mulieribus, & quidem externis si modo propensæ pietatis cognoscantur 2. non tamen a suis impuberibus tutorem possunt postulari 5. & suspectus is est, qui non ex fide tutelam gerit 6. ob solum dolum remotus fit famosus 7. suspecti postulatus non administrabit 8. quod crimen morte finitur 9. si tutor absit, quominus pupillo alimenta decernantur, pupillus in possessionem bonorum ejus mittetur, quæ & distrahi poterunt, eoque nomine etiam removebitur a tutela 10 punitur etiam si falso dicat alimenta deesse & si pecuniam reministerium tutelæ acquisierit 11. ut libertus fraudulenter tutelam administrans 12. hi omnes etiam si satis offerant removendi; paupertas vero non facit suspectum.

L I B. II.

Res

De rerum divisione, & acquirendo, jure gentium, *ipsarum dominio* 1. res aliæ sunt in nostro patrimonio, aliæ extra, ut ea quæ naturali jure communia sunt, veluti aer. mare &c. 2 ut ea quæ publica, qualia sunt flumina, &c. 3. 5. & litus & 4 ripæ 6 ut quæ universitatum sunt communia 7. ut quæ nullius sunt, veluti res divini juris 8 quæ vel sacra 9. vel religiosæ 10. vel sanctæ sunt 11. singulorum autem sunt & nostri patrimonii, jure gentium vel civili 12. gentium, feræ, bestiæ. volucres, pisces, quæ nullius sunt. & fiunt primi occupantis 13. nec sufficit feram fuisse vulneratam 14. apes etsi feræ, nostræ non sunt, priusquam alveo includantur, & si examen ex nostro evolaverit, si tamen in conspectu non sit, fiet occupantis 15. pavones, columbæ, cervi, & animalia, quæ ex consuetudine abire & redire solent, si revertendi consuetudinem deseruerint, sunt occupantium 16. aliud in gallinis & anseribus: qui enim lucrandi animo ea animalia detinebit, furtum committet 17. item jure gentium sunt in nostro patrimonio ea quæ ex hostibus capimus 18. quæ in litore invenimus 19. quæ ex nostris animalibus nascuntur 20. quod agro nostro per alluvionem adjectum 21. non quod vi fluminis ex alterius prædio allatum, nisi radices in nostro egerit 22. Primi quoque occupantis erit insula in mari nata 3 fluvialis vero si in medio fuerit confinium communia pro rata erit 2 sin citra, proximiorum erit, nisi flumen agrum ipsum insulam effecerit 23. Idem jus est in alveo fluminis exsiccato, quod in insula diximus 24. ager autem alicujus a flumine in alveum mutatus, publicus est, recessu fluminis confinium: meus tamen manebit ager, qui tantum erit inundatus 25. Qui ex aliena materia & sua speciem novam fecerit, si species ad priorem materiam reduci potest, ad suum dominum materia revertetur: sin minus, ejus qui fecit, erit 26 Purpura quoque vestimento cedit, cui intexta est: furto tamen & condictione tenebitur qui hoc fecit 27. Materiæ similes aut diversæ dominorum voluntate aut fortuito confusæ, ut liquida & metalla, eorum sunt communes 28. idem jus est si consensu mutuo res commixtæ

sint, ut aridæ: si casu, non item 29 quod de purpura diximus, locum habet in eo, qui ex aliena materia in suo solo ædificavit 30. vel ea sua in alio sciens, seu bona fide, sumptus enim repetet 31. Quod & locum habet si aliena planta in meo, vel mea in alieno posita radices egerit: cedit enim solo 32. In satis idem dici oportet 33. Et in iis, quæ in aliena charta & membrana scripta sunt 34. aliud omnino erit in tabula, quæ etsi alienæ picturæ & ei qui pinxit cedit. pictor tamen domino tabulæ tenebitur 35. sic emptor vel possessor bonæ fidei fructus perceptos lucratur: malæ fidei non item 36. sed usufructuarius tantum perceptos fructus lucratur 37. Partus autem ancillæ fructuum appellatione non continebitur 38. Usufructuarius vero ad instar boni patrisfamilias in locum demortuæ, ovis, vineæ, arboris aliam substituet 39. Thesaurus cedit ei, qui in suo vel sacro & religioso fortuito tamen invenit, si in alieno qualicunque & fortuito, dimidium tantum ejus consequetur 40. Traditione quoque a domino facta animo transferendi res nobis acquiruntur 41. & seqq. quod si ante ea alia causa translata, ut puta deponendi animo, sive traditione & nuda voluntate, ut puta si quis donare velit, res acquiretur 45. sic traditione clavium transfertur proprietas mercium in horreo repositarum 46. acquirimus quoque missilia, etsi domini in incertam personam collata sit voluntas 47. & rem pro derelicto habitam, id est, ea mente abjectam a domino, ut in numero rerum suarum non esset: 48. pro derelicto autem non censetur quod in tempestate levandæ navis caussa ejicitur, aut de rheda currente non intelligentibus dominis cadit.

{ *De rebus corporalibus*, quæ sui natura tangi possunt, & *incorporalibus* 2. quæ tangi non possunt ut jura & servitutes

De servitutibus rusticorum & urbanorum prædiorum 3. Jus rustici prædii consistit in itinere, actu seu facultate agendi jumentum vel vehiculum, via & aquæ ductu 2 & quorundam opinione, aquæ haustu, pecoris ad aquam appulsu, jure pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ 1. Jus vero urbani prædii ædificiis inhæret, sive urbanis, sive villaticis, ut Tigni in parietem vicini immittendi, &c. 3. Prædiorum jura vocantur quia sine prædiis constitui non possunt 4. & pactione, stipulatione vel testamento constituuntur

De usufructu 4. qui jus est rebus alienis utendi fruendi salva earum substantia, quibus sublatis perit 1. a proprietate differt, pacto & stipulatione acquiri 2. & rerum omnium esse potest, etiam earum, quæ usu consumuntur, & pecuniæ, quibus duobus casibus usufructuarius cavere tenetur de iis restituendis 3. finitur morte usufructuarii, maxima & media capitis diminutione, si per modum eo quis non utatur, si tempus, sub quo relictus est, finitum: si acquiratur proprietas, aut si proprietario cedatur: interitu rei 4. & finito usufructu res ad proprietarium redibit.

De usu & habitatione 5. Usus, ut ususfructus acquiritur & finitur 1. minus tamen juris in usu quam in usufructu fundi 2. ædium 3. servi & jumenti 4 & pecorum 5. habitatio vero nec usus est, nec ususfructus, sed quasi proprium aliquod jus.

Quibus modis legitimo & civili jure res acquiruntur. §. fin servitutes reales & personales, de quibus diximus, vel teste Justiniano, pactis vel testamentis & stipulationibus acquiruntur, quæ ratione formæ juris sunt civilis. Potuissent igitur vel commode in hunc tractatum rejici. Acquiruntur igitur

{ Res singulæ his modis

De usucapionibus & longi temporis præscriptionibus 6. res mobiles per triennium, immobiles decennio inter præsentes, viginti annis inter absentes, ubique usucapiuntur, & earum dominium juste acquiritur 1. nisi res fuerit extra commercium, ut res divini juris, & servus fugitivus 2. & seqq. nisi res furto vel vi possideatur, & ab hujusmodi possessore, sciente tamen transferatur. quod locum non habet in eo, qui loci vacantis possessionem sciens propter absentiam aut negligentiam domini aut defectum heredis sine vi nactus est, & alteri tradidit &c.

De donationibus 7. quæ sunt vel mortis causa vel non 1. illæ fiunt propter mortis suspicionem, legatis per omnia comparatæ 2. Donatio vero, quæ non mortis causa fit, & quæ inter vivos appellatur, si perfecta sit, id est, si donator scripto aut sine, voluntatem suam manifestaverit, temere revocari non potest, immo tradendi necessitas incumbit donatori, nisi ob vitium ingrati. Cæterum donatio non excedens quingentos solidos sine insinuatione valebit 3. genus quoque inter vivos donationis est ea, quæ olim ante nuptias, hodie propter nuptias vocatur, quæ etiam constante matrimonio augeri & minui potest.

De Jure accrescendi, quo communis servus ab uno dominorum manumissus alterius domini fiebat, nec libertatem consequebatur, hoc jus sublatum est, si tamen alteri domino pretium servi secundum partem domini datum sit servi sacrius liberatur fin. §.

{ *Quibus alienare licet vel non licet* 8. maritus res soli uxoris alienare neque obligare potest etiam uxore consentiente 1. Sed voluntate debitoris creditor pignus alienare poterit 2. pupillo nec alienare nec mutuum dare, nec solvere licet, sine tutoris auctoritate, at si et solutum erit pecuniamque salvam apud se habuerit, aut ex ea locupletior factus si debitum petierit, doli exceptione submovebitur

Per quas personas cuique acquiritur 9. 1. Si filius in potestate quid ex re patris acquisiverit, totum, si ex alia causa solus ususfructus patri acquiritur 2. si vero emancipatus, pater, pro tertia parte dominii in rebus acquirendis ab emancipato, quam olim retinere poterat, dimidium non dominii rerum, sed usufructus retinebit 3. per servos quoque nostros ex qualibet causa etiam inscius nobis acquiritur 4. per usufructuarios vero id tantum quod sui suis operis, vel ex re nostra acquisiverint 3. & per servum alienum aut liberam personam bona fide a nobis possessam, & per procuratorem.

Hic dicendum erat de legatis & fideicommissis quibus res singulæ nobis acquiruntur, quorum tractationem in tit. 20. & 23. rejicit §. ult.

Per universitatem.

De testamentis ordinandis, id est, quæ observari oportent ut valeat testamentum 10. Testamentum mentis testatio est 1. olim quædam fiebant Calatis comitiis in pace: in procinctu vero, cum in prælium exituri essent; & per æs & libram, imaginaria quadam venditione & emancipatione 2. Postea jure Prætorio septem testium signa suffecerunt ad testamenti probationem 3 hodie uno contextu testamentum fieri debet & subscribi a testatore & septem testibus 4 nomen quoque heredis manu vel testatoris vel testium exprimi 3. uno autem etiam annulo omnes testes signare possunt 6. & testes adhiberi quibus testamentum facere licet 7. sufficitque tempore testamenti pro libero habitum qui servus erat 8. & plures ex eadem domo testes licet adhiberi 9. si modo non sint in potestate testatoris 10. vel heredes vel heredis pater, filius, vel frater 11. legatariis tamen & fideicommissariis testibus esse licebit 12. nec interest qua ex materia testamentum fiat 13. pluribus ne Codicibus an uno 14. in testamento non scripto, sed nuncupativo septem testes tantum requiruntur.

De militari testamento 11. de cujus jure & solemnitatibus hic agitur

Quibus non est permissum facere testamentum 12. filiofamilias, nisi militi & veterano, & de castrensi peculio 1. impuberi, capto ab hostibus, furioso, nisi tempore lucidi intervalli, aut ante furorem 5. aut ante captivitatem 2. prodigo & in fine ei, cui bonis interdictum est 3. omnino muto & surdo & 4. cæco, nisi eo quem Justinianus præscripsit modo.

De exheredatione liberorum 13. 1. 2. 3. 4. 5. Omnes hodie sive sui sive emancipati sint vel heredes instituti vel nominatim exheredari debeant, alias præteriti testamentum patris infirmabunt 6. silentium tamen militis pro exheredatione habetur 7 ut matris, vel avi materni, & cæterorum per matrem ascendentium; querendi tamen de inofficioso potestatem habebunt præteriti.

De heredibus instituendis 14. possunt institui heredes liberi vel servi, servus proprius hodie sine libertatis mentione instituitur. eo excepto, quem domina adultera instituerit 1. 2. alienus vero jussu domini sui adibit 3. plurium vero unicuique dominorum pro portione dominii acquiret 4. Cæterum plures heredes facere licet 5. 6. 7. hereditas vero vel in XII. vel in plures uncias dividi potest 8 & in dupondium 9. heres pure & sub conditione institui potest: ex certo tempore aut ad certum tempus non æque 10. quod si conditio sit impossibilis, pro non scripta habetur 11. si sub pluribus conditionibus conjunctim, utrique parendum est, si separatim alterutri 12. is, quem nunquam testator vidit, institui potest.

{ *De vulgari substitutione* 15. potest quis in testamento suo plures gradus heredum facere, & alios aliis sufficere, ut uno herede non existente alius hereditatem consequatur.

De pupillari substitutione 16. pater non solum liberis suis impuberibus, quos habet in potestate, substituere potest, ut si heredes filii non extiterint alius sit heres: sed eo amplius ut si heredes ei extiterint & adhuc impuberes mortui fuerint. sit ei aliquis heres.

Quibus modis testamenta infirmantur 17. 1. rumpitur testamentum adoptione filii quasi agnatione sui heredis 2. 3. posteriore testamento 4. capitis diminutione.

De inofficioso testamento 18. datur hæc querela liberis & parentibus sine causa exheredatis vel omissis, fratri vero & sorori, turpibus personis scriptis heredibus

De heredum qualitate & differentia 19. 1. heres necessarius dicitur qui sive velit sive nolit heres esse tenetur, ut servus a domino est institutus, qui facultates suas suspectas habet 2. suus & necessarius is est qui in potestate morientis fuit ut liberi in infinitum: quibus tamen prætor volentibus permittit abstinere ab hereditate 3. 4. extraneus qui testatoris juri subjectus non est 5 cui licet adire hereditatem 6. facto prius inventario, ut in tantum teneatur quantum valent bona hereditatis, ut ex hac causa jus deliberandi, ut olim, non sit ei necessarium 7. fitque heres si pro herede se gerit, id est, si rebus hereditatis tanquam heres utatur vel si nuda voluntate hereditatem suscipiat, & iisdem modis hereditatem repudiare potest.

Hereditatis diminutio.

De legatis 20. 1. Legatum est donatio a defuncto relicta ab herede, præstanda 2. si testator his verbis uteretur, HANC VINDICA Vindicationis seu per vindicationem legatum erat; sin his verbis HERES MEUS DAMNAS ESTO DARE, per damnationem: sin ita, HERES SINAT LUCIUM SUMERE ILLAM REM, sinendi modo: sin his verbis LUCIUS ILLAM REM PRÆCIPITO, per præceptionem legatum erat: hodie his omnibus explosis legatario competit actio personalis, in rem & hypothecaria 3. ut & legata fideicommissis exæquata 4. Cæterum legari potest res aliena 5. & pignorata 7. & quæ in rerum natura non est si modo futura est 8. & eadem res duobus 10. res legatarii 15. liberatio 14. & debitum creditori interdum 15 & dos uxori 18. grex 19. domus 20 peculium 21. res corporalis & incorporalis 22. aliquid in genere 23. & optio 24. Legari autem non potest his quibus testamenti factio non est 25. ut olim incertis personis 26. 28. & alieno posthumo 27. quæ duo posterma hodie correcta sunt 29. Error in nomine si de persona constet 30. falsa demonstratio 31. falsa causa, nisi conditionaliter enunciata sit, legatum non vitiabit 34. ante heredis institutionem legari potest 35. & post mortem heredis vel legatarii 36. & pœnæ nomine

{ *De ademtione legatorum & translatione* 21. quæ sc. eodem testamento fieri potest, vel codicillis.

De leg. Falcidia 22. qua modus legatis impositus est & licentia universi patrimonii legatis erogandi coarctata per legem Falcidiam, qua cavetur, ne plus legare liceat quam dodrantem totorum bonorum 1. &c

De fideicommissariis hereditatibus, & ad SC. Trebellianum 23. 1. 2. 5. fideicommissum est cum aliquis recto jure testamento heres institutur, rogatus est ut alii hereditatem restituat 4. Senatusconsulto vero Trebelliano cautum erat, ut omnes actiones ei & in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas 5. Senatusconsulto vero Pegasiano cautum fuit, ut ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam retinere atque ex legatis Falcidiam retinere conceditur 7 quorum SC. vis hodie conjuncta est.

De singulis rebus per fideicommissum relictis 24. quas per fideicommissum relinquere licet 1. & proprias aut heredis aut legatarii aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius 2. libertatem quoque per fideicommissum relinquere concessum est 9. cujus verba hæc solemnia erant, PETO, ROGO, MANDO, FIDEI TUÆ COMMITTO.

De codicillis 25. de quorum origine 1. efficiente 2. materia 3 numero & solemnitate hic agit

De hereditatibus, quæ ab intestato deferuntur 26. nam superius dixit de hereditatibus, quæ testamento deferebantur. 1. Intestatorum autem hereditates primum ad suos heredes pertinent 2. 3. &c Sui autem heredes existimantur liberi, qui in defuncti potestate fuerunt 9 10. nam emancipatis datur a Prætore bonorum possessio unde liberi.

{ *De legitima agnatorum successione* 27. quæ locum habet si nemo suus heres vel eorum quos inter suos heredes Prætor, vel constitutiones vocat, extitit 1. ad 7. in quibus successionibus servatur id quod diximus 6. Cod. 16. 7. de successorio edicto &c.

De

De SC. Tertylliano 28. 1. &c. quo mater ingenua vel libertina succedit filiis, cæterisque personis legitimis anteponitur excepta fratris & sororis persona.

De SC. Orficiano 29. 1. 5. quo liberi ad bona matrum intestatarum admittuntur 7. etiam vulgo quæsiti.

De successione cognatorum 30. 1. &c. quos prætor post suos & agnatos vel quasi ad successionem vocat.

{ *De gradibus cognationum* 31.

De servili cognatione 32. Justiniani lege, nati ex servis si manumissis parentibus superstites sunt, jus cognationis consequuntur, ut scil. succedant patri vel matri jure patronatus in hac parte sopito.

De successione libertorum 33. id est, ut succedunt patroni suis libertis.

De adsignatione libertorum 34. si defunctus uni ex liberis libertum assignaverit, is solus patronus liberti habebitur, cæteris nihil juris in eo habentibus.

De bonorum possessionibus 35. de quibus satis diximus in Pandectis lib. 37. & Cod. lib. 6. tit. 11. &c.

De eo cui libertatis causa bona defuncti domini scilicet *addicuntur* 36. qui libertatem acceperunt a domino in testamento, ex quo non aditur hereditas, vel volunt bona sibi addici, libertatum conservandarum causa audiuntur.

De successionibus, quæ fiebant per bonorum debitoris scil. *venditiones sublatis*, nam hodie explosis ambagibus hujusmodi venditionum tantummodo creditoribus datur bona debitoris officio Judicis possidere, ut non sit necessaria eorum emptio ex jure veteri, *& ex SC. Claudiano* 37. quo scil. libera mulier servi amore bacchata ipsam libertatem, & cum libertate substantiam amittebat.

L I B. III.

Secuti fuimus hanc librorum partitionem, quæ in multis Codicibus ita habet, ut liber 3. incipiat a tit. proximo.

De obligationibus 1. Obligatio ab obligando, hinc juris vinculum dicitur, quo quis astringitur alicujus rei solvendæ 1. Estque vel civilis, quæ a legibus aut constituta aut comprobata est: vel prætoria seu honoraria, quam prætor ex sua Jurisdictione instituit 2. estque vel

Ex contractu. §. fin. qui constat vel

Re.

{ *Quibus modis re contrahitur obligatio* 2. mutuo 1. indebiti solutione. 2. commodato 3. deposito 4. pignore, de quibus diximus in Pandectis libro 12. 13. 14. 15. 16. & Cod. libro 4. titul. 15. 23. 24. 34

Verbis, quibus constare dicitur hæc obligatio propter certam eorum formulam & solemnitatem, qua hic contrahentes utuntur, interrogatione scil. & responsione.

De verborum obligationibus 3. de quibus diximus in Pandectis lib. 45. tit. 1.

De duobus reis stipulandi & promittendi 4. Vid. 45. ff. 1.

De stipulatione servorum 5. Vide 45. ff. 3.

De divisione stipulationum 6. Vide 45. ff. 5.

De inutilibus stipulationibus 7. in stipulationem deduci possunt res omnes dominio nostro subjectæ 1. Inutilis autem erit, si quis stipuletur rem, quæ in rerum natura non est, aut esse non potest 2. rem divini juris publicam & suam, liberum hominem 3. alterum daturum vel facturum 4. alteri, quam ei, cujus juri subjectus sit, dari, non tamen solvi 5. item si quis ad ea, quæ interrogatus fuerit non respondeat 6. vel ab eo stipuletur, qui suo juri subjectus est 7. mutus quoque & surdus, qui omnino non audit, nec stipulari nec promittere potest 8. nec furiosus 9. 10. nec infans, infantiæ autem proximus & impubes si in potestate parentis sit, ne auctore quidem patre obligabitur: si autem pupillus fuerit, tutoris auctoritas necessaria erit ut possit obligari 11. sed & impossibilis conditio, cui natura impedimento est, stipulationi adjecta inutilem reddit stipulationem 12. & absentis. nam inter præsentes stipulatio fieri debet, de qua per scripturam si constiterit, credendum erit partes præsto fuisse: licebit tamen reo probare toto eo die, quo conficiebatur instrumentum, sese vel adversarium suum in aliis locis fuisse 13. item si quis stipuletur sibi dari post mortem vel suam vel ejus qui promittit, stipulatio inutilis erit 14. &c.

De fidejussoribus 8. Qui solent obligari pro eo, qui promittit, dum curant homines, ut diligentius sibi cautum sit 1. in omnibus obligationibus assumi possunt 2. heredem suum relinquunt obligatum 3. nec interest, quis fidejusserit ante vel post obligationem 4. si plures obligati sint, creditor a singulis qui solvendo sunt litis contestatæ tempore partes petere tenetur, idque ex epistola Divi Adriani, ante quam creditori liberum erat a quocumque ie voluisset solidum petere 5. non possunt autem fidejussores obligari, ut plus debeant quam principalis, at minus tamen debeat, possunt 6. datur autem fidejussori, qui pro reo solvit, adversus reum mandati actio.

Literis.

{ *De literarum obligationibus* 9. Intra biennium non numeratæ pecuniæ adversus syngrapham exceptio opponi potest.

Consensu, *De obligationibus ex consensu* 10.

De emptione & venditione 11. vid. 18. ff. 4. C. 38. tit. ad fin. 63.

De locatione & conductione 12. Utraque emptioni & venditioni proxima est & iisdem regulis juris consistit, & contrahi intelligitur, si merces constituta sit, competitque locatori actio locati, conductori conducti 1. sed si merces alieno arbitrio permissa fuerit, neutra actio dabitur, sed præscriptis verbis 2. Quemadmodum si rem aliquam utendam tibi aliquis dederit & invicem a te fruendam aliam acceperit 3. locationi & conductioni immo emptioni & venditioni proxima est emphyteusis, quæ contractus propriæ habet naturam. Fit autem emphyteusis, cum prædia perpetuo fruenda quibusdam dantur ea lege, ut quamdiu pensio sive reditus pro his domino præstabitur, emphyteuticario prædia auferre non liceat 4. 5. Conductor autem secundum legem conductionis omnia facere tenetur, & si quid in ea prætermissum fuerit, id ex æquo & bono præstare 6. eo mortuo intra tempora conductionis heres in conductione succedet.

De societate 13. Societas aut omnium aut quorundam bonorum esse potest 1. 2. 3. si lucri partes expressæ sint, hæ servabuntur: si non expressæ, socii æquales & in lucro & in damno erunt 4. solvitur societas, si ea renuntietur 5. socii morte 6. si finis negotio impositus 7. si universa bona socii publicentur, seu distrahantur 8. si socius bonis suis cesserit 9. Cæterum alter alteri tenetur de dolo & culpa, quæ non ad exactissimam diligentiam dirigenda est: sufficit enim talem diligentiam a socio in communibus rebus adhiberi, qualem in suis rebus adhibere solet.

De mandato 14. 1. Mandatum contrahitur vel mandantis tantum gratia & utilitate 2. vel mandantis & mandatarii 3. vel alterius tantum 4. vel mandantis & alterius 5. vel mandatarii & alterius 6. vel mandatarii tantum, quod potius consilium est quam mandatum, & ob id non est obligatorium 7. quemadmodum etiam si contra bonos mores erit 8. mandatarius vero non debet excedere fines mandati 9. quod si re integra revocatum erit, evanescet 10. morte tamen mandantis non semper solvitur 11. ad mandatum autem suscipiendum nemo tenetur: susceptum vero consummandum est aut quamprimum renunciandum, nisi justa causa intercesserit, aut non renuntiandi, aut intempestive renunciandi. 12. &c.

Ex quasi contractu, *De obligationibus, quæ quasi ex contractu nascuntur* 15. ita appellantur, quia neque ex contractu, neque ex maleficio vel quasi suam substantiam capiunt: sequitur ergo ut sint ex quasi contractu 1. ut est negotiorum absentis gestio 2. tutela 3. rei communio 4. hereditatis communio 5. ejusdem aditio, nam heres legatorum solvendorum nomine legatariis ex quasi contractu tenetur 6. & solutio indebiti 7. quibus ex causis repeti non potest.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur 16. per nosmetipsos & per eas personas, quæ in nostra potestate sunt, de quibus etiam diximus sup. lib. 2. tit. 9.

Quibus modis tollitur obligatio 17. solutione ejus quod debetur aut alterius rei, ex consensu creditoris 1. 2. acceptilatione 3. novatione 4. contrario consensu.

Ex delicto, *De obligationibus quæ ex delicto nascuntur* 18. in quibusdam Codicibus ab hoc titulo liber 4. incipit. sed hic obligationum tractatus videtur quam optime contineri libro 3. ut eo integrum obligationum natura finiatur. Cæterum hic agit de furto

De vi bonorum raptorum 19. hæc actio locum habet non solum in mobilibus, quæ rapi possunt, sed etiam in invasionibus, quæ circa res soli fiunt.

De lege Aquilia 20.

De injuriis 21. 1. Injuria committitur facto, vel convitio & scripto 2. eamque patimur non solum per nosmetipsos, sed etiam per liberos & uxorem 3. 4. 5. 6. & per servos 7. pœna injuriæ crescit aut minuitur secundum gradum dignitatis & vitæ honestatem 8. non si domum alicuius quis vi introitam esse dicat 9. atrox autem æstimatur injuria, vel ex facto vel ex loco, in quo vel in quem illata erit, vel ex persona 10. De injuria agi potest criminaliter, vel civiliter 11. Et de injuria is tenebitur etiam, qui procuravit ut fieret 12. tollitur autem dissimulatione, cum quis injuriæ ultionem dereliquit.

Ex quasi delicto, *De obligationibus, quæ ex quasi delicto nascuntur* 22. ex quasi delicto tenetur Judex, qui litem suam fecit 1. 2. is ex cujus cœnaculo dejectum effusumve aliquid est, ita ut alicui noceret 3. & exercitor navis, aut cauponæ aut stabuli de dolo aut furto quod in navi aut caupona aut stabulo factum erit.

L I B. IV.

Actiones.

Actor

De actionibus 1. Actio est jus persequendi in judicio, quod sibi debetur 1. Actionum I. divisio est, ut aliæ sint in rem civiles, ut vindicatio rei corporalis 2. & incorporalis, quæ vel confessoria vel negatoria dicitur 3. Prætoriæ vero ex causa usucapionis 4. quæ prosunt ei, qui ex justa causa rem aliquam per traditionem accepit, cujus usu si possessionem amiserit ad rem repetendam Publiciana utetur 5. prosunt quoque ei, qui vel hostium captivus vel apud eos Reip. causa erat, adversus eum, qui rem ejus eo tempore usucepit rescissa hujusmodi usucapione 6. & creditori, cui Pauliana actio datur ad rescindendam venditionem & traditionem rei a debitore suo factam 7. & domino fundi, qui Serviana experitur ad res coloni revocandas, quæ pignoris jure pro mercede fundi ei tenentur: & creditori, cui quasi Serviana datur ad rem pignori vel hypothecæ sibi datam persequendam 8. In personam vero Civiles dantur adversus eum, qui nobis est obligatus vel ex contractu vel ex maleficio. Prætoriæ autem sunt in personam hæ, quæ sequuntur: 9. de constituta pecunia, qua adversus eum, qui pro se vel alio soluturum se constituit, experimur 10. de peculio, qua actione pater vel dominus ex contractu filii vel servi peculio tenus condemnatur 11. in factum ex jurejurando, quæ datur ei, qui postulante adversario juravit deberi sibi pecuniam quam petebat: non tamen ei solvitur & 12. pœnales 13. præjudiciales vero in rem sunt 14. An res sua condici possit. 15. Actiones in rem, vocantur vindicationes: in personam condictiones II. 16. Divisio actionum; 17. aliæ rei persecutoriæ sunt 18. aliæ pœnæ persecutoriæ 19. 20. aliæ mixtæ ex utrisque 21. III. Divisio. 22. Aliæ sunt in simplum 23. in duplum 24. in triplum 25. in quadruplum 28. IV Divisio. Aliæ bonæ fidei, aliæ stricti juris 29. quatuordecim illis actionibus, quæ in præcedenti §. numeratæ sunt, additur ea, quæ olim rei uxoriæ, hodie ex stipulatu actio dicitur 30. in quibus bonæ fidei judiciis libera potestas judici permittitur, ut ex bono & æquo æstimet, quantum actori restitui debeat 31. quibus arbitrariæ actiones affines sunt, quæ scilicet ex arbitrio Judicis pendent 32. V Divisio. In aliis vel plus vel minus petitur: 33. 34. 35. plus petitur quatuor modis: re, tempore, loco & causa 36. VI. Divisio. In aliis sol[...]m inter-

interdum persequimur, interdum minus: nam si non minus in peculio sit, quam petimus, in solidum dominus paterve condemnabitur: si vero minus inveniatur, eatenus condemnat Judex quatenus in peculio sit 37. sic in Judicio de dote maritus uxori condemnabitur, quatenus facere possit seu quatenus ejus facultates patiantur 38. idem erit si quis cum parente vel patrono vel socio agat, vel si quis ex donatione sua conveniatur 39 Item petitioni soluti juste opponitur compensatio 40. quemadmodum is, qui bonis cessit & aliquid postea acquisivit, non in solidum sed in id, quod facere potest, condemnandus est

De actionibus quæ nobis competunt ex facto eorum, qui sunt in alterius potestate.

Quod, id est, si aliquod *cum eo qui in aliena potestate est*, ut filius & servus, *negotium gestum esse dicetur* 2 & patris vel domini jussu contractum erit: dabitur in eos. 1. Quod jussu actio in solidum 2. at in exercitorem, qui magistrum navi, & in eum qui institorem tabernæ præposuit 3. & in patrem vel dominum, si eorum servus & filius in peculiari merce negotiatus fuerit, dabitur Tributoria actio, ut quicquid in his mercibus erit, id inter creditores & ipsum dominum vel patrem, si quid eis debebitur, pro rata portione distribuatur 4. quod si neutrius voluntate cum hujusmodi personis aliquid contractum erit, si in rem patris vel domini aliquid versum erit, id totum præstare tenebitur actione de in rem verso: si nihil in rem eorum versum, id catenus præstare tenebuntur, quatenus peculium patitur actione de peculio 6. 7. quod si filiofam. mutua pecunia data sit, SC. Macedoniano denegabitur creditori actio &c.

De noxalibus actionibus 3. Noxa est ipsum corpus quod nocuit, id est, servus, hinc noxalis actio ea est, quæ nobis competit ob maleficium aliquod a servo alterius factum, qua actione dominus litis æstimationem sufferre cogitur, aut ipsum servum noxæ, id est, pro maleficio dedere, id est, &c hæ actiones ex solis servorum maleficiis proponuntur §. *fin.*

Si *quadrupes*, contra naturam scil. suam non ex genitali feritate, *pauperiem*, pauperies est damnum sine injuria facientis datum: nec enim potest animal injuriam fecisse dici, quod sensu caret, *fecisse dicatur*. 4. per lasciviam, pavorem aut feritatem si dominus eam noxæ dederit, illi proficiet ad liberationem 1. Cæterum Ædilitio edicto prohibemur feras illic habere, qua iter fit §. *fin.*

De iis, per quos agere possumus 5. per procuratorem, tutorem, curatorem 1. 2. &c.

De satisdationibus 6. quas præstant, qui alieno nomine agunt aut conveniuntur. Satisdatio autem est cautio pro eo quod a nobis petitur.

De perpetuis & temporalibus actionibus & quæ ad heredes & in heredes transeunt 7.

Reus. *De exceptionibus* 8. quæ sunt comparatæ eorum gratia cum quibus agitur 1 causæ exceptionum hæ sunt, si de metu & dolo excipiamus 2. non numeratam item pecuniam 3. pactum 4. jusjurandum 5 rem judicatam 6 & cæt. hujusmodi 7. Exceptionum aliæ sunt legitimæ, aliæ Prætoriæ 8. 9. aliæ perpetuæ & peremptoriæ 10. 11. aliæ temporales & dilatoriæ.

Actor & Reus. *De replicationibus* 9. Replicatio dicitur, quia per eam replicatur atque resolvitur jus exceptionis 1. quæ replicatio si iniqua fuerit, duplicatione, quæ rei adjuvandi gratia comperata est, eliditur 2. quæ si iniqua quoque reperiatur, actori consulitur triplicatione, qua actor adjuvatur 3. &c.

De interdictis 10 seu actionibus, quæ eorum loco exercentur Interdicta erant formæ atque conceptiones verborum, quibus Prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat: tunc maxime cum de possessione aut quasi possessione inter aliquos contendebatur 1. quorum prima divisio est, ut alia sint prohibitoria, quibus Prætor vetat aliquid fieri: restitutoria, quibus restitui aliquid jubet; exhibitoria, per quæ jubet exhiberi 2. Secunda divisio est ut alia sint 3. adipiscendæ 4. 5. retinendæ 6. recuperandæ possessionis 7. Tertia divisio Interdictorum alia sunt simplicia, in quibus scil. alter actor, alter reus est: alia duplicia, quia par utriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam præcipue reus vel actor intelligitur 8. hodie interdictis non agitur, nam extra ordinem jus dicitur, judicaturque sine interdictis ac si utilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

De pœnis temere litigantium 11. quæ interdum pecuniæ, modo jurisjurandi religione, modo infamiæ metu coercetur 1. 2. is autem, qui litigare temere non cœpit, adversarium in jus vocare, id est, ad eum qui jus dicturus sit, debet 3. item scire quas personas non possit in jus vocare sine Prætoria permissione, quales sunt parentes & patroni *&c.*

Judex *De officio judicis* 12. Judex illud imprimis observare debet ne aliter judicet, quam legibus, aut constitutionibus aut moribus proditum est 1. Non igitur ignorabit, quæ sint partes judicantis in Judicio noxali 2. actione reali 3. ad exhibendum 4. familiæ erciscundæ 5. communi dividundo 6. Finium regundorum 7. & adjudicationibus.

De publicis Judiciis 13. quæ neque per actiones ordinantur (de quibus supra) neque omnino quicquam similis habent cum cæteris judiciis, de quibus locuti sumus: magnaque diversitas eorum est & in instituendo & in exercendo 1. Publica autem dicta sunt quod cuivis ex populo executio seu accusatio plerumque datur 2. quorum alia sunt capitalia alia non capitalia, quæ vel infamiam irrogant, aut damnum pecuniarum inferunt 3. Publica ea sunt: crimen læsæ majestatis 4. adulterii 5. homicidii 6. parricidii 7 falsi 8. vis publicæ & privatæ 9 peculatus, & concussionis 10. plagii 11. ambitus, repetundarum, annonæ, & de residuis 12. Cætera latius exponuntur 48. *ff.* & 9. *Cod.*

INSTI-

INSTITUTIONUM
SEU
ELEMENTORUM D. JUSTINIANI
SACRATISSIMI PRINCIPIS,
PROŒMIUM. (1)

De usu armorum, & legum. 1. De bellis & legibus Justiniani. 2. De compositione Codicis & Pandectarum. 3. De tempore, auctoribus, fine & utilitate compositionis Institutionum. 4. Divisio Institutionum. 5. Quid in Institutionibus contineatur. 6. Ex quibus libris composita sint Institutiones, earumque recognitio & confirmatio. 7. Adhortatio ad studium Juris.

[(2) In nomine Domini nostri Jesu Christi. (3)]

Imperator Cæsar, Flavius, Justinianus, Alamanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor, ac triumphator, semper Augustus, cupidæ legum juventuti. [S. D.]

IMPERATORIAM majestatem non solum armis (4) decoratam (5), sed (6) etiam legibus oportet esse armatam (7): ut utrumque tempus, & bellorum, & pacis, recte possit gubernari: & princeps Romanus non solum in hostilibus præliis victor existat, sed etiam per legitimos tramites (8) calumniantium (9) iniquitates expellat (10): & fiat (11) tam juris religiosissimus (12), quam victis hostibus triumphator [magnificus]. §. 1. Quorum utramque viam cum summis vigiliis, summaque providentia, annuente Deo, perfecimus. † Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricæ gentes sub juga nostra redactæ cognoscunt: & tam Africa, quam aliæ innumeræ provinciæ, post (13) tanta temporum spatia, nostris victoriis a cælesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ, nostroque additæ imperio, protestantur. † Omnes vero populi legibus tam a nobis promulgatis, quam compositis, reguntur.

§. 2. Et cum sacratissimas (14) constitutiones, antea confusas, in luculentam ereximus consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa (15) veteris prudentiæ volumina: & opus desperatum, quasi per medium profundum euntes, cælesti favore jam adimplevimus. §. 3. Cumque hoc, Deo propitio, peractum est: Triboniano viro magnifico, Magistro (16), & Exquæstore sacri palatii nostri, [& Exconsule (17)] necnon Theophilo, & Dorotheo, viris illustribus, Antecessoribus (18) (quorum omnium solertiam, & legum scientiam, & circa nostras jussiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis, mandavimus specialiter, ut ipsi nostra auctoritate, nostrisque suasionibus *Institutiones* componerent: ut liceat vobis prima legum (19) cunabula (20) non ab (21) antiquis fabulis (22) discere, sed ab imperiali splendore appetere: & tam aures, quam animi vestri, nihil inutile, nihilque perperam positum, sed quod in ipsis (23) rerum obtinet argumentis, accipiant; & quod priore tempore (24) vix post quadriennium [prioribus] contingebat [ut tunc *Constitutiones* imperatorias legerent], hoc vos a primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque (25) reperti felicitate, ut & initium vobis & finis legum eruditionis a voce principali procedat. §. 4. Igitur post libros (26) quinquaginta Digestorum, seu Pandectarum (in quibus omne jus antiquum collectum (27) est, quod per eundem virum excelsum, Tribonianum, nec non cæteros viros illustres, & facundissimos confecimus) in quatuor libros easdem Institutiones partiri jussimus, ut sint totius legitimæ scientiæ prima elementa.

§. 5. In quibus breviter expositum est, & quod antea obtinebat, & quod (28) postea desuetudine inumbratum, imperiali remedio illuminatum est.

§. 6. Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipue ex commentariis Caji nostri, tam Institutionum, quam rerum quotidianarum, aliisque multis commentariis, compositas, cum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt; & legimus, & recognovimus, & plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodavimus (29).

§. 7. Summa (30) itaque ope, & alacri studio has leges nostras accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostendite, ut spes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram Rempublicam in partibus ejus vobis credendis gubernari. D. CP. XI. Kal. Decemb. D. Justiniano P.P. A. III. Cons. 533.

(1) Ἡ προοιμιακὴ βουλησις [illegible] constitutio Institutiones confirmans. Theoph. (2) Perpetuo hic notandum; quod in textu his [ ] notis inclusum est, add. tum esse alter quam in pandectis Florentinis, aut aliis manuscriptis legebatur. (3) Deest hæc inscriptio apud Theoph. Quamvis extet in pandect. Florent. & omnibus manuscript. Vide Cujacium lib. 14. observ. 24. [illegible] Invocatio numinis divini non est de substantia instrumenti, nisi consuetudine aliter sit receptum. Idem est de Signo Crucis: est enim levis solemnitas, cujus omissio non vitiat actum [illegible] Alciat. lib. 9. parerg. cap. 6. [illegible] Schurdwein. [illegible] Covarr. [illegible] Quia ibi se morte [illegible] apud Constantinopolitanos. [illegible] (4) [illegible] est. Nam armis decus, legibus arma hic tribuuntur. (5) Adde Novell. [illegible] & Aristotelem 1. Politic. [illegible] (6) Legibus non minus, quam armis respublica defenditur. l. 14. C. de advoc. divers. jud. (7) Tacitus de oratoribus. Quid tutius est, quam exercere artem, qua semper armatus præsidium amicis, opem alienis ferat? Sic Cicero pro domo, magistratus Deorum religione armari scribit. Jura etiam nostra, Advocati patrocinio suo velut armis Rempublicam defendant. l. 14. C. de advocat. divers. jud. 2. iidem militare & quasi castrense peculium habere dicuntur. (8) Tramites Glossis, vel semitis [illegible]. (9) Calumniantur, qui scienter volentes delinquunt. l. 10. ff. ad exhibend. qui leges lesas calumniose interpretantur. l. 5. C. de legib. (10) Docendo, l. [illegible] C. de [illegible] & puniendo, l. [illegible] ff. de poenis. (11) Expatiens. [illegible] (12) l. [illegible] in fin. ff. de [illegible] (13) Africa post 95. annos. l. 1. C. de off. præf. præt. Afric. Procop. Italia post 60. Goth. Hotoman. & Wesemb. [illegible] Mynsinger. qui quinque annos ssc. Ans. (14) Priorem Codicem, qui hodie non extat, intelligit. Goth. qui ex tribus libris constabat, puta C. Gregoriano, Hermogeniano & Theodosiano, quem postea vocavit. C. Justinianeum, edit. Ann. 529. Imp. sui. 2. Ans. (15) anno. librorum [illegible] versuum, vide Const. ad magnum Senatum. (16) Alibi dicitur magister officiorum l. 2. ff. de vet. jur. enucl. Ansfrd. (17) Abest ab omnibus & Theoph. tametsi extet, l. 2. ff. de vet. jure enucl. (18) Antecessores Græcis [illegible]. Quo voc Tertulliano doctoris ac magistri loco est, hic professorem significat. Hoc referri possunt variæ Jurisprudentum appellationes. Interdum enim Jurisprudentes, conditores juris, Legumlatores, Jurisconsulti [illegible], & Juris Auctores dicuntur. Goth. Al. Antecessoribus. An sit legendum Assessoribus, vide Cujac. 11. observ. 40. Alciat. 2. disp. 11. Ans. (20) Cunabula juris appellat Institutiones haud nove. Gentium enim Aelium legimus librum Tripartita juris composuisse, quo veluti cunabula juris continebantur. l. 2. §. 38. ff. de origine juris. Theophilus cunabula juris vertit, τα πρωτα των νομων [illegible], Imperator in l. un. C. de nudo jure Quiritum, cunabula juris appellat, & primam legum audientiam. (21) Alibi totius legitimæ scientiæ prima elementa §. 4. infra eod. alibi leges. §. etsim. infra eod. alibi institutiones. §. 3. infra eod. Theoph. [illegible] vocat. (22) V. l. unic. C. de nudo jure Quiritum, & quæ scripsi ad Theophilum hoc loco. (23) Jure ab usu remoto. Theoph. intelligit Institut. Caji & Ulpiani, in quibus multa antiqua & obsoleta explicentur. Hot. hoc. Aliter explicat Revard. Conjectan. lib. 4. cap. 2. Ans. (23) Quod in usu versatur. Theoph. (24) Vide Const. ad antecess. (25) Al. cupiens. (26) Constitut. nondum tamen editos. Ans. (27) Πανδεκται enim dicuntur, [illegible] quod omne jus in unum velut corpus collectum contineant. (28) Hoc referri potest titulus de lege Fusia Caninia tollenda. infr. & tit. de success. subl. [illegible] infr. eod. Ans. (29) Ann. 533. (30) Ita Cicero, lib. 1. de orat. Pergite, ut facitis adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & Reip. emolumento esse possitis.

LIBER PRIMUS.

TIT. I.
DE JUSTITIA ET JURE.

Definitio Justitiæ. 1. Jurisprudentiæ. 2. Methodus juris tradendi. 3. principia, & Præcepta. 4. Objecta.

JUstitia, est (1) constans & perpetua (2) voluntas jus suum cuique (3) tribuendi (4). §. 1. Jurisprudentia, est divinarum atque (5) humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia. §. 2. His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani; ita videntur posse tradi commodissime, si primo levi ac simplici (6) via (7), post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione singula tradantur, alioqui, si statim ab initio rudem adhuc & infirmum (8) animum studiosi, multitudine ac varietate rerum oneraverimus: duorum alterum, aut desertorem studiorum efficiamus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia (quæ plerumque juvenes avertit) serius ad id perducemus, ad quod leviore via ductus, sine magno labore (9), & sine ulla diffidentia, maturius perduci potuisset. §. 3. Juris præcepta sunt hæc: *honeste vivere*, *alterum* (10) *non lædere*, *suum* (11) *cuique tribuere*. §. 4. Hujus studii (12) duæ sunt (13) positiones, publicum (14) & privatum. Publicum (15) jus est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Privatum, quod ad singulorum utilitatem. Dicendum est igitur de jure privato, quod (16) tripartitum est: collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

TIT. II.
DE JURE NATURALI, GENTIUM, ET CIVILI.

De jure naturali. 1. Distinctio juris gentium & civilis, a definitione & etymologia. 2. Ab appellatione & effectibus. 3. Divisio juris in scriptum, & non scriptum. Subdivisio juris scripti. 4. De lege & plebiscito. 5. De Senatusconsulto. 6. De constitutionibus. 7. De jure honorario. 8. De responsis prudentum. 9. De jure non scripto. 10. Ratio dictæ divisionis in jus scriptum, & non scriptum. 11. Alia juris divisio in immutabile & mutabile. 12. De objectis juris.

JUs naturale est, quod (17) natura omnia animalia docuit: nam jus istud non humani generis proprium est, sed omnium (18) animalium, [quæ in cælo (19),] quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Hinc descendit maris atque fœminæ conjunctio (20), quam nos matrimonium (21) appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc (22) educatio: videmus etenim,

(1) Ut le se est; nam et in homine, consideratur justitia non nisi cum quodam temperamento, vide l. 18. §. 1. ff. de ædil. edict. (2) [illegible] Theoph. [illegible] Ans. (3) Duo, l. 1. ff. eod. proximo l. 31. D. depositi l. 14. C. de condict. indeb. Item & sibi, l. 1. ff. de bon. eor. qui mortem sibi consciverunt. (4) Duplici id Justitia perficitur: vel commutativa, vel distributiva, prior in contractibus, altera in pœnis & præmiis & honoribus versatur. (5) Jus enim aliud divinum, aliud humanum: utrumque Pontificibus olim commissum. l. 2. §. deinde, ff. de orig. jur. (6) Simplex [illegible] non est indistincta aut incuriosa; sed quæ ad hæc juris elementa accommodata est, & discreta plane ab operosiore illa, quæ non tyronum, sed meliores ipsi juris exercentur. Huic enim [illegible] Justinianus opponit, [illegible]. (7) [illegible] Theophilus, qui nihil aliud quam [illegible], de qua plenius aliquando dicemus. (8) Al. infirmum & adhuc rudem. (9) Al. labore opus. (10) V. l. 1. §. morte ff. ut quid in loco. (11) V. l. 31 §. 1. ff. depositi. Goth. vide Cujac. lib. 30. observ. 40. & 7. feud. 14. (12) Tertium tamen objectum, nempe jus sacrum, addit Antonius [illegible] (13) [illegible] Theoph. [illegible], Cuj. & mala. (14) Τα [illegible] Arist. 7. Ethic. 2. in fin. Goth. (15) Τα [illegible], Aristoteles [illegible] 3. Politic. 8. (16) Τριμερης Theoph. & quibusdam manuscript. trifariam collectum. (17) Τα κατα φυσιν [illegible]. Theoph. (18) Saltem inclinatione, idque citra jus & injuriam, l. 1. D. si quadrupes pauperiem. (19) i. e. aere, unde, [illegible] dicuntur Theoph. Lucretius Cæli, quod dicitur aer, 18. Isid. 4. Cicer. 2. de natura deor. apud Nonium cap. 4. Ubi dicitur cælo atque concreto. (20) Al. conjugatio. (21) Hinc collige, concubinatum de Jure Civili esse prohibitum. vid. [illegible] in cap. [illegible] 5. 9. feud. 11. 20. Ans. (22) V. Tit. C. de alendis liberis ac parentibus. Goth. Expositio infantium est igitur contra naturam. Hot. his l. 4. ff. de agnosc. lib.

etenim, cætera quoque animalia istius juris peritia (1) censeri. §. 1. Jus autem civile (2) a jure gentium distinguitur: quod omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est, vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis: quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes (3) peræque custoditur, vocaturque jus gentium, quasi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus.

§. 2. Sed jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium: nam si quis velit Solonis, vel Draconis leges appellare jus civile Atheniensium, non erraverit: sic enim & jus, quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus; vel jus Quiritum, quo Quirites utuntur. Romani enim [a Romulo (4),] Quirites a Quirino (5) appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cujus sit civitatis, nostrum jus significamus (6): sicuti cum Poetam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius (7) Homerus, apud nos Virgilius. † Jus autem gentium omni humano generi commune est. Nam usu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ [jura] quædam sibi constituerunt: Bella etenim orta sunt, & captivitates sequutæ; & servitutes, quæ sunt naturali juri contrariæ (8). Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc jure gentium omnes (9) pene contractus introducti sunt, ut emptio [&] venditio, locatio [&] conductio, societas, depositum, mutuum, & alii innumerabiles. §. 3. Constat autem jus nostrum, quo utimur, aut scripto, aut sine scripto (10): ut apud Græcos τῶν νόμων (11) οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι, id est, *legum aliæ [sunt] scriptæ, aliæ non scriptæ*. Scriptum autem jus est lex, plebiscitum, Senatusconsultum (12), Principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentum. §. 4. Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante (veluti Consule) constituebat (13). † Plebiscitum (14) est, quod plebs plebeio magistratu interrogante (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem a populo eo differt (15), quo species (16) a genere: nam appellatione populi, universi cives significantur, connumeratis etiam patriciis & senatoribus: plebis (17) autem appellatione sine patriciis & senatoribus cæteri cives significantur. Sed & plebiscita, lege Hortensia (18) lata, non minus valere, quam leges cœperunt. §. 5. Senatusconsultum est, quod Senatus jubet, atque constituit. Nam cum auctus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis sanciendæ caussa, æquum visum est, Senatum vice populi consuli. §. 6. Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: quum lege (19) Regia, quæ de ejus imperio lata est, populus (20) ei & (21) in eum omne imperium suum & potestatem concedat. Quodcunque ergo Imperator per epistulam constituit, vel cognoscens decrevit, vel edicto præcepit, legem esse constat. Hæc sunt, quæ *Constitutiones* appellantur. Plane ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum (22) trahuntur: [quoniam non hoc Princeps vult]. Nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si quam pœnam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non (23) transgreditur. Aliæ autem, quum generales sint, omnes proculdubio tenent. §. 7. Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem. Hoc etiam jus honorarium (24) solemus appellare: quod qui honores gerunt, id est, Magistratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibusdam caussis, quod & ipsum juris honorarii portio est. §. 8. Responsa (25) *prudentum* sunt *sententiæ* (26) *& opiniones* eorum, quibus permissum erat de jure respondere (27). Nam antiquitus constitutum erat, ut essent, qui jura publica interpretarentur, quibus a Cæsare jus respondendi datum est, qui Jurisconsulti appellabantur: quorum omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere a responsis eorum non liceret, ut est constitutum. §. 9. Sine scripto (28) jus venit, quod usus approbavit: nam diuturni mores consensu utentium comprobati, legem (29) imitantur. §. 10. Et non ineleganter in duas species jus civile distributum esse videtur: nam origo ejus ab institutis duarum civitatum, Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur: In his enim civitatibus ita agi solitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis (30) ea, quæ pro legibus observabant, memoriæ mandarent: Athenienses vero ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent. §. 11. Sed naturalia (31) quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque observantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent: ea vero, quæ ipsa sibi quæque civitas constituit, sæpe (32) mutari solent (33), vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata. §. 12. Omne autem jus (34) quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res (35), vel ad actiones. Et prius de personis videamus: nam parum est jus nosse, si personæ, quarum caussa constitutum est, ignorentur.

TIT. III.

DE JURE (36) PERSONARUM.

Personarum divisio prior. 1. Definitio libertatis, 2. & servitutis. 3. Etymologia servi & mancipii. 4. Quibus modis servi constituuntur. 5. Subdivisio.

SUmma itaque divisio de jure personarum hæc est: quod omnes homines aut liberi sunt, aut servi (37). §. 1. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi (38) si quid vi (39) aut jure prohibetur. §. 2. Servitus autem est constitutio (40) juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur.

§. 3. Servi autem ex eo appellati sunt, quod Imperatores captivos vendere (41), ac per hoc servare (42), nec occidere (43) solent: qui etiam mancipia dicti sunt, [eo] quod ab hostibus manu capiuntur. §. 4. Servi autem (44) aut nascuntur, aut fiunt: nascuntur ex ancillis nostris: fiunt aut jure gentium, id est, ex captivitate; aut jure (45) civili, cum liber homo major xx. annis ad (46) pretium participandum (47) sese venundari passus est (48). §. 5. In servorum conditione nulla est differentia: in liberis autem multæ: aut enim sunt ingenui, aut libertini.

TIT. IV.

DE INGENUIS.

Definitio ingenui. 1. De servitute & manumissione facti.

INgenuus est is, qui statim (49) ut natus est, liber est: sive ex duobus ingenuis matrimonio editus est, sive ex libertinis duobus, sive ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre vero servo, ingenuus nihilominus nascitur: quemadmodum qui ex matre libera (50) & incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et e contrario (51), si libera (52) conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit, eum, qui nascitur, liberum nasci: quia non debet (53) calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta pepererit: liberum an servum pariat? Et Martianus probat, liberum nasci: sufficit enim ei, qui in utero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, [ut liber nascatur]: Quod & verum est.

§. 1. Cum (54) autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in servitute (55) fuisse, & postea manumissum esse: sæpissime enim constitutum est: natalibus (56) non officere manumissionem.

TIT. V.

DE LIBERTINIS.

Definitio & origo libertinorum, & manumissionis. 1. Quibus modis, 2. Ubi & quando manumitti potest. 3. De libertinorum differentia sublata.

LIbertini sunt, qui ex (57) justa servitute manumissi sunt. Manumissio autem est de manu (58) datio, nam quamdiu aliquis in servitute est, manui & potestati suppositus est: manumissus, liberatur potestate (59). Quæ res a jure gentium originem sumpsit: utpote cum jure naturali (60) omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum servitus esset incognita. Sed postquam jure gentium servitus invasit, sequutum est beneficium manumissionis; & cum uno communi nomine omnes *homines* appellarentur (61), jure gentium tria [hominum] genera esse cœperunt: liberi, & his contrarium servi, & tertium genus libertini, qui desierant esse servi. §. 1. Multis autem modis manumissio procedit: aut enim (62) ex sacris constitutionibus in sacrosanctis (63) ecclesiis, aut vindicta manumittitur (64), aut inter amicos, aut per epistolam (65), aut per testamentum (66), aut per aliam quamlibet (67) ulti-

[illegible]

ultimam voluntatem. Sed & (1) aliis (2) multis modis libertas servo competere potest, qui tam ex veteribus, quam ex nostris constitutionibus introducti sunt. §. 2. Servi [vero] a dominis (3) semper manumitti solent: adeo, ut vel in (4) transitu manumittantur, veluti cum prætor, aut præses, aut proconsul (5) in balneum, vel in theatrum eant. §. 3. Libertinorum autem status tripertitus (6) antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modo majorem & justam libertatem consequebantur, & fiebant *cives* (7) *Romani*: modo minorem, & *Latini* (8) ex lege Junia (9) Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia (10) Sentia *dedititii* (11). Sed quoniam dedititiorum quidem (12) pessima (13) conditio jam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus (14) constitutionibus hoc emendavit, & in pristinum statum reduxit: quia & a primis urbis Romæ cunabulis una atque simplex libertas competebat, id est, eadem, quam habebat manumissor; nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios (15) quidem per constitutionem (16) nostram expulimus, quam promulgavimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Triboniano viro excelso, quæstore [nostro], antiqui juris altercationes placavimus. Latinos autem Junianos, & omnem quæ circa eos fuerat (17) observantiam (18), alia constitutione (19) per ejusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumissi, nec domini (20) manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut jam antea observabatur), civitate Romana decoravimus: multis modis additis, per quos possit libertas servis cum civitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.

T i t. VI.

QUIBUS (21) EX CAUSSIS MANUMITTERE NON LICET.

Prius caput legis Æliæ Sentiæ. Regula de manumittente in fraudem creditorum. 1. Exceptio de servo instituto cum libertate. 2. Vel sine libertate. 3. Quid sit in fraudem creditorum manumittere. 4. Alterum caput legis Æliæ Sentiæ, de minore viginti annis. 5. Quæ sint justæ caussæ manumittendi. 6. De caussa semel probata 7. Abrogatæ.

NOn tamen cuicumque volenti manumittere licet. Nam is, qui in (22) fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia (23) lex Ælia Sentia impedit libertatem. §. 1. Licet (24) autem domino, qui solvendo non est, [in testamento] servum suum cum libertate heredem (25) instituere, ut liber fiat, heresque ei (26) solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento heres extiterit: aut quia nemo heres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex caussa heres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia provisum est: & recte. Valde enim prospiciendum erat, ut egentes homines, quibus (27) alius heres exstiturus non esset, vel servum suum necessarium heredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias servi (28) nomine vendant, ne injuria (29) defunctus afficiatur. §. 2. Idemque juris est & si sine libertate servus heres institutus est. Quod nostra constitutio non solum in domino, qui solvendo non est, sed generaliter constituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur: quum non sit verisimile (30), eum, quem heredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, servum remanere voluisse, & neminem sibi heredem fore (31).

§. 3. In fraudem (32) autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore quo manumittit, solvendo non est: vel qui datis libertatibus, desiturus est solvendo esse. Prævaluisse tamen videtur (nisi (33) animum quoque fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatem, quamvis bona [ejus] creditoribus non sufficiant: sæpe (34) enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio (35) manumittentis, & ipsa re, eo quod ejus bona non sunt suffectura creditoribus. §. 4. Eadem (36) lege Ælia Sentia domino (37) minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta apud consilium, justa (38) caussa manumissionis adprobata, fuerint manumissi. §. 5. Justæ (39) autem manumissionis caussæ hæ sunt: veluti si quis patrem aut matrem, filium filiamve, aut fratres sororesve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum alumnamve, aut collactaneum manumittat: aut servum, procuratoris habendi gratia: aut ancillam (40), matrimonii [habendi] caussa: dum tamen intra sex menses in uxorem ducatur: nisi justa caussa impediat, & [servus], qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis (41) manumittatur. §. 6. Semel (42) autem causa adprobata, sive vera (43) sit, sive falsa, non retractetur (44). §. 7. Cum ergo certus (45) modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus esset: eveniebat, ut qui quatuordecim annos expleverat, licet testamentum facere (46), & in eo sibi heredem instituere, legataque relinquere posset: tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem servo dare non posset. Quod non erat ferendum: nam cui totorum suorum bonorum in testamento dispositio data erat (47): quare non (48) similiter ei, quemadmodum alias res, ita de servis suis in ultima voluntate disponere (49), quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis possit præstare? Sed cum libertas (50) inæstimabilis (51) res sit, & propter hoc ante xx. ætatis annum antiquitas libertatem servo dare prohibebat (52): ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare servo suo concedimus (53), nisi decimum septimum annum impleverit, & decimum octavum attigerit. Quum enim antiquitas hujusmodi ætati, & pro aliis postulare (54) concesserit: cur non etiam sui judicii stabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam servis suis possint pervenire?

T i t. VII.

DE LEGE (55) FUSIA CANINIA TOLLENDA.

LEge Fusia Caninia certus (56) modus constitutus erat in servis testamento manumittendis: quam, quasi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam esse censuimus: cum satis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia caussa impediat libertatem: morientibus (57) autem hujusmodi licentiam adimere.

T i t. VIII.

DE (58) HIS, QUI SUI, VEL ALIENI JURIS SUNT.

Personarum divisio posterior. De jure gentium & civium Romanorum in servos.

SEquitur de jure personarum alia divisio. Nam quædam personæ sui juris sunt, quædam alieno juri (59) subjectæ. Rursus earum, quæ alieno juri subjectæ sunt, aliæ sunt in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno juri subjectæ sunt; nam, si cognoverimus, quæ istæ personæ sunt: simul (60) intelligemus, quæ sui juris sunt; ac prius inspiciamus de his, quæ in (61) potestate dominorum sunt. §. 1. In potestate itaque dominorum sunt servi, quæ quidem potestas, juris gentium est; nam apud (62) omnes peræque gentes animadvertere possumus, dominis in servos (63) vitæ necisque potestatem fuisse: & quodcumque per servum adquiritur, id (64) domino adquiri. §. 2. Sed (65) hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet sine (66) caussa legibus cognita, in servos suos [supra modum] sævire. Nam ex constitutione divi Antonini, qui sine causa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quam si alienum servum occiderit. Sed & major asperitas dominorum ejusdem principis constitutione coercetur: nam [Antoninus] consultus a quibusdam præsidibus provinciarum de his servis, qui ad ædem sacram, vel ad statuam principum confugiunt (67), præcepit, ut si (68) intolerabilis videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos bonis (69) conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur; & recte: expedit (70) enim reipublicæ, ne sua re quis male utatur (71). Cujus rescripti ad Ælium Martianum emissi verba sunt hæc: *Dominorum quidem potestatem in servos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus suum detrahi (72): sed dominorum (73) interest, ne auxilium contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juste deprecantur. Ideoque (74) cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt, & si vel durius habitos, quam æquum est, vel infami (75) injuria adfectos esse cognoveris: venire jube, ita ut in potestatem domini non revertantur. Quod si meæ constitutioni fraudem fecerit, sciat hoc me admissum severius executurum.*

TIT.

(1) Census quoque manumittebantur, qui lustrali censu Romæ jussu dominorum inter cives Romanos censum profitebantur. Ulp. 1. §. 8. ... [illegible]

[illegible]

T I T. IX.
DE PATRIA POTESTATE.

Summa tituli. 1. Definitio nuptiarum.

IN potestate nostra sunt liberi (1) nostri, quos ex (2) justis nuptiis procreavimus. §. 1. Nuptiæ autem, sive matrimonium, est viri & mulieris (3) conjunctio, individuam (4) vitæ consuetudinem continens. §. 2. Jus autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium (5) est (6) civium Romanorum: nulli (7) enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus. §. 3. Qui igitur ex te & uxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & uxore ejus nascitur, id est, nepos tuus & neptis (8), æque in tua sunt potestate (9), & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum (10).

T I T. X.
DE NUPTIIS (11).

Qui possunt nuptias contrahere. 1. Quæ uxores duci possunt vel non. De parentibus & liberis. 2. De transversalibus. De fratre & sorore. 3. De fratris vel sororis filia vel nepte. 4. De consobrinis. 5. De amita, matertera, amita magna, matertera magna. 6. De affinibus. De privigna vel nuru. 7. De socru vel noverca. 8. De comprivignis. 9. De quasi privigna, quasi nuru, quasi noverca. 10. De servili cognatione. 11. De reliquis prohibitionibus. 12. De pœnis injustarum nuptiarum. 13. De legitimatione.

JUstas autem nuptias inter (12) se cives Romani contrahunt, qui secundum præcepta legum coëunt, masculi quidem puberes (13), fœminæ autem (14) viripotentes, sive patresfamiliarum sint, sive filiifamiliarum: dum tamen si filiifamiliarum sint (15), consensum (16) habeant parentum, quorum in potestate sunt. Nam hoc fieri debere, & (17) civilis & (18) naturalis ratio suadet: in tantum, ut jussus parentis præcedere debeat (19). Unde quæsitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius uxorem ducere possit; cumque super filio variabatur, nostra processit (20) decisio, qua permissum est ad exemplum filiæ furiosi, filium quoque [furiosi] posse & sine patris interventu (21) matrimonium sibi copulare, secundum datum ex nostra constitutione modum.

§. 1. Ergo non omnes nobis uxores ducere licet; nam a quarundam nuptiis abstinendum est. Inter eas enim personas, quæ parentum liberorumve locum inter se obtinent, contrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem, vel matrem & filium, vel aviam & nepotem, & usque in (22) infinitum. Et si tales personæ inter se coierint: nefarias atque incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et hæc adeo vera sunt, ut quamvis per (23) adoptionem parentum liberorumve loco sibi esse cœperint, non possint inter se matrimonio jungi: in tantum, ut etiam dissoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia vel neptis esse cœperit, non (24) poteris uxorem ducere, quamvis eam (25) emancipaveris. §. 2. Inter eas quoque personas, quæ ex transverso gradu cognationis junguntur, est quædam similis observatio, sed non tanta. Sane enim inter (26) fratrem sororemque nuptiæ prohibitæ sunt, sive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, sive ex altero (27) eorum. Sed si qua (28) per adoptionem soror tibi esse cœperit: quamdiu (29) quidem constat adoptio, sane inter te & eam nuptiæ consistere non possunt: cum vero per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam uxorem ducere (30). Sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideo constat, si quis (31) generum adoptare velit, debere eum antea filiam suam emancipare: & si quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium suum emancipare. §. 3. Fratris vero vel (32) sororis filiam uxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris vel sororis quis ducere potest, quamvis quarto gradu sint: cujus enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit (33), filiam non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur. §. 4. Duorum autem fratrum vel sororum (34) liberi, vel fratris & sororis, conjungi (35) possunt (36). §. 5. Item amitam (37), licet adoptivam, ducere uxorem non licet, item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere. §. 6. Affinitatis quoque veneratione a quarundam nuptiis abstinere necesse est (38): ut ecce privignam (39) aut nurum (40) uxorem ducere non licet: quia utræque filiæ loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut privigna tua. Nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem (41) duobus nupta esse non potest. Item si adhuc privigna tua est, id est, si mater ejus tibi nupta est, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet. §. 7. Socrum quoque & novercam (42) prohibitum est uxorem ducere: quia matris (43) loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum affinitate procedit: alioquin si adhuc noverca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est: communi jure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia ejus tibi nupta est, ideo impediuntur tibi nuptiæ, quia duas uxores habere non potes. §. 8. Mariti tamen filius ex alia uxore (44), & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt, licet habeant fratrem sororemve ex matrimonio postea contracto natos. §. 9. Si uxor (45) tua post divortium ex alio filiam procreaverit: hæc non est quidem privigna tua: sed Julianus ab hujusmodi nuptiis abstineri debere ait; nam constat, nec sponsam filii (46) nurum esse, nec patris sponsam novercam esse: rectius tamen & jure facturos eos, qui ab hujusmodi nuptiis abstinuerint (47). §. 10. Illud (48) certum est, serviles (49) quoque cognationes impedimento nuptiis esse: si forte pater & filia, aut frater & soror (50) manumissi fuerint. §. 11. Sunt & aliæ personæ, quæ propter diversas rationes nuptias contrahere prohibentur: quas in libris (51) Digestorum, seu Pandectarum, ex veteri jure collectarum, enumerari permisimus. §. 12. Si (52) adversus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec (53) vir, nec uxor, nec nuptiæ (54), nec (55) matrimonium, nec (56) dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus sit; unde solent spurii appellari (57) παρὰ τὴν σποράν, id est, *a satione*, & ἀπάτορες, quasi sine patre filii. Sequitur ergo, ut dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & aliis pœnas patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur.

§. 13. Aliquando autem evenit, ut liberi, qui statim, ut nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatem patris: qualis est is, qui dum naturalis fuerat, postea (58) curiæ datus, potestati patris subjicitur: nec non is, qui a muliere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus (59) instrumentis compositis (60), in potestate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio præbuit.

T I T. XI.
DE (61) ADOPTIONIBUS.

Scopus & nexus. 1. Divisio adoptionis. 2. Qui possunt adoptare filium familias vel non. 3. De impuberibus. 4. De ætate adoptantis & adoptati. 5. De adoptione in locum nepotis, vel neptis vel deinceps. 6. De adoptione filii alieni in locum nepotis, vel nepotis in locum filii. 7. De adoptione in locum nepotis, & de nepote in adoptionem dando. 8. Qui dari possunt in adoptionem. 9. De his, qui generare non possunt. 10. De fœminis. 11. De liberis adrogati. 12. De servo adoptato vel filio nominato a domino.

NOn solum autem naturales liberi, secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt: verum etiam (62) ii, quos adoptamus. §. 1. Adoptio autem duobus (63) modis fit, aut principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos easve, qui quæve sui juris sunt: quæ species adoptionis dicitur (64) adrogatio. Imperio magistratus adoptamus eos easve, qui quæve in potestate parentum sunt: sive primum gradum liberorum obtineant: qualis est filius, filia: sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. §. 2. Sed hodie ex nostra (65) constitutione, cum filiusfamilias a patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur, jura patris (66) naturalis minime dissolvuntur (67), nec quicquam ad patrem adoptivum transit, nec in potestate ejus est: licet ab intestato jura successionis ei a nobis tributa sint. Si vero pater naturalis non extraneo, sed avo filii sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo vel proavo simili modo paterno vel materno filium suum dederit in adoptionem: in hoc casu, quia concurrunt in unam personam & naturalia, & adoptionis jura: manet stabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constitutum (68): ut & in familia, & in potestate hujusmodi patris adoptivi sit. §. 3. Cum autem impubes per principale rescriptum (69) adrogetur, caussa cognita adrogatio fieri permittitur, & exquiritur caussa adrogationis an honesta sit, expediatque pupillo. Et cum quibusdam conditionibus adrogatio fit, id est, ut caveat adrogator (70) personæ publi-

ca

(1) Quibus [illegible], imperamus. (2) Secus in injustis. §. pen. infr. eo. pen. (3) V. l. 1. ff. de ritu nupt. (4) Secus in concubina adde 27. q. 2. c. 2 [illegible], & seqq. (5) Inde a Romuli temporibus. [illegible] & peregrini privantur. §. cum autem, infra, de adoption. (6) L. 3. ff. de his qui sui vel alien. jur. §. L. Proprium hoc, secundo modo proprium est: convenit enim soli speciei, non tamen omnibus. Goth. (7) Imo Judæi. Gen. 38. 24. & 42. 37. Job. 1. Num. 22. 22. 15. & omnes ex jure divino eam potestatem habere videntur, l. 10. §. 1. C. de adopt. Vide not. ad d. l. 3. ff. de his qui sui vel alien. jur. & plura alibi de patria potestate, & an omnibus communis sit, an propria Romanorum. (8) Sed quum hodie patria potestas matrimonio solvatur, nepos ex filio natus in avi sui potestate non est. Groenewag. hic. & ibi DD. S. L. (9) Quia in avi familia nascuntur. Ans. (10) Vid. omnino Hotomann. hic, & pr. Inst. de nupt. [illegible] enim non patri, sed matri [illegible] parit. l. familiæ, 196. ff. de V. Sign. Ans. (11) [illegible] D. [illegible] C. [illegible] Nov. [illegible] (12) Ulp. [illegible] §. [illegible] (13) [illegible] duodecim aut quatuordecim annorum pr. Instit. Quib. mod. tut. fin. [illegible] fin. l. fin. C. quand. tut. vel curat. esse desin. Ans. (14) V. l. 19. vers. sed enim D. de condit. & demonst. (15) Vel tacitum v. l. 5. ff. de sponf. (16) In contrahendo, & redintegrando matrimonio. v. l. 18. D. de ritu nupt. (17) Quiritum propria potestas. Hotom. illust. [illegible] (18) Pietas parentibus debita. Cuj. [illegible] ita ut ortum a natura sumpserit potestas patria, incrementum vero a jure civili. Hotom. h. l. Ans. (19) Concordat Canc. [illegible] Vide Peck. de testam. conjug. lib. [illegible] cap. [illegible] Joan. a Sande lib. 2. tit. [illegible] defin. [illegible] Vinn. [illegible] (20) L. [illegible] C. eod. (21) Curatore tamen furiosi, & judicis interveniente. l. [illegible] C. de nupt. (22) V. l. [illegible] D. de ritu nupt. Goth. etiam inter cognatos. l. [illegible] C. eod. Ans. (23) V. l. [illegible] ff. de ritu nupt. l. 14. §. 1. D. eod. (24) Quamvis emancipatione cessent reliqua adoptionum jura v. l. penult. §. fin autem C. de adopt. (25) Propter honestatem in nuptiis requisitam. l. [illegible] C. eod. Vid. tamen l. [illegible] I. de nupt. Ans. (26) V. l. [illegible] C. eod. (27) Alii, sive ab [illegible] (28) V. l. [illegible] in pr. ff. de ritu nupt. (29) Secus ea dissoluta. v. l. [illegible] §. [illegible] D. de verb. oblig. (30) l. [illegible] §. fin. ff. de lib. & posthum. Ans. (31) L. [illegible] D. eod. (32) V. l. [illegible] ff. de ritu nupt. (33) Et & sororem patris adoptivi. l. [illegible] in fin. ff. de ritu nupt. & novercæ filiam. (34) [illegible] consobrini v. l. [illegible] C. eod. (35) [illegible] non possunt Th. v. Con. [illegible] Cap. [illegible] Tarit. [illegible] (36) V. l. [illegible] ff. de ritu nupt. Jure Canonico non possunt, cap. non debet. extr. de consanguin. & affin. S. L. (37) L. [illegible] §. [illegible] De ritu nupt. (38) Quod ad eosdem affinitatis gradus, in cognatione prohibitos, extendi, nec tantum in linea recta, sed & in transversali obtinere communis est doctrina, per l. 5. pen. & ult. I. de incest. nupt. [illegible] Vide Carpzov. defin. Consist. lib. 2. tit. [illegible] defin. [illegible] S. L. (39) l. [illegible] C. eod. Imo licet, Exod. [illegible] (40) Etiamsi [illegible] ejus emancipaverit. l. [illegible] D. de ritu nupt. (41) V. l. [illegible] in pr. C. de adult. (42) Etiam apud gentes. [illegible] O. de gradib. & affin. (43) Etiam in pœnalibus. §. [illegible] inst. de publ. jud. (44) L. [illegible] §. inter comprivignos. D. de rit. nupt. (45) l. [illegible] §. si uxor. ff. de ritu nupt. l. [illegible] ff. de Verb. oblig. (46) Imo nurus est. l. [illegible] D. de grad. & affin. l. [illegible] ff. de [illegible] (47) l. [illegible] ff. [illegible] Ans. (48) Hic omisit prohibitionem nuptiarum in affinitate collaterali. v. l. [illegible] I. de incest. nupt. (49) V. l. [illegible] §. [illegible] D. de ritu nupt. (50) Vata cognationis in servitute quæsitas. Hæc enim verba significare videntur ante manumissionem impedimento non esse. [illegible] ff. de gradib. sed quum natura refragetur, ut pater filiam, &c. uxorem ducat. l. [illegible] ff. [illegible] Videtur quoque regulam, l. [illegible] eod. hic esse servandam si [illegible] in servitute. Ans. (51) Præsertim. [illegible] (52) V. l. [illegible] in pr. C. de incest. (53) l. [illegible] O. de ritu nuptiarum. (54) Nuptiæ magis ad solemnitatem quam ad conjugium ipsum pertinent. Vide cap. nec illud [illegible] Et [illegible] ff. de Ritu nupt. id est, solemnitate Nuptiarum. Ans. (55) Videtur abrogari sententia, quæ, apud Paulum extat [illegible] sent. [illegible] ubi dicitur, eos, qui in potestate patris sunt, sine voluntate ejus matrimonium jure non contrahere, & contractum tamen non dissolvi. Contemplationem enim publicæ utilitatis (hoc est, nuptiarum) privatorum commodis præferri, adde [illegible] cap. nec illud, cap. si quis. (56) l. [illegible] ff. unde vir & uxor. (57) l. [illegible] D. de statu hom. (58) V. Nov. [illegible] (59) V. Nov. [illegible] Nov. [illegible] adde & eam, qui legitimatos principes rescripto Nov. [illegible] (60) Imo & sine dotalibus instrumentis confectis hæ nuptiæ, vide quæ notavi ad l. [illegible] §. [illegible] Cod. de adult. [illegible] vers. eod. [illegible] C. [illegible] (62) Adde l. [illegible] & l. [illegible] C. de probat. (63) Adde tertium ex testamento [illegible] (64) Cujus solemnitates notavi [illegible] in fin. C. eod. (65) l. [illegible] I. eod. (66) Alii legunt jura potestatis patris, quod confirmat Th. (67) Propter incommodum quod est in §. [illegible] Inst. de hæred. quæ ab intest. defer. pr. Inst. de excusat. tut. Ans. (68) Al. [illegible] in lib. Dionys. [illegible] (69) D. Pii Ulp. [illegible] alium olim [illegible] id est, is, cui prima vestis, seu lanugo erat, adrogari non poterat. [illegible] Gell. [illegible] (70) Ταβελλίων [illegible]

cæ (1), si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem ejus venturi essent. Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita dignus emancipatione fuerit, & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater (2) eum exheredaverit, vel vivus sine justa causa emancipaverit: jubetur (3) quartam partem ei bonorum suorum (4) relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptivum transtulit, & quorum commodum ei postea acquisivit. §. 4. Minorem natu, majorem (5) non posse adoptare placet; adoptio enim naturam imitatur: & pro (6) monstro est, ut major sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem vel adrogationem facit, plena (7) pubertate, id est, decem & octo annis præcedere. §. 5. Licet (8) autem & in locum nepotis vel neptis, pronepotis, vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamvis (9) filium quis non habeat. §. 6. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quam nepotem in locum filii. §. 7. Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex filio, quem habet jam adoptatum; vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: eo (10) casu & filius consentire debet, ne ei invito suus hæres adgnascatur. Sed ex contrario, si avus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire (11). §. 8. In plurimis autem causis assimilatur (12) is, qui adoptatus vel adrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio (13) natus est: & ideo si quis per Imperatorem, vel apud prætorem, vel præsidem provinciæ non extraneum adoptaverit, (14) potest eundem in adoptionem alii dare. §. 9. Sed (15) & illud utriusque adoptionis commune est, quod & ii, qui generare non possunt (quales sunt spadones (16),) adoptare possunt: [castrati (17) autem non possunt.] §. 10. Fœminæ (18) quoque adoptare non possunt, quia nec naturales liberos in sua potestate habent: sed ex indulgentia (19) principis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt. §. 11. Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subjicitur, sed etiam liberi ejus in ejusdem fiunt potestate tamquam nepotes. Sic (20) etenim divus Augustus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptasset: ut protinus, adoptione facta, inciperet Germanicus Augusti nepos esse. §. 12. Apud (21) Catonem bene scriptum refert antiquitas, servos, si a domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Unde & nos eruditi, in nostra (22) constitutione etiam eum servum, quem dominus actis intervenientibus filium suum nominaverat (23), liberum esse constituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum non sufficiat (24).

T I T. XII.

QUIBUS (25) MODIS (26) IUS PATRIÆ POTESTATIS SOLVITUR. (27)

Scopus & nexus. De morte 1. De deportatione. 2. de relegatione. 3. De servitute pœnæ. 4. De dignitate. 5. De captivitate, & postliminio, 6. & 7. De emancipatione. 8. De adoptione. 9. De nepote nato post filium emancipatum vel in adoptionem datum. 10. An parentes cogantur liberos suos de potestate dimittere.

Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno juri sunt subjecti, eo jure liberantur. Et quidem quemadmodum liberentur servi a potestate dominorum, ex iis (28) intelligere possumus, quæ de servis manumittendis superius exposuimus. Hi vero, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo (29) sui juris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit: Nam mortuo patre, sane omni modo filii filiæve sui juris efficiuntur. Mortuo vero avo, non omnino nepotes neptesque sui juris fiunt: sed (30) ita, si post mortem avi in potestatem patris (31) sui recasuri non sunt. Itaque si moriente avo pater eorum vivit, & in potestate patris sui est, tunc post obitum avi in potestate patris sui fiunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus est, aut [per (32) emancipationem] exiit de potestate patris: tunc ii, qui in potestatem ejus cadere non possunt, sui juris fiunt. §. 1. Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur (33), civitatem amittit: sequitur, ut (34) qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde (35) ac si (36) eo mortuo desinunt liberi in potestate ejus esse. Pari ratione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit (37) esse in potestate parentis. Sed si ex indulgentia principis (38) restituti fuerint, per omnia pristinum statum recipiunt. §. 2. Relegati (39) autem patres in insulam, in potestate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in potestate parentum (40) remanent.

§. 3. Pœnæ servus (41) effectus, filios in potestate habere (42) desinit. Servi autem pœnæ (43) efficiuntur, qui in (44) metallum damnantur, & qui bestiis (45) subjiciuntur. §. 4. Filiusfamilias (46) si militaverit, vel si senator, vel consul factus fuerit, remanet in potestate patris: militia enim, vel consularis dignitas de patria potestate filium (47) non liberat. Sed ex constitutione nostra summa (48) Patriciatus dignitas illico, imperialibus codicillis præstitis, filium a patria potestate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare: imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate? §. 5. Si (49) ab hostibus captus fuerit parens, quamvis servus hostium fiat, tamen (50) pendet jus liberorum propter jus postliminii (51): quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reversi fuerint, omnia pristina jura recipiunt; idcirco reversus etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit (52), eum, qui captus est, in civitate semper fuisse. Si vero ibi decesserit, exinde, ex quo captus est pater, filius sui juris fuisse videtur. Ipse quoque filius, neposve, si ab hostibus captus fuerit, similiter dicimus, propter jus postliminii jus quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum (53) est autem postliminium a limine, & post. Unde eum, qui ab hostibus [captus est, &] in fines nostros postea pervenit, postliminio reversum, recte dicimus. Nam limina, sicut in domo finem quendam faciunt: sic (54) & imperii finem esse limen, veteres voluerunt. Hinc & limes dictum est, quasi finis quidam & terminus; ab eo postliminium dictum est, quia ad idem limen revertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus victis hostibus recuperatur, postliminio rediisse existimatur.

§. 6. Præterea emancipatione (55) quoque desinunt liberi in potestate parentum esse; sed emancipatio antea quidem vel per antiquam (56) legis (57) observationem procedebat, quæ per imaginarias (58) venditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur, vel ex imperiali (59) rescripto. Nostra autem providentia etiam hoc in melius per constitutionem (60) reformavit: ut fictione pristina explosa, recta via ad competentes judices, vel magistratus parentes intrent: & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, a sua manu dimittant. Et tunc ex edicto prætoris in bonis hujusmodi filii, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui quæve a parente manumissus, vel manumissa fuerit, eadem jura præstentur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti (61). Et præterea si impubes sit filius, vel filia, vel cæteri: ipse parens ex manumissione (62) tutelam ejus nanciscitur. §. 7. Admonendi (63) autem sumus, liberum arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepotem vel neptem in potestate habebit, filium quidem de potestate dimittere, nepotem vero vel neptem retinere; & e converso filium quidem in potestate retinere, nepotem vero vel neptem manumittere, vel omnes sui juris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta esse intelligantur. §. 8. Sed & si pater filium, quem in potestate habet, avo vel proavo naturali secundum nostras constitutiones super his habitas, in adoptionem dederit; id est, si hoc ipsum actis (64) intervenientibus apud competentem judicem manifestaverit, præsente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo [præsente,] qui adoptat: solvitur quidem jus potestatis patris naturalis: transit (65) autem in hujusmodi parentem adoptivum, in cujus persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus (66). §. 9. Illud autem scire oportet, quod si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaveris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru (67) tua; nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quod si post emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit: patris sui emancipati, vel avi adoptivi potestati subjicitur. §. 10. Et quidem neque naturales liberi (68) neque adoptivi ullo pene (69) modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

T I T. XIII.

DE TUTELIS (70).

De personis sui juris. 1. Definitio tutelæ. 2. Definitio & Etymologia tutoris. 3. Quibus testamento tutor datur. De liberis in potestate. 4. De posthumis. 5. De emancipatis.

Transeamus nunc ad aliam divisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt, quædam vel in tutela sunt, vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela vel in curatione sunt. Ita enim intelligemus cæteras personas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius dispiciamus de his, quæ in tutela sunt.

§. 1. Est autem tutela (ut Servius definivit) vis ac (71) potestas in capite (72) libero ad tuendum (73) eum, qui propter ætatem se defendere nequit, jure civili data ac permissa (74). §. 2. Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, exque ipsa re nomen acceperunt. Itaque appellantur tutores, quasi tuitores atque defensores: sicut æditui (75) dicuntur, qui ædes tuentur.

§. 3. Permissum (76) est itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in (77) potestate habent, testamento tutores (78) dare. Et hoc in filios filiasque procedit omnimodo; nepotibus vero neptibusque ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit, nepotes [ex] eo non poterunt ex testamento tuo tutores habere, quamvis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt.

§. 4. Cum autem in compluribus aliis causis posthumi (79) pro jam natis habeantur, & in hac causa placuit non minus posthumis (80), quam jam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint, ut si vivis parentibus nascerentur, sui [heredes,] & in potestate eorum fierent. §. 5. Sed & si emancipato filio tutor a patre (81) datus fuerit testamento, confirmandus est ex sententia præsidis omni modo, id est, sine (82) inquisitione.

(1) Id est, magistratui §. 3. Inst. de Aut. tut. Auf. (2) Scilicet adrogator. Auf. (3) Quæ D. Pii appellatur. Ulp. l. 8. §. 10. ff. de credit. (4) Scil. omnium bonorum l. fin. ff. si quid in fraud. patr. ... [illegible] (5) ... Raimal Cors. ... Auf. (6) Filius patre major ætate esse non potest. (7) Plena pubertas octodecim annis finitur. ... [illegible]

... Novell. ... (44) Hi hodie comparari possunt, qui ad remum, & opus publicum damnantur. ... (47) l. 2. ff. de adopt. (48) Non gravis ... Consulatus enim major est ... sed duratione, quia perpetua. ... [illegible]

T i t. XIV.

QUI TESTAMENTO TUTORES DARI POSSUNT (1).

Qui tutores dari poſſunt. De patre vel filiofamilias. 1. *De ſervo.* 2. *De furioſo vel minore viginti quinque annis.* 3. *Quibus modis.* 4. *Et cui dantur tutores.* 5. *De filiorum, filiarum, liberorum, nepotum appellatione.*

DAri autem tutor poteſt teſtamento non ſolum paterfamilias, ſed (2) etiam filiusfamilias. §. 1. Sed & ſervus proprius teſtamento (3) cum libertate recte tutor dari poteſt. Sed ſciendum eſt, eum & ſine libertate tutorem datum, tacite (4) libertatem directam (5) accepiſſe videri, & per hoc recte tutorem eſſe. Plane ſi per (6) errorem, quaſi liber, tutor datus ſit, aliud dicendum eſt. Servus autem alienus pure inutiliter (7) teſtamento datur tutor: ſed (8) ita, CUM LIBER ERIT, utiliter datur: proprius autem ſervus inutiliter (9) eo modo tutor datur. §. 2. Furioſus vel minor viginti quinque annis tutor teſtamento datus, tutor tunc erit, cum (10) compos mentis, aut major (11) vigintiquinque annis fuerit factus. §. 3. Ad certum tempus (12), vel ex certo tempore, vel ſub conditione, vel ante heredis inſtitutionem (13) poſſe (14) dari tutorem, non dubitatur. §. 4. Certæ autem (15) rei vel cauſæ tutor dari non poteſt: quia perſonæ, non cauſæ, vel rei [tutor] datur.

§. 5. Si quis *filiabus ſuis* vel *filiis* tutores (16) dederit, etiam (17) poſthumæ [vel poſthumo] dediſſe videtur: quia filii vel filiæ appellatione (18) & poſthumus & poſthuma continentur: Quod ſi nepotes ſint, an appellatione filiorum & ipſis tutores dati ſint (19)? Dicendum eſt, ut & ipſis quoque dati videantur: ſi modo liberos dixerit: Cæterum ſi filios: non (20) continebuntur: aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane ſi poſteris (21) dederit, tam filii poſthumi, quam cæteri liberi continebuntur (22).

T i t. XV.

DE LEGITIMA ADGNATORUM TUTELA (23).

Summa. 1. *Qui ſunt adgnati.* 2. *Quis dicatur inteſtatus.* 3. *Quibus modis adgnatio, & cognatio finitur.*

QUibus autem teſtamento tutor datus non eſt: his ex lege duodecim tabularum adgnati ſunt tutores, (24) qui vocantur legitimi (25). §. 1. Sunt (26) autem adgnati [cognati] per virilis ſexus cognationem conjuncti, quaſi (27) a patre cognati: veluti frater [ex] eodem patre natus, fratris filius nepoſve ex eo: item patruus, & patrui filius nepoſve ex eo. At qui per fœminini ſexus perſonas cognatione junguntur, adgnati non ſunt: ſed alias naturali jure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non eſt tibi adgnatus, ſed cognatus: & invicem tu illi eodem jure conjungeris: quia qui [ex ea] naſcuntur, patris (28), non matris familiam ſequuntur. §. 2. Quod autem [lex duodecim tabularum] ab inteſtato vocat ad tutelam adgnatos: non (29) hanc habet ſignificationem, ſi omnino non fecerit teſtamentum is, qui poterat tutores dare, ſed (30) ſi quantum ad tutelam pertinet, inteſtatus deceſſerit; quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus eſt tutor, vivo teſtatore deceſſerit (31). §. 3. Sed agnationis quidem jus omnibus modis capitis deminutione plerumque (32) perimitur: nam adgnatio juris [civilis] nomen eſt: cognationis vero jus non omnibus modis commutatur: quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere poteſt, naturalia vero non (33) utique.

T i t. XVI.

DE (34) CAPITIS DEMINUTIONE.

Definitio & diviſio. 1. *De maxima.* 2. *De media.* 3. *De minima.* 4. *De manumiſſione.* 5. *De mutatione dignitatis.* 6. *Interpretatio §. ult. ſup. tit. proximo.* 7. *Ad quos adgnatus tutela pertineat.*

EST autem capitis deminutio, ſtatus mutatio (35). Eaque tribus modis accidit (36). Nam aut maxima eſt capitis deminutio, aut minor, (quam quidam mediam vocant) aut minima. §. 1. Maxima capitis deminutio eſt, cum aliquis ſimul, & civitatem & libertatem amittit, quod accidit in his, qui ſervi (37) pœnæ efficiuntur atrocitate ſententiæ; vel libertis, ut ingratis erga (38) patronos condemnatis. [vel his,] qui ſe ad pretium participandum (39) venundari paſſi ſunt. §. 2. Minor, ſive media capitis deminutio eſt, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur (40), quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit, vel ei, qui in inſulam deportatus eſt. §. 3. Minima capitis deminutio eſt, cum civitas retinetur & libertas, ſed ſtatus hominis commutatur, quod accidit in his, qui cum ſui juris fuerint, cœperunt alieno juri ſubjecti eſſe, vel contra [veluti ſi filiusfamilias a patre emancipatus fuerit, eſt capite deminutus (41).] §. 4. Servus autem manumiſſus, capite non minuitur: quia nullum caput (42) habuit. §. 5. Quibus autem dignitas magis, quam ſtatus permutatur, capite non minuuntur; & ideo a ſenatu motos capite non minui (43) conſtat. §. 6. Quod autem dictum eſt, manere cognationis jus etiam poſt capitis deminutionem: hoc ita eſt, ſi minima capitis deminutio interveniat, manet enim cognatio, nam ſi maxima capitis deminutio interveniat; jus quoque cognationis perit; ut puta ſervitute alicujus cognati: & (44) ne quidem ſi manumiſſus fuerit, recipit cognationem. Sed & ſi in inſulam quis deportatus ſit, cognatio ſolvitur.

§. 7. Quum autem ad agnatos tutela pertineat, non ſimul ad omnes pertinet; ſed ad eos tantum, qui (45) proximiores gradu ſunt, vel ſi plures ejuſdem gradus ſunt, ad (46) omnes [pertinet: veluti ſi plures fratres ſunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.]

T i t. XVII.

DE LEGITIMA PATRONORUM TUTELA.

EX eadem lege duodecim tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos liberoſque eorum pertinet, quæ & ipſa legitima tutela vocatur: non quia nominatim [in] ea lege de hac tutela caveatur: ſed quia perinde accepta eſt per interpretationem (47), ac ſi verbis legis introducta eſſet. Eo enim ipſo, quod hereditates libertorum libertarumque, ſi inteſtati deceſſiſſent, juſſerat lex ad patronos liberoſve eorum pertinere; crediderunt veteres voluiſſe legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & adgnatos, quos ad hereditatem [lex] vocat, eoſdem & tutores eſſe juſſerit: quia plerumque ubi (48) ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet. Ideo autem diximus plerumque: quia ſi a fœmina impubes manumittatur, ipſa ad hereditatem vocatur, quum alius ſit (49) tutor.

T i t. XVIII.

DE LEGITIMA PARENTUM TUTELA.

EXemplo (50) patronorum recepta eſt & alia tutela, quæ & ipſa legitima vocatur; nam ſi quis filium aut filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit: legitimus eorum tutor erit.

T i t. XIX.

DE FIDUCIARIA (51) TUTELA.

EST & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur; nam (52) ſi pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps, impuberes manumiſerit, legitimam nanciſcitur eorum tutelam. Quo (53) defuncto, ſi liberi [ejus] virilis ſexus exiſtant, fiduciarii (54) tutores (55) vel fratris vel ſororis (56) efficiuntur. Atqui (57) patruo legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi ſunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, ſi non eſſet a vivo patre emancipatus, poſt obitum ejus ſui juris efficeretur, nec in fratrum poteſtatem recideret, ideoque nec in tutelam. Libertus autem ſi ſervus manſiſſet, utique eodem jure apud liberos domini poſt mortem ejus futurus eſſet. §. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, ſi perfectæ ſint ætatis (58): quod noſtra conſtitutio in omnibus tutelis, & curationibus obſervari generaliter præcepit.

T i t. XX.

DE ATILIANO TUTORE (59) ET EO QUI EX LEGE JULIA ET TITIA DABATUR.

Jus antiquum, ſi nullus ſit tutor. 1. *Si ſpes ſit futuri tutoris teſtamentarii.* 2. *Si tutor ab hoſtibus captus ſit.* 3. *Quando & cur deſierint ex dictis legibus tutores dari.* 4. *Jus novum.* 5. *Jus noviſſimum.* 6. *Ratio tutelæ.* 7. *De tutelæ ratione reddenda.*

SI (60) cui nullus omnino tutor fuerat: ei dabatur in urbe quidem, a prætore urbano, & majore (61) parte tribunorum plebis, tutor ex lege (62) Atilia: in provinciis vero a præſidibus provinciarum ex lege Julia & Titia.

§. 1. Sed & ſi in teſtamento tutor ſub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu (63) conditio aut dies pendebat, ex eiſdem legibus tutor dari poterat (64). Item ſi pure datus fuerat: quamdiu ex teſtamento nemo heres exiſtebat, tamdiu ex eiſdem legibus tutor petendus erat: qui deſinebat eſſe tutor, ſi conditio extiterat, aut dies venerat, aut heres extiterat. §. 2. Ab (65) hoſtibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui deſinebat eſſe tutor, ſi is, qui captus erat, in civitatem reverſus fuerat; nam reverſus recipiebat tutelam jure (66) poſtliminii. §. 3. Sed ex his legibus tutores pupillis deſierunt dari, poſteaquam primo conſules (67) pupillis utriuſque ſexus tutores ex inquiſitione (68) dare cœperunt, deinde prætores ex conſtitutionibus. Nam ſupradictis legibus neque de cautione a tutoribus exigenda, rem ſalvam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ adminiſtrationem, quidquam cavebatur. §. 4. Sed hoc jure utimur, ut (69) Romæ quidem præfectus urbi, vel prætor ſecundum (70) ſuam juriſdictionem: in provinciis autem præſides (71) ex inquiſitione tutores crearent, vel magiſtratus juſſu (72) præſidum, ſi non ſint magnæ

(1) xxvi. D. II. v. Cod. xxviii. (2) *l.* 7. §. 2. *ff. de vulg. ſubſt.* [illegible] (3) Aliud in codicillis, & alia ultima voluntate: & ita ceſſat antinomia. *l.* 9. C. *de fideicommiſſ. libert.* (4) Vide *l.* 9. C. *de neceſſ. ſervis* [illegible] (5) Non, ut olim, fideicommiſſariam. Vide *l.* 6. in pr. C. *de fid. lib.* [illegible] Goth. Concordat *l.* 32. §. 2. *ff. de Tut.* [illegible] Vide Donell. [illegible] Aul. (6) Vide *l.* 22 *ff. de teſt. tut.* (7) Non inutiliter, *l.* 10. §. 4. D. eod. (8) *l.* 10. §. 4. eod. (9) Cur ita? vide *l.* 32 *ff. de condit. inſt.* (10) *l.* 11 in fin. D. eod. *l.* 13 D. *de excuſat. tut.* (11) *l.* 32. in fin. D. eod. (12) *l.* 11. D. *de Testam. tut.* Goth. §. 2. & §. 4. *Inſt. quib. mod. tutel. finit.* Aul. (13) Nos tamen facienda *l.* 9 D. eod. (14) §. 2 *infr. de Atiliano tut.* [illegible] Imo non poteſt. *l.* 16 §. 1. *ff. de tutel.* [illegible] Solve, poteſt a teſtatore, a magiſtratu non poteſt. Id autem ex ipſo titulorum inſcriptionibus, hoc ſcilicet titulo, & *de tutelis*, evincitur. Adde *l.* [illegible] *ff. de in diem addict.* (15) *l.* 12 [illegible] *ff. eod. l.* 163 *ff. de V. Sign.* Aul. (16) Filiorum recte nominari propter *l.* [illegible] *ff. de leg.* [illegible] Aul. (17) [illegible] *ff. eod.* (18) Vide *l.* 164 *D. de verb. ſign.* (19) Vid. *l.* 84. *ff. de verb. ſign.* (20) Adde *l.* 220. *ff. de verb. ſign. l.* 10 *ff. hoc titul.* (21) Poſthumis. (22) [illegible] (23) xxvi. D. 4 [illegible] v. Cod. xxx. (24) Cod. [illegible] vide *l.* [illegible] in pr. *ff. de teſt. tut.* (25) Hodie etiam proximi cognati tutelam obtinent. Nov. 118 c. 5. (26) *l.* 7. *ff. de leg. tut.* (27) [illegible] *l.* 196. in fin. *ff. de verb. ſig.* (28) *l.* [illegible] *ff.* eod. (29) *l.* 6. *ff. de leg. tut.* (30) Hic §. ult. Titulo ſequenti commodius inſeri poteſt. [illegible] (31) Propter §. 1. *Inſtit. de ſucceſſ. ne cognat.* Aul. (32) [illegible] *ff. de cap. demin.* Goth. [illegible] (33) [illegible] (34) In al. [illegible] (35) [illegible] (36) [illegible] (37) [illegible] (38) Vide *l.* 2. C. *de libertis.* (39) Hodie id abrogatum per Novel. Nov. 22. c. 8. (40) Imo non retinetur, ſed amittitur. *l.* 2. *ff. de extraord.* [illegible] *l.* 1. *ff. ad Sc. Tertul.* vide Duarenum 1. *diſp.* 20. (41) In al. eſt *capitis deminutio.* (42) Juris, non corporis. Wel. *l.* 3. in fin. *ff.* eod. (43) *l.* 3 *ff. de ſenator.* (44) *l.* 7 *ff. unde cognati.* (45) Nov. 118. c. 5. (46) *l.* 9 *ff. de legit. tut.* (47) *l.* 8. in fin. *ff. de verb. ſign.* (48) v. *l.* 63. in fin. *ff. pro ſocio.* (49) v. *l. ult. ff. de tutelis.* Nov. 118. c. 5. (50) v. *l.* 1. §. 6. & 9. *ff. ſi quis a parente* [illegible] *l.* 3. C. *de dolo*, huc pertinet *l.* 3. §. ult. *ff. de legitim. tutor.* (51) *Fiduciaria* tutela, quam [illegible] dicit Theophilus hic. Goth. Vid. Donel. [illegible] ſic dicta, propter eductionem [illegible] & fidei fractam. [illegible] Aul. (53) Legitimus eſt tutor [illegible] emancipatis pater: quoniam [illegible] liberi [illegible] exemplo ejus, qui ex vera ſervitute manumiſit, hoc eſt, patroni manumiſſoris, ad tutelam emancipati vocatur. Theoph. (54) Frater fratris a patre emancipati impuberis, patre mortuo, non legitimus ſed fiduciarius eſt tutor. (54) *l.* 4. *ff. de legit. tut.* (55) In al. eſt, *tutores filiorum ſuorum*: quam lectionem communiter probant. [illegible] (56) Al. *fratris & ſororum.* (57) Objectio. Patronorum liberi, libertinorum impuberum patroni legitimi ſunt tutores: Igitur fratres a patre emancipatorum impuberum fratrum legitimi tutores dicendi, non fiduciarii. (58) Nov. [illegible] (59) xxvi. D. v. [illegible] (60) Vide *l.* [illegible] *de teſtamentaria tutela.* vide Ulpianum tit. 11 §. 18. (61) [illegible] (62) [illegible] Atilia Tribuno plebis, anno urbis [illegible] Goth. [illegible] magiſtratum, ſed ſpeciali lege conceſſione. Aul. (63) *l.* 11. *ff. de teſtam. tut.* (64) Quidam [illegible] pendente tutela dari putant. Vid. Treutl. *de tutel.* [illegible] Aul. (65) *l.* 11. *ff. de tutelis.* (66) *l.* 9 *ff. de tut.* [illegible] (67) [illegible] *l.* 19 §. 1 *ff. de confirmando tutore.* (68) Al. [illegible] Charond. ex Th. (69) *l.* [illegible] §. *Romæ. ff. de tut. tut.* Nov. 118 [illegible] (70) Adde *l. ult. ff. de juriſd.* (71) *l.* 1. *inſra de excuſat. dari ab his.* (72) [illegible] non pro delegatione, ſed [illegible] & manſione capitur. *l.* 1. §. 4. *ff. de magiſtr. conv. l.* 46 §. 6. *ff. de adminiſtr. tutor.* Aul.

gnæ pupilli facultates. §. 5. Nos autem per constitutionem (1) nostram hujusmodi difficultates hominum resecantes, nec exspectata jussione præsidum, disposuimus: si facultates pupilli vel adulti usque ad quingentos solidos valeant, defensores (2) civitatum una cum ejusdem civitatis religiosissimo antistite, vel alias publicas personas, id est magistratus, vel juridicum Alexandrinæ (3) civitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela (4) secundum ejusdem constitutionis normam præstanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt. §. 6. Impuberes autem in tutela esse, naturali (5) juri conveniens est: ut is, qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur. §. 7. Quum ergo Pupillorum, pupillarumque tutores negotia gerant: post pubertatem tutelæ judicio (6) rationem reddunt.

TIT. XXI.

DE AUCTORITATE (7) TUTORUM.

In quibus causis sit necessaria. 2. Quomodo interponi debeat. 3. Quo casu interponi non possit.

AUctoritas autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam non est necessaria; ut ecce, si quid dari sibi stipulentur (8): non est necessaria tutoris auctoritas; quod si aliis promittant pupilli, necessaria est tutoris auctoritas. Namque placuit meliorem quidem conditionem licere eis facere, etiam sine tutoris auctoritate: deteriorem vero non aliter, quam [cum] tutoris auctoritate (9); unde in his causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, ut in emptionibus, venditionibus (10), locationibus, conductionibus, mandatis, depositis: si tutoris auctoritas non interveniat: ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at invicem pupilli non obligantur. §. 1. Neque tamen (11) hereditatem adire, neque bonorum possessionem (12) petere, neque hereditatem ex fideicommisso (13) suscipere aliter possunt, nisi tutoris auctoritate (quamvis [illis] lucrosa (14) sit,) ne (15) ullum damnum habeant. §. 2. Tutor autem statim in ipso negotio (16) præsens debet auctor fieri, si hoc pupillo prodesse existimaverit: post tempus vero, vel per epistolam interposita auctoritas, nihil agit (17). §. 3. Si inter tutorem pupillumque judicium agendum sit, quia ipse tutor in (18) rem suam auctor esse non potest: non prætorius tutor [ut olim] constituitur, sed curator (19) in locum ejus datur: quo [curatore] interveniente, judicium peragitur, & eo peracto, curator esse desinit.

TIT. XXII.

QUIBUS (20) MODIS TUTELA FINITUR.

De pubertate. 1. De capitis deminutione. 2. De eventu conditionis. 3. De morte. 4. De capitis deminutione. 5. De tempore. 6. De remotione & excusatione.

PUpilli pupillæque, cum puberes esse cœperint, [a] tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solum ex annis, sed etiam (21) ex habitu corporis in masculis æstimari volebant (22). Nostra autem majestas dignum esse castitate nostrorum temporum [existimans,] bene putavit: quod in fœminis etiam antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideo [nostra (23)] sancta constitutione promulgata, pubertatem in masculis post decimum quartum annum completum illico initium accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœminis bene positam, [in] suo ordine relinquentes, ut post duodecim annos completos viripotentes esse credantur. §. 1. Item finitur tutela, si (24) adrogati sint adhuc impuberes, vel (25) deportati: item si in servitutem pupillus redigatur, vel [si] ab hostibus captus fuerit. §. 2. Sed & si usque ad certam conditionem (26) datus sit [tutor] testamento: æque evenit, ut desinat esse tutor existente conditione. §. 3. Simili modo finitur tutela morte (27) vel pupillorum, vel tutorum. §. 4. Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione (28) tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima tantum (29) tutela perit, ceteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit, omnes tutelas tollit. §. 5. Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores (30), finito eo, deponunt tutelam. §. 6. Desinunt etiam tutores esse, qui vel removentur a tutela ob id quod (31) suspecti visi sunt: vel qui ex justa causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea, quæ inferius proponemus.

TIT. XXIII.

DE (32) CURATORIBUS (33).

De adultis. 3. De furiosis, prodigis. 4. Mente captis, surdis, perpetuo morbo laborantibus. 5. De pupillis. 6. De impedimento tutorum.

MAsculi quidem puberes, & fœminæ viripotentes, usque ad vicesimumquintum annum (34) completum curatores accipiunt: quia (35) licet puberes sint, adhuc tamen ejus ætatis sunt, ut sua negotia tueri non possint. §. 1. Dantur autem curatores ab (36) eisdem magistratibus, a quibus & tutores. Sed curator testamento non (37) datur: datus tamen confirmatur (38) decreto prætoris vel præsidis. §. 2. Item inviti (39) adolescentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem (40) curator enim & ad certam causam dari potest. §. 3. Furiosi quoque & prodigi, licet (41) majores viginti quinque annis sint: tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi vel prætores, & in provinciis præsides ex inquisitione (42) eis curatores dare. §. 4. Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia (43) rebus suis superesse non possunt,) curatores dandi sunt. §. 5. Interdum autem & pupilli curatores accipiunt: utputa, si legitimus tutor (44) non sit idoneus: quoniam habenti (45) tutorem, tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel a prætore, aut præside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret, solet ei curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed (46) ad tempus a tutela excusantur, solent curatores dari. §. 6. Quod si tutor adversa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit: & pupillus vel absit, vel infans sit, quem velit actorem (47), periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui provinciæ præerit, decreto constituet (48).

TIT. XXIV.

DE (49) SATISDATIONE TUTORUM VEL CURATORUM.

Qui satisdare coguntur. 1. Quatenus satisdatio in iis, qui satisdare non coguntur, locum habeat. 2. Qui tenentur ex administratione tutelæ, vel curationis. 3. Si tutor vel curator cavere nolit. 4. Qui dicta actione non tenentur.

NE tamen pupillorum pupillarumve, & eorum, qui quæve in curatione sunt, negotia a curatoribus, tutoribusque consumantur, vel deminuantur: curet prætor, ut & tutores, & curatores eo nomine (50) satisdent. Sed hoc non est perpetuum; nam tutores testamento dati (51) satisdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore approbata est; item ex inquisitione tutores vel curatores dati, satisdatione non (52) onerantur: quia idonei electi sunt. §. 1. Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint: potest (53) unus offerre satisdationem (54) de indemnitate pupilli vel adolescentis, & contutori suo vel concuratori præferri, ut solus administret: vel (55) ut contutor [aut concurator] satis offerens præponatur ei, ut & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisdationem a contutore suo vel concuratore: sed offerre debet, ut electionem det concuratori (56) vel contutori suo, utrum velit, satis accipere, an satisdare. Quod si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptum fuerit a testatore, quis (57) gerat (58): ille gerere debet. Quod si non fuerit adscriptum, quem (59) major pars elegerit, ipse gerere debet, ut edicto prætoris cavetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum, vel eos qui gerere debeant: prætor partes (60) suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, ut major pars eligere possit, per quem administratio fiat. §. 2. Sciendum autem est, non solum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, ceterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam (61) in eos, qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse: quæ ultimum eis præsidium possit afferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino a tutoribus vel curatoribus satisdari non curaverunt (62), aut non idonee passi sunt caveri. Quæ quidem tam ex prudentium responsis, quam ex constitutionibus imperialibus etiam (63) in heredes eorum extenditur.

§. 3. Quibus constitutionibus & illud exprimitur, ut nisi caveant tutores & curatores (64), pignoribus captis coerceantur. §. 4. Neque autem (65) præfectus urbi, neque prætor, neque præses provinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi jus est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisdationem exigere solent.

TIT. XXV.

DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM (66) VEL CURATORUM.

De polypædia. 1. De administratione rei fiscalis. 2. De absentia reip. causa. 3. De potestate. 4. De lite. 5. De tribus oneribus tutelæ vel curæ. 6. De paupertate. 7. De adversa valetudine. 8. De literarum imperitia. 9. De datione propter inimicitias: & de tutore qui testatori consensit. 10. De ignorantia testatoris. 11. De inimicitiis capitalibus. 12. De status controversiam passo. 13. De ætate. 14. De militia. 15. De grammaticis, rhetoribus & medicis. 16. De tempore & modo proponendi excusationes. 17. De excusatione pro parte patrimonii. 18. De excusationibus propriis curatorum. De tutelæ gestione. 19. De marito. 20. De falsis allegationibus.

EXcusantur autem tutores & curatores variis ex causis (67): plerumque tamen (68) propter liberos, sive in potestate sint, sive emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in provinciis quinque: a tutela vel cura potest excusari, exemplo ceterorum munerum; nam & tutelam & curam placuit publicum (69) munus esse. Sed adoptivi liberi non prosunt, in ado-

(1) l. 30. C. de Episc. aud. (2) Donationes. l. 30. ff. de tutoribus dati. Goth. Veram solidi æstimationem v. de rest. de dotat. §. 1. in usc. (3) l. 2. ff. de officio jurid. (4) l. 21. ff. de magistratibus conveniendis. (5) l. 1. ff. de minor. (6) l. 1. §. 3. ff. de tut. & ration. (7) xxvi D. viii. v. C. lix. (8) Vide l. 1. C. eod. (9) l. 28. in pr. ff. de pactis. (10) l. 1. §. 1. ff. eod. (11) Vide l. 9. §. 3. ff. eod. (12) l. 9. ff. eod. (13) l. 9. §. 4. ff. eod. (14) Propter l. 119. ff. de R. I. & l. 9. ff. de acq. hered. Aus. (15) Quæri potest, quemadmodum quis damnum habere possit, lucrosam hereditatem adeundo? Frustra Accursius hoc loco laborat. legendum est ex Theophilo, ne ullum damnum habeat, & ita Cajus in l. 9. ff. eod. unde hic locus desumptus est. (16) l. 9. §. pen. ff. eod. (17) Vide Notata ad l. 9. §. pen. ff. eod. (19) Vide l. 1. ff. eod. (20) Vide l. 1. C. de in litem dando tut. (21) v. C. lx. (22) Al. ex habitudine. Vide l. 3. ff. de minor. l. 4. C. si minor se majorem [illegible] (22) Al. solebant. (23) l. ult. C. eod. (24) l. 1. in fin. C. de auctor. præstand. (25) l. 14. ff. de tutel. (26) Vide l. 14. §. 3. in fin. ff. de tutelis. (27) Vide l. 4. ff. de leg. tut. vide Sebastianum Medicem tractatu. Mors omnia solvit. Ratio est, quia sublato jure successionis, solvitur quoque tutela. arg. vers. quæ plerumque Inst. de legit. patr. tutel. Aus. (28) Vide l. 7. in pr. D. de capit. min. (29) Abrogatum Novell. 118. c. 4. Aus. adde Vinn. ad §. ult. Inst. de legit. agnator. tut. [illegible] (30) l. 14. §. 3. D. de tutel. §. 3. supr. qui testam. tut. dari. (31) l. 14. §. 4. D. de tutelis. (32) xxvii. O. x. v. C. lx. (33) Tutela & Cura nomine & jure moribus plane sunt confusa, unaque in alteram transiit. vid. Montan. de Tutel. c. 31. Gail. 2. 96. num. 1. Christin. 3. Decis. 108. num. 14. S. L. (34) l. 1. §. minorem. D. de minor. (35) Vide Nov. Leon. 109. (36) De quibus l. 1. D. de tut. & curat. (37) Vide l. 1. in fin. l. 2. §. 1. D. de confirm. tut. (38) Vide l. 2. in fin. D. de confirm. tut. l. 6. C. de negotiis l. 9. C. de testam. tut. (39) Imo inviti. arg. l. 7. §. 2. de minor. l. 2. §. 4. D. qui petant tutores. l. 3. §. 2. D. de tut. Goth. Quod & mores ubique probant. Faur. Raro, Pons. & Groenewveg. hic S. L. (40) Et solutionem l. 7. §. 2. D. de minorib. (41) l. 16. D. de curatore furios. &c. (42) Vide l. 27. D. 10. & 9. C. 70. (43) l. 2. ff. eod. (44) l. 11. D. de tutoribus. (45) Vide l. 22. D. de testam. tut. & ibi Not. (46) Ut §. 3. [illegible] de excus. l. 10. §. qui promiscuum. D. de excus. (47) Vide l. 24. ff. de adm. tut. (48) Datum etiam mori. l. 6. ff. de [illegible] furios. [illegible] & bonis [illegible] de curatore bonis dando. (49) v. C. xlix. (50) l. 1. D. qui satisdare l. 7. D. rem pupilli. Goth. Loquitur de datis [illegible] inquisitione, in fin. [illegible] l. 4. C. in quib. caus. in integr. l. 7. C. de [illegible] vers. l. 27. vers. [illegible] tut. C. de Episcop. aud. l. fin. §. 6. vers. sin autem. C. de Curat. fur. Aus. (52) Vide l. 17. de test. tut. (53) Vide l. 9. ff. de tut. (54) Vide l. 17. in pr. ff. de testam. tut. (54) Al. offerre satis. Ut in §. ult. Instit. & l. 5. ff. de suspect. tutor. & passim Ruffard. & Duaren. (55) l. 19. §. 20. ff. de verb. obl. (56) Velut [illegible] l. ult. in fin. ff. de [illegible] (57) Vide l. 24. §. 1. ff. de [illegible] (58) Vide l. 3. §. 7. ff. de adm. tut. (59) l. 24. §. 1. ff. de [illegible] l. 3. §. 6. ff. judicatum solvi. (60) Ut l. 7. in fin. ff. de test. tut. adde l. 4. §. 1. de [illegible] l. 3. §. 1. ff. judicatum solvi. (61) Vide l. 1. ff. de magistratib. conven. & ibi notat. (62) l. 2. §. 12. ff. de magist. conveniendis. (63) Vide l. 2. C. de magist. conven. (64) l. 3. in princ. C. de suspect. l. 4. §. 3. ff. de dam. l. 9. in fin. ff. ad l. Jul. pec. (65) l. 2. §. 1. D. de magistr. conven. (66) xxvii D. 1. & v. C. [illegible] (67) Excusationes tutorum hodie arbitrariæ sunt, & magistratus prudentiæ committuntur. S. L. (68) Vide l. 1. C. qui num. lib. Adde l. 7. §. 3. ff. de bon. damnatorum. Aus. (69) Imo reipublicæ munus non est, l. 6. §. tutela ff. eod.

udoptionem autam dati, naturali patri profunt. Item nepores ee filio prufunt ut in locum patris fui fuccedant: ee filie nun prufunt. Filii autem fuperftites tantum ad tutelæ vel curæ muneris eeculetionem piufunt: defuncti autem nun profunt. Sed fi (1) in bellu amiffi funt: quæfitum eft, an profint? Et conftat eos (e) folus prudeffe, qui in acie amittuntur: hi enim, qui pro Republice ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere (3) intelligantur. §. 1. Item Divus Marcus in Semeftribus (4) refcripfit, eum (5) qui res fifci adminiftrat, a tutela vel curu, quamdiu adminiftrat, exculeri poffe.

§. a. Item qui (6) Reipublicæ caafa abiunt, a tutele vel cure eacufentur. Sed & fi fuerint tutores vel curetores [dati,] deinde reipublicæ ceufa abeffe cœperint, u tuicle vel cura eacufantur, quatenus reipublicæ caufa abiunt: & interea curetor (7) loco eurum datur: qui fi reverfi fuerint, recipiunt onus tutelæ; nem nec anni (8) hebent (9) vacationem; ut Papinienus libru quintu Refponforum fcripfit; nem huc fpetiom hebent ad novas tutelas vocati. §. 3. Et qui (10) poteftatem aliquam habent, fe eacufare poffunt, ut divus Marcus tefcripfit: fad fufceptam tutelem defetera uno poffunt. §. 4. Item ptuptet (11) litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curetor habet, eecufari oon poteft: nifi forte de omnibus bonis, vel hereditete (1e) controvetfia fit.

§. 5. Item (13) tria onera tutelæ non adfectatæ (14), vel curæ, præftant vacationem, quamdiu admioiftrantur: ut tamen plurium pupillorum tutela vel cura eorundem bonorum, veluti fretrum, pro una cumputetur. §. 6. Sed (15) & propter paupertatem eecufationem tribui, tam divi fratres, quam per fe divus Marcus refcripfit, fi quis imparem fe oneri iniuncto poffit docere.

§. 7. Item propter (16) adverfam valetudinem, propter quam ne fuis quidem negotiis intereffe poteft, exculatio locum habet. §. 8. Similiter aos, qui literas (17) nefciunt, effe eecufendus, divus Pius tefcripfit: quamvit (18) & imperiti litetatum poffint ad adminiftrationem negotiorum fufficere. §. 9. Item fi propter (19) inimicitias aliquem teftamento tutorem pater dederit, hoc ipfum præftat ei eacufationem: ficot per contrarium nun eacufantur, qui fe tutelam adminiftraturos patri pupillorum (20) promiferant. §. 10. Nun effe autem admittendam excufationem ejus, qui hoc folo utitur, quod (21) ignotus patri pupillorum fit, divi fratres refcripferont. §. 11. Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum eaercuit, fi capitales (ee) fuerunt, nec reconciliatio intervenit, a tutele vel cura folent eacufare. §. 12. Item is, qui ftatus controverfiam (23) a pupillorum patre paffus eft, excufatur a tutela.

§. 13. Item mejor (24) feptuaginta annis a tutela & curu fe poteft aecufare; minores autem viginti quinque annis, olim quidem eecufabantur: noftra (e5) autem conftitutione probibentur ad tutelam vel curam adfpirare: adeo, ut nec eecufatione opus fit. Qua conftitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: cum fit incivile, eos (26) qui alieno auxilio in rebus fuis adminiftrandis egere nofcuntur, & ab eliis reguntur, eliorum tutelam vel curam fubire. §. 14. Idem & (27) in milite obfervandum eft, ut nec volens ad tutelæ onus admittatur. §. 15. Item Romæ (28) grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria fua has artes eeercent, & intra numerum funt, a tutele & cura habent vecationem. §. 16. Qui autem vult fe eacufare, fi pluras babeat excufationes, & de quibufdam non probaverit, aliis (29) uti intra tempora [conftitute] non prohibetur. Qui autem eecufate fe volunt, nun (30) appellant: fed intra quinquaginte (31) dies continuos (32), ex quo cognoverint fe effe tutores vel curatores datos, fe excufare debent, cujufcumque generis (33) fint, id eft, qualitercumque dati fuerint tutores: fi (34) intra centefimum (35) lapidem funt ab eo loco, ubi tutores dati funt. Si vero ultra centefimum lepidem habitant, dinameratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta dierum: qui tamen (ut Scævola dicebat) fic debent cumputari, ne minus fint, quam quinquaginta dies. §. 17. Detus aotem tutor, ad (36) univerfum patrimonium datus effe creditur. §. 18. Qui tutelam alicujus geffit (37), invitus curator ejusdem fieri nou compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui teftamento tutorem dedit, adjecerit, fe eundem curatorem dare; tamen invitum eum curam fufcipere non cogendum, divi Severus (38) & Antoninus refcripferunt. §. 19. Iidem refcripferunt, maritum (39) uxori fuæ curetorem datum, excufare fe poffe (40), licet fe immifceat. §. 20. Si quis autem falfis (41) allegationibus excufationem tutelæ meruerit, non eft liberatus onere tutelæ.

Tit. XXVI.

DE SUSPECTIS (4e) TUTORIBUS, VEL CURATORIBUS.

Unde fufpecti crimen defcendat. 1. Qui de hoc crimine cognofcunt. 2. Qui fufpecti fieri poffunt. 3. 4. Qui poffunt fufpectos poftulare. 5. Quis dicatur fufpectus. 6. De effectu remotionis. 7. De effectu accufationis. 8. De morte accufati. 9. Si tutor copiam fui non faciat. 10. Si neget alimenta decerni poffe. Si tutelam redemerit. 11. De liberto fraudulenter adminiftrante. 12. Si fufpectus fatis offerat. 13. Quis dicatur fufpectus.

Sciendum eft, fufpecti crimen ee (43) lege duodecim tabularum defcendere.

§. 1. Datum (44) eft autem jus removendi tutores fufpectos Romæ prætori, & in provinciis præfidibus earum, & legato (45) proconfulis.

§. e. Oftendimus (46), qui poffint de fufpecto cognofcere: nunc videamus, qui fufpecti fieri poffint. Et poffunt quidem omnes tutores fieri fufpecti, five fint (47) teftamentarii, five non fint, fed alterius generis tutores. Quare & fi legitimus fuerit tutor, accufari poterit. Quid, fi patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus (48), famæ patroni parcendum effe, licet ut fufpectus remotus fuerit. §. 3. Confequens (49) eft, ut videamus, qui poffint fufpectos poftulare. Et fciendum eft, quafi (50) publicam effe hanc accufationem, hoc eft, omnibus patere (51). Quinimo & mulieres [admittuntur ee refcripto divorum Severi & Antonini:] fed eæ folæ, quæ pietatis neceffitudine (52) ductæ, ad hoc procedunt: utputa mater, nutrix quoque, & avia; poteft & foror; fed & fi qua alia mulier fuerit, quam prætor propenfa (53) pietate intellexerit, fexus verecundiam non egredientem, fed pietate productam, non fuftinere injuriam pupillorum, admittet eam ad accufationem.

§. 4. Impuberes (54) non poffunt tutores fuos fufpectos poftulare; puberes autem curatores fuos ex confilio neceffariorum fufpectos poffunt arguere: & ita divi Severus & Antoninus refcripferunt. §. 5. Sufpectus autem eft, qui (55) non ee fide tutelam gerit, licet (56) folvendo fit, ut Julianus quoque fcripfit. Sed & ante (57) quam incipiat tutelam gerere tutor, poffe eum quafi fufpectum removeri, idem Julianus fcripfit. & fecundum eum conftitutum eft.

§. 6. Sufpectus autem remotus, fi quidem (58) ob dolum, famofus eft: fi ob culpam, non æque (59). §. 7. Si quis eutem fufpectus poftulatur; quoad cognitio finiatur (60), interdicitur ei adminiftratio, ut Papiniano vifum eft.

§. 8. Sed fi fufpecti cognitio fufcepta fuerit: pofteaquam tutor vel curator (61) deceflerit, eetinguitur fufpecti cognitio. §. 9. Si quis tutor copiam fui non faciat; ut alimenta pupillo decernantur, cavetur epiftola divorum Severi & Antonini, ut in (62) poffeffionem bonorum ejus pupillus mittetur: & quæ mora deteriora futura funt, dato curatore, diftrahi jubentur. Ergo ut fufpectus removeri poterit, qui (63) non præftat alimenta. §. 10. Sed fi quis præfens neget propter inopiam alimenta poffe decerni: fi hoc per mendacium dicat: remittendum eum effe ad præfectum urbi puniendum placuit: ficut ille remittitur, qui data (64) pecunia miniftetium tutelæ (65) adqeifierit, vel redemerit. §. 11. libertus (66) quoque fi fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni geffiffe probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus.

§. 12. Noviffime autem fciendum eft, eos, qui fraudulenter tutelam adminiftrant, etiamfi fatis offerent, removendos effe a tutela: quia (67) fatisdatio tutoris propofitum malevolum non mutat, fed diutius graffandi in re familiari facultatem præftat. §. 13. Sufpectum etiam (68) eum putamus, qui moribus talis eft, ut fufpectus fit. Enimvero tutor vel curator, quamvis pauper eft, fidelis tamen & diligans, removendus non eft quafi (69) fufpectus.

(5) l. 10. ff. eod. vide l. ult. de vacat. munerum. (6) Vide l. ult. in pr. D. de vacat. muner. (1) Et omnium beatiffimi Cicero in fomnio & Tufculan. 1. Herodotus, l. 1. [illegible] de Tello loquens. Ammian. lib. 23. 31. [illegible] et alimenta liberis eorum conftituenda funt ex publico [illegible] apud Laert. Athenis publice fepulti & quotannis laudati. Plato in Menexo. Epitaphium Demofthenis Pericles apud Thucydid. & Plutarch. in [illegible]. Polyb. 6. Cic. de oratore. Quinimo & matronæ poft mortem decreto fenatus laudatæ, quæ aurum in bello ufum contulifent. Livius 5. [illegible] mors dulcis, decora ac preclara. Horat. 3. carm. Cic. Tufcul. 1. Valer. Max. Porro quæ & quibus ex caufis patriæ nos & noftra debeamus, oftendit Theon fophiftes & Hierocles in exemplis [illegible]. Gotk. In tantum ut filius mortui præferatur in fucceffione [illegible] fuo patruo Georg. Cabed. decif. 127. Valafc. conf. 140. num. 37. quem vide, & adde Georg. Acac. de privileg. milit. lib. 2. cap. 5. Anf. (4) Semeftria quæ dicantur, dixi ad Theophilum hoc loco. (5) Vide l. 10. C. eod. (6) [illegible] C. [illegible] & l. 41 §. 2. ff. eod. (7) Imo tutor. l. 13 ff. de [illegible] l. 9. §. 10. ff. de fufpectis. l. 9. ff. de [illegible] (8) De quo l. 10. §. 3. ff. eod. (9) Imo habent l. 40. in princ. & §. 1. D. eod. (10) Id eft, imperium. l. 215. ff. de verb. fign. l. 2. ff. de jurisd. [illegible] (14) Vide l. 21. §. 6. ff. de tutorib. datis. [illegible] (15) l. 7. ff. eod. (16) Vide lib. 5. C. [illegible] (17) [illegible] (18) Hic non confirmat præcedentia, fed reftringit: & idem eft ac fi [illegible] Anf. (19) Vide 10. C.

[illegible] (20) Adde l. 20. ff. de teft. tut. (21) Ignotus ita poteft heres inftitui. l. 11. C. de hered. inft. [illegible] (23) Adde d. l. 6. §. pen. [illegible] (26) Nov. 123. c. 5. (27) l. 4. C. qui dare tut. [illegible] (30) l. 1. C. de decurion. [illegible] (32) l. 13. §. 9. O. eod. (33) l. 1. 4. C. de legit. tut. Hot. Schneid. [illegible] (34) Vide l. 13. ff. eod. (35) Dixi ad l. 21. §. 1. ff. de excufat. tut. (36) l. 21. §. 3. ff. eod. (37) l. 20. C. eod. (38) hoc refcriptum hodie non extat. Gaib. fimile tamen eft Dioclet. & Max. in l. curator. C. eod. Ruff. (39) Vide l. 1. in fin. ff. eod. l. 2. C. eod. l. 14. ff. de curat. furiofo [illegible] C. qui dare tutores [illegible] (40) l. 2. C. qui dare tut. vel cur. Anf. (41) Vide lib. 9. C. [illegible] (42) xxvi. D. [illegible] (43) l. 1. §. 2. D. eod. Cic. [illegible] (44) d. l. 1. §. 1. (45) d. l. 1. §. 4. (46) d. l. 1. §. 1. (47) Vide l. 4. C. eod. (48) l. 21. ff. de [illegible] (50) l. 1. §. 6. D. eod. (51) l. 1. §. 6. O. eod. l. 2. C. eod. l. 1. §. fufpectis D. ad SC. Turpill. (52) l. 1. §. 7. ff. [illegible] Anf. (53) Adde l. 2. §. 2. ff. [illegible] (53) In Florentin. eft perpenfa. (54) l. 7. in fin. C. eod. [illegible] (55) l. 3. §. 5. ff. eod. (56) Arg. l. 3. in pr. ff. eod. licet etiam fatifdederit. [illegible] (57) l. 3. §. 5. verf. quod fi quod admifit ff. eod. (58) Vid. l. un. C. eod. (60) Vid. l. [illegible] Alii & Th. [illegible] Conr. legit [illegible] Charond. (61) Vide l. 7. C. eod. l. 14. §. 2. in fin. ff. de fol. (62) Vel effe defierit, l. pen. ff. eod. (63) l. 7. §. 2. D. eod. (64) l. 9. §. [illegible] ff. eod. (65) l. 3. §. 15. O. eod. l. 1. §. [illegible] ff. de [illegible] (66) Conr. legit, [illegible] tutelam. (67) l. 2. ff. eod. (68) Vid. l. 9. [illegible] ff. eod. (69) Al. [illegible] (69) l. 17. §. 6. ff. de adopt. Goth. [illegible] go hon. mores præferuntur divitiis. Adde l. 21. §. 5. ff. de tut. & cur. dat. l. 17. §. 6. ff. de Adopt. [illegible] de Arm. & lib. [illegible] Anf.

SEU

ELEMENTORUM D. JUSTINIANI

SACRATISSIMI PRINCIPIS,

LIBER SECUNDUS.

TIT. I.

DE (1) RERUM DIVISIONE, [ET (2) ADQUIRENDO IPSARUM (3) DOMINIO].

Continuatio, duplex rerum divisio. 1. De aere, aqua profluente, mari, littore, & aedificiis in littore positis. 2. De fluminibus & portubus. 3. Definitio littoris. 4. De usu & proprietate riparum. 5. Littorum. 6. De rebus Universitatis. 7. De Nullius. 8. Sacris. 9. Religiosis. 10. Sanctis. 11. Et Singulorum. 12. De occupatione ferarum. 13. De vulneratione. 14. De apibus. 15. De pavonibus & columbis, & caeteris animalibus mansuefactis. 16. De gallinis & anseribus. 17. De captis ab hostibus. 18. De inventis in littore. 19. De foetu animalium. 20. De his, quae ad flumina vel mare pertinent. De alluvione. 21. De vi fluminis. 22. De insulis. 23. De alveo. 24. De inundatione. 25. De specificatione. 26. De accessione. 27. De confusione. 28. De commixtione. 29. De his, quae solo cedunt. De aedificatione in suo solo, ex aliena materia. 30. Vel in alieno solo, ex sua materia. 31. De plantatione. 32. De satione. 33. De his, quae quasi solo cedunt. De scriptura. 34. De pictura. 35. De fructuum perceptione. 36. De fructibus a solo separatis. 37. In pecudum fructu quenam? 38. De foetibus in loco demortuorum submittendis. 39. De thesauris. 40. De traditione. 44. De quasi traditione. De traditione praecedente ex alia causa. 45. De traditione clavium. 46. De missilibus. 47. De habitis pro derelicto. 48. De jactis in mare levandae navis causa. De his, quae de rheda currente cadunt.

Superiore libro de jure personarum exposuimus: modo videamus de rebus: quae vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium (4) nostrum habentur. Quaedam (5) enim naturali jure communia sunt omnium, quaedam publica, quaedam universitatis, quaedam nullius, pleraque singulorum, quae ex variis causis cuique adquiruntur, sicut ex subjectis apparebit. §. 1. Et quidem naturali jure communia sunt omnium haec: aer (6), aqua profluens, & mare (7), & per hoc littora maris (8). Nemo (9) igitur ad littus maris accedere prohibetur (10): dum tamen a villis, & monumentis, & aedificiis (11) abstineat; quia non sunt juris gentium, sicut est mare.

§. 2. Flumina autem omnia (12), & portus publica (13) sunt; ideoque jus piscandi (14) omnibus commune est in portu fluminibusque. §. 3. Est autem littus (15) maris, quatenus hybernus (16) fluctus maximus excurrit.

§. 4. Riparum quoque usus (17) publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis, itaque (18) naves ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen navigare; sed proprietas earum illorum est (19), quorum praediis haerent; qua de causa arbores quoque in iisdem natae, eorumdem sunt. §. 5. Littorum quoque usus publicus est, & (20) juris gentium, sicut & ipsius maris; & ob id cuilibet liberum est casam (21) ibi ponere, in quam se recipiat: sicut retia siccare, & ex (22) mari deducere. Proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse: sed ejusdem juris esse, cujus & mare, & quae subjacet mari terra vel arena.

§. 6. Universitatis sunt, non singulorum, quae in civitatibus sunt, theatra, stadia, & si qua alia sunt (23) communia civitatum. §. 7. Nullius (24) autem sunt res sacrae, & religiosae, & sanctae; quod enim divini juris est, id (25) nullius in bonis est. §. 8. Sacrae res sunt quae rite per pontifices Deo consecratae sunt (26): veluti aedes sacrae, & donaria, quae rite ad ministerium Dei dedicata sunt: quae etiam per nostram (27) constitutionem alienari & obligari prohibuimus: excepta (28) causa redemptionis captivorum. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo aedes sacrae sunt aedificatae, etiam diruto (29) aedificio sacer adhuc (30) manet, ut & Papinianus scripsit. §. 9. Religiosum (31) locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum (32) infert in locum (33) suum. [In communem autem locum purum invito (34) socio inferre non licet], in commune vero sepulchrum etiam invitis caeteris (35) licet [inferre]. Item si alienus ususfructus est, proprietatium placet, etsi consentiente usufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum consentiente (36) domino licet inferre: & licet postea ratum [non] habuerit (37), quam illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit. §. 10. Sanctae quoque res, veluti muri & (38) portae [civitatis], quodammodo divini juris sunt: & ideo nullius in bonis sunt. Ideo (39) autem muros sanctos dicimus, quia poena capitis constituta est in eos (40), qui aliquid in muros deliquerint. Ideo (41) & legum eas partes, quibus poenas constituimus adversus eos (42), qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.

§. 11. Singulorum autem hominum multis (43) modis (44) res fiunt; quarumdam enim rerum dominium nanciscimur jure naturali, quod (sicut diximus) appellatur jus gentium: quarumdam [vero] jure civili (45). Commodius est itaque a vetustiore jure (46) incipere: palam est autem, vetustius esse jus naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. Civilia autem jura tunc esse coeperunt, cum & civitates condi, & magistratus creari, & leges scribi coeperunt. §. 12. Ferae igitur bestiae, & volucres, & pisces, & [omnia] animalia, quae mari, coelo (47) & terra nascuntur: simulatque ab aliquo capta fuerint, jure gentium statim illius esse incipiunt; quod enim (48) ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur; nec interest (49), feras bestias & volucres, utrum in suo fundo quis capiat, an (50) in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia, potest (51) a domino, si is praeviderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur, donec (52) tua custodia coercetur. Cum vero tuam evaserit custodiam, & in libertatem naturalem sese receperit, tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis sit ejus (53) persequutio. §. 13. Illud quaesitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur? [Et] quibusdam placuit, statim esse tuam: & eousque tuam videri, donec eam persequaris; quod si desieris persequi: desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alii vero putaverunt, non aliter tuam esse, quam si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quod multa accidere soleant, ut eam non (54) capias. §. 14. Apium quoque fera natura est. Itaque [apes], quae in arbore tua consederint, antequam a te alveo (55) includantur, non magis tuae intelliguntur esse, quam volucres, quae in arbore tua nidum fecerint; ideoque si alius eas incluserit: is earum dominus erit. Favos quoque, si quos effecerint, eximere quilibet potest. Plane integra re, si (56) praevideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eousque intelligitur esse tuum (57), donec in conspectu tuo est, nec difficilis persequutio ejus est, alioquin occupantis fit. §. 15. Pavonum (58) quoque & columbarum fera (59) natura est: nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine evolare & revolare solent; nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam †. Cervos quoque quidam ita mansuetos habent, ut in sylvam ire, & redire soleant: quorum & ipsorum feram esse naturam, nemo negat †. In iis autem animalibus, quae ex consuetudine abire & redire (60) solent, talis regula comprobata est, ut eousque tua esse intelligantur, donec animum (61) revertendi habeant: nam si revertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur desinere habere tum, cum revertendi consuetudinem (62) deseruerint. §. 16. Gallinarum (63) autem & anserum non est fera natura; idque ex eo possumus intelligere, quod aliae sunt gallinae, quas feras vocamus: item alii sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoque si anseres tui, aut gallinae tuae, aliquo modo turbati turbataeve evolaverint: licet conspectum tuum effugerint, quocunque tamen loco sint, tui tuaeve esse intelliguntur: & qui lucrandi animo (64) ea animalia detinet, furtum (65) committere (66) intelligitur. §. 17. Item ea (67) quae ex hostibus capimus, jure gentium statim

INSTITUT. E

(1) 1. D. [illegible] (2) [illegible] (3) Vid. Ulp. [illegible] de dominiis & adquisitionibus rerum 19. ubi varios [illegible] adquirendi dominii refert ex antiquo & veteri Romanorum jure. Adde Cajum l. 1. [illegible] (4) [illegible] Th. [illegible] (5) [illegible] (6) [illegible] (7) [illegible] (8) Tanquam [illegible] (9) [illegible] (10) Al. addunt, piscandi causa. (11) Imo aedificare potest [illegible] (12) In aliis, fluviorum [illegible] (13) [illegible] (14) Vide [illegible] (15) [illegible] (16) [illegible] (17) Vide [illegible] (18) Vide [illegible] (19) [illegible] (20) [illegible] (21) [illegible] (22) [illegible] (23) Vide [illegible] (24) [illegible] (25) Vide [illegible] (26) [illegible] (27) [illegible] (28) [illegible] (29) [illegible] (30) Nisi sit [illegible] (31) Imo [illegible] Plutarchus in Numa. [illegible] (32) Non ad tempus [illegible] (33) Id est, non alienum. [illegible] (34) [illegible] (35) Quoniam sepulchro [illegible] (36) Quia alias tollere mortuum debet, aut loci pretium praestare. [illegible] (37) [illegible] (38) [illegible] (39) Aliam rationem v. hic apud Theoph. (40) [illegible] (41) Adde Festum in verb. sanctum. (42) [illegible] (43) [illegible] (44) Id est multis ex causis, & titulis, seu [illegible] [illegible] (45) [illegible] (46) Quod antiquius est [illegible] (47) [illegible] (48) [illegible] (49) [illegible] (50) [illegible] (51) [illegible] (52) [illegible] (53) [illegible] (54) [illegible] (55) [illegible] (56) [illegible] (57) Quia licet evolaverit, tamen possidemus adhuc [illegible] Idem de Columbis dicitur [illegible] (58) [illegible] (59) Imo pavonum fera non est natura: nam Varro [illegible] & Q. Curtius refert, [illegible] Hydaspen nemus agrestium pavonum [illegible] & Sigebertus Gemblacensis, anno [illegible] feros evasisse. (60) [illegible] (61) [illegible] (62) [illegible] (63) [illegible] (64) [illegible] (65) [illegible] (66) [illegible] (67) [illegible] Vide [illegible] Georg. Tholosan. Syntagm. lib. 20. cap. 4[illegible]. Grot. de jure belli lib. 3. cap. 6. num. 12. & segq. S. L.

statim nostra fiunt: adeo quidem, ut & liberi homines in servitutem nostram (1) deducantur; qui tamen, si evaserint nostram potestatem & ad suos reversi fuerint: pristinum statum (2) recipiunt. §. 18. Item lapilli, & gemmæ & cætera, quæ in littore maris inveniuntur (3), jure naturali statim inventoris fiunt.

§. 19. Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo subjectis nata sunt, eodem jure tibi adquiruntur. §. 20. Præterea quod per (4) alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi adquiritur. Est autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento (5) adjiciatur.

§. 21. Quod si vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit, palam est eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arboresque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur vicini fundo adquisitæ (6) esse.

§. 22. Insula, quæ in mari nata est, (quod raro (7) accidit) occupantis fit; nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata, (quod frequenter accidit) siquidem mediam partem fluminis tenet, communis (8) est eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo [scilicet] latitudinis cujusque fundi, quæ prope ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si aliqua parte divisum sit flumen, deinde infra unitum, agrum alicujus in formam insulæ redegerit, ejusdem permanet is ager, cujus & fuerat. §. 23. Quod si naturali alveo in universum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam ejus prædia possident: pro modo scilicet latitudinis cujusque agri, quæ prope ripam sit: novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus & ipsum flumen est, id est, (9) publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit flumen, rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam ejus prædia possident. §. 24. Alia sane causa est, si cujus totus ager inundatus fuerit: neque enim (10) inundatio fundi speciem commutat: & ob id, si recesserit aqua, palam est eum fundum ejus manere, cujus & fuit. §. 25. Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: utrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiæ dominus fuerit? ut ecce, si quis ex alienis uvis, aut olivis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulsum (11) miscuerit: vel ex medicamentis alienis emplastrum aut collyrium composuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis (12) navem, vel armarium, vel subsellia fabricaverit. Et post multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit media (13) sententia existimantium, si ea species ad priorem & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit (14): ut ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci; vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad uvas, vel olivas, vel spicas reverti non potest; ac ne mulsum quidem ad vinum & mel resolvi potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium, aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit: cum non solum operam suam dederit, sed & partem ejusdem materiæ præstiterit. §. 26. Si [tamen] alienam purpuram vestimento suo quis intexuerit: licet pretiosior sit purpura, tamen accessionis (15) vice cedit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ, adversus eum, qui subripuit, habet furti actionem, & condictionem: sive ipse sit, qui vestimentum fecit, sive alius: nam extinctæ (16) res, licet vindicari non possint, condici (17) tamen a furibus, & quibusque (18) aliis possessoribus possunt. §. 27. Si duorum materiæ ex (19) voluntate dominorum confusæ sint, totum id corpus, quod ex confusione fit, utriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflaverint (20). Sed & si diversæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit: forte ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum (21), idem juris est: (22) nam & hoc casu communem (23) esse speciem non dubitatur. Quod si fortuitu, & non voluntate dominorum, confusæ fuerint, vel ejusdem generis materiæ, vel diversæ; idem juris esse placuit.

§. 28. Quod si frumentum Titii frumento tuo mistum fuerit: si quidem ex voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id est, singula grana, quæ cujusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt. Quod si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur (24) commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora (25) Titii tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur: in rem (26) quidem actio pro modo frumenti cujusque competit. arbitrio autem judicis (27) continetur, ut ipse æstimet, quale cujusque frumentum fuerit. §. 29. Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipse intelligitur dominus ædificii: quia omne, (28) quod solo inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus ejus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest (29), neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem (30) duodecim tabularum, qua cavetur, NE QUIS TIGNUM ALIENUM ÆDIBUS SUIS JUNCTUM, EXIMERE COGATUR, sed duplum pro eo præstet per actionem, quæ vocatur de tigno juncto. Appellatione (31) autem tigni omnis materia significatur; ex qua ædificia fiunt. Quod ideo provisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum (32) sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum jam consequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere. §. 30. Ex diverso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificaverit, illius fit domus, cujus & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem ejus amittit (33): quia voluntate ejus intelligitur esse alienata, utique si non ignorabat se in alieno solo ædificare; & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non (34) potest. Certe illud constat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec solvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum: posse eum per (35) exceptionem doli mali repelli (36): utique si bonæ fidei (37) possessor fuerit, qui ædificavit. Nam scienti alienum solum esse, potest objici culpa, quod ædificaverit temere in eo solo, quod intelligebat alienum esse (38). §. 31. Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diverso si Titius suam plantam in Mævii solo posuerit, Mævii planta erit: si modo utroque casu radices egerit; ante enim quam radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas ejus commutatur: ut si vicini arbor ita terram Titii presserit, ut in ejus fundum radices egerit: Titii effici arborem dicamus. ratio enim (39) non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, (40) communis fit. §. 32. Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cæterum sicut is, qui in alieno solo ædificavit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali secundum ea quæ diximus: ita ejusdem (41) exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa [bona fide] consevit. §. 33. Literæ quoque, licet aureæ sint, perinde chartis membranisve (42) cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur, aut inseruntur, ideoque si in chartis membranisve tuis carmen, vel historiam, vel orationem Titius scripserit: hujus corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si a Titio petas (43) tuos libros tuasve (44) membranas, nec impensas scripturæ solvere paratus sis: poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, utique si earum chartarum membranarumve possessionem bona fide nactus est. §. 34. Si quis in aliena tabula (45) pinxerit, quidam (46) putant tabulam picturæ cedere: aliis (47) videtur, picturam, qualiscunque sit, tabulæ cedere: sed nobis videtur melius (48) esse, tabulam picturæ cedere (49). Ridiculum est enim picturam Apellis (50), vel Parrhasii (51), in accessionem (52) vilissimæ tabulæ cedere. Unde si a domino tabulæ imaginem possidente, is, qui pinxit, eam petat, nec solvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submoveri. At si is qui pinxit, [eam] possideat, consequens est, ut utilis actio domino tabulæ adversus eum detur: quo casu si non solvat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli, utique (53) si bona fide possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod sive is, qui pinxit, subripuit tabulas, sive alius: competit domino tabularum furti actio. §. 35. Si quis a non domino, quem dominum esse crediderit (54), bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet justa causa æque bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura & cura (55). Et ideo si postea dominus supervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei vero, qui alienum fundum sciens (56) possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere. §. 36. Is vero, ad quem ususfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam (57) si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis,

(1) Hoc inter Christianos fieri negat Alciatus, l. 118. ff. de verb. signif. (2) Alii libertatem. (3) Et apprehenduntur, l. 1. §. 1. ff. de acq. poss. alias nudus conspectus nihil facit. Ambar in littore maris inventum, [illegible] Georg. de Cabedo part. 2. decis. 48. Ans. (4) V. l. 1. C. de alluv. (5) Momentum hic sumitur pro atomo. l. plerar. ff. de acq. hered. [illegible] ff. de Usucap. Ans. (6) Adde l. 2. §. 7. & 2. ff. de damn. (7) V. l. 64. ff. de verb. pr. (8) Item est publica. l. pen. in fin. ff. de adq. rer. (9) [illegible] l. 30. §. 1. ff. de adq. possess. (10) l. 23 l. 24. ff. quib. mod. ususfruct. amitt. (11) [illegible] de quo l. 2. ff. de trit. (12) l. 27. ff. de rei vindic. (13) V. [illegible] §. 7. Quibusdam media sententia hic videtur [illegible] Sic inter diversas sententias, media sententia dicitur. Liv. [illegible] Huc referendum, quod apud Livium est, [illegible] Media similis velit esse. (14) Sui nomine sc. l. 7. §. cum quis ff. de acq. rer. [illegible] aliquin nostrum erit, quod ex re nostra constat. l. 49. §. 1. ff. de rei vind. l. 12. §. 12. ff. ad exhib. Goth. [illegible] ff. de acq. rer. dom. Ans. (15) l. 23. §. [illegible] ff. de auro l. 19. §. 2. ff. de Rei Vind. Agl. (16) Mutatione formæ, [illegible] ff. de verb. sign. (17) l. pen. ff. de cond. [illegible] l. 1. §. 14. ff. de vi, & vi armat. l. 17. §. ult. l. 32. ff. de reb. cred. (18) [illegible] legit, quibusdam quam sequitur Pacius in Analys. Sed a vulgata lectione, quam etiam Theophili est, non recedendum probat. Arn. Pinn. hic. [illegible] (19) V. l. 3. in pr. ff. de rei vind. (20) Si separari non possint. l. 5. §. 1. ff. de rei vindicat. Ans. (21) Electrum aurum est, in quo quinta est argenti portio, [illegible] Plin. 4 [illegible] (22) [illegible] id est superiora [illegible] Goth. [illegible] (23) Non pro dimidia parte, proportione arithmetica; sed pro rata ejus, quod quisque contulit; proportione geometrica. Vinnius. (24) Imo est. l. [illegible] ff. de solut. [illegible] Ans. (25) P. l. [illegible] in fin. ff. de usucap. (26) l. 23. in pr. ff. de rei vind. (27) V. §. 2. [illegible] de off. judic. (28) Immobile. l. 7. §. cum in fin. ff. de adq. rer. secus in mobili. [illegible] (29) l. 23. §. pen. ff. de rei vind. (30) l. 1. ff. de tign. (31) V. l. 1. in princ. ff. ad exhib. (32) V. l. 2. C. de rei vind. (33) l. 7. §. 12. ff. de acq. rer. dom. [illegible] ff. de pet. her. Sed quamvis ædificium fundo cedat, fundi tamen dominus condemnari solet ut eum duntaxat recipiat, reddito sumptu quem possessor factus est, [illegible] Ans. [illegible] (34) [illegible] l. 2. in fin. C. de rei vind. (35) V. l. 14. ff. de except. doli. (36) Arg. l. 14. ff. de [illegible] Ans. (37) Quod si malæ fidei possessor, non possit impensas imputare, ex [illegible] l. 38. ff. de petit. hered. Ans. (38) Omnes tamen expensas non amittit, [illegible] l. 37. ff. de rei vind. [illegible] Hic enim [illegible] (39) Quæ [illegible] l. 71. ff. de usuris. (40) [illegible] l. 8. [illegible] ff. arb. furt. (41) V. l. 48. ff. de rei vind. (42) V. l. 23. §. [illegible] ff. de rei vind. (43) Rei vindicatione, aut ad exhibendum l. 3. §. pen. ff. ad exhib. (44) V. l. [illegible] ff. de legat. 3. (45) Quid, si in marmore? [illegible] (46) Caius l. 9. §. 2. ff. de adq. rer. dom. (47) Paulo in d. l. 23. §. [illegible] ff. de rei vind. & Cuj. [illegible] (48) [illegible] (49) [illegible] An quia tabula reduci ad pristinam formam potest, charta nequaquam, ut Raymerus putat? An quia tota charta non occupatur sicut tabula, ut Jac. Raven. [illegible] An quia olim scriptura vilior charta, ut Accurs.? An quia in scriptura pretium non spectatur, quod dissimiliter a charta segregari potest, ut Albericus? An quia qualitas paulo pretiosior non vincit substantiam, ut Jo. Fab.? An potius, quod qualitas multo pretiosior superat substantiam, ut [illegible] (50) Hic non Judæus, ut censet Jo. Faber, sed Græcus, ex Coo insula [illegible] Ovid. 4. de Ponto. (51) Hic Ephesius fuit de quo v. Plin. 35. c. 10. (52) Plerumque enim pluris est cultus, atque forma manu addita, quam ipsa natura [illegible] l. 78. §. 4. ff. de verb. sign. (53) l. 38. ff. de pet. hered. (54) Bonæ fidei duas causas observa. Errorem, & justum titulum. Vinnius. (55) Cui cedant fructus, v. l. [illegible] C. de rei vind. Quid? fructus [illegible] vide quæ notavi ad l. [illegible] ff. de adq. rer. dom. (56) Ab initio, non ex post facto l. 25. in fin. ff. de usuris. (57) V. l. [illegible] ff. de [illegible] l. 12. §. 5. in fin. ff. de furt.

ceptis, decesserit, ad heredes ejus non pertinent, sed domino proprietatis adquiruntur. Eadem fere (1) & de colono dicuntur. §. 37. In pecudum (2) fructu etiam fœtus est, sicuti lac, pilus, & lana; itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli (3) & suculi statim naturali jure dominii fructuarii sunt. Partus vero ancillæ in fructu non (4) est. Itaque ad dominum proprietatis pertinet; absurdum enim videbatur (5), hominem in fructu esse: cum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit. §. 38. Sed si gregis usumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius submittere debet (ut & Juliano visum est): & in vinearum demortuarum (6) vel arborum locum alias (7) debet substituere; recte enim colere, & quasi bonus paterfamilias uti debet. §. 39. Thesauros, quos quis in loco suo (8) invenerit, divus Hadrianus, naturalem æquitatem (9) secutus, ei concessit, qui [eos] invenerit. Idemque statuit, si quis in sacro (10), aut religioso loco fortuito casu invenerit (11). At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuito invenerit: dimidium domino soli concessit, & dimidium inventori. Et convenienter, si quis in Cæsaris loco (12) invenerit, dimidium inventoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conveniens est, [ut] si quis in fiscali loco, vel publico, vel [civitatis] invenerit dimidium ipsius esse [debeat] & dimidium fisci vel civitatis. §. 40. Per traditionem (13) quoque jure naturali res nobis adquiruntur: nihil enim tam conveniens est naturali æquitati, quam voluntatem (14) domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi, & ideo cujuscumque generis sit corporalis res, tradi potest, & a domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendiaria & tributaria prædia, quæ in provinciis sunt, inter quæ, nec non & Italica prædia, ex nostra constitutione (15) nulla est differentia; sed siquidem ex causa donationis aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur §. 41. Venditæ vero res & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quam (16) si is venditori pretium solverit, vel (17) alio modo ei satisfecerit: veluti expromissore aut pignore (18) dato. Quod cusnquam cavetur ex lege XII. tabularum, tamen recte dicitur, & jure gentium, id est, jure naturali, id effici; sed si is, qui vendidit, fidem emptoris secutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri. §. 42. Nihil autem interest, utrum ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate ejus alius, [cui ejus rei possessio permissa sit.] §. 43. Qua ratione, si cui (19) libera universorum negotiorum administratio permissa fuerit a domino, isque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit: faciet eam accipientis. §. 44. Interdum etiam sine traditione (20) nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te deposuerit, [postea aut vendiderit (21) tibi] aut donaverit, [aut dotis nomine dederit]. Quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi adquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset. §. 45. Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simul atque (22) claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem. §. 46. Hoc amplius, interdum & in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, prætores & consules, cum missilia (23) jactant in (24) vulgus, ignorant (25) quod eorum quisque sit excepturus: & tamen quia volunt quod quisque acceperit; ejus esse, statim eum dominum efficiunt. §. 47. Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto a domino habitam occupaverit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id [in numero] rerum suarum esse nolit: ideoque statim dominus ejus esse desinit (26). §. 48. Alia sane causa est earum rerum, quæ in tempestate (27) levandæ navis (28) causa ejiciuntur; hæ enim dominorum permanent (29); quia palam est eas non (30) eo animo ejici, quod quis eas habere nolit; sed quo (31) magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit. Nec longe videntur discedere ab his, quæ de rheda (32) currente non intelligentibus dominis (33) cadunt.

T i t. II.

DE REBUS CORPORALIBUS ET INCORPORALIBUS.

Quædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales.

§. 1. Corporales hæ sunt, quæ tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

§. 2. Incorporales autem sunt, quæ tangi (34) non possunt: qualia sunt ea, quæ in jure (35) consistunt: sicut hereditas (36), usufructus, usus [&] obligationes quoquomodo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur corporales sunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur plerumque corporale est, veluti fundus, homo, pecunia; nam ipsum jus hereditatis, & ipsum jus utendi fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est. §. 3. Eodem numero sunt jura prædiorum urbanorum, & rusticorum, quæ etiam servitutes vocantur.

T i t. III.

DE SERVITUTIBUS (37) PRÆDIORUM.

De servitutibus rusticis. 1. De servitutibus urbanis. 2. De reliquis servitutibus rusticis. 3. Qui servitutem debere vel acquirere possunt. 4. Quibus modis servitus constituitur.

Rusticorum (38) prædiorum jura sunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter est jus eundi, ambulandi (39) hominis (40), non etiam jumentum (41) agendi [vel vehiculum]. Actus (42) est jus agendi vel jumentum, vel vehiculum. Ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, [eoque uti potest] etiam sine jumento. Via est jus eundi (43) & agendi & ambulandi: nam & iter & actum via (44) in se continet. Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum. §. 1. Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent (45): ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam (46) ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata sint. Item urbanorum prædiorum servitutes sunt, ut vicinus onera vicini sustineat: ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere: ut stillicidium vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam (47); ne altius quis tollat ædes suas (48), ne luminibus vicini officiat. §. 2. Inter rusticorum prædiorum servitutes quidam computari recte putant aquæ haustum (49), pecoris ad aquam adpulsum (50), jus pascendi (51), calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. §. 3. Ideo autem hæ servitutes prædiorum appellantur, quoniam (52) sine prædiis constitui non possunt; nemo enim potest servitutem adquirere urbani vel rustici prædii (53), nisi qui habet prædium, nec quisquam (54) debere, nisi qui prædium habet. §. 4. Si quis velit vicino aliquod jus constituere, pactionibus atque stipulationibus (55) id efficere debet. Potest (56) etiam testamento quis heredem suum damnare ne altius tollat ædes suas: ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiumve adversus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

T i t. IV.

DE USUFRUCTU (57)

Definitio 1. Quibus modis; 2. Et quibus in rebus constituitur. 3. Quibus modis finitur. 4. Si finitus sit.

Ususfructus est jus (58) alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia. Est autem jus in (59) corpore: quo sublato (60), & ipsum tolli necesse est. §. 1. Ususfructus a proprietate separationem recipit, idque pluribus modis accidit: ut ecce, si quis usumfructum alicui legaverit; nam heres nudam habet proprietatem, legatarius vero usumfructum: & contra, si fundum legaverit deducto (61) usufructo, legatarius nudam habet proprietatem, heres vero (62) usumfructum, item alii usumfructum, alii deducto eo fundum legare potest. Sine (63) testamento [vero] si quis velit usumfructum alii constituere, pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne (64) tamen in universum inutiles essent proprietates, semper abscedente usufructu: placuit certis modis extingui usumfructum, & ad proprietatem reverti.

§. 2. Constituitur autem ususfructus non tantum in fundo & ædibus, verum etiam in servis, & jumentis, & ceteris (65) rebus: [exceptis iis, quæ ipso usu consumuntur;] nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt usumfructum; quo [in] numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta (66), quibus proxima est pecunia numerata, namque ipso usu assidua permutatione (67) quodammodo extinguitur. Sed utilitatis causa senatus (68) censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constitui: ut tamen eo nomine heredi utiliter caveatur (69). Itaque si pecuniæ ususfructus legatus sit, ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius satisdet heredi de (70) tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: sed æstimatis his, satisdatur (71), ut si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint [æstimatæ]. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum (nec enim poterat); sed per cautionem (72) quasi (73) usumfructum constituit. §. 3. Finitur (74) autem ususfructus morte (75) usufructuarii, & duabus (76) capitis diminutionibus, maxima & media, & non

(1) Non per equile, & curt v. l. 10. C. locati. Theoph. hic putat [illegible] falso. Nec enim eadem omnino ratio coloni & usufructuarii. (2) l. 28. ff. de usur. (3) l. 68. §. 1. ff. de furt. (4) Vide l. 27. ff. de petit. hered. l. 27. §. 1. ff. de furt. (5) l. 68. ff. de usufr. (6) Non tamen eversarum, l. 49. ff. de usufr. (7) l. 7. in fin. l. 18. de usufr. (8) Sine magica arte, l. unic. C. de Thesauris. Ans. vide Grot. de jure belli, 2. 8. num. 7. Christin. Vol. 3. decis. 16. [illegible] Harpr. & Tholosan. Syntagm. [illegible] Arnold. Vinn. & Groenewegen. Schultz. [illegible] & Carpzov. defin. forens. part. 2. Constit. 43. defin. 4. [illegible] S. L. (9) Quia & Dei beneficium, l. unic. C. de thesauris (10) Vide l. 3. §. pen. ff. de jure fisci. Cap. unic. Quæ sint Regal. (11) Ac si quis, Bronner [illegible] (12) Nov. Leonis 51. Ans. (13) Vide l. 20. C. de pact. (14) Vide l. 3. ff. pro derelicto. (15) l. un. C. de usucap. transformanda. (16) l. 2. §. 18. ff. de tributor. (17) l. 19. l. 53. ff. de contr. empt. (18) Vide l. 7. ff. de Sep. præt. (19) l. 9. l. 58. ff. de procur. (20) Atqui non pactis, sed traditionibus dominium transferri, dicitur, l. 20. C. de pactis. (21) Vide l. 62. in pr. ff. de contrahen. (22) l. 1. §. pen. ff. de adqu. possess. (23) Vide Nov. 105. c. 2. §. 1. (24) l. 5. l. 2. C. de Consulib. (25) Aliquid [illegible] & [illegible] Rossard. [illegible] S.L. Vide l. 9. ff. de contrah. empt. Goth. (26) Vid. l. 1. in fin. ff. pro derelicto. Ans. (27) V. l. 4. ff. pro derel. (28) Vid. l. 7. ff. pro derelict. Ans. (29) Ut & alia bona naufragia, l. 1. C. Naufrag. l. ult. ff. de incend. ruin. & naufrag. Auth. Navigia. C. de furt. Vide Argentr. ad [illegible] Selden. Mare claus. lib. 1 cap. [illegible] Grot. de jure belli 2. 7. num. 1. Gail. 1. 18. num. 6. Constit. Criminal. Carol. V. art. 218. S.L. (30) Imo eo animo, l. 43. §. 11. ff. de furt. (31) l. 2. in fin. l. 8. ff. ad l. Rhod. [illegible] (32) l. 1. ff. de incend. (33) & pacto, l. 43. §. qui alienum ff. de furt. (34) An tradi possunt? vide quæ notat ad l. 43. §. 1. ff. de adqu. rer. dom. (35) Hujus distinctionis beneficio [illegible] nullum corpore, nul: juris vero interventu, alteri utilis esse potest, de quo vide Oldend. Classe 4. [illegible] (36) l. 119. l. 178. §. 1. ff. de verb. signif. Ulp. in §. 13. (37) [illegible] O. xxxiv. (38) Quomodo ab urbano differat rusticum, vide l. 10. C. de prædiis & aliis rebus. (39) Et equitandi, l. 12. ff. de serv. rustic. præd. (40) l. 1. l. 7. l. 8. ff. de serv. rust. (41) Vide l. 13. [illegible] ff. de verb. sign. (42) Quid sit, vid. l. 38. §. 4. 5. ff. de Ædilit. Ans. (43) Donell. 11. comm. 6. legit. urbanis. Ans. (44) Quomodo differant actus & via, vid. l. 7. ff. de Servit. rustic. præd. Ans. (45) l. 2. ff. com. præd. (46) l. 198. ff. de verb. signif. (47) Vel non recipiat, & ne quis alteri, &c. Jo. Robert. [illegible] 21. (48) Altius sine servitute utrumque licet l. 8. l. 9. C. de Servit. & Aq. (49) In fluvio quæ qui confinem fundum habet. Ans. (50) Omnes quadrupedes continet, l. 2. in fin. ff. ad leg. Aquil. Ans. (51) Hodie ubique licet pecora pascere prope viam, l. unic. §. fin. ff. de pasc. [illegible] Ans. Nisi ubi hoc expresse sit prohibitum ut passim apud nos S. L. (52) l. 1. ff. commun. præd. Goth. Ubi l. 14. §. 2. ff. de Serv. Urban. prædior. l. 20. ff. de Servit. præd. rustic. l. 24. §. 10. ff. famil. erciscund. l. 6. §. si per ff. de evict. Resp. Bronchorst. centur. 2. assert. 90. Ans. (53) In aliis & Theoph. Nec quisquam debet nisi qui habet S.L. (54) Quæ sequuntur desunt, ut Duarenus, & veteris exempl. certe ea ut adulterina rejecerunt, Ant. Faber. & Franc. Balduinus. Habent tamen Theoph. & alia Exempl. (55) Et consensu [illegible] l. 1. §. ult. ff. de aqua pluvia; & usucapione, l. 10. ff. si serv. vind. quod olim non erat, l. 4. in fin. ff. de usucap. (56) l. 16. ff. comm. præd. (57) D. vii. 1. C. iii. xxxiii. (58) l. 1. in pr. D. de usufr. per. (59) l. Corpori [illegible] §. 1. D. quibus mod. ususfr. (60) §. 3. Instit. h. t. in fine. Ans. (61) l. 14. C. de usufr. (62) Qui formalis ab interpretibus dicitur, sui enim ipsius forma est, non alterius accessio (63) l. 3. D. de usufr. & quemadmodum quis utatur. fruatur. (64) [illegible] §. 2. (65) Mobilibus, l. 93. D. de verb. sig. l. 30. l. 41. D. de usufr. (66) Vestimentorum videtur esse verus ususfructus, quia perpetuo durant, l. 15. ff. de usufr. Tessaur. decis. 8. Ubi vide, quomodo legato ususfructu, heredi caveatur, & alia quædam ad hunc materiam Ans. (67) Permutatio cum pecunia fieri esse potest, ut hoc, l. ult. D. de condict. causa data, l. 8. §. si cui. 20. ff. de transf. l. 26. D. de jure dotium, l. 12. D. de pact. dotal. 35 Plin. 8. sic olim emptio sine nummo fuit, (68) l. 12. D. de usufr. legato. (69) V. l. 1. D. de usufr. earum rerum qualitatis, d. l. 9. (70) Datis fidejussoribus, l. 4. D. qui satisdare. (71) Ad quem implicatis in rebus recurritur, l. 9. 10. D. solut. matrim. (72) V. l. 2. in fin. D. de usufr. earum rer. (73) Ususfructus quinque modis amittitur, capitis minutione, rei mutatione, non utendo, in jure cessione, dominii comparatione. Paul. 3. sent. 6. §. 28. in fin. [illegible] & apud eundem [illegible] §. 19. tempore, quoties ad certum tempus datus est, puta ad [illegible] biennii aut triennii (74) l. 3. in fin. D. quib. mod. ususfr. vel usus amitt. Paul. ibid. & §. 28. (75) Deportatione, pœna metalli, adrogatione, adoptione. Paul. 3. sent. 6. §. 29.

non (1) utendo per modum & tempus (2): quæ omnia nostra (3) statuit constitutio. Item finitur ususfructus, si domino proprietatis ab usufructuario cedatur: (nam cedendo extraneo nihil (4) agitur) vel ex contrario, si usufructuarius proprietatem rei adquisierit: quæ (5) res consolidatio appellatur. † Eo amplius constat, si (6) ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio suo corruerint: extingui usumfructum (7), & ne areæ (8) quidem usumfructum deberi. §. 4. Cum (9) autem finitus fuerit totus ususfructus: revertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

T i t. V.

DE USU, ET (10) HABITATIONE.

Communia de usufructu, & usu. 1. Quod intersit inter usumfructum & usum fundi. 2. Vel ædium, 3. Vel servi vel jumenti. 4. Vel pecorum. 5. De habitatione. 6. Transitio.

IIsdem (11) illis modis, quibus ususfructus constituitur, etiam nudus usus constitui solet, iisdemque illis modis finitur, quibus & ususfructus desinit.

§. 1. Minus autem juris est in usu, quam in usufructu; nam is, qui fundi nudum habet usum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis, & lignis ad usum quotidianum utatur (12): in eoque fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit (13), neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento: nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis (14) concedere potest, [quum (15) is, qui usumfructum habet, possit hæc omnia facere]. §. 2. Item is, qui ædium usum habet, hactenus jus habere intelligitur, ut ipse tantum inhabitet, nec hoc jus ad alium transferre potest, & vix receptum esse videtur, ut hospitem ei recipere liceat: & cum uxore, liberisque suis, item libertis, nec non personis aliis liberis, quibus non minus, quam servis utitur, habitandi jus habeat. Et convenienter, si ad mulierem usus ædium pertineat, cum marito ei habitare (16) liceat.

§. 3. Item is, ad quem servi usus pertinet, ipse tantum opera atque ministerio ejus uti potest: ad alium vero nullo modo jus suum transferre ei concessum est. Idem scilicet juris est & in jumento. §. 4. Sed & si pecorum, vel ovium usus legatus sit: neque lacte, neque agnis, neque lana utetur usuarius: quia ea in fructu sunt. Plane ad stercorandum agrum suum pecoribus uti potest.

§. 5. Sed si cui habitatio legata, sive aliquo modo constituta sit, neque usus videtur (17), neque ususfructus, sed quasi (18) proprium aliquod jus: quamquam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, secundum Marcelli sententiam nostra (19) decisione promulgata permisimus non solum in ea degere, sed etiam aliis (20) locare. §. 6. Hæc de servitutibus, & usufructu, & usu, & habitatione dixisse sufficiat. De hereditatibus autem & obligationibus; suis locis proponemus. Exposuimus summatim, quibus modis jure gentium res adquiruntur: modo videamus, quibus modis legitimo & (21) civili jure adquiruntur.

T i t. VI.

DE USUCAPIONIBUS (22) ET (23) LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIONIBUS.

Summa. 1. Quæ usucapi possunt, vel non. De his, quæ sunt extra commercium, & de servo fugitivo. 2. de rebus furtivis & vi possessis. 3. De vitio purgato. 4. De re fiscali. De bonis vacantibus. 5. Regula generalis. 6. De errore falsæ causæ. 7. De accessione possessionis. 9. De his qui a fisco, aut ab Imperatoris Augustæve domo aliquid acceperunt.

JUre civili constitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis justa causa acceperit, is eam rem, si mobilis erat, anno ubique uno: si immobilis, biennio tantum in Italico solo usucaperet: ne (24) rerum dominia in incerto essent. Et cum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora: nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur; & ideo constitutionem (25) super hoc promulgavimus, qua cautum est, ut res quidem mobiles per triennium: immobiles vero per longi temporis possessionem, (id est, inter (26) præsentes decennio, inter absentes viginti annis) usucapiantur: & his modis non solum in Italia, sed etiam in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum, justa causa possessionis præcedente, adquirantur. §. 1. Sed aliquando etiam si maxime quis bona fide rem possederit: non tamen illi usucapio ullo tempore procedit: veluti si quis liberum (27) hominem, vel rem sacram (28), vel religiosam, vel servum (29) fugitivum possideat. §. 2. Furtivæ quoque res, & quæ vi (30) possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona (31) fide possessæ fuerint, usucapi possunt: nam furtivarum rerum lex duodecim tabularum, & lex (32) Atilia (33) inhibent usucapionem; vi possessarum, lex Julia & Plautia (34). §. 3. Quod autem dictum est, furtivarum & vi possessarum rerum usucapionem per leges prohibitam esse: non eo pertinet, ut ne ipse fur, quive per vim possidet, usucapere possit; (nam his alia ratione usucapio non competit, quia scilicet mala fide possident); sed ne ullus alius, quamvis ab (35) eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, usucapiendi jus habeat (36). Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei possessoribus usucapio competat. Nam qui [sciens] (37) alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum ejus committit. §. 4. Sed tamen id aliquando aliter se habet: nam si heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hereditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit: quin is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: quum utique heres (38), qui bona fide tanquam suam alienaverit, furtum non committat. §. 5. Item si is, ad quem ancillæ ususfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donaverit, furtum non committit; furtum enim sine affectu furandi (39) non (40) committitur. §. 6. Aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut a possessore usucapiatur.

§. 7. Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit (41), jus ita procedit, ut si quis loci vacantis (42), possessionem propter absentiam aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur: quamvis ipse mala fide possideat (quia (43) intelligit se alienum fundum occupasse): tamen (44) si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri: quia neque furtivum, neque vi possessum acceperit. Abolita est enim quorundam (45) veterum sententia, existimantium etiam fundi locive furtum fieri; & eorum utilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus (46) prospicitur, ne cui longa & indubitata possessio debeat auferri. §. 8. Aliquando etiam furtiva, vel vi possessa res usucapi potest; veluti si (47) in domini potestatem reversa fuerit; tunc enim vitio rei purgato, procedit ejus usucapio. §. 9. Res fisci nostri usucapi non potest (48). Sed Papinianus scripsit (49) bonis vacantibus fisco nondum nunciatis, bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis usucapere posse, & ita divus Pius, & divi Severus & Antoninus rescripserunt. §. 10. Novissime sciendum est, rem talem esse debere ut in se non habeat vitium (50), ut a bonæ fidei emptore usucapi possit, vel qui ex alia justa causa possidet. §. 11. Error autem falsæ causæ usucapionem (51) non parit: veluti si quis cum non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cum ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat. §. 12. Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & heredi (52) & bonorum possessori continuatur, licet ipse sciat prædium (53) alienum esse, quod si ille initium justum non habuit: heredi & bonorum possessori licet (54) ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra constitutio (55) similiter & in usucapionibus observari constituit, ut tempore continuentur. §. 13. Inter (56) venditorem quoque & emptorem conjungi tempora, divi Severus & Antoninus rescripserunt.

§. 14. Edicto divi Marci cavetur, eum qui a fisco rem alienam emit, si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum (57) rei exceptione repellere. Constitutio autem divæ memoriæ Zenonis (58) bene prospexit iis, qui a fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: ut ipsi quidem securi (59) statim fiant, & victores existant, sive experiantur, sive conveniantur. Adversus autem sacratissimum ærarium usque ad quadriennium liceat iis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putaverint sibi quasdam competere actiones. Nostra (60) autem divina constitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui a nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.

T i t. VII.

DE (61) DONATIONIBUS.

De donatione. 1. mortis causa. 2. vel simplici inter vivos. 3. vel propter nuptias. 4. De jure accrescendi.

EST & aliud genus acquisitionis (62), donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa & non mortis causa. §. 1. Mortis (63) causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem: cum quis ita donat, ut si quid humanitus (64) ei contigisset, haberet is, qui accepit; sin autem supervixisset: is, qui donavit, reciperet, vel (65) si eum donationis pœnituisset: aut prior decesserit is, cui donatum sit. Hæ mortis causa donationes ad (66) exemplum legatorum redactæ sunt per omnia: nam cum prudentibus ambiguum fuerat: utrum donationis an legati instar eam obtinere oporteret, & utriusque causæ quædam habebat

(1) l. 16. C. de usufr. l. 13. C. de servitut. Non utendo autem ususfructus amittebatur jure antiquo, si possessione fundi biennio [illegible]

[illegible]

bebet insignia, & alii ad aliud genus eam setrahebant: a nobis constitutum est (1), ut per omnia fere (2) legatis connumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formavit. Et in summa, mortis causa donatio est, cum (3) magis se quis velit habere quam eum, cui donat: magisque eum, cui donat, quam heredem suum, sic & apud Homerum (4) Telemachus donat Piræo.

> Πειραι', ε γαρ τ' ιδμεν οπως εσται ταδ' εργα,
> Ει κεν εμε μνηστηρες αγηνορες εν μεγαροισι
> Λαθρη κτειναντες πατρωια παντα δασωνται,
> Αυτον εχοντα σε βουλομ', επαυρεμεν, η τινα τωνδε.
> Ει δε κ' εγω τουτοισι φονον και κηρα φυτευσω,
> Δη τοτε μοι χαιροντι φερειν προς δωματα χαιρων.

Id est:

> *Piræe, incertus quoniam rerum exitus harum est,*
> *Si tacita incautum stolidi me forte necare*
> *Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:*
> *Hæc ego te malo, quam illorum quempiam habere.*
> *Sin ego eos justa meritos affecero clade,*
> *Tum mihi tu læte reddes illa omnia lætus.*

§. 2. Aliæ autem donationes sunt, quæ sine ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos appellamus (5): quæ non omnino (6) comparantur legatis; quæ si fuerint perfectæ, temere (7) revocari non possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis manifestaverit. Et ad exemplum venditionis nostra constitutio (8) eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: ut (9) etiamsi non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cum retro principum dispositiones insinuari (10) eas actis intervenientibus volebant, si majores fuerant ducentorum solidorum, constitutio (11) nostra eam quantitatem usque (12) ad quingentos solidos (13) ampliavit (14), quam stare etiam sine insinuatione statuit: sed & quasdam (15) donationes invenit, quæ penitus insinuationem fieri minime desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem. † Alia insuper multa ad uberiorem exitum donationum invenimus: quæ omnia ex nostris (16) constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendum tamen, quod etsi plenissimæ sint donationes, si tamen ingrati (17) existant homines, in quos beneficium collatum est, donatoribus per nostram constitutionem licentiam præstitimus certis ex causis (18) eas revocare: ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur injuriam vel jacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos. §. 3. Est & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, postea autem a junioribus divis Principibus (19) introductum est, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in se conditionem habebat, ut tunc ratum esset, cum matrimonium esset insecutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem D. Justinus (20) pater noster, cum augeri dotes & post nuptias fuerat permissum, si quid tale eveniret, & ante nuptias augeri donationem, & (21) constante matrimonio, sua constitutione permisit: sed tamen nomen inconveniens remanebat; cum ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina rebus esse studentes constituimus (22), ut tales donationes non augeantur tantum, sed etiam constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter (23) nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodum dotes constante matrimonio non solum augentur, sed etiam fiunt, ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecedant matrimonium, sed etiam eo contracto augeantur, & constituantur. §. 4. Erat olim & alius modus civilis adquisitionis per jus adcrescendi (24), quod est tale: Si communem servum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit vel vindicta, vel testamento, eo casu pars ejus amittebatur (25), & socio (26) adcrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertate servum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, sævioribus autem dominis lucrum accedere, hoc quasi invidia plenum, pio remedio per nostram (27) constitutionem mederi necessarium duximus: Et invenimus viam, per quam & manumissor, & socius ejus, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente, (cujus favore antiquos legumlatores multa etiam contra (28) communes regulas statuisse manifestum est,) & eo, qui eam libertatem imposuit, suæ libertatis stabilitate gaudente: & socio indemni conservato, pretiumque (29) servi secundum (30) partem dominii, quod nos definivimus, accipiente.

TIT. VIII.
QUIBUS ALIENARE LICET, VEL NON.

Summa tituli de Marito, 1. De creditore, 2. De Pupillo.

Accidit aliquando, ut qui dominus sit, alienare non possit: & contra, qui dominus non sit, alienandæ rei potestatem habeat. † Nam dotale prædium maritus (31) invita muliere per Legem Juliam (32) prohibetur alienare (33), quamvis ipsius sit, dotis causa ei datum: quod nos, Legem Juliam corrigentes in meliorem statum deduximus. Cum enim Lex in solis tantummodo rebus locum habeat (34), quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ invita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: utrique remedium imposuimus, ut etiam in eas res (35), quæ in provinciali solo positæ sunt, interdicta sit alienatio (36) vel obligatio: ut neutrum eorum neque consentientibus (37) mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum convertatur. §. 1. Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis (38) ejus ea res non sit, alienare (39) potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, qui ab initio contractus pactus est, ut (40) liceret creditori pignus vendere, si pecunia non solvatur. Sed ne creditores jus suum persequi impedirentur, neque debitores temere suarum rerum dominium amittere viderentur: nostra (41) constitutione consultum est, & certus modus impositus, per quem pignorum distractio possit procedere: cujus tenore utrique parti, creditorum & debitorum satis abunde provisum est. §. 2. Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam rem ullam sine tutoris auctoritate alienare posse (42). Ideoque si mutuam (43) pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit (44) accipientis: ideoque vindicari nummi possunt, sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo qui accepit, bona fide consumpti sunt, condici (45) possunt; si mala fide, ad exhibendum de his agi potest. At ex contrario, omnes res pupillo, & pupillæ sine tutoris auctoritate recte dari (46) possunt (47). Ideoque si debitor pupillo solvat (48), necessaria est debitori tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam evidentissima ratione statutum est in constitutione, quam ad Cæsarienses advocatos (49) ex suggestione Triboniani viri eminentissimi, quæstoris sacri palatii nostri, promulgavimus: qua dispositum est, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem solvere, ut prius judicialis sententia sine omni damno celebrata, hoc permittat (50): quo subsequuto, si & judex pronuncieverit, & debitor solverit, sequatur hujusmodi solutionem plenissima securitas. Sin autem aliter quam disposuimus, solutio facta fuerit; pecuniam autem salvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior (51) sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat: per exceptionem (52) doli mali poterit submoveri. Quod si male consumpserit, aut furto, [aut vi] amiserit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condemnabitur: quia temere sine tutoris auctoritate, & non secundum nostram dispositionem solverit. Sed ex diverso, pupilli vel pupillæ solvere sine tutoris auctoritate non possunt: quia id, quod solvunt, non fit (53) accipientis: cum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.

TIT. IX.
PER QUAS (54) PERSONAS CUIQUE ADQUIRITUR.

Summa. 1. De liberis in potestate. 2. De emancipatione liberorum. 3. De servis nostris. 4. De fructuariis & bona fide possessis. 5. De reliquis personis. 6. Transitio.

Adquiritur (55) vobis non solum per vosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habetis: [item per servos, in quibus usumfructum habetis:] item per homines liberos, & per servos alienos, quos bona (56) fide possidetis, de quibus singulis diligentius dispiciamus. §. 1. Igitur liberi (57) vestri utriusque sexus, quos in potestate habetis, olim (58) quidem, quicquid ad eos perveneret (exceptis videlicet castrensibus peculiis) hoc parentibus suis adquirebant sine ulla distinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut etiam esset eis licentia, quod per unum vel unam eorum adquisitum esset, alii filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerent, applicare. Quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione (59) emissa, & liberis pepercimus & patribus (60) honorem debitum reservavimus. Sancitum etenim a nobis est, ut si quid ex (61) re patris ei obveniat, hoc secundum antiquam observationem totum parenti adquiratur. Quæ enim invidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reverti? Quod (62) autem ex alia causa sibi filius-

(1) Vid. l. ult. in fin. C. de mortis causa donat. (2) Differunt in multis Vid. Hotoman. hic. (3) l. 1. ff. de mortis causa donat. (4) Od. 17. in princ. (5) Et dicebatur l. 25. C. eod. (6) Omnino non comparantur. Cum neque natura & propriis, neque forma & effectu. Wesemb. (7) Nam ex justa causa possunt l. 2. C. de mortis causa donat. (8) l. 35. de princ. C. eod. (9) Nov. 162. c. 1. (10) Quis possit vel debeat facere insinuationem, donans vel donatarius, discutit Sermeet. Select. lib. 6. cap. 19. Ans. (11) l. 36. l. 34. in fin. C. eod. (12) Vide Nov. Leonis 101 (13) Hungaricos Wesembec. ff. de donat. num. 8. Goed. ad l. 81. ff. de verb. signific. And. Geil. lib. 2. obs. 30. num. 2. Ans. Quæ quamvis communior videatur opinio; quanti tamen valuerint, aut quantam summam eorum quingenti nostro ære confecerint, inter DD. non convenit: Quos ad concordiam vocari posse putem, si Constitutionum tempora bene distinguantur. Ili quidem ante Constantini Magni tempora pauciores erant & pondere graviores, quorum 4. unciam, et., auri libram faciebant. Qui primum eorum pondus imminuit, numerumque adauxit, in tantum ut eorum 84. libram efficerent, quorum septem, scrupulorum quatuor, singulas uncias conficiebant vid. l. 5. Cod. Theodos. de ponderat. Unde desumpta est l. 1. Cod. eod. Quod deinde a Valentiniano Seniore mutatum, qui, augescente auri pretio, ipsum libræ pondus imminuit, & restrictam aureæ monetæ æstimationem in tantum adauxit, ut eorum septuaginta duo, ejusdem ponderis, auri libram conficerent, eorumque sex in unciam accepta ferri voluit, l. 19. Cod. Theodos. de susceptor. Unde desumpta est l. 5. Cod. eod. quo sensu interpretanda est l. 2. Cod. de Vet. Numism. potest. Quæ si bene distinguantur, facilis erit computatio quid valeat ære nostro aureus Romanus. Qui si Justinianeum spectemus, non erit Aureus Anglicus, ut Bodin. lib. 6. cap. 6. de Republ. æstimat. Neque Hungaricus, ut vulgo est receptum, sed coincideret cum æstimatione duorum Francicorum Scutatorum, sive Coronatorum, ut recte docet Grot. Flor. spars. hic & post Marnac. Gronewegen ad l. 1. Cod. de susceptor. Sed [illegible] nummus nusquam in specie extet, & ipso Jure Romano excussis nummis aureis, pro temporum ratione subinde auctis, & diminutis, [illegible] æstimatione, tandem [illegible], et communiter & receptum nummorum aureorum specie, ducatum aureum, sive Hungaricum [illegible] receptum est, quorum quingenti secundum valorem modernum, efficiunt mille Thaleros Imperiales sive bis mille & quingentos Aureos Carolinos. Ut in Frisia judicatum. Joann. a Sand. lib. 3. tit. 1. defin. 3. & in Germania receptum testatur Carpzov. Respons. jur. Elect. lib. 5. Resp. 96. S. L. (14) Cum id prius tantum in causis piis, l. l. 34. §. alias. S. eod. (15) De quibus vide d. l. 21. §. 1. Nov. 12. c. 2. l. 34. C. eod. (16) l. 32. 33. 35. 36. C. eod. (17) Ingratitudinis causa revocatur donatio. (18) Quinque sc. l. ult. C. de revoc. don. (19) Aurel. Diocl. Max. Ferrer. Consentiunt & sequentes, Contius. (20) l. 19. C. de don. ante nupt. (21) Hæc particula Cujacio abundat. (22) l. 20. C. de don. ante nupt. Nov. 27. c. 1. 140. c. & Nov. 119. (23) Rectius propter dotem vocatur, quomodo & a Græcis αντιφερνα dicitur. (24) Ulp. tit. 1. Paul. 4. sent. 12. §. 1. (25) Et illa abrogatur sententia, quæ extat apud Ulpianum tit. 1. §. 18. & Paul. 4. sent. 12. §. 1. (26) Paul. 4. sent. 12. §. 2. (27) l. 1. C. de communi servo. (28) l. 24. §. si quis servus. ff. de fid. lib. (29) Quod 30. solidorum statuit videtur, l. ult. Cod. de com. serv. man. (30) Adde l. 14. D. ad SC. Sillan. (31) §. Et sponsus l. 4. ff. de fundo dotali. Goth. Confer tit. de fundo dotal. ubi Wesenb. Ans. (32) De qua l. un. §. pen. C. de rei uxor. (33) His addit Ant. Cont. (obligare vero, ne illa quidem volente) ut plena sit l. Juliæ recitatio: quod tamen ad hunc locum non pertinet. Ut recitius notat Aut. Russard. hic. l. l. (34) In aliis Edit. habebat: (35) Instrumentas, fecus est in æstimatis vide l. ult. in pr. ff. de pact. dot. l. ult. §. pen. ver. liceat. C. de rei uxor. & mobilibus, vide Nov. 61. in fin. (36) l. 9. C. de fundo dot. Goth. Nov. 61. cap. 1. Nisi post biennium consenserit, d. Novell. c. 1. §. 1. & 2. Ans. (37) Aliud esse fortassis si juraverint cap. 28. ext. de jurejur. c. 2. de jurejur. in 6. aliud etiam si secundum consensum præstiterint, vide Nov. 61. (38) Vide l. 8. C. de pignorat. act. l. si convenerit. 4. in fin. ff. de pign. act. (39) Vide l. 46. ff. de adq. rer. dom. (40) Hæc conventio in pignoribus usitata. l. 4. C. de pignorat. (41) Vide l. ult. C. de jure d. nomi impetr. (42) l. 9. §. 1. l. 9. §. 1. ff. de auctoritate. Nec jurare. l. 97. §. 1. ff. de jurejur. (43) Adde l. 2. in pr. ff. de auctor. tut. (44) l. 12. in fin. ff. de solut. (45) l. 19. §. 1. ff. de reb. creditis. (46) Iterum non possunt. l. 13. ff. de solut. (47) Non tamen exhibentur: atque ita recte hic adjicitur particula, Ideoque. (48) l. 15. D. de solutionibus (49) Et Joannem PP. l. 25. C. de admin. tut. (50) Tutandum hoc decreto potest, l. 27. C. de admin. tut. (51) l. 4. §. 4. ff. de doli except. (52) l. 15. D. de furt. (53) l. 14. in fin. ff. de solut. (54) W. C. [illegible] (55) Dominium aut possessio [illegible] in fin. tit. de Tutor. nam de voluntatione acquirenda agitur, inst. per quas person. nob. adq. (56) l. 10. ff. de adq. rer. dom. & c. [illegible] 1. §. 2. in pr. (57) v. l. 1. C. de rei vind. (58) Adde l. Cod. 1. §. 1. in pr. (59) Nam postea Constantinus excepit bona materna, l. 1. C. de bonis mater. Arcadius bona materni generis, l. 2. C. tit. Theodosius ex matrimonio obvenientia, l. 1. Leo ex sponsalibus, l. [illegible] in fin. Justin. ante omnia adventitia. l. 6. C. de bonis, quæ liber. (60) Et sic utrique parti consuluit, ut ita similis fecit. §. fin. de donat. in fin. & in §. 2. h. t. Ans. (61) d. l. 6. (62) Peculium id profectitium.

filiosfamilias adquisivit ; hujus usumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat : ne quod ei suis laboribus vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perveniens, luctuosum ei procedat.

§. 2. Hoc quoque a nobis dispositum est & in ea specie, ubi parens emancipando (liberos suos) ex rebus, quæ (1) adquisitionem effugiebant, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus (2) constitutionibus habebat, quasi (3) pro (4) pretio quodammodo emancipationis : & inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte [tertia] defraudaretur : & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod sui juris effectus esset, hoc per rerum diminutionem decresceret. Ideoque statuimus (5), ut parens pro tertia parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum, sed ususfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia dimidia potiturus. §. 3. Item (6) vobis adquiritur, (7) quod servi vestri ex traditione nanciscuntur : sive quid stipulentur, sive ex donatione, vel ex legato, vel ex qualibet alia causa (8) adquirant. Hoc enim vobis ignorantibus & invitis (9) obvenit. Ipse enim servus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere (10) potest. Sed si heres institutus sit, non alias nisi (11) vestro jussu hereditatem adire potest. Et si vobis jubentibus adierit : vobis hereditas adquiritur, perinde ac si vos ipsi heredes instituti essetis. Et convenienter scilicet vobis legatum per eos adquiritur. † Non (12) solum autem proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis adquiritur, sed etiam possessio. Cujuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Unde etiam per eos usucapio, vel longi temporis possessio vobis accidit. §. 4. De (13) iis autem servis, in quibus tantummodo usumfructum habetis, ita placuit, ut quicquid ex re vestra, vel ex operis suis adquirant (14), id vobis adjiciatur : quod vero extra eas causas consequuti sunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si is servus heres institutus sit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit : non usufructuario, sed (15) domino proprietatis adquiritur. † Idem (16) placet & de eo, qui a vobis bona fide possidetur, sive is liber sit, sive alienus servus. Quod enim placuit de usufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas adquiritur ; id vel ad ipsum pertinet, si liber est : vel ad dominum, si servus est. † Sed (17) bonæ fidei possessor cum usuceperit servum (quia eo modo dominus fit) ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. Fructuarius vero usucapere (18) non potest : primum quia non possidet, sed habet jus utendi fruendi : deinde, quia scit servum alienum esse. Non solum (19) autem proprietas per eos servos, in quibus usumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quæ bona fide vobis servit, vobis adquiritur : sed etiam (20) possessio. Loquimur autem in utriusque persona secundum distinctionem, quam proxime exposuimus : id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint. §. 5. Ex his itaque apparet, per (21) liberos homines, quos neque vestro juri subjectos habetis, neque bona fide possidetis : item per alienos servos, in quibus neque usumfructum habetis, neque (22) possessionem justam : nulla ex causa vobis adquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam (23) nihil adquiri posse : excepto eo, quod per liberam personam, veluti (24) per procuratorem, placet, non solum scientibus, sed & (25) ignorantibus vobis adquiri possessionem, secundum divi Severi (26) constitutionem : & per (27) hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit : vel usucapionem, aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit. §. 6. Hactenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singulæ res vobis adquirantur : nam legatorum jus, quo & ipsæ singulæ res vobis adquiruntur : item fideicommissorum, ubi singulæ res vobis relinquuntur : opportunius inferiore loco (28) referemus.

† Videamus itaque nunc, quibus modis per universitatem res vobis adquirantur. Si cui ergo heredes facti sitis, sive cujus bonorum possessionem petieritis, vel si quem adrogaveritis, vel si cujus bona libertatum conservandarum causa vobis addicta fuerint ; ejus res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hereditatibus dispiciamus, quarum duplex conditio est : nam vel ex testamento, vel ab intestato ad vos pertinent. Et prius est ut de his dispiciamus, quæ ex testamento vobis obveniunt, qua in re necessarium est, initium de ordinandis testamentis exponere.

TIT. X.

DE (29) TESTAMENTIS ORDINANDIS (30).

Testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis sit (31). §. 1. Sed ut nihil antiquitatis (32) penitus ignoretur, sciendum est, olim quidem duo (33) genera testamentorum in usu fuisse : quorum altero in pace & otio utebantur, quod calatis (34) comitiis appellabant : altero, cum in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur (35). Accessit deinde tertium genus testamentorum ; quod dicebatur per æs (36) & libram : scilicet quod per emancipationem (37), idest (38), imaginariam (39) quandam venditionem agebatur, quinque testibus & libripende (40) civibus Romanis puberibus præsentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt : quod vero per æs & libram fiebat, licet diutius permanserit, attamen partim (41) & hoc in usu esse desiit. §. 2. Sed prædicta quidem nomina testamentorum ad jus civile referebantur : postea vero ex edicto prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Jure enim honorario nulla emancipatio desiderabatur : sed septem testium (42) signa sufficiebant, cum jure civili signa testium non essent necessaria. §. 3. Sed cum paulatim tam ex usu hominum, quam ex constitutionum emendationibus cœpit in unam consonantiam jus civile & prætorium jungi, constitutum est (43), ut uno eodemque tempore, (quod jus civile quodammodo exigebat) septem testibus (44) adhibitis, & subscriptione testium (quod ex constitutionibus inventum est, & ex edicto prætoris) signacula testamentis imponerentur : Ita, ut hoc jus tripertitum esse videatur : & testes (45) quidem & eorum præsentia, uno (46) contextu testamenti celebrandi (47) gratia, a jure civili descendant : subscriptiones (48) autem testatoris & testium, ex sacrarum constitutionum observatione adhibeantur : signacula autem, & testium numerus ex edicto prætoris. §. 4. Sed his omnibus a nostra constitutione (49) propter testamentorum sinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum est, ut per manus testatoris vel testium (50) nomen heredis exprimatur, & omnia secundum illius constitutionis tenorem procedant. §. 5. Possunt autem omnes testes & uno annulo (51) signare testamentum : quid enim si septem annuli una sculptura fuerint, secundum quod Pomponio visum est ? Sed & alieno (52) quoque annulo licet signare [testamentum (53)]. §. 6. Testes autem adhiberi possunt ii, cum quibus testamenti factio (54) est. Sed neque mulier (55), neque impubes, neque servus (56), neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui bonis interdictum est, neque ii, quos leges jubent improbos intestabilesque esse, possunt in numerum testium adhiberi (57). §. 7. Sed cum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem servus apparuit, tam divus Hadrianus Catoni (58), quam postea divi Severus & Antoninus (59) rescripserunt, subvenire se ex sua liberalitate (60) testamento : ut sic habeatur [firmum], ac si ut oportebat factum esset : cum eo tempore (61) quo testamentum signaretur, omnium consensu (62) hic testis liberi loco fuerit : neque quisquam esset qui status ei quæstionem moveret. §. 8. Pater, necnon is qui in potestate ejus est, item duo fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, utique testes in uno testamento fieri possunt (63) : quia nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio (64) adhiberi. §. 9. In testibus autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est. † Sed si filiusfamilias de castrensi peculio post missionem, faciat testamentum : nec pater ejus recte adhibetur testis, nec is, qui in potestate ejusdem patris est : reprobatum est enim in ea re (65) domesticum testimonium.

§. 10. Sed neque heres scriptus, (66) neque is, qui in potestate ejus est, neque pater ejus, qui eum habet in potestate, neque fratres qui in ejusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt ; quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie (67) inter testatorem & heredem agi. † Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat : & veteres quidem familiæ emptorem, & eos qui per potestatem ei conjuncti fuerant, a testamentariis testimoniis repellebant ; heredi [autem], & iis qui per potestatem ei conjuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare ; licet ii, qui id permittebant, hoc jure minime abuti eos debere suadebant : tamen nos eandem observationem corrigentes, & quod ab illis suasum est, in legis necessita-

(1) Peculium id adventitium. (2) Ut bona materna & lucra nuptialia. (3) Id est, lege Constantiniana. l. 6. §. 3. C. de bonis, quæ liberis. (4) Nec enim ... [illegible]

ex eo profecta, quod veteres ... [illegible]

statem transferentes, ad imitationem pristinæ familiæ emptoris merito nec heredi (qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet), neque aliis personis, quæ ei (ut dictum est) conjunctæ sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia præstare; ideoque nec ejusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus. §. 11. Legatariis autem & fideicommissariis, quia non juris (1) sui successores sunt, & aliis personis eis conjunctis testimonium non denegamus (2): imo in quadam nostra constitutione (3) & hoc specialiter eis concessimus (4). Et multo magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, hujusmodi licentiam damus. §. 12. Nihil autem interest, testamentum in tabulis (5), an in chartis, membranisve, vel in alia materia fiat. §. 13. Sed (6) & unum testamentum pluribus codicibus (7) conficere quis potest, secundum obtinentem tamen observationem omnibus factis: quod interdum etiam necessarium est, veluti si quis navigaturus & secum ferre, & [domi] relinquere judiciorum suorum contestationem velit, vel propter alias innumerabiles caussas, quæ humanis necessitatibus imminent.

§. 14. Sed hæc quidem de testamentis, quæ scripto conficiuntur [sufficiunt]: si quis autem sine (8) scriptis voluerit ordinare jure civili testamentum, septem testibus adhibitis, & sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum jure civili, firmumque constitutum.

T i t. XI.

DE (9) MILITARI TESTAMENTO.

SUpra dicta diligens observatio in ordinandis testamentis, militibus propter nimiam imperitiam (10) eorum, constitutionibus [principalibus (11)] remissa est. Nam quamvis ii neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solemnitatem observaverint; recte (12) nihilominus testantur, videlicet cum in expeditionibus occupati sunt: quod merito nostra (13) constitutio introduxit. Quoquo (14) enim modo voluntas ejus suprema inveniatur, sive scripta sive sine scriptura; valet testamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in aliis locis vel suis ædibus (15) degunt, minime ad vindicandum tale privilegium adjuvantur: sed testari quidem, etsi filii familiarum sint, propter militiam conceduntur: jure tamen communi eadem observatione & eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum proxime exposuimus.

§. 1. Plane de testamentis militum divus Trajanus Catilio (16) Severo ita rescripsit: Id Privilegium, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint, sic intelligi debet, ut utique prius constare debeat, testamentum factum esse; quod & sine scriptura, & a non militantibus quoque fieri potest. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis ad hoc (17) hominibus, ut voluntatem suam testaretur, ita loquutus est, ut declararet, quem vellet sibi heredem esse, & cui libertatem tribueret; potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas ejus rata habenda est. Cæterum si (ut plerumque sermonibus fieri solet) dixit alicui, ego te heredem facio, aut bona mea tibi relinquo; non oportet hoc pro testamento observari. Nec (18) ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id privilegium datum est, ejusmodi exemplum non admitti. Alioqui non difficulter post mortem alicujus militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona cui visum sit, & per hoc vera judicia subverterentur. §. 2. Quinimo & mutus & surdus (19) miles testamentum facere potest (20). §. 3. Sed hactenus hoc illis a principalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionem vero veterani, vel extra castra, [alii] si faciant adhuc militantes testamentum; communi omnium civium Romanorum jure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum non communi jure, sed quomodo voluerint, post missionem intra annum tantum valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit: conditio autem heredi adscripta, post annum extiterit? an quasi militis testamentum valeat? Et placet valere, quasi militis. §. 4. Sed & si quis ante (21) militiam non jure fecit testamentum, & miles factus & in expeditione degens resignavit illud, & quædam adjecit, sive detraxit; vel alias manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendum est valere hoc testamentum, quasi ex nova militis voluntate. §. 5. Denique & si in (22) adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus est, testamentum ejus quasi ex nova militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri. §. 6. Sciendum tamen est, quod cum ad exemplum castrensis peculii, tam anteriores (23) leges, quam principales constitutiones (24) quibusdam (25) quasi castrensia dederant peculia, & horum quibusdam permissum fuerat, etiam in potestate degentibus testari: nostra [id] constitutio (26) latius extendens, permiserit omnibus in hujusmodi peculiis testari quidem, sed jure communi (27). Cujus constitutionis tenore perspecto licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatum jus pertinent, ignorare.

T i t. XII.

QUIBUS (28) NON EST PERMISSUM FACERE TESTAMENTUM.

NOn tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim ii, qui (29) alieno juri subjecti sunt, testamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiserint, nihilo magis jure testari possint (30): exceptis iis, quos antea enumeravimus, & præcipue militibus, qui in potestate parentum sunt; quibus de eo, quod in castris adquisierint, permissum est ex constitutionibus (31) principum testamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum est, tam ex auctoritate D. Augusti, quam Nervæ, necnon optimi Imperatoris Trajani: postea vero subscriptione D. Hadriani, etiam dimissis e militia; id est, veteranis concessum est. Itaque siquidem fecerint de castrensi peculio testamentum, pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerint: si vero intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus, ad parentes eorum jure communi (32) pertinebit. Ex hoc intelligere possumus: quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere (33), vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune (34) esse: sed scilicet proprium ejus esse, qui id in castris adquisierit, quanquam jure civili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac servorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionibus & præcipue nostris propter diversas causas non adquiruntur. Præter hos igitur, qui castrense peculium vel quasi castrense habent, si quis alius filius familias testamentum fecerit, inutile est, licet suæ potestatis (35) factus decesserit.

§. 1. Præterea (36) testamentum facere non possunt (37) impuberes (38): quia nullum eorum animi judicium est. † Item furiosi (39): quia mente carent. Nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus (40) est, jure testati esse videntur (41): certe eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente: Nam neque testamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte gestum, postea furor interveniens perimit. §. 2. Item prodigus (42), cui bonorum suorum administratio interdicta (43) est, testamentum facere non potest (44): sed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est. §. 3. Item surdus (45) & mutus non semper testamentum facere possunt. Utique autem de eo surdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit: nam mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tarde loquitur; sæpe enim etiam litterati & eruditi homines variis casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Unde nostra (46) constitutio etiam his subvenit, ut certis casibus & modis secundum normam ejus possint testari, aliaque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum, adversa valetudine, aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit; ratum nihilominus manet ejus testamentum. §. 4. Cæcus autem non (47) potest (48) facere testamentum, nisi per observationem quam lex (49) D. Justini patris nostri introduxit. §. 5. Ejus, qui apud hostes est (50), testamentum, quod ibi fecit, non (51) valet, quamvis redierit: sed quod dum in civitate fuerat, fecit: sive redierit, valet jure postliminii: sive illic decesserit, valet ex lege Cornelia.

T i t. XIII.

DE EXHEREDATIONE (52) LIBERORUM.

NOn tamen ut omnino valeat testamentum, sufficit hæc observatio, quam supra exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum heredem instituat (53), vel exheredem eum nominatim faciat (54): alioqui si eum silentio præterierit, inutiliter testabitur (55): adeo quidem, ut si vivo patre filius mortuus sit, nemo heres ex eo testamento existere possit: quia scilicet ab (56) initio non constiterit testamentum. † Sed non ita de filiabus & aliis per virilem sexum descendentibus liberis utriusque sexus antiquitati fuerat observatum: sed si non fuerant scripti heredes scriptæve, vel exheredati exheredatæve: testamentum quidem non infirmabatur, jus tamen adcrescendi eis ad certam portionem præstabatur: sed nec nominatim eas personas exheredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere. §. 1. Nominatim autem quis exheredari videtur, sive ita exhere-

(1) Universi, sed particulares tantum. Non sunt etiam principaliter successores, sed ex consequentia & per alium tantum, id est, per heredem. Mercede quoque nonnulla legatarii fuerunt provocandi, ne alioquin passim tabulæ testibus destituerentur. Vigl. in l. 34. ff. de reb. dub. (2) Loquitur de testamento scripto. §. 9. 10. & 14. h. t. Ant. Etiam in Nuncupatione. Vigl. [illegible] (3) Quæ hodie periit C. (4) Confirmat l. 20. in pr. ff. eod. l. 22. C. eod. [illegible] Vigl. (5) V. l. [illegible] (6) l. 24. ff. eod. (7) l. 47. ff. de leg. 2. (8) Per nuncupationem [illegible] C. de test. (9) [illegible] (10) Tacit. in Agricola. (11) Julii, Titi, Domitiani, Nervæ, Trajani. l. 1. ff. eod. (12) [illegible] (13) l. pen. C. eod. (14) [illegible] (15) [illegible] vel sedetis, [illegible] C. de Episc. aud. (16) l. 24. ff. eod. (17) [illegible] l. 13. ff. de test. [illegible] An hoc necessitatis est? negat contra communem Vigelius, nisi constet militem convocatis hominibus testari voluisse [illegible] si testetur vel uno teste præsente. Th. hoc in pr. (18) l. 24. in fin. ff. eod. (19) [illegible] l. 4. ff. eod. [illegible] incapax [illegible] (20) [illegible] (21) [illegible] (22) [illegible] (23) [illegible] (24) [illegible] (25) De quib. [illegible] (26) [illegible] (27) Intelligit eos qui non sunt in expeditione sed in hybernis vel aliis locis. [illegible] (28) [illegible] (29) [illegible] (30) [illegible] (31) [illegible] la de re testari potest, sed constitutionibus. (32) Olim quasi peculium, l. 2. ff. de castrens. [illegible] (33) C. ne filius pro patre. (34) V. l. 1. [illegible] (35) Si tamen sui potestatis factus, illud testamentum, quod de aliis rebus quam de castrensibus vel quasi, fecit, approbaverit, valebit. [illegible] (36) Testamentum facere impuberes seu pupilli non possunt [illegible] (37) V. l. 5. ff. eod. (38) Impuberes autem hic esse desinunt masculi post completum 14. feminæ post 12 annum completum [illegible] (39) [illegible] Quia hic tempus testamenti facti [illegible] (40) [illegible] (41) In testamento Tuditani infans Centumviri [illegible] (42) V. l. 19. [illegible] (43) In [illegible] Paul. [illegible] (44) Hoc jus quodammodo mutatum est constitutione Leon. [illegible] (45) l. 6. [illegible] (46) l. 10. C. eod. (47) Ut olim. [illegible] Paul. [illegible] (48) Potest autem [illegible] (49) [illegible] C. eod. (50) Obsides, vel captivi, non legati. [illegible] Paul. [illegible] (51) Valet ex Novell. Leon. 40. (52) [illegible] (53) [illegible] (54) [illegible] (55) Etiam quoad legata & fideicommissa, & reliqua omnia [illegible] (56) [illegible] Vigl. Goth. (56) V. l. 29. & 201. ff. de reg. jur.

tudetur, TITIUS FILIUS MEUS EXHERES ESTO: sive ita, FILIUS MEUS EXHERES ESTO, non adjecto proprio nomine, scilicet, si alius filius non extet (1). † Posthumi quoque liberi, vel heredes institui debent, vel (2) exheredari (3). Et in eo par omnium conditio est, quod & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, sive fœminini sexus sive masculini, præterito: valet quidem testamentum, sed postea agnatione (4) posthumi sive posthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque si mulier, ex qua posthumus aut posthuma sperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento est scriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed fœminini quidem sexus personæ, vel nominatim, vel inter (5) cæteros exheredari solebant: dum tamen, si inter cæteros exheredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per oblivionem. Masculos vero posthumos, id est, filios & deinceps, placuit non aliter recte exheredari, nisi nominatim exheredarentur; hoc scilicet modo, QUICUMQUE MIHI FILIUS GENITUS FUERIT EXHERES ESTO. §. 2. Posthumorum (6) autem loco sunt & hi, qui in sui heredis locum succedendo, quasi agnascendo fiunt parentibus sui heredes: ut ecce, si quis filium, & ex eo nepotem neptemve in potestate habeat, quia filius gradu præcedit, is solus jura sui heredis habet, quamvis nepos quoque & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate ejus: incipit nepos neptisve in ejus locum succedere: & eo modo jura suorum heredum quasi adgnatione nanciscitur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus testamentum: sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debet testator, ne non jure faciat testamentum: ita & nepotem neptemve ex filio necesse est ei vel heredem instituere, vel exheredare: ne forte eo vivo, filio mortuo, succedendo in locum ejus nepos neptisve quasi adgnatione rumpat testamentum. Idque lege Julia Velleja (7) provisum est, in qua similis exheredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur. §. 3. Emancipatos liberos jure civili neque heredes instituere, neque exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed Prætor omnes, tam fœminini sexus, quam masculini, si heredes non instituantur, exheredari jubet: virilis sexus nominatim, fœminini (8) vero inter cæteros: quia si neque heredes instituti fuerint, neque ita (ut diximus) exheredati, permittit eis Prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem. §. 4. Adoptivi liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptivi, ejusdem juris habentur, cujus sunt justis nuptiis quæsiti (9): itaque heredes instituendi, vel exheredandi sunt, secundum ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati vero a patre adoptivo, neque jure civili, neque [eo] jure quod ad edictum Prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverso (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem sunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur: ut eos neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit: cum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si a naturali patre emancipati fuissent. §. 5. Sed hæc quidem vetustas introducebat. Nostra (10) vero constitutio inter masculos & fœminas in hoc jure nihil interesse existimans: quia utraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio fungitur, & lege antiqua [XII. tabularum] omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur, quod & Prætores postea sequuti esse videntur: ideo simplex ac simile jus, & in filiis, & in filiabus & in cæteris descendentibus per virilem sexum personis, non solum jam natis, sed etiam posthumis introduxit: ut omnes sive sui, sive emancipati (11) sint, vel heredes instituantur, vel nominatim exheredentur: & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hereditatem auferendam, quem filii sui vel emancipati habent, sive jam nati sint, sive adhuc in utero constituti, postea nati sint. Circa adoptivos autem [filios] certam induximus divisionem, quæ in nostra constitutione (12) quam super adoptivis tulimus, continetur. §. 6. Sed si in expeditione occupatus miles testamentum faciat, & liberos suos jam natos, vel posthumos nominatim non exheredaverit, sed [silentio] præterierit, non ignorans, an habeat liberos: silentium ejus pro exheredatione nominatim facta valere, constitutionibus (13) Principum cautum est. §. 7. Mater, vel avus maternus, necesse non habent liberos suos aut heredes instituere, aut exheredare (14): sed possunt eos silentio omittere (15). Nam silentium matris, aut avi materni, & cæterorum per matrem ascendentium, tantum facit, quantum exheredatio patris. Neque enim matri filium filiamve, neque avo materno nepotem neptemve ex filia, si eum eamve heredem non instituat, exheredare necesse est: sive de jure civili quæramus, sive de edicto Prætoris, quo [Prætor] præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem promittit: sed aliud eis adminiculum (16) servatur: quod paulo post vobis manifestum fiet.

TIT. XIV.

DE HEREDIBUS (17) INSTITUENDIS (18).

HEredes instituere permissum est tam liberos homines, quam servos (19): & tam proprios, quam alienos. Proprios autem olim quidem secundum plurium sententias non aliter, quam cum libertate recte instituere licebat: hodie vero etiam sine libertate, ex nostra (20) constitutione heredes eos instituere permissum est. Quod non per innovationem induximus, sed quoniam æquius erat, & Atilicino placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Masurium Sabinum, quam ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem servus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio usumfructum habente. † Est tamen casus, in quo nec cum libertate utiliter servus a domina heres instituitur, ut constitutione divorum Severi & Antonini cavetur, cujus verba hæc sunt: Servum adulterio maculatum (21) non jure testamento manumissum ante sententiam (22) ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejusdem criminis postulata, rationis est (23). Quare sequitur, ut in eundem a domina collata heredis institutio, nullius momenti habeatur (24). † Alienus servus etiam is intelligitur, in quo usumfructum testator habet. §. 1. Servus autem a domino suo heres institutus, si quidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber heresque ei necessarius. Si vero a vivo testatore manumissus fuerit; suo arbitrio adire hereditatem potest; quia non fit heres necessarius, cum utrumque ex domini testamento non consequatur. Quod si alienatus fuerit; jussu novi domini adire hereditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit heres: nam ipse alienatus, neque liber, neque heres esse potest, etiamsi cum libertate heres institutus fuerit: destitisse enim a libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit (25). Alienus quoque servus heres institutus, si in eadem causa duraverit, jussu (26) ejus domini adire hereditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo testatore, aut post mortem ejus, antequam adeat; debet (27) jussu novi domini adire. At si manumissus est vivo testatore, vel mortuo, antequam adeat, suo arbitrio adire potest hereditatem. §. 2. Servus etiam alienus post domini mortem recte heres instituitur: quia & cum hereditariis servis est testamenti factio. Nondum (28) enim adita hereditas personæ vicem sustinet, non heredis futuri, sed defuncti (29): cum etiam ejus, qui in (30) utero est, servus recte heres instituatur. §. 3. Servus [autem (31)] plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus heres, unicuique dominorum, cujus jussu adierit, pro portione dominii adquirit hereditatem. §. 4. Et unum hominem, & plures usque in (32) infinitum, quot quis heredes velit, facere licet. §. 5. Hereditas (33) plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assem, utputa hæc: sextans (34), quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem utique [semper] duodecim uncias esse oportet; nam tot unciæ assem efficiunt, quot testator (35) voluerit: & si unum tantum quis ex semisse (verbi gratia) heredem scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim idem (36), ex parte testatus & ex parte intestatus decedere potest: nisi sit (37) miles, cujus sola voluntas in testando spectatur. Et e contrario potest quis in quotcunque voluerit plurimas uncias suam hereditatem dividere (38). §. 6. Si plures instituantur heredes: ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus heredes esse: satis enim constat, nullis partibus nominatis ex æquis (39) partibus eos heredes esse (40). Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit: si quidem aliqua pars assi deerit: ex (41) ea parte heres fit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandem partem concurrunt (42). Si vero totus as completus sit; ii, qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem vocantur; & ille, vel illi omnes in alteram dimidiam (43). Nec interest (44), primus, an medius, an novissimus sine parte heres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur (45), quæ vacat. §. 7. Videamus, si pars aliqua vacat, nec tamen quisquam sine parte sit heres institutus, quid juris sit: veluti si tres ex quartis partibus heredes scripti sunt. Et constat, vacantem partem singulis tacite pro hereditaria parte accedere (46), & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus heredes scripti essent. Et ex diverso, si plures heredes scripti in portionibus sint, tacite (47) singulis decrescere (48): ut si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus heredes scripti sint, perinde habeantur, ac si unusquisque ex quarta parte heres scriptus fuisset (49). §. 8. Et si plures unciæ, quam duodecim distributæ sint: is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit (50), si dupondius expletus sit. Quæ omnes partes ad assem postea revocantur, quamvis sint plurium unciarum. §. 9. Heres & pure & sub (51) conditione institui potest: ex certo tempore, aut ad certum tempus non potest (52): veluti, POST QUINQUENNIUM QUAM MORIAR; vel, EX CALENDIS ILLIS; vel, USQUE AD CALENDAS ILLAS HERES ESTO. Denique diem adjectum haberi pro supervacuo (53) placet: & perinde esse, ac si pure heres institutus esset. §. 10. Impossibilis (54) conditio in institutionibus & legatis, necnon in fideicommissis & libertatibus pro non scripta habetur (55). §. 11. Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt, si quidem conjunctim, ut puta SI ILLUD, ET ILLUD FACTUM FUERIT, omnibus parendum est: si separatim veluti SI ILLUD AUT ILLUD FACTUM ERIT, cuilibet (56) [conditioni] obtemperare satis est. §. 12. Ii, quos nunquam (57) testator vidit, heredes institui possunt: veluti si fratris filios peregrinantes (58), ignorans, qui essent, heredes instituerit: ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

TIT.

---

(1) l. 2. ff. de liberis & posthumis, vel aliter, ut l. 24. D. de manum. testam. (2) Hodie liberi non possunt exheredari sine causa, quæ in posthumo nulla esse potest. arg. Nov. 115. c. 3. (3) Alioqui testamentum nullum est ipso jure, non ex æquo & bono. l. 17. ff. de injusto rupt. & irrit. [illegible] (5) Non nominatim & [illegible] Theoph. [illegible] (6) l. 13 ff. de injusto rupt. & irrit. [illegible] (10) Ut nec liberi parentes. [illegible]

[illegible] (25) Novell. 123. cap. 1. [illegible] (26) Ne [illegible] hereditati invitum dominum obliget. [illegible] (33) Modo non regatur voluntas sub incerta dinumeratione [illegible] (34) Hæc sextans, alii uncia. [illegible] (43) Æqualiter. (44) Videtur enim testator ad dupondium descendisse. [illegible] (49) Nisi explens asse testator ipse scripserit [illegible] (56) Id est, alterutri. [illegible]

T I T. XV.
DE VULGARI (1) SUBSTITUTIONE.

POteſt autem quis in teſtamento ſuo plures (2) gradus heredum facere: ut puta: *Si ille heres non erit, ille heres eſto*: & deinceps, in quantos velit teſtator, ſubſtituere (3) poteſt; ut noviſſimo loco in ſubſidium vel ſervum neceſſarium heredem inſtituere [poſſit.] §. 1. Et plures in unius locum poſſunt ſubſtitui, vel unus in plurium, vel ſinguli in ſingulorum, vel invicem ipſi, qui heredes inſtituti ſunt. §. 2. Et ſi (4) ex diſparibus partibus heredes ſcriptos invicem ſubſtituerit, & nullam mentionem in ſubſtitutione partium habuerit: eas videtur (5) in ſubſtitutione partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſſit. (& ita D. Pius reſcripſit.) §. 3. Sed (6) ſi inſtituto heredi, coheredi ſubſtituto dato, alius ei ſubſtitutus fuerit; divi Severus & Antoninus ſine diſtinctione (7) reſcripſerunt, ad utramque partem ſubſtitutum admitti.

§. 4. Si (8) ſervum alienum quis patremfamilias arbitratus, heredem ſcripſerit; & ſi heres non eſſet, Mævium (9) ei ſubſtituerit; iſque ſervus juſſu domini adierit hereditatem: [Mævius] ſubſtitutus, in partem admittitur. Ille enim verba, *ſi heres non erit*, in eo quidem, quem alieno juri ſubjectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiuntur, ſi neque ipſe heres erit, neque alium heredem effecerit: in eo vero, quem patremfamilias eſſe arbitratur, illud ſignificant, Si hereditatem ſibi, vel ei, cujus juri poſtea ſubjectus eſſe cœperit, non adquiſierit (10). Idque Tiberius (11) Cæſar in perſona Parthenii (12) ſervi ſui conſtituit.

T I T. XVI.
DE PUPILLARI (13) SUBSTITUTIONE.

LIberis ſuis impuberibus (14) quos in poteſtate quis habet (15), non ſolum ita, ut ſupra diximus, ſubſtituere poteſt, id eſt, ut ſi heredes ei non extiterint, alius ſit ei heres; ſed eo amplius, ut ſi heredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit eis aliquis heres: veluti ſi quis dicat hoc (16) modo, *Titius filius meus heres mihi eſto. Et ſi filius meus heres mihi non erit* (17): *ſive heres erit, & prius moriatur quam in ſuam* (18) *tutelam venerit: tunc Seius heres eſto*: quo caſu, ſiquidem non extiterit heres filius; tunc ſubſtitutus patri fit heres, ſi vero extiterit heres filius, & ante pubertatem deceſſerit, ipſi filio fit heres ſubſtitutus: nam moribus (19) inſtitutum eſt, ut quum ejus ætatis filii ſint, in qua ipſi ſibi teſtamentum facere non poſſunt, parentes eis faciant.

§. 1. Qua ratione excitati etiam conſtitutionem (20) poſuimus in noſtro Codice, qua proſpectum eſt, ut ſi qui mente captos (21) habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuſcunque ſexus vel gradus, liceat eis, & ſi puberes ſint, ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, certas perſonas ſubſtituere (22): ſin autem reſipuerint, eandem ſubſtitutionem infirmari ſancimus (23); & hoc ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, quæ, poſtquam pupillus adoleverit, infirmatur.

§. 2. Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundum præfatum modum ordinata, duo (24) quodammodo ſunt teſtamenta: alterum patris, alterum filii, tanquam ſi ipſe filius ſibi heredem inſtituiſſet: aut certe unum teſtamentum eſt duarum cauſarum, id eſt duarum hereditatum. §. 3. Sin (25) autem quis ita formidoloſus ſit, ut timeat, ne filius ſuus pupillus adhuc, ex eo, quod palam ſubſtitutum accepit, poſt obitum ejus periculo inſidiarum ſubjaceat: vulgarem quidem ſubſtitutionem palam facere, & in primis teſtamenti partibus [ordinare] debet, illam autem ſubſtitutionem, per quam, ſi heres extiterit pupillus; & intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur, ſeparatim in inferioribus partibus (26) ſubſcribere debet, eamque partem proprio lino (27), propriaque cera conſignare: & in priore parte teſtamenti cavere, ne inferiores tabulæ vivo filio adhuc impubere aperiantur (28). Illud palam eſt, non ideo minus valere ſubſtitutionem impuberis filii, quod in eiſdem tabulis ſcripta ſit, quibus ſibi quiſque heredem inſtituiſſet: quamvis pupillo hoc periculoſum ſit. §. 4. Non ſolum autem heredibus inſtitutis impuberibus liberis ita ſubſtituere parentes poſſunt, ut ſi heredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, ſit eis heres is, quem ipſi voluerint: ſed etiam exheredatis (29). Itaque eo caſu, ſi quid [exheredato] pupillo ex hereditatibus, legatiſve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquiſitum fuerit: id (30) omne ad ſubſtitutum pertinebit.

† Quæcunque diximus de ſubſtitutione impuberum liberorum, vel heredum inſtitutorum, vel exheredatorum, eadem etiam de poſthumis (31) intelligimus.

§. 5. Liberis autem ſuis teſtamentum nemo facere poteſt, niſi & (32) ſibi faciat: nam pupillare teſtamentum, pars (33) & ſequela eſt paterni teſtamenti; adeo ut ſi patris teſtamentum non valeat, nec filii quidem valebit.

§. 6. Vel (34) ſingulis liberis, vel ei, qui eorum noviſſimus impubes morietur, ſubſtitui poteſt, ſingulis quidem, ſi neminem eorum inteſtatum decedere voluerit; noviſſimo, ſi jus legitimarum hereditatum integrum inter eos cuſtodiri velit. §. 7. Subſtituitur autem impuberi aut nominatim, veluti, *Titius*: aut generaliter ut (35), *quiſquis heres mihi erit*. Quibus verbis vocantur ex ſubſtitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & ſcripti ſunt heredes, & extiterunt, & pro qua parte heredes facti ſunt (36). §. 8. Maſculo igitur uſque ad quatuordecim (37) annos ſubſtitui poteſt: fœminæ uſque ad duodecim annos: & ſi hoc tempus exceſſerint, ſubſtitutio evaneſcit (38). §. 9. Extraneo (39) vero, vel filio puberi heredi inſtituto, ita (40) ſubſtituere nemo (41) poteſt, ut ſi heres extiterit, & intra aliquod tempus deceſſerit, alius ei ſit heres: ſed hoc ſolum permiſſum eſt, ut eum per fideicommiſſum teſtator obliget, alii hereditatem ejus, vel totam, vel pro parte reſtituere; quod jus quale ſit, ſuo loco (42) tradémus.

T I T. XVII.
QUIBUS (43) MODIS TESTAMENTA INFIRMENTUR.

TEſtamentum jure (44) factum uſque eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat. §. 1. Rumpitur autem teſtamentum, cum in eodem ſtatu manente teſtatore, ipſius teſtamenti jus vitiatur. Si quis enim poſt factum teſtamentum (45) adoptaverit ſibi filium per Imperatorem, eum, qui eſt ſui juris; aut per Prætorem ſecundum noſtram conſtitutionem, eum, qui in poteſtate parentis fuerit: teſtamentum ejus rumpitur, quaſi agnatione ſui heredis. §. 2. Poſteriore quoque teſtamento quod (46) jure perfectum eſt, ſuperius (47) rumpitur (48): nec intereſt, extiterit aliquis heres ex eo, an non: hoc enim ſolum ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere potuerit. Ideoque ſi quis aut noluerit heres eſſe, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus, antequam hereditatem adiret, deceſſerit; aut conditione, ſub qua heres inſtitutus eſt, defectus ſit: in his caſibus paterfamilias inteſtatus moritur. Nam & prius teſtamentum non valet, ruptum a poſteriore: & poſterius æque nullas habet vires, cum ex eo nemo heres extiterit. §. 3. Sed & ſi (49) quis priore teſtamento jure perfecto, poſterius æque jure fecerit: etiamſi ex certis (50) rebus in eo heredem inſtituerit, ſuperius tamen teſtamentum ſublatum eſſe, divi Severus & Antoninus reſcripſerunt; cujus conſtitutionis verba [& hic] inſeri juſſimus, quum aliud quoque præterea in ea conſtitutione expreſſum ſit. Imperatores Severus, & Antoninus Cocceio Campano: Teſtamentum ſecundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres ſcriptus ſit, perinde jure valere (51), ac ſi rerum mentio facta non eſſet: ſed & teneri heredem ſcriptum, ut contentus rebus ſibi datis, aut ſuppleta qoaita ex lege Falcidia (52), hereditatem reſtituat his, qui in priore teſtamento ſcripti fuerunt, propter inſerta fideicommiſſi verba, quibus ut valeret prius teſtamentum, expreſſum eſt, dubitari non oportet. Et ruptum quidem teſtamentum hoc modo efficitur. §. 4. Alio autem modo teſtamenta jure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit teſtamentum, capite (53) diminutus ſit; quod quibus modis accidat primo libro retulimus.

§. 5. Hoc autem caſu irrita fieri teſtamenta dicuntur: quum alioqui & quæ rumpuntur, irrita fiant; & ea, quæ ſtatim ab initio non jure fiunt, irrita ſint: ſed & ea, quæ jure facta ſunt, & poſtea per capitis diminutionem irrita fiunt, poſſumus nihilominus rupta dicere. Sed quia ſane commodius erat, ſingulas cauſas ſingulis appellationibus diſtingui (54): ideo quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi, vel irrita fieri. §. 6. Non tamen per omnia inutilia ſunt ea teſtamenta, quæ ab initio jure facta, per capitis diminutionem irrita facta ſunt: nam ſi ſeptem teſtium ſignis ſignata ſunt, poteſt ſcriptus heres (55) ſecundum tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem agnoſcere: ſi modo defunctus & civis Romanus & ſuæ poteſtatis mortis tempore fuerit. Nam ſi ideo irritum factum ſit teſtamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem teſtator amiſit; aut quia in adoptionem ſe dedit, & mortis tempore in adoptivi patris poteſtate ſit: non poteſt ſcriptus heres ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem petere (56). §. 7. Ex eo autem ſolo non (57) poteſt infirmari teſtamentum, quod poſtea teſtator id noluerit valere: uſque adeo, ut & ſi quis poſt factum prius teſtamentum poſterius facere cœperit, & aut mortalitate præventus, aut quia eum ejus rei pœnituit, id non perfecerit, divi Pertinacis Oratione (58) cautum ſit, ne alias tabulæ priores jure factæ, irritæ fiant, niſi ſequentes jure ordinatæ & perfectæ fuerint: nam imperfectum (59) teſtamentum ſine dubio nullum eſt. §. 8. Eadem Oratione expreſſit, non admiſſurum ſe hereditatem ejus, qui litis (60) cauſa Principem reliquerit heredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus ipſe ob eam cauſam heres inſtitutus erat, probaturum: neque ex nuda voce heredis nomen admiſſurum: neque ex ulla ſcriptura, cui juris auctoritas deſit, aliquid adepturum. Secundum hoc divi Severus & Antoninus ſæpiſſime reſcripſerunt. Licet enim (inquiunt) legibus ſoluti ſimus, attamen (61) legibus vivimus.

T I T. XVIII.
DE (62) INOFFICIOSO TESTAMENTO.

QUia plerumque parentes ſine cauſa (63) liberos ſuos exheredant, vel omittunt: inductum eſt, ut de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, qui queruntur, aut inique ſe exheredatos, aut inique præteritos; hoc (64) colore, quaſi non ſanæ mentis fuerint, cum teſtamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quaſi vere furioſus ſit, ſed recte quidem fecerit teſtamentum, non autem ex officio pietatis. Nam ſi vere furioſus ſit (65), nullum teſtamentum eſt. §. 1. Non autem liberis tantum permiſſum eſt teſtamentum parentum inofficioſum accuſare: verum etiam liberorum parentibus (66).

(1) [illegible] D. [illegible] C. [illegible], Vulgaris ſubſtitutio dicitur [illegible] Theoph. [illegible] vel quod a quocunque, de quocunque in quemcunque caſum concipi poſſit, nihil ſpeciale habent. Rev. (2) l. 36. D. [illegible] (3) [illegible] ſubſtituere poteſt. (4) l. 24. ff. eod. (5) Præſumptionis hoc genus obſerva. (6) l. 27. ff. eod. (7) Hujus [illegible] mentio fit in l. 41. ff. [illegible] Auſ. (8) l. 40. ff. de hered. inſt. (9) Mævium coheredem, Continuatio hic. (10) l. 40. ff. de heredib. inſtituend. (11) Ad Tit. Vulpaſ. &c. [illegible] adde Suetom. Diverm. Marcialem (12) Hujus meminit Martialis variis locis. (13) Quæ fit liberis a patre, cujuſque vis confertur in id tempus, quo pupilli futuri ſunt, id eſt, poſt mortem patris [illegible] (14) Id eſt, & intra pubertatem deceſſerint. l. [illegible] C. de impub. & alias ſubſtit. (15) His verbis excluduntur emancipati, ſpurii & naturales [illegible] conditione legitimationis.) & matres. Vigl. (16) Adde [illegible] 2. Cuj. 4. §. 3. (17) Hanc formam ſubſtituendi [illegible] vocat Theophilus (18) Id eſt, ſi moriatur ante tutela l. 2. §. 1. ff. de admin. tut. usque ad impubes. (19) l. 2. ff. eod. nam vulgaris eſt ex lege 12. tab. l. 120. ff. de verb. ſign. (20) l. 9. C. eod. (21) [illegible] Theoph. (22) Exemplaris hæc ſubſtitutio eſt, de qua hic & duobus locis in jure, l. [illegible] 43. ff. de vulgari. l. 9. C. de impub. (23) alii addunt: ſancimus (24) Principale & pupillare ſc. licet, dixi ad l. pen. ff. vulg. quaterus & tamen unum, l. 20 ff. eod. (25) 2. Caius 4. §. 1. (26) Id eſt, ima ora. [illegible] in [illegible] c. 21. in extrema pagina, 2. Caius 4. §. 3. (27) V. Paul. 3. ſent. 25. §. 1. (28) Sed cum pubes obierit. Talis eſt cautio in l. [illegible] ff. ad SC. Treb. (29) l. 1. §. 2. ff. eod. Ulp. 27. §. 2. Theoph. hic. (30) Imo id ſolum quod a teſtatore profectum eſt l. 10. §. pen. ff. de vulg. [illegible] (31) l. 2. §. 4. in fin. ff. eod. (32) l. 2. in fin. & l. 2. §. pen. ff. eod. non tamen converſa [illegible] nocebit: ſi modo ſubſtitutioni conjuncta hæreat inſtitutio, quippe inter conjuncta [illegible] pene nihil prius eadem vel ſequi videtur. Vigl. (33) l. 38. in fin. ff. eod. l. pen. [illegible] (34) l. 10. ff. eod 35. l. [illegible] §. 1. l. 10. in pr. ff. eod. (36) l. 24. ff. eod. (37) V. l. [illegible] ff. eod (38) Non poteſt enim liberam teſtandi facultatem filio eripere. [illegible] C. ſi quis aliq. teſt. prob. ac ne princeps quidem id facere poteſt. l. 43. ff. h. t. Auſ. (39) Extraneus non erit, ſi eum adoptet. l. [illegible] ff. eod (40) Id eſt poſt pubertatem. (41) Niſi miles l. 15 ff. eod 42. l. [illegible] §. 2. ff. h. t. Auſ. (42) [illegible] (44) Id eſt, rite. l. 1. in pr. ff. ad leg. Corn. de falſ. (45) l. 8. D. eod. (46) Non olim §. pen. Inſt. eod. Goth. Vid. l. 2. de inoff. teſt. Quando teſtamentum poſterius, etiam imperfectum, ſolvat prius, l. 21. §. 3. C. de Teſtam. [illegible] Sichard. Auſ. (47) Car [illegible] l. 2. §. 1. ff. de bon. poſſ. ſecund. tab. (48) Ipſo jure, ut ſuperius ſit Notariorum cautio, qui prioris teſtamenti revocationem ſecundo inſerunt. Vigl. [illegible] Gab. Sichard. l. 20. §. 2. Vulſ. Unde ſi quis C. de Teſtam. Auſ. (49) l. 30. D. ad Treb. (50) In quibus teſtatorem tantum detraxiſſe prioris teſtamenti, quis arbitrari poſſet. Vigl. (51) l. 9. §. 4. l. 10. D. de her. inſt. (52) Lex Falcidia ad fideicommiſſa ex Pegaſiano: ad donationes cauſa mortis, ex conſt. D. Severi: ad Codicillos, & [illegible], ex conſt. Antonini producitur. Cujac. (53) l. 6. §. irritum D. eod. (54) Vid. §. 20. Inſtit. de leg. Auſ. (55) l. 12. D. eod. (56) Quia negatur ei, qui jus teſtandi non habet l. 1. §. 8. D. de bon. poſſ. ſecund. tab. (57) Imo poſſe videtur. l. 12. D. de teſtam. (58) Hujus orationis meminit Capitolinus in Pertinace. (59) Imperfectum eſt [illegible] nihil operatur. Imperfecta enim pro nullis habentur. l. 4. de his que [illegible] (60) l. ult. D. qui teſtam. l. 91. D. de her. inſt. (61) l. 3. C. de teſtam (62) v. D. [illegible] C. 28. (63) Id eſt, ex injuſta, vel non oſtendenda, l. 4. D. eod (64) l. 2. D. eod. quia nulla impugnandi ejus teſtamenti cauſa [illegible] reſtat enim injuriarum poſt mortem. (65) l. 16. in fin. D. qui teſtam. fac. (66) l. 1. l. 15. ff. eod.

Soror autem & frater (1), turpibus personis scriptis heredibus ex sacris constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes heredes agere possunt. Ultra (2) fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere. §. 2. Tam autem naturales (3) liberi, quam secundum nostræ constitutionis (4) divisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si (5) nullo alio jure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hereditatem totam vel partem ejus alio jure veniunt, de inofficioso agere non possunt. Posthumi quoque, qui nullo alio jure venire possunt, de inofficioso agere (6) possunt. §. 3. Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus a testatoribus testamento relictum est, quod nostra (7) constitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin vero quantacunque pars hereditatis vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescente, id, quod eis deest, usque ad quartam legitimæ partis (8) repleatur (9): licet non fuerit adjectum, boni viri (10) arbitratu debere eam compleri (11). §. 4. Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit cum nihil erat ipsi tutori relictum a patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere (12). §. 5. Sed si e contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerit, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse [tutor,] quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non (13) amittit. §. 6. Igitur quartam (14) quis debet habere, ut de inofficioso agere non possit: sive jure hereditario, sive (15) jure legati vel fideicommissi, vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter vivos: in iis tantummodo casibus, quorum mentionem facit nostra constitutio: vel aliis modis, qui [in nostris] constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est: ut sive unus fuerit, sive plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur, una quarta eis dari possit, ut ea pro rata eis distribuatur (16).

T I T. XIX.
DE HEREDUM QUALITATE, ET DIFFERENTIA.

Divisio heredum. 1. De heredibus necessariis. 2. De suis heredibus. 3. De extraneis. Qui sunt heredes extranei. 4. De testamenti factione. 5. De jure deliberandi, & beneficio inventarii. 6. De acquirenda vel amittenda hereditate.

Heredes autem aut necessarii dicuntur, aut sui & necessarii, aut extranei.

§. 1. Necessarius heres est, servus heres institutus. Ideoque sic appellatur, quia sive velit (17), sive nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber & necessarius heres fit. Unde qui facultates suas suspectas habent, solent servum suum primo, aut secundo, aut etiam ulteriore gradu heredem instituere, ut si creditoribus satis non fiat, potius ejus heredis bona, quam ipsius testatoris, a creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum præstatur, ut ea, quæ post mortem patroni sui sibi adquisierit, ipsi reserventur. Et quamvis bona defuncti non sufficiant creditoribus: [iterum] tamen ex ea causa res ejus, quas sibi adquisierit, non veneunt. §. 2. Sui (18) autem & necessarii heredes sunt, veluti filius, filia, nepos, neptisve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate (19) morientis modo fuerint. Sed ut nepos neptisve sui heredes sint, non sufficit eum eamve in potestate avi mortis tempore fuisse: sed opus est, ut pater ejus vivo patre suo desierit suus heres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus a patris potestate: tunc enim nepos neptisve in locum patris sui succedit. Sed sui quidem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt, & vivo quoque patre quodammodo (20) domini existimantur. Unde etiam si quis intestatus moriatur, prima (21) causa est in successione liberorum (22). Necessarii vero ideo dicuntur, quia omnino, sive (23) velint, sive nolint, tam ab intestato, quam ex testamento [ex lege duodecim tab.] heredes fiunt: sed his Prætor (24) permittit (25) volentibus abstinere hereditate, ut potius parentis quam ipsorum bona similiter a creditoribus possideantur.

§. 3. Cæteri, qui testatoris juri subjecti non sunt, extranei (26) heredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes a nobis instituti, extranei heredes nobis videntur. Qua de causa, & qui heredes a matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent (27). Servus quoque heres a domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur. §. 4. In extraneis heredibus illud observatur (28), ut sit cum eis testamenti factio, sive heredes ipsi instituantur, sive hi, qui in potestate eorum sunt: & id duobus (29) temporibus inspicitur, testamenti quidem [facti] tempore, ut constiterit institutio; mortis vero testatoris, ut effectum habeat. Hoc amplius, & cum adit hereditatem, esse debet cum eo testamenti factio, sive pure, sive sub conditione heres institutus sit: nam jus heredis eo (30) maxime tempore inspiciendum est, quo adquirit hereditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio juris non (31) nocet heredi: quia (ut diximus) tria tempora inspici debent. Testamenti autem factionem non solum is habere videtur, qui testamentum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alii adquirere, licet non possit facere testamentum (32). Et ideo furiosus & mutus (33), & posthumus (34), & infans, & filiusfamilias, & servus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento vel sibi vel alii acquirere possunt. §. 5. Extraneis (35) autem heredibus deliberandi potestas est (36) de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed sive is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit (37) se bonis hereditatis; sive extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: postea relinquendæ hereditatis facultatem non (38) habet, nisi minor (39) sit xxv. annis. Nam hujus ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis deceptis, ita & si temere damnosam hereditatem susceperint, prætor succurrit. §. 6. Sciendum est tamen, D. Hadrianum etiam majori xxv. annis veniam dedisse, cum post aditam hereditatem grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem D. Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit (40): divus autem Gordianus postea militibus tantummodo hoc concessit. Sed nostra benevolentia commune omnibus subjectis imperio nostro hoc beneficium præstitit: & constitutionem (41) tam æquissimam, quam nobilissimam scripsit: cujus tenorem si observaverint homines, licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hereditatis contingit: ut ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa observatione nostræ constitutionis, & deliberandum existimaverint, & sese veteri gravamini aditionis supponere maluerint. §. 7. Item extraneus heres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hereditatem vocatus, potest aut pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hereditatis heres fieri. † Pro herede autem gerere quis videtur (42), si rebus hereditariis tanquam heres utatur, vel vendendo res hereditarias, vel prædia colendo locandove, & quoquo modo voluntatem suam declaret vel re, vel verbo de adeunda hereditate: dummodo sciat eum, cujus in bonis pro herede gerit, testatum intestatumve obiisse (43), & se ei heredem esse. Pro (44) herede enim gerere, est pro domino gerere: veteres enim heredes pro dominis appellabant. † Sicut autem nuda voluntate extraneus heres fit: ita contraria (45) destinatione statim ab hereditate repellitur (46). Eum (47), qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet pro herede gerere, & adquirere sibi hereditatem: si tamen intelligit, quod agit (48).

T I T. XX.
DE (49) LEGATIS.

Continuatio. 1. Definitio. 2. De antiquis generibus legatorum sublatis. 3. Collatio legatorum & fideicommissorum. 4. De re legata, de re testatoris, heredis, aliena, cujus non est commercium. 5. De re pignerata. 6. De re aliena post testamentum a legatario acquisita. 7. De his, quæ non sunt in rerum natura. 8. De eadem re duobus legata. 9. Si legatarius proprietatem fundi alieni sibi legati emerit & usufructus ad eum pervenerit. 10. De re legatarii. 11. Si quis rem suam quasi non suam legaverit. 12. De alienatione vel oppigneratione rei legatæ. 13. De liberatione legata. 14. De debito legato creditori. 15. De dote uxori legata. 16. De interitu & mutatione rei legatæ. 17. De interitu quarundam ex pluribus legatis. 18. De grege. 19. De ædibus. 20. De peculio. 21. De rebus corporalibus, & incorporalibus. 22. De legato generali. 23. De optione legata. 24. Quibus legari potest. 25. Jus antiquum de personis incertis. 26. & de posthumo alieno. 27. Jus novum de personis incertis, & posthumo alieno. 28. De posthumo alieno herede instituto. 29. De errore in nomine legatarii. 30. De falsa demonstratione. 31. De falsa causa. 32. De servo heredis. 33. De domino heredis. 34. De modo & ratione legandi. De ordine Scripturæ. 35. De legato post mortem heredis, vel legatarii. 36. Si pœnæ nomine relinquatur, adimatur, vel transferatur.

Post hæc videamus de legatis, quæ pars juris extra propositam quidem materiam videtur: (nam loquimur de iis juris figuris (50), quibus per universitatem (51) res nobis adquiruntur) sed cum omnino de testamentis, & de heredibus, qui in testamento instituuntur, loquuti simus: non sine causa sequenti loco potest hæc juris materia tractari. §. 1. Legatum itaque est (52) donatio quædem a defuncto relicta, ab herede præstanda. §. 2. Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor (53): per vindicationem (54), per damna-

[illegible]

damnationem (1), sinendi (2) modo, per præceptionem (3): & certa quædam verba cuique generi legatorum adsignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex constitutionibus divorum Principum (4) solemnitas hujusmodi verborum penitus sublata est. Nostra autem constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis, sed voluntatibus eorum faventes: disposuit, ut omnibus legatis una sit natura, & quibuscunque (5) verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi, non solum per actiones personales (6), sed etiam per in rem, & per hypothecariam (7). Cujus constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissime accipere possibile est. §. 3. Sed non usque ad eam constitutionem standum esse existimavimus. Cum enim antiquitatem invenimus legata quidem stricte concludentem; fideicommissis autem, quæ ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exæquare (8), ut nulla sit inter ea differentia; sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum; & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne, in primis legum cunabulis permistim de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem: operæ pretium esse duximus, interim separatim prius de legatis, & postea de fideicommissis tractare, ut natura utriusque juris cognita facile possint permistionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere. §. 4. Non solum autem (9) testatoris vel heredis (10) res, sed etiam aliena (11) legari potest: ita, ut heres cogatur redimere eam, & præstare: vel si eam (12) non potest redimere, æstimationem ejus dare. Sed si talis sit res, cujus commercium non est, [vel adipisci non potest:] nec æstimatio ejus debetur: veluti si campum (13) Martium, vel basilicas, vel templa, vel quæ publico (14) usui destinata sunt, legaverit: nam nullius momenti [tale] legatum est. † Quod autem diximus, alienam rem posse legari: ita intelligendum est (15), si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat (16). Forsitan enim, si scivisset alienam rem esse, non legasset, & ita D. Pius rescripsit. Et verius (17) est, ipsum qui agit, id est, legatarium probare oportere, scivisse alienam rem legare defunctum; non heredem probare oportere, ignorasse alienam; quia semper necessitas probandi incumbit illi (18), qui agit. §. 5. Sed & si rem obligatam creditori aliquis legaverit, necesse habet heres [eam] (19) luere (20). Et [in] hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem obligatam esse; & ita D. Severus & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit, non debet heres eam luere. §. 6. Si res aliena legata fuerit, & ejus rei vivo testatore legatarius dominus factus fuerit: siquidem ex causa emptionis (21), ex testamento actione pretium consequi potest. Si vero ex causa lucrativa (22), veluti ex donatione, vel ex alia simili causa, agere non potest; nam traditum est, duas lucrativas causas in eundem (23) hominem, & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur, interest (24), utrum rem, an æstimationem ex testamento consecutus sit: nam si rem habet, agere non potest, quia habet eam ex causa lucrativa (25): si æstimationem, agere potest. §. 7. Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si modo futura (26) est (27), recte legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit. §. 8. Si eadem res duobus legata sit, sive conjunctim, sive disjunctim: si ambo perveniant ad legatum, scinditur (28) inter eos legatum: si alter deficiat (quia aut spreverit legatum, aut vivo testatore decesserit, vel alio quoquo modo defecerit (29)) totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti si quis dicat, *Titio & Seio hominem Stichum do, lego* (30): Disjunctim ita, *Titio hominem Stichum do, lego: Seio hominem Stichum do, lego*. Sed & si expresserit eundem hominem Stichum, æque disjunctim legatum intelligitur. §. 9. Si cui fundus alienus legatus sit, & (31) emerit proprietatem deducto usufructu, & ususfructus ad eum pervenerit, & postea ex testamento agat: recte eum agere, & fundum petere, Julianus ait: quia ususfructus in petitione servitutis locum obtinet (32). Sed officio judicis continetur, ut deducto usufructu, jubeat æstimationem præstari (33). §. 10. Sed si rem legatarii quis ei legaverit, inutile est legatum (34): quia quod proprium est ipsius, amplius ejus fieri non potest: & licet alienaverit eam, non debetur (35) nec ipsa res, nec æstimatio ejus. §. 11. Si quis rem suam quasi alienam legaverit, valet legatum: nam plus (36) valet quod in veritate (37) est, quam quod in opinione (38). Sed & si legatarii esse (39) putavit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest. §. 12. Si rem suam legaverit testator, posteaque eam alienaverit (40): Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque divi Severus & Antoninus rescripserunt. † Iidem rescripserunt (41) eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri: & ideo legatarium cum herede [ejus] agere posse, ut prædia a creditore luantur. † Si vero quis partem rei legatæ alienaverit, pars, quæ non est alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit (42). §. 13. Si quis debitori suo liberationem legaverit, legatum utile est: neque ab ipso debitore, neque ab herede ejus potest heres petere, neque ab alio, qui heredis loco sit. Sed & potest a debitore conveniri, ut liberet (43) eum. Potest etiam quis vel (44) ad tempus jubere, ne heres petat. §. 14. Ex contrario, si debitor creditori suo quod debet, legaverit: inutile est legatum, si (45) nihil plus est in legato, quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, (46) vel sub conditione debitum ei pure legaverit: utile (47) est legatum, propter repræsentationem (48). Quod si (49) vivo testatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum, quia semel constitit; quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium (50), extinctum esse legatum, quia in eam causam pervenerit, a qua incipere non potest.

§. 15. Sed si uxori maritus dotem legaverit, valet legatum: quia plenius (51) est legatum, quam de dote actio. Sed si (52) quam non accepit dotem legaverit: divi Severus & Antoninus rescripserunt, siquidem simpliciter legaverit (53), inutile esse legatum: si vero certa pecunia, vel certum corpus, aut (54) instrumenta dotis in prælegando demonstrata sunt, valere legatum. §. 16. Si res legata sine (55) facto heredis, perierit (56) legatario decedit. Et si servus alienus legatus facto heredis (57) manumissus fuerit: non tenetur heres. Si vero heredis servus legatus sit (58), & ipse eum manumiserit: teneri ipsum Julianus scripsit: nec interest, sciverit (59), an ignoraverit a se eum legatum esse. Sed & si alii donaverit servum, & is, cui donatus est, eum manumiserit: tenetur heres, quamvis ignoraverit, a se eum legatum esse. §. 17. Si quis ancillas (60) cum suis natis legaverit, etiamsi ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. † Idem est, & si ordinarii servi (61) cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. † Sed si servus fuerit cum peculio legatus: mortuo servo, vel manumisso, vel alienato, peculii legatum extinguitur (62). † Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur (63). §. 18. Si grex legatus fuerit, & postea (64) ad unam ovem pervenerit: quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato, etiam (65) eas oves, quæ post testamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere, Julianus ait. Est autem gregis unum (66) corpus ex distantibus capitibus, sicut ædium unum corpus est, ex cohærentibus lapidibus. §. 19. Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ (67) post testamentum factum adjecta sunt, legato [dicimus] cedere. §. 20. Si peculium legatum fuerit: sine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit, vivo testatore, legatarii lucro vel damno est (68). Quod si post mortem testatoris ante aditam hereditatem [aliquid] servus adquisierit: Julianus ait (69), si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne quod ante aditam hereditatem adquisitum est, legatario cedere: quia hujusmodi legati dies ab adita hereditate cedit: sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. † Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur (70), quamvis si vivus manumiserit, sufficit, si non adimatur: & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt. † Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum (71), ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit (72). † Iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cum rationibus redditis liber esse jussus est, & ex eo reliqua inferre. §. 21. Tam (73) autem corporales (74) res legari possunt, quam incorporales: & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari (75), ut actiones suas heres legatario præstet: nisi exegerit (76) vivus testator pecuniam; nam hoc casu legatum extinguitur. † Sed (77) & tale legatum valet, *damnas esto heres meus domum illius reficere* (78): vel *illum ære alieno liberare*. §. 22. Si generaliter servus vel res alia legetur: electio legatarii est (79), nisi aliud testator dixerit.

§. 23. Optionis legatum, [id est], ubi testator ex servis suis, vel aliis rebus optare legatarium jusserat, habebat olim in se conditionem: & ideo, nisi ipse legatarius vivus optasset, ad heredem legatum non transmittebat (80), sed ex constitutione (81) nostra: & hoc in meliorem statum reformatum est: & data est (82) licentia heredi legatarii optare [servum], licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione additum est: sive plures legatarii extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in cor-

(1) Paul. [illegible] §. 6. Per damnationem his verbis legatur: Heres meus damnas esto dare, dato, facito. Heredem meum dare jubeo. Ulp. 24. §. 4. ubi §. 8. & 9. V. res, quæ legari poterant per damnationem: ibidem quoque §. 13. differentiam facit, res per damnationem legetur pluribus conjunctim, an disjunctim. (2) Paul. ibi. §. 5. Sinendi modo ita legatur: heres meus damnas esto sinere Lucium Titium sumere illam rem, sibique habere. Ulp. 24. §. 5. ubi §. 10. refert quæ poterant legari sinendi modo. (3) Per præceptionem ita legabatur: Lucius Titius illam rem præcipito. Ulp. 24. §. 6. ubi §. 11. recenset quæ res legari poterant per præceptionem. (4) Constantini, Constantii, & Constantis, l. 21. C. eod. (5) l. 1. C. comm. de legat. (6) l. 1. C. comm. de legat. (7) Duæ priores simul non possunt proponi. l. 1. C. de fure [illegible] altera alteram aliudit. l. 96. §. pen. ff. de legat. 2. (8) l. 1. de leg. 2. [illegible] Inst. eod. l. 40. §. si vero de leg. 2. (10) V. l. 71. C. de fideic. (11) V. l. 30. C. de legat. (12) V. l. 70. §. fin. de leg. 1. Goth. Quia dominus forte aut omnino noluit, aut immodico pretio vendere voluit. l. 14. §. ult. ff. eod. Ans. (13) l. 39. §. fin. de legat. 1. (14) V. l. 34. §. 1. de contr. empt. (15) V. l. 10. C. eod. (16) Falsus in cognatione. l. 10. C. de legat. [illegible] l. 40. l. 90 §. 1. ff. de Donat. inter vir. & uxor. ubi licet scierit defunctus, rem esse alienam, valet legatum. Ans. (17) l. 21. ff. de prob. (18) l. 4. C. de edend. (19) V. l. 6. C. de fideic. Adde l. 57. ff. de legat. 1. (20) Paul. 3. sent. 6. §. 9. [illegible] ex causa non lucrativa, l. 100. §. 4. de leg. 1. Goth. Idem est si cui res propria legata sit sub conditione, qua existente legatarius eam habere desierat l. 15. ff. de V. O. Ans. (22) V. l. 82. §. 9. de leg. 1. (23) V. l. 84. §. 5. de leg. 1. l. 17. l. 19. in fin. de oblig. & act. (24) V. l. 42. in fin. ff. de furtis.

(25) Nec enim potest amplius nostrum fieri, quod jam nostrum est. §. 14. Inst. de act. l. 9. [illegible] (26) Futura recte legantur. l. 24. ff. de leg. 1. (27) Certo, Paul. 3. sent. 6. §. 29. (28) V. l. 80. de leg. 1. Goth. Et quidem ex æquis partibus. §. 8. Inst. de hered. instit. Ans. (29) l. 1. §. pen. de usufr. accresc. (30) V. l. 142. de verb. sign. (31) l. 82. §. 2. ff. de leg. 1. (32) Id est, qui hac petitione, ususfructus est servitutis, non causalis: [illegible] legati tempore a proprietate causa separatus erat. (33) [illegible], quod legatario abest. [illegible] autem solius proprietatis pretium. [illegible] l. 39. C. [illegible] de Rei Com. [illegible] (34) [illegible] valet. [illegible]

[illegible] Idem, si pignori, vel fiduciæ dederit. [illegible] Paul. 3. sent. 6. §. 16. [illegible] de legatis. Goth. (42) l. 3. C. eod. (43) Confer. l. 43. ff. de fid. libert. Ans. [illegible] l. 3. §. 1. ff. de lib. leg. (44) [illegible] (45) V. l. 11. §. 14. de lib. leg. (46) Imo inutile l. 1. ff. de leg. [illegible] (48) Id est, quia debitor vult de præsenti solvi. (49) l. 5. in fin. ff. ad l. Falcid. (50) Pauli. l. 85. de legat. 1. & l. 140. §. 2. de verb. oblig. Marcelli, l. 98. de verb. oblig. (51) l. 1. §. 2. de dote prælega. Goth. Actione dotis non plus quam maritus facere potest exigitur, [illegible] l. 18. ff. solut. matrimon. [illegible] hoc sola lege Falcidia minuitur. l. 1. ff. de dote prælea. [illegible] soluto matrimonio annua, bima, trima die deberet, legatum statim ab adita hereditate. [illegible] de Rei Uxor. act. Ans. (52) V. l. 11. in fin. ff. de verb. oblig. (53) Potest enim vel minimus nummus dos esse, l. 69. §. 4. de jure dot. Goth. Simpliciter, id est, non expressa quantitate. Ans. (54) l. 1. C. de falsa causa. Goth. Quia tunc non tam dotem, quam pecuniam legavit. [illegible] (56) [illegible] heredis [illegible] legatarii damnum est. Paul. 3. sent. 6. §. [illegible] (58) l. 111. §. 1. de leg. 1. (59) V. l. 91. §. 2. ff. de verb. oblig. (60) V. l. 63. de leg. 1. (61) l. 4. de pecul. leg. (62) l. 1. de pecul. leg. Goth. Confer. §. 1. Instit. de usufr. arg. l. cum principalis. [illegible] Ans. (63) l. 1. l. 5. de instructo vel instrumento. [illegible] (64) l. 22. de leg. 1. (65) l. [illegible] (66) V. l. 30. de usur. (67) l. 41. §. pen. l. 44. §. si area. de leg. 1. (68) Ut ita augeatur & minuatur l. 65. in princ. de leg. 2.

(69) Tempus, quo dies legati cedit, spectari. [illegible] l. 8. in fin. de pec. leg. (70) V. l. [illegible] C. de peculio ejus, qui libert. [illegible] (71) V. l. 6. §. pen. de pec. leg. (72) Atque ita videtur abrogari l. [illegible] de pec. leg. (73) Paul. 3. sent. 6. §. [illegible] (74) V. l. [illegible] de leg. 1. (75) l. [illegible] de leg. 1. (76) l. [illegible] de leg. 1. (77) Paul. 3. sent. 6. §. 10. (78) V. l. 108. [illegible] de leg. 1. [illegible] (79) V. l. [illegible] §. 27. ff. familiæ. Goth. l. 108. §. 2. ff. de leg. 1. [illegible] Adde quod [illegible] voluntatum [illegible] Testator cum ad legatarium verba dirigens, hanc electionem illi dare [illegible] in [illegible] generali, debitoris electio est. l. plerumque in fin. ff. de jure dot. Ans. (80) Hinc apparet, a Triboniano detractam negationem. l. 19. de opt. (81) V. l. 3. quando dies. (82) l. ult. C. com. de leg.

in corpore eligendo: sive unius legatarii plures heredes [sint], & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupientes: ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam (1) esse hujus optionis judicem, & sorte (2) hoc esse dirimendum, ut ad quem sors pervenerit, illius sententia in optione præcellat. §. 24. Legari autem illis solum potest, cum quibus (3) testamenti factio est. §. 25. Incertis vero personis neque legata, neque fideicommissa olim (4) relinqui concessum erat. Nam nec miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, ut D. Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subjiciebat: veluti si quis ita dicat: *Quicunque (5) filio meo filiam suam in matrimonium dederit, ei heres meus illum fundum dato*. Illud quoque quod iis relinquebatur, *qui post testamentum scriptum primi consules designati essent* (6), æque incertæ personæ legari videbatur: & denique multæ aliæ hujusmodi species sunt (7). Libertas (8) quoque incertæ personæ non videbatur posse dari: quia placebat nominatim (9) servos liberari. Sub certa vero demonstratione, (10) id est, ex certis personis incertæ personæ recte legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc sunt, si (11) quis filiam meam uxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato*. Incertis autem personis legata vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta (12), repeti non posse, sacris constitutionibus cautum erat. §. 26. Posthumo quoque alieno inutiliter (13) [antea] legabatur. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos, heres testatori futurus non est. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus avo. §. 27. Sed nec hujusmodi species penitus est sine justa emendatione relicta: quum in nostro Codice (14) constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solum in hereditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod evidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus (15) dari debet: quia certo judicio debet quis pro tutela suæ posteritati cavere. §. 28. Posthumus autem (16) alienus heres institui & ante poterat (17), & nunc potest: nisi in utero ejus sit, quæ jure nostro uxor esse non potest. §. 29. Si quidem (18) in nomine, cognomine, prænomine, [agnomine] legatarii testator erraverit: cum de persona constat, nihilominus valet legatum. Idemque in heredibus servatur: & recte. Nomina enim significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest. §. 30. Huic proxima est illa juris regula, falsa (19) demonstratione legatum non perimi: veluti si quis ita legaverit, *Stichum servum meum vernam do, lego*: licet enim non verna, sed emptus sit: si tamen de servo constet, utile est legatum. Et convenienter, si ita demonstraverit, *Stichum servum quem a Seio emi*, sitque ab alio emptus: utile est legatum, si de servo constat. §. 31. Longe magis legato falsa (20) causa [adjecta] non nocet: veluti cum quis ita dixerit, *Titio, quia me absente negotia mea curavit, Stichum do, lego*, vel ita: *Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus sum, Stichum do, lego*. Licet enim neque negotia testatoris unquam gesserit Titius, neque patrocinio ejus liberatus sit, legatum tamen valet. Sed si (21) conditionaliter enunciata fuerit causa, aliud juris est, veluti hoc modo: *Titio, si negotia mea curaverit, fundum meum do*, lego. §. 32. An (22) servo heredis recte legemus, quæritur: & constat, pure inutiliter legari, nec quicquam proficere, si vivo testatore de potestate heredis exierit: quia quod (23) inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub (24) conditione vero recte legatur [servo,] ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit.

§. 33. Ex diverso, herede instituto servo, quin domino recte etiam sine conditione legetur, non dubitatur (25). Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator: non tamen apud eum, qui heres sit, dies legati cedere intelligitur: cum hereditas a legato separata sit: & possit per eum servum alius heres effici. Si prius, quam jussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit: vel manumissus ipse heres efficitur: quibus casibus utile est legatum. Quod si in eadem causa permanserit, & jussu legatarii adierit: evanescit legatum.

§. 34. Ante (26) heredis institutionem inutiliter antea legabatur: scil. (27) quia testamenta vim ex institutione heredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti heredis institutio. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari poterat (28). Sed quia incivile esse putavimus (29) scripturæ ordinem quidem sequi (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem: per nostram constitutionem (30) & hoc vitium emendavimus: ut liceat & ante heredis institutionem, & inter (31) medias heredum institutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus usus favorabilior est. §. 35. Post mortem quoque heredis aut legatarii simili modo inutiliter legabatur (32): veluti si quis ita dicat, *cum heres meus mortuus fuerit, do, lego*. Item: *Pridie (33) quam heres aut legatarius morietur*. Sed simili modo & hoc correximus (34), firmitatem hujusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum, quam fideicommissorum inveniatur. §. 36. Pœnæ quoque nomine inutiliter [antea] legabatur (35), & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur (36), quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit: *Heres meus si filiam suam in matrimonium Titio collocaverit*: vel ex diverso, *si non collocaverit, dato decem aureos Seio*: aut si ita scripserit: *Heres meus si servum Stichum alienaverit*: vel ex diverso, *si non alienaverit, Titio decem aureos dato*. Et in tantum hæc regula observabatur, ut quam (37) plurimis principalibus constitutionibus significaretur, nec Principem agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum sit: nec ex militis quidem testamento talia legata valebant, quamvis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valde observabantur: quin etiam nec libertatem pœnæ nomine dari posse placebat: eo amplius nec heredem pœnæ nomine adjici posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat, *Titius heres esto. Si Titius filiam suam in matrimonium Seio collocaverit, Seius quoque heres esto*. Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, utrum legati datione, an coheredis adjectione. Sed hujusmodi scrupulositas nobis non placuit: & generaliter ea quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata: nihil distare a cæteris legatis constituimus (38), vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impossibilia sunt, vel legibus interdicta, aut alias probrosa (39). Hujusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur.

TIT. XXI.
DE ADEMPTIONE (40) LEGATORUM (41).

De ademptione. 1. De translatione.

ADemptio legatorum (sive (42) eodem testamento adimantur, sive (43) codicillis) firma est: sed & sive contrariis verbis (44) fiat ademptio, veluti si quis ita quid legaverit, *do, lego*, ita adimatur, *non do, non lego*: sive non contrariis, sed (45) aliis quibuscunque verbis. §. 1. Transferri (46) quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit: *Hominem Stichum, quem Titio legavi, Seio do, lego*: sive in eodem testamento sive in codicillis hoc fecerit: quo casu simul [&] Titio adimi videtur, & Seio dari.

TIT. XXII.
DE LEGE (47) FALCIDIA.

Scopus & nexus, ratio ejus legis. 1. De pluribus heredibus. 2. Quo tempore spectatur quantitas patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur. 3. Quæ detrahuntur ante Falcidiam.

SUperest, ut de lege Falcidia (48) dispiciamus, qua modus novissime legatis impositus est. Cum enim olim lege (49) duodecim tabularum libera erat legandi potestas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe [cum] ea lege ita cautum esset: *uti quisque (50) legassit suæ rei, ita jus esto*) visum est hanc legandi licentiam coarctare: idque ipsorum testatorum gratia provisum est, ob id quod plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis heredibus pro nullo aut minimo (51) lucro hereditates adire. Et cum super hoc tam lex Furia (52), quam lex Voconia (53) latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur, novissime (54) lata est lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: id est, ut sive unus heres institutus sit, sive plures, apud eum eosve pars (55) quarta remaneat.

§. 1. Et cum quæsitum esset: duobus heredibus institutis (veluti Titio & Seio) si Titii pars aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata; a Seio vero aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem ejus dumtaxat in partem dimidiam minuant: an, quia is quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, ut quartam partem suæ partis salvam habeat? Placuit, posse retinere: etenim (56) in singulis heredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est. §. 2. Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis (57) tempore spectatur (58). Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legaverit: nihil legatariis prodest (59), si ante aditam hereditatem per servos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum accesserit hereditati, ut centum [aureis] legatorum nomine erogatis, heres quartam partem hereditatis habiturus sit: sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverso, si septuagintaquinque legaverit, & ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona (incendiis forte (60), aut naufragiis, aut morte servorum) ut non amplius, quam septuaginta quinque [aureorum substantia,] vel etiam minus relinquatur, solida legata debentur (61). Nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem: quæ res efficit, ut sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum herede in portione pacisci. §. 3. Cum autem ratio legis

(1) Id est, sortem. (2) [illegible] Theophilus hic [illegible] micatione. Ea enim Glossis [illegible] micatio [illegible] hunc locum referat ad digitorum micationem. (3) l. 101. in fin. de leg. 1. (4) Ulp. tit. 24. §. incerta. Paul. 3. sent. 6. §. legari. 13. l. 49. §. 4. ff. de jure dot. hodie aliud est, l. 1. C. de incertis personis. (5) Aliud est in legato pauperum, l. 24. C. de episc. (6) Al. crear. (7) Incertus dicitur, quem ignoramus, l. 39. in fin. de verb. sign. (8) Libertas nominatim testamento relinquenda, dixi ad Ulp. 1. §. ult. (9) l. 24. ff. de manum. test. (10) Hæc duo verba, id est, desunt apud Theoph. (11) Adde casum, l. 3. de reb. dub. (12) Utique debita naturaliter, [illegible] C. ad l. Falcid. (13) Imo utiliter, l. pen. ff. eod. (14) Id est, veteri [illegible] consentaneum est, ea Constitutione [illegible] et & incerto personæ & [illegible] Posthumo legari posse. Goth. Hic Codex hodie non exstat. Wesenb. Mynsing. & al. [illegible] Codex enim qui Justiniani tempore exstabat, jussu Justiniani abolitus est, & novus compositus: ut constat, tit. C. de emendat. C. incipit: Cordi nobis est, Donell. l. 4. ff. de reb. dub. Cujac. tr. 2. ad African. l. 108. §. hujusmodi ff. de legat. 1. Ant. (15) l. 20. [illegible] de test. tut. (16) Non alienus, Alciat. [illegible] reprehensus a Rob. [illegible] (17) Jure Prætorio, non civili, Cujac. (18) V. l. 4. C. de testam. (19) V. l. [illegible] de cond. & dem. (20) V. l. 72 §. falsam de cond. & dem. (21) V. l. 17. §. pen. de cond. & dem. (22) l. 21. ff. ad leg. Falc. (23) l. 1. de regul. Caton. (24) l. 86. de cond. & demon. (25) Adde l. 25. de leg. 1. (26) Paul. 3. sent. 6. §. 2. (27) l. 1. in fin. ff. de vulgari & pupillari subst. l. ult. de jure cod. (28) Ulp. 1. §. 20. (29) V. l. 6. de solutionibus. (30) l. 24. C. de testament. (31) Et ita [illegible] quod apud Ulp. 2. §. [illegible] (32) id est, ne ab herede heredis legari videatur, Ulp. 24. §. post mortem. Paul. 3. sent. 6. §. 6. Post mortem. (33) Paul. 3. sent. 6. §. 6. (34) l. 11. C. de contr. stip. l. un. C. ut act. ab hered. (35) Ulp. tit. 24. §. pœnæ causa. 17. Sic enim libertas alterius [illegible] [illegible] l. 72. §. 2. de cond. & dem. (36) & legata heredis [illegible] consentaneum, sed [illegible] ab eo pendere. Theoph. Vide Vigl. §. impossibilia, instit. de hered. instit. n. 3. Ant. (38) Hu-

jus legati extat exemplum apud Horat. 2. serm. 5.

(39) Quæ non exstat. (40) Vide l. un. C. de his, quæ pœnæ. (39) Qualis est in virgine, ne nubat, & in vidua, ne unquam nubat. vid. Auth. Cui relictum. Auth. De nuptiis vidu[illegible] (40) Adde, & translatione legatorum. Agitur enim hoc titulo de utrisque, hoc est, ademptione & translatione, §. 1. infr. eod. & ita quoque apud Ulpianum [illegible] titulus conceptus est, 24. tit. 37. (41) xxxiv. D. iv. (42) Ulp. 24. §. 29. (43) l. pen. §. 2. ff. eod. (44) Et nuda voluntate, l. 3. in fin. ff. eod. (45) Olim eodem modo adimenda erant legata, Ulp. [illegible] (46) l. 1. ff. eod. (47) xxxv. D. ii. vi. C. 1. Ulpian. 24. §. 32. Paul. 3. sent. 8. & Cajus 6. (48) Lata a Falcidio Trib. pleb. sub Augusto adhuc Triumviro. App. Dion. Euseb. (49) Lege 12. Tabularum liberrimum erat legandi facultas. Post lege Furia cautum fuit, ut ne quis plus 1000. aeris legaret. Deinde lege Voconia, ut ne plus legatario relinqueretur, quam heredi. Postremo lege Falcidia constitutum, ut ne legatariis ultra novem uncias relinqui possent. Theoph. [illegible] (50) Uti quisque paterfamilias, Cornificius, v. l. 120. de verb. sign. (51) Minimum seu exiguum lucrum pro nihilo est. Minima enim non curat prætor l. 4. ff. de in integr. [illegible] Verum ad quotam summam, mensuram, valorem, aut numerum exiguitatis æstimatio redigenda sit, ut nihilo æquiparetur, aut ejus non admodum ratio habeatur? Verius est, modicam rem pro quæstionis cujusque ratione & circumstantiis, arbitrio judicis æstimandam esse. Gloss. & Bart. in [illegible] Pin. [illegible] part. 2. [illegible] C. de bon. maternis. Menoch. de arbitr. jud. lib. 2. Centur. 2. cas. 185. Ant. (52) Ulpian. tit. 1. §. 6. tit. 28. §. 7. (53) Cicer. Verr. 3. (54) Anno urb. 714. Calvino & Pollione Coss. (55) V. l. 73. in fin. eod. (56) l. 77. ff. eod. (57) l. 56. in princ. l. 73. in princ. ff. eod. (58) Præterquam in conditionali & rei alienæ legato. Mynsing. (59) Nisi testator jusserit fructus in Falcidiam imputari, vel nisi fructus [illegible] maturi erant mortis tempore. Schneidew. (60) Res perit domino, l. 9. C. de pigneratitia. (61) Dicit specialiter, id est, speciatim legata fuerint.

legis Falcidiæ ponitur, ante (1) deducitur (2) æs alienum (3), item funeris (4) impenſa, & (5) pretia (6) ſervorum manumiſſorum ; tunc demum in reliquo ita ratio habetur (7), ut ex eo quarta pars apud heredem remaneat (8), tres vero partes inter legatarios diſtribuentur, pro rata ſcilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque ſi fingamus, quadringentos aureos legatos eſſe, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum eſſe ; quarta pars legatariis ſingulis debet derrahi. Quod ſi trecentos quinquaginta legatos fingemus ; octava debet detrahi. Quod ſi (9) quingentos legaverit ; initio quinta, deinde quarta detrahi debet (10). Ante enim detrahendum eſt, quod extra bonorum quantitatem eſt, deinde quod ex bonis (11) apud heredem remanere oportet.

Tit. XXIII.

DE FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBUS,

[ET AD SENATUS CONSULTUM (12) TREBELLIANUM].

Continuatio. 1. Origo fideicommiſſorum. 2. De fideicommiſſo heredis ſcripti. 3. De effectu reſtitutionis. 4. De SC. Trebelliano. 5. De SC. Pegaſiano. 6. Quibus caſibus locus eſt SC. Trebelliano, vel Pegaſiano. 7. Pegaſiani in Trebellianum transfuſio. 8. In quibus heredibus, & in quibus fideicommiſſariis ſupradicta locum habeant. 10. De fideicommiſſo heredis ab inteſtato 11. De fideicommiſſo relicto a fideicommiſſario. 12. De probatione fideicommiſſi.

Nunc transeamus ad fideicommiſſa : ſed prius eſt, ut de hereditatibus fideicommiſſariis videamus. §. 1. Sciendum itaque eſt, omnia fideicommiſſa primis (13) temporibus infirma fuiſſe : quia nemo invitus cogebatur præſtare id, de quo rogatus erat. Quibus (14) enim non poterant hereditatem, vel legata relinquere (15), ſi relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex teſtamento poterant [hereditatem]. Et ideo fideicommiſſa appellata ſunt, quia nullo vinculo juris, ſed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Poſtea divus Auguſtus primus, ſemel iterumque gratia perſonarum motus, vel quia per ipſius ſalutem rogatus quis diceretur, aut ob inſignem quorundam perfidiam, juſſit Conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia juſtum videbatur, & populare erat : paulatim converſum eſt in aſſiduam juriſdictionem : tantuſque eorum favor factus eſt, ut paulatim etiam (16) Prætor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis jus diceret, quem fideicommiſſarium appellabant. §. 2. In primis igitur ſciendum eſt, opus eſſe, ut aliquis recto jure teſtamento heres inſtituatur ; ejuſque fidei committatur, ut eam hereditatem alii reſtituat (17) : alioqui inutile eſt teſtamentum, in quo nemo heres inſtituitur (18). Cum igitur aliquis ſcripſerit, *Lucius Titius heres eſto* : poteſt adjicere, *rogo te Luci Titi, ut, cum primum poteris hereditatem meam adire, eam Caio Seio reddas, reſtituas*. † Poteſt autem quiſque & de (19) parte reſtituenda heredem rogare. † Et liberum eſt, vel pure (20) vel ſub (21) conditione relinquere fideicommiſſum, vel ex certo die (22).

§. 3. Reſtituta autem hereditate, is quidem, qui reſtituit, nihilominus heres permanet (23) : is vero, qui recipit hereditatem, aliquando heredis, aliquando legatarii loco habetur (24). §. 4. Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo & Annæo Seneca Conſulibus (25), S. C. factum eſt (26) : quo cautum eſt, ut ſi hereditas ex fideicommiſſi cauſa reſtituta ſit, omnes actiones, quæ jure civili heredi, & in heredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommiſſo reſtituta eſſet hereditas (27). Poſt quod SC. Prætor utiles actiones ei, & in eum, qui recepit hereditatem, quaſi heredi, & in heredem dare cœpit. §. 5. Sed quia heredes ſcripti, cum aut totam hereditatem, aut pene totam plerumque reſtituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recuſabant, atque ob id extinguebantur fideicommiſſa : poſtea Veſpaſiani Auguſti temporibus, Pegaſo & Puſione Conſulibus (28), Senatus cenſuit : ut ei, qui rogatus eſſet hereditatem reſtituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex ſingulis quoque rebus, quæ per fideicommiſſum relinquuntur, eadem retentio permiſſa eſt. † Poſt quod SC. ipſe heres onera hereditaria ſuſtinebat : Ille autem, qui ex fideicommiſſo recipiebat partem hereditatis, legatarii partiarii loco erat, id (29) eſt ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur : quæ ſpecies legati, partitio (30) vocabatur : quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Unde quæ ſolebant ſtipulationes inter (31) heredem & partiarium legatarium interponi (32), eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommiſſo recepit hereditatem, & heredem, id eſt (33), ut lucrum & damnum hereditarium pro (34) rata parte inter eos commune eſſet. §. 6. Ergo ſi quidem non plus, quam dodrantem hereditatis ſcriptus heres rogatus ſit reſtituere : tunc ex Trebelliano SC. reſtituebatur hereditas, & in utrumque actiones hereditariæ pro rata parte dabantur : in heredem quidem jure civili ; in eum vero, qui recipiebat hereditatem, ex SC. Trebelliano tanquam in heredem. At ſi plus, quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem reſtituere rogatus eſſet : locus erat Pegaſiano SC. & heres, qui ſemel adierat hereditatem (ſi modo (35) ſua voluntate adierat) ſive retinuerat quartam partem, ſive retinere noluerat : ipſe univerſa onera hereditaria ſuſtinebat. Sed quarta quidem retenta, quaſi partis & (36) pro parte ſtipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & heredem : ſi vero totam hereditatem reſtitueret, emptæ & venditæ hereditatis ſtipulationes interponebantur. Sed ſi recuſabat ſcriptus heres adire hereditatem ob id, quod diceret eam ſibi ſuſpectam eſſe, quaſi damnoſam ; cavebatur Pegaſiano SC. ut deſiderante eo, cui reſtituere rogatus eſſet, juſſu Prætoris adiret (37), & reſtitueret hereditatem, perindeque ei & in eum, qui reciperet hereditatem, actiones darentur, ac juris eſt ex Trebelliano SC. quo caſu nullis ſtipulationibus eſt opus : quia ſimul & huic, qui reſtituit, ſecuritas datur, & actiones hereditariæ ei & (38) in eum transferuntur, qui recepit hereditatem, utroque SC. in hac ſpecie concurrente.

§. 7. Sed quia ſtipulationes ex SC. Pegaſiano deſcendentes, & ipſi antiquitati diſplicuerunt, & quibuſdam caſibus captioſas (39) eas homo excelſi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis ſimplicitas (40), quam difficultas placet : ideo omnibus nobis ſuggeſtis tam ſimilitudinibus, quam differentiis utriuſque SC. placuit exploſo SC. Pegaſiano, quod poſtea ſupervenit, omnem auctoritatem Trebelliano SC. præſtare, ut ex eo fideicommiſſariæ hereditates reſtituantur : ſive habeat heres ex voluntate teſtatoris quartam (41), ſive plus, ſive minus, ſive nihil penitus : ut tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deeſt, ex noſtra auctoritate retinere, vel repetere ſolutum (42), quaſi ex Trebelliano SC. pro rata portione actionibus, tam in heredem, quam in fideicommiſſarium competentibus (43) : ſi vero totam hereditatem ſponte reſtituerit, omnes hereditariæ actiones fideicommiſſario, & adverſus eum competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pegaſiani SC. fuerat, ut quando recuſaret heres ſcriptus ſibi datam hereditatem adire, neceſſitas (44) ei imponeretur, totam hereditatem volenti fideicommiſſario reſtituere, & omnes ad eum & contra eum transferre actiones : & hoc tranſpoſuimus ad SC. Trebellianum, ut ex hoc ſolo neceſſitas heredi imponatur, ſi ipſo nolente adire, fideicommiſſarius (45) deſideret reſtitui ſibi hereditatem, nullo nec damno nec commodo apud heredem remanente. §. 8. Nihil autem intereſt, utrum aliquis ex aſſe heres inſtitutus, aut totam (46) hereditatem, aut pro parte reſtituere rogatur : an ex parte heres inſtitutus, aut totam eam partem, aut partem partis reſtituere rogatur. Nam & hoc caſu eadem obſervari præcipimus, quæ in totius hereditatis reſtitutione diximus. §. 9. Si quis una (47) aliqua re deducta, ſive præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus ſit reſtituere hereditatem : ſimili modo ex Trebelliano SC. reſtitutio fiet, perinde ac ſi quarta parte retenta, rogatus eſſet reliquam hereditatem reſtituere (48), ſed illud (49) intereſt, quod altero caſu, id eſt, cum deducta ſive præcepta aliqua re reſtituitur hereditas, in ſolidum ex eo SC. actiones transferuntur ; & res, quæ remanet apud heredem, ſine ullo onere hereditario apud eum remanet, quaſi ex legato ei adquiſita : altero vero caſu, id eſt, cum quarta parte retenta rogatus eſt heres reſtituere hereditatem & reſtituit, ſcinduntur (50) actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommiſſarium, pro quadrante remanent apud heredem. Quinetiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, reſtituere aliquis hereditatem rogatus ſit, in qua maxima pars hereditatis continetur : æque in ſolidum transferuntur actiones : & ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hereditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem ſcilicet interveniunt, & ſi duabus pluribuſve deductis præceptiſve rebus, reſtituere hereditatem rogatus ſit. Sed & ſi certa ſumma deducta præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus ſit aliquis hereditatem reſtituere : idem juris eſt. Quæ [autem] diximus de eo, qui ex aſſe inſtitutus eſt, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte heres ſcriptus eſt. §. 10. Præterea inteſtatus (51) quoque moriturus, poteſt rogare eum, ad quem bona ſua, vel legitimo jure vel honorario, pertinere intelligit : ut hereditatem ſuam totam, partemve ejus, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam,) alicui reſtituat : cum alioqui legata, niſi ex teſtamento, non valeant. §. 11. Eum quoque, cui aliquid reſtituitur, poteſt rogare, ut id rurſum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud reſtituat. §. 12. Et quia prima fideicommiſſorum cunabula a fide heredum pendent & tam nomen, quam ſubſtantiam acceperunt : ideo D. Auguſtus ad neceſſitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eundem Principem ſuperare contendentes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentiſſimus (52) ex quæſtore ſacri palatii ſuggeſſit, conſtitutionem (53) fecimus : per quam diſpoſuimus, ſi teſtator fidei heredis ſui commiſit, ut vel hereditatem, vel ſpeciale fideicommiſſum, reſtituat, & neque ex ſcriptura, neque ex quinque teſtium numero (qui in fideicommiſſis legitimus eſſe noſcitur) poſſit res manifeſtari, ſed vel pau-

(1) In hereditate defuncti nihil eſſe dicitur, niſi deducto ære alieno & funeris impenſa. (2) Creditor præfertur legatario, *l. 6. C. eod. l. 30. §. 1. de verb. ſign.* (3) Creditores præferuntur omnibus legatariis debendi (4) *l. pen. ff. de relig. & ſumpt.* dotis uxoris præferenda, [illegible] *l. 1 ff. ſolut.* (5) *l. 91. eod.* (6) Libertatis datio minuit patrimonium defuncti : unde [illegible] colligunt, Falcidiam non detrahi ex piis legatis. (7) Quæritur de modo quartæ retinendæ quæritur ; propter periculum plus petendi, [illegible] omnibus æſtimatis, quarta facienda eſt, quæ apud heredem remaneat : aut certe cavendum eſt contra a legatario, ut quod plus dodrante perceperit, reſtituatur Paul. 3. *ſent.* 8. §. 2. (8) Et legata ad pias cauſas *Nov.* 131 c. 12. (9) Legata, quæ excedunt ſummam honorem, non ſunt nulla, ſed pro rata minuuntur. (10) Falcidia tamen non detrahitur ex legato ad pias cauſas, ut & ex dote prælegata : & rurſus ex legato [illegible] alienari a legatario ejuſve ſucceſſoribus, ſi miles teſtatus, ſi teſtator prohibuit detrahi : ſi heres defuncto id pollicitus : ſi ſciens integra legata ſolvit : ſi inventario non confecto hereditatem adiit. (11) Etiam ex fideicommiſſo particulari, *l. 2. legato principes, l. 4. donationis cauſa mortis, l. 9. inter vir & uxor l. 20 mortis cauſa, l. pen. C. eod.* (12) [illegible] Ad intellectum hujus Rubr. vide Bellon. *ſuppor. lib. 2. cap.* [illegible] Auſ. (13) Id eſt, ante Auguſtum, [illegible] (14) Per fideicommiſſa legib. illudebant, Hieronymus ad Nepotianum. (15) Puta incapacibus. (16) *V. l. 2. §. cætera. 32. ff. de orig. jur.* (17) Secus, ſi tantum codicillos facere voluit teſtator, *§. 20. inf. eod.* (18) Vide *l. 14. ff. de her.* (19) *V. l. 11. §. 2. eod.* (20) *l. 16. ff. ad SC. Treb.* (21) *l. 11. ff. ad SC. Treb.* (22) Heres autem ex certo die inſtitui non poteſt, §. 9. *ſupr. de hered. inſtit.* Auſ. (23) [illegible] *l. 88. in fin. ff. de hered. inſtit.* (24) Si quidem univerſale ſit fideicommiſſum, rogatuſque heres totum aſſem reſtituere, heredis locum obtinebit ; ſin particulare, legatarii. *Auſ.* (25) Suffecti ex Kal. Julii anno urbis 814. Nec enim Seneca ordinarius conſul. Auſonius in *Panegyr.* (26) *l. 1. ff. eod.* (27) Ne reſtituentis fides ſua damnoſa fieret. Paul. 4. *ſent.* 2. (28) Quos ſuffectos eſſe conſtat, cum non reperiantur in faſtis. (29) Partiarius legatarius dicebatur is, cui pars bonorum legabatur. (30) *V. Ulp. 24. §. 25. de partitionis legato, vide l. 164. §. 1. de V. S.* (31) *V. Ulp. illo loco.* (32) Alioquin is, qui heres non eſt mero jure, ad onera hereditatis non tenebatur. (33) Partis & pro parte ſtipulationes hæ dicebantur, quæ de lucro & damno communicando ſolebant interponi inter heredem & legatarium, Ulp. *illo loco* ; quod poſtea extenſum eſt ad heredes & fideicommiſſarios, ut hic, Paul. 4. *ſent.* 3. §. 1. Id ita expedire ; inter heredem, inquit, & fideicommiſſarium, cui ex Pegaſiano hereditas reſtituitur, partis & pro parte ſtipulatio interponitur, ut heredi integra pro quarta actiones, pro cæteris vero portionibus fideicommiſſario competant. (34) Paul. 4. *ſ.* 3 §. 1. *l. 1. C. eod.* (35) Id eſt, ſponte, *l. 41. ff. eod.* (36) Id eſt, quæ de damno & lucro communicando interponebantur. (37) *l. 4. in princ. ff. eod. l. 17. ff. quib. mod. ſ.* (38) *l. 27. §. qui ex Treb. ff. ad SC. Treb.* (39) Creditoribus ſcil. qui heredi præſertim qui poſt ſtipulationes interpoſitas [illegible] tam & fideicommiſſarium a creditoribus & legatariis conveniebatur, *l. 2. l. debitor, Cod. de pactis, l. 1. Cod. de hered. vel act. vendita*, adde *Nov. 1. c. 1. & 10. in pr.* (40) §. *ult. inſt. de legit. agnat. ſucceſſ.* (41) Variæ ſunt quartæ, ut legitima, Falcidiana, Trebellianica ; [illegible] concubina (de qua *Novell.* 18. c. 5) Uxoris pauperis, in bonis mariti locupletis. *Nov.* 117. c. 5. (42) Ignorantia facti *l. 68. in fin. ff. eod. l. 9. C. ad L. Falcid.* Qui totam hereditatem reſtituit, cum quartam retinere ex Pegaſiano debuiſſet, repetere eam non poteſt. Nec enim indebitum ſolviſſe videtur qui plenam fidem defuncto præſtare maluit. Paul. 4. *ſent.* 3. §. ult. (43) Poſt hereditatem reſtitutam retenta quarta, nondum ære alieno ſoluto. (44) *l. 11. §. 2. ff. de leg. 3.* (45) Capax fideicommiſſi & quidem univerſalis, qui cavet heredi de ſerviendo ab damno adita hereditatis. (46) Ulp. 25. § 15. (47) *V. l. 13. l. 16. ff.* [illegible] (48) *V. l. 30. §.* [illegible] *ff. eod.* (49) *l. 3. Cod. de legit. hered. l. pen. Cod. de hered.* [illegible] *l. ſi legatus 10. §.* [illegible] *ff. ad SC. Treb.* (50) Interdum tamen in ſolum fideicommiſſi [illegible] (51) Etiam ab inteſtato fideicommiſſa relinqui poſſunt. *l. 3. §. hoc amplius. l. 78. in pr. ff. eod. l. 3 C. eod.* Ulp. 25 §. 4. *l. 23. D. de ſ. l. 114. §. 2. de leg. 1.* [illegible] *de leg. 2. l. 9. C. de codicill. §. 1. in pr. inſt. de codicillis.* (52) Al. Excelſus. (53) *L. ult. C. de fideicomm.*

pauciores quam quinque, vel nemo penitus testis intervenerit (1): tunc sive pater heredis, sive alius quicumque sit, qui fidem heredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit: si heres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsequutam, si fideicommissarius jusjurandum ei detulerit (2), cum prius ipse de calumnia juraverit: necesse eum habere vel jusjurandum subire, quod nihil tale a testatore audiverit, vel recusantem ad fideicommissi vel universalis, vel specialis solutionem coarctari, ne depereat ultima voluntas testatoris fidei heredis commissa. Eadem observari censuimus, & si a legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is, a quo relictum dicitur, [postquam negaverit,] confitetur quidem aliquid a se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omnino solvere cogendus est.

TIT. XXIV.
DE SINGULIS REBUS PER FIDEICOMMISSUM RELICTIS.

Summa. 1. quæ relinqui possunt. 2. De libertate. 3. De verbis fideicommissorum.

POtest tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, vestem, [&] pecuniam numeratam: & vel ipsum heredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium (3), quamvis a legatario legari non possit (4). §. 1. Potest autem non (5) solum proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed & heredis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius (6) & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed etiam de alia, sive ipsius, sive aliena sit.

† Hoc solum observandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere (7), quam ipse ex testamento ceperit: nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. † Cum (8) autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei (9) qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem (10) ejus solvere. §. 2. Libertas quoque servo per fideicommissum dari potest: ut heres eum rogetur manumittere (11), vel legatarius, vel fideicommissarius. Nec (12) interest, utrum de suo proprio servo testator roget, an de eo, qui ipsius heredis, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus servus redimi & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat, si modo (13) nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, perceperit (14): non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur, quoad possit, tempore procedente, ubicumque occasio servi redimendi fuerit, præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiamsi testatoris servus sit, sed (15) ejus qui manumittit. At is, qui directo ex testamento liber esse jubetur; ipsius testatoris libertus fit: qui etiam Orcinus (16) appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui (17) utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio servum manumitti rogat, sed (18) velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

§. 3. Verba autem fideicommissorum hæc maxime in usu habentur: *Peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo* (19): quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent.

TIT. XXV.
DE (20) CODICILLIS.

Origo. 1. efficacia. 2. materia. 3. numerus & solemnitas.

ANte Augusti tempora constat Codicillorum (21) jus in usu non fuisse: sed primus Lucius Lentulus (ex cujus persona etiam fideicommissa [esse] cœperunt) Codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa scripsit Codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, ut faceret aliquid. Et cum D. Augustus voluntatem ejus implesset: deinceps reliqui ejus auctoritatem sequuti, fideicommissa præstabant & filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, solvit. Dicitur autem Augustus convocasse sapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonans a juris ratione Codicillorum usus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret utilissimum & necessarium (22) hoc civibus esse, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent, ubi si quis testamentum facere non posset, tamen Codicillos posset. Post quæ tempora, cum & Labeo Codicillos fecisset: jam nemini dubium erat, quin Codicilli jure optimo admitterentur.

§. 1. Non tantum autem testamento facto potest quis Codicillos facere (23), sed [&] intestatus quis decedens fideicommittere Codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum Codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quam si speciali postea voluntate confirmentur. Sed Divi Severus & Antoninus rescripserunt: ex iis Codicillis (24), qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat, eum, qui testamentum fecit, a voluntate quam in Codicillis expresserat, non recessisse (25). §. 2. Codicillis autem hereditas neque dari, neque adimi potest: ne confundatur jus testamentorum & Codicillorum: & ideo nec exheredatio scribi. Directo (26) autem hereditas Codicillis neque dari, neque adimi potest; nam per fideicommissum hereditas Codicillis jure relinquitur. Nec conditionem hæredi instituto Codicillis adjicere, neque substituere (27) directo [quis] potest. §. 3. Codicillos autem etiam plures (28) quis facere potest, & nullam (29) solemnitatem ordinationis desiderant.

(1) Hæc verba omnibus ultimarum voluntatum [illegible] videtur, quæ requirunt quam minimum quinque testes. *l. ult. in fin. C. de codicill.* (2) Jusjurandum qui defert prius jurare debet de calumnia. *l. 34. §. 4. de jurejur.* (3) *l. 1. §. 7. de leg. 3.* (4) Jure veteri: hodie secus, *v. l. 2. in fin. C. com. d. l.* (5) Tam nostras res quam alienas per fideicommissum relinquere possumus. Paul. *4. sent. 1. §. 7.* Alienas, id est, ipsius heredis, legatarii, extranei. *a. Caj. 4.* §. 1. (6) *l. 10. ff. de leg. 2.* (7) Vide *l. 1. §. ff. de . . . ad SC. Treb.* (8) Caput 1. §. 1. Res nostra per fideicommissum relicta, statim: aliena, æstimata aut redempta præstantur. Paul. *4. sent.* 1. §. 7. (9) Hoc est, et vel legatario. Caput *d. §. 7.* (10) Id est, pretium ejusdem rei, quantum æstimata fuerit. *d. §. 7.* (11) Vide *l. 10. §. 1. ff. de fideic. liber.* (12) Vide *l. 16. ff. de fideic. liber.* (13) Vide *l. 5. §. 4. ff. de his quæ ut indig.* (14) alii, recepit. (15) Manumissus ex fideicommisso, fit libertus manumittentis. Ulp. 2. §. 8. (16) Id est, orci seu defuncti. *v. Gel. 24.* χαρωνιτικός. Theoph. Ulp. *illo loco.* (17) *l. 35. de manum. testam.* (18) *l. 19. de manum. testam.* (19) *l. 8. C. comm. de legat.* Ulp. 24. §. 2. adde Deprecor, Injungo. Paul. 4. *sent.* 1. §. 6. Opto des, Credo te daturum. *l. 115. D. de leg. 1.* Cupio des. *d. l. 115. d. §. 6.* Desidero uti des *§. 6. l. 118. D. de legat. 1.* Exoro uti des. Volo hereditatem meam Titii esse. Scio hereditatem meam restituturum te Titio. *l. & eo modo. art. D. de leg. 3.* An Relinquo? negat. Paul. *illo loco:* quod tamen non videtur, ex *l. 11. ff. ad SC. Treb.* Quid Jubeo? videtur directum *l. 2. C. comm. de leg.* sed verius est precarium esse. *l. 77. §. pen. D. de . . . legat.* Quid Commendo? non est precarium, Paul. *illo l. co. l. 11. §. 2. D. de leg. 3. l. 12. C. de fideic. liber.* (20) xxix. D. vet. vi. C. xxxvi. (21) Codicilli in tabulis cera illitis fiebant, brevibus codicibus: unde suo testari poterant. Testamenta vero tabulis grandioribus scribebantur. (22) Propter civium . . . (qui in Testamentis testes requirebantur) penuriam. (23) *l. 8. l. ult. D. eod. l. 4. C. eod.* (24) De quo *l. 25. §. 6. de jalis.* (25) Vide *l. 5. O. s. d.* (26) *l. nov. §. ult. ff. de cond. . . .* (27) *l. 6. §. 1. D. eod.* (28) Etiam diversos . . . si sint contrarii, tunc enim primi, per posteriorem rumpitur *l. 5. ff. de Codicill.* Ant. (29) Differunt itaque Codicilli a Testamentis tanquam non solemne a solemni. Grot. Et quod Codicillis heredes . . . nec dari. §. 2. *instit. h. t.* Ant. *Nullam solemnitatem*, talem scilicet, qualis in testamento requiritur, non absolute, sed comparative. v. l. subsignatio scilicet testatoris non requiritur. *l. 6. §. 1. ff. h. t.* & sufficit testes etiam non rogatos adesse *l. fin. in fin. Cod. eod.* Qui tamen uno tempore adesse debent & subscribere. *d. l. fin. in fin.* Ant.

INSTITUTIONUM
SEU
ELEMENTORUM D. JUSTINIANI
SACRATISSIMI PRINCIPIS,
LIBER TERTIUS.

TIT. I.
DE HEREDITATIBUS (1) QUÆ AB INTESTATO DEFERUNTUR.

Definitio intestati. 1. primus ordo succedentium ab intestato. 2. qui sint sui heredes. 3. Quomodo sui heredes fiant. 4. De filio, post mortem patris ab hostibus reverso. 5. De memoria patris damnata ob crimen perduellionis. 6. De divisione hereditatis inter suos heredes. 7. Quo tempore suitas spectetur. 8. De nato post mortem avi, vel adoptato a filio emancipato. 9. de liberis emancipatis. 10. Si emancipatus se dederit in adoptionem. 11. Collatio filiorum naturalium & adoptivorum. 12. De bonorum possessione contra tabulas. 13. Unde cognati. 14. Emendatio juris antiqui de adoptivis. 15. & descendentibus ex feminis.

INtestatus decedit (a), qui aut omnino testamentum non fecit: aut non jure fecit: aut id quod fecerat, ruptum (3) irritumve (4) factum est: aut si ex eo nemo heres extiterit (5). §. 1. Intestatorum autem hereditates ex lege duodecim tabularum, primum ad suos heredes pertinent (6). §. 2. Sui autem heredes existimantur (ut supra diximus) qui in potestate morientis fuerint; veluti filius filiave, nepos neptisve ex filio, pronepos proneptisve ex nepote, ex filio nato prognatus, prognatave. Nec interest, utrum naturales sint liberi, an adoptivi. Quibus connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem [nuptiis vel] matrimoniis non sunt progeniti, Curiis (7) tamen Civitatum dati secundum Divalium constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, [heredum] suorum jura nanciscuntur: necnon eos, quos nostræ amplexæ sunt constitutiones (8): per quas jussimus, [ut] si quis mulierem in suo contubernio (9) copulaverit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos sustulerit: postea vero affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit, non solum eos liberos, qui post dotem editi sunt, justos & in potestate patris esse; sed (10) etiam anteriores, qui & iis, qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterunt. Quod obtinere censuimus, & si non progeniti fuerint post dotale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti. Ita demum tamen nepos neptisve, pronepos proneptisve suorum heredum numero sunt, si (11) præcedens persona desierit in potestate parentis esse: sive morte id acciderit: sive alia ratione, velut emancipatione (12). Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate ejus sit, nepos ex eo suus heres esse non potest (13). Idque & in cæteris deinceps liberorum personis dictum [esse] intelligimus. Posthumi (14) quoque, qui si vivo parente nati essent, in potestate [ejus] futuri forent sui,

(1) xxxviii. D. xvi. vi. C. iv. Nov. 118 & 1. Cons. 2. Ulp. 26. Paul. 4. sent. 8. (a) Quatuor modis, ut hic. (3) Agnatione posthumi, & altero testamento §. 1. 2. *supr. quibus modis test.* (4) Capitis deminutione. §. 4. 5. *supr. quibus modis testam.* querela inoff. . . probata. *Auth. ex causa C. de lib. præterit.* (5) Sed & qui tutores non d. . . *l. 2. 4. d. . . .* (6) Æqualiter, ut succedant in capita, si eodem gradu sunt. §. 2. *in fin. inst. de success. libert. & supr. de adsignat. libert. in princ.* Adde *l. 9. l. 4. C. de naturalibus liberis & tit. de decurionibus.* (7) Vide §. *ult. supr. de nuptiis.* (8) *l. 10. & 11. C. de natur. liber.* (9) Vide *l. 1. C. de . . .* (10) Legitimatio iterandum ad anteriores liberos retrotrahitur. *l. 17. in fin. D. de . . .* (11) Vide *l. 5. in pr. D. si tabulæ.* (12) Vide *supr. quib. mod. jus patr.* (13) Adde §. 7. *in fin. supr. eod.* (14) Vide *l. 3. §. atque O. eod.*

fal heredar funt. §. 3. Sui enteni heredes fiunt etiam ignorantes; & licet furiosi fint, heredes possunt axistere: quia quibus (1) aa causa ignorantibus nobis acquiritur, ex his causis & furiosis acquiri potest. Et statim murte parentis quasi (2) continuatur dominiam: & ideu nec tucuris auctoritate opus est pupillis; cum atiam ignorantibus acquiratur suis heredibus hereditas; nac curatoris assensu acquiritur furioso, sed ipso jure (3). §. 4. Interdum autem, licat in potestate (4) [parentis] mortis tempore suus heres non fuerit, tamen suus heras parenti efficitur: veluti [si] ab hostibus quis reversus fuerit post morrem patris [sui]: jus enim postliminii hoc facit. §. 5. Pee contrarium [autam hoc] avenit, ut licat quis in familia defuncti fit mortis tampora, tamen suus heres non fiat: veluti si post morrem suam pater judicatus fuatit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnatu fuerit: suum enim haredem babere non potest, cum fisces ai succedat (5), sad potalt dici ipso [quidam] jure suum haredem essa, sed desinere. §. 6. Cum filius filiave, & ea altero filio nepos neptisaa existunt, paritar ad hereditetem [avi] aocantor: nec qui gradu proaimior est, ulteriorem eecludit. Æquum enim essa videtur, napotes naptasve in patris sui locum succedere (6). Pari ratione & si nepos neptisae fit ex filio, & aa nepote pronapos proneptisva, simul vocantur (7). Et quia placuit nepotes neptasva, item pronepotes proneptasve in parentis sui iocam succedere; conveniens essa visum ast, non in capita (8), sed in stirpes hereditarem dividi, ut filius partam dimidiam bereditatis habeat, & ex altero filio duo plorasva nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis oepotes oaptesve aaistant, ea altero unus forte aut duo, ea eltaro tres aut quetuor: ad unum aut duos dimidia pats pertineat, ad tres vel ad quatuor altara dimidia.

§. 7. Com autam quæritur, an quis suus heres existara possit: eu temoore quærendum ast, quo certum ast aliqoem sine testamento decessisse; quod accidit, & (9) dastituto testamanto. Hac rationa (10), si filius exharedatus fuerit, & extranens heras institorus, & filio mortuo postaa cartum faerit heradem institutum ax testamento non fieri heredem, aut quia noluit esse hares, aut quia oon potuit; nepos avo suus heres existet: quia, quo tampote certum ast intestatum decessisse patremfamilias, solus invenitur nepos (11), & hoc certum ast.

§. 8. Et licet post morrem avi natus sie: tamao (12) avo vivo conceptus, mortuo patra ejus, postaaque deserto avi testamento, suus heres afficitur. Plane si & conceptus & natus fuerit post mortem avi, mortuo patra suo, desartoque postea avi testamento, suus heres avo non existet: quia nullo jure cognationis patrem sui patris attigit. Sad nac (13) ille ast intar liberos avi, quem filius emancipatus adoptavit. Hi antem, cum non fint sui (quantum ad hereditetem) liberi: oeque bonorum possessionem patere possunt quasi proaimi cognati. Hæc de suis heredibus. §. 9. Emancipati autem liberi, jure civili nihil juris habeot, (nequa enim sui heradas funt, qui in potestate parantis esse dasiarunt) neque ullo alio jura per lagem XII. tabularum vucantur: sed (14) Prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorom possessionem Unde liberi: perinda ac si in potestata parentis tampora mortis fuissent: sive soli fint, siva cum suis heredibus coocurrent. Itaque duobus liberis existeotibus, emencipatu uno, & eo qui tampore mortis io potesteta fuerit, sana quidem is, qui in potestate fuit, solus juta civili heras est, & solus suus haras: sed cum emeocipatus benaficio (15) Prætoris in partam admittitur, avenit, ut suus hares pro parte heras fiat. §. 10. At hi (16), qui amancipati a parente in adoptionem se dedarunt, oon admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre, parinda admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso assent, nec unquam in adoptiva familia fuisseot. Et convenienter, quid ad adoptivum patrem pertinet, extraneorom loco essa incipiunt. Post mortem vero oaturalis patris emancipati (17) ab adoprivo patre, & quantum ad hanc adoptivum patrem pertinet, æqua extraneorum luco fiunt: & quantom ad oaturalis parris bona pertiner, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse io potestate patris adoptivi (18), ad quos bone naturalis patris pertioeant, utrum ad liberos ejus, an ad agnatos. §. 11. Minus argo juris habent adoptivi [filii] quam neturales: namque naturales emancipati, beneficio (19) Prætoris gradam liberorum retineut (20), licet jure civili perdant; adoptivi vero amencipati, & jora civili perdunt gradam liberorom, & a Prætora oon admittuntur: & recte. Neturalia (21) enim jura civilis ratio perimere non potest, nec, quia desinunt sui heredes essa, possunt desinere filii filiæve, aot oepotes neptesva asse: adoptivi vero emancipati, extranaorum loco incipiunt esse; quia jus nomenqua filii filiæve, quod pat adoptionem consequuti funt, alia civili ratione (22), id est, emancipatione perdunt. §. 12. Eadem hæc observantur, & io ea bonorum possessiona, quam (23) contra tabulas tastameoti parentis liberis præteritis, id est, neque heredibus institutis, nequa ut oportat aaheredatis, Prætur pollicetor. Nam eoa quidam, qui in potestate mortis tampore fuerint, & emancipetos, vocet Prætor ad eandam bonorom possessionem: aos varo, qui in adoptiva familia fuatint per hoc tempus (24), quo natoralis perens moreratur, repellit. Itam adoptivos libaros emencipatos ab adoptivo patra, sicut ab intestato, ita longe minus contra tabulas testamanti ad bona ajus [non] admirtit, quia desinunt [in] oumero liberorum [ejus] esse (25).

§. 13. Admonendi tamen sumus, eos, qui in adoptiva familia sunt, quive post mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati foerint, intestato parenta natureli mortuo, licet ea parte Edicti, qua iibert ad bonotum possessionem vocantur, non admittantur (26), alia tumen parte vocari, scilicet qoa cognati defuncti vocantur (27). Ea qua perte ita admirtuntur, si ueque sui herades iiberi, nequa amancipati obstent, neque adgnatus quidem ullus interveniat (28). Anta anim Prætor liberos aocat, tam suos heredes, quam emancipatos; deinda legitimos beredes; deinde proaimos cognetos. §. 14. Sed ea omnia antiquitati [quidem] placuarunt; aliquam autem emendationem a nostra constitetione (29) acceperunt, quam super iis personis composoimus, quæ a patribus suis naturalibus in odoptionem aliis dantur. Invenimus etanim nonnullos casus, in quibus filii & naturaliom parentom successionam propter adoptionem amittebant, & adoptiona facila per amancipetionem soluta, ad oeutrius patris successionam vocabantur. Hoc solitu more corrigentes, constitutionem scripsimat, per quam definimus, quando patans naturalis filium suum adoptandum alii dederit integre omoia jura ita servari, atque si in patris nataralis potestata permensisset, nec penitus adoptio fuisset subsequuta: nisi in hoc tantummodo casu, ut (30) possit ab intestero ad patris adoptivi venire succassionem. Testamento autem ab eo facto, naque jura civili, neque prætorio, ex bereditata ejus aliquid persequi potest, neque contra tabulas bonotom possessione adgnita, neque inofficiosi querela instituta: cum nec necessites perri adoptivo imponatur, vel haredem eum instituere, val eeheredatum eum facere, utpote nullo vinculo naturali copelatum, neque si ea Sabiniaoo Senatusconsulto ea (31) tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejusmodi casu, neque quarta ai servatur, neque ulla actio ed ajus persequutionam ei competit. Nostra autem constitutione eaceptus est is, quem perens neturalis adoptendum susceperit. Utruqua anim jura tam naturali, qoam legitimo in hanc personam concurrenta, pristina jura tali adoptioni sarvamus, quemadmodum si patarfamilias sese dederit adrogendum: quæ specialiter & singalatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi.

§. 15. Item vetustas (32) ea masculis progenitos plus diligens, solos napotes val neptes, qui [quæva] ax virili sexu descendunt, ad suorum vocabat succassionem, & jote (33) adgnatorum eos anteponebat: oepotes autem, qui ea filiabus (34) nati sunt, & pronepotes ex neptibus cognatorom loco connumarans, post adgnetorum lineam aos vocabat tam io avi val proavi materni, quam in aviæ vel proaviæ, siva paternæ, sive maternæ succassionam. Divi autam Principes (35) non passi suot talem contra naturam injuriam sine competeoti emendationa relinquere: sed cum nepotis & pronepotis nomen commune sit utrisque, tam qoi ex masculis, quam qui ex fœminis descandont: ideo eundem gradum & ordinam successionis ais donavarunt. Sed ut amplius aliquid sit eis, qui non solum naturæ, sed etiam vetaris juris suffragiis maniuntur: portionem nepotum vel neptum, vel deinceps (da quibus supra diximus) paulo minuendam esse eeistimavarunt: ut minus tertia parte accipetent, quam meter aorum, vel avia fuerat acceptura, vel pater eorom, vel avus paternus, siva maternus, quando fœmina mortua fit, cujus da hereditate agitur: iisqua (licet soli fint) adeuntibus adgnetos minime vocabant. Et quemadmodum lex (36) XII. tabularum filio mortuo oapotes, vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui (37) ad successionem avi sui vocat: ita & principalis dispositio in locum matris suæ val aviæ, eus cum jam designate pertis tertiæ diminutione vocat.

§. 16. Sed nos, cum adhuc dubitatio manerat inter adgoatos & memoratos oepotes quartam partam substantiæ defuncti adgnatis sibi vindicantibus ax cujusdam constitutionis auctoritate: memoratam quidem constitutionem a nostro Codice segregavimus, neque inseri aem aa Theodosiano Codice in ao concassimus. Nostra (38) autem constitutione promulgata, toti juri ejus derogatum est: & sanaimus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ea nepta, & deinceps superstitibus, adgnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicara: ne hi, qui ex transversa linea veniont, potiores iis habaantur, qui recto jure dascaodunt. Quam constitutionem nostram obtinere secondum sui vigorem & tempora, & nunc sancimus: ita tamen, ut quemadmodum intar filios & nepotes ex filio antiquitas statuit (39), non in capita, sed in stirpes dividi hereditatem; similitar nos inter filios & neputes ex filia, distributionem fieri jubeamus, vel intar omnes nepotes & oeptes, & iotet pronepotas & proneptes & alias deinceps personas: ut utraque progenies, matris vel patris, aviæ vel avi portionem sina ulla diminutione consequatur: ut si forta unus val duo ea una parta, ea altara tres aut quatuor eatent, unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatoor alteram dimidiam heteditetis habeant.

TIT. II.

DE LEGITIMA (40) ADGNATORUM (41) SUCCESSIONE.

Secundus ordo beredum legitimorum. 1. De adgnatis naturalibus. 2. De adoptivis 3. De masculis & feminis 4. De filiis sororum. 5. De proximis vel remotis. 6. Quo tempore proximitas spectatur. 7. De successorio Edicto. 8. De legitima parentum successione.

SI nemo suus heres, val eorom, quos intar suos heredes Pretor, vel Constitutiones vocant, eaistat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ea Lega (42) XII. tabularum ad (43) adgnatum proximum pertinet hereditas. §. 1. Sunt autem (44) adgnati (45) (ut primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis sexus personas cognatione conjuncti, quasi a patre cognati: itaque [ex] eodem patra nati fratres, adgnati sibi sunt, qui & consanguinei vocantor (46): nec requiritur, an etiam eandem metrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fra-

(1) *l. 30. in princ. de obl. & act.* (2) *Vide l. 11. ff. de lib. & posth. l. 8. Cod. de jur. delib.* (3) Quaa in hereditate extranis, *l. 6. §. 1. ff. de auth. tutor. §. 1. Instit. eod.* secus in possessione. *l. 27. & l. 1. §. 1. de adq. vel amitt. poss.* præsertim feudali, Ras[illegible] *Novell. 20.* [illegible] (4) In [illegible] crimine. *§. ult. ad l. Jul. majest. l. 5. C. ad l. Jul. majest.* [illegible] *l. ult. C. de bon. proscr.* jure novo [illegible] *Novell. 17. cap. 12.* (5) *l. 11. l. 94. D. de usuf.* (6) Vide *l. 2. & C. eod.* (7) Hinc colliguut, jus repræsentationis in linea recta non habere locum in infinitum, sed tantum ad pronepotes, per *h. §. & l. 29. §. 5. de bon. lib.* Sed contra vide Arum. exerc. *Justin. 13. th. 9.* [illegible] *l. 7. §. 3. ff. Tab. test.* [illegible] liberos, ordo & eos qui sunt post nepotes, *l. 120. ff. de Verb. Signif.* Item ex *l. unic. C. de his qui ante apert. tab.* Ubi pronepos transmittit hereditatem a suo proavo relictam in liberos suos: Ergo multo magis [illegible] quam repræsentatio facilius induceretur, quam transmissio *l. 3. C. de suis & legitim.* vide Vultej. *de success. lib. 4.* [illegible] Tract. *de hæred. ab intest.* [illegible] (8) *§. ult. infr. eod. Nov. 118. cap. 1.* [illegible] *l. 3. §. 7.* [illegible] (9) [illegible] (10) *l. 1. §. secundum D. eod.* (11) Al. [illegible] (12) [illegible] D. *eod.* (13) *l. 26. de adopt.* (14) Quia enim [illegible] naturalis, [illegible] copulata, ludibrio defraudari? *l. 10. in princ. C. de adopt.* adde *§. 12.* [illegible] vide *l. 19. §.* [illegible] torum. *C. de leg. her.* (15) *l. 1. C. de usuf.* [illegible] (16) *l. 4. ff. unde lib.* (17) *l. pen. §. 2. C. de adopt.* (18) Et arbitrio alieno, hoc facit *l. 10. l. 20. D. de her. instit.* (19) *l. 3. C. de legit. her.* (20) *Novell. 118. c. 1. in fin.* (21) *§. ult. supr. de legit.* [illegible] (22) Idest, alio civili actu, *l. 17. de reg. jur.* (23) *l. 1. §. 1. de bon. poss. contra tab.* (24) *l. pen. in pr.* [illegible] enim post patris obitum. *C. de adopt.* (25) Ut autem quis admitti possit, eum liberis esse oportet *l. 1. §. 7. §.* [illegible] *l. 3. §. 2. de bonor. possess. contra tab.* (26) *l. 4. ff. unde libers.* (27) *l. 1. §. cognatorum, ff. unde cognati.* (28) *l. 1. D. quis ordo in bon. poss.* (29) *l. pen. C. de adopt.* (30) *§. 4. supr. de adopt.* (31) Vide *l. ult. in fin. C. de decur.* (32) Et jus divum[illegible] *Nov. 11.* [illegible] tamen jus succedendi Justinianus barbarum vocat. *Nov. 21. in princ.* (33) Al. *Jure agnatorum* *§. 1.* (34) Quia tamen sunt & caput & finis sunt. *l. 196. in fin. de verb. signif.* (35) Valent. Theod. Arcad. *l. 9. C. eod.* (36) *l. 17. C. de collat.* [illegible] (37) *l. 2. C. eod.* (38) *l. ult. C. eod.* (39) Vide *§. 6. supr. eod.* (40) [illegible] *D. eod. C.* [illegible] *Nov. 118. cap. 1.* Ulp. *tit. 26.* (41) Hodie adgnati non differunt jure a cognatis. Vide *Nov. 118. c. 4. & quæ ibidem not.* (42) Quam vide apud Ulp. *tit. 26. §. 1.* (43) *l. 2. §. 2. D. eod.* (44) Vide *l. 4. D. unde legit.* (45) Agnatis cognati continentur. Patruus & agnatus est & cognatus: Avunculus, cognatus tantummodo. *Paul. 4. sent. 8. §. 6.* (46) Vide *l. 2. §. pen. D. eod.*

fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt (1), qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. † Ii (2) etiam, qui post mortem patris nascuntur, jura consanguinitatis nanciscuntur. † Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hereditatem: sed iis, qui tunc proximiore (3) gradu sunt, cum certum esse cœperit aliquem intestatum decessisse. §. 2. Per adoptionem (4) quoque adgnationis jus consistit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptavit. Nec dubium est, quin improprie consanguinei appellentur. Item si quis ex cæteris adgnatis [tuis,] veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptaverit aliquem: adgnatus inter suos (5) heredes esse non dubitatur. §. 3. Cæterum inter masculos quidem adgnationis jure hereditas etiamsi longissimo gradu (6) sint, ultro citroque capitur. † Quod ad fœminas vero attinet, ita placebat, ut ipsæ (7) consanguinitatis jure, tantum capiant hereditatem, si sorores sint: ulterius non capiant. Masculi autem ad earum hereditates, etiamsi longissimo gradu sint, admittantur. Qua de causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hereditas ad te pertinebat: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita jura constitui, ut plerunque hereditates ad masculos confluerent. † Sed quia sane iniquum erat, in universum eas quasi extraneas repelli: Prætor eas ad bonorum possessionem admittit, ea parte, qua (8) proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque adgnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. † Et hæc quidem Lex XII. tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem (9) legibus amicam amplexa, simili (10) modo omnes adgnatos, sive masculos sive fœminas (11), cujuscunque gradus, ad (12) similitudinem suorum invicem ad successionem vocabat. Media autem jurisprudentia (13), quæ erat quidem Lege XII. tabularum junior, imperiali autem dispositione anterior: subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas a successione adgnatorum repellebat: omni alia successione incognita, donec Prætores paulatim asperitatem juris civilis corrigentes, sive quod deerat implentes, humano proposito, alium ordinem suis Edictis addiderunt: & cognationis linea, proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adjuvabant, & pollicebantur his bonorum possessionem, quæ *unde cognati* appellatur. † Nos vero Legem XII. tabularum sequentes, & ejus vestigia in hac parte conservantes: laudamus quidem Prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum [huic] causæ mederi invenimus. Quare etenim uno eodemque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis, tam in masculis, quam in fœminis æqua lance constitutis, masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium adgnatorum, ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori ad adgnatorum successionem patebat aditus. Ideo [nos] in plenum omnia reducentes, & ad jus XII. tabularum eandem dispositionem exæquentes, nostra constitutione (14) sancimus, omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes, sive masculini generis, sive (15) fœminini sint, simili modo ad jura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum (16) sui gradus prærogativam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis jura, sicut germanæ, non habent. §. 4. Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus a jure cognationis in legitimam successionem: ut non solum fratris filius & filia (secundum quod jam definivimus) ad successionem patrui sui vocentur: sed etiam germanæ consanguineæ, vel sororis uterinæ filius & filia soli, & non deinceps personæ una cum his ad jura avunculi (17) sui perveniant. & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filiis, avunculus autem sororis suæ soboli: simili modo ab utroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes, legitimo (18) jure veniant, scilicet ubi frater & soror superstites non sunt. His etenim personis præcedentibus & successionem admittentibus: cæteri gradus remanent penitus semoti (19), videlicet hereditate non in stirpes, sed in capita dividenda. §. 5. Si plures sint gradus adgnatorum: aperte Lex XII. tabularum (20) *Proximum* vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus, frater potior habetur. Et quamvis singulari numero usa Lex [XII. tabularum] *proximum* vocet, tamen dubium non est, quin si plures sint ejusdem gradus, omnes (21) admittantur (22). Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium est, quin licet unus sit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas.

§. 6. Proximus autem, siquidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cujus de hereditate quæritur (23). † Quod si facto testamento quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur, quo certum esse cœperit, nullum ex testamento heredem exstiturum, tunc enim proprie quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, ut proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus. §. 7. Placebat (24) autem, in eo genere percipiendarum hereditatum successionem non esse: id est, ut quamvis proximus, qui, secundum ea quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreverit hereditatem, aut antequam adeat, decesserit: nihilo magis legitimo jure sequentes admittentur. Quod iterum Prætores imperfecto jure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote adgnationis jure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo juri deesse cupientes, nostra constitutione (25), quam de jure patronatus, humanitate suggerente protulimus, [sancimus] successionem in adgnatorum hereditatibus non esse eis (26) denegandam: cum satis absurdum erat, quod cognatis a Prætore apertum est, hoc adgnatis esse reclusum: maxime cum in onere quidem tutelarum & primo gradu deficiente sequens succedit, & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum. §. 8. Ad legitimam successionem nihilominus vocetur (27) etiam parens, qui contracta (28) fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat: quod ex nostra constitutione (29) omnino inducitur, ut emancipationes liberorum semper videantur quasi contracta fiducia fieri: cum apud veteres non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset.

TIT. III.

DE SENATUSCONSULTO TERTULLIANO (30).

De lege XII. Tabularum & jure Prætorio. 1. De constitutione Divi Claudii. 2. Ad SC. Tertullianum de jure liberorum. 3. Qui præferuntur matri vel cum ea admittuntur. 4. Jus novum. De jure liberorum sublato. 5. Quibus mater præponitur, & quibuscum admittitur. 6. De tutore liberis petendo. 7. De vulgo quæsitis.

LEx XII. tabularum ita stricto jure utebatur, & præponebat masculorum progeniem: & eos, qui per fœminini sexus necessitudinem sibi junguntur, adeo (31) expellebat, ut ne quidem inter matrem & filium filiamve ultro citroque hereditatis capiendæ jus daret: nisi quod Prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem bonorum possessione, *unde cognati*, accommodata, vocabant. §. 1. Sed hæ juris angustiæ postea emendatæ sunt. Et primus quidem Divus Claudius (32) matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hereditatem. §. 2. Postea autem SC. Tertulliano, quod D. Hadriani (33) temporibus factum est, plenissime de tristi (34) successione matri (35), non etiam aviæ, deferenda cautum est: ut ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor ad bona filiorum filiarumve admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parentis sit (36): ut scilicet cum alieno juri subjecta est, jussu ejus adeat [hereditatem] cujus juri subjecta est. §. 3. Præferuntur (37) autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quive suorum loco sunt, sive primi gradus, sive ulterioris. Sed & filiæ suæ mortuæ filius, vel filia præponitur ex constitutionibus matri defunctæ, id est, aviæ suæ. Pater vero utriusque, non etiam avus & proavus matri (38) anteponitur (39), scilicet cum inter eos solos de hereditate agitur. Frater autem consanguineus tam filii quam filiæ excludebat (40) matrem (41): soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat; communis autem erat hereditas ex æquis partibus (42) fratribus & sororibus. § 4. Sed nos constitutione, quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subveniendum esse existimavimus: respicientes ad (43) naturam, & puerperium (44), & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoque impium esse credidimus, casum fortuitum in ejus admitti detrimentum: si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito (45) defraudabatur successione suorum liberorum: quid enim peccavit, si non plures sed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus (sive ingenuis sive libertinis), & si non ter enixæ fuerint vel quater, sed eum tantum vel eam, qui quæve morte intercepti sunt, ut sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.

§. 5. Sed cum antea constitutiones (46) jura legitimæ successionis perscrutantes, partim matrem adjuvabant, partim eam prægravabant, nec in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis visum (47) est recta & simplici via matrem omnibus personis legitimis (48) anteponi, & sine ulla diminutione filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris & sororis persona, sive consanguinei sint, sive sola cognationis jura habentes: ut quemadmodum eam toti alii ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres, & sorores, sive legitimi sint, sive non, ad capiendas hereditates simul vocemus: ita tamen, ut si quidem solæ sorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint (49): dimidiam quidem mater (50), alteram vero dimidiam partem omnes sorores habeant. Si vero matre superstite & fratre, vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, sive legitimis, sive sola cognationis jura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuatur ejus hereditas. §. 6. Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis, quod si tutores (51) liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati, intra annum petere neglexerint; ab eorum impuberum morientium successione merito repellentur. §. 7. Licet autem vulgo quæsitus (52) sit filius filiave: potest tamen ad bona ejus mater ex Tertulliano Senatusconsulto admitti.

TIT.

(1) l. ult. §. quarto gradu [illegible]. ff. de gradibus. (2) l. ult. D. unde legitimi l. 1. §. 10. in fin. D. de suis & legitimis. (3) l. 2. §. 2. & [illegible] D. eod. (4) l. 2. §. 1. D. eod. (5) Hottomann. & Pac. leg. inter suos deleta voce, heredes Al. inter eum [illegible] (6) Puta decimo. §. fin. infra de success. cognat. [illegible] Mynf. [illegible] agnatis præferre vel virum vel uxorem vel Ecclesiam vel fiscum. ab eo tamen dissentit VVesenbecius. (7) Fœminam ad hereditatem legitimam ultra consanguinearum vel ultra consanguinearum gradum ad successionem [illegible] ad legitimam hereditatem non admittebantur, jure civili Voconiana rogatione Paul. 4. sent. 8. §. 3. Ulp. 26 §. 6. (8) De qua infr. [illegible] in princ. & infr. in pr. de servili cognat. l. 3. l. 4. ff. unde cognati. (9) §. 2. supr. de fideicomm. heredit. (10) Paul. 4. sent. 8. §. 3. Novell. 118. (11) Ulp. 26. §. 6. (12) Hoc falsum esse [illegible] infr. de SC. Tertull. (13) Intelligit legem Voconiam (de qua Paul. d. loco & Ulp. tit. 26 §. 6.) per quam fœminæ, ultra consanguinearum gradum, ab hereditatibus legitimis arcebantur. (14) l. pen. & ult. C. de legit. hered. (15) Novell. [illegible] in pr. & 118 [illegible] (16) Ut prære loco consanguinei, id est, fratres & sorores ex eodem patre. post reliqui. adgnati proximi, & ex iis descendentes etiam fœminæ, servato semper gradu suo. (17) Patrui sui, l. pen. in fin. C. de leg. her. (18) Et succedant inter se in capita, infr. eod. d. l. pen. Zas. 1. respons. 1. Mynf. 3. obs. [illegible] idem Carolus V. [illegible] (19) Hodie non sunt semoti ob introductum jus repræsentationis Novell. 127. quo liberi defuncti fratris cum patruo succedunt in stirpes. Auth. cessante. C. de leg. her. (20) l. 195. §. 2. de verb. sign. (21) Singulari numero continetur pluralis. l. [illegible] §. 2. de [illegible] (22) Non in stirpes, sed in capita, l. 2. §. 2. ff. de suis. (23) Defuncto proximo quis constitut ab intestato [illegible] tempore. ex testamento, eo deficiente, vide l. 2. §. 6. ff. eod.

(24) In hereditate legitima olim non erat successio. Nam fratre decedente antequam adiret, aut repudiaret hereditatem, fratris filius admitti non poterat. quia omnis successio proximiori deferebatur. Paul. 4. sent. 8. §. 4. (25) Quæ non exstat. (26) Proximis scil. adgnatis [illegible] olim proximo moriante aut spernente non aditam hereditatem, sequentes non admittebantur l. 5. in pr. ff. eod. (27) Novell. 118. cap. 2. (28) [illegible] Caput 6. & ita patris heres erat filii emancipati ex contracta fiducia. Atqui patri adquiri hereditatem non posse, dicitur. l. 6. C. de [illegible] [illegible] l. 6. ff. de verb. oblig. l. 14. C. de transact. l. 25 C. de pact. (29) l. ult. C. de emancip. (30) [illegible] Ulp. tit. 26. [illegible] Paul. 4. sent. 9. Tertulliano Senatusconsulto cavetur, quemadmodum liberis matres succedant. (31) Imo etiam in masculis & fœminis eadem lex [illegible] l. 14. in pr. C. de legitimis. (32) Suet. in Claudio, c. 19. (33) Id est, D. Pii (eam enim appellationem sortitus est adoptionis jure) Tertullo & Sacerdote Coss. Cujac. (34) Vide l. ult. C. de post. & subst. (35) Hodie etiam avia succedit suo gradu. Novell. 118. C. 2. in pr. (36) Vide l. 10. in pr. C. de collat. (37) Vide l. 1. §. liberi ff. eod. (38) l. 2. C. eod. l. 2. §. [illegible] D. eod. (39) Hodie non anteponitur pater matri, l. ult. §. pen. C. eod. (40) l. 4. C. eod. (41) Hodie fratres defuncti, etsi matrem non excludit. (42) l. ult. C. de jure liberorum. (43) Liberorum successiones matribus delatæ quatuor potissimum de causis, [illegible] Vide l. ult. C. qui potiores. (45) l. 2. C. de jure liberorum. (46) Constantini, l. 1. l. 2. C. Theod. de legit. hered. (47) l. ult. C. eod. (48) Id est, agnatis, pr. Instit. de success. cognator. (49) l. ult. in fin. C. eod. (50) Hodie mater cum fratribus & sororibus defuncti succedit in virilem portionem, Novel. [illegible] cap. [illegible] in fin. Vide Novell. 118. cap. 2. (51) Vide l. 2. §. 2. ff. qui petant. tut. (52) l. 2. in pr. ff. unde cognati.

TIT. IV.
DE SENATUSCONSULTO ORPHITIANO (1).

Orige & summa Senatusconsulti. 1. De nepote & nepte. 2. De capitis deminutione. 3. De vulgo quæsitis. 4. De jure accrescendi inter legitimos heredes.

PEr contrarium autem liberi (2) ad bona matrum intestatarum admittuntur ex Senatusconsulto Orphitiano (3), quod Orphitio & Rufo Consulibus effectum est divi Marci temporibus: & data est tam filio, quam filiæ legitima hæreditas, etiamsi (4) alieno juri subjecti sint: & præferuntur consanguineis & adgnatis defunctæ matris. §. 1. Sed cum ex hoc SC. nepotes [& neptes] ad aviæ successionem legitimo jure non vocarentur, postea hoc constitutionibus principalibus (5) emendatum est, ut ad similitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur. §. 2. Sciendum autem est hujusmodi successiones, quæ ex Tertulliano & Orphitiano Senatusconsultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua novæ hereditates legitimæ capitis (6) deminutione non pereunt, sed illæ solæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur. §. 3. Novissime sciendum est, etiam illos liberos, qui vulgo quæsiti sunt (7), ad matris hereditatem ex hoc Senatusconsulto admitti. §. 4. Si (8) ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint hereditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint, quominus adeant: reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio: & licet ante decesserint, ad heredes tamen eorum pertinet.

TIT. V.
DE SUCCESSIONE COGNATORUM.

Tertius ordo succedentium ab intestato. 1. Qui vocantur in hoc ordine. De adgnatis capite minutis. 2. De conjunctis per feminas. 3. De liberis datis in adoptionem. 4. De vulgo quæsitis. 5. Ex quoto gradu adgnati, vel cognati succedunt.

POst suos heredes, eosque, quos inter suos heredes Prætor & constitutiones vocant, & post legitimos (quo numero sunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam supradicta Senatusconsulta, quam nostra erexit (9) constitutio) proximos cognatos Prætor vocat. §. 1. qua parte naturalis cognatio spectatur: nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti sunt, ex lege XII. tabularum inter legitimos non habentur, sed a Prætore tertio ordine vocantur: exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis (non etiam liberis eorum) quos lex Anastasiana (10) cum fratribus integri (11) juris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem sive sororis: non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Aliis vero adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem passi non sunt, tamen anteponit eos, & proculdubio cognatis. §. 2. Eos etiam qui per feminini sexus personas ex transverso cognatione junguntur: tertio gradu proximitatis nomine Prætor ad successionem vocat. §. 3. Liberi quoque (12), qui in adoptiva familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu (13) vocantur.

§. 4. Vulgo quæsitos (14), nullos habere adgnatos, manifestum est; cum adgnatio a patre sit, cognatio a matre; hi autem nullum patrem habere intelliguntur. Eadem ratione inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis (15) jus species est adgnationis. Tantum ergo cognati sunt sibi, sicut & matri cognati sunt. Itaque omnibus [istis ex] ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

§. 5. Hoc loco & illud necessario admonendi sumus: adgnationis quidem jure (16) admitti aliquem ad hereditatem (17), etsi decimo (18) gradu sit: sive de lege XII. tabularum quæramus, sive de edicto, quo Prætor legitimis heredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. † Proximitatis (19) vero nomine iis solis Prætor promittit bonorum possessionem, qui usque ad (20) sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo sobrino sobrinave nati nataeve.

TIT. VI.
DE GRADIBUS COGNATIONUM. (21).

Continuatio, divisio cognationis. 1. Gradus primus. 2. Secundus. 3. Tertius. 4. Quartus. 5. Quintus. 6. Sextus. 7. Septimus, & reliqui. 8. De gradibus adgnationis. 9. de graduum descriptione.

HOc loco necessarium (22) est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem (23) aliam supra numerari, aliam infra, aliam ex transverso, quæ etiam a latere dicitur. Superior cognatio est parentum: inferior liberorum: ex transverso fratrum sororumve, & eorum qui quæve ab his generantur, & convenienter patrui, amitæ, avunculi, materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio, a primo gradu incipit: at ea, quæ ex transverso numeratur, a secundo. §. 1. Primo gradu est supra pater, mater: infra filius, filia (24). §. 2. Secundo [gradu] supra avus, avia: infra nepos, neptis: ex transverso frater, soror (25) §. 3. Tertio [gradu] supra proavus, proavia: infra pronepos, proneptis: ex transverso fratris sororisque filius, filia, & convenienter patruus, amita, avunculus & matertera (26). Patruus est frater patris, qui Græce πατράδελφος appellatur; Avunculus est frater matris, qui Græce μητράδελφος dicitur: uterque promiscue θεῖος appellatur. Amita est patris soror, [quæ Græce πατραδέλφη appellatur] Matertera vero matris soror, quæ Græce μητραδέλφη dicitur: & utraque promiscue θεία appellatur. §. 4. Quarto (27) gradu supra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis: ex transverso fratris sororisque nepos, neptisve, & convenienter patruus magnus; amita magna, id est, avi frater & soror; item avunculus magnus, & matertera magna, id est, aviæ frater & soror: consobrinus, consobrina, id est, qui quæve ex sororibus aut fratribus procreantur. Sed quidam recte consobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos: eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos proprie dici [putant]. Amitæ tuæ filii consobrinum te appellant, tu illos amitinos. §. 5. Quinto (28) gradu supra atavus, atavia: infra adnepos, adneptis: ex transverso fratris sororisque pronepos, proneptis, & convenienter, propatruus, proamita, id est, proavi frater & soror, [& proavunculus & promatertera, id est, proaviæ frater & soror]. Item fratris patruelis, vel sororis patruelis, consobrini & consobrinæ, amitini & amitinæ filius, filia: propius sobrino, propius sobrina. Hi sunt patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ filius, filia.

§. 6. Sexto (29) gradu supra tritavus, tritavia: infra trinepos, trineptis: ex transverso fratris sororisque abnepos, abneptis, & convenienter abpatruus, abamita, id est, abavi frater & soror: abavunculus, abmatertera, id est, abaviæ frater & soror [item propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius, filia, item propius sobrino sobrinave filius filia:] item sobrini, sobrinæ, id est, qui quæve ex fratribus vel sororibus patruelibus, vel consobrinis, vel amitinis progenerantur (30). §. 7. Hactenus ostendisse sufficiat quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intelligere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe semper generata persona gradum adjicit (31), ut longe facilius sit respondere, quoto quisque gradu sit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare. §. 8. Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur.

§. 9. Sed cum (32) magis (33) veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur (34): ideo necessarium duximus post narrationem graduum, eos etiam præsenti libro inscribi, quatenus possint & auribus & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

TIT. VII.
DE SERVILI COGNATIONE.

De servili cognatione. 1. Collatio ordinum & graduum.

ILlud certum est, ad serviles cognationes illam partem Edicti, qua (35) proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur (36). Sed nostra (37) constitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus usque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum & undique confusum fuerat), & hoc humanitate suggerente concessimus, ut si quis in servili constitutus consortio liberum, vel liberos habuerit, sive ex libera, sive ex servilis conditionis muliere: vel contra serva mulier ex libero, vel servo habuerit liberos cujuscunque sexus: & ad libertatem his pervenientibus, ii, qui ex servili ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant ipsi in servitute eos habuerint, & postea ad libertatem pervenerint: ut hi omnes ad successionem patris vel matris veniant (38), patronatus jure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorum parentum successionem, sed etiam alterum in alterius successionem mutuam vocavimus, ex illa lege specialiter eos vocantes: sive soli inveniantur, qui in servitute nati & postea manumissi sunt: sive una cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt: sive ex eodem patre, sive ex eadem matre, sive ex aliis (39) nuptiis ad similitudinem eorum, qui ex justis nuptiis procreati sunt (40). §. 1. Repetitis itaque omnibus, quæ jam tradidimus, apparet non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari; eoque am-

(1) [illegible] xxxviii. D. xviii. C. [illegible] Ulp. tit. 26. §. 7. Paul. 4. sent. 10. (2) l. 1. [illegible] (3) Non ex lege 12. Tabb. quia feminæ suos heredes non habent Ulp. tit. 26. § 7. (5) l. 1. [illegible] Theodosii & Arcadii l. 4. C. Theod. de legitimis heredibus (6) l. 1. §. capitis. D. eod. (7) Paul. 4. sent. 10. §. 1. l. 1. §. 2. D. eod. (8) l. 1. D. de suis & legit. (9) l. pen. C. de legit. hered. [illegible] (12) Id est, capitis deminutionem non passis. (13) l. 1. §. [illegible] D. unde cognati. (14) Scilicet cognationem [illegible] (14) l. 4. D. unde cognati. l. 4. §. [illegible] ff. de gradib. [illegible] (15) Consanguinitatis jus species adgnationis, nihil aliud est quam fraternitas [illegible] a cognatione naturali, vide Cujac. 11. observ. 16. & quæ scripsi ad l. 1. D. de [illegible] & in notis ad Accursium ad d. l. 1. (16) Forte quia adgnati, qui familiam conservabant, [illegible] erant cognatis [illegible] (17) Ut & ad feudum. 2. feud. 50. (18) Qui locus [illegible] decimo [illegible] magis [illegible] l. 2. ff. unde cognati. Goth. Sumitur numerus certus pro incerto, eo quod admodum rarus sit gradus decimus; hinc communis [illegible] error, qui hunc locum [illegible] & secundum literam exclusive intelligendo, [illegible] propter decimi gradus defectum, tanquam in bona vacantia, ad successionem [illegible] Qui eo solo casu succedit, quo (sublata adgnationis & cognationis differentia) [illegible] superfit, text. est in l. un. C. unde vir & uxor. [illegible] de servil. cognat. & l. 1. §. 1. ff. de suis & legitimis. Junct. [illegible] cap. 1. in fin. Vide Ant. Vinn. hic. Quod & mores ubique probant. Vide [illegible] Choppin. de domon. Franc. lib. 1. tit. 11. [illegible] Conzuv. [illegible] part. 1. [illegible] Gudelin. de jure novis. lib. 1. cap. 14. vers. secundum. [illegible] contra Grot. [illegible] Jurispr. Batav. lib. 1. cap. [illegible] relatione secutus Vinn. & [illegible] (20) Id est, ut cognatus, nemo admittatur decimo gradu. Theoph. hic (21) Modus seu cognatorum agnationis [illegible] ita cognatis eodem gradu succedunt. Nov. 118. (21) xxxviii. D. 10 Paul. 4. sent. 11. (22) Id est, utile propter matrimonia, hereditates, tutelas, testamenta, bonorum possessiones. [illegible] D. eod. (23) [illegible] D. eod. (24) Et ita quatuor personæ l. 10. §. primo gradu 11. D. (25) Hæ personæ dupliciter intelligendæ, ut sint duodecim. d. l. 10. §. secundo gradu. 12.

(26) Paul. in d. l. 10. §. tertio gradu. 14. enumerat 32. personas. (27) Et in d. l. 10. Paulus §. quarto gradu. 32. enumerat 80. personas (28) Idem Paulus in §. quinto gradu. 16. enumerat 184. personas. (29) Idem scilicet tradit, hoc gradu contineri 448. personas in d. l. 10. §. sexto gradu. 17. (30) Idem Paulus notat in septimo gradu contineri 1024. personas, d. l. 10. §. septimo gradu. [illegible] quæ omnes simul conjunctæ efficiunt 1784. personas. Ultra septimum gradum cognationis nomina non reperiuntur, & vix ultra septimum gradum cognatorum vita [illegible] l. 4. [illegible] eod. in hoc gradu continentur sobrini & sobrinæ nati. l. 1. §. 3. D. unde cognati (31) [illegible] gradus aliud est, quam generatio, ut quavis quæstione proposita, quot inter [illegible] personam generationes extiterint, totidem gradus sint constituendi. (32) Horat. [illegible] Segnius irritant animos demissa per aurem, Quam quæ sunt oculis subjecta fidelibus, & quæ [illegible] sibi tradit spectator. & apud Herodotum 1. & Lucianum libello de [illegible] Aures [illegible] persuadent minus quam oculi. Sic Plautus Truculento, Pluris est oculatus testis unus, quam [illegible] decem. & Horatius Certior aure est oculus. Inde a quibusdam receptum, ut tesli de [illegible] credatur. Demosthen. [illegible] Est & [illegible] acutissimus sensus, & qui [illegible] usque procenditur, cum nullus sensus sit, quod mitis passivus [illegible] possit. [illegible] Huc addendum, oculis portam concedam (ut qui duriores sint in sensibus & [illegible]) eis eburneam a poetis attribui, ut indicarent, vera non [illegible] hauriret; [illegible] posse. Servius a Æneid. Cicero de Natura. (33) Imo minus in disciplinis: plus [illegible] in auribus, quam oculis situm est. Lactant. 3. Instit. (34) [illegible] inquit [illegible] visus per se est, auditus per accidens [illegible] quæ vide §. 2. sup. de lecis. agnat. succ. (36) Servilis tamen cognatio impedimentum esse dicitur, §. 10. sup. de nupt. adde l. 1. §. 2. ff. unde cognati. l. [illegible] § [illegible] gradib. (37) Quæ non extat: extant tamen fragmenta in l. 4. C. de bon. libert. (38) [illegible] recipiunt cognati omnes abrogata l. 9. §. unde cognati. l. 4. C. de suis & legit. hered. [illegible] ex aliis, qualicunque cognatione, nisi sint ad similitudinem, &c. Cujac. [illegible] civili servi non dicuntur contrahere matrimonium, sed contubernium. l. 3. C. de [illegible] jure Pontificio secus. c. 1. extr. de conjug. servor. 1.

amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cum enim prima causa sit suorum heredum, & eorum, quos inter suos heredes enumeravimus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quam fratrem aut patrem matremque defuncti: cum alioqui pater quidem & mater (ut supra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest, in potestate morientis fuerit, an non, quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœmineo sexu propagatus est. Amotis quoque suis heredibus, & quos inter suos heredes vocari diximus; adgnatus, qui integrum jus habet adgnationis, etiamsi longissimo gradu sit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos avunculo vel materteræ præfertur. Toties igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proximiorem gradum cognationis obtinet aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quoties neque suorum heredum, quique inter suos heredes sunt, neque adgnationis [jure], aliquis præferri debeat, secundum ea quæ tradidimus: exceptis fratre & sorore, emancipatis, qui ad successionem fratrum vel sororum vocantur: qui etsi capite deminuti sunt, tamen præferuntur cæteris ulterioris gradus adgnatis.

T I T. VIII.

DE SUCCESSIONE LIBERTORUM (1).

Qui succedunt ex XII. Tabulis. 1. Jure Prætorio. 2. Ex lege Papia. 3. Ex constitutione Justiniani. 4. Quibus libertinis succeditur.

NUnc de libertorum bonis videamus. Olim (2) itaque licebat liberto patronum suum impune testamento præterire: nam ita demum Lex XII. Tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum (3), si intestatus mortuus esset libertus, herede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum heredem reliquisset; patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et siquidem ex naturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla videbatur querela: si vero adoptivus filius fuisset, aperte iniquum erat, nihil juris patrono superesse. §. 1. Qua de causa postea Prætoris edicto hæc juris iniquitas emendata est: sive enim faciebat testamentum libertus, jubebatur ita testari, ut patrono partem (4) dimidiam bonorum suorum relinqueret: & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorum possessio: sive intestatus moriebatur, suo herede relicto filio adoptivo, dabatur æque patrono contra hunc suum heredem, partis dimidiæ bonorum possessio. † Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum (5) naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati & in adoptionem dati: si modo ex aliqua parte scripti heredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum possessionem ex edicto [Prætorio] petierant: nam exheredati nullo modo repellebant patronum. §. 2. Postea [vero] lege (6) Papia adaucta sunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, *ut ex bonis ejus, qui sestertium centum millium patrimonium (7) reliquerat, & pauciores, quam tres liberos habebat, sive is testamento facto, sive intestatus mortuus erat, virilis pars patrono debetur.* Itaque cum unum [quidem] filium filiamve heredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine ullo filio filiave intestatus (8) decessisset: cum [vero] duos duasve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus. §. 3. Sed nostra (9) constitutio, quam pro omni natione Græca lingua compendioso tractatu habito composuimus, ita hujusmodi causam definit, ut siquidem libertus vel liberta minores centenariis (10) sint, id est, minus (11) centum aureis habeant substantiam (sic enim legis Papiæ summam interpretati sumus ut pro (12) mille sestertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus jus (quod erat ex lege XII. Tabularum) integrum reservavit. Cum vero majores centenariis sint, si heredes vel bonorum possessores liberos habeant, sive unum sive plures cujuscunque sexus vel gradus; ad eos successiones parentum deduximus, patronis omnibus modis una cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint, siquidem intestati, ad omnem hereditatem patronos patronasque vocavimus: si vero testamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas præterierint, (cum nullos liberos haberent, vel habentes, eos exheredaverint, vel mater sive avus maternus eos præterierint) ita quod non possint argui inofficiosa eorum testamenta) tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionem contra tabulas non dimidiam (ut antea) sed tertiam partem bonorum liberti consequantur; vel quod deest, eis ex constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus, vel liberta eis reliquerit: ita sine onere, ut nec liberis liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommissa præstentur, sed ad coheredes eorum hoc onus redundet: multis aliis casibus a nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad hujusmodi dispositionem juris perspeximus, ut tam patroni patronæque, quam liberi eorum, necnon qui ex transverso latere veniunt usque ad quintum gradum ad successionem libertorum libertarumve vocentur, sicut ex ea constitutione intelligendum est: & si ejusdem patroni vel patronæ, vel duorum duarumque pluriumve liberi sint, qui proximior est, ad liberti vel libertæ vocetur successionem, & in capita (13) non in stirpes dividatur successio: eodem modo & in iis, qui ex transverso latere veniunt, servando. Pene enim consonantia jura ingenuitatis & libertinitatis in successionibus (14) fecimus. §. 4. Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda sunt, qui in civitatem Romanam pervenerunt: cum nec sint alii liberti, simul & Dedititiis (15) & Latinis sublatis; cum Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant, quia licet ut liberi vitam suam peragebant (16), attamen ipso ultimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant, & quasi servorum ita bona eorum jure quodammodo peculii ex lege (17) Junia [Norbana] manumissores detinebant. Postea vero SC. Largiano (18) cautum fuerat, *ut liberi manumissoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur.* Quibus etiam supervenit divi (19) Trajani Edictum, quod eundem hominem, si invito vel ignorante patrono ad civitatem Romanam venire ex beneficio Principis festinarat, faciebat quidem vivum civem Romanum, Latinum vero morientem. Sed nostra constitutione propter hujusmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipsa Latinitate etiam legem Juniam, & SC. Largianum (20), & Edictum divi Trajani in perpetuum deleri censuimus: ut omnes liberti civitate Romana fruantur: & mirabili modo quibusdam adjectionibus (21) ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam transposuimus.

T I T. IX.

DE ADSIGNATIONE (22) LIBERTORUM.

IN summa (quod ad bona libertorum [attinet]) admonendi sumus, censuisse Senatum (23), ut quamvis ad omnes patroni liberos, qui ejusdem gradus sunt (24), æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti, uni ex liberis adsignare (25) libertum, ut post mortem ejus solus (26) is patronus habeatur, cui adsignatus est; & cæteri liberi, qui ipsi quoque ad eadem bona nulla adsignatione interveniente pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant, sed ita demum pristinum jus recipiant, si is, cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis. §. 1. Nec tantum libertum, sed etiam libertam, & non tantum filio, nepotive, sed etiam filiæ neptive adsignare permittitur. §. 2. Datur autem hæc adsignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in potestate habebit, ut eis, quos in potestate habet, adsignare libertum libertamve liceat. Unde quærebatur, si eum, cui adsignavit, postea emancipaverit: num evanescat adsignatio? Sed placuit evanescere (27), quod & Juliano & aliis plerisque visum est. §. 3. Nec (28) interest, [an] testamento quis adsignet, an sine testamento, sed etiam quibuscunque verbis patronis hoc permittitur facere, ex SC. quod Claudianis temporibus factum est, Sabellio (29) Rufo & Asterio Scapula consulibus.

T I T. X.

DE BONORUM (30) POSSESSIONIBUS (31).

Ratio & effectus. 1. De speciebus ordinariis jus vetus. 2. Jus novum. 3. Species extraordinaria. 4. De petenda bonorum possessione. De tempore. 5. De jure accrescendi & successorio edicto. 6. Explicatio dicti temporis. 7. Quomodo peti debet.

JUs bonorum possessionis introductum est a Prætore emendandi veteris juris gratia. Nec solum in intestatorum hereditatibus vetus jus eo modo Prætor emendavit, sicut supra dictum est: sed in eorum quoque qui testamento facto decesserint. Nam si alienus posthumus heres fuerit institutus: quamvis hereditatem jure civili adire non poterat, cum institutio non valebat: honorario tamen jure bonorum possessor efficiebatur, videlicet cum a Prætore adjuvabatur. Sed & is a nostra constitutione hodie recte heres instituitur, quasi & jure civili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, sed magis confirmandi gratia [Prætor] pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui recte testamento facto heredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos heredes, & adgnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hereditas jure civili. † Quos autem solus vocat Prætor ad hereditatem, heredes quidem ipso jure non fiunt (32); nam Prætor heredem facere non potest (33), per legem enim tantum, vel similem juris constitutionem heredes fiunt, veluti per SC. & Constitutiones principales: sed cum eis Prætor dat bonorum possessionem, loco heredum constituuntur, & vocantur bonorum possessores. Adhuc autem & alios complures gradus Prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis (34) finibus constitutum per Legem XII. Tabularum jus percipiendarum hereditatum, Prætor ex bono & æquo (35) dilatavit. §. 1. Sunt autem (36) bonorum possessiones ex testamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque contra tabulas. Secunda, quam omnibus jure scriptis heredibus Prætor pollicetur, ideoque vocatur secundum tabulas. Et cum de testatis (37)

4

prius

(1) Id est, ut patroni succedant libertis. Huc refer [illegible] Ulp. 27. 10. (2) Lex veterum intestatorum hereditates primum ad suos heredes pertinet, deinde ad eos, quorum liberti sunt, velut patronum, patronam, liberosve patroni. Ulp. [illegible] (3) V. l. [illegible] ff. de bonis libert. (4) l. 2. in fin. D. de bonis libert. (5) l. 2. in princ. ff. de suis. (6) De qua Ulp. [illegible] plus quam per legem Falc. (7) hic pauperiores dicuntur qui [illegible] in bonis habent. l. 10. de accus. [illegible] (8) Testatus decessisset. Cujac. hic. [illegible] (cui Græca Theophili paraphrasis consentit, [illegible]) reprehensus a [illegible] (9) Quæ non extat. vide tamen ejus fragmentum in l. 4. C. de bonis libertorum [illegible] (10) l. 16. D. de jur. patr. l. 26. D. de bon. libert. (11) Minus mille aureis [illegible] (12) Pro centum sestertiis. [illegible] Hotomannus, quod Suetonius in Othone [illegible] mentionem faciat, & eundem aureum Tacitus (idem commemorans) centum sestertiis exæquet. Contra vero his obstat [illegible] mille sestertiis, quia [illegible] dotem solidi paulo post vocantur decem millia. [illegible] qui minus quam 50. habeant. l. 10. de accus. non igitur male locupletiores liberti hic dicuntur qui centum millium sestertium, id est, centum aureos patrimonium reliquerint. [illegible] l. 31. in fine ad SC. Silan. [illegible] ff. ad l. Juliam de ambitu. Cæterum de aurei æstimatione vide Cujacium in obs. [illegible] (13) [illegible] hereditas in capita non in stirpes dividitur: & ideo si unius patroni duo sint liberi, alterius quatuor, singuli viriles, id est, æquales portiones habebunt. Paul. 3. sent. [illegible] dein a Theoph. hoc loco. Ulp. 27. §. 4. (14) Et aliis, puta matrimoniis. Novell. 78. c. [illegible] (15) [illegible] C. de Latina & dedititia libertate. (16) V. ad hunc locum Tiraquellum & ad [illegible] (17) V. supr. tit. de libert. §. [illegible] (19) [illegible] (19) l. un. C. de Latina libertate. (20) d. Novell. 78. (21) Id est, modis. Accursius: Alciatus vero hanc vocem ad [illegible] refert; sed [illegible] ad modos manumittendi per Epistolam, & inter amicos, quibus olim Latini, hodie cives Romani manumittuntur, [illegible] qua de re d. l. un. C. de Latina libertate. (22) [illegible] (23) [illegible] (24) §. 1. in fin. supr. tit. prox. (25) l. 1. [illegible] (26) l. [illegible] (27) Imo non evanescit [illegible] (28) l. 1. [illegible] (29) Vellejo Rufo & Hosterio Scapula Cos. [illegible] D. 1. Ulp. 28. Bonorum possessio hic non significat nudam rei possessionem a dominio abstractam: sed ipsum quasi rerum dominium, quod successione Prætoria per universitatem adquiritur, ex quo oritur bonorum possessoria hereditatis petitio, quæ datur ei cui jure Prætorio patrimonium defuncti defertur. l. 1. l. 3. ff. de possess. [illegible] (31) An hodie bonorum possessiones abrogatæ aut non necessariæ sint, v. §. ult. hoc. tit. (32) Ad intellect. hujus §. vid. [illegible] (33) Hinc et non in dominium pignoris addicendo, auctoritate principis opus est. l. 24. [illegible] Et in acquirendo ejus rei dominio quam Prætor possidere jussit, Usucapione opus est. [illegible] (34) [illegible] Lex 12. Tabb. gratis & [illegible] Prætor sanctionis & naturæ rationem habuit. [illegible] (36) Vide Vigl. de [illegible] (37) Al. habent, de testamentis h. t.

prius lo joorus est, ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis heredibus, & iis, qui ex edicto Pretoris inter foos heredes connumerantur, dat bonorum possessiooem, quæ vocatur onde liberi. Secondo legirimis heredibus. Tartio, dacem parsonis, quas eetraneo menumissori præferebat. Sunt autem decem personæ hæ: Patar, mater, avus, avia, tem patarni, quam marerni; item filios filia, nepos nepris, tam ee filio, quam ee filia: freter, sororve, cousanguinei val uterini. Quarto, cogneris proximis. Quinto, tanquam ex femilia. Seato, patrono patronæque, libarisqoa eorum & parentibus. Septimo, viro & ueori. Octavo, cogneris menumissoria. §. 2. Sed aas quidem Prætoria introduxit jurisdictio: a nobis tamen (1) nibil incuriosum prætermissum est, sed nostris coustitutionibus omnia corrigentes, contra tabolas quidam & secundum tabulas bonorum possessiones admisimus, utpore necessarias contirutas: necnou ab intesteto unde liberi & unde legitimi bonorum possessiones. Quæ aotem iu Prætoris edicto quinto ioco posita fuerat, id est, unde decem personæ: aam pio proposito, & compandioso farmone supervacuam ostendimus. Cum enim præfata bonorum possessio decam personas præponebat extraueo manumissori: nostra constitotio (2), quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdemque manumissoribus contracta fiducia manumissiooem facere dedit, ut ipsa manumissio eorum hoc in se babeat privilegium, & supervacua fiat supradicta booorum possessio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum possessione, in gradum ejus sextam antae bonorum possessionem induximus: & quintam fecimus, quam Prætor proximis cognatis pollicetur. Cumqoa antea fuerat septimo loco bonorum possessio, tanquam ex femilia, & octavo, unde patroni patronæque & liberi ac parentes eorum: utramque per constitutionem nostram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. Cum anim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuimus (3), quas usque ad quiotum gradum tantummodo coarctavimus (ut sit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia): sufficit eis tam contra tabulas bonorum possessio, quam unde legitimi, & unde cognati, ex quibus possunt sua jura vindicare, omni scropulositate, & inextricabili arrore istarum duarum bonorum possessiooum resoluta. Aliam vero bonorum possessionem, quæ unde vir & uxor appellatur, & nono loco inter vetares bonorum possessiones posita foerat, & in suo vigore servavimus, & altiore loco, id est, sexto eam posuimus: decima quoqoe bonorum possessione, qoæ erat, unde cognati manumissoris, propter causas enumeratas merito sublata: ut sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pollentes. §. 3. Septima (4) aas secura, quam optima ratione Prætores introduxerunt. Novissime anim promittitur Edicto iis etiam bonorum possessio, quibus ut detur (5) Lege, vel SC. vel constitotione comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque iis, quæ ex tastamento sunt, Prætor stabili jure connumeravit: sed quasi oltimum & eetraordinerium auxiliom (prout res exegerit) accommodavit; scilicet iis, qui ex legibus, SC. Coostitutionibusve Principum, ea novo jure, vel ee testamento, vel ab intestero veniunt. §. 4. Cum igitur plures species succassionum Prætor introduxisset, easque per ordinem disposuisset: & in unaquaque specia successionis sæpe plures eetent dispari gradu personæ: ne (6) actiones creditorom differentur, sed haberent, qoos convenirent, & ne facile in possessionem bonorom defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerant: ideo petandæ oonorum possessioni (7) certum tempus præfinivit. Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus, quam adoptivis in petandu bonorum possessiooe aoni (8) spatium, cæteris [aotem adgnatis, vel cognatis,] cantum dierum dedit. §. 5. Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit: ejusdem gradus personis adcrescit (9): vel si nollus sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is, qui precadebat, ex eo numero noo esset. Si quis itaqoe dalatam sibi bonorom possessionam repudiaverit (10), non quo usque tampus bonorum possessioni præfinitum eecesserit, expectatur (11): sed statim cæteri ex aodem edicto admittuntur. §. 6. In petenda autem bonorum possessione dies utiles (12) singoli considerantor. §. 7. Sed bene (13) anteriores (14) Principes & huic causæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet (15): sed quocunque modo admittentis eam (16) judicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit: plenom habeat earum beneficium.

TIT. XI.

DE ADQUISITIONE (17) PER ADROGATIONEM.

Est & alterius generis per universitatem successio, quæ neque lege XII. Tabularum, neque Prætoris edicto, sed eo jore, quod consensu (18) racaptum est, introducta est. §. 1. Ecce enim cum paterfamilias sese in edrogationem dat, omnes res ejus corporales & incorporales, quæque ei debitæ sunt adrogatori antea quidem pleno jure adquirebantur: eecaptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes, & jus adgnationis: usus etenim & ususfructus licet his antea connumerabantor, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohiboit nostra constiturio (19).

§. 2. Nunc autem nos eandem adquisitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctavimus ad similitudinem naturalium parentum: nihil eoim aliud, nisi (20) tantummodo ususfructus tam naturalibus parentibus, quam adoptivis per filiosfamiliarum adquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus filiis obveniunt, dominio eis integro servato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiva familia, etiam dominiom [rerum] ejus ad adrogatorem pertransit: nisi supersint aliæ personæ, quæ ee constitutione nostra patrem, io iis quæ adquiri non possunt, antecedunt. §. 3. Sed ex diverso, pro eo quod is debuit, qoi se in adoptionem dedit, ipso qoidem jure adrogator non tenetur, sed nomine (21) filii convenitur: & si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus, bona, quæ ejus com usufructu futura fuissent, si se alieno juri non subjecisset, possidere, & lagitimo modo ea disponere.

TIT. XII.

DE EO CUI LIBERTATIS CAUSA BONA ADDICUNTUR.

Continuatio. Summa. 1. Rescriptum divi Marci. 2. Ejusdem utilitas. 3. In quibus casibus locum habeat. De libertate in testamento vel in codicillis relicta. 4. Si certum sit, vel incertum, an successor existet. 5. De in integrum restitutione. 6. Si libertates datæ non sunt. 7. De speciebus additis a Justiniano.

Accessit novus casus successionis ex Constitutiooe (22) divi Marci. Nam si ii, qui libertatam acceperunt a domino in testamento, ex quo non aditur hereditas, velint bona sibi addici libertatum (23) conservandarum causa: audiuntur. §. 1. Et ita divi Marci rescripto (24) ad Pompilium Rufum continetur. Verba rescripti ita se habent: Si Verginio Valenti, qui testamento suo libertatam qoibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona [ejus] esse cœperunt, ut venire debeant: is cujus de ea re notio est, aditus rationem desiderii tui habebit, ut libertatum tam earum, quæ directo, quam earum, quæ per speciem fideicommissi, relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idonee (25) creditoribus caveris de solido, quod cuique debetur, solvando. Et ii quidem, quibus (26) directa libertas data est, perinde liberi fiunt, ac si hereditas adita esset. Ii autem, quos heres manumittere rogatus est, a te libertatem consequentur: ita autem ut si non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut [ii] etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ii, quorum de statu agitur, consentiant, auctoritatem nostram accommodamus. Et ne hujus rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat: si (27) fiscus bona agnoscere voluerit: & ii, qui rebus nostris attendunt, sciant (28), commodo pecuniario præferandam esse libertatis causam: & ita bona cogenda, ut libertas iis salva sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hereditas ex testamento adita esset. §. 2. Hoc rescripto subventum est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum a creditoribus possideantur & veneant (29). Certe si fuerint hac de causa bona addicta: cessat bonorum venditio. existit enim defuncti defensor, & quidam idoneus, qui de solido (30) creditoribus cavet. §. 3. In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus (31) decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hereditas? [an] favor constitutionis debebit locum habere? Certe si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem: competere eam, nemini dubium est.

§. 4. Tunc [enim] constitutioni locum esse verba ostendunt, cum nemo successor ab intestato existat. Ergo quamdiu (32) incertum erit, utrum existat, an non: cessabit constitutio. Si vero certum esse cœperit, neminem existere; tunc erit constitutioni locus. §. 5. Si (33) is, qui in integrum restitui potest, abstinuerit hereditate: an quamvis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri? Quid (34) ergo si post addictionem libertatum conservandarum causa factam, in integrom sit restitutus? Utique non erit dicendum revocari libertates: quia (35) semel competierunt.

§. 6. Hæc constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ: cessat [hæc] constitutio (36). Quid ergo si vivus dederit libertates, vel mortis causa, & ne de hoc quæratur, utrum in fraudem creditorum, an non, factum sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est, ut audiri debeant, etsi deficiant verba constitutionis.

§. 7. Sed cum multas divisiones ejusmodi constitutioni (37) deesse perspeximus: lata est a nobis plenissima constitutio, in qua multæ species collatæ sunt, quibus jus hujusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsius lectione constitutionis potest quis cognoscere.

TIT. XIII.

DE SUCCESSIONIBUS (38) SUBLATIS, QUÆ FIEBANT PER BONORUM (39) VENDITIONES, ET EX SENATUSCONSULTO (40) CLAUDIANO (41).

Erant ante prædictam (42) successionem olim & aliæ per universitatem successiones, qualis fuerat bonorum emptio (43), quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages (44) fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria (45) in usu fuerant.

Sed

(1) Observandum ex his quæ sequuntur, jure Justiniani tantum has septem bonorum possessiones hoc ordine ex undecim prætoriis receptas: nempe contra tabulas, secundum tabulas, unde liberi, unde legitimi, unde cognati, unde vir & uxor, & ex legibus ex jure prætorio sublatis quinta, unde decem personæ, septima, tanquam ex familia, octava, unde patroni, & decima, unde cognati manumissoris. (2) l. ult. C. de emancip. liberorum. (3) §. 3. in fin. supr. de success. libert. (4) Vide Bellon. lib. 1. supputat. [illegible] Ant. (5) l. 1. §. fin. ff. de per. hered. l. 1. in pr. ff. ut ex legib. (6) V. l. 1. in pr. ff. de successor. edicto. (7) V. l. [illegible] in fin. de adq. vel omitt. hered. (8) l. 1. §. Largius, de successorio. (9) l. un. C. Quando non pet. part. pet. accresc. [illegible] (10) Id enim potest, l. 13. de adq. hereditate. (11) V. l. [illegible] in pr. ff. de adq. vel omitt. hered. (12) l. 2. ff. quis ordo in b. pos. possess. (13) Vide Bellon. lib. 1. supput. cap. fin. Ant. (14) l. ult. C. qui admitti ad bon. possess. (15) Hodie nemo adstringitur ad petendam bonorum possessionem ab ipso prætore ex præfixa formula, sic enim referenda est l. ult. §. [illegible] [illegible] C. de [illegible] quæ prælo generaliter tradit sublatas a Constantino bonorum possessiones, l. [illegible] C. de jure delib. [illegible] cogi tamen quisque videtur, suam amplectendæ hereditatis voluntatem [illegible] aliquem [illegible] contestari. l. ult. C. qui admitti. utut sit, unde vir & uxor hic a Justiniano probatur supr. §. 4. v. Cujac. [illegible] obs. [illegible] (16) Indicium, Cujac. & Conr. (17) §. ult. [illegible] per quas personas nobis adquiritur l. 20. ff. de [illegible] (18) Id quod primum hoc scriptum, dein long[illegible] per usum productum, postremo a prudentibus confirmatum. Theoph. (19) l. 16. C. de usufr. (20) V. l. 6. §. 1. C. de bonis, quæ liber. (21) l. 42. ff. de peculio.

(22) Hereditas enim jure civili, bonorum possessio prætorio, per arrogationem vero successio moribus & consuetudine adquiritur. (23) V. l. [illegible] C. de testam. manum. l. [illegible] in fin. ff. de fideic. libert. (24) l. 2. [illegible] de fideicomm. libert. l. ult. C. de manum. test. (25) V. [illegible] vel pignore, vel si [illegible] habita, l. [illegible] §. addito ff. de fideic. libertat. (26) l. [illegible] §. [illegible] ff. de fideic. libert. (27) l. 4. §. eadem ff. de fideic. libert. (28) Hinc fit, ut servos in successionibus fisco prælatos videamus, Nov. [illegible] (29) Id enim turpe. [illegible] supr. quib. ex caus. manum. (30) l. [illegible] §. de fraude ff. de fideicomm. libert. (31) l. 2. ff. de fideicomm. libert. (32) l. 4. in princ. ff. de fideic. libert. (33) l. 4. §. 1. ff. de fideic. libert. (34) d. l. 4. §. 2. (35) Libertas semel data, non revocatur. l. [illegible] C. si adversus libertatem. (36) Causa finali cessante, dispositio cessat [illegible] cum cessare. de appell. [illegible] Tiraquellum, tractatu, Cessante causa cessat effectus. (37) l. ult. C. de test. manum. (38) Duabus [illegible] (39) [illegible] debitoris: & quidem per creditores [illegible] Theoph. (40) vet. C. [illegible] (41) Quo libera mulier si servo contubernem libertatem & substantiam amittebat. (42) De qua supr. tit. prox. (43) [illegible] quam & in locum successionis [illegible] partes. [illegible] Tabularum [illegible] succedebat. Tertull. in Apolog. [illegible] de qua l. [illegible] §. 1 de integr. l. 24. de rebus auct. pos. Interea quidam hic notant, emptionem [illegible] pro venditione: utque [illegible] pro alterro sumi. l. 19 ff. de [illegible] empt. quod tamen fallit. [illegible] (44) An quia creditor proponens actionem, & in syllaba errans, causa cadebat? (45) Ultra aetate Constantinum, l. 2. C. de formul. subl.

Sed cum extraordinariis (1) judiciis posteritas usa est : ideo cum ipsis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones exspiraverunt, & tantummodo creditoribus datur officio judicis bona possidere (2), & prout utile eis visum est ea disponere, quod ex latioribus Digestorum libris (3) perfectius apparebit. §. 1. Erat & ex Senatusconsulto Claudiano miserabilis per universitatem adquisitio (4): cum libera mulier servili amore bacchata (5), ipsam libertatem per Senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam : quod indignum nostris (6) temporibus esse existimantes, & a nostra civitate deleri, & non inseri nostris Digestis concessimus.

T i t. XIV.

DE OBLIGATIONIBUS (7).

Nunc (8) transeamus ad obligationes (9). Obligatio (10) est juris vinculum (11), quo necessitate (12) adstringimur alicujus rei (13) solvendæ, secundum (14) nostræ civitatis jura. §. 1. Omnium autem obligationum summa divisio in duo genera deducitur : namque aut Civiles sunt, aut Prætoriæ. Civiles (15) sunt, quæ aut legibus constitutæ, aut certo jure civili comprobatæ sunt. Prætoriæ sunt, quas Prætor ex sua jurisdictione (16) constituit, quæ etiam honorariæ vocantur. §. 2. Sequens divisio in quatuor species dividitur. Aut enim ex (17) contractu sunt, aut quasi (18) ex contractu: aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio. Prius est, ut de iis, quæ ex contractu sunt, dispiciamus. Harum æque quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu (19). De quibus singulis dispiciamus.

T i t. XV.

QUIBUS MODIS RE CONTRAHITUR OBLIGATIO.

De mutuo. 1. De indebito soluto, 2. De commodato. 3. De deposito. 4. De pignore.

Re contrahitur obligatio (20), [veluti] mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus consistit, quæ pondere, numero, mensura constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro : quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res, sed aliæ ejusdem naturæ & qualitatis redduntur (21), inde etiam mutuum appellatum est, quia ita a me tibi datur, ut ex meo tuum fiat : & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur condictio. §. 1. Is quoque (22) qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem solvit, re (23) obligatur : daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici potest (24), si apparet eum dare oportere, ac si mutuum accepisset. Unde pupillus, si (25) ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione : non magis, quam mutui (26) datione. Sed (27) hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere : cum is, qui solvendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere (28), quam contrahere. §. 2. Item is, cui res aliqua utenda datur, id est, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione (29). † Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe distat : namque non (30) ita res datur, ut ejus fiat; & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet (31) fortuito casu amiserit, quod accepit : veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumve incursu, nihilominus obligatus remanet. At is, qui utendum accepit, sane quidem exactam (32) diligentiam custodiendæ rei præstare jubetur : nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est, si modo alius diligentior poterat eam rem custodire. Sed propter majorem vim majoresve casus non tenetur, si (33) modo non ipsius culpa is casus intervenit : alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregre (34) tecum ferre malueris, & vel incursu hostium prædonumve, vel naufragio amiseris : dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. † Commodata autem res tunc propria intelligitur, si nulla mercede accepta vel constituta, [res] tibi utenda data est : alioqui mercede interveniente, locatus tibi usus rei videtur. † Gratuitum enim debet esse commodatum. §. 3. Præterea & is, apud quem res aliqua (35) deponitur, re obligatur (teneturque actione (36) depositi) : quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur (37). † Sed is ex eo solo tenetur (38), si quid dolo commiserit : culpæ autem nomine, id est, desidiæ ac negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit : quia qui negligenti (39) amico rem custodiendam tradit, [non ei,] sed suæ facilitati id imputare debet. §. 4. Creditor quoque qui pignus accepit, re obligatur : quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur actione pignoratitia (40). Sed quia pignus utriusque (41) gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum : placuit sufficere, si ad eam rem custodiendam exactam diligentiam adhibeat : quam si præstiterit, & aliquo (42) fortuito casu rem amiserit : securum esse, nec impediri creditum petere (43).

T i t. XVI.

DE VERBORUM (44) OBLIGATIONIBUS.

Summa. 1. De verbis stipulationum. 2. De puritate. 3. De die. 4. De conditione. 5. De loco. 6. De conditione ad tempus præsens vel præteritum relata. 7. Quæ in stipulatum deducuntur.

Verbis (45) obligatio contrahitur (46) ex interrogatione & responsione, cum quid dari fierive nobis stipulamur, ex qua duæ proficiscuntur actiones, tam condictio (certi (47)) si certa sit stipulatio, quam ex stipulatu (48), si incerta sit : quæ hoc nomine inde utitur, quod stipulum apud veteres (49) firmum appellabatur, forte (50) a stipite descendens. §. 1. In hac re olim talia verba tradita fuerunt, *Spondes? spondeo. Promittis? promitto.* [*Fide promittis? fide promitto.*] *Fidejubes? fidejubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam.* Utrum autem Latina, an Græca (51), vel qualibet alia lingua (52) stipulatio concipiatur, nihil interest : scilicet si uterque stipulantium intellectum ejus linguæ habeat : nec necesse est eadem lingua utrumque uti : sed sufficit congruenter ad interrogata respondere. Quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed hæc solemnia verba olim quidem in usu fuerunt : postea autem Leoniana (53) constitutio lata est, quæ solemnitate verborum sublata, sensum & consonantem intellectum ab utraque parte solum desiderat, quibuscumque (54) eundem verbis expressum est. §. 2. Omnis stipulatio aut pure, aut in diem, aut sub conditione fit. Pure, veluti, *quinque aureos dare spondes?* Idque (55) confestim peti potest. In diem : cum adjecto die, quo pecunia solvatur, stipulatio fit : veluti, *decem aureos primis Kalendis Martiis dare spondes?* Id autem quod in diem stipulamur, statim quidem debetur (56) : sed peti prius quam dies venerit, non potest. At (57) ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest, quia totus is dies arbitrio solventis tribui debet : Neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse, prius quam is præterierit. §. 3. At si ita stipuleris, *decem aureos annuos, quoad* (58) *vivam, dare spondes?* & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur; quia ad tempus non potest deberi : sed (59) heres petendo, pacti exceptione submovebitur. §. 4. Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquem casum differtur (60) obligatio : ut si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio : veluti, *Si Titius Consul fuerit* (61) *factus, quinque aureos dare spondes?* Si quis ita stipuletur, *Si* (62) *in Capitolium non* (63) *ascendero, dare*

(1) V. quæ scripsi ad *l. ult.* §. 3. *ff. quod vi aut clam*... Alii notent, ordinarium judicium dici duplicitèr, respectu materiæ, in judice, & formæ, in judiciis requisitæ. (2) Olim universa. ... [illegible]

dare spondes? perinde erit ac si stipulatus esset, cum moreretur, sibi dari. Ex conditionali stipulatione tantum spes (1) est debitum iri: eamque ipsam spem in heredem transmittimus (2), si prius quam conditio extet, mors nobis contigerit. §. 5. Loca etiam inseri stipulationi solent: veluti, *Carthagini dare spondes?* Quæ stipulatio licet pure fieri videtur: tamen re ipsa habet tempus adjectum, quo promissor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo, si quis Romæ ita stipuletur (3), *hodie Carthagini dare spondes?* inutilis (4) erit stipulatio: cum impossibilis sit repromissio. §. 6. Conditiones, quæ (5) ad præsens vel præteritum tempus referuntur, aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt, veluti, *Si Titius consul fuit*, vel *si Mævius vivit, dare spondes?* Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio: sin autem ita se habent, statim valet. Quæ enim per rerum naturam sunt certa: non morantur obligationem, licet apud nos incerta sint. §. 7. Non solum res in stipulatum deduci possunt, sed etiam (6) facta: ut si stipulemur aliquid fieri vel non fieri, & in hujusmodi stipulationibus optimum (7) erit pœnam subjicere, ne quantitas stipulationis in incerto (8) sit, ac necesse sit actori probare, quid ejus intersit. Itaque si quis, ut fiat aliquid, stipuletur: ita (9) adjici pœna debet, *Si ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes?* Sed si quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione stipuletur quis: clausula hujusmodi erit adjicienda, *Si adversus ea factum erit, sive quid ita factum non fuerit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes?*

T I T. XVII.
DE DUOBUS (10) REIS STIPULANDI ET PROMITTENDI.

Quibus modis duo rei fieri possunt. 1. De effectu hujuscemodi stipulationum. 2. De puritate, die, conditione.

ET stipulandi & promittendi (11) duo, pluresve rei fieri possunt. Stipulandi ita, si post omnium interrogationem promissor respondeat, *spondeo*: utputa, cum duobus separatim stipulantibus ita promissor respondeat, *Utrique vestrum dare spondeo*. Nam si prius Titio spoponderit, deinde alio interroganti spondeat, alia (12) atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei stipulandi esse. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt, *Mævi decem aureos dare spondes? & Sei eosdem decem aureos dare spondes?* [si] respondeant (13) singuli separatim, *spondeo* §. 1. Ex hujusmodi obligationibus, & stipulationibus solidum singulis debetur, & promittentes (14) singuli in solidum (15) tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur: vel alter debitum accipiendo, vel alter solvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

§. 2. Ex (16) duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel sub conditione obligari potest: nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus est, petatur.

T I T. XVIII.
DE STIPULATIONE (17) SERVORUM.

An servus stipulari possit. 1. Cui acquirat: De persona, cui stipulatur: & de stipulatione impersonali. 2. De stipulatione facti. 3. De servo communi.

SErvus ex persona domini jus stipulandi habet. Sed & hereditas in plerisque personæ defuncti (18) vicem sustinet: ideoque quod servus hereditarius ante aditam hereditatem stipulatur, adquirit (19) hereditati, ac per hoc etiam heredi postea facto adquiritur. §. 1. Sive autem domino, sive sibi, sive (20) conservo suo, sive (21) impersonaliter servus stipuletur: domino adquirit. Idem juris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus causis adquirere possunt. §. 2. Sed cum factum in stipulatione continebitur: omnimodo persona stipulantis continetur: veluti si servus stipuletur, ut (22) sibi ire agere liceat: ipse enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus. §. 3. Servus communis stipulando, unicuique dominorum pro (23) portione dominii adquirit: nisi (24) jussu unius eorum, aut nominatim alicui eorum stipulatus est: tunc enim soli ei adquiritur. Quod servus communis stipulatur (25), si alteri ex dominis adquiri non potest: solidum alteri adquiritur: veluti si res, quam dari stipulatus est, unius domini sit.

T I T. XIX.
DE DIVISIONE STIPULATIONUM.

Divisio. 1. De stipulationibus judicialibus. 2. De prætoriis. 3. De conventionalibus. 4. De communibus.

STipulationum (26) aliæ [sunt] judiciales (27), aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes tam prætoriæ, quam judiciales.

§. 1. Judiciales sunt duntaxat, quæ a mero (28) judicis (29) officio proficiscuntur (30): veluti de dolo cautio, [vel de (31) persequendo servo, qui in fuga est: restituendove pretio]. §. 2. Prætoriæ (32) [sunt,] quæ a mero Prætoris officio proficiscuntur (33), veluti damni infecti, [vel legatorum].

† Prætorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, ut in his etiam continentur ædilitiæ (34): nam & hæ a jurisdictione [Prætoris] (35) veniunt.

§. 3. Conventionales sunt, quæ ex conventione (utriusque partis (36)) concipiuntur, [hoc est, neque jussu judicis, neque jussu Prætoris, sed ex conventione contrahentium,] quarum totidem genera sunt, quot (pene dixerim) rerum contrahendarum. §. 4. Communes sunt (37): velut rem salvam fore pupillo: Nam (38) & Prætor jubet (39) rem salvam fore pupillo, caveri, & interdum judex, si aliter hæc res expediri non potest: vel de rato stipulatio.

T I T. XX.
DE (40) INUTILIBUS STIPULATIONIBUS.

De his, quæ sunt in commercio. 1. De his, quæ non sunt in rerum natura. 2. De his, quæ non sunt in commercio. 3. De facto vel datione alterius. 4. De eo, in quem confertur obligatio, vel solutio. 5. De interrogatione & responsione. 6. De his, qui sunt vel habent in potestate. 7. De muto vel surdo. 8. De furioso. 9. De impubere. 11. De conditione. 12. De absentia. 13. De tempore, in quod confertur stipulatio. 14. De præposteratione. 15. De stipulatione collata in tempus mortis. 16. De stipulatione post mortem alterius. 17. De promissione scripta in instrumento. 18. De pluribus rebus. 19. De pœna adjecta stipulationi alii dari. 20. Si intersit ejus, qui aliis stipulatur. 21. De pœna adjecta promissioni facti alieni. 22. De re stipulantis futura. 23. De dissensu. 24. De turpi causa. 25. De morte contrahentium. 26. Quando agi potest ex stipulatione.

OMnis res, quæ dominio nostro subjicitur, in stipulationem deduci potest: sive mobilis sit, sive soli. §. 1. At si quis rem, quæ in rerum natura non est, aut (41) esse non potest, dari stipulatus fuerit: veluti Stichum (42), qui mortuus sit, quem vivere credebat; aut hippocentaurum (43), qui esse non possit (44): inutilis erit stipulatio. §. 2. Idem juris est (45), si rem sacram aut religiosam, quam humani juris esse credebat: vel rem publicam, quæ usibus populi perpetuo exposita sit, ut forum, vel theatrum: vel (46) liberum hominem, quem servum esse credebat, vel cujus commercium non habuerit, vel rem (47) suam dari quis stipuletur. Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quod publica res in privatum deduci, & ex libero servus fieri potest (48), & commercium adipisci stipulator potest, & res [sua] stipulatoris esse desinere potest: sed protinus (49) inutilis est (50). Item contra, licet initio utiliter res in stipulatum deducta sit: si [tamen] postea (51) in aliquam eorum causam, de quibus supra dictum est, sine facto promissoris devenerit, extinguitur stipulatio (52). At nec statim ab initio talis stipulatio valebit, *Lucium Titium* (53) *cum servus erit, dare spondes?* & similia: quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt (54).

§. 3. Si quis (55) alium daturum, facturumve (56) quid promiserit, non obligabitur (57): veluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quod si effecturum se, ut Titius daret, spoponderit, obligatur. §. 4. Si quis alii, quam (58) ei, cujus juri subjectus sit, stipuletur: nihil agit (59). Plane solutio etiam in extraneam personam conferri potest: veluti si quis ita stipuletur, *Mihi aut Seio dare spondes?* ut obligatio quidem stipulatori adquiratur, solvi (60) tamen Seio, etiam invito eo, recte possit, ut liberatio ipso jure contingat: sed ille adversus Seium habeat (61) mandati actionem. † Quod si (62) quis sibi & alii, cujus juri subjectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: valet quidem stipulatio: sed utrum totum debeatur [stipulatori] quod in stipulationem deductum est, an vero pars dimidia, dubitatum est: sed placuit, non plus quam dimidiam partem ei adquiri. † Ei [vero,] qui juri tuo subjectus est, si stipulatus sis, tibi adquiris: quia vox (63) tua tanquam filii sit: sicuti & filii vox, tanquam tua intelligitur in (64) iis rebus, quæ tibi adquiri possunt. §. 5. Præterea inutilis (65) est stipulatio, si [quis] ad ea, quæ interrogatus fuerit, non respondeat (66): veluti (67) si quis decem aureos a te dari stipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut si ille pure stipuletur, tu (68) sub conditione promittas, vel contra: si modo scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione, vel in diem stipulanti, tu respondeas, *præsenti* (69) *die spondeo*. Nam si hoc solum respondeas, *promitto*: breviter videris in eandem diem vel conditionem spopondisse. Neque enim necesse est, in respondendo eadem omnia (70) repeti, quæ stipulator expresserit.

§. 6. Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris: qui tuo juri subjectus est (71), vel si is a te stipuletur. Sed servus quidem non solum domino suo obligari non potest, sed ne (72) quidem ulli alii: filii vero familiarum aliis (73) obligari possunt. §. 7. Mutum (74) neque stipulari, neque promittere posse, palam est (75): quod & in surdo receptum est: quia & is, qui stipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba stipulantis audire debet: unde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit (76): sed de eo, qui omnino non audit.

§. 8. Furiosus nullum negotium gerere potest: quia non intelli-

K

(1) *l. 54. in fin. de verb. signif.* (2) *l. 57. ff. eod.* (3) *l. 2. §. qui ita, 6. ff. de eo quod certo loco.* (4) Non tamen semper. v. *l. 141. §. 4. ff. eod.* (5) *V. l. 37. de reb. cr.* (6) *l. 2. in princ. ff. eod.* (7) *l. ult. ff. de præt. stipul.* (8) *l. 68. l. 70. ff. eod.* (9) *l. 71. l. 115. §. pen. ff. eod.* (10) *tit. D. 45. tit. 2. C. 8. Novell. 99.* (11) *l. 1. ff. eod.* (12) Imo alia non erit, *l. 6. ff. eod.* (13) *l. 4. ff. eod.* (14) *V. l. 9. ff. eod.* (15) Hodie necessaria est discussio. *Novell. 99. c. 1.* (16) *l. 7. ff. eod.* (17) *tit. D. 45. tit. 3.* (18) *V. l. 31. in fin. ff. de her. inst.* (19) *l. 16. ff. de obl. & act.* (20) *l. 1. §. 3. ff. eod.* (21) *l. 16. ff. eod.* (22) *l. 38. §. ho qui sunt. ff. de verb. obl.* (23) *l. 7. §. 1. l. 27. ff. eod.* (24) *l. 5. ff. eod.* (25) *l. 25. §. quæstionis. ff. de usufructu.* (26) *l. 5. ff. de verb. obl.* sive dividuæ, sive individuæ, sive dandi, sive faciendi sint. *l. 2. ff. de verb. obl.* (27) Judicialium stipulationum auctor est judex, a Prætore datus: Prætoriarum ipse Prætor. (28) Merum judicis officium appellat, quod interponitur sine jussu prætoris, sine conventione partium. (29) Subaudi, a Prætore specialiter dati inter litigantes. (30) Judiciales stipulationes sunt, quæ nunquam apud Prætorem, sed tantum apud judicem interponuntur, *l. 5. §. duas. de damno.* (31) Hæc verba ad §. Prætoriæ. hic abundant: desunt in *l. 5. ff. de verb. obl.* (32) *V. tit. D. de stip. prætoriis, & l. 5. D. de verb. obl.* (33) Prætoriæ stipulationes sunt quæ nunquam nisi apud Prætorem aut eos qui loco Prætorum sunt, puta Ædiles & Præsides, interponuntur, & quidem certa formula. *l. 52. ff. de verb. obl.* (34) Ædilitiæ stipulationes, sunt cautiones de morbis & vitiis venalium rerum. (35) Hoc verbum addit Theophilus: [illegible] *l. 5.* & alioquin jus ædilitium honorarium est, prætorium nunquam. Et hæ veniunt non ab edicto Prætoris, sed Ædilium. (36) Vel utriusque contrahentium. Contrahentes dicuntur in *l. 1. in fin. ff. de obl. l. 52. l. 119. infr. de verb. obl.* (37) Et ita communis dicitur, quia apud Prætorem. *l. 2. rem pupilli.* & apud judicem. (38) Communes sunt quæ jubente Prætore, vel Ædili, & interdum officio judicis interponuntur. (39) Hæc prætoria dicitur in *l. 3. ff. de stipul. præt.* & tamen interdum judicis officio interponitur. *Theoph. hic.* (40) *tit. C. xxxix.* (41) *V. l. 31. ff. de obl. & act. l. 35. de verb. obl.* (42) *V. l. 10. de V. O.* (43) vide *l. 97. ff. de verb. oblig.* & ibi Gothofr. (44) Hippocentaurum in Thessalia natum eodem die interiisse, Plin. 7. c. 3. refert. (45) *l. 83. §. sacram. de verb. obl.* (46) *V. l. 103. de V. O.* (47) *V. l. 82. de verb. obl.* idque dominio, non possessione. (48) Quia id sperari neque civile, neque naturale est. *d. l. 83. §. sacram. in fin.* (49) ἐξ ὀρχῆς. *Theoph. hic.* id est, ab initio. Potest & hoc dici, cum τὸ protinus ei opponatur, quod superius dixit in pendenti, eo verbo infans tempus notari, ut apud Senec. illo loco, Omnia in incerto jacent, protinus vive, id est, morte instanti. (50) Quia de his recte stipulamur, quæ dominio nostro subjici statim possunt. *d. §. sacram.* (51) *V. l. 98. pr. l. 83. §. ult. de verb. obl.* (52) An ad æstimationem teneatur, v. §. 4. *Instit. de inutil. stip.* (53) *d. §. sacram. verb. sed hoc.* (54) & a contra *l. 34. §. 2. de contr. empt.* (55) *V. l. 38. in princ. ff. de verb. oblig.* (56) Vid. §. ne *Inst. h. t.* (57) Nisi habere liceat, nisi eadem heredis, nisi sub pœna vel cum juramento promiserit. (58) *V. l. 38. §. alteri, 17. de verb. obl.* (59) Nisi mea interfit, nisi juraverit, nisi sub pœna promiserit, nisi consentiendo contrahatur, nisi pro tacite vel procuratori stipulatus sim. (60) *l. 10. l. 98. §. pen. ff. de solut.* (61) *l. 98. §. qui stipulatur, in fin. ff. de solut.* (62) *l. 110. ff. de verb. ob.* (63) Adde *l. 42. ff. de damno infect.* (64) *l. 130. ff. de verb. obl.* (65) Imo in decem erit contractus. *l. 1. §. si stipulanti. 4. ff. de verb. obl.* (66) §. 1. *Inst. de verb. oblig.* Vide Alc. [illegible] *Institut.* [illegible] Imo hoc casu utilis est stipulatio in quinque. *l. 1. §. 4. ff. de verb. oblig.* Imo non est utilis. *l. 19. ff. de verb. oblig.* (68) *l. 1. §. 3. ff. de verb. obl.* (69) Et quod minus est, & minus intell. [illegible] *l. 134. §. 1. de verb. obl.* (71) *l. 8. ff. de contrah. empt.* (72) *V. l. 16. de obl. & act.* (73) *V. l. 39. de obl. & act.* [illegible] *ff. de verb. obl.* (75) Potest tamen mota voce, sua integra obligari. *arg. l. 30. ff. de obl. & act.* (76) §. 2. *Inst. Quibus non est permissum fac. testam.*

telligit quod agit (1). §. 9. Pupillus omne negotium recte gerit: ita tamen, ut ubi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor, velut si ipse obligetur: nam alium sibi obligare (2) etiam sine tutoris auctoritate potest. §. 10. Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum est, qui jam habent aliquem intellectum: nam (3) infans & qui infantiæ proximus est (4), non multum a furioso distant: quia hujusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta est, ut idem juris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes (5), ne auctore quidem patre obligatur. §. 11. Si impossibilis conditio (6) obligationibus adjiciatur: nihil valet stipulatio (7). Impossibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est, quo minus existat: veluti si quis ita dixerit: *Si (8) digito cœlum attigero, dare spondes?* At si ita stipuletur: *Si digito cœlum non attigero, dare spondes?* pure facta obligatio intelligitur, ideoque statim peti potest. §. 12. Item verborum obligatio inter (9) absentes concepta, inutilis est. Sed cum hoc materiam litium contentiosis hominibus præstabat, forte post tempus tales allegationes opponentibus, & non præsentes fuisse vel se vel adversarios suos contendentibus: ideo nostra constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses advocatos scripsimus: per (10) quam disposuimus, tales scripturas, quæ præsto esse partes indicant: omnino esse credendas (11): nisi is, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus vel per scripturam (12), vel per testes idoneos adprobaverit, toto eo die, quo conficiebatur instrumentum, sese vel adversarium suum in aliis locis fuisse. §. 13. Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat: non magis, quam post ejus mortem, a quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicujus potestate est, post mortem ejus stipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videretur. Sed & si quis ita stipuletur, *pridie quam moriar*, vel *pridie quam morieris, dare spondes?* inutilis erit stipulatio. Sed cum (ut jam dictum est) ex consensu contrahentium stipulationes valeant, placuit nobis etiam in hunc juris articulum necessariam inducere emendationem (13), ut sive post mortem, sive pridie quam moriatur stipulator, sive promissor, stipulatio concepta sit, stipulatio valeat. §. 14. Item si quis ita stipulatus erat, *si navis [eras] ex Asia venerit* (14), *hodie dare spondes?* inutilis erat stipulatio, quia præpostere concepta est. Sed cum Leo inclytæ recordationis (15) in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non (16) esse rejiciendam existimaverit: nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, ut non solum in dotibus, sed etiam in omnibus valeat hujusmodi conceptio stipulationis (17). §. 15. Ita autem stipulatio concepta, veluti si Titius dicat, *cum (18) moriar, dare spondes?* vel *cum morieris?* & apud veteres utilis erat, & nunc (19) valet. §. 16. Item post (20) mortem alterius recte stipulamur. §. 17. Si (21) scriptum in instrumento fuerit, promisisse aliquem: perinde habetur (22) atque si interrogatione præcedente responsum sit.

§. 18. Quotiens plures res una stipulatione comprehenduntur, si quidem promissor simpliciter respondeat, *dare spondeo*: propter omnes tenetur (23). Si vero unam ex his vel quasdam daturum se spoponderit: obligatio (24) in his, pro quibus spoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus una, vel quædam videntur esse perfectæ: singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus. §. 19. Alteri (25) stipulari (ut supra dictum est) nemo potest. Inventæ enim sunt hujusmodi [stipulationes vel] obligationes ad hoc, ut unusquisque adquirat sibi, quod sua interest. Cæterum si alii detur, nihil interest stipulatoris. Plane si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conveniet: ut nisi ita factum sit, ut est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei, cujus nihil interest. Pœnam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid intersit ejus, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis [ita] stipuletur, *Titio dari*, nihil agit: sed si adjecerit pœnam, *nisi dederis, tot aureos dare spondes?* tunc committitur stipulatio. §. 20. Sed [&] si quis stipuletur alii, cum (26) ejus interesset, placuit stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare cœperat, cesserit administrationem contutori (27) suo, & stipuletur rem pupilli salvam fore: quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est (cum obligatus futurus sit pupillo, si male res gesserit) tenet obligatio. Ergo & si quis *procuratori* (28) *suo dari* stipulatus sit, habebit vires stipulatio. Et si *creditori suo* [quis stipulatus sit], quod sua interest, ne forte vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant, valet stipulatio. §. 21. Versa vice, qui (29) *alium facturum* promisit, videtur in ea esse causa, ut non teneatur, nisi pœnam ipse promiserit. §. 22. Item nemo rem suam futuram (30), in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulatur.

§. 23. Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti si hominem Stichum a te quis stipulatus fuerit (31), tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris. §. 24. Quod turpi (32) ex causa promissum est; veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat: non valet.

§. 25. Cum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit, licet ante conditionem decesserit: postea existente conditione heres ejus agere potest (33). † Idem est & ex promissoris parte. §. 26. Qui hoc anno (34), aut hoc mense dari stipulatus est: nisi (35) omnibus partibus anni vel mensis præteritis, non recte petet. §. 27. Si fundum dari stipulerit, vel hominem: non poterit continuo agere, nisi (36) tantum spatium præterierit, quo (37) traditio fieri possit.

T I T. XXI.

DE FIDEJUSSORIBUS (38).

Cur accipiuntur. 1. Et in quibus obligationibus. 2. De herede. 3. Si fidejussor præcedat, vel sequatur obligationem. 4. De pluribus fidejussoribus. 5. In quam summam obligatur fidejussor. 6. De actione fidejussoris adversus reum. 7. Si fidejussor Græce accipiatur. 8. Si scriptum sit, aliquem fidejussisse.

PRo (39) eo, qui (40) promittit, solent alii obligari, qui fidejussores appellantur: quos homines accipere solent, dum curant, ut diligentius sibi cautum sit. §. 1. In (41) omnibus autem obligationibus adsumi possunt; id est, sive (42) re, sive verbis, sive literis, sive consensu contractæ fuerint. At nec illud quidem interest, utrum civilis (43), an naturalis sit obligatio, cui adjicitur fidejussor: adeo quidem, ut pro servo quoque obligetur, sive extraneus sit, qui fidejussorem a servo accipiat, sive ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debetur. §. 2. Fidejussor non tantum ipse obligatur, sed etiam (44) heredem relinquit obligatum. §. 3. Fidejussor & (45) præcedere obligationem, & sequi potest. §. 4. Si plures sint fidejussores: quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur (46). Itaque liberum est (47) creditori, a quo velit, solidum petere. Sed ex epistola (48) divi Hadriani compellitur creditor a singulis, qui (49) modo solvendo sunt, litis contestatæ tempore, partes petere (50). Ideoque si quis ex fidejussoribus eo tempore solvendo non sit: hoc cæteros onerat. Sed si ab uno fidejussore creditor totum consecutus fuerit: hujus solius detrimentum erit, si is, pro quo fidejussit, solvendo non sit (51): & sibi imputare debet, cum potuerit juvari ex epistola divi Hadriani, & desiderare, ut pro parte in se detur actio. §. 5. Fidejussores ita obligari non possunt (52), ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus in accessione potest esse, quam in principali re. At ex diverso, ut minus debeant, obligari possunt: itaque si reus decem aureos promiserit, fidejussor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non potest. Item si ille pure (53) promiserit, fidejussor sub conditione promittere potest: contra vero non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus (54) intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare: minus est, post tempus dare (55). §. 6. Si quid autem fidejussor pro reo solverit (56): ejus recuperandi causa habet cum eo mandati judicium (57). §. 7. Græce (58) etiam fidejussor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω λέγω, id est, *mea fide jubeo ego*: [sed & si dixerit] θέλω sive βούλομαι, id est, *volo*, sed & φημὶ, id est, *affirmo*; pro eo erit, ac si dixerit λέγω, id est, *dico* (59).

§. 8. In stipulationibus fidejussorum sciendum est, hoc generaliter accipi: ut quodcunque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. Ideoque constat, si quis scripserit se fidejussisse: videri (60) omnia solemniter acta.

T I T. XXII.

DE LITERARUM OBLIGATIONIBUS (61).

OLim scriptura (62) fiebat obligatio, quæ nominibus (63) fieri dicebatur, quæ nomina (64) hodie non sunt in usu. Plane si quis debere se scripserit (65), quod sibi numeratum non est (66): de pecunia minime numerata (67) post multum temporis exceptionem opponere non potest: hoc enim sæpissime constitutum est. Sic fit, ut & hodie, dum queri non potest, scriptura obligetur: & ex ea nascatur condictio, cessante scilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus constitutionibus usque ad quinquennium procedebat: sed ne creditores diutius possint suis pecuniis forsitan defraudari, per constitutionem (68) nostram

(1) l. 40. §. *si a furioso. ff. de fidejuss. & mandat.* [illegible] (2) V. l. 7. C. *de tutor.* ... (a) Id est, septennis. hocque referenda est l. 14. *de verb. obl.* ... (3) Quid pubes? ... (4) l. 7. ff. *de verb. oblig.* ... (5) ... negative concepta non suspendit, nec contractum vitiat, sed pro non apposita habetur: quia est certa & necessaria & jam extitit ... (7) Secus in ultima voluntate ... (8) Cicero. Nostri principes digito se cœlum putant attingere. Ovid. Tanquam tangere cœlum. Horat. Sublimi feriam sidera vertice. Symmachus, Nec uno, ut aiunt, supra convexa tetigissem. (9) Verborum obligatio inter præsentes, non inter absentes contrahitur. Paul. ... (10) l. 14. C. *de contrah. stip.* (11) Præsumitur enim pro instrumento. (12) Ut ita contra præsentiam scriptura contestatam, admittatur probatio absentiæ. & negativa, quæ directo probari nequit, ... per obliquum probari possit. (13) l. 11. C. *de contr. stip.* (14) Adde l. 65. *de verb. obl.* (15) l. 9. C. *de testam.* (16) Præpostera verbum non nocet stipulationi ... [illegible] (17) l. 25. C. *de testamentis.* ... [illegible]

[illegible] ... (50) Compellitur quoque creditor principalem præsentem prius convenire: aut eo absente, præstitutur fidejussori certum tempus, intra quod principalem sistat. Nov. 4. c. 1. (51) Nisi cessas habeat actiones a creditore ... (55) ... (56) Ut tamen non solverit ... [illegible] (57) Quomodo? ... Nisi pro invito, aut pro eo, qui mandare non potuit ... [illegible] ... Addi Exceptionem ... [illegible]

noſtram tempus coarctatum eſt, ut ultra (1) biennii metas hujuſmodi exceptio (2) minime (3) extendatur (4).

T i t. XXIII.
DE OBLIGATIONIBUS EX CONSENSU.

COnſenſu (5) fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, mandatis. §. 1. Ideo autem iſtis modis obligatio dicitur conſenſu (6) contrahi: quia neque ſcripturæ, neque præſentia omnimodo opus eſt: at nec dare quicquam neceſſe eſt, ut ſubſtantiam capiat obligatio: ſed ſufficit eos, qui negotia gerunt, conſentire. §. 2. Unde inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epiſtolam, vel per nuncium. §. 3. Item (7) in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præſtare oportet (8), [cum alioquin in verborum obligationibus alius ſtipuletur, alius promittat (9)].

T i t. XXIV.
DE EMPTIONE ET (10) VENDITIONE.

De emptione pura. De pretio, conventione, arrhis, & ſcriptura. 1. De pretio certo, vel incerto, vel in arbitrium alienum collato. 2. In quibus pretium conſiſtat. Differentia emptionis & permutationis. 3. De periculo & commodo rei venditæ. 4. De emptione conditionali. 5. De emptione rei, quæ non eſt in commercio.

EMptio & venditio contrahitur (11) ſimul atque de pretio convenerit: quamvis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arrhæ quidem datæ fuerint. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum (12) eſt emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus, quæ (13) ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet: nam nihil a nobis in hujuſmodi emptionibus & venditionibus innovatum eſt: in (14) iis autem, quæ ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectam eſſe venditionem conſtituimus, niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, a contrahentibus autem ſubſcripta (15); & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partibus abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his (16), & pœnitentiæ locus eſt, & poteſt emptor vel venditor ſine pœna recedere ab emptione [& venditione]. Ita tamen impune [eis recedere] concedimus (17), niſi jam arrharum nomine aliquid fuerit datum: hoc enim ſubſequuto, ſive in ſcriptis, ſive ſine ſcriptis, venditio celebrata eſt, is, qui recuſat adimplere contractum (18), ſi quidem eſt emptor, perdit quod dedit: ſi vero venditor, duplum reſtituere compellitur, licet ſuper arrhis nihil expreſſum eſt. §. 1. Pretium autem conſtitui oportet: nam nulla emptio ſine (19) pretio eſſe poteſt (20). † Sed & (21) certum eſſe pretium debet: alioqui ſi inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem æſtimaverit, tanti ſit empta: inter veteres ſatis abundeque hoc dubitabatur (conſtaretne venditio, an non). Sed noſtra (22) deciſio ita hoc conſtituit, ut quoties ſic compoſita ſit venditio, *quanti ille æſtimaverit*, ſub hac conditione ſtaret contractus: ut ſi quidem ille, qui nominatus eſt, pretium definierit: [tunc] omnimodo ſecundum ejus æſtimationem, & pretium perſolvatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex (23) empto actione, venditore ex (24) vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus eſt, vel noluerit, vel non potuerit (25) pretium definire: tunc pro nihilo eſſe venditionem, quaſi nullo pretio ſtatuto. Quod jus cum in venditionibus nobis placuit: non eſt abſurdum, & (26) in locationibus, & [in] conductionibus trahere. §. 2. Item pretium in (27) numerata pecunia conſiſtere debet. Nam in cæteris rebus, an pretium eſſe poſſet, valde quærebatur: veluti an homo, aut fundus, aut toga alterius rei pretium eſſe poſſet? [Et] Sabinus & Caſſius etiam in alia re putabant (28) pretium poſſe conſiſtere, unde illud eſt, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi: eamque ſpeciem emptionis & venditionis vetuſtiſſimam eſſe: argumentoque utebantur Græco poeta Homero, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum ſibi comparaſſe ait, permutatis quibuſdam rebus, his verbis:

> Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
> Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
> Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν,
> Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Id eſt:

> *Hinc ſibi certatim gratis de more comati*
> *Vina parant Graii, ære dato, fulgenteque ferro,*
> *Tergoribusque, bobus ſed & ipſis, mancipiiſque.*

Diverſæ ſcholæ auctores (29) contra ſentiebant: aliudque eſſe exiſtimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem: alioqui non poſſe rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res veniſſe, & quæ pretii nomine data eſſe: nam utramque videri & veniſſe, & pretii nomine datam eſſe, rationem non pati. Sed Proculi ſententia, dicentis permutationem propriam eſſe ſpeciem contractus a venditione ſeparatam, merito prævaluit: cum & ipſa aliis (30) Homericis verſibus adjuvabatur, & validioribus rationibus argumentabatur: quod & anteriores divi Principes admiſerunt, & in noſtris Digeſtis latius ſignificatur. §. 3. Cum autem emptio & venditio contracta ſit (quod effici diximus (31), ſimul atque de pretio convenerit,) cum ſine ſcriptura res agitur, periculum rei venditæ ſtatim (32) ad emptorem pertinet, tametſi (33) adhuc ea res emptori tradita non ſit. Itaque (34) ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis læſus fuerit, aut ædes totæ vel aliqua ex parte incendio (35) conſumptæ fuerint: aut fundus vi fluminis (36) totus vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſive etiam inundatione (37) aquæ, aut arboribus turbine (38) dejectis longe minor (39) aut deterior eſſe cœperit: emptoris damnum eſt, cui neceſſe (40) eſt, licet rem non fuerit nactus, pretium ſolvere. Quidquid enim (41) ſine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt. Sed & ſi poſt emptionem fundo aliquid (42) per alluvionem acceſſerit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum ejus eſſe debet, cujus periculum eſt. Quod ſi fugerit homo, qui veniit, aut ſubreptus fuerit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris intervenerit: animadvertendum (43) erit, an cuſtodiam ejus uſque ad traditionem venditor ſuſceperit. Sane enim ſi ſuſceperit, ad ipſius periculum is caſus pertinet: ſi non ſuſceperit, ſecurus eſt. Idem & in cæteris animalibus, cæteriſque rebus intelligimus. Utique tamen vindicationem rei & condictionem exhibere (44) debebit emptori: quia ſane, qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. Idem etiam eſt de furti & de damni injuriæ actione (45).

§. 4. Emptio (46) tam ſub conditione (47) quam pure contrahi poteſt (48): ſub conditione, veluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot* (49). §. 5. Loca ſacra vel religioſa, item publica (veluti forum, baſilicam) fruſtra quis (50) ſciens emit: quæ tamen ſi pro profanis vel privatis, deceptus a venditore, quis emerit, habebit actionem ex empto, quod (51) non habere ei liceat, ut conſequatur (52), quod ſua intereſt eum deceptum non eſſe. Idem juris eſt, ſi (53) hominem liberum pro ſervo emerit.

T i t. XXV.
DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE (54).

Collatio emptionis & locationis. De mercedis conventione. 1. De mercede collata in arbitrium alienum. 2. In quibus rebus conſiſtit. 3. De emphyteuſi. 4. De forma alicui facienda ab artifice. 5. Quid præſtare debet conductor. 6. De morte conductoris.

LOcatio & conductio proxima (55) eſt emptioni & venditioni, iiſdemque juris regulis conſiſtit. Nam ut emptio & venditio ita contrahitur, ſi de pretio convenerit: ſic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, ſi merces conſtituta ſit: & competit locatori quidem locati actio, conductori (56) vero conducti. §. 1. Et quæ ſupra diximus, ſi alieno arbitrio pretium promiſſum fuerit: eadem & de locatione & conductione dicta eſſe intelligimus, ſi (57) alieno arbitrio merces promiſſa fuerit. Qua de cauſa ſi fulloni polienda curandave, aut ſarcinatori ſarcienda veſtimenta quis dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, ſed poſtea tantum daturus, quantum inter eos convenerit: non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, ſed eo nomine actio præſcriptis (58) verbis datur. §. 2. Præterea ſicut vulgo quærebatur, an permutatis (59) rebus emptio & venditio contraheretur? ita quæri ſolebat de locatione & conductione: ſi forte rem aliquam utendam ſive fruendam tibi aliquis dederit (60): & invicem a te utendam ſive fruendam aliam [rem] acceperit. Et placuit, non eſſe locationem & conductionem: ſed proprium genus contractus: veluti (61) ſi cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, & apud alterum [alterius] bos perierit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum (62): verum præſcriptis verbis agendum eſt. §. 3. Adeo autem aliquam familiaritatem (63) inter ſe videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio: ut in quibuſdam cauſis quæri ſoleat, utrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio? ut ecce, de prædiis quæ perpetuo (64) quibuſdam fruenda traduntur: id eſt, ut quamdiu (65) penſio ſive reditus pro his domino præſtetur, neque ipſi conductori, neque heredi ejus,

curve

(1) *l. 24. C. de non num.* (2) *Vt conditio, l. 7. C. de non num.* (3) Niſi a minore, *l. ult. C. in quib. cauſ. in integ. reſt. neceſſ.* An & intra biennium major interdum eam non opponet? Sic ſane puta ſi eam ſummam vel teſtamento vel inter vivos ſemel atque iterum, vel poſt [illegible] inſtrumenta confeſſa confeſſus eſt, ſi partem debiti inferre cœpit, ſi de veſtigalis [illegible] agatur. *Myns.* Quid ſi juramento huic exceptioni renunciatum fuerit? *v. l. ult. C. de non num.* Quid ſi hypotheca præter ſyngrapham data? Ne his quidem juvabitur creditor, *l. 4. d. t.* (4) Quid ſi debitor eſt falſo nius eſt? dupli pœna punierunt. *v. Nov. 18. cap. 4.* (5) Sumptus hic integer titulus eſt ex *l. 2. ff. de obl. & action. l. 35. in fin. ff. de verb. ob.* (6) Nudo, at non tacito, licet interdum tacito convaleſcant, ut in relocatione diximus, *l. 13. in fin. l. 24. ff. locati,* & ex una tantum parte tacito conſenſu poſſint conſtare, *l. 13. in fin. ff. de verb. obl.* (7) *d. l. 2. §. fin. ff. de oblig. & act.* (8) Etiamſi lingua non ſit nuncupatum. *v. l. 6. §. 1. in fin. de cont. empt.* (9) Id eſt, cum in ſtipulationibus obligatio verbis naſcatur & ſententia ſtruatur, quatenus lingua nuncupatum eſt, *l. 40. in pr. ff. de verb. obl.* (10) [illegible] *ad C. [illegible] Paul. ſent. 17. & 7. Conſt. Harm. 3.* (11) *V. l. 9. C. de cont. empt.* (12) *l. [illegible] ff. de cont. empt.* (13) Poſſunt enim ita fieri, *v. l. 12. C. de cont. empt.* (14) *V. l. 17. C. de fide inſtr.* (15) Vid. *l. 20. C. de Donat.* Subſcribens, totam confetur facere ſcripturam, *l. 6. §. 1. ff. de Edendo.* Anſ. (16) *l. 6. in fin. ff. de cont. empt.* (17) *d. l. 17. in fin.* (18) Vide *l. contractus. C. de fide inſtrumentorum, l. 2. C. Quando liceat ab empt. reced.* Vide omnino Weſenb. *ff. de contr. empt. num. 4. per tot.* & Anton. Fab. *ad C. tit. de fid. inſtrument. defin. 24.* Anſ. (19) *V. l. 2. in fin. ff. de cont. empt.* (20) Olim ſine pretio emptio eſſe poterit, nummis nondum priſco ſeculo inventis, ut divi *ad l. 1. §. 1. ff. de cont. empt.* (21) *l. 7. in fin. d. t.* (22) *l. ult. C. de cont. empt.* (23) *l. 11. pr. ff. eod. & C. l. 11. de contr. empt.* (24) *l. 13. §. ex vendito. ff. de act. empt.* (25) *V. l. 25. ff. pro ſocio.* (26) *l. ult. in fin. C. de cont. empt.* (27) *V. l. 1. pen. C. de permutat.* (28) Et mili, *l. 1. §. 1. ff. de contrah. empt.* (30) Nerva & Proculus. *d. §. 1. l. 1. §. & ſi quidem. 1. ff. de præſc. verb.* (30) Orator & Jurisconſultus inſtructus eſſe debet exemplorum etiam a Poetis petitorum auctoritate & copia, *adde 1. Quintil. 6.* Sic Athenienſes Homero teſte uſi ſunt, de Salamina contendentes & Tenedii adverſus Sygeos: & Leophron contra Critiam Solonis uſurpavit elegias. *Ariſt. 1. Rhetor. 15.* Laert. Ita Philomelus verſibus Homeri perſuaſit Phocenſibus, ut Amphictyonum judicio ſtarent, quod antiquitus Delphicum oraculum in eorum poteſtate fuiſſet, *Diod. lib. 16.* (31) *In pr. ſupr. eod.* (32) *V. l. 8. C. de peric. & comm.* (33) *l. 62. in fin. C. de cont. empt. l. 11. ff. de act. empt. l. 8. 12. 13. 14. ff. de peric. & comm. l. 14. in princ. ff. de furt. l. 4. C. de peric. & comm.* (34) *V. l. 18. ff. de peric. & comm.* (35) *l. 11. ff. de peric. l. 5. C. de periculo & comm.* (36) *l. 7. l. 20. in fin. ff. de per. & comm.* (37) *d. l. 10.* (38) *l. 9. ff. de peric. & comm.* (39) *V. l. 10. ff. de evict.* (40) Imo non eſt neceſſe *l. 11. ff. locati* cum ei competat liberatio, imo & dati repetitio, *adde l. 10. ff. de peric. & comm. l. ult. ff. de condict. cauſa data. l. 78. ff. de ſolut.* Sic in his inſtitutionibus regulas juris breves, & brevi juris continent: in practicis æquiores. Sic his Inſtitutionibus, *§. 2. verſ. certe, ſupr. de rer. diviſ.* malæ fidei poſſeſſor non repetit ſumptus, quos Digeſtorum jura ei concedunt. (41) *l. 5. 10. ff. de peric. & comm.* (42) *l. 7. in pr. d. tit.* (43) *l. 11. §. ſi res vend. ff. de cont. emp.* (44) Cedere, *l. 80. ff. de furt.* (45) *V. l. 40. de act. emp.* (46) At non mancipatio *l. 77. ff. de reg. jur.* (47) *l. 20. ff. locati* (48) Et in diem *l. 80. §. ipſum certum. ff. de contr. empt.* (49) Adde *tit. de l. commiſſoria, & de in diem addictione.* (50) *l. 22. 62. 70. ff. de cont. empt. l. 34. ff. de liberali. l. ult. ff. quibus ad libertatem.* (51) Formula actionis ex empto. (52) Adde caſus elegantes *l. 39. ff. de act. empt. & l. penult. ff. de [illegible]* (53) *l. 4. ff. quib. ad liberr. proclamare.* (54) Vid. O. 19. in C. lib. 4. & ult. [illegible] Paul. ſent. 18. & 3. Harm. 8. (55) *l. 2. ff. eod.* (56) *l. 13. in pr. ff. eod.* (57) *l. 25. in pr. ff. eod.* (58) *l. 20. in fin. ff. de præſc. verb.* Goth. Dicitur præſcriptis verbis eo quod prætor hanc formulam non ex edicto ſuo ſumebat; ſed litigatores verba ei præſcribebant, ſecundum quæ judicium dabatur, quæ etiam vocatur actio in factum, quod ex facto concipiatur. *Anſ.* (59) Permutatio rebus ſine pecunia olim conſiſtebat emptio & venditio, ut hic, per contrarium permutatio cum pecunia eſſe poteſt, *l. 25. ff. de pr. [illegible] ad l. ult. ff. de condict. cauſa data.* (60) *V. l. 15. ff. de præſc. verb.* (61) *l. 17. §. ſi cum unum bovem. 3. ff. de præſc. verb.* (62) *§. 2. Inſtit. quib. mod. re contr. oblig.* Anſ. (63) *l. 19. l. 20. de act. emp. v. l. 2. §. 1. ff. eod.* (64) Quod tempore Juſtiniani in Gothicis & Vandalicis bellis crebro uſu venire neceſſe fuit, unde perpetua conductio, *l. 10. C. eod.* & jus perpetuarium appellatum, *l. 1. C. de off. Com. ſac. pal. l. 1. & 2. C. de locat. præd.* ad longum tamen tempus fieri poteſt, *l. ult. ſi ager. vectig. l. 2. §. quod autem. de ſuperficieb. l. 1. ff. ſi ager. vectigal.* (65) In rebus eccleſiaſticis triennio, *l. penult. cum de loc.* in privatis triennio, *l. 2. C. de jure emphyt.* Quid ſi eo tempore elapſo dominus penſionem recepit, poteritne emphyteutam dejicere? non poterit, niſi jus id ſibi exceperit: vel niſi Emphyteuta rem deteriorem reddidit vel alienavit. *Schneid.*

cuive conductor heresve ejus id prædium vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, aliove quocunque modo alienaverit, auferre liceat? Sed talis contractus, quis inter veteres dubitabatur, & a quibusdam locatio, a quibusdam venditio existimabatur: lex Zenoniana (1) lata est, quæ emphyteuseos contractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis (2) pactionibus fulciendam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis esset contractus: sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum; sin autem particularis, ad emphyteuticarium hujusmodi damnum venire. Quo jure utimur (3). §. 4. Item quæritur, si cum (4) aurifice Titius convenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certæque formæ annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos: utrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur? Cassius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi: operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emptionem & venditionem contrahi. Quod si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin locatio & conductio sit. §. 5. Conductor [autem] omnia secundum (5) legem conductionis facere debet (6), & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono & æquo præstare (7). Qui pro usu aut vestimentorum, aut argenti, aut jumenti, mercedem, aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus (8) paterfamilias suis rebus adhibet: quam si præstiterit, & aliquo casu [fortuito (9) eam] rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur.

§. 6. Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres ejus eodem (10) jure in conductione (11) succedit (12).

TIT. XXVI.
DE SOCIETATE. (13).

Divisio a materia. 1. De partibus lucri & damni. 2. De partibus inæqualibus. 3. De partibus expressis in una causa. 4. Quibus modis societas solvitur. De renunciatione. 5. De morte. 6. De fine negotii. 7. De publicatione. 8. De cessione bonorum. 9. De dolo & culpa a sociis præstandis.

SOcietatem coire solemus aut (14) totorum (15) bonorum, quam Græci specialiter κοινοπραξίαν (16) appellant: aut unius (17) alicujus negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique. §. 1. Et quidem si nihil de partibus lucri & damni nominatim convenerit: æquales (18) scilicet partes & in lucro & in damno spectantur. Quod si expressæ fuerint [partes]: hæ servari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, si duo inter se pacti sint, ut ad unum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia. §. 2. De illa sane conventione quæsitum est, si Titius & Sejus inter se pacti sint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant (19), damni tertia: ad Sejum duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conventio? Quintus Mutius contra naturam societatis (20) talem pactionem esse existimavit, & ob id non esse ratam habendam. Servius Sulpitius (cujus sententia prævaluit) contra sensit (21): quia sæpe (22) quorundam ita pretiosa est opera in societate, ut eos justum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita (23) coiri posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat (24), alter non conferat: & tamen lucrum inter eos commune sit: quia sæpe opera alicujus pro (25) pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutii sententiam obtinuit, ut illud quoque constiterit, posse convenire, ut quis lucri partem ferat, de damno (26) non teneatur: quod & ipsum Servius convenienter [sibi] fieri existimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compensatione facta, solum, quod superest, intelligatur lucro esse. §. 3. Illud expeditum est, si in una causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro vel in solo damno: in altera vero omissa; in eo quoque, quod prætermissum est, eandem partem servari. §. 4. Manet autem societas eo usque, donec (27) in eodem consensu (28) perseveraverint. At cum aliquis renunciaverit societati, solvitur societas. Sed plane si quis callide in hoc renunciaverit societati, ut obveniens aliquod lucrum solus habeat, veluti si totorum bonorum socius, cum ab aliquo heres esset relictus, in hoc renunciaverit societati, ut hereditatem solus lucrifaceret: cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciet, quod non captaverit: ad ipsum solum pertinet. Ei vero, cui renunciatum est, quidquid omnino post renunciatam societatem adquiritur, soli (29) conceditur. §. 5. Solvitur adhuc societas etiam morte (30) socii (31): quia qui societatem contrahit, certam personam sibi eligit: sed & si consensu plurium societas contracta sit, morte unius socii solvitur, etsi plures supersint, nisi in coeunda societate aliter convenerit. §. 6. Item si alicujus rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est; finitur societas. §. 7. Publicatione (32) quoque distrahi societatem manifestum est: scilicet si universa bona socii publicentur. Nam cum in ejus locum alius succedat, pro mortuo habetur. §. 8. Item si quis ex sociis mole debiti prægravatus, bonis suis cesserit (33), & ideo propter publica aut privata debita substantia ejus veneat (34), solvitur societas: sed hoc casu, si adhuc consentiant in societatem, nova videtur incipere societas.

§. 9. Socius socio utrum eo nomine tantum teneatur pro socio actione (35), si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi (36) apud se passus est: an etiam culpæ, id est, desidiæ atque negligentiæ nomine, quæsitum est? Prævaluit tamen, etiam (37) culpæ (38) nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere [socium] qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem socium sibi adsumit, de se queri, sibique hoc imputare debet.

TIT. XXVII.
DE MANDATO (39)

Divisio a fine. 1. Si mandantis gratia mandetur. 2. Si mandantis & mandatarii. 3. Si aliena. 4. Si mandantis & aliena. 5. Si mandatarii & aliena. 6. Si mandatarii. 7. De mandato contra bonos mores. 8. De executione mandati. 9. Quibus modis mandatum solvitur. De revocatione. 10. De morte. 11. De renunciatione. 12. De die & conditione. 13. De mercede.

MAndatum contrahitur quinque (40) modis: sive sua tantum gratia aliquis tibi mandet, sive sua & tua, sive aliena tantum: sive sua & aliena, sive tua & aliena. At si tua tantum gratia mandatum sit, supervacuum est mandatum: & ob id (41) nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur. §. 1. Mandantis [(42) tantum] gratia intervenit mandatum: veluti si quis tibi mandet (43), ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo sponderes. §. 2. Tua gratia & mandantis: veluti si mandet tibi, ut pecuniam sub usuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur, aut si volente te agere cum eo ex fidejussoris causa mandet tibi (44), ut cum reo agas, periculo mandantis, vel ut ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi delegat in id, quod tibi debuerat. §. 3. Aliena autem [tantum] causa intervenit mandatum: veluti si tibi aliquis mandet, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emeres (45), vel ut pro Titio sponderes. §. 4. Sua & aliena, veluti si de communibus suis & Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel ut sibi & Titio fundum emeres, vel ut pro eo & Titio sponderes.

§. 5. Tua & aliena; veluti si tibi mandet, ut Titio sub usuris crederes: quia si sine usuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum. §. 6. Tua (46) tantum gratia intervenit mandatum; veluti si tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam fœneres: vel ex diverso, ut pecunias tuas fœneres potius, quam in emptiones prædiorum colloces. Cujus generis mandatum, magis consilium, quam mandatum est (47): & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio mandati obligatur (48) etiamsi non expediat ei, cui mandabatur: cum liberum cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamvis non expediat eam tibi emisse vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur (49). Et adeo hæc ita sunt, ut quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fœnerares? sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia (50) non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset. §. 7. Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod (51) contra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut [de] damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi: licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen ullam habes adversus Titium actionem (52). §. 8. Is, qui exequitur mandatum, non (53) debet excedere fines mandati (54). Ut ecce, si usque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres, vel ut pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque (55) in ampliorem pecuniam fidejubere: alioqui non habebis cum eo mandati actionem: adeo quidem, ut Sabino & Cassio placuerit, etiamsi usque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum. [Sed] diversæ scholæ auctores recte usque ad centum aureos te acturum existimant, quæ sententia sane benignior est (56). Quod si minoris emeris, habebis scilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut sibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandasse intelligitur, ut minoris (si possit) emeretur.

§. 9. Recte quoque mandatum contractum, si dum (57) adhuc integra res sit, revocatum fuerit, evanescit. §. 10. Item si adhuc integro mandato, mors (58) alterutrius interveniat, id est, vel ejus qui mandaverit; vel illius, qui mandatum susceperit, solvitur (59) mandatum. Sed utilitatis causa receptum est, si eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu (60) ignorans (61), eum decessisse, executus fueris mandatum: posse te agere mandati actione. Alioqui justa & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic simile est, quod placuit, si

a debi-

(1) V. l. 1. C. de jure Emphyt. (2) l. 2. d. t. (3) l. 2. C. de jure Emphyt. Anf. (4) l. 2. §. 1. ff. eod. & l. 20. ff. de contr. empt. (5) l. 25. §. conductor ff. eod. l. 11. C. eod. Goth. adde l. 9. §. 2. l. 11. §. 4. ff. locat. Anf. (6) Potest autem rem alteri locare. l. 6. C. eod. (7) l. 19. C. h. t. Anf. (8) l. 25. §. pen. ff. locat. §. 16. Instit. de oblig. quæ ex delict. Quod singulare est & contra l. contractus ff. de reg. jur. & l. 5. ff. naut. caupon. stab. Anf. (11) l. 19. C. eod. (12) Quamvis conductor non sit. l. 60. §. 1. D. locati. (11) l. 10. C. eod. (12) An, quando, quibus ex causis, & a quibus conductor ante finitum tempus locationis expelli possit, v. l. 3. C. eod. An invito locatore impune migrare v. l. 25. in fin. ff. eod. An & quomodo ob causam sterilitatis, pestis, belli & similium, remissionem pensionis petere possit, v. l. 15. §. [illegible] & si Labeo ff. eod. (13) xvii. D. 2. iv. C. xxxvii. Paul. 2. sent. 1. & 1. Harmen. 10. 11. (14) l. 1. ff. eod. (15) Hac societas [illegible] fraternitatis inducit. l. 63. in princ. D. eod. 2. Cajus 2. §. 17. (16) Al. κοινοπραξίαν. (17) Hanc venaliciarii ineunt. l. 65. in fin. princ. D. pro socio l. 44. §. 1. D. de ædil. edict. (18) l. 29. in pr. ff. eod. (19) Et ita inæquales. l. 30. D. eod. (20) Quæ jus quoddam fraternitatis in se habet. l. 63. in pr. D. eod. (21) Imo idem, d. l. 30. sic igitur restitue: Et ob id non esse ratam habendam Serv. Sulpitius fuisse, cui sententiæ contraria prævaluit, quia sæpe, &c. Wesenb. tamen ac interpretatur. contra fuisse, inquit, non in genere & quoad regulam: sed in specie, quoad exceptionem. (22) Non est captiosa aut iniqua societas, ubi alter corpus, alter disciplinam in societatem confert. Cicero pro Roscio Amerino. (23) l. 1. C. eod. (24) l. 1. C. eod. l. 1. §. 1. l. 52. §. utrum. 2. ff. eod. (25) Pecuniæ scilicet a socio collatæ, cum salva ei sit, operas suas perdens, quod locum non habebit in eo, qui pecunias contulerit. v. Andr. Gail. 2. observ. 20. (26) Quæ pars in lucro damnove definita est, eadem & in altero definita esse intelligitur, Not. [illegible] (27) l. 4. l. 63. §. [illegible] l. 65. §. diximus. D. eod. l. 5. C. eod. (28) Societas solvitur voluntate, nimirum quoties socii renunciant, aut separatim sibi quisque negotiari incipit. 3. Harm. 11. §. 4. adde 2. Cajum. 9. §. 16. (29) l. 65. §. [illegible] qui societatem. ff. eod. (30) Societas solvitur personis intereuntibus, veluti uno sociorum mortuo vel damnato, vel relegato, vel publicato. Harm. d. loco. (31) l. 4. in. 59. 65. §. morte. D. eod. (32) Societas solvitur rebus intereuntibus, hoc est, aut nullis relictis, aut conditione earum mutata, utpote consecratis vel publicatis, Harm. ibi. l. 65. l. 12. §. publicatione. ff. eod. l. 1. in pr. D. de bonis damnatorum. (33) l. 4. §. 1. in verb. egestate. l. 65. §. 1. ff. eod. Item si quis fuit insolvendo. Vid. Beuven. Strach. de Decoctorib. §. [illegible] num. 47. 48. Anf. (34) l. 65. §. 1. D. eod. (35) De qua l. 31. [illegible] D. eod. (36) §. 1. Instit. Quib. mod. re contrah. obl. Anf. (37) l. 52. §. utrum. l. 72. D. eod. (38) Non tantum doli & furti. l. 45. l. 51. ff. eod. (39) xvii. D. 1. iv. C. xxxv. & Paul. 2. sent. 15. (40) l. 2. ff. eod. (41) l. 47. D. de reg. jur. (42) l. 2. §. [illegible] D. eod. (43) l. 61. §. [illegible] D. de procurat. (44) V. l. 22. §. 1. ff. eod. (45) l. 6. §. 4. ff. eod. (46) l. 2. in fin. D. eod. (47) Mandatum pars quædam imperii est: consilium rem arbitrio consultoris permittit. Harm. (48) §. 11. Instit. de oblig. quæ ex delict. Anf. (49) Ut qui id faciat, cum suasoris sui possit [illegible], quam Clinio consilio, sibi non alii id imputare debeat, §. ult. supr. de societate. (50) l. 6. §. plane. l. 32. ff. eodem. (51) l. 6. §. rei turpis. l. 20 §. qui aedem. ff. eod. l. 15 §. veneni mali. 2. D. de nonnupt. 2. Cajus 9. §. 18. [illegible] Nam si contra bonos mores. l. 12. §. 11. ff. eod. (52) l. 22. §. 6. ff. eod. Anf. (53) l. 5. in pr. D. eod. (54) Ut & forma in mandato. 2. Cajus 9. §. ult. (55) l. 34. D. eod. (56) Quippe major summa minorem inest. §. 5. supr. de inutil. stipul. l. 2. §. 4. de verb. oblig. (57) l. 12. §. si mandavero. l. 15. D. eod. (58) V. l. 26. in pr. ff. eod. (59) Fallit, si mandatum fuit [illegible], ut datum fulcetur. arg. l. 9. §. 1. ff. de jur. dom. aut aliquid ad piam causam pertinent. Bald. in l. mandatum. 21. C. mandati. 2. Franc. fecim Cremensem. Singul. 101. Item, si mandator necessitate cogebatur mandatum exequi. Marsil. singular. 44. (60) V. l. 26. in pr. ff. eod. (61) V. l. 12. §. 2. D. de solutionib.

debitores manumisso dispensature Titii, per (1) ignorantiam liberto solverint, liberari eos, cum alioqui stricta juris ratione non possent liberari, quia alii solvissent, quam cui solvere debuerunt. §. 11. Mandatum non suscipere, cuilibet liberum est; susceptum autem (2) consummandum est, aut quamprimum renunciandum, ut per semetipsum aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuncietur, ut integra causa mandatori reservetur eandem rem explicandi, nihilominus mandati actio (3) locum habet; nisi justa causa (4) intercesserit, aut non renunciandi, aut intempestive renunciandi. §. 12. Mandatum & in diem (5) differri, & sub conditione fieri potest.

§. 13. In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et (ut generaliter dicamus) quibus casibus sine (6) mercede suscepto officio, mandati sive depositi contrahitur negotium; iis casibus interveniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda curandave quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta, neque promissa: mandati competit actio.

TIT. XXVIII.

DE OBLIGATIONIBUS, [QUÆ QUASI EX CONTRACTU NASCUNTUR].

Continuatio. 1. De negotiorum gestione. 2. De tutela. 3. De rei communione. 4. De hereditatis communione. 5. De aditione hereditatis. 6. De solutione indebiti.

POst genera contractuum enumerata, dispiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem non proprie nasci ex contractu intelliguntur, sed tamen, quia non ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur. §. 1. Igitur cum quis (7) negotia absentis gesserit: ultro citroque inter eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum: sed domino quidem rei gestæ adversus eum, qui gessit, directa (8) competit actio: negotiorum autem gestori contraria. Quas ex nullo contractu proprie nasci, manifestum est: quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit. Ea qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligentur. Idque utilitatis (9) causa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregre profecti essent, desererentur negotia, quæ sane nemo curaturus esset: si de eo, quod quis impendisset, nullam habituros esset actionem. Sicut autem is, qui utiliter gessit negotia, dominum habet obligatum negotiorum gestorum: ita & contra iste quoque tenetur, ut administrationis reddat rationem. Quo casu ad exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem, nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modo alius diligentior [eo] commodius administraturus esset negotia. §. 2. Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non (10) proprie ex contractu obligati [esse] intelliguntur (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur) sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutuæ sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: sed & contra tutor cum pupillo habet contrariam (11) tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro (12) eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus ejus obligaverit. §. 3. Item si inter aliquos communis res sit sine (13) societate: veluti quod pariter eis legata donatave esset, & alter eorum alteri ideo teneatur communi dividundo judicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius ejus solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu proprie obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt: sed quia ex maleficio non tenetur: quasi ex contractu teneri videtur. §. 4. Idem juris est de eo, qui (14) coheredi familiæ erciscundæ judicio ex his causis obligatus est. §. 5. Heres (15) quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur: (neque (16) enim cum herede, neque cum defuncto ullum negotium legatarius gessisse proprie dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus, quasi ex (17) contractu debere intelligitur. §. 6. Item (18) is, cui quis per errorem non debitum solvit, [quasi ex contractu debere videtur]. Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus [esse], ut si certiorem rationem sequamur, magis (ut supra diximus) ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse: nam qui solvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut distrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accepit, obligetur, ac si mutuum ei daretur: & ideo condictione tenetur. §. 7. Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit: sic namque definierunt veteres, ex quibus causis inficiando lis crescit, ex his causis non debitum solutum repeti non (19) posse: veluti (20) ex lege Aquilia, item ex legato (21). Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa constituta, per damnationem cuique legata fuerant: nostra autem constitutio (22), cum unam naturam omnibus legatis & fideicommissis indulsit (23), hujusmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatariis hoc præbuit, sed tantummodo in iis legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis Ecclesiis & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt: quæ, si indebita solvantur, non repetuntur.

INSTITUT.

TIT. XXIX.

PER QUAS PERSONAS (24) NOBIS OBLIGATIO (25) ADQUIRITUR (26).

De his, qui sunt in potestate. 1. De bona fide possessis. 2. De servo fructuario, [vel usuario]. 3. De servo communi.

EXpositis generibus obligationum, quæ ex contractu vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus, adquiri nobis non solum per (27) nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt: veluti per servos, & filios nostros: ut tamen, quod per servos [nostros] nobis adquiritur, (28) totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit adquisitum, hoc dividatur secundum imaginem rerum proprietatis, & ususfructus: quam nostra decrevit constitutio (29): ut, quod ab actione commodum perveniat, hujus usumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio servetur, scilicet patre actionum movente secundum Novellæ nostræ (30) constitutionis divisionem (31). §. 1. Item per liberos homines, & alienos servos, quos bona fide possidemus, adquiritur nobis: sed tantum ex duabus causis: id est, si quid ex operis (32) suis, vel ex re nostra adquirant. §. 2. Per eum quoque servum, in quo usumfructum [vel usum] habemus, similiter ex duabus istis causis nobis adquiritur. §. 3. Communem servum pro (33) dominica parte dominis adquirere, certum est: excepto eo, quod nominatim uni stipulando, aut per traditionem accipiendo illi soli adquirit: veluti cum ita stipulatur, *Titio domino meo dare spondes?* Sed si domini unius jussu servus fuerit stipulatus: licet antea dubitabatur, tamen post nostram decisionem (34) res expedita est, ut illi tantum adquirat, qui hoc ei facere jussit, ut supra dictum est.

TIT. XXX.

QUIBUS MODIS TOLLITUR (35) OBLIGATIO.

De solutione. 1. De acceptilatione. 2. De Aquiliana stipulatione & acceptilatione. 3. De novatione. 4. De contrario consensu.

TOllitur autem omnis obligatio (36) solutione ejus, quod debetur: vel si quis consentiente creditore, aliud pro alio (37) solverit. Nec interest, quis (38) solvat: utrum ipse, qui debet, an (39) alius pro eo: liberatur enim & alio solvente; sive sciente, sive ignorante debitore, vel (40) invito [eo] solutio fiat. Item si (41) reus solverit: etiam ii, qui pro eo intervenerunt, liberantur. Item ex contrario contingit, si fidejussor solverit: non enim ipse solus liberatur (42), sed etiam reus. §. 1. Item per (43) acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, imaginaria (44) solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, si id velit Titius remittere, poterit (45) sic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promisi, habesne acceptum?* & Titius respondeat, *habeo*. † Sed & Græce (46) potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, ut Latinis verbis solet [exigi], *ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών*, id est, *tot denarios acceptos habes? acceptos habeo*. Quo genere (ut diximus) tantum eæ solvuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt, non etiam cæteræ. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolvi. Sed & id, quod alia ex causa debetur (47), potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolvi. Sicut autem quod debetur, pro parte recte solvitur (48): ita in (49) parte debiti acceptilatio fieri potest. §. 2. Est [autem] prodita stipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur (50), per quam contingit, ut omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renovat omnes obligationes, & a Gallo Aquilio ita composita est: *Quidquid te mihi ex quacumque causa dare facere oportet, oportebitve, præsens, in diemve: quarumcumque rerum mihi tecum actio est: quæque adversus te petitio, vel adversus te persecutio est, eritve (51): quodve tu meum habes, tenes, possides (52), [dolove malo fecisti, quo minus possideas,] quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Nigidius: Quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spopondit, id haberetne a se acceptum, Numerius Nigidius Aulum Agerium rogavit, Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit*. §. 3. Præterea novatione tollitur obligatio, veluti si id, quod tibi Sejus debebat, a Titio dari stipulatus sis. Nam interventu novæ (53) personæ nova (54) nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorem: adeo, ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima novationis jure tollatur: velut si id, quod tu Titio debes, a pupillo (55) sine tutoris auctoritate stipulatus fueris: quo casu res amittitur: nam & prior debitor (56) liberatur, & posterior obligatio nulla est. Non (57) idem juris est, si a servo quis fuerit stipulatus: nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. Sed si eadem persona sit, a qua postea stipuleris: ita demum novatio fit, si quid in posteriore stipulatione novi sit; forte si (58) conditio, aut dies, aut fidejussor adjiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, si conditio adjiciatur, novationem fieri: sic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem (59), si conditio extiterit: alioqui si defecerit, duret prior obligatio. Sed cum hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri novationem (60), cum novandi animo in secundam obligationem itum fuerat; per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alii in aliis casibus introducebant: ideo

L no-

(1) l. 32. in fin. ff. depos. (2) l. 5. 22. §. ult. l. 27. §. qui suscepit ff. eod. l. 27. §. sicut O. commodati (3) Directa: de qua l. 21. in fin. D. eod. de contraria, l. 10. §. idem Labeo l. 12. in fin. O. eod. (4) Ut in l. 23. 24. 25. ff. eod. Ans. (5) l. 1. §. 9. D. eod. (6) l. 23. D. de præscriptis verb. Goth. Imo licet mandatum non sit gratuitum, non idcirco desinit esse mandatum. l. 34. l. 18. §. 1. ff. depositi. l. 6. ff. h. t. Possunt enim unius rei plures esse fines, sed subordinati. Wesemb. ff. de pact. num. 9 Ans. (7) l. 5. in pr. ff. de oblig. & act. (8) l. 2. ff. de negot. gest. (9) l. 1. ff de neg. gest. l. 9. in princ. [illegible] O. de oblig. & act. (10) l. 5. § tutela. ff. de oblig. & act. (11) l. 1. §. præterea. l. 4. de cont. tut. l. 2. C. de in litem dando. (12) l. ult. C. de contraria tutel. (13) Ut quum consensus ad societatem non consensus, sed res. l. 25. § non tantum. l. 26. in fin. ff. famil. ercisc. l. 29. in pr. ff. de peculio. (14) Cum coherede non contrahimus, sed in eum incidimus. l. 25. §. 16. ff. familiæ ercisc. (15) l. 5. §. heres ff. de obl. & act. (16) l. 5. §. 2. ff. de obligat. & action. (17) Quia adiit, l. 20. ff. [illegible] vel omitt. hered. l. 1. in fin. ff. [illegible] in possess. l. 6. in fin. ff. de separat. (18) d. l. 5. § is quoque ff. de obl. & action. (19) l. 4. C. de condict. indebiti. (20) l. 4. C. de lege Aquilia. (21) Ad ping causas, & deposito. §. sed furti. 26. inst. de act. (22) Quam extat l. 2. C. comm. de legat. (23) l. 2. C. comm. de legat. l. 2. ff. de leg. 1. (24) Universim non specie, ut lib. 1. tit. 19. supr. (25) Non dominium, ut lib. 2. Tit. 9. supr. (26) 66. C. xxviii. (27) V. §. 1. supr. per quas personas. (28) V. l. 24. ff. de peculi. (29) l. 6. C. de bonis, quæ lib. (30) l. ult. C. de bonis, quæ liber. quæ idem sic dicitur, quod lata fuit priore Codicis editio; postea vero inserta fuit posteriori Codici. (31) V. l. 1. C. de rei uxoriæ act. (32) Ulp. l. 19. §. 20. (33) V. l. 45. ff. de adquir. rer. dom. (34) l. ult. C. per quas personas. (35) olim. D. lib. xlvi. tit. C. [illegible] (36) l. 107. ff. de solution. Goth. Quibus modis tollatur obligatio, vide apud Joan. Modinam, tract. de reb. vestis. quæst. 3. Ans. (37) Puta pecora, res, operas, v. l. 17. C. de solut. aliter non est cogendus creditor alia forma nummos excipere. l. 20. ff. de solut. (38) l. 102. ff. de verb. oblig. (39) l. 53. 64. 66. ff. de solut. l. 9. l. 17. C. de solut. (40) V. l. 67. ff. de solut. (41) l. 16. §. de peculio. de solut. (42) l. 34. de fidejussor. (43) l. 1. ff. de acceptil. (44) l. 1. ff. de accept. (45) V. l. 8. §. acceptum, & §. ult. ff. de acceptil. (46) l. 8 in fin. ff. de acceptilat. (47) V. l. ult. C. de acceptilat. (48) V. l. 2. de acceptil. Vide Zonaec. de accept. part. [illegible] (49) d. l. 9. & l. 10. ff. de acceptilat. (50) V. l. 18 §. 1. ff. de acceptilat. (51) In diem vel sub conditione, l. 14. ff. de solut. l. 13. de acceptilat. (52) Habere generale verbum est: Tenere facti: Possidere juris. l. 38. in pr. ff. de verb. [illegible] (53) l. 1. ff. de novat. (54) Id est, delegatione, v. l. 1. C. de novat. (55) l. 20. in fine. ff. de Novat. (56) V. l. 29. tit. de usu. jur. (57) d. l. 70. §. [illegible] ff de pactis. (58) V. l. 24. ff. de novationibus. (59) V. l. 14. in pr. ff. de novat. (60) V. l. 8. §. 1 ff. de novat.

nostra (1) processit constitutio, quæ apertissime definivit, tunc solum novationem prioris obligationis fieri (2), quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt: alinqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere, ut maneat ex utraque causa obligatio secundum nostræ constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

§. 4. Hoc amplius, eæ obligationes, quæ consensu contrahuntur (3), contraria (4) voluntate dissolvuntur. Nam si Titius & Seius inter se consenserint, ut fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureis: deinde re nondum secuta (5), id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos ut discederetur ab ea emptione & venditione: invicem liberantur.

† Idem (6) est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt, sicut jam dictum est (7).

(1) l. a. fin. ult. C. de novat. (2) Hodie igitur stipulatio [illegible] pacto simplici [illegible] differentur. Quod tamen extat in l. 40. in fin. de reb. cred. (3) V. l. 3. ff. de rescind. vendit. & l. 80. ff. de solut. [illegible] matrimonium. (4) V. l. 91. ff. de reg. jur. (5) l. 2. ff. de rescindenda vendit. (6) V. l. fin. in fin. ff. de solut. (7) Adde ultra superiores quinque modos tollendae obligationis ipso jure, compensationem, § in bonae fid. 30. infr. de act. confusionem hereditatis, l. 90. ff. de fidejuss. oblationem, depositionem, & consignationem pecuniæ, l. 19. C. de solut. deportationem, l. 47. ff. de fidejuss. Chirographi redditionem, l. 2. ff. de pactis.

INSTITUTIONUM

SEU

ELEMENTORUM D. JUSTINIANI

SACRATISSIMI PRINCIPIS,

LIBER QUARTUS.

Tit. I.

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ EX DELICTO (1) NASCUNTUR.

Continuatio & divisio obligationum ex delicto. 1. De furto. Ejus definitio. 2. Etymologia. 3. Divisio. 4. De furto concepto, oblato, prohibito, & non exhibito. 5. Pœna. 6. Quomodo furtum fit. De contrectatione. 7. De affectu furandi. 8. De voluntate domini. 9. Quarum rerum furtum fit. De liberis hominibus. 10. De re propria. 11. Qui tenentur furti. De eo, cujus ope, consilio furtum factum est. 12. De his qui sunt in potestate: & ope, ac consilio extranei. 13. Quibus datur actio furti. 14. De pignore subrepto creditori. 15. De re fulloni, vel sarcinatori, vel bonæ fidei emptori subrepta. 16. De re commodata. 17. De re deposita. 18. An impubes furti teneatur. 19. Quid veniat in hanc actionem, & de affinibus actionibus.

QUum sit expositum superiore (2) libro de obligationibus ex contractu, [& quasi ex contractu]: sequitur, ut de obligationibus ex maleficio, [& quasi ex maleficio] dispiciamus. Sed illæ quidem (ut suo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur: hæ vero unius generis sunt: nam omnes ex re nascuntur (3), id est, ex ipso maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, injuria. §. 1. Furtum est contrectatio (4) fraudulosa (5), lucri (6) faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus, possessionisve, quod lege naturali (7) probibitum est admittere. §. 2. Furtum autem vel a furvo, id est, nigro (8) dictum est, quod clam & obscure fiat, & plerumque nocte: vel a fraude: vel a ferendo, id est, auferendo: vel a Græco sermone, quod φωρας appellant fures. Imo & Græci a ferendo φωρας dixerunt.

§. 3. Furtorum autem duo sunt (9) genera, manifestum & nec manifestum. Nam conceptum & oblatum, species potius actionis sunt furto cohærentes, quam genera furtorum, sicut inferius apparebit. † Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ (10) appellant: nec (11) solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo [furtum] fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egressus januam, deprehensus fuerit; & qui in oliveto olivarum, aut in vineto uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto aut vineto deprehensus fuerit. Imo ulterius furtum manifestum est extendendum, quamdiu eam rem fur tenens visus vel deprehensus fuerit: sive in publico, sive in privato: vel a domino, vel ab alio, antequam (12) eo pervenit, quo deferre (13) vel deponere destinasset. Sed si pertulit, quo destinavit, tametsi deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus fur. † Nec manifestum furtum quid sit, ex iis quæ diximus intelligitur (14): nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est. §. 4. Conceptum (15) furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus furtiva res quæsita (16) & inventa sit: nam in eum propria actio constituta est, quamvis fur non sit, quæ appellatur concepti. † Oblatum (17) furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit: utique si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur (18): nam tibi, apud quem concepta sit, propria adversus eum, qui obtulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblati. † Est etiam prohibiti furti actio adversus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentem probibuerit (19). † Præterea pœna constituitur Edicto Prætoris per actionem furti non exhibiti adversus eum, qui furtivam rem apud se quæsitam & inventam non exhibuit. † Sed hæ actiones, scilicet concepti & oblati, & furti probibiti, necnon furti non exhibiti in desuetudinem abierunt. Cum enim requisitio (20) rei furtivæ hodie secundum veterem (21) observationem non fiat: merito ex consequentia etiam præfatæ actiones ab usu communi recesserunt: quum manifestum sit, quod omnes, qui scientes rem furtivam susceperint (22), & celaverint, furti nec manifesti obnoxii sunt. §. 5. Pœna manifesti furti, quadrupli (23) est, tam ex servi, quam ex liberi persona: nec manifesti, dupli. §. 6. Furtum autem fit, non solum cum quis intercipiendi causa rem alienam amovet: sed generaliter cum quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque sive creditor (24) pignore, sive is, apud quem res deposita est, ea re utatur: sive is, qui rem utendam accepit, in alium usum eam transferat, quam cujus gratia ei data est, furtum committit: veluti si quis argentum utendum acceperit, quasi amicos ad cœnam invitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi longius (25) aliquo duxerit: quod veteres (26) scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset. §. 7. Placuit tamen, eos qui rebus commodatis aliter uterentur quam utendas acceperint, ita furtum committere: si (27) se intelligant id invito domino facere, eumque, si intellexisset, non permissurum: at si permissurum credant, extra crimen videri, optima sane distinctione: quia furtum sine (28) affectu furandi non committitur.

§. 8. Sed & si credat aliquis invito domino se rem commodatam sibi contrectare (29), domino autem volente id fiat, dicitur furtum non fieri. † Unde illud quæsitum est, cum Titius servum Mævii sollicitaverit, ut quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret, & servus eas ad Mævium pertulerit: Mævius [autem] dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit servo quasdam res ad eum perferre: utrum furti, an servi corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque servi corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodo: nos hujusmodi calliditati obviam euntes, per nostram decisionem (30) sancimus, non solum furti actionem, sed & servi corrupti contra eum dari. Licet enim [is] servus deterior [a sollicitatore] minime factus est & ideo non (31) concurrant regulæ, quæ servi corrupti actionem introducunt: tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introductum est, ut sit ei pœnalis actio imposita, tanquam [si] re ipsa fuisset servus corruptus: ne ex hujusmodi impunitate & in alium servum, qui facile posset corrumpi, tale facinus a quibusdam perpetretur. §. 9. Interdum (32) etiam liberorum hominum furtum fit: veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit. §. 10. Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rem (33), quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.

§. 11. Interdum [quoque] furti tenetur qui ipse furtum non fecit: qualis est is, cujus (34) ope & consilio furtum factum est. In quo numero est, qui (35) tibi nummos excussit, ut alius eos raperet: aut tibi obstiterit, ut alius rem tuam exciperet, aut oves tuas, vel boves fugaverit, ut alius eas acciperet: & hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit (36) armentum. Sed si quid eorum per lasciviam (37), & non data opera, ut furtum admitteretur, factum est: in (38) factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit: ambo furti tenentur. Ope (39), & consilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui scalas forte fenestris supponit: aut ipsas fenestras vel

(1) Hic de furtis agit. [illegible] D. 15. & C. 11. Paul. 2. sent. 31. (2) Ex his verbis constat, [illegible] Institutionum hic inchoari. (3) Seu peccato, l. 4. & l. 25. § 1. ff. de oblig. & act. Goth. [illegible] (4) l. 1. in fin. D. eod. Goth. [illegible] corporalis, l. 75. ff. de furt. & mobilis, § 7. Instit. de usucap. Ans. (5) Mente & facto, l. 21. in fin. ad leg. Aqu. [illegible] (6) Invito domino, l. 46. § 8. D. eod. (7) l. 1. in fin. eod. l. 42. O. de verb. signif. (8) Vide l. 1. in pr. O. de furtis. (9) V. l. 2. O. de furt. Immo quatuor, manifestum, nec manifestum, conceptum, oblatum. Paul. 2. sent. 31. § 2. (10) l. 3. in pr. ff. eod. (11) Manifestus fur est, qui in ipso furto deprehensus, vel qui non quidem in ipso furto, sed intra terminos ejus loci unde rem subripuit; vel qui deprehensus est, antequam ad eum locum, quem destinaverat, perveniret. (12) l. 3. in fin. l. 4. & l. 5. O. eod. Paul. 2. sent. 31. § 2. (13) Id est, quo destinavit eo die manere cum furto, d. l. 4. (14) Paul. 2. sent. 31. § 3. [illegible] Nec manifestus fur est, qui in faciendo quidem deprehensus non est, sed cum furtum fecisse negari non potest. (15) Concepti furti actione is tenetur, apud quem furtum quæsitum & inventum. [illegible] (16) Id est, concepta seu quæsita [illegible] (17) [illegible] (18) [illegible] (19) [illegible] (20) [illegible] (21) Id est, per lancem & licium [illegible] Gell. [illegible] quia qui furtum quærebat in domo aliena, licio cinctus (quod ex Platone 12. de legib. sumptum videtur: & vero liberos, qui magistratibus apparebant, licio seu lino cinctos fuisse, constat ex 13. Gellii 13) intrabat, lancemque ante oculos tenebat, propter matrumfam. & virginum pudorem. [illegible] Alii quod sacerdotes [illegible] panem [illegible] lapide (qui [illegible] & fures deprehendat, teste Dioscoride) conditum, in lance [illegible] causa deferentes, ut quem furti suspectum debat offerre [illegible] essent. Alii, quod in signum esset furti quærendi, sicut in emptionibus æs & libra solemniter adhibebant. Alii (Marc. Tat. Alciatus & Baldninus) furti per lancem & licium significari putant furtum rerum ad sacrificia collectarum, quod cum in [illegible] lancem ad eas comportandas gestarent. (22) Vide l. 14. C. de furt. (23) l. 1. § 1. O. de publican. & vectig. Goth. [illegible] quadruplam pœnam, non rei persecutoriam, [illegible] Instit. de action. vers. [illegible] (24) [illegible] (25) l. 40. D. eod. Goth. [illegible] (26) Scævola & Brutus apud 7. Gell. 15. & 8. Valer. 2. (27) Vide l. 46. § [illegible] D. eod. (28) Vide l. 52. in princ. D. de furtis, [illegible] (30) l. 20. C. eod. (31) Non concurrunt, quia servus non fuit revera corruptus, l. 1. D. de serv. corrupto. (32) Nec enim mater illi subrepti actionem habet, sed pater. Vide l. 38. 30. O. eod. ut pater scilicet. l. 14. § 13. D. de furtis. (33) V. l. 20. in pr. D. eod. Paul. 2. sent. 31. § 19. (34) l. 50. § ope. D. eod. Paul. 2. sent. 31 § 10. (35) Vide l. 52. § 13 [illegible] O. eod. (36) l. 50. in fin. D. de furtis. Taurum color rubicundus excitat. Seneca 2. de ira. 30. & 3. de ira. 31. Theophylact. in epist. [illegible] Plutarchus de Alexandri [illegible] Cicero 2. de divinatione. (37) Vel lusum [illegible] quod impunitum esse non debet, vide l. 27. ff. ad l. Aqu. (38) Vide l. 52. § 20. D. de furtis. (39) l. 50. § 1. ff. de furtis.

vel ostium (1) effringit (2) ut alios furtom facaret: quive ferramenta ad effringendam, aut scalas ut fenestris sopponerentur, commodaverit, scienr cujus rei gratia commodaverit. Certe qui nollam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum (3) consilium dedit, atque hortatus est ad furtam faciendum, non tenetur furti. §. 12. Hi, qui in parentum vel in dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtivam causam cadit (nec ob id ab ullo usucapi potest (4), antequam in domini potestatem revertatur) sed furti actio (5) non nascitur: quia nec ex (6) alia ulla causa potest inter eos actio nasci. Si vero ope & consilio alterius, furtum factum fuerit: quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur: quia verum est, ope (7) & consilio ejus furtum factum esse. §. 13. Furti autem actio ei competit, cujus (8) interest rem salvam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si ejus intersit rem non perire.

§. 14. Unde constat, creditorem (9) de pignore subrepto furti [actione] agere posse, etiamsi idoneum debitorem habeat: quia expedit (10) ei pignori potius incumbere, quam in personam agere: adeo quidem, ut quamvis (11) ipse debitor eam rem subripuerit, nihilominus creditori competat actio furti. §. 15. Item si fullo (12) polienda curandave, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa [constituta] acceperit, eaque furto amiserit: ipse furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil interest (13) nam rem non perire, quum judicio locati a fullone aut sarcinatore rem suam persequi possit. Sed & bonæ (14) fidei emptori subrepta re, quam emerit, quamvis dominus non sit (15), omnino competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni vero & sarcinatori non aliter furti actionem competere, placuit, quam si solvendo fuerint: hoc est, si domino rei æstimationem solvere possint. Nam si solvendo non sint: tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit: ipsi domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius interest rem salvam esse. Idem est, & si in parte solvendo fuerit fullo, aut sarcinator. §. 16. Quæ de fullone & sarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui (16) commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoque, qui commodatum utendi causa accepit, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra providentia etiam hoc in nostris decisionibus (17) emendavit: ut in domini voluntate sit: sive commodati actionem adversus eum, qui rem commodatam accepit, movere desiderat, sive furti adversus eum qui rem subripuit: & alterutra earum electa, dominum (18) non posse ex pœnitentia ad alteram venire actionem. Sed siquidem furem elegerit, illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari: sin autem commodator veniat adversus eum, qui rem utendam accepit, ipsi quidem nullo modo competere posse adversus furem furti actionem: eum, autem, qui pro re commodata convenitur, posse adversus furem furti habere actionem: ita tamen, si dominus sciens rem esse (19) subreptam adversus eum, cui res commodata fuerit, pervenit: sin autem nescius & dubitans rem esse subreptam; apud eum commodati actionem instituerit, postea autem re comperta, voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem pervenire; tunc ei licentia conceditur & adversum furem venire, obstaculo nullo ei opponenda: quoniam incertus constitutus movit adversus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum fuerit: tunc enim omnino furem a domino quidem furti actione liberari: suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: cum manifestissimum sit, etiamsi ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito, adversus furem transierit; omnino liberari eum, qui rem commodatam acceperit, quemcumque causæ exitum dominus adversus furem habuerit: eadem definitione obtinente, sive in parte, sive in solidum solvendo sit is, qui rem commodatam acceperit. §. 17. Sed is (20), apud quem res deposita est, custodiam non præstat: sed tantum in eo obnoxius est, si quid ipse dolo (21) malo fecerit. Qua de causa si res ei subrepta fuerit: quia restituendæ ejus rei nomine depositi non tenetur, nec ob id ejus interest rem salvam esse, furti agere non potest: sed furti actio domino competit. §. 18. In summa sciendum est quæsitum esse, an impubes (22) rem alienam amovendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu [furandi] consistit (23), ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere. §. 19. Furti (24) actio, sive dupli sive quadrupli, tantum ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando (25) aut condicendo potest auferre. Sed rei vindicatio quidem adversus possessorem est; sive fur ipse possidet, sive alius quilibet: condictio autem adversus furem ipsum heredemve ejus, licet non possideat, competit.

T i t. II.

DE VI BONORUM RAPTORUM (26)

Origo hujus actionis, & quid in eam veniat; 1. Adversus quos. 2. & quibus datur.

QUi res alienas rapit, tenetur (27) quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideoque recte dictum est, eum (28) improbum furem esse): sed tamen propriam actionem ejus delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur Vi bonorum raptorum: & est intra annum quadrupli (29), post annum simpli: quæ actio utilis est, etiamsi quis unam (30) rem, licet minimam (31), rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna est (32), sicut in actione furti manifesti diximus, sed in quadruplo inest & rei persecutio: ut pœna tripli sit, sive comprehendatur raptor in ipso delicto, sive non. Ridiculum enim (33) esset, levioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

§. 1. Ita tamen competit hæc actio, (34) si dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem (35) suam esse existimans, & imprudens juris, eo animo rapuerit; quasi (36) domino liceat etiam per vim rem suam auferre a possessoribus, absolvi (37) debet. Cui scilicet conveniens est, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inveniatur via, per quam raptores impune suam exerceant avaritiam: melius Divalibus (38) constitutionibus pro hac parte prospectum est, ut nemini liceat vi rapere vel rem mobilem vel se moventem, licet suam eandem rem existimet: sed si quis contra statuta Principum fecerit, rei quidem suæ dominio cadere: sin autem aliena [res] sit, post restitutionem ejus, etiam æstimationem ejusdem rei præstare. Quod non solum in mobilibus rebus, quæ rapi possunt, constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam [in] invasionibus, quæ circa res soli fiunt, ut ex hac causa ab omni rapina homines abstineant.

§. 2. Sane in (39) hac actione non utique expectatur, rem in bonis actoris esse: nam sive in bonis sit (40), sive non: si tamen ex bonis sit, locum hæc actio habebit. Quare sive (41) locata, sive commodata, sive etiam pignorata, sive deposita sit [res] apud Titium, sic ut intersit ejus eam rem [per vim] non auferri (veluti si in deposita re culpam quoque promisit), sive bona fide possideat, sive usumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud juris, ut intersit ejus non rapi: dicendum est, ei competere hanc actionem, non ut dominium accipiat, sed illud solum [quod] ex bonis ejus, qui rapinam passus est, id est, quod ex substantia ejus ablatum esse proponatur. Et (42) generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio competit in re clam facta, ex eisdem causis omnes habere hanc actionem.

T i t. III.

DE LEGE (43) AQUILIA.

Summa, Caput primum. 1. De quadrupede quæ pecudum numero est, 2. De injuria. 3. De casu, dolo, culpa. 4. De jaculatione. 5. De putatione. 6. De curatione relicta. 7. De imperitia medici. 8. De imperitia aut infirmitate mulionis aut equo vecti. 9. Quanti damnum æstimatur, & de heredibus. 10. Quid æstimatur. 11. De concursu hujus actionis, & capitalis. 12. Caput secundum. 13. Caput tertium. Quod damnum vindicatur. 14. De dolo, & culpa. 15. Quanti damnum æstimatur. 16. De actione directa, utili, & in factum.

DAmni injuriæ actio (44) constituitur per legem Aquiliam (45), cujus primo capite cautum est, *ut si quis alienum hominem (46) alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero sit, injuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur*. §. 1. Quod autem non præcise de quadrupede, sed de ea tantum, quæ pecudum numero est, cavetur: eo pertinet, ut neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de iis tantum, quæ [gregatim] proprie pasci dicuntur: quales sunt equi, muli, asini, oves, boves, capræ. † De suibus (47) quoque idem placuit. Nam & sues (48) pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. Sic denique & Homerus in Odyssea (49) ait (sicut Ælius Martianus in suis constitutionibus refert).

> [illegible]
> [illegible]

id est,

> *Sectantem videas, qui errant per pascua, porcos*
> *Ad Coracis saxum, juxta fontemque Arethusam.*

§. 2. Injuria autem occidere intelligitur (50), qui nullo jure occidit. Itaque qui (51) latronem [insidiatorem] occiderit: non tenetur, utique si aliter periculum (52) effugere non potest. §. 3. Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui (53) casu occidit, si modo culpa ejus nulla inveniatur: nam alioqui non minus ex dolo quam ex culpa quisque hac lege tenetur. §. 4. Itaque si quis dum (54) jaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem servum tuum trajecit, distinguitur. Nam si id a milite in eo campo, ubi solitum est exercitari, admissum est, nulla culpa ejus intelligitur: si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. Idem juris est de milite, si in alio loco quam qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit. §. 5. Item si putator ex arbore dejecto (55) ramo servum tuum transeuntem occiderit, si prope viam publicam (56) aut vicinalem (57) id factum est, neque proclamavit (58), ut casus evitari posset, culpæ reus

(1) Imo non tenetur furti, præsertim si meretricis ostium libidinis causa effregit, *l.* 39. Utcumque injuriæ causa effregerit, & alius res amoverit, *l.* 49. *in princ.* Utcumque ferramenta sciens commodaverit ad effringendum, vel scalas ad ascendendum, *l.* 14 §. *pen.* D. *eod.* (2) *l.* 54. §. 4. *ff. de furtis.* (3) l. 36. [illegible] D. *de furtis.* Consilium enim non obligat. §. 6. *Inst. mandat.* Ans. Nisi fuerit fraudulentum, l. 47. *ff. de reg. jur.* [illegible] l. 15. *ff. ad l. Jul. de adult.* l. 36. l. 36. *ff. de furt.* l. 2. §. 1. & §. 4. *ff. ad l. Corn. de Sicar.* Vid. Ant. Math. *de criminib. cap.* 7. n. 7. & *seqq.* S. L. (4) V. l. 40. D. *eod.* (5) V. l. 16. D. *eod.* (6) Vide l. 4. D. *de Judiciis.* (7) V. l. 36. §. 1. D. *de furtis.* (8) l. 10. l. 11. l. 12. D. *eod.* l. *ult. in princ.* C. *eod.* (9) d. l. 12. §. *sed si res* (10) l. 35. *ff. de reg. jur.* (11) Vide l. 20. *in pr.* D. *eod.* (12) Vide l. 48. §. *si ego. ff. eod.* (13) Nisi fullo solvendo non sit, *l.* 12. *ff. eod.* (14) *l.* 20. §. 1. l. 12. §. [illegible] l. 72. *ff. eod.* l. 1. C. *eod.* (15) Et directa in rem actione uti non possit, §. 4. *inst. de act.* (16) V. l. 68. *in fin. eod.* (17) V. l. *ult. in pr.* C. *de furt.* (18) Quoties duæ competunt ejusdem rei actiones, unius electio alteram consumit, l. 9. §. 1. D. *de tributoria act.* nisi quis sibi unicam competere per errorem fuerit arbitratus, l. 4. *in fin.* D. *quod cum eo.* (19) [illegible] C. *de furt.* Hotom. & Cujac. qui ita legit: [illegible] *commodati actionem* [illegible] *voluerit remittere*, S. L. (20) l. 14. §. *is autem apud quem* 3. D. *eod.* (21) §. *pen. supr. quib. modis re*, & lata culpa quæ dolo [illegible] non caret; quam ob id Bartolus dolum præsumptum vocat: vide l. 229 l. 226. D. *de verb. signif.* (22) V. l. 23. C. *eod.* (23) Ut non factum quæratur, sed causa faciendi, *l.* 39. *ff. eod.* (24) Furti manifesti actio, præter pœnam quadrupli ipsam rei persecutionem genere vindicationis & condictionis continet, Paul. 2. *sent.* 31. §. 13. h. e. extra pœnam est rei persecutio, quam aut vindicando aut condicendo dominus potest auferre. (25) V. l. 54. §. 3. *ff. eod.* (26) xlvii. D. viii. & C. xxxvii. (27) l. 2. §. *fin. ff. eod.* (28) l. 2. §. *ceterum. ff. eod.* (29) l. 4. C. *eod.* (30) l. 2. §. 12. *ff. eod.* (31) *l.* 2. §. 24. *ff. eod.* Nov. 89. c. 9. (32) In hac prætoria actione scilicet nihilominus tamen etiam furti in eum agi potest *supr. eod.* & criminaliter, *l.* 6. *in fin.* C. *ad l. Jul. de vi public.* furti vero pecuniaria pœna est. (33) Hæc non referuntur ad illa superiora: *sive comprehendatur raptor in ipso delicto, sive non*: non ad illa, *non totum pœna est*, *sicut in actione furti*, ac si diceret, cum non distinguatur in hoc delicto, sicut in furto, sitne manifestum necne, raptorem gravius fore puniri constat. V. hic Theoph. (34) l. 2. §. 7. §. 8. *ff. eod.* (35) l. 2. §. 18. *ff. eod.* l. 21. §. 1. D. *de furt.* (36) [illegible] *si quis in tantum.* C. *unde vi.* (37) Vide quæ notavi ad l. 5. *in fin.* D. *de furtis.* (38) [illegible] C. *unde vi* [illegible] (39) l. 2. §. *in hac actione. ff. eod.* (40) Hoc quid [illegible] (41) De causa bonorum, v. l. 2. §. 30. *ff.* [illegible] (42) l. 2. § & *generaliter* 23. *ff. eod.* (43) ix. D. 2. [illegible] C. xxxv. (44) Id est, actio si cui culpa aliqua dari, quæ aliter injuriam infertur. (45) Seu plebiscitum Aquilianum, *l.* 1. *ff. eod.* (46) Id est, servum aut ancillam *l.* 2. [illegible] *ff. eod.* (47) Vide *l.* 65. §. 4. *ff. de legat.* 3. (48) l. 65. §. 4. *ff. de leg.* 3. (49) [illegible] (50) l. 5. §. *quod dicitur. ff. eod.* l. 3. §. [illegible] D. *de adquir.* (51) l. 4. l. 5. [illegible] §. *pen. ff. eod.* (52) Hodie nemo tenetur ad fugam, l. 2. C. *Quando cuique sine judice,* [illegible] Ans. Christiano tamen, ad evitandam alapam, contumeliam magnam, aut ne fugiat, interfectionem licitam non esse, recte defendit Grot. *de jure belli,* lib. 2. cap. 1. num. 10 Vide porro OD. ad l. *ut vim.* 3. *ff. de just. & jure* S. L. (53) Adde l. 11. *ff. eod.* (54) l. 9. §. *ult. ff. eod.* (55) l. 31. D. *eod.* l. 7. D. *ad l. Corn. de Sicar.* (56) Quæ & militaris & βασιλική Theoph. (57) Vide l. 2. D. *de locis & itineribus.* [illegible] Theoph. (58) Ergo clamandum, ut omnes sibi caveant. Vide Wames. *centur.* 2. *consil. civil.* [illegible] Ans.

reus est: sed si proclamavit, nec ille curavit praecavere, extra culpam est putator. Æque extra culpam esse intelligitur, si seorsum a via forte, vel in medio fundo caedebat: licet non proclamavit: quia [in] eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi. §. 6. Praeterea si (1) medicus, qui servum tuum secuit (2), dereliquerit curationem [ejus], & ob id mortuus fuerit servus, culpae reus erit.

§. 7. Imperitia quoque (3) culpae adnumeratur: veluti si medicus [ideo] servum tuum occiderit, quia male eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit. §. 8. Impetu quoque mularum, quas mulio propter (4) imperitiam retinere non potuit, si servus tuus oppressus fuerit, culpae reus est mulio. Sed & si propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cum alius firmior retinere eas potuisset, aeque culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cum equo veheretur, impetum ejus aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam, retinere non potuerit. §. 9. His autem verbis legis, *quanti id eo in anno plurimi fuerit*, illa sententia exprimitur, ut si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit, non tanti teneatur, quanti (6) hodie erit: sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est, poenalem esse hujus (7) legis actionem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longe pluris. Ideoque constat in heredem eam actionem non transire (8), quae transitura fuisset, si ultra damnum nunquam lis aestimaretur. §. 10. Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit: non solum perempti corporis aestimationem habendam esse, secundum ea, quae diximus: sed eo amplius quicquid praeterea perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti si (9) servum tuum heredem ab aliquo institutum, ante (10) quis occiderit, quam is jussu tuo hereditatem adierit: nam hereditatis quoque amissae rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum unam, vel ex quadrigis equorum unum quis occiderit, vel (11) ex comoedis unus servus occisus fuerit: non solum occisi fit aestimatio, sed eo amplius, id quoque computatur, quanti depretiati sunt qui supersunt. §. 11. Liberum autem est ei, cujus servus occisus fuerit, & ex judicio privato legis Aquiliae damnum persequi, & capitalis criminis (12) [eum reum facere]. §. 12. Caput secundum legis Aquiliae in usu non est (13). §. 13. Capite tertio de omni caetero damno cavetur. † Itaque, si quis servum vel eam quadrupedem, quae pecudum numero est, vulneraverit: sive eam quadrupedem, quae pecudum numero non est, veluti canem aut feram bestiam (14) vulneraverit, aut occiderit; hoc capite actio constituitur. † In caeteris (15) quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus (16), quae anima carent, damnum per injuriam datum hac parte vindicatur. Si quid enim ustum aut ruptum aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur, quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. † Ruptum enim intelligitur (17), quod quoquo modo corruptum est. Unde non solum fracta, aut usta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. † Denique responsum est, si (18) quis in alienum vinum aut oleum, id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis [Aquiliae] eum teneri. §. 14. Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa ejus homo aut quadrupes occisus occisave fuerit: ita ex hoc capite (19), de dolo aut culpa, [&] de caetero damno quemque teneri. † [Ex] hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed (20) quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit. §. 15. At nec (21) plurimi quidem verbum adjicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam aestimationem, ac si etiam hac parte plurimi verbum adjectum fuisset: nam plebem Romanam, quae Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuisse, (22) quod prima parte eo verbo usa esset. §. 16. Caeterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis praecipue (23) corpore suo damnum dederit. † Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles (24) actiones dari solent: veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, ut (25) fame necaretur: aut jumentum ita vehementer egerit (26), ut rumperetur: aut pecus in tantum exagitaverit, ut praecipitaretur (27): aut si quis alieno servo persuaserit, ut in (28) arborem ascenderet, vel in puteum (29) descenderet, & is ascendendo, vel descendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis laesus fuerit: utilis actio in eum datur. † Sed si quis alienum servum [aut] de (30) ponte aut de ripa in flumen dejecerit, & is suffocatus fuerit: eo quod projecerit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest. Ideoque ipsa lege Aquilia tenetur. † Sed si (31) non corpore damnum fuerit datum, neque corpus laesum fuerit: sed alio modo alicui damnum contigerit, cum non sufficiat, neque directa, neque utilis (32) legis Aquiliae actio, placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti si quis misericordia (33) ductus, alienum servum compeditum (34) solverit, ut fugeret (35).

T I T. IV.
DE INJURIIS (36)

Verbum injuria quot modis accipitur. 1. Quibus modis fit injuria. 2. Qui & per quos injuriam patiuntur. De parente & liberis, viro, uxore, socero & nuru. 3. De servo. 4. De servo communi. 5. De servo fructuario. 6. De eo, qui bona fide servit. 7. Poena injuriarum ex L. XII. *Tab. & ex jure Praetorio. 8. ex L. Cornelia. 9. De aestimatione atrocis injuriae. 10. De judicio civili & criminali. 11. Qui tenentur injuriarum. 12. Quomodo tollitur haec actio.*

GEneraliter injuria dicitur (37) omne, quod non jure fit: specialiter, alias (38) contumelia, quae a contemnendo dicta est, quam Graeci ὕβριν appellant: alias culpa, quam Graeci ἀδίκημα (39) dicunt, sicut in lege Aquilia damnum injuria datum accipitur; alias iniquitas & injustitia, quam Graeci [ἀνομίαν καὶ] ἀδικίαν vocant: cum enim Praetor vel Judex non (40) jure (41) contra quem pronunciat, injuriam accepisse dicitur.

§. 1. Injuria (42) autem committitur, non solum cum quis (43) pugno pulsatus, aut fustibus caesus, vel etiam verberatus erit: sed & si (44) cui convicium factum fuerit: sive cujus bona (45) quasi debitoris, qui nihil deberet (46), possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicujus libellum (47) aut carmen, [aut historiam] scripserit, composuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret (48): sive quis matremfamilias aut praetextatum (49), praetextatamve (50) adsectatus (51) fuerit: sive cujus pudicitia attentata (52) esse dicetur, & denique aliis plurimis modis admitti injuriam, manifestum est. §. 2. Patitur autem quis injuriam non solum per semetipsum, sed (53) [etiam] per liberos suos (54), quos in potestate habet: itemque per (55) uxorem suam: id enim magis praevaluit. Itaque si filiae alicujus, quae Titio nupta est, injuriam feceris: non solum filiae nomine tecum injuriarum agi potest, sed etiam patris quoque & mariti nomine. Contra autem, si viro injuria facta sit: uxor (56) injuriarum agere non potest. Defendi (57) enim uxores a viris, non viros ab uxoribus, aequum est. Sed & socer nurus nomine, cujus vir in [ejus] potestate est, injuriarum agere potest. §. 3. Servis autem ipsis quidem nulla injuria fieri intelligitur (58), sed domino per eos fieri videtur: non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos & uxores: sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit (59), & quod aperte ad contumeliam domini respicit: veluti si quis alienum servum [atrociter] verberaverit: & in hunc casum actio proponitur. At si quis servo convicium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit. §. 4. Si communi (60) servo injuria facta sit: aequum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, aestimationem injuriae fieri: sed ex dominorum persona (61): quia ipsis fit injuria. §. 5. Quod si ususfructus in servo Titii est, proprietas Maevii, magis Maevio (62) injuria fieri intelligitur. §. 6. Sed (63) si libero [homini], qui tibi bona fide servit, injuria facta sit; nulla tibi actio dabitur: sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit: tunc enim competit & tibi injuriarum actio. Idem ergo est & in servo alieno bona fide tibi serviente: ut toties admittatur injuriarum actio, quoties in tuam contumeliam injuria ei (64) facta sit. §. 7. Poena autem injuriarum ex lege (65) XII. Tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum nummariae (66) poenae erant constitutae, quasi in magna veterum paupertate. Sed (67) postea Praetores permittebant ipsis, qui injuriam passi sunt, eam aestimare: ut judex vel tanti [reum] condemnet, quanti injuriam passus aestimaverit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed poena quidem injuriae, quae ex Lege XII. Tabul. introducta est (68), in desuetudinem abiit: quam (69) autem Praetores introduxerunt (quae etiam honoraria appellatur) in judiciis (70) frequentatur. Nam secundum (71) gradum dignitatis, vitaeque honestatem, crescit aut minuitur aestimatio injuriae, qui gradus condemnationis & in servili persona non immerito servatus: ut aliud in servo actore (72), aliud in medii actus homine, aliud in vilissimo vel compedito (73) jus aestimationis constituatur. §. 8. Sed & lex (74) Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quae competit ob (75) eam rem, quod se pulsatum quis verberatumve, vel domum suam (76) vi introitam (77) esse dicat. Domum autem accipimus, sive in propria domo quis habitet, sive (78) in conducta, sive gratis, sive hospitio receptus sit (79). §. 9. Atrox (80) injuria

(1) *l.* 6. §. 7. *D. de offic. praesid.* (2) *l.* 8. *in pr. ff. eod.* φλεβοτομοῦντι *Theoph.* ut ad venae sectionem hunc locum referas. (3) *l.* 8. §. 1. *l.* 27. §. *si calicem ff. eod.* vide *l.* 7. *in fin. ff. eod.* *l.* 13. §. 5. *ff.* [illegible] Goth. Vide Rainald. Cors. *lib. indagat. jur.* 2. 1. 14. Ans. (4) Infirmitas culpae adnumeratur, *l.* 8. §. *mulionem D. eod.* Goth. Vide *l.* 30. §. 1. *ff. de re jud.* Ans. (5) *l.* 23. *in pr. l.* 21. §. *idem Julianus scribit aestimationem. D. eod.* (6) Al. *quanti is hodie.* S. L. Intellectum hujus §. vide apud Hottoman. Pastor. [illegible] Ans. (7) *l.* 21. §. 11. *D. eod.* (8) Quia ex maleficiis poenales actiones in heredem non competunt, nisi lite cum defuncto contestata, & herede locupletiore facto, vide §. 1. *inst. de perpetuis & tempor.* (9) *l.* 23. §. 1. *D. eod.* (10) *l.* 23. *D. eod. l.* 2. *D. de* [illegible] Imo & ante occideret, non tenetur, *l.* 63. *D. ad l. Falcid.* (11) *l.* 22. §. 1. *D. eod.* (12) *l.* 23. §. *si dolo.* 9. *D. eod. l.* 3. *C.* [illegible] (13) *l.* 27. §. *hujus legis.* 2. *D. eod.* Fuisse autem videtur non de damno rei nostrae, sed de quovis alio damno, veluti intercepta nobis utilitate quadam, quemadmodum apud Plinium est casus singularis, 2. c. 10.
(14) Aprum, leonem, *l.* 29. §. *ex hoc.* 6. *D. eod.* (15) Ut avibus, *d.* §. *ex hoc.* 6. (16) Veste, pecunia, nave, tecto, aqua, & similibus, *d. l.* 29. §. 3. *ff. & l.* 2. *C. eod.* (17) *l.* 27. §. *inquit lex.* 13. §. *rupisse* 17. *D. eod.* (18) *d. l.* 27. §. *cum eo.* 15. *eod.* (19) *l.* 30. §. *in hac.* 3. *D. eod.* (20) *d. l.* 27. §. *tertio autem.* (21) *l.* 29. *in fin. ff. eod.* (22) *V. l.* 134. *in fin. de verb. obl.*
(23) *l.* 51. *ff. eod.* (24) *l.* 2. *D. de servo corrupto.* (25) *l.* 9. §. *si quis hominem. l.* 29. §. [illegible] *D. eod. l.* 9. *ff. eod.* (26) *l.* 53. *D. eod. l.* 51. *D. de fur.* (27) *l.* 51. *ff. de fur.* (28) *l.* 3. *D. de servo corrupto.* (29) *V.* Quintil. *declamat.* 390. Cujac. 15. *observ.* 20. *in fin.* (30) *l.* 9. §. *sed si quis de ponte. ff. eod.* (31) Si corpore, directa: si alio modo quam corpore corpori damnum datum sit, utilis Aquiliana datur: si vero neque corpore, neque corpori damnum datum sit, in factum actio datur, *hoc* §. (32) Quia nec a corpore, nec in corpus damnum datum est. (33) *l.* 7. §. *idem Labeo. ff. de dolo. & l.* 14. §. 2. *ff. de constit.* (34) Solebant enim servi ut saepius in villis & praediis rusticis compediti esse, uti ostendi ad *l.* [illegible] *ff. de* [illegible] (35) [illegible] *ff. eod.* de eo qui manu [illegible] (36) [illegible] *D.* [illegible] *C.* xxxv. [illegible] Paul. 5. *sent.* 1. (37) *l.* 1. *in pr. ff. eod.* (38) *l.* 1. §. 1. *ff. ad l. Aquil.* (39) Al. [illegible], S. L. Arist. 5 *Ethic.* (40) Secus si ad vindictam [illegible] *l.* 13. & 15. *D. eod.* (41) Imo & jus dicit, etiam cum [illegible] *ff. de* [illegible] (42) Injuriam patimur aut in corpore, aut extra corpus. In corpus verberibus & [illegible] extra corpus convitiis & famosis libellis, quod ex affectu uniuscujusque patientis & facientis aestimatur. Paul. 5. *sent.* 4. §. 1. (43) *l.* 5. *in pr. ff. eod.* (44) *l.* 2. §. 1. *l.* 15. §. *convitium. l.* 40. *ff. eod.* (45) *V. l.* 20. *D. eod.* (46) In vet. manusc. erat: *quasi debitoris possideantur ab eo.* &c. quod magis probat Cujac. (47) *V. l. un. C. de famosis libellis.* (48) Aut cantaretur, Paul. 5. *sent.* 4. §. 15. (49) Vide quae scripsi ad *l.* 3. *in fin. ff. de liber. exhib.* (50) Puellae quoque praetextam gerebant. Cicer. *in Verr.* [illegible] (51) [illegible] 1. *Mac.* 6. (52) *V. l.* 15. §. *aliud. D. eod.* (53) *d.* §. *aliud. l.* 2. *in fin. l.* 10. *D. eod.* (54) Patimur injuriam per liberos, uxores & liberorum uxores: ideoque est nomine injuriarum agimus si modo is qui fecit, in injuriam nostram id fecisse doceatur. Paul. 5. *sent.* 4. §. 3. (54) Idque per consequentias. *l.* 1. §. *item aut. l.* 41. *D. eod.* (55) *V. l.* 2. *C. eod.* (56) *l.* 2. *ff. eod.* multo minus alteri [illegible] quod tamen de causis tantum civilibus non criminal. hoc intelligendum est. (57) Novel. 117. *c.* 8. (58) Facta tamen punitur *l.* 9. *C. eod. l.* 6. *ff. de his qui sunt sui.* (59) Adversus bonos mores & injuria domini *l.* 15. §. *Praetor. D. eod.* (60) *l.* 15. *in fin. l.* 16. *D. eod.* (61) Qualitate, dignitate & conditione; ut gravius aestimetur injuria facta seniori domino quam plebeio. (62) Proprietario scil. *l.* 15. §. *quoque. D. eod.* (63) *l.* 15. §. *eu D. eod.* (64) Servo scil. Doctores idem statuunt, si [illegible] vasallo, monacho, civi, famulo, procuratori & ministro. In contumeliam enim quibus hi subjecti sunt, facta sit injuria. (65) Injuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto jure introducta est lege XII. Tabb. erat de famosis carminibus, membris rupti, & ossibus fractis. Paul. 5. *sent.* 4. §. 6. (66) Id est, viginti quinque asses liberales, ut Gell. 1. [illegible] (67) Hanc actionem injuriae honorariam [illegible] & moribus introducta a Paul. 5. *sent.* 4. §. 7. quoties omnium factum pro qualitate sui arbitrio judicis aestimatur, & constituti poena supplicio vindicatur. (68) Id est, [illegible] Gell. 1. *de* [illegible] (69) Hanc honorariam paulo post vocat, & supr. a praetoribus introductam, quamque Paulus mos hos introductam appellat, ut ante diximus. (70) Extra ordinem *l. ult. D. eod.* (71) *l.* 17. §. 3. *D. eod.* (72) Actor servus erat, qui pecuniis domini credendis & exigendis praeerat. *l.* 39. *in princ. D. de pignor.* (73) Solebant enim domini servos fugae suspectos vinciri, de quo plenius dixi ad *l.* 7. §. 7. *D. de dolo.* (74) Haec actio injuriarum, mixto jure ex lege Cornelia constituta dicitur, a Paulo 5. *sent.* 4. §. 8. (75) Id est, his tribus de causis. *l.* 5. *in princ. ff.* [illegible] (76) Vide *l.* [illegible] *D. eod. l.* 7. *ff. de extraord. criminib.* (77) *Subaudi*, vi. his quae [illegible] appellantur, in quos extra ordinem animadvertitur. Paul. *illo loco.* (78) *l.* 5. §. *domum.* 2. *D. eod.* (79) Non momentaneo, sed ad longius aliquod tempus, puta domicilii, vide *l.* 5. §. 2. *vers. si quis D. de* [illegible] (80) Paul. 5. *sent.* 4. §. 10. Atrox injuria aestimatur loco (ut si in publico), tempore (ut si in ludis), persona, ut si senatori, equiti, decurioni, vel alias spectatae auctoritatis viro illata sit.

juria æstimatur (1) vel ex facto: veluti si quis ab aliis vulneratus sit, vel fustibus cæsus. Vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro (2), vel in conspectu Prætoris, injuria facta sit. Vel ex persona: veluti si Magistratus (3) injuriam passus fuerit, vel si Senatori ab humili persona injuria facta sit, aut parenti (4) patronove fiat a liberis vel libertis. Aliter enim Senatoris & parentis patronique, aliter extranei & humilis personæ injuria æstimatur. † Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit: veluti si (5) in oculo quis percussus fuerit. Parvi autem refert, utrum patrisfamilias an filiofamilias talis injuria facta sit: nam & hæc atrox injuria æstimabitur. §. 10. In summa sciendum est, de omni injuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter (6) agere, vel civiliter (7). Et siquidem civiliter (8) agitur: æstimatione (9) facta secundum quod dictum est, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter: officio judicis extraordinaria pœna reo irrogatur. † Hoc videlicet observando, quod Zenoniana (10) constitutio introduxit, ut viri illustres, quique super eos sunt, & per (11) procuratores possint actionem injuriarum criminaliter vel persequi vel suscipere, secundum ejus tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet. §. 11. Non solum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, id est, qui percussit: verum (12) ille quoque tenetur, qui (13) dolo fecit [injuriam], vel qui procuravit, ut cui (14) mala pugno percuteretur.

§. 12. Hæc actio dissimulatione (15) abolетur, & ideo si quis injuriam dereliquerit, hoc est, statim (16) passus ad animum suum non revocaverit: postea ex pœnitentia remissam injuriam non poterit recolere.

T i t. V.
DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ QUASI EX DELICTO NASCUNTUR (17).

Si judex litem suam fecerit. 1. De dejectis, vel effusis, & positis, vel suspensis. 2. De filiofam. habitante seorsum a patre. 3. De damno aut furto, quod in nave, aut caupona, aut stabulo factum est.

SI judex (18) litem suam fecerit: non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quasi ex maleficio teneri; & in quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, pœnam sustinebit. §. 1. Item is (19), ex cujus cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis (20) habitat, dejectum effusumve aliquid est, ita ut alicui noceret, quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter (21) fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest (si ceciderit) alicui nocere: quo casu pœna decem aureorum constituta est. De eo vero, quod dejectum effusumve est, dupli, quanti damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem vero liberum occisum, quinquaginta (22) aureorum pœna constituitur. Si vero vivat, nocitumque ei esse dicatur: quantum ob eam rem æquum judici videtur, actio datur. Judex enim computare debet mercedes medicis (23) præstitas, cæteraque impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operas, quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. §. 2. Si filiusfamil. seorsum a patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum effusumve fuerit, sive quid positum suspensumve habuerit, cujus casus periculosus est: Juliano placuit in patrem nullam (24) [esse] actionem, sed cum ipso filio (25) agendum esse. Quod & in filiofamil. judice observandum est, qui litem suam fecerit. §. 3. Item exercitor (26) navis, aut cauponæ, aut stabuli, de dolo aut furto, quod in navi aut caupona aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur, si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicujus eorum (27), quorum opera navem aut cauponam, aut stabulum exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit adversus eum constituta hic actio, & aliquatenus (28) culpæ reus est, quod opera malorum hominum uteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur. † In his autem casibus in factum actio competit: quæ heredi quidem datur, adversus (29) heredem autem non competit.

T i t. VI.
DE ACTIONIBUS (30).

Continuatio & definitio. 1. Divisio prima in actiones reales & personales. 2. De actione confessoria, & negatoria. 3. De actionibus prætoriis realibus. 4. De Publiciana. 5. De rescissoria. 6. De Pauliana. 7. De Serviana & quasi Serviana seu hypothecaria. 8. De actionibus prætoriis personalibus. 9. De constituta pecunia. 10. De peculio. 11. De actionibus in facto & jurejurando. 12. De actionibus pœnalibus. 13. De præjudiciis. 14. An res sua condici possit. 15. De nominibus actionum. 16. Divisio secunda. 17. De rei persecutoriis. 18. De pœnis persecutoriis. 19. De mixtis, hoc est, rei & pœnæ persecutoriis. 20. De mixtis, id est, tam in rem quam in personam. 21. Divisio tertia. 22. De actionibus in simplum. 23. in duplum. 24. in triplum. 25. in quadruplum. 26. Subdivisio actionum in duplum. 27. Subdivisio actionum in quadruplum. 28. Divisio quarta de actionibus bonæ fidei. 29. De rei uxoriæ actione in ex stipulatu actionem transfusa. 30. De potestate judicis in judicio bonæ fidei: & de compensationibus. 31. De actionibus arbitrariis. 32. Quinta divisio. De incertæ quantitatis petitione. 33. De pluris petitione. 34. De minoris summæ petitione. 35. Si aliud pro alio petatur. 36. Divisio sexta de peculio. 37. De repetitione dotis. 38. De actione adversus parentem, patronum, socium, donatorem. 39. De compensationibus. 40. De eo, qui bonis cessit.

SUperest, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quam jus (31) persequendi (32) in judicio, quod sibi debetur (33). §. 1. Omnium autem actionum quibus inter aliquos apud judices (34) arbitrosve de quacunque re quæritur, summa divisio in duo genera deducitur: aut enim in rem sunt (35) aut in personam (36). † Namque agit unusquisque aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam per quas intendit adversarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis (37). Aut cum eo agit, qui nullo (38) jure ei obligatus est, movet tamen alicui de aliqua re controversiam: quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor autem dominum ejus se esse dicat (39): nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est. §. 2. Æque si agat [quis], jus sibi esse fundo forte vel ædibus utendi fruendi vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est. † Ejusdem generis est actio de jure prædiorum urbanorum, veluti (40) si [quis] agat jus sibi esse altius ædes suas tollendi prospiciendive, vel projiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. † Contra quoque de usufructu, & de servitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ sunt actiones: ut (41) si quis intendat jus non esse adversario utendi fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi, item altius tollendi prospiciendive, vel projiciendi, immittendive: istæ quoque actiones in rem sunt, sed negativæ. † Quod (42) genus actionis in controversia rerum corporalium proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet (43): ei vero, qui possidet (44), non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. Sane uno (45) casu qui possidet, nihilominus [is] actoris partes obtinet, sicut in latioribus digestorum libris opportunius apparebit. §. 3. Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & si quæ sunt similes, ex legitimis & civilibus causis descendunt. Aliæ autem sunt, quas Prætor (46) ex sua jurisdictione comparatas habet tam in rem, quam in personam, quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere: [ut] ecce, Plerumque ita permittit [Prætor] in rem agere, ut vel (47) actor dicat se quasi usucepisse, quod non usuceperit: vel ex diverso possessor (48) dicat adversarium suum non usucepisse quod usuceperit. §. 4. Namque si cui ex justa causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) & necdum ejus rei dominus effectus est: si ejus rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam (49) actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt jure civili actiones (50), ut quis dominium suum vindicet. Sed quia sane durum erat, eo casu deficere actionem: inventa est a Prætore actio, in qua dicit is, qui possessionem amisit, eam rem se usucepisse, quam usu non cepit, & ita vindicat suum esse: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum a (51) Publicio Prætore in Edicto proposita est.

§. 5. Rursus ex diverso, si quis (52) cum Reip. causa abesset, vel (53) in hostium potestate esset, rem ejus, qui in civitate esset, usuceperit: permittitur domino, si possessor Reip. causa abesse desierit, tunc intra annum rescissa usucapione eam petere, id est, ita petere, ut dicat possessorem usu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & aliis simili æquitate motus Prætor accommodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet. §. 6. Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit, bonis ejus a creditoribus possessis ex sententia Præsidis permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione eam rem petere (54), id est, dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.

§. 7. Item Serviana & quasi Serviana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipsius Prætoris jurisdictione substantiam capiunt. Serviana (55) autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris jure (56) pro mercedibus fundi ei tenentur. † Quasi Serviana autem est, qua (57) creditores pignora hypothecasve persequuntur (58). † Inter pignus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest: nam de qua re inter creditorem & debitorem convenerit, ut sit pro debito obligata: utraque hac appellatione continetur: sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis (59) sit. At (60) eam, quæ sine traditione, nuda conventione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus. §. 8. In personam quoque actiones ex sua jurisdictione propositas habet Prætor: veluti (61) de pecu-

(1) l. 7. §. atrocem l. 8. l. 9. ff. eod. l. 4. C. eod. Paul. 5. sent. 4. §. 10. (2) Sic injuria augetur ratione loci [illegible] 10. §. 4. ff. de pæn. Ansf. (3) Huc pertinet [illegible] (4) l. 8. §. [illegible] C. de pœnis. (5) l. 8. ff. eod. (6) Extraordinario, [illegible] seu privato judicio l. 7. l. ult. C. eod. (7) l. 37. in fin. D. eod. (8) Injuriarum civiliter damnatus, [illegible] Paul. 5. sent. 4. §. 8. (9) Vide l. 10. D. eod. (10) l. 1. ult. (11) Vide l. 12. §. 8. l. 17. §. 2. D. eod. (12) l. 11. in fin. ff. eod. (13) Id est, cujus ope, consiliove factum dicitur. Paul. 5. sent. 4. §. 10. (14) l. 11. ff. eod. (15) Unius nominis [illegible] l. 5. C. eod. pacto, transactione, [illegible] Vide l. 11. §. 1. ff. eod. [illegible] vide l. 10. §. 2. ff. si quis cautionib. (16) Hinc colligunt, Dominum, [illegible] (17) [illegible] (18) V. l. ult. ff. de var. & extr. cognit. (19) l. 5. §. [illegible] ff. de obl. & act. & [illegible] D. de his, qui dejecerunt. (20) l. 1. §. 9. ff. de his, qui dejecerunt. (21) l. 5. §. 6. [illegible] C. de his, qui dejecer. [illegible] O. ad leg. Aquil. (22) l. 1. in princ. & §. 5. ff. de his, qui dejec. (23) l. ult. D. de his, qui dejec. (24) Cur ita? [illegible] (25) V. l. [illegible] ff. de obl. & act. Ansf. (26) l. 1. §. ult. O. de obl. & act. (27) l. 1. §. 5. & ult. [illegible] furti advers. naut. (28) l. 7. in fin. D. de obl. & action. (29) l. [illegible] D. de public. [illegible] D. de his, qui effud. (30) [illegible] (31) Id est, formula apud pedaneos judices agendi [illegible] Cujac. [illegible] de oblig. & action. (32) An & excipiendi, [illegible] ff. de except. (33) Hæc definitio tam personali, quam reali actioni competit, vide Hotom. lib. [illegible] obs. Ansf. (34) l. [illegible] O. de re jud. (35) V. l. 25. in pr. ff. eod. (36) l. [illegible] Ansf.

(37) Puta, ne quid fiat (quo pertinent quædam interdicta) vel ut fiat, vel ne fiat, l. 9. C. de [illegible] (38) Forte legendum, qui neutro jure (39) Id est, contra vindicet (id enim olim erat usitatum, teste Boetio in Topic.) [illegible] (40) l. 2. D. si serv. vind. (41) l. 5. D. si ususfr. pet. (42) [illegible] fundi possessor, quique ab eo servitutem deberi negat, actione negative concepta juvatur, & obtinere potest. At in controversia rei corporalis actor, si nude rem possessoris non esse diceret, non eo solo juvabitur [illegible] ac fundum ipsum, quem non possidet, vindicare. (43) Charond. verisim. lib. 3. cap. 2. Ansf. (44) Alias non ultro datur actio possessori. l. 1. §. 6. O. uti possid. (45) Raro legis in hoc casu, id est, actionibus negatoriis servitutum. Parrelus vero, [illegible] qui ob id a Roberto reprehenditur [illegible] ad tria judicia [illegible] refert [illegible] ad l. 24. ff. de probatio. Corrasius miscell. 19. ad interdictum uti possidetis, cui favet l. 1. §. 6. ff. uti possidetis. [illegible] ad l. 11. de novi operis nunt. Mynsinger hic, ad præjudiciales in rem actiones Charondas ad l. [illegible] ff. de rei vind. recte Hotomanus hic ait torquere illud esse, non docere [illegible] dum apertius loquatur Imperator, sibi videri [illegible] legendum [illegible] (46) Actionum aliæ civiles, aliæ honorariæ l. [illegible] O. de obl. & act. (47) Hi duo casus [illegible] exponuntur. §. 4. & 5. (48) Ex diverso possessorem dicat Bald. hic §. [illegible] (49) Quia dominus non est. §. [illegible] (50) l. [illegible] de rei vind. (51) l. [illegible] (52) V. l. [illegible] (53) V. l. [illegible] (54) Pauliana vel in factum actione, l. 1. §. 2. & l. 10. ff. quæ in fraud. cred. [illegible] in fraud. patr. utrique Calvisiana; minori (in casu l. [illegible] in princ. D. de minor.) Interdicto, vel Edicto fraudatorio. (55) Quæ prætoria dicitur, quod a prætore sit approbata. [illegible] C. de usur. (56) V. l. 4. ff. in quibus caus. pign. Hic [illegible] pignus prætorium ob contumaciam ante sententiam; judiciale, ad executionem sententiæ; legale, vi legis; & quidem tacitum, conventionale, partium consensu contractum. [illegible] Vide Mos. de pignor. cap. [illegible] Ansf. (57) Vide l. 26. §. 3. l. 17. ff. de pign. & hypoth. dicitur etiam hypothecaria. (58) Et vindicant. l. [illegible] in fin. C. de pignorat. (59) l. 238. §. 2. ff. de verb. signif. (60) Differunt ex ratione tituli de pignoribus & de pigneratitia actione. (61) Et [illegible] de constituto actio prætoria. l. 2. ff. de pecunia const. alias jure civili, non est actio ex nudo pacto. l. 10. O. de pact.

pecunia constitute: coi similis videbatur receptitia. Sed ex nostra constitutione (cum [&] si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est) [&] ea quasi supervacua, jussa est cum sua auctoritate a nostris legibus recedere. † Item Prætor proposuit actionem de peculio servorum, filiorumque familiarum: & eam, ex qua quæritur, an actor juraverit? & alias complures. §. 9. De constituta autem pecunia cum omnibus agitur (1) quicumque pro se vel pro alio soluturos se constituerint: nulla scilicet stipulatione interposita: nam alioqui si stipulanti promiserint, jure (2) civili tenentor.

§. 10. Actiones autem de peculio, ideo adversus patrem (3) dominumve (4) comparavit Prætor: quia licet ex contractu filiorum servorumve ipso jure non teneantur (5): æquum tamen est peculio tenus (quod veluti patrimonium est filiorum filiarumque, item servorum) condemnari eos. §. 11. Item si quis postulante adversario juraverit, deberi sibi pecuniam quam peteret, neque ei solvatur: justissime accommodat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur (6), sed an juraverit. §. 12. Pœnales quoque actiones Prætor multas ex sua jurisdictione introduxit: veluti adversus eum, qui quid ex albo ejus (7) corrupisset: & in eum, qui patronum, vel parentem (8) in jus vocasset, cum id non impetrasset: item adversus eum (9), qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujusve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles.

§. 13. Præjudiciales actiones (10) in rem esse videntur: quales sunt, per quas quæritur, an aliquis liber (11) an libertus (12) sit, vel de partu agnoscendo (13). Ex quibus fere una illa legitimam causam habet, per quam quæritur, an aliquis liber sit: ceteræ ex ipsius Prætoris jurisdictione substantiam capiunt.

§. 14. Sic itaque discretis actionibus, certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere, Si apparet eum dare oportere (14). Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia (15) dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat. Nec res quæ [jam] actoris est (16), magis ejus fieri potest. Plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, ut extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione (17) teneantur, Si appareat eos dare oportere: quamvis sit adversus eos etiam [hæc] in rem actio, per quam rem suam quis esse petit.

§. 15. Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes (18): in personam vero actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere (19) enim est denunciare prisca lingua: nunc vero abusive dicimus condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

§. 16. Sequens illa divisio est, quod quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mixtæ sunt.

§. 17. Rei persequendæ causa comparatæ sunt omnes in rem actiones. † Earum vero actionum, quæ in personam sunt, eæ quidem, quæ ex contractu nascuntur, fere (20) omnes rei persequendæ causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor: item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto.

† Plane si depositi agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum sit: in duplum actionem Prætor reddit: si modo cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum herede ejus de dolo ipsius agitur, quo casu mixta est actio. §. 18. Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quam rei persequendæ, & ob id mixtæ sunt. Pœnam tantum persequitur quis actione furti (21): sive enim manifesti agatur, quadrupli: sive non manifesti, dupli: de sola pœna agitur, nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens: sive fur ipse eam rem possideat, sive alius quilibet.

† Eo amplius adversus furem etiam condictio est [rei] (22). §. 19. Vi autem bonorum raptorum actio mixta est: quia in quadruplo rei persecutio continetur: pœna autem tripli est. † Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuria [datu], mixta est, non solum si adversus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat: veluti si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretii fuerit: tanti enim damnatur, quanti (23) is homo eo in anno plurimi fuerit, secundum jam traditam divisionem. † Item mixta est actio (24) contra eos, qui relicta sacrosanctis Ecclesiis, val aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommissi nomine, dare distulerint, usque adeo, ut etiam in judicium vocarentur, tunc enim & ipsam rem val pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna, & idea in duplum ejus fit condemnatio.

§. 20. Quædam actiones mixtam (25) causam obtinere videntur, tam in rem quam in personam: qualis est familiæ erciscundæ actio, quæ competit coheredibus de dividenda hereditate (26). † Item communi dividundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune (27) est, ut id dividatur. † Item finium regundorum actio, quæ inter eos agitur, qui confines agros habent (28). In quibus tribus judiciis permittitur (29) judici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adjudicare: & si unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare. §. 21. Omnes autem actiones, vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum; ulterius autem nulla actio extenditur (30). §. 22. In simplum agitur, veluti ex stipulatione, & mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato: & denique ex aliis quamplurimis (31) causis. §. 23. In duplum agimus, veluti furti nec manifesti, damni injuriæ ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis (32). Item servi corrupti (33): quæ competit in eum, cujus hortatu consiliove servus alienus fugerit, aut contumax adversus dominum factus est, aut luxuriose vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo servus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato quod (34) venerabilibus locis relictum est, secundum ea quæ supra diximus. §. 24. Tripli vero [agimus], cum quidam majorem vera æstimatione quantitatem in libello conventionis inserunt, ut ex hac causa viatores (35), id est executores litium (36), ampliorem summam sportularum nomine exigerent, tunc enim id quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, [in] triplum ab actore consequetur: ut in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum (37) passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice (38) fulget, quam (39) proculdubio certum est ex lege condictitia emanare. §. 25. Quadrupli autem agitur, veluti furti (40) manifesti. Item de (41) eo quod metus causa factum sit, deque ea pecunia, quæ in hoc data sit, ut is, cui datur, calumniæ (42) causa negotium alicui faceret, vel non faceret. † Item (43), ex lege condictitia nostra constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam a reis quicquam exegerint. §. 26. Sad furti quidem nec manifesti actio, & servi corrupti, a ceteris, de quibus simul (44) locuti sumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli sunt: at illæ, id est, damni injuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi, inficiatione duplicantur, in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non solum inficiatione duplicatur (45), sed etiam si distulerit relicti solutionem usquequo jussu magistratuum nostrorum conveniatur. In confitentem vero, ante quam jussu magistratuum conveniatur solventem, simpli redditur. §. 27. Item actio de eo quod metus causa factum sit, a ceteris, de quibus simul locuti sumus, eo differt, quod ejus natura tacite continetur, ut qui judicis jussu ipsam rem actori restituat (46), absolvatur: quod in ceteris casibus non est ita, sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur, quod est & in furti manifesti actione. §. 28. Actionum autem quædam (47) bonæ fidei sunt, quædam stricti juris. Bonæ fidei (48) sunt hæ, ex empto, vendito (49), locato, conducto (50), negotiorum gestorum (51), mandati (52), depositi (53), pro socio (54), tutelæ (55), commodati (56), pignoratitia (57), familiæ erciscundæ (58), communi (59) dividundo, præscriptis verbis, quæ de æstimato (60) proponitur, & ea quæ ex permutatione (61) competit, & hereditatis (62) petitio. Quamvis enim usque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei judicia connumeranda hereditatis petitio esset, an non, nostra tamen constitutio (63) aperte eam esse bonæ fidei disposuit. §. 29. Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis: sed cum pleniorem esse ex stipulatu actionem invenientes, omne jus, quod res uxoria antea habebat, cum multis divisionibus in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus: merito rei uxoriæ actione sublata, ex stipulatu [actio] quæ pro ea introducta est, naturam bonæ fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei sit. [Sed] & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus (64) in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier de dote sua experiatur: cujus solius providentia hoc induximus. §. 30. In bonæ fidei judiciis libera potestas permitti videtur judici ex bono & æquo æstimandi quantum actori restitui debeat. In quo & illud continetur, ut si quid invicem præstare actorem oporteat, eo compensato, in reliquum is cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in stricti juris judiciis, ex rescripto D. Marci opposita doli mali exceptione, compensatio inducebatur. Sed nostra constitutio (65) easdam compensationes, quæ jure aperto (66) nituntur, latius introduxit, ut actiones ipso jure minuant, sive in rem, sive in personam, sive alias quascunque: excepta (67) sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sane iniquum esse credimus: ne sub prætextu compensationis, depositarum rerum quis ex actione defraudetur. §. 31. Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est, ex arbitrio judicis pendentes, appellamus, in quibus, nisi arbitrio judicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restituat, vel exhibeat, vel solvat, vel ex noxali causa servum dedat: condemnari debeat. Sed istæ actiones, tam in rem, quam in personam inveniuntur: In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, quasi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur, quod (68) [vi] aut metus causa, aut (69) dolo malo factum est. Item cum id (70), quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio, ex arbitrio judicis pendet (71): In his enim actionibus & ceteris similibus permittitur judici ex bono & æquo secundum cujusque rei, de qua actum est, naturam æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat (72).

§. 32. Curare (73) autem debet judex, ut omnino quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ vel rei sententiam ferat: etiamsi de incerta quantitate

(1) Constitutoria actione, l. 1. §. 2. l. 11. ff. l. 2. C. de constit. pecun. (2) V. l. 6. in fin. ff. de receptitia. (3) V. l. 1. C. ne filius pro patre. (4) V. l. 12. C. quod cum eo. (5) Vide tamen l. 39. cum not. ff. de Oblig. & Act. Aut. (6) V. l. 9. §. dato. ff. de jurejurando. (7) Quo edictum perpetuum continebatur, l. 7. in princ. ff. de jurisd. (8) V. l. 4. ff. de in jus vocando. (9) l. 1. l. pen. & ult. tit. ff. ne quis eum qui in jus (10) De extera actionum præjudicialium vide Vultei. disquis. cap. 1. Ant. (11) Hæc datur domino in servum, l. 36. & contra. [illegible] de liberali causa. (12) Hæc datur patrono in libertum, & e contra. l. 14. ff. de prob. (13) Hac quæritur, an ex marito mulier prægnans sit, l. 1. in fin. ff. de lib. agnosc. adde interdictum de liberis exhibendis, vindicationem liberorum inter Quiritium adversus lenem, l. 1. §. 1. de rei vind. actionem pro rebus piis, l. 9. l. pen. ff. de obseq. parent. & Patron. & alimentis parenti exhibendis. l. 5. in pr. ff. de lib. agnosc. & contra. (14) Formula actionis personalis. (15) V. l. 166. ff. de reg. jur. (16) V. §. 2. & seq. supr. de legat. (17) Id est, condictione furtiva, quamvis rem non possideat. l. 8. & tit. de condict. furtiva. (18) V. l. 25. ff. de obl. & act. (19) Vide Festum in Condicere. (20) Nam depositi, cum certa causa, actio mixta est, ut hic infr. eod. & legati ad pias causas. §. 19. infr. eod. ex quasi contractu. (21) l. 54. §. cum furis. ff. de furt. aliud enim persequimur aliis actionibus. (22) Furtiva, sed & ad exhibendum, & vindicatio. l. 7. §. 1. ff. de condict. furt. (23) l. 27. §. 1. ff. ad l. Aquil. (24) §. 23. in fin. infr. eod. (25) l. 37. §. 1. ff. de obl. & act. (26) l. 22. §. fin. ff. fam. ercisc. (27) Cohæredibus hereditatis causam l. 4. §. 3. ff. comm. divid. (28) l. 1. 2. 4. ff. fin. regund. (29) [illegible] §. 1. fin. reg. [illegible] §. 3. ff. [illegible] (30) Lege tamen Mosis raptor in bove quintuplo puniebatur, Exod. 22. (31) Id est, [illegible] (32) Puta incendii & naufragii, l. 1. §. 1. ff. depositi. (33) l. un. l. 14. ff. de serv. corrup. (34) l. 46. §. 7. C. de episc. & cler. (35) Quidam minimum magistratum arbitrium commisit. l. ult. ff. de judic. (36) Ac sententiarum v. l. 12. C. de prox. sacr. scrin. lib. 12. (37) V. Nov. 53. cap. 1. in fin. (38) Priori scilicet. (39) Ex qua proculdubio est ex lege condictitiam emanare. [illegible] (40) supr. tit. 1. eo. tit. (41) l. 14. §. 10. ff. quod met. caus. (42) l. 1. ff. de calumniatorib. (43) Item hic condictitia extra constitutionem ortus. (44) Supra locati. (45) Id est, hæc actio duplatur & inficiatione & mora. V. §. 1. infr. de pœna temere. (46) V. l. 14. §. 1. D. quod met. caus. (47) Quarum alia generales, aliæ speciales. l. 31. D. pro socio. (48) Cur ita dicantur, v. §. 30. infr. eod. (49) l. 1. l. 11. ff. de act. empt. (50) l. 19. C. de loc. & cond. (51) l. 5. D. de obl. & act. l. 1. D. de negotiis gest. (52) l. 2. & l. 4. D. de obl. & act. l. 3. in fin. l. 10. §. 3. l. 34. ff. mandati. (53) l. 1. §. 10. D. deposit. l. 7. ff. de eo, quod certo loco. (54) l. 52. §. 1. ff. pro socio. (55) l. 1. §. 1. ff. de tutelæ & ration. distr. (56) l. 3. §. 2. ff. commodati. (57) l. 7. D. de pign. l. 4. C. de pignorat. (58) l. 9. C. fam. ercisc. (59) l. 4. §. 3. l. 14. §. 1. D. comm. divid. (60) l. 1. D. de æstimatoria. (61) l. 1. D. de rer. permut. l. 2. C. eod. (62) l. ult. in fin. C. de her. petit. (63) l. ult. C. de pet. hered. (64) An anteriorem & expressam habentibus vide Nov. 97. c. 3. l. assiduis. 12. C. qui potiores. an & creditoribus posterioribus quorum pecunia empta militia, empta aut reparata fuerit navis aut domus? v. Novell. 97. 1. 1. 6. (65) l. ult. C. de compens. (66) Id est, liquidi ad liquidum. (67) V. l. ult. C. depos. (68) l. 14. §. 1. ff. quod met. caus. (69) l. 18. ff. de dol. (70) l. 1. ff. quod cert. loc. (71) l. 3. §. 2. D. ad exhib. (72) Quid? arbitrariæ actiones num bonæ fidei sunt? ex ratione §. 30. supr. eod. Wesenb. tradit, natura sua stricti juris esse; ex accidenti vero (quia incerta quantitas & æstimatio vel persequendo in rem vel [illegible] certa taxatur §. 30. supr. eod.) arbitrarias esse. (73) Sententia certam summam continere debet. v. C. de sent. quæ sine certa quantitate proferuntur.

titete apud eum actum est. §. 33. Si quis egens, [in] intentiona sua plus (1) compleaus fuerit quam ad eum pertineat, a caosa cadebat (2), id est, rem amittebat: nec facile in integrum restituebatur e Prætore, nisi minor etat xxv. annis. Huic enim sicut in aliis causis, causa (3) cognite, succurrebatur, si lapsus juveotote fuerat: ite & in hac causa succurri solitum erat. Sane (4) si tam magne cause justi (5) erroris interveniebat, ut etiam constantissimus quisque labi posset (6), etiam majori xxv. ennis succurrebatur; veluti si quis totom legetum petierit: post deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint, quæ efficiebant, ut plus petiisse videretur petitor, quam dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata minoebantur (7). † Plus autem quatuor (8) modis petitur: re, tempore, loco, [&] causa. † Re: veluti si quis pro decem aureis qui ei debebantor, viginti petierit: aut si is, cujus ex parte res est, totam eam, vel majorem partem suam esse intenderit. † Tempore: veluti si quis (9) ante diem vel ante conditionem (10) petierit. Qua enim ratione qui tardius (11) solvit, quam solvere deberet, minus solvere intelligitur, eadem rationa qui præmature petit, plus petere videtur. † Loco plus petitur: veluti cum quis id quod certo locu sibi [dari] stipulatus est, aliu loco petit, sine commemoratione illios loci, in quo sibi dari stipulatus est: verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, *Ephesi dare spondes?* Romæ pure intendat sibi dari oportere. Ideo aotem plus petere intelligitur: quia utilitatem, quam habeset promissor, si Ephesi solveret, adimit ei pura intentione. Propter quam causam, alio loco petenti arbitraria actio proponitur (12): in qua scilicet ratio babetor utilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solveret (quo se soluturum spopondit). Quæ utilites plerunque in mercibus (13) maxima invenitur: veloti vino, oleo, frumento, quæ per singules regiones diversa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non (14) in omnibus regionibus sub eisdem osuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petet, quo ut sibi detur stipulatus est: pure (15) actione recte agit: idque etiem Prætor monstrat: scilicet quia utilitas solvendi salva est promissori. † Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui caosa plus petit: ut ecce, si quis ita a te stipuletur, *hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes?* deinde alterum petat, veloti hominem tantum, aut decem aureos tentum. Ideo autem plus petere intelligitur: quia in eo genere stipolationis promissoris (16) est electio, utrom pecuniem (17), an hominem solvere malit. Qui igitur pecuniam tantum vel hominem tentum sibi dari oportere intendit, eripit electionem adversario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, adversarii vero [sui] deteriorem. Qua de caosa talis in ea re prodita est actio, ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere: id est, ut eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea, si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichom petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specieliter Campanom petat: aut generaliter purpuram stipolatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem adversario tullit, coi stipulationis (18) jure liberum fuit, aliud solvere, quem quod peteretur. Quin etiam licet vilissimum sit, quod quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpe accidit, ut promissori facilius sit illud solvere, quod majoris pretii est (19). Sed hæc quidem antea in usu fueraot; postea vero lex Zenoniana (20) & nostra (21) rem coarctavit. Et, siquidem tempore (22) plus fuerit petitum: quid statui oporteat, Zenonis divæ memoriæ loquitur constitutio: sin autem quantitate (23) vel alio modo plus fuerit petitum: [in] omne, si quod forte damnum ex hac causa acciderit ei contra quem plus petitom fuerit, commissa tripli condemnationa (sicuti supra diximus) puniatur (24). §. 34. Si minus (25) in intentione sua complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: veluti si cum ei decem [aurei] deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut si cum totus fundos ejus esset, partem dimidiam suam asse petierit; sine (26) periculo egit: in reliquum enim nihilominus judex adversarium in eodem judicio (27) ei condemnat ex constitutione divæ memoriæ Zenonis.

§. 35. Si quis aliud pro alio intendarit: nihil eum periclitari placet, sed in eodem judicio, cognita veritate, errorem suum corrigera (28) [ei] permittitur: veluti si is, qui hominem Stichom petere deberet, Erotem petierit; aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur.

§. 36. Sunt præterea quædem actionas, quibus non [semper] solidum, quod nobis debetur, persequimur: sed modo solidum persequimur, modo minus: ut ecce, si in peculium filii serviva agamus. Nam si non minus in peculio sit, quam persequimur: in solidum dominus paterve condemnatur: si vero minus inveniatur: eatenus (29) condemnat judex, quatanus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus (30).

§. 37. Item si de dote [in] judicio mulier agat: placet eatenus maritum (31) condemnari debere, quatenos facere possit, id est, quatenus facoltates ejus patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrent facultates ejus, in solidum damnatur: si minus, in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem (32) quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales factas, marito [quasi] retentio concessa est: quia ipso jure (33) necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere licet. §. 38. Sed & si quis cum parente suo (34) patronove agat (35): item si socius (36) cum socio, judicio societatis agat: non plus actor consequitur, quam adversarius ejus facere potest. † Idem est, si quis ex (37) donatione sua conveniatur. §. 39. Compensationes quoque oppositæ plerumque efficiunt (38), ut minus quisque consequatur, quam ei debeatur. Nam (39) ex bono & æquo habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem causa præstare oportet: judex in reliquum eum, cum quo actum est, condemnat (40): sicut jam dictum est. §. 40. Cum eo quoque, qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid acquisierit, quod idoneum emolumentum habeat: ex integro in id quod facere potest, creditores (41) experiuntur: inhumanum enim erat, spoliatum fortunis suis in solidum damnari.

T I T. VII.

QUOD CUM EO (42), QUI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIUM GESTUM ESSE DICITUR.

Scopus & nexus. 1. De servis quod jussu. 2. De exercitoria & institoria actione. 3. De tributoria. 4. De peculio & in rem verso. 5. De concursu dictarum actionum. 6. De filiisfamilias. 7. De SC. Macedoniano. 8. De actione directa in patrem vel dominum.

QUia [tamen] superius (43) mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorum familiarum servorumque agitur: opus est, ut de hac actione & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes dominosve dari solent, diligentius admoneamus. Et quia sive cum servis negotium gestum sit, sive cum his, qui in potestate parentum sunt, eadem fere jura servantor: ne verbose fiat disputatio, dirigemus sermonem in personam servi dominique, idem (44) intellectori de liberis quoque & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his proprie servetur, separatim ostendemus.

§. 1. Si igitur jussu domini cum servo negotium gestom erit: in solidum (45) Prætor adversus dominum actionem pollicetor: scilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur. §. 2. Eadem ratione Prætor duas alias in solidum actiones pollicetor: quarum altera exercitoria (46), altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis servum (47) suum magistrum navi præposuerit, & quid cum eo ejus rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitoris appellator, ad quem quotidianus navis quæstus pertinet (48). Institoria tunc habet locum (49), cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi servum suum præposuerit, & quid cum eo ejus rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur (50). Istas tamen duas actiones Prætor reddit, & si liberum quis hominem, aut alienum servum navi aut tabernæ aut cuilibet negotiationi præposuerit: scilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo casu interveniat. §. 3. Introduxit & aliam actionem (51) Prætor, quæ tributoria vocatur. Namque si servus in peculiari merce, sciente (52) domino, negotietur, & quid cum eo ejus rei causa contractum erit: ita Prætor jus dicit, ut (53) quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptom erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro (54) rata portione distribuatur: & [ideo tributoria vocatur,] quia ipsi domino distributionem Prætor permittit. Nam si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur. §. 4. Præterea introducta est actio de peculio, deque eo quod in rem domini versum erit: ut quamvis sine voluntate (55) domini negotium gestum erit, tamen sive (56) quid in rem ejus versum fuerit, id totum præstare debeat: sive (57) quid non sit in rem ejus versum, id eatenus præstare debeat: quatenus peculiom patitur. In rem autem domini versum intelligitur, quicquid necessario in rem ejus impenderit servus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus ejus solverit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos servus tuus a Titio mutuo acceperit, creditori tuo quinque aureos solverit, reliquos vero quinque quolibet modo consumpserit; pro quinque [quidem] in solidum damnari debes: pro cæteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint: totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim una est actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque judex, apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculii æstimationem transit, quam aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum. Cum autem quæritur, quantum in peculio sit? Ante (58) deducitur, quicquid servus domino, sive qui in potestate ejus sit, debet: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet servus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is

(1) V. C. *de plus petit.* ubi diss. (2) Plus debito petens in quam poenam incidat, vid. Thesaur. *decis.* 231. Ut tamen plus petens causa cadat, [illegible] quatuor, quæ vide apud Capyc. *decis.* [illegible] *num.* [illegible] Ita fallit casu quo quis in sua conclusione clausulam salutarem adhibuerit: quia eo casu in minori summa manet [illegible], Joseph. Ludovic. *decis.* 51. *p.* 2. *in fin.* Hodie tamen hac poena amissionis causæ cessat, & solummodo restat actio ad reparationem ejus damni, quod quis ratione plus petitionis passus est: Wames. [illegible] *consil.* [illegible] Aut Ande Morbac. Autumn. & Francisc. Zyp. *ad tit. C. de plus petit.* Christin. *decis. Belg.* [illegible] & *vol.* 2. [illegible] *num.* 10. S. L. (3) *l.* [illegible] *l.* 11. §. *sciendum ff. de minor.* [illegible] Fuei. [illegible] Coque. [illegible] *obs.* 37. & *Nov.* [illegible] *c.* 4. & *C. de plus petit.* & [illegible] (4) Ex justa causa datur restitutio. (5) Error justus esse potest. (6) Constantissimus quisque labi potest. (7) *l.* 1. *D. quod leg.* *l. pen. C. ad l. Falc.* (8) Plus quatuor modis petitur. (9) *l.* [illegible] *in fin.* [illegible] *quando dies usufr.* *l.* [illegible] *ff. de* [illegible] *l.* 44. *ff. de obl. & act. l.* 19. §. [illegible] *l.* 41. *l.* 137. §. 2. *de verb. obl.* (10) Etiam tacitam. *v. l.* 22. *ff. de jur. dot.* (11) *l.* 12. *in fin. D. de verb. sign.* (12) Et proponi potest, quia summa in stipulationem deducta restricte & definite non petitur, sed hoc demum, quod æquum melius arbitrio videbitur. *l.* 2. *ff. quod certo loco.* (13) Et eadem pretio. *L.* [illegible] *ff. ad l. Falc.* (14) *l.* 1. *in pr. D. de usur.* *l.* 7. *in fin.* *l.* 4. *quod cert. l. c.* (15) Id est, sine arbitrii mentione, *l.* [illegible] *in princ. D. quod certo.* (16) *V. l.* 14. §. *pen. D. de contr. empt.* *l.* 10. *in fin. ff. de jure dot.* *l.* 85. *in pr. ff. de solut.* (17) Et sic, sub alternatione, quemadmodum stipulatus est, utque [illegible] sic actio, quairs stipulatio, *l.* 75. §. *illud* §. *qui aliud ff. de verb. obl.* (18) Generalis, atque ac alternativa, *l.* [illegible] *in fin. ff. de condict. indeb.* (19) Nec enim æstimatio ad rem, sed ad utilitatem debitoris referenda est: quoniam, quod [illegible] fit, ei nullus usui videri non potest. *v. l. ult. ff. de usu & habit.* (20) De qua §. 10. *supr. de except.* (21) Quæ desideratur. (22) *l.* 1. *in pr. C. de plus petit.* (23) *d. l.* 2. §. *ult.* (24) Accipe legem. 2. *D. de condict. ex lege.* (25) *d. l.* 2. (26) Et ita libellum emendare potest. *l.* 3. *C. de edend.* (27) Si residuum petitum sit, *v. l.* 18. *ff. commun. divid.* (28) Usque ad sententiam. *v. l. ult. C. de error. advoc.* porro quando amendare & mutare libellum quis possit, *v. Doctores in l. edita. ff. de edend.* (29) *l.* 47. §. 2. *D. de pecul.* (30) *infr. tit. prox.* (31) Et e contra mulierem, *l.* 17 *l.* 20. *ff. de re judic.* (32) Impensarum nomine, *l. un.* & *sect.* 11. *de compens. in reb. dotal.* (33) *l.* 5. *l.* 5. [illegible] *l.* 56. §. 2. *ff. de jure dot.* (34) Id est, omnibus ascendentibus. *l.* 16. *in fin. ff. de re judic.* (35) *l.* 17. *ff. de re judic.* (36) *d. l.* 16. (37) *l.* 12. *D. de donat.* (38) *l. ult. C. de compens.* (39) *V. l.* 6. *C. de compens.* (40) *N.* [illegible] *v. l.* 4. *D. de cess. bon.* (41) Vid. exceptiones apud Socinum [illegible] (42) xiv. D. v. & xv. C. xxv. (43) §. 36. *supr. tit. prox.* (44) §. 4. *infr. eod.* (45) *V. l.* 1. *in pr. D. quod jussu.* (46) *V. l.* 14. D. 1. & 4. C. 25. (47) Et alium quemvis [illegible] *eod.* (48) *l.* 1. §. *exercitorem. ff. de exercitoria.* (49) *l.* [illegible] *in pr.* & 18. *ff. de institor.* (50) Qui certo sibi aut facto institores, *l.* 1. §. [illegible] D. *eod.* (51) Quia actione de peculio conventus dominus vel potius nos omnes creditores suum debitum percipit. *l.* 5. §. 5. *ff. de pecul.* (52) Id est, non prohibente: ut non sit necesse dominum velle: sufficiat eum non nolle, *l.* 1. §. *scientiam ff. de tributoria.* (53) *l.* 5. *in pr. D. de tribut.* (54) *l.* 5. *in fin. de tribut.* (55) De in rem verso actio non initur domini voluntate, sed utilitate. (56) *l.* 1. *D. de in rem vers.* (57) Ex superioribus collige, ex jussu domini generali dari actionem *quod jussu*: ex speciali, *exercitoriam*, si navi, *institoriam*, si tabernæ, *quasi institoriam*, si certæ rei fecerit aut quemvis præposuerit, ex gestu servi sciente domino *tributoriam*, eo ignorante: aut quem *de in rem verso*, si quid versum est, vel si tantum dominus habuit: *de peculio*, si nihil versum est, adversus parentum aut dominum actionem tribui. [illegible] hac de contractibus hujusmodi personarum, siquidem *prox. tit.* de illarum delictis, ut & tit. 9. de pauperie facta ab animalibus dicetur. (58) Idque privilegio parentum & dominorum singulari. *l.* 9. §. 2. *D. de pecul.*

si is in ipsius peculio sit: quod eo pertinet, ut si (1) quid vicario suo servus debeat, id ex peculio ejus non deducatur. §. 5. Cæterum dubium non est, quin is quoque, qui jussu domini contraxerit, cuique institoria vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo quod in rem domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus, si omissa actione, qua facillime solidum ex contractu consequi possit: se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere servum peculium, & tantum habere ut solidum sibi solvi possit. Is quoque, cui tributoria actio competit, æque de peculio & de in rem verso agere potest. Sed sane huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua (2) non est, id est, quod domino debetur, non deducitur: sed ejusdem juris est dominus, cujus & cæteri creditores. At in actione de peculio ante (3) deducitur, quod domino debetur. & in id quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo (4) expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria ejus tantum, quo negotietur. Et potest quisque tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam minima negotiari: majorem autem partem in prædiis, vel mancipiis aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem, vel illam eligere debet. Certe qui potest probare, in rem domini versum esse: de in rem verso agere debet (5).

§. 6. Quæ diximus de servo & domino, eadem (6) intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre avove, cujus in potestate sunt.

§. 7. Illud proprie servatur in eorum persona, quod SC. Macedonianum (7) prohibuit mutuas pecunias dare eis, qui in potestate parentis sunt: & ei qui crediderit, denegatur actio tam adversus ipsum filium filiamve, nepotem neptemve (sive adhuc in potestate sint, sive morte parentis vel emancipatione suæ potestatis esse cœperint) quam adversus patrem avumve: sive eos habeat adhuc in potestate, sive emancipaverit. Quæ ideo Senatus prospexit, quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur (8). §. 8. Illud in summa admonendi sumus, id quod jussu patris, dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus versum erit: directo (9) quoque posse a patre dominove condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque, qui exercitoria vel institoria actione tenetur, directo posse condici, placet: quia hujus quoque jussu contractum intelligitur.

T I T. VIII.

DE NOXALIBUS (10) ACTIONIBUS.

De servis. Summa. 1. Quid sit noxa & noxia. 2. Ratio harum actionum. 3. Effectus noxæ deditionis. 4. De origine harum actionum. 5. Qui conveniuntur noxali actione. 6. Si servus domino noxam commiserit: vel contra. 7. De filiisfam.

EX maleficiis servorum (11): veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiserint: noxales actiones proditæ sunt, quibus (12) domino damnato permittitur (13), aut litis æstimationem sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere. §. 1. Noxa (14) autem est [ipsum] (15) corpus quod nocuit, id est servus: noxia (16) ipsum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, injuria. §. 2. Summa autem ratione permissum est, noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra (17) ipsorum corpora dominis damnosam esse. §. 3. Dominus noxali judicio servi sui nomine conventus, servum actori noxæ dedendo liberatur (18): nec minus in perpetuum ejus servi dominium a domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus est [servus] resarcierit quæsita pecunia: auxilio Prætoris invito domino manumittetur (19). §. 4. Sunt autem constitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto Prætoris. Legibus: veluti furti (20) ex Lege XII. tabularum, damni injuriæ ex lege Aquilia. Edicto Prætoris: veluti injuriarum (21), & vi bonorum raptorum. §. 5. Omnis (22) autem noxalis actio caput (23) sequitur. Nam si servus tuus noxam commiserit: quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem pervenerit: cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directo ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diverso quoque directa actio noxalis esse incipit (24). Nam si liber homo noxiam commiserit, & is servus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici, primo (25) libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ ante directa fuisset.

§. 6. Si servus domino noxiam commiserit: actio nulla nascitur. Namque inter (26) dominum & eum, qui in potestate ejus est, nulla obligatio nasci potest. Ideoque & si (27) in alienam potestatem servus pervenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso, neque cum eo, cujus nunc in potestate sit, agi potest. Unde si alienus servus noxiam tibi commiserit, & is (28) postea in potestate tua esse cœperit, interdicitur (29) actio: quia (30) in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideoque licet exierit de tua potestate, agere non potes: quemadmodum si dominus in servum suum aliquid commiserit: nec si manumissus aut alienatus fuerit servus, ullam actionem contra dominum habere potest. §. 7. Sed veteres quidem hoc in filiis familiarum masculis & fœminis admisere: nova autem hominum conversatio hujusmodi asperitatem (31) recte respuendam esse existimavit, & ab usu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filium suum, & maxime filiam, in noxam alii dare: ut pene per [filii] corpus pater magis (32) quam filius periclitetur: cum in filiabus etiam pudicitiæ favor hoc bene excludat? Et ideo placuit, in servos tantummodo noxales actiones esse proponendas: cum apud veteres legum commentatores invenerimus sæpius dictum, ipsos (33) filiosfamiliarum pro (34) suis delictis posse conveniri.

T I T. IX.

SI QUADRUPES (35) PAUPERIEM FECISSE DICATUR.

De actione si quadrupes, ex leg. XII. tabularum. 1. De actione ædilitia concurrente cum actione de pauperie.

ANimalium nomine, quæ ratione carent (36), si (37) qua lascivia, aut pavore, aut feritate pauperiem (38) fecerint: noxalis actio Lege XII. tabularum prodita est. (Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita Lex XII. tabularum scripta est), ut puta, Si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus, [cornu] petierit. Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam (39) moventur, locum habet. Cæterum si genitalis (40) sit feritas; cessat actio. Denique si ursus fugerit a domino, & sic nocuerit; non potest quondam dominus conveniri: quia desiit dominus esse, ubi fera evasit. Pauperies autem est damnum sine injuria facientis datum. Nec enim potest animal injuriam fecisse dici, quod (41) sensu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem. §. 1. Cæterum sciendum est, ædilitio edicto (42) prohiberi nos canem, verrum, aprum, ursum, leonem ibi habere, qua vulgo iter fit, & si adversus ea factum erit, & nocitum libero homini esse dicatur: quod bonum & æquum judici videtur, tanti dominus condemnetur, cæterarum [vero] rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones & de pauperie locum habebit. Nunquam enim actiones, præsertim pœnales de eadem re concurrentes, alia (43) aliam consumit.

T I T. X.

DE IIS PER QUOS AGERE POSSUMUS.

Per quos agere licet. 1. Quibus modis Procurator constituitur. 2. Quibus modis tutores vel curatores constituuntur.

NUnc (44) admonendi sumus agere posse quemlibet hominem aut suo nomine, aut alieno. Alieno: veluti procuratorio, tutorio, curatorio; cum olim in usu fuisset, alterius nomine agere non (45) posse, nisi pro populo, pro libertate (46), pro tutela (47). Præterea lege Hostilia permissum (48) erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, quive in eorum cujus tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine, neque agere, neque excipere actionem licebat: cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus (49), & ætas, & necessaria peregrinatio, itemque aliæ multæ causæ sæpe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint. §. 1. Procurator neque certis verbis, neque præsente [semper] adversario, imo plerumque eo ignorante (50) constituitur. Cuicumque enim permiseris rem tuam agere aut defendere: is tuus procurator intelligitur. §. 2. Tutores & curatores quemadmodum constituantur, primo libro expositum est.

T I T. XI.

DE SATISDATIONIBUS (51).

Jus antiquum de judicio reali. 1. De judicio personali. 2. Jus novum de reo. 3. De procuratore actoris. 4. De procuratore rei præsentis. 5. Vel absentis. 6. Unde hæc forma discenda. 7. Unde hæc forma observanda.

SAtisdationum modos alius antiquitati placuit, alium novitas per usum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor (52) compellebatur: ut si victus [esset], nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem: potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum fidejussoribus ejus, quæ satisdatio appellatur, judicatum solvi. Unde autem sic appelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, ut solveretur sibi, quod fuisset judicatum. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine judicium accipiebat (53). Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator vero si in rem agebat, satisdare jubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores [vero] & curatores eodem modo quo & procuratores satisdare debere, verba (54) Edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur. Hæc ita [erant] si in rem agebatur. §. 1. Si vero in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. Ab ejus vero parte cum quo agitur, siquidem alieno nomine aliquis interveniret, omnimodo satisdaret: quia nemo defensor in aliena re sine

(1) *V. l. 17. ff. de pecul.* (2) *l. 1. ff. de tributoria.* (3) *V. §. 4. in fin. supr. eod.* (4) *V. l. 12. D. de tributoria.* (5) *l. 5. §. 2. ff. de in rem verso.* (6) *Supr. eod. in pr.* (7) *l. 1. ff. ad SC. Maced. & C. eod. tit.* (8) *l. 3. l. 7. vers. nam pecuniæ. ff. ad SC. Maced.* (9) Id est, suo nomine. *l. 1. de in rem verso. l. 1. quod jussu.* (10) 12. D. 9. & 10. C. tit. (11) Dictum est enim supe. riori tit. de eorum contractibus. (12) Servus qui furtum fecerit, damnumve dederit, etsi id pro sui quantitate dominus sarcire sit paratus, noxæ dedi potest. Paul. 2. *sent.* 31. §. 7. (13) Ad sententiæ executionem usque. *l. 20. §. 5. ff. de petit. her.* & sic intelligenda est lex 1. *ff. de noxal.* (14) Noxam a noxia hic distinguit Tribonianus, quod Grammatici notant: & male. Noxa enim a nocendo. Noxiam vero pro maleficio olimpol Plautus Antichidibus, Cicero noxia. sic noxa pro noxia apud Virgil. (15) Noxa caput sequitur. *l. 20. ff. de Noxalib. Act. l. 1. §. 2. ff. de priv. delict.* [illegible] (16) *l. 238. ff. de verb. sign.* (17) *l. 7. §. 1. D. de dolo mal. [illegible] l. 2. §. 12. ff. de vi & vi.* (18) *l. 1. C. eod.* (19) Quia ador non plenum jus potestatis adeptus erat. *arg. l. 2. in fin. D. si ex noxali causa.* (20) Accursius subaudit, non manifesti, ut eo sensu constituat furti manifesti actionem prætoriam: verum hæc vox de furto quoque manifesto intelligenda est, quia generalis est. Deinde ex ipsis legib. 12. Tab. constat furti manifesti quoque actionem descendere. Neque pugnat quod *infr. in princ. de perpetuis & temporalibus actionibus.* actio furti manifesti dicitur esse Prætoria. Pœnam enim pecuniariam Tribonianus illo loco spectavit, quæ a Prætore est inventa, & ita quoque Theophilus ibidem scriptum reliquit. (21) *V. l. 17. §. 4. ff. de injur.* (22) Servus si furtum fecerit, deinde manumissus fuerit aut alienatus, cum ipso manumisso vel emptore agi potest. Noxa enim caput sequitur. Paul. 2. *sent.* 31. §. 8. (23) *l. 1. in fin. ff. de privat. delict.* (24) Quoties scilicet qui liber deliquit, servus factus est. (25) *V. §. servi autem. supr. de jure person.* (26) *l. 1. in fin. C. eod.* (27) *l. 11. in princ. vers. sed & ff. de noxalib.* (28) *l. 37. D. eod.* (29) *l. 37. D. eod.* alias intercidit, ἀνασβέννυται Theophil. (30) *V. l. 16. D. ad l. Aquil.* (31) Ut noxæ dedantur scilicet. *l. 33. 34. 35. D. eod.* (32) *l. 6. in fin. D. quod met. caus.* (33) Furti directa actio hodie in ipsos filiosfam. datur, a patre non defensos, ut hic & *l. 34. l. 24. D. de noxalib.* olim in eos tantum emancipatos dirissis erat. Paul. 2. *sent.* 31. §. 9. (34) *l. 57. D. de judiciis. & l. 39. D. de oblig. & act.* (35) 12. D. 1. (36) Nam rerum inanimatarum nomine alia actione agitur. (37) *l. 1. ff. eod.* (38) Olim de pastu dabatur. Paul. 1. *sent.* 15. (39) Id est, contra suam qualitatem naturalem, v. quæ scripsi ad *l. 1. §. 3. ff. eod.* (40) Naturalis. *l. 1. 1. §. 2.* (41) *V. l. 11. in fin. C. de inoff. testam.* (42) *l. 40. 41. 42. ff. de ædil. edict.* (43) *l. 60. D. de obl. & act. l. 130. ff. de reg. jur.* (44) Ex hoc effidit, ut intelligeremus priscis temporibus suo tantum nomine agere licuisse, usque adeo pati, ut dixi ad *l. 123. ff. de regul. jur.* Nunc vero utilitatis causa necesse esse, lege agere, etiam alieno nomine. (45) Adeo ut lenibus non daretur etiam excusatio. 1 Gell. 20. (46) Ne servus egisse cognosceretur, assertores & vindices constituti erant. Nec. (47) Quia minor per ætatem se defendere nequit. (48) Permissum fuerat spere. Nec. (49) *l. 1. §. usus. ff. de procur.* (50) Et absente. *l. 1. l. 65. ff. de procur.* (51) 11. D. 1. C. tit. (52) *l. 31 in pr. ff. de fidejuss. l. 6. ff. eod. [illegible] l. 1. C. ubi possid.* (53) Nam & de rato cavebat. *l. 40. §. fed & 61. ff. de proc.* (54) Quæ extant *l. 31. §. fin. ff. de procur.*

ſine (1) ſatiſdetinoe idoneus eſſe creditur. Quod ſi proprio nomine aliquis judicium accipiebat in perſonam; judicatum ſolvi, ſatiſdare non cogebatur.

§. 2. Sed hodie hæc aliter obſervantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, ſive perſonali ſuo nomine: nullam ſatiſdationem pro litis æſtimatione dare compellitur: ſed pro ſua tantum perſone, quod in judicio permaneat (2) uſque ad terminum litis, vel committitur (3) ſuæ promiſſioni cum (4) jurejurando (quam juratoriam cautionem vocent) vel nudam promiſſionem (5); vel ſatiſdationem pro qualitate perſonæ ſuæ dare compellitur. §. 3. Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel ſuſcipitur: in actoris quidem perſone ſi non mandatum actis inſinuatum eſt, vel præſens dominus litis in judicio procuratoris ſui perſonam confirmaverit (6), ratam (7) rem dominum habiturum ſatiſdationem procurator dare compellitur: eodem obſervando, & ſi tutor, vel curator (8), vel aliæ tales perſonæ, quæ alienarum rerum gubernationem ceceperunt, litem quibuſdam per alium inferunt. §. 4. Si vero aliquis convenitur: ſiquidem præſens procuratorem dare paratus eſt: poteſt vel ipſe in judicium venire, & ſui procuratoris perſonam per judicatum ſolvi (ſatiſdationem (9) ſolemni ſtipulatione) firmare, vel extra judicium ſatiſdationem exponere, per quam ipſe ſui procuratoris fidejuſſor exiſtat pro omnibus judicatum (10) ſolvi ſatiſdationis clauſulis. Ubi & de hypotheca ſuarum rerum convenire compellitur: ſive in judicio promiſerit, ſive extra judicium caverit: ut tam ipſa, quam heredes (11) ejus obligentur. Alia inſuper cautela, vel ſatiſdatione propter perſonam ipſius exponenda, quod tempore ſententiæ recitandæ (in judicium) veniet: vel ſi non venerit, omnia dabit fidejuſſor, quæ in condemnatione continentur, niſi fuerit provocatum. §. 5. Si vero reus præſto ex quacunque cauſa non fuerit, & alius velit defenſionem ejus ſubire: nulla differentia inter actiones in rem vel perſonales introducenda, poteſt hoc facere: ita tamen, ut ſatiſdationem judicatum ſolvi pro litis æſtimatione præſtet. Nemo enim ſecundum veterem regulam (ut jam dictum eſt) alienæ rei ſine (12) ſatiſdatione defenſor idoneus intelligitur. §. 6. Quæ omnia apertius & perfectius a quotidiano judiciorum uſu in ipſis rerum documentis apparent. §. 7. Quam formam non ſolum in hac regia Urbe, ſed [etiam] in omnibus noſtris Provinciis (etſi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere cenſemus: quum neceſſe ſit omnes Provincias, caput omnium noſtrarum civitatum, id eſt, hanc regiam Urbem, ejuſque obſervantiam ſequi.

T I T. XII.

DE PERPETUIS ET (13) TEMPORALIBUS ACTIONIBUS, ET QUÆ AD HEREDES ET IN HEREDES TRANSEUNT.

De perpetuis & temporalibus actionibus. 1. De actionibus quæ in heredes transeunt, vel non. 2. Si pendente judicio reus actori ſatisfecerit.

HOc loco admonendi ſumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, Senatuſve conſulto, ſive ex ſacris Conſtitutionibus (14) proficiſcuntur, perpetuo ſolere antiquitas competere, donec ſacræ conſtitutiones, tam in rem, quam in perſonam actionibus certos fines dederunt (15): eas vero, quæ ex propria Prætoris juriſdictione pendent, plerumque (16) intra annum vivere: nam & ipſius Prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id eſt, uſque ad finem ex conſtitutionibus introductum: quales ſunt eæ, quas bonorum poſſeſſori, cæteriſque qui heredis loco ſunt, accommodat (17). Furti quoque manifeſti actio, quamvis ex ipſius Prætoris juriſdictione proficiſcatur: tamen perpetuo datur: abſurdum enim eſſe exiſtimavit, anno eam terminari. §. 1. Non autem omnes actiones, quæ in aliquem aut ipſo jure (18) competant, aut a Prætore dantur: & in heredem æque competunt, aut dari ſolent. Eſt enim certiſſima (19) juris regula, ex maleficiis (20) pœnales actiones in heredem [rei] non competere: [veluti] furti (21), vi bonorum raptorum, injuriarum, damni injuriæ. Sed heredibus hujuſmodi actiones competunt (22), nec denegantur: excepta injuriarum actione, & ſi qua alia ſimilis inveniatur. Aliquando (23) tamen etiam ex contractu actio contra heredem non competit: veluti (24) cum teſtator doloſe verſatus ſit, & ad heredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. † Pœnales autem actiones, quas ſupra diximus, ſi ab ipſis principalibus perſonis fuerint conteſtatæ (25), & heredibus dantur, & contra heredes tranſeunt (26). §. 2. Supereſt, ut admoneamus, quod ſi ante rem judicatam, is cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori: officio judicis convenit eum abſolvere, licet in ea cauſa fuiſſet judicii accipiendi tempora, ut damnari deberet. & hoc eſt quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia abſolutoria eſſe.

T I T. XIII.

DE EXCEPTIONIBUS (27).

Continuatio. Ratio exceptionum. 1. Exempla, quod metus cauſa, de dolo in factum. 2. De non numerata pecunia. 3. De pacto. 4. De jurejurando. 5. De re judicata. 6. De cæteris exceptionibus. 7. Diviſio prima. 8. Diviſio ſecunda. 9. De peremptoriis. 10. De dilatoriis. 11. De dilatoriis ex perſona.

SEquitur ut de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum (28) eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipſa perſecutio, qua actor experitur, juſta ſit, tamen iniqua ſit adverſus eum cum quo agitur. §. 1. Verbi gratia, ſi metu coactus (29), aut dolo inductus (30), aut errore (31) lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras [promittere], palam eſt, jure civili te obligatum eſſe: & actio, qua intenditur, dare te oportere, efficax eſt: ſed iniquum eſt te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus cauſa, aut doli mali, aut in factum (32), compoſita ad impugnendam actionem. §. 2. Idem juris eſt, ſi quis [quaſi (33)] credendi cauſa pecuniam a te ſtipulatus fuerit, neque numeravit. Nam eam pecuniam a te petere poſſe eum, certum eſt: dare enim te oportet: quum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari: placet exceptione (34) pecuniæ non numeratæ te defendi debere: cujus tempora (35) nos (ſecundum quod jam ſuperioribus (36) libris ſcriptum eſt) conſtitutione noſtra coarctavimus. §. 3. Præterea debitor ſi pactus fuerit cum creditore, ne (37) a ſe pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes non omnino (38) diſſolvuntur: qua de cauſa efficax eſt adverſus eum actio quam actor intendit, Si apparet eum dare oportere; ſed quia iniquum eſt, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conventi (39). §. 4. Æque ſi debitor creditore deferente juraverit, nihil ſe dare oportere: adhuc obligatus permanet (40): ſed quia iniquum eſt de perjurio quæri; defenditur (41) per exceptionem jurisjurandi. † Et iis quoque actionibus, quibus in (42) rem agitur, æque neceſſariæ ſunt exceptiones, veluti ſi petitore deferente poſſeſſor juraverit eam rem ſuam eſſe, & nihilominus petitor eandem rem vindicet: licet enim verum ſit, quod intendit, id eſt, rem ejus eſſe: iniquum tamen eſt poſſeſſorem condemnari. §. 5. Item ſi in judicio tecum actum fuerit, ſive in rem, ſive in perſonam nihilominus obligatio durat: & ideo ipſo jure de eadem re poſtea adverſus te agi poteſt: ſed debes per exceptionem (43) rei judicatæ adjuvari.

§. 6. Hæc exempli cauſa retuliſſe ſufficiat. Alioqui, quam ex multis variiſque cauſis exceptiones neceſſariæ ſint, ex latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris intelligi poteſt. §. 7. Quarum quædam ex legibus vel ex iis (44) quæ legis vicem obtinent, vel ex ipſius Prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt. §. 8. Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. §. 9. Perpetuæ & peremptoriæ ſunt, quæ ſemper agentibus obſtant & ſemper rem, de qua agitur, perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factum eſt, & pacti conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur. §. 10. Temporales atque dilatoriæ ſunt (45), quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis eſt pacti conventi: cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium: nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus objicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia ſimilis; differre debent actionem, & poſt tempus agere: ideo enim & dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioqui ſi intra tempus egerint, objectaque ſit exceptio: neque eo judicio quicquam conſequebantur, propter exceptionem, neque poſt tempus olim agere poterant: cum temere rem in judicium deducebant, & conſumebant: qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtricte hoc procedere volumus: ſed eum, qui ante tempus (46) pactionis vel obligationis litem inferre auſus ſit, Zenonianæ (47) conſtitutioni ſubjacere cenſemus: quam ſacratiſſimus Legiſlator de iis, qui tempora plus petierint, protulit: ut & inducias, quas ipſe actor ſponte indulſerit, vel quas natura actionis continet, ſi contempſerit: in duplum habeant ii, qui talem injuriam paſſi ſunt: & poſt eas finitas non aliter litem ſuſcipiant, niſi omnes expenſas litis antea acceperint: ut actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obſervare. §. 11. Præterea etiam ex perſona ſunt dilatoriæ (48) exceptiones, quales ſunt procuratoriæ. Veluti ſi per militem aut mulierem (49) agere quis velit. Nam militibus (50) nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex ſacro Reſcripto procuratorio nomine experiri conceditur: ſuis vero negotiis ſupereſſe ſine offenſa [militaris] diſciplinæ poſſunt. † Eas vero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam (51) vel dantis (52) vel ipſius (53) procuratoris opponebantur, cum in judiciis frequentari nullo modo perſpeximus, conquieſcere ſancimus: ne dum de iis altercatur, ipſius negotii diſceptatio protelatur.

T I T. XIV.

DE REPLICATIONIBUS.

De replicatione. 1. De duplicatione. 2. De triplicatione. 3. De cæteris exceptionibus. 4. Quæ exceptiones fidejuſſoribus proſunt, vel non.

INterdum evenit, ut exceptio, quæ prima facie juſta videtur, [tamen] inique noceat: quod cum accidit, alia allegatione opus eſt, adjuvandi actoris gratia: quæ (54) replicatio vocatur: quia (55) per eam replicatur, atque reſolvitur jus exceptionis, veluti cum pactus eſt aliquis cum debitore ſuo, ne ab eo pecuniam petat (56): deinde poſtea in contrarium pacti ſunt, id eſt, ut creditori petere liceat: ſi creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, ſi non convenerit, ne eam pecuniam creditor petat: nocet ei exceptio. Convenit enim ita: namque nihilominus hoc verum manet, licet poſtea in contrarium pacti ſunt: ſed quia iniquum eſt creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex poſteriore pacto convento. §. 1. Rurſus interdum evenit, ut replicatio, quæ prima facie juſta eſt, inique noceat. Quod cum accidit, alia allegatione opus eſt, adjuvandi rei gratia, quæ (57) duplicatio vocatur.

INSTITUT. N §. 2.

(2) V. l. 46. §. 2. l. 5. D. de procur. (3) V. Nov. 112. c. 2. Hodie non eſt id in uſu apud Gallos, v. Rebuff. in proœm. conſtit. reg. gloſſ. 5. n. 9. (3) V. Nov. 112. cap. 2. (4) V. l. 17. C. de proxe. ſac. ſcrin. lib. 12. (5) V. l. 6. in fin. D. ut legator. ſeu fideicomm. ſervand. (6) V. Nov. 112. c. 2. vel literas adverſario dederit de rato, v. l. 65. D. de procur. (7) Vid. Tit. Digeſtorum, Ratam rem haberi. (8) l. 2. §. 1. C. de ſatiſdat. (9) l. 2. §. 2. C. de [illegible] (10) Vide titulum Digeſtorum Judicatum ſolvi. Hujuſmodi ſtipulatio hodie apud Gallos non eſt in uſu. (11) l. 5. in pr. ff. qui ſatiſdare cog. (12) §. 1. ſupr. h. t. (13) [illegible] (14) [illegible] Ut & rerum uſucapionibus. Cur l. bonis [illegible] (16) Cor[illegible] v. l. 11. ff. de obl. & action. (17) l. 1. ff. de poſſeſſ. her. pet. (18) Ex legibus. (19) Civilis conſtitutio, l. 1. ff. de privatis delictis, adde l. [illegible] (21) Furti non ſoli [illegible] heredi competit. Sed in heredem non datur. Paul. 2. ſent. 31. §. 4. (22) l. 1. §. 44. ff. de vi & vi arm. (23) Regulariter contra l. [illegible] ff. de obl. & action. (24) Hæc particula delenda. v. Cujac. ad l. 121. in fin. ff. de verb. oblig. (25) V. l. 26. ff. de obl. & action. (26) Idem dicendum, ſi heres factus eſt locupletior, tunc enim actio tranſit, quantum ad ipſum pervenit, l. 35. §. hanc actionem. [illegible] (27) Vide D. & C. [illegible] (29) V. l. 2. in pr. ff. eod. (30) [illegible] C. de [illegible] (30) V. l. [illegible] (31) V. l. 37. ff. de obl. & action. (32) l. 2. §. & generaliter. l. 4. §. adverſus. ff. de doli mali excep. (33) l. 2. [illegible] ff. de doli mali. (34) V. ſupr. de literar. obl. (35) Biennium. (36) Tit. ſupr. de literar. oblig. (37) l. 2. §. 4. ff. de doli mali & metus except. (38) Id eſt, ipſo jure. l. 27. §. pactus. [illegible] (39) l. [illegible] §. ſed qui nullo. ff. de pact. (40) [illegible] quia jusjurandum non eſt modus tollendæ obligationis jure civili aut ex alia cauſa. (41) V. l. 10. ff. de jurejur. (42) l. 1. §. 1. ff. de jurejur. (43) [illegible] §. & generaliter. ff. de except. rei jud. (44) l. 3. in pr. ff. eod. (45) [illegible] l. 10. C. de pact. l. 3. C. de except. (46) Poteſt tamen creditor ante tempus [illegible] exigere, caſu quo animadvertit debitorem ſua dilapidare, [illegible] l. 41. ff. de judic. [illegible] l. 2. ff. de Exc. [illegible] Adde l. 14. ff. de pignor. [illegible] Bald. [illegible] (47) De qua §. 33. in fin. ſup. de act. (48) l. [illegible] ff. de procuratoribus. (49) l. 9. [illegible] C. de procur. l. [illegible] (51) Forum [illegible] (52) Eſt enim honor [illegible] procuratorem litigare. [illegible] C. de [illegible] (53) l. 20. §. 2. ff. de [illegible] (54) l. 1. in C. de except. (55) l. 2. §. 2. & l. 22. ff. de except. [illegible] l. 10. C. de except. (56) l. 27. §. pactus, ne peteret. ff. de pact. (57) l. 2. §. ſed & con-tra. ff. de except.

§. 2. Et si rursus ea prima facie justa videatur, sed propter aliquam causam actori iniqua noceat; rursus alia allegatione opus est, qua actor adjuvetur: quæ dicitur triplicatio. §. 3. Quarum omnium exceptionum usum interdum ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introducit, quas omnes apertius ex Digestorum latiore volumine facile est agnoscere. §. 4. Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque accommodari solent, etiam (1) fidejussoribus ejus, & recte: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: quia mandati judicio redditurus est eis quod [ii] pro eo solverint. Qua ratione, & si de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit; placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce (2) enim debitor (3), si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, si (4) bonis cesserit. Sed hæc exceptio fidejussoribus non datur: ideo scilicet quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, ut cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligavit, suum consequi.

Tit. XV.

DE INTERDICTIS (5).

Continuatio & definitio. 1. Divisio prima. 2. Divisio secunda 3. De interdictis adipiscendæ. 4. De interdictis retinendæ. 5. De retinenda vel acquirenda possessione. 6. De interdicto recuperandæ, & affinibus remediis. 7. Divisio tertia. 8. De ordine, & vetere exitu seu usu.

SEquitur, ut dispiciamus de interdictis, seu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus Prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat: quod tunc maxime fiebat, cum de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur. §. 1. Summa autem divisio interdictorum hæc est (6): quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. † Prohibitoria sunt, quibus Prætor vetat aliquid fieri, veluti vim sine vitio possidenti vel mortuum inferenti (7), quo ei jus erat inferendi, vel in sacro loco ædificari, vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. † Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid jubet, veluti bonorum possessori possessionem eorum, quæ quis pro herede aut pro possessore possidet [ex ea hereditate]: aut cum jubet, ei, qui vi de possessione fundi dejectus sit, restitui possessionem. † Exhibitoria sunt, per quæ jubet exhiberi: veluti eum cujus de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit: aut parenti liberos, qui in potestate ejus sunt. † Sunt tamen, qui putant proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria sunt, quia interdicere sit denunciare & prohibere: restitutoria autem & exhibitoria, proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur. §. 2. Sequens divisio (8) interdictorum hæc est, quod quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ. §. 3. Adipiscendæ possessionis causa interdictum accommodatur bonorum possessori, quod appellatur *Quorum bonorum* (9); ejusque vis & potestas hæc est: ut quod ex his bonis quisque, quorum possessio alicui data est, pro herede aut pro possessore possideat: id ei, cui bonorum possessio data est, restituere debeat. † *Pro herede* autem possidere videtur, qui (10) putat se heredem esse. *Pro possessore* (11) is possidet, qui nullo jure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. † Ideo autem adipiscendæ possessionis vocatur interdictum: quia ei tantum utile est, qui nunc primum conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictum ei inutile est. † Interdictum quoque, quod appellatur *Salvianum* (12), adipiscendæ possessionis causa comparatum est: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset. §. 4. Retinendæ possessionis causa comparata sunt interdicta *uti possidetis* & *utrubi*: cum (13) ab utraque parte de proprietate alicujus rei controversia sit: & (14) ante quæritur, uter ex litigatoribus possidere, & uter petere debeat? Namque nisi ante exploratum fuerit, utrius eorum possessio sit, non potest petitoria actio institui: quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius possideat, & alius a possidente petat (15). Et quia longe (16) commodius est [& potius] possidere, quam petere: ideo plerumque & fere semper ingens existit contentio de ipsa possessione. Commodum (17) autem possidendi in eo est, quod etiamsi ejus res non sit, qui possidet: si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet [in] suo loco possessio: propter quam causam cum obscura sunt utriusque jura, contra petitorem judicari solet. † Sed (18) interdicto quidem *uti possidetis*, de fundi vel ædium possessione contenditur: *utrubi* vero interdicto de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam *uti possidetis* interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adversario possessionem: etiam (19) si alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogaverat aliquem, ut sibi possidere liceret: *utrubi* vero interdicto is vincebat, qui (20) majore parte ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat. Hodie tamen aliter observatur. Nam utriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exæquata (21) est: uti ille vincat [&] in re soli, & in re mobili, qui (22) possessionem nec vi, nec clam, nec precario ab adversario litis contestatæ tempore detinet. §. 5. Possidere autem videtur quisque, non solum si ipse possideat, sed (23) & si ejus nomine aliquis in possessione sit, licet is ejus juri subjectus non sit, qualis est colonus & inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerit quis, aut quibus commodaverit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui ejus nomine sit in possessione. † Quin etiam animo quoque solo (24) retineri possessionem placet: id est, ut quamvis neque ipse sit in possessione, neque ejus nomine alius: tamen si non relinquendæ possessionis animo, sed postea reversurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. † Adipisci vero possessionem per quos aliquis potest, secundo libro (25) exposuimus. Nec ulla dubitatio est, quin animo solo (26) adipisci possessionem nemo possit. §. 6. Recuperandæ (27) possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi vel ædium vi dejectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum *unde vi*, per quod is qui dejecit, cogitur ei restituere possessionem, licet is ab eo, qui vi dejecit, vi, vel clam, vel precario possideat (28). Sed ex constitutionibus sacris (ut supra diximus), si quis rem per vim occupaverit, siquidem in bonis ejus est (29), dominio ejus privatur: si aliena, post ejus restitutionem, etiam æstimationem [rei] dare vim passo compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim dejecit: tenetur lege Julia de vi privata (30), aut de vi publica. sed de vi privata, si sine armis vim fecerit: sin autem cum armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica [tenetur]. Armorum (31) autem appellatione non solum scuta, & gladios, & galeas: sed & fustes, & lapides significari intelligimus. §. 7. Tertia divisio interdictorum hæc est, quod aut simplicia sunt (32), aut duplicia. † Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus [est (33)]: qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria. Nam actor (34) is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui. Reus autem is est, a quo desideratur, ut restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cum Prætor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico, ripave ejus aliquid fieri (35). Nam actor est, qui desiderat ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. † Duplicia (36) sunt, veluti *uti possidetis* interdictum, & *utrubi*. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam præcipue reus vel actor intelligitur: sed unusquisque tam rei quam actoris partes sustinet. §. 8. De ordine & vetere exitu interdictorum supervacuum est hodie dicere. Nam quotiens extra ordinem jus dicitur (qualia sunt (37) hodie omnia judicia) non (38) est necesse reddi interdictum: sed perinde judicatur sine interdictis, ac si utilis actio (39) ex causa interdicti reddita fuisset.

Tit. XVI.

DE PŒNA TEMERE LITIGANTIUM.

De pœnis in genere. 1. De jurejurando, & pœna pecuniaria 2. De infamia. 3. De in jus vocando.

NUnc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui jura sustinebant (40), ne facile homines ad litigandum procederent: quod & nobis studio est. Idque eo maxime fieri potest, quod temeritas tam agentium quam eorum, cum quibus agitur, modo pecuniaria (41) pœna (42), modo jurisjurandi religione (43), modo infamiæ (44) metu coercetur.

§. 1. Ecce enim jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex Constitutione (45) nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus utitur, nisi prius juraverit, quod putans se bona instantia uti, ad contradicendum pervenit. At adversus infitiantes ex quibusdam causis dupli [vel tripli] actio constituitur: veluti (46) si damni injuriæ, aut (47) legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur (48). Statim autem ab initio pluris quam simpli est actio: veluti furti manifesti, quadrupli: nec manifesti, dupli. Nam ex his & aliis quibusdam causis (sive quis neget, sive fateatur) pluris quam simpli est actio. † Item actoris quoque calumnia coercetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex nostra Constitutione (49). † Utriusque etiam partis Advocati jusjurandum subeunt, quod alia (50) nostra constitutione comprehensum est. † Hæc autem omnia pro veteri calumniæ actione introducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in (51) partem decimam litis actores multabat, quod nusquam factum esse invenimus: sed pro his introductum est [&] præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator [&] damnum, & (52) impensas litis inferre adversario suo cogatur. §. 2. Ex quibusdam judiciis damnati, ignominiosi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo (53), item tutelæ, mandati, depositi, directis non contrariis actionibus (54). Item pro socio, quæ ab utraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non solum damnati notantur ignominia, sed (55) & pacti: & recte. Plurimum enim interest (56), utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit. §. 3. Omnium autem actionum instituendarum principium (57), ab ea parte Edicti proficiscitur, qua Prætor edicit de in jus vocando. Utique enim in primis adversarius in jus vocandus est: id est, ad eum vocandus qui jus dicturus sit (58). Qua parte Prætor parentibus (59) & patronis (60), item parentibus liberisque (61) patronorum & patronarum hunc præstat honorem, ut non aliter liceat liberis libertisque eos in jus vocare, quam si id ab ipso prætore postulaverint, & impetraverint. Et si quis aliter vocaverit: in eum pœnam solidorum quinquaginta (62) constituit.

TIT.

---

(1) l. 7. l. 19. ff. l. 11. C. *de except.* l. 16. l. 40. ff. *de fidejuss. & mandat.* (2) De quo prædicatur species, de eodem & genus prædicatur. (3) l. 3. C. *de bonis auctoritate judicis* l. 57. *in pr. D. de except.* [illegible] (4) Al. nisi & Basilica. ad l. 2. C. *de bon. auctor.* [illegible] & ita legendum apud Theophilum, non [illegible]. (5) xliii. D. 1. viii. C. 1. (6) Summa divisio ab officio interdictorum l. 1. §. interdictorum ff. eod. (7) l. 1. §. prætor D. de mortuo infer. (8) Hæc divisio ab interdictorum fine sumitur. l. 2. §. hæc autem D. eod. (9) D. & C. quorum bonorum. (10) l. 22. in pr. de petit. her. l. 13. §. 2. ff. de usucapion. (11) ff. l. 39. §. 1. l. 13. 14. §. 1. ff. de pet. her. (12) l. 2. §. adipiscendæ. 3. in med. D. eod. & l. 2. D. de Salviano interdicto. (13) l. 1. l. 13. in fin. C. de rei vind. & [illegible] (14) V. l. 1. C. eod. (15) l. 82. ff. de judic. Sarmient. lib. 1. cap. 2. n. 3 & 9 Ant. (16) l. 1. §. 3. ff. de suspectis tutor. (17) l. fin. ff. de adq. vel amitt. poss. l. fin. C. de rei vind. vide l. 128. ff. de reg. jur. (18) l. 2. §. hoc interdictum ff. uti possidetis. (19) V. l. 1. §. fin. ff. uti possidetis. (20) l. 3. ff. eod. [illegible] l. 156. ff. de verb. sign. (21) l. un. ff. utrubi. (22) l. 1. §. 1. [illegible] ff. uti possidetis. Goth. Qui hodie antiquiorem possessionem edocet tanquam potiorem habens causam, prævalebit. [illegible] Ant. (23) l. 9. ff. de adq. possess. (24) V. l. 3. l. 44. in fin. ff. de adq. vel amitt. poss. (25) Titulo per quas personas. (26) V. l. 3. §. 1. D. de adquir. vel amitt. poss. (27) l. 1. §. hoc interdictum ff. de vi & vi [illegible] l. 2. C. unde vi. [illegible] (28) Et prædo [illegible] extra. de restit. spol. (29) V. l. 7. C. unde vi. (30) De qua l. 1. ff. de vi & vi arm. l. 32. ff. de pœnis (31) V. l. 3. §. 2. ff. de vi & vi. (32) l. 2. in princ. ff. eod. Sumpta est autem hæc divisio ab interdicendi forma. (33) Id est, in quibus prætor non utrumque litigatorem (ut in Uti possidetis) sed alterum tantum alloquitur, ut Unde vi illum dejecisti. (34) l. 37. ff. de judiciis. (35) Cum enim neutrum alloquitur prætor l. 2. in pr. ff. ne quid in loco publico. l. 1. in pr. ff. de fluminib. (36) V. l. 3. §. 1. ff. uti possidetis. (37) §. 2. supr. de success. sublat. (38) V. l. 3. C. eod. (39) l. un. ff. de migrando [illegible] (40) Id est, Jurisconsulti, Prætores, Principes. l. 1. 2. C. de jurejur. propter calumn. (41) Decima litis in libello sumptibusve. §. 1. inst. eod. & Nov. 112. [illegible] (42) In infitiantes scilicet. §. 1. inst. eod. (43) l. 44. §. 4. ff. familiæ [illegible] Porro sacramentum pecunia erat litis causa ab utroque deposita, sic ut victi consecraretur, victori sua restitueretur. Varro 4. de lingua. Pithœus 1. subsecivarum 19. (44) §. 2. inst. eod. (45) l. 14. §. 1. C. de judiciis. l. 2. C. de jurejurando propter calumn. (46) V. l. 4. C. ad leg. Aquil. (47) §. 24. supr. de act. (48) Altera pecuniaria pœna est causæ amissio. l. 2. C. de pœna jud. [illegible] ad expensas condemnatio. l. 79. ff. de judiciis. (49) l. 2. C. de jurejur. propter cal. Goth. Al. addunt (quod eum calumniandi animo litem movisse, sed existimando, se bonam causam habere) Ut [illegible] formula qua actor de calumnia jurat. S. L. (50) l. 2. C. de jurejur. propter (51) Hoc quemadmodum sublatum sit, aut ignoratum a Justiniano, prudens lector dijudicabit, ex Nov. 112. c. 2. in princ. v. [illegible] (52) V. l. 6. C. de fructib. & lit. exp. (53) V. l. 1. in fin. ff. de his, qui notantur. (54) Cur non contrariis? V. l. 6. in fin. ff. de his, qui notantur. (55) l. 6. §. [illegible] (56) l. 7. d. t. (57) l. 1. ff. de in jus vocando l. 13. in fin. ff. de judiciis. (58) De forma vocationis [illegible] (59) l. 1. C. de in jus. (60) l. 4. ff. de in jus. (61) l. 6. C. de in jus. (62) Alias 100. l. 12. 24. [illegible] ff. de in jus. v. Pith. 1. subsecivarum 18.

T I T. XVII.
DE OFFICIO JUDICIS.

De officio Judicis in genere. 1. De judicio noxali. 2. De actionibus realibus. 3. De actione ad exhibendum. 4. Familiæ erciscundæ. 5. Communi dividundo. 6. Finium regundorum. 7. De adjudicatione.

Superest, ut de Officio Judicis dispiciamus. Et quidem in primis illud observare debet Judex, ne aliter judicet (1), quam legibus aut constitutionibus, aut moribus proditum est. §. 1. Ideoque si noxali judicio aditus est, observare debet, ut si condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mevium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere*. §. 2. Et si in rem actum sit [coram Judice]: sive contra petitorem judicaverit, absolvere debet possessorem: sive contra possessorem, jubere ei debet, ut rem ipsam restituat (2) cum fructibus. Sed si possessor neget in præsenti se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi causa petere, indulgendum (3) est ei: ut tamen de litis æstimatione caveat (4) cum fidejussore, si intra tempus quod ei datum est, non restituerit. Et si hereditas petita sit: eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos (5) culpa sua possessor non perceperit: [sive illorum] quos perceperit: in utraque actione eadem ratio pene habetur, si prædo fuerit (6). Si vero bonæ fidei possessor fuerit; non habetur ratio [neque] consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum [fructuum] ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt (7). §. 3. Si ad exhibendum actum fuerit, non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est, sed opus est, ut etiam rei causam debeat exhibere, id est, ut eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset (8). Ideoque si inter moras [exhibendi] usucapta sit res a possessore: nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medii temporis, id est, ejus quod post acceptum ad exhibendum judicium, ante rem judicatam intercesserit, rationem habere debet Judex. Quod si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est, in præsenti se exhibere posse, & tempus (9) exhibendi causa petat, idque sine frustratione postulare videatur: dare ei debet, ut tamen caveat se restituturum: quod si neque statim jussu Judicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caveat, condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset. §. 4. Si familiæ erciscundæ [judicio] actum sit; singulas res singulis (10) heredibus adjudicare debet: & si in alterius persona prægravare videatur adjudicatio, debet hunc invicem coheredi certa pecunia (sicut jam dictum est) condemnare. Eo quoque nomine coheredi (11) quisque suo condemnandus est, quod solus fructus hereditarii fundi perceperit, aut rem hereditariam corruperit (12), aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quam duos coheredes, subsequuntur. §. 5. Eadem interveniunt, & si communi dividundo de pluribus rebus actum sit. Quod si de una re, veluti de fundo; siquidem iste fundus commode regionibus divisionem recipiat, partes (13) ejus singulis adjudicare debet, & si unius pars prægravare videbitur, is invicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quod si (14) commode dividi non possit, veluti si homo forte, aut mulus erit, de quo actum sit, tunc totus (15) uni adjudicandus est, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus est. §. 6. Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet Judex, an necessaria sit adjudicatio: quæ sane uno casu necessaria est, si evidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quam olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est, ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari: quo casu conveniens est, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. † Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitiose commisit, verbi gratia quia lapides finales (16) furatus est, vel arbores finales excidit. † Contumaciæ quoque nomine quisque eo judicio condemnetur: veluti si quis jubente Judice metiri agros passus non fuerit. §. 7. Quod autem istis judiciis alicui adjudicatum fuerit: id statim ejus fit, cui adjudicatum est (17).

T I T. XVIII.
DE PUBLICIS JUDICIIS (18).

Differentia a privatis. 1. Etymologia. 2. Divisio. 3. Exempla de læsa majestate. 4. De adulteriis. 5. De sicariis. 6. De parricidiis. 7. De falsis. 8. De vi. 9. De peculatu. 10. De plagiariis. 11. De ambitu, Repetundis, Annona, Residuis. 12. Excusatio.

Publica judicia neque per actiones ordinantur (19), neque omnino quicquam simile habent [cum] ceteris judiciis (20), de quibus locuti sumus: magnaque diversitas eorum est & in instituendo (21), & in exercendo (22).

§. 1. Publica autem dicta sunt, quod cuivis ex populo executio (23) eorum plerumque (24) datur. §. 2. Publicorum judiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia (25) dicimus, quæ ultimo supplicio afficiunt [homines], vel [etiam] aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cetera, si quam infamiam irrogant cum damno pecuniario, hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia. §. 3. Publica autem judicia hæc sunt: lex Julia (26) majestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel Rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit. Cujus pœna animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur. §. 4. Item lex Julia de adulteriis coercendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio (27) punit, sed & eos (28) qui cum (29) masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine vi (30) vel virginem, vel viduam honeste viventem stupraverit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus (31), si honesti sunt, publicationem partis (32) dimidiæ bonorum: si humiles, corporis coercitionem cum relegatione. §. 5. Item lex Cornelia (33) de sicariis (34) quæ homicidas ultore ferro persequitur, vel eos qui hominis occidendi causa cum (35) telo ambulant. Telum (36) autem (ut Caius noster ex interpretatione legum XII. Tab. scriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur: sed & omne significat quod manu cujusque jacitur: sequitur ergo, ut lignum & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo quod in longinquum mittitur, [a] Græca voce τηλ (37) figuratum. Et [sic] hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine. Nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. Admonent (38) nos epigrammata in Xerolopho urbis faustissimæ scripta, [Greek text illegible]; id est, *Et hujusmodi tela simul ab eis ferebantur, lanceæ, spicula, fundæ, plurimi autem & lapides*. Sicarii autem appellantur a sica (39), quod significat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici (40) capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint. §. 6. Alia deinde lex asperrimum crimen nova pœna persequitur, quæ Pompeja de parricidiis (41) vocatur: qua cavetur, ut si quis parentis aut filii, aut omnino affinitatis ejus, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparaverit (42) (sive clam, sive palam id ausus fuerit) [necnon is cujus dolo malo id factum est, vel conscius (43) criminis existit, licet extraneus sit,] pœna parricidii puniatur, & neque gladio neque ignibus, neque ulli alii solemni pœnæ subjiciatur (44), sed insutus culleo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & vipera, & Simia, & inter eas ferales angustias comprehensus (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur, ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, & ei cælum superstiti, [&] terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione (45) vel affinitate personas conjunctas necaverit, pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebit. §. 7. Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum (46), vel aliud instrumentum falsum scripserit (47), signaverit, recitaverit, subjecerit: vel signum (48) adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit, sciens dolo malo. Ejusque legis pœna in servos, ultimum supplicium est (quod etiam in lege de sicariis & veneficis servatur) in liberos vero deportatio (49). §. 8. Item lex Julia de vi publica seu privata, adversus (50) eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed siquidem armata vis arguatur; deportatio (51) ei ex lege Julia de vi publica irrogatur: si vero sine armis, in tertiam (52) partem bonorum [suorum] publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus (53) virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ii qui opem [huic] flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire. §. 9. Item lex Julia (54) peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem sacram (55), vel religiosam furati fuerint. Sed siquidem ipsi judices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint; capitali (56) animadversione puniuntur: & non solum hi, sed etiam (57) qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alii vero, qui in hanc legem inciderint: pœnæ deportationis subjugentur. §. 10. Est & inter publica judicia lex Fabia de plagiariis (58), quæ interdum (59), capitis pœnam ex sacris Constitutionibus irrogat, interdum leviorem. §. 11. Sunt præterea publica judicia, lex Julia de ambitu (60), lex Julia repetundarum (61), & lex Julia de annona (62), & lex Julia de residuis (63), quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amissionem non irrogant: aliis autem pœnis eos subjiciunt, qui præcepta earum neglexerint.

§. 12. Sed de publicis judiciis hæc exposuimus, ut vobis possibile sit summo (64) digito, & (65) quasi per indicem (66) ea tetigisse: alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo (67) propitio adventura est.

EPI

[illegible]

EPITOME INSTITUTIONUM.

DE JURE.

JUstinianus Imperator superatis multis hostibus (1), priore Codice, qui non extat, Digestis seu Pandectis editis (2), composuit per Tribonianum, Theophilum, & Dorotheum has Institutiones (3), easque libris quatuor partitus est: In quibus totius legitimæ scientiæ prima elementa breviter explicat (4), quibus desumptis ex veterum institutionibus, maxime Caii (5), robur legum atque constitutionum tribuit (6).

JUstitia est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi (7). Quæ justitiam docet scientia, Jurisprudentia est (8). Ea primo levi ac simplici via, post diligentissima interpretatione tradenda est (9). Docet autem honeste vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere (10). Refertur ad publicam utilitatem, vel singulorum seu privatam (11). Collecta est vel ex naturali, vel gentium, vel civili jure (12). † Jus naturale omnium animalium (13): Civile cujusque civitatis proprium est (14): Gentium, omni humano generi commune est, eoque omnes pene contractus introducti (15). † Civile, aut scriptum est aut non scriptum (16). Scripti species; Lex quæ ab universo populo: Plebiscitum, quod a plebe (17): Senatusconsultum quod a Senatu (18): Principum placita quæ a principe vel per epistolam, vel per decretum, vel edictum, personaliter vel generaliter sunt constituta (19): Edicta quæ vel a Prætoribus vel Ædilibus curulibus (20): Responsa prudentum, sunt opiniones eorum, quibus permissum erat de jure respondere (21). Non scriptum jus est, quod usus approbavit (22): hoc Lacedæmonii, illo Athenienses utebantur (23). Civilia jura tacite, vel expresse mutari possunt, naturalia non item (24). Civilis juris objecta personæ, res, actiones (25).

De personis.

Personarum prima divisio est in liberos & servos (26): libertas a natura (27): servitus a jure gentium procedit (28). Servi dicuntur quod captivi servari, nec occidi solent (29). Nascuntur ex ancillis, fiunt jure gentium, si capiuntur: civili, si liber seipsum vendit (30). Liberi sunt ingenui aut libertini (31). Ingenuus est, qui statim ut natus est, liber est (32), cui non officit in servitute fuisse, & postea manumissum esse (33). † Libertini, qui ex justa servitute manumissi (34). Manumissio fit aut in Ecclesiis, aut vindicta apud Prætorem, aut inter amicos, aut Epistola, aut ultima voluntate, aut aliis modis (35): quocunque tempore & loco (36). Manumissi hodie cives fiunt Romani (37). † In fraudem creditorum non licet manumittere (38). In fraudem non manumittit, qui licet solvendo non sit, servum suum cum libertate in testamento heredem instituit (39) vel sine libertate (40). In fraudem manumittit: qui non tantum cum solvendo non est, manumittit, sed qui animo fraudandi (41). Non licet quoque minori xxv. annis, nisi causa cognita (42): qui tamen xvii. annum implevit, & xviii. attigit, manumittere potest (43). † Potest & is, ut & quivis alius, omnes servos testamento manumittere (44). Secunda personarum divisio: Personarum quædam alieni juris sunt, vel sui (45): alieni ut servi, ut filii. Servi dominis acquirunt, quicquid acquirunt (46). Non tamen in eos jus vitæ & necis habent domini, nisi causa cognita: quin eos durius tractare non licet (47). † Liberi vero variis modis patri adquiruntur. Primo si ex justis nuptiis procreati sunt, in potestate sunt parentum (48). † Nuptiæ, sunt viri & mulieris conjunctio, cum individua vitæ consuetudine (49). Talis potestas Romanorum est propria (50). Liberos hic intellige, qui ex te & uxore, filio ejusve uxore, non qui ex filia tua nascuntur (51). † Justæ nuptiæ dicuntur quas cives puberes, filiifamilias cum consensu parentum (52), & omnes, intra gradus a lege definitos, contraxerunt. Huc pertinet quod dicitur, ratione consanguinitatis vel honestatis inter parentes & liberos, etiam servos (53), etiam adoptivos (quantumvis dissoluta sit adoptio (54)) nuptias non posse contrahi: item inter fratres & sorores, etiam adoptivos, (nisi dissoluta sit adoptio (55)). Non possumus quoque ducere fratris vel sororis filiam vel neptem (neptis non est quæ nata est ex sorore tua adoptiva (56)) amitam, materteram, etiam magnam, etiam adoptivam (57), (non idem est in duorum fratrum vel sororum liberis (58);) affinitatis ratione privignam, nurum (59), socrum, novercam (60) (non idem est in comprivignis (61).) Privignæ loco habetur, quam uxor tua post divortium ex alio procreavit. Nurus loco habentur, filii sponsa, socrus, sponsa patris (62).

Alia impedimenta nuptiarum vide in Digestis (63). Si a quoquam adversus ea præcepta contractæ sunt nuptiæ, vir, uxor, nuptiæ, matrimonium, dos, potestas patria, dotis, donationisque exactio nulla est, & alias etiam pœnas patitur (64): & hoc quidem primo modo liberi parentibus adquiruntur. Secundo per oblationem Curiæ. Tertio, legitimatione in parentum suorum liberi potestatem rediguntur (65). † Quarto adoptione (66). Quoties adoptamus eos, qui sui juris sunt, Principis auctoritate, Adrogatio: quoties imperio Magistratus, eos easve qui quæve in potestate parentum sunt, Adoptio dicitur: Hic titulus plura capita continet, sed quod hodie parum sit in usu, prætermittetur. † Nunc videndum est quibus modis jure patriæ potestatis quis solvetur. Solvitur patria potestas morte patris (67), deportatione ejusdem (68) (non relegatione (69)) servitute pœnæ (70) (hic tamen casus hodie est abrogatus Nov. 22. cap. 8.) Patriciatus (non tamen militia, non senatoria vel consulari) dignitate (71), captivitate patris jus patris suspenditur (72), emancipatione patria potestas solvitur. Fit autem emancipatio recta via apud competentem Judicem (73), non invito patre (74). Reliqua non sunt ita magni momenti in hoc titulo (75): & hæc de personis alieni juris. † Quæ sui juris sunt, vel in tutela, vel in curatione sunt (76). † Tutela est potestas in caput liberum, ad tuendum eum qui se defendere nequit, jure civili data & permissa (77). Tutor est, qui eam potestatem habet (78). Tutelæ variæ sunt species. † Prima testamentaria: est enim permissum parentibus liberis impuberibus quos in potestate habent, ac non in alterius potestatem recasuris, testamento tutores dare (79), ut & posthumis (80), & emancipatis: sed hoc casu tutor confirmandus est sententia Præsidis sine inquisitione (81). † Dari tutor testamento potest paterfamilias, filiusfamilias (82), servus proprius, etiam sine libertate: servus alienus, cum liber erit (83): furiosus, cum compos mentis: minor, cum major xxv. annis factus fuerit (84): ad certum tempus, ex certo tempore, sub conditione, ante heredis institutionem (85), non certæ rei vel causæ (86). Filiabus vel filiis tutor datus, posthumo vel posthumæ, non tamen nepotibus, liberis, posteris & posthumis & natis (87) datus intelligitur. † Secunda tutelæ species est Legitima ab intestato, eaque multiplex, veluti adgnatorum proximorum (88), id est, cognatorum per virilem sexum: adgnatio autem omnibus modis capitis minutione plerumque perimitur (89). † Item patronorum, per quam libertorum & libertarum tutela ad patronos eorumque liberos pertinet (90). † Item parentum, per quam parentes filiorum suorum ac deinceps emancipatorum tutelam habent (91). † Item fratrum, quæ & Fiduciaria dicitur (92). † Tertia species (93), Dativa quæ deficiente Testamentaria, & Legitima locum habet. Dantur tutores Romæ a Præfecto urbi, vel Prætore: in provinciis a Præside: vel si facultates pupilli quingentos solidos non excedant, vel a defensoribus civitatum una cum Antistite civitatis, vel a Magistratibus, vel Juridico Alexandrino exacta cautione (94). † Porro post pubertatem, tutelæ judicio tutores rationem reddere coguntur (95): durante vero tutela, auctoritatem pupillis interponent præsentes: statim, non post tempus, aut per epistolam. Nec enim sine tutore (96) pupilli obligari possunt (quamvis alios possint obligare,) vel mutuo aliquo contractu (97), vel hereditatem adeundo, vel bonorum possessionem, vel fideicommissum petendo (98). Quod si inter tutorem pupillumque judicium agendum sit, ipse quidem tutor in rem suam auctor esse non potest: ideoque curator pupillo dabitur ad judicium peragendum: eoque peracto, curator esse definet (99). † Tutela finitur pubertate in masculis post xiv. annum completum: in fœminis post xii. (100) si pupilli adrogati, vel deportati, vel in servitutem redacti, vel ab hostibus capti (101), conditione sub qua datus erit (102), vel tempore ad quod tutor datus erit, existentibus (103), morte vel pupillorum vel tutorum (104), maxima & media tutorum capitis minutione: omni vero pupillorum (105), si tutores remoti vel excusati (106). † Interea sciendum est, utcumque tutela finiatur pubertate, puberes tamen usque ad xxv. annum curatores accipere (107), ab iisdem magistratibus a quibus & tutores accipiunt: testamento non accipiunt, datos tamen confirmatus decreto Prætoris (108). Non accipiunt etiam inviti, præterquam in litem (109). Nec tantum eis solis curator detur, sed & furiosis & prodigis, licet majoribus xxv. annis (110): sed & mente captis, surdis & mutis, & perpetuo morbo laborantibus (111). Quin etiam ipsi impuberes interdum curatorem accipiunt, si tutore idoneo careant (112). † Ad tutores & curatores pertinet tutelæ nomine satisdare de indemnitate pupilli, adeo, ut nisi caveant, pignoribus captis coerceri possint (113), nisi testamento, vel ex inquisitione dati sint (114): eo tamen casu pluribus datis, potest unus contutori, vel curatori offerre, vel ab eo exigere satisdationem, ut ab uno tantum tutela administretur: quod si nemo eorum satis offerat, is gerat quem testator adscripserit: si nullus adscriptus sit, quem major pars elegerit; si dissensio circa eligendum sit, Prætor partes suas interponet (115). Quod si indemnes pupilli vel puberes esse non possunt, puta, quia tutores non sunt solvendo, subsidiaria eis dabitur actio in eos eorumve heredes (excipe Prætorem, Præsidem provinciæ & alios quibus tutores dandi jus est (116)) qui (cum satisdationem exigere debeant) aut omnino non, aut non idonee a tutoribus vel curatoribus satisdari curaverunt (117). † Antea diximus tutores curatores esse desinere, quoties vel removentur, vel excusantur: de utroque videndum est. Excusantur ergo Romæ propter tres liberos superstites (tales sunt etiam in bello mortui) in Italia propter quatuor, in provinciis propter quinque. Liberos intellige etiam nepotes ex filio & adoptatos a patre naturali (118). Excusatur pariter quis quamdiu res fisci administrat (119), quamdiu reipublicæ causa abest (120), qui potestatem aliquam habet (121), qui litem de omnibus bonis vel hereditate cum pupillo vel adulto habet (122), quamdiu quis tria onera tutelæ non affectatæ, vel curæ habet (123), propter paupertatem (124), adversam admodum valetudinem (125), si literas pingere vel legere nesciat (126), si propter inimicitias testamento tutor datus sit (127) (inimicitias intellige capitales, non reconciliatas (128)) si status controversiam a pupillorum patre passus est (129), major LXX. annis, minor xxv. (130), miles, adeo ut nec volens ad tutelæ onus admittatur (131). qui Grammaticam vel Medicinam vel Rhetoricam Romæ, vel in patria sua exercet (132). Intra quod tempus tutores dati excusare se debeant, vide §. 16. Non justa excusatio est in eo qui hoc solo utitur, quod patri pupilli fuerit ignotus (133). Datus tutor, ad universum patrimonium datus intelligitur (134): invitus curator esse non compellitur (135), quemadmodum & maritus uxoris (136), falsa allegatione excusatus, non plene liberatur onere tutelæ (137). Et hæc de excusationibus. † Removentur autem tutores suspecti (138), a judicibus ordinariis (139), suspecti, inquam, tutores sive testamentarii, sive alterius generis, sive patroni, dum tamen eorum famæ igno-

---

(1) *Proœmio Instit. in pr.* §. 1. (2) §. 2. (3) §. 3. (4) §. 4. (5) §. 6. (6) §. [illegible] (7) *Lib. 1. Tit. 1. De Justitia & jure.* (8) §. 1. (9) §. 2. (10) §. 3. (11) §. 4. (12) *Tit. 2. De jure naturali gentium & civili.* (13) §. 1. (14) §. 1. (15) §. 2. (16) §. 3. (17) §. 4. (18) §. 5. (19) §. 6. (20) §. 7. (21) §. 8. (22) §. 9. (23) §. 10. (24) §. 11. (25) §. ult. (26) *Tit. 3. De jure personarum.* (27) §. 1. (28) §. 2. (29) §. 3. (30) §. 4. (31) §. ult. (32) *Tit. 4. De ingenuis.* (33) §. 1. (34) *Tit. 5. De libertinis.* (35) §. 1. (36) §. 2. (37) §. ult. (38) *Tit. 6. Quibus ex causis manumittere non licet.* (39) §. 1. (40) §. 2. (41) §. 3. (42) §. 4. 5. 6. (43) §. ult. (44) *Tit. 7. De lege Fusia Caninia tollenda.* (45) *Tit. 8. De his qui sui vel alieni juris sunt.* (46) §. 1. (47) §. ult. (48) *Tit. 9. De patria potestate.* (49) §. 1. (50) §. 2. (51) §. ult. (52) *Tit. 10. De nuptiis.* (53) §. 1. (54) §. 1. (55) §. 2. (56) §. 3. (57) §. 5. (58) §. 4. (59) §. 6. (60) §. 7. (61) §. 8. (62) §. 9. (63) §. 11. (64) §. 12. (65) §. ult. (66) *Tit. 11. De adoptionibus.* (67) *Tit. 12. Quibus modis jus patriæ potestatis solvitur.* (68) §. 1. (69) §. 2. (70) §. 3. (71) §. 4. (72) §. 5. (73) §. 6. (74) §. ult. (75) §. 7. 8. 9. (76) *Tit. 13. De tutelis.* (77) §. 1. (78) §. 2. (79) §. 3. (80) §. 4. (81) §. ult. (82) *Tit. 14. Qui testamento tutores dari possunt.*

(83) §. 1. (84) §. 2. (85) §. 3. (86) §. 4. (87) §. ult. (88) *Tit. 15. De legit. agnatorum tut.* (89) §. 1. 2. & §. ult. adde de capitis deminutione, & *Tit. 16.* ubi agitur de speciebus capitis minutionis. (90) *Tit. 17. De legitima patronorum tutela.* (91) *Tit. 18. De legitima parentum tutela.* (92) *Tit. 19. De fiduciaria tutela.* (93) *Tit. 20.* §. 1. 2. 3. 4. *De Atiliano tutore, & eo qui ex lege Julia & Titia dabatur.* (94) §. 5. (95) §. 7. (96) *Tit. 21.* §. 2. *De auctoritate tutorum.* (97) *d. Tit. 21. in pr.* (98) §. 1. (99) §. ult. (100) *Tit. 22. Quibus modis tutela finitur.* (101) §. 1. (102) §. 2. (103) §. 3. (104) §. 3. (105) §. 4. (106) §. ult. (107) *Tit. 23. De curatoribus.* (108) §. 1. (109) §. 2. (110) §. 3. (111) §. 4. (112) §. 5. & ult. (113) *Tit. 24.* §. 1. *De satisdatione tutorum vel curatorum.* (114) *d. tit. 24. in pr.* (115) §. 1. (116) §. 4. [illegible] (117) §. 2. & ult. (118) *Tit. 25. De excusationibus tutorum & curatorum.* (119) §. 1. (120) §. 2. (121) §. 3. (122) §. 4. (123) §. 5. (124) §. 6. (125) §. 7. (126) §. 8. (127) §. 9. (128) §. 10. (129) §. 12. (130) §. 13. (131) §. 14. (132) §. 15. (133) §. 17. (134) §. 18. (135) §. 19. (136) §. 19. (137) §. ult. (138) *Tit. 26. De suspectis tutoribus vel curatoribus.* (139) §. 1.

ignoscatur (1). Postulantur suspecti etiam a quavis muliere, verecunda tamen & pietate producta (2) ab ipsis puberibus consilio necessariorum (3). Porro suspectus est, qui non ex fide tutelam gerit, vel gerere potest, licet sit solvendo (4): qui moribus talibus est, ut suspectus sit (5): qui sui copiam non facit, & absens non præstat alimenta: tunc enim in bonorum possessionem ejus pupillus mittitur (6): si præsens mendaciter id dicit, punitur a judice, quemadmodum & is, qui data pecunia ministerium tutelæ adquisivit vel redemit (7), ut libertus fraudulenter tutelam filiorum patroni administrans (8), remotus ob dolum famosus est (9): quoad cognitio suspecti finiatur, interdicitur tutori administratio (10): suspecti cognitio extinguitur morte tutoris (11), fraudulenter tutelam administrans, etiamsi satis offerat, removendus est (12). De personis dictum est.

De rebus & earum adquirendarum modis.

Sequitur ut de rebus, earum divisione & adquisitione videamus. Quarum aliæ in nostro patrimonio, aliæ extra sunt (13). Et hæ quidem sunt, vel naturali jure communes (ut aer, mare, maris littora (14)) vel publicæ (ut flumina, portus (15), & ripæ, usu tamen: nam proprietas riparum illorum est quorum prædiis hærent (16)) vel nullius, ut littora, quæ usu publica sunt, proprietate nullius (17), (ut res sacræ quæ per Pontifices Deo consecratæ (18): religiosæ, veluti locus, in quem mortuus est illatus (19), sanctæ, ut muri, portæ civitatis, leges (20)) vel universitatis, ut theatra, stadia, communia civitatum (21). Singulorum vero res fiunt multis modis. Primum jure naturali seu gentium (22), idque multifariam. Siquidem feræ bestiæ, ut volucres, & pisces, & alia fera animalia quoties capiuntur, & nostra custodia coercentur, nostra fiunt (23): capta non sunt, quæ tantum vulnerata (24), quæ in arbore nostra tantum nidum fecerunt, quæ ex alveo nostro evolarunt apes (25), quæ revertendi animum seu consuetudinem non habent (26). Aliud est in cicuribus animantibus, puta gallinis & anseribus: licet enim ea animalia conspectum nostrum effugerint, nostra tamen manent: & qui ea animo lucrandi detinet, furtum committit (27). Eodem jure gentium, quæcunque ex hostibus capimus, nostra fiunt (28): ut & ea quæ in litore invenimus (29), quæ ex animalibus nostris nascuntur (30), quæ per alluvionem seu incrementum latens, agris nostris flumen adjecerit (31): quæ vi fluminis prædiis nostris adjecta longiore tempore hæserunt, & radices egerunt (32). De Insula hoc tenendum: in mari natam fieri occupantis: in medio flumine, confinium, pro modo latitudinis agri sui citimam ejus, qui ab ea parte prædia possidet: nasci non dicitur insula, si ager meus in formam insulæ redactus est (33). Idem est jus in alveo fluminis derelicto, nisi quod ager meus, alveus factus, fit publicus (34). Quod si meus ager inundatus fuerit, meus manebit: inundatio namque fundi speciem non commutat (35). Ad hæc eodem jure gentium, quam ex aliena materia speciem feci, mea est, si ad priorem materiam reduci non potest: multo magis si ex mea & aliena speciem fecero (36). Eodem modo quam purpuram meo vestimento intexui, mea fit (37). Res aliena meæ confusa, vel fortuito, vel mea voluntate, fit communis (38): mixta fortuito, mea manet: voluntate, fit communis (39). Quæ (etiam alterius) in meo fundo (quamvis a me ædificata fuerit) mea fit (40): ex contrario, tam meam amitto quam in alieno fundo ædificavi (41), vel plantavi (42), vel sevi (43), vel in aliena charta scripsi. Non idem est in pictura: picturæ namque tabula cedit (44). Eodem jure gentium, bonæ fidei possessor fructus suos facit, malæ fidei possessor nullos (45). Bonæ fidei possessori adsimilis est usufructuarius & colonus (46). Fœtus pecodum sunt in fructu: ancillæ non sunt (47). Usufructuarii officio incumbit in locum demortuorum animalium alia submittere: demortuarum vinearum vel arborum, alias substituere (48). Eodem quoque jure gentium, quem in meo (etiam sciens) vel sacro, vel religioso (fortuito tamen) thesaurum inveni, fit meus: quem in alieno, etiam Cæsaris, fisci, publico, vel civitatis, (fortuito tamen,) dimidio tenus (49). Eodem etiam jure res nostræ fiunt, quoties nobis traduntur a domino (50) vel ejus procuratore, seu alio ejus voluntate (51). Nuda etiam voluntate, sine traditione, res nostræ fiunt, puta patientia (52), clavium traditione (53). Nostræ etiam res fiunt, quæ cum in vulgus missæ essent (54), vel pro derelicto habitæ, a nobis occupatæ sunt (55). Derelictæ non censentur, quæ in tempestate, levandæ navis causa, sunt ejectæ, vel quæ de rheda currente, non intelligentibus dominis, ceciderunt (56). † Hic dicendum erat de modis rerum acquirendarum jure civili: sed quia Tribonianus hic interseruit alteram rerum divisionem præter eam, de qua superius dictum est, ea nobis consideranda est. Sit igitur hæc alia rerum divisio, Rerum alias esse corporales, alias incorporales (57). Illæ innumerabiles, tangi possunt (58): hæ non possunt, & in jure consistunt: sicut hereditas, usus, usufructus, obligationes (59), jura seu servitutes prædiorum urbanorum & rusticorum (60). Rusticorum prædiorum jura sunt, iter, actus, via, aquæductus (61) & secundum quosdam, aquæ haustus, pecoris ad aquam adpulsus, jus pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ (62): urbanorum vero jura ædificiis inhærent, suntque plurima: veluti servitus oneris sustinendi, tigni immittendi, stillicidii vel fluminis recipiendi, altius non tollendi, luminibus non officiendi (63), acquiruntur autem hujusmodi servitutes pactionibus, stipulationibus, testamento (64). † Sic ususfructus adquiritur (65). Hoc jure possumus alienis rebus uti salva earum substantia (66): non tamen in æternum: siquidem certis modis extinguitur & ad proprietarium revertitur (67): constituitur vero in omnibus rebus etiam iis, quæ usu consumuntur, ut tamen earum nomine caveatur (68). † Usus iisdem modis constituitur & finitur, quibus & ususfructus (69): minus juris est in usu, quam in usufructu (70): habitatio neque usus est, neque ususfructus, sed proprium aliquod jus (71). † Hic dicendum erat de hereditatibus & obligationibus: Tribonianus tamen transire ad modos rerum acquirendarum jure civili maluit (72). Hoc interim varie res acquirimus, puta usucapione (73), donatione (74), & quodam speciali jure adcrescendi, testamento (75), ab intestato, jure civili (76) vel Prætorio (77), per adrogationem (78), bonorum addictionem (79), & olim per bonorum possessionem, & ex SC. Claudiano (80); olim vero & hodie obligationibus (81). De Usucapionibus primo loco videndum est, de quibus hoc constitutum est: Res mobiles, per triennium, immobiles inter præsentes decennio, inter absentes viginti annis usucapi, & nostras fieri ubicunque sitæ sint (82): qualescunque sint: libero homine, re sacra, religiosa, servo fugitivo (83), rebus fisci (84) furtivis, vi possessis, exceptis: quæ neque a fure, neque ab alio (nisi ipso domino, idque quantum ad res furtivas & vi possessas attinet (85)) quamvis bonæ fidei possessore, usucapi possunt (86): res tamen alienas mobiles, si bona fide eas nostras existimemus, alienare possumus (87). Fiscus & Imperator in eadem causa sunt: quas res enim alienas vendit, vel donat, vel quocunque titulo transfert, statim facit accipientis: quo casu adversus fiscum vel Imperatorem intra quadriennium dominis ipsis vel hypothecariis competit actio (88). Immobiles vacantes propter absentiam vel negligentiam domini, alii bona fide accipienti tradere possumus: etiam in præjudicium fisci (si modo sequatur usucapio (89)) ut eas longæva possessione adquirere possit. Nec enim earum, utpote immobilium, furtum fit: cum furtum sine affectu furandi non committatur: idque utilitas eorum, qui longa & indubitata possessione muniti sunt, exposcit (90). Ad hæc, ut res a bonæ fidei possessore usucapi possit, res vitio carere debet (91): qui usucapit, errore falsæ causæ carere (92). Diutina bonæ fidei possessoris vel usucapio, vel possessio, ad heredem qualemcunque continuatur (93), veluti emptorem (94). Sequitur Donatio, secundus acquirendi jure civili modus: est autem vel mortis causa, vel inter vivos (95). Illa fere per omnia legatis connumeratur (96): hæc non item, perfectaque temere revocari non potest: perficitur scripto, vel non scripto: nec requiritur in ea traditio. Quæ si 500. solidos non excedit, insinuatione non indiget (97): quemadmodum & quæ fit vel pro redemptione captivorum, vel a magistris militum ipsis militibus, vel a quovis iis, quorum domus incendio vel ruina corruptæ sunt (98). Revocari possunt donationes ob ingratitudinem donatarii & aliis ex causis (99). Tertium genus donationis olim ante nuptias hodie propter nuptias vocatur, dotibus exæquatum. Potest enim ante vel post matrimonium fieri (100). Tertius acquirendi modus olim jure civili fuit jus accrescendi, de quo vide paragraphum ultimum (101). † Hic dicendum erat de testamentis: sed Tribonianus hic interseruit tractatum de personis alienantibus & acquirentibus. Quod ad personas alienantes attinet, hoc tenendum, Maritum res dotales, etiam consentiente uxore, alienare non posse, quamvis sit earum dominus (102): Creditorem pignus ex pactione alienare posse: quamvis non sit ejus dominus (103): Pupillum nullam rem sine tutoris auctoritate alienare, mutuam dare, in solutum (nisi de judicis mandato) accipere, ac solvere posse (104). Quod ad personas vero adquirentes attinet: Acquiritur nobis per nosmetipsos (105), per liberos nostros, utriusque sexus, quos in potestate habemus: totum, si ex re nostra: usufructu tenus, si aliunde quæsierint (106), adquirimus per emancipatos dimidium ususfructus tantum, non dominii (107). Per servos, quos in potestate habemus etiam ignorantes & inviti (nisi forte heredes instituti sint: tunc enim nisi nostro jussu, hereditatem adire non possunt) adquirimus dominia, possessiones, usucapiones, præscriptiones: quodcumque denique traditione, stipulatione, donatione, legato, testamento, vel ex alia causa ab iis acceptum fuerit (108). Per servos usufructuarios & bona fide possessos, quod ex re nostra vel operis suis adquisiverint (109): Per alienos servos, & per liberos homines (excepto tamen procuratore) nobis nil acquiritur (110). † Nunc dicendum est de quarto adquirendi modo, jure civili: Tale est Testamentum, quod hic definitur esse mentis testatio (111): hujus olim diversæ formæ ac genera (quæ nunc desueta sunt) fuerunt. Unum pacis, quod calatis comitiis: alterum belli, quod procinctum: tertium per æs & libram vocabatur (112). Hodie in testamentis paganorum, qui milites non sunt, scriptis (113), quæ sequuntur, necessaria sunt. Uno & eodem tempore ac contextu fieri debent, septem testibus adhibitis, subscribere testes oportet, eorum signacula testamento imponenda (114), per manus testatoris vel testium nomen heredis exprimendum est (115): possunt omnes testes uno etiam alieno annulo signare (116). Testes in testamento esse non possunt mulier, impubes, servus, furiosus, mutus, surdus, bonis interdictus, infamis, & is, cum quo testamenti factio non est (117): servus (nisi eo tempore quo testamentum signabatur omnium consensu, liberi loco habebatur (118).) Pater, ac ejus liberi (119) (nisi in alieno negotio (120)) heres defuncti ejusdemque heredis pater, liberi, & fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, testes esse non possunt (121). Legatarii, & fideicommissarii, & personæ illis conjunctæ testes esse possunt (122). Et hæc de testibus. Testamentum in quacunque materia fieri potest (123) & pluribus codicibus (124), & hæc de forma scripti testamenti dicta sint. In eo quod sine scriptis fit, seu nuncupativo, sufficit septem testibus adhibitis nostram voluntatem coram iis nuncupare (125). Et hæc testandi forma hodie passim apud omnes gentes usitata est. † Supra dicta diligens observatio testium & solemnitatum in ordinandis testamentis paganorum, in testamento militis, cum in expeditione occupatus est, quatenus militat & in castris degit, (non post missionem (126): nisi, quod ad veteranos attinet, intra annum testati sint,) non observatur (127). Testamentum fecisse dicitur, non si simpliciter dixit, Te heredem facio, sed tunc demum, cum id dixerit in præsentia testium ad id convocatorum (128). E contrario testamentum militis censetur, cui ante expeditionem facto, postea vero constante militia resignato, aliquid detractum vel adjectum est (129). Singularia & hæc sunt, quod filiusfamilias miles testari possit (130), mutus & surdus (131), quod milite adrogato, vel emancipato, testamentum ejus irritum non fiat tanquam capitis minutione (132). Quod dictum est de militari testamento, ad eos quoque, qui quasi militant, extenditur ratione peculii quasi castren-

(1) §. 2. (2) §. 3. (3) §. 4. (4) §. 5. (5) §. ult. (6) §. 9. (7) §. 10. (8) §. 11. (9) §. 6. (10) §. 7. (11) §. 8. (12) §. ult. (13) Lib. 2. tit. de rerum divisione, & acquirendo ipsarum dominio. (14) §. 1. & 2. (15) §. 2. (16) §. 4. (17) §. 5. (18) §. 8. (19) §. 9. (20) §. 10. (21) §. 6. (22) §. 11. (23) §. 12. (24) §. 13. (25) §. 14. (26) §. 15. [illegible] (27) §. 16. (28) §. 17. (29) §. 18. (30) §. 19. (31) §. 20. (32) §. 21. (33) §. 22. (34) §. 23. (35) §. 24. (36) §. 25. (37) §. 26. (38) §. 27. (39) §. 28. (40) §. 29. (41) §. 30. (42) §. 31. (43) §. 32. (44) §. 34. (45) §. 35. (46) §. 36. (47) §. 37. (48) §. 38. (49) §. 39. (50) §. 40. (51) §. 42. 43. (52) §. 44. (53) §. 45. (54) §. 46. (55) §. 47. (56) §. ult. (57) Tit. 2. De rebus corporalibus & incorporalibus. (58) §. 1. (59) §. 2. (60) §. ult. (61) Tit. 3. in pr. & §. 1. de servitutibus rusticorum & urbanorum prædiorum. (62) §. 2. (63) §. 1. (64) §. ult. (65) Tit. 4. §. 1. de usufructu. (66) d. Tit. 4. in pr. (67) [illegible] §. 3. & ult. (68) §. 2. (69) Tit. 5. De usu & habitatione. (70) §. 1. & 2. & 4. (71) §. 5. (72) §. ult. (73) Tit. 6. De usucapionibus & longi temporis præscriptionibus. (74) Tit. 7. (75) Tit. 10. & seq. (76) lib. 3. tit. 1. & seq. (77) lib. 3. tit. 10. (78) lib. 3. tit. 11. (79) lib. 3. tit. 12. (80) lib. 3. tit. 13. (81) lib. 3. tit. 14. usque ad tit. de act. (82) d. tit. 6. (83) §. 1. (84) §. 9. (85) §. 2. (86) §. 4. (87) §. 4. vers. sed tamen. §. 3. vers. item si is. & seq. (89) §. ult. (90) §. 4. (91) d. §. 7. vers. quod autem, & sequentibus. (91) §. 1. (92) §. 6. (93) §. 9. (94) §. [illegible] (95) Tit. 7. De donationibus. (96) §. 1. (97) §. 2. in pr. (98) §. 2. vers. sed & quædam donationes [illegible] C. de donat. (99) §. 2. vers. secundum. (100) §. 3. (101) §. ult. (102) Tit. 8. Quibus alienare licet vel non licet. (103) §. 1. (104) §. ult. (105) Tit. 9. Per quas personas cuique acquiritur. (106) §. 1. (107) §. 2. (108) §. 3. (109) §. 4. (110) §. 5. (111) Tit. 10. De testamentis ordinandis. (112) pr. (113) §. ult. (114) §. 3. 4. (115) d. §. 4. (116) §. 5. (117) §. 6. (118) §. 7. (119) §. 8. (120) §. 9. (121) §. 10. (122) §. 11. (123) §. 12. (124) §. 13. (125) §. ult. (126) Tit. 11. §. 1. De militari testamento. (127) d. tit. 11. in pr. (128) §. 1. (129) §. 4. (130) d. tit. 11. in pr. (131) §. 2. (132) §. 5.

sis (1). † Longe ab hujusmodi privilegio absunt filiifam. illas, quibus etiam permittente patre, testari non licet, (nisi, ut antea diximus, de castrensi vel quasi peculio (2)) ut & impuberibus & furiosis constante furore (3): sed & interdictis bonis, & prodigis (4), surdis & mutis (nisi beneficio principali (5)) cæcis (nisi secundum observationem D. Justini (6)), captis ab hoste (7). Est & hæc observatio, præter superiores, in testamentis observanda, ut pater (aliud est in matre & avo materno (8), aliud in milite, patre, quod ad posthumos (9)) liberos, cujuscunque sexus sint, natos & posthumos, de quibus v. §. 1. a. 6. (10) tam suos quam emancipatos, heredes instituat, vel nominatim exheredet. Alioquin, si eos silentio præterierit, inutiliter testabitur, adeo quidem, ut si vivo patre filius ita præteritus mortuus sit, nemo heres ex eo testamento possit existere: quia scilicet ab initio testamentum non constitit (11). De adoptivis vide paragraphum quartum & quintum in fine (12). De emancipatis paragraphum tertium & quartum in vers. emancipati (13). † Porro de extraneis heredibus instituendis, hoc tenendum est, nobis permissum esse instituere tam liberos homines quam servos, & tam proprios quam alienos (14): & unum hominem & plures usque in infinitum (15), quinetiam eos, quos nunquam vidimus (16), & hereditatem dividere in plures uncias quam duodecim (17), quin vel in nullas, vel partim in quasdam, partim in nullas. Quod cum accidit, quid juris sit, vide §. 6. 7. 8. (18). Heredem pure & sub conditione (non tamen impossibili, talis enim pro non scripta habetur (19)) quin & sub diversis conditionibus (quæ si conjunctæ, omnibus: si separatæ, cuilibet obtemperandum erit) instituere possumus (20). Ex certo tempore, aut ad certum tempus non possumus: quo casu dies habetur pro supervacuo: & perinde est ac si pure heres scriptus fuerit (21). † Possumus quoque in testamento plures gradus heredum facere (22), & plures in unius, vel unum in plurium, vel singulos in singulorum locum, vel invicem substituere (23). Possumus & ex disparibus partibus heredes scriptos invicem substituere, & nullam mentionem in substitutione partium facere, quo casu videmur eas in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressimus (24). Possumus quoque & instituto heredi coheredem substitutum dare, & alium ei substituere: quo casu ad utramque partem substitutus admittitur (25). Item possumus heredi sub hac conditione, Si heres non erit, scripto, alium substituere, de quo quid juris sit, vide §. ult. (26) † Possumus præterea liberis impuberibus & furiosis (quo casu ad exemplum pupillarem eis substituimus (27)) quos in potestate habemus, non solum ita, Si heredes nobis non extiterint, alius sit eis heres, sed eo amplius, Si (instituti vel exheredati liberi etiam) posthumi (28) heredes nobis extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, alius (puta Seius) sit eis heres (29). Talis substitutio vocatur pupillaris: eaque & sibi & filio pater testamentum facit (30): hocque illius est sequela: illud si non valet, hoc etiam non valebit (31). Possumus etiam singulis liberis, vel ei qui ultimus impubes morietur, substituere (32), specialiter, id est nomine expresso, vel generaliter (33): masculo ad decimum quartum, fœminæ ad duodecimum annum (34). Extraneo vel puberi filio ita non possumus substituere. eos tamen gravare per fideicommissum possumus, ut hereditatem alii totam, vel pro parte restituant (35). Quomodo parens substitutione pupillari vitæ filii periculum creare non possit, vide §. 3. (36). † Valent ergo superioribus modis testamenta: quæ interdum accidit infirmari, rumpi vel irrita fieri (37). Rumpitur adgnatione sui heredis (38), posteriore testamento (39). Prius testamentum non valide revocatur, si simpliciter dixerimus nolle nos id valere: item, si posterius facere tantum cœpimus (40) & ita quidem, ut his duobus casibus Princeps non capiat (41). Fit irritum capitis minutione (42). Utcunque autem tanta nobis testantibus competat potestas, non possumus tamen inique liberos vel parentes exheredare aut inique præterire (43): sed nec fratres & sorores turpibus personis scriptis heredibus postponere: Et universum testamentum rescindere possunt: nam si quid eis relictum fuerit, quarta eis supplenda fuerit: aliæ hujusmodi personæ de inofficioso defuncti testamento agere possunt (44). Quod si hujusmodi personæ quartam, vel jure legati, vel fideicommissi, vel mortis causa, vel inter vivos, vel aliis modis habuerint de inofficioso agere non poterunt. Nam si quid eis relictum fuerit, quarta eis supplenda fuerit (45). Quartam ita intellige, ut sive unus fuerit, sive plures, quibus agere de inofficioso permittitur, una quarta eis detur, quæ pro rata eis distribuatur (46).

† Cæterum hic notandum est, nostrorum heredum esse differentiam, eorumque alios esse nobis necessarios (ut servus (47)) alios suos & necessarios (veluti filios (48)) alios extraneos (49). Extraneis deliberandi de adeunda hereditate, vel non adeunda, suis & necessariis abstinendi potestas datur (50). Extraneus heres hereditatem adit vel nuda voluntate vel pro herede gerendo. Pro herede gerit, qui rebus hereditariis tanquam heres utitur: Utitur, qui vendit, qui colit, qui locat (51). † Et hæc omnia non tantum possumus, sed etiam legandi nobis potestas data est (52). Legatum est donatio a defuncto relicta, ab herede præstanda (53). Olim variis generibus legabatur, veluti per vindicationem, damnationem, sinendi modum & præceptionem. Sed hodie omnium istorum legatorum una est natura, & quibusvis verbis legare licet, actione personali, in rem, & hypothecaria legatariis data (54). Olim etiam legata fideicommissis strictiora erant, hodie exæquata (55). Videndum est de rebus, quas legare possumus. Legare possumus res nostras, heredis, tum alienam (scientes tamen, & in commercio positam; hoc ultimo casu cogitur heres eam rem redimere, vel æstimationem dare (56), nisi legatarius ex causa non onerosa, sed lucrativa, puta donationis, eam rem vivo testatore fuerit consecutus (57)) rem obligatam creditori (58), quod futurum esse potest (59): rem nostram quasi alienam (60), rem nostram eamque postea alienare (totam scilicet vel in parte) ac pignori dare (quo casu non videmur legatum adimere (61): aliud erit si res legata sine facto heredis perierit: tunc enim res legatario decedit (62)); debitori nostro liberationem (63): creditori vero pure legare possumus: quod in diem & sub conditione ei debemus (alias si nihil est plus in legato quam in debito, legatum erit inutile (64)) dotem uxori (plenius enim est legatum, quam de dote actio (65)) ancillae cum suis natis, ordinarium servum cum vicariis, servum cum peculio, fundum cum instrumento: sed hoc casu, mortua ancilla, & ordinario partus & vicarius debetur; mortuo servo, fundo alienato peculium & instrumentum non debetur (66). Gregem quoque legare possumus, cujus quod superfuerit, etiam minimum, puta una ovis a legatario vindicari poterit (67). Ædibus legatis, quæcunque post testamentum testator eis adjecerit, ædibus cedunt (68). Legare etiam possumus peculia servorum (69), res corporales & incorporales (70), optionis facultatem (71). Rem legatarii ei legare non possumus (72): & hæc de rebus. Illis solum legare possumus, cum quibus testamenti factio est (73), incertis personis (74), alieno posthumo (posthumus alienus dicitur, qui natus inter suos heres testatori futurus non est (75), qui & olim & hodie heres institui potest, nisi in utero ejus mulieris sit, quæ jure nostro uxor esse non potest (76). Non idem est in tutore, qui incertus dari non debet (77)); & hæc de personis. Videndum est, qua forma legare possumus. Possumus vero legare conjunctim vel disjunctim (78), & generaliter, puta servum, ut eo casu electio sit legatarii (79). Possumus in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarii errare, (sufficit enim si de persona ejus constet (80)). possumus eundem falso demonstrare (81), eique falsa causa legare (82), sub conditione, servo heredis (83), ante heredis institutionem, & inter medias heredum institutiones (84), post mortem heredis aut legatarii (85), pœnæ nomine (86). † Possumus quoque adimere legata (sive eodem testamento, sive codicillis, sive contrariis verbis, sive aliis quibuscumque (87)) transferre ab alio ad alium (88). † Possumus quoque universa bona legatis erogare: sed tamen ea potestas primum per legem Furiam, dein per legem Voconiam, tandem per Falcidiam est restricta, qua cavetur, ne plus legare, quam dodrantem totorum bonorum liceat, id est, ut sive unus heres institutus sit, sive plures, apud eum eosve pars quarta remaneat (89). Ea lex in singulis heredibus locum habet, tam iis quorum pars legatis onerata est, quam illis quorum pars non est onerata (90). Quantitas patrimonii mortis tempore spectatur: ideoque, quæ mortuo testatore hereditati ante aditam hereditatem adjunguntur vel adimuntur, ad lucrum vel damnum heredum pertinent (91). Falcidiæ ratio ponitur, ære alieno, funeris impensa, & pretiis servorum manumissorum deductis (92). † Nunc transeamus ad fideicommissa, seu fideicommissarias hereditates (93). Fideicommissa primum eo fini reperta fuerunt, ut quibus hereditas vel legatum relinqui non posset, ii per alium utrumque caperent. Ea D. Augustus, istis rationibus motus, confirmavit: confirmata paulatim in assiduam jurisdictionem versa sunt, Prætore ad id peculiariter creato, qui fideicommissarius dicebatur (94). Est autem fideicommissum, quoties heredem institutum rogamus, ut hereditatem alii restituat (95): eaque restituta nihilominus est heres (96): quamquam olim ei & in eum (97) darentur omnes actiones, cui ita erat restituta hereditas. Postea permissum fuit SC. Pegasiano, heredi perinde quartam retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur: quo subsecuto, ipse heres onera hereditaria pro rata parte sustinebat: alter legatarii partiarii loco erat, id est, ejus cui pars bonorum legata est, eaque species legati Partitio vocabatur: quia cum herede Partiarius percipiebat hereditatem (98): atque ita in heredem, jure civili; in eum qui recipiebat hereditatem: ex SC. Trebelliano actiones pro rata parte dabantur (99). Hodie heres in solidum vel pro parte (100), testamentarius vel legitimus vel honorarius (101), quin & is cui aliquid restitui mandavimus, & a nobis rogares ut id, aut totum, aut parte tenus, alii restituat (102), hereditatem restituere debet, quartamque vel quod quartæ deest, retinere & repetere potest pro rata portione, actionibus tam in eum, quam in fideicommissarios, competentibus, nisi hujusmodi personæ volentes scientes totam restituerint, vel noluerint adire: tunc enim soli fideicommissarii tenentur (103). Fideicommissa coram quinque testibus relinquere possumus: quin coram solo herede: quo casu fideicommissarius heredi jusjurandum deferre potest, heresque cogitur vel jurare, se nihil tale a testatore audivisse, aut, si recusat jurare, fideicommissum præstare (104). † Nec tantum autem universam hereditatem per fideicommissum relinquere possumus (105), sed & res singulas, propriam heredis, legatarii, fideicommissarii, aut cujuslibet alterius (106) libertatem (107): his verbis potissimum; peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo; quæ perinde singula firma sunt, ac si in unum congesta sint (108). † Possumus quoque non tantum per testamentum solemne, de quo antea diximus, sed & codicillis vel uno vel pluribus (qui minorem solemnitatem requirunt (109)) relinquere (110) fideicommissum vel quid aliud: non tamen hereditatem directo, licet per obliquum. Per obliquum relinquimus, quoties fideicommittimus (111). Ante vel post testamentum fieri possunt fideicommissa: adeo ut ex iis fideicommissum peti possit, si appareat, testatorem a voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse (112). Et hæc de testamentis. † Sequitur quintus acquirendi modus jure civili, nempe ab intestato. Intestatus decedit, qui aut omnino testamentum non fecit, aut non jure, cujus testamentum ruptum, irritumve, aut ex quo nemo heres extitit (113). Intestati hereditas primum ad suos heredes pertinet (114). Sui heredes sunt jure civili liberi, qui in potestate positi defuncti cum moritur, (cum iis etiam succedunt filii emancipati jure Prætorio (115). emancipati, inquam, licet ab aliis sint adoptati, idque Constitutione Justiniani (116), expleto ea in parte veteri jure (117)) sive legitimi, sive naturales, sive legitimati, sive adoptivi, sive nati, sive posthumi sint (118): Ii heredes fiunt, etiam ignorantes: & in eos, morte parentis, continuatur dominium ipso jure (119). Suorum numero continetur & is, qui ab hostibus revertitur post mortem patris (120). Suus est etiam, cujus pater perduellionis damnatus, ac memoria damnata: sed suus esse desiit, quia bona parentis ad fiscum deferuntur (121). Filii & filiæ æqualiter parentibus succedunt. Cum iis nepotes ex altero filio mortuo concurrentes succedunt, non in capita, sed

(1) §. ult. (2) Tit. 12. *Quibus non est permissum facere testamentum.* (3) §. 1. (4) §. 2. (5) §. 3. (6) §. 4. (7) §. ult. (8) Tit. 13. §. 1. 2. 3. *De exheredatione liberorum.* (9) §. ult. (10) §. 1. (11) d. Tit. 13. in pr. & §. 2. (12) §. 4. & 5. in fin. l. pen. C. de adop. (13) §. 3. & 4. vers. emancipati. (14) Tit. 14. in princ. §. 1. 2. 3. *De heredibus instituendis.* (15) §. 4. (16) §. 12. (17) §. 5. (18) §. 6. 7. 8. (19) §. 10. (20) §. 11. (21) §. 9. (22) Tit. 15. *De vulgari substitutione.* (23) §. 1. (24) §. 2. (25) §. 3. (26) §. ult. (27) Tit. 16. §. 1. *De pupillari substitutione.* (28) §. 2. (29) d. Tit. 16. in pr. (30) §. 2. (31) §. 5. (32) §. 6. (33) §. 7. (34) §. 8. (35) §. ult. (36) §. 3. (37) Tit. 17. *Quibus modis testamenta infirmantur.* (38) §. 1. (39) §. 2. (40) §. 7. (41) §. ult. (42) §. 4. 5. 6. (43) Tit. 18. *De inofficioso testamento.* (44) §. 1. & 2. (45) §. 3. (46) §. ult. adde & [illegible] §. 4. 5. (47) Tit. 19. in pr. & §. 1. *de heredum qualitate & differentia.* (48) §. 2. (49) §. 3. 4. (50) §. 5. (51) §. ult. (52) Tit. 20. *De legatis.* (53) §. 1. (54) §. 2. (55) §. 3. (56) §. 4. (57) §. 6. & 7. (58) §. 5. (59) §. 7. (60) §. 10. (61) §. 12. (62) §. 16. (63) §. 13. (64) §. 14. & §. 15. in fin. (65) §. 15. (66) §. 17. (67) §. 18. (68) §. 19. (69) §. 20. (70) §. 21. in pr. (71) §. 23. (72) §. 10. (73) §. 24. (74) §. 25. (75) §. 26. (76) §. 28. (77) §. 27. (78) §. 8. (79) §. 22. (80) §. 29. (81) §. 30. (82) §. 31. (83) §. 32. (84) §. 34. (85) §. 35. (86) §. ult. (87) Tit. 21. *De ademptione legatorum, & translatione.* (88) §. ult. (89) Tit. 22. *De lege Falcidia.* (90) §. 1. (91) §. 2. (92) §. ult. (93) Tit. 23. *De fideicommissariis hereditatibus & ad SC. Trebellianum.* (94) §. 1. (95) §. 2. (96) §. 3. (97) §. 4. (98) §. 5. (99) §. 6. (100) §. 7. (101) §. 8. (102) §. 8. & 9. (103) §. 7. (104) §. ult. (105) Tit. 24. *De singulis rebus per fideicommissum relictis.* (106) §. 1. (107) §. 2. (108) §. ult. (109) Tit. 25. in pr. & §. ult. *De codicillis.* (110) §. 1. (111) §. 2. (112) §. 1. (113) Lib. III. Tit. 1. *De hereditatibus quæ ab intestato deferuntur.* (114) §. 1. (115) §. 9. (116) §. 14. (117) §. 10. 11. 12. 13. (118) §. 2. 7. 8. (119) §. 3. (120) §. 4. (121) §. 5.

ſed in ſtirpes: nec eo caſu qui gradu proximior eſt, poſteriorem excludit (1). Nepotes vero & deinceps liberi ex filia concurrentes cum ſuperius enumeratis perſonis, minus tertia parte accipiunt, quam mater eorum vel avia acceptura fuerat (2). Concurrentes cum agnatis tranſverſalibus eos excludunt (3). Ubi vero nulli ſui ſunt, vel quaſi ſui, hereditas ab inteſtato ad proximum adgnatum olim pertinebat (4): ſed hodie agnatis cognati, quoad ſucceſſiones, ſunt exæquati (5). Agnati ſunt cognati per viriles perſonas conjuncti (6). Succedunt ſibi invicem agnati etiamſi gradu (de gradibus vide Tit.6.) longiſſimo ſint (7), puta decimo (8). Sed hodie ſoror cum fratre fratri ſuccedit, veteri jure exploſo (9): hereditate, non in ſtirpes, ſed in capita dividenda (10). † Olim frater & ſoror defuncti, filios & filias alterius defuncti excludebant (11): ſed hodie non ſunt ſemoti, propter eis conceſſum jus repræſentationis (12), quo caſu cum patruo ſuo ſuccedunt in ſtirpes, non in capita (13). Olim etiam cum fratribus defuncti mater non ſuccedebat, ſed cum ſolis ſororibus (14); eo etiam caſu pater defuncti matrem ejus excludebat (15): ſed hodie ex SC. Tertulliano etiam cum maſculis fratribus utroque etiam parente conjunctis defuncti pater ac mater concurrit æqualiter (16), ut tantum percipiat, quantum unuſquiſque fratrum defuncti (17). Cum iis etiam concurrunt filii fratris defuncti: fratris, inquam, qui defuncto fratri ex utroque parente jungebatur. Nov.127. c. 1. Ubi vero agitur de ſucceſſione agnati vel cognati ſine liberis, vel parentibus vel fratribus aut ſororibus mortui: ſoli fratrum vel ſororum liberi, ac deinceps cognati relicti, patruo ſuo ab inteſtato ſuccedunt, non in ſtirpes, ſed in capita (18). Hinc conſtat, magnum judicium adhibendum eſſe in legendo tit. 2. 3. 4. 5. hujus libri (19). Et quidem quarto oſtenditur quemadmodum filii, filiæ, nepotes, neptes matri & aviæ ſuccedunt ex SC. Orphitiano: item de jure adcreſcendi. Quinto cognatus cognato ut ſuccedat. Sexto de gradibus cognationum. † De ſervili cognatione, vide tit.7. (20) de ſucceſſione libertorum, vide tit.8. & 9. (21). † Quod ad bonorum poſſeſſiones attinet, quæ jure Prætorio conceduntur. notandus eſt ordo qui ſequitur, eas ſcilicet dari vel ex teſtamento, vel ab inteſtato. Ex teſtamento dupliciter: contra tabulas liberis præteritis: ſecundum tabulas ſcriptis heredibus. Ab inteſtato, hoc ordine: unde liberi, unde legitimi, unde cognati, unde vir & uxor, & ex legibus exploſo veteri ordine (22). † De ſexto adquirendi modo jure civili per adrogationem, vide tit.11. (23). † De ſeptimo per bonorum addictionem, vide tit.12. (24). † De aliis modis, qui fiebant per bonorum venditiones, & ex SC. Claudiano ſublatis, vide tit.13. (25). † Qui nunc ſequitur adquirendi modus utiliſſimus eſt conſtat autem obligatione (26): Obligatio vero nihil aliud eſt, quam juris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur, alicujus rei ſolvendæ cauſa, ſecundum civitatis Romanæ jura (27). Obligationum prima diviſio hæc eſt: obligationum aliæ Civiles ſunt, aliæ Prætoriæ, ſeu honorariæ. Hæ ex Prætoris juriſdictione: illæ, aut legibus conſtitutæ, aut certo jure civili comprobatæ (28). Altera diviſio in quatuor ſpecies deducitur. Aliæ enim ſunt ex contractu vel quaſi: aliæ ex delicto vel quaſi. Quæ ſunt ex contractu: aut re, aut verbis, aut literis, aut conſenſu contrahuntur (29). † Re, veluti mutui (30), indebiti (31), commodati (32), depoſiti (33), pignoris acceptione (34). Harum obligationum nomine competit nobis condictio mutui, indebiti, commodati, depoſiti, pignoris (35). In mutuo ſemper dominium transfertur: in commodato, depoſito, & pignore nunquam (36): in indebito interdum. In mutuo ab accipiente caſus fortuiti præſtantur: in commodato, & pignore exacta diligentia, ac conſueta obſervari a bono patrefamilias (37): in depoſito ſolus dolus præſtatur (38). Hinc colligere poſſis, quid juris ſit in indebito. † Verbis contrahitur obligatio ex interrogatione & reſponſione, quoties quid dari fierive (in hujuſmodi ſtipulationibus, quæ factum continent, optimum eſt pœnam ſubjicere, ne quantitas ſtipulationis in incerto ſit: ac neceſſe ſit actori probare quid ejus interſit (39)) ſtipulamur: certum, unde condictio certi: vel incertum, unde ex ſtipulatu actio deſcendit. Stipulatio a ſtipulo, id eſt, firmo, vel a ſtipite dicitur (40): Et hæc de definitione, effectu & etymo ſtipulationis. Olim ſolemnia ſtipulationum verba hæc fuerunt, Spondes? promittis? fideipromittis? fidejubes? dabis? facies? reſponſionis vero verba ſuperioribus reſpondentia. Hodie quibuſcumque verbis fit. Fit ſtipulatio omni lingua: ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere (41). Fit etiam pure, aut in diem, aut ſub conditione. Priori modo, confeſtim peti poteſt res promiſſa (42). Duobus poſtremis, poſtquam dies venerit, vel conditione impleta (43). Qui ſtipulatur annua quoad vivet, heredem ſuum non juvat (44). Quoties ſub conditione ſtipulamur, in caſum ſeu factum differtur obligatio: ex ea ſpes eſt, debitum iri, namque ipſam ſpem ad heredem tranſmittimus, ſi priusquam conditio extet, mors nobis contigerit: ſi ita ſtipulamur, Dabis ſi non fecero? perinde eſt ac ſi ſtipulati eſſemus, Cum moriemur (45). Conditiones ad præſens, vel ad præteritum tempus relatæ, aut ſtatim infirmant obligationem, puta ſi falſæ ſint; aut omnino non differunt, puta ſi veræ ſint. Nam quæ per rerum naturam certa ſunt, non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint (46). Loca interdum inſeruntur ſtipulationibus, veluti Carthagini dabis? talis ſtipulatio teipſa, ſeu tacite habet tempus adjectum, quo promiſſor Carthaginem ire poterit: ideoque qui Romæ ita ſtipulatur, Hodie Carthagini dabis? nil agit: eſt enim inutilis repromiſſio (47): & hæc de forma ſtipulationis dicta ſint. † Stipulandi & promittendi duo pluresve rei fieri poſſunt (48). Rei ſimul quoties vel plures ſtipulantur, vel promittunt (49): utrovis modo ſolidum debetur, a quovis eorum ſolidum præſtatur & accipitur (50). Eorum unus pure, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt. Nec impedimento erit dies aut conditio, quominus ab eo, qui pure obligatus eſt, petatur (51). † Quod liberi in poteſtate poſiti (52), & ſervi etiam hereditarii, quovis modo ſtipulantur, domino acquirunt (53): niſi factum in ſtipulatione contineatur (54). Communis ſervus unicuique dominorum pro portione dominii acquirit. niſi aut uni nominatim, aut unius juſſu ſtipulatus ſit: aut alter dominus adquirendi capax non ſit: tunc enim ei ſoli adquiritur (55), & hæc de perſonis. † Stipulationum diviſiones hæ ſunt. Aliæ Judiciales, quæ a mero judicis officio proficiſcuntur: Prætoriæ & Ædilitiæ, quæ a mero Prætoris officio deſcendunt (56): Communes, id eſt, partim Prætoriæ, partim judiciales (57): Conventionales, quæ ex conventione utriuſque partis concipiuntur (58). Aliæ inutiles vel utiles, de quibus hoc primum tenendum eſt. Res omnes mobiles, vel ſoli, dominio noſtro ſubjectas in ſtipulationem deduci poſſe (59). Contra non poſſumus ſtipulari utiliter rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt (60), rem ſacram, religioſam, publicam, liberum hominem, rem noſtram (61), etiam eo caſu quo noſtra erit (62), factum turpe, vel ob turpem cauſam (63), factum alienum ſeu alium facturum vel daturum (64), alii, cui dari noſtra non intereſt (niſi pœnam ſtipulemur, quo caſu ita factum non erit (65): vel citra ſtipulationem pœnalem, niſi ei, cujus juri ſubjecti ſumus, ſtipulemur: niſi in extraneam perſonam ſolutionem conferamus: niſi eis, qui juri noſtro ſubjecti ſunt, ſtipulemur; hoc enim ultimo caſu nobis acquirimus (66): niſi pupillo vel procuratori; tunc enim noſtra intereſt eis dari (67)) vel ab eo, qui noſtro juri ſubjectus eſt, vel ab eo, cujus juri ſubjecti ſumus (68). Inutilis eſt etiam ſtipulatio, ſi ad interrogata non fuerit reſponſum (69). Exemplo ſit is, qui de una re interrogatus, de alia reſpondit (70). Mutus (71), furioſus, neque ſtipulari, neque promittere poſſunt (72). Pupillus, ſine tutore ſtipulari poteſt; at non promittere (73). Pupillum intelligimus, qui proximus eſt infantiæ, non infantem (74). Sub conditione impoſſibili (qualis eſt, cui natura impedimento eſt, quominus exiſtat) ſi ſtipulati fuerimus, perinde eſt, ac ſi pure ſtipulatio facta eſſet: ideoque ſtatim peti poteſt (75). Inter abſentes concepta ſtipulatio inutilis eſt. Abſens fuiſſe non intelligitur, quem præſentem fuiſſe ſcriptura ſeu inſtrumentum teſtatur (hoc enim caſu ſcripturæ creditur & præſumitur pro inſtrumento): ſed tamen reus poteſt maniſeſtiſſimis probationibus vel per ſcripturam, vel per teſtes idoneos probare, toto eo die, quo conficiebatur inſtrumentum, ſe vel adverſarium ſuum in aliis locis fuiſſe (76). Poſt mortem, ſive pridie quam moriamur, dari, ſtipulari, vel promittere poſſumus (77): ſed & ita, cum moriar, vel ita cum morieris (78), poſt mortem alterius (79). Poſſumus etiam præpoſtere ſtipulationem concipere, puta hoc modo, Si navis ex Aſia venerit, hodie dabis (80)? Item plures res una ſtipulatione comprehendere: quo caſu ſi ad omnes promiſſor reſponderit, ad omnes tenebitur (81). Præterea ſub conditione, cujus ſpem ad heredes noſtros, & in heredes promiſſoris tranſmittimus (82). Poſtremo, hoc anno, hoc menſe: tunc autem, niſi omnibus anni vel menſis partibus præteritis, non recte petitur (83). Si fundum dari ſtipulatus fueris, vel hominem, non poteris continuo agere, niſi tantum ſpatium prætererit, quo traditio fieri poſſit (84). † Stipulationum promiſſionibus ſolent fidejuſſores adjici (85), in omni contractu (86): heredem relinquunt obligatum (87). Obligationem præcedere poſſunt & ſubſequi (88). Quovis idiomate obligari poſſunt (89). Si plures ſint, epiſtolæ D. Hadriani ſeu diviſionis beneficium habent, de qua vide §. 4. (90). Non poſſunt obligari, ut plus debeant, quam principalis: ut minus debeant, poſſunt. Minus intelligimus re vel tempore (91). Si quid rei principalis nomine ſolverint, pro eo recuperando mandati habent judicium (92). Quem fidejuſſiſſe conſtat, eum ſolenniter & maturo conſilio fidejuſſiſſe præſumimus (93). Et hæc de obligatione, quæ verbis perficitur. † Literis ſive ſcriptura quæ conſtat obligatio, promiſſorem obligat: ſed tamen intra biennium exceptionem pecuniæ non numeratæ objicere poteſt (94). Et hæc de litterarum obligationibus. † Reſtant quæ fiunt conſenſu: in quibus neque ſcripturæ, neque præſentia, neque rei traditione opus eſt. Sufficit ut qui contrahunt, conſentiant, etiam abſentes per epiſtolam vel nuncium. In his etiam alter alteri ex æquo & bono obligatur (95). † Ejus generis eſt emptio & venditio, quæ ſimulatque de pretio conventum eſt, contrahitur, quamvis nondum pretium numeratum ſit: ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum eſt emptionis contractæ, non ipſe emptio. Pretium igitur in venditione conſtitui oportet: nam ſine pretio nulla emptio eſſe poteſt (96). Certum pretium eſſe debet (certum illud etiam exiſtimemus, quod tertius exiſtimaverit (97)) & in numerata pecunia (qua in re emptio a permutatione differt (98)). Venditione ita contracta, periculum & commodum rei venditæ ſtatim ad emptorem pertinet: tametſi res emptori tradita non ſit (99). Emptio ſub conditione, & pure contrahi poteſt (100). Rem ſacram, religioſam, publicam, fruſtra quis ſciens emit: ignarus ſi emerit, habet actionem ex empto adverſus venditorem, ut conſequatur quod ſua intereſt non fuiſſe deceptum (101). Præter ſuperius genus emptionis, aliud eſt, quod ſcriptura perficitur, quod tunc demum perfectum intelligitur, cum inſtrumenta venditionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio ſcripta, & a contrahentibus ſubſcripta, vel a tabellione completa & abſoluta. Donec aliquid ex his deeſt, pœnitentiæ locus eſt. Poteſt alteruter contrahentium ſine pœna recedere a contractu, niſi arrha data ſit: tunc enim pœnitens emptor, arrham; venditor, duplum arrhæ reſtituere compellitur (102). † Et hæc de venditione & emptione: cui proxima eſt locatio & conductio. Utraque contracta intelligitur, ſi merces conſtituta eſt (103), etiam alieno arbitrio. Merces in pecunia eſſe debet. Nam ſi invicem rem utendam accipimus: non ex locato & conducto, ſed præſcriptis verbis agimus (104). Si aurum meum dedi aurifici, ut annulos conficeret, mera locatio: ſi is & aurum, & operas præſtitit, auri ratione emptio & venditio: operarum vero, locatio & conductio intelligitur (105). Locare poſſumus alteri prædia perpetuo fruenda, ea lege, ut quamdiu penſio pro his præſtabitur, conductor ejuſve heres, aut qui ab eo cauſam habet quocumque modo, expelli non poſſit: quod genus contractus Emphyteuſim vocamus. Particularia hujuſmodi prædii damna colonus patitur: univerſalia, ipſe prædii dominus (106). Cæterum conductor legem conductionis ſer-

vare

(1) §. 6. (2) §. 15. (3) §. ult. (4) Tit. 2. De legitima agnatorum ſucceſſione. (5) Nov. 118. cap. 4. & (6) §. 1. 2. (7) §. 1. (8) Tit. 6. Inſtit. (9) d. §. 1. (10) §. 4. in fin. (11) d. §. 4. in fin. (12) Nov. 127. (13) Auth. Ceſſante C. de legit. heredib. (14) Tit. 3. De Senatuſconſulto Tertulliano. (15) Tit. 3. §. 1. (16) Nov. 118. in fin. princ. (17) Nov. 22. c. 47. in fin. Nov. 118. cap. 1. (18) Contra tit. 3. inſtit. & 8. cujusque opinionem, qui æquiorem defendit Zaſius, 1. Reſp. 1. Minſinger. in 1. obſ. 24. Carolus V. quoque Imperator idem ſtatuit. (19) Tit. 2. 3. 4. 5. 6. in quo agitur de gradibus cognationum. De Senatuſconſ. Orphitiano. De ſucceſſione cognatorum. De gradibus cognationum. (20) Tit. 7. De ſervili cognatione. (21) Tit. 8. 9. De ſucceſſione libertorum. (22) Tit. 10. De bonorum poſſeſſionib. (23) Tit. 11. De adquiſitione per adrogationem. (24) Tit. 12. De eo, cui libertatis cauſa bona addicuntur. (25) Tit. 13. De ſucceſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatuſconſulto Claudiano. (26) Tit. 14. De obligationibus. (27) d. tit. 14. (28) §. 1. (29) §. ult. (30) Tit. 15. Quibus modis re contrahitur obligatio. (31) §. 1. (32) §. 2. (33) §. 3. (34) §. ult. (35) Tit. eodem. (36) §. [illegible] (37) §. 2. & ult. (38) §. 3. (39) Tit. 16. De verborum obligationibus. §. ult. (40) Tit. 16. in pr. (41) §. 1. (42) §. 2. (43) §. 2. & §. 4. (44) §. 3. (45) §. 4. (46) §. 6. (47) §. 5. (48) Tit. 17. De duobus reis ſtipulandi & promittendi. (49) d. Tit. 17. (50) §. 1. (51) §. ult. (52) Tit. 18. §. 1. De ſtipulatione ſervorum. (53) Tit. 18. in pr. & §. 1. (54) §. 2. (55) §. ult. (56) Tit. 19. in pr. & §. 1. 2. De diviſione ſtipulationum. (57) §. 3. in pr. & §. 2. (58) §. 3. (59) Tit. 20. De inutilibus ſtipulationibus. (60) §. 1. (61) §. 2. (62) §. 22. (63) §. 24. (64) §. 3. (65) §. 19. 21. (66) §. 20. (67) §. 20. (68) §. 6. (69) §. 5. (70) §. 18. (71) §. 7. (72) §. 8. (73) §. 9. (74) §. 10. (75) §. 11. (76) §. 12. (77) §. 13. (78) §. 15. (79) §. 15. (80) §. 14. (81) §. 16. (82) §. 25. (83) §. 26. (84) §. ult. (85) Tit. 21. De fidejuſſoribus. (86) §. 1. (87) §. 2. (88) §. 3. (89) §. 7. (90) §. 4. (91) §. 5. (92) §. 6. (93) §. ult. (94) Tit. 22. De literarum obligationibus. (95) Tit. 23. De obligationibus ex conſenſu. (96) Tit. 24. in pr. De emptione & venditione. (97) §. 1. (98) §. 2. (99) §. 3. (100) §. 4. (101) §. ult. (102) In pr. hujus tit. (103) Tit. 25. De locatione & conductione. (104) §. 2. (105) §. 4. (106) §. 3.

vare debet, eamque ex æquo & bono supplere. Qui accepta pecunia, rem custodire promisit: custodiam diligentissimi patrisfamilias debet, de casu fortuito non tenetur (1). Mortuo conductore intra tempus conductionis, heres ejus eodem jure in conductionem succedit (2). Locatori, locati: conductori, conducti actio datur (3). † Sequitur societas, quæ aut totorum bonorum aut unius alicujus negotiationis est (4). Partes lucri & damni expressæ, servandæ sunt: si non expressæ, æquales erunt (5). Coire ita societatem possumus, ut ego lucri duas partes, damni tertiam feram: tu duas damni, lucri tertiam habeas: quia mea opera ita pretiosa esse potest in societate, ut justum sit me in societatem conditione meliore admitti. Potest etiam convenire, ut ego pecuniam conferam, tu non conferas, & tamen lucrum sit commune, si modo opera tua pro pecunia valet: ut lucri partem feras, de damno non tenearis, si modo in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit (6): ut compensatione facta, quod superest solum intelligatur in lucro esse. Si in una causa (puta lucro) pars expressa est, in altera (puta damno) omissa: in eo quod omissum est, eadem pars servabitur (7). Solvitur societas dissensu legitimo, non fraudulento (8): morte unius socii, nisi in coeunda societate aliter convenerit (9): finito rei negotio (10): publicatione omnium bonorum unius socii (11); vel cessione (12). Socius socio culpæ tenetur & diligentiæ; diligentiam intellige non exactissimam, sed qualem socius in rebus suis adhibere solet (13). † Sequitur mandatum (14) quod fit, vel ut mea tantum (15), vel ut mea & tua (16), vel ut alterius (17), vel ut mea & socii (18), vel ut tua & alterius (19), vel ut tua tantum geras negotia: cujus generis mandatum magis consilium est quam mandatum: ob id non est obligatorium, ut & illud quod contra bonos mores est omnimodo (20). Qui mandatum accepit, non debet excedere fines mandati (21). Mandatum revocari potest re integra (22). Intelligitur revocatum morte mandantis, si modo mandatarius mortem ejus intellexit (23). Mandatum non suscipere liberum est. susceptum consummandum est, aut renunciandum (24). In diem differri, & sub conditione fieri potest (25): gratuitum esse debet. Et hæc de obligationibus quæ ex contractu sunt, dicta sunt. † Sequitur ut videamus quæ obligationes ex quasi contractu nascuntur (26). Inter negotiorum gestorem & eum cujus negotia gesta sunt (27), inter tutorem & pupillum (28), inter eos qui communem rem habent (29), inter heredem & legatarios (30), inter eum qui per errorem non debitum solvit, & accepit, ultro citroque nascuntur obligationes ex quasi contractu (31). † Hic dicendum erat de obligationibus ex delicto vel quasi: sed quia Tribonianus interserit tractatum de personis obligationem acquirentibus, & de contrariis obligationis, utrumque caput considerandum nobis erit. Acquirimus obligationem per nos, per servos, per filios in potestate (32), per liberos homines, & per alienos servos, quos bona fide possidemus (33), per servum usufructuarium & usuarium (34) & communem (35). † Tollitur vero obligatio solutione ejus, quod debetur (36), acceptilatione seu imaginaria solutione (37), novatione seu interventu novæ personæ (38), contraria voluntate (39). † Sequuntur obligationes ex delicto, vel quasi. illæ nascuntur ex re, id est, ex ipso maleficio, veluti furto, rapina, damno, injuria (40). Furtum est contrectatio fraudulosa rei alienæ lucri faciendi causa (41). Dicitur a furvo, id est, nigro (fit enim clam) vel a ferendo (42). Manifestus fur est, qui in ipso furto deprehenditur, vel in eo loco quo furtum fit, quique ibi furtivam rem tenet: Non manifestus est ei contrarius (43); (de concepti, oblati, prohibiti furti antiquis actionibus v. § 4. (44)) manifestus quadrupli, non manifestus dupli tenetur (45). Qui pignore, aut deposito utitur, furtum committit: ut & commodatarius rem utendam acceptam in alium usum transferens (46): modo intelligat id se invito domino facere (47), nisi domino volente id faciat. Si servum meum, a te de furto mihi faciendo sollicitatum, permisi quasdam res mihi surripere, ut te in ipso delicto deprehenderem, furti & servi corrupti nomine mihi teneris: quamquam me volente, eo casu videaris rem meam contrectasse (48). Furtum committit, qui liberum hominem surripit (49): qui creditori suo pignus datum subtrahit (50): sed & is cujus ope & consilio furtum factum est, veluti qui tibi nummos excussit, ut alius eos raperet: qui tibi obstitit, quominus furem adprehenderes: qui boves tuos fugavit, ut alius eos acciperet: qui scalas fenestris supponit, aut sciens commodat ferramenta ad effringendum: vel qui ostium effringit, ut alius furtum faciat. Qui tantum consilium dedit, furti non tenetur (51). Servi dominis, liberi parentibus furti non tenentur (52). Furti actio competit ei, cujus interest rem salvam esse (53): ideoque & creditori, ob pignus subreptum (54): & fulloni, ob vestimenta subrepta; & bonæ fidei emptori (55): & certis casibus ei, qui rem commodatam accepit (56): non idem est in depositario (57). Impubes proximus pubertati furti teneri potest (58). Rem nobis subreptam a quovis possessore vindicare possumus: eam vero ipsi furi condicimus, & præterea dupli, vel quadrupli pœnam exigimus (59): & hæc de furto. † Rapina, furto deterior: cujus nomine intra annum, quadrupli, post annum, simpli actio nobis competit (60) adversus eum, qui non errore ductus, sed dolo malo rapuit. Sed tamen qui rem suam ab ejus possessore per vim rapit, ejus dominio privatur: qui suam existimans, alienam tamen rapit, eam cogitur restituere: præterea ejus æstimationem præstare: quod & in immobilium invasionibus locum habet (61): & hæc de vi & rapina. † Damni injuriæ actio constituitur per legem Aquiliam: cujus primo capite de servo & quadrupede (quæ pecudum numero sit, quæcunque gregatim pasci dicitur (62)) alterius occiso agebatur (63). Non injuria occidit qui insidiatorem (64), vel qui casu occidit. Contra, hic injuria occidit, qui culpa (65), vel imperitia (66). Reus eo casu tenetur de occiso, quanti eo anno plurimi fuit (67): & in id quod præterea perempto illo corpore damni illatum fuit (68). Idem etiam teneri potest lege Cornelia (69). Cap. 2. leg. Aquil. non est in usu. Forte in eo agebatur de intercepta nobis utilitate per injuriam ab alio (70). Tertio capite agebatur de servo & quadrupede vulneratis, de feris occisis, de damno dato rebus inanimatis: ut si quid in eis ustum, ruptum, fractum, corruptum, scissum, collisum, effusum, mixtum fuerit (71). Reus tenebatur eo nomine, non quanti eo anno res plurimi fuisset: sed quanti in diebus triginta proximis (72). Porro ex lege Aquilia directa actio datur in eum, qui corpore suo damnum dedit. Utilis in eum, qui non corpore, sed tamen in corpus aliquod damnum dedit: veluti si hominem, vel pecus inclusit, ut fame necarentur: jumentum egit, ut præcipitaretur: servo persuasit, ut in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, ut læderetur. In factum, si neque corpore neque in corpus damnum datum est ab aliquo: veluti si quis misericordia ductus alienum servum compeditum solvit, ut fugeret (73). Et hæc de damno. † Injuria generaliter dicitur, quod non jure fit: specialiter, ut contumelia (74). Injuriam facit, qui pugno pulsat, fustibus cædit, aut qui verberat. Convicium quis facit, vel voce, vel scripto (75): item is qui procurat injuriam fieri (76). Nihil interest nobis, an liberis, aut uxori fiat injuria (77). Si servis nostris in nostri contumeliam injuria facta est, injuriæ actio nobis competit. non si eis simpliciter convicium factum, aut pugno tantum sint percussi (78). Servum nostrum intelligimus, & quem cum alio habemus communem (79), cujus sumus proprietarii (80), qui bona fide nobis servit (si modo in nostri contumeliam ei injuria facta sit (81)). Qui injuriam intulit, arbitrio judicis punitur pro circumstantiis personarum (82), & rei, & facti atrocitate (83). Civiliter, quanti injuriam passus æstimaverit: vel minoris, prout judici visum erit. Criminaliter, pœna extraordinaria (84). Hæc actio dissimulatione aboletur (85): & hæc de obligationibus ex delicto. † Quasi ex delicto obligatur judex, cum litem suam facit (86): is ex cujus cœnaculo dejectum effusumve aliquid est, ita ut alicui noceretur (87): exercitor navis, aut cauponæ, aut stabuli, de damno, aut furto, quod in navi aut caupona, aut stabulo factum erit (88): & hæc de personis & rebus dicta sunt.

De Actionibus privatis & publicis.

Sequuntur actiones, tertium juris objectum. Actio nihil aliud est, quam jus persequendi in judicio quod sibi debetur (89). Actionum aliæ in personam sunt (quæ & condictiones); aliæ in rem (quæ vindicationes dicuntur) corporalem vel incorporalem, ut servitutes (90). Et hæ quidem legitimæ sunt & civiles. Prætoriæ vero in rem & personam sunt variæ. In rem, veluti Publiciana, qua experitur is, cui ex justa aliqua causa res aliena tradita fuit, ejusque possessionem amisit, antequam eam usucaperet: perinde enim eam rem vindicat, ac si usucepisset (91). Rescissoria datur captivo, aut absenti Reip. causa, ad usucapionem suorum bonorum factam rescindendam (92). Pauliana est, qua creditores rescindunt in sui fraudem alienationem factam a suis debitoribus (93). Serviana vero, qua locator de rebus coloni experitur. Quasi Serviana, qua creditores pignora, & hypothecas persequuntur (94). Præjudiciales sunt, per quas quæritur, An aliquis liber, An libertus, vel De partu agnoscendo (95). In personam, veluti de pecunia constituta (96): constituit autem quicumque pro se, vel pro alio extra stipulationem se soluturum promittit (97). De peculio adversus patrem & dominum (98). Ex jurejurando (99). Pœnales, in albi corruptorem & alios (100). Secunda actionum divisio. Actionum aliæ sunt rei persequendæ (101) (ut omnes in rem, & fere omnes in personam (102)) aliæ pœnæ persequendæ seu pœnales (puta ex maleficiis (103)) aliæ mixtæ. Mixtæ sunt, quibus vel rem & pœnam persequimur (104), vel quas in rem & personam dirigimus (105). Tertia divisio. Actionum aliæ in simplum (106) (veluti ex stipulatione, mutuo, empto, locato, & similibus (107)) in duplum (108), in triplum (109), in quadruplum sunt (110). Quarta divisio. Actionum aliæ bonæ fidei sunt, quædam stricti juris (111), quædam arbitrariæ (112). Quinta divisio. Quibusdam actionibus solidum persequimur, quibusdam minus solido (113). De sexta divisione infra dicemus. In actionibus danda est opera, ne plusquam oportet, petatur. Plus petitur quatuor modis, re, tempore, loco & causa (114). † Non tantum actione utimur in eum, qui ipsemet contraxit, vel deliquit: quod ipse vel contraxerit, vel deliquerit. sed quia ejus servus filiusve nobis vel ex contractu, vel delicto obligatus est. Ex contractu (115), puta si jussu patris vel domini cum filio vel servo contraxero, pater & dominus tenetur etiam directo (116) in solidum (117). Uterque jussisse intelligitur, si navi (hinc exercitoria) vel tabernæ (hinc institoria (118)) vel peculio seu peculiari merci (hinc tributoria (119)) personas sibi subjectas quocumque modo præposuerit (120). Interdum etiam hujusmodi personæ tenentur, licet filios vel servos non præposuerint: puta si filii vel servi rem, quam nobiscum gesserunt, in rem, & utilitatem patris vel domini necessario, vel utiliter verterunt: tunc enim datur nobis de in rem verso actio (121). Nunquam vero in patrem ignorantem datur actio, ob mutuum filio ejus datum, propter Senatus consulti Macedoniani auctoritatem (122). Ex delicto vero servi datur in dominum actio noxalis, per quam ipse dominus servum dedere tenetur, aut litis æstimationem sufferre (123). Ex delicto liberorum pater filium filiamve noxæ dedere non potest. Id enim naturalis amor & pudicitia filiarum non admittit. Conveniuntur ergo ipsimet liberi, si deliquerint (124). Ex delicto seu pauperie animalium, ipsi domini etiam tenentur, si quid lascivia, aut pavore, aut feritate damni dederint; sed tamen liberabitur dominus si ea animalia noxæ dederit (125), nisi canem, verrem, aprum, leonem, ursum ibi habeat, qua vulgo iter fit. tunc enim tanti dominus condemnatur, quanti judex arbitratus fuerit (126). Et hæc de dominis & parentibus. † Possumus quoque per procuratorem, tutorem, curatorem legitimum agere, quia morbus, ætas, & hujusmodi causæ id requirunt (127). Procurator dicitur, cui rem nostram agere permisimus (128). † Rei præstantia onus est (hic omittimus observationes juris veteris) ut vel juret vel promittat, vel etiam satisdet (si id qualitas ejus personæ exigat) quod in judicio permanebit usque ad terminum litis (129). Absentis vero, satisdare nomine sui procuratoris, judicatum solvi, & tempore recitandæ sententiæ, se in judicium venturum (130). Quod si absens est omnino, & nesciat litem sibi moveri, quivis potest ejus defensionem subire, satisdatione prius, judicatum solvi, præstita (131), & hæc de reo. Procurator vero actoris, carens mandato domini expresso, vel insinuato, cavere debet rem ratam dominum habiturum (132). Sequitur sexta actionum divisio superioribus annectenda. Actionum aliæ temporales, aliæ perpetuæ ac in heredes dantur (133). † Et his quidem actionibus actores utuntur. Exceptionibus vero rei (134). Excipiunt autem de metu, dolo, errore (135), de pecunia non numerata (136), de pacto convento ne peteretur (137), de re juramento decisa (138) de judicata (139), & similibus (140). Earum exceptionum quædam ex legibus, quædam ex iis, quæ legis vicem obtinent, quædam ex ipsius Prætoris jurisdictione substantiam capiunt (141). Aliæ perpetuæ, quæ semper obstant agentibus (142). Aliæ temporales, quæ ad tempus nocent, & temporis (143) vel personæ dilationem tribuunt (144). † Exceptionibus opponuntur replicationes, quibus replicatur atque resolvitur jus exceptionis (145). Ipsas replicationes elidit duplicatio (146): duplicationem, triplicatio (147), de quibus latius in Digestis tractatum (148). Quæ debitoribus principalibus exceptiones prosunt, plerumque accommodari solent etiam fidejussoribus: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: ut qui mandati judicio redditurus est iis, quod ii pro eo solverint (149). Actiones, de quibus supra diximus, proprietatis causam definiunt. Interdicta vero proponuntur maxime, quoties de possessione, aut quasi, agitur (150). Suntque prohibitoria, restitutoria, exhibitoria (151), possessionis adipiscendæ (152), retinendæ (153), recuperandæ (154), simplicia (in quibus alter actor, alter reus) duplicia (in quibus unusquisque tam rei quam actoris partes sustinet (155)). Possidere dicimur, si ipsi possidemus, vel alii nostro nomine (156). Interdicta hodie non sunt ita in magno usu (157). † Actorum temeritas olim vel pecuniaria pœna, vel jurisjurandi religione, vel infamiæ metu coercebatur (158). Siquidem actor jurare solebat se non calumniandi animo actionem intendere: Reus se bona instantia uti. Advocati etiam jurabant (159). Ex quibusdam judiciis damnati ignominiosi sunt (160). Omnium actionum instituendarum principium, ab in jus vocatione sumitur (161). † In iis omnibus, puta noxalibus (162), in rem (163), ad exhibendum (164), familiæ erciscundæ (165), communi dividundo (166), finium regundorum (167), judiciis & actionibus, judicis officium late patet (168). † Sequuntur publica judicia (169), ita dicta, quod cuivis ex populo executio eorum plerumque datur (170). Horum quædam mortem inferunt, quædam infamiam cum damno pecuniario (171). Publica judicia sunt crimen majestatis (172), adulterii (173), homicidii (174), parricidii (175), falsi (176), de vi publica privata, & de raptu (177), peculatus (quo tenentur qui pecuniam publicam, rem sacram, vel religiosam, furati sunt (178)), plagii (in quod incidunt, qui liberos homines surripiunt (179)), ambitus, repetundarum, de annona, de residuis (180). Et hæc de jure in his Institutionibus comprehenso paucis dicta sunt (181).

DIGE-

(1) §. 5. (2) §. ult. (3) in pr. hujus tit. (4) Tit. 26. De societate. (5) §. 1. (6) § 2. (7) §. 3. (8) § 4. (9) §. 5. (10) § 6. (11) §. 7. (12) § 8. (13) §. ult. (14) Tit. 27. De mandato. (15) § 1. (16) § 2. (17) §. 3. (18) §. 4. (19) §. 5. (20) § 6. 7. (21) § 8. (22) § 9. (23) §. 10. (24) §. 11. (25) §. 12. (26) Tit. 28. De obligationibus quæ quasi ex contractu nascuntur. (27) § 1. (28) § 2. (29) § 3 & 4. (30) § 5. (31) § 6. & ult. (32) Tit. 29. Per quas personas nobis obligatio acquiritur. (33) §. 1. (34) §. 2. (35) § ult. (36) Tit. 30. Quibus modis tollitur obligatio. (37) §. 1. 2. (38) § 3. (39) § ult. (40) Lib. IV. Tit. 1. De obligationibus quæ ex delicto nascuntur. (41) § 1. (42) § 2. (43) § 3. (44) § 4. (45) § 5. (46) § 6. (47) § 7. (48) § 8. (49) § 9. (50) § 10. (51) § 11. (52) § 12. (53) § 13. (54) § 14. (55) § 15. (56) § 16. (57) § 17. (58) § 18. (59) § ult. (60) Tit. 2. De vi bonorum raptorum. (61) § 1. 2. (62) Tit. 3. § 1. De lege Aquilia. (63) d. Tit. 3. in pr. (64) § 2. (65) § 3. 5. [illegible] (66) § 7. 8. (67) § 9. (68) § 10. (69) § 11. (70) § 12. (71) § 13. (72) § 14. 15. (73) § ult. (74) Tit. 4. De injuriis. (75) § 1. (76) § 11. (77) § 2. (78) § 3. (79) § 4. (80) § 5. (81) § 6. (82) § 7. (83) § 9. (84) § 10. (85) § ult. (86) Tit. 5. De obligationibus quæ ex quasi delicto nascuntur. (87) § 1. 2. (88) § ult. (89) Tit. 6. De actionibus. (90) § 1. 2. 14. 15. (91) § 1. 4. (92) § 5. (93) § 6. (94) § 7. (95) § 13. (96) § 8. (97) § 9. (98) § 10. (99) § 11. (100) § 12. (101) § 16. (102) § 17. (103) § 18. (104) § 19. (105) § 20. (106) § 21. (107) § 22. (108) § 23. (109) § 24. (110) § 25. 26. 27. (111) § 28. 29. 30. (112) § 31. 32. (113) § 36. 37. 38. 39. 40. seu ult. (114) § 33. 34. (115) Tit. 7. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur. (116) § ult. (117) § 1. (118) § 2. (119) § 3. (120) § 2. (121) § 4. (122) § 7. (123) Tit. 8. in pr. § 2. § 3. § 4. § 5. § 6. De noxalibus actionibus. (124) § ult. (125) Tit. 9. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. (126) § 1. (127) Tit. 10. De iis, per quos agere possumus. (128) § 1. & ult. (129) Tit. 11. in pr. § 1. 2. & ult. De satisdationibus. (130) § 4. (131) § 5. (132) § 3. (133) Tit. 12. De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes transeunt. (134) Tit. 13. De exceptionibus. (135) § 1. (136) § 2. (137) § 3. (138) § 4. (139) § 5. (140) § 6. (141) § 7. (142) § 8. 9. (143) § 10. (144) § ult. (145) Tit. 14. De replicationibus. (146) § 1. (147) § 2. (148) § 3. (149) § ult. (150) Tit. 15. De interdictis. (151) § 1. (152) § 2. 3. (153) § 4. (154) § 6. (155) § 7. (156) § 5. (157) § ult. (158) Tit. 16. De pœna temere litigantium. (159) § 1. (160) § 2. (161) § ult. (162) Tit. 17. § 1. De officio judicis. (163) § 2. (164) § 3. (165) § 4. (166) § 5. (167) § 6. 7. (168) in pr. hujus tit. (169) Tit. ult. De publicis judiciis. (170) § 1. (171) § 2. (172) § 3. (173) § 4. (174) § 5. (175) § 6. (176) § 7. (177) § 8. (178) § 9. (179) § 10. (180) § 11. (181) § ult.

DIGESTORUM
SEU
PANDECTARUM
DOMINI NOSTRI SACRATISSIMI
PRINCIPIS JUSTINIANI
JURIS ENUCLEATI,
EX OMNI VETERE JURE COLLECTI
LIBRI L.
AD PANDECTAS FLORENTINAS FIDELITER EXPRESSI,
CUM NOTIS
DIONYSII GOTHOFREDI JC.
REPETITIS, EMENDATIS, AUCTIORIBUS.

ΕΞ ΟΣΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΠ' ΑΤΤΩΝ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΣΤΓΚΕΙΤΑΙ ΤΩΝ ΠΑΡΟΝΤΩΝ ΔΙΓΕΣΤΩΝ ΗΤΟΙ ΤΟΥ ΠΑΝΔΕΚΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑ.

I D E S T,

Ex quot antiquis Auctoribus (1) & Libris ab his factis compositum est præsens Digestorum seu Pandectarum piissimi Imperatoris opus.

(1) Budæus & Politianus in *l.1. de just. & jur.* enumerant triginta & septem jurisconsultos, ex quorum libris hæ Pandectæ contextæ sunt. Sed plures fuerunt: enumerantur enim hic triginta quatuor; desunt autem Terentius Clemens, de quo in *l.16. ff. de probat.* Cerbidius Scævola, *l.13. ff. de Usuris*, P. Furius Anthianus; *l.ult. ff. de pact.* Ælius Gallus, *l.157. ff. de verb. signif.* Claudius Triphoninus, *l. 67. ff. de rit. nupt. l.29. ff. de action. rer. amotar. l. 39. ff. de pœn.* & Aristot. de quo in *l. 20. ff. de jure dot.* Ans.

Ἰουλιανοῦ

Digeston βιβλία ἐνενήκοντα
Ad Minicium βιβλία ἕξ
Ad Urseium βιβλία τέσσαρα
De Ambiguitatibus βιβλίον ἕν

Papiniani.

Quæstionon βιβλία τριάκοντα ἑπτά
Responson βιβλία δεκαεννέα
Definitionon βιβλία δύο
De adulteriis βιβλία δύο
De adulteriis βιβλίον ἕν
Ἀστυνομικὸν βιβλίον ἕν

Quintu Mucii Scævola

Ὅρων βιβλίον ἕν

Ἀλφήνου

Digeston βιβλία τεσσαράκοντα

Sabinu

Juris civilis βιβλία τρία

Πρόκλου

Ἐπιστολῶν βιβλία ὀκτώ

Λαβεῶνος

Πιθανῶν βιβλία ὀκτώ
Posteriorum βιβλία δέκα

Νερατίου

Regularion βιβλία δεκαπέντε
Μεμβρανῶν βιβλία ἑπτά
Responson βιβλία τρία

Javoleni

Ex Cassio βιβλία δεκαπέντε
Epistolon βιβλία δεκατέσσαρα
Ad Plautium βιβλία πέντε

Celsu

Digeston βιβλία τριάκοντα ἐννέα

Πομπωνίου

Ad Quintum Mucium lectionum βιβλία τριάκοντα ἐννέα
Ad Sabinum βιβλία τριάκοντα πέντε
Ἐπιστολῶν βιβλία εἴκοσι
Variarum lectionum βιβλία δεκαπέντε.
Ad Plautium βιβλία ἑπτά
Fideicommisson βιβλία πέντε
Senatusconsultum βιβλία πέντε
Regularion βιβλίον ἕν
Ἐγχειριδίου βιβλία δύο

Οὐάλεντος

Fideicommisson βιβλία ἑπτά

Μαικιανοῦ

Fideicommisson βιβλία δεκαέξ
Publicon βιβλία δεκατέσσαρα

Μαυρικιανοῦ

Ad leges βιβλία ἕξ

Τερεντίου Κλήμεντος

Ad leges βιβλία εἴκοσι

Ἀφρικανοῦ

Quæstionon βιβλία ἐννέα

Μαρκέλλου

Digeston βιβλία τριάκοντα
Ad leges βιβλία ἕξ
Responson βιβλίον ἕν

Κερβιδίου Σκαιβόλα

Digeston βιβλία τεσσαράκοντα
Quæstionon βιβλία εἴκοσι
Responson βιβλία ἕξ
Regularion βιβλία τέσσαρα
De quæstione familiæ βιβλίον ἕν
Quæstionum publice tractatarum βιβλίον ἕν

Φλωρεντίνου

Instituton βιβλία δεκαδύο

Γαΐου

Ad Edictum provinciale βιβλία λβ
Ad leges βιβλία δεκαπέντε
Ad Edictum urbicum τὰ μόνα εὑρεθέντα βιβλία δέκα
Aureon βιβλία ἑπτά
Δωδεκαδέλτου βιβλία ἕξ
Instituton βιβλία τέσσαρα
De verb. obligationibus βιβλία γ
De manumissionibus βιβλία τρία
Fideicommisson βιβλία δύο
De casibus βιβλίον ἕν
Regularion βιβλίον ἕν
Dotalicion βιβλίον ἕν
Ὑποθηκαρίας βιβλίον ἕν
Ad edictum de publicanis.

Οὐενουληΐου

Stipulationon βιβλία δεκαεννέα

Actionon βιβλία δέκα
De officio Proconsulis βιβλία τέσσαρα
De pœnis paganorum βιβλίον ἕν
Publicon βιβλία τρία

Τερτυλλιανοῦ

Quæstionon βιβλία ὀκτώ
De castrensi peculio βιβλίον ἕν

Ἰούστου

Constitutionon βιβλία εἴκοσι

Οὐλπιανοῦ

Ad Edictum βιβλία ὀγδοήκοντα τρία
Ad Sabinum βιβλία πεντήκοντα ἕν
Ad leges βιβλία εἴκοσι
Disputationon βιβλία δέκα
Protribunalion βιβλία δέκα
De officio Proconsulis βιβλία δέκα

Πανδέκτου βιβλίον ἕνα

Regularion βιβλία ἑπτά
Fideicommisson βιβλία ἕξ
Opinionon βιβλία ἕξ
De adulteriis βιβλία πέντε
De appellationibus βιβλία τέσσαρα
De officio consulis βιβλία τρία
Instituton βιβλία δύο
Regularion βιβλίον ἕν
De censibus βιβλία ἕξ
Responson βιβλία δύο

Τὰ ἀνὰ βιβλίον

De sponsalibus
De officio Præfecti urbi
De officio Præfecti vigilum
De officio Curatoris reipublicæ
De officio Prætoris tutelaris
De officio Quæstoris

Παύλου

Ad Edictum βιβλία ὀγδοήκοντα
Quæstionum βιβλία εἴκοσι ἕξ
Responson βιβλία εἰκοσιτρία
Brevion βιβλία εἰκοσιτρία
Ad Plautium βιβλία δεκαέξ
Ad leges βιβλία δέκα
Regularion βιβλία ἑπτά
Regularion βιβλίον ἕν
Sententiarum ἤτοι factum βιβλία ἕξ
Sententiarum βιβλία πέντε
Ad Vitellium βιβλία τέσσαρα
Ad Neratium βιβλία τέσσαρα
Fideicommisson βιβλία τρία
Decreton βιβλία τρία
De adulteriis βιβλία τρία
Manualium βιβλία τρία
Instituton βιβλία δύο
De officio Proconsulis βιβλία δύο
Ad legem Æliam Sentiam βιβλία τρία
Ad legem Juliam βιβλία δύο
Regularion βιβλίον ἕν
De censibus βιβλία δύο

Τὰ ἀνὰ μονόβιβλα

De pœnis paganorum
De pœnis militum
De pœnis omnium legum
De usuris
De gradibus & adfinibus
De jure codicillorum
De excusationibus tutelarum
Ad regulam Catonianam
Ad Senatusconsultum Orficianum
Ad Senatusconsultum Tertyllianum
Ad Senatusconsultum Silanianum
Ad Senatusconsultum Vellejanum
Ad Senatusconsultum Libonianum seu Claudianum
De officio præfecti vigilum
De officio præfecti urbi
De officio prætoris tutelaris
De extraordinariis criminibus
[illegible]
Ad Municipalem
De publicis judiciis
De inofficioso testamento
De septemviralibus judiciis
De jure singulari
De secundis tabulis
Ad orationem Divi Severi
Ad orationem Divi Marci
Ad legem Vellejam
Ad legem Cinciam
Ad legem Falcidiam
De tacito fideicommisso
De portionibus, quæ liberis damnatorum conceduntur
De juris & facti ignorantia
De adulteriis
De instructo & instrumento
De appellationibus
De jure libellorum
De testamentis
De jure patronatus
De jure patronatus quod ex lege Julia & Papia venit
De actionibus
De concurrentibus actionibus
De intercessionibus fœminarum
De donationibus inter virum & uxorem
De legibus
De legitimis hereditatibus
De libertatibus dandis
De Senatusconsultis

Triphonini

Disputationum βιβλία εἴκοσι ἕν

Καλλιστράτου

De cognitionibus βιβλία ἕξ
Edicton monitorion βιβλία ἕξ
De jure fisci βιβλία τέσσαρα
Instituton βιβλία τρία
Quæstionon βιβλία δύο

Μενάνδρου

Militarion βιβλία τέσσαρα

Μαρκιανοῦ

Instituton βιβλία δεκαέξ
Regularion βιβλία πέντε
De appellationibus βιβλία δύο
Publicon βιβλία δύο
Τὰ ἀνὰ μονόβιβλα
De delatoribus μονόβιβλον

Τερτυλλιανοῦ μονόβιβλον

Ad Senatusconsultum Tertullianum μονόβιβλον

Γάλλου Ἀκύλα

Responsa

Μοδεστίνου

Responson βιβλία δεκαεννέα
Πανδεκτῶν βιβλία δεκαδύο
Regularion βιβλία δέκα
Differention βιβλία ἐννέα
Excusationum βιβλία ἕξ
De pœnis βιβλία τέσσαρα

Τὰ ἀνὰ μονόβιβλα

De præscriptionibus
De inofficioso testamento
De manumissionibus
De legatis & fideicommissis
De testamentis
De eurematicis
De enucleatis casibus
De differentia dotis
De ritu nuptiarum

Ταρρουντηνοῦ Πατέρνου

Militarion βιβλία τέσσαρα

Μάκρου

Militarion βιβλία δύο
Publicon βιβλία δύο
De officio præsidis βιβλία δύο
Εἰκοστῆς βιβλία δύο
De appellationibus βιβλία δύο

Ἀρκαδίου

De testibus βιβλίον ἕν
De officio præfecti prætorio βιβλίον ἕν
De muneribus civilibus βιβλίον ἕν

Ῥουφίνου

Regularion βιβλία δεκαδύο

Αὔλου ἤτοι Φουρίου Ἀνθιανοῦ

Μέρους ἐδίκτου βιβλία πέντε

Μαξίμου

Ad legem Falcidiam

Ἑρμογενιανοῦ

Ἐπιτομῶν βιβλία ἕξ

Ἔχει στίχ. [illegible]

EDI-

EDICTUM PERPETUUM
A SALVIO JULIANO JURISCONSULTO
COMPOSITUM
AD ORDINEM DIGESTORUM RESTITUTUM.

[De edicti perpetoi auctoritate vid. Epistulem Justiniaal Impetatoris de confirmatiooe Digestorum ad Senatum & populum. §. 18. vers. Et hoc non. *S. L.*]

EX LIBRO II. DIGESTORUM.

De Jurisdictione. Tit. 1.

IN eum, eamve, qui quæve id quod Jurisdictionis perpetuæ causa lo albo propositum erit, dolo malo corruperit, quinquaginta eureorum jodicium dabo. *l. 7. ff. eod.*

II. Si servus aut filius corrupisse dicantur de eadem re in solidum adversus singulos actionem dabo *l. 9. ff. eod.*

III. Si is, qui jurisdictioni præest, extre territoriom jus dixerit, aut de pecunia, numine, opere, locato conducto, aut elie ra, quæ jurisdictioais suæ modum excedat, impune ei non patebitur. *l. s. l. si idem, 21. l. ult. ff. eod. l. 4. 5. 6. ff. de V. S.*

IV. Si jerisdictionem suam mandaverit, ea mandata censebuntur, quæ ei jure magistratus competunt: non vero qeæ legibus, senetusconsultis, aut Priocipum constitutionibus specialiter delara fuerunt. *l. 6. ff. de V. S. l. 6. ff. de jurisd. l. 1. de offic. ejus, cui mand.*

Quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur. Tit. 2.

I. Quod juris in aliquem statuerit is, *qui jurisdictioni præest*, quodque novi juris quis ab eo obtinuerit, eodem jure utatur quandoque adversario postulante: *præterquam, si quæ eorum contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset. l. 1. 3. & 4. ff. eod.*

Si quis jus dicenti non obtemperaverit. Tit. 3.

I. Si quis jus dicenti nun obtemperaverit, quanti ea res erit, intra annum adversus eum judicium dabitur. *ex inscript. & ex l. unic. ff. eod.*

De in jus vocando. Tit. 4.

I. *Parentem, patronum, patronam, liberos, parentesque patroni & patronæ, in jus sine meo permissu ne quis vocet. l. 4. §. 1. ff. eod.*

II. Si quis adversus ea fecerit, in eum quinquaginte aureorom judicium iatra annum debo. *l. 11. 12. 24. 25. ff. eod.*

Si quis in jus vocatus non ierit, sive quis eum vocaverit, quem ex Edicto non debuerit. Tit. 5.

I. Ex qoacunque cause ad eum, qui jurisdictioai præest, in jus vocatus veaire debet. *l. 2. ff. eod.*

II. Si quis in jus vocatus aun ierie, causa cogoita, multa eum coercebo. *l. 2. ff. eod.*

III. Si quis eum vocaverit, qoem ex Edicto non debuerit, qui vocatus erit, neqoe sequatur, neque ducetur. *ex inscript. & ex l. solutum 48. ff. de V. S.*

In jus vocati, ut eant aut satis vel cautum dent. Tit. 6.

I. In jus vocati aut eant, aut satis vel cautum dent. Fidejussur judicio sistendi causa pro rei qualitate, iocuples detur. *ex inscript. l. 1. ff. eod.*

Ne quis eum, qui in jus vocabitur, vi eximat. Tit. 7.

I. Ne quis eum qui in jus vocabitur, vi eximat, neve faciat dulo malo, quo magis eximatur. *ex inscript. & l. 4. ff. eod.*

II. Si quid adversus ea factum fuerit, io factum judicium dabo. *l. 5. ff. eod.*

Qui satisdare cogantur, &c. Tit. 8.

I. *Si quis parentem, patronum, patronam, liberos, aut parentes patronæ, liberosve suos, eumve quem in potestate habebit, vel uxorem vel nurum, in judicium vocabit, qualiscumque fidejussor accipiatur, judicio sistendi causa. l. 2. §. 2. ff. eod. l. 1. & 2. ff. in jus vocati ut eant.*

II. Io eum qui sciens non acceperit, quinqoaginta aureorum judicium debo. *l. 2. §. 2. ff. in jus vocati ut eant.*

III. In fidejossorem qui aliquem judicio sisti promiserit, quanti ea res erit, actionem dabo. *l. 2. §. ult. ff. eod.*

IV. Possessores immobilium rerum satisdare non cogam: sed vel jurato promittere jubebo, vel sex promissioni committam *l. penult. ff. eod.*

V. Si quis cum Romæ setisdere non posset, in municipium ejus rei causa evocaverit; causa cognita ad Magistratus municipales eum remittam, ut epud eos caveat, si prius joraverit, non calumniæ, aut vexandi edversarii causa se id postulare. *l. 8. §. jubetur. 8. ff. eod.*

Si ex noxali causa agatur, &c. Tit. 9.

I. *Si quis eum de quo noxalis actio est, judicio sisti promiserit, in eadem causa in qua tunc est, eum exhiberi, donec judicium accipiatur, jubebo. l. 1. in princ. ff. eod.*

De eo, per quem factum erit, quominus quis in judicio sistat. Tit. 10.

I. Adversus eum qui dolo malo fecit, quominus is judicium vocatus sistat. Quanti actoris interfuerit, in factum judicium dabo. *l. 1. §. 2. l. 3. ff. eod.*

Si quis cautionibus in judicio sistendi causa factis non obtemperaverit Tit. 11.

I. Ei qui cautionibus in urbe se judicio sisti promiserit, si de die non fuerit conventum, itineri faciundo vicena millia passuum in singulos dies dinomerari jubebo, præter eum diem quo centum promittitur, & in quem sistere io judicium oportet. *l. 1. ff. eod. l. 2. & 3. ff. de V. S.*

II. *In bona ejus, qui judicio sistendi causa fidejussorem dedit, si neque potestatem sui faciat, neque defendatur, iri jubebo*, Eaque e creditoribus possideri permittam. *l. 2. ff. quib. ex caus. in possess. eat. l. 10. 11. & 12. ff. de V. S.*

III. Si valetudine, vel tempestate, vel vi fluminis, aut quo alio justo impedimento prohibitus, sine dolo malo, se sistere non potuerit, eo nomine causa cognita exceptionem ei dabo. *l. 2. §. 2. & seqq. l. 4. ff. eod.*

De edendo. Tit. 13.

I. Actionem, qua quisque agere volet, itemque instrumenta, quibus in judicio uti oportebit, adversario edere cogam sine die & Consule. *l. 1. ff. eod. l. 8. ff. de V. S.*

II. *Argentariæ mensæ exercitores rationes, quæ ad se pertinent, edere debent adjecto die & consule iis omnibus, qui id postulabunt, si prius juraverint, non calumniæ causa petere. l. 4. & 9. §. 3. ff. eod.*

III. *Argentario, etiam, qui iterum edi postulaverit causa cognita edi jubebo. l. 6. §. 7. ff. eod.*

IV. Si quis dolo malo non ediderit, quanti agentis interfit eoo edidisse, causa cogoita in eum actiooem dabo. *l. 6. §. 4. l. 8. l. 10. §. 2. ff. eod.*

De Pactis. Tit. 14.

I. *Pacta conventa, quæ neque dolo malo, neque adversus leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta principum, neque quo fraus cuiquam fiat, facta erunt, servabo. l. 7. §. 7. ff. eod.*

EX LIBRO III.

De postulando. Tit. 1.

I. Minorem annis decem & septem qui eos non in totum complevit: surdum quoque qui prorsus non audit: in totum postulare veto. *Si non habebunt advocatum, ego dabo. l. 1. ff. eod.*

II. Mulier, cæcus, corpore suo muliebria passus, capitali crimine damnatus, is etiam, qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locavit, pro aliis in jure apud me ne postulent. *l. 1. §. ff. eod.*

III. *Qui lege, plebiscito, senatusconsulto, edicto, decreto, principum placito, nisi pro certis personis postulare prohibentur, hi pro alio quam pro quo licebit in jure apud me ne postulent. l. 1. §. 7. ff. eod.*

IV. *Qui ex omnibus his, qui suprascripti sunt, in integrum restitutus non erit, pro alio ne postulet: præterquam pro parente, patrono, patrona, liberis, parentibusque patroni & patronæ, liberis suis, fratre, sorore, uxore, socero, socru, genero, nuru, vitrico, noverca, privigno, privigna, pupillo, pupilla, furioso, furiosa, fatuo, fatua, cui eorum a parente aut de majoris partis tutorum sententia, aut ab eo, cujus de ea re jurisdictio fuit, ea tutela curatiove data erit. l. 1. §. 8. & ult. & l. 3. ff. eod.*

De iis, qui notantur infamia. Tit. 2.

I. *Infamia notatur qui ab exercitu causa ignominiæ ab Imperatore, eove cui potestas de ea re statuendi fuerit, dimissus erit: qui artis ludicræ, pronunciandive causa in scena prodierit: qui in publico judicio calumniæ aut prævaricationis causa quid fecisse judicatus fuerit: qui furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo malo, & fraude suo nomine damnatus erit aut pactus fuerit: qui pro socio, tutelæ, mandati, depositi, suo nomine non contrario judicio damnatus erit: qui eam quæ in potestate ejus esset mortuo genero (cum eum mortuum esse sciret) intra id tempus, quo elugeri virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit, eamve sciens quis uxorem duxerit, non jussu ejus, in cujus potestate est, eamve de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus fuerit: quive suo nomine non jussu ejus in cujus potestate esset, ejusve nomine quem quamve in potestate haberet, bina sponsalia, binasve nuptias eodem tempore constitutas habuerit. l. 1. ff. eod.*

De procuratoribus. Tit. 3.

I. *Procuratorem ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente judicatum dominus solvi exegit, causa cognita judicium accipere cogam. l. 8. §. 3. ff. eod.*

II. Ante litem contestatam domino libera potestas erit, vel mutandi procuratoris, vel sibi judicium accipiendi: post litem contestatam id causa cognita permittam. *l. 16. 17. 24. ff. eod.*

III. *Cujus nomine quis actionem dari sibi postulaverit, is eum boni viri arbitratu defendat: & ei quo nomine aget, id ratum habere eum ad quem res ea pertinet, boni viri arbitratu satisdet. l. servum 33. §. 3. ff. eod.*

Quod cujusque universitatis nomine vel contra eam agatur. Tit. 4.

I. Quæ communiter agi fierique oportebit universitatis nomine, Actori sive Syndico, cui lex agere permittit, aut qui ab ordine electus erit, de iis rebus actionem dabo. *l. 1. §. 1. l. 3. & 6. ff. eod.*

II. Non tamen judicati, nisi in rem suam procurator datus fuerit. *l. 6. §. ult. ff. eod.*

III. Eundem actorem, si agat, defendere cogam, ubi adversus universitatem agetur. *l. 6. §. ult. ff. eod.*

IV. Si nemo universitatem defendat, quod ejus commune erit possideri: etsi admoniti non excitentur ad sui defensionem, venire jubebo. *l. 1. §. 1. ff. eod.*

V. Si extraneus universitatem defendere velit, id ei permittam. *l. 1. §. ult. ff. eod.*

De negotiis gestis. Tit. 5.

I. *Si quis negotia alterius, sive quis negotia, quæ cujusque cum is moritur, fuerint, gesserit, actionem eo nomine dabo. l. 3. ff. eod.*

De calumniatoribus. Tit. 6.

I. In eum qui ut calumniæ causa negotium faceret vel non faceret, pecuniam accepisse depectusve esse dicetur, intra annum in quadruplum ejus pecuniæ quam accepisse depectusve esse dicetur, post annum simpli in factum actionem dabo. *l. 1. in princ. & 3. ff. eod.*

EX LIBRO IV.

De eo quod metus causa gestum erit. Tit. 2.

I. *Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo. l. 1. ff. eod.*

II. Si per metum aliquid ablatum esse dicatur, *Neque ea res arbitrio judicis restituatur*, intra annum quo primum de ea re experiundi potestas erit, in quadruplum: post annum vero in simplum causa cognita actionem dabo. *l. 14. in princ. & §. 21. ff. eod.*

De dolo malo. Tit. 3.

I. *Quæ dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit, & justa causa esse videbitur, judicium dabo. l. 1. ff. eod.*

II. Qui de dolo aget, certum dicat, quid & cujus dolo factum sit. *l. 15. & 16. ff. eod.*

III. Quæ dolo malo ablata esse dicentur, ea nisi arbitrio judicis restituantur, quanti unaquæque res erit, in eum qui abstulisse dicetur intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit, actionem dabo. *l. 18. ff. eod. l. 3. & 8. Cod. eod.*

IV. In heredem eatenus actionem dabo, quatenus ad eum pervenisse dicetur, dolove malo factum erit, quominus perveniret. *l. 26. ff. eod.*

De minoribus 25. annis. Tit. 4.

I. *Quod cum minore quam vigintiquinque annis natu gestum esse dicetur, uti quæque res erit, animadvertam:* Et si justa causa esse videbitur, intra annum, quo primum experiundi potestas erit, postquam is major factus esse dicetur, in integrum restituam. *l. 1. §. 1. l. 11. §. 3. l. 13. & 16. ff. eod.*

De capitis diminutione. Tit. 5.

I. *Qui quæve, postquam quid cum his actum contractumve sit, capite diminuti vel diminuta esse dicentur, in eos easve perinde quasi id factum non sit, judicium dabo. l. 2. §. 1. ff. eod.*

II. Jura quoque atque actiones, quæ ad eos easve pertinebunt, eis servabo. *l. 8. & 10. ff. eod.*

Ex quibus causis majores vigintiquinque annis in integrum restituantur. Tit. 6.

I. *Si cujus quid de bonis diminutum erit, cum is metu aut sine dolo malo reipublicæ causa abesset, inve vinculis, servitute hostiumque potestate esset, postsave: sive cujus actionis eorum cui dies exisse dicetur: Item si quis quid usu suum fecisset, aut quod non utendo amissum est consecutus, actioneve qua solutus ob id quod dies ejus exierit cum absens non defenderetur, inve vinculis esset, secumve agendi potestatem non faceret: aut cum eum invitum in jus vocare non liceret: neque defenderetur cum magistratus de ea re appellatus esset: sive cui per magistratum sine dolo ipsius actio exempta esse dicetur, earum rerum actionem intra annum quo primum de ea re experiundi potestas erit: item si qua alia mihi justa causa esse videbitur, in integrum restituam, quod eis per leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta principum licebit. l. 1. §. 1. ff. eod.*

De alienatione judicii mutandi causa facta. Tit. 7.

I. Ne qua alienatio judicii mutandi causa fiat. *l. ult. ff. eod.*

II. Si dolo malo lis in alium translata, quæve alienatio judicii mutandi causa facta erit, neque arbitrio judicis pristina judicii causa restituatur intra annum, quo primum experiundi potestas erit, in integrum restituam, ut tantum officio judicis consequatur actor, quanti ejus interfit alium adversarium non habuisse. *l. item si §. 1. §. si quis. ff. eod. l. item si in pr. & §. si quis. ff. eod. l. ex hoc. 8. eod. d. l. ex hac. l. 3. §. ult. eod. l. vel 6. eod. l. 3. §. ex quib. l. 4. §. hæc actio. eod.*

III. Heredi integrum etiam post annum causa cognita in integrum restitutionem dabo. *l. interdum. 19. ff. de min.*

De receptis, qui arbitrium receperunt ut sententiam dicant. Tit. 8.

I. *Qui arbitrium pecunia compromissa receperit*, sententiam eum dicere cogam. *l. 3. §. 1. l. 15. ff. eod.*

II. Eumque, si ita conventum sit, *Diem compromissi proferre* jubebo. *l. 25. eod.*

Nautæ, caupones, stabularii ut recepta restituant. Tit. 9.

I. *Nautæ, caupones, stabularii, quod cujusque salvum fore receperint, nisi restituant, in eos judicium dabo. l. 1. 3. & 15. ff. eod.*

EX LIBRO V.

De judiciis, & ubi quisque agere vel conveniri debeat. Tit. 1.

I. Si se subjiciant aliqui jurisdictioni & consentiant facta hac de re sponsione, inter consentientes judicium dabo. *l. 1. & 2. ff. eod. l. 7. ff. de V. S.*

II. Legatis in eo quod ante legationem contraxerunt, item his, qui testimonii causa evocati sunt, vel si qui judicandi causa arcessiti, aut in provinciam destinati, revocandi domum suam jus dabo. *l. 2. §. legatis. eod.*

III. Si judex datus ab iis, qui dandi jus habent, judicium protelaverit, sententiam ferre cogam. *l. 12. ff. eod.*

IV. Si longius spatium intercessurum erit, quominus judex datus operam dare possit, eum mutari jubebo. *l. 18. eod.*

De inofficioso testamento. Tit. 2.

I. Si quis testamentum inofficiosum dicare velit, eo quod injuste se exheredatum aut præteritum esse queratur, neque ei quarta pars debitæ portionis ab intestato relicta fuerit, inofficiosi testamenti intra quinquennium ei actionem dabo. *l. 3. l. 5. l. 8. §. 8. 9. & 17. l. 9. ff. eod.*

De hereditatis petitione. Tit. 3.

I. Si hereditas petatur, adversus eum, qui jus vel rem aliquam hereditariam pro herede aut pro possessore possidebit, aut dolo malo fecerit, quominus possideat, heredi legitimo, aut testamentario, ad quem ea hereditas pertinere dicetur, actionem dabo. *l. 9. 10. 11. 13. 16. 18. ff. eod. l. 1. ff. si pars heredit. pet.*

II. Si rei hereditariæ alienatio postuletur, & possessor hereditatis, aut pro tota hereditate satisdare, aut etiam ejus rei nomine cavere paratus sit, causa cognita diminutionem concedam. *l. 5. ff. eod.*

Si pars hereditatis petatur. Tit. 4.

I. Si pars hereditatis petetur, adversus eum, qui aliquid ex ea hereditate possidebit, dolove malo fecerit, quominus possideat, legitimo aut testamentario heredi postulanti actionem dabo. *l. 1. ff. eod.*

II. Si pro parte heres, quam partem vindicare debeat, incertus sit, si mihi justa causa esse videbitur, incertæ partis petitionem dabo. *l. 1. §. ult. ff. eod.*

De possessoria hereditatis petitione. Tit. 5.

I. Quibus ex edicto bonorum possessio dare est, hi si hereditatem partemve ejus petant, non minus atque iis ipsis heredibus eo nomine actionem dabo. *l. 1. ff. eod.*

De fideicommissaria hereditatis petitione. Tit. 6.

I. Qui restitutam suscepit hereditatem ex Senatusconsulto, ex quo actiones transeunt, si hereditatem partemve ejus petat, ei tanquam heredi ex ea re actionem dabo, non tamen adversus eum, qui ei hereditatem restituit. *l. 1. ff. eod.*

EX LIBRO VI.

De rei vindicatione. Tit. 1.

I. Si dominus suæ rei possessionem amiserit, cum eam non alienasse dicatur: neque ea arbitrio judicis ei restituatur, adversus eum, qui eam possidere aut tenere dicetur, rei vindicationem dabo. *l. 1. ff. eod. l. qui restituere 68. ff. eod. l. alienationes. 28. ff. de V. S.*

II. Superficiario causa cognita idem judicium dabo. *l. 73. 74. 75. ff. eod.*

De Publiciana in rem actione. Tit. 2.

I. *Si quis id quod traditur ex justa causa a non domino, & nondum usucaptum petet, judicium dabo. l. 1. ff. eod.*

II. *Qui bona fide emit*, cui res empta eo nomine tradita est, quam postea amiserit, *si ea res possessoris non sit*, neque arbitrio judicis emptori restituatur, nisi res talis sit, ut eam lex, vel constitutio alienari prohibeat, eo nomine actionem dabo. *l. 7. §. 6. & 8. l. 11. l. ult. ff. eod. §. præterea Inst. tit. de actionibus.*

Si ager vectigalis vel emphyteuticarius petatur. Tit. 3.

I. Si ager vectigalis petatur, causa cognita judicium dabo. *Ex inscriptione.*

EX LIBRO VII.

De usufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur. Tit. 1.

I. Si de usufructu agatur: judicis, qui de ea re datus erit, arbitrio æstimabitur, quo modo antea ususfructus sit is, cui ususfructus relictus est, & quemadmodum in posterum uti frui debeat. *l. 13. §. 1. & 2. ff. eod.*

Si ususfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur. Tit. 6.

I. Si ususfructus petatur vel ad alium pertinere negetur, usufructuario confessoriam neganti, negatoriam in eum actionem dabo. *l. 5. ff. eod. l. 2. ff. si servit. vindicet.*

Usufructuarius quemadmodum caveat. Tit. 9.

I. Si cujus rei ususfructus legatus esse dicatur, usufructuarium se usurum boni viri arbitratu: & cum ususfructus ad eum pertinere desierit, se ei restituturum ad quem ea res pertinebit, satisdare jubebo. *l. 1. ff. eod.*

EX LIBRO VIII.

Si servitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur. Tit. 5.

I. Si servitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur, vindicanti confessoriam, neganti negatoriam in rem actionem dabo. *l. 2. ff. eod.*

EX LIBRO IX.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Tit. 1.

I. Si quadrupes *pauperiem fecisse* dicatur, ex lege XII. Tabularum, aut noxam sarcire, aut noxiam dare jubebo. *Ex inscriptione, & l. 1. eod. Ex collat. legis Mosaicæ cum Rom. Tit. de furib. 7.*

De his, qui effuderint, vel dejecerint. Tit. 3.

I. *Unde in eum locum quo volgo iter fiet, vel in quo consistetur, dejectum vel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum, qui ibi habitaverit, in duplum judicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicetur, quinquaginta aureorum judicium dabo. Si vivet, nocitumque ei esse dicetur, quantum ob eam rem æquum judici videbitur, eum cum quo agetur condemnari, tanti judicium dabo. Si servus insciente domino fecisse dicetur in judicio adjiciam, aut noxam dedere. l. 1. ff. eod.*

II. *Ne quis in suggrunda, protectove supra eum locum quo volgo iter fiet, inve quo consistetur, id positum habeat, cujus casus nocere cui possit, qui adversus ea fecerit, in eum solidorum decem in factum judicium dabo. Si servus insciente domino fecisse dicetur, aut noxa dedi jubebo. l. 5. §. 6. ff. eod.*

De noxalibus actionibus. Tit. 4.

I. Si servus deliquisse dicatur: Quantum ob eam rem æquum judici videbitur, eum in cujus potestate est condemnari, tanti judicium dabo. *l. 1. & 2. ff. eod. §. præterea Inst. tit. de actionibus.*

II. Si servus insciente domino fecisse dicetur, noxæ dedi jubebo. *l. 21. §. Prætor ait. ff. eod.*

III. *Si is in cujus potestate esse dicetur negavit se in potestate servum habere, utrum actor volet, vel dejerare jubebo, In potestate sua non esse neque, se dolo malo fecisse quominus esset: vel judicium dabo sine noxæ deditione.*

EX LIBRO X.

Finium regundorum. Tit. 1.

I. Finium regondorum si controversia fuerit inter vicinos, judicium dabo: Ita ut judex, qui de ea re datus erit, ex æquo & bono controversiam dirimat, ejus habita ratione quod cujusque intersit: eique jus sit rem uni adjudicare, eum invicem certa pecunia alteri condemnando. *l. 2. & 4. ff. eod. §. quædam. Inst. tit. de action.*

Familiæ erciscundæ. Tit. 2.

I. Familiæ erciscundæ judicium inter coheredes dabo: Ita ut judex qui de ea re datus erit, si commode divisio fieri nequeat, uni rem adjudicare, eumque alteri certa pecunia condemnare. Atque præstationum ratione habita, quanto æquius melius ei videbitur, cætera dirimere possit. *l. 1. & 2. & 22. §. ult. ff. eod. §. quædam. Inst. de actionib.*

Communi dividundo. Tit. 3.

I. Communi dividundo judicium inter eos, quibus res communes erunt, dabo. *l. 2. 3. & 4. ff. eod. §. quædam. Inst. de actionib.*

II. Judicium qui de ea re datus erit, si commode divisio fieri nequeat, uni rem adjudicare certa pecunia alteri eum condemnando, atque præstationum ratione habita, quanto æquius melius ei videbitur, cætera dijudicare jubebo.

Ad exhibendum. Tit. 4.

I. Si quis rem quam judicio petiturus erit, sibi exhiberi postulet ab eo qui eam possidet, aut dolo malo fecerit quominus possideret, eam arbitrio judicis exhiberi jubebo. *l. 3. l. 8. ff. eod. §. præterea. Inst. tit. de actionib.*

EX

EX LIBRO XI.

De interrogationibus in jure faciendis, & interrogatoriis actionibus. Tit. 1.

I. *Qui in jure interrogatus responderit,* qua ex parte sit heres aut bonorum possessor: ex sua responsione actionem dabo. *l. 2. 3. 4. ff. eod.*

II. Adversus eum qui *omnino non respondisse* dicetur, in solidum actionem dabo. *l. 11. §. 4. ff. eod.*

De servo corrupto. Tit. 3.

I. *Qui servum, servam, alienum, alienam recepisse persuasisseve quid ei dicetur dolo malo, quo eum, eam deteriorem faceret: in eum quanti ea res erit, in duplum judicium dabo. l. 1. ff. eod.*

De aleatoribus. Tit. 5.

I. *Si quis eum, apud quem alea lusum esse dicetur, verberaverit, damnumve ei dederit, sive quid eo tempore domo ejus subtractum est, judicium non dabo. l. 1. ff. eod.*

II. *In eum, qui aleæ ludendæ causa vim intulerit, uti quæque res erit animadvertam, l. 1. §. 4. ff. eod.*

Si mensor falsum modum dixerit. Tit. 6.

I. Si mensor falsum modum dixisse dolo malo: aut cujus alterius rei mensuram falsam renunciasse dicetur, eo nomine adversus eum in factum actionem dabo, *l. 1. in princ. & §. 1. & 2. l. 5. in pr. & §. 2. ff. eod.*

De religiosis & sumptibus funerum, & ut funus ducere liceat. Tit. 7.

I. *Sive homo mortuus, ossave hominis mortui in locum purum alterius, aut in id sepulchrum, in quo jus non fuerit, illata esse dicentur, qui hoc fecit, in factum actione tenebitur, & pœnæ pecuniariæ subjicitur. l. 2. §. 2. ff. eod.*

II. Si locus religiosus pro puro vænisse dicetur, adversus venditorem rei ad quem ea res pertinebit, in factum actionem dabo. *l. 8. §. 1. ff. eod.*

III. Si in locum publicis usibus destinatum dolo malo quis mortuum intulerit, in eum judicium dabo, ut extra ordinem plectatur. *l. 8. §. 1. ff. eod.*

IV. Ei, qui mortuum inferre prohibitus est, ossave mortui in eum locum, quo ei jus esset inferendi, quique ob eam causam alio inferre coactus est, adversus eum, qui prohibuit, quanti interfuit prohibitum non esse, in factum actionem dabo. *l. 8. §. ult. & l. seq. ff. eod.*

V. *Quod funeris causa sumptus factus erit, hujus recuperandi nomine in eum, ad quem ea res pertinet, judicium dabo. l. 12. §. 2. ff. eod.*

De mortuo inferendo, & sepulchro ædificando. Tit. 8.

I. *Quo, quave illi mortuum inferre invito te ei jus est, quominus illi, eo, eave mortuum inferre, & ibi sepelire liceat, vim fieri veto, l. 1. princ.*

II. *Quo illi jus est invito te mortuum inferre, quominus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo ædificare liceat, vim fieri veto. l. 1. §. 5.*

EX LIBRO XII.

De rebus crediti, si certum petatur, & de condictione. Tit. 1.

I. Si certum petatur ex mutui datione, condictionem dabo, *ex inscriptione & l. 6. & 8. ff. eod. & ex l. 1. ff. de condict. tritic.*

De jurejurando sive voluntario, sive necessario, sive judiciali. Tit. 2.

I. *Si is, cum quo agetur, conditione delata juraverit, ejus rei de qua jusjurandum delatum fuerit, neque in ipsum, neque in eum, ad quem ea res pertinet, actionem dabo. l. 3. in princ. l. 7. ff. eod.*

II. Quod si actor deferente, aut etiam referente adversario juraverit, vel cum jurare paratus esset, ei jusjurandum remissum fuerit, ex ea re in factum ei actionem dabo. *l. 9. ff. eod.*

III. *Eum, a quo jusjurandum petetur, solvere aut jurare cogam,* nisi ei qui aget, jusjurandum referre maluerit: quo casu si jurisjurandi conditione non utatur, ei actionem denegabo. *l. jusjurandum. 34. §. ait Prætor, & §. datur ff. eod.*

De condictione causa data, causa non secuta. Tit. 4.

I. Si cui aliquid ex aliqua causa datum fuisse dicatur, causa non secuta, ad id repetendum quod datum erit adversus eum, qui acceperit, condictionem dabo.

De condictione ob turpem vel injustam causam. Tit. 5.

I. Si quid ob turpem vel injustam rem datum fuisse dicetur, ad id repetendum quod datum erit adversus eum, cui datum fuerit, condictionem dabo *l. 1. l. si non fortem 26. §. indebitum. ff. eod.*

De condictione indebiti. Tit. 6.

I. Si ab ignorante indebitum solutum esse dicetur, ad id quod solutum erit repetendum, actionem dabo.

De condictione sine causa. Tit. 7.

I. Si quid sine causa promissum aut solutum fuisse dicatur, ejus rei nomine condictionem dabo.

EX LIBRO XIII.

De condictione furtiva. Tit. 1.

I. Si qua res furto ablata esse dicatur: ejus persequendæ causa domino adversus furem, heredemve ejus furtivam condictionem dabo. *l. 1. & 7. ff. eod.*

De condictione ex lege. Tit. 2.

I. Si obligatio lege nova introducta sit nec cautum eadem lege, quo genere actionis experiamur, ex lege condictionem dabo. *l. unic. ff. eod.*

De condictione triticaria. Tit. 3.

I. Si quis triticum, vinum, oleum, aliasve res præter pecuniam numeratam petat, earum rerum nomine condictionem ei dabo. *l. 1. ff. eod.*

De eo quod certo loco dari oportet. Tit. 4.

I. Si pecunia, quæ certo loco dari debet, alio loco petatur, utilem actionem dabo, ut per eam arbitrio judicis satisfiat. *l. 1. ff. eod. §. plus autem. Instit. tit. de actionib.*

De pecunia constituta. Tit. 5.

I. *Qui pecuniam debitam constituerit: adveniente die solvere debet. l. 1. 16. §. 1. l. 18. §. 1. ff. eod.*

II. *Si appareat eum, qui constituit, neque solvere, neque fecisse, neque per actorem stetisse quominus fieret quod constitutum est: eamque pecuniam cum constituebatur, debitum fuisse,* adversus eum de constituto actionem dabo.

Commodati vel contra. Tit. 6.

I. *Quod quisque commodasse dicetur, de eo judicium dabo. l. 1. ff. eod.*

De pigneratitia actione, vel contra. Tit. 7.

I. Si ob creditam pecuniam pignus datum sit, idque soluta demum pecunia aut cum eo nomine satisfactum sit, repetatur, adversus eum a quo petetur, actionem dabo. *l. 4. & 11. §. 4. ff. eod.*

EX LIBRO XIV.

De exercitoria actione. Tit. 1.

I. Quod cum magistro navis gestum esse dicetur: ejus rei, cujus causa ibi præpositus fuerit, adversus eum, aut exercitorem actionem dabo. *l. 1. in pr. §. 1. 5. 7. & 8. ff. eod.*

II. Si is, qui navem exercuerit, in alia potestate erit, ejusque voluntate navem exercuerit: quod cum magistro ejus gestum erit in eum, in cujus potestate erit, qui navem exercuerit, in solidum judicium dabo. *l. 1. §. si is qui navem. 19. ff. eod.*

De institoria actione. Tit. 3.

I. Quod cum institore gestum esse dicetur, ejus rei, cui præpositus fuerit, adversum eum, qui præposuit, actionem dabo. *l. 1. & 5. §. 4. ff. eod.*

De tributoria actione. Tit. 4.

I. Si in peculiari merce quis negotiatus fuerit, sciente eo in cujus est potestate, pro ea merce is, qui eum habet in potestate, cui aliquid debetur, cum aliis creditoribus in tributum vocabitur. *l. 1. & 5. §. 2. ff. eod.*

II. Si cujus dolo malo factum sit, quominus ita tribueretur, quanto minus tributum erit, quam debuerit, eum præstare cogam. *l. 7. §. 1. ff. eod.*

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur. Tit. 5.

I. *In eum, qui emancipatus aut exheredatus erit, quive abstinuerit se ab hereditate ejus, cujus in potestate, cum is moritur, fuerit, ejus rei nomine, quæ contracta cum eo fuerit, cum is in potestate esset, sive sua voluntate sive jussu ejus, in cujus potestate erit, contraxerit, sive in ipsius peculium, sive in patrimonium ejus, in cujus potestate erit, ea res redacta fuerit, actionem causa cognita dabo in id quod facere potest. l. 2. ff. eod.*

EX LIBRO XV.

De peculio. Tit. 1.

I. *Quod cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit,* de eo eatenus adversum eum, in cujus potestate esse dicetur, judicium dabo, quatenus erit in peculio, *l. 1. §. 2. ff. eod.*

Quando de peculio actio est annalis. Tit. 2.

I. *Post mortem ejus, qui in alterius potestate fuerit, posteave quam is emancipatus, manumissus, alienatusve fuerit, duntaxat de peculio, & si quid dolo malo ejus in cujus potestate est factum erit, quominus actio peculii esset, in anno quo primum de re experiundi potestas erit, judicium dabo. l. 1. ff. eod.*

De in rem verso. Tit. 3.

I. Si quid in rem alicujus versum esse dicetur, ex eo, quod is accepit, qui in ejus est potestate, quatenus versum erit, eatenus actionem dabo. *l. 1. ff. eod.*

Quod jussu. Tit. 4.

I. Quod jussu domini, vel patris gestum esse dicetur, de ea re adversus eos in solidum judicium dabo. *l. 1. ff. eod.*

EX LIBRO XVI.

Depositi vel contra. Tit. 3.

I. *Quod neque tumultus, neque incendii, neque ruinæ, neque naufragii causa depositum sit, in simplum: Earum autem rerum, quæ supra sunt comprehensæ, in ipsum in duplum: in heredem ejus, quod dolo malo ejus factum esse dicetur, qui sit mortuus, in simplum: Quod ipsius, in duplum judicium dabo. l. 1. §. 1. ff. eod.*

EX LIBRO XVII.

Mandati. Tit. 1.

I. Qui mandatum alterius suscepisse dicetur, in eum judicium dabo.

Pro socio. Tit. 2.

I. Si societas inter aliquos coita esse dicetur, de ea re judicium dabo.

EX LIBRO XVIII.

De contrahenda emptione. Tit. 1.

I. Si emptio & venditio contracta esse dicetur, de ea re judicium dabo.

De hereditate vel actione vendita. Tit. 4.

I. Si hereditas aut actio vænisse dicetur, quidquid pecuniæ ex ea hereditate aut actione, ad venditorem, ejusve heredem pervenisse dicetur, aut dolo malo factum erit, quominus perveniret: item quæcumque actio, petitio, persecutio, inde dari debuit, ea omnia emptori præstari ac restitui jubebo. *l. 2. ff. eod. l. pecunia. 178. ff. de verb. signif.*

EX LIBRO XIX.

Locati & conducti. Tit. 1.

I. Si locatio & conductio contracta esse dicetur, ex eo contractu actionem dabo.

De æstimatoria. Tit. 3.

I. Si res æstimata vendenda data fuerit, de æstimato actionem dabo. *l. 1. ff. eod.*

De rerum permutatione. Tit. 4.

I. Si permutatio facta esse dicetur, in factum actionem dabo. *l. 1. ff. eod.*

De præscriptis verbis. Tit. 5.

I. Si propria actio prodita non erit, quæ negotio, quo de agitur, accommodari possit: uti quæque res gesta esse dicetur, præscriptis verbis in factum actionem dabo, *l. 20. & 22. ff. eod.*

EX LIBRO XXI.

De Ædilitio edicto. Tit. 1.

I. *Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitiive cuique sit, quis fugitivus, errove sit, noxave solutus non sit: eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuncianto. l. 1. ff. eod.*

II. *Quod si mancipium adversus ea venisset, sive adversus quod dictum, promissumve fuerit, cum veniret, fuisset, quod ejus præstari oportere dicetur, emptori, omnibusque, ad quos ea res pertinet, judicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur.*

III. *Si quid autem post venditionem traditionemque deterius, opera emptoris, familiæ procuratorisve ejus factum erit: Sive quid ex eo post venditionem natum, aut acquisitum fuerit, & si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem, ut ea omnia restituat.*

IV. *Item si quas accessiones ipse præstiterit, ut recipiat.*

V. *Item si quod mancipium fraudem capitalem admiserit, mortisve consciscendæ sibi causa quid fecerit, vel in arenam depugnandi causa ad bestias fuerit intromissum, ea omnia in venditione pronuncianto: ex his enim causis judicium dabimus.*

VI. *Hoc amplius, si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, judicium dabimus.*

VII. Nationem præterea cujusque mancipii in venditione pronuncianto. *l. quod si nolit. 31. §. qui mancipia. 21. ff. eod.*

VIII. Si ita factum non erit, quod ejus præstari oportere dicetur, emptori, omnibusque, ad quos ea res pertinebit: judicium dabimus, ut & mancipium redhibeatur.

IX. Ne veterator pro novitio væneat prohibemus: si quid ignorante emptore ita vænierit, judicium dabimus. *l. præcipiunt. 27. ff. eod.*

X. A Venditore mancipii nomine duplam promitti, jubebimus. *l. emptori 37. ff. de evictíon.*

XI. Mancipiis autem redhibendis in diebus sexaginta, quibus primum agendi potestas erit, vel quanto minoris essent, vænierint in anno, judicium dabimus. *l. sciendum. 19. §. 6. ff. de ædil. edicto.*

XII. Si quid ita vænierit, ut nisi placuerit, intra præfinitum tempus redhiberetur, conventionem ratam habebimus. *l. quod si nolit. 31. §. si quid. 22. ff. eod.*

XIII. Si de tempore nihil convenerit, in sexaginta diebus, quibus primum experiendi potestas erit, in factum actionem dabimus.

XIV. Si intra illud tempus redhibitio facta non erit, causa cognita ei subveniemus.

XV. Si servus fuerit redhibitus, *& quanta pecunia pro eo nomine soluta accessionisve nomine data erit, non tradetur: cujusve pecuniæ quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur:* in factum actionem dabimus. *l. Ædiles 25. §. Præt. 6. l. quod si 31. §. in factum 17. & seq. ff. eod.*

XVI. *Qui jumenta vendunt, palam recte dicunto, quid in quoque eorum morbi, vitiive sit, uti quæ optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradantur. si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis jumentisve ornamentorum nomine redhibendis in diebus sexaginta, morbi autem vitiive causa inemptis faciendis in sex mensibus, vel quanto minoris cum venierint, fuerint, in anno judicium dabimus. l. Ædiles 38. ff. eod.*

XVII. *Si jumenta paria simul venierint: & alterum in ea causa fuerit, ut redhiberi debeat, judicium dabimus, quo utrumque redhibeatur: quæ de jumentorum sanitate diximus, de cætero quoque pecore omni venditores faciant. l. Ædiles. 38. 11. & §. 1. ff. eod.*

EX LIBRO XXV.

De actione rerum amotarum. Tit. 2.

I. Si uxor constante matrimonio res mariti amovisse dicatur, in eam actionem dabo, vel jusjurandum deferre permittam. *l. 1. l. Marcellus. 21. §. 1. & alt. l. ideo 13. ff. eod.*

De inspiciendo ventre custodiendoque partu. Tit. 4.

I. *Si mulier mortuo marito pregnantem se esse dicet, his, ad quos ea res pertinebit, procuratorive eorum bis in mense denunciandum curet, ut mittant, si velint, quæ ventrem inspicient. Mittantur autem mulieres liberæ duntaxat quinque: hæque simul omnes inspiciant: dum ne qua earum, dum inspicit, invita muliere ventrem tangat. Mulier in domo honestissimæ fœminæ pariat, quam ego constituam. Mulier ante dies triginta, quam parituram se putat, denunciet iis, ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. In quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint, quam unus. Si erunt, ex utraque parte tabulis præfigantur. Ante ostium ejus conclavis liberi tres, & tres liberæ cum binis comitibus custodiant. Quotiescumque ea mulier in id conclave, aliudve quod, sive in balineum ibit. custodes si volent, id ante prospiciant, & eos, qui introierint, excutiant. Custodes, qui ante conclave positi erunt, si volunt, omnes, qui conclave aut domum introierint, excutiant. Mulier cum parturire incipiat, his, ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum denunciet, ut mittant, quibus præsentibus pariat. Mittantur mulieres liberæ duntaxat quinque: ita ut præter obstetrices duas in eo conclavi ne plures mulieres liberæ sint, quam decem: ancillæ, quam sex. Hæ, quæ intus futuræ erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, ne qua prægnans sit. Tria lumina, ne minus, ibi sint: scilicet quia tenebræ ad subjiciendum aptiores sunt. Quod natum erit, his, ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. Apud eum educetur, apud quem parens jusserit, si autem nihil parens jusserit, aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet: apud quem educetur, causa cognita constituam. Is, apud quem educabitur, quod natum erit, quoad trium mensium sit, bis in mense: ex eo tempore quoad sex mensium sit, semel in mense: a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus: ab anniculo, quoad fari possit, semel in sex mensibus, ubi volet, ostendat. Si cui ventrem inspici custodirive, adesse partui licitum non erit, factumve quid erit, quo minus ea ita fiant, uti supra comprehensum est; ei, quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo. Sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspici non licuerit, Quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit. eas, si mihi justa causa videbitur esse, ei non dabo. l. 1. §. 4. ff. eod.*

Si ventris nomine muliere in possessionem missa, &c. Tit. 5.

I. Si ventris nomine muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicetur: tam adversus mulierem, quam adversus eum, in cujus potestate ea fuerit, quanti actoris interfuerit, in tantum actionem dabo. *l. 1. ff. eod.*

II. Eum quoque, qui per dolum in possessionem venerit, ab ea decedere cogam. *l. 2. ff. eod.*

Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicetur. Tit. 6.

I. Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicetur, quanti agentis interfuerit, intra annum, quo agendi potestas erit, actionem dabo, etiam adversus parentem, si per eum factum sit, ut in possessionem per calumniam iretur. *ex inscript. & l. un. ff. eod.*

EX LIBRO XXVI.

De testamentaria tutela. Tit. 2.

I. Si quis ex pluribus tutoribus satisdationem obtulerit, ut solus administret, an ille audiri, cæterisque nihilominus eadem conditio deferri debeat, causa cognita constituam. *l. 17. l. si nemo. 19. ff. eod.*

De tutoribus & curatoribus datis ab his, qui jus dandi habent. Tit. 5.

I. Si mulier prægnans esse dicetur, ventri curatorem constituam. *l. venter 20. ff. eod.*

De administratione & periculo tutorum. Tit. 7.

I. Si plures tutores testamento dati fuerint, ei potissimum tutelæ administrationem committam, quem parens testamento destinaverit. *l. 3. §. 1. ff. eod.*

II. Quod si nullus a testatore electus fuerit, aut qui electus est, gerere nolit, tum eum gerere cogam, cui major pars tutorum tutelam decreverit. *§. 7. eod.*

EX LIBRO XXVII.

Ubi pupillus educari vel morari debeat. Tit. 2.

I. Si quis pupillum apud se educare recusaverit, eum non cogam. *l. 1. §. 2. ff. eod.*

De tutela & rationibus distrahendis. Tit. 3.

I. Si quid ex bonis pupilli abesse dicetur, adversus eum, qui in administranda tutela aliquid abstulerit, in duplum judicium dabo. *l. 1. §. penult. & l. 2. ff. eod.*

II. Eum, qui tutelam gessit, rationem eo nomine reddere cogam. *l. 1. pr. ff. eod.*

De contraria tutelæ actione. Tit. 4.

I. Si quid ex administratione bonorum pupilli debeatur, eo nomine in eum contrariam actionem dabo. *l. 1. ff. eod.*

De eo qui pro tutore, prove curatore negotia gessit. Tit. 5.

I. Sive tutor aut curator negotia gesserit: sive quis pro tutore aut pro curatore, ad ea gerenda accesserit, adversus eum, qui gessisse dicetur, actionem dabo. *l. 1. ff. eod.*

Quod falso tutore auctore gestum esse dicitur. Tit. 6.

I. *Quod eo auctore, qui tutor non fuerit, gestum esse dicetur, si id actor ignoravit, dabo in integrum restitutionem. l. 1. §. 1. & 6. ff. eod.*

II. *In eum qui cum tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, judicium dabo, ut quanti ea res erit, in tantam pecuniam condemnetur l. 7. ff. eod.*

EX LIBRO XXVIII.

De conditionibus institutionum. Tit. 7.

I. Eum cui sub jurisjurandi conditione quid relictum est, ita capere sinam, ut capiunt hi, quibus nulla talis jurisjurandi conditio inseritur. *l. 8. in pr. ff. eod.*

De jure deliberandi. Tit. 8.

I. Heredem institutum intra certum tempus hereditatem adire jubebo. *Si tempus ad deliberandum petet, dabo. l. si quis 8. ff. de hered. inst. & l. 1. ff. eod.*

II. Creditoribus instrumentorum inspiciendorum copiam faciam. *l. 5. ff. eod.*

III. Si magna sit hereditas, & in ea hereditate res, quæ ex tractu temporis deteriores fiant, aut ea quæ nimium sumptuosa sint: aut quæ mora fiant deteriora: ei qui deliberat causa cognita hujusmodi res sine præjudicio justis pretiis distrahere permittam. *l. 5. §. 1. ff. eod.*

IV. *Si pupilli pupillæve nomine postulabitur ad deliberandum an expediat ad eum hereditatem retinere, & hoc datum sit, si justa causa esse videbitur, bona interea deminui nisi causa cognita, boni viri arbitratu, vetabo. l. 7. pr. ff. eod.*

EX LIBRO XXIX.

De acquirenda vel omittenda hereditate. Tit. 2.

I. *Proximus a filio posthumo heres, dum mulier prægnans est, aut putatur esse, adire hereditatem non potest: sed si scit non esse prægnantem, potest. l. cum quidam. 30. ff. eod.*

II. Suo & necessario heredi tam masculo quam fœminæ abstinendi se ab hereditate potestatem faciam: impuberi, etiamsi se immiscuerit hereditati: puberi, si se non immiscuerit. *l. necessariis 57. ff. eod.* Ulp. *in lib. rep. tit. qui hered. inst. poss.*

III. *Si per eum eamve factum erit quo quid ex ea hereditate amoveretur,* abstinendi beneficium non dabo. *l. si servum. 71. §. Prætor ait ff. eod.*

Testamenta quemadmodum aperiantur. Tit. 3.

I. Quod ad causam supremi alicujus judicii pertinere dicetur inspicere ac describere desideranti, suo vel alieno nomine: si prius de calumnia juraverit, præter eam partem supremarum tabularum quam aperiri defunctus vetuit, vel ad ignominiam alicujus pertinere dicetur, inspiciendi describendique præter diem & consulem potestatem faciam. *l. 1. 2. & 8. ff. eod. l. 3. C. eod. l. illa verba 163. ff. de verb. signif.*

Si quis omissa causa testamenti, &c. Tit. 4.

I. Si quis causam testamenti prætermisisse dicatur, ut ab intestato vel alio modo hereditatem partemve ejus possideat, quo eos circumveniat, quibus ex judicio defuncti aliquid deberi potuit, in eum causa cognita actionem dabo. *l. 1. l. 6. §. 2. l. 13. 26. 27. ff. eod.*

De Senatusconsulto Sylloniano. Tit. 5.

I. Quod ad causam testamenti pertinens relictum erit ab eo, qui occisus esse dicetur, id ne quis sciens dolo malo aperiendum, recitandum, describendumve curet, priusquam de ea familia quæstio ex Senatusconsulto habita, suppliciumque de noxiis sumptum fuerit, vetabo. *l. 3. §. 18. ff. eod.*

II. Bonorum quoque possessionem petere non permittam. *l. 5. §. 2. ff. eod.*

III. Quod si quis aperuisse, aut quid aliud eorum quæ supra dicta sunt, fecisse

fecisse dicetur, in centum aureos eum condemnabo: quorum dimidiam partem ei, cujus opera convictus erit, dabo: alterum in publicum cogam. *l. 25. §. 2. ff. eod.*

EX LIBRO XXXV.

Si cui plus quam per legem Falcidiam liceat, &c. Tit. 3.

I. Si cui plus quam per legem Falcidiam liceat, legatum esse dicetur, & dubitari juste possit, utrum lex Falcidia locum habitura sit, necne, causa cognita subveniam heredi: ut ei legatarius satisdet, si apparuerit eum amplius legatorum nomine cepisse quam e lege Falcidia capere licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam daturum, dolumque malum ab eo abfuturum. *l. 1. in pr. l. 4. ff. eod. l. aliud 71. ff. de verb. sign.*

EX LIBRO XXXVI.

Ut legatorum seu fideicommissorum servandorum causa caveatur. Tit. 3.

I. Legatorum & fideicommissorum nomine satisdare jubebo, ut quibus testator diebus dari fierive voluit, iisdem detur vel fiat, dolumque malum abesse abfuturumque esse inter se stipulari cogam. *l. 1. in pr. ff. eod.*

Ut in possessionem legatorum, &c. Tit. 4.

I. Si per legatarium vel fideicommissarium non stet quominus ei caveatur, eum in possessionem ire jubebo. *l. 1. §. 1. ff. eod.*

EX LIBRO XXXVII.

De bonorum possessionibus. Tit. 1.

I. Iis, qui rei capitalis damnati sunt, neque in integrum restituti sunt, bonorum possessionem non dabo. *l. 13. ff. de bon. poss.*

Si tabulæ testamenti extabunt. Tit. 2.

I. Si tabulæ testamenti extabunt, in quibus heredis nomen ita deletum sit, ut penitus legi nequeat, bonorum possessionem non dabo. *l. un. ff. eod.*

II. Si tamen post prolatas tabulas deletum fuerit testamentum, aut tabulæ deinde interierint, secundum eas nihilominus bonorum possessionem dabo.

De bonorum possessione, furioso, &c. Tit. 3.

I. Furioso, insani, muto, surdo & cæco, si quid agatur intelligant, bonorum possessionem dabo. *ex inscript. tit. & l. 2. ff. eod.*

De bonorum possessione contra tabulas. Tit. 4.

I. Si sui liberi heredes non fuerint instituti aut nominatim exheredati: neque etiam emancipati qui masculi sunt, nec fœminæ vel inter ceteros. iis contra tabulas bonorum possessionem dabo: exceptis iis qui jure *heredes institui non possunt. l. 1. l. 3. §. 9. l. 8. ff. eod. tit. Instit. de exhered. liber. §. emancipatos.* Ulp. *lib. regular. tit. qui hered. instit. possunt.*

II. Liberos in adoptionem datos, modo heredes instituti sint, a bonorum petitione non submovebo. *l. 8. §. 11. ff. eod.*

De legatis præstandis contra tabulas, &c. Tit. 5.

I. Qui judicia patris rescindunt per contra tabulas bonorum possessionem, ea judicio, ejus legata & fideicommissa liberis, parentibus, uxori, nurui quoque dotis nomine relicta, eos præstare cogam: non tamen iis liberis, quibus ex superioribus causis bonorum possessionem polliceor, si eam petierint, aut si quid aliud ex defuncti voluntate obtinuerint. *l. 1. ff. eod. l. a. 3. & 4. ff. eod.*

De collatione. Tit. 6.

I. Filios emancipatos, quibus bonorum possessio dabitur, sua bona in medium conferre filiis in potestate existentibus boni viri arbitratu jubebo: ita ut collatio fieri censeatur, si recte eo nomine cautum fuerit. *l. 1. in pr. §. 1. & 9. l. 3. in pr. §. 3. l. 5. §. 1. l. 8. ff. eod.* Ulp. *in lib. reg. tit. de possess. dand.* Paul. *rec. sent. lib. 5. tit. 9. l. filium 20. §. vid. ff. de bonor. possess. cont. tab.*

De dotis collatione. Tit. 7.

I. Filiam, quæ bonorum possessionem petet, dotem conferre cogam. *l. 1. in pr. ff. eod.*

De conjungendis cum emancipato liberis. Tit. 8.

I. Si quis ex his, quibus bonorum possessio datur, in potestate parentis, cum moritur, non fuerit, ei liberisque, quos in ejusdem parentis familia habet (si ad eos hereditas proprio nomine pertineat, neque notam exheredationis meruerint) bonorum possessionem ejus partis dabo, quæ ad eum pertineret, si in potestate permansisset, ita ut ex parte dimidiam ipse: reliquam liberi habeant, hisque duntaxat bona sua conferat. *l. 1. in pr. §. 7. & 13. ff. eod.*

De ventre in possessionem mittendo. Tit. 9.

I. Si mulier prægnans esse dicetur mortis tempore, & non sit exheredatus, qui in utero erit, sitque inter suos heredes futurus, cum iis quibus possessio data erit, causa cognita ventrem in possessionem mittam. *l. 1. §. 1. 2. & 7. l. 7. vers. fin. ff. eod.*

De Carboniano Edicto. Tit. 10.

I. Si cui controversia fiat an inter liberos sit, isque impubes esse dicatur, causa cognita intra annum perinde ei bonorum possessionem dabo, ac si nulla de ea re controversia esset: eumque eo nomine satisdare jubebo: Judicium vero causa cognita in tempus pubertatis differam. *l. 1. in pr. l. 3. 4. & 13. l. 4. l. 5. & penult. ff. eod.*

De bonorum possessionibus secundum tabulas. Tit. 11.

I. Si de hereditate ambigitur, & tabulæ testamenti septem testium signis obsignatæ ad me proferantur, secundum tabulas testamenti potissimum hereditatem dabo: Si testator civis Romanus & suæ potestatis cum moritur, fuerit *l. 1. C. Herm. de succ.* Cicer. *lib. 1. in Verr. Instit. de test. §. 1. l. 1. in princ. §. 2. 3. & 5. ff. eod.* Ulp. *in lib. reg. tit. quemad. test. rump. 24. & tit. de poss. dand. 24.*

II. Si alienus posthumus heres institutus fuerit, ei secundum tabulas bonorum possessionem dabo. *l. 3. ff. h. t. Instit. de bon. poss. in pr.*

Si a parente quis manumissus sit. Tit. 12.

I. *In eo qui a patre avove paterno proavoque paterni avi patre* manumissus erit, idem jus constituam, eandemque contra tabulas bonorum possessionem dabo, quam patrono in liberti bonis. *l. 1. ff. eod.*

De bonorum possessione ex testamento militis. Tit. 13.

I. Si miles testamentum fecisse dicetur: quocunque modo testatus fuerit & qualemcunque hereditatis partem aut legatum cuicunque reliquerit, in scriptis aut sine scriptis, eo in militia defuncto, aut intra annum post missionem ex Principum constitutionibus juxta eorum voluntatem bonorum possessionem dabo. *l. 1. 2. 14. 15. 17. 19. 38. & 40. ff. de testam. milit.*

II. Si qui in hostico suprema sua judicia jure militari ordinasse, ibidemque supremum diem functi esse dicantur, etiamsi milites non fuerint, secundum eorum voluntatem bonorum possessionem dabo. *l. un. ff. de bon. poss. ex testam. mil.*

EX LIBRO XXXVIII.

De operis libertorum. Tit. 1.

I. Si operæ a patrono, patrona, liberisque eorum petantur adversus libertos & libertas, de ea re judicium dabo. *l. 2. & 7. ff. eod.*

De bonis libertorum. Tit. 2.

I. Libertus, qui testamentum faciet, ita testari debet, ut partem dimidiam bonorum suorum patrono relinquat: Si nihil aut minus parte dimidia reliquerit, patrono contra tabulas testamenti, heredi scripto secundum tabulas partis dimidiæ bonorum possessionem dabo. *Instit. tit. de succ. libert. §. 1. l. 6. ff. de bonor. possess.*

II. Scripto herede non petente, alterius quoque partis patrono bonorum possessionem dabo.

III. Si libertus intestatus mortuus esse dicetur suo herede relicto filio adoptivo, patrono itidem partis dimidiæ bonorum possessionem dabo.

IV. Si naturales liberos reliquerit, sive ii in potestate mortis tempore fuerint, sive emancipati, sive etiam in adoptionem dati, modo ea aliqua parte scripti heredes fuerint, patrono bonorum possessionem non dabo.

V. *Si donum, munus, operas redemerit* libertus, contra tabulas testamenti patrono, cui nihil relictum erit, bonorum possessionem non dabo. *l. Julianus 37. ff. eod. l. sæpe 53. ff. de verb. signif.* vide *Juris notas a Magnone collectas.*

De libertis universitatis. Tit. 3.

I. Quod jus patrono in libertorum & libertarum bonis tributum est, idem municipibus acquisitum esto. *l. un. ff. eod.*

Si quid in fraudem patroni factum sit. Tit. 5.

I. Si quid dolo malo liberti factum esse dicetur: sive testamento facto, sive intestatus decesserit libertus, quominus pars debita bonorum ad eorum quem perveniat, quibus contra tabulas bonorum possessio competit, de ea re cognoscam, operamque dabo ne ea res cuiquam fraudi sit. *l. 1. in pr. ff. eod.*

Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, unde liberi. Tit. 6.

I. Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, unde liberi bonorum possessionem petent: sive sui sint, sive emancipati, aut capite minuti, itemque civitate donati: eis ab intestato bonorum possessionem dabo. *l. 1. §. 5. l. 4. ff. si tab. test. null. ext. item in Collat. legis Mosaic. cum Rom. tit. ult. vers. fin.*

II. Si quis ex iis in potestate parentis cum is moritur non fuerit, ei liberisque quos in ejusdem familia habebit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque nominatim exheredes scripti erunt, bonorum possessionem ejus partis dabo, quæ ad eum pertineret, si in potestate mansisset, ita ut ex ea parte dimidium ipse habeat, reliquum liberi ejus: hisque duntaxat bona sua conferat. *l. 5. ff. eod.*

Unde legitimi. Tit. 7.

I. Unde legitimi bonorum possessionem petent, si nullæ inde testamenti tabulæ proferantur: tum quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset, eum bonorum possessorem faciam: ita ut consanguinei ceteris præferantur. *l. 1. & 4. ff. eod. unde legitim. Collat. legis Mosaic. cum Rom. tit. ult. vers. fin. l. un. ff. ut ex legib. Senat.*

Unde X. personæ.

I. Unde X. personæ bonorum possessionem petent, pater, inquam, mater, avus avia paterni: avus avia materni: filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia, frater, soror, sive consanguinei sive uterini, si nullæ inde tabulæ testamenti proferantur: & non contracta fiducia emancipatio peracta esse dicatur, has decem personas extraneo manumissori anteponam, iisque ab intestato bonorum possessionem dabo. *Instit. tit. de bon. possess. §. 3. 4. & Collat. leg. Mosaic. cap. ult. vers. fin.*

Unde cognati. Tit. 8.

I. Unde cognati bonorum possessionem petent, si nullæ inde testamenti tabulæ proferantur, eis, qui defuncto mortis tempore cognati fuerunt, proximitatis nomine usque ad sextum gradum cognationis, bonorum possessionem dabo, & septimo sobrino sobrinæque, nato natæve. *l. 1. §. 2. & seqq. ff. eod. l. 8. ff. de suis & legitim. hered.*

II. Agnatis capite minutis, exceptis fratre & sorore emancipatis, nisi sint in adoptiva familia, itemque liberis naturalibus, ea hac parte eandem bonorum possessionem dabo. *Instit. tit. de success. cognat. l. 1. §. 2. & seq. ff. unde cognati.*

Tum quem ex familia.

I. Si libertus intestato mortuus esse dicetur, tum quem ex familia ejus heredem esse oporteret, ad bonorum possessionem vocabo. *Justin. & Theoph. Inst. tit. de bonor. possess.*

Unde liberi patroni.

I. Unde liberi patroni patronæque & parentes eorum bonorum possessionem petent, si nullæ inde testamenti tabulæ proferantur, ab intestato bonorum possessionem dabo. *Justin. cum Theoph. Inst. tit. de bon. poss.*

De successorio Edicto. Tit. 9.

I. Qui ad bonorum possessionem ex superioribus capitibus vocantur, eam petant liberi & parentes intra annum, cæteri intra centesimum diem. *l. 1. in pr. ff. eod. Inst. tit. de bonor. possess. §. in fin.*

II. Si quis eorum eam bonorum possessionem dari sibi noluerit, aut

diebus

diebus statutis non admiserit, tunc cæteris bonorum possessionem ita dabo, ac si prior ea eo numero non fuisset. *l. 1. §. 10. ff. eod.*

Unde vir & uxor. Tit. 11.

I. Unde vir & uxor bonorum possessionem petat: Si nullæ inde testamenti tabulæ proferantur, ei qui petet, ab intestato bonorum possessionem dabo. *l. 1. ff. eod. §. 4. Inst. tit. de bonor. possess.*

Unde cognati manumissoris.

I. Unde cognati manumissoris petent bonorum possessionem, si nullæ inde testamenti tabulæ proferentur, eis qui petent, ab intestato bonorum possessionem dabo. *Instit. d. loco.*

De veteranorum & militum successione. Tit. 12.

I. Si miles aut veteranus intestatus mortuus esse dicatur, cui sint castrensia bona: legitimo heredi, aut si is non erit, proximo cognato usque ad quintum gradum bonorum possessionem dabo: post eum gradum fisco vindicabuntur. *l. 2. ff. eod.*

Ut ex legibus Senatusve consultis, &c. Tit. 14.

I. *Uti me quaqua lege senatusve consulto, bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo. l. un. pr. ff. eod.*

EX LIBRO XXXIX.

De operis novi nunciatione. Tit. 1.

I. Si novum opus nunciatum fuerit ab eo, qui juraverit se non calumniæ causa id facere: ne quidquam novi operis fiat, vetabo, antequam nunciatio missa facta fuerit, vel vice nunciationis missæ de opere restituendo satisdatum sit. *l. 5. §. 14. ff. eod. l. 7. in pr. ff. de damn. infect.*

II. Si quis rivos, vel cloacas velit reficere aut purgare, aut aliud ejusmodi opus facere, cujus mora periculum aliquod allatura sit, operis novi nunciationem ei fieri non permittam. *l. 5. §. 11. & 12. ff. eod.*

III. *Quem in locum nunciatum est, ne quid novi operis fieret, qua de re agitur, quod in eo loco, antequam nunciatio fuerit remissa, aut in ea causa esset ut remitti deberet, factum est, id restituas. l. 20. in pr. ff. eod. l. eum prætor 81. ff. de verb. sign.*

IV. *Quem in locum nunciatum est ne quid novi operis fieret, qua de re agitur, si de ea re satisdatum est, quod ejus tantum sit, vel per te stat quominus satisdetur, quominus illi in eo loco opus facere liceat, vim fieri veto. l. 20. §. 9. ff. eod.*

De damno infecto. Tit. 2.

I. Si damni infecti nomine agatur, magistratibus municipalibus remittam ut apud eos caveatur damni infecti nomine fidejussoribus datis aut sponsione facta, intra eum diem, qui a me constitutus erit. *l. 1. & 4. ff. eod. l. 7. ff. de verb. sign.*

II. Si intra illum diem non caveatur: ei cui non cavebitur, in possessionem *ejus rei* mitti jubebo, *dum ei qui aberit prius domum denunciari jubeam. l. 4. ff. eod.*

III. In eum magistratum, qui non curaverit quæ supra scripta sunt, si ab eo id postulatum fuerit, quanti ea res erit, cujus damni infecti nomine cautum non erit, judicium dabo, *l. 4. §. 5. ff. eod.*

IV. *Damni infecti suo nomine promitti, alieno satisdari jubebo ei qui juraverit, non calumniæ causa id se postulare, eumve cujus nomine aget postulaturum fuisse in eam diem quam causa cognita statuero: si controversia erit, dominus sit necne qui cavebit, sub exceptione satisdari jubebo. l. 7. ff. eod.*

V. *De eo opere, quod in flumine publico, ripave ejus fiet, in annos decem satisdari jubebo: eum cui ita non cavebitur, in possessionem ejus rei, cujus nomine ut caveatur postulabitur, ire, & cum justa causa esse videbitur, etiam possidere jubebo.*

VI. *In eum, qui neque caverit, neque in possessione esse, neque possidere passus erit, judicium dabo: ut tantum præstet, quantum præstare eum oporteret: si de ea re ex decreto meo, ejusve cujus de ea re jurisdictio fuit, quæ mea est, cautum fuisset.*

VII. *Ejus rei nomine, in cujus possessionem misero, si ab eo, qui in possessione erit, damni infecti nomine non satisdabitur, eum cui non satisdabitur, simul in possessione esse jubebo.*

De aqua, & aquæ pluviæ arcendæ. Tit. 3.

I. Si cui aqua pluvia damnum dabit, opere manu facto, aquæ pluviæ arcendæ ei actionem dabo. *l. 1. in princ. §. 1. & 12. ff. eod.*

II. In concedendo jure aquæ ducendæ, tam eorum, in quorum loco aqua oritur, quam eorum, ad quos ejus aquæ usus pertinet, voluntas exquiratur. *l. in concedendo. 8. & l. seq. ff. eod.*

III. Quod si ii consentiant, secundum eorum voluntatem ductionem fieri jubebo.

De publicanis & vectigalibus, & commissis. Tit. 4.

I. *Quod publicanus, aut quis publicani nomine vi ademerit, quodque familia publicanorum, si id restitutum non erit, in duplum, aut si post annum agetur, in simplum judicium dabo. Item si damnum, injuria, furtumve factum esse dicetur, judicium dabo. Si id ad quos ea res pertinebit, non exhibebitur in domino sine noxæ deditione judicium dabo l. 1. & 12. ff. eod.*

EX LIBRO XL.

De liberali causa. Tit. 12.

I. In liberali causa parentibus & liberis aliisque necessariis personis, invito eo qui in servitutem asseritur, causa cognita litigare permittam. *l. 1. ff. eod.*

II. Si qui cum se liberos scirent, dolo malo passi sunt se pro servis venundari, in duplum adversus eos intra annum judicium dabo. *l. vell. sime 14. l. imo. 16. l. ita tantum. 18. l. vel obligatus. 20. l. utique. 21. & seq. ff. eod.*

EX LIBRO XLII.

De re judicata. Tit. 1.

I. *Condemnatus ut pecuniam solvat ab eo, cujus de ea re jurisdictio est*: Si neque solvat intra legitimum tempus, *neque eo nomine satisfaciat*, in eum judicati actionem dabo. *l. 4. §. 1. & 3. l. 7. ff. eod.*

II. Si victum vel stratum inferri quis judicato non patiatur, in eum uti ea res erit, animadvertam. *l. si victum. 34. ff. eod. l. verbo. 43. & duab. seq. ff. de verb. sign.*

De confessis. Tit. 2.

I. Confessus si intra legitimum tempus pecuniam non solvat, neque eo nomine satisfaciat, in eum ut in condemnatum actionem dabo. *l. 1. & 3. ff. eod.*

Quibus ex causis in possessionem eatur. Tit. 4.

I. *In bona ejus, qui judicio sistendi causa fidejussores dederit, si neque potestatem sui faciat, neque defendatur, iri jubebo. l. 2. ff. eod.*

II. Si adversus pupillum ex contractu cum eo inito agatur, isque non defendatur, bona ejus quandiu impubes erit, rei servandæ causa possideri jubebo. *l. 3. & 5. ff. eod.*

III. *Si pupillus in suam tutelam venerit, vel pupilla viripotens fuerit, & recte defendantur, eos qui bona possident, de possessione decedere jubebo. l. 5. §. 2. ff. eod.*

IV. *Et ejus cujus bona possessa sunt a creditoribus, veneant, præterquam pupilli & ejus qui reipub. causa sine dolo malo absuit. l. 6. ff. eod.*

V. *Qui fraudationis causa latitavit, si boni viri arbitratu non defendatur, ejus bona possideri, vendique jubebo. l. 7. §. 1. ff. eod.*

De rebus auctoritate judicis possidendis, seu vendundis. Tit. 5.

I. Si qui fructus ex prædio debitoris capi poterunt, eos creditor qui in possessionem bonorum missus est, vendere aut locare necesse habeat. *l. 8. §. 1. ff. eod.*

II. Si tamen a debitore ante venditi aut locati fuerint, venditionem aut locationem a debitore factam, etsi minoris distractum est vel locatum, tuebor. *l. 8. §. 1. ff. eod.*

III. Nisi in fraudem creditorum venditio aut locatio facta esse dicatur, quo casu arbitrium creditoribus dabo, ut ex integro venditionem aut locationem faciant. *l. 8. §. 1. ff. eod.*

IV. *Si quis cum in bonorum possessione esset, quod eo nomine fructus ceperit ei, ad quem ea res pertinet, non restituat: sive quod impensæ sine dolo malo fecerit, ei non præstabitur, sive dolo malo ejus deterior causa possessionis facta esse dicetur, de ea re in factum judicium dabo. l. 9. pr. ff. eod.*

V. *Quod postea contractum erit quam is, cujus bona venierint, consilium receperit fraudare sciente eo qui contraxerit, ne actio eo nomine detur. l. aut prætor 25. ff. eod. in vulgatis codicibus est lex 9. ff. de privilegiis creditorum.*

Quæ in fraudem creditorum gesta sunt, ut in integrum restituantur. Tit. 8.

I. *Quæ fraudationis causa gesta erunt cum eo qui fraudem non ignoraverit, de his curatori bonorum, vel ei cui de ea re actionem dare oportebit, intra annum quo experiundi potestas fuerit, actionem dabo, idque etiam adversus ipsum qui fraudem fecit, servabo. l. 1. pr. ff. eod.*

II. *Quæ Lucius Titius fraudandi causa, sciente te in bonis quibus de agitur, fecit ea illis, si eo nomine quo de agitur, actionem ex edicto meo competere, esseve oportet; & si non plus quam annus est, cum de ea re qua de agitur, experiundi potestas est, restituas,* atque etiam *fructus* qui *fundo cohæsisse* dicentur, *interdum causa cognita etsi scientia non sit, in factum actionem permittam. l. 10. ff. eod. l. ult. §. 4. ff. eod.*

EX LIBRO XLIII.

Quorum bonorum. Tit. 2.

I. *Quorum bonorum ex edicto meo illi possessio data est quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides, possideresve, si nihil usucaptum esset, quod quidem dolo malo fecisti, uti desineres possidere, id illi restituas. l. 2. pr. ff. eod. l. neme 68. ff. pro soc.*

Quod legatorum. Tit. 3.

I. Quod legatorum nomine possides, *aut dolo desiisti possidere*, non ex *voluntate ejus ad quem ea res pertinet si per bonorum possessorem non stat, ut satisdetur*, id illi restituas. *l. 1. §. 2. ff. eod.*

Ne vis fiat ei, *qui in possessionem missus est. Tit. 4.*

I. *Si quis dolo malo fecerit quominus quis permissu meo, ejusve cujus de ea re jurisdictio fuerit, in bonorum possessione sit, in eum factum judicium quanti res ea fuerit, ob quam in possessionem missus erit, dabo. l. 1. ff. eod.*

De tabulis exhibendis. Tit. 5.

I. *Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti pertinentes, reliquisse dicetur, sive hæ penes te sunt, aut dolo malo tuo factum est, ut esse desinerent, ita eas illi exhibeas. Item si libellus aliudve quid relictum esse dicetur, decreto comprehendam. l. 1. ff. eod. l. penus te 63. de verb. sign.* Paul. *lib. 4. recept. sent. tit. 7.*

Ne quid in loco sacro fiat. Tit. 6.

I. *In loco sacro facere, inve eum immittere quid veto. l. 1. pr. ff. eod.*

Ne quid in loco publico vel itinere fiat. Tit. 8.

I. *Ne quid in loco publico facias, inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur præterquam quod lege, senatusconsulto, edicto, decretove principum tibi concessum est: de eo quod erit factum, interdictum, dabo. l. 2. in pr. ff. eod.*

II. *In via publica, vel itinere publico facere, immittereve quid, quo ea via iterve deterius sit, veto fiat. d. l. 2. §. 20.*

III. *Quod in via publica, itinereve publico factum immissumve habes, quo ea via idve iter deterius sit, fiat, restituas. §. 35.*

IV. *Quominus illi via publica itinereve publico ire agere liceat, vim fieri veto. §. 44.*

De loco publico fruendo. Tit. 9.

I. *Quominus loco publico, quem is cui locandi jus fuerit fruendum alicui locavit, ei qui conduxit, sociove ejus, e lege locationis frui liceat, vim fieri veto. l. 1. pr. ff. eod.*

De via publica & itinere publico reficiendo. Tit. 11.

I. *Quominus illi viam publicam, iterve publicum, aperire, reficere, liceat, dum ne ea idve iter deterius fiat, vim fieri veto. l. 1. princ. ff. eod.*

De fluminibus, ne quid in flumine publico, ripave ejus fiat, quo pejus navigetur. Tit. 12.

I. *Ne quid in flumine publico, ripave ejus facias, ne quid in flumine publico, neve in ripa ejus immittas, quo statio iterve navigio deterius sit, fiat. l. 1. in pr. ff. eod.*

II. *Ne quid in mari inve litore quo portus statio, iterve navigio deterius sit, fiat. d. l. 1. §. 17.*

III. *Quod in flumine publico, ripave ejus fiat. Si quid in flumen ripamve ejus factum habes, vel immissum habes, quo statio iterve navigii deterius sit, fiat, restituas. §. 19.*

Ne

Ne quid in flumine publico, ripave ejus fiat, quo aliter aqua fluat, quam priore æstate fluxerat. Tit. 13.

I. In flumine publico, inve ripa ejus facere, aut in id flumen ripamve ejus immittere: quo aliter aqua fluat, quam priore æstate fluxit, veto. l. 1. pr. ff. eod.

II. Quod in flumine publico, ripave ejus factum; sive quid in flumen publicum, ripamve ejus immissum habes. si ob id aliter aqua fluat, atque priore æstate fluxit, restituas. d. l. 1. §. 11. ff. eod.

Ut in flumine publico navigare liceat. Tit. 14.

I. Quominus illi in flumine publico navem ratem agere, quove minus per ripam onerare, exonerare liceat: vim fieri veto. l. 1. pr. ff. eod.

II. Item ut per lacum, fossam, stagnum publicum, navigare liceat, interdicam.

De ripa munienda. Tit. 15.

I. Quominus illi in flumine publico ripave ejus opus facere ripæ, agrive qui circa ripam est tuendi causa liceat, dum ne ob id navigatio deterior fiat: si tibi damni infecti in annos decem boni viri arbitratu vel cautum, vel satisdatum est, aut per illum non stat, quominus boni viri arbitratu caveatur, vel satisdetur, vim fieri veto. l. 1. pr. ff. eod.

De vi & vi armata. Tit. 16.

I. Unde tu illum vi dejecisti, aut familia tua dejecit: de eo quæque ille tunc ibi habuit, tantummodo intra annum: post annum de eo quod ad eum, qui vi dejecit, pervenerit, judicium dabo. l. 1. pr. ff. eod.

II. Unde tu aut familia tua, aut procurator tuus hominibus coactis armatisque eum dejecisti, eo restituas. Cicer. in Orat. pro Cæcin. Ulp. in l. 2. ff. eod.

Uti possidetis. Tit. 17.

I. Uti eas ædes, quibus de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero possidetis, quominus ita possideatis, vim fieri veto. De cloacis hoc interdictum non dabo, neque pluris quam quanti res erit, intra annum, quo primum experiundi potestas fuerit, agere permittam. l. 1. in pr. ff. eod. Festus in verb. Possessio.

De superficiebus. Tit. 18.

I. Uti ex lege locationis, sive conductionis superficie, qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero fruamini: quominus ita fruamini, vim fieri, si qua alia actio de superficie postulabitur, causa cognita dabo. l. 1. ff. eod.

De itinere actuque privato. Tit. 19.

I. Quo itinere actuque privato, quo de agitur, vel via hoc anno, nec vi, nec clam, nec precario ab illo usus es: quominus ita utaris vim fieri veto. l. 1. ff. eod.

II. Quo itinere actuque hoc anno non vi, non clam, non precario ab alio usus es: quominus id iter actumque, ut tibi jus esset, reficias, vim fieri veto.

III. Qui hoc interdicto uti volet, is adversario damni infecti quod per ejus vitium datum sit, caveat.

De aqua quotidiana & æstiva. Tit. 20.

I. Uti hoc anno aquam, qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab illo duxisti: quominus ita ducas, vim fieri veto. l. 1. pr. ff. eod.

II. Uti priore æstate aquam, qua de agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab illo duxisti: quominus ita ducas, vim fieri veto. d. l. 1. §. 29.

III. Inter heredes, emptores, & bonorum possessores interdicam. §. 37.

IV. Quo ex castello illi aquam ducere ab eo, cui ejus rei jus fuit, permissum est: quominus ita uti permissum est, ducat, vim fieri veto. §. 38.

V. Quandoque de opere faciendo erit interdictum, damni infecti caveri jubebo.

De Rivis. Tit. 21.

I. Rivos, specus, septa reficere, purgare, aquæ ducendæ causa, quominus liceat illi: dum ne aliter aquam ducat, quam uti priore æstate, non vi, non clam, non precario, a te duxit, vim fieri veto. l. 1. ff. eod.

De fonte. Tit. 22.

I. Uti de eo fonte, quo de agitur, hoc anno aqua, nec vi, nec clam, nec precario ab illo usus es; quominus ita ea utaris, vim fieri veto, de lacu, piscina, puteo, item interdicam. l. 1. pr. ff. eod.

II. Quominus fontem, quo de agitur, purges, reficias, ut aquam coercere utique ea possis: dum ne aliter utaris, atque uti hoc anno non vi, non clam, non precario ab illo usus es, vim fieri veto. l. 1. §. 6. ff. eod.

De cloacis. Tit. 23.

I. Quominus illi cloacam, quæ ex ædibus ejus in tuas pertinet, qua de agitur, purgare, reficere liceat, vim fieri veto: damni infecti quod operis vitio sit factum, caveri jubebo. l. 1. in pr. ff. eod.

II. Quod in cloaca publica factum sive immissum habes, quo usus ejus deterior sit, fiat, restituas. d. l. 1. §. 15.

III. Item ne quid fiat immittaturve, interdicam.

Quod vi, aut clam. Tit. 24.

I. Quod vi, aut clam factum est: qua de re agitur, id, cum experiundi potestas est, restituas. l. 1. ff. eod.

De remissionibus. Tit. 25.

I. Quod jus sit illi prohibere, ne se invito fiat in eo nunciatio teneat. Cæterum nunciationem missam facio. l. 1. ff. eod.

De precario. Tit. 26.

I. Quod precario ab illo habes, aut dolo malo fecisti, ut desineres, habere, qua de re agitur, id illi restituas. l. 2. ff. eod.

De arboribus cædendis. Tit. 27.

I. Quæ arbor ex ædibus tuis in ædes illius impendet, si per te stat, quominus eam adimas, tunc quominus eam illi arborem adimere, sibique habere liceat, vim fieri veto. l. 1. pr. ff. eod.

II. Quæ arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat, quominus pedes quindecim a terra eam altius coerceas, tunc quominus illi ita coercere, lignaque sibi habere liceat, vim fieri veto. l. 1. §. 7. ff. eod.

De glande legenda. Tit. 28.

I. Glandem, quæ ex illius agro in tuum cadat, quominus illi tertio quoque die legere auferre liceat, vim fieri veto. l. un. ff. eod.

De libero homine exhibendo. Tit. 29.

I. Quem liberum dolo malo retines, exhibeas. l. 1. ff. eod.

De liberis exhibendis, item deducendis. Tit. 30.

I. Qui quæve in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est, dolove malo tuo factum est, quominus apud te esset, ita eum eamve exhibeas. l. 1. pr. ff. eod. l. 63. ff. de V. S.

II. Si Lucius Titius in potestate Lucii Titii est: quominus eum Lucio Titio deducere liceat, vim fieri veto. l. 3. pr. ff. eod.

Utrubi. Tit. 31.

I. Utrubi hic homo, quo de agitur, majore parte hujusce anni fuit, quominus is eum ducat, vim fieri veto. l. 1. ff. eod.

De migrando. Tit. 32.

I. Si is homo, quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te & actorem convenit, ut quæ in eam habitationem, qua de agitur, introducta, importata, ibi nata factave essent, ea pignori tibi pro mercede ejus habitationis essent: sive ex his rebus esset ea merces tibi soluta, eove nomine satisfactum est, aut per te stat quominus solvatur, ita quominus ei qui pignoris nomine eum induxit, inde abducere liceat, vim fieri veto. l. 1. pr. ff. eod.

De Salviano interdicto. Tit. 33.

I. Quod de his rebus possides, de quibus inter dominum & colonum convenit, ut quæ in fundum, quo de agitur, invecta, ibi nata factave essent, ea pignori domino pro mercede ejus fundi essent, id domino restituas. l. 1. & 2. ff. eod. l. 2. §. ult. ff. de interdict. sive extraord. act.

EX LIBRO XLVI.

De solutionibus & liberationibus. Tit. 3.

I. Si debitor offerat pecuniam, quæ petetur, creditor nolit accipere: ei creditori actiones denegabo. l. 30. ff. eod.

Rem pupilli vel adolescentis salvam fore. Tit. 6.

I. Rem pupilli vel adolescentis salvam fore, tutorem vel curatorem satisdare jubebo. *Ex tituli hujus inscriptione, & ex l. 5. ff. de legit. tut. & ex tit. Instit. de divis. stipul. §. curatores. Instit. Tit. de satisd. l. 5. ff. de legit. tut.*

Judicatum solvi. Tit. 7.

I. Judicatum solvi procuratorem, tutorem, & curatorem causa cognita satisdare jubebo.

Ratam rem haberi. Tit. 8.

I. Ratam rem haberi ab eo, ad quem ea res pertinet, si quis stipulanti promiserit, isque postea ratam non habuerit, in eum, qui promiserit, ex ea stipulatione actionem dabo. *Ex inscript. h. t.*

EX LIBRO XLVII.

De furtis. Tit. 2.

I. Qui furtum fecisse, aut ejus ope consilio furtum factum esse dicetur: *Quanti eam rem paret esse.* Quæ furto ablata esse dicitur, ejus in quadruplum si furtum manifestum fuerit, aut si nec manifestum, in duplum adversus eum judicium dabo. *l. in furtis 50. & l. si quis uxori. 92. ff. eod. l. hæc verba. 193. & l. inter hæc verba. 179. ff. de V. S.*

II. Si apud aliquem testibus præsentibus furtiva res quæsita & concepta sit: adversus eum in triplum actionem dabo. *Inst. Tit. de oblig. quæ ex delict. §. 4.* Gellius *lib. 11. cap.* 18.

III. Si quis rem furtivam alteri obtulerit ea mente, ut apud illum potius quam apud se conciperetur: eaque res apud eum, cui oblata est, concepta fuerit: ei cui oblata est adversus eum, qui obtulisse dicetur, in triplum actionem dabo.

IV. Si quis furtum testibus præsentibus quærere volentem prohibuerit, in eum actionem dabo.

Si is, qui testamento liber esse jussus erit. Tit. 4.

I. Si is, qui testamento liber esse jussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur dolo malo, quominus ex his bonis ad heredem aliquid perveniret: adversus eum intra annum, quo primum agendi potestas erit, in duplum actionem dabo. *Ex inscript. & ex l. 1. in pr. & §. 5. §. 8. ff. eod.*

Furti adversus nautas. Tit. 5.

I. In eos, qui naves, cauponas, stabula exercebunt, si quid a quoquo eorum, quosve ibi habebunt, furtum factum esse dicetur, sive furtum ope, consilio exercitoris factum fuerit, sive eorum cujus, qui navis navigandæ, cauponæ aut stabuli exercendi causa ibidem erunt, in duplum judicium dabo. *l. 1. pr. ff. eod. l. ult. & pen. ff. naut. caupon.*

Si familia furtum fecisse dicetur. Tit. 6.

I. Si familia furtum fecisse dicetur ignorante domino, ei arbitrium dabo, aut omnes noxios servos noxæ dedere, aut tantum præstare, quantum si unus liber furtum fecisset. *Ex inscript. & ex l. 1. & 3. ff. eod.*

Arborum furtim cæsarum. Tit. 7.

I. Si quis arborem furtim cædere, cingere, subsecare ausus fuerit, in duplum adversus eum judicium dabo: facta præterea æstimatione, quanti domini interfuit non lædi. *l. 5. 7. 8. ff. eod.*

Vi bonorum raptorum. Tit. 8.

I. Si cui dolo malo hominibus coactis damni quid factum esse dicetur, sive cujus bona rapta esse dicentur. in eum qui id fecisse dicetur de vi bonorum raptorum intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit, in quadruplum; post annum in simplum judicium dabo. Item si servus fecisse dicetur, in dominum judicium noxale dabo. l. 2. pr. ff. eod.

II. Cujus dolo malo in turba damnum quid factum esse dicetur: in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum; post annum in simplum judicium dabo. l. 4. pr. ff. eod.

De incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata. Tit. 9.

I. In eum, qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata, quid rapuisse, recepisse dolo malo, damnive quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit; post annum, in simplum judicium dabo. Item in servum & in familiam judicium dabo. l. 1. pr. ff. eod.

De injuriis & famosis libellis. Tit. 10.

I. Qui injuriarum aget, certum dicat, quid injuriæ factum sit; & taxationem

ponat non minorem: quam quanti vadimonium fuerit. l. 7. ff. eod. Collat. legis Mosaic. cum Rom. Tit. de atroc. injur. §. pœna. Instit. Tit. eod.

II. Adversus eum, qui injuriam fecisse dicetur, aut cujus dolo malo factum erit, ut cui injuria fieret, si is, cui facta esse dicetur, eam statim in animum revocaverit, judicium dabo. *l. 11. ff. eod.*

III. *Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse, cujusve opera factum esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium fieret, in eum judicium dabo. l. item apud. 15. §. 2. ff. eod.*

IV. Si quis contra bonos mores fœminam appellaverit, affectatusve fuerit, vel ejus comitem abduxerit, in eum judicium dabo. *l. item apud. 15. §. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. ff. eod.*

V. *Ne quid infamandi causa fiat. Si quis adversus ea fecerit, prout quæque res erit, animadvertam. l. 15. §. 25. ff. eod.*

VI. *Qui servum alienum adversus bonos mores verberasse, deve eo injussu domini, quæstionem habuisse dicetur: in eum judicium dabo. Item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita judicium dabo. l. 15. §. 34. ff. eod.*

VII. Si servus injuriam fecisse dicatur, adversus dominum noxalem actionem dabo, ita ut domino facultas præstetur, servum *arbitratu judicis* verberandum dare: Aut si de eo verberibus satis non fiat, noxæ dedere aut litis æstimationem sufferre. *l. sed si. 17. §. cum servus. 4. & seq. ff. eod.*

VIII. *Si ei, qui in alterius potestate erit, injuria facta esse dicetur: & neque is, cujus in potestate est, præsens erit, neque procurator quisquam existat, qui eo nomine agat causa cognita, ipsi, qui injuriam accepisse dicetur, judicium dabo. l. sed si. 17. §. ait prætor. 10. ff. eod.*

De sepulchro violato. Tit. 12.

I. *Cujus dolo malo sepulchrum violatum esse dicetur, in eum in factum judicium dabo: ut ei, ad quem pertineat, quanti ob eam rem æquum videbitur, condemnetur. Si nemo erit, ad quem pertineat, sive agere nolet: quicumque agere volet, ei centum aureorum actionem dabo. Si plures agere volent, cujus justissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. l. 3. pr. ff. eod.*

II. *Si quis in sepulchro dolo malo habitaverit, ædificiumve aliud, quam quod sepulchri causa factum sit, habuerit: in eum (si quis eo nomine agere volet) ducentorum aureorum judicium dabo.*

De Concussione. Tit. 13.

I. Si simulato Prætoris aut Præsidis jussu concussio facta esse dicetur, ablata ejusmodi terrore restitui jubebo. Et in eum, qui abstulisse dicetur, ut ea res erit, animadvertam. *l. 1. ff. eod.*

EX LIBRO XLIX.

De jure fisci. Tit. 14.

I. Bona, quæ solvendo non sunt, ita demum venire jubebo, si ex his fisco adquiri nihil possit. *l. 1. §. 1. ff. eod.*

EX LIBRO L.

Ad municipalem, & de incolis. Tit. 1.

I. Ubi municipes domicilium habere dicentur, ibi unumquemque eorum conveniri ac publicis muneribus fungi jubebo. *l. 1. l. ejus qui. 27. ff. eod.*

II. Incolam & his magistratibus parere, apud quos incola est, & illis, apud quos civis esse dicetur, atque in utroque loco publicis muneribus defungi jubebo. *l. incola. 29. ff. eod.*

De muneribus & honoribus. Tit. 4.

I. Honores gradatim deferri, certoque ordine jubebo. *l. ut gradatim. 11. l. honor. 14. §. 4. ff. eod.*

VETERUM EDICTORUM TAM URBANORUM QUAM PROVINCIALIUM FRAGMENTA, QUÆ APUD ALIOS AUCTORES LEGUNTUR.

De jure dicundo.

Si perperam judicarit senatus, cognoscam; & ubi cognovero, animadvertam, Cicer. *l. 2. in Verr.*

De feriis.

Die Noni Populo Romano, Quiritibus compitalia erunt: quando concepta fuerint, nefas. Gellius *lib. 10. c. 24.* Macrob. *lib. 1. c. 4. & c. 16.* Varr. *lib. 5. de ling. Lat.*

Ex quibus causis majores in integrum restituuntur.

Si feriæ extra ordinem sint indictæ, ob res puta prospere gestas, vel in honorem Principis, & propterea magistratus jus non dixerit, Cajus Cassius nominatim edicebat restituturum se: quia per prætorem videbatur factum, Ulpian. *in l. sed etsi. 26. §. si feriæ. ff. ex quibus caus. major. in int. restit.*

De jurejurando.

Sacerdotem vestalem, & flaminem dialem in omni mea jurisdictione jurare non cogam. Gellius *lib. 10. c. 15.*

Caput Ædilitii Edicti.

Titulus servorum singulorum ut ei scriptus sit, curato. Ita ut ei intelligi recte possit, quid morbi vitiive cuique sit, quis fugitivus errove sit, noxave solutus non sit. Gellius *lib. 4. c. 2.*

De acquirenda vel omittenda hereditate.

Aristo in decretis Frontonianis ita refert: cum duæ filiæ patri necessariæ heredes extitissent, altera se paterna abstinuerat hereditate, altera bona paterna vindicarat, totumque onus suscipere parata erat; Sanctum Cassium Prætorem causa cognita actiones hereditarias utiles daturum recte pollicitum ei, quæ ad hereditatem patris accesserat denegaturumque ei, quæ se abstinuerat. Pompon. *in l. ult. de acquir. vel amitt. hered. l. 26. §. si feriæ. ff. ex quibus caus. major.*

De legitimis hereditatibus.

Cum intelligam legem Voconiam:

Cupiditati hominum me obviam ire.

Qui ab Aulo Postumio, Q. Fulvio censoribus postve ea fecit, fecerit. Cicer. *l. 2. in Verr.*

Si quis heredem fecit, fecerit: nec petitionem nec possessionem dabo.

De bonorum possessionibus.

Si de hereditate ambigitur, & tabulæ testamenti obsignatæ, non minus multis signis quam lege oporteat: ad me proferentur, secundum tabulas testamenti potissimum hereditatem dabo. Idem eod.

Si tabulæ testamenti non proferentur, ei, qui se heredem esse dicet, hereditatem dabo. Idem eod.

Si tabulæ testamenti non proferentur, tum uti proximum quemque potissimum heredem esse oporteret, si is intestato mortuus esset, ita secundum eum bonorum possessionem dabo. Idem eod.

Si de hereditate ambigitur, & possessor sponsionem non faciet. Idem *lib. 2. in Verr.*

Sic mulier *in edicto quod de alterutro est*, cum suam explanaverit optionem, ne pœnitentia possit ad aliud transire: etiam satisdatione cogetur præcavere, nisi si ætatis juvetur auxilio. *Imperat.* Theodosius, *in l. si quis agere. 7.* C. Theod. *de Testam. & codicill.*

Sciendum itaque est, *edictum prætoris, quod de alterutro* introductum est, in ex stipulatu actione cessare, ita ut uxor & a marito relicta recipiat, & dotem consequatur. Justinian. *l. unic. §. sciendum. C. de rei uxor. actione.*

Quibus ex causis in possessionem eatur.

Qui fraudationis causa latitarit. Cic. *in orat. pro Quint.*

Cui heres non extabit.

Qui exilii causa solum verterit.

Qui ex edicto meo in possessionem venerint, eos ita videtur in possessione esse oportere. Quod ibidem recte custodire poterunt, id ibidem custodiant. Quod non poterunt, id auferre & abducere licebit. Dominum invitum detrudere non placet.

De fluminibus.

Qui flumina retanda publice redempta habent, si quis eorum ad me eductus fuerit, qui dicatur, quod eum ex lege locationis facere oportuerit, non fecisse, judicium dabo. Gellius *lib. 11. cap. 17.*

EX VARIIS ET INCERTIS TITULIS.

Interea dies advenit, quo die sese ex instituto & lege Rupilia dicas sortiturum Syracusis edixerat. Idem Tullius *lib. 4. in Verr.* Idem *lib. 6. epistol. ad Attic. epist. 1. de edicto Proconsulari Ciliciensi.*

De Bibuli Edicto nihil novi præter illam exceptionem, de qua tu ad me scripseras, nimis gravi præjudicio in ordinem nostrum. Ego tamen habeo *ἰσοδυναμοῦσαν* sed tectiorem ex Q. Mucii P. F. Edicto Asiatico, *extra quam si ita negotium gestum est, ut eo stari non oporteat, ex fide bona.* Multaque sum secutus Scævolæ: in iis illud, in quo sibi libertatem censent Græci datam, *ut Græci inter se disceptent suis legibus.* Breve autem Edictum est propter hanc meam *διαίρεσιν*, quod duobus generibus edicendum putavi; quorum unum est provinciale, in quo est de rationibus civitatum, de ære alieno, de usura, de Syngraphis, in eodem omnia de Publicanis: alterum, quod sine Edicto satis commode transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, Magistris faciendis, vendendis. Quæ ex Edicto & postulari & fieri solent; tertium de reliquo jure dicundo *ἄγραφον*, reliqui. Dixi, *me de eo genere mea decreta ad edicta urbana accommodaturum.* Mox sequitur. Diem statui satis laxam, quam ante si solverint, dica *me centesimas daturum, si non solverint ex pactione.* Idem *epistol. ult. lib. 5.*

Interim cum ego in Edicto tralatitio, *centesimas me observaturum*, haberem cum anatocismo anniversario. Idem *epistol. 8. lib. 3. ad famil.*

Quid enim reprehendi potest, nisi quod addis eisum esse quibusdam edictum meum, quasi consulto ad istas legationes impediendas esse accommodatum? Jam non tam mihi videntur injuriam facere ii, qui hæc disputant, quam si cujus aures ad hanc disputationem pateat. Romæ composui Edictum, nihil addidi, nisi quod publicani me rogarent, cum Samon ad me venissent, ut de tuo Edicto iisdem verbis transferrem in meum. Diligentissime scriptum caput est quod pertinet ad minuendos sumptus civitatum. Quo in capite sunt quædam nova, salutaria civitatibus, quibus ego magnopere delector: hoc tamen, ex quo suspicio nata est, me exquisivisse aliquid in quo te offenderem, tralatitium est. Neque enim tam eram desipiens, ut privatæ rei causa legari putarem, qui & tibi non privato & pro re non privata, sed publica, non in privato, sed publico orbis terræ consilio, id est, in Senatu gratias agerent, mittebantur. Neque cum edixi, *ne quis injussu meo proficisceretur*, exclusi eos, qui me in castra & qui trans Taurum persequi non possent.

Juris quædam notæ apud Probum & Magnonem, quæ ex edictis esse videntur.

Hereditatis bonorumve possessio.

Quod ejus vi factum esse dicetur.

Veteri possessori reditum.

Arbitrium litis æstimandæ.

Convicium esse dicetur.

Juris dicundi causa.

Non calumniæ causa.

Dolo malo fraudisve causa.

Fraudationis causa latitare.

Operæ, donum, munus.

Qua de re.

Causa cognita.

Quod recte factum esse videbitur.

ORDO
EDICTI PERPETUI,
UNA CUM SERIE LIBRORUM,
QUOS JURISCONSULTI VETERES AD ID SCRIPSERE.

FURII ANTHIANI ad Edictum Liber.	POMPONII ad Edictum Liber.	CALLISTRATI ad Edictum monitorium Liber.	PAULI ad Edictum Liber.		ULPIANI ad Edictum Libri.	CAII ad Edictum Provinciale Liber.	JULIANI Digestorum Liber.	HERMOGENIANI Epitomarum Juris Liber.
				Praefatio Edicti adversus eos qui quid adversus Edictum fecerint.				
				De actione danda vel deneganda a Praetore.	1			
				De Magistratibus Municipalibus, eorum potestate & officio.		1		
			1	De modo Jurisdictionis eorum.				
				De Vadimonio.	2		1	
				De Vindiciis secundum possessorem interim dandis.				
			2	De Mandata Jurisdictione & Judice dando.				
				De Formula Jurisdictionis, deque Albo Praetoris corrupto.	3			
	20		3	De Edendo.	4	2		
	21			De Pactis.				
				De in Jus Vocando.				
			4	Qui neque sequantur, neque ducantur.	5			
		1	5	De Postulando.	6			
				De his qui notantur infamia.				
				De Forma agendi.				
			6	De plus petendo.	7		2	
				De Cautione Judicio sisti, & Vadimonio deserto.				
				De dote, de muliere, absente, amisso.				
			7	De Cognitoribus.	8	3		
	24		8	De Procuratoribus.				
1	25		9	De universitatis cujusque causis.	9		3	
				De Negotiis gestis.				
			10	De Calumniatoribus.	10			1
				De in integrum Restitutionibus.	11			
				De Dolo malo.				
	29		11	De Metu.				
				De Minoribus 25. annis.	12	4		
	28			De Capitis diminutione.			4	
				De eo quod falso tutore gestum.				
	30		12	Ex quibus causis majores.				
	31	& Brevium		De Alienatione Judicii mutandi causa.	13			
		1		De Temporibus in integrum restitutionis.				
	33		13	*De receptis qui arbitrium.*				
				Nautae, Caupones, Stabularii, ut recepta restituant.	14	5		
	34		14	De Satisdando.				
			15. 16.	*De Judiciis.*				
			17. 18.	De inofficiosi querela.				
	36		19. 20.	De hereditatis petitionibus.	15	6	5 6	
				De Rei Vindicatione.	16			
				De Publiciana.				
	37	2	21	Si ager vectigalis.	17		7	
	39			De usufructu, uso, habitatione.				
				De servitutibus.				
Mascinus ex Furio Anthiano.	40			*De Damno dato. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*	18	7		
			22	Ad L. Aquiliam.			8	
				De Noxalibus actionibus.				
				Finium regundorum.	19 &			
			23	Familiae erciscundae.	20		9	
				Communi dividundo.				
				De Judice litem suam faciente & mutando.	21			
				De fraudatoris actioni ut.	22			
			24	De interrogationibus in jure faciendis.				
				De Jurejurando.		8		
				De his qui effuderint vel dejecerint.	23			
				De servo corrupto.				
				De aleatoribus.				
			25	Si mensor falsum modum dixerit.	24			
			26	Ad exhibendum, & de ventre inspiciendo.	25			
			27	De religiosis.				
			Paulus ad Edictum l. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. Brevium lib. 6. 7.	*De Rebus creditis, & certi Condictione.*	26		10	
				De Jurejurando.				
				De Condictionibus, indebiti, & aliis.				
				De Condictione furtiva.				
				De Condictione triticaria.	27			
			28	De eo quod certo loco.				
				De pecunia constituta.				
				Commodati.			11	
			29	De pignoraritia actione.				
				De Praescriptis verbis & in factum actionibus.	28	9		
				De Exercitoria.				
				De Institoria.				
				De Tributoria.				
				Quod cum eo qui in aliena potestate.				
				De SC. Macedoniano.				
			30	Quod jussu } Hic ordo fuit, ut docet lex 1. *Quod cum eo qui. &c. & lex 1. de peculio.*			12	
				De in rem verso	29			
				De peculio				
				Ad SC. Velleianum.				
			31	De Compensationibus.				
				De deposito.				
			32	De mandato.	30		13 14	
				Pro socio.				
	63		33	De emptione, seu Actionibus Empti-venditi.	32			
				De locatione, de L. Rhodia, de jactu.				
				De Aestimatoria.		10		
			34	De pignoribus.	33		15	
				De evictionibus.				
			Paulus ad Edictum lib. 35. 36. 37. Brevium 7.	*De Sponsalibus.*				
				De nuptiis.				
				De Jure Dotium.			16	
				De Pactis Dotalibus.				
				De Fundo Dotali.	31			
		4	35	De Divortiis, soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.			17. 18	
				De Retentionibus ex dote, ob res donatas, ob impensas.				
			36	De Donatione inter virum & uxorem.				
				De Mora in dote danda, ac reddenda.				
				De Actione rerum amotarum.	34			
			37	Si ventris nomine.			19	
				De agnoscendis liberis.				
				De Tutelis.				
	67			De satisdatione tutorum.			20	
				De Excusationibus.				
				De Administratione tutorum.		12		
			38	De rebus eorum qui sub tutela.	35			
			Ad Edictum & Brevium 8.	De suspectis Tutoribus.				
				De Tutelae Actionibus.				
				De Magistratibus conveniendis.	36			
				De Curatore furiosi.			21	
			39	*De Noxali Furti actione, & in genere.*	37			
				De Furto a servo qui testamento liber esse jussus est.		13 Caius ad Edictum Praetoris lit. de Publicanis.		
			40	De Publicanis & furto a familia eorum facto.			22	
				De Operis Libertorum.	38			

De Bo.

POMPONII.	CALISTRATI	PAULI.		ULPIANI.	CAII.	JULIANI.	HERMOGENIANI.
			De Bonorum Possessionibus.	38		23	
			De bonorum possess. contra tabulas.				
			De legatis praestandis.				
		47	De collatione bonorum.	40			
			De dotis collatione.		14		
			De conjungendis cum emancipato liberis.				
			De ventre in possess. mittendo.	42		34	
79			De Carboniano Edicto.				
			De bonorum possess. secundum tabul.				
		48	De bonis libertorum.	43	15	25	
			Si tabulis testamenti nullae extabunt.	41		49	
			Si quid in fraudem patroni.	44	16		
87 Hadrianus Pomponius.		43	*De Testamento militis.*				
			De testamentis.	45	Caii liberi duo de *Testamentis* ad Edictum Praetoris Urbani.		
			De agnatorum seu ab intestato successionibus.				
			Unde liberi.	46		27	2
			Unde legitimi.				
			Unde cognati.	47			
			Unde vir & uxor.				
			De Fisco, & sic de vacantibus, caducis, ereptitiis.	48	17	28	
			Si quis aliquem testari prohibuerit				
		44	Ut ex Legib. Senatusconsultisve bon. poss. detur.			29	
		45	Quis ordo in bonorum possessione servetur.	49		30	
			De successorio Edicto				
			De heredibus instituendis.				
			De substitutionibus.			31	
			De conditionibus institutionum.	50			
			Testamenta quemadmodum aperiantur.				
			Si quis omissa causa testamenti.				
		46	De SC. Syllaniano.		18	o lib.	
		47	*De Legatis & Fideicommissis.* Ut in possessionem Legatorum.	51	CAII liberi 3 de Legatis ad Edictum Praetoris Urbani.	31. ad 40 inclusive.	4
			De novi operis nunciatione.	52			
		48	De damno infecto.		Caius ad Edictum tit. de operis novi nunc.	41	
		49	De aqua pluviae arcenda.	53		42	
		50	*De Causis Status.*		19	43	
			De liberali causa.	54	Item ejus liber ad Edictum Praetoris Urbani de damno infecto, de aq. pl. arc.		
		51	De statu eris.	55			
			De publicanis.				
			De acquirenda possess. de usucapionibus.	56			
		52	Vi bonorum raptorum.		20	44	
			De incendio &c.	57	Item libri Caii de Liberali.	45	
			De receptis.				
		53	*De Re judicata & Executionibus.*		21		3
		54	De confessis.	58	22		
		55	De cessione bonorum.		Caius liber ad Edictum Praetoris, tit. *de re judicata.*		
		56	Quibus ex causis in possess. eatur vel differatur.				
		Rm. vium 14	De rebus auctoritate Judicis possid.	[illegible]			
		57	De creditoribus in possess. mittendis.	62	23		
		58	De privilegiatis creditoribus.	64			
		59	De bonorum venditione		25		
		60	De separationibus.				
		61	De curatore bonis dando.	62			
			De his qui in quantum facere poss. cond.	68			
		62	De his quae in fraudem creditorum.				
			De Interdictis.				
			Quorum bonorum.	67		46	
		63	Quod legatorum.				
		64	De Interdictis, de divinis rebus, deque publicis, de vi publica, de mortuo inferendo, de tabulis exhibendis	68			
		65	De Interdictis sive ea privata, retinenda, recupar. possess.	62	25	48	
			De superficiebus.	70			
			De itinere actuque privato.				
			De aqua quotidiana.				
		66	De rivis.				
			De fonte.				
			De novi operis nunciatione.				
			De cloacis.	71			
			Quod vi aut clam.		26	49	
			De remissionibus.				
		67	De precario.				
			De arboribus.				
			De glande.				
			De libero homine exhibendo.				
			De liberis exhibendis	90			
			Utrubi.				
			Ne vis fiat ei.				
		68	De salvisea.				
			De migrando.	73			
			De Exceptionibus.			50	
		de	De exceptionibus adv. vadimonium desertum.	74			
		70	De exceptione rei judicatae.	83			
			De doli mali exceptione.				
			De exceptione rei venditae.				
		71	De litigiosis.		30		
			Quarum rerum actio non detur.	38		52	
			De Exceptione Jurisjurandi.				
			De his quae onerandae libertatis.				
			De Stipulationibus, Cautionibus, Satisdationibus.				6
		72	De stipulationibus conventionalibus.			53	
			De stipulationibus Praetoriis.			53	
		73	De satisdatione heredis pendente conditione.			54	
			Judicio sisti.	77			
			Judicatum solvi.	70	29		
		74	De re defendenda.		28	51	
			De dolo malo.		30		
			Tutela & Testamenti.				
			Legatorum nomine veluti ofcnir.	79			
		75	Si cui plus quam per L. Falcid.				
			Legatorum servandorum.				
			Rem pupilli salvam fore.	80			
* Vide de hujus tit. hic situ *Constitutionem ad Antecessores* § 3. & ad *Senatum & omnes populos*. §. *quarum locus.*		76	Ratam rem haberi.			54	
			Stipulatio de operis novi nunciatione.				
		77	De * Duplae stipulatione.			57	
		78	De stipulatione ob genus opus & de damno infecto.	81		58	

TITULI DIGESTORUM SEU PANDECTARUM JURIS ENUCLEATI,

EX JURE VETERI COLLECTI, AUCTORITATE DOMINI NOSTRI SACRATISSIMI JUSTINIANI AUGUSTI.

Feliciter incipit

LIB. I.

De Jure.

DE justitia & jure, 1. De origine juris & omnium magistratuum & successione prudentium, 2. De legibus Senatusque consultis, & longa consuetudine, 3. De constitutionibus Principum, 4.

De personis

De statu hominum, 5. De his qui sui vel alieni juris sunt, 6. De adoptionibus & emancipationibus, & aliis modis, quibus potestas solvitur, 7.

De Rebus.

De divisione rerum & qualitate, 8.

De Actionibus, ac primum de ipsorum Judicantium officio, auctoritate atque imperio.

De Senatoribus, 9. De Officio Consulis, 10. De officio Præfecti prætorio, 11. De officio Præfecti urbi, 12. De officio Quæstoris, 13. De officio Prætorum, 14. De officio Præfecti vigilum, 15. De officio Proconsulis & Legati, 16. De officio Præfecti Augustalis, 17. De officio Præsidis, 18. De officio Procuratoris Cæsaris vel Rationalis, 19. De officio Juridici, 20. De officio ejus, cui mandata est jurisdictio, 21. De officio Adsessorum, 22.

LIB. II.

DE jurisdictione, 1. Quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur, 2. Si quis jus dicenti non obtemperaverit, 3.

De in jus vocatione.

De in jus vocando, 4. Si quis in jus vocatus non ierit: sive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit, 5. In jus vocati ut eant, aut satis vel cautum dent, 6. Ne quis eum, qui in jus vocabitur, vi eximat, 7. Qui satisdare cogantur, vel jurato promittant, vel suæ promissioni committantur, 8. Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur, 9. De eo per quem factum erit, quo minus quis in judicio sistat, 10. Si quis cautionibus in judicio sistendi causa factis non obtemperaverit, 11. De feriis & dilationibus, & diversis temporibus, 12.

De Actionis editione, & quemadmodum pacto vel transactione minuatur, aut elidatur.

De edendo, 13. De pactis, 14. De transactionibus, 15.

LIB. III.

Qui pro suo aut aliorum agere aut excipere in judicio solent.

DE postulando, 1. De his, qui notantur infamia, 2. De procuratoribus & defensoribus, 3. Quod cujuscumque universitatis nomine vel contra eam agatur, 4. De negotiis gestis, 5. De calumniatoribus, 6.

LIB. IV.

Quibus ex causis amissæ actiones restitui e judice possint.

DE in integrum restitutionibus, 1. Quod metus causa gestum erit, 2. De dolo malo, 3. De minoribus vigintiquinque annis, 4. De capite minutis, 5. Ex quibus causis majores vigintiquinque annis in integrum restituuntur, 6. De alienatione judicii mutandi causa facta, 7.

De foro competenti, & quemadmodum apud arbitros aut judices agatur.

De receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant, 8. Nautæ, caupones, stabularii ut recepta restituant, 9.

LIB. V. ex ordine: De judiciis lib. 1.

DE judiciis: & ubi quisque agere vel conveniri debeat, 1.

De actionibus in rem sive vindicationibus rerum universalium, singularium, sive corporales, sive incorporales sint, personarum, sive prædiorum.

De inofficioso testamento, 2. De petitione hereditatis, 3. Si pars hereditatis petatur, 4. De possessoria hereditatis petitione, 5. De fideicommissaria hereditatis petitione, 6.

LIB. VI. ex ordine: De judiciis lib. 2.

DE rei vindicatione, 1. De Publiciana in rem actione, 2. Si ager vectigalis, id est, emphyteuticarius petatur, 3.

LIB. VII. ex ordine: de judiciis lib. 3.

DE usufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur, 1. De usufructu adcrescendo, 2. Quando dies ususfructus legati cedat, 3. Quibus modis ususfructus vel usus amittatur, 4. De usufructu earum rerum, quæ usu consumuntur, vel minuuntur, 5. Si ususfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur, 6. De operis servorum, 7. De usu & habitatione, 8. Usufructuarius quemadmodum caveat, 9.

LIB. VIII. ex ordine: De judiciis lib. 4.

DE servitutibus, 1. De servitutibus prædiorum urbanorum, 2. De servitutibus prædiorum rusticorum, 3. Communia prædiorum, tam urbanorum, quam rusticorum, 4. Si servitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur, 5. Quemadmodum servitutes amittantur, 6.

LIB. IX. ex ordine: De judiciis lib. 5.

De pauperie, damno, effusis, dejectis, & noxa.

SI quadrupes pauperiem fecisse dicatur, 1. Ad legem Aquiliam, 2. De his, qui effuderint, vel dejecerint, 3. De noxalibus actionibus, 4.

LIB. X. ex ordine: De judiciis lib. 6.

De mixtis in rem & personam actionibus.

FInium regundorum, 1. Familiæ erciscundæ, 2. Communi dividundo, 3.

De præparatoriis judiciorum.

Ad exhibendum, 4.

LIB. XI. ex ordine: De judiciis lib. 7.

DE interrogationibus in jure faciendis, & interrogatoriis actionibus, 1. De quibus rebus ad eundem judicem eatur, 2.

De miscellis.

De servo corrupto, 3. De fugitivis, 4. De aleatoribus, 5. Si mensor falsum modum dixerit, 6. De religiosis & sumptibus funerum, & ut funus ducere liceat, 7. De mortuo inferendo, & sepulchro ædificando, 8.

DIGEST.

LIB. XII. ex ordine: De rebus lib. 1.

De Condictionibus.

DE rebus creditis, si certum petetur, & de condictione, 1. De jurejurando, sive voluntario, sive necessario, sive judiciali, 2. De in litem jurando, 3. De condictione causa data, causa non secuta, 4. De condictione ob turpem, vel injustam causam, 5. De condictione indebiti, 6. De condictione sine causa, 7.

LIB. XIII. ex ordine: De rebus lib. 2.

DE condictione furtiva, 1. De condictione ex lege, 2. De condictione triticiaria, 3. De eo, quod certo loco dari oportet, 4. De pecunia constituta, 5. Commodati vel contra, 6. De pigneratitia actione, vel contra, 7.

LIB. XIV. ex ordine: De rebus lib. 3.

Si quid cum institore, navis, mensæ, tabernæ aut negotiationis alicujus; cum servo, filio, aut uxore alterius gestum erit, an & quæ actio competat.

DE exercitoria actione, 1. De lege Rhodia de jactu, 2. De institoria actione, 3. De tributoria actione, 4. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicatur, 5. De SC. Macedoniano, 6.

LIB. XV. ex ordine: De rebus lib. 4.

DE peculio, 1. Quando de peculio actio annalis est, 2. De in rem verso, 3. Quod jussu, 4.

LIB. XVI. ex ordine: De rebus lib. 5.

AD SC. Vellejanum, 1. De compensationibus, 2. Depositi vel contra, 3.

LIB. XVII. ex ordine: De rebus lib. 6.

De obligationibus ex consensu.

MAndati vel contra, 1. Pro socio, 2.

LIB. XVIII. ex ordine: De rebus lib. 7.

DE contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt, 1. De in diem addictione, 2. De lege commissoria, 3. De hereditate vel actione vendita, 4. De rescindenda venditione, & quando liceat ab emptione discedere, 5. De periculo & commodo rei venditæ, 6. De servis exportandis, vel si ita mancipium venierit, ut manumittatur, vel contra, 7.

LIB. XIX. ex ordine: De rebus lib. 8.

DE actionibus empti & venditi, 1. Locati conducti, 2. De æstimatoria actione, 3. De rerum permutatione, 4. De præscriptis verbis, & in factum actionibus, 5.

LIB. XX. singularium lib. 1.

De Pignoribus.

DE pignoribus & hypothecis: [&] qualiter ea contrahantur: & de pactis eorum, 1. In quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur, 2. Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt, 3. Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his, qui in priorum creditorum locum succedunt, 4. De distractione pignorum & hypothecarum, 5. Quibus modis pignus vel hypotheca solvitur, vel non, 6.

LIB. XXI. singularium lib. 2.

De emptionum consequentiis.

DE ædilitio edicto, & redhibitione, & quanti minoris, 1. De evictionibus, & duplæ stipulatione, 2. De exceptione rei venditæ, [& traditæ,] 3.

LIB. XXII. singularium lib. 3.

De usuris.

DE usuris & fructibus & causis, & omnibus accessionibus, & mora, 1. De nautico fœnore, 2.

De probationibus.

De probationibus & præsumptionibus, 3. De fide instrumentorum & amissione eorum, 4. De testibus, 5. De juris & facti ignorantia, 6.

LIB. XXIII. singularium lib. 4.

De nuptiis.

DE sponsalibus, 1. De ritu nuptiarum, 2. De jure dotium, 3. De pactis dotalibus, 4. De fundo dotali, 5.

LIB. XXIV. singularium lib. 5.

DE donationibus inter virum & uxorem, 1. De divortiis & repudiis, 2. Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur, 3.

LIB. XXV. singularium lib. 6.

DE impensis in res dotales factis, 1. De [actione] rerum amotarum, 2. De agnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis, 3. De inspiciendo ventre, custodiendoque partu, 4. Si ventris nomine muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur, 5. Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicetur, 6. De concubinis, 7.

LIB. XXVI. singularium lib. 7.

De tutela.

DE tutelis, 1. De testamentaria tutela, 2. De confirmando tutore vel curatore, 3. De legitimis tutoribus, 4. De tutoribus & curatoribus datis ab his qui jus dandi habent, [& qui,] & [in] quibus causis specialiter dari possunt, 5. Qui petant tutores vel curatores, & ubi petantur, 6. De administratione & periculo tutorum & curatorum, qui gesserint, vel non: & de agentibus vel conveniendis uno vel pluribus, 7. De auctoritate & consensu tutorum & curatorum, 8. Quando ex facto tutoris vel curatoris [minores] agere vel conveniri possunt, 9. De suspectis tutoribus & curatoribus, 10.

LIB. XXVII. singularium lib. 8.

DE excusationibus, 1. Ubi pupillus educari vel morari debeat, [& de alimentis ei præstandis], 2. De tutelæ & rationibus distrahendis, & utili curationis causa actione, 3. De contraria tutelæ, & utili actione, 4. De eo, qui pro tutore prove curatore negotia gessit, 5. Quod falso tutore auctore

S

gestum

gestum esse dicatur, 6. De fidejussoribus & nominatoribus, & heredibus tutorum & curatorum, 7. De magistratibus conveniendis, [& heredibus eorum,] 8. De rebus eorum, qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis, 9. De curatoribus furioso & aliis extra minores dandis, 10.

L I B. XXVIII. *singularium lib.* 9.

De testamentis vel quasi.

QUi testamenta facere possunt, & quemadmodum testamenta fiant, 1. De liberis & posthumis heredibus instituendis, vel exheredandis, vel praeteritis, 2. De injusto, rupto, irrito facto testamento, 3. De his, quae in testamento delentur, inducuntur vel inscribuntur, 4. De heredibus instituendis, 5. De vulgari & pupillari substitutione, 6. De conditionibus institutionum, 7. De jure deliberandi, 8.

L I B. XXIX. *singularium lib.* 10.

DE testamento militis, 1. De adquirenda vel omittenda hereditate, 2. Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur, & describantur, 3. Si quis omissa causa testamenti, ab intestato, vel alio modo possideat hereditatem, 4. De SC. Silaniano & Claudiano, quorum testamenta ne aperiantur, 5. Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coegerit, 6. De jure codicillorum, 7.

L I B. XXX.

De legatis.

DE legatis & fideicommissis, lib. 1.

L I B. XXXI.

DE legatis & fideicommissis, lib. 2.

L I B. XXXII.

DE legatis & fideicommissis, lib. 3.

L I B. XXXIII.

DE annuis & menstruis legatis & fideicommissis, 1. De usu, & usufructu, [& reditu] & habitatione, & operis per legatum vel fideicommissum datis, 2. De servitute legata, 3. De dote praelegata, 4. De optione vel electione legata, 5. De tritico, vino, vel oleo legato, 6. De instructo vel instrumento legato, 7. De peculio legato, 8. De penu legata, 9. De supellectile legata, 10.

L I B. XXXIV.

DE alimentis vel cibariis legatis, 1. De auro, argento, mundo, ornamentis, unguentis, veste, vel vestimentis, & statuis legatis, 2. De liberatione legata, 3.

De legatorum ademptione, translatione, denuntiatione, cautione, possessione.

De adimendis vel transferendis legatis, vel fideicommissis, 4. De rebus dubiis, 5. De his, quae poenae causa relinquuntur, 6. De regula Catoniana, 7. De his, quae pro non scripto habentur, 8. De his, quae ut indignis auferuntur, 9.

L I B. XXXV.

DE conditionibus & demonstrationibus, & causis, & modis eorum, quae in testamento scribuntur, 1. Ad legem Falcidiam, 2. Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit, legatum esse dicetur, 3.

L I B. XXXVI.

AD Senatusconsultum Trebellianum & Pegasianum, 1. Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat, 2. Ut legatorum seu fideicommissorum servandorum causa caveatur, 3. Ut in possessionem legatorum vel fideicommissorum causa esse liceat, 4.

L I B. XXXVII. *ex ordine: De bon. possess. lib.* 1.

De bonorum possessionibus ex testamento quibus competant, & quemadmodum defendentibus, agnoscentibus, ex testamento militis & patronis, competant.

DE bonorum possessionibus, 1. Si tabulae testamenti extabunt. 2. De bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, caeco competenti, 3. De bonorum possessione contra tabulas, 4. De legatis praestandis contra tabulas bonorum possessione petita, 5. De collatione bonorum, 6. De dotis collatione. 7. De conjungendis cum emancipato liberis [ejus] 8. De ventre in possessionem mittendo, & curatore ejus, 9. De Carboniano edicto, 10. De bonorum possessionibus secundum tabulas, 11. Si a parente quis manumissus sit, 12. De bonorum possessione ex testamento militis, 13. De jure patronatus, 14. De obsequiis parentibus & patronis praestandis, 15.

L I B. XXXVIII. *De bon. possess. lib.* 2.

DE operis libertorum, 1. De bonis libertorum, 2. De libertis municipum & aliarum universitatum, 3. De adsignandis libertis, 4. Si quid in fraudem patroni factum sit, 5.

De bonorum possessionibus ab intestato.

Si tabulae testamenti nullae extabunt, unde liberi, 6. Unde legitimi, 7. Unde cognati, 8. De successorio Edicto, 9. De gradibus & adfinibus, & nominibus eorum, 10. Unde vir & uxor, 11. De veteranorum & militum successione, 12. Quibus non competit bonorum possessio, 13. Ut ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur, 14. Quis ordo in bonorum possessionibus servetur, 15.

De hereditatibus ab intestato.

De suis & legitimis heredibus. 16. Ad Senatusconsultum Tertullianum & Orphitianum, 17.

L I B. XXXIX.

De damnis, & si opus novum, si aqua pluvia, si publicanus alicui nocent.

DE operis novi nunciatione, 1. De damno infecto, & de suggrundis, & protectionibus, 2. De aqua, & aquae pluviae arcendae, 3. De publicanis, & vectigalibus, & commissis, 4.

De donationibus.

De donationibus, 5. De mortis causa donationibus [& capionibus,] 6.

L I B. XL.

De praejudicialibus causis.

DE manumissionibus, 1. De manumissis vindicta, 2. De manumissionibus, quae servis ad universitatem pertinentibus imponuntur, 3. De manumissis testamento, 4. De fideicommissariis libertatibus, 5. De ademptione libertatis, 6. De statu liberis, 7. Qui sine manumissione ad libertatem perveniunt, 8. Qui & a quibus manumissi liberi non fiunt, [&] ad legem Aeliam Sentiam, 9. De jure aureorum annulorum, 10. De natalibus restituendis, 11. De liberali causa, 12. Quibus ad libertatem proclamare non licet, 13. Si ingenuus esse dicatur, 14. Ne de statu defunctorum post quinquennium quaeratur, 15. De collusione detegenda, 16.

L I B. XLI.

De dominio & possessione.

DE adquirendo rerum dominio, 1. De adquirenda vel amittenda possessione, 2. De usurpationibus & usucapionibus, 3. Pro emptore, 4. Pro herede vel pro possessore, 5. Pro donato, 6. Pro derelicto, 7. Pro legato, 8. Pro dote, 9. Pro suo, 10.

L I B. XLII.

De sententiis.

DE re judicata, & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus, 1. De confessis, 2. De cessione bonorum, 3. Quibus ex causis in possessionem eatur, 4. De rebus auctoritate judicis possidendis, [seu vendundis,] 5. De separationibus, 6. De curatore bonis dando, 7. Quae in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur, 8.

L I B. XLIII.

De interdictis universalium & singularium rerum: sive sacri, sive publici, sive privati juris sint.

DE interdictis (sive extraordinariis actionibus), quae pro his competunt, 1. Quorum bonorum, 2. Quod legatorum, 3. Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus erit, 4. De tabulis exhibendis, 5. Ne quid in loco sacro [vel itinere] fiat. 6. De locis & itineribus publicis, 7. Ne quid in loco publico vel itinere fiat. 8. De loco publico fruendo, 9. De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur, 10. De via publica, & itinere publico reficiendo, 11. De fluminibus, ne quid in flumine [publico] ripave ejus fiat, quo pejus navigetur, 12. Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque uti priore aestate fluxit, 13. Ut in flumine publico navigare liceat, 14. De ripa munienda, 15. De vi, & vi armata, 16. Uti possidetis, 17. De superficiebus, 18. De itinere actuque privato, 19. De aqua cottidiana & aestiva, 20. De rivis, 21. De fonte, 22. De cloacis, 23. Quod vi aut clam, 24. De remissionibus, 25. De precario, 26. De arboribus caedendis, 27. De glande legenda, 28. De homine libero exhibendo, 29. De liberis exhibendis, item ducendis, 30. De Utrubi, 31. De migrando, 32. De Salviano interdicto, 33.

L I B. XLIV.

De exceptionibus.

DE exceptionibus, praescriptionibus, & praejudiciis, 1. De exceptione rei judicatae. 2. De diversis temporalibus praescriptionibus, & [de] accessionibus possessionum, 3. De doli mali & metus exceptione, 4. Quarum rerum actio non datur, 5. De litigiosis. 6.

De obligationibus & actionibus.

De obligationibus & actionibus, 7.

L I B. XLV.

De stipulationibus.

DE verborum obligationibus, 1. De duobus reis constituendis, 2. De stipulatione servorum, 3.

L I B. XLVI.

DE fidejussoribus & mandatoribus, 1. De novationibus & delegationibus, 2. De solutionibus & liberationibus, 3. De acceptilatione, 4. De stipulationibus praetoriis, 5. Rem pupilli vel adolescentis salvam fore, 6. Judicatum solvi, 7. Ratam rem haberi, & de ratihabitione, 8.

L I B. XLVII.

De privatis delictis.

DE privatis delictis, 1. De furtis, 2. De tigno juncto, 3. Si is, qui testamento liber esse jussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur, 4. Furti adversus nautas, caupones, stabularios, 5. Si familia furtum fecisse dicetur, 6. Arborum furtim caesarum, 7. Vi bonorum raptorum, & de turba, 8. De incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata, 9. De injuriis & famosis libellis, 10. De extraordinariis criminibus, 11. De sepulchro violato, 12. De concussione, 13. De abigeis, 14. De praevaricatione, 15. De receptatoribus, 16. De furibus balneariis, 17. De effractoribus & expilatoribus, 18. Expilatae hereditatis, 19. De stellionatu, 20. De termino moto, 21. De collegiis illicitis & corporibus, 22. De popularibus actionibus, 23.

L I B. XLVIII.

De judiciis publicis.

DE judiciis publicis, 1. De accusationibus & inscriptionibus, 2. De custodia & exhibitione reorum, 3. Ad legem Juliam majestatis, 4. Ad legem Juliam de adulteriis coercendis, 5. Ad legem Juliam de vi publica, 6. Ad legem Juliam de vi privata, 7. Ad legem Corneliam de sicariis & veneficiis, 8. Ad legem Pompejam de parricidiis, 9. De lege Cornelia de falsis, [& de Senatusconsulto Liboniano.] 10. Ad legem Juliam repetundarum, 11. De lege Julia de annona, 12. Ad legem Juliam peculatus, & de sacrilegis, & [de] residuis, 13. De lege Julia ambitus, 14. De lege Fabia de plagiariis, 15. Ad Senatusconsultum Turpillianum, & de abolitionibus criminum, 16. De requirendis vel absentibus damnandis, 17. De quaestionibus, 18. De poenis, 19. De bonis damnatorum, 20. De bonis eorum, qui ante sententiam [vel] mortem sibi consciverunt, [vel accusatorem corruperunt,] 21. De interdictis, & relegatis & deportatis, 22. De sententiam passis & restitutis, 23. De cadaveribus punitorum, 24.

L I B. XLIX.

De appellationibus.

DE appellationibus & relationibus, 1. A quibus appellare non licet. 2. Quis & a quo appelletur. 3. Quando appellandum sit, & intra quae tempora, 4. De appellationibus recipiendis, vel non, 5. De libellis dimissoriis, [qui apostoli dicuntur,] 6. Nihil innovari appellatione interposita, 7. Quae sententiae sine appellatione rescindantur, 8. An per alium causae appellationum reddi possunt, 9. Si tutor vel curator, magistratus creatus appellaverit, 10. Eum, qui appellaverit, in provincia defendi, 11. Apud eum, a quo appellatur, aliam causam agere compellendum, 12. Si pendente appellatione mors intervenerit, 13.

De fisco.

De jure fisci, 14.

De militia.

De captivis & [de] postliminio, & redemptis ab hostibus, 15. De re militari, 16. De castrensi peculio, 17. De veteranis, 18.

L I B. L.

De municipiis.

AD municipalem, & de incolis, 1. De decurionibus & filiis eorum, 2. De albo scribendo, 3. De muneribus & honoribus, 4. De vacatione & excusatione munerum, 5. De jure immunitatis, 6. De legationibus, 7. De administratione rerum ad civitates pertinentium, 8. De decretis ab ordine faciendis, 9. De operibus publicis, 10. De nundinis, 11. De pollicitationibus, 12.

De miscellis.

De variis & extraordinariis cognitionibus, & si judex litem suam fecisse dicetur. 13. De proxeneticis, 14. De censibus, 15. De verborum significatione, 16. De [diversis] regulis juris antiqui, 17.

TI-

TITULI DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

SECUNDUM ORDINEM ALPHABETI.

servo-

EPIGRAMMA PANDECTIS
FLORENTINIS PRÆPOSITUM.

Βιβλον Ιυστινιανος αναξ τεχνησατο, την δε
Η'ν ρα Τριβωνιανος μεγαλω καμε παμβασιληϊ
Οια τε Η'ρακληϊ τεκαινων ασπιδα τευξας,
Η'ς επι μαρμαιρουσιν αγαλματα παντα θεμιστων.
Ανδρωποι δ' Ασιης τε δερκτηση τε Λιβυσσης
Ευρωπης τε ιδοντες ολου συμπαντος κοσμου.

Ita vertit Alciatus:

Justinianus opus hoc princeps edidit, omnis
Quod Tribonianus recturi condidit orbis,
Tanquam aliquis varium componens, aspida magno
Alcidæ: namque hic fulgent mira omnia legum
Ast Europæ, Asiæque homines, Libycique subacti
Cuncta gubernantis domini præcepta sequuntur.

INDEX OMNIUM LEGUM PANDECTARUM, SEU DIGESTORUM, ORDINE ALPHABETICO DIGESTUS.

A.

Sub con-

DE RA.

DE RATIONE ORDINIS A JURISCONSULTO IN PANDECTIS OBSERVATI.

PRIMA PARS, τὰ πρῶτα,
Continens Judiciorum præparatoria.

PRoœmium est Constitutio ad antecessores juris de docendi juris methodo.

LIBER PRIMUS.

De Justitia & jure 1. l. 12
De origine Juris Civilis, omnium Magistratuum, & successione Jurisprudentum 2. l. 2.
De Legibus, de Senatusque Consultis & longa consuetudine 3. l. 41., id est, jure scripto, & non scripto. Quid Lex & Senatus consultum, effectus legum: contraria.
De Constitutionibus Principum 4. l. 4.
De statu hominum 5. l. 27. id est, jure, qualitate, conditione. Hic autem de liberis, servis, mancipiis, ingenuis, & libertinis agitur.
De his qui sui vel alieni Juris sunt 6. l. 11. Hic de patribusfamilias, & filiisfamilias.
De Adoptionibus, Emancipationibus, & aliis modis, quibus Jus patria potestatis solvitur 7. l. 46. Adoptantur qui non sunt sui Juris, Arrogantur qui sunt sui. Emancipatio est quasi manumissio, quæ contigit morte patris naturali, & civili, idem adeptione dignitatis magnæ.
De rerum divisione & qualitate 8. l. 11. Sunt autem res vel privatæ, publicæ, singulorum, universitatis, corporales, incorporales, Juris divini, humani, sacræ, sanctæ, religiosæ.
De Judiciis, in quibus considerandus est Judex, Actor, & Reus.
Judex. De Officio eorum, qui præsunt Judiciis, in specie, præsunt autem vel
In Urbe
Ordinarii.
De Senatoribus 9. l. 12.
De Officio Consulis 10. l. 2.
De Officio Præfecti Prætorio 11. l. 2.
De Officio Præfecti Urbi 12. l. 3.
De Officio Quæstoris 13. l. 1.
De Officio Prætorum 14. l. 4.
Extraordinarii.
De Officio præfecti Vigilum 15. l. 4.
Extra Urbem.
De Officio proconsulis, & legati 16. l. 16. In provincia septem dabantur legati.
De Officio præfecti Augustalis 17. l. 3. in Ægypto.
De Officio Præsidis 18 l. 21.
De Officio Procuratoris Cæs. vel rationalis 19. l. 3.
De Officio Juridici Alexandriæ 20. l. 2.
De Officio ejus cui est mandata jurisdictio 21. l. 5.
Tam in urbe quam extra.
De Officio Assessorum 22. l. 6 Non erant Magistratus, sed Consiliarii.

L I B. II.

De Jurisdictione, id est officio in genere vel communiter omnium Judicum 1. l. 20 Hic de mero & mixto, & simplici Jurisdictione agitur.
Quod quisque Juris in alium statuerit vel obtinuerit, eodem jure utatur 2. l. 4.
Si quis Jus dicenti non obtemperaverit 3. l. 1.

Actor *De in Jus* (id est, ad ipsum prætorem) *vocando*, (adversario scilicet interdum sine ullo apparitore, & ut deducendo si nolit sequi) & differt a Tit. *de Edendo*. J. 4. l. 25.

Reus *Pœna non comparentis.* *Satisdatio.*
Si quis in jus vocatus non ierit (ut si causa sit liberalis famosa, idem ad alium Judicem eundum sit, vel locus sit inhonestus, vel tempus feriatum) *sive eum vocaverit quem ex edicto non debuerit* 5. l. 3.
In Jus vocati ut eant aut satis vel cautum dent 6. l. 4. fisti scilicet in Judicio.
Ne quis eum, qui in jus vocatus est (alias vocabitur) *vi eximat* 7. l 6. Eximere quocumque modo, eripere per vim: hic tantum Actori consulitur, & hic agitur quanti in litem juratum. Habet locum ante vocationem & satisdationes receptas.
Qui satisdare coguntur, vel jurato promittant (ob dignitatem, vel quia fidejussores invenire idoneos non possunt) *vel suæ promissioni committuntur* 8. l. 10.
Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur 9. l. 6. Id est pro servis.
De eo, per quem factum erit (vi vel sine vi), *quominus quis in judicio sistat* 10. l. 3 Hic consulitur reo & vocanti, & agitur ad interesse. Habet locum post vocationes & satisdationes receptas.

Excusatio. *Si quis cautionibus in Judicio sistendi causa factis non obtemperaverit* 11 l. 15 ob casum fortuitum vel absentiam longiorem.
De feriis & dilationibus & diversis earum temporibus, & in quibus causis feriæ non impediuntur. 12 l. 10.

Actor utrinque.
De Edendo 13. l 13. De actionis, Instrumenti & rationum editione.
De Pactis 14. l 62. Pacta sunt vel non litigiosæ sed certæ.
De Transactionibus 15. l. 17. sei litigiosæ, incertæ.

L I B III.

De postulando 1 l. 11. Postulare prohibentur vel Edicto, vel lege. Edicto pro se & aliis minores 17. annis: surdi, quia Magistratum exaudire non possunt. Pro aliis fœminæ, cæci, infames: pro certis personis, veluti pro parente, fratre, sorore, uxore, socero, patrono, patrona, eorumque liberis Vel lege. Judices, arbitri, & alii sententia Judicis suspensi ab officio.
De his, qui notantur infamia 2 l. 25. Qui scilicet vetantur postulare.
De procuratoribus (actoris scilicet ad Judicia non ad negotia, de quibus infra mandati) *& defensoribus reorum* 3. l. 8
Quod cujusque universitatis nomine vel contra eam agatur 4. l. 10. id est, de Syndicis collegiorum, communitatum.
De negotiis gestis absentis sine mandato, idque bona fide 5. l. 49
De calumniatoribus 6 l. 9. id est, de iniquis & malitiosis actoribus, vel quia nullam habent actionem, vel quia destitunt vel arguuntur accepisse pecuniam, aut depecti ut per calumniam superent aliquem in Jus, ejus vexandi causa, vel ab eo aliquid extorquendi.

L I B. IV.

De restitutionibus in integrum 1. l. 8. Competunt autem vel
Jure actionis.
Quod metus causa gestum erit 2. l. 23.
De dolo malo 3. l. 40. non de actione doli mali, in qua dolus actione in factum vindicatur, non restitutione in integrum, ut hic Tit. differat a Titulo de doli mali & metus exceptione.

Officio Judicis.
De minoribus 25. annis 4. l. 50. ratione ætatis datur hæc restitutio.
De Capite minutis 5. l. 11. (ob status mutationem scilicet) Consistit caput sive status in libertate, civitate, & familia. Capite minuitur, qui in hujusmodi statu non manet: datur hæc restitutio iis qui propter minimam capitis diminutionem debitoris actiones suas amiserunt rescissa capitis diminutione.
Ex quibus causis majores (25 *annis*) *in integrum restituuntur* 6. l. 46. ob militiam scilicet, absentiam Reipublicæ causa, Justum metum.
Ex Edicto.
De alienatione Judicii mutandi (quo ad se) vel suscipiendi (quo ad emtorem) *causa facta* 7. l. 12. qua alienatione adversarius nobis objici potest, vel potentior, vel alienæ provinciæ.
Judices compromissarii.
De receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant 8. l. 52.
Nautæ, caupones, stabularii, ut recepta restituant 9. l. 7. Homonymia vocabuli recepti in priori titulo fecit, ut hic titulus subderetur alieno & quasi deserto loco.

SECUNDA, DE JUDICIIS.

Quibus scilicet res nostras petimus, & quidem civilibus & realibus, in iis enim propter rem movemus controversiam adversus eum: qui nullo nobis contractu est obligatus, sic dicta quia a mero Judicis officio proveniunt.

L I B. V.

De Judiciis: & ubi quisque agere vel conveniri debeat 1. l. 82. id est, de foro competenti & ordinario.
Actiones quibus Judices addicuntur, sunt vel
Vindicationes, quibus res nostras petimus, suntque vel
Universales seu universitatis, vel
Civiles.
De inofficioso testamento 2. l. 32. Hac petitione ex l. Glicia rescinduntur testamenta, in quibus vel pater a filio, vel filius a patre exheredatus: in iis enim utrique videntur esse sui officii obliti, eaque rescissio postulatur a Judice.
De Hereditatis petitione 3. l. 58. Est generalis & asses vindicatio, qua petimus nos heredes declarari & hereditatem nobis restitui ab eo, qui pro herede vel possessore eam possidet.
Si pars hereditatis petatur 4. l. 10.
Prætoriæ quæ dantur iis, qui sunt similes heredibus.
De possessoria hereditatis petitione 5. l. 2. Qua bonorum possessio tantum consequitur: quantum heres per superiorem: datur autem a Prætore
De fideicommissaria hereditatis petitione 6. l. 3. quæ datur iis quibus ex SC. Trebelliano restituitur hereditas: nam ii imitantur heredes.

L I B. VI.

Rei singularis.
Corporalis, dentur dominis aut quasi, non tamen possidentibus.
De rei vindicatione 1. l. 80 id est, proprietatis assertione, quæ datur proprietario civiliter & directo.
De Publiciana, id est, Prætoria, *in rem actione* 2. l. 17. Datur bonæ fidei possessori, qui proprietario similis est, qui amisit possessionem.
Si ager vectigalis, (id est,) *Emphyteuticarius petatur* 3. l. 3 ab Emphyteuticario, qui proprietarium imitatur, cui etiam datur vindicatio in rem utilis.

L I B. VII.

Incorporalis, ut servitutum, quæ dantur possessori, & domino, suntque Personarum, ita dictæ, quod res personis serviant.
De usufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur 1. l. 74 est autem dividuus
De usufructu accrescendo, id est, jure nanciscendæ partis ejus, qui non concurrit in usufructu, vel concurrere desiit 2. l. 12.
Quando dies ususfructus legati cedat 3. l. 1. Ab adita scilicet hereditate, proprietatis vero dies a morte testatoris: ut jure veteri diem legati cedere eum dicimus, significamus post eum diem moriente legatario legatum transmitti in heredem ejus.
Quibus modis ususfructus vel usus amittatur 4. l. 31. Capitis diminutione, morte, rei mutatione, non utendo, in jure cessione, dominii acquisitione.
De usufructu earum rerum, quæ usu consumuntur vel minuuntur 5. l. 11. legatario adjudicando scilicet & tradendo, si prius tamen cautionem ex SC. dederit.
Si ususfructus petatur, confessoria actione scilicet, *vel ad alium pertinere negetur*, negatoria 6. l. 6.
De operis servorum 7. l. 6. quæ imitantur usumfructum, distant tamen: non enim eodem modo amittuntur, sunt individuæ, cedunt ex die petitionis, ad usum accedunt. Idem dicendum de operis animalium, vectutis jumentorum.
De usu & habitatione 8 l. 23. individua est.
Usufructuarius & usuarius quemadmodum caveat 9. l. 11. se usurum scilicet boni viri arbitratu & domino se restituturum possessionem amisso aut finito jure suo.

L I B. VIII.

Prædiorum: suntque jura, quibus prædia prædiis serviunt.

De servitutibus (prædiorum scilicet) *& quomodo constituantur* 1. l. 2.
De servitutibus urbanorum 2. l. 41. quæ usu non loco distinguuntur.
De servitutibus rusticorum 3. l. 38.
Communia prædiorum, tam urbanorum, quam rusticorum 4. l. 18.
Si servitus vindicetur confessoria scilicet, *vel ad alium pertinere negetur*, negatoria scilicet actione 5. l. 21.
Quemadmodum servitus amittatur 6. l. 25. confusione, adquisitione dominii & prædii, non utendo, usucapione, cessione.

L I B. IX.

Actiones noxales personales, quæ naturam realium induunt, nec ex contractu nec ex maleficio dantur, occasione scilicet rerum circa ullam conventionem, ex aliquo facto seu delicto leviore, quod criminale judicium nequaquam constituat, ideo non ex contractu sicut aliæ actiones, sed facto & culpa aliqua gignuntur, dantur nominis jam directo adversus dominos & damnum datum persequuntur.

Si quadrupes (est vetustissimum nomen actionis) *pauperiem* (id est, damnum sine injuria: brutum enim quia ratione caret, injuriam facere non potest) *fecisse dicatur* 1. l. 5.
Ad l. Aquiliam id est, de damno dato, ut puta occiso homine, servo vel pecude, vel usto, fractove, rupto, vel alio damno mihi dato cum injuria tamen, vel si intercepta nobis utilitas, 2. l. 57.
De his, qui effuderint vel dejecerint 3. l. 7.
De actionibus noxalibus 4. l. 43. in genere scilicet, fuisset enim immensum omnes enumerare.

L I B. X.

Actiones mixtæ in rem & personam, quibus rerum fieri divisionem petimus.

Finium regundorum (Judicium scilicet & inter affines quod datur pro finibus regundis seu terminandis) 1. l. 13.
Familiæ erciscundæ 2. l. 57. judicio scilicet inter coheredes vel similes personas.
Communi dividundo 3. l. 51. judicio scilicet inter eos, cum quibus rem habemus communem; vel ex societate vel sine societate.

Actiones præparatoriæ ad rem vindicandam.

Ad exhibendum 4. l. 20. qua actione rem ipsam non quidem vindicamus, sed ad ejus vindicationem nobis viam facimus & præparamus.

L I B. XI.

De interrogationibus in jure, (*et* [illegible]) *faciendis & interrogatoriis actionibus*, quæ dantur ex responso, sicut ex confessoria: neutra tamen proprie actio 1. l. 22. hodie non est in usu: nam ante judicium nemo cogitur de jure suo respondere.
De quibus rebus ad eundem judicem eatur 2. l. 2. de iis scilicet quas cum aliis habemus dividendas.
De servo corrupto 3. l. 17. id est, de damno servorum animis & moribus dato: nam super. tit. ad l. Aquiliam de damno eorum corporibus dato diximus, persequitur autem JC. Judicia, quæ neque ex vero contractu, neque ex ullo insigni maleficio existunt.

De servis fugitivis 4. l. 5. fugitivus servus dicitur, qui animo non redeundi fugit, erro qui animo redeundi.
De Aleæ lusu & aleatoribus 5. l. 4. quo vitio servi potissimum laborant.

Si mensor, id est, finitor, *agrorum falsum modum dixerit* 6. l. 7.

Dicta, quæ ad res religiosas & divini juris tectas fartasque conservandas pertinent.

De religiosis, scilicet rebus, *& sumptibus funerum, & ut funus ducere liceat* 7. l. 46. qua actione etiam is tenetur, qui in alienum locum mortuum intulit.
De mortuo inferendo & sepulchro ædificando 8. l. 5. estque interdictum prohibitorium, quod veluti causam proprietatis continet.

TERTIA DE REBUS.

Quæ nobis ex contractu debentur, & actionibus quibus petimus & condicimus res nobis debitas, quæque nobis competunt ad eas exigendas. Variæ sunt autem causæ, ex quibus nobis quid debetur ex contractu.

L I B. XII.

Contractus autem constant vel
Rei interventu, suntque ii contractus vel
Stricti juris.

De rebus creditis, id est; *Si certum petatur & de condictione*, mutui scil. 1. l. 42.
De jurejurando sive Voluntario, sive Necessario, sive Judiciali 2. l. 42. Jusjurandum teste Laberio est remedium & emplastrum litis aliexi. Voluntarium illud est quod pars parti in Judicio defert. Necessarium quod refertur, ita dictum, quod necessario est præstandum. Judiciale quod a Judice defertur.
De in litem Jurando, id est, Juramento præstando, quoties aut necessarium aut a Judice delatum est, quo is qui jurat, rem in judicium deductam juxta affectionem æstimat, per quam æstimationem reus punitur, qui contumaciter non restituit 3. l. 11.
De Condictione causa data, id est, Rei datæ *causa non sequuta* 4. l. 16.
De Condictione ob turpem causam vel injustam 5. l. 9.
De Condictione indebiti, solvit scilicet 6. l. 67. Is autem, qui indebitum solvit, distrahendi potius quam contrahendi animo solvit.
De Condictione sine causa 7. l. 5. id est, ejus quod sine ulla causa datum est.

L I B. XIII.

De Condictione furtiva 1. l. 20. quæ ad rem furto sublatam repetendam datur: furti enim actione poenali, & ad exhibendum vendicatione cum iis agi potest.
De Condictione ex lege 2. l. 1. qua utimur cum lege nova introducitur aliqua obligatio vel actio, nec cautum est, quo genere actionis utamur.
De Condictione triticaria 3. l. 4. alii triticariam legunt: per eam petuntur res omnes certæ, vel incertæ, & incorporales: & in ea Judex sequitur scripturam contractus. Dicitur arbitraria, quia pro suo arbitrio Judex æstimat rem petitam ratione loci & temporis, eamque æstimationem recipiunt res omnes, præter pecuniam, quæ ceteras res æstimat: sic dicta, quia in antiqua formula hujus condictionis tritici fiebat mentio, propterea quod qui hanc actionem sibi dari primus postulavit, forte ei res erat de æstimando tritico: ut hic notavit Cujacius.
De eo, quod certo loco dari oportet, condicendo scilicet 4. l. 10. qua condictione id petitur, quod alio vel loco vel die dari debuit, facta commemoratione ejus diei & loci, quo dari debuit, atque ita plus loco vel tempore non petitur, idque introductum, ne creditori illuderet debitor.
De pecunia constituta 5. l. 31. condicenda scilicet, quoties quis constituit se mihi soluturum id quod alius debebat.

Bonæ fidei.

Nominati, quibus utimur quoties species dari, præstari, restitui, reddi, & alio modo intenditur, utpote non alienato ejus dominio sicut in superioribus. Procedunt autem ex contractibus

Nostris

Commodati, id est, rei commodo utendi datæ, *vel contra*, actione 6. l. 23. Commodatum est quasi mutuum ad usum, ut mutuum est commodatum ad abusum. Hac actione utimur, quoties in re commodata aliquid dolo admissum est aut non redditur.
De Pigneratitia actione & contra 7. l. 43. qua utimur cum dolus admissus in pignore dicitur. Pignus est proprie mobilium, quia pignus a pugno, quod traditur, dictum est, suntque ejus duæ actiones, directa quæ datur vero domino seu debitori, contraria creditori.

L I B. XIV.

Alienum, id est, de condictionibus & actionibus nobis competentibus ob aliquid datum, gestumve cum eo, qui alteri subjectus est, vel quasi.

De exercitoria, adversus scilicet exercitorem vel nauclerum, *actione*, quo tenetur ex contractu magistri, quem navi præposuit, vel ejus, qui a magistro præpositus est 1. l. 7.

Ad l. Rhodiam de jactu 2. l. 10. quæ lex vult jacturam factam nave laborante in mari sarciri omnium (quorum interfuit jacturam fieri) contributione, ideoque vectores ex eo agere possunt adversus magistrum navis & exercitorem.

De institoria actione 3. l. 20. adversus eum, qui instituit aliquem mensæ, tabernæ, aut negotiationi, qui enim cum Institore contrahit, fidem ejus a quo Institor præpositus est, sequi videtur, ideoque ut is, qui instituit, commodum sentire cupit ejus ministerii, quem instituit, & incommodum ex eodem sentire debet. Datur heredi & in heredes.
De tributoria actione 4. l. 12. si domino sciente cum ejus servo, cui peculium commiserat, contraxi, eique pecuniam credidi, concurram cum eo domino, creditore in peculium ejus servi, quod quidem inter nos pro rata debiti distribuetur, nec dominus integrum debitum ex eo consequetur, sed ab eo petam pro rata inter nos distribui, unde tributoria actio dicitur.
Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur 5. l. 8. sive is liber sive servus fuerit, datur in dominum vel patrem actio de peculio: & in rem verso, ut infra dicetur, & quod jussu.
Ad SC Macedonianum 6. l. 20. quo mutuum filiofam. & ei qui est in potestate, patris datum, a creditore condici non potest.

L I B. XV.

De peculio 1. l. 58. & ejus actione, qua mihi competit contrahenti cum tuo servo vel filio peculium habentibus te patre vel domino nolente vel invito, qua actione non teneris mihi ultra vires peculii, quas supra nihil possum condicere.

Quando de peculio annalis sit exceptio 2. l. 5.
De in rem verso 3. l. 21. si id, quod vel servo tuo vel filio credidi, appareat in rem tuam & emolumentum versum esse, possum condicere, etsi uterque nihil in peculio reliquerit.
Quod jussu 4. l. 5. qua actio datur contrahentibus cum filio, vel servo, voluntate patris aut domini præcedente vel sequente.

L I B. XVI.

Ad SC. Velleianum 1. l. 32. quo mihi negatur condictio adversus mulierem, quæ quoquo modo in se recepit alienam obligationem.

Hic erat dicendum de Innominatis: sed quia ordinem Titulorum mutare nolumus, lector animadvertet Jurisconsultum contractus innominatos retulisse in librum XIX.

De compensationibus 2. l. 24. Compensatio est crediti condicti exceptio.
De rebus creditis ad custodiam.
Depositi vel contra 3. l. 34. Duæ depositi actiones competunt, directa ei, qui deposuit, contraria, qua is, apud quem res deposita est, agit ad repetendas expensas utiles, quas in re deposita fecit, affine est deposito sequestrum.

L I B. XVII.

Consensu: qui contractus rei interventum non desiderant ut superiores.

Mandati vel contra 1. l. 62.
Pro socio 2. l. 84.

L I B. XVIII.

De contrahenda emptione & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt 1. l. 81.

De in diem addictione 2. l. 20. qua res in auctione fit emptoris, nisi quis intra certum diem supra adjecerit ad pretium.
De lege commissoria 3. l. 8. quæ intra certum tempus non soluto pretio res inempta esse debet: sic dicta, quod qui in eam legem committit, in universam venditionem committat.
De hereditate vel actione vendita 4. l. 25.
De rescindenda venditione, & quando liceat ab emptione discedere 5. l. 10.
De periculo & commodo rei venditæ 6. l. 19.
De servis exportandis, vel si ita mancipium venierit, ut manumittatur vel contra 7. l. 10.

LIB.

L I B. XIX

De actionibus empti vel venditi 1. l. 35.

Locati & conducti 2. l. 62.

Innominati. Hic tractatus pars altera est divisionis superius positæ, qua diximus contractus, qui rei interventu constabant, esse vel stricti juris vel bonæ fidei. Bonæ fidei vero alios esse nominatos, de quibus jam diximus, alios innominatos, quorum hic fit mentio.

De æstimatoria actione 3. l. 2. quæ ei competit, qui rem suam æstimatam vendendam alteri dedit, non autem empti: etsi in ea fit mentio pretii, non locati: etsi rem vendendam locasse videatur, non mandati: ad hac actiones defectu verborum, quæ præscriptis in factum verbis dicuntur, decurrendum est, cum negotium tam ambiguum est, ut nesciamus ad quam speciem contractus sit referendum.

De rerum permutatione 4. l. 2.

De præscriptis verbis, actione scilicet, & in factum actionibus 5. l. 26. Est actio civilis in factum ex contractibus innominatis, descendens, ad hanc veniendum est, quum apparet quidem quale sit factum, sed redigi in ordinem contractuum nominatorum nequit, quia plures sunt res quam vocabula.

QUARTA,

In qua agitur de accessoriis contractuum & actionibus ex causa nuptiarum & tutelæ.

L I B. XX.

De accessoriis contractuum quæ pertinent ad eorum securitatem.

De pignoribus & hypothecis: [&] qualiter contrahantur & de pactis eorum 1. l. 35.

In quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur 2. l. 10. Bona ejus qui dotem promittit, marito: mariti vero uxori ad restituendam illi dotem, & coloni fructus locatori, & invecta illa sciente tacite obligantur.

Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt 3. l. 5. sacræ, &c.

Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his, qui in priorum creditorum locum succedunt 4. l. 21.

De distractione pignorum & hypothecarum 5. l. 24.

Quibus modis pignus vel hypotheca solvitur, vel non 6. l. 15.

L I B. XXI.

Complementum seu ipsos contractus bonæ fidei implendos.

De Ædilitio edicto, quo in totum rescindimus venditionem re venditori reddita, & pretio recepto, & redhibitione & quanti minoris 1. l. 65 seu æstimatoria, quæ in partem rescindit emptionem pretio emptori reddito, eo quo minoris rem emisset si rei vitium scivisset.

De evictionibus, evictionem præstare emptori venditor tenetur & duplæ stipulatione 2. l. 76. quam olim stipulari moris erat, eo casu, quo res evinceretur.

De exceptione rei venditæ [& traditæ] 3. l. 3. opponenda venditori scilicet, aut ejus heredibus rem venditam evincentibus.

L I B. XXII.

De usuris & fructibus & causis & omnibus accessionibus & mora 1. l. 40. id est, de mediterraneis usuris.

De nautico fœnore 2. l. 9. id est, de maritimis usuris

Probationem, quæ deficiente inutilis esset contractuum disquisitio.

De probationibus & præsumptionibus 3. l. 31.

De fide instrumentorum & amissione eorum 4. l. 8. Instrumenta dicta sunt ab instruendo, quod instrumentis lis instruatur.

De testibus 5. l. 25.

De juris & facti ignorantia 6. l. 10. quæ ab onere probandi relevat donec probetur contrarium.

L I B. XXIII.

Actiones inter maritum & uxorem cum omnibus earum antecedentibus, & consequentibus.

De sponsalibus 1. l. 18.

De ritu nuptiarum 2. l. 68.

De Jure dotium 3. l. 58.

De pactis dotalibus 4. l. 32.

De fundo dotali 5. l. 18.

L I B. XXIV.

De donationibus inter virum & uxorem 1. l. 67. constante scilicet matrimonio prohibitis.

De divortiis & repudiis 2. l. 11.

Hic titulus finem facit Digesti veteris.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur 3. l. 67. Causæ repetitionis in judicio, seu actione de dote a marito faciendæ sunt impensæ in res dotales factæ, quæ actionem dotis minuunt.

L I B. XXV.

De impensis in res dotales factis 1. l. 16

[De actione] rerum amotarum 2. l. 30. earum scilicet rerum, quæ celatæ, absconditæ, asportatæ, consumptæ dolo malo, & cogitatione divortii interversæ, qua maritus ob eas causas in uxorem dotem repetentem, utitur.

De liberis, natis scilicet facto divortio, agnoscendis a parentibus, idque ex senatusconsulto Plautiano, & alendis vel parentibus vel patronis vel libertis 3. l. 9. quoties ea re stare laborant.

De ventre inspiciendo custodiendoque partu 4. l. 4.

Si ventris nomine, (ventrem appellat eum, qui nondum est editus) muliere in possessionem missa a Prætore, eadem possessio ad alium dolo malo translata esse dicatur 5. l. 2.

Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa, utpote si sciens prudensque se non esse prægnantem, vel se quidem esse, sed ex alio, esse dicatur 6. l. 1.

De concubinis 7. l. 5. Concubinatus matrimonium imitatur & legitimam uxorem: est enim legitima conjunctio & vice conjux etiam appellatur, liberi ex ea suscepti non spurii, sed naturales: pater autem fit contubernio & concubinatu naturaliter, nuptiis & adoptione justus, stupro nullo modo.

L I B. XXVI.

Actiones inter pupillum, tutorem & curatorem cum earum antecedentibus & consequentibus.

Definitio.

De tutelis 1. l. 28.

Species.

De testamentaria tutela 2. l. 34.

De confirmando tutore, vel curatore, qui scil. vel ab extraneo vel a patre naturali vel a matre, vel codicillis testamento non confirmatis datus est 3. leg. 11.

De legitimis tutoribus 4. l. 11. quibus locus est deficientibus testamentariis, suntque ipso jure tutores,

De tutoribus & curatoribus datis ab his, qui jus dandi habent, qui tutores honorarii dicuntur, qui a Magistratibus dati, & qui & in quibus causis specialiter dari possunt 5. l. 29

Qui petant a magistratibus scilicet tutores & curatores & ubi petantur 6. l. 4.

Administratio & ejus effectus, & qui ob ea vel removentur, vel se excusare possunt.

De administratione & periculo tutorum vel curatorum qui gesserint vel non, & de agentibus vel conveniendis uno vel pluribus 7. l. 61.

De auctoritate & consensu tutorum & curatorum 8. l. 20. Id est, ut qua a pupillo fiunt interponenda.

Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conveniri possunt 9. l. 8

De suspectis tutoribus & curatoribus 10. l. 12.

L I B. XXVII.

De Excusationibus tutorum, & temporibus earum excusationum scilicet 1. l. 46.

Ubi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei præstandis 2. l. 6.

Actiones nomine tutelæ competentes, & in quos dentur

De tutelæ actione scilicet & rationibus distrahendis, id est, de accusando culpa vel fraude tutoris qui rem pupilli abstulit nec in rationes retulit, & utili curationis causa actione 3. l. 25. quæ actio pupillis competit, & tutelæ directa dicitur.

De contraria tutela & utili actione 4. l. 6. quæ tutoribus & curatoribus competit.

De eo, qui pro tutore prove curatore negotia gessit 5. l. 5

Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur, a pupillo scilicet 6. l. 12. Hæc actio competit ei, qui cum pupillo contraxit eo auctore, qui tutor falsus erat.

De fidejussoribus & nominatoribus, Id est, laudatoribus & affirmatoribus, & heredibus tutorum vel curatorum 7. l. 8 conveniendis a pupillo scilicet.

De Magistratibus a pupillo conveniendis & eorum heredibus 8. l. 9.

De rebus eorum, qui sub tutela & cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis, id est, obligandis 9. l. 14. Ejusmodi venditio & obligatio jure nulla est, ex qua causa pupillo competit actio adversus earum rerum emptores, vel in eas jus pignoris acquirentes.

Affinia.

De curatoribus furioso & aliis extra minores dandis 10. l. 17.

QUINTA DE TESTAMENTIS.

In qua agitur de Testamentis, codicillis, institutionibus, substitutionibus, legatis, fideicommissis, eorum speciebus, conditionibus, &c.

L I B. XXVIII.

Actiones successoribus vel quasi, ex jure civili heredibus, fideicommissariis, legatariis ex testamento solemni vel minus solemni competentes.

Quæ requiruntur ad hoc ut sit ultima testatoris voluntas justa & legitima.

De testamentis & qui testamenta facere possunt, & quemadmodum, id est, quibus solemnitatibus fiant 1. l. 31.

De liberis & posthumis heredibus instituendis vel exheredandis, in testamento scilicet, vel præteritis 2 l. 32. alias liberorum præteritio statim injustum testamentum faciet, vel testamentum posthumi natalitium rumpetur.

De injusto, injustum est, in quo defuit solemnitas, rupto, agnatione posthumi præteriti & per alios modos, qui in hoc titulo comprehenduntur, irrito, capitis diminutione testatoris vel deserta hereditate, facta testamenta 3. l. 20. Imperfectum vero dicitur, si non subscriptum vel subsignatum a testibus. Desertum, ex quo nemo adit hereditatem.

De his, quæ in testamento delentur, qualia sunt quæ lituris corrupta sunt, inducuntur, quod fit cancellatione, inscribuntur 4. l. 4. id est, quæ aliæ literæ: superscriptæ enim sunt, quæ in deletorum locum veniunt, hæc omnibus fit irritum testamentum.

De heredibus instituendis 5. l. 92. extraneis scilicet.

De vulgari, quæ cuilibet & a quolibet, & pupillari substitutione 6. l. 48. quæ a patre filio minori 14 annis fit: potest enim filio pater ea ætate substituere

De conditionibus, quæ suspendunt id, de quo agitur, institutionum 7. l. 28. Conditio impossibilis est lege vel natura, quoties a neutra admittitur, ideoque habetur pro non adjecta, possibilis confertur vel in heredis potestatem vel in casum vel in utrumque. Extranei possunt sub his institui, deficiente conditione deficit institutio, existente valet.

De jure, id est, spatio temporis, deliberandi 8 l. 11. id est, ad deliberandum & cernendum heredi a testatore dato, ut vel hereditatem adeat vel repudiet.

L I B. XXIX.

De testamento militis 1. l. 44. in quo regulæ juris civilis communes non ita observantur, ut in testamento pagani.

De acquirenda, ubi deliberaverit, vel omittenda hereditate 2. l. 99. Adire & repudiare extraneorum, immiscere se & abstinere suorum.

Quemadmodum testamenta aperiantur, inspiciantur & describantur 3. l. 12. Id fieri necessarium est deliberationis & aditionis gratia. Cæterum lege vicesimaria & remedio extraordinario utimur adversus confitentem penes se tabulas esse: nullam tamen causam allegantem, ob quam non exhibeat. Item interdicto de tabulis exhibendis si inficiatur vel litigat, itaque jure petitur, quia testamenta publicum instrumentum sunt.

Si quis omissa causa testamenti. Id est, si quis proximus vel agnatus omissa hereditate ex testamento sibi delata, quo gravari se perspiciebat ad quædam legatariis restituenda, ab intestato, vel ut alio modo possideat. Id est, possidere malit hereditatem 4. l. 30. ut ita evitet onera legatorum, legatario adversus eum datur utilis actio, perinde ac si ex testamento adiisset.

Totius hereditatis ablatio, vel quando integra hereditas alicui auferri possit.

De SC. Sillaniano, tempore Augusti facto, & Claudiano, quo scilicet Sillanianum confirmatum est temporibus Neronis, unde Neronianum & Pisonianum quoque dictum est, seu quorum testamenta ne aperiantur 5. l. 27. Id est, ejus, qui in familia interfectus est: ejus enim testamentum ante habitam de servis quæstionem, qui sub eodem tecto fuerunt, & ante sumptum de interfectore supplicium non aperitur, alias ut indigno heredi hereditas auferetur, idque introductum, ne heres propter suum compendium familiæ facinus occultaret.

Si quis aliquem testari prohibuerit vel coegerit 6. l. 3. illi ut indigno hereditas auferetur.

De jure Codicillorum 7. l. 20. id est, de testamento minus solemni.

L I B. XXX.

Quomodo pars hereditatis possit adimi, & de hereditatis ablatione:

De legatis in genere, quibus pars hereditatis detrahitur. Est enim legatum hereditatis delibatio.

De legatis & fideicommissis 1. l. 128. Hic tractatur quid & quantum legari possit.

L I B. XXXI.

De legatis & fideicommissis 2. l. 89. Hic l. 0. tractatur quis, quibus, a quo, quibus verbis legare & legari potest, seu de personis legantis & legatariorum.

L I B. XXXII.

De legatis & fideicommissis 3. l. 103. Hic de verborum significatione tam ad personas quam ad res legatas pertinentium agitur.

LIB

L I B. XXXIII.

De specialibus legatis.
De annuis & menstruis legatis & fideicommissis 1. l. 25.
De usu, usufructu, [& reditu,] & habitatione & operis per legatum, vel fideicommissum datis 2. l. 43.
De servitute legata urbana & rustica 3. l. 7.
De dote prælegata 4. l. 17. sic dicta est quod cum uxori res sua legatur, redditur verius quam legatur.
De optione, quæ publice fieri debet, vel electione, quæ erat arbitraria, legata 5. l. 22. Cogimur adita hereditate optare, quo subsecuto locus non est pœnitentiæ.
De tritico, vino, vel oleo legato 6. l. 16.
De instructo fundo, vel instrumento legato 7. l. 29.
De peculio legato 8. l. 26. id est, quid peculii legati nomine veniat.
De penu legata 9. l. 7. Penus nomine intelliguntur, quæ ad potum & cibum congregata sunt.
De supellectile legata 10. l. 14.

L I B. XXXIV.

De alimentis, quorum legatum est plenius, vel cibariis legatis 1. l. 23.
De auro, argento, mundo, ornamentis, [unguentis, veste vel vestimentis,] & statuis legatis 2. l. 40.
De liberatione legata, debitori scilicet 3. l. 31.
Legatorum particularium & universalium diminutio, vel amissio.
De adimendis, vel transferendis legatis vel fideicommissis 4. l. 32.
De rebus dubiis 5. l. 29. scripturæ dubietas legatum nullum reddit. Hic de ambiguo sermone legatorum & cum incertis personis legatum est, agitur.
De his, quæ pœnæ causa relinquuntur 6. l. 2. Hujusmodi legata hodie valent, nisi probrosis & illicitis conditionibus adjecta sint.
De Regula Catoniana 7. l. 5. qua non ex apertis tabulis, ut volebant leges caducæ Juliæ & Papiæ, sed a morte testatoris cedunt legata.
De his, quæ pro non scriptis habentur 8. l. 5.
De his, quæ ut indignis auferuntur 9. l. 25. quæ vocantur ereptitia.

L I B. XXXV.

De conditionibus & demonstrationibus & causis & modis eorum, quæ in testamentis scribuntur 1. l. 113. deficiunt enim legata deficiente conditione, sub qua relicta sunt.
Ad leg. Falcidiam 2. l. 96. quæ legatis civilem modum dodrantem videlicet præscripsit, e quibus heres quartam detrahit, quæ Falcidiana dicitur.
Si cui plus quam per leg. Falcidiam licuerit, legatum esse dicetur 3. l. 9. Satisdabit scilicet, tantam pecuniam daturum, quanti ea res erit.

L I B. XXXVI.

Ad SC Trebellianum 1. l. 81. quo heres fideicommissario hereditatem testamento restituere jussus quartam suam retinebit, hoc senatusconsulto minuitur legatum universale, ut l. Falcidia particularia.
Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat 2. l. 31. id est, utrumque deberi incipit a morte testatoris.
Ut legatorum, seu fideicommissorum servandorum causa caveatur 3. l. 18. ubi scilicet propter adjectam conditionem vel diem mora solvendi legati injicitur, quod introductum est, ut cautione loco legatariis res esset.
Ut in possessionem legatorum vel fideicommissorum servandorum causa esse liceat 4. l. 15. alias scilicet edicta Prætorum, quæ jus legatorum tuentur, ridicula essent, si non munirentur executione, quare Prætor voluit vel satisdare legatariis, vel, si satis non detur, in possessionem iri.

SEXTA DE BONORUM POSSESSIONIBUS.

Hic etiam agitur de Præjudicialibus causis, quibus quæritur quis servus an liber, ingenuus vel libertinus: & de possessionibus & earum causis & interdictis seu judiciis possessionum.

L I B. XXXVII.

Actiones successoribus prætoriis competentes: hos enim Prætor facit bonorum possessores, quia heredes non possunt: & bonorum possessio a Prætore defertur, ut hereditas a lege.

De bonorum possessionibus 1. l. 16. quas judicis officio persequimur, ut actione civili hereditatem. Hoc tit. agit de bonorum possessionibus in genere.
Datur bonorum possessio vel
Testamento: datur autem
Descendentibus
Si tabulæ testamenti extabunt 2. l. 1. olim dicebatur, proferentur, atque generalis ad successiones testamentarias. Dabatur autem a Prætore bonorum possessio ex testamento ei, qui scriptus erat heres.
De bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco competente 3. l. 2. Quæ personæ antiquitus admittebantur ad bonorum possessionem petendam finito anno propter earum commiserationem.
Contra tabulas
De bonorum possessione contra tabulas 4. l. 21. quæ datur liberis a patre in testamento præteritis & emancipatis, qui jure civili præteriri poterant, quorum nulla in testamento facta fuit mentio, pertinet quoque ad posthumos. Exheredatis autem non datur, sed actio de inofficioso.
De legatis præstandis 5. l. 25. iis scilicet, quibus est legatum aliquid, contra tabulas bonorum possessione petita, a liberis scilicet præteritis.
De collatione (bonorum) 6. l. 12. facienda, ab iis liberis, qui petunt possessionem contra tabulas, quales sunt emancipati præteriti, cum iis, qui erant in potestate.
De dotis collatione 7. l. 10. facienda a suis sive præterita, sive aucta eorum portio, sive miscuerint se bonis paternis.
De conjungendis cum emancipato liberis ejus 8. l. 7.
De ventre in possessionem mittendo & curatore ejus 9. l. 10. Hoc tit. Prætor nondum natis prospicit.
De Carboniano edicto 10. l. 16. quo consulitur impuberibus liberis, quibus fit de statu, id est, an sit inter liberos defuncti & bonorum paternorum controversia, data illis bonorum possessione quasi liberis, quadam scilicet præsumptione, quæstione status in aliud tempus dilata, quæ causa summatim cognoscitur.
Secundum tabulas
De bonorum possessione secundum tabulas 11. l. 12. supremas scilicet septem testibus signatas, quæ datur scriptis heredibus secundum voluntatem testatoris in tabulis scriptam.
Ascendentibus
Si a parente quis manumissus sit 12. l. 5. id est, emancipatus tunc parentibus præteritis datur bonorum possessio contra tabulas filii.

Ex testamento militis.
De bonorum possessione ex testamento militis 13. l. 1. cujuscumque scilicet, ut ejus, qui in hostili agro moratur, sola secundum tabulas ejus datur, non contra: eorum enim testamenta quomodocumque facta rata esse debent.
Patronis.
De jure patronatus 14. l. 24. id est, bonorum possessione, quæ competit patronis præteritis contra tabulas liberti.
De obsequiis parentibus & patronis præstandis 15. l. 11. Hæc enim debentur a liberto patronis etiam præter successionem.

L I B. XXXVIII.

De operis libertorum 1. l. 51.
De bonis libertorum 2. l. 51.
De libertis municipum & aliarum civitatum 3. l. 1.
De assignandis libertis 4. l. 13. Uni filiorum a patrono libertus assignari potest, ut is unus & solus jus patronatus in eum consequatur, quod alias æqualiter in liberos transirat.
Si quid in fraudem patroni factum sit 5. l. 13. a liberto scilicet, idque vel testamento vel ab intestato, quo scilicet minus quam pars bonorum possessionis debita ad patronum perveniret. Dat igitur operam Prætor, ne ea res patrono fraudi sit.
Ab intestato: Si tabulæ testamenti nullæ extabunt.
Unde liberi 6. l. 9.
Unde legitimi, id est, unde agnati 7. l. 6.
Unde cognati 8. l. 10.
De successorio edicto 9. l. 2. quo edicto si parentes vel liberi intra annum, cæteri intra centum dies bonorum possessionem non petierint, vel morientur, ejusdem gradus personis petentibus, pars eorum accrescit: Si vero nullus in eo gradu sit, cæteris in proximo gradu accrescet. Quod edictum appellatur successorium, quia ordinem ordini, gradum gradui, personam personæ quasi per successionem substituit, ut uno repudiante alter admittatur. Introducta est autem, ne bona hereditaria vacua & sine domino diutius jacerent & ita creditoribus longior mora fieret.
De gradibus, & affinibus, & nominibus eorum 10. l. 10. hæc nosse oportet, ut intelligamus, quis cuique præferatur, ut proximior sit.
Unde vir & uxor 11. l. 1.
De veteranorum & militum successione 12. l. 2. ab intestato scilicet.
Quibus non competat bonorum possessio 13. l. 1.
Ut ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur 14. l. 1. Hæc bonorum possessio datur iis, quibus ut detur, lege, vel senatusconsulto comprehensum est.
Quis ordo in bonorum possessione servetur 15. l. 5.
Affinia.
De suis, id est, liberis, parentibus, & legitimis, id est, agnatis, patronis, heredibus 16. l. 16. ab intestato scilicet succedentibus, sui non adeunt, ipsi enim jure heredes sunt: reliqui adire & bonorum possessionem petere coguntur.
Ad Senatusconsultum Tertyllianum, quo matres liberis, & Orphitianum, quo filii matri & aviæ succedunt 17. l. 10.
Finis infortiati.

L I B. XXXIX.

Edicta & interdicta ad conservanda possessionum jura ex variis causarum figuris.
De novi operis nunciatione 1. l. 23. Novum opus facere videtur is, qui aut ædificando aut destruendo pristinam faciem operis immutat sive intra oppida sive extra, vel in villis aut agris. Nunciat autem opus novum, qui inhibet ne tale opus fiat, sive per Prætorem, sive per jactum lapilli aut aliam solemnitatem consuetam, sive solis verbis. Expedit tamen ut duobus prioribus utamur. Qui enim verbo tenus nunciat, possessorem eum facit, aut nuncius. Quoties enim alius possessionem ingreditur, nec ullo externo actu testamur jus nostrum, videmur animo possessionem amittere. De remissione nunciationis J. dicetur lib. 43. tit. 25.
De damno infecto 2. l. 48. Infectum est quod futurum timemus, de cujus cautione hic agitur, suggrundiis, id est, tabulis circum ædificia a summo expensis ad arcendam pluviam. ita appellantur, quod suggrediantur forma protectionibus, id est, tecti projectis.
De aqua & aquæ pluviæ arcendæ 3. l. 26. actione scilicet etiamsi ex publico derivetur.
De publicanis & vectigalibus, & commissis 4. l. 16. id est, vindicatis fisco. Hic titulus agit de damno, quod e publicis conductoribus inferri potest.
De donationibus 5. l. 35. hic Prætor ut beneficia constanter tuetur.
De mortis causa donationibus & capionibus 6. l. 44. quæ ut differunt a legatis, vide hic Cujacium.

L I B. XL.

Præjudiciales actiones in quibus quæritur, an quis liber vel ingenuus & libertinus.
De manumissionibus 1. l. 26. quæ ut jura libertatum, a Prætore cognoscuntur.
De manumissis vindicta 2. l. 25. Vindicta erat virgula, qua lictor Prætoris solemnibus verbis præmissis servum tangebat, quem servum mox dominus vertebat, atque ita civitatem ac libertatem consequebatur.
De manumissionibus, quæ servis ad civitatem pertinentibus imponuntur 3. l. 3. Universitas enim & collegium, cui jus coeundi competit, ad instar privati manumittere potest.
De manumissis testamento 4. l. 61. ita manumissus Orcinus, id est, ipsius defuncti libertus, dicebatur.
De fideicommissariis libertatibus 5. l. 56. cum jussus est heres a defuncto servum manumittere, ita manumissus heredis libertus erat.
De ademptione libertatis 6. l. 1. quæ ut testamento dari potest, ita adimi.
De statuliberis 7. l. 42. id est, de iis, qui non sunt statim liberi, sed ex certa die & conditione.
Qui sine manumissione ad libertatem perveniunt 8. l. 9.
Qui & a quibus manumissi liberi non fiunt, [&] ad leg. Æliam Sentiam 9. l. 32. quæ revocat libertates datas a minore 20. annis & a debitore in fraudem creditorum.
De jure aureorum annulorum 10. l. 6. id est, equestri dignitate quasi servus a principe impetraverit, fit ingenuus non libertinus.
De natalibus restituendis 11. l. 5. libertinis scilicet idque a principe, quo facto fiunt perinde ingenui ac si ingenui nati essent jure patronatus extincto.
De liberali causa 12. l. 44. quæ præjudicialis dicitur, in qua de statu & libertate personæ controvertitur.
Quibus ad libertatem proclamare non licet 13. l. 5. majori 20. annis, qui seipsum vendidit, &c.
Si ingenuus esse dicetur 14. l. 6. ei licebit se ingenuum dicere, idque proponere intra quinquennium tamen manumissionis.

Ne

Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur 15. l. 4.
De collusione detegenda 16. l. 5 per consultum Ninianum, quoties cum servo dominus colludit ut habeatur ingenuus, hujusmodi servus fit ejus, qui collusionem detexit.

L I B. XLI.

De possessionibus, effectu, & causis earum
Caussæ possessionis adquirendæ generales & speciales.
De adquirendo rerum dominio 1. l. 66. quod ut plurimum possessione acquiritur. Hoc tit. modi acquirendi jure gentium & civili explicantur.
De adquirenda vel amittenda possessione 2. l. 53. Possessio est jus retinendi & insistendi rei.
De usucapionibus & usurpationibus 3. l. 49. Usurpatio est usucapionis interruptio. Usucapio est dominii per usum continuum acquisitio. Hic duobus civili jure acquirimus.
Pro soluto 4. l. 4. Sequuntur causæ justæ usucapionum, quæ sine titulo non valent, pro soluto usucapit, cui res debiti causa tradita est.
Pro emptore, qui revera emit 5. l. 14.
Pro herede vel pro possessore 6. l. 4. qui ex causa hereditatis vel bonorum possessionis rei incumbit.
Pro donato 7. l. 6. qui ex donatione habet.
Pro derelicto 8. l. 8. qui rem derelictam occupavit.
Pro legato 9. l. 9. a quo res legati nomine tenetur.
Pro dote 10. l. 3. cui ex causa dotis.
Pro suo 11. l. 5. qui putat rem se possidere ut suam, cuique nullus alius titulus est.

L I B. XLII.

Quomodo possessionum controversiæ Judicis auctoritate explicantur. Hæc autem Judicia sunt vel
Ordinaria quoties creditores in bonorum debitoris possessionem mitti petunt, ubi æs debitoris declaratum est ea aliqua earum causarum, quæ sequuntur.
De re judicata & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus 1. l. 64.
De confessis 2. l. 8.
De cessione bonorum 3. l. 9. ad quam faciendam debitor paratus est.
Quibus ex causis in possessionem eatur 4. l. 15. rei servandæ scilicet, ut debiti, legatorum, & ventris nomine.
De [rebus] debitoris scilicet, *auctoritate Judicis, possidendis* a creditore, *seu vendendis* 5. l. 39. & de privilegiis creditorum.
De Separationibus 6. l. 7. id fit quoties creditores hereditarii, & legatarii postulant bona defuncti a bonis heredis separari.
De curatore bonis dando 7. l. 5. qui bona tueatur, & distrahat & ea redacto creditoribus solvat.
Quæ in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur 8. l. 25.

L I B. XLIII.

Extraordinaria.
De interdictis sive extraordinariis actionibus, quæ hodie pro his, id est, loco interdictorum, *competunt* 1. l. 5. Interdicta sunt formulæ, quibus Prætor vel jubet vel vetat aliquid. Dantur interdicta ei, qui cum alio de possessione contendit. Hodie vero formulæ & impetrationes illæ Prætoriæ sublatæ sunt.
Universalium rerum interdicta.
Quorum bonorum 2. l. 2. Est adipiscendæ possessionis, & accommodatus bonorum possessori, qui jus & dominium hereditatis tanquam heres adeptus est, & ejus possessionem corporalem non habet.
Quod legatorum 3. l. 2. datur heredi adversus eum, qui aliquid legatorum nomine non ex voluntate heredis occupavit, ut id, quod alius occupat, ipse heres adipiscatur.
Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus erit 4. l. 4.
De tabulis exhibendis 5. l. 5. datur hoc interdictum omnibus, quibus aliquid ex testamento, libello, vel codicillo adscriptum est, quorum interest tabulas exhiberi, eoque tenetur is, qui tabulas testamenti supprimit iis, qui aliquid in his adscriptum habent.
Singularium rerum, quæ sunt vel juris
Sacri. *Ne quid in loco sacro fiat* 6. l. 3.
Publici. *De locis & itineribus publicis* 7. l. 3. in quibus vetat Prætor quid fieri ad impediendum loci publici usum.
Ne quid in loco publico vel itinere fiat 8. l. 7.
De loco publico fruendo 9. l. 2. ab eo, qui eum conducit. Hoc introductum est ad conservanda vectigalia conductoribus locorum publicorum.
De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur 10. l. 2. Hoc interdictum agit de viis urbicis & munere ædilium, ut civibus hoc interdictum non competat, quemadmodum interdictum, *Ne quid in loco publico*.
De via publica, & itinere publico reficiendo 11. l. 3. adversus eum competit, qui specie refectionis viam fecit deteriorem, & immutavit.
De Fluminibus, ne quid in flumine [publico] ripave ejus fiat, quo pejus navigetur 12. l. 4.
Ne quid in flumine [publico] fiat quo aliter aqua fluat atque priore æstate fluxit 13. l. 1.
Ut in flumine publico navigare liceat 14. l. 1.
De ripa munienda 15. l. 1. id est, ne vis fiat munienti ripam fluminis agrumve, qui circa ripam est.
Privati. Ea interdicta proponuntur vel
De vi & vi armata 16. l. 20. alias *unde vi* dicitur. Hoc interdicto is, qui dejectus est, cogitur possessionem restituere. Est igitur interdictum comparatum recuperandæ possessionis causa.
Uti possidetis 17. l. 4. est retinendæ possessionis interdictum: competit, cum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controversia est, & in eo de ædium aut fundi possessione contenditur.
De superficiebus 18. l. 2. vel *de superficiis*. Hoc interdictum competit superficiario, qui in alieno solo ædificavit, quod a domino conduxit ea lege, ut in eo ædificaret, & sibi haberet ædificium in perpetuum vel in plures annos sub annuo salario.
De itinere actuque privato 19. l. 7.
De aqua cottidiana & æstiva 20. l. 8.
De rivis 21. l. 4.
De fonte 22. l. 1.
De cloacis 23. l. 2.
Quod vi aut clam 24. l. 22. factum erit, scilicet clam facit, qui non denuntiavit se facturum: vi, qui contra denuntiationem. Competit omnibus, quorum interest factum non fuisse adversus eum, qui fecit aut jussit fieri.
De remissionibus 25. l. 1. quibus impetratis a Prætore post nuntiationem operis novi factam (de qua supra diximus lib. 39. tit. 1) si quid fecerimus ut factum fuisse dicendum non erit. Remissio est nuntiationis abolitio.
De precario 26. l. 22. datur ei, qui precario, id est, rogatus concessit adversus eum: qui ex ea causa detinet.
De arboribus, scilicet vicini, *cædendis* 27. l. 2. & collucandis, sublucandis, adimendis, coercendis, si in meum agrum aut meam domum emineant.
De glande, quæ scilicet in alienum fundum cadit, *legenda* 28. l. 1. a domino arboris, cui legenti Prætor vetat impedimentum fieri.
Officii causa.
De libero homine exhibendo 29. l. 4. Hoc interdictum cuivis favore libertatis competit. Datur adversus eum, qui liberum detinet, ut eum exhibeat & in publicum producat.
De liberis exhibendis item ducendis 30. l. 5. quod interdictum datur ei, qui eum habet in potestate, ut illi filius exhibeatur, & eum possit deducere.
Utrubi 31. l. 1. competit pro retinenda possessione rei mobilis, ut *Uti possidetis* pro immobili, cui titulo hic subjungendus erat.
De migrando 32. l. 2. id est, ne conductor ex ædibus migrare volens, soluta pensione, impediatur a locatore.
De Salviano interdicto 33. l. 2. creditori datur ad adipiscendam possessionem rerum coloni in agro conducto enatarum vel nominatim pignori obligatarum.
Juris nostri conservandi causa.

L I B. XLIV.

Exceptiones.
De exceptionibus, præscriptionibus, & præjudiciis 1. l. 24.
De exceptione rei judicatæ 2. l. 31.
De diversis temporalibus præscriptionibus & accessionibus possessionum 3. l. 16. Id est, temporum, in quibus quæritur, an accedere tuum tempus meo possit, qui tibi in rem vel in jus successit.
De doli mali & metus exceptione 4. l. 17.
Quarum rerum actio non datur 5. l. 2. post rem jurejurando decisam, &c.
De litigiosis 6. l. 3. rebus scilicet qui sciens rem emit litigiosam, huic petenti possessionem obstat rei litigiosæ exceptio, quam emere non debuit.
De obligationibus & actionibus 7. l. 61. in genere scilicet; hic enim proponuntur multa, quæ sunt communia actionibus vel quasi, de quibus superius dictum est 2 tit. 2. lib. 5. Obligatio autem ab obligando seu vinciendo dicta est, ut sit vinculum, quo adstringimur ad aliquid solvendum. Actio autem est jus in Judicio persequendi, quod nobis debetur.

S E P T I M A.

L I B. XLV.

Actiones ex stipulationibus & verborum obligationibus in genere descendentes, quæ vel contrahuntur.
Proprio nomine: supra enim vidimus de actionibus, quæ veniunt ex iis contractibus, qui vel re vel consensu perficiebantur.
De verborum obligationibus 1. l. 141. id est, stipulationibus. Stipulatio vel a stipulo (quod firmum est) vel a stipe, id est, pecunia, quam stipulari solemus, dicta est. Stipulationes sunt vel prætoriæ, judiciales: dandi, faciendi, certi, incerti: puræ, conditionales. Constant autem interrogatione & responsione: earum effectus est certi condictio & actio ex stipulatu, quas error, dissensus, res turpis stipulata, forma non observata, vitiat.
De duobus reis constituendis 2. l. 16. stipulandi scilicet vel promittendi. Reus dictus est, cujus res agitur. Rei stipulandi dicuntur, qui eandem rem sibi dari stipulantur. Rei debendi, qui eandem promittunt.
De stipulatione servorum 3. l. 40. quibus licet stipulari domini sui consideratione, cujus respectu caput habent.
Alieno nomine: *supra* enim dictum est de iis, quæ proprio nomine contrahuntur.

L I B. XLVI.

De fidejussoribus & mandatoribus 1. l. 73. Fidejussor dictus, qui alieno nomine obligatus & alterius obligationem suscipit, & fide sua alteri credi quasi jubet. Mandator is est, qui fidejussorem fidejubere, vel creditorem alteri credere rogat. Exiguntur fidejussores a debitore, ut si creditor a debitore consequi non possit, a fidejussore debitum consequatur.
Quomodo dissolvuntur, nam *supra* dictum est, quomodo actiones ex stipulatione contraherentur.
De novationibus & delegationibus 2. l. 34. Novare est prius debitum in aliam obligationem transfundere. Delegare est vice sua alium debitorem creditori vel cui creditor jusserit dare.
De solutionibus & liberationibus 3. l. 108.
De acceptilationibus 4. l. 23. Acceptilatio dicta est ab acceptum ferendo. Acceptum ferre nihil aliud est, quam fateri se ab aliquo accepisse.
Actiones ex stipulationibus prætoriis descendentes: nam de stipulationibus in genere diximus.
De prætoriis stipulationibus 5. l. 11. Prætoriæ sunt, quæ a mero Prætoris officio, ut damni infecti, legatorum, & ædilitiæ proficiscuntur.
Rem pupilli, vel adolescentis salvam fore 6. l. 12. quam ita fore tutores vel curatores, antequam administrent, satisdare tenentur, exceptis testamentariis.
Judicatum solvi 7. l. 21. alieno nomine conventus tenebatur satisdare de re judicata, de re defendenda, & dolum malum abesse, & abfuturum.
Ratam rem haberi & de ratihabitione 8. l. 25. quam procuratores actoris & rei mutuo a se petunt.

L I B. XLVII.

Actiones, seu obligationes ex maleficio, seu Judicia criminalia: nam superius a nobis expositæ sunt actiones, quæ ex contractu descenderent, ea sunt vel privata vel publica.

Privata

De privatis delictis 1. l. 3. agunt, quibus injuria in privatum illata vindicatur. Ea sunt

Ordinaria.

De furtis 2. l. 92.

De tigno, per furtum sublato scilicet, *juncto* 3. l. 2. ædibus, ut ita eludatur actio domini tignum repetentis. Tigni nomine tegulas & lapides etiam intelligimus.

Si quis testamento liber esse jussus fuerit post mortem domini ante aditam hereditatem surripuisse aut corrupisse quid dicetur 4. l. 3. intra annum utilem dupli scilicet judicium dabitur.

Furti adversus nautas, caupones, stabularios 5. l. 1. nobis competit actio adversus eas personas, si quid in eorum navi, caupona, aut stabulo nobis surreptum.

Si Familia furtum fecisse dicatur 6. l. 6. dominus illius aut noxæ dedere tenetur, aut pro singulis litis æstimationem offerre.

Arborum furtim, id est, clam & ignorante domino, *caesarum* 7. l. 10. hac actione etiam agemus, si arbores vel succisæ, vel cinctæ sint.

Vi bonorum raptorum, & de turba 8. l. 6.

De incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata 9. l. 12. id est de his, qui ex hujusmodi causis aliquid rapuisse dicuntur.

De injuriis & famosis libellis 10. l. 45.

Extraordinaria.

De extraordinariis criminibus 11. l. 11. quibus scilicet nullæ pœnæ certæ constitutæ sunt, sed quæ arbitrio judicis commissæ.

De sepulcro violato 12. l. 11.

De concussione 13. l. 2. Concussio dicitur, cum quis quid judicii magistratus aut potestatis, quam habet, metu aut alio terrore pecuniam alieni extorquet.

De abigeis 14. l. 3. id est, iis qui pecora ex pascuis vel armentis subtrahunt, qui hominem surripit, plagium committere dicitur.

De prævaricatione 15. l. 7. ejus scilicet, qui partem adversam adjuvat prodita ejus quem defendit causa.

De receptatoribus 16. l. 2. quales sunt ii, qui maleficum receptant in suo vel alieno, & præstant ei causam occultandi: pari cum latronibus pœna puniuntur.

De furibus balneariis 17. l. 3. qui scilicet vestes in balneis lavantium surripiunt.

De effractoribus, qui carcere effracto evadunt, *& expilatoribus* 18. l. 2 ædium scilicet aut villarum. Sub hoc titulo comprehenduntur ii, qui domos vel parietes ædium alienarum perfodiunt.

Expilatæ hereditatis 19. l. 6. crimine scilicet vindicando ab iis, quorum interest non esse expilatam hereditatem.

Stellionatus 20. l. 4. quo vocabulo utimur ad crimen definiendum quod speciali alio nomine definitum non est.

De termino moto 21. l. 3. hoc crimen punitur relegatione aut verberibus.

De collegiis & corporibus illicitis 22. l. 4. sine auctoritate Senatus vel principis celebratis scilicet.

De popularibus actionibus 23. l. 8. sic dictæ, quod cuilibet de populo competant, quales sunt fere extraordinariæ, de quibus sup. quibus jura publica tuentur.

L I B. XLVIII.

Publica.

De publicis Judiciis 1. l. 14. in quibus de crimine publico, quod omnes tangit, agitur.

Præparatoria hujusmodi judiciorum.

De accusationibus & inscriptionibus 2. l. 22. quibus profitemur scripto, quod crimen intendimus.

De custodia reorum, qui sunt accusati scilicet, *& exhibitione* 3. l. 14. eorum scilicet a Commentariensibus facienda. Commentariensis, si ejus delicto reus aufugit, eadem pœna afficietur, qua is qui aufugit.

Capitalia.

Ad leg. Juliam Majestatis 4. l. 11.

Ad leg. Juliam de adulteriis coercendis 5. l. 44.

Ad leg. Juliam de vi publica 6. l. 12. quæ cum armis scilicet committitur, qua lege tenetur, qui arma præter necessarium usum cogit, qui turbæ & seditionis consilium init, aut eam committit.

Ad leg. Juliam de vi privata 7. l. 8. Id est, sine armis, qua tenetur, qui alium pulsavit; pignus abstulit; obstitit, ne in judicium iretur, &c.

Ad leg. Corneliam de sicariis & veneficiis 8. l. 17. Sicarii sunt, qui quocunque telo interficiunt: sica a secando dicta.

Ad leg. Pompejam de parricidiis 9. l. 10. hac etiam tenetur parens, qui filium interfecit.

Ad leg. Corneliam de falsis [& de SC. Liboniano] 10. l. 33. quo puniuntur subornatores testium, qui donis promissis, aut pecunia ad id faciendum perducti sunt.

Pecuniaria.

Ad leg. Juliam repetundarum 11. l. 9. Id est, repetendarum pecuniarum, quas quis in magistratu accepit, quo minus ex officio faceret, vel cum gratia facere debuit.

Ad leg. Juliam de annona 12. l. 3. per monopolia scilicet cariore reddita.

Ad leg. Juliam peculatus. Peculatus est publicæ pecuniæ vel alterius publicæ rei interceptio, *& de sacrilegis & [de] residuis* 13. l. 14. qua tenentur scilicet, qui pecuniam in usum publicum destinatam retinent.

Ad leg. Juliam de ambitu. 14. l. 1. qua tenetur qui in petitione magistratus suffragia, & multitudinem mercede conduxit.

Ad leg. Fabiam de plagiariis 15. l. 7. qua tenetur is, qui liberum hominem vel servum alienum suppressit: differt a furto. Cujac. hic.

Abolitio *Ad SC Turpillianum*, quo puniuntur accusatores, qui calumniantur, prævaricantur, aut desistunt ab accusatione, *& de abolitionibus criminum* 16. l. 18. Abolitione reus numero reorum eximitur.

De requirendis vel absentibus damnandis 17. l. 5. quales sunt contumaces.

De quæstionibus 18. l. 22. sive tormentis, quibus veritas exquiritur.

De pœnis 19. l. 46. capitalibus.

De bonis damnatorum 20. l. 4. in fiscum scilicet publicandis; *De portionibus, quæ liberis damnatorum conceduntur* 20. l. 4.

De bonis eorum, qui ante sententiam [vel] mortem sibi consciverunt, [vel accusatorem corruperunt] 21. l. 3.

De interdictis, relegatis & deportatis 22. l. 19. Exilium dicitur ab ex & solum, ut exul sit is, qui extra suum solum suamque patriam pulsus sit, horum tria erant genera: interdicti, quibus certi loci aditus, commerciumque interdictum erat. Relegati proprie, qui in locum aliquem ab amicis & notis remotum amandabantur. Impropria, qui certo quodam loco veluti concludebantur, ut ii, qui domo, urbe, patria, vel eis aliquot egredi vetabantur, vel qui omnibus locis præter certum locum interdicuntur. Deportati, qui civitate sua mulctati, vincti nervo aut compedibus (ut verisimile est) in insulam transferebantur, hos inter & relegatos differentia erat: deportati civitatem & bona amittebant, Relegati neutrum, illi vincti navi in insulam deportabantur, hi extra jubebantur: illi in perpetuum, hi sæpissime ad tempus: interdum tamen hæc duo vocabula confunduntur. Hæc studiosi debeant Hotomano, qui ut alios prætermittam, accuratissime & diligentissime hæc omnia annotavit.

De sententiam passis & restitutis a principe scil. 23. l. 4.

De cadaveribus punitorum 24. l. 3.

L I B. XLIX.

De appellationibus, quæ sententiam sequuntur & damnationem, seu civilem vel criminalem, quæ aut iniquitatem aut imperitiam litigantis detegit.

De appellationibus, ad Principem vel majorem Judicem *& relationibus* Judicum ad Principem, ut Princeps æstimet quam velit ex pluribus opinionibus sequendam 1. l. 28.

A quibus appellare non licet, a Principe scil. nec a Senatu 2. l. 2.

Quis a quo appelletur 3. l. 3.

Quando appellandum sit, & intra quæ tempora 4. l. 3.

De appellationibus recipiendis, vel non 5. l. 7. Id est, quorum appellationes non recipiantur.

De libellis dimissoriis, [qui Apostoli dicuntur] 6. l. 1. Dimissorii dicti, quod per eos causa ad eum, qui appellatus est, dimittatur. Apostoli dicti *απο του αποστελλειν*, quod mittere significat.

Nihil innovari appellatione interposita 7. l. 1. Id est, attentari & ad executionem perduci nihil, post appellationem interpositam debet.

Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur 8. l. 3. earum septem sunt species, quæ ipso jure nullæ sunt, quas hic Wesenbecius notat.

An per alium causæ appellationum reddi possunt 9. l. 1. in civilibus per alium appellare possumus, in criminalibus & capitalibus non æque.

Si tutor vel curator vel magistratus creatus appellaverit 10. l. 2. id est, si quis appellaverit a suffragio vel sententia, quo tutela, cura vel magistratus illi delatus est.

Eum, qui appellaverit in provincia defendi 11. l. 2. æquum est scil. si reipub. causa extra provinciam absit, si extra eam causam abfuerit, in provincia conveniri & defendi potest.

Apud eum, a quo appellatur, id est, a quo appellatum est, *aliam causam agere compellendum* 12 l. 1. is, qui appellavit si aliam causam apud illum tanquam iratum, quod ab eo prius appellaverit, agere nolit, non auditur.

Si pendente appellatione mors intervenerit 13. l. 1. an appellatio extincta erit vel continuabitur?

De jure singulari & privilegiis, & causis privilegiatis, quales sunt eæ, quæ sunt contra formam juris communis.

De jure fisci 14. l. 50. Fiscus est Principis ærarium & Principis patrimonium.

De captivis, ab hostibus scil. qua captivitate a limine suæ patriæ videntur quasi egressi, *& [de] postliminio*, id est, reditu ab hostibus ad suæ patriæ limen *& redemptis ab hostibus* 15. l. 30. quid scil. de illis ac illorum bonis & statu dici oporteat.

De re militari 16. l. 16.

De castrensi peculio 17. l. 20. & ejus privilegio scil.

De privilegiis veteranorum 18. l. 5. Veterani dicuntur, qui exacto militiæ tempore honesta dimissi & sacramento soluti sunt.

L I B. L.

Ad legem municipalem, quæ scilicet lata est de municipibus. Municipes autem sunt cives Romani, aliorum locorum, quam Romanæ urbis, qui suo jure & legibus utebantur: ita dicti, quod muneris tantum honorarii cum populo Rom. participes essent; fiuntque aut nativitate & origine, aut manumissione & adoptione, *& de incolis* 1. l. 38. qui scilicet in hujusmodi locum vel fines ejus domicilium suum contulerunt.

De decurionibus, Decuriones sunt Senatores municipiorum, ita dicti, quod initio cum Coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui deducebantur, concilii publici gratia conscribi solita sit, *& filiis eorum* 2. l. 14. Horum privilegia erant, ne torquerentur & damnarentur in metallum & pauperes alerentur: quæ privilegia in eorum liberos transmittebantur.

De albo scribendo 3. l. 2. Album, nihil aliud est, quam tabula publica, in qua nomina decurionum describebantur.

De muneribus, munus hic onus significat vel administrationem, quam quis necessario in municipiis subire cogitur, vel lege vel more vel imperio principis, estque vel patrimonii vel personarum vel utriusque, *& honoribus* 4. l. 18.

De vacatione & excusatione munerum 5. l. 14. Id est, quibus causis quis ab hujusmodi oneribus excusetur.

De jure, id est, duratione, conditione, forma *immunitatis* 6. l. 6. quatenus datur scilicet & in heredes, liberos vel libertos extendatur.

De legationibus 7. l. 17. quarum causa vacationem a muneribus quis obtinet etiam biennio post legationem.

De administratione rerum ad civitatem pertinentium 8. l. 10.

De decretis ab ordine, decurionum scilicet, de quibus dictum est tit. 2. hujus lib. *faciendis* 9. l. 6.

De operibus publicis 10. l. 7. quæ quis suo sumptu sine Principis auctoritate facere potest, dum tamen seditioni materiam non præbeat.

De nundinis 11. l. 2. dictæ sunt a novo quoque die, quo agricolæ suis rebus vendendis & aliis ducendis in urbem confluebant quasi Novendinæ.

De pollicitationibus 12. l. 15. Pollicitatio est nuda & spontanea offerentis promissio, ex qua etiam quis reip. tenetur.

De variis & extraordinariis cognitionibus, prætoriis videlicet & summariis: nam Prætor non solebat judicare, sed pedanei ejus Judices, unde extraordinaria cognitio dicitur, quoties non ipsi pedanei, ex more, sed ipse prætor cognoscit, *& si judex litem suam fecisse dicetur* 13. l. 6. litem facere dicitur Judex, quoties ejus, quem injuria absolvit, partes suscipere tenetur.

De proxeneticis 14. l. 3. Proxenetica sunt præmia interpretibus vel conciliatoribus nuptiarum & amicitiæ debita, *απο του προξενειν*, quod est hospitem conciliare.

De censibus 15. l. 8. Id est, tributis & præstationibus, quæ fisco imperatoris debentur, suntque vel personales, ut Capitatio: vel reales, ut Jugatio, quæ a modo Jugerum dicitur.

De verborum significatione 16. l. 246.

De regulis juris Antiqui 17. l. 211.

PRÆ-

PRÆFATIONES DIGESTORUM IPSIUS JUSTINIANI TRES.

PRIMA, DE CONCEPTIONE DIGESTORUM (1) AD TRIBONIANUM.

Imperator Cæsar, *Flavius*, JUSTINIANUS, *pius*, *felix*, *inclytus*, *victor ac triumphator*, *semper Augustus*, *Triboniano Quæstori suo*, *Salutem*.

DEo (2) auctore nostrum gubernantes Imperium, quod nobis a cælesti majestate traditum est, & bella feliciter peragimus, & pacem decoramus, & statum Reipublicæ sustentamus: & ita nostros animos ad Dei Omnipotentis erigimus adjutorium; ut neque armis confidamus, neque nostris militibus, neque bellorum ducibus, vel nostro ingenio, sed omnem spem ad solam referamus summæ providentiam Trinitatis, unde & mundi totius elementa processerunt, & eorum dispositio in orbem terrarum producta est. §. 1. Cum itaque nihil tam studiosum (3) in omnibus rebus invenitur, quam (4) legum auctoritas, quæ & divinas & (5) humanas res bene disponit, & omnem iniquitatem expellit: repperimus autem omnem legum tramitem, qui ab Urbe Roma condita & Romuleis descendit temporibus, ita esse confusum, ut [in] infinitum extendatur, & nullius humanæ naturæ capacitate concludatur: primum nobis fuit studium, a sacratissimis retro Principibus initium sumere, & eorum Constitutiones emendare, & viæ dilucidæ tradere: quatenus in unum Codicem congregatæ, & omni supervacua similitudine, & iniquissima discordia absolutæ, universis hominibus promptum suæ sinceritatis præbeant præsidium. §. 2. Hocque opere consummato, in uno volumine, nostro nomine præfulgente, coadunato: cum ex paucis & tenuioribus relevati ad summam & plenissimam juris emendationem pervenire properaremus, & omnem Romanam sanctionem & colligere, & emendare, & tot auctorum dispersa volumina uno Codice indita ostendere, quod nemo [alias] neque sperare, neque optare ausus est: res quidem nobis difficillima, imo magis impossibilis videbatur, sed manibus ad cælum erectis, & æterno auxilio invocato, eam quoque curam nostris reposuimus animis, Deo freti, qui & res penitus desperatas donare, & consummare suæ virtutis magnitudine potest. §. 3. Et ad tuæ sinceritatis optimum respeximus ministerium: tibique primo & hoc opus commisimus, ingenii tui documentis, ex nostri Codicis ordinatione acceptis: & jussimus, quos probaveris tam ex facundissimis antecessoribus, quam ex viris disertissimis togatis fori Amplissimæ sedis, ad sociandum laborem eligere. His itaque collectis, & in nostrum palatium introductis, nobisque tuo testimonio placitis, totam rem faciendam permisimus: ita tamen, ut tui vigilantissimi animi gubernatione res omnis celebretur. §. 4. Jubemus igitur vobis antiquorum prudentum (6), quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi Principes præbuerunt, libros ad jus Romanum pertinentes & legere, & elimare: ut ex his omnis materia colligatur, nulla, secundum quod possibile est, neque similitudine, neque discordia derelicta: sed ex his hoc colligi, quod unum pro omnibus sufficiat. Quia autem & alii libros ad jus pertinentes scripserant: quorum scripturæ nullis auctoribus receptæ, nec usitatæ sunt, neque nos eorum volumine nostram inquietare dignamur sanctionem. §. 5. Cumque hæc materia summa nostri numinis liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherrimo opere extruere, & quasi proprium & sanctissimum templum justitiæ consecrare: & in libros quinquaginta, & certos titulos totum [jus] digerere, tam secundum nostri constitutionem Codicis, quam Edicti perpetui imitationem, prout hoc vobis commodius esse patuerit: ut nihil extra memoratam consummationem possit esse derelictum: sed his quinquaginta libris totum jus antiquum per millesimum & (7) quadringentesimum pene annum confusum, & a nobis purgatum quasi quodam muro vallatum nihil extra se habeat: omnibus auctoribus juris æqua (8) dignitate pollentibus, & nemini quadam prærogativa servanda: quia non omnes in omnia, sed certi per certa vel meliores, vel deteriores inveniuntur.

§. 6. Sed neque ex multitudine auctorum (9), quod melius & æquius est judicatote: cum possit [unius] forsitan & deterioris sententia & multas & majores in aliqua parte superare. Et ideo ea, quæ antea in notis Æmilii Papiniani ex Ulpiano & Paulo, necnon Marciano adscripta sunt, quæ antea nullam vim obtinebant propter honorem splendidissimi Papiniani, non statim respuere: sed si quid ex his ad repletionem summi ingenii Papiniani laborum, vel interpretationem necessarium esse perspexeritis, & hoc ponere legis vicem obtinens non moremini: ut omnes, qui relati fuerint in hunc codicem, prudentissimi viri habeant auctoritatem, tanquam si eorum studia ex principalibus Constitutionibus profecta, & nostro divino fuerant ore profusa: omnia enim merito nostra facimus, quia ex nobis omnis eis impertietur auctoritas: nam qui [non] subtiliter factum emendat, laudabilior est eo, qui primus invenit. §. 7. Sed & hoc studiosum vobis esse volumus: ut si quid in veteribus non bene positum libris inveniatis, vel aliquod superfluum, vel minus perfectum: [supervacua] longitudine semota, & quod imperfectum est, repleatis, & omne opus moderatum & quam pulcherrimum ostendatis. Hoc etiam nihilo minus observando: ut, si aliquid in veteribus legibus vel Constitutionibus quas antiqui in suis libris imposuerunt, non recte scriptum inveniatis, & hoc (10) reformetis, & ordini moderato tradatis: ut hoc videatur esse verum, & optimum, & quasi ab initio scriptum, quod a vobis electum, & ibi positum fuerit. Et nemo ex comparatione veteris voluminis quasi vitiosam scripturam arguere audeat. Cum enim lege antiqua, quæ Regia (11) nuncupabatur, omne jus omnisque potestas populi Romani (12) in imperatoriam translata sunt potestatem: nos vero sanctionem omnem non dividimus in alias & alias conditorum partes, sed totam nostram esse volumus: quid possit antiquitas nostris legibus abrogare? Et in tantum volumus eadem omnia, cum reposita sunt, obtinere: ut, etsi (13) aliter fuerant apud Veteres conscripta, in contrarium autem in positione inveniantur, nullum crimen scripturæ imputetur, sed nostræ electioni hoc adscribatur. §. 8. Nulla (14) itaque in omnibus prædicti Codicis membris antinomia (sic enim a vetustate Græco vocabulo nuncupatur) aliquem sibi vindicet locum, sed sit una concordia, una consequentia, adversario nemine constituto. §. 9. Sed & similitudinem, secundum quod dictum est, ab hujusmodi consummatione volumus exulare, & ea, quæ sacratissimis constitutionibus, quas in Codicem nostrum redegimus, cauta sunt, iterum poni ex veteri jure non concedimus: cum Divalium constitutionum sanctio sufficit ad eorum auctoritatem; nisi forte vel propter divisionem, vel propter repletionem, vel propter pleniorem indaginem hoc contigerit, & hoc tamen perraro, ne ex continuatione hujusmodi lapsus oriatur aliquid in tali prato spinosum.

§. 10. Sed & si quæ Leges in veteribus libris positæ, jam in desuetudinem abierunt: nullo modo vobis easdem ponere permittimus: cum hæc tantummodo obtinere volumus, quæ vel judiciorum frequentissimus ordo exercuit (15), vel longa consuetudo hujus almæ urbis comprobavit, secundum Salvii Juliani scripturam, quæ indicat debere omnes civitates consuetudinem Romæ sequi, quæ caput est orbis terrarum, non ipsam alias civitates. Romam autem intelligendum est non solum veterem, sed etiam regiam (16) nostram, quæ Deo propitio cum melioribus condita est (17) augoriis. §. 11. Ideo jubemus, duobus istis Codicibus omnia gubernari: uno constitutionum, altero juris enucleati, & in futurum Codicem compositi: vel si quid aliud a nobis fuerit promulgatum Institutionum vicem obtinens, ut (18) rudis animus studiosi simplicibus enutritus, facilius ad altioris prudentiæ redigatur scientiam.

§. 12. Nostram autem consummationem, quæ vobis Deo adnuente componetur, Digestorum vel Pandectarum nomen habere sancimus: nullis juris peritis in posterum audentibus commentarios illi applicare, & verbositate sua supradicti Codicis compendium confundere, quemadmodum in antiquioribus factum est, cum per contrarias interpretantium sententias, totum jus pene conturbatum est: sed sufficit per indices (19) tantummodo & titulorum subtilitatem [quæ παράτιτλα nuncupantur,] quædam admonitoria ejus facere, nullo ex interpretatione eorum vitio oriundo. §. 13. Ne autem per scripturam aliqua fiat in posterum dubitatio: jubemus non per siglorum (20) captiones, & compendiosa ænigmata, quæ multas per se & per suum vitium (21) antinomias (22) induxerunt, ejusdem Codicis textum conscribi, etiam si numerus librorum significatur, aut aliud quidquam: nec enim per specialia sigla numerorum manifestari, sed per litterarum consequentiam explanari concedimus. §. 14. Hæc igitur omnia Deo placido facere tua prudentia una cum aliis facundissimis viris studeat, & tam subtili quam celerrimo fini tradere: ut Codex consummatus, & in quinquaginta libros Digestus offeratur in maximam & æternam rei memoriam, Deique omnipotentis prudentiæ argumentum, nostrique imperii vestrique ministerii gloriam. Data octavodecimo Kal. Jan. Lampadio & Oreste viris clarissimis Coss. 530.

FELICITER.

Imperator Cæsar (23), *Flavius*, JUSTINIANUS, *Alemanicus*, *Gotthicus*,

(1) Digesta sic dicuntur, ut Græcis [illegible], vel ut ipsemet Justinianus ait, [illegible]. Digesta enim dicuntur quæ œconomiam habent. Cur digesta in hunc modum [illegible] veteres posuerint, frustra quæritur ab Alciato 9. dispunct. 16. ... [illegible] ... Cujac. [illegible] (2) L. 1. C. de veteri jure enucl. (3) Id est, expetendum. (4) Adde l. 2. l. 3. ff. de leg. Nov. 164. in pr. & Leunclav. (5) L. 10. in fin. ff. de just. & jur. olim legum interpretandarum scientia ad collegium Pontificum pertinebat. l. 2. §. 6. in fin. ff. de orig. jur. ... [illegible] ... Cic. 1. de Orat. (6) L. 2. §. 47. vers. & ut obiter D. de orig. jur. (7) Atque Justiniani Imperium incipit an. 1280. Urbis ... [illegible] (8) Et hic abrogata l. 1. C. Theod. de respons. prudentum. Cujac. (9) Communis DD. opinio non semper prævalet. Auctoritas enim DD. quamvis olim fuerit necessaria, hodie tantum probabilis est, ... [illegible] ... Vid. method. jur. controvers. cap. 9. §. De Opinion. Doctor. ... [illegible] ... Jul. Clar. §. testamentum. quæst. 75. vers. contrarium. ... [illegible] ... (10) Livius Græculos plures Romanæ ac ... [illegible] ... quam Gothorum incendia & vastationes, Salmasius. (11) Lex Regia, §. 6. Instit. de jure naturali. l. 1. ff. de constitut. princip. (12) Vide l. 2. §. sed in hoc studium vers. & nomo. C. de veteri jure. (13) Hic erroris nomen, de quo apud Paulum ... [illegible] ... Tribonian. in ... [illegible] ... vocabulum commutavit. l. 38. §. 19. l. 32. §. 2. ff. de pœn. (14) Post Mellinum Cujacius. ... [illegible] ... nulla ratione conciliari posse cum l. 34. ff. mandati. Idem refert 9. obs. 19. in fin. errore Triboniani conflatum esse ... [illegible] ... inexplicabile inter l. 7. in fin. ff. de ædilitio Edict. & l. 3. D. de probat. (15) Adde l. 32. ... [illegible] ... D. de legib. (16) Constantinopolim, quam alibi urbs Æternam appellatur, ... [illegible] ... (17) Æmulatione ... [illegible] ... quod & Zosimo credimus, Constantinum Romulo non esse ... [illegible] ... (18) Institutionum scopus. (19) ... [illegible] ... §. ... Instit. de publ. judic. ... [illegible] ... Theophil. ... [illegible] ... Cujac. ... [illegible] ... (20) De sigliis vid. const. ad antecess. §. hæc autem. (21) Ex eo fonte ... [illegible] ... promanare tradit Petrus Faber, 2. semest. 19. in fin. (22) Ut obscuritates in contractibus & testamentis, vid. quæ not. ad Nov. 47. c. 1. in fin. (23) Justinianus. Apud omnes extra populos nominatissimum Cæsaris nomen est, & nos plures alias imperatoriæ majestatis notas ... [illegible] ... gloriamur Nov. 26.

cus, **Francicus** (1), **Germanicus**, *Anticus*, *Alanicus*, *Vandalicus*, *Africanus*, *pius*, *felix*, *inclytus*, *victor ac triumphator*, *ſemper Auguſtus*, *Theophilo*, *Doroth*eo, *Theodoro*, *Iſidoro*, *Anatolio*, *Thalelæo*, & *Gratino viris illuſtribus antecesſoribus* (2). *Item* & *Salaminæ viro diſertiſſimo antecesſori*. *Salutem*.

OMnem reipublicæ noſtræ ſanctionem jam eſſe purgatam & compoſitam tam in quatuor libris Inſtitutionum ſeu elementorum, quam in quinquaginta Digeſtorum ſeu Pandectarum, necnon in (3) duodecim Imperialium conſtitutionum, quis amplius quam vos cognoſcit? Et omnia quidem, quæ oportuerat & ab initio mandare, & poſt omnium conſummationem, factum libenter admittentes, definire, jam per noſtras orationes tam Græca lingua quam Romanorum, quas æternas fieri optamus, explicita [ſunt]. Sed cum vos [& omnes poſtea] profeſſores legitimæ ſcientiæ conſtitutos etiam hoc oportuerat ſcire, quid & in quibus temporibus tradi neceſſarium ſtudioſis credimus, ut ex hoc optimi atque eruditiſſimi efficiantur: ideo præſentem divinam orationem ad vos præcipue faciendam exiſtimamus, quatenus tam prudentia veſtra quam cæteri antecesſores (4), qui eandem artem in omne ævum exercere maluerint, noſtris regulis obſervatis, inclytam viam eruditionis legitimæ poſſint ambulare. Itaque dubio procul quidem eſt, neceſſe eſſe Inſtitutiones in omnibus ſtudiis primum ſibi vindicare locum, utpote prima veſtigia ejus ſcientiæ mediocriter tradentes: ex libris autem quinquaginta noſtrorum Digeſtorum ſex (5) & triginta tantummodo ſufficere [tam] ad veſtram expoſitionem, quam ad juventutis eruditionem judicamus; ſed ordinem eorum, & tramites, per quos ambulandum eſt, manifeſtare, tempeſtivum nobis eſſe videtur: & vos in memoriam quidem eorum, quæ antea tradebatis, redigere, oſtendere autem Novellæ noſtræ compoſitionis tam utilitatem quam tempora, ut nihil hujuſmodi artis relinquatur incognitum. §. 1. Et antea (6) quidem (quemadmodum & veſtra ſcit prudentia) ex tanta legum multitudine, quæ in librorum quidem duo millia, verſuum autem tricies (7) centena extendebatur, nihil aliud niſi ſex tantummodo libros & ipſos confuſos, & jura utilia in ſe perraro habentes, a voce magiſtra ſtudioſi accipiebant, cæteris jam deſuetis, jam omnibus inviis: In his autem ſex libris Gaii noſtri (8) inſtitutiones, & libri ſingulares quatuor, primus de illa vetere re uxoria, ſecundus de tutelis, & tertius necnon quartus de teſtamentis & de legatis connumerabantur: quos nec totos per ſequentias (9) accipiebant, ſed multas partes eorum quaſi ſupervacuas præteribant. Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur non ſecundum edicti (10) perpetui ordinationem, ſed paſſim, & quaſi per (11) ſaturam collectum, utile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata. † In ſecundo autem anno præpoſtera (12) ordinatione habita, [prima] pars legum eis tradebatur, quibuſdam certis titulis ab ea exceptis: cum erat enorme poſt inſtitutiones aliquod legere, quam quod in legibus & primum poſitum eſt, & iſtam nuncupationem meruerit. Poſt eorum vero lectionem, neque illam continuam, ſed particularem, & ex magna parte inutilem conſtitutam, tituli alii eis tradebantur tam ex illa parte legum, quæ de judiciis nuncupatur, & ipſis [non] continuam, ſed raram utilium recitationem præbentibus, quaſi cetero toto volumine inutili conſtituto: quam ex illa, quæ de rebus appellatur, ſeptem libris ſemotis, & in his multis partibus legentibus inviis, utpote non idoneis, neque aptiſſimis ad eruditionem conſtitutis. † In tertio autem anno quod ex utroque volumine, id eſt, de rebus vel de judiciis, in ſecundo anno non erat traditum, accipiebant ſecundum viciſſitudinem utriuſque voluminis: & ad ſublimiſſimum Papinianum, ejuſque reſponſa iter [eis] aperiebatur. Et ex prædicta reſponſorum conſummatione, quæ decimo & nono libro concludebatur, octo tantummodo libros accipiebant, nec eorum totum corpus eis tradebatur, ſed pauca ex multis, ex breviſſima ex ampliſſimis: ut adhuc ſitientes ab eis recederent. † His igitur ſolis a profeſſoribus traditis, Pauliana reſponſa per ſemetipſos recitabant: neque, hæc in ſolidum, ſed per imperfectum, & jam quodammodo male conſuetum inconſequentiæ curſum. Et hinc erat in quartum annum omnis antiquæ prudentiæ finis (13): ut (ſi) quis ea, quæ recitabant, enumerare malit, computatione habita inveniat ex tam immenſa legum multitudine vix verſuum ſexaginta millia eos ſuæ notionis perlegere: omnibus aliis deviis & incognitis: & tunc tantummodo ex aliqua minima parte recitandis, quotiens vel judiciorum uſus huc fieri coegerit, vel ipſi magiſtri legum aliquid ex his perlegere feſtinabatis, ut ſit vobis aliquid amplius diſcipulorum peritia. Et hæc quidem fuerant antiquæ eruditionis monumenta, ſecundum quod & veſtro teſtimonio confirmatur. §. 2. Nos vero tantam penuriam legum invenientes, & hoc miſerrimum judicantes, legitimos theſauros volentibus aperimus, quibus per veſtram prudentiam quodammodo erogatis, ditiſſimi legum oratores efficiantur diſcipuli. Et (14) primo (15) quidem anno noſtras hauriant Inſtitutiones, ex omni pene veterum Inſtitutionum corpore elimatas, & ab omnibus turbidis fontibus in unum liquidum ſtagnum conrivatas, tam per Tribonianum virum magnificum magiſtrum & exquæſtorem ſacri palatii noſtri & exconſulem, quam duos e vobis, id eſt, Theophilum & Dorotheum facundiſſimos antecesſores. In reliquam vero anni partem ſecundum optimam conſequentiam primam legum partem eis tradi ſancimus, quæ Græco vocabolo πρῶτα nuncupatur, qua nihil eſt anterius: quia quod primum (16) eſt, aliud ante ſe habere non poteſt, & hæc eis exordium & finem eruditionis primi anni eſſe decernimus. Cujus auditores non volumus vetere tam frivolo quam ridiculo cognomine Dupondios (17) appellari, ſed Juſtinianos novos nuncupari, & hoc in omne futurum ævum obtinere cenſemus: ut hi, qui rudes adhuc legitimæ ſcientiæ adſpirent, & ſcita prioris anni accipere maluerint, noſtrum nomen mereant: quia illico tradendum eis eſt primum volumen quod nobis emanavit auctoribus: antea enim dignum utique confuſione legum cognomen habebant, cum autem leges jam clare & dilucide animis eorum tradendæ erant, neceſſe erat eos & cognomine innovato fulgere. §. 3. In ſecundo (18) autem anno, per quem ex edicto ele nomen antea poſitum, & a nobis probatum, vel de judiciis (19) libros ſeptem, vel de rebus octo (20) accipere eos ſancimus, ſecundum quod temporis viciſſitudo indulſerit, quam intactam obſervari præcipimus. Sed eoſdem libros de judiciis vel de rebus totos, & per ſuam conſequentiam accipiant, nullo penitus ex his derelicto: quia omnia nova pulchritudine ſunt decorata, nullo inutili, nullo deſueto in his penitus inveniendo. Alterutri autem eorundem voluminum, id eſt, de judiciis vel de rebus adjungi in ſecundi anni audientiam volumus quatuor libros ſingulares, quos ex omni compoſitione quatuordecim, librorum excerpſimus: ex collectione quidem tripartiti voluminis, quod pro dotibus compoſuimus (21), uno libro excerpto; ex (22) duobus autem de tutelis & curationibus uno; ut ex gemino volumine de (23) teſtamentis, uno; & ex ſeptem libris de legatis & fideicommiſſis, & quæ circa ea ſunt, ſimili modo (24) uno tantum libro. Hos igitur quatuor libros, qui in primordiis ſingularum memoratarum compoſitionum poſiti ſunt, tantummodo a vobis eis tradi ſancimus, cæteris decem opportuno tempore conſervandis. quia neque poſſibile eſt, neque anni ſecundi tempus ſufficit ad illorum quatuordecim, librorum magiſtra voce eis tradendorum recitationem. §. 4. Tertii (25) inſuper anni doctrina talem ordinem ſortiatur, ut ſive libros de judiciis, ſive de rebus ſecundum vices legere eis ſors tulerit, concurrat eis tripartita legum ſingularium diſpoſitio: & in primis liber (26) ſingularis ad hypothecariam formulam, quem opportuno loco, in quo de hypothecis loquimur, poſuimus: ut cum æmula ſit pignoratitiis actionibus, quæ in libris de rebus poſitæ ſunt, non abhorreat eorum vicinitatem. cum circa eaſdem res umbabus pene idem ſtudium eſt. Et poſt eundem librum ſingularem alius (27) liber ſimiliter eis aperiatur, quem ad edictum ædilium, & de redhibitoria actione, & de evictionibus nec non duplæ ſtipulatione compoſuimus: cum enim quæ pro emptionibus & venditionibus legibus cauta ſunt, in libris de rebus præfulgent; hæ autem omnes, quas diximus, definitiones in ultima parte prioris edicti fuerant poſitæ: neceſſario eas in anteriorem (28) locum tranſtulimus, ne a venditionibus, quarum quaſi miniſtræ ſunt, vicinitate ulterius devagentur. Et hos tres libros cum acutiſſimi Papiniani lectione tradendos poſuimus, quorum volumina in tertio anno ſtudioſi recitabant, non ex omni eorum corpore, ſed ſparſim pauca ex multis & in hac parte accipientes. Vobis autem pulcherrimus Papinianus non ſolum ex reſponſis, quæ in decem & novem libros compoſita fuerant, ſed etiam ex libris ſeptem & triginta quæſtionum, & gemino volumine definitionum, nec non de adulteriis, & pene omni ejus expoſitione in omni noſtrorum Digeſtorum ordinatione præfulgens propriis partibus præclarum ſui recitationem præbebit. Ne autem tertii anni auditores, quos Papinianiſtas (29) vocant, nomen & feſtivitatem ejus amittere videantur, ipſe iterum in tertium annum per belliſſimam machinationem introductus eſt: librum enim hypothecariæ ex primordiis plenum ejuſdem maximi Papiniani fecimus lectione, ut & nomen ex eo habeant, & Papinianiſtæ vocentur, & [ejus reminiſcentes, &] lætificentur, & feſtum diem, quem, cum primum leges ejus accipiebant, celebrare ſolebant, peragant: & maneat viri ſublimiſſimi præfectorii Papiniani & per hoc in æternum memoria, hocque termino tertii anni doctrina concludatur. §. 5. Sed quia ſolitum, anni quarti (30) ſtudioſos Græco & conſueto quodam vocabulo (31), λύτας appellari; habeant quidem ſi maluerint hoc cognomen. pro reſponſis autem prudentiſſimi Pauli, quæ antea ex libris viginti tribus vix in decem & octo recitabant, per jam expoſitam confuſionem eos legentes, decem libros ſingulares, qui ex quatuordecim, quos antea enumeravimus, ſuperſunt, (32) ſtudeant lectitare: & multo majoris & amplioris prudentiæ ex eis theſaurum conſecuturi, quam quem ex Paulianis habebant reſponſis. Et ita omnis ordo librorum ſingularium a nobis compoſitus, & in decem & ſeptem libros partitus eorum animis imponetur. quem in duabus Digeſtorum partibus poſuimus, id eſt, quarta & quinta ſecundum ſeptem partium diſtributionem: & quod jam primis verbis orationis noſtræ poſuimus, verum inveniatur, ut ex triginta ſex librorum (33) recitatione fiant juvenes perfecti, & ad omne opus legitimum inſtructi, & noſtro tempore non indigni, duabus aliis partibus, id eſt, ſexta & ſeptima noſtrorum Digeſtorum, quæ in quatuordecim libros compoſitæ ſunt, eiſdem poſitis, ut poſſint poſtea eos & legere, & in judiciis oſtendere. † Quibus ſi bene ſeſe imbuerint, & in quinti (34) anni, quo (35) prolytæ nuncupantur, metas, conſtitutionum Codicem tam legere quam ſubtiliter intelligere ſtudeant. nihil eis legitimæ ſcientiæ deerit, ſed omnem ab initio uſque ad finem ſuis animis amplectantur; &, quod pene in alia nulla evenit arte, cum etſi viliſſimæ ſint, omnes tamen infinitæ ſunt, hæc ſola ſcientia habeat finem mirabilem, in præſenti tempore a nobis ſortita. §. 6. Diſcipuli igitur, omnibus eis legitimis arcanis reſeratis, nihil habeant abſconditum: ſed omnibus perlectis, quæ nobis per Triboniani viri excelſi miniſterium, cæterorumque compoſita ſunt, & oratores maximi, & juſtitiæ ſatellites inveniantur, & judiciorum optimi tam athletæ quam gubernatores in omni loco ævoque felices. §. 7. Hæc autem tria volumina a nobis compoſita tradi eis, tam in (36) regiis (37) urbibus, quam in Berytienſium pulcherrima civitate, quam & (38) legum nutricem bene quis appellet, tantummodo volumus; quod jam & a retro principibus conſtitutum

(1) Gallis tamen & Francis non imperabat Juſtinianus. *arg. l.* 1. § 2. *C. de off. præf. Afr.* [illegible] (2) Qui ſint, v. §. 8. *infr. eod.* (3) Ad inſtar legum 12. Tabul. *Cujac.* (4) Quales vocat Apoſtolos Tertullianus, 2. *adverſus Marcionem*, unde conſtat, antecesſores in quolibet genere ſcientiæ appellari. In hiſce conſtitutionibus dicuntur profeſſores juris & legum Doctores, vid. Cujac. 12. *obſ.* [illegible] adde rurſus Cujacium [illegible] *obſerv.* [illegible] de Juriſconſultorum appellationibus variis. (5) Ad Titulum uſque de bonorum poſſeſſ. (6) Antiqua juris docendi ratio. (7) V. §. *&* [illegible] *infr.* [illegible] (8) Quarum quæ fragmenta hodie extant, nihil aliud ſunt quam earum Epitome, auctore Aniano Alarici conſiliario. *Cujac.* (9) Conſequentias. (10) De quo in *l.* 2. *ff. de* [illegible] (11) V. *L.* [illegible] *C. de* [illegible] (12) Præpoſtera docendi ratio. (13) Hinc conſtat, juridico ſtudio [illegible] olim fuiſſe, hodie quinquennium, §. 5. *verſ. quibus ſi bene*, *infr. eod.* quod ante tempus conſortio advocatorum nemo poteſt ſociari, *l.* [illegible] *C. de advoc. diverſ.* [illegible] qui ad hodie [illegible] parentum vitio, qui, ut Petronius ait, dum ad vota properant, cruda adhuc ſtudia in forum repellunt: adde Cujac. [illegible] *obſ.* [illegible] (14) Juſtinianea & nova docendi juris ratio. (15) Primus annus. (16) *L.* 14 *ff. de* [illegible] *ff. de verb. ſign.* (17) Dupondium duæ drachmæ. vid. Cujac. [illegible] *obſ.* [illegible] Dupondii ergo duarum quaſi drachmarum Codice, id eſt, viliſſimi ac nullius pretii, eodem ſenſu apud Fulgentium in expoſitione ſermonum antiquorum, diobolares proſtibulum, diobolæ & diobolares meretrices, [illegible] dicuntur. (18) Secundus ann. (19) a lib. 5. ad [illegible] (20) a lib. 12. ad 19. (21) Puta, vel 23 vel 24. vel 25 ſorum (22) Id eſt, vel 26. vel 27. ſorum. (23) Id eſt, 28. vel 29. ſorum. (24) Id eſt, vel 30 31. 32. 33 34. 35. 36. (25) Tertius ann. (26) Liber 20. ſorum. (27) Liber. 21 ſorum. (28) Atqui ſtatuunt ſe velle ordinem perpetui edicti ſervare, *l.* [illegible] *ff. de* [illegible] (29) Papinianiſtæ (30) Quartus ann. (31) Id eſt, in ſolvendis quæſtionibus juris idoneos: ſed λύτας male, cum λυταὶ dici debeant. *Turneb.* (32) Utpote non explicati anno ſecundo, v. §. [illegible] *verſ. alterutri*, *ſup. eod.* (33) Non tamen citra ſatyram, quod ſugere Tribonianum oportuit. §. 1. *ſup. eod.* (34) Quintus annus. (35) Προλύται, id eſt, λυταὶ doctiores Heſychius [illegible] interpretatur [illegible] quod dicitur a præfatio lege ſtudiorum ſolutus, vel [illegible] prolytæ, qui jam nodos & legum ænigmata poſſunt ſolvere, ut verbis Juvenalis [illegible] (36) De juris Academiis. (37) Regiæ urbes, Roma & Conſtantinopolis. (38) [illegible] Eunapius in Juliano, *Cujac.*

tutum est, & non (1) in aliis locis, quæ [a] majoribus tale non meruerint privilegium: quia audivimus etiam in Alexandrina (2) splendidissima civitate, & in Cæsariensium, & in aliis, quosdam imperitos homines devagare, & doctrinam discipulis adulterinam tradere, quos sub hac interminatione ab hoc conamine repellimus, ut si ausi fuerint in posterum in hoc perpetrare, & extra urbes regias, & Berytiensium metropolim hoc facere, denarum librarum auri pœna plectentur, & rejiciantur ab ea civitate, in qua non leges docent, sed in leges committunt. §. 8. Illud autem, quod jam tum ab initio hoc opus mandantes in nostra oratione, & post completum in alia nostri numinis constitutione scripsimus, & nunc utiliter ponimus: ut nemo audeat eorum, qui libros conscribunt, sigla (3) in his ponere, & per compendium ipsi legum interpretationi vel compositioni maximum afferre discrimen: scituris omnibus librariis, qui hoc in posterum commiserint, quod post criminalem pœnam æstimationem libri in duplum domino ejus, si nescienti dederint, inferre compellentur: cum & ipse qui talem librum comparaverit, pro nihilo eum habebit nemine judice ex tali libro fieri recitationem concedente, sed pro non (pro) scripto eum haberi disponente. §. 9. Illud vero satis necessarium constitutum cum summa interminatione edicimus, ut nemo audeat neque in hac splendidissima civitate, neque in Berytiensium pulcherrimo oppido, ex his qui legitima peragunt studia, indignos & pessimos, immo magis serviles, & quorum effectus injuria est, ludos (4) exercere, & alia crimina vel in ipsos professores, vel in socios suos & maxime in eos, qui rudes ad recitationem legum perveniunt, perpetrare: quis enim (5) ludos appellet eos, ex quibus crimina oriuntur? hoc etenim fieri nullo patimur modo, sed optimo ordini in nostris temporibus & hanc partem tradimus, & toto postero transmittimus sæculo: cum oportet prius animas, & postea linguas fieri eruditas. §. 10. Et hæc omnia in hac quidem florentissima civitate vir excelsus præfectus hujus almæ urbis tam observare quam (6) vindicare, prout delicti tam juvenum quam scriptorum qualitas exegerit, curæ habebit. In Berytiensium autem civitate tam vir clarissimus præses Phœnicæ maritimæ, quam beatissimus ejusdem civitatis Episcopus, & legum professores. §. 11. Incipite igitur legum doctrinam eis Dei gubernatione tradere, & viam aperire, quam nos invenimus; quatenus fiant optimi justitiæ & reipublicæ ministri, & vos maximum decus in omne sæculum sequatur, quia vestris temporibus talis legum inventa est permutatio, qualem & apud Homerum patrem (7) omnis virtutis Glaucus & Diomedes inter se faciunt, dissimilia permutantes,

Χρυσεα (8) χαλκειων, ἑκατομβοι ἐννεαβοιων.

Hoc est,

Aurea æris, centena novenariis.

Quæ omnia obtinere sancimus in omne ævum ab omnibus tam professoribus, quam legum auditoribus, & librariis, & ipsis judicibus observanda. Data 17. Kal. Januarias Constantinopoli, Domino nostro Justiniano perpetuo Augusto ter Consule 533. (9).

(1) Volunt tamen interpretes jus Academiæ tempore præscribi. (2) Alexandriæ studium etiam medicinæ florebat, hinc Ammianus 22. Pro omni experimento sufficit medico ad commendandum artis auctoritatem, si Alexandriæ se dixerit eruditum. (3) Sigla singula dicuntur. *vid. ad Tribonianum supra* §. *pen.* [illegible] *de confirm. ad Senatum* §. *eodem infra* [illegible] *ad magnum Senatum*, de siglis vide Cujac. 12. *obs.* [illegible], vide quæ scripsi ad *Nov.* 47. *c.* 2. (4) De ludis inhonestis Studiosorum abrogatis. (5) Ludus noxius in culpa est. vide *l.* 10. *ff. ad l. Aquil.* his autem ludis eos intelligit quos subjecti mos erat in antecessores & condiscipulos, præsertim novitios. vide Cujac. 5. *obs.* 13. *l.* 1. *C. Th. de Studiis liberal. urbis Romæ.* (6) Vide quæ scripsi ad *Auth. habita C. ne filius pro patre.* (7) Laus Homeri. vide *l.* 120. *ff. de verb. sign.* (8) *Iliad.* 6. (9) Dicendum est, *tertium Consule*, non *tertio* vel *ter Consule.* 10. Gell. 1.

SECUNDA PRÆFATIO DIGESTORUM

DE CONFIRMATIONE (1) DIGESTORUM

AD SENATUM ET OMNES POPULOS.

IN NOMINE DOMINI ET DEI NOSTRI JESU CHRISTI.

Imperator Cæsar, Flavius Justinianus, Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triumphator, semper Augustus, ad Senatum & omnes populos.

Tanta (2) circa nos divinæ humanitatis est providentia, ut semper æternis liberalitatibus nos sustentare dignetur, post bella enim Parthica æterna pace sopita, postque Vandalicam gentem ereptam, & Carthaginem, immo magis omnem Libyam Romano imperio iterum sociatam: & leges antiquas jam senio prægravatas, per nostram vigilantiam præbuit in novam pulchritudinem & moderatum pervenire compendium: quod nemo ante nostrum imperium unquam speravit, neque humano ingenio possibile esse penitus existimavit. Erat enim mirabile, Romanam sanctionem ab urbe condita usque ad nostri imperii tempora, quæ pene in mille & quadringentos (3) annos concurrunt, intestinis præliis vacillantem, hocque & in Imperiales constitutiones extendentem in unam reducere consonantiam: ut nihil neque contrarium, neque idem, neque simile in ea inveniatur, & ne geminæ leges pro rebus singulis positæ usquam appareant: namque hoc cælestis quidem providentiæ peculiare fuit: humanæ vero imbecillitati nullo modo possibile. Nos itaque more solito ad immortalitatis respeximus præsidium, & summo numine invocato, Deum auctorem & totius operis præsulem fieri optavimus. & omne studium Triboniano, viro excelso, Magistro officiorum, & Exquæstore (4) sacri nostri palatii & Exconsole credidimus, eique omne ministerium hujuscemodi ordinationis imposuimus, ut ipse una cum aliis (viris) illustribus & prudentissimis viris nostrum desiderium adimpleret: nostra quoque majestas semper investigando & perscrutando ea, quæ ab his componebantur, quicquid dubium & incertum inveniebatur, hoc numine cælesti erecta emendabat, & in competentem formam redigebat (5). §. 1. Omnia igitur confecta sunt, Domino & Deo nostro Jesu Christo possibilitatem tam nobis quam nostris in hoc satellitibus præstante. Et principales quidem Constitutiones duodecim libris digestas, jam ante in Codicem (6) nostro nomine præfulgentem contulimus. Postea vero maximum opus adgredientes, ipsa vetustatis (7) studiosissima opera jam pene confusa & dissoluta, eidem viro excelso permisimus tam colligere quam certo moderamine tradere. Sed cum omnia percontabamur, a præfato viro excelso suggestum est duo pene millia librorum esse conscripta, & plus quam trecenties decem (8) millia versuum a veteribus effusa, quæ necesse [esset] omnia & legere & perscrutari, & ex his si quid optimum fuisset, eligere. † Quod cælesti fulgore & summæ Trinitatis favore confectum est secundum nostra mandata, quæ ab initio ad memoratum virum excelsum fecimus: & in quinquaginta libros omne quod utilissimum erat, collectum est: & omnes ambiguitates decisæ, nullo seditioso relicto (9), nomenque libris imposuimus Digestorum seu Pandectarum, qui omnes disputationes & decisiones in se habent legitimas, & quod undique fuit collectum, hoc in sinus receperunt: in centum quinquaginta pene millia (10) versuum totum opus consummantes: & in septem (11) partes eos digessimus non perperam, neque sine ratione; sed in numerorum naturam (12) & artem respicientes, & consentaneam eis divisionem partium conficientes. §. 2. Igitur prima quidem pars totius contextus, quæ Græco vocabulo πρωτα (13) nuncupatur, in quatuor libros seposita est. §. 3. Secundus autem articulus (14) septem libros habet, qui de judiciis appellantur. §. 4. In tertia vero congregatione omnia, quæ de rebus nominantur, contulimus (15), octo libris eis deputatis. §. 5. Quartus autem locus, qui & totius compositionis quasi quoddam invenitur umbilicum (16), octo libros suscepit, in quibus omnia, quæ ad hypothecam (17) pertinent, reposita sunt, ut non pignoratitia actione in libris de rebus posita multum distarent. Alio libro (18) eodem inserto volumine, qui ædilitium edictum, & redhibitoriam actionem & duplæ stipulationem, quæ de evictionibus proposita est, continet: quia hæc omnia titulis emptionum & venditionum consentanea sunt: & prædictæ actiones, quasi pedissequæ illarum ab initio processerunt, in vetustioris quidem edicti ordinatione in loca devia & multo distantia devagantes: per nostram autem providentiam his congregatæ: cum oportuerat ea, quæ de eodem pene loquuntur, in confinio ponere. † Alius itaque (19) liber post duos (20) primos nobis excogitatus est de usuris, & trajectitiis pecuniis, & de instrumentis & testibus, & probationibus, [necnon præsumptionibus,] & memorati tres singulares libri juxta compositionem de rebus positi sunt. Post hos, si qua de sponsalibus vel nuptiis vel dotibus legibus dicta sunt, reposuimus, tribus (21) librorum voluminibus ea concludentes. De tutelis autem & curationibus geminos (22) libros conscripsimus. Et memoratam ordinationem octo librorum mediam totius operis reposuimus, omnia undique tam utilissima quam pulcherrima jura continentem.

§. 6. Quintus autem exoritur nobis Digestorum articulus, in quem de testamentis & (23) codicillis tum privatorum quam militum, omne quidquid antiquis dictum inveniat quis depositum: qui de testamentis appellatur. De legatis autem & fideicommissis quinque (24) librorum numerus adgregatus est. Cumque nihil tam peculiare fuerat, quam (ut) legatis (25) quidem legis Falcidiæ narratio, fideicommissis autem Senatusconsulti Trebelliani, singulis libris (26) utrique eorum applicatis tota pars quinta in novem libros coadunata est. Solum autem Senatusconsultum Trebellianum ponendum esse existimavimus; captiosas etenim & ipsis veteribus odiosas Pegasiani Senatusconsulti ambages, & utriusque Senatusconsulti ad se tam supervacuas quam scrupulosas (27) diversitates respuentes, totum jus super his positum Trebelliano Senatuscon-

(1) Digesta, ut fuerint collecta, Justinianus hic tradit & confirmat: septem in partes eas dividit, & singularum partium argumenta recenset (2) *l.* 2. *C. de veter. jur. enucleand.* (3) Lege mille & trecentos. Nam Justinianus solus imperare cœpit anno urbis 1280. Nisi ita legeris, erit error calculi plus quam [illegible] annorum. Sed fortassis Justinianus secutus est Græcas Chronologias. Sic Harmenopolus in Chronico annum Constantini facit [illegible]. Chr. [illegible] fit 531. vel 533. vid. *Constit. ad Tribonian.* §. 1. (4) Græcis [illegible] quæstura fungebatur: quæstorius eadem forma dicitur [illegible] *C. Theod.* quorum appellatio [illegible] v. Amm. Marcel. [illegible] *C. de Profess.* Exquæstore nomen indeclinabile est S. Augustin. *lib. de Grammat.* (5) Ad similitudinem LL. XII Tabul. ut putat Harmenop. *lib.* 1. [illegible] (6) Codex Justinianus vel Justinianeus. (7) Pandectæ. (8) [illegible] trecenta centena millia vid. §. 1. *Constit. ad Senat.* vid. Anton. Aug. 2. *Emendationum* 6. qui tamen ait hunc Græcismum ferendum esse. (9) Contrario, vitiosi nullis antinomia relicta. (10) Hic locus ostendit versuum vocabulo leges & paragraphos intelligi non posse, sed potius lineas. vid. Contium 1. *lect.* 2. Duar. 2. *disput.* 4. (11) Septenarius numerus, de quo vide 1. Gell. 10. Philonem *de opificio Dei*. Nazianz. in *Orat. de paschate* [illegible]. Numerum esse mundo congenitum & coelemen [illegible], adde Alciat. 11. *parerg.* 23. (12) Numeris naturam & artem tribuit Justinianus, ut hic. (13) Primordia. (14) A 5. ad finem 11. (15) Qui ex [illegible], 19. [illegible]. (16) Umbilicum Latinis dicitur. Sed Tribonianismus est, Græcis enim dicitur [illegible]. (17) De qua *lib.* 20. (18) Nempe 21. (19) lib. 22. qui [illegible] Græcis dicitur. (20) Duo dixit non duos, ut Virgil. illo loco: *Si duo præterea tales Idæa tulisset Terra viros.* (21) Nempe 23. 24. 25. (22) Nempe 26. 27. (23) Continentur *lib.* 28. & 29. (24) Nempe 30. 31. 32. 33. 34. (25) Et fideicommissis: ita Græci legunt, quod quamvis Anton. August. non probet, ad singularia tamen fideicommissa referri potest. (26) 35. scilicet & 36. quanquam trigesimus quintus non [illegible] a tractatu legis Falc., sed a tit. *de condition. & demonstrat.* (27) i. e. stipulationes ex SC. Pegasiano descendentes.

tuiconſulto adjndicevimus. Sed in (1) his nihil de caducis a nobis memoratum eſt: ne cauſa quæ in rebus non proſpere geſtis, & triſtibus temporibus Romanis increbuit calamitatibus, bello coaleſcens civili, noſtris maneat temporibus, quæ favor cæleſtis & pacis vigor firmavit, & [ſuper] omnes gentes in bellicis [victrix (a)] periculis ſuperpoſuit: ne luctuoſum monumentum læta ſæcula inumbrare concedatur. §. 7. Sexta deinde pars Digeſtorum exoritur, in quibus omnes bonorum poſſeſſiones poſitæ ſunt, quæ ad ingenuos, quæ ad libertinos reſpiciunt: ut & jus omne, quod de gradibus & adgnationibus deſcendit, legitimæque hereditates, & omnis ab inteſtato ſucceſſio, & Tertullianum, & Orphitianum Senatuſconſultum, ex quibus mater & filii invicem ſibi heredes exiſtunt, in geminos (3) libros contulimus, bonorum poſſeſſionum multitudinem in compendioſum, & manifeſtiſſimum ordinem concludentes. Poſt hæc ea, quæ de operis novi nunciationibus, damnique infecti, & pro ædificiis dirutis, & eorum inſidiis (4), & qua de aquæ pluviæ arcendæ veteribus auctoribus placita ſunt: necnon de publicanis, & donationibus tam inter vivos, quam mortis cauſa conficiendis cauta legibus invenimus, in librum ſingularem (5) deduximus. De manumiſſionibus autem & de liberali cauſa alius (6) liber reſpondit: quemadmodum & de adquiſitione tam dominii quam poſſeſſionis, & titulis, qui eam inducunt, multæ & variæ lectiones uni (7) ſunt inſertæ volumini, alio (8) libro deputato his qui judicati vel in jure confeſſi ſunt, & de bonorum deteorionibus & [venditionibus], & ut nequid in fraudem creditorum fiat. Poſtque hæc omnia interdicta glomerata (9) ſunt. & deinceps exceptiones & de temporum prolixitatibus, & de obligationibus & actionibus liber (10) iterum ſingularis extenditur: ut prælata ſexta pars totius Digeſtorum voluminis octo libris definiatur. §. 8. Septimus autem & noviſſimus articulus Digeſtorum ſex libris formatus eſt, quos de ſtipulationibus [ſeu verborum obligationibus], & fidejuſſoribus & mandatoribus, necnon novationibus & ſolutionibus, & acceptilationibus, & de Prætoriis ſtipulationibus, omne quod jus invenitur (11), gemino volumine inſcriptum eſt, quod in libris antiquis nec (12) numerari poſſibile fuit. Et poſt hoc duo (13) terribiles libri poſiti ſunt pro delictis privatis, & extraordinariis, necnon publicis criminibus, qui omnem continent ſeveritatem pœnarumque atrocitatem. Quibus permixta ſunt & ea quæ de audacibus hominibus cauta ſunt, qui ſe celare conantur, & contumaces exiſtunt: & de pœnis, quæ condemnatis infliguntur, vel conceduntur: necnon de eorum ſubſtantiis. Liber autem (14) ſingularis pro appellationibus nobis excogitatus eſt contra ſententias, tam civiles quam criminales cauſas finientes. Cætera autem omnia, quæ ad municipales (15), vel de decurionibus, & muneribus vel publicis operibus vel nundinis, & pollicitationibus & diverſis cognitionibus [& cenſibus], vel ſignificatione verborum veteribus inventa ſunt, quæque regulariter definita, in ſeſe recepit (16) quinquageſimus totius conſummationis perfectus. §. 9. Quæ omnia confecta ſunt per (17) virum excelſum, necnon prudentiſſimum Magiſtrum, Exquæſtore & Exconſule Tribonianum, qui ſimiliter eloquentiæ & legitimæ ſcientiæ artibus decoratus, & in ipſis rerum experimentis emicuit, nihilque majus nec carius noſtris unquam juſſionibus duxit: necnon per alios viros magnificos & ſtudioſiſſimos perfecta ſunt, id eſt, Conſtantinum virum illuſtrem, Comitem ſacrarum largitionum, & magiſtrum ſcrinii libellorum, ſacrarumque cognitionum, qui ſemper nobis ex bona opinione & gloria ſeſe commendavit, necnon Theophilum virum illuſtrem, magiſtrum juriſque peritum in hac ſplendidiſſima civitate (18) laudabiliter optimam legum gubernationem extendentem: & Dorotheum [virum] illuſtrem & facundiſſimum quæſtorium, quem in Berytienſium ſplendidiſſima civitate leges diſcipulis (19) tradentem propter ejus optimam opinionem & gloriam ad nos deduximus, participemque hujus operis fecimus: ſed & Anatolium virum illuſtrem magiſtrum, qui & ipſe apud Berytienſes juris interpres conſtitutus ad hoc opus allectus eſt, vir ab antiqua ſtirpe legitime procedens, cum & pater ejus Leontius & avus Eudoxius [qui poſt Patricium inclytæ recordationis quæſtorium & antecefſorem, & Leontium virum glorioſiſſimum præfectorium (20) conſularem, atque Patricium filium ejus] optimam ſui memoriam in legibus reliquerunt: necnon Cratinum virum illuſtrem & comitem ſacrarum largitionum, & optimum antecefſorem hujus almæ urbis conſtitutum: qui omnes ad prædictum opus electi ſunt una cum Stephano, Menna, Proſdocio, Eutolmio, Timotheo, Leonide, Leontio, Platone, Jacobo, Conſtantino, Joanne, viris prudentiſſimis, qui patroni quidem ſunt cauſarum apud maximam ſedem præfecturæ, quæ Orientalibus prætoriis præſidet. Omne autem ſuæ virtutis teſtimonium undique accipientes, & a nobis ad tanti operis conſummationem electi ſunt: & cum omnes in unum convenerunt gubernatione Triboniani viri excelſi, ut tantum opus nobis auctoribus poſſint conficere, Deo propitio, in prædictos quinquaginta libros opus conſummatum eſt. §. 10. Tanta autem [a] nobis antiquitati habita eſt reverentia, ut (21) nomina prudentium taciturnitati (22) tradere nullo patiamur modo: ſed unuſquiſque eorum, qui auctor legis fuit, noſtris Digeſtis inſcriptus eſt: hoc tantummodo a nobis effecto, ut ſi quid in legibus eorum vel ſupervacuum vel imperfectum vel minus idoneum viſum eſt: vel adjectionem, vel deminutionem neceſſariam accipiat, & rectiſſimis tradatur regulis, & in multis ſimilibus vel contrariis quod ſectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus poſitum eſt, unaque omnibus auctoritate indulta: ut quidquid ibi ſcriptum eſt, hoc noſtrum appareat, & ex noſtra voluntate compoſitum: nemine auden-
ſe comparare ea, quæ antiquitas habebat, & quæ noſtra auctoritas introduxit: quia multa & maxima ſunt, quæ propter utilitatem rerum transformata ſunt, adeo ut etſi principalis Conſtitutio fuerat in veteribus libris relata, neque ei pepercimus, ſed & hoc corrigendum eſſe putavimus, & in melius reſtaurandum: nominibus etenim veteribus relictis, quidquid legum veritati decorum & neceſſarium fuerat, hoc noſtris emendationibus ſervavimus: & propter hanc cauſam & ſi quid inter eos dubitabatur, hoc jam in tutiſſimam pervenit quietem, nullo titubante relicto. §. 11. Sed cum proſpeximus quod ad portandam tantæ ſapientiæ molem non ſunt idonei homines rudes, & qui in primis (23) legum veſtibulis ſtantes intrare ad arcana earum properent: & aliam (24) mediocrem emendationem præparandam eſſe cenſuimus, ut ſub ea colorati, & quaſi primitiis omnium imbuti, poſſint ad penetralia eorum intrare, & formam legum pulcherrimam non conniventibus oculis accipere. Et ideo Triboniano viro excelſo, qui ad totius operis gubernationem electus eſt, necnon Theophilo, & Dorotheo, viris illuſtribus & facundiſſimis antecefſoribus accerſitis, mandavimus, quatenus libris, quos veteres compoſuerunt, qui prima legum argumenta continebant, & Inſtitutiones vocabantur, ſeparatim collectis, quidquid ex his utile & aptiſſimum & undique ſit elimatum, & rebus, quæ in præſenti ævo in uſu vertuntur, conſentaneum invenitur, hoc & capere ſtudeant, & quatuor libris reponere, & totius (25) eruditionis prima fundamenta atque elementa ponere: quibus juvenes ſuffulti poſſint graviora & perfectiora legum ſcita ſuſtentare. Admonuimus autem eos, ut memores etiam noſtrarum fiant Conſtitutionum, quas pro emendatione juris promulgavimus: & in confectione Inſtitutionum etiam eadem emendatione ponere non morentur: ut ſit manifeſtum & quid antea vacillabat, & quid poſtea in ſtabilitatem reductum eſt. Quod opus ab his perfectum, ut nobis oblatum & relectum eſt, & prono ſuſcepimus animo & noſtris ſenſibus non indignum eſſe judicavimus, & prædictos libros Conſtitutionum vicem habere juſſimus: quod & in oratione noſtra, quam eiſdem libris præpoſuimus, apertius declaratur.

§. 12. Omni (26) igitur Romani juris diſpoſitione compoſita, & in tribus voluminibus (id eſt, Inſtitutionum, & Digeſtorum ſeu Pandectarum, necnon Conſtitutionum) perfecta & (27) in tribus annis conſummata, quæ ut primum ſeparari (28) cœpit; neque in totum decennium compleri ſperabatur: omnipotenti Deo & hanc operam ad hominum ſuſtentationem piis obtulimus animis, uberesque gratias maximæ Deitati reddidimus, quæ nobis præſtitit & bella feliciter agere, & honeſta pace perpotiri, & non tantum noſtro, ſed etiam omni ævo tam inſtanti quam poſteriori leges optimas ponere. §. 13. Omnibus itaque hominibus eandem Sanctionem manifeſtam facere, neceſſarium [eſſe] perſpeximus: ut ſit eis cognitum, quanta confuſione & infinitate abſoluti, in quam moderationem & legitimam veritatem pervenerunt: legeſque in poſterum habeant tam directas quam compendioſas, omnibuſque in promptu poſitas, & ad poſſidendi libros earum facilitatem idoneas; ut non mole divitiarum expenſa poſſint homines ſupervacuæ legum multitudinis adipiſci volumina (29), ſed viliſſima pecunia facilis earum comparatio pateat tam ditioribus quam tenuioribus, minimo pretio magna prudentia reparanda.

§. 14. Si (30) quid autem in tanta legum compoſitione, quæ ab immenſo librorum numero collecta eſt, ſimile forſitan rerum inveniatur, nemo hoc vituperandum exiſtimet: ſed primum quidem imbecillitati humanæ, quæ naturaliter ineſt, hoc inſcribat: quia omnium habere memoriam, & penitus in nullo peccare, divinitatis magis quam mortalitatis eſt: quod & a majoribus dictum eſt: deinde ſciat quod ſimilitudo in quibuſdam & his breviſſimis adſumpta non inutilis eſt, & nec citra noſtrum propoſitum hoc ſubſequutum: aut enim ita res neceſſaria erat, ut diverſis titulis propter rerum cognationem applicari eam oporteat: aut cum fuerat aliis diverſis permiſta, impoſſibile erat [eam] per partes detrahi, ne totum confundatur, & in his partibus, in quibus perfectiſſimæ viſiones (31) expoſitæ veterum fuerant, quod particulatim in eas fuerat ſparſum, hoc dividere ac ſeparare, penitus erat incivile: ne tam ſenſus quam aures legentium ex hoc perturbentur. Similique modo ſi quid principalibus Conſtitutionibus cautum eſt, hoc in Digeſtorum volumine poni nullo conceſſimus modo: quaſi Conſtitutionum recitatione ſufficiente: niſi & hoc raro ex iiſdem cauſis, quibus ſimilitudo adſumpta eſt. §. 15. Contrarium (32) autem aliquid in hoc Codice poſitum nullum (33) ſibi locum vendicabit, nec invenitur, ſi quis ſubtili animo diverſitatis rationes excutiet; ſed eſt aliquid novum inventum (34), vel occulte poſitum, quod diſſonantiæ querelam diſſolvit, & aliam naturam inducit diſcordiæ fines effugientem. §. 16. Sed & ſi quid forſitan prætermiſſum (35) eſt, quod in tantis millibus quaſi in profundo poſitum latitabat, & cum idoneum fuerat poni, obſcuritate involutum neceſſario derelictum eſt: quis hoc apprehendere recto animo poſſit? primo quidem propter ingenii mortalis exiguitatem: deinde propter ipſius rei vitium, quod multis inutilibus permixtum nullam ſui ad eruendum præbuit copiam: deinde quod multo utilius eſt pauca idonea effugere, quam multis inutilibus homines prægravare. §. 17. Mirabile autem aliquid ex his libris emerſit, quod multitudo antiquæ præſenti brevitate paucior invenitur: homines etenim, qui antea lites agebant, licet multæ leges fuerant poſitæ, tamen ex paucis lites perferebant (36), vel propter inopiam librorum, quos comparare eis impoſſibile erat, vel propter ipſam inſcientiam, & (37) voluntate judicum magis, quam legitima auctoritate lites dirime-
ban-

(1) Dictum quam in Codice, qui hodie extat. (a) Lege victorem aut victores: alii legunt in bellicis victoriis: alii, in bellicis victoria periculis. (3) 37. & 38. (4) Kaτ' ... i. e. hominum fraudulentis machinationibus adverſus ædificia. vid. l. 13. C. de oper. publ. Olim dicebant clanum & cinaedum. Græci forte id verbi corruperunt, & ejus loco ... hoc poſuerunt. (5) 39. (6) 40. (7) 41. (8) 42. (9) lib. 43. & 44. a tit. 1. ad finem 6. (10) Imo non liber, ſed titul. 1. l. 44. (11) 45. 46. (12) De ſtipulationibus inhabita librorum multitudo. (13) 47. 48. (14) 49. (15) vid. Cujac. 9. obſ. lib. 37. (16) 50. (17) Nota de ſeptendecim viris, electis ad compoſitionem Digeſtorum. Quidam tamen ſedecim tantum numerant. (18) Conſtantinopoli. (19) Eundem antecefſorem vocavit. ſupr. conſtit. ad antecefſ. tit. prooem. ut & Theophilum. LL. doctorem. §. 1. ſupr. conſtit. ad ſenatum. (20) Præfectorium. (21) Quæ abſque periculo, & ea quidem nunquam ſola, licet ex notum ... ſubſequatur nihil, Cujac. & contraria hic, quæ aliquando ſcripſerunt poſteritati tradat. vide Contium ... 2. (22) Vide quæ ſcripſi ad l. 5. §. 2. ff. de præſcript. verb. (23) De Inſtitutionibus compoſitis a Juſtiniano. (24) Inſtitutionum uſus. (25) Inſtitutionum definitio. (26) Laudes & gratiarum actio pro tribus juris voluminibus & eorum emendatione. (27) Tam breve temporis hoc ſpatium ſuſpectum hoc Tribonianı opus merito nobis reddit. vid. Vinnium. (28) Lege, ſperari. (29) Sic ut eodem modo laudem meretur, quod cum myſteria juris a Pontificibus, tanquam dies a Chaldæis, peti oporteret, jus in penetralibus Pontificum abditum evulgavit. Cicer. pro Muræna. Liv. 9. Valer. 2. Plin. 33. (30) Excuſatio ſimilium & contrariorum, quæ per humanam imbecillitatem Triboniani & ejus collegarum in hoc opere ſunt relicta. (31) Theoria §. 13. infr. Conſtit. prim. vid. l. 13. §. 13. ff. de petit. heredit. Contius tamen legit diviſiones. (32) Antinomiæ nullæ ſunt in jure. Quæ videntur, diverſi ... rationem habent. (33) Vid. §. 8. ſupr Conſtit. ad Tribonianum. (34) Cujacius tradit, leges permultas in concordiam redegi poſſe, ſi aliæ ad jus conſtitutionum benignum, aliæ ad leges veteres & jus ſeverum referantur, 9. obſerv. 17. eaque diſſolvendi lege, idem 9. obſerv. ... Hic eſt adhuc, quod extat in l. ... ff. de ... l. ... ff. de Conſtit. PP. & §. 10. infr. ad magn. ſenat. (35) De Prætermiſſis. (36) Allegabant, producebant. (37) Adde l. 2. §. 5. §. 6. ff. de orig. jur.

bantur. In præſenti autem conſummatione noſtrorum Digeſtorum e tantis leges collectæ ſunt voluminibus, quorum & nomina antiquiores homines non dicimus neſciebant, ſed nec unquam audiebant, quæ omnia collecta ſunt ſubſtantia ampliſſima congregata: ut egena quidem antiqua multitudo inveniatur, opulentiſſima autem brevitas noſtra efficiatur. Antiquæ autem ſapientiæ librorum copiam maxime *Tribonianus* vir excellentiſſimus præbuit, in quibus multi fuerant & ipſis eruditiſſimis hominibus (1) incogniti, quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc ſemotum in noſtram compoſitionem pervenit. Sed boni operis conditores non ſolum ea volumina perlegerunt, ex quibus leges poſitæ ſunt: ſed etiam alia multa, quæ nihil vel utile, vel novum eis invenientes, quod exceptum noſtris Digeſtis applicarent, optimo animo reſpuerunt. §. 18. Sed quia divinæ quidem res perfectiſſimæ ſunt, humani vero juris conditio ſemper in infinitum (2) decurrit, & nihil eſt in ea, quod ſtare perpetuo poſſit; multas etenim formas (3) edere natura novas deproperat: non deſperamus quædam poſtea emergi negotia, quæ adhuc legum laqueis non ſunt innodata (4). Si quid igitur tale contigerit, auguſtum imploretur remedium: quia ideo Imperialem fortunam rebus humanis Deus præpoſuit, ut poſſit omnia, quæ noviter contingunt, & emendare, & componere, & modis, & regulis competentibus tradere. Et hoc non primum a nobis dictum eſt: ſed ab antiqua deſcendit proſapia: cum & ipſe *Julianus*, legum & edicti perpetui ſubtiliſſimus conditor, in ſuis libris hoc retulit, ut ſi quid imperfectum inveniatur, ab Imperiali ſanctione hoc repleatur: & non ipſe ſolus, ſed & Divus *Hadrianus* in compoſitione edicti, & SC. quod eam ſecutum eſt, hoc apertiſſime definivit, ut ſi quid in edicto poſitum non invenitur (5), hoc ad ejus regulas, ejuſque conjecturas & imitationes poſſit nova inſtruere auctoritas. §. 19. Hæc igitur omnia ſcientes patres conſcripti, & omnes orbis terrarum homines, gratias quidem ampliſſimas agite ſummæ Divinitati, quæ veſtris temporibus tam ſaluberrimum opus ſervavit: quod enim antiquitas digna divino non eſt viſa judicio, hoc veſtris temporibus indultum eſt. Haſce itaque leges, & adorate (6), & obſervate, omnibus antiquioribus quieſcentibus: nemoque veſtrum audeat, vel comparare eas prioribus, vel ſi quid diſſonans in utroque eſt, requirere: quia omne quod hic poſitum eſt, hoc unicum & ſolum obſervari cenſemus. Nec in judicio, nec in alio certamine, ubi leges neceſſariæ ſunt, ex aliis libris, niſi ab iiſdem Inſtitutionibus, noſtriſque Digeſtis & Conſtitutionibus a nobis compoſitis, vel promulgatis, aliquid vel recitare, vel oſtendere conetur: niſi temerator velit falſitatis (7) crimini ſubjectus, una cum judice, qui eorum audientiam patiatur, pœnis graviſſimis laborare. §. 20. Ne autem incognitum vobis fiat, ex quibus veterum libris (8) hæc conſummatio ordinata eſt (9), juſſimus & hoc in primordiis (10) Digeſtorum noſtrorum inſeribi (11): ut manifeſtiſſimum ſit, ex quibus legislatoribus, quibuſque libris eorum, & quot millibus hoc juſtitiæ Romanæ templum (12) ædificatum eſt. Legiſlatores (13) autem, vel commentatores eos elegimus, qui digni tanto opere erant, & quos anteriores piiſſimi Principes admittere non ſunt indignati, omnibus uno dignitatis apice impertito, nec ſibi cuidam aliquam (14) prærogativam vindicanti: cum enim conſtitutionum vicem, & has leges obtinere cenſuimus, quaſi ex nobis promulgatas; quid amplius, aut minus in quibuſdam eſſe intelligatur, cum una dignitas, una poteſtas omnibus eſt indulta? §. 21. Hoc autem, quod & ab initio nobis viſum eſt, cum hoc opus fieri Deo adjuvante mandabamus, tempeſtivum nobis videtur, & in præſenti ſancire: ut nemo neque eorum qui in præſenti juris peritiam habent, neque (qui) poſtea erunt, audeat commentarios (15) iiſdem legibus adnectere: niſi tantum ſi velit eas in Græcam vocem transformare ſub eodem ordine, eademque conſequentia, ſub qua & voce Romana poſitæ ſunt; hoc quod Græci (16) [illegible] dicunt: & ſi qui forſitan per titulorum (17) ſubtilitatem adnotare maluerint, & ea quæ paratitla nuncupantur, componere. Alias autem legum interpretationes, immo magis perverſiones, eos jactare non concedimus: ne verboſitas eorum aliquod legibus noſtris afferat ex confuſione dedecus: quod & in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum eſt, qui opus moderate confectum huc atque illuc in diverſas ſententias producentes (contrahentes), in infinitum detraxerunt, ut pene omnis Romana ſanctio eſſet confuſa. Quos ſi paſſi non ſumus, quemadmodum poſteritatis admittatur vana diſcordia? Si quid autem tale facere auſi fuerint, ipſi quidem falſitatis rei conſtituantur, volumina autem eorum omnimodo (18) corrumpentur. Si quid vero, ut ſupra dictum eſt, ambiguum fuerit viſum, hoc ad imperiale culmen per judices referatur, & ex auctoritate Auguſta manifeſtetur, cui (19) ſoli (20) conceſſum eſt leges & condere, & interpretari. §. 22. Eandem autem pœnam falſitatis conſtituimus & adverſus eos, qui in poſterum leges noſtras per ſiglorum (21) obſcuritates auſi fuerint conſcribere: omnia enim, id eſt, & nomina prudentium, & titulos, & librorum numeros per conſequentias literarum volumus, non per (22) ſigla manifeſtari: ita, ut qui talem librum ſibi paraverit, in quo ſigla poſita ſunt, in qualemcunque locum libri, vel voluminis, ſciat inutilis ſe eſſe codicis dominum: neque enim licentiam aperimus ex tali codice in judicium aliquid recitare, qui in quacunque ſua (23) parte ſiglorum habet malitias. Ipſe autem librarius, qui eas inſcribere auſus fuerit, non ſolum criminali (24) pœna ſecundum quod dictum eſt, plectetur: ſed etiam libri æſtimationem in duplum domino reddat, ſi & ipſe dominus ignorans talem librum vel comparaverit, vel confici curaverit: quod & antea a nobis diſpoſitum eſt, & in Latina conſtitutione, & in Græca (25), quam ad legum profeſſores dimiſimus.

§. 23. Leges autem noſtras, quæ (26) in his codicibus, id eſt, Inſtitutionum, ſeu Elementorum, & Digeſtorum, vel Pandectarum poſuimus, ſuum obtinere robur ex (27) tertio noſtro feliciſſimo ſancimus conſulatu præſentis duodecimæ indictionis, tertio Kalendas Januarias, in omne ævum valituras, & una cum noſtris Conſtitutionibus pollentes, & ſuum vigorem in judiciis oſtendentes in omnibus cauſis, ſive (28) quæ poſtea emerſerint, ſive quæ in judiciis adhuc pendent, nec eas judicialis, vel amicalis forma compeſcuit: quæ enim jam vel judiciali ſententia finita ſunt, vel amicali pacto (29) ſopita, hæc (30) reſuſcitari nullo volumus modo. Bene autem properavimus in tertium noſtrum conſulatum & has leges edere: quia maximi Dei, & Domini noſtri Jeſu Chriſti auxilium feliciſſimum eum noſtræ Reipublicæ donavit: cum in hunc & bella Parthica (31) abolita ſunt (32), & quieti perpetuæ tradita, & tertia pars mundi nobis adcrevit. Poſt Europam enim & Aſia & tota Libya noſtro imperio adjecta eſt, & tanto operi legum caput impoſitum eſt: omnia cæleſtia dona noſtro tertio conſulatui indulta. §. 24. Omnes itaque judices noſtri pro ſua juriſdictione eaſdem leges ſuſcipiant (33), & tam in ſuis judiciis, quam in hac regia urbe habeant, & proponant, & præcipue vir excelſus hujus almæ urbis præfectus: curæ autem erit tribus (34) excelſis (35) Præfectis prætoriis, tam Orientalibus, quam Illyricis, necnon Libycis, per ſuas auctoritates omnibus, qui (36) ſuæ juriſdictioni ſuppoſiti ſunt, eas manifeſtare (37). Data ſeptimo decimo Kalendis (38) Januariis, Juſtiniano domino noſtro ter (39) conſule 533.

FELICITER.

TER-

(1) Huc facere poteſt, quod Ammianus lib. 30. de advocatis loquens ſcribit. Hi, inquit, ut altius jura callere videantur, Trebatium loquuntur & Caſcellium, & Alfenum, & Auruncanorum, Sicanorumque jamdiu leges ignotas, cum Evandri matre abhinc ſeculis obrutas multis. (2) Alias in tumultum, ut ſit ſenſus res humanas perpetuo ſtare non poſſunt. (3) De his formis vide Novellam 7 ... vel 90. ... 104. 111. 139. Conſtit. de emendat. Cod. (4) Al. innovata. (5) Novis negotiis emergentibus Auguſtum implorandum eſt remedium, adde l. 12. ff. de LL. l. 7 §. 1. in fin. ff. de Juriſdict. vide l. 11. ff. de P. V. Interim nota non alibi extare hanc Hadriani definitionem. (6) Adorando leges, ad laudem ſcientiæ juris facit l. 1. §. 5. ff. de extraordin. cognit. (7) Falſitatis reus eſt, qui jus abrogatum in cauſis decidendis allegat. §. 19. inſt. conſt. ad magn. Senatum. (8) Quibus ex libris Pandectæ exceptæ ſunt. (9) Hoc ſyntagma. (10) Primordia hic appellat præfationes. (11) Indicem librorum, ex quibus ſumptæ ſunt Pandectæ, promittit, quem vult in primordiis Digeſtorum inſcriptum eſſe, ſcilicet poſt ſequentem metaphraſin. (12) Templum Juſtitiæ Romanæ Pandectæ. (13) [illegible] qui ſupponuntur. (14) Adde Conſtit. ad Tribon. ſupr. §. 2. (15) Commentarii verboſi legibus non applicandi, ſcriptores, falſi libri, corrumpendi, §. 21. inſt. Conſtitut. ad magn. Senatum (16) [illegible] interpretationes ſunt, quæ ſervant eadem veſtigia, quæ iiſdem veſtigiis inſiſtunt & pedetentim ſubſequuntur leges. vid. Alciat. 11. Parerg. 6. utique appellat [illegible] (17) Paratitlon, Tituli ſubtilitas. Alias iterum ſerva [illegible] & [illegible], hæc inquam duo interpretandi tantum genera permittit: inde videmus Græcos in libb. [illegible] his duobus tantum interpretandi generibus uſos fuiſſe. (18) Adde l. 4. §. 2. ff. famil. erciſc. (19) Vid. quæ notavi ad l. 1. C. de LL. (20) Vid. Novell. Leonis 24. Atqui Senatus jus ſuiſſe palam l. 9. ff. de LL. (21) Sigla legum non ſcribenda: ſcriptores falſi tenentur. Sigla porro ſive ſingulæ ſunt ſingulares literæ. (22) Vide Conſtit. ad Antecess. ſupr. §. illud autem &. (23) Al. ſue. (24) Falſi duplique pœna tenentur, qui libros legum ſiglis ſcribunt. §. 22. inſt. Conſtit. ad magn. Senat. argum. l. ult. ff. ad leg. Corn. de falſis. An ex eo colligas, ratione partis in uno ſore falſum, in Acceſſione cenſeri? Minime. (25) Non extat Græca. (26) Quas, & ita quidem in Archetypo ſcriptum fuerat. Sed hic librarii error fuit. (27) Digeſtorum & Inſtitutionum jus ex quo tempore & quibus in cauſis valere debeat. Cur autem ex eo tempore valere debeat, vid. in verſ. bene autem inf. eod. (28) Adde l. 1 C. de LL. (29) Tranſactio pactum amicabile. (30) L. 10. C. de Tranſact. (31) Parthica bella, Perſica. (32) Pace cum Parthis facta, Græci. (33) Suſcipiant. (34) Tres excelſi præfecti Prætorio: Orientis, ſcilicet Illyrici, Africæ. (35) Clariſſimis. Græc. (36) Prærant hi tunc: Roma, Conſtantinopoli, Italiæ, Galliæ. (37) Ad omnium noſtrorum ſubditorum [illegible] notitiam. Græci hoc addunt. (38) Calendas Januarias, ita legitur in Græca. (39) Tertium conſule, ita ſcribendum eſt, v. in. Gall. 2.

TERTIA PRÆFATIO DIGESTORUM.
DE CONFIRMATIONE DIGESTORUM
AD MAGNUM SENATUM.

ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

[illegible]

§. 1. [illegible]

§. 2. [illegible]

§. 3. [illegible] de judiciis [illegible]

§. 4. [illegible] de rebus [illegible]

§. 5. [illegible] de Tutelis [illegible]

§. 6. [illegible] Falcidiu [illegible]

IN (1) NOMINE DOMINI ET DEI NOSTRI JESU CHRISTI.

Imperator Cæsar FLAV. JUSTINIANUS, *Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor, triumphator, semper colendus Augustus, ad magnum Senatum, & populum, & omnes orbis nostri civitates.*

DEdit nobis Deus post pacem cum (a) Persis initam, post Vandalica trophæa, & totam Libyæ adquisitionem, postque nominatissimam Karthaginem nostro iterum Imperio (3) sociatam, ut veterum legum renovationis opus ad optatum finem perduceremus: quod nemo principum ante nostrum imperium aut in mentem induci posse, aut humano ingenio possibile esse existimavit. Erat enim mirabile, omnem Romanam sanctionem a condita vetere Roma usque ad nostri imperii tempora, quæ (4) pene in mille, & trecentos annos concurrunt, non solum secum in variis suis partibus, sed in Imperialibus quoque præsertim sanctionibus inter omnem nutare consonantiam pariter, ac discordiam: non tamen id solum, quod secum pugnabat, tollere: sed etiam, quod idem, aut simile reperiebatur, expellere, variamque ipsius pulchritudinis ideam tribuere, ita ut pro singulis rebus singulæ leges constitutæ viderentur. Quod proculdubio superioris nominis, & fluensis inde benignitatis fuit, non humanæ cogitationis, aut incepti, aut potestatis. Nos itaque, more solito manibus ad Deum erectis, eoque, ut nos complecti dignaretur, invocato, & rem aggressi sumus, & omnia tandem confecimus, Triboniano gloriosissimo magistro, & exquæstore sacri nostri palatii, & exconsole, ad omne ministerium usi, necnon aliis quibusdam illustribus & prudentibus viris, inquirentes semper ea, quæ ab eis componebantur: & id, quod erat dubium, perscrutantes: omnibus quoque secundum datam nobis a Domino Deo, & Salvatore nostro Jesu Christo scientiam, & intellectus vigorem, imponentes competentem formam.

§. 1. Et primas igitur constitutiones jam ante in duodecim libris comprehensas, Codicem nostræ pietatis cognomine fulgentem composuimus: nunc vero omnium veterum juris conditorem sententiis ex multitudine, quæ ad duo millia pene librorum, & trecentas (5) myriadas versuum pertingebat, in moderatum & perspicuum collegimus compendium. Quinquaginta igitur libris omnia complexi nunc sumus cælesti favore, colligentes omne id, quod erat utile, & omnes ambiguitates decidentes, nullo seditioso relicto. Quos libros Digesta, seu Pandectas appellavimus ex (6) eo, quod legum habeant divisiones (7), & decisiones, itemque ex eo, quod omne in unum congregatum receperint, hanc eis appellationem imponentes: nec ultra quindecim myriadum versuum numerum eis dantes: & in septem eos disponentes tractatus: idque non perperam, neque sine ratione, sed ad numerorum naturam, & harmoniam respicientes.

§. 2. Ea igitur, quæ apud omnes πρῶτα, id est, primordia (8) nuncupantur, in (9) quatuor libros seposuimus.

§. 3. Deinceps (10) ea quæ de judiciis tractant, in alios septem (11) libros.

§. 4. Item ea, quæ de (12) rebus, non in plures, quam (13), octo libros.

§. 5. Sequentem vero operis partem, quæ quarta (14), & media est totius operis, in aliis (15) octo libris deposuimus: in quibus est quidem (16) hypothecaria, non longe admodum a pignoratitia actione distans: & Ædilitium (17) edictum, & de evictionibus stipulatio; quæ duo accessoria, & consequentia constituta venditionum (18), longe tamen admodum in veteri juris ordinatione ab his devagantia, congregavimus propius propter mutuam inter se cognationem, ne, quæ de eodem pene loquuntur, longe a se distarent. Post hæc introduximus post duos illos libros ea, quæ sunt scripta de usuris, tam terrestribus, quam trajectitiis, seu maritimis, & de probationibus, atque præsumptionibus in unum librum (19), his autem tribus monobiblis (singularibus libris) post tractatum de rebus sibi invicem proximis depositis, & rursum ea, quæ de sponsalibus, & nuptiis, & dote legibus dicta sunt, congregantes his etiam (20) tria habere in hac ordinatione volumina concessimus. De tutoribus autem minoris ætatis (21) geminos libros, eos, inquam, qui de tutelis apud omnes nominantur, & hic etiam in compendium concidimus, memoratam octo librorum ordinationem: & mediam (ut dictum est) hanc partem totius operis confecimus, pulcherrima, & utilissima jura in his describentes.

§. 6. De testamentis (22) autem, & legatis, & fideicommissis omnia congregavimus in novem librorum numerum: quorum principatum obtinent ea, quæ sunt de testamentis, & codicillis, cum omnium, tum etiam militum, qui ea, ut volunt, faciunt, (23) duobus libris ordinata, & de testamentis inscripta: quinque (24) autem sequentibus continentur ea, quæ de legatis, & fideicommissis, & omni eorum ambiguitate disputata sunt. Et quoniam Falcidiæ narratio continens, & consentanea erat legatorum, & fideicommissorum proprio tractatui: propterea & ipsam continuo legatorum supposuimus tractationi, libro (25) integro rei applicato, cum brevi quadam adjectione. Et rursum quia ad Falcidiæ imitationem [introductum] erat Trebellianum Senatusconsultum in fideicommissis: & huic ultimum (26) hujus ordinationis tribuimus locum: totum jus super his positum, Trebelliano Senatusconsulto attribuentes, & supervacuam esse Pegasiani Senatusconsulti positionem invenientes, & absurdas horum Senatusconsultorum inter se differentias, & communiones: quas sane & veteres perosi, captiosas, & damnosas appellarunt: simpliciore quadam narratione omne hoc schema congregantes, & ad unius Senatusconsulti Trebelliani ordinationem applicantes, & hanc quintam partem totius ordinationis novem his perfecimus libris. In quibus novem libris nihil de quondam (27) caducis dictum a nobis est: quia propter usum quendam non prosperum, cum increbuissent in republica, & luctuosum monumentum bellorum civilium essent, non oportebat in his manere temporibus, in quibus & Deus dedit pacem nobis agere domi, & foris, & cum oportuit bellum gerere, facile cum ipsius favore hostes superare, & capere.

§. 7.

(1) Hæc constitutio Latina facta est ab Antonio Contio. (2) Vide Procop. de bello Persico, unde §. fin. supr. ead. (3) Kalendis Decembribus mensis superioris. Procop. de bello Vandalico, [illegible] (4) Hic [illegible] emendatur §. 9. supr. const. ad Trib. (5) Tricies centena, §. & antea, supr. Const. ad Antecessores. Trecenties decem millia versuum, §. 1. [illegible] supr. Const. ad Senatum. (6) Pandectarum [illegible] (7) [illegible] (8) Prima pars Pandectarum. [illegible] (10) Pars secunda, de judiciis. (11) a 5. ad finem 11. (12) Pars tertia, de rebus. (13) a 12. ad finem 19. (14) Pars quarta, cum & hypothecaria. (15) a 20. ad finem 27. (16) Libro 20. (17) Libro 21. (18) Propositorat [illegible] hunc ordinem sequi, [illegible] in fin. ff. de statu hominum. (19) Lib. 22. (20) 23. 24. 25. (21) 26. 27. (22) Pars quinta de testamentis. (23) 28. 29. (24) 30. 31. 32. 33. 34. (25) [illegible] tamen libri [illegible] a Titulo de cond. & demonst. (26) 36. (27) Cur in Codice potius quam in Digestis Caducorum mentionem fecit?

§. 7. Sequitur deinde, & exoritur nobis & sexta (1) pars totius compositionis, octo conclusa libris. Pulchre autem incipit ab his, quæ possessiones nominantur, quas nos similiter, ut cætera diligenter considerantes, tam eas, quæ ad ingenuos, quam quæ ad libertinos pertinent, ex multa anteriorum temporum confusione & obscuritate in purum deduximus compendium, geminorum (2) illis librorum numerum sufficere arbitrantes. Adplicavimus autem ipsis & omnes ab intestato appellatas successiones, & ipsas generum ordines, eorum gradibus etiam libro inscriptis, & circa omnium finem Tertullianum & Orficianum composuimus Senatusconsultum, ex quibus matres & liberi invicem successores fiunt. Procedit autem post hæc alius liber (3), qui de ædificiorum operibus, & de ea, quæ ob ruinosa & diruta ædificia (datur) satisdatione, & his qui in his aliquid insidiarum, aut fraudis admiserint, & de his, qui ex aquarum impetu vicinos læserint, & de publicorum vectigalium conductoribus, atque insuper de donationibus, tam indefinitis (seu simplicibus) quam in cogitationem mortis relatis, leges ac jura ordinat. Rursum autem quicquid de quacunque manumissione extat, vel de his, quæ super ipsa agitantur, causis, & hoc uni (4) traditum est libro. Amplius autem & ea, quæ de possessione, & per ipsam adquisitione, & de causis eam introducentibus, in (5) unum seposuimus tractatum (seu librum). Et quidquid etiam de judiciariis extat sententiis, & his, qui in his aliqua contra seipsum confessi sunt, & de bonorum cessione, & creditorum detentione, & venditione, & de bonorum separatione, & curatione, & ne quid patiantur creditores fraudis, & id in unum (6) similiter collatum est librum. Sed & interdictorum modum non pluribus, quam (7) uni dedimus libro. Inde (8) autem & ad præscriptiones seu (exceptiones) & in his ordinate tempora venimus. Et obligationum quidem & actionum seposuimus modos & coegimus omnem hanc partem, cui præsunt possessiones, ut dictum est, octo librorum numero descriptam, sextam hanc partem totius voluminis seponentes.

§. 8. Totius autem extrema pars, quæ & septima (9) est totius tractationis, sex librorum numero demandata est, incipiens quidem (10) a stipulationibus, procedens vero ad ea, quæ scripta sunt de fidejussione, & debitorum numeratione, solutione, & liberatione ipsorum, & de introductis ex Prætorum jurisdictione stipulationibus: quæ omnia duobus a nobis contracta sunt libris: cum apud veteres nec dici posset, quot essent libri ea de re. Procedit & deinceps (11) ad delictorum narrationem: & omnia recenset, quæ ad minora delicta pertinent, quæ vocant privata: & item quæ ad ea, quæ necdum ordinaria appellant, sed ipsis extraordinariorum appellationem imponunt: descendit etiam & ad publica crimina, quæ atrocissima sunt, & magnam sibi advocant pœnam. Duo (12) autem & hic sunt libri, qui illa quidem, quæ ad delicta & crimina pertinent, complectuntur: quibus permista sunt & ea, quæ de reis criminum, qui se celare tamen conantur, scripta sunt, & de eorum bonis, & de ea, quæ infligitur condemnatis, pœna, vel indulgentia. Initium autem nobis alterius rursum (13) libri fit narratio de appellationibus, quæ communis est profecto ad rescindendas, tam pecuniarias (seu civiles) sententias, quam criminales. Quæcunque autem (14) de civibus (seu municipibus,) & de decurionibus, & muneribus, & publicis operibus, & nundinis & redituum pollicitationibus, & variis cognitionibus (seu interrogationibus,) & publica descriptione, veteribus inventa sunt; & quæcunque de verborum extant significatione, & de his, quæ pro regulis apud veteres dicta sunt: hæc omnia in sese recipit ultimus liber. Hujus igitur compositionis, cujus initium est a stipulationibus, hic liber est sextus quidem, si ad proprium principium comparetur: sed est quinquagesimus, si conferatur ad totam consummationis perfectionem (seu harmoniam).

§. 9. Quæ omnia composita sunt, & elaborata peroptime, & ut nostra jussione dignum fuit, per (15) *Tribonianum* (16) illustrissimum, necnon prudentissimum magistrum, & exquæstore nostrorum Palatiorum, & exconsule, virum, & in ipsis rerum experimentis, & in eloquentia, & in legibus scribendis satis spectatum, & qui nihil unquam nostrarum jussionum contempsit: necnon per alios [viros], qui sub ipso nobis hoc opus elaborarunt, id est, *Constantinum* (17) magnificentissimum comitem sacrarum largitionum, & antigraphárium [seu magistrum] sacri scrinii, & sacrorum libellorum, & cognitionum imperialium, qui nobis bonam de se opinionem in omnibus præbuit: nec non *Theophilum* (18) magnificentissimum magistrum, & leges [seu jura] in regia hac urbe laudabiliter (19), & cum summis vigiliis, & ut magisteria sedulitate dignum est, docentem: & *Dorotheum* (20) magnificentissimum quæstorem, & doctorem in legum civitate designatum; dicimus autem venerandam, & splendidam Berytiensium metropolim; quem de ipso optima opinio, & gloria, & ad nos deduxit ipsum, &, ut hujus operis participem faceremus, hortata est: sed & *Anatolium* (21) magnificentissimum magistrum, qui & ipse apud Berytienses ea, quæ ex legibus proficiscuntur, pulchre docet, vir ex tertia stirpe laudabili juris apud Phœnices interpretum descendens (refert enim genus ad Leontium, & Eudoxium, homines in legibus optimæ memoriæ, post Patricium inclytæ recordationis, Quæstorium, & Anticensorem, & Leontium gloriosissimum, expræfecto, & exconsule, atque Patricium ejus filius, summæ admirationis viros): & *Cratinum* (22) magnificentissimum, atque prudentissimum comitem sacrarum largitionum (& optimus quoque est is legum enarrator in regia hac urbe): & præter hos etiam *Stephanum*, *Mennam*, *Prosdocium*, *Eutolmium*, *Timotheum*, *Leonidem*, *Leontium*, *Platonem*, *Jacobum*, *Constantinum*, *Joannem*, viros prudentissimos, qui universi Rhetores (23) quidem sunt gloriosissimorum præfectorum sacrorum nostrorum Prætoriorum, gloriam autem seu laudem apud omnes prudentiæ juste habent, & a nobis merito judicati sunt digni, ut eligerentur tanti certaminis participes. Hæc igitur nobis circa Digestorum elaborata sunt conscriptionem per jam dictos gloriosissimos viros.

§. 10. Tanta autem nobis reverentia antiquitatis fuit, ut neque mutari nomina veterum Jurisconsultorum sustinuerimus, sed uniuscujusque illorum appellationem legibus inscripsimus: mutantes quidem, si quid jam habere visum est non recte, partes vero illas nunc tollentes, has nunc addentes, ex multis denique optimum eligenter, & unam (24), atque parem (25) omnibus præbentes potestatis vim, seu robur: ita ut quicquid scriptum est in eo libro, id nostra sit sententia: nemine audente comparare ea, quæ nunc facta sunt, his, quæ prius erant: quia multa, & numeratu non facilia transposuimus in melius, etiam si quid imperiali aliqua antiquorum imperatorum constitutione in aliam dictum fuerit formam. Nam nomina quidem veteribus servavimus, legum autem veritatem nostram fecimus: itaque si quid erat in illis

§. 7. [illegible]

§. 8. [illegible]

§. 9. [illegible]

§. 10. [illegible]

(1) Pars sexta. (2) Lib. 37. 38. (3) 39. (4) 40. (5) 41. (6) 42. (7) 43. (8) 44. (9) Pars septima. (10) Lib. 45. 46. (11) 47. (12) Il. lib. 47. 48. (13) 49. (14) 50. (15) Pandectarum compositores. (16) Tribonianus. (17) Constantinus. (18) Theophilus. (19) Antecessoris munus. (20) Dorotheus. (21) Anatolius. (22) Cratinus. (23) Ῥήτορες hic sunt advocati, nam apud Præfectum Præt. Il[...]lyrici advocatus 50. fuisse constat. l. 10. C. de advoc. divers. jud. ut & apud Præfectum Orientis 150. [illegible] ut apud Præsidem Syriæ 30. [illegible] C. de advoc. divers. jud. & apud Præfectum urbi 80. [illegible] (24) V. §. [illegible] Const. ad Trib. (25) De auctoritate jurisprudentum.

§. 11. [illegible]

§. 12. [illegible]

§. 13. [illegible]

§. 14. [illegible]

§. 15. [illegible]

§. 16. [illegible]

§. 17. [illegible]

§. 18. [illegible]

seditiosum, (multa autem talia erant ibi reposita, hoc decisum est, & definitum, & in perspicuum finem deducta est quæque les.

§. 11. Sed cum oportebat & aliquam (1) mediocrem (2) Isagogen facere in eorum gratiam, qui recenter leges attingunt, nec majorem doctrinam portare possunt: neque hoc extra nostram providentiam reliquimus, scilicet Triboniano gloriosissimo, qui & ad totius operis legitimi gubernationem electus est, necnon Theophilo, & Dorotheo magnificentissimis & prudentissimis antecessoribus accersitis mandavimus: ut seligerent ea his, quæ apud veteres erant Isagogarum modo composita, ea quæ essent aptissima, & in ipsis rerum argumentis obtinentia, atque colligerent, & nobis offerrent, & ut mentionem etiam facerent nostrarum Constitutionum, quas pro emendatione vetaris juris promulgavimus. & ita componerent libros quatuor futuros: prima elementa totius Isagoges, quas vocari Instituta visum est, quam sane legitimi operis partem compositam nobis obtulerunt, & nos eam totam considerataam a nobis, & perpensam, recteque habere visam nostris sensibus non indignam esse judicavimus, & pro nostris (3) haberi constitutionibus, & nostrarum Constitutionum robur habere jussimus: quod & ex his, quæ in proœmiis eiusdem voluminis diseruimus, omnibus manifestum fecimus.

§. 12. Sic itaque omni Romani juris dispositione ordinata, & in tribus integris & voluminibus, & annis, tanto opere perfecto: quod a nobis ab initio omnem spem excedere: circa finem autem, cum jam penetrabilem esse rem docuimus, ne in decem quidem annis totum absolvi posse videbatur: tanta ergo trium (4) annorum celeritate consummato opere, & hoc opere Domino Deo oblato, qui dedit, & pacem agere, & bella feliciter dirigere, & leges ponere præterito, præsenti, & futuro tempori, justum esse putavimus, omnibus hominibus facere manifestum nostrum in his rebus studium simul, & providentiam quomodo nempe priore soluti perturbatione, & confusione, & nullum finem habente juris positione, usuri sint posthac legibus rectis, compendiosis, & omnibus ad manum promptis, & litium compendium adferentibus, & paratis atque expositis omnibus (valentibus) ad (5) facilem adquisitionem, nec amplius egentibus multis pecuniis, ut illorum inutilium librorum congerant multitudinem: sed vilissima pecunia tam ditioribus, quam ex tenuiore profectis patrimonio, copiam sui comparandi præbentibus.

§. 13. Si quid autem ex multitudine ea, quæ nunc congesta est, & ex tantis myriadibus collecta, videbitur esse simile [& geminatum (6)] (hoc autem putamus ratum esse) attamen humanæ naturæ [imbecillitatem] considerantibus, non extra justam apologiam ne hoc quidem videbitur esse: in nullo enim aberrare, (seu in omni irreprehensibilem, seu inemendabilem esse,) divinæ utique solius non autem mortalis est constantiæ, [seu roboris,] quemadmodum & a majoribus dictum est, deinde est ubi & similium adsumpsimus positionem: vel rebus subjectis id exigentibus, ut oporteret idem pluribus applicari titulis: vel quia cum extraneo loco esset commixtum id, quod simile superiori videbatur, impossibile fuit eam similitudinem detrahi: vel etiam quia sæpe custodienda fuit integra totius theoriæ (7) [seu visionis] continentia, nec [separanda aut] divellenda mens & intellectus [legentium] per eorum, quæ jam scripta fuerant, ademptionem, quin & hoc sicubi adsumptum est propter rei necessitatem: tamen id breve est, nec ullum fere sui sensum præbens.

§. 14. Hoc etiam ipsum, & in constitutionibus jam inter Imperiales constitutiones relatis, & jure quod ex his resultat, observavimus: nam quæ in illis jam cauta erant, ea nec in hoc volumine poni concessimus, nisi ob aliquam interdum circumstantiam similitudinis aliqua causa relicta est.

§. 15. Contrariam (8) autem aliis legibus legem ex his, quæ in hoc volumine positæ sunt, non facile quis repererit, si modo ad omnes contrarietatis fines animum intendere festinet, sed (9) inest aliquid diversum: quod adsumptum alterius generis forte hanc, & illam legis positionem apparere faciet.

§. 16. Sed & si quid forte prætermissum (10) est eorum, quæ poni debebant (forte enim & aliquid tale contigit) propter humanæ imbecillitatem naturæ, multo sane melius est nostris subditis multis inutilibus liberari (legibus,) dum privantur forte paucis quibusdam, quæ videbantur idonea, myriadibus prope infinitis defossa, & deposita, & nemini forte mortalium animadversa.

§. 17. Hanc enim ob causam tot libris (11) (quos antea scribi oportebat) destituti judices facilius ex paucissimis juris auctoribus, & libris ad finem litium perveniebant, & judicia decidebant vel propter inopiam librorum, vel quia non sufficiebant multis laboribus ad invenienda multa utilia necessaria, & viribus erant impares. In præsenti autem consummatione maximus legum obtinentium congestus est numerus ex libris raris, & qui vix inveniri potuerint, & quorum nec nomina nec eruditissimi quidem in legibus complures homines noverant. Quorum sane copiam (seu materiam) nobis uberrimam dictus gloriosissimus Tribonianus præbuit, multorum librorum, & qui vix numerari possunt, suppeditata multitudine, quibus omnibus perfecte lectis, congesta sunt hæc volumina, sed ea horum multis, & variis hi, qui a nobis ad hoc congregati erant, cum nihil invenissent idoneum, aut novum ab his, quæ jam congregata erant, illationem ex his in hoc opere faciendam optimo animo respuerunt.

§. 18. Si vero postea aliquid novi (12) controvertitur, quod non apparebit legibus his inscriptum: (multa (13) enim novare novit natura) sed Imperium Deus propter hoc imposuit hominibus, ut emergentia, & legis egentia lege definiat, & humanæ naturæ incertum repleat, & certis concludat legibus, ac regulis, neque hoc nostrum nunc dicimus: sed jam omnium juris conditorum, qui olim claruerunt, prudentissimus Julianus hoc ipsum videtur dixisse, qui & ab Imperiali auctoritate implorat fieri legum repletionem in emergentibus ambiguitatibus, & quæstionibus: sed & divus Adrianus piæ memoriæ, quando ea, quæ a Prætoribus quotannis edicta fuerant, brevi complexus est libello, adsumpto ad id optimo Juliano, in oratione, quam in commune habuit in seniore Romæ, hoc ipsum quoque ait: ut, si quid præter id quod jam ordinatum est, emerserit, conveniens est, eos, qui in magistratu sunt, illud conari decidere, & remedium imponere secundum eorum, quæ jam ordinata sunt, consequentiam [imitationem.]

§. 19. Hæc

(1) De institutionibus compositis. (2) Institutionum usus. Institutiones [illegible] in her. prima elementa legitimæ scientiæ *Inst. de confirmat. Inst.* §. 4. prima legum argumenta, prima fundamenta atque elementa. *supr. const. ad senatum.* §. 11. (3) Paulo aliter Theoph. §. *penult. proœm. Inst.* [illegible] (4) De Tertemio felici Justiniani. (5) §. 12. *supr. const. ad senatum & omnes populos.* (6) De similibus. (7) Visiones §. 14. *supr. constit. prox.* (8) De Antinomiis. (9) V. §. 15. *Const. ad senatum.* Sed Covarrus legem 8. *in princ. ff. de jurisdict.* cum lege 11. *in princ. ff. ad l. Aquil.* non potest aliter conciliare, quam si dicat in d. l. 8. vel aliter, vel male scriptum fuisse. (10) De prætermissis. (11) De libris veterum Jurisconsultorum. (12) De novis, ac futuris quæstionibus, & constitutionibus. (13) *Novell.* 7. *c.* 2.

§. 19. Hæc igitur omnes (dicimus autem vos, magne Senatus, & omnes nostræ reipublicæ homines.) cognoscentes, gratiam quidem confitemini Deo, qui nostris temporibus tantam bonum servavit: utimini vero nostris legibus, nulli (1) earum, quæ veteribus libris inscriptæ sunt, attendentes: neque ad ea, quæ nunc posita sunt, illas comparantes: quia etsi videantur quædam invicem non consonare, tamen prius (2) illud, & vetustius nobis, ut imperfectum displicuit, nunc autem hoc visum est debere obtinere. Nam prohibemus illis in posterum uti, hæc autem sola observari in republica, & obtinere concedimus, & sancimus, ita ut qui conatus fuerit ex prioribus libris, & non ex his duobus solis, & constitutionum [libro] a nobis compositis, vel factis, uti quibusdam legibus, vel eas in judiciis legere, vel si quis judicaverit ex his, apud se recitari eas passus: falsi (3) reus erit, & publicorum criminum judicatus, & pœnæ addictus: quod etsi non diceremus, vel ex hoc ipso manifestum esset.

§. 20. Sed & hoc optimum fore judicavimus, præponere Digestorum volumini & veteres juris conditores & illorum volumina (4), & unde collectio facta sit legum nunc a nobis congestarum, quod & fieri jussimus, & factum est: & simul ea, quæ de his rebus conscripta sunt, supponi huic divinæ nostræ Constitutioni præcepimus, ut omnibus fiat manifestum, & quid prioris inexperientiæ simul, & incertitudinis esset, & quid a nobis sit adinventum. Legislatores autem, seu legum interpretes illos congessimus, qui apud omnes probati & recepti erant, & prioribus Imperatoribus placuerant, & qui ab his nominari meruerunt. Si enim aliquis nondum veteribus Legislatoribus cognitus est: nos & huic interdiximus hujus voluminis communicationem. Omnibus sane his positis unum ordinem, & dignitatem parem dedimus: nulli cuipiam majore, quam ceteris, data prærogativa. Si enim his, quæ ab illis scripta sunt, omnibus imperialium Constitutionum (5) dedimus robur: quid est, quod in his amplius, quodqua minus haberi debeat?

§. 21. Illud autem, quod statim, cum hanc compositionem legum congregari mandaremus, jussimus: iterum & nunc sancimus illud confirmando: omnibus similiter interdicimus, ne quis audeat hominum, qui sunt nunc, aut in posterum erunt, commentarios (6) scribere harum legum, præterquam si velit quis in Græcam linguam hæc transferre, quem etiam volumus sola secundum pedem, seu κατα (7) πόδα nuncupata uti legum interpretatione: & si quid secundum nominatorum paratitlorum (ut conveniens est) adscribere voluerint usum: aliud autem nihil omnino, ne tantillum quidem circa ea facere, nec rursum dare seditionis, & dubitationis, aut infinitæ multitudinis legibus occasionem, id (8), quod antea in antiqui Edicti factum est ordinatione: ita ut illud brevissimum constitutum ex differentium commentatiorum differentia, seu diversitate in infinitam extenderetur multitudinem. Si quid enim forte ambiguum fuerit visum vel litium certatoribus, vel his, qui rebus judicandis præsunt, hoc imperator interpretabitur recta: nam hæc facultas illi soli (9) a legibus permissa est. Itaque quisquis ausus fuerit ad hanc nostram legum compositionem commentarium aliquod adjicere, aliter atque nostræ hujus jussionis forma præscribit: is sciat, quod & ipsi falsi reo legibus futuro, & quod composuerit, eripietur, & modis omnibus corrumpetur.

§. 22. Eadem pœna imposita & adversus eos, qui notis (10) [seu signis] quibusdam in scripturæ utantur (quæ signa singlas (11) vocant,) & qui per ea conturbare scripturam tentaverint, nec per totam consequentiam literarum numeros, & nomina veterum prudentum, & tutem legum positionem scripserint. Sciant etiam librorum ita scriptorum comparatores se inutilis fore libri dominos: neque enim damus licentiam talibus libris in judiciis uti, & aliquid agere, etiamsi contingat librum in ea ipsa parte, quæ recitetur, nullum habere tale signum, [aut notam] sed in alia quacunque sui parte, quamvis semel tantum id admissum sit. Itaque ipse quidem eum librum pro non scripto prorsus habebit. Is autem, qui eum scripserit, & ignoranti emptori dederit: duplum solvet ejus æstimationis ei, qui ita in quantitate damnum passus fuerit, nihilominus infligenda criminali (12) pœna. Hoc atenim & in aliis constitutionibus ea de re positis scripsimus, tam his, quæ Latina processerunt voce, quam ea, quæ Græcorum lingua, quam quidem ad legum Professores rescripsimus.

§. 23. Hæc igitur volumina (Institutorum, & Digestorum dicimus) ex fine tertii nostri felicissimi consulatus suum robur obtinere sancimus, id est, ex ante tertium Kalend. Januariarum præsentis duodecimæ indictionis, in omne ævum valitura, & una cum imperialibus constitutionibus vigorem & locum habitura tam in his, quæ postea (13) emerserint, quam in his, quæ in judiciis adhoc pendent, necdum amicalibus tradita sunt transactionibus: quodcunque enim hactenus vel judicatum, vel transactum est, retractari non sustinemus. Quem quidem consulatum tertium nobis nominatissimum dedit Deus, quando & sub ipso pax (14) cum Persis confirmata est, & hoc tantum legum volumen repositum est: quod a nemine majorum unquam excogitatum fuit, atque ad hæc tertia pars mundi (dicimus autem totam (15) Libyam) nostris adjuncta est sceptris: omnia hæc a summo Deo, & Servatore nostro Jesu Christo dona tertio nostro consulato indulta.

§. 24. Omnes itaque laudatissimi nostræ Reipublicæ magistratus, hanc divinam nostram suscipientes constitutionem, ut utantur prædictis nostris legibus, unusquisque in suo procurabit judicio. Præponat autem eam in maxima & regia hac urbe & ejus gloriosissimus Præfectus. Curæ autem erit excellentissimo & laudatissimo nostro Magistro, & gloriosissimis atque beatissimis Præfectis sacrorum nostrorum prætoriorum, tam his, quæ ad solum orientem, quam his, quæ in Illyrida: necnon his etiam, quæ in Libya sunt, per sua Edicta his, qui sub ipsis ordinati sunt, ista facere manifesta, ad omnium nostrorum subditorum inexcusabilem notitiam. Data 17. Kalendas Januarias, domino nostro Justiniano perpetuo Augusto III. Consule 533.

§. 19. [illegible]

§. 20. Καὶ τοῦτο δὲ ἄριστον ὤφθη ... Digestorum ... [illegible]

§. 21. [illegible]

§. 22. [illegible]

§. 23. Ταῦτα δὲ ἔχειν τὰ βιβλία, τό τε τῶν Institutorum, τό τε τῶν Digestorum ... [illegible]

§. 24. Ἅπαντες τοίνυν οἱ ἐν λογιότατοι τῆς ἡμετέρας πολιτείας ἄρχοντες ... [illegible] Datum XVI. Kal. Januar. Domino nostro Justiniano perpetuo Augusto III. Consule.

DOMI-

(1) De abrogatis veterum Imperatorum legibus (2) V. §. 11. supr. Constit. ad Senat. (3) Argum. l. ult. ff. de falsis (4) Quænam volumina a veteribus Jurisperitis composita. (5) V. §. 12. supr. eod. (6) Quales legum commentarios esse oporteat, § 12 supr. const. prec. (7) Κατα πόδα videtur idem significare hoc loco, quod παραφραστικῶς (8) Quod vitium videtur Cajus summo studio fugere velle, l. 1. ff. de orig. jur. (9) Imo & Senatui, l. 9. ff. de legib. & subditis, atque judicibus, l. 12. l. 27. l. 37. l. 38. ff. de legib. & episcopis, l. 6 C. de sacros. Eccles. & populo l. 2. circa princ. ff. de orig. jur. (10) Libros legum notis non esse describendos (11) Vide §. 2. constit. ad antecess. (12) Saltem §. 22. supr. constit. ad Senat. (13) Vide l. 7. C. de legib. (14) Procopius de bello Persico. (15) Procopius de bello Vandalico.

DOMINI NOSTRI SACRATISSIMI
PRINCIPIS JUSTINIANI
JURIS ENUCLEATI
EX OMNI VETERE JURE COLLECTI
DIGESTORUM (1) SEU PANDECTARUM (2)
LIBER PRIMUS.

TIT. I.

DE JUSTITIA, ET JURE.

Initium, denominatio & definitio juris. 1. De officio Jurisconsultorum. 2. Principia seu species juris. 3. De jure naturali. 4. Juris gentium definitio.

1. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

JUri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen *Juris* descendat. Est autem a justitia (3) appellatum: nam (ut eleganter Celsus definit) Jus est ars boni & æqui (4).

§. 1. Cujus merito quis nos Sacerdotes appellet: Justitiam namque (5) colimus: & boni & æqui notitiam (6) profitemur: æquum ab iniquo separantes; licitum ab illicito discernentes: bonos non solum metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes: veram (nisi fallor) philosophiam, non (7) simulatam affectantes (8). §. 2. Hujus studii duæ sunt positiones; publicum, & privatum. † Publicum jus est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Privatum, quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quædam publice utilia, quædam privatim, publicum jus in sacris (9), in sacerdotibus, in magistratibus (10) consistit. Privatum jus tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus. §. 3. Jus naturale est (11), quod natura omnia animalia docuit (12), nam jus istud non humani generis proprium, sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur; avium (13) quoque commune est. Hinc descendit maris (14) atque fœminæ conjunctio, quam nos *matrimonium* appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio (15): videmus etenim cætera quoque animalia, feras etiam, istius juris peritia (16) censeri (17). §. 4. Jus gentium est (18), quo gentes humanæ utuntur: quod a naturali recedere, facile intelligere licet: quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit.

Effectus juris gentium primævi.

2. POMPONIUS lib. singulari Enchiridii.

VEluti (19) erga Deum religio (20): ut parentibus & patriæ (21) pareamus.

Effectus juris gentium secundarii.

3. FLORENTINUS lib. 1. Institutionum.

UT vim, atque injuriam propulsemus (22). Nam jure hoc (23) evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit (24), jure fecisse existimetur, &, cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

4. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

MAnumissiones quoque juris gentium sunt. † Est autem manumissio, de manu missio (25). id est datio libertatis (26): nam, quamdiu quis in servitute est, manui & potestati suppositus est, manumissus, liberatur potestate. † Quæ res a jure gentium originem (27) sumpsit: utpote cum jure naturali omnes liberi (28) nascerentur, nec esset nota manumissio, cum servitus esset incognita: sed posteaquam jure gentium servitus invasit, sequutum est beneficium manumissionis: & cum uno naturali nomine *homines* appellaremur, jure gentium tria (29) genera esse cœperunt (30), liberi, & his contrarium servi, & tertium genus liberti, id est, hi qui desierant esse servi.

5. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

EX hoc jure gentium introducta bella: discretæ gentes: regna condita: dominia (31) distincta (32): agris termini positi: ædificia collocata (33): commercium (34), emptiones (35), venditiones, locationes (36), conductiones, obligationes institutæ, exceptis quibusdam (37), quæ a jure civili introductæ sunt.

Juris civilis definitio. 1. Romani divisio.

6. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

JUs (38) civile est, quod neque (39) in totum (40) a naturali (41), vel gentium recedit, nec per omnia ei servit: itaque cum aliquid addimus, vel detrahimus juri communi, jus proprium, id est civile, efficimus. §. 1. Hoc igitur jus nostrum constat aut ex scripto, aut sine scripto: ut apud Græcos (42) τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι, id est, *legum aliæ quidem scriptæ, aliæ vero non scriptæ.*

Species juris civilis. 1. Juris Prætorii definitio, & honorarii etymologia.

7. PAPINIANUS lib. 2. Definitionum.

JUs autem civile est, quod ex legibus (43), plebiscitis, senatusconsultis, decretis Principum, auctoritate Prudentium venit. §. 1. Jus prætorium est (44), quod Prætores introduxerunt (45), adjuvandi (46), vel supplendi, vel (47) corrigendi juris civilis gratia, propter utilitatem publicam: quod & *honorarium* dicitur, ad honorem Prætorum sic nominatum.

Juris honorarii proprium.

8. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

NAm & ipsum jus honorarium viva (48) vox est juris civilis.

Juris Divisio.

9. GAJUS lib. 1. Institutionum.

OMnes populi, qui legibus & moribus (49) reguntur, partim suo proprio (50), partim communi omnium hominum jure utuntur.

tur. † Nam quod quisque populus ipse (1) sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis est, vocaturque *jus civile*, quasi jus proprium ipsius civitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræque custoditur: vocaturque *jus gentium*, quasi quo jure omnes gentes utuntur.

Justitiæ definitio. 1. Juris præcepta. 2. Jurisprudentiæ definitio.

10. ULPIANUS lib. 1. Regularum.

JUstitia (2) est (3) constans (4) & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi (5). §. 1. Juris præcepta (6) sunt hæc: honeste (7) vivere (8), alterum non lædere (9), suum cuique tribuere (10). §. 2. Jurisprudentia est divinarum (11), atque humanarum (12) rerum notitia: justi atque injusti scientia.

Jus sex modis dicitur.

11. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

JUs pluribus modis dicitur. † Uno modo, cum id quod semper æquum (13) ac bonum est, *jus* dicitur: ut est jus naturale. † Altero modo, quod omnibus aut pluribus (14) in quaque civitate utile est: ut est jus civile. † Nec minus *jus* recte appellatur in civitate nostra jus honorarium. † Prætor (15) quoque *jus reddere* dicitur (16), etiam (17) cum inique (18) decernit: relatione scilicet facta, non ad id, quod ita Prætor fecit, sed ad illud, quod Prætorem facere convenit (19). † Alia significatione *jus* dicitur locus, in quo jus redditur: appellatione collata ab eo, quod fit, in eo, ubi fit: quem locum determinare hoc modo possumus: Ubicunque Prætor (20) salva majestate imperii sui, salvoque more (21) majorum, jus dicere constituit, is locus recte jus appellatur.

12. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

NOnnunquam *jus* etiam pro necessitudine dicimus: veluti, Est mihi jus (22) cognationis, vel affinitatis.

T I T. II.

DE ORIGINE (23) JURIS. ET OMNIUM MAGISTRATUUM, ET SUCCESSIONE PRUDENTIUM (24).

Scopus & nexus hujus tituli.

1. GAJUS lib. 1. ad legem XII. Tabularum.

FActurus legum vetustarum interpretationem, necessario prius ab Urbis initiis repetendum existimavi: non quia velim verbosos (25) commentarios facere, sed quod in omnibus rebus animadverto id perfectum (26) esse, quod ex omnibus suis partibus (27) constaret. Et certe cujusque (28) rei potissima pars principium est. Deinde, si in foro causas dicentibus nefas, ut ita dixerim, videtur esse, nulla præfatione facta, Judici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconveniens erit, omissis initiis, atque origine non repetita, atque illotis (29), ut ita dixerim, manibus, protinus materiam interpretationis tractare? namque nisi fallor, istæ præfationes (30) & libentius nos ad lectionem propositæ materiæ producunt: & cum ibi venerimus, evidentiorem præstant intellectum.

De Origine & progressu juris. 1. De manu regia. 2. De legibus regiis. 3. De jure incerto & consuetudine. 4. De legibus duodecim tabularum. 5. De disputatione fori. 6. De legis actionibus. 7. De jure civili Flaviano. 8. De plebiscitis. 9. De Senatusconsultis. 10. De jure honorario. 11. De constitutionibus. 12. Epilogus. 13. Transitio ad secundam partem tituli & sic. 14. De Regibus. 15. De Tribunis celerum. 16. De Consulibus. 17. De Censoribus. 18. De Dictatoribus. 19. De Magistris equitum. 20. De Tribunis plebis. 21. De Ædilibus plebis. 22. De Quæstoribus ærarii. 23. De Quæstoribus parricidii. 24. De Decemviris. 25. De Tribunis militum. 26. De Ædilibus curulibus. 27. De Prætore urbano. 28. De Prætore peregrino. 29. De Decemviris in litibus judicandis. 30. De Quatuorviris. Triumviris monetalibus & Triumviris capitalibus. 31. De Quinqueviris. 32. De variis Prætoribus, & Ædilibus cerealibus. 33. De Præfecto urbi. De Præfecto annonæ. De Præfecto vigilum. 34. Epilogus. 35. Transitio ad tertiam partem tituli: & sic De Jurisconsultis.

2. POMPONIUS lib. singulari Enchiridii.

NEcessarium (31) itaque nobis videtur ipsius *Juris originem*, atque processum demonstrare. §. 1. Et quidem initio civitatis nostræ populus sine lege certa, sine jure certo primum agere instituit (32): omniaque manu (33) a Regibus (34) gubernabantur. §. 2. Postea aucta ad aliquem modum civitate, ipsum Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes *Curias* (35) appellavit: propterea quod tunc reipublicæ (36) curam per sententias partium earum expediebat. Et ita *Leges* quasdam & ipse *Curiatas* ad populum (37) tulit. † Tulerunt & sequentes Reges, (38): quæ omnes conscriptæ exstant in libro Sexti Papirii: qui fuit illis temporibus, quibus Superbus (39) Demarati Corinthii (40) filius (41), ex principalibus viris. Is liber, ut diximus, appellatur *jus civile Papirianum*: non quia Papirius de suo quicquam ibi adjecit, sed quod leges sine ordine latas in unum composuit. §. 3. Exactis deinde Regibus *lege* (42) *Tribunicia*, omnes leges hæ exoleverunt: iterumque cœpit populus Romanus incerto magis jure, & consuetudine ali (43), quam per latam legem: idque prope viginti annis passus est (44). §. 4. Postea ne diutius hoc fieret: placuit publica auctoritate *Decem* constitui *viros*, per quos peterentur leges e Græcis civitatibus (45), & civitas fundaretur legibus: quas (46) in tabulas eboreas (47) perscriptas pro (48) Rostris composuerunt, ut possent leges apertius percipi: datumque est eis jus eo anno in civitate summum, uti leges & corrigerent, si opus esset & interpretarentur: neque provocatio ab eis, sicut a reliquis magistratibus fieret. Qui ipsi animadverterunt aliquid deesse istis primis legibus: ideoque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adjecerunt: & ita ex (49) accidenti appellatæ sunt *leges duodecim tabularum*, quarum ferendarum auctorem fuisse decemviris Hermodorum quendam Ephesium, exulantem (50) in Italia, quidam retulerunt. §. 5. His legibus latis, cœpit, ut (51) naturaliter evenire solet (52), ut interpretatio desideraret prudentium (53) auctoritate necessariam esse *disputationem* (54) *fori*. Hæc disputatio, & hoc jus, quod sine scripto venit, compositum a prudentibus, propria parte aliqua non appellatur; ut cæteræ partes juris suis nominibus designantur, datis propriis nominibus cæteris partibus: sed communi nomine appellatur *jus civile*. §. 6. Deinde ex his legibus (55), eodem tempore fere, actiones compositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus prout vellet institueret, certas solemnesque esse voluerunt: & appellatur hæc pars juris legis (56) actiones, id est legitimæ actiones (57). Et ita eodem pene tempore tria hæc jura nata sunt: leges duodecim tabularum: ex his fluere cœpit jus civile: ex iisdem *leges actiones* compositæ sunt. † Omnium tamen (58) harum & interpretandi scientia (59), & actiones, apud collegium Pontificum (60) erant, ex quibus constituebatur, quis quoquo anno præesset (61) priva-

tis

(1) Proprium jus est quod quisque populus sibi constituit. [illegible]

tis (1): & fera populus annis prope centum hac consuetudine usus est. §. 7. Postea cum Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones: Gnæus Flavius scriba (2) ejus, libertini filius, subreptum librum populo tradidit: & adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret, & senator, & ædilis curulis: hic liber, qui actiones continet, appellatur *jus civile Flavianum*: sicut ille, jus civile Papirianum: nam nec Gnæus Flavius de suo quicquam adjecit libro. † Augescente civitate, quia (3) deerant quædam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus Ælius alias actiones composuit, & librum populo dedit, qui appellatur *jus Ælianum*. §. 8. Deinde cum esset in civitate lex duodecim tabularum, & jus civile, essent & legis actiones: evenit, ut plebs in discordiam cum patribus perveniret, & secederet, sibique jura constitueret, quæ jura *plebiscita* vocantur. Mox cum revocata est plebs: quia multæ discordiæ nascebantur de his plebiscitis, pro legibus placuit & ea observari, *lege Hortensia* (4): & ita factum est (5), ut inter plebiscita & legem species constituendi interessent: potestas [autem] eadem esset. §. 9. Deinde, quia difficile plebs convenire cœpit, populus [certe] multo difficilius in tanta turba hominum: necessitas ipsa curam reipublicæ ad Senatum deduxit. Ita cœpit Senatus se interponere; & quidquid constituisset, observabatur: idque jus appellabatur *senatusconsultum*. §. 10. Eodem tempore & magistratus jura reddebant. & ut scirent cives, quod jus de quaque re quisque dicturus esset, seque præmuniret; *edicta* proponebant. quæ edicta Prætorum, *jus honorarium* constituerunt. † *Honorarium* dicitur, quod ab honore Prætoris venerat. §. 11. Novissime, sicut ad (6) pauciores juris constituendi via transisse ipsis rebus dictantibus videbatur: per (7) partes evenit, ut necesse esset reipublicæ per unum consuli: nam Senatus non perinde omnes provincias probe gerere poterat. Igitur constituto Principe, datum (8) est ei jus, ut quod constituisset, ratum esset. §. 12. Ita in civitate nostra, aut jure, id est, lege constituitur: aut est proprium jus civile, quod (9) sine scripto in sola prudentium (10) interpretatione consistit: aut sunt legis actiones, quæ formam agendi continent: aut plebiscitum, quod sine auctoritate Patrum est constitutum: aut est magistratuum edictum, unde jus honorarium nascitur: aut senatusconsultum, quod solum Senatu constituente inducitur sine lege (11): aut est principalis constitutio, id est, ut quod ipse Princeps constituit, pro lege servetur. §. 13. Post (12) originem juris, & processum cognitum, consequens est, ut de magistratuum nominibus & origine cognoscamus: quia, ut exposuimus, per eos, qui juri dicundo præsunt, effectus rei accipitur: quantum (13) est enim jus in civitate esse, nisi sint, qui jura (14) regere possint? Post hoc deinde de auctorum successione dicemus: quod constare non potest jus, nisi sit aliquis (15) jurisperitus, per quem possit quotidie in melius produci. §. 14. Quod ad magistratus attinet, initio civitatis hujus constat, *Reges* omnem potestatem habuisse. §. 15. Iisdem temporibus & *Tribunum celerum* fuisse constat. Is autem erat qui equitibus præerat, & veluti secundum locum a regibus obtinebat: quo in numero fuit Junius Brutus, qui auctor fuit Reges ejiciendi. §. 16. Exactis deinde regibus, *Consules* constituti sunt duo (16), penes quos summum jus uti esset, lege rogatum est. † Dicti sunt ab eo, quod plurimum reipublicæ consulerent: qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum est, ut ab eis provocatio (17) esset, neve possent in caput civis Romani animadvertere injussu populi. solum relictum est iis ut coercere possent, ut in vincula publica duci (18) juberent. §. 17. Post deinde cum census jam majori tempore agendus esset, & Consules non sufficerent, huic quoque officio *Censores* (19) constituti sunt.

§. 18. Populo deinde aucto, cum crebra (20) orirentur bella, & quædam acriora a finitimis inferrentur, interdum re exigente, placuit majoris potestatis magistratum constitui: itaque *Dictatores* proditi sunt, a quibus nec provocandi jus fuit: & quibus etiam capitis animadversio data est. † Hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas ultra (21) sextum mensem retinere. §. 19. Et his Dictatoribus *Magistri equitum* injungebantur: sic, quomodo regibus Tribuni Celerum: quod officium (22) fere tale erat, quale hodie Præfectorum prætorio: magistratus tamen habebantur [legitimi].

§. 20. Iisdem temporibus cum plebs a Patribus secessisset (23), anno fere septimodecimo post reges exactos: *Tribunos* sibi in monte Sacro creavit, qui essent plebeii magistratus: dicti Tribuni, quod olim in tres partes populus divisus erat, & ex singulis singuli creabantur: vel quia tribuum suffragio creabantur. §. 21. Itemque ut essent, qui (24) ædibus præessent, in quibus omnia scita [sua] plebs deferebat: duos ex plebe constituerunt: qui etiam *Ædiles* appellati sunt. §. 22. Deinde cum ærarium populi auctius esse cœpisset (25): ut essent qui ibi præessent, constituti sunt *Quæstores*, [*qui pecuniæ præessent*]: dicti ab eo, quod inquirendæ (26), & conservandæ pecuniæ causa creati erant.

§. 23. Et quia, ut diximus, (27), de capite civis Romani injussu populi, non erat lege permissum Consulibus, jus dicere: propterea Quæstores constituebantur a populo, qui capitalibus rebus præessent: hi appellabantur *Quæstores* (28) *parricidii*: quorum etiam meminit lex XII. tabularum. §. 24. Et cum placuisset leges quoque ferri: latum est ad populum, uti omnes magistratu se abdicarent, quo *Decemviri* constituti anno uno cum magistratum prorogarent sibi, & cum injuriose tractarent, neque vellent deinceps sufficere magistratibus, ut ipsi & factio sua perpetuo rempublicam occupatam retinerent: nimia, atque aspera dominatione ad rem perduxerunt, ut exercitus a republica secederet. Initium fuisse secessionis dicitur Virginius quidam, qui (cum animadvertisset, Appium Claudium, contra (29) jus, quod ipse ex vetere jure in duodecim tabulas transtulerat, vindicias (30) filiæ suæ (31) a se abdixisse: & secundum eum, qui in servitutem ab eo suppositus petierat, dixisse captumque amore virginis omne fas ac nefas miscuisse) indignatus, quod vetustissima juris observantia in persona filiæ suæ defecisset (utpote cum Brutus, qui primus Romæ Consul fuit, vindicias secundum libertatem dixisset in persona Vindicis Vitelliorum servi, qui proditionis conjurationem indicio suo detexerat) & castitatem filiæ vitæ quoque ejus præferendam putaret, arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit; in hoc scilicet, ut morte virginis contumeliam stupri arceret, ac protinus recens a cæde, madenteque adhuc filiæ cruore, ad commilitones confugit: qui universi de Algido (32) (ubi tunc belli gerendi causa legiones erant) relictis ducibus pristinis, signa in Aventinum transtulerunt: omnisque plebs urbana mox eodem se contulit (populique consensu partim in carcere necati (33)). Ita rursus respublica suum statum recepit. §. 25. Deinde, cum (34) post aliquot annos, quam XII. tabulæ latæ sunt, & plebs contenderet cum patribus & vellet ex suo quoque corpore consules creare, & patres recusarent, factum est, ut *Tribuni militum* crearentur, partim ex plebe, partim ex patribus consulari potestate. Hique constituti sunt vario numero: interdum enim viginti fuerunt (35), interdum plures, nonnunquam pauciores. §. 26. Deinde cum placuisset creari etiam ex plebe consules: cœperunt ex utroque corpore constitui. Tunc ut aliquo pluris patres haberent, placuit duos ex numero patrum constitui: ita facti sunt *Ædiles* (36) *curules*. §. 27. Cumque consules avocarentur bellis finitimis, neque esset, qui in civitate jus reddere posset: factum est, ut *Prætor* (37) quoque crearetur; qui *Urbanus* appellatus est, quod in urbe jus redderet.

§. 28. Post aliquot deinde annos, non sufficiente eo Prætore, quod multa turba etiam peregrinorum in civitatem veniret, creatus est & alius *Prætor*, qui *Peregrinus* (38) appellatus est, ab eo, quod plerumque inter peregrinos jus dicebat. §. 29. Deinde cum esset necessarius magistratus, qui hastæ præesset: *Decemviri litibus* (39) *judicandis* sunt constituti. §. 30. Eodem tempore & *Quatuor viri*, qui *curam* (40) *viarum gererent*: & *Triumviri* (41) *monetales*, æris, argenti, auri flatores: & *Triumviri* (42) *capitales*, qui carceris (43) custodiam haberent: ut, cum animadverti oporteret, interventu eorum fieret. §. 31. Et quia magistratibus, vespertinis temporibus (44), in publicum esse inconveniens erat, *Quinque viri* constituti sunt *cis Tiberim*, & *ultra* (45) *Tiberim*, qui possint pro magistratibus fungi. §. 32. Capta deinde Sardinia, mox Sicilia (46), item Hispania, deinde Narbonensi provincia, totidem *Prætores*, quot provinciæ in ditionem venerant, creati sunt: partim qui urbanis rebus, partim qui provincialibus præessent. † Deinde Cornelius Sylla quæstiones publicas constituit: veluti de falso, de parricidio, de (47) sicariis (48): & Prætores quatuor adjecit.

†. Deinde Gaius Julius Cæsar duos Prætores, & duos Ædiles, qui frumento præessent, & a Cerere Cereales constituit. Ita duodecim Prætores, sex Ædiles sunt creati. † Divus deinde Augustus sedecim Prætores constituit. † Post deinde divus Claudius (49) duos Prætores adjecit, qui de fideicommissis (50) jus dicerent: ex quibus unum divus Titus detraxit: & adjecit divus Nerva, qui (51) inter fiscum & privatos (52) jus diceret. Ita decem & octo Prætores in civitate jus dicunt. §. 33. Et hæc omnia, quotiens in republica sunt magistratus, observantur: quotiens autem proficiscuntur, unus relinquitur, qui jus dicat: is vocatur *Præfectus urbi*: qui Præfectus olim constituebatur (53),

postea

[illegible]

postea fere Latinarum feriarum (1) causa introductus est, & quotannis observatur: nam *Præfectus* (2) *annonæ*, & (3) *vigilum* non sunt magistratus: sed extra ordinem, utilitatis causa, constituti sunt: & tamen hi, quos *Cistiberes* diximus; postea Ædiles senatusconsulto creabantur. §. 34. Ergo ex his omnibus decem Tribuni plebis (4), Consules duo, decem & octo Prætores, sex Ædiles, in civitate jura reddebant. §. 35. Juris (5) civilis scientiam plurimi & maximi viri professi sunt, sed qui eorum maximæ dignationis apud populum Romanum fuerunt, (eorum) in præsentia mentio habenda est, ut appareat, a quibus & qualibus hæc jura orta & tradita sunt. † Et quidem ex omnibus, qui scientiam nacti sunt, ante *Tiberium* (6) *Coruncanium* (7) publice professum neminem traditur: cæteri autem ad hunc vel in latenti jus civile retinere cogitabant, solumque consultatoribus [vacare], potius quam discere volentibus se præstabant. §. 36. Fuit autem in primis peritus *Publius Papirius*, qui leges (8) regias in unum contulit.

† Ab hoc *Appius Claudius*, unus ex Decemviris, cujus maximum consilium in XII. tabulis scribendis fuit. † Post hunc *Appius Claudius* ejusdem generis maximam scientiam habuit: hic *Centemmanus* (9) appellatus est. Appiam viam stravit, & aquam Claudiam induxit, & de Pyrrho (10) in urbe non recipiendo sententiam tulit: hunc etiam actiones scripsisse traditum est; primum de usurpationibus, qui liber non extat. Idem Appius Claudius, qui videtur ab hoc processisse, *R* (11) literam invenit: ut pro Valesii Valerii essent, & pro Fusiis Furiis (12). §. 37. Fuit post eos maximæ scientiæ *Sempronius*: quem (13) populus Romanus *σοφὸν* (14), id est, *sapientem*, appellavit: nec quisquam ante hunc, aut post hunc, hoc nomine cognominatus est. *Gajus* (15) *Scipio Nasica*, qui *optimus* a senatu appellatus est: cui etiam publice domus in sacra via data est, quo facilius consuli posset. Deinde *Quintus Mucius* (16), qui ad Carthaginienses missus legatus, cum essent duæ tesseræ positæ, una pacis, altera belli, arbitrio sibi dato, utram vellet referret Romam, utramque sustulit, & ait, *Carthaginienses petere debere, utram mallent accipere*. §. 38. Post hos fuit *Tiberius Coruncanius*, ut (17) dixi, qui primus profiteri cœpit: cujus tamen scriptum nullum extat, sed responsa complura & memorabilia ejus fuerunt. Deinde *Sextus* (18) *Ælius*, & frater ejus *Publius Ælius*, & *Publius Atilius*, maximam scientiam in profitendo habuerunt: ut duo Ælii etiam consules fuerint. Atilius autem primus a populo (19) *sapiens* appellatus est. Sextum Ælium etiam Ennius laudavit, & extat illius liber, qui inscribitur *Tripertita*, qui liber veluti cunabula juris continet. Tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabularum præposita, jungitur interpretatio, dein subtexitur legis actio. Ejusdem (20) esse tres alii libri referuntur: quos tamen quidam negant ejusdem esse. Hos sectatus ad aliquid est [*Cato*. Deinde] *Marcus Cato* (21) princeps Porciæ familiæ, cujus & libri extant (22): sed plurimi filii ejus, ex quibus cæteri oriuntur. §. 39. Post hos fuerunt *Publius Mucius*, & *Brutus*, & *Manilius*: qui fundaverunt jus civile. Ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit: Brutus, septem: Manilius, tres: & extant volumina scripta, Manilii monumenta. Illi duo consulares fuerunt: Brutus, prætorius: Publius autem (23) Mucius, etiam Pontifex maximus. §. 40. Ab his profecti sunt *Publius Rutilius* (24) *Rufus*, qui Romæ Consul, & Asiæ Proconsul fuit: *Paulus Verginius*: & *Quintus Tubero*, ille Stoicus, Pansæ (25) auditor, qui & ipse Consul. Etiam *Sextus Pompejus* Gnæi Pompeii patruus fuit eodem tempore: & *Cælius Antipater*, qui historias conscripsit: sed plus eloquentiæ, quam scientiæ juris operam dedit: etiam *Lucius Crassus*, frater Publii Mucii, qui *Mucianus* dictus est: hunc (26) Cicero ait jurisconsultorum (27) disertissimum. §. 41. Post hos *Quintus Mucius* Publii filius, Pontifex (28) maximus jus civile primus constituit, generatim in libros decem & octo redigendo. §. 42. Mucii auditores fuerunt complures: sed præcipuæ auctoritatis *Aquilius Gallus*, *Balbus* (29) *Lucilius*, *Sextus Papirius*, *Gajus Juventius*: ex quibus Gallum maximæ auctoritatis apud populum fuisse, Servius dicit: omnes tamen hi a Servio Sulpicio nominantur, alioquin per se eorum scripta non talia extant, ut ea omnes (30) appetant: denique nec versantur omnino scripta eorum inter manus hominum, sed Servius libros suos complevit: pro cujus scriptura ipsorum quoque memoria habetur. §. 43. *Servius* (31) cum in causis orandis primum locum, aut pro certo post Marcum Tullium obtineret, traditur ad consulendum Quintum Mucium de re amici sui pervenisse, cumque eum sibi respondisse de jure Servius parum intellexisset, iterum Quintum interrogasse, & a Quinto Mucio responsum esse, nec tamen percepisse: & ita objurgatum esse a Quinto Mucio: namque eum dixisse, *turpe* (32) *esse patricio, & nobili, & causas oranti, jus, in quo versaretur, ignorare*. ea velut contumelia Servius tactus, operam dedit juri civili: & plurimum eos, de quibus locuti sumus, audiit, institutus a Balbo (33) Lucilio: instructus autem maxime a Gallo (34) Aquilio, qui fuit Cercinæ (35). Itaque libri complures ejus (36) extant Cercinæ confecti. Hic (37) cum in legatione periisset, statuam ei populus Romanus pro Rostris posuit: & hodieque extat pro Rostris Augusti. Hujus volumina complura extant: reliquit autem prope centum & octoginta libros. §. 44. Ab hoc plurimi profecerunt: fere tamen hi libros conscripserunt: *Alfenus Varus*, *Gajus* (38) *Aulus Ofilius*, *Titus Cæsius*, *Aufidius Tucca*, *Aufidius Namusa*, *Flavius Priscus*, *Gajus Atejus*, *Pacuvius*, *Labeo* (39) *Antistius*, Labeonis Antistii pater, *Cinna*, *Publicius* (40) *Gellius*. Ex his decem, libros octo conscripserunt, quorum omnes qui fuerunt, libri digesti sunt, ab Aufidio Namusa in centum quadraginta libros. † Ex his auditoribus plurimum auctoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius, ex quibus Varus & consul fuit. Ofilius in equestri ordine perseveravit. Is fuit Cæsari familiarissimus: & libros de jure civili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquit: nam *de legibus Vicesimæ* (41) primus conscripsit, de (42) jurisdictione: idem edictum Prætoris primus diligenter composuit, nam ante eum Servius duos libros ad Brutum perquam brevissimos ad edictum subscriptos, reliquit. §. 45. Fuit eodem tempore & *Trebatius*; qui idem Cornelii (43) Maximi auditor: fuit *Aulus Cascelius*; *Quintus* (44) *Mucius* Volusii auditor: denique in illius honorem testamento Publium Mucium nepotem ejus reliquit heredem. fuit autem quæstorius, nec ultra proficere voluit, cum illi etiam Augustus consulatum offerret. Ex his Trebatius (45) peritior Cascelio, Cascelius Trebatio eloquentior fuisse dicitur, Ofilius utroque doctior. Cascelii scripta non extant, nisi unus liber *Benedictorum*: Trebatii complures, sed minus frequentantur. §. 46. Post hos quoque *Tubero* (46) fuit, qui Ofilio operam dedit: fuit autem patricius, & transiit a causis agendis ad jus civile; maxime postquam Quintum Ligarium accusavit, nec obtinuit apud Cajum Cæsarem. Is est Quintus Ligarius, qui cum Africæ oram teneret, infirmum Tuberonem applicare non permisit, nec aquam haurire, quo nomine eum accusavit, & (47) Cicero defendit. Extat ejus oratio [satis] pulcherrima, quæ inscribitur, *pro Quinto Ligario*. Tubero doctissimus quidem habitus est juris publici, & privati: & complures utriusque operis libros reliquit. Sermone etiam antiquo usu affectavit scribere: & ideo parum libri ejus grati habentur.

§. 47. Post hunc maximæ auctoritatis fuerunt *Atejus* (48) *Capito*, qui Ofilium secutus est: & *Antistius Labeo*, qui omnes hos audivit: institutus est autem a Trebatio. † Ex his Atejus, (49) Consul fuit: Labeo noluit, cum offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, [&] honorem suscipere: sed plurimum studiis operam dedit: & totum annum ita diviserat, ut Romæ sex mensibus cum studiosis esset (50), sex mensibus secederet, & conscribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadringenta volumina: ex quibus plurima inter manus versantur. † Hi duo primum veluti diversas sectas (51) fecerunt: nam Atejus (52) Capito in his, quæ ei tradita fuerant, perseverabat; Labeo ingenii qualitate, & fiducia doctrinæ, qui & cæteris operis sapientiæ operam dederat, plurima innovare instituit (53), & ita Atejo Capitoni *Massurius Sabinus* successit, Labeoni Nerva: adhuc eas dissensiones auxerunt. [Hic etiam] Nerva Cæsari (54) familiarissimus fuit. Massurius Sabinus in equestri ordine fuit, & publice primus scripsit, posteaque hoc cœpit beneficium [dari] a Tiberio Cæsare, hoc

---

(1) In quibus, Latinis, carnis distributio dabatur. ... [illegible]

Mucius, interrex, Ascon. Consul. Athenis reversus in legatione apud M. Antonium periit. Cic. 9. *Philipp.* ... [illegible]

hoc tamen illi concessum erat. † Et, ut obiter sciemus, ante tempora Augusti publice respondendi jus non a principibus dabatur: sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant (1). Neque responsa utique signata dabant: sed plerumque judicibus ipsi scribebant (2), aut testabantur, qui illos consulebant. Primus divus Augustus, ut major juris auctoritas haberetur, constituit (3), ut ex auctoritate ejus responderet, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit: & ideo optimus Princeps Hadrianus, cum ab eo Viri prætorii peterent, ut sibi liceret respondere, rescripsit eis, *hoc non peti, sed præstari (4) solere: & ideo si quis fiduciam sui haberet, delectari se; populo ad respondendum se præpararet.* † Ergo Sabino concessum est a Tiberio Cæsare, ut *populo* responderet: qui in equestri ordine jam grandis nato, & fere annorum *quinquaginta* receptus est: huic nec amplæ facultates fuerunt, sed plurimum a suis auditoribus sustentatus est. † Huic successit *Cajus Cassius* (5) *Longinus*, natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Servii Sulpitii: & ideo proavum suum Servium Sulpitium appellet. Hic consul fuit cum Quertino, temporibus Tiberii; sed plurimum in civitate auctoritatis habuit, eousque donec eum Cæsar civitate pelleret: expulsus ab eo in Sardiniam, revocatus a Vespasiano, diem suum obiit.

†. Nervæ successit (6) *Proculus* (7). Fuit eodem tempore & *Nerva Filius*: fuit & alius *Longinus* ex equestri quidem ordine; qui postea ad Præturam usque pervenit. Sed Proculi auctoritas major fuit, nam etiam (8) plurimum potuit, appellatique sunt partim *Cassiani*, partim *Proculejani*: quæ origo a Capitone, & Labeone cœperat. † Cassio *Cælius* (9) *Sabinus* successit, qui plurimum temporibus Vespasiani potuit: Proculo *Pegasus*, qui temporibus Vespasiani Præfectus (10) Urbi fuit: Cælio Sabino *Priscus Javolenus*: Pegaso *Celsus*, patri Celso, *Celsus filius*, & *Priscus Neratius*; qui utrique consules fuerunt: Celsus quidem, & iterum: Javoleno Prisco *Aburnus* (11) *Valens*, & *Tuscianus* item *Salvius Julianus*.

TIT. III.

DE LEGIBUS (12), SENATUSQUE CONSULTIS (13), ET LONGA (14) CONSUETUDINE.

Quid sit lex.

1. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

LEx est (15) commune (16) præceptum, virorum prudentium consultum: delictorum quæ sponte vel (17) ignorantia contrahuntur, coercitio: communis reipublicæ sponsio (18).

2. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

NAm & Demosthenes (19) orator sic definit: [illegible] (20) [illegible] (21) [illegible] (22) [illegible] (23) [illegible]. id est, *Lex est, cui omnes obtemperare convenit; tum ob alia multa: tum vel maxime eo, quod omnis lex inventum (20) ac munus Dei est: decretum vero prudentum hominum, coërcitio eorum, quæ sponte (21), vel involuntarie (22) delinquuntur (23): communis sponsio civitatis, ad cujus præscriptum omnes, qui in ea republica sunt, vitam instituere debent.*

Sed & Philosophus summæ (24) Stoicæ (25) sapientiæ Chrysippus sic incipit libro, quem fecit [illegible] (26) [illegible], id est, *de lege: Lex est omnium divinarum, & (27) humanarum rerum regina. Oportet autem eam esse præsidem & bonis & malis, & principem & ducem esse: & secundum hoc, regulam esse justorum, & injustorum, & eorum, quæ natura civilia sunt, animantium, præceptricem quidem faciendorum, prohibitricem autem non faciendorum.*

Quibus de rebus leges constituuntur.

3. POMPONIUS lib. 25. ad Sabinum.

JUra constitui oportet, ut dixit Theophrastus, in his quæ [illegible] (28) [illegible], id est *ut plurimum*, accidunt, non quæ [illegible] (29), id est, *ex inopinato*.

4. CELSUS lib. 5. Digestorum.

EX his, quæ forte uno aliquo casu accidere possunt, jura non constituuntur.

5. IDEM lib. 17. Digestorum.

NAm ad ea potius (30) debet aptari jus, quæ & frequenter, & facile, quam quæ perraro eveniunt.

6. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

TO (31) [illegible], id est, *Quod enim semel aut bis existit*, ut ait Theophrastus, [illegible], id est, *prætereunt legislatores*.

Virtus Legis.

7. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

LEgis *virtus* [hæc] est: imperare (32), vetare, permittere (33), punire (34).

In quas personas jura constituuntur.

8. ULPIANUS lib. 3. ad Sabinum.

JUra non in singulas personas, sed generaliter (35) constituuntur (36).

De Senatus auctoritate.

9. IDEM lib. 16. ad Edictum.

NOn (37) ambigitur, Senatum (38) jus (39) facere posse.

De imperfectione legum, & ratione eas supplendi.

10. JULIANUS lib. 59. Digestorum.

NEque leges, neque senatusconsulta ita scribi possunt, ut omnes casus (40), qui quandoque inciderint, comprehendantur: sed sufficit [&] ea, quæ plerumque accidunt, contineri.

11. IDEM lib. 90. Digestorum.

ET ideo de his, quæ primo (41) constituuntur, (42) aut interpretatione, aut constitutione optimi Principis (43) certius statuendum est.

12. IDEM lib. 15. Digestorum.

NOn (44) possunt omnes articuli (45) singillatim aut legibus, aut senatusconsultis comprehendi: sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is, qui jurisdictioni præest, ad similia (46) procedere, atque ita jus dicere debet.

13. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

NAm, ut ait Pedius, quotiens lege aliquid, unum vel alterum introductum est, bona occasio est, cætera, quæ tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione, vel certe jurisdictione suppleri.

De singularis juris interpretatione.

14. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

QUod vero contra (47) rationem juris (48) receptum est, non est producendum ad consequentias (49).

In quibus non sequimur regulam juris.

15. JULIANUS lib. 27. Digestorum.

IN his quæ (50) contra rationem juris constituta sunt, non possumus sequi regulam juris.

Definitio juris singularis.

16. PAULUS lib. singulari de jure singulari.

JUs *singulare* (51) est, quod contra tenorem rationis (52) propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est.

Scire

(1) Adde l. 10. §. ult. C. de assess. (2) Inter cætera Jurisconsulti munia, scribere & cavere, ut hinc colligitur: adde Ciceronem pro Murena ... [illegible]

Scire leges, Quid sit.

17. CELSUS lib. 26. Digestorum.

SCire leges non [hoc] est, verba earum tenere, sed vim ac potestatem.

De interpretatione benigna.

18. IDEM lib. 29. Digestorum.

BEnignius (1) leges interpretandæ sunt, quo voluntas earum conservetur.

De legibus Ambiguis.

19. IDEM lib. 33. Digestorum.

IN (2) ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quæ vitio caret: præsertim cum etiam voluntas (3) legis ex hoc colligi possit.

De Ratione legis non inquirenda.

20. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

NOn (4) omnium, quæ a majoribus constituta sunt, ratio (5) reddi potest.

21. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

ET ideo rationes eorum, quæ constituuntur, inquiri non oportet: alioquin multa ex his, quæ certa sunt, subvertuntur.

Interpretatio legis in præteritum indulgentis.

22. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

CUm (6) lex in præteritum quid indulget, in futurum vetat (7).

Quæ mutari non debent.

23. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

MInime sunt (8) mutanda, quæ interpretationem certam semper habuerunt.

De tota lege inspicienda.

24. CELSUS lib. 9. Digestorum.

INcivile est, nisi tota lege (9) perspecta, una aliqua particula ejus proposita, judicare, vel respondere.

De interpretatione legis favorabilis.

25. MODESTINUS lib. 8. Responsorum.

NUlla juris ratio, aut æquitatis benignitas patitur, ut quæ salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione (10) contra ipsorum commodum producamus ad severitatem.

De priorum & posteriorum legum interpretatione.

26. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

NOn est novum, ut priores leges (11) ad posteriores trahantur.

27. TERTULLIANUS lib. 1. Quæstionum.

IDeo, quia antiquiores leges ad posteriores trahi usitatum est: & semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas, & ad eas res pertinerent, quæ quandoque similes (12) erunt.

28. PAULUS lib. 5. ad Legem Juliam & Papiam.

SEd & posteriores leges ad priores pertinent (13), nisi contrariæ sint: idque multis argumentis probatur.

De duabus legibus contrariis.

29. IDEM lib. singul. ad legem Cinciam (14).

COntra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: In fraudem (15) vero, qui salvis verbis legis, sententiam ejus circumvenit.

30. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

FRaus enim legi (16) fit, ubi (17), quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit, & quod distat ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, id est, *dictum a sententia*; hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit.

Qui legibus soluti sunt.

31. IDEM lib. 13. ad legem Juliam & Papiam.

PRinceps legibus (18) solutus est: Augusta autem, licet legibus soluta non est, Principes tamen eadem illi (19) privilegia tribuunt, quæ ipsi habent.

In quibus causis consuetudo vel aliud jus observatur. 1. De auctoritate consuetudinis.

32. JULIANUS lib. 94. Digestorum.

DE (20) quibus causis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus & (21) consuetudine inductum est: & si qua in re hoc deficeret (22), tunc quod proximum & consequens ei est (23): si nec id quidem appareat, tunc jus, quo (24) urbs Roma utitur, servari oportet. §. 1. Inveterata consuetudo pro lege non immerito custoditur, (& (25) hoc est jus, quod dicitur *moribus constitutum*). Nam cum ipsæ leges nulla alia ex causa nos teneant, quam (26) quod judicio populi receptæ sunt: merito & ea, quæ sine ullo scripto populus probavit, tenebunt omnes: nam quid (27) interest, suffragio, populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis & factis? Quare rectissime etiam illud (28) receptum est, ut leges non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem (29) abrogentur.

In quibus causis consuetudo observatur.

33. ULPIANUS lib. 1. de officio Proconsulis.

DIuturna (30) *consuetudo* pro (31) jure & lege in (32) his, quæ non ex scripto descendunt, observari solet.

Quomodo probatur consuetudo.

34. IDEM lib. 4. de officio Proconsulis.

CUm de consuetudine civitatis, vel provinciæ confidere quis videtur, primum quidem illud explorandum arbitror (33), an etiam contradicto (34) aliquando judicio consuetudo firmata sit.

De auctoritate consuetudinis.

35. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

SEd & ea, quæ longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos observata, velut tacita civium conventio, non (35) minus, quam ea, quæ scripta sunt jura, servantur.

36. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

IMmo magnæ (36) auctoritatis hoc jus habetur, quod in tantum probatum est, ut non fuerit necesse scripto id comprehendere.

De lege per consuetudinem interpretanda.

37. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

SI de interpretatione legis quæratur; in primis inspiciendum est (37), quo jure civitas retro in ejusmodi casibus usa fuisset: optima (38) enim est legum interpres consuetudo.

38. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

NAm Imperator noster Severus rescripsit, in ambiguitatibus, quæ ex legibus proficiscuntur, consuetudinem, aut rerum perpetuo (39) similiter judicatarum auctoritatem, vim legis obtinere debere.

Quæ consuetudo in similibus non obtinet.

39. CELSUS lib. 23. Digestorum.

QUod (40) non ratione introductum, sed errore (41) primum, deinde consuetudine obtentum est: in aliis similibus non obtinet.

Quæ jus faciunt.

40. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

ERgo (42) omne jus aut consensus (43) fecit, aut necessitas (44) constituit, aut firmavit consuetudo.

Jus in quo consistit.

41. ULPIANUS lib. 2. Institutionum.

TOtum autem jus consistit aut in adquirendo (45), aut in conservando, aut in minuendo: aut enim hoc agitur, quemadmodum quid cuique fiat, aut quemadmodum quis rem vel jus suum conservet; aut quomodo alienet, aut amittat.

(1) [illegible]. 2. Ecloge 2. 0. 10 adde l. 56. infr. de regulis juris. (2) Vide l. 9. l. 67. infr. de [illegible]. Goth. Hæc lex varie [illegible] apud Thessau [illegible] vid. Mar. Salomon. pag. [illegible] (3) Voluntas legis, ut pars legis præcipua, spectanda, conservanda. l. 18. supr. eod. (4) Exemplum, l. 9. infr. de [illegible] (5) [illegible] Vide l. 51. §. [illegible] ad leg. Aquil. [illegible] Goth. [illegible] Menoch. de arbitr. judic. lib. 2. cap. [illegible] loquitur lex de [illegible] non de Jurisconsultis [illegible] Quemadmodum [illegible] non protinus iniqua esse ait quorum ignoratur ratio. Adde Aristotelem [illegible] Cujacium [illegible] (6) Vide l. [illegible] C. eod. (7) Nov. 129. c. 4. & Nov. [illegible] (8) [illegible] (9) Æschines in oratione contra Ctesiphontem Demosthenem accusat, quod non integram legem, sed ejus duntaxat partem pronunciat. [illegible] (10) Vide l. 6. §. [illegible] (11) [illegible] (12) Vide l. [illegible] supr. eod. (13) Ubi de interpretatione non de correctione agitur. (14) Lex Cincia de donis [illegible] & Muneribus, de qua Ulp. [illegible] (15) l. 5. C. eod. (16) Hæc sumpta sunt ex rhetorum scholis qui [illegible] id est, scriptum & voluntatem inter quæstiones legales ponunt. Vide Alc. [illegible] Cujacium [illegible] Menoch. [illegible] (17) Exemplum l. 3. §. [illegible] (18) Princeps, vide Cujacium [illegible] quia non punitur si deliquerit. Harmenop. 1. tit. [illegible] Adde [illegible] Goth. [illegible] Menoch. de arbitr. judic. lib. 2. [illegible] (19) Vide l. 6. [illegible] (20) Consuetudo etiam in civilibus rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex. Tertull. lib. de corona militis. (21) Adde l. [illegible] Goth. Ad hanc materiam vide [illegible] Menoch. [illegible] (22) Sicut enim non omnia legibus comprehendi possunt [illegible]

(23) Videtur tamen illud jus non semper observandum l. [illegible] de off. præsidis. (24) Consuetudo [illegible] moribus inductum [illegible] quod sine ullo scripto [illegible] & factis, quod tacito consensu probavit populus [illegible] observatum [illegible] tacita civium conventio. l. 35. infr. eod. (25) Novella Leonis [illegible] in princip. (26) [illegible] Tertullianus [illegible] de corona militum. (27) Vide totum [illegible] apud Duarenum Disput. 1. cap. [illegible] (28) [illegible] Menochium de arbitr. jud. l. 2. c. [illegible] (29) Desuetudo, i. e. consuetudo [illegible] (30) [illegible] (31) [illegible] (32) [illegible] (33) Atqui exemplis non est [illegible] (34) Id est, contentioso [illegible] (35) [illegible] (36) Non eius tamen, ut vincat rationem & legem [illegible] Seneca 1. Declamat. [illegible] (37) l. 34. [illegible] (38) Sed non fola, l. 2. C. eod. (39) Immo & si aliquando ita judicatum sit, [illegible] (40) V. l. [illegible] (41) Immo error jus facit. [illegible] (42) [illegible] (43) Ad hanc l. vide Cujac. 14. observ. [illegible] (44) [illegible] Necessitatis voce Hotomanus [illegible] quod admittendum non est. Hac voce potius intelligendus est Senatus [illegible] Ergo. Est vero titulo hic de legibus, senatusconsultis & consuetudine [illegible] Principum [illegible] (45) [illegible]

T I T. IV.

DE CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM (1)

De auctoritate. 1. Speciebus & nomine communi constitutionum. 2. De constitutionibus personalibus.

1. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

QUod Principi placuit (2), legis habet vigorem: utpote cum *lege* (3) *regia*, quæ de imperio ejus lata est, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem conferat. §. 1. Quodcunque igitur Imperator per epistulam, (4) & subscriptionem statuit, vel cognoscens decrevit, vel de plano (5) interlocutus (6) est, vel Edicto præcepit, legem esse constat: hæc sunt, quas vulgo *Constitutiones* appellamus. §. 2. Plane ex his quædam sunt personales (7), nec ad exemplum trahuntur: nam quod Princeps alicui ob merita indulsit (8), vel si quam pœnam irrogavit (9), vel si cui sine exemplo subvenit (10): personam non egreditur (11).

De novo jure constituendo.

2. ULPIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

IN rebus novis constituendis evidens esse utilitas debet, ut (12) recedatur ab eo jure, quod diu æquum visum est.

De interpretatione beneficii imperialis.

3. JAVOLENUS lib. 13. Epistularum.

BEneficium (13) Imperatoris, quod a divina scilicet ejus indulgentia proficiscitur, quam plenissime (14) interpretari debemus.

De vi priorum & posteriorum constitutionum.

4. MODESTINUS lib. 2. Excusationum.

A'ι μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσί, id est, *Constitutiones tempore posteriores, potiores sunt his* (15), *quæ ipsas præcesserunt.*

T I T. V.

DE STATU HOMINUM (16).

Objecta juris.

1. GAJUS lib. 1. Institutionum.

OMne jus, quo utimur, vel (17) ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones.

Ordo in hoc opere servandus.

2. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

CUm igitur hominum causa omne jus constitutum sit: primo (18) de personarum statu, ac post de ceteris, ordinem Edicti Perpetui (19) secuti, & his proximos atque conjunctos applicantes titulos, ut (20) res patitur, dicemus.

Divisio personarum.

3. GAJUS lib. 1. Institutionum.

SUmma (21) itaque de jure personarum divisio hæc est: quod omnes homines aut liberi sunt, aut servi.

Definitio libertatis, 1. Servitutis. 2. & etymologia servi, 3. ac mancipii.

4. FLORENTINUS lib. 9. Institutionum.

LIbertas est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi si quid vi, aut jure (22) prohibetur. §. 1. *Servitus* est constitutio juris gentium (23), qua quis dominio alieno (24) contra naturam subjicitur. §. 2. *Servi* ex eo appellati sunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc servare (25), nec occidere solent. §. 3. *Mancipia* vero dicta, quod ab hostibus manu capiantur.

Divisio liberorum. 1. Quibus modis servi fiunt. 2. Definitio ingenui, & definitionis expositio.

5. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

ET servorum quidem una est conditio (26): liberorum autem hominum quidam ingenui sunt, quidam libertini. §. 1. Servi autem in dominium nostrum rediguntur, aut jure civili, aut gentium. Jure civili, si quis se (27) major viginti annis ad pretium participandum venire (28) passus est. Jure gentium servi nostri sunt, qui ab hostibus capiuntur, aut qui ex ancillis nostris nascuntur.

§. 2. Ingenui sunt, qui ex matre libera nati sunt (29); sufficit enim liberam fuisse eo tempore, quo nascitur, licet (30) ancilla conceperit: & e contrario si libera (31) conceperit, deinde ancilla pariat, placuit eum, qui nascitur, liberum nasci. Nec interest justis nuptiis conceperit, an vulgo: quia non debet calamitas matris nocere ei, qui in ventre est (32). §. 3. Ex hoc quæsitum est: si ancilla prægnans, manumissa sit, deinde ancilla postea facta, aut expulsa civitate pepererit: liberum, an servum pariat? & tamen rectius probatum est liberum nasci: & sufficere ei, qui in ventre est, liberam matrem vel (33) medio tempore habuisse.

Definitio libertinorum.

6. GAJUS lib. 1. Institutionum.

LIbertini (34) sunt, qui ex justa (35) servitute manumissi sunt.

De his qui sunt in utero.

7. PAULUS lib. singulari de portionibus, quæ liberis (36) damnatorum conceduntur.

QUi (37) in utero est, perinde (38) ac si in rebus humanis esset, custoditur, quoties de commodis ipsius partus quæritur: quamquam alii, antequam nascatur, nequaquam (39) prosit.

Utrum instrumentum male conceptum liberis officiat.

8. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

IMperator Titus Antoninus rescripsit, non lædi statum liberorum ob tenorem instrumenti male (40) concepti.

De sexu.

9. IDEM lib. 31. Quæstionum.

IN (41) multis juris nostri articulis deterior (42) est conditio *feminarum*, quam masculorum.

De Hermaphrodito.

10. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

QUæritur (43), *Hermaphroditum* cui (44), comparemus? & magis puto ejus sexus æstimandum, qui in eo prævalet (45).

Si filia patre ignorante conceperit, eoque mortuo pepererit.

11. PAULUS lib. 18. Responsorum.

PAulus respondit, eum, qui vivente patre & (46) ignorante (47) de conjunctione (48) filiæ (49) conceptus est, licet (50) post mortem avi natus sit, justum filium ei, ex quo conceptus est, [esse] non (51) videri.

De septimestri partu.

12. IDEM lib. 19. Responsorum.

SEptimo (52) mense (53) nasci perfectum partum, jam receptum est propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis (54): & ideo cre-

(1) 2. C. 24. Nov. 60. (a) In id ut sit lex generalis. Harm. 2. tit. 2. Goth. [remainder of footnotes illegible]

credendum est, eum, qui ex justis nuptiis septimo (1) mense natus est justum filium esse.

Si dominus servum in judicio capitali non defenderit.

13. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

SErvus in causa capitali, fortunæ (2) judicio a domino commissus, etsi fuerit absolutus, non fit liber.

De ostentis.

14. PAULUS lib. 4. Sententiarum.

NOn (3) sunt (4) liberi (5), qui contra formam humani generis converso more procreantur: veluti si mulier monstrosum (6) aliquid, aut prodigiosum (7) enixa sit (8). Partus autem, qui membrorum humanorum officia (9) ampliavit, aliquatenus videtur affectus: & ideo inter liberos connumerabitur.

De partuum dinumeratione.

15. TRYPHONINUS lib. 10. Disputationum.

ARescusa, *si* (10) *tres peperisset*, libera esse testamento jussa, primo partu unum, secundo tres peperit, quæsitum est, an, & quis eorum liber esset? hæc (11) conditio libertati adposita jam (12) implenda mulieri est: sed non dubitari debet, quin ultimus liber nascatur. nec (13) enim natura permisit simul uno impetu duos infantes de utero matris excedere: ut ordine incerto nascentium (14) non appareat, uter in servitute, libertateve nascatur. Incipiente igitur partu existens conditio efficit, ut ex libera edatur, quod postea nascitur. veluti si qualibet alia conditio libertati mulieris adposita, parturiente (15) ea, existat. vel manumissa sub hac conditione, *si decem millia heredi Titiove dederit*, eo (16) momento, quo parit, per (17) alium impleverit conditionem. jam libera peperisse credenda est.

16. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

IDem erit, si eadem Arescusa primo duos pepererat (18), postea geminos ediderat (19): dicendum est enim, non posse dici utrumque ingenuum nasci, sed eum, qui posterior nascitur, quæstio ergo facti potius est (20), non juris.

Qui sunt cives Romani.

17. IDEM lib. 22. ad Edictum.

IN (21) orbe (22) Romano qui sunt, ex constitutione Imperatoris Antonini cives Romani effecti (23) sunt.

Si prægnans capitali judicio damnetur.

18. IDEM lib. 27. ad Sabinum.

IMperator Hadrianus Publicio Marcello rescripsit, liberam, quæ prægnans ultimo supplicio damnata est, liberum parere. Sed solitum esse servari (24) eam, dum partum ederet. † Sed si ei, quæ ex justis nuptiis concepit, aqua (25) & igni interdictum est, civem Romanum parit, & in potestate patris.

Quem parentem liberi sequantur.

19. CELSUS lib. 29. Digestorum.

CUm legitimæ nuptiæ factæ sint, patrem liberi sequuntur: vulgo quæsitus, matrem (26) sequitur.

Quæ furore non tolluntur.

20. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

QUi furere cœpit; & statum, & (27) dignitatem, in qua fuit, & magistratum (28), & potestatem (29) videtur retinere, sicut rei suæ dominium retinet (30).

Si liber homo, qui se vendidit, manumittatur.

21. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

HOmo liber, qui se vendidit, manumissus non ad suum statum revertitur (31), quo se abdicavit: sed efficitur libertinæ conditionis.

Si quo tempore manumissa esse debuit ancilla, peperit.

22. IDEM lib. 12. Responsorum.

HErennius Modestinus respondit, si eo (32) tempore enixa est ancilla, quo secundum legem donationis manumissa esse debuit, cum ex constitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum.

De vulgo conceptis seu spuriis.

23. IDEM lib. 1. Pandectarum.

VUlgo concepti dicuntur, qui patrem demonstrare (33) non possunt, vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet: qui & *spurii* appellantur παρὰ τὴν σποράν (34) id est, *a satione*.

Quem parentem liberi sequantur.

24. ULPIANUS lib. 27. ad Sabinum.

LEx (35) naturæ hæc est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio, matrem sequatur (36), nisi lex specialis (37) aliud inducit (38).

Si quis judicetur ingenuus.

25. IDEM lib. 1. ad legem Juliam (39) & Papiam.

INgenuum (40) accipere debemus etiam eum, de quo sententia lata est, quamvis fuerit libertinus, quia res judicata pro veritate (41) accipitur (42).

De his, qui sunt in utero.

26. JULIANUS lib. 69. Digestorum.

QUi (43) in (44) utero sunt in toto pene jure civili intelliguntur in (45) rerum natura esse. † Nam & legitimæ hereditates his restituuntur: & si prægnans mulier ab hostibus capta sit; id, quod natum erit, postliminium habet; item patris, vel matris conditionem sequitur. Præterea si ancilla prægnans surrepta fuerit; quamvis apud bonæ fidei emptorem pepererit, id quod natum erit, tanquam furtivum, usu non capitur. His consequens est, ut libertus quoque, quamdiu patroni filius nasci possit, eo jure sit, quo sunt, qui patronos habent.

Si libertinus a patrono adoptetur.

27. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

EUm, qui se libertinum esse fatetur, nec adoptando patronus ingenuum facere (46) potuit (47).

T I T. VI.

DE HIS (48) QUI SUI (49), VEL ALIENI JURIS SUNT.

Divisio personarum. 1. De potestate dominorum in servos.

1. GAJUS lib. 1. Institutionum (50).

DE jure personarum alia divisio sequitur: quod [quædam] personæ sui juris sunt, quædam alieno juri subjectæ sunt. † Videamus itaque de his, quæ alieno juri subjectæ sunt: nam si (51) cognoverimus, quæ istæ personæ sunt, simul intelligemus, quæ sui juris sunt: dispiciamus itaque de his, quæ in aliena potestate sunt. §. 1. Igitur (52) in potestate sunt servi dominorum. Quæ quidem potestas juris gentium est: nam apud omnes peræque gentes animadvertere possumus, dominis in servos (53) vitæ (54) necisque potestatem fuisse, & quodcumque per servum adquiritur (55), id domino adquiritur. §. 2. Sed hoc (56) tempore nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt, licet supra modum, & sine causa legibus cognita in servos suos sævire. Nam ex constitutione Divi Antonini, qui sine (57) causa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quam qui alienum servum occiderit. † Sed & major asperitas dominorum ejusdem Principis constitutione coercetur.

2. ULPIANUS lib. 8. de officio Proconsulis.

SI dominus in servos (58) sævierit (59), vel ad impudicitiam, turpemque violationem compellet; quæ sint partes Præsidis, ex rescripto Divi Pii ad Ælium Marcianum Proconsulem Bæticæ manifestabitur. Cujus rescripti verba hæc sunt: *Dominorum quidem potestatem in suos servos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus* (60) *suum detrahi: sed dominorum interest, ne auxilium contra sævitiam, vel famem; vel intolerabilem injuriam denegetur his, qui juste deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt: & si vel durius habitos, quam æquum est, vel* (61) *infami injuria affectos cognoveris*, venire

---

(1) Sed & eum qui decimo mense post mortem patris *l. 10. in pr. infr. de lib. & posthum. Nov.* 39. (2) Adde *l. 8. §. 1. in fin. infr. qui & a quib. manum. l. 9. ff. de publ. judic.* vid. Nov. 117 c. 1. (3) Vid. Paul. 4 *sentent.* 9. §. 2 ideoque testamentum non rumpunt. v. l. 3 §. ult. C. de posthum. Non sunt valere liberi sed non censentur liberi, ut eorum causa ex senatusconsulto Tertulliano succedant. Paul. d. l. licet proficiat in lege Papia, quo docuisse, ut quis orbus fuisse relictorum sui heredum mulier. l. 135. *infr. de verb. signif.* c. Nicephorus &. Ambros. [illegible] (4) Interpolata hic esse verba Pauli a Triboniano monet Pa[illegible]. ex quorum consilio vide quæ notant adhuc &. [illegible] Vaccam hic [illegible], non tantum ad hujus legis, sed ad sequentium quoque intelligentiam facem tibi præluceb. Mod. (5) Prosunt tamen parentibus l. 135. infr. de verb. sign. (6) Vid. d. l. 135. infr. de verb. sign. (7) Vid. l. 38. infr. de verb. signif. (8) Nec tamen propterea negabitur peperisse, enixamve esse, ad conditionem, si pariat, implevisse, l. quæret [illegible] infr. de verb. signif. non enim pugnat inter se, quod quibusdam forte videri poterat peperisse, & liberorum numero partum non haberi Mod. (9) l. 10. §. fed l. eoq. infr. de [illegible]. Paul. 4. sent. 9. (10) Sub hac conditione legare veteres solitos [illegible] Quo possibilis est; tres enim non [illegible] nasci possunt, ut in l. 3. §. 10 infr. de [illegible] & uno quinque nasci possunt. l. 36. infr. [illegible] solut. [illegible] (11) Nam hæc conditio libertati adposita, non impleta mulieri est (12) l. 9. infr. de condit. & demonst. (13) Dimensionem penetratio natura fieri non potest adde l. 1. §. 9. infr. de adquir. vel amitt. poss. (14) Paria sunt non apparere, & non esse. (15) Al. parturiente Hoc. [illegible] (16) Vel extremo l. 28. vir. pr. infr. de cond. inst. (17) l. ult. infr. de cond. inst. (18) Al. Peperit. (19) Al. Edidit (20) Illa prior & ut incerta, & plena circumstantiarum excusat [illegible] hæc facta vide Hotomanum disputat. c. 1 (21) Vide quæ scripsi ad Cujacium [illegible] Philip. 9. (22) Romanum quid passus est, eo hic orbe pro orbe subjiciuntur, docet clariss. Alciatus l. 2. dispunct. cap. 22. Mod. (23) Eros qualibus Antonini constitutione provinciæ [illegible] Romanos & Italico [illegible] vide Novell. 78. c. 5. (23) Ut nec homini l. 5. infr. de muner. [illegible] (24) Vide quæ scripsi ad l. 3. infr. de [illegible] & de aqua & ign. ad l. 46. §. 1. infr. de donat. inter virum & uxorem. (26) Id est & matrem quod ad honores [illegible] matrem, quod ad ingenuitatem [illegible] Nisi privilegium matrem originis [illegible] l. 1. infr. ad municip. l. 14. infr. eod. Mod. (27) Adde l. 8 in princ. infr. Tit. prox. (28) Adde l. 6. §. 1. infr. de curatoribus furioso. (29) Potestatem, patriam puta, quam furore non tolli [illegible] Tryphoninus [illegible] Mod. (30) Non tamen contrahit. l. 5. infr. de regul. jur. (31) Atqui omnino [illegible] in servitutem [illegible] §. ult. Inst. de ingenu. (32) Vide l. 13. in princ. infr. de fideic. liber. (33) Atqui neminem certo patrem demonstrare posse l. 27. infr. de cond. & demonstr. Goth. Hujus legis materiam [illegible] apud Polinot [illegible] de usibus & [illegible] Hotoman [illegible] disput. l. 1. c. 6. Hotom. [illegible] l. c. c. 1 [illegible] (34) Vel παρὰ τὸ σπείρειν, [illegible] Plutarch. (35) 2. Gajus 4. §. 91. (36) Quod ad libertatem attinet, non ad civitatem. (37) Ut Mensia, de qua [illegible] Ulp. [illegible] in fragmentis. Tit. 5. §. 8. quod Baldo displicet, hunc [illegible] quod hic agatur non de jure civitatis, sed naturæ. (38) Ut materna origine quis censeatur, etiam natus ex legitimo matrimonio. vide l. 1. §. 2. infr. ad municip. (39) Lex Julia hæc & Papia vetabat senatorem ducere libertinam l. lege Pap. 44 infr. de ritu nupt. Item et quæ [illegible] ordine [illegible] Dio. 44 (40) Exemplum legis [illegible] en l. 1 [illegible] infr. de [illegible] Covarruvias [illegible] quæst. cap. 10 Mod. (41) Vid. l. 207. infr. de regulis jur. l. c. C. de his, qui propter metum. (42) V. quæ notavi ad l. 14. infr. de probat. & Tuscum [illegible] (43) Caeteras monitas Duareno l. 25 de condit. & demonstr. & l. 33. infr. de captiv. & postlim. revers. Mod. (44) Vide l. [illegible] §. eod. adde l. 2. §. 6. infr. de excusat. tutor. (45) Sic ubi [illegible] l. 6. in fin. C. [illegible] matrimon. (46) Idemque dominus jus suum non amittit. vide l. [illegible] infr. de bon. libert. (47) Quia [illegible] civitatis temere cuiquam non competit. l. [illegible] infr. de adopt. Non fit ingenuus l. 39. infr. de ritu nuptiar. (48) [illegible] id est, de servis l. 1 [illegible] & de [illegible] l. 3. & sequ. (49) Sui juris esse dicuntur, qui sunt in nullius vel domini vel parentis potestate: cujusmodi homines dicuntur Latinis sui juris, & patresfamilias l. 4. infr. Græcis [illegible] vero eorum status, qui dominatu [illegible] (50) Extat hic textus in fragmentis Gaii l. c. c. 2. §. 1. (51) Finitis cognitione propositis, altera sequitur cognitio. (52) Id est. Gajus [illegible] §. 1. (53) Ut & in liberos, [illegible] altera Patribus ab altera [illegible] liberi obsequentes, non servi [illegible] l. ult. C. de patr. pot. liberorum vitam sua carlorem habent parentes l. [illegible] infr. quod magna causa unde Aristoteles & Eth. refert, amorem descendere potius, quam ascendere. Item a patre filios non possideri, ut servos l. 1. infr. de rei vindic. l. 1. §. 13. infr. de adquir. vel amitt. poss. l. 14. infr. de [illegible] adde Artemidorum. (54) Seneca 3. de benef. 23. (55) Vide l. 10. infr. de adquir. vel amittend. [illegible] (58) l. 1. §. 8. infr. ad L. Corn. de sicariis (59) Alioquin [illegible] si servum in facinore deprehenderit, in quo [illegible] etiam liberum hominem occidere fas est v. l. [illegible] infr. de verb. [illegible] l. 14. infr. ad L. Jul. de adult. (60) Adde l. unic. C. de emend. serv. (61) Qualem forma [illegible] videtur [illegible] l. 14. §. [illegible] infr. de [illegible]. (60) Vide l. [illegible] C. de Judaeis. (61) Vide l. 35. §. fin. infr. ad L. Corn. de [illegible] l. 6. C. de spectac.

venire (1) jube, ita ut in potestatem domini non revertantur: qui si meæ constitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum severius executurum. † Divus etiam Hadrianus Umbriciam quandam matronam in quinquennium relegavit, quod ex levissimis causis ancillas suas atrocissime (a) tractasset.

De patria potestate.

3. GAJUS lib. 1. Institutionum (3).

ITem (4) in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex justis nuptiis procreaverimus: quod jus proprium (5) civium Romanorum (6) est (7).

Civium Romanorum divisio.

4. ULPIANUS lib. 1. Institutionum.

NAm civium Romanorum quidam sunt patresfamiliarum: alii filiifamiliarum: quædam matresfamiliarum: quædam filiæfamiliarum. *Patresfamiliarum* (8) sunt, qui sunt suæ potestatis; sive puberes, sive impuberes; simili modo matresfamiliarum (9). *Filiifamiliarum*, & *filiæ*, quæ sunt in aliena potestate. Nam qui (10) ex me & uxore mea nascitur, in mea potestate est: item qui ex filio meo & uxore ejus nascitur, id est, nepos meus & neptis, æque in mea sunt potestate: & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri.

De liberis, post mortem parentis in alterius potestatem recidentibus.

5. IDEM lib. 36. ad Sabinum.

NEpotes ex filio, mortuo avo (11), recidere solent in filii potestatem, [hoc est patris sui]: simili modo & pronepotes, & deinceps, vel in filii potestatem, si vivit & in familia mansit, vel in ejus parentis, qui (12) ante eos in potestate est. Et hoc, non tantum in naturalibus (13), verum in adoptivis quoque juris est.

Qui sit filius vel pro filio habeatur?

6. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

F*Ilium* eum definimus (14), qui ex viro & uxore (15) ejus nascitur. † Sed si fingamus abfuisse maritum, verbi gratia per decennium, reversum anniculum (16) invenisse in domo sua: placet nobis Juliani sententia, hunc non (17) esse mariti filium. † Non tamen ferendum Julianus ait, eum, qui cum uxore sua assidue moratus nolit filium agnoscere, quasi non suum. Sed mihi videtur, quod & Scævola probat, si constet maritum aliquandiu cum uxore non concubuisse infirmitate interveniente, vel alia causa; vel (18) si ea valetudine paterfamilias fuit, ut generare non possit: hunc qui in domo natus est, licet (19) vicinis scientibus, filium non esse.

Quibus casibus nepos loco filii succedat.

7. IDEM lib. 25. ad Sabinum.

SI qua (20) pœna pater (21) fuerit affectus, ut vel civitatem amittat, vel servus pœnæ efficiatur, sine dubio nepos filii loco succedit.

An furor parentum obstet patriæ potestati.

8. IDEM lib. 26. ad Sabinum.

PAtris furiosi liberi nihilominus in patris sui potestate sunt (22). † Idem & in omnibus est parentibus, qui habent liberos in potestate: nam cum jus potestatis moribus (23) sit receptum, nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi, quibus casibus solent: nequaquam dubitandum est, remanere eos in potestate. Quare non solum eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit, verum & si qui ante furorem concepti in furore editi sint, sed & si in furore agente eo, uxor concipiat: videndum, an in potestate ejus nascatur filius: nam furiosus licet (24) uxorem ducere non possit, retinere (25) tamen matrimonium potest. Quod cum ita se habeat, in potestate filium habebit.

† Proinde & *si furiosa sit uxor*, ex ea ante conceptus in potestate nascetur: sed & in furore ejus conceptus ab eo, qui non furebat, sine dubio in potestate nascetur: quia retinetur matrimonium. † Sed & si ambo in furore agant, & uxor & maritus, & tunc concipiat, partus in potestate patris nascetur, quasi voluntatis reliquiis in furiosis manentibus: nam cum consistat matrimonium altero furente, consistet & utroque. §. 1. Adeo autem retinet jus potestatis pater furiosus, ut & adquiratur illi commodum ejus quod filius adquisivit (26).

Quibus casibus filius pro patrefam. habetur.

9. POMPONIUS lib. 16. ad Quintum Mucium.

FIliusfamilias in publicis (27) causis loco patrisfamilias habetur (28) veluti si vel magistratum gerat, vel tutor detur.

Utrum pro filio habetur, quem alii oportere pronunciatum est?

10. ULPIANUS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

SI judex (29) nutriri vel ali oportere pronunciaverit: dicendum est, de veritate quærendum, filius sit, an non: neque enim alimentorum causa (30) veritati facit præjudicium.

De filiis in potestatem redigendis.

11. MODESTINUS lib. 1. Pandectarum.

INviti (31) filii naturales, vel emancipati, non rediguntur (32) in patriam potestatem.

T I T. VII.

DE (33) ADOPTIONIBUS (34), ET EMANCIPATIONIBUS (35) ET ALIIS MODIS, QUIBUS POTESTAS SOLVITUR.

Continuatio ab effectu adoptionis. 1. Species adoptionis.

1. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

FIliosfamilias (36) non solum natura (37), verum & adoptiones faciunt. §. 1. Quod adoptionis nomen est quidem generale: in duas autem species dividitur: quarum altera *adoptio* similiter dicitur: altera, *adrogatio*. Adoptantur filiifamilias: adrogantur qui sui juris sunt.

1. De spadone adoptante. 2. De liberis adrogati.

2. GAJUS lib. 1. Institutionum.

GEneralis enim adoptio duobus (38) modis fit: aut Principis (39) auctoritate, aut magistratus imperio (40). † Principis auctoritate adoptamus eos, qui sui juris sunt: quæ species adoptionis dicitur *adrogatio*, quia & is, qui adoptat, rogatur (41), id est, interrogatur, *an velit eum, quem adoptaturus sit, justum sibi filium esse*: & is qui adoptatur, rogatur, *an id fieri patiatur*. † Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentis sunt: sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. §. 1. Illud utriusque adoptionis commune est: quod & hi, qui generare non (42) possunt, quales sunt spadones (43), adoptare possunt.

§. 2. Hoc vero proprium est ejus adoptionis, quæ per Principem fit: quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit; non solum ipse potestati adrogatoris subjicitur (44), sed & liberi ejus in ejusdem fiunt potestate, tanquam nepotes.

3. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

SI Consul (45) vel Præses, filiusfamilias sit: posse eum apud semetipsum (46) vel emancipari vel in adoptionem dari, constat.

De Magistratu.

4. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

MAgistratum (47), apud quem legis (48) actio est (49), & emancipare filios suos, & in adoptionem dare apud se (50) posse (51), Neratii sententia est.

Quorum consensus in adoptionibus requiratur.

5. CELSUS lib. 28. Digestorum.

IN adoptionibus, eorum duntaxat qui suæ potestatis sunt, voluntas (52) exploratur: sin autem a patre dantur in adoptionem, in his utriusque (53) arbitrium spectandum est, vel consentiendo, vel non contradicendo.

6. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

CUm nepos adoptatur, quasi ex filio natus; consensus filii exigitur. Idque etiam Julianus scribit.

7. CELSUS lib. 39. Digestorum.

CUm adoptio fit, non est necessaria in eam rem auctoritas eorum, inter (54) quos jura adgnationis consequuntur.

8. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

QUod, ne curatoris auctoritas intercederet in adrogatione, ante tenuerat, sub divo Claudio (55) recte mutatum est.

De Cæco.

9. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

ETiam cæcus adoptare vel adoptari potest (56).

Effectus adoptionis in locum nepotis ex filio.

10. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

SI quis nepotem, quasi ex filio natum (57), quem in potestate habet, consentiente filio adoptaverit; non adgnascitur avo suus heres: quippe cum post mortem avi quasi in patris sui recidit potestatem.

11. IDEM

(1) Vide l. 2. § ultimo inf. de quæstionibus. (2) Cum aliqui nullus servis fiat injuria ... [illegible]

11. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

SI is, qui filium haberet, in nepotis locum adoptasset, perinde atque si ex [eo] filius natus esset, & [is] filius auctor factus non esset: mortuo avo, non esse nepotem in potestate filii.

De filiis in potestatem revertentibus.

12. ULPIANUS lib. 14. ad Sabinum.

QUI liberatus (1) est patria potestate, is postea in potestatem honeste (2) reverti non potest, nisi (3) adoptione.

Effectus emancipationis adoptionem dissolventis.

13. PAPINIANUS lib. 36. Quæstionum.

IN omni fere (4) jure, finita patris adoptivi potestate, nullum ex pristino retinetur (5) vestigium: denique & patria dignitas quæsita per adoptionem, finita ea, deponitur.

14. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

Ed etiam nepos ex filio apud adoptatum patrem conceptus, & natus, per emancipationem jura omnia perdit.

De bonis & liberis arrogati. 1. De adoptione nepotis ex filio, in locum nepotis ex altero filio. 2. De ætate arrogantis. 3. De numero eorum qui arrogantur, &c.

15. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

SI paterfamiliae adoptatus sit: omnia (6), quæ ejus fuerunt, & acquiri possunt, tacito jure ad eum transeunt (7), qui adoptavit: hoc amplius, liberi ejus, qui in potestate sunt, eum sequuntur. sed & hi, qui postliminio redeunt: vel qui in utero fuerunt, cum adrogaretur, simili modo in potestatem adrogatoris rediguntur. §. 1. Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habet: si vult nepotem quasi ex altero natum sic adoptare; potest hoc efficere, si eum emancipaverit, & sic adoptaverit, quasi ex altero natum: facit enim hoc (8) quasi quilibet, non quasi avus, & qua ratione quasi ex quolibet, natum potest adoptare, ita potest & quasi ex altero filio. §. 2. In adrogationibus cognitio vertitur (9), num (10) forte minor sexaginta annis sit, qui adrogat; quia magis liberorum creationi studere debeat: nisi forte morbus, aut valetudo in causa sit, aut alia justa causa adrogandi: veluti si conjunctam sibi personam velit adoptare. §. 3. Item non debet quis plures adrogare, nisi ex justa causa. † Sed nec (11) libertum alienum: nec majorem minor (12).

16. JAVOLENUS lib. 6. ex Cassio.

ADoptio enim in his personis locum habet, in quibus etiam natura potest habere (13).

Si majorem 25. annis arrogare velit, qui ejus tutelam vel curam gessit. 1. De causæ cognitione, cum pupillus arrogatur. 2. De satisdatione a pupilli arrogatore præstanda.

17. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

NEc (14) ei permittitur (15) adrogare, qui tutelam, vel curam alicujus administravit: si minor viginti quinque annis sit, qui adrogatur: ne forte eum ideo adroget, ne (16) rationes reddat. † Item inquirendum est, ne forte *turpis* (17) *causa* adrogandi subsit. §. 1. Eorum duntaxat pupillorum adrogatio permittenda est [his], qui (18) vel naturali cognatione, *vel sanctissima affectione* ducti adoptarent: cæterorum prohibenda, ne (19) esset in potestate tutorum & finire tutelam, & substitutionem a parente factam extinguere. §. 2. Et primum quidem excutiendum erit, quæ (20) facultates pupilli sint, & quæ ejus, qui adoptare eum velit (21): ut æstimetur ex comparatione earum, an salubris (22) adoptio possit pupillo intelligi. † Deinde cujus vitæ sit is, qui velit pupillum redigere in familiam suam. † Tertio, cujus (23) idem ætatis sit: ut æstimetur, an melius sit de liberis procreandis cogitare eum, quam ex aliena familia quenquam redigere in potestatem suam. §. 3. Præterea videndum est, an non debeat permitti ei, qui vel unum habebit, vel plures liberos, adoptare alium: ne aut illorum, quos justis nuptiis procreavit, deminuatur spes, quam unusquisque liberorum obsequio parat sibi: aut, qui adoptatus fuit, minus percipiat, quam dignum erit eum consequi. §. 4. Interdum & ditiorem permittetur adoptare pauperiori (24), si vitæ ejus sobrietas (25) clara sit, vel affectio honesta, nec incognita. §. 5. Satisdatio (26) autem in his casibus dari solet.

18. MARCELLUS lib. 26. Digestorum.

NOn aliter enim voluntati ejus, qui adrogare pupillum volet, si causam ejus ob alia probabit, subscribendum (27) erit, quam si caverit servo (28) publico (29), *se restituturum [ea,] quæ ex bonis ejus consecutus fuerit, illis, ad quos res perventura esset, si adrogatus permansisset in suo statu.*

19. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

HIs verbis satisdationis, quæ ab adrogatore præstari debet, *Ad* (30) *quos ea res pertinet*, & libertatibus prospectum esse, quæ secundis tabulis datæ sunt, & multo magis substituto servo, item legatariis, nemo dubitat. §. 1. Quæ satisdatio si omissa fuerit, utilis actio in adrogatorem datur.

20. MARCELLUS lib. 26. Digestorum.

HÆc autem satisdatio locum habet, si impubes decessit. † Sed si de pupillo loquitur, tamen hoc & (31) in pupilla observandum est.

De fœminæ adrogatione.

21. GAJUS lib. singul. Regularum.

NAm & fœminæ ex rescripto Principis adrogari (32) possunt (33).

Utrum mortuo impubere post adrogatorem, heredes adrogatoris teneantur. 1. Utrum adrogator impuberi substituere possit. 2. Hypotheria.

22. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

SI (34) adrogator decesserit, impubere relicto filio adoptivo, & mox impubes decedat, an heredes adrogatoris teneantur? Et dicendum est, heredes quoque restituturos & bona adrogati, & præterea quartam (35) partem.

§. 1. Sed, an impuberi adrogator substituere possit, quæritur? Et puto non admitti substitutionem: nisi forte ad quartam solam (36), quam ex bonis ejus consequitur: & hactenus, ut ei usque ad pubertatem substituat. Cæterum (37) si fidei ejus committat, *ut quandoque restituat*: non oportet admitti fideicommissum: quia hoc non judicio ejus ad eum pervenit, sed Principali providentia.

§. 2. Hæc omnia dicenda sunt, sive in locum filii, sive in locum nepotis aliquis impuberem adrogaverit.

Datus in adoptionem, quibus fiat agnatus, vel cognatus.

23. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

QUi (38) in adoptionem datur, his quibus adgnascitur, [&] cognatus fit: quibus vero non adgnascitur, nec cognatus fit: adoptio enim, non jus sanguinis, sed jus adgnationis (39) adfert (40): & ideo si filium adoptaverim, uxor mea illi matris loco non est: neque enim adgnascitur ei, propter quod nec cognata ejus fit. Item nec mater mea aviæ loco illi est: quoniam his, qui extra familiam meam sunt, non adgnascitur: sed filiæ meæ is, quem adoptavi, frater fit. quoniam in familia mea est filia: nuptiis (41) tamen etiam eorum prohibitis.

De absente vel dissentiente non adrogando.

24. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

NEque (42) absens, neque dissentiens adrogari potest.

Utrum absens vel per alium adrogare quis possit.

25. IDEM lib. 5. Opinionum.

POst mortem filiæ suæ, quæ, ut materfamilias, quasi jure emancipata, vixerat, & testamento scriptis heredibus decessit, adversus factum suum, quasi non jure eam nec præsentibus testibus emancipasset, pater movere controversiam, prohibetur (43). §. 1. Neque adoptare, neque adrogare quis (44) absens, nec (45) per alium ejusmodi solemnitatem peragere potest.

De adoptato a filio emancipato.

26. JULIANUS lib. 70. Digestorum.

QUem (46) filius meus emancipatus adoptaverit, is nepos meus non erit.

De nato ex filio adoptivo.

27. IDEM lib. 85. Digestorum.

EX adoptivo natus, adoptivi (47) locum obtinet [in] jure civili.

Qui emancipari, vel in potestate retineri possunt.

28. GAJUS lib. 1. Institutionum.

LIberum arbitrium est ei, qui filium, & ex eo nepotem in potestate habebit, filium quidem potestate demittere, nepotem vero in potestate retinere: vel ex diverso, filium quidem in potestate retinere, nepotem vero manumittere: vel (48) omnes sui juris efficere. † Eadem & de pronepote dicta esse intelligemus.

De muto in adoptionem dante.

29. CALLISTRATUS lib. 2. Institutionum.

SI pater naturalis loqui quidem non possit, alio tamen modo quam sermone, manifestum facere possit, velle se filium suum in adoptionem dare, perinde confirmatur (49) adoptio, ac si jure facta esset.

(1) Ad finem hujus legis adjicitur alibi versus integer in hæc verba: *sed si semel fuerit adoptatus, amplius adoptari non potest* quem tum alii viri docti recte a Florentino archetypo abesse judicent, gloss. m. consentit, quæ conciliaretur hoc responsum cum *l. adoptare infr. eod.* non est, quod adjectum aliud hoc alternis interponam. *Ans.* (2) Inhoneste potest, quomodo intellige *l. 37. infr. eod. & l. 1. C. de sugrat. lib.* Ant. (3) Non ob inanitatem, citra adoptionem in patriam potestatem revertitur, *l. un. C. de ingrat. liber.* (4) Hoc ideo addidit, propter nuptiarum inter has personas prohibitionem *l. 55. infr. de ritu nupt.* (5) Vid. *l. 55. in fin. infr. de ritu nupt.* (6) Olim plena jure, hodie usufructu tenus, usque non prorsus [illegible] §. 2. *Inst. de acquis. per arrog.* (7) a. Gajus 2. §. [illegible] (8) Adde l. [illegible] in princ. *infr.* quod cujusque Goth. Facit *l. 43. infr. eod.* vid. Cont. *subcesiv. lib. 6. & 1.* Donell. comm. 2. c. 22. Ans. (9) Vid. Cujac. *6. obs. 30. & l. 1.* §. 14. *infr. eod.* Gell. 14. dixi ad Ulp. 16 §. 1. Ciceronem *pro domo* vid. Mercerium *l. c.* [illegible] (11) Liberti non tantum proprii (de quo §. *ult. Inst. eod. & l. 3. C. eod.*) verum & alieni ab ingenuis adoptari non poterant. *l. 3. C. de adopt.* [illegible] Gell. (12) Cum ita [illegible] *infr. eod.* § minorem *Inst. eod.* (13) Cassonis tamen Leo Nov. 27 permisit [illegible] adoptandi [illegible] imitatur rei veritatem, l 23. *infr. de lib. & posthum.* Ita fratris loco nemo adoptari potest, quia natura fratrem non gignit vid. *l. 7. C. de hered. instit.* §. 4. *Instit.* [illegible] Cont. 3. *subcesiv.* [illegible] cap. 4. Ans. (14) 4. Harm. 13. §. 28. (15) Imo permittitur *l. 32. §. 1. infr. eod.* vid. Cujac. 9. *obs.* 30. (16) Adrogandi bona considerabantur, ne insidiose appeterentur, 5. Gell. 26. (17) Turpis est, ob turpem amorem, Theoph. §. 3. *Inst. eod.* aut, si scenicus adoptare velit, *Schol.* 33. Ecl. 1. *cap.* 11. aut non idoneus *l. 3. C. eod.* (18) Ulpian. 6. §. 1. *Schol.* 33. Ecl. 1. c. [illegible] (19) *l. ult. C. de auctoritate præstanda.* (20) [illegible], ut ne prodigus sit *Schol.* [illegible] *Eclog.* 1. c. [illegible] (22) Hæc enim nomen circumveniendi indicant, *l. 8. §. 22. infr. de transact.* (23) [illegible] Græci sic, hoc est, mitis. (24) Vid. *l. 11. §. pen. supr. eod.* (24) Pauper enim fidelis esse potest §. *ult. Inst. de suspect.* (25) Id est, ut ne sit prodigus, ut supr. (26) *l. 2. C. eod. v. l. 2. in fin. infr. rem pupilli salv.* (27) Id est, confirmandum. Eadem vox reperitur in *l. 20. infr. de excusat.* (28) Notarius alter potest stipulari v. *l. 2. infr. rem. pupilli salv.* (29) [illegible] Theophil. §. 3. *Inst. eod.* (30) Vide *l. 70. in fin. infr. de verb. signif.* (31) Adde l. 21. in princ. *infr. de legatis* 3. (32) Feminæ adoptari poterant, ut loco filiarum haberentur, 1. Gajus 5. §. 1. (33) Dubitandi ratio hæc est: quod per populum olim feminæ non adrogabantur Ulpianus 8. §. 5. 5. Gell. 19. Proinde jure populi in Principem translato videbatur dicendum, eas nec per Principem posse adoptari. Ex eo apparet, Principis majorem fuisse potestatem, quam populi, vide *l. 1. in fin. infr. de offic. Præsid.* (34) Harmenop. 1 §. 1. (35) §. 3. *Inst. eod. l. 8. §. 15. infr. de inoff.* (36) Vide *l. 10. §. in adrogato fals. de vulgar. & pupill.* (37) Hinc collige, substitutionem non æque minuere onerosam ac fideicommissum (38) Theophil §. 1 *Inst. de nupt.* (39) An & nobilitatem? Videri ita possit, *arg. l. 15. l. 44. [illegible] infr. de senatoribus l. 13. infr. de ritu nupt. l. 21. §. 1. infr. de bon. possess. secund. tab. l. 28. C. de nupt.* Naturam enim imitatur adoptio l. 16. *supr. eod.* absurdum præterea esset, patrem nobilem esse, filium ignobilem, [illegible] ad infamiam adoptantis pertineret maxime vid. l. 1. *infr. de liberali caus.* Fit & quis præterea adoptione filius, heres, & successor Principis §. 11. *Inst. eod.* ejusque nominis, id est, nomen adoptantis adsumit. Seneca 15. *de vita beata l. 63. §. 10. infr. ad SC. Trebell.* Inditione unde heres dicitur, Seneca 2. *controv.* 1. & proinde ejusdem naturæ & conditionis cum adoptivo, ducta ab arboribus insitis metaphora. Dicitur etiam commendatus filius Seneca *ad Marciam* 12. *Paulus circa illos nobilissimos triumphos dies, quo ipsum suum currum egit Perseum, duos filios in adoptionem dedit: quos sibi servaverat, extulit. Quales retentos putas, cum inter commendatos Scipio fuisset?* His accedit, nonnu adoptati ad adoptantem transitus *l. 45. infr. eod.* Fora & jura privilegiaque adoptantis in adoptatum transferri naturale est (40) Imo cognationis jus adfert, *l. 1. §. cognationem infr. unde cognati.* (41) Vid *l. 14. in pr. infr. de ritu nupt.* (42) Vide l. 25 in fin. *infr. eod.* (43) Non ipsa filia *l. 4. C. si adversus rem judic.* (44) *l. 34. supr. eod.* (45) Vid. *l. 123. infr. de regul. juris.* (46) §. 6. & ibi Theophil. *Inst. de hered. ab intest.* (47) Imo potest naturalis manet *l. 40. in pr. infr. eod.* (48) §. *emancipati* [illegible] *Inst. quibus modis jus patr.* (49) Cur? Ubi sermo non est necessarius, ibi solus sufficit consensus *l. 48. infr. de oblig. & act.*

De cœlibe adoptante.

30. Paulus lib. 1. Regularum.

ET (1) qui uxores non habent, filios adoptare possunt.

Utrum pater emancipare compellatur.

31. Marcianus lib. 5. Regularum.

NOn (2) potest filius, qui est in potestate patris (3) ullo modo (4) compellere eum, ne sit in potestate: sive naturalis, sive adoptivus.

Utrum tutor privignum adoptare possit.

32. Papinianus lib. 31. Quæstionum.

NOnnunquam autem impubes, qui adoptatus est (5), audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret. Idque causa cognita per judicem statuendum erit. §. 1. Imperator Titus Antoninus rescripsit, privignum suum tutori (6) adoptare (7) permittendum (8).

33. Marcianus lib. 5. Regularum.

ET, si pubes factus non expedire sibi in potestatem ejus redigi probaverit, æquum esse emancipari eum a patre adoptivo: atque ita pristinum jus recuperare (9).

De adoptione ad tempus.

34. Paulus lib. 11. Quæstionum.

[QUæsitum est], si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, *ut post triennium* (puta) *eundem mihi in adoptionem des*, an actio ulla sit? Et Labeo putat nullam esse actionem (10): nec (11) enim moribus nostris convenit filium temporalem habere.

De dignitate filii adoptivi.

35. Idem lib. 1. Responsorum.

PEr adoptionem dignitas non minuitur, sed augetur (12): unde Senator (13), & si a plebejo adoptatus est, manet Senator: similiter manet & Senatoris filius.

Ubi emancipari, 1. Vel manumitti, vel in adoptionem dari possit.

36. Idem lib. 18. Responsorum.

EMancipari filium a patre quocunque loco posse constat, ut exeat de patria potestate. §. 1. Apud Proconsulem (14) etiam in ea provincia, quam sortitus non est, & manumitti, & [in] adoptionem dari posse placet.

Si filium non habens nepotis loco adoptet. 1. De Redadoptione.

37. Idem lib. 2. Sententiarum.

ADoptare (15) quis nepotis loco potest, etiamsi filium non habet. §. 1. Eum, quem quis adoptavit, emancipatum, vel in adoptionem datum, iterum non potest adoptare (16).

De adoptione confirmanda.

38. Marcellus lib. 16. Digestorum.

ADoptio non jure facta, a (17) Principe confirmari potest.

39. Ulpianus lib. 3. de officio Consulis.

NAm ita Divus Marcus Eutychiano rescripsit: *Quod desideras, an impetrare debeas, æstimabunt judices* (18), *adhibitis* (19) *etiam his, qui contradicent*: id est, qui læderentur confirmatione adoptionis.

De liberis adoptati. 1. De ætate adoptantis, & adoptati.

2. De spadone adoptante.

40. Modestinus lib. 1. Differentiarum.

ADrogato (20) patrefamilias, liberi, qui in ejus erant potestate, nepotes apud adrogatorem efficiuntur: simulque cum [suo] patre in ejus recidunt potestatem: quod non similiter in adoptione contingit: nam nepotes ex eo in avi naturalis retinentur potestate. §. 1. Non tantum cum quis adoptat, sed & cum adrogat (21), major esse debet eo, quem sibi per adrogationem, vel per adoptionem filium facit: & utique plenæ pubertatis: id (22) est decem & octo annis [eum] præcedere debet. §. 2. Spado (23) adrogando, suum heredem sibi adsciscere potest: nec ei corporale vitium impedimento est.

Quibus casibus nepos mortuo avo in potestatem patris non recidit.

41. Idem lib. 2. Regularum.

SI pater filium, ex quo nepos illi est in potestate, emancipaverit, & postea eum adoptaverit, mortuo eo, nepos in patris non (24) revertitur potestatem. Nec is nepos in patris revertitur potestatem, quem avus retinuerit filio dato in adoptionem, quem denuo redadoptavit.

De infantis adoptione.

42. Idem lib. 1. Pandectarum.

ETiam infantem in adoptionem dare possumus.

De gradu in quem fit adoptio.

43. Pomponius lib. 20. ad Quintum Mucium.

ADoptiones non solum filiorum, sed & (25) quasi nepotum fiunt: ut aliquis nepos noster esse videatur, perinde quasi ex filio, vel incerto natus sit.

Utrum nepotes naturalis & adoptivus inter se consanguinei sint.

44. Proculus lib. 8. Epistolarum.

SI is, qui nepotem ex filio habet, in nepotis loco aliquem adoptavit: non puto, mortuo avo, jura consanguinitatis inter nepotes futura esse: sed si sic adoptavit, *ut etiam jure legis* (26) *nepos suus esset* (27), *quasi ex Lucio* (puta) *filio suo, & ex matrefamilias ejus natus esset*, contra puto.

De oneribus adoptati.

45. Paulus lib. 3. ad leg. Juliam & Papiam.

ONera (28) ejus, qui in adoptionem datus est, ad patrem adoptivum transferuntur.

De adoptione liberti.

46. Ulpianus lib. 4. ad legem Juliam & Papiam.

IN servitute mea quæsitus mihi filius, in potestatem meam redigi beneficio (29) Principis potest (30): libertinum tamen eum manere, non dubitatur.

TIT. VIII.
DE DIVISIONE (31) RERUM, ET QUALITATE.

Prima, 1. & secunda divisio.

1. Gajus lib. 2. Institutionum.

SUmma rerum divisio in duos articulos (32) deducitur: nam aliæ (33) sunt divini juris, aliæ humani. † Divini juris sunt, [veluti] res sacræ, & religiosæ. Sanctæ quoque res, veluti muri (34), & portæ quodammodo divini juris sunt. † Quod autem divini juris est, *id nullius* (35) *in bonis est*: id vero, quod humani juris est, plerumque *alicujus in bonis* est: potest autem & nullius in bonis esse: nam res hereditariæ antequam aliquis heres existat, nullius (36) in bonis sunt. † Hæ autem res, quæ humani juris sunt, aut publicæ sunt aut privatæ: quæ publicæ sunt, nullius in bonis esse creduntur: ipsius enim universitatis esse creduntur. Privatæ autem sunt, quæ singulorum sunt. §. 1. Quædam præterea (37) res corporales sunt, quædam incorporales. † Corporales hæ sunt, quæ tangi possunt, veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum (38), & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in jure consistunt: sicut hereditas (39), ususfructus (40), obligationes quoquo modo contractæ (41). Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: [nam] & fructus qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerunque corporale est: veluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum jus successionis, & ipsum jus utendi fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est. Eodem (42) numero sunt [&] jura prædiorum urbanorum, & rusticorum: quæ etiam (43) servitutes vocantur.

Tertia divisio. 1. De rebus communibus.

2. Marcianus lib. 3. Institutionum.

QUædam naturali (44) jure communia sunt omnium, quædam universitatis (45), quædam nullius, (46) pleraque singulorum (47): quæ variis ex causis cuique adquiruntur. §. 1. Et quidem *naturali jure omnium communia* sunt illa: aer, aqua profluens (48), & mare: & per hoc littora maris.

De inventis in littore.

3. Florentinus lib. 6. Institutionum.

ITem (49) lapilli, gemmæ, cæteraque, quæ in littore invenimus (50), jure naturali nostra statim fiunt.

De accessu ad littus. 1. De rebus publicis.

4. Marcianus lib. 3. Institutionum.

NEmo igitur ad littus maris accedere prohibetur piscandi (51) causa: dum (52) tamen villis, & ædificiis (53), & monumentis abstineatur: quia (54) non sunt juris gentium, sicut & mare. idque & Divus Pius piscatoribus Formianis, & Capenatis rescripsit. §. 1. Sed flu-

(1) Ulp. 1. 9. § 4. (2) vide Socinum ad hanc legem ... [illegible]

flumina pene (1) omnia, & portus publica sunt.

De casa in littore ponenda vel collapsa.

5. GAJUS lib. 2. rerum cottidianarum sive aureorum.

RIparum (2) usus publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque navem ad eas appellere, funes ex arboribus ibi natis religare (3), retia siccare, & ex mare reducere (4), onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicuti per ipsum flumen navigare. Sed proprietas illorum est (5), quorum prædiis hærent: qua de causa arbores (6) quoque in his natæ eorundem sunt. §. 1. In mare piscantibus liberum est casam in (7) littore ponere, qua se recipiant.

1. *De rebus universitatis.* 2. *Nullius.* 3. *Sacris.* 4. *De loco religioso.* 6. *De cenotaphio.*

6. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

IN tantum (8), ut & soli domini constituantur (9), qui ibi ædificant: sed quandiu ædificium manet: alioquin, ædificio dilapso, quasi (10) jure postliminii revertitur locus in pristinam causam; &, si alius in eodem loco ædificaverit, ejus fiet. §. 1. Universitatis (11) sunt, non singulorum, veluti quæ in civitatibus sunt theatra, & stadia (12), & similia, & si qua alia sunt communia civitatum. † Ideoque nec servus (13) communis civitatis, singulorum (14) pro parte intelligitur, sed universitatis. Et ideo tam contra civem, quam, pro eo posse servum civitatis torqueri (15) Divi Fratres (16) rescripserunt. Ideo & libertus civitatis non habet necesse veniam edicti petere, si vocet in jus aliquem ex civibus (17). §. 2. Sacræ (18) res, & religiosæ, & sanctæ, in (19) nullius bonis sunt. §. 3. Sacræ autem res sunt hæ, quæ publice consecratæ sunt, non private: si quis ergo privatim sibi sacrum constituerit, sacrum non est, sed profanum. Semel (20) autem æde sacra facta, etiam diruto ædificio, locus sacer manet (21). §. 4. Religiosum autem locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum (22) infert in locum suum (23). † In commune autem sepulcrum, etiam invitis (24) cæteris, licet inferre. Sed & in alienum locum, concedente domino, licet inferre: & licet postea ratum habuerit, quam illatus est mortuus, religiosus locus fit. §. 5. Cenotaphium (25) quoque magis placet locum esse religiosum: sicut testis (26) in ea re est Vergilius (27).

7. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SEd (28) Divi Fratres contra rescripserunt.

Sancti definitio. 1. *Et etymologia.* 2. *De muris municipalibus.*

8. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SAnctum (29) est, quod ab injuria hominum defensum atque munitum est.

§. 1. Sanctum autem dictum est a sagminibus. Sunt autem *sagmina* (30) quædam herbæ, quas legati populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret; sicuti legati (31) Græcorum ferunt ea, quæ vocantur *cerycea*. §. 2. In (32) municipiis quoque muros (33) esse sanctos, Sabinum recte respondisse, Cassius refert: prohiberique oportere, ne quid (34) in his immitteretur.

Sacri loci definitio. 1. *De loco publice consecrando.* 2. *quid intersit inter locum sacrum & sacrarium.* 3. *Quæ proprie dicuntur sancta.* 4. *De muris municipalibus.* 5. *De rei sacræ æstimatione.*

9. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

SAcra loca ea sunt quæ (35) publice (36) sunt dedicata: sive in civitate sint, sive in agro. §. 1. Sciendum est, locum publicum tunc sacrum fieri posse, cum (37) Princeps eum dedicavit, vel dedicandi (38) dedit potestatem.

§. 2. Illud notandum est, aliud esse sacrum locum, aliud sacrarium, *sacer* (39) *locus*, est locus consecratus: *sacrarium* (40) est locus, in quo sacra reponuntur: quod etiam in ædificio privato esse potest: & solent, qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde evocare (41). §. 3. Proprie dicimus (42) *sancta*, quæ neque sacra, neque profana sunt, sed sanctione (43) quadam confirmata: ut leges sanctæ sunt: sanctione (44) enim quadam sunt subnixæ: quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, etsi Deo non sit consecratum: & interdum in sanctionibus (45) adjicitur, *ut qui ibi aliquid commisit, capite puniatur*.

§. 4. Muros autem municipales nec (46) reficere licet sine Principis, vel Præsidis auctoritate: nec aliquid eis conjungere (47), vel superponere. §. 5. Res sacra (48) non recipit æstimationem.

De ædificato in mari vel occupato a mari.

10. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

ARisto (49) ait: sicut id, quod in (50) mare ædificatum sit, fieret privatum, ita quod mari occupatum sit, fieri publicum.

Si quis muros violaverit.

11. POMPONIUS lib. 2. ex variis lectionibus.

SI (51) quis (52) violaverit muros (53), capite (54) punitur: sicuti si quis transcendet scalis (55) admotis, vel alia qualibet ratione: nam cives Romanos alia, quam per portas, egredi non licet. cum illud hostile & abominandum sit; nam & Romuli frater Remus occisus traditur ob id, quod murum (56) transcendere (57) voluerit (58).

TIT. IX.

DE (59) SENATORIBUS (60).

Collatio viri & feminæ consularium: item viri Præfectorii, & feminæ Consularis. 1. *Quæ sint Consulares feminæ.*

1. ULPIANUS lib. 62. ad Edictum.

COnsulari (61) feminæ utique Consularem virum præferendum nemo ambigit. † Sed vir Præfectorius an Consulari feminæ (62) præferatur, videndum. Putem præferri: quia *major* (63) *dignitas* [*est*] *in sexu virili*.

§. 1. Consulares autem feminas dicimus Consularium (64) uxores: adjicit Saturninus (65), etiam matres, quod nec usquam relatum est, nec unquam receptum (66).

De Senatu motis.

2. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

CAssius Longinus non putat ei permittendum, qui propter turpitudinem Senatu (67) motus (68) nec restitutus est, judicare, vel testimonium dicere: quia lex Julia repetundarum hoc fieri vetat.

3. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

SEnatorem remotum Senatu capite (69) non minui, sed Romæ morari, Divus Severus & Antoninus permiserunt.

De indignis aliquo ordine.

4. POMPONIUS lib. 12. ex variis lectionibus.

QUi (70) indignus est inferiore ordine, indignior (71) est superiore.

Quis

[illegible]

Quis dicatur Senatoris filius vel nepos.

5. ULPIANUS lib. 1. ad legem Juliam & Papiam.

SEnatoris filium accipere debemus, non tantum eum, qui naturalis eſt, verum adoptivum (1) quoque: neque intererit, a quo, vel qualiter adoptatus fuerit: nec (2) intereſt, jam in ſenatoria dignitate conſtitutus eum ſuſceperit, an ante (3) dignitatem Senatoriam.

6. PAULUS lib. 2. ad legem Juliam & Papiam.

SEnatoris filius eſt & is, quem in adoptionem accepit quamdiu tamen in familia ejus manet: emancipatus vero nomen filii emancipatione amittit.

§. 1. A Senatore in adoptionem filios datus ei, qui inferioris (4) dignitatis eſt, quaſi Senatoris filius videtur: quia non amittitur Senatoria dignitas adoptione (5) inferioris dignitatis: non magis quam, ut Conſularis deſinat eſſe.

7. ULPIANUS lib. 1. ad legem Juliam & Papiam.

EMancipatum a patre Senatore, quaſi (6) Senatoris filium haberi placet (7).

§. 1. Item Labeo ſcribit, etiam eum, qui poſt mortem patris Senatoris natus ſit, quaſi Senatoris filium eſſe. † Sed eum, qui, poſteaquam pater ejus de Senatu motus eſt, concipitur & naſcitur, Proculus & Pegaſus opinantur non (8) eſſe quaſi Senatoris filium. Quorum ſententia vera eſt: nec enim proprie Senatoris filius dicetur is, cujus pater Senatu motus eſt, antequam iſte naſceretur. Si quis conceptus quidem ſit, antequam pater ejus Senatu moveatur, natus autem poſt patris amiſſam dignitatem: magis eſt, ut quaſi Senatoris filius intelligatur: tempus enim conceptionis ſpectandum, pleriſque placuit.

§. 2. Si quis & patrem, & avum habuerit Senatorem: & quaſi filius & quaſi nepos Senatoris intelligitur. † Sed (9) ſi pater amiſerit dignitatem ante conceptionem hujus: quæri poterit, an quamvis quaſi Senatoris filius non intelligatur, quaſi nepos tamen intelligi debeat? Et magis eſt, ut debeat (10): ut avi potius ei dignitas proſit, quam obſit caſus patris.

Quæ ſint clariſſimæ feminæ.

8. IDEM lib. 6. Fideicommiſſorum.

FEminæ (11) nuptæ (12) clariſſimis (13) perſonis, clariſſimarum perſonarum appellatione (14) continentur. † Clariſſimarum feminarum nomine, Senatorum filiæ, niſi quæ viros clariſſimos ſortitæ ſunt, non habentur. Feminis enim dignitatem clariſſimam mariti tribuunt, parentes vero donec plebeii nuptiis fuerint copulatæ. Tamdiu igitur clariſſima femina erit, quamdiu Senatori nupta eſt, vel clariſſimo: aut ſeparata ab eo, alii inferioris (15) dignitatis non nupſit.

Si pater ejus, quæ libertino nupſit, Senatu moveatur.

9. PAPINIANUS lib. 4. Reſponſorum.

FIliam (16) Senatoris nuptias (17) liberti ſecutam, patris caſus non (18) facit uxorem: nam quæſita dignitas liberis, propter caſum patris remoti a Senatu, auferenda non eſt.

Qui ſunt liberi ſenatorum.

10. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

LIberos Senatorum accipere debemus, non tantum Senatorum filios, verum omnes, qui geniti ex ipſis, exve liberis eorum dicentur: ſive naturales, ſive adoptivi (19) ſint liberi Senatorum, ex quibus nati dicuntur. † Sed ſi ex filia Senatoris natus ſit, ſpectare debemus patris ejus conditionem.

De Senatorum domicilio.

11. PAULUS lib. 41. ad Edictum.

SEnatores licet in (20) urbe domicilium habere videantur, tamen & ibi (21) unde oriundi ſunt, habere domicilium intelliguntur: quia dignitas domicilii adjectionem potius dediſſe, quam permutaſſe videtur.

De dignitate ejus quæ ſecundo nupſit. 1. Qui ſunt Senatores.

12. ULPIANUS lib. 2. de Cenſibus.

NUptæ prius Conſulari viro impetrare (22) ſolent a Principe, quamvis perraro, ut nuptæ iterum minoris dignitatis viro (23), nihilominus in Conſulari maneant dignitate: ut ſcio Antoninum Auguſtum Juliæ Mamææ conſobrinæ ſuæ induſiſſe. §. 1. Senatores autem accipiendum eſt eos, qui a Patriciis (24), & Conſulibus, uſque ad omnes illuſtres viros deſcendunt: quia [&] hi (25) ſoli in ſenatu ſententiam dicere poſſunt.

T I T. X.

DE OFFICIO (26) CONSULIS.

De conſilio manumiſſuris præbendo. 1. Apud quem conſulem manumitti poſſit.

1. ULPIANUS lib. 2. de officio Conſulis.

OFficium Conſulis eſt, conſilium (27) præbere manumittere volentibus.

§. 1. Conſules (28) & ſeorſum ſinguli manumittunt. † Sed non poteſt is, qui apud alterum nomina (29) ediderit, apud alterum manumittere: ſeparatæ enim ſunt manumiſſiones. Sane ſi qua ex cauſa collega manumittere non poterit, infirmitate, vel aliqua juſta cauſa impeditus, collegam poſſe manumiſſionem expedire, Senatus cenſuit.

§. 2. Conſules apud ſe ſervos ſuos manumittere poſſe, nulla dubitatio eſt. † Sed ſi evenerit, ut minor (30) viginti annis Conſul ſit, apud ſe manumittere non poterit (31), cum ipſe ſit, qui ex ſenatuſconſulto conſilii cauſam examinat: apud collegam (32) vero, cauſa probata, poteſt (33).

T I T. XI.

DE OFFICIO PRÆFECTI PRÆTORIO. (34).

De origine & auctoritate Præf. præt. 1. De appellationibus. 2. De reſtitutione in integrum.

AURELIUS Arcadius Chariſius, Magiſter libellorum, lib. ſingul. de officio Præfecti prætorio.

BReviter commemorare neceſſe eſt, unde conſtituendi Præfectorum (35) prætorio officii origo manaverit. † Ad vicem Magiſtri equitum (36) Præfectos prætorio antiquitus inſtitutos eſſe, a quibuſdam ſcriptoribus traditum eſt. Nam cum apud veteres Dictatoribus (37) ad tempus ſumma poteſtas crederetur, & magiſtros equitum ſibi eligerent, qui adſociati participales curæ [admilitiæ (38) gratia] ſecundam poſt eos poteſtatem gererent: regimentis (39) reipublicæ ad Imperatores perpetuos tranſlatis, ad ſimilitudinem Magiſtrorum equitum Præfecti prætorio a principibus electi ſunt, data eſt plenior licentia ad diſciplinæ publicæ emendationem. §. 1. His cunabulis Præfectorum auctoritas initiata in tantum meruit augeri (40), ut appellari a Præfectis prætorio non poſſit. Nam cum ante quæſitum fuiſſet, an liceret a Præfectis prætorio appellare, & jure liceret, & extarent exempla eorum, qui provocaverint: poſtea publice ſententia Principali lecta, appellandi facultas interdicta eſt: credidit enim Princeps, eos, qui ob ſingularem induſtriam, explorata eorum fide, & gravitate, ad hujus officii magnitudinem adhibentur, non aliter judicaturos eſſe pro ſapientia ac luce dignitatis ſuæ, quam ipſe foret judicaturus.

§. 2. Sabnixi ſunt etiam alio privilegio [Præfecti prætorio]: ne a ſententiis eorum (41) minores ætate ab aliis magiſtratibus, niſi ab ipſis Præfectis prætorio, reſtitui poſſint.

T I T. XII.

DE OFFICIO (42) PRÆFECTI (43) URBI.

De quibus criminibus & quo loco admiſſis cognoſcat. 1. Si ſervus de domino. 2. Vel patronus de liberto queratur. 3. De jure deportandi, vel relegandi. 4. De quibus criminibus & quo loco admiſſis cognoſcat. 5. Si ſervus in dominam adulterium commiſiſſe dicatur. 6. De interdictis, Quod vi aut clam, aut Unde vi. 7. Si quis male in tutela vel cura verſatus eſſe dicatur. 8. Si ſervus de domino queratur. 9. De nummulariis. 10. Si patronus de liberto queratur. 11. De carnis venditione. 12. De quiete popularium, diſciplina ſpectaculorum, & militibus ſtationariis. 13. Quibus interdicere poſſit. 14. De collegiis illicitis.

1. ULPIANUS lib. ſingul. de officio Præfecti Urbi.

OMnia (44) omnino crimina (45) Præfectura Urbis ſibi vindicavit: nec tantum ea, quæ intra urbem admittuntur: verum ea quoque quæ extra Urbem (*intra* (46) *Italiam*), Epiſtola (47) divi *Severi* ad Fabium Cilonem (48) Præfectum Urbi miſſa declaratur. §. 1. Servos, qui ad ſtatuas confugerint, vel ſua (49) pecunia emptos, *ut manumittantur*, de dominis (50) querentes audiet. §. 2. Sed & patronos *egentes* de ſuis libertis querentes audiet: maxime (51) ſi ægros ſe eſſe dicant, deſiderentque a libertis exhiberi (52).

§. 3. Relegandi, deportandique in inſulam, quam (53) Imperator adſignaverit, licentiam habet. §. 4. Initio ejuſdem *Epiſtolæ* (54) ita ſcriptum eſt: *Cum Urbem noſtram fidei tuæ* (55) *commiſerimus* (56), quidquid igitur intra Urbem admittitur, ad Præfectum Urbi videtur pertinere: ſed & ſi quid intra centeſimum millia-

(1) Adoptatus A Senatore, Senatoris aeque filius habetur, ut a Senatore, ex matrimonio ſuſceptus: adde l. 10 infr. eod. Goth. Vide Duaren. lib. 2. diſput. 10. Hotoman. [illegible] quæſt. 41. Tholoſan. de republica lib. 9. c. 9. Anſ. (2) Imo interest, nam qui ante nati ſunt, [illegible] videntur l. 11 C. de dignit. V. in hanc leg. [illegible] elegantem tractatum Hot. quæſt. illuſt. c. 13) Nam ne ante Senatoriam patris dignitatem, Senatoris eſt filius, quodquidem extendendum ad filios [illegible] adoptionem. Goth. Obſ. l. 12. C. de dignitat. Quam conciliat Gloſſ. per l. ult. §. 1. C. de Nupt. Anſ. (4) Ab inferioris ordinis viro adoptatus Senatoris filius, vel conſularis, Senatoris filius aut conſularis eſſe non deſinit, ut hic. licet inferioris ordinis marito nubens mulier, privilegia a priore marito quaſita amittat l. 13 C. de dignit. [illegible] privilegiis [illegible] mariti [illegible] l. 12. infr. eod. (5) al. adoptione. (6) Quaſi Senatoris filius eſt, qui emancipatur a patre Senatore ut hic: ut & qui Senatore natus, ab inferioris ordinis patre adoptatur l. 6. in fin. ſupr. eod. (7) Atqui et in familia non eſt l. 6. in princ. ſupr. eod. (8) Imo eſt, Senatu enim motus, quamdiu vivit, privilegiis & immunitatibus Senatoris fruitur l. [illegible] C. de [illegible] l. [illegible] C. de dignit. Guido Papæ [illegible] (9) Nobilitatem, gentem, Patriam, ordinem, [illegible], civitatis, & familiæ jura nepotes per ſuos ſuas retinent, hinc poſſis colligere, licet patribus ignobilibus atque extrariis factis [illegible] (10) Imo [illegible] ad nepotem non transit l. 11. C. de quaſt. (11) Sumptum [illegible] l. 12. [illegible] de judiciis, ubi clariſſimorum eſt mentio. Mod. (12) Uxores maritorum dignitate & privilegiis fruuntur l. 13. C. de dign. (13) V. l. 9. [illegible] de ſenat. [illegible] l. 100. ſupr. de verb. ſignif. (14) V. l. 13 C. de dignit. (15) V. l. 1. C. de dign. (16) l. 16. §. 1. infr. de ritu nupt. (17) Cur Senatoris filia libertino nubere non poſſit, colligi poteſt ex l. 6. C. de dignit. (18) Hodie id mutatum Novell. 78 cap. 3. (19) l. 9. ſupr. eod. (20) V. l. 2. C. ubi Senatores. (21) Imo domicilium [illegible] l. 23. in princ. infr. ad municipal. (22) V. quæ ſcripſi ad l. 6. §. 1. ſupr. eod. (23) Nov. 22. cap. 36. (24) Patricii Juſtiniani ætate dicebantur patres reipub. [illegible] & inde titulo de conſul. & patriciis lib. 12. Cod. vide autem aliam legem Belonnum lib. 4. ſuppoſ. cap. 10. Hotomannum lib. 1. obſervat. cap. [illegible] Mod. (25) Adde l. 12. §. 2. ſupr. de excuſ. tut. (26) tit. C. [illegible] Novell. 105. (27) l. 4. C. de vindicta. (28) Duo ſimul. (29) Id eſt, ſervos manumittendi §. eadem [illegible] (30) Conſulatur adipiſcebatur omnino olim [illegible] Ciceronis Philip. 5. ubi de annariis & annalibus legibus [illegible] (31) Imo poteſt, l. 20. in fin. infr. de manumiſſ. vind. (32) Apud ſe praeſentia collegæ, Robert. [illegible] Conj. [illegible] (33) Imo non poteſt apud collegam l. 18 §. 1. de man. vind. (34) l. C. xxvi xxvii. Novell. 90. vide in hunc locum Pet. Fab. 1 ſemeſtr. 2 [illegible] (35) Quia interdum duo, interdum tres. Pet. Fab. 1. ſemeſtr. 1 (36) Et Tribuni Cel. [illegible] l. 2 §. 15. ſupr. de orig. jur. (37) d. l. 2. §. 18. (38) Nota Contii & Cujacii [illegible] habebo [illegible] [illegible] habendorum gratia. vel, adjutoribus [illegible] gratia. Poſſet & [illegible] lege [illegible] qui adſociati participales, cum militiæ gratia, &c. cum autem militiæ verbo intelligit inter cætera, emendationem diſciplinæ publicæ. [illegible] vel ita quoque poſſis legere: curæ ac militiæ gratia, id eſt, [illegible] militiæ tamen maxime gratia. (39) V. leſt. [illegible] regimenta. (40) V. [illegible] l. 20. C. de appell. (41) l. 18. in fin. l. 17. ſupr. de minor. 25. annis. (42) Cognovit autem de ſervis adverſus dominos conquerentibus, l. 1. §. 1. infr. eod. de patronis agentibus adverſus libertos, l. 1. §. 2. de relegatione, deportatione, §. 3. de his quæ intra centeſimum milliarium, §. 4. de adulterio, §. 5. de interdictis & cauſa poſſeſſionis, §. 6. de tutela & cura, §. 7. de mancipiis non proſtituendis, §. 8. de nummulariis, §. 9. de carne & [illegible] §. 11. quiete popularium & ſpectaculorum, §. 12. interdicendis, §. 13 collegiis illicitis, §. 14. negotiatis, l. 2. ſupr. eod. cognovit & de plagiis, l. 7. inſt. ad l. Fabiam de plagiariis, ut ex Paul. 5. ſent. & Ulp. [illegible] de off. proconſul. refert Ruffinus [illegible] collatione legum Moſaic. vide Caſſiod. in formula P. Urbi. (43) [illegible] V.Cu. [illegible] obſ. [illegible] in Auguſto cap 37 Gell. lib. 11 cap. 8. Tacit. ann. lib. 1. c. 7. L. (44) Militaria excipe l. 9. C. de officio magiſt. mil. C. [illegible] De ſeditione [illegible] (45) Et non militiarum [illegible] (46) [illegible] (47) [illegible] (48) [illegible] vigilum. (49) Servis ſua pecunia quoque [illegible] ſed conniventibus oculis dominorum. (50) Non manumittentibus, a quibus [illegible] patronorum. (51) [illegible] & alimentorum cauſa favorabilis. (52) Id eſt, alimenta præſtari l. 5. in pr. infr. de agnoſc. & alend. lib. (53) Inſulas Principes aſſignabant, in aſſignatas hujuſmodi inſulas Præfecti relegabant & deportabant. Goth. Quibus nunc jus relegandi competat, vid. Ponteo. ad Conſuetudin. Bleſenſ. art. 17. [illegible] Peregrino de jure fiſci lib. 9. tit. 1. num. 19. Anſ. (54) Cilone [illegible] (55) Adde l. 1. [illegible] l. 0. infr. de off. [illegible] (56) Præfecti igitur Urbi ſumma Romæ auctoritas fuit a Principibus [illegible] primo præfuit, deinde ſervitia coercuit, ut [illegible] Principis jus in urbe redderet & in argentarios, nummularios, tutores ei jus eſſet. Tacit. [illegible] Suet. in Nerone. Dion. [illegible] Ea hoc tempore [illegible] ſervata, conciliare oportet legem ult. infr. de [illegible] l. 1. infr. de [illegible] l. [illegible] 13. §. idem 90. l. 33. infr. de injuriis.

milliarium (1) admissum sit, ad præfectum Urbi pertinet: si oltra (2) ipsum lapidem (3), egressum (4) est, Præfecti Urbi notionem. §. (5) Si quis servum suum adulterium (5) commisisse dicat in uxorem suam, apud Præfectum Urbi erit audiendus. §. 6. Sed & ex interdicto *Quod vi aut clam*, aut interdicto *Unde vi* audire potest. §. 7. Solent ad Præfecturam Urbis remitti etiam tutores, sive curatores (6), qui (7) male in tutela, sive cura versati, graviore animadversione indigent, quam ut sufficiat eis suspectorum (8) infamia: quos probari poterit, vel nummis (9) datis tutelam occupasse; vel præmio accepto operam dedisse, ut non idoneus tutor alicui daretur; vel consulto circa edendum patrimonium quantitatem minuisse; vel evidenti fraude pupilli bona alienasse.

§. 8. Quod autem dictum est, *ut servos de dominis querentes Præfectus audiat*, sic accipiemus: non (10) accusatores dominos (hoc enim nequaquam servo permittendum est, nisi ex causis receptis) sed si verecunde expostulent: si sævitiam, si duritiam, si famem, qua eos premant; si obscœnitatem (11), in qua eos compulerint, vel compellant, apud Præfectum urbi exponant. † Hoc quoque officium præfecto Urbi a Divo Severo datum est, ut mancipia tueatur, ne (12) prostituantur. §. 9. Præterea curare debebit Præfectus Urbi, ut nummularii (13) probe se agant circa omne negotium suum: & temperent his, quæ sunt probibita. §. 10. Cum patronus contemni (14) se a liberto dixerit, vel contumeliosum sibi libertum queratur, vel convicium se ab eo passum, liberosque suos, vel uxorem, vel quid huic simile objicit, Præfectus Urbi adiri solet, & pro modo (15) querelæ corrigere eum, aut comminari, aut fustibus castigare, aut ulterius procedere in pœna ejus solet: nam & puniendi plerumque sunt liberti. Certe si se delatum a liberto, vel conspirasse eum contra se cum (16) inimicis doceat, etiam metalli pœna in eum statui debet.

§. 11. Cura (17) carnis omnis, ut (18) justo pretio præbeatur, ad curam Præfecturæ pertinet: & ideo & forum suarium sub (19) ipsius cura est: sed & cæterorum pecorum, sive armentorum, quæ ad hujusmodi præbitionem spectant, ad ipsius curam pertinent. §. 12. Quies quoque popularium (20), & disciplina spectaculorum ad Præfecti Urbi curam pertinere videtur: & sane, debet etiam dispositos milites stationarios (21) habere ad tuendam popularium (22) quietem, & ad referendum sibi, quid in Urbe (23) agatur. §. 13. Et urbe interdicere Præfectus Urbi, & quamvis alia (24) solitarum regionum potest, & negotiatione (25), & professione, & (26) advocationibus, & foro, & ad tempus, & in perpetuum (27). Interdicere poterit & spectaculis: & si quem releget ab Italia, summovere eum etiam a provincia sua. §. 14. Divus Severus rescripsit, eos etiam, qui illicitum collegium coisse dicuntur, apud Præfectum Urbi accusandos.

De argentariis.

2. PAULUS lib. singul. de officio Præfecti Urbi.

ADiri etiam ab argentariis, vel adversus eos, ex epistola D. Hadriani, & in pecuniariis causis potest.

Si terminos Urbis exierit.

3. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

PRæfectus Urbi, cum (28) terminos [Urbis] exierit, potestatem non habet: extra (29) Urbem, potest jubere judicare.

T I T. XIII.

DE OFFICIO (30) QUÆSTORIS.

Origo. 1. Etymologia. 2. De sortitione provinciarum. 3. Qui Quæstores creari possint. 4. De Candidatis Principis.

1. ULPIANUS lib. singul. de officio Quæstoris.

ORigo Quæstoribus creandis antiquissima est; & pene ante omnes magistratus. Gracchanus (31) denique Junius, *libro* (32) *septimo de potestatibus*, etiam ipsum Romulum & Numam Pompilium binos Quæstores habuisse, quos ipsi non sua voce, sed populi suffragio crearent, refert (33).

† Sed sicuti dubium est, an Romulo, & Numa regnantibus Quæstor fuerit: ita Tullo Hostilio rege Quæstores fuisse certum est. Sane crebrior apud veteres opinio est, Tullum Hostilium primum in Rempublicam induxisse Quæstores.

§. 1. Et a genere quærendi (34) *Quæstores* initio dictos, & Junius (35), & Trebatius, & Fenestella scribunt. §. 2. Ex Quæstoribus quidam solebant provincias sortiri ex senatusconsulto, quod factum est Decimo Druso & Porcina Consulibus. Sane, non omnes Quæstores provincias sortiebantur, verum excepti erant Candidati (36) Principis: hi etenim solis libris Principalibus in Senatu legendis vacant. §. 3. Hodieque obtinuit, indifferenter Quæstores creari (37), tam patricios quam plebeios: ingressus est enim & quasi (38) primordium gerendorum honorum, sententiæque in Senatu dicendæ. §. 4. Ex his, sicuti diximus, quidam sunt, qui Candidati Principis (39) dicebantur, quique epistolas (40) ejus in Senatu legunt.

T I T. XIV.

DE OFFICIO (41) PRÆTORUM (42).

Si Prætoris pater manumittat.

1. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

APud filiumfamilias Prætorem (43) potest pater ejus manumittere.

Si Prætor emancipetur, aut in adoptionem detur.

2. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

SEd etiam ipsum apud se emancipari, vel in adoptionem dari placet.

Si servus fuerit creatus Prætor.

3. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

BArbatius (44) Philippus, cum servus fugitivus esset, Romæ Præturam petiit, & Prætor designatus est: sed nihil ei servitutem obstetisse, ait Pomponius, quasi Prætor non fuerit (45). Atquin verum est, prætura eum functum, & tamen videamus si servus, quamdiu (46) latuit [in] dignitate prætoria, functus sit: quid dicemus? quæ edixit, quæ decrevit, nullius fore momenti? an fore, propter (47) utilitatem (48) eorum (49), qui apud eum egerunt vel lege (50), vel quo alio jure? Et verum puto, nihil eorum (51) reprobari. Hoc enim humanius est: cum (52) etiam potuit populus Romanus servo decernere hanc potestatem: sed & si (53) scisset servum esse, liberum effecisset. Quod jus multo magis in Imperatore observandum est (54).

De Prætore se tutorem vel judicem dante.

4. IDEM lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

PRætor neque tutorem (55), neque specialem Judicem ipse se dare potest.

T I T. XV.

DE OFFICIO PRÆFECTI VIGILUM (56).

Origo.

1. PAULUS lib. singul. de officio Præfecti vigilum.

APud vetustiores, incendiis arcendis Triumviri (57) præerant, qui ab eo, quod excubias agebant, *nocturni* (58) dicti sunt. † Interveniebant nonnunquam & Ædiles (59), & Tribuni plebis. Erat autem familia publica circa portam & muros disposita, unde, si opus esset, evocabatur.

† Fuerant & privatæ familiæ, quæ incendia vel mercede vel gratia extinguerent. † Deinde, Divus Augustus (60) maluit per se huic rei consuli.

2. ULPIANUS lib. sing. de officio Præfecti vigilum.

PLuribus uno die incendiis exortis.

1. *De incendiariis.* 2. *Effractoribus, furibus, raptoribus, receptatoribus.* 3. *De urbe noctu peragranda.* 4. *De inquilinis admonendis.* 5. *De capsariis.*

3. PAULUS lib. singulari de officio Præfecti vigilum.

NAm salutem Reipublicæ tueri, nulli magis credidit convenire, nec aliom sufficere ei rei quam Cæsarem. Itaque septem cohortes (1) opportunis locis constituit, ut binas (2) regiones Urbis unaquaqua cohors tueatur: præpositis eis Tribunis, & super omnes Spectabili Viro, qui *Præfectus vigilum* appellatur. §. 1. Cognoscit Præfectus vigilum de incandiariis, effractoribus (3), furibus (4), raptoribus, receptatoribus: nisi si qua tam atrox, tamque famosa persona sit, ut Præfecto Urbi remittatur. Et quia plerumque (5) incendia culpa (6) fiunt inhabitantium: aut fustibus castigat eos, qui negligentius ignem habuerunt, aut severa (7) interlocutione comminatus, fustium castigationem remittit. §. 2. Effracturæ (8) fiunt plerumque in insulis (9), in horreisque ubi homines pretiosissimam partem fortunarum suarum reponunt: cum vel cella (10) effringitur (11), vel armarium vel arca: & custodes plerumque puniuntur: & D. Antoninus Erycio Claro rescripsit: ait enim, *Posse eum, horreis effractis, quæstionem habere de servis custodibus; licet in illis ipsius Imperatoris portio esset*. §. 3. Sciendum est autem, Præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere; & coercare (12) calceatum (13), cum hamis (14), & dolabris (15). §. 4. Ut curam adhibeant omnes inquilinos admonere, ne negligentia aliqua incendii casus oriatur: præterea, ut aquam unusquisque [inquilinus] in cœnaculo habeat, jubetur admonere. §. 5. Adversus capsarios (16) quoque, qui mercede servanda in balineis vestimenta suscipiunt, judex est constitutus: ut si quid in servandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat.

De insulariis, incendiariis, fugitivis.

4. ULPIANUS lib. singulari de Officio Præfecti Urbi.

IMperatores Severus & Antoninus Junio Rufino Præfecto vigilum ita rescripserunt: *Insularios (17), & eos, qui negligenter ignem apud se habuerint, potes fustibus vel flagellis cædi jubere: eos autem, qui dolo fecisse incendium convincentur, ad Fabium Cilonem (18), Præfectum Urbi, Amicum nostrum remittes: fugitivos (19) conquirere, eosque dominis reddere debes.*

T I T. XVI.

DE OFFICIO PROCONSULIS (20) ET LEGATI (21).

Si Proconsul Urbem egressus est. De ejus insignibus & auctoritate.

1. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

PRoconsul ubique quidem proconsularia insignia (22) habet, statim atque Urbem egressus est: potestatem (23) autem non exercet, nisi in ea provincia sola, quæ ei decreta est.

De auctoritate Legati.

2. MARCIANUS lib. 1. Institutionum.

OMnes Proconsules statim, quam Urbem egressi fuerint, habent jurisdictionem: sed (24) non contentiosam (25), sed voluntariam: ut ecce (26), manumitti apud (27) eos possunt tam liberi, quam servi, & adoptiones fieri.

§. 1. Apud Legatum vero Proconsulis nemo manumittere potest (28), quia (29) non habet jurisdictionem (30) talem.

3. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

NEc adoptare potest: omnino enim non est apud eum legis (31) actio (32).

Si iter facit in provinciam. De hospitiis præbendis. 1. De stratoribus 2. De uxore Proconsulis. 3. De edicto ad provinciales. 4. Et ad accessorem. 5. Si provinciam ingreditur. 6. Si ingressus est. De mandanda jurisdictione, vel adimenda.

4. IDEM lib. 1. de officio Proconsulis.

OBservare autem Proconsulem oportet, ne in hospitiis (33) præbendis oneret provinciam: ut Imperator noster cum Patre Aufidio Severiano rescripsit. §. 1. Nemo Proconsulum stratores (34) suos (35) habere potest: sed vice eorum milites ministerio in provinciis funguntur. §. 2. Proficisci autem Proconsulem melius quidem est sine uxore: sed & cum uxore potest; dummodo sciat Senatum, Cotta (36) & Messala Consulibus, censuisse *futurum, ut si quid (37) uxores eorum, qui ad officia proficiscuntur (38), deliquerint, ab (39) ipsis ratio, & vindicta exigatur*. §. 3. Antequam vero fines provinciæ decretæ sibi Proconsul ingressus sit: edictum debet (40) de adventu suo mittere, continens commendationem aliquam sui: si qua ei familiaritas sit cum provincialibus, vel conjunctio, & maxime excusantis, ne publice, vel privatim occurrant (41) ei: esse enim congruens, ut unusquisque in sua patria eum exciperet (42). §. 4. Recte (43) autem & ordine faciet, si edictum decessori (44) suo miserit: significetque, qua die fines sit ingressurus: plerumque enim incerta hæc, & inopinata turbant provinciales, & actus impediunt.

§. 5. Ingressum (45) etiam hoc eum observare oportet, ut (46) per eam partem provinciam ingrediatur, per quam ingredi moris est, & (quas Græcia ἐπιδημίας id est, *accessus ad urbem*, appellat, sive κατάπλουν (47), id est, *adnavigationem* (48)) observare, in quam primum civitatem veniat vel applicet: magni enim facient provinciales, servari sibi consuetudinem istam, & hujusmodi prærogativas. Quædam provinciæ etiam hoc habent, ut per mare in eam provinciam Proconsul veniat: ut Asia scilicet usque adeo, ut Imperator [noster] Antoninus Augustus ad desideria Asianorum rescripsit, *Proconsuli necessitatem impositam per mare Asiam applicare*, καὶ τῶν μητροπόλεων (49) Ἔφεσον id est, *& inter matrices (50) urbes Ephesum primum attingere*. §. 6. Post hæc ingressus provinciam, mandare (51) jurisdictionem Legato suo debet: nec hoc ante facere, quam fuerit provinciam ingressus. Est enim perquam absurdum, antequam ipse jurisdictionem nanciscatur [nec enim ei prius competit, quam in eam provinciam venerit] alii eam mandare quam non habet: sed si & ante fecerit, & ingressus provinciam in eadem voluntate fuerit; credendum est, videri Legatum habere jurisdictionem, non exinde, ex quo mandata est, sed ex quo provinciam Proconsul ingressus est.

5. PAPINIANUS lib. 1. Quæstionum.

ALiquando mandare jurisdictionem (52) Proconsul potest, etsi nondum in provinciam pervenerit: Quid enim si necessariam moram in itinere patiatur, maturissime autem Legatus in provinciam perventurus sit?

2. Quem legati consulere debent. 3. De xeniis & muneribus.

6. ULPIANUS lib. 1. de officio Proconsulis.

SOlent etiam custodiarum (53) cognitionem mandare Legatis: scilicet ut præauditas custodias (54) ad se remittant (55), ut innocentem ipse liberet: sed hoc genus mandati extraordinarium est: nec (56) enim potest quis gladii potestatem sibi datam, vel cujus alterius coercitionis ad alium transferre; nec (57) liberandi igitur reos jus, cum accusari apud eum non possint.

§. 1. Sicut (58) autem mandare jurisdictionem vel non mandare, est (59) in arbitrio Proconsulis: ita adimere mandatam juris-

[illegible]

jurisdictionem licet quidem Proconsuli, non tamen debet inconsulto (1) Principe hoc facere. §. 2. Legatos non oportet Principem consulere, sed Proconsulem suum: & is ad consultationes Legatorum debebit respondere. §. 3. Non vero in totum xeniis (2) abstinere debebit Proconsul, sed modum adjicere, ut neque morose (3) in totum abstineat, neque avare modum xeniorum excedat: quam rem Divus Severus & Imperator Antoninus elegantissime epistola sunt moderati: cujus epistolæ verba hæc sunt: *Quantum ad xenia pertinet, audi, quid sentimus. Vetus proverbium* (4) *est*, [Greek illegible], id est, *neque* (5) *omnia, neque quovis tempore, neque ab omnibus: nam valde inhumanum* (6) *est, a nemine accipere; sed passim, vilissimum est, & omnia, avarissimum*. † Et quod Mandatis (7) continetur, *Ne donum vel munus ipse Proconsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, ematve quid, nisi victus cottidiani causa*, ad xeniola (8) non pertinet: sed (9) ad ea, quæ edulium excedant usum. Sed (10) nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem.

De commendatione civitatum, & laudibus suis audiendis. De feriis. 1. De ædibus sacris, & operibus publicis reficiendis. 2. De jurisdictione Proconsulis.

7. Idem lib. 2. de officio Proconsulis.

SI in aliam quam celebrem civitatem, vel provinciæ caput (11) advenerit: pati debet commendari (12) sibi civitatem, laudesque suas non gravate audire: cum honori suo provinciales id vindicent, & ferias secundum (13) mores & consuetudinem (14), quæ retro obtinuit, dare. §. 1. Ædes (15) sacras, & opera publica circumire inspiciendi gratia, an sarta (16) tectaque sint, vel an aliqua refectione indigeant: & si quæ cœpta sunt, ut consummentur, prout vires ejus Reipublicæ permittunt, curare debet: curatoresque operum (17) diligentes sollemniter præponere; ministeria quoque militaria (18), si opus fuerit, ad curatores adjuvandos dare. §. 2. Cum plenissimam (19) autem jurisdictionem Proconsul habeat, omnium (20) partes, qui Romæ, vel quasi Magistratus, vel (21) extra ordinem jus dicunt, ad ipsum pertinent.

8. Idem lib. 39. ad Edictum.

ET ideo majus imperium (22) in ea provincia habet omnibus, post Principem.

1. *Quæ per decretum vel per libellum expediantur. 2. De Advocatis audiendis, & in officio continendis. 3. Quæ de plano expediri possunt. 4. De ordine in postulantibus observando. 5. De Advocatis dandis. 6. Communia omnium Præsidum.*

9. Idem lib. 1. (23) de officio Proconsulis.

NEc quicquam est (24) in provincia, quod non per ipsum expediatur. Sane, si fiscalis pecuniaria causa sit, quæ ad Procuratorem (25) Principis respicit, melius fecerit, si abstineat. §. 1. Ubi decretum necessarium est, per libellum (26) id expedire Proconsul non poterit: Omnia enim, quæcumque causæ cognitionem desiderant, per (27) libellum non possunt expediri (28).

§. 2. Circa Advocatos patientem esse Proconsulem oportet: sed cum ingenio, ne contemptibilis videatur: nec adeo dissimulare, si (29) quos causarum concinnatores (30), vel redemptores deprehendat: eosque solos pati postulare, quibus per Edictum ejus postulare permittitur. §. 3. De plano (31) autem Proconsul potest expedire hæc, ut obsequium parentibus (32), & patronis (33), liberisque patronorum exhiberi jubeat: comminari etiam, & terrere filium a patre oblatum, qui non, ut oportet, conversari dicatur. † Poterit de plano similiter & libertum non obsequentem emendare (34) aut verbis, aut fustium castigatione. §. 4. Observare itaque eum oportet, ut (35) sit ordo aliquis postulationum; scilicet ut omnium desideria audiantur: ne forte, dum honori postulantium datur, vel improbitati ceditur, mediocres (36) desideria sua non proferant: qui aut omnino non adhibuerunt, aut minus frequentes, neque in aliqua dignitate positos Advocatos sibi prospexerunt. §. 5. Advocatos quoque petentibus (37) debebit indulgere, plerumque feminis, vel pupillis, vel alias debilibus; vel his, qui suæ mentis non sunt, si quis eis petat: vel si nemo (38) sit qui petat, ultro eis dare debebit. † Sed si qui per potentiam adversarii non invenire se Advocatum dicat, æque oportebit ei Advocatum dare. Ceterum opprimi aliquem per adversarii sui potentiam non oportet: hoc enim etiam ad invidiam ejus qui provinciæ præest, spectat: si quis tam impotenter se gerat, ut omnes metuant adversus eum advocationem suscipere. §. 6. Quæ etiam omnium Præsidum communia sunt: & debent ab his observari.

Ut in adventum successoris Proconsul jus dicat. 1. Ne legatum ante se dimittat.

10. Idem lib. 10. de officio Proconsulis.

MEminisse oportebit, usque ad adventum (39) successoris omnia debere Proconsulem agere, cum sit unus proconsulatus, & utilitas provinciæ exigat esse aliquem, per quem negotia sua provinciales explicent: ergo in adventum successoris debet jus dicere. §. 1. Legatum suum ne ante se de provincia dimittat, & lege Julia repetundarum, & Rescripto Divi Hadriani ad Calpurnium Rufum Proconsulem Achaiæ admonetur.

De auctoritate Legati.

11. Venulejus Saturninus lib. 2. de officio Proconsulis.

SI (40) quid erit, quod majorem animadversionem exigat: rejicere (41) Legatus apud Proconsulem debet: neque enim animadvertendi, coercendi, vel atrociter (42) verberandi jus habet (43).

12. Paulus lib. 2. ad Edictum.

LEgatus mandata sibi jurisdictione, judicis dandi (44) jus habet.

13. Pomponius lib. 10. ad Quintum Mucium.

LEgati Proconsulis nihil (45) proprium habent, nisi (46) a Proconsule eis mandata fuerit jurisdictio.

De fascibus Proconsulis.

14. Ulpianus lib. 20. ad Legem Juliam & Papiam.

PRoconsules non amplius, quam sex (47) fascibus utuntur.

De tutore a Legatis dando.

15. Licinius Rufinus lib. 3. Regularum.

ET Legati Proconsulum tutores (48) dare (49) possunt.

Si Proconsul Romam reversus est.

16. Ulpianus lib. 2. ad Edictum.

PRoconsul portam Romæ ingressus, deponit imperium (50).

Tit. XVII.
DE OFFICIO PRÆFECTI (51) AUGUSTALIS (52).

Ulpianus lib. 15. ad Edictum.

PRæfectus Ægypti non prius deponit præfecturam & imperium, quod ad similitudinem Proconsulis (53), lege sub Augusto ei datum est, quam Alexandriam ingressus sit successor ejus: licet in provinciam venerit, & ita mandatis ejus continetur.

Tit. XVIII.
DE (54) OFFICIO PRÆSIDIS (55).

Præsidis appellatione qui contineantur.

1. Macer lib. 1. de officio Præsidis.

PRæsidis nomen generale (56) est: eoque & Proconsules, & Legati Cæsaris, & omnes provincias regentes, licet Senatores sint (57), *Præsides* appellantur: *Proconsulis* appellatio specialis est.

Utrum Præses apud se lege agere possit.

2. Ulpianus lib. 26. ad Sabinum.

PRæses apud se adoptare potest, quemadmodum & emancipare filium, & manumittere (58) servum potest.

Ubi, & in quos imperium habet.

3. Paulus lib. 13. ad Sabinum.

PRæses [provinciæ] in suæ (59) provinciæ homines tantum imperium habet: & hoc, dum in provincia est: nam si excesserit, privatus est. Habet interdum imperium & adversus extraneos (60) homines, si quid manu commiserint: nam & in Mandatis Principum (61) est, *Ut curet is qui provinciæ præest, malis hominibus provinciam purgare*: Nec (62) distinguitur, unde sint.

Quale

(1) Principe inconsulto, Proconsul mandatam jurisdictionem adimere non potest. (2) Xenia proprie dona sunt, quæ hospitibus dantur. Plin. 2. epist. 14. [illegible]

(3) [illegible] (6) Imo non est inhumanum. Nam & munera excæcant oculos sapientum, ne pervertant verba justorum. [illegible]

(31) Magistratus alii ordinario jure, alii extra ordinem jus dicunt, ut hinc potest colligi. (32) Imo hoc præsidi competit. [illegible]

[illegible]

Quale imperium habet.

4. Ulpianus lib. 39. ad Edictum.

PRæses provinciæ (1) majus imperium in ea provincia habet omnibus post Principem.

Si tutorem aut judicem se dare velit.

5. Idem lib. 1. de omnibus tribunalibus.

PRæses provinciæ non magis tutorem (2), quam specialem judicem, ipse se dare potest.

De illicitis exactionibus, & contractibus. 1. De probationibus recipiendis. 2. De humilioribus protegendis. 3. De illicitis ministeriis, & exactionibus. 4. De licitis vel illicitis negotiationibus, & innocentibus non puniendis. 5. Ne pauperes sub prætextu adventus officiorum, vel militum vexentur. 6. Ne quid sub nomine militum committatur. 7. Utrum medicus, ægroto mortuo, puniendus sit. 8. De imperio Præsidis. 9. De multis remittendis.

6. Idem lib. 1. Opinionum.

ILlicitas exactiones, & violentia factas, & extortas metu venditiones (3), & cautiones, vel sine pretii numeratione prohibeat Præses provinciæ. Item, ne quis iniquum lucrum aut damnum sentiat, Præses provinciæ provideat.

§. 1. Veritas rerum erroribus (4) gestarum (5) non vitiatur (6): & ideo Præses provinciæ id sequatur, quod convenit (7) eum ex fide eorum, quæ probabuntur, [sequi (8)]. §. 2. Ne potentiores viri humiliores injuriis adficiant, neve Defensores eorum calumniosis criminibus insectentur innocentes, ad religionem Præsidis provinciæ pertinet. §. 3. Illicita (9) ministeria sub prætextu adjuvantium militares viros ad concutiendos homines procedentia prohibere, & deprehensa coercere Præses provinciæ curet: & sub specie tributorum illicitas exactiones fieri prohibeat. §. 4. Neque licita (10) negotiatione aliquos prohiberi, neque prohibita exerceri, neque innocentibus pœnas irrogari, ad sollicitudinem suam Præses provinciæ revocet. §. 5. Ne tenuis (11) vitæ homines sub prætextu adventus (12) officiorum, vel militum, lumine unico (13), vel brevi supellectili ad aliorum usus translatis, injuriis vexentur, Præses provinciæ providebit. §. 6. Nequid sub nomine militum, quod ad utilitates eorum in commune non pertinet, a quibusdam propria sibi commoda inique vindicantibus committatur, Præses provinciæ provideat.

§. 7. Sicuti Medico (14) imputari eventus mortalitatis non debet, ita quod per (15) imperitiam (16) commisit (17), imputari ei debet: prætextu humanæ fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet.

§. 8. Qui universas (18) provincias regunt, jus gladii habent: & in metallum dandi potestas eis permissa est. §. 9. Præses provinciæ, si multam (19), quam irrogavit, ex præsentibus facultatibus eorum, quibus eam dixit, redigi non posse deprehenderit: necessitatem solutionis moderetur (20), reprehensa (21) exactorum illicita avaritia. † Remissa propter inopiam multa a provincias Regentibus, exigi non (22) debet.

De ædificiis reficiendis.

7. Idem lib. 3. Opinionum.

PRæses provinciæ, inspectis ædificiis, dominos eorum, causa cognita (23), reficere ea compellat: & adversus detrectantem, competenti remedio deformitati auxilium ferat.

De rescripto, Præsidem adire potes.

8. Julianus lib. 1. Digestorum.

SÆpe audivi (24) Cæsarem nostrum dicentem, hac rescriptione, *Eum, qui provinciæ præest, adire potes* (25), non imponi necessitatem (26), Proconsuli, vel Legato ejus, vel Præsidi provinciæ, suscipiendæ cognitionis: sed eum æstimare debere, ipse cognoscere an judicem dare debeat.

9. Callistratus lib. 1. de Cognitionibus.

GEneraliter, quotiens Princeps ad Præsides provinciarum remitti (27) negotia per rescriptiones: veluti: *eum, qui provinciæ præest, adire poteris*: vel, cum hac adjectione, *is æstimabit, quid sit partium suarum*: non imponitur (28) necessitas Proconsuli, vel Legato suscipiendæ cognitionis, quamvis non sit adjectum, *is æstimabit, quid sit partium suarum*: sed is æstimare debet, utrum ipse cognoscat, an (29) judicem dare debeat.

De quibus Præses cognoscit.

10. Hermogenianus lib. 2. Juris epitomarum.

EX omnibus causis, de quibus vel Præfectus Urbi, vel Præfectus prætorio, itemque Consules, & Prætores, cæterique Romæ cognoscunt, Correctorum (30) & Præsidum provinciarum est notio.

11. Marcianus lib. 3. Institutionum.

OMnia enim provincialia desideria, quæ Romæ varios judices habent (31), ad officium Præsidum pertinent.

Quid spectare debet in jure dicendo.

12. Proculus lib. 4. Epistolarum.

SEd licet is qui provinciæ præest, omnium Romæ magistratuum vice & officio fungi debeat, non (32) tamen spectandum est, quid Romæ factum est, quam quid (33) fieri debeat.

De quiete provinciæ, & malis puniendis. 1. De furiosis aut furorem simulantibus.

13. Ulpianus lib. 7. de officio Proconsulis.

COngruit bono & gravi Præsidi curare, ut pacata atque quieta provincia sit, quam regit: quod non difficile obtinebit, si sollicite agat, ut malis hominibus provincia careat, eosque conquirat (34): nam & sacrilegos (35), latrones, plagiarios, fures (36) conquirere debet: & prout quisque deliquerit, in eum animadvertere: receptoresque (37) eorum coercere, sine quibus latro diutius latere non potest. §. 1. Furiosis (38), si non possint per necessarios (39) contineri, eo remedio per Præsidem obviam eundum est, scilicet, ut carcere contineantur. & ita D. Pius rescripsit. † Sane excutiendum Divi Fratres putaverunt in persona ejus, qui parricidium admiserat, utrum simulato (40) furore facinus admisisset, an vero revera compos mentis non esset: ut si simulasset, plecteretur: si fureret, in carcere contineretur.

14. Macer lib. 2. de Judiciis Publicis.

DIvus Marcus & Commodus (41) Scapulæ Tertyllo rescripserunt in hæc verba: *Si tibi liquido compertum est, Ælium Priscum in eo furore esse, ut continua (42) mentis alienatione omni intellectu careat; nec subest ulla suspicio, matrem ab eo simulatione (43) dementiæ occisam: potes de modo pœnæ ejus dissimulare, cum satis furore ipso puniatur, & tamen diligentius custodiendus erit: ac, si putabis, etiam vinculo coercendus: quoniam tam ad pœnam, quam ad tutelam ejus, & securitatem (44) proximorum pertinebit. Si vero, ut plerumque adsolet, intervallis (45) quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admiserit, nec morbo ejus danda est venia, diligenter explorabis: & si quid tale compereris, consules nos, ut æstimemus, an per immanitatem facinoris, si cum posset videri sentire, commiserit, supplicio adficiendus sit. Cum autem ex litteris tuis cognoverimus, tali eum loco atque ordine esse, ut a suis, vel etiam in propria villa custodiatur: recte facturus nobis videris, si eos, a quibus illo tempore observatus esset, vocaveris, & causam tantæ negligentiæ excusseris: & [in] unumquemque eorum, prout tibi levari vel onerari culpa ejus videbitur, constitueris: nam custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint: quod si committatur, non immerito culpa eorum adscribendum est, qui negligentiores in officio (46) suo fuerint.*

Ne præses extra provinciam agat.

15. Marcianus lib. 1. de Judiciis Publicis.

ILlud observandum est, ne (47) qui provinciam regit, fines ejus excedat (48), nisi voti (49) solvendi causa: dum tamen abnoctare (50) ei non (51) liceat.

De quibus Præses jus dicere potest.

16. Macer lib. 1. de Officio Præsidis.

SEnatusconsulto cavetur, *Ut de his, quæ provincias (52) Regentes, Comites (53), aut liberti eorum, antequam in provinciam venerint, contraxerunt, parcissime (54) jus dicatur: ita ut actiones, quæ ob eam causam institutæ non essent, postea quam quis eorum ea provincia excesserit, restituantur. Si quid tamen invito accidit, veluti si injuriam, aut furtum passus est, hactenus [ei] jus dicendum est, ut litem contestetur, resque ablata exhibeatur (55), & deponatur (56), aut sisti, exhiberive satisdato promittatur.*

Si

5. Præses ignorans successorem advenisse, voluntariam jurisdictionem exercet.

17. Celsus lib. 3. Digestorum.

SI forte Præses provinciæ manumiserit, vel tutorem dederit, priusquam cognoverit (1) successorem advenisse, erunt hæc rata.

De donis & muneribus.

18. Modestinus lib. 5. Regularum.

PLebiscito (2) continetur, [Ut] *ne quis Præsidum munus, donum (3) caperet: nisi (4) esculentum, poculentumve, quod intra dies proximos prodigatur (5).*

Qualem in adeundo & in cognoscendo se præbere debeat.

19. Callistratus lib. 1. de Cognitionibus.

OBservandum est jus reddenti, ut in adeundo quidem facilem se præbeat, sed contemni (6) non patiatur: unde mandatis adjicitur, *Ne Præsides provinciarum in ulteriorem (7) familiaritatem provinciales admittant*: nam ex conversatione æquali contemptio dignitatis nascitur. §. 1. Sed (8) & in cognoscendo neque excandescere (9) adversus eos, quos malos putat, neque precibus calamitosorum inlacrymari oportet: id enim non est constantis & recti Judicis (10), cujus animi (11) motum vultus detegit. Et summatim ita jus reddat, ut auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat.

De abdicatione magistratus.

20. Papinianus lib. 1. Responsorum.

LEgatus Cæsaris, id est Præses, vel Corrector provinciæ, abdicando (12) se, non amittit imperium.

Si quis servum aut servam vitiaverit.

21. Paulus lib. singulari de officio Adsessorum.

PRæses cum cognoscat (13) de servo corrupto, vel ancilla devirginata (14), vel servo stuprato: si actor (15) rerum agentis corruptus esse dicetur, vel ejusmodi homo, ut non (16) solam jacturam adversus substantiam, sed ad totius domus (17) eversionem pertineat, severissime debet animadvertere.

T i t. XIX.

DE OFFICIO PROCURATORIS (18) CÆSARIS, VEL (19) RATIONALIS.

De his quæ Procurator Cæsaris egit gessitque. 1. De alienatione rei Cæsaris. 2. De acquirenda hereditate.

1. Ulpianus lib. 16. ad Edictum.

QUæ acta (20) [gestaque] sunt a Procuratore Cæsaris, sic ab eo comprobantur, atque (21) si a Cæsare gesta sunt. §. 1. Si rem Cæsaris Procurator ejus, quasi rem propriam, tradat, non puto eum dominium transferre: tunc enim transfert, cum negotium Cæsaris gerens, consensu ipsius tradit: denique si venditionis, vel donationis, vel transactionis (22) causa quid agat, nihil agit: non (23) enim alienare ei rem Cæsaris, sed diligenter gerere commissum est. §. 2. Est hoc præcipuum in Procuratore Cæsaris, quod & ejus jussu (24) servus Cæsaris adire hereditatem potest: & si Cæsar heres instituatur, miscendo se opulentæ hereditati (25) Procurator heredem Cæsarem facit.

2. Paulus lib. 5. Sententiarum.

QUod si ea bona, ex quibus Imperator heres institutus est, solvendo non sint: re perspecta (26), consulitur Imperator: heredis enim instituti, in adeundis, vel repudiandis hujusmodi hereditatibus, voluntas exploranda est.

De jure deportandi. 1. Interdicendi. 2. Restituendi.

3. Callistratus lib. 6. de Cognitionibus.

CUratores Cæsaris jus deportandi non habent: quia hujus (27) pœnæ constituendæ jus non habent (28). §. 1. Si tamen, quasi tumultuosum, vel injuriosum adversus colonos Cæsaris, prohibuerint in prædia Cæsariana accedere, abstinere debebit (29): idque Divus Pius Julio rescripsit. §. 2. Deinde, neque redire cuiquam permittere possunt: idque Imperatores [nostri] Severus & Antoninus ad libellum Hermiæ rescripserunt.

T i t. XX.

DE OFFICIO (30) JURIDICI.

De adoptione & legis actione.

1. Ulpianus lib. 26. ad Sabinum.

ADoptare quis apud Juridicum potest: quia data est ei legis (31) actio (32).

De tutoribus dandis.

2. Idem lib. 39. ad Sabinum.

JUridico (33), qui Alexandriæ agit, datio (34) tutoris Constitutione Divi Marci concessa est.

T i t. XXI.

DE OFFICIO EJUS, CUI MANDATA EST JURISDICTIO (35).

Quæ mandari possunt. 1. Quæ transferuntur mandata jurisdictione.

1. Papinianus lib. 1. Quæstionum.

QUæcunque specialiter (36) lege vel senatusconsulto, vel constitutione Principum tribuuntur, mandata jurisdictione non transferuntur: quæ vero jure Magistratus competunt, mandari possunt. Et ideo videntur errare Magistratus, qui cum publici judicii habeant exercitionem lege vel senatusconsulto delegatam, [veluti legis Juliæ de adulteriis, & si quæ sunt aliæ similes,] jurisdictionem suam mandant. † Hujus rei fortissimum (37) argumentum (38), quod lege (39) Julia de vi nominatim cavetur, *Ut is, cui obtigerit exercitio, possit eam, si proficiscatur, mandare*. Non aliter itaque mandare poterit, quam (40) si abesse cœperit: cum alias jurisdictio etiam a præsente mandetur. Et, si a familia dominus occisus esse dicetur, cognitionem Prætor, quam ex senatusconsulto (41) habet, mandare non poterit. §. 1. Qui mandatam jurisdictionem suscepit, proprium nihil habet (42): sed [&] ejus, qui mandavit, jurisdictione utitur. Verius est enim, more majorum jurisdictionem quidem transferri, sed merum imperium, (43) quod lege (44) datur, non posse transire: Quare nemo dicit, animadversionem Legatum Proconsulis habere mandata jurisdictione. *Paulus notat*: & imperium (45), quod jurisdictioni cohæret, mandata jurisdictione transire verius est.

De consilio exercendo. 1. De prædiis pupillorum aut minorum vendendis.

2. Ulpianus lib. 3. de Omnibus Tribunalibus.

MAndata jurisdictione a Præside, consilium non potest exercere is, cui mandatur. §. 1. Si tutores vel curatores velint prædia vendere, causa cognita (46) id Prætor vel Præses permittat: quod si mandaverit jurisdictionem, nequaquam poterit mandata jurisdictione eam quæstionem transferre.

Si Prætori jurisdictio mandetur.

3. Julianus lib. 5. Digestorum.

ETsi Prætor sit is, qui alienam jurisdictionem exsequitur, non tamen pro suo imperio agit (47), sed pro eo cujus mandatu jus dicit, quotiens partibus ejus fungitur.

De suspecti cognitione. 1. & aliis causis, quæ mandari possunt.

4. Macer lib. 1. de Officio Præsidis.

COgnitio de suspectis (48) tutoribus mandari potest (49): imo etiam ex mandata generali jurisdictione, propter utilitatem pupillorum, eam contingere constitutum est, in hæc verba: *Imperatores Severus & Antoninus, Braduæ Proconsuli Africæ. Cum propriam (50) jurisdictionem Legatis (51) tuis dederis, consequens est, ut etiam de suspectis tutoribus possint cognoscere*. §. 1. Ut, [si] possessio bonorum detur: vel, si cui damni infecti non caveatur, ut is possidere jubeatur: aut ventris nomine in possessionem mulier, vel is, cui legatum est, legatorum servandorum causam in possessionem mittatur, mandari potest (52).

Qui

(1) Vid. l. 12. §. 1. infr. de solution. & liberat. (2) Conjunge l. qui offici... [illegible]

Qui jurisdictionem mandare poſſunt vel non. 1. Effectus jurisdictionis privato mandatæ.

5. PAULUS lib. 18. ad Plautium.

MAndatam (1) ſibi jurisdictionem mandare alteri non (2) poſſe manifeſtum eſt (3). §. 1. Mandata jurisdictione privato, etiam imperium, quod (4) non eſt merum, videtur mandari: quia jurisdictio ſine modica coercitione nulla eſt.

T I T. XXII.

DE OFFICIO (5) ADSESSORUM (6).

In quibus cauſis conſiſtit.

1. PAULUS libro ſingulari de officio Adſeſſorum.

OMne officium Adſeſſoris, quo juris (7) ſtudioſi partibus ſuis funguntur, in his fere cauſis conſtat: in cognitionibus, poſtulationibus, libellis, edictis, decretis, epiſtolis.

Qui poſſunt adſidere vel non.

2. MARCIANUS lib. 1. de Judiciis Publicis.

LIberti adſidere poſſunt (8). † *Infames* autem licet non prohibeantur legibus adſidere: attamen arbitror, ut aliquo [quoque] decreto Principali refertur conſtitutum (9), non poſſe officio adſeſſoris fungi (10).

3. MACER lib. 1. de Officio Præſidis.

SI eadem provincia, poſtea (11) diviſa, ſub duobus Præſidibus conſtituta eſt, velut Germania, Myſia: ex altera [ortus, in altera (12)] adſidebit: nec videtur in ſua provincia adſediſſe.

De ſalario Comitum Legati Cæſaris.

4. PAPINIANUS lib. 4. Reſponſorum.

DIem (13) functo Legato Cæſaris (14), ſalarium Comitibus (15) reſidui temporis (16), quod [a] Legatis (17) præſtitutum eſt (18), debetur: modo ſi non poſtea Comites cum aliis eodem tempore fuerunt. Diverſum in eo ſervatur, qui ſucceſſorem ante tempus accepit.

De Conſiliarii negotiis tractandis.

5. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

COnſiliario, eo tempore quo adſidat, negotia tractare in ſuum quidem auditorium nullo modo conceſſum eſt: in alienum autem, non (19) prohibetur.

De adſeſſore Curatoris Reipub.

6. PAPINIANUS libro primo Reſponſorum.

IN conſilium Curatoris (20) Reipublicæ vir ejuſdem civitatis adſidere non prohibetur (21), quia publico ſalario non fruitur.

(1) Mandabant jurisdictionem Magiſtratus, etiam privatis, ut hic Apud Livium 24. Prætor Peregrinus mandat Urbano. In provinciis vero, Præſides & Proconſules mandabant uni ex Legatis, vel omnibus. (2) Cur igitur Legati & Delegati cui legatus judicem dare poſſe dicitur? l. 18. ſupr. de officio Proconſulis (3) Imo non eſt manifeſtum. l. 12. l. 13 ſupr. de offic. Proconſulis. (4) Hæc verba, quod non eſt merum, ex gloſſa in contextum irrepſiſſe quidam ſuſpicantur. (5) Vide l. 1. in fin. [illegible] (6) [illegible] Hic conſeſſor Ciceroni 2. de fin. & πάρεδρος, & portio quædam Magiſtratus. l. omnis C. Theod. de his, qui admin. certo numero ſolere adſeſſores. l. 27 §. 2. inf. de excuſ. tut. (7) Quo ut juris ſtudioſi. Hi ſunt interpretes juris, vide Cujac. Novell. 24. l. 1 C. eod. l. 2. inf. quod quiſque juris. Novell. 82. cap. 1. §. 1. (8) Et poſtulare, l. 2. C. de poſtulando (9) Vide l. 2. C. de dignitatibus. (10) Arbitri tamen eſſe poſſunt. l. 7. in pr. inf. de arbitr. (11) Princeps poteſt provincias dividere, & ſingulis ita diviſis ſingulos Præſides cauſ[illegible] (12) Adſeſſor Præſidi in ſua provincia nemo eſſe poteſt, ut hic. [illegible] in ea provincia, ex qua quis originem ducit, officium tale (hoc eſt, provinciale aut advocati [illegible]) adminiſtrare prohibebatur, ne aut gratioſus aut calumnioſus apud ſuos eſſe videretur. Paul. 5. ſent. 12. §. 5. ſed nec provinciam ſuam Præfectos exiſtere. vid. conſtitutionem Græcam Anaſtaſii l. ult. 2. de crimine ſacrilegii. Verum ſpeciali beneficio id interdum a Principe indulgebatur. l. 31. l. 38 inf. quibus ex cauſis majores. Huc refer legem ult. inf. eod. qua dicitur, conſilio Curatoris Reipublicæ virum ejuſdem civitatis adſidere poſſe, vel hac ratione quod publico ſalario non fruatur. (13) Ad legem hanc vide Alciatum l. 4. diſpunct. cap. 10 & contra eum Grenovium [illegible] Forcatulum Dial. 21. præterea Charondam l. 3. verſ. cap. 1. & Menochium de arbitr. jud. quæſt. caſ. 114. Mod. (14) l. 1. [illegible] quam interpretationem hauſit ex l. pen. ſupr. de off. Procoſ. Mod. (15) Comites Legatorum ac Præfectorum, cohors Prætoria, medici, accenſi, aruſpices, præcones. Cic. 2. Ver. de his comitibus accipe l. 16. ſupr. de off. Præſidis. (16) Non verba, quod a. l. p. e deſunt. l. 10. in fin. ſolv. locati. (17) Atqui ſoli Principi id licet, l. un. C. de prærogat. ſalario lib. 10. t 36. (18) Multo minus præſtitutum jam & ſolutum condici poterit (nam ita Alciatus 4. diſpunct. 10. legit, & Salomonius) vid. l. 1. §. ſed etſi. inf. de extr. cognit. Sed præſtitutum hic nihil aliud eſt quam præſcriptum (19) Atqui duobus magiſtratibus fungi non licet. l. ult. C. eod. (20) De Curatore Reipubl. adde l. 21. inf. de pign. & hypothec. l. 2. §. ante. quod vi qui & λογιστής l. 9 C. de modo mulctarum. (21) Vid. l. 10. C. eod. l. 37. l. 38. quib. ex cauſ. major. Briſſ. 2. ſelect. 12.

L I B E R S E C U N D U S.

T I T. I.

DE JURISDICTIONE (1).

Quam late pateat jus dicentis officium.

1. ULPIANUS lib. 1. Regularum.

JUS (2) dicentis (3) officium (4) latiſſimum eſt (5): nam & bonorum poſſeſſionem dare poteſt, & in poſſeſſionem mittere, pupillis non habentibus tutores conſtituere, judices litigantibus dare (6).

Effectus mandatæ jurisdictionis.

2. JAVOLENUS lib. 6. ex Caſſio.

CUi jurisdictio data eſt, ea (7) quoque conceſſa eſſe videntur (8), ſine quibus jurisdictio explicari non potuit.

De mero & mixto imperio, & jurisdictione.

3. ULPIANUS lib. 2. de Officio Quæſtoris.

IMperium aut merum [eſt] aut mixtum eſt. † Merum eſt imperium, habere gladii (9) poteſtatem ad animadvertendum facinoroſos (10) homines, quod etiam *Poteſtas* appellatur. † Mixtum eſt imperium, cui etiam jurisdictio ineſt, quod in *danda bonorum* poſſeſſione conſiſtit. † Jurisdictio (11) eſt etiam judicis (12) dandi licentia.

Quæ ſunt imperii magis quam jurisdictionis.

4. IDEM lib. 1. ad Edictum.

JUbere caveri Prætoria ſtipulatione (13), & in poſſeſſionem mittere, imperii magis (14) eſt, quam jurisdictionis.

Qui jurisdictionem mandare poſſunt.

5. JULIANUS lib. 1. Digeſtorum.

MOre (15) majorum ita comparatum eſt, ut is demum jurisdictionem mandare poſſit, qui (16) eam ſuo (17) jure, non alieno (18) beneficio haberet.

De morte mandantis jurisdictionem.

6. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

ET (19) quia nec principaliter ei jurisdictio data eſt, nec ipſa lex (20) defert, ſed (21) confirmat mandatam jurisdictionem: ideoque ſi is, qui mandavit jurisdictionem, deceſſerit (22), antequam res ab eo, cui mandata eſt jurisdictio, geri cœperit, ſolvi mandatum Labeo ait (23), ſicut in reliquis cauſis.

De albo (24) corrupto.

7. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

SI *quis id, quod jurisdictionis perpetuæ* (25) *cauſa* (26), *non quod, prout res incidit, in albo* (27), *vel in charta, vel in alia materia propoſitum erit, dolo malo corruperit; datur in eum quingentorum* (28) *aureorum judicium, quod populare eſt*. §. 1. Servi quoque, & filiifamilias verbis Edicti continentur. Sed & utrumque ſexum (29) Prætor complexus eſt. §. 2. Quod ſi dum proponitur, vel ante propoſitionem quis corruperit, Edicti quidem verba ceſſabunt, Pomponius autem ait ſententiam Edicti porrigendam eſſe ad hæc. §. 3. In ſervos autem, ſi non defenduntur a dominis, & eos, qui inopia laborant, corpus torquendum (30) eſt.

§. 4. *Doli mali* autem ideo in verbis Edicti fit mentio, quod ſi per imperitiam vel ruſticitatem (31), vel ab ipſo Prætore juſſus, vel caſu aliquis fecerit, non tenetur. §. 5. Hoc vero Edicto tenetur & qui tollit, quamvis non corruperit: item qui ſuis manibus facit; & qui alii mandat (32): ſed ſi alius ſine dolo malo fecit, alius dolo malo mandavit; qui mandavit, tenebitur: ſi uterque dolo malo fecerit, ambo tenebuntur: nam & ſi plures fecerint, vel corruperint, vel mandaverint, omnes (33) tenebuntur.

8. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

ADeo quidem, ut non ſufficiat (34), unum eorum pœnam luere.

9. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

SI familia alicujus album corruperit: non (35) ſimiliter hic edicitur, ut in furto, ne in reliquos actio detur, ſi tantum dominus, cum

(1) Fallitur Accurſius h. t. dum putat a dicione Jurisdictionem eſſe, cum ſit a jure dicendo. Goth. Scripſerunt de Jurisdictione præter, & poſt alios, Longovallium, Gillonet, Loriotus Raro, Goveanus, Duarenus & Charondas, qui dum inter ſe altercantur, verum illud verbum fecerunt, nimium litigando veritatem amitti. Mod. (2) Ad legem hanc & ſequentem vide Corraſii Miſcellanea l. 3 cap. 10. & rurſum epiſt. quæſt. [illegible] Duarenum l. 1. diſput. cap. 31. & Robertum recept. lect. l. 2. c. 11. alios alibi Mod. (3) Id eſt, Magiſtratus, non delegati. Eſt vero aliud jus dicere, aliud judicare. Jus dicebat Magiſtratus: judex judicabat & jus dicens, nihil aliud eſt quam Prætor. l. 12. inf. de vulgar. & pupill. judicem dat hac lege, & judicare jubet l. 11 inf. eod. Govean. (4) Officium jus dicentis eſt, quod facere quis debet, ex cauſa qua Magiſtratus eſt, & cujus cauſa facit[illegible]. Hic autem officium poteſtatem ſignificat, ut l. 1. §. 4. inf. de ſuſpect. tutor. l. 3. §. 1. inf. de adminiſt. rerum ad civit. pert. (5) Subaudi, non tantum cum jus dicit, aut edicit. l. 1. ſupr. de off. Præt. ſed & cum bonorum poſſeſſionem dat, &c. (6) Poteſt & interdum officium non peri[illegible], de quo v. qua notavi ad l. 4. §. antepenult. l. 3 inf. de damn. infect. & l. 9 §. 1. ſupr. de off. Proc. (7) [illegible], lictores, viatores, ſententiarum executores. Alias, ſoli magiſtratibus licuit præſidere & in jus ducere. (8) l. 5. in fin. ſupr. de off. ejus cui. vide quæ ſcripſi ad l. 8. inf. de alimen. vel cib. (9) Allegoria, nec enim de materiali gladio, ſed [illegible] de jure facinoroſos puniendi, hoc intelligendum, adde l. 6. §. 8. ſupr. de off. Præſidis. (10) Al. in facinoroſos, verum ita locutus eſt Varro, expediendum omnem artem [illegible] freno. (11) Varias lectiones hujus loci vide apud Gov. &c. & Robert. 2. ſent. 22. (12) Juris dicendi licentia. Quidam ita legunt, ex judicis dandi licentia. Corraſius ita legit, conſiſtit, jurisdictio eſt. Etiam, &c. Contius Longovalius, conſiſtit, jurisdictio eſt Jurisdictio eſt etiam, Govean. (13) l. 1. & l. 4. §. duas [illegible] inf. ad Municipal. (14) Imo magis non eſt [illegible] ad l. 4. ſupr. de officio ejus, cui mandata eſt jurisdictio. l. 4. §. 3. inf. de damn. infect. (15) Vid. l. pen. ſupr. de poſtul. & jur. (16) Jurisdictio ea propria eſt, quæ jure Magiſtratui competit. Nam quæ mandata a magiſtratu, aut a lege ac ſpecialiter ei Magiſtratui delegata, non jure ſuo competit. Officio quidem Magiſtratus continetur, ſed jurisdictione non continetur. Cujac. &c. (17) Hinc colligitur, falli Lotharium & Alciatum 2. paradox. 6. dum negant, Præſidibus ac Magiſtratibus merum imperium competiiſſe. contra Azonem facit l. 4. ſupr. de off. ejus, cui mandata eſt jurisd. Idemque ſolum Principem merum imperium non habere. Goth. Azonis ſententiam contra Lotharium & Alciatum defendit Zoeſius. miſcell. contr. 1. aſſert. 11. §. 1. (18) Vid. l. 1. inf. de judic. (19) Legendum puto, Ut quia: hoc ſenſu, Qui non ſuo, ſed alieno jure jurisdictionem habet, eam alteri mandare non poteſt. l. 1. ſupr. eod. Cur ita? quia alieno beneficio habet. Unde colligit jurisdictionem beneficio alieno haberi, vel ex eo ipſo, quod principaliter ei jurisdictio data non ſit, ſed per mediam perſonam; quod lex ei non defert, ſed Proconſul ac Magiſtratus non defert, tanquam, ſed confirmat tantum. Unde ex hac & ſuperiore lege duo colligimus: unum, eum qui alieno beneficio jurisdictionem habeat, eam alteri mandare non poſſe. Alterum, ex morte qui jurisdictionem mandavit, antequam res geri cœperit ab eo, cui jurisdictio mandata ſit, ſolvi mandatum (20) An quia imperium Cæſarum lata, poteſtatem fecit Proconſulibus, Legatos ſibi eligendi, cum antea a populo Legati darentur? An lex alia? (21) Aliud eſt deferre principaliter jurisdictionem, aliud jurisdictionem ab alio conceſſam confirmare. Qui confirmat, dat quidem, ſed non principaliter, cum non ſit prima & immediata cauſa. [illegible] eſt igitur jurisdictio lege confirmata, quam principaliter a lege delata. (22) Mandatum regulariter morte mandantis revocatur, vide Socinum regul. 314. (23) Perſonalis actio morte ſolvitur. (24) ſolebat Prætor [illegible] Non alias Album, de quo hac lege agitur, refert Accurſius ad album Curiæ, apud Paul. 1. ſentent. 13. §. 3. (25) Forte, edicti perpetui. (26) Atqui jurisdictionis perpetuæ, cum Prætor generaliter edicebat, quibus de rebus, & quo modo in omnibus cauſis & omnibus perſonis jus eſſet dicturus, eo modo magiſtratu fungeretur. l. 2. ſupr. de origine jur. vide Baſtenium l. 3 diſput. cap. 43. Cujacium obſerv. l. 10, 1 20 Corraſium l. 4. Miſcell. c 4. Mod. (27) Album quid ſit vid. inf. de albo ſcrib. (28) Alias an [illegible] l. pen. inf. de in jus [illegible] l. 10. inf. de accuſ. extra ordinem primum apud Paul. 1. ſent 13. §. 3. (29) Vid. l. 195 in princ. inf. de verb. ſign. (30) Vid. l. 1 in fin. inf. de pœn. l. 6. in fin. C. de ſepulcr. violat. (31) Vide quæ notavi ad l. 2. inf. de juris & facti ignor. (32) l. 1 §. 2. inf. de eo per quem fact. (33) Vid. l. 21. §. 2. inf. de furtis. (34) l. 1. §. 4. inf. de eo quod certo loco. (35) Imo idem in damno obſervandum. l. 32. in pr. inf. ad l. Aquil.

eum defendere voluit, unius nomine præstiterit, quantum liber (1) præstaret: fortassa, quia hic & contempta majestas (2) Prætoris vindicatur, & plura facta intelliguntur. quemadmodum cum plures servi injuriam fecerunt, vel damnum dederunt (3), quia plura facta sunt, non, ut in furto, unum. Octaveous hic quoque domino succorrendum ait: Sed hoc potest dici, si dolo malo curaverint, ut ab alio album corrumperatur, quia tunc unum consilium fit, non plura facta, idem Pomponius libro decimo notat.

Ne quis sibi, vel suis jus dicat.

10. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

QUi jurisdictioni præest (4), neque (5) sibi jus (6) dicere (7) debet (8), neque uxori, vel liberis suis (9), neque libertis, vel cæteris, quos secum habet.

Quantitas ad jurisdictionem pertinens quomodo accipitur.

11. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

SI (10) idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas (11) intra jurisdictionem judicantis sit, coacervatio (12) vero omnium excadat (13) modum jurisdictionis ejus, apud eum agi posse Sabino (14), Cassio, Proculo placuit: quæ sententia rescripto Imperatoris Antonini confirmata est.

§. 1. Sed & si mutuæ (15) sunt actiones, & alter minorem quantitatem, alter majorem petat: apud eundem (16) judicem agendum est ei, qui quantitatem minorem petit: ne in potestate calumniosa adversarii mei sit, an apud eundem litigare possim. §. 2. Si una actio communis (17) sit plurium personarum, veluti familiæ herciscundæ, communi dividundo, finium regundorum: utrum singulæ partes spectandæ sunt circa jurisdictionem ejus, qui cognoscit; quod Ofilio, & Proculo placet: quia unusquisque de parte sua litigat? an potius tota res; quia & tota res in judicium venit, & vel uni adjudicari potest? quod & Cassio & Pegaso placet: & sane eorum (18) sententia probabilis est.

De magistratibus municipalibus.

12. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

MAgistratibus municipalibus supplicium a servo sumere non licet: modica autem castigatio (19) eis non est deneganda.

Qui judicare jubere, 1. & in quem diem id conferre possunt.

13. IDEM lib. 51. ad Sabinum.

EUm, qui judicare jubet, Magistratum (20) esse oportet. §. 1. Magistratus autem, vel is, qui in potestate aliqua sit (ut puta Proconsul, vel Prætor, vel alii qui provincias regunt), judicare jubere eo die, quo privati futuri essent, non possunt (21).

De majore vel æquali.

14. IDEM lib. 39. ad Edictum.

ESt receptum, eoque jure utimur, ut si quis major, vel æqualis (22) subjiciat se jurisdictioni alterius (23): possit ei, & adversus eum jus dici.

De Prætore per errorem adito.

15. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

SI per errorem (24) alius pro alio Prætor fuerit aditus, nihil valebit, quod actum est. nec enim ferendus est, qui dicat, consensisse eos in Præsidem (25): cum (ut Julianus scribit), non consentiant (26), qui errent. Quid enim tam contrarium consensui est, quam error, qui imperitiam detegit?

De jurisdictione mandanda, & mandatæ effectu.

16. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

SOlet Prætor jurisdictionem mandare: & aut omnem mandat, aut speciem unam: & is, cui mandata jurisdictio est, fungetur (27) vice ejus, qui mandavit, non sua.

17. IDEM lib. 1. Opinionum.

PRætor, sicut universam jurisdictionem mandare alii potest, ita & in personas certas, vel de una specie potest: maxime, cum justam causam (28) susceptæ ante Magistratum advocationis alterius partis habuerat.

De incompetenti Prætore.

18. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

SI (29) convenerit, ut alius Prætor, quam cujus jurisdictio esset, jus diceret; & priusquam adiretur, mutata voluntas fuerit: procul dubio nemo (30) compelletur ejusmodi conventioni stare (31).

De mutatione fori. 1. Quantitas ad jurisdictionem pertinens, quomodo accipitur.

19. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

CUm quædam puella apud competentem judicem litem susceperat, deinde condemnata erat, posteaque ad viri (32) matrimonium alii jurisdictioni subjecti pervenerat: quærebatur, an prioris judicis sententia exsequi possit? Dixi posse (33), quia ante fuerat sententia dicta. Sed & si post susceptam cognitionem, ante sententiam, hoc eveniet, idem putarem, sententiaque a priore judice recte ferri. Quod generaliter & in omnibus hujuscemodi casibus observandum est. §. 1. Quotiens (de) quantitate ad jurisdictionem pertinente quæritur, semper, quantum petatur (34) quærendum est, non quantum debeatur (35).

Quibus casibus jus dicenti parere non cogimur.

20. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

EXtra territorium jus dicenti (36) impune non paretur. † Idem est, & si supra (37) jurisdictionem suam velit jus dicere.

T I T. II.

QUOD (38) QUISQUE JURIS IN ALTERUM STATUERIT (39), UT IPSE EODEM JURE UTATUR.

Edicti commendatio. 1. & verba. 2. Si decretum non habuit effectum.

1. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

HOc (40) Edictum (41) summam habet æquitatem; & sine cujusquam indignatione justa. Quis (42) enim aspernabitur idem jus sibi dici, quod ipse aliis dixit, vel dici effecit?

§. 1. *Qui magistratum potestatemve habebit, si (43) quid in aliquem novi juris statuerit: ipse, quandoque adversario postulante eodem jure uti debet.* † *Si quis apud eum qui magistratum potestatemque habebit, ali-*

(1) Quarum liber, si furtum, fecisset, præstaret. [illegible]

aliquid novi juris obtinuerit, quandoque postea adversario ejus postulante, eodem jure adversus eum decernetur: scilicet, ut quod ipse [quis] in alterius persona æquum esse credidisset, id in ipsius quoque persona valere patiatur (1). §. 2. Hæc autem verba, *quod statuerit*, [*qui jurisdictioni præest*], cum effectu (2) accipimus, non verbo tenus: & ideo, si quum vellet statuere, prohibitus sit, nec effectum decretum habuit, cessat Edictum. Nam *statuit* verbum rem perfectam significat, & consummatam injuriam, non cœptam. Et ideo si inter eos quis dixerit jus, inter quos jurisdictionem non habuit, quoniam pro nullo hoc habetur, nec est ulla sententia, cessare Edictum putamus: Quid enim obfuit (3) conatus, cum injuria nullum habuerit effectum?

De dolo jus dicentis, & imperitia Assessoris.

2. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

HOc Edicto dolus debet jus dicentis puniri: nam si Adsessoris (4) imprudentia jus aliter dictum sit quam oportuit: non (5) debet hoc Magistratui officere, sed ipsi Adsessori.

De novi juris postulatione, & usu. 1. De procuratore, tutore, curatore postulantibus. 2. Cui tenetur qui incidit in hoc Edictum. 3. De reo & fidejussore. 4. An pater ex persona filii teneatur. 5. De herede. 6. De actionibus præsentibus, & futuris. 7. De repetitione soluti.

3. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

SI quis iniquum [ad Edictum] jus adversus aliquem impetravit: eo jure utatur ita demum, si per postulationem ejus hoc evenerit: cæterum si ipso non postulante, non coercetur: sed & si impetravit, sive usus est jure aliquo, sive impetravit, ut uteretur, licet (6) usus non sit, hoc Edicto punitur. §. 1. Si procurator meus postulavit: quæritur, quis eodem jure utatur; & putat Pomponius, me solum: utique, si hoc ei specialiter mandavi, vel ratum habui.

† Si tamen tutor, vel curator furiosi postulaverit, vel adolescentis, ipse hoc Edicto coercetur. Item adversus procuratorem id observandum est, si in rem suam fuerit datus. §. 2. Hæc pœna adversus omnem statuitur, qui in Edictum incidit, non solum eo postulante, qui ab eo læsus est, sed omni qui quandoque experitur. §. 3. Si is, pro quo spopondisti, impetraverit, ne aliquis debitor ipsius adversus eum exceptione (7) utatur: deinde tu in negotio, in quo spopondisti, velis exceptione uti, nec te, nec ipsum oportet hoc impetrare: etsi interdum patiaris (8) injuriam, si solvendo debitor non sit. † Sed si tu incidisti in Edictum: reus quidem utetur exceptione, [tu] non utaris, nec pœna tua ad reum promittendi pertinebit. & ideo mandati actionem non habebis. §. 4. Si filius meus in Magistratu in hoc Edictum incidit: an in his actionibus, quas ex persona ejus intendo, huic Edicto locus sit? Et non puto: ne mea conditio deterior fiat. §. 5. Quod autem ait Prætor, *ut is eodem jure utatur*, an etiam ad heredem hæc pœna transmittatur? Et scribit Julianus, non solum ipsi denegari actionem, sed etiam (9) heredi ejus. §. 6. Illud quoque non sine ratione scribit, non solum in his actionibus pati eum pœnam Edicti, quas tunc habuit, cum incideret in Edictum, verum si quæ postea ei adquirentur. §. 7. Ex hac causa solutum repeti non posse Julianus putat: superesse enim naturalem (10) causam, quæ inhibet repetitionem.

Alia verba edicti de his, qui hujus edicti beneficio utuntur.

4. GAIUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

ILlud eleganter Prætor excepit, *Præterquam si quis eorum contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset*. & recte: ne scilicet vel Magistratus, dum studet hoc Edictum defendere, vel litigator, dum (11) vult beneficio hujus Edicti uti, ipse in pœnam ipsius Edicti committat.

TIT. III.

SI QUIS JUS DICENTI NON OBTEMPERAVERIT.

Qui jurisdictionem suam pœnali judicio defendunt. 1. Quid sit, jus dicenti non obtemperare. 2. De procuratore, tutore, vel curatore. 3. De reo, vel petitore non obtemperantibus. 4. Quid in hoc judicium veniat. De ejus tempore. De herede.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

OMnibus Magistratibus, non tamen (12) Duumviris, secundum (13) jus potestatis suæ concessum est jurisdictionem suam defendere pœnali judicio. §. 1. Is (14) videtur *jus dicenti non obtemperasse*, qui quod extremum (15) in jurisdictione est, non fecit: veluti, si quis rem mobilem vindicari a se passus non est, sed duci eam, vel ferri passus est: cæterum; si & sequentia recusaverit, tunc non obtemperasse videtur. §. 2. Si procurator tuus, vel tutor, vel curator jus dicenti non obtemperavit: ipse (16) punitur, non dominus, vel pupillus. §. 3. Non solum autem reum, qui non obtemperavit, hoc Edicto teneri Labeo ait: verum etiam petitorem.

§. 4. Hoc judicium, non ad id quod interest (17), sed quanti ea res est, concluditur. & cum meram (18) pœnam contineat, neque post annum, neque in heredem datur.

TIT. IV.

DE IN (19) JUS VOCANDO.

Quid sit in jus vocare.

1. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

IN *jus* (20) *vocare*, est juris experiundi (21) causa vocare.

Qui non possunt in jus vocari.

2. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

IN jus vocari non (22) oportet, neque (23) Consulem, neque Præfectum, neque Prætorem, neque Proconsulem, neque cæteros Magistratus, qui imperium habent, qui coercere aliquem possunt, & jubere in carcerem duci: nec Pontificem, dum sacra facit (24): nec eos, qui propter loci religionem inde se movere (25) non possunt. † Sed nec eum, qui equo publico in (26) causa publica (27) transvehebatur (28). † Præterea in jus vocari non debet, qui uxorem ducat: aut eam, quæ nubat: nec judicem, dum de re cognoscat: nec [eum], dum (29) quis apud Prætorem causam agit: neque (30) funus ducentem familiare, justave (31) mortuo (32) facientem.

3. CALLISTRATUS lib. 1. Cognitionum.

VEl qui (33) cadaver prosequuntur: quod etiam videtur [ex] rescripto Divorum (34) Fratrum comprobatum esse.

1. Edictum de his qui sine venia vocari non possunt. 2. De parentibus.

4. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

QUique litigendi (35) causa necesse habet in jure, vel certo loco sisti: nec furiosos (36) vel infantes (37) §. 1. Prætor ait: *Parentem* (38), *Patronum* (39), *Patronam* (40), *Liberos, Parentes Patroni, Patronæ in jus sine permissu meo ne quis vocet*. §. 2. *Parentem* hic utriusque sexus accipe. Sed an in infinitum, quæritur? Quidam (41), parentem (42) usque ad tritavum appellari aiunt: superiores, *majores* dici. Hoc veteres existimasse Pomponius refert: sed Gaius Cassius omnes (43) in infinitum (44) parentes dicit: quod & honestius (45) est, & merito obtinuit. §. 3. Parentes etiam eos accipi Labeo existimat, qui in servitute susceperunt: nec tamen, ut Severus (46) dicebat, ad solos justos liberos, sed & si vulgo quæsitus sit filius, matrem in jus non vocabit.

5. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

QUia [semper] certa est, etiamsi vulgo conceperit: Pater vero is est, quem nuptiæ demonstrant (47).

De

[illegible]

De parentibus naturalibus.

6. IDEM lib. 1. Sententiarum.

PArentes naturales (1) in jus vocare nemo potest (2): una (3) est enim omnibus parentibus servanda reverentia.

De parentibus patris adoptivi.

7. IDEM lib. 4. ad Edictum.

PAtris (4) adoptivi parentes impune vocabit: quoniam hi ejus parentes non sunt; cum his tantum cognatus fiat, quibus & adgnatus.

De patronis.

8. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

ADoptivum (5) patrem, quamdiu in potestate est, in jus vocare non potest, jure (6) magis potestatis, quam præcepto Prætoris: nisi sit filius, qui castrense habuit peculium: tunc enim causa cognita permittitur: sed naturalem parentem, ne quidem dum est in adoptiva familia, in jus vocari. §. 1. *Patronum*, inquit, *Patronam*. *Patroni* hic accipiendi sunt, qui ex servitute manumiserunt: vel si collusionem detexit, vel si qui præjudicio pronuntietur esse libertus, cum alioquin non fuerit: aut si juravi (7) eum libertum meum esse: quemadmodum per contrarium pro patrono non habebor, si contra me judicatum est: aut si, me deferente, juraverit *se libertum non esse*. §. 2. Sed si (8) ad jusjurandum adegi, *ne uxorem ducat*, *ne nubat*, impune in jus vocabor: & Celsus quidem ait in tali liberto jus ad filium meum, me vivo, non transire. Sed Julianus contra scribit. Plerique Juliani sententiam probant (9): secundum quod evenier, ut patronus quidem in jus vocetur, filius, quasi innocens, non vocetur (10).

De eo qui manumittit ex causa fideicommissi.

9. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

IS quoque, qui ex causa fideicommissi manumittit, non debet in jus vocari: quamvis ut manumittat, in jus vocatur.

5. *De liberis parentibusque patroni vel patronæ.* 6. *De deportatione & restitutione patroni.* 7. *De adoptione patroni.* 8. *Vel ejus filii, de nepote patroni.* 9. *De liberis patroni.* 10. *De liberta enixa ex patrono.* 11. *De liberta capitis accusate, aut in servitutem petita.* 12. *De causæ cognitione.* 13. *Si patronus nomine alterius, vel alius nomine patroni interveniat.*

10. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

SEd si hac lege emi, *ut manumittam*, & ex constitutione (11) Divi Marci venit ad libertatem: cum sim patronus, in jus vocari non potero: sed si suis (12) nummis emi, & fidem fregi, pro patrono non habebor (13). §. 1. Prostituta contra legem venditionis, venditorem (14) habebit (15) patronum, si hac lege venierat. *Ut, si prostituta esset, fieret libera.* At si venditor, qui manus injectionem excepit (16), ipsa prostituit: quoniam & hæc pervenit ad libertatem, sub illo quidem, qui vendidit, libertatem consequitur, sed honorem haberi ei æquum non est: ut & Marcellus libro sexto Digestorum existimabat.

§. 2. Patronum autem accipimus, etiamsi capite minutus sit, vel si libertus capite minutus, dum adrogetur per (17) obreptionem: cum enim hoc ipso, quo adrogatur, celat conditionem: non (18) id actum videtur, ut fieret ingenuus.

§. 3. Sed si jus annulorum accepit, puto eum reverentiam patrono exhibere debere, quamvis omnia ingenuitatis munia habet. Aliud, si (19) natalibus sit restitutus: nam Princeps (20) ingenuum facit. §. 4. Qui (21) manumittitur a corpore aliquo, vel collegio, vel civitate, singulos in jus (22) vocabit: nam non est illorum libertus, sed Reipublicæ honorem habere debet. & si adversus Rempublicam, vel universitatem velit experiri, veniam Edicti petere debet, quamvis actorem eorum constitutum in jus sit vocaturus. §. 5. *Liberos, parentes [que], patroni patronæque*, utriusque sexus accipere debemus. §. 6. [Sed] si per pœnam deportationis ad peregrinitatem (23) redactus sit (24) patronus, putat Pomponius eum amisisse honorem: sed si fuerit (25) restitutus, erit ei etiam hujus Edicti commodum salvum. §. 7. *Parentes patroni* etiam adoptivi excipiuntur (26): sed tamdiu, quamdiu adoptio durat. §. 8. Si filius meus in adoptionem datus sit, vocari a liberto meo in jus non poterit: sed nec nepos in adoptiva familia susceptus. Sed si filius meus emancipatus adoptaverit filium: hic nepos in jus vocari poterit: nam mihi alienus est. §. 9. *Liberos* (27) autem secundum Cassium (28), ut in parentibus, & ultra trinepotem accipimus.

§. 10. Si liberta ex patrono fuerit enixa, mutuo se ipsa, & filius ejus, in jus non vocabunt. §. 11. Sin autem liberi patroni capitis accusaverunt libertum paternum, vel in servitutem petierunt, nullus (29) eis honor debetur.

§. 12. Prætor ait, *in jus nisi permissu meo ne quis vocet*: permissurus enim est, si famosa actio non sit, vel pudorem non sugillat, qua patronus convenitur, vel parentes: Et totum hoc, causa cognita, debet facere: nam interdum etiam ex causa famosa, ut Pedius putat, permittere debet patronum in jus vocari a liberto: si eum gravissima (30) injuria adfecit (31), flagellis forte cecidit.

§. 13. Semper autem hunc honorem patrono habendum, etsi quasi tutor, vel curator, vel defensor, vel actor interveniat patronus. Sed si (32) patroni tutor, vel curator interveniat: impune posse eos in jus vocari, Pomponius scribit: & verius est.

De pœna edicti moderanda ex bono & æquo.

11. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

QUamvis non adjiciat Prætor, *Causa cognita se pœnale judicium daturum*: tamen Labeo ait, (33) moderandam jurisdictionem: [vel-uti] si pœniteat (34) libertum, & actionem remittat, vel si patronus vocatus non venerit, aut [si] non invitus (35) vocatus sit: licet Edicti verba non patiantur.

Si patroni filius patre absente in jus vocetur.

12. ULPIANUS lib. 57. ad Edictum.

SI libertus in jus vocaverit contra Prætoris Edictum filium patroni sui, quem ipse patronus in potestate habet: probandum est, absente patre (36) subveniendum esse filio, qui in potestate est: & ei pœnalem in factum actionem; id est, quinquaginta (37) aureorum adversus libertum competere.

De his, quibus reverentia præstanda est.

13. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

GEneraliter (38) eas (39) personas, quibus (40) reverentia præstanda est, sine jussu Prætoris in jus vocare non possumus.

Si magistratus interpelletur.

14. PAPINIANUS lib. 1. Responsorum.

LIbertus a patrono reus constitutus, qui se defendere paratus, pro tribunali Præsidem provinciæ frequenter interpellat: patronum accusatorem in jus non videtur (41) vocare.

De libelli oblatione.

15. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

LIbertus adversus patronum dedit libellum (42), non dissimulato se libertum esse ejus: an si ad desiderium ejus rescribatur, etiam Edicti pœna remissa (43) esse videtur? *Respondi*, non puto ad hunc casum Edictum Prætoris pertinere: neque (44) enim qui libellum Principi, vel Præsidi dat, in jus vocare patronum videtur.

Si tutor pupilli nomine patronam suam in jus vocet.

16. IDEM lib. 2. Responsorum.

QUæsitum est, an tutor pupilli nomine patronam suam sine permissu Prætoris vocare possit? *Respondi* eum, de quo quæritur, pupilli nomine (45) etiam in jus vocare patronam suam potuisse, sine permissu Prætoris.

Si quis se exhibiturum caverit.

17. IDEM lib. 1. Sententiarum.

EUm (46), pro quo quis apud (47) officium cavit, exhibere cogitur. † Item [eum] qui apud (48) acta exhibiturum se esse quem promisit, & si officio non caveat, ad exhibendum tamen cogitur.

Utrum de domo sua, vinea, balneo, theatro, in jus vocari quis possit.

18. GAJUS lib. 1. ad legem XII. Tabularum (49).

PLerique (50) putaverunt (51), nullum de (52) domo (53) sua in jus vocari licere: quia (54) domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum sit: eumque, qui inde in jus vocaret, vim inferre videri.

19. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

SAtisque pœnæ subire eum, si non defendatur, & latitet, certum est: quod mittitur (55) adversarius in possessionem bonorum ejus. † Sed si aditum ad se præstet, aut ex (56) publico conspiciatur: recte in jus vocari eum Julianus ait.

20. GAJUS lib. 1. ad legem XII. Tabularum.

SEd etiam a vinea (57), & Balneo (58), & Theatro (59) nemo (60) dubitat in jus vocari licere.

(1) Vide quæ notavi ad l. 44. §. 1. infr. de ritu nuptiar. (2) Susceptus ex concubina patrem novit, & naturalis vocatur pater §. pen. & ult. de nupt. inst. Hunc igitur parentem filius in jus vocare non potest. Mod. (3) Imo diversa l. 3. C. ad l. Jul. de adulter. [illegible] (4) Vid. l. 14. in princ. infr. de [illegible] (5) [illegible] (6) Vide tamen l. 4. §. 1. infr. de jure patron. [illegible] (9) Alii addita [illegible] (10) Imo & hoc casu [illegible] (11) [illegible] (13) Imo habebor. [illegible] (18) [illegible] (20) Princeps ingenuum facere potest; [illegible] ut Galli loquuntur, [illegible] Huc referendum illud Dionysii sophistæ de Heliodoro [illegible] (22) Idem. [illegible] (24) Id est [illegible] (25) Si princeps generaliter in integrum restituerit [illegible] (26) Imo non excipiuntur. [illegible] (28) Adde [illegible] (29) Nulla [illegible] bonorum possessio vide l. 3. infr. de jure patron. (30) Gravissima injuria est, flagellis cædi [illegible] (31) Vide [illegible] (32) [illegible] (36) [illegible] (37) Volenti non fit injuria. (38) [illegible] (39) Ne hæc lex [illegible] personis, quæ parentum loco habentur, ut socero, socru, noverca, [illegible] vide [illegible] Baronem. Mod. (40) [illegible] (41) [illegible] (42) [illegible] quando libellus principi datus lites contestatio non fiant.

(43) [illegible] (44) In jus non vocat, qui libellum Principi aut Præsidi dat, vide [illegible] (45) An et an actionem famosam intentare? [illegible] (46) Hoc responsum ideo collocatum est sub hoc tit., quia qui in jus vocabatur non ibat, sed cavebat. [illegible] (47) [illegible] (48) Apud acta vel officium, cautio [illegible] (49) Hæc lex (teste Cornificio seu auctore ad Herennium, Plauto & Terentio) jubebant vocatum in jus sequi, de hac lege scripsi in meis fragmentis ad leg. 12. Tabul. (50) Vide in hanc locum [illegible] Ciceronem pro domo & in Vatinium. [illegible] Xenophontem [illegible] (51) Hæc lex non servatur in Gallia. (52) Adde [illegible] (53) Excipe [illegible] (54) Id semper videtur ex antiquissima [illegible] tabula [illegible] de qua vide Erasmum Adagior. [illegible] (55) [illegible] Mynsing. [illegible] (56) [illegible] (57) [illegible] in foro. Auctor [illegible] (59) [illegible] id est, a [illegible] ut veteres loquuntur. Cur enim hoc de vinea potius dicitur, quam de alio arborum genere, non video. Deinde nec vinea, nec alius qualiscunque ager ad domum facere videtur. [illegible] (58) In jus quis vocari potest ex medio cœtu plurium non lavantium vel [illegible] puto e balneo publico vel theatro. (59) Cum a theatro, est enim universorum locus. [illegible] At a theatro hic est, ab illa nimirum parte ex qua prætereuntes spectare commodissime est cum aliquo [illegible] genera [illegible] vel etiam ex taberna, horreo, armario, officina vel simili loco, [illegible] (60) Cur non si licet in jus vocare eum, qui ad se aditum præstat, aut ex publico conspicitur, multo magis licebit eum in jus vocare, qui in vinea, balneo aut theatro conspicitur. Et cum hujusmodi in locis major hominum frequentia, & quidem in balneo plus quam in vinea: & theatro, plus quam in balneo.

21. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

SEd etsi is, qui domi est, interdum vocari in jus potest; tamen de (1) domo sua nemo (2) extrahi debet.

De impuberibus puellis in jus non vocandis. 1. quibus casibus vocatus dimitti debet

22. GAJUS lib. 1. ad leg. XII. Tabularum.

NEque (3) impuberes puellas, quæ alieno juri subjectæ essent, in jus vocare permissum est. §. 1. Qui in jus vocatus est, duobus casibus dimittendus est. si quis ejus personam (4) defendet: & si, dum in jus venitur, de (5) re transactum fuerit.

De communi liberto.

23. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

COmmunis libertus, licet plurium sit, debet (6) a Prætore petere, ut ei liceat vel quendam ex patronis [in jus] vocare, ne in pœnam incidat ex Edicto Prætoris.

De pœna hujus judicii, De herede, de tempore.

24. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

IN (7) eum, qui adversus ea fecerit, quinquaginta (8) aureorum judicium datur: quod nec heredi, nec in heredem, nec ultra annum datur.

25. MODESTINUS lib. 1. de Pœnis.

SI (9) sine venia Edicti impetrata libertus (10) patronum in jus vocaverit: ex querela (11) patroni, vel supra dictam pœnam, id est, quinquaginta aureos dat: vel a *Præfecto* urbi, quasi inofficiosus castigatur (12), si inopia dignoscitur laborare.

TIT. V.

SI QUIS IN JUS VOCATUS NON IERIT: SIVE QUIS EUM VOCAVERIT, QUEM EX EDICTO NON DEBUERIT.

De fidejussore non subjecto jurisdictioni illius, ad quem vocatur.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

SI quis in jus vocatus fidejussorem dederit [in] judicio sistendi causa, non (13) suppositum jurisdictioni illius ad quem vocatur, pro (14) non dato fidejussor habetur; nisi (15) suo privilegio specialiter renunciaverit.

Ex qua causa in jus venire oportet. 1. De eo qui non venit, puniendo vel excusando.

2. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

EX (16) quacunque causa ad Prætorem, vel alios qui jurisdictioni præsunt (17), in jus vocatus venire debet (18): ut hoc ipsum sciatur, an jurisdictio ejus sit.

§. 1. Si quis in jus vocatus non ierit (19): ex causa a competenti Judice mulcta (20) pro jurisdictione Judicis (21) damnabitur: rusticitati enim hominis parcendum erit. † Item (22), si nihil interfit actoris, eo tempore in jus adversarium venisse, remittit (23) Prætor pœnam: puta, quia feriatus dies fuit.

De actione in eum qui judicio non stetit.

3. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

CUm quis in judicio sisti promiserit, neque adjecerit pœnam, *si statutus non esset*: incerti (24) cum eo agendum esse in id quod interest, verissimum est: & ita Celsus quoque scribit.

TIT. VI.

IN (25) JUS VOCATI UT EANT, AUT SATIS, VEL CAUTUM DENT (26).

Qualis fidejussor judicio sistendi causa dandus, & accipiendus est.

1. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

EDicto cavetur, *Ut fidejussor judicio sistendi causa datus, pro (27) rei qualitate locuples detur: exceptis necessariis personis. ibi enim qualemcumque (28) accipi jubet:* veluti, pro parente, patrono.

2. CALLISTRATUS lib. 1. ad Edictum Monitorium.

ITem pro patrona, liberisve (29) suis, vel uxore, nurnve: tunc enim (30) qualiscunque (31) fidejussor accipi jubetur: & in eum qui non accepit, cum sciret eam necessitudinem (32) personarum, quinquaginta aureorum judicium competit.

3. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

QUoniam pro locuplete (33) accipitur (34) fidejussor in necessariis (35) personis.

Si quis duos sisti promiserit, & unum exhibeat.

4. ULPIANUS lib. 58. ad Edictum.

QUi duos (36) homines in judicio sisti promisit, si alterum exhibet, alterum non; ex promissione non videtur eos stetisse (37), cum alter eorum non sit exhibitus.

TIT. VII.

NE (38) QUIS EUM QUI (39) IN JUS VOCABITUR, VI EXIMAT.

Ratio edicti. 1. Si servus exemerit. 2. Si is qui vocari non potuit, aut ab alio vocari debuit, exemptus sit.

1. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

HOc (40) Edictum Prætor proposuit, ut metu pœnæ compesceret eos, qui in jus vocatos vi eripiunt (41). §. 1. Denique Pomponius scribit, servi quoque nomine noxale judicium reddendum: nisi sciente domino id fecit: tunc enim sine noxæ deditione judicium suscipiet.

§. 2. Ofilius putat, locum huic Edicto non esse, si persona, quæ in jus vocari non potuit, exempta est: veluti parens, & patronus, cæteræque personæ: quæ sententia mihi videtur verior: & sane si deliquit qui vocat, non (42) deliquit qui exemit.

2. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

NAm cum uterque contra (43) Edictum faciet, & libertus, qui patronum vocat, & is, qui patronum vi eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili (44) delicto petitoris partes sustinet. Eadem æquitas est in eo, qui alio quam quo debuerat, in jus vocabatur. Sed & fortius dicendum est, non (45) videri vi eximi eum, cui sit jus ibi non conveniri.

De servo exempto. 1. De vocato ad judicem pedaneum. 2. De vi & dolo exementis.

3. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

QUod si servum quis exemit in jus vocatum, Pedius putat cessare Edictum: quoniam non (46) fuit persona, quæ in jus vocari potuit. Quid ergo? ad exhibendum erit agendum. §. 1. Si quis ad (47) pedaneum (48) judicem vocatum [quem] eximat, pœna ejus Edicti cessabit. §. 2. Quod Prætor præcepit, *vi eximat*: [vi] an & dolo malo? sufficit vi, quamvis dolus malus cesset (49).

Quid sit eximere. 1. De eo, qui per calumniam vocabatur, exempto. 2. Si quis per alium exemerit.

4. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

SEd *eximendi* verbum generale est, ut Pomponius ait: *eripere* enim est de manibus auferre per raptum: *eximere*, quoquo modo auferre: ut puta, si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit, quo minus in jus veniret, ut actionis dies exiret, vel res tempore amitteretur: videbitur exemisse, quamvis corpus non exemerit. Sed & si eo loci retinuerit, non (50) abduxit; his verbis (51) tenetur.

§. 1. Item, si quis eum, qui per calumniam vocabatur, exemerit: constat eum hoc Edicto teneri. §. 2. Prætor ait, *Neve faciat dolo malo, quo magis eximeretur*: nam potest sine dolo malo id fieri: veluti cum justa causa est exemptionis.

1. Quale sit hoc judicium, & quid in ipsum veniat. 2. Ex qua causa datur. 3. Quale sit de pluribus delinquentibus. 4. De successoribus. De tempore hujus judicii.

5. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

SI per (52) alium quis exemerit, hac clausula tenetur: sive præsens fuit, sive absens (53). §. 1. In eum autem, qui vi exemit, in factum judicium datur: quo non id continetur quod in veritate est; sed quanti ea res est ab actore æstimata, de qua controversia est: hoc enim additum est, ut appareat, etiamsi calumniator quis sit, tamen hanc pœnam eum persequi. §. 2. Docere (54) autem debet quis, per hanc exemptionem factum, quo minus in jus produceretur: cæterum, si nihilominus productus est, cessat pœna: quoniam verba cum (55) effectu sunt accipienda. §. 3. Hoc judicium in factum est: & si plures deliquerint, in singulos dabitur (56): & nihilominus manet qui exemptus est, obligatus. §. 4. Heredibus autem ita dabitur, si (57) eorum interfit. Neque autem in heredem, neque post annum dabitur,

Si

Si eximens solverit.

6. IDEM lib. 35. ad Edictum.

IS, qui debitorem vi exemit, si solverit, reum non liberat: quia (1) pœnam suam solvit.

TIT. VIII.

QUI (2) SATISDARE (3) COGANTUR (4), VEL (5) JURATO (6) PROMITTANT (7), VEL SUÆ (8) PROMISSIONI COMMITTANTUR.

Etymologia & definitio satisdationis.

1. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

SAtisdatio eodem modo appellata est, quo (9) satisfactio. Nam (10) ut *satisfacere* dicimur ei, cujus desiderium implemus: ita *satisdare* dicimur adversario nostro, qui (11) pro eo, quod a nobis petiit, ita cavit, ut eum hoc nomine securum faciamus datis (12) fidejussoribus.

Quis dicatur locuples fidejussor. 1. De personis, quæ agere non possunt. 2. Edictum de fidejussore in necessariis personis accipiendo. 3. & 4. Ejus interpretatio. 5. Quanti teneatur fidejussor, qui judicio sisti promisit.

2. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

FIdejussor in judicio sistendi causa locuples videtur dari, non tantum ex facultatibus, sed (13) etiam ex conveniendi facilitate. §. 1. Si quis his personis (14), quæ agere non potuerunt, fidejussorem judicio sistendi causa dederit, frustra erit datio. §. 2. Prætor ait (15): *Si quis parentem, patronum, patronam, liberos, aut parentes patroni, patronæ, liberosve suos, eumve quem in potestate habebit, vel uxorem, vel nurum in judicium vocabit* (16), *qualiscumque fidejussor judicio sistendi causa accipiatur.* §. 3. Quod ait Prætor, *liberosve suos*: accipiemus & ea (17) feminino sexu descendentes liberos: parentique dabimus hoc beneficium, non solum sui juris, sed etiam si in potestate sit alicujus: hoc enim Pomponius scribit. † Et filius (18) fidejussor pro patre fieri potest, etiamsi in alterius potestate sit. † *Nurum* (19), etiam pronurum, & deinceps accipere debemus.

§. 4. Quod ait Prætor: *Qualiscumque fidejussor accipiatur:* hoc quantum ad facultates, id est, etiam (20) non locuples. §. 5. *In fidejussorem, qui aliquem judicio sisti promiserit, tanti, quanti* (21) *ea res erit, actionem dat* Prætor. Quod utrum veritatem (22) contineat, an vero quantitatem (23), videamus? & melius est, ut in veram (24) quantitatem fidejussor teneatur; nisi (25) pro certa (26) quantitate accessit.

3. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

SIve in duplum est actio, sive tripli, aut quadrupli: tanti eundem fidejussorem omnimodo teneri dicemus, quia tanti res esse intelligitur.

Si decesserit is, qui fidejussorem judicio sistendi causa dedit.

4. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

SI (27) decesserit, qui fidejussorem dederit judicio sistendi causa, non debebit Prætor jubere exhibere eum (28). Quod si ignorans jusserit exhiberi, vel post decretum ejus ante diem exhibitionis decesserit: deneganda erit actio. Si autem post diem exhibitionis decesserit, aut amiserit civitatem, utiliter agi potest.

Si quis pro condemnato fidejusserit. 1. Si quis locupletem, vel approbatum fidejussorem non acceperit.

5. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

SI (29) vero pro condemnato fidejusserit (30) [&] condemnatus decesserit, aut civitatem Romanam amiserit: recte nihilominus cum fidejussore ejus agetur.

§. 1. Qui pro (31) rei qualitate evidentissime locupletem, vel, si dubitetur, adprobatum fidejussorem judicio sistendi causa non acceperit: injuriarum actio adversus eum esse potest: quia sane non qualibet injuria est, duci in jus eum qui (32) satis idoneum fidejussorem det. Sed & ipse fidejussor, qui non sit acceptus, tanquam de injuria sibi facta queri poterit.

Si vitiose cautum sit.

6. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

QUotiens vitiose (33) cautum (34) vel satisdatum est, non (35) videtur cautum.

Si fidejussor dicatur habere fori præscriptionem. 1. Ubi satisdandum. 2. Si satisdatio pro re mobili a persona suspecta desideretur.

7. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

SI (36) fidejussor non negetur idoneus, sed dicatur (37) habere fori præscriptionem: [&] metuat petitor, ne jure fori utatur, videndum, quid juris sit? & Divus Pius (ut & Pomponius libro epistolarum, refert, & Marcellus lib. 3. Digestorum, & Papinianus lib. 3. Quæstionum) Cornelio Proculo rescripsit, merito petitorem recusare talem fidejussorem: sed, si alias caveri non possit, prædicendum ei (38), *non usurum eum privilegio, si conveniatur*. §. 1. Si necessaria satisdatio fuerit, & non facile possit reus ibi eam præstare, ubi convenitur, potest audiri, si in alia ejusdem provinciæ civitate satisdationem præstare paratus sit: si autem satisdatio voluntaria est, non in alium locum remittitur: neque enim (39) meretur, qui ipse sibi necessitatem satisdationis imposuit.

§. 2. Si (40) satisdatum pro re mobili non sit, & persona suspecta (41) sit, ea qua satis desideratur: apud Officium (42) deponi (43) debebit, si hoc Judici sederit (44), donec vel satisdatio (45) detur, vel lis finem accipiat.

De die ponenda in stipulatione judicio sisti. 1. Qui fidejubere possunt, vel non. 3. Si fidejussor stipulatori successerit vel contra. 4. Qui mittuntur in municipium ut ibi satisdent. 5. De jurejurando calumniæ ab iis præstando. 6. Et de causæ cognitione.

8. PAULUS lib. 14. ad Edictum.

DE die ponenda in stipulatione (46) solet inter (47) litigatores convenire (48): si non conveniat (49), Pedius putat in potestate (50) stipulatoris esse: moderato spatio de hoc a judice statuendo. §. 1. Qui mulierem adhibet ad satisdandum, non videtur cavere: sed nec miles (51), nec minor vigintiquinque annis probandi sunt: nisi hæ personæ in rem suam fidejubeant, ut pro suo procuratore. † Quidam etiam, si a marito fundus dotalis petatur (52), in rem suam fidejussuram mulierem. §. 2. Si servus (53) inveniatur, qui antequam judicium accipiatur, fidejussit judicatum solvi, succurrendum est actori, ut ex integro caveatur. Minori quoque vigintiquinque annis succurrendum est: Fortasse & mulieri, propter imperitiam. §. 3. Si fidejussor judicatum solvi, stipulatori heres extiterit, aut stipulator fidejussori, ex (54) integro cavendum erit. §. 4. Tutor, & curator, ut rem salvam fore pupillo caveant, mittendi sunt in municipio. quia necessaria est satisdatio. † Item de re restituenda domino proprietatis, cujus ususfructus datus est. † Item legatarius, ut caveat, *evicta hereditate, legata reddi, & quod amplius per legem Falcidiam ceperit*. † Heres quoque (55), *ut legatorum satisdet*, audiendus est, ut in municipium mittatur. Plane, si misso jam legatario in possessionem, cum per heredem staret, quo minus caveret, heres postulet, ut de possessione decedat, paratumque se dicat in municipio cavere, impetrare non (56) debebit: diversum, si sine culpa aut dolo heredis missus sit in possessionem. §. 5. Jubetur jurare *de calumnia*, ne (57) quis vexandi magis adversarii causa forsitan, cum Romæ possit satisdare, in municipium evocet. † Sed quibusdam hoc jusjurandum de calumnia remittitur: veluti parentibus & patronis. Sic autem jurare debet, qui in municipium remittitur: *Romæ se satisdare non posse, & ibi posse quo postulat remitti; idque se non calumniæ causa* (58) *facere*: nam sic non est compellendus jurare, *alibi se, quam eo loco satisdare non posse*: quia si Romæ non potest, pluribus autem locis possit, cogitur pejerare. §. 6. Hoc autem tunc impetrabitur, cum justa causa esse videbitur: Quid enim, si cum erat in municipio, noluit cavere? hoc casu non debet impetrare: cum per eum steterit, quominus ibi, ubi iru desiderat, satisdaret.

De fidejussoribus ab arbitro. 10. Vel a litigatore probatis.

9. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

ARbitro ad fidejussores probandos constituto: si in alterutram partem iniquum arbitrium videatur, perinde ab eo atque ab Judicibus (59) appellare licet (60).

10. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

SI ab arbitro probati sunt fidejussores, pro locupletibus habendi sunt: cum potuerit querela ad competentem judicem deferri. §. 1. Qui ea causa improbat ab arbitro probatos, alias improbatos probat: multoque magis, si sua voluntate accepit fidejussores, contentus (61) his esse debet. Quod (62) si medio tempore calamitas fidejussoribus insignis, vel magna inopia accidit: causa cognita ex integro satisdandum erit.

Si quis post satis acceptionem mandatu domini agere instituerit.

11. ULPIANUS lib. 75. ad Edictum.

JUlianus ait, si antequam mandarem (63) tibi, *ut fundum peteres*, satis acceperis (64) petiturus fundum, & postea mandatu (65) meo agere institueris: fidejussores teneri (66).

De

(1) Quod quis propter suum delictum solvit, nihil non prodest. (2) Vel scilicet. (3) Judicio sisti vel ... [illegible] ... & exhiberi litis contestatæ tempore: *satisdare* autem, est idoneum fidejussorem dare. (4) Satisdare coguntur omnes, quorum juramento vel nudæ promissioni non creditur. (5) Satisdatio judicio sisti, est varia, interdum enim simplex satisdatio est, interdum ... & juratoria, interdum nuda promissio. (6) Jurato promittunt illustres, *l.* 17. C. de dignit. & Respublica. *l.* 6 in fin. *infr. ut legatorum nomine caveatur.* (7) Repromittunt immobilium possessores vel respublica. (8) Suæ promissioni committuntur necessaria persona vel duo qualemcunque fidejussorem. (9) *l.* 1. §. *satis acceptio* infr. de verb. oblig. (10) Argumentum a contrario. (11) ... pro eo quod a nobis petiit, ita caveamus, ut eum, &c. (12) Adde *l.* 4. §. ... [illegible] (14) Vide Goeddæum de contrah. & commit. stipul. ... (15) Ad hunc §. & §. ult. vide Cujacium ... & Lorioctum ... Mod. (16) *l.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *supr. in jus vocati ut eant.* (17) *l.* 10. §. *liberos* ... (18) Vide *l.* 6. C. *de fidejussor.* (19) Vide *l.* 50. *infr. de verb. signif.* (20) ... *supr. in jus vocati.* (21) Quanti res est, interdum accipitur pro eo quod reipsa interest: interdum pro pœna conventa. (22) Veritas est, quod reapse interest, *l.* 4. §. 7. *infr. de damn. infect.* seu vera quantitas ... cui opponitur hic quantitas vel certa quantitas. (23) Subaudi certam, & quidem conventam, & pacto promissam. (24) Superius appellavit veritatem. (25) *l.* 4. *in fin.* infr. *si quis cautionib.* (26) Majore vel minore, quam revera interest. (27) *l.* 28 §. fin. C. *de fidejuss.* vide *l.* ... *infr. de verb. oblig.* vid. Cujac. ... (28) Plane si dolo malo fidejussoris abest ... *infr. si quis caut.* Vide Pacium hic & Loriotum de morte ... Mod. (29) Qui exhibiturum se aliquem judicio caverit, morte eo pro quo caverat, periculo cautionis liberatur. Paul. 2. *sent.* 19. §. 2. (30) Cautio hæc fiebat apud acta. (31) ... pro causæ ratione ... hoc sensu qui fidejussorem citra controversiam pro causæ ratione locupletem & adprobatum ut idoneum, judicio sistendi causa non accepit, & eum tam ipse fidejussor, quam reus, injuriarum actionem habent. Ita Græci hanc legem referunt ... (32) *l.* ... *infr. de injuriis* ... (33) Vitiosa cautio ... hoc est, captiosa. Goth. ... & ibi Goth. Zanger. *de except. part.* 2. *cap.* 21. *num.* 42. Ans.

(34) Cautio ... satisdatio ... *illo loco.* (35) *l.* 1. *infr. de fidejussoribus* ... (36) Semper est hæc lex ... ubi de satisdatione agitur & fidejussione ... Mod. (37) *l.* 2. in pr. *supr. eod.* (38) ... *supr. si quis in jus vocatus.* (39) Eidem ... (40) Ad hunc §. videatur Jo. Robert. *recept. sentent.* ... & Menochius *de arbitr.* ... Mod. (41) Suspecta ut sit persona varie, alias dicam. (42) Deponere apud Officium quid est? sequestrare. (43) Vide ... Codicis de probatis sequestrat. pecuniæ. Id est, visum fuerit. (44) Fidejussor. (45) Quasi judicio sisti. Cæterum hujusmodi satisdatio fiebat interposita stipulatione. ... (46) Imo Prætoris munus est ... (47) Cautio judicio sisti duplex est. Una conventionalis & voluntaria ... altera necessaria ex edicto Prætoris ... (48) ... (49) ... præparatoriis actor reo favorabilior. vide *l.* ... *de judiciis.* (50) ... (51) ... atqui possessione immobilium non tenetur satisdare ... (52) ... (53) Vide *l.* ... *de Prætor. stipul.* (54) ... (55) Poterit tamen cautionem, ubi vult, offerre ... (56) Vide quæ notavi ad ... (57) Sed necessitatis ... *supr. eod.* (58) ... (59) ... (60) Imo non licet ... (61) Habet enim quod sibi imputet ... *de separationibus* ... *de fidejussoribus.* (62) Calamitate insigni ex casu supervenientes satisdatio exigitur vide ... *de Prætor. stipulat.* (63) Unde per rei principalis, & judicium erat mutatio ... & per consequens accessorium. Scilicet acceptio satisdationis ... etiam magis, quod vitiosum ab initio, tractu temporis non convalescit ... Respondetur tamen valere fidejussionem propter ratihabitionem, quæ retrotrahitur, & efficit ut perinde sit, ac si mandatum ... (64) Quid si ante mandatum satis accepit? ... (65) Procurator ... qui ante mandatum negotium suscepit ... post susceptum vero negotium, mandatum habuit ... (66) Imo non tenentur: & de integro cavendum erit ... *judicatum solvi.*

De cautione ab eo, qui sub conditione institutus est, substituto præstanda.
12. IDEM lib. 77. ad Edictum.

INter omnes (1) convenit, heredem sub conditione, pendente conditione possidentem hereditatem (2), substituto cavere debere de hereditate: & si defecerit conditio, adeuntem hereditatem substitutum & petere hereditatem posse: & si obtinuerit, committi stipulationem: & plerumque ipse Prætor & ante (3) conditionem existentem, & ante (4) diem petitionis venientem, ex causa jubere solet stipulationem interponi.

13. PAULUS lib. 75. ad Edictum.
SEd & si plures substituti sint (5), singulis cavendum est.

Qui judicatum solvi satisdare debent.
14. IDEM lib. 2. Responsorum.

FIliusfamilias defendit absentem patrem. Quæro, an *judicatum solvi* satisdare debeat? *Paulus* respondit, eum, qui absentem defendit, etiam (6) si filius, vel pater sit, satisdare petitum ex forma Edicti debere.

Qui judicio sisti satisdare non coguntur.
15. MACER lib. 1. de Appellationibus.

SCiendum est, possessores (7) immobilium (8) rerum satisdare non compelli.

§. 1. *Possessor* autem is accipiendus est, qui in agro, vel civitate rem soli possidet: aut ex asse, aut pro (9) parte. † Sed & qui vectigalem (10), id est, emphyteuticum agrum possidet, possessor intelligitur. † Item, qui solam (11) proprietatem habet, possessor intelligendus est. † Eum vero, qui tantum usumfructum habet, possessorem non esse Ulpianus scripsit. §. 2. Creditor, qui pignus accepit, possessor non (12) est, tametsi possessionem habeat, aut sibi traditam, aut precario debitori concessam. §. 3. Si fundus in dotem datus sit; tam uxor, quam (13) maritus propter possessionem ejus fundi possessores intelliguntur. §. 4. Diversa causa est ejus, qui fundi petitionem (14) personalem habeat. §. 5. Tutores, sive pupilli eorum, sive ipsi possideant, possessorum loco habentur. Sed & si onus ex tutoribus possessor fuit, idem dicendum erit. §. 6. Si fundum, quem possidebam, a me petieris; deinde cum secundum te esset judicatum, appellaverim: an possessor ejusdem fundi sim? & recte dicetur possessorem me esse: quia nihilominus possideo: Nec (15) ad rem pertinet, quod evinci [mihi] ea possessio possit. §. 7. Possessor autem quis, necne fuerit: tempus cautionis spectandum est: nam sicut ei, qui post cautionem possessionem vendidit, nihil obest: ita nec prodest ei, qui post cautionem possidere cœpit.

De vadimonio deserto.
16. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

QUi (16) injuria promisit *judicio sisti* (17), non (18) videtur peccasse, si (19) ex concessa (20) causa hoc (21) deseruerit.

T I T. IX.
SI EX NOXALI CAUSA AGATUR, QUEMADMODUM CAVEATUR

Edictum de servo, pro quo noxalis actio est, exhibendo 1. Quid sit in eadem causa sistere.
1. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

SI *quis eum, de* (22) *quo noxalis actio est, judicio sisti promiserit*: Prætor ait, *in eadem* (23) *causa eum exhibere* (24), *in qua tunc est, donec* (25) *judicium accipiatur*.

§. 1. *In eadem causa sistere*, quid sit, videamus? & puto verius, eum [videri in] eadem causa, qui ad experiendum non facit jus actoris deterius.

† Si desinat (26) servus esse promissoris, vel actio emissa sit, non videri in eadem causa statum Labeo ait: vel si qui peri loco erat in litigando, cœpit esse [in] detiore; vel loco, vel persona mutare. † Itaque si [quis] ei, qui in foro promissoris conveniri non potest, venditus, aut potentiori datus sit: magis esse putat, ut non videatur in eadem causa (27) sisti. † Sed & si noxæ deditus sit, Ofilius non putat in eadem causa sisti: cum noxæ deditione ceteris noxalem actionem perimi putat.

Si servus absit, dominus præsens sit, vel contra.
2. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

SEd alio jure utimur: nam ex præcedentibus causis non liberatur noxæ deditus; perinde enim noxa caput sequitur, ac si venisset.

§. 1. Si absens sit servus, pro quo noxalis actio alicui competit: siquidem dominus non negat in sua potestate esse; compellendum putat Vindius (28) vel *judicio* (29) *eum sisti* promittere, vel judicium accipere, aut si nolit defendere, cauturum, cum primum potuerit se (30) exhibiturum: sin vero falso neget in sua potestate esse; suscepturum judicium sine noxæ deditione, idque Julianus scribit, & si (31) dolo fecerit, quo minus in ejus esset potestate. † Sed si servus præsens est, dominus abest, nec quisquam servum defendit (32), ducendus erit jussu Prætoris: sed, causa cognita, domino (33) postea dabitur defensio, ut Pomponius & Vindius scribunt, ne ei absentia sua noceat. Ergo & actori (34) actio restituenda (35) est, perempta, eo quod ductus servus in (36) bonis ejus esse cœpit.

De usufructuario non defendente servum.
3. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

SI cum usufructuario (37) noxali judicio agetur, isque servum non defenderit: denegatur ei per Prætorem ususfructus persecutio.

Si cum uno ex dominis agatur.
4. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

SI cum uno ex dominis noxalis agetur, an pro parte socii satisdare deberet? Sabinus ait, non (38) debere: quia quodammodo totum suum hominem defenderet, cui in solidum defendendi necessitas esset: nec auditur, si (39) pro parte paratus sit defendere.

Si servum.
5. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

SI servum in eadem causa sistere (40) quidam promiserit, & liber factus sistatur: si de ipso controversia est capitalium actionum, injuriarumque nomine, non (41) recte sistitur: quia aliter de servo supplicium & verberibus [de injuria] satisfit, aliter de libero vindicta sumitur, vel condemnatio pecuniaria. Quod autem ad ceteras noxales causas pertinet, etiam in meliorem causam videtur pervenisse.

Aut statuliberum sisti promissum sit, & liber factus sistatur.
6. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

SEd (42) si *statuliberum sisti* promissum sit, in eadem causa sisti videtur, quamvis liber sistatur: quod implicitus (43) ei casus libertatis fuerit.

T I T. X.
DE EO (44), PER (45) QUEM FACTUM ERIT, QUO MINUS QUIS IN JUDICIO SISTAT.

Æquitas edicti. 1. Quid sit facere dolo malo. 2. Quis sit dolus malus. 3. Si Reus dolo actoris vel extranei non steterit. 4. Si plures dolo fecerint. 5. Si servus fecerit. 6. De successoribus, & de tempore hujus judicii.
1. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

ÆQuissimum putavit Prætor, dolum (46) ejus coercere, qui impedit aliquem judicio sisti. §. 1. *Fecisse* (47) autem *dolo malo* non tantum is putatur, qui suis manibus, vel per suos retinuerit: verum (48) qui alios quoque rogavit, ut eum detinerent, vel abducerent, ne judicio sistat: sive scientes, sive ignorantes quid esset, quod comminisceretur. §. 2. *Dolum* (49) autem *malum* sic accipimus, ut si quis venienti ad judicium aliquid pronunciaverit triste (50), propter quod is necesse habuerit ad judicium non venire, teneatur Edicto: quamvis quidam putent, sibi (51) eum imputare, qui credulus fuit. §. 3. Si reus dolo actoris non steterit (52), non habebit reus adversus eum actionem ex hoc Edicto: cum contentus esse possit exceptione, si ex stipulatu conveniatur de pœna, quod ad judicium non venerit: aliter atque si ab alio sit impeditus: nam actionem propositam adversus eum exercebit. §. 4. Si plures dolo fecerint, omnes tenentur: sed si unus (53) præstiterit pœnam, ceteri liberantur (54): cum nihil intersit. §. 5. Servi nomine, ex hac causa, noxali judicio agendum omnes consentiunt. §. 6. Et heredi datur, sed non ultra annum: adversus heredem autem hactenus puto dandam [actionem], ut ex dolo defuncti heres non locupletetur.

Si servus actoris fecerit.
2. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

SI actoris servus, domino sciente, & cum possit, non prohibente, dolo fecerit, quo minus in judicio sistam, Ofilius dandam mihi exceptionem adversus dominum ait; ne (55) ex dolo servi dominus lucretur: si vero sine voluntate domini servus

(1) Hanc legem communi interpret. sententia rejecta declarat P. Loopis. [illegible] (2) [illegible] (3) Vide [illegible] (4) [illegible] (5) [illegible] (6) [illegible] (7) [illegible] Per contrarium hinc colligas, [illegible] Quod tamen [illegible] mobilium [illegible] possessores [illegible] (9) l. [illegible] §. 1. infr. de fundo dotali. (10) Vide infr. si ager vectigalis. (11) Vide [illegible] (12) Vide quæ notavi ad l. [illegible] (14) Atqui is rem habere videtur. Vide l. [illegible] (15) Imo ad rem pertinet, [illegible] (16) [illegible] (17) [illegible] (18) *Peccasse* non videtur, qui ex concessa legibus aut per Principem causa vadimonium deseruit. [illegible] (19) Princeps [illegible] (20) [illegible] (21) [illegible] Deserti vadimonii pœnam non patitur, qui ex concessa causa vadimonium deseruit, d. l. 6. infr. si quis cautionib. (22) [illegible] (23) [illegible] (24) [illegible] exhibere id est, eum sistere & loco exhibere eundem. (25) [illegible] (26) Ob manumissionem [illegible] (27) Cur ita? vide l. 2. §. 1. in fin. infr. de aliment. [illegible] (28) De quo vide Capitolinum, in Antonino. (29) Facit l. [illegible] infr. de verb. oblig. [illegible] (31) [illegible] (33) l. [illegible] (34) [illegible] (35) [illegible] (36) Qui servum noxæ nomine abducebat. (37) Cur? [illegible] (38) Hinc collige Accursius, [illegible] possessionem rerum hereditariarum ex secundo decreto [illegible] Verum aliud est in bonis esse, & in dominio [illegible]

(37) Vel a contra, si cum proprietario l. [illegible] in fin. infr. de noxalibus. (38) Atque ita in quemvis [illegible] (39) Imo, partem suam cedendo, [illegible] (40) Hoc responsum non [illegible] quod enim hic, ait de servo, & non tam ad genus pœnæ, quam ad cognitionis ordinem & rationem referendum est, nam ob genus pœnæ non [illegible] Gilbertum Regium l. 9. [illegible] cap. 11. (41) Atqui ponitur ut servus. l. [illegible] infr. de pœnis (42) Hoc caput non [illegible] Quæritur autem, an qui statuliberum sisti promisit, [illegible] (43) [illegible] (44) [illegible] (45) [illegible] Qui per se, vel per suos vel per alios tam ignorantes quam scientes, dolo malo quem impedierit judicio sisti, [illegible] (48) [illegible] (49) Dolo facit & is, qui ad judicium venienti [illegible] (50) Triste aliquid [illegible] (52) [illegible] (53) Ex eodem omnes in solidum tenentur, quia omnes deliquerunt [illegible] (54) [illegible] Quia est actio mere rei persecutoria [illegible] (55) [illegible]

servus hoc fecerit, Sabinus noxale judicium dandum ait, nec factum servi domino obesse debere: nisi hactenus, ut ipso careat, quando ipse nihil deliquit.

Quale sit hoc judicium, & quid in ipsum veniat. 1. Si is, qui dolo fecit, solvendo non sit. 2. Si stipulator dolo unius, promissor dolo alterius non steterit. 3. Si stipulator & promissor se mutuo impedierint. 4. Quid veniat in hoc Judicium.

3. JULIANUS lib. 2. Digestorum.

EX hoc Edicto adversus eum, qui dolo fecit, quo minus quis in judicium vocatus sistat, in factum actio competit, quanti (1) actoris interfuit eum sisti. In quo judicio deducitur, siquid amiserit actor ob eam rem: veluti si reus tempore dominium rei interim sibi adquirat, aut actione liberatus fuerit.

§. 1. Plane, si is, qui dolo fecerit, quo minus in judicio sistatur, solvendo non fuerit; æquum erit, adversus ipsum (2) reum restitutoriam actionem competere: ne propter (3) dolum alienum reus lucrum faciat, & actor damno adficiatur. §. 2. Si & stipulator dolo Titii & promissor dolo Mævii impeditus fuerit, quominus in judicio sistatur: uterque adversus eum, cujus dolo impeditus fuerit, actione in factum experietur. §. 3. Si & stipulator dolo promissoris, & promissor dolo stipulatoris impeditus fuerit, quominus ad judicium veniret, neutri (4) eorum Prætor succurrere debebit; ab utraque parte (5) dolo compensando. §. 4. Si a fidejussore quinquaginta stipulatus fuero, *Si in judicium reus non venerit*, petiturus a reo (6) centum, & dolo [malo] Sempronii factum fuerit, ne in judicium reus veniat, centum a Sempronio consequar: tanti enim mea interfuisse videtur: quia si venisset in judicium, actio mihi centum adversus reum, vel adversus heredem ejus competebat: licet fidejussor minorem summam mihi promiserit.

T I T. XI.
SI QUIS CAUTIONIBUS IN JUDICIO SISTENDI CAUSA FACTIS NON (7) OBTEMPERAVERIT.

Itinere dinumerato quid judicem sistendi causa faciendum est.

1. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

VIcena (8) millia (9) passuum in singulos dies dinumerari Prætor (10) jubet, præter (11) eum diem, quo cautum promittitur, & in quem sistere in judicium oportet: nam sane talis itineris dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.

Quibus ex causis vadimonium deserens excusatur, ac primum de negotio transacto. 1. De munere municipali. 2. De testimonio perhibendo. 3. De valetudine, tempestate, vi fluminis. 4. De graviditate aut puerperio. 5. De furore. 6. Interpretatio ejus quod supra dictum est. 7. De tempestate, & de vi fluminis. 8. De eo qui retentus fuit.

2. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.

NOn exigimus (12) reum judicio sisti, si negotium, propter quod judicio sisti promisit (13), fuerit transactum: sed hoc ita, si [(14) non] prius id negotium transactum sit, quam sisti oporteret: ceterum si postea transactum est, exceptio doli opponi debet. Quis enim de pœna promissa laboret post negotium transactum? cum etiam transacti negotii exceptionem putaverit quis nocere, quasi etiam de pœna transactum sit: nisi contrarium specialiter partibus placuerit. §. 1. Si quis, municipalis muneris causa, sine suo dolo malo impeditus, in judicio secundum suam promissionem non steterit, æquissimum est tribui ei exceptionem. §. 2. Simili modo & si (15) ad testimonium desideratus, ad judicium occurrere non potuit: erit ei subveniendum. §. 3. Si quis judicio se sisti promiserit; & (16) valetudine, vel tempestate (17), vel vi fluminis prohibitus se sistere non possit, exceptione adjuvatur (18): nec immerito: cum enim in tali promissione præsentia opus sit, quemadmodum potuit se sistere, qui adversa valetudine impeditus est? & ideo etiam Lex (19) duodecim tabularum, *Si judex, vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico* (20) *impediatur*, jubet *diem judicii esse diffisum* (21). §. 4. Si non propter valetudinem mulier non steterit judicio, sed quod (22) gravida erat, exceptionem ei dandam (23) Labeo ait: si tamen post (24) partum decubuerit (25), probandum erit quasi valetudine impeditam. §. 5. Idem est, & si quis furere cœperit: nam qui furore impediatur, valetudine impeditur. §. 6. Quod diximus, succurri (26) etiam ei, qui tempestate, aut vi fluminis prohibitus non venit; *tempestatem* sic intelligere debemus, sive maritima, sive terrestris sit, tempestatem intelligere debemus talem, quæ impedimento sit itineri, vel navigationi. §. 7. *Vis fluminis* etiam sine tempestate accipienda est: *vim fluminis* intelligimus, & si magnitudo ejus impedimento sit, sive pons solutus sit, vel (27) navigium non stet. §. 8. Si quis tamen, cum posset non incidere in tempestatem, vel in fluminis vim, si ante profectus esset, vel tempore opportuno navigasset, ipse se artaverit, numquid (28) exceptio ei minime prosit? quod quidem, causa cognita, erit statuendum: nam neque sic artandus sit, ut possit ei dici, *Cur non multo ante profectus es, quam dies promissionis veniret?* neque iterum permittendum ei, si quid sit, quod ei imputetur, causari tempestatem, vel vim fluminis. Quid enim, si [quis] cum Romæ esset ipso tempore promissionis sistendi, nulla necessitate urgente, voluptatis causa in municipium profectus sit? nonne indignus est, cui [hæc] exceptio patrocinetur? Aut quid, si tempestas quædam in mari fuit, terra autem iste potuit venire, [vel] flumen circumire? æque dicendum, non semper ei exceptionem prodesse: nisi (29) angustiæ non patiebantur terra iter metiri, vel circumire. Cum tamen vel flumen sic abundasset, ut implesset omnem locum, in quo sisti oportuit; vel aliqua fortuita calamitas eundem locum evertit: vel præsentiam venienti periculosam fecit, ex bono & æquo & hic exceptio (30) ei accommodanda est. §. 9. Simili modo exceptio datur ei (31), qui cum ad judicium venire volebat (32), a Magistratu retentus est, & retentus sine dolo malo ipsius: nam si ipse hoc affectavit (33), vel causam (34) præstitit; non ei proderit exceptio: sed ipsius quidem dolus ei oberit, ceterorum non oberit, qui malo dolo fecerunt, ut retineretur. Sed si (35) privatus eum detinuerit, nullo modo ei proderit hæc exceptio.

3. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

SEd actio (36) ei datur adversus eum, qui detinuit, in id (37) quod ejus interest.

De damnato rei capitalis. 1. De capitis accusatione, vinculis & custodia militari. 2. De funere domestico. 3. De captivitate. 4. De conventione, ne exceptio in vadimonio deserto objiciatur. 5. Si satisdatum sit ab eo, qui non tenebatur. Si plus promissum sit.

4. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.

SEd & si quis rei capitalis ante (38) condemnatus judicio sistere se non potuit; merito huic (39) ignoscitur. † *Rei capitalis* (40) *condemnatum* accipere debemus, qui morte, exiliove (41) coercitus est. † Dixerit aliquis, quo ergo hæc exceptio damnato? sed respondebitur, fidejussoribus ejus esse necessariam: aut si forte in exilium, talca (42) civitate, abiit: ubi defensori ejus exceptio ista prodetit. §. 1. Illud sciendum est: eum, qui idcirco non stetit, quia capitis reus factus est, in ea causa esse, ut exceptione uti non (43) possit: damnato enim datur. † Plane si vinculis, vel (44) custodia militari impeditus ideo non stetit, in ea erit causa, ut exceptione utatur. §. 2. Præterea si funere (45) quis domestico impeditus non venit, debet ei exceptio dari. §. 3. Item, si quis in (46) servitute hostium fuerit, ut per hoc in judicium non stetit; debet exceptione adjuvari. §. 4. Quæsitum (47) est, an possit conveniri, *Ne* (48) *ulla exceptio in promissione* (49) *deserta judicio sistendi causa facta objiciatur?* & ait Atilicinus [conventionem istam non valere]. Sed & ego puto conventionem istam ita valere, si specialiter (50) causæ exceptionum expressæ sint, quibus a promissore sponte renonciatum est. §. 5. Item quæritur, si quis cum judicio sistendi causa satisdare non deberet, satisdaro promiserit, an fidejussoribus ejus exceptio detur? Puto interesse, utrum per errorem satisdatum promissum est, an ex conventione: si per errorem, dandam fidejussoribus exceptionem: si ex conventione (51); minime dandam. Nam & Julianus scribit, si judicio sistendi causa pluris, quam statutum est (52), per ignorantiam promissum fuerit, exceptionem dari debere: si autem ex conventione (53) tantæ (54) summæ promissio facta sit: exceptionem (55), pacti conventi replicatione, infirmandam [Julianus ait].

Si ex duobus reis stipulandi uni promissum sit, alter autem impedierit. 1. Si ab uno res petatur, ab altero pœna desertionis.

5. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

SI duo rei stipulandi sunt, & uni debitor judicio se sisti cum pœna promiserit; alter autem impedierit: ita demum exceptio adversus alterum danda est, si socii sint: ne (56) prosit ei dolus propter (57) societatem. §. 1. Item si duo rei promittendi sint, & unus ad judicium non venerit, contempta sua promissione judicio sistendi causa facta: actor autem ab altero rem petat, ab altero pœnam desertionis: petendo [pœnam] exceptione summovebitur.

§. 2. Æque si a patre facta fuerit promissio judicio sistendi gratia

(1) i. e. infr. tit. prox. (2) Obstat l. 10. §. 2. infr. de dol. mal. Vide quæ notavi ad l. 20. in fin. infr. de procuratoribus. (3) l. 10. §. aliquando infr. quod met. caus. l. 1. §. si plurium infr. de acq. vel amitt. poss. (4) Vide quæ scripsi ad l. 4. §. 13. infr. de dolo mali & met. except. (5) l. 36. infr. de dol. mal. l. 10. in fin. infr. de contr. empt. adde l. 10. in fin. infr. soluto matrim. (6) Vide quæ notavi ad l. 4. §. 3. infr. de dolo mali & met. except. (7) Adde l. 2. infr. quibus ex causis in possess. eatur. (8) V. l. 1. infr. de verb. sign. (9) Millia, [illegible] ... Hinc Cicero orat. pro Quintio: Hoc tibi planum est faciendum hominem esse, qui possit biduo, ad summum triduo, septingenta millia passuum ambulare. (10) l. 8. in pr. supr. qui satisdare. (11) Dies cautionis interposita non computatur in tempore sistendi, &, ut pragmatici loquuntur, Dies termini non computatur in termino. l. 41. in fin. pr. infr. de verbor. oblig. vide tamen exceptiones apud Socinum regul. ... [illegible] (12) Sumptum ex titulo de except. & conjungendum cum l. 9 de Transaction. Vide Duarenum hic, Havardum nostrum ad leges XII sub Cujacium obs. lib. 1. cap. 40. & lib. 12. cap. 30. Cuiacium denique Exp. quæst. cap. 12. Mod. (13) l. 27. in fin. supr. de in jus vocando. (14) Si modo prim. Pole Fab. 1. Semest. 14. Nott. 4. obs. 9. Cujac. ad l. 23 infr. de verb. oblig. (15) V. §. 2. h. l. & l. 4. infr. h. t. (16) l. 10. infr. ex quibus caus. major. l. ult. infr. ad l. Rhod. adde l. 12. in fin. infr. de excus. tut. (17) Desertum vadimonium vis major excusat. Senec. 4. de beneficiis 35. & 39. (18) Item si carcere inclusus sit. l. 1 ... ex quib. caus. major. & l. 4. §. 1. infr. h. t. Aul. (19) Dixi ad leges 12. Tabularum, titulo de judiciis. (20) V. l. 113 infr. de re judic. (21) Id est, dilatum, id enim diffindere est. & ita legendum est apud Gellium 14. c. 2. diffindi non diem diffindi, & apud Festum, in Reus est. dies diffisus esto, pro dies de eo diffusus esto. Livius 9. legem Curiatam ... diffidit. Goth. diffisum ... & l. 33. de recept. qui arbitr. JC. ea voce utentem. Budæus tamen mavult legere diem judicii esse diffusum, ut ita dicatur dies diffusus ut vinum diffusum, quod ex dolio in aliud vas transfunditur, cui etsi adstipulatur Hotomanus, ego tamen nihil muto. Ita enim et JC. more etiam dixit Horatius: Nihil tibi diffindere possum. ubi vide veterem interpretem, & moneri a nobis Cara Pandectum Florentinus: de quo consulatur Ang. Politianus Miscellan. cap. 41. Mod. (22) Adde l. 16. in princ. §. 1. infr. de edil. edict. (23) Non dandam, Cujac. (24) Decumbere solent mulieres, ut facilius enitantur, & ob partus dolorem. Non omnes sine dolore pariunt, sed quædam tantum. ut Hispanæ, quæ, teste Strabone l. 3 ... agros colunt & viros decumbere jubent, iisque ministrant, & inter operandum infantem lavant ad rivum amnis alicujus accumbentes. Idem de Pigmæis mulieribus Diodorus & Aristoteles. lib. 20. de admirandis 10. & Psellus ... de Gallicis mulieribus. (25) Decumbere autem solent mulieres plerisque in locis ad 40. usque diem 2. Accurs. & quæ notant ad l. præsentis §. infr. de poenis. (26) Vide exemplum apud Ciceronem 2. de inventione, ubi de Lacedæmoniis. Sed quomodo constabit judici de vi fluminis? V. l. 10. §. 1. infr. de probat. (27) Veluti Ponto, l. ult. in princ. infr. de servit. præd. rustic. (28) An succurratur ei qui se in necessitatem conjecit. v. l. 7. §. si necessaria. supr. qui satisdare. l. 23 in pr. infr. quod metus caus. l. 3. §. sobrietat ... infr. de Silan. (29) Quæ etiam stipulationi inesse l. c. §. qui ita infr. de eo, quod cert. (30) Doli scilicet (31) Ut non conveniatur in pœnam, quam promisit. (32) V. l. 1. C. quibus ex caus. major. (33) Affectatum impedimentum pro impedimento non habetur. (34) Causam præstans impedimento impeditus non videtur. (35) l. 1 infr. eod. l. 1. §. si vero. supr. de eo per quem factum. (36) Ex edicto de eo per quem factum erit. &c. (37) l. 3. in pr. supr. de eo per quem factum. (38) Diem sistendi scilicet. (39) Adde l. 1 in fin. infr. de custodia. (40) Capitalium pœnarum gradus adde ex l. Capitalium 28. infr. de pœnis. (41) Mors hæc civilis naturalem imitatur. (42) Salva civitate exilium esse potest. (43) Ita excusatus est. l. 5. §. 6. ff. de recept. qui arbit. (44) l. 4. C. quibus ex caus. major. (45) l. 3. supr. de in jus vocando. (46) P. Scipio Africanus, qui Annibalem vicit secundo bello Punico, in Hispania oppidum obsidens, cum quodam die in castris sedens jus diceret, interrogatus in quem diem locumque vadimonium promitti juberet, manum ad ... oppidi ... extendens, Perendie, inquit, se sistant illo in loco: atque ita factum die tertio in quem vadari jusserat, oppidum captum est, et eodem die in arce ejus oppidi jus dixit. (47) Quo ad hunc §. notavit Alciatus Parerg. lib. 2. cap. 37. et reprehendit lib. 1. Miscellan. cap. 10. Curtius. Ceterum vide & Molinæum de eo, quod interest, num. 195. & Cujacium lib. 20. obser. cap. 7. itemque Menochium de arbitr. Iud. lib. 2. casu ... & Gajetium rejstor pars 3. cap. 24. Mod. (50) Generalis renunciatio non valet, nisi specialis aliqua præcedat, de qua vide plura in praxi nostra civili, Tit. de Pactis. (51) V. l. 2. §. 1. infr. eod. Cujac. 14. obser. 7. (52) Adde l. 14. §. 8. infr. de damno infect. (53) l. 10. C. de pactis. (54) Statutum est, ut fidejussor in veram quantitatem teneatur, nisi pro certa quantitate accesserit l. 2. §. ult. supr. qui satisd. cog. Mod. (55) V. l. c. in fin. supr. qui satisdare l. 41. §. 1. infr. de damno infect. (56) Id est, majoris quam statutum sit. Unde colligunt, pœnas in conventionibus infinitas esse posse, dixi ad l. 92. infr. de confessionibus. (57) Fidejussoribus quoque ejus, qui ex publica rei causa non steterit, subveniunt ... l. 6. (58) Vide l. 2. circa med. supr. de eo, per quem factum. (59) Id est, ne ei dolus socii prosit.

gratia ex filii contractu, deinde de re actor egerit cum filio, exceptione summovebitur, si cum patre ex ejus promissione agat. Et contra idem erit, si filius promiserit, & actor egerit cum patre de peculio.

De absentia reip. causa.

6. GAJUS lib. 1. ad Legem 12. Tabularum.

SI is (1), qui fidejussorem dedit, ideo non steterit, quod reipublicæ causa abfuit: iniquum est (2), fidejussorem ob alium (3) necessitate sistendi obligatum esse, cum (4) ipsi liberum esset non sistere.

Quibus excusationibus uti possit qui alieno juri subjectum sisti promisit.

7. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

SI quis servum in judicio sisti promiserit, vel alium, qui in aliena potestate est; iisdem exceptionibus utitur, quibus, si pro libero, vel patrefamilias fidejussit: præterquam si Reipublicæ causa abesse diceretur servus: nam servus Reipublicæ causa abesse (5) non potest. Præter hanc autem exceptionem, cæteræ, quia communes sunt, tam in libero homine, quam in servo locum habent.

Si quis post diem præstitutum steterit.

8. GAJUS lib. 29. ad Edictum provinciale.

ET si (6) post tres, aut quinque, pluresve dies, quam judicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem fecerit, nec (7) actoris jus ea mora (8) deterius factum sit: consequens est dici, defendi eum debere per exceptionem.

Si servus se judicio sisti satisdederit. 1. Si ex pluribus servis unus non sistatur.

9. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

SI (9) servus (10) judicio se sisti promittat (11): non (12) committitur (13) stipulatio (14), neque in eum, neque in fidejussores ejus. §. 1. Si plurium servorum nomine, judicio sistendi causa, una stipulatione promittatur; pœnam quidem integram committi, licet (15) unus status non sit, Labeo ait: quia verum sit, omnes status non esse: verum, si (16) pro rata unius offeratur pœna; exceptione doli usurum eum, qui ex hac stipulatione convenitur.

Si quis tempore liberatum sisti promiserit. 1. Si homo sisti promissus, ante diem perierit. 2. De successoribus & de morte rei.

10. PAULUS lib. 1. ad Plautium.

SI eum judicio sisti promisero, qui jam tempore liberatus esse dicebatur, quia jam actione forte non tenebatur; actio in me danda est, ut vel exhibeam eum, vel defendam, ut veritas (17) inquiratur. §. 1. Homo sisti promissus ante diem dolo promissoris periit (18); certo jure utimur, *non ante pœnam peti posse, quam dies venerit: tota enim stipulatio* (19) *in diem collata videtur*. §. 2. Qui injuriarum (20) acturus est, stipulatus erat ante litem contestatam, ut adversarius suus judicio sistat; commissa stipulatione mortuus est; non competere heredi (21) ejus ex stipulatu actionem placuit: quia tales (22) stipulationes propter (23) rem ipsam darentur (24): injuriarum autem actio heredi non competit. Quamvis enim hæc stipulatio judicio sistendi causa facta ad (25) heredem transeat, tamen in hac causa danda non est: nam & defunctus si vellet omissa (26) injuriarum actione ex stipulatu agere, non permitteretur [ei]. Idem dicendum esse, & si is, cum quo injuriarum agere volebam, stipulatione tali commissa decesserit: nam non competit mihi adversus heredem [ejus] ex stipulatu actio: & hoc Julianus scribit: secundum quod & si fidejussores dati erant, minime dabitur in eos actio mortuo reo: Idem Pomponius, si non (27) post longum tempus decesserit, quia si ad judicium venisset, litem cum eo contestari actor potuisset.

Ut in eadem causa quis sistatur, & quid sit in eadem causa sistere.

11. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

SI quis quendam in judicio sisti promiserit, in (28) eadem causa eum debet sistere. *In eadem* autem *causa sistere*, hoc est, [ita] sistere, ut actori persecutio loco deteriori non sit: quamvis ea actio rei possit esse difficilior. Licet enim difficilior exactio sit, tamen dicendum est videri in eadem causa eum stetisse: nam & si novum æs alienum contraxisset, vel pecuniam perdidisset; videtur tamen in eadem causa stetisse. Ergo & qui alii judicatus sistitur, in eadem causa statu videtur.

1. Ad quod tempus refertur æstimatio ejus quod interest agentis.

12. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

QUi autem novo privilegio utitur (29), non videtur in eadem causa sisti.

§. 1. Illud tenendum est, æstimationem ejus quod interfuit agentis, ad (30) illud tempus referendam esse, quo sisti debuit, non ad id, quo agitur, quamvis desierit ejus interesse.

Si servus judicio sisti stipuletur, vel promittat.

13. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

QUotiens servus (31) judicio sistendi causa, ut ipse litigaturus, vel ab alio stipulatur, vel ipse promittit: nec (32) committitur stipulatio, nec fidejussores tenentur: quia servus conveniri, vel convenire non potest (33).

De stipulatione procuratoris.

14. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

SI procurator ita stipulatus [est], ut sistat duntaxat eum, quem stipularetur; non (34) etiam pœnam, *si status non esset*, stipularetur, propemodum (35) nullius momenti est ea stipulatio: quia procuratoris, quod ad ipsius utilitatem (36) pertinet, nihil interest sisti. Sed cum alienum negotium in stipulando egerit, potest defendi non procuratoris, sed ejus, cujus negotium gesserit, utilitatem in ea re spectandam esse; ut quantum domini litis interfuit sisti, tantum ex ea stipulatione, non stato reo, procuratori (37) debeatur. † Eadem & fortius (38) adhuc dici possunt, si procurator ita stipulatus esset, *Quanti ea res erit*: ut hanc conceptionem (39) verborum, non ad ipsius, sed ad (40) domini utilitatem relatam interpretemur.

Si tutor promiserit judicio sisti, & desierit posse conveniri.

15. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

SI tutor judicio sisti promiserit, & stipulationi non obtemperaverit; & interea (41) pupillus adoleverit, aut mortem obierit, aut etiam (42) abstentus sit hereditate; denegabitur ea stipulatu actio: nam & ipsius rei quæ petebatur, si tutor judicatus fuerit, & eorum quid acciderit, non (43) esse dandam in eum actionem judicati probatum est.

TIT. XII.

DE (44) FERIIS (45) ET DILATIONIBUS (46) ET DIVERSIS TEMPORIBUS.

Ne quis messium aut vindemiarum tempore in jus venire cogatur. 1. Si his temporibus sententia dicta fuerit. 2. Quibus ex causis, dictis temporibus in jus vocare licet.

1. ULPIANUS lib. 4. de Omnibus Tribunalibus.

NE (47) quis (48) messium vindemiarumque tempore adversarium (49) cogat ad judicium venire; Oratione Divi Marci exprimitur: quia occupati circa rem rusticam, in forum compellendi non sunt.

§. 1. Sed (50) si Prætor aut per ignorantiam, vel socordiam evocare eos perseveraverit, hique sponte venerint: siquidem sententiam dixerit præsentibus illis, & (51) sponte litigantibus, sententia valebit, tametsi non recte fecerit, qui eos evocaverit: sin vero, cum abesse (52) perseveraverint, sententiam protulerit etiam absentibus illis, consequens erit dicere, sententiam nullius esse momenti, neque enim Prætoris factum juri derogare (53) oportet (54). [Et] citra appellationem igitur sententia infirmabitur. §. 2. Sed excipiuntur certæ (55) causæ, ex quibus cogi poterimus, & per id temporis, cum messes vindemiæque (56) sunt, ad Prætores venire: scilicet si res tempore (57) peritura sit, hoc est, si dilatio actionem sit peremptura. † Sane quotiens (58) res urget (59), cogendi quidem sumus ad Prætorem venire, verum ad hoc tantum cogi æquum est, ut lis contestetur: & ita ipsis verbis Orationis exprimitur: denique alterutro recusante post litem contestatam litigare, dilationem Oratio concessit.

2. IDEM lib. 5. ad Edictum.

EAdem Oratione Divus Marcus in Senatu recitata effecit, de aliis speciebus (60) Prætorem adiri etiam diebus feriaticis (61): utputa (62) ut tutores aut curatores dentur, ut officii admoneantur cessantes (63), excusationes allegentur, alimenta (64) constituantur, ætates (65) probentur, ventris nomine in possessionem mittatur, vel rei servandæ causa, vel legatorum, fideive commissorum, vel damni infecti: item de testamentis exhibendis, ut curator detur bonorum ejus, qui an heres extaturus sit, incertum est: aut de alendis liberis, parentibus, patronis: aut de adeunda suspecta hereditate: aut ut aspectu (66) atrox injuria æstimetur; vel fideicommissaria libertas præstanda.

3. IDEM

---

(1) An & aliæ competunt ei exceptiones? vide Molinæum, *tractatu de interesse*, n. 174. (2) Et ita quod sua prodest, [illegible] fidejussori est utile, *l.* 2. *in pr. infr. de liberat. legata*. (3) Reum principalem. (4) Fidejussorem in duriorem causam obligari quam reus principalis sit, iniquum est. (5) *l. ult. infr. de regulis juris*, quæ est ejusdem auctoris & libri, atque servo communi publicum decerni potest. *l.* 9 *circa fin. supr. de off. Prætorum*. (6) 7. *Eclog.* 6. *ex tit.* 10 §. 6. vide *l.* 105. *infr. de solut.* (7) V. *l.* 3. *in fin. supr. si quis in jus*. (8) *l.* 21. *in fin. infr. de petit. hered.* (9) *l.* 13. *infr. eod.* (10) Litigaturus. (11) Sub pœna. (12) Cum servus in jus vocari non potest, servus non potest antestari *l.* 6. *l.* 9. *C. de judiciis*. (13) Imo committitur. *l.* 4. *infr. de divers. & tempor.* (14) Pœnalis. (15) Imo pro parte tantum committitur. *l.* 18. *in pr. infr.* [illegible] (16) [illegible Greek] 7. *Eclog.* 14. *ex tit.* 16. *l.* 9. hoc sensu: si plures servos judicio sistere promisisti, & unus status non fuerit, pœna quidem integra committitur, sed per exceptionem pœnam duntaxat do pro illius rata, qui status non fuit. (17) Incertitudinis veritas ratione inquiri debet. (18) V. quæ notavi *ad l.* 69. *infr. de verb. oblig.* (19) V. *l.* 9. *infr. de verb. oblig.* (20) Vadimonio etiam in actione injuriarum locus erat, vide Paulum *libro sententiar. sub titulo, Quemadm. injuriarum agatur*, apud Huthanum, *seu auctorem collationis legum Mosaicarum tit.* 2. (21) Vide quæ dixi *ad l.* 7. *C. de revocand. donationibus*. (22) Judicio sisti. (23) Cedunt in vicem rei si res deficit. *l.* 1. §. *commoneri*. *infr. de Prætoriis stipulat. l.* 4. §. *Labeo infr. de dolo & met. except.* & ideo re exacta, vel transacta, vel mortua, hæc stipulatio perimitur *l.* 3. *princ. l.* 1. § 2. *supr. eod.* (24) Imponuntur jussu judicis. (25) Cur ita? v. *l.* 49. *infr. de oblig. & act.* (26) V. *l.* 17 §. 2. *infr. de pactis*. (27) V. *l.* 9. *in pr. supr. eod.* (28) *l.* 2. *l.* 5. *l.* 6. *supr. si ex noxali caus. l.* 94. §. 1. *infr. de verbor. oblig.* (29) Intellige eum, qui speciali Principis beneficio, praeter commune privilegium, ut militare, forum consecutus est ut privilegio fori, etiam lite contestata *l. Idem Ulpian. infr. de excus. tut.* alioqui post vocationem in jus, nemo habet jus revocandi forum *l. si quis postea. infr. de jud.* Vide Lotorium *de re quod interest* [illegible] Mod. (30) Et sic ad tempus moræ, non litis contestatæ. v. *l.* 12. *infr. de peculio*. (31) Vide *l.* [illegible] *infr. de verb. oblig.* (32) Vide *l.* 9. *in pr. supr. eod. l.* 6. *C. de judiciis*. (33) Nisi ex certis causis, puta, de quib. vide *l.* 53. *infr. de jud. l. ult. C. ubi causs. fisc. l.* 1. *C. si per vim vel alio modo*. Mod. (34) Id est, nec pœnam stipulatus sit eo casu. *l.* 81. *infr. de verb. oblig.* (35) V. *l.* 38 §. *alteri* 9 *infr. de verb. oblig.* (36) Commodum pecuniarium (37) *l.* [illegible] §. 1 *infr. de verb. oblig.* (38) Ipsi vero domino utilis *l.* [illegible] *in fin. infr. de procur.* (39) Stipulationem nihil enim aliud est stipulatio quam verborum conceptio, *l.* 1. §. 1 *infr. de verb. oblig.* (40) Contrahere ex qualique qualitate præsumitur, quam habet, & quam sustinet facit *l.* 4. *infr. de in litem jurando l.* 30. *infr. de procurat. l.* 61. *in fin. infr. de verb. oblig.*

(41) Adde *l.* 38. *in pr. infr. de administr. & peric. tut.* (42) Vide *l.* 2. *circa princ. infr. de administr. & peric. tut.* (43) V. *l.* 16. *C. de administr. & peric. tut.* (44) 2 *C.* xii. Plato 2. *de legibus*. 3. Gell. 17. Macrob. 1. *Saturn.* 16. Virg. 1. *Georg.* ibi *sæpe etiam festis*. Porro quæ hic *feriæ*, nostris Eclog. 7. *tit.* 17. [illegible Greek] dicuntur, dies feriati & vocantes. De feriis solemnibus dixi *l.* 26. §. 7. *infr. ex quibus causis majores*: de aliis *C. eod. hoc titulo*. (45) Feriis agere licet, quod nocere [illegible] prætermisse. Macrob. 1. *Saturn.* 16. Goth. De feriarum exceptione vid. Zancher *de except. c.* 7. Ans. (46) Dilatio, Græcis [illegible Greek] *Eclog. illo loco cap.* [illegible Greek] (47) Tempore messis & vindemiæ nemo ad judicium venire cogitur. 7. *Eclog.* 11. *cap.* 13. 9 Harmenop. 4. §. 9. (48) *l.* 4 *infr. eod. l.* 2. *C. eod.* (49) Etiam non impeditum circa rem rusticam v. Pilæum *quæstione* 123. (50) *Eclog. dicto loco*. (51) *l.* 4. *infr. eod.* (52) *l.* 4. *C. quomodo & quando judex*. (53) *l.* 120. *infr. de regulis juris* potest tamen derogari *l. penult. in princ. supr. de Just. & jure*. (54) Prætor judicando nihil juri derogare potuit. sed cum oportuit ex jure statuere, ut hic, proposuit tamen edicta, quibus interpretatus est, ac supplevit, quæ desiderabantur in jure civili, & quibusdam articulis veterum legum derogavit, *l. jus autem & seq. supr. de Just. & jur.* §. 2. *de bon. poss. instit.* deinde ea edicta a populo in honorem Prætoris sunt recepta. Itaque magis auctoritate populi quam Prætoris valuerunt *l.* 2. *supr. de orig. Jur.* Vide autem Pilæum *quæst.* 123. Joh. Robertum *lib.* 4. *recept. lect. cap.* 13. Brissonium *lib.* 1. *select. Antiq. cap.* 16. Mod. (55) Feriæ non observantur ubi res si differatur, tempore peritura sit. Sic Augustus *apud Suetonium*, Ne quod negotium elaberetur, eo amplius dies, quo honorariis ludis occupabantur, actui rerum ([illegible], *pars decimo*) accommodavit. (56) Hinc feriæ vindemiales, [illegible] *Gell.* [illegible] potius sunt legendum est, *dementiales*, de quibus dixi ad Festum in *Dementiales*. (57) *l.* 3. *in pr. infr. eod.* (58) [illegible Greek] 7. *Eclog.* 17. *c.* 9. si futurum est ut actio perimatur: hoc sensu si futurum est ut actio perimatur, convenire cogantur usque dum litis contestatio fiat, non ulterius. (59) Celeritatem desiderare res dicuntur, quarum periculosa est dilatio *l.* 2. *infr. de damn. infect.* (60) Species hic, pro causa, lite, & negotio. (61) Feriatica dies, idem quod feriati. (62) *l.* 1. §. *penult. infr. de tut.* (63) Quid si *cessantium* legamus, ut *cessantium* voce ipsos tutores tutelam recusantes intelligamus? (64) *l.* 1. *in princ. infr. ubi pupilli educari*. (65) De probatione ætatis v. *l.* 11. *infr. de probat.* (66) Aspectu etiam ipso, atrox injuria æstimatur. nisi ex *aspectu* referas ad *atrox*, potius quam ad verbum *æstimatur*; quod tamen in idem recidit.

3. Idem lib. 2. ad Edictum.

Solet etiam messis vindemiarumque tempore jus dici [de] rebus, quæ tempore, vel morte (1) perituræ sunt: morte, veluti furti, damni, injuriæ, injuriarum atrocium, qui de incendio, ruina, naufragio, rata, nave expugnata rapuisse dicantur, & si quæ similes sunt: item si res tempore perituræ sunt, aut actionis dies exiturus [est]. §. 1. Liberalia quoque judicia omni tempore finiuntur. §. 2. Item in eum, qui quid nundinarum (2) nomine adversus (3) communem utilitatem acceperit, omni tempore jus dicitur.

De tempore messium & vindemiarum statuendo.

4. Paulus lib. 1. ad Edictum.

Præsides provinciarum (4), ex consuetudine cujusque loci, solent messis vindemiarumque causa tempus statuere.

Justitium prid. Kal. Jan.

5. Ulpianus lib. 62. ad Edictum.

Pridie Kalendas (5) Januarias Magistratus neque (6) jus dicere, sed nec sui potestatem facere consueverunt.

Si feriatis diebus judicatum fuerit.

6. Idem lib. 77. ad Edictum.

Si feriatis diebus fuerit judicatum: Lege cautum est, ne his diebus judicium sit, nisi (7) ex voluntate partium: & quod aliter adversus ea judicatum erit, ne quis judicatum (8) facere, neve solvere debeat: neve quis, ad quem de ea re in jus aditum erit, judicatum facere cogat (9).

Quoties dilatio dari debeat.

7. Idem lib. 1. de Officio Consulis.

Oratione (10) quidem Divi Marci, amplius quam (11) semel [non] esse dandam instrumentorum dilationem, expressum est; sed utilitatis litigantium gratia, causa (12) cognita, & (13) iterum dilatio tam ex eadem, quam ex alia provincia, secundum moderamen locorum impertiri solet; & maxime (14) si aliquid inopinatum (15) emergat. Illud videndum, si defunctus acceperit aliquam dilationem (16) propter instrumenta, an successori quoque ejus dari debeat: an vero, quia jam data est, amplius dari non possit? & magis est, ut & hic, causa cognita dari debeat.

De die naturali.

8. Paulus lib. 13. ad Sabinum.

More (17) Romano (18) dies (19) a media (20) nocte (21) incipit, & (22) sequentis noctis media parte finitur: itaque quicquid in his viginti quatuor (23) horis (24) (id est (25) duabus dimidiatis noctibus, & luce (26) media) actum est (27), perinde (28) est, quasi quavis hora lucis actum esset.

Quæ possunt tempore feriarum expediri vel non.

9. Ulpianus lib. 7. de officio Proconsulis.

Divus Trajanus Minicio Natali rescripsit, ferias a forensibus tantum negotiis dare vacationem: ea autem, quæ (29) ad disciplinam (30) militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda: inter quæ custodiarum (31) quoque cognitionem esse.

Quoties dilatio danda sit.

10. Paulus lib. 5. Sententiarum.

In pecuniariis causis omnis dilatio singulis causis plus (32) semel tribui non potest: In capitalibus autem reo (33) tres dilationes, accusatori duæ dari possunt: sed utrumque, causa cognita.

Tit. XIII.

DE (34) EDENDO (35).

De edenda actione. 1. *Quid sit actionem edere.* 2. *De die & consule.* 3. *Quæ sunt edenda.* 4. *Si quis non totam stipulationem edat.* 5. *Quibus ex causis non edenti subvenitur.*

1. Ulpianus lib. 4. ad Edictum.

Qua (36) quisque actione agere volet, eam edere (37) debet: nam æquissimum videtur, eum, qui acturus est, edere actionem, ut proinde sciat reus, utrum cedere (38), an contendere ultra debeat: & si contendendum putat, veniat instructus ad agendum, cognita actione qua conveniatur. §. 1. Edere (39) est [etiam] copiam (40) describendi (41) facere, vel in libello (42) complecti, & dare, vel dictare. Eum quoque edere Labeo ait, qui producat (43) adversarium suum (44) ad album (45), & demonstret, quod (46) dictaturus est, vel (47) id dicendo, quo uti velit. §. 2. Editiones sine (48) die & Consule fieri debent, ne quid excogitetur e die (49), & Consule, & prælato (50) die fiat. Diem autem & Consulem excepit Prætor, quo instrumentum conscriptum est, non in quem solutio concepta est: nam dies solutionis, sicuti summa, pars est stipulationis. Rationes tamen cum die & Consule edi debent:

bent : quoniam accepta , & data , non alias possunt apparere , nisi dies & Consul fuerit editus . §. 3. Edenda sunt omnia , quæ quis apud judicem editurus est : non tamen ut & instrumenta , quibus quis usurus non est (1) , compellatur edere. §. 4. Edere non videtur, qui stipulationem totam non edit.

§. 5. Eis, qui ob ætatem , vel rusticitatem , vel ob sexum (2) lapsi non ediderunt , vel ex alia justa causa , subvenietur.

Utrum testamentum heredi edi debeat.

2. Paulus lib. 3. ad Edictum.

SI legatum petatur , non jubet Prætor verba testamenti edere : ideo fortasse , quia heredes solent (3) habere exemplum testamenti.

Quæ instrumenta fisco a reo edenda sunt.

3. Marcianus lib. 2. de Pœnis.

SEnatus censuit , Ne quisquam eorum , a quibus quid fisco petetur , alia instrumenta (4) delatori cogatur edere , quam quæ ad eam causam pertinerent , de qua se deferre professus esset.

Edictum de edendis rationibus ab argentario. 1. Et ejus ratio. 2. Si filiusfam. 3. Vel servus argentariam exercet. 4. De eo qui desiit argentariam facere. 5. Ubi edi debet.

4. Ulpianus lib. 4. ad Edictum.

PRætor ait: *Argentariæ* (5) *mensæ exercitores rationem* (6), *quæ ad* (7) *se pertinet , edant adjecto die , & Consule*. §. 1. Hujus Edicti ratio æquissima est : nam cum singulorum rationes argentarii conficiant, æquum fuit , id quod mei causa confecit , meum (8) quodammodo instrumentum mihi edi. §. 2. Sed & filiosfamilias continetur his verbis , ut vel ipse cogatur edere. An & pater , quæritur. Labeo scribit patrem non cogendum , nisi sciente eo argentaria exerceatur : Sed recte Sabinus respondit , tunc id admittendum , cum patri quæstum refert. §. 3. Sed si servus argentariam faciat (potest (9) enim) : si quidem voluntate domini fecerit , compellendum dominum edere , ac perinde in eum dandum est judicium , ac si ipse fecisset ; sed si inscio domino [fecit] , satis esse dominum jurare (10) , eas se rationes non habere. † Si servus peculiarem faciat argentariam , dominus de peculio , vel de in rem verso tenetur : sed si dominus habet rationes , nec edit : in solidum tenetur. §. 4. Etiam is , qui desiit argentariam facere , ad editionem compellitur. §. 5. Sed ibi quis compellitur edere (11) , ubi argentariam exercuit : & hoc est constitutum. Quod si instrumentum argentariæ in alia provincia habeat , in alia administraverit : ibi puto cogendum edere , ubi argentariam exercuit : hoc enim primum deliquit (12) , quod alio instrumentum transtulit. Quod si in alio loco argentariam exercet , alibi autem ad editionem compelletur : minime hoc facere cogitur , nisi descriptum (13) velis , ubi de ea re agitur , eum tibi dare , tuis videlicet sumptibus.

5. Paulus lib. 3. ad Edictum.

SPatiumque ad perferendas eas tribuendum est (14).

1. *De successoribus argentarii , & pluribus argentariis , & tutoribus.* 2. *De jurejurando calumniæ ab eo qui sibi rationes edi postulat , præstando.* 3. Rationis *appellatione quid contineatur.* 4. *Quid veniat in actionem ex hoc edicto.* 5. *Cui edi ratio debet.* 6. *Quibus edendus est dies & Consul in initio tabularum inscriptus.* 7. *Quid sit* rationem edere. 8. *Edictum.* 9. *Et ejus interpretatio. De rationibus edendis argentario.* 10. *Vel ei qui iterum edi postulat.*

6. Ulpianus lib. 4. ad Edictum.

SI quis ex argentariis (ut pleríque eorum) in villa habeat instrumentum , vel in horreo (15) : aut ad locum te perducet , aut descriptas rationes dabit.

§. 1. Cogentur , & (16) successores argentarii edere rationes. Quod si plures sunt heredes , & unus habeat (17) , solus ad editionem compelletur : sed si omnes habeant , & unus ediderit , omnes ad editionem compellendi sunt. Quid enim , si humilis & deploratus unus edidit , ut (18) dubitare quis merito de fide editionis possit ? Ut igitur comparari rationes possint, etiam cæteri edere debent , aut certe unius editioni subscribere (19). † [Hoc] idem erit , & si plures fuerint argentarii , a quibus editio desideratur. Nam & si plures tutores tutelam administraverunt simul (20) : aut omnes edere debent , aut unius editioni subscribere. §. 2. Exigitur autem ab adversario argentarii (21) jusjurandum , *Non calumniæ causa postulare edi sibi* : ne forte vel supervacuas rationes , vel quas habet , edi sibi postulet , vexandi argentarii causa. §. 3. *Rationem* (22) autem esse Labeo ait (23) , ultro citro dandi , accipiendi , credendi , obligandi , solvendi sui causa negotiationem : nec ullam rationem nuda (24) duntaxat solutione (25) debiti incipere : nec si pignus acceperit , aut mandatum , compellendum edere : hoc enim extra rationem esse. Sed & quod solvi constituit , argentarius edere debet : nam & hoc ex argentaria venit. §. 4. Ex hoc Edicto (26) in (27) id , quod interfuit , actio competit. §. 5. Unde apparet , ita demum teneri hoc Edictum , si ad eum (28) pertineat. † Pertinere autem videtur ad me ratio , si modo eam tractaveris me mandante : sed si procurator meus absente me mandaverit , an mihi edenda sit , quasi ad me pertineat ? & magis est , ut edatur.

† Procuratori quoque meo edendam rationem , quam mecum habet, non dubito , quasi ad eum pertineat : & cauturum de rato , si mandatum ei non sit.

§. 6. Si initium tabularum (29) habet (30) diem , in quibus Titii ratio scripta est , postmodum mea sine die , & Consule ; etiam mihi edendus est dies , & Consul : communis enim omnis rationis est præpositio diei , & Consulis.

§. 7. *Edi* autem est (31) , vel dictare , vel tradere libellum , vel (32) codicem proferre. §. 8. Prætor ait : *Argentarie , sive , qui iterum edi postulabit , causa cognita , edi jubebo*. §. 9. Prohibet argentario edi , illa ratione , quod etiam (33) ipse instructus esse potest instrumento (34) suæ professionis : & absurdum est , cum ipse in ea sit causa , ut edere debeat , ipsum petere , ut edatur ei. † An nec heredi argentarii edi ratio debeat , videndum. Et , siquidem instrumentum argentariæ ad eum pervenit , non debet ei edi : si minus , edenda est ex causa : nam & ipsi (35) argentario ex causa [ratio] edenda est : si (36) naufragio , vel ruina , vel incendio (37) , vel alio simili casu rationes perdidisse probet , aut in longinquo habere , veluti trans mare. §. 10. Nec iterum (38) postulanti edi Prætor jubet , nisi [ex] causa.

7. Paulus lib. 3. ad Edictum.

VEluti si peregre habere , quod primum editum est , doceat : vel minus plene editum : vel eas rationes , [quas] casu majore , non vero negligentia perdiderit , nam si eo casu amisit , cui ignosci debeat , ea (39) integro edi jubebit.

§. 1. Hæc vox , *iterum* , duas res significat : alteram , qua demonstraretur tempus secundum , quod Græci δεύτερον dicunt : alteram , quæ ad insequentia quoque tempora pertinet , quæ Græce dicitur πάλιν. Quod ita accipitur , quotiens opus erit : nam potest fieri , ut bis editam sibi rationem quis perdiderit , ut verbum *iterum* pro *sæpius* (40) accipiatur.

De dolo & culpa argentarii. 1. Quid veniat in hanc actionem.

8. Ulpianus lib. 4. ad Edictum.

UBi exigitur argentarius rationes edere , tunc punitur , cum dolo malo non exhibet : sed culpam non præstabit , nisi dolo proximam. Dolo malo autem non edit , & qui malitiose edidit , & qui in totum non edit. §. 1. Is autem , qui in hoc Edictum incidit , id præstat , quod (41) interfuit mea , rationes edi , cum (42) decerneretur a Prætore , non quod hodie interest : & ideo licet interesse desiit , vel minoris , vel pluris interesse cœpit , locum actio non habebit : neque augmentum , neque deminutionem.

De procuratore , socio , tutore. 1. Argentarii patre , domino , legatario , herede. 2. Nummulariis edere compellendis. 3. Quibus edi ratio debet.

9. Paulus lib. 3. ad Edictum.

QUædam sunt personæ , quas rationes nobis edere oportet : nec tamen a Prætore per hoc Edictum compelluntur : veluti cum procurator res , rationesve nostras administravit , non cogitur a Prætore per metum (43) in factum actionis rationes edere : scilicet quia (44) id consequi possumus per mandati actionem. Et cum dolo malo socius negotia gessit , Prætor per hanc clausulam non intervenit : est enim pro socio actio. Sed nec tutorem cogit Prætor pupillo edere rationes , sed judicio tutelæ solet cogi edere. §. 1. Nihil interest , si (45) successores , aut pater , aut dominus argentarii , ejusdem fuerunt professionis : quia cum in locum , & in jus succedant argentarii (46) , partibus ejus fungi debent. † Is autem , cui argentarius rationes suas legavit , non (47) videbitur contineri (quia juris successor his verbis significatur) : non magis , quam si ei vivus eas donasset. Sed nec heres tenebitur , cum nec possideat , nec dolo malo fecerit. Sed si ei , antequam eas legatario traderet , renunciatum (48) fuerit , ne ante [eas] tradat , tenebitur , quasi dolo fecerit. [Item antequam eas tradat , tenebitur :] Quod si nihil dolo fecerit : causa cognita legatarius cogendus est edere. §. 2. Nummularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere , Pomponius scribit : quia (49) & hi nummularii , sicut argentarii , rationes conficiunt : quia & accipiunt pecuniam , & erogant per partes , quarum probatio scriptura codicibusque eorum maxime continetur : & frequentissime ad fidem eorum decurritur. §. 3. Cæterum omnibus postulantibus , & (50) jurantibus non calumniæ causa petere , rationes , quæ ad se pertineant , edi jubet.

§. 4. Ad nos enim pertinet , non tantum cum ipsi contraximus , vel successimus ei , qui contraxit , sed etiam si is , qui in nostra potestate est , contraxit.

1. *Qui coguntur edere.* 2. *De ratione a capite edenda.* 3. *Quid veniat in hanc actionem.*

10. Gajus lib. 1. ad Edictum provinciale.

ARgentarius (51) rationes edere jubetur : nec interest , cum ipso argentario controversia sit , an cum alio. §. 1. Ideo autem argentarios tantum , neque alios ullos absimiles [eis (52)] edere rationes cogit : quia officium eorum , atque ministerium publicam (53) habeat causam : & hæc principalis eorum opera est , ut actus sui rationes diligenter conficiant. §. 2. Edi autem ratio ita intelligitur , si (54) a capite edatur (nam ratio , nisi inspiciatur , intelligi non potest) : scilicet ut non totum cuique codicem rationum , totasque membranas inspiciendi describendique potestas fiat : sed ut ea sola pars rationum , quæ ad instruendum (55) aliquem pertineat , inspiciatur & describatur.

§. 3. Cum

(1) Vide l. 10. §. 2. infr. eod. [illegible] (3) Habenti instrumentum non editur. [illegible]

§. 3. Cum autem ius id actio competit (1), quanti agentis intersit editas sibi rationes esse: eveniet, ut sive quis condemnatus sit, sive quod petierit, non obtinuerit, eo quod non haberit rationes, ex quibus causam suam tueri possit: id ipsum, quod ita perdiderit, hac actione consequatur. † Sed an hoc procedat, videamus. Nam si apud hunc judicem, qui inter eum, & argentarium judicat, potest probare, se illo judicio, quo victus est, vincere potuisse: poterit & tunc probare; & si non probabit, aut probantem judex non curabit, de seipso, aut (2) de judice queri debet: sed non ita est. Fieri enim potest, ut nunc rationes, vel ipso edente, vel alio modo nactus, aut aliis instrumentis, vel testibus, quibus illo tempore aliqua ex causa uti non potuit, possit probare, potuisse se vincere: sic enim & de cautione subrecta eut (3) corrupte competit condictio, & damni injuriæ actio: quia quod ante non potuimus, intercepta cautione, probare, & ob id amisimus, hoc nunc aliis instrumentis, aut testibus, quibus tum uti non potuimus, probare possumus.

Quomodo exemplum instrumenti edi debet.

11. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

EXempla instrumentorum etiam sine subscriptione (4) edentis, edi posse receptum est.

Utrum fœmina argentariam facere possit.

12. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti Monitorii (5).

FEminæ remotæ videntur ab officio (6) Argentarii (7): cum ea opera virilis (8) sit.

De tempore hujus actionis. De successoribus.

13. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

HÆc actio neque post annum, neque (9) in heredem, nisi (10) ex suo (11) facto, dabitur. heredi autem dabitur.

T I T. XIV.

DE PACTIS (12).

Commendatio edicti. 1. *Pacti & pacis etymologia.* 2. *Pactionis definitio.* 3. *De significatione verbi* conventio, *seu* consensus. 4. *De nomine* conventionum.

1. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

HUjus (13) Edicti æquitas naturalis est. Quid enim tam congruum fidei humanæ, quam ea, quæ inter eos (14) placuerunt, servare (15)?

§. 1. *Pactum* autem a pactione (16) dicitur: inde etiam (17) *pacis* nomen appellatum est. §. 2. Et (18) est pactio, duorum (19) pluriumve in idem placitum (20) consensus. §. 3. *Conventionis*, verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi, transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt: nam sicuti *convenire* dicuntur, qui ex diversis locis in unum [locum] colliguntur, & veniunt, ita & qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt, id est, in unam sententiam decurrunt. † Adeo autem conventionis nomen generale est, ut eleganter dicat Pedius, nullum esse contractum, nullam obligationem (21), quæ non habeat in se conventionem: sive re, sive verbis fiat: nam & stipulatio, quæ verbis fit, nisi (22) habeat consensum, nulla est. §. 4. Sed conventionum pleræque in aliud nomen (23) transeunt: veluti in emptionem, in locationem, in pignus, vel in stipulationem.

Quibus modis convenire possumus. 1. *De cautione debitori reddita.*

2. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

LAbeo ait, convenire (24) posse, vel re (25), vel per epistolam, vel per nuncium; inter (26) absentes quoque [posse]: sed etiam tacite consensu convenire intelligitur. §. 1. Et ideo, si (27) debitori meo reddiderim (28) cautionem (29), videtur (30) inter nos convenisse, *ne peterem*: profuturamque ei conventionis exceptionem placuit.

De pignore reddito.

3. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

POstquam (31) pignus vero debitori reddatur, si pecunia soluta non fuerit (32), debitum peti posse dubium non est (33), nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

De invectis illatis in ædes conductas. 1. *De muto.* 2. *De stipulatione dotis.* 3. *De pacto præcedente stipulationem.*

4. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

ITem, quia conventiones [etiam] tacite valent, placet in urbanis (34) habitationibus locandis *invecta illata* pignori esse locatori, etiamsi nihil nominatim convenerit. §. 1. Secundum hæc, & mutus (35) pacisci potest. §. 2. Hujus [rei] argumentum etiam stipulatio dotis causa facta est: nam ante nuptias male petitur (36), quasi si hoc expressum fuisset: & nuptiis non secutis, ipso jure evanescit stipulatio: idem Juliano placet. §. 3. Ex facto etiam consultus cum convenisset, *Ut donec usuræ solverentur, sors non peteretur*, & stipulatio (37) pure concepta fuisset; conditionem inesse stipulationi (38), atque si hoc expressum fuisset (39).

Conventionis divisio. 1. *Quæ sit publica conventio.*

5. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

COnventionum autem tres (40) sunt species: aut enim ex publica causa fiunt, aut ex privata: privata, aut legitima (41), aut juris gentium (42).

† Publica conventio est, quæ (43) fit per (44) pacem (45), quoties inter se duces belli quædam paciscuntur.

Legitimæ conventionis definitio & effectus.

6. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

LEgitima (46) conventio est, quæ lege (47) aliqua confirmatur: & ideo interdum ex pacto actio nascitur vel tollitur, quotiens lege, vel senatusconsulto (48) adjuvatur.

Conventionis juris gentium divisio ab effectu. 1. *De contractibus nominatis.* 2. *Et innominatis.* 3. *De turpi stipulatione.* 4. *Effectus pactorum.* 7. *Edictum de pactis.* 8. *Divisio pacti.* 9. *De dolo.* 10. *De pacto fraudandi causa.* 11. *De dolo.* 12. *De clausula*, Rogavit Titius, spopondit Mævius. 13. *De actione judicati, vel ædium incensarum.* 14. *De novi operis nunciatione, & ceteris ad edictum pertinentibus. De furto.* 15. *Depositi.* 16. *De pacto, vel legato, vel jurejurando, vel stipulatione contra jus.* 17. *De pacto inter futurum heredem & creditores hereditarios.*

7. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

JUris gentium conventiones (49) quædam actiones pariunt, quædam exceptiones. §. 1. Quæ pariunt actiones, in suo (50) nomine non stant, sed transeunt (51) in proprium nomen contractus, ut emptio, venditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, & ceteri similes contractus.

§. 2. Sed & si in alium (52) contractum res non transeant, subsit tamen causa (53): eleganter Aristo Celso respondit, esse obligationem (54): utputa, dedi tibi rem *ut mihi aliam dares*, dedi *ut aliquid facias*, hoc συνάλλαγμα, id est, *contractum* esse, & hinc nasci civilem obligationem. Et ideo puto, recte Julianum a Mauriciano reprehensum in hoc: Dedi tibi Stichum, *ut Pamphylum manumittas*, manumisisti: evictus est Stichus: Julianus (55) [scribit] in (56) factum actionem a Prætore dandam: ille ait, civilem incerti (57) actionem (58), id est, præscriptis verbis, sufficere (59): esse enim contractum, quod Aristo (60) συνάλλαγμα dicit, unde hæc nascitur actio. §. 3. Si ob maleficium, *ne fiat*, promissum sit, nulla est obligatio ex hac conventione (61). §. 4. Sed cum nulla subest causa propter (62) conventionem, hic constat non posse constitui obligationem. † Igitur nuda (63) pactio obligationem non parit (64), sed parit (65) exceptionem. §. 5. Quinimo, interdum format (66) ipsam actionem, ut in bonæ fidei judiciis: Solemus enim dicere, *pacta conventa inesse bonæ fidei judiciis*. Sed hoc sic accipiendum est: ut siquidem ex continenti (67) pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insunt (68): ex intervallo (69), non inerunt: nec vale-

valebunt, si agat, ne ex pacto actio nascatur (1). † Utputa, post divortium (2) convenit, *Ne tempore statuto (3) dilationis dos reddatur, sed statim*: hoc non valebit, ne ex pacto actio nascatur. † Idem Marcellus scribit: & si in tutelæ actione (4) convenit, *Ut majores, quam statutæ sunt (5) usuræ præstentur*, locum non habebit; ne ea pacto nascatur actio: ea enim pacta insunt (6), quæ (7) legem contractui dant, id est, quæ in ingresso contractus (8) facta sunt. † Idem responsum scio a Papiniano. [&] si post emptionem ex intervallo aliquid extra (9) naturam (10) contractus conveniat: ob hanc causam agi ex empto non posse: propter eandem regulam, *ne ex pacto actio nascatur*: Quod & in omnibus bonæ fidei Judiciis erit dicendum. † Sed ea parte rei locum habebit pactum: quia solent & ea pacta, quæ postea interponuntur, parere exceptiones.

§. 6. Adeo autem bonæ fidei judiciis exceptiones (11) postea factæ, quæ ex eodem sunt contractu (12), insunt, ut constet, in emptione cæterisque bonæ fidei judiciis, re nondum secuta (13) posse abiri ab emptione. Si igitur in totum potest, cur non & pars ejus pactione mutari potest? Et hæc ita Pomponius libro sexto ad Edictum scribit. † Quod cum est, [etiam] ex parte agentis pactio locum habet, ut & ad actionem proficiat, nondum re secuta, eadem ratione: nam si potest tota res tolli, cur non & reformari: ut quodammodo (14) quasi renovatus contractus videatur? quod non insubtiliter (15) dici potest.

† Unde illud æque non reprobo, quod Pomponius libris lectionum probat: posse in parte recedi pacto ab emptione: quasi repetita (16) partis emptione (17).

† Sed cum duo heredes emptori extiterunt, venditor cum altero pactus est, ut ab emptione recederetur: ait Julianus valere pactionem, & dissolvi pro parte emptionem: quoniam & ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus adquirere sibi potuit exceptionem. Utrumque itaque recte placet, & quod Julianus, & quod Pomponius. §. 7. Ait Prætor: *Pacta conventa (18), quæ neque dolo malo (19), neque adversus leges (20), plebiscita, senatusconsulta, edicta Principum, neque (21) quo fraus cui eorum fiat, facta erunt, servabo* (22). §. 8. Pactorum quædam (23) in rem sunt, quædam (24) in personam. † In rem sunt, quotiens generaliter paciscor, *ne petam*. in personam, quotiens, ne a persona petam, id est, *ne a Lucio Titio petam*. † Utrum autem in rem, an in personam pactum factum est, non (25) minus ex verbis, quam ex mente (26) convenientium æstimandum est: plerumque (27) enim (ut & Pedius ait) persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur cum quo pactum factum est. §. 9. *Dolo malo* ait Prætor *pactum se non servaturum*. *Dolus malus* fit calliditate, & fallacia (28): [&] ut ait Pedius, dolo malo pactum fit, quotiens (29) circumscribendi alterius causa, aliud agitur, & aliud agi simulatur. §. 10. Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil Prætor adjicit: Sed eleganter Labeo ait, hoc aut iniquum esse, aut supervacuum: iniquum, si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere. supervacuum, si deceptus hoc fecerit: inest enim dolo & fraus. §. 11. Sive (30) autem ab initio dolo malo pactum factum est, sive post pactum dolo malo aliquid factum est, nocebit exceptio, propter hæc verba Edicti, *neque fiat*.

§. 12. Quod fere novissime parte pactorum (31) ita solet (32) inseri, *rogavit Titius, spopondit Mævius*: hæc (33) verba non (34) tantum pactionis loco accipiuntur, sed (35) etiam stipulationis. Ideoque ex stipulatu nascitur actio: nisi contrarium specialiter adprobetur (36), quo non animo stipulantium hoc factum est, sed tantum paciscentium. §. 13. Si paciscar, *ne [pro] judicati, vel incensarum ædium (37) agatur*, hoc pactum valet. §. 14. Si paciscar, *ne operis novi nunciationem exsequar*: quidam putant non valere pactionem, quasi in ea re Prætoris imperium versetur: Labeo autem distinguit, ut, si ex re familiari operis novi nunciatio sit facta, liceat pacisci: si de re publica, non liceat; quæ distinctio vera est. † Et in cæteris igitur omnibus ad Edictum Prætoris pertinentibus, quæ non (38) ad publicam læsionem, sed ad rem (39) familiarem respiciunt, pacisci licet. † Nam & *de furto* (40) pacisci (41) Lex permittit. §. 15. Sed & si quis paciscatur, *ne (42) depositi agat*: secundum Pomponium valet pactum. † Item si quis pactus sit, *ut ex causa depositi omne (43) periculum præstet*: Pomponius ait, pactionem valere: nec quasi contra juris formam factam non esse servandam. §. 16. Et generaliter, quotiens pactum (44) a jure communi (45) remotum est, servari hoc non oportet: nec (46) legari, nec (47) jusjurandum de hoc adactum, *ne quis agat*, servandum, Marcellus lib. secundo Digestorum scribit: & si (48) stipulatio sit interposita de his, pro quibus pacisci non licet, servanda non est: sed omnimodo rescindenda. §. 17. Si ante (49) aditam hereditatem paciscatur quis cum creditoribus, *ut minus solvatur*, pactum valiturum (50) est (51). §. 18. Sed si servus sit, qui paciscitur, priusquam libertatem & hereditatem adipiscatur, quia sub conditione heres scriptus fuerat, non (52) profuturum pactum, Vindius scribit: Marcellus autem libro octavo decimo Digestorum, & suum heredem, & servum necessarium pure scriptos, paciscentes, priusquam se immisceant, putat recte pacisci. quod verum est. † Idem & in extraneo herede: qui si mandatu creditorum adierit, etiam mandati putat eum habere actionem. † Sed si quis, ut supra retulimus, in servitute pactus est, negat Marcellus: quoniam non solet ei proficere, si quid in servitute egit, post libertatem: quod in pacti exceptione admittendum est. † Sed an [vel] doli ei prosit exceptio, quæritur? Marcellus in similibus speciebus, licet antea dubitavit, tamen admisit: ut puta filiusfamilias heres institutus, pactus est cum creditoribus, & emancipatus adiit hereditatem: & dicit doli eum posse uti exceptione. † Idem probat, & si filius vivo patre cum creditoribus paternis pactus sit: nam & hic doli exceptionem profuturam. † Imo & in servo doli exceptio non est respuenda. §. 19. Hodie (53) tamen, ita demum pactio hujusmodi creditoribus obest, si (54) convenerint in unum, & communi consensu declaraverint, quota parte debiti contenti sint: si vero dissentiant, tunc Prætoris (55) partes necessariæ sunt, qui decreto suo sequetur majoris partis voluntatem.

8. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

M*Ajorem* (56) esse *partem*, pro modo debiti (57), non pro numero personarum placuit. Quod si æquales sint in cumulo debiti, tunc plurium numerus creditorum præferendus est: in numero autem pari creditorum, auctoritatem ejus sequetur Prætor, qui (58) dignitate inter eos præcellit: Sin autem omnia endique in unam æqualitatem concurrant, humanior (59) sententia a Prætore eligenda est: hoc enim ex Divi Marci rescripto colligi potest.

9. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

SI plures sint, qui eandem actionem habent, unius loco habentur. † Utputa, plures sunt rei stipulandi, vel plures argentarii, quorum (60) nomina (61) simul facta sunt: unius loco numerabuntur; quia (62) unum debitum est. † Et cum tutores pupilli creditoris plures convenissent, unius loco numerantur: quia unius pupilli nomine convenerant. † Necnon & unus tutor plurium pupillorum nomine (63) unum debitum prætendentium, si convenerit, placuit unius loco esse: nam (64) *difficile* (65) *est, ut unus homo duorum vicem sustineat*: nam nec is, qui plures actiones habet adversus eum, qui [unam] actionem habet, plurium personarum loco accipitur. §. 1. Cumulum debiti [&] ad plures summas referemus, si uni forte minores summæ centum aureorum debeantur, alii vero una summa aureorum quinquaginta: nam in hunc casum spectabimus summas plures: quia illæ excedunt in unam summam coadunatæ. §. 2. Summæ (66) autem applicare (67) debemus etiam usuras (68).

1. *De pœna stipulationi pacto subjecta*. 2. *De doli exceptione*. *De pacto procuratoris*.

10. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

REscriptum (69) [autem] Divi Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant convenire. Quid ergo si quidam absentes sint? num exemplum præsentium absentes sequi debeant? Sed an & pri-

[illegible]

& privilegiariis (1) absentibus hæc pactio noceat. eleganter (2) tractatur: si (3) modo valet pactio [&] contra absentes. Et repeto, ante formam a Divo Marco datam Divum Pium rescripsisse, *fiscum quoque in his casibus* (4), *in quibus hypothecas non* (5) *habet*, *& cæteros privilegiarios exemplum creditorum* (6) *sequi oportere*. Hæc enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conservanda sunt. §. 1. Si (7) pacto subjecta sit pœnæ stipulatio, quæritur, utrum pacti exceptio locum habeat, an ex stipulatu actio? Sabinus putat, quod est verius, utraque via uti posse, prout (8) elegerit qui stipulatus est, si tamen ex causa pacti (9) exceptione utatur, æquum erit accepto eum stipulationem ferre. §. 2. Plerumque solemus dicere, *doli* (10) *exceptionem subsidium esse pacti exceptionis*: quosdam denique, qui exceptione pacti uti non possunt, doli exceptione usuros, & Julianus scribit, & alii plerique consentiunt: utpota si procurator meus paciscatur, exceptio doli mihi proderit, ut Trebatio videtur: qui putat, sicuti pactum procuratoris mihi nocet (11), ita & prodesse.

11. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

QUia & solvi ei (12) potest.

12. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

NAm (13) & nocere constat: sive ei mandavi, ut pacisceretur, sive (14) omnium rerum mearum procurator fuit: ut & Puteolanus lib. 1. Adsessoriorum (15) scribit: cum placuit, eum etiam rem in judicium deducere.

13. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

SEd si tantam ad actionem procurator factus sit, conventio facta domino non nocet: quia nec solvi (16) possit. §. 1. Sed si in rem suam datus sit procurator, loco domini habetur: & ideo servandum erit pactum conventum (17).

De pacto magistri societatis.

14. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

ITem magistri (18) societatum pactum & prodesse & obesse constat.

De pacto tutoris.

15. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

TUtoris quoque (ut scribit Julianus) pactum pupillo (19) prodest.

De pacto emptoris hereditatis. 1. An pactum domini noceat procuratori.

16. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

SI cum emptore hereditatis pactum sit factum, & venditor hereditatis petat, doli exceptio (20) nocet. nam ex quo rescriptum est a Divo Pio, utiles actiones (21) emptori hereditatis dandas, merito adversus venditorem hereditatis exceptione doli debitor hereditarius uti potest. §. 1. Sed & si inter dominum rei venditæ, & emptorem convenisset, *ut homo, qui emptus erat, redderetur ei, qui pro domino rem vendidit*: petenti ei pretium, doli exceptio nocebit.

De pacto, ut plus reddatur, quam datum sit. 1. Effectus pacti de injuria, furto. 2. Pignore. 3. 4. & 5. An pactum heredi, vel donatario prosit. 6. De pacto possessoris hereditatis. 7. De pacto filiifamil. vel servi, vel bona fide servientis.

17. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

SI tibi decem dem, & paciscar, *ut viginti mihi debeantur* (22), non nascitur obligatio ultra (23) decem: re enim non potest obligatio contrahi, nisi (24) quatenus (25) datum sit. §. 1. Quædam actiones per pactum ipso jure (26) tolluntur: ut injuriarum (27), item furti (28). §. 2. De (29) pignore jure honorario nascitur (30) pacto actio: tollitur (31) autem per exceptionem, quotiens paciscor, *Ne petam*. §. 3. Si quis paciscatur, *Ne a se petatur* [*sed ut ab herede petatur*]; heredi exceptio non proderit (32). §. 4. Si pactus sim, *Ne a me, neve a Titio petatur*; non proderit Titio, etiamsi heres extiterit: quia ex postfacto (33) id confirmari non potest. Hoc Julianus scribit in patre, qui pactus erat, *Ne a se neve a filio peteretur*: cum filia patri heres extitisset (34). §. 5. Pactum conventum cum venditore factum, si in rem constituatur, secundum plurium sententiam & emptori prodest: & hoc jure nos uti Pomponius (35) scribit: secundum Sabini autem sententiam, etiamsi in personam conceptum est, & in emptorem (36) valet, Qui hoc esse existimat (37) & si (38) per donationem successio (39) facta sit (40). §. 6. Cum possessor alienæ hæreditatis pactus est, heredi, si evicerit, neque nocere, neque (41) prodesse, plerique putant. §. 7. Filius, servusve, si paciscantur, *Ne a patre dominove petatur*.

18. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

(SIve de eo paciscantur, quod cum ipsis: sive de eo, quod cum patre dominove contractum est.)

19. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

ADquirent exceptionem: Idem est & in his, qui bona fide serviunt. §. 1. Item, si filiusfamilias pactus fuerit, *Ne a se petatur*, proderit ei, & patri quoque, si de peculio conveniatur.

20. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

VEl de in rem verso: vel is quasi defensor filii, si hoc maluerit, conveniatur.

1. 2. De pacto habentis in potestate. 3. Si filiafam. de dote. 4. Vel filiusfam. de legato conditionali paciscatur. 5. Quibus prodest pactum in rem.

21. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

ET heredi patris vivo filio: post mortem vero filii nec patri, nec heredi ejus: quia personale pactum est.

§. 1. Quod si servus, *Ne a se peteretur*, pactus fuerit, nihil valebit pactum. De doli exceptione videamus: Et si in rem paciscatur, proderit domino, & heredi ejus pacti conventi exceptio: quod si in personam pactum conceptum est, tunc domino doli superest exceptio. §. 2. Nos autem his qui in nostra potestate sunt, paciscendo prodesse non possumus: sed nobis id profuturum, si nomine eorum conveniamur, Proculus ait. Quod ita recte dicitur, si in paciscendo id actum sit. Cæterum si paciscor, *Ne a Titio petas*, deinde actionem adversus me nomine ejus instituas, non est danda pacti conventi exceptio: nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Julianus quoque scribit, si pater pactus sit, *Ne a se neve a filio petatur*, magis est, ut pacti exceptio filiofamilias danda non sit: sed doli prosit. §. 3. Filiofamilias pacisci potest, *Ne de dote agat, cum sui juris esse* (42) *cœperit*. §. 4. Item filiusfamilias *de eo, quod sub conditione* (43) *legatum est*, recte paciscetur. §. 5. In his, qui ejusdem pecuniæ exactionem habent in solidum (44), vel qui ejusdem pecuniæ debitores sunt, quatenus alii quoque prosit vel noceat pacti exceptio, quæritur: Et, in (45) rem pacta omnibus prosunt, quorum obligationem dissolutam esse ejus qui paciscebatur, interfuit: itaque debitoris conventio fidejussoribus (46) proficiet (47).

22. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

NIsi hoc actum est, *Ut dumtaxat a reo non petatur*, [*a fidejussore petatur*]: tunc enim fidejussor exceptione non utetur.

De pacto fidejussoris, & an pactum unius alii prosit.

23. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

FIdejussoris autem conventio (48) nihil (49) proderit (50) reo (51): quia nihil (52) ejus interest, a debitore pecuniam non peti: imo nec confidejussoribus (53) proderit: neque enim, quoquo modo (54) cujusque interest. Cum alio (55) conventio facta prodest: sed tunc demum, cum per eum, cui exceptio datur, principaliter ei, qui pactus est, proficiat: sicut in reo promittendi, & his, qui pro eo obligati sunt.

24. IDEM lib. 3. ad Plautium.

SEd si fidejussor in rem suam spopondit (56), hoc casu fidejussor pro reo accipiendus est: & pactum cum eo factum, cum reo factum esse videtur.

De pacto correi vel coargentarii. 1. De pacto personali. 2. De pacto fidejussoris.

25. IDEM lib. 3. ad Edictum.

IDem in duobus reis promittendi, & duobus argentariis sociis (57). §. 1. Personale pactum ad alium non pertinere, quemadmodum (58) nec ad heredem, Labeo ait. §. 2. Sed quamvis fidejussoris pactum reo non (59) prosit (60), plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam Julianus scribit.

26. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

VIdelicet si hoc actum sit, *Ne a reo quoque petatur*. † Idem & in confidejussoribus est.

De pacto coargentarii vel correi stipulandi. 1. De pacto rei ad tempus, vel ne a fidejussore petatur. 2. Si posterius pactum priori contrarium sit. 3. An pacto effici possit, ne dolus præstetur. 4. De quibus pacisci non licet, & ad quæ pactum pertineat. 5. Si paciscar ne petam duplum, vel dimidium ejus, quod mihi debetur. 6. Si stipulatus alternate, paciscatur ne alterum petat. 7. Si creditor generis de specie pepigerit. 8. Si pactus ne universitatem peteret, singulas res: aut pactus de tota re, partem ejus petat. 9 De acceptilatione inutili. 10. De pacto servi hereditarii.

27. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

SI unus (61) ex argentariis sociis cum debitore pactus sit: an etiam alteri noceat exceptio? Neratius, Atilicinus, Proculus, nec (62) si in rem pactus sit, alteri nocere: tantum enim constitutum (63), ut solidum alter petere (64) possit. Idem Labeo: nam nec novare (65) alium posse, quamvis ei (66) recte solvatur. † Sic enim & his, qui in nostra potestate sunt, recte solvi

[illegible]

solvi, quod crediderint, licet novare (1) non possint: quod est verum. † Idemque in duobus reis stipulandi dicendum est (2). §. 1. Si cum reo ad certum tempus pactio facta sit, alteri (3) neque reo, neque fidejussori (4) prodest. Quod si sine persona [sua] reus pepigerit, *Ne a fidejussore petatur*, nihil id prodesse fidejussori quidam putant, quamquam id rei intersit: quia ea demum competere ei debeat exceptio, quæ & reo. Ego didici prodesse fidejussori exceptionem: non sic enim illi per liberam personam adquiri, quam ipsi, qui pactus sit, consuli videmur: quo jure utimur. §. 2. Pactus, *ne peteret*, postea convenit, *ut peteret* (5), prius pactum per posterius elidetur (6): non quidem ipso jure (7), sicut tollitur stipulatio per stipulationem, si hoc actum est (8), quia in stipulationibus jus continetur (9), in pactis factum versatur (10): & ideo replicatione exceptio elidetur. † Eadem ratione contingit, ne fidejussoribus prius pactum prosit (11). † Sed si pactum conventum tale fuit, quod actionem quoque tolleret, velut injuriarum, non poterit postea paciscendo, *ut agere possit*, agere (12): quia & prima actio sublata est, & posterius pactum ad actionem parandam inefficax est: non enim ex pacto injuriarum actio nascitur, sed ex contumelia. † Idem dicemus, & in bonæ fidei contractibus, si pactum conventum totam obligationem sustulerit, veluti empti (13): non enim ex novo pactu prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pactum ad novum contractum. † Quod si non ut totum contractum tolleret (14), pactum conventum intercessit, sed ut imminueret: posterius pactum potest renovare primum contractum. † Quod & in specie dotis actionis procedere potest: puta pactam mulierem, *ut præsenti die dos redderetur*: deinde pacisci, *ut tempore ex legibus dato, dos reddatur*: incipiet dos redire ad jus suum: nec dicendum est deteriorem conditionem dotis fieri per pactum: quotiens enim ad jus, quod lex naturæ ejus tribuit, de dote actio redit, non fit causa dotis deterior, sed formæ suæ redditur. Hæc & Scævolæ nostro placuerunt.

§. 3. Illud nulla pactione effici potest, *ne dolus* (15) *præstetur*: quamvis si quis paciscatur, *ne depositi agat*, vi ipse id pactus videatur, ne de dolo agat. quod pactum proderit. §. 4. Pacta, quæ turpem causam continent, non sunt observanda: veluti si paciscar, *ne furti agam, vel injuriarum* (16), *si feceris* (17): expedit (18) enim timere furti, vel injuriarum pœnam. Sed post admissa hæc, pacisci possumus. † Item, *ne experiar interdicto unde vi*, quatenus publicam causam contingit, pacisci non possumus. † Et in summa si pactum conventum a re (19) privata remotum sit, non est servandum. † Ante omnia enim animadvertendum est, ne conventio in alia re facta, aut cum alia persona, in (20) alia re, aliave persona noceat. §. 5. Si cum decem mihi deberes, pepigero, *ne a te viginti petam*: in (21) decem prodesse tibi pacti conventi vel doli exceptionem placet. † Item, si cum viginti deberes, pepigerim, *ne decem petam*: efficietur per exceptionem mihi opponendam, ut tantum reliqua decem exigere debeam.

§. 6. Sed [si] stipulatus *decem aut Stichum*, [de] decem pactus sim, & petam Stichum aut decem: exceptionem pacti conventi in totam obstaturam (22): nam ut solutione, & petitione (23), & (24) acceptilatione (25) unius (26) rei tota obligatio solveretur; ita pacto quoque convento de una re non petenda interposito totam (27) obligationem summoveri. Sed si id actum inter nos sit; *ne decem mihi, sed Stichus præstetur*, possam efficaciter de Sticho agere, nulla exceptione opponenda. † Idem est & si *de Sticho non petenda* convenerit.

§. 7. Sed si generaliter mihi *hominem* debeas, & paciscar, *ne Stichum petam*: Stichum quidem petendo, pacti exceptio [mihi] opponetur (28): alium autem hominem si petam, recte (29) agam. §. 8. Item si pactus, *ne hereditatem peterem*, singulas res, ut heres, petam ex eo quod pactum erit, pacti conventi exceptio aptanda erit: quemadmodum si convenerit, *ne fundum peterem*, & usumfructum petam: aut, *ne navem ædificiumve peterem*, & dissolutis his singulas (30) res petam: nisi specialiter aliud actum est. §. 9. Si acceptilatio inutilis (31) fuit, tacita pactione id actum (32) videtur, ne peteretur. §. 10. Servus (33) heredi (34) post aditurο nominatim pacisci non potest: quia nondum is dominus sit: sed si in rem pactum conventum factum sit, heredi adquiri potest.

De pacto contra jus. De pacto pupilli. 1. Curatoris.
2. Ejus qui est in potestate.

28. Gajus lib. 1. ad Edictum provinciale.

CONtra (35) juris civilis regulas pacta conventa rata non habentur (36): veluti si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit, *ne a debitore suo peteret*, aut, *ne intra certum tempus* (veluti quinquennium) *peteret*: nam nec solvi ei (37) sine tutoris auctoritate potest. † Ex diverso autem si pupillus paciscatur, *ne quod debeat, a se peteretur*, ratum habetur pactum conventum: quia meliorem conditionem suam facere ei etiam sine tutoris auctoritate concessum est. §. 1. Si curator furiosi aut prodigi pactus sit, *ne a furioso, aut prodigo peteretur*: longe utile est curatoris recipi pactiones (38); sed non (39) contra. §. 2. Si filius, aut servus pactus sit, *ne ipse peteret*, inutile est pactum (40). Si vero in (41) rem pacti sunt, id est, *ne a pecunia peteretur*; ita pactio eorum rate habenda erit adversus patrem dominumve, si liberam peculii administrationem habeant: & ea res, de qua pacti sint, peculiaris sit. Quod & ipsum non (42) est expeditum: nam cum verum est, quod Juliano placet, etiamsi maxime quis administrationem (43) peculii habeat concessam, donandi (44) jus eum non habere: sequitur, ut si donandi causa *de non petenda pecunia* pactus sit, non debeat ratum haberi pactum conventum. Quod si (45) pro eo, ut ita pacisceretur, aliquid, in quo non minus vel etiam amplius esset, consecutus fuerit: rata habenda est pactio.

29. Ulpianus lib. 4. ad Edictum.

SIn autem dominicam pecuniam crediderit (46): quod (47) credendi tempore pactus est, valere Celsus ait.

1. *Utrum in stipulatione a servo.* 2. *Vel in stipulatione conditionali insit tacitum pactum.*

30. Gajus lib. 1. ad Edictum provinciale.

IN persona tamen filiifamilias videndum est (48), ne aliquando &, si pactus sit, *ne agerit*, valeat pactio: quia aliquando filiusfamilias habet actionem, veluti injuriarum. Sed cum propter injuriam filio factam habeat (49) & pater actionem, quin pactio filii nocitura non (50) sit patri agere volenti, dubitari non oportet. §. 1. Qui pecuniam a servo stipulatus (51) est, quam sibi Titius debebat, si a Titio petat, an exceptione pacti conventi summoveri & possit & debeat, quia pactus videatur, ne a Titio petat: quæsitum est? Julianus ita (52) summovendum putat, si stipulatori in dominum istius servi de peculio actio danda est: id est, si justam (53) causam intercedendi servus habuit: quia forte tantandem pecuniam Titio debuit. Quod si quasi fidejussor intervenit, ex qua causa in peculium actio non daretur: non esse inhibendum creditorem, quo minus a Titio petat. † Æque nullo modo prohiberi eum debere, si cum servum liberum esse credidisset. §. 2. Si sub conditione stipulatus fuerim a te (54), quod Titius mihi pure deberet: an deficiente conditione, si a Titio petam, exceptione pacti conventi & possim & debeam summoveri? Et magis est, exceptionem (55) non esse opponendam (56).

De pacto contra edictum Ædilium.

31. Ulpianus lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

PAcisci (57) contra Edictum (58) Ædilium (59) omnimodo (60) licet, sive in ipso negotio venditionis gerendo convenisset, sive postea.

An pactum rei prosit fidejussori.

32. Paulus lib. 3. ad Plautium.

QUod dictum (61) est, *si cum reo pactum sit, ut non petatur, fidejussori quoque competere exceptionem*: propter rei personam placuit, ne mandati judicio conveniatur. Igitur si mandati actio nulla sit, forte si donandi animo fidejusserit, dicendum est, non prodesse exceptionem fidejussori (62).

An pactum heredibus prosit.

33. Celsus lib. 1. Digestorum.

AVus neptis nomine, quam (63) ex filio habebat, dotem promisit, & pactus est (64), *ne a se, neve a filio suo dos peteretur*: si a coherede filii dos petatur, ipsa quidem exceptione conventionis tuendus non erit: filius vero exceptione conventionis recte utetur (65), quippe heredi consuli concessum est, nec quicquam obstat, uni tantum ex heredibus providere (66), si heres factus sit. ceteris autem non consuli.

De

(1) Priorem obligationem scilicet, ... [illegible]

De repudiatione adgnationis vel dominii.

34. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

JUs adgnationis (1) non posse pacto repudiari, non magis, quam ut quis dicat, *nolle* (2) *suum esse* (3), Juliani sententia est.

Effectus pacti generalis.

35. IDEM lib. 2. Responsorum.

TRes fratres, Titius, & Mævius, & Seja communem hereditatem inter se diviserunt, instrumentis interpositis, quibus *divisisse maternam hereditatem* dixerunt: *nihilque sibi commune remansisse caverunt*: sed postea duo de fratribus, id est, Mævius, & Seja, qui absentes erant tempore mortis matris suæ, cognoverunt pecuniam auream a fratre suo esse subtractam, cujus nulla mentio instrumento divisionis continebatur. Quæro, an, post pactum divisionis, de subrepta pecunia fratribus adversus fratrem competit actio (4)? Modestinus respondit, si agentibus ob portionem ejus, quod subreptum a Titio dicitur, generalis (5) pacti conventi exceptio his, qui fraudem a Titio commissam ignorantes transegerunt, objiciatur: de dolo utiliter replicari posse (6).

Si vindicem a te fundum, cujus possessionem pactus sum, ut alii traderes.

36. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

SI cum fundum meum possides (7), convenisset mihi tecum, *ut ejus possessionem Attio traderes*, vindicantem eum fundum a te non (8) aliter me conventionis exceptione excludi debere, quam (9) si aut jam tradidisses, aut si tua (10) causa id inter nos convenisset, & (11) per te non staret, quominus traderes.

De pacto Curatoris Reip.

37. PAPIRIUS JUSTUS lib. 2. de Constitut.

IMperatores Antoninus & Verus rescripserunt, *Debitori Reipublicæ a Curatore permitti* (12) *pecunias non posse* (13): *& cum Philippensibus remissæ essent, revocandas.*

De jure publico.

38. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

JUs (14) publicum (15), privatorum pactis mutari non potest.

De pactione obscura vel ambigua.

39. IDEM lib. 5. Quæstionum.

VEteribus (16) placet, pactionem obscuram (17), vel ambiguam (18), venditori (19), & qui locavit, nocere: in quorum fuit potestate legem apertius conscribere (20).

De pacto, Profiteor te non teneri. 1. *De pacto*, *Ut nisi intra certum diem pecunia solvatur, judicatis satisfiat*. 2. *De perceptione usurarum*. 3. *An pactum heredi prosit*.

40. IDEM lib. 1. Responsorum.

TAle (21) pactum, *Profiteor* (22) *te non teneri*, non in personam dirigitur; sed, cum generale (23) sit, locum inter heredes quoque litigantes habebit.

§. 1. Qui (24) provocavit, pactus est, *intra diem certum pecunia, quam transegerat, non soluta, judicatis se satisfacturum*, Judex (25) appellationis, nullo alio de principali causa discusso, justam conventionem velut confessi (26) sequetur.

§. 2. Post divisionem bonorum, & æris alieni, singuli creditores a singulis heredibus, non interpositis delegationibus (27), in solidum non convenerat, usuras acceptaverunt (28); actiones, quas adversus omnes pro partibus (29) habent, impediendæ non erunt: si non singuli, pro fide rei gestæ, totum debitum singulis offerant (30). §. 3. Pater, qui dotem promisit, pactus est, *ut post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia, portio dotis apud heredem suum fratrem remaneret*, ea conventio liberis a socero postea susceptis, & heredibus testamento relictis per exceptionem doli proderit: cum inter contrahentes id actum sit, ut heredibus (31) consulatur: & illo tempore, quo pater alios [filios] non habuit, in fratrem suum judicium supremum contulisse videatur (32).

De conventione intra illum diem.

41. IDEM lib. 11. Responsorum.

I*Ntra illum diem debiti partem mihi si solveris, acceptum tibi residuum feram, & te liberabo*: licet actionem (33) non habet (34), pacti tamen exceptionem competere debitori constitit.

De pacto, ut prædii pignerati tributum debitor agnoscat.

42. IDEM lib. 17. Responsorum.

INter debitorem & creditorem convenerat (35), *ut creditor onus tributi (36) prædii pignerati non agnosceret, sed ejus solvendi necessitas debitorem spectaret*; talem conventionem, quantum ad fisci (37) rationem, non esse servandam, respondi. Pactis etenim privatorum formam juris fiscalis convelli (38) non placuit (39).

De lege emptionis.

43. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

IN (40) emptionibus scimus, quid præstare (41) debitor (42) debeat, quidque ex contrario emptor (43): Quod si in contrahendo aliquid (44) exceptum fuerit, id servari debebit.

De pacto Tutoris.

44. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

CUm in eo esset pupillus (45), ut ab hereditate patris abstineretur, tutor cum plerisque creditoribus decidit, *ut certam portionem acciperent*. [Idem curatores cum aliis fecerant]: Quæro, an & tutor, idemque creditor patris (46) eandem portionem retinere debeat? Respondi, eum tutorem, qui cæteros ad portionem vocaret, eadem (47) parte contentum esse debere.

De placito divisionis.

45. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

DIvisionis placitum, nisi traditione (48), vel stipulatione (49) sumat effectum, ad actionem, ut nudum pactum (50), nulli prodesse poterit.

De pacto, quo legatarius heredi satisdationem remisit.

46. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

PActum inter heredem & legatarium factum, *ne ab eo satis accipiatur* (51), cum (52) in Semestribus (53) relata est constitutio Divi Marci (54), servari in hoc quoque defuncti (55) voluntatem; validum esse constat: nec a legatario remissa heredi satisdatio per pactionem, ex pœnitentia revocari debet: cum liceat (56) sui juris persecutionem, aut spem futuræ perceptionis, deteriorem constituere.

De pacto, quo redditur contractus pristina forma.

47. SCÆVOLA lib. 1. Digestorum.

EMptor (57) prædii viginti caverat *se soluturum*, & stipulanti spoponderat: postea venditor cavit, *sibi convenisse, ut contentus esset tredecim: & ut ea intra præfinita tempora acciperet*, debitor ad eorum solutionem conventus, pactus est, *si ea soluta intra præfinitum tempus non essent, ut* (58) *ex prima cautione ab eo petitio esset*. Quæsitum est, an cum posteriore pacto satisfactum non sit, omne debitum ex prima cautione peti potest? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, Posse.

§. 1. Lucius Titius Gajum Sejum mensularium, cum quo rationem implicitam (59) habebat propter accepta & data, debitorem sibi constituit, & ab eo epistolam accepit in hæc verba: *Ex ratione mensæ, quam mecum habuisti in hunc diem, ex contractibus plurimis remanserunt apud me ad mensam meam trecenta octoginta sex, & usuræ, quæ competierint; summam aureorum, quam apud me tacitam* (60) *habes, refundam tibi; si quod instrumentum a te emissum*, [id est scriptum] *cujuscumque summæ ex quacumque causa apud me remansit, vanum, & pro cancellato habebitur*: Quæsitum est, cum Lucius Titius ante hoc chirographum Sejo nummulario mandaverat, uti patrono ejus trecenta redderet, an propter illa verba epistolæ, quibus, *omnes* (61) *cautiones ex quocumque contractu vanæ, & pro cancellatis ut haberentur*, cautum est, neque ipse, neque filii ejus, eo nomine conveniri possunt? Respondi, si (62) tantum ratio accepti atque expensi esset computata, cæteras obligationes manere in sua causa (63).

De pacto traditioni adjecto.

48. GAJUS lib. 3. ad legem 12. Tabularum.

IN traditionibus (64) rerum quodcumque (65) pactum sit, id valere manifestissimum est.

De pacto, ut debitor conveniatur quatenus facere potest.

49. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

SI quis crediderit (66) pecuniam, & pactus sit, *ut, quatenus facere possit* (67) *debitor, eatenus agat*: an pactum valeat? Et magis est, hoc pactum valere (68): nec enim improbum est, si quis hactenus desideret conveniri, quatenus facultates.

(1) Cujus species sunt fratres & consanguinei. Adde l. 7. §. & generaliter. supr. eod. [illegible] (2) Vulgata editio, liberum esse: ubi Accursius exponit filium [illegible] (7) Generalia verba non extenduntur ad ea quæ dolo alterius contrahentis occultata sunt. [illegible] (17) Obscura pactio est, quæ nullo modo intelligi potest. [illegible] (18) Ambigua pactio est, quæ duobus aut tribus modis potest accipi. [illegible] (22) Profiteri plus est, quam confiteri. [illegible] (23) Generale hic dicitur, quod non tantum paciscentem, sed & ejus heredes tenet. [illegible] (30) Atqui hoc pactum traditione partis debiti [illegible] (35) Contra conventionem hoc consuetudine interdum admittitur. [illegible] (45) Hoc esse hodie non potest. [illegible] (51) Legatorum in diem vel sub conditione nomine. (52) Argumentum ab ultimis voluntatibus ad pacta. [illegible] (53) Semestria [illegible] constitutiones semestres, forte ita dictæ, quod semestribus consiliis fierent. Constat enim Augustum & Tiberium semestria consilia habuisse. [illegible] (55) Testator quemadmodum potest prohibere satisdationem, nempe, ut ne satisdet heres nomine legatorum, ita legatarius potest remittere eam satisdationem non vivo quidem testatore, [illegible] (58) Quo pacto, quo contractus redditur sua formæ, [illegible] (60) Non monstrata publice vel mensæ commissa. [illegible] (64) Generaliter in remissione & liberatione [illegible] (65) Generalia generaliter [illegible] (68) Ut & ejus contrarium pactum. [illegible]

Si contractui bonæ fidei adjiciatur pactum, ut servus fur fiat, ut ita negligatur, ut fur evadat.

50. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

NOn impossibile puto (1) in contractibus depositi, commodati, [&] locati, & cæteris similibus hoc pactum (2), *Ne facias furem servum meum*: hoc est, ne sollicites, ut fur fiat, ut fugitivus fiat, ne ita negligas servum, ut fur efficiatur: sicut enim servi corrupti actio locum habet, ita (3) potest etiam hæc pactio locum habere, quæ ad non corrumpendos servos pertinet.

De pactis per errorem factis.

51. IDEM lib. 26. ad Edictum.

SI cum te ex causa legati debere [pacisci] debitori tuo existimas, pactus sit *Ne ab eo peteres*: neque jure ipso liberatur debitor, neque petentem summovebit exceptione conventionis, ut Celsus lib. xx. scribit. §. 1. Idem eodem loco scribit, si debitorem tuum jussisti solvere Titio, cui legatum falso (4) debere existimas, & debitor pactus sit cum Titio suo debitore constituto: neque tibi adversus tuum debitorem, neque ipsi adversus suum, actionem peremptam.

Utrum epistola coheres fiat. 1. De herede paciscente. 2. De pacto, ut prædii pignorati tributa debitor agnoscat. 3. De pacto temporali non perpetuando.

52. IDEM lib. 1. Opinionum.

EPistola (5) qua (6) quis *coheredem sibi aliquem* [*esse*] cavit, petitionem nullam adversus possessores rerum hereditariarum dabit (7). §. 1. Si inter debitorem, & eum, qui fundum pigneratum a creditore, quasi debitoris negotium gereret, emerit, placuit, *Ut, habita compensatione fructuum, solutoque, quod reliquum deberetur, fundus debitori restitueretur*: etiam heres pacto (8) quod defunctus fecit, fidem præstare debet. §. 2. Pactum, *Ut si quas summas propter tributiones (9) prædii pignori nexi factas creditor solvisset, a debitore reciperet & ut tributa ejusdem prædii debitor penderet*, justum, ideoque servandum est.

§. 3. De inofficioso patris testamento actoris, *Ut ei certa quantitas quoad (10) viveret heres, præstaretur*, pactus est: producti ad perpetuam præstationem id pactum postulabatur (11): rescriptum est, neque jure ullo, neque æquitate, tale desiderium (12) admitti.

De pacto, ut pars ejus, quod ex lite datum erit, solvatur.

53. IDEM lib. 4. Opinionum.

SUmptus quidem prorogare (13) litiganti honestum est: pacisci autem, ut non quantitas eo nomine expensa cum usuris licitis restituatur, *sed pars dimidia ejus, quod ex ea lite datum erit*: non (14) licet (15).

Effectus pacti, ne petatur.

54. SCÆVOLA apud Julianum lib. 22. Digestorum notat.

SI pactus sum, *ne Stichum qui mihi debebatur* (16), *petam*: non (17) intelligitur mora mihi fieri (18): mortuoque Sticho puto non teneri reum, qui ante (19) pactum (20) moram non fecerat.

An pactum servi fructuario prosit.

55. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

SI debitor sit fructuarius (21), & paciscatur servus (22), in quo usumfructum habet, *ne ab eo petatur*: paciscendo meliorem conditionem ejus facit.

† Item [si] creditor esset fructuarius, & pactus esset, *ne peteret*; servus autem fructuarius pacisceretur, *ut peteret*: beneficio pacti, quod servus interposuisset, utiliter ad petitionem admittetur (23).

De effectu pacti, ne dominus a colono petat.

56. IDEM lib. 6. ad Minicium.

SI convenerit, *ut dominus a colono quid peteret*, & justa causa conventionis fuerit: nihilominus colonus a domino petere potest (24).

De usuris in futurum acceptis. 1. De pacto mixto.

57. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

QUi (25) in futurum usuras a debitore acceperat; tacite pactus videtur (26), ne intra id tempus sortem petat. §. 1. Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit, veluti, *ut ego petam*, vel *ut a te petatur* (27): heres meus ab omnibus vobis petitionem habebit, & ab herede tuo omnes petere poterimus.

Utrum contractus pacto dissolvatur.

58. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

AB emptione, venditione, locatione, conductione, cæterisque similibus (28) obligationibus, quin integris (29) omnibus consensu eorum, qui inter se obligati sint, recedi possit, dubium non est (30). Aristoni hoc amplius videbatur: si ea, quæ me ex empto præstare tibi oporteret, præstitissem, & cum tu mihi pretium deberes (31), convenisset mihi tecum, *ut rursus (32) præstitis [mihi] a te in re vendita omnibus, quæ ego tibi præstitissem, pretium mihi non dares*; tuque mihi [ea] præstitisses: pretium te debere desinere: quia bonæ fidei, ad quam omnia hæc rediguntur, interpretatio (33) hanc quoque conventionem admittit. Nec quicquam interest, utrum (34) integris omnibus, in quæ obligati essemus, conveniret, *ut ab eo negotio discederetur*: an in integrum restitutis his, quæ ego tibi præstitissem, consentiremus, *ut quod tu mihi eo nomine præstares*. † Illud plane conventione, quæ pertinet ad resolvendum id quod actum est, perfici non (35) potest, *ut tu, quod jam ego tibi præstiti, contra præstare mihi cogaris*: quia eo modo non tam hoc agitur, ut a pristino negotio discedamus, quam ut novæ quædam obligationes inter nos constituantur.

Per quas personas nobis ex pacto acquiritur.

59. PAULUS lib. 3. Regularum.

PEr (36) quos (37) adquiri nobis stipulatione (38) potest, per eosdem etiam pactis conventis meliorem conditionem nostram fieri posse, placet.

Utrum necessariæ personæ præferantur extraneo, qui cum creditoribus pactus est.

60. PAPIRIUS JUSTUS lib. 8. Constitutionum.

IMperator Antoninus Avidio Cassio rescripsit, *Si (39) creditores parati sint partem ex bonis, licet ab extraneo, consequi: rationem habendam prius necessariarum personarum, si idoneæ sint* (40).

De quibus pacisci non licet.

61. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

NEmo (41) paciscendo (42) efficere potest, *Ne sibi locum suum dedicare* (43) *liceat*: aut (44) *ne sibi in suo sepelire mortuum liceat*; aut *ut vicino invito* (45), *prædium* (46) *alienet* (47).

Utrum pactum rei noceat fidejussori.

62. FURIUS ANTHIANUS lib. 1. ad Edictum.

SI reus postquam pactus (48) sit *a se non peti pecuniam* (ideoque cœpit id pactum fidejussori quoque prodesse) pactus sit, *ut a se peti liceat*: an utilitas prioris pacti sublata sit fidejussori, quæsitum est? Sed verius est, semel adquisitam fidejussori pacti exceptionem, ulterius [ei] invito (49) extorqueri non posse (50).

TIT. XV.
DE TRANSACTIONIBUS (51).

Differentia Transactionis & pacti gratuiti.

1. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

QUi transigit, quasi de re dubia (52), & (53) lite incerta neque finita transigit: qui vero paciscitur, donationis causa (54) rem certam & indubitatam liberalitate (55) remittit.

Quomodo transigitur.

2. IDEM lib. 74. ad Edictum.

TRansactum accipere quis potest, non (56) solum si Aquiliana stipulatio fuerit subjecta, sed & si pactum (57) conventum fuerit factum (58).

De effectu transactionis inter scriptum heredem, & matrem defuncti. 1. De codicillis post transactionem repertis. 2. De transactione cum apinato herede.

3. SCÆVOLA lib. 1. Digestorum.

IMperatores Antoninus & Verus ita rescripserunt: *Privatis (59) pactionibus non dubium est, non (60) lædi jus cæterorum: Quare transactione, quæ inter heredem, & matrem defuncti facta est, neque testamentum rescissum videri posse* (61), *neque manumissis, vel legatariis actiones suæ ademptæ. Quare quidquid ex testamento petunt* (62), *scriptum heredem convenire debent: qui in transactione hereditatis, aut cavit sibi pro oneribus hereditatis, aut si non cavit, non debet negligentiam suam ad alienam injuriam referre*. §. 1. Cum transactio propter fideicommissum facta esset, [&] postea codicilli reperti sunt: Quæro, an quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit, quam pro parte sua est, id est,

id est, ex fideicommissi causa consequi debeat ? Respondit, debere (1). §. 2. Debitor, cujus pignus creditor distraxit, cum Mævio, qui se legitimum creditoris heredem esse jactabat, minimo (2) transegit: postea, testamento prolato, Septicium heredem (3) esse apparuit: Quæsitum est, si agat pigneratitia debitor cum Septicio, an is uti possit exceptione transactionis factæ cum Mævio, qui heres eo tempore non fuerit: possitque Septicius pecuniam quæ Mævio, ut heredi, a debitore numerata est, condictione repetere, quasi sub prætextu hereditatis acceptam ? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non (4) posse: quia neque cum eo ipse transegit, nec negotium Septicii Mævius gerens accepit.

Effectus stipulationis Aquilianæ, & acceptilationis subjectæ.

4. ULPIANUS lib. 46. ad Sabinum.

AQuiliana stipulatio omnimodo omnes (5) præcedentes obligationes novat (6), & perimit: ipsaque perimitur per acceptilationem (7): & hoc jure utimur, ideoque etiam legata sub conditione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur (8).

5. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

CUm Aquiliana stipulatio interponitur, quæ ex consensu redditur, lites (9) de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur. Liberalitatem enim captiosam (10) interpretatio Prudentium fregit (11).

De controversiis ex testamento.

6. GAJUS lib. 17. ad Edictum provinciale.

DE (12) his controversiis, quæ ex testamento proficiscuntur, neque transigi, neque exquiri veritas aliter potest, quam (13) inspectis, cognitisque verbis testamenti.

De transactione post rem judicatam. 1. De transactione. 2. De alimentis.

7. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

ET (14) post rem judicatam transactio valet, si (15) vel appellatio intercesserit, vel appellare potueris. §. 1. Si fidejussor conventus, & condemnatus fuisset, mox reus transegisset cum eo, cui erat fidejussor condemnatus; transactio valeat, quæritur ? Et puto valere: quasi omni causa & adversus reum & adversus fidejussorem dissoluta: si tamen ipse fidejussor condemnatus transegit, transactione non (16) peremit rem judicatam, tamen (17) eo, quod datum est, relevari rem judicatam oportet. §. 2. Usque adeo autem, quod datum est, etiamsi non proficit ad transactionem, extenuat (18) tamen rem judicatam, ut inde sit & dictum, & rescriptum circa alimentorum transactionem, citra Prætoris auctoritatem factam: *Ut quod datum est, proficiat ad alimenta; ita ut, si quid amplius ex causa alimentorum deberi potest, id præstetur, quod autem datum est, imputetur.*

Senatusconsultum de transactione, de iisdem alimentis, & ejus interpretatio.

8. IDEM lib. 5. de omnibus Tribunalibus.

CUm hi, quibus alimenta relicta (19) erant (20), facile transigerent, contenti modico (21) præsenti; Divus Marcus (22) Oratione (23) in Senatu recitata effecit, *Ne aliter alimentorum (24) transactio rata esset, quam [si] auctore* (25) *Prætore facta.* Solet igitur Prætor intervenire, & inter consentientes arbitrari, an transactio, vel quæ admitti debeat. §. 1. Ejusdem Prætoris notio ob transactionem erit, sive habitatio, sive vestiarium, sive de prædiis (26) alimentum legabitur. §. 2. Hæc Oratio pertinet ad alimenta, quæ testamento vel codicillis fuerint relicta (27), [sive ad testamentum factis, (28) sive ab intestato]. Idem erit dicendum & si mortis causa donata fuerint relicta: vel ab eo, cui mortis causa donata sunt relicta. Sed & si conditionis implendæ gratia relicta sunt: adhuc idem dicemus. † Plane de alimentis, quæ non mortis causa donata sunt, licebit & sine Prætore auctore transigi (29). §. 3. Sive igitur in menses singulos, sive in dies; sive in annos fuerint relicta; Oratio locum habet. Sed & si non fuerint perpetuo (30) relicta, sed usque ad annos certos, idem est.

§. 4. Si integra quantitas alicui fuerit legata, ut ex usuris ejus se alat, & mortis tempore pecunias restituat: non cessabit Oratio, licet non in annos singulos videatur id relictum. §. 5. Sed & si sit certa quantitas relicta Titio, vel res, ita *ut inde alimenta Sejo præstentur*; magis est, ut transigere Titius possit: nec enim transactione Titii minuuntur alimenta Seii. † Idemque est & si per fideicommissum alimenta ad hoc (31) legatario fuerint relicta.

§. 6. Eam transactionem Oratio improbat, quæ idcirco fit, ut quis repræsentatam (32) pecuniam consumat (33). Quid ergo, si quis citra Prætoris auctoritatem transegerit, ut, quod per singulos annos erat ei relictum, consequeretur per singulos menses ? Aut quid, si, quod per singulos menses ei relictum erat, consequeretur per singulos dies ? Quid deinde, si quod consummato anno ut acciperet, initio anni consequatur ? Et puto eam transactionem valere: quia meliorem conditionem suam alimentarius [tali] transactione facit: noluit enim Oratio alimenta per transactionem intercipi. §. 7. Nihil autem interest, utrum libertini sint, quibus alimenta relicta sunt, an ingenui (34): satis locupletes, an minus. §. 8. Vult igitur Oratio, apud Prætorem de istis quæri: in primis *de causa* transactionis: dein, *de modo*: tertio, *de persona* transigentium. §. 9. In *Causa* [hoc] erit requirendum, quæ *causa* sit transigendi: sine causa enim neminem transigentem audiet prætor (35). † Causæ fere hujusmodi solent allegari: si alibi domicilium heres (36), alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter eorum: aut si causa aliqua urgeat præsentis pecuniæ: aut si a (37) pluribus ei alimenta relicta sint, & minutatim singulos convenire difficile ei sit: aut si qua alia causa fuit, ut plures solent incidere, quæ Prætori suadeant transactionem admittere.

§. 10. *Modus* quoque pecuniæ, quæ in transactionem venit, æstimandus est: utputa quantitas (38) transactionis: nam etiam ex modo fides transactionis æstimabitur. Modus autem pro ætate ejus, qui transigit, arbitrandus est, & valetudine: nam alias cum puero, alias cum juvene, alias cum sene (39) transigi palam est: constat enim alimenta cum vita finiri. §. 11. Sed & personarum contemplatio habenda est: hoc est, cujus vitæ sint hi, quibus alimenta relicta sunt: utrum frugi vitæ [hi sint,] qui alias sufficere sibi possint, an sequioris, (40) qui de alimentis pendeant. In persona ejus, a quo alimenta relicta sunt, hæc erunt spectanda: in quibus sunt facultatibus, cujus propositi, cujus opinionis: tunc enim apparebit, numquid circumvenire velit eum, cum quo transigit. §. 12. Qui transigit de alimentis, non videbitur neque de habitatione (41), neque de vestiario transegisse: cum Divus Marcus specialiter etiam de istis transigi voluerit. §. 13. Sed & si quis de alimentis transegerit, non habebit necesse etiam de habitatione, vel cæteris invitis transigere: poterit igitur vel de omnibus simul, vel de quibusdam facere transactionem.

§. 14. De calciario quoque arbitrio Prætoris transigendum est. §. 15. Si uni pluribusve fundus ad alimenta fuerit relictus, velintque eum distrahere; necesse est Prætorem de distractione ejus & transactione arbitrari (42). Sed si pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus, & hi inter se transigant: sine Prætoris auctoritate facta transactio rata esse non debet. † Idem est & si ager fuerit in alimenta obligatus (43): nam nec pignus ad hoc datum, inconsulto Prætore poterit liberari. §. 16. Arbitratu Prætoris vel de universis alimentis, vel de parte eorum transigi oportere plusquam manifestum est. §. 17. Si Prætor aditus, citra causæ cognitionem (44), transigi permiserit, transactio nullius erit momenti (45): Prætori enim ea res quærenda commissa est, non negligenda, nec donanda (46). Sed & si non de omnibus inquisierit, quæ Oratio mandat; hoc est de *causa*, de *modo*, de *personis* transigentium: dicendum est, quamvis de quibusdam quæsierit, transactionem esse irritam (47). §. 18. Sed nec mandare ex hac causa jurisdictionem vel Præses provinciæ, vel Prætor poterit (48). §. 19. Transactiones alimentorum etiam apud Procuratorem (49) Cæsaris fieri possunt: [scilicet] si a fisco petantur alimenta, secundum (50) quæ [&] apud Præfectos (51) ærarii transigi poterit. §. 20. Si cum lis quidem esset de alimentis, transactum autem de lite fuisset, transactio valere inconsulto Prætore non potest: ne (52) circumveniatur Oratio: fingi enim lites poterunt, ut transactio etiam citra Prætoris fiat auctoritatem. §. 21. Si eidem alimenta, & præterea legatum præsenti die datum sit, & transactum fuerit citra Prætoris auctoritatem: id, quod datum est, imputabitur prius in legatum, quod præsenti die datum est: superfluum, in alimentariam causam. §. 22. Si quis de alimentis transegerit sine Prætoris auctoritate, id quod datum est, in præterita alimenta cedet: nec interest, tantum in quantitate sit debita, quantum datum est, an minus, an plus. nam & si minus sit, adhuc tamen id, quod in solutum datum est, in præterita alimenta imputabitur. Sane si is, qui de alimentis transegit, locupletior factus sit ea solutione: in id quod factus sit locupletior, æquissimum erit in eum dari repetitionem (53): nec enim debet ex alieno damno esse locuples. §. 23. Si in annos singulos certa quantitas alicui fuerit relicta homini honestioris loci, veluti salarium annuum, vel ususfructus: transactio & sine Prætore fieri poterit. Cæterum, si ususfructus modicus (54) alimentorum vice sit relictus, dico transactionem citra Prætorem factam nullius esse momenti. §. 24. Si cui non nummus ad alimenta, sed frumentum, atque oleum, & cætera, quæ ad victum necessaria sunt, fuerint relicta

(1) [illegible]

licta (1); non poterit de his transigere: sive annua sive menstrua ei relinquantur. Si tamen ita sine Prætore transegerit, ut in (2) vicem eorum nummum (3) quotannis, vel quotmensibus (4) acciperet, & neque diem (5), neque modum permutavit, sed tantum genus, vel ex contrario si pactus fuerit, ut in generibus alimenta acciperet, quæ in nummis ei relicta fuissent: vel si vinum pro oleo, vel oleum pro vino, vel quid aliud commutavit: vel locum permutavit, ut quæ erant ei Romæ alimenta relicta, in municipio, vel in provincia acciperet, vel contra: vel personam [commutavit,] ut quod a pluribus erat accepturus, ab uno acciperet: vel alium pro alio debitorem acceperit; hæc omnia habent dis[illegible]tionem Prætoris, & pro utilitate alimentarii (6) recipienda sun[illegible] (7).

§. 25. Si ad habitationem certa quantitas sit annua relicta, & ita sit transactum sine Prætore, ut habitatio præstetur, valet transactio: quia fructus habitationis præstetur, licet ruinæ, vel incendio subjecta transactio est. Per contrarium quoque, si pro habitatione, quæ erat relicta, placuerit certam quantitatem præstari; transactio rata est & citra Prætorem.

Si is, qui transegit, agat ex persona alterius, cui successit. 2. De dolo coheredis transigentis. 3. Ad quæ transactio pertinet.

9. IDEM lib. 1. Opinionum.

QUi (8) cum tutoribus suis de sola (9) portione administratæ tutelæ suæ egerat, & transegerat, adversus eosdem tutores ex (10) persona fratris sui, cui heres extiterat, agens, præscriptione factæ transactionis non summovetur (11). §. 1. Transactio (12), quæcumque fit, de his tantum (13) de quibus inter convenientes placuit, interposita creditur. §. 2. Qui per fallaciam coheredis ignorans universa, quæ in (14) vero erant, instrumentum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit (15), non tam paciscitur, quam decipitur (16). §. 3. Ei, qui nondum certus, ad se querelam contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum adversariis pacto transegit (17); tantum in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. † His (18) tantum transactio obest, quamvis major (19) annis vigintiquinque eam interposuit, de quibus actum probatur: nam ea, quorum actiones competere [ei] postea compertum est; iniquum (20) est perimi pacto, id (21) de quo cogitatum non docetur (22).

An transactio patris noceat filio.

10. IDEM lib. 1. Responsorum.

DE re filiorum, quos (23) in potestate non habuit, transigentem patrem minime eis obesse placet (24).

De transactione post rem judicatam.

11. IDEM lib. 4. ad Edictum.

POst (25) rem judicatam, etiamsi provocatio non est interposita, tamen si negetur judicatum esse, vel ignorari potest, an judicatum sit, quia (26) adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest.

Effectus transactionis generalis.

12. CELSUS lib. 3. Digestorum.

NOn est ferendus, qui generaliter in his, quæ (27) testamento ei relicta sunt, transegerat, si postea causetur de eo solo cogitasse, quod prima parte testamenti, ac non etiam quod posteriore legatum sit. Si tamen postea (28) codicilli proferuntur, non improbe mihi dicturus videtur, de eo duntaxat se cogitasse, quod illarum tabularum, quas tunc noverat, scriptura contineretur.

De Procuratore Principis.

13. ÆMILIUS MACER lib. 1. ad legem vicesimam (29) hereditatium.

NUlli Procuratorum Principis, inconsulto (30) Principe, transigere (31) licet (32).

De transactione inter legitimum & scriptum heredem.

14. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

COntroversia inter legitimum & scriptum heredem orta est, eaque transactione facta, certa lege finita est: quæro, creditores quem convenire possunt? Respondit, si iidem creditores essent (qui transactionem fecissent (33)): si alii creditores essent, propter incertum successionis, pro parte hereditatis, quam uterque in transactione expresserit, utilibus conveniendus est (34).

Si pacto Aquiliana & pœnalis stipulatio subjiciatur.

15. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

PActo (35) convento Aquiliana quidem stipulatio subjici solet (36): sed consultius est, huic pœnalem (37) quoque stipulationem subjungere: quia rescisso forte (38) pacto, pœna ex stipulatu peti (39) potest.

16. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

QUi fidem licitæ (40) transactionis rupit (41), non exceptione tantum summovebitur (42), sed & (43) pœnam, quam *si contra placitum fecerit*, *rato* (44) *manente pacto* (45) stipulanti recte (46) promiserat, præstare cogetur (47).

An transactio cum herede facta emptori hereditatis vel fideicommissario noceat.

17. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

VEnditor hereditatis, emptori mandatis actionibus, cum debitore hereditario, qui ignorabat venditam esse hereditatem, transegit. si emptor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio transacti negotii debitori propter ignorantiam suam accommodanda est (48). † Idem respondendum est, & in eo, qui fideicommissam recepit hereditatem, si heres cum ignorante debitore transegit.

(1) Ut sit supplenda, l. 9. §. [illegible] (2) Permutatio utrum fieri possit cum nummis [illegible] (3) Id est, nummos, ut [illegible] (4) Id est, singulis mensibus, l. 12. [illegible] (5) [illegible] Alimentarius est, cui alimenta relicta, ut l. [illegible] (6) Ut transactio [illegible] Prætore facta valeat, quæ conditio alimentarii sit melior. Cujac. [illegible] (8) Cum id actum esset [illegible] l. 6. §. 1. *supr. de officio Præsidis* [illegible] (11) Atqui transactio generalis [illegible] (13) [illegible] Idem in renunciationibus. Utraque est ejusdem paris, [illegible] (14) [illegible] (15) Quod si ea fuisset interposita [illegible] de dolo ageretur. [illegible] (16) Imo ut sic decipiat, videtur et [illegible] *ad SC. Trebel.* (17) Transegit [illegible] (18) Sensus est [illegible] (20) [illegible] (21) [illegible] (22) [illegible] (24) Eodem modo castrensi peculio [illegible]

imponere non potest, l. 18. §. 3. *infr. de castrensi peculio.* (25) [illegible] (26) Vide l. [illegible] (27) Vide l. 6. *supr. eod.* (28) l. 9. §. *cum transactio.* *supr. eod.* (29) De vicesima hereditatium [illegible] (30) Id est, sine speciali mandato, l. 8. C. *eod.* (31) De vicesima hereditatis, ut ex inscriptione legis colligere licet. (32) [illegible] (33) Adde ex Haloandri editione, id observandum esse de aere alieno quod inter eos convenisset. (34) Imo solus scriptus heres conveniendus est. [illegible] (35) [illegible] (36) [illegible] (37) Pœnam. [illegible] (38) [illegible] (39) [illegible] (40) [illegible] (41) [illegible] (43) Id est, [illegible] (44) Id est, non solo quod pactum sit [illegible] (45) Id est, ut pactum [illegible] (46) [illegible] (47) [illegible] (48) Utiliter, non directo, ut etiam habeat exceptionem non directam, Cujac. v. l. 16. *supr. de pact.*

L I B E R T E R T I U S.

T I T. I.

DE POSTULANDO (1).

Ratio. 1. Et summa Edicti. 2. Quid sit Postulare. *3. De his qui in totum postulare prohibentur. 4. De Advocato dando a Prætore. 5. De his, qui pro aliis postulare non possunt. 7. De his, qui non pro omnibus postulare possunt. 9. De restitutis. 11. Pro quibus in tertio ordine constituti postulare possunt.*

1. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

HUnc Titulum (2) Prætor proposuit habendæ rationis causa, suæque dignitatis tuendæ (3), & decoris [sui] causa: ne, sine delectu passim apud se postuletur. §. 1. Eapropter tres (4) fecit ordines: nam quosdam in totum prohibuit postulare: quibusdam [vel] pro se permisit: quibusdam & pro certis duntaxat personis & pro se permisit. §. 2. *Postulare* autem est desiderium (5) suum vel amici (6) sui, in jure apud eum, qui jurisdictioni (7) præest (8), exponere: vel alterius desiderio contradicere. §. 3. Initium autem fecit Prætor ab his, qui *in totum* prohibentur postulare; in quo Edicto aut pueritiam, aut casum excusavit. † Pueritiam, dum minorem annis decem (9) & septem, qui eos non in totum (10) complevit (11), prohibet postulare: quia moderatam hanc ætatem ratus est ad procedendum in publicum: qua ætate, aut paulo majore fertur Nerva filius, & publice (12) de jure responsitasse (13). † Propter casum, surdum, qui prorsus non audit, prohibet apud se postulare: nec enim erat permittendum ei postulare, qui decretum Prætoris exaudire non poterat; quod etiam ipsi erat periculosum futurum: nam, non exaudito decreto Prætoris, quasi non obtemperasset, pœnæ ut contumax plecteretur. §. 4. Ait Prætor, *si* (14) *non habebunt advocatum, ego dabo*. Nec solum his personis hanc humanitatem Prætor solet exhibere, verum & si quis alius sit, qui certis ex causis, vel ambitione adversarii, vel metu, patronum non invenit. §. 5. Secundo loco Edictum proponitur in eos, qui *pro aliis ne postulent*: in quo Edicto excepit Prætor sexum, & casum: item [notavit] personas [in] turpitudine notabiles. † Sexum, dum feminas prohibet pro (15) aliis postulare (16): & ratio quidem prohibendi, ne contra pudicitiam sexui congruentem, alienis causis se immisceant (17): ne virilibus officiis fungantur mulieres. Origo vero introducta est a Carfania (18) improbissima femina, quæ inverecunde (19) postulans, & Magistratum inquietans, causam dedit Edicto (20). † Cæcum, dum cæcum (21) utrisque luminibus orbatum Prætor repellit: videlicet quod insignia (22) Magistratus videre, & revereri non possit. Refert

(1) 10. C. vz. ad 91. περὶ συνηγόρων, &c. de Advocatis, & qui postulare prohibentur. 8. *Eclog.* (2) Hæc lex relata est in [illegible] (3) l. 19 *supr. de officio Præsid.* eadem etiam inter privatos conservanda est. l. 1. §. *sed etsi infr. de ventre inspiciendo.* (4) 8. *Eclog.* [illegible] (5) [illegible] (6) Vide l. 2. *infr. de fidejussoribus tutorum.* (7) [illegible] (8) Et apud pedaneos judices. [illegible] (10) Annus cœptus hic non habetur pro completo, [illegible] (11) Atqui minor 25. annis non est idoneus defensor [illegible] ergo nec Advocatus pro alio. (12) Publice de jure respondendi anno 17. ætatis facultas etiam permissa, [illegible] (13) *Respontare*, magis est quam respondere. (14) [illegible] *Advocatos supr. de off. Proconsul.* Goth. Non gratis sed salario clientuli [illegible] (15) Pro se potest.

(16) l. 2. *infr. de regul. jur.* (17) Interveniendo. l. 2. §. 1. *infr. ad SC Vellejanum* vel exgenerans munus gerendo [illegible] (18) Gaia Afrania. [illegible] (19) Fronte perfricta, [illegible] Verecundia adolescentem decet, non senem Arist. 4. *Eth.* Verecundus virtutis color. Diogenes apud [illegible] Verecundum decet adolescentem esse. Plaut. Apulejus 9. (20) Quam hic causam appellat Ulpianus, satis dici nequit: neque enim dicimus Carfaniam dedisse rationem hujus edicti: sed ratio est, ne contra pudicitiam sexui congruentem [illegible] (21) [illegible] (22) Sellam curulem, fasces. [illegible] Appiano. &

Refert etiam Labeo, Publium cæcum, Asprenatis (1) Nonii patrem, aversa sella (2) a Bruto destitutum, cum vellet postulare. Quamvis autem cæcus pro alio postulare non possit, tamen & Senatorium (3) ordinem retinet, & judicandi officio fungetur (4). Namquid ergo & Magistratus gerere possit? Sed de hoc deliberabimus. Exstat quidam exemplum (5) ejus, qui gessit. Appius denique Claudius cæcus consiliis publicis intererat, & in Senatu severissimam (6) dixit sententiam de Pyrrhi captivis (7). Sed melius est ut dicamus, retinere quidem jam cœptum Magistratum posse, adspirare autem ad novum penitus prohiberi: idque multis comprobatur exemplis. §. 6. Removet autem a postulando pro aliis & eum, qui (8) corpore suo muliebria passus est (9). Si quis tamen vi (10) prædonum, vel hostium stupratus est, non debet notari, ut & Pomponius ait. † Et qui capitali crimine damnatus est, non debet pro alio postulare. † Item senatusconsulto etiam apud judices pedaneos (11) postulare (12) prohibetur calumniæ publici judicii damnatus. † Et qui operas suas, ut (13) cum bestiis (14) depugnaret, locaverit (15). † *Bestias* autem accipere debemus ex feritate magis, quam ex animalis genere: nam quid, si leo sit, sed mansuetus (16), vel alia dentata mansueta? ergo qui locavit, solus notatur, sive depugnaverit, sive non (17): Quod si depugnaverit, cum non locasset operas suas, non tenebitur: non enim, qui cum bestiis depugnavit, tenebitur: sed qui operas suas in hoc locavit. † Denique eos, qui virtutis (18) ostendendæ causa hoc faciunt sine mercede, non teneri ajunt Veteres (19); nisi in arena passi sunt se honorari: eos enim puto notam non evadere. † Sed si quis operas suas locaverit, ut feras venetur (20), vel ut depugnaret feram, quæ regioni nocet, extra (21) arenam: non est notatus. † His igitur personis, quæ non virtutis causa cum bestiis pugnaverunt, pro se Prætor permittit allegare (22), pro alio prohibet. Sed est æquissimum, si tutelam, vel curam hujusmodi personæ administrent, postulare eis pro his, quorum curam gerunt, concedi (23). Qui adversus ea fecisse monstretur, & pro aliis interdicta postulatione repellitur, & pro æstimatione judicis extra ordinem pecuniaria pœna multabitur.

§. 7. Ut initio (24) hujus tituli diximus, tres ordines Prætor fecit non postulantium: quorum [hic] tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed *Ne pro omnibus* postularent: quasi minus deliquerint, quam hi, qui superioribus capitibus notantur. §. 8. Ait Prætor: *Qui lege (25), plebiscito, senatusconsulto (26), edicto (27), decreto principum, nisi pro certis personis postulare prohibentur: hi pro alio, quam pro quo licebit, in jure apud me ne postulent.* Hoc edicto continentur etiam alii omnes, qui Edicto Prætoris, ut infames notantur, qui omnes, nisi pro se, & certis personis, ne postulent (28). §. 9. Deinde adjicit Prætor: *Qui ex his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit*, [aunt] *qui ex his, qui supra scripti sunt*, sic accipe; si fuerit inter eos, qui tertio Edicto continentur: &, nisi pro certis personis postulare prohibentur: cæterum, si ex superioribus difficile in integrum restitutio impetrabitur.

§. 10. De qua autem restitutione Prætor loquitur, utrum de ea, quæ a Principe, vel a Senatu, Pomponius quærit: & putat, de ea restitutione sensum, quam Princeps, vel (29) Senatus indulsit. † An autem & Prætor restituere possit, quæritur. & (30) mihi videtur, talia Prætorum decreta non esse servanda: nisi sicubi ex officio jurisdictionis suæ subvenerunt: ut in ætate observatur, si quis deceptus sit; cæterisque speciebus, quas sub Titulo *de in integrum restitutione* exsequemur. Pro qua sententia est, quod si quis famoso judicio condemnatus, per in integrum restitutionem fuerit absolutus, Pomponius putat, hunc infamia eximi (31). §. 11. Deinde adjicit Prætor: *Pro alio ne postulent, præterquam pro parente, patrono, patrona, liberis, parentibusque patroni, patronæ*: de quibus personis sub titulo *de in jus vocando* plenius diximus. † Item adjicit: *Liberisve suis, fratre, sorore, uxore, socero, socru, genero, nuru, vitrico, noverca, privigno, privigna, pupillo, pupilla, furioso, furiosa* (32).

2. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

F*Atuo* (33), *fatua*: (cum istis quoque personis curator detur (34)).

3. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

C*Ui tutorum a parente, aut de majoris partis tutorum sententia, aut ab eo, cujus de ea re jurisdictio fuit, ea tutela curatiove data erit.* §. 1. Adfinitates non (35) eas accipere debemus, quæ quondam fuerunt, sed præsentes (36). §. 2. Item Pomponius, *Nurus* (37), & *Generi* (38) appellatione, & *Soceri* (39), & socrus, & ulteriores, quibus *pro* (40) præpositio solet accedere, contineri ait. §. 3. In curatoribus debuisse eum adjicere: [muti] (41) cæterorumque, quibus dare solent: id est, surdo, prodigo, & adolescenti.

4. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

ITam, quibus, propter infirmitatem, curatorem Prætor dare solet.

5. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

ET qui negotiis suis aliquo perpetuo morbo superesse (42) non possunt.

De prohibitis in secundo, vel tertio ordine. 1. De successore ejus, qui prohibuit.

6. IDEM lib. 6. ad Edictum.

PUto autem omnes, qui non sponte, sed necessario (43) officio funguntur, posse sine offensa Edicti postulare: etiam si hi sint, qui nonnisi pro se postulare possunt. §. 1. Si quis *advocationem præstare* fuerit prohibitus: si quidem *apud se*, ut solent facere tempora Magistratus sui, puto eum postea apud successorem ejus adire posse (44).

De permissione adversarii.

7. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

QUos (45) prohibet Prætor *apud se* postulare (46), omnimodo (47) prohibet, etiam (48) si adversarius eos patiatur postulare.

De prohibitionis vel exilii tempore finito.

8. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

IMperator Titus Antoninus rescripsit (49), *Eum, cui advocationibus in quinquennio interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi* (50). † Divus quoque Hadrianus rescripserat, *de exilio reversum postulare posse*, nec (51) adhibetur distinctio (52), quo criminis silentium, vel exilium sit irrogatum: ne scilicet pœna tempore determinata, contra sententiæ fidem, ulterius porrigatur.

Si a Præside prohibitus in alia provincia postulet.

9. IDEM lib. 1. Responsorum.

EX ea causa prohibitus pro alio postulare, quæ infamiam non irrogat (53), ideoque jus pro omnibus postulandi non aufert, in ea tantum provincia pro aliis non recte postulat, in qua Præses fuit, qui sententiam dixit: in alia (54) vero non prohibetur, licet *ejusdem* (55) *nominis sit* (56).

De patronis fisci. 1. De decurionibus.

10. PAULUS lib. singulari Regularum.

HI, qui fisci causas agunt, suam, vel filiorum, & parentum suorum (57), vel pupillorum (58), quorum tutelas gerunt, causam & adversus fiscum agere non prohibentur. §. 1. Decuriones quoque contra patriam suam causas agere prohibentur præter superiores personas.

De tutore. 1. Qui sunt infames.

11. TRYPHONINUS lib. 5. Disputationum.

A Principe nostro (59) rescriptum est, *non (60) prohiberi tutorem adesse pupillo in negotio, in quo (61) Advocatus contra patrem ejus fuisset.* † Sed & illud permissum ab eo est, agere tuto-

[illegible]

auturem pupilli causa adversus (1) fiscum, in qua advarsus partem pupilli antea Advocatus (2) fisci fuisset. §. 1. [Qui autem inter infames sunt, sequenti Titulo explanabitur.]

T I T. II.

DE HIS, QUI NOTANTUR INFAMIA (3).

Edictum, cujus sunt octo partes.

1. JULIANUS lib. 1. ad Edictum.

PRætoris verba dicunt: *infamia notatur, qui ab exercitu (4), ignominiæ causa, ab imperatore, eove cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit. † Qui artis ludicræ, pronunciandive causa in scenam prodierit (5). † Qui lenocinium fecerit (6). † Qui (7) in judicio publico (8) calumniæ prævaricationisve (9) causa quid fecisse judicatus erit (10). † Qui furti (11), vi bonorum raptorum, injuriarum (12), de dolo malo, & fraude suo nomine damnatus, pactusve erit (13). † Qui pro socio (14), tutelæ (15), mandati (16), depositi (17), suo nomine non contrario judicio damnatus erit (18). † Qui eam, quæ in potestate ejus esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret (19), intra (20) id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit: Eamve sciens (21) quis uxorem duxerit, non (22) jussu ejus, in cujus potestate est: Et qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus (23) fuerit. † Quive suo nomine (24), non jussu ejus, in cujus potestate esset: ejusve nomine, quem, quamve in potestate haberet, bina (25) sponsalia, binasve nuptias in eodem tempore constitutas habuerit (26).*

Interpretatio Primæ *partis. De eo qui missus est. 1. De exercitu. 2. De generibus missionum. 3. De milite adulterii damnato. 4. Effectus ignominiosæ missionis. 5. Interpretatio* Secundæ *partis. De prodeuntibus in scenam, & quid sit scena.*

2. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

QUod ait Prætor (27): *Qui ab exercitu (28) dimissus erit: dimissum* accipere debemus, militem caligatum (29): vel si quis alius usque ad Centurionem (30), vel Præfectum cohortis, vel alæ, vel legionis: [vel Tribunum sive cohortis, sive legionis] dimissus est. † Hoc amplius Pomponius ait, etiam eum, qui exercitui præest, licet Consularibus insignibus utitur, ignominiæ causa ab Imperatore missum hac nota laborare. † Ergo & si dux, cum exercitui præest, dimissus erit, notatur. Et, si Princeps dimiserit, & adjecerit (31) *ignominiæ causa se mittere* (32), ut plerumque facit, non dubitabis, & ex Edicto Prætoris eum infamia esse notatum. Non tamen, si citra indignationem Principis successor ei datus est. §. 1. *Exercitum* autem, non unam cohortem (33), neque unam alam (34) dicimus: sed numeros (35) multos militum: nam *exercitui* (36) *præesse* dicimus eum, qui legionem (37), vel legiones cum suis auxiliis (38) ab Imperatore commissas administrat. † Sed [hic] etiam eum, qui ab aliquo numero militum missus est, quasi ab exercitu missum sic accipiemus. §. 2. *Ignominiæ caussa* [*missum*]: hoc ideo adjectum est, quoniam multa (39) genera sunt missionum. Est honesta, quæ emeritis (40) stipendiis, vel ante, ab Imperatore indulgetur: Est causaria (41), quæ (42) propter valetudinem laboribus militiæ solvit: est ignominiosa. Ignominiosa autem missio totiens est, quotiens is, qui mittit, addit (43) nominatim, *Ignominiæ causa se mittere*: semper enim debet addere, cur miles mittatur. Sed & si eum exauctoraverit, id (44) est, insignia (45) militaria detraxerit, inter infames efficit, licet non addidisset (46), *Ignominiæ causa se eum exauctorasse* (47). Est & quartum genus missionis, si (48) quis evitandorum munerum causa militiam subiisset: hæc autem missio existimationem non lædit, ut est sæpissime rescriptum. §. 3. Miles, qui Lege Julia de adulteriis (49) fuerit damnatus, ita infamis est, ut etiam ipsa (50) sententia eum sacramento (51) ignominiæ causa solvat (52). §. 4. Ignominia [autem] missis neque in Urbe (53), neque alibi (54), ubi Imperator est, morari licet. §. 5. Ait Prætor: *qui* (*in*) *scenam prodierit*, [infamis est]. *Scena* (55) est, ut Labeo definit, quæ ludorum faciendorum causa, quolibet loco, ubi quis consistat moveaturque spectaculum sui præbiturus, posita sit in publico, privatove, vel in vico: quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur. Eos enim, qui quæstus (56) causa in certamina descendunt, & omnes propter præmium in scenam prodeuntes, famosos esse, Pegasus & Nerva filius responderunt (57).

De eo, qui operas suas locavit, ut in scenam prodiret.

3. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

QUi autem operas suas locavit, ut prodiret artis ludicræ causa, neque prodiit, non (58) notatur: quia non est ea res adeo turpis, ut etiam consilium (59) puniri debeat.

De athletis, thymelicis, xysticis, agitatoribus, his qui aquam equis spargunt, & cæteris ministeriis. 1. De designatoribus. 2. Interpretatio Tertiæ *partis, de lenonibus. 4.* Quartæ, *de calumniatore & prævaricatore. 5. Interpretatio* Quintæ *partis. De condemnato suo nomine.*

4. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

ATHletas (60) autem Sabinus & Cassius responderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere. Et generaliter ita omnes (61) opinantur, & utile videtur: ut neque (62) Thymelici (63), neque exystici (64), neque (65) agitatores (66), nec qui (67) aquam equis spargunt, cæteraque eorum ministeria, qui certaminibus (68) sacris deserviunt, ignominiosi habeantur (69).

§. 1. Designatores (70) autem, quos Græci βραβευτὰς appellant, artem ludicram non facere Celsus probat: quia (71) ministerium, non (72) artem ludicram exerceant. Et sane locus iste hodie a Principe non (73) pro modico beneficio datur. §. 2. Ait Prætor, *Qui lenocinium fecerit* (74): *Lenocinium facit*, qui quæstuaria (75) mancipia habuerit: sed & qui in liberis hunc quæstum exercet, in eadem causa est. Sive autem principaliter hoc negotium gerit, sive alterius (76) negotiationis accessione utatur (77): utputa si caupo fuit, vel stabularius: & mancipia talia (78) habuit ministrantia, & occasione ministerii quæstum facientia: sive balneator fuerit, velut in quibusdam provinciis fit, in balneis ad custodienda vestimenta conducta habent mancipia: hoc genus observantia in officina, lenocinii pœna tenebi-

nebitur. §. 3. Pomponius, & eum, qui in servitute peculiaria mancipia prostituta habuit, notari post libertatem ait (1). §. 4. *Calumniator* ita demum notatur, si (2) fuerit calumniæ causa damnatus: neque enim sufficit calumniatum. Item prævaricator: *Prævaricator* autem est (3), quasi varicator, qui diversam partem adjuvat, prodita causa sua; quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait: nam qui prævaricatur, ex utraque parte constitit; quinimo, ex adversa. §. 5. Item *si qui furti* (4), *vi bonorum raptorum, injuriarum* (5), *de dolo malo suo nomine* (6) *damnatus, pactusve erit* (7), *simili modo infames sunt*.

5. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

QUoniam intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur (8).

1. *De provocatione*. 2. *Si quis alieno nomine damnetur*. 3. *De pacto*. 4. *De jurejurando*. 5. *interpretatio* Sextæ *partis*. *De mandato*. 6. *De herede*. 7. *De contrario judicio*.

6. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

FUrti (9) accipe: sive manifesti sive nec manifesti. §. 1. Sed si furti, vel aliis famosis actionibus quis condemnatus provocavit: pendente judicio nondum inter famosos habetur (10): si autem omnia tempora provocationis lapsa sunt, retro infamis est: quamvis, si injusta appellatio ejus visa sit, hodie (11) notari puto, non retro notatur. §. 2. Si quis alieno nomine condemnatus fuerit; non laborat infamia: & ideo nec procurator, [meus] vel defensor, vel tutor, vel curator, vel heres (12), furti, vel ex alia simili specie condemnatus, infamia notabuntur: Nec ergo, si ab initio per procuratorem causa agitata est. §. 3. *Pactusve*, inquit, *erit*: *pactus sit* accipimus: si cum pretio (13) quantocumque pactus est: alioquin & qui precibus impetravit, ne secum ageretur, erit notatus: nec erit veniæ ulla ratio: Quod est inhumanum.

† Qui jussu Prætoris, pretio dato pactus est, non (14) notatur.

§. 4. Sed & si jurejurando (15) delato, juraverit quis, *non deliquisse*, non erit notatus: nam quodammodo innocentiam suam jurejurando adprobavit.

§. 5. *Mandati* (16) *condemnatus*: verbis Edicti notatur, non solum qui mandatum suscepit (17), sed & is, qui fidem, quam adversarius secutus est, non præstat. utputa, fidejussi pro te, & solvi, mandati te si condemnavero, famosum facio.

§ 6. Illud plane addendum est, quod interdum & heres suo nomine damnatur, & ideo infamis fit, si in deposito (18) vel in mandato (19) male versatus sit. Non (20) tamen in tutela, vel pro socio (21) heres suo nomine damnari potest: quia heres neque in tutelam, neque in societatem succedit, sed tantum in æs alienum defuncti. §. 7. Contrario judicio damnatus non erit infamis (22). Nec immerito: nam in contrariis non de perfidia agitur, sed de calculo (23), qui fere judicio solet dirimi.

De pacto.

7. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

IN actionibus, quæ ex contractu proficiscuntur, licet famosæ sint, & damnati notantur, attamen pactus non notatur: merito, quoniam ex his causis non tam turpis est pactio, quam superioribus (24).

Interpretatio Septimæ *partis*. *De scientia & ignorantia*.

8. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

GEnero, inquit, *mortuo*: merito adjecit Prætor, *cum eum mortuum esse sciret* (25), ne ignorantia (26) puniatur: sed cum tempus luctus continuum est, merito (27) & ignoranti cedit ex die mortis mariti (28): & ideo si post legitimum tempus (29) cognovit, Labeo ait, ipsa die & sumere eam lugubria (30) & deponere (31).

De uxore. 1. *De sponso*.

9. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

UXores (32) viri lugere non compellentur. §. 1. Sponsi nullus luctus est (33).

De permissione Principis. 1. *De sponsa intra tempus luctus*.

10. IDEM lib. 8. ad Edictum.

SOlet (34) a Principe impetrari; *Ut intra legitimum tempus mulieri nubere liceat* (35).

§. 1. Quæ virum eluget, intra id tempus sponsam fuisse non (36) nocet.

De liberorum & parentum luctu. 1. *Si maritum lugeri non oportet*. 2. *De ea, quæ intra legitimum tempus peperit*. 3. *Qui lugeri non solent*. 4. *De eo, qui lugentem duxit, aut ducere passus est*. *vitio ratumve habuit*.

11. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

LIberorum autem & parentum (37) luctus impedimento nuptiis non est.

§. 1. Etsi talis (38) sit maritus, quem more (39) majorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum intra legitimum (40) tempus collocari: Prætor enim ad id tempus se retulit, quo vir elugeretur, qui solet elugeri (41), propter turbationem (42) sanguinis (43). §. 2. Pomponius eam, quæ intra legitimum tempus partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare: Quod verum (44) puto (45). §. 3. Non solent autem lugeri (46), ut Neratius ait, hostes (47), vel perduellionis (48) damnati: nec suspendiosi, nec (49) qui manus sibi intulerunt, non tædio vitæ (50), sed mala conscientia. Si quis ergo, post hujusmodi exitum mariti, nuptum se collocaverit, infamia notabitur.

§. 4. Notatur etiam, qui eam duxit, sed si sciens: ignorantia (51) enim excusatur non juris, sed facti (52). † Excusatur, qui jussu ejus, in cujus potestate erat (53), duxerit (54): & (55) ipse, qui passus est ducere, notatur. Utrumque recte: nam & qui obtemperavit, venia dignus est: & qui passus est ducere, notari (56) ignominia.

12. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

QUi jussu patris duxit, quamvis liberatus potestate patris eam tenuit, non (57) notatur.

Interpretatio Octavæ *partis*. 1. *De binis sponsalibus alieno nomine constitutis*. 2. *Interpretatio verborum*, Eodem tempore. 3. *De sponsa uni, nupta alteri*. 4. *De nuptiis vel sponsalibus prohibitis*. 5. *De compromisso*. 6. *Si judex causa cognita pronunciaverit, vel extrinsecus elocutus sit*. 7. *De pœna graviori*. 8. *De crimine stellionatus*.

13. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

QUid ergo si non ducere [*sed*] passus, sed postea quam duxit, ratum habuerit: utputa initio ignoravit talem esse, postea scit? Non notabitur (58). Prætor enim ad initium nuptiarum se retulit. §. 1. Si quis alieno nomine *bina sponsalia* constituerit, non notatur: nisi ejus nomine constituat, quem quamve in potestate haberet. Certe qui filium, vel filiam constituere patitur (59), quodammodo ipse videtur constituisse.

§. 2. Quod ait Prætor *eodem tempore*: non initia sponsaliorum eodem tempore factorum accipiendum est, sed si in id tempus concurrant. §. 3. Item, si (60) alteri sponsa, alteri nupta sit: ex sententia Edicti, punitur. §. 4. Cum autem factum notetur, etiamsi cum ea quis nuptias vel sponsalia constituat, quam uxorem ducere vel non potest, vel fas non est, erit notatus. §. 5. Ex compromisso arbiter infamiam non facit: quia non (61) per omnia sententia est.

§. 6. Quantum ad infamiam pertinet: multum interest (62) in causa, quæ agebatur, causa cognita aliquid pronunciatum sit, an quædam extrinsecus (63) sint elocuta: nam ex his infamia non irrogatur. §. 7. Pœna gravior (64) ultra legem imposita existimationem conservat: ut & constitutum est, & responsum: utputa, si eum, qui parte bonorum multari debuit, Præses relegaverit, dicendum erit duriori (65) sententia cum eo transactum de existimatione ejus: idcircoque [illegible] esse infamem (66). Sed si in causa furti nec manifesti in quadruplum judex condemnavit, oneratum quidem reum pœna aucta (nam ex

(1) Punietur ergo gravius leno, quam meretrix, arg. l. 24. infr. eod. ac forte non minus. [illegible]

ex furto non manifeſto in duplum convaniri debuit): verum hanc rem exiſtimationem ei non conſervaſſe, quamvis, ſi pœne non pecuniaria eum oneraſſet, tentaſſum eum ea videtur. §. 8. Crimen ſtellionatus (1) infamiam irroget (2) damnato, quamvis publicum non eſt judicium.

Si quis ex ſuo facto non ſuo nomine damnetur.

14. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

SErvus, cujus nomine noxale judicium dominus acceperit, deinde eundem liberum & heredem inſtituerit: ex eodem judicio damnatus, non (3) eſt famoſus: quia non ſuo nomine condemnatur: quippe cum initio lis in eum conteſtata non ſit.

De ea, quæ ventris nomine per calumniam, XVIII. vel per ignorantiam, in poſſeſſionem miſſa eſt, XIX. & ex ea cauſa condemnata, vel non: & de ejus patre.

15. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

NOtatur (4), quæ per calumniam ventris nomine in poſſeſſionem (5) miſſa eſt (6), dum ſe adſeveret (7) prægnantem (8).

16. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

CUm non prægnans eſſet, vel ex alio (9) concepiſſet.

17. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

DEbuit enim coerceri, quæ Prætorem decepit (10). Sed ea notatur, quæ, cum ſuæ poteſtatis eſſet, hoc facit.

18. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

EA, quæ falſa (11) exiſtimatione decepta eſt, non poteſt videri per calumniam in poſſeſſione fuiſſe.

19. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

NOn alia autem notatur, quam (12) ea, de qua pronunciatum eſt, *calumniæ cauſa eam fuiſſe in poſſeſſionem miſſam.* † Idque & in patre erit ſervandum, qui calumniæ cauſe paſſus (13) eſt filiam, quam in poteſtate habebat, in poſſeſſionem ventris nomine mitti.

De ſententia, Callido commento videris accuſationis inſtigator fuiſſe.

20. PAPINIANUS lib. 1. Reſponſorum.

OB hæc verba ſententiæ Præſidis provinciæ, *Callido commento videris* (14) *accuſationis inſtigator* (15) *fuiſſe:* pudor (16) potius oneratur, quam ignominia videtur irrogari: Non (17) enim, qui exhortatur, mandatoris (18) opere fungitur (19).

De teſtatione reprobata.

21. PAULUS lib. 1. Reſponſorum.

LUcius Titius crimen intendit Gaio Sejo, quaſi injuriam paſſus, atque in eam rem teſtationem apud Præfectum Prætorio recitavit: Præfectus, fide non habita teſtationis, *Nullam injuriam Lucium Titium paſſum eſſe a Gajo Sejo, pronunciavit.* Quæro, an teſtes, quorum teſtimonium reprobatum eſt, quaſi ex falſo teſtimonio, inter infames habentur? Paulus reſpondit, nihil proponi, cur hi, de quibus quæritur, infamium loco haberi debeant: cum non (20) oporteat ex ſententia, ſive juſta, ſive injuſte, pro alio habita alium prægravari (21).

De pœnis.

22. MARCELLUS lib. 2. Publicorum.

ICtus fuſtium infamiam non (22) importat (23), ſed (24) cauſa (25), propter quam id pati meruit, ſi ea fuit, quæ infamiam damnato irrogat. In ceteris quoque generibus pœnarum eadem forma ſtatuta eſt.

De luctu parentum, liberorum, & agnatorum.

23. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

PArentes, & liberi utriuſque ſexus, necnon & ceteri adgnati vel cognati, ſecundum (26) pietatis rationem, & animi ſui patientiam (27), prout quiſque voluerit, lugendi ſunt, qui autem eos non luxit, non notatur infamia (28).

24. IDEM lib. 6. ad Edictum.

IMperator Severus reſcripſit, Non (29) obſuiſſe mulieris famæ ejus quæſtum in ſervitute factum.

De luctu parentum, quorum hereditas ad filios non pertinet.
1. De luctu ejus qui in bello cecidit.

25. PAPINIANUS lib. 2. Quæſtionum.

EXheredatum quoque filium luctum habere patris memoriæ, placuit (30). Idemque & in matre juris eſt, cujus hereditas ad filium non pertinet (31).

§. 1. Si quis in bello ceciderit, etſi (32) corpus ejus non compareat, lugebitur.

TIT. III.

DE PROCURATORIBUS (33), ET DEFENSORIBUS.

Definitio procuratoris. 1. Quarum rerum, & quibus modis detur procurator. 2. Uſus procuratoris. 3. De abſente.

1. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

PRocurator eſt (34) qui (35) aliena negotia mandatu (36) domini adminiſtrat. §. 1. Procurator autem vel omnium rerum, vel unius rei eſſe poteſt, conſtitutus vel (37) coram, vel per nuncium, vel per epiſtolam: quamvis quidam (ut Pomponius libro viceſimo quarto ſcribit) non (38) putent (39) unius rei mandatum ſuſcipientem, procuratorem eſſe: ſicuti ne is quidem, qui rem perferendam, vel epiſtolam, vel nuncium (40) perferendum ſuſcepit, proprie procurator appellatur: ſed verius eſt, eum quoque procuratorem eſſe, qui (41) ad unam rem datus ſit. §. 2. Uſus autem procuratoris perquam neceſſarius (42) eſt, ut qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe vel nolunt, vel non poſſunt, per alios poſſint vel agere, vel convaniri. §. 3. Dari autem procurator & abſens poteſt.

De certo. 1. de furioſo.

2. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

DUmmodo certus ſit, qui datus intelligetur, & is [ſi] ratum habuerit.

§. 1. Furioſus non (43) eſt habendus abſentis loco: quia in eo animus (44) deeſt, ut ratum habere [non] poſſit.

De lite futura. Quibus modis procurator datur.

3. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

ITem [&] ad (45) litem futuram (46); & in (47) diem, & ſub conditione & uſque ad diem dari poteſt.

4. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

ET (48) in perpetuum.

Quis dicatur præſens.

5. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

P*Ræſens* habetur (49), & qui in hortis eſt.

6. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

ET qui in foro, & qui in Urbe & (50) in continentibus (51) ædificiis.

7. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

ET ideo procurator ejus præſenti eſſe videtur.

De filio vel filiafam. 1. An invitus, 2. Aut veteranus, aut miles procurator eſſe poſſit. 3. Edictum de procuratore compellendo judicium accipere, & quibus ex cauſis non compellitur.

8. IDEM lib. 8. ad Edictum.

FIliusfamilias (52) & ad agendum dare procuratorem poteſt, ſi qua ſit actio, qua ipſe experiri poteſt: non ſolum (53) ſi caſtrenſe peculium habeat, ſed & quivis filiusfamilias; utpute injuriam paſſus dabit ad injuriarum actionem, ſi forte neque pater præſens ſit, nec patris procurator velit experiri: & erit jure ab ipſo filiofamilias procurator datus. Hoc amplius Julianus ſcribit: etſi filiofamilias patri per filium ejus in eadem poteſtate manentem fiat injuria, neque avus præſens ſit, poſſe patrem procuratorem dare ad ulciſcendam inju-

injuriam, quam nepos absentis passus est. † Ad defendendum (1) quoque poterit filiusfamilias procuratorem dare. † Sed & filiafamilias poterit dare procuratorem ad injuriarum actionem. Nam quod ad dotis exactionem cum patre dat procuratorem, supervacuum esse Valerius Severus scribit (2): cum sufficiat, patrem dare (3) ex filiæ voluntate. Sed puto, si forte pater absens sit, vel suspectæ vitæ (quo casu solet filiæ competere de dote actio), posse eam procuratorem dare. † Ipse quoque filius procurator dari poterit & ad agendum, & ad defendendum. §. 1. Invitus (4) procurator non solet dari. *Invitum* (5) accipere debemus, non eum tantum, qui contradicit, verum (6) eum quoque, qui consensisse non probatur. §. 2. Veterani, procuratores fieri possunt. Milites (7) autem, nec (8) si velit adversarius, procuratores dari possunt: nisi hoc, tempore (9) litis contestatæ, quocumque casu prætermissum est: excepto eo, qui in (10) rem suam procurator datus est: vel qui communem causam omnis sui numeri persequatur, vel suscipit: quibus talis procuratio concessa est. §. 3. *Procuratorem ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente Dominus judicatum solvi, exposuit:* Prætor ait (11): *judicium accipere cogam.*

† Verum ex causa non debebit compelli: utputa, inimicitiæ capitales intervenerunt inter ipsum procuratorem, & dominum: scribit Julianus debere in procuratorem denegari actionem. † Item si dignitas accesserit procuratori, vel reipublicæ causa abfuturus sit.

9. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

AUt si (12) valetudinem, aut si necessariam (13) peregrinationem alleget.

10. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

VEl (14) hereditas superveniens eum occupet, vel [ex] alia (15) justa causa.

† Hoc amplius, & si habeat præsentem dominum, non debere compelli procuratorem.

11. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

SI tamen dominus cogi possit.

12. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

SEd etiam ex his (16) causis dicitur aliquando cogendum procuratorem judicium accipere: veluti si dominus præsens non sit, & actor adfirmet (17), tractu temporis futurum, ut res pereat.

13. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

SEd hæc neque passim admittenda sunt, neque districte (18) deneganda: sed a Prætore, causa cognita, temperanda.

14. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

SI post datum (19) procuratorem capitales (20) inimicitiæ intercesserunt (21), non (22) cogendum accipere judicium, nec stipulationem (23) ob rem (24) non defensam committi: quoniam nova causa sit.

De procuratore ad communi dividundo judicium dato.

15. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

SI defunctus sit dominus ante litem (25) contestatam, *judicatum solvi* stipulatione pro (26) suo procuratore data, procurator compellendus est ad judicium accipiendum: ita tamen, si hoc dominus sciente procuratore, & non contradicente, fecit: quod si aliter actum est, inscium quidem procuratorem teneri, satis incivile est; committitur autem ob rem non defensam stipulationis clausula. §. 1. Qui ad communi dividundo judicium datus est [ad] agendum, item (27) & ad defendendum videbitur datus, duplici (28) cautela interponenda.

De revocatione procuratoris.

16. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

ANte (29) litem contestatam libera potestas est vel mutandi (30) procuratoris, vel ipsi domino judicium accipiendi.

17. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

POst litem autem contestatam reus, qui procuratorem dedit, mutare quidem eum, vel in se litem transferre a vivo procuratore, vel in civitate manente, potest; causa tamen prius cognita. §. 1. Non solum autem ipsi, qui dedit procuratorem, hoc permittitur: sed etiam heredi ejus, & ceteris successoribus.

§. 2. In causæ autem cognitione non solum hæc versantur, quæ (31) supra diximus, in procuratore non compellendo suscipere judicium, verum & ætas (32).

18. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

AUt (33) religionis beneficium.

19. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

ITem si (34) suspectus sit procurator; aut in vinculis, aut [in] hostium, prædonumve potestate.

20. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

VEl judicio (35) publico, privatove, vel (36) valetudine, vel majore re sua distringatur.

21. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

VEl exilio: vel si latitet, vel inimicus (37) postea fiat.

DIGEST.

22. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

AUt affinitate (38) aliqua adversario jungetur; vel heres ei existat.

23. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

AUt longa peregrinatio, & aliæ similes causæ impedimento sint.

24. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

MUtari debebit; vel ipso procuratore postulante.

25. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

QUæ omnia non solum ex parte rei, sed (39) etiam in persona actoris observabuntur. † Sed si adversarius, vel ipse procurator dicat, *Dominum mentiri*; apud Prætorem hæc finiri oportet: nec (40) ferendus erit procurator, qui sibi edixerit procurationem; nam hoc ipso suspectus (41) est, qui operam suam ingerit invito: nisi forte purgare magis convitium, quam procurationem exequi maluit; & hactenus erit audiendus, si dicat *se procuratione quidem carere velle, sed si ad inlæsa* (42) *existimatione sua fiat*. Ceterum ferendus erit pudorem (43) suum purgans. † Plene si dicat, *in* (44) *rem suam se procuratorem datum*, & hoc probaverit, non debet carere (45) propria lite. † Item si retentione (46) aliqua procurator uti velit, non facile ab eo lis erit transferenda.

26. PAULUS lib. 8. ad Edictum.

NIsi dominus [ei] solvere (47) paratus sit.

De translatione litis ex parte actoris.

27. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

IN causæ cognitione etiam hoc versabitur, ut ita demum transferri a procuratore judicium permittatur, si quis omnia (48) judicii (49) ab eo transferre paratus sit: ceterum, si velit quædam transferre, quædam relinquere, juste procurator hanc constantiam (50) recusabit. Sed hæc ita, si mandatu domini procurator egit: ceterum, si mandatum non est; cum neque in judicium quicquam deduxerit, nec tu ea comprobaris, quæ invito te acta sunt, tibi non prajudicant: ideoque translatio earum litium non est tibi necessaria, ne alieno facto onereris (51). † Hæc autem cognitio procuratorie mutandi, Prætoris est. §. 1. Si ex parte actoris litis translatio fiat, dicimus, committi *judicatum solvi* stipulationem a reo factam, idque & Neratius probat, & Julianus; & hoc jure utimur: scilicet si dominus satis accepit. † Sed & si procurator satis accepit, & transferetur judicium in dominum, verius est committi (52), & ex stipulatu actionem e procuratore in dominum transferri. † Sed (53) & si a domino, vel a procuratore in procuratorem judicium transferatur: non dubitat Marcellus, quin committatur stipulatio; & hæc vera sunt. Et licet procuratori commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda utilis (54) ex stipulatu actio, directa penitus tollenda.

Si procurator judicatum solvi satis acceperit, vel dederit: & de actione judicati.

28. IDEM lib. 1. Disputationum.

SI procurator meus *judicatum solvi* satis acceperit, mihi ex stipulatu actio utilis (55) est, sicuti judicati actio mihi indulgetur (56). Sed & si egit procurator meus ex ea stipulatione me invito; nihilominus tamen mihi ex stipulatu actio tribuetur (57): quæ res facit, ut procurator meus, ex stipulatu agendo, exceptione debeat repelli: sicuti cum agit judicati non in rem suam datus, nec ad eam rem procurator factus. † Per contrarium autem, si procurator meus judicatum solvi satisdederit, in me [ex] stipulatu actio non datur. Sed & si defensor meus satisdederit (58), in me ex stipulatu actio non datur (59): quia nec (60) judicati mecum agi potest.

Si malit actor reum convenire quam procuratorem.

29. IDEM lib. 9. ad Edictum.

SI actor malit dominum potius convenire, quam eum, qui in rem suam procurator est: dicendum est, ei licere (61).

De impensis a procuratore factis.

30. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

ACtoris (62) procurator, non in rem suam datus, propter impensas (63) quas in litem fecit, potest (64) desiderare (65), ut sibi ex judicatione satisfiat, si dominus litis solvendo non sit.

Si procurator litis domino successit, vel non. 1. De pluribus procuratoribus unius litis. 2. De pluribus procuratoribus.

31. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

SI quis, cum procuratorio nomine condemnatus esset, heres extiterit domino litis; judicati actionem non recte recusabit: hoc, si ex asse. Sin autem ex parte heres extiterit, & totum solverit: siquidem ei mandatum est hoc quoque, ut solvat, mandati actionem (66) adversus coheredes habebit; si non sit mandatum, negotiorum gestorum actio datur (67). † Quod est, & si heres procurator non extiterit, & solverit. §. 1. Unius litis plurium personarum plures dari procuratores, non (68) est prohibitum. §. 2. Julianus ait, eum, qui dedit diversis temporibus procuratores duos, posteriorem (69) dando priorem prohibuisse videri.

32. Pau-

(1) Vide l. ult. §. 1. C. de bonis, quæ liberis. (2) Sensus est, quod ad dotis exactionem attinet, cum patre dare procuratorem filia necesse non habet. (3) V. l. 2. §. quod si in patris. infr. soluto matr. (4) l. 17. C. eod. l. 1. §. quæstor. infr. de curat. bonis dand. (5) l. 9. infr. de serv. præd. urban. (6) Invitus & pro non consentiente habetur, qui tacet, ubi de eo obligando agitur: & sic taciturnitas ad aliquem obligandum pro consensu non habetur. vide tamen Sociorum reg. 104. (7) l. 5. C. de condict. ob causam. (8) Vide quæ scripsi ad l. 9. supr. de postuland. (9) l. 11. C. eod. 10. l. 9. C. eod. (10) Imo Prætoris nullæ sunt partes in eo. l. 41. in pr. infr. eod. (11) l. 10. infr. eod. (12) l. 23. l. 24. infr. eod. (13) l. 22. infr. eod. (14) l. 24. infr. eod. (15) Ut maxime his causis se impediri doceat. (16) Vid. l. 24. §. ult. infr. eod. l. 12. §. fin. infr. de recept. qui arbitr. l. 28. §. sed. etsi ante. infr. de judiciis. (17) Prætore, scilicet, in omnibus. (18) Ad defendendum scilicet. (20) l. 8. §. final. supr. eod. l. 42. in fin. infr. eod. l. Pomponius 22. (21) Ex parte domini, vel procuratoris, vel utriusque. (22) l. 43. infr. eod. l. ult. bonis 40. infr. judic. solvi. (23) Judicatum solvi. (24) Id est, ex hac clausula, & ob rem defensam a procuratore. Gothofr. stipulationem dicit judicatum solvi. l. judicatum solvi §. eod. Sol. Mod. (25) Et judicium acceptum. (26) Plerumque enim debet dominus pro suo procuratore cavere judicatum solvi. l. 9. in fin. supr. eod. (27) l. unic. C. de satisdand. (28) Hæc verba videntur esse Triboniani, ejus enim stylum redolent: cautelam enim dicit pro cautione. (29) Seu re integra. l. 1. C. mandati. (30) l. 22. infr. eod. (31) l. 8. in fin. l. 9. & seqq. (32) Puta senectus. (33) Vide l. 32. §. sacerdotia. infr. de recept. qui arbitr. (34) Ut l. 25. in pr. infr. eod. (35) Vide l. 9. §. 1. in fin. infr. de tutelis. (36) l. 8. supr. eod. l. 29. infr. mandat. l. 2. §. 1. supr. si quis cautionibus. (37) Vide l. 3. in princ. infr. de testibus. (38) Adfinitas superveniens excusat procuratorem a munere procurationis suscepto perficiendo. adde l. 15. C. de excus. tutor. (39) Vid. l. 41. infr. de reg. jur. (40) Vid. l. 49. infr. de judiciis: vide l. 20. infr. de testam. tutel. l. 3. §. consiliarios. infr. de jure immunit. adde l. 11. in fin. infr. de tutorib. & curat. datis. (41) Suspectus est, qui operam ingerit invito. vid. l. 36. infr. de reg. jur. (42) Id est, salva. (43) Pudorem suum purgare volens, audiendus est, judicandique litigandi causam habere intelligitur. (44) l. 29. infr. eod. (45) V. l. 55. infr. eod. (46) Ob sumptus factos, in litis l. 30. infr. eod. (47) Sumptus litis. (48) Imo pars judicii transferri potest. l. 30. infr. rem ratam hab. (49) Judicia. (50) Ita quoque Florent. sed reponendum liquido, inconstantiam. vide l. 70. infr. de regul. jur. (51) l. 8. in princ. infr. de alienat. judicii mutand. (52) Imo non [illegible] satis dati & accepti. l. 2. in fin. infr. quemadm. test. vel [illegible] solvat. (53) Translatio litis fit vel a procuratore ad dominum, ut supr. est, vel a procuratore ad alium. (54) Cessit ei adfinitas l. 43. in fin. infr. de acqu. vel amittend. possess. (55) Contrahere enim quisque ea qualitate præsumitur, quam gerit. l. pen. supr. si quis cautionib. (56) Non procuratori, nisi in rem suam datus sit. l. 4. in fin. infr. quod cujusque univers. (57) Utilis. l. 10. infr. de verb. oblig. (58) l. 61. infr. eod. (59) Directa, sed utilis. (60) Vide l. 11. §. 7. infr. de receptis vel judicati. (61) Imo non licet. l. 11. infr. eod. (62) Et rei. (63) Idem propter salarium. l. 7. l. 18. §. fin. ff. mandati. Ant. (64) Potest etiam uti retentione. l. 25. in fin. supr. eod. (65) l. 11. in pr. supr. de pactis. [illegible] in fin. infr. mandati. [illegible] l. 14. C. hoc titulo. (66) l. [illegible] C. familiæ ercisc. (67) Vid. l. 20. in fin. C. famil. ercisc. (68) Imo, illis necessarium est unum procuratorem dare. l. 3. §. pœnale. infr. judicatum solvi. (69) Posteriore procuratore.

32. Paulus lib. 8. ad Edictum.

PLuribus procuratoribus in solidum simul (1) datis, occupantis (2) melior (3) conditio erit (4): ut (5) posterior non sit in eo, quod prior petit, procurator.

De servi & filiifam. procuratore. 1. De eo, qui de statu suo litigat. 2. De defensione absentium. 3. Edictum, ut qui alterius nomine actionem postulat, eundem defendat, & de rato caveat. 4. Æquitas prioris partis suprascripti edicti. 5. Qui defendere cogatur, vel non.

33. Ulpianus lib. 9. ad Edictum.

SErvum quoque, & filiumfamilias (6), procuratorem posse habere ajunt: Et quantum ad filiumfamilias, verum est: in servo, subsistimus. Et negotia quidem peculiaria servi posse gerere aliquem, & hoc casu procuratorem ejus esse, admittimus; quod & Labeoni videtur: actionem autem intendere vetamus (7). §. 1. Eum vero, qui de statu suo litigat, procuratorem habere (8) posse, non dubitamus, non solum in administratione rerum, sed etiam in actionibus, quæ ei vel adversus eum competant; ex possessione [sive] servitutis, sive libertatis de suo statu litigat. Ex contrario quoque eum procuratorem dari posse, manifestum est. §. 2. Publice utile est (9), absentes a quibuscunque defendi: nam (10) & in capitalibus judiciis defensio datur (11). † Ubicunque itaque absens quis damnari potest, ibi quemvis verba pro eo facientem & innocentiam (12) excusantem audiri æquum est, & ordinarium admittere, quod ex rescripto (13) Imperatoris nostri apparet. §. 3. Ait (14) Prætor: Cujus *nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eam viri boni arbitratu defendat: Et ei, quo nomine aget, id ratam habere eum (15), ad quem ea res pertinet, boni viri arbitratu satisdet.*

§. 4. Æquum (16) Prætori visum est, eum (17), qui alicujus nomine procurator experitur (18), eundem (19) etiam defensionem suscipere. §. 5. Si quis in rem suam procurator interveniat: adhuc erit dicendum, debere eum defendere: nisi forte ex necessitate fuerit factus (20).

34. Gajus lib. 3. ad Edictum provinciale.

SI quis in rem suam procuratorio nomine agit, veluti emptor hereditatis; an debeat invicem venditorem defendere? & placet, si bona fide, & non in fraudem eorum (21), qui invicem agere vellent, gestum sit negotium, non oportere eum invicem (22) defendere.

1. De liberti ingrati accusatione. 2. Quam ob causam & ubi procurator defendere cogitur. 3. Quid sit defendere.

35. Ulpianus lib. 9. ad Edictum.

SEd & hæ (23) personæ procuratorem (24) debebunt defendere (25), quibus sine mandatu agere licet: utputa liberi (26), licet sint in potestate: item parentes, & fratres, & adfines, & liberti. §. 1. Patronus libertum [&] per procuratorem, ut ingratum, accusare potest: & libertus per procuratorem (27) respondere. §. 2. Non solum autem si actio postulet a procuratore; sed & præjudicium, vel interdictum, vel si stipulatione legatorum vel damni infecti velit caveri: debebit absentem defendere in competenti tribunali, & eadem provincia. Ceterum cogi (28) eum etiam in provincia de Roma abire; vel e contrario; vel a provincia (29) in aliam provinciam & defendere (30): durum est.

§. 3. *Defendere* autem est, id facere, quod dominus in litem faceret, & cavere idonee (31): nec debebit durior conditio procuratoris esse, quam est domini: præterquam (32) in satisdando. † Præter satisdationem procurator ita defendere videtur, si judicium accipiat. Unde quæsitum est apud Julianum, an compellatur, an vero sufficiat, si in rem non defensam, stipulationem (33) committi: & Julianus scribit libro tertio Digestorum, compellendum (34) accipere judicium: nisi & agendum (35) causa cognita recusaverit (36), vel ex justa causa remotus fuerit. † Defendere videtur procurator, & si in possessionem venire patiatur (37), cum quis damni infecti satis (38), vel legatorum desideret.

36. Paulus lib. 8. ad Edictum.

VEl (39) in operis novi nunciatione (40). Sed & si servum ex causa noxali patiatur duci, defendere videtur. Ita tamen, ut in his omnibus, *Ratam rem dominum habiturum* caveat.

Quarum actionum nomine dominus defendi debet.

1. De pluribus defensoribus.

37. Ulpianus lib. 9. ad Edictum.

OMnium (41) autem actionum nomine debet defendere (42), etiam earum, quæ (43) in heredem non dantur. §. 1. Unde est quæsitum, si adversarius plures intendat actiones, & in singulas singuli existant defensores suscipere parati, videri eum recte defendi Julianus ait: quo jure nos uti, Pomponius scribit.

38. Idem lib. 40. ad Edictum.

NOn tamen eo usque procedendum erit; ut, si decem [millia] petantur, & extant duo defensores parati in quina defendere (44), audiemur.

In quibus causis dominus defendi debet. 1. Ex quibus causis. 2. Et quos ratum habituros cavere debet. 3. Si pater de dote. 4. Vel filii nomine injuriarum agat. 5. De status controversia. 6. De procuratore ejus, contra quem restitutio postulatur. 7. De suspecto tutore.

39. Idem lib. 9. ad Edictum.

NOn solum autem in actionibus, & interdictis, & in stipulationibus debet (45) dominum defendere (46), verum in interrogationibus quoque, ut in jure interrogatus ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus. † *An igitur heres sit absens*, respondere debebit (47): &, si responderit (48) vel tacuerit (49), tenebitur. §. 1. Qui alieno nomine agit quamcunque actionem, *id ratum* (50) *habiturum eum, ad quem ea res pertinebit*, cavere debet (51). † Sed interdum, licet suo nomine procurator experiatur, tamen *de rato* debebit cavere. ut Pomponius libro xxv. scribit: utputa jusjurandum procuratori retulit, juravit *absenti dari* oportere: agit hoc judicio suo nomine propter suum jusjurandum: neque (52) enim hæc actio domino competere potuit (53); sed debebit *de rato* cavere.

† Sed & si procurator constitutus est, & ex ea causa agat; dubitandum non est, quin locus sit *de rato* cautioni; idque Pomponius scribit. §. 2. Quæritur apud Julianum, utrum dominum solum ratam rem habere debet satisdare, an etiam cæteros creditores; & ait, dumtaxat de domino cavendum; nec illis verbis, *ad quem ea res pertinet* (54), creditores contineri: nam nec ipsi domino hæc incumbebat cautio. §. 3. Si de dote agat pater, cavere (55) debet *ratam rem filiam habituram*: sed & defendere eam debet, ut & Marcellus scribit.

§. 4. Si pater filii nomine injuriarum (56) agat; (cum duæ sint actiones, una patris, altera filii) cessat (57) *de rato* cautio (58). §. 5. Si (59) status controversiam (60) cui faciat procurator: sive (61) ex servitute in libertatem adversus eum quis litiget, sive ipse ex libertate in servitutem petat; debet cavere ratam rem dominum habiturum: (& ita Edicto scriptum est) ut ex utroque latere quasi actor habeatur. §. 6. Est & casus, quo quis ejusdem actionis nomine, & *de rato* caveat, & *judicatum solvi*: utputa, postulata est cognitio de in integrum restitutione, cum minor circumscriptus in venditione diceretur (62): alterius procurator existit; debet cavere hic procurator [&] *ratam rem dominum habiturum*: ne forte dominus reversus velit quid petere: idem *judicatum solvi*; ut, si quid forte propter hanc restitutionem in integrum præstari adolescenti debeat, hoc præstetur; & hæc ita Pomponius lib. xxv. ad Edictum scribit. §. 7. Item ait, si suspectus (63) tutor (64) postuletur, defensorem ejus oportere etiam (65) *de rato* cavere, ne reversus ille velit retractare (66) quod actum est. Sed non facile per procuratorem quis suspectus accusabitur: quoniam famæ causa est: nisi constet ei a tutore mandatum nominatim (67): aut si, etiam absente tutore, quasi (68) non defenderetur, Prætor erat cogniturus.

Quæ actiones per procuratorem exerceri possunt. 1. Quibus casibus de rato caveri debet. 2. De satisdationibus a defensore præstandis in actione reali. 3. Quando ratihabitionis satisdatio exigitur. 4. De his, a quibus mandatum non exigitur.

40. Idem lib. 9. ad Edictum.

POmponius scribit, non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. Denique ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictum (69) non posse desiderare ait: nisi, ut Julianus ait, causa cognita: id est, si [&] nominatim ei mandatum sit, & pater valetudine vel alia justa causa impediatur. §. 1. Si stipuletur procurator *damni infecti*, vel *legatorum*; debebit *de rato* cavere (70). §. 2. Sed & is, qui (71) quasi (72) defensor, in rem actione convenitur, præter solitam satisdationem *judicatum solvi*, etiam *de rato* debet cavere. Quid enim, si in hoc judicio rem meam esse pronuntietur; reversus ille, cujus defensor extiterat, velit fundum vindicare: nunne ratum non videbitur habere, quod judicatum est? denique si verus procurator extitisset, vel ipse præsens causam suam egisset, & victus esset, si a me vindicaret, exceptione rei judicatæ summoveretur (73)? & ita Julian. lib. L. Digest. scribit; nam cum judicatur rem meam esse (74), simul judicatur illius non esse. §. 3. Ratihabitionis autem satisdatio ante litis contestationem a procuratore exigitur: cæterum, semel (75) lite contestata, non (76) compelletur ad cautionem.

§. 4. In

(1) Eodem tempore. Quid si diversis temporibus dati? Posteriorem dando priorem revocasse, [illegible]

[illegible]

§. 4. In his autem personis (1), in quibus mandatum non exigimus, dicendum est, si forte evidens sit contra voluntatem eos experiri eorum, pro quibus interveniunt, debere eos repelli: ergo non exigimus, ut habeant voluntatem, vel mandatum, sed ne contraria voluntas probetur, quamvis *de rato* offerant cautionem.

Si fœminæ pro parentibus agant.

41. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

FOeminas pro parentibus (2) agere interdum permittetur causa (3) cognita (4): si forte parentes morbus, aut ætas impediat: nec quemquam, qui agat, habeant.

Ad quas actiones procurator dari potest. 2. De obligatione domini & procuratoris. 3. Si Fideicommissarius heredem. 4. Aut creditor dominum pignoris. 5. Aut reus credendi vel debendi correum procuratorem dederit. 6. Utrum in judicio divisorio unus plurium procurator esse possit. 7. Quomodo fidejussores reum latitantem defendere debent.

42. IDEM lib. 8. ad Edictum.

LIcet in (5) popularibus (6) actionibus procurator dari non (7) possit (8), tamen dictum (9) est, merito eum, qui de via publica agit (10), & privato damno ex prohibitione adficitur, quasi privatæ actionis dare posse procuratorem. Multo magis dabit ad sepulchri violati actionem is, ad quem ea res pertinet (11). §. 1. Ad (12) actionem injuriarum ex lege Cornelia Procurator dari potest (13): nam etsi pro publica utilitate exercetur, privata tamen est.

§. 2. Ea obligatio, quæ inter dominum & procuratorem consistere solet, mandati actionem parit (14): aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati: sicut evenit, cum in rem suam procuratorem præstamus, eoque nomine *Judicatum solvi* promittimus: nam si ex ea promissione aliquid præstiterimus, non mandati, sed ex vendito (15), si hereditatem vendidimus: vel ex pristina causa mandati agere debemus; ut fit, cum fidejussor reum procuratorem dedit. §. 3. Is, cui hereditas ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est, heredem jure dabit procuratorem. §. 4. Sed & dominum pignoris creditor recte dabit procuratorem ad Servianam. §. 5. Porro, si uni ex reis credendi constitutum sit, isque alium in constitutam pecuniam det; non negabimus posse dare. Sed & ex duobus reis promittendi, alter alterum ad defendendum procuratorem dabit. §. 6. Si plures heredes sint, & familiæ herciscundæ, aut communi dividundo agatur: pluribus eundem procuratorem non (16) est permittendum dare (17): quoniam res expediri non potest circa (18) adjudicationes (19), & condemnationes: Plane permittendum dare, si uni coheredi plures heredes existant. §. 7. Reo (20) latitante post litem contestatam, ita demum fidejussores eum defendere videbuntur, si vel unus ex his eum pro solido defendat, vel omnes, vel qui ex his unum defenderint, in quem judicium transferetur.

De muto & surdo. 1. Qui procuratorem dare possunt. 2. In quibus actionibus defensio non præstatur. 3. Si curator adulto petatur. 4. Pœna non defendentis procuratoris. 5. Cui cavere debet, si dominus absit. 6. Utrum is, qui judicatum solvi cavit, defendere cogatur.

43. IDEM lib. 9. ad Edictum.

MUtus & surdus per eum modum, qui procedere potest, procuratorem dare non prohibetur: forsitan & ipsi dantur. non quidem ad agendum, sed ad administrandum (21). §. 1. Cum quæretur, an alicui procuratorem habere liceat, inspiciendum erit, an non prohibeatur procuratorem dare: quia hoc Edictum prohibitorium (22) est. §. 2. In popularibus actionibus ubi (23) quis quasi unus ex populo agit, defensionem, ut procurator (24), præstare cogendus non est. §. 3. Is, qui curatorem alicui præsenti petat, non aliter (25) audietur, nisi (26) adulto consentiente: quod si absenti: *ratam rem eum habiturum*, necesse habet dare. §. 4. Pœna non defendentis procuratoris hæc est, ut denegetur ei actio (27). §. 5. Si procurator agat, & præsens sit absentis servus: Atilicinus ait servo (28) cavendum, non procuratori (29).

§. 6. Qui non cogitur defendere absentem, tamen (30) si *judicatum solvi* satisdedit, defendendi absentis gratia, cogendum procuratorem judicium accipere, ne (31) decipiatur is, qui satis accepit: nam eos, qui non coguntur rem defendere, post satisdationem cogi, Labeo, causa cognita, temperandum: &, si captio actoris sit propter temporis tractum, judicium eum accipere cogendum; quod si aut adfinitas dirempta sit, aut inimicitiæ (32) intercesserint, aut bona absentis possideri cœperint.

44. ULPIANUS lib. 7. Disputationum.

VEl si longinquo (33) sit abfuturus, vel alia (34) justa causa intervenerit.

1. Ad quas actiones procurator dari possit. 2. An procurator utens interdicto, Ne vis fiat ædificanti, de rato caveat.

45. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

NOn cogendum Sabinus (35) autem nullas (36) Prætoris partes esse ad compellendum defendere; sed ex stipulatu ob rem non defensam agi posse: ac si justas causas habeat, cur judicium accipere nolit fidejussores non teneri: quia (37) vir bonus arbitraturus non fuerit, ut qui justam excusationem adferret, defendere cogeretur. Sed & si satis non dedit, sed repromittenti ei creditum est, idem statuendum est. §. 1. Qui ita de publico agunt, ut & (38) privatum commodum defendant, causa cognita, permittuntur procuratorem dare: & postea alius agens exceptione repelletur. §. 2. Si procuratori opus novum nunciatum sit, isque interdicto utatur, *ne ei vis fiat ædificanti*: defensoris partes eum sustinere (39), nec compelli cavere *Ratam rem dominum habiturum* Julianus ait: Et si satisdederit, non animadverto (inquit Julianus) quo casu stipulatio committatur.

De lite a domino in procuratorem transferenda. 1. De defensione unius rei. 2. De satisdatione ab eo præstanda, qui alium defendit. 3. Utrum is, qui judicium restitutionis accepit, cogatur restitutorium judicium accipere. 4. Quid procurator præstet. 5. Aut recuperet. 7. Si quis a comprocuratore conveniatur.

46. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

QUi proprio nomine judicium accepisset, si velles (40) procuratorem dare, in quem actor transferat judicium, audiri debet, solemniterque pro eo *judicatum solvi* satisdatione cavere. §. 1. Ei, qui defendit eum, cujus nomine ipse non agat, liberum est vel in unam (41) tantum defendere.

§. 2. Qui alium defendit, satisdare cogitur. *Nemo* (42) *enim alienæ litis idoneus defensor sine satisdatione intelligitur* (43). §. 3. Item quæritur, si judicium acceperat defensor, & actor in integrum restitutus sit, an cogendus sit restitutorium judicium accipere, & magis placet cogendum (44). §. 4. Procurator, ut in cæteris [quoque] negotiis gerendis, ita & in litibus, [ex] bona fide rationem reddere debet (45). Itaque quod ex lite consecutus erit, sive principaliter ipsius rei nomine, sive extrinsecus ob eam rem; debet mandati judicio restituere: usque adeo, ut [&] si per errorem, aut injuriam (46) Judicis non debitum consecutus fuerit; id quoque reddere debeat (47). §. 5. Item contra, quod ob rem judicatam procurator solverit, contrario (48) mandati judicio recuperare debet. Pœnam (49) autem, quam ex suo delicto præstitit, recuperare non (50) debet. §. 6. Litis impendia (51), bona fide facta vel ab actoris procuratore, vel a rei, eidem restitui æquitas suadet. § 7. Si duobus mandata sit administratio negotiorum, quorum alter (52) debitor sit mandatoris; an alter (53) cum eo recte acturus sit? & utique, recte: non enim ob id minus procurator intelligitur, quod is quoque, cum quo agitur, procurator sit.

47. JULIANUS lib. 4. ad Urseium Ferocem.

QUi duos (54) procuratores omnium rerum suarum relinquit; nisi nominatim (55) præcepit, *ut alter ab altero pecuniam petat*: non (56) videtur mandatum utrilibet eorum dedisse.

48. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale (57).

ITaque si hoc specialiter mandatum est, tunc, excipiente eo, cum quo agitur, *Si non mihi mandatum sit, ut a* [auctores] *peterem*; actorem ita debere replicare, *aut si mihi mandatum est, ut a te peterem.*

De auctoritate procuratoris.

49. PAULUS lib. 54. ad Edictum.

IGnorantis domini conditio deterior per procuratorem fieri non debet (58).

Si procurator liberatus sit.

50. GAJUS lib. 22. ad Edictum provinciale.

QUacumque ratione procurator tuus a me liberatus est, id tibi prodesse debet (59).

An minor XXV. annis idoneus defensor sit. [1.] *De defensore mariti. 2. De satisdatione a defensore præstanda.*

51. ULPIANUS lib. 60. ad Edictum.

MInor XXV. annis, si defensor (60) existat, ex quibus causis in integrum restitui possit, defensor idoneus (61) non est (62); quia & ipsi, & fidejussoribus (63) ejus per in integrum restitutionem succurritur. §. 1. Quoniam tamen *defendere est* (64) *eandem vicem quam reus subire*; defensor mariti [in] amplius, quam maritus facere possit, non est condemnandus. §. 2. Is, qui suscepit defensionem, etsi locupletissimus (65) est.

52. PAU-

(1) De quibus l. 40. supr. eod. (2) Secus pro extraneis l. 2. infr. de reg. jur. (3) Feminæ … [illegible]

52. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

ETfi Confularis fit.

53. ULPIANUS lib. 60. ad Edictum.

NOo videtur defandere, nifi (1) fatifdare fuerit paratus.

Qui non funt idonei defenfores. 1. Ubi tutor defendi debet.

54. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

NEque fœmina (2) neque miles (3), oaque qui Raipublicæ caufa abfuturus eft, aut moibo perpetuo tenetur, aur magiftratum initurus eft, aut invitus judiciam pati oon poteft, idoneus defeutor intalligitur. §. 1. Tutoree, qui io aliqon loco adminiftraverunt, eodem loco & defendi debent (4).

De procuratore in rem fuam.

55. ULPIANUS lib. 65. ad Edictum.

PRocuratore iu rem fuam dato, præferendue (5) nou (6) eft dominm procuratoris in litem movandam, val pecuniam fufcipiendam: *Qui enim fuo nomine utiles actiones habet, eas intendit.*

De rei vindicatione; & ad exhibendum.

56. IDEM lib. 66. ad Edictum.

AD tem mobilem peteudam datus procorator, ad exhibendum recta uget (7).

De procuratore dato, ut confeftim agat. 1. De procuratoria exceptione remiffa.

57. IDEM lib. 74. ad Edictum.

QUi procuratorem dat, ut confeftim (8) agat; is lotelligendus eft permittere procuratori, & poftea litam peragera. §. 1. Si quis ramifit exceptionem procuratoriam, non (9) poterit ex pœnitentia eam opponere.

De mandato generali.

58. PAULAE lib. 71. ad Edictum.

PRocuratot, cui (10) *generaliter* (11) *libera adminiftratio rerum* (12) *commiffa eft*, poteft (13) exigera (14), aliud pto alio permutare (15).

59. IDEM lib. 10. ad Plautium.

SEd & id quoqoe ai mandari videtur, ut folvat creditoribus.

60. IDEM lib. 4. Refponforum.

MAndato generali (16) non contineri atiam (17) tranfactionem decidandi (18) caufa (19) interpofitam (20): & ideo fi poftea ie, qui mandavit, tranfactionem ratam non habuit, noo poffa eum repelli ab actionibus eercendie.

De actione judicati.

61. IDEM lib. 1. ad Plautium.

PLautius ait: Procuratotam damnatum oon debera convaniri, nifi (21) aut in tam fuam datus affat, aut obtuliffet fe, cum fciret cautum non affe (22), omnibus placait. † Idam erit obfervandum, & fi defenforis (23) loco cum fatifdatione fe liti obtulatit.

De petitione legati, & de tab. exhibendis.

62. POMPONIUS lib. 2. ax Plautio.

AD legatum petendum procurator datus, fi intardicto utatur adverfus heredam *de tabulis exhibendis* (24): procuratoria exceptio, *quafi non & hoc effet ei mandatum*, non obftat.

De mandato generali.

63. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

PRocurator totorum bonorum, cui res adminiftrandæ mandatæ funt, tes domini naque mobiles, vai immobiles, neque fervus fina fpeciali domini mandatu alienare (25) poteft (26): nifi fructus, aut alias tes, quæ facila corrumpi puffunt.

De tranflatione litis.

64. IDEM lib. 3. Regularum.

IS, cuiue nomine defentor exftitit, fi ante (27) litem conteftatam io præfentia fuerit, & poftulet fuo nomina litem fufcipere; caula cognita audiendus eft.

De literis domini abfentis.

65. IDEM lib. fingulari de Euremati cis.

SI procuratorem abfentem dominus fatifdatione relavare valit (28), literas (29) fuas ad advarfarium dirigere debebit, quibus fignificat, *quem adverfus eum procuratorem, & in qua caufa fecerit; ratumque fe habiturum, quod cum eo actum fit*: hoc enim cafu, literis ejus approbaris, veiut præfentie procuratorem intervenire intelligandum eft. Itaque etfi poftea, mutata voluntate, procuratorem affe noluarit, tamen judicium, quo qoafi procuratot expertus eft, ratum effe debet.

De ftipulatione alterna.

66. PAPINIANUS lib. 9. Quæftionom.

SI is, qui *Stichum vel Damam, utrum eorum ipfe vellet*, ftipulatus eft: [&] ratum habeat, quod alterum procuratorio nomine Titius petit; facit, ut res iu judicium deducta videatur, & ftipolatioaem cunfumit (30).

Quo cafu convenitur, qui defiit effe procurator.

67. IDEM lib. 2. Refponforum.

PRocurator (31), qui (32) pro (33) evictione prædiorum, quæ vendidit, fidam fuam adftrinait (34), etfi (35) nagotia agere defierit, obligationie tamen onare Prætoris auxilio non levabitur (36): nam procurator, qui pro domino vinculum (37) obligationis fufcepit, onus ejus fruftra recufat (38).

An procuratore invito dominus agat.

68. IDEM lib. 3. Refpoofotum.

QUod procuratot ea re domini, mandato non refragante, ftipulatot: invito (39) procuratora, dominus petere potaft.

Utrum is, qui procuratorem dedit, fuæ caufæ adeffe poffit.

69. PAULUS lib. 3. Refponforum.

PAulus refpondit, etiam eum (40), qui ad litam fufcipiendam procuratorem dedit, caufæ fuæ adeffa non prohiberi (41).

Utrum fideicommiffarius heredes, a quibus mandatas actiones fufcepit, defendere cogatur.

70. SCÆVOLA lib. 1. Refponforum.

PAter filio fuo pupillo tutorem dedit Sempronium, creditorem (42) fuum, is, adminiftrata tutela, reliquit fratram fuum heredam: qui & ipfe deceffit, & per fideicommiffum nomen debitoris (43) Titio reliquit, eique (44) mandatæ funt actiones ab heredibus (45). Quæro, cum tam tutelæ actio, quam pecuniæ creditæ, ex hareditate Sempronii dafcendant, an noo aliter mandata actio ei datur, quam fi defendat heredae, a quibus ei actiones mandatæ funt? Refpondi, debere defendere (46).

De abfentiæ caufis per procuratorem reddendis.

71. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

ABfens reus caufas abfentiæ (per) procuratoram reddere poteft (47).

De jure per procuratorem retinendo.

72. IDEM lib. 1. Manualium.

PEr procuratoram non (48) famper adquirimus (49) actiones, fed retinemus (50): veluti fi reum convaniat intra legitimum tampus; vel fi prohibeat opus novum fieri, ut interdictum nobis utila fit (51), *quod vi aut clam*: nam & hic priftinum jus nobis confervat.

Si debitor conventus, pecuniam efferat.

73. IDEM lib. fingulari da Officio Adfefforum.

SI reus paratue fit ante litem contaftatam pacuniam folvere, procuratore agente, quid fieri oportet (52)? nam iniquum eft, cogi aum judiciam accipere, proptar quod infpectus videri poteft, qui præfente domino non obtulit pecuniam. Quid fi tunc facultatem pecuniæ non habuit, numquid cogi debeat judicium accipere? quid [anini] fi & famufa fit actio? Sad hoc conftat, ut ante litem conteftatam præfes jubeat in (53) æde facra pecuniam deponi: hoc enim fit & in pupillaribus pecuniis. Quod fi lis conteftata eft, hoc omne officio judicis dirimendum aft.

De civitatis actore.

74. ULPIANUS lib. 4. Opinionum.

NEc civitatis (54) actor negotium publicum per procuratorem agere poraft (55).

Utrum abfentem emptorem defendens, venditori, a quo defendi vult, de rato cavere debeat.

75. JULIANUS lib. 3. Digaftorum.

QUI abfentem amptorem, eundemque poffafforam fundi dafendebat, & judiciam nomine ajus accipiebat, poftulabat a venditore fundi, *Ut* (56) *ab eo defenderetur*: venditor defiderabat cavari fibi

[illegible]

sibi, *ratam* (1) *rem emptorem habiturum*. Puto eum venditori *de rato* satisdare debere: quia, si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum rem petere, & cogi venditorem rursus defendere (2).

Si defensor judicatum solvi satisdederit, & reus solvendo esse desierit.

76. IDEM lib. 5. ad Minitium.

TItius, cum absentem defenderet, satisdedit, & prius, quam judicium acciperet, desiit (3) reus solvendo esse: quam (4) ob causam defensor recusabat judicium in se reddi oportere. Quæro, an id ei concedi oporteat? Julianus respondit: Defensor, cum satisdedit, domini loco habendus est (5): nec multum ei præstaturus est Prætor, si eum non coegerit judicium accipere: cum ad fidejussores ejus iri possit: & hi, quidquid præstiterint, a defensore consecuturi sint.

Quomodo defendi debet.

77. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

OMnis (6) qui defenditur, boni (7) viri (8) arbitratu defendendus est.

1. *Si procurator ad duas res, unam petat.*

78. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum.

ET ideo non (9) potest videri viri boni arbitratu litem defendere is, qui actorem (10) frustrando (11), efficiat, ne ad exitum controversia deducatur.

§. 1. Ad duas res petendas procurator datus, si unam rem petat, exceptione non (12) excluditur: & rem in judicium deducit (13).

T I T. IV.

QUOD (14) CUJUSCUMQUE UNIVERSITATIS NOMINE VEL CONTRA EAM AGATUR (15).

Utrum universitatem habere liceat. 1. De rerum communione, & actore seu syndico. 2. Si nemo. 3. Aut aliquis universitatem defendat.

1. GAIUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

NEque societas (16), neque collegium, neque hujusmodi corpus (17) passim (18) omnibus habere conceditur: nam (19) & legibus (20), & senatusconsultis, & Principalibus constitutionibus ea res coercetur: Paucis admodum in causis concessa sunt hujusmodi corpora: ut ecce, vectigalium (21) publicorum sociis permissum est corpus habere: vel aurifodinarum, vel argentifodinarum, & salinarum. † Item collegia Romæ certa sunt, quorum corpus senatusconsultis, atque constitutionibus Principalibus confirmatum est: veluti pistorum (22), & quorumdam (23) aliorum (24), & naviculariorum (25), qui [&] in provinciis sunt. §. 1. Quibus autem permissum est corpus habere collegii, societatis, sive cujusque alterius (26) eorum nomine, proprium est, ad (27) exemplum Reipublicæ (28) habere res communes, arcam communem, & actorem sive Syndicum (29), per quem, tamquam in Republica, quod communiter agi fierique oporteat, agatur, fiat. §. 2. Quod si nemo eos defendat, quod eorum commune erit, possideri: & si admoniti non excitentur ad sui defensionem, *Venire* (30) *se jussurum* Proconsul ait. Et quidem non esse actorem, vel Syndicum tunc quoque intelligimus: cum is absit, aut (31) valetudine impeditur, aut inhabilis (32) sit ad agendum. §. 3. Et, si extraneus defendere velit universitatem, permittit Proconsul, sicut in privatorum defensionibus observatur: quia eo modo melior conditio universitatis fit.

Utrum actor universitatis a pluribus datus esse intelligatur.

2. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

SI (33) municipes (34), vel aliqua universitas ad agendum det actorem, non (35) erit dicendum, quasi a pluribus datum sic haberi: hic enim pro Republica (36) vel universitate intervenit, non pro singulis (37).

Quis possit nomine universitatis vel curiæ experiri.

3. IDEM lib. 9. ad Edictum.

NUlli permittetur nomine civitatis vel curiæ experiri: nisi ei, cui Lex permittit, aut lege cessante ordo dedit, cum duæ (38) partes adessent aut amplius quam duæ.

4. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

PLane, ut duæ partes Decurionum adfuerint, is quoque, quem decernent, numerari potest (39).

5. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

ILlud notandum, Pomponius ait, quod & patris (40) suffragium filio proderit, & filii, patri (41).

3. *Collatio actoris universitatis cum procuratore.*

6. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

ITem eorum, qui in ejusdem potestate sunt: quasi Decurio enim hoc dedit, non (42) quasi domestica persona. Quod & in honorum petitione erit servandum: nisi lex municipii vel perpetua consuetudo prohibeat. §. 1. Si Decuriones decreverunt, actionem per eum movendam, quem Duumviri elegerint: is videtur ab Ordine electus: & [ideo] experiri potest: parvi enim refert, ipse Ordo elegerit, an is, cui Ordo negotium dedit. Sed si ita decreverint, *Ut, quæcumque incidisset controversia, ejus petenda negotium Titius haberet*: ipso jure id decretum nullius momenti esse: quia non possit videri de ea re (43), quæ adhuc in controversia non sit, decreto datam persecutionem. Sed *hodie* hæc omnia per Syndicos solent secundum (44) locorum consuetudinem explicari.

§. 2. Quid, si actor datus, postea decreto Decurionum prohibitus sit, an exceptio ei noceat? Et puto, sic hoc accipiendum, ut ei permissa videatur, cui & permissa durat (45). §. 3. Actor universitatis (46) si agat, compellitur etiam defendere: non (47) autem compellitur cavere *de rato*. Sed interdum si de decreto dubitetur, puto interponendam & *de rato* cautionem. Actor (48) itaque iste procuratoris partibus fungitur: & judicati (49) actio ei ex Edicto non datur (50), nisi in rem suam datus sit: & constitui ei potest. † Ex iisdem causis mutandi actoris potestas erit, ex quibus etiam procuratoris. † Actor etiam filiusfamilias dari potest.

De actione in municipes danda. 1. De credito & debito universitatis. 2. Quatenus universitas manet.

7. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SIcut municipum nomine actionem Prætor dedit, ita & adversus (51) eos justissime edicendum putavit. Sed & Legato (52), qui in negotium publicum sumptum fecit, puto dandam actionem in municipes. §. 1. Si quid universitati debetur, singulis non debetur: nec (53), quod debet universitas, singuli debent. §. 2. In Decurionibus, vel aliis universitatibus nihil refert, utrum (54) omnes idem maneant, an pars maneat, vel omnes immutati sint. Sed si universitas ad (55) unum redit: magis admittitur, posse eum convenire, & conveniri: cum jus omnium in unum reciderit, & stet (56) nomen *universitatis*.

Quomodo creditoribus civitatis satisfit.

8. JAVOLENUS lib. 15. Ex Cassio.

[AN] civitates, si per (57) eos, qui res earum administrant, non defenduntur, nec quicquam est corporale Reipublicæ, quod possideatur: per (58) actiones debitorum civitatis, agentibus satisfieri oportet (59).

Quæ actiones in universitatem dantur.

9. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI tibi cum municipibus hereditas communis erit: familiæ herciscundæ judicium inter (60) vos redditur. † Idemque dicendum est in finium regundorum, & aquæ pluviæ arcendæ judicio.

Ad quæ constituatur actor, & utrum ipsi cavendum sit, an servo.

10. PAULUS lib. 1. Manualium.

COnstitui potest actor etiam (61) ad operis novi nunciationem, & ad stipulationes interponendas: veluti legatorum, damni infecti, judicatum solvi: quamvis servo (62) potius civitatis caveri debeat: sed & si actori cautum fuerit, utilis actio administratori rerum civitatis dabitur.

T I T. V.

DE NEGOTIIS GESTIS (63).

Utilitas Edicti.

1. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

HOc edictum necessarium (64) est: quoniam magna utilitas (65) absentium versatur, ne indefensi rerum possessionem, aut venditionem patiantur, vel pignoris distractionem, vel pœnæ committendæ actionem, vel injuria rem suam amittant.

(1) Id est, expensas in lite factas. (2) Et eidem venditorem magno condemnare. *l. ult. infr. de fidejuss.* (3) Vide omnino Pileum, *quæst.* 12. *in fin.* & Accurs. in *l.* [illegible] *infr. de fidejuss.* (4) *l.* [illegible] *in fin. supr. eod.* (5) *l.* [illegible] *§. ult. supr. eod.* (6) Hoc sumptum ex edicto Prætoris. *l.* [illegible] *§.* [illegible] *supr. eod.* *l.* 7. *§.* [illegible] *infr. quibus ex causis in possess.* (7) Boni viri arbitratu non defendit, qui calumniosas exceptiones objicit. *l.* 78. *infr. eod.* (8) *l.* [illegible] *in princ. supr. eod.* *l.* [illegible] *§. proinde. infr. de novat.* [illegible] *l.* [illegible] *§. ult. infr. quibus ex causis in possess.* *l.* [illegible] *§.* [illegible] *infr. de verb. oblig.* (9) Adde *l.* [illegible] *infr. judicatum solvi.* (10) Frustrator non est vir bonus. (11) Id est, trahendo angustiam, & inferendo judicio moras. vid. *l.* [illegible] *quibus ex causis majores.* vid. Cuj. [illegible] *ad Afric.* (12) Et sic dividi potest mandatum. (13) Vide Cujac. [illegible] *ad Afr.* [illegible] (14) [illegible] (15) Id est, *de syndicis l.* 6. *§.* [illegible] *in fin. infr. eod.* (16) [illegible], *sodalitates, collegia, corpora Eclog. ibid.* (17) Corpus hoc, seu corporis hoc genus ex distantibus constat corporibus *l.* [illegible] *in princ. infr. de usurpat. & usucap.* (19) Vide *l.* 1. *infr. de collegiis & corpor.* (20) Collegia licita, quibus jus coeundi a Principe vel a senatu concessum est, ut hic. *l.* 1. *l.* 3. *infr. de collegiis & corpor.* *l.* [illegible] *§.* [illegible] *infr. de jure immunit.* et non quæ a Præsidibus, ut colligi potest ex *l.* [illegible] epistolarum Plinii ad Trajan. (21) *l.* 5. *§. quibusdam. infr. de jure immunit.* *l.* [illegible] *in princ. infr. de reb. dub.* (22) Societas in vectigalibus, aurifodinis, argentifodinis, & salinis contrahi potest. (23) Hi mancipes. [illegible] *C. de privilegiis corporatorum Urbis Romæ.* *l.* [illegible] *tit.* [illegible] *de dignitatib.* [illegible] *cap.* [illegible], curatores pistrinorum. *Novell.* [illegible] *c.* [illegible] (24) Vinariorum, caligariorum, Lamprid. *in Severo.* Centonariorum, & Dendrophororum. *C. Theodos. l.* [illegible] *cap.* 9. Numerantur apud auctorem synopseos collegia [illegible], *monetariorum, ærariorum, fabrorum.* (25) *l. ult. infr. de jure immunit.* (26) *l. pen. in fin. infr. de jure immunit.* (27) *l.* 1. *§.* [illegible] *infr. eod.* municipii, *l.* 2. *infr. eod.* civitatis curia. *l.* 3. *infr. eod.* (28) Argumentum a Republica ad collegia licita permissaque observa: adde *l.* [illegible] *§.* 1. *in princ. infr. de her. hered.* (29) Romana. (30) *l.* 3. *§.* [illegible] *l.* [illegible] *§.* [illegible] *infr. de muneri. & honorib.* qui & defensor Lamprid. in *Alexandro* ex ipso corpore, & collegio eligebatur: ac præter eum, patronus: cujus fuit mentio in Veteribus inscriptionibus. (31) Adde *l.* 10. *infr. ut in possessionem legatorum.* (32) Paria sunt non esse, & inutiliter esse. *l.* [illegible] *supr. qui satisdare.* *l.* [illegible] *§.* [illegible] *infr. quod falso tutore.* (33) Paria sunt abesse, & adesse inhabiliter. Vide Duarenum, *in Enchiridio* [illegible] *abesse.* Goth. Hinc collige, quod si [illegible] reus non compareat cum cautione & refusione sumptuum, perinde sit ac si non compareat. *l.* [illegible] *de his qui satisd.* [illegible] Inhabiles hic etiam sunt indocti, & imperiti. *arg. l.* [illegible] *de judic.* Ans. (34) Vide quæ scripsi ad *l.* 7. *infr. eod.* (35) [illegible] *syndicus a civitate vel universitate datus.* [illegible] *Eclog.* [illegible] *cap.* [illegible] (36) Universitas unius non plurium vicem sustinet, ut qui ab ea datus fuerit, is non quasi a pluribus datus videatur: corpus unum repræsentat. (37) Quia unum corpus constituunt. (38) Idem dicendum esse de hospitiis, Bartolus ait. (39) Partes duæ civitatis, aut amplius quam duæ, quod faciunt, omnes facere videntur: vide *l.* 19. *infr. ad municipal.* adde *l.* [illegible] *§.* [illegible] *infr. de recepti. qui arbitr.* (40) Atqui unus seipsum eligere debet. *l.* 4. *infr. de tutor. & curat. datis.* (41) Pater filio suffragium dare potest ut & patri filius. (42) Cur ita? collige ex *l.* 9. *in pr. infr. eod.* & *l.* [illegible] *infr. de judic.* *l.* 10. *infr. ad SC. Trebellianum.* (43) Adde *l.* [illegible] *§. qui duas. supr. de adopt.* *l.* [illegible] *in fin. infr. ad SC. Trebellian.* (44) Imo, & ad litem futuram dantur. *l.* [illegible] *supr. de procurator.* (45) Vide *l.* 1. *§.* [illegible] *infr. quod vi aut clam.* (46) Vide *l.* [illegible] *§.* [illegible] *infr. de in rem verso.* (47) Qui & civitatis *l.* [illegible] *infr.* [illegible] *rem haberi.* (48) [illegible] *Eclog.* [illegible] *cap.* [illegible] Syndicus universitatis quum agit, de rato non cavet, nisi de facto in eum decreto dubitetur. (49) Actor civitatis defendere cogitur, quippe procuratoris partibus fungitur. Hujus legis hæc sententia est apud auctorem *Eclogæ illo loco.* (50) [illegible] &c. neque datur ei cautio, nisi in rem suam agat etiam si certe constituatur. Ita Græci eodem loco legunt. (51) *l.* 28. *in pr. supr. de procur.* Goth. Græci legisse videntur, *judicati cautio* sic enim reddiderunt [illegible] id est, non datur ei cautio, nisi in rem suam agat. Mod. (52) *l.* 9. *in princ. infr. eod.* (53) *l.* 2. *in fin. infr.* *l.* 2. *in pr. C. de legationibus.* (54) *Repressalias* in singulos cives alicujus civitatis non dari, ob sponsionem & debitum ipsius civitatis, hinc colligitur. (55) Vide *l.* 16. *infr. de judiciis.* (56) Universitatis nomen in uno etiam homine consistere, retineri ac servari potest, unde notant, specie remota, removeri genus, nisi esse genus sit, ut vel in una specie conservetur. Bald. ad *l.* [illegible] *C. de Episc. & cler.* (57) Imo, ut sit collegium tres saltem esse necesse est *l.* [illegible] *infr. de verb. sign.* (58) Vide quæ notavi ad *l.* 2. *infr. de adquir. vel amitt. possess.* (59) Nomen in solutum dari potest deficientibus rebus corporalibus. *l.* [illegible] *C. de solut.* Novell. [illegible] *cap.* 1. (60) Id est, tunc ad eorum jura descendetur *l.* [illegible] *§.* [illegible] *infr. de re judicata.* (61) *l.* 9. *supr. eod.* (62) Non civitatis unus ab unoquoque administrabantur: raro enim id munus uni pro indiviso totum injungitur, sed divisum pluribus: ut puta uni, Cura Kalendarii, alii, Cura operum publicorum; alii, Cura frumenti coemendi: a quibus separatur actor. *hac lege.* (63) *l.* [illegible] *§. si procurator.* [illegible] *supr. de procuratoribus.* (64) [illegible] *C.* [illegible] Harmenopul. [illegible] Paul. [illegible] (65) Atqui inculpa esse se [illegible] is videtur esse, qui rei ad se non pertinenti se immiscet *l.* [illegible] *infr. de reg. jur.* Et ita est, si suo tantum commodo id faciat, non ad ejus utilitatem, cujus negotium gerendum in se recepit. (66) *l.* 5. *in pr. infr. de oblig.* *§.* 1. *inst. de oblig. quæ ex quasi contr.* [illegible]

Ratio actionis directæ, & contrariæ.

2. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

SI (1) quis absentis negotia gesserit, licet (2) ignorantis: tamen quidquid utiliter in rem ejus impenderit, vel etiam ipse se in re (3) absentis alicui obligaverit (4), habeat eo nomine actionem (5). Itaque eo casu ultro citroque nascitur actio, quæ appellatur *Negotiorum gestorum*. Et sane, sicut æquum est, ipsum actus sui rationem (6) reddere: & eo nomine condemnari, quidquid vel non, ut oportuit, gessit, vel ex his negotiis retinet: ita ex diverso justum est, si utiliter gessit, præstari ei, quidquid eo nomine vel abest ei, vel abfuturum est (7).

Edictum, 1. *interpretatio verborum*, Si quis. 2. negotia 3. alterius 4. *Si pupillus gesserit*. 5. *De negotiis furiosi*. 6. *Interpretatio verborum*, Sive quis. 7. *De heredibus*. 8. *De executore*. 9. *Quo casu dolus tantum præstatur a negotiorum gestore*. 10. *Si quis sponte vel coactus, vel necessitatis suspicione gesserit*. 11. *Si alio mandante vel fidejubente gestum sit*.

3. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

AIt Prætor: *Si quis negotia alterius* (8), *sive quis negotia, quæ cujusque, cum is moritur, fuerint, gesserit: judicium eo nomine dabo*. §. 1. Hæc verba, *si quis*, sic sunt accipienda, *sive* (9) *quæ*: nam & mulieres negotiorum gestorum agere posse, & conveniri non dubitatur. §. 2. *Negotia*, sic accipe: sive unum, sive plura. §. 3. *Alterius*, inquit: & hoc ad utrumque sexum refertur.

§. 4. Pupillus (10) sane, si negotia gesserit, post rescriptum Divi Pii [etiam] conveniri potest in id, quod factus est locupletior; agendo autem, compensationem ejus, quod gessit, patitur (11). §. 5. Et si furiosi negotia gesserim; competit mihi adversus eum negotiorum gestorum actio (12). Curatori autem furiosi (13), vel furiosæ adversus eum, eamve dandam actionem Labeo ait (14).

§. 6. Hæc verba, *sive quis negotia, quæ cujusque, cum* (15) *is moritur, fuerint, gesserit*: significant illud tempus, quo quis post mortem alicujus negotia gessit: de quo fuit necessarium (16) edicere: quoniam neque testatoris jam defuncti, neque heredis, qui (17) nondum adiit, negotium gessisse videtur. Sed si quid accessit post mortem, ut puta partus, & fœtus, & fructus; vel si quid servi adquisierint: etsi [ex] his verbis non continentur, pro adjecto tamen debent accipi. §. 7. Hæc autem actio, cum (18) ex negotio gesto oriatur, & heredi & in heredem (19) competit. §. 8. Si executor (20) a Prætore in negotio meo datus dolum mihi fecerit, dabitur mihi adversus eum (21) actio (22). §. 9. Interdum (23) in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo versari: nam, si (24) affectione coactus, ne bona mea distrahantur: negotiis te meis obtulieris: æquissimum esse, dolum duntaxat te præstare. Quæ sententia habet æquitatem. §. 10. Hac actione tenetur non solum is, qui sponte, & nulla necessitate cogente, immiscuit se negotiis alienis, & ea gessit, verum & is, qui aliqua necessitate urgente (25) vel necessitatis suspicione (26) gessit.

§. 11. Apud Marcellum libro secundo digestorum quæritur, si, cum proposuissem negotia Titii gerere, tu mihi mandaveris (27), ut geram: an utraque actione uti possim? Et ego puto, utramque locum habere: quemadmodum ipse Marcellus scribit, si fidejussorem (28) accepero negotia gesturus: nam & hic dicit, adversus utrumque esse actionem.

4. IDEM lib. 45. ad Sabinum.

SEd videamus, an fidejussor hic habere aliquam actionem possit? & verum est, negotiorum gestorum eum agere posse: nisi donandi (29) animo fidejussit.

De errore gestoris.

5. IDEM lib. 10. ad Edictum.

ITem si, cum putavi (30) a te mihi mandatum (31), negotia gessi: & hic nascitur negotiorum gestorum actio, cessante (32) mandati actione. † Idem est etiam, si pro te fidejussero, dum puto mihi a te mandatum esse. §. 1. Sed (33) & si, [cum] putavi Titii negotia esse, cum essent Sempronii, ea gessi, solus (34) Sempronius mihi actione negotiorum gestorum tenetur.

De negotiis pupilli. 1. Si procuratori datum sit contemplatione domini. 2. De re perferenda. 3. De eo qui lucri sui causa gessit. 4. Negotium alterius quomodo accipitur. 5. Si quæ quasi servus gesserit. 6. De negotiis peculiaribus. 7. De negotiis bona fide servientis. 8. De negotio unius nomine alterius gesto.

6. JULIANUS lib. 3. Digestorum scribit.

SI pupilli tui negotia gessero, non mandatu (35) tuo, sed ne tutelæ judicio tenearis: negotiorum gestorum te habebo obligatum: sed & pupillum (36): modo si locupletior fuerit factus. §. 1. Item, si procuratori tuo (37) mutuam pecuniam dedero tui (38) contemplatione, ut creditorem tuum, vel pignus tuum liberet: adversus te negotiorum gestorum habebo actionem: adversus eum, cum quo contraxi, nullam. Quid tamen si a procuratore tuo stipulatus sum? Putest dici superesse mihi adversus te negotiorum gestorum actionem: quia ex abundanti hanc stipulationem interposui. §. 2. Si quis pecuniam, vel aliam quandam rem ad me perferendam (39) acceperit: quia meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi actio adversus eum competit. §. 3. Sed & si quis negotia mea gessit, non mei contemplatione, sed (40) sui lucri causa: Labeo scripsit, suum eum potius, quam meum negotium gessisse: qui enim deprædandi causa accedit, suo lucro, non meo commodo studet. Sed nihilominus, imo magis, & is tenebitur negotiorum gestorum actione. † Ipse tamen, si circa res (41) meas aliquid impenderit, non in id, quod ei abest, quia improbe ad negotia mea accessit, sed (42) in quod ego locupletior factus sum, habet contra me actionem (43). §. 4. Si quis ita simpliciter versatus est, ut suum negotium in suis bonis, quasi meum gesserit: nulla ex utroque latere nascitur actio: quia nec fides bona hoc patiatur. Quod si (44) & suum & meum, quasi meum, gesserit: in meum tenebitur. Nam & si cui mandavero, ut meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune: dicendum esse Labeo ait, si & tuum gessit sciens, negotiorum gestorum eum tibi teneri. §. 5. Si quis quasi (45) servus meus negotium meum gesserit, cum esset vel libertus, vel ingenuus: dabitur negotiorum gestorum actio.

§. 6. Sed si ego (46) tui filii negotia gessero, vel servi, videamus, an tecum negotiorum gestorum habeam actionem? & mihi videtur verum, quod Labeo distinguit, & Pomponius lib. xxvi. probat: ut, si quidem contemplatione tui negotia gessi peculiaria, tu mihi tenearis: quod si amicitiæ (47) filii tui, vel servi, vel eorum contemplatione, adversus patrem vel dominum de peculio duntaxat dandam actionem. † Idemque est & si sui juris esse eos putavi. Nam & si servum non necessarium emero filio tuo, & tu ratum habueris, nihil (48) agitur ratihabitione, eodem loco Pomponius scribit: hoc adjecto, quod putat, & si nihil sit in peculio, quoniam plus patri dominove debetur: & in patrem dandam actionem, in quantum locupletior ex mea administratione factus sit. (49). §. 7. Sed si hominis liberi, qui tibi bona fide serviebat, negotia gessero: siquidem putans tuum esse servum gessi, Pomponius scribit; earum rerum [peculiarium] causa, quæ te sequi debent, tecum mihi fore negotiorum gestorum actionem: earum vero rerum, quæ ipsum sequuntur, non tecum, sed cum ipso: Sed si liberum scivi: earum quidem rerum, quæ eum sequuntur, habebo adversus eum actionem: earum vero, quæ te sequuntur, adversus te. §. 8. Si Titii servum putans, qui erant Sempronii, dedero pecuniam, *ne occideretur*: ut Pomponius ait, habebo negotiorum gestorum adversus Sempronium actionem. §. 9. Item quæritur apud Pedium lib. 7. Si Titium quasi (50) debitorem tuum, extra judicium admonuero, & is mihi solverit, cum (51) debitor non esset: tuque postea cognoveris (52), & ratum habueris: an negotiorum gestorum actione me possit convenire? Et ait, dubitari posse: quia nullum negotium tuum gestum est, cum debitor tuus non fuerit, sed ratihabitio (53), inquit, fecit tuum negotium: & sicut ei a quo exactum est, adversus eum datur repetitio (54), qui ratum habuit: ita & ipsi debebit, post ratihabitionem, adversus me competere actio. Sic ratihabitio constituet (55) tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed tua contemplatione gestum.

§. 10. Item ait, si Titii debitorem, cui te heredem putabam, cum esset Sejus [heres,] convenero similiter, & exegero; mox tu ratum habueris: esse mihi adversus te, & tibi mutuam (56) negotiorum gestorum actionem (57). Atquin alienum negotium gestum est. Sed ratihabitio hoc conciliat (58): quæ res efficit, ut tuum negotium gestum videatur, & a te hereditas peti possit.

§. 11. Quid ergo (inquit Pedius) si, cum te heredem putarem (59), insulam fulsero hereditariam: tuque ratum habueris? an sit mihi adversus te actio? Sed non (60) fore ait: cum hoc facto meo alter (61) sit locupletatus, & alterius reipsa gestum negotium sit: nec possit, quod alii adquisitum est ipso gestu, hoc tuum negotium videri. §. 12. Videamus in persona ejus, qui negotia administrat; si quædam gessit, quædam non; contemplatione (62) tamen ejus alius ad hæc non accessit, & si vir diligens, quod ab eo exigimus, etiam ea gesturus fuit: an dici debeat, negotiorum gestorum eum teneri [&] propter ea (63), quæ non gessit? Quod puto verius. † Certe si quid a se (64) exigere debuit, proculdubio hoc ei imputabitur: quamquam enim hoc ei imputari non possit, cur alios debitores non convenerit: quoniam (65) conveniendi eos judicio facultatem non habuit, qui (66) nullam actionem intendere potuit, tamen a semetipso cur non exegerit, ei imputabitur: etsi forte non fuerit usurarium debitum, incipit (67) esse usurarium: ut Divus Pius Flavio Longino rescripsit: nisi forte, loquitur, usuras ei remiserat.

7. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

QUia tantumdem in bonæ (68) fidei judiciis officium judicis (69) valet (70), quantum in stipulatione nominatim ejus rei facta interrogatio.

1. De

(1) *Koloq. ibid.* [illegible] (4) Ulpian. *in* [illegible] (5) Contrarium. *l.* 45. *infr. eod.* (6) Rationem [illegible] reddere [illegible] Et [illegible] Absentis [illegible] (10) Pupilli sane si quis negotia [illegible] (11) Cur [illegible] *infr. de compensat.* (12) Ergo obligatur [illegible] (13) Vide [illegible] (14) Vide *l.* [illegible] *infr. de contrario tutelæ & curat.* (15) [illegible] (16) Imo [illegible] (18) Heredi & in heredem datur [illegible] (19) Vide *l.* [illegible] *C. eod.* (20) Sententia (21) [illegible] (22) Interdum [illegible] (23) Qui aliena negotia gerit [illegible] Paulus 1. *sent.* 4. §. 1. & ut loquitur Theophilus [illegible] *de oblig. quæ ex quasi contractu* [illegible] (26) Negotiorum [illegible] (27) [illegible] (28) Vide *l.* [illegible] *de fidejussoribus* (29) [illegible] (30) *l.* [illegible] (31) Quia tam [illegible] (32) [illegible] (33) Hæc [illegible] (34) Cur? quia adversus Titium actionem non habeo, & sine actione agere non possum. (35) Vide *l.* 4. *C. eod.* (36) *l.* [illegible] (37) Ut *l.* [illegible] *ad pupillus tenetur locupletior factus ex quasi contractu.* (38) Quid si [illegible] (39) [illegible] (40) [illegible] (41) Hoc procedit [illegible] (42) [illegible] Vide autem [illegible] (43) Cur ita? vide *l.* [illegible] (44) Non mero jure, sed officio judicis [illegible] (45) [illegible] (46) Videatur [illegible] (47) Adde *l.* [illegible] (48) Cur ita? vide *l.* [illegible] Thomas Grammaticus [illegible] Vide quædam singularia ad hanc materiam, apud Decium in *l. semper qui* [illegible] (49) [illegible] (50) Vide *l.* [illegible] (51) Vide *l.* [illegible] (52) Vide *l.* [illegible] (53) [illegible] (54) *l.* [illegible] (55) Imo non constituet [illegible] (56) *l.* [illegible] (57) Imo mandati [illegible] (58) Id est, facit ratihabitio, ut tuum negotium gestum videatur. (59) Cum tu non esses heres. (60) Cur ita? [illegible] (61) Nisi tu. (62) Vide *l.* [illegible] (63) *l.* [illegible] (64) Vide *l.* [illegible] (65) Vide *l.* [illegible] (66) *l.* [illegible] *C. eod.* (67) Vide *l.* [illegible] (68) [illegible] in negotio gesto, quod bonæ fidei judicium est. (69) Idem in arbitro, vide *l.* [illegible] (70) Cum mora [illegible] *infr. locati.*

1. De fructibus. 2. An poſt directum contrario judicio agi poſſit. 3. Si is geſſerit, quem unus ex ſociis prohibuit.

8. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SI autem is ſoit, qui negotia adminiſtravit, a quo mandatum non exigebatur: poſſe ei imputari, cur oblata *de rato* cautione, eum non convenit: ſi modo facile ei fuerit ſatiſdare. Certe in (1) ſua perſona indubitatum eſt: & ideo ſi ex cauſa fuit obligatus, quæ certo tempore finiebatur (2), & tempore liberatus eſt: nihilominus negotiorum geſtorum actione erit obligatus. Idem erit dicendum & in ea cauſa, ex qua heres non tenetur, ut Marcellus ſcribit.

§. 1. Item ſi fundum tuum, vel (3) civitatis, per obreptionem petiero, negotium tuum, vel civitatis gerens, & ampliores (4), quam oportuit, fructus fuero conſecutus: debebo (5) hoc ipſum tibi, vel Reipublicæ præſtare, licet petere non potuerim.

§. 2. Si quocumque modo ratio compenſationis habita non eſt a judice (6): poteſt contrario judicio agi. Quod ſi poſt examinationem reprobatæ fuerint penſationes: verius eſt, quaſi re judicata, amplius agi contrario judicio non poſſe: quia exceptio rei judicatæ opponenda eſt. §. 3. Julianus lib. 3. tractat; Si ex duobus ſociis alter me prohibuerit adminiſtrare, alter non; an adverſus eum, qui non prohibuit, habeam negotiorum geſtorum actionem? movetur eo, quod ſi data fuerit adverſus eum actio, neceſſe erit & eum pertingi, qui vetuit: ſed & illud eſſe iniquum, eum, qui non prohibuit, alieno facto liberari (7): cum, ſi mutuam pecuniam alteri ex ſociis, prohibente ſocio, dediſſem, utique eum obligarem: & puto ſecundum Julianum debere dici, ſupereſſe contra eum, qui non prohibuit, negotiorum geſtorum actionem: ita tamen, ut is, qui prohibuit, ea nulla parte, neque (8) per ſocium, neque per ipſum aliquid damni ſentiat.

De comprobatione domini, & de negotio utiliter geſto.

9. SCÆVOLA lib. 1. Quæſtionum.

POmponius ſcribit (9), ſi negotium a te, quamvis male geſtum, probavero: negotiorum tamen geſtorum te mihi non teneri. Videndum ergo ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum geſtorum pendeat. nam quomodo, cum ſemel cœperit, nuda voluntate tolletur (10)? ſed ſuperius ita [verum] ſe putare, ſi (11) dolus malus a te abſit. [Scævola:] Imo puto, etſi comprobem, adhuc negotiorum geſtorum actionem eſſe: Sed eo dictum, te mihi non teneri, quod reprobare (12) non (13) poſſim ſemel probatum: & quemadmodum, quod (14) utiliter geſtum eſt, neceſſe eſt (15) apud judicem pro rato haberi: ita (16) omne, quod ab ipſo (17) probatum eſt. Cæterum, ſi, ubi probavi, non eſt negotiorum actio, quid fiet, ſi a debitore meo exegerit, & probaverim? quemadmodum recipiam? item ſi vendiderit? ipſe denique, ſi quid impendit, quemadmodum recipiet? nam utique mandatum non eſt. erit igitur & poſt ratihabitionem negotiorum geſtorum actio.

De utiliter geſto, & de fortuito eventu.

10. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SEd an ultro (18) mihi tribuatur actio ſumptuum, quos feci? & puto competere: niſi ſpecialiter id actum eſt, ut neuter adverſus alterum habeat actionem. §. 1. Is autem, qui negotiorum geſtorum agit, non ſolum ſi effectum habuit negotium, quod geſſit, actione iſta utetur: ſed ſufficit, ſi utiliter (19) geſſit (20), etſi effectum non habuit negotium: & ideo (21), ſi inſulam fulſit, vel ſervum ægrum curavit (22), etiamſi inſula exuſta eſt, vel ſervus obiit, aget negotiorum geſtorum: idque & Labeo probat. † Sed (ut Celſus refert) Proculus apud eum notat, non ſemper debere dari. Quid enim ſi eam inſulam fulſit, quam dominus quaſi impar ſumptui dereliquerit (23), vel quam ſibi neceſſariam non putavit? Oneravit (inquit) dominum ſecundum Labeonis ſententiam (24): cum unicuique liceat & damni infecti nomine rem derelinquere (25). Sed iſtam ſententiam Celſus eleganter deridet (26): is enim negotiorum geſtorum (inquit) habet actionem, qui utiliter negotia geſſit: non autem utiliter negotia gerit, qui rem non neceſſariam, vel quæ oneratura eſt patremfamilias, adgreditur. † Juxta hoc eſt & quod Julianus ſcribit: eum, qui inſulam fulſit, vel ſervum ægrotum curavit, habere negotiorum geſtorum actionem, ſi utiliter hoc faceret, licet (27) eventus non ſit ſecutus.

† Ego quæro, quid ſi putavit ſe utiliter facere, ſed patrifamilias non expediebat? Dico hunc non habiturum negotiorum geſtorum actionem: ut enim eventum non ſpectamus, debet utiliter eſſe cœptum.

De culpa, dolo & caſu. De lucri & damni compenſatione.

11. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

SI (28) negotia abſentis & ignorantis geras: & culpam (29), & dolum præſtare debes (30). Sed Proculus, interdum (31), etiam caſum præſtare debere, veluti ſi novum (32) negotium, quod non (33) ſit ſolitus abſens facere (34), tu nomine ejus geras: veluti venales novicios (35) coemendo, vel aliquam negotiationem ineundo: nam ſi quid damnum ex ea re ſecutum fuerit, te ſequetur: lucrum vero, abſentem: quod ſi in quibuſdam lucrum factum fuerit, in quibuſdam damnum: abſens penſare lucrum (36) cum damno debet (37).

De negotiis captivi. 1. Vel filiifam. militis. 2. Vel hereditariis.

12. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SUcceſſori ejus, cujus fuerunt negotia, qui (38) apud hoſtes deceſſit, hæc actio danda erit. §. 1. Sed ſi filiifamilias militis defuncti teſtamento facto geſſi; ſimiliter erit danda actio. §. 2. Sicut autem in negotiis vivorum geſtis ſufficit utiliter negotium geſtum (39): ita & in bonis mortuorum (40), licet diverſus exitus ſit.

De caſu & culpa.

13. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

DEbitor meus, qui mihi quinquaginta debebat, deceſſit, hujus hereditatis curationem (41) ſuſcepi, & impendi decem: deinde redacta ex venditione rei hereditariæ centum in arca repoſui: hæc ſine culpa mea perierunt: Quæſitum eſt, an ab herede, qui quandoque extitiſſet, vel creditam pecuniam quinquaginta petere poſſim, vel decem, quæ impendi? Julianus ſcribit, in eo verti quæſtionem, ut animadvertamus, an juſtam cauſam habuerim ſeponendorum centum: nam ſi debuerim & mihi (42), & cæteris hereditariis creditoribus ſolvere; periculum non ſolum ſexaginta, ſed & reliquorum quadraginta [millium] me præſtaturum; decem tamen, quæ impenderim, retenturum (43), [id eſt, ſola nonaginta reſtituendu:] ſi vero juſta cauſa fuerit, propter quam integra centum cuſtodirentur, veluti ſi periculum erat, ne prædia in publicum committerentur, ne pœna tretectitiæ pecuniæ augeretur, aut ex compromiſſo committeretur: non ſolum decem, quæ in hereditaria negotia impenderim, ſed etiam quinquaginta, quæ mihi debita ſunt, ab herede me conſequi poſſe (44).

De filiofamil. & ancilla.

14. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SI (45) filiusfamilias (46) negotia geſſiſſe proponatur: æquiſſimum erit, in patrem quoque actionem dari, ſive peculium habet, ſive in rem patris ſui vertit (47). † Et, ſi ancilla, ſimili modo.

De initio geſtionis. De numero negotiorum.

15. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

POmponius lib. XXVI. in negotiis geſtis, initio (48) cujuſque temporis conditionem ſpectandam ait: *Quid enim*, inquit, *ſi pupilli negotia cœperim gerere; & inter moras pubes factus ſit? vel ſervi, aut filiifamilias, & interea liber, aut paterfamilias effectus ſit?* hoc & ego verius eſſe didici: niſi ab initio quaſi (49) unum negotium geſturus acceſſero, deinde alio animo ad alterum acceſſero eo tempore, quo jam pubes, vel liber, vel paterfamilias effectus eſt: hic enim quaſi plura negotia geſta ſunt: & pro qualitate perſonarum (50) & actio (51) formatur (52), & condemnatio moderatur (53).

16. IDEM lib. 7. ad Plautium.

SEd & cum aliquis negotia mea gerit, non multa negotia ſunt, ſed unus (54) contractus: niſi ſi ab initio ad unum negotium acceſſit, ut finito eo diſcederet: hoc enim caſu, ſi nova voluntate aliud quoque adgredi cœperit, alius contractus eſt.

De eo, quod quis in ſervitute geſſit.

17. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

EUm actum, quem quis in ſervitute egit, manumiſſus non (55) cogitur reddere (56). † Plane ſi quid connexum (57) fuit, ut (58) ſeparari ratio ejus, quod in ſervitute geſtum eſt, ab eo, quod in libertate geſſit, non poſſit: conſtat venire in judicium vel mandati, vel negotiorum geſtorum, & quod in ſervitute geſtum eſt. Denique ſi tempore ſervitutis aream emerit, & in ea inſulam ædificaverit, eaque corruerit; deinde manumiſſus fundum locaverit, ſola locatio fundorum in judicio negotiorum geſtorum deducetur: quia ex ſuperioris temporis adminiſtratione nihil amplius judicio deduci poteſt, quam id, ſine quo ratio libertatis tempore adminiſtratorum negotiorum expediri non poteſt.

18. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

PRoculus, & (59) Pegaſus bonam (60) fidem eum, qui in ſervitute gerere cœpit, præſtare debere (61) ajunt: ideoque quantum (62), ſi alius (63) ejus (64) negotia geſſiſſet, ſervare potuiſſet; tantum eum, qui a ſemetipſo (65) non exegerit, negotiorum geſtorum actione præſtaturum, ſi aliquid habuit in peculio, cujus retentione id ſervari potuit. (Idem Neratius.)

2. De

---

(1) Vide *l. 38. in pr. infr. eod. l. 2. in fin. §. 7. ſupr. eod.* (2) *L. 10. in princ. infr. eod.* (3) Vide *l. 23. infr. eod.* (4) Neque enim geſtor etiam injuſtum compendium ſectitulet: at non lucrum, quod facere potuit. (5) *l. 46. §. poſtremo 4. ſupr. de procuratoribus.* (6) *l. 7. §. 1. infr. de compenſat.* (7) Atqui novum non eſt in jure civili, ut alieno facto liberemur *l. 10. infr. eod. l. 21. infr. de ſolut. & liberat.* (8) Directo qui non tenetur, nec per obliquum teneri debet. *arg. l. fin. C. de uſuris.* (9) Vid. Anton. Fab. [illegible] Leonin. emendat. lib. [illegible] (10) Quidni tolletur, cum improbum diſſimulatione tolli [illegible] (11) Dolus non comprehenditur in remiſſione ſimplici [illegible] (12) [illegible] (13) Imo poſſum, [illegible] (14) Quod utiliter geſtum eſt, dominus ratum habere cogitur. [illegible] (15) Imo non eſt, [illegible] (16) Ratum habere quiſque cogitur, quod ſemel probavit, etiamſi inutile geſtum ſit [illegible] (17) Domino. (18) Id eſt, contraria, ut directa, [illegible] id eſt, antequam, vel, etiamſi dominus non egat directa negotiorum geſtorum actione, utrum mihi debitor etiam actio [illegible] (19) [illegible] (20) Utiliter cœpit, [illegible] (21) [illegible] (22) [illegible] (23) [illegible] (24) [illegible] (25) Quoties e palam cavere non vult. [illegible] (26) Vide Cujac. [illegible] (27) Ut §. 1. ſupr. eod. adde [illegible] in bona fidei poſſeſſore, ut & tutore & curatore, vide [illegible] (28) [illegible] (29) Etiam levem, [illegible] (30) Nec movere quemquam debet, quod ſola utilitas domini in negotiis gerendis verſatur, ut in depoſito, [illegible] nam præſens eligere potuit, apud quem deponeret, itaque merito ſolum dolum præſtatur: & ei imputatur, qui hominem negligentem elegit. Abſens vero non potuit eligere negotiorum geſtorem: qui etiam culpa non caret, quod ſe ad ſe non pertinentia immiſcuerit. *l. culpa infra de reg. jur.* Mod.

(32) Non communiter, *l. [illegible] infr. de regul. jur.* adde quæ ſcripſi ad *l.* [illegible] (33) Nova negotia inchoare geſtori non licet. (34) [illegible] (35) Tria ſunt genera negotiorum, novum, infortum, deſertum. (36) Vide [illegible] (37) Imo non debet [illegible] (38) [illegible] (39) Cœptum, inchoatum, [illegible] (40) Mortui negotium geri poteſt, aut verius, eorum, ad quorum bona defuncti perventura ſunt [illegible] (41) Id eſt, geſtionem & procurationem & voluntariam ſuſcepti: dum quæ procuravi ejus negotia hereditaria, cum nondum ejus hereditas eſſet. Interdum etiam curator bonis datur, idque fieri ſolet, variis tamen de cauſis [illegible] (42) Ut in *l. 2. §. ſicut autem* [illegible] (43) Id eſt, compenſaturum [illegible] (44) Atque ita geſtor caſum fortuitum non præſtat, niſi caſum culpa præcedat [illegible] (45) Filiusfamilias aut ſervus, ſi negotium alicujus gerat, in patrem dominumve peculio tenus debitor [illegible] Paulus [illegible] (46) [illegible] (47) [illegible] (48) Ut in delictis. [illegible] (49) [illegible] (50) Quæ inſpicitur, vide [illegible] (51) Ut & obligatio negotiorum geſtorum [illegible] (52) Concipitur, inſtituitur. (53) Hoc eſt, ad modum redigitur. (54) Sicuti unum legatum eſt, cum corpori legatur [illegible] (55) [illegible] (56) [illegible] (57) [illegible] (58) [illegible] (59) Quorum, ut & Neratii ſententiam hic poſitam paleu refellit idem Paulus, [illegible] (60) Eſt enim hoc judicium bonæ fidei. (61) Etiam in iis, quæ non ſunt connexa, & de his, quæ in ſervitute geſſit. (62) Obſerva comparationem, qua Proculus utitur. (63) Liber (64) Domini abſentis. (65) Vide *l. 49. ſupr. eod. l. 8. §. ſicut infr. de adminiſt. & peric. tut.*

2. De necessitatis suspicione. 3. De gestore rem domini usucapiente. 4. De usuris. 5. De negotiis captivi.

19. IDEM lib. 2. ad Neratium.

ATquin natura (1) debitor fuit, etiamsi in peculio nihil habuit; [&] sibi postea solvere debet in eodem actu perseverans: sicut is, qui temporali (2) actione tenebatur, etiam post tempus exactum negotiorum gestorum actione id præstare cogitur. §. 1. Scævola noster ait, putare se; quod Sabinus scribit debere *a capite rationem reddendum*, sic intelligi, ut appareat, quid reliquum fuerit tunc (3), cum primum liber esse cœperit; non ut dolum, aut culpam in servitute admissam in obligationem revocet: itaque si inveniatur vel malo (4) more pecunia in servitute erogata, liberabitur. §. 2. Si libero (5) homini, qui bona fide mihi serviebat mandem (6), ut aliquid agat: non fore cum eo mandati actionem, Labeo ait: quia non libera voluntate exsequitur rem sibi mandatam, sed quasi ex necessitate servili: erit igitur negotiorum gestorum actio: quia & gerendi negotii mei habuerit affectionem, & is fuit, quem obligare possem. §. 3. Cum me absente negotia mea gereres, imprudens rem meam emisti, & ignorans usu (7) cepisti (8): mihi negotiorum gestorum, ut restituas, obligatus non es; sed si antequam usucapias, cognoscas (9) rem meam esse: subjicere (10) debes aliquem, qui a te petat meo nomine, ut & mihi rem, & tibi stipulationem evictionis committat: nec videris dolum malum facere in hac subjectione: ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum gestorum tenearis. §. 4. Non (11) tantum sortem, verum etiam usuras ex pecunia aliena (12) perceptas negotiorum gestorum judicio præstabimus: vel etiam quas percipere potuimus. Contra quoque usuras (13), [quas] præstavimus, vel quas ex nostra pecunia percipere potuimus, quam in aliena negotia impendimus, servabimus (14) negotiorum gestorum judicio. §. 5. Dum apud hostes esset Titius, negotia ejus administravi: postea reversus est, negotiorum gestorum mihi actio competit, etiamsi eo tempore, quo gerebantur, dominum non habuerunt.

20. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SIn autem apud hostes constitutus decessit, & successori, & adversus successorem ejus, negotiorum gestorum directa & contraria competit.

1. De negotiis hereditariis. 2. De morte domini. 3. De eo qui mandavit negotia aliena gerenda.

21. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

NAm & Servius respondit (ut est relatum apud Alfenum libro XXXIX. Digestorum): cum a Lusitanis tres capti essent, & unus ea (15) conditione missus, *uti pecuniam pro tribus adferret, & nisi redisset, ut duo pro* (16) *eo quoque pecuniam darent*, isque reverti noluisset, & ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniam solvissent: [Servius respondit] æquum (17) esse, Prætorem in eum reddere judicium. §. 1. Qui negotia hereditaria gerit, quodammodo sibi hereditatem (18), seque ei obligat, ideoque nihil refert, an etiam (19) pupillus heres existat: quia id æs alienum cum cæteris hereditariis oneribus ad eum transit. §. 2. Si, vivo Titio, negotia ejus administrare cœpi: intermittere mortuo eo non debeo: nova (20) tamen inchoare necesse mihi non est: vetera explicare, ac conservare necessarium est: ut accidit, cum alter ex sociis mortuus est: nam quæcunque prioris negotii explicandi causa geruntur, nihilum (21) refert, quo tempore consummantur (22), sed quo tempore inchoarentur. §. 3. Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit: quod is non recte gessit, tu mihi actione negotiorum gestorum teneris: non (23) in hoc tantum, ut actiones tuas præstes, sed etiam quod (24) imprudenter eum elegeris: [ut] quidquid detrimenti negligentia ejus fecit, tu mihi præstes.

De casu.

22. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

SIve hereditaria negotia, sive ea, quæ alicujus essent, gerens aliquis, necessario rem emerit: licet ea interierit: poterit, quod impenderit, judicio negotiorum gestorum consequi: veluti si frumentum, aut vinum familiæ paraverit, idque casu quodam interierit (25): forte incendio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina, vel incendium, sine vitio ejus acciderit: nam cum propter ipsam ruinam, aut incendium damnandus sit: absurdum est (26), eum istarum rerum nomine, quæ ita consumptæ sunt, quicquam consequi.

De indebito exacto & soluto.

23. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

SI quis negotia aliena gerens indebitum (27) exegerit, restituere cogitur (28): de eo autem, quod indebitum solvit, magis est ut sibi imputare debeat.

De pecunia gestori soluta.

24. IDEM lib. 24. ad Edictum.

SI [ego] (29) hac mente (30) pecuniam procuratori (31) dem, ut ea ipsa creditoris fieret: proprietas quidem per procuratorem non (32) adquiritur (33). Potest tamen creditor, etiam invito me (34) ratum habendo, pecuniam suam facere: quia (35) procurator in accipiendo creditoris dumtaxat (36) negotium gessit: & ideo creditoris ratihabitione liberor.

Si gestor plus quam oportet, impenderit.

25. IDEM lib. 27. ad Edictum.

SI quis negotia aliena gerens, plus (37) quam oportet impenderit: reciperaturum eum id (38), quod præstari debuerit.

Si ex pluribus gestoribus unus non solvendo decesserit.

26. MODESTINUS lib. 1. Responsorum.

CUm alicui civitati (39) per fideicommissum restitui jussa esset hereditas; Magistratus actores horum bonorum Titium, & Sejum, & Gajum idoneos creaverunt, postmodum hi actores inter se diviserunt administrationem bonorum, idque egerunt sine (40) auctoritate, & sine consensu Magistratuum: post aliquod tempus testamentum, per quod restitui civitati hereditas fideicommissa esset, irritum (41) probatum est pro tribunali: atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti extitit: sed ex his actoribus unus non solvendo decessit: & nemo heres ejus extitit. Quæro, si Sempronius conveniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? *Herennius Modestinus* respondit, quod ab uno ex actoribus ob ea, quæ solus gessit, negotiorum gestorum actione servari non potest, ad damnum ejus (42), cui legitima hereditas quæsita est, pertinere.

De impensis voluptuariis. 1. Pietatis respectu sorori factis.

27. IDEM lib. 2. Responsorum.

EX duobus fratribus (43), uno quidem suæ ætatis, alio vero minore annis, cum haberent communia prædia rustica, major frater in saltu communi habenti habitationes paternas empta ædificia ædificaverat: cumque eundem saltum cum fratre divideret, sumptus sibi, quasi re meliore ab eo facta, desiderabat, fratre minore jam legitimæ (44) ætatis constituto (45): *Herennius Modestinus* respondit, ob sumptus nulla re urgente, sed voluptatis causa factos, eum de quo quæritur, actionem non habere (46). §. 1. Titium, si pietatis (47) respectu sororis aluit filiam (48), actionem hoc nomine contra eam non habere respondi.

Si quis mandatu unius alterius negotia gesserit.

28. JAVOLENUS lib. 8. ex Cassio.

SI quis mandatu Titii negotia Seii (49) gessit, Titio mandati tenetur: isque æstimari debet, quanto Seii & Titii interest: Titii autem interest, quantum is Sejo præstare debet, cui vel mandati vel negotiorum gestorum nomine obligatus est; Titio autem actio competit cum eo, cui mandavit aliena negotia gerenda, & antequam (50) ipse quicquam domino præstet: quia id ei abesse (51) videtur, in quo obligatus est.

De tutore posthumi.

29. CALLISTRATUS lib. 3. Edicti monitorii.

CUm pater testamento posthumo (52) tutorem (53) dederit; isque tutelam interim administraverit, nec posthumus natus fuerit: cum eo (54) non (55) tutelæ, sed (56) negotiorum gestorum erit (57) agendum. Quod si natus fuerit posthumus, tutelæ erit (58) actio: & in eam utrumque (59) tempus veniet: & quo antequam nasceretur infans, gessit, & quo posteaquam natus sit.

De

(1) Natura servus obligatur, etiamsi nihil in peculio hab... [illegible]

De contutore Magistratus, subcuratore hac actione conveniendis.

30. JULIANUS lib. 5. Digestorum.

EX facto quærebatur: quendam ad siliginem (1) emendam Curatorem decreto Ordinis (2) constitutum, eidem alium Subcuratorem constitutum siliginem miscendo corrupisse, atque ita pretium siliginis, quæ in publicum empta erat, Curatori deficisse (3): esse e quaque actione Curator eum Subcuratore experiri possit, & consequi, id ut ei salvum esset, quod causa ejus damnum cepisset? Valerius Severus respondit, adversus (4) Contutorem negotiorum gestorum actionem Tutori dandam. Idem respondit, ut Magistratui (5) adversus Magistratum eadem actio detur: ita tamen, si (6) non sit conscius fraudis. † Secundum quæ etiam in Subcuratore idem dicendum est (7).

De litteris, quas creditor secutus contraxit. 1. De negotiis unius inter negotia alterius gestis. 2. An gestor debeat appellare. 3. & 4. De usuris & sumptibus. 5. Si tutor filii mei, negotia pupillæ meæ gesserit. 6. Quæ a matre geri nequeunt. 7. De impensis in communi lite factis.

31. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

LIberto vel amico mandavit pecuniam accipere mutuam: cujus literas creditor secutus (8) contraxit, & (9) fidejussor intervenit: etiamsi pecunia non sit in rem [ejus] versa, tamen dabitur in eum negotiorum gestorum actio creditori, vel fidejussori: scilicet, ad (10) exemplum (11) institoriæ actionis.

§. 1. Inter negotia Sempronii quæ gerebat, ignorans Titii negotium gessit: ob eam quoque speciem Sempronio tenebitur: sed ei cautionem indemnitatis usitatio judicio præberi necesse est adversus Titium, cui datur actio. Idem in tutore juris est. §. 2. Litem in judicium deductam, & a reo desertam frustratorie (12) amicus ultro egit (13), causas absentiæ ejus allegans judici: culpam contraxisse non videbitur, quod sententia contra absentem dicta, ipse non provocavit. Ulpianus notat: Hoc verum est: quia (14) frustrator condemnatus est, ceterum si vincat, [cum] absentem defenderet, condemnatus negotiorum gestorum aget: poterit ei imputari (15), si cum posset, non (16) appellasset.

§. 3. Qui aliena negotia gerit, usuras (17) præstare cogetur: ejus scilicet pecuniæ, quæ (18) purgatis (19) necessariis sumptibus superest. §. 4. Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumptum monumenti voluit: si quid amplius fuerit erogatum, judicio negotiorum gestorum ab herede non recte petetur (20), de jure fideicommissi: cum voluntas finem erogationis (21) fecerit.

§. 5. Tutoris heres impubes filius ob ea, quæ tutor ejus in rebus pupillæ paternæ gessit, non tenetur: sed tutor proprio nomine judicio negotiorum gestorum convenietur (22). §. 6. Quamquam mater filii negotia secundum patris voluntatem, pietatis fiducia gerat, tamen jus actoris (23) periculo suo, litium causæ constituendi, non habebit (24): quia nec ipsa filii nomine recte agit, aut res bonorum ejus alienet, vel debitorem impuberis accipiendo pecuniam liberat (25). §. 7. Uno defendente causam communis (26) aquæ, sententia (27) prædio datur: sed qui sumptus (28) necessarios probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet.

Si fidejussor per errorem alterius quoque contractus pignora susceperit, & utramque pecuniam solvit. 1. De matre res a sponso filiæ donatas accipiente.

32. IDEM lib. 3. Responsorum.

FIdejussor imperitia lapsus, alterius quoque contractus, qui personam ejus non contingebat (29), pignora, vel hypothecas suscepit, & utramque pecuniam creditori solvit, existimans indemnitati suæ confusis prædiis consuli posse: ob eas res judicio mandati (30) frustra convenietur, & ipse debitorem frustra conveniet. negotiorum autem gestorum actio utrique necessaria erit: in qua lite culpam æstimari satis est, non etiam casum: *quia prædo fidejussor non videtur*: creditor ob id factum ad restituendum judicio, quod de pignore dicto redditur, cum videatur jus suum vendidisse, non tenebitur. §. 1. Ignorante virgine, mater a (31) sponso filiæ res donatas suscepit: quia mandati vel depositi cessat (32) actio, negotiorum gestorum agitur.

Quis actioni uxor a mariti herede conveniatur.

33. IDEM lib. 10. Responsorum.

HEres viri defuncti uxorem, quæ res viri tempore nuptiarum in sua potestate habuit, compilatæ hereditatis postulare non (33) debet (34): prudentius itaque faciat, si *ad exhibendum & negotiorum gestorum*, si negotia quoque viri gessit, cum ea fuerit expertus.

De alimentis repetendis aut imputandis.

34. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

NEsennius Apollinaris (35) *Julio Paulo Salutem*: Avia nepotis sui negotia gessit: defunctis utrisque, aviæ heredes conveniebantur a nepotis heredibus negotiorum gestorum actione, reputabant heredes aviæ alimenta præstita nepoti. Respondebatur, aviam jure pietatis (36) de suo præstitisse: nec enim aut (37) desiderasse, ut decernerentur alimenta, aut decreta essent. Præterea constitutum esse dicebatur, ut si mater aluisset, non posset alimenta, quæ pietate (38) cogente de suo (39) præstitisset, repetere. Ex contrario dicebatur, [tunc] hoc recte dici; ut de suo (40) aluisse mater probaretur: at in proposito aviam, quæ negotia administrabat, verisimile (41) esse de re ipsius nepotis eum aluisse. Tractatum est, numquid (42) utroque patrimonio erogate videantur? Quæro quid tibi justius videatur? Respondi: Hæc disceptatio in (43) facto consistit. Nam & illud, quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuo (44) observandum. Quid enim, si etiam protestata (45) est (46), *se filium ideo alere, ut aut ipsum, aut tutores ejus conveniret*? pone peregre patrem ejus obiisse, & matrem, dum in patriam revertitur, tam filium, quam familiam ejus exhibuisse: in qua specie etiam in (47) ipsum pupillum negotiorum gestorum dandam actionem Divus Pius Antoninus constituit. Igitur in re facili facilius (48) putabo, aviam, vel heredes ejus audiendos, si reputare (49) velint alimenta: maxime, si etiam in ratione impensarum ea retulisse aviam apparebit. † Illud nequaquam admittendum puto (50), ut de utroque (51) patrimonio erogate videantur.

Utrum negotiorum gestori imputetur, quod a se non exegerit.

35. SCÆVOLA lib. 1. Quæstionum.

DIvortio facto negotia uxoris gessit maritus: dos non solum dotis actione, verum negotiorum gestorum servari potest. Hæc ita, si [in negotiis gestis] maritus, dum gerit, facere potuit (52): alias enim imputari non potest, quod a se non exegerit. Sed & postea quam patrimonium amiserit, plena erit negotiorum gestorum actio: quamvis si dotis actione maritus conveniatur, absolvendus est (53). Sed hic quidam modus servandus est: ut ita querelæ locus sit, *quatenus facere potuit, quamvis postea amiserit*: si illo tempore ei solvere potuit: non (54) enim e vestigio in officio (55) deliquit, si non protinus (56) res suas distraxit ad pecuniam redigendam: præterire denique aliquid temporis debebit (57), quo cessasse videatur. Quod si interea, priusquam officium impleat, res amissæ est: perinde negotiorum gestorum non tenetur, ac si numquam facere posset. Sed & si facere posse maritus, actio negotiorum gestorum indicitur: quia forte periculum est, ne faciat desinat. §. 1. Illum autem non credimus teneri, qui gerit negotia debitoris, ad reddendum pignora cum pecunia ei debeatur, nec fuerit, quod sibi possit exsolvere. §. 2. Sed nec (58) redhibitoriæ speciem venire in negotiorum gestorum actionem, & per hoc sex mensibus exactis perire (59), si vel mancipium in rebus non invenit, vel eo invento, quod accessionum nomine additum est; vel quod deterior homo factus esset, vel quod per eum esset adquisitum non ex re emptoris, nec invenit, nec recepisset: nec esset in ipsis emptoris negotiis, quæ gerebat, unde sibi in præsenti redderet. §. 3. Ceterum si ex alia (60) causa perpetuæ obligationis, cum sit locuples, debeat: non est imputandum, quod non solverit: utique si neque usurarum ratio querelam movet (61). † Diversumque est in tutore debitore (62): quia ibi interfuit ex priore obligatione solvi ut deberetur ex tutelæ actione (63).

Si bona fide serviens pecuniam acceperit.

36. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

SI liber homo, bona fide mihi serviens, mutuam pecuniam sumpserit, eamque in rem meam verterit; qua actione id, quod in rem nostram (64) vertit, reddere debeam, videndum est: non (65) enim quasi amici, sed quasi (66) domini negotium gessit. Sed, negotiorum gestorum actio danda est: quæ desinit competere, si creditori ejus soluta sit (67).

De negotiis pupilli. 1. De aliena pecunia. 2. De negotiis filii emancipati.

37. IDEM lib. 1. Sententiarum.

LItis contestatæ tempore (68) quæri solet, an pupillus, cujus sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior (69) sit ex ea re factus, cujus patitur actionem. §. 1. Si pecuniæ quis negotium gerat, usuras (70) quoque præstare cogitur (71), & periculum (72) eorum nominum, quæ ipse contraxit: nisi (73) fortuitis casibus debitores suas fortunas amiserunt, ut tempore litis ex ea actione contestatæ solvendo non essent (74). §. 2. Pater (75), si emancipati filii

DIGEST. Q q

[illegible]

filii ius (1) a se donatas (2) administravit: filio actione negotiorum gestorum tenetur.

De usuris.

38. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

QUi sine usuris pecuniam debebat, creditoris sui gessit negotia: quæsitum est, an negotiorum gestorum actione summæ illius usurae præstare debeat. Dixi, si a semetipso (3) exigere eum oportuit (4), debiturum usuras (5): quod si dies solvendæ pecuniæ tempore, quo negotia gerebat, nondum veneiat, usuras non debiturum: sed die præterito, si non intulit rationibus creditoris, cujus negotia gerebat, eam pecuniam a se debitam: merito usuras bonæ (6) fidei judicio præstaturum. Sed quas usuras dabebit, videamus: utrum eas, quibus aliis idem creditor fœneraslet: an & maximas (7) usuras? quoniam ubi quis ejus pecuniam, cujus tutelam negotiave administrat, aut Magistratus municipii publicam in usus suos convertit, maximas (8) usuras præstat, ut sit constitutum a Divis Principibus. Sed diversa causa est, qui non sibi sumpsit ex administratione nummos, sed ab amico accepit, [&] ante negotiorum administrationem. Nam illi, de quibus constitutum est, cum gratuitam, certe integram & abstinentem omni lucro præstare fidem deberent; licentia, qua videntur abusi, maximis usuris, vice cujusdam pœnæ (9) subjiciuntur: hic bona ratione accepit ab alio mutuum: & usuris, quia non solvit, non quia ex negotiis, quæ gerebat, ad se pecuniam transtulit, condemnandus est (10). Multum autem refert, incipiat tunc debitum, an ante nomen fuerit debitoris: quod satis est ex non usurario facere usurarium.

Si quis pro alio solverit, vel exegerit.

39. GAJUS lib. 3. De verborum Obligationibus.

SOlvendo quisque pro alio (11), licet invito (12) & ignorante, liberat eum: quod autem alicui debetur, alius sine voluntate ejus non (13) potest jure exigere: naturalis enim, simul & civilis ratio suasit, alienam conditionem meliorem quidem [etiam] ignorantis, & inviti nos facere posse, deteriorem (14) non posse.

De negotio in re communi gesto.

40. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SI communes ædes tecum habeam, & pro tua parte *damni infecti* vicino cavero (15), dicendum est, quod præstitero, negotiorum gestorum actione potius, quam communi dividundo judicio, posse me petere: quia potui (16) partem meam ita defendere, ut socii partem defendere non cogerer.

De servo ex noxali causa defenso.

41. IDEM lib. 30 ad Edictum.

QUi servum meum, me ignorante, vel absente, in noxali causa defenderit: negotiorum gestorum in solidum mecum, non (17) de peculio aget.

Si servi mei rogatu negotia mea gesseris.

42. IDEM lib. 32. ad Edictum.

SI servi mei rogatu (18) negotia mea susceperis: si dumtaxat admonitus (19) a servo meo id feceris, erit inter nos negotiorum gestorum actio (20): si vero quasi mandato servi, etiam (21) *de peculio*, & *de in rem verso* agere te posse responsum est.

Si quis pro alio solverit.

43. LABEO lib. 6. Posteriorum Epitomatorum a Javoleno.

CUm pecuniam ejus nomine solveres, qui tibi nihil mandaverat, negotiorum gestorum actio tibi competit: cum (22) ea solutione debitor a creditore liberatus sit, nisi si quid debitoris interfuit, eam pecuniam non solvi (23).

De facto ob amicitiam paternam.

44. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

IS, qui amicitia ductus paterna pupillis tutorem petierit (24), vel suspectos tutores postulavit; nullam adversus eos habet actionem, secundum Divi Severi constitutionem (25).

De sumptibus in honores factis. 1. De eo quod quis in servitute gessit. 2. De negotiis unius, nomine alterius gestis.

45. IDEM lib. 4. Opinionum.

QUæ utiliter in negotia alicujus erogantur, in quibus est etiam sumptus honeste ad (26) honores per gradus pertinentes (27) factus, actione negotiorum gestorum peti possunt (28). §. 1. Qui pure testamento libertatem acceperunt, actus quem viventibus dominis administraverunt, rationem reddere non compelluntur. §. 2. Titius pecuniam creditoribus hereditariis solvit, existimans (29) sororem suam defuncto heredem testamento extitisse; quamvis animo gerendi sororis negotia id fecisset: veritate tamen filiorum defuncti, qui sui heredes patri, sublato testamento erant, gessisset; quia æquum est in damno eum (30) non versari, actione negotiorum gestorum id eum petere placuit (31).

Si quis quod alii mandatum, erat, gesserit, aut fidejusserit.

46. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum (32).

MAndasti filio meo, ut tibi fundum emeret: quod cum cognovissem, ipse eum tibi emi. Puto referre, qua mente emerim: nam si propter ea, quæ tibi necessaria esse scirem, & te ejus voluntatis esse, ut emptum habere velles, agemus inter nos negotiorum gestorum: sicut ageremus, si aut nullum omnino mandatum intercessisset, aut Titio mandasses, & ego, quia per me commodius negotium possim conficere, emissem. Si vero propterea emerim, ne (33) filius mandati judicio teneatur: magis est, ut ea persona ejus & ego tecum mandati agere possim (34), & tu mecum actionem habeas de peculio: quia etsi Titius id mandatum suscepisset; & eo nomine teneretur, ego emissem, agerem cum Titio negotiorum gestorum; & ille tecum, & tu cum illo mandati. Idem est & si filio meo mandaveris ut pro te fidejuberet; & ego pro te fidejusserim. §. 1. Si proponatur, te Titio mandasse, ut pro te fidejuberet, meque, quod is aliqua de causa impediretur quo minus fidejuberet, liberandæ fidei ejus causa fidejussisse, negotiorum gestorum mihi competit actio.

Cui datur hæc actio. 1. Collatio directæ & utilis.

47. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

ACtio negotiorum gestorum illi datur, cujus interest hoc judicio experiri.

§. 1. Nec refert (35) directa (36) quis, an utili (37) actione agat, vel conveniatur: [quia (38) in extraordinariis (39) judiciis (40), ubi conceptio formularum (41) non observatur, hæc subtilitas (42) supervacua est;] maxime cum utraque actio ejusdem (43) potestatis est, eundemque habet effectum.

De fratre stipulante dotem.

48. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

IGnorante quoque sorore, si frater negotium (44) ejus gerens dotem a viro stipulatus sit: judicio negotiorum gestorum, ut virum liberaret, jure convenitur (45).

De negotiis unius nomine alterius gestis.

49. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum (46).

SI rem, quam servus venditus subripuisset a me venditore, emptor vendiderit (47), eaque in rerum natura esse desierit (48): de pretio (49) negotiorum gestorum actio mihi danda sit: ut dari deberet: si negotium, quod tuum esse existimares, cum esset meum, gessisses: sicut ex contrario in me tibi daretur, si, cum hereditatem, quæ ad me pertinet, tuam putares, res tuas proprias legatas solvisses (50): [quandoquidem ea solutione liberaret (51).]

T I T. VI.

DE CALUMNIATORIBUS (52).

Summa. 1. In quibus causis hoc Edictum locum habet. 2. De pecunia ante vel post judicium accepta. 3. De constitutione Antonini Caracallæ. 4. Pecunia accepi quomodo intelligitur.

1. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

I*N eum (53), qui (54) ut calumniæ causa negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepisse dicetur (55); intra annum in quadruplum (56) ejus pecuniæ, quam accepisse dicetur; post annum simpli in factum actio competit.* §. 1. Hoc autem judicium (57) non solum in pecuniariis causis, sed & ad publica (58) crimina pertinere Pomponius scribit: maxime cum & Lege Repetundarum (59) teneatur, qui ob negotium faciendum (60), aut non (61) faciendum per calumniam pecuniam accepit. §. 2. Qui [autem] accepit pecuniam, sive ante judicium, sive post judicium acceptum, tenetur. §. 3. Sed & constitutio (62) Imperatoris nostri (63), quæ scripta est ad Cassium Sabinum, prohibuit, judici vel adversario, in publicis, (64), vel privatis, vel fiscalibus causis pecuniam dare: & ex hac causa litem perire jussit. † Nam tractari

(1) At res sine ulla exceptione a se donatas. Paul. ... Ubi sine ulla exceptione est, pure ac præcise. (2) Donare autem solent filiis aliquid patres, cum eos emancipant & sua potestate dimittunt. l. ult. in fin. C. de bonis quæ liberis. l. ult. C. de emancipat. liberorum. ... (3) [illegible] ... (4) Quia dies forte venit ante gestionem ... (5) Non maximas sed legitimas. ... (7) Maximas usuras hic gravissimas sive centesimas ... (8) Id est, centesimas ... (10) [illegible] ... (11) Invitum & ignorantem solvendo apud creditorem liberare possumus. (12) At sic per obliquum invito datur beneficium. ... (17) Quia tale negotium versatur quidem circa personam servi, sed tamen neutiquam in sui ipsius peculio est. ... [illegible] ... (25) Habitus est adversus eorum parentes si eorum intulit quid ... (27) Qui ordine & gradu certo deferuntur, non, ut Cuiacius loquuntur, per saltum. ... (30) Quia repetitio cessat ... (31) Cum liberatus sit ... [illegible]

... (36) Quæ ex verbis & mente certa Edicti. (37) Quæ voluntaria conjectura & interpretatione inducitur ... (38) Inclusa adjecta esse a Triboniano putat Antonius Faber ... (39) Quæ hodie sunt in usu ... (40) Id est, prætoriis ... (41) Formularum conceptio in judiciis non observatur ... (42) Vide ... Quando subtilitas observanda ... (43) Directa & utilis actionis eadem potestas idemque effectus ... [illegible] ... (52) De calumniatoris pœna, vide quæ scripsi ad l. 1. infr. ad SC. Turpillianum ... (54) Calumniator est, qui litem prodesse per fraudem negotium alicui ... (58) Calumniatoris pœna ordinarie in publicis judiciis est ex lege Remmia ... [illegible] ... (64) Ut de sepulcro violato ... corpore forte vel collegio aliquo ut ita Græci.

fieri potest, si adversarium non per calumniam, transigendi animo accepit, an constitutio cessat? Et puto cessare: sicuti hoc quoque judicimus. neque enim transactionibus est interdictum, sed sordidis concussionibus. §. 4. *Pecuniam* (1) autem *accepisse* dicemus, etiam si aliquid (2) pro pecunia acceptum.

2. PAULUS lib. 10. ad Edictum.

QUinetiam, si quis obligatione liberatus sit (3), potest videri cepisse. † Idemque si gratuita (4) pecunia utenda data sit, aut minoris locata venditave res sit. Nec refert, ipse pecuniam acceperit, an alii dari jusserit, vel acceptum suo nomine ratum habuerit.

1. *Si accipiens fecit vel non.* 2. *De depectione.* 3. *Cui datur hæc actio.*

3. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

ET generaliter idem erit, si quid omnino compendii sensit propter hoc; sive ab adversario, sive [ab alio] quocunque. §. 1. Si igitur accepit, ut negotium faceret, sive fecit, sive non fecit (5), & qui accepit, ne faceret, & si fecit, tenetur. §. 2. Hoc Edicto tenetur etiam is, qui depectus est. *Depectus* autem dicitur turpiter pactus. §. 3. Illud erit notandum, quod (6) qui dedit pecuniam, ut negotium quis pateretur, non habebit ipse repetitionem: turpiter enim fecit (7): sed ei dabitur petitio (8), propter quem datum est, ut calumnia ei fiat. Quare si quis & a te pecuniam accipit, ut mihi negotium faceret, & a me, ne mihi faceret, duobus judiciis mihi tenebitur.

De herede.

4. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

HÆc actio (9) heredi quidem non competit, quia sufficere ei debet quod eam pecuniam, quam defunctus dedit, repetere potest.

De concursu hujus actionis & condictionis ob turpem causam.

5. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

IN heredem autem competit in (10) id, quod ad eum pervenit: Nam est constitutum, *Turpia lucra* (11) *heredibus quoque extorqueri* (12), *licet crimina extinguantur*: utputa, ob falsum (13), vel judici ob gratiosam sententiam datum [&] heredi extorquebitur: & si quid aliud scelere quæsitum. §. 1. Sed etiam præter hanc actionem condictio competit, si sola turpitudo accipientis versetur; nam si & dantis (14), melior causa erit possidentis. Quare si fuerit condictum, utrum tollitur hæc actio, an vero in triplum danda sit? an exemplo furis & in quadruplum actionem damus, & condictionem? sed puto, sufficere alterutram actionem (15). Ubi autem condictio competit, ibi non est necesse post annum dare in factum actionem (16).

Annus in hac actione quomodo accipitur.

6. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

ANnus (17) autem in personam quidem ejus, qui dedit pecuniam, *ne secum ageretur*, ex eo tempore cedit, ex quo dedit: si modo potestas ei fuerit experiundi. † In illius vero personam, *cum quo ne ageretur*, alius pecuniam dedit, dubitari potest, utrum ex die datæ pecuniæ numerari debeat, an potius, ex quo cognovit datam esse: quia qui (18) nescit (19), is videtur experiundi potestatem non habere & verius est, ex eo annum numerari, ex quo cognovit (20).

Cui datur actio. 1. *De filiofamilias.* 2. *De publicano.*

7. PAULUS lib. 10. ad Edictum.

SI (21) quis ab alio (22) acceperit pecuniam: *Ne mihi negotium faceret*; siquidem mandatu meo datum est, vel a procuratore meo omnium (23) rerum, vel ab eo, qui negotium meum gerere volebat, & ratum habui: ego dedisse intelligor. Si autem non mandatu meo alius ei, licet (24) misericordiæ (25) causa dederit, *ne fiat*, neque ratum habui; tunc & ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse (26). §. 1. *Si, ne filiofamilias negotium fieret*, acceptum est, & patri actio danda est. † Item si filiusfamilias pecuniam acceperit, *ne faceret negotium*, *vel ne faceret*, in ipsum judicium dabitur. Et si alius non meo mandatu ei (27) dederit, *ne fiat*, nunc etiam ipsum repetere, & me (28) in quadruplum agere posse. §. 2. Cum publicanus mancipia retineret, dataque ei pecunia esset, quæ non deberetur: & ipse ea hac parte Edicti in factum actione tenetur.

De concursu hujus judicii & criminalis extraordinarii.

8. ULPIANUS lib. 4. Opinionum.

SI (29) ab eo, qui innocens fuit (30), sub specie criminis alicujus, quod in eo probatum non est, pecuniam acceptam, is (31), cujus de ea re notio est, edoctus fuerit; id quod illicite (32) extortum est, secundum Edicti formam, quod de his est, qui pecuniam, ut negotium facerent, aut non facerent, accepisse dicerentur, restitui jubeat, & ei, qui id commisit, pro modo delicti pœnam (33) irroget.

De concursu hujus judicii, & actionis in duplum.

9. PAPINIANUS lib. 2. de Adulteriis.

DE servo, qui accusatur, si postuletur, quæstio habetur: quo absoluto, in duplum (34) pretium accusator domino damnatur (35): sed & citra pretii æstimationem quæritur de calumnia ejus. Separatum (36) est etenim calumniæ crimen a damno, quod in servo propter quæstionem domino datum est.

(1) [illegible]

LIBER QUARTUS.

TIT. I.

DE (1) IN (2) INTEGRUM RESTITUTIONIBUS (3).

Utilitas Edicti.

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

UTilitas hujus Tituli non eget commendatione, ipse enim se ostendit. Nam sub hoc Titulo plurifariam (4) Prætor hominibus vel lapsis, vel circumscriptis subvenit: sive (5) metu (6), sive calliditate (7), sive ætate (8), sive absentia inciderunt in captionem (9).

2. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

SIve per status (10) mutationem (11), aut justum errorem (12).

De causæ cognitione.

3. MODESTINUS lib. 8. Pandectarum.

OMnes in integrum restitutiones, causa (13) cognita a Prætore (14) promittuntur (15): scilicet ut justitiam earum causarum examinet, an veræ sint, quarum nomine singulis subvenit.

4. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

SCio illud a quibusdam observatum, ne propter satis minimam (16) rem, vel summam, si majori rei, vel summæ præjudicetur (17): audiatur is, qui in integrum restitui postulat.

Effectus hujus Edicti.

5. PAULUS lib. 7. ad Edictum.

NEmo videtur exclusus (18), quem Prætor in integrum se restituturum pollicetur (19).

De successoribus.

6. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

NOn solum minoris, verum eorum quoque, qui Reipublicæ causa abfuerunt; item omnium, qui ipsi potuerunt restitui in integrum, successores in integrum restitui possunt (20): & ita sæpissime est constitutum. Sive igitur heres sit, sive is, cui hereditas restituta est, sive filiifamilias militis successor; in integrum restitui poterit. Proinde & si minor in servitutem redigatur, vel ancilla fiat (21), dominis eorum dabitur, non ultra tempus statutum, in integrum restitutio. Sed & si forte hic minor erat captus in hereditate, quam adierit: Julianus libro XVII. Digestorum scribit, abstinendi facultatem dominum posse habere, non solum ætatis beneficio, verum etsi ætas non patrocinetur (22): quia non adipiscendæ hereditatis gratia Legum beneficio usi sunt, sed vindictæ gratia (23).

De absente.

7. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

DIvus Antoninus Marcio Avito Prætori de succurrendo ei, qui absens rem (24) amiserat, in hanc sententiam rescripsit: *Etsi nihil faci-*

(1) [illegible]

facile mutandum est ex solemnibus: tamen (1), *ubi æquitas evidens poscit, subveniendum est: itaque si* (2) *citatus* (3) *non respondit, & ob hoc more pronunciatum est* (4) *confestim* (5) *autem pro Tribunali se sedente adiit; existimari potest, non sua culpa, sed* (6) *parum exaudita voce præconis* (7) *defuisse: ideoque restitui potest.* §. 1. Nec intra has solum species consistet hujus generis auxilium: etenim deceptis sine culpa sua, maxime si fraus ab adversario intervenerit, succurri oportebit, cum etiam de dolo malo actio competere soleat: & boni Prætoris est potius restituere litem: ut & ratio & æquitas postulabit, quam actionem famosam constituere, ad quam tunc demum descendendum est, cum remedio locus esse non potest (8).

Quid intersit inter restitutionem Minoris, & Absentis.

8. MACER lib. 2. de appellationibus.

INter minores viginti quinque annis, & eos qui reipublicæ causa absunt, hoc interest: quod minores annis etiam, qui (9) per tutores curatoresve suos defensi sunt, nihilominus in integrum contra Rempublicam (10) restituuntur, cognita scilicet causa: ei vero, qui Reipublicæ causa abfuit, cæteris quoque, qui in eadem causa habentur, si per procuratores suos defensi sunt, hactenus in integrum restitutione subveniri solet, ut appellare his permittatur (11).

T I T. II.

QUOD (12) METUS (13) CAUSA GESTUM ERIT.

Edictum, de Vis mentione Edicto detracta.

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

AIt (14) Prætor (15): *Quod* (16) *metus* (17) *causa gestum erit, ratum non* (18) *habebo.* Olim ita edicebatur, *Quod vi metusve causa.* Vis enim fiebat mentio, propter necessitatem impositam (19) contrariam (20) voluntati (21): metus, instantis, vel futuri (22) periculi causa mentis trepidatione: sed postea detracta est *vis* mentio [ideo] quia quodcumque vi atroci fit, id metu quoque fieri videatur.

Vis quid sit.

2. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

VIs autem est majoris (23) rei impetus, qui repelli non potest.

Metus *quomodo accipitur in hoc edicto.*

3. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

COntinet igitur hæc *clausula* & vim, & metum: & si quis vi compulsus aliquid fecit, per hoc Edictum restituitur. §. 1. Sed vim accipimus atrocem (24), & eam, quæ adversus bonos mores fiat: non (25) eam, quam Magistratus [recte] intulit, scilicet jure licito, & jure honoris, quem sustinet. Cæterum si per injuriam quid fecit populi Romani Magistratus, vel provinciæ Præses; Pomponius scribit, hoc Edictum locum habere: *si forte* (inquit) *mortis, aut verberum terrore pecuniam alicui extorserit* (26).

4. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

EGo puto etiam servitutis timorem, similemque (27) admittendum.

5. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

M*Etum* accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, sed majoris (28) malitatis (29).

6. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

M*Etum* autem non vani hominis, sed qui merito & in hominem constantissimum (30) cadat, ad hoc Edictum pertinere dicemus.

7. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

NEc (31) timorem infamiæ hoc Edicto contineri (32) Pedius dicit, lib. VII. neque alicujus (33) vexationis timorem per hoc Edictum restitui. † Proinde, si quis meticulosus rem nullam frustra timuerit, per hoc Edictum non restituitur: quoniam neque vi, neque metus causa factum est. §. 1. Proinde si (34) quis in furto, vel adulterio deprehensus, vel in alio flagitio, vel dedit aliquid, vel se obligavit; Pomponius lib. XXVIII. recte scribit, posse eum ad hoc Edictum pertinere (35): timuit enim vel mortem, vel vincula, quamquam non omnem (36) adulterum, licet occidere, vel furem (37), nisi se telo defendat: sed potuerunt vel non jure occidi, & ideo justus fuerit metus. Sed & si, ne prodatur ab eo, qui deprehenderit, alienaverit, succurri (38) & per hoc Edictum videtur: quoniam, si proditus esset, potuerit ea pati, quæ diximus.

8. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

ISti quidem & in legem Juliam incidunt, quod pro (39) comperto stupro acceperunt (40). Prætor tamen [etiam] ut restituatur intervenire debet; nam & gestum est malo more (41): & Prætor non respicit, an adulter sit, qui dedit; sed hoc solum, quod hic accipit metu mortis illato. §. 1. Si is (42) accipiat pecuniam, qui instrumenta status mei interversurus est, nisi dem; non dubitatur, quin maximo metu compellat: utique si jam in servitutem petor: & illis instrumentis perditis, liber pronunciari non possum. §. 2. Quod si dederit, *ne stuprum patiatur* vir, seu mulier, hoc Edictum locum habet: cum viris (43) bonis iste metus (44) major, quam mortis, esse debet. §. 3. Hæc, quæ diximus ad Edictum pertinere, nihil interest in se quis veritus sit, an [in] liberis suis, cum pro (45) affectu (46) parentes magis in liberis terreantur (47).

1. *Qui tenentur hoc Edicto.* 2. *De manumissione. De depositione ædificii.* 3. *De actione & exceptione ex hoc Edicto.* 4. *De actione amissa.* 5. *De re reddenda, & doli repromissione.* 6. *De concursu hujus actionis, & rei vindicationis.* 7. *Qualis restitutio fit.* 8. *De vi illata a fidejussore.* 10. *Vel a debitore.* 11. *Vel ab alio.*

9. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

M*Etum* autem præsentem (48) accipere debemus, non suspicionem (49) inferendi ejus: & ita Pomponius lib. XXVIII. scribit: ait enim, *metum* [*illatum*] *accipiendum*, [id est], si illatus est timor ab aliquo. † Denique tractat, si fundum meum dereliquero, audito quod quis cum armis veniret (50), an huic Edicto locus sit? & refert, Labeonem existimare, Edicto locum non esse, & *unde vi* interdictum cessare (51): quoniam non videor vi dejectus, qui dejici non expectavi, sed profugi (52). Aliter [atque] si, posteaquam armati ingressi sunt, tunc discessi: huic enim Edicto locum facere. † Idem ait & si forte adhibita manu in meo solo per vim ædifices, & interdictum (53) *quod vi aut clam*, & hoc Edictum locum habere: scilicet quoniam metu patior id te facere. Sed & si per (54) vim tibi possessionem tradidere; dicit Pomponius huic Edicto locum esse. §. 1. Animadvertendum autem, quod Prætor hoc Edicto generaliter & in (55) rem loquitur, nec (56) adjicit, *a quo* gestum: & ideo sive singularis sit persona, quæ metum intulit, vel Populus (57), vel Curia, vel Collegium, vel Corpus: huic Edicto locus erit. † Sed licet vim factam a quocumque Prætor complectatur, eleganter tamen Pomponius ait, si (58), quo magis te de vi hostium, vel latronum vel populi tuerer (59), vel liberarem, aliquid a te accepero, vel te obligavero; non debere me hoc Edicto teneri, nisi ipse hanc tibi vim summisi (60); cæterum si alienus sum a vi, teneri me non debere: ego enim operæ potius meæ mercedem accepisse videor. §. 2. Idem Pomponius scribit, quosdam bene putare, etiam (61) servi manumissionem (62), vel ædificii depositionem, quam quis coactus fecit, ad restitutionem hujus Edicti porrigendam esse. §. 3. Sed quod Prætor ait, *ratum se non habiturum*: quatenus accipiendum est videamus. Et quidem, aut imperfecta res est, licet metus intervenerit, utpute stipulationem numeratio non est secuta: aut perfecta, si post stipulationem & numeratio facta est: aut per metum accepto debitor liberatus est, vel quid simile contigerit, quod negotium perficeret: Et Pomponius scribit, in negotiis quidem perfectis & exceptionem interdum, & actionem competere: in imperfectis autem, solam exceptionem. † Sed ex facto scio: cum Campani (63), metu cuidam illato, extorsissent (64) cautionem pollicitationis, rescriptum esse ab Imperatore nostro, posse eum a Prætore in integrum restitutionem postulare: & Prætorem, me (65) adsidente interlocutum esse; *ut sive actione vellet adversus Campanos experiri* (66), *esse propositam: sive exceptione adversus petentes, non deesse exceptionem* (67). Ex qua constitutione colligitur: ut, sive perfecte, sive imperfecte res sit, & actio, & exceptio detur (68). §. 4. Volenti (69) autem datur & (70) in rem (71) actio, & in (72) personam (73), rescissa acceptilatione, vel alia liberatione.

§. 5. Julianus lib. III. Digestorum putat eum, cui res metus causa

[illegible]

causa tradita est, non solum reddera, verum & de dolo repromittera debere. §. 6. Licet tamen in rem actionem dandam existimemus, quia res (1) in bonis est eius, qui vim passus est; verum non sine ratione dicetur, si in quadruplum quis egerit, finiri (2) in rem actionem, vel contra. §. 7. Ex hoc Edicto restitutio [talis] facienda est, [id est] in integrum officio judicis, ut, si per vim res tradita est, rettadatur, & de dolo (sicut dictum est (3)) repromittatur, ne forte deterior res sit facta. Et, si (4) acceptilatione liberatio intervenit, restituenda erit in pristinum statum obligatio: usque adeo, ut, Julianus scribat lib. IV. [Digestorum], si pecunia debita fuit, quæ accepta per vim facta est, nisi vel solvatur, vel restituta obligatione judicium accipiatur, quadruplo eum condemnendum.

† Sed & si per vim stipulanti promisero, stipulatio accepto facienda erit.

† Sed & si ususfructus, vel servitutes amissæ sunt, restituendæ erunt (5).

§. 8. Cum autem hæc actio in rem sit scripta, nec personam vim facientis coerceat, sed adversus omnes restitui velit, quod metus causa factum est: non immerito Julianus a Marcello notatus est scribens, si fidejussor vim intulit, et accepto liberetur; in reum non esse restituendam actionem; sed fidejussorem, nisi adversus reum quoque actionem restituat, debere in quadruplum condemnari. Sed est verius, quod Marcellus notat, etiam adversus reum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta (6).

De vi illata a debitore.

10. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

ILlud verum est, si ex facto debitoris metum adhibentis fidejussores acceptilatione liberati sunt, etiam adversus fidejussores (7) agi posse, ut se (8) reponant in obligationem. §. 1. Si metu a te coactus acceptam tibi stipulationem fecerim: arbitratu judicis, apud quem ex hoc Edicto agitur, non solum illud continetur, ut in tua persona redintegretur obligatio, sed et fidejussores quoque vel eosdem, vel alios non minus (9) idoneos adhibeas: præterea et & pignora (10), quæ dederas, in eandem causam restituas.

De vi illata ab alio.

11. PAULUS lib. 4. [Juliani] Digestorum notat.

SI quis alius sine malitia fidejussoris, ut fidejussori accepto fieret, vim fecit, non tenebitur fidejussor, ut rei quoque obligationem restituat (11).

De fructibus & omni causa. 1. Si is, qui vim fecit, vim passus est. 2. Si debitor metu solverit.

12. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SEd & partus (12) ancillarum, & fœtus pecorum & fructus restitui, & omnem (13) causam oportet: nec solum eos, qui percepti sunt; verum si plus ego percipere potui, & per metum impeditus sum; hoc quoque præstabit.

§. 1. Quæri poterit, an etiam ei, qui vim fecerat, passo vim restitui Prætor velit per hoc Edictum ea quæ alienavit? & Pomponius scribit lib. XXVIII, non oportere ei Prætorem opem ferre, *nam cum liceat* (14), inquit, *vim* (15) *vi repellere* (16), *quod fecit, passus est*: quare si metu te coegerit sibi promittere, mox (17) ego eum coegero metu, te accepto liberare, nihil esse, quod ei restituatur.

§. 2. Julianus ait eum, qui vim adhibuit debitori suo, ut ei solveret, hoc Edicto non teneri, propter naturam metus causa actionis, quæ damnum (18) exigit: quamvis negari non possit, in Juliam (19) eum de vi incidisse, & jus crediti amisisse (20).

Qui per vim extorquet, quod sibi debetur, jus crediti amittit. Bart.

13. CALLISTRATUS lib. 5. de Cognitionibus.

EXtat enim decretum (21) D. Marci, in hæc verba: *Optimum est, ut si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris.* Cum Marcianus diceret, *vim nullam feci*: Cæsar dixit, *tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur? vis* (22) *est & tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam* (23) *debitoris, vel pecuniam* [*debitam*] *non ab ipso sibi sponte datam, sine ullo judice temere possidere, vel accepisse, isque sibi jus in eam rem dixisse, jus crediti non* (24) *habebit* (25).

Si exceptione tutus acceptilationem extorserit. 1. De quadruplo, & simplo, & causæ cognitione. 3. Qui tenentur hac actione: & quid probandum sit ab actore. 4. Natura hujus actionis. 5. De eo, qui vim admisit, & eo, ad quem res pervenit, & servo, qui in fuga est. 6. De reo & fidejuss. 7. Quid quadruplatur. 8. De eo qui sisti promisit, & fidejussore. 9. De stipulatione per vim extorta. 10. Quadruplum quomodo accipiatur. 11. Si servus vi ablatus pereat vel fugiat. 12. De furto. 13. De concursu hujus & de dolo actionis. 14. Quid quadruplatur. 15. Quatenus plures tenentur.

14. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

[ITem] Si cum exceptione adversus te perpetua (26) tutus essem, coegero te acceptum mihi facere, cessare hoc Edictum: quia nihil tibi abest.

§. 1. *Si quis non restituat: in quadruplum in eum judicium* pollicetur (27). Quadruplabitur (28) autem omne, quodcumque restitui oportuit. Satis clementer cum reo Prætor egit, ut (29) daret ei restituendi facultatem, si vult pœnam evitare. *Post annum vero in simplum actionem* pollicetur: Sed non semper, sed *causa cognita*. §. 2. In causæ (30) autem cognitione versatur, ut si [alia] actio non sit, tunc hæc detur: & sane cum per metum facta injuria anno [&] quidem utili exoleverit; idonea (31) esse causa debet, ut post annum actio hæc dari debeat. Alia autem actio esse sic potest. Si is, cui vis admissa est, decessarit, heres ejus habet hereditatis petitionem; quoniam pro possessore, qui vim intulit, possidet (32): propter quod heredi non erit metus causa actio: quamvis, si annus largiretur, etiam heres in quadruplum experiri possit. Ideo autem successoribus (33) datur, quoniam & rei habet persecutionem. §. 3. In hac actione non quæritur (34), utrum is, qui convenitur, an alius metum fecit: sufficit enim hoc docere, metum sibi illatum, vel vim: & ex hac re eum, qui convenitur, etsi crimine caret, lucrum tamen sensisse: nam cum metus (35) habeat in se ignorantiam, merito (36) quis non adstringitur, ut designet, quis ei metum vel vim adhibuit: & ideo ad hoc tantum actor adstringitur, ut doceat metum in causa fuisse, ut alicui acceptam pecuniam faceret, vel rem traderet, vel quid aliud faceret. Nec cuiquam iniquum videatur, ex alieno facto alium in quadruplum condemnari: quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur (37).

§. 4. Hæc autem actio cum arbitraria sit (38), habet reus licentiam usque ad sententiam ab arbitro datam (39), restitutionem, secundum quod supra diximus, rei facere: quod si non fecerit, jure merito quadrupli condemnationem patietur. §. 5. Aliquando tamen, & si metus adhibitus proponatur, arbitrium absolutionem adfert: quid enim, si metum quidam Titius adhibuit me non conscio, res autem ad me pervenit, & hæc in rebus humanis (40) non est sine dolo malo meo, nonne Judicis officio absolvar? aut si servus in fuga est? æque, si cavero Judicis officio, me, si in meam potestatem pervenerit, restituturum; absolvi debebo. † Unde quidam putant (41), bona fide emptorem ab eo, qui vim intulit, comparantem non teneri: nec eum, qui dono accepit, vel cui res legata est. Sed rectissime Viviano videtur, etiam hos teneri: ne metus, quem passus sum, mihi captiosus sit (42). Pedius quoque lib. VIII. scribit, arbitrium Judicis in restituenda re tale esse: ut (43) eum quidem, qui vim admisit, jubeat restituere, etiamsi ad alium res pervenit: eum autem ad quem pervenit, etiamsi alius metum fecit: nam in alterius præmium verti alienum metum non oportet (44). §. 6. Labeo ait: Si quis per metum reus sit constitutus, & fidejussorem volentem dederit (45); & ipse, & fidejussor liberatur: si solus fidejussor metu accessit, non etiam reus; solus fidejussor liberabitur (46).

§. 7. Quadruplator (47) autem id, quanti ea res erit, [id est] cum fructibus, & omni causa. §. 8. Si quis per vim sisti promittendo, postea fidejussorem adhibeat (48): is quoque liberatur. §. 9. Sed & si quis per vim stipulatus, cum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum condemnatus: ex stipulatu eum agentem, adversus exceptionem replicatione adjuvari, Julianus putet: cum in quadruplo & simplum sit reus consecutus. Labeo autem etiam post quadrupli actionem nihilominus exceptione summovendum eum, qui vim intulit, dicebat: quod cum durum videbatur, ita temperandum est, ut tam tripli condemnatione plectatur, quam acceptilationem omni modo facere compellatur (49). §. 10. Quatenus autem diximus, quadruplo simplum inesse, sic (50) hoc disponendum est, ut in condemnatione quadrupli res quidem omnimodo contineatur, & ejus restitutio fiat (51), pœnæ autem usque ad triplum stetur. §. 11. Quid si homo, sine dolo malo & culpa ejus, qui vim intulit, & condemnatus est, periit? in hoc casu a rei condemnatione ideo relaxabitur (52), si intra tempora (53) judicati actionis moriatur (54), quia tripli pœna propter facinus satisfacere cogitur. † Pro eo autem, qui in fuga esse dicitur, cautio (55) [ab eo] extorquenda est, *Quatenus & persequatur, & omni modo eum restituat*: & nihilominus in rem, vel ad exhibendum, vel si qua alia ei competit actio *ad eum recipiendum*, integra ei, qui vim passus est, servabitur: Ita (56) ut si dominus eum quoquo modo receperit: is qui ex stipulatione convenitur, exceptione tutus fiat. Hæc si post condemnationem: si autem ante sententiam homo sine dolo malo & culpa mortuus fuerit, tenebitur (57). & hoc fit his verbis Edicti. *neque ea res arbitrio judicis restituetur*. Ergo si in fuga sit servus sine dolo malo & culpa ejus, cum quo agetur: cavendum est per Judicem, ut eum servum persecutus reddat. Sed & si (58) non culpa ab eo, quo cum agitur, aberit: si tamen peritura res non fuit, si metum non adhibuis-

(1) *Amisisse* enim non videtur is, cui Prætor restitutionem in integrum promittit. [illegible] (2) [illegible] (3) §. 5. *supr. eod.* (4) *l.* [illegible] *infr. eod.* (5) *l.* [illegible] *infr. quod vi aut clam.* (6) Non in rem simpliciter; quia hæc actio ut ipsa, in personam scripta, in rem est: quippe in Edicto, verba ad id, quod actum est, referendæ sunt concepta sunt, non in personam ejus qui metum intulit. *Bart.* (7) Vid. quæ scripsi ad *l.* [illegible] *infr. mandati.* (8) *l.* [illegible] *supr. eod.* (9) Vid. *l.* [illegible] *infr. de except.* [illegible] (10) *Arg. l.* [illegible] *infr. de* [illegible] (11) Nemo ex alieno metu tenetur, nisi commodum sensit. *l.* 14. §. [illegible] *infr. eod.* (12) *l.* [illegible] *infr. de usuris.* (13) Inde colligitur, servum per metum alienatum, adquirere ei, qui vim passus sit, [illegible] qui metum intulit. *Paul.* [illegible] (14) Omni jure etiam divino. *l.* [illegible] *supr. de justit. & jur.* (15) *l.* [illegible] *infr. de vi & vi arm.* [illegible] (16) Moderate & cum moderamine inculpatæ tutelæ. *l.* [illegible] *C. unde vi.* (17) Quid si non ex continenti, sed ex intervallo? [illegible] *Cujac.* [illegible] autem idem quod *confestim*, non *ex intervallo*. *l.* [illegible] *de vi & vi arm.* (18) Id est, damni æstimationem. (19) De ea, de qua [illegible] (20) *l.* [illegible] *C. unde vi.* [illegible] (21) [illegible] (22) [illegible] (23) An etiam minimam, vel partem? [illegible] (24) [illegible] (25) [illegible] (26) Pacti doli, [illegible] (27) Prætor Edicto suo. (28) §. 1. [illegible] (29) [illegible] (30) [illegible] (31) [illegible] (32) Adde *l.* [illegible] *infr. de petit. hered.* (33) [illegible] (34) [illegible] (35) Metus in se ignorantiam habet. (36) Metum probari sufficit, licet non probetur per quem. Ratio hæc afferatur ab Accursio, quod multa nocte fiant (etiam in hominum frequentia) quæ probari nequeunt. Baldus, Angelus & alii, negant ex eo nocte [illegible] probari posse, nisi Luna radiis terram illustret, vel ignis splendor [illegible] *Bart.* [illegible] Oldradum defendisse quendam, quem duo testes [illegible] homicidium admisisse, hoc probato, ea nocte splendorem Lunæ visum non fuisse. Diodorus etiam refert &

Plutarch. *in Alcibiade*, [illegible] cum interrogaretur quomodo nocte vidisset, & respondisset, per Lunæ radios, & probatum fuisset tum interlunium fuisse. Hoc igitur testimonium verum esse potest, in his quæ Luna crescente vel plena visa sunt, non obscura. Idem quoque in nocturnis pugnis est, propter [illegible] pugnantium: cujus exemplum vid. apud Thucydidem *lib.* [illegible] & Florum [illegible] (37) Atque ita in quadruplum condemnatur. *Bart.* (38) Id est, ex quo judicis officio satisfactio fit. [illegible] (39) Sententiam definitivam scilicet, quia post sententiam interlocutoriam restituens absolvitur. [illegible] Vide porro ad §. proxime præcedentem [illegible] *Mod.* (40) Id ad quem res pervenit ex metu illato per alium, res interitu liberatur. *Bart.* (41) Et male. *infr. eod.* (42) Quod esse non oportet. [illegible] (43) Paulus [illegible] (44) Vide *l. ult.* [illegible] (45) Haloander satis temere [illegible] mutavit; in quo reprehenditur merito a viro amplissimo Anton. Augustino, [illegible] vide capitulum secundum, [illegible] Joan. Robertum [illegible] & Govea[illegible] *Mod.* (46) Rescisso principali, accessorium rescinditur; [illegible] *Bart.* (47) Vid. [illegible] *supr. eod.* (48) Confiue scilicet, nam si volens metum sibi illatum videtur dissimulare. *arg. l.* 2. *C. eod.* (49) Id est, qui vim intulit, si recusat, acceptum ferre in triplum condemnetur, & acceptum præterea facere cogatur. (50) [illegible] (51) Vel, si ea periit, ejus æstimatio. (52) Transfusa est enim pœnæ actio in actionem rei judicatæ; qua actione nemo tenetur ratione ejus rei, quæ naturaliter periit: cum in judicatum faciendo mora facta non sit. Post latam autem sententiam, [illegible] apparet ex [illegible] *Mod.* (53) Id est, intra quatuor menses [illegible] (54) Id est, quia priusquam mora fieret, res interiit. [illegible] (55) Cautio de persequendo [illegible] Theophil [illegible] (56) Adde [illegible] *infr. quod vi aut clam.* (57) *l.* [illegible] *C. eod.* (58) Sed [illegible] culpa. *Cujac.* [illegible] vero probatur scriptura Florentina, dum illud culpa non resti, sed sexto sit casus, & ad verbum *aberit* proxime sequens subaudiatur. *servus*. *Mod.*

bibuisset, tenebitur mus (1): sicut in interdicto *unde vi*, vel *quod vi aut clam*, observarat. Itaque interdum hominis [mortoi] pretium recipit, qui (2) eum venditurus fuit (3), si vim passus non esset. §. 12. Qui vim intulit, cum possessionem a me sit consecutus (4), fur non est: quamvis qui vi rapuit, fur improbior (5) esse videatur, ut Juliano placet. §. 13. Eum, qui metum fecit, & (6) de dolo teneri certum est (7), (& ita Pomponius): & consumi (8) alteram actionem per alterem exceptione in factum opposita. §. 14. Julianus ait, quod interest, quadruplari solum, & ideo eum, qui ea causa fideicommissi quadraginta debebat, si trecenta promiserit per vim, & solverit, ducentorum sexaginta quadruplum consecuturum: in his enim cum effectu vim passus est. §. 15. Secundum hæc, si plures metum adhibuerint, & unus fuerit conventus: si quidem sponte rem ante sententiam restituerit, omnes liberati sunt (9). Sed etsi id non fecerit, sed ex sententia quadruplum restituerit, verius est, etiam sic perimi adversus cæteros metus causa actionem.

15. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

AUt in id dabitur adversus cæteros actio, quod minus (10) ab illo exactum sit.

1. *Si servi metum adhibuerint.* 2. *De successoribus.*

16. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

QUod diximus, si plures metum admiserunt: idem dicendum erit, & si (11) ad alium res pervenit, alter metum adhibuit. §. 1. Sed si servi metum adhibuerint, noxalis quidem actio ipsorum nomine erit (12). poterit autem quis dominum, ad quem res pervenerit, convenire: qui conventus sive rem, sive (secundum quod jam dictum est) quadruplum præstiterit, proderit & servis (13). Si vero noxali conventus, maluerit noxæ dedere, nihilominus ipsa poterit conveniri, si ad eum res pervenit. §. 2. Hæc actio heredi (14), cæterisque successoribus datur: quoniam rei habet persecutionem.

† In heredem autem, & cæteros in (15) id, quod pervenit ad eos, datur non immerito: licet enim pœna (16) ad heredem non transeat, attamen quod turpiter (17), vel scelere quæsitum est (ut & est rescriptum) ad compendium (18) heredis non debet pertinere (19).

Si quod ad primum heredem semel pervenit, hæc actio perpetuatur. Bart.

17. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

VIdeamus ergo, si heres, ad quem aliquid pervenerit, consumpserit (20) id, quod pervenit, desinat teneri; an vero sufficit semel pervenisse? & si consumpto eo decesserit, utrum adversus heredem ejus omnimodo competit actio: quoniam hereditariam suscepit obligationem: an non sit danda, quoniam ad secundum heredem nihil pervenit? Et melius est, omnimodo competere in heredem heredis actionem: sufficit enim semel (21) pervenisse ad proximum heredem; & perpetua (22) actio esse cœpit: alioquin dicendum erit nec ipsam, qui consumpsit, quod ad eum pervenit, teneri.

De eo qui factus est locupletior.

18. JULIANUS lib. 64. Digestorum.

SI ipsa res, quæ ad alium pervenit, interiit: non esse locupletiorem dicemus. Sin vero in pecuniam aliamve rem conversa sit, nihil amplius quærendum est, quis exitus sit, sed omnimodo locuples [factus] videtur, licet postea deperdat (23). Nam & imperator Titus Antoninus Claudio Frontino de pretiis rerum hereditariarum rescripsit, ob idipsum peti ab eo hereditatem posse: quia licet res, quæ in hereditate fuerant, apud eum non sint: tamen (24) pretium earum, [quo] locupletem eum vel sæpius mutata specie faciendo, periode (25) obligat, ac si corpora ipsa in eadem specie mansissent.

De herede.

19. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

QUod autem in heredem eatenus pollicetur actionem Proconsul (26), quatenus ad eum pervenerit, intelligendum est, ad perpetuo (27) dandam actionem pertinere.

20. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

QUantum autem ad heredem pervenerit, litis contestatæ tempore spectabitur: si modo certum sit aliquid pervenisse. † Idem & (28) ipsius, qui vim intulit, [si] sic in corpus patrimonii pervenit aliquid, ut certum sit ad heredem perventurum, id est, si debitor liberatus est (29).

De eo, qui sibi metum infert. 1. *Metus causa gestum nullo tempore ratum haberi.* 2. *Quid quadruplatur.* 3. *De dotis promissione.* 4. *Si metu discedatur a contractu bonæ fidei.* 5. *De aditione.* 6. *vel repudiatione hereditatis.*

21. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

SI mulier contra patronum suum ingrata (30) facta sciens se ingratam, cum (31) de suo statu periclitabatur, aliquid patrono dederit, vel promiserit, ne in servitutem redigatur: cessat Edictum, quia (32) hunc sibi metum ipsa infert (33).

§. 1. Quod metus causa gestum erit, nullo tempore Prætor ratum habebit.

§. 2. Qui possessionem non sui fundi tradidit, non quanti fundus, sed quanti possessio est: ejus quadruplum (34), vel simplum cum fructibus consequetur: æstimetur enim, quod restitui oportet; id est, quod abest: (abest) (35) autem nuda possessio cum suis fructibus: quod & Pomponius. §. 3. Si dos metu promissa sit, non puto nasci obligationem (36): quia est verissimum, nec talem promissionem dotis ullam esse (37). §. 4. Si metu coactus sim ab emptione, locatione discedere: videndum est, an nihil sit acti, & antiqua obligatio remaneat? an hoc simile sit acceptilationi, quia nulla ex bonæ fidei obligatione possimus niti, cum finita sit dum omittitur? & magis est, ut similis species acceptilationi sit: & ideo Prætoria actio nascitur. §. 5. Si metu coactus adii hereditatem, puto me heredem effici (38), quia quamvis, si liberum esset, noluissem, tamen (39) coactus volui (40): sed per Prætorem restituendus sum, ut abstinendi mihi potestas tribuatur. §. 6. Si coactus hereditatem repudiem, duplici via Prætor mihi succurrit: aut utiles actiones quasi heredi dando, aut actionem metus causa præstando: ut quam viam ego elegerim, hæc mihi pateat (41).

De eo quod in carcere extortum est.

22. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

QUi (42) in carcerem (43) quem detrusit, *ut* (44) *aliquid* (45) *ei extorqueret*: quidquid ob hanc (46) causam factum est, nullius momenti est (47).

De metus præsumptione & probatione. 1. *De vinculorum metu.* 2. *De athleta a certaminibus prohibita.* 3. *De apparitoribus.*

23. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

NOn (48) est verisimile (49) compulsum in Urbe inique indebitum solvisse eum, qui claram (50) dignitatem se habere prætendebat: cum potuerit jus publicum invocare (51) & adire aliquem potestate præditum, qui utique vim eum pati prohibuisset: sed hujusmodi præsumptioni debet apertissimas probationes (52) violentiæ opponere. §. 1. Si justo metu perterritus cognitionem (53), ad quam ut vinctus iret, potens adversarius minabatur, id quod habere licebat, compulsus vendidit (54): res suæ æquitati per Præsidem provinciæ restituitur. §. 2. Si fœnerator inciviliter custodiendo (55) athletam, & a certaminibus prohibendo (56) cavere compulerit (57) ultra quantitatem debitæ pecuniæ: his probatis competens Judex rem suæ æquitati restitui decernat.

§. 3. Si (58) quis, quod adversario non debebat, delegante eo, per vim, apparitione (59) Præsidis interveniente, sine notione Judicis coactus est dare: Judex inciviliter extorta restitui ab eo, qui rei damnum præstiterit, jubeat. Quod si debitis satisfecit simplici jussione (60), & non cognitione habita: quamvis non extra (61) ordinem exactionem fieri, sed civiliter oportuit: tamen quæ solutioni debitarum ab eo quantitatum profecerunt, revocare incivile est.

T I T. III.

DE (62) DOLO MALO (63).

Edicti ratio. 1. *Et verba.* 2. *Quid sit dolus malus.* 3. *Distinctio doli.* 4. *Si alia actio sit vel non: si interdictum sit, vel exceptio vel stipulatio.* 5. *De turpi stipulatione.* 6. *Si in integrum restitui potest.* *Si alia actio tempore finita sit.* 7. *De actione amissa.* 8. *Si alia actio sit contra eum, qui de dolo tenetur, vel contra alium.*

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

Hec

(1) [illegible] (2) [illegible] (3) Vid. l. 15. in fin. [illegible] (4) Vid. l. 30 [illegible] (5) Vide l. 2 [illegible] (6) [illegible] (7) [illegible] (8) l. 9. § 6. supr. eod. (9) Hac enim [illegible] (10) V. l. 1. in fin. [illegible] (11) l. p. in pr. C. [illegible] (12) l. 5. [illegible] (13) Ne liberi postea conveniantur. [illegible] (14) [illegible] (15) l. uu. C. ex delict. def. (16) l. 2. infr. de privatis delict. (17) Turpiter quæsita heredibus adquirentis prodesse non debent. (18) Lucrum & commodum. (19) V. l. 1. in pr. infr. de vi & vi arm. (20) Id est, si facto ejus interierit, secus si res perierit naturaliter l. 14. § 2. supr. eod. (21) Atqui hic consideratur quod litis contestatæ tempore pervenit. (22) Vid. l. 26 infr. eod. [illegible] (23) Deperdat. (24) l. 17. in fin. l. 25. l. [illegible] § 1. infr. de petit. her. (25) Imo non periode obligat. [illegible] (26) Is enim in proconsulari provincia edicta proponebat, quæ provincialia appellantur. [illegible] (27) Ut l. 19. in fin. supr. eod. (28) Et si in ipsius. (29) Si defensus vi liberatus est, & in corpus patrimonii ejus & ad heredem liberati pervenit. (30) Ingratitudinis causa, libertum in servitutem revocari posse [illegible] Ob eandem causam ingratitudinis, revocari potest donatio [illegible] (31) Eum, qui carcere & custodia publica tenetur, contrahere sponte & ultro posse hinc colligunt. (32) Id est hic metus justus non fuit. (33) Unde ei non succurritur. [illegible] (34) V. l. 14. § 7. supr. eod. (35) V. l. 119. infr. de reg. jur. [illegible] ex stipulatione per vim extorta nascitur obligatio. [illegible] (36) Quia nempe est bonæ fidei contractus talis promissio [illegible] (37) [illegible] (38) [illegible] (39) V. l. 20. [illegible] (40) [illegible] (41) Paul. 1. sent. [illegible] (42) Privatum vel publicum (43) Et sic injuste. (44) Puta liberationem, vel syngrapham. [illegible] Pertinet hoc lex non tantum ad obligationes, sed etiam ad confessiones in carcere factas [illegible] (45) Et sic potest ob alias causas promittere. (46) Quia ultra quantitatem debitæ pecuniæ [illegible] vel detinetur in privatum carcerem [illegible] (47) [illegible] Alii omnem transactionem, promissionem, conventionem, traditionem in carcere factam improbant, quod is, qui carcere detinetur, omnia metu facere, præsertim cum sine custode, præsumatur. & ipse carcer, metus justus sit. Imo & ipse metus vinculorum [illegible] [illegible] (48) Imo est [illegible] (49) [illegible] (50) Id est, [illegible] (51) [illegible] (52) V. Menoch. [illegible] (53) Cognitionem, [illegible] (54) [illegible] (55) Vim facit qui hominem domo includit, ut sibi rem mancipet aut promittat. Paul. 5. sent. [illegible] (56) Metu [illegible] (57) Ut l. 9. C. eod. (58) [illegible] (59) V. l. 12. C. eod. Goth. De Apparitorum falsa, [illegible] (60) [illegible] (61) Extraordinaria cognitio, [illegible] (62) [illegible] (63) [illegible]

HO: Edicto (1) Prætor adverſus varios & doloſos, qui aliis offue- ront calliditate quadam, ſubvenit: ne vel illis malitia ſua ſit lucroſa, vel iſtis ſimplicitas damnoſa. §. 1. Verba autem Edicti talia ſunt: *Quæ dolo malo facta eſſe dicentur, ſi de his rebus alia actio non erit* (2), *& juſta cauſa eſſe videbitur, judicium dabo*. §. 2. *Dolum malum* Servius (3) quidem ita definit (4), machinationem (5) quandam alterius decipiendi cauſa, cum (6) aliud ſimulatur, & aliud agitur (7). Labeo autem, poſſe [&] ſine ſimulatione id agi, ut quis circumveniatur: poſſe & ſine dolo malo aliud agi, aliud ſimulari: ſicuti faciunt, qui per ejuſmodi diſſimulationem deſerviant (8), & tuentur vel ſua vel aliena. Itaque ipſe ſic definiit, dolum malum eſſe *omnem calliditatem* (9), *fallaciam* (10), *machinationem ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam*. Labeonis definitio vera eſt. §. 3. Non fuit autem contentus Prætor *dolum* (11) dicere, ſed adjecit *malum*: quoniam Veteres *dolum* etiam *bonum* dicebant, & pro ſolertia hoc nomen accipiebant: maxime, ſi adverſus hoſtem (12) latronemve quis machinetur (13). §. 4. Ait Prætor, *ſi de his rebus alia actio non* (14) *erit* (15). Merito Prætor ita demum hanc actionem pollicetur, ſi alia non ſit: quoniam famoſa actio non temere debuit a Prætore decerni, ſi ſit civilis, vel honoraria, qua poſſis experiri. Uſque adeo, ut [&] Pedius lib. VIII. ſcribat: etiam ſi interdictum ſit, quo quis experiri, vel exceptio, qua ſe tueri poſſit, ceſſare hoc Edictum. Idem & Pomponius lib. XXVIII. & adjicit: & ſi ſtipulatione tutus ſit quis, eum actionem de dolo habere non poſſe: utputa ſi de dolo (16) ſtipulatum ſit. §. 5. Idem Pomponius ait, & ſi actionem in nos dari non oporteat, valori ſi ſtipulatio tam turpis (17) dolo malo facta ſit, ut nemo daturus ſit ex ea actionem (18), non debere laborare (19), ut habeam de dolo malo actionem: cum nemo ſit adverſus me daturus actionem.

§. 6. Idem Pomponius refert, Labeonem exiſtimare, etiam ſi quis in integrum reſtitui poſſit, non debere ei hanc actionem competere (20): & ſi alia actio tempore finita ſit (21), hanc competere non debere: ſibi imputaturo eo, qui agere ſuperſedit, niſi in hoc quoque dolus malus admiſſus ſit, ut tempus exiret (22). §. 7. Si quis, cum actionem civilem haberet, vel honorariam in ſtipulatum deductam, acceptilatione (23), vel alio modo ſuſtuleris: de dolo experiri non poterit, quoniam habuit aliam actionem: niſi in emittenda actione dolum malum paſſus eſt. §. 8. Non ſolum autem ſi adverſus eum ſit alia actio, adverſus quem de dolo quæritur.

2. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

VEl ab eo res ſervari poterit (24).

3. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

NOn habet hoc Edictum locum: verumenim ſi adverſus alium,

4. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

SIt actio: vel ſi ab alio res mihi ſervare poteſt.

5. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

IDeoque ſi quis pupillus a Titio, tutore auctore concludente circumſcriptus ſit, non debere eum de dolo actionem adverſus Titium habere, cum (25) habeat tutelæ actionem, per quam conſequatur, quod ſua interſit. Plane, ſi tutor ſolvendo non ſit; dicendum erit, de dolo actionem dari ei.

6. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

NAm is nullam (26) videtur actionem habere, cui propter inopiam (27) adverſarii inanis (28) actio eſt.

Si res alio modo ſervari poſſit vel non. 1. De pænali. 2. vel populari actione. 3. Si dubitetur an alia actio ſit. 4. De ſervo uſuario occiſo. 5. De ſervo legato occiſo. 6. De pauperie. 7. De ſervo ſoluto. 8. De ſervo, qui pactionis pro libertate reum dedit. 9. De dolo procuratoris. 10. De eo, qui affirmavit, eum qui mutuatus eſt, idoneum eſſe.

7. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

ET eleganter Pomponius hæc verba, *ſi* (29) *alia actio* (30) *non ſit*, ſic excipit, quaſi (31) res alio modo ei, ad quem ea res pertinet, ſalva eſſe non poterit. † Nec videtur huic ſententiæ adverſari, quod Julianus lib. IV. ſcribit, ſi minor annis viginti quinque conſilio (32) ſervi circumſcriptus, eum vendidit cum peculio, emptorque eum manumiſit, dandam in (33) manumiſſum de dolo actionem (Hoc enim ſic accipimus, carere dolo (34) emptorem, ut ex empto teneri non poſſit (35);) aut (36) nullam eſſe venditionem, ſi in hoc ipſo, ut venderet, circumſcriptus eſt: & quod minor proponitur, non inducit in integrum reſtitutionem: nam adverſus manumiſſum nulla in integrum reſtitutio poteſt locum habere (37). §. 1. Secundum quæ, & ſi pœnali actione indemnitati ejus conſuli poſſit, dicendum erit, ceſſare de dolo actionem. §. 2. Pomponius [autem] etiamſi popularis actio (38) ſit, ceſſare de dolo ait actionem.

§. 3. Non ſolum autem ſi alia actio non ſit, ſed & ſi dubitetur, an alia ſit, putat Labeo de dolo dandam actionem: & adfert talem ſpeciem: qui ſervum mihi debebat, vel ex venditione, vel ex ſtipulatu, venenum ei dedit, & ſic eum tradidit: vel fundum, & dum tradit, impoſuit ei ſervitutem (39), vel ædificia diruit, arbores excidit, vel extirpavit: ait Labeo, ſive cavit de dolo (40), ſive non, dandam in eum de dolo actionem: quoniam, ſi cavit, dubium eſt, an competat ex ſtipulatu actio: ſed eſt verius, ſiquidem de dolo cautum eſt, ceſſare actionem de dolo, quoniam eſt ex ſtipulatu actio: ſi non eſt cautum, in ex empto quidem actione ceſſat de dolo actio, quoniam eſt ex empto: in ex ſtipulatu, de dolo actio neceſſaria eſt. §. 4. Si ſervum uſuarium proprietatis occidit (41): legis Aquiliæ actioni & ad exhibendum accidit; ſi poſſidens proprietarius occidit: ideoque ceſſet de dolo actio. §. 5. Item ſi ſervum legatum (42) heres ante aditam hereditatem occiderit: quoniam prius quam factus ſit legatarii, interemptus eſt, ceſſat legis Aquiliæ actio: de dolo autem actio, quocunque tempore eum occiderit, ceſſat (43): quia ex teſtamento actio competit. §. 6. Si quadrupes tua, dolo (44) alterius, damnum mihi dederit, quæritur, an de dolo habeam adverſus eum actionem? Et placuit mihi quod Labeo ſcribit; ſi dominus quadrupedis non ſit ſolvendo, dari debere de dolo: quamvis, ſi noxæ deditio ſit ſecuta, non (45) puto dandam, nec (46) in id, quod excedit (47). §. 7. Idem Labeo quærit; ſi compeditum (48) ſervum meum, ne fugeret, ſolveris, an de dolo actio danda ſit? Et ait Quintus apud eum *notans*: ſi non miſericordia (49) ductus feciſti, furti teneris: ſi miſericordia (50), in factum actionem dari debere. §. 8. Servus pactionis pro libertate reum (51) domino dedit ea conditione, *ut poſt libertatem transferatur in eum* (52) *obligatio* (53): manumiſſus non patitur in ſe obligationem transferri: Pomponius ſcribit, locum habere (54) de dolo actionem: ſed ſi per patronum ſtabit, quo minus obligatio transferetur; dicendum ait: patronum exceptione a reo ſummovendum. Ego moveor; quemadmodum de dolo [actio] dabitur, cum ſit alia actio? niſi forte quis dicat: quoniam exceptione patronus ſummoveri poteſt, ſi agat cum reo; debere dici, quaſi (55) nulla actio ſit (56), quæ exceptione repellitur, de dolo decernendam. At quin patronus tunc ſummovetur, ſi nolit expromiſſorem (57) ipſum manumiſſum accipere: expromiſſori plane adverſus manumiſſum dari debebit de dolo: aut ſi non ſit ſolvendo expromiſſor, domino dabitur. §. 9. Si dolo malo procurator paſſus (58) ſit vincere adverſarium meum, ut abſolveretur, an de dolo mihi actio adverſus eum, qui vicit, competat, poteſt quæri? & puto non competere, ſi paratus ſit reus transferre judicium ſub exceptione hac, *ſi colluſum eſt*: alioquin de dolo actio erit danda: ſcilicet ſi (59) cum procuratore agi non poſſit, quia non eſſet ſolvendo. §. 10. Idem Pomponius refert, Cæcidianum Prætorem non dediſſe de dolo actionem adverſus eum, qui (60) adfirmaverat (61), *idoneum eſſe eum*, *cui mutua pecunia dabatur*: quod verum eſt: nam niſi (62) ex magna & evidenti calliditate, non debet de dolo actio dari (63).

8. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

QUod ſi, cum ſcires eum facultatibus (64) labi, tui lucri gratia adfirmaſti mihi *idoneum eſſe*: merito adverſus te, cum mei decipiendi gratia alium falſo laudaſti, de dolo judicium dandum eſt (65).

De hereditate vendita. 1. Vel repudiata. De ſervo optato. 2. De tabulis teſtamenti ſuppreſſis. 3. De ſequeſtro. 4. De dolo actione noxali, vel de peculio. 5. Ob quam ſummam hæc actio datur.

9. UL-

(1) Cujus origo ad C. Aquilium. Cicer. 3. *de off.* [illegible]

[illegible]

9. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI quis adfirmavit *minimam esse hereditatem*, & ita (1) eam ab herede emit: non est de dolo actio: cum ex vendito (2) sufficiat. §. 1. Si autem mihi persuaseris (3), *ut repudiem hereditatem, quasi minus solvendo sit*: vel, *ut optem (4) servum quasi melior eo in familia non sit*, dico de dolo dandam, si callide hoc feceris. §. 2. Item si tabulæ testamenti, ne de inofficioso diceretur, diu suppressæ sint, mox mortuo filio prolatæ: heredes filii adversus eos (5) qui suppresserunt, & lege Cornelia (6) & de dolo posse experiri (7). §. 3. Labeo libro xxxvii. posteriorum scribit: si oleum tuum, quasi suum defendat Titius: & tu hoc oleum deposueris (8) apud Seium, ut is hoc venderet, & pretium servaret, donec inter vos dijudicetur, cujus oleum esset; neque Titius velit judicium accipere, quoniam neque mandati, neque sequestraria Sejum convenire potes, nondum (9) impleta conditione depositionis: de dolo adversus Titium agendum. Sed Pomponius lib. xxvii. posse cum sequestre præscriptis (10) verbis actione agi: vel, si is solvendo non sit, cum Titio de dolo: quæ distinctio vera esse videtur. §. 4. Et, si servum pigneratum noxæ mihi dederis per Judicem, & ita (11) absolutus (12), de dolo teneris (13); si apparuerit esse (14) eum pignori datum (15): hæc de dolo actio noxalis erit: ideo Labeo quoque lib. xxx. Prætoris Peregrini (16), scribit de dolo actionem servi nomine, interdum de peculio (17) interdum noxalem dari: nam si ea res est, in quam dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio; & nunc in peculio (18) dandam: sin vero ea sit, ex qua noxalis, hoc quoque noxale futurum. §. 5. Merito *causa cognitionem* Prætor inseruit: neque enim passim hæc actio indulgenda est. Nam ecce in primis, si modica (19) summa sit,

10. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

ID est, usque ad duos aureos (20)

De parentibus, patronis, his qui dignitate excellunt, & eorum hereditate.

11. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

NOn debet dari. §. 1. Quibusdam personis non dabitur (21): utputa liberis vel libertis adversus parentes patronosve: cum sit famosa (22). † Sed nec humili (23) adversus eum, qui dignitate excellit, debent (24) dari: puta plebejo (25) adversus consularem (26) receptæ (27) auctoritatis: vel luxurioso (28), atque prodigo, aut alias vili adversus hominem vitæ emendatioris (29): & ita Labeo. Quid ergo [est]? in horum persona dicendum est, in (30) *factum* verbis temperandam actionem dandam (31), ut *bonæ fidei* mentio fiat.

12. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

NE (32) ex dolo suo lucrentur.

De pupillo.

13. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

HEredibus (33) tamen harum personarum, item adversus heredes (34) de dolo actio erit danda. §. 1. Item in causæ cognitione versari Labeo ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi forte nomine hereditario conveniatur. Ego arbitror, & ex suo dolo conveniendum, si (35) proximus pubertati est (36): maxime si locupletior ex hoc factus est.

14. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

QUid (37) enim, si impetraverit a procuratore petitoris, ut (38) ab eo absolveretur: vel si de sutore mentitus, pecuniam accepit: vel alia similia admisit, quæ non magnam (39) machinationem exigunt?

1. *De municip. & decurionibus.* 2. *De dolo procuratoris.* 3. *De forma libelli.*

15. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SEd & ex dolo (40) tutoris, si factus est locupletior, puto in eum dandam actionem: sicut exceptio (41) datur. §. 1. Sed, an in municipes (42) de dolo detur actio, dubitatur? Et puto (43), ex suo quidem dolo non posse dari: quid enim municipes dolo facere possunt (44)? sed si quid ad eos pervenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant: puto dandam. De dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo actio. §. 2. Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum pervenit, datur in dominum de dolo actio, in quantum ad eum pervenit (45): nam procurator ex dolo suo proculdubio tenetur (46).

§. 3. In hac actione designari oportet, cujus dolo factum sit: quamvis, in *metu* non sit necesse (47).

16. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

ITem exigit Prætor: *Ut comprehendatur* (48), *quid dolo male factum sit*. Scire enim debet actor, in qua re circumscriptus sit: nec in tanto crimine vagari.

Quatenus plures teneantur. 1. *De successoribus.*

17. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI (49) plures dolo (50) fecerint, & unus restituerit; omnes liberantur: quod si unus, quanti ea res est, præstiterit, puto adhuc ceteros liberari.

§. 1. Hæc actio in heredem, & ceteros successores datur, duntaxat (51) de eo, quo (52) ad eos pervenit.

1. *De arbitrio judicis.* 2. *Si proprietarius insulam incenderit.* 3. *De eo, qui falsa pondera commodavit.* 4. *Si lis temporibus legitimis transactis perierit.* 5. *Si quis servum ab alio promissum occiderit.*

18. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

ARbitrio (53) judicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur (54): &, nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio, quanti ea res est (55). † Ideo autem & hic, & in metus causa actione, certa quantitas non adjicitur (56); ut possit per contumaciam suam tanti reus condemnari, quanti actor in litem juraverit: sed officio Judicis debet in utraque actione, taxatione jusjurandum refrenari (57). §. 1. Non tamen semper (58) in hoc judicio arbitrio Judicis dandum est: quid enim si manifestum sit, restitui non posse? veluti si servus dolo malo traditus, defunctus sit? ideoque protinus condemnari debeat in id, quod interfuit (59) actoris. §. 2. Si dominus proprietatis (60) insulam, cujus (61) ususfructus legatus erat, incenderit; non (62) est de dolo actio: quoniam aliæ (63) ex hoc oriuntur actiones. §. 3. De eo, qui sciens commodasset pondera, ut venditor emptori merces adpenderet, Trebatius de dolo dabat actionem (64). Atquin si majora pondere commodavit: id quod amplius mercis datum est, repeti condictione potest: si minora, ut reliqua merx detur, ex empto agi potest: nisi (65) si ea conditione mera venit, ut illis ponderibus traderetur: cum ille decipiendi causa adfirmasset, *se æqua pondera habere*. §. 4. Dolo cujus effectum est, ut lis temporibus legitimis (66) transactis pereat, Trebatius ait de dolo dandum judicium, non ut arbitrio judicis [res] restituatur, sed ut tantum actor consequatur, quanti (67) ejus interfuerit id (68) non esse factum: ne aliter observantibus lex circumscribatur (69). §. 5. Si servum, quem tu mihi promiseres, alius occiderit: de dolo malo actionem in eum dandam plerique recte putant: quia tu a me liberatus sis: ideoque legis Aquiliæ actio tibi denegabitur.

Si fidejussor promissum animal occiderit.

19. PAPINIANUS lib. 37. Quæstionum.

SI fidejussor promissum animal, ante moram (70) occiderit: de dolo actionem reddi adversus eum oportere Neratius Priscus, & Julianus responderunt: quoniam debitore liberato, per consequentias ipse quoque dimittitur (71).

Si servus, ut domino solvat, mutuatus sit. 1. *de absolutione.*

20. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

SErvus tuus, cum tibi deberet, nec solvendo esset, hortatu tuo pecuniam mutuam a me accepit, & tibi solvit: Labeo ait de dolo malo actionem in te dandam: quia nec de peculio utilis sit, cum in peculio nihil sit: nec in rem domini versum videatur, cum (72) ob debitum dominus acceperit. §. 1. Si persuaseris mihi, *nullam societatem tibi fuisse cum eo, cui heres sum*: & ob id judicio absolvi te passus sim, dandam mihi de dolo actionem Julianus scribit.

De perjurio.

21. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

QUod si, deferente me, juraveris, & absolutus sis; postea perjurium fuerit (73) adprobatum, Labeo ait de dolo actionem in eum dandam: Pomponius autem per jusjurandum transactum (74) videri. Quam sententiam & Marcellus lib. 8. Digestorum probat: stari enim religioni (75) debet.

22. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

NAm sufficit (76) perjurii pœna (77).

Si per

(1) l. 40. infr. mandat. (2) l. 13. §. ... [illegible]

ris, animo & intellectu carentia. Ex his universitas delinquere, aut dolum admittere posse non videtur. ... [illegible]

Si per fallaciam legatarii ſolida legata ſoluta ſint.

23. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

SI legatarius, cui ſupra modum legis Falcidiæ legatum eſt, heredi adhuc ignoranti ſubſtantiam hereditatis ultro jurando (1), vel quadam alia fallacia perſuaſerit, tanquam ſatis abundeque ad ſolida legata ſolvenda ſufficiat hereditas, atque eo modo ſolida legata fuerit conſecutus: datur de dolo actio.

De dolo ejus, qui pro libertate verba faciebat.

24. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI dolo acciderit ejus, qui verba faciebat pro eo, qui de libertate contendebat, quo minus præſente adverſario ſecundum libertatem pronuncietur, puto ſtatim de dolo dandam in eum actionem: quia ſemel pro libertate dictam ſententiam retractari non oportet (2).

De abſolutione.

25. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

CUm a te pecuniam (3) peterem, eoque nomine judicium (4) acceptum eſt, falſo mihi perſuaſiſti, *tanquam eam pecuniam ſervo meo, aut procuratori ſolviſſes*: eoque modo conſecutus es, ut conſentiente me (5) abſolvereris: quærentibus nobis, an in te doli judicium dari debeat; placuit de dolo actionem non dari: quia alio modo mihi ſuccurri poteſt. nam ex integro agere (6) poſſum (7); &, ſi objiciatur exceptio rei judicatæ, replicatione (8) jure uti potero (9).

De herede, de tempore actionis.

26. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

IN (10) *heredem* (11) *æternus daturum ſe eam actionem* Proconſul pollicetur, *quatenus ad eum pervenerit*: id eſt, quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas venerit.

27. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

DOlove malo ejus factum eſt, quo minus perveniret.

28. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

ITaque ſi accepto lata ſit tibi (12) pecunia: omnimodo cum herede tuo agetur (13). At ſi res tibi tradita ſit: ſi quidem mortuo te, ea res extitit, agetur cum herede tuo: ſi minor, non agetur. † Sed utique in (14) heredem perpetuo dabitur: quia non debet lucrari ex alieno damno. Cui conveniens eſt, ut & (15) in ipſo (16), qui dolo commiſerit, in id, quod locupletior eſſet, perpetuo (17) danda ſit in factum actio.

29. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SAbinus putat, calculi ratione (18) potius, quam maleficii heredem conveniri: denique famoſum non fieri (19): ideoque (20) in perpetuum teneri oportere.

30. IDEM lib. 11. ad Edictum.

NEque cauſæ cognitio in heredis perſona erit neceſſaria.

Si perſuaſum familiæ ſit, ut de poſſeſſione decedat.

31. PROCULUS lib. 2. Epiſtolarum.

CUm quis perſuaſerit familiæ meæ, *ut de poſſeſſione decedat*, poſſeſſio quidem non amittitur (21), ſed de dolo malo judicium in eum competit, ſi quid damni mihi acceſſerit.

De eo, qui ſervum ante diem in fraudem coheredum manumiſit.

32. SCÆVOLA lib. 2. Digeſtorum.

FIlius legatum ſibi ſervum per præceptionem, rogatus manumittere poſt certum tempus, [poſtea] quam rationes ipſi, & coheredibus fratribus reddidiſſet; ante diem, & ante redditas rationes, ad libertatem vindicta manumittendo perduxerat (22): quæſitum eſt, an ex fideicommiſſo fratribus teneatur, ut rationes eorum pro portionibus redderet? Reſpondi, cum liberum feciſſet, ex cauſa quidem fideicommiſſi non teneri (23): verum ſi ideo properaſſet manumittere, ne rationes fratribus redderet, poſſe de dolo actionem in eum exercere.

Si quis litem intendens, rei vendendæ opportunitatem peremerit.

33. ULPIANUS lib. 4. Opinionum.

REi, quam venalem poſſeſſor habebat, litem proprietatis adverſarius movere cœpit; & poſteaquam opportunitatem emptoris, cui venundari potuit, peremit, deſtitit: placuit poſſeſſori hoc nomine actionem in (24) factum cum ſua indemnitate (25) competere.

Si dominus id, quod ejicere vel fodere permiſit, tollere non patiatur.

34. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

SI cum mihi permiſiſſes ſaxum ex fundo tuo ejicere, vel cretam, vel arenam fodere; & ſumptum in hanc rem fecerim, & non patiaris me tollere, nulla (26) alia quam de dolo [malo] actio locum habebit.

De tabulis corruptis.

35. IDEM lib. 30. ad Edictum.

SI (27) quis tabulas teſtamenti apud ſe depoſitas, poſt mortem teſtatoris delevit, vel alio modo corruperit: heres ſcriptus habebit adverſus eum actionem de dolo (28). Sed & his, quibus legata data ſunt, [danda] erit de dolo actio.

De compenſatione doli.

36. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

SI duo dolo malo fecerint, invicem (29) de dolo non agent.

De venditore rem laudante.

37. ULPIANUS lib. 44. ad Sabinum.

QUod venditor ut (30) commendet (31) dicit, ſic habendum, quaſi neque dictum, neque promiſſum eſt: ſi vero decipiendi emptoris cauſa dictum eſt, æque ſic habendum eſt, ut non naſcatur adverſus dictum (32) promiſſumve actio (33), ſed de dolo actio.

De liberatione.

38. IDEM lib. 5. Opinionum.

QUidam debitor epiſtolam quaſi a Titio mitti creditori ſuo effecit, ut ipſe liberetur: hac epiſtola creditor deceptus, Aquiliana ſtipulatione, & acceptilatione liberavit debitorem: poſtea epiſtola falſa, vel inani (34) reperta, creditor major quidem annis vigintiquinque de dolo habebit actionem (35): minor autem in integrum reſtituetur.

Si quis dolo ſe judicio obtulerit.

39. GAJUS lib. 27. ad Edictum provinciale.

SI te Titio obtuleris (36) de ea re, quam non poſſidebas, in hoc ut alius uſucapiat, & *judicatum ſolvi* ſatisdederis: quamvis abſolutus ſis, de dolo malo tamen teneberis: & ita Sabino placet.

De aditione hereditatis.

40. FURIUS ANTIANUS lib. 1. ad Edictum.

IS qui decepit aliquem, ut hereditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur: niſi fortaſſe [ipſe] creditor erat, & ſolvendo erat: tunc enim ſufficit (37) contra eum doli mali exceptio.

T I T. IV.

DE MINORIBUS (38) VIGINTIQUINQUE (39) ANNIS (40)

Ratio & verba edicti. 3. De rerum adminiſtratione minoribus non committenda.

1. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

HOc Edictum Prætor naturalem æquitatem ſecutus propoſuit (41): quo tutelam minorum ſuſcepit: nam cum inter omnes conſtet, fragile (42) eſſe & infirmum hujuſmodi ætatium conſilium (43), & multis captionibus ſuppoſitum, multorum inſidiis expoſitum; auxilium eis Prætor hoc Edicto pollicitus eſt, & adverſus captiones opitulationem. §. 1. Prætor edicit: *Quod cum minore quam vigintiquinque annis natu geſtum eſſe dicetur, uti quæque res erit, animadvertam.* §. 2. Apparet minoribus annis vigintiquinque eum opem polliceri: nam poſt hoc tempus compleri virilem vigorem (44) conſtat. §. 3. Et ideo hodie (45) in hanc uſque ætatem adoleſcentes curatorum auxilio reguntur: nec ante (46) rei ſuæ adminiſtratio eis committi debebit, quamvis bene rem ſuam gerentibus.

2. IDEM lib. 19. ad legem Juliam & Papiam.

NEc per liberos (47) ſuos rem ſuam maturius a curatoribus recipiat (48). quod enim legibus cavetur, *ut ſinguli anni per ſingulos liberos remittantur*, ad honores pertinere D. Severus ait (49), non ad rem ſuam recipiendam (50).

[illegible]

Utrum initium negotii cum minore contracti spectetur, an finis. 3. Minor quis dicatur. 4. De filiofamilias minore. 6. Si adversus arrogationem, 7. Vel liberationem, 8. Vel negligentiam restitutio postulatur. 9. De patre ex persona filii defuncti restituendo. 10. De castrensi peculio. 11. De servo minore, & de majore, qui per minorem contraxit.

3. IDEM lib. 11. ad Edictum.

DEnique Divus Severus, & Imperator noster hujusmodi Consulum, vel Præsidum (1) decreta quasi ambitiose (2) esse interpretati sunt: Ipsi (3) autem perraro (4) minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt: & eodem jure utimur. §. 1. Si quis cum minore contraxerit, & contractus inciderit in tempus quo major efficitur: utrum initium spectamus, an finem? & placet (ut & est constitutum) si (5) quis major factus comprobaverit (6), quod minor gesserat, restitutionem cessare (7). Unde illud non ineleganter Celsus Epistolarum lib. 11. & Digestorum secundo tractat, ex facto a Flavio Respecto Prætore consultus: minor annis vigintiquinque, annos forte vigintiquatuor agens, judicium tutelæ heredi tutoris dictaverat: mox factum, ut [non] finito judicio, jam eo majore effecto vigintiquinque annis tutoris heres absolutus proponeretur: in integrum restitutio desiderabatur. Celsus igitur Respecto suasit: non facile (8) hunc quondam minorem in integrum restitui: sed, si ei probaretur, calliditate adversarii id actum, ut majore eo facto liberaretur: neque enim extremo, inquit, judicii die videtur solum deceptus hic minor: sed totum hoc structum, ut majore eo facto liberaretur. Idem tamen confitetur, si levior (9) sit suspicio adversarii, quasi dolose versati, non debere hunc in integrum restitui. §. 2. Scio etiam illud aliquando incidisse: minor vigintiquinque annis miscuerat (10) se paternæ hereditati: majorque factus exegerat aliquid a debitoribus paternis, mox desiderabat restitui in integrum, quo magis abstineret paterna hereditate, contradicebatur (11) ei quasi major factus comprobasset, quod minori sibi placuit: putavimus tamen restituendum in integrum, initio inspecto (12). Idem puto, & si alienam adiit hereditatem.

§. 3. Minorem autem vigintiquinque annis natu, videndum, an etiam diem (13) natalis sui adhuc dicimus, ante horam, qua natus est, ut, si captus sit, restituatur: &, cum nondum compleverit, ita erit dicendum, ut a momento in (14) momentum tempus spectetur (15). Proinde & si bissexto (16) natus est, sive priore, sive posteriore die, Celsus scripsit (17), nihil referre: nam (18) id biduum pro uno die habetur, & posterior (19) dies Kalendarum intercalatur.

§. 4. Sed utrum solis patribus familiarum, an etiam filiisfamiliarum succurri debeat, videndum: movet dubitationem, quod, si quis dixerit etiam filiisfamiliarum in re peculiari subveniendum, efficiet, ut per eos etiam majoribus subveniatur, id est, patribus eorum: quod nequaquam fuit Prætori propositum: Prætor enim minoribus auxilium promisit, non majoribus. † Ego autem verissimum arbitror sententiam existimantium, filiumfamilias (20) minorem annis in integrum restitui posse ex his solis causis, quæ ipsius intersint: puta, si sit obligatus. Proinde si jussu patris (21) obligatus sit: pater utique poterit in solidum conveniri (22): filius autem (cum & ipse possit vel in potestate manens conveniri, vel etiam emancipatus, vel exheredatus, in id, quod facere potest: & quidem in potestate manens, etiam invito patre ex condemnatione conveniri) auxilium impetrare debebit, si ipse conveniatur (23).

† Sed an hoc auxilium patri quoque prosit, ut solet interdum (24) fidejussori ejus prodesse, videamus: & non puto [profuturum (25)]. Si igitur filius conveniatur: postulet auxilium: si patrem conveniat creditor, auxilium cessat, excepta mutui datione: in hanc enim, si jussu (26) patris mutuam pecuniam accepit, non adjuvatur. Proinde & si sine jussu patris contraxit, & captus est: si quidem pater de peculio conveniatur, filius non erit restituendus; si filius conveniatur, poterit restitui: nec eo movemur, quasi intersit filii peculium habere: magis enim patris, quam filii interest: licet aliquo casu (27) ad filium peculium spectat: utpute si patris ejus bona a fisco propter debitum occupata sunt: nam peculium ei ex constitutione Claudii separatur (28). §. 5. Ergo etiam filiamfamilias in dote captam (29), dum patri consentit stipulanti, dotem non statim, quam dedit, vel adhiberi aliquem, qui dotem stipularetur, puto restituendam: quoniam dos ipsius filiæ proprium patrimonium est (30).

§. 6. Si quis minor vigintiquinque annis adrogandum se dedit, & in ipsa adrogatione se circumventum dicat (finge enim a prædone eum hominem locupletem adrogatum): dico debere eum audiri in integrum se restituentem (31).

§. 7. Si quid minori fuerit filiofamilias legatum post mortem patris, vel fideicommissum relictum; & captus est, forte dum consentit patri paciscenti, ne legatum peteretur: potest dici, in integrum restituendum: quoniam ipsius interest, propter spem legati: quod ei post mortem patris competit. Sed & si ei legatum sit aliquid quod personæ ejus cohæret, puta jus militiæ (32): dicendum est, posse eum restitui in integrum: interfuit enim ejus non capi, cum hanc patri non adquireret, sed ipse haberet. §. 8. Et si heres sit institutus, *si a patre in triduo* (33) *centum* (34) *sit emancipatus*; mox patrem debuerit certiorare, nec fecerit [cum posset,] qui eum emancipasset, si cognovisset: dicendum erit, posse eum restitui in integrum, parato patre eum emancipare. §. 9. Pomponius adjicit, ex his causis, ex quibus in re peculiari filiifamilias restituuntur, posse & patrem, quasi heredem (35), nomine filii, post (36) obitum ejus, impetrare cognitionem. §. 10. Si autem filiusfamilias sit, qui castrense peculium habeat: proculdubio ex his, quæ ad castrense peculium spectant, in integrum restituendus erit, quasi in proprio patrimonio captus. §. 11. Servus (37) autem minor annis vigintiquinque nullo (38) modo restitui poterit: quoniam domini persona spectatur, qui sibi debebit imputare, cur minori (39) rem commisit. Quare & si per impuberem contraxerit, idem erit dicendum, ut & Marcellus lib. 2. Digestorum scribit. † Et si forte libera peculii administratio minori servo sit concessa, major dominus ex hac causa non restituetur.

4. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum (40).

ETenim quodcunque servus ita gerit, voluntate domini gerere intelligendus est: & magis hoc apparebit: si aut de institoria (41) actione quæratur, aut si proponatur majorem annis vigintiquinque negotium aliquod gerendum minori mandasse, & illum in ea re deceptum esse.

5. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI tamen is servus fuit, cui fideicommissaria libertas debebatur, præsens; & fuit captus, cum ex (42) mora ei sit (43), poterit dici Prætorem ei succurrere oportere.

Si adversus bonorum damnationem vel litis & sumptuum vexationem.

6. IDEM lib. 10. ad Edictum.

MInoribus vigintiquinque annis subvenitur per in integrum restitutionem, non (44) solum cum de bonis eorum aliquid minuitur; sed etiam (45) cum intersit ipsorum litibus (46) & sumptibus non vexari (47).

Gestum quomodo accipitur. 1. Si adversus emptionem, venditionem, societatem, mutuum. 2. Solutionem sibi factam. 3. Interventionem. 4. Judicium. 5. Successionem. 6. Lucrum omissum. 7. Legati repudiationem, optionem. 8. Venditionem. 9. Si restitutione impetratæ restitutio contraria postuletur. 10. De restitutione minoris cui servus substitutus fuit. 11. Si adversus appellationem omissam. 12. Vel extrajudicium.

7. IDEM lib. 11. ad Edictum.

AIt Prætor, *gestum esse dicetur*. *Gestum* sic accipimus, qualiter (48) qualiter (49): sive contractus sit, sive quid aliud contigit (50). §. 1. Proinde si emit (51) aliquid, si vendidit (52), si societatem coiit (53), si mutuam pecuniam accepit (54), & captus est, ei succurretur. §. 2. Sed & si ei pecunia a debitore paterno soluta sit (55), vel proprio, & hanc perdidit: dicendum est ei subveniri, quasi *gestum* sit cum eo. Et ideo si minor conveniet debitorem, adhibere debet curatores, ut ei solvatur pecunia: ceterum non ei compelletur solvere. Sed hodie solet pecunia in ædem deponi (56) (ut Pomponius lib. XXVIII. scribit:) ne vel debitor ultra usuris (57) oneretur, vel creditor minor perdat pecuniam: aut curatoribus solvi, si sunt. Permittitur etiam ex Constitutione Principum, debitori, compellere (58) adolescentem ad petendos (59) sibi curatores. Quid tamen si Prætor decernat solvendam pecuniam minori sine (60) curatoribus, & solverit? an possit esse securus, dubitari potest. Puto autem, si allegans (61) minorem esse, compulsus sit ad solutionem, nihil ei imputandum (62): nisi forte, quasi adversus injuriam (63) appellandum quis ei putet. Sed credo Prætorem, hunc minorem in integrum restitui volentem, auditurum non (64) esse. §. 3. Non solum autem in his ei succurritur, sed etiam *in* (65) *interventionibus* (66): utputa si fidejussorio nomi-

(1) Hodie Magistratui ea potestas data est. *Nov. Leonis.* 30. *in fin.* (2) Id est, gratiose. Cujac. Goth. Ad intellectum hujus legis vid. Govean. [illegible] Ans. Adde Forner. *lib.* 1. *Select.* c. 21. & Ravard. [illegible] S. L. (3) Solus Imperator etiam raro, non etiam Consul aut Præses minoribus administrationem rerum suarum indulget. [illegible] (4) V. l. 2. C. *de his qui veniam* [illegible] (5) Si major effectus, res quas minor cest, facto vel silentio comprobavit, adversus hoc in integrum restitui frustra desiderat. Paul. *sent.* [illegible] (14) Minor est in hoc edicto [illegible] [illegible] De momento, ejusque significatione [illegible] (16) De bisexto vide [illegible] (18) Intercalatur dies in bisexto posterior, non prior. (20) [illegible] C. *de filiisfamilias minore.* [illegible] (24) Cum causa cognitione. [illegible] (25) Imo prodest [illegible] (28) Hinc enim, peculium filii non publicari [illegible]

que proprietas neque ususfructus patri adferentur, sed neque dos nisi in casibus [illegible] (30) V. l. 20. C. *si adversus dotem* [illegible] (31) Id est, restitui petentem [illegible] (32) Ut l. 13. §. 10. *infr. de* [illegible] (35) Ut in castrensi peculio. [illegible] (38) Cur? servus ex persona domini sui [illegible] non quoad ipsos libertatem. [illegible] (40) Vide in hanc legem Cujac. *tr.* 1. *ad Africanum.* (41) Institoria Græcis [illegible] (42) [illegible] Cui fideicommissaria libertas relicta est, is nisi [illegible] (44) [illegible] (46) Id est, litis & sumptuum periculum, causa satis sufficiens est ad concedendam minoribus restitutionem [illegible] (50) Id est speciatim [illegible] (51) Vide l. 27. §. 1. *infr. eod.* (52) Vide Cujac. [illegible] (53) Vide Cujac. [illegible] (54) Nec enim sufficit sola oblatio [illegible] (58) Quia & hac species litis timetur. [illegible] (59) In negotiis pupillorum explicandis tantum facit judicis auctoritas, quantum tutor [illegible] (61) Aliás si non alleget [illegible] (63) Num debitoris? Atqui nulla in eo est [illegible] An judicis? qui monstrat de ætate minoris creditoris [illegible] solvendum esse minori decrevit quodammodo contra jus constitutum [illegible] Quod cum ita sit, cur hic negatur restitutio? (64) Judicis auctoritatem a pupillo [illegible] (65) [illegible] (66) [illegible] C. *de fil. fam. minore.*

nomine se vel rem suam obligavit. Pomponius autem videtur adquiescere distinguentibus, arbiter ad fidejussores probandos constitutus eum probavir (1), an vero ipse adversarius? Mihi autem, semper succurrendum videtur, si minor sit, & se circumventum doceat. §. 4. Sed & in *judiciis* (2) subvenitur: sive dum agit, sive dum convenitur, captus sit.

§. 5. Sed etsi hereditatem minor adiit minus lucrosam: succurritur ei: *ut se possit abstinere*: nam & hic acceptus (3) est. Idem & in bonorum possessione, vel (4) alia successione (5). † Non solum autem filius, qui se miscuit paternæ hereditati, sed & si aliquis sit ex necessariis minor annis, simili modo restitutionem impetrabit: veluti si servus sit cum libertate institutus: dicendum enim erit, si se miscuit, posse ei subveniri ætatis beneficio, *ut habeat bonorum suorum separationem*. Plane, qui post aditam hereditatem restituitur, debet præstare (6), si quid ex hereditate in rem ejus pervenit, nec periit per ætatis imbecillitatem. §. 6. Hodie, certo jure utimur, *ut & (7) in lucro minoribus succurratur*. §. 7. Pomponius quoque lib. xxviii. scribit: Et si sine dolo cujusquam legatum repudiaverit (8), vel in optionis legato captus sit, dum elegit deteriorem, vel si duas res promiserit, *illam aut illam*, & pretiosiorem dederit, debere subveniri: [& subveniendum est.] §. 8. Quæsitum est, ex eo, quod *in lucro quoque minoribus subveniendum* dicitur, si res ejus venierit, & extiterit, qui plus liceatur (9), an in integrum propter lucrum restituendus sit? & quotidie Prætores eos restituunt, ut rursum admittatur licitatio (10). Idem faciunt [&] in his rebus, quæ servari eis debent. Quod circumspecte erit faciendum. Cæterum nemo accedet (11) ad emptionem rerum pupillarium, nec si bona fide distrahantur. Et districte probandum est, in rebus, quæ fortuitis casibus (12) subjectæ sunt, non esse minori adversus emptorem succurrendum: nisi aut sordes (13), aut evidens gratia tutorum sive curatorum doceatur. §. 9. Restitutus autem, cum se hereditati misceat, vel eam adeat quam repudiavit, rursus restitui (14) poterit (15) ut se abstineat: & hoc & rescriptum & responsum est.

§. 10. Sed quod Papinianus lib. 2. Responsorum ait, minori substitutum servum necessarium, repudiante quidem hereditatem minore, necessarium fore (16): &, si fuerit restitutus minor, liberum nihilominus remanere: si autem prius minor adiit hereditatem, & mox abstentus est, substitutum pupillo servum cum libertate, non posse heredem existere, neque liberum esse: non per omnia verum est: nam si non est solvendo hereditas, abstinente se herede, & D. Pius rescripsit, & Imperator noster, & quidem in extraneo pupillo, locum fore necessario substituto: & quod ait, *liberum manere*, tale est, quasi non & heres maneat, cum pupillus impetrat restitutionem, posteaquam abstentus est: cum enim pupillus heres non fiat, sed utiles actiones habeat, sine dubio heres manebit, qui semel extitit (17). §. 11. Item si non provocavit intra diem, subvenitur, *ut provocet*: finge enim hoc desiderare. §. 12. Item & *in eremodiciis* (18) ei (19) subvenitur (20). Constat autem omnis (21) ætatis hominibus restitutionem eremodicii præstari, si (22) se doceant ex justa causa abfuisse.

Si adversus rem judicatam.

8. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

MInor, etiamsi quasi (23) contumax condemnatus sit, in integrum restitutionis auxilium implorabit (24).

1. *Si adversus dotem*. 2. *Delictum*. 3. *Divortium*. 4. *Servitutem*. 5. *Commissum vectigalis*. 6. *Libertatem*.

9. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI ex causa judicati (25) pignora minoris capta sunt, & distracta: mox restitutus sit adversus sententiam Præsidis, vel procuratoris Cæsaris: videndum, an ea revocari debeant, quæ distracta sunt: nam illud certum est, pecuniam ex causa judicati solutam ei restituendam. sed interest ipsius, corpora potius habere, [&] puto interdum permittendum, id est, si grande damnum sit minoris.

§. 1. In dotis quoque modo mulieri (26) subvenitur (27), si ultra vires patrimonii (28), vel totum (29) patrimonium circumscripta in dotem dedit.

§. 2. Nunc videndum, minoribus utrum in contractibus captis duntaxat subveniatur, an etiam delinquentibus (30): utputa (31) dolo aliquid minor fecit in re deposita, vel commodata, vel alias in contractu: an ei subveniatur, si nihil ad eum pervenit? Et placet, *in (32) delictis minoribus non subveniri* (33): nec hic (34) itaque subvenietur. † Nam & si furtum fecit (35); vel damnum injuria dedit: non ei subvenietur. † Sed si, cum ex damno dato confiteri possit, ne dupli teneatur, maluit negare: in hoc solum restituendus sit, ut pro confesso habeatur. † Ergo & si potuit pro fure damnum (36) decidere (37) magis quam actionem dupli vel quadrupli pati, ei subvenietur. §. 3. Si mulier, cum culpa divertisset, velit sibi subveniri: vel si maritus; puto restitutionem non habendam: est enim delictum non modicum: nam [&] si adulterium (38) minor commisit (39), ei non subvenitur. §. 4. Papinianus ait, Si major annis viginti, minor vigintiquinque, se in servitutem venire patiatur [id est, si pretium participatus est]: non solere restitui (40): sed hoc merito: quoniam res nec capit (41) restitutionem, cum statum mutat. §. 5. Si in commissum (42) incidisse vectigalis dicatur, erit in integrum restitutio (43). Quod sic erit accipiendum, si non dolus ipsorum intervenerit: ceterum (44), cessabit restitutio. §. 6. Adversus libertatem (45) quoque minori a Prætore subveniri impossibile est:

10. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

NIsi ex magna causa (46) hoc a Principe fuerit consecutus.

1. *Si adversus venditionem, emptionem*. 2. *Curatoris excusationem*. 3. *De causæ cognitione*. 4. *Si adversus casum fortuitum*. 6. *Minorem*. 7. *Filiumfamilias majorem*.

11. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

VErum vel de dolo, vel utilis actio erit in id (47) quod minoris interfuit (48), non manumitti, proinde quicquid hic haberet, si non manumisisset, id ei nunc præstabitur. † Sed & nomine earum rerum, quas dominicas servus manumissus supprimebat, competunt adversus eum actiones ad exhibendum, & furti, & condictio: videlicet quoniam & manumissus eas contrectabat. Cæterum ex delicto in servitutem facto, domino adversus eum (49) post libertatem actio non competit. Et hoc rescripto Divi Severi (50) continetur.

§. 1. Quid, si minor vigintiquinque annis, major viginti, hac lege se vendiderit, ut manumittatur? (ideo proposui majorem viginti; quoniam & Scævola scribit lib. xiv. Quæstionum). Et magis est, ut sententia constitutionis Divi Marci ad Aufidium Victorinum, hunc, [id est, minorem viginti annis] non complectatur: Quare videndum, an majori viginti annis subveniatur? &, si quidem ante desideret, quam libertas competat, audietur, sin vero postea, non possit (51). † Item quæri potest, si is, qui emit hac lege, minor sit, an restitui possit? Et siquidem nondum libertas competit, erit dicendum, posse ei subveniri; sin vero posteaquam dies venit, voluntas majoris venditoris libertatem imponit. §. 2. Ex facto quæsitum est (52): adolescentes quidam acceperant curatorem Salvianum quendam nomine: hic, cum curam administrasset, beneficio Principis (53) Urbicam (54) procurationem erat adeptus, & apud Prætorem se a cura adolescentium excusaverat, absentibus (55) eis: adolescentes adierant Prætorem, desiderantes in integrum adversus eum restitui, quod esset contra Constitutiones (56) excusatus: cum enim susceptam tutelam non alii (57) soleant (58) deponere, quam qui trans mare Reipublicæ causa absunt, vel hi, qui circa Principem sunt occupati, ut in Consiliarii Menendri Arrii persona est indultum (59): (meruisset autem Salvianus excusationem: adolescentes, quasi capti, in integrum restitui a Prætore desideraverant:) Aetius Severus, quia dubitabat, ad Imperatorem Severum retulit: Ad quam consultationem successori (60) ejus Benidio (61) Quieto rescripsit, Nullas partes esse Prætoris: neque enim contractum proponi cum minore annis vigintiquinque; sed Principes intervenisse, & reducere hunc ad administrationem, qui perperam esset a Prætore excusatus. §. 3. Sciendum est autem; non passim (62) minoribus subveniri, sed *causa* (63) *cognita*, si capti esse proponantur.

§. 4. Item non restituetur, qui sobrie (64) rem suam administrans, occasione damni (65) non inconsulte accidentis, sed fato (66), velit restitui: nec enim eventus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas: & ita Pomponius lib. xxviii. scripsit. † Unde Marcellus apud Julianum notat, si minor sibi servum necessarium (67) comparaverit, mox decesserit, non debere eum restitui: neque (68) enim captus est emendo sibi rem pernecessariam, licet mortalem. §. 5. Si locupleti heres extitit, & subito hereditas lapsa sit (puta prædia fuerunt, quæ chasmate (69) perierunt, insulæ exustæ sunt, servi fugerunt, aut decesserunt) Julianus quidem lib. xlvi. sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui: Marcellus autem apud Julianum notat, cessare in integrum restitutionem: neque enim ætatis lubrico captus est adeundo locupletem hereditatem: & quod fato (70) contingit, cuivis patrifamilias, quamvis diligentissimo, possit contingere. † Sed hæc res adferre potest (71) restitutionem minori, si adiit hereditatem,

(1) V. l. 10. *supr. qui satisdare cogant.* Goth. Minor qui pro alio fidejussit, quid probare tenetur, ut restituatur, vid. Ant. Mercad. [illegible] (2) §. *ult. infr.* [illegible] (3) Al. [illegible] (4) Minor restituitur adversus hereditatem damnosam adeundam, bonorum possessionem, & aliam hujusmodi successionem agnitam. (5) V. l. [illegible] (6) Id est, [illegible] (7) [illegible] (8) Non dicitur [illegible] hereditatem repudiavit, nam [illegible] potest non esse lucrosam: hereditas potest esse damnosa. [illegible] (9) An [illegible] (10) [illegible] (11) Hinc colligit Bart. [illegible] (12) [illegible] (13) [illegible] (14) [illegible] (15) [illegible] (16) [illegible] (17) [illegible] (18) [illegible] Goth. Ad intellectum hujus §. vid. Goven. [illegible] (19) [illegible] (20) Id est [illegible] (21) [illegible] (22) Eremodicium, ut ipsa vox significat, est desertio litis, cum scilicet reus vel actor litem contestatam deserit. [illegible] Unde apparet male [illegible] (23) [illegible] (24) [illegible] (25) [illegible] (26) Etiam majori [illegible] (27) [illegible] (28) [illegible] (29) [illegible] (30) Delicto. (31) Dolus, delicti species. (32) Minor [illegible] si aliquod flagitium admiserit quod ad publicam coercitionem spectet, in hoc in integrum restitui non potest, Paul. [illegible] (33) [illegible] (34) [illegible] (35) [illegible] (36) [illegible] (37) Id est, transigere. [illegible] (38) [illegible] (39) Atqui committere adulterium non potest [illegible] (40) [illegible] (41) Imo, capit, [illegible] (42) Et sic in delictum [illegible] (43) Imo non est necessario, cum ipso jure [illegible] (44) Id est, si dolus intervenial. (45) [illegible] (46) De qua [illegible] (47) In factum subsidiaria puta, ad quam decurrit prætor cum aliæ deficiunt [illegible] (48) [illegible] (49) [illegible] (50) Id est, Alexandri Severi [illegible] (51) Hinc colligit Bart. adversus libertatem jam competentem minorem non restitui, sed adversus comparationem. [illegible] (52) Vid. Menoch. [illegible] (53) Severi, qui [illegible] (54) Id est, Urbis, seu in urbe procurationem aliquam [illegible] (55) [illegible] (56) [illegible] (57) Imo alii [illegible] (58) Non tamen coguntur [illegible] (59) [illegible] (60) Successori [illegible] (61) Al. [illegible] (62) [illegible] (63) Restitutio causa cognita datur [illegible] (64) [illegible] (65) [illegible] (66) [illegible] (67) [illegible] (68) [illegible] (69) Chasma, terræ hiatus, vel motus. [illegible] (70) Alibi, vi divina. [illegible] (71) Causa cognita.

tem, in qua res erant multæ mortales, vel prædia orbana (1), æs autem alienum graca: quod non prospexit (2) posse evenire ut demoriantur mancipia, prædia ruant. vel quod non cito distraxerit hæc, quæ multis casibus obnoxia sunt. §. 6. Item quæritur, si minor adversus minorem restitui desiderat, an sit audiendus? & Pomponius simpliciter scribit, non restituendum. Puto autem inspiciundum a Prætore, quis captus sit: proinde si ambo capti sunt, verbi gratia minor minori pecuniam dedit, & ille perdidit; melior (3) est causa secundum Pomponium ejus qui accepit, & [vel] dilapidavit, vel perdidit. §. 7. Plane si minor (4) annis cum filiofamilias majore contraxerit (5); & Julianus lib. xv. Digestorum, & Marcellus lib. ii. Digestorum scribit posse in integrum restitui: et magis (6) ætatis ratio, quam Senatusconsulti habeatur.

Si adversus mulierem.

12. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

SI (7) apud minorem mulier pro alio intercesserit (8), non est ei actio in mulierum danda: sed perinde atque cæteri, per exceptionem summoveri debet: scilicet, quia (9) communi jure in priorem debitorem ei actio restituitur (10). Hæc, si solvendo sit prior debitor: alioquin (11) mulier non (12) utitur Senatusconsulti auxilio.

De his, qui pro minore interveniunt. Si adversus creditorem aut fidejussorem. De causæ cognitione & præsentia vel absentia adversariorum. 1. De restitut. in rem.

13. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

IN causæ cognitione versabitur, utrum soli ei succurrendum sit, an etiam his (13), qui pro eo obligati sunt: utputa fidejussoribus. Itaque si (14) cum scirem minorem, & ei fidem non haberem, tu fidejusseris pro eo (15), non est æquum, fidejussori in necem meam subveniri; sed potius ipsi deneganda (16) erit mandati actio. In summa, perpendendum erit Prætori, cui potius subveniat, utrum creditori, an fidejussori: nam minor captus neutri tenebitur. Facilius (17) in mandatore dicendum erit, non debere ei subveniri: hic enim velut (18) adfirmator fuit & suasor, ut cum minore contraheretur. † Unde tractari potest: minor in integrum restitutionem utrum adversus creditorem, an & adversus fidejussorem implorare debeat? Et puto tutius adversus utrumque. Causa (19) enim cognita, & præsentibus (20) adversariis, vel si per contumaciam desint (21), in integrum restitutiones perpendendæ sunt. §. 1. Interdum (22) autem restitutio & in (23) rem datur minori, id est, adversus rei ejus possessorem, licet cum eo non sit contractum: utputa rem a minore emisti, & alii vendidisti: potest desiderare interdum adversus possessorem restitui, ne rem suam perdat, vel re sua careat: & hoc vel cognitione (24) Prætoria, vel rescissa alienatione, dato in rem judicio. Pomponius quoque libro vicesimo octavo scribit, Labeonem existimasse, si minor vigintiquinque annis fundum vendidit, & tradidit, si emptor rursus (25) eum alienavit, siquidem emptor sequens scit rem ita gestam, restitutionem adversus eum faciendam: si ignoravit, & prior emptor solvendo esset, non esse faciendam: sin vero non esset solvendo, æquius esse minori succurri etiam adversus ignorantem: quamvis bona fide emptor est (26).

14. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

PLane quamdiu is, qui a minore rem accepit, aut, heres ejus idoneus sit, nihil novi constituendum est in eum, qui rem bona fide emerit: idque & Pomponius scribit.

15. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

SEd ubi restitutio datur, posterior emptor reverti ad auctorem suum poterit (27), per plures quoque personas si emptio ambulaverit (28), idem juris erit.

Si sit alia actio ordinaria, vel gestum sit ipso jure nullum. 4. De pretio emptionis & venditionis. 5. Qui restituere possunt.

16. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

IN causæ cognitione etiam hoc versabitur, num forte alia actio possit competere citra in integrum restitutionem: Nam si (29) communi auxilio, & mero jure munitus sit, non (30) debet ei tribui extraordinarium auxilium: utputa cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate, nec locupletior factus est. §. 1. Item relatum est apud Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit, vel [etiam] donationis (31) causa, nullam esse societatem, nec (32) inter majores quidem: & ideo cessare partes Prætoris. Idem & Ofilius respondit: satis enim ipso jure munitus est. §. 2. Pomponius quoque refert lib. xxvIII. cum quidam heres rogatus esset fratris filio complures res dare ea conditione, *ut si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi*: & hæc defuncto herede, heredi ejus cavisset, *se restituturum*: Aristonem putasse in integrum restituendam. Sed & illud Pomponius adjicit, quod potuit incerti (33) condici hæc cautio, etiam a majore: non enim ipso jure, sed per conditionem munitus est. §. 3. Et generaliter probandum est, ubi contractus non valet, pro certo Prætorem se non debere interponere. §. 4. Idem Pomponius ait, in pretio emptionis & venditionis naturaliter (34) licere (35) contrahentibus se circumvenire. §. 5. Nunc videndum, *Qui in integrum restituere possunt?* Et tam Præfectus Urbi, quam alii Magistratus pro jurisdictione sua (36) restituere in integrum possunt, tam in aliis causis, quam contra sententiam suam (37).

17. HERMOGENIANUS lib. 1. juris Epitomarum.

PRæfecti etiam prætorio ex sua sententia in integrum possunt restituere: quamvis appellari (38) ab his non possit. Hæc idcirco tam varie, quia appellatio (39) quidem iniquitatis sententiæ querelam (40): in integrum vero restitutio erroris proprii veniæ petitionem, vel adversarii circumventionis allegationem continet.

5. De successore minoris.

18. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

MInor autem magistratus contra sententiam majoris non restituet (41).

§. 1. Sin autem Princeps sententiam dixit, perraro (42) solet permittere restitutionem, & induci in auditorium suum eum, qui per infirmitatem ætatis captum se dicat: dum ea, quæ pro causa sunt dicta, non allegat (43), vel ab advocatis proditum queratur. Denique Glabrionem Acilium Divus Severus & Imperator Antoninus non audierunt, incolorate restitui desiderantem adversus fratrem post speciem in auditorio eorum finitam. §. 2. Sed & Percennio Severo contra res bis judicatas (44) in integrum restitui, Divus Severus, & Imperator Antoninus permiserunt in auditorio suo examinari (45). §. 3. Idem Imperator Licennio Frontoni rescripsit, insolitum esse, post sententiam vice sua (46) ex appellatione dictam, alium in integrum restitutionem tribuere, nisi solum Principem. §. 4. Sed & si ab Imperatore judex datus cognoscat, restitutio ab alio, nisi a Principe, qui judicem destinavit, non fiet. §. 5. Non solum autem minoribus, verum successoribus (47) quoque minorum datur in integrum restitutio, etsi sint ipsi majores (48).

19. IDEM lib. 12. ad Edictum.

INterdum tamen successori plus (49) quam annum dabimus, ut est Edicto expressum: si forte ætas (50) ipsius subveniat: Nam post annum vicesimumquintum habebit legitimum (51) tempus: hoc enim ipso deceptus videtur, quod cum posset restitui intra tempus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit.

† Plane, si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno utili habuit, huic heredi minori post annum vicesimumquintum completum, non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem, sed id duntaxat tempus, quod habuit (52) is, cui heres extitit.

De exule. 1. Si litem contestatus destitit.

20. IDEM lib. 11. ad Edictum.

PApinianus lib. 2. Responsorum ait, exuli (53) reverso non debere prorogari (54) tempus in integrum restitutionis statutum, quia abfuit, cum (55) potuerit adire Prætorem per (56) procuratorem. Nec (57) dixit, *vel Præsidem, ubi erat.* † Sed, quod idem dicit, & indignum esse (58) propter (59) irrogatam pœnam, non (60) recte. Quid (61) enim (62) commune habet delictum cum venia ætatis

tis (1)? §. 1. Si quis tamen major vigintiquinque annis intra tempus restitutionis statutum contestatus (2) postea destiterit, nihil ei proficit ad in integrum restitutionem contestatio (3): ut est sæpissime rescriptum.

Quid sit Desistere.

21. IDEM lib. 10. ad Edictum.

DEstitisse (4) autem is videtur, non qui distulit, sed qui liti renunciavit in totum.

De effectu restitutionis adversus aditionem vel repudiationem.

22. IDEM lib. 11. ad Edictum.

IN integrum vero restitutione postulata adversus aditionem a minore factam, si quid legatis expensum est, vel pretia eorum, qui ad libertatem aditione ejus pervenerunt, a minore refundenda (5) non sunt: Quemadmodum per contrarium, cum minor restituitur ad adeundam hereditatem, quæ antea gesta erunt per curatorem bonorum decreto Prætoris ad distrahenda bona secundum juris formam constitutum, rata esse habenda, Calpurnio Flacco Severus & Antoninus rescripserunt.

Si minor mandatu alterius gesserit vel majori mandaverit.

23. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

CUm mandatu patris (6) filiusfamilias res administraret, non habet beneficium restitutionis: nam & si alius ei mandasset, non succurreretur: cum eo modo majori potius consuleretur, cujus damnu res sit cessura. † Sed si eventu damnum minor passurus sit, quia, quod præstiterit, servare ab eo, cujus negotia gessit, non potest, quia is non erit solvendo, sine dubio Prætor interveniet. † Si [autem] ipse dominus minor sit, procurator vero majoris ætatis (7), non potest facile dominus audiri, nisi si mandatu ejus gestum erit (8), nec a procuratore servari res possit. Ergo & si procuratorio nomine (9) minor circumscriptus sit, imputari debet hoc domino, qui tali commisit (10) sua negotia, idque & Marcello placet.

De negotiis gestis. 1. *De causa cognitione.* 2. *Si adversus repudiationem.* 3. *De dolo servi aut filiifam.* 4. *De effectu restitutionis.* 5. *De effectu hujus edicti.*

24. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

QUod si minor sua sponte (11) negotiis majoris intervenerit, restituendus erit, ne majori damnum accidat: quod si hoc facere recusaverit, tunc si conventus fuerit negotiorum gestorum, adversus hanc actionem non restituitur: sed compellendus est sic [ei] cedere auxilium in integrum restitutionis, ut procuratorem eum in rem suam faciat: ut possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire. §. 1. Non (12) semper autem ea, quæ cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum & æquum redigenda sunt, ne magno incommodo hujus ætatis homines afficiantur, nemine (13) cum his contrahente: & quodammodo commercio eis interdicetur: Itaque nisi (14) aut manifesta circumscriptio sit, aut tam negligenter in ea causa versati sunt, Prætor interponere se non debet. §. 2. Scævola noster ajebat (15), si quis juvenili levitate ductus, omiserit, vel repudiaverit (16) hereditatem, vel honorum possessionem, siquidem omnia in integro sint, omnimodo audiendus est (17): si vero jam distracta hereditate (18), & negotiis finitis, ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellendus est: multoque parcius ex hac causa heredem minoris restituendum esse. §. 3. Si servus (19), vel filiusfamilias minorem circumscripserit, pater, dominusve, quod ad eum pervenerit, restituere jubendus est, quod non pervenerit, ex peculio eorum præstare: si ex neutro satisfiet, & dolus servi intervenerit, aut (20) verberibus castigandus (21), aut noxæ dedendus erit. §. 4. Sed [&] si filiusfamilias hoc fecit, ob dolum suum condemnabitur (22). † Restitutio autem ita facienda est, ut unusquisque in (23) integrum jus suum recipiat. † Itaque si in vendendo fundo circumscriptus restituetur, jubeat Prætor, *emptorem fundum cum* (24) *fructibus reddere* (25) & *pretium recipere* (26): nisi si tunc dederit, cum eum perditurum non ignoraret (27): sicuti facit in ea pecunia, quæ ei consumpturo creditur. Sed parcius in venditione: quia (28) æs alienum ei solvitur, quod facere necesse est, credere autem non (29) est necesse: Nam & si origo contractus ita constitit, ut infirmanda sit, si tamen necesse fuit pretium solvi, non omnimodo emptor damno afficiendus est. §. 5. Ex hoc Edicto nulla propria actio vel cautio (30) proficiscitur: totum enim hoc pendet ex Prætoris cognitione.

De indebito soluto. 1. *De procuratore minoris.*

25. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

ILlud nullam habet dubitationem, quin, minor si non debitum (31) solverit ex ea causa, ex qua jure civili repetitio non est danda, sit ei utilis actio ad repetendum: cum & majoribus vigintiquinque annis justis ex causis dari solet repetitio. §. 1. Si talis interveniat juvenis, cui præstanda sit restitutio: ipso postulante præstari debet, aut procuratori ejus (32), cui idipsum nominatim mandatum sit: qui vero generale mandatum de universis negotiis gerendis alleget, non debet audiri.

1. *Si adversus absentem.*

26. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

QUod si de speciali mandatu dubitetur, cum restitutio postuletur, interposita stipulatione *ratam rem dominum habiturum*, rei potest mederi (33).

§. 1. Quod si is, qui circumscripsisse dicitur, absit, defensor ejus satis (34) judicatum solvi dare debebit (35).

De patre, adgnatis, & affinibus minoris. 1. *Si adversus creditorem, emptionem, venditionem.* 2. *Acceptilationem.* 3. *Novationem.* 4. *Eum, de cujus dolo agere non licet.*

27. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

PAtri pro filio omnimodo præstanda restitutio est (36), licet filius restitui nolit: quia patris periculum agitur, qui de peculio tenetur (37). Ex quo apparet, ceteros adgnatos vel adfines alterius esse conditionis: nec aliter audiri oportere: quam si ex voluntate adolescentis postulent: aut ejus vitæ sit iste adolescens, ut merito etiam bonis ei debeat interdici. §. 1. Si (38) pecuniam, quam mutuam minor accepit, dissipavit, denegare debet Proconsul creditori adversus eum actionem (39): Quod si egenti minor crediderit, ulterius procedendum non est, quam ut jubeatur juvenis actionibus suis, quas habet adversus eum, cui ipse credidisset, cedere creditori suo. † Prædium quoque si ex ea pecunia pluris, quam oporteret, emit (40), ita temperanda res erit, ut jubeatur (41) venditor reddito pretio recipere prædium: ita ut sine alterius damno etiam creditor a juvene suum consequatur. Ex quo scilicet simul intelligimus, quid observari oporteat, si sua pecunia pluris, quam oportet, emerit: ut tamen hoc, & superiore casu venditor, qui pretium reddidit, etiam usuras, quas ex ea pecunia percepit, aut percipere potuit, reddat, & fructus (42), quibus locupletior factus est juvenis, recipiat: Item ex diverso, si (43) minore pretio, quam oportet, vendiderit (44) adolescens; emptor quidem juberi debebit prædia cum fructibus (45) restituere, juvenis autem eatenus ex pretio reddere, quatenus (46) ex ea pecunia locupletior est. §. 2. Si minor annis vigintiquinque sine (47) causa debitori *acceptum* (48) tulerit, non solum in ipsum, sed & in fidejussores, & in (49) pignora actio restitui debet: Et, si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in utrumque restituenda est actio. §. 3. Ex hoc intelligimus, si damnosam sibi novationem (50) fecerit, forte si ab idoneo debitore ad inopem novandi causa transtulerit obligationem, oportere eum in priorem debitorem restitui. §. 4. Adversus eos quoque restitutio præstanda est, quorum (51) de dolo agere non permittitur: nisi (52) quædam personæ speciali lege exceptæ sint.

De effectu restitutionis adversus Tutorem.

28. CELSUS lib. 2. Digestorum.

CUm minor [quam] quinque & viginti annis, adversus eum, cum quo tutelæ egit, restituitur, non ideo tutori contrarium tutelæ judicium restituendum est (53).

De patre eodemque tutore auctore. 1. *De restitutione adversus unum caput sententiæ.* 2. *De creditoribus evocandis.*

29. MODESTINUS lib. 2. Responsorum.

ETiam (54) si patre, eodemque (55) tutore (56), auctore (57), pupillus captus (58) probari possit, curatorem postea ei datum, nomine ipsius in integrum restitutionem postulare non prohiberi (59). §. 1. Ex causa curationis condemnata pupilla, adversus unum caput sententiæ restitui volebat; [&] quia videbatur in ceteris litis speciebus relevata fuisse, actor major ætate, qui adquievit tunc temporis sententiæ, dicebat totam debere litem restaurare. Herennius Modestinus respondit, si species, in qua pupilla in integrum restitui desiderat, ceteris speciebus non (60) cohæret, nihil proponi, cur a tota (61) sententia recedi

actor

(1) *l.* 41. *in fin. infr. eod.* (2) Vide *l.* 39. *infr. eod.* (3) Cur ita? colligo ex *l.* 14. §. 9. *in fin. [illegible]* (4) Vid. *l.* 10. *infr. de judiciis.* (5) Vide *l.* 33. *infr. eod.* [illegible] (8) Gestum a tutore vel curatore, videtur ab ipso pupillo gestum. [illegible]

[illegible]

ector postulans audiendus sit. §. 1. Si hereditate patris, ætatis beneficio in integrum restitutus, abstinuit se, nemine de creditoribus paternis præsente (1), vel ad agendum a Præside evocato, an ea restitutio recte facta videatur, quæritur. Herennius Modestinus respondit, cum non evocatis (2) creditoribus, in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur, minime id creditoribus præjudicasse.

De tacita Renunciatione beneficii Prætorii.

30. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

SI filius emancipatus, contra tabulas non accepta possessione, post inchoatam restitutionis quæstionem, legatum ex testamento patris major vigintiquinque annis petiisset, liti renunciare videtur (3): cum & si bonorum possessionis tempus largiretur, electo judicio defuncti, repudiatum beneficium Prætoris existimaretur.

De effectu restitutionis adversus aditionem.

31. IDEM lib. 9. Responsorum.

SI mulier, postquam heres extitit, propter ætatem abstinendi causa, in integrum restituta fuerit, servos hereditarios ex fideicommisso ab ea recte manumissos, retinere libertatem respondi (4): nec erunt cogendi viginti aureos (5) pro libertate retinenda dependere, quam jure optimo consecuti videntur. Nam & si quidam (6) ex creditoribus pecuniam suam ante restitutionem ab ea reciperassent, cæterorum querela contra eos, qui acceperunt, ut pecunia communicetur, non admittetur.

Si perfecta ætas falso probata fuerit.

32. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

MInor vigintiquinque annis, adito Præside, ex aspectu (7) corporis falso probavit perfectam ætatem (8): curatores, cum intellexissent esse minorem, perseveraverunt in administratione: medio tempore, post probatam ætatem, ante impletum vicesimumquintum annum solutæ sunt adolescenti pecuniæ debitæ, easque male consumpsit. Quæro, cujus sit periculum: & quid si curatores quoque in eodem errore perseverassent, [ut putarent majorem esse, & abstinuissent se ab administratione,] curationem etiam restituissent: an periculum temporis, quod post probatam ætatem cessit, ad eos pertineat? Respondi: Hi, qui debita exsolverunt, liberati jure ipso, non debent iterum conveniri. † Plane, curatores, qui scientes eum minorem esse, perseveraverunt in eodem officio, non debuerunt eum pati accipere pecunias debitas: & debebunt hoc nomine conveniri. Quod si & ipsi decreto Præsidis (9) crediderunt, & administrare cessaverunt, vel etiam rationem reddiderunt, similes sunt cæteris debitoribus: ideoque non conveniuntur.

Si adversus legatum acceptum cum onere manumittendi.

33. ABURNIUS VALENS lib. 6. Fideicommissorum.

SI minor vigintiquinque annis servum suum, qui pluris (10), quam in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit, & legatum acceperit: non (11) cogendum præstare libertatem, si legatum reddere paratus sit (12), Julianus respondit: ut, quemadmodum (13) majoribus liberum sit (14) non accipere, si nolint manumittere, sic huic reddenti (15) legatum necessitas manumittendi remittatur.

Si adversus Minorem. 1. Si adversus Compromissum.

34. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

SI (16) minor vigintiquinque annis filiofamilias minori pecuniam credidit, melior est causa (17) consumentis: nisi locupletior ex hoc inveniatur litis contestatæ tempore is qui accepit. §. 1. Minores, si in judicem compromiserint (18), & tutore auctore stipulati sunt; integri restitutionem adversus talem obligationem jure desiderant.

Si adversus Licitationem.

35. HERMOGENIANUS lib. 1. juris Epitomarum.

SI in emptionem (19) penes se collocatam (20) minor adjectione (21) ab alio superetur, implorans in integrum restitutionem audietur, si ejus interesse emptam ab eo rem fuisse adprobetur; veluti quod (22) majorum (23) ejus fuisset: ita tamen, ut id, quod ex licitatione accessit, ipse offerat venditori (24).

Si adversus Allegationem omissam.

36. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

MInor vigintiquinque annis omissam allegationem (25) per in integrum restitutionis auxilium repetere potest (26).

Si adversus Pœnæ persecutionem. 1. Vel Delictum.

37. TRYPHONINUS lib. 3. Disputationum.

AUxilium in integrum restitutionis executionibus (27) pœnarum (28) paratum non (29) est (30): ideoque injurierum judicium semel omissum (31) repeti non potest. §. 1. Sed [&] in sexaginta diebus præteritis (32), in quibus jure mariti sine calumnia ei accusare mulierem adulterii potest (33), denegatur ei in integrum restitutio (34): quod jus omissum si omne repetere vult, quid aliud, quam delicti veniam, id est, calumniæ, deprecatur? & cum neque (35) in delictis, neque in calumniatoribus Prætorem succurrere oportere certi juris sit, cessabit in integrum restitutio. † In delictis (36) autem minor annis vigintiquinque non meretur in integrum restitutionem: utique atrocioribus: nisi quatenus interdum miseratio ætatis ad mediocrem pœnam Judicem produxerit. † Sed, ut ad legis Juliæ de adulteriis coercendis precepta veniamus, utique nulla deprecatio adulterii pœnæ (37) est, si se minor annis adulteram fateatur. † Dixi nec si quid eorum commiserit, quæ pro adulterio eadem lex punit: veluti si adulterii damnatam (38) sciens uxorem duxerit, aut in adulterio deprehensam uxorem non dimiserit (39), quæstumve de adulterio uxoris fecerit, pretiumve pro comperto stupro acceperit, aut domum (40) præbuerit ad stuprum adulteriumve in eam committendum (41): & non sit ætatis excusatio adversus præcepta legum ei, qui dum leges invocat, contra eas committit (42).

Si adversus solutionem ex contractu defuncti omissam. 1. An filiusfamilias minor post emancipationem restituatur.

38. PAULUS lib. 1. Decretorum.

ÆMilius Larianus ab Ovinio fundum Rutilianum lege commissoria emerat, data parte pecuniæ: *ita (43) ut si intra duos menses ab emptione reliqui pretii partem dimidiam non solvisset, inemptus esset*: item, *si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset, similiter esset inemptus*: Intra priores duos menses Lariano defuncto Rutiliana pupillaris ætatis successeret, cujus tutores in solutione cessaverunt: Venditor, denunciationibus tutoribus sæpe (44) datis, post annum eandem possessionem Claudio Telemacho vendiderat: Pupilla in integrum restitui desiderabat: Victa, tam apud Prætorem, quam apud Præfectum Urbi provocaverat (45): *Putabam*, bene judicatum, quod pater ejus, non ipsa contraxerat (46): *Imperator* autem motus est, quod dies committendi (47) in tempus pupillæ incidisset, eaque (48) effecisset, ne pareretur legi venditionis. *Dicebam*, posse magis ea ratione restitui (49) eam, quod venditor denunciendo post diem, quo placuerat esse commissum, & pretium petendo, recessisse (50) a lege sua videretur: Non me moveri (51), quod dies postea transisset: Non magis, quam si creditor pignus distraxisset, post mortem debitoris die solutionis finita. *Quia tamen* lex commissoria displicebat ei (52), pronunciavit, *in integrum restituendam*. Movit etiam illud Imperatorem, quod priores tutores, qui non restitui desiderassent, suspecti pronunciati erant. §. 1. Quod dicitur, *non solere filiisfamilias post emancipationem adhuc minoribus succurri in his, quæ omisissent manentes in potestate*, tunc (53) recte dicitur, cum patri adquirere possunt (54).

Quo casu restitutionis tempus non currit. 1. Si adversus Venditionem.

39. SCÆVOLA lib. 2. Digestorum.

INtra utile tempus (55) restitutionis apud Præsidem petierunt in integrum restitutionem minores, [&] de ætate sua probaverunt (56): Dicta pro (57) ætate sententia, adversarii (58), ut impedirent cognitionem (59) Præsidis, ad Imperatorem appellaraut (60): Præses in eventum appellationis cætera cognitionis distulit (61): Quæsitum (62) est, si finita appellationis apud Imperatorem cognitione, & injusta (63) *appellatione pronunciata* (64), egressi ætatem deprehendentur, an cætera negotii implere possint (65), cum per eos non steterit, quominus res finem accipiat? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, perinde cognosci, atque si nunc intra ætatem essent (66). §. 1. Vendentibus curatoribus minoris fundum, emptor extitit Lucius Titius, & sex fere annis possedit; & longe longeque rem meliorem fecit (67): Quæro, cum sint idonei curatores, an minor adversus Titium emptorem in integrum restitui possit? Respondi, ex omnibus quæ

[illegible]

proponerentur, vix esse eum restituendum: nisi [tu] malueris omnes expensas (1), quas bona fide emptor fecisse adprobaverit, ei præstare. maxime, cum sit ei paratum [promptum] auxilium, curatoribus ejus idoneis constitutis.

Si adversus Novationem. 1. Dationem in solutum.

40. Ulpianus lib. 5. Opinionum.

MInor annis vigintiquinque (2), cui *fideicommissum solvi* pronunciatum erat, caverat (3), *id se accepisse*: & cautionem eidem debitor, quasi creditæ pecuniæ fecerat: In integrum restitui potest: quia priorem ex causa judicati persecutionem novo (4) contracto ad initium alterius petitionis redegerat (5).

§. 1. Prædia (6) patris sui minor annis vigintiquinque ob debita rationis tutelæ aliorum, quam pater administraverat, in solutum increditori dedit: Ad suam æquitatem (7) per in integrum restitutionem revocanda res est: usuris pecuniæ quam constiterit ex tutela deberi, reputatis, & cum quantitate fructuum perceptorum compensatis.

Si minor restitutione impetrata nolit uti.

41. Julianus lib. 45. Digestorum.

SI judex circumvento in venditione adolescenti (8) jusserit *fundum restitui, eumque pretium emptori reddere*, & hic nolit uti hac in integrum restitutione, pœnitentia (9) acta (10): exceptionem utilem, adversus petentem pretium, quasi ex causa judicati, adolescens habere poterit: quia *unicuique licet contemnere* (11) *hæc, quæ pro se introducta sunt*. Nec queri poterit venditor (12), si restitutus fuerit in eam causam, in qua (13) se ipse constituit, & (14) quam mutare non potuisset, si minor auxilium Prætoris non implorasset.

Qui restituere possunt.

42. Ulpianus libro secundo de officio Proconsulis.

PRæses (15) provinciæ minorem in integrum restituere potest, etiam contra suam (16), vel decessoris (17) sui sententiam: Quod enim appellatio interposita majoribus præstat, hoc beneficio ætatis consequuntur minores (18).

De Ætatis probatione.

43. Marcellus lib. 1. de officio Præsidis.

DE ætate ejus, qui se majorem annis vigintiquinque dicit, causa cognita (19) probandum (20) est: quia per eam probationem in integrum restitutioni ejusdem adolescentis, & aliis causis præjudicatur.

De causæ cognitione.

44. Ulpianus lib. 5. Opinionum.

NOn (21) omnia, quæ minores annis vigintiquinque gerunt, irrita sunt; sed (22) ea tantum, quæ causa cognita, ejusmodi deprehensa sunt, ut si ab aliis circumventi, vel sua facilitate decepti, aut (23) quod habuerunt, amiserunt; aut quod adquirere emolumentum potuerunt, omiserunt. aut se oneri (24) quod non suscipere licuit, obligaverunt.

Si adversus Usucapionem. 1. Vel Sententiam.

45. Callistratus lib. 1. Edicti monitorii.

ETiam (25) ei, qui, priusquam nasceretur, usucaptum amisit (26); restituendam actionem Labeo scribit (27). §. 1. Imperator Titus Antoninus rescripsit, eum, qui fraude tutoris adversarium suum diceret absolutum, & agere cum eo ex integro vellet, licentiam habere, prius cum tutore agere (28).

De defensore minoris.

46. Paulus lib. 2. Responsorum.

EUm (29), qui ex sua voluntate (30) minorem annis in judicio defendit, & condemnatus est, ex causa judicati posse conveniri: nec ejus, quem defendit, ætatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse (31), cum causam judicati recusare non possit. Ex quo apparet, nec eum, cujus nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse.

Si adversus Venditionem a tutore, 1. Vel a curatore factam.

47. Scævola lib. 1. Responsorum.

TUtor, urgentibus (32) creditoribus, rem pupillarem bona fide vendidit denunciante tamen matre [&] emptoribus (33): Quæro cum urgentibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus (34) tutoris merito quippiam dici potest, an pupillus in integrum restitui potest? Respondi, cognita causa æstimandum (35): nec idcirco, si justum sit restitui, denegandum id auxilium, quod tutor delicto vacaret (36).

§. 1. Curator adolescentium prædia communia sibi, & his, quorum curam administrabat, vendidit (37): Quæro, si decreto Prætoris adolescentes in integrum restituti fuerint, an eatenus (38) venditio rescindenda sit, quatenus adolescentium pro parte fundus communis fuit? Respondi, eatenus rescindi (39): nisi si emptor a toto (40) contractu velit discedi, quod (41) partem empturus non esset. † Item quæro, emptor utrum a Sejo & Sempronio pupillis (42) pretium cum (43) usuris recipere deberet, an vero ab herede curatoris? Respondi, heredes quidem curatoris teneri; verum in Sejum & Sempronium pro parte, qua eorum fundus fuit, actiones dandas: utique si ad eos accepta pecunia pro eadem parte pervenisset.

Si adversus Interventionem. 1. Venditionem. 2. Dotis pactionem.

48. Paulus lib. 1. Sententiarum (44).

MInor (45), se in id, quod fidejussit, vel mandavit, in integrum restituendo, reum principalem non liberat (46). §. 1. Minor (47) ancillam vendidit, si eam emptor manumiserit (48), ob hoc in integrum restitui non poterit: sed adversus emptorem, quanti (49) sua interest, actionem habebit. §. 2. Mulier minor vigintiquinque annis, si pactione dotis (50) deterior conditio ejus fiat, & tale pactum inierit, quod (51) nunquam majoris ætatis constitutæ paciscerentur, atque ideo revocare velit, audienda est.

Si adversus venditionem.

49. Ulpianus lib. 35. ad Edictum.

SI res pupillaris vel adolescentis distracta (52) fuerit, quam lex distrahi non prohibet: venditio quidem valet, verumtamen, si grande (53) damnum pupilli vel adolescentis versatur, etiamsi (54) collusio non intercessit, distractio per in integrum restitutionem revocatur.

Si adversus expromissionem.

50. Pomponius lib. 9. Epistolarum [& Variarum lectionum].

INius Diophantus Pomponio suo salutem (55). Minor vigintiquinque annis novandi (56) animo intercessit pro eo (57), qui temporali actione tenebatur tunc, cum adhuc supererant decem dies, & postea in integrum restitutus est: utrum restitutio, quæ creditori adversus priorem debitorem datur, decem dierum sit, an plenior? Ego (58) didici (59), ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis præstandum (60), quantum supererat: Tu quid de eo putas, velim rescribas. Respon. Sine dubio quod de temporali actione, in qua intercessit minor, sensisti, puto verius esse: ideoque & pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum (61).

Tit. V.

DE (62) CAPITE MINUTIS.

Quid sit capitis deminutio.

1. Gajus lib. 4. ad Edictum provinciale.

CApitis (63) minutio est, status permutatio (64).

Ad quos capitis deminutiones hoc Edictum pertinet. 1. Verba Edicti. 2. De causis ante vel post cap. deminutionem. 3. De delictis. 4. De debitore arrogato. 5. De tempore hujus judicii. De heredibus.

2. Ulpianus lib. 12. ad Edictum.

PErtinet hoc Edictum ad eas (65) capitis deminutiones, quæ (66) salva civitate contingunt: ceterum sive amissione civitatis (67) sive libertatis (68) amissione contingat capitis deminutio, cessabit Edictum: neque possunt hi penitus conveniri: dabitur plane actio in eos, ad quos bona pervenerunt eorum (69). §. 1. Ait Prætor: *Qui quæve, posteaquam quid cum his actum, contractumve sit, capite deminuti deminutave esse dicentur, in eos easve perinde quasi id factum non sit, judicium dabo.*

§. 2. Hi

§. 2. Hi, qui capite (1) minuuntur, ex his causis, quæ capitis deminutionem præcesserunt, manent obligati naturaliter (2): cæterum si postea, imputare quis sibi debebit, cur contraxerit, quantum ad verba hujus Edicti pertinet: sed interdum, si contrahatur cum his post capitis deminutionem, danda est actio: & quidem, si adrogatus sit, nullus labor (3): nam perinde obligabitur, ut filiusfamilias. §. 3. Nemo delictis exuitur, quamvis capite minutus sit (4). §. 4. Ei, qui debitorem suum adrogavit, non restituitur actio in eum, postquam sui juris fiat. §. 5. Hoc judicium perpetuum est (5), & in heredes, & heredibus datur.

De liberis arrogati. 1. De emancipatione ac manumissione.

3. Paulus lib. 11. ad Edictum.

Liberos, qui adrogatum parentem sequuntur, placet minui caput (6), cum in aliena potestate sint, & cum familiam mutaverint (7). §. 1. Emancipato filio, & cæteris personis capitis minutio manifesto accidit: cum emancipari nemo possit, nisi in imaginariam (8) servilem causam deductus. Aliter atque cum servus manumittitur: quia servile caput nullum jus habet (9): ideo nec minui potest.

4. Modestinus lib. 1. Pandectarum.

Hodie (10) enim incipit statum habere.

De aquæ & ignis interdictione. 1. De his qui deficiunt, & his quos Senatus hostes judicavit. 2. Effectus minimæ capitis deminutionis: & primum de juribus publicis vel privatis.

5. Paulus lib. 11. ad Edictum.

Amissione civitatis fit capitis minutio (11), ut in aqua (12) & igni interdictione. §. 1. Qui deficiunt (13), capite minuuntur: *deficere* autem dicuntur, qui ab his, quorum sub imperio sunt, desistunt, & in hostium numerum se conferunt (14): sed & hi, quos Senatus *hostes* judicavit; [vel] lege lata (15): utique usque eo ut civitatem amittant. §. 2. Nunc respiciendum, quæ capitis deminutione pereant: Et primo de ea capitis deminutione, quæ (16) salva civitate accidit, per quam publica jura non interverti constat: nam manere Magistratum, vel Senatorem, vel Judicem, certum est.

6. Ulpianus lib. 51. ad Sabinum.

Nam & cætera officia, quæ publica sunt (17), in eo non finiuntur: capitis enim minutio (18), privata (19) hominis & familiæ ejus jura, non civitatis, amittit (20).

De tutelis. 1. De actionibus ex delicto. 2. Effectus maximæ. 3. Et mediæ capitis deminutionis.

7. Paulus lib. 11. ad Edictum.

Tutelas etiam (21) non amittit capitis minutio: exceptis (22) his, quæ (23) in *jure* (24) *alieno* personis positis deferuntur (25); igitur testamento dati, vel ex lege, vel ex Senatusconsulto, erunt nihilominus tutores. Sed legitimæ tutelæ ex duodecim tabulis intervertuntur, eadem ratione, qua & hereditates exinde legitimæ: quia adgnatis deferuntur, qui desinunt esse, familia mutati. Ex novis autem legibus & hereditates & tutelæ plerumque sic deferuntur, ut personæ naturaliter designentur: ut ecce, deferunt hereditatem senatusconsulta matri, & filio. §. 1. Injuriarum (26), & actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant (27). §. 2. Si libertate adempta, capitis deminutio subsecuta sit, nulli restitutioni adversus servum locus est: quia nec Prætoris jurisdictione ita servus obligatur, ut cum eo actio sit: sed utilis actio adversus dominum danda est, ut Julianus scribit: & nisi in solidum defendatur, permittendum mihi est in bona, quæ habuit, mitti.

§. 3. Item cum civitas amissa est, nulla restitutionis æquitas est adversus eum, qui amissis bonis, & civitate relicta, nudus exulat.

De naturali obligatione. De dotis actione.

8. Gajus lib. 4. ad Edictum provinciale.

Eas obligationes, quæ naturalem (28) præstationem habere intelliguntur, palam est capitis deminutione non perire (29) quia *civilis ratio* (30) *naturalia jura corrumpere non potest* (31). Itaque de dote actio, quia in bonum & æquum concepta est (32) nihilominus durat etiam post capitis deminutionem.

9. Paulus lib. 11. ad Edictum.

Ut quandoque emancipata agat (33).

De annuo legato.

10. Modestinus lib. 8. Differentiarum.

Legatum in annos singulos (34), vel menses [singulos] relictum, vel si habitatio legetur, morte (35) quidem legatarii legatum intercidit, capitis deminutione tamen interveniente, perseverat: videlicet, quia tale (36) legatum in (37) facto potius, quam in jure consistit (38).

Genera *cap. deminutionum.*

11. Paulus lib. 2. ad Sabinum.

Capitis deminutionis tria (39) genera sunt (40): maxima, media, minima: tria enim sunt, quæ habemus, libertatem, civitatem, familiam. Igitur, cum omnia hæc amittimus, hoc est, libertatem, & civitatem, & familiam, *maximam* esse capitis deminutionem: cum vero amittimus civitatem, libertatem retinemus, *mediam* esse capitis deminutionem: cum & libertas, & civitas retinetur, familia tantum mutatur, *minimam* esse capitis deminutionem constat (41).

T I T. VI.

EX QUIBUS CAUSIS MAJORES [VIGINTIQUINQUE ANNIS] IN INTEGRUM RESTITUUNTUR (42).

Commendatio. 1. Verba edicti, cujus sunt capita quatuor.

1. Ulpianus lib. 12. ad Edictum.

Hujus Edicti causam nemo non justissimam esse confitebitur: læsum enim jus per id tempus, quo quis Reipublicæ (43) operam dabat, vel adverso casu laborabat, corrigitur, nec non & adversus eos succurritur; ne vel obsit, vel prosit quod evenit. §. 1. Verba autem Edicti talia sunt: *Si cujus quid de bonis* (44), *cum is metu* (45), *aut sine dolo* [*malo* (46),] *Reipublicæ causa abesset: inve vinculis* (47), *servitute* (48), *hostiumque potestate esset* (49): *sive cujus actionis eorum cui dies exisse dicetur* (50). † *Item, si quis quid usu suum fecisset, aut, quod non utendo amisit, consecutus* (51), *actioneve, qua solutus ob id, quod dies ejus exierit, cum absens non defenderetur, inve* (52) *vinculis esset, secumve* (53) *agendi potestatem non faceret: aut eum eum invitum* (54) *in jus vocari non liceret, neque defenderetur:* [*cumve Magistratus de ea re appellatus esset, sive* (55) *cui*] *pro Magistratu, sive dolo ipsius actio exempta esse dicetur, earum rerum actionem intra annum* (56), *quo primum de ea re experiundi potestas erit.* † *Item si qua* (57) *alia mihi causa justa esse videbitur, in integrum restituam, quod ejus per Leges, Plebiscita, Senatusconsulta, Edicta, Decreta Principum, licebit* (58).

De usu hujus Edicti. 1. Interpretatio primæ partis, & primum, de absentibus metus causa.

2. Callistratus lib. 2. Edicti monitorii (59).

Hoc Edictum (60), quod ad eos pertinet, qui eo continentur, minus in usu frequentatur; hujusmodi (61) enim (62) personis extra ordinem (63) jus dicitur ex senatusconsultis, & Principalibus constitutionibus (64). §. 1. Hoc autem capite adjuvantur in primis, hi, *qui metus causa afuissent*: scilicet si non supervacuo timore deterriti afuissent (65).

De metu.

3. Ulpianus lib. 12. ad Edictum.

Metus autem *causa* abesse videtur, qui (66) justo timore mortis, vel cruciatus corporis conterritus abest: & hoc ex effectu ejus intelligitur. Sed non sufficit quolibet terrore abductum timuisse, sed hujus rei disquisitio judicis est.

De absentibus reip. causa, & de dolo.

4. Callistratus lib. 2. Edicti monitorii.

Item *hi, qui Reipublicæ causa, sine dolo malo afuissent.* † Dolum malum eo pertinere accepi, ut qui reverti potest, neque revertetur, in eo, quod per id tempus adversus eum factum est, non adjuvetur: veluti, si ulterius grandis commodi captandi (67) gratia id egerit (68), ut reipublicæ causa abesset, [&] revocatur ab isto privilegio (69).

De

[illegible]

Dbis, qui Romæ dant reip. operam.

5. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

ET qui data opei & sine lucro (1) hoc affectaverit, vel qui meturim profectus i, vel litis (2) gratie cœpit Reipublicæ causa abesse. Sed hæc adjecti *doli mali* ad Reipublicæ causa absentes refertur, non [etiam] ad eu, qui metus causa: quoniam nullus metus est, si dolus intercedit. §. 1. Sed qui Romæ, Reipublicæ [causa] operam dant, Reipublicæ causa non absunt.

6. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

UT sunt Magistratus (3).

De militibus.

7. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

MIlites plane, q (4) Romæ militant, pro Reipublicæ causa absentibus habeur (5).

De legatis municipiorum.

8. PAULUS lib. 3. Brevium.

LEgatis (6) quoque municipiorum succurritur (7) ex Principum Marci & Commodi institutione.

De vinculis.

9. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

SUccurritur etiam , *qui in vinculis* (8) *fuisset*. Quod non solum ad eum pertinet, qi publica custodia coercetur, sed ad eum quoque, qui a latronibus aut prædonibus, vel potentiore vi oppressus, vinculis coercebatur. † *Vinctorum* autem appellatio latius accipitur: nam etiam inclusos, veluti lautiis (9), vinctorum numero haberi placet (10): quia nihil interest, pedibus, an compedibus teneatur. Custodiam autem solam publicam cipi Labeo putat.

10. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

IN eadem causa sunt & qui a (11) militibus, statoribusque (12), vel a municipalib ministeriis adservantur, si probentur rei sua superesse non potuisse.

† In vinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, ut sine (13) dedecore in publico parere non possint (14).

De eo, qui est in servitute.

11. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

EI quoque succurritur *qui in servitute fuerit*, sive bona fide serviat homo liber, sive servus sit.

De, qui de statu suo litigat.

12. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

IS autem, qui de statu suo litigat, ex quo lis inchoata est (15), hoc Edicto non continet: tamdiu igitur in servitute esse videtur, quamdiu non est ejus lis cœpta.

De eo, qui liber heres scriptus est. 1. De filiofamilias.

13. IDEM lib. 12. ad Edictum.

REcte Labeo ait, eu (16) non contineri, qui liber & heres institutus sit, antequa fit heres (17): quia nec bona habeat, & Prætor de liberis hominibus loquitur. §. 1. Puto tamen filiumfamilias in castrensi peculio pertere ad hoc Edictum.

De captivis & transfugis.

14. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

ITem ei succurritur (18), *qui in hostium potestate fuit*, id est, ab hostibus captus. Nam transfugis (19) nullum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. Poterant tamen, qui in hostium potestate esse, illa parte Edicti contineri, qua loquitur de his, qui in servitute erint.

De postliminio reversis, apud hostes defunctis. 1. De nato apud hostes. 2. Si damni infecti missus in ædes militis. 3. Si actiones dies post reditum exierit.

15. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

AB hostibus [autem captis postliminio reversis succurritur, aut ibi mortuis: quia procuratorem habere possunt: cum aliis suprascriptis [etiam] procuratorem (20) possit subveniri, præter eos, qui in servitute detentur (21). Ego autem, etiam nomine ejus, qui hostium potitus (22) est, si curator (23) (ut plerumque) fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo.

§. 1. Non minus autem ab hostibus capto, quam ibi (24) nato, qui postliminium habet: succursum videtur. §. 2. Si damni infecti missus sit in ædes militis, siquidem præsente eo jussit Prætor possideri, non restituitur (25): sin vero absente eo, dicendum subveniri ei debere. §. 3. Sed quod simpliciter Prætor edicit, *Postea ve*, ita accipiendum est, ut, si inchoata sit bonæ fidei possessoris detentatio (26) ante absentiam, finita autem reverso, restitutionis auxilium locum habeat: non quandoque, sed ita demum, si intra modicum tempus, quam redilt, hoc contigit: id est (27), dum hospitium quis conducit (28), sarcinulas componit, quærit advocatum (29): nam eum, qui differt restitutionem, non esse audiendum Neratius scribit.

16. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

NOn enim negligentibus subvenitur (30), sed necessitate rerum impeditis (31). Totumque istud arbitrio Prætoris temperabitur: id est, ut ita demum restituat; si non negligentia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

Adversus quos miles restituitur. 1. Si adversus conditionem non impletam.

17. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

JUlianus lib. IV. scribit, non solum adversus possessorem hereditatis succurrendum militi, verum adversus eos quoque, qui a possessore emerent (32), ut vindicari res possint, si miles hereditatem agnoverit: quod si non agnoverit, ex postfacto usucapionem processisse manifestatur. §. 1. Eum (33) quoque, cui sic legatum sit, [*vel*] *in annos singulos, quibus in Italia esset*, restituendum, ut capiat, atque si in Italia fuisset (34), & Labeo scribit, & Julianus lib. IV. & Pomponius lib. XXXI. probant: non enim dies actionis exiit, ubi (35) Prætoris auxilium necessarium erat, sed conditio (36) in causa est.

De damno, & lucro.

18. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

SCiendum est, quod in his casibus restitutionis auxilium majoribus damus, in quibus rei duntaxat persequendæ gratia quæruntur, non cum & lucri (37) faciendi ex alterius pœna, vel damno; auxilium sibi impertiri desiderant (38).

De possessione & usucapione.

19. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

DEnique si emptor prius, quam per usum (39) sibi adquireret, ab hostibus captus sit, placet interruptam possessionem (40) postliminio non restitui: quia hæc (41) sine possessione non constitit: possessio autem plurimum facti (42) habet: causa vero facti non continetur (43) postliminio (44).

20. IDEM lib. 13. Quæstionum.

NEc (45) utilem actionem ei tribui oportet: cum sit iniquissimum auferre domino, quod usus (46) non abstulit: neque enim intelligitur amissum (47), quod ablatum alteri non est.

Ratio secundæ partis edicti. 1. Collatio primæ & secundæ partis. 2. Si absens per se vel per alium usucepērit, si defensor extitit vel non. 3. Quid sit non defendi.

21. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

ITem ait Prætor; *Si quis usu suum fecisset, aut, quod non utendo sit amissum, consecutus, actione ve, qua solutus ob id, quod dies ejus exierit, cum absens non defenderetur.* Quam clausulam Prætor inseruit, ut quemadmodum succurrit suprascriptis personis, ne capiantur, ita & adversus ipsas succurrit, ne capiant (48).

§. 1. Et erit notandum, quod plus (49) Prætor expressit, cum adversus eos restituit, quam cum ipsis subvenit: nam hic non certas personas enumeravit, adversus quas subvenit, ut supra, sed adjecit clausulam, qua omnes, qui absentes non defenduntur, complexus est. §. 2. Hæc autem restitutio locum habet, sive per se, sive per subjectas sibi personas usu adquisierunt, qui absentes non (50) defendebantur: & ita, si nemo eorum [erat] defensor. Nam si fuit procurator, cum habueris, quem convenias, non debet inquietari (51). † Ceterum, si non existebat defensor, æquissimum erat subveniri: eo (52) potius, quod [eorum], qui non defenduntur, si quidem latitent, Prætor ex Edicto pollicatur (53) *in bona eorum mittere, ut si res exegerit, etiam distrahantur*: si vero non latitent, licet non defendantur, in bona tantum (54) mitti. §. 3. *Defendi* autem non is videtur, cujus se defensor ingerit (55), sed qui requisitus ab actore, non [est] defensioni defuturus: *Plenaque defensio* (56) accipietur, si & judicium non detrectetur, & judicatum (57) solvi satisdetur.

1. Collatio primæ & secundæ partis edicti. 2. De furiosis, infantibus & civitatibus.

22. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

ERgo sciendum est, non aliter hoc Edictum locum habere (58), quam si amici ejus interrogati fuerint, *an defendant*: aut si nemo

(1) *l. 36. infr. eod.* vid. Cujac. *4. obs. restitut. cap. 6.* Ant. (2) Vide *l. 4. C. qui militare.* (3) Urbani, [illegible] (4) Atqui Romæ præsentes sunt: hæc profectio pro absentia intelligitur, Romæ [illegible] singulari jure ei, qui Romæ militat. (5) Quia etiam Romæ in castris agunt, & ex [illegible], ut qualibet momento proficisci eos oporteat, & ita destinatione animi abfuturi [illegible] *Zas.* (6) Vide *l. 1. C. eod.* (7) Ex verbis edicti non succurritur his legatis, si Reipubl. causa non absint, quam per excellentiam Romæ intelligitur, non etiam municip. *l. 27. infr. §. hac clausula* arg. *§. sed jus quidem Inst. de* [illegible] *N. G. & C.* Vid. Cujac. [illegible] Mod. (8) Vide *l. 22. l. 25. supr. quod metus caus.* Goth. De carcerum effractibus, vid. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* [illegible] Cujac. *lib. 2. obs. 7.* S. L. (9) Ita legitur in *l. 10. fin. infr. de alimentis*, lapidiciniis. Seneca *9. declam. & controv.* alii *latumias* legunt, Cujac. *6. observ. 9.* & ita apud Festum. Plautus vero in *Captivis*, latomias [illegible] pleramque carcer erat. Livius [illegible] De Latomiis Syracusanis a Dionysio constitutis vide *Ælianum 12.* Plutarchum *2. de fortuna Alex.* & [illegible] in Nicia. *Thucydidem 7. Diodorum 13.* Goth. Latumiæ sunt lapidicinæ & loca cæsis lapidibus facta. vid. autem Cuj. *in Menæchm.* Ferrandum *l. 2. explic.* [illegible] & Menoch. *de A. I. cas.* [illegible] Mod. (10) Et eos, qui sub juramento vel satisdatione sunt. *l. 28. §. 2. infr.* vide *l. 216. infr. de verb. sign.* (11) Vide quæ notant *ad l. 2. infr. de in jus vocando.* (12) Utrumque notavi *l. 9. supr. de offic. Præfecti* [illegible] (13) Infamia est, [illegible] vinculis & catenatum publico procedere, ut hic. Idem si careat vestibus, [illegible] *de vestitu* [illegible] necessitas inevitabilis dicitur, vide *l. 21. supr. de* [illegible] Latere enim [illegible] ut apparitor, si dedecus ei fuerit fugere. Fugere, ignaviæ & [illegible] (14) Quales sunt, qui compedibus aut manicis vincti, ita ut eos impossibile censeret, ut non nisi cum dedecore duci possint, vide *l. 23. infr. de receptis. arbitr.* (15) Id est, ordinata vide *l. 24. infr. de liberal. caus.* (16) Servum scilicet. (17) [illegible] est, usque mortem testatoris. *§. Inst. de her. qualit.* (18) *§. 5. Inst. de actionibus.* (19) Vide *l. 19. §. transfugæ infr. de capt. & postlim.* (20) Bonis constitutum, qui agat & conveniatur. *Zas.* (21) *L. 15. sup. de* [illegible] (22) Id est, captus ab hostibus. Alciat. *9. Par. 15.* Aug. *Emendat. 10.* Vide *l. 31. supr. de captiv. & postlim.* (23) Vide *l. 6. in fin. infr. de tutel. l. 3. C. de postlim.* (24) *L. 15. supr. de capt. & postlim.* (25) Miles enim præsens, habetur pro pagano, *v. l. ult. C. de restit. milit.* [illegible] *de milit. test.* (26) Al. detentio, id est, possessio. & ita sumitur *l. 9. infr. de* [illegible] ubi dixi. (27) Modica temporis mora hic desideratur, adde *l. 17. §. 2. infr. de legat. 2.* (28) V. *l. 32. infr. de usuris.* (29) V. *l. 31. in fin. infr. eod.* hæc qui facit, neque moram committit, neque suam causam negligit. (30) V. *l. 24. in fin. infr. quæ in fraud. credit.* (31) *L. 26. in fin. infr. eod. l. 23. §. pen. infr. ad SC. Trebell.* (32) Eodem pene jure minores utuntur, *l. 9. in fin. l.* [illegible] *supr. de minor. 25. ann.* (33) Militem scilicet, idem in doctore absente Reipublicæ causa respectu salarii sui vendit Bart. facit. *l. 24. C. de proc. fact. fervat.* adde Rom. *singul.* [illegible] (34) *L. 27. 28. infr. eod.* tale legatum non unum est, sed multiplex. Tot enim legata sunt, quot anni sunt: & ideo dies in hoc specie non cedit, quibus annis legatarius non fuit in Italia. (35) Legunt alii *v.* [illegible] &c. (36) Quæ adjecta erat favore heredis, quam impleri per heredem non stabat, sed per aliud legitimum impedimentum, vide *l. 8. in fin. infr. de condit. & demonstrat.* (37) Lucrum ex alterius pœna vel damno facere, aut ad id restitui nemo debet, ut hic. [illegible] *in fin.* (38) Restitutio non conceditur, ut quis lucretur cum damno alterius. *Bart.* (39) Continuatum aut per usucapionem, vide *l. 20 inf. eod.* (40) Id est, usucapionem, in *l. 30. infr.* [illegible] & ita legendum monet Faber *2. semestr. 21.* ut sit [illegible] Nam alias satis durum loquendi genus est, dicere, *possessionem sine possessione non constitisse* (41), id est, præscriptio, nam tres regulas sequentes. *Bart.* (42) *L. 19. infr. de adquir. vel amitt. possess.* Imo plurimum juris. *l. 49. infr. de adquir. vel amitt. possess.* (43) *L. 23. §. 1. infr. eod. l. 24. §. 2. infr. de acquir. vel amitt. possess. l. 11. l. 12. l. 44. in fin. infr. de usurp. & usucap. l. 10. §. 2. infr. de captivis & postl.* (44) De postliminio vide *l. 19. infr. de captiv. & postl.* (45) Imo utilem, *l. 23. §. 2. infr. eod.* (46) Id est, usucapio ex *l. 23. §. 1. in fin. infr. ad SC. Trebell.* Goth. Vide Brisson. *lexic. in verb. usus* [illegible] (47) Primus dominus dominium non amittit, nisi alteri adquiratur. *Bart.* (48) *L. 23. §. 3. infr. eod. l. 190. infr. de reg. jur.* (49) Restituere plus est quam subvenire, adde *l.* [illegible] *infr. de heredib. instituendis.* (50) Cur? quia si absens defensorem habuit, per quem defenderetur, mihi imputandum erit, quod eum defensorem non interpellaverim. (51) Baldus hinc colligit, citationem & judicium a procuratore posse incipere, *l. 2. in med. infr. de alimentis vel cibar.* (52) Id est, locus est hic potius restitutioni, quam missioni in possessionem, quia potest evenire, ut adversario nulla bona sint: deinde per missionem non tantum quis suum debitum consequitur. (53) Vide *l. 7. §. Prætor ait infr. quibus ex caus. in possess.* (54) Sine distractione. (55) Vide *l. 25. supr. de procurat.* (56) Et vide *l. 33. infr. de judiciis.* vide *l. 5. §. 1. infr. quibus ex caus. in possess.* (57) Vide *l. 110. §. 1. infr. de reg. jur.* (58) Nec quam vere contumacem censeri. *Bart.*

nemo sit, qui interrogari potest (1): ita enim absens defendi non videtur, si actor ultro interpellet, nec quisquam defensioni se offerat: eaque testatione complecti oportet. §. 1. Sicut igitur (2) damno eos adfici non vult, ita (3) lucrum facere non patitur (4).

§. 2. Quod (5) Edictum etiam ad furiosos, & infantes (6), & civitates (7) pertinere Labeo ait.

De vinculis. 1. De captivis. 4. De eo, qui secum agendi potestatem non facit.

23. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

AIt Prætor, *inve vinculis esset*, [*secumve agendi potestatem non faceret*.] Hæc persona merito adjecta est: fieri enim poterat, ut quis in vinculis præsens esset, vel in publica, vel in privata vincula ductus: nam & eum, qui in vinculis est, si, modo non sit in servitute (8), posse usu adquirere constat. Sed & is qui in vinculis est, si defendatur, cessat restitutio. §. 1. Is autem, qui apud hostes est nihil per usum sibi adquirere potest, nec coeptam possessionem poterit implere, dum est apud hostes: hoc amplius nec postliminio reversus recipiet per usum dominii adquisitionem (9). §. 2. Item ei, qui per captivitatem fundi possessionem, vel ususfructus quasi possessionem amisit, succurrendum esse (10) Papinianus ait: & fructus (11) quoque medio tempore ab alio ex usufructo perceptos debere captivo restitui, æquum putat. §. 3. Hi plane, qui fuerunt in potestate captivi, usu rem adquirere possunt (12) ex re peculiari: & æquum erit, ex hac clausula præsentibus, [id est, qui non sunt in captivitate] subvenire: si, cum non defenderentur, usucaptum quid sit. Sed & si dies actionis, quæ adversus captivum competebat, exierit, succurretur adversus eum.

§. 4. Deinde adjicit Prætor, *secumve agendi potestatem non faceret*: ut, si, dum hoc faciat, per usum adquisitio impleta, vel quid ex suprascriptis contigit, restitutio concedatur (13): merito. Nec enim sufficit semper in possessionem bonorum ejus mitti: quia [ea] interdum species esse potest, ut in bonis latitantis mitti non possit, aut non latitet: finge enim, dum advocationes postulat (14), diem exisse: vel dum alia mora judicii contingit.

24. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

SEd & ad eos pertinet, qui conventi frustrantur (15), & qualibet tergiversatione & solertia efficiunt, ne cum ipsis agi possit.

25. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

QUod quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicemus, qui (16) non frustrandi gratia id faceret, sed quod multitudine rerum distringeretur.

1. *De Relegato.* 2. *De his qui inviti aut sine venia in jus vocari nequeunt.* 3. *Interpretatio verborum*, Neque defenderetur. 4. *Si cui per Magistratum.* 5. *Actio exempta sit.* 6. *Sine dolo malo ipsius.* 7. *De feriis.* 8. *Si adversus usucapionem.* 9. *Interpretatio quartæ partis edicti.*

26. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

SEd & si per Prætorem (17) stetit, restitutio indulgebitur. §. 1. Adversus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula (18) Pomponius ait: sed non & ipsi concedendam: quia (19) potuit procuratorem relinquere: ex causa tamen puto etiam ipsi succurrendum (20). §. 2. Ait Prætor, *aut cum eum invitum* (21) *in jus vocare non liceret*, [*neque defenderetur*]: hæc clausula ad eos pertinet, quos (22) more majorum sine fraude (23) in jus vocare non licet, ut Consulem, Prætorem, cæterosque, qui imperium, potestatemve quam habent. Sed nec ad eos pertinet hoc Edictum, quos Prætor prohibet sine permissu suo (24) vocari (quoniam aditus potuit permittere): patronos puta, & parentes.

§. 3. Deinde adjicit, *neque defenderetur*: quod ad omnes suprascriptos pertinet, præterquam ad eum, qui absens quid usucepit: quoniam plene supra de eo cautum est (25). §. 4. Ait Prætor: *sive cui per Magistratus* (26) *sine dolo malo ipsius actio exempta esse dicetur*. Hoc quo? ut si per dilationes judicis effectum sit, ut actio eximatur, fiat restitutio. Sed & si Magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciendam. *Per Magistratus* autem factum ita accipiendum est, si jus non dixit: alioquin si causa cognita (27), denegavit actionem, restitutio cessat: & ita Servio videtur. † Item, [per] Magistratus factum videtur, si per gratiam (28) aut sordes (29) Magistratus jus non dixerit. Et hæc pars locum habebit, necnon & superior, *secumve agendi potestatem non faciat*, nam id egit litigator, ne secum agatur, dum judicem corrumpit (30). §. 5. *Actio exempta* sic it accipienda, si desiit agere posse. §. 6. Et adjicitur, *sine dolo malo ipsius*: videlicet ut, si dolus ejus intervenit, ne ei succurratur: ipsis enim delinquentibus Prætor non subvenit (31). † Proinde, si dum vult apud sequentem Prætorem agere, tempus frustratus est, non ei subvenietur. † Sed & si dum decreto Prætoris non obtemperat, jurisdictionem ei denegaverit (32), non esse eum restituendum Labeo scribit. † Idemque, si ex alia justa causa non fuerit ab eo auditus. §. 7. Si feriæ extra (33) ordinem (34) sint indictæ, ob res puta prospere gestas, vel in honorem Principis, & propterea Magistratus jus non dixit, Gajus Cassius nominatim edicebat (35) restituturum se: quia per Prætorem videbatur factum: solemnium (36) enim feriarum rationem haberi non debere: quia (37) prospicere eas potuerit, & debuerit tot, ne in eas incidat: quod verius est, & ita Celsus lib. 11. Digestorum scribit. Sed cum feriæ tempus eximunt, restitutio duntaxat ipsorum dierum facienda est, non totius temporis: & ita Julianus lib. IV. Digestorum scribit: ait enim, rescissionem usucapionis ita faciendam, ut hi dies restituantur, quibus actor agere voluit, & interventu feriarum impeditus est. §. 8. Quotiens per absentiam quis non toto tempore aliquem exclusit, ut puta rem tuam possedi, uno minus die statuto usucapionibus tempore, deinde Reipublicæ causa abesse coepi, restitutio adversus me unius (38) diei facienda est. §. 9. Item, inquit Prætor: *Si qua alia mihi justa causa videbitur, in integrum restituam* (39). † Hæc clausula Edicto inserta est necessario: multi enim (40) casus evenire potuerunt, qui deferrent restitutionis auxilium, nec singulatim (41) enumerari potuerunt, ut quotiens æquitas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum (42): utputa legatione quis pro civitate functus est, æquissimum est eum restitui (43), licet Reipublicæ causa non abfuit: & sæpissime constitutum est, adjuvari eum debere, sive habuit (44) procuratorem, sive non (45). † Item puto & si testimonii (46) causa sit evocatus ex qualibet provincia, vel in Urbe, vel ad Principem: nam & hic sæpissime est rescriptum subveniri. † Sed & his, qui cognitionis (47) gratia, vel appellationis (48) peregrinati sunt, similiter subventum. † Et generaliter (49) quotiescunque quis ex (50) necessitate non (51) ex voluntate afuit, dici oportet ei subveniendum.

De lucro & damno

27. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

ET sive quid amiserit, vel lucratus (52) non sit, restitutio facienda est, etiamsi non ex bonis quid amiserit.

De absentia probabili, veluti studiorum causa. 1. *De eo, qui est sub fidejussoriæ satisdatione.* 2. *Interpretatio verborum* Quod ejus &c. 3. *De eo, qui sæpius abfuit.* 4. *Si is, qui in provincia domicilium habet, Romæ sit.* 5. *De rescissoria actione & de exceptione.* 6. *Et de fructibus.*

28. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

NEcnon & si quis de causa probabili abfuit, deliberare debet Prætor, an ei subveniri debeat: puta studiorum (53) causa, forte procuratore suo defuncto, ne decipiatur per ustissimam (54) absentiæ causam (55). §. 1. Item si quis nec in custodia, nec in vinculis sit, sed sub fidejussorum satisdatione, & dum reputet hoc recedere non potest (56), captus sit, restituetur: & adversus eum dabitur restitutio. §. 2. *Quod ejus*, inquit Prætor, *per leges plebiscita, senatusconsulta, Edicta, decreta principum licebit*. Quæ clausula non illud pollicetur, restituturum, si leges permittant: sed (57) si leges non prohibeant.

§. 3. Si quis sæpius (58) Reipublicæ causa afuit, ex novissimo reditu tempus restitutionis esse ei computandum, Labeo putat. Sed si omnes quidem absentiæ annum colligant, singulæ minus anno: utrum annum ei damus ad restitutionem, an vero tantum temporis, quantum novissima ejus absentia occupavit, videamus: & puto, annum dandum (59). §. 4. Si cum in provincia domicilium haberem, essem autem in Urbe, an mihi annus cedat, quasi experiundi potestatem habeam? Et ait Labeo, non cedere. Ego autem puto, hoc ita verum, si (60) jus (61) *revocandi domum* adversarius habeat (62): si minus, videri esse experiundi potestatem: quia & Romæ (63) contestari litem potuit. §. 5. Exemplo (64) rescissoriæ actionis (65) etiam exceptio ei, qui Reipublicæ causa afuit, competit: fortassis res ab eo possessionem (66) nacto

(1) Nec prius ad secundum decretum pervenietur Bart. (2) Primo capite hujus edicti (3) Secundo [illegible]

[illegible]

nacto vindicentur. §. 6. In actione reſciſſoria (1), quæ adverſus militem (2) competit, æquiſſimam eſſe Pomponius ait, ejus quoque temporis, quo abſens defenſus non eſt, fructus (3) eum præſtare. Ergo (4) & militi debebunt reſtitui: utrinque (5) actio erit.

29. AFRICANUS lib. 7. Quæſtionum.

VIdelicet ne cui officium publicum (6) vel damno (7), vel compendio ſit.

Si adverſus uſucapionem. 1. Et venditionem, ſententiam.

30. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

CUm miles, qui uſucapiebat, deceſſerit, & heres impleverit uſucapionem, æquum eſt reſcindi, quod poſtea uſucaptum eſt: et eadem in heredibus, qui in uſucapionem ſuccedunt, ſervanda ſunt: *quia poſſeſſio* (8) *defuncti* (9), *quaſi juncta, deſcendit ad heredem* (10): & plerumque nondum hereditate adita completur. §. 1. Si is, qui Reipublicæ cauſa abfuit, uſucepit, & poſt uſucapionem alienaverit rem, reſtitutio facienda erit (11): & licet ſine dolo abfueris, & uſucaperis, lucro ejus occurri oportet. † Item ex reliquis omnibus cauſis reſtitutio facienda erit, veluti ſi adverſus eum (12) pronunciatum ſit.

Quo caſu actio reſciſſoria perpetuatur.

31. IDEM lib. 55. ad Edictum.

SI (13) is, cujus rem uſucepit reipublicæ cauſa (14) abſens, poſſeſſionem ſuæ rei ab illo uſucaptæ nactus ſit: & ſi poſtea amiſerit, non temporalem, ſed (15) perpetuam (16) habet actionem.

De eo, qui nondum provinciam acceſſit, aut ea exceſſit.

32. MODESTINUS lib. 9. Regularum.

ABeſſe (17) Reipublicæ cauſa intelligitur & is, qui ab Urbe (18) profectus eſt, licet nondum provincia exceſſerit (19): Sed is, qui exceſſerit (20), donec in Urbem (21) revertatur: & hoc ad Proconſules, Legatoſque eorum, & ad eos, qui provinciis præſunt, Procuratoreſve (22) Principum, qui in provinciis tenentur, pertinet: & ad Tribunos militum, & Præfectos, & comites legatorum, qui ad (23) ærarium (24) [delati], aut in Commentarium Principis delati ſunt.

De patrono fiſci. 1. De notariis. 2. De medicis militum.

33. IDEM lib. ſingul. de enucleatis caſibus.

INter eos, qui ex generali (25) clauſula adjuvantur, & fiſci patronus connumeratur. §. 1. Eos, qui notis (26) ſcribunt acta Præſidum, reipublicæ cauſa non abeſſe (27) certum eſt. §. 2. Militum medici (28), quoniam officium, quod gerunt, & publice prodeſt, & fraudem eis afferre non debet, reſtitutionis auxilium implorare poſſunt.

De milite, qui commeatum accepit. 1. De his, qui operas in publico locant.

34. JAVOLENUS lib. 15. ex Caſſio.

MIles, commeatu (29) accepto, ſi domi ſuæ eſt, Reipublicæ cauſa abeſſe non videtur. §. 1. Qui (30) operas in publico, quod vectigalium cauſa locatum eſt, dat, Reipublicæ cauſa non abeſt (31).

De his, qui mittuntur, ut milites ducant, aut reducant, aut legendos curent. 1. Vel ad gratulandum Principi. 2. De procuratore Cæſaris. 3. De Præfecto Ægypti, & cæteris, qui Reip. cauſa abſunt. 4. De Urbicis militibus. 5. De eo, qui ad compeſcendos malos homines miſſus eſt. 6. De pagano, qui in acie cecidit. 7. De eo, qui Reip. cauſa Romam proficiſcitur, vel per urbem iter facit. 8. De profectione, & Reipub. adminiſtratione. 9. De eo, qui in caſtra, vel domum it, aut redit.

35. PAULUS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

QUi mittuntur, ut milites ducerent, aut reducerent, aut legendi (32) curarent (33), Reipublicæ cauſa abſunt (34). §. 1. Hi quoque, qui miſſi ſunt ad gratulandum Principi. §. 2. Item Procurator (35) Cæſaris, non ſolum cui rerum provinciæ cujuſque (36) procuratio (37) mandata erit, ſed (38) & is, cui rerum (39), quamvis non omnium. Itaque plures ibi procuratores diverſarum Reipublicæ cauſa abeſſe intelliguntur. §. 3. Præfectus quoque Ægypti Reipublicæ cauſa abeſt, quive aliam ob cauſam Reipublicæ gratia extra Urbem aberit. §. 4. Sed & in Urbanicianis (40) militibus idem Divus Pius conſtituit. §. 5. Quæſitum eſt de eo, qui ad compeſcendos malos homines miſſus eſt (41), an Reipublicæ cauſa abeſſet. Et placuit, Reipublicæ cauſa eum abeſſe. §. 6. Item paganum, qui in expeditione Conſularis juſſu tranſierat, ibique in acie ceciderat: heredi enim ejus ſuccurrendum eſt (42). §. 7. Qui Reipublicæ cauſa Romam profectus eſt, abeſſe Reipublicæ cauſa videtur. Sed & ſi extra patriam ſuam Reipublicæ cauſa profectus ſit, etiamſi per Urbem ei iter competit, Reipublicæ cauſa abeſt. §. 8. Similiter qui in provincia eſt, ut primum aut domo ſua profectus (43) eſt, aut cum in eadem provincia degit Reipublicæ adminiſtrandæ cauſa: ſimul agere Rempublicam cœpit, ad ſimilitudinem abſentis habetur. §. 9. Et dum eat in caſtra, & redeat, Reipublicæ cauſa abeſt, quod & eundum ſit in caſtra militaturo, & redeundum. Vivianus ſcribit, Proculum reſpondiſſe, militem, qui (44) commeatu abſit, dum domum vadit, aut redit, Reipublicæ cauſa abeſſe: dum domi ſit, non abeſſe (45).

De abſentia voluntaria aut neceſſaria.

36. ULPIANUS lib. 6. ad legem Juliam & Papiam.

R*Eipublicæ* (46) *cauſa abeſſe* eos ſolos intelligimus, qui non ſui commodi cauſa (47), ſed coacti abſunt.

De aſſidentibus ultra tempus ſtatutum.

37. PAULUS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

HI, qui in provincia ſua, ultra tempus a conſtitutionibus conceſſum (48), aſſident, publica cauſa abeſſe non intelliguntur (49).

De aſſidentibus in ſua provincia. 1. De officio finito & tempore ad revertendum conceſſo.

38. ULPIANUS lib. 6. ad legem Juliam & Papiam.

SI cui (50) in provincia ſua Princeps aſſidere ſpeciali beneficio permiſerit, puto eum Reipublicæ cauſa abeſſe: quod ſi non ex permiſſu hoc fecerit, conſequenter dicemus, cum crimen (51) admiſit, non habere eum privilegia eorum, qui Reipublicæ cauſa abſunt. §. 1. Tamdiu Reipublicæ cauſa abeſſe quis videbitur, quamdiu officio alicui præeſt. Quod ſi finitum fuerit officium, jam deſinit abeſſe Reipublicæ cauſa (52). † Sed ad revertendum illi tempora comparabimus ſtatim atque deſiit Reipublicæ cauſa abeſſe, [ea,] quibus reverti in Urbem potuit: & erit moderatum, tempora ei dare, quæ lex (53) revertentibus præſtitit (54). † Quare, ſi quo deflexerit ſuæ rei cauſa, non dubitamus id tempus ei non proficere: habitaque dinumeratione temporis quo reverti potuit, ſtatim eum dicemus deſiiſſe Reipublicæ cauſa abeſſe.

† Plane ſi infirmitate impeditus, continuare iter non potuit, habebitur ratio humanitatis (55): ſicuti haberi ſolet & hiemis, & navigationis, & cæterorum, quæ caſu contingunt.

De abſente, qui procuratorem reliquit.

39. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

IS, qui Reipublicæ cauſa afuturus erat, ſi procuratorem reliquerit (56), per quem defendi potuit, in integrum volens reſtitui non (57) auditur (58).

Si adverſus accuſationem omiſſam. 1. De reſtitutione damnati, cujus bona alius uſurpaverat.

40. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

SI qua militi accuſatio competat, tempora (59), quo Reipublicæ operam dedit, non perimitur. §. 1. Quod eo tempore, quo (60) in inſula aliquis fuit, ex pœna ei irrogata, cujus reſtitutionem impetravit, ab alio uſurpatum (61) ex bonis, quæ non erant adempta (62), probatum fuerit, ſuæ (63) cauſæ reſtituendum eſt.

Si adverſus conditionem non impletam.

41. JULIANUS lib. 35. Digeſtorum.

SI quis Titio legaverit, *ſi mortis ſuæ tempore* (64) *in Italia eſſet: aut in annos ſingulos, quoad in Italia eſſet*, & ei ſuccurſum fuerit, quia ob id (65), quod Reipublicæ cauſa abfuit, excluſus fuerit a legato, fideicommiſſum ab eo relictum præſtare cogitur. Marcellus notat: Quis enim dubitavit, ſalva legatorum, & fideicommiſſorum cauſa, militi reſtitui hereditatem, quam ob id perdidit, quod Reipublicæ cauſa abfuit?

De eo, qui ſui negotii cauſa in legatione eſt.

42. ALFENUS lib. 5. Digeſtorum.

NOn vere dicitur Reipublicæ cauſa abeſſe [eum,] qui ſui (66) privati negotii cauſa in legatione eſt.

Si ad-

(1) Reſciſſoria actio in militem datur ei, cujus rem miles ipſe uſucepit domino abſente nec defenſo. Fingit igitur hæc reſciſſoria ſeu reſtitutoria actio militem abſentis & indefenſi rem non uſucepiſſe: ut per contrarium reſciſſoria, quæ datur militi, fingit rem militis abſentis non uſucaptam, ut utraque ſit ficticia. *Goth.* Pro interpretatione hujus § vid. Govean. [illegible]

[illegible]

Si adversus conditionem deficientem.

43. (1) AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

SI quis stipulatus sit *in annos singulos, quoad (2) in Italia esset vel ipse, vel (3) promissor*, & alteruter Reipublicæ causa abesse cœperit, officium Prætoris est, introducere (4) utilem actionem. † Eadem dicemus & si ita concepta stipulatio fuerit, *Si quinquennio proxima Romæ fuerit*, vel ita, *si [Romæ] non fuerit, centum dare spondes?*

Ex quibus causis Reipub. causa absens non restituitur.

44. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

IS qui Reipublicæ causa abest in aliqua re læsus, non restituitur, in qua (5), etiam si Reipublicæ causa non afuisset, damnum erat passurus.

De militibus.

45. SCÆVOLA lib. 5. Regularum.

MIlites omnes (6), qui discedere (7) signis (8) sine periculo non possunt, Reipublicæ causa abesse intelliguntur.

Si adversus absentem.

46. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

QUi Reipublicæ causa afuit, etiam adversus eum, qui pariter Reipublicæ causa afuerit (9), restituendus est, si aliquid damni juste queritur.

T I T. VII.

DE ALIENATIONE (10), JUDICII MUTANDI CAUSA FACTA (11).

Ratio & summa edicti. 1. Si quis homini alterius provinciæ vel potentiorem opposuerit.

1. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

OMnibus (12) modis Proconsul (13) id agit, ne cujus deterior causa fiat ex alieno facto (14). Et, cum intelligeret judiciorum exitum interdum duriorem [nobis] constitui, opposito nobis alio adversario (15), in eam quoque rem prospexit: *ut si quis alienando rem alium nobis adversarium suo loco substituerit, idque data opera in fraudem nostram fecerit; tanti nobis in factum actione teneatur, quanti nostra interfuit* (16), *alium adversarium nos non habuisse*.

§. 1. Itaque si alterius provinciæ hominem, aut potentiorem (17) nobis opposuerit adversarium, tenebitur:

2. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

AUt alium, qui vexaturus sit adversarium:

1. *De manumissione*. 2. *Quod vi aut clam, & aquæ pluviæ arcendæ*. 3. *De operis novi nunciatione*. 4. *Quid veniat in hanc actionem*. 5. *Si is, qui tenetur hoc edicto, paratus sit utile judicium pati, ac si possideret*.

3. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

QUia etiamsi cum eo, qui alterius provinciæ sit, experiar, in illius (18) provincia experiri debeo, & potentiori pares esse non possumus (19).

§. 1. Sed & si hominem, quem petebamus, manumiserit, durior nostra conditio fit, quia Prætores favent libertatibus (20). §. 2. Item, si locum, in quo opus feceris, cujus nomine interdicto *Quod vi aut clam*, *vel actione aquæ pluviæ arcendæ* tenebaris, alienaveris (21), durior nostra conditio facta intelligitur, quia si tecum agerem, tuis impensis id opus tollere deberes, nunc vero, cum incipiat mihi adversus alium actio esse, quam qui fecerit, compellor meis impensis id tollere: quia qui ab alio factum possidet, hactenus istis actionibus tenetur, ut patiatur id opus tolli. §. 3. Opus quoque novum si tibi nunciaverim, tuque eum locum alienaveris, [illegible] emptor opus fecerit, dicitur, te (22) hoc judicio teneri: quasi neque tecum ex operis novi nunciatione agere possim, quia nihil feceris: neque cum eo, cui id alienaveris, quia ei nunciatum non sit. §. 4. Ex quibus apparet, quod Proconsul (23) in integrum restituturum se pollicetur: ut hac actione officio tantum judicis consequatur actor, quantum ejus interfit (24) alium adversarium non habuisse: forte, si quas impensas fecerit, aut si quam aliam (25) incommoditatem passus erit, alio adversario substituto. §. 5. Quid ergo est, si (26) is, adversus quem talis actio competit, paratus sit utile judicium pati, perinde ac si possideret? Recte dicitur, denegandam esse adversus eum ex hoc Edicto actionem (27).

De usucapione rei alienatæ. 1. De causa alienationis. 2. De dominii vel possessionis translatione. 3. De causa alienationis. 4. De servitutibus. 5. Quid veniat in hanc actionem: quæ ex causa detur: & intra quod tempus: de successoribus.

4. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

ITem si res fuerint usucaptæ ab eo, cui alienatæ sint, nec peti ab hoc possint, locum habet hoc Edictum. §. 1. Itemque fieri potest, ut sine dolo malo quidem possidere desierit, verum judicii mutandi causa id fiat. Sunt & alia complura talia. † Potest autem aliquis dolo malo desinere possidere, nec tamen judicii mutandi causa fecisse, nec hoc Edicto teneri: neque (28) enim alienat, qui duntaxat omittit possessionem (29). Non tamen ejus factum improbat Prætor, qui tanti habuit re carere (30), ne propter eam sæpius litigaret: hæc enim verecunda cogitatio ejus, qui lites execratur, non est vituperanda (31): sed ejus duntaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium transfert, ut molestum adversarium pro se subjiciat (32). §. 2. Pedius lib. 12. non solum ad dominii translationem hoc Edictum pertinere ait, verum (33) ad possessionis quoque: alioquin, cum quo in rem agebatur [inquit] si possessione cessit (34), non tenebitur (35). §. 3. Si quis (36) autem ob valetudinem, aut ætatem, aut occupationes necessarias litem in alium transtulerit, in ea causa non est, ut hoc Edicto teneatur: cum in hoc Edicto *doli mali* fiat mentio (37). Cæterum (38) erit interdictum & per procuratores litigare, dominio in eos plerumque ex justa causa translato. §. 4. Ad jura etiam prædiorum (39) hoc Edictum pertinet: modo si dolo malo fiat alienatio. §. 5. Hæc actio in id quod interest, competit: proinde si res non fuit petitoris, aut si is, qui alienatus est, sine culpa decessit, cessat judicium: nisi [si] quid actoris præterea interfuit. §. 6 Hæc actio non (40) est pœnalis; sed rei persecutionem arbitrio judicis continet: quare & heredi dabitur (4) in heredem autem,

5. PAULUS lib. 11. ad Edictum.

VEl similem,

6. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

VEl post annum (42), non dabitur:

7. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

QUia pertinet quidem ad rei persecutionem, videtur autem ex delicto dari.

Si quis rem exhibeat, non pristinam judicii causam. 1. De judicio præsenti vel futuro. 2. De alienatione rei alienæ. 3. De herede instituendo, & legato. 4. Si quis alienaverit, deinde receperit. 5. De redhibitione.

8. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

EX hoc Edicto tenetur & qui rem exhibet, si arbitratu judicis pristinam judicii causam non restituit (43). §. 1. Ait Prætor: *Quæve alienatio judicii mutandi causa facta erit*, id (44) est, [si] futuri judicii causa, non ejus quod jam sit (45). §. 2. *Alienare* intelligitur etiam, qui alienam (46) rem vendidit.

§. 3. Sed heredem instituendo, vel legando, si quis alienet, huic Edicto locus non erit (47). §. 4. Si quis alienaverit (48), deinde receperit, non tenebitur hoc edicto. §. 5. Qui venditori suo redhibet, non (49) videtur judicii mutandi causa abalienare (50).

9. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

QUia redhibito homine, omnia retro agantur (51): & ideo non videtur judicii mutandi causa alienare, qui redhibet, nisi si propter hoc ipsum redhibet, non redhibiturus alias.

De solutione debiti. 1. Si tutor, vel curator alienaverit.

10. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

NAm & si obligatus solvere, quod a me petere velles, huic Edicto locus non (52) erit (53). §. 1. Si tutor pupilli vel adgnatus (54) furiosi alienaverint, utilis actio competit: quia consilium (55) hujus fraudis inire non possunt.

De re ab actore militi donata.

11. IDEM lib. 5. Opinionum.

CUm miles postulabat, suo nomine litigare de possessionibus, quas sibi donatas (56) esse dicebat, responsum est, si judicii mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere: ut rem magis, quam litem in militem transtulisse credatur.

Con-

(1) Vide in hanc l. Cujac. 9. *tractatu ad Africanum*. (2) Adde l. 41. *sup. eod.* (3) Hoc est, quoad in Italia erit, stipulator, quoad in Italia erit promissor. (4) Introducere Prætor dicitur utiles actiones, quæ ex mero officio ejus proficiscuntur, directis, deficientibus § *introducit.* [illegible]

Communi dividundo.

12. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

SI quis judicii communi dividundo evitandi caosa tam alienaverit, ex lege Licinie (1) ei intardicitur, ne communi dividondo judicio azpetiatur (2): verhi gretia, ut potentior emptor per licitationem (3) vilius eam accipiat, & per hoc iterum ipse recipiat. Sed ipsa quidem, qui partem alienaverit, communi dividundu judicio si ageru velit, non audietur. Is vero, qui amit, si expariti velit, ex illa parte Edicti vetatur, qua cevatur, ne qua alienatio judicii mutandi ceosa fiat.

T e r. VIII.

DE (4) RECEPTIS, QUI ARBITRIUM RECEPERUNT (5), UT SENTENTIAM DICANT.

Collatio compromissi cum Judicio.

1. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

COmpromissum ad (6) similitudinem (7) judiciorum (8) redigitur (9): & ad finiendas lites pertinet.

Effectus *compromissi*.

2. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

EX compromisso placet exceptionem (10) non (11) nasci, sed pœnæ (12) petitionem (13).

De sententia arbitri adversus minorem. 1. Ratio edicti de arbitro cogendo. 2. Si magistratus arbitrium receperit. 3. De personis arbitrantium.

3. IDEM lib. 13. ad Edictum.

LAbeo ait, si compromisso facto sententia dicta est, *Quo quis a (14) minore vigintiquinque annis tutelæ absolveretur*, ratum id a Prætore non habendum: neque pœnæ eo nomine commissæ petitio dabitur. §. 1. Tametsi neminem Prætor cogat arbitrium recipare, (quoniam hæc res libera (15) & soluta est, & extra necessitatem jorisdictionis posita,) attamen, ubi (16) semel quis in se receperit arbitrium, ad curam & solicitudinem suam hanc rem pertinere Prætor putat: non tantum; quod studeret lites finiri, verum quoniam non deberent decipi, qui eum, quasi virum bonum, disceptatorem inter se alegerunt. Finge enim, post causam jam semel atque iterum tractatam, post nudata utriusque intima, & secrete negotii aperta, arbitrum vel gratiæ (17) dantem, vel sordibus (18) corruptum, vel alia [qua] ex causa nolle sententiam dicere, quisquamne potest negare, æquissimum fore, Prætorem interponere se [debuisse], ut officium quod in se recepit, impleret (19)? §. 2. Ait Prætor, *Qui arbitrium pecunia compromissa receperit*. §. 3. Tractemus de personis arbitrantiom. Et quidem Arbitrum cujuscumque dignitatis coget, officio, quod susceperit, perfungi: etiamsi sit Consularis: nisi forte sit in aliquo Magistratu positus, vel potestate, Consul forte, vel Prætor: quoniam in hoc imperium non habet.

4. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

NAm Magistratus superiore, aut pari imperio nullo modo (20) possunt cogi (21), nec interest, ante, an in ipso Magistratu arbitrium susceperint: inferiores (22), possunt [cogi (23)].

De filiofamilias arbitro.

5. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

SEd & filiusfamilias compellatur.

6. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

QUinetiam de re patris (24) dicitur filiumfamilias arbitrum esse: quin (25) & judicem eum esse posse plerisque placet.

De statu & fama arbitri. 1. Si in Titium servum compromissum sit.

7. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

PEdius lib. IX. & Pomponius lib. XXXIII. scribunt, parvi refarre, ingenuus quis, an libertinus sit, integræ famæ quis sit arbitar, an ignominiosus (26). In servum Labeo compromitti non (27) posse lib. XI. scribit, & est verum.

§. 1. Unde Julianus ait, si in Titium, & servum compromissum sit, nec Titium cogendum sententiam dicere, quia cum alio receperit (28): quamvis servi (inquit) arbitrium nullum sit. Quid tamen, si dixerit sententiam Titius? pœna non committitur: quia non, ut receperit, dixit sententiam (29).

8. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SEd si ita compromissum sit, *Ut [Vel] alterutrius sententia valeat*, Titium cogendum (30).

De statu arbitri. 1. De pupillo, furioso, muto, surdo. 2. Si idem sit judex & arbiter. 3. De sordibus & turpitudine arbitri. 4. Si arbitrum litigatores infamaverint, aut si contempserint, aut ad alium ierint.

9. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

SEd si in servum compromittatur, & liber sententiam dixerit, puto, si liber factus fecerit consentientibus partibus, valere (31). §. 1. Sed neque in pupillum (32), neque in furiosum, aut surdum, aut mutum, compromittetur, ut Pomponius lib. XXXIII. scribit. §. 2. Si quis Judex sit, arbitrium recipere ejus rei, de qua Judex est, inve se compromitti jubere prohibetur lege Julia (33), &, si sententiam dixerit, non est danda pœnæ persecutio.

§. 3. Sunt & alii, qui non coguntur sententiam dicere: utputa si sordes, aut turpitudo arbitri manifesta sit (34). §. 4. Julianus ait, si eum infamaverunt litigatores, non omnimodo Prætorem debere eum excusare, sed causa cognita.

§. 5. Idem & si, spreta (35) auctoritate ejus, ad judicium (36),

10. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

VEl alium arbitrum

1. Si compromissum non sit. 2. Pecunia compromissa quomodo accipitur. 3. De nudo pacto. 4. Si pœna ab uno litigatore. 5. Vel sub conditione promissa sit.

11. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

LItigatores ierint, mox ad eundem arbitrum redierint; Prætorem non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, ut eum spernarent, & ad alium irent. §. 1. Arbitrum [autem] cogendum non esse sententiam dicere, nisi (37) compromissum intervenerit. §. 2. Quod ait Prætor: *Pecuniam compromissam accipere nos debere*, non si utrimque pœna nummaria, sed (38) si & alia res vice pœnæ, si quis arbitri sententiæ (39) non steterit, promissa sit: [& ita] Pomponius scribit. Quid ergo, si res apud arbitrum depositæ (40) sint eo pacto, *Ut ei daret, qui vicerit*, vel, *ut eam [rem] daret, si non pareatur sententiæ*, an cogendus sit sententiam dicere? & puto cogendum (41). Tantundem & si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. Proinde, & si alter rem, alter pecuniam stipulanti promiserit, plenum compromissum est: & cogetur sententiam dicere. §. 3. Interdum (ut Pomponius scribit) recte nudo pacto fiet compromissum (42): utputa si ambo debitores fuerunt, & pacti sunt, *Ne petat quod sibi debetur, qui sententiæ arbitri non paruit*. §. 4. Item Julianus scribit, non cogendum arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit, alter non (43). §. 5. Idem dicit & si sub conditione fuerit pœna compromissa: veluti, *Si navis ex Asia venerit, tot millia*: non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam conditio (44) extiterit: ne sit inefficax, deficiente conditione, & ita Pomponius lib. XXXIII. ad Edictum scribit:

12. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

QUo casu ad Prætorem pertinebit, in eo forsitan solo, ut, si possit dies compromissi proferri, proferatur (45).

De acceptilatione pœnæ compromissæ. 1. Si de unius controversiis sit compromissum & alter pœnam promiserit. 2. Quid sit arbitrium recipere. 3. Quibus diebus cogitur arbiter sententiam dicere. 4. De spatio ad pronunciandum dando.

13. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

POmponius ait, & si alteri (46) acceptulata sit pœna compromissi, non debere eum compelli sententiam dicere (47). §. 1. Idem Pomponius scribit (48): Si de meis (49) solis controversiis sit compromissum, & de te pœnam sim stipulatus, videndum, ne non sit compromissum. Sed cui rei (50) moveatur, non video: nam si ideo, quia de unius controversiis solum compromissum est, nulla ratio est: licet enim & de una re compromittere (51): si vero [ideo], quia ex altera duntaxat parte stipulatio intervenit, est ratio (52). Quanquam si petitor quis stipulatus est (53), possit dici plenum esse compromissum: quia is, qui convenitur, tutus est [veluti] pacti exceptione, is qui convenit, si arbitro non pareatur, habet stipulationem. Sed id verum esse non puto: neque enim sufficit exceptionem habere, ut arbiter sententiam dicere cogatur (54).

§. 2. *Recepisse* (55) autem *arbitrium* videtur (ut Paulus lib. IX. dicit) qui judicis partes suscepit, finemque se sua sententia contro-

(1) Idque ipso jure. Cujac. (2) Tenetur tamen ea actione, Quod fecisti [illegible] communi dividundo agentur. l. 24. in fin. infr. comm. divid. (3) l. 1. C. Comm. divid. (3) [illegible] Extra, [illegible] Goth. In hunc [illegible] vid. Cujac. lib. 4. [illegible] Cujac. l. 10. observ. cap. 32 & in paratit. [illegible] (5) De duobus arbitrorum generibus, vide l. 76. infr. pro socio. (4) Vide in hunc locum Socinum [illegible] Damhouderium [illegible] (5) Dictum est compromissum, quod altero utroque litigantes promittunt pœnam, si non steterint sententiæ arbitri: quæ promissio cum per stipulationem fieret, [illegible] non potuit, sed pacti exceptio competit [illegible] Vocatur autem receptum, quod a compromissario judice compromissum litigantium [illegible] [illegible] Cujac. [illegible] Cujac. observ. lib. 10. [illegible] Vitalem lib. 3. [illegible] Mod. [illegible] Harmenop. [illegible] judicio competenti simile est. (8) l. 32. §. [illegible] (10) Exceptio nascitur ex re judicata. [illegible] (11) Multo minus judicati actionem [illegible] (13) In stipulationem [illegible] (14) Notandum est circa judicia ordinaria, lites, vel ab arbitris [illegible] [illegible] Quid si litigatores [illegible] [illegible] (14) Minor restituitur adversus compromissum. [illegible] (15) Adde [illegible] (16) Arbitrum semel receptum arbiter sua voluntate repudiare non potest. [illegible] (17) Amicitiæ. (18) Sordes in arbitro [illegible] (20) [illegible] (21) l. 6. in fin. supr. de postul. (22) Veluti Ædiles Curules, Quæstores, item Consulares Hi enim nullum habent imperium. [illegible] Proconsulem Legatum suum cogere: est enim Proconsulis in Legatum suum majus imperium, licet non eadem sit jurisdictio l. 58. infr. de judiciis. (23) Possunt tamen se subjicere l. 14. supr. de jurisd. (24) [illegible] (25) Argumentum a judicio ad compromissum [illegible] [illegible] (26) [illegible] Filiusfamilias de re patris judex esse potest, ergo arbiter [illegible] (27) Non idem est in Assessore [illegible] & Advocato. [illegible] (28) Et ita utile per inutile [illegible] (29) Vide [illegible] (30) Inhabilis habili [illegible] arbitrium [illegible] (31) Alias servus arbiter esse non potest [illegible] (32) Et minorem [illegible] (33) De judiciis privatis [illegible] Goth. [illegible] Vid. Anton. Fab. [illegible] Tulden. [illegible] ad Damhoud. [illegible] (34) [illegible] (36) Al. judicem (37) [illegible] (38) Quia [illegible] vocabulum patet latissime [illegible] (39) Al. Sententiæ. (40) Deposita apud arbitrum [illegible] (41) Ut exequatur suam sententiam. (42) Arg. [illegible] Goth. Quod valet ad excipiendum, cum rem teneamus [illegible] [illegible] (44) [illegible] (45) [illegible] (46) Rescisso compromisso ex una parte, ex utraque rescinditur. [illegible] (47) [illegible] (48) [illegible] (50) De meis solis controversiis compromittere possum, licet de tuis non compromittas [illegible] (51) [illegible] (52) Id est, quia contractus [illegible] (53) Tanquam si petitor sit, qui stipulatus. [illegible] (55) Judex compromissarius quis [illegible]

troversiis impositorom polliceta: (1). Quod si (inquit) hactenus iorervenit, ut experiretor, an consilio suo, vel auctoritate discuti litem paterentur, oqn videtur arbitrium recepisse (2).

§. 3. Arbiter ex compromisso hie diebus non cogitur sententiam dicere, quibus Judex noo cogetur: nisi dies compromissi exitura sit, oec profarri possit.

§. 4. Proinde si forte urgeatur a Prætore ad sententium, æquissimum erit, si juret, (3) *sibi de causa nondum liquere*, spatium ei ad pronunciandum dari.

De compromisso sine die.

14. POMPONIUS lib. 11. ad Quintum Mucium.

SEd si compromissum sine dia confectum est, necesse est Arbitro omnimode dies (4) statuate: partibus [scilicet] cousentientibus, & ita causam disceptari: quod si hoc pratarmiserit, omoi tempore (5) cogeudus est suotentiam dicere.

Quibus ex causis arbiter excusatur.

15. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

LIcet autem Prætor districta adicat, *Sententiam se arbitrum dicere coactiurum*, attamen intardum rationem ajus habere debet, & axcusationem tecipare causa cognita: utputa si fuerit infamatus (6) a litigatoribus; aut si inimicitiæ capitales (7) inter eum, & litigatores, aut alterum ex litigatoribus iotercasserint (8), aut si ætas (9), aut valetudo, quæ postea contigit, id ei munus temittat, aut occupatio negotiorum propriorum, vel profectio urgeos, aut munus aliquod Reipublicæ, & id Labeo:

1. *Si arbiter judicium suo nomine habeat.*

16. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

ET si qua alia (10) incommoditas ei post arbitrium susceptum incidat (11). Sed in causa valetudinis similibusve, causa cognita differre (12) cogitur.

§. 1. Arbiter judicii sui nomioe, quod publicum aut privatum habet, excusatus esse debet a compromisso (13): otique si dies compromissi proferri non potest: qoud si potast, quare nun cogat eum, cum potest, proferre? quod sine ulla districtiona ipsios interdum futurum ast. † Si taman uterqae velit eum sentantiam dicere, an quamvis cautum noa sit de die proferenda, non alias impeeret, quia judicium habeat, oa cogatur, quam si consentiat (14) denuo io te compromitti? Hæc [scilicet], si dies exitura est (15).

Si unus ex litigatoribus bonis cesserit. 1. Si multo post revertantur litigatores. 2. De pluribus arbitris. 3. De compromisso, ut, quod uni placet, alter pronunciet. 4. De compromisso alternato. 5. De duobus arbitris, & tertio eligendo. 7. De tribus arbitris.

17. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

ITem si unus ex litigatoribus bonis suis cedat. Julianus lib. IV. Digestorum scribit, non esse cogendom arbitrom sententiam dicere: cum neque agere, neque convaniri possit (16). §. 1. Si molto post (17) revertantur ad arbitrium (18) litigatoras, non esse cogendum sententiam dicere, Labeo scribit.

§. 2. Item si plures sont, qui arbitrium receperunt, nemo (19) unus cogendus erit sententiam dicere (20): sed aut omnes, aut oullus (21). §. 3. Inde Pomponius lib. XXXIII. quærit, si ita sit compromissum, *ut quod Titio disceptatori* (22) *placet, id Sejus pronunciet*, quis sit cogendus? Et poto, tale arbitrium non valera, in quo libera (23) facultas arbitri sententiæ non est futura (24). §. 4. Sed si ita sit compromissum, *arbitratu Titii aut Seii fieri* (25), Pomponius scribit, & nos putamus, compromissum valate: sed is erit cogendus sententiam dicera, in quem litigatores consenseriot. §. 5. Si in duos fuerit sic compromissum, *ut si dissentirent, tertium* (26) *adsumant*, puto tale compromissum non valare: nam, in adsumendo possunt dissentira. Sed si ita sit, *Ut* [eis] *tertius adsumeretur Sempronius*, valet compromissum: quoniam in adsumendo dissentire non possunt. §. 6. Priocipalitar tamen [quæramus], si in duos arbitros sit compromissum, an cogere (27) eos Prætor debeat sententiam dicere; quia res fere sina exitu futura est, propter naturalem (28) hominum ad dissentiendum facilitatem. In impari (29) enim nomaro idcirco compromissum admittitor, non quoniam consentire omnes facile est, sed quia etsi dissentiant, invenitur pars major, cujus arbitrio stabitur. † Sed usitatum ait, etiam in duos compromitti, & debet Prætor cogere arbitros (30), si non consantiant tertiam certam eligere parsonam, cujus auctoritati pareatur. §. 7. Celsus, lib. II. [3] Digestorum, scribit, si in (30) tres fuerit compromissum, sufficere [quidem] duorum consensum, si præsens fuerit & tertius: alioqnin, absenta eo, licet duo consentiant, arbitrium non valere: quia in plures fuit compromissum, & potuit præsentia (33) ejus (34) trahere eos in ejus (35) sententium.

18. POMPONIUS lib. 17. Epistolarum [& Variarum lectionum.]

SIcuti (36) tribus judicibus datis, quod duo ex consensu, absente tertio judicaverunt, nihil valet (37): qoia id demum quod major pars omnium judicavit, tutum est, cum & omnes judicasse palam ait.

Qualis sententia dicenda. 1. Quid sit sententiam dicere. 2. De mutatione sententiæ.

19. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

QUalem (38) autem santeotiam (39) dicat arbiter, ad Prætorem noo pertinere Labeo ait: dummodo dicat, quod ipsi videtur (40). Et ideo si sic fuit in arbitrom compromissum, *ut certam sententiam dicat*, nullum esse arbitrium, nec cogendum sententium dicara Julianus scribit, lib. IV. Digestmum.

§. 1. *Dicere* autem *sententiam* axistimamus eum, qui ea mante quid pronunciat, ut secandum id discedere eos a totu controversia valit (41). Sed si de pluribus rebus sit arbitrium receptum, oisi omnes controversias finierit, non videtur dicta sententia; sed adhuc erit a Prætora cogendus. §. 2. Unde videndum erit, an mutare sententiam possit? Et alias quidem est agitatum, si arbiter jussit *dari*, mox vetuit, utrum eo quod jussit, an ao quod vetuit, stari debeat? Et Sabinus quidem putavit, posse: Cassius sententiam Magistri (42) sui bene excosat, & ait, Sabinum oon de ea sensisse sententia, quæ arbitrium finiat, sed de præparatione causæ, utpota si jussit litigatores Calendis adesse, mox Idibus jubear; nam mutare aum diem possa (43): cæterum, si condamnavit, vel absolvit, dom arbiter esse desierit, mutare [se] sententiam non posse.

20. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

QUia arbiter, etsi erraverit in sentantia dicanda, corrigere eam oon potast (44).

1. Quomodo contra sententiam arbitri fit. 2. De die solutionis. 3. De sententia incerta. 4. Si arbiter pœnam peti vetuit. 5. De prolatione diei. 6. De pleno compromisso. 7. Si arbiter aliquid non honestum. 8. Vel post diem compromissi adesse jusserit. 9. De absentia unius ex litigatoribus. 10. De loco arbitrii. 12. De die solutionis.

21. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

QUid tamen (45), si de pluribus controversiis sumptus est nihil sibi communibus, & da una sententiam dixit, de aliis nonduoi? nunquid desiit essa arbiter? Videamus igitur, an in prima controversia possit mutara sententiam, de qua jam diacrat? Et multum interest, *de omnibus simul ut dicat sententiam*, compromissum ast, an non: Nam si de omoibus, potarit mutare: nondum enim dixit sententiam (46): Quod si & separatim, quasi plura (47) sunt compromissa; & ideo, quantum ad illam controversiam pertioet, arbitar esse desierat. §. 1. Si arbiter ita peunonciasset, *Nihil videri* (48) *Titium debere Sejo*, tametsi Sejum non vetuisset petere, tamen, si (49) quid petiisset, videri contra sententium arbitii fecisse: & id Ofilius & Trabatius respoodernot (50).

§. 2. Solutioni diem (51) posse arbitrum statuere puto: & ita Trebatius vidatos sentire. §. 3. Pomponius ait, inutiliter (52) arbitrum incertam (53) sentcotiam dicere; utputa, *Quantum* (54) *ei debes, redde: Divisioni vestra stari placet: pro ea parte, quam creditoribus suis solvisti, accipe*. §. 4. Item si arbiter (55) pœnam aa compromisso peti vetuerit, in lib. XXXIII. apud Pomponium scriptom habeo non valere: & babet tationem, qoia non de pœna compromissum est (56). §. 5. Papinianus lib. III. Quæstionum ait: Si, cum dies compromissi finiretur (57), prolatu (58) dia litigatores denuo in eom compromiserint nec secundi compromissi arbitrium receperit, non esse cogendum recipere, si ipse in mora non fuit, quo minus partibus suis fungeratur. Quod si per eum factum ast, æquissimom asse, cogi (59) aum a Prætore sequens recipera: Que qoæstio ita procedit, si oibil io priore compromisso de dia proferendo caveatur: cæterum si (60) caveatur, & ipsa protulit, mansit arbiter. §. 6. Plenum compromissum appellatur, *quod de rebus omnibus controversiisve compositum est*: nam ad omnas controversias pertinet: sed si forta de una re sit disputatio, licet plano compromisso actum sit, tameo ea cæteris causis actiones superessa: id enim venit in compromissum (61), de quo actum est, (ot) veniret (62). Sed est tutius, si quis da certa re compromissum facturus sit, da ea sola exprimi re in compromisso. §. 7. Non debent autem obtemperare (63) litigatores, si arbiter aliquid non honestum jusserit

(1) In eo discernitur arbiter ab arbitratore, [illegible] judicis officium in litis ordinatione & sententia ferenda assumit. Porro, an auctoritas ejus pendeat a compromisso, vide l. 32. §. 11. infr. eod. an ab eo appelletur, vid. l. 27. § 2. infr. eod. Quænam actiones dentur ex compromisso, [illegible] l. 2. supr. eod. (2) Talis arbitratore dicitur, de cujus potestate vide quæ [illegible] l. 76. in fin. infr. pro socio. (3) Vide [illegible] [illegible]

rit (1). §. 8. Si intra diem compromissi aditus arbiter, post diem compromissi adesse jusserit, pœna non committetur.

§. 9. Si quis ex litigatoribus (2) adeo non adfuerit, quod valetudine vel Reipublicæ causa absentia impeditus sit, aut Magistrato, aut alia justa [de] causa, pœnam committi Proculus & Atilicinus ajunt: sed, si paratus sit in eundem compromittare, actionem denegari, aut exceptione tutum fore. Sed hoc ita demum verum erit, si arbiter recipere in se arbitrium fuerit paratus: nam invitom non esse cogendum, Julianus libro quarto Digestorum recte scribit, ipse autem nihilominus pœna absolvitur. §. 10. Si arbiter jussit (puta) *in provincia adesse litigatores*, cum Romæ esset in eum compromissum, an ei impune non pareatur, quæritur? Est & verius, quod Julianus ait lib. iv. eum locum compromisso inesse, de (3) quo actum sit, ut promittaretur. Impone igitur ei non parebitur, si alio loco adesse jusserit. Quid ergo, si non appareat, de quo loco actum sit? Malius dicatur, eum locum contineri, ubi (4) compromissum est. † Quid tamen, si in eo loco, qui sit circa Urbem, adesse jusserit? Pegasus admittit, valere jussum: Quod puto [ita] verum esse, si [&] ajus sit auctoritatis arbiter, [ut] in secessibus (5) soleat agere, & litigatores facile eo loci venire possint (6). §. 11. Sed si *in aliquem locum inhonestum adesse* jusserit, puta in popinam, vel in lupanarium, ut Vivianus ait, sine dubio impune ei non parebitur (7): quam sententiam & Celsus lib. 11. Digestorum probat. Unde eleganter tractat: si is sit locus in quem alter ex litigatoribus honeste venire non possit; alter possit, & is non venerit, qui sine sua turpitudine eo venire possit, is venerit qui inhoneste veneret, an committatur pœna compromissi, [an] quasi opera (8) non præbita? Et recte putat non committi: absurdum (9) enim esse, jussum in alterius persona ratum esse, in alterius non. §. 12. Intra quantum autem temporis, nisi detur quod arbiter jusserit, committetur stipulatio, videndum est: Et, si quidam dies adjectus non sit, Celsus scribit libro secundo Digestorum, inesse quoddam modicum tempus (10), quod ubi præterierit, pœna statim peti potest: & tamen (inquit) [&] si dederit ante acceptum judicium, agi ex stipulatu non poterit (11).

22. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

UTique nisi ejus interfuerit, tunc solvi.

Quid sit sententiæ stare. 3. De die solutionis.

23. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

CElsus ait (12), si arbiter *intra Kalendas Septembres dari* jusserit, nec datum erit: licet postea (13) offeratur, attamen semel commissam pœnam compromissi non evanescere, quoniam semper verum est, intra Kalendas datum non esse (14). Sin autem oblatum accepit, pœnam petere non potest, doli exceptione removendus. Contra, ubi dumtaxat *dare* jussus est. §. 1. Idem ait, si jusserit *me tibi dare*, & valetudine sis impeditus, quo minus accipias, aut alia justa [ex] causa, Proculum existimare, pœnam non committi, nec si post Kalendas, te parato accipere non dem. Sed ipse recte putat duo esse arbitri præcepta: unum, *pecuniam dari*, aliud, *intra Kalendas dari*. Licet igitur in pœnam non committas, quod intra Kalendas non dederis, quoniam per te non stetit, tamen committis in eam partem, quod non das (15). §. 2. Idem ait, nihil aliud esse *sententiæ stare* [*posse*], quam id agere, quantum (16) in ipso sit, ut arbitri pareatur sententiæ. §. 3. Idem Celsus ait, si arbiter me tibi *certa die pecuniam dare* jusserit, tu accipere nolueris (17), posse defendi, ipso jure pœnam non committi (18):

24. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SEd si postea ille paratus sit accipere, non impune me non daturum: non enim ante fecerem.

Si arbiter de quibusdam rebus dicta sententia diem protulerit. 1. De clausula, Diem compromissi proferre, *& quale debet esse sequens compromissum.*

25. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

LAbeo ait, si arbiter, cum in compromisso cautum esset, *Ut eadem die de omnibus sententiam diceret, & ut posset diem proferre*, de quibusdam rebus dicta sententia, de quibusdam non dicta, diem protulit, valere prolationem; sententiæque ejus posse impune non pareri: & Pomponius probat Labeonis sententiam: Quod & mihi videtur: quia officio in sententia functus non est. §. 1. Hæc autem clausula, *Diem compromissi proferre*, nullam aliam dat arbitro facultatem, quam diem prorogandi: & ideo conditionem primi compromissi neque minuere, neque immutare potest: & ideo cætera quoque discutere, & pro omnibus unam sententiam ferre [debebit]. §. 2. Si per fidejussorem fuerit cautum in primo compromisso, & sequens similiter proferendum (19), Labeo dicit. Sed Pomponius dubitat, utrum iisdem, an & aliis tam idoneis: Quid enim, inquit, si illam fidejubere noluerint? Sed puto, si (20) noluerint fidejubere, tunc alios non absimiles (21) adhibendos:

26. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

NE (22) in potestate sit fidejussorum, postea se non obligantium, ut pœna committatur. † Idemque & si decesserint.

Quibus modis dies profertur. 1. De morte unius ex litigatoribus. 2. Quali sententiæ stari debet. 3. De diversis sententiis plurium arbitrorum. 4. De absentia unius ex litigatoribus. 5. Quid sit coram sententiam dicere. 6. De eo qui præsens sententiam dicere prohibuit. 7. Si pœna compromisso adjecta non sit.

27. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

DIem proferre (23) vel præsens, vel per nuncium, vel per epistolam potest.

§. 1. Si heredis mentio, vel cæterorum facta in compromisso non fuerit, morte solvetur compromissum (24): Nec utimur Labeonis sententia, qui existimavit, si arbiter aliquem *pecuniam dare* jusserit, & is decesserit antequam daret, pœnam committi, licet heres ejus paratus sit offerre. §. 2. Stari (25) autem debet sententiæ arbitri, quam de re dixerit, sive (26) æqua, sive iniqua sit (27): & sibi imputet, qui compromisit (28): Nam & Divi Pii rescripto adjicitur: *Vel minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet*. §. 3. Si plures arbitri (29) fuerint, & diversas sententias dixerint, licebit sententiæ eorum non stari: sed si (30) major (31) pars consentiat, ea stabitur, alioquin pœna committetur. Inde quæritur apud Julianum, si ex tribus arbitris unus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnent, cui sententiæ statur? & Julianus scribit, quinque (32) debere præstari, quia in hanc summam omnes consenserunt (33).

§. 4. Si quis litigatorum defuerit (34); quia per eum factum est, quo minus arbitretur, pœna committetur: Proinde sententia quidem dicta non coram litigatoribus non valebit: nisi in compromissis hoc specialiter (35) expressum sit, ut, vel uno, vel utroque absente, sententia promatur (36): pœnam autem is, qui defuit, committit: quia per eum factum est, quo minus arbitretur. §. 5. *Coram* (37) autem *dicere sententiam* videtur, qui sapientibus dicit: cæterum coram furioso vel (38) demente, non videtur dici (39). Item, coram pupillo non videri sententiam dictam, nisi tutor præsens fuit. Et ita de his omnibus Julianus lib. iv. Digestorum scribit. §. 6. Et, si quis præsens arbitrum sententiam dicere prohibuit, pœna committetur. §. 7. Sed si pœna non fuisset adjecta compromisso, sed simpliciter *sententiæ stari* quis promiserit, incerti (40) adversus eum foret actio (41).

De certæ, vel incertæ summæ promissione.

28. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

NOn autem interest, certa, an incerta summa compromissa sit, utputa *quanti ea res erit*.

Quomodo contra sententiam arbitri fit.

29. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

ADversus sententiam arbitri fit, si petatur ab eo, a quo arbiter peti vetuit (42). † Quid ergo, si a fidejussore ejus petatur, an pœna committatur? & puto, committitur (43): & ita Sabinus scribit: nam τὸ ἐνεργεῖν (44), id est, *potestate*, e reo petit (45). Sed si cum fidejussore compromisi, & a reo petetur, nisi intersit fidejussoris (46), non committetur (47).

Si quis rem, de qua compromissum est, in judicium deducat.

30. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SI quis rem, de qua compromissum sit, in judicium deducet, quidam dicunt, Prætorem non intervenire ad cogendum arbitrum sententiam dicere: quia jam pœna non potest esse: atque si solutum est compromissum. Sed si hoc obtinuerit, futurum est, ut in potestate ejus, quem pœnitet compromisisse, sit compromissum eludere (48). Ergo adversus eum pœna (49) committenda est: lite apud Judicem suo ordine peragenda (50).

De dolo & de pleno compromisso.

31. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

ITa demum autem committetur stipulatio, cum adversus eam quid fit, si (51) sine dolo malo stipulantis factum est: sub hac enim conditione committitur stipulatio, ne quis doli [sui] præmium ferat (52). † Sed siquidem compromisso adji-

---

(1) Compromisso generali sententia, tacite continetur honestatis clausula. (2) Vid. Johan. Robert. recept. sent. lib. 2. c. 11. Ans. (3) Vide l. 3. C. quomodo & quando judex. (4) Adde l. 19. infr. de judic. (5) Secessibus his non passim quoque [illegible] [illegible]

[illegible]

adjiciatur (1), [*ut*] *si quid dolo in ea re factum sit*; ex stipulatu conveniri qui dolo fecit, potest: & ideo, si arbitrum quis corrupit vel pecunia, vel ambitione, vel advocatum diversæ partis, vel aliquem ex his, quibus causam suam commiserat, [ex doli clausola poterit conveniri:] vel si adversarium callide circumvenit. † Et omnino si in hac lite dolose versatus est, locum habebit ex stipulatu actio: & ideo, si velit de dolo actionem exercere adversarius, non debebit, cum habeat ex stipulato actionem. † Quod si hujusmodi clausula in compromisso adscripta non est, tunc de dolo actio, vel exceptio locum habebit. † Hoc autem compromissum plenum est, quod & doli clausulæ habet mentionem (2).

De quantitate pœnæ compromissæ. 1. Si pœna commissa sit. 2. Si mulier nomine alieno compromiserit. 3. Si compromissum non valet, aut pendet, an ex eo pœna exigi possit. 4. De sacerdotio. 5. De transactione & rei controversæ interitu. 6. De famoso & publico delicto. 7. De liberali causa, de populari actione. 8. Si servus compromiserit. 9. De legatione. 10. Si hereditatem petat is qui cum defuncto compromiserat. 11. De prolatione diei. 12. Si arbiter se celaverit. 13. De pluribus arbitris. 14. De doli exceptione adversus arbitri sententiam. 15. De officio & potestate arbitri. 16. De sententia, quæ finem controversiæ non imponit. 17. Si jubeat arbiter sibi alium conjungi. 18. De procuratoribus. 19. De herede. 20. De vacua possessione. De cautione de rato. 21. De die proferenda.

32. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

NOn distinguemus in compromissis, minor, an major sit pœna, quam res de qua agitur. §. 1. Non cogetur arbiter sententiam dicere, si (3) pœna commissa sit (4). §. 2. Si mulier alieno nomine compromittat, non erit pecunia compromissa, propter intercessionem. §. 3. Summa rei est, ut Prætor se non interponat, sive initio nullum sit compromissum, sive sit: sed pendeat, an ex eo pœna exigi potest, sive postea deficiat pœna compromisso soluto die, morte, acceptilatione, judicio, pacto. §. 4. Sacerdotio (5) obveniente (6), videbimus an cogatur arbiter sententiam dicere? id enim non tantum honori personarum, sed & *majestati* (7) *Dei indulgetur: cujus sacris vacare sacerdotes oportet* (8). Ceterum si postea suscepit, iste quoque omnimodo sententiam ferre debet. §. 5. Item non est cogendus, si de negotio transactum est, vel homo mortuus est, de quo erat compromissum: nisi si posteriore casu aliquid litigantium intersit. §. 6. Julianus indistincte scribit: Si (9) per errorem de famoso delicto ad arbitrum itum est, vel de (10) ea [re] de qua publicum judicium sit constitutum, veluti de adulteriis, sicariis, & similibus (11): vetare debet Prætor sententiam dicere, nec dare dictæ executionem (12). §. 7. De liberali causa compromisso facto, recte non compelletur arbiter sententiam dicere: quia favor libertatis est, ut Majores (13) Judices habere debeat (14).

† Eadem dicenda sunt, sive de ingenuitate, sive de libertinitate quæstio sit: & si ex fideicommissi causa libertas deberi dicatur. † Idem dicendum est, in populari (15) actione. §. 8. Si servus (16) compromiserit, non cogendum dicere sententiam arbitrum: nec, si dixerit, pœnæ exsecutionem dandam de peculio, putat Octavenus (17). Sed an, si liber cum eo compromiserit, exsecutio adversus liberum detur, videamus: Sed magis est, ut non detur. §. 9. Item si qui Romæ compromiserit, mox Romam in Legationem venerit, non est cogendus arbiter sententiam dicere: non magis, quam cogeretur, si litem ante contestatus esset, nunc eam exercere: nec interest, tunc quoque in legatione fuerit, an non. Sed si [nunc] in legatione compromittat, puto cogendum arbitrum sententiam dicere (18): quia &, si judicium sponte accepisset, cogeretur peragere (19). Sunt tamen, qui de illo non recte dubitant: qui utique nullo modo dubitabunt, si de ea re in Legatione compromisit, quam in legatione contraxit: quia & judicium eo nomine accipere cogeretur. † Illud in prima specie potest dispici, an, si ante compromisit Legatus, cogendus sit arbiter sententiam dicere, si ipse legatus postulet (20)? Quod prima ratione poterit videri iniquum, ut in ipsius potestate sit. Sed hoc tale erit, quale si actionem velit dictare, quod facere ei licet (21). Sed compromissum istud comparabimus (22) ordinariæ actioni, ut non alias audiatur desiderans, ut arbiter sententiam dicat, quam si se defendat. §. 10. Si is faciet controversiam hereditatis, qui cum defuncto compromiserat, futurum est præjudicium (23) hereditati, si arbiter sententiam dicat: ergo, interea inhibendus est arbiter. §. 11. Dies compromissi proferri potest, non [cum] ex conventione, sed cum jussu arbitri eam proferri necesse est, ne pœna committatur. §. 12. Si arbiter sese celare tentaverit, Prætor eum investigare debet: & si diu non paruerit, multa adversus eum dicenda est (24). §. 13. Cum in plures compromissum est ea conditione, *ut quam quilibet, vel unus dixisset sententiam, ei stetur*, absentibus cæteris nihilominus qui præsens est cogetur: At si ea conditione, *ut omnes dicant*, vel *quod de majoris partis sententia placuerit*, non debet singulos (25) separatim cogere: quia singulorum sententia ad pœnam non facit. §. 14. Cum quidam arbiter ex aliis causis inimicus manifeste apparuisset, testationibus etiam conventus, *ne sententiam diceret*, nihilominus nullo (26) cogente dicere perseverasset, libello (27) cujusdam id querentis, Imperator Antoninus subscripsit, *posse eum uti doli mali exceptione*. Et idem, cum a judice consuleretur, apud quem pœna petebatur, rescripsit, *etiamsi appellari non potest, doli* (28) *mali exceptionem in pœnæ petitione obstaturam*. Per hanc ergo exceptionem quædam appellandi species est, cum liceat retractare de sententia arbitri. §. 15. *De officio arbitri* tractantibus sciendum est, omnem tractatum ex [ipso] compromisso sumendum: nec enim aliud illi licebit, quam quod ibi, ut efficere possit, cautum est: non ergo quodlibet statuere arbiter poterit, nec in re qualibet: nisi de qua re compromissum est, & quatenus compromissum est (29). §. 16. Quæsitum est de sententia dicenda? & dictam, non quamlibet (30): licet de quibusdam variatum sit: & puto, vere non committi, si dicat *ad judicem de hoc eundum vel se, vel alium:* [*in*] *se vel in alium compromittendum*: Nam & Julianus, impune non pareri, se jubeat *ad alium arbitrum iri*, ne finis non sit. Quod si hoc modo dixerit, *Ut arbitrio Publii Mævii fundus traderetur, aut satisdatio detur*, parendum esse (31) sententiæ: Idem Pedius probat (32), ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, sua sententia finem controversiæ eum imponere oportet. non autem finiri controversiam, cum aut differatur arbitrium; aut in alium transferatur: partemque sententiæ esse, quemadmodum satisdetur, quibus fidejussoribus: idque delegari non posse, nisi ad hoc compromissum sit, ut arbiter statueret, cujus arbitratu satisdaretur. §. 17. Item si jubeat, *sibi alium conjungi*, cum id in compromisso non sit, non dicit sententiam: nam sententia esse debet de re compromissa: de hoc autem compromissum non est. §. 18. Si domini, qui invicem stipulati sint, procuratores suos agere apud arbitrum velint, potest jubere, ipsos etiam adesse (33). §. 19. Sed si & *heredis* in compromissis mentio sit, potest jubere, *etiam heredem eorum adesse* (34). §. 20. Arbitri officio continetur & quemadmodum detur vacua possessio (35). An & *satis ratam rem habiturum*? Sextus Pedius putat: Quod nullam rationem habet: nam si ratum non habeat dominus, committetur stipulatio. §. 21. Arbiter nihil extra compromissum facere potest: & ideo necessarium est adjici de die compromissi proferende: cæterum impune jubenti non parebitur.

33. PAPINIANUS lib. 1. Quæstionum.

ARbiter ita sumptus ex compromisso, *ut & diem proferre* (36) *possit*, hoc quidem facere potest: referre (37) autem contradicentibus litigatoribus, non potest (38).

De duobus reis. 1. Si pœna commissa sit.

34. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SI duo rei (39) sint, aut credendi, aut debendi, & unus compromiserit, isque vetitus sit *petere*, aut *ne ab eo petatur*: videndum est, an, si alius petat, vel ab alio petatur, pœna committatur: Idem in duobus argentariis, quorum nomina (40) simul (41) eant: Et forsitan (42) poterimus ista fidejussoribus conjungere (43), si socii sunt (44): alias nec a se petitur, nec ego peto, nec meo nomine petitur, licet a te petatur. §. 1. Semel commissa pœna solvi compromissum rectius puto dici; nec amplius posse committi, nisi id actum sit, ut (in) singulas causas totiens (45) committatur (46).

Si pupillus compromiserit.

35. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

SI pupillus sine (47) tutoris auctoritate (48) compromiserit, non est arbiter cogendus pronunciare: quia, si contra eum pronuncietur, pœna non tenetur, præterquam si fidejussorem dederit, a quo pœna peti possit: Idque & Julianus sentit (49).

De diebus feriatis.

36. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum:

SI feriatis diebus (50), cogente Prætore, arbiter dicat sententiam, & petatur ex compromisso pœna, exceptionem locum non habere constet: nisi alia (51) lege eadem [dies] feriata, in qua sententia dicta, est excepta.

Si heres adversus arbitri sententiam petat.

37. CELSUS lib. 2. Digestorum.

QUamvis arbiter *alterum ab altero petere* vetuit, si tamen heres petit, pœnam committet (52): non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros itur.

Si

(1) Quemadmodum solet adjici l. 2. C. eod. (2) & stipulationem, l. 27. §. 1. supr. eod. [illegible]

[illegible]

(30) Vid. quæ scripsi ad titulum C. Quando libellus Principi datus, &c. (28) Doli mali exceptio [illegible]

[illegible]

Si adversariis non intersit sententiæ stari.

38. MODESTINUS lib. 6. Regularum.

CUm pœna ex compromisso petitur, is, qui commisit, damnandus est (1): nec interest, an adversarii ejus interfuit, arbitri sententiæ stari, necne.

De auctoritate arbitri. 1. De mora post diem prolatum.

39. JAVOLENUS lib. 11. ex Cassio.

NOn ex omnibus causis, ex quibus arbitri paritum sententiæ non est, pœna ex compromisso committitur (2): sed ex his duntaxat, quæ ad solutionem pecuniæ, aut operam præbendam pertinent. † Idem contumaciam litigatoris arbiter punire poterit, pecuniam eum adversario dari jubendo (3): quo in numero haberi non oportet, si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sunt (4). §. 1. Cum arbiter diem compromissi proferre jussit, cum hoc ei permissum est, [alterius] mora alterius ad pœnam committendam prodest.

De morte vel absentia arbitri, si per stipulatorem stet, quominus accipiat.

40. POMPONIUS lib. 11. ex Variis lectionibus.

ARbiter *Calendis Januariis adesse* jussit, & ante eum diem decessit (5), alter ex litigatoribus non adfuit: proculdubio pœna minime commissa est: nam & Cassium audisse [se] dicentem Aristo ait, in eo arbitro, qui ipse non venisset, non esse commissam: quemadmodum Servius ait, si per stipulatorem stet, quo minus accipiat, non committi pœnam.

De minore 20 annis.

41. CALLISTRATUS lib. 1. Edicti monitorii.

CUm lege Julia (6) cautum sit, *Ne minor viginti annis judicare cogatur* (7), nemini licere minorem viginti annis compromissarium judicem eligere: ideoque pœna ex sententia ejus nullo modo committitur. Majori tamen viginti annis, si minor vigintiquinque [annis] sit, ex hac causa succurrendum, si temere auditorium receperit, multi dixerunt (8).

De pœna fisco adjudicata.

42. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

ARbiter *intra certum diem servos restitui* jussit, quibus non restitutis, pœnæ causa fisco secundum formam compromissi condemnavit? Ob eam sententiam fisco nihil adquiritur: sed nihilominus stipulationis pœna committitur, quod ab arbitro statuto non sit obtemperatum.

De pleno compromisso & speciebus omissis.

43. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

DE rebus controversiisque omnibus compromissum [in arbitrum] a Lucio Titio, & Mævio Sempronio factum est: sed errore quædam species in petitionem a Lucio Titio deductæ non sunt: nec arbiter de his quicquam pronunciavit: quæsitum est (9), an species omissæ peti possint? Respondit, peti posse: nec pœnam ex compromisso committi. quod si maligne hoc fecit, petere quidem potest, sed pœnæ subjugabitur.

De terminis ab arbitro positis.

44. IDEM lib. 2. Digestorum.

INter Castellianum & Sejum controversia de finibus orta est, & arbiter electus est, *Ut arbitratu ejus res terminetur*: ipse sententiam dixit, præsentibus partibus, & terminos posuit (10): quæsitum est, an, si ea parte Castelliani arbitro paritum non esset, pœna ex compromisso commissa est? Respondi, si arbitro paritum non (11) esset in eo, quod utroque præsente arbitratus esset, pœnam commissam (12).

De compromisso personali.

45. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

IN compromissis arbitrium personæ insertum personam non egreditur (13).

De quibus arbiter judicare potest.

46. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

DE his rebus, & rationibus, & controversiis judicare arbiter potest, quæ ab initio fuissent inter eos, qui compromiserunt, non quæ postea (14) supervenerunt (15).

Si litigator decesserit, pupillo herede relicto. 1. Aut furere cœperit.

47. JULIANUS lib. 4. Digestorum.

SI compromissum ita factum est, *ut præsente utroque, aut heredibus eorum, arbiter sententiam dicat*, & alter ex litigatoribus decesserit, pupillo herede relicto: non aliter videtur sententia dicta esse, nisi tutoris auctoritas interposita fuerit.

§. 1. Item, si alter ex compromittentibus furere cœperit.

DIGEST.

48. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

ARbiter ad ferendam sententiam (16) non (17) compelletur.

1. Quibus modis arbiter adesse jubere potest. 2. De morte litigatoris.

49. JULIANUS lib. 4. Digestorum.

SEd [&] interpellatur, quo minus sententiam dicat, quia nihil coram furioso fieri intelligitur (18). Quod si furiosus curatorem habet, vel habuerit, adhuc litigio pendente, potest præsente curatore sententia dici. §. 1. Arbiter adesse litigatores vel per nuncium, vel epistolam (19) jubere potest (20).

§. 2. Si ab altera (21) duntaxat parte heredis mentio comprehensa fuerit, compromissum solvetur morte cujusque ex litigatoribus: sicut solveretur altero mortuo, si neutrius heredis persona comprehenderetur.

Si extra compromissum arbiter diem protulerit.

50. ALFENUS lib. 7. Digestorum.

ARbiter (22) ex compromisso sumptus, cum ante eum diem, qui constitutus compromisso erat sententiam dicere non posset, diem compromissi proferri jusserat: alter ex litigatoribus dicto audiens (23) non fuerat: consulebatur, possetne ab eo pecunia ex compromisso peti? Respondi, non posse: ideo quod non esset arbitro compromissum, *ut id haberet* (24).

De arbitro in re sua.

51. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

SI de re sua quis arbiter factus sit, sententiam dicere non potest: quia se facere jubeat, aut petere prohibeat: neque autem imperare sibi, neque se prohibere quisquam potest (25).

De mora in parenda sententiæ & ejus purgatione.

52. IDEM lib. 4. Regularum.

SI qui jussus [est] arbitro ex compromisso solvere pecuniam, moram fecerit, pœnam ex compromisso debet: sed postea (26) solvendo pœna liberatur.

TIT. IX.

NAUTÆ (27), CAUPONES (28), STABULARII, UT RECEPTA (29) RESTITUANT.

Prior pars edicti, de actione honoraria in factum de recepto. 1. Ratio & utilitas suprascripti edicti. 2. De nautis. 3. De navium custodibus & dietariis. 4. De exercitoribus ratium & lintrariis. 5. De cauponibus, & stabulariis. 6. De mercibus & aliis rebus. 7. De rebus nostris vel alienis. 8. De rebus illatis in navem, vel in litore existentibus. De facto nautarum, vectorum, viatorum.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

AIt Prætor (30): *Nautæ, caupones, stabularii, quod cujusque (31) salvum fore receperint, nisi restituant, in eos judicium dabo* (32). §. 1. Maxima utilitas est hujus Edicti: quia necesse est plerumque eorum fidem sequi, & res custodiæ (33) eorum committere. Ne quisquam putet graviter hoc adversus eos constitutum: nam est in ipsorum arbitrio, ne quem recipiant (34): & nisi hoc esset statutum, materia daretur (35) cum furibus adversus eos, quos recipiunt, coeundi: cum ne nunc quidem abstineant hujusmodi fraudibus.

§. 2. Qui sunt igitur, qui teneantur, videndum est. Ait Prætor, *Nautæ*. *Nautam* accipere debemus eum, qui navem exercet (36): quamvis *nautæ* appellantur omnes, qui navis navigandæ causa in nave sint, sed de exercitore (37) solummodo Prætor sentit, nec enim debet (inquit Pomponius) per remigem, aut mesonautam (38) obligari: sed per se, vel per navis magistrum (39): quamquam si ipse alicui e nautis committi jussit, sine dubio debeat obligari (40). §. 3. Et sunt quidam in navibus, qui custodiæ gratia navibus præponuntur, ut, *ναυφύλακες* (41), id est, *navium custodes* (42), [& dietarii (43)]. Si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem: quia is, qui eos hujusmodi officio præponit, committi eis permittit: quamquam ipse navicularius (44) vel magister id faciat (45), quod *χειρέμβολον* (46) appellant. Sed si hoc non extet, tamen de recepto navicularius tenebitur. §. 4. De exercitoribus ratium (47), item lintrariis nihil cavetur: sed idem constitui oportere, Labeo scribit: & hoc jure utimur. §. 5. *Caupones* autem, & *stabularios* æque eos accipiemus, qui cauponam, vel stabulum exercent, institoresve eorum. † Cæterum, si qui opera mediastini (48) fungitur, non continetur, utputa atriarii, & focarii (49), & his similes. §. 6. Ait Prætor: *quod cujusque salvum fore receperint*: hoc est, quamcunque rem, sive mercem receperint. Inde apud Vivianum relatum est, ad

(1) An vero pœna simul, & executio peti poterit? Hoc ordinarie non admittitur. Cautius est igitur, ut notarius formulam compromissi ita concipiat, ut pœna peti possit rata manente sententia, arg. l. pen. supr. de transact. (2) Exemplum v. l. 27. §. 10. supr. eod. Goth. Vid. Joan. Robert. [illegible] Menoch. de arbitr. judic. [illegible] Adde Cujac. [illegible] (3) Potest igitur mulctare, an & jusjurandum in litem deferre? An & mulctare si permissum ei non fuerit? [illegible] (4) Litigatorem enim cogere, ut contra se testes producat, iniquum est: ideoque non potest arbiter [illegible] (5) Vide [illegible] Medicum [illegible] (6) Subaudi de privatis judiciis [illegible] (7) V. Cuj. [illegible] Goth. Non cogitur quidem, sed tamen, si velit, judex esse potest [illegible] (8) Quid & minor tutelam sibi [illegible] (9) [illegible] (10) [illegible] (11) Toties quoties debet pareri. (12) Vide [illegible] (13) Compromissum simpliciter factum non transit ad res futuras. [illegible] (14) Verbi gratia de pignoris distractione [illegible] (15) [illegible] (16) [illegible] (17) [illegible] (18) [illegible] (19) [illegible] (20) Interlocutoria, una parte absente interdum ferri potest. [illegible] (21) [illegible] (22) [illegible] (23) Id est, obediens non fuerat. [illegible] (24) Ut id juberet [illegible] (25) [illegible] (26) V. [illegible] (27) [illegible]

[illegible] Goth. Vid. [illegible] Mod. (28) Hoc hominum genus male audiunt. (29) Quæ salva fore receperant [illegible] (30) [illegible] Vid. Lud. Vital. [illegible] & Alciatum [illegible] (31) [illegible] (32) Id est, in factum actionem [illegible] (33) Vide quæ scripsi [illegible] (34) An idem est, postquam excipere cœperunt? [illegible] Goth. Ab initio in eorum arbitrio est non recipere hospitem [illegible] (35) [illegible] (36) [illegible] (37) Id est, navis domino, vel ejus conductore. [illegible] (38) Mesonauta est, qui medium locum tenet [illegible] (39) Id est, cui totius navis cura mandata est. [illegible] (40) [illegible] (41) [illegible] (42) Ad id propositi ab exercitore. (43) Id est, qui [illegible] (44) Id est, exercitor. (45) Id non faciat. [illegible] (46) Id est, manus [illegible] (47) [illegible] (48) [illegible] (49) De focariis vide [illegible]

ad eas quoque res hoc Edictum pertinere, quæ mercibus accedarent: veluti, vestimenta, quibus in navibus utarantur, & cætera, quæ ad cottidianum (1) usum habemus. §. 7. Item Pomponius lib. xxxiv. scribit, parvi referre, res nostras, an alienas intulimus (2), si tamen nostra intersit salvas esse: etenim nobis magis, quam quorum sunt, debent solvi (3): & ideo si pignori merces accepero [ob pecuniam nauticam,] mihi magis, quam debitori nauta tenebitur, si ante eas suscepit.

§. 8. *Recipit* autem *salvum fore*, utrum si in navem res missæ, ei adsignatæ sunt, an, etsi non sint adsignatæ, hoc tamen ipso, quod in navem missæ sunt, receptæ videntur? Et puto, omnium eum recipere custodiam, quæ in navem illatæ sunt: & factum non solum nautarum præstare debere, sed & vectorem (4):

2. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

SIcut & caupo, viatorum (5).

1. Qualis sit hæc actio, & cur introducta. Quid præstet nauta, caupo, stabularius. 2. De causa, ex qua recipitur. 3. De filiofam. & servo. 4. Quid veniat in hanc actionem. De ejus tempore, de herede. 5. De concursu hujus actionis & actionis de furto.

3. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

ET ita de facto vectorum etiam Pomponius lib. xxxiv. scribit. † Idem ait, etiamsi nondum sint res in navem receptæ (6), sed in litore perierint, quas semel recepit, periculum ad eum pertinere. §. 1. Ait Prætor: *nisi restituant, in eos judicium dabo*. Ex hoc Edicto in factum actio proficiscitur. Sed, an sit necessaria (7), videndum: quia agi civili actione ex hac causa poterit. Si quidem merces intervenerit, ex locato vel conducto: sed si tota navis locata sit, qui conduxit, ex conducto etiam de rebus, quæ desunt, agere potest: si vero res perferendas nauta conduxit, ex locato convenietur: sed si gratis (8) res susceptæ sint, ait Pomponius depositi agi potuisse. Miratur igitur, cur honoraria actio sit inducta: cum sint civiles? Nisi forte (inquit) ideo, ut innotesceret Prætorem curam agere reprimendæ improbitatis hoc genus hominum: [&] quia in locato conducto culpa, in deposito dolus duntaxat præstatur (9), at hoc edicto omnimodo qui recepit, tenetur, etiamsi sine culpa ejus res periit, vel damnum datum est: nisi si quid damno fatali (10) contingit. Inde Labeo scribit, si quid naufragio, aut per vim piratarum (11) perierit, non esse iniquum, exceptionem ei dari. † Idem erit dicendum, & si in stabulo, aut in caupona vis major contigerit (12). §. 2. Eodem modo tenentur caupones, & stabularii, quo (13) exercentes negotium suum recipiunt: cæterum, si extra negotium receperint, non tenebuntur. §. 3. Si filiusfamilias aut servus receperit, & voluntas patris, domini (14) intervenit (15), in solidum erit conveniendus.

† Item si servus exercitoris subripuit, vel damnum dedit, noxalis actio cessabit: quia ob receptum suo nomine dominus convenitur. Sin vero sine voluntate exerceant, de peculio dabitur. §. 4. Hæc autem rei persecutionem continet, ut Pomponius ait: & ideo & in (16) heredem, & in perpetuo (17) dabitur.

§. 5. Novissime videndum, an ejusdem rei nomine & de recepto honoraria (18) actione, & furti agendum sit? & Pomponius dubitat: sed magis est, ut vel officio judicis, vel doli exceptione, alterutra esse contentus debeat (19).

1. Si nauta nautæ, stabularius stabularii, caupo cauponis rem receperit. 2. De his, quæ mercibus accedunt.

4. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SEd & ipsi nautæ furti actio competit (20), cujus (21) sit periculo: nisi [si] ipse subripiat, & postea ab eo subripiatur, aut alio subripiente, ipse nauta solvendo non (22) sit. §. 1. Si nauta nautæ, stabularius stabularii, caupo cauponis res receperit (23): æque tenebitur. §. 2. Vivianus dixit, etiam ad eas res hoc Edictum pertinere, quæ post impositas merces in navem, locatasque inferentur, etsi earum vectura non debetur: ut vestimentorum, penoris quotidiani (24): quia hæc ipsa cæterarum rerum locationi accedunt.

De custodia præstanda. 1. De furto & damno.

5. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

NAuta, & caupo, & stabularius mercedem accipiunt, non (25) pro custodia: sed nauta, ut trajiciat vectores: caupo, ut viatores manere in caupona patiatur: stabularius, ut permittat jumenta apud eum stabulari: & tamen custodiæ nomine tenentur. Nam & fullo & sarcinator non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt: & tamen custodiæ nomine ex locato tenentur (26).

§. 1. Quæcunque de furto diximus, eadem & de damno debent intelligi: non enim dubitari oportet, quin is, qui (27) salvum fore recipit, non solum a furto, sed etiam a damno (28) recedere (29) videatur.

Altera pars edicti de actione honoraria in factum ex quasi delicto in duplum. Si quis gratis in nave aut caupona fuerit. 1. Si servus meus vel communis, quo in nave aut caupona utebaris, damnum mihi dederit, aut furtum fecerit. 2. Sive damnum in eo datum fuerit. 3. De habitatione & hospitio repentino. 4. De concursu hujus actionis, & de furto vel ex lege Aquilia.

6. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

LIcet (30) gratis (31) navigaveris, vel in caupona gratis deverteris, non tamen in factum actiones tibi denegabuntur, si damnum injuria passus es.

§. 1. Si servo meo in nave vel in caupona utaris, & damnum mihi (32) det; vel furtum faciet, quamquam & furti actio & damni injuria mecum sit, hæc tamen actio, quia in factum est, etiam servi mei nomine adversus te competit. † Idem dicetur, & si communis sit. † Tu tamen, quod mihi præstiteris ejus nomine, vel communi dividundo, vel pro socio actione, aut, si partem ejus, vel totum conduxisti, etiam ex conducto habebis me obligatum. §. 2. Sed si damnum in eo datum sit ab alio, qui in eadem nave vel caupona est, cujus factum Prætor æstimare solet, non (33) putat Pomponius ejus nomine hanc actionem utilem futuram. §. 3. In factum (34) actione caupo tenetur pro his, qui habitandi (35) causa in caupona sunt: hoc (36) autem non pertinet ad eum, qui hospitio repentino recipitur, veluti viator (37). §. 4. Possumus autem furti vel damni injuriæ actione uti cum nautis, ut certi hominis factum arguamus (38): sed una contenti esse debebimus (39): &, si cum exercitore egerimus, præstare ei debemus actiones nostras: quamvis ex conducto actio adversus eos competat exercitori. Sed si absolutus sit exercitor hac actione, deinde agatur cum nauta, exceptio dabitur: ne (40) sæpius de ejusdem hominis admisso quæratur. Et contra, si de admisso unius hominis actum sit, deinde in factum actione agatur, exceptio dabitur.

De nautis, de damno in nave vel extra navem dato. De protestatione exercitoris. 1. Natura hujus actionis. 2. De nauta & mercatore, & nauplebata. 3. De servo nautæ. 4. Quatenus tenetur exercitor. 5. De pluribus exercitoribus. 6. De tempore hujus judicii. De herede, de servo, aut filiofam. exercitore.

7. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

DEbet exercitor (41) omnium nautarum suorum, sive liberi, sive servi, factum præstare: nec immerito factum eorum præstat, cum ipse eos, suo periculo adhibuerit. Sed non alias præstat, quam si in ipsa nave damnum datum sit (42): cæterum, si extra navem, licet a nautis, non præstabit. † Item si prædixerit, *Ut unusquisque vectorum res suas servet, neque damnum se præstaturum*, & consenserint (43) vectores prædictioni, non convenitur. §. 1. Hæc actio in factum, in duplum (44) est. §. 2. Sed si quid nautæ inter se damni dederint, hoc ad exercitorem non pertinet. † Sed si quis sit nauta & mercator, debebit illi dari: quod si quis, quos vulgo ναυτεπιβάτας, id est, *nautas (45) pro naulo (46) & vecturæ pretio solventes*, dicunt, & huic tenebitur: sed hujus factum præstat, cum sit & nauta. §. 3. Si servus nautæ damnum dederit, licet servus nauta (47) non sit, æquissimum (48) erit, in exercitorem actionem utilem (49) dare. §. 4. Hac autem actione suo nomine exercitor tenetur (50): culpæ scilicet suæ, qui tales adhibuit: & ideo, & si decesserint, non revelabitur.

† Servorum autem suorum nomine, noxali (51) duntaxat tenetur: nam cum alienos adhibet, explorare (52) eum oportet, cujus fidei, cujus innocentiæ sint: in suis venia dignus est, si qualesquales ad instruendam navem adhibuerit.

§. 5. Si plures navem exerceant, unusquisque pro (53) parte, qua navem exercet, convenitur. §. 6. Hæc judicia, quamvis honoraria (54) sunt, tamen perpetua (55) sunt: in (56) heredem autem, non dabuntur. Proinde, & si servus navem exercuit, & mortuus est, de peculio non dabitur actio in dominum, nec intra annum. Sed cum voluntate patris (57) vel domini, servus vel filius exercent navem, vel cauponam, vel stabulum, puto etiam hanc actionem in solidum eos pati debere: quasi omnia, quæ ibi contingunt, in solidum receperint.

DI-

(1) *l. 4. in fin. infr. eod.* (2) intulerimus. (3) Imo domino magis reddi oportet. *l. 10. infr. deposit.* (4) Imo vectorum non præstat. *l. un. §. 6. infr. furti adversus nautas.* (5) Imo, caupo viatorum factum non præstat *l. 6. §. 3. infr. eod. l. un. §. ult. infr. furti adversus nautas.* (6) Imo, non alias, quam si in ipsa nave damnum datum sit, *l. ult. infr. eod.* (7) V. *l. 1. §. 1. supr. eod.* (8) *l. 6. infr. eod.* (9) Vel ... [illegible] ... ex conventione culpa præstari potest. *d. l. 1. §. si convenit.* (10) Quod alibi [illegible] [illegible] ... (11) De piratis vid. *l. 10. infr. commodat.* (12) *l. 15. §. 2. & seq. infr. locati.* (13) Al. quod ita legit Accursius, & notat accipi pro qua. (14) Al. vel domini. (15) *l. ult. in fin. D.* ... (16) Imo in heredem non datur, est enim pœnalis. *§. ult. Inst. de oblig. ex quasi delict.* (17) *d. l. ult. §. ult.* (18) *l. ult. §. ult. infr. eod.* (19) *l. 6. §. 4. infr. eod.* ... (20) V. *l. un. §. 4. infr. furti advers. nautas.* (21) Id est, cum ejus sit periculo. (22) Tunc enim periculo ejus res non est, cum nihil habeat. (23) Ita Florent. al. res receperit. (24) *l. 1. §. 6. in fin. supr. eod.* (25) Aliud est pecuniam pro arte, & ministerio, aliud pro custodia rei alicujus accipere. Nautæ, caupones, stabularii, fullones, sarcinatores pro arte & opera pecuniam accipiunt, at non pro custodia. (26) ... [illegible] ... *infr. depositi.* Interdum etiam venditor de custodia tenetur, ... [illegible] ... (28) ... [illegible] ... *§. 7. infr. locati.* (34) Cum hoc edictum viatoribus prosumcit: servus autem, qui cauponæ inservit, cuique damnum illatum est, non est viator, sed domesticus. (35) In duplum ex secundo capite edicti. (36) *l. un. in fin. infr. furti.* (36) Habitationis, & hospitii repentini differentia. (37) Idem *l. un. §. ult. infr. furti adversus nautas.* Imo de facto viatoris tenetur. *l. 2. supr. eod.* (38) Id est, arguendo convincamus, ut sit Endyadis species. (39) *l. 3. in fin. supr. eod.* (40) Vide *l. 2. infr. de privatis delictis.* (41) An exercitoris exemplo Magistratus, & domus ... [illegible] ... Gilbert. Reg. *lib. 2.* ... [illegible] ... (42) Imo præstat, etiamsi res nondum in navem receptæ. *L. 3. supr. eod.* (43) ... [illegible] ... (44) ... [illegible] ... (45) Id est, qui operam suam in navigando præstant, loco omnis & operis vectoris. (46) Naulum pretium vecturæ. (47) Id est, ... [illegible] ... (48) Utiles actiones ex æquo & bono competunt. (49) Utiles actiones dantur, ubi directæ deficiunt ... [illegible] ... Directa enim ex hoc edicto datur in nautam: utilis in servum nautæ. (50) V. *l. 6. §. si cum quolibet. infr. de exercitoria.* (51) *d. l. un. §. servi.* (52) *l. 9. infr. de publicanis.* (53) Imo in solidum, *l. 1. in fin. infr. de exercitoria.* An hic ex debito, an ex contractu? (54) *l. 3. §. 1. supr. eod.* (55) *l. 3. §. 4. supr. eod.* ... [illegible] ...

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM
PARS SECUNDA.
LIBER QUINTUS.

TIT. I.

DE (1) JUDICIIS (2): ET (3) UBI (4) QUISQUE (5) AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT.

De jurisdictione inter consentientes.

1. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

SI se subjiciant aliqui jurisdictioni, & consentiant (6), inter consentientes cujusvis (7) judicis, qui Tribunali præest (8), vel aliam jurisdictionem habet, est jurisdictio.

Quid sit consentire. 1. *An requiratur consensus Prætoris.* 2. *De prorogatione judicis.* 3. *Qui, & ex quibus causis domum revocare possunt.* 6. *De causæ cognitione, de cautione ab eo præstanda, qui domum revocat.* 7. *Ne prorogatio creditoribus obsit.* 8. *Qui multæ dicendæ jus habent.*

2. IDEM lib. 3. ad Edictum.

COnsensisse autem videntur, qui (9) sciant (10) se non esse subjectos jurisdictioni ejus, & in eum consentiant: cæterum, si putent ejus jurisdictionem esse, non erit ejus jurisdictio: *error enim litigatorum* (ut Julianus quoque lib. 1. Digestorum scribit) *non habet consensum* (11): aut si putaverunt alium (12) esse Prætorem pro alio, æque error non dedit jurisdictionem: aut si, cum restitisset quivis ex litigatoribus, viribus Prætoris compulsus est, nulla jurisdictio est (13).

§. 1. Convenire autem utrum inter privatos sufficit, an vero etiam ipsius Prætoris consensus necessarius [est?] lex Julia judiciorum (14) ait: *Quo minus inter privatos conveniat*; sufficit ergo privatorum consensus. Proinde si privati consentiant, Prætor autem ignoret consentire, & putat (15) suam jurisdictionem, an Legi satisfactum sit, videndum est? & puto posse defendi, ejus esse jurisdictionem. §. 2. Si & judex ad tempus datus, & omnes litigatores consentiant, nisi specialiter Principali jussione prorogatio fuerit inhibita, possunt tempora, intra quæ jussus est litem dirimere, prorogari (16). §. 3. Legatis (17) in eo, quod ante (18) legationem contraxerunt, item (19) his, qui testimonii (20) causa evocati sunt, vel si qui (21) judicandi causa arcessiti (22) [sunt,] vel in provinciam destinati, *revocandi domum suam jus* datur. † Ei (23) quoque, qui [ipse] provocavit (24), non imponitur necessitas intra tempora provocationis exercendæ, Romæ, vel alio loco, ubi provocatio exercetur, aliis pulsantibus respondere: nam Celsus huic etiam domus revocationem dandam ait: quoniam ob aliam causam venerit: hæc Celsi sententia, & rationabilis est. † Nam & D. Pius Plotio Celsiano rescripsit, eum, qui tutelæ [reddendæ] causa Romam erat e se evocatus, alterius tutelæ [causa] cujus causa non erat evocatus (25), non debere compelli judicium suscipere. † Idem Claudio Flaviano rescripsit, minorem vigintiquinque annis, qui desideret in integrum restitui adversus Asinianum, qui alterius negotii (26) causa venerat, non esse Romæ audiendum. §. 4. Omnes autem isti domum revocent, si non ibi contraxerunt, ubi conveniuntur (27).

† Cæterum, si contraxerunt ibi, revocandi jus non habent: exceptis Legatis, qui licet ibi contraxerunt, dummodo ante (28) legationem contraxerunt, non compelluntur se Romæ defendere, quamdiu legationis causa hic demorantur: quod & Julianus scribit, & D. Pius rescripsit. † Plane, si perfecta legatione subsistant, conveniendos eos D. Pius rescripsit. §. 5. Item si extra provinciam suam contraxerunt, licet non in Italia, quæstionis est, an Romæ conveniri possint? & Marcellus, in eo solo, privilegio eos uti domum revocandi, quod in civitate sua, vel certe intra provinciam contraxerunt. Quod est verum. † Sed [&] si agant, compelluntur se adversus omnes defendere (29): Non tamen, si injuriam suam persequantur, vel furtum, vel damnum, quod nunc passi sunt: alioquin (30) (ut [&] Julianus eleganter ait) aut impune contumeliis & damnis adficientur, aut erit in potestate cujusque, pulsando eos, subjicere eos jurisdictioni, dum se vindicant. §. 6. Sed si dubitetur (31), utrum in ea quis causa sit, ut domum revocare possit, necne, ipse Prætor debet causa cognita statuere. Quod si constiterit, in ea eum esse causa, ut domum revocet, debebit cavere *in judicio sisti*: statuente Prætore, in quem diem promittet. † Sed, utrum nuda cautione, an satisdatione, Marcellus dubitat? Mihi videtur, sola promissione (32): quod & Mela scribit: alioquin compelletur (33) judicium accipere, quam invenire (34) eos, qui satis pro eo dent. §. 7. In omnibus autem, in quibus protelatur (35) admonitio, hoc procedere sine temporali damno creditorum oportet (36). §. 8. His datur multæ (37) dicendæ jus, quibus (38) publice judicium est, & (39) non aliis (40): nisi hoc specialiter eis permissum est.

De eo, qui latitat.

3. IDEM lib. 4. ad Edictum.

NOn videtur frustrandæ actionis causa latitare, qui (41) præsens suscipere judicium non compellitur (42).

De parente & liberis in potestate.

4. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

LIs (43) nulla (44) nobis esse potest (45) cum eo (46), quem in potestate habemus (47): nisi ex castrensi peculio (48).

Qui in jus vocati venire debent.

5. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

SI quis ex aliena jurisdictione, ad Prætorem vocetur, debet venire (49), ut & Pomponius & Vindius scripserunt: Prætoris (50) est enim æstimare, an sua sit jurisdictio: vocati autem, non contemnere auctoritatem Prætoris: nam & Legati, cæterique, qui revocandi domum jus habent, in ea sunt causa, ut in jus vocati veniant, privilegia sua allegaturi.

De cæco.

6. IDEM lib. 6. ad Edictum.

CÆcus judicandi officio fungitur (51).

Quo casu privilegium fori locum non habet.

7. IDEM lib. 7. ad Edictum.

SI (52) quis, posteaquam in jus vocatus est, miles, vel alterius fori esse cœperit, in ea causa jus revocandi forum non habebit, quasi præventus (53).

De constituto.

8. GAJUS lib. 2. ad Edictum provinciale.

SI (54) quis in legatione constituerit, quod ante legationem debuerit, non (55) cogi eum ibi judicium pati, ubi constituerit (56).

De insulis.

9. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

INsulæ (57) Italiæ, pars Italiæ sunt, & cujusque provinciæ (58).

Quid sit desistere.

10. IDEM lib. 10. ad Edictum.

DEstitisse (59) is videtur; non qui distulit, sed qui liti renunciavit in totum: desistere enim est, de negotio abstinere, quod calumniandi animo instituerat. † Plane, si quis, cognita rei veritate (60), suum negotium deseruerit, nolens in lite

(1) De vindiciis. vide Cujac. [illegible]

lite improba perseverare, quam calumniæ causa non instituerat, is destitisse non videtur.

De arrogatione adversarii.

11. IDEM lib. 12. ad Edictum.

SI a me fuerit adrogatus, qui mecum erat litem contestatus, vel cum quo ego solvi judicium, Marcellus libro tertio Digestorum scribit: quoniam nec ab initio inter eos potuit consistere (1).

Si prætor unum ex pluribus judicare vetet. 1. Qui judicem dare. 2. Vel judices dari possunt.

12. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

CUm Prætor unum ex pluribus (2) judicare vetat, ceteris (3) id committere videtur. §. 1. Judicem dare possunt, quibus [hoc] Lege, vel Constitutione, vel Senatusconsulto conceditur. Lege, sicut proconsuli (4). Is quoque, cui mandata est jurisdictio, judicem dare potest (5): ut sunt Legati Proconsulum: item hi, quibus id [more] (6) concessum est propter vim imperii: sicut Præfectus Urbi, ceterique Romæ Magistratus. §. 2. Non autem omnes judices dari possunt ab his, qui judicis dandi jus habent: quidam enim lege impediuntur, ne judices sint: quidam natura: quidam moribus. Natura, ut surdus, mutus, & perpetuo furiosus (7), & impubes (8), quia judicio carent. Lege [impeditur,] qui Senatu motus est (9). Moribus (10), feminæ (11), & servi (12): non quia non habent judicium, sed quia receptum est, ut civilibus officiis non fungantur. §. 3. Qui possunt esse judices, nihil interest, in potestate, an sui juris sint (13).

Quis actor intelligatur in judiciis duplicibus.

13. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

IN tribus [istis] judiciis (familiæ erciscundæ, communi dividundo, & finium regundorum) quæritur, quis actor intelligatur (14), quia par causa omnium videtur? Sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad judicium provocasset (15).

14. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

SEd cum ambo ad judicium provocant, forte (16) res discerni (17) solet.

Si quis litem suam fecerit.

15. IDEM lib. 21. ad Edictum.

FIliusfamilias (18) judex (19), si litem suam faciat (20), in tantam quantitatem tenetur, quæ tunc in peculio fuit, cum sententiam dicebat.

§. 1. Judex tunc (21) litem (22) suam facere intelligitur, cum dolo (23) malo in fraudem legis sententiam dixerit. Dolo malo autem videtur hoc facere, si evidens arguatur ejus vel gratia vel inimicitia, vel etiam sordes: ut veram (24) æstimationem litis præstare cogatur.

16. IDEM lib. 5. ad Edictum.

JUlianus autem, in heredem judicis, qui litem suam fecit, putat actionem competere: quæ sententia vera non (25) est, & a multis notata est (26).

Si judex litigatori successerit.

17. IDEM lib. 22. ad Edictum.

JUlianus ait: Si alter ex litigatoribus judicem solum heredem, vel ex parte fecerit, alius judex necessario sumendus est: quia iniquum est, aliquem suæ rei judicem fieri (27).

Si judex impeditus sit. 1. Utrum filiusfam. agere possit.

18. IDEM lib. 23. ad Edictum.

SI *longius spatium intercessurum erit, quo minus judex datus operam* (28) *possit dare, mutari eum* jubet Prætor, hoc [est], si forte occupatio aliqua judicem non patiatur operam judicio dare, incidente infirmitate, vel necessaria profectione (29), vel rei suæ familiaris periculo. §. 1. Si filiusfamilias ex aliqua noxa, ex qua patri actio competit, velit experiri, ita demum permittimus [ei] agere, si non sit qui patris nomine agat (30). Nam & Juliano placet, si filiusfamilias legationis, vel studiorum gratia aberit, & vel furtum, vel damnum injuria passus sit, posse eum utili judicio agere: ne, dum pater expectatur, impunita fiant maleficia (31): quia pater venturus non est, vel dum venit, se subtrahit is, qui noxam commisit. Unde ego semper probavi, ut si res non ex maleficio veniat, sed ex contractu, debeat filius agere utili (32) judicio, forte depositum repetens, vel mandati agens, vel pecuniam (33), quam credidit, petens: si forte pater in provincia sit, ipse autem forte Romæ vel studiorum causa, vel alia justa ex causa agat (34)? ne si ei non dederimus actionem, futurum sit, ut impune fraudem patiatur, & egestate Romæ laboret, viaticulo suo non recepto, quod ad sumptum pater ei destinaverat. Et finge Senatorem (35) esse filiumfamilias, qui patrem habet in provincia, nonne augetur (36) utilitas per dignitatem (37)?

De foro heredis. 1. Et ejus qui aliquid gessit per se. 3. Vel per servum. 4. Si quis alio loco solvere obligatus sit, quam ubi domicilium habeat.

19. IDEM lib. 60. ad Edictum.

HEres absens ibi defendendus est, ubi defunctus debuit (38), & conveniendus, si ibi inveniatur, nulloque suo proprio privilegio excusatur.

§. 1. Si quis tutelam (39), vel curam, vel negotia, vel argentariam (40), vel quid aliud, unde obligatio (41) oritur, certo loci administravit (42), & si ibi domicilium non habuit, ibi se debebit defendere: & si non defendat, neque ibi domicilium habeat, bona possideri patietur. §. 2. Proinde & si merces vendidit certo loci, vel disposuit (43), vel comparavit, videtur, nisi alio loci ut defenderet, convenit, ibidem se defendere. † Numquid dicimus eum, quia mercatore quid comparavit advena, vel ei vendidit, quem scit inde confestim profecturum (44), non oportet (45) ibi bona possideri, sed domicilium sequi ejus? at si quis ab eo, qui tabernam vel officinam certo loci conductam habuit, in ea causa est, ut illic conveniatur: quod magis habet rationem. Nam ubi sic venit, ut confestim discedat, quasi a (46) viatore emptis [vel eo, qui transvehebatur] vel eo, qui παράπλει, id est, *præternavigat* (47), emit: durissimum est, quotquot locis quis navigans, vel iter faciens delatus est, tot locis se defendi. At si quo constitit, non dico jure domicilii, sed tabernulam, pergulam (48), horreum (49), armarium, officinam conduxit, ibique distraxit, egit: defendere se eo loci debebit. §. 3. Apud Labeonem quæritur, si homo provincialis (50) servum institorem vendendarum mercium gratia Romæ habeat, quod cum eo servo contractum est, ita habendum (51) atque si cum domino contractum sit. quare ibi se debebit defendere. §. 4. Illud sciendum est, eum, qui ita fuit obligatus, ut in Italia (52) solveret, si in provincia habuit domicilium, utrobique posse conveniri, & hic & ibi: & ita & Juliano & multis aliis videtur.

Contrahere quomodo hic accipitur.

20. PAULUS lib. 58. ad Edictum.

OMnem (53) obligationem pro contractu habendam (54), existimandum est: ut ubicunque (55) aliquis obligetur [&] contrahi videatur: quamvis [non] ex crediti causa debeatur (56).

De tempore ad solvendum concedendo.

21. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

SI (57) debitori meo velim actionem edere, probandum erit, si fateatur se debere, paratumque dicat solvere, audiendum eum: dandumque (58) diem (59) cum competenti cautela ad solvendam pecuniam: *neque enim magnum damnum est in mora modici temporis* (60). † Modicum autem tempus hic intelligendum est, quod (61) post condemnationem reis indultum est.

De reconventione, & si is agat, qui judicium pati non cogitur.

22. PAULUS lib. 3. ad Plautium.

QUi (62) non cogitur in aliquo loco (63) judicium pati, si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones (64), & ad eundem judicem mitti (65).

De eo, quod post judicium acceptum accidit.

23. IDEM lib. 7. ad Plautium.

NOn (66) potest (67) videri in judicium venisse id, quod post judicium acceptum (68) accidisset (69): ideoque alia interpellatione (70) opus est.

De

De evocatis a Principe. 1. De Legatis, & si adversus Legatum actio ex delicto. 2. Vel in rem postuletur.

24. IDEM lib. 17. ad Plautium.

NOn alias in eos, quos Princeps evocavit, Romæ competit actio, quam si hoc tempore contraxerint (1). §. 1. Legati ex delictis in legatione commissis coguntur judicium Romæ pati: sive ipsi admiserunt, sive servi eorum (2). §. 2. Sed si postulatur in rem (3) actio adversus Legatum, nunquid danda sit, quoniam ex (4) præsenti (5) possessione (6) hæc actio est? Cassius respondit, sic servandum, ut, si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio: si vero ex multis servis de uno agatur, non sit inhibenda. Julianus, sine distinctione denegandam actionem. Merito; ideo enim non datur actio, ne ab officio suscepto legationis avocetur (7).

Si Legatus contrahat.

25. JULIANUS lib. 1. Digestorum.

SI legationis tempore (8) quis servum, vel aliam rem emerit, aut ex alia causa possidere cœperit, non inique cogetur ejus nomine judicium accipere: aliter enim potestas dabitur Legatis sub hac specie res alienas domum auferendi.

Si Legatus hereditatem adeat.

26. PAULUS lib. 27. ad Plautium.

DE eo autem, qui adiit hereditatem, Cassius scribit quamvis Romæ adierit hereditatem, non competere in eum actionem (9), ne impediatur legatio (10): & hoc verum est: sed nec legatariis datur actio, sed, nisi satisdet, mittuntur in possessionem rerum hereditariarum: quod & in hereditariis creditoribus dicandum est.

27. JULIANUS lib. 1. Digestorum.

QUid enim prohibet, legatum publico munere fungi, & actorem custodiæ causa in possessione rerum hereditariarum esse (11)?

Si Legatus fideicommissariam hereditatem acceperit. 1. Vel restituerit. 2. An Legatus jurare. 3. Vel damni infecti cavere cogatur. 4. Si dies actionis exitura est. 5. Si quis filium, & uxorem prægnantem, reliquerit.

28. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

SEd & si restituatur ei hereditas ex Trebelliano, actio in eum non dabitur: sive sponte, sive coactus (12) heres eam adierit: Commodius enim est, reddi quidem ei hereditatem, perinde autem habendum, ac si ipsa adisset hereditatem. §. 1. Contra si Legatus tempore legationis adierit, & restituerit, datur in fideicommissarium actio: nec exceptio Trebelliani obstat ex persona Legati: quia hoc Legati personale beneficium est. §. 2. Ex quibus autem causis (13) non cogitur Legatus judicium accipere, nec jurare cogendus est, *se* (14) *dare non oportere*: quia hoc jusjurandum in locum litis contestatæ succedit.

§. 3. Ædium nomine Legatus (15) damni infecti promittere debet, aut vicinum admittere in possessionem (16). §. 4. Sed & si dies actionis exitura erit (17), causa cognita adversus eum judicium Prætor dare debet, et lis contestetur (18), ita ut in provinciam transferatur. §. 5. Si paterfamilias mortuus esset, relicto uno filio, & uxore prægnante, non recte filius a debitoribus partem dimidiam crediti petere potest, quamvis postea unus filius natus sit: quia poterant plures nasci: cum per rerum naturam certum fuerit, unum nasci. Sed Sabinus, Cassius, partem quartam peti debuisse (19): quia incertum esset, an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa (20) essent, cum futura utique fierent: sed nostram inscientiam aspici debere.

Quis agat.

29. IDEM lib. 8. ad Plautium.

QUi (21) appellat prior (22), agit (23).

Ubi judicium finem accipit.

30. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

UBi acceptum (24) est semel judicium, ibi & finem accipere debet (25).

Si ex pluribus petitoris heredibus unus egerit.

31. CELSUS lib. 27. Digestorum.

SI petitor plures heredes reliquerit, unusque eorum judicio egerit, non erit verum, totam rem, quæ in priore judicio fuerit, deductam esse: nec enim quisquam alienam actionem in judicium invito coherede perducere potest (26).

De tempore in persona judicis subrogati tacite repetito.

32. ULPIANUS lib. 1. de Officio Consulis.

SI judex (27), cui (28) certa tempora (29) præstita (30) erant (31), decesserit, & alius (32) in locum ejus datus fuerit, tanta ex integro (33) tempora in persona ejus præstitura intelligemus, quamvis Magistratus nominatim hoc in sequentis datione (34) non expresserit: ita tamen ut legitimum tempus (35) non excedat.

Quidnam sit in judicem consentire.

33. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

NOn videtur in judicem consensisse, qui edi sibi genus apud eundem judicem desiderat actionis (36).

De foro heredis.

34. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

SI is, qui Romæ judicium acceperat (37), decessit, heres ejus, quamvis domicilium trans mare habeat, Romæ tamen defendi debet: quia succedit in ejus locum, a quo heres relictus est (38).

Differentia inter judicium & fidejussionem.

35. IDEM lib. 10. Epistolarum.

NOn (39) quemadmodum fidejussoris obligatio in pendenti (40) potest esse (41), [&] vel in futurum concipi, ita judicium in pendenti potest esse, vel de (42) his rebus, quæ postea in obligationem adventuræ sunt: nam neminem puto dubitaturum, quin fidejussor ante obligationem rei accipi possit (43): judicium vero antequam aliquid debeatur, non posse.

Quibus ex causis cognitio differtur. 1. Quo casu Senator in provincia recte convenitur.

36. CALLISTRATUS lib. 1. Cognitionum.

INterdum ex justis causis, & ex certis personis sustinendæ sunt cognitiones (44): veluti, si instrumenta litis apud eos esse dicantur, qui Reipublicæ causa aberunt: idque Divi Fratres (45) in hæc verba rescripserunt: *Humanum est propter fortuitos casus dilationem accipi, veluti quod pater litigator filium vel filiam, vel uxor virum, vel filius parentem amisit, & in similibus causis cognitionem ad aliquem modum (46) sustineri.* §. 1. Senator, si negotiis alienis se obtulerit in provincia, non debet judicium recusare negotiorum gestorum: sed actionem eum excipere oportere, Julianus respondit: cum (47) sua sponte sibi hanc obligationem contraxerit.

De concursu judicii possessorii & petitorii.

37. IDEM lib. 5. Cognitionum.

SI de vi (48), & possessione quæratur, prius cognoscendum (49) de vi (50), quam de proprietate rei, Divus Hadrianus (51) τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν (52), id est, *communi* (53) *seu Reipublicæ Thessalorum* [Græce] rescripsit.

Ubi peti, & dari legatum debet.

38. LICINIUS RUFINUS lib. 4. Regularum.

QUod legatur, siquidem per personalem actionem exigetur, ibi dari debet, ubi est (54): nisi [si] dolo malo heredis subductum fuerit (55): tunc enim ibi dari debet, ubi petitur (56). † Præterea quod pondere, aut numero, aut mensura continetur, ibi dari debet, ubi petitur: nisi [si] adjectum fuerit, *Centum modios ex illo horreo, aut vini amphoras ex illo dolio.* † Si autem per in rem actionem legatum petetur, etiam ibi peti (57) debet, ubi res est (58). Et, si mobilis sit res, ad exhibendum agi cum herede poterit, ut exhibeat rem (59): sic enim vindicari a legatario poterit.

De judice furioso. 1. Si legatus fidejusserit.

39. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

CUm furiosus judex (60) addicitur (61), non ideo minus judicium erit, quod hodie non potest judicare, ut scilicet sanæ mentis effectus, quod sententia dixerit, ratum sit: neque enim in addicendo præsentia vel scientia judicis necessaria est. §. 1. Qui legationis causa Romam venit, ex qualibet causa fidejubere potest, cum (62) privilegio suo, cum sit in Italia contractum, uti non potest (63).

De officio judicis.

40. IDEM lib. 4. Quæstionum.

NOn quidquid judicis potestati permittitur, id subjicitur juris necessitati (64).

§. 1. Judex, si quid adversus legis præceptum in judicando dolo malo prætermiserit, legem offendit (65).

(1) l. 2. §. 4. supr. eod. (2) l. 20. §. 5. supr. eod. (3) Vindicatio. (4) Ex rem actio ex possessione ... [illegible]

Quibus ex causis ante diem solutionis cautio præstatur.

41. IDEM lib. 11. Quæstionum.

IN omnibus (1) bonæ fidei (2) judiciis, cum (3) nondum dies præstandæ pecuniæ venit, si agat aliquis ad interponendam cautionem (4), ex justa (5) causa condemnatio (6) fit.

Si dos a legato petatur.

42. IDEM lib. 24. Quæstionum.

SI uxor a legato Romæ diverterit, dotis nomine defendendum Romæ virum responsum est (7).

De foro ejus, qui moram fecit.

43. IDEM lib. 27. Quæstionum.

EUm, qui *insulam Capuæ* [*fieri*] certo tempore stipulatus est, eo finito, quocunque loco (8) agere posse in id quod interest (9), constat.

Si ex pluribus reis quidam Reip. causa abesse cœperint. 1. De servo.

44. IDEM lib. 2. Responsorum.

NOn idcirco (10) judicis officium impeditur, quod quidam ex tutoribus post litem adversus omnes inchoatam Reipublicæ causa abesse cœperunt: cum præsentium, & eorum, qui non defenduntur, administratio discerni & æstimari possit. §. 1. Cum postea (11) servus apparuit, cujus nomine per procuratorem fuerat actum, absolvi (12) debitorem oportet. Quæ res domino quandoque propriam litem inferenti non obstabit.

De foro argentarii, tutoris. 1. Vel curatoris.

45. IDEM lib. 3. Responsorum.

ARgentarium (13), ubi contractum est, conveniri oportet: nec in hoc dilationem, nisi ex justa causa, dari, ut ex provincia codices adferantur. Idem in actione tutelæ placuit. §. 1. Nomine puellæ tutoribus in provincia condemnatis, curatores [puellæ] judicatum Romæ facere cogontur (14), ubi mutuam pecuniam mater accepit, cui filia heres extitit (15).

Si judex furere cœperit.

46. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

JUdex (16) datus, in eodem officio permanet (17), licet furere cœperit (18): quia recte ab initio judex addictus (19) est. sed judicandi necessitatem morbus sonticus (20) remittit (21): ergo mutari debet.

An judex dandus sit, quem altera pars petit.

47. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

OBservandum est, ne is judex detur, quem (22) altera pars nominatim petat (id enim iniqui (23) exempli (24) esse, Divus Hadrianus rescripsit) nisi hoc specialiter a Principe ad verecundiam petiti judicis respiciente, permittatur.

Ne Magistratus litiget.

48. PAULUS lib. 2. Responsorum.

PArs literarum Divi Hadriani: Τας αρχοντας (25), οι φ αρχουσι ενιαυτῳ, μη [τι] ιδιαν δικην ειναι, μητε διωκοντας μητε φευγοντας, μητε περι ων επιτροπευουσι ... [οι] εξεσι ... id est: *Magistratus, quo anno cum imperio sunt, neque propriam, neque eorum, quorum tutelam vel curam gerunt (26), causam in judicio, vel agendo, vel defendendo sustineant. Simul ac vero Magistratus dies exierit, non ipsis tantum adversus reos suos, sed etiam aliis adversus ipsos litem intentare jus fasque esse* (27).

De foro venditoris. 1. Si Præses, qui judicem dedit, successorem acceperit.

49. IDEM lib. 3. Responsorum.

VEnditor (28) ab emptore denunciatus (29), ut eum evictionis nomine defenderet, dicit se privilegium habere sui (30) judicis. Quæritur, an possit litem ab eo judice, apud quem res inter petitorem & emptorem cœpta est, ad suum judicem revocare; Paulus respondit, venditorem (31) emptoris judicem sequi solere (32). §. 1. Judices a Præside dati solent etiam in tempus successorum ejus durare (33), & cogi pronunciare (34): easque sententias servari. In eundem sensum etiam Scævola respondit.

Ubi petit, ut solvi debet fideicommissum.

50. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

SI fideicommissum ab aliquo petatur (35), isque dicat alibi (36) esse majorem partem hereditatis, non erit ad præstationem compellendus, & ita multis constitutionibus cavetur, *ut ibi petatur fideicommissum, ubi major pars hereditatis est*: nisi [si] probetur, eo loco voluisse testatorem fideicommissum præstari, ubi petitur. §. 1. Tractatum est de ære alieno, si in ea provincia, ubi fideicommissum petitur, plus esset æris alieni; an, quasi major pars alibi esset, præscriptio locum haberet? Sed [&] hic placuit, nihil facere æris alieni nomen: cum non loci sit æs alienum, sed universarum facultatium (37): æs enim alienum, patrimonium totum imminuere consuevit, non certi loci facultates. † Quid tamen, si forte certis oneribus destinatum (38) sit id patrimonium? utputa alimentis præstandis, quæ Romæ præstari paterfamilias jusserat, vel tributis, vel quibusdam aliis inexcusabilibus (39) oneribus, an possit præscriptio (40) locum habere? Hic porro constat dici, locum habere. §. 2. Sed & rescriptum est, ut *illic fideicommissum petatur, ubi* (41) *domicilium heres habet*. Quotiens autem cœpit quis fideicommissum solvere, non potest hac præscriptione (42) uti (43).

51. MARCIANUS lib. 8. Institutionum.

QUamvis ad eum hereditas fuerit devoluta, qui domicilium in provincia habet. Sed & Divi, Severus & Antoninus rescripserunt, si consenserit fideicommissarius (44) alio loco dare, necesse habere secundum consensum dare, ubi consenserit.

De tesseris frumentariis. 2. De viris clarissimis fideicommissariis. 3. Si res per fideicommissum relicta, ibi sit, ubi petitur. 4. Si satis de fideicommisso petatur.

52. ULPIANUS lib. 6. Fideicommissorum.

SEd & si susceperit actionem (45) fideicommissi, & aliis defensionibus usus, hanc omisit: postea, quamvis (46) ante sententiam, reverti ad hanc defensionem non potest (47). §. 1. Si libertis suis tesseras frumentarias (48) emi voluerit; quamvis major pars hereditatis in provincia sit, tamen Romæ debere fideicommissum solvi, dicendum est: cum appareat (49) id testatorem sensisse ex genere comparationis. §. 2. Sed & si proponas, quibusdam Clarissimis (50) viris argenti vel auri pondo relicta, & sit sufficiens ad hujusmodi fideicommissa Romæ patrimonium: licet major pars totius patrimonii in provincia sit, dici oportet, Romæ esse præstandum: nec enim verisimile est (51), testatorem qui honorem (52) habitum voluit his, quibus reliquit, tam modica fideicommissa in provincia præstari voluisse. §. 3. Si ea res, quæ per fideicommissum relicta est eo loci sit, dicendum est, non debere præscribi ei, qui petit quasi major pars hereditatis alibi sit (53). §. 4. Sed si non fideicommissum petatur eo loci, sed fideicommisso (54) satis: videndum est, an hæc præscriptio locum habeat? & non puto habere. Quinimo, & si nihil sit eo loci, attamen jubendum satisdare: quid enim veretur, cum si satis non dederit, mittatur adversarius in possessionem fideicommissi servandi causa?

Quibus ex causis adversus dominos Servis consistere licet.

53. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

VIx (55) certis ex causis (56) adversus dominos servis consistere permissum est: id est, si qui suppressas tabulas testamenti dicant, in quibus libertatem sibi relictam adseverant (57): Item, arctioris (58) annonæ (59) popul. Rom. (60) census etiam & falsæ monetæ criminis reos dominos detegere servis permissum est (61). Præterea fideicommissam libertatem ab his petent (62). † Sed [&] si qui suis nummis (63) redemptos se, & non manumissos contra placiti fidem adseverent. † Liber etiam [esse] jussus, *si rationes reddiderit*, arbitrum (64) contra dominum rationibus excutiendis recte petet (65). † Sed & si quis fidem alicujus elegerit, ut nummis ejus redimatur, atque his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere velle dicat, contractus fidem detegendi servo potestas tributa est.

De præjudicio.

54. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

PEr minorem causam majori (66) cognitioni præjudicium fieri non (67) oportet (68): major enim quæstio minorem causam ad se trahit (69).

De

(1) Excipe [illegible] ... [illegible]

De edictis, quibus vocantur absentes.

55. IDEM lib. singulari de officio Adsessorum.

EDictum, quod eb antecessose datum est, in mumero trium Edictorum (1) connumerari debet. Plane, licet [omnis] ab aotecessore numerus finitus sit, solet successor unum edictum dare.

Quis possit rem in judicium deducere.

56. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

LIcet verum (2) procuratorem in judicio tem deducere verissimum est, tamen, & si quis, eum procuratos (3) non esset, litem sit contestatut, deinde ratum (4) domious habuerit, videtut setro (5) ses in judicium recte deducta (6).

Si filiusfam. conveniatur.

57. IDEM lib. 41. ad Sabinum.

TAm ex contractibus, quam ex delictis in filiumfamilias (7) competit actio (8): sed mortuo filio post (9) litis eontestationem, transfertur judicium in patrem (10), dumtaxat (11) de peculio & quod io sem ejus versum est. Certe si quasi procuratur alicuius filiusfamilias judicium acceperit, mortuo eo (12), in eum, quem defenderit, transactio (13) vel judicati datur.

Quibus modis judicium solvitur, & de evocationibus.

58. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

JUdicium (14) solvitur vetante (15) eo, qui judicare jusserat: vel etiam eo, qui majus (16) imperium (17) io eadem jurisdictione habet, vel etiam, si ipse judex ejusdem imperii esse cœperit, cujus erat, qui judicare jussit.

Ubi judicandum est.

59. ULPIANUS lib. 51. ad Sabinum.

SI *locus* (18) in (19) jubendo judicare non est comprebensus, videtur eo loco judicare jussisse, quo solet (20) judicari sine incommodo litigantium (21).

De officio judicis subrogati.

60. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

MOrtuo judice, quod eum judicare oportuerat, idem (22) eum, qui subditus (23) est, sequi (24) oportet.

Quid in judicium venire intelligatur. 1. De latrunculatore.

61. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

SOlemus quidem dicere (25), *Id venire in judicium, de* (26) *quo actum est inter litigantes*: Sed Celsus ait, periculose [esse], ex persona rei hoc metiri, qui semper, ne condemnetur, hoc dicet, *non convenisse* (27). Quid ergo? melius est dicere (28), id venire io judicium, non de quo actum est, ut veniret, sed id non venire, de quo nominatim actum est, ne veniret. §. 1. Latrunculator (29) de re pecuniaria judicare non (30) potest.

Actoris & rei distinctio.

62. IDEM lib. 39. ad Edictum.

INter litigantes non aliter lis expediri potest, quam si alter petitor, alter possessor sit; esse enim debet, qui onera petitoris sustineat, & qui commodo possessoris fungatur (31).

Quid sit recte defendi.

63. IDEM lib. 49. ad Edictum.

REcte *defendi* (32), hoc est, judicium accipere, vel per se, vel per alium, sed cum (33) satisdatione: nec ille videtur defendi, qui (34), quod judicatum est, non solvit.

De æstimatione. De prædone. 1. Judicatum solvi.

64. IDEM lib. 1. Disputationum.

NOn ab judice doli æstimatio ex eo, quod interest, fit, sed (35) ex eo, quod in litem juratur: Denique & prædoni depositi (36), & commodati (37), ob eam causam competere actionem, non dubitatur. §. 1. Si quis alio judicio acturus, judicatum solvi satis acceperit, deinde (38) & [in] alio judicio agat, non committetur stipulatio: quia de alia re cautum videtur (39).

Ubi dos repetitur.

65. IDEM lib. 34. ad Edictum.

EXigere (40) dotem mulier debet illic (41), ubi maritus domicilium habuit, non ubi instrumentum dotale conscriptum est: nec enim id genus contractus (42) est (43), ut & eum locum spectari oporteat, in quo instrumentum dotis factum est, quam eum, in cujus domicilium & ipsa mulier per conditionem matrimonii (44) erat reditura.

De intentione ambigua.

66. IDEM lib. 2. Disputationum.

SI (45) quis intentione (46) ambigua vel oratione usus sit, id, quod utilius ei (47) est, accipiendum est (48).

Si quis dicat se suis nummis redemptum.

67. IDEM lib. 6. Disputationum.

QUi se dicit *suis* (49) *nummis redemptum*, si hoc probaverit, exinde liber erit, ex quo redemptus est: quia Constitutio non liberum pronunciari præcipit, sed *restitui in libertatem* jubet. Proinde compellendus erit manumittere eum; qui se suis nummis redemit. † Sed [&] si latitet, exempla Senatusconsultorum ad fideicommissam (50) libertatem pertinentium [debere] induci oportet.

De edicto peremptorio.

68. IDEM lib. 8. Disputationum.

AD (51) peremptorium (52) Edictum hoc ordine venitur (53), ut primo quis petat post absentiam adversarii Edictum (54) primum: mox alterum,

69. IDEM lib. 4. de omnibus Tribunalibus.

PEr intervallum non minus (55) decem (56) dierum;

70. IDEM lib. 8. Disputationum.

ET tertium (57): quibus propositis, tunc *peremptorium* impetret (58): quod inde hoc nomen sumpsit, quod perimeret disceptationem, hoc est, ultra non pateretur adversarium tergiversari.

71. IDEM lib. 4. de omnibus Tribunalibus.

IN peremptorio autem comminatur (59) is, qui Edictum dedit, *etiam absente diversa parte cogniturum se, & pronunciaturum.*

72. IDEM lib. 8. Disputationum.

NOnnunquam autem hoc Edictum post tot numero edicta, quæ præcesserint, datur: nonnunquam post unum, vel alterum: nonnunquam statim, quod appellatur *unum* (60) *pro omnibus* (61). † Hoc autem æstimare oportet eum, qui jus dixit (62): [&] pro (63) conditione causæ, vel personæ, vel temporis, ita ordinem edictorum vel compendium moderari.

De absente citando post Edictum peremptorium, & sententia ferenda. 1. De absentia ejus, qui Edictum peremptorium impetravit. 3. An condemnatus ex peremptorio possit appellare.

73. IDEM lib. 4. de omnibus Tribunalibus.

ET post Edictum peremptorium impetratum, cum dies ejus supervenerit, tunc absens citari (64) debet: &, sive responderit, sive non responderit: agetur causa, & pronunciabitur: non utique secundum præsentem, sed interdum (65) vel absens, si bonam causam habuit, vincet (66). §. 1. Quod si is, qui Edictum peremptorium (67) impetravit, absit die cognitionis (68), is vero, adversus quem impetratum est, adsit, tum circumducendum (69) esse Edictum peremptorium (70): neque (71) causa cognoscetur, nec secundum præsentem pronunciabitur. §. 2. Circumducto edicto videamus, an amplius reus conveniri possit: an vero salva quidem lis est, verum (72) instantia tantum edicti periit? Et magis (73) est, ut instantia tantum perierit, ex integro autem litigari possit. §. 3. Sciendum [est], ex peremptorio absentem condemnatum, si appellet, non esse audiendum: si (74) modo per contumaciam defuit: si minus, audietur.

De qua re pronunciare judex cogitur: 1. Aut potest. 2. Si quis mortuum debitorem defenderit.

74. JULIANUS lib. 5. Digestorum.

De

(1) De quibus vide *l.* 68. 69. 70. *infr. eod.* (2) Aliud in falso eid Socinum, regula 681. (3) Idem in defensore, *l.* 13. §. 7. *in fin. infr. de except. rei judicatæ.* (4) Vide *l.* 10. *in fin. infr. de solutionibus.* (5) c. 30 *de regulis* (6) Vide *l.* 10. *in fin. infr. de solutionibus.* (7) Quid, quatenus de peculio ex delicto servi tenetur dominus? quatenus ejus delicto peculium servi auctum est, *l.* 1. §. 10. *inf. de peculio*, & sic non in solidum (8) Vide *l.* 10 *infr. de obligat. & act.* (9) Vide Socinum regul. 106. (10) Vide *l.* 1. *C.* [illegible] (11) Et sic nulla alia actio [illegible]

[illegible]

DE (1) qua re cognoverit judex, pronunciare quoque cogendus erit (2).

§. 1. Judex, qui usque ad certam summam judicare jussus est, etiam de re majori judicare potest, si inter litigatores conveniat (3).

§. 2. Cum absentem defendere vellem, judicium, mortuo jam eo, accepi, & condemnatus solvi: Quæsitum est, an heres liberaretur: item, quæ actio [mihi] adversus eum competeret? Respondi, judicium, quod jam mortuo debitore, per defensorem ejus accipitur, nullum esse (4): & ideo heredem non liberari: defensorem autem, si ex causa judicati solverit, repetere quidem non posse, negotiorum tamen gestorum ei actionem competere adversus heredem: qui [sane] exceptione doli mali tueri se possit, si ab actore conveniatur.

De officio executoris a Prætore dati.

75. IDEM lib. 26. Digestorum.

SI Prætor jusserit *eum, a quo debitum petebatur, adesse*, & ordine Edictorum peracto, pronunciaverit *absentem debere*, non utique judex (5), qui de judicato cognoscit, debet de Prætoris sententia cognoscere: alioquin lusoria (6) erunt (7) hujusmodi edicta & decreta Prætorum. *Marcellus notat*: Si per dolum sciens falso (8) aliquid allegavit (9), & hoc [modo] consecutum [eum] sententia (10) Prætoris liquido (11) fuerit adprobatum (12), existimo debere (13) judicem querelam (14) rei admittere. *Paulus notat* (15): Si autem morbo impeditus (16), aut Reipublicæ causa avocatus, adesse non potuit reus, puto vel actionem judicati eo casu in eum (17) denegandam, vel exsequi Prætorem ita judicatum non debere.

An mutatione judicum singulorum mutetur judicium.

76. ALFENUS lib. 6. Digestorum.

PRoponebatur, ex his judicibus, qui in eandem rem dati essent, nonnullos causa audita excusatos esse (18), inque eorum locum alios esse sumptos; & quærebatur singulorum judicum mutatio eandem rem, an aliud judicium fecisset? Respondi, non (19) modo si unus, aut alter, sed & si omnes judices mutati essent, tamen & rem eandem, & judicium idem (20) quod antea fuisset permanere (21). Neque (22) in hoc solum evenire, ut partibus commutatis eadem res esse existimaretur, sed & in multis ceteris rebus: nam & *legionem* eandem haberi, ex qua multi decessissent, quorum in locum alii subiecti essent: & *populum* eundem (23) hoc tempore putari, qui abhinc centum annis fuisset, cum ex illis nemo nunc viveret: itemque *navem* (24) si adeo sæpe (25) refecta esset, ut nulla tabula eadem permaneret, quæ non nova fuisset, nihilominus eandem navem esse existimari. Quod si quis putaret, partibus commutatis aliam rem fieri, fore, ut ex ejus ratione nos ipsi non iidem (26) essemus, qui abhinc anno fuissemus, propterea quod, ut Philosophi (27) dicerent, ex quibus particulis (28) minimis consisteremus, hæ quotidie ex nostro corpore (29) decederent, aliæque extrinsecus in earum locum accederent. Quapropter cujus rei species (30) eadem consisteret (31), rem quoque eandem esse existimari.

De patre & filio.

77. AFRICANUS lib. 3. Quæstionum (32).

IN privatis negotiis (33) pater filium, vel filius patrem judicem habere potest (34):

78. PAULUS lib. 16. ad Plautium.

QUippe judicare munus publicum est (35).

De pœna temere vocantis in jus. 1. De quibus præsides consuli, & respondere debent.

79. ULPIANUS lib. 5. de officio Proconsulis.

EUm, quem temere (36) adversarium [suum] in judicium vocasse constitit, viatica (37), litisque (38) sumptus, adversario suo reddere oportebit (39).

§. 1. Judicibus de jure dubitantibus Præsides respondere solent: de facto consulentibus (40) non (41) debent Præsides consilium impertire, verum jubere eos, *prout* (42) *religio suggerit, sententiam proferre*: hæc enim res nonnunquam infamat, & materiam gratiæ vel ambitionis tribuit.

Si in judicis nomine erratum sit.

80. POMPONIUS lib. 2. ad Sabinum.

SI in judicis nomine (43), prænomine erratum est, Servius respondit, si ex conventione litigatorum is judex addictus (44) esset, eum esse judicem, de quo litigatores sensissent (45).

Qui judices esse non possunt.

81. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

QUi (46) neque (47) Jurisdictioni præest (48), neque (49) a Principe potestate aliqua præditus [est] neque ab eo (50), qui jus dandorum judicum habet, datus est, nec (52) ex compromisso (51) sumptus, vel ex aliqua lege confirmatus est, judex esse non potuit (53).

De viatore vice arbitri dando.

82. IDEM lib. 1. de officio Consulis.

NOnnumquam solent magistratus populi Romani viatorem (54) nominatim vice arbitri dare (55), quod raro, & nonnisi re urgente faciendum est.

T I T. II.

DE (56) INOFFICIOSO (57) TESTAMENTO (58).

Quibus competit hæc querela.

1. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

SCiendum est, frequentes (59) esse inofficiosi querelas: omnibus enim, tam parentibus (60), quam liberis de inofficioso licet disputare. Cognati (61) enim proprii, qui sunt ultra fratrem (62), melius facerent, si se sumptibus inanibus non vexarent, cum obtinere spem non haberent.

Color hujus querelæ.

2. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

HOc (63) colore (64) inofficioso testamento agitur, quasi non sanæ (65) mentis fuerunt, ut testamentum ordinarent. Et hoc dicitur, non quasi vere furiosus vel demens testatus sit, sed recte (66) quidem fecit testamentum, sed non (67) ex officio (68) pietatis (69): nam si vere furiosus esset, vel demens (70), nullum est testamentum.

Quid sit dicere inofficiosum testamentum.

3. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

Inoffi-

(1) Judex, qua de re cognoverit, de eadem pronunciare debet ... [illegible]

I*Nofficiosum testamentum dicere*, hoc est, allegare (1), quare exheredari vel præteriri non debuerit: quod plerumque accidit, cum falso parentes instimulati liberos suos vel exheredant, vel præteraunt.

Ratio hujus querelæ.

4. Gajus lib. singul. ad legem Glitiam (2).

NOn (3) est enim consentiendum parentibus (4), [qui] injuriam adversus liberos suos testamento inducunt: Quod plerumque faciunt, maligne circa sanguinem suum inferentes judicium, novercalibus (5) delinimentis (6) instigationibusve corrupti.

De descendentibus ex feminis: 1. Definitio & color hujus querelæ.

5. Marcellus lib. 3. Digestorum.

NAm & his, qui (7) non ex masculis descendunt, facultas est agendi, cum & de matris testamento agant, & obtinere assidue soleant. §. 1. Hujus autem verbi *de inofficioso* vis illa [ut dixi] est, docere immerentem se (8), & ideo & indigne præteritum, vel etiam exheredatione summotum: resque illo colore defenditur apud Judicem, ut videatur ille quasi non sanæ mentis (9) fuisse, cum testamentum inique ordinaret.

De posthumo. 1. De eo, qui non vocatur ad legitimam successionem. 2. De herede.

6. Ulpianus lib. 14. ad Edictum.

POsthumus (10) inofficiosum testamentum potest dicere eorum, quibus suus heres vel legitimus potuisset fieri, si in utero (11) fuerit mortis eorum tempore. Sed & (12) cognatorum: quia & horum ab intestato potuit bonorum possessionem accipere. Quid ergo? eis imputatur, cur intestati non decesserant? sed hoc nemo apud (13) Judicem potest impetrare: non (14) enim interdicitur testamenti factione. Hoc plane ei imputare potest, cur eum heredem non scripserit: potuit enim scriptus heres in possessionem mitti ea clausula *de ventre in possessionem mittendo* (15): item natus, *secundum tabulas* haberes (16). † Simili modo & eum, qui post testamentum (17) matris factum, exsecto (18) ventre extractus est (19), posse queri dico. §. 1. Si quis ex his personis, quæ ad successionem ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit (nemo (20) enim eum repellit), & casu obtinuerit, non ei prosit victoria, sed his, qui habent ab intestato successionem: nam intestatum patremfamilias facit.

§. 2. Si quis instituta accusatione inofficiosi decesserit: an ad heredem suum querelam transferat? Papinianus respondit: (quod & quibusdam Rescriptis significatur,) si post adgnitam bonorum possessionem decesserit, esse successionem accusationis (21). Et si non sit petita bonorum possessio, jam tamen cœpta (22) controversia, vel præparata: (23) vel si, cum venit ad movendam inofficiosi querelam, decessit, puto ad heredem transire.

7. Paulus lib. singulari de Septemviralibus (24) judiciis.

QUemadmodum *præparasse* (25) litem quis videatur, ut possit transmittere actionem, videamus? Et ponamus in potestate fuisse eum, ut neque bonorum possessio ei necessaria & aditio hereditatis supervacua sit, is, si comminatus (26) tantum accusationem fuerit, vel usque ad denunciationem, vel libelli dationem processerit, ad heredem suum accusationem transmittet: Idque D. Pius de libelli datione & denunciatione rescripsit. † Quid ergo si in potestate non fuerit? an ad heredem actionem transmittat? Et recte videtur litem præparasse, si ea fecerit, quorum supra mentionem habuimus.

An pater nomine filii queri possit. 1. Si quis litem dereliquerit. 2. De institutione Imperatoris. 3. De testamento veterani. 4. Vel militis. 5. De pupillari substitutione. 6. De donatione quartæ partis. 7. De impubere, cui pater pupillariter substituit. 8. An partem faciat, qui non queritur. 9. Quæ minuunt quartam. 10. De eo, qui adgnovit judicium defuncti. 11. De eo, qui institutus est, & damnatus restituere. 12. Si testamentum dicatur irritum, vel ruptum, & inofficiosum. 13. Si exheredatus possideat hereditatem. 14. Pœna actoris succumbentis. 15. De quarta ex constitutione D. Pii. 16. De effectu sententiæ contra testamentum.

8. Ulpianus lib. 14. ad Edictum.

PApinianus lib. v. Quæstionum recte scribit, inofficiosi querelam patrem filii sui nomine instituere non (27) posse invito eo: ipsius enim injuria (28) est (29). † Sequenti loco scribit, si filius post agnitam litis (30) ordinandæ gratia (31) bonorum possessionem decesserit, finitam esse inofficiosi querelam, quæ non patri, sed nomine dabatur filii. §. 1. Si quis post rem inofficiosi ordinatam litem dereliquerit (32), postea non audietur. §. 2. Si Imperator (33) sit heres institutus, posse inofficiosum dici testamentum, sæpissime rescriptum est (34). §. 3. Papinianus lib. 14. Responsorum ait, contra veterani patrisfamilias testamentum esse (35) inofficiosi querelam, etsi ea sola bona habuit, quæ in castris quæsieret. §. 4. Si quis in militia fecerit testamentum, & intra annum post militiam decesserit, dubito, an, quia ad hoc usque temporis jure militari testamentum ejus valet, querela inofficiosi cesset? & potest dici [querelam inofficiosi cessare]. §. 5. Sed nec impuberis filii mater inofficiosum testamentum dicit: quia pater ei hoc fecit: & ita Papinianus respondit: Nec patris, frater: quia filii testamentum est: ergo nec frater impuberis, si patris non dicit. Sed si in patris (36) obtentum est (37), nec (38) hoc (39) valebit: nisi [si] pro parte patris rescissum est: tunc enim pupillare valet.

§. 6. Si quis mortis (40) causa filio donaverit quartam partem ejus, quod ad eum esset perventurum, si intestatus paterfamilias decessisset, puto secure eum testari. §. 7. Si quis impuberi filio substituit, secundas tabulas faciendo, non ob hoc admittemus ipsum impuberem ad inofficiosi querelam.

§. 8. Quoniam autem (41) quarta (42) debitæ portionis sufficit ad excludendam querelam (43), videndum erit, an exheredatus partem faciat, qui non queritur (44), utputa, sumus duo filii exheredati? & utique faciet, ut Papinianus respondit, & si dicam inofficiosum, non totam hereditatem debeo, sed dimidiam petere. Proinde si sint ex duobus filiis nepotes; ex uno plures, tres puta, ex uno unus: unicum, sescuncia; unum ex illis, semuncia querela excludit.

§. 9. Quarta (45) autem accipietur (46), scilicet deducto ære alieno, & funeris impensa. † Sed *an & libertates quartam minuant*, videndum [est: & nunquid minuant]? nam si cum (47) quis ex asse (48) heres institutus est, ideo non potest dicere inofficiosum, quia (49) habet Falcidiam: Falcidia autem (50) libertates non minuit, potest dici, deductis (51) libertatibus quartam ineundam. Cum igitur placet quartam minui per libertates, eveniet, ut qui servos tantum habet in patrimonio suo, dando eis libertatem, inofficiosi querelam excludat, nisi forte hic filius, si non fuit in potestate, a patre heres institutus, merito omittit hereditatem, & ad substitutum (52) transmittens, querelam inofficiosi instituit; vel ab intestato, citra Edicti pœnam habeat hereditatem. §. 10. Si conditioni parere testator heredem jussit in persona filii, vel alterius, qui eandem querelam movere potest: & sciens is accepit, videndum, ne ab inofficiosi querela excludatur: agnovit enim judicium. Idem est, & si legatarius ei, vel statuliber dedit: Et potest dici, excludi eum, maxime si heredem ei jusserat dare: ceterum, si legatarium, nunquid semel natam inofficiosi querelam non perimat legatarii oblatio? Cur ergo in herede absolute diximus? quoniam ante aditam hereditatem nec nascitur querela (53). Ego eventum puto sequendum in hac re: ut si forte, antequam judicium (54) moveatur, oblatio ei fiet ejus, quod relictum est, quasi ex voluntate testatoris oblato eo, satis ei factum videatur. §. 11. Unde si quis fuit institutus forte ex semisse, cum ei quartana ex substantia (55) testatoris deberetur, & rogatus esset, post certum tempus restituere hereditatem, merito dicendum est, nullum judicium movere, cum debitam portionem, & ejus fructus habere possit, fructus enim solere in Falcidiam (56) imputari non est incognitum. Ergo & si ab initio ex semissa heres institutus, rogetur post decennium restituere hereditatem, nihil habet, quod que-

(1) Vide quæ notavi *l. 9. infr. eod. in pr.* (2) Lege Glitia introducta fuit quarta aut inofficiosi querela ... [illegible]

... ille nota quædam est & injuria ... [illegible]

queratur: quoniam facile potest debitam portionem, ejusque fructus (1) medio tempore cogere. §. 12. Si quis [&] irritum dicet testamentum, vel ruptum, & inofficiosum, conditio ei deferri debet, utrum prius movere velit (2).

§. 13. Si filius exheredatus in possessione sit hereditatis: scriptus quidem heres petet hereditatem, filius vero in modum contradictionis (3) querelam inducat: quemadmodum ageret, si non possideret, sed peteret. §. 14. Meminisse autem oportebit, eum (4), qui testamentum inofficiosum improbe dixit, & non obtinuit, id quod in testamento accepit, perdere, & id fisco vindicari, quasi indigno ablatum (5): sed ei demum aufertur, quod testamento datum est, qui atque ad sententiam judicum lite improba perseveraverit (6): cæterum, si ante sententiam destitit, vel decessit, non ei aufertur, quod datum est. Proinde, & (7), si absente eo secundum præsentem pronuncietur, potest (8) dici, conservandum ei, quod accepit. † Eo autem solo carere quis debet, cujus emolumentum ad eum pertinet: cæterum, si id rogatus fuit restituere, non debet injuria fieri (9). † Unde non male Papinianus (10) lib. 11. Responsorum refert, si heres fuit institutus, & rogatus restituere hereditatem, deinde in querela inofficiosi non obtinuit, id, quod jure Falcidiæ potuit habere, solum perdere (11). §. 15. Si quis impubes adrogatus sit ex his personis, quæ & citra adoptionem & emancipationem queri de inofficioso possunt, hunc puto removendum a querela, cum habeat quartam (12) ex constitutione D. Pii. Quod si egit, nec obtinuit, an quartam perdat? & puto, eum non admittendum ad inofficiosum, aut, si admittatur, etsi non obtinuerit, quartam ei, quasi æs alienum, concedendam (13). §. 16. Si ex causa de inofficiosi cognoverit judex, & pronunciaverit contra testamentum, nec fuerit provocatum, ipso jure rescissum est, & suus heres erit, secundum quem judicatum est: & bonorum possessor, si hoc [se] contendit: & libertates ipso jure non valent: nec legata debentur: sed soluta repetuntur, aut ab eo, qui solvit, aut ab eo, qui obtinuit: & hæc utili actione repetuntur (14). Fere autem, si ante controversiam motam soluta sunt, qui obtinuit, repetit: & ita D. Hadrianus (15) & D. Pius rescripserunt. §. 17. Plane si post quinquennium (16) inofficiosum dici cœptum est, ex magna & justa causa, libertates non esse revocandas, quæ competierunt, vel præstitæ sunt, sed viginti aureos a singulis præstandos victori.

9. MODESTINUS lib. singulari de inofficioso testamento.

SI autem intra quinquennium egerit, libertates non competunt. Sed Paulus ait, præstaturum fideicommissas libertates, scilicet viginti aureis (17) & in hoc casu a singulis præstandis.

De sententiis contrariis. 1. De legato percepto.

10. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

SI pars (18) judicantium (19) de inofficioso testamento contra testamentum: pars (20) secundum id sententiam dederit, quod interdum fieri solet, humanius (21) erit sequi ejus partis sententiam, quæ secundum testamentum (22) spectavit, nisi [si] aperte judices (23) inique secundum scriptum heredem pronunciasse apparebit. §. 1. Illud notissimum est, eum, qui legatum perceperit (24), non recte de inofficioso testamento dicturum: nisi (25) id totum alii administravit (26).

De effectu sententiæ contra testamentum.

11. MODESTINUS lib. 3. Responsorum.

ETiamsi querela inofficiosi testamenti obtinuerit, non (27) ideo tamen donationes (28), quas vivus ei perfecisse proponitur, infirmari, neque in dotem (29) datoram partem vindicari posse respondi.

De legato percepto. De manumissione servi instituti. 1. De petitione a statulibero. 2. De petitione legati adempti. 3. De liberatione per acceptilationem correi.

12. IDEM lib. singulari de Præscriptionibus.

NIhil interest, sibi relictum legatum filius exheredatus adgnoverit: an filio, servove relictum consecutus sit: utrobique enim præscriptione summovebitur (30). Quinetiam si idem institutum servum prius, quam adire hereditatem juberet, manumiserit, ut ille suo arbitrio adeat hereditatem, idque fraudulento consilio fecerit, summovebitur ab actione. §. 1. Si a statulibero exheredatus pecuniam petere cœperit, videri adgnovisse parentis judicium. §. 2. Si cum filius ademptam sibi legatum instituerit petere, summotus repetat inofficiosi querelam, præscriptione removendus non est (31): quamvis enim agendo, testamentum comprobaverit (32), tamen est aliquid, quod testatoris vitio reputetur, ut merito repellendus non sit. §. 3. Filius testatoris (33), qui cum Titio ejusdem pecuniæ reus fuerat, liberatione Titio legata, per acceptilationem Titii liberatus (34), ab actione inofficiosi non summovebitur (35).

An fideicommissa debeantur rescisso testamento.

13. SCÆVOLA lib. 3. Responsorum.

TItia (36) filiam (37) heredem instituit, filio legatum (38) dedit, eodem testamento ita cavit: *Ea omnia, quæ supra dari, fieri jussi, ea dari, fieri volo ab omni herede, bonorumve* (39) *possessore, qui mihi erit etiam* (40) *jure ab intestato. Item quæ dari jussero, ea uti dentur, fiant [que], fidei ejus* (41) *committo.* Quæsitum est, si soror (42) Centumvirali (43) judicio obtinuerit (44), an fideicommissa (45) ex capite suprascripto (46) debeantur? [Respondi:] Si hoc quæratur, an jure eorum, quos quis sibi ab intestato heredes, bonorumve possessores successuros credat, fideicommittere possit, respondi (47) posse. Paulus notat (48): Probat autem, nec (49) fideicommissa ab intestato data deberi, quasi a demente.

De liberis & parentibus.

14. PAPINIANUS lib. 5. Quæstionum.

PAter filium emancipavit (50), & nepotem ex eo retinuit (51): emancipatus suscepto postea (52) filio, duobus exheredatis, patre præterito, vita decessit: in quæstione de inofficiosi (53) testamenti, præcedenti (54) causa filiorum, patris intentio adhuc pendet (55): quod si contra filios judicetur, pater (56) ad querelam vocatur, & suam intentionem (57) implere potest (58).

1. De herede. 2. De testamento pro parte rescisso.

15. IDEM lib. 14. Quæstionum.

NAm etsi parentibus non debetur filiorum hereditas, propter votum (59) parentium, & naturalem erga filios caritatem, turbato (60) tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus, quam liberis, pie (61) relinqui debet (62).

§. 1. Heredi ejus, qui post litem de inofficioso præparatam mutata voluntate, decessit, non datur de inofficioso querela: non enim sufficit litem instituere, si non in ea perseveret (63). §. 2. Filius, qui [de] inofficiosi actione adversus duos heredes expertus, diversas (64) sententias judicum tulit, & unam vicit, ab altero superatus est, & debitores convenire, & ipse a creditoribus conveniri pro parte (65) potest, & corpora vindicare, & hereditatem dividere: verum enim est, familiæ erciscundæ judicium competere: quia credimus eum legitimum heredem pro parte esse factum: & ideo pars hereditatis in testamento remansit. Nec absurdum videtur, pro parte intestatum videri (66).

An victoria unius prosit alteri. 1. De patre & filia testatoris.

16. IDEM lib. 2. Responsorum.

FIlio, qui de inofficioso matris testamento contra fratrem institutum de parte ante agit, & obtinuit, filia quæ non egit, aut non obtinuit, in hereditate legitima fratri non concurrit (67). §. 1. Contra tabulas filii (68) possessionem jure manumissionis pater accepit (69), [& bonorum possessionem adeptus est,] postea filia defuncti, quam ipse

ipse exheredaverat, quæstionem inofficiosi testamenti recte pertulit (1): possessio, quam pater accepit, ad irritum recidit (2): nam priore judicio de jure patris, non de jure testamenti quæsitum est (3): & ideo universam hereditatem filiæ cum fructibus restitui necesse est (4).

An partem faciat qui non queritur, & an ei prosit alterius victoria. 1. De effectu sententiæ contra testamentum.

17. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

QUi repudiantis animo non venit ad accusationem inofficiosi testamenti (5), partem non facit his, qui eandem querelam movere volunt (6). Unde, si de inofficioso testamento patris, alter ex liberis exheredatis ageret, quia, rescisso testamento, alter quoque ad successionem ab intestato vocatur, & ideo universam hereditatem non recte vindicasset: hic, si obtinuerit, uteretur rei judicatæ auctoritate: quasi Centumviri (7) hunc solum filium in rebus humanis esse nunc, cum facerent intestatum, crediderint. §. 1. Cum contra testamentum, ut inofficiosum (8) judicatur, testamenti factionem habuisse defunctus non creditur. Non idem probandum est, si herede non respondente, secundum præsentem judicatum sit: hoc enim casu non (9) creditur jus ex sententia (10) judicis fieri (11): & ideo libertates competunt, & legata petuntur.

18. IDEM lib. singulari de inofficioso testamento.

DE qua re etiam Constitutio exstat Divorum fratrum (12), quæ hujusmodi distinctionem admittit (13).

Si mater extraneum, & filiam heredes instituerit, alteram filiam præterierit.

19. IDEM lib. 2. Quæstionum.

MAter decedens, extraneum ex dodrante heredem instituit, filiam unam ex quadrante (14), alteram præteriit (15), hæc de inofficioso egit, & obtinuit: Quæro, scriptæ filiæ quomodo succurrendum sit? Respondi: Filia præterita id vindicare debet, quod intestata matre habitura esset. Itaque dici potest eam, quæ omissa est, etiamsi totam (16) hereditatem [ab intestato] petat, & obtineat, solam habituram universam successionem (17), quemadmodum si altera omisisset legitimam hereditatem. Sed non est admittendum, ut adversus sororem (18) audiatur, agendo de inofficioso. † Præterea dicendum est, non esse similem omittenti eam (19), quæ ex testamento adiit: & ideo ab extraneo semissem vindicandum: & defendendum, totum semissem esse auferendum, quasi semis totus ad hanc pertineat. Secundum quod non in totum testamentum infirmatur, sed pro parte intestata efficitur: licet quasi furiosæ (20) judicium ultimum ejus damnetur. † Cæterum, si quis putaverit, filia obtinente, totum testamentum infirmari (21), dicendum est, etiam institutam ab intestato posse adire hereditatem: nec enim (22) quæ ex testamento adiit, quod (23) putat valere, repudiare legitimam hereditatem videtur, quam [quidem] nescit sibi deferri: cum & hi, qui sciant, jus suum eligentes id, quod putant sibi competere, non amittant: quod evenit in patrono, qui judicium defuncti, falsa opinione motus, amplexus est: is enim non videtur bonorum possessionem contra tabulas repudiasse. Ex quibus apparet, non recte totam hereditatem præteritam vindicare: cum rescisso testamento, etiam institutæ salvum jus sit adeundæ hereditatis.

De Carboniana bonorum possessione.

20. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

QUi de inofficioso vult dicere, licet negetur *filius*, Carbonianam bonorum possessionem non debet accipere (24): toties enim ea indulgenda est, quotiens, si vere filius esset, heres esset, aut bonorum possessor: ut interim & possideat, & alatur, & actionibus præjudicium non patiatur: qui vero de inofficioso dicit, nec actiones movere debet, nec aliam ullam, quam (25) hereditatis petitionem, exercere, nec alii: ne umquam melioris sit conditionis, quam si confiteatur adversarius.

De dolo heredis. 1. De indebito soluto ab herede. 2. De effectu sententiæ contra testamentum.

21. PAULUS lib. 3. Responsorum.

EUm, qui inofficiosi testamenti querelam instituit, & fraude heredis scripti, quasi tertiam partem hereditatis tacite rogatus esset ei restituere, reliquit eam actionem, non (26) videri deseruisse querelam: & ideo non prohiberi eum repetere inchoatam [actionem (27).] §. 1. Item quæsitum est: an heres audiendus est ante [de] inofficioso querelam actam, desiderans restitui sibi ea, quæ solvit? Respondit, ei, qui sciens indebitum fideicommissum solvit, nullam repetitionem ex ea causa competere (28). §. 2. Idem respondit (29), evicta hereditate per inofficiosi querelam ab eo, qui heres institutus esset, perinde omnia observari oportere, ac si hereditas adita non fuisset: & ideo & petitionem integram debiti heredi instituto adversus eum, qui superavit, competere, & compensationem debiti.

An factum patris tollat querelam filio. 1. De legatario, qui filii, 2. Vel hereditario. 3. Vel arrogati nomine agens succubuit.

22. TRYPHONINUS lib. 17. Disputationum.

FIlius non impeditur (30), quominus inofficiosum testamentum matris accusaret (31), si pater ejus legatum ex testamento matris accipiet, vel adisset hereditatem, quamquam in ejus esset potestate: nec (32) prohiberi patrem diei jure (33) filii accusare (34): nam (35) indignatio (36) filii est. §. 1. Et quærebetur, si non obtinuisset (37) in accusando, an, quod patri datum (38) est, publicaretur (39), quoniam alii (40) commodum victoriæ parat, & in hac causa nihil ex officio patris, sed totum de (41) meritis filii (42) agitur? Et inclinandum est, non perdere patrem sibi datum (43), si secundum (44) testamentum pronunciatum fuisset. §. 2. Multo magis, si mihi legatum testator dedit, cujus de inofficioso testamento filius agens decessit, me herede relicto, egoque hereditariam causam peregi, & victus sum, id quod mihi eo testamento relictum est, non perdam: utique, si jam defunctus agere cœperat.

§. 3. Item si adrogavi (45) eum, qui instituerat litem de inofficioso testamento ejus, qui mihi legatum dedit, litemque peregero nomine filii, nec obtinuero, perdere me legatum non oportet: quia non sum indignus, ut auferatur mihi a fisco id, quod derelictum est: cum non proprio nomine, sed jure cujusdem successionis egi (46).

De conjungendis cum emancipato liberis ejus. 1. Quibus modis agnoscitur judicium defuncti. 2. De jure accrescendi.

23. PAULUS lib. singulari de inofficioso testamento.

SI ponas filium emancipatum præteritum, & ex eo nepotem in potestate retentum heredem institutum esse, filius potest contra filium suum, testatoris nepotem, petere bonorum possessionem: queri autem de inofficioso testamento (47) non poterit. Quod si exheredatus sit filius emancipatus, poterit queri (48): & ita jungetur (49) filio suo, & simul cum eo hereditatem obtinebit.

§. 1. Si hereditatem ab heredibus institutis exheredati emerunt (50), vel res singulas, scientes eos heredes [esse,] aut conduxerunt prædia, aliudve quid simile fecerunt, vel solverunt heredi, quod testatori debebant: judicium defuncti agnoscere videntur (51), & (52) a querela excluduntur (53). §. 2. Si duo sint filii exheredati, & ambo de inofficioso testamento egerunt, & unus postea constituit non agere, pars ejus alteri adcrescit (54). † Idemque erit, & si tempore exclusus sit.

De effectu diversarum sententiarum.

24. ULPIANUS lib. 48. (55) ad Sabinum.

CIrca inofficiosi querelam evenire plerumque adsolet, ut in una atque eadem causa diversæ sententiæ proferantur: quid enim, si fratre agente (56), heredes scripti diversi juris fuerunt? quod si fuerit, pro parte testatus, pro parte intestatus (57) decessisse videtur.

Utrum donatum inter vivos querelam excludat. 1. Si is obtinuerit, cui querela non competebat.

25. IDEM lib. 2. Disputationum.

SI non mortis causa fuerit donatum, sed inter vivos, hac tamen contemplatione (58), ut in quartam habeatur, potest dici inofficiosi querelam cessare, si quartam in donatione habet (59): aut, si minus habet, quod deest viri boni arbitratu repleatur: aut certe conferri (60) oportere id, quod donatum est.

§. 1. Si

(1) Perferre causam quid? vide quæ scripsi ad l. 11. infr. ad S. C. Trebell. & l. 9. C. qui accus. non poss. (2) Nec filia obiicietur exceptio rei judicatæ: quia res inter patrem & heredem scriptum acta, filiæ non nocet l. 1. infr. de except. rei judic. (3) Id est, quia sententia de patre prætorio, inter ipsum & scriptum heredem: sententia vero contra testamentum inofficiosum, inter omnes jus facit. Bart. (4) In hanc legem vide Pinell. ad l. 2. de rescind. vend. part. 2. c. 1. 4. n. 20. Ans. (5) Id est, qui non admittitur ad querelam, quam repudiavit, &c Accurs. Goth. [illegible] (6) Id est, non facit eos, qui querelam instituere volunt, particulares heredes, ut partem tantum habeant: nec impedit, quominus illi totum accipiant: illis enim totum accrescit. l. 23. in fin. infr. eod. (7) Centumviri cognoscebant de inofficioso, ut hic & l. 13. supr. eod. quo pertinent quæ a me notata sunt l. 10. supr. eod. l. ult. C. de liberis præteritis. l. ult. C. de petit. hered. & ad Ciceronem c. de oratore. Imo & de aliis hereditariis controversiis. Paulus 1. sent. 12. §. 2. Judex tutelaris, itemque Centumviri, si licet de rebus hereditariis, vel de fide generis instrui non possunt, poterunt de servis hereditariis habere quæstionem. Quintil. [illegible] Si exheredatum a se filium pater testator fecerit elogio, propterea quod is meretricem amaverit, omnis hic erit quæstio: an hanc delicto pater debuerit ignoscere, & centumviri tribuere debeant veniam. Idem [illegible] Cum apud centumviros quæritur, uter dignior hereditate sit. Hieron. [illegible] Hereditariæ vel Centumvirales causæ de [illegible] (8) Id est, quod hac actione petit debet. (9) Imo semper creditur, jus ex sententia fieri. [illegible] (10) Sententia, quæ jus facit inter omnes, inter absentes jus non facit. (11) Quoties enim quis contumax condemnatur, de jure suo, non de jure testamenti pronunciatum intelligitur. Ergo ut sententia contra testamentum inofficiosum lata jus inter omnes faciat, oportet herede præsente pronunciari. Bart. (12) Vid. l. 27. supr. de judic. & ibi not. Contra Gloss. hic. Adde Revard. var. lib. 3. c. 10. Ans. (13) Non rescinditur ipso jure testamentum, nisi præsente adversario judicetur de inofficioso. Bart. (14) Id est, illam ex 3. hanc ex tribus unciis. (15) Matris præteritio debetur pro exheredatione: §. final. Inst. de exhered. lib. Goth. Mentionem legatis, reliquisque præter institutionem articulis. L. 1. infr. de legat. præstand. contra tab. bonor. poss. petit. Nov. 115. cap. 3. in fin. S. L. (18) Adversus sororem & extraneum. (19) Ita ut nihil videatur consentiendum sorori, quæ adeundo ex testamento censetur renunciasse hereditati ab intestato. (20) Id est, institutam sororem. (20) Filia a matre præterita, si inofficiosi contra sororem agit, non est audienda, sed contra extraneum recte agit pro media parte, rescisso pro ea parte testamento. (20) Vide l. 5. l. 8. in fin. supr. eod. (21) Si præterita, adversus sororem institutam & extraneum, agente, totum testamentum rescissum fecerit, institutam partem mediam hereditatis ab intestato petet. (22) Id est, qui eligit quod putat sibi competere, is non amittit id, quod ignorat. quoniam si eligit quod putat sibi competere, non amittit quod scit competere. Bart. Adde l. 8. infr. de petit. hered. Ignorans remittere nemo intelligitur. l. 25. supr. de pactis. vide Petavum 9. doctrina 19. (23) Vide quæ scripsi ad l. 9. in verb. Licere C. de jure emphyteutico. (24) l. 1. §. 8 infr. de Carbonian. (25) Vide quæ notavi. l. 2. C. eod. Quid? an hac querela, & petitio hereditatis possint non libello concludi? Angelus negat, quia non simul actæ sunt. Zasius contra. [illegible] (26) Cur? tacita hac conditio inest actui cuicunque: Si fides servabitur utrinque. l. cum proponas. C. de pactis l. qui fidem. supr. de transact. l. 9. C. de donat. ante nuptias cap. 3. extr. de jure jurando. (27) Destitisse & renunciasse in totum querelæ non videtur, qui fraude adversarii circumventus destitit. Eam vide l. 14. §. penult. supr. eod. (28) l. 1. 24. 26. §. 3. 8. l. 62. infr. de condict. indeb. l. 20. §. 6. infr. locati l. 40. infr. de solut. l. 29. infr. de regul. jur. l. 9. C. de cond. indeb. (29) Contrario huic responso videtur l. 21. §. 8 [illegible] ad SC. Silan. videtur, inquam, non est. in Silan. enim dolus heredis punitur est. vide Cujacium lib. 15. observ. c. 29. Mod. (30) Per patrem scilicet. Goth. Vide Bellon. lib. 4. supputat. cap. 2. Ans. (31) Al. Accuset, suo nomine scilicet. (32) Interest enim patris filii famam purgare, eumque defendere. (33) Nomine filii: & ita hoc casu non vincens seu non obtinens in querela legatum sibi relictum non amittit: quia non suo, sed filii nomine, cui defensionem debet, querelam instituit. Secus si suo nomine inofficiosi egisset, nec obtinuisset. l. pen. C. eod. [illegible] C. de impub. & al. substit. (34) Patre suo nomine testamentum recte agnoscit, & idem nihilominus filii nomine recte queritur. vide l. 30. infr. eod. l. 10. supr. de postulando. & l. 13. §. qui dum supr. de adq. poss. (35) Vide Hotom. in quæstion. illustrib. p. 150. & 310. (36) Et injuria l. 8. in pr. supr. eod. (37) Pater. (38) Legatum. (39) Querelam qui movit adversus testamentum, ex quo relictum agnovit, relicti amissione punitur. (40) Filio, non sibi. hinc colligunt nonnulli jure Digestorum hanc filii omnium patri non fuisse quæsita. vide quæ notavi in §. 1. Inst. per quas person. cuique. (41) Inde testamentum non modo contra officium pietatis vel parentis dicitur factum, l. 2. supr. eod. sed & contra merita filii. Alciat. (42) Qui injuste exheredatus proponitur. (43) Legatum. (44) Adversus filium. (45) Inst. de adoption. per adrogat. (46) In hac specie & superiore, quum ut heres potest, quod suo nomine non obtinet, quia non de suis meritis, sed de alienis disputat. Bart. (47) Hodie sublata fratrum & emancipatorum differentia, emancipatos liberos suos non excludit. Nov. 118. c. 1. (48) l. 8. infr. de contra tab. bonor. possess. contra tabul. (49) l. 1. infr. de conjungendis cum emancipato liberis. (50) Contrahens cum herede instituto exheredatus, testamentum defuncti probare intelligitur, atque adeo jus querelæ in posterum amittit. (51) Qui aliquo modo voluntatem defuncti approbavit, querela excluditur. l. 7. supr. eod. l. pen. in fin. l. ult. cod. eod. vide l. 8. C. eod. (52) Idem scilicet. (53) Atque ita, quod ut ipse facere non potest, hoc ut alius faciat non potest. (54) Adcrescendi jus est in querela inofficiosi (55) Haloand. malim sexto. (56) Unus forte erat honestus, alter vero infamiæ nota adspersus. l. fratres C. de inoff. testam. unde pro parte hujus rescinditur testamentum. M. d. (57) Ex post facto, l. 41. in fin. supr. eod. [illegible] (58) Cum mortis causa datur quarta, cesset querela? l. 8. §. 6. supr. eod. Idem est, si inter vivos detur ea contemplatione, ut in quartam habeatur, nisi si minus, &c. (60) l. 5. C. de collat.

§. 1. Si quis, cum non possit de inofficioso queri, ad querelam admissus, pro parte rescindere testamentum tentet, & unum sibi heredem eligat, contra quem inofficiosi querelam instituat, dicendum est, quia testamentum pro parte valet, & præcedentes (r) eum personæ exclusæ sunt, cum effectu eum querelam instituisse.

De servo manumisso ab herede scripto.

26. IDEM lib. 8. Disputationum.

SI sub hac conditione fuerit heres institutus, *Si Stichum manumiserit*, & manumisisset, & postea quam manumisit, inofficiosum vel injustum testamentum pronuncietur, æquum est huic quoque succurri, ut servi pretium (e) a manumisso accipiat: ne stulta servum perdat.

De transactione. 1. De eo, quem testator filium suum esse negavit. 2. De testamento militis. 3. De alimentis pendente appellatione victori decernendis. 4. De præteritione matris existimantis filium periisse.

27. IDEM lib. 6. Opinionum.

SI, instituta de inofficioso testamento accusatione, de lite pacto transactum est (3), nec (4) fides ab herede transactioni præstatur, inofficiosi causam integram esse (5) placuit. §. 1. Ei, qui se filium ejus esse adfirmat, qui testamento (6) id denegavit, tamen eum exheredavit, de inofficioso testamento causa superest. §. 2. De inofficioso testamento (7) militis dicere nec (8) miles potest (9). §. 3. De inofficioso testamento nepos contra patruum suum, vel alium scriptum heredem, pro portione egerat, & obtinuerat: sed scriptus heres appellaverat: placuit, interim propter inopiam pupilli (10), alimenta pro modo facultatum, quæ per inofficiosi testamenti accusationem pro parte ei vindicabantur, decerni, eaque adversarium ei subministrare necesse habere usque ad finem litis. §. 4. De testamento matris, quæ existimans periisse filium, alium heredem instituit, de inofficioso queri potest (11).

28. PAULUS lib. singulari de Septemviralibus (12) judiciis.

CUm mater militem filium falso audisset (13) decessisse, & testamento heredes alios instituisset, Divus Hadrianus decrevit (14), *hereditatem ad filium pertinere* (15): *ita ut libertates* (16) *& legata præstentur*. Hic illud adnotatum (17), quod *de libertatibus & legatis* adjicitur: nam (18), cum inofficiosum testamentum arguitur, nihil (19) ex (20) eo testamento valet (21).

De collusione. 1. De spuriis. 2. De transactione. 3. De adoptato a femina. 4. De foro competenti.

29. ULPIANUS lib. 5. Opinionum.

SI suspecta collusio sit legatariis inter scriptos heredes, & eum, qui de inofficioso testamento agit, adesse (22) etiam legatarios (23), & voluntatem (24) defuncti tueri, constitutum est: eisdemque permissum est etiam appellare (25), si contra testamentum pronunciatum fuerit. §. 1. De inofficioso testamento matris spurii (26) quoque filii dicere possunt. §. 2. Quamvis (27) instituta inofficiosi testamenti accusatione, res transactione decisa sit, tamen testamentum in suo jure manet: & ideo datæ in eo libertates, atque legata, usque quo Falcidia permittit, suam habent potestatem (28). §. 3. Quoniam femina nullum adoptare (29) filium sine jussu Principis (30) potest, nec de inofficioso testamento ejus, quam quis sibi matrem adoptivam (31) falso [esse] existimabat, agere potest. §. 4. In ea provincia de inofficioso testamento agi oportet, in qua scripti heredes domicilium habent (32).

De filio in adoptionem dato. 1. Si tutor legatarius nomine pupilli egerit.

30. MARCIANUS lib. 4. Institutionum.

ADversus testamentum filii in adoptionem dati pater naturalis recte de inofficioso testamento agere potest. §. 1. Tutoribus (33), pupilli nomine, sine periculo ejus, quod testamento datum est, agere [posse] de inofficioso, vel falso testamento, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

De successorio edicto. 1. Adversus quos datur querela. 2. Si quis ex testamento heredis scripti hereditatem. 3. Vel legatum acceperit. 4. Vel alio modo judicium defuncti adgnoverit.

31. PAULUS lib. singulari de Septemviralibus (34) judiciis.

SI is, qui admittitur ad accusationem, nolit, aut non possit accusare, an sequens admittatur, videndum est: & placuit, posse: ut fiat successioni locus (35). §. 1. Quantum ad inofficiosi liberorum vel parentium querelam pertinet, nihil interest, quis sit heres scriptus, ex liberis, an extraneis, vel municipibus (36). §. 2. Si heres extitero ei, qui eo testamento institutus est, quod de inofficioso arguere volo, non mihi nocebit: maxime, si eam portionem non possideam, vel jure suo possideam. §. 3. Diversum dicemus, si legaverit mihi eam rem, quam quis ex eo testamento acceperat: nam si eam adgnoscam, repellar ab accusatione (37). §. 4. Quid ergo, si alias voluntatem testatoris probaverim? puta in testamento adscripserim post mortem patris consentire me? Repellendus sum ab accusatione (38).

De Advocatione, procurationeve legatario præstita. 1. De herede legatarii.

32. IDEM lib. singulari de inofficioso testamento.

SI exheredatus petenti legatum ex testamento Advocationem præbuit, procurationemve susceperit, removetur (39) ab accusatione: agnovisse enim videtur (40), qui qualequale judicium defuncti comprobavit (41). §. 1. Si legatario heres extiterit exheredatus, petietque legatum, videbimus, an sit summovendus ab [hac] accusatione: certum est enim judicium defuncti: & rursus, nihil ei ex testamento relictum, verum est: tutius tamen fecerit, si se abstinuerit a petitione legati (42).

TIT. III.

DE (43) HEREDITATIS PETITIONE (44).

Quo jure hereditas ad nos pertinet.

1. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

HEreditas ad nos pertinet aut vetere jure, aut novo: † Vetere (45), e lege duodecim tabularum (46), vel ex testamento, quod jure factum est (47).

2. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

SIve suo nomine (48), [sive per se,] sive per alios (49) effecti sumus.

3. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

VEluti si eam personam, quæ in nostra potestate sit, institutam jusserimus adire hereditatem: sed & si Titio, qui Seja (50) heres extitit, nos heredes facti sumus, sicuti Titii hereditatem nostram [esse] intendere possumus, ita & Seji (51). Vel ab intestato, forte quod sui (52) heredes defuncti sumus, vel adgnati (53), vel quod manumisimus defunctum (54), quodve parens noster (55) manumiserit. † Novo (56) jure fiunt heredes omnes, qui [ex] Senatusconsultis (57), aut ex Constitutionibus (58) ad hereditatem vocantur.

De eo quod captum est possideri post motam controversiam.

4. PAULUS lib. 1. ad Edictum.

SI hereditatem petam (59) ab eo, qui unam rem possidebat, de qua sola controversia erat, etiam (60) id, quod postea cœpit possidere, restituet.

De alienatione rerum hereditariarum. 1. Si possessor falsum dicat testamentum. 2. Ne fiat præjudicium possessioni hereditatis.

5. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

DIvus Pius rescripsit, probibendum possessorem hereditatis, de qua controversia erit, antequam lis inchoaretur, aliquid ex ea distrahere (61): nisi maluerit pro omni quantitate hereditatis, vel rerum ejus restitutione satisdare (62). *Causa autem cognita, & si non talis data sit satisdatio, sed solita cautio etiam post litem cœptam, deminutionem se concessurum* Prætor edixit: ne in totum deminutio impedita, in aliquo etiam utilitates alias impediat. atputa, si ad funus (63) sit aliquid necessarium: (nam funeris (64) gratia deminutionem permittit). Item si futurum est, ut, nisi pecunia intra diem solvatur, pignus distrahatur (65): [sed] & propter familiæ cibaria (66), necessaria erit deminutio: sed & res tempore perituras (67) permittere debet Prætor distrahere.

§. 1. D. Hadrianus Trebio Sergiano rescripsit, ut Ælius Asiaticus daret satis de hereditate (68), quæ ab eo petitur: & sic, falsum dicat (69). Hoc ideo, quia sustinetur (70) hereditatis petitionis judicium, donec falsi causa agatur.

§. 2. Eo-

[illegible]

§. 2. Eorum judiciorum, quæ de hereditatis petitione sunt, ea auctoritas est, ut nihil (1) in præjudicium ejus [judicii] fieri debeat.

De legato in testamento, quod falsum dicatur.

6. IDEM lib. 75. ad Edictum.

SI testamentum falsum esse dicatur (2), & ex eo legatum petatur, vel præstandum est (3) oblata cautione (4), vel quærendum, an debeatur. † Et, si testamentum falsum esse dicatur, ei tamen, qui falsi accusat, si suscepta cognitio est, non (5) est dandum (6).

De concursu judicii liberalis, & de inofficioso.

7. IDEM lib. 14. ad Edictum.

SI quis libertatem (7) ex testamento sibi competisse dicat, non debebit judex de libertate sententiam dicere, ne præjudicium de testamento cognito (8) faciat (9): & ita Senatus censuit. Sed & Divus Trajanus rescripsit, differendum de libertate judicium, donec de inofficioso judicium aut inducatur (10), aut finem (11) accipiat. §. 1. Ita demum autem sustinentur liberalia judicia, si jam de inofficioso judicium contestatum (12) est: cæterum, si non contestetur, non exspectantur [liberalia judicia]. Et ita Divus Pius rescripsit. [Nam] cum quidam Licinnianus (13) de statu suo quæstionem patiebatur (14), & ne maturius (15) pronunciaretur de conditione sua, nolebat ad liberale judicium ire, dicens, *suscepturum se de inofficioso testamento judicium, & petiturum hereditatem*, quia libertatem, & hereditatem ex testamento sibi defendebat (16), Divus Pius ait, si (17) quidem possessor esset hereditatis Licinnianus, facilius audiendum (18): quoniam esset hereditatis nomine judicium suscepturus, & erat in arbitrio ejus, qui se dominum esse dicit, agere de inofficioso testamento judicium: nunc (19) vero sub (20) obtentu judicii de inofficioso testamento ab ipso Licinniano non suscepti per quinquennium, non debere moram fieri servituti (21). † Plane (22), summatim (23) æstimandum judici concessit, an forte bona fide (24) imploretur judicium de testamento: &, si id deprehenderit, præstituendum (25) modicum tempus: intra quod si non fuerit contestatum, jubeat judicem (26) libertatis partibus (27) suis fungi. §. 2. Quotiens autem quis patitur controversiam libertatis, & hereditatis, sed se non ex testamento liberum dicit, sed alias [vel] a vivo testatore manumissum, non debere impediri libertatis causam, licet judicium de testamento moveri speretur (28), Divus Pius rescripsit: adjectis plane in rescripto, *Dummodo prævaricatur (29) judex liberalis causæ, ne ullum adminiculum libertatis ex testamento admittat.*

De legitima hereditate.

8. PAULUS lib. 16. ad Edictum.

LEgitimam hereditatem vindicare non prohibetur is, qui, cum ignorabat (30) vires testamenti, judicium defuncti secutus est (31).

Qui teneatur hereditatis petitione.

9. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

REgulariter definiendum est, *Eum (32) demum teneri petitione hereditatis, qui vel jus (33) pro herede (34), vel pro possessore (35) possidet (36), vel rem hereditariam*,

1. *De forma libelli & officio judicis.*

10. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

LIcet minimam. §. 1. Itaque qui ex asse, vel ex parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse totam, vel pro parte, sed hoc solum ei officio judicis restituitur, quod adversarius possidet: aut totum, si ex asse sit heres: aut pro parte, ex qua heres est (37).

Quid sit pro herede. 1. Vel pro possessore possidere.

11. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

PRo (38) *herede possidet*, qui putat se heredem esse (39). Sed an [&] is, qui scit se heredem non esse (40), pro herede possideat, quæritur? & Arrianus lib. 11. de interdictis, putat teneri: quo jure nos uti Proculus scribit. Sed enim & bonorum possessor pro herede videtur possidere. §. 1. [*Pro* (41) *possessore* vero possidet prædo].

12. IDEM lib. 67. ad Edictum.

QUi interrogatus, *cur possideat* (42), responsurus sit, *quia possideo* (43), nec contendet se heredem, vel per mendacium:

2. De eo, qui hereditatem restituit. 3. De herede ejus, qui pro herede, vel pro possessore possedit. 4. De venditore, & emptore hereditatis. 5. De venditione ex fideicommisso. 6. De hereditate restituta, de pecunia soluta a statulibero. 7. De fructibus. 8. De emptore malæ fidei. 9. De emente a fisco. 10. De hereditate in dotem data. 11. De herede ejus, qui pro emptore, vel pro herede, vel pro possessore possedit. 12. De eo, qui nomine absentis possidet. 13. De eo, qui se offert petitioni. 14. De eo, qui dolo desiit possidere. 15. De debitore hereditario.

13. IDEM lib. 15. ad Edictum.

NEc ullam causam possessionis possit dicere; & ideo fur, & raptor (44), petitione hereditatis tenentur. §. 1. Omnibus etiam titulis (45) hic *pro possessore* hæret, & quasi injunctus est (46): † Denique & *pro emptore* titulo hæret: nam si a furioso emero sciens (47), pro possessore possideo. † Item in titulo *pro donato* quæritur, an quis pro possessore possideat; utputa uxor, vel maritus (48)? & placet nobis Juliani sententia, pro possessore possidere eum; & ideo petitione hereditatis tenebitur. † Item, *pro dote* titulus recipit pro possessore possessionem: utputa, si a minore duodecim annis, nupta mihi, quasi (49) dotem sciens accepi. † Et si legatum mihi solutum est ex falsa causa scienti, utique pro possessore possidebo. §. 2. Is autem, qui restituit hereditatem, teneri hereditatis petitione non potest, nisi dolo fecit (50), id est, si scit, & restituit: nam & dolus præteritus (51) venit in hereditatis petitionem, quasi dolo desierit possidere. §. 3. Neratius lib. VI. membranarum scribit, ab herede (52) peti hereditatem posse, etiamsi ignoret, pro herede vel pro possessore defunctum possedisse: † Idem esse lib. VII. ait, etiam si putavit heres suas res ex [hac] hereditate esse, quæ sibi delata est. §. 4. Quid, si quis hereditatem emerit: an utilis in eum petitio hereditatis deberet dari, ne singulis judiciis vexaretur (53)? Venditorem (54) [enim] teneri certum est. † Sed finge non extare venditorem, vel modico (55) vendidisse, & bonæ fidei possessorem fuisse: an porrigi manus ad emptorem debeant? Et putat Gajus Cassius dandam utilem (56) actionem.

§. 5. Idem erit dicendum, & si parvo (57) [pretio] jussus vendere heres Titio hereditatem vendidit: nam putat dicendum Papinianus, adversus fideicommissarium dari actionem: ab herede enim peti non expedit perexiguum pretium habente. §. 6. Sed & si *retenta certa quantitate, restituere* rogatus sit, idem erit dicendum. Plane si, *accepta certa quantitate, restituere* rogatus est, non putat Papinianus, ab herede petendam hereditatem: quoniam *pro herede, quod conditionis implendæ gratia accepit, non possidetur*. Sed Sabinus in statu libero (58) contra: Et id verius est, quia pecunia hereditaria est. §. 7. Idem & in eo, qui solos fructus ex hereditate retinet, dicendum erit: tenetur enim & is hereditatis petitione. §. 8. Si quis sciens alienam emit hereditatem, quasi pro possessore possidet: & sic peti ab eo hereditatem quidam putant: quam sententiam non puto veram, *nemo* (59) *enim prædo est, qui pretium numeravit* (60): sed, ut emptor universitatis, utili tenetur. §. 9. Item si quis a fisco (61) hereditatem, quasi vacantem, emerit, æquissimum erit, utilem [actionem] adversus eum dari (62).

§. 10. Apud Marcellum lib. IV. Digestorum relatum est, si mulier hereditatem in dotem dedit, maritum pro dote quidem possidere hereditatem, sed petitione hereditatis utili teneri (63), sed & ipsam mulierem directa teneri, Marcellus scribit: maxime, si jam factum divortium est. §. 11. Heredem autem etiam earum rerum nomine (64), quas defunctus pro emptore possedit, hereditatis petitione teneri constat (65), quasi pro herede possideat: quamvis [etiam] earum rerum nomine, quas pro herede, vel pro possessore defunctus possedit, utique teneatur. §. 12. Si quis absentis nomine possideat hereditatem, cum sit incertum, an ille ratum habeat, puto, absentis nomine petendam hereditatem, ipsius vero nequaquam: quia *non videtur pro herede, vel pro possessore possidere, qui contemplatione alterius possidet* (66), nisi forte quis dicat, cum ratum non habet, jam procuratorem quasi prædonem esse: tunc (67) enim suo nomine teneri potest (68). §. 13. Non solum autem ab eo peti hereditas potest, qui corpus hereditarium possidet, sed & si nihil. Et videndum, si non possidens obtulerit tamen se petitioni, an teneatur? Et Celsus lib. IV. Digestorum scribit, ex dolo eum teneri; *dolo enim facere eum, qui se offert petitioni* (69). Quam sententiam generaliter Marcellus apud Julianum probat: *omnem, qui se offert petitioni, quasi possi-*

(1) Vide l. 16. infr. de exceptionib. (2) Ut l. 5. §. 1. §. 16. infr. de his, quæ ut indignis [illegible] ad leg. Corn. de falsis. (3) Ab herede. (4) A legatariis, quibus ex ea causa heres legatum negare non potest sub obtentu quæstionis sibi motæ de falso, vide l. 6. infr. si cui plus quam [illegible] (5) [illegible] ex eo quis [illegible] non debet, quod ausus est impugnare c. 18. de regul. [illegible] de his, quibus ut indignis. (6) Nemo auditur simul falsum dicens testamentum, & legatum ex eo petens. arg. l. 6. in fin. C. de furtis. (7) Vide in hanc legem Cuj. & Bald. Ant. et Marcellum [illegible] Gilbert Regium [illegible] Mod. (8) Ex [illegible] infr. de appell. (9) Id est, ne ex libertate adjudicata vel negata, cogantur necessario & præpostere testamentum aut officiosum aut inofficiosum dicere. (10) Reo vel absoluto ab observatione judicii, & instantia, vel lite finita per sententiam (11) Prius de testamento, quam de libertate in eo data cognosci oportet. (12) Aut contestatio ejus præparata l. si quarta [illegible] infr. de [illegible] l. 8. supr. de inoffic. in fin. (13) Servus a domino & liber & heres institutus (14) A testatoris alio coheredibus (15) Maturius pronunciaretur, si contra ejus libertatem dicta esset sententia, & postea actor hereditate [illegible] (16) Id est, dicebat prius instituendam esse ab actore petitionem hereditatis & querelam inofficiosi, quam liberalem [illegible] heredem & libertum, utrumque judicium [illegible] (17) Servo hereditatem possidente, libertatis quæstio differtur, nisi petit [illegible] de testamento & libertate. (18) Postulantem scilicet [illegible] hereditatem, non prius cognoscatur de libertate, quam de inofficioso, & in actori [illegible] hereditas. (19) Id est, cum heres ab intestato est possessor. (20) Duobus modis hic versiculus exponitur: uno modo ab [illegible]: secundo a Joan. v. Faur (21) Id est, judicio liberali. (22) Hic versiculus refertur ad proxime præcedentia, imo & primam hujus legis partem. Cuj. (23) Quoties opponitur hæc exceptio, Causa libertatis differenda est propter speratam litem [illegible], judex summatim æstimare debet, [illegible] talis exceptio opponatur bona fide, an calumniandi animo. & differendi causa. hoc enim posteriore casu nunquam eam admittet, l. hæc autem [illegible] ad leg. Corn. de falsis. Summaria cognitione dilationem ad agendum dari, hinc etiam colligit Bald. Goth. De Summariis Judiciis & processibus vid. [illegible] Judice, sub vocabulo Summarium. Pap. ad consuet. [illegible] Neapol. Rubr. [illegible] part. 1 decis. [illegible] Gail. [illegible] (24) Non simulate, ad differendum judicium liberale. (25) Judex certum tempus statuere potest, intra quod agatur, ut hic. An in civilibus? Negat Accursius, ait Bartolus in l. 6. §. si quis post supr. de inoff. (26) Judex liberalis causæ hic quis contendit? Delegatus. hunc enim ordinarius judex jubere potest de libertate judicare ut hic. (27) Delegatis. Delegati ita possunt simpliciter libertatis causæ (28) Et merito quia non ex eadem causa libertas defenditur, ex qua petitur hereditas. hæc ex testamento, illa ab alio inter vivos manat. (29) Al. prævaricetur. (30) Vide l. 42. infr. de bonis libertorum. (31) Qui ex testamento, quod valere putat, adit legitimam hereditatem seu jus succedendi ex alia causa non repudiat, l. 10. vers. veterum supr. de inofficioso l. 17. in fin. infr. de acquir. vel omitt. hered. l. 3. C. hoc titul. (32) Hereditatis petitio adversus eum datur, qui nullo jure possidet. (33) l. 1. in fin. supr. eod. est enim hereditas successio in universum defuncti jus vide l. 24. infr. de verb. signif. (34) l. 11. infr. eod. (35) Ut prædo, l. 11. in fin. l. 13. §. 1. infr. eod. & is, qui vim intulit, l. 4. §. 2. supr. quod metus caus. (36) Modo non titulo singulari & bona fide: tunc enim tenetur rei vindicatione. vid. l. 2. in fin. C. eod. (37) Ut ex suo, non possessorio jure, jus suum persequitur. l. 2. §. 1. si pars her. (38) l. 33. §. 1. infr. de usurp. & usucap. (39) §. 1. Inst. de interdictis. (40) Ut is, qui servum corrupit. l. 13 in fin. infr. de servo corrupto (41) Theophil. §. [illegible] Instit. de interdictis (42) Ex quoque nomine possessor ita interrogari potest, ut cogatur respondere. l. 11. C. eod. (43) Non allegans aliquem titulum specialem. (44) Et qui dejecit. l. 16. §. 4. infr. eod. (45) Titulus, est causa justa possessionis. (46) Id est, quemadmodum is, qui in titulo pro possessore scit causam injustam, non usucapit, ita & in titulo pro emptore, donato, dote & reliquis. (47) Vel. l. 2. C. eod. secus si nesciens. l. 2. §. 16. infr. pro emptore. (48) Quod uxor viro, aut maritus uxori donaverit, pro possessore possidetur l. 16. infr. de acquir. vel amitt. possess. (49) Nam quoties minor duodecim annis nubit, matrimonium non est: itemque nec dos propterea constituitur. l. [illegible] infr. de jure dotium. (50) l. 1. §. [illegible] infr. eod. (51) l. 1. [illegible] in fin. (52) l. 1. C. eod. ejus scilicet, qui pro herede, prove possessore possedit: sive sciat, sive ignoret mentem defuncti. (53) l. e singularum rerum vindicatione, quam heres (in quem omnium rerum dominium a defuncto transit, l. cum heredes infr. de acquir. vel amitt. possess.) intendere potest l. [illegible] infr. de rei vindic. Mol. (54) Vide l. 2. §. 1. in fin. ead. (55) Vid. l. 2. C. de rescind. vend. (56) Quia emptor universitatis quodammodo heres habetur, cum ei actiones utiles competant. (57) Dial. ad l. 4. in fin. C. in quibus causis præscriptio. (58) Vide l. 16. infr. de mortis causa. l. 10. in fin. infr. de statulib. (59) l. 46. infr. eod. Goth. Quis sit prædo, v. Plot. in l. si quando. C unde vi n. [illegible]. Achil. [illegible] de petit. hered. Anl. (60) l. 126. infr. de reg. jur. (61) l. 54. infr. eod. vide l. 43. infr. de jure fisci. (62) Mutatum videtur l. 2. C. de quadriennii præscriptione. Goth. Qua casu fiscus non tenetur; nec convenire potest, quia si procurator aliter hanc rem vendiderit, ut fiscus teneatur, ita nihil repugnabit [illegible] C. de quadrienn. præscript. ad §. seq. porro vide Cujacium l. 6. obs. c. 25. Mod. (63) Quia non expedit in mulierem tueri, quam dotem non habet. l. [illegible] C. de rei vindic. (64) Vide ad hunc §. Cuj. [illegible] (65) Heres emptoris hereditatis, pro herede emptam hereditatem possidet. (66) Is enim præstat nudum ministerium l. 18. infr. de acquir. vel amitt. poss. (67) Facit l. 4. C. si certum. l. 16. in fin. infr. de administr. tut. (68) Et hereditatis petitione speciali omnes tenentur qui habent facultatem restituendi l. 9. infr. de rei vindic. (69) Ut teneatur, quanti interfuit actoris non decipi. l. 25. supr. de dol.

possessionem teneri (1). §. 14. Item si quis dolo fecerit (2), quominus possideat, hereditatis petitione tenebitur. † Sed si alius nactus possessionem, quam ego dolo malo emiseram, paratus sit judicium pati, Marcellus lib. IV. Digestorum tractat, [ne] forte evanescit adversus eum, qui desiit [possidere], litis æstimatio? & magis evanescere (3) ait, nisi petentis interest (4). Certe, inquit, si rem paratus sit restituere, indubitatum erit, evanescere: Sed si is, qui dolo desiit, ante conveniatur, eum, qui possidet, non liberabit. §. 15. Item a debitore (5) hereditario, quasi a juris (6) possessore: nam & a juris (7) possessoribus posse hereditatem peti, constat.

14. ULPIANUS lib. 20. ad Edictum.

SEd utrum ex delicto (8), an ex contractu debitor sit, nihil refert. † Debitor autem hereditarius (9) intelligitur is quoque, qui servo hereditario promisit, vel qui ante aditam hereditatem damnum dedit.

15. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

VEl aliquam rem hereditariam subripuerit.

1. *De possidente pretium rei hereditariæ: de eo, qui a debitore hereditario exegit.* 2. *De eo, qui petiit hereditatem, & litis æstimationem consecutus est.* 3. *De debitore defuncti, vel hereditatis, vel heredis.* 4. *De vi dejecto, & eo, qui dejecit.* 5. *De venditore rei hereditariæ.* 6. *De rebus in fraudem patroni alienatis.* 7. *De hereditate pretiove rerum hereditariarum, quasi ex causa fideicommissi, restitutis.*

16. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

QUod si in diem sit debitor, vel sub conditione, a quo petita est hereditas, non debere eum damnari: Rei plane judicatæ (10) tempus spectandum esse secundum Octaveni sententiam, [ut] apud Pomponium scriptum est, an dies venerit. Quod & in stipulatione conditionali erit dicendum. † Si autem non venerit, cavere officio Judicis debeat de restituendo hoc debito (11), cum dies venerit, vel conditio extiterit.

§. 1. Sed & is, qui pretia (12) rerum hereditariarum possidet: item qui a debitore hereditario exegit, petitione hereditatis tenetur. §. 2. Unde Julianus lib. VI. Digestorum ait, ab eo, qui petiit hereditatem, & litis æstimationem consecutus est, hereditatem peti posse. §. 3. Non solum autem a debitore defuncti, sed etiam a debitore hereditario (13) peti hereditas potest. Denique ab eo, qui negotia hereditaria gessit, & Celso & Juliano videtur peti hereditatem posse. † Sed si heredis negotium gessit, nequaquam: Ab heredis (14) enim debitore peti hereditas non potest. §. 4. Julianus scribit, si is, qui pro herede possidebat, vi fuerit dejectus, peti ab eo hereditatem posse, quasi (15) a juris possessore, quia habet interdictum (16) *unde vi*, quo victus cedere debet (17). Sed & eum, qui dejecit (18), petitione hereditatis teneri; quia res hereditarias pro possessore possidet. §. 5. Idem Julianus ait: sive quis possidens, sive non, rem vendiderit (19), petitione hereditatis eum teneri: sive rem pretium recepit (20), sive petere possit, ut & hic actionibus cedat. §. 6. Idem scribit, patronum hereditatem petere non posse ab eo, cui libertus in fraudem alienavit (21): quia Calvisiana (22) actione (23) ei tenetur, patroni enim ille debitor est, non hereditarius (24). Ergo nec ab eo, cui mortis causa donatum est (25), peti hereditas potest. §. 7. Idem Julianus scribit: si quis ex causa fideicommissi restituerit hereditatem, vel singulas res præstiterit, peti ab eo hereditatem posse: quia habet condictionem (26) earum, quæ sunt ex ea causa solutæ, & veluti (27) juris (28) possessor est. Sed & si pretia rerum, quas distraxit, ex causa fideicommissi solvit, peti hereditatem ab eo posse: quia repetere potest. Sed his casibus actiones suas dumtaxat eum præstaturum: cum & res extent, & potest petitor [etiam] per in rem actionem eas vindicare.

Si bona fidei possessor de suo legata solverit.

17. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

QUod si possessor hereditatis ob id, quod ex testamento heredem se [esse] putaret, legatorum nomine de suo solvit, si quis eb intestato eam hereditatem evincat, licet damnum videtur esse possessoris, quod sibi non prospexit stipulatione *evicta* (29) *hereditate legata reddi*, attamen quia fieri potest, ut eo tempore solverit legata, quo adhuc nulla controversia mota (30) sit, & ob id nullam interposuerit cautionem, placet in eo casu, evicta hereditate, dandam ei esse repetitionem. Sed cum, cessante cautione, repetitio datur, periculum est, ne propter inopiam ejus, cui solutum est legatum, nihil repeti possit, [&] ideo secundum Senatusconsulti (31) sententiam subveniendum ei est, ut ipse [quidem] ex retentione rerum hereditariarum sibi satisfaciat, cedet autem actionibus petitori, ut suo periculo eas exerceat.

De pecunia apud Argentarium perdita. 1. *Si quis post litem contestatam possidere cœperit.* 2. *Quæ veniant in hoc judicium: & primum de rebus hereditariis.*

18. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

ITem videndum, si possessor hereditatis, venditione per argentarium facta, pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur (32), quia nihil habet, nec consequi potest? Sed Labeo putat, eum teneri: quia suo periculo male argentario credidit: sed Octavenus (33) ait, nihil eum, præter actiones, præstaturum; ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri. Mihi autem in eo, qui mala fide possedit, Labeonis sententia placet: in altero vero, qui bona fide possessor est, Octaveni sententia (34) sequenda esse videtur.

§. 1. Si quis, cum peteretur ab eo hereditas, neque rei, neque juris veluti possessor erat, verum postea (35) aliquid adeptus est, an petitione hereditatis videatur teneri? & Celsus lib. IV. Digestorum recte scribit, hunc condemnandum, licet initio nihil possedit. §. 2. Nunc videamus, *Quæ veniant in hereditatis petitionem*. Et placuit, universas (36) res hereditarias (37) in hoc judicium venire, sive (38) jura, sive (39) corpora (40) sint.

De rebus pigneratis, commodatis, depositis, & his, quarum nomine Publiciana competit. 1. *Si heres usucapionem impleverit.* 2. *De his, quorum datur retentio, non petitio.* 3. *De servitutibus.*

19. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

ET non tantum hereditaria corpora, sed & quæ (41) non sunt hereditaria, quorum tamen periculum (42) ad heredem pertinet: ut res pignori datæ defuncto (43), vel commodatæ (44), depositæve (45). † Et quidem rei pignori datæ, etiam specialis (46) petitio est, ut & hereditatis petitione contineatur: sicut illæ, quarum nomine Publiciana competit. Sed licet earum nomine, quæ commodatæ vel depositæ sunt, nulla sit facile actio, quia tamen periculum earum ad nos pertinet, æquum est eas restitui (47). §. 1. Quod si *pro emptore* usucapio (48) ab herede impleta sit, non veniet in hereditatis petitionem: quia heres, id est petitor, eam vindicare potest: nec ulla exceptio datur possessori. §. 2. Veniunt & hæ res in hereditatis petitionem, in quibus possessor retentionem habuit, non etiam petitionem: veluti si juraverat (49) defunctus petituris rem non esse, & decesserit: debent hæ quoque restitui (50). Imo & si possessor sua culpa (51) eas amiserit, tenebitur hoc nomine. Idemque erit & in prædone, licet hic propter culpam non teneatur: quia nec hic debet has res retinere.

§. 3. Servitutes (52) in restitutionem hereditatis non venire, ego didici (53): cum nihil eo nomine possit restitui (54), sicut est in corporibus, & fructibus: Sed si non patiatur ire, & agere, propria (55) actione convenietur (56).

De comparatis causa hereditatis. 1. *Vel ex pecunia hereditaria.* 2. *De fundo distracto.* 3. *De augmento hereditatis.* 4. *Quomodo actiones hereditariæ veniunt in petitionem hereditatis.* 5. *De effectu hujus judicii suscepti.* 6. *Senatusconsultum, cujus sunt sex partes, quæ in interiore spatio notatæ.* 7. *Interpretatio secundæ partis, & primum de partibus caducis, vel asse, & de bonis vacantibus, vel ex alia causa ad fiscum pertinentibus.* 8. *Si civitas.* 9. *Vel privatus petat.* 10. *De peculio Castrensi, vel alia universitate.* 11. *Interpretatio sextæ partis.* 12. *Interpretatio secundæ partis: Differentiæ inter bonæ, & malæ fidei possessores.* 13. *De bonorum possessoribus & aliis successoribus.* 14. *Si possessor pecuniam in hereditate inventam non attigerit.* 15. *Pecunia redacta quomodo accipitur.* 16. *De distractione post petitam hereditatem.* 17. *Interpretatio tertiæ partis: & primum, si possessor pretium exegit, vel non,* 18. *De evictione.* *De indebito exacto vel soluto.* 19. *De re redhibita.* 20. *De obligatione ob venditionem.* 21. *De rebus deperditis vel deminutis.*

20. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

ITem veniunt in hereditatem [etiam] ea, quæ hereditatis (57) causa comparata sunt (58): utputa mancipia, [pecoraque, & si qua alia,] quæ necessario hereditati sunt comparata. Et si quidem pecunia hereditaria sint comparata, sine (59) dubio venient: si vero non pecunia hereditaria, videndum erit: & puto etiam hæc venire, si magna utilitas hereditatis versetur: pretium scilicet restituturo herede. §. 1. Sed non omnia, quæ ex hereditaria pecunia comparata sunt, in hereditatis petitionem veniunt (60). Denique (61) scribit Julianus lib. VI. Digestorum, si possessor (62) ex pecunia hereditaria hominem emerit, & ab eo petatur hereditas, ita venire in hereditatis petitionem, si (63) hereditatis interfuit eum emi: at si sui causa emit, pretium venire (64). §. 2. Simili modo (65), & si fundum hereditarium distraxit (66), si quidem sine causa, & ipsum fundum (67), & fructus in hereditatis petitionem venire: quod si (68) æris exsolvendi gratia hereditarii id fecit, non amplius venire, quam pretium (69).

§. 3. Item non solum ea, quæ mortis tempore fuerunt, sed si qua postea augmenta hereditati accesserunt, venire in hereditatis petitionem: nam (70) hereditas & augmentum recipit, & deminutionem.

† Sed ea, quæ post aditam hereditatem accedunt, si quidem ex ipsa hereditate, puto hereditati accedere: si extrinsecus, non: quia personæ possessoris accedunt.

† Fructus autem omnes augent hereditatem (71), sive ante aditam, sive post aditam hereditatem accesserint.

† Sed

(1) Ex interpretatione, vide *l.* 25. *infr. de rei vindic.* (2) Vide *l.* 25. §. 8. *infr. eod.* (3) *l.* 27. §. 3. *infr. de* [illegible] (4) Quo nomine in litem juratur. *l.* 25. §. 10. *infr. eod.* (5) Quicunque, sive ex contractu sive ex delicto debeat. *l.* 14. *in pr. & vers. debitor. infr. eod.* (6) Hereditatis [illegible]. Nam ab eo, ut a possessore rei, sive corporis hereditas peti potest. *l.* 9. *supr. eod.* (7) *l.* 9. *supr. eod.* *l.* 18. §. 1. *l.* 16 *in fin. infr. eod.* (8) Puta, servo corrupto, *l.* 13. *in fin. l.* 14. *infr. de servo corrupto.* & sic venit in hereditatis petitionem, quod peti potest actione servi corrupti. (9) [illegible] vide *l.* 17. *in fin. infr. de hered. instituendis.* (10) V. *l.* 16. §. penult. *infr. eod.* (11) *l.* 21. *supr. de jud.* (12) Vide *l.* 21. §. 1. *infr.* [illegible] (13) *l.* 13. *l.* 16. *l.* 19. *supr. eod.* (14) V. §. 8. *infr. eod.* (15) Juris est possessor, qui pro herede possidet, adde *l.* 13 *in fin. supr. eod.* (16) Incertum unde vi habet, qui pro herede possidet. (17) Interdictum unde vi cedit, quia hereditatem cum actionibus restituit: [illegible] vero ratione interdicti unde vi ejectus [illegible] est, qui [illegible] proficiscitur, *l. at* [illegible] *& l. item veniunt* §. [illegible] *infr. eod.* Mod. (18) Et furem & raptorem. *l.* 23. *supr. eod.* (19) *l.* 13. §. 4. *supr. eod. l.* 20. §. [illegible] *infr. eod. l.* 2. *C. eod.* (20) *l.* 25. §. 1. *infr. eod.* (21) Inter vivos. *l.* 1. §. 1. *infr. si quid in fraudem patron.* (22) *l.* 1. §. 11. *infr. si quid in fraudem patroni.* (23) De qua *l.* 3. *infr. si quid in fraudem patron.* (24) Ideoque hac actione non tenetur §. 1. *supr. eod.* (25) Citra dolum *l.* 1. §. 1. §. 2. *infr. si quid in fraudem patroni.* (26) *l.* 2. §. 4. *infr. de condict. indeb.* [illegible] *in fin. infr. de petit.* (27) [illegible] hic, [illegible] *l.* 18. §. 2. *infr.* veluti? quia juris possessio proprie nulla est, *l.* 3. *in pr. supr. eod.* Hinc interdicta veluti possessoria, *l. ult. infr. de servitutib.* & veluti longa possessio *l.* 2. §. 2. *infr. de usucap.* quod scilicet in servitutibus est. Porro de hac particula veluti, [illegible] *l.* 2. §. 2. *infr. de suppositis.* (28) A quo hereditas peti potest *l.* 13. *in fin. supr. eod.* (29) De hac cautione vid. *l.* 1. *C. eod. l.* 1. §. 6. *infr. si cui plus, quam per legem Falcid.* [illegible] (30) Qui mota controversia legata solvit, suo periculo solvit, nisi stipulatione sibi caverit evicta hereditate legata reddi. *l.* 1. *infr. ad l. Falcid. l.* 4. *in fin. infr. si cui plus, quam per l. Falc.* (31) Quod exstat in *l.* 20. §. 6. *infr. eod.* (32) Ex vestra, in eo scilicet, qui mala fide possidebat *infr. eod.* (33) Idem in negotiorum gestore *l.* 11. *in fin. infr. de negotiis.* (34) Cujus sententia in bonæ fidei possessore vera est. *infr. eod.* (35) V. *l.* 4. *supr. eod.* (36) Est enim hæc petitio de universitate *l.* 1. *infr. de rei vind.* (37) Allodiales. An & feuda? petuntur condictione ex feudis. 2. *Feud.* 41. (38) Inventario defuncti adscribenda res non tantum propria defuncti, sed & debita. *Bald.* (39) Vide *l.* 50. *in fin. supr. eod.* (40) Hereditas est corpus legitimum compositum ex juribus & corporibus *l.* 1. *infr. de bon. possess.* (41) In hereditatis petitionem veniunt etiam res, quas defunctus detinebat, non autem possidebat. (42) Puta rei hereditariæ amotæ, *l.* 40. §. *pen. infr. de adqui. vel amitt. hered.* (43) *l.* 10. *C. de pigneratit.* (44) *l.* 5. §. 1. *infr. commodat.* (45) *l.* 1. §. 1. *infr. deposit.* proprie tamen hujusmodi res non sunt hereditariæ, *eod. l.* 1. §. 10. *infr. ut in possess. legat.* (46) Id est, propria, petitur enim propria actione peti potest, ut *infr. de pign. act.* (47) Etiamsi modice interfit. *l.* 1. §. 24. *ut bonorum raptor.* (48) Vid. *l.* 9. *in f. fr. adde.* (49) Juramentum jus quæsitum in heredem transfertur, licet ipsum juramentum non transeat. (50) Atqui eo casu potius competit exceptio jurisjurandi. *l.* 11. *infr. de jurejurando.* (51) Cujus nomine tenetur. *l.* 25. §. 2. *infr. eod.* (52) Debitæ prædio hereditario. (53) Competit tamen earum nomine interdictum quorum bonorum *l.* 1. §. 8. *infr. quod legatorum.* (54) Nec enim possidentur, *l.* 1. §. 8. *infr. quod. vi aut clam* (55) Confessoria in rem. (56) Confessoria. *l.* 2. *infr. si servit. vind.* (57) Secus si pro ipso herede. (58) Possessor a petitore hereditatis sumptus deducit. *l.* 31. *infr. eod.* (59) Non tamen omnia. §. 1. *infr. eod.* (60) Cur ita? vide quod notavi ad *l.* 19. *in fin. infr. de furt.* (61) Id est, ideoque. (62) Malæ fidei, vel prædo. *Gloss. Bart. Bald.* (63) Adde *l.* 11. § 4. *supr. de minor.* (64) Qua causa multo utilior est possessori quam grave, possunt enim res emptæ post emptionem, quam cum emptæ fuerunt, meliores esse. (65) Argumentum a contractu ad distractum. (66) Dissi serie. (67) *l.* 25. *in fin. infr. eod.* (68) Necessitatis ratione prædo excusatur. (69) Rerum *l. ult. infr. eod* adde *l.* 18. *supr. quod. met. causa* (70) *l.* 19. *infr. eod. l.* 49. *infr. eod. l.* 2. *C. eod. l.* 178. § 1. *infr. de verb. sign.* (71) An a quovis possessore restituentur? vide quæ notavi ad *l.* 22. *C. de rei vind.*

† Sed & partus ancillarum (1) sine dubio augent hereditatem.

§. 4. Cum prædiximus (2), omnes hereditarias actiones in hereditatis petitionem venire, quæritur, utrum cum (3) sua natura veniant, an contra: utputa [est] quædam actio, [quæ] inficiatione crescit: utrum cum suo incremento, an vero in simplum venit (4), ut legis Aquiliæ? Et Julianus lib. vi. Digestorum scribit, simplum soleturum. §. 5. Idem recte ait, si noxali judicio condemnatus sit possessor defuncto, non (5) posse eum dedentem noxæ officio Judicis liberari: quia tamdiu quis bebet noxæ dedendæ seculterem, quamdiu judicio conveniatur (6): post susceptum judiciem non potest noxæ dedendo se liberere: suscepit autam per petitionem hereditatis. §. 6. Præter hæc, multa reperimus tractare & de petitione hereditatis, de distractis (7) rebus hereditariis, de dolo præterito (8), & de fructibus, [de] quibus cum forma Senatusconsulto sit data, optimum est ipsius Senatusconsulti interpretationem facere, verbis ejus relatis: *Pridie idus Martias Quintus Julius Balbus, & Publius Juventius Celsus, Titius Aufidius, Oenus Severianus Consules (9) verba fecerunt de his, quæ [Imperator] Cæsar, Trajani Parthici (10) filius, divi Nervæ nepos (11), Hadrianus, Augustus [Imperator] maximusque princeps proposuit quinto nonas Martias, quæ proximæ fuerunt, libello (12) complexus [est]. Quid fieri placeat. De qua re ita censuerunt: cum antequam partes caducæ (13), ex bonis Rustici, fisco peterentur, hi, qui se heredes esse existimant, hereditatem distraxerint (14), placere, redactæ ex pretio rerum venditarum pecuniæ usuras non esse exigendas (15). Idemque in similibus causis servandum.* † *Item placere, a quibus hereditas petita fuisset, si adversus eos judicatum esset, pretia, quæ ad eos rerum ex hereditate venditarum pervenissent, etsi eæ ante petitam hereditatem deperissent, deminutæve fuissent (16), restituere debere.* † *Item (17) eos, qui bona invasissent, cum scirent ad se non pertinere, etiamsi ante litem contestatam fecerint, quominus possiderent, perinde condemnandos (18), quasi possiderent: eos autem, qui justas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimassent, usque eo duntaxat, quo (19) locupletiores ex ea re facti essent.* † *Petitam autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse, quo primum scierit quisque eam a se peti, id est, cum primum aut denunciatum esset ei, aut litteris (20), vel edicto evocatus esset, censuerunt.* † Aptanda est igitur nobis singulis verbis Senatusconsulti congruens interpretatio. §. 7. Ait Senatus: *Cum (21) antequam partes caducæ fisco peterentur.* Hoc (22) evenerat, [ut partes caducæ fisco peterentur (23)]: sed etsi ea asse (24) fiat, Senatusconsultum (25) locum habebit. † Idem (26), & si vacantia (27) bona fisco vindicentur, vel (28) si ex alia quacumque causa bona ad eum* pervenerunt. §. 8. Senatusconsultum hoc locum habebit, & (29) si civitati (30) peteretur. §. 9. In privatorum (31) quoque petitionibus Senatusconsultum locum habere nemo est qui ambigit: licet in publica causa factum sit (32). §. 10. Non solum autem in hereditate utimur Senatusconsulto, sed & in peculio castrensi (33), vel alia universitate. §. 11. *Petitam* autem *hereditatem*, &c. (34) [id est, ex] quo quis scit a se peti: nam ubi scit, incipit esse malæ fidei possessor (35), *id est, cum primum aut denunciatum esset.* Quid ergo, si scit quidem, nemo autem ei denunciavit? an incipiet usuras (36) debere pecuniæ redactæ? Et [puto], debere (37): cœpit enim malæ fidei possessor esse. [Sed] ponamus denunciatum esse, non tamen scit, quia non ipsi, sed procuratori ejus denunciatum est: Senatus ipsi (38) denunciari exigit: & ideo non nocebit: nisi forte is, cui denunciatum est, eum certioraverit; sed non si certiorare potuit, nec fecit. † A quo denunciatum est, Senatus non exigit: Quicumque ergo fuit, qui denunciavit, nocebit. §. 12. Hæc adversus bonæ fidei possessores: nam ita Senatus locutus est, *eos, qui se heredes existimassent.* Cæterum si (39) quis sciens, ad se hereditatem non pertinere, distraxit, sine dubio non pretia rerum, sed ipsæ (40) res veniunt in petitionem hereditatis, & fructus earum. Sed Imperator Severus epistola ad Celerem idem videtur fecisse & in malæ fidei possessoribus. Atquin Senatus de his est locutus, qui se heredes existimant: Nisi forte ad eas res referemus, quas distrahi expedierat (41), quæ onerabant magis hereditatem, quam fructui erant: ut sit in arbitrio (42) petitoris, qualem computationem faciat adversus malæ fidei possessorem, utrum ipsius rei, & fructuum (43), an pretii, & usurarum, post moram controversiam. §. 13. Licet autem Senatus de his locutus sit, qui se heredes existiment, tamen (44) & si bonorum (45) possessores se existiment, [vel alios successores justos], vel sibi restitutam hereditatem (46), in eadem erunt conditione. §. 14. Papinianus autem lib. iii. Quæstionum: si possessor hereditatis pecuniam inventam in hereditate non attingat (47), negat eum omnino in usuras conveniendum. §. 15. *Redactæ*, inquit, *pecuniæ ex pretio rerum venditarum*: *Redactam* sic accipiemus: non solum jam exactam, verum & si exigi potuit, nec exacta est. §. 16. Quid, si post petitam hereditatem res distraxerit? hic ipsæ res venient, fructusque earum. Sed si forte tales fuerunt, quæ vel steriles erant, vel tempore perituræ, & hæ distractæ sunt [vero pretio (48)], fortassis possit petitor eligere, ut sibi pretia & usuræ præstentur. §. 17. Ait Senatus: *Placere, a quibus petita hereditas fuisset, si adversus eos judicatum esset, pretia, quæ ad eos rerum ex hereditate venditarum pervenissent, & si ante petitam hereditatem deperissent, deminutæve essent, restituere debere.* † Bonæ fidei possessor, si vendiderit res hereditarias, sive exegit pretium, sive non, quia habet actionem, debebit pretium præstare. Sed, ubi habet actionem, sufficiet eum actiones præstare (49). §. 18. Sed si vendidit, & evicta (50) re restituit, quod accepit, non videbitur ad eum pervenisse: quanquam possit dici, nec ab initio pretium venire: quia non fuit res hereditaria, quæ distracta est. † Sed etsi Senatus rerum ex hereditate distractarum non hereditariarum fecit mentionem, restitui tamen non debet: quia nihil apud eum remanet (51). Nam [&] Julianus lib. vi. Digestorum scribit, quod indebitum exegit, restituere eum non (52) debere: nec imputaturum, quod non debitum solvit (53). §. 19. Sed si res sit redhibita, hic utique [&] hereditaria est, & pretium non veniet, quod refusum est. §. 20. Sed & si ob venditionem obstrictus sit emptori possessor hereditatis, dicendum erit, prospici ei cautione (54). §. 21. Restituere autem pretia debebit possessor, etsi deperditæ (55) sint res, vel deminutæ. Sed utrum ita demum restituat, si bonæ fidei possessor est, an & si malæ fidei? Et, si quidem res apud emptorem extent, nec deperditæ, nec deminutæ sunt, sine dubio ipsas res debet præstare malæ fidei possessor (56): aut si recipere eas ab emptore nullo modo possit, tantum, quantum in litem esset juratum (57): at ubi deperditæ sunt, & deminutæ, verum pretium debet præstari: quia, si petitor rem consecutus esset, distraxisset, & verum pretium rei non perderet.

Definitio deperditi & deminuti.

21. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

D*Eperditum* (58) intelligitur, quod in rerum natura esse desiit (59); *deminutum* (60) vero, quod usucaptum esset, & ob id de hereditate exiit.

Si possessor & rem habeat & pretium.

22. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

SI (61) & rem, & pretium habeat bonæ fidei possessor, puta quod eandem rem emerit (62), an audiendus sit, si velit rem dare, non pretium? In prædone dicimus (63), electionem (64) esse debere actoris: an hic magis possessor audiendus sit, si velit rem tradere, licet deteriorem factam, non petitor, si pretium desideret, quod (65) inverecundum sit tale desiderium: an vero, quia ex re hereditaria locupletior sit, & id, quod amplius habet ex pretio, restituere debeat, videndum: nam [&] in oratione *Divi Hadriani* ita est: *Dispicite, Patres* (66) *Conscripti, numquid sit æquius, possessorem non facere lucrum, & pretium, quod ex aliena re perceperit, reddere, quia potest* (67) *existimari, in locum hereditariæ rei venditæ, pretium ejus successisse* (68) *& quodammodo ipsum hereditarium factum* (69). Oportet igitur possessorem & rem restituere petitori, & quod ex venditione ejus rei lucratus est (70).

Quatenus pretium a bona fidei possessore restituitur. 1. De pœna.

23. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

UTrum autem omne pretium restituere debebit bonæ fidei possessor, an vero ita demum, si factus sit locupletior, videndum: finge pretium acceptum vel perdidisse, vel consumpsisse, vel donasse: & verbum quidem *pervenisse* (71) ambiguum est: solumne hoc continere, quod prima ratione fuerit, an vero & id, quod durat? Et puto, sequentem (72) clausulam senatusconsulti, etsi hæc sit ambigua, ut ita demum computet, si factus sit locupletior (73).

§. 1. Proinde, si non solum pretium, sed etiam pœna tardius pretio soluto pervenerit (74), poterit dici, quia locupletior in totum factus est, debere venire: licet de pretio solummodo Senatus sit locutus.

24. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

AT ubi vi dejectus fuit, non debet restituere pœnam (75) ex eo commissam, quod eam actor habere non potest. Sic nec pœna restitui debet quam adversarius ei promisit, *si ad judicium non venerit.*

De

(1) Et fœtus pecorum & pecudum. *l.* 27. *in fin. infr. eod.* (2) *l.* 18. *in fin. supr. eod.* (3) Id est, in simplum. (4) *Vid. l.* 23. *infr. ad l. Aquil.* (5) At enim cum unum est in obligatione, alterum in facultate solvendi [illegible] (6) Id est, intra quadrimestre tempus [illegible] (7) *Vid. l.* 16. §. 1. *supr. eod.* (8) *V. l.* 25. §. 2. *infr. eod.* (9) In hoc senatusconsulto [illegible] (10) Parthici hoc cognomentum [illegible] (11) Adoptione. [illegible] (12) Oratione. [illegible] (13) §. 7. *infr. eod.* [illegible] (18) Hinc Paulus colligit [illegible] (20) Adversus absentem. (21) *Vid.* ad hunc locum Antonium Fabrum. [illegible] (22) Hoc est id cum fuerat in quæstione positum, partes peti. [illegible] (24) Hoc est scilicet. (25) Superius illud Hadriani [illegible] (26) Id est, si vacantia. [illegible] (29) Imo aliud est in civitatibus, quam in fisco. [illegible] (30) Non tantum fisco. [illegible] (32) Quod pro hereditate [illegible] (33) Hæc verba, & cetera, complectuntur & repetunt omnia [illegible] (35) Possessor hereditatis pretium rerum, quas dolo alienavit, cum usuris præstare cogendus est. [illegible] (38) Durius ergo agitur adversus eum, qui novum opus facit, tunc enim sufficit vel ipsis fabris denunciasse. [illegible] (39) Qui alienam hereditatem se ens vendit, non ad pretium, sed ad res ipsas, & earum fructus tenetur. [illegible] (40) At enim res distractæ [illegible] (41) *Vid.* §. 16. *infr. eod.* [illegible] (44) Quia bonorum possessor vice heredis habetur. [illegible] (45) *Si bonorum possessores se existiment*, ita Græci. [illegible] (46) Nam fideicommissarius heredis loco intelligitur. [illegible] (48) Id malo positum videtur. [illegible] (50) Pervenisse res ad eum non videtur [illegible] (51) Nec durat apud eum pretium. [illegible] (52) Imo debet restituere. [illegible] (53) Quia suo nomine exegit, non alieno [illegible] (55) Deperditum & deminutum, hic. [illegible] (57) Si res eligit hereditatem petitor [illegible] (58) Amissum. [illegible] (59) Aut conditionem mutavit. [illegible] (60) Adde *l.* 20. [illegible] (61) [illegible] (62) Al. redemerit. [illegible] (63) Didicimus [illegible] (66) Hac formula vel ipsi Imperatores Senatum alloquebantur. Suet. *in August. c.* 58. & *in Tiberio* [illegible] Capitolinus *in Opilio Macrino.* (67) Pretium enim, & quando succedat in locum rei, vide quæ notavi ad *l.* [illegible] (68) In hereditatis petitione non res hereditaria vendita perimitur, sed hereditas, quæ est universitas & complectitur pretium rei venditæ. Idemque est in aliis rebus universalibus. In rebus autem singularibus [illegible] (69) In petitione hereditatis id esse speciale [illegible] (70) Cur ita? vide *l.* 20. *infr. de usufructu* [illegible] (72) Sequentem. (73) *Vid. l.* 25. §. 11. *infr. eod.* (74) Id est, pœna stipulata in quod tardius pretium solutum esset [illegible] (75) Pœna & mulcta ita cedunt publicarum rerum conductoribus. dixi *l.* 13. C. *de vectigalibus.*

De lucro ex lege commissoria. 1. Si possessor ex pretio rei hereditariæ aliam rem emerit. Interpretatio quartæ partis. De dolo præterito & culpa. 3. De prædonibus. 4. De fructibus. 5. De mala fide tempore hereditatis apprehensæ, vel postea. 6. De errore juris. 7. De dolo ante vel post litem contestatam. 8. De eo, qui dolo desiit possidere, aut possessionem non admisit; & de alio possessore. 9. De fructibus. 10. De jurejurando in litem. 11. Interpretatio quintæ partis. Si bonæ fidei possessor ex hereditate sumptum fecerit, dilapidaverit, perdiderit, donaverit, ἀντίδωρα acceperit. 12. De lautiore usu rei suæ. 13. De mutuo. 14. De pignore. 15. Si heres ex semisse, putans se heredem ex asse, dimidiam partem hereditatis consumpserit. 16. Utrum erogatum ex hereditate, totum decedat, an pro rata patrimonii. 17. De rei vindicatione adversus eum, qui emit a bonæ fidei possessore. 18. Utrum hoc judicium sit in personam, an in rem. 19. Famil. herciscundæ. 20. De partu.

25. Ulpianus lib. 15. ad Edictum.

Sed & si lege (1) commissoria vendidit, idem erit dicendum, lucrum, quod sensit lege commissoria, præstaturum. §. 1. Item, si rem distraxit, & ex pretio aliam rem comparavit, veniet pretium (2) in petitionem hereditatis, non (3) res (4), quam in patrimonium suum convertit. Sed si res minoris valet, quam comparata est, hactenus locupletior factus videbitur, quatenus res valet: quemadmodum, si consumpsisset, in totum locupletior factus non videbitur. §. 2. Quod ait Senatus: *Eos, qui bona invasissent, quæ scirent ad se non pertinere, etiamsi ante litem contestatam fecerint, quominus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent:* Ita intelligendum est, ut & dolus præteritus in petitionem hereditatis deduceretur: sed & culpa (5): & ideo ab eo, qui ab alio non exegit, vel a semetipso, si tempore esset liberatus, peti hereditatem posse: hoc utique si exigere potuit (6). §. 3. Quod autem ait Senatus, *eos, qui bona invasissent*, loquitur de prædonibus (7): id est, de his, qui cum scirent ad se non pertinere hereditatem, invaserunt bona, scilicet cum nullam causam haberent possidendi.

§. 4. Sed & *fructus*, non quos perceperunt, inquit, sed *quos percipere debuerunt* (8), eos præstaturos. §. 5. De eo autem loquitur Senatus, qui ab initio mente prædonis res hereditarias adprehendit. † Quod si ab initio quidem justam causam habuit adipiscendæ possessionis, postea vero conscius ad se nihil hereditatem pertinere, prædonio (9) more versari cœpit, nihil Senatus loqui videtur. Puto tamen, & ad eum mentem Senatusconsulti pertinere: parvi (10) etenim refert, ab initio (11) quis dolose in hereditate sit versatus, an postea hoc facere cœpit. §. 6. *Scire ad se non pertinere* utrum is tantummodo videtur, qui factum scit, an & is, qui in jure erravit: putavit enim recte factum testamentum, cum inutile erat: vel cum [eum] alius præcederet adgnatus, sibi potius deferri? Et non puto hunc esse prædonem, qui dolo caret, quamvis in jure erret (12). §. 7. *Si ante litem* (13) *contestatam*, inquit, *fecerint*. Hoc ideo adjectum, quoniam post litem contestatam omnes incipiunt malæ fidei possessores esse (14), quinimo (15), post controversiam motam. Quanquam enim litis contestatæ mentio fiat in Senatusconsulto, tamen & *post motam controversiam omnes possessores pares fiunt, & quasi prædones tenentur.* Et hoc jure hodie utimur: cœpit enim scire rem ad se non pertinentem possidere se is, qui interpellatur: qui vero prædo est, & ante litem contestatam doli nomine tenebitur: hic est enim dolus præteritus (16). §. 8. *Perinde*, inquit, *condemnandos, quasi possiderent:* Merito: nam is, qui dolo fecit, quominus possideret, ut possessor condemnatur (17): accipiens, sive dolo (18) desierit possidere, sive dolo possessionem noluerit admittere. Sive autem ab alio res possideatur, sive in totum non extet, locum habebit hæc clausula. Unde si sit alius possessor, ab utroque hereditas peti possit: & si per multos (19) ambulaverit (20) possessio, omnes tenebuntur.

§. 9. [Sed] utrum is solus, qui possidet, fructus præstabit: an etiam is, qui dolo fecit, quominus possideret? Et dicendum erit, post Senatusconsultum, ambo teneri (21). §. 10. Hæc verba Senatusconsulti etiam adversus eum, qui non possidet, jusjurandum (22) inducunt: tam enim adversus eum, qui dolo fecit, quominus possideat, quam adversus possidentem, in litem juratur.

§. 11. Consuluit Senatus bonæ fidei possessoribus, ne in totum damno adficiantur, sed in id duntaxat teneantur, in quo (23) locupletiores facti sunt (24). Quemcunque igitur sumptum fecerint ex hereditate, si quid dilapidaverunt (25), perdiderunt, dum re (26) sua se abuti putant, non præstabunt (27): nec (28) si donaverint, locupletiores facti videbuntur: quamvis ad remunerandum sibi aliquem naturaliter (29) obligaverunt. † Plane si ἀντίδωρα (30), id est, *remunerationes* acceperunt, dicendum est, eatenus (31), locupletiores factos, quatenus acceperunt: velut genus (32) quoddam hoc esset permutationis. §. 12. Si quis re sua lautius (33) usus sit contemplatione delatæ sibi hereditatis, Marcellus lib. v. Digestorum putat, nihil eum ex hereditate deductorum, si eam non attingit (34). §. 13. Simili modo & si mutuam pecuniam accepit, quasi dives se deceperit.

§. 14. Si tamen pignori res hereditarias dedit, videndum, an vel sic attingetur hereditas? Quod est difficile, cum ipse sit obligatus. §. 15. Adeo autem qui locupletior factus non est, non (35) tenetur, ut si quis putans se ex asse heredem, partem dimidiam hereditatis sine dolo malo consumpserit, Marcellus lib. iv. Digestorum tractat, num [non] teneatur: quasi id, quod erogaverit, ex eo fuerit, quod ad eum non pertinebat, sed ad coheredem: nam & si is, qui heres non erat, totum quidquid apud se fuit, consumpsisset: sine dubio non tenetur, quasi locupletior non factus. Sed in proposita quæstione, tribus visionibus (36) relatis, una prima, deinde alia, posse dici totum quod superest, restituere eum debere, quasi suam partem consumpserit; tertia utique, quod consumptum est, decedere: erit utique nonnihil restituendum: de illo dubitat, utrum totum, an partem restituendam dicat. Puto tamen residuum integrum non esse restituendum, sed partem ejus dimidiam. §. 16. Quod autem quis ex hereditate erogavit, utrum totum decedat, an vero pro rata patrimonii ejus; utputa penum (37) hereditarium ebibit, utrum totum hereditati expensum feratur, an aliquid & patrimonio ejus? ut in id factus locupletior videatur, quod solebat ipse erogare ante delatam hereditatem: ut si quid lautius (38) contemplatione hereditatis impendit, in hoc non videatur factus locupletior: in statutis (39) vero suis sumptibus videatur factus locupletior: utique enim & si non tam laute erogasset, aliquid (40) tamen ad victum cottidianum erogasset. Nam & D. Marcus in causa Pythodori, qui rogatus erat (41), *quod sibi superfuisset ex hereditate reddere*, decrevit, ea, quæ alienata erant, non minuendi fideicommissi (42), nec pretium in corpus patrimonii Pythodori redisse: [&] ex proprio Pythodori patrimonio, & ex hereditate decedere, non tantum ex hereditate (43). Et nunc igitur statuti sumptus utrum ex hereditate decedent exemplo rescripti D. Marci, an ex suo patrimonio, videndum erit: Et verius est, ut ex suo patrimonio decedent ea, quæ etsi non heres fuisset, erogasset. §. 17. Item si rem distraxit bonæ fidei possessor, nec pretio factus sit locupletior, an singulas res, si nondum usucaptæ sint, vindicare petitor ab emptore possit? & si vindicet, an exceptione non repellatur, *quod præjudicium hereditati non fiat inter actorem, & eum, qui venumdedit:* quia non videtur venire in petitionem hereditatis pretium earum: quamquam victi emptores reversuri sunt ad eum, qui distraxit (44)? Et puto, posse res vindicari, nisi emptores regressum ad bonæ fidei possessorem habent (45). Quid tamen si is, qui vendidit paratus sit ita defendere hereditatem, ut perinde, atque si possideret, conveniatur? Incipit exceptio locum habere ex persona emptorum. [Certe,] si minori pretio res venierint, & pretium quodcunque illud actor sit consecutus, multo magis poterit dici, exceptione eum summoveri. Nam & si id, quod a debitoribus exegit possessor, petitori hereditatis solvit, liberari debitores (46) Julianus lib. iv. Digestorum scribit, sive bonæ fidei possessor, sive prædo fuit, qui debitum ab his exegerat: [&] ipso jure eos liberari. §. 18. Petitio hereditatis, etsi in rem actio sit, habet tamen præstationes quasdam personales (47), utputa eorum, quæ a debitoribus sunt exacta (48): item pretiorum (49).

§. 19. Hoc Senatusconsultum ad (50) petitionem hereditatis factum, etiam in familiæ herciscundæ [judicio] locum habere placet: ne res absorda sit, ut quæ peti possint, dividi non possint (51). §. 20. Augent (52) hereditatem, gregum & pecorum partus (53).

26. Paulus lib. 20. ad Edictum.

Quod si oves natæ sunt: deinde ex his aliæ, hæ quoque, quasi augmentum restitui debent.

De pensionibus ædium locatarum.

27. Ulpianus lib. 15. ad Edictum.

Ancillarum etiam partus (54), & partuum partus, quamquam fructus esse non existimantur (55), quia non temere ancillæ ejus rei causa comparantur, ut pariant, augent tamen hereditatem: quippe cum ea omnia sint hereditaria, dubium non est, quin ea possessor, si aut possideat, aut post peritam here-

(1) Legis commissoriæ hæc est formula, *si ad diem pecunia soluta non sit, fundus sit inemptus.* L. 1. infr. de lege commiss. (2) §. 18. infr. eod. l. 18. §. 1. §. 1. supr. eod. (3) Cur ita? vide quæ notavi ad l. 22. in fin. infr. de furtis. vid. etiam l. 22. in fin. supr. hoc tit. (4) Quid ita, cum res in pretii locum succedat? vid. l. 70. in fin. infr. de legat. 2. (5) l. 22. §. 2. supr. eod. (6) Nam interdum rerum difficultate impeditur. l. 19. supr. de negotiis. (7) l. 11. in fin. l. 19. §. pen. supr. eod. (8) l. 5. in fin. C. eod. (9) Id est, ut prædones solent. (10) Quantum ad fructus, paria sunt, ab initio malam fidem fuisse, & ex postfacto supervenisse Kort. (11) Vid. l. 11. supr. depositi. (12) Et ita in jure errans adquirere poterit: quod repugnat l. 2. infr. de j. & f. ign. Goth. Error juris in damnis rei suæ omittendis non nocet. Itaque non nocere debebit hunc bonæ fidei successore, qui damnum nullum ex jure videt non locum consequi, nec enim eo, quod b. f. possessor est, fructus suos facit, l. 22. supr. eod. Vid. ad hunc §. Vitalem l. 1. variar. lect. c. 24. & Petrum Peckium ad C. possess. de reg. jur. in 6. & ad §. 11. confessus. Forcatulum Nouael c. 2. Mod. (13) Hoc quid? vid. l. 10. infr. de verb. sign. (14) l. 2. C. de fruct. & litium exp. post senatuum l. 20. §. 11. supr. eod. (15) Controversia mota intelligitur etiam ante litem contestatam, ut hic, & in l. un. [illegible] C. de præscriptione longi temporis & in Titulo, ut lite pendente, & l. 2. eod. tit. in Clement. Sic in quæstione litigiosa res, ut litigiosa dicitur, mota controversia ante litis contestationem. Nov. 112. (16) Cujus nomine tenetur, l. 19. §. 1. l. 14. l. 20. §. 6. supr. eod. V. l. 2. §. 1. infr. de rei vind. (17) §. 9. infr. eod. l. 13 §. 2. supr. eod. l. 2. §. 2. infr. ne quid in loco publico [illegible] & cap. 10. de reg. jur. in 6. & ita fictione dolus repræsentat possessionem. (18) Vid. quæ notavi ad l. 150. infr. de reg. jur. (19) Ambulet possessio, ut res, ut & emptio. l. 11. supr. de [illegible] (20) Translata fuerit. (21) V. §. 8. supr. eod. (22) V. l. 20. §. ult. supr. eod. (23) §. 17. infr. eod. l. 19. §. 6. vers. item l. 23 supr. eod. l. 30. l. 40. §. 1. infr. eod. l. 1. infr. de cond. ind. (24) Quod inspicitur tempore rei judicatæ. v. l. 36. §. 4. infr. eod. (25) Quid si in studium dederunt? scripsi ad l. 3. §. 1. infr. de pecul. (26) Abuti re sua licet. (27) Justus possessor sumptus deducit, nec tenetur de re neglecta, l. 31. §. 3. infr. eod. (28) Qui donat, non fit locupletior, etiamsi donatarium sibi naturali vinculo ad ἀντίδωρα obligaverit. Hoc ideo, quoniam naturale debitum ab invito donatario exigi non potest, & ut Seneca ait 3. de benef. Nemo beneficium in Kalendario scribit. (29) Vide l. 6. §. 14. infr. de negot. gest. & alibi. (30) Possitne Ecclesia Romana [illegible] dare? vid. l. 14. C. de sacrosanctis. & Novell. 120. cap. 1. (31) Locupletiores eatenus donatarii intelligitur, quatenus a donatario reipsa ἀντίδωρα accepit. Goth. quatenus quis locupletior factus censeatur, & qualiter probandum, vid. Archid. Personal. tract. de petit. hered. n. 212. Ans. (32) Permutationis quoddam genus est, ἀντίδωρα dare. (33) Latius Donat. disp. 1. Goth. Item Jo. Robert. l. 3. sent. jur. c. 3. Marcel. innot. c. 2. Mod. (34) Attingit. (35) Vid. §. 11. supr. eod. (36) Id est, quæstionibus, idem vocabulum exstat. §. 14. in fin. de confirmatione Digestorum l. 2. §. 2. in fin. infr. ad SC. Vell. l. 20. §. 5. infr. mandati. l. 25. §. 3. infr. de probat. Sententiæ dicuntur in Græca constitutione confirmationis Digestorum §. 22. alii autem legunt divisionem. Hal. Cæterum [illegible] verbum hoc significat, apud Tertullianum cap. 9. de anima. Prout, inquit, scripturæ leguntur, aut Psalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur, ita inde materiæ visionibus subministrantur. Quem locum doctus interpres [illegible] prætermisit, alius perperam retulit ad visiones animæ. (37) Quid penus sit vid. l. 3. infr. de pen. (38) Vid. §. 12. supr. eod. lautior enim incedere solent illi, quibus hereditas aliqua maxime opulenta obvenerit. (39) Sumptus statutos & ordinarios, quae ex sua consuetudine fecisset domi suæ bonæ fidei possessor hereditati imputare non debet, utique cum nos vel sine delata sibi hereditate domi suæ semper fecisset, ut hic. Non idem in Episcopo, tactis & similibus. Non enim illis imputantur sumptus, quos domi suæ fecissent, vide l. [illegible] C. de [illegible]. Et sunt, qui differentiam certis casibus. (40) Nemo enim vacuus vivere præsumitur l. ult. C. de alimentis pupillo præstandis. (41) Vide l. 54. infr. ad SC. Trebell. (42) Ita Græca loquendi figura elegantur JCtus, ut sæpe alias subaudiri voluit, causa, nomine aut simile quid, de quo genere abunde multa vid. cond. Ant. [illegible] Mod. (43) [illegible], qui rogatus est restituere, quicquid ex hereditate superesset, potest alienare, si fraudem non faciat, ita tamen ut quartam servet ei, cui restituere debet, & certis casibus quartam attingere. Novell. 108. cap. 1. & 2. Goth. Adde Gloss. & DD. in auth. contra quam rogatus, C. ad Senat. Trebell. Mantic. de conject. ultim. volunt. lib. 10. tit. 4. num. 21. Gomez. var. resol. tom. 1. cap. 3. num. 20. Peregrin. de fideicommiss. art. 40. num. 40. & [illegible] S. L. (44) Victus emptor, regressum habet in venditorem. Idcoque pactum de non petendo, actum in personam concepium, venditori factum, emptori prodest l. 17. §. 1. supr. de pactis. (45) Atqui is casus pene intelligi, aut certe nunquam accidere potest, cum perpauci sint [illegible] emptori in venditorem regressum negari. [illegible] venditor pretium retineret, emptor autem rem amitteret, quod est iniquum. l. 11. §. ult. infr. de act. empt. (46) l. 31. in fin. infr. eod. adde l. [illegible] infr. de solution. (47) Itemque dicitur mixtam habere causam, quum alioquin sua natura realis sit, ideoque & petitio dicitur, quæ significat actionem realem l. 178. §. 2. ff. de verb. signif. item vindicatio l. 9. [illegible] item actor in rem agere dicitur. l. 40. infr. [illegible] l. 3. C. eod. Ans. (48) Ut soluta, l. 13. in fin. infr. eod. (49) Vid. §. 1. supr. eod. (50) l. 1. C. eod. (51) Quæ peti possunt, ex persona dividi ut hoc nisi natura sua individua sint. (52) Partus pecorum augent hereditatem, ut & partuum partus l. [illegible] V. l. 20. §. 3. supr. eod. (53) l. 20. §. 3. in fin. supr. eod. l. 29. supr. quod metus. (54) Est enim absurdum hominem in fructu censere cum hominis gratia fructus omnes sint comparati. §. 37. Inst. de rer. divis. & dignitas hominis repugnet, arg. l. 44. infr. de aedilit. adde & vide l. 68. infr. de usufr. & l. 28. in fin. infr. de usuris.

hereditatem dolo malo fecit, quominus possideret, debeat restituere. §. 1. Sed & pensiones (1), quæ ex locationibus prædiorum urbanorum (2) perceptæ sunt, venient, licet (3) a lupanario perceptæ sint (4): nam [&] in multorum honestorum virorum prædiis lupanaria exercentur (5).

De omni lucro.

28. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

POst senatusconsultum enim, omne lucrum (6) auferendum esse tam bonæ fidei possessori, quam prædoni, dicendum est.

De mercede fundi locati. De operis servorum. De vecturis.

29. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

MErcedes (7) plane a colonis acceptæ loco sunt fructuum (8). † Operæ quoque servorum in eadem (9) erunt causa, qua sunt pensiones. † Item vecturæ navium, & jumentorum.

De sorte, usuris & periculo nominum.

30. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

JUlianus scribit, actorem (10) eligere debere, utrum sortem tantum, an & usuras velit cum periculo nominum agnoscere. † Atquin secundum hoc non observabimus, quod Senatus voluit (11), bonæ fidei possessorem teneri, quatenus locupletior sit: quid enim, si pecuniam eligat actor, quæ servari non potest? Dicendum itaque est (12) in bonæ fidei possessore, hæc tantummodo eum præstare debere: id est, vel sortem, & usuras ejus, si [&] eas percepit, vel nomina cum eorum cessione in id facienda, quod ex his adhuc debeatur, periculo scilicet petitoris.

Si possessor solverit creditoribus. 1. & 2. De eo, quod debetur possessori. 3. De sumptibus. 4. Si prædo debitores non convenerit. 5. De eo quod possessor exegit.

31. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

SI quid possessor solvit creditoribus, reputabit (13), quanquam ipso jura non liberaverit petitorem hereditatis: nam quod quis suo nomine solvit, non debitoris, debitorem non liberat (14). Et ideo Julianus lib. VI. Digestorum scribit, ita id imputaturum possessorem, si caverit, *se petitorem* (15) *defensum iri*.

† Sed an & bonæ fidei possessor debeat defendendum cavere, videndum erit: quia in eo, quod solvit, non videtur locupletior factus, nisi forte habeat condictionem: & hoc (16) nomine videtur locupletior, quia potest repetere: finge enim eum, dum se heredem putat, solvisse suo nomine? Et videtur mihi Julianus de solo prædone, ut caveat, sensisse: non etiam de bonæ fidei possessore: condictionem tamen præstare debebit. † Sed & petitor (17) si a creditoribus (18) conveniatur, exceptione (19) uti debebit. §. 1. Sed si ipsi (20) aliquid prædoni debebatur, hoc deducere non debebit: maxime si id fuit debitum, quod natura debebatur. † Quid tamen, si expediebat petitori, id debitum esse dissolutum propter pœnam, vel aliam causam? Potest dici, ipsum sibi vel solvisse, vel debuisse solvere. §. 2. Justus autem possessor dubio procul debebit deducere, quod sibi debetur. §. 3. Sicut autem sumptum, quem fecit, deducit (21), ita si facere debuit, nec fecit, culpæ hujus reddat rationem (22), nisi bonæ fidei possessor est: tunc enim quia quasi suam rem neglexit (23), nulli querelæ subjectus est ante (24) petitam hereditatem: postea vero, & ipse prædo est. §. 4. Illud plane prædoni imputari non potest, cur passus est debitores liberari, & pauperiores fieri, & non eos convenit: cum actionem non habuerit (25).

§. 5. Quod autem possessori solutum est (26), an restituere debeat, videamus? Et, si bonæ fidei possessor fuit, sive non, debere restituere placet: & quidem, si restituerit (ut Cassius scribit, & Julianus lib. 6.) liberari ipso jure debitores (27).

De adquisitis per servum.

32. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

PEr servum adquisitæ (28) res heredi (29) restituendæ sunt (30): quod (31) procedit in hereditate [liberti], & cum de inofficioso agitur, cum interim (32) in bonis esset heredis:

1. De servo distracto a malæ fidei possessore.

33. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

NIsi ex re (33) heredis scripti stipulatus sit. §. 1. Julianus scribit, si hominem possessor (34) distraxerit, si quidem non necessarium hereditati, petitione hereditatis pretium præstaturum: imputaretur enim [ei,] si non distraxisset: quod si necessarium hereditati, si quidem vivit, ipsum præstandum: si decesserit, fortassis nec pretium: sed non paucorum (35) judicem, qui cognoscit, possessorem pretium locrari scribit, & verius est.

De hereditate filiifam. militis. 1. De patre filii nomine, & domino servi nomine conveniendis.

34. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

FIliifamilias militis (36) puto peti posse hereditatem ex testamento nobis obvenientem. §. 1. Si servus (37) vel filiusfamilias res hereditarias teneat, a patre, dominove peti hereditas potest, si facultatem restituendarum rerum habet. Certe si pretium rerum hereditariarum venditarum in peculio servi habeat, [&] Julianus existimat posse a domino, quasi a juris possessore (38), hereditatem peti.

35. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

IDem Julianus ait, etiamsi nondum pretia rerum consecutus sit servus, posse a domino, quasi a juris possessore (39), hereditatem peti; quia habet actionem, qua eam pecuniam consequatur: quæ quidem actio etiam ignoranti adquireretur.

1. Si a filiofam. petatur. 2. De servo occiso a possessore. 3. Si res perierit, quam prædo desiit possidere. De re a prædone pluris vendita. 4. Quo tempore spectatur, an bonæ fidei possessor sit locupletior. 5. De fructibus, & impensis in eos factis.

36. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

SI a domino, vel a patre, qui pretia possidet, hereditas petatur, an filio vel servo mortuo, vel servo manumisso, vel emancipato filio, intra annum agi debeat? & an debitum sibi dominus, vel pater deducere potest? Julianus verius esse ait, id [quod] Proculus quoque respondit, perpetuo (40) actionem dandam: nec deduci oportere id, quod ipsi debetur: quia non de peculio agatur, sed hereditas petatur. Hæc recte, si pretia (41) habeat servus, vel filiusfamilias: Quod si propterea hereditas petatur a domino, quod servus debitor fuit, perinde haberi debebit, atque si de peculio ageretur. † Idem (42) dicendum Maecianus ait, etiamsi pecuniam ex pretio perceptam servus, vel filius consumpserit: sed alias ex peculio ejus solvi potest. §. 1. Sed & a filiofamilias (43) peti hereditatem posse, non est dubium: quia restituendi facultatem habet, sicut (44) ad exhibendum. † Multo magis dicimus, posse peti hereditatem a filiofamilias, qui, cum paterfamilias esset, & possideret hereditatem, adrogandum se præstavit. §. 2. Si possessor hereditarium servum occiderit (45), id quoque in hereditatis petitione veniet. Sed Pomponius ait, actorem debere eligere, utrum velit sibi eum condemnari, ut caveat *se non acturum lege Aquilia* (46), an malit integram sibi esse actionem legis Aquiliæ, omissa ejus rei æstimatione a Judice: Quæ electio locum habet, si ante aditam hereditatem occisus sit servus: nam (47) si postea, ipsius actio propria (48) effecta est, nec veniet in hereditatis petitionem. §. 3. Si prædo dolo desiisset possidere; res autem eo modo interierit, quo esset interitura (49), etsi eadem causa possessionis mansisset, quantum ad verba Senatusconsulti, melior est causa prædonis, quam bonæ fidei possessoris: quia prædo, si dolo desierit possidere, ita condemnatur, atque si possideret (50), nec adjectum esset, *si res interierit*: Sed non est dubium, quin non debeat melioris esse conditionis, quam bonæ fidei possessor. Itaque & si pluris venierit res, electio (51) debebit esse actoris, ut pretium consequatur: alioquin lucretur aliquid prædo. §. 4. Quo tempore locupletior esse debeat bonæ fidei possessor, dubitatur? Sed magis est, rei judicatæ tempus spectandum esse (52). §. 5. *Fructus* intelliguntur deductis impensis (53), quæ quærendorum, cogendorum, conservandorum [que] eorum gratia fiunt. Quod non solum in bonæ fidei possessoribus naturalis ratio expostulat, verum etiam in prædonibus (54), sicut Sabino quoque placuit.

37. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

QUod si sumptum quidem fecit, nihil autem fructuum perceperit, æquissimum erit, rationem horum (55) quoque in bonæ fidei possessoribus haberi.

De ceteris necessariis & utilibus impensis.

38. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

PLane (56) in ceteris (57) necessariis, & utilibus impensis posse (58) separari: ut bonæ fidei quidem possessores has quoque imputent: prædo autem de se queri debeat, qui sciens in rem alienam impendit. Sed benignius (59) est, in hujus quoque persona haberi rationem impensarum (60): non (61) enim debet peti-

[illegible]

petitor ex aliena jactura lucrum facere: & idipsum officio (1) judicis continebitur: [nam] nec (2) exceptio doli mali desideratur. Plane, potest in eo differentia (3) esse, ut bonæ fidei quidem possessor omnimodo (4) impensas deducat, licet res non extet, in quam fecit; sicut tutor, vel curator consequuntur: prædo autem non aliter, quam si res (5) melior (6) sit.

Quæ sint utiles, necessariæque impensæ. 1. De impensis voluptuariis.

39. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

UTiles (7) autem, necessariæque sunt, veluti quæ fiunt reficiendorum (8) ædificiorum gratia, aut in novellete (9), aut cum servorum gratia litis æstimatio solvitur, cum id utilius sit, quam ipsos dedi. Denique alias complures, ejusdem generis esse impensas, manifestum est. §. 1. Videamus tamen, ne [&] ad picturarum quoque & marmorum, & cæterarum voluptuariarum rerum impensas æque proficiat nobis doli exceptio, si modo bonæ fidei possessores simus: nam prædoni probe dicetur, *non debuisse in alienam rem supervacuas impensas facere*; ut tamen potestas ei fieret tollendorum eorum, quæ sine detrimento ipsius rei tolli possunt (10).

De periculo rei petitæ. 1. De fructibus. 2. De actionibus a possessore restituendis. 3. De cautione possessore præstanda. 4. De noxalibus actionibus.

40. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

ILlud [quoque], quod in Oratione (11) Divi Hadriani est: *Ut post (12) acceptum judicium id actori præstetur, quod habiturus esset, si eo tempore, quo petit, restituta esset hereditas*, interdum durum est: quid enim, si post litem contestatam mancipia, aut jumenta, aut pecora deperierint (13)? damnari debebit secundum verba Orationis, quia potuit petitor, restituta hereditate, distraxisse ea. Et hoc justum esse in specialibus petitionibus Proculo placet: Cassius, contra sensit: in prædonis persona Proculus recte existimat; in bonæ fidei possessoribus Cassius (14). Nec enim debet possessor aut mortalitatem præstare (15), aut propter metum hujus periculi temere indefensum jus suum relinquere (16).

§. 1. Prædo fructus suos (17) non facit, sed augent hereditatem: ideoque eorum quoque fructus præstabit (18). In bonæ fidei autem possessore hi tantum veniunt in restitutione, quasi augmenta hereditatis, per quos locupletior factus est.

§. 2. Actiones, si quas possessor nactus est, evicta hereditate restituere debet: veluti [si] interdum *unde vi* (19), aut *quod precario* [concessit].

§. 3. Contra quoque, si possessor caverit damni infecti, cavendum est possessori (20). §. 4. Ad officium judicis pertinebunt & noxales actiones, ut, si paratus sit possessor noxæ dedere servum, qui damnum dederit in (re) hereditaria, vel furtum fecerit (21), absolvatur: sicut fit in interdicto quod vi, aut clam (22).

Quo tempore possessio spectatur. 1. De fructibus rei pignoratæ. Inspicitur quantum possideatur tempore rei judicandæ. Duar.

41. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

SI, quo tempore conveniebatur possessor hereditatis, pauciores res possidebat, deinde aliarum quoque rerum possessionem adsumpsit (23), eas (24) quoque victus restituere debebit: sive ante acceptum judicium, sive postea adquisierit possessionem. Et; si fidejussores, quos dederat, ad litem non sufficiant, jubere eum debebit Proconsul, *ut idonee caveat* (25). † Ex diverso quoque si pauciores postea possidebit, quam initio possidebat, si modo id sine dolo ejus acciderit, absolvi debet, quod ad eas res, quas desiit possidere. §. 1. Fructus (26) computandos etiam earum rerum, quas defunctus pignori accepit, Julianus ait.

De debitore nolente solvere.

42. ULPIANUS lib. 47. ad Edictum.

SI debitor hereditarius non ideo nolit solvere, quod se dicat heredem, sed ideo, quod (27) neget, aut (28) dubitet (29), an hereditas pertineat ad eum, qui petit hereditatem, non (30) tenetur hereditatis petitione.

Si is, qui legatum accepit, hereditatem petat.

43. PAULUS lib. 3. ad Plautium.

POstquam legatum a te accepi, hereditatem peto (31): Atilicino quibusdam placuisse ait, non aliter mihi adversus te dandam petitionem, quam si legatum redderem. Videamus tamen, ne non aliter petitor hereditatis legatum restituere debeat, quam [ut ei] caveret, *si contra eum de hereditate judicatum fuerit, reddi ei legatum*: cum sit iniquum, eo casu possessorem hereditatis legatum, quod solverit, retinere: & maxime si non per calumniam (32), sed per errorem hereditatem petierit adversarius: idque & Lælius probat. Imperator autem Antoninus (33) rescripsit, ei, qui legatum ex testamento abstulisset, causa cognita hereditatis petitionem negandam esse: scilicet, si manifesta (34) calumnia (35) sit.

44. JAVOLENUS lib. 1. ex Plautio.

CUm is, qui legatum ex testamento percepit, hereditatem (36) petit, si legatum quocunque (37) modo redditum non sit, judicis officio continetur, ut victori, deducto (38) eo, quod accepit, restituatur hereditas.

De eo, qui se liti obtulit.

45. CELSUS lib. 4. Digestorum.

QUi se liti obtulit, cum rem non possideret, condemnatur (39); nisi [si] evidentissimis probationibus possit ostendere, actorem ab initio litis scire eum non possidere: quippe (40) istu modo non est deceptus: & qui se hereditatis petitioni obtulit, ex doli (41) clausula tenetur: æstimari [scilicet] oportebit, quanti ejus interfuit non decipi.

Quis prædonis loco intelligatur.

46. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

PRædonis loco (42) intelligendus est is, qui tacitam (43) fidem interposuerit, ut non (44) capienti restitueret hereditatem.

Si is, qui in actione falsi non obtinuit, nullum postea dicat.

47. IDEM lib. 8. Responsorum.

LUcius Titius, cum in falsi testamenti propinqui accusatione non obtinuerit. Quæro, an de non jure facto, nec signato testamento querela illi competere possit? Respondit, non ideo repelli ab intentione non jure facti testamenti, quod in falsi accusatione non obtinuerit (45).

De hereditate vendita.

48. JAVOLENUS lib. 3. ex Cassio.

IN æstimationibus hereditatis (46) ita venit pretium venditæ hereditatis, ut id quoque accedat, quod plus fuit in hereditate (47), si ea negotiationis causa (48) veniit: sin autem ex fideicommissi causa (49), nihil amplius, quam quod bona fide accepit.

De actionibus hereditariis.

49. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

SI bonæ fidei possessor [hereditatis] velit cum debitoribus hereditariis, aut qui res hereditarias occupaverint, consistere, audietur: utique, si periculum erit, ne (50) inter moras actiones intercidant. † Petitor autem hereditatis, citra metum exceptionis (51), in rem agere poterit: quid enim si possessor hereditatis negligat? quid, si nihil juris habere se sciat?

Si nullum sit corpus in hereditate. 1. De sumptibus in monumentum factis.

50. IDEM lib. 6. Quæstionum.

HEreditas, etiam sine ullo corpore (52), juris (53) intellectum habet (54).

§. 1. Si defuncto monumentum, conditionis implendæ gratia, bonæ fidei possessor fecerit, potest dici, quia voluntas defuncti [vel] in hoc servanda est, utique si probabilem modum (55) faciendi monumenti sumptus, vel quantum testator jusserit (56), non excedat, eum, cui aufertur hereditas, impensas [ratione] doli exceptione (57) aut retentionem, aut actione (58) negotiorum gestorum repetiturum, veluti (59) hereditario negotio gestu (60). Quamvis enim stricto (61) jure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum, tamen Principali vel Pontificali (62) auctoritate compelluntur ad obsequium supremæ voluntatis.

De

(1) Cur? Judex ex officio exceptionem doli mali supplere debet. *l. ult. in fin. infr. eod.* & [illegible] (2) Officium judicis doli exceptio, quæ inest bonæ fidei judiciis, omissa in arbitrariis, suppleri potest, ut hic, & *l. ult. infr. eod.* [illegible] (3) Malæ fidei & bonæ fidei possessoris differentia refertur [illegible] (4) Hoc non inspecto, an sumptus extet. (5) Id est, quam si sumptus extet. (6) Cur ita? V. *l. 12. infr. de cond. indeb.* [illegible] (7) *l. 79. infr. de verb. signif.* (8) *l. 22. in fin. infr. solut.* (9) V. *l. 6. dom. de impensis.* (10) *l. 5. in fin. C. de rei vindic.* (11) Quam non habemus, neque enim extat hic locus in illa Oratione [illegible] (12) Vide *l. 2. infr. de usuris* (13) Natura sua, seu casu [illegible] (14) Mala fides, quæ per litis contestationem inducitur [illegible] [illegible]

Domini non est lis, nisi uterque litigator se dominum asseverit [illegible] (31) Id enim permittitur, si testamentum non jure factum, vel falsum esse propono [illegible] (32) Secus si confiterer dicerem [illegible] (34) Calumnia alia manifesta, alia occulta. (35) Vide *l. 5. §. 2. infr.* [illegible] (37) Quod reddi debuit præstita cautione. (38) Id enim deduci oportet [illegible] (40) Latent decipi non videtur. (41) *l. penult. supr. de dolo.* (42) Differt tamen a prædone [illegible] (43) De tacito fideicommisso [illegible] (44) Id est, incapaci (45) Qui falsum testamentum asserit, nec obtinuit, potest idem testamentum, ut inofficiosum accusare [illegible] (47) Id est, verum pretium accedit. (48) Id est, voluntaria. (49) Id est, in causa, necessaria. (50) Vide in hanc *l.* Cujac. [illegible] (51) Id est, utcunque petitor in rem specialiter agat [illegible] (53) Id est, nomen sine re [illegible] (56) Si modo facultates testatoris fuerint solvendo [illegible] (59) Id est, per actionem in factum. (60) Id est, quasi hereditario [illegible] (61) [illegible] (62) Vide *l. ult. infr. de mort. infer.* [illegible]

De fructibus & impensis. 1. De fructuum usuris.

51. IDEM lib. 2. Responsorum.

HEres furiosi, substitutus (1), vel sequentis gradus cognato fructus medii temporis, quibus per curatorem (2) furiosus locupletior factus videtur, præstabit: exceptis videlicet impensis, quæ circa eandem substantiam tam necessarie, quam utiliter factæ sunt. Sed & si quid circa furiosum necessarie fuerit expensum, & hoc excipiatur: nisi alia sufficiens (3) substantia est furioso, ex qua sustentari potest (4). §. 1. Fructuum post hereditatem petitam perceptorum usuræ non (5) præstantur (6). † Diversa ratio est eorum, qui ante actionem hereditatis illatam percepti hereditatem auxerunt.

De quæstu inhonesto.

52. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SI possessor ex hereditate inhonestos (7) habuerit quæstus, eos etiam (8) restituere cogetur (9): ne (10) honesta interpretatio (11) non honesto quæstui (12) lucrum possessori faciat.

De alienatione rerum hereditariarum.

53. PAULUS lib. 20. ad Sabinum.

NOn solum ad æs alienum hereditarium exsolvendum necessaria alienatio possessori est, sed & si impensæ necessariæ in rem hereditariam factæ sunt a possessore, vel si mora perituræ (13) deterioresve futuræ erant.

An emptori hereditatis detur hæc actio. 1. De herede debitoris. 2. De rebus a possessore deterioratis.

54. JULIANUS lib. 6. Digestorum.

EI (14), qui partes hereditarias, vel totam (15) a fisco mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem (16), per quam universa bona persequatur: quemadmodum ei, cui ex Trebelliano Senatusconsulto hereditas restituta est, petitio hereditatis datur (17). §. 1. Heres debitoris id, quod defunctus pignori dederat, quin hereditatem petendo consequi possit, dubium non est (18).

§. 2. Cum prædia urbana & rustica, negligentia possessorum, pejora sint facta, veluti quia vineæ, pomaria, horti extra (19) consuetudinem (20) patrisfamilias defuncti culta sunt, litis æstimationem earum rerum, quanto pejores sint factæ, possessores pati debent.

De exacto ex lege Aquilia.

55. IDEM lib. 60. Digestorum.

EVicta (21) hereditate (22), bonæ fidei possessor, quod lege Aquilia exegisset, non simplum, sed duplum restituet: lucrum enim ex eo, quod propter (23) hereditatem acceperit, facere non debet (24).

De fructibus.

56. AFRICANUS (25) lib. 4. Quæstionum.

CUm hereditas petita sit, eos fructus, quos possessor percepit (26), omnimodo restituendos (27), etsi petitor eos (28) percepturus non fuerat.

Si duo petant hereditatem.

57. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

CUm idem (29) eandem hereditatem adversus duos defendit, & secundum alterum ex his judicatum est, Quæri solet, utrum perinde ei hereditatem restitui oporteat, atque oporteret, si adversus alium defensa non esset: ut scilicet, si mox & secundum alium fuerit judicatum, absolvatur is, cum quo actum est, quia neque possideat, neque dolo malo fecerit, quominus possideret, quod judicio victus restituerit: an, quia possit & secundum alium judicari, non aliter restituere debeat, quam si cautum ei fuerit, *Quod adversus alium eandem hereditatem defendit?* Sed melius est officio judicis, cautione vel satisdatione (30) victo mederi: cum & res salva sit ei, qui in executione tardior venit adversus priorem victorem.

De impensis imputandis.

58. SCÆVOLA lib. 3. Digestorum.

FIlius a patre emancipatus (31), secundum conditionem testamenti matris adiit hereditatem, quam pater, antequam filium emanciparet, possedit, fructusque ex ea possedit, sed erogationem in honorem (32) filii (33), cum esset Senator, fecit [ex ea]: *Quæsitum* est, cum paratus sit pater restituere hereditatem, habita (34) ratione eorum, quæ in eum erogavit, an filius nihilominus perseverans petere hereditatem, doli mali exceptione summoveri possit? Respondi, & si non exciperetur, satis per officium (35) judicis consuli (36).

T I T. IV.

SI PARS (37) HEREDITATIS PETATUR (38).

Continuatio. 1. Quid petitur hac actione. 2. Si duo a duobus petant. Si & possessor & petitor possideant. 3. Si coheres possideat cum extraneo. 4. Si heres ex semisse trientem possideat. 5. De petitione partis incertæ.

1. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

POst actionem, quam proposuit Prætor (39) ei, qui ad se solum hereditatem pertinere contendit, consequens fuit & ei proponere, qui partem hereditatis petit (40). §. 1. Qui hereditatem, vel partem hereditatis petit, is non ex eo metitur, quod possessor occupavit, sed ex suo (41) jure (42): ideo, sive ex asse heres sit, totam hereditatem vindicabit, licet tu unam rem possideas, sive ex parte, partem, licet tu totam hereditatem possideas.

§. 2. Quinimo, si (43) duo (44) possideant hereditatem, & duo sint, qui ad se partem pertinere dicant, non singuli a singulis petere contenti esse debent, puta primus a primo, [vel] secundus a secundo, sed (45) ambo a primo, & ambo a secundo; neque enim alter primi, alter secundi partem possidet, sed ambo utriusque pro herede. † Et si possessor & petitor possideant hereditatem, cum unusquisque eorum partem dimidiam hereditatis sibi adserat (46), invicem (47) petere debebunt, ut partes rerum consequantur: aut, si controversiam sibi non faciunt hereditatis, familiæ herciscundæ experiri eos oportebit. §. 3. Si ego ex parte me dicam heredem, coheres autem meus possideat hereditatem cum extraneo, cum non plus coheres haberet sua parte; utrum a solo extraneo, an vero & a coherede deberem petere hereditatem, quæritur? Et Pegasus fertur existimasse, a solo extraneo me petere debere (48): eumque restituturum, quidquid possidat: & fortassis hoc officio Judicis debeat fieri: cæterum ratio facit, ut a duobus petam hereditatem (49), hoc est, & a coherede meo; & ille quoque dirigat actionem adversus extraneum possessorem. Sed (50) Pegasi sententia utilior (51) est. §. 4. Item si, cum me ex parte dimidia heredem dicerem, trientem hereditatis possiderem, deinde reliquum sextantem velim persequi, qualiter agam, videamus? Et Labeo scribit, utique partem dimidiam me petere debere a singulis: sic fiet, ut a singulis sextantem consequar: & habebo bessem: Quod verum puto: Sed ipse tenebor ad restitutionem sextantis ex triente, quem possidebam: & ideo officio Judicis invicem compensatio erit admittenda ejus, quod possideo, si forte coheredes sint, a quibus hereditatem peto. §. 5. Interdum Prætor incertæ (52) partis (53) hereditatis petitionem indulget, idoneis causis intervenientibus, utputa, est defuncti fratris filius, sunt & uxores defunctorum fratrum prægnantes (54), quam partem fratris filius hereditatis vindicet, incertum est: quia, quot edantur fratrum defunctis filii, incertum est (55): Æquissimum igitur est, incertæ partis vindicationem ei concedi. Non (56) audenter itaque dicitur, ubicumque merito quis incertus est, quam partem vindicet, debere (57) [ei] incertæ (58) partis vindicationem concedi.

De eo, cujus coheredes deliberant.

2. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

SI ex pluribus, ad quos eadem hereditas pertinet, quidam adierint, quidam adhuc deliberent, eos, qui adierint, si petant hereditatem, non majorem partem petere debere, quam habituri essent cæteris adeuntibus: nec eis prodesse, si cæteri non adierint: Non (59) adeuntibus autem cæteris, poterunt tunc partes eorum petere, si modo ad eos pertinerent.

Si quis filium, & uxorem prægnantem, vel quæ existimetur prægnans, reliquerit.

3. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

ANtiqui libero ventri (60) ita prospexerunt, ut in tempus nascendi omnia ei jura integra (61) reservarent: sicut apparet in jure hereditatium: in quibus, qui post eum gradum sunt agnationis, quo est id, quod in utero est, non admittuntur (62), dum incertum (63) est, an nasci possit: Ubi autem eodem (64) gradu sunt cæteri, quo & venter, tunc quæ portio in suspenso esse debeat, quæsierunt: ideo, quia non poterant scire, quot nasci possunt: ideo, [nam] multa de hujusmodi re tam varia, & incredibilia creduntur, ut fabulis (65) adnumerentur: Nam traditum est, [&] quatuor pariter puellas a matrefamilias natas esse;

(1) Potest enim furioso substitui, si in furore decedat. *l. 9. C. de impuberum & aliis subst.* (2) Id est, dum res furiosi a curatore fuerunt administratæ. *l. ult. §. 6. C. de curat. furios.* (3) Sufficiens substantia est, qua quis se sustinere, id est, alere & sustinere potest, ut aliunde non egeat, unde Cujacium. in verb. *sufficiens*. (4) Vide *l. 9. infr. de jur. deliber.* (5) *l. 15. infr. de usur.* (6) Imo præstari videntur. *l. 2. in fin. C. eod.* (7) puta ex lupanari. *l. 27. in fin. supr. eod.* [illegible] Vide quæ scripsi ad *l. 56. infr. eod.* (8) Atque bonæ fidei judicium (cujus modi est petitio hereditatis, *l. ult. in fin. C. eod.*) non recipit præstationes, quæ contra bonos mores sunt. *l. 5. infr. de usur.* præterea quod ex furto, vel alio maleficio quæsitum est in societatem non confertur: quia delictorum turpis atque fœda communio est. *l. 53. infr. pro socio.* [illegible] Hereditatem. (16) Vide *l. 53. §. 1. supr. eod.* (17) V. *l. 2. infr. de fideicommiss. hered. petit.* [illegible] Vide quæ notavi ad Novell. [illegible] Idem in rei vindicatione. *l. 17. §. 1. vers. sed & fructus. infr. de rei vindicat.* (23) An aliud est, *aliquid propter hereditatem accipere*, aliud ut *heredem*? (24) *l. 28. §. 1. supr. eod.* [illegible] (25) Vid. in hanc leg. Cujac. 4. *ad African.* [illegible] ut possessor petitori, quos ipse petitor honeste percipere potuit. *l. 62. in fin. infr. de rei vindic.* [illegible] Puta inhonestos. *l. 52. l. 40. supr. eod.* (29) Vide *l. 57. infr. de rei vindic.* [illegible] *l. 9. in fin. infr. de rebutoria.* [illegible] In honorem alicujus sumptus facti, tanquam ex alii negotio gesto repeti possunt: Competit & eo nomine condictio. *l. qua utilius 45. supr. de negotiis* (33) Ut *l. 45. supr. de negotiis.* (34) *l. 7. infr. de compens.* (35) *l. 38. supr. eod.* [illegible] Differt in eo hic titulus a superiore, superior est de asse, hic, de parte. (38) *Quomodo actio competat* [illegible] (39) Prætoria igitur est hæc actio. Alii tamen ex Senatusconsulto esse existimant. *arg. l. 20. §. 10. supr. de hered. pet.* alii ex legibus 12. Tabularum. (40) Hæc actio a superiore differt, non specie, sed numero. *Bart.* [illegible] Potest quia ex testamento [illegible] vel intestato succedit. [illegible] si duo sint heredes & duo hereditatis possessores, non singuli a singulis debent petere, sed uterque ab utroque partem petere debet. (44) Quorum nemo est heres. (45) Vide *l. 40. infr. de usufruct.* [illegible] (48) Si coheres & extraneus hereditatem possideant pro indiviso, extraneum tantum conveniri possunt. [illegible] Id est, partem hereditatis, puta thesaurum a coherede inventum, quem cum extraneo partitus est. *l. 22. infr. familiæ.* (50) Proinde superior ratio, quæ aliis juris est, emendatur, vide *l. ult. C. depositi.* (51) *Arg. l. 13. infr. de condict. indeb.* (52) Incertæ partis hereditatis petitio idonea ex causa indulgetur. (53) Ut *l. 5. infr. eod.* (54) Et ita hic agitur de duorum fratrum filiis patruo suo concurrentibus. (55) Sed tamen quarta pars superstiti & jam nato servatur. *l. 3. in fin. infr. eod.* (56) *Quid si legamus* Nos audenter itaque dicimus [illegible]. Nunc audenter. (57) Atqui quarta pars ei datur, *l. 3. in fin. infr. eod.* & sic certa, non incerta. (58) *l. 16. §. 2. infr. de rei vindicat.* [illegible] (60) Quamdiu suus heres sperari potest heres fieri posse, quamdiu locus adgnatis non est, nempe si uxor defuncti prægnans sit, aut filius apud hostes sit. Ulpian. in *fragmentis*. 26. §. 3. (61) *l. 7. 26. supr. de statu hom.* [illegible] [illegible] (64) Eodem gradu esse intelliguntur, qui pari gradu sunt [illegible] (65) De numeroso partu vide Plin. 7. 11. Gell. 3. & quæ scripsi ad l. 36. in fin. [illegible] Goth. De pluribus uno partu editis vid. Lemnum. emendat. [illegible] Adde Alciat. lib. 1. respons. [illegible] Tiraquell. *de legib. connub.* [illegible] Cagnol. *ad l.* [illegible] Menoch. *de præsumpt.* lib. 6. *præsumpt.* 51. S. L.

esse: alioquin tradidere non leves auctores, quinquies quaternos enixam Peloponnensi (1), multas Ægypti (2) uno utero septenos. Sed & tergeminos Senatores cinctos (3) vidimus (4) Horatios. Sed & Lælius (5) scribit, se vidisse in Palatio mulierem liberam (6), quæ ab Alexandria perducta est, ut Hadriano ostenderetur, cum quinque (7) liberis, ex quibus quatuor eodem tempore enixa [inquit] dicebatur: quintum, post diem quadragesimum. Quid [est] ergo? Prudentissime (8) juris auctores medietatem (9) quamdam secuti sunt, ut quod fieri non rarum (10) admodum potest, intuerentur: id est, quia fieri poterat, ut tergemini nascerentur, quartam partem superstiti filio adsignaverint. το (11) γαρ άπαξ, ή δις, id est, *quod enim semel, aut bis existit* (ut ait Theophrastus) παραβαίνουσιν οι νομοθέται, id est, *prætereunt legislatores*. Ideoque & si unum paritura sit, non ex parte dimidia, sed ex quarta interim heres erit.

4. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

ET, si pauciores fuerint nati, residuum ei (12) pro rata adcrescere: si plures, quam tres: decrescere de ea parte, ex qua heres factus est.

De institutione posthumorum & extranei.

5. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

ILlud sciendum est, si mulier prægnans non sit, existimetur autem prægnans esse, interim filiam heredem esse ex asse (13), quemquam ignoret (14) se ex asse heredem esse. §. 1. Idem est in extraneo, si ex certa portione heres institutus sit: ex reliqua, posthumi. † Quod si forte ita institutio facta est, *quotcumque mihi nati erunt, & Lucius Titius pro virilibus portionibus heredes mihi sunto*: habebit hæsitationem, numquid adire non possit, atque qui in testamento portionem suam nescit? Sed utilius est, posse eum adire, qui (15) nescit portionem, si cætera, quæ oportet eum scire, non ignoret.

De portione petitori conferenda. 1. De sumptibus.

6. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

SOrori (16), quam coheredem fratribus quatuor in bonis matris esse placuit, quinta portio, pro portionibus, quæ ad eos pertinuit, cedet (17): ita ut singuli in quarta, quam antehac habere credebantur, non amplius ei quintam conferant. §. 1. Sumptus, qui propter onera totius hereditatis justi fiunt, ei, qui patroni (18) jure portionem (19) evicerit, pro rata computentur.

Quid consequimur hoc judicio.

7. JULIANUS lib. 8. Digestorum.

NOn (20) possumus consequi per hereditatis petitionem id, quod familiæ herciscundæ judicio consequimur, ut a communione discedamus (21): cum ad officium Judicis (22) nihil amplius pertineat, quam ut partem (23) hereditatis pro indiviso restitui mihi jubeat.

Si possessor partem defendat, pro parte cedat.

8. IDEM lib. 48. Digestorum.

PErmittendum erit possessori hereditatis, partem (24) quidem hereditatis defendere (25), parte vero cedere. Nec enim prohibet, aliquem totam hereditatem possidere, & partem scire dimidiam ad se pertinere, de altera parte controversiam non facere.

De procuratore, & herede heredis ante testatorem defuncti.

9. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

CUm multi heredes instituti essent, ex his unus in Asia erat, ejus procurator venditionem fecit, & pecuniam pro parte ejus abstulerat: postea apparuerit, eum, qui in Asia erat, antea decessisse, instituto ex parte dimidia herede procuratore suo, & ex parte, alio: Quæsitum est, quemadmodum pecunia ex hereditate petenda esset? Responsum est, ab eo, qui procurator (26) ejus fuisset, totam hereditatem, quia ex hereditate ea pecunia fuisset, quæ ad procuratorem ex venditione pervenisset, petere eos oportere: & nihilominus partem dimidiam hereditatis a coheredibus ejus ita fore, sive omnis ea pecunia penes eum, qui procurator fuisset, resideret, ut omnem per Judicem ab eodem recuperarent: sive is partem dimidiam coheredi suo reddidisset, ipsum ex dimidia parte, [&] ex dimidia coheredes ejus condemnarent.

De eo, qui negotia hereditaria nomine absentis gessit.

10. PAPINIANUS lib. 6. Quæstionum.

CUm heredis ex parte instituti filius, qui patrem suum ignorabat vivo testatore decessisse, partem hereditatis, nomine patris, [ut] absentis, administraverit (27), & pecunias, distractis rebus, acceperit, hereditas ab eo peti non potest (28): quia neque (29) pro herede, neque pro possessore pretia possidet, sed ut filius patris negotium curavit. Negotiorum autem gestorum actio cæteris coheredibus, ad quos portio defuncti pertinet, dabitur. Illud [enim] utique non est metuendum, ne etiam patris (a quo forte exheredatus est) teneatur heredibus, quasi negotia hereditaria gesserit: cum id, quod administravit, non fuerit paternæ hereditatis. Nam & si negotiorum gestorum actio sit ei, cujus nomine perceptum est, ei, cujus nomine, restitui æquum est. Sed in proposito neque patris negotia fuerunt, qui esse desierat: neque paternæ successionis, quæ fuerant alterius hereditatis. Quod si filius iste patri suo heres extitit, & movet controversiam, quod pater ejus, postquam heres extitit, mortem obierit, ille tractatus incurrit, an ipse sibi causam (30) possessionis mutare videatur? Quoniam tamen qui negotia hereditaria gessit, & debitor esse cœpit, postea faciens controversiam hereditatis, ut juris possessor, convenitur, idem etiam in hoc filio respondendum erit.

TIT. V.

DE (31) POSSESSORIA (32) HEREDITATIS PETITIONE (33).

Continuatio. Cui datur hæc actio.

1. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

ORdinarium fuit, post civiles actiones heredibus propositas, rationem habere Prætorem etiam eorum, quos ipse velut (34) heredes facit, hoc est, eorum, quibus bonorum possessio data est.

Effectus hujus actionis.

2. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

PEr quam hereditatis petitionem tantumdem consequitur bonorum possessor, quantum (35) superioribus civilibus actionibus heres consequi potest.

TIT. VI.

DE FIDEICOMMISSARIA (36) HEREDITATIS PETITIONE.

Continuatio. Cui datur hæc actio.

1. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

EX ordine occurrit actio, quæ proponitur hic, quibus restituta est hereditas. Nam quisquis suscepit (37) restitutam (38) hereditatem ex Senatusconsulto (39), ex quo actiones transeunt, fideicommissaria (40) hereditatis petitione uti poterit.

Quid veniat in hanc actionem.

2. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

QUæ actio eadem (41) recipit (42), quæ hereditatis petitio civilis (43).

Quibus datur hæc actio. 1. & adversus quos. 2. quæ actiones fideicommissario competunt.

3. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

NEc interest, mihi quis rogatus fuerit restituere, an (44) heres, cui extitisset (45). [Et] si bonorum possessor sim ejus, cui fideicommissaria hereditas relicta est, vel alius (46) successor, per hanc actionem experiri potero.

§. 1. Hanc actionem sciendum est adversus eum, qui restituit hereditatem, non competere (47). §. 2. Hæ (48) autem actiones mihi dantur, quæ heredi, & in heredem (49) competunt.

LIBER

(1) In Peloponneso. vide Plin. 2. (2) Et promiscue talis partus in Ægypto inter ostenta non ducitur: fœtifer enim poto Nilus, ut ait Plin. 7. cap. 3. [illegible]

LIBER SEXTUS.

TIT. I.

DE (1) REI (2) VINDICATIONE.

Continuatio. 1. De rebus mobilibus vel immobilibus. 2. De liberis. 3. De grege.

1. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

POst (3) actiones, quæ de universitate (4) propositæ sunt (5), subjicitur actio singularum rerum petitionis. §. 1. Quæ specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus mobilibus (6), tam animalibus (7), quam his, quæ anima (8) carent, & in his, quæ solo (9) continentur.

§. 2. Per hanc autem actionem (10) liberæ (11) personæ, quæ sunt juris nostri, utputa liberi, qui sunt in potestate, non petuntur (12): [Petuntur] igitur, aut præjudiciis (13), aut interdictis (14), aut cognitione Prætoria: & ita Pomponius lib. XXXVII. *Nisi forte*, inquit, *adjecta causa quis vindicet*: Si quis ita petit filium suum (15) [vel] in potestate (16), *ex jure Romano*, videtur mihi [&] Pomponius consentire, recte eum egisse: ait enim, adjecta causa *ex lege Quiritum* (17) vindicare posse. §. 3. Per hanc autem actionem non solum singulæ res vindicabuntur, sed posse (18) etiam gregem vindicari (19) Pomponius libro lectionum XXV. scribit: Idem & de armento, & de equitio, cæterisque, quæ gregatim habentur, dicendum est: Sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint (20): grex enim, non singula corpora vindicabuntur.

2. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SEd si par numerus duorum interfuerit, neuter solidum gregem, sed ne partem dimidiam totius ejus vindicabit (21). Sed si majorem numerum alter habeat, ut detracto alieno, nihilominus gregem vindicaturus sit, in restitutionem non veniunt aliena capita (22).

1. De armamentis navis & scapha. 2. De confusione & commixtione.

3. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

MArcellus lib. IV. Digestorum scribit. Qui gregem habebat capitum trecentorum, amissis centum redemit (23) totidem capita aliena (24) ab eo, qui dominium eorum habebat, vel [aliena ab eo,] qui bona fide ea possidebat: & hæc utique gregis, inquit, vindicatione continebuntur. Sed & si ea sola superfint capita, quæ redempta sunt, adhuc eum posse gregem vindicare (25).

§. 1. Armamenta navis singula (26) erunt vindicanda: Scapha (27) quoque separatim vindicabitur. §. 2. Pomponius scribit, Si quid, quod ejusdem (28) naturæ est, ita confusum est atque commixtum, ut deduci, & separari non possit, non totum, sed pro parte esse vindicandum: utputa meum & tuum argentum in massam redactum est, erit nobis commune (29), & unusquisque pro rata ponderis, quod in massa habemus, vindicabimus: etsi incertum sit, quantum quisque ponderis in massa habet (30).

4. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

QUo quidem casu etiam communi dividundo agi poterit. Sed & furti, & ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curavit: ita ut in ad exhibendum actione (31) pretii ratio haberi debeat (32): in vindicatione vel communi dividundo actione hoc amplius ferat, cujus argentum pretiosius fuerat.

1. De nato ex equa mea & ex equa alterius. 3. De arbore in alienum agrum translata. 4. De errore in nomine rei petita. 5. De vocabulo ambiguo.

5. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

IDem (33) Pomponius [scribit]: Si frumentum duorum, non voluntate eorum, confusum sit, competit singulis in rem actio in id, [in] quantum paret in illo acervo suum cujusque esse. Quod si voluntate (34) eorum commixta sunt, tunc communicata videbuntur (35), & erit communi dividundo actio. §. 1. Idem scribit, si (36) ex melle meo & vino tuo factum (37) sit (38) mulsum, quosdam existimasse, id quoque communicari: Sed puto verius, ut & ipse significat, ejus potius esse, qui fecit (39): quoniam [suam] speciem (40) pristinam non continet.

† Sed (41) si plumbum (42) cum argento mixtum sit, quia deduci (43) possit, nec communicabitur, nec communi dividundo agetur, [quia separari potest]: agetur autem in rem [actio]. Sed si deduci, inquit, non (44) possit, [ut] puta, si æs (45) & aurum mixtum fuerit, pro parte esse vindicandum: Nequaquam erit dicendum, quod in mulso dictum est: quia utraque materia, etsi confusa, manet tamen. §. 2. Idem scribit; si equam meam (46) equus tuus prægnantem fecerit, non esse tuum, sed meum, quod natum est (47). §. 3. De arbore, quæ in alienum agrum translata coaluit, & radices immisit, Varus & Nerva utilem in rem actionem dabant (48): nam si nondum coaluit, mea esse non desinet (49).

§. 4. Cum in rem agatur, si de corpore conveniat, error autem sit in vocabulo, recte actum esse videtur (50). §. 5. Si plures sint ejusdem nominis servi, puta plures Erotes, nec appareat, de quo actum sit, Pomponius dicit nullam fieri condemnationem (51).

De rei petitæ designatione.

6. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

SI in rem aliquis agat, debet (52) designare (53) rem: & utrum totam, an partem, & quotam petat: appellatio (54) enim rei non (55) genus, sed speciem significat. Octavenus ita definit, quod infectæ quidem (56) materiæ pondus, signatæ vero numerum (57), factæ autem speciem dici oportet. † Sed & mensura dicenda erit, cum res mensura continebitur. † Et, si vestimenta nostra esse, vel dari oportere nobis petamus, utrum numerum eorum dicere debebimus, an & colorem? Et magis est ut utrumque: nam illud inhumanum est, cogi nos dicere, trita sint an nova. † Quamvis & in vasis occurrat difficultas, utrum lancem duntaxat dici oporteat, an etiam quadrata, vel rotunda, vel pura, an cælata sint: quæ ipsa in petitionibus quoque adjicere difficile est: nec ita coarctanda res est: licet in petendo homine nomen ejus dici debeat, & utrum puer, an adolescens sit: utique si plures sint: sed, si nomen ejus ignorem, demonstratione (58) ejus utendum erit, veluti, *qui ex illa hereditate est, qui ex illa natus est* (59). † Item fundum petiturus, nomen ejus, & quo loci sit, dicere debebit (60).

De possessore, & eo, qui se obtulit.

7. IDEM lib. 11. ad Edictum.

SI is, qui obtulit se fundi vindicationi, damnatus est, nihilominus a possessore recte petitur (61), sicut Pedius ait.

Si socius, & extraneus possideant.

8. IDEM lib. 12. ad Edictum.

POmponius lib. XXXVI. probat, si ex æquis partibus fundum (62) mihi tecum communem, tu & Lucius Titius possideretis (63), non ab utrisque quadrantes petere me debere, sed a Titio, qui non sit dominus, totum semissem. † Aliter atque si certis regionibus (64) possideretis eum fundum: nam tunc sine dubio & a te & a Titio partes fundi petere me debere (65): Quoties enim certa loca possidebuntur, necessario in his aliquam partem meam esse: & ideo te quoque a Titio quadrantem petere debere. † Quæ distinctio neque in re mobili, neque in hereditatis petitione (66) locum habet: nunquam (67) enim pro diviso possideri potest (68).

Qui possessores teneantur.

9. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

OFficium (69) autem Judicis in hac (70) actione [in] hoc erit, ut Judex inspiciat, an reus possideat (71): Nec ad rem pertinebit, ex qua causa possideat: ubi (72) enim probavi rem meam esse, necesse habebit possessor restituere, qui (73) non objecit aliquam exceptionem. † Quidam tamen (74), ut Pegasus, eam solam possessionem putaverunt hanc actionem complecti, quæ locum habet in interdicto *uti possidetis*, vel *utrubi*: Denique [ait], ab eo, apud quem deposita (75) est,

(1) [illegible] Eclog. [illegible] (2) Id est, proprietatis assertione: nam verbum rei, hic significat proprietatem. Ut autem olim hæc vindicatio [illegible] apud Gellium 20. c. 9. (3) Ordo in titulis servatur (4) [illegible] (5) Libro superiore. [illegible] (6) De quibus [illegible] (7) Moventibus se, servis & brutis. [illegible] (8) Mobilia hæc proprie sunt, quæ non moventur ex se, sed ab alio. (9) Immobilibus. [illegible] Quod autem statim præcedit, quæ sola continentur, propria hæc est JCtorum locutio teste Senec. lib. 3. natur. quæst. c. 1. Mod. (11) Servi tamen petuntur. [illegible] (12) Cur? quia in rem actio competit ei, qui dominus est, nec jure gentium, vel civili [illegible] neutro jure parens, liberorum est dominus. (13) Præjudicia quid sint, explicat [illegible] (14) Si invitus ab alio detineatur [illegible] (15) Hinc nonnulli colligunt [illegible] vindicari posse adjecta causa. (16) Vide [illegible] (17) Id est, ut patriæ potestatis, quæ jure Romano competit, vindicare possit. (18) Atqui hæc actio non est de universitate [illegible] grex autem quiddam universum est. [illegible] (19) [illegible] Id est, corpus [illegible] (20) Id est, licet aliena immixta sint [illegible] (21) Sed singula capita. (22) Adversus tertium. Id est [illegible] (23) Id est, sive prima gregis capita remanserint, sive alia [illegible] (24) Id est, alia. [illegible] (25) [illegible] (26) [illegible] (27) [illegible] (28) Si & ejusdem generis confusa. (29) [illegible] (30) An eo casu juranti succurritur? [illegible] (31) Ex juramento [illegible] (32) [illegible] (33) Vide [illegible] (34) Liquida ex diversis generibus mixta, si transeant in aliam speciem, quemadmodum vindicentur. (35) [illegible] (36) Per confusionem. (37) [illegible] (38) [illegible] (39) [illegible] (40) Species confusione mutantur. (41) Metalla diversi generis, si misceantur, quemadmodum vindicentur. (42) Vid. [illegible] (43) Id est, separari [illegible] (44) [illegible] (45) Imo potest [illegible] [illegible]

est, vel commudata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum servendorum (1) causa, vel dotis (2), ventrisque nomine in possessione esset, vel cui damni iofecti nomine non cavebatur, quia hi omnes non (3) possident (4), vindicari non posse. † Puto autem, ab omnibus (5), qui tenent (6), & habens restituendi facultatem, peti posse (7).

Ubi res petita restitui debet.

10. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SI res mobilis petita sit, ubi restitui debeat, [scilicet] si præsens non sit? Et [non] malum est, (si) bonæ fidei possessor sit is, cum quo agitur, aut ibi restitui, ubi res sit, aut ubi agitur; sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in iter vel navigationem faciendi sunt (8).

11. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

NIsi [si] malit petitor suis impensis & periculo ibi, ubi judicatur, rem restitui: tunc enim de restitutione cum satisdatione cavebitur (9).

12. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SI vero malæ fidei sit possessor, qui in alio loco eam rem nactus sit, idem statui debet. Si vero ab eo loco, ubi lis contestata est, eam subtractam alio transtulerit, illic restituere debet, unde (10) subtraxit, sumptibus suis.

Si res deteriorata restituatur.

13. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

NOn solum autem [rem] restitui, verum & si deterior (11) res sit facta, rationem Judex habere debebit: Finge enim debilitatum hominem, [vel verberatum], vel vulneratum restitui: utique ratio per Judicem habebitur, quanto deterior sit [factus]: Quamquam & legis Aquiliæ actione conveniri possessor possit (12). Unde quæritur, an non alias Judex æstimare damnum debeat, quam si remittatur actio legis Aquiliæ? Et Labeo putat, cavere petitorem oportere, lege Aquilia non acturum (13): Quæ sententia vera est.

14. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

QUod si malit actor potius legis Aquiliæ actione uti, absolvendus est possessor. Itaque electio actori danda est: non ut triplum, sed duplum consequatur.

1. *De re distracta ex necessitate.* 2. *De agro militibus assignato.* 3. *De animalis petiti interitu.*

15. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

ITem, si verberatum tradidit, Labeo ait etiam injuriarum competere [actionem petitori]. §. 1. Si (14) quis rem ex necessitate (15) distraxit, fortassis huic officio Judicis succurretur, ut pretium dumtaxat debeat restituere: Nam & si fructus perceptos distraxit, ne corrumperentur, æque non amplius, quam pretium præstabit. §. 2. Item, si forte ager fuit, qui petitus est, & militibus (16) assignatus est (17) modico honoris gratia possessori (18) dato, an hoc restituere debeat? Et puto præstaturum. §. 3. Si servus (19) petitus, vel animal aliud demortuum (20) sit sine dolo malo & culpa possessoris, pretium non esse præstandum plerique aiunt. Sed est (21) verius, si (22) forte distracturus erat petitor, si accepisset, moram passo debere præstari: nam si ei restituisset, distraxisset, & pretium esset lucratus.

1. *Si navis petita perierit.*

16. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

UTique (23) autem, etiam mortuo (24) homine, necessaria (25) est (26) sententia propter (27) fructus (28), & partus, & stipulationem de evictione: Non enim post litem contestatam utique & servum (29) possessor (30) præstare debet. §. 1. Culpa non intelligitur (31), si navem petitam tempore navigationis (32) trans mare misit, licet ea perierit: nisi [si] minus idoneis hominibus eam commisit.

De interitu rei venditæ. 1. De fructibus, & omnibus accessionibus, & mora.

17. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

JUlianus lib. VI. Digestorum scribit: Si hominem, qui Mævii erat, emero a Titio, deinde, cum eum Mævius a me peteret, eundem vendidero, eumque emptor occiderit, æquum esse me pretium Mævio restituere (33). §. 1. Idem Julianus eodem libro scribit, si moram (34) fecerit in homine reddendo possessor, & homo mortuus sit, & fructuum rationem usque ad rei judicatæ tempus spectandam esse. † Idem Julianus ait, non solum fructus (35), sed etiam omnem causam præstandam: & ideo & partum (36) venire in restitutionem, & partuum (37) fructus. † Usque adeo autem & causæ veniunt, ut Julianus lib. VII. scribat, si per eum servum possessor adquisierit actionem legis Aquiliæ, restituere cogendum. Quod si dolo malo ipse possessor desierit (38) possidere, & aliquis hominem injuria occiderit, aut pretium hominis, aut actiones (39) suas præstare cogetur, utrum eorum voluerit actor. † Sed & fructus, quos ab alio possessore percepit, restituere eum oportet: lucrum (40) enim ex eo homine, qui in lite esse cœperit, facere non debet. Sed fructus ejus temporis, quo [tempore] possessus est ab eo (41), qui evicerit, restituere non debet. † Sed quod dicit de actione legis Aquiliæ, procedit, si post litem contestatam usucepit (42) possessor, quia plenum (43) jus incipit habere.

De re pendente judicio usucapta.

18. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SI post (44) acceptum judicium possessor usu hominem cepit (45), debet eum tradere (46), eoque nomine *de dolo* cavere (47): periculum est enim, ne eum vel pigneraverit (48), vel manumiserit.

De cautione reo præstanda.

19. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

IPsi quoque reo cavendum esse Labeo dicit, *his* (49) *rebus recte præstari* (50), si forte fundi (51), nomine *damni infecti* cavit.

De partu & omni causa.

20. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

PRæterea restituere (52) debet possessor & quæ post acceptum judicium per eum, non ex re sua (53), adquisivit: in quo hereditates quoque legataque, quæ per eum servum obvenerunt, continentur: nec enim sufficit, corpus ipsum restitui: sed opus est, ut (54) & causa rei restituatur: id est, ut omne habeat petitor, quod habiturus foret, si eo tempore, quo judicium accipiebatur, restitutus illi homo fuisset. Itaque partus ancillæ restitui debet: quamvis postea editus sit, quam matrem ejus, post acceptum scilicet judicium, possessor usuceperit, quo casu etiam de (55) partu, sicut de matre, & traditio & cautio de dolo necessaria est.

Si servus petitus fugerit.

21. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SI a bonæ (56) fidei possessore (57) fugerit servus, requiremus, an talis fuerit, ut & custodiri debuerit (58)? nam si integræ opinionis videbatur, ut non debuerit custodiri, absolvendus est possessor: ut tamen, si interea eum usuceperit (59), actionibus suis cedat petitori, & fructus ejus temporis, quo possedit, præstet: quod si nondum eum usucepit, absolvendum eum sine cautionibus, ut nihil caveat petitori, *de persequenda ea re* (60): quominus (61) enim petitor eam rem persequi potest: quamvis interim, dum in fuga sit, usucapiat (62), nec iniquum id esse, Pomponius lib. 39. ad Edictum scribit. † Si vero custodiendus fuit; etiam ipsius nomine damnari debebit; ut (63) tamen si usu eum non cepit, actor ei actionibus suis cedat. † Julianus autem, in his casibus, ubi propter fugam servi possessor absolvitur, etsi non cogitur (64) cavere *de persequenda re*, tamen cavere debere possessorem, *si rem nactus fuerit, ut eam restituat*. Idque Pomponius lib. XXXIV. [variarum] lectionum probat: quod verius est.

22. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

QUod si dolo possessoris fugerit, damnandum eum, quasi (65) possideret (66).

Quibus datur hæc actio. 1. De locis sacris & religiosis. 2. De rebus adjectis. 3. De scriptura & pictura. 4. De doli exceptione. 5. De rebus junctis, & rebus commixtis. 6. De tigno juncto.

23. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

IN rem actio competit ei, qui aut jure gentium, aut jure civili dominium adquisivit (67).

§. 1. Loca sacra, item religiosa (68), quasi nostra, in rem actione peti non possunt. §. 2. Si quis rei suæ alienam rem ita adjecerit, ut pars ejus fieret: veluti, si quis statuæ suæ brachium (69) aut pedem alienum adjecerit, aut scypho ansam (70) vel fundum, vel candelabro sigil-

(1) Vide l. 3. §. 4. infr. de adquir. vel amitt. possess. ... [illegible]

sigillum aut mensæ pedem, dominum ejus totius rei effici, vereque statuam suam dicturum, & scyphum, plerique recte dicunt. §. 3. Sed & id, quod in charta mea scribitur, aut in tabula pingitur, statim meum fit (1): licet de pictura quidam (2) contra senserint, propter pretium picturæ: sed necesse (3) est, ei rei (4) cedi, quod sine illa esse non potest (5). §. 4. In omnibus igitur istis, in quibus mea res, per prævalentiam, alienam rem trahit, meamque efficit, si eam rem vindicem, per exceptionem, doli [mali] cogar pretium ejus, quod accesserit, dare. §. 5. Item quæcunque aliis juncta (6), sive adjecta, accessionis loco cedunt (7), ea quamdiu cohærent, dominus vindicare non potest: sed ad exhibendum agere potest, ut separentur, & tunc vindicentur: scilicet excepto eo, quod Cassius de ferruminatione scribit. Dicit enim, si statuæ suæ ferruminatione junctum brachium sit, unitate majoris partis consumi: & quod semel alienum [factum] sit, etiam si inde abruptum sit, redire ad priorem dominum non posse. Non (8) idem in eo, quod adplumbatum sit: quia *ferruminatio (9) per eandem materiam facit* (10) *confusionem: plumbatura non* (11) *idem efficit*. Ideoque in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum, neque in rem locum habet, in factum actio necessaria est (12). † At in his [corporibus,] quæ ex distantibus (13) corporibus essent, constat singulas partes retinere suam propriam speciem, ut singuli homines, singulæ oves: ideoque posse me gregem vindicare, quamvis (14) aries tuus sit immixtus: sed & te arietem vindicare posse. † Quod non idem in cohærentibus corporibus eveniret: nam si statuæ meæ brachium alienæ statuæ addideris, non posse dici brachium tuum esse: quia tota statua uno spiritu (15) continetur. §. 6. Tignum alienum (16) ædibus junctum, nec (17) vindicari potest, propter legem duodecim tabularum, nec (18) eo nomine ad exhibendum agi, nisi adversus eum, qui sciens alienum junxit ædibus: sed est actio antiqua *de tigno juncto*, quæ in duplum ea lege duodecim (19) tabularum descendit. §. 7. Item si quis ex alienis cæmentis in solo suo ædificaverit, domum quidem vindicare poterit, cæmenta autem resoluta (20) prior dominus vindicabit, etiamsi post tempus usucapionis dissolutum sit ædificium, postquam a bonæ fidei emptore possessum sit: nec enim singula cæmenta usucapiuntur, si domus per temporis spatium nostra fiat (21).

Collatio judicii petitorii & possessorii.

24. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

IS, qui destinavit (22) rem petere, animadvertere debet, an aliquo interdicto (23) possit nancisci possessionem: quia longe commodius est (24), ipsum possidere, & adversarium ad onera (25) petitoris compellere, quam alio possidente petere.

De eo, qui se obtulit.

25. ULPIANUS lib. 70. ad Edictum.

IS, qui se obtulit rei defensioni sine causa, cum non possideret, nec (26) dolo fecisset, quominus possideret, si actor ignoret, non est absolvendus (27), ut Marcellus ait; quæ sententia vera est: sed [hoc] post litem contestatam. Ceterum ante judicium acceptum non decipit actorem, qui *se* negat *possidere*, cum vere non possideat: nec videtur se liti obtulisse qui discessit.

26. PAULUS lib. 2. ad Plautium.

NAm si actor (28) scit, tunc is non ab alio, sed a se decipitur (29): & ideo reus absolvitur.

1. *Quo tempore possessio spectatur. De fructibus.* 2. *De homine deteriorate, deinde ex alia causa mortuo.* 3. *De eo, qui dolo desiit possidere.* 4. *De absentia ejus, per quem possidetur.* 5. *De sumptibus a possessore factis.*

27. IDEM lib. 21. ad Edictum.

SIn autem, cum a Titio petere vellem, aliquis dixerit, *se possidere*, & ideo liti se obtulit, & hoc (30) ipsum in re agenda testatione probavero, omnimodo condemnandus est. §. 1. Possidere autem aliquis debet utique & (31) litis contestatæ tempore (32), & quo res judicatur. † Quod si litis contestationis tempore possedit, cum autem res judicatur, sine dolo malo amisit possessionem, absolvendus est possessor. Item si litis contestatæ tempore non possedit, quo autem judicatur possidet, probanda est Proculi sententia, ut omnimodo condemnetur (33). † Ergo & fructuum nomine, ex quo cœpit possidere, damnabitur. §. 2. Si homo petitus, dolo possessoris deterior factus sit, deinde, sine culpa ejus, ex alia causa mortuus sit, æstimatio non fiet ejus, quod deteriorem eum fecerat: quia nihil interest petitoris. Sed hæc, quantum ad in rem actionem: legis autem Aquiliæ actio durat. §. 3. Sed & his, qui ante litem contestatam dolo desiit rem possidere, tenetur in rem actione: idque ex Senatusconsulto (34) colligi potest, quo cautum est, (ut diximus) *ut dolus præteritus in hereditatis petitionem veniat*: cum enim in hereditatis petitione, quæ (35) & ipsa in rem est, dolus præteritus fertur (36), non est absurdum, per (37) consequentias, & (38) in speciali in rem actione dolum præteritum deduci (39).

§. 4. Si per filium, aut per servum pater vel dominus possideat, & is sine culpa patris, dominive, rei judicandæ tempore abfit: vel tempus dandum, vel cavendum est de possessione restituenda. §. 5. In rem petitam si possessor ante litem contestatam sumptus (40) fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseverat actor petere rem suam, non redditis sumptibus. Idem est etiam, si noxali judicio servum defendit, & damnatus præstitit pecuniam: aut in area, quæ fuit petitoris, per errorem insulam (41) ædificavit: nisi tamen paratus sit petitor pati, tollere eum ædificium. Quod & in area uxori donata, per judicem (42), qui de dote cognoscit, faciendum dixerunt. Sed si puerum meum, cum possideres, erudisses (43), non (44) idem observandum Proculus existimat, quia (45) neque carere servo meo debeam: nec potest remedium idem adhiberi, quod in area diximus.

28. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

FOrte quod pictorem (46) aut librarium (47) docueris, dicitur non aliter officio judicis æstimationem haberi posse:

29. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

NIsi si venalem (48) eum habeas, & plus ex pretio [ejus] consecuturus sis propter artificium (49).

30. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

AUt si ante denunciatum sit actori, ut impensam solveret, & eo dissimulante (50) posita sit doli mali exceptio.

De fructibus servi petiti, & impensis in eum factis.

31. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

CÆterum, cum de fructibus servi petiti quæritur, non tantum pubertas ejus spectanda est: quia (51) etiam impuberis aliquæ operæ esse (52) possunt (53): improbe (54) tamen desiderabit petitor fructus æstimari, qui ex artificio ejus percipi potuerant, quod artificium sumptibus possessoris didicit:

32. MODESTINUS lib. 8. Differentiarum.

QUod si artificem (55) fecerit, post (56) vicesimumquintum (57) annum ejus, qui artificium consecutus est, impensæ factæ poterunt pensari (58).

De fructibus.

33. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

FRuctus (59) non modo percepti, sed & (60) qui percipi [honeste] potuerunt, æstimandi sunt; & ideo si dolo (61), aut culpa possessoris, res petita perierit (62), veriorem (63) putat Pomponius (64) Trebatii (65) opinionem, putantis eousque fructuum rationem habendam, quousque haberetur, si non periisset (66): id est, ad rei judicandæ tempus: quod & Juliano placet. Hac ratione, si nudæ (67) proprietatis dominus petierit, & inter (68) moras ususfructus amissus sit, ex eo tempore, quo ad proprietatem ususfructus reversus est (69), ratio fructuum habetur (70).

34. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

IDem est & si per alluvionem pars fundo accesserit (71).

2. *Si possessor rei æstimationem solvat.* 3. *De petitione partis.*

35. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

[ET] ex diverso, si petitur lite contestata usumfructum legaverit, ex eo tempore, ex quo discessit a proprietate, fructuum

fructuum rationem non habendam, quidam recte putant (1). §. 1. Ubi [autem] alienum fundum petii, & judex sententia declaravit *meum esse*, debet etiam de fructibus possessorem condemnare: eodem enim errore & de fructibus condemnaturum: non (2) debere enim lucro possessoris cedere fructus, cum victus sit: alioquio, ut Mauricianus ait, nec rem arbitrabitur judex *mihi restitui*, & quare habeat, quod non esset habiturus, possessor, si statim possessionem restituisset? §. 2. Petitor possessori de evictione cavere non cogitur (3) sui nomine, cujus æstimationem accepit: sibi enim possessor imputare debet, qui non restituit rem. §. 3. Eorum quoque, quæ sine interitu dividi non possunt, partem petere posse constat.

Qui tenentur hac actione. 1. De culpa possessoris.

36. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUi (4) petitorio judicio utitur, ne frustra experiatur, requirere debet (5), an is, cum quo instituat actionem, *possessor sit, vel dolo desiit possidere* (6).

§. 1. Qui in rem convenitur, etiam (7) culpæ nomine condemnatur. † Culpæ autem reus est possessor, qui per insidiosa loca (8) servum misit, si is periit: & qui servam a se petitam, in arena (9) esse concessit, & is mortuus sit: sed & qui fugitivum a se petitum non custodit, si is fugit: & qui navem a se petitam adverso tempore (10) navigatum misit, si ea naufragio perempta est (11).

De eo, qui in aliena area ædificavit.

37. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

JUlianus lib. VIII. Digestorum scribit: si (12) in aliena area ædificassem, cujus bonæ fidei quidem emptor fui, verum eo tempore ædificavi, quo jam sciebam alienam, videamus, an nihil mihi exceptio prosit: nisi forte quis dicat, prodesse de damno solicito? Puto autem, huic exceptionem non prodesse: nec enim debuit, jam alienam certus, ædificium ponere: sed hoc ei concedendum est, ut sine dispendio domini areæ tollat ædificium, quod posuit (13).

De sumptibus a possessore factis.

38. CELSUS lib. 3. Digestorum.

IN (14) fundo alieno, quem imprudens (15) emeras, ædificasti (16), aut conseruisti (17), deinde evincitur: bonus judex varie ex (18) personis causisque constituet. Finge & dominum eadem facturum fuisse, reddat impensam, & fundum recipiat, usque eo duntaxat, quo pretiosior (19) factus est (20), [& si plus pretio fundi accessit (21), solum, quod impensum est.] Finge pauperem (22), qui, si reddere id cogatur (23) laribus (24) sepulchris avitis carendum (25) habeat. Sufficit tibi permitti tollere ex his rebus, quæ possis: dum ita, ne deterior sit fundus, quam si initio non foret ædificatum. † Constituimus vero, ut, si paratus est dominus (26) tantum dare, quantum habiturus est possessor, his rebus ablatis (27), fiat ei potestas (28): neque (29) malitiis indulgendum est (30): si tectorium (31) [puta] quod induxeris, picturasque corradere velis, nihil laturus, nisi ut officias. Finge eam personam esse domini, quæ receptum fundum mox (32) venditura sit: nisi reddit, quantum prima parte reddi oportere diximus, eo deducto, tu condemnandus es.

De redemptoribus, qui suis cæmentis ædificant. 1. Si mulier intercedens, pignus dederit.

39. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

REdemptores (33), qui suis cæmentis ædificant (34), statim cæmenta faciunt eorum, in quorum solo ædificant (35). §. 1. Julianus recte scribit, lib. XII. Digestorum, mulierem, quæ intercedens (36) fundum pignori dedit, quamvis a creditore distractum, posse (37) in rem actione petere (38):

40. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUia nullum pignus creditor vendidisse videtur.

Utrum emptori hæc actio detur.

41. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

SI quis hac lege (39) emerit, *ut si alius meliorem conditionem attulerit, recedatur ab emptione*; post allatam conditionem, jam non potest in rem actione uti. Sed [&] si cui in diem addictus sit fundus, antequam adjectio sit facta, uti in rem actione potest (40): postea, non poterit. §. 1. Si servus mihi, vel filiusfamilias fundum vendidit, & tradidit, habens liberam peculii administrationem, in rem actione uti potero. † Sed & si, domini voluntate (41), [domini] rem tradat, idem dicendum erit: quemadmodum cum procurator voluntate domini vendidit, vel tradidit, in rem actionem mihi præstabit.

De herede possessoris.

42. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

SI in rem actum sit, quamvis heres possessoris, si non possideat, absolvatur, tamen, si quid ex persona defuncti (42) commissum sit, omnimodo in damnationem veniet.

De his, quæ religiosis adhærent.

43. IDEM lib. 27. ad Edictum.

QUæ (43) religiosis (44) adhærent, religiosa sunt: & idcirco, nec lapides inædificati, postquam remoti sunt, vindicari possunt: in factum autem actione (45) petitori extra ordinem subvenitur, ut is, qui hoc fecit, restituere eos compellatur. † Sed si alieni, sine voluntate domini, inædificati fuerint, & nondum functo (46) monumento, in hoc detracti erunt, ut alibi reponerentur (47), poterant a domino vindicari: quod si in hoc detracti erunt, ut reponerentur (48), similiter dominum eos repetere posse constituit.

De fructibus pendentibus.

44. GAJUS (49) lib. 29. ad Edictum provinciale.

FRuctus (50) pendentes pars fundi videntur (51).

De cautionibus a possessore præstandis.

45. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

SI homo sit (52) qui post conventionem restituitur, si (53) quidem a bonæ fidei possessore, puto cavendum esse *de dolo solo* debere: ceteros, *etiam de culpa sua*: inter (54) quos erit & bonæ fidei possessor post litem contestatam.

De litis æstimatione.

46. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

EJus rei, quæ per in rem actionem petita, [tanti] æstimata (55) est; quanti in litem actor juraverit, dominium statim ad possessorem pertinet (56): transegisse enim cum eo & decidisse videor eo pretio (57), quod ipse constituit.

47. IDEM lib. 17. ad Plautium.

HÆc, si res præsens sit: si absens, tunc, cum possessionem ejus possessor nactus sit, ex voluntate actoris: & ideo non est alienum, non aliter [litem] æstimari a judice, quam si caverit actor (58), *quod per se non fiat, possessionem ejus rei non traditum iri* (59).

De sumptibus a possessore factis, & de fructibus.

48. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

SUmptus (60) in prædium, quod alienum esse apparuit, a bonæ fidei possessore facti, neque ab eo, qui prædium donavit (61), neque a domino peti possunt; verum exceptione doli opposita (62), per (63) officium (64) judicis æquitatis (65) ratione servantur (66): scilicet si (67) fructuum ante litem (68) contestatam perceptorum summam excedant: etenim, admissa compensatione, superfluum (69) sumptum, meliore (70) prædio facto, dominus restituere cogitur.

De solo & ædibus. 1. De eo, quod superest ex re mea.

49. CELSUS lib. 18. Digestorum.

SOlum, partem (71) esse ædium existimo (72): nec (73) alioquin (74) subjacere, uti mare navibus. §. 1. Meum est (75), quod ex re mea superest (76), cujus vindicandi jus habeo (77).

An

(1) Neque enim nudæ proprietatis ullos fructus intelligitur [illegible]

[illegible]

An emptori. 1. Vel heredi hæc actio competat.

50. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

SI (1) ager ex emptionis causa, ad aliquem pertineat, non recte hac actione agi poterit, antequam (2) traditus sit ager, tuncque possessio emissa sit.

§. 1. Sed heres de eo, quod hereditati obvenerit, recte aget, etiamsi possessionem ejus adhuc non habuerit.

De culpa & dolo heredis.

51. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI in rem (3) actum sit, & in heredem possessoris judicium datum (4) [sit], culpa (5) quoque, & dolus (6) malus heredis in hoc judicium venit (7).

Utrum in heredem hæc actio detur.

52. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

CUm autem fundi possessor ante (8) litem contestatam dolo malo fundum possidere desiit, heredes ejus in rem quidem actionem suscipere cogendi non sunt: sed in factum actio adversus eos reddi debebit, per quam restituere cogantur, quanto locupletes ex ea re facti fuerunt.

De consitis.

53. POMPONIUS lib. 31. ad Sabinum.

SI fundi possessor eum excoluisset, sevissetve, [& postea] fundus evincatur, consita (9) tollere non potest (10).

De Advocato.

54. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

INter officium Advocationis (11), & rei suæ defensionem multum interest: nec propterea quis, si postea cognoverit rem ad se pertinere, quod alii eam vindicanti tunc ignorans suam esse adsistebat (12), dominium suum amisit (13).

De pluribus heredibus possessoris.

55. JULIANUS lib. 55. Digestorum.

SI possessor fundi, ante judicium acceptum, duobus heredibus relictis, decesserit, & ab altero ex his, qui totum fundum possidebat, totus petitus fuerit, quin in solidum (14) condemnari debeat, dubitari non oportet.

De peculio.

56. IDEM lib. 78. Digestorum.

VIndicatio non ut gregis (15), ita & peculii (16) recepta est, sed res singulas is, cui legatum peculium est, petet.

Si duo vindicent fundum.

57. ALFENUS lib. 6. Digestorum.

IS, a quo (17) fundus petitus erat, ab alio ejusdem fundi nomine conventus est: *Quærebatur* si alterutri eorum jussu judicis fundum restituisset, & postea secundum alterum petitorem [res] judicaretur, quemadmodum non duplex damnum traheret? Respondi: uter prior judex judicaret, eum oportere ita fundum petitori restitui jubere, ut possessori caveret (18), vel satisdaret, *si alter fundum evicisset, eum præstare* (19).

Si servus vindicetur, & ejusdem nomine furti agatur.

58. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

A Quo servus petebatur, & ejusdem servi nomine cum eo furti agebatur, *quærebat*, si utroque judicio condemnatus esset, quid se facere oporteret, si prius servus ab eo evictus esset? Respondit, non oportere judicem cogere, ut eum traderet, nisi ei satisdatum esset (quod pro eo homine judicium accepisset) *si quid ob eam rem datum esset, id recte præstari*: sed si prius de furto judicium (20) factum esset, & hominem noxæ dedisset, deinde de ipso homine secundum petitorem judicium factum esset, non debere ob eam rem judicem, quod hominem non traderet, litem æstimare: quoniam nihil ejus culpa, neque dolo contigisset, quominus hominem traderet (21).

DIGEST.

De his, quæ alienis ædibus imponuntur.

59. JULIANUS lib. 6. ex Minicio.

HAbitator (22) in aliena ædificio fenestras & ostia imposuit: eadem, post annum, dominus ædificiorum dempsit: Quæro, is, qui imposuerat, possetne ea vindicare? Respondit, posse: nam quæ alienis ædificiis connexa (23) essent, ea, quamdiu juncta manerent, eorundem ædificiorum esse simul atque inde dempta essent (24), continuo in pristinam causam reverti (25).

De possessore infante vel furioso.

60. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

QUod infans, vel furiosus possessor perdidit, vel corrupit, impunitum (26) est (27).

De nave refectione ædificata ex materia aliena.

61. JULIANUS lib. 6. ex Minicio.

MInicius (28) interrogatur, si quis navem suam aliena materia refecisset (29), num nihilo minus ejusdem navis maneret? Respondit, manere (30). Sed si in ædificanda ea idem fecisset, non (31) posse, Julianus notat (32): nam proprietas totius navis (33), carinæ (34) causam sequitur.

De fructibus navis. 1. De fructibus a malæ fidei possessore restituendis.

62. PAPINIANUS lib. 6. Quæstionum.

SI (35) navis a malæ fidei possessore petatur, & fructus æstimandi sunt, ut in taberna & area, quæ locari solent (36). Quod non est ad contrarium, quod de pecunia deposita, quam heres non attingit, usuras præstare non cogitur (37): nam (38) etsi maxime vectura, sicut usura, non natura pervenit, sed jure (39) percipitur, tamen ideo vectura desiderari potest; quoniam periculum navis possessor petitori præstare non debet, cum (40) pecunia periculo dantis fœneretur (41).

§. 1. Generaliter autem, cum de fructibus æstimandis quæritur, constet animadverti debere, non an malæ fidei possessor fruiturus sit, sed an petitor frui potuerit (42), si ei possidere licuisset: quam sententiam Julianus quoque probat.

De eo, qui culpa possessionem amisit.

63. IDEM lib. 12. Quæstionum.

SI culpa, non (43) fraude quis possessionem amiserit, quoniam pati debet æstimationem, audiendus erit a judice, si (44) desideret, *ut adversarius (45) actione sua (46) cedat*: cum tamen Prætor auxilium (47) quandoque laturus sit, quolibet alio possidente, nulla captione adficietur. Ipso (48) quoque qui litis æstimationem perceperit, possidenta, debet adjuvari: nec (49) facile audiendus erit ille, si velit postea pecuniam, quam, ex sententia judicis periculo judicati recepit (50), restituere.

De his, quæ usui, non fructui sunt.

64. IDEM lib. 20. Quæstionum.

CUm in rem agitur, eorum quoque [nomine,] quæ usui, non fructui sunt (51), restitui fructus certum est.

De emptore pignoris, qui pecuniam creditori solvit, & fructus percepit. 1. De ancilla filiæ concessa.

65. IDEM lib. 2. Responsorum.

EMptor (52) prædium, quod a non domino emit, exceptione doli posita, non aliter restituere domino cogetur, quam si (53) pecuniam creditori ejus solutam, qui pignori datum prædium habuit, usurarumque medii temporis superfluum reciperaverit: scilicet, si (54) minus in fructibus ante litem perceptis fuit: nam eos usuris novis (55) duntaxat compensari, sumptuum in prædium factorum exemplo (56), æquum est (57). §. 1. Ancillam, quæ non (58) in dotem data, sed in peculium [filiæ] (59) concessa est (60), peculio filiæ non (61) legato, man-

E e 2

[illegible]

mancipium hereditarium (1) esse convenit. Si tamen patar dotis ac peculii contemplatione filiam exheredavit, & ea (2) ratione (3) reddita, nihil ei sastamento teliquit, aut eo minus legavit: filiam defensio (4) tuebitur volantatis (5).

De re, quæ conditione resistente nostra esse desinet.

66. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

NOn ideo minus recte quid *nostram esse* vindicabimus, quod abire a nobis dominium speratur (6), si conditio legati vel libertatis extiterit.

De pecunia inventa in domo aliena.

67. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

A Tutore pupilli domum mercatus, ad ejus refectionem fabrum induxit: is pecuniam invenit: Quæritur, ad quem pertineat? Respondi, si (7) non thesauri (8) fuerunt, sed pecunia forte perdita, vel per errorem ab eo, ad quem pertinebat, non ablata (9): nihilominus ejus eam esse, cujus fuerat (10).

Si condemnatus non restituit.

68. ULPIANUS lib. 51. ad Edictum.

QUi *restituere* (11) jussus, judici non paret, contendens *non posse restituere*, si (12) quidem habeat rem, manu militari (13), officio Judicis, ab eo possessio transfertur (14): & fructuum duntaxat, omnisque causæ nomine condemnatio fit. † Si vero non potest restituere, siquidem dolo fecit (15), quominus possit, is quantum adversarius in litem (16) sine ulla taxatione in infinitum juraverit, damnandus est. Si vero nec potest restituere, nec dolo fecit, quominus possit, non pluris, quam [quanti] res est, id est, quanti adversarii interfuit (17), condemnandus est. Hæc sententia generalis [est (18): & ad omnia,] sive interdicta, sive actiones in rem, sive in personam sunt, ex quibus arbitratu judicis quid restituitur, locum habet.

De eo, qui dolo fecit, quominus possideret.

69. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

IS, qui dolo fecit (19), quominus possideret, hoc quoque nomine punitur, quod actor cavere ei non (20) debet.

Actiones, quas ejus rei nomine habeat, se ei præstaturum.

70. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

NEc quasi (21) Publicianam quidem actionem ei dandam placuit: ne in potestate cujusque sit per rapinam ab invito domino rem justo (22) pretio comparare.

71. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

QUod si possessor quidem dolo fecit, actor vero jurare non vult (23), sed quanti res sit, adversarium condemnari maluit, mos ei gerendus est.

Si non dominus, qui rem vendidit, domino successerit.

72. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SI (24) a (25) Titio fundum emeris Sempronii (26), & tibi traditus sit, pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit (27), & eundem alii vendiderit & tradiderit, æquius est, ut tu potior sis. Nam & si ipse venditor eam rem a te peteret (28), exceptione eum summoveres. Sed & si ipse possideret, & tu peteres, adversus exceptionem, dominii replicatione uteteris.

De parte dominii designanda. 1. De superficiario.

73. IDEM lib. 17. ad Edictum.

IN speciali actione non cogitur possessor dicere, *pro qua parte ejus sit:* hoc enim petitoris munus est, non possessoris (29). Quod & in Publiciana observatur. §. 1. *Superficiario* (30),

74. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

(ID est, qui in alieno solo superficiam ita habet, ut certam pensionem præstet.)

75. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

PRætor *causa cognita in rem actionem* (31) pollicetur.

De vindicatione partis. 1. Incerta.

76. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUæ (32) de tota (33) re vindicanda (34) dicta sunt, eadem & de parte intelligenda sunt (35), officioque Judicis continetur, pro modo partis ea quoque restitui jubere, quæ simul cum ipsa parte restitui debent. §. 1. Incertæ (36) partis vindicatio datur, si justa causa interveniat. † Justa autem causa esse potest, si forte legi Falcidiæ locus sit in testamento, propter incertam detractionem ex legatis, quæ vix apud judicem examinatur: justam enim habet ignorantiam legatarius (37), cui homo legatus est, quotam partem vindicare debeat: itaque talis dabitur actio: eadem & de ceteris rebus intelligemus.

Si mulier rem donatam conduxit.

77. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

QUædam mulier fundum [ita] non marito donavit per epistolam, & eundem fundum ab eo conduxit (38): posse defendi in rem ei competere, quasi per (39) ipsam adquisierit possessionem, veluti per colonam. Proponebatur, quod etiam in eo agro, qui donabatur, fuisset, cum epistola emitteretur: quæ (40) res sufficiebat (41) ad traditam possessionem, licet conductio non intervenisset.

De fructibus, & bonæ fidei possessoribus.

78. LABEO lib. 4. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI ejus fundi, quem alienum possideres (42), fructum non coegisti (43), nihil ejus fundi fructuum nomine te dare oportet. Paulus: Imo quæritur, hujus fructus idcirco factus est, quod is eum suo nomine perceperit. *Perceptionem* (44) *fructus* accipere debemus, non si perfecti (45) collecti, sed etiam cœpti (46) ita percipi, ut terra continere se fructus desierint: veluti, si olivæ, uvæ lectæ, nondum autem vinum, oleum ab aliquo factum sit: statim enim ipsa accepisse fructum existimandus est.

De fructibus servi petiti, qui mortuus est.

79. IDEM lib. 6. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI hominem a me (47) petieris, & is post litem contestatam mortuus (48) sit, fructus, quoad [(49) is] vixerit, æstimari oportet (50). Paulus: Ita id verum esse puto, si non prius is homo in eam valetudinem inciderit, propter quam operæ ejus inutiles factæ sunt: nam, ne si vixisset quidem in ea valetudine, fructus ejus temporis nomine æstimari conveniret.

Si quis neget se possidere.

80. FURIUS ANTHIANUS lib. 1. ad Edictum.

IN rem (51) actionem pati non compellimur, quia licet alicui dicere, *se non possidere* (52): Ita ut si possit adversarius convincere (53), rem ab adversario possideri, transferat ad se possessionem (54) per judicem (55): licet suam esse non adprobaverit.

T I T. II.

DE PUBLICIANA (56) IN REM ACTIONE (57).

Edictum. 1. De re usucapta. 2. De traditione & aliis modis acquirendi dominium.

1. ULPIANUS lib 16. ad Edictum.

AIt Prætor: *Si quis id, quod traditur* (58) *ex justa causa non* (59) *a domino, & nondum usucaptum* (60) *petet, judicium dabo.* §. 1. Merito Prætor ait, *nondum usucaptum:* nam, si usucaptum est, habet civilem (61) actionem (62), nec desiderat honorariam.

§. 2. Sed cur (63) *traditionis* dumtaxat, & *usucapionis* fecit mentionem: cum satis multæ sint juris partes (64), quibus dominium quis nancisceretur (65)? ut puta legatum,

2. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

VEl (66) mortis causa donationes factæ: nam (67) amissa possessione, competit Publiciana, quia (68) ad exemplum legatorum (69) capiuntur (70).

De

(1) Peculiare mancipium filio cum si non [illegible] legaverit, nec mortuo, peculiare esse desinit, & hereditarium fieri incipit. [illegible]

De causa traditionis.

3. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SUnt [&] aliæ pleræque (1). §. 1. Ait Prætor: *ex justa causa* (2) *petet.* Qui igitur justam causam traditionis habet, utitur Publiciana. † Et non solum emptori bonæ fidei competit Publiciana, sed & aliis: utputa ei, cui dotis nomine tradita res est, necdum usucapta: est enim justissima causa (3), sive æstimata (4) res in dotem data sit, sive non. Item si res ea causa judicati sit tradita,

4. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

VEl solvendi causa (5),

5. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

VEl ex causa noxæ deditionis (6): sive vera causa sit, sive falsa.

Si servus ex noxali causa ducatur.

6. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

ITem si servum ex causa noxali, quia non defendebatur, jussu Prætoris duxero (7), & amisero possessionem, competit mihi Publiciana.

De re adjudicata. 1. De eo, qui solvit litis æstimationem. 2. De eo, qui emit a furioso. 3. De causis lucrativis. 4. Si quis emerit a minore. 5. De permutatione. 6. Hoc Judicium esse petitorium. 7. De Jurejurando. 8. Collatio hujus actionis & rei vindicationis. 9. De successoribus. 10. Si servus, vel procurator, vel tutor, vel curator, vel negotiorum gestor emerit. 11. De bona fide emptoris & dolo venditoris. 12. De fide defuncti & heredis. 13. Si servus emerit. 14. De emptione & bona fide, & rei traditione.

7. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SEd & si res adjudicata sit (8), Publiciana actio competit.

§. 1. Si lis (9) fuerit æstimata, similie (10) est venditioni & ait Julianus, lib. XXII. Digestorum, si obtulit reus æstimationem litis (11), Publicianam competere.

§. 2. Marcellus lib. XVII. Digestorum scribit: Eum (12), qui a furioso, ignorans (13) eum furere, emit (14), posse usucapere: ergo (15) & Publicianam habebit (16).

§. 3. Sed & si quis ex lucrativis causis rem accepit, habet Publicianam, quæ etiam adversus donatorem competit: *est* (17) *enim justus possessor, & petitor, qui liberalitatem accepit.*

§. 4. Si a minore quis emerit ignorans eum minorem esse, habet Publicianam. §. 5. Sed & si permutatio (18) facta sit, eadem actio competit. §. 6. Publiciana actio ad (19) instar proprietatis (20), non ad instar possessionis (21), respicit.

§. 7. Si petenti mihi rem, jusjurandum detuleris, egoque juravero *rem meam esse*, competit Publiciana mihi, sed adversus te dumtaxat (22): Ei enim soli nocere debet jusjurandum, qui detulit. Sed si possessori (23) delatum erit jusjurandum, & juraverit *rem petitoris non esse*, adversus eum solum petentem exceptione utetur, non ut & habeat actionem (24). §. 8. In Publiciana actione omnia eadem (25) erunt, quæ & in rei vindicatione diximus. §. 9. Hæc actio & heredi, & [in] honorariis successoribus (26) competit.

§. 10. Si ego non emero, sed servus meus (27), habebo Publicianam. Idem est & si procurator meus, vel tutor, vel curator, vel quis alius negotium meum gerens emerit.

§. 11. Prætor ait: *Qui bona* (28) *fide emit.* Non igitur omnis emptio proderit, sed ea, quæ bonam fidem habet. Proinde hoc sufficit, me bonæ fidei emptorem fuisse, quamvis non a domino emerim, licet ille callido consilio vendiderit: neque enim dolus venditoris mihi nocebit (29). §. 12. In hac actione non oberit mihi, si (30) successor sum, & dolo feci, cum is, in cujus locum successi, bona fide emisset: nec proderit si dolo careo, cum emptor, cui successi, dolo fecisset. §. 13. Sed enim si servus meus emit (31), dolus ejus erit spectandus, non meus: vel contra. §. 14. Publiciana tempus emptionis continet: & ideo neque quod (32) ante emptionem, neque quod postea dolo malo factum est, in hac actione deduci, Pomponio videtur. §. 15. *Bonam autem fidem solius emptoris* continet. §. 16. Ut igitur Publiciana competat, hæc debent concurrere: ut & bona fide quis emerit, & ei res empta, eo nomine sit (33) tradita (34). Ceterum ante traditionem, quamvis bonæ fidei quis emptor sit, experiri Publiciana non poterit.

§. 17. Julianus lib. 7. Digestorum scripsit: Traditionem rei emptæ oportere bona fide fieri (35): ideoque si sciens (36) alienam possessionem adprehendit, Publiciana eum experiri non posse: quia usucapere non poterit. Nec quisquam putet, hoc nos existimare, sufficere initio traditionis ignorasse rem alienam, uti quis possit Publiciana experiri: sed oportere & tunc (37) bona fide emptorem esse.

De pretio soluto,

8. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

DE *pretio* (38) vero *soluto* nihil exprimitur: Unde potest conjectura capi (39), quasi nec sententia Prætoris ea sit, ut requiratur, *an solutum sit pretium.*

De traditione. 1. Vel quasi. 2. De traditione præcedente. 3. De re hereditaria emptori hereditatis tradita. 4. Si duo separatim emerint eandem rem. 5. De his, quæ usucapi non possunt. 6. De servo emptoris.

9. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SIve autem emptori res tradita est, sive heredi emptoris, Publiciana competit (40) actio. §. 1. Si quis rem apud se depositam, vel sibi commodatam emerit, vel pignori sibi datam, pro (41) tradita erit (42) accipienda, si post emptionem apud eum remansit (43). §. 2. Sed & si præcessit traditio emptionem, idem erit dicendum. §. 3. Item si hereditatem emero, & traditam mihi rem hereditariam (44) petere velim: Neratius esse scribit Publicianam. §. 4. Si (45) duobus quis separatim vendiderit bona fide ementibus, videamus, quis magis Publiciana uti possit: utrum is, cui priori res tradita est, an is, qui tantum emit. Et Julianus lib. 7. Digestorum scripsit: ut, si quidem ab eodem non domino emerint, potior sit, cui priori (46) res tradita est: quod si a diversis non dominis, melior (47) causa sit (48) possidentis, quam petentis: Quæ sententia vera est. §. 5. Hæc actio in his, quæ usucapi non possunt, puta furtivis, vel [in] servo fugitivo (49), locum non habet. §. 6. Si servus hereditarius ante (50) aditam hereditatem, aliquam rem emerit, & traditam sibi possessionem amiserit, recte heres Publiciana utitur, quasi ipse possedisset. Municipes quoque, quorum servo res tradita est, in eadem erunt conditione:

10. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SIve peculiari nomine servus emerit, sive non.

De re vendita, alii tradita. 1. De servitutibus. 2. De partu ancillæ furtivæ, & partu partus. 6. De eo, quod rei emptæ accedit, vel ex ea superest.

11. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

SI ego emi, & mea voluntate alii res sit tradita, Imperator Severus rescripsit, Publicianam [illi] dandam. §. 1. Si de usufructu agatur tradito (51), Publiciana datur. Itemque servitutibus urbanorum prædiorum per traditionem constitutis, vel per patientiam (52), forte si per domum quis suam passus est aquæductum transduci: item rusticorum: nam & hic traditionem, & patientiam tuendam constat. §. 2. Partus (53) ancillæ furtivæ, qui apud bonæ fidei emptorem conceptus est (54), per hanc actionem petendus est: etiamsi ab eo, qui emit, possessus non est. Sed (55) heres furis hanc actionem non habet: quia vitiorum defuncti successor est. §. 3. Interdum tamen, licet furtiva mater distracta non sit, sed donata ignoranti mihi, & apud me conceperit & pepererit; competit mihi in partu Publiciana, ut Julianus ait: si modo eo tempore, quo pariat (56), furtivam matrem ignorem. §. 4. Idem Julianus generaliter dicit, ex qua causa matrem usucapere possem, si (57) furtiva non esset, ex (58) ea causa partum me usucapere, si furtivam esse matrem ignorabam. Ex omnibus igitur causis Publicianam habebo. §. 5. Idem est & si ex partu partus est. & si non natus, sed post mortem matris, exsecto ventre ejus, extractus est, ut [&] Pomponius [lib. XL.] scripsit.

§. 6. Idem ait, ædibus emptis, si fuerint dirutæ, ea, quæ ædificio accesserunt (59), hujusmodi actione petenda.

§. 7. Quod tamen per alluvionem fundo accessit, simile (60) fit ei, cui accedit: & ideo, si ipse fundus Publiciana peti non potest, nec hoc petetur: si autem potest, & ad partem (61), quæ per alluvionem accessit (62), & ita Pomponius scribit.

§. 8. Idem adjicit, & si statuæ emptæ partes recisæ petantur, similem actionem proficere. §. 9. Idem scribit: si aream emero, & insulam (63) in ea ædificavero, recte me Publiciana usurum. §. 10. Item inquit: si insulam emi, & ad aream ea pervenit, æque potero uti [Publiciana].

De re a sponso sponsæ donata, & in dotem accepta. 1. De fideicommissario universali. 2. De vectigalibus & aliis prædiis, quæ usucapi non possunt. 3. De insula superficiaria. 4. De re, quæ non potest alienari. 5. De servo nondum anniculo. 6. De partis petitione. 7. De momenti possessione.

12. PAU-

(1) Causæ scilicet, ex quibus dominium transferatur sine possessione, id est, corporali vel traditione. [illegible]

12. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

CUm sponsus sponsæ servum donasset, cumque in dotem accepisset ante usucapionem: rescriptum est a Divo Pio, divortio facto restituendum esse servum: nam valuisse (1) donationem inter sponsum & sponsam. Dabitur ergo & possidenti exceptio: &, emissa possessione, Publiciana (2): sive extraneus, sive donator possideat. §. 1. Is, cui ex Trebelliano hereditas restituta est, etiamsi non fuerit nactus possessionem, uti potest Publiciana.

§. 2. In vectigalibus (3), & in aliis prædiis (4), quæ usucapi non (5) possunt (6), Publiciana competit (7), si forte bona fide mihi tradita sunt. §. 3. Idem est, & si superficiariam (8) insulam a non domino bona fide emero. §. 4. Si res talis sit, ut eam Lex (9) aut Constitutio (10) alienari prohibeat, eo casu Publiciana non competit: quia his casibus neminem Prætor tuetur, ne (11) contra (12) Leges faciat. §. 5. Publiciana actione etiam de infante servo nondum anniculo (13) uti possumus.

§. 6. Si pro parte quis rem petere vult, Publiciana actione uti potest. §. 7. Sed etiam is, qui momento possedit, recte hac actione experitur.

De causis hujus actionis. 2. De eo, qui a pupillo emit.

13. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUæcumque sunt justæ causæ adquirendarum rerum (14), si ex his causis nacti res amiserimus, dabitur nobis, earum rerum persequendarum gratia, hæc actio. §. 1. Interdum quibusdem nec ex justis possessionibus competit Publicianum judicium: namque pigneratitiæ, & precariæ (15) possessiones justæ (16) sunt, sed ex his non solet competere tale judicium: illa scilicet ratione, quia neque creditor (17), neque is, qui precario rogavit, eo animo nanciscitur possessionem, ut credat se dominum esse. §. 2. Qui a pupillo emit, probare (18) debet, *tutore auctore, lege non prohibente, se emisse* (19). Sed [&] si deceptus falso tutore [auctore] emerit, bona fide emisse videtur (20).

Si procurator rem domino volente vendit, eoque invito tradat.

14. ULPIANUS lib. 16. ad Edictum.

PApinianus lib. 6. Quæstionum scribit: Si quis prohibuit, vel denunciavit (21), *ex causa venditionis tradi* (22) *rem, quæ ipsius voluntate a procuratore fuerat distracta* (23), & is nihilominus tradiderit, emptorem tuebitur Prætor, sive possideat, sive petat rem (24). Sed, quod judicio empti procurator emptori præstiterit, contrario judicio mandati consequetur: potest enim fieri, ut emptori res auferatur ab eo, qui venire mandavit: quia per ignorantiam non est usus exceptione, quam debuit opponere: veluti, *si non auctor meus ex voluntate tua vendidit*.

De re empta, a servo, qui in fuga est.

15. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

SI servus meus, cum in fuga sit, rem a non domino emat, Publiciana mihi competere debet, licet possessionem rei traditæ per eum nactus non (25) sim (26).

De exceptione dominii Publicianæ opponenda.

16. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

PAulus notat: Exceptio (27) justi (28) dominii Publicianæ objicienda (29) est.

17. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

PUbliciana actio non ideo comparata est, ut res domino auferatur (ejusque rei argumentum est primo æquitas, deinde exceptio *si* (30) *ea res possessoris* (31) *non* (32) *sit*); sed ut is, qui bona fide emit, possessionemque [ejus] ex ea causa nactus est, potius rem habeat (33).

T I T. III.

SI AGER (34) VECTIGALIS (35), ID EST, EMPHYTEUTICARIUS (36), PETATUR.

Agrorum divisio. 1. De perpetua vel temporali conductione.

1. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

AGri civitatum alii *vectigales* vocantur (37), alii non. *Vectigales* vocantur, qui in perpetuum (38) locantur: id est hac lege, ut tamdiu pro illis vectigal pendatur, quamdiu neque ipsis, qui conduxerint, neque his, qui in locum eorum successerunt, auferri (39) eos liceat. *Non vectigales* sunt, qui ita colendi dantur, ut privatim agros nostros colendos dare solemus. §. 1. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt a municipibus, quamvis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis (40) in rem actionem adversus quemvis possessorem: sed & adversus ipsos municipes.

2. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

ITa tamen, si vectigal solvant (41).

3. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

IDem est (42) & si ad tempus (43) habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit.

[illegible]

L I B E R   S E P T I M U S.

T I T. I.

DE USUFRUCTU (1), ET QUEMADMODUM QUIS UTATUR FRUATUR.

Definitio

1. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

USusfructus (2) est jus (3) alienis (4) rebus utendi fruendi, salva (5) rerum substantia.

Fundamentum.

2. CELSUS lib. 18. Digestorum.

EST enim ususfructus jus in corpore: quo sublato (6), & ipsum tolli necesse est (7).

Quibus modis, 1. Et quarum rerum constituitur. 2. De interitu. 3. Quibus modis usus constituitur, & finitur.

3. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum, vel aureorum.

OMnium (8) prædiorum, jure legati (9) potest constitui ususfructus, ut heres jubeatur *dare alicui usumfructum*. Dare autem intelligitur (10), si (11) induxerit in fundum legatarium, eumve patiatur (12) uti frui. Et sine (13) testamento [autem] si quis velit usumfructum constituere, pactionibus (14), & stipulationibus id efficere potest (15). §. 1. Consistit (16) autem ususfructus non tantum in fundo, & ædibus, verumetiam in servis, & jumentis, cæterisque (17) rebus. §. 2. Ne (18) tamen in universum inutiles essent proprietates semper (19) abscedente usufructu, placuit certis modis extingui usumfructum, & [ad] proprietatem reverti (20). §. 3. Quibus autem modis ususfructus [&] consistit, & finitur, iisdem modis etiam nudus usus solet & constitui (21), & finiri.

[illegible]

An sit pars dominii, de die, ex quo datur.

4. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

USusfructus in multis casibus pars (1) dominii (2) est, & exstat (3), quod vel præsens (4), vel ex (5) die (6) dari potest (7). *Ususfructus est dividuus ab initio, & ex postfacto. h. d. cum l. seq.* Bart. *De divisione.*

5. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

USusfructus [&] ab initio pro parte (8) indivisa vel (9) divisa constitui, & legitimo (10) tempore similiter amitti, eademque ratione per legem Falcidiam minui potest (11). Reo quoque promittendi defuncto, in partes hereditarias (12) ususfructus obligatio dividitur: &, si ex communi prædio debeatur, uno ex sociis defendente, pro (13) parte defendentis fiet restitutio.

De legato, 1. De adjudicatione. 2. Per quas personas ususfructus adquiritur. 3. De nuda proprietate domino heredis legata.

6. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

USusfructus pluribus modis constituitur: ut ecce, si legatus (14) fuerit. † Sed & proprietas deducto usufructu legari potest, ut apud heredem maneat ususfructus. §. 1. Constituitur adhuc ususfructus, & in judicio familiæ herciscundæ, & communi dividundo, si Judex alii proprietatem adjudicaverit, alii usumfructum (15). §. 2. Adquiritur autem nobis ususfructus non solum per (16) nosmetipsos, sed etiam per eas quoque personas, quas juri nostro subjectas habemus. §. 3. Nihil autem vetat, servo meo herede instituto, legari proprietatem deducto usufructu.

De omni fructu rei. 1. De jure. 2. Et onere ejus, qui ædium usumfructum habet.

7. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

USufructu legato omnis (17) fructus rei (18) ad fructuarium pertinet (19). Et aut [rei] soli, aut rei mobilis ususfructus legatur. §. 1. Rei (20) soli, utputa ædium (21), usufructu legato, quicumque reditus est, ad usufructuarium pertinet: quæque (22) obventiones sunt ex ædificiis, ex areis, & ceteris, quæcunque ædium sunt. Unde etiam mitti eum in possessionem vicinarum ædium causa damni infecti (23), placuit: & jure dominii possessurum eas ædes, si perseveretur non caveri: nec quicquam amittere finito usufructu. Hac ratione Labeo scribit, nec ædificium licere domino (24), te invito, altius tollere, sicut nec, areæ usufructu legato, potest in area ædificium poni (25). Quam sententiam puto veram. §. 2. Quoniam igitur omnis (26) fructus rei ad eum pertinet, reficere (27) quoque eum ædes per arbitrum cogi, Celsus scribit [Celsus] lib. 18. Digestorum. Hactenus tamen, ut sarta (28) tecta (29) habeat: Si qua tamen vetustate corruissent, neutrum (30) cogi reficere: sed si heres refecerit, passurum fructuarium uti. Unde Celsus de modo sarta tecta habendi quærit? Si quæ vetustate corruerunt, reficere (31) non cogitur: modica (32) igitur refectio ad eum pertineat (33), quoniam & alia (34) onera (35) agnoscit, usufructu legato: utputa stipendium, vel tributum (36), vel salarium (37), vel (38) alimenta (39) ab (40) ea re (41) relicta, & ita Marcellus lib. 13. scribit. §. 3. Cassius quoque scribit lib. VIII. juris civilis (42), fructuarium per arbitrum cogi reficere (43), quemadmodum adserere (44) cogitur arbores, & Aristo notat, hæc vera esse. Neratius autem lib. 4. Membranarum ait, non posse fructuarium prohiberi, quominus reficiat: quia nec arare prohiberi potest, aut colere: nec solum necessarias refectiones facturum, sed etiam voluptatis causa, [ut] tectoria, & pavimenta, & similia [facere]: neque autem ampliare, nec utilia (45) detrahere posse.

8. IDEM lib. 40. ad Edictum.

QUamvis melius repositurus sit. Quæ sententia vera est.

De fundo. 1. De apibus. 2. De lapidicinis, cretifodinis, arenis. 3. De metallis. 4. De alluvione & Insula. 5. De aucupiis, venationibus & piscationibus. 6. De seminario. 7. De instrumento fundi. De salicto, sylva, arundinete.

9. IDEM lib. 17. ad Sabinum.

ITem, [si *fundi*] (46) ususfructus sit legatus, quidquid in fundo nascitur, quidquid (47) inde percipi potest, ipsius fructus est. Sic tamen, ut boni viri arbitratu fruatur. Nam & Celsus libro octavodecimo Digestorum scribit, cogi eum posse recte colere (48). §. 1. Et, si apes (49) in eo fundo sint, earum quoque ususfructus ad eum pertinet. §. 2. Sed si lapidicinas habeat, & lapidem cædere velit, vel cretifodinas habeat, vel arenas, omnibus his usurum Sabinus ait, quasi bonum patremfamilias. Quam sententiam puto veram.

§. 3. Sed si hæc (50) metalla (51) post usumfructum legatum sint inventa, cum totius agri relinquatur ususfructus, non partium, continentur legato.

§. 4. Huic vicinus tractatus est, qui solet in eo, quod accessit, tractari: & placuit (52), alluvionis (53) quoque usumfructum ad fructuarium (54) pertinere. † Sed si insula juxta fundum in flumine nata sit, ejus usumfructum ad fructuarium non pertinere Pegasus scribit, licet proprietati accedat: esse enim veluti proprium fundum, cujus ususfructus ad te non pertineat: quæ sententia non est sine ratione. Nam ubi latitat incrementum, & ususfructus augetur: ubi autem apparet separatum, fructuario non accedit (55).

§. 5. Aucupiorum quoque & venationum reditum, Cassius ait lib. 8. juris civilis, ad fructuarium pertinere. Ergo (56) & piscationum (57).

§. 6. Seminarii (58) autem fructum puto ad fructuarium pertinere: ita tamen, ut & vendere ei, & seminare liceat: debet tamen conserendi agri causa, seminarium (59) paratum semper renovare, quasi instrumentum (60) agri: ut, finito usufructu, domino restituatur. §. 7. Instrumenti autem fructum habere debet: vendendi tamen facultatem non habet. Nam & si fundi ususfructus fuerit legatus, & sit ager, unde palo in fundum, cujus ususfructus legatus est, solebat paterfamilias uti, vel salice, vel arundine, puto fructuarium hactenus uti posse, ne ex eo vendat: nisi forte salicti ei, vel silvæ palaris, vel arundineti ususfructus sit legatus: tunc enim & vendere potest. Nam & Trebatius scribit, silvam cæduam (61) & arundinetum posse fructuarium cædere, sicut paterfamilias cædebat: & vendere, licet paterfamilias non solebat vendere, sed ipse uti: ad modum enim referendum est, non ad qualitatem utendi.

10. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

EX silva (62) cædua pedamenta, & ramos ex arbore usufructuarium sumpturum: ex non cædua, in vineam sumpturum (63), dum ne fundum deteriorem (64) faciat.

11. PAULUS lib. 2. Epitomarum Alfeni Digestorum.

SEd, si grandes arbores essent, non posse eas cædere.

De arboribus evulsis, vel dejectis. 1. De nave. 2. Per quos usufructuarius utitur, fruitur. 3. De servo fugitivo. 4. Cujus possessionem alius nactus est. 5. De fructibus a fure decerptis.

12. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

ARboribus evulsis, vel vi (65) ventorum dejectis usque ad usum suum (66) & villæ posse usufructuarium ferre, Labeo ait: nec materia (67) eum pro ligno usurum, si habeat, unde utatur ligno. Quam sententiam puto veram: alioquin, & si totus ager sit hunc casum passus, omnes arbores auferret fructuarius: materiam tamen ipsum succidere, quantum ad villæ refectionem, putat posse: quemadmodum calcem (inquit) coquere, vel arenam fodere, aliudve quid ædificio necessarium sumere. §. 1. *Navis* (68) usufructu legato, navigandum mittendam puto (69), licet naufragii periculum immineat: navis etenim ad hoc paratur, ut naviget. §. 2. Usufructuarius (70) vel ipse frui ea re, vel alii fruendam concedere, vel locare (71), vel vendere potest (72): nam & qui locat, utitur: & qui vendit, [utitur.] Sed & si alii precario concedat (73) vel donet, puto eum uti (74): atque ideo retineri usumfructum: & hoc Cassius & Pegasus responderunt, & Pomponius lib. 5. ex Sabino probat. † Non solum autem, si ego locavero, retineo usumfructum, sed & si alius negotium meum gerens locaverit usumfructum, Julian. lib. XXXV. scripsit,

 reti-

(1) *l. 4. infr. de rebus auctorit. judic.* In quibusdam non est *l. 13. §. 1. infr. eod. l. 25. in fin. infr. de verb.* est autem pars, quatenus dominio consolidatus est. Alibi, ususfructus jus fundi dicitur [illegible] alibi, in jure, non in parte, consistere, sed tamen emolumentum rei continere. [illegible] alibi dicitur, non esse dominii pars (id est species, sic enim sumi potest) sed servitutis. [illegible] que sit, & ipsa pars fundi non est, quia fundi partes sunt [illegible], nec fundus dicitur, sed quia omne fundi emolumentum has qualitas continet, partis instar est, ut fundo legato vel promisso fructus quoque præstandus est [illegible] ususfructuarius quoque in multis pene domini loco censetur. *Goth.* Si sit in dominio, ergo multo magis in bonis. [illegible] (2) Non servitutis, sed servitutis sit species. (3) Id est, superior sententia probatur quinque exemplis, aut potius proprietatibus sequentibus, quæ servitutibus non competunt. (4) Id est, pure. (5) Id est, ad diem. (6) Vide [illegible] ususfructus pars est dominii utilis, non directi. (7) Reliquis servitutibus hæ proprietates desunt [illegible] (9) Aliud in ceteris servitutibus. (10) Non utendo [illegible] (11) Aliud in reliquis servitutibus videtur [illegible] Sunt enim individuæ (12) Secus in realibus quæ divisionem non recipiunt, in quibus defensor ob eam causam solidum debet restituere [illegible] (13) Non in solidum, ut in ceteris servitutibus [illegible] (14) Aut si Magistrati vel pacificenti promittas [illegible] (16) [illegible] (17) Omnis reditus (qui Græcis [illegible]) ad fructuarium pertinet [illegible] (18) Consule Molinæum in consuet. *Paris.* [illegible] (19) Non tamen potest pignorare [illegible] alienare proprietatem, vel manumittere [illegible] (20) Usumfructum soli legatum habens, qualiacunque lucra sibi ex ædificiis, periculo, inde etiam mittitur in possessionem causa damni infecti, & jure dominii possidet ædes vicini, si cautionem non accipiat. Nec usufructu extincto, dominium amittit [illegible] (21) [illegible] (22) An thesaurus? minime [illegible] An jus commissi constante usufructu, puta feudum emphyteusis, vel censualis? Dicam in commentariis [illegible] (23) [illegible] (24) [illegible] (25) [illegible] (26) Vid. Guevaram in Cur. Topica [illegible] (27) V. [illegible] (28) De sartis & tectis [illegible] (29) [illegible] (30) Neutiquam [illegible] (31) V. Ciceronem in Topicis [illegible] (32) [illegible] (33) Pertinet. (34) Multa scilicet: ut enim tributa ex prædiis, quæ usumfructum absorbent. Quis ea præstabit? proprietarius [illegible] (35) [illegible] (36) [illegible] (37) [illegible]

larium [illegible] (38) Usufructuarius relicta ex re alimenta præstat [illegible] (39) Ut sit illud vectigal, quod pro solo præditur [illegible] (40) [illegible] (41) Certa scilicet, puta prædio. (42) Vid. Cujac. [illegible] (43) Usufructuarius reficere cogitur, ut & arbores adserere. (44) [illegible] id est, serere sed illam arboris sterilis, & in eam sed ada [illegible] immittere. [illegible] (45) [illegible] (46) Fundi usufructu quid comprehenditur? (47) Fructus omnes fundi pertinent ad fructuarium [illegible] (48) Ne alioquin deserta cultura, aut intempestive facta fundum reddat deteriorem [illegible] (49) [illegible] (50) Sed si met[illegible] (51) V. [illegible] (52) Rejecta Pauli opinione quæ refertur apud eundem [illegible] (53) Alluvio auget usumfructum [illegible] (54) An & vasallum? [illegible] (55) Id est, latenti incremento augetur ususfructus, non evidenti: atque ita Pauli sententia [illegible] abrogatur, is enim negabat accessionem alluvionum ad fructuarium pertinere, quod fructus fundi non esset. An idem est, si manso aliquid adcreverit? [illegible] (56) Argumentum observa [illegible] aucupio & venatione ad piscationem. (57) Fundi usufructuario licet aucupari, venari & piscari [illegible] (58) Seminaria non sunt [illegible]

retinere me usumfructum. Quid tamen si non lavavero, sed absente & ignorante me, negotium meum gerens utatur quis, & fruatur? Nihilominus retineo (1) usumfructum. Quod & Pomponius lib. v. probat, per hoc, quod negotiorum gestorum actionem adquisivi. §. 3. De illo Pomponius dubitat: si fugitivus, in quo meus usufructus est (2), stipuletur aliquid ex re mea, vel per traditionem accipiet, an per hoc ipsum, quasi utar, retineam usumfructum? magisque admittit, retinere: nam sæpe, etiam [si] præsentibus servis non utamur, tamen usumfructum retinemus: utputa ægrotanti servo (3), vel infanti (4), cujus operæ nullæ sunt (5), vel defectæ senectutis homini: nam & si agrum aremus (6), licet tam sterilis sit, ut nullus fructus nascatur, retinemus usumfructum: Julianus tamen lib. xxxv. Digestorum scribit, etiam si non stipuletur quid servus fugitivus, retineri [tamen] usumfructum: nam qua ratione (inquit) retinetur a proprietario possessio, etiam (7) si in fuga servus sit, pari ratione etiam usufructus retinetur. §. 4. Idem tractat: quid, si quis possessionem ejus nactus sit, an quemadmodum a proprietario possideri desinit, ita etiam ususfructus amittatur? Et primo quidem ait, posse dici amitti usumfructum: sed, licet amittatur, tamen dicendum, quod intra constitutum tempus ex re fructuarii stipulatus est, fructuario adquiri (8) [potest]. Per quod colligit, posse dici, ne quidem si possideatur ab alio, amitti usumfructum, si modo mihi aliquid stipuletur: parvique referre, ab herede possideatur, vel ab alio, cui hereditas vendita [sit,] vel cui proprietas legata sit, an a prædone: sufficere enim ad retinendum usumfructum, esse affectum retinere volentis, & servum nomine fructuarii aliquid facere: quæ sententia habet rationem. §. 5. Julianus lib. xxxv. Digestorum tractat: Si fur decerpserit vel desecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur: domino fundi, an fructuario (9)? & putat quoniam fructus non fiunt fructuarii, nisi (10) ab eo percipiantur, licet ab alio (11) terra separentur (12), magis proprietario condictionem competere (13): fructuario autem, furti actionem: quoniam interfuit ejus, fructus non esse ablatos. Marcellus autem (14) movetur eo, quod, si postea fructus istos nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant ejus. nam, si fiunt, qua ratione hoc evenit, nisi ea, ut interim fierent proprietarii? mox apprehensi, fructuarii efficientur: exemplo rei sub conditione legatæ, quæ (15) interim heredis est, existente autem condictione, ad legatarium transit: verum est enim, condictionem competere proprietario. † Cum autem in (16) pendenti est dominium, ut ipse Julianus ait, in fœtu (17), qui summittitur, & in eo, quod servus fructuarius per traditionem accepit, nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto, dicendum est, condictionem pendere (18), magisque in pendenti esse dominium (19).

De satisdatione a fructuario præstanda. 1. De arbitrio judicis. 2. Quibus actionibus ob damna præterita fructuarius tenetur. De usuario. 3. Si inter duos fructuarios sit controversia. 4. Si proprietatem meliorem, vel deteriorem faciat, qui fundi. 7. Vel ædium usumfructum habet.

13. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

SI cujus rei ususfructus legatus erit, dominus potest in ea re satisdationem desiderare (20), ut officio judicis hoc fiat: nam sicuti debet fructuarius uti frui, ita & proprietatis dominus securus esse [debet] de proprietate. Hæc autem ad (21) omnem (22) usumfructum pertinere, Julianus lib. xxxviii. Digestorum probat. [Si ususfructus legatus sit], non prius dandam actionem usufructuario, quam satisdederit, *se boni* (23) *viri arbitratu usurum fruiturum*: sed & si plures sint, a quibus ususfructus relictus est, singulis (24) satisdari oportet. §. 1. Cum igitur de usufructu agitur, non solum, quod factum est, arbitratur, sed etiam, in futurum, quemadmodum uti frui debet.

§. 2. De præteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia (25) tenetur, & interdicto, *quod vi aut clam*, ut Julianus ait: nam fructuarium quoque teneri his actionibus, necnon furti, certum est, sicut quemlibet alium, qui in aliena re tale quid commiserit. † Denique consultus, quo (26) bonum fuit, *actionem polliceri* Prætorem, cum competat legis Aquiliæ actio? Respondit, quia sunt casus, quibus cessat Aquiliæ actio: ideo judicem dari, ut ejus arbitratu utatur: nam qui (27) agrum non (28) proscindit (29), qui vites non subserit, item aquarumductus corrumpi patitur, lege Aquilia non tenetur. † Eadem & in usuario dicenda sunt. §. 3. Sed si inter duos (30) fructuarios sit controversia, Julianus lib. xxxviii. Digestorum scribit, Æquissimum esse, quasi (31) communi dividundo (32) judicium dari, vel stipulatione inter se eos cavere, qualiter fruantur: cur enim (inquit Julianus) ad (33) arma & rixam procedere patiatur Prætor, quos potest (34) jurisdictione sua componere? Quam sententiam Celsus quoque lib. xx. Digestorum probat: & ego puto veram. §. 4. Fructuarius (35) causam (36) proprietatis deteriorem facere non debet (37): meliorem facere potest (38). † Et aut *fundi* est ususfructus legatus, & non debet, neque arbores frugiferas (39) excidere, neque villam diruere, nec quicquam facere in perniciem proprietatis. † Et (40) si forte voluptarium (41) fuit prædium viridaria (42) vel gestationes (43), vel deambulationes arboribus infructuosis opacas, atque amœnas (44) habens, non debebit deicere, ut forte hortos olitorios faciat, vel aliud quid (45), quod ad reditum spectet. §. 5. Inde est quæsitum, an lapidicinas, vel cretifodinas, vel arenifodinas ipse instituere possit? Et [ego] puto etiam ipsum instituere posse, si non agri partem necessariam huic rei occupaturus est. † Proinde venas quoque lapidicinarum (46), & hujusmodi metallorum (47) inquirere poterit. Ergo & auri, & argenti, & sulphuris (48), & æris, & ferri, & ceterorum fodinas, vel quas paterfamilias instituit, exercere poterit (49), vel ipse instituere, si nihil agriculturæ nocebit. Et si forte in hoc, quod instituit, plus reditus sit, quam in vineis, vel arbustis, vel olivetis, quæ fuerunt, forsitan (50) etiam hæc deicere poterit, siquidem ei permittitur meliorare (51) proprietatem. §. 6. Si tamen, quæ instituit (52) usufructuarius, aut cælum (53) corrumpant agri, aut magnum apparatum sint desideratura, opificum forte, vel legulorum (54), quæ non potest (55) sustinere proprietarius, non videbitur viri boni arbitratu frui. Sed nec ædificium quidem positurum in fundo, nisi quod ad fructum percipiendum necessarium sit (56). §. 7. Sed, si *ædium* ususfructus legatus sit, Nerva filius, & lumina immittere eum posse, ait: sed & colores, & picturas, & marmora poterit, & sigilla, & si quid ad domus ornatum: sed (57) neque diætas (58) transformare, vel conjungere, aut separare ei permittetur: vel aditus, posticasve (59) vertere, vel refugia (60) aperire: vel atrium mutare: vel viridaria ad alium modum convertere: excolere enim quod invenit, potest, qualitate ædium non immutata. Item Nerva, eum, cui ædium (61) ususfructus legatus sit, altius tollere non posse: quamvis lumina non obscurentur: quia tectum magis turbatur: quod Labeo etiam in proprietatis domino (62) scribit. Idem Nerva, nec obstruere eum posse. §. 8. Item si *domus* ususfructus legatus sit, meritoria illic facere fructuarius non debet: nec per cœnacula dividere domum: atquin locare potest (63), sed oportebit, quasi domum, locare: nec balneum (64) ibi faciendum est. Quod autem dicit, *meritoria non facturum*, [ita] accipe, quæ vulgo diversoria, vel fullonica (65) appellant. Ego quidem, & si balneum sit in domo usibus dominicis solitum vacare in intima parte domus, vel inter diætas (66) amœnas, non recte nec ex boni viri arbitratu facturum, si id locare cœperit, ut publice lavet: non magis, quam si domum ad stationem jumentorum locaverit: aut si stabulum, quod erat domus jumentis & carrucis vacans, pistrino locaverit.

14. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

LIcet multo minus ea ea re fructum (67) percipiat.

Si usufructuarius inædificaverit. 1. De mancipiis. 3. De rebus mobilibus. 4. De vestimentis. 5. De scenica, vel funebri veste, & aulæis. 6. De jure usufructuarii. De instrumento fundi, vel ædium. 7. De servitute imponenda, amittenda, vel acquirenda.

15. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SEd, si quid inædificaverit, postea (68) eum neque tollere hoc, neque refigere posse: refixa plane posse vindicare. §. 1. *Mancipiorum* quoque ususfructus (69) legato non debet (70) abuti, sed secundum conditionem eorum uti. Nam si librarium (71) rus mittat, & qualum (72) & calcem portare cogat: histrionem, balneatorem faciat: vel de symphonia (73) atriensem: vel de palæstra stercorandis (74) latrinis præponat, abuti (75) videbitur proprietate. §. 2. Sufficienter autem alere, & vestire debet, secundum ordinem & dignitatem mancipiorum.

§. 3. Et generaliter Labeo ait, in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere debere (76), ne sua feritate vel sævitia ea corrumpat: alioquin etiam lege Aquilia eum conveniri.

§. 4. Et, si *vestimentorum* ususfructus legatus sit, non (77) sicut quantitatis ususfructus legetur, dicendum est, ita uti eum debere, ne abutatur: nec (78) tamen locaturum, quia vir bonus ita non uteretur. §. 5. Proinde, & si scenicæ vestis ususfructus legetur, vel aulæi, vel alte-

alterius apparatus, alibi, quam in scena, non utetur. Sed an & locare possit, videndum est? Et puto (1) locaturum: & licet testator commodare, non locare fuerit solitus, tamen ipsum fructuarium locaturum, tam scenicam, quam funebrem vestem. §. 6. Proprietatis dominus non debebit impedire fructuarium [ita] utentem, ne deteriorem ejus conditionem faciat. † De quibusdam plane dubitatur, si eum uti prohibeat, an jure id faciat: utputa doliis, si forte fundi ususfructus sit legatus? Et putant quidam (2), & si defossa sint, uti prohibendum. Idem & in seriis (3), & [in] cuppis, & [in] cadis & amphoris putant: idem & in specularibus (4), si domus ususfructus legetur. Sed ego puto, nisi sit contraria voluntas, etiam instrumentum (5) fundi vel domus contineri.

§. 7. Sed nec servitutem imponere fundo potest proprietarius, nec amittere servitutem. † Adquirere (6) plane (7) servitutem eum posse, etiam invito fructuario, Julianus scripsit. † Quibus consequenter, fructuarius quidem adquirere fundo servitutem non potest, retinere autem potest: & si forte fuerint, non utente fructuario, amissæ, hoc quoque nomine tenebitur. † Proprietatis dominus ne quidem consentiente fructuario servitutem imponere potest (8).

16. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

NIsi qua deterior fructuarii conditio non fiat, veluti si talem servitutem vicino concesserit, jus sibi non esse altius tollere.

De loco religioso faciendo. 1. De servo coercendo. 2. Vel noxæ dedendo. 3. De servo occiso.

17. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

LOcum autem religiosum facere potest, consentiente usufructuario (9). Et hoc verum est favore religionis. † Sed interdum & solus proprietatis dominus locum religiosum facere potest: finge enim, eum (10) testatorem inferre, cum non esset tam opportune ubi sepeliretur. §. 1. Ex eo, *ne* (11) *deteriorem conditionem fructuarii faciat proprietarius*, solet quæri, an servum dominus coercere possit? Et Aristo apud Cassium notat, plenissimam eum coercitionem habere, si (12) modo sine dolo malo faciat, quamvis usufructuarius, nec (13) contrariis (14) quidem ministeriis, aut insolitis, artificium ejus corrumpere possit: nec servum cicatricibus (15) deformare. §. 2. Proprietarius autem & servum noxæ dedere poterit, si hoc sine dolo malo faciat: quoniam noxæ deditio jure non perimit usumfructum (16): non (17) magis, quam usucapio proprietatis, quæ post constitutum usumfructum contingit (18). † Debebit plane denegari ususfructus persecutio, si ei, qui noxæ accepit, litis æstimatio non offeretur a fructuario. §. 3. Si quis servum occiderit, utilem actionem exemplo Aquiliæ (19), fructuario dandam, numquam dubitavi.

De arboribus demortuis.

18. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

AGri (20) usufructu legato, in locum demortuarum arborum aliæ substituendæ sunt, & priores ad fructuarium pertinent.

De usufructu ædium, imposita servitute legando. 1. De arboribus dejectis.

19. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

PRoculus putat (21) *easdem* posse [ita] legari, ut ei servitus imponatur, quæ alteri (22) insulæ hereditariæ debetur, hoc modo: *Si ille heredi meo promiserit, per se non fore, quo altius ea ædificia tollantur, tum [ei] eorum ædificiorum usumfructum do, lego:* vel sic: *Ædium illarum, quoad altius, quam [uti] nunc sunt, ædificatæ non erunt, illi usumfructum* (23) *do, lego.* §. 1. Si arbores vento (24) dejectas dominus non tollat (25), per quod incommodior [is] sit ususfructus, vel iter: suis actionibus usufructuario cum eo experiundum.

De fructibus annuis legatis.

20. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SI quis ita legaverit: *fructus annuos fundi Corneliani Gajo Mævio do, lego*, perinde (26) accipi debet hic sermo, ac si ususfructus fundi esset legatus.

Cui acquirit servus fructuarius.

21. IDEM lib. 17. ad Sabinum.

SI servi ususfructus sit legatus, quidquid [is ei] opera sua adquirit, vel ex re fructuarii, ad eum pertinet (27), sive stipuletur, sive ei possessio fuerit tradita. Si vero heres institutus sit, vel legatum acceperit: Labeo distinguit, cujus (28) gratia vel heres instituitur, vel legatum acceperit.

22. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

SEd & si quid donetur servo, in quo ususfructus alterius est; quæritur, quid fieri oporteat? Et in omnibus istis, siquidem contemplatione (29) [fructuarii] aliquid ei relictum vel donatum est, ipsi adquiret: sin vero proprietarii, [proprietario]: si ipsius servi, adquiretur domino. Nec distinguimus, unde cognitum eum, & cujus merito habuit, qui donavit, vel reliquit. † Sed & si conditionis implendæ causa quid servus fructuarius consequatur, & constiterit, contemplatione fructuarii eam conditionem adscriptam; dicendum est, ipsi adquiri: nam & in mortis causa donatione idem dicendum est.

De servo coercendo.

23. IDEM lib. 17. ad Sabinum.

SEd sicuti stipulando fructuario adquirit, ita etiam paciscendo eum adquirere exceptionem (30) fructuario, Julianus lib. xxx. Digestorum scribit. Idemque, & si acceptum rogaverit, liberationem ei parere (31). §. 1. Quoniam autem diximus, (32) *quod ex operis adquiretur, ad fructuarium pertinere*: sciendum est, etiam cogendum eum operari: etenim modicam quoque castigationem fructuario competere (33), Sabinus respondit, & Cassius lib. VIII. juris civilis scripsit, ut neque torqueat (34), neque flagellis (35) cædat (36).

Cui acquirit servus fructuarius.

24. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SI quis donaturus usufructuario, spoponderit servo, in quem usumfructum habet, stipulanti, ipsi usufructuario obligatur. quia, ut (37) ei servus talis stipulari possit, usitatum est (38).

1. *Ubi pendet confusum.* B. 2. *Pro tempore, quo durat ususfructus, in effectu quæritur fructuario: pro tempore, quo non durat, in effectu proprietario h. d. cum l. si operas. infr. eod.* Alb. de Rom.

25. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SEd & si quid stipuletur *sibi aut Sticho* servo fructuario, donandi causa, dum vult fructuario præstitum, dicendum, si ei solvatur, fructuario adquiri.

§. 1. Interdum tamen in pendenti (39) est (40), cui adquirat iste fructuarius servus, utputa [si] servum emit, & per traditionem accepit, necdum pretium numeravit, sed tantummodo pro eo fecit (41) satis, interim cujus sit, quæritur? Et Julianus lib. xxxv. Digestorum scripsit, in pendenti (42) esse dominium ejus, & numerationem pretii declaraturam, cujus sit. Nam si ex re fructuarii, retro fructuarii fuisse. † Idemque [est] & si forte stipulatus sit servus, numeraturus pecuniam: nam numeratio declarabit, cui sit adquisita stipulatio. Ergo ostendimus, in pendenti esse dominium, donec pretium numeretur (43). † Quid ergo, si amisso usufructu, tunc pretium numeretur? † Julianus quidem lib. xxxv. Digestorum scripsit. Adhuc interesse, unde sit pretium numeratum: Marcellus vero, & Mauricianus, amisso usufructu, jam (44) putant dominium adquisitum proprietatis domino. Sed Juliani sententia humanior est. Quod si ex re utriusque pretium fuerit solutum, ad utrumque dominium pertinere, Julianus scripsit: scilicet pro rata pretii soluti. Quid tamen, si forte simul solverit ex re utriusque: utputa decem [millia] pretii nomine debebat, & dena solvit ex re singulorum: cui magis servus adquirat? Si numeratione solvit, interest, cujus priores nummos solvat: nam, quos postea solverit, aut vindicabit, aut si fuerint nummi consumpti, ad condictionem pertinent (45): si vero simul in sacculo (46) solvit, nihil facit accipientis: & ideo nondum adquisisse quisquam dominium videtur: quia, cum plus pretium solvit servus, non faciet nummos accipientis. §. 2. Si operas suas iste servus locaverit, & in annos singulos certum aliquid stipuletur, eorum quidem annorum stipulatio, quibus ususfructus mansit, adquiretur fructuario: sequentium (47) vero stipulatio ad proprietarium transit, semel adquisita fructuario: quamvis non soleat stipulatio semel cui quæsita, ad alium transire: nisi ad heredem, vel adrogatorem (48). Proinde, si forte ususfructus in annos singulos fuerit legatus, & iste servus operas suas locavit, & stipulatus est, ut supra scriptum est, prout capitis minutione (49) amissus [fuerit] ususfructus, mox restituturus, ambulabit (50) stipulatio: profectaque ad heredem, redibit ad fructuarium. §. 3. Quæstionis est, an id, quod adquiri fructuario non potest, proprietario adquiratur? Et Julianus quidem lib. xxxv. Digestorum scripsit, quod fructuario adquiri non potest, proprietario quæri (51). Denique scribit, eum, qui ex re fructuarii stipuletur nominatim proprietario, vel jussu ejus, ipsi adquirere. Contra autem nihil agit, si non ex re fructuarii, nec ex operis suis fructuario stipuletur.

§. 4. Servus fructuarius, si usumfructum in se dari stipuletur, aut sine nomine, aut nominatim proprietario, [ipsi proprietario] adquirit: exemplo servi communis, qui stipulando rem alteri ex dominis, cujus res est, nihil agit: quoniam rem suam (52) stipulando quis, nihil agit: alteri stipulando, adquirit solidum.

§. 5. Idem Julianus eodem lib. (53) scripsit: Si servo (54) fructuarius operas ejus (55) locaverat, nihil agit; nam, & si ex re mea (inquit) a me stipulatus sit, nihil agit: non magis, quam servus alienus bona fide mihi serviens, idem agendo

(1) Locare etiam res fructuarias mobiles, ut vestes, fructuarius potest, licet eas defunctus non solitus fuerit locare [illegible] (2) [illegible] (3) Vide [illegible] Terentius [illegible] (4) [illegible]

do, domino quicquam adquirit. † Simili modo (ait) ne quidem si rem meam a me fructuario condocat (1), me [non] obligavit. Et regulariter definit: quod quis, ab alio stipulando, mibi adquirit, id a me stipulando nihil agit: nisi forte (inquit) nominatim domino suo stipuletur a me, vel conducat.

§. 6. Si duos fructuarios proponas, & ex alterius re servus sit stipulatus, quæritur, utrum totum an pro parte, qua habet usumfructum, ei quæratur: nam & in duobus bonæ fidei possessoribus hoc idem est apud Scævolam agitatum libro secundo Quæstionum? Et ait, vulgo creditum, rationemque (2) hoc facere, [ut,] si ex re alterius stipuletur, partem (3) ei duntaxat quæri, partem domino: quod si nominatim (4) sit stipulatus, nec dubitari debere, quin adjecto nomine, solidum ei quæratur. † Idemque ait, & si jussu ejus stipuletur: quoniam jussum pro nomine accipimus. Idem & in fructuariis ait dicendum: et quo casu non totum adquiretur fructuario, proprietatis domino ait quæsitum: quoniam ex re fructuarii quæri ei posse ostendimus. §. 7. Quod autem diximus (5), *ex re fructuarii, vel [ex] operis posse adquirere*, utrum (6) tunc locum habeat, quotiens jure legati ususfructus sit constitutus, an & si per traditionem, vel stipulationem, vel alium quemcunque modum, videndum: Et vera est Pegasi sententia, quam & Julianus libro sextodecimo secutus est, omnia (7) fructuario adquiri.

26. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SI operas suas locaverit servus fructuarius, & imperfecto tempore locationis, ususfructus interierit, quod superest (8), ad proprietarium pertinebit (9). Sed & si ab initio certam (10) summam propter operas certas stipulatus fuerit, capite diminuto eo, idem dicendum est.

De fructibus pendentibus. 1. De tabernis locandis. 2. Si servum fructuarius instituerit. 3. De oneribus a fructuario subeundis. 4. De servitutibus. 5. De servo empto quibusdam interdictis.

27. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SI pendentes fructus jam maturos reliquisset testator, fructuarius eos feret, si, die (11) legati cedente, adhuc pendentes deprehendisset: nam [&] stantes (12) fructus ad fructuarium pertinent (13). §. 1. Si dominus solitus (14) fuit tabernis ad merces suas uti, vel ad negotiationem, utique permittetur fructuario locare eas, & ad alias merces: & illud solum observandum, ne vel abutatur ususfructuarius, vel contumeliosa (15) injuriosave utatur [usufructu]. §. 2. Si servi ususfructus legatus est, cujus testator quasi ministerio vacuo utebatur, si eum disciplinis, vel arte (16) instituerit (17) usufructuarius, arte ejus vel peritia utetur. §. 3. Si (18) quid (19) cloacarii (20) nomine debeatur, vel si quid ob formam (21) aquæductus, quæ per agrum transit, pendatur, ad (22) onus fructuarii pertinebit (23). Sed & si quid ad collationem viæ (24), puto hoc quoque fructuarium subiturum. Ergo & quod ob (25) transitum (26) exercitus confertur ex fructibus (27): sed & (28) si quid municipio: nam solent possessores certam partem fructuum municipio viliori (29) pretio addicere: solent & fisco fusiones (30) præstare. Hæc onera ad fructuarium pertinebunt. §. 4. Si qua servitus (31) imposita est fundo, necesse habebit fructuarius sustinere: unde (32) & si per stipulationem servitus debeatur, idem puto dicendum. §. 5. Sed & si servus sub pœna emptus sit, interdictis certis quibusdam (33), an, si ususfructus ejus fuerit legatus, observare hæc fructuarius debeat? Et puto debere eum observare, alioquin non boni viri arbitratu utitur [&] fruitur.

De numismatibus.

28. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

NUmismatum (34) aureorum vel argenteorum veterum, quibus pro gemmis uti solent, ususfructus legari potest (35).

De usufructu omnium bonorum.

29. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

OMnium (36) bonorum (37) usumfructum posse legari, nisi (38) excedat dodrantis (39) æstimationem, Celsus lib. XXXII. Digestorum, & Julianus libro sexagesimo primo scribit: & est verius.

Si ædium luminibus obstruatur.

30. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SI is, qui binas ædes habeat, aliarum usumfructum legaverit, posse heredem, Marcellus scribit, alteras altius tollendo, obscurare luminibus (40): quoniam habitari potest, etiam obscuratis ædibus. Quod usque adeo temperandum est, ut non (41) in totum ædes obscurentur, sed modicum lumen, quod habitantibus sufficit, habeant.

Quæ sunt ex re fructuarii.

31. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

EX *re fructuarii* etiam id intelligitur, quod ei (42) fructuarius donaverit (43), concesseritve, vel ex administratione rerum ejus servus compendii fecerit.

De jure ab eo, qui rem tradit excepto.

32. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI quis unas ædes, quas solas habet, vel fundum tradit, excipere (44) potest id, quod personæ, non prædii est (45), veluti usum, & usumfructum. Sed & si excipiat, *ut pascere sibi vel inhabitare liceat*, valet exceptio: cum ex multis saltibus, pastione, fructus perciperetur. Et habitationis exceptione, sive temporali, sive usque ad mortem ejus, qui excepit, usus (46) videtur exceptus.

Si fructuarius vivo testatore decesserit. 1. De jure accrescendi.

33. PAPINIANUS lib. 17. Quæstionum.

SI Titio fructus (47), Mævio proprietas legata sit (48), & vivo (49) testatore Titius (50) decedat (51), nihil (52) apud scriptum heredem relinquetur (53), & id Neratius quoque respondit. §. 1. Usumfructum in quibusdam casibus (54), non partis effectum obtinere convenit: unde si fundi vel fructus portio petatur, & absolutione secuta postea pars altera, quæ adcrevit, vindicetur, in lite quidem proprietatis judicatæ rei exceptionem obstare, in fructus vero non obstare (55), scribit Julianus: quoniam portio fundi, velut alluvio, portioni: personæ, fructus adcresceret (56).

De usufructu duobus alternatim legato. 1. Si ususfructus colono legetur. 2. Quid intersit inter usumfructum omnium bonorum & singularum rerum.

34. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

QUotiens (57) duobus ususfructus legatur ita, *ut alternis annis utantur, fruantur*, siquidem ita legatus fuerit, *Titio & Mævio*, potest dici priori (58) Titio, deinde Mævio, legatum datum (59): si vero duo ejusdem nominis fuerint, & ita scriptum fuerit, *Titiis usumfructum alternis annis do*: nisi consenserint (60), uter eorum prior utatur, invicem sibi impedient. Quod si Titius eo anno, quo fruetur, proprietatem accepisset, interim legatum non habebit, sed ad Mævium alternis annis ususfructus pertinebit: & si Titius proprietatem alienasset, habebit eum usumfructum, quia & si sub conditione ususfructus mihi legatus fuerit, & interim proprietatem ab herede accepero, pendente autem conditione eandem alienavero, ad legatum admittar (61). §. 1. Si colono tuo usumfructum fundi legaveris, usumfructum vindicabit: & cum herede tuo aget ex conducto (62): & consequetur ut neque mercedes præstet, & impensas, quas in culturam fecerat, recipiat. §. 2. Universorum bonorum, an (63) singularum rerum

(1) *l. 21. §. 3. infr. de peculio.* (2) Confectoria ratione firmatur. (3) Imo totum. *l. 1?. in fin. infr. de stipul. servor.* (4) *§. 3. supr. eod. l. 17. §. penult. infr. de adquir. rerum dom. l. ??. in fin. l. 10. infr. de stipul. servor.* (5) *l. ??. supr. eod.* (6) Non quæritur, unde ususfructus fructuario adquiratur, sed de potestate utendi fruendi. Et eodem modo non quæritur, unde originem peculii habuerit. [illegible]

[illegible]

rerum usufructus legetur, hactenus interesse puto, quod si ædes incensæ fuerint, usufructus specialiter ædium legatus peti non potest. Bonorum autem usufructu legato, areæ usufructus peti poterit: quoniam qui (1) bonorum suorum usumfructum legat, non solum eorum, quæ in specie sunt, sed & substantiæ omnis usumfructum legare videtur: in substantia autem bonorum etiam area est (2).

Si heres in fraudem fructuarii tardius adierit. 1. De usufructu servi legato, ita ut finito usufructu liber sit:

35. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

SI usufructus legatus est, sed heres scriptus (3) ob hoc tardius adit, ut tardius (4) ad legatum perveniretur, hoc quoque præstabitur (5), ut Sabino placuit (6). §. 1. Usufructus servi mihi legatus est, isque, cum ego uti frui desissem, liber esse jussus est, deinde ego ab herede æstimationem legati tuli: nihilo magis eum liberum fore, Sabinus respondit: namque videri me uti frui homine, pro (7) quo aliquam rem habeam (8): conditionem autem ejus libertatis eandem manere: ita ut mortis meæ aut capitis diminutionis interventu liber futurus esset.

De re extincta & restituta 1. De morte debitoris nudæ proprietatis. 2. Si post moram heredis moriatur servus, cujus usufructus legatus est.

36. AFRICANUS lib. 5. (9) Quæstionum.

QUi usumfructum areæ legaverat, insulam ibi ædificavit: ea vivo eo (10), decidit, vel deusta est: usumfructum (11) deberi (12) existimavit (13). † Contra (14) autem non idem juris esse, si insulæ usufructu legato, area (15), deinde insula facta sit. † Idemque esse, & si scyphorum usufructus legatus sit, deinde massa (16) facta, & iterum scyphi: licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit, non tamen illos esse, quorum usufructus legatus sit (17). §. 1. Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum, detracto (18) usufructu; Titius decessit: quæsitum est, quid mihi heredem ejus præstare oportet? Respondit, referre (19) qua mente usufructus exceptus sit: nam si quidem hoc actum est, ut in cujuslibet (20) persona usufructus constitueretur, solam (21) proprietatem heredem debiturum: sin autem id actum sit, ut promissori duntaxat, usufructus reciperetur, plenam (22) proprietatem heredem ejus debiturum (23). † Hoc ita se habere, manifestius in causa legatorum apparere: etenim si heres, a quo detracto usufructu, proprietas legata sit, prius quam ex testamento ageretur, decesserit, minus dubitandum, quin heres ejus plenam proprietatem sit debiturus. Idemque, & si sub conditione similiter legatus sit, & pendente conditione heres decessit. §. 2. Usufructus servi Titio legatus est (24): cum per heredem staret, quominus præstaretur, servus mortuus est: aliud dici non posse ait, quam in id obligatum esse heredem, quanti legatarii intersit (25) moram factam non esse: ut scilicet ex eo tempore in diem, in quo servus sit mortuus, usufructus æstimetur. † Cui illud quoque consequens esse, ut si ipse Titius moriatur, similiter ex eo tempore, quo mora sit facta, in diem mortis æstimatio usufructus heredi ejus præstaretur.

Si promissor usufructus, vel operarum servi per quinquennium nihil dederit.

37. IDEM lib. 7. Quæstionum.

QUæsitum est, si cum *in annos decem proximos usumfructum de te dari* stipulatus essem, per te steterit (26), quominus dares, & quinquennium transierit, quid juris sit? Item, si *Stichi decem annorum proximorum operas de te dari* stipulatus sim, & similiter quinquennium præterit? Respondit, ejus temporis usumfructum, & operas recte peti, quod (27) per te transactum est, quominus daretur.

Per quas personas usufructuarius utitur fruitur.

38. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

NOn utitur usufructuarius (28), si nec ipse utatur, nec nomine (29) ejus alius, puta qui emit, vel qui conduxit, vel cui donatus est, vel qui negotium ejus gerit. † Plane illud interest (30), quod si vendidero usumfructum, etiamsi emptor non utatur, videor usumfructum retinere:

39. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUia qui pretio fruitur, non minus habere intelligitur, quam qui principali re utitur fruitur (31).

DIGEST.

40. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

QUod si donavero, non alias retineo, nisi ille utatur.

De statuis & imaginibus. 1. De agris infructuosis.

41. IDEM lib. 7. Institutionum.

STatuæ & imaginis (32) usumfructum posse relinqui, magis est: quia & ipsæ habent [aliquam] utilitatem, si quo loco opportuno ponantur. §. 1. Licet prædia quædam talia sint, ut magis in ea impendamus, quam de illis adquiramus (33), tamen usufructus eorum relinqui potest.

Si alii usus, alii fructus legetur: quid intersit inter rerum & æstimationis legatum.

42. FLORENTINUS lib. 11. Institutionum.

SI alii (34) *usus*, alii *fructus* ejusdem rei legetur, id percipiet fructuarius, quod usuario supererit: nec minus [&] ipse fruendi causa & usum habebit.

§. 1. *Rerum*, an *æstimationis* usufructus tibi legetur, interest: nam si quidem *rerum* legetur, deducto eo (35), quod præterea tibi legatum est, [ex] reliquis bonis usumfructum feres: sin autem *æstimationis* [usufructus] legatus est, id quoque æstimabitur, quod præterea tibi legatum est. Nam, sæpius idem legando, non ampliat testator legatum (36): re autem legata, etiam æstimationem ejus legando, ampliare legatum possumus.

De usufructu partis bonorum legato.

43. ULPIANUS lib. 7. Regularum.

ETiam (37) partis bonorum usufructus legari potest. Si tamen non sit specialiter facta partis mentio, dimidia (38) pars bonorum continetur.

De tectoriis.

44. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

USufructuarius novum (39) tectorium (40) parietibus, qui rudes (41) fuissent, imponere non potest: quia, tametsi meliorem, excolendo ædificium, domini causam facturus esset, non (42) tamen id jure suo facere potest: aliudque (43) est tueri quod accepisset, an novum facere.

De impensis cibariorum & valetudinis.

45. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SIcut (44) impendia (45) cibariorum in servum, cujus usufructus ad aliquem pertinet, ita & valetudinis impendia ad eum respicere natura manifestum est.

De bonorum possessione contra tabulas, in quibus nuda proprietas matri legata est. 1. De insula a proprietario reficienda.

46. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

SI extraneo scripto (46), & emancipato præterito (47), matri defuncti, deducto usufructu, proprietas legata sit, petita (48) contra tabulas bonorum possessione, plena (49) proprietas, pietatis (50) respectu, matri præstanda est (51).

§. 1. Si testator jusserit, *ut heres reficeret insulam*, cujus usumfructum legavit, potest fructuarius ex testamento agere, ut heres reficeret (52).

47. POMPONIUS lib. 5. ex Plautio.

QUod si heres hoc non fecisset, & ob id fructuarius frui non potuisset, heres etiam fructuarii eo nomine habebit actionem, quanti (53) fructuarii interfuisset, non cessasse heredem: licet usufructus morte ejus interisset.

Si heres quasi negotium fructuarii gerens ædes refecerit. 1. De fructibus immaturis.

48. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

SI absente fructuario, heres, quasi negotium ejus gerens, reficiat, negotiorum gestorum actionem adversus fructuarium habet, tametsi sibi in futurum heres prospiceret. Sed si paratus (54) sit recedere ab usufructu fructuarius, non est cogendus reficere: sed actione negotiorum gestorum liberatur. §. 1. Silvam cæduam (55), etiamsi intempestive (56) cæsa sit, in fructu esse (57) constat: sicut olea immatura lecta: item fœnum immaturum cæsum in fructu est (58).

[illegible]

De usufructu duobus legato a duobus heredibus.

49. POMPONIUS lib. 7. ad Plautium.

SI mihi, & (1) tibi, a Sempronio & Mucio heredibus ususfructus legatus sit, ego in partem Sempronii quadrantem, in partem Mutii alterum quadrantem habebo: tu item in utriusque parte eorum quadrantes partes [habebis] (2).

De impensis ab herede usumfructum restituturo deducendis.

50. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

TItius Mævio fundum Tusculanum reliquit, ejusque fidei commisit, *ut ejusdem fundi partis dimidiæ usumfructum Titiæ præstaret*: Mævius villam, vetustate corruptam, necessariam cogendis & conservandis fructibus, ædificavit: Quæsitum est, an sumptus pertam, pro portione ususfructus Titia agnoscere debeat? Respondit Scævola, si prius, quam ususfructus præstaretur, necessario ædificasset, non alias cogendum (3) restituere, quam ejus sumptus ratio haberetur.

De usufructu in tempus mortis collato.

51. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

TItio, *cum morietur*, ususfructus (4) inutiliter (5) legari intelligitur, in id tempus videlicet collatus, quo a persona discedere (6) incipit.

De tributis præstandis.

52. IDEM lib. 9. Regularum.

USufructu relicto, *si tributa ejus rei præstentur* (7), ea usufructuarium præstare debere dubium non est: nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur, hæc quoque ab herede dari.

Si portio insulæ maneat.

53. JAVOLENUS lib. 2. Epistolarum.

SI cui insulæ ususfructus legatus est, quamdiu (8) qualibet portio ejus insulæ remanet, totius soli usumfructum retinet.

De venditione fundi, cujus ususfructus sub conditione legatus est.

54. IDEM lib. 3. Epistolarum.

SUb conditione ususfructus fundi a te herede, Titio legatus est: tu fundum mihi vendidisti, & tradidisti detracto usufructu: Quæro, si non extiterit conditio: aut extiterit, & interiit ususfructus, ad quem pertineat? Respondit: intelligo, [te] de usufructu quærere, qui legatus est: Itaque si conditio ejus legati extiterit, dubium non est, quin ad legatarium [is] ususfructus pertineat: &, si aliquo casu ab eo amissus (9) fuerit, ad proprietatem (10) fundi revertatur: Quod si conditio non extiterit, ususfructus ad heredem (11) pertinebit: ita ut in ejus persona omnia eadem serventur, quæ ad amittendum usumfructum pertinent, & servari solent. † Cæterum in ejusmodi venditione spectandum id erit, quod inter ementem vendentemque convenerit: ut, si apparuerit legati (12) causa eum usumfructum exceptum esse, etiamsi conditio non extiterit, restitui a venditore emptori debeat.

De usu infantis legato.

55. POMPONIUS lib. 26. ad Quintum Mucium.

SI *infantis* (13) *usus* tantummodo legatus sit, etiamsi nullus interim sit (14), cum tamen infantis ætatem excesserit, esse incipit (15).

De municipibus fructuariis.

56. GAJUS lib. 17. ad Edictum provinciale.

AN ususfructus (16) nomine actio municipibus dari debeat, quæsitum est: periculum enim esse videbatur, ne perpetuus fieret: quia neque morte, nec (17) facile capitis deminutione periturus est: qua ratione proprietas inutilis esset futura, semper abscedente usufructu. Sed tamen placuit dandam esse actionem. † Unde sequens dubitatio est, quousque tuendi essent in eo usufructu municipes? Et placuit, centum (18) annis (19) tuendos esse (20) municipes (21): quia is finis vitæ longævi hominis est (22).

De consolidatione rescissa. 1. De morte quorundam ex fructuariis.

57. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

DOminus (23) fructuario prædium, quod (24) ei per usumfructum serviebat (25), legavit, idque prædium aliquamdiu possessum legatarius restituere filio, qui causam inofficiosi testamenti recte persequeretur, coactus est: remansisse fructus jus integrum ex postfacto (26) apparuit. §. 1. Per fideicommissum fructu prædiorum ob alimenta libertis (27) relicto, partium emolumentum ex persona vita decedentium ad dominum proprietatis (28) recurrit (29).

De herede fructuarii. 1. De legato sextæ partis, ex redactu fructuum.

58. SCÆVOLA lib. 3. Responsorum.

DEfuncta fructuaria mense Decembri, jam omnibus fructibus, qui in his agris nascuntur, mense Octobri per colonos sublatis: quæsitum est, utrum pensio heredi fructuariæ solvi deberet: quamvis fructuaria ante Kalendas Martias (30), quibus pensiones inferri debeant, decesserit: an dividi debeat inter heredem fructuariæ, & Rempublicam, cui proprietas legata est? Respondi, Rempublicam quidem cum colono nullam actionem habere: fructuariæ vero heredem sua die, secundum ea, quæ proponerentur, integram pensionem percepturum (31). §. 1. *Sempronio do lego ex redactu* (32) *fructuum, olerum, & pomorum* (33), *quæ habeo in agro Sarrariorum, partem sextam*: Quæritur, an his verbis ususfructus legatus videatur? Respondi, non usumfructum, sed ex eo, quod redactum esset, partem legatam. † Item quæsitum est, si ususfructus non esset, an quotannis partem sextam redactam legaverit? Respondi, quotannis videri relictum (34) nisi contrarium specialiter ab herede adprobetur.

De arboribus vi tempestatis eversis. 1. De eo, quod in fundo nascitur, vel inde percipitur. De pensionibus locatorum agrorum. 2. De vectigali fundi, quod in compendio cæsæ arundinis vel pali consistit.

59. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

ARbores vi tempestatis (35), non culpa fructuarii, eversas, ab eo substitui non placet (36). §. 1. Quidquid in fundo nascitur, [vel] quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet (37): pensiones quoque jam antea locatorum agrorum si ipsæ quoque specialiter comprehensæ sint. Sed ad (38) exemplum venditionis (39), nisi fuerint specialiter exceptæ, potest usufructuarius (40) conductorem (41) repellere. §. 2. Cæsæ arundinis vel pali compendium, si (42) in ea [quoque] fundi vectigal esse consuevit, ad fructuarium pertinet.

De usufructuario prohibito, vel dejecto. 1. De usufructu vindicando a non domino. Si de proprietate vel usufructu sit controversia.

60. IDEM lib. 5. Sententiarum.

CUjuscunque fundi (43) usufructuarius prohibitus, aut dejectus, de restitutione omnium rerum simul occupatarum agit (44): sed & si, medio tempore, alio casu interciderit ususfructus, æque de perceptis antea fructibus utilis actio tribuitur. §. 1. Si fundus, cujus ususfructus petitur, non a domino possideatur, actio redditur (45). Et ideo si de fundi proprietate inter duos quæstio sit, fructuarius nihilominus in possessione esse debet, satisque ei a possessore cavendum (46) est, *quod non sit prohibiturus frui eum, cui ususfructus relictus est, quamdiu de jure suo probet*. Sed, si ipsi usufructuario quæstio moveatur, interim ususfructus ejus offertur (47): sed caveri de restituendo eo, quod ex his fructibus percepturus est, vel si satis non detur, ipsi frui permittitur.

De rivo parietibus imponendo: de ædificio consummando.

61. NERATIUS lib. 6. Responsorum.

USufructuarius novum (48) rivum (49) parietibus non potest imponere (50): ædificium inchoatum, fructuarium consummare non (51) posse, placet; etiamsi eo loco aliter uti non possit: sed nec ejus quidem usumfructum esse: Nisi in constituendo vel legando usufructu hoc specialiter adjectum sit, ut utrumque ei liceat.

De venatione. 1. Et feris, quæ vivariis inclusæ sunt.

62. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

USufructuarium venari (52) in saltibus vel montibus possessionis, probe dicitur: nec aprum, aut cervum, quem ceperis, proprium domini capit: sed fructus aut jure (civili,) aut gentium (53) suos facit. §. 1. Si vivariis (54) inclusæ feræ in ea possessione custodiebantur, quando ususfructus cœpit, num (55) exercere (56) eas fructuarius possit, occidere non possit? alias si quas initio incluserit operis suis, vel [post] sibimetipsæ inciderint, delapsæve fuerint, hæ fructuarii juris sint? commodissime tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarii propter discretionem difficilem, jus incertum sit, sufficit eundem numerum per singula quoque genera ferarum, finito usufructu, domino proprietatis adsignare, qui fuit cœpti ususfructus tempore.

Qui

[illegible]

Qui usumfructum constituere possit.

63. PAULUS lib. singulari de Jure Singulari.

QUod nostrum non (1) est, transferemus (2) ad alios (3): veluti is (4), qui fundum habet, quamquam usumfructum non habeat, tamen usumfructum (5) cedere potest (6).

De domo reficienda.

64. ULPIANUS lib. 51. ad Edictum.

CUm fructuarius paratus est usumfructum (7) derelinquere (8) non (9) est cogendus domum reficere, in quibus casibus [&] usufructuario hoc onus incumbit. † Sed & post acceptum contra eum judicium, parato fructuario derelinquere (10) usumfructum, dicendum est absolvi eum debere a judice.

65. POMPONIUS lib. 5. ex Plautio.

SEd cum fructuarius (11) debeat, quod suo suorumque facto deterius factum sit, reficere, non est absolvendus, licet usumfructum derelinquere paratus sit: debet (12) enim omne, quod (13) diligens paterfamilias in sua domo facit, & ipse facere. §. 1. Non magis heres reficere debet, quod vetustate jam deterius factum reliquisset testator, quam (14) si proprietatem alicui testator legasset.

Quæ actiones cum usufructuario competunt.

66. PAULUS lib. 47. ad Edictum.

[CUm] (15) usufructuario non solum legis Aquiliæ (16) actio competere potest: sed & servi corrupti, & injuriarum, si servum torquendo (17), deteriorem fecerit.

De venditione ususfructus.

67. JULIANUS lib. 1. ex Minicio.

CUi ususfructus (18) legatus est, etiam invito (19) herede eum extraneo vendere potest (20).

De partu. 1. De fœtu. 2. De grege, vel armento supplendo.

68. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

VEtus fuit quæstio (21), *an partus* (22) *ad fructuarium pertineret* (23)? Sed Bruti (24) sententia obtinuit, fructuarium in eo locum non habere: Neque (25) enim in fructu hominis homo esse potest (26): hac ratione, nec usumfructum in eo fructuarius habebit. † Quid tamen si fuerit etiam partus ususfructus relictus, an habeat in eo usumfructum? Et cum (27) possit partus legari, poterit & ususfructus ejus. §. 1. Fœtus tamen pecorum Sabinus & Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere (28). §. 2. Plane, si gregis vel armenti sit ususfructus legatus, debebit ex adgnatis gregem supplere (29); id est, in locum capitum defunctorum,

69. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

VEl inutilium, alia summittere (30): ut, post substituta, fiant propria fructuarii, ne lucro ea res cedat domino. Et sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque, ex natura fructus desinunt ejus esse. Nam alioquin, quod nascitur, fructuarii est: &, cum substituit, desinit ejus esse.

70. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

QUid ergo, si non faciat, nec suppleat? Teneri (31) eum proprietario, Gajus Cassius scribit, lib. x. juris civilis. §. 1. Interim tamen, quamdiu summittantur & suppleantur capita, quæ demortua sunt, cujus sit fœtus, quæritur? Et Julianus lib. xxxv. Digestorum scribit, pendere (32) eorum dominium: ut, si summittantur, sint proprietarii: si non summittantur, fructuarii: Quæ sententia vera est. §. 2. Secundum quæ, si decesserit fœtus, periculum erit fructuarii, non proprietarii: & necesse habebit alios fœtus summittere. Unde Gajus Cassius lib. 8. scribit, carnem (33) fœtus demortui ad fructuarium pertinere. §. 3. Sed quod dicitur, *debere eum summittere*, toties verum est, quoties gregis, vel armenti, vel equitii, id est, universitatis, ususfructus legatus est: ceterum, si singulorum capitum, nihil supplebit. §. 4. Item, si forte eo tempore, quo fœtus editi sunt, nihil fuit, quod summitti deberet, nunc [& (34)] post editionem, utrum ea his, quæ edentur, summittere debebit, an ex his quæ edita sunt, videndum est: Puto autem verius; ea quæ pleno grege edita sunt, ad fructuarium pertinere; sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario. §. 5. *Summittere* autem facti est: & Julianus proprie dicit, dispertire, & dividere, & divisionem (35) quandam facere, quod dominium erit summissorum proprietarii.

De re mutata, & in pristinam formam restituta.

71. MARCELLUS lib. 17. Digestorum.

SI in area, cujus ususfructus alienus esset, quis ædificasset (36) intra tempus, quo ususfructus perit, superficie (37) sublata, restitui (38) usumfructum, veteres responderunt.

Si proprietarius usumfructum legaverit.

72. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

SI dominus nudæ proprietatis usumfructum legaverit (39), verum est (40), quod Mæcianus scripsit lib. III. quæstionum de fideicommissis, valere legatum: &, si forte in vita testatoris, vel ante aditam hereditatem proprietati accesserit, ad legatarium pertinere. Plus admittit Mæcianus, etiam si post aditam hereditatem accessisset ususfructus, utiliter diem cedere, & ad legatarium pertinere.

Si fructuarius in area casam ædificet.

73. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI areæ ususfructus legatus sit mihi, posse me casam (41) ibi ædificare, custodiæ (42) causa earum rerum, quæ in area sint.

De usufructu duobus servis legato.

74. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SI *Sticho servo meo, & Pamphilo meo* legatus fuerit ususfructus, tale est legatum, quale, si mihi, & tibi legatus esset: & ideo dubium non est, quin æqualiter (43) ad nos pertineat.

TIT. II.

DE USUFRUCTU ADCRESCENDO (44).

Si ususfructus legetur duobus conjunctim, vel separatim. 1. Si communi servo. 2. Si communi servo, & separatim Titio. Si duobus conjunctim, & alteri separatim. 3. De re conjunctis. 4. Si duobus heredibus institutis proprietas legetur.

1. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

QUotiens (45) ususfructus legatus est, ita (46) inter fructuarios est jus adcrescendi, si (47) conjunctim (48) sit ususfructus relictus: ceterum, si (49) separatim (50) unicuique (51) partis rei ususfructus sit relictus, sine dubio jus adcrescendi cessat. §. 1. Denique apud Julianum lib. xxxv. Digestorum quæritur: si communi servo ususfructus sit relictus, & utrique domino adquisitus, an altero repudiante (52), vel amittente (53) usumfructum, alter totum habeat? & putat ad alterum pertinere (54): & licet dominis ususfructus non (55) æquis partibus, sed pro dominicis adquiratur, tamen persona ejus, non dominorum, inspecta, ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accedere. §. 2. Idem ait, & si *communi servo*, & separatim *Titio* ususfructus legatus sit, amissum ab altero ex sociis usumfructum, non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere, quasi solum conjunctum. Quæ sententia vera est: nam, quamdiu vel unus utitur, potest dici usumfructum in suo statu esse. † Idem est, si duobus conjunctim, & alteri separatim ususfructus esset relictus. §. 3. Interdum tamen, etsi non sint conjuncti, tamen ususfructus legatus alteri adcrescit: utputa (56) si mihi fundi ususfructus separatim totius, & tibi similiter fuerit relictus. Nam (ut [&] Celsus lib. xviii. Digestorum, & Julianus lib. xxxv. scribit) concursu (57) partes habemus (58). Quod & in proprietate contingeret: nam altero repudiante, alter [totum] fundum haberet. Sed in usufructu hoc plus est: quia & constitutus, & postea amissus, nihilominus jus adcrescendi admittit. Omnes (59) enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt: & (ut Celsus, & Julianus eleganter ajunt) ususfructus cottidie (60) constituitur (61) & legatur: non, ut proprietas, eo solo tempore, quo vindicatur. Cum primum itaque non inveniet alter eum, qui sibi concurrat, solus utetur in totum, nec refert, conjunctim, an separatim (62) relinquatur.

§. 4. Idem Julianus lib. xxxv. Digestorum scripsit. Si duobus here-

(1) Hoc est, quod nostrum eodem est. (2) Al. transferimus. Sed transferemus rectum est, id est, certis casibus jure singulari transferre quodlibet possumus, ut inscriptio hujus l. docet. (3) Jus hoc valde singulare est, ut ex inscriptione legis apparet. (4) Id est, nudæ proprietatis dominus. [illegible] (5) Id est, jus illud, quod sua die ad proprietatem reverti potest. [illegible] (6) [illegible] (7) Derelinquere fundum usufructuario licet etiam post acceptum judicium. (8) [illegible] (9) [illegible] (10) Derelinquere Galli dicunt *deguerpir*. [illegible] (11) [illegible] (12) [illegible] (13) Diligentia patrisfamilias cuique in usufructuario exigitur. (14) [illegible] (15) [illegible] (16) [illegible] (17) [illegible] (18) [illegible] (19) [illegible] (20) Etiam invito domino vel herede, Græci apud Leunclavium, [illegible] (21) Inter Jurisconsultos. vid. Ciceronem, 1. de finibus. (22) Ancillæ. (23) Jure domini. [illegible] (24) Idem Cicero, 1. de finib. [illegible] (27) Argumentum a majori observa. (28) Paul. 3. sent. 6. [illegible] (30) Columella & Virg. 3. Georgicon. [illegible] (31) [illegible] (34) [illegible] (35) [illegible] (36) [illegible] (37) [illegible] (38) [illegible] (39) Potest enim legare. [illegible] (40) [illegible] (41) [illegible] (42) Casa usus. (43) [illegible] (44) Jus adcrescendi locum habet, quoties pars hereditatis aut rei legatæ, quæ deficit in uno ex heredibus vel legatariis, adcrescit alteri. [illegible] (45) Verba tabularum sunt, ut notat Cujac. [illegible] Duaren. lib. 2. de jure adcrescend. cap.

[illegible] Joan. Robert. lib. 2. sent. cap. 24. Gilbert. Reg. [illegible] Cujac. [illegible] (46) [illegible] (47) Conjunctim, pro conjuncta scriptura, ut & separatim, pro separatim disjuncta accepit idem Cujacius. (48) [illegible] (49) [illegible] (50) Tunc separatim pars rei alicujus relinquitur, quoties duabus orationibus, duo ad diversas & certas partes unius rei vocantur. [illegible] (51) Hæc verba [illegible] (52) Et hæc quoque verba, repudiante, vel, adjectitia esse putat. [illegible] Nam adquisita non repudiantur. (53) Amittimus adquisita, omittimus delata, & Græci hæc vertunt. [illegible] (54) [illegible] (55) Non per concursum. Alii partes habent ab initio, non per concursum. (56) [illegible] (57) [illegible] (58) Eodem modo quoties unus domini [illegible] Cum igitur plures mittuntur, æqualiter omnes, quasi in totum missi, concursu partes habent. [illegible] (59) [illegible] (60) Vide l. 1. in princ. [illegible] (61) Hoc est, si legatum sit, quamdiu [illegible] (62) §. 8. Inst. de legat. l. unic. §. 11. vers. Sin vero nos. C. de caducis toll.

heredibus institutis (1) *deducto usufructu, proprietas legetur*, jus adcrescendi heredes non habere (2): nam videri (3) usumfructum constitutum, non per concursum divisum.

2. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.

IDeoque amissa (4) pars usufructus ad legatarium, eumdemque proprietatium redibit.

1. Si duo domini proprietatem tradiderint. 2. Si uni usufructus, alteri fundus legetur. Si apud alterum ex fructuariis consolidetur.

3. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

IDem Neratius putat, cessare jus adcrescendi, lib. 1. responsorum: Cui sententiæ congruit ratio Celsi dicentis, totiens (5) jus adcrescendi esse, quotiens in (6) duobus, qui in solidum habuerunt, concursu divisus est. §. 1. Unde Celsus lib. XVIII. scribit, si duo fundi domini, deducto usufructu, proprietatem tradiderint, uter eorum amiserit usumfructum, ad proprietatem redire: sed non ad totum: sed cujusque usumfructum ei parti accedere, quam ipse tradiderit: ad eam enim partem redire debet, a qua initio divisus est.

§. 2. Non (7) solum autem, si duobus ususfructus legetur, est jus adcrescendi, verum (8) & si alteri ususfructus, alteri fundus legatus est (9): nam, amittente usumfructum altero, cui erat legatus, magis (10) jure adcrescendi ad alterum pertinet, quam redit ad proprietatem. Nec novum: nam, & si duobus ususfructus legetur, & apud alterum sit consolidatus, jus adcrescendi non perit, neque (11) ei, apud quem consolidatus est, neque (12) ab eo: & ipse, quibus modis amitteret ante consolidationem (13), iisdem & nunc amittet. Et ita & Neratio & Aristoni videtur, & Pomponius probat.

De duobus fructuariis, & habente plenum dominium, conjunctis.

4. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

SI tibi proprietas fundi legata fuerit, mihi autem & Mævio & tibi (14) ejusdem fundi ususfructus, habebimus ego & Mævius trientes in usufructu, unus triens proprietati miscebitur. Sive autem ego, sive Mævius, capite minuti fuerimus, triens inter te (15), & alterutrum nostrum dividetur: ita ut semissem in usufructu habeat is, qui ex nobis capite minutus non fuerat, ad te proprietas cum parte dimidia ususfructus pertineat.

5. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

ET si tradideris alicui proprietatem, *deducto* (16) *usufructu*, nihilominus putat Julianus adcrescere; Nec videri novum, tibi adquiri usumfructum.

1. Si uni proprietas, alteri pars ususfructus legetur. 2. Si ususfructus uni pure, alteri sub conditione legetur.

6. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

IDem & si apud unum ex tribus fructuariis consolidatus sit ususfructus.

§. 1. Sed si cui proprietas, deducto usufructu, legata sit, & mihi pars ususfructus, videndum erit, an inter me & heredem jus adcrescendi versetur? & verum est, ut quisquis amiserit, ad proprietatem (17) revertatur (18). §. 2. Si mihi ususfructus fundi pure, tibi sub conditione legatus sit: potest dici, totius fundi usumfructum ad me pertinere interim; &, si capite minutus fuero, totum amittere (19): sed, si extiterit conditio, totum usumfructum ad te pertinere, si forte capite deminutus sum: cæterum cum in meo statu maneo, communicandum usumfructum.

De usufructu relicto Attio & heredibus, vel Attio & Sejo, cum heredibus suis, vel mulieri cum liberis, vel his cum matre.

7. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SI quis Attio & heredibus (20) suis (21) usumfructum legaverit, dimidiam Attius, dimidiam (22) heredes habebunt. Quod si ita scriptum sit, *Attio & Sejo, cum heredibus meis* (23), tres (24) partes fient: ut unam babeant heredes, alteram Attius, tertiam Sejus. Nec (25) enim interest (26) ita legetur, *illi & illi cum Mævio*: an ita, *illi & illi & Mævio*.

8. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

SI (27) *mulieri cum* (28) *liberis suis* (29) *ususfructus legetur*, amissis liberis, ea usumfructum habet: [sed] & matre mortua, liberi ejus nihilominus usumfructum habent, jure adcrescendi. Nam & Julianus lib. XXX. Digestorum ait, idem intelligendum in (30) eo, qui solos liberos heredes scripserit: licet non, ut legatarios, eos nominaverit, sed ut ostenderet (31) magis velle se, matrem ita frui, ut liberos secum habeat fruentes. † Sed & Pomponius quærit, quid si mixti fuerint liberi, & extranei heredes? & ait, filios legatarios esse intelligendos. Et per contrarium, si voluerit eos liberos simul (32) cum matre frui, debere dici, matrem legatariam esse intelligendam, & per omnia similem esse [&] in hoc casu juris eventum.

Si dominium duobus, ususfructus uni, vel ususfructus duobus, dominium uni legetur.

9. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.

SI proprietas (33) fundi duobus (34), ususfructus uni legatus sit, non trientes in usufructu habent, sed semissem duo, semissem fructuarius. Item contra, si duo fructuarii, & unus fundi legatarius sit.

De usufructu ei, qui partem amisit, adcrescente.

10. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

INterdum (35) pars (36) ususfructus (37) & non (38) habenti partem suam, sed amittenti adcrescit: nam si ususfructus duobus fuerit legatus, & alter lite contestata amiserit usumfructum, mox & collegatarius, qui litem contestatus non erat, usumfructum amisit; partem dimidiam duntaxat, quam amisit, qui litem contestatus est (39) adversus eum, qui se liti obtulit, a possessore consequitur: pars enim collegatarii ipsi adcrescit, non domino proprietatis. ususfructus enim personæ adcrescit, etsi fuerit amissus.

De usufructu singulis, a singulis heredibus relicto.

11. PAPINIANUS lib. 2. Definitionum.

CUm singulis, ab heredibus singulis (40), ejusdem rei fructus legatur, fructuarii separati (41) videntur, non minus quam si æquis (42) portionibus, duobus ejusdem rei fructus legatus fuisset: Unde fit, ut inter eos jus adcrescendi (43) non sit.

12. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

CUm alius ab alio herede usumfructum vindicat.

TIT. III.

QUANDO (44) DIES USUSFRUCTUS LEGATI CEDAT (45).

Quoties dies ususfructus cedit. 1. De fructu, qui quotidie percipi non potest. 2. Quando dies ususfructus. 4. Vel actio de usufructu cedat.

1. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

QUamquam (46) ususfructus ex fruendo consistat, id (47) est, facto aliquo ejus, qui fruitur & utitur (48), tamen semel cedit dies (49): aliter (50) atque si cui *in menses*, vel [*in*] *dies*, vel [*in*] *annos singulos* (51) quid legetur: tunc enim per dies singulos, vel menses vel annos dies legati cedit.

† Unde quæri potest, si ususfructus cui *per dies singulos* legetur, vel *in annos singulos*, an semel (52) cedat? Et puto, non cedere simul (53), sed per tempora adjecta, ut plura legata (54) sint. Et ita lib. XV. Digestorum Marcellus probat in eo, cui *alternis diebus* ususfructus legatus est. §. 1. Et ideo, si [is] fructus legatus sit, qui quotidie (55) percipi non potest, non erit inutile legatum: sed dies (56) habebunt legatum (57), quibus frui potest. §. 2. Dies autem ususfructus, item usus, non prius cedet, quam hereditas adeatur (58): Tunc (59) enim constituitur ususfructus, cum quis jam frui potest. Hac (60) ratione & si servo hereditario (61) ususfructus legetur, Julianus scribit, quamvis cætera legata hereditati adquirantur, in usufructu tamen personam domini expectari, qui uti & frui possit. §. 3. Item si ex die ususfructus legetur, dies ejus nondum cedet, nisi cum dies venit (62): posse enim usumfructum ex (63) die legari, & in diem, constat. §. 4. Non solum autem ususfructus (64) ante aditam hereditatem, dies non cedit, sed

[illegible]

sed nec actio de usufructu (1). Idemque, & si ex (2) die fuerit legatus usufructus. Denique Scævola ait, agentem ante diem ususfructus, nihil facere: quamvis (3) alias (4), qui ante diem egit, male (5) agit (6).

T I T. IV.

QUIBUS (7) MODIS USUSFRUCTUS VEL USUS AMITTITUR (8).

De capitis deminutione.

1. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

NOn solum usumfructum amitti *Capitis minutione* (9) constat, sed & actionem de usufructu. † Et parvi refert, utrum jure sit constitutus ususfructus, an vero tuitione (10) Prætoris: proinde traditus quoque ususfructus: item in fundo vectigali, vel superficie, [non] jure constitutus, capitis minutione amittitur. §. 1. Sed ita demum amittitur capitis diminutione ususfructus (11), si jam constitutus est (12): ceterum, si ante aditam hereditatem, aut ante diem cedentem quis capite minutus est, constat non amitti. §. 2. Si tibi fundus ex die legatus est, & usumfructum mihi rogatus es restituere, videndum erit, si capite minutus fuero intra diem legato tuo insertam, ne forte salvus sit mihi ususfructus: quasi ante diem cedentem, capitis minutio intervenerit? quod benigne dici poterit. §. 3. Usque adeo autem capitis (13) minutio eum demum usumfructum perimit, qui jam constitutus est, ut si *in singulos annos*, vel *menses* vel *dies* legatus sit, is demum amittitur, qui jam processit (14): & si forte *in annos singulos* legatus est, illius duntaxat anni ususfructus amittetur: & si *in menses*, ejus mensis: si *in dies*, ejus diei.

De usufructu alternis annis relicto.

2. PAPINIANUS lib. 17. Quæstionum.

SI duobus separatim, *alternis annis* (15), ususfructus relinquatur, continuis (16) annis proprietas nuda est; cum si legatarium unum substituas (17), cui alternis annis legatus sit ususfructus, plene sit apud heredem proprietas eo tempore, quo jus fruendi legatario non est. Quod si ex duobus illis alter decedat, per vices temporum plena (18) proprietas erit. Neque (19) enim adcrescere alteri (20) quicquam potest; quoniam propria quisque tempora, non concurrente altero, fructus integri habuit. §. 1. Si non morte (21), sed capitis deminutio intercesserit, quia plura legata sunt, illius anni tantum, si modo jus fruendi habuit, fructus amissus erit. Quod & in uno legatario, qui fructum in singulos annos accepit, defendendum est: ut commemoratio temporum, repetitionis potestatem habeat. §. 2. Cum singulis fructus alternis annis legatur, si consentiant (22) in eundem annum, impediuntur; quod non id actum videtur, ut concurrerent. Multum etenim refert, *duobus simul alternis annis* legetur (quod sane ultra primum annum procedere non poterit, non magis, quam si uni legatus ita fuisset,) an *singulis alternis annis*: nam si concurrere volent, aut impedient invicem propter voluntatem (23), aut, si ea non refragabitur, singulorum annorum fructus vacabit.

De repetitione ususfructus & jure adcrescendi. 3. De morte.

3. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

SIcut in (24) *annos singulos* ususfructus legari potest, ita & capitis (25) minutione amissus legari (26) potest: ut adjiciatur, *quotiens quis capite minutus erit, ei lego*: vel sic, quotiens amissus erit: & tunc, si capitis minutione amittatur, repetitus (27) videbitur. † Unde tractatum est, si cui *quamdiu vivet*, ususfructus legatus sit, an videatur repetitus, quotiens amissus est. Quod & Marcianus tenuit. Et puto repetitum videri (28). Quare, si *usque ad tempus* sit legatus, ut puta *usque ad decennium*, idem erit dicendum. §. 1. Hæc autem repetitio (29), quæ fit post amissum capitis minutione usumfructum, quæritur (30), an [&] jus adcrescendi secum [salvum] habeat: ut puta, *Titio* & *Mævio* ususfructus legatus est: & si Titius capite minutus esset, eidem usumfructum legavit. Quæsitum est, si Titius ex repetitione usumfructum haberet, an inter eos jus adcrescendi salvum esset: Et Papinianus lib. XVII. Quæstionum scribit, salvum esse, perinde ac si alius esset Titio in usufructu substitutus: hos enim, tametsi non (31) verbis, re tamen conjunctos videri (32).

§. 2. Idem Papinianus quærit, *si Titio & Mævio* usufructu legato, in repetitione ususfructus non totum, sed partem Titio relegasset: ut viderentur conjuncti: Et ait, si quidem Titius amiserit, totum socio adcrescere: quod si Mævius amisisset, non totum adcrescere, sed partem ad eum, partem ad proprietatem redire: quæ sententia habet rationem. Neque [enim] potest dici, eo momento, quo quis amittit usumfructum, & resumit, etiam ipsi quicquam se usufructu adcrescere: placet enim nobis, ei qui amittit usumfructum, ex eo quod amittit, nihil adcrescere. §. 3. *Morte* (33) quoque amitti usumfructum, non recipit dubitationem: cum jus fruendi morte extinguatur: sicuti si (34) quid (35) aliud, [quod] personæ cohæret.

De usufructu a legatario restituendo.

4. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

SI legatum usumfructum legatarius alii restituere rogatus est, id agere Prætor debet, ut ex fideicommissarii persona (36) magis, quam ex legatarii, pereat ususfructus.

De repetitione ususfructus post mortem. 1. De usufructu servi, per quem ususfructus est acquisitus, alienato. 2. De rei mutatione. De ædibus collapsis, vel exustis. 3. De ædificio in area posito.

5. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

REpeti (37) potest [legatus] ususfructus amissus qualicunque ratione: dummodo (38) non morte: nisi (39) forte heredibus legaverit. §. 1. Si quis usumfructum solum (40) servi alienaverit, per quem ususfructus ei adquisitus est, dubium non est, quin ususfructus per eum adquisitus retineatur.

§. 2. *Rei mutatione* (41) interire usumfructum, placet: veluti, ususfructus mihi ædium legatus est, ædes corruerunt, vel exustæ sunt? sine dubio extinguitur (42). An & areæ? Certissimum est, exustis ædibus nec (43) areæ (44), nec cæmentorum usumfructum deberi. & ita [&] Julianus. §. 3. Si areæ sit ususfructus legatus, & in ea ædificium sit positum, rem mutari (45), & usumfructum extingui, constat. † Plane si proprietarius hoc fecit, ex testamento, vel de dolo (46) tenebitur (47).

6. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SEd & interdictum *quod vi aut clam* usufructuario competit.

7. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

NIsi, sublato ædificio, usumfructum areæ [mihi] cesserit: tempore scilicet, quo ususfructus perit, transacto (48).

Si villa diruta sit.

8. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

FUndi usufructu legato, si villa diruta sit, ususfructus non extinguetur (quia villa fundi accessio est (49)): non magis, quam si arbores deciderint.

9. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SEd & eo quoque solo, in quo fuit villa, uti frui potero (50).

1. De ædibus restitutis, vel refectis. 2. De inundatione. 3. Si stagnum exaruerit. 4. De arvo, & vinea. De sylva cæsa. 5. De massa & vase. 6. De ornamento dissoluto, vel transfigurato. 7. De navi refecta, vel dissoluta, & restaurata. De domo restituta. 8. Si unus ex equis decesserit.

10. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

QUid tamen, si fundus villæ fuit accessio? Videamus, ne etiam fundi ususfructus extinguatur: & idem dicendum est, ut non extinguatur.

§. 1. Non tantum, si ædes ad aream (51) redactæ sint, ususfructus (52) extinguitur (53), verumetiam (54), si demolitis ædibus, testator alias novas restituerit. Plane, si per (55) partes reficiat, licet omnis nova facta sit, aliud erit nobis dicendum. §. 2. *Agri* vel *loci* ususfructus legatus, si fuerit inundatus (56), ut stagnum jam sit, aut palus, proculdubio extinguetur. §. 3. Sed & si stagni ususfructus legetur, & exaruerit sic, ut ager sit factus, mutata re, ususfructus extinguitur. §. 4. Non tamen, si *arvi* (57) ususfructus legetur, & ibi vineæ sint positæ, vel contra, puto extingui (58). † Certe, *sylvæ* usufructu legato, si sylva cæsa illic sationes fuerint factæ, sine dubio ususfructus extinguitur.

§. 5. Si *massæ* ususfructus legetur, & ex ea vasa sint facta vel contra, Cassius apud Urseium scribit, interire usumfructum: quam sententiam puto veram.

§. 6. Proinde & ornamentum dissolutum, aut transfiguratum, extinguit usumfructum. §. 7. In *navis* quoque usufructu Sabinus scribit, si quidem per partes (59) refecta sit (60), usumfructum non interire: si autem dissoluta (61) sit, licet iisdem tabulis, nulla præterea adjecta, restaurata sit, usumfructum extinctum (62): quam sententiam puto veriorem. Nam & si (63) domus fuerit restituta, ususfructus extinguitur. §. 8. *Quadrigæ* usufructu legato, si unus ex equis decesserit, an extinguatur ususfructus, quæritur? Ego puto, multum inter-

[illegible]

intaresse, *equorum* (1), an *quadrigæ* usufructus sit legatus: nam si *equorum*, separerit in residuis (2): si *quadrigæ*, non remanebit, quoniam quadriga esse desiit.

11. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

NIsi alius (3) ante diem legati cedentem substitutus sit.

De rei mutatione.

12. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

SI cui *balnei* usufructus legatus sit, & testator habitationem (4) hoc fecerit, vel si *tabernæ*, & diætam fecerit: dicendum est, usumfructum extinctum.

§. 1. Proinde & si *histrionis* reliquerit usumfructum, & eum ad (5) aliud ministerium transtulerit, extinctum esse usumfructum, dicendum erit.

Qui fructus pertinent ad heredem fructuarii.

13. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SI fructuarius messem fecit, & decessit, stipulam, quæ in (6) messa (7) jacet, heredis ejus esse Labeo ait: spicam, quæ terra tenaatur (8) domini fundi esse (9): fructumque (10) percipi, spica aut fœno cæso, aut uva adempta, aut excussa olea; quamvis nondum tritum frumentum, aut oleum factum, vel vindemia coacta (11) sit. Sed, ut verum est, quod de olea excussa scripsit, ita aliter observandum de ea olea, quæ (12) per se deciderit. Julianus ait, fructuarii (13) fructus tunc fieri, cum eos perceperit (14): bonæ fidei autem possessoris, mox, quum a solo separati (15) sint (16).

De interitu usufructus pro parte.

14. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

EXcepta capitis minutione, vel (17) morte (18), reliquæ (19) causæ vel pro (20) parte interitum usufructus recipiunt.

De manumissione.

15. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

INterdum (21) proprietarius ad libertatem perducet; si forte usufructus fuerit tamdiu legatus, *quamdiu manumittatur*: nam incipiente (22) proprietario manumittere, extinguetur usufructus.

Si usumfructum, qui sub conditione legatus fuerat, heres pendente conditione legaverit.

16. IDEM lib. 5. Disputationum.

SI sub conditione mihi legatus sit usufructus, medioque tempora (23) sit penes heredem, potest heres usumfructum alii legare: quæ res facit, ut, si conditio extiterit mei legati, usufructus ab (24) herede relictus finiatur (25). Quod si ego usumfructum amisero, non revertetur ad legatarium, cui ab herede pure legatus fuerat: quia ex diversis testamentis jus (26) conjunctionis non contingit.

De consolidatione.

17. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

SI tibi fundi usufructus pure, proprietas autem sub conditione Titio legata fuerit, pendente conditione, dominium proprietatis adquisieris (27), deinde conditio extiterit (28), pleno jure fundum Titius habebit: neque interest, quod, detracto usufructu, proprietas legata sit: dum enim proprietatem adquiris, jus omne legati usufructus amisisti (29).

Si usufructus servo hereditario legetur.

18. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

SI servo hereditario ante (30) aditam hereditatem legatus usufructus fuisset, magis placet, adita hereditate, eum usumfructum ad te transire: nec interire, quasi mutato dominio: quia nec dies ante (31) cesserit, quam tu heres extiteris.

De mutatione dominii.

19. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

NEque usufructus, neque iter, actusve dominii mutatione (32) amittitur.

Si usufructuarius utatur tantum.

20. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

IS qui usumfructum habet, si (33) tantum (34) utetur, quia existimet (35) se usum tantum habere, an usumfructum retineat? &, si quidem sciens se usumfructum habere, tantum uti velit, nihilominus & frui videtur, si vero ignorat, puto (36) eum amittere fructum: non enim [ex] eo, quod habet, utitur, sed [ex] eo, quod putavit se habere.

De civitate aratrum passa.

21. MODESTINUS lib. 3. Differentiarum.

SI usufructus civitati (37) legetur, & aratrum (38) in eam inducatur (39), civitas esse desinit, ut (40) passa est Carthago (41); ideoque, quasi morte (42) desinit habere usumfructum (43).

Per quas personas usus retinetur.

22. POMPONIUS lib. 6. ad Quintum Mucium.

SI mulieri usus domus legatus sit, & illa trans mare profecta [sit, &] constituto tempore ad amittendum usum, afuerit, maritus vero domo usus fuerit, retinetur nihilominus usus (44): quemadmodum si familiam suam in domo reliquisset, eaque peregrinaretur. Et hoc magis dicendum est, si uxorem in domo reliquerit maritus, cum ipsi marito usus domus legatus sit.

De inundatione & alveo.

23. IDEM lib. 26. ad Quintum Mucium.

SI ager, cujus usufructus noster sit, flumine vel mari inundatus (45) fuerit, amittitur usufructus: cum etiam ipsa proprietas eo casu amittatur: ac ne piscando (46) quidem retinere poterimus usumfructum. Sed quemadmodum, si eodem impetu discesserit aqua, quo venit, restituitur proprietas, ita & usumfructum restituendum, dicendum est.

24. JAVOLENUS lib. 3. ex Posteriorum Labeonis.

CUm usumfructum *horti* haberem, flumen hortum occupavit, deinde ab eo recessit: jus quoque usufructus restitutum esse, Labeoni videtur: quia id solum perpetuo ejusdem juris mansisset. Ita id verum puto, si flumen inundatione hortum occupavit: nam, si, alveo mutato, inde manare cœperit, amitti usumfructum existimo, cum is locus alvei publicus esse cœperit: neque in pristinum statum restitui posse (47). §. 1. Idem juris itinere (48) & actu custodiendum esse, ait Labeo: de quibus rebus ego idem quod in usufructu sentio. §. 2. Labeo: nec si summa terræ sublata ex fundo meo, & alia regesta (49) esset, idcirco meum solum esse desinit (50): non magis, quam stercorato agro.

De amissione pro parte.

25. POMPONIUS lib. 11. ex Variis lectionibus.

PLacet vel certæ (51) partis (52), vel (53) pro (54) indiviso, usumfructum (55) non utendo (56) amitti.

De

[illegible]

De postliminio.

26. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

SI ager ab hostibus occupatus, servusve captus liberatus fuerit, jure postliminii restituetur ususfructus (1).

De consolidatione per noxæ deditionem.

27. IDEM lib. 1. Manualium.

SI servus, in quo ususfructus alienus est, noxæ dedatur a domino proprietatis usufructuario, liberabitur, confusa servitute (2), proprietatis comparatione.

An ususfructus alternis annis relictus, non utendo amittatur.

28. IDEM lib. 13. ad Plautium.

SI ususfructus alternis (3) annis legetur, non posse, non utendo, eum amitti: quia plura sunt legata (4).

Per quas personas ususfructus retinetur.

29. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

POmponius (5) quærit: si fundum (6) a me proprietarius conduxerit (7), eumque fundum vendiderit Seio, non deducto usufructu, an usumfructum per emptorem retineam? Et ait, licet proprietarius mihi pensionem solverit, tamen usumfructum amitti (8): quia (9) non meo nomine, sed suo, fruitus est emptor. Teneri plane mihi ex locato proprietarium, quanti mea interfuit, id factum non esse: quamquam, si a me conductum usumfructum quis alii locaverit, retinetur ususfructus (10): sed, si proprietarius eum locasset suo nomine, dicendum amitti: non enim meo nomine fruitur colonus.

§. 1. Sed, si emptum, a me usumfructum proprietarius vendidisset, amitterem usumfructum, quærendum est? Et puto amitti: quoniam & hic, non ut a me empto, fruitur fundi emptor. §. 2. Idem Pomponius quærit, si (11) legatum mihi usumfructum rogatus sim tibi restituere, an per te frui videar, nec amittatur ususfructus? Et ait, dubitare se de hac quæstione. Sed est verius, quod Marcellus notat, nihil hanc rem fideicommissario nocere, suo enim nomine utilem actionem eum habiturum.

De morte pecoris.

30. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

CAro (12), & corium mortui (13) pecoris in fructu non (14) est: quia mortuo eo (15) ususfructus extinguitur (16).

Si grex esse desierit.

31. POMPONIUS lib. 4. ad Quintum Mucium.

CUm gregis ususfructus legatus est, & usque eo numerus pervenit gregis, ut grex non intelligatur (17), perit (18) ususfructus.

T I T. V.

DE USUFRUCTU EARUM RERUM, QUÆ USU CONSUMUNTUR, VEL MINUUNTUR.

Summa Senatusconsulti.

1. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SEnatus (19) censuit, *Ut omnium rerum, quas in cujusque patrimonio esse constaret, ususfructus legari possit.* quo senatusconsulto inductum (20) videtur, ut earum (21) rerum, quæ usu tolluntur, vel minuuntur, possit ususfructus legari.

De cautione ab usufructuario præstanda. 1. De effectu Senatusconsulti.

2. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SEd de pecunia recte (22) caveri (23) oportet his, a quibus ejus pecuniæ ususfructus legatus erit.

§. 1. Quo Senatusconsulto non id effectum est, ut pecuniæ ususfructus proprie esset: nec (24) enim naturalis ratio (25) auctoritate Senatus commutari potuit: sed, remedio (26) introducto, cœpit quasi (27) ususfructus haberi.

De nominibus.

3. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

POst (28) quod omnium (29) rerum ususfructus legari poterit. An & nominum (30)? Nerva negavit: sed est verius, quod Cassius & Proculus existimant, posse legari. Idem tamen Nerva, ipsi quoque debitori posse usumfructum legari scribit, & remittendas ei (31) usuras.

4. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

ERgo cautio etiam ab hoc (32) exigenda erit.

De re aliena. 1. De cautione omissa. 2. De usu earum rerum, quæ usu consumuntur.

5. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

HOc Senatusconsultum non solum ad eum pertinet, qui pecuniæ usumfructum, vel cæterarum rerum, quas habuit, legavit, verum & si fuerint alienæ. §. 1. Si pecuniæ sit ususfructus legatus, vel aliarum rerum, quæ in abusu consistunt, nec cautio interveniat videndum, finito usufructu, an pecunia, quæ data sit, vel cæteræ res, quæ in absumptione sunt, condici possint (33)? Sed, si quidem, adhuc (34) constante usufructu, cautionem quis velit condicere, dici potest, omissam (35) cautionem posse condici (36) incerti (37) condictione: sed [&] finito usufructu, ipsam quantitatem Sabinus putat posse condici: quam sententiam & Celsus lib. XVIII. Digestorum probat: Quæ mihi non inarguta videtur.

§. 2. Quæ in usufructu pecuniæ diximus, vel cæterarum rerum, quæ sunt in abusu, eadem & in usu dicenda sunt: nam idem continere usum pecuniæ (38), & usumfructum, [&] Julianus scribit, & Pomponius lib. VIII. de stipulationibus.

Si uni res, alteri ususfructus. 1. Vel duobus ususfructus legetur.

6. JULIANUS lib. 35. Digestorum.

SI tibi decem [milia] legata fuerint, mihi eorundam decem [milium] ususfructus, fient quidem tua tota decem [milia], sed mihi quinque numerari (39) debebunt: ita ut tibi caveam, *tempore mortis meæ aut capitis diminutionis restituere*. Nam & si fundus tibi legatus fuisset, & mihi ejusdem fundi ususfructus, haberes tu quidem totius fundi proprietatem, sed partem cum usufructu, partem sine usufructu: & non heredi, sed tibi (40) caverem boni viri arbitratu. §. 1. Sed si duobus eorundem decem [milium] ususfructus legatus fuerit, quina [milia] accipient, & invicem [&] heredi satisdabunt (41).

7. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SI vini, olei, frumenti ususfructus legatus erit, proprietas (42) ad legatarium transferri debet: & ab eo cautio desideranda est: *ut, quandoque is mortuus aut* (43) *capite deminutus sit, ejusdem qualitatis* (44) *res restituatur:* aut, æstimatis rebus (45), certæ pecuniæ nomine cavendum est: quod & commodius est. Idem scilicet de cæteris quoque rebus, quæ usu continentur, intelligimus.

De legato cautionis.

8. PAPINIANUS lib. 17. Quæstionum.

TRibus (46) heredibus institutis, usumfructum quindecim milium Titio legavit, & duos (47) ex heredibus jussit pro legatario satisdare (48): placebat, utile esse cautionis (49) quoque legatum: nec refragari Senatusconsultum (50): quia cautio non impediretur (51). & esse alterum legatum velut (52) certi (53), alterum incerti (54): ususfructus itaque nomine partem pecuniæ petendam ab (55) eo, qui satis accepit a coherede, incertique cum eodem (56) agendum, si satis

(1) Jus postliminii non tantum in liberis personis locum habet, [illegible]

[illegible]

satis non dedisset: eum (1) vero, qui satis præstitit, ac propter moram coheredis satis non accepit, neque fructus nomine interim teneri propter Senatusconsultum, neque actione incerti, quia coheredi satisdedit. † Illud etiam nobis placet, legatarium cugendum promittere (2). Finito autem usufructo, si coheredes ex causa fidejussoriæ conveniuntur, eos mandati non (3) acturos: non enim suscepisse mandatum, sed voluntati paruisse: denique cautionis legato liberatos (4). De illo nec diu tractandum fuit, secundum legatum, id est, cautionis, non (5) heredum videri, sed ejus cui pecuniæ usufructus relictus est: cuique testator prospicere voluit, & cujus interesse credidit, fidejussores non (6) suo periculo quærere.

De forma cautionis.

9. PAULUS lib. 1. ad Neretium.

IN stipulatione de reddendo usufructu pecuniæ, duo soli (7) casus interponuntur, *mortis* (8), & *capitis deminutionis*:

10. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

QUoniam pecuniæ usus aliter amitti non potest, quam his casibus. §. 1. Si usus tantum pecuniæ legatus sit, quia in (9) hac specie *usus* (10) appellatione etiam fructum (11) contineri, magis accipiendum est, stipulatio ista erit interponenda. Et quidem aiunt, non ante hanc interponi stipulationem, quam data fuerit pecunia: ego autem puto, sive antea (12) sive postea [ea] pecunia data sit, tenere stipulationem.

De lana, odoribus, aromatibus.

11. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

SI *lanæ* alicui legatus sit usufructus, vel *odorum* (13), vel *aromatum* (14), nullus (15) videtur ususfructus in istis jure constitutus: sed ad Senatusconsultum erit descendendum, quod de cautione eorum loquitur.

De pecunia ita legata, ut post mortem legatarii ad alium redeat.

12. MARCIANUS lib. 7. Institutionum.

CUm pecunia erat relicta Titio, ita, *ut post mortem legatarii ad Mævium redeat*: quanquam adscriptum sit, ut usum ejus Titius haberet, proprietatem (16) tamen ei legatam: & usus mentionem factam, quia erat restituenda ab eo pecunia post (17) mortem ejus, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

T I T. VI.

SI USUSFRUCTUS PETATUR (18), VEL AD ALIUM PERTINERE NEGETUR (19).

De servitute, quæ debetur fundo fructuario.

1. PAULUS lib. 18. ad Sabinum.

SI fundo fructuario (20) servitus debeatur, Marcellus lib. VIII. apud Julianum, Labeonis & Nervæ sententiam probat, existimantium servitutem quidem eum vindicare non (21) posse (22), verum (23) usumfructum vindicaturum: ac per hoc vicinum, si non patiatur eum ire, [&] agere, teneri ei, quasi non patiatur uti frui. §. 1. Ususfructus legatus adminiculis (24) eget, sine quibus uti frui quis non potest (25): & ideo, si ususfructus legetur, necesse est tamen, ut sequatur eum aditus: usque adeo, ut si quis usumfructum loci leget ita, *ne heres cogatur viam præstare*, inutiliter hoc adjectum videatur (26).

† Item si, usufructu legato, iter ademptum sit, inutilis (27) est ademptio: quia semper sequitur usumfructum.

§. 2. Sed si ususfructus sit legatus, ad quem aditus non est per hereditarium fundum (28), ex testamento utique agendo, fructuarius consequetur, ut cum aditu sibi præstetur ususfructus. §. 3. Utrum autem aditus tantum & iter, an vero & via debeatur fructuario, legato ei usufructu, Pomponius lib. V. dubitat. Et recte putat, prout ususfructus perceptio desideret, hoc ei præstandum. §. 4. Sed an (29) & alias utilitates & servitutes ei heres præstare debeat, puta luminum, & aquarum, an vero non? Et puto, eas solas (30) præstare compellendum, sine quibus omnino uti non potest: sed (31), si cum aliquo incommodo utatur, non esse præstandas.

De usufructu deteriorato ab herede.

2. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI ab herede, ex testamento (32), fundi ususfructus petitus sit, qui arbores dejecisset, aut ædificium demolitus (33) esset, aut aliquo modo deteriorem usumfructum fecisset, aut servitutes imponendo (34), aut vicinorum prædia liberando; ad judicis religionem pertinet, ut inspiciat, qualis ante judicium acceptum fundus fuerit, ut usufructuario hoc, quod interest, ab eo servetur.

De non utendo.

3. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

QUi usumfructum traditum sibi ex causa fideicommissi desiit in usu habere tanto tempore (35), quanto, si legitime ejus factus esset, amissurus eum fuerit, actionem ad restituendum eum habere non (36) debet: est enim absurdum, plus (37) juris habere eos, qui possessionem dumtaxat ususfructus, non (38) etiam dominium (39) adepti sunt.

Si cui fundus, detracto usufructu, & alteri ejusdem fundi ususfructus sub conditione legetur.

4. IDEM lib. 35. Digestorum.

FUndus detracto usufructu, legatus est (40) Titio, & ejusdem fundi ususfructus Sempronio sub conditione: dixi interim cum proprietate usumfructum esse: licet placeat, cum detracto usufructu fundus legatur (41), apud heredem usumfructum esse (42): quia paterfamilias, cum detracto usufructu fundum legat, & alii usumfructum sub conditione, non hoc agit (43), ut apud heredem ususfructus remaneat (44).

Quibus. 1. Et adversus quos datur actio de usufructu. 2. De usufructu partis fundi. 3. De fructibus. 5. Et omni causa. 6. De cautione restitutionis. 7. De fructibus. Si possessor agat.

5. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

UTi frui (45) jus sibi esse, solus potest intendere, qui habet usumfructum: dominus (46) autem fundi non potest. Quia (47), qui habet proprietatem, utendi fruendi jus separatum non habet: nec enim potest ei suus fundus servire (48): de (49) suo enim, non de alieno jure, quemque agere oportet. Quanquam enim actio negativa (50) domino competat adversus fructuarium, magis tamen de suo jure agere videatur, quam alieno: cum, *invito se*, *negat* (51) *jus esse utendi fructuario*, vel *sibi jus esse prohibendi*. Quod si forte qui agit dominus proprietatis non sit, quamvis (52) fructuarius jus utendi non habet, vincet tamen jure quo possessores sunt potiores (53), licet nullum jus habeant.

§. 1. Utrum autem adversus dominum dumtaxat in rem actio usufructuario competat, an etiam adversus quemvis possessorem, quæritur? Et Julianus libro septimo Digestorum scribit, hanc actionem adversus quemvis possessorem ei competere: nam &, si fundo fructuario servitus debeatur, fructuarius non servitutem (54), sed usumfructum vindicare debet adversus vicini fundi dominum.

§. 2. Si partis fundi ususfructus constituatur, potest de eo in rem agi, sive vindicet quis usumfructum, sive alii neget.

§. 3. In his autem actionibus, quæ de usufructu aguntur, etiam fructus (55) venire plus quam manifestum est.

§. 4. Si post litem de usufructu contestatam fuerit finitus ususfructus, an ulterius fructus desinant deberi? Et puto desinere: nam &, si mortuus fuerit fructuarius, heredi (56) ejus actionem præteritorum dumtaxat fructuum dandam Pomponius lib. XL. scribit.

§. 5. [illegible] fructuario, qui vicit, omnis causa restituenda est. & ideo, si servi [illegible] ususfructus legatus, quidquid ex re fructuarii, vel ex operis [illegible] est, possessor debebit restituere. §. 6. Sed & si forte tempore ususfructus amissus est, alio quidem possidente, alio autem litem inferente, non sufficit, eum usumfructum iterum se-

nova-

[illegible]

novare: verum cavere quoque eum *de evictione ususfructus* oportet: quid enim, si servum aut fundum is, qui possidebat, pignori dedit: isque ab eo, qui [pignori] accepit, jure uti prohibetur? debebit itaque habere cautem.

§. 7. Sicut fructuario in (1) rem confessoriam agenti (2) fructus præstandi sunt, ita & proprietatis domino, si negatoria actione utatur (3). Sed in omnibus (4) ita demum (5), si (6) non sit possessor, qui agat: nam & possessori competunt (7). Quod si possident, nihil fructuum nomine consequentur. Quid ergo officium erit Judicis, [quam hoc,] ut securus consequatur fructuarius fruendi licentiam, proprietatis dominus, ne inquietetur?

De eo, qui desiit possidere, vel liti se obtulit.

6. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

QUi de usufructu judicium accepit, si desierit possidere (8) sine dolo, absolvetur (9): quod si liti se obtulit, & (10) quasi possessor actionem de usufructu accepit, damnabitur.

T I T. VII.

DE (11) OPERIS SERVORUM (12).

Operas in actu consistere.

1. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

OPera in (13) actu consistit (14): nec ante in rerum natura est, quam si dies venit (15), quo præstanda est: quemadmodum cum stipulamur (16), *quod ex Arethusa natum erit*.

De capitis deminutione.

2. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

OPeræ servi legatæ capitis minutione non amittuntur (17).

De hominis usufructu & operis.

3. GAJUS lib. 2. ad Edictum provinciale.

IN (18) hominis usufructu operæ sunt, & ob operas mercedes (19).

De impensis necessariis deducendis.

4. IDEM lib. 7. de liberali causa Edicti urbanici (20).

FRuctus hominis in (21) operis consistit, & retro (22), in (23) fructu hominis operæ sunt. † Et, ut in ceteris rebus fructus, deductis necessariis (24) impensis, intelligitur; ita (25) & in operis servorum.

De effectu operarum legatarum.

5. TERENTIUS CLEMENS lib. 18. ad legem Juliam & Papiam.

OPeris servi legatis, usum datum intelligi (26) & ego didici, & Julianus existimat.

De operarum æstimatione.

6. ULPIANUS lib. 55. ad Edictum.

CUm de servi operis artificis agitur, pro (27) modo restituendæ sunt (28): sed mediastini (29) secundum ministerium: & ita Mela scribit. §. 1. Si (30) minor (31) annis quinque, vel debilis (32) servus sit, vel quis alius, cujus nulla opera esse apud dominum potuit, nulla æstimatio fiet. §. 2. Item voluptatis (33) vel affectionis æstimatio non habebitur: veluti, si dilexerit eum dominus, aut in deliciis habuerit. §. 3. Ceterum, deductis necessariis (34) impensis, fiet æstimatio.

T I T. VIII.

DE USU (35), ET HABITATIONE (36).

Continuatio. 1. *Quibus modis usus constituitur.*

1. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

NUnc videndum de usu, & habitatione. §. 1. Constituitur etiam nudus (37) usus, id est, sine (38) fructu; qui & ipse iisdem (39) modis constitui solet, quibus & ususfructus.

De jure usuarii. 1. *Si marito usus ædium legetur.*

2. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

CUi usus relictus est, uti potest, frui (40) non potest. Et de singulis videndum. §. 1. *Domus* (41) usus relictus est aut marito aut mulieri: si marito, potest illic habitare non solus, verum (42) cum familia (43) quoque sua.

† An & cum libertis, fuit quæstionis? Et Celsus scripsit, & cum libertis: posse hospitem quoque recipere: Nam ita lib. XVIII. Digestorum scripsit: Quam sententiam & Tubero probat. † Sed an etiam inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini tractatum libro posteriorum. Et ait Labeo, eum, qui ipse habitat, inquilinum (44) posse recipere (45): [Idem, & hospites & libertos suos.]

3. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

ET clientes (46).

1. *Si mulieri.*

4. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

CÆterum sine (47) eo ne hos quidem habitare posse. Proculus autem de inquilino notat, non belle inquilinum dici, qui cum eo habitet. † Secundum hæc, & si pensionem percipiat, dum (48) ipse quoque inhabitat, non erit ei invidendum: quid enim, si tam spatiosæ domus usus sit relictus homini mediocri (49), ut portiuncula contentus sit? Sed & cum his, quos loco servorum in operis habet, habitabit: licet liberi sint, vel servi alieni. §. 1. *Mulieri* autem si usus relictus sit, posse eam & cum marito habitare (50), Quintus Mucius primus admisit, ne ei matrimonio carendum foret, cum uti vult domo. Nam per contrarium, quin uxor cum marito possit habitare, nec fuit dubitatum.

† Quid ergo, si viduæ (51) legatus sit? an nuptiis contractis post constitutum usum, mulier habitare cum marito possit? Et est verum (ut & Pomponius lib. v. & Papinianus lib. XIX. Quæstionum probat) posse eam cum viro & postea nubentem habitare (52). † Hoc amplius Pomponius ait, & cum socero habitaturam.

Si socero.

5. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

IMo & socer (53) cum nuru habitabit, utique, cum vir una sit.

Si mulieri.

6. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

NOn solum autem cum marito (54), sed & cum liberis libertisque habitare, & cum parentibus poterit. Et ita & Aristo notat apud Sabinum. Et hoc usque erit procedendum, ut eosdem, quos masculi, recipere & mulieres possint.

7. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

NOn aliter autem mulier hospitem recipere potest, quam si is sit, qui honeste (55) cum (56) ea, quæ usum habeat, habitaturus sit.

De usu non alienando. 1. *De usu legato, si a viro divertat.*

8. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

SEd neque locabunt seorsum, neque concedent habitationem sine se (57), nec vendant usum. §. 1. Sed, si usus ædium mulieri legatus sit ea conditione, *si* (58) *a viro divertisset*, remittendam (59) ei conditionem, & cum (60) viro habitaturam. [Quod &] Pomponius libro quinto probat.

De aliarum rerum usu.

9. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

CÆterarum quoque rerum usu legato, dicendum est, uxorem (61) cum viro in promiscuo usu eas res habere posse.

Si habitatio. Vel χρῆσις, 2. vel ædium habitandi causa ususfructus, vel usus legetur. 3. Quamdiu durat habitatio. 4. De usu fundi.

10. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

SI *habitatio* legetur, an perinde sit, atque si usus, quæritur? & effectu (62) quidem idem pene (63) esse legatum usus & habitationis, & Papinianus consensit lib. XVIII. Quæstionum.

† Denique donare non poterit: sed eas personas recipiet, quas & usuarius: Ad heredem tamen nec ipsa transit (64): nec, non utendo amittitur, nec capitis diminutione (65). §. 1. Sed si χρῆσις (66) sit relicta, an usus sit, videndum? & Papinianus lib. VII. responsorum ait, usum esse, non etiam fructum relictum. §. 2. Sed [si] sic relictus sit, *illi Domus ususfructus habitandi causa*: utrum

(1) Confessoria in rem actio datur fructuario: negatoria, proprietario sive domino. (2) l. 4. §. 2. infr. si servit. vindic. (3) Fructus præstabuntur scilicet. (4) Id est, quomodocunque & quandocunque agat fructuarius, vel proprietatis dominus. (5) Fructus petentur. (6) Possessor enim confessoria, vel negatoria, fructus petere ab adversario non debet: quia ipsemet possidet. (7) Hæ duæ actiones: at rei vindicatio nunquam possessori competit. (8) Tunc, cum res judicabatur. (9) l. 27. §. 1. supr. de rei vindicatione. (10) l. 25. supr. de rei vindicatione. Adde 15. Eclog. [illegible] (11) vi. C. [illegible] (12) In actu consistere ea dicuntur, quæ non consistunt, nisi cum aguntur, quorum essentia in ipso actu, seu dum res agitur, consistit. (13) Nec antea incipit, quam cum agitur: unde præsens tantum intelligitur. (15) Id est, ante peractum diem, operam ejus diei nemo petere potest, l. 1. infr. de operis libertorum. (16) Vide l. 73. infr. de verb. oblig. (17) l. 2. infr. de usu & usufructu legato. (18) l. 4. infr. eod. Goth. Conciliationem h. l. cum præcedenti vid. apud Govean. lib. 1. [illegible] cap. 7. Ans. (19) d. l. 2. infr. de usu & usufr. legato. (20) Edictum urbanum, quod Prætor urbanus in urbe solus proponebat, ut dixi l. 2. infr. de ædilit. edict. Idem porro fuit ac [illegible], & urbanum: idque ad differentiam provincialis, quod a Proconsule proponebatur in provinciis, aut quod erat de rebus provincialibus. (21) Id est, fructus servi sunt operæ ipsius servi. [illegible] (22) Retro, id est per contrarium. (23) l. 3. supr. eod. (24) l. 6. in fin. infr. eod. (25) Argumentum a fructu ad operas. (26) Imo neque usus, verum ususfructus datus intelligitur. l. [illegible] infr. ad leg. Falcid. (27) Operæ artificum & artificiorum, secundum qualitatem, & ministerium exiguntur. [illegible] (29) Earum autem modus facile inveniri [illegible], cum eandem omnibus utilitatem afferant. Cum autem Mediastinis [illegible] ministerio & munere quoque [illegible] functiones [illegible], ratio ætatem & corporis & ætatis in eis habebatur. [illegible] ac etiam ex qualitate domini, cui serviebant: aliud enim est utilius alio, l. si prædones. §. si servit. supr. de usufr. Mod. (30) Quorum vilis est opera. (31) Vide quæ notavi ad l. 12. supr. de rei vind. (32) Infantia quinquennio major, id est, qui ætatis quinquennium excessit, quandam operam esse possunt in scena mimica, [illegible], vel alterius voluptatis artifex. l. 7. §. [illegible] infr. de operis libert. l. ult. infr. de liberali causa. (33) l. 7. infr. de usufr. legat. (34) Voluptatis æstimatio non habetur. (34) Ut l. 4. in fin. supr. eod. (35) 2. C. [illegible] & 2. Instit. e. (36) Vide l. 10. infr. eod. (37) Nudus usus, qui est sine fructu. (38) l. 2. l. 14. §. 1. infr. eod. (39) l. 3. in fin. supr. de usufruct. Instit. eodem in princ. (40) [illegible] (41) [illegible] id est, Habitatione relicta, ita Græci illo [illegible] Habitatione relicta, maritum cum uxore, & uxorem cum marito, cum familia sua, cum libertis habitare. (42) Vide §. 1. [illegible] Adde l. 113. infr. de verbor. obligationibus. Vide l. 33. in f. de precario. (43) Familiæ id est, cum liberis suis & servis. Nam non quærit de libertis. (44) Vide l. 4. infr. eod. (45) Et non locare seorsum. l. 8. pr. infr. eod. (46) Clientes vocantur [illegible], a Paulo 5. sent. 12. §. 1. ut ex vetustissimis fragmentis legum notat vir doctissimus ac clarissimus P. Pithœus ad tit. [illegible] Mosaicarum. At vero clientes, quos paterfamilias in fidem suam illo suscipit, pars quodammodo familiæ censentur. quam ob causam libertis fere conjungi solent, ut hoc l. 5. §. 1. infr. de his, qui dejecerunt. l. 1. §. 1. infr. de carcere. l. 10. infr. de furtis l. 3. C. de accus. Adde l. [illegible] infr. de verb. oblig. Inde est, ut clientis testimonium non admitteretur, tanquam domesticum, l. 24. infr. de testibus. l. 6. §. 3. C. de his, qui ad Eccles. Testimonium quoque non admittebatur adversus clientem, [illegible] 14. (47) l. 8. in princ. infr. eod. (48) Imo quid interest, ipse usuarius, dum locet, habitet, necne? l. 10. C. eod. (49) Mediocris homo, idem quod pauper. vid. quæ notavi ad l. 15. §. 13. infr. de excusat. tutor. (50) V. l. pen. infr. de fundo. legato. uterque enim una & eadem familia censetur. l. 1. §. 15. infr. ad SC. Tertullianum: utriusque ad unumque eitam conversum est, l. 2. infr. de nov. ut merito sit culpandus, qui aliquod nuptiis impedimentum inferat. l. 72. §. 4. infr. de condic. & demonstr. l. Titia 134. infr. de verb. oblig. (51) Id est, ei, quæ vidua; [illegible]. (52) Dubitandi ratio esse potuit, quod vidua, nubendo, forum novi mariti sequitur. arg. l. 19. sup. de jurisdict. l. 32. §. 1. l. 32. l. 19. in fin. infr. ad municip. (53) Qui parentis loco habendus est, vide l. 14. infr. de ritu nuptiarum. (54) Hoc facit. l. 2. infr. eod. (55) Quid si inhonestum recepit? Baldus notat, mulierem, ut abutentem, suo jure excidere, & sic jus utendi & habitandi amittere: hoc tamen Fulgosius non admittit. (56) Argum. l. 27. §. 1. supr. de usufruct. l. 10. C. de Episcopis. Goth. Confer. cap. propter. §. verum extr. [illegible] Velasc. de jure emphyteutic. quæst. 21. Ans. (57) Vide l. 4. in princ. supr. eod. (58) Divertendi conditio adjecta mulieri est inhonesta, ideoque remittenda. (59) V. l. 5. C. de inst. & subst. (60) Adde l. 15. §. 1. infr. eod. (61) Adde l. 113. infr. de verborum oblig. (62) Habitatio & usus ædium, idem pene est effectu. (63) Adde l. 13. C. de usufruct. (64) l. 11. l. 17. in fin. C. de usufruct. (65) l. 10. supr. de cap. minut. (66) χρῆσις legatum quid est? usus ususfructus, an vero usus tantum? usus est tantum, non ususfructus, ut hic. Quod ut intelligas melius, observa, duplex olim dominium fuisse: Bonitarium scilicet (quo rem in bonis quis habebat & χρῆσιν) & Quiritarium. Hoc dominium qui habebat, dominus non modo jure Quiritium, & is habere [illegible] dicebatur. Cicero 1. famil. χρῆσις quidem verbo continetur usus & fructus. sed si χρῆσις sit relicta, excepta [illegible], solus usus, non fructus continebitur. Revardus ita hunc locum explicat. 2. varior. 12. Quid si [illegible] palatii domus vel ædificii relicta fuerit? usus intelligitur relictus. Romanus [illegible] Quid si in condominium, (liceat loqui hic terminorum nostrorum verbis uti, licet asperioribus) possessio relicta, fuerit? Putat Baldus ad heredem transmitti legatum. Hæc enim verba favore legati adjecta, legatum minuere non possunt. Goth. Quid sit χρῆσις vid. apud Ravard. lib. 2. varior. c. 12. Alciat. lib. 2. parerg. c. 24. Ans.

utrum habitationem solam, an vero & usumfructum habeat, videndum? Et Priscus, [&] Neratius putant, solam habitationem legatam: Quod est verum. Plane, si dixisset testator, *usum habitandi causa*, non dubitaremus, quin valeret (1). §. 3. Utrum autem unius anni sit habitatio, an usque ad vitam, apud veteres quæsitum est. Et Rutilius, donec vivat, habitationem competere ait: Quam sententiam & Celsus probat lib. XVIII. Digestorum.

§. 4. Si usus fundi sit relictus, minus (2) utique esse, quam fructum, longeque, nemo dubitat. Sed, quid in ea causa sit, videndum? Et Labeo ait, habitare eum in fundo posse, dominumque prohibiturum illo venire: sed colonum non (3) prohibiturum, nec familiam, [scilicet eam,] quæ agri colendi causa illic sit: cæterum, si urbanam familiam illo mittat, qua (4) ratione ipse prohibetur, & familiam prohibendam ejusdem rationis est. † Idem Labeo ait, & cella vinaria & olearia eum solum usurum: dominum vero invito eo non usurum.

11. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum, sive aureorum.

INque eo fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque his, per quos opera rustica fiunt, impedimento [sit:] nec ulli alii jus quod habet, aut vendere, aut locare (5), aut gratis concedere potest.

2. De usu pecoris. 3. Armenti boum. 4. Equitii. 5. Servi vel ancillæ.

12. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

PLenum autem usum debet habere, si & villæ & (6) prætorii (7) [ei] relictus est. † Venire plane proprietarium ad fructus percipiendos, magis dicendum est: &, per tempora fructuum colligendorum etiam habitare illic posse, admittendum est. §. 1. Præter (8) habitationem (9), quam habet, cui usus datus est, deambulandi quoque & gestandi jus habebit. † Sabinus & Cassius, & lignis (10) ad usum cottidianum, & horto, & pomis, & oleribus, & floribus, & aqua usurum: non (11) usque ad compendium, sed ad usum scilicet, non usque ad abusum. † Idem Nerva, & adjicit, stramentis etiam usurum; sed neque foliis (12), neque oleo, neque frumento, neque frugibus usurum. Sed Sabinus & Cassius & Labeo & Proculus hoc amplius [etiam] ex his, quæ in fundo nascuntur, quod ad victum sibi, suis sufficiat, sumpturum, & ex his, quæ Nerva negavit. † Juventius, etiam cum convivis & hospitibus posse uti. Quæ sententia mihi vera videtur: aliquo enim largius cum usuario agendum est pro (13) dignitate ejus, cui relictus est usus. † Sed utetur is [ut puto] dumtaxat in villa (14). Pomis autem & oleribus & floribus & lignis, videndum, utrum eodem loco utatur dumtaxat, an etiam in oppidum ei deferri possint? sed melius est accipere, & in oppidum deferenda: neque enim grave onus est horum, si abundent in fundo. §. 2. Sed si (15) *pecoris* ei usus relictus est, puta gregis ovilis, ad stercorandum usurum (16) dumtaxat, Labeo ait: sed neque (17) lana, neque agnis, neque lacte (18) usurum: hæc enim magis in fructu esse. Hoc amplius, etiam modico lacte usurum puto: neque enim tam stricte (19) interpretandæ sunt voluntates defunctorum. §. 3. Sed si *boum armenti* (20) usus relinquatur, omnem usum habebit, & ad arandum, & ad cætera, ad quæ boves apti sunt. §. 4. *Equitii* quoque (21) legato usu, videndum, ne & domare possit, & ad vehendum sub jugo uti? & (22) si forte auriga fuit, cui usus equorum relictus est, non puto eum Circensibus (23) his usurum: quia quasi (24) locare eos videtur: sed si (25) testator sciens eum hujus esse instituti & vitæ (26), reliquit, videtur etiam de hoc usu sensisse (27). §. 5. Si usus *ministerii* alicui fuerit relictus ad suum ministerium utetur, & [ad] liberorum conjugisque, [neque] videbitur alii (28) concessisse, si simul cum ipsis utatur. Quamquam, si filiofamilias usus servi sit relictus, vel servo, patri, dominove adquisitus, ipsius dumtaxat usum exigat, non etiam eorum, qui sunt in potestate. §. 6. Operas (29) autem servi usuarii non locabit, neque alii utendo concedet: & ita Labeo: Quemadmodum enim concedere alii operas poterit, cum ipse uti debeat?

† Idem tamen Labeo putat, si fundum conduxerit quis, usuarium servum posse ibi operari. Quid enim interest, in qua re opera ejus utatur (30)? quare & si lanam conduxerit (31) usuarius expediendam, poterit etiam per usuarias ancillas opus perficere. Idemque, si vestimenta texenda redemerit, vel insulam vel navem fabricandam, poterit ad hæc operis uti usuarii. Nec offendetur illa Sabini sententia, ancillæ usu dato, ad lanificium eam non mitti, nec ex operis mercedem capi; sed sibi lanam facere jure cogere: *sibi* (32) enim *facere* videtur, qui non operas ejus locavit, sed opus, quod conduxit, expedit. Idem & Octavenus probat.

13. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SEd ipsi servo ancillæve pro opera mercedem imponi posse, Labeoni placet.

Collatio ususfructus, fructus, & usus.

14. ULPIANUS lib. 7. ad Sabinum.

PEr (33) servum usuarium si stipuler, vel per traditionem accipiam, an adquiram, quæritur, si ex re mea, vel ex operis ejus? &, si quidem ex operis ejus, non valebit: quoniam nec locare operas ejus possumus (34): sed si ex re mea, dicimus servum usuarium stipulantem, vel per traditionem accipientem, mihi adquirere (35), cum hac opera ejus utar.

§. 1. *Ususfructus* (36), an *fructus* (37) legetur, nihil interest: nam fructui (38) & usus inest: usui fructus deest: & fructus quidem sine usu esse non (39) potest: usus sine fructu potest.

† Denique si tibi fructus, deducto usu, legatus sit: inutile esse legatum (40), Pomponius lib. v. ad Sabinum scribit: &, si forte, usufructu legato, fructus adimatur, totum videri ademptum scribit. † Sed, si fructus sine (41) usu, videri constitutum, qui & ab initio constitui potest. Sed si, fructu (42) legato, usus adimatur, Aristo scribit, nullam (43) esse ademptionem: Quæ sententia benignior est. §. 2. Usu legato, si eidem fructus legetur, Pomponius ait confundi eum cum usu.

† Idem ait & si tibi usus, mihi fructus, legetur, concurrere nos in usu (44), me solum (45) fructum habiturum. §. 3. Poterit (46) autem apud alium esse usus, apud alium fructus sine usu (47), apud alium proprietas: veluti si, qui habet fundum, legaverit Titio usum, mox heres ejus tibi fructum legaverit, vel alio modo constituerit.

De usu fundi.

15. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

FUndi usu legato, licebit usuario & ex penu (48), quod in annum dumtaxat sufficiat, capere: licet mediocris prædii eo modo fructus consumantur, quia & domo & servo ita uteretur, ut nihil alii fructuum nomine superesset.

§. 1. Sicut is, cui usus fundi legatus est, quominus dominus agri colendi (49) causa ibi versetur prohibere non potest (50), alioquin & frui dominum prohibebit; ita nec heres quidquam facere debet, quo minus is, cui usus legatus est, utatur, ut bonus paterfamilias uti debet.

De usu fundi instructi. 1. De rei custodia. 2. De usu servi.

16. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI ita (51) legatus esset usus fundi, *ut instructus* (52) *esset*: earum rerum, quæ in instrumento [fundi] essent, perinde ad legatarium usus pertinet, ac si nominatim ei earum rerum usus legatus fuisset. §. 1. Dominus proprietatis, etiam invito (53) usufructuario, vel usuario, fundum, vel ædes, per saltuarium (54), vel insularium (55) custodire (56) potest: interest enim ejus, fines (57) prædii tueri (58). Eaque omnia dicenda sunt, quolibet modo constitutus ususfructus vel usus fuerit.

§. 2. Servo, cujus usum dumtaxat, non etiam fructum, habemus, potest [&] a nobis quid donari (59), vel etiam ex pecunia nostra negotiatum (60) esse: ut, quidquid eo modo adquisierit, in peculio nostro sit.

Si filiofam. vel servo usus legetur.

17. AFRICANUS lib. 5. Quæstionum.

FIliofamilias vel servo ædium usu legato, [&] utile legatum esse existimo (61), & eodem (62) modo persecutionem ejus competituram, quo competeret, si fructus quoque legatus esset: Itaque non (63) minus absente, quam præsente filio, servove, pater, dominusve in his ædibus habitabit.

De

(1) Ex superioribus collige, habitationem & usum domus, effectu idem propemodum esse, ... [illegible]

De refectione usi.

18. PAULUS lib. 9. ad Plautium.

SI *domus* usus legatus sit *sine fructu*, communis (1) refectio est [rei] in sartis tectis (2), tam heredis, quam usuarii. Videamus tamen, ne, si fructum heres accipiat, ipse reficere debeat: si vero talis sit res, cujus usus relegatus est, ut heres fructum percipere non possit, legatarius reficere cogendus est: Quæ distinctio rationem habet.

Usum non dividi.

19. IDEM lib. 3. ad Vitellium.

USus (3) pars legari non (4) potest (5): nam frui quidem pro parte possumus (6): uti pro parte non possumus (7).

De usu servi.

20. MARCELLUS lib. 13. Digestorum.

SErvus, cujus mihi usus legatus est, acquirit mihi (8), si institor erit, & operis ejus utar in taberna: nam mercibus vendundis emendisque adquirit mihi: sed & si jussu meo, per traditionem accipiet.

De usu aquæ.

21. MODESTINUS lib. 2. Regularum.

USus *aquæ* personalis est, & ideo (9) ad heredem usuarii transmitti non potest.

De usu silvæ. 1. Et ædium. 2. Si plus usus sit legatarius, quam oportet.

22. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

DIvus Hadrianus, cum quibusdam usus *silvæ* (10) legatus esset, statuit fructum (11) quoque eis legatum videri: quia (12), nisi liceret legatariis cædere silvam, & vendere, quemadmodum usufructuariis (13) licet, nihil habituri essent ex eo legato. §. 1. Licet tam angustus est (14) legatarius, cui domus usus legatus est, ut non possit occupare totius domus usum, tamen eis, quæ vacabunt, proprietarius non utetur: quia licebit usuario, aliis & aliis temporibus, tota domo uti: cum interdum domini quoque ædium, prout temporis conditio exigit, quibusdam utantur, quibusdam non utantur.

§. 2. Usu legato, si plus usus sit legatarius, quam oportet, officio (15) Judicis, qui judicat, quemadmodum utatur, [quid] continetur? ne aliter quam debet, utatur.

De re non mutanda.

23. PAULUS lib. 1. ad Neratium.

N*Eratius*: Usuariæ rei speciem is, cujus proprietas est, nullo modo (16) commutare potest. [*Paulus*]: deteriorem enim causam usuarii facere non potest: facit autem deteriorem, etiam in meliorem statum commutata (17).

TIT. IX.

USUFRUCTUARIUS (18) QUEMADMODUM (19) CAVEAT (20).

De forma cautionis. 1. De re mobili, vel immobili. 2. De modis constituendi usumfructum. 3. De forma cautionis. 4. De rei qualitate in testatum redigenda. 5. Utilitas cautionis. 6. Duæ clausulæ cautionis quando committuntur. 7. Quid stipulatur proprietarius.

1. ULPIANUS lib. 97. ad Edictum.

SI, cujus (21) rei ususfructus legatus sit, æquissimum Prætori visum est, de utroque (22) legatarium cavere: *& usurum se* (23) *boni viri arbitratu: &* (24), *cum ususfructus ad eum pertinere desinet* (25), *restiturum* (26) *quod inde exstabit*.

§. 1. Hæc stipulatio, sive (27) mobilis res sit, sive soli, interponi debet.

§. 2. Illud sciendum est, ad fideicommissa etiam porrigi eam debere. † Plane, & [si] ex mortis causa donatione ususfructus constituetur, exemplo (28) legatorum debebit hæc cautio præstari.

† Sed & si ex alia quacunque causa constitutus fuerit ususfructus, idem dicendum est (29). §. 3. Cavere autem debet, *Viri boni arbitratu perceptum iri usumfructum*: hoc est, non (30) deteriorem se causam ususfructus facturum, cæteraque facturum, quæ in re sua faceret (31).

§. 4. Recte autem facient & heres, & legatarius, qualis res sit, cum frui incipit legatarius, si in (32) testatum (33) redegerint, ut inde possit apparere, an, & quatenus rem pejorem legatarius fecerit (34). §. 5. Utilius autem visum est, stipulatione de hoc caveri, ut, si quis non viri boni arbitratu utatur, committetur (35) stipulatio statim: nec expectabimus, ut amittatur ususfructus.

§. 6. Habet autem stipulatio ista duas (36) causas: unam, si aliter quis utatur, quam vir bonus arbitrabitur: aliam de usufructu restituendo: quarum prior statim committetur, quam aliter fuerit usus, & sæpius committetur: sequens committetur, finito usufructu. §. 7. Sed quod diximus, *id, quod inde exstabit, restitutum iri*, non ipsam rem stipulatur proprietarius: inutiliter enim rem suam stipulari videretur (37): sed stipulatur *restitutum iri, quod inde exstabit*. Interdum autem inerit proprietatis æstimatio, si forte fructuarius, cum posset usucapionem interpellare, neglexit (38): omnem enim rei curam suscipit.

2. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

NAm fructuarius custodiam (39) præstare debet.

Qui casus hac actione continentur. 1. Quid sit desinere pertinere usumfructum. 2. De usufructu repetito. 3. Si [illegible] ususfructus pure, proprietasque sub conditione legata sit. 4. Si [illegible] alienaverit proprietatem, & postea amittatur ususfructus.

3. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

OMnes autem casus continentur huic (40) stipulationi, quibus ususfructus amittitur (41). §. 1. *Desinere pertinere usumfructum* accipiemus, etiam (42) si nec cœperit (43) pertinere (44), quamvis legatus sit: & committetur nihilominus stipulatio, quasi desinat pertinere, quod nec cœpit.

§. 2. Si ususfructus repetitus (45) erit legato (46), *quotiesque* (47) *amissus fuerit*, nisi similiter fuerit cautum, committetur ista stipulatio, sed exceptione (48) opus erit.

§. 3. Sed & si quis usumfructum tibi legaverit, & sub conditione, *si liberos habueris*, proprietatem, amisso usufructu, committetur quidem stipulatio, sed exceptio locum habebit.

§. 4. Si heres alienaverit proprietatem (49), & postea amittatur ususfructus, an ex stipulatu agere possit, videamus? Et fortius (50) dici potest, ipso jure non committi stipulationem (51): quia neque heredi, successoribusve ejus restitui potest: neque is, cui potest, (id est, ad quem pervenit proprietas) pertinet ad stipulationem. Sed is, ad quem pervenit (52), tempore quæsiti dominii sibi prospicere alia (53) cautione debet, quod etsi non fecerit, nihilominus in rem actione uti potest.

De consolidatione.

4. VENULEJUS lib. 12. Stipulationum.

SI fructuarius proprietatem adsecutus (54) fuerit, desinit quidem ususfructus ad eum pertinere, propter confusionem (55): sed si ex stipulatu cum eo agitur, aut (56) ipso jure inutiliter agi dicendum est, si viri boni arbitrium huc usque porrigitur; aut in factum excipere debebit.

De doli clausula. 1. De usu. 2. De fructu sine usu. 3. De habitatione, & operis.

5. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

HUic (57) stipulationi *dolum malum abesse*, abfuturumque esse continetur (58): &, cum (59) in (60) rem sit doli mali mentio concepta, omnium dolum comprehendere videtur successorum, & adoptivi (61) patris. §. 1. Sed *si usus sine fructu legatus erit* (62), *adempta fructus causa, satisdari* jubet Prætor. Hoc merito: ut de solo usu (63), non etiam de usufructu caveatur. §. 2. Ergo, & si fructus sine (64) usu obtigerit, stipulatio locum habebit.

§. 3. Et si habitatio (65), vel operæ hominis, vel cujus alterius animalis relictæ fuerint, stipulatio locum habebit; licet (66) per omnia hæc (67) usumfructum (68) non imitantur.

De reditu.

6. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

IDem (69) est (70) [& (71)] in *reditu* prædii: sicuti si vindemia legata esset, vel messis: quamvis ex usufructu ea percipiantur (72), quæ legata morte legatarii, ad heredem redeunt.

De

(1) Distingue, ut infr. eod. (2) Adde l. 4. 5. supr. de usufr. (3) Usus individuum (uti enim pro parte non possumus): ususfructus dividuus, v. l. 72. infr. de verb. obl. (4) Atqui pluribus potest usus relinqui, & plures possunt uti, l. 19. supr. eod. (5) Nam in facto consistit: nec post factum, quod dividi non potest, l. una supr. de serv. ususfructus autem non solum in facto consistit, sed etiam post factum restant fructus, qui dividi possunt. itaque pro parte legatur, l. 5. supr. de usufr. [illegible] (6) Ususfr. enim dividi potest l. 1. §. 9. infr. ad l. Falc. (7) Quæ ratio diversitatis? v. Alc. 1. parad. 19. (8) Vid. l. 14. supr. eod. (9) Quod personale est, ad heredem non transmittitur. l. 98. infr. de reg. jur. (10) Adde l. 12. supr. de usufr. (11) Usu legato Silvæ, fructus quoque intelligitur legatus. (12) l. 9. infr. de verb. oblig. Hæc ratio sufficere non videtur: nam rustici, domini silva uti possunt, utcunque ligna cæsa eos vendere non liceat. (13) Usufructuarius jus cædendi & vendendi habet. (14) Id est, licet non sit tam opulentus, nec tam ampla familia legatarius. (15) Vid. quæ scripsi ad l. 19. supr. eod. (16) Contra? vid. l. 90. infr. de reg. jur. (17) Quod contra usuarii voluntatem fit, utcunque alias melius fit, illi tamen melius non est. (18) Nam idem in usuario, cui usus relictus est vel alicujus vel operæ, vel habitatio? vid. l. 5. §. 1. l. 9. infr. eod. (19) Et quando & quibus. (20) Cautio fructuaria est ne de substantia [illegible] l. 1. C. de usufruct. (21) Sive rei mobilis, sive soli. [illegible] (22) §. 4. infr. eod. (23) l. 9. C. de usufr. l. 13. supr. de usufruct. (24) Cautio igitur duplex exigitur ab usufructuario: una, ut utatur boni viri arbitrio, altera ut usufructu finito rei restituat. [illegible] (25) Puta morte, vel capitis deminutione, l. 8. §. 4. vers. item legatarius supr. qui satisdare. (26) d. l. 9. §. 4. vers. item de restituenda. (27) Dixi ad l. 1. supr. de usufruct. adde l. 4. infr. ut in poss. legat. (28) Donationis causa mortis & legatorum similitudine. (29) Ut cautio a fructuario exigatur, nihil interest, sive ex testamento, sive ex voluntario contractu ususfructus constitutus sit l. 4. in fin. C. de usufr. (30) Eclog. d. c. 1. (31) [illegible] intelligitur, qui ususfructus causam deteriorem non reddit. quique idem in ea, quod in suis rebus, facit, adde l. 65. §. 1. vers. denique. supr. de usufr. (33) De inventario ab usufructuario conscribendo & conficiendo, vide [illegible] e Valle, [illegible] (34) Testati voce non quidem inventarium quidam accipiunt, sed ipsam rei æstimationem. Hac enim cautione seu cautela recte uti possunt, qui rei deteriorationem a possessore verentur. (36) Idem in fenerante, l. 14. §. 9. infr. de religios. Idem in nunciatione novi oper. vide l. 9. §. 1. infr. de nov. oper. nunciat. Idem in vulnerante, qui a judice petere potest, ut adhibeantur medici ad vulnus videndum, mortale sit, necne. Bald. & generaliter quandocunque bona reversura alteri dantur, utile est ea describi, ut eorum numerus & qualitas appareat. (35) Al. committitur. (36) In princ. supr. eod. (37) l. 29. §. 1. l. 82. infr. de verb. oblig. (38) Idem dicendum in marito l. 16. infr. de fundo dotali. (39) Id est, diligentiam. Goth. Exemplo commodatarii, & venditoris. l. 3. ff. de peric. & commod. rei vend. [illegible] (40) Hac stipulatione Hal. Sed ita ex eam l. 5. in pr. infr. (41) De quibus §. 3. Inst. de usufr. (42) Etiam [illegible] cœpti ususfructus eadem est ratio. Cautio fructuaria, quæ de usufructu finito est, trahitur ad eum usumfructum, qui nunquam cœpit. Quemadmodum ergo finitus ususfructus redit legatario proprietatis, non heredi scripto: ita nunquam cœptus ususfructus cedet proprietatis legatario, non heredi scripto. l. 33. supr. de usufr. (43) Desinere interdum quid potest, quod non cœpit: ut hic. & l. 6. infr. de condict. causa data, ut & amitti quod non habetur [illegible] alias quod cœptum aut nunquam cœpit, fuit, extitit, habitum fuit, desiisse non est dicendum. l. 94. infr. de condit. & demonstr. vide plura quæ notavi ad Glos. Accurs. l. 6. infr. de condict. causa data. l. 9. infr. de vulg. l. e. in fin. C. de [illegible] adde Simonem de Praetis de interpretatione ultimar. [illegible] ubi notat, Privationem interdum non requirere habitum effectualem seu existentem, sed sufficere habitum principii. (44) Pertinere verbum, præsupponit habitum acquisitionis. (45) V. l. 3. supr. quib. mod. ususfr. (46) Id enim libet. l. [illegible] supr. quib. mod. ususfr. [illegible] de usu & ususfr. leg. (47) Quotiescunque. Hal. (48) [illegible] (49) Ante proprietatem. Hal. (50) Quid si legat, forte an. (51) Quia alteri nemo stipulari potest. l. 38. §. alteri infr. de verb. oblig. (52) Pervenit proprietas. (53) l. 7. infr. eod. l. 3. §. 2. supr. de usufr. [illegible] atque ita usufructuarius debet emptori proprietatis præstare cautionem. (54) Si ususfructus per consolidationem acquisitus erit proprietario, stipulatio de restituendo aut ipso jure, aut per exceptionem inefficax est. (55) l. 27. supr. quib. mod. ususfr. §. 3. Inst. de usufr. (56) Similis alternatio est in l. 9. §. 3. infr. de pignor. (57) Id est, huic stipulationi de utendo boni viri arbitrio & de restituendo, l. 1. supr. eod. similis locutio l. 1. in princ. supr. eod. (58) Id est, hac stipulatione abesse &c. etiam futurus dolus continetur. Goth. Videtur obstare. l. 4. supr. de usu & habit. sed conciliat Charond. verisimil. lib. 1. cap. 19. [illegible] (60) In rem stipulationes conceptæ, omnes complectuntur: & proinde heredes & successores. (61) Doli mali mentio seu formula in rem concepta est. adde l. 10. §. 11. infr. de verb. oblig. (62) [illegible] 18. §. 19. (63) V. l. 14. §. 1. supr. eod. pers. Goth. Ut si qui legatus incerit usus, denato alii fructus. l. per servum. in fin. infr. de usu & habitatione, qui locus continet exemplum hujus, nec est [illegible] ut Budæus putavit. Vid. Alciat. l. 2. parerg. c. 7. Cujac. obser. l. 15. c. 15. Gilbert. Regium [illegible] lib. [illegible] c. 15. Hal. (63) l. 5. in fin. l. 20. supr. de usufr. [illegible] (64) Fructus sine usu esse potest, ut hic, fructus vindicatur. [illegible] l. [illegible] §. 2. infr. si serv. vind. adde speciem l. 14. in fin. supr. de usu & habit. & l. 19. §. 1. infr. de accept. (65) l. 11. infr. eod. (66) Ususfructus ab habitatione & operis differunt. (67) Habitatio, & operæ servi mancipii, vel animalis. (68) Differentia est itaque ususfructus ab habitatione, & operis. (69) Et cavendi simil. ut caveri debeat. (70) Vid. Franc. Goveán. l. 2. [illegible] c. 9. & contra eum Joan. Robert. lib. 1. Recept. jur. Civil. lect. c. [illegible] Hal. (71) Reditus prædii legari habet aliquid simile cum usufructu. (72) Non percipiuntur. Connan. 4. Comment. 5. reprehenditur a Robert. 1. recept. 10.

De cautione omissa. 1. De usufructu, seu usu pecuniæ.

7. ULPIANUS lib. 79. ad Edictum.

[ET] si usufructus nomine, re tradita, satisdatum non fuerit, Proculus ait, posse heredem rem vindicare: &, si obiicistur exceptio, de re usufructus nomine tradita, replicendum erit: Quæ sententia habet rationem, sed & ipsa stipulatio cundici (1) poterit. §. 1. Cum ususfructus *pecuniæ* legatus esset, exprimi debent hi duo casus in stipulatione: *cum morieris, aut capite minueris, dari*: idcirco hi duo (2) soli casus, quoniam pecuniæ usus aliter amitti non potest, quam his casibus.

Cui cavendum.

8. PAULUS lib. 75. ad Edictum.

SI tibi ususfructus, & mihi proprietas legata sit, mihi (3) cavendum est: sed si mihi sub conditione [proprietas] legata sit, quidam, & Marcianus, & heredi, & mihi cavendum esse putant: Quæ sententia vera est (4). † Item si mihi legata sit, & cum ad me pertinere desierit, ulii, & hic utrisque cavendum, ut (5) supra, placuit. † Quod si duobus conjunctim ususfructus legatus sit: [&] invicem (6) sibi cavere (7) debebunt, & heredi in casum illum (8), *si ad socium non pertineat ususfructus heredi reddi.*

Utrum legatarius, an fideicommissarius caveat. 1. De usufructu constituto jure prætorio. 2. Si eidem proprietas ex die, ususfructus pure relictus sit. 3. De usufructu vestis. 4. De pluribus proprietariis.

9. ULPIANUS lib. 51. ad Edictum.

SI ususfructus mihi legatus sit, eumque restituere sim Titio rogatus, videndum est, quis debeat cavere: utrum Titius, an ego, qui legatarius sum? an illud dicimus, mecum heredem acturum, cum fideicommissario me agere debere? & est expeditius, hoc dicere, si mihi spes aliqua durat ususfructus, &, cum tu amiseris, potest ad me recidere, hoc est, ad legatarium, ita rem expediri, ut tu mihi (9), ego domino proprietatis caveam. Quod si fideicommissarii causa ususfructus mihi relictus est, nec est ulla spes ad me revertendi fructus: recta via fideicommissarium cavere oportet domino proprietatis. §. 1. Illud sciendum est: sive jure ipso quis usumfructum habet sive etiam per tuitionem (10) prætoris, nihilominus cogendum esse fructuarium cavere, aut actiones suscipere. §. 2. Plane si *ex die proprietas alicui legata sit, ususfructus pure*, dicendum esse Pomponius ait, remittendam (11) [esse (12)] hanc cautionem fructuario; quia (13) certum sit, ad eum proprietatem, vel ad heredem ejus perventuram. §. 3. Si *vestis ususfructus* legatus sit, scripsit Pomponius, quamquam heres stipulatus sit, *finito usufructu, vestem reddi*, attamen non obligari promissorem, si eam sine dolo malo attritam reddiderit. §. 4. Si plures domini sint proprietatis, unusquisque pro (14) sua parte stipulabitur.

De usufructu servi communis.

10. PAULUS lib. 40. ad Edictum.

SI servi, qui nobis communis erat, usumfructum tibi legavero, necessaria erit hæc cautio heredi meo: quamvis enim de proprietate possit communi dividundo experiri, tamen causa ususfructus, qui tuus proprius est (15), ad officium communi dividundo Judicis non pertinebit.

De usu domus.

11. PAPINIANUS lib. 7. Responsorum.

USu quoque *domus* (16) relicto, viri (17) boni arbitratu cautionem interponi oportet: Nec (18) mutat, si (19) pater heredes filios simul habitare cum uxore legataria voluerit.

De usufructu vasorum.

12. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

SI *vasorum* (20) [ipsorum] ususfructus relictus sit, non erit cautio Senatusconsulti necessaria (21): sed illa sola, *boni* (22) *viri arbitratu usurum fruiturum* (23). Si igitur tradita sunt fruendi causa, nemo dubitat, non (24) fieri ejus, qui accepit: non (25) enim ideo traduntur, ut dominium recedat ab eo, qui tradit, sed ut (26) utatur fruatur legatarius: Ergo, cum non sint fructuarii vasa, vindicari (27) a proprietario possunt, cautione non data. † Videndum est de condictione, an possit locum habere? Et proditum est (28), neminem (29) rem suam, nisi furi (30) condicere posse.

(1) Vide l. 9. insign. supr. eod. (2) l. 2. supr. de usufr. earum rerum. (3) Lege 2. supr. de usufr. earum. (4) Imo non est remittitur enim cautio fructuaria, quoties proprietas ususfructus ei cui relicta est ex die, [illegible] multo igitur magis remittenda est [illegible] proprietas alteri sit relicta sub conditione. [illegible] (5) Clausula, ut supra [illegible] (6) Cautiones mutuo [illegible] interponendæ. (7) Idque [illegible] (8) Quia [illegible] (10) Vide l. 1. supr. [illegible] (11) Cautio usufructus fructuario remittitur, cui pure ususfructus relictus est, proprietas alteri sub conditione. (12) Imo non est remittenda, vide quæ scripsi ad l. 8. supr. eod. (13) Nemo enim sibi ipsi cavere debet. (14) l. 22. [illegible] (15) Id est, non communi, [illegible] (16) l. 1. §. 1. supr. [illegible] (17) [illegible] id est, architecti, qui in ædibus emendis olim adhiberi soliti fuerint. (18) Id est, quamvis pater [illegible] (19) Id est, [illegible] at tamen usuarius cavebit. [illegible] (20) Utendorum fruendorum, quæ usu non consumuntur. (21) De re, [illegible] usu, restituenda: quia hoc usu talis res est, et usu non consumatur. [illegible] (23) Usufructu legato, [illegible] (24) Cum ususfructus non est species transferendi dominii. l. 1. supr. de usufruct. (25) Dominium [illegible] (26) Finalis causa ususfructus, uti frui. (27) Vindicatio proprietario competit. (28) Quid? condictionem locum esse. Cur? Hic [illegible] (29) [illegible] (30) §. 26. Inst. de rerum divis. [illegible] Condicere [illegible] Hac enim mente rem meam contrectat, ut sciens, & dominus. vide l. 9. infr. de cond. furtiva.

LIBER OCTAVUS.

TIT. I.

DE (1) SERVITUTIBUS (2).

Divisio servitutis.

1. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SErvitutes aut personarum (3) sunt, ut (4) usus, & ususfructus: aut rerum (5), ut servitutes rusticorum prædiorum, & urbanorum (6).

De servitute ædibus communibus non imponenda.

2. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

UNus ex dominis communium ædium servitutem imponere (7) non potest (8).

Divisio servitutum realium.

3. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SErvitutes prædiorum aliæ in solo (9), aliæ in superficie (10) consistunt (11).

De die, & conditione. 1. De modo. 2. De intervallis temporum.

4. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

SErvitutes (12) ipso quidem jure (13) neque (14) ex tempore, neque ad tempus, neque sub conditione (15), neque ad certam conditionem (verbi gratia, *quamdiu volam*) constitui possunt: sed (16) tamen, si hæc adjiciantur, pacti, vel (17) per doli exceptionem occurretur, contra placita servitutem vindicanti: Idque & Sabinum respondisse Cassius retulit, & sibi placere. §. 1. Modum (18) adjici servitutibus posse constat (19): veluti quo genere vehiculi agatur, [vel non] agatur, veluti ut equo duntaxat, vel ut certum pondus vehatur, vel grex ille transducatur, aut carbo portetur. §. 2. Intervalla dierum (20) & horarum, non ad temporis causam (21), sed ad (22) modum pertinent jure constitutæ servitutis.

Quibus modis servitutes constituuntur. 1. De intervallis temporum.

5. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

VIa, iter, actus, ductus aquæ iisdem fere modis constituitur, quibus & usumfructum constitui diximus. §. 1. Usus servitutum temporibus (23) secerni potest: forte, ut quis *post horam tertiam usque in horam decimam* eo jure utatur, vel, ut *alternis* (24) *diebus* utatur.

De certa parte fundi.

6. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

AD certam (25) partem fundi servitus tam remitti, quam constitui (26) potest (27).

De

(1) Hanc materiam optime Cepolla explicat. Consul. vero hunc librum postissimum, antequam autem servitutum recipiendarum formulæ persequitur Brisson. [illegible] & plurimas etiam lib. 6. de formulis & solemnibus populi Romani verbis. Quoties autem servitutum nomen simpliciter usurpatur, servitutes prædiorum intelliguntur. [illegible] (3) Hominum. [illegible] (9) Prædiorum. [illegible] Rerum itaque servitutes sunt, quæ prædiis inhærent [illegible] cere, dicitur hæc servitus [illegible] ubi vero lignorum, in ædes vicini immittendorum, aut aqua ex tegulis affundendæ hæc est, [illegible] hæc servitus [illegible] superficiario, seu in superficie servitus. [illegible] An quæ a superficiario constituuntur, [illegible] (21) Realis: [illegible] Goth. [illegible] (23) Vide l. 14. infr. de servit. præd. rustic. (24) [illegible]

De jure Cloacæ mittendæ.

7. ULPIANUS lib. 13. ad legem Juliam & Papiam.

JUs *cloacæ* mittendæ servitus (1) est (2).

De jure pomum decerpendi, spatiandi, cœnandi in alieno. 1. De servitute pro parte retinenda, non acquirenda.

8. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

UT *pomum decerpere liceat* (3), [&], *ut spatiari*, [&], *ut cœnare* (4) *in alieno possimus* (5), servitus imponi (6) non (7) potest. §. 1. Si (8) prædium tuum mihi serviat, sive ego partis prædii tui dominus esse cœpero; sive tu mei, per partes (9) servitus retinetur (10), licet (11) ab initio per partes (12) adquiri non poterit.

De via simpliciter concessa.

9. CELSUS lib. 5. Digestorum.

SI cui simplicius (13) *via* (14) per fundum cujuspiam cedatur (15), vel relinquatur (16), in infinito (videlicet per (17) quamlibet ejus partem) ita agere licebit (18): civiliter modo. Nam quædam in sermone tacite excipiuntur (19): non enim per villam ipsam (20), nec per medias vineas ire agere sinendus est: cum id æque commode per alteram partem facere possit, minore servientis fundi detrimento. Verum constitit, ut, qua (21) primum viam direxisset, ea demum ire agere deberet, nec amplius mutandæ ejus potestatem haberet: sicuti Sabino quoque videbatur: qui argumento *rivi* (22) utebatur, quem primo qualibet ducere licuisset, posteaquam ductus esset, transferre non liceat: Quod & in *via* servandum esse verum est.

De itinere legato.

10. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI *iter* legatum sit, qua, nisi (23) opere facto, iri non possit, licere fodiendo, substruendo, iter facere, Proculus ait.

De servitute pro parte non acquirenda, neque adimenda.

11. MODESTINUS lib. 6. Differentiarum.

PRo parte dominii servitutem (24) adquiri (25) non (26) posse, vulgo traditur.

† Et ideo si quis fundum habens, viam stipuletur, & partem (27) fundi sui postea alienet, corrumpit stipulationem, in eum casum deducendo, a quo stipulatio incipere non possit. † Pro parte quoque neque legari, neque adimi via potest: &, si id factum est, neque legatum, neque ademptio valet.

De servo municipum.

12. JAVOLENUS lib. 4. Epistolarum.

NOn dubito, quin fundo municipum per servum (28) recte servitus adquiratur.

Si via nimis angusta constituatur.

13. POMPONIUS lib. 14. ad Quintum Mucium.

SI, tam angusti (29) loci demonstratione facta, *via* concessa fuerit, ut (30) neque vehiculum, neque (31) jumentum ea inire (32) possit, iter magis, quam via, aut actus acquisitus videbitur: sed (33) si jumentum ea deduci poterit, non etiam vehiculum, actus videbitur (34) adquisitus.

* *De genere, possessione, usucapione servitutum. 1. De itinere ad sepulchrum. 2. An locus medius impediat servitutem.*

14. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

SErvitutes prædiorum (35) rusticorum, etiam (36) si corporibus (37) accedunt (38), incorporales (39) tamen sunt: & ideo usu non (40) capiuntur (41): vel ideo, quia tales sunt servitutes, ut non habeant certam continuamque possessionem: nemo enim tam perpetuo, tam continenter ire potest, ut nullo momento possessio ejus interpellari videatur. † Idem & in servitutibus prædiorum urbanorum observatur. §. 1. Servitus *itineris ad sepulchrum*, privati juris manet: & ideo remitti domino fundi servientis [potest:] & adquiri etiam post religionem sepulchri hæc servitus potest. §. 2. Publico loco interveniente (42), vel via publica, *haustus* servitus imponi potest, *aquæductus* non potest: a (43) principe (44) autem peti solet (45) *ut per viam publicam, aquam ducere sine incommodo publico liceat*. † Sacri & religiosi loci interventus (46) etiam *itineris* servitutem impedit: cum servitus per ea loca nulli deberi potest.

Si nihil vicini intersit. 1. De natura servitutum.

15. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

QUoties nec hominum nec (47) prædiorum servitutes sunt, quia (48) nihil vicinorum interest, non valet (49): veluti, *ne per fundum* (50) *tuum eas, aut ibi consistas*: & ideo, si mihi concedas, *jus tibi non esse fundo tuo uti frui*, nihil agitur: aliter atque si concedas mihi (51), *jus tibi non esse in fundo tuo aquam quærere*, minuendæ aquæ meæ gratia. §. 1. Servitutum non (52) ea natura est, ut aliquid faciat quis (veluti viridia (53) tollat (54), aut amœniorem prospectum præstet, aut in hoc, ut in suo pingat:) sed (55) ut aliquid patiatur, aut non faciat.

De creditore vel emphyteuta petente servitutem.

16. JULIANUS lib. 49. Digestorum.

EI, qui pignori fundum accepit, non est iniquum, utilem petitionem servitutis dari (56), sicuti ipsius fundi utilis petitio dabitur. † Idem servari convenit & in eo, ad quem vectigalis fundus pertinet.

De servitute non constituenda pro parte.

17. POMPONIUS lib. singul. Regularum.

VIæ, itineris, actus, aquæductus pars in (57) obligationem deduci non potest: quia usus (58) eorum indivisus (59) est (60): & ideo si stipulator decesserit pluribus (61) heredibus relictis, singuli solidam (62) viam petunt, & si promissor decesserit, pluribus heredibus relictis, a singulis (63) heredibus solida petitio est.

De servitutibus aditione confusis.

18. PAULUS lib. 31. Quæstionum.

PApinianus notat. In omnibus servitutibus, quæ aditione confusæ (64) sunt, responsum est, doli exceptionem nocituram legatario (65), si non patiatur eas iterum imponi.

De servitute non utili.

19. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

EI fundo (66), quem quis vendat, servitutem imponi, etsi (67) non utilis sit (68), posse existimo (69): veluti, si aquam alicui [debere] ducere non expediret, nihilominus constitui ea servitus possit: quædam enim [debere] habere possumus, quamvis ea nobis utilia non sunt.

De quasi servitutis traditione.

20. JAVOLENUS lib. 5. ex posterioribus Labeonis.

QUoties via (70) aut aliquod jus fundi emeretur, cavendum putat esse Labeo, *per te non fieri, quo minus eo jure uti possit*: quia nulla ejusmodi juris vacua traditio esset (71). Ego puto, usum ejus juris pro (72) traditione possessionis accipiendum esse. Ideoque [&] interdicta (73) veluti possessoria constituta sunt (74).

T. I T. II.

DE (1) SERVITUTIBUS PRÆDIORUM URBANORUM (2).

Utrum locus medius servitutem impediat. 1. In quem datur actio confessoria.

1. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SI (3) intercedat (4) solum (5) publicum, vel via publica, neque itineris, actusve, neque altius tollendi, servitutes impedit: sed immittendi (6), protegendi (7), prohibendi (8): item fluminum & stillicidiorum servitutem impedit: quia cælum (9), quod supra id solum intercedit, liberum esse debet (10). §. 1. Si ususfructus tuus sit, ædium proprietas mea, quæ onera vicini sustinere debeant, mecum (11) in solidum agi potest: tecum, nullo modo.

Aliquot species servitutum urbanarum.

2. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

URbanorum prædiorum jura talia (12) sunt: altius (13) tollendi, & officiendi (14) luminibus (15) vicini (16), aut non extollendi (17). † Item stillicidium avertendi in tectum, vel aream vicini (18), aut non avertendi (19). † Item immittendi tigna in parietem vicini: & denique (20) projiciendi, protegendive (21): ceteraque istis similia.

3. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

ESt & hæc servitus, ne prospectui (22) officiatur.

De servitute luminum, vel, ne luminibus officiatur.

4. PAULUS lib. 2. Institutionum.

LUminum [in] servitute constituta (23), id adquisitum videtur, ut vicinus lumina nostra excipiat. Cum autem servitus imponitur, *ne luminibus officiatur*, hoc maxime adepti videmur (24), ne jus sit vicino, invitis nobis altius ædificare, atque ita minuere lumina nostrorum ædificiorum (25).

Qui dicatur invitus.

5. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

INvitum autem in servitutibus accipere debemus, non eum (26), qui contradicit, sed eum (27), qui (28) non consentit. Ideo Pomponius lib. 21., [&] infantem & furiosum invitos recte dici ait: non enim ad factum (29), sed ad jus (30) servitutis hæc verba referuntur.

Quibus modis hæ servitutes amittuntur.

6. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

HÆc autem jura similiter, ut rusticorum quoque prædiorum (31), certo tempore (32) non utendo pereunt, nisi quod hæc dissimilitudo est, quod non omnimodo pereunt non utendo: sed ita (33), si vicinus simul libertatem (34) usucapiat: veluti si ædes tuæ ædibus meis serviant, ne altius tollantur, ne luminibus mearum ædium officiatur: & ego per statutum tempus fenestras meas præfixas (35) habuero vel obstruxero, ita demum jus meum amitto, si tu per hoc tempus ædes tuas altius sublatas habueris: alioquin, si nihil novi feceris, retineo servitutem (36). † Item si *tigni immissi* ædes tuæ servitutem debent, & ego exemero tignum, ita demum amitto jus meum, si tu foramen, unde exemptum est tignum, obturaveris, & per constitutum tempus ita habueris: alioquin, si nihil novi feceris, integrum jus suum permanet.

7. POMPONIUS lib. 26. ad Quintum Mucium.

QUod autem ædificio meo me posse consequi, ut libertatem usucaperem, dicitur (37), idem me non consecuturum, si arborem eodem loco sitam habuissem, Mucius ait: & recte; quia (38) non ita in suo statu & loco maneret arbor, quemadmodum paries, propter motum naturalem arboris (39).

De pariete communi demoliendo & reficiendo.

8. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

PArietem (40), qui naturali ratione communis est, alterutri vicinorum demoliendi (41) eum, & reficiendi jus non est: quia non solus dominus est (42).

De eo, qui tollendo obscurat ædes vicini.

9. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

CUm eo, qui tollendo obscurat vicini ædes, quibus non serviat (43), nulla (44) competit actio.

Heres non potest in domo, quæ sibi remanet, ædificare ita, ut usus ædium legatarum totaliter privatur: secus si aliqualiter incommodetur. Bart.

10. MARCELLUS lib. 4. Digestorum.

GAurus Marcello: Binas ædes habeo, alteras tibi lego: heres ædes alteras altius tollit, & luminibus tuis officit: quid cum illo agere potes? & an (45) interesse putes, suas ædes altius tollat, an hereditarias (46)? & de illo (47) quæro, an per alienas (48) ædes accessum heres ad eam rem, quæ legatur, præstare debet: sicut solet quæri (49), cum ususfructus loci legatus est, ad quem locum accedi, nisi per alienum, non potest? Marcellus respondit: Qui binas ædes habebat, si alteras legavit, non dubium est, quin heres [alias] possit altius tollendo obscurare (50) lumina legatarum ædium. Idem (51) dicendum est, si (52) alteri ædes, alteri aliarum usumfructum legaverit (53). Non autem [semper] simile est itineris argumentum (54): quia sine accessu nullum est fructum legatum: habitare autem potest, & ædibus obscuratis. Ceterum, usufructu loci legato, etiam accessus dandus (55) est: quia, & haustu relicto, iter quoque (56) ad hauriendum præstaretur. Sed ita officere luminibus & obscurare legatas ædes conceditur, ut (57) non penitus lumen recludatur, sed tantum relinquatur, quantum sufficit habitantibus in usu diurni moderatione.

De forma antiquorum ædificiorum servanda. 1. De arbitro accipiendo.

11. ULPIANUS lib. 1. de Officio Consulis.

QUi luminibus vicinorum officere, aliudve quid facere contra commodum eorum vellet, sciet se formam (58) ac statum antiquorum (59) ædificiorum custodire (60) debere. §. 1. Si inter te & vicinum tuum non convenit, ad quam altitudinem extolli ædificia, quæ facere instituisti, oporteat, arbitrum accipere poteris (61).

De viridariis supra ædificia.

12. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

ÆDificia, quæ servitutem patiantur, ne (62) *quid altius tollatur*, viridia (63) supra eam altitudinem habere possunt: at si *de prospectu* est, eaque obstatura sunt, non possunt (64).

De tubulis juxta communem parietem. 1. De pictura, & incrustatione parietis communis.

13. PROCULUS lib. 2. Epistolarum.

QUidam (65) Hiberus nomine, qui habet (66) post horrea mea insulam, balnearia fecit secundum (67) parietem communem: non (68) licet (69) autem tubulos (70) habere admotos ad parietem communem, sicuti ne parietem quidem suum per parietem communem. De tubulis eo amplius hoc juris est, quod per eos flamma torretur paries: qua de re, volo (71) cum Hibero loquaris, ne rem illicitam faciat. Proculus

aulus respondit: Nec Hiberum pro se te dubitare puto, quod tam non permissam facit, tubulos secundum communem parietem extruendo. §. 1. Parietem commonem incrustare (1) licet secundum Capitonis sententiam: sicut licet [mihi] pretiosissimas picturas habere in pariete communi: cæterum, si demolitus (2) sit vicinus, & ex stipulatu actiona damni infecti agatur, non (3) pluris, quam vulgaria (4) tectoria (5), æstimari debent. Quod observari & in incrustatinne oportet.

De area non serviente, & legitime spatio.

14. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. (6) de Constitutionibus.

IMperatores (7) Antoninus & Verus Augusti rescripserunt, *in area* (8), *qua* (9) *nulla servitutem debet* (10), *posse dominum vel alium voluntate ejus ædificare, intermisso* (11) *legitimo* (12) *spatio a vicina insula.*

Discrimen luminis & prospectus.

15. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

INter servitutes, *ne luminibus officiatur* (13), & *ne prospectui offendatur*, aliud & aliud observatur: quod in *prospectu* plus quis habet, ne quid ei officiatur ad gratiorem (14) prospectum, & liberum (15): *in luminibus* autem [non officere], ne lumina (16) cujusquam obscuriora fiant: quodcunque (17) igitur faciat ad luminis (18) impedimentum, prohiberi potest, si servitus debeatur: opusque ei novum nunciari potest (19), si modo sic faciat, ut lumini noceat.

16. PAULUS lib. 2. Epitomarum Alfeni Digestorum.

LUmen (20), id est, ut cælum (21) videretur: & interest inter *lumen*, & *prospectum*: nam *prospectus* etiam ea (22) inferioribus locis est; *lumen* ex inferiore loco esse non potest.

3. & 4. *De pacto:* Servitutes uti nunc sunt, ut ita sint.

17. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI arborem ponat, ut lumini officiat (23), æque dicendum erit, contra impositam servitutem eum facere: nam & arbor efficit, quo minus cæli (24) videri possit. Si tamen id quod ponitur, lumen quidem nihil impediat, solem autem auferat, si quidem eo loci, quo gratum erat eum non esse, potest dici, nihil contra servitutem facere: sin vero heliocamino (25), vel solario (26), dicendum erit, quia umbram facit in loco, cui sol fuit necessarius, contra servitutem impositam fieri. §. 1. Per contrarium, si deponet ædificium, vel arboris ramos, quo facto locus opacus quondam cœpit solie esse plenus, non facit contra servitutem: hanc enim debuit, *ne luminibus officiat*: nunc, non luminibus officit, sed plus æquo lumen facit (27). §. 2. Interdum dici potest, eum quoque, qui tollit ædificium, vel deprimit, luminibus officere: si forte κατὰ ἀντανάκλασιν (28), id est, *per refractionem, seu repercussionem*, vel pressura (29) quadam lumen in eas ædes devolvatur. §. 3. Hæc lex traditionis, *Stillicidia* (30), *uti nunc sunt, ut ita sint*, hoc significat, impositam vicinis necessitatem stillicidiorum excipiendorum: non illud, ut etiam amplius stillicidia suscipiat ædificiorum vicinorum: hoc igitur pollicetur venditor, sibi quidem stillicidiorum servitutem deberi, se autem nulli debere (31). §. 4. Quæ de stillicidio scripta sunt, etiam in cæteris servitutibus (32) accipienda sunt, si in contrarium nihil nominatim actum est (33).

Si fistulæ damnum ædibus dent.

18. POMPONIUS lib. 10. ad Sabinum.

SI fistulæ (34) per quas aquam ducas, ædibus meis applicatæ, damnum mihi dent, in factum (35) actio mihi competit: sed & damni infecti stipulari (36) a te potero.

Quæ possunt haberi juxta parietem communem.

19. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

FIstulam (37) junctam (38) parieti communi: quæ aut ex castello (39), aut ex cælo aquam capit, non jure haberi, Proculus ait: sed non posse (40) prohiberi (41) vicinum, quominus balineum (42) habeat secundum parietem communem, quamvis humorem capiat paries: non magis, quam si vel in triclinio suo, vel in cubiculo aquam effunderet. Sed Neratius ait, si talis sit usus tepidarii, ut assiduum humorem (43) habeat, & id noceat vicino, posse prohiberi eum. §. 1. Juxta communem parietem cameram ex figlino opere (44) factam, si ita ratineatur (45), ut, etiam sublato pariete maneat, si modo non impediat refectionem communis parietis, jure haberi licet. §. 2. Scalas (46) posse me ad parietem communem habere, Sabinus recte scribit: quia removeri hæc (47) possunt.

De possessione servitutum urbanarum. 1. Effectus servitutis concessæ. 2. De ædificio sublato, & restituto. 3. De stillicidio. Effectus ejus servitutis.

20. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

SErvitutes (48), quæ (49) in (50) superficie consistunt, possessione retinentur. Nam, si forte ex ædibus meis in ædes tuas tignum immissum habuero, hoc, ut immissum habeam, per (51) causam tigni possideo habendi consuetudinem (52). † Idem eveniet & si mænianum in tuum immissum habuero, aut stillicidium in tuum projecero: quia in tuo aliquo utor, etsi (53) quasi (54) facto quodam possideo. §. 1. Si (55) domo mea (56) altior area tua esset, tuque mihi *per aream tuam in domum meam* (57) *ire agere* cessisti, nec (58) ex plano aditus ad domum meam per aream tuam esset, vel gradus (59), vel clivos (60) propius (61) januam meam jure facere possum (62): dum ne quid ultra, quam quod necesse est, itineris causa demoliar. §. 2. Si sublatum sit ædificium, ex quo *stillicidium* cadit, ut eadem specie & qualitate reponatur, utilitas exigit, ut idem intelligatur: nam (63) alioquin, si quid strictius (64) interpretetur (65), aliud est, quod sequenti loco ponitur: & ideo, sublato ædificio, ususfructus interit (66): quamvis area pars est ædificii. §. 3. Si servitus *stillicidii* imposita sit, non licet domino servientis areæ ibi ædificare, ubi (67) cassitare (68) cœpisset stillicidium. §. 4. Si antea ex tegula cassitaverit stillicidium, postea ex tabulato, vel ex alia materia cassitare non potest (69).

§. 5. Stillicidium, quoquo modo adquisitum sit, altius tolli potest: levior enim fit eo facto servitus: cum quod ex alto cadet (70), lenius (71), & interdum direptum (72), nec perveniat ad locum servientem: inferius demitti non potest, quia fit gravior servitus, id est, pro (73) stillicidio flumen. Eadem causa, retro (74) duci potest stillicidium: quia in nostro magis incipiet cadere: produci non potest, ne alio loco cadat stillicidium, quam in quo posita servitus est: lenius facere poterimus, acrius non. † Et omnino sciendum est, *meliorem vicini conditionem fieri posse, deteriorem non posse*: nisi aliquid nominatim, servitute imponenda, immutatum fuerit. §. 6. Qui in ea area, in qua stillicidium cadit, ædificat, usque (75) ad eum locum perducere ædificium potest, unde stillicidium cadit, [recte] sed [&] si in ædificio cadit stillicidium, supra ædificare ei conceditur, dum tamen stillicidium [recte] recipiatur (76).

Si ex duabus servitutibus altera remittatur.

21. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI domus (77) tua ædificiis meis utramque (78) servitutem deberet, *ne altius tolleretur*, & *ut stillicidium ædificiorum meorum reciperet deberet*, & tibi concessero, *jus esse, invito me, altius tollere ædificia tua*: quod ad stillicidium meum attinet, sic stamni debebit, ut, si altius sublatis ædificiis tuis stillicidia mea cadere in ea non possint, ea ratione (79) altius tibi ædificare non liceat: si non impediantur stillicidia mea, liceat tibi altius tollere.

De

De luminibus præsentibus & futuris.

22. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

QUI ædificium habet, potest servitutem vicino imponere: ut non solum de his luminibus, quæ in præsentia erunt, sed etiam de his, quæ postea fuerint, caveat (1).

De servitutibus Luminum. 1. *De ædificio futuro.*

23. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI servitus (2) imposita fuerit, *lumina* (3), *quæ nunc* (4) *sunt, ut ita sint*, de futuris luminibus nihil caveri videtur (5): quod si ita sit cautum, *ne luminibus* (6) *officiatur*, ambigua (7) est scriptura: utrum ne his luminibus officiatur, quæ nunc sunt, an etiam his, quæ postea quoque fuerint? [Et] humanius (8) est verbo generali (9) omne (10) lumen (11) significari, sive quod in præsenti, sive quod post tempus conventionis contigerit. §. 1. Futuro quoque ædificio (12), quod nondum est, vel imponi vel adquiri servitus (13) potest (14).

De ædificio, quod jure superius est.

24. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

CUjus ædificium jure superius (15) est, ejus est (16) in inferiore (17) supra suum ædificium imponere: dum inferiora ædificia non graviore servitute oneret, quam pati debent.

De servitute immittendi. 1. *Si paries communis altius tollatur.*

25. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

HOc, quod dictum (18) est de *immissis*, locum habet ex ædificio alio in aliud (19). aliter (20) enim supra alienum ædificium superius habere nemo potest (21). §. 1. Si ex (22) tribus ædibus in loco impari positis, ædes mediæ superioribus serviant ædibus, inferiores autem nulli serviant, & paries communis (23), qui sit inter ædes inferiores, & medias, altius a domino inferiorum ædium sublatus sit, jure eum altius habiturum Sabinus ait.

An servitus in re communi consistat.

26. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

IN re communi nemo dominorum, jure servitutis neque facere quicquam invito (24) altero potest (25): neque prohibere, quo minus alter faciat (26): *nulli enim res sua servit* (27). Itaque propter immensas (28) contentiones plerumque res ad divisionem pervenit (29): sed per communi dividundo actionem consequitur socius quo minus opus fiat, aut ut id opus, quod fecit, tollat (30): si modo toti societati prodest opus tolli.

De eo, quod fit ex ædibus communibus in ædes proprias, vel contra 1. *Si in area communi ædificetur.*

27. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SEd si inter me & te communes sunt Titianæ ædes, & ex his aliquid non jure in alias ædes meas proprias immissum sit, nempe tecum mihi agere licet (31), aut rem perdere (32). † Idem fiet, si ex tuis propriis ædibus in communes meas & tuas ædes quid similiter esset projectum: mihi enim soli tecum est actio. §. 1. Si in area communi ædificare velis, socius prohibendi jus habet (33), quamvis tu ædificandi jus habeas a vicino concessum: quia, invito socio, in jure communi non habeas jus ædificandi.

De his, quæ perpetuam causam habent, vel non.

28. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

FOramen in imo pariete (34) conclavis (35), vel triclinii (36), quod esset proluendi (37) pavimenti causa, id neque (38) flumen esse, neque (39) tempore adquiri placuit (40). Hoc ita verum est, si in eum locum nihil ex cælo aquæ veniat (41): neque enim perpetuam (42) causam habet, quod manu fit (43), at quod ex (44) cælo cadit, etsi non assidue fit, ex naturali (45) tamen causa fit: & ideo perpetuo fieri existimatur. Omnes autem servitutes prædiorum perpetuas (46) causas habere debent: & ideo neque ex lacu (47), neque ex stagno (48) concedi aquæductus potest. † Stillicidii quoque immittendi naturalis & perpetua causa esse debet.

29. POMPONIUS lib. 32. ad Quintum Mucium.

SI quid igitur ex eo foramine (49), ex quo servitus non consistit, damnum vicinus sensisset, dicendum est, damni infecti (50) stipulationem locum habere.

De confusione. 1. *De retentione servitutis pro parte.* *De acquisitione ususfructus.*

30. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

SI quis ædes (51) quæ suis ædibus servirent, cum emisset, traditas sibi accepit, confusa (52) sublataque servitus est: & (53), si rursus vendere vult, nominatim imponenda servitus est: alioquin liberæ veniunt. §. 1. Si partem prædii nactus sim, quod mihi (54), aut cui ego serviam, non confundi servitutem placet: quia pro parte servitus retinetur (55): itaque si (56) prædia mea prædiis tuis serviant, & tuorum partem mihi, & ego meorum partem tibi tradidero, manebit servitus. † Item ususfructus in alterutris prædiis adquisitus, non interrempit servitutem.

De ædificio deposito, & restituto.

31. IDEM lib. 48. ad Edictum.

SI testamento damnatus heres (57), *ne officeret vicini luminibus, servitutemque præstaret*, deposuit ædificium, concedenda erit legatario utilis actio, qua prohibeatur (58) heres, si postea extollere supra priorem modum ædificium conabitur.

De usucapione libertatis, & possessione servitutis.

32. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

SI ædes meæ serviant ædibus Lucii Titii, & ædibus Publii Mævii, *ne altius ædificare mihi liceat*, & a Titio precario petierim, *ut altius tollerem*, atque ita per statutum tempus (59) ædificatum habuero, libertatem adversus Publium Mævium usucapiam (60): non enim una servitus Titio & Mævio debebatur, sed duæ (61): Argumentum (62) rei præbet, quod, si alter ex his servitutem mihi remisisset, ab eo solo liberarer, alteri (63) nihilominus servitutem deberem.

§. 1. Libertas (64) servitutis usucapitur (65), si (66) ædes possideantur: quare, si is, qui altius ædificatum habebat, ante statutum (67) tempus ædes possidere desiit, interpellata (68) usucapio est: is (69) autem, qui postea easdem ædes possidere cœperit, integro statuto tempore libertatem usucapiet: natura enim servitutum ea est, ut possideri (70) non possint (71): sed intelligatur possessionem earum habere, qui ædes possidet.

De servitute Oneris ferendi.

33. PAULUS lib. 5. Epitomarum Alfeni Digestorum.

EUm (72) debere columnam restituere (73), quæ onus vicinarum ædium ferebat, cujus essent ædes, quæ servirent: non eum, qui imponere vellet (74): nam cum in lege ædium ita scriptum esset, *paries*

paries oneri ferundo, uti (1) *nunc est, ita sit*, satis aperte significari, in perpetuum parietem esse debere: non (2) enim hoc his verbis dici, *ut in perpetuum idem paries aeternus esset*, quod ne (3) fieri quidem posset, sed *uti* (4) *ejusdem modi paries in perpetuum esset, qui onus sustineret*: Quemadmodum si quis alicui cavisset, ut *servitutem præberet*, qui onus suum sustineret, si ea res, quæ servit, & tuum onus ferret, periisset, alia in locum ejus dari debeat (5).

De servitute rei, quæ alienatur, imponenda.

34. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

ET qui duas areas habet, alteram tradendo, servam alteri efficere potest (6).

35. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI binarum ædium dominus dixisset (7) eas, quas venderet, *servas fore*, sed in traditione (8) non fecisset mentionem servitutis, vel ex vendito agere potest, vel incertum (9) condicere, ut servitus imponatur.

De eadem contignatione duarum ædium duobus legatarum 37. aut cessarum.

36. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

BInas (10) quis ædes habebat una contignatione tectas: utrasque diversis legavit: Dixi, quia magis placet tignum posse duorum (11) esse, ita ut certæ (12) partes cujusque sint contignationis, ex regione cujusque domini fore tigna: nec ullam invicem habituros actionem, jus non esse immissum habere. Nec interest, pure utrisque, an sub conditione alteri ædes legatæ sint.

37. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

IDemque (13) esse, & si duobus ædes cesserint (14).

De ædibus distantibus.

38. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

SI ædes meæ a tuis ædibus tantum distant, ut prospici non possint (15), aut medius mons (16) earum conspectum auferat, servitus imponi non potest (17).

39. IDEM lib. 1. Manualium.

NEmo enim propriis ædificiis servitutem imponere potest, nisi & is, qui cedit, & is, cui ceditur in conspectu habeant ea ædificia, ita ut officere alterum alteri possit.

De fenestris in communi pariete.

40. IDEM lib. 3. Responsorum.

EOs, qui jus (18) *luminis immittendi* non habuerunt, aperto pariete communi (19), nullo jure fenestras immisisse respondi.

De aditu ex præsumpta testatoris voluntate concedendo. 1. De janua in publico aperienda.

41. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

OLympico habitationem & horreum, quod in ea domo erat, quoad viveret, legavit: juxta eandem domum hortus, & cœnaculum, quod Olympico legatum non est, fuerunt: ad hortum autem, & cœnaculum semper per domum, cujus habitatio relicta erat, aditus fuit: Quæsitum est, an Olympicus aditum præstare deberet? Respondi, servitutem quidem non esse: sed heredem transire (20) per domum ad ea, quæ commemorata sunt, posse: dum non noceat legatario. §. 1. Lucius (21) Titius, aperto pariete domus suæ, quatenus (22) stillicidii rigor, & tignorum protectus comprehendebat (23), januam in publicum aperuit (24): Quæro: cum neque luminibus (25) Publii Mævii vicini (26), neque itineri [vicini] officeret, neque stillicidium, ou (27) vicini domo (28) cadat (29), an aliquam actionem Publius Mævius vicinus ad prohibendum haberet? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, nullam habere.

T I T. III.

DE (30) SERVITUTIBUS PRÆDIORUM RUSTICORUM.

De itinere, actu, via, aquæductu. 1. Aquæ haustu, pecoris ad aquam appulsu, jure pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. 2. De traditione & patientia servitutum.

1. ULPIANUS lib. 2. Institutionum.

SErvitutes rusticorum (31) prædiorum sunt hæ: iter (32), actus, via, aquæductus (33). † *Iter* (34), est jus eundi (35), ambulandi homini (36), non etiam jumentum agendi. † *Actus*, est jus agendi (37) vel jumentum (38), vel (39) vehiculum (40). Itaque qui iter habet, actum non habet: qui actum habet, & iter habet (41) etiam (42) sine jumento (43). † *Via*, est jus eundi (44), & (45) agendi, & ambulandi (46): nam & iter, & actum, & (47) se via continet.

† *Aquæductus*, est jus aquam ducendi per fundum alienum. §. 1. In rusticis computanda sunt *aquæ haustus, pecoris ad aquam appulsus, jus pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ*. §. 2. Traditio (48) plane, & patientia (49) servitutium inducet officium Prætoris.

De servitute altius tollendi, & officiendi prætorio vicini, cloacæ, protecti. 1. De aquæductu vel haustu pluribus concesso.

2. NERATIUS lib. 4. Regularum.

RUsticorum prædiorum (50) servitutes sunt, licere altius tollere, & officere prætorio vicini, vel cloacam (51) habere licere per vicini domum, vel prætorium, vel protectum habere licere. §. 1. Aquæductus, & haustus aquæ, per eundem locum ut ducatur, etiam pluribus concedi potest: potest etiam, ut diversis diebus vel horis ducatur. §. 2. Si aquæductus vel haustus aquæ sufficiens est (52), potest & pluribus (53) per eundem locum concedi, ut & iisdem diebus vel horis ducatur.

De jure pascendi. 1. Fructus cogendi, coactosque habendi, pedamenta sumendi. 2. Lapides projiciendi, provolvendi, & exportandi. 3. De itinere ad haustum.

3. ULPIANUS lib. 17. ad Sabinum.

[ITem] sic possunt servitutes imponi, &, ut boves, per quos fundus colitur, in vicino agro pascantur: quam servitutem poni (54) posse, Neratius lib. 11. membranarum scribit. §. 1. Idem Neratius etiam ut fructus in vicini villa cogantur, coactique habeantur, & pedamenta ad (55) vineam ex vicini prædio sumantur, constitui posse scribit. §. 2. Eodem libro ait, vicino, cujus lapidicinæ fundo tuo immineant, posse te cedere, jus ei esse terram, rudus, saxa jacere, posita habere, & ut in [tuum] lapides provolvantur, ibique positi habeantur, indeque exportentur. §. 3. Qui habet haustum, iter quoque (56) habere videtur ad hauriendum & [ut ait Neratius lib. 111. membranarum] sive ei jus hauriendi, & adeundi cessum sit, utrumque habebit: sive tantum hauriendi, inesse & aditum: sive tantum adeundi ad fontem, inesse & haustum. Hæc de haustu, & (57) fonte privato. Ad flumen (58) autem publicum, idem Neratius eodem libro scribit, iter debere cedi, haustum non oportere: & si quis tantum (haustum) cesserit, nihil eum agere.

De emptore, & herede.

4. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

PEcoris pascendi servitutes, item ad aquam appellendi, si prædii fructus maxime in pecore consistat, prædii magis, quam personæ videtur (59). † Si (60) tamen testator personam (61) demonstravit, cui servitutem præstari voluit, emptori vel heredi non eadem præstabitur servitus.

(1) Vide quæ scripsi ad l. 11. §. 9. supr. eod. (2) Verba legum referenda sunt ad ea, quæ accidere & esse possunt, vide Cujacium in l. 9. ff. de jure & facti ignor. [illegible] (3) [illegible] (4) [illegible] (5) [illegible] (6) [illegible] (7) Ante traditionem, & sic tempore contractus. Hoc non sufficit ad realem servitutem constituendam. (8) Vide & l. 6. §. ult. (9) Condictione indebiti vide [illegible] (10) Si ædes legantur, vel vendantur, videtur actum, ut contignationes uti sunt, ita sint. Bart. (11) Pro indiviso, ut sic cujusque vicini pro rata regionis domusque sua, quamdiu tignum cohæret [illegible] (12) Pro rata ædificiorum, tignum commune duorum vicinorum esse potest. (13) [illegible] (14) [illegible] (15) Id est, longissime distent [illegible] (16) Vide l. 9. in fin. infr. tit. prox. (17) Tunc scilicet cum distantia nulla, vel moles impedit commoditatem prædii ventre ad aliud [illegible] (18) [illegible] est jus luminis immittendi habere, non potius fenestrarum lumina. [illegible] (19) Pariete nuto. [illegible] (20) [illegible] (21) [illegible] (22) [illegible] (23) Nec enim aliter quisquam potest. (24) Id est, ita januam in publicum ejecit, ut ejus fores in publicam viam aperiantur, nec tamen egrederentur ambitum ædium. [illegible] (25) [illegible] (26) [illegible] (27) [illegible] (28) In vicini domum cadat [illegible] (29) [illegible]

[illegible] (31) [illegible] (32) [illegible] (33) [illegible] (34) Iter, quo itare homo potest pedes, vel eques. (35) [illegible] (36) Sive ipse pedibus ambulet, sive a servis suis vehatur lectica [illegible] (37) Actus, qua agi jumentum vel vehiculum potest [illegible] (38) [illegible] (39) Non etiam vehiculum [illegible] (40) Vel plaustrum [illegible] (41) Per consequentiam. [illegible] (42) [illegible] (43) [illegible] [illegible]

De servitute vindicanda. 1. De habente vel non habente vicinum fundum.

5. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

ERgo secundum eum & vindicari poterit (1). §. 1. Neratius [libris] ex Plautio ait, nec haustum pecoris, nec appulsum, nec cretæ eximendæ, calcisque coquendæ, jus posse in alieno esse (2), nisi (3) fundum vicinum (4) habeat: & hoc Proculum & Atilicinum existimasse ait. Sed ipse dicit, ut maxime calcis coquendæ & cretæ eximendæ servitus constitui possit, non (5) ultra posse (6), quam quatenus ad eum ipsum fundum opus sit.

1. De calce coquenda, lapide eximendo, arena fodienda, silva cædenda, tugurio habendo.

6. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

VEluti (7) si figlinas haberet, in quibus ea vasa fierent, quibus (8) fructus ejus fundi exportarentur, sicut in quibusdam fit, ut amphoris (9) vinum eveheretur: aut [ut] dolia fiant, vel tegulæ [vel] ad villam ædificandam. Sed si, ut vasa venirent, figlinæ exercerentur, ususfructus (10) erit.

§. 1. Item longe recedit (11) ab usufructu jus calcis coquendæ, & lapidis eximendi, & arenæ fodiendæ, ædificandi ejus gratia, quod in fundo est: Item silvæ cæduæ, ut pedamenta (12) in vineas non (13) desint. † Quid ergo (14), si prædiorum meliorem causam hæc faciant? Non est dubitandum, quin servitutis sit. Et hoc [&] Marcianus probat: in tantum, ut & talem servitutem constitui posse putet, *ut* (15) *tugurium* (16) *mihi habere liceret in tuo*: scilicet, si habeam pascui servitutem, aut pecoris appellendi: ut, si hiems ingruerit, habeam, quo me recipiam.

Quid intersit inter iter, actum, viam. 1. Si medium prædium sit liberum.

7. IDEM lib. 28. ad Edictum.

QUi sella (17) aut lectica (18) vehitur (19), *ire* (20), non *agere* dicitur. Jumentum vero ducere non (21) potest qui iter tantum habet. † Qui actum habet, & plaustrum (22), ducere (23), & jumenta (24) agere potest. Sed trahendi lapidem, aut tignum, neutri eorum jus est, quidem (25), nec hastam rectam (26) ei ferre licere: quia (27) neque eundi, neque agendi gratia id faceret: & possent fructus eo modo lædi.

† Qui viam habent, eundi (28) agendique jus habent: plerique, & trahendi (29) quoque, & rectam hastam referendi (30), si modo fructus non lædat (31). §. 1. In rusticis autem prædiis impedit servitutem medium (32) prædium, quod non servit.

De viæ latitudine.

8. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

VIæ latitudo (33) ex lege duodecim tabularum (34) in porrectum (35) octo (36) pedes habet in anfractum (37), id est, ubi flexum est, sedecim.

De aquæductu vel haustu.

9. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

SErvitus aquæ ducendæ, vel hauriendæ, nisi ex capite, vel ex fonte, constitui non (38) potest: hodie tamen ex quocumque loco constitui solet.

De aqua quærenda & ducenda.

10. IDEM lib. 49. ad Edictum.

LAbeo ait (39): talem servitutem constitui posse, *ut aquam quærere* (40) *& inventam ducere liceat*: nam si liceat, nondum (41) ædificato (ædificio), servitutem (42) constituere, quare non æque liceat, nondum inventa aqua eandem constituere servitutem (43)? &, si ut quærere liceat, cedere possumus, etiam ut inventa ducatur, cedi potest.

De servitute imponenda fundo communi.

11. CELSUS lib. 27. Digestorum.

PEr fundum, qui plurium est, jus mihi esse eundi agendi potest separatim cedi. Ergo subtili (44) ratione non aliter meum fiet jus, quam si omnes cedant (45): & novissima (46) demum cessione superiores omnes confirmabuntur. Benignius tamen dicetur, & antequam (47) novissimus cesserit, eos (48), qui antea cesserunt, vetari uti cesso jure non posse (49).

Quid intersit inter actum & iter.

12. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

INter actum & iter, nonnulla (50) est differentia (51): *Iter* est enim, qua quis pedes vel eques (52) commeare potest: *Actus* vero, ubi & armenta (53) trajicere (54), & vehiculum ducere liceat.

De vineis 1. Si totus ager serviat. De servitute determinanda. 2. De latitudine actus, itineris, viæ. 3. De servitute determinanda.

13. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

CErto (55) generi agrorum adquiri servitus potest, velut vineis (56): quod ea ad solum magis, quam ad superficiem (57) pertinet (58): Ideo sublatis vineis (59), servitus manebit: sed, si in contrahenda servitute aliud actum erit, doli mali exceptio erit necessaria (60). §. 1. Si totus ager itineri, aut actui servit, dominus in eo agro nihil facere potest, quo servitus impediatur, quæ ita diffusa est, ut omnes glebæ serviant (61).

† At si iter actusve sine ulla determinatione legatus [est]: modo determinabitur: &, qua (62) primum iter determinatum est, ea servitus constitit: cæteræ partes agri liberæ sunt. Igitur arbiter (63) dandus [est], qui utroque casu viam determinare debet.

§. 2. Latitudo (64) actus itinerisque (65) ea est, quæ demonstrata est: quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro (66) statuendum est. † In via aliud juris est: nam, si dicta latitudo non est, legitima (67) debetur. §. 3. Si locus, non adjecta latitudine, nominatus est, per eum qualibet iri poterit: sin autem prætermissus est, æque, latitudine non adjecta, per totum fundum una poterit eligi via, duntaxat ejus latitudinis, quæ lege comprehensa est: pro (68) quo ipso, si dubitabitur, arbitri officium invocandum est.

Asystata.

14. POMPONIUS lib. 32. ad Quintum Mucium.

PEr quem locum *viam* alii (69) cessero, per eundem alii aquæductum cedere non potero (70): sed & si aquæductum alii concessero, alii iter per eundem locum vendere vel alias cedere non potero (71).

De aquæductu.

15. IDEM lib. 31. ad Quintum Mucium.

QUintus Mucius scribit, cum iter (72) aquæ vel quotidianæ, vel æstivæ, vel quæ intervalla longiora habeat, per alienum fundum erit, [licere] fistulam suam vel fictilem, vel cujuslibet generis in rivo ponere, quæ aquam latius exprimeret (73): &, quod vellet, in rivo facere licere, dum ne (74) domino prædii aquagium (75) deterius faceret.

De

[illegible]

De aucupia.

16. CALLISTRATUS lib. 3. de Cognitionibus.

DIvus Pins aucupibus (1) ita rescripsit : *ου την δικαιον ακοντων των δεσποτων υμας εν αλλοτριοις χωριοις ιξευειν* , id est, *non est consentaneum, ut per aliena prædia* (2), *invitis dominis* (3), *aucupium* (4) *faciatis*.

De aqua ex flumine publico ducenda.

17. PAPIRIUS JUSTUS lib. 5. de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripsarunt , *aquam de flumine publico pro modo possessionum, ad irrigandos agros dividi oportere : nisi* (5) *proprio quis jure plus sibi datum ostenderit*. † Item rescripserunt , *aquam ita demum permitti duci , si sine injuria alterius* (6) *id fiat*.

De via per plures fundos imposita.

18. ULPIANUS lib. 14. ad Sabinum.

UNa est via, etsi per plures fundos (7) imponatur : eum una (8) servitus sit. † Denique quæritur, an si per unum fundum iero, per alium non, per tentum tempus , quanto servitus amittitur , an retineam servitutem ? & magis ait , ut aut (9) tota amittatur , aut tota retineatur. Ideoque si nullo usus sum, tota amittitur : si vel uno (10), tota servatur.

De fundo communi.

19. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SI unus ex sociis stipulatur iter ad communem fundum , inutilis est stipulatio (11), quia nec dari ei potest : sed si omnes stipulentur, sive communis servus (12), singuli ex sociis, *sibi dari oportere*, petere possunt : quia ita dari eis potest & te : [na], si stipulator viæ plures (13) heredes reliquerit, inutilis stipulatio fiat.

Si ex duobus servitutibus altera remittatur. 1. Si servitus fundum servientem lædat. 2. De emptione fundi medii. 3. De aquæ haustu.

20. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI mihi eodem tempora concesseris (14) & ire agere per tuum locum, & uti frui eo jus esse ; deinde ego tibi concessero, jus mihi uti froi non esse : non aliter eo loco uteris frueris, quam ut ire agere mihi recte (15) liceat.

† Item si & ducere per tuum fundum aquam jure potuero , & in eo tibi ædificare, invito me, jus non fuerit : si tibi concessero , jus esse ædificare, nihilominus hanc servitutem mihi præstare debebis, ne aliter ædifices, quam ut ductus aquæ meus maneat : totiusque [ejus] rei conditio talis esse debet , qualis esset , si una dumtaxat initio concessio facta esset . §. 1. Servitus naturaliter (16), non manufacto, lædere potest fundum servientem : quemadmodum si imbri crescat aqua in rivo , aut ex agris in eum confluat , aut aquæ fons secundum rivum , vel in eo ipso inventus postea fuerit .

§. 2. Si fundo Sejano confinis fons fuerit , ex quo [fonte] per fundum Sejanum aquam jure ducebam , mihi facto fundo Sejano , manet servitus . §. 3. Hauriendi jus non (17) hominis , sed prædii est.

De aquæductu simpliciter concesso.

21. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

SI mihi concesseris (18) iter aquæ per fundum tuum , non destinata (19) parte , per quam ducerem , totus fundus tuus serviet (20).

22. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SEd quæ loca ejus fundi tunc , cum ea fieret cessio , ædificiis , arboribus , vineis vacua fuerint, ea sola (21) eo nomine servient.

De latitudine viæ . 1. De servitute navigandi . 2. De fundi publicatione. 3. Servitutem omnibus fundi partibus deberi.

23. PAULUS lib. 15. ab Sabinum.

VIa constitui vel latior octo (22) pedibus , vel angustior potest , ut tamen eam (23) latitudinem habeat , qua vehiculum ire potest : alioquin iter erit , non via (24).

§. 1. Si lacus perpetuus (25) in fundo tuo est , navigandi quoque servitus, ut perveniatur ad fundum vicinum , imponi potest . §. 2. Si fundus serviens, vel is , cui servitus debetur , publicaretur , utroque caso durant servitutes : quia cum (26) sua conditione quisque fundus publicaretur (27).

§. 3. Quæcunque servitus fundo debetur , omnibus (28) ejus partibus (29) debetur . & ideo , quamvis particulatim venierit , omnes partes servitus sequitur, [&] ita ut singuli recte agant , *jus sibi esse fundi* (30). Si tamen fundus, cui servitus debetur , certis regionibus inter plures dominos divisus est , quamvis omnibus partibus servitus debeatur , tamen opus est , ut hi , qui non proximas partes servienti fundo habebunt , transitum per reliquas partes fundi divisi (31) , jure habeant (32) : aut si proximi patiantur , transeant (33).

De aquæductu.

24. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

EX meo aquæductu Labeo scribit , cuilibet posse me vicino commodare : Proculus , [contra (34)] ut ne in meam partem fundi aliam , quam ad quam servitus adquisita sit, uti ea possit (35) : Proculi sententia verior est (36).

De aquæ divisione.

25. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

SI partem fundi mei certam tibi vendidero , aquæductus jus (37) , etiamsi alterius partis causa plerumque ducatur , te (38) quoque sequetur : neque ibi aut bonitatis agri , aut usus ejus aquæ ratio habenda est : ita, ut eam solam partem fundi , quæ pretiosissima sit , aut maxime usum ejus aquæ desideret, jus ejus ducendæ sequatur : sed pro (39) modo agri detenti, aut alienati , fiat ejus aquæ divisio.

De servitute simpliciter legata.

26. PAULUS lib. 47. ad Edictum.

SI via , iter , actus , aquæductus legetur simpliciter per fundum , facultas (40) est heredi , per quam (41) partem fundi velit constituere servitutem : si modo nulla captio legatario in servitute fit.

De emptione fundi servientis.

27. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

SI communi (42) fundo meo & tuo serviat fundus (43) Sempronianus , & eundem in commune redemerimus , servitus extinguitur (44) : quia par utriusque domini jus in utroque fundo esse incipit. At si proprio meo & proprio tuo idem serviat , manebit servitus : quia proprio fundo per communem servitus deberi potest (45).

De itinere ad prædium duorum legato.

28. IDEM lib. 34. Digestorum.

ITinere ad prædium commune duorum legato , nisi (46) uterque de loco itineris consentiat, servitus neque adquiritur , neque deperit.

De aqua educenda.

29. PAULUS lib. 2. Epitomarum Alfeni Digestorum.

QUi duo prædia confinia habueret , superiorem fundum vendiderat : in lege ita dixerat , *ut aquam , sulco aperto , emptori educere in fundum inferiorem recte liceat* : si emptor ex alio (47) fundo aquam acciperet , & eam in inferiorem ducere vellet , *quæsitum* est , an possit id suo jure facere , necne ? *respondi* , nihil amplius quam quod ipsius (48) fundi siccandi causa derivaret , vicinum inferiorem recipere debere .

Si venditor fundi aquam , & circa eam late pedes decem exceperit .

30. IDEM lib. 4. Epitomarum Alfeni Digestorum.

QUi duo prædia habebat , in unius venditione *aquam* , quæ in fundo nascebatur , & *circa eam aquam late* (49) *decem pedes exceperat* : *Quæsitum* est, utrum dominium loci ad eum pertineat : an, ut per eum locum accedere possit ? *Respondit* , si ita recepisset , *circa eam aquam late pedes decem* , iter (50) dumtaxat videri venditoris esse .

Utrum

[illegible]

Utrum locus medius confusionem servitutis impediat.

31. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

TRia (1) prædia continua (2) trium dominorum adjecta (3) erant: imi prædii dominus, ex summo fundo, imo fundo servitutem aquæ quæsierat: & per medium (4) fundum, Domino concedente (5), in suum agrum ducebat: postea idem summum fundum emit (6): deinde imum fundum, in quem aquam induxerat, vendidit: *Quæsitum est*, num imus fundus id jus aquæ amisisset: quia cum (7) utraque prædia ejusdem domini facta essent, ipsa sibi servire non potuissent? Negavit, amisisse servitutem: quia prædium, per quod aqua ducebatur, alterius fuisset, & quemadmodum (8) servitus summo fundo, ut in imum fundum aqua veniret, imponi aliter non potuisset (9), quam ut per medium quoque fundum duceretur, sic eadem servitus ejusdem fundi amitti aliter non posset, nisi eodem tempore (10) etiam per medium fundum aqua duci desiisset, aut omnium tria simul prædia unius domini facta essent (11).

De parte fundi communi socio tradita.

32. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum.

FUndus mihi tecum communis est; partem tuam mihi tradidisti (12), & ad eundem viam per vicinum tuum proprium: Recte eo modo servitutem constitutam ait: neque quod dici soleat (13), *per partes nec adquiri, nec imponi servitutes posse*, istu casu locum habere: Hic enim non per partem servitutem adquiri, utpote (14) cum in id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus futurus sit.

Si in divisione servitus imponatur. 1. De haustu & aquæductu.

33. IDEM lib. 9. Quæstionum.

CUm essent mihi & tibi fundi duo communes, Titianus, & Sejanus, & in divisione convenisset, ut mihi Titianus, tibi Sejanus cederet, invicem (15) partes eorum tradidimus, & in tradendo dictum est (16), *ut alteri per alterum aquam ducere liceret*: Recte esse servitutem impositam, ait: maxime si pacto stipulatio subdita sit (17). §. 1. Per plurium prædia (18) aquam ducis, quoquo modo (19) imposita servitute: nisi pactum, vel stipulatio etiam de hoc (20) subsecuta est: neque eorum cuivis, neque alii vicino poteris haustum ex rivo (21) cedere (22): pacto enim, vel stipulatione intervenientibus, & hoc concedi solet, quamvis nullum prædium ipsum sibi servire, neque servitutis fructus (23) constitui potest (24).

An servitus pro parte imponatur, retineatur, remittatur. 1. Si fons exaruerit.

34. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

UNus ex sociis (25) fundi communis permittendo *jus esse ire agere*, nihil agit (26): & ideo, si (27) duo prædia, quæ mutuo serviebant, inter eosdem fuerint communicata (28), quoniam servitutes pro parte retineri (29) placet, ab altero servitus alteri remitti non potest: quamvis enim unusquisque sociorum solus sit, cui servitus debetur, tamen quoniam non personæ, sed prædia deberent, neque (30) adquiri libertas, neque remitti servitus per partem poterit.

§. 1. Si fons exaruerit (31), ex quo ductum aquæ habeo, isque post constitutum tempus ad suas venas redierit; an aquæductus amissus erit, quæritur?

35. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

ET Atilicinus ait, Cæsarem Statilio Tauro (32) rescripsisse, in hæc verba: *Hi, qui ex fundo Sutrino aquam ducere soliti sunt, adierunt me, proposueruntque, aquam, qua per aliquot annos usi sunt, ex fonte, qui est in fundo Sutrino, ducere non potuisse; quod fons exaruisset (33): & postea ex eo fonte aquam fluere cœpisse; petieruntque [a] me, ut, quod jus non negligentia aut culpa sua amiserant, sed quia ducere non poterant, his restitueretur: Quorum mihi postulatio cum non iniqua visa sit, succurrendum (34) his putavi. Itaque quod jus habuerunt [tunc,] cum primum ea aqua pervenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.*

De venditione fundi, cui servitus debetur.

36. IDEM lib. 2. Responsorum.

CUm fundo, quem ex duobus retinuit venditor, aquæ ducendæ servitus imposita sit, empto prædio quæsita servitus distractum denuo prædium (35) sequitur: Nec ad rem pertinet, quod stipulatio, qua pœnam promitti placui (36), ad personam emptoris, si ei forte frui non licuisset, relata est (37).

De usu aquæ personali.

37. IDEM lib. 3. Responsorum.

Λ[illegible]

Id est.

L*Ucius Titius, G. Sejo fratri S. P. De aqua fluente in fontem, quem pater meus in Isthmo instruxit, do concedoque tibi gratuito digitum, sive ad domum, quam in Isthmo tenes, sive quocunque tandem volueris*: Quæro, an hæc (38) scriptura usus aquæ etiam ad heredes Gaii Seji pertineat? Paulus respondit, usum aquæ personalem ad heredem Seji quasi usuarii transmitti non oportere (39).

An flumine interveniente, via constitui possit.

38. IDEM lib. 1. Manualium.

FLumine interveniente, via constitui potest (40): si aut vado transiri potest, aut pontem habeat. Diversum, si pontonibus (41) trajiciatur (42). Hæc ita, si per unius prædia flumen currat: alioquin si tua prædia mihi vicina sint, deinde flumen, deinde Titii prædia, deinde via publica, in quam iter mihi acquiri volo, dispiciamus, ne nihil vetet, a te mihi viam dari usque ad flumen, deinde a Titio usque ad viam publicam? Sed videamus, num & si tu eorum prædiorum dominus sis, quæ trans flumen intra viam publicam sint, idem juris sit: quia via (43) consumari solet, vel civitate tenus, vel usque ad viam publicam, vel usque ad flumen (44), in quo pontonibus trajiciatur, vel usque ad proprium aliud ejusdem domini prædium? Quod si est, non videtur interrumpi servitus, quamvis inter ejusdem domini prædia flumen publicum intercedat.

T I T. IV.

COMMUNIA (45) PRÆDIORUM, TAM URBANORUM, QUAM RUSTICORUM.

Quæ sunt prædia urbana. 1. Cur servitutes prædiorum appellantur, & quibus deberi possunt.

1. ULPIANUS lib. 2. Institutionum.

ÆDificia urbana quidem *prædia* appellamus; cæterum, & si in (46) villa ædificia sunt, æque servitutes urbanorum prædiorum constitui possunt.

§. 1. Ideo autem hæ *servitutes prædiorum* appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt: Nemo enim potest servitutem adquirere, vel urbani, vel rustici prædii, nisi qui habet prædium (47).

De aqua per rotam tollenda ex flumine, vel haurienda, & de servitute castello imposita.

2. IDEM lib. 17. ad Edictum.

DE aqua per rotam (48) tollenda ex flumine (49), vel haurienda, vel si quis servitutem castello (50) imposuerit, quidam dubitaverunt, ne hæ servitutes non essent (51): Sed rescripto Imperatoris Antonini ad Tullianum adjicitur, licet servitus jure (52) non valuit, si tamen hac lege comparavit, seu alio quocumque legitimo modo sibi hoc jus adquisivit, tuendum esse (53) eum, qui hoc jus possedit (54).

De

[illegible]

De prædio, quod alienatur.

3. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

DUorum prædiorum dominus, si (1) alterum ea lege sibi deserit, *ut id prædium, quod datur, serviat ei, quod ipse retinet*, vel contra, jure imposita servitus intelligitur.

De monumento.

4. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

CAveri, *ut ad certum altitudinem monumentum ædificetur*, non potest (2): quia id quod humani juris esse desiit, servitutem non recipit: sicut nec illa quidem servitus consistere potest, *ut certus (3) numerus hominum in uno loco humetur*.

Si quis sibi & alteri servitutem acquirit.

5. IDEM lib. 2. Epistolarum.

PRoprium (4) solum vendo, an servitutem talem injungere possim, *ut mihi & vicino serviat?* Similiter si commune solum vendo, *ut mihi & socio serviat*, an consequi possim? *Respondi*: Servitutem (5) recipere, nisi sibi (6), nemo potest. Adjectio itaque vicini pro supervacuo habenda est: ita ut tota servitus ad eum, qui receperit, pertineat. Solum autem commune vendendo, *ut mihi, & socio serviat*, efficere non possum: quia per unum socium communi solo servitus adquiri non potest.

De prædio, quod totum, vel pro parte alienatur. 3. De exceptione servitutis.

6. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SI quis duas ædes habeat, & alteras tradat, potest legem traditioni dicere (7): *ut vel istæ, quæ non traduntur, servæ sint his, quæ traduntur*, vel contra: *ut traditæ retentis ædibus serviant*: parvique refertur, vicinæ sint ambæ ædes, an non.

† Idem erit & in prædiis rusticis: nam & si quis duos fundos habeat, alium alii potest servum facere tradendo. Duas autem ædes simul tradendo non potest efficere alteras alteris servas: quia neque adquirere alienis (8) ædibus servitutem, neque imponere potest. §. 1. Si quis partem ædium tradet, vel partem fundi, non potest servitutem imponere: quia per (9) partes (10) servitus imponi non potest, sed nec adquiri.

† Plane, si divisit fundum regionibus, & sic partem tradidit pro diviso (11), potest alterutri servitutem imponere: quia non est pars fundi, sed fundus: Quod & in ædibus potest dici, si dominus pariete medio ædificato, unam domum in duas diviserit, ut plerique faciunt (12): nam & hic pro duabus domibus accipi debet. §. 2. Item, si duo homines binas (13) ædes communes habeamus, simul tradendo, idem efficere possumus, ac si ego solus proprias binas ædes haberem. Sed, & si separatim tradiderimus, idem fiet: sic tamen, ut novissima (14) traditio efficiat etiam præcedentem traditionem efficacem.

§. 3. Si tamen alteræ unius propriæ sint ædes, alteræ communes, neutris servitutem vel adquirere, vel imponere me (15) posse, Pomponius lib. VIII. ex Sabino scripsit. Si in venditione quis dixerit, *servas fore ædes, quas vendidit*, necesse non habet liberas tradere (16): Quare vel suis ædibus eas servas facere potest, vel vicino concedere servitutem, scilicet ante traditionem. Plane si *Titio servas fore* dixit, si quidam Titio servitutem concesserit, absolutum est: si vero alii concesserit, ex empto tenebitur (17). A quo non abhorret, quod Marcellus lib. 6. Digestorum scribit: si quis in tradenda dixerit *fundum Titio servire*, cum ei non serviret, esset autem obligatus venditor Titio ad servitutem præstandam, an agere possit ex vendito, ut emptor servitutem imponi patiatur prædio, quod mercatus est? Magisque putat, permittendum agere. Idemque ait, & si possit venditor Titio servitutem vendere, æque agere permittendum. Hæc ita demum; si recipiendæ servitutis gratia id in traditione expressum est. Ceterum, si (18) quis [inquit] veritus, ne servitus Titio debeatur, ideo hoc excepit, non erit ex vendito actio, si nullam servitutem promisit.

1. An locus medius impediat servitutem.

7. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

IN tradendis unis ædibus ab eo, qui binas habet, species servitutis exprimenda (19) est (20): ne, si generaliter *servire* dictum erit, aut nihil valeat, quia incertum sit, quæ servitus excepta (21) sit, aut omnis (22) servitus imponi debeat.

§. 1. Interpositis quoque alienis ædibus imponi potest (23): [veluti,] *ut altius tollere, vel non tollere liceat*: vel etiam, si iter debeatur, *ut ita (24) convalescat, si mediis ædibus servitus postea imposita fuerit*. Sicuti per plurium prædia (25) servitus imponi etiam diversis temporibus potest. Quamquam dici potest, si tria prædia (26) continua habeam, & extremum tibi tradam, vel tuo, vel meis prædiis servitutem adquiri posse: si vero extremo, quod retineam, quia & medium meum sit, servitutem consistere: sed si rursus, aut id, cui adquisita sit servitus, aut medium alienavero, interpellari eam, donec medio prædio servitus imponatur.

De duabus insulis eodem momento duobus traditis.

8. POMPONIUS lib. 8. ad Sabinum.

SI, cum duas haberem insulas duobus eodem (27) momento tradidero, videndum est, an servitus alterutris imposita valeat: quia alienis quidem ædibus, nec imponi, nec adquiri (28) servitus potest: sed, ante traditionem peractam, suis magis adquirit, vel imponit is, qui tradit: ideoque valebit servitus.

De confusione, & restitutione servitutis.

9. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

SI ei, cujus prædium mihi serviebat, heres extiti, & eam hereditatem tibi vendidi, restitui (29) in pristinum statum servitus debet: quia id agitur, ut quasi tu heres videaris extitisse.

De exceptione servitutis.

10. ULPIANUS lib. 10. ad Sabinum.

QUidquid venditor, servitutis nomine, sibi recipere vult, nominatim recipi oportet: nam illa generalis (30) receptio, *quibus (31) [est] servitus utique (32) est*: ad extraneos pertinet. Ipsi nihil prospicit venditori ad jura ejus conservanda (33): nulla enim habuit: quia nemo (34) ipse sibi servitutem debet: quinimo, & si debita fuit servitus, deinde dominium (35) rei servientis pervenit ad me, consequenter dicitur extingui servitutem.

Quæ jura tacite sequuntur servitutem.

11. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

REfectionis gratia, accedendi ad ea loca, quæ non serviant, facultas tributa est his, quibus servitus debetur: qua tamen accedere eis sit necesse (36): nisi in cessione servitutis nominatim præfinitum sit, qua accedentur: & ideo nec secundum rivum nec supra eum, si forte sub terra aqua ducatur, locum religiosum dominus soli facere potest, ne servitus intereat: & id verum est: sed & depressurum (37) vel adlevaturum rivum (38), per quem aquam jure duci potestatem habes: nisi si, ne id faceret, cautum sit.

§. 1. Si prope (39) tuum fundum jus est mihi *aquam rivo ducere*, tacite hæc jura sequuntur, ut (40) reficere mihi rivum liceat: ut adire, qua proxime possim ad reficiendum eum ego, fabrique mei: item, ut spatium relinquat mihi dominus fundi, qua, dextra & sinistra, ad rivum adeam, & quo terram, limum (41), lapidem, arenam, calcem jacere possim.

Servitutes sequi prædium. De prædiis urban. & rustic.

12. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

CUm fundus fundo servit, vendito quoque fundo, servitutes sequuntur (42): Ædificia quoque fundis, & fundi ædificiis eadem conditione serviunt.

De piscatione thynnaria. 1. De lapide cædendo.

13. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

VEnditor fundi Geroniani, fundo Botriano, quem retinebat, legem dederat, *ne contra eum piscatio thynnaria (43) exerceatur*. Quamvis mari (44) quod natura omnibus (45) patet, servitus imponi privata (46) lege non potest, quia (47) tamen bona (48) fides contractus legem servari venditionis (49) exposcit, personæ possidentium, aut in jus eorum succedentium, per stipulationis vel venditionis legem obligantur (50).

§. 1. Si constat, in tuo agro lapidicinas esse, invito te (51), nec privato, nec publico nomine (52) quisquam lapidem cædere

[illegible]

dere potest, cui id faciendi jus non est, nisi talis consuetudo (1) in illis lapidicinis consistat, ut, si quis voluerit ex his cædere, non (2) aliter hoc faciat, nisi prius solitum solatium (3) pro hoc domino præstat: ita tamen lapides cædere debet, postquam satisfacit domino, ut neque usus necessarii (4) lapidis intercludatur, neque commoditas rei, jure, domino adimatur.

De modo itineris.

14. JULIANUS lib. 41. Digestorum.

ITer nihil prohibet, sic constitui (5), *ut quis interdiu duntaxat eat*: quod fere circa prædia urbana etiam necessarium est (6).

De eadem servitute pluribus concessa.

15. PAULUS lib. 1. Epitomarum Alfeni Digestorum.

QUi per certum locum iter, aut actum alicui cessisset, eum pluribus (7), per eundem locum, vel iter, vel actum cedere posse, verum est. Quemadmodum si quis vicino suas ædes servas fecisset, nihilominus aliis, quot vellet multis eas ædes servas facere potest.

De testamento.

16. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum [sive aureorum].

POtest etiam (8) in testamento (9) heredem suum quis damnare, *ne altius ædes suas tollat, ne luminibus ædium vicinarum officiat*, vel, *ut patiatur eum tignum in parietem immittere*, vel *stillicidia adversus eum habere*, vel *ut patiatur vicinum per fundum suum, vel heredis ire, agere, aquamve ex eo ducere*.

De precario.

17. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

SI precario (10) vicinus in tuo maceriam duxerit, interdicto, *quod precario*, [*habet*] agi non poterit: nec (11) maceria posita, donatio servitutis perfecta intelligitur (12): nec utiliter intenditur, *jus sibi esse, invito se ædificatum habere*, cum (13) ædificium (14) soli conditionem secutum, inutilem faciat intentionem (15). Cæterum, si in suo maceriam precario, qui servitutem tibi debuit, duxerit, neque libertas usucapitur (16), & interdicto, *quod precario* [*habet*], utiliter cum eo agetur. Quod si donationis causa permiseris, & interdicto agere non poteris, & servitus (17) donatione tollitur.

De pluribus dominis servitutem imponentibus vel adquirentibus.

18. PAULUS lib. 1. Manualium.

REceptum est, ut plures domini (18) & non (19) pariter cedentes, servitutes imponant, vel adquirant: ut tamen ex novissimo (20) actu etiam superiores confirmentur: perindeque sit, atque si eodem tempore omnes cessissent, & ideo, si is, qui primus cessit, vel defunctus sit [vel alio genere], vel alio modo partem suam alienaverit, post deinde socius cesserit, nihil agetur: cum enim postremus cedat, non retro adquiri servitus videtur: sed perinde habetur, atque si [post], cum postremus cedat, omnes cessissent. Igitur rursus hic actus pendebit (21), donec novus socius cedat.

† Idem juris est, & si uni ex dominis cedatur, deinde [in persona socii] aliquid horum acciderit. † Ergo & ex diverso, si ei, qui [non] cessit, aliquid [tale] eorum contigerit, ex integro omnes cedere debebunt: tantum enim tempus eis remissum est, quo dare facere [possunt] vel diversis temporibus possint: & ideo non potest uni vel unus cedere.

† Idemque dicendum est, [&] si alter cedat, alter leget servitutes: nam, si omnes socii legent servitutes, & pariter eorum adeatur hereditas, potest dici, utile esse legatum, si diversis temporibus inutiliter dies legati cedit: nec enim sicut (22) viventium, ita & (23) defunctorum (24) actus suspendi, receptum est.

T I T. V.

SI (25) SERVITUS VINDICETUR VEL AD ALIUM PERTINERE NEGETUR.

Cui datur actio de servitute, de sepulchro, & via ad sepulchrum.

1. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

ACtiones (26) de servitutibus rusticis, sive urbanis, eorum sunt, quorum prædia sunt. Sepulchra autem nostri dominii non sunt. Atquin etiam ad sepulchrum possumus vindicare (27).

De actione confessoria & negatoria. 1. Cui detur confessoria. 2. An fructuario detur confessoria. 3. Vel interdictum.

2. IDEM lib. 17. ad Edictum.

DE servitutibus (28) in rem (29) actiones competunt nobis (ad (30) exemplum earum, quæ ad usumfructum pertinent) tam confessoria, quam negatetin: *confessoria* ei, qui servitutes sibi (31) competere contendit: *negatoria* domino, qui negat. §. 1. Hæc autem in rem actio *confessoria* nulli alii, quam domino fundi, competit (32): servitutem enim nemo vindicare potest, quam is, qui dominium in fundo vicino habet, cui servitutem dicit deberi.

§. 2. Recte Netatius scribit, si medii loci ususfructus legetur, iter (33) quoque sequi, per ea scilicet loca fundi, per quæ [qui] usumfructum cessit, constitueret, quatenus est ad fruendum necessarium. namque sciendum est, iter (34), quod fruendi gratia fructuario præstatur, non esse servitutem: neque enim potest soli (35) fructuario servitus deberi, sed si fundo debeatur, & ipse fructuarius ea utetur. §. 3. Pomponius dicit, fructuarium interdicto (36) de itinere uti posse, si hoc anno usus est: alibi enim de jure, id est, in confessoria actione: alibi de facto, ut in hoc interdicto, quæritur (37), quod & Julianus lib. XLVIII. Digestorum scribit. Pro sententia Juliani facit, quod Labeo scribit, etiam si testator usus sit, qui legavit usumfructum, debere utile interdictum fructuario dari: quemadmodum heredi vel emptori (38) competunt hæc interdicta.

3. IDEM lib. 70. ad Edictum.

SEd, & si partem fundi quis emerit, idem dicendum est (39).

De jure ejus, cui servitus debetur. 1. De eo, qui habet iter sine actu, vel contra. 2. De fructibus. 3. Si plurium fundus dominetur. 4. Vel serviat. 5. Quibus ex causis datur confessoria vel aliud remedium. 6. De haustu. 7. Cui & adversus quem datur negatoria. 8. De servitute ne altius tollatur.

4. IDEM lib. 17. ad Edictum.

LOci (40) corpus non est domioii ipsius, cui servitus debetur, sed jus eundi (41) habet (42). §. 1. Qui iter sine actu, vel actum sine itinere habet, actione de servitute utetur.

§. 2. In confessoria actione, quæ de servitute movetur, fructus (43) etiam veniunt. † Sed videamus, qui esse *fructus* servitutis possint (44)? Et est verius, id demum fructuum nomine computandum, si quid [sit, quod] intersit agentis, servitute non prohiberi. Sed & in negatoria actione (ut Labeo ait) fructus computantur, quanti interest petitoris, non uti fundi sui itinere adversarium, & hanc sententiam & Pomponius probat. §. 3 Si fundus, cui iter debetur, plurium sit, unicuique in solidum (45) competit (46) actio (& ita & Pomponius lib. XLI. scribit:) sed in æstimationem id, quod interest, veniet, scilicet quod ejus interest, qui experietur. Itaque de jure quidem ipso singuli experientur, & victoria & aliis proderit (47), æstimatio autem ad quod ejus interest, revocabitur: quamvis per (48) unum adquiri servitus non possit.

§. 4. Sed & si duorum fundus sit, qui servit, adversus unumquemque poterit ita agi: & (ut Pomponius libro eodem scribit) quisquis defendit, solidum (49) debet restituere: quia divisionem (50) hæc res non recipit. §. 5. Si quis mihi itineris, vel actus, vel viæ controversiam non faciat, sed reficere, sternere (51) non patiatur, Pomponius libro eodem scribit, confessoria actione mihi utendum: nam & si arborem impendentem habeat vicinus (52), qua viam, vel iter invium, vel inhabile facit, Marcellus quoque apud Julianum notat, iter petendum, vel viam vindicandam: sed de refectione viæ & interdicto uti possumus, quod de itinere actuque reficiendo competit: non tamen, si silice quis sternere velit (53): nisi nominatim id convenit. §. 6. Sed & de haustu, quia servitus est, competunt nobis in rem actiones. §. 7. Competit autem de servitute actio (54) domino ædificii, neganti servitutem se vicino debere, cujus ædes non in totum liberæ sunt, sed ei, cum quo agitur, servitutem non debent (55): verbi gratia: Habeo ædes, quibus sunt vicinæ Seianæ, & Semproniانæ: Sempronianis servitutem debeo: adversus dominum Seianarum volo experiri altius me tollere prohibentem, in rem actione experiar: licet enim serviant ædes meæ, ei tamen, cum quo agitur, non serviunt: hoc igitur intendo, habere me jus altius tollendi, invito (56) eo, cum quo ago: quantum enim ad eum pertinet, liberas ædes habeo. §. 8. Si cui omnino altius tollere non liceat, adversus eum recte agetur, jus ei non esse tollere (57). Hæc servitus, & ei, qui ulteriores ædes (58) habet, deberi poterit.

5. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

ET ideo, si inter meas & Titii ædes tuæ [ædes] intercedant, possum Titii ædibus servitutem imponere, *ne liceat ei altius tollere*, licet tuis non imponatur: quia donec tu non extollis, est utilitas servitutis.

1. De possessore. 2. De servitute oneris ferendi. 3. Qualis est hæc actio, cui datur, & adversus quem. 4. De ædibus communibus. 5. De modo refectionis. 6. De fructibus. 7. Si paries melioretur, vel deterioretur.

6. UL-

(1) Consuetudo loci tantum præstat, quantum lex ejus vide [illegible] (2) Consorio jure uti qui desiderat, id, quod ipse eo nomine debeat, antea præstare cogitur. (3) Consuetudine [illegible] honesto tamen pretio [illegible] Pragmaticam Justiniani, cap. 18. (4) Siquidem publica utilitas privatæ anteponitur. (5) Id est temporibus [illegible] l. 4. l. 9. supr. de servitut. (6) Durum enim esset [illegible] (8) Servitus constituitur testamento [illegible] (10) Id est [illegible] (11) Qui maceriam (hoc est, murum sine calce [illegible]) patitur, donare servitutem non intelligitur [illegible] precarium potius, quam donationem. (12) Qui in suo, vel serviente prædio maceriam poni precario patitur [illegible] (14) Id est [illegible] (15) Maceriam, seu murum sine calce solo cedere [illegible] (16) Precario possidens, adversus concedentem non proficit [illegible] (17) Donati servitus perit. (18) Nam si simul cedant, nulla est dubitatio [illegible] (20) Id est, non solum tempore [illegible] (21) Unus sociorum servitutem cedere potest: sed hujus cessionis vis pendet, donec consocii cedant [illegible] (22) Imo non pendebit [illegible] (23) In pendenti contractus esse possunt [illegible] (25) Vide l. 2. infr. de servit. legata. (26) Confessoria scilicet & negatoria [illegible] (28) Licet in se non recipiat servitutem [illegible] (29) Realiter scilicet. (29) Vide l. 7. infr. eod. (30) Imo interdicta magis videntur esse, quam actiones [illegible] (31) Ratione fundi, licet fundo potius, quam personæ debeantur [illegible] (32) Directo [illegible] (34) Iter, quod fruendi gratia datur fructuario, non est servitus [illegible] (37) Differentiam actionum & interdictorum observa [illegible] (40) Locus serviens non est in ejus dominio, cui serviens debetur, sed jus eundi habet [illegible] (44) Imo non possunt [illegible] (46) Aliud in ususfructu, qui pro parte potest constitui [illegible] (49) Non pro parte [illegible] (53) Nec enim ita restitui debet [illegible] (54) Quæ negatoria [illegible] (58) Vide l. 7. §. 1. supr. comm. præd.

6. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

ET si forte qui medius est, quia servitutem non debebat, altius extulerit ædificia sua, ut jam ego non videar luminibus tuis obstaturus, si ædificavero, frustra intendes, *jus mihi non esse ita ædificatum habere invito te*: sed si intra tempus statutum rursus deposuerit ædificium suum vicinus, renascetur (1) tibi vindicatio. §. 1. Sciendum tamen in his servitutibus possessorem esse eum juris (2), & petitorem, &, si forte non habeam ædificatum altius in meo, adversarius meus possessor est (3): nam, cum nihil sit innovatum, ille possidet, & ædificantem me prohibere potest, & civili actione, & interdicto, *quod vi, aut clam*. Idem & si lapilli jactu (3) impedierit. Sed etsi, patiente eo, ædificavero, ego possessor ero effectus.

§. 2. Etiam de servitute, quæ oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit, *ut* (4) *& onera ferat, & ædificia reficiat ad eum modum, qui servitute imposita comprehensus est*. & Gallus putat, non posse ita servitutem imponi, *ut quis facere aliquid cogeretur*, sed (5), *ne me facere prohiberet*: nam in (6) omnibus (7) servitutibus refectio ad eum pertinet, qui sibi servitutem adserit: non ad eum, cujus res servit. Sed evaluit Servii sententia in proposita specie, ut possit quis defendere, *jus sibi esse, cogere adversarium reficere parietem ad onera sua sustinenda*. Labeo autem hanc servitutem non hominem debere, sed rem: denique licere (8) domino rem (9) derelinquere (10) scribit.

§. 3. Hæc autem actio in rem magis est, quam in personam: & non alii (11) competit, quam domino ædium, [&] adversus dominum: sicuti cæterarum servitutium intentio.

§. 4. Si ædes plurium dominorum sint, an in solidum agatur, Papinianus lib. III. Quæstionum tractat: & ait, singulos dominos in solidum (12) agere, sicuti de cæteris servitutibus, excepto (13) usufructu (14). Sed non idem respondendum, inquit, si communes ædes essent, quæ onera vicini sustinerent. §. 5. Modus autem refectionis in hac actione ad eum modum pertinet, qui in servitute imposita continetur: forte, ut reficiat lapide quadrato, vel lapide structili, vel quovis alio opere, quod in servitute dictum est (15). §. 6. Veniunt & fructus (16) in hac actione: id est, commodum, quod haberet, si onere ædium ejus vicinus sustineret. §. 7. Parietem autem meliorem quidem, quam in servitute impositum est, facere licet: deteriorem si facit, aut per hanc actionem aut per operis novi nunciationem (17) prohibetur.

Eventus harum judiciorum.

7. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

HArum actionum (18) eventus hic est, ut victori officio judicis aut res præstetur aut (19) cautio: *Res ipsa hæc est*, ut jubeat adversarium judex emendare vitium (20) parietis, & idoneum præstare: *Cautio* [hæc est,] *ut eum jubeat de reficiendo pariete cavere: neque se, neque* (21) *successores suos prohibituros altius tollere, sublatumque habere*: &, si caverit, absolvetur: si vero neque rem præstat, neque cautionem, tanti condemnet, quanti actor in litem juraverit (22).

De fultura ædificiorum, quibus servitus oneris ferendi debetur. 1. De servitute tigni immittendi, supraque aliquid habendi. 2. Quid intersit inter servitutem oneris ferendi, & servitutem tigni immittendi. *3. Distinctio possessoris & petitoris. 4. De eventu judicii. 5. De servitute fumi, aquæ vel alius rei immittendæ. 6. De servitute, ut quis in suo facere possit, vel non. 7. De cuniculo pergente in ædes vicini.*

8. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

SIcuti autem refectio parietis ad vicinum (23) pertinet, ita (24) fultura ædificiorum vicini, cui servitus debetur, quamdiu paries reficietur, ad inferiorem vicinum non debet pertinere: nam, si non vult superior fulcire, deponat (25): & restituet, cum paries fuerit restitutus (26). Et hic quoque sicut in cæteris servitutibus, actio contraria (27) dabitur: hoc est, *jus tibi non esse me cogere*. §. 1. Competit mihi actio adversus eum, qui cessit mihi [talem] servitutem, *ut in parietem ejus tigna immittere mihi liceat, supraque ea tigna*, (verbi gratia) *porticum* (28) *ambulatoriam facere, superque eum parietem columnas structiles* (29) *imponere, quæ tectum porticus ambulatoriæ sustineant*. §. 2. Distant autem hæ actiones (30) inter se: quod superior quidem locum habet etiam ad compellendum vicinum (31) reficere parietem [meum (32):] hæc vero locum habet ad hoc solum, ut tigna suscipiat: quod non est contra genera servitutium. §. 3. Sed si quæritur (33), quis possessoris, quis petitoris partes sustineat, sciendum est, possessoris partes sustinere, si quidem tigna immissa sint, eum, qui servitutem sibi deberi ait (34). si vero non sunt immissa, eum, qui negat.

§. 4. Et si quidem is obtinuerit, qui servitutem sibi defendit, non debet ei servitus cedi: sive recte pronuntiatum est, quia habet: sive perperam, quia per (35) sententiam non debet servitus constitui, sed, quæ est, declarari. Plane si non utendo amisit, dolo malo domini ædium, post litem (36) contestatam, restitui ei oportet, quemadmodum placet in domino ædium. §. 5. Aristo Cerellio Vitali respondit (37), non putare se, ex taberna casiaria (38) fumum (39) in superiora (40) ædificia jure immitti posse, nisi ei rei servitutem talem admittat. Idemque ait, & ex superiore in inferiora non aquam (41), non quid aliud immitti licet: in suo enim alii hactenus facere licet, quatenus nihil in alienum immittat: fumi autem, sicut aquæ, esse immissionem: posse igitur superiorem cum inferiore agere, *jus illi non esse id ita facere*. Alfenum denique scribere ait, posse ita agi, *jus illi non esse in suo lapidem cædere, ut in meum fundum fragmenta cadant*: dicit igitur Aristo, eum, qui tabernam casiariam a Minturnensibus conduxit, a superiore prohiberi posse fumum immittere, sed Minturnenses ei ex conducto teneri: agique sic posse dicit cum eo, qui eum fumum immittat, *jus ei non esse fumum immittere*: ergo per contrarium agi poterit, *jus esse* [*fumum immittere*,] quod & ipsum videtur Aristo probare. Sed & interdictum *uti* (42) *possidetis* poterit locum habere, si quis prohibeatur, qualiter velit suo uti (43). §. 6. Apud Pomponium dubitatur lib. XLI. lectionum, an quis possit ita agere, *licere fumum* (44) *non gravem, puta ex foco, in suo facere*, aut *non licere*? Et ait, magis non posse agi: sicut agi non potest (45): *jus esse in suo ignem facere aut sedere, aut lavare*. §. 7. Idem in diversum probat: nam & in (46) balineis (inquit) vaporibus (47) cum Quintilla cuniculum pergentem in Ursi Julii (48) instruxisset, placuit, potuisse tales (49) servitutes imponi.

Si ædificetur in loco serviente. 1. Si quis plus utatur, quam debet, aut minus.

9. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

SI eo loco, per quem iter mihi debetur, tu ædificaveris; possum intendere, *jus mihi esse ire agere* (50): quod si probavero, inhibebo opus tuum. † Item Julianus scripsit: si vicinus, in suo ædificando effecerit (51), ne stillicidium meum reciperet, posse me agere de jure meo, id est, *jus esse immittendi stillicidium* (52): sicut in via diximus. Sed si quidem nondum ædificavit, sive usumfructum, sive viam (53) habet, *jus sibi esse ire agere, vel frui*, intendere potest: quod si jam ædificavit dominus, is, qui iter & actum habet, adhuc potest intendere jus sibi esse: fructuarius autem non potest, quia amisit usumfructum: & ideo de dolo (54) actionem dandam, hoc casu Julianus ait. Contra si in itinere, quod per fundum tibi debeo, ædifices, recte intendam, *jus tibi non esse ædificare, vel ædificatum habere*: quemadmodum si in area mea quid ædifices. §. 1. Qui latiore via vel angustiore usus est, retinet servitutem (55): sicuti qui aqua, ex qua jus habet utendi, alia mixta usus est, retinet jus suum.

De diuturno usu & longa possessione servitutis. 1. Qui teneantur confessoria.

10. ULPIANUS lib. 53. ad Edictum.

SI (56) quis diuturno (57) usu, & longa quasi possessione, jus aquæ ducendæ nactus sit (58), non est ei necesse docere (59) de jure (60), quo aqua constituta est, veluti ex legato, vel alio modo: sed utilem habet actionem, ut ostendat (61), *per annos forte tot usum se, non vi* (62), *non clam* (63), *non precario* (64) [*possedisse*.]

§. 1. Agi autem hac actione poterit non tantum cum eo, in cujus agro aqua oritur, vel per cujus fundum ducitur, verumetiam cum omnibus agi poterit, quicunque aquam [non] ducere impediunt, exemplo cæterarum servitutium.

† Et generaliter quicunque (65) aquam ducere impediat, hac actione cum eo experiri potero.

De

[illegible]

[illegible]

De eo, qui sociis invitis ædificat in loco communi.

11. MARCELLUS lib. 6. Digeſtorum.

AN unus ex ſociis in communi loco invitis cæteris jure ædificare poſſit, id eſt, an, ſi prohibeatur a ſociis, poſſit cum his ita experiri, *jus ſibi eſſe ædificare*: & an ſocii cum eo ita agere poſſint, *jus ſibi prohibendi eſſe*, vel *illi* (1) [*jus*] *ædificandi non eſſe*: & ſi ædificatum jam ſit, non poſſit cum eo ita experiri, *jus tibi non eſſe ita ædificatum habere*, quæritur? Et magis dici poteſt, prohibendi (2) potius, quam faciendi (3), eſſe jus ſocio: quia [magis] ille, qui facere conatur [ut dixi] quodammodo ſibi alienum quoque jus præripit, ſi, quaſi ſolus dominus, ad ſuum arbitrium uti jure communi velit.

De tignis non immittendis.

12. JAVOLENUS lib. 2. Epiſtolarum.

EGi, *jus illi non eſſe tigna in parietem meum immiſſa habere*: an & de futuris non immittendis cavendum eſt? Reſpondi, Judicis officio (4) contineri puto, ut de futuro (5) quoque opere caveri debeat (6).

Si fiſtulæ ruptæ parietem vicini inundent.

13. PROCULUS lib. 5. Epiſtolarum.

FIſtulas, quibus aquam duco, in via publica habeo: & hæ ruptæ (7) inundant parietem tuum: puto, poſſe te mecum recte agere, *jus mihi non eſſe flumina ex meo in tuum parietem fluere.*

De tignis non immittendis. 1. Si paries opere facto inclinetur.

14. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI, cum meus proprius eſſet paries, paſſus (8) ſim [tua] immiſſa tigna, quæ antea habueris, ſi nova velis immittere, prohibere me potes: imo etiam agere tecum potero, *ut ea, quæ nova immiſeris, tollas* (9). §. 1. Si paries communis, opere abs te facto, in ædes meas ſe inclinaverit (10), potero tecum agere, *jus tibi non eſſe parietem illum ita habere.*

De tutore vel curatore.

15. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

ALtius ædes ſuas attollendo, ut luminibus domus minoris annis viginti quinque vel impuberis cujus curator vel tutor erat, officiatur, efficit: quamvis hoc quoque nomine, actione ipſe heredeſque teneantur: quia quod aliam facientem prohibere ex officio neceſſe habuit, id ipſe committere non debuit: tamen & adverſus poſſidentem eaſdem ædes danda eſt impuberi vel minori actio, *ut quod non jure factum eſt, tollatur* (11).

De titulo, & quaſi poſſeſſ. ſervitutis.

16. JULIANUS lib. 17. Digeſtorum.

SI a te emero, ut *mihi liceat ex ædibus meis in ædes tuas ſtillicidium immittere*: & poſtea, te ſciente, ex cauſa emptionis immiſſum habeam. Quæro, an ex hac cauſa, actione quadam, vel (12) exceptione tutus ſim? Reſpondi, utroque (13) auxilio me uſurum.

De pariete procumbente in domum vicini. 1. De poſitis in loco ſerviente. 2. De ſterquilinio juxta vicini parietem facto.

17. ALFENUS lib. 2. Digeſtorum.

SI quando inter ædes binas paries eſſet, qui ita ventrem faceret (14), ut in vicini domum ſemipedem aut amplius procumberet (15), agi oportet, *jus non eſſe, illum parietem ita projectum in ſuum eſſe invito ſe.* §. 1. Cum in domo Gaii Seii locus quidam ædibus Annii ita ſerviret, *ut in eo loco poſitum habere jus Seio non eſſet*, & Seius in eo ſilvam (16) ſeviſſet, in qua labra (17), & [tenas] (18) cucumellas (19) poſitas (20) haberet, Annio conſilium omnes Juriſperiti dederunt, ut cum eo ageret, *jus ei non eſſe, in eo loco ea poſita habere invito ſe.* §. 2. Secundum (21) cujus parietem vicinus ſterculinum (22) fecerat, ex quo paries madeſcebat, conſulebatur, quemadmodum poſſet vicinum cogere, ut *ſterculinum* (23) *tollere*? Reſpondi, ſi in loco publico id feciſſet, per interdictum (24) cogi poſſe: ſed, ſi in privato, de ſervitute agere oportere: ſi damni infecti ſtipulatus eſſet, poſſe per eam ſtipulationem (25), ſi quid ex ea re ſibi damni datum eſſet, ſervare.

Si dominus prædii ſervientis, ſui poteſtatem non faciat.

18. JULIANUS lib. 6. ex Minicio.

IS, cujus familia vicinum prohibebat aquam ducere, ſui poteſtatem non faciebat, ne ſecum agi poſſet, quærit actor, quid ſibi faciendum eſſet? Reſpondi, oportere Prætorem, cauſa cognita, jubere *bona adverſarii poſſideri* (26), *& non ante inde diſcedere, quam is actori jus aquæ ducendæ conſtituiſſet: & ſi quid, quia aquam ducere prohibitus eſſet, ſiccitatibus detrimenti cepiſſet*, veluti ſi prata arboreſve exaruiſſent.

Si ſententia de communi ſervitute contra unum lata fuerit.

19. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

SI de communi ſervitute quis bene quidem deberi intendit, ſed aliquo modo litem perdidit culpa ſua, non eſt æquum, hoc cæteris damno eſſe: ſed, ſi per colluſionem (27) ceſſit litem adverſario, cæteris dandam eſſe actionem de dolo, Celſus ſcripſit. Idque ait Sabino placuiſſe.

De fundo legato, & caſis ei junctis. 1. De jure compaſcui.

20. SCÆVOLA lib. 4. Digeſtorum.

TEſtatrix fundo (28), quem legaverat, caſas junctas habuit: Quæſitum eſt, ſi hæ fundo legato non cederent, eumque legatarius vindicaſſet, an iſte fundus aliquam ſervitutem caſis (29) deberet: aut, ſi ex fideicommiſſi cauſa eum ſibi dari legatarius deſideraret, heredes ſervitutem aliquam (30) caſis excipere deberent? Reſpondit, deberi (31). §. 1. Plures ex municipibus, qui diverſa prædia poſſidebant, ſaltum communem, *ut jus compaſcendi* (32) *haberent*, mercati (33) ſunt: idque etiam a ſucceſſoribus eorum eſt obſervatum (34): ſed nonnulli ex his, qui hoc jus habebant, prædia ſua illa propria venum dederant: Quæro, an in venditione etiam jus illud ſecutum ſit prædia, cum ejus voluntatis venditores fuerint, ut [&] hoc alienarent? Reſpondit, id obſervandum, quod actum inter contrahentes eſſet (35): ſed, ſi voluntas contrahentium manifeſta non ſit, & hoc jus ad emptores tranſire (36). † Item quæro, an, cum pars illorum propriorum fundorum legato ad aliquem tranſmiſſa ſit, aliquid juris ſecum [hujus] compaſcui traxerit? Reſpondit, cum id quoque jus fundi, qui legatus eſſet, videretur, id quoque ceſſurum legatario.

De aqua quærenda & ducenda.

21. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI qua aqua nondum apparet, ejus iter ductus conſtitui non poteſt (37). Paulus: Imo puto, idcirco id falſum eſſe, quia cedi (38) poteſt, *ut aquam quæreres, & inventam ducere liceret.*

T I T. VI.

QUEMADMODUM (39) SERVITUTES AMITTUNTUR.

De confuſione.

1. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SErvitutes prædiorum *confunduntur*, ſi idem utriuſque prædii dominus eſſe cœperit (40).

Si iter & actum habens, tantum ierit.

2. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

QUi iter & actum habet; ſi (41) ſtatuto tempore tantum ierit, non periiſſe actum, ſed manere, Sabinus, Caſſius, Octavenus ajunt: nam ire quoque per ſe eum poſſe, qui actum haberet.

De morte & cap. deminutione.

3. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

JUra prædiorum (42) *morte & capitis deminutione* non (43) perire, vulgo traditum eſt (44).

Si quis itinere ad ſepulchrum non utatur.

4. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

ITer (45) ſepulchro debitum, *non utendo* nunquam amittitur (46).

De ſocio fructuario, & bonæ fidei poſſeſſore.

5. IDEM lib. 66. ad Edictum.

SErvitus (47) & per ſocium (48), & fructuarium, & bonæ fidei poſſeſſorem (49) nobis retinetur:

De diviſione fundi.

6. CELSUS lib. 5. Digeſtorum.

NAm ſatis eſt fundi nomine (50) itum eſſe. §. 1. Si ego via, quæ nobis (51) per vicini fundum debebatur, uſus fuero, tu autem conſtituto tempore ceſſaveris, an jus tuum amiſeris? & e contrario, ſi vicinus, cui via per noſtrum fundum debebatur, per meam partem ierit, egerit, tuam partem ingreſſus non fuerit, an partem tuam liberaverit? [Celſus] reſpondit: Si diviſus (52) eſt fundus inter ſocios regionibus, quod ad ſervitutem attinet, quæ ei fundo debebatur, perinde eſt, atque ſi ab initio duobus fundis debita ſit: & ſibi quiſque dominorum uſurpat (53) ſervitutem, ſibi non utendo deperdit: nec (54) amplius in ea re cauſæ eorum [fundorum] miſcentur: nec fit ulla injuria ei (55), cujus fundus ſervit, imo ſi quo melior: quoniam

(1) Negatoria poteſt concipi verbis affirmativis, vel negativis. (2) Diſſentientis & prohibentis ſocii potior eſt conditio, adde l. Sabinus 28. comm. divid. vel ſic Qui conſortem habet, liberam poteſtatem non habet. (3) l. 28. infr. comm. divid. (4) De quo vide l. 7. ſupr. eod. (5) V. l. 7. ſupr. eod. (6) l. 19. infr. de ſervit. urban. (7) Inſtructio etiam in alienum quid immittere non licet. (8) Non ſimpliciter, ut verus interpres [illegible] putat [illegible] jure ſervitutis [illegible] agitur enim hoc titulo, non de precario ſed de ſervitute [illegible]. (9) l. 8. C. de ſervitut. (10) l. 14. ſupr. de ſervit. urban. (11) l. 3. l. 9. C. de ſervitut. (12) l. 9. ſupr. eod. Ex titulo & quaſi poſſeſſione ſervitutis conſequimur actionem & exceptionem. (13) [illegible] (14) [illegible] (15) l. 14. in fin. ſupr. eod. (16) Id eſt, viridarium. Cujac. [illegible] (17) [illegible] (18) Alii [illegible] (19) Vaſis genus eſt cucumella [illegible] (20) Cucuma [illegible] vaſis, de quo Petronius Arbiter [illegible] (21) Sterculinum a vicino ita factum, ut meus paries madeſcat [illegible] (22) Item ſi terram congeſſit. l. 19. infr. [illegible] (23) V. quæ notavi ad l. 4. §. 1. ſupr. eod. (24) Ne quid in loco publico, l. 2. infr. ne quid in loc. publ. (25) l. 18. [illegible] infr. de damn. infect. (26) Adde l. 7. §. pen. ſupr. de dol. (27) Per quem ſolebat ire ad [illegible] (28) Ruſticum prædium urbano ſervire poteſt, ut hic. (29) Puta itineris. (30) [illegible] (31) Vide l. 27. ſupr. de ſervit. urban. (32) Compaſcendi jus [illegible] (33) Jus compaſcendi tranſit ad ſucceſſores. (34) Id eſt, jus compaſcendi emptum alteri cedi poteſt. (35) Servitutes domini mutatione non pereunt, vide l. 23. §. 2. ſupr. de ſervit. ruſt. (36) Hoc mox corrigitur vide l. 10. ſupr. de ſervitut. Goth. [illegible] (37) Futuræ aquæ [illegible] adquiri poteſt [illegible] (38) [illegible] (39) [illegible] (40) [illegible] ſervitutes confunduntur l. [illegible] ſupr. de ſervit. ruſt. præd. (41) l. 10. infr. [illegible] (42) [illegible] (43) [illegible] Res enim ſequuntur, non perſonas l. 4. ſupr. de ſervit. ruſt. (44) [illegible] (45) [illegible] (46) [illegible] (47) [illegible] (48) [illegible] (49) [illegible] (50) Adde l. 20. §. 21. [illegible] (51) V. [illegible] (52) Diviſi regionibus fundi [illegible] (53) Id eſt, uſum retinet [illegible] (54) Separata [illegible] (55) Occurrit objectioni [illegible] quia [illegible] qui vero non utitur, partem ſuam amittit. Ibid.

nium alter dominorum, utendo, sibi, non toti fundo, proficit. † Sed si is fundus, qui servierit, ita divisus est (1), plusculum dubitationis res habet: nam si certus ac finitus viæ locus est, tunc si per (2) longitudinem ejus fundus divisus est, eadem omnia servanda erunt, quæ si initio constituendæ ejus servitutis similiter hic duo fundi fuissent (3): si vero per latitudinem ejus fundus divisus [est] (nec multum refert, æqualiter id factum est, an inæqualiter) tunc manet idem jus servitutis, quod, fundo indiviso, fuerat (4): nec aut usu (5) detineri, aut, non utendo deperire, nisi tota via poterit: nec, si forte inciderit, ut semita, quæ per alterum duntaxat fundum erit, utatur, idcirco alter fundus liberabitur: quoniam unum, atque eo modo individuum viæ jus est. Possunt tamen alterutrum fundum liberare, si (6) modo hoc specialiter conceptum. Certe si is, cui servitus debebatur, alterum ex ea divisione fundum redemerit (7), num ideo minus ea ex fundi alterius servitus permanebit? nec video, quid absurde consecuturum sit eam sententiam, fundo altero manente servo, si modo & ab initio potuit (8) angustior constitui via, quam lege (9) finita est: & adhuc id loci superest in eo fundo, cui remissa servitus non est, ut sufficiat viæ. Quod si minus loci superest, quam viæ sufficiat, uterque fundus liberabitur: alter propter redemptionem: alter, quia (10) per eum locum, qui superest, via constitui non potest. Ceterum si ita constitutum est jus viæ, *ut per quamlibet partem fundi ire agere liceat*, idque vel subinde mutare, [nihil prohibet]: atque ita divisus est fundus, si per quamlibet ejus partem æque ire atque agi possit, tunc perinde observabimus, atque si ab initio duobus fundis duæ servitutes impositæ fuissent, ut altera retineri, altera non utendo possit deperire. † Nec me fallit (11), alieno facto jus alterius immutatum iri (12): quoniam ante satius fuerat, per alteram partem ire agere, ut idem jus ei in altera parte fundi retineretur. Contra, illud commodum accessisse ei, cui via debebatur, quod per duas pariter vias ire agere possit: bisque (13) octonos in porrectum, & senos denos in anfractum.

De servitute, cujus usus non est continuus.

7. PAULUS lib. 13. ad Plautium.

SI (14) sic constituta sit aqua, *ut vel* (15) *æstate ducatur tantum, vel uno mense*, quæritur, quemadmodum non utendo amittatur: quia non est continuum tempus: quo cum uti non potest, non sit usus: itaque & *si alternis annis vel mensibus* quis equam habeat, duplicato (16) constituto tempore amittitur. Idem & de itinere custoditur (17): si vero *alternis diebus, aut die toto, aut tantum nocte*, statuto legibus tempore amittitur: quia una servitus est. Nam & si alternis horis (18), vel una hora quotidie servitutem habeat, Servius scribit, perdere eum, non utendo, servitutem: quia id, quod habet, quotidianum sit.

Si quis in loco serviente permiserit aliquid facere. 1. Si quis per partem itineris eat.

8. IDEM lib. 15. ad Plautium.

SI stillicidii immittendi jus habeam in aream tuam, & permisero (19) jus tibi in ea area ædificandi, stillicidii immittendi jus amitto. Et similiter si per tuum fundum via mihi debeatur, & permisero tibi, in eo loco, per quem via mihi debetur, aliquid facere, amitto jus viæ. §. 1. Is, qui per partem (20) itineris it, totum jus usurpare videtur.

Si aqua per partem aquagii influxerit.

9. JAVOLENUS lib. 3. ex Plautio.

AQua, si in partem aquagii (21) influxit, etiamsi non ad ultima loca pervenit, omnibus tamen partibus usurpantur (22).

De pupillo, & socio. 1. Si quis eo tempore, vel eo modo, quo non debuit, utatur.

10. PAULUS lib. 15. ad Plautium.

SI communem (23) fundum ego & pupillus haberemus (24), licet uterque non uteretur, tamen propter (25) pupillum (26) & ego viam retineo (27).

§. 1. Si is (28), qui nocturnam (29) aquam habet, interdiu per constitutum ad amissionem tempus usus fuerit, amisit (30) nocturnam (31) servitutem, qua usus non est (32). Idem est in eo, qui certis horis aquæductum habens, aliis usus fuerit, nec ulla parte earum horarum.

1. De fundo sub conditione legato.

11. MARCELLUS lib. 4. Digestorum.

IS, cui via vel actus debebatur, *ut vehiculo* (33) *certo genere uteretur*, alio genere fuerat usus: videamus, ne amiserit (34) servitutem: & alia sit ejus conditio, qui amplius oneris, quam licuit, vexerit: magisque hic plus, quam aliud egisse videatur: sicuti si latiore itinere usus esset, aut si plura jumenta egerit, quam licuit, aut aquæ admiscuerit aliam. Ideoque in omnibus istis quæstionibus servitus quidem non amittitur: non autem conceditur plus, quam pactum est, in servitute habere. §. 1. Heres, cum legatus esset fundus sub conditione, imposuit ei servitutes (35): extinguentur, si legati conditio existat (36). Videamus, an adquisitæ sequantur legatarium? Et magis dicendum est, ut sequantur.

Quemado retineatur servitus.

12. CELSUS lib. 23. Digestorum.

QUi fundum alienum bona fide emit (37), itinere quod ei fundo debetur, usus est: retinetur id jus itineris: atque etiam si precario aut vi dejecto domino possidet: fundus (38) enim qualiter (39) se habens [ita (40)] cum in suo habitu (41) possessus est, jus (42) non (43) deperit: neque refert, juste, necne, possideat, qui talem eum possidet. Quare fortius, & (44) si aqua per rivum sua (45) sponte (46) perfluxit, jus aquæ ducendæ retinetur: quod & Sabino recte placuit, ut apud Neratium libro quarto membranarum scriptum est.

Si quis fundi dominantis locum servienti proximum vendiderit; deinde adquisierit.

13. MARCELLUS lib. 17. Digestorum.

SI quis ex fundo, cui viam vicinus deberet, vendidisset locum proximum servienti fundo, non imposita servitute: & intra legitimum tempus (47), quo servitutes pereunt, rursus eum locum adquisisset, habiturus est servitutem, quam vicinus debuisset.

De impetu fluminis, & ruina.

14. JAVOLENUS lib. 10. ex Cassio.

SI locus, per quem via, aut iter, aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset, & intra tempus, quod ad amittendam servitutem sufficit, alluvione facta, restitutus est, servitus quoque in pristinum statum restituitur. Quod si id tempus præterierit, ut servitus amittatur (48), renovare eam cogendus est. §. 1. Cum (49) via publica [vel] fluminis impetu vel ruina amissa est, vicinus proximus viam præstare debet (50).

De medii prædii adquisitione.

15. IDEM lib. 2. Epistolarum.

SI, cum servitus mihi per plures fundos deberetur, medium fundum adquisivi, manere servitutem puto: quia toties servitus confunditur, quoties uti ea is, ad quem pertineat, non potest: medio autem fundo adquisito (51), potest consistere, ut per primum, & ultimum, iter debeatur.

De aquæductu debito pluribus fundis, aut fundo communi.

16. PROCULUS lib. 1. Epistolarum.

AQuam, quæ oriebatur in fundo vicini, plures per eundem rivum jure ducere soliti sunt, ita ut suo quisque die a capite duceret: primo per eundem rivum, eumque communem: deinde, ut quisque inferior erat suo quisque proprio rivo, [&] unus statuto tempore, quo servitus amittitur, non duxit: existimo eum jus ducendæ aquæ amisisse: nec (52) per ceteros, qui duxerunt, ejus jus usurpatum esse: proprium enim cujusque eorum jus fuit, neque per alium usurpari potuit. Quod si plurium fundo (53) iter aquæ debitum esset, per unum eorum omnibus his, inter quos is fundus communis fuisset, usurpari potuisset. † Item si quis eorum, quibus aquæductus servitus debebatur, & per eundem rivum aquam ducebant, jus aquæ ducendæ non ducendo eam, amisit, nihil juris eo nomine ceteris, qui rivo utebantur, accrevit: idque commodum ejus est, per cujus fundum id iter aquæ, [quod], non utendo, pro parte unius amissum est: libertate enim hujus partis servitutis fruitur.

Si haustum habens, ierit, nec hauserit.

17. POMPONIUS lib. 11. ex Variis lectionibus.

LAbeo ait: si is, qui *haustum* habet, per tempus, quo servitus amittitur, ierit ad fontem, nec aquam hauserit, iter quoque eum amisisse (54).

Si quis alia aqua utatur quam qua debet. 1. De tempore auctoris successori imputando. 2. De eo, qui non potuit immittere.

18. PAULUS lib. 15. ad Sabinum.

SI quis alia aqua usus fuerit, quam de qua in servitute imponenda actum est, servitus amittitur (55). §. 1. Tempus, quo non est usus præcedens fundi dominus, cui servitus debe-

[illegible]

debetur, imputatur ei, qui [in] ejus loco successit (1).

§. 2. Si, cum jus haberes *immittendi*, vicinus statuto tempore ædificatum non habuerit, ideoque nec tu immittere potueris (2), non ideo magis servitutem amittes: quia non potest videri usucepisse vicinus tuus libertatem ædium suarum, qui jus (3) tuum non interpellavit (4).

Utrum servitus, qua nunquam usi coeptum est, amittatur?

19. POMPONIUS lib. 32. ad Sabinum.

SI (5) partem (6) fundi vendendo, lege (7) caverim, *uti per eam partem in reliquum fundum meum aquam ducerem*: & statutum tempus intercesserit, antequam rivum facerem, nihil tamen amitto: quia (8) nullum (9) iter aquæ fuerit (10): sed manet mihi jus integrum; quod si fecissem iter, neque usus essem, amittam. §. 1. Si per fundum (11) meum viam tibi legavero (12), & adita mea hereditate, per constitutum tempus ad amittendam servitutem ignoraveris eam tibi legatam esse, amittes viam non utendo: quod si intra [idem] tempus, antequam rescires tibi legatam servitutem, eum fundum vendideris, ad emptorem via pertinebit, si reliquo tempore ea usus fuerit: quia scilicet tua esse cœperat: ut jam nec jus repudiandi (13) legatum tibi possit contingere, cum ad te fundus non pertineat.

Per quos retineatur servitus.

20. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

USu retinetur servitus, cum ipse, cui debetur, utitur, quive (14) in possessione ejus est: aut mercenarius, aut hospes, aut medicus (15), quive ad visitandum dominum venit: vel colonus, aut fructuarius.

21. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

FRuctuarius, licet suo nomine.

22. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

DEnique quicunque quasi debita via usus fuerit.

23. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SIve ad fundum nostrum facit, vel ex fundo.

24. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

LIcet malæ fidei possessor sit (16), retinebitur servitus.

Quid sit servitute uti.

25. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

SErvitute usus non videtur, nisi (17) is (18), qui suo jure uti se credidit: ideoque si quis pro via publica vel pro alterius servitute usus sit, nec interdictum, nec actio utiliter competit.

---

(1) Tempus negligentiæ auctoris, successori imputatur. [illegible]

L I B E R N O N U S.

T I T. I.

SI (1) QUADRUPES (2) PAUPERIEM (3) FECISSE (4) DICATUR.

Summa legis XII. tabularum. 1. Quid sit Noxia. *2. Ad quas quadrupedes hæc actio pertineat. 3. Quid sit* Pauperies. *4. Si quadrupes commota feritate vel ob aliam causam nocuerit. 5. De cane, qui evasit. 6. De fera instigata alterius. 7. Vel contra naturam mota. 8. Si quadrupes quadrupedem concitavit. 9. Si quadrupes corpore suo vel per aliam rem damnum dederit. 10. De bestiis. 11. Si arietes vel boves commiserint. 12. In quem detur hæc actio. 13. De morte quadrupedis ante litem contestatam. 14. Quid sit* Noxæ dedere. *De quadrupede communi. 15. Si dominus quadrupedem suam esse negaverit. 16. Si quadrupes post litem contestatam ab alio occidatur. 17. De successoribus.*

1. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI *quadrupes pauperiem* (5) *fecisse dicetur*, actio ex lege duodecim tabularum descendit: quæ lex voluit, *aut* (6) *dari* [*id*,] *quod nocuit*, *id est*; *id animal*, *quod noxiam commisit*: *aut æstimationem noxiæ offerre*. §. 1. *Noxia* (7) autem est ipsum delictum. §. 2. Quæ actio ad omnes (8) quadrupedes pertinet. §. 3. Ait Prætor, *pauperiem fecisse*. Pauperies est damnum sine injuria facientis datum: nec (9) enim potest animal injuriam (10) fecisse, quod sensu caret. §. 4. Itaque, ut Servius scribit, tunc hæc actio locum habet, cum commota feritate (11) nocuit quadrupes: puta si equus calcitrosus calce percusserit: aut bos cornu (12) petere solitus, petierit (13): aut mulæ propter nimiam ferociam. Quod si propter loci iniquitatem (14), aut propter culpam (15) mulionis, aut si plus justo onerata quadrupes, in aliquem onus averterit, hæc actio cessabit, damnique injuriæ (16) agetur. §. 5. Sed & si canis, cum duceretur ab alio quo (17), asperitate sua evaserit, & alicui damnum dederit, si contineri firmius ab alio poterit, vel [si] per eum locum induci non debuit, hæc actio cessabit, & tenebitur (18) qui canem tenebat. §. 6. Sed & si instigatu (19) alterius fera damnum dederit, cessabit hæc actio. §. 7. Et generaliter hæc actio locum habet, quotiens contra naturam (20) fera mota pauperiem dedit. Ideoque si equus dolore (21) concitatus, calce petierit, cessare istam actionem: sed eum, qui equum percusserit, aut vulneraverit, in factum magis, quam lege Aquilia teneri: utique ideo, quia non ipse suo corpore damnum dedit. At si, cum equum permulsisset quis, vel palpatus est, [&] calce eum percusserit, erit actioni locus. §. 8. Et, si alia quadrupes aliam concitavit, ut damnum daret, ejus, quæ concitavit, nomine agendum erit. §. 9. Sive autem corpore suo pauperiem quadrupes dedit, sive per aliam rem, quam tetigit quadrupes, hæc actio locum habebit: utputa, si plaustro bos obtrivit aliquem vel alia re dejecta. §. 10. In bestiis (22) autem propter naturalem (23) feritatem, hæc actio locum non habet: & ideo, si ursus fugit, & sic nocuit, non potest quondam dominus conveniri: quia desinit (24) dominus esse, ubi fera evasit: & ideo, & si eum occidi, meum corpus est. §. 11. Cum arietes vel boves commisissent, & alter alterum occidit, Quintus Mucius distinxit, ut si quidem is perisset, qui aggressus erat (25), cessaret actio: si is, qui non provocaverat, competeret actio: quamobrem eum sibi aut noxam sarcire, aut in noxam dedere oportere. §. 12. Et, cum etiam in quadrupedibus (26) noxa caput sequitur, adversus dominum hæc actio datur, non cujus fuerit quadrupes, cum noceret, sed cujus nunc est. §. 13. Plane si ante litem contestatam decesserit animal, extincta erit actio. §. 14. *Noxæ* autem *dedere*, (27) est, animal tradere vivum (28). † Denique, si commune plurium sit animal, adversus singulos erit in solidum noxalis (29) actio, sicut in homine. §. 15. Interdum autem dominum in hoc non convenietur, ut noxæ dedat, sed etiam in solidum. utputa, si in jure interrogatus (30), *an sua quadrupes esset*, responderit, *non esse suam*: nam si constiterit esse ejus, in solidum condemnabitur (31). §. 16. Si (32) post litem contestatam, ab alio sit animal occisum: quia domino legis Aquiliæ actio competit, ratio in judicio habebitur [legis Aquiliæ], quia dominus noxæ dedendæ facultatem amiserit. Ergo ex judicio proposito, litis æstimationem (33) offeret, nisi paratus fuerit actionem mandare adversus eum, qui occidit.

§. 17. Hanc actionem nemo dubitaverit, heredi dari cæterisque successoribus: item adversus heredes, cæterosque, non jure successionis, sed eo jure, quo domini sint, [competit.]

De eo, cujus interest. 1. De Cive.

2. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

HÆc actio (34) non solum domino, sed etiam ei, cujus interest, competit: veluti ei, cui res commodata est, item fulloni; quia eo, quod tenentur, damnum videntur pati. §. 1. Si quis aliquem evitans, Magistratum forte, in tabernam proximam se immisisset, ibique a cane feroce læsus esset, non posse agi canis nomine, quidam putant: at, si solutus (35) fuisset, contra.

De libero homine læso.

3. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

EX hac lege, jam non dubitatur, etiam liberarum personarum nomine agi posse. forte si patremfamilias aut filiumfamilias vulneraverit quadrupes; scilicet, ut non deformitatis (36) ratio habeatur, cum *liberum corpus æstimationem non recipiat* (37): sed impensarum (38) in curationem factarum: & operarum amissarum, quasque amissurus quis esset, inutilis factus.

De actione utili.

4. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

HÆc actio utilis (39) competit, etsi non quadrupes, sed aliud animal pauperiem fecit.

Si mula, quam equus offecit, calce percusserit.

5. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

AGaso cum in tabernam equum deduceret, mulam equus olfecit (40), mula calcem rejecit, & crus Agasoni fregit: Consulebatur, possetne cum domino mulæ agi, quod ea pauperiem fecisset? Respondi, posse (41).

TIT.

---

(1) vv. [illegible] & Paul. 1. Sent. [illegible] Synops. Basil. p. 500. [illegible] Quid si non quadrupes, sed serpens, vel avis, vel piscis nocuit? Utilis actio ex hac lege dabitur [illegible] Aquilam. (22) Bestias, quæ natura feræ. [illegible] (23) Qualitas naturalis in bestiis [illegible]

T I T. II.

AD LEGEM AQUILIAM (1).

De effectu. 1. De auctore hujus legis.

1. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

LEx (2) Aquilia omnibus (3) legibus, quæ ante se *de damno injuria* locutæ sunt, derogavit: sive duodecim tabulis, sive alia quæ fuit: quas [leges] nunc referre non est necesse. §. 1. Quæ lex Aquilia plebiscitum est (4), cum eam Aquilius Tribunus plebis a plebe rogaverit.

Caput primum. 1. De pœna inficientis. 2. De quadrupedibus, & servis exæquatis. Quæ continentur appellatione pecudum: an pecudes bestiæ, & quæ mixtæ naturæ sunt.

2. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

LEge Aquilia capite primo cavetur (5): [ut] *qui servum servamve, alienum alienamve, quadrupedem vel pecudem, injuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum æs dare domino (6) damnas esto*. §. 1. Et infra deinde cavetur, *Ut adversus inficiantem in duplum (7) actio esset*. §. 2. Ut igitur apparet, servis [nostris] exæquat quadrupedes (8), quæ (9) pecudum (10) numero sunt, & gregatim habentur; veluti oves, capræ, boves, equi, muli, asini. † Sed an sues *pecudum* appellatione continentur, quæritur? Et recte Labeoni placet, contineri: sed canis inter pecudes non est. Longe magis bestiæ (11) in eo numero non sunt, veluti ursi, leones, pantheræ: elephanti autem, & cameli, quasi mixti (12) sunt: nam (13) & jumentorum (14) operam præstant, & natura eorum fera est: & ideo primo capite contineri eas oportet.

Ratio verbi Injuria.

3. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI servus servave, injuria occisus occisave fuerit, lex Aquilia locum habet. *Injuria* [occisum esse] merito adjicitur: non enim sufficit occisum, sed (15) oportet injuria id esse factum.

De latrone, fure, aggressore.

4. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

ITaque (16), si servum tuum latronem, insidiantem mihi occidero, securus ero. *Nam adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere* (17). §. 1. Lex (18) duodecim tabularum *furem noctu deprehensum occidere* permittit (19): ut tamen id ipsum cum clamore testificetur (20): *interdiu* (21) autem *deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat*: ut tamen æque cum clamore testificetur.

Injuria quid significet. 2. De furioso, quadrupede, tegula, infante, impubere. 3. Magistro.

5. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SEd & si quemcumque (22) alium ferro se petentem quis occiderit (23), non videbitur injuria occidisse: &, si metu quis mortis furem occiderit, non dubitabitur, quin lege Aquilia non teneatur. Sin autem, cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est, ut injuria fecisse videatur: ergo & Cornelia tenebitur. §. 1. *Injuriam* autem hic accipere nos oportet, non quemadmodum circa injuriarum actionem, contumeliam (24) quandam: sed quod non jure factum est, hoc est, contra jus, id est, si culpa quis occiderit: & ideo interdum [utraque] actio concurrit, & legis Aquiliæ, & injuriarum: sed duæ erunt æstimationes, alia damni, alia contumeliæ. Igitur injuriam (25) hic damnum accipiemus culpa datum, etiam ab eo, qui nocere noluit.

§. 2. Et ideo quærimus (26), si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliæ actio sit? Et Pegasus negavit: Quæ (27) enim in eo culpa sit, cum suæ mentis non sit (28)? Et hoc est verissimum: cessabit igitur Aquilia actio, quemadmodum (29) si quadrupes damnum dederit, [Aquilia cessat]: [aut] si tegula ceciderit (30). † Sed & si infans damnum dederit, idem erit dicendum. † Quod si impubes (31) id fecerit, Labeo ait, quia furti (32) tenetur, teneri & Aquilia eum: & hoc puto verum, si sit jam injuriæ capax. §. 3. Si magister in disciplina (33) vulneraverit servum, vel occiderit, an Aquilia teneatur, quasi damnum injuria dederit? Et Julianus scribit, Aquilia teneri eum, qui eluscaverat (34) discipulum in disciplina. Multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. † Proponitur autem apud eum species talis: sutor (inquit) puero discenti, ingenuo (35) filiofamilias, parum bene facienti quod demonstraverat (36), forma (37) calcei cervicem percussit, ut oculus (38) puero perfunderetur (39): dicit igitur Julianus, injuriarum quidem actionem non competere: quia non faciendæ injuriæ causa percusserit, sed monendi & docendi causa: an ex locato, dubitat: quia levis (40) dumtaxat castigatio concessa est docenti. Sed lege Aquilia posse agi non dubito:

6. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

PRæceptoris (41) enim nimia sævitia culpæ adsignatur.

1. Si quis telo vel sine telo occiderit. 2. De onere dejecto, de lapso. 3. De impulsu. 4. De colluctatione, pancratio, pugilatu. 5. De servo ægroto percusso. 6. De eo, qui causam mortis præstitit. 7. Si quis aliquem de ponte præcipitaverit, aut puerum saxo illisit. 8. De medico.

7. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

QUa (42) actione patrem (43) consecuturum ait, quod minus (44) ex operis filii sui propter vitiatum oculum sit habiturus: & impendia, quæ pro ejus curatione fecerit. §. 1. *Occisum* autem accipere debemus, sive gladio, sive etiam fuste, vel alio telo (45), vel manibus, si forte strangulavit eum, vel calce petiit, vel capite, vel qualiter (46) qualiter. §. 2. Sed si quis plus justo oneratus, dejecerit onus, & servum occiderit, Aquilia locum habet: fuit enim [in] ipsius arbitrio, ita se non onerare. Nam & si lapsus aliquis servum alienum onere presserit, Pegasus ait, lege Aquilia eum teneri: ita demum, si vel plus justo se oneraverit, vel negligentius per lubricum (47) transierit. §. 3. Proinde si quis alterius impulsu (48) damnum dederit, Proculus scribit, neque eum, qui impulit teneri, quia non occidit, neque eum, qui impulsus est, quia damnum injuria non dedit: secundum quod in factum actio erit danda in eum, qui impulit. §. 4. Si [quis] in colluctatione (49), vel (50) in pancratio (51), vel pugiles dum inter se exercentur, alius alium occiderit, si quidem in publico certamine [alius alium occiderit], cessat Aquilia: quia gloriæ causa & vir-

virtutis, non injuriæ gratia videtur damnum datum. Hoc autem in servo non procedit: quoniam ingenui solent certare (1): in filiofamilias vulnerato procedit. Plane, si cedentem vulneraverit, erit Aquiliæ locus: aut si non in certamine servum occidit: nisi [si] domino committente hoc factum sit: tunc enim Aquilia cessat. §. 5. Sed si quis servum ægrotum leviter percusserit, & is obierit, recte Labeo dicit, lege Aquilia eum teneri: quia aliud alii mortiferum esse solet (2). §. 6. Celsus autem multum (3) interesse [dicit], occiderit, an mortis causam præstiterit: ut, qui mortis causam præstitit (4), non Aquilia, sed in factum actione teneatur. Unde adfert eum, qui venenum pro medicamento dedit: & [ait], causam mortis præstitisse: quemadmodum eum, qui furenti gladium (5) porrexit: nam nec hunc lege Aquilia teneri, sed in factum.

§. 7. Sed (6) si quis de (7) ponte aliquem præcipitavit, Celsus ait, sive ipso ictu perierit, aut continuo submersus est, aut lassatus vi fluminis victus perierit, lege Aquilia teneri: quemadmodum, si quis puerum saxo illisisset.

§. 8. Proculus ait, si medicus servum imperite secuerit (8), vel ex locato (9) vel ex lege Aquilia (10) competere actionem.

De medico, & eo, qui equo vehitur.

8. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

IDem juris est, si medicamento perperam (11) usus fuerit. Sed & qui bene secuerit (12), & dereliquit curationem, securus non erit: sed culpæ reus intelligitur. §. 1. Mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, si eæ alienum hominem obtriverint, vulgo (13) dicitur culpæ nomine teneri. Idem dicitur & si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit. Nec videtur iniquum, si infirmitas (14) culpæ adnumeretur: cum (15) affectare (16) quisque non debeat, in quo vel intelligit, vel intelligere debet, infirmitatem suam alii periculosam futuram. Idem juris est in persona ejus, qui impetum equi, quo vehebatur, propter imperitiam, vel infirmitatem, retinere non poterit.

De obstetrice. 1. De medicamento, & veneno. 2. De fame. 3. De equo concitato. 4. De lusu.

9. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

ITem si obstetrix (17) medicamentum (18) dederit, & inde mulier perierit, Labeo distinguit: ut, si quidem suis manibus supposuit, videatur occidisse: sin vero dedit, ut sibi mulier offerret, in factum actionem dandam. Quæ sententia vera est: magis (19) enim causam mortis præstitit, quam occidit (20).

§. 1. Si quis per vim, vel suasum, medicamentum alicui infundit, vel ore (21) vel clystere (22), vel si eum unxit malo (23) veneno, lege Aquilia [eum teneri]: quemadmodum obstetrix supponens tenetur. §. 2. Si quis hominem fame (24) necaverit, in factum actione teneri (25), Neratius ait. §. 3. Si servum meum equitantem, concitato equo effeceris in flumen præcipitari, atque ideo [homo] perierit, in (26) factum esse dandam actionem Ofilius scribit: quemadmodum (27) si servus meus ab alio in insidias deductus, ab alio esset occisus. §. 4. Sed si per lusum (28) jaculantibus servus fuerit occisus, Aquiliæ locus est. Sed si, cum alii in campo jacularentur, servus per eum locum transierit, Aquilia cessat: quia non debuit per campum jaculatorium (29) iter intempestive facere, qui tamen data opera in eum jaculatus est, utique Aquilia tenebitur.

10. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

NAm lusus quoque noxius in culpa est (30).

1. Si alius tenuit, alius interemit. 2. Si plures percusserint. 4. Aut trabem dejecerint. 5. De cane irritato. 6. De domino. 7. De homine redhibendo. 8. De bonæ fidei possessore. 9. De commodatario. 10. De fructuario, & usuario.

11. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

ITem Mela scribit, si (31), cum pila (32) quidam luderent, vehementius quis pila (33) percussa in tonsoris manus eam dejecerit, & sic servi, quem tonsor radebat, gula sit præcisa adjecto cultello; in quocunque eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri: Proculus in tonsore esse culpam. Et sane, si ibi tondebat, ubi ex consuetudine ludebatur, vel ubi transitus frequens erat, est quod ei imputetur: quamvis nec illud male dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit, ipsum de se queri debere (34). §. 1. Si alius tenuit (35), alius interemit, is, qui tenuit, quasi (36) causam mortis præbuit, in factum actione tenetur. §. 2. Sed si plures (37) servum percusserint, utrum omnes, quasi occiderint, teneantur, videamus? & si quidem apparet, cujus ictu (38) perierit, ille, quasi occiderit, tenetur: quod si (39) non apparet; omnes, quasi occiderint, teneri Julianus ait: & si cum uno agatur, ceteri non liberantur: nam ex lege Aquilia quod alius præstitit, alium non relevat: cum (40) sit pœna. §. 3. Celsus scribit, si alius mortifero vulnere percusserit, alius postea exanimaverit (41), priorem (42) quidem non teneri, quasi occiderit, sed quasi vulneraverit: quia ex alio vulnere periit: posteriorem teneri, quia occidit, quod & Marcello videtur, & est probabilius.

§. 4. Si plures trabem dejecerint, & hominem oppresserint, æque veteribus placet, omnes lege Aquiliæ teneri. §. 5. Item cum eo, qui canem irritaverat (43) & effecerat, ut aliquem morderet (44), quamvis eum non tenuit, Proculus respondit, Aquiliæ actionem esse. Sed Julianus eum demum Aquilia teneri [ait], qui tenuit, & effecit, ut aliquem morderet: ceterum, si non tenuit, in factum agendum. §. 6. Legis autem Aquiliæ actio hero (45) competit, hoc est, domino (46). §. 7. Si in eo homine, quem tibi redhibiturus essem, damnum injuria datum esset, Julianus ait, legis Aquiliæ actionem mihi competere, meque, cum cœpero redhibere, tibi (47) restituturum. §. 8. Sed, si servus bona fide alicui serviat, an ei competit Aquiliæ actio? Et magis in factum (48) [actio] erit danda. §. 9. Eum, cui vestimenta commodata sunt, non posse, si scissa fuerint, lege Aquilia agere (49), Julianus ait: sed domino eam competere. §. 10. An fructuarius vel usuarius legis Aquiliæ actionem haberet, Julianus tractat: Et ego puto melius, utile (50) judicium ex hac causa dandum.

12. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SEd & si proprietatis dominus vulneraverit servum, vel occiderit (51), in quo ususfructus meus est, danda est mihi, ad exemplum legis Aquiliæ, actio in eum pro portione ususfructus: ut etiam ea pars anni in æstimationem veniat, qua nondum ususfructus meus fuit.

De libero homine. De servo fugitivo. 1. De bonæ fidei possessore. 2. De servo hereditario. 3. De servo legato.

13. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

LIber homo (52), suo (53) nomine utilem Aquiliæ habet actionem: directam enim non habet, quoniam dominus (54) membrorum suorum nemo videtur. Fugitivi (55) autem nomine dominus (56) habet. §. 1. Julianus scribit, si homo liber bona fide mihi serviat, ipsum lege Aquiliæ mihi teneri (57).

§. 2. Si servus hereditarius occidatur, quæritur, quis Aquiliæ agat, cum dominus nullus sit hujus servi? Et ait Celsus, legem domino damna salva esse voluisse: dominus ergo hereditas (58) habebitur? Quare, adita hereditate, heres poterit experiri. §. 3. Si servus legatus, post aditam hereditatem sit occisus, competere legis Aquiliæ actionem legatario, si non post mortem servi adgnovit legatum: quod si repudiavit, consequens esse ait Julianus dicere, heredi competere.

14. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

SEd si ipse heres (59) eum occiderit, dictum est, dandam in eum legatario actionem.

1. Servus mortifere vulneratus, postea ex alia causa moriatur, vel manumittatur, vel alienetur, vel heres a domino instituatur.

15. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

HUic scripturæ consequens est dicere: ut, si ante (60) aditam hereditatem occidatur legatus servus, apud heredem (61) remaneat Aquiliæ actio, per hereditatem adquisita. Quod si vulneratus sit ante aditam hereditatem, in hereditate quidem actio remansit, sed cedere ea (62) legatario heredem oportet.

§. 1.

[illegible]

§. 1. Si (1) servus vulneratus mortifere, postea ruina, vel naufragio, vel alio ictu maturius perierit, de occiso agi non posse, sed quasi de vulnerato (2). Sed si manumissus, vel alienatus, ex vulnere periit, [quasi] de occiso agi posse Julianus ait. Hæc ita tam varie: quia verum est, eum a te occisum tunc, cum vulnerabas: quod mortuo eo, demum apparuit: in superiore non est passa ruina apparere, an sit occisus. Sed si vulneratum mortifere, liberum & heredem esse jusseris, deinde decesserit, heredem ejus agere Aquilia non posse (3).

16. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

QUia (4) in (5) eum casum res pervenit, a quo incipere non potest (6).

De servo bona fide possesso vel pignerato. 1. De servo duobus conjunctim legato.

17. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI dominus servum suum occiderit, bonæ fidei possessori (7), vel ei, qui pignori accepit (8), in factum actione tenebitur. §. 1. (Si (9) conjunctim (10) duobus legetur Stichus, & alter eorum occisum repudiaverit, puto, conjunctum solum posse Aquilia agere; quia retro accrevisse dominium ei videtur.)

De servo pignerato.

18. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SEd & si is, qui pignori servum accepit, occidit eum, vel vulneravit, lege Aquilia & (11) pigneratitia conveniri potest: sed altera contentus esse debebit actor.

De servo communi.

19. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SEd si communem servum occiderit quis, Aquilia teneri eum, Celsus ait: Idem est & si vulneraverit (12).

20. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

SCilicet pro ea parte, pro qua dominus est, qui agit.

De damni æstimatione. 1. De anni computatione. 2. De æstimatione corporis, & ejus, quod interest.

21. IDEM lib. 18. ad Edictum.

AIt lex, *quanti [is homo] in eo (13) anno plurimi fuisset*. Quæ clausula æstimationem (14) habet damni, quod datum est. §. 1. Annus autem retrorsus (15) computatur, ex quo quis occisus est. Quod si mortifere fuerit vulneratus, & postea post longum intervallum mortuus sit, inde annum numerabimus, secundum Julianum, ex quo vulneratus est (16): licet Celsus contra scribit.

§. 2. Sed utrum corpus ejus solum æstimemus, quanti fuerit, cum occideretur, an (17) potius, quanti interfuit nostra, non esse occisum? Et hoc jure utimur, ut ejus, quod interest (18), fiat æstimatio.

22. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

PRoinde, si servum occidisti, quem sub pœna tradendum promisi, utilitas (19) venit in hoc judicium. §. 1. Item causæ (20) corpori (21) cohærentes æstimantur, si quis ex comœdis (22), aut symphoniacis, aut gemellis, aut quadriga (23), aut ex pari mularum, unum, vel unam occiderit: non solum [enim] perempti corporis æstimatio facienda est, sed & ejus ratio haberi debet, quo cætera corpora depretiata sunt.

8. De successoribus. 9. Si servus dolo occisus sit. 10. De confitente, aut negante. 11. De falsa confessione.

23. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

INde Neratius scribit, si servus heres institutus occisus (24) sit, etiam hereditatis æstimationem (25) venire (26). §. 1. Julianus ait, si servus liber & heres esse jussus, occisus fuerit, neque substitutum, neque legitimum, actione legis Aquiliæ, hereditatis æstimationem consecuturum, quæ servo competere non potuit. Quæ sententia vera est. Pretii igitur solummodo fieri æstimationem, quia hoc interesse solum substituti videretur. Ego autem puto, nec pretii fieri æstimationem ejus, si heres esset (27), & liber esset. §. 2. Idem Julianus scribit, si institutus fuero sub conditione, *si Stichum manumisero*, & Stichus sit occisus post mortem testatoris, in æstimationem etiam hereditatis pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit conditio. Quod si vivo testatore occisus sit, hereditatis æstimationem cessare: quia retrorsum (28) quanti plurimi fuit, inspicitur. §. 3. Idem Julianus scribit, æstimationem hominis occisi ad id (29) tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit, & ideo, & si pretioso pictori pollex fuerit præcisus, & intra annum, quo præcideretur, fuerit occisus, posse [eum] Aquilia agere: pretioque eo æstimandum, quanti fuit prius, quam artem cum pollice amisisset. §. 4. Sed & si servus, qui magnas fraudes in meis rationibus commiserat, fuerit occisus, de quo quæstionem habere destinaverem, ut (30) fraudium participes eruerentur, rectissime Labeo scribit, tanti æstimandum, quanti mea interesrat, fraudes servi per eum commissas detegi (31), non quanti noxa ejus servi valeat. §. 5. Sed & si bonæ frugi servus, intra annum mutatis moribus, occisus sit, pretium id æstimabitur, quanto valeret prius quam mores mutaret. §. 6. In summa, omnia commoda, quæ intra annum, quo interfectus est, pretiosiorem servum facerent, hæc accedere ad æstimationem ejus, dicendum est. §. 7. Si infans (32) sit occisus nondum annicalus (33), verius est sufficere hanc actionem: ut æstimatio referatur ad id tempus, quo (34) intra annum vixit. §. 8. Hanc actionem & heredi (35) cæterisque successoribus dari constat. Sed in heredem vel cæteros hæc actio non dabitur, cum sit pœnalis (36): nisi forte ex damno locupletior heres factus sit. §. 9. Si dolo servus occisus sit, & lege Corneliæ (37) agere dominum posse constat: & si lege Aquilia egerit, præjudicium fieri Corneliæ (38) non debet (39). §. 10. Hæc actio adversus confitentem competit in simplum: adversus negantem, in duplum (40). §. 11. Si quis hominem vivum falso confiteatur occidisse, & (41) postea paratus sit ostendere, hominem vivum esse, Julianus scribit, cessare Aquiliam: quamvis confessus sit se occidisse: hoc enim solum remittere actori confessoriam actionem, ne necesse habeat docere, eum occidisse: cæterum occisum esse hominem a quocunque oportet (42).

24. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

HOc apertius est circa vulneratum hominem: nam si confessus sit vulnerasse, nec sit vulneratus, æstimationem cujus vulneris faciemus? vel ad quod tempus recurremus?

1. De confessione procuratoris, tutoris, curatoris. 2. De officio judicis in confitentem.

25. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

PRoinde si occisus quidem non sit, mortuus autem sit, magis est, ut non teneatur in mortuo, licet fassus sit. §. 1. Si procurator, aut tutor, aut curator, aut quivis alius (43) confiteatur (44) [aut] absentem vulnerasse, confessoria in eos (45) utilis actio danda est. §. 2. Notandum, quod in hac actione, quæ adversus confitentem datur, Judex non rei judicandæ, sed æstimandæ datur: nam nullæ partes sunt judicandi (46) in confitentes (47).

26. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

PUre enim, quod qui convenitur, fateatur se occidisse, & paratus sit æstimationem solvere, & adversarius (48) magni (49) litem æstimet.

De servo servum surripiente & occidente. 1. De servo communi. 3. Qui tenentur nomine servi. 4. Caput secundum. 5. Caput tertium. 6. De homine, vel pecude, ruptis, fractis, ustis. 7. De arbusto, ædificio, & rebus immilini exustis. 10. De furno secundum parietem communem. 11. De ædificio exusto. 12. De apibus exustis. 13. Quod sit rumpere. 14. De lolio aut avena in segetem injectis. 15. De vino corrupto. 16. De fracto vel usto. 17. De servo vulnerato vel cæso. 18. De vestimentis scissis vel inquinatis. 19. De milio vel frumento effuso. 20. Si quid frumento immixtum sit. 21. De nummis excussis. 22. De partu ejecto. 23. De mulo nimium onerato. 24. De navo perforata. 25. De fructibus perceptis. 26. De silva cæsa. 27. De salicto. 28. De puero castrato. 29. De artifice, qui calicem fregit. 30. De margaritis ab uxore perforatis. 31. De foribus fractis, aut ædificio diruto. 32. De aquæductu diruto. 33. Si lapis ex plaustro ceciderit. 34. De mulo, qui pollicem servi, ad quem erat alligatus, avulsit. 35. De loco pertuso, & vino effuso.

27. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI servus servum alienum subripuerit, & occiderit, [&] Julianus & Celsus scribunt, & furti & damni (50) injuriæ competere actionem. §. 1. Si servus communis, id est, meus & tuus, servum meum occiderit, legi Aquiliæ locus est adversus te, si tua voluntate (51) fecit: & ita Proculum existimasse, Urseius refert. Quod si non voluntate tua fecit: cessare noxalem actionem: ne (52) sit in potestate servi (53), ut tibi soli serviat: quod puto verum esse.

§. 2. Item si servus communis, meus & tuus (54), sit occisus a servo Titii, Celsus scribit, alterum ex dominis agentem, aut litis æstimationem consecuturum pro parte, aut noxæ dedi ei in solidum oportere: quia hæc res divisionem non recipit. §. 3. Servi autem occidentis nomine dominus tenetur (55): is vero, cui bona fide servit, non (56) tenetur.

(1) Synops. Basil. d. loco, c. 16. (2) Adversus eum, qui prior vulneravit, v. l. 11. §. 2. supr. eod. (3) l. 36. l. 36. §. 1. infr. eod. (4) Theophil. §. 6. Inst. de usucap. (5) Quod in eum casum pervenit, a quo incipere non potest, id irritum est. [illegible] ... (32) Non sit æstimatio totius anni ejus, qui nondum annicalus occiditur; sed ejus temporis, quo intra annum vixit. [illegible]

Sed an is, qui servum in fuga habet, teneatur nomine ejus Aquiliæ actione, quæritur? & ait Julianus, teneri (1): Et est verissimum, cui & Marcellus consentit. §. 4. Hujus legis secundum quidem capitulum in desuetudinem abiit (2). §. 5. Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia, *Cæterarum (3) rerum, præter hominem & pecudem occisos, si quis alteri damnum faxit, quod usserit, fregerit, ruperit injuria, quanti ea res erit in diebus triginta proximis, tantum æs domino dare damnas esto*. §. 6. Si quis igitur non occiderit hominem vel pecudem, sed usserit, fregerit, ruperit, sine dubio ex his verbis legis agendum erit (4). Proinde, si facem servo meo objecerit, & eum adusseris, tenberis mihi. §. 7. Item, si arbustum meum vel villam meam incenderis (5), Aquiliæ actionem habebo. §. 8. Si quis insulam voluerit meam exurere, & ignis etiam ad vicini insulam pervenerit, Aquilia tenebitur etiam vicino: non minus etiam inquilinis tenebitur, ob res eorum exustas. §. 9. Si fornacarius (6) servus coloni ad fornacem obdormisset, & villa fuerit exusta; Neratius scribit, ex locato conventum (7) præstare debere, si negligens in eligendis ministeriis (8) fuit: cæterum si alius ignem subjecerit fornaci, alius negligenter custodierit, an tenebitur, qui subjecerit? nam, qui custodiit, nihil fecit; qui recte ignem subjecit, non peccavit (9): quid ergo [est]? Puto utilem competere actionem tam in eum, qui ad fornacem obdormivit, quam in eum, qui negligenter custodiit (10). Nec quisquam dixerit in eo, qui obdormivit, rem eum humanam & naturalem passum: cum (11) deberet vel ignem extinguere, vel ita munire, ne evagetur. §. 10. Si furnum secundum parietem communem haberes, an damni injuria tenearis? Et ait Proculus, agi non posse, quia nec cum eo, qui focum haberet (12): & ideo æquius puto, in factum actionem dandam: scilicet, si paries exustus sit: si autem nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habeas, ut (13) metuam, ne mihi damnum des, damni infecti puto sufficere cautionem. §. 11. Proculus ait, cum coloni servi villam exussissent, colonum vel ex locato, vel ex lege Aquilia teneri: ita ut colonus possit servum (14) noxæ dedere (15): &, si uno (16) judicio res esset judicata, altero amplius non agendum. Sed hæc ita, si culpa (17) colonus careret: cæterum, si noxios servos habuit (18), damni eum injuria teneri, cur tales habuit. Idem servandum & circa inquilinorum (19) insulæ personas scribit: Quæ sententia habet rationem. §. 12. Si cum apes meæ ad tuas advolassent, tu eas exusseris (20), legis Aquiliæ actionem competere Celsus ait. §. 13. Inquit lex, *ruperit*. [*Rupisse*] verbum fere omnes veteres sic intellexerunt, corruperit.

§. 14. Et ideo Celsus quærit, si lolium aut avenam (21) in segetem alienam injeceris, quo eam [10] inquinares, non solum *quod vi aut clam* dominum posse agere, vel, si locatus fundus sit, colonum, sed & in factum agendum: & si colonus eam exercuit, cavere eum debere, *amplius* (22) *non agi*, scilicet, ne dominus amplius inquietet: nam alia quædam species damni est, ipsum quid corrumpere, & mutare, ut lex Aquilia locum habeat: alia, nulla ipsius mutatione applicare aliud, cujus molesta separatio sit. §. 15. Cum eo plane, qui vinum (23) spurcavit (24), vel effudit (25), vel acetum fecit, vel alio modo vitiavit, agi posse Aquilia, Celsus ait: quia etiam effusum, & acetum factum, corrupti appellatione continetur.

§. 16. Et non negat fractum & ustum contineri *corrupti* appellatione: sed non esse novum ut lex, specialiter quibusdam enumeratis, generale subjiciat verbum, quo specialia complectatur: Quæ sententia vera est. §. 17. *Rupisse* eum utique accipiemus, qui vulneravit, vel virgis vel loris, vel pugnis cecidit, vel telo, vel quo alio, ut scinderet alicui corpus, vel tumorem fecerit: sed ita demum, si damnum injuria datum est: cæterum si nullo servum pretio viliorem deterioremve fecerit, Aquilia cessat: injuriarumque (26) erit agendum duntaxat: Aquilia enim eas ruptiones (27), quæ damna dant, persequitur. Ergo, etsi pretio quidem non sit deterior servus factus, verum sumptus in salutem ejus & sanitatem facti sunt, in hæc mihi videri damnum datum (28), atque ideo lege Aquilia agi posse. §. 18. Si quis vestimenta sciderit, vel inquinaverit (29), Aquilia, quasi ruperit, tenetur. §. 19. Sed & si quis milium (30), vel frumentum meum (31) effuderit in flumen, sufficit Aquiliæ actio. §. 20. Item, si quis frumento arenam (32) vel aliud [quid] immiscuit, ut difficilis (33) separatio sit, quasi de corrupto agi poterit. §. 21. Si quis de (34) manu mihi nummos excusserit (35), Sabinus existimat, damni injuriæ esse actionem, si ita perierint, ne ad aliquem pervenirent, puta, si in flumen (36), vel in mare, vel in cloacam ceciderunt. Quod si ad aliquem pervenerunt, *ope* (37) *consilio furtum factum* agendum: Quod & antiquis placuit. Idem, etiam in factum dari posse actionem ait. §. 22. Si mulier pugno vel equa ictu a te percussa ejecerit (38), Brutus ait, Aquilia teneri, quasi rupto.

§. 23. Et si mulum plus justo oneraverit (39), & aliquid membri ruperit, Aquiliæ locum fore. §. 24. Si navem venalíciarum mercium perforasset, Aquiliæ actionem esse, quasi ruperit, Vivianus scribit. §. 25. Si olivam immaturam (40) decerpserit, vel segetem (41) desecuerit immaturam, vel vineas crudas, Aquilia tenebitur: quod si jam maturas, cessat Aquilia: nulla enim injuria est, cum tibi etiam impensas donaverit (42), quæ in collectionem hujusmodi fructuum impenduntur. Sed si collecta hæc interceperit, furti (43) tenetur. Octavenus in uvis adjicit: nisi (inquit) in terram uvas projecit, ut effunderentur. §. 26. Idem & in silva cædua scribit, ut, si immatura (44), Aquilia (45) teneatur: quod si matura (46) interceperit: furti teneri (47) eum, & arborum (48) furtim cæsarum.

§. 27. Si salictum maturum ita, ne stirpes læderet, tulerit, cessare Aquiliam. §. 28. Et, si (49) puerum quis castraverit, & pretiosiorem (50) fecerit, Vivianus scribit, cessare Aquiliam: sed injuriarum erit agendum, aut ex edicto Ædilium, [aut] in quadruplum (51). §. 29. Si calicem diatretum (52) faciendum dedisti, si quidem imperitia (53) fregit, damni injuria tenebitur: si [vero] non imperitia fregit, sed rimas habebat vitiosas, potest esse excusatus: & ideo plerumque (54) artifices convenire solent, cum ejusmodi materiæ dantur, non periculo suo se facere: Quæ res, ex locato tollit actionem, & Aquiliæ. §. 30. Si cum maritus uxori margaritas extricatas (55) dedisset in usu, eaque invito vel inscio viro perforasset, ut pertusis in linea (56) uteretur, teneri eam lege Aquilia (57), sive divertit, sive nupta est adhuc. §. 31. Si quis ædificii mei fores confregerit, [vel refregerit,] aut si ipsum ædificium (58) diruit, lege Aquilia tenetur. §. 32. Si quis aquæductum meum diruerit, licet cæmenta mea sunt, quæ diruta sunt, tamen quia terra mea non sit (59), qua aquam duco, melius est dicere, actionem utilem dandam. §. 33. Si ex plostro lapis ceciderit, & quid ruperit, vel fregerit, Aquiliæ actione plostrarium teneri, placet, si male composuit lapides, & ideo lapsi sunt. §. 34. Si quis servum conductum (60) ad mulum regendum commendaverit, ei mulum, ille ad pollicem [suum] eum alligaverit de loro, & mulus eruperit sic, ut & pollicem avelleret servo, & se præcipitaret: Mela scribit, si pro perito imperitus locatus sit, ex conducto agendum cum domino ob mulum ruptum vel debilitatum: sed, si ictu aut terrore mulus turbatus sit, tum dominum ejus, (id est, muli, & servi) cum eo, qui turbavit, habiturum legis Aquiliæ actionem: Mihi autem videtur, & eo casu, quo ex locato actio est, competere [etiam] Aquiliæ. §. 35. Item si redemptori (61) locaveris lacum (62) vino plenum curandum (63), & ille eum pertudit, ut vinum sit effusum, Labeo scribit in factum agendum.

De foveis. 1. De causæ cognitione.

28. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

QUI foveas ursorum cervorumque capiendorum causa faciunt, si in itineribus (64) fecerunt, eoque aliquid decidit, factumque deterius est, lege Aquilia obligati sunt: at si in aliis locis, ubi (65) fieri solent, fecerunt, nihil tenentur.

§. 1.

[illegible]

§. 1. Hæc tamen actio *ex causa* danda est: id est, si neque denunciatum est (1), neque scierit, aut providere potuerit (& multa hujusmodi deprehenduntur, quibus summovetur petitor, si evitare periculum poterit.)

De laqueis. 1. De protecto vel aquæductu reciso. 2. De navibus. 6. De animalibus læsis, quæ pecudes non sunt. 7. De magistratibus & pignoribus. 8. De verbo plurimi; *supplendo in tertio capite.*

29. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

QUemadmodum si laqueos (1) eo loci posuisses, quo (3) jus ponendi non haberes, & pecus vicini in eos [laqueos] incidisset. §. 1. Si protectum meum, quod supra domum tuam nullo jure habebam, recidisses, posse me tecum damni injuria agere, Proculus scribit: debuisti enim mecum, *jus mihi non esse protectum* (4) *habere*, agere, nec esse æquum, damnum me pati, recisis a te meis tignis. † Aliud est dicendum ex rescripto Imperatoris Severi, qui ei, per cujus domum trajectus erat aquæductus citra servitutem, rescripsit, *jure suo posse eum intercidere*: & merito: interest enim, quod hic in suo protexit, ille in alieno fecit. §. 2. Si navis tua impacta in meam scapham, damnum mihi dedit, quæsitum est, quæ actio mihi competeret? Et ait Proculus, si in potestate nautarum fuit, ne id accideret, & culpa eorum factum sit, lege Aquilia cum nautis agendum: quia parvi refert, navem immittendo, aut serraculum (5) ad navem ducendo, an tua manu damnum dederis: quia omnibus his modis per te damno adficior. Sed (6) si fune rupto, aut, cum a nullo regeretur navis, incurrisset, cum domino agendum non (7) esse.

§. 3. Item Labeo scribit (8), si cum vi (9) ventorum navis impulsa esset in funes anchorarum alterius [&] nautæ funes præcidissent, si (10) nullo alio modo, nisi præcisis funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam (11). Idemque Labeo, & Proculus, & circa retia piscatorum, in quæ navis [piscatorum] inciderat, æstimarunt. Plane, si culpa nautarum (12) id factum esset, lege Aquilia agendum. Sed ubi damni (13) injuria agitur, ob retia, non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri æstimationem (14), cum incertum fuerit, an caperentur. Idemque (15) & in venatoribus, & in aucupibus probandum. §. 4. Si navis alteram contra se venientem obruisset, aut in gubernatorem, aut in ducatorem (16), actionem competere damni injuriæ, Alfenus ait. Sed si tanta vis navi facta sit, quæ temperari non potuit, nullam in dominum dandam actionem: sin autem culpa nautarum id factum sit, puto Aquiliæ sufficere. §. 5. Si funem quis, quo religata navis (17) erat, præciderit, de nave, quæ periit, in factum agendum. §. 6. [Hac actione] ex hoc legis capite de omnibus animalibus læsis, quæ pecudes non sunt, agendum est, puta, ut de cane. Sed & de apro, & leone, ceterisque feris & avibus idem erit dicendum (18). §. 7. Magistratus municipales (19), si damnum injuria dederint, posse Aquilia (20) teneri. Nam & cum pecudes aliquis pignori cepisset, & fame eas (21) necavisset, dum non patitur [te] eis cibaria adferre, in factum actio danda est. Item si, dum putat se ex lege capere pignus, non ex lege ceperit, & res tritas (22) corruptasque (23) reddas (24), dicitur legem Aquiliam locum habere: quod dicendum est & si ex lege pignus cepit. Si quid tamen Magistratus adversus (25) resistentem violentius fecerit, non tenebitur Aquilia: Nam & cum pignori servum cepisset, [&] ille se suspenderit, nulla datur actio. §. 8. Hæc verba, *quanti* (26) *in triginta diebus proximis fuit*, etsi non habent *plurimi*, sic tamen esse accipienda constat.

De adultero. 1. Aut pignerato servo occiso. 2. De vino vel frumento consumpto. 3. De dolo & culpa. De segete aut vinea læsa progressu ignis. 4. Si servus non mortifere vulneratus, negligenter perierit.

30. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

QUi occidit adulterum deprehensum servum alienum (27), hac lege non tenebitur. §. 1. Pignori datus servus, si occisus sit, debitori (28) actio (20) competit. † Sed an & creditori danda sit utilis, quia potest interesse ejus, quod debitor solvendo non sit, aut quod litem tempore amisit, quæritur? Sed [hic] iniquum est, & domino & creditori eum teneri: nisi si quis putaverit nullam in ea re debitorem injuriam passurum; cum prosit ei ad debiti quantitatem (30), &, quod sit amplius, consecuturus sit ab eo: vel ab initio in id, quod amplius sit, quam in debito; debitori dandam actionem: & ideo in his casibus, in quibus creditori danda est actio propter inopiam debitoris, vel quod litem amisit, creditor quidem usque ad modum debiti habebit Aquiliæ actionem, ut prosit hoc debitori; ipsi autem debitori in id (31), quod debitum excedit, competit Aquiliæ actio.

§. 2. Si quis alienum vinum vel frumentum consumpserit, non videtur damnum injuria dare: ideoque utilis danda est actio. §. 3. In hac [quoque] actione, quæ ex hoc capitulo oritur, dolus & culpa punitur. Ideoque si quis in stipulam (32) suam, vel spinam (33), comburendæ ejus causa, ignem immiserit; & ulterius evagatus & progressus ignis alienam segetem vel vineam læserit (34), requiramus, num imperitia ejus aut negligentia id accidit: nam si die ventoso id fecit, culpæ reus est: nam & *qui occasionem* (35) *præstat, damnum fecisse videtur* (36). In eodem crimine est & qui non observavit, ne ignis longius procederet. At si omnia quæ oportuit observavit, vel subita vis (37) venti longius ignem produxit, caret culpa.

§. 4. Si vulneratus fuerit servus non mortifere, negligentia autem (38) perierit, de vulnerato actio erit, non de occiso.

Si quid putator vel machinarius dejecerit.

31. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

SI (39) putator (40), ex arbore ramum cum dejiceret, vel machinarius (41) hominem prætereuntem occidit: ita tenetur, si is in publicum decidat, nec (42) ille proclamavit (43), ut casus ejus evitari possit. Sed Mucius etiam dixit, si in privato idem accidisset, posse de culpa agi: culpam (44) autem esse, quod, cum a diligente provideri poterit, non esset provisum (45), aut tum denunciatum esset, cum periculum evitari non possit. Secundum quam rationem non multum refert, per publicum, an per privatum iter fieret: cum plerumque (46) per privata loca volgo iter fiat. Quod si nullum iter erit, dolum duntaxat præstare debet, ne immittat in eum, quem viderit transeuntem: nam culpa ab eo exigenda non est, cum divinare (47) non potuerit (48), an per eum locum aliquis transiturus sit.

Si familia damnum dederit. 1. Qui servum vulneraverit, vel occiderit.

32. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

ILlud quæsitum est, an quod Proconsul in furto observat, quod a familia factum sit, (id est, ut non in singulos detur pœnæ persecutio, sed sufficeret (49) id præstari, quod præstandum foret, si id furtum unus liber fecisset) debeat & in actione damni (50) injuriæ observari. Sed magis visum est (51), idem esse observandum (52): & merito, cum (53) enim circa furti actionem hæc ratio sit, ne ex uno delicto tota familia dominus careat, eaque ratio similiter & in actionem damni injuriæ interveniat, sequitur, ut idem debeat æstimari: præsertim cum interdum levior (54) sit hæc causa delicti: veluti si culpa, & non dolo, damnum daretur. §. 1. Si idem eundem servum vulneraverit, postea deinde etiam occiderit, tenebitur & de vulnerato (55), & de occiso; duo enim sunt delicta: Aliter, atque si quis uno impetu pluribus vulneribus aliquem occiderit: tunc enim una erit actio de occiso.

De rei æstimatione. 1. de actione in factum.

33. PAULUS lib. 2. ad Plautium.

SI servum meum occidisti, non (56) affectiones æstimandas esse puto (veluti si filium tuum naturalem quis occiderit, quem tu magno emptum velles,) sed quanti omnibus valeret. Sextus quoque Pedius ait, pretia (57) rerum, non ex affectione, nec

nec utilitate singulorum, sed communiter (2) fungi (a). Itaque eum, qui filium naturalem possidet, non eo locupletiorem esse, quod eum plurimo, si alius possideret, redempturus fuit: nec illum, qui filium alienum possideet, tantum habere, quanti eum patri vendere posset: in lege enim Aquilia [damnum] consequimur, & *amisisse* (3) dicemur, quod (4) aut consequi potuimus, aut erogare cogimur. §. 1. In damnis, quæ lege Aquilia non tenentur, in factum datur actio (5).

Si servus legatus occisus sit.

34. MARCELLUS lib. 21. Digestorum.

Titio & Sejo Stichum legavit: deliberante (6) Sejo, cum Titius vindicasset legatum, Stichus occisus est: deinde Sejus repudiavit legatum: Perinde (7) Titius agere possit, ac si soli legatum esset:

35. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

Quia retro (8) adcrevisse dominium ei videtur.

1. Si dominus servum vulneratum heredem instituerit.

36. MARCELLUS lib. 21. Digestorum.

Nam sicut repudiante (9) legatario legatum, heredis est actio, perinde (10) ac si legatum non esset, ita hujus actio (11) est, ac si soli legatus esset.

§. 1. Si dominus servum, quem Titius mortifere vulneraverat, *liberum & heredem esse* jusserit, eique postea Mævius [exstiterit heres, non habebit Mævius] cum Titio legis Aquiliæ actionem: Scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat, ad heredem actionem (12) non transmitti, quæ defuncto competere non potuit. Nam sane absurdum accidet, ut heres pretium quasi occisi consequatur ejus, cujus heres exstitit. Quod si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse jusserit, coheres ejus mortuo eo, aget lege Aquilia.

Si quis jussu alterius damnum dederit. 1. De qua quadrupede, cujus nomine actio est, occisa.

37. JAVOLENUS lib. 14. ex Cassio.

Liber homo, si jussu (13) alterius, manu injuriam dedit, actio legis Aquiliæ cum eo est, qui jussit, si modo (14) jus imperandi habuit: quod si non habuit, cum eo agendum est, qui fecit.

§. 1. Si quadrupes, cujus nomine actio esset cum domino, quod pauperiem fecisset (15), ab alio occisa est, & cum eo lege Aquilia agitur, æstimatio non ad corpus quadrupedis, sed (16) ad causam ejus, in quo de pauperie actio est, referri debet: & tanti damnandus est is, qui occidit, judicio legis Aquiliæ, quanti actoris interest noxæ (17) potius (18) deditione defungi (19), quam litis æstimatione.

Si servum meum bona fide tibi servientem servus tuus vulneraverit.

38. IDEM lib. 9. Epistolarum.

Si eo tempore, quo tibi meus servus, quem bona fide emisti, serviebat, ipse a servo tuo vulneratus est, placuit, omnimodo me tecum recte lege Aquilia experiri (20).

De ejectione. 1. De pecore, quod quis in agro suo deprehendit.

39. POMPONIUS lib. 17. ad Quintum Mucium.

Quintus Mucius scribit: Equa, cum in alieno pasceretur, in cogendo (21) quod prægnans erat, ejecit (22). Quærebatur, dominus ejus possetne cum eo, qui coegisset, lege Aquilia agere, quia equam in iciendo (23) ruperat (24)? si percussisset, aut consulto vehementius egisset, visum est agere posse.

§. 1. Pomponius: Quamvis alienum pecus in agro suo quis deprehendisset, sic illud expellere debet, quomodo si suum deprehendisset: quoniam, si quid ex ea re damnum cepit, habet proprias actiones (25). Itaque qui pecus alienum in agro suo deprehenderit (26), non jure id includit (27): nec agere illud aliter debet, quam (ut supra diximus) quasi suum: sed vel abigere debet sine damno, vel admonere dominum, ut suum recipiat.

De chirographo, vel testamento, vel instrumento deleto.

40. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

In lege Aquilia, si deletum chirographum mihi esse dicam, in quo sub conditione mihi pecunia debita fuerit, & interim testibus quoque id probare possim, qui (28) [testes] possunt non esse eo tempore, quo conditio exstitit (29), & si summatim re exposita, ad suspicionem Judicem adducam, debeam vincere: sed tunc condemnationis exactio (30) competit, cum debiti conditio exstiterit: quod si defecerit, condemnatio nullas vires habebit.

Pro testamento deleto non competit actio l. Aquil. testatori, sed heredi, vel legatario. Bald.

41. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

Si quis testamentum deleverit (31), an damni injuriæ actio competat, videamus? & Marcellus lib. 5. Digestorum dubitans negat competere: quemadmodum [enim] (inquit) æstimatio inibitur (32)? Ego apud eum notavi, In testatore quidem hoc esse verum: quia quod interest ejus, æstimari non potest: verumtamen in herede vel legatariis diversum; quibus (33) testamenta pene chirographa sunt. † Ibidem Marcellus scribit, chirographo deleto (34), competere legis Aquiliæ actionem. Sed & si quis tabulas testamenti apud se depositas deleverit, vel pluribus præsentibus legerit, utilius est, in factum & injuriarum (35) agi, si injuriæ faciendæ causa, secreta judiciorum publicavit. §. 1. Interdum evenire Pomponius eleganter ait, ut quis tabulas delendo, furti non teneatur, sed tantum damni (36) injuriæ, utputa (37) si non animo furti faciendi, sed tantum damni dandi delevit: nam furti non tenebitur: cum (38) facto enim etiam animum furis furtum exigit (39).

42. JULIANUS lib. 48. Digestorum.

Qui tabulas testamenti depositas (40), aut alicujus rei instrumentum ita delevit, ut legi non possit, depositi actione, & ad (41) exhibendum tenetur: quia corruptam rem restituerit, aut exhibuerit. Legis quoque Aquiliæ actio ex eadem causa competit: *Corrupisse* (42) enim tabulas recte dicitur & qui eas interleverit (43).

De damno dato in rebus hereditariis.

43. POMPONIUS lib. 19. ad Sabinum.

Ob id, quod antequam hereditatem adires, damnum admissum in res hereditarias est (44), legis Aquiliæ actionem habes: quod post mortem ejus, cui heres sis, acciderit: *dominum* (enim lex Aquilia appellat, non utique eum, qui tunc fuerit, cum damnum daretur: nam isto modo ne ab eo quidem, cui heres quis erit, transire ad eum ea actio poterit: neque ob id, quod tum commissum fuerit, cum in hostium potestate esses, agere postliminio reversus poteris: & hoc aliter constitui sine magna captione posthumorum liberorum, qui parentibus heredes erunt, non poterit.

† Eadem dicemus & de arboribus eodem tempore furtim cæsis. Puto, eadem dici posse etiam de [hac] actione, *Quod vi, aut clam*: si modo quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit eum intelligere debuisse, ab eis, ad quos ea hereditas pertineret, si rescissent, prohibitum iri (46).

De culpa levissima. 1. Si servus, domino sciente, damnum dederit.

44. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

In lege Aquilia & levissima (47) culpa (48) venit. §. 1. Quotiens sciente domino servus vulnerat, vel occidit, Aquilia dominum teneri dubium non est.

Scientia *domini quomodo accipiatur. 1. Si servus vulneratus mortifere erit. 2. Si quis servum, quem liberum putabat, occiderit. 3. De duobus concurrentibus. 4. De damno sui defendendi causa dato. 5. De parente subito.*

45. PAU-

[illegible]

45. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

SCientiam (1) hic pro patientia (2) accipimus, ut qui prohibere potuit teneatur, si non fecerit (3). §. 1. Lege Aquilia agi potest, & sanato vulnerato servo (4). §. 2. Si meum servum, cum liberum putares (5), occideris, lege Aquilia teneberis.

§. 3. Cum stramenta (6) ardentia transilirent, duo concurrerunt, amboque ceciderunt (7), & alter flamma consumptus est? Nihil eo nomine potest agi, si non intelligitur, uter ab utro eversus sit. §. 4. Qui, cum (8) aliter tueri se non possunt, damni culpam dederint, innoxii sunt: *Vim enim* (9) *vi defendere omnes leges, omniaque jura permittunt*. Sed, si defendendi mei causa, lapidem in adversarium misero, sed non eum, sed prætereuntem percussero, tenebor lege Aquilia: illum enim solum, qui vim infert, ferire conceditur: & hoc, si tuendi dumtaxat, non etiam ulciscendi (10) causa factum sit. §. 5. Qui idoneum parietem sustulit, damni injuria domino ejus tenetur.

Si vulnerato servo actum sit, &, eo mortuo, iterum agatur.

46. ULPIANUS lib. 50. ad Sabinum.

SI vulnerato servo, lege Aquilia (11) actum sit, postea mortuo ex eo vulnere, agi lege Aquilia (12) nihilominus potest (13).

47. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

SEd si priore judicio æstimatione facta, postea mortuo servo, de occiso agere dominus instituerit, exceptione doli mali opposita compelletur: ut ex utroque judicio nihil amplius consequatur, quam consequi deberet, si initio de occiso homine egisset (14).

De damno dato in re hereditaria.

48. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

SI servus ante aditam hereditatem damnum in re hereditaria dederit, & liber factus in ea re damnum det, utraque (15) actione tenebitur: quia alterius, & alterius facti, hæ res sunt.

De apibus fumo fugatis, vel necatis. 1. *Quid sit* damnum injuria datum. *De ædibus intercisis incendii arcendi gratia.*

49. ULPIANUS lib. 9. Disputationum.

SI quis fumo (16) facto apes alienas fugaverit (17), vel etiam necaverit, magis causam mortis præstitisse videtur, quam occidisse: & ideo in factum (18) actione tenebitur.

§. 1. Quod dicitur (19), *damnum injuria datum Aquilia persequi*, sic erit accipiendum, ut videatur damnum injuria datum, quod cum damno injuriam attulerit: nisi magna vi cogente fuerit factum: Ut Celsus scribit circa eum, qui incendii (20) arcendi gratia, vicinas (21) ædes intercidit: nam hic scribit cessare legis Aquiliæ actionem: justo enim metu ductus, ne ad se ignis perveniret, vicinas ædes intercidit: &, sive pervenit ignis, sive ante extinctus est, existimat, legis Aquiliæ actionem cessare.

De domo demolita & balneis extructis.

50. IDEM lib. 6. Opinionum.

QUi domum (22) alienam invito domino demolit (23), & eo loco balneas extruxit, præter naturale jus, quod superficies ad dominum soli pertinet, etiam damni dati nomine actioni subjicitur.

Si institutum servum, mortifere vulneratum, deinde heredem, alius ita percusserit, ut maturius moreretur. Si plures trabem furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent.

51. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

ITa vulneratus [est] servus, ut eo ictu certum esset moriturum: medio deinde tempore heres institutus est, & postea ab alio ictus decessit: Quæro, an cum utroque de occiso, lege Aquilia agi possit? Respondit: *Occidisse* dicitur vulgo quidem, qui mortis causam (24) quolibet modo præbuit: sed lege Aquilia is demum teneri visus est, qui adhibita vi, & quasi manu, causam mortis præbuisset: tracta videlicet interpretatione (25) vocis a cædendo, & a cæde. † Rursus Aquilia lege teneri existimati sunt non solum, qui ita vulnerassent, ut confestim vita privarent, sed etiam hi, quorum [ex] vulnere certum esset aliquem vita excessurum. Igitur, si quis servo mortiferum vulnus inflixerit, eundemque alius ex intervallo ita percusserit, ut maturius interficeretur, quam ex priore vulnere moriturus fuerat, statuendum est, utrumque (26) eorum lege Aquilia teneri. §. 1. Idque est consequens auctoritati veterum: qui cum a (27) pluribus [idem] servus ita vulneratus esset, ut non appareret, cujus ictu periisset, omnes lege Aquilia teneri (28) judicaverunt. §. 2. Æstimatio autem perempti non eadem in utriusque persona fiet: nam qui prior vulneravit, tantum præstabit, quanto in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis (29) ex die vulneris trecentum (30) sexaginta quinque (31) diebus: Posterior in id tenebitur, quanti homo plurimi venire potuerit in anno proximo, quo vita excessit: in quo pretium quoque hereditatis erit. † Ejusdem ergo servi occisi nomine alius majorem, alius minorem æstimationem præstabit: Nec mirum: cum uterque eorum ex diversa causa, & diversis temporibus, occidisse hominem intelligitur (32). Quod si quis absurde a nobis hæc constitui putaverit, cogitet longe (33) absurdius constitui, neutrum lege Aquilia teneri, aut alterum potius: cum neque impunita maleficia esse oporteat (34), nec facile constitui possit, uter potius lege teneatur: Multa autem jure civili, contra rationem disputandi, pro utilitate (35) communi recepta esse, innumerabilibus rebus probari potest: Unum (36) interim posuisse contentus ero. Cum plures (37) trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur: quamvis (38) subtili ratione dici possit neminem eorum teneri: quia neminem verum sit eam sustulisse.

De servo ex plagis mortuo. 1. *De rixa & mutua percussione.* 2. *De duobus plaustris, quæ in clivo ducebantur.* 3. *Si bos in experiendo servum percusserit.* 4. *De ludo pilæ.*

52. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

SI ex plagis servus mortuus esset, neque id medici inscientia (39) aut domini negligentia (40) occidisset, recte de injuria occiso eo agitur. §. 1. Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat, quidam præteriens eam sustulerat; tabernarius eum consecutus lucernam reposcebat, & fugientem retinebat: Ille flagello, quod in manu habebat, in quo dolor (41) inerat, verberare tabernarium cœperat, ut se mitteret; ex eo majore rixa (42) facta, tabernarius ei, qui lucernam sustulerat, oculum effoderat. Consulebat, num damnum injuria [non] videtur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset? Respondi, nisi data opera effodisset oculum, non videri damnum injuria fecisse, culpam enim penes eum, qui prior (43) flagello percussit, residere: Sed, si ab eo non prior vapulasset, sed cum ei lucernam eripere vellet, rixatus esset, tabernarii culpa factum videri. §. 2. In (44) clivo Capitolino duo plostra onusta mulæ ducebant: prioris (45) plostri muliones conversum plostrum sublevabant, quo facile mulæ ducerent, interim superius plostrum cessim (46) ire cœpit, & cum muliones, qui inter duo plostra fuerunt, e medio exissent, posterius plostrum a priore percussum, retro redierat, & puerum cujusdam obtriverat; dominus pueri consulebat, cum quo [se] agere oporteret? Respondi, in causa (47) jus esse positum: Nam si (48) muliones, qui superius plostrum sustinuissent, sua sponte se subduxissent, & ideo factum esset, ut mulæ plostrum retinere non possint, atque onere ipso retraherentur, cum domino mularum nullam esse actionem: cum hominibus, qui conversum plostrum sustinuissent, lege Aquilia agi posse: nam nihilominus eum (49) damnum dare, qui, quod sustineret, mitteret sua voluntate, ut [id] aliquem feriret; veluti si quis asellum, cum agitasset, non retinuisset, æque, si quis ex manu telum (50), aut aliud quid immisisset, damnum injuria daret. Sed si mulæ, quia aliquid reformidassent, & muliones timore permoti, ne opprimerentur, plostrum reliquissent: cum hominibus actionem nullam esse, cum domino mularum esse. Quod si neque mulæ neque homines in causa essent, sed mulæ retinere onus nequissent, aut, cum conniterentur, lapsæ concidissent, & ideo plostrum cessim redisset atque hi, quo conversum fuisset, onus sustinere nequissent, neque cum domino mularum neque cum hominibus esse actionem.

† Illud quidem certe, quoquomodo res se haberet, cum domino posteriorum mularum agi non posse, quoniam non sua sponte, sed percussæ retro redissent.

§. 3. Quidam boves vendidit ea lege, *uti* (51) *daret experiundos*: postea dedit experiundos, emptoris servus in experiundo percussus ab altero bove cornu est: Quærebatur, num venditor emptori damnum præstare deberet? Respondi, si emptor boves emptos haberet, non debere præstare; sed si non haberet emptos,

(1) Id est, voluntatem, eo sensu *Velle* hic videtur, qui patitur: qui scit, & prohibere potest, nec tamen prohibet. (2) Qui non prohibet, sed volens, patitur quid fieri, pro ignorante non habetur *l. 2. infr. de noxal.* adde *l. 2. C. de noxalib.* (3) Hinc colligunt, quod in noxia crimine constitutis teneamur succurrere, si commode fieri possit, adde *l. 10. ff. de reg. jur. l. 3. C. de Commerc. & Mercator. l. 3. ff. de noxal. act.* Vasq. lib. 1. contr. c. 10. n. 3. & 4. Gail. lib. 1. obs. 110. n. 19. Cancian. part. 1 decis. 31 n. 10. Castrens. Cons. 432. Ans. (4) *l. 27. §. 17. in fin. supr. eod.* (5) *l. 33. §. 1. infr. de usurpat.* (6) Pyram [illegible]. Basil. (7) Si cum stramenta ardentia transilirent, duo concurrerint, amboque ceciderint. Ang. a Pereg. Goth. Vide Gloss. Bart. & DD. ad *l. 2. ff. si quadrup. paup. fec. dic.* Tiraquel. *de poen. caus.* 44. Ans. (8) Necessitas excusat eum, qui necessitate damnum dedit. (9) Vide *l. 4. supr. eod.* (10) Vide quæ notavi ad *l. 3. §. 9. infr. de vi & vi.* Goth. Interdum tamen ulciscendi verbo defensio significatur, ut Cic. *in oratione quibus in ulcisci lacessitus posse* quo casu vim inferentem ulciscendi causa ferire licet, *l. devotum C. de metat. & epidemet. l. 1. C. quando liceat unicuique sine* [illegible]. Vide Cujac. *lib. 9 observat. cap. 18.* & ad §. *cum stramentis*. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 263. Ans. (11) Id est, ex 3. cap. legis Aquiliæ *l. 27. §. 5. supr. eod.* (12) Idque ex 1. cap. *l. 2. supr. eod.* An & accusator in eum instituit de occiso potest: [illegible] priore judicio duo non teneantur? vide Bald. & Albericum. *hic.* (13) *l. 32. in fin. supr. eod. l. 40. infr. eod.* (14) Id est, deducto eo quod ex 3. cap. præstitum erit. *l. 11. §. 10. infr. de action. empt. l. 32. in fin. infr. de verb.* (15) Puta, in factum, ex dolo ante libertatem commisso, *l. 1. infr. si is, qui testamento* & lege Aquilia, ex eo, quod commisit post libertatem: atque ita diversitas factorum exigit diversitatem poenarum. (16) Cur fumo? Nam si igne admoto combusserit, directa Aquilia tenebitur. (17) Id fieri notant interpretes [illegible] vide in hunc locum Cujac. 11. *observ.* 10. Livius 4. Dictator summis occurrit, clamaque voca, fumonn vidi, inquit velut examen apum loco vestro exacti, caeruleis hosti? (18) In duplam Basil. (19) *l. 2. l. 3. supr. eod.* (20) Incendii arcendi causa e suis ædibus, vicinas posse domum vicini diruere, ex hic. *l. 3. §. pen. infr. de incendio.* & Harmenop. 3. §. 7. *Synopsi* Basil. 10. *tit.* 20. *ex lib.* [illegible] *tit.* 3. *c.* 40. *in fin.* (21) V. *l. 3. §. pen. infr. de incendio.* (22) Idoneam & firmam. (23) Demolitus *l. 40. §. 51. l. 43. in fin. supr. eod. l. 2. C. eod.* (24) Causam præbens mortis vulgo occidisse dicitur, *l. 7. §. 6. l. 11. §. 1. supr. eod.* Interdum Aquiliæ is tantum, qui adhibita vi, & quasi manu, Apud Nicetam in *Isaacio Angelo*, hanc sententiam ore facilitatis usurpat [illegible]. vide Cujac. 11. *observ.* 16. (25) Argumentum ab Etymologia & interpretatione vocis. (26) Vide quæ notavi ad *l. 11. §. 2. supr. eod.* (27) *l. 11. §. pen. infr. de furtis.* (28) Quoad corporis poenam ultimam, quoad pecuniariam ratio constituatur. Bocr. *decis.* 90. num. 6. Afflict. *decis.* 295. num. 1. 2. Homicidium a pluribus commissum qualiter puniendum vid. Thesaur. *decis.* 91. Jul. Clar. §. *fin. quæst.* 60. *n.* 9. Ans. Adde Conciur. *practic. observ. lib.* 3 *cap.* 15. *circa fin.* S. L. (29) Id est, retrorsum computatis vide *l. 9. infr. de fid. instr.* (30) Trecentis, ut in *l. 4. §. 5. infr. de Batuilit.* (31) Annus tot diebus constat, ut ostendi ad *l. 4. §. 5. infr. de Batuilit.* Cicero 2. *de natura*: Circuitus solis orbium quinque & sexaginta & 300. quarta fere diei parte addita conversionem faciunt annuam. Constat, inquiam, his diebus continuis annus continuus: ut utile, ædilibus totidem. (32) Non eadem æstimatio præstetur, cum diversis ex diversa causa & diversis temporibus occiderunt. (33) Absurdius ex duobus minus eligendum. (34) Vide *l. 14. C. de poenis.* (35) Utilitas publica ac communis. Subtilis disputandi ratio, ut hic Cujac. [illegible] *l. 8. C. de judiciis*, præsertim in ambiguis quæstionibus religionum, *l. 43. infr. de religiosis* durior interpretatione, *l. 21. supr. de legibus* præfertur, *de apicibus juris* non disputat *l. 29. §. 4. infr. mandati*, sed [illegible], id est, solutius *l.* 99. *infr. de* solutionibus, & pinguius res considerat, *l. 24. infr. de negot. gest. rei judic.* omissis solemnibus [illegible], subvenit, *l. pen. infr. C.* [illegible] *caus. major.* eadem laxet juris habenas in restitutionibus & in condemnandis fervi prætoria [illegible] decreta *l. 1. supr. de offic. Præt.* filiofamilias mutuum interdum *l. 3. infr. de senatusc. Maced.* & minoris *l. 24. §. 1. supr. de minoribus.* & hominibus [illegible] furiosi actiones sustinet, *l. 7. §. 2. supr. de Publiciana* [illegible] *l. 12. infr. de* præscript. verb. rebus præsentibus se accommodat, *l. 14. infr. de diversis & temp. præscript.* ignoranter & absentes obligat *l. 5. in princ. infr. de obligat.* inter socios attenditur, vide *l. 24. infr. comm. divid.* pupillum per institorem obligat, *l. 10. §. 2. infr. de institoria.* Denique passim ut dicatur, ipsa utilitas justi prope mater & æqui. Hor. 1. *Ser.* 3. (36) Exemplis res fit manifestior. vide *l.* 3. §. 6. *infr. de collat. bon.* (37) *l. 21. §. 9. infr. de furtis.* (38) Subtilis hæc ratio non attenditur, singulos ideo furti non teneri, quod singuli trabem non sustulerint, sed [illegible]. (39) [illegible]. *Synopsis Basil. lib.* 60. *tit.* 3. *cap.* 28. hoc casu de occiso actio competit. (40) Secus si negligentia *l.* 30. *in fin. supr. eod.* (41) In Florent. dolor. male. *Dolon*, id est, flagellum, intra cujus virgam latet pugio. Hesychius [illegible]. & Dolon, dicitur [illegible] a fallendo, quod decipiat ferro, cum habeat speciem ligni: hujus vocis & mentio in *l.* 2. §. 1. *supr. tit. prox.* in qua pro dolore dolone legendum est. hujus etiam meminit Suetonius in *Claudio* c. 13. (42) Quando fiat, vide *l. 4. §. 1. infr. de bonor. raptor.* (43) *l. 9. §. 21. supr. tit. prox.* (44) Et sic in loco declivi, vel angusto. (45) *Al.* prioris. (46) Cessim quid, v. *l. 43. infr. de ædilitio.* (47) Alibi ex re constituendum *l. 1. §. divus infr. ad l. Corn. de sicar.* Id est, ex circumstantia negotii controversi apparere quid pro jure statuendum sit. Olden. & brevius ius in causa positum, est jus in facto & facti cognitione positum. (48) Distinctionis hujus tres partes. Prima hic incipit; secunda in versiculo, *sed si mulæ.* Tertia in vers. *Quod si neque.* (49) Damnum dat, qui plaustrum voluntate sua mittit, quod sustinet. (50) Id est, ac si qui telum ex manu vafre rejecerit. Paul. *l. 1. sent.* 21. §. 2. Onkelos seu Paraphrastes Chaldæus Deut. 19. & Cic. in *Topicis*, & 3. *de Oratore*, si telum manu fugit magis, quam jecit & August. *de libero arbitrio* Cui invito atque imprudenti telum manu fugit, non mihi videtur peccare, cum hominem occidit, & 83. *quæst.* 2. *cap. si homicidium.* vide *l.* 45. §. *pen. supr. eod.* adde Senecam 6. *de beneficiis.* 24. (51) Vendebantur integrum boves, hac lege, ut emptori jus esset eos experiundi.

emptos, tum, si culpa hominis factum esset, ut e bove feriretur, non debere [præstari]; si vitio bovis, debere. §. 4. Cum (1) pila (2) complures luderent, quidam ex his servulum, cum pilam percipere conaretur, impulit, servus cecidit, & crus fregit: Quærebatur, an dominus servuli lege Aquilia cum eo, cujus impulsu ceciderat, agere potest? Respondi, non posse: cum (3) casu (4) magis, quam culpa, videretur factum.

De bobus in angustum locum coactis.

53. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

BOves alienos in angustum locum *coegisti* (5), eoque affectum est, ut dejicarentur (6): Datur in te, ad (7) exemplum legis Aquiliæ, in factum (8) actio.

Si creditor animal sibi debitum vulneraverit, aut occiderit.

54. PAPINIANUS lib. 37. Quæstionum.

LEgis Aquiliæ debitori (9) competit actio, cum reus stipulandi ante moram promissum animal vulneravit: Idem est & si occiderit animal. Quod si post moram promissoris, qui stipulatus fuerat, occidit, debitor quidem liberatur, lege autem Aquiliæ hoc casu non recte experiuntur: nam creditor ipse sibi potius, quam alii, injuriam fecisse videtur (10).

Si creditor alterum ex duobus servis sibi alternatim debitis, ante moram occiderit.

55. PAULUS lib. 22. Quæstionum.

STichum aut Pamphilum promisi Titio: cum Stichus esset decem [milium] Pamphilus viginti, stipulator Stichum ante moram occidit: quæsitum est de actione legis Aquiliæ? Respondi, cum viliorem occidisse proponitur, in hunc tractatum nihilum differt ab extraneo creditor (11). Quanti igitur fiet æstimatio? utrum decem [milium], quanti fuit occisus; an (12) quanti est, quem necesse habeo dare, id est, quanti mea interest? Et quid dicemus, si [&] Pamphilus decesserit sine mora? Jam pretium Stichi minuetur, quoniam liberatus est promissor: & sufficies fuisse pluris, cum occideretur, vel intra annum. Hac quidem ratione, etiamsi (13) post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris videbitur fuisse.

De uxore damnum dante.

56. IDEM lib. 2. Sententiarum.

MUlier, si in rem (14) viri damnum dederit, pro tenore legis Aquiliæ convenitur.

Si equus commodatus ab alio equo percussus fuerit.

57. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

EQuum tibi commodavi, in eo tu cum equitares, & una complures equitarent, unus ex his irruit in equum, teque dejecit, & eo casu crura equi fracta sunt: Labeo negat, tecum ullam actionem esse (15): sed si equitis culpa factum esset, cum equite sane, non cum equi domino, agi posse verum puto.

T I T. III.

DE (16) HIS, QUI EFFUDERINT (17), VEL DEJECERINT (18).

Edictum de dejectis, vel effusis. 1. Utilitas suprascripti edicti. 2. De loco publico, vel privato, per quem commeari solet, vel non. 3. De eo, quod sponte decidit, vel effusum est. 4. Qualis sit hæc actio, in quem detur, ob quam causam detur, & quid persequatur. 5. De libero homine occiso. 6. Si libero homini nocitum sit. 7. Si ex cœnaculo conducto a filiofam. 8. Vel in quo servus habitat, dejectum, vel effusum sit. 9. Quid sit habitare. *De hospite. 10. De pluribus habitantibus.*

1. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

PRætor ait de his, qui dejecerint, vel effuderint, *unde in eum locum, quo vulgo* (19) *iter fiet, vel in* (20) *quo consistetur, dejectum vel* (21) *effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit in eum* (22), *qui ibi habitaverit, in duplum judicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicetur, quinquaginta* (23) *aureorum judicium dabo. Si vivet, nocitumque ei esse dicetur, quantum ob eam rem æquum judici videbitur, eum, cum quo agetur, condemnari, tanti judicium dabo. Si servus insciente domino fecisse dicetur, in judicio adjiciam, aut noxam dedere.*

§. 1. Summa cum utilitate id Prætorem edixisse, nemo est qui neget: publice enim utile est, sine metu & periculo per itinera (24) commeari (25). §. 2. Parvi autem interesse debet, utrum publicus locus sit, an vero privatus: dummodo per eum *vulgo iter fiat*: qui (26) iter facientibus prospicitur, non publicis viis studetur: semper enim ea loca, per quæ vulgo iter solet fieri, eandem securitatem debent habere. Cæterum si aliquando (27) vulgus in illa via non commeabat, & tunc dejectum quid, vel effusum, cum adhuc secreta (28) loca essent, modo cœpit commeari, non debet hoc edicto teneri.

§. 3. Quod cum (29) suspenderetur, decidit, magis *dejectum* videri: sed & quod suspensum decidit (30), pro dejecto haberi magis est. Proinde & si quid pendens *effusum* sit, quamvis nemo hoc effuderit, Edictum tamen locum habere dicendum est. §. 4. Hæc in factum actio in *eum* (31) datur, *qui inhabitat*, cum quid dejiceretur, vel effunderetur non in dominum ædium: culpa enim penes eum est (32). Nec adjicitur culpæ mentio, vel infitiationis, ut *in duplum detur actio*, quamvis damni injuriæ utrumque exiget (33). §. 5. Sed cum *homo liber periit*, damni æstimatio non fit in duplum, quia in homine (34) libero nulla corporis æstimatio fieri potest (35): sed *quinquaginta aureorum* (36) *condemnatio fit*. §. 6. Hæc autem verba, *si vivet, nocitumque ei esse dicetur*, non (37) pertinent ad damna, quæ in rem hominis liberi facta sunt, si forte vestimenta ejus, vel quid aliud scissum, corruptumve est: sed ea, quæ in corpus ejus admittuntur. §. 7. Si *filiusfamilias* (38) cœnaculum conductum (39) habuit, & inde dejectum, vel effusum quid sit, de peculio in patrem non datur, quia (40) non (41) ex contractu venit (42): in ipsum itaque filium hæc actio competit. §. 8. Cum *servus* habitator est, utrum noxalis actio danda sit, quia non est ex negotio gesto: an de peculio, quia non ex delicto servi venit: neque enim recte servi dicitur noxa, cum servus nihil nocuerit? Sed ego puto, impunitum servum esse non oportere, sed extra ordinem officio judicis corrigendum. §. 9. *Habitare* autem dicimus, vel in (43) suo (44), vel in conducto (45), vel gratuito (46). † Hospes (47) plane non tenebitur: quia non ibi habitat, sed tantisper hospitatur: sed is tenetur, qui hospitium dederit. Multum autem interest inter habitatorem (48), & hospitem, quantum (49) interest inter domicilium habentem, & peregrinantem.

§. 10. Si plures in eodem cœnaculo habitent, unde dejectum est, in quemvis hæc actio dabitur (50):

2. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

CUm (51) sane impossibile est scire, quis dejecisset, vel effudisset:

3. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

ET quidem, in solidum. Sed, si cum uno fuerit actum, cæteri liberabuntur:

4. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

PErceptione, non litis contestatione (52) præstaturi partem damni, societatis judicio vel utili actione ei, qui solvit.

3. De horreario, conductore apothecæ, & eo, qui locum conduxit, ut ibi opus faciat, vel doceat. 4. Qua actione conveniatur dejector ab eo, qui hoc judicio, damnatus est. 5. Intra quod tempus hæc actio datur, de successoribus. 6. Edictum de periculose positis. 7. Et ejus ratio. 8. Interpretatio verbi, Ne quis. *9. De loco, in quo positum est. 10. De eo, qui positum patitur. 11. Si positum nocere non potuit, aut nocere potuit aut nocuit. Si positum decidit, & nocuit. 13. Qualis sit hæc actio. De successoribus.*

5. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

SI vero plures, diviso inter se cœnaculo, habitent, actio in eum (53) solum datur (54), qui inhabitabat eam partem, unde effusum est. §. 1. Si quis gratuitas (55) habitationes dederit libertis, & clientibus (56), vel suis, vel uxoris, ipsum (57) eorum (58) nomine teneri Trebatius ait: Quod verum est.

† Idem erit dicendum, & si quis amicis suis modica (59) hospitiola distribuerit: Nam & si quis cœnaculariam exercens (60), ipse maximam partem cœnaculi habebat, solus tenebitur. Sed & si hospitaculi (61) habens, solus tenebitur, [sed si quis cœnaculi, ipse solus æque tenebitur]. Sed si quis cœnaculariam exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, residuum locaverit pluribus, omnes tenebuntur, quasi in hoc cœnaculo habitantes, unde dejectum effusumve est.

§. 2. Interdum tamen, quod sine captione actoris fiat, oportebit Prætorem æquitate motum, in eum (62) potius dare actionem, ex cujus cubiculo vel exedra (63) dejectum est, licet plures in eodem cœnaculo habitent: quod si ex mediano cœnaculi quid dejectum sit, verius est, omnes teneri (64). §. 3. Si horrearius aliquid dejecerit, vel effuderit, aut conductor apothecæ, vel qui in hoc duntaxat conductum locum habebat, ut ibi opus faciat, vel doceat, in factum actioni locus est: etiam si quis operantium dejecerit, vel effuderit: vel [si quis] discentium. §. 4. Cum autem legis Aquiliæ actione propter hoc quis condemnatus (65) est, merito ei, qui ob (66) hoc, quod hospes, vel quis alius de cœnaculo dejecit, in factum dandam esse Labeo dicit adversus dejectorem: Quod verum est. Plane, si locaverat dejectori, etiam ex locato habebit actionem. §. 5. Hæc autem actio, quæ competit *de effusis, & dejectis*, perpetua est (67): & heredi competit: [in heredem vero non datur (68)]. Quæ autem de eo competit, quod liber periisse dicitur, intra annum duntaxat competit: neque

(1) Pila ludere, *hic: & l. 27. supr. eod.* [illegible]. *Synops. Basil.* [illegible] (2) Adde l. 27. *supr. eod.* ubi & pila plura diximus. (3) Lusio seu in ludo quod fit, non præsumitur fieri animo nocendi. (4) Casus Aquilia lege non punitur, sed culpa. (5) l. 19. *supr. eod.* l. [illegible] *infr. de furtis.* (6) Forte dejicerent, ut l. 79. *supr. eod.* vel dejicerentur, id est, præcipitarent se. Goth. Magis placet mihi Florentina lectio, ut species tractetur, in qua boves in angustias coacti se præcipitaverint, de qua §. *ult. Inst. eod.* Eidem tamen non usque convenit, quod de hac specie jam disputatum sit *l. si servus* [illegible] boves mansuetos non occidant. Hæc Rufardus. *Mod.* (7) Ad exemplum legitimarum actionum dantur in factum actiones. (8) Utilis & innominata. (9) l. [illegible] *infr. eod.* (10) Vide quod notavi ad l. 48. *supr. de usufructu.* (11) Qui debitoris suo nomine tenetur [illegible] l. [illegible] *in princ. supr. eod.* (12) Vide l. 21. *in fin. supr. eod.* (13) Ratio? vide l. [illegible] *in fin. infr. de servo corrupto.* (14) l. 27. §. 30. *supr. eod.* (15) l. *fin. infr. commodati.* (16) [illegible] *Basil.* 4. (17) Liquida. (18) Solida. (19) V. § 2. *infr. eod.* (20) [illegible], ubi eo multi quidam consistunt. *Synops. Basilic.* [illegible] (21) §. 1. *infr. eod.* (22) §. 4. *infr. eod.* (23) §. 5. *infr. eod.* (24) Itinera ac vias secretiora a metu & periculo publica debent. (25) *in pr. supr. eod.* §. 2. *infr. eod.* l. 4. *infr. eod.* l. 31. *supr. ad l. Aquil.* Goth. Adde l. 49. *in pr. ff. de ædilit. edict.* l. [illegible] *ff. de* [illegible] *Præf.* l. 2. §. [illegible] *infr. de publicanis.* Vid. Ant. Gail. lib. 1. *obs.* [illegible] Mynsing. *cent.* [illegible] *obs.* [illegible] Ans. (26) Edictum de effusis non ad itinera, sed ad iter facientes pertinet. (27) Id est, notam (28) *Secreta loca*: quibus hic opponit ea loca, quibus vulgus commeat. (29) Adde l. 7. §. [illegible] *supr. de jurisdict.* (30) l. [illegible] §. [illegible] *infr. eod.* (31) *in pr. supr. eod.* (32) Debet enim suorum culpam præstare l. [illegible] §. [illegible] *pen. infr. eod.* (33) l. 2. §. 1. *supr. ad leg. Aquil.* (34) Liberi hominis nulla æstimatio est. (35) Vide l. *ult. in fin. infr. eod.* l. 3. §. 5. *vers. corporum. infr. de his, qui* [illegible] (36) *in pr. supr. eod.* [illegible] libere, si periit, alibi in centos solidos fit æstimatio ex non valde absimili causa l. 42. *infr. de ædilitio*, quid si non periit? vide l. *ult. infr. eod.* (37) Personalis injuria ad vestem non extenditur. (38) Filiusfamilias ex omni causa convenitur, quia ex contractu, vel delicto vide l. 39. *infr. de obligat.* (39) Et sic non concessum sibi a patre l. [illegible] §. 2. *infr. eod.* (40) Id est, quia ex pœnalibus causis actio in patrem non datur. l. [illegible] *infr. de reg. jur.* (41) [illegible]. *Synops.* [illegible] §. 2. id est, non contractus est, sed quasi delictum: unde colligitur, filiosfamilias in maleficiis posse in judicio consistere sine consensu patris facto, l. 2. & l. quæsitum *infr. de* [illegible] l. *filium infr. de adult.* l. *ex furtiva causa infr. de condict. furtiva.* (42) Secus si ex negotio, l. *ult.* §. 1. *infr. de* [illegible], quemadmodum est tamen, mortuo filio post litem contestationem, transferri judicium in patrem alium de peculio, l. 57. *infr. de judiciis.* (43) Habitatio multiplex est: aut enim propria, aut conducta, aut gratuita est. (44) l. [illegible] *supr. de* [illegible] l. 1. §. 2. *infr. de liberis agnoscendis*, l. [illegible] §. 1. *infr. de donat.* (46) l. 1. §. [illegible] *infr. eod.* (47) Habitationem in hospitio hospes habere non dicitur. (48) Habitatoris & hospitis, habitationis & hospitii differentia est. Igitur lege aut vectigali habitatoribus impositis, immunes manent ab iis peregrini. (49) Domicilium habentis & peregrini differentia: unde colligunt, hospitem in hospitio recte non citari. (50) Vide l. 1. *in fin. infr. de exercitoria.* (51) Incertitudinis ratione actiones in singulos dirigimus, quoties videlicet auctorem damni ignoramus, & sic in hac actione certe hominis factum arguit omnino necesse est. (52) l. 39. *in fin. infr. de* [illegible] l. 31 *infr. de peculio.* (53) §. 2. *infr. eod.* (54) In quod interest alterius (55) l. 1. §. [illegible] *supr. eod.* (56) Clientes hic conjunguntur libertis, ut & alias ideo, quia domestici, l. 1. *supr. de* [illegible] (57) Ipse vero in eos habet actionem in factum. (58) Cur? quia illi proprie non dicuntur habitare. (59) Modica hospitiola, infra vocare videtur *hospitacula.* (60) *Cœnacularius* ex eo dicitur, quia totas domos conducit, ut singula cœnacula inquilinis locet quæstus faciendi causa. (61) De vocabulo hujus lectionis vid. Leonin. *emendat.* lib. [illegible] cap. [illegible] & Cujac. lib. [illegible] obs. [illegible] Ans. (62) *in pr. supr. eod.* (63) Id est, cella, quales sunt cellæ monachorum. Goth. Exedra quid sit, [illegible] DD. Vid. Alexandr. *Genial. dier.* lib. [illegible] cap. [illegible] Cottam. in *memorand.* verb. *Exedra.* Ans. (64) Cœnacularium qui exercent, cœnacula habent variis anteriaria cubiculis, cellis, exedris. *Medianum* est commune & promiscuum cellarum iter exeuntibus in suas vaetas. vide l. [illegible] §. [illegible] *infr. de ædilit.* (65) Damnatus est, *Haeo a Parra* condemnatus est, *Haloand.* Goth. Vid. Leon. *emendat.* lib. [illegible] & n. Ans. (66) Repetitionem jure pro alio captum & condemnatum, solutum repetere ab eo, cujus nomine solvit. *Baldus* hinc colligit. (67) An quod rei persecutionem continent, ut *Accursius* [illegible] an cum ex priore parte [illegible] agatur, [illegible] facinoris causa, ut *Zasius* scribit? (68) Est enim pœnalis, ut *infr. eod.* l. [illegible] *supr. de judiciis.*

neque (in heredem, sed nec heredi, similibusque) personis: nam est pœnalis, & popularis (1): dummodo sciamus, ex pluribus desiderantibus hanc actionem ei potissimum dari debere (2), cujus interest: vel qui adfinitate cognationeve defunctum contingit. Sed, si libero nocitum sit, ipsi perpetua erit actio: sed si alius velit experiri, annua erit hæc actio: nec enim heredibus jure hereditario competit: Quippe quod in corpore libero damni datur, jure hereditario transire ad successores non debet, quasi (3) non sit damnum pecuniarium: nam (4) ex bono & æquo oritur. §. 6. Prætor ait: *Ne quis in suggrunda (5) protectove (6), supra eum locum, qua vulgo iter fiet, inve quo consistetur, id positum habeat, cujus casus nocere cui possit. Qui adversus ea fecerit, in eum solidorum decem in factum judicium dabo: Si servus insciente domino fecisse dicetur, aut (7) æstimationem dari aut noxæ dedi jubebo*. §. 7. Hoc Edictum superioris (8) portio (9) est: consequens etenim fuit, Prætorem etiam in hunc casum prospicere: ut si quid in his partibus ædium periculose positum esset, non noceret. §. 8. Ait Prætor, *ne quis in suggrunda protectove*: Hæc verba *ne quis* ad omnes (10) pertinent, vel inquilinos, vel dominos ædium: sive inhabitent, sive non, habent tamen aliquid expositum his locis.

§. 9. *Supra eum locum, qua vulgo iter fieret, inve quo consistetur, id positum* [*habeat*]. Accipere debemus *positum*, sive in habitationis, vel cœnaculi, sive etiam in horrei (11) vel cujus alterius ædificii. §. 10. *Positum* habere etiam is recte videtur, qui ipse quidem non posuit, verum ab alio positum patitur (12). Quare, si servus posuerit, dominus autem positum patiatur, non noxali judicio dominus, sed suo nomine tenebitur.

§. 11. Prætor ait, *cujus casus nocere possit*. Ex his verbis manifestatur, non omne, quidquid positum est, sed quidquid sic positum est, ut nocere possit, hoc solum prospicere Prætorem, ne possit nocere: nec spectamus, ut noceat; sed omnino, si nocere possit, Edicto locus sit. Coercetur autem, qui positum habuit, sive nocuit id, quod positum erat, sive non nocuit. §. 12. Si id, quod positum erat, deciderit & nocuerit, in eum competit actio, qui posuit, non in eum, qui habitaverit, quasi hæc actio non sufficiat, quia positum habuisse non utique videtur, qui posuit, nisi vel dominus fuit ædium, vel inhabitator. Nam & cum pictor in pergula (13) clypeum (14), vel tabulam expositam habuisset, eaque excidisset, & transeunti damni quid dedisset, Servius respondit, ad (15) exemplum hujus actionis, dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse: quia neque in suggrunda (16), neque in protecto (17) tabula fuerat posita. Idem servandum respondit, & si amphora ex reticulo (18) suspensa decidisset, & damni (19) dedisset, quia & legitima & honoraria actio deficit.

§. 13. Ista autem actio popularis (20) est (21), & heredi, similibusque competit, in heredes autem non competit, quia pœnalis est.

Ad quæ loca hoc Edictum pertineat. 1. Si interdiu vel nocte dejectum sit. 2. Quorum culpam habitator præstet. 3. Si de nave dejectum sit.

6. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

HOc edictum non tantum ad civitates, & vicos, sed & ad vias (22), per quas vulgo iter fit (23), pertinet. §. 1. Labeo ait locum habere hoc Edictum, si interdiu dejectum sit, non (24) nocte: sed quibusdam locis & nocte iter fit. §. 2. Habitator (25) suam suorumque (26) culpam præstare debet. §. 3. Si de nave (27) dejectum sit, dabitur actio utilis in eum, qui navi præpositus sit.

De libero homine læso.

7. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

CUm liberi hominis corpus ex eo, quod dejectum effusumve quid erit, læsum (28) fuerit (29), judex computat mercedes medicis præstitas, ceteraque impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operarum (30), quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. Cicatricum autem aut deformitatis (31) nulla fit æstimatio: quia liberum (32) corpus nullam recipit æstimationem.

T I T. IV.

DE NOXALIBUS (33) ACTIONIBUS (34).

Definitio.

1. GAJUS lib. 2. ad Edictum provinciale.

NOxales (35) *actiones* appellantur, quæ non ex contractu, sed ex noxa (36) atque maleficio (37) servorum (38) adversus nos intenduntur: quarum actionum vis & potestas hæc est, ut, si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis, quod deliquerit, evitare litis (39) æstimationem (40).

De scientia domini. 1. Si dominus manet, aut in totum, vel in partem esse desinat.

2. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI servus sciente (41) domino occidit, in solidum dominum obligat; ipse (42) enim videtur dominus occidisse: si autem insciente, noxalis est: nec enim debuit ex maleficio servi in plus teneri, quam ut noxæ eum dedat.

§. 1. Is, qui non (43) prohibuit, sive dominus manet, sive desiit esse dominus, hac actione tenetur: sufficit enim, si eo tempore dominus, quo non prohibeat, fuit: In tantum, ut Celsus putet, si fuerit alienatus servus in totum, vel in partem, vel manumissus, noxam caput non sequi: nam servum nihil deliquisse, qui domino (44) jubenti obtemperavit. Et sane, si jussit, potest hoc dici: si autem non prohibuit, quemadmodum factum servi excusabimus? Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquiliam, & legem duodecim tabularum; nam in lege Antiqua (45), *si servus sciente domino furtum fecit vel aliam noxam commisit, servi nomine actio est noxalis*, nec dominus suo nomine tenetur: at in lege Aquilia (inquit) dominus suo nomine tenetur, non servi. Utriusque legis reddit rationem: duodecim tabularum, quasi voluerit servos dominis in hac re non obtemperare. Aquiliæ, quasi ignoverit servo, qui domino paruit, periturus (46) si non fecisset. Sed si placeat, quod Julianus libro octogesimosexto scribit, si servus furtum faxit, noxiamve nocuit, etiam ad posteriores (47) leges pertinere, poterit dici, etiam servi nomine cum domino agi posse noxali judicio: ut, quod deter Aquilia adversus dominum, non servum excuset; sed dominum oneret. Nos autem secundum Julianum probavimus: quæ [sententia] habet rationem, & a Marcello apud Julianum probatur.

De scientia domini.

3. IDEM lib. 3. ad Edictum.

IN omnibus noxalibus actionibus, ubicunque *scientia* exigitur *domini*, sic accipienda est, si (48), cum prohibere posset, non prohibuit. Aliud (49) est enim, auctorem esse servo delinquenti: aliud, pati delinquere.

1. Si extraneus servus, sciente me, fecit, eumque redemero.
2. De concursu actionis in solidum & noxalis.

4. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

IN delictis servorum, *scientia* (50) *domini* quemadmodum accipienda est? utrum cum consilio, an & si viderit tantum, quamvis prohibere non potuerit? Quid enim, si ad libertatem proclamans, domino sciente faciat? aut qui (51) condemnat dominum? vel, cum trans flumen sit servus, vidente quidem, sed invito domino, noxiam noceat? Rectius (52) itaque dicitur, scientiam ejus accipiendam, qui prohibere potest (53). & hoc in toto Edicto intelligendum est circa *scientiæ* verbum. §. 1. Si extraneus servus sciente me fecerit, eumque redemero, noxalis actio in me dabitur: quia non videtur domino sciente fecisse, cum eo tempore dominus non fuerim. §. 2. Cum (54) dominus ob scientiam teneatur, an servi quoque nomine danda sit actio, videndum est; nisi forte prætor unam pœnam a domino exigi voluit: Ergo dolus servi impunitus erit (55)? quod est iniquum: imo utroque modo dominus tenebitur: una autem pœna exacta, quam actor elegerit, altera tollitur. §. 3. Si (56) detracta noxæ deditione (57), quasi cum conscio domino actum sit, qui non erat conscius absolutione facta, & finito judicio, amplius agendo cum noxæ deditione, exceptione rei judicatæ summovebitur: quia res in superius judicium deducta, & finita est. Donec autem prius (58) judicium agitatur, licentia agenti est, si eum de scientia domini arguenda pœniteat, tunc ad noxalem causam transire (59). Contra quoque, si cum eo, qui scit, cum noxæ deditione actum sit: amplius in dominum, detracta noxæ deditione, danda actio non est. In ipso autem judicio, si voluerit & scientiam domini arguere, non est prohibendus.

De

[illegible]

De servo plurium. 1. Differentia actionis noxalis, & non noxalis. De herede. De servo manumisso.

5. ULPIANUS lib. 3. ad Edictum.

SI plurium servus deliquerit, omnibus ignorantibus, noxale judicium in quemvis (1) dabitur (2). Sed si omnibus scientibus, quivis eorum tenebitur, detracta noxæ deditione: quemadmodum si plures deliquissent, nec altero convento alter liberabitur. Sed, si alter scit, alter ignoravit (3), qui scit detracta noxæ deditione, convenitur: qui nescit, cum noxæ deditione.

§. 1. Differentia autem harum actionum non solum illa est, quod qui (4) scit, in solidum tenetur, verum illa quoque, quod sive alienaverit (5) servum, qui scit, sive manumiserit, sive decesserit servus, dominus tenetur: sed, si ipse dominus decesserit, heres ejus non tenetur.

6. IDEM lib. 18. ad Edictum.

SEd [&] ipse servus manumissus tenetur.

De eo, apud quem est servus. 1. De emptore, venditore.

7. IDEM lib. 3. ad Edictum.

NOxalis [autem] non alias datur, nisi (6) apud me sit servus: & si apud me sit, licet eo tempore non fuit, quo delinquebat, teneor, & heres meus tenetur, si noxius vivat. §. 1. Pomponius ait, si emptor servi noxali conventus sit, venditorem, quo sciente factum est, conveniri jam non posse.

De servo communi, vel familia communi.

8. IDEM lib. 37. ad Edictum.

SI servus communis furtum fecerit, quivis (7) ex dominis in solidum noxali judicio tenetur, eoque jure utimur. Sed non alias poterit (8) [is,] qui conventus est, evadere litis æstimationem, nisi in solidum noxæ dederit servum: nec ferendus, etsi partem (9) dedere fuerit paratus. Plane, si propter hoc, quod socii dedere parati non fuerint, in solidum fuerit condemnatus, communi dividundo (10), vel familiæ erciscundæ judicio, adversus eos experietur: Ante noxale sane judicium acceptum poterit sua parte cedendo securitatem consequi (11), ne necesse habeat suscipere judicium: quamquam quis possit dicere evenire, ut, dum pars ei cedatur, amittat actionem: dominus enim pro parte factus, non potest cum socio noxali experiri (12): fortassis nec communi dividundo agere possit ejus maleficii nomine, quod ante communionem admissum est: Quod si non potest, evidenti injuria afficietur. Sed melius est dicere, competere ei communi dividundo judicium (13).

Sui facti nomine solvens, non repetit a socio.

9. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

SI communis familia vel communis servus furtum fecerit, altero ex dominis sciente, is, qui scit, omnium nomine tenebitur: & conventus, alterum quoque liberat: nec a socio quicquam debebit consequi (14): sui enim facti (15) nomine pœnam meruit. Quod si is, qui ignoravit, duplum præstiterit, a socio simplum consequetur:

10. IDEM lib. 22. ad Edictum.

SEd & eo nomine agere cum socio poterit, quod servum communem deteriorem fecit: quemadmodum cum quolibet alio, qui rem communem deteriorem fecisset. Cæterum, si nihil præterea post noxæ deditionem commune habebit, pro socio, vel si socii non fuerunt, in factum agi poterit.

De servo bona fide possesso.

11. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

BOna fide servi possessor (16), ejus nomine, furti actione tenebitur: dominus non (17) tenetur: sed noxæ (18) dedendo non facit quidem actoris. Cum autem cœperit istum servum dominus vindicare (19), doli (20) exceptione summovebitur: vel officio (21) judicis consequetur, ut indemnis maneat.

Si bonæ fidei possessor servum dimiserit.

12. PAULUS lib. 6. ad Edictum.

SI bona fide possessor eum servum, quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit, obligari eum actione, quæ datur adversus eos, qui servum in potestate habeant, aut dolo fecerint (22), quo minus haberent: quia per hoc adhuc possidere videntur.

De servo mala fide possesso.

13. GAJUS lib. 13. ad Edictum provinciale.

NOn solum adversus bona fide possessorem (23), sed etiam adversus eos, qui mala fide possident, noxalis actio datur. Nam [&] absurdum videtur, eos quidem, qui bona fide possiderent, excipere actionem, prædones vero securos esse (24).

De pluribus delictis ejusdem servi. 1. De statulibero. De servo legato sub conditione. De cautione actori præstanda.

14. ULPIANUS lib. 18. ad Edictum.

SI (25) quis a multis conveniatur ex noxa ejusdem servi, vel [si] ab uno, ex pluribus tamen delictis, non necesse habet, quia omnibus dedere non potest, litis æstimationem offerre his, quibus dedere non potest. Quid ergo est, si a pluribus conveniatur? si quidem unus occupavit, an melior sit conditio, ut ipsi soli dedatur? an vero vel omnibus dedi debeat, vel cavere debeat *defensum iri adversus cæteros*? & verius est, *occupantis* (26) *meliorem esse conditionem*. Ei itaque debetur, non qui prior egit, sed qui (27) prior ad sententiam pervenit: & ideo ei, qui postea vicerit, actionem denegari judicati. §. 1. Sed & (28) si statuliber sit, & ante deditionem extiterit conditio, per fideicommissum libertas fuerit ante præstita, vel existente conditione legati dominium fuerit translatum, arbitrio judicis absolvi eum oportet. Et officii judicis (29) hoc quoque erit, ut (30) caveatur ei, cui deditur, ob evictionem ob suum factum contingentem.

15. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

PRætor decernere debet (31) translationem (32) judicii in statuliberum (33) fieri.

† Si vero rei judicandæ tempore adhuc in suspenso (34) sit statuta libertas, Sabinus & Cassius liberari heredem putant, tradendo servum: quia (35) toto suo jure cederet. Quod & verum est.

Dolus casu non purgatur. Bald.

16. JULIANUS lib. 22. Digestorum.

SI (36) heres dolo malo fecerit, ne statuliberum in potestate haberet, & propter hoc judicium sine noxæ deditione acceperit: [&] impleta conditione statutæ libertatis, condemnari debebit: sicuti (37) mortuo servo (38), condemnaretur.

De servo communi, 1. Vel fructuario.

17. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

SI ex duobus dominis uno sciente (39), altero ignorante, servus deliquit, si ante cum altero, qui nesciebat, actum sit, & noxæ dederit servum, iniquum (40) est, vilissimi (41) hominis deditione alterum quoque liberari. † Igitur agetur & cum altero: &, si quid amplius est in damni persecutione, consequetur, computato pretio hominis noxæ dediti: ipsi tamen inter se [sic] debent pensare communi dividundo judicium, ut (si) ille, quo sciente fecit, præstiterit, non totius partem ferat, sed partem ejus, quanti servus est: sic, & si alter aliquid præstiterit, ejus partem fieri. † Illud iniquum est, eum, qui jussit servum facere, consequi aliquid a socio (42), cum ex suo delicto damnum patiatur. §. 1. Si plures, ejusdem servi nomine, noxali mecum agere velint, vel [si] unus pluribus judiciis ejusdem servi nomine agat, in quo ususfructus tuus, proprietas mea sit, officio judicis continebitur, cum eum noxæ dedero, ut etiam usumfructum actoris faciam: sed per Prætorem id consequar ego dominus proprietatis, ut aut cogat Prætor te pro æstimatione ususfructus conferre ad litis æstimationem, aut usufructu cedere, si hoc expediat: &, si ego dominus proprietatis eum servum nolui defendere (43), defensio tibi permittenda est: &, si damnatus hominem tradas, [&] adversus me tuearis (44).

18. POMPONIUS lib. 18. ad Sabinum.

IS, qui usumfructum in servo habet, perinde (45) cum domino habet actionem furti, atque si quilibet alius esset; sed cum eo non est, quamvis serviat ei: & ideo dominus damnatus fructuario noxæ dedens liberabitur.

De re communi. 1. De servo, in quo ususfructus alienus est. 2. De servo vicario nauta.

19. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

SI in re communi mea & tua damnum nobis dederit Titii servus, si cum eo agemus, erit noxali Aquiliæ actioni locus: ne damnatus in solidum singulis noxæ dedere cogatur. Sed potest dici, quasi unius damnum sit & una obligatio, aut (46) utrisque (47) pecuniam offerendam, aut officio judicis simul utrique noxæ dedendum. Sed & si alterutri nostrum in solidum noxæ deditus fuerit, & ob id ab utroque dominus sit absolutus (48), recte dicitur, eum, cui noxæ deditus sit, alteri teneri communi dividundo judicio (49), ut communicet servum noxæ sibi deditum, cum ob rem communem [aliquid] ad socium pervenerit. §. 1. Si servi, in quo ususfructus alienus est, dominus proprietatis operas conduxerit, verba efficiunt, ut cum noxæ deditione damnetur. §. 2. Si servus tuus navem exercuerit, ejusque vicarius (50) & idem nauta in eadem nave damnum dederit, perinde in

(1) l. 6. l. 10. l. 26. §. 1. l. 30. infr. eod. l. 4. supr. si ex noxali [illegible] infr. de aqua & aquæ pluviæ. (2) In solidum. (3) Agetur igitur cum altero, si quid amplius est in damni persecutione [illegible] (4) Sciens dominus servum delinquere, in solidum tenetur, etiam post servi ipsius alienationem, manumissionem & mortem. (5) Alienationis & mortis differentia. (6) l. 14. §. ult. l. 42. §. ult. infr. eod. §. 5. Inst. eod. (7) Vid. l. 5. supr. eod. (8) Scilicet non aliter, Cujac. 17. observ. 15. (9) Noxæ deditio partem non recipit [illegible] (10) Vide l. 40. infr. de furtis. (11) Imo non [illegible] (12) [illegible] (13) l. 41. in pr. infr. de furtis. (14) [illegible] (15) [illegible] (16) [illegible] (17) Vid. l. 21. §. 1. infr. eod. (18) V. l. 21. C. de furtis & servo corrupto. (19) Imo [illegible] (20) [illegible] (21) [illegible] (22) l. 21. in pr. infr. eod. vid. l. 27. supr. de rei vind. (23) Imo, servi [illegible] (24) [illegible]

(25) Si a pluribus actione noxali ex ejusdem servi delicto conveniatur, qui prius vicerit, accipit eum: nec aliis obligatus sum, qui postea vicerint, quamvis priores egerint. Synops. Basil. eod. cap. 19. Goth. Vid. Ant. August. lib. 1. emendat. cap. 2. Ans. (26) [illegible] (27) [illegible] (28) [illegible] (29) Vide l. 9. infr. de verb. oblig. (30) Qui servum noxæ dedit, de evictione ob suum factum contingente alteri cavere debet [illegible] (31) [illegible] (32) Translatio judicii plerumque fit in extraneum, qui videlicet neque heres sit universalis, neque specialis. (33) Id est, in quendam statuliberum, nondum liberum, vide Petr. Fabr. 2. semestr. 13. in fin. (34) Pendente libertas, esse nondum videtur [illegible] (35) In sententia enim, qualiscunque ea sit, præstari sufficit. (36) Synops. Basil. eod. c. 20. (37) Dolus casu non purgatur. (38) Post judicium acceptum, post mortem, vide l. 26. §. 2. infr. eod. (39) Ut l. 9. infr. si familia furtum fecisse. Goth. Vide in hanc leg. Cujac. [illegible] Ans. (40) Beneficium unius non [illegible] alterius delictum. (41) [illegible] (42) [illegible] (43) Vel e contra. (44) Eodem modo, ususfructuario non defendente servum [illegible] (45) [illegible] (46) Adde l. 27. in fin. infr. de condict. indeb. (47) Communiter, in communionem referenda. (48) Uni facta [illegible] noxæ servum dominus dederit, ab alio socio liberatur. (49) l. 6. §. 1. infr. comm. divid. (50) *Vicarius servus* est, quem servus ordinarius in peculio suo habet: & sic servus servi est, servus aliquis eo casu servum alium sub se habet, ejus quasi dominus est.

in te actio danda est, ac (1) si is exercitor liber, & hic vicerius servus eius esset, ut de peculio servi tui ad noxam dedere vicarium (2) damneris: et tamen si servi tui jussu, vel sciente & patiente eo, damnum vicarius dederit, noxalis actio servi tui nomine esse debeat, Idemque sit etiam, si neutrum facere jusserit.

De servo, qui sæpius deliquit.

20. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUi ex pluribus noxis, diversis temporibus experitur, ex una noxie servi dominium nactus, nullam amplius actionem habet adversus eum, qui dominus fuerat: cum actio noxalis caput sequatur. † At si maluit dominus priori judicio litis æstimationem sufferre, vel eidem, vel alii ex alio maleficio agenti nihilominus tenetur (3).

Si dominus judicium recuset. 1. De servo absente. 2. Edictum de eo, qui negat se habere in potestate. 3. Verbum in potestate *quomodo accipitur. 4. Si reus jurare nolit. 5. De tutore, curatore, & procuratore. 6. Utrum post jusjurandum detur actio noxalis.*

21. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

QUotiens dominus ex noxali causa convenitur, si nolit suscipere judicium, in ea causa res est, ut (4) debeat noxæ dedere eum, cujus nomine judicium non suscipitur, aut, si id non faciet, judicium suscipietur (5) omnimodo (6): sed (7) non alias condemnabitur, quam si in potestate habeat (8), dolove malo fecerit (9), quominus haberet. §. 1. Eos, quorum nomine noxali judicio agitur, etiam absentes defendi posse placuit (10): sed hoc ita demum, si proprii sint servi: nam, si alieni, præsentes esse oportet; aut si dubitetur, utrum proprii sint, an alieni. Quod ita puto accipiendum, ut, si constet, vel bona fide servire, etiam absentes possint defendi. §. 2. Prætor ait: *Si is, in cujus potestate esse dicetur, negavit se in sua potestate servum habere: utrum actor volet* (11), *vel dejerare* (12) *jubebo* (13), *in potestate sua non esse, neque se dolo malo fecisse, quominus esset; vel judicium* (14) *dabo sine noxæ deditione.* §. 3. *In potestate* (15) sic accipere debemus, ut facultatem & potestatem exhibendi ejus habeat: cæterum, si in fuga sit, vel peregre, non (16) videbitur esse in (17) potestate (18).

§. 4. Quod si reus *jurare* nolit, similis (19) est ei, qui neque defendit absentem, neque exhibet: qui condemnantur quasi contumaces. §. 5. Si tutor vel curator extent, ipsi jurare debent, in potestate domini non esse: si autem procurator sit, dominus ipse juret, necesse est. §. 6. Si jusjurandum exegit actor, reusque juravit, deinde postea noxali velit actor experiri: videndum est, an exceptio jurisjurandi debeat adversus actorem dari? Et Sabinus putat, non esse dandam, quasi de alia re sit juratum, hoc est, tunc non fuisse in potestate: modo vero (20), cum in potestate deprehendatur, de facto ejus posse agi. Neratius quoque dicebat, post exactum jusjurandum posse actorem, detracta noxæ deditione, experiri: si modo hoc contendat, posteaquam juratum est, cœpisse in potestate habere.

De servo deposito, commodato. 1. Pignori dato, precario concesso. 2. Quid sit habere facultatem repetendi. *3. Si dominus fateatur. 4. Aut neget se habere in potestate.*

22. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

SI servus depositus vel commodatus sit, cum domino agi potest noxali actione: ei enim servire intelligitur (21): & quod ad hoc Edictum attinet, in potestate ejus est: maxime si copiam habeat recipiendi hominis (22).

§. 1. Is, qui pignori accepit, vel qui precario (23) rogavit, non (24) tenetur noxali actione: licet enim juste possideant (25), non (26) tamen opinione (27) domini possident (28): sed hos quoque in potestate domini intelligi, si facultatem repetendi eos dominus habeat. §. 2. Quid est *habere facultatem repetendi*? habeat (29) pecuniam, ex qua liberari potest: nam non debet cogi vendere res suas, ut solvat pecuniam, & reperat servum (30). §. 3. Dominus, *qui servum in sua potestate esse* confitetur, aut exhibere eum debet, aut absentem defendere: quod nisi faciat, punitur (31), atque si præsentem non noxæ dederit.

§. 4. *Si negavit dominus in sua potestate esse servum*, permittit Prætor *actori arbitrium, utrum jurejurando id decidere* (32), *an judicium dictare sine noxæ deditione velit*: per quod vincet, si probaverit eum in potestate esse, vel dolo ejus factum, quo minus esset: qui autem non probaverit in potestate adversarii esse servum, rem amittit.

De eo, qui postea cœpit habere in potestate.

23. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

SEd etsi postea (33) adversarius ejus in potestate habere cœperit servum, tenetur ex nova possessione, denegata ei exceptione.

De eo, qui dolo desiit habere in potestate.

24. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

DE illo videndum, utrum adversus eum tantum, qui dolo fecit, quominus in potestate haberet, actio locum habeat noxalis (34), si ex dolo ejus acciderit, ut cesset noxalis actio, forte si servum suo fugam mandavit: an & [si] possit nihilominus cum alio agi (35): quod accidit, cum alienatus manumissusve est? Quod est verius: in quo casu electio est actoris, cum quo velit agere. † Julianus autem ait de eo, qui manumisit, si paratus sit defendere se manumissus, exceptionem dandam ei, qui manumisit. Hoc & Labeo.

25. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

IDem est, & si novus dominus servi judicium patiatur.

1. Si plures dolo desierint habere in potestate. 2. Si ex pluribus dominis quidam dolo desierit possidere. 3. Si quis servum alienum suum esse responderit. 4. De morte servi delinquentis. 5. Si quis falso negaverit se habere in potestate. 6. De servo ducto jussu Prætoris.

26. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

ELectio vero alterum liberabit (36): id enim Prætor introduxit, ne eluderetur actor: non ut etiam lucrum faceret: ideoque exceptione e sequenti summovebitur. §. 1. His consequens est, ut si plures (37) dolo fecerint, quominus in potestate haberent, eligere debeat actor, quem velit convenire. §. 2. Item, si ex pluribus dominis quidam dolo malo partes suas desierint possidere, electio erit actoris, utrum directo agere velit cum eo, qui possidet, an Prætoria cum eo (38), qui desiit possidere. §. 3. Si servum alienum alius in jure *suum esse* responderit, altero solvente, alter liberatur. §. 4. Si is, quem desieris dolo possidere, decesserit (39) prius, quam hac actione convenireris (40), liberaris (41): quia hæc actio in locum directæ actionis succedit. Diversum dicemus, si moram feceris (42) in judicio accipiendo. §. 5. Neque (43) heredi, neque in heredem, quod defunctus mentitus est, actio danda est: nec in ipsum quolibet tempore: nam liberum esse debet defendenti absentem servum, hujus Edicti pœnam evitare, id est, ut sine noxæ deditione conveniatur. † Et ideo, si negaveris servum in tua potestate esse, postea fateri poteris: nisi si jam lis adversus te contestata est, nam tunc audiri non debebis (44), ut Labeo ait. Octavenus, ex causa etiam lite contestata tibi succurrendum: utique, si ætas tua ea sit, ut ignosci tibi debeat. §. 6. Si absente domino ductus sit servus, vel etiam præsente, & in eadem (45) causa sit, ut in integrum restitui possit, defensio permittitur ejus nomine, qui ductus est: postulantibus enim exhiberi eum ad defendendum, indulgere Prætor debet.

† Idem concedendum est fructuario, vel cui pignoris nomine obligatus est, si præsens dominus defendere noluerit: ne alterius dolus aut desidia aliis noceat. Idem præstandum est in servo communi, quem alter ex dominis [præsens] noluit defendere. Sed & actori his casibus succurrendum est (46): quia placet dominii (47) adquisitione extingui actionem: jussu enim Prætoris ductus (48), in bonis fit ejus, qui duxit.

De servo pignorato, vel cujus usufructus alienus est. 1. De eo, qui servum alienum suum esse respondit.

27. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

SI noxali judicio agitur de servo, qui pignoris jure tenetur, aut de eo, cujus usufructus alterius est, admonendi sumus si creditor vel usufructuarius præsens defensionem suscipere noluerit (49). Proconsulem interventurum, & pignoris persecutionem, vel usufructus actionem negaturum. Quo casu dici potest, ipso jure pignus liberari: nullum (50) enim pignus est, cujus persecutio negatur. Ususfructus autem, etiamsi persecutio [ejus] denegetur, ipso jure durat, eousque donec non utendo constituto tempore pereat (51).

§. 1. Ex his, quæ diximus de servo, qui alicui pignoris jure obligatus est (52), deque statulibero (53), & [de eo] cujus ususfructus (54) alienus est, apparet, eum, qui alienum servum in (55) jure *suum esse* responderit, quamvis noxali judicio teneatur, non (56) tamen posse noxæ deditione ipso jure liberari: quia nullum ad actorem dominium transferre possunt, cum (57) ipsi domini non sint (58). Certe tamen, si ex ea causa traditum postea dominus vindicet, nec litis æstimationem offerat, poterit per exceptionem doli mali repelli.

(2) Vicarii servi nomine tenetur ipse dominus. (1) Vicarius est in peculio ordinarii, ideoque ex ejusdem vicarii delicto cum teneatur dominus, vicarium ipsum dedere tenetur. (3) l. 2. in fin. l. 2. supr. si ex noxal. (4) l. 10. infr. eod. (5) l. 33. l. 30. infr. eod. (6) Omnimodo: hoc inquam, particula praecisa est. Unde colligit Baldus, Reum cogi praecise litem contestari. (5) Defensiones salvas habet, qui litem contestari cogitur: Nemo igitur litem contestari cogitur, nisi salvis defensionibus. (8) l. 22. in fin. infr. eod. (8) l. 22. in fin. supr. eod. (10) Excipe casum l. 1. & 2. infr. de popularib. (11) l. 34. §. ait Prætor infr. de jurejurand. (12) Id est, jurare. §. 4. §. 5. §. 6. infr. eod. l. 22. in fin. infr. eod. l. ult. supr. qui satisdare. (13) §. 4. infr. eod. l. 22. in fin. infr. eod. (14) Directum. (15) In potestate habet, qui potest exhibere. (16) Imo videbitur: nam ejus nomine tenetur. l. 27. §. 3. supr. ad l. Aquil. (17) Qui in fuga sunt, vel peregre, in potestate non esse intelliguntur. l. 5. in fin. infr. ad exhibendum. Paul. 2. sent. 31. §. 37 ut non tam dominium servorum, quam facultas eos habendi spectetur. l. 1. §. ult. infr. de peculio adeoque, & si per eos inhibeatur usucapio, non tamen eorum dominus facti tenebitur. l. 17. in fin. infr. de furt. Quare potestatis verbum in noxali actione, præsentis corporis copiam facultatemque significat. l. 215. in fin. infr. de verb. signif. (18) Ad hoc solum tenebitur, ut caveat se exhibiturum, si in potestatem ejus pervenerit. l. 5. in fin. infr. ad exhibendum. (19) Hic alibi legimus, manifestæ turpitudinis esse & confessionis, nec jurare, nec jusjurandum referre l. 38. infr. de jurejur. (20) Vide l. 23. infr. eod. (21) Deponendo & commodando, dominium rerum nostrarum non amittimus. (22) Eoque casu cavere tenetur. l. 1. §. ult. supr. si ex noxali. l. 5. in fin. infr. ad exhibend. (23) Precaria possessio justa est, donec revocetur. infr. de precario. (24) Tenetur tamen creditor servum defendere, aut pignus amittit. (25) l. 3. §. 15. infr. de adquirend. vel amitt. possess. (26) Excipe casum l. 101. in fin. princ. infr. de legat. 1. (27) [illegible] Synops. Basil. 60. tit. 2. cap. 20. in fin. adde l. 15. C. de furtis. (28) Qui pignori accepit, vel qui precario rogat, possidere quidem intelligitur, sed citra opinionem domini, ut hic. l. 15. in fin. infr. eod. (29) Si habeat. Hal. Solvendi facultatem habere non intelligitur, qui pecuniam non habet, licet plura latifundia habeat. (30) Facultatem rei repetendæ habere intelligitur, qui pecuniam habet, non qui pecuniam ex rerum suarum distractione reparare potest: nec enim fieri posse videtur, quod incommode tantum fieri potest. l. 129. in fin. infr. de verbor. signif. (31) Ex [illegible], damnatur in id, quod interest Cujac. eod. cap. 32. (32) Vide l. 21. in fin. supr. eod. forte jusjurandum deferre, ut in Synops. Basil. d. t. 21. [illegible] aut jusjurandum deferre, non ad id quod interest, agere. (33) l. 19. in fin. supr. eod. (34) Nam qui dolo desiit, in potestate habere intelligitur: dolus enim possessionem repræsentat. Goth. vers. noxalis, hic abundare videtur Cujacio l. 22. observ. cap. 9. S. L. (35) Qui dolo desiit possidere, tenetur, etiamsi in aliam sit translatus. l. 12. §. 7. infr. eod. (36) l. 9. supr. eod. una non liberabit. l. 13. §. 14. supr. de heredit. petit. l. 51. §. 4. infr. de solut. Goth. Quatenus eligens unum in altero liberato sibi præjudicet. vide Menoch. de arbitr. jud. lib. 2. qu. 44. num. 9. 20. et Ans. (37) l. 9. supr. eod. (38) Alii legendum contendunt, an prætorea cum eo, sed hi ignorant videlicet, ex jure honorario hanc actionem proficisci. l. si plurium in princ. infr. eod. Mod. (39) Vide l. 49. infr. de obligat. (40) Vide l. 10. §. 1 infr. de publicanis. (41) Imo condemnari debet. l. 16. supr. eod. (42) Vid. Bart. in l. quamquam. §. Julianus, de aqua & aquæ pluv. arc. Mora perpetuat magis actionem quam culpa. Bald. De mora non admittente purgationem post litem contestatam, sed perpetuante actionem, vel. Socin. regul. 290. Port. cons. 1. num. 19. Boer. cons. 20. n. 4. Ans. (43) Differt in eo prætoria a civili, ut dixi l. 30. infr. eod. (44) l. 29. in fin. supr. de rei vindicat. ratio? vide l. 11. in fin. infr. de interrogation. (45) Id est, necessitatis, l. 9. in fin. supr. si ex noxali. (46) Ut pristina actio restituatur. d. l. 2. (47) Misso in possessionem ex secundo decreto, statim fit dominus. v. quæ scripsi ad l. 1. infr. de damno infecto. (48) Ductio facit eum dominum, qui ducit, si dominus non defendat, ut hic & l. 2. in fin. supr. si ex noxali. (quia per traditionem dominii cedit. l. 31. eodem.) Contra ductio non facit dominum, si bonæ fidei possessor non defendat, sed tuetur tamen eum prætor, quasi dominum; data adversus dominum, & alium quemlibet actione Publiciana. l. 6. supr. de Publiciana, & exceptione vel replicatione doli mali. (49) Usufructuarius servum non defendens privatur usufructu. l. 3. supr. si ex noxali. (50) Pignus nullum est, cujus persecutio negatur, et hic. ut & cujus venditio non permissa. vide l. 4. infr. de pignoratitia. l. 9. l. 14. C. de distract. pign. (51) Vide l. 20. infr. de statulib. (52) l. 22. §. 1. supr. eod. (53) l. 14. §. 1. supr. eod. (54) l. 14. §. 2. supr. eod. (55) l. 9. infr. de interrogat. (56) Noxæ deditio nulla est, quæ dominium in actorem non transfert. (57) Dominium rei transferre non potest, qui dominium rei non habet. (58) Vide l. 22. §. 2. supr. eod.

De servo bona fide possesso.

28. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum.

ET generaliter (1) si alieni servi nomine, qui tibi (2) justam (3) servitutem serviret (4), noxali (5) tecum egerim, tuque eum mihi noxæ dederis, sive, me possidente, dominus eum vindicet, exceptione (6) doli mali, nisi litis æstimationem offerat, eum summovere possum: sive (7) ipse possideat, Publiciana mihi datur: & adversus excipientem (8) *si dominus ejus sit* (9), utilem mihi replicationem doli mali profuturam: & secundum hæc, usu quoque me capturum, quamvis sciens alienum possideam (10): alioquin, si aliter constituatur, futurum, ut summa iniquitate bonæ fidei possessor afficiatur, si, cum ipso jure noxalis actio adversus eum competit, necessitas ei imponetur, ut litis æstimationem sufferat. † Eademque dicenda sunt & si, cum ab eo non defenderetur, jussu Prætoris eum (11) duxerim (12): quoniam isto quoque casu justam causam possidendi habeo.

De judicio noxali recusando.

29. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

NOn (13) solum autem qui in potestate non habet, recusare (potest noxale judicium, verum etiam habenti in) potestate liberum est (14) evitare judicium, si indefensam eam personam relinquat: sed huic necesse est, jus suum ad actorem transferre, perinde ac si damnatus esset.

An sententia noceat absentibus.

30. IDEM lib. ad Edictum Prætoris urbani, titulo de damno infecto.

IN noxalibus actionibus, eorum qui bona fide absunt, jus non corrumpitur, sed reversis (15) defendendi ex bono & æquo potestas datur, si domini sint, sive aliquid in ea re jus habeant: qualis est creditor, & fructuarius (16).

Si familia furtum fecerit.

31. PAULUS lib. 7. ad Plautium.

QUod ait (17) Prætor, *Cum* (18) *familia* (19) *furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum, ut tantum actor consequatur, quantum, si liber fecisset* (20), *consequeretur*: quæritur, utrum ad pecuniæ præstationem respiciat, an etiam ad noxæ deditionem, utpote [si] ex pretiis noxæ deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeantur? Sabinus & Cassius putant, pretium quoque noxæ deditorum imputari debere: quod Pomponius probat: & est verum: nam, & si servus indefensus ductus sit, æstimatio ejus imputanda est. Certe non tantum duplationis, sed & condictionis (21) rationem habendam, Julianus putat: furti (22) faciendi tempus spectandum esse, an ejusdem familiæ sint servi: nam si hi, qui plurium dominorum erunt, unius esse postea cœperint; locus Edicto non erit.

Si servus non defendatur.

32. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

IS, qui in aliena potestate est, si noxam commisisse dicatur, si non defendetur, ducitur (23): &, si præsens est dominus, tradere eum, & de dolo malo promittere debet.

De eo, qui non vult defendere. De liberis, qui sunt in potestate.

33. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

NOxali judicio invitus nemo cogitur alium defendere (24), sed carere debet eo, quem non defendit (25), si servus est: quod si liber est, qui in potestate sit, indistincte ipsi sui defensio danda est (26).

34. JULIANUS lib. 4. ad Urseium [Ferocem].

QUotiens enim nemo filiumfamilias ex causa delicti defendit, in eum judicium datur.

35. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

ET, si condemnatus fuerit filius, judicatum facere debet (27): tenet enim condemnatio: quinimo etiam illud dicendum est, patrem quoque post condemnationem filii, duntaxat de (28) peculio (29) posse conveniri.

De eo, cui potest servus avocari.

36. IDEM lib. 37. ad Edictum.

SI quis servum pigneratum, deinde a debitore subreptum, emerit a debitore, nomine ejus furti tenebitur, dominio servi adquisito: nec oberit, quod Serviana (30) potest ei homo avocari. Idemque & si a minore quis vigintiquinque annis emerit, vel in fraudem creditorum sciens: hi enim, quamvis auferri eis dominium possit, interim tamen conveniendi sunt.

Si servum, qui furtum fecit, actor vel extraneus emerit.

37. TRYPHONINUS lib. 15. Disputationum.

SI alienus servus (31) furtum mihi fecerit, qui postea in meum dominium pervenerit, extinguitur furti actio, quæ mihi competierat, nondum in judicium deducta: nec si postea alienavero (32) eum, quem ante litem contestatam emeram, furti actio restaurabitur: quod si post litem contestatam eum redemero, condemnandus erit venditor.

De servo habito pro derelicto. 2. Si quis nummos ex re sibi a servo subtracta redactos ei excusserit. 3. Si servus creditoris nummos sibi solutos interceperit.

38. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

QUemadmodum, si alii vendidisset: parvi enim refert, cui vendiderit, adversario, an alii: suaque culpa litis æstimationem sublaturum (33), qui vendendo, noxæ deditionem sibi ademit. §. 1. Julianus autem lib. XXII. Digestorum scribit, si servum pro derelicto (34) habeam, qui tibi furtum fecerat, liberari me: quia statim (35) meus esse desinit, ne ejus nomine, qui sine domino sit, furti sit actio. §. 2. Si servus meus rem tuam subtraxerit, & vendiderit, tuque nummos, quos ex pretio habebat, ei excusseris (36), locus erit furti actioni ultro citroque: nam & tu adversus me furti ages noxali servi nomine, & ego adversus te nummorum nomine. §. 3. Sed & si servo creditoris mei solverim nummos, ut is suo domino eos det, æque locus erit furti actioni, si is nummos acceptos intercéperit (37).

Si omnes domini dolo desierint habere in potestate. 1. An reus satisdare debeat. 2. Si dominus dolo desiit habere in potestate. 3. Si post judicium acceptum cum domino servus ductus sit. 4. De morte servi.

39. JULIANUS lib. 9. Digestorum.

SI plurium servus furtum fecerit, & omnes dolo fecerint (38), quo minus eum in potestate haberent, subsequi debet Prætor juris civilis actione (39), & judicium (40) honorarium, quod ex hac causa pollicetur, in eum [dare], quem actor elegerit (41): neque enim amplius præstare actori debet, quam ut detracta noxæ deditione agere possit cum eo: cum noxali judicio experiri potuisset, si servus exhiberetur. §. 1. Qui alienum servum, *suum esse* fatetur, quamvis noxali actione obligetur, nihilo minus, causa cognita, satisdare (42) debet. Qui autem pro servo convenitur, satisdatione onerandus non est: non enim offert se defensioni alieni servi. §. 2. Si quis dicet dominum dolo fecisse, quo minus in potestate ejus servus esset, ille autem contendet (43), eum servum ab alio defendi cum satisdatione, doli mali exceptioni locus erit. §. 3. Sed & si post judicium acceptum cum domino, servus apparuerit, &, quia non defendebatur (44), ductus sit, exceptione doli mali posita (45) dominus absolvetur.

§. 4. Sed [&] mortuo servo (46), antequam judicium accipiatur, omnino hac actione non tenebitur dominus.

Si servus legatus ante aditam hereditatem furatus sit.

40. IDEM lib. 22. Digestorum.

SI servus legatus, ante aditam hereditatem, rem heredis futuri subtraxerit, poterit is cum legatario, qui legatum agnoverit, furti agere: sed, si idem servus hereditariam rem subtraxerit, furti actio cessabit: quia (47) hujusmodi rerum furtum non fit: ad exhibendum autem actio competit.

De servo communi.

41. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

CUm servus communis (48) alteri dominorum damnum injuria (49) dedit, idcirco legis Aquiliæ actio non est (50), quia, si extraneo damnum dedisset, cum altero in solidum lege Aquilia agi posset: sicuti cum servus communis furtum fecerit, cum altero (51) domino furti agi non potest, sed communi dividundo [agi potest.]

Si

(1) Scientiam rei alienæ non esse malam fidem, vide Cujac. tract. 4. ad African. & lib. 22. observ. cap. 21. S. L. (2) Noxalis Aquilia non datur adversus bonæ fidei possessorem. (3) Justa servitute utitur, qui bona fide servit [illegible] ... (4) ... (5) Noxali actione adversus bonæ fidei servi possessorem agi non posse [illegible] ...

(9) Formula exceptionis justi dominii (Cujac. tamen 4. ad Africanum putat, hic legendum esse, *si non dominus ejus sit*, ut l. ult. supr. de Publiciana. l. 24. infr. de except. rei judicatæ) [illegible] ... (10) Est igitur hic casus specialis, nec enim ordinarium jure usucapit, qui sciens rem esse alienam possidet. [illegible] ...

[illegible] ... (30) Hypothecaria. §. 7. Inst. de act. [illegible] ... (42) Satisdare judicatum solvi debet, qui servum alienum defendit. [illegible] ... (48) Vide Cujac. lib. 17. observ. 11. [illegible] ... (51) l. 45. inst. de furtis.

Si ad libertatem proclamaverit is, cujus nomine noxaliter agebatur. 1. De judicio accepto pro servo mortuo. 2. Quando, quibus, & adversus quos actio noxalis competit.

42. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

SI ad libertatem proclamaverit (1) is, cujus nomine noxale judicium susceptum (2) est, sustineri (3) debet id judicium, quoad de statu ejus judicetur (4): & [sic] si quidem servus fuerit pronunciatus, noxale judicium exercebitur: si liber (5), inutile videbitur. §. 1. Si quis pro servo mortuo, ignorans eum decessisse, noxale judicium acceperit, absolvi debet: quia desiit verum esse, propter eum dare oportere. §. 2. Hæ (6) actiones perpetuæ sunt (7), locumque habebunt tamdiu, quamdiu (8) servi dedendi facultatem habemus.

† Nec tantum nobis, verumetiam successoribus nostris competent. † Item adversus successores, sed (9) non quasi in successores, sed jure dominii. Proinde &, si servus ad alium pervenisse proponatur, jure dominii noxali judicio novus dominus convenietur.

Ubi servus defendi aut exhiberi debet. Si dominus defendere nolit.

43. POMPONIUS lib. 8. Epistolarum.

SErvi, quorum noxa caput sequitur, ibi (10) defendendi sunt, ubi (11) deliquisse arguentur: itaque servos dominus eodem loco exhibere debet, ubi vim intulisse dicentur: & carere (12) omnium dominio potest (13), si eos non defendat.

(1) Vide in hanc leg. Joan. Robert. lib. 1. sent. cap. 12. Menoch. de arbitr. jud. cas. 197. Ans. (2) Et sic post litem contestatam: ante sententiam tamen. (3) Judicium liberale, præjudiciale est aliis judiciis & futuris & incœptis. (4) Sicut enim potest, ut liber pronuncietur, l. 14. infr. de interrogat. (5) l. 21. 24. supr. eod. l. 93. in fin. infr. de interrogat. l. 10. in fin. C. de furtis. (6) Noxales civiles, non prætoriæ, ut dicit l. 16. §. 1. l. 11. supr. eod. (7) Imitantur naturam earum actionum, ex quibus proficiscuntur: ergo si perpetuæ sunt, ut furti manifesti actio §. 1. Inst. de perp. & tempor. action. noxales quoque perpetuæ sunt; si annales, ut rapinarum actio in triplum. §. 9. Inst. v. hoc cap. annales quoque sunt, ad hanc leg. vid. Jo. Robert. lib. 1 sentent. jur. c. 12. Menoch. de arbitr. jud. c. 197. Mod. (8) l. 7. supr. eod. (9) Noxales actiones heredibus & in heredes competunt, non ut in heredes, sed ut in dominos: unde post alienationem novus quoque dominus convenitur. Synopsis Basilic. eod. c. 18. (10) Ubi servi deliquerunt, ibi exhiberi & defendi debent. (11) l. 1. 2. C. ubi de criminibus. (12) [illegible] omnis amittit. Synops. Basil. d. c. 30. Potest igitur hac lege, pro potest idem, quod debet. (13) Potest, pro debet.

L I B E R   D E C I M U S.

T I T. I.

FINIUM (1) REGUNDORUM.

Qualis sit hæc actio.

1. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

FInium regundorum (2) actio in personam (3) est, licet (4) pro vindicatione rei (5) est (6).

Ad quæ prædia pertinet. 1. De adjudicatione.

2. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

HÆc (7) actio pertinet ad prædia rustica (8), quamvis ædificia interveniant: neque enim multum interest, arbores quis in confinio an ædificium ponat (9). §. 1. Judici finium regundorum permittitur, ut, ubi non possit dirimere fines, adjudicatione (10) controversiam dirimat: & si forte, amovendæ veteris obscuritatis gratia, per aliam regionem fines dirigere judex velit, potest hoc facere per adjudicationem, & (11) condemnationem.

3. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

QUo casu opus est, ut ex alterutrius prædio alii adjudicandum sit; quo nomine is, cui adjudicatur, [invicem pro eo, quod ei adjudicatur,] certa pecunia condemnandus est.

1. De eo, quod interest. 2. De fructibus. 3. De eo, qui judici non paret. 4. De terminis dejectis vel exaratis. 5. Si alter fundus duorum, alter trium sit. 6. De his, qui communem fundum habent. 7. Si ex duobus sociis alter vicinum fundum habeat. 8. Inter quot fundos hæc actio locum habet. 9. De agris vectigalibus, fructuariis, pigneratis. 10. De prædiis urbanis & rusticis. 11. Si via publica, vel flumen, vel rivus interveniat.

4. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

SEd & loci (12) unius controversia in partes scindi adjudicationibus potest, prout cujusque dominium in eo loco judex compererit. §. 1. In judicio finium regundorum etiam ejus ratio fit, quod interest (13). Quid enim, si quis aliquam utilitatem ex eo loco percepit, quem vicini esse appareat? inique damnatio eo nomine fiet. Sed & si mensor ab altero solo conductus (14) sit, condemnatio erit facienda ejus, qui non conduxit, in partem mercedis.

§. 2. Post litem autem contestatam (15) etiam fructus venient (16) in hoc judicio: nam & culpa & dolus exinde præstantur: sed ante judicium percepti non omnimodo hoc in judicium venient: aut enim bona fide percepit, & lucrari eum oportet, si eos consumpsit: aut mala fide, & condici oportet.

§. 3. Sed & si quis judici non pareat in succidenda arbore, vel ædificio in fine posito deponendo, partève ejus, condemnabitur (17). §. 4. Si dicantur termini dejecti (18) vel exarati (19), judex, qui de crimine cognoscit, etiam de (20) finibus cognoscere potest. §. 5. Si alter fundus duorum, alter trium sit, potest judex uni parti adjudicare locum, de quo quæritur, licet plures dominos habeat: quoniam magis fundo, quam personis (21) adjudicari fines intelliguntur: hic autem, cum fit adjudicatio pluribus, unusquisque portionem habebit, quam in fundo habet, & pro indiviso. §. 6. Qui (22) communem fundum habent, inter se non condemnantur: neque enim inter ipsos accipi videtur judicium (23). §. 7. Si communem fundum ego & tu habemus, & vicinum fundum (24) ego solus, an finium regundorum judicium accipere possumus? Et scribis Pomponius, non posse [nos accipere:] quia ego & socius meus in hac actione adversarii esse non possumus: sed unius loco habemur. Idem Pomponius, ne utile quidem judicium dandum dicit, cum possit, qui proprium habeat, vel communem vel proprium fundum alienare, & sic experiri. §. 8. Non solum autem inter duos fundos, verumetiam inter tres pluresve fundos accipi judicium finium regundorum potest: utputa, singuli plurium fundorum confines sunt, trium forte, vel quatuor. §. 9. Finium regundorum actio & (25) in agris vectigalibus (26), & inter eos, qui usumfructum habent (27), vel fructuarium & dominum proprietatis vicini fundi, & inter eos, qui jure pignoris possident, competere potest. §. 10. Hoc judicium locum habet in confinio prædiorum rusticorum (28): urbanorum, displicuit: neque enim confines (29) hi, sed magis vicini dicuntur, & ea communibus parietibus plerumque determinantur: & ideo etsi (30) in agris ædificia juncta sint, locus huic actioni non erit: & in urbe hortorum latitudo contingere potest, ut etiam finium regundorum agi possit.

§. 11. Sive (31) via (32) publica intervenit, confinium non intelligitur (33): & ideo finium (34) regundorum agi non (35) potest (36).

5. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

QUia magis in confinio meo via publica, vel flumen sit, quam ager vicini.

6. IDEM lib. 23. ad Edictum.

SEd, si rivus privatus interveniat, finium regundorum agi potest.

De suo loco cuique tribuendo.

7. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

DE modo agrorum (37) arbitri (38) dantur: & is, qui majorem locum in territorio habere dicitur (39), cæteris, qui minorem locum possident, integrum locum assignare compellitur (40). Idque ita rescriptum est.

1. De mensoribus. De officio judicis.

8. ULPIANUS lib. 6. Opinionum.

SI (41) irruptione fluminis fines agri confudit (42) inundatio, ideoque usurpandi quibusdam loca, in quibus jus non habent, occasionem præstat: Præses provinciæ *alieno eos abstinere* (43), *& domino suum restitui, terminosque per mensorem declarari* jubet. §. 1. Ad officium de finibus cognoscentis pertinet, mensores mittere, & per eos dirimere (44) ipsam finium quæstionem, ut æquum est, si ita res exigit, oculisque (45) suis subjectis locis.

Si socii communi dividundo egerint, aut alienaverint fundum.

9. JULIANUS lib. 8. Digestorum.

JUdicium finium regundorum manet, quamvis socii communi dividundo egerint, vel alienaverint fundum.

De judiciis duplicibus.

10. IDEM lib. 51. Digestorum.

JUdicium communi dividundo, familiæ erciscundæ, finium regundorum, tale est, ut in eo singulæ personæ duplex (46) jus habeant: agentis, & ejus, quo cum agitur.

De

(1) Vid. Cujac. & §. 6. Inst. de officio judicis. Synops. Basil. 58. [illegible] tit. 1. n. [illegible] et vide Siculum Flaccum, Frontinum, & Aggenum Urbicum, [illegible] omnes auctores finium regundorum. (2) De materia finium regundorum, vide Leonin. emend. [illegible] Et hac spectat quodammodo actio de termino moto, quæ criminalis potest esse, [illegible] pœnam corporalem. l. 2. infr. de term. mot. l. 3. C. de accus. Et hac quidem actio finium regundorum actionem termini moti tollit, & vice versa, l. 4. §. [illegible] alterutro tamen judicio pendente, [illegible] l. 4. de publ. judic. [illegible] C. quando civ. act. præjud. crimin. Oiss. Hotoman. ad §. 3. Inst. de fort. Ans. (3) Id est, mixta est in rem, & personam. Bart. Fulesf. Quinimo magis est in rem, quam in personam. l. 10. infr. comm. dividundo, l. [illegible] (4) Hoc est judicium finium regundorum [illegible], personale est, licet rei vindicationem contineat. Synops. Basil. eod. c. 1. (5) Id est, hæc actio mixtam causam obtinet. l. 10. infr. eod. §. 20. Inst. de action. (6) Et [illegible] (7) [illegible] (8) Ædificio enim posito [illegible] competit, tamen si directum denegat Paulus l. [illegible] §. [illegible] ad §. [illegible] Cujacium lib. 10. observ. c. 2. Mod. (10) Adjudicatio in mutuo judicio [illegible] officio judicis. §. 6. Inst. de off. judicis. (11) Adjudicatio & condemnatio [illegible] (12) V. l. 5. C. eod. (13) Id est, utilitatis perceptæ, ut infr. eod. quæ interesse dici potest. Baldus, arg. l. 2. §. 1. supr. [illegible] (14) Improprie tamen dicitur conductus. l. 9. [illegible] (15) Adde l. [illegible] infr. de precario [illegible] Fructus tam naturales quam industriales, l. 7. §. non solum. ff. solut. matrimon. l. 22. ff. de rei vind. l. [illegible] ff. de acquir. rer. dom. l. [illegible] Ans. (16) [illegible] (17) Hinc colligit Azorius, quod ubicunque quis non paret judici, si juramentum in litem deferatur [illegible] (18) [illegible] (19) [illegible] Fundamentorum [illegible] arbitrio [illegible] (20) Judex [illegible] maleficiorum, potest cognoscere etiam civiliter. Bart. [illegible] incidenter cognitio permittitur interdum, quæ non permitteretur directo. (21) Hinc Quintus Fab. Labeo, arbiter Nolanis & Neapolitanis datus, [illegible] locum Romanis adjudicavit. Cic. [illegible] (22) [illegible] Pomponii [illegible] (23) Imo accipi potest. l. 29. supr. de servitut. præd. urban. (24) Proprium. (25) Agrorum alii vectigales, alii fructuarii, alii propr[illegible], alii pignori possidentur. (26) l. [illegible] (27) [illegible] (28) [illegible] Confines & vicini distinguuntur. Vicini, ut urbanis; confines, in rusticis prædiis dicuntur. (31) [illegible] finium regundorum actio in agris & prædiis rusticis proprie locum habet, non in urbe. Imo in urbe: Nam ut hæc actio [illegible] (33) Confinium impeditur, si flumen, rivus, vel via publica intercedit, [illegible] (34) [illegible] Reguntur tamen & provinciæ ita divisæ plerumque [illegible] (35) [illegible] (36) [illegible] (37) Assignatione [illegible] (38) Tres scil. agrimensores. l. 3. C. eod. vide Cujac. [illegible] (39) Quam are continetur. (40) Controversia [illegible] (41) [illegible] (42) [illegible] (43) Vide l. 4. §. 4. supr. eodem. (44) Et [illegible] (45) Vide l. 43. supr. de arbitris. (46) l. 2. C. eod. (46) Mixtam inde habere naturam dicuntur, l. 2. supr. eod. §. 20. Inst. de actionibus, l. 37. in pr. infr. de obligation.

De veteribus monumentis, & census auctoritate.

11. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

IN (1) finalibus quæstionibus vetera (2) monumenta, census (3) auctoritas anta litem inchoatam ordinati sequenda est, modo si non variatate (4) successionum, & (5) arbitrio possessorum, finas, additis vel detractis agris, postea permutatos probetur (6).

Qui termini sunt observandi.

12. PAULUS lib. 3. Responsorum.

EOs terminos, quantum ad dominii quæstionem pertinet, observari oportere (7) fondorum, quos demonstravit (8) is (9), qui utriusque prædii dominus fuit, cum alterum eorum venderet: Non (10) enim termini, qui singulos fundos separabant (11), observari debent, sed demonstratio adfinium (12) novos (13) fines inter fundos constituere (14).

De lege XII. tabularum & lege Solonis.

13. GAJUS lib. 4. ad Legem duodecim Tabularum.

SCiandum (15) est, in actione finium regundorum illud (16) observandum esse. Quod ad exemplum quodammodo ejus legis scriptum est, quam Athenis Solon dicitur tulisse. Nam illic ita est, [illegible] id est, *Si quis sepem ad alienum prædium fixerit, infoderitque, terminum ne excedito: Si maceriam, pedem relinquito: Si vero domum, pedes duos: Si sepulchrum (24) aut scrobem foderit, quantum profunditatis habuerint, tantum spatii relinquito: Si puteum, passus latitudinem: At vero oleam, aut ficum, ab alieno ad novem pedes plantato: cæteras arbores, ad pedes quinque.*

T I T. II.

FAMILIÆ (25) ERCISCUNDÆ.

Origo & Ratio hujus actionis. 1. De eo, qui partem suam possidet, vel non: & de eo, qui negatur esse coheres.

1. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

HÆc actio proficiscitur a (26) *Lege duodecim* (27) *tabularum* (28). Namque coheredibus volentibus (29) a communione discedere, necessarium videbatur (30) aliquam actionem constitui, qua inter eos res hereditariæ distribuerentur. §. 1. Quæ quidem actio nihilominus ei quoque ipso jure competit, qui suam partem non possidet (31): sed si is, qui possidet, neget eum sibi coheredem esse, potest eum excludere per hanc exceptionem (32), *si in ea re, qua ea re agitur, præjudicium hereditati non fiat*: Quod si possideat eam partem, licet negetur esse coheres, non nocet talis exceptio: quo fit, ut eo casu ipse Judex, apud quem hoc judicium agitur, cognoscat, an coheres sit: nisi enim coheres sit, neque adjudicari quicquam ei oportet, neque adversarius ei condemnandus est (33).

Quæ hereditas hoc judicio dividitur. 1. De quarta ex constitutione divi Pii. 2. De peculio castrensi. 3. De actore & reo. 5. De creditis & debitis.

2. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

PEr (34) familiæ erciscundæ actionem dividitur hereditas, sive ex testamento, sive ab intestato, sive ex Lege duodecim tabularum, sive ex aliqua (35) lege deferatur hereditas, vel ex Senatusconsulto, vel etiam (36) Constitutione. Et genecalitec eorum dumtaxat dividi hereditas potest, quorum peti potest [hereditas]. §. 1. Si (37) quarta ad aliquem ex constitutione D. Pii (38) adrogatum deferatur (39), quia hic (40) neque heres, neque bonorum possessor sit, utile (41) erit familiæ erciscundæ judicium necessarium. §. 2. Item si filiifamilias militis peculium sit, fortius defendi potest, hereditatem effectam (42) per Constitutiones: & ideo hoc judicio locus erit. §. 3. In familiæ erciscundæ judicio unusquisque heredum, & rei & actoris partes sustinet (43).

§. 4. Dubitandum autem non est, quin familiæ erciscundæ judicium & inter (44) pauciores heredes ex pluribus accipi possit (45). §. 5. In hoc judicium, etsi *Nomina* non veniunt (46), tamen si stipulationes interpositæ fuerint de divisione eorum, ut stetur ei, & [ut] alter alteri mandet actiones, procuratoremque eum in suam rem faciat, stabitur divisioni.

3. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

PLane ad officium Judicis nonnumquam pertinet, ut debita & credita singulis pro solido (47), aliis alia adtribuat: quia sæpe & solutio & exactio partium non minima incommoda habet (48). Nec tamen scilicet hæc adtributio illud efficit, ut quis solus totum debeat, vel totum alicui soli debeatur: sed ut sive agendum sit, partim (49) suo, partim procuratorio nomine agat (50), sive cum eo agatur, partim suo, partim procuratorio nomine conveniatur. Nam licet libera potestas [esse] maneat creditoribus cum singulis experiundi, tamen & his libera potestas est, suo loco substituendi eos, in quos onera actionis officio Judicis translata sunt.

De venenis, & libris improbatæ lectionis. 2. De injustis lucris. 3. De tabulis testamenti.

4. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

CÆteræ itaque res præter nomina (51) veniunt in hoc judicium. Sin autem nomen uni ex heredibus legatum sit, judicio familiæ erciscundæ hoc heres consequitur. §. 1. *Mala medicamenta* & *venena* (52) veniunt quidem in judicium, sed Judex omnino interponere se in his non debet: Boni (53) enim & innocentis viri officio eum fungi oportet: Tantumdem debebit facere [&] in *libris* (54) *improbatæ lectionis* (Magicis forte, vel [his] similibus) ; hæc enim omnia protinus corrumpenda sunt. §. 2. Sed & si quid ex peculatu (55), vel ex sacrilegio adquisitum erit, vel vi, aut latrocinio, aut adgressura (56), hoc non dividetur. §. 3. Sed & *tabulas testamenti* debebit aut apud eum, qui ex majore (57) parte heres est, jubere manere, aut in æde deponi. Nam & Labeo scribit, vendita hereditate tabulas testamenti descriptas deponi oportere: heredem enim exemplum debere dare, tabulas vero authenticas ipsum retinere (58), aut in æde (59) deponere.

De cautionibus hereditariis.

5. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

SI quæ sunt *cautiones* (60) *hereditariæ*, eas Judex (61) curare debet, ut apud eum maneant, qui (62) majore ex parte heres sit: cæteri (63) descriptum & recognitum (64) faciant, cautione interposita, *Ut, cum res exegerit, ipsæ* (65) *exhibeantur*.

† Si omnes iisdem ex partibus heredes sint, nec inter eos conveniat, apud quem potius esse debeant, sortiri (66) eos oportet: aut ex consensu vel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur: vel in æde sacra (67) deponi debent.

6. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

NAm ad licitationem (68) rem deducere, ut, qui licitatione vicit, hæc habeat instrumenta hereditaria, non placet (69) neque mihi, neque Pomponio.

An

[illegible]

An victoria heredis prosit coheredi.

7. VENULEJUS lib. 7. Stipulationum.

SI heres unus (1), cum sub conditione adjectum coheredem, aut apud hostes adjectum [eo] haberet, dixerit *se heredem esse*, & actione expertus vicerit, deinde conditio heredis extiterit, vel postliminio redierit, an victoriæ commodum debeat cum eo communicari (2)? nam indubitate judicati actio ad in solidum competit: Et electionem coheredi dandam, [id est] aut communicandam eam, aut experiundi faciendam potestatem huic, qui post victoriam coheredis effectus sit heres, aut reversus sit in civitatem. † Idemque observandum, si postea natus sit posthumus: non enim his personis silentium (3) imputari potest, cum ad hereditatem post victoriam coheredis pervenerint (4).

De rationibus heredi vel servo actori prælegatis. 1. De columbis. De apibus. 2. De pecore a bestia erepto.

8. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

POmponius scribit, si uni ex heredibus prælegatæ (5) fuerint *rationes*, non prius ei tradendas, quam coheredes descripserint. Nam & si servus actor (inquit) fuerit legatus, non alias eum tradendum, quam rationes reddiderit. Nos videbimus, numquid & cautio sit interponenda: *ut quotiens desiderata fuerint rationes, vel actor prælegatus, copia eorum fiat*: plerumque enim authenticæ (6) rationes sunt necessariæ actui (7) ad instruenda (8) ea, quæ postea emergunt, ad notitiam ejus spectantia? Et necessarium est, cautionem ab eo super hoc coheredibus præstari: Idem [Pomponius]. §. 1. Pomponius ait, *columbas* (9), quæ emitti solent de columbario, venire in familiæ erciscundæ judicium: cum nostræ sint tamdiu, quamdiu (10) consuetudinem (11) habeant ad nos revertendi: Quare si quis eas adprehendisset, furti nobis competit actio. † Idem & in *apibus* dicitur (12): quia in patrimonio nostro computantur. §. 2. Sed & si quid a pecoribus nostris *a bestia ereptum* sit, venire in familiæ erciscundæ judicium putat, si feram evaserit: nam magis esse, ut non desinat nostrum esse, inquit, quod (13) a lupo eripitur, vel alia bestia, tamdiu, quamdiu ab eo fuerit consumptum.

De rebus usucaptis ab heredibus.

9. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

VEniunt in hoc judicium res, quas heredes usuceperunt (14), cum defuncto traditæ essent: Hæ quoque res, quæ heredibus traditæ sunt, cum defunctus emisset.

De prædiis nostris, vel vectigalibus, vel superficiariis. De rebus bona fide possessis.

10. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

ITem *prædia*, quæ nostri patrimonii sunt: sed & vectigalia, vel (15) superficiaria (16). Nec minus hæ quoque res: quas *alienas* defunctus bona fide possedit.

De partu.

11. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

P*Artum* quoque editum & post aditam hereditatem:

1. De rebus datis servo hereditario. 2. De re sub conditione legata. De statulibero.

12. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

ET post litem contestatam, Sabinus scribit in familiæ erciscundæ judicium venire, & adjudicari posse. §. 1. Idem erit & si servis hereditariis ab extraneo aliquid datum sit. §. 2. *Res, quæ sub conditione legata est*, interim heredum est (17): & ideo venit in familiæ erciscundæ judicium, & adjudicari potest: cum sua scilicet causa (18), ut existente conditione eximatur ab eo, cui adjudicata est, aut deficiente conditione ad eos revertatur, a quibus relicta est.

† Idem & in statulibero (19) dicitur: qui interim (20) est heredum: existente autem conditione ad libertatem perveniat.

De alienationibus post judicium acceptum.

13. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

ALienationes enim post (21) judicium acceptum interdictæ sunt, duntaxat voluntariæ (22): non quæ vetustiorem causam, & originem juris habeant necessariam.

De re usucapta. 1. De usufructu.

14. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

SEd & si usucapio fuerit cœpta ab eo, qui heres non erat (23) ante litem contestatam, & postea impleta fuerit, rem de judicio subducit. §. 1. Usufructus (24) an in judicium deducetur, quæritur: utputa si, deducto usufructu, fundus sit ab heredibus legatus;

15. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

VEl si servo hereditario ususfructus legatus sit, nec enim a persona discedere sine interitu sui potest?

1. Si alii fundus, alii ususfructus adjudicetur. 2. De tempore adjudicationi ususfructus adjecto. 3. De eo, quod amnis fundo illuit. 4. De dolo & culpa coheredis. 5. De rationibus deletis a coherede. 6. Si servus hereditarius rem propriam heredum unius surripuerit.

16. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

ET puto officio Judicis contineri, ut, si volent heredes a communione ususfructus discedere, morem eis gerat cautionibus interpositis (25). §. 1. Julianus ait, si alii fundum (26), alii usumfructum fundi Judex adjudicaverit, non (27) communicari usumfructum. §. 2. Ususfructus & ex certo tempore & usque ad certum tempus, & alternis (28) annis adjudicari (29) potest. §. 3. Id quod amnis fundo (30) post litem contestatam illuit (31), æque venit in hoc judicium. §. 4. Sed & si dolo vel culpa quid in usumfructum ab uno ex heredibus factum sit, hoc quoque in judicium venire, Pomponius ait. Nam [&] omnia, quæ quis in hereditate dolo aut culpa fecerit, in judicium familiæ erciscundæ veniunt: sic tamen, si quasi heres fecerit. Et ideo, si vivo testatore unus ex heredibus pecuniam sustulerit, in familiæ erciscundæ judicium ea non (32) venit: quia tunc nondum heres erat (33): Ubi autem quasi (34) heres fecit, etsi aliam præterea quis actionem habeat, tamen teneri eum familiæ erciscundæ judicio, Julianus scribit. §. 5. Denique ait, si unus ex heredibus rationes hereditarias deleverit, [vel interleverit], teneri quidem lege Aquilia (35), quasi corruperit: non minus autem etiam familiæ erciscundæ judicio.

§. 6. Item si servus hereditarius propriam rem heredum unius subripuerit, Ofilius ait, esse familiæ erciscundæ actionem, & communi dividundo, furtique actionem (36) cessare: Quare, agentem familiæ erciscundæ judicio consecuturum, ut aut ei servus adjudicetur, aut litis æstimatio in (37) simplum offeratur.

De damno dato a coherede.

17. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

DAmno commisso ab uno herede, conveniens est dicere, simpli (38) habendam æstimationem in familiæ erciscundæ judicio.

Si optetur servus, qui tabulas hereditarias corrupisse dicitur. 1. De quæstione. De morte testatoris, vel uxoris, vel liberorum ejus. 2. De his, quæ testator jussit. 3. De usuris sumptuum a coherede factorum. 4. De eo, quod creditoribus. 6. Aut legatariis solvendum est. 7. De debito soluto, ne pignus veneat.

18. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

HIs consequenter Julianus ait: Si ex pluribus heredibus uni servus sit generaliter per optionem legatus, & heredes Stichum tabulas hereditarias interlevisse dicant, vel corrupisse, & propter hoc renunciaverint, *ne optaretur servus*, deinde optatus vindicetur; poterunt, si eis vindicetur, doli mali exceptione uti (39); & de servo quæstionem habere. §. 1. Sed, an in familiæ erciscundæ judicium de morte testatoris, vel de morte uxoris liberorumque suorum habebunt quæstionem heredes, quæritur? Et rectissime Pomponius ait, hæc ad divisionem rerum hereditariarum non pertinere (40). §. 2. Idem quærit, si quis testamento caverit, *ut* (41) *servus exportandus veneat*, officio familiæ erciscundæ Judicis contineri, ut voluntas defuncti non (42) intercidat. Sed &, cum *monumentum* jussit testator *fieri*, familiæ erciscundæ agent (43), ut fiat. Idem tamen teneat, quia heredum interest, quos jus monumenti sequitur, præscriptis (44) verbis posse eos experiri, ut monumentum fiat. §. 3. Sumptuum (45), quos unus ex heredibus bona fide fecerit, usuras quoque consequi potest a coherede, ex die moræ, secundum rescriptum Imperatorum Severi & Antonini.

§. 4. Celsus etiam illud eleganter adjicit, coheredem, etsi non solvit, habere familiæ erciscundæ judicium, ut (46) cogatur coheres solvere: cum alias non sit liberaturus eum creditor, nisi in solidum ei satisfiat. §. 5. Si filiusfamilias patri heres pro parte extitisset, & a creditoribus peculiaribus conveniretur, [cum] paratus sit solvere id omne, quod debetur, per doli mali exceptionem (47) consequetur a creditoribus mandari sibi actiones (48): sed etiam familiæ erciscundæ judicium cum coheredibus habet (49). §. 6. Cum unus ex heredibus

(1) Vid. Leonin. *Emendat.* lib. 2. cap. 21. num. 2. Ant. (2) Sic est, arg. l. 10. supr. de usufr. id est, communicabitur. (3) Et solerio facta ab herede scripto, l. 2. infr. de [illegible] (4) Heredi, qui sub conditione scriptus erit, aut apud hostes fuerit, item posthumo silentium imputari non debet, si ad hereditatem post victoriam coheredis pervenerit, vel agnoscendo heres apparuerit. (5) Rationes, cautiones, tabulæ hereditariæ authenticæ, apud unum heredem, non tantum [illegible], aut consensu coheredum, aut quia ex majori parte heres est, l. 4. 5. supr. eod. sed etsi prælegatæ ei sint, remanent, ut hic. (6) Vide l. 9. in vers. ipsa exhibeantur supr. eod. de authenticis instrumentis, vide l. fin. infr. quemadmod. testament. aper. l. 2. C. de divers. rescript. (7) Actor, servus, qui actum domini gerit, de quo l. 10. infr. de cond. & demonstr. l. ult. supr. de usufr. prædi. vid. Cujac. 2. observ. 15. (8) Vide l. 1. infr. de fide instrumentorum. (9) Columbas ex alieno columbario evolantes etiam in nostro fundo capere non possumus: furtum enim ea ratione committitur, & furti actio nascitur, ut hic; adde Cepollam tract. de servit. urbanor. prædior. 1. de Columbario. 77. (10) l. 5. §. 5. versic. cervos infr. de adquir. rerum dom. (11) Consuetudo hæc, alibi animus dicitur, & [Greek] & [Greek] §. 15. Inst. & ibi Theoph. de rerum divis. (12) Imo, non idem dicitur, nec enim apes nostræ amplius censentur, cum in conspectu non sunt, & earum difficilis est persecutio: item ab alio alveo includi possunt, l. 5. §. 4. l. 4. infr. de adquirend. rer. (13) Lupus quod nobis eripit, tamdiu nostrum manet, quamdiu ab eo consumptum non est, l. 44. infr. de adqu. rerum. (14) Quod coheres ante judicium familiæ ex re hereditaria usucapit, non sibi tantum, sed etiam coheredibus usucapit, ut hic; ut heres scriptus, quod pro emptore ex re hereditario usucepit, heredi ab intestato non usucapit, sed sibi, l. 2. §. 1. supr. de petit. hereditatis. (15) Hinc colligi potest, Vectigalia & superficiaria prædia, propter non esse in nostro patrimonio. (16) Superficiei nomine in rem actio de superficie datur, l. 1. §. 6. infr. de superfic. (17) l. 66. supr. de rei vindicat. l. 1. §. 4. in v. de SC. Sillan. vide l. 4. supr. si ususfructus petatur. l. 11 in fin. supr. quemadm. servitut. (18) Res transit cum suo onere, suaque conditione, licet adjudicetur, & publicetur, vide l. 12. §. 2. supr. de servit. [illegible] (19) Quis sit, vide l. 1. infr. de statulibor. (20) Vide l. 29. §. 1. infr. de fideic. libert. Item dicitur statuliberum, quidquid peperit, servum parere, & partum heredis fieri, l. 16. infr. de statulibor. l. 10. §. 2. infr. de fideic. libertat. l. 5. C. de fideic. libertat. adde l. 13. infr. de pignoribus. (21) Vide l. 1. Comm. dividund. (22) Alienatio, quæ alias prohibetur, si ex necessitate fiat, recipitur. Nam & necessitate causa, etiam venditiones excusat. vid. l. 40. infr. eod. Quare etsi lite pendente res vulgo sic alienari non possint, necessario tamen possunt. Unde videtur litigiosi non pertinet ad alienationem necessariam. Baldus. Zas. hic n. 20. adde l. 1. supr. de petit. heredit. & sic intellige, l. 3. in fin. C. commun. divid. (23) Puta a genero defuncti, idque dotis causa, l. ult. infr. pro dot. (24) Adde l. 19. l. 26. infr. eod. id est, ususfructus inter coheredes aut adjudicatur uni aut alterna fruitione communicatur. Zas. hic n. 28. adde l. 7. §. 10. infr. tit. prox. idem in usu arg. l. 10. §. 1. infr. tit. prox. (25) Qualiter firmatur, l. 13. §. 2. supr. de usufr. (26) l. 6. §. antepen. infr. tit. prox. (27) Atqui omittitur usumfructum legatario, jure adcrescendi ususfructus proprietario adcrescit, l. 3. §. 2. supr. de usufructu adcrescendo & igitur inter fruendum, & propterea quædam communicatio. (28) l. 4. in fin. supr. de usufruct. l. unica. §. penult. supr. quando dies ususfructus. l. 13. infr. de usufructu legato, vel divisis regionibus. l. 5. §. [illegible] infr. tit. proxim. (29) Potest enim eo modo constitui, l. 2. §. 2. supr. de usufructu & quemadmodum. (30) Idem est in pignore, vide l. 16. infr. de pignoribus. (31) Alluvio auget hereditariis partes. Goth. Hæc est lectio Florentina a Charonda relata. Russard. autem, quia alia exempla referunt alluit, mutabat hoc in attulit. ut l. adde §. præterea infr. de acquir. rer. dom. & §. præterea Inst. de rer. div. Mod. (32) Imo venit, l. 71. §. 39. infr. eod. Goth. Solv. quod ibi mortuo testatore ante aditam hereditatem, ut in l. 40. in fin. infr. eod. S. L. (33) Nec enim hereditas est viventis, l. 1. infr. de heredit. vel action. vendit. l. 2. infr. pro herede. (34) Oportet enim eum gessisse tanquam heredem, l. 44. §. 1. Lat. in fin. infr. eod. (35) l. 41. supr. ad l. Aquil. (36) Et Aquilia, l. 44. supr. de noxalibus. (37) Vid. quæ notavi ad l. 43. infr. de furtis. (38) Alias, conveniens esse dicitur, ut lubet, quod autem ait simpli habendam æstimationem. verum est, quoties fam. ercisc. jud. agitur, nam si lege Aquilia agatur, duplum consequetur actor; quo pertinet lex, item veniunt §. cum prædiumve supr. de petit. heredit. Mod. (39) Legatarius servum dolo malo vindicat, cui, antequam eum servum optaret, heredes denunciarunt tabulas hereditarias ab eo deletas vel corruptas esse: hinc sequitur, frustra servum optari a legatario, si justam causam contra denunciandi heredes habuerint. (40) Puto id jure, jus vindicandæ necis defuncti, non heredum non attribui vel assignari, sed omnibus heredibus ex æquo ut unus incumbere, l. 5. C. de his, quibus ut indignis. (41) Adde l. 2. C. eod. (42) Nisi iram mutaverit, l. 9. C. eod. (43) Invitum ab extraneo non possunt cogi, nisi a Pontificibus vel prætore, l. 50. in fin. supr. de heredit. petit. adde quæ notavi ad l. 42. in fin. infr. de legat. 3. (44) Censetur enim esse inter testatorem, & heredem gravatum, contractus innominatus, do, ut facias. Zas. hic. n. 31. (45) Vid. l. 18. in fin. C. eod. (46) l. 30. §. 1. l. 44. §. 7. infr. eod. (47) Eadem doli exceptione uti potest adversus coheredes hoc judicio agentes, partem sumptuum solvere detrectantes, l. 20. infr. eod. (48) Vid. l. 95. §. antepen. infr. de solut. (49) Vid. l. 38. in pr. infr. atque [illegible] infr. de condict. indebiti.

bus (1) legatum exſolvit ei, qui miſſus fuerat in poſſeſſionem legatorum ſervandorum cauſa, putat Papinianus. & verum eſt, familiæ erciſcundæ judicium ei competere adverſus coheredes: quia non alias diſcederet legatarius [a] poſſeſſione, quam vice pignoris erat conſecutus, quam ſi (2) totum [ei] legatum fuiſſet exſolutum. §. 7. Sed & ſi quis Titio debitum ſolverit (3), ne pignus veniret, Neratius ſcribit, familiæ erciſcundæ judicio eum poſſe experiri.

De eo, quod coheres percepit, aut ſtipulatus eſt.

19. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

ITem ex diverſo ſimiliter proſpicere Judex debet, ut quod unus ex heredibus ex re hereditaria percepit (4), ſtipulatusve eſt, non (5) ad ejus ſolius lucrum pertineat. Quæ ita ſcilicet conſequetur Judex, ſi aut reputationes inter eos fecerit, aut [6] curaverit cautiones interponi, quibus inter eos communicentur commoda & incommoda (6).

De dotis collatione. 1. De filiofamil. obligato. 2. De dote præcipienda. 3. De diviſione facta a patre. 4. Si ſemel hoc judicio actum fuerit. 5. De onere uni ex heredibus injuncto. 6. De reliquatione filiifam. 7. De impenſis a filio factis in honorem ſuſcipiendum. 8. De onere dotis ſolvendæ uni ex heredibus injuncta. 9. De eo, quod ſtatuliber, uni ex heredibus dedit.

20. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

SI filia nupta, quæ dotem conferre debuit (7), per errorem coheredum ita cavit (8): *ut, quod a marito recipera ſſet* (9), *pro partibus hereditariis ſolveret*: nihilominus arbitrium familiæ erciſcundæ ſic arbitraturum Papinianus ſcribit, ut etiam ſi conſtante matrimonio ipſa diem ſuum obierit (10), conferatur dos: nam imperitia (inquit) coheredum, juriſdictionis (11) formam mutare non potuit. §. 1. Si (12) filiusfamilias juſſu patris obligatus ſit, debebit hoc (13) debitum præcipere.

† Sed & ſi (14) in rem patris vertit, idem placet; & ſi (15) de peculio, peculium præcipiet: & ita Imperator noſter reſcripſit. §. 2. Hoc amplius, filiusfamilias heres inſtitutus dotem (16) uxoris ſuæ præcipiet (17): nec immerito, quia ipſe (18) onera matrimonii ſuſtinet: integram igitur dotem præcipiet & cavebit (19), *defenſum iri coheredes, qui ex ſtipulatu poſſunt conveniri* (20). Idem, [&] ſi alius dotem dedit, & ſtipulatus eſt. Nec ſolum uxoris ſuæ dotem, ſed (21) etiam filii ſui uxoris: quaſi hoc quoque matrimonii onus ad ipſum ſpectat: quia filii onera & nurus ipſe agnoſcere neceſſe habet. Præcipere autem non ſolum patri datam dotem filium oportere, verum etiam ipſi filio Marcellus ſcribit: ſed filio dotem tamdiu, quamdiu peculium patitur, vel in rem patris verſum ſit.

§. 3. Si pater in (22) filios, ſine ſcriptura, bona diviſit (23), & onera æris alieni pro modo poſſeſſionum diſtribuit, non videri ſimplicem donationem, ſed potius ſupremi judicii diviſionem Papinianus ait. Plane inquit, ſi creditores eos pro portionibus hereditariis convenient, & unus placita detrectet (24), poſſe cum eo (25) præſcriptis verbis agi, quaſi certa lege permutationem fecerint, ſcilicet, ſi omnes res diviſæ ſint.

§. 4. Familiæ erciſcundæ judicium amplius, quam ſemel (26) agi non poteſt: niſi cauſa cognita (27): Quod ſi quædam res indiviſæ (28) relictæ ſunt, communi dividundo de his agi poteſt.

§. 5. Papinianus ait: Si uni ex heredibus onus æris alieni injungitur citra ſpeciem legati, officio Judicis familiæ erciſcundæ cognoſcentis ſuſcipere eum id oportere: ſed non ultra dodrantem portionis ſuæ, ut quadrantem (29) illibatum habeat, indemnes igitur coheredes ſuos præſtare cavebit.

§. 6. Idem ſcribit, [&] ſi filius in muneribus publicis, in quibus pater ei conſentit, reliquatus (30) eſt, & pro parte heres ſcriptus eſt, hoc quoque debere præcipere (31) quia & hoc patris æs alienum fuit (32). Sed ſi qua munera poſt mortem patris ſuſcepit, ab his heredes patris ſoluti ſunt (33). §. 7. Neratius autem reſpondit, eum, qui plures filios haberet, unum ex filiis ἀγωνοθέτην, id eſt, *conſtituendi deſignandique certaminis munus*, ſuſcepturum profeſſum eſſe: & prius, quam honore fungeretur, mortuum eſſe omnibus filiis heredibus inſtitutis: & *quæſitum* eſſe, an is filius, quod in eam rem impendiſſet, familiæ erciſcundæ (34) conſequatur? [eique] *reſpondiſſe*, nulla actione idem (35) conſequi poſſe. Quod merito diſplicet. Debet itaque hoc in familiæ erciſcundæ judicium venire (36).

§. 8. Item Papinianus ſcribit, ſi maritus alterum ex heredibus onus dotis ſolvendæ, quæ in ſtipulationem venit, ſuſcipere juſſit: & mulier adverſus utrumque dirigat dotis petitionem, coheredem eſſe defendendum (37) ab eo, qui ſuſcipere onus juſſus eſt: Sed legata, quæ ab utroque pro dote data electa dote retinentur, in compendio coheredis [eſſe,] qui debito levatur, non oportet (38): videlicet ut coheres, qui onus æris alieni ſuſcepit, officio judicis legatum conſequatur. Et verum eſt hoc, niſi aliud teſtator adixit. §. 9. Idem ſcribit: quod uni ex coheredibus ſtatuliber conditionis implendæ nomine dedit de peculio (39), in hoc judicium non venire, nec communicari debere.

21. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

IDem & in communi dividundo.

De theſauro effoſſo. 1. De adjudicatione. 3. Et ſervitutibus imponendis. 4. De rebus, & præſtationibus. 5. De re, quæ eſt apud hoſtes.

22. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

ITem Labeo ſcribit, ſi unus heredum theſaurum (40) relictum a teſtatore effodit, familiæ erciſcundæ judicio eum teneri (41), etſi cum extraneo conſcio partitus ſit. §. 1. Familiæ erciſcundæ Judex [ita] poteſt pluribus eandem rem adjudicare, ſi aut (42) pluribus fuerit ejus rei præceptio relicta (ubi etiam neceſſitatem facere Pomponius ſcribit, ut pluribus adjudicetur) vel ſi certam partem unicuique coheredum aſſignet: ſed poteſt (43) etiam, licitatione (44) admiſſa uni rem adjudicare.

§. 2. Sed & regionibus diviſum fundum poſſe adjudicare ſecundum diviſionem, nemo dubitaverit. §. 3. Sed etiam, cum adjudicat, poterit imponere aliquam ſervitutem (45), ut alium alii ſervum faciat ex iis, quos adjudicat: ſed ſi pure alii adjudicaverit fundum, alium adjudicando, amplius ſervitutem imponere non poterit. §. 4. Familiæ erciſcundæ judicium ex duobus conſtat, id eſt rebus, atque præſtationibus, quæ ſunt perſonales actiones (46). §. 5. Papinianus de re, quæ apud hoſtes eſt, Marcellum reprehendit, quod non putat præſtationes (47) ejus rei venire (48) in familiæ erciſcundæ judicium, quæ apud hoſtes eſt: Quid enim impedimentum eſt, rei præſtationem venire, cum & ipſa veniat.

23. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

PRopter ſpem poſtliminii (49): ſcilicet cum cautione: quia poſſunt non reverti (50): Niſi ſi tantum æſtimetur ſit dubius eventus (51).

De re extincta. 1. De ſucceſſoribus.

24. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

SEd & ejus rei, quæ in rebus humanis (52) eſſe deſiit, veniunt præſtationes: Et ego Papiniano conſentio. §. 1. Familiæ erciſcundæ judicium, & inter bonorum poſſeſſores (53), & inter eum, cui (54) reſtituta eſt hereditas ex Trebelliano ſenatuſconſulto, & cæteros honorarios (55) ſucceſſores, locum habet.

De eo, qui apud hoſtes deceſſit. 1. De diviſione facta a milite. De nominibus. 2. De poſſeſſione. 3. De pluribus hereditatibus. 6. Si pars rei veniat in hoc judicium. 7. De eo, quod coheres poſſidet titulo ſingulari. 8. De fundo, cujus partem pro emptore, partem pro herede coheres poſſidet. 9. De ſtipulatione individua. 11. De via legata, 12. De ſtipulatione, Neque per ſe, neque per heredem ſuum fieri. 13. *De pecunia promiſſa a teſtatore ſub pœna. 14. De pignore luendo. 15. De his, quæ pro parte impediri non poſſunt. 16. De dolo, culpa & negligentia. 17. De electione impedita. 18. De ſervitutibus amiſſis culpa coheredis. 19. De filia condemnata patris nomine. 20. Ne quid indiviſum relinquatur. 21. De cautionibus, quibus adjudicatur, præſtanda. 22. De pecunia prælegata, quæ in hereditate non eſt inventa.*

25. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

HEredes ejus, qui apud hoſtes deceſſit, hoc judicium (56) experiri poſſunt (57). §. 1. Si miles alium caſtrenſium, alium cæterorum bonorum heredem fecerit, non eſt locus familiæ erciſcundæ judicio: diviſum eſt (58) enim per conſtitutiones inter eos patrimonium. Quemadmodum ceſſat familiæ erciſcundæ judicium, cum nihil in corporibus, ſed omnia in (59) nominibus ſunt. §. 2. Quantum vero ad accipiendum (60) familiæ erciſcundæ judicium, nihil intereſt (61), poſſideat quis hereditatem, necne. §. 3. De pluribus hereditatibus, quæ inter eoſdem ex diverſis cauſis communes ſint unum (62) familiæ erciſcundæ judicium ſumi poteſt. §. 4. Si inter me & te Titiana hereditas communis ſit, inter me autem, & te & Titium Seiana, poſſe (63) unum judicium accipi inter tres, Pomponius ſcribit. §. 5. Item, ſi plures hereditates inter nos communes ſunt, poſſumus de una familiæ erciſcundæ judicium experiri.

§. 6. Si teſtator rem communem cum extraneo habebat, ſive rei ſuæ partem alicui legavit, aut heres ante judicium familiæ erciſcundæ acceptum partem (64) ſuam alienavit, ad officium judicis pertinet, ut eam partem, quæ teſtatoris fuit, alicui jubeat tradi. §. 7. Quod pro emptore, vel pro donato (puta) coheres poſſidet (65), in familiæ erciſcundæ judicium venire (66) negat Pomponius.

§. 8.

(1) Vid. Molin. in Labyrinth. de divid. & individ. p. 2. n. 220. Mol. (2) Licet Prætoriæ ſtipulationes omnes ſint dividuæ, ita ut heredes ex ea [illegible] in partem teneantur vid. l. 2. in fin. infr. de prætoriis ſtipulat. In prætorio tamen pignore [illegible] totum exſolvi debebit, alias heres non liberabitur, ut ibi. (3) Miſſus in poſſeſſionem ex ſecundo decreto, non poteſt cogi pignus amittere, niſi ei ſolvatur, l. 11. ibid. part. §. 1. infr. de prætor. (4) §. 4. verſ. ſed quoque. Inſt. de obligat. judicio. (5) Aliud ſentire videtur Cicero in oratione pro Cæſare [illegible], in fin. (6) l. 45 infr. eod. Goth. Idem l. 23. h. t. Adde l. 9. 30 19 22. § 1. Item res quas detinuit pignori habuit l. 29 h. t. Adde l. pen. eod. Item ea quæ vel dolo vel culpa coheredis amiſſa vel deteriora reddita ſunt. l. 25. § non tantum. l. 16. § 4. h. t. [illegible] (7) Si nata velit ſuccedere patri ab inteſtato, vel ex teſtamento, dotem conferre debet. niſi pater expreſſim deſignaverit ſe nolle, collationem ab ea fieri. Novell. 18. c. 6. (9) [illegible] ad l. 5. C. de collat. (10) Ipſa ſi, & ſic [illegible]. (18) Alias conſtante matrimonio dos vel ab ipſa nurus peti non poteſt. l. 4. C. de collat. (11) De dote ſcilicet, quæ ſolui eſt, ut dotem conferat filio, vel [illegible]. (12) [illegible] judicio filiusfamilias præcipiet id in quod juſſu patris obligatus eſt, ſed & id quod in rem patris vertit, ut hic, ut & dotem uxoris. §. 2. infr. eod. (13) Cur ita? Vide l. 20. in fin. C. eod. (14) [illegible], id eſt, ſed & ſi ſeneratus in rem patris verterit, Synopſis Baſil. eod. 1. 14. (15) Vide l. 12. C. eod. (16) l. 2. C. eod. (17) Hoc eſt, ante capiet, præcipuum jure capiet (18) Vide l. 65. in fin. infr. pro ſocio. (19) l. 31. § 18. infr. eod. (20) ſubaudi de dote reddenda, ut in Synopſ. Baſil. (21) Vide l. 19. infr. ad l. Falcidiam. (22) Al. [illegible] Sed in [illegible] eſt, ut & l. 39. §. uer. (23) Adde l. 32. l. 39. in fin. infra eod. l. ult. C. eod. Goth. Nam revocetur diviſio paterna inter liberos facta, vid. Fachin. lib. 6. controv. c. 20. Anſ. (24) l. 18. § 4. ſupr. eod. (25) Vide l. 20. § 2. infr. de legat. 1. (26) Et idem arbiter familiæ erciſcundæ plus, quam ſemel dari non poterit. Paul. 1. ſent. 18. ſed petitio hereditatis pluries [illegible] poteſt. Ferrar. in forma libelli 19 (27) Ut [illegible] 31. ſupr. de pactis. (28) Vide l. 1. C. eod. (29) Lege Falcidia quadrans illi [illegible] apud heredem remanere debet, vide Cujac. Paratit. infr. de legat. 1. (30) Reliquatio, [illegible]. Reliquator porro is dicitur, apud quem [illegible] acceptis expenſiſque rationibus, pecunia ſuperſunt aliquæ, quique in aliquem ex reliquis rationibus contrahit, l. 4. §. 3. infr. de muneribus. (31) Id eſt, præcipuum habiturus eſt: vide diſtinctionem in l. 1. §. 10. infr. de collation. Goth. Ut in ſumptibus poſt mortem patris continuatis. Adde l. 20. ſ. pro ſocio l. 3. C. 10. ſ. de collat. Oyn. ad l. Lucius 20. §. 3. ad municipal. Diſſ. Bronchorſt. miſcell. cent. 2. aſſert. 39. Treutl. part. 2. ex 21. ibi ſ fin. lit. fin. & 28. 2. lit. h. Anſ. (32) Coeptum munus perficiendum de communi. Ferrar. [illegible] vide l. 2. infr. ad municip. ſed eo caſu partem imputationem faciendarum coheres ſuſtinebit [illegible] l. 1. § 26. (33) Nec enim fratres, morte patris effecti ſui juris, dignitates & honores mutuo ſibi debent, nec debita ſingillatim contracta diſſolvere tenentur, l. 39. § 3 infr. eod. (34) Judicio ſc. (35) Item, id eſt eum, vide Cujac. 3 obſerv. [illegible] ita plerumque ſunt loco [illegible]. (36) Idque jure profeſſionis paternæ; alias non tenerentur coheredes. d. l. 39. (37) l. 53. infr. de [illegible] l. 2. § 2. infr. de liberat. legata. (38) Cur enim commodum ſentiat ſine onere? (39) Id enim Statulibero licet l. 3. § [illegible] infr. de condit. cauſa data l. 2. § 1. infr. de ſtatuliberis (40) Theſaurus hic improprius eſt, l. 31. § 1. infr. de adq. rerum domin. ut & l. 39 infr. ad exhib. (41) Verum eſt, ſi ſolemniter a depoſitario partem ſuam accepit. vide l. ult. C. depoſiti, l. 1 § 36. infr. depoſiti. (42) Vide l. 3. ſupr. eod. (43) Ratione tamen arg. l. 3 ſupr. eod. (44) Cujac. ad Feſtum in Licitari. (45) l. 7. §. 1. l. 18. infr. tit. prox. Servitutem imponere poteſt arbiter familiæ erciſcundæ. (46) Id eſt, rerum ſit diviſio, quæ ſi commode fieri non poterit, attributio earum, ſeu adjudicatio neceſſaria erit in perſonam. Hic adde l. 3 § 1 infr. commun. dividund. (47) Velut in eam rem ab uno coheredum expenſas. (48) Intereſt ſc. (49) Per quam alio caſu, parens hoſtium potitus, obſtat liberis ſuis in petenda bonorum poſſeſſione liberti. l. 4. § 2. infr. de bonis libert. (50) Reverſi vero omnem dubitationem in eo tollunt, l. 26 infr. de interrogationibus. (51) Dubius eventus quoties emptus eſt, ſi poſtea non contigerit, emptori nihil redditur, vide l. 11 infr. de her. vel action. vendit. l. 12. infr. de act. empt. (52) l. 31. infr. eod. l. 11. infr. comm. divid. (53) Hi enim in omnibus vice heredum ſunt. l. 2. infr. de bonorum poſſeſſ. (54) Id eſt, fideicommiſſario, l. 2. § 1. ſupr. eod. l. 40. infr. eod. (55) Honorarii ſucceſſores, hic & in l. 2. § 6. infr. de interrogat. act. l. 20. infr. ad SC. Velleianum, l. 1. § 8. infr. ut legatorum nomine caveatur, ſucceſſores juris prætorii ſunt. (56) Al. Judicium. (57) Heres enim actione hereditaria l. 30. infr. de vulgari. (58) Licet enim militibus patrimonia ſeparare. l. 10. § 8. infr. ad SC. Trebell. (59) l. 23 in fin. infr. eod. Nomina per ſe in hoc judicium non veniunt: quia ipſo jure diviſa ſunt per legem 12. Tabularum, l. 6. C. eod. quia ſingulis heredibus, pro portione hereditaria competit actio in ſingulos debitores: Quandoque tamen uni heredum aſſignantur, ſi uni præceſſit ſtipulatio, l. 3. in fin. ſupr. eod. vel ſi uni ſit legatum nomen. l. 4. ſupr. eod. (60) vid. [illegible] lib. 2. ſuppl. c. 3. Mod. (61) l. 1. ſupr. eod. l. pen. infr. commun. dividund. (62) Plures actiones non [illegible] poſſunt proponi. (63) Vide Cujacium 22. obſerv. 40. (64) l. 68. § 4. infr. pro ſocio. (65) Poteſt enim ex aliis cauſis res a nobis poſſideri l. 3 § 4. infr. de adquirend. vel amitt. poſſ. (66) Hinc colligit Accurſius, familiæ erciſcundæ judicium non dari contra titulo poſſidentem.

§. 8. Idem scribit: Cum ego & tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris, & victus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero, & traditus mihi fuerit, agente te familiæ erciscundæ judicio, non veniet non solum (1) hoc, quod pro herede possidetur, sed nec id, quod pro emptore (2). Cum enim per judicem priorem apparuit, totam (3) non esse hereditatie, quemadmodum in familiæ erciscundæ judicium veniat?

§. 9. An ea stipulatio (4), qua singuli (5) heredes in solidum habent actionem, veniat in hoc judicium, dubitatur: veluti si is, qui viam, iter, actus stipulatus erat, decesserit (6): quia talis stipulatio per Legem duodecim tabularum non dividitur (7), quia nec potest? Sed verius est, non venire eam in judicium, sed omnibus in solidum competere actionem: &, si non præstetur via, pro (8) parte hereditatis condemnationem fieri oportet. §. 10. Contra, si promissor viæ decesserit pluribus (9) heredibus institutis, nec dividitur obligatio, nec dubium [est,] quin duret: quoniam viam promittere & is potest (10) qui fundum non habet (11). Igitur, quia singuli in solidum (12) tenentur, officio judicis cautiones interponi debere, ut si quis ex his conventus litis æstimationem præstiterit, id pro parte a cæteris consequatur (13). §. 11. Idem dicendum est, & si testator viam legaverit. §. 12. In illa quoque stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator promiserat, *Neque per se, neque per heredem suum fieri, quo minus ire agere possit*, quoniam uno prohibente in solidum committitur stipulatio (14): ne unius factum cæteris damnosum sit (15).

§. 13. Idem juris est in pecunia [promissa] a testatore, si sub pœna promissa sit: nam licet hæc obligatio dividatur (16) per legem duodecim tabularum, tamen, quia nihilum prodest ad pœnam evitandam, partem suam solvere (17): sive nondum soluta est pecunia, nec dies venit, prospiciendum est per cautionem, ut de indemnitate caveat, per quem factum fuerit, ne omnis pecunia solveretur: aut ut caveat, *se ei, qui solidum solverit, partem præstaturum*; sive etiam solvit onus universam pecuniam, quam defunctus promittit, ne pœna committeretur, familiæ erciscundæ judicio a coheredibus partes recipere poterit (18). §. 14. Idem observatur in pignoribus solvendis (19), nam nisi (20) universum, quod debetur, offerretur, jure pignus creditor vendere potest. §. 15. Si unus ex coheredibus noxali judicio servum hereditarium defenderit, & litis æstimationem obtulerit, cum hoc expediret, id pro parte hoc judicio consequatur (21). † Idem est & si unus legatorum nomine caverit, ne in possessionem mitterentur: & omnino (22) quæ pro parte expediri non possunt, si unus cogente necessitate fecerit, familiæ erciscundæ judicio locus est.

§. 16. Non tantum dolum (23), sed & culpam in re hereditaria præstare debet coheres; quoniam cum coherede non contrahimus, sed incidimus in eum (24), non tamen diligentiam præstare debet, qualem diligens paterfamilias; quoniam hic propter suam partem causam habuit gerendi: & ideo negotiorum gestorum ei actio non competit (25). Talem igitur diligentiam præstare debet, qualem in suis rebus. † Eadem sunt, si duobus res legata sit: nam & hos conjunxit ad societatem (26) non consensus, sed res. §. 17. Si incerto homine legato, & postea defuncto legatario, aliquis ex heredibus legatarii non consentiendo impedierit legatum (27), is, qui impedit, hoc judicio cæteris, quanti interfit eorum, damnabitur. † Idem est, si e contrario unus ex heredibus, a quibus generaliter homo legatus est *quem ipsi elegerint* (28), noluerit consentire, ut præstetur, quem solvi omnibus expediebat, & ideo conventi a legatario judicio, pluris damnati fuerint.

§. 18. Item culpæ nomine tenetur, qui, cum ante alios ipse adiisset hereditatem, servitutes prædiis hereditariis debitas passus est non utendo amitti (29). §. 19. Si filius, cum patrem defenderet, condemnatus solverit (30), vel vivo eo, vel post mortem, potest æquius dici, habere petitionem a coherede in familiæ erciscundæ judicio. §. 20. Judex familiæ erciscundæ nihil debet indivisum relinquere. §. 21. Item curare debet (31), ut *de evictione* caveatur his, quibus adjudicat.

§. 22. Si pecunia, quæ domi relicta non est, per præceptionem (32) relicta sit, utrum universa a coheredibus præstanda sit, an pro parte hereditaria: quemadmodum si pecunia in hereditate relicta esset, debitator? & magis dicendum est, ut id præstandum sit, quod præstaretur, si pecunia esset inventa (33).

26. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

OFficio (34) [autem] judicis convenit, jubere rem hereditariam venire unam, pluresve, pecuniamque ex pretio (35) redactam ei numerari, cui legata sit.

De condemnationibus, absolutionibus, in omnium persona faciendis.

27. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

IN (36) hoc judicio condemnationes & absolutiones in omnium persona facienda sunt (37): & ideo si in alicujus persona omissa sit damnatio, in cæterorum quoque persona quod fecit judex, non valebit: quia non (38) potest [ex] uno judicio res judicata in partem valere, in partem non valere.

Si res pignorata per præceptionem legetur.

28. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

REm pignori creditori datam, si per præceptionem legaverit testator, officio judicis continetur, ut ex communi pecunia luatur (39), eamque ferat is, cui eo modo fuerat legata.

De re, quam defunctus pignori acceperat.

29. PAULUS lib. 4. ad Edictum.

SI pignori res data defuncto sit, dicendum est in familiæ erciscundæ judicium venire: sed is, cui adjudicabitur (40), in familiæ erciscundæ judicio pro parte (41) coheredi erit damnandus: nec cavere debet coheredi, indemnem eum fore adversus eum, qui pignori dederit: quia pro eo erit, ac si hypothecaria vel Serviana actione petita litis æstimatio oblata sit (42), ut & is, qui obtulerit, adversus dominum vindicantem exceptione tuendus sit (43). † Contra quoque, si is heres cui pignus adjudicatum est (44), velit totum reddere, licet debitor nolit, audiendus est. † Non idem dici potest, si alteram partem creditor emerit: adjudicatio enim necessaria est: emptio, voluntaria: nisi si objiciatur creditori, quod animose licitus (45) est, sed hujus rei ratio habebitur: quia quod creditor egit, pro eo habendum est, ac si debitor per procuratorem egisset (46): & ejus, quod propter necessitatem impendit, etiam ultro est actio creditori (47).

De loco religioso.

30. MODESTINUS lib. 6. Responsorum.

FUndus mihi communis est, [&] pupillæ coheredi: in eo fundo reliquiæ sunt conditæ, quibus religio ab utriusque patribus debebatur: nam parentes quoque ejusdem pupillæ ibi sepulti sunt: sed tutores distrahere fundum volunt: ego non consentio, sed portionem meam possidere malo, cum universitatem emere non possim, & velim pro meo arbitrio exsequi jus religionis: Quæro, an recte arbitrum communi dividundo ad hunc fundum partiendum petam: an etiam is arbiter, qui familiæ erciscundæ datur, iisdem partibus fungi possit, ut hanc possessionem, exemptis cæteris corporibus hereditariis pro jure cuique nobis partiatur? Herennius Modestinus respondit: nihil proponi, cur familiæ erciscundæ judicio addictus arbiter officium suum etiam in ejus fundi, de quo agitur, divisionem interponere non possit: sed (48) religiosa loca in judicium non deduci, eorumque jus singulis heredibus in solidum competere (49).

De luitione & morte servi.

31. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

SI servus pignori obligatus luatur ab uno ex heredibus, quamvis postea decedat (50), officium tamen arbitri durat: sufficit enim communionis causa, quæ præcessit, quæque hodie duraret, si res non intercidisset (51).

De divisione facta a defuncto.

32. IDEM lib. 2. Responsorum.

QUæ pater inter filios non divisit, post datas (52) actiones vice divisionis, ad singulos pro hereditaria (53) portione pertinent: modo si cætera, quæ non divisit, in unum generaliter non contulit, vel res datas non (54) sequuntur.

Quod uni ex heredibus obvenit ex divisione, si est obligatum pro omnibus, est luendum. Bart.

33. IDEM lib. 7. Responsorum.

SI paterfamilias, singulis heredibus fundos legando, divisionis (55) arbitrio fungi voluit, non aliter partem suam coheres præstare cogetur, quam si vice mutua (56) partem nexu pignoris liberam consequatur.

De servis æstimatis & mortuis.

34. IDEM lib. 8. Responsorum.

SErvos (57) inter coheredes tempore divisionis æstimatos, non emendi sed (58) dividendi animo pretiis adscriptos videri placuit: quare suspensa conditione mortuos, tam heredi, quam fideicommissario deperisse (59).

De prædiis, dotis causa, filiæ traditis.

35. IDEM lib. 12. Responsorum.

POmponius Philadelphus (60), dotis causa prædia filiæ, quam habebat in potestate, tradidit: & reditus eorum genero solvi

(1) Non solum non veniet. (2) Ordo hic inversus Petro Fabro, videtur [illegible]

[illegible]

[illegible] (44) Debitor pignus integrum ab eo herede, cui adjudicatum est, tenetur [illegible] [illegible]

vi mandevit: an ea præcipua filia retinere possit, cum omnes filios heredes (1) instituisset, quærebatur? Justam causam retinendæ possessionis habere (2) filiam, quoniam pater prædia, de quibus quærebatur, dotis esse voluit, & matrimonium post mortem quoque patris steterat, respondi: filiam etenim, quæ naturaliter agros tenuit, specie dotis, cujus capax fuisset, defendi.

De divisione facta cum opinato herede.

36. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

CUm putarem (3) te coheredem meum esse, idque verum non esset, egi tecum familiæ erciscundæ judicio: & a judice invicem adjudicationes & condemnationes factæ sunt: Quæro, rei veritate cognita, utrum condictio invicem competat, an vindicatio: & an aliud in eo, qui heres est; aliud in eo, qui heres non sit, dicendum est? Respondi: Qui ex asse heres erat, si, cum putaret se Titium coheredem habere, acceperit cum eo familiæ erciscundæ judicium, & condemnationibus factis solverit pecuniam, quoniam ea causa judicati solvit, repetere non potest (4). Sed tu videris eo moveri, quod non est judicium familiæ erciscundæ, nisi inter coheredes (5) acceptum: sed, quamvis non sit judicium, tamen sufficit ad impediendam repetitionem, quod quis se putat condemnatum (6). Quod si neuter eorum heres fuit, sed, quasi heredes essent, acceperint familiæ erciscundæ judicium, de repetitione idem in utrisque dicendum est, quod diximus in altero. Plane si sine judice (7) diviserint res, etiam condictionem earum rerum, quæ ei cesserant, quem coheredem esse putavit (8), qui fuit heres, competere dici potest: non enim transactum inter eos intelligitur, cum ille coheredem esse putaverit (9).

De effectu hujus actionis.

37. SCÆVOLA lib. 12. Quæstionum.

QUi familiæ erciscundæ judicio agit, [non (10)] confitetur (11) adversarium sibi esse coheredem (12).

Si quis de divisione queratur.

38. PAULUS lib. 3. Responsorum.

LUcius & Titia fratres (13) emancipati a patre, adulti curatores acceperunt: hi communes pecunias ex reditibus redactas singulis subministraverunt: postea [omne] patrimonium diviserunt, & post divisionem Titia soror Lucio fratri suo cœpit quæstionem movere, quasi amplius accepisset, quam ipsa acceperat: cum (14) Lucius frater ejus non amplius sua (15) portione, imo minus, quam dimidiam consecutus sit: Quæro, an Titiæ competat adversus fratrem actio? Paulus respondit; secundum ea, quæ proponuntur, si Lucius (16), non amplius ex reditu prædiorum communium accepit, quam pro hereditaria portione ei competeret, nullam sorori ejus adversus eum competere actionem (17).

†. Idem (18) respondit, cum ex decretis alimentis a Prætore amplius fratrem accepisse diceretur, quam sororem: non tamen ultra partem dimidiam.

De sumptibus a coherede in litem communem factis. 1. De divisione facta a patre, & de dotis collatione. 2. De alimentis relictis statulibero. 3. De debitis a fratre coherede post mortem patris contractis. 4. Si servus prælegatus cum peculio, vivo testatore manumissus decesserit. 5. De divisione facta a patre; & de eo, quod frater coheres debet.

39. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

EX parte heres institutus, causam de totis bonis, quam omnes heredes patiebantur [ob inultam mortem (19),] suscepit, & obtinuit, coheres ab eo partem suam petebat, nec partem sumptuum factorum in litem præstare volebat: Quæsitum est, an doli exceptio noceret? Respondi, si idcirco amplius erogatum esset, quod ipsius quoque causa defense esset, habendam rationem sumptuum (20): sed, & si omiserit doli exceptionem, agere posse de recipienda portione sumptuum. §. 1. Intestato (21) moriens codicillis (22) prædia sua omnia & patrimonium inter liberos divisit: ita ut longe amplius filio, quam filiæ relinqueret: Quæsitum est, an soror fratri dotem conferre deberet? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, si nihil indivisum reliquisset, rectius dici ex voluntate defuncti collationem dotis cessare (23). §. 2. Servo libertatem dedit, qui erat annorum quindecim, Cum (24) *erit annorum triginta*, eidem ea die mortis suæ quoad viveret, cibariorum nomine, denarios denos; vestiarii, denarios viginti quinque præstari se velle significavit: Quæsitum est, an utile esset cibariorum & vestiariorum legatum, cum Stichus ante libertatis tempus decesserit: & eo, si non est utile, heres, qui præstiterat, a coherede repetere possit, apud quem morabatur? Respondi, non quidem debita fuisse (25): sed si id, quod datum est in alimenta, consumptum sit, repeti non posse.

§. 3. Filius Reipublicæ debita, quæ post mortem patris contraxit, fratri suo pro parte hereditaria reputare non potest (26), si non in omnibus socii essent: licet hereditatem paternam communem haberent & pater pro altero filio in patria Magistratu functus decessit. §. 4. Duos filios scripsit heredes, & certos homines (27) unicuique eorum prælegavit, in quibus uni Stephanum cum peculio: is vivo testatore manumissus decessit (28): deinde pater: Quæsitum est, an id, quod in peculio habuit Stephanus prius, quam manumitteretur, ad utrosque filios pertineat: an vero ad eum solum, cui cum peculio prælegatus fuerat? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, ad utrosque (29). §. 5. Pater in (30) filios divisit (31) bona, & eam divisionem testamento confirmavit, & cavit, *ut æs alienum, quod unusquisque eorum habet, sive habebit, solus sustineret*: postea, unus ex filiis cum pecuniam mutuaretur, (32) intervenit pater, ejusque consensu prædia, quæ filio adsignaverat, pignori data sunt: post mortem patris eadem prædia idem filius possedit, usuras solvit: Quæro, an familiæ erciscundæ judicio, si prædia pignori data distraxerit creditor, aliquid ei a coherede præstandum sit? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur, non esse præstandum.

De herede, & fideicommissaria.

40. GAJUS lib. 2. Fideicommissorum.

SI ex asse heres institutus, rogatus (33) sit mihi partem aliquam restituere, veluti dimidiam, utile familiæ erciscundæ judicium recte inter nos agetur.

De libertorum & alimentorum eis debitorum divisione.

41. PAULUS lib. 1. Decretorum.

QUædam mulier ab judice appellaverat (34), quod diceret, *eum de dividenda hereditate inter se & coheredem, non tantum res, sed* [&] *libertos divisisse, & alimenta, quæ dari testator certis libertis jussisset: nulla enim jure id eum fecisse*: Ex diverso respondebatur, *confessisse eos divisione, & multis annis alimenta secundum divisionem præstitisse*: Placuit, standum esse alimentorum præstationi (35). Sed & illud adjecit, nullam (36) esse libertorum divisionem.

De eo, quod defuncto debetur, prælegato.

42. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

SI ita legatum fuerit uni ex heredibus (37): *Quod mihi debet præcipito*, officio judicis familiæ erciscundæ continetur, ne ab eo coheredes exigant: nam & si quod alius deberet, præcipere unus jussus fuerit, officio judicis actiones ei præstari debebunt pro portione coheredis.

De arbitro petendo.

43. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

ARbitrum (38) familiæ erciscundæ vel unus (39) petere potest: nam provocare apud (40) judicem vel unum heredem posse, palam est: igitur & præsentibus (41) cæteris & invitis (42) poterit vel unus arbitrum poscere (43).

De communi dividundo. 1. De effectu adjudicationis. 2. De dolo coheredis. 3. De fructibus ante aditam hereditatem a coherede perceptis. 4. De actore, & reo. & de jurejurando calumniæ. 5. Si ob factum unius heredis commissa sit stipulatio. 6. De stipulatione: Titium heredemque ejus ratum habiturum. *7. De usufructu uxori legato donec ei dos solvatur. 8. De sumptibus a coherede factis.*

44. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

INter coheredes etiam communi dividundo agi potest (44), ut res duntaxat (45), quæ eorum communes sint, & causæ ex his rebus pendentes in judicium veniant: de cæteris vero in integro sit familiæ erciscundæ judicium.

§. 1. Si familiæ erciscundæ vel communi dividundo actum sit, adjudicationes Prætor tuetur, exceptiones aut actiones dando (46). §. 2. Si coheredes, absente uno coherede, rem vendiderunt, & in ea re dolo malo fecerunt, quo plus ad eos perveniret: vel familiæ erciscundæ judicio præstabunt ei, qui abfuit, vel hereditatis petitione (47). §. 3. Fructus, quos ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, non aliter familiæ erciscundæ judicio præstare eum (48) Julianus ait, quam (49) si, cum sciret hereditarium fundum esse, ceperit. §. 4. Qui familiæ erciscundæ, & communi dividundo, & finium regundorum agunt, & actores sunt & rei (50). [&] ideo jurare debent non calumniæ causa litem intendere, [&] non (51) calumniæ causa ad (52) inficias ire.

§. 5. Quod ex facto suo unus ex coheredibus ex stipulatione hereditaria præstat, a coherede non repetet: veluti, si *a se heredeque suo dolum malum abfuturum defunctus spopondit: vel, neque per se neque per heredem suum fore, quo minus quis eat, agat*: Imo & si reliqui (53) propter factum unius teneri cœperint, quasi conditio stipulationis hereditariæ extiterit, habebunt familiæ erciscundæ judicium cum eo, propter quem commissa sit stipulatio. §. 6. Si quis stipulatus fuerit, *Titium heredemque ejus ratum habiturum* (54), & Titius pluribus heredibus relictis decesserit, eum solum teneri (55), qui non habuit ratum: & solum ex heredibus stipulatoris acturum, a quo fuerit petitum. §. 7. Usufructu uxori legato, *donec ei dos solvatur*, per arbitrum familiæ erci-

---

(1) Æqualiter, ut l. 24. *inf. de dot. præl.* (2) Olim dos præcipua filiæ manebat, si ejus nulla facta fuerat mentio in testamento patris, *l. 14. in fi. infr. de dote prælegata*: hodie dotem filia conferre tenetur, *l. 4. C. de collationibus* nisi expressim testamento ei legata sit vide *Novell.* 98. c. 6. (3) Vide Molin. ad *consuetud. Paris. tit.* 1. §. 18 *num.* 14. Joann. Aurpach. *l. 2. epist. cap.* 4. Alciat. *lib.* 1. *disp. cap.* 4. Ans. Adde Pilaum *quæst.* 106. (4) Opinato heredi quod solutum est [illegible] non repetitur, ut indebitum. *Bart.* [illegible] Quod autem solutum est coheredi in divisione apud arbitrum [illegible], hoc repetitur, *l.* 8. *in fi. C. de collationibus.* (5) *l.* 1. *in fi. supr. eod.* (6) Non [illegible], *Tibi non competit ius agendi*, post sententiam objici non potest: nec judicium [illegible] nullum reddit. *Bart.* (7) Vel arbitri sententia *d. l.* 8. (8) In aliis codicibus, *quem coheredem esse putaverat*, in quibus iisdem etiam libris reliqua hujus legis verba absunt, & desinit neque enim otiosa ea censent [illegible] vid. Alciat. *lib.* 1. *dispunct.* 9. [illegible] (9) Adde *l. un.* [illegible] *supr. de pactis.* (10) In Basilicis [illegible] negatio, vide Cujac. [illegible] *obs.* 30. utrumque verum est, vide Hotom. 4. *obs.* 24. (11) Sed supponit. (12) Non fatetur, qui errat, nisi [illegible] ignoravit, *l. 2. infr. de confess.* vide *l.* 92. *supr. de pact.* [illegible] *C. de probat.*, vide *l.* 9. *infr. de exception.* ubi dixi. (13) Fratrum appellatione sorores contineri, hinc collige, ut *l.* 19. *in princ. supr. de pact.* [illegible] *infr. de leg.* 3. Goth. Vid. ad hanc leg. Pinell. *ad l.* 2. *de rescind. vend. part.* 1. c. 1. n. 10. Ans. (14) Si non amplius mea portione accepta a meis, & fratris mei curatoribus, ex communibus reditibus, aut alimentis nobis decretis, non recte frater meus mecum experitur, quasi me minus acceperit. *Synops. Basil. eod. c.* 29. (15) Vide [illegible] *C. depositi.* (16) Adultus scilicet. Hinc collige, minorem inter se divisisse post gradia, quoad cultorum, & reditus, non quoad proprietatem. (17) Cur [illegible] collige ex *l. ult. C. depositi.* (18) Non idem Paulus, sed idem Jurisconsultus. (19) Vide *l.* 6. *infr. de SC Silan.* Goth. Desunt quidem hæc verba, sed non esse otiosa aut recte expuncta [illegible] continent enim eam causam hereditatis [illegible] ab heredibus, *l. heredem infr. de his, quæ ut indignis* [illegible] Mod. (20) Vide *l.* 18. *in fin. C. eod.* (21) Dixi ad *l.* 9. *C. de collat.* (22) Idem, si sine scriptura, *l.* 20. §. 3. *supr. eod.* (23) Vide quæ notavi ad *l.* 33. *supr. eod.* hinc collegit Bartolus, bona divisa a testatore per prælegata, cum portionis hereditariæ assumere. Goth. Dos quando donata censeatur, & confereuda non sit, v. Menoch. *de præsumpt. lib.* 3. c. 19. n. 23. & *seqq.* Gail. *l.* 2. *obs.* 116. Ans. (24) Vide *l.* 46. *infr. de manum. test.* vide Ulpianum *l.* 1. §. 12. (25) Civiliter, sed tamen naturaliter: qua ex causa, per officium judicis recte peteretur, vide *l.* 30. *in fin. infr. de alimentis.* (26) Vide *l.* 20. §. 4. *v. supr. eod.* (27) Homines pro servis hic accipe. (28) *l.* 1. *l.* 2. *infr. de pecul. legat.* (29) Cur ita? vide *l.* 1. *infr. de pecul. legat.* (30) Al. *inter*, sed ut vulgatum est, ut *l.* 20. §. 3. *supr. eod.* (31) Assignatione singulis facta certarum rerum mobilium & immobilium, de hac divisione, vide *l.* 20. §. 3. *supr. eod.* (32) Pecuniam mutuam acciperet. (33) Vide *l.* 2. §. 1. *l.* 24. *in fin. supr. eod.* Goth. Adde Cujac. [illegible] *obs.* 41. Ans. (34) Vide *l. ult. infr. de jure patronatus.* (35) Nullitatis causam neutrum ad judicem, qui possit sententiam pro parte confirmare, pro parte nullam pronunciare, hinc collegit. *Bart.* (36) Cur liberti in judicium familiæ erciscundæ non veniunt? an quia in bonis non censentur? (37) *l.* 9. *supr. eod.* Goth. Adde [illegible] §. 1. [illegible] *l.* 11. *eod.* Ans. (38) *l.* 17. §. 6 *l.* 51. *infr. eod.* v. Cujac. *observ.* [illegible] *cap.* 10. Ans. (39) *l.* 2. §. *pen. supr. eod.* [illegible] (40) *Apud* pro *ad*, ut hic ei *ad* pro *apud* [illegible] (41) Adde [illegible] *supr. de minor.* (42) Vide [illegible] *C.* [illegible] (43) Vide in hanc leg. Cujac. 9. *observ.* 10. (44) Communi dividundo judicio requiri majores probationes dominii vel quasi, quam in judicio familiæ erciscundæ, hoc ex loco notat Baldus. (45) *l.* 14. *in fin. infr. pro socio.* (46) Tuetur, aut vel exceptionem, aut actionem dat. (47) Vid. *l.* 20. *in fin. C. eod.* (48) Directo teneri. Nam utili teneri debet exemplo ejus, qui bona fide hereditatem possedit, *l. sed & si lege* §. *pen. & ult. supr. de petit. hered.* Mod. (49) Vide *l.* 10. §. 4. *supr. eod.* (50) *l.* 2. §. 1. *supr. eod. l.* 13. *in fin. supr. de jurisdict. l.* 11. *infr. de judiciis. l.* 10. *supr.* [illegible] *pr. l.* 37. *in fin. infr. de obligat. & act.* (51) Vide quæ scripsi ad Nov. 49. c. ult. (52) *Ad inficias ire*, est negare. (53) Vide *l.* 25. §. 12. *supr. eod.* (54) Stipulatio facti dividitur contra [illegible] eum facientem tantum committitur. *Bart.* Adde *l.* 4. §. 1. *infr. de verb. oblig.* (55) Vide *d. l.* 25. §. 10. 12. *supr. eod.* Adde *l.* 4. §. 1. *infr. de verbor. oblig.*

ercifcundæ eam id, quod coheredis nomine ex dote folutum fit, recuperare (1) [poteft,] quam (2), ut (3) coheres folvat, effici poffe, Caffius ait: & verum eft. §. 8. Si duo coheredes damnati fint *ftatuam* (4) *ponere*, & altero ceffante, alter eam fecerit, non effe iniquum Julianus ait, familiæ ercifcundæ judicium dare, ut pars (5) impendiorum boni viri arbitratu præftetur.

Si poffeffor neget rem effe hereditariam. 1. De dolo admiffo a fervo heredis.

45. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI quid (6) contendit ex hereditate mihi tecum commune effe, quod (7) ego ex alia caufa meum proprium effe dico, id in familiæ ercifcundæ judicium non venit (8). §. 1. Dolus, quem fervus heredis admifit, in judicium familiæ ercifcundæ non venit (9): nifi fi domini culpa in hoc erat, quod non idoneum (10) fervum rei communi applicuerit.

De præceptione dotis.

46. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI maritus fub conditione a patre [heres] inftitutus fit, interim uxoris de (11) dote actionem pendere: plane, fi poft mortem foceri divortium factum fit, quamvis pendente conditione inftitutionis (12), dicendum eft præceptioni [dotis] locum effe: quia mortuo patre, quædam (13) filios fequuntur, etiam antequam fiant heredes: ut matrimonium, ut liberi (14), ut tutela (15). Igitur & dotem præcipere debet (16), qui onus matrimonii poft mortem patris fuftinuit: & ita Scævolæ quoque noftro vifum eft.

De actionibus intentandis pendente judicio divisorio.

47. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.

IN (17) judicio familiæ ercifcundæ vel communi dividundo, fi dum res in arbitrio fit, de jure prædii controverfia fit, placet omnes eos, inter quos arbiter fumptus fit, & agere, & opus novum nunciare pro fua quemque parte poffe: & cum adjudicationes ab arbitro fiant, fi uni adjudicetur totus fundus, caveri oportet (18), *ut quæ ex his actionibus recepta fuerint, reddantur aut quæ in eas impenfæ factæ fuerint, præftentur*: & fi, cum res in judicio effet, eo nomine actum non fuerit, eum confequi integram actionem, cui totus fundus adjudicatus (19) [fuerit]: aut pro quacunque parte adjudicatus erit.

§. 1. Item quæ res moveri poffint, & in ea judicia veniunt, fi interea fubreptæ fint, furti agere eos, quorum illæ res periculo fuerunt, poffe.

De pluribus heredibus unius litigatoris.

48. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

SI (20) familiæ ercifcundæ, vel communi dividundo, vel finium regundorum actum fit, & unus (21) ex litigatoribus deceffterit pluribus heredibus relictis; non poteft in partes judicium fcindi: fed aut omnes heredes accipere id debent, aut dare unum procuratorem (22), in quem omnium nomine judicium agatur.

An repetitio detur adverfus coheredem.

49. ULPIANUS lib. 2. Difputationum.

QUi erat heres ex parte inftitutus, *teftatorem* juffus a (23) Prætore *fepelire*, fervum, cui erat teftamento data libertas, ideo diftraxit, duplamque promifit, & ex ea cautione conventus præftitit: Quæfitum eft, an familiæ ercifcundæ judicio confequatur, quod ex duplæ ftipulatione abeft? Primo (24) videamus, an hic debuerit duplum cavere? Et mihi videtur non debuiffe (25): hi enim demum ad duplæ cautionem compelluntur, qui fponte fua diftrahunt (26): cæterum fi officio diftrahentis funguntur, non debet adftringi: non magis, quam fi quis ad exfequendam fententiam a Prætore datus, diftrahat (27): nam & hic in ea conditione eft, ne cogatur implere, quod coguntur hi, qui fuo arbitrio diftrahunt: nam *inter officium fufcipientis, & voluntatem* (28) *diftrahentis, multum intereft*. Quapropter te quidem integra ftipulationem duplæ interponere non debuit. Sed decernere Prætor debet, effe (29) actori adverfus heredem exiftentem actionem ex empto, fi res diftracta fuiffet evicta: fi autem heres erravit, & cavit, & fervus perveniat ad libertatem, ftipulatio committetur (30): quæ fi fuerit commiffa, æquum erit, utilem actionem ei adverfus coheredem dari, defecto (31) judicio familiæ ercifcundæ, ne in damno moretur: nam ut familiæ ercifcundæ judicio agere quis poffit, non tantum heredem effe oportet, verum ex ea caufa agere, [vel conveniri,] quam geffit, quodque admifit, poftea quam heres effectus fit: cæterum (32) ceffat familiæ ercifcundæ actio: & ideo fi (33), antequam quis fciret fe heredem effe, in hereditate aliquid gefferit, familiæ ercifcundæ judicio non erit locus: quia non animo heredis geffiffe videtur. Quare, qui ante aditam hereditatem quid geffit, veluti fi teftatorem fepelivit (34), familiæ ercifcundæ judicium non habet (35). Sed fi poft aditam

hereditatem id fecit, confequenter dicemus, familiæ ercifcundæ judicio confequi eum poffe fumptum, quem fecit in funus.

De eo, quod pater filio ftudiorum caufa fubminiftravit.

50. IDEM lib. 6. Opinionum.

QUæ (36) pater filio emancipato ftudiorum caufa peregre agenti fubminiftravit, fi non credendi (37) animo pater mififfe fuerit comprobatus, fed pietate debita ductus, in rationem portionis, quæ ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari æquitas non patitur.

De dotis præceptione. 1. De concurfu hujus judicii, & petitionis hereditatis.

51. JULIANUS lib. 8. Digeftorum.

FUndus, qui dotis (38) nomine focero traditus fuerit, cum focer filium ex aliqua parte heredem inftituerit, per arbitrum familiæ ercifcundæ præcipi ita debet, ut ea caufa filii fit, in qua futura effet, fi dos per præceptionem legata fuiffet: quare (39) fructus poft litem conteftatam percepti, ad eum redigendi funt, habita ratione impenfarum: qui vero ante litem conteftatam percepti fuerint, æqualiter (40) ad omnes heredes pertinebunt. & impenfarum ratio haberi debet: quia nullus cafus intervenire poteft, qui hoc genus deductionis impediat (41). §. 1. Si ego a te hereditatem petere vellem, tu mecum familiæ ercifcundæ agere, ex caufa utriusque noftrum mos gerendus eft (42), nam fi ego totam hereditatem poffideo, & te ex parte dimidia heredem effe confiteor, fed a communione difcedere volo, impetrare debeo familiæ ercifcundæ judicium (43): quia aliter dividi inter nos hereditas non poteft.

† Item fi tu juftam caufam habes, propter quam per hereditatis petitionem potius, quam familiæ ercifcundæ judicium, negotium diftrahere velis, tibi quoque permittendum erit hereditatem petere: nam quædam veniunt in hereditatis petitionem, quæ in familiæ ercifcundæ judicio non deducuntur, veluti fi ego debitor hereditarius fim, judicio familiæ ercifcundæ non (44) confequeris id, quod defuncto debui: per hereditatis petitionem confequeris.

De re, quam defunctus cum alio communem habuit. 1. De eo, quod ex rationibus penes fe retinet is, quem teftator liberum & heredem effe juffserit. 2. De compenfatione condemnationum. 3. De rerum æftimatione.

52. IDEM lib. 2. ad Urfeium Ferocem.

MÆvius, qui nos heredes fecit, rem communem habuit cum Attio: fi cum Attio communi dividundo egiffemus, & (45) nobis ea res adjudicata effet, venturam eam in familiæ ercifcundæ judicio, Proculus ait. §. 1. Servus *liber* (46) *& heres effe* juffus, id, quod ex rationibus, quas patrisfamilias gefferit, [&] penes fe retineret, judicio familiæ ercifcundæ, coheredibus fuis præftabit (47). §. 2. Arbiter familiæ ercifcundæ inter me & te fumptus, quædam mihi, quædam tibi adjudicare volebat: pro his rebus alterutrum alteri condemnandos effe intelligebat: quæfitum eft, an poffit penfatione (48) ultro citroque condemnationis facta, eum folum, cujus fumma excederet, ejus duntaxat fummæ, quæ ita excederet, damnare? Et placuit, poffe id arbitrum facere.

§. 3. Cum familiæ ercifcundæ, vel communi dividundo agitur, univerfæ res æftimari debent, non fingularum rerum partes (49).

De pecunia a filio credita.

53. ULPIANUS lib. 2. Refponforum.

PEcuniam, quam filius emancipatus ita credidit, ut patri folveretur, ita demum in hereditatem patris numerari, fi patri adverfus filium ejufdem quantitatis nomine actio competebat (50).

De re, cujus partem fuam coheres alienavit.

54. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

EX hereditate Lucii Titii, quæ mihi & tibi communis erat, fundi partem meam alienavi: deinde familiæ ercifcundæ judicium inter nos acceptum eft: neque ea pars, quæ mea fuit, in judicio veniet, cum alienata de hereditate exierit (51), neque tua, quia etiamfi remaneat in priftino jure, hereditariaque eft, tamen alienatione meæ partis exit de communione. Utrum autem unus heres partem fuam non alienaverit, an plures, nihil intereft: fi modo aliqua portio alienata ab aliquo ex heredibus, hereditaria effe defiit.

De difficili divifione.

55. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

SI familiæ ercifcundæ, vel communi dividundo judicium agatur, & divifio tam difficilis (52) fit, ut pene impoffibilis effe videatur, poteft (53) judex in (54) unius perfonam totam condemnationem conferre, & adjudicare omnes res.

De fructibus.

56. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

NOn folum in finium regundorum, fed & familiæ ercifcundæ (55) judicio, præteriti quoque temporis fructus veniunt.

Si fratres hoc judicio pendente hereditatem diviserint.

57. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

ARbitro (1) quoque accepto, fratres communem hereditatem consensu dividentes, pietatis (2) officio funguntur, quam revocari non oportet (3), licet arbiter sententiam jurgio perempto non dixerit, si non intercedat ætatis (4) auxilium.

T I T. III.

COMMUNI (5) DIVIDUNDO.

Ratio hujus actionis, de rebus non communibus.

1. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

COmmuni dividundo judicium ideo necessarium fuit (6), quod *pro socio* actio magis (7) ad personales invicem præstationes pertinet, quam ad communium rerum divisionem (8). Denique cessat communi dividundo judicium, si res communis non sit (9).

De societate, 1. De actore & reo.

2. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

NIhil autem interest, cum societate, an sine (10) societate res inter aliquos communis sit: nam utroque casu locus est communi dividundo judicio. Cum societate res communis est, [velati] inter eos, qui pariter (11) eandem rem emerunt (12): sine societate communis est, [velati] inter eos, quibus eadem res testamento legata est (13). §. 1. In tribus istis duplicibus (14) judiciis, familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum, quæritur, quis actor intelligetur? quia par causa omnium videtur (15). Sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad judicium provocasset (16).

De re, & præstationibus. 1. De pactis.

3. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

IN communi dividundo judicio nihil pervenit ultra (17) divisionem rerum ipsarum, quæ communes sint: & si quid in his damni datum factumve est, sive quid eo nomine aut abest alicui sociorum (18), aut ad eum pervenit ex re communi (19). §. 1. Si quid ipsi sine dolo malo (20) inter se pepigerunt, id in primis & familiæ erciscundæ & communi dividundo judex servare debet.

De rebus corporalibus nostris, de hereditate. 1. De puteo. 2. Quale sit hoc judicium. De re omissa, & hoc judicio iterando. 3. De re & præstationibus. 4. De damno infecto.

4. IDEM lib. 19. ad Edictum.

PEr hoc judicium (21) corporalium rerum fit divisio, quarum rerum dominium habemus: non etiam hereditatis.

§. 1. De puteo quæritur, an communi dividundo judicio agi possit? Et ait Mela, ita demum posse, si (22) solum ejus commune sit. §. 2. Hoc judicium bonæ fidei est (23): Quare, si una res indivisa relicta sit, valebit utique [&] cæterarum divisio, & poterit iterum (24) communi dividundo agi de ea, quæ indivisa mansit. §. 3. Sicut autem ipsius rei divisio venit in communi dividundo judicio, ita etiam *præstationes* (25) veniunt: & ideo si quis impensas (26) fecerit, consequatur. Sed si non cum ipso socio agat, sed cum herede socii, Labeo recte existimat, impensas & fructus a defuncto perceptos venire.

† Plane, fructus ante (27) percepti, quam res communis esset, vel sumptus ante facti, in communi dividundo judicium non veniunt. §. 4. Ea propter scribit Julianus, si missi in possessionem damni infecti simus, &, antequam *possidere* juberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum communi dividundo judicio consequi me non posse (28).

5. JULIANUS lib. 2. ad Urseium Ferocem.

SEd si res non defenderetur, & ideo jussi fuimus a Prætore *eas ædes possidere*, & ex (29) hoc dominium earum nancisceremur (30), respondit Proculus, communi dividundo judicio partem ejus impensæ me servaturum esse.

De errore in persona socii. 1. Si quis partem suam alienaverit. 2. De locatione & cultura fundi communis. Quid intersit inter hunc & negotiorum gestorum actionem. 3. De impensis. 4. De partu. 5. De accessione & decessione post judicium acceptum. 6. De illatione mortui. 7. De cautione damni infecti. 8. De oppigneratione rei communis. 9. Si socius socio partem suam pignori dederit. 10. De adjudicatione. 11. Collatio familiæ erciscundæ & hujus judicii. 12. De novi operis nunciatione.

6. ULPIANUS lib. 19. ad Edictum.

SI quis putans (31) sibi cum Titio fundum communem esse, fructus perceperit, vel sumptum fecerit, cum esset cum alio communis, agi poterit [utili] communi dividundo judicio. §. 1. Quare & si fundum Titius alienaverit, licet hic communi dividundo judicio locus non sit, quia a communione discessum est, utili tamen locum futurum (32), quod datur de præstationibus quotiens communis esse desiit. §. 2. Sive autem locando fundum communem, sive colendo, de fundo communi quid socius consecutus sit, communi dividundo judicio tenebitur (33): & si quidem communi nomine id fecit, neque lucrum neque damnum sentire eum oportet: si vero non communi nomine, sed ut (34) lucretur (35) solus, magis esse oportet, ut & damnum ad ipsum respiciat. Hoc autem ideo præstat communi dividundo judicio, quia videtur partem suam non potuisse expedite locare. Cæterum, non aliter communi dividundo judicio locus erit (ut & Papinianus scribit) nisi id demum gessit, sine quo partem suam recte administrare non potuit: alioquin, si potuit, habet negotiorum gestorum (36) actionem, eaque tenetur. §. 3. Si quid, post acceptum communi dividundo judicium, fuerit impensum, Nerva recte existimat, etiam hoc venire. §. 4. Sed & partum venire, Sabinus & Atilicinus responderunt. §. 5. Sed & accessionem & decessionem hoc judicium accipere iidem existimaverunt. §. 6. Si quis in communem locum mortuum intulerit, an religiosum fecerit, videndum [est]? Sane, jus quidem inferendi in sepulchrum unicuique in solidum competit (37): locum autem purum alter non potest facere religiosum. Trebatius autem, & Labeo, quanquam putant non esse locum religiosum factum, tamen putant in factum agendum (38).

§. 7. Si damni infecti in solidum prædibus (39) caveris, Labeo ait, communi dividundo judicium tibi non esse: cum necesse tibi non fuerit in solidum cavere (40): sed sufficere pro parte tua. Quæ sententia vera est. §. 8. Si fundus communis nobis sit, sed pignori datus a me, venit quidem in communi dividundo: sed jus pignoris creditori manebit (41), etiamsi adjudicatus fuerit: nam & si pars socio tradita fuisset, integrum maneret. Arbitrum autem communi dividundo hoc minoris (42) partem æstimare debere, quod ex pacto vendere eam rem creditor potest, Julianus ait. §. 9. Idem [Julianus] scribit, si is, cum quo servum communem habebam, partem suam mihi pignori (43) dederit, & communi dividundo agere cœperit, pigneratitia exceptione eum summoveri debere: sed, si exceptione usus non fuero, officium judicis erit, ut, cum debitori totum hominem adjudicaverit, partis æstimatione eum condemnet: manere enim integrum jus pignoris. Quod si adjudicaverit judex mihi, tanti duntaxat me condemnet, quanto pluris pignus sit, quam pecunia credita, & debitorem a me jubeat liberari. §. 10. Officio judicis etiam talis adjudicatio fieri potest, ut alteri fundum, alteri usumfructum adjudicet (44). §. 11. Cætera eadem (45) sunt, quæ in familiæ erciscundæ judicio tractavimus (46). §. 12. Urseius ait, cum in communi ædificio vicinus nunciavit, *ne quid operis fieret*, si unus ex sociis ex hac causa damnatus fuisset (47) posse eam pœnam a socio pro parte servare. Julianus autem recte notat, ita demum hoc verum esse, si interfuit ædium hoc fieri.

De agro vectigali. 1. De adjudicatione & servitute imponenda. 2. De eo, cui competit Publiciana. 3. De eo, cui non datur vindicatio. 4. De prædone, de precaria vel clandestina possessione. 5. Si is, qui provocat, dicatur vi, aut precario, aut clam possidere. 6. De pignore. 7. De usufructu. 8. De his, qui missi sunt in possessionem legatorum servandorum causa, de duobus ventribus. 9. Damni infecti. 10. De usufructu. 11. De colonis, & depositariis. 12. De pignore. 13. De parte prædii communis pignerata aut vendita, & de cæteris judiciis.

7. IDEM lib. 20. ad Edictum.

COmmuni dividundo judicium locum habet & in vectigali agro. † Vectigalis (48) ager an regionibus dividi possit, videndum? Magis autem debet judex abstinere hujusmodi divisione: alioquin (49) præstatio vectigalis confundetur (50).

§. 1. Neratius scribit: arbitrum, si regionibus fundum non vectigalem divisum duobus adjudicaverit, posse, quasi in duobus fundis, servitutem imponere (51). §. 2. Qui in rem Publicianam habeat, etiam communi dividundo judicium possunt exercere. §. 3. Ea quibusdam autem causis vindicatio cessat: si tamen justa causa est possidendi, utile communi dividundo competit: utpute si ex causa indebiti soluti res possideatur (52). §. 4. Inter prædones autem hoc judicium locum non habet (53): nec, si precario possideant, locum habebit: nec, si clam, quia injusta est possessio ista (54): precaria vero justa quidem, sed quæ non pergat ad judicii vigorem (55).

§. 5. Julianus scribit, si alter possessor provocet, alter dicat eum vi possidere, non debere hoc judicium dari, nec post annum quidem: quia placuit, etiam (56) post annum in eum, qui vi dejecit, interdictum reddi, & si precario (inquit) dicas eum possidere, adhuc cessabit hoc judicium: quia & de precario interdictum detur (57). Sed & si clam dicatur possidere qui provocat, dicendum esse ait, cessare hoc judicium: nam de clandestina possessione competere interdictum inquit.

§. 6.

(1) Post litem contestatam apud arbitrum familiæ, fratres inter se possunt hereditatem dividere, neque divisio ea rescinditur, nisi quis eorum minor sit, ita Græci bene legem reddunt Synops. Basil. ... [illegible]

[illegible]

§. 6. Si duo sint, qui rem pignori acceperunt, æquissimum esse, utile communi dividundo judicium dari (1). §. 7. Sed & si de usufructu sit inter duos controversia, dari debet (2).

§. 8. Item si duo a Prætore missi sint in possessionem legatorum: est enim justa causa possidendi, custodiæ gratia (3). Ergo, & si duo ventres (4), idem erit dicendum. Quod habet rationem. §. 9. Plane, si jam damni infecti missus jussus sit possidere, non erit huic utili judicio locus, cum vindicationem habere possit. §. 10. Cum de usufructu (5) communi dividundo judicium agitur, judex officium suum ita diriget, ut vel regionibus (6) ejus uti frui permittat, vel locet usumfructum uni [ex illis], vel tertiæ personæ, ut hi pensiones sine ulla controversia percipiant (7): vel si res mobiles sint, etiam sic poterit, ut inter eos conveniat, caveantque, per tempora (8) se usuros & fruituros: hoc est, ut apud singulos mutua vice certo tempore sit ususfructus (9). §. 11. Neque colonis (10), neque eis, qui depositum susceperunt, hoc judicium competit, quamvis naturaliter possideant (11). §. 12. Inter eos, qui pignori acceperunt, talis (12) divisio fieri debet, ut non vero pretio æstimetur pars, sed in tantum duntaxat, quantum pro ea parte debetur, & adsignetur quidem pignus uni ex creditoribus, licentia tamen non denegetur debitori, debitum offerre, & pignus suum luere. † Idemque dicitur & [si] possessor pignoris, litis æstimationem pigneratitiam (13) in rem agenti offerat (14). §. 13. Si debitor communis prædii (15) partem pignori dedit, & a domino alterius partis provocatus creditor ejus, aut ab alio creditore alterius debitoris, licendo superavit & debitor ejus, cui res fuit adjudicata, velit partem suam prædii reciperare, soluto eo quod ipse debuit, elegantur dicitur, non esse audiendum, nisi & eam partem paratus sit reciperare, quam creditor per adjudicationem emit. Nam & (16) si partem vendideris rei, & prius quam traderes emptori, communi dividundo judicio provocatus fueris, aliaque pars tibi adjudicata sit, consequenter dicitur, ex empto agi non posse: nisi totam rem suscipere fuerit paratus: quia hæc pars beneficio alterius venditori accessit. Quinimo etiam ex vendito posse conveniri emptorem, ut recipiat totum. Solum illud spectandum erit, num forte fraus aliqua venditoris intervenit.

† Sed & si distracta parte, cesserit victus licitatione venditor, æque, pretium ut restituat, ex empto tenebitur. † Hæc eadem & in mandato ceterisque hujus generis judiciis servantur.

Si non omnes dividere desiderant. 1. De parte incerta. 2. De re communi deteriorata. 3. De causa noxali. 4. De peculio.

8. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

ETsi non omnes (17), qui rem communem habent, sed certi ex his dividere desiderant, hoc judicium inter eos accipi potest. §. 1. Si incertum sit, an lex Falcidia locum habeat, inter legatarium & heredem communi dividundo agi potest: aut incertæ (18) partis vindicatio datur. † Similiter fit, & si peculium legatum sit: quia, in quantum res peculiares deminuit, id quod domino debetur, incertum est. §. 2. Venit in communi dividundo judicium, etiam si quis rem communem deteriorem fecerit (19): forte servum vulnerando, aut animum ejus corrumpendo, aut arbores ex fundo excidendo. §. 3. Si communis servi gratia, noxæ nomine plus præstiterit (20), æstimabitur servus, & ejus partem consequetur. §. 4. Item si unus in solidum de peculio conventus (21), & damnatus sit, est cum socio communi dividundo actio, ut partem peculii consequatur.

9. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

SEd postquam socius, servi communis nomine, de peculio in solidum damnatus esset, si apud socium res peculiares intercidant (22), nihilominus utile erit judicium communi dividundo, ad recuperandam partem pecuniæ: alioquin iniquum fore, si tota ea res ad damnum ejus, qui judicium acceperit, pertineat, cum utriusque (23) domini periculum in rebus peculiaribus esse debeat: Nam & eum, qui mandatu domini defensionem servi suscepit, omne, quod bona fide præstiterit, servaturum, quamvis peculium postea intercideit (24). Hæc ita, si neutrius culpa intervenerit. Etenim dominum, cum quo de peculio agitur, si paratus sit rebus peculiaribus petitori cedere (25), ex causa audiendum putavit: scilicet, si sine dolo malo & frustratione id faciat.

De eo, quod defunctus in re communi admisit. 1. De usu. 2. De æstimatione, de evictione.

10. PAULUS lib. 23. ad Edictum.

ITem (26), quamvis legis Aquiliæ actio in heredem (27) non competat, tamen hoc judicio heres socii præstet (28), si quid defunctus in re communi admisit: quo nomine legis Aquiliæ actio nascitur. §. 1. Si usus tantum noster sit, qui neque venire (29) neque locari potest, quemadmodum divisio potest fieri in communi dividundo judicio, videamus? Sed Prætor interveniet: & rem emendabit, ut, si judex alteri usum adjudicaverit, non videatur alter, qui mercedem accepit, non uti: quasi plus faciat, qui videtur frui: quia hoc propter necessitatem fit.

§. 2. In communi dividundo judicio, justo (30) pretio rem æstimare debebit judex: & *de evictione* (31) quoque cavendum erit.

De præstationibus personalibus, re communi extincta.

11. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

IN summa admonendi sumus: quod, si post interitum rei communis is, cui aliquid ex communione præstari oportet, eo nomine agere velit, communi dividundo judicium utile datur (32): veluti si actor impensas aliquas in rem communem fecit, sive socius ejus solus aliquid ex ea re lucratus est, velut operas servi mercedesve, hoc judicio eorum omnium ratio habetur.

De ædibus, aut pariete.

12. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

SI ædes communes sint, aut paries communis (33), & eum reficere, vel demoliri (34), vel in eum immittere quid opus sit, communi dividundo judicio erit agendum (35), aut interdicto (36) *uti possidetis* experimur.

De rebus exceptis, vel non.

13. IDEM lib. 75. ad Edictum.

IN judicium communi dividundo omnes res (37) veniunt: nisi si quid fuerit ex communi consensu exceptum nominatim, ne veniat.

De eo, qui scit aut ignorat se habere socium. 2. De pacto.

14. PAULUS lib. 3. ad Plautium.

IN hoc judicium [hoc] venit, quod communi nomine actum est aut agi debuit ab eo, qui scit se socium habere. §. 1. Impendia (38) autem, quæ, dum proprium meum fundum existimo, feci, quæ scilicet, si vindicaretur fundi pars, per exceptionem doli retinere possem, an etiam, si communi dividundo judicio mecum agetur, æquitate ipsius judicii retinere possim, considerandum est? Quod quidem magis puto; quia bonæ fidei judicium est communi dividundo (39): Sed hoc ita, si mecum agetur. Ceterum, si alienavero partem meam, non erit unde retinere possim. Sed his, qui a me emerit, an retinere possit, videndum est? nam [&] si vindicaretur ab eo pars, impendiorum nomine, quæ ego fecissem, ita, ut ago, poterat retentionem facere? & verius est, ut & in hac specie expensæ retineantur (40). Quæ cum ita sint, rectissime dicitur, etiam impendiorum nomine utile judicium dari (41) debere mihi in socium, etiam manente rei communione. † Diversum est enim, cum quasi in rem meam impendo, quæ sit aliena, aut communis: hoc enim casu, ubi quasi (42) in rem meam impendo, tantum retentionem (43) habeo (44): quia neminem mihi obligare volui. At cum puto rem Titii esse, quæ sit Mævii, aut esse mihi communem cum alio, quam est; id ago, ut alium mihi obligem: & sicut negotiorum gestorum actio datur adversus eum, cujus negotia curavi, cum putarem alterius ea esse, ita & in proposito. Igitur & si abalienavero prædium, quia in ea causa fuit, ut mihi actio dari deberet, danda mihi erit (ut Julianus quoque scribit) negotiorum gestorum actio. §. 2. Si convenit, *ne omnino* (45) *divisio fiat* (46), hujusmodi pactum nullas vires habere, manifestissimum est (47). Sin (48) autem *intra* (49) *certum tempus*, quod etiam ipsius rei qualitati prodest, valet. §. 3. Si inter socios convenisset, *ne intra certum tempus societas divideretur*, quin vendere (50) liceat ei, qui tali conventione tenetur, non est dubium: Quare emptor quoque communi dividundo agendo, eadem exceptione summovebitur, qua auctor ejus summoveretur. §. 4. Si paciscatur socius, *ne partem suam petat*, effectu tollitur societas (51).

De solutione ob servum communem.

15. IDEM lib. 5. ad Plautium.

SI socius servi communis nomine conventus, & condemnatus sit, aget communi dividundo, & antequam (52) præstet: nam, & si noxali judicio cum uno actum sit, statim aget cum socio, *ut ei pars traderetur* (53): cautionibus interpositis, *ut, si non dederit, reddet* (54).

De eo, quod sub conditione debetur.

16. IDEM lib. 6. ad Plautium.

CUm socii dividunt societatem: de eo, quod sub conditione debetur (55), cautiones intervenire solent.

Si coheres fundum comparavit a creditore.

17. MODESTINUS lib. 9. Regularum.

QUi coheredes habet, si fundum pignori datum a testatore suo comparaverit a creditore (56), non debet a coheredibus judicio communi dividundo conveniri.

De

(1) Duo creditores communi dividundo judicio agere possunt [illegible] vide §. 15. infr. eod. & familiæ erciscundæ. l. 29. supr. familiæ [illegible] (2) Inter duos fructuarios hoc judicium redditur l. 13. §. 4. supr. de usufruct. l. 4. in fin. infr. de aqua quotidiana. (3) [illegible] (4) [illegible] (5) [illegible] (6) l. 5. C. eod. (7) [illegible] (8) [illegible] (9) [illegible] (10) De colono [illegible] (11) Coloni, inquilini, & depositarii naturaliter possident, id est, rem detinent & habent [illegible] (12) [illegible] (13) [illegible] (14) [illegible] (15) [illegible] (16) Vide l. 11. §. [illegible] (17) [illegible] (18) [illegible] (19) [illegible] (20) [illegible] (21) [illegible] (22) [illegible] (23) [illegible] (24) [illegible] (25) [illegible] (26) [illegible] (27) [illegible] (28) [illegible] (29) [illegible] (30) [illegible] (31) [illegible] (32) Vid. Guevarr. in Topica Ciceronis [illegible] (33) [illegible] (34) Al. demoliri [illegible] (35) [illegible] (36) [illegible] (37) [illegible] (38) [illegible] (39) Vide l. [illegible] (40) [illegible] (41) [illegible] (42) Idem vide l. 29 [illegible] (43) [illegible] (44) [illegible] (45) [illegible] (46) [illegible] (47) [illegible] (48) [illegible] (49) [illegible] (50) [illegible] (51) [illegible] (52) [illegible] (53) Al. [illegible] (54) [illegible] (55) [illegible] (56) [illegible] potest autem quilibet cum toto re etiam partem suam emere, vide l. 14. in fin. infr. de [illegible].

De servitute imponenda, & de potestate judicis.

18. JAVOLENUS lib. 2. Epistolarum.

UT fundus hereditarius fundo non hereditario serviat, arbiter disponere non potest (1): quia ultra id, quod in judicium deductum est, excedere potestas judicis non potest (2).

De his, quæ sunt in confinio. 1. De vestibulo. 2. De via, & impensis in eam factis. 3. De servo, qui in fuga est. 4. De aquæductu.

19. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

ARbor, quæ in confinio nata (3) est: item lapis, qui per utrumque fundum extenditur, quamdiu cohæret fundo, a regione cujusque finium, utriusque sunt: nec in communi dividundo judicium veniunt: sed cum aut lapis exemptus, aut arbor eruta, vel succisa est, communis pro indiviso fiet: & veniet in communi dividundo judicium: nam quod erat finitis partibus, rursus confunditur. Quare duabus massis duorum dominorum conflatis, tota massa communis est (4), etiam si aliquid ex prima specie separatum manet: Ita arbor & lapis separatus a fundo, confundit jus dominii. §. 1. De (5) vestibulo (6) communi binarum ædium arbiter communi dividundo invito utrolibet dari non debet: quia qui de vestibulo (7) liceri cogitur, necesse habet interdum totarum ædium pretium facere, si alias aditum non habet (8). §. 2. Si per eundem locum via nobis debeatur, & in eam impensa facta sit, durius ait Pomponius communi dividundo vel pro socio agi posse: Quæ enim communio juris (9) separatim intelligi potest? Sed negotiorum gestorum agendum (10). §. 3. Judex communi dividundo, item familiæ erciscundæ, de servo, qui in fuga est (11), jubere debet liceri eos, inter quos judex est: & tunc eum adjudicare [ei], penes quem licitatio remansit: nec erit periculum, ne ex Senatusconsulto pœna legis Fabiæ committatur. §. 4. Aquarum iter (12) in judicium communi dividundo non venire, Labeo ait: nam aut ipsius fundi est; & ideo in judicium non venit: aut separatum a fundo, divisum tamen aut mensura, aut temporibus (13). Sed possunt jura interdum & separare a fundo etsi [&] nec mensura (14) nec temporibus divisa, veluti cum is, cujus fuerunt, plures heredes reliquit. Quod cum accidit, consentaneum est & ea in arbitrio familiæ erciscundæ venire. Nec videre inquit Pomponius, quare (15) minus in communi dividundo, quam familiæ erciscundæ judicium veniat. Igitur in hujusmodi speciebus [etiam] in communi dividundo judicio venit, ut præfata jura aut mensura aut temporibus dividantur (16).

De damno, quod culpa socii contigit.

20. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI is, cum quo fundum communem habes, ad delictum (17) non respondit, & ob id motu (18) judicis villa diruta est, aut arbusta succisa sunt, præstabitur tibi (19) detrimentum (20) judicio communi dividundo. *Quidquid enim culpa socii amissum est, eo judicio continetur.*

De officio Judicis.

21. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

JUdicem in prædiis dividundis, quod omnibus utilissimum (21) est, vel quod malint litigatores, sequi convenit.

Si quis suo & vicini nomine ædificet.

22. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

SI (22) meo & vicini nomine parietem ædificem, vel repetiturus ab eo pro parte impensam, vel donationis gratia (23), communis fiet paries.

Si convenerit inter socios, ut fructus alternis annis perciperent.

23. ULPIANUS lib. 71. ad Edictum.

SI convenerit inter te & socium tuum, *ut alternis annis fructum perciperetis*, & non patiatur te socius tui anni fructum percipere, videndum, utrum ex conducto sit actio, an vero communi dividundo? † Eadem quæstio est & si socius, qui convenerat, *ut alternis annis frueretur*, pecus immisit (24), & effecit, ut futuri anni fructus, quos socium percipere oportuit, corromperentur? Et puto magis communi dividundo judicium, quam ex conducto locum habere: Quæ enim locatio est, cum merces non intercesserit (25)? aut certe actionem incerti civilem reddendam.

De acquisitis a servo communi. 1. De alienatione judicii mutandi causa.

24. JULIANUS lib. 8. Digestorum.

COmmunis servus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilominus (26) commune id erit: sed is, ex cujus re adquisitum fuerit, communi dividundo judicio eam summam percipere (27) potest: Quia fidei bonæ convenit, ut unusquisque præcipuum (28) habeat, quod ex re ejus servus adquisierit.

§. 1. Cum agere tecum communi dividundo vellem, partem tuam Titio tradidisti, mutandi (29) judicii causa: Tenearis mihi Prætoria actione, quod fecisses, ne tecum communi dividundo ageretur.

De solutione servi communis nomine.

25. IDEM lib. 12. Digestorum.

SI Stichus communis meus & tuus servus habuerit Pamphilum vicarium aureorum decem, & mecum actum de peculio fuerit, condemnatusque decem præstitero, quamvis (30) postea Pamphilus decesserit, nihilominus actione communi dividundo vel pro socio quinque [milia] præstare debebis: quia te hoc ære alieno liberavi. Longe magis consequar, si Stichus post mortem Pamphili alium vicarium adquisierat.

Si servus apud alterum ex dominis crus fregerit.

26. ALFENUS Varus lib. 2. Digestorum.

COmmunis servus, cum apud alterum esset, crus fregit (31) in opere. *Quærebatur*, alter dominus quid cum eo, penes quem fuisset, ageret? *Respondi*, siquidem (32) culpa illius magis, quam casu, res communis damni cepisset, per arbitrum communi dividundo posse reciperare.

De quæstione de communi servo.

27. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

DE communi servo unus ex sociis quæstionem habere (33), nisi communis negotii causa, jure non potest.

De eo, quod unus ex dominis facere vult, aut fecit in re communi.

28. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

SAbinus (34), *in re communi neminem dominorum jure facere quicquam* (35), *invito altero, posse.* Unde manifestum est, prohibendi (36) jus esse: in re enim pari potiorem causam esse prohibentis constat (37). Sed etsi in communi prohiberi socius a socio, *ne quid faciat*, potest, ut tamen factum opus tollat, cogi non potest (38), si, cum prohibere poterat, hoc prætermisit: & ideo per communi dividundo actionem damnum sarciri poterit. Sin autem facienti consensit, nec pro damno habet actionem (39). Quod si quid absente socio, ad læsionem ejus fecit, tunc etiam tollere cogitur.

De eo, qui scit aut ignorat se habere socium. 1. De judice poscendo. De socio muto.

29. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

SI quis (40), cum existimaverit fundum communem sibi cum Mævio esse, quem cum Titio communem habebat, impendisset, recte dicitur etiam communi dividundo judicium ei sufficere: hoc enim est (41), si sciam rem communem esse, ignorem autem, cujus socii: neque enim negotia socii gero, sed propriam rem tueor: & magis ex re, in quam impenditur, quam ex persona socii, actio nascitur. Denique ea actione pupillum teneri dicimus (42), ut impendia restituat officio Judicis. † Diversa causa est ejus, qui putat se in rem propriam impendere, cum sit communis: huic enim nec communi dividundo judicium competit, nec utile dandum est: ille enim, qui scit rem esse communem, vel aliena negotia eo animo gerit, ut aliquem sibi obliget, & in persona labitur.

§. 1. Pomponius scripsit, posci (43) judicem posse a quolibet sociorum: sed, etiam si unus ex sociis mutus (44) erit, recte cum eo communi dividundo agi.

Si neuter vel alter sociorum possideat.

30. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

COmmuni dividundo judicio recte agi, sive neuter possideat, sive alter sociorum fundum non possideat (45).

De mancipiis, quæ ministerii causa pupillis reservata sunt.

31. PAULUS lib. 15. Responsorum (46).

BIna mancipia, quæ ex hereditate paterna jussu Prætoris, pupillis, ministerii causa, reservata essent, divisa non videri, sed omnium communia (47) permansisse.

TIT.

(1)–(47) [illegible]

TIT. IV.
AD EXHIBENDUM. (1).

Utilitas hujus actionis & usus.

1. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

HÆc actio perquam necessaria (2) est, & vis ejus in usu cottidiano est: & maxime propter (3) vindicationes (4) inducta est.

Quid sit exhibere.

2. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

EXhibere (5) est facere in publico (6) potestatem, ut ei, qui aget, experiundi sit copia.

1. *De forma libelli.* 2. *De jurejurando in litem.* 3. *Qualis sit hæc actio, de vindicatione.* 4. *De usufructu.* 5. *De interdictis.* 6. *De optione legata.* 7. *De noxali actione.* 8. *De tabulis exhibendis.* 9. *De eo, cujus interest exhiberi.* 10. *Quamvis vindicationem non habeat.* 11. *De causa exhibitionis.* 12. *Si plures agant.* 13. *De exceptionibus.* 14. *De actione in factum.* 15. *De civili vel naturali possessione. De pignore.*

3. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

IN hac actione actor omnia nosse debet, & dicere (7) argumenta rei, de qua agitur (8). §. 1. Qui ad exhibendum agit, non utique *dominum se* dicit, nec debet ostendere: cum multæ sint causæ ad exhibendum agendi (9).

§. 2. Præterea, in hac actione notandum est, quod reus (10) contumax per in litem jusjurandum (11) petitoris damnari possit ei, Judice (12) quantitatem taxante. §. 3. Est autem personalis hæc actio (13): & ei competit, qui (14) in rem acturus est, qualicunque in rem (15) actione, etiam pigneratitia (16), Serviana, sive hypothecaria, quæ creditoribus competunt. §. 4. Sed & usumfructum (17) petituro competere ad exhibendum Pomponius ait. §. 5. Sed & si quis interdicturus (18), rem exhiberi desideret, audietur. §. 6. Item, si optare velim servum, vel quam aliam rem, cujus optio mihi relicta est (19), ad exhibendum me agere posse constat, ut exhibitis possim vindicare. §. 7. Si quis noxali judicio experiri velit, ad exhibendum ei actio est necessaria: Quid (20) enim, si dominus quidem paratus sit defendere, actor vero destinare (21) non possit, nisi (22) ex præsentibus: quia aut servum non recognoscit, aut nomen non tenet: nonne æquum est ei familiam exhibere, ut noxium servum adgnoscat? Quod ex causa debet fieri, ad designandum eum, cujus nomine (23) noxali quis agit, recensitione servorum facta. §. 8. Si (24) quis extra heredem (25) tabulas testamenti, vel codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi velit, dicendum est, per hanc actionem agendum non esse: cum sufficient [sibi] interdicta (26) in hanc rem competentia: Et ita Pomponius.

§. 9. Sciendum est autem, non solum eis, quos diximus, competere ad exhibendum actionem, verum ei (27) quoque, cujus interest exhiberi. Judex igitur summatim debebit cognoscere (28), an ejus intersit: non, an ejus res sit, & sic jubere vel exhiberi, vel non, quia nihil interest. §. 10. Plus dicit Julianus, etsi (29) vindicationem non habeam, interim (30) posse me agere ad exhibendum, quia mea interest (31) exhiberi: utputa, si mihi *servus* legatus sit, *quem Titius optasset*: agam enim ad exhibendum, [quia mea interest exhiberi], ut Titius optet, & sic vindicem: quamvis exhibitum ego optare non possim.

§. 11. Si mecum (32) fuerit actum ad exhibendum, ego ob hoc, quod conventus sum ad exhibendum actione, agere ad exhibendum non possum: quamvis videatur interesse mea ob hoc, quod teneor ad restituendum. Sed hoc non sufficit: alioquin & qui dolo (33) fecit, quo minus possideret, poterit ad exhibendum agere, cum neque vindicaturus, neque interdicturus sit (34): & fur vel raptor poterit (35): Quod nequaquam verum est. Eleganter igitur definit Neratius, Judicem ad exhibendum hactenus cognoscere: *an* (36) *justam & probabilem causam habeat* [*actionis*], *propter quam exhiberi sibi desideret*. §. 12. Pomponius scribit, ejusdem hominis nomine recte plures ad exhibendum agere posse. forte, si homo primi sit; secundi in eo ususfructus sit; tertius possessionem suam contendat: quartus pigneratum sibi eum adfirmet (37): Omnibus igitur ad exhibendum actio competit: quia omnium interest exhiberi hominem. §. 13. Ibidem subjungit, Judicem per arbitrium sibi ex hac actione commissum etiam exceptiones æstimare, quas possessor objicit: & si qua tam evidens sit, ut facile repellat agentem, debere possessorem absolvi: si obscurior, vel quæ habeat altiorem quæstionem (38), differendam in directum judicium, re exhiberi jussa. De quibusdam tamen exceptionibus omnimodo ipsum debere disceptare, qui [de] ad exhibendum actione judicat: veluti pacti conventi, doli mali, jurisjurandi, rei, [quæ] judicata est. §. 14. Interdum æquitas (39) exhibitionis efficit, ut, quamvis ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio detur, ut Julianus tractat. Servus (inquit) uxoris meæ rationes meas conscripsit: hæ rationes a te possidentur: desidero eas (40) exhiberi. Ait Julianus, si quidem in mea charta scriptæ sint, locum esse huic actioni: quia & vindicare eas possum (41): nam cum charta mea sit, & quod scriptum est, meum est (42). Sed si charta mea non fuit, quia vindicare non possum, nec ad exhibendum experiri. In factum igitur mihi actionem competere. §. 15. Sciendum est (43), adversus possessorem hac actione agendum: non solum eum, qui civiliter (44), sed & eum, qui naturaliter incumbit possessioni. † Denique (45) creditorem, qui pignori rem accepit, ad exhibendum teneri placet (46).

De re deposita, commodata, locata.

4. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

NAm & cum eo, apud quem deposita, vel cui commodata vel locata res sit, agi potest.

De mercibus, quas in horreo posuit, qui eas vehendas conduxit. 1. *De eo, qui est in possessione rerum vel legatorum servandorum causa. De usufructuario.* 2. *De ratis cæsis.* 3. *De stercore in alia area congesto.* 4. *De rate in agrum alterius vi fluminis delata.* 5. *De iis, quæ ruina in alterius aream vel ædes ceciderunt.* 6. *De eo, qui possidet, sed restituendi facultatem non habet.*

5. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

CElsus scribit, Si quis merces, quas evehendas conduxit, in horreo posuit, cum conductore ad exhibendum agi potest. Item, si mortuo conductore heres existat, cum herede agendum (47): Sed, si nemo heres sit, cum horreario agendum; nam si a nullo (inquit) possidentur, verum est, aut horrearium possidere, aut certe ille est, qui possit exhibere, idem ait: Quomodo autem possidet, qui vehendas conduxit? an quia pignus tenet (48)? Quæ species ostendit, etiam eos, qui facultatem exhibendi habent, ad exhibendum teneri (49).

§. 1. Julianus autem ita scribit, ad exhibendum actione teneri eum, qui rerum vel legatorum servandorum causa in possessione sit: sed & eum, qui ususfructus nomine rem teneat: quamvis nec hic (50) utique possideat. † Inde Julianus quærit, quatenus hos oporteat exhibere? Et ait, priorem quidem sic, ut actor possessionem habeat: is autem, cum quo agetur, rei servandæ causa sit in possessione: eum vero, qui usumfructum habeat, sic, ut actor rem possideat: is, cum quo agetur, utatur fruatur. §. 2. Idem Julianus scribit, emptorem, qui ruta cæsa (51) non restituit, ad exhibendum teneri, in quantum in litem juravero: Sed ibi adjicit, si emptor possideat, aut dolo fecit, quo minus possideat. §. 3. Item Celsus scribit, stercus, quod in aream meam congessisti, per ad exhibendum actionem posse te consequi, *ut tollas* (52): sic tamen, *ut totum tollas*: cæterum alias non posse. §. 4. Sed & si ratis (53) delata sit vi fluminis in agrum alterius, posse eum conveniri ad exhibendum, Neratius scribit. † Unde quærit Neratius, utrum de futuro dumtaxat damno, an & de præterito, domino agri cavendum sit? Et ait, etiam de præterito (54) caveri oportere. §. 5. Sed & si de ruina aliquid in tuam aream, vel in tuas ædes deciderit, teneberis ad exhibendum, licet non possideas. §. 6. Item, si quis facultatem restituendi non habeat (55), licet possideat, tamen ad exhibendum non tenebitur: ut (56) puta, si in fuga servus sit, ad hoc plane solum tenebitur, ut caveat *se exhibiturum* (57), *si in potestatem ejus pervenerit*: sed & (58) si non sit in fuga, permiseris autem ei, ubi velit, morari, idem erit dicendum; aut peregre a te missus sit, vel in prædiis tuis agat, ad hoc solum teneberis, ut caveas.

De rebus inclusis, de tigno juncto.

6. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

GEmma inclusa auro alieno, vel sigillum candelabro, vindicari non potest: sed (59), *ut excludatur*, ad exhibendum agi potest: † Aliter atque in tigno juncto ædibus: de quo nec ad exhibendum agi potest, quia Lex duodecim (60) tabularum solvi vetaret; sed actio-

ne

(1) [illegible]

ne de tigno juncto ex eadem lege in duplum agitur.

1. *De rota vehiculo aptata.* 2. *Et aliis rebus junctis.* 3. *De municipibus, & cæteris corporibus.* 4. *Quo tempore possessio.* 7. *Vel interesse spectatur.*

7. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

Tigni (1) appellatione omnem materiam in Lege (2) duodecim tabularum accipimus, ut quibusdam recte videtur (3). §. 1. Sed, si rotam meam vehiculo aptaveris, teneberis ad exhibendum. Et ita Pomponius scribit: quamvis tunc civiliter non possideas. §. 2. Idem & si armario vel navi tabulam meam, vel ansam (4) scypho junxeris, vel emblemata (5) phialæ: vel purpuram vestimento intexeris (6), aut brachium statuæ (7) coadunaveris.

§. 3. Item municipes (8) ad exhibendum conveniri possunt: quia facultas est restituendi: nam & possidere (9), & usucapere eos posse constat. Idem [&] in collegiis, cæterisque corporibus dicendum erit. §. 4. Si (10) quis non possideat litis contestatæ tempore, [sed] postea ante sententiam possidere cœperit, oportere dici putamus, debere condemnari, nisi restituat. §. 5. Si quis, cum judicii accepti tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit, absolvi eum oportet: quamvis sit (inquit Pomponius) quod ei imputetur, cur non statim restituit: sed passus est secum litem contestari. §. 6. Idem scribit, si quis litis contestatæ tempore possederit, deinde desierit possidere, mox cœperit sive ex eadem causa, sive ex alia, condemnari eum oportere, nisi restituat. §. 7. Ibidem non male Pomponius jungit, ejus, qui ad exhibendum egit, utroque tempore interfuisse (11) oportere, rem ei restitui: hoc est, & quo lis contestatur, & (12) quo fit condemnatio. Et ita Labeoni placet.

De herede.

8. JULIANUS lib. 9. Digestorum.

Si ad exhibendum actum est cum eo, qui neque possidebat, neque dolo malo fecerat, quo minus possideret, deinde (13) eo defuncto heres ejus possidet rem, exhibere eam cogendus erit (14): Nam si fundum vel hominem petiero, & heres ex eadem causa possidere cœperit, restituere cogitur.

De eo, qui dolo desiit possidere. 1. *De glande, vel materia, quæ decidit in agrum alienum.* 2. *De eo, qui fecit rem ad alium pervenire.* 3. *De rei mutatione.* 4. *Si cui decem sub conditione, alteri eorundem decem usufructus pure legetur. Quid sit* exhibere. 7. *De omni causa.*

9. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

Julianus scribit: Si quis hominem, quem possidebat, occiderit, sive ad alium transtulerit possessionem, sive ita rem corruperit, ne haberi possit, ad exhibendum tenebitur: quia dolo (15) fecit, quominus possideret. † Proinde & si vinum, vel oleum, vel quid aliud effuderit (16), vel confregerit, ad exhibendum tenebitur. §. 1. Glans ex arbore tua in fundum meum incidit, eam ego immisso pecore depasco, qua actione possum teneri? Pomponius scribit, competere actionem ad exhibendum, si dolo pecus immisi, ut glandem comederet: Nam & si glans extaret, nec (17) patieris me tollere, ad exhibendum teneberis. Quemadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre non pateretur: Et placet nobis Pomponii sententia, sive glans extet, sive consumpta sit: Sed si extet, etiam interdicto *de glande legenda. Ut mihi tertio* (18) *quoque die legendæ glandis facultas esset*, uti potero, si damni infecti cavero. §. 2. Si quis rem fecit (19) ad alium pervenire, videtur dolo fecisse, quo minus possideat: si modo hoc dolose fecerit. §. 3. Sed si quis rem (20) deteriorem exhibuerit, æque ad exhibendum eum teneri, Sabinus ait. Sed [hoc] ibi utique verum est, si dolo malo in aliud corpus res sit translata, veluti, si ex scypho massa facta sit: Quanquam enim massam exhibeat, ad exhibendum tenebitur: nam mutata (21) forma prope interemit substantiam (22) rei (23).

§. 4. Marcellus scribit, si tibi decem numismata sint sub conditione legata, & mihi decem ususfructus (24) pure, deinde heres pendente conditione, non exacta cautione, decem fructuario solverit, ad exhibendum eum actione teneri (25): quasi dolo fecerit, quo minus possideret: dolus autem in eo est, quod cautionem exigere supersedit a fructuario (26): effectumque, ut legatum tuum evanesceret (27), cum jam nummos vindicare non possis. Ita demum autem locum habebit ad exhibendum actio, si conditio extiterit legati. Potuisti tamen tibi prospicere stipulatione (28) legatorum: [&,] si prospexisti, non erit tibi necessaria ad exhibendum actio (29). Si tamen ignarus legati tui, a fructuario satis non exegit, dicit Marcellus, cessare ad exhibendum: scilicet quia nullus dolus est: Succurrendum (30) tamen legatario; in factum adversus fructuarium actione, ait. §. 5. Quantum [autem] ad hanc actionem attinet, *Exhibere* est (31), in eadem causa præstare, in qua fuit, cum judicium acciperetur: ut quis copiam rei habens possit exsequi, actione (32), quam destinavit, in nullo casu (33), quam intendit, læsa: quamvis non de restituendo, sed de exhibendo agatur. §. 6. Proinde si post litem contestatam usucaptum exhibeat, non videtur exhibuisse (34): cum petitor intentionem suam perdiderit: & ideo absolvi eum non oportere, nisi paratus sit, repetita (35) die, litem sistionem suscipere: ita ut fructus secundum legem æstimentur. §. 7. Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur, Sabinus putavit, partum quoque restituendum: sive prægnans fuerit mulier, sive postea conceperit: Quam sententiam & Pomponius probat. §. 8. Præterea utilitates (36), si quæ amissæ sunt ob hoc, quod non exhibetur, vel tardius [quid] exhiberetur, æstimandæ a Judice sunt: Et ideo Neratius ait: utilitatem actoris venire in æstimationem, non (37) quanti res sit: Quæ utilitas, inquit, interdum minoris (38) erit, quam res [erit].

De optione intra certum tempus data.

10. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

Si optione intra certum tempus data judicium in id tempus extractum est, quo frustra exhibetur, utilitas petituris conservetur: Quod si per heredem non stetit, quo minus exhiberet tempore judicii accipiendi, absolvendus est heres.

De hereditate amissa ob servum non exhibitum. 1. *Quo loco & cujus sumptibus exhiberi debet.* 2. *De pluribus rebus.*

11. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

Sed & si hereditas amissa sit ob (39) hoc, quod servus non exhibeatur, æquissimum est æstimari officio Judicis damnum hereditatis (40). §. 1. *Quo* autem *loco* exhiberi rem oporteat, vel cujus sumptibus, videamus. Et Labeo ait, ibi (41) exhibendum, ubi fuerit, cum lis contestaretur (42): periculo & impendiis actoris perferendam perducendamve eo loci, ubi actum sit: Pascere plane servum, vestire, curare (43), possessorem (44) oportere ait. Ego autem arbitror interdum etiam hæc actorem agnoscere oportere, si forte ipse servus ex operis, vel artificio suo solebat se exhibere: nunc vero cogitur vacare. Proinde & si apud officium fuerit depositus exhibendus, cibaria debebit agnoscere, qui exhiberi desideravit, si non solebat possessor servum pascere: nam si solebat, sicuti pascit, ita & cibaria potest non secutase. Interdum (45) tamen eo loci exhiberi debet suis sumptibus: si forte proponas, data opera eum in locum abditum (46) res contulisse, ut actori incommodior esset exhibitio: nam in hunc casum, suis sumptibus & periculo, debebit exhiberi in eum locum, ubi agatur, ne ei calliditas sua prosit. §. 2. Si (47) de pluribus rebus quis conveniatur, & litis contestatæ tempore omnes possedit, licet postea quasdam desierit, quamvis sine dolo [malo], possidere, damnandum, nisi exhibeat eas (48), quas potest.

De eo, quem quis in libertatem vindicare vult. 1. *De filiofamilias.* 2. *Si sæpius agatur.* 3. *De specie facta ex aliena materia.* 4. *De homine mortuo post judicium acceptum.* 5. *Cautio de re exhibenda.* 6. *De herede.*

12. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

De (49) eo exhibendo, quem quis in libertatem vindicare velit, huic actioni locus esse potest (50). §. 1. Et filiusfamilias ea actione tenetur, si facultatem rei exhibendæ habet. §. 2. Sæpius ad exhibendum agenti, si ex eadem causa (51) agat, obstaturam exceptionem, Julianus ait. Novam autem causam intervenire, si is, qui vindicandi gratia egisset, post (52) acceptum judicium eam ab aliquo accepit: & ideo exceptionem ei non officere. † Item, si ei, qui furti acturus, ad exhibendum egisset, iterum furtum factum sit. † Denique, si quis optandi (53) gratia ad exhibendum egisset, & post litem contestatam, alterius testamento (54) optio data sit, ad exhibendum agere potest.

§. 3. Si quis ex uvis meis mustum fecerit, vel ex olivis oleum, vel ex lana vestimenta, cum sciret hæc aliena esse: utriusque nomine ad exhibendum actione tenebitur: quia quod ex re nostra fit, nostrum esse verius est (55).

§. 4. Si (56) post judicium acceptum (57) homo mortuus sit, quamvis sine dolo malo, & culpa possessoris, tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuerit per eum non effectum, quo minus tunc, cum judicium acciperetur, homo exhiberetur: Tanto magis, si apparebit, eo casu mortuum esse, qui non incidisset, si tum exhibitus fuisset. §. 5. Si justa (58) ex causa statim exhiberi res non possit, jussu Judicis cavere debebit, *se, illo die exhibiturum.* §. 6. Heres, non quasi heres, sed suo nomine hac actione uti potest. Item heres possessoris suo (59) nomine tenetur

(1) V. l. 1. §. 1. *infr. de tigno & l.* 62. *infr. de verb. sign.* (2) Id est ad leges XII. Tabularum. (3) Gajo. *l. adeo* §. *cum in suo infr. de acquir. rer. dom.* & *l. tigni infr. de verb. signif.* (4) Quæ & nasus, vide Scholium [illegible]. (5) Vide *l.* [illegible] *infr. de auro* [illegible]. (7) Vid. *l.* 23 §. 2. *supr. de rei vind.* (8) Universitas ad exhibendum teneri potest. (9) *l.* 1. *infr. de acquir. vel amitt. possess.* (10) Id est, exceptio, [illegible], actori etiam post litem contestatam opponi non potest, si juri opponatur, secus si personæ. *Zas.* (11) Et quidem [illegible] [illegible] (12) Actoris in hoc judicio interesse debet, & litis contestatæ & condemnationis tempore. (13) Hinc colligunt, possessionem heredis supervenientem parere condemnationem ex instantia cœpta cum defuncto. (14) Heres possessoris suo nomine tenetur, *l.* [illegible] *in fin. infr. eod.* (15) *l.* 5. *C. eod.* (16) Vide *l.* 27. §. [illegible] *supr. ad l. Aquil.* (17) Vide quæ notavi *ad l.* [illegible] *in fin. infr. eod.* (18) *l. 1. infr. de glande,* [illegible] (19) Vide *l.* 5. *C. eod.* (20) [illegible] (21) [illegible] (22) Substantia hic species est composita ex materia & forma, quæ interit abeunte forma. [illegible] [illegible] (23) Hinc legatum non durat, quod in sua specie non permanet, *l.* 4. *in fin. infr. de auro*; e contrario, quando species eadem consistit, res eadem esse existimatur. *l.* 76. *in fin. supr. de judiciis.* (24) Improprie [illegible], *l.* 30. *supr. de usufruct.* (25) Cautio apud eum [illegible] interposita est, pro re ipsa (cujus restituendæ nomine cautio interponitur) [illegible] rei est. (26) Heres, qui unius ejusdemque rei nomine, uni legatario sub conditione, alteri pure tenetur, non rem legatam solvere non debet, nisi exacta cautione. *l.* [illegible] *supr.* [illegible] (27) [illegible] [illegible] (28) Vide *l.* 9. *C. de leg.* (29) [illegible] (30) *l.* 69. *infr. de leg.* 2. (31) *l.* 48. *infr. de leg.* 1. Goth. [illegible]

fin. infr. de verb. signif. Ita res commodata deterior reddita non videtur reddita. *l.* 3. §. 1. *commodat.* Ans. (32) Id est qua legat [illegible] (33) [illegible] (34) §. 4. *inst. de usuc.* Vid. *l.* 1. *supr. eod.* (35) Id est, retrorsum petita. (36) *l.* 10. *l.* [illegible] *infr. eod.* (37) Quanti rei, & utilitas actoris, hic separantur. nam utilitas interdum minoris est, quam res est. (38) Interdum majoris, *l. fin. infr. de act. empt. l.* [illegible] *infr. de re judicata.* (39) Id est, ob hoc, quod servus meus heres institutus, hereditatem sibi relictam meo jussu adire non potuit hoc ipso, quod ab adversario non fuit exhibitus. (40) [illegible] *supr. eod. l.* [illegible] *supr. ad l. Aquil.* (41) Vide *l.* [illegible] *infr. depositi. l.* 10. *supr. de rei vind.* (42) Sive res ibi extet sive non extet. sed hoc casu, actor sumptus itineris, navigationis, & alimenta debet [illegible], quemadmodum & is, qui depositum [illegible] & qui commodatum accepit, *l.* [illegible] *in fin. infr. commodati* qui reliquit advocavit ad actionem, vel [illegible] *C. de* [illegible] (43) Hæc omnia visus est Paulus complecti nomine cibariorum, [illegible], exemplo Ulpiani, qui victus nomine contineri ait, *l.* [illegible] *infr. de verb. sign.* (44) [illegible], id est, reum. *Synops. Basilic. eod. cap.* [illegible] unde non sequitur [illegible]. (45) Possessor, si dolo malo rei possessionem transtulit, debet suis sumptibus rem ibi exhibere, ubi petitur, *ut hic, l.* 12. *supr. de rei vind. l.* 47. *infr. de leg.* 1. (46) Id est, translatum. (47) Si quis etiam sine dolo malo post contestationem possidere desinat, condemnatur ad restituendum ea, quæ apud ipsum extant. *Synops. Basil.* [illegible] (48) [illegible] *supr. eod.* (49) Qui vindicare quem in libertatem [illegible] potestatem velit, actionem ad exhibendum habet. *Synops. Basil. eod. cap.* 12. (50) Si perpetuitatem [illegible] interdum agitur, *l.* 43. *infr. eod.* (51) Secus si ex nova. *l.* 3. *C. eod.* (52) *l.* [illegible] *C. eod.* (53) [illegible] *in fin. supr. eod.* (54) Naturam vitia, hujus vocis loco, testamento apud aliquos legi notat Petrus Faber. [illegible] sed testamentum interdum pro testamento [illegible]. (55) *l.* 40. *in fin. supr. de rei vind.* [illegible] *infr. de verb. sign.* (56) Si post litis contestationem. *Synops. Basilic. eod. cap.* 12. Goth. Ad intellectum hujus §. vid. Bellon. [illegible] (57) Vide modo citatos auctores, [illegible] quod præcedit, quod ex re nostra fit, nostrum esse: verum est, nisi is, qui fecit rem non [illegible] [illegible], quam revera non esset, [illegible] sequitur. *l. idem Pomponius* §. *idem scribit supr. de rei vindic.* [illegible] (58) [illegible] *supr. eod.* [illegible] *de usuc. pendent.* (59) In solidum; quoniam realis possessio sequitur possessorem.

tur (1). † Igitur non procedit quærere, an heredi & in heredem danda sit. Plane, ex dolo defuncti danda est in heredem hæc actio, si locupletior hereditas eo nomine facta sit, veluti quod pretium rei consecutus sit.

De libero homine exhibendo.

13. GAJUS lib. ad Edictum Prætoris Urbani, titulo De liberali causa.

SI liber homo detineri ab aliquo dicetur, interdictum adversus eum, qui detinere dicitur, de exhibendo eo potest quis (2) habere: nam (3) ad exhibendum actio in eam rem inutilis videtur (4): quia hæc actio ei creditur competere, cujus peculiariter (5) interest.

De nummis mala fide impensis.

14. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI Vis nummos ab uxore (6) sibi donatos sciens suos factos non esse (7), pro re empta dederit, dolo malo fecit, quo minus possideat: & ideo ad exhibendum actione tenetur.

De thesauro, qui est in fundo alterius.

15. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

THesaurus (8) meus in tuo fundo est, nec eum pateris me effodere: cum eum loco non moveris, furti quidem, aut ad exhibendum, eo nomine agere recte non posse me, Labeo ait: quia neque possedetis eum, neque dolo feceris, quo minus possideres: utpote cum fieri possit, ut nescias [eum] thesaurum in tuo fondo esse: Non esse autem iniquum, juranti mihi *non calumniæ causa id postulare*, vel interdictum, vel judicium ita dari, ut si per me non steterit, quo minus damni infecti tibi operis nomine caveatur, *ne vim facias mihi* (9), *quo minus eum thesaurum effodiam, tollam, exportem*. Quod si etiam furtivus iste thesaurus est, etiam furti agi potest.

Si quid servus tenet, aut dolo fecit, quo minus habeat.

16. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

CUm servus tenet aliquid (10), dominus ad exhibendum suo (11) nomine tenetur: si autem servus, citra scientiam domini, dolo fecit, quo minus habeat, vel furti actio, vel de dolo malo noxalis, servi nomine danda est: ad exhibendum autem utilis nulla (12) constituenda est (13).

De re deteriorata.

17. ULPIANUS lib. 9. de omnibus Tribunalibus.

SI quis hominem debilitatum exhibeat, vel eluscatum, ad exhibendum quidem absolvi debet: exhibuit enim, & nihil impedit directam actionem talis exhibitio: poterit tamen agere actor ex lege Aquilia de hoc damno.

De instrumentis.

18. IDEM lib. 6. Opinionum.

SOlutione chirographo inani (14) facto, & pignoribus liberatis (15), nihilominus creditor (16), ut (17) instrumenta ad eum contractum pertinentia ab alio, quam debitore (18) exhibeantur, agere potest.

De eo, quod interest.

19. PAULUS lib. 4. Epitomarum Alfeni.

AD exhibendum possunt agere omnes, quorum interest. Sed quidam consuluit, an possit efficere hæc actio, ut rationes adversarii (19) sibi exhiberentur, quas exhiberi magni ejus interesset? Respondit, non oportere jus civile calumniari (20), neque verba captari, sed, qua mente quid diceretur, animadvertere convenire: Nam illa ratione etiam studiosum alicujus doctrinæ posse dicere, sua interesse, illos aut illos libros sibi exhiberi: quia, si essent exhibiti, cum eos legisset, doctior & melior futurus esset (21).

De servo quæstionis causa exhibendo.

20. ULPIANUS lib. 2. Regularum.

QUæstionis habendæ causa (22) ad exhibendum agitur ex delictis servorum ad (23) vindicendos (24) conscios suos.

(1) L. 5. l. 8. supr. tod. (2) l. 2. §. 9. infr. de homine libero. (3) Differentia interdicti de exhibendo, & actionis ad exhibendum. (4) Nisi peculiariter intersit, vide l. 13. supr. eod. (5) Peculiariter. (6) Vel a contra, l. 3. §. 12. infr. de donat. inter virum. (7) Nam quæ inter virum & uxorem donationis causa geruntur, ipso jure nullius sunt momenti, l. 3. §. 10. infr. de donatio. inter virum. (8) Improprie hic non usurpatur, ut in l. 31. supr. familiæ, proprie, ut in l. 31. in fin. infr. de adquir. rerum. (9) Actio ad prohibendam violentiam competit, ... id, quod factum non est, fiat, agatur; neque petitur, ut possessor loci patiatur me rem tollere & auferre, puta thesaurum effodere, ut hic. Sic et quod in agrum ejus congessi, l. 5. §. 3. supr. eod. glandem meam, quæ in ejus fundum deciderit, l. 9. §. 1. supr. eod. l. unic. infr. de glande legend. res meas, quæ vi fluminis in ejus agrum importatæ sunt, l. 9. §. 1. infr. de damno ... fructus in ejus fundo latos, eretam, lapidem exemptum ejus voluntate tollere, l. 34. supr. de dolo, l. 14. §. fin. infr. de præscript. ... agere per ejus fundum, aut alia servitute uti, l. 15. in fin. supr. de serv. (10) Voluntate domini. (11) Quia dominus tenere intelligitur. (12) Atqui exhibendi [illegible] facultatem habet: hic non agitur de exhibitione servi, sed de rei exhibitione. (13) Cur? servus voluntate domini non tenuit, nec ejus conscientia tenere desiit. (14) Inane si chirographum solutione debiti facta creditori, vide l. ult. C. eod. (15) Etsi debiti solutione chirographum inane redditur, & pignora liberentur, potest tamen creditor agere cum extraneo, ut chirographum exhibeatur: cum de eo restituendo debitori teneatur, vide l. ult. C. eod. eoque judici possit probare pecuniam non fuisse indebitam, l. 25. infr. de furtis. (16) Debitor Cujac. 9. observ. 1. & merito ita legendum est. Debitor enim eo soluto, quod debet, ad exhibendum actionem habet adversus creditorem: nempe, ut exhibeat & chirographum, & instrumenta cætera, quæ ad contractum & obligationem debitoris pertinent; nec non modo, ut ea exhibeat, sed ut exhibita restituat. Synops. Basil. eod. cap. 18. (17) l. 25. infr. de furtis. (18) Creditore Cujac. ibid. (19) Vide l. 21. C. de petit. hered. (20) Id est, falso & scienter oppugnare. (21) Hic ergo id, quod cujusque interest, non attenditur, nisi honesta & probabilis causa videatur, l. 3. §. 11. in fin. supr. eod. Goth. De librorum affectione, vid. Tholosan. de republic. lib. [illegible] cap. 20. Ans. (22) l. 2. C. eod. (23) Adde l. 4. infr. de custod. reor. l. 4. C. de servis fugit. l. 2. C. ad l. Jul. majest. l. 5. C. de Mathematicis, l. 2. C. de falsa moneta, l. ult. C. de accusat., l. 10. C. de testibus adde Oldend. cap. 4. de testibus. (24) Al. Judicandos.

L I B E R   U N D E C I M U S.

T I T. I.

DE (1) INTERROGATIONIBUS IN JURE (2) FACIENDIS, ET INTERROGATORIIS (3) ACTIONIBUS (4).

De herede interrogando. 1. De usu interrogationis.

1. CALLISTRATUS lib. 2. Edicti monitorii.

TOties heres [in jure] interrogandus est, *qua* (5) *ex parte heres sit*, quotiens adversus eum actio instituitur (6), & dubitet (7) actor, qua ex parte is, cum quo agere velit, heres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria, cum in personam sit actio (8), & ita, si certum petatur: ne dum ignoret actor, qua ex parte adversarius defuncto heres extiterit, interdum plus (9) petendo aliquid damni sentiat.

§. 1. Interrogatoriis autem actionibus hodie (10) non utimur: quia nemo cogitur ante judicium (11) de suo jure aliquid respondere (12): ideoque minus frequentantur, & in desuetudinem abierunt: sed tantummodo (13) ad probationes litigatoribus sufficiunt ea, quæ ab adversa parte expressa (14) fuerint apud judices, vel in hereditatibus, vel in aliis rebus, quæ in causis vertuntur.

Ratio hujus edicti.

2. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

EDictum de interrogationibus ideo Prætor proposuit, quia sciebat difficile (15) esse ei, qui heredem, bonorumve possessorem convenit, probare aliquem esse heredem, bonorumve possessorem (16).

3. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

QUia plerumque difficilis probatio [aditæ] hereditatis est.

1. Interpretatio verbi In jure.

4. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

VOluit Prætor adstringere eum, qui convenitur, ex sua in judicio responsione, ut vel confitendo vel mentiendo sese oneret: simul etiam portionis, pro qua quisque heres extitit, ex interrogatione certioretur.

§. 1. Quod ait Prætor (17): *Qui in jure interrogatus responderit*: sic accipiendum est, apud Magistratus populi Romani, vel Præsides provinciarum, vel alios Judices: *Jus* enim (18) eum solum locum esse, ubi juris dicendi vel judicandi gratia consistat; vel si domi (19) vel itinere hoc agat.

De tempore petendo ad interrogandum.

5. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

QUi interrogatur, *an* (20) *heres*, vel *quota ex parte sit*, vel *an in potestate habeat eum, cujus nomine noxali judicio agitur*, ad deliberandum tempus (21) impetrare debet: quia si perperam confessus fuerit, incommodo adficitur (22).

2. Quo casu interrogatus non cogitur respondere.

6. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

ET quia hoc defunctorum interest, ut (23) habeant successores, interest & viventium, ne præcipitentur, quamdiu juste deliberant.

§. 1. Interdum interrogatus quis, *an heres sit*, non cogitur respondere: utpute, si controversiam hereditatis ab alio patiatur (& ita D. Hadrianus constituit) ne aut negando [se] heredem, præjudicet sibi, aut dicendo heredem, illigetur (24) etiam ablata sibi hereditate.

Interrogatio de quadrupede.

7. IDEM lib. 18. ad Edictum.

SI quis in jure interrogatus, *an quadrupes* (25), *quæ pauperiem fecit, ejus sit*, responderit: tenetur.

Inter-

(1) Περὶ τῶν ἐν δικαστηρίῳ ἐπερωτήσεων, [illegible] 42. Synops. Basil. 2. Goth. Ad titulum hunc vid. Duaren. lib. 1. Disput. anniverf. c. 41. Revard. [illegible] c. 9. Bernaldum Corsum lib. indagatio. c. 8. Mod. (2) Vid. l. 4. §. 1. infr. eod. ἐν δικαστηρίῳ. Synops. Basil. eod. alias, ἐν βήματι. (3) Interrogatoria actio, quæ adversus interrogatum ex responso datur actio: ut confessoria, quæ datur adversus sponte confitentem. (4) Non quibus utitur respondens adversarius, sed quæ ex interrogati responsione dantur, periinde ac si obligatum esset, l. 11. §. 9. l. ult. infr. eod. confessoriæ ob hanc causam vocantur, l. 25. §. 2. supr. ad legem Aquil. vide Duaren. 1. disp. 41. (5) l. 20. infr. eod. (6) Adi Lorioluum de hered. instituend. axiom. 2. Gruhoo. lib. 4. select. antiqu. c. 2. Hotomann. in Ciceron. orationem pro Cæcin. Menoch. de arbitr. jud. quæst. lib. 2. c. 91. Mod. (7) Propter periculum plus petitionis, ut infr. eod. Vis. [illegible] dabatur, antequam interrogatus responderet. Sep. 9. de benef. 26. Permittere [illegible], ut interrogatione insidiosa capiatur. (8) Qua procuratur etiam tenetur. l. 39. supr. de procuratoribus. (9) De plus petitionibus, & earum periculo, dixi ad inscriptionem tituli. C. de plus petitionib. l. 32. infr. de solutionibus. (10) Frequenter scilicet vide Robertum 4. sent. 10. Tales sc. interdicuntur. Interrogationes enim non mere actiones, ut olim, sed summatim proponuntur. Verisimile est enim hanc particulam, hodie, non esse Callistrati, sed Triboniani vetera jura ad tempus suum accommodantis. (11) Nisi interrogatus, an sit heres, & pro qua parte, l. 1. & qualiter, l. 9. §. 8. an fundum, & pro qua parte, l. 20. §. nomine, an alienum possideat, quarum nomine caveri sibi postulet, & pro qua parte, l. 9c. an sua sit quadrupes, l. 9. an peculium penes se habeat, l. 9. in fin. an eum in potestate habeat, de quo noxaliter agitur, l. 9. cujus ætatis sit, l. 11. nisi denique æquitas judicem moveret, ut interroget. l. pen. infr. eod. (12) Vide l. 21. C. de petit. hered. (13) Ad solam probationem sufficit adversæ partis interrogatio, tam in hereditatibus, quam in aliis rebus. Synops. Basil. eo tit. 2. c. 2. Harmenop. 1. tit. 2. §. 31. (14) Et confessa, l. 6. §. 1. infr. de confessis. (15) Probatio hereditatis aditæ, & bonorum possessionis, difficilis est, ut hic. Sic etiam dicitur esse difficilis probatio dolo, quod infertur l. ult. infr. de pactis dotal. (16) Cum extraneus heres unda voluntate fiat, & contraria voluntate repellatur, §. ult. in fin. Inst. de hered. qualit. (17) Reprehenditur hic Hotom. a Joann. Robert. lib. 1. sent. cap. 19. & Jacob. Cujac. lib. 14. obs. cap. 11. S. L. (18) Adde l. fin. in fin. supr. de justit. & jur. (19) Non si domi. Hotom. 2. obs. qu. reprehensus a Cujac. 14. obs. 11. in fin. & a Gu... 1. observ. 12. (20) l. 1. §. 12. infr. de successor. edict. (21) l. 1. §. 12. in fin. infr. de successor. (22) V. l. 10. §. 1. infr. eod. (23) l. 1. in pr. infr. de successor. §. 2. verf. adhuc. Inst. de bonor. possess. (24) Qui sequelam timet captiosam, non cogitur respondere. Zas. (25) l. 1. §. antepen. supr. si quadrupes.

Interrogatio de servo.

8. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

SI quis Interrogatus de servo, qui damnum dedit, respondit, *suum* (1) *esse servum*: tenebitur lege Aquilia, quasi dominus (2): & si cum eo actum sit, qui respondit, dominus ea actione liberatur (3).

Responsio sine interrogatione. 1. Si prætor vel adversarius interroget. 2. De servo. 3. Si quis pro alio interrogetur. 4. De defensore. 5. Interpretatio responsionis. 6. Quid respondendum. 7. De fideicommissario universali. 8. Si de peculio agatur.

9. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

SI sine Interrogatione quis responderit *se heredem*, pro (4) interrogato habetur (5). §. 1. Interrogatum non solum a Prætore accipere debemus, sed & ab adversario. §. 2. Sed si servus interrogetur, nulla erit Interrogatio: non magis quam si servus interroget. §. 3. Alius pro alio non debet respondere cogi, *an heres sit*: de se (6) enim debet quis in judicio interrogari: hoc est, cum ipse convenitur. §. 4. Celsus lib. v. Digestorum scribit. Si defensor in judicio interrogatus, *an is quem defendit heres, vel quota ex parte sit*, falso responderit: ipse quidem defensor adversario tenebitur (7); ipsi autem, quem defendit, nullum facit præjudicium. Veram itaque esse Celsi sententiam dubium non est. † An ergo non videatur defendere, si non responderit, videndum? Quod utique & consequens erit dicere: quia non plene defendit. §. 5. Qui interrogetus, *heredem se* responderit, nec adjecerit, *ex qua parte*, ex asse (8) respondisse dicendum (9) est: nisi forte ita interrogetur, *an ex dimidia parte heres sit*, & responderit, *heres sum*: hic enim magis [eum] puto ad interrogatum respondisse. §. 6. Illud quæritur, an quis cogatur respondere, *utrum ex testamento heres sit, & utrum suo nomine ei quæsita sit hereditas, an per eos, quos suo juri subjectos habet, vel per eum cui heres exstitit?* Summatim igitur Prætor cognoscere debebit, cum quæratur, an quis respondere debeat, quo jure heres sit: ut, si valde interesse compererit, plenius responderi jubeat (10): quæ obtinere debent non solum in heredibus, sed etiam in bonorariis (11) successoribus.

§. 7. Denique Julianus scribit, eum quoque, cui est hereditas restituta, debere in jure interrogatum respondere, *an ei hereditas sit restituta*. §. 8. Si de peculio agatur, non oportere responderi a patre, vel domino (12), *an in potestate habeat filium vel servum*: quia hoc solum quæritur, *an peculium apud eum, cum quo agitur, est*.

Interrogatio de ædibus.

10. PAULUS lib. 48. ad Edictum.

NOn alienum est, eum (13), a quo damni infecti stipulari velimus, interrogare in jure *an ædes ejus vel locus sit, ex quo damnum timeatur: & pro* (14) *qua parte*: ut, si neget (15) suum prædium esse, nec caveat damni infecti, aut (16) cedere aut resistendum putaverit, quasi dolo versatus, tradere compellatur.

Interrogatio de ætate. 1. De falsa responsione. 4. De silentio. 5. De inepta responsione. 6. De eo, qui respondit se heredem esse ex parte. 7. De negatione, silentio, & obscura responsione. 8. Quibus casibus succurritur ei, qui respondit. 9. Effectus interrogationis. 10. De errore. 11. Et culpa. 12. De pœnitentia.

11. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

DE *ætate* quoque interdum interrogatus respondere debebit (17). §. 1. Si quis (18), cum heres non esset, interrogatus responderit; *ex parte heredem esse*: sic convenietur (19), atque si ea ex parte heres esset: fides enim ei contra se habebitur (20). §. 2. Qui ex quadrante heres, vel omnino cum heres non esset, responderit *se heredem ex asse*, in assem instituta actione convenietur.

§. 3. Si cum esset qui ex semisse heres, dixerit se *ex quadrante*: mendacii hanc pœnam feret, quod in solidum (21) convenitur (22): non enim debuit mentiri (23), dum se minoris portionis heredem adseverat. † Interdum tamen justa ratione potest opinari esse (24) heredem ex minore parte. Quid enim, si nescit sibi partem adcrevisse, vel ex incerta parte fuit institutus, cur ei responsum noceat? §. 4. Qui tacuit [quoque] apud Prætorem, in ea causa est, ut instituta actione in solidum conveniatur, quasi negavit se heredem esse: nam qui omnino non respondit, contumax est (25): contumaciæ autem pœnam hanc ferre debet, ut in solidum conveniatur, quemadmodum si negasset: quia Prætorem contemnere videtur (26). §. 5. Quod autem ait Prætor: *Omnino non respondisse*: posteriores sic exceperunt, ut omnino non respondisse videatur, qui ad interrogatum non respondit, id est, ὑπὲρ (27) ἔπος. §. 6. Si interrogatus quis, *an ex asse heres esset*, responderit *ex parte*: si ex dimidia esset, nihil ei nocere responsum: quæ sententia humana est. §. 7. Nihil (28) interest, neget quis, an taceat interrogatus, an obscure respondeat, ut incertum dimittat interrogatorem (29). §. 8. Ex causa succurri ei, qui interrogatus respondit, non dubitamus: nam & si quis interrogatus, *an patri heres esset*, responderit, mox probato (30) testamento, inventus sit exheredatus, æquissimum est succurri ei (31): & ita Celsus scribit. Hic quidem & alia ratione, quod *ea, quæ postea emergunt auxilio indigent* (32). Quid enim si occultæ tabulæ, & remotæ, postea prolatæ sunt? cur noceat ei, qui id responderit, quod in præsentiarum videbatur? Idem dico & si, qui (33) *heredem se* responderit, mox falsum, vel inofficiosum vel irritum testamentum fuerit pronunciatum: non enim improbe respondit, sed scriptura ductus. §. 9. Qui interrogatus responderit, sic (34) tenetur, quasi ex contractu obligatus, pro quo pulsabitur (35), dum ab adversario interrogatur. Sed & si a Prætore fuerit interrogatus, nihil facit Prætoris auctoritas: sed ipsius responsum, sive mendacium (36).

§. 10. Qui justo errore ductus negaverit, *se heredem*, venia dignus est (37). §. 11. Sed & si quis sine dolo malo, culpa tamen responderit, dicendum erit, absolvi eum debere: nisi (38) culpa dolo proxima sit. §. 12. Celsus scribit, licere (39) responsi pœnitere, si nulla captio ex ejus pœnitentia sit actoris (40). Quod verissimum mihi videtur: maxime si quis postea plenius instructus quid faciat, instrumentis, vel epistulis amicorum juris sui edoctus.

De filio, qui se abstinuit paterna hereditate. 1. De exceptionibus.

12. PAULUS lib. 17. ad Edictum.

SI filius, qui abstinuit se paterna hereditate, in jure Interrogatus responderit *se heredem* [*esse*], tenebitur: nam (41) ita respondendo, *pro herede gessisse* videtur. † Sin autem filius, qui se abstinuit, interrogatus tacuerit, succurrendum est ei: quia hunc, qui abstinuit, prætor non habet heredis loco. §. 1. Exceptionibus (42), quæ institutis in judicio contra reos actionibus opponuntur etiam is (43) uti potest, qui ex sua responsione convenitur, veluti pacti conventi, rei judicatæ, & cæteris.

De falsis confessionibus.

13. IDEM lib. 2. ad Plautium.

COnfessionibus (44) falsis respondentes, ita obligantur, si ejus nomine, de quo quis interrogatus, sit, cum aliquo sit actio: quia quæ cum alio actio esset, si dominus esset, in nosmet confessione nostra conferemus. Et si eum, qui in potestate patris esset, respondissem, *filium meum esse*, ita me obligari, si ætas (45) ejus pateretur, ut filius meus esse possit: quia falsæ (46) confessiones naturalibus convenire deberent: propter quæ fiet, ut patrisfamilias nomine respondendo, non obliger (47). §. 1. Eum, qui patremfamilias, *suum esse* responderit *servum*, non teneri noxali actione: ac ne si bona fide liber (48) homo mihi serviat, mecum noxali judicio agi potest: & si actum fuerit, manebit integra actio cum ipso, qui admisit (49).

14. JAVOLENUS lib. 9. ex Cassio.

SI is, cujus nomine noxæ judicium acceptum est, manente judicio liber judicatus est, reus absolvi debet: nec quidquam interrogatio in jure facta proderit: quia ejus personæ, cujus nomine quis cum alio actionem habet, obligationem transferre non potest in eum, qui in jure suum esse confitetur, velut alienum servum, *suum esse* confitendo: liberi autem hominis nomine, quia cum alio actio non est, ne per interrogationem quidem aut confessionem transferri poterit. Quo casu eveniet, ut non recte hominis liberi nomine actum sit cum eo qui confessus est. §. 1. In totum autem confessiones ita ratæ sunt, si id, quod in confessionem venit, & jus & naturam recipere potest (50).

De servo hereditario. 1. De morte servi.

15. POMPONIUS lib. 18. ad Sabinum.

SI ante aditam hereditatem, servum hereditarium *meum esse* respondeam, teneor: quia domini (51) loco habetur hereditas (52). §. 1. Mortuo servo, quem in jure interrogatus *suum esse*, confessus sit, non tenetur is, qui respondit: quemadmodum, si proprius ejus fuisset, post mortem ejus non teneretur (53).

De servo capto ab hostibus. 1. Si servus respondentis esse non potuit.

16. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

SI servus ab hostibus captus sit, de quo quis in jure interrogatus responderit, *in sua potestate esse*, quamvis jura postliminiorum possint efficere dubitare nos (54), attamen non puto locum esse noxali actioni: quia non est in nostra potestate (55). §. 1. Quamquam autem placet, etiam eum teneri, qui *alienum servum suum* fassus esset, attamen rectissime placuit, eum demum teneri, qui suum potuit (56) habere: cæterum, si dominium quærere non potuit, non (57) teneri.

De

De pluribus dominis.

17. IDEM lib. 38. ad Edictum.

SI servus non sit unius, sed plurium, & omnes mentiti sunt, *eum in sua potestate non esse*: vel quidam ex illis: aut dolo fecerunt, quo minus sit in potestate; unusquisque illorum tenebitur in solidum (1): quemadmodum tenerentur, si haberent in potestate. Is vero, qui nihil dolo fecerit, quo minus in potestate haberet, vel non negarit, non tenebitur.

An confessio unius liberet alium.

18. JULIANUS lib. 4. ad Urseium Ferocem.

QUi ex parte (2) dimidia heres erit, cum absentem coheredem suum defendere vellet, ut satisdationis onus evitare possit, respondit *se solum heredem esse*, & condemnatus est: quærebat actor, cum ipse solvendo non esset, an, rescisso superiore judicio, in eum, qui revera heres erat, actio dari deberet? Proculus respondit, rescisso judicio posse agi (3). Idque est verum.

Si filius pro patre agens non responderit.

19. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

SI filius, cum pro patre suo ageret (4), taceat interrogatus, omnia perinde observanda erunt, ac si non esset interrogatus (5).

An confessio unius liberet alium. 1. Interrogatio de fundo. 2. Vel de ædibus.

20. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

QUi servum alienum responderit *suum esse*, si noxali judicio conventus sit, dominum liberat (6): aliter atque si quis confessus sit, *se occidisse servum*, quem alius occidit: vel si quis responderit *se heredem*: nam his casibus non liberatur, qui fecit (7), vel qui heres est. Nec hæc inter se contraria sunt: nam superiore casu ex persona servi duo tenentur: sicut in servo communi dicimus, ubi altero convento alter quoque liberatur (8): at it, qui confitetur (9) *se occidisse* vel vulnerasse, suo nomine tenetur, nec debet impunitum esse delictum ejus, qui fecit, propter eum, qui respondit: nisi quasi defensor ejus, qui admisit, vel heredis litem subiit, hoc genere (10), tunc enim in factum exceptione data, summovendus est actor: quia ille negotiorum gestorum vel mandati actione recepturus est quod præstitit. † Idem est in eo, qui mandatu heredis *heredem se esse* respondit, vel cum eum aliàs defendere vellet.

§. 1. In jure interrogatus, *an fundum possideat*: quæro, an respondere cogendus sit, & quota ex parte fundum possideat? Respondi: Javolenus scribit possessorem fundi (11) cogi debere respondere, *quota ex parte fundum possideat*: et, si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem, quæ non defenderetur (12), in possessionem actor mittatur. §. 2. Idem & si damni infecti (13) caveamus: nam & hic respondere debet, *quota ex parte ejus sit prædium*, ut ad eam partem stipulationem accommodemus. Pœna autem non repromittentis hæc est, ut in possessionem eamus: & ideo [eu] pertinet scire an possideat.

Quibus casibus interrogari oportet.

21. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

UBicunque (14) judicem æquitas (15) moverit, æque oportere fieri interrogationem (16), dubium non est.

De effectu responsionis.

22. SCÆVOLA lib. 4. Digestorum.

PRocuratore Cæsaris ob debitum fiscale (17) interrogante, unus ex filiis, qui nec bonorum possessionem acceperat, nec heres erat, respondit, *se heredem esse*: an quasi interrogatoria creditoribus cæteris teneatur? Respondit, ab his, qui in jure non interrogassent, ex responso suo conveniri non posse (18).

DIGEST.

T I T. II.

DE (19) QUIBUS REBUS AD EUNDEM JUDICEM EATUR.

De judiciis: quibus rebus dividuntur, aut distinguuntur.

1. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI inter (20) plures familiæ erciscundæ agetur, & inter eosdem communi dividundo, aut finium regundorum, eundem judicem sumendum. Præterea, quo facilius coire coheredes vel socii possunt (21), in eundem locum omnium præsentiam fieri oportet.

De tutoribus.

2. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

CUm ex pluribus (22) tutoribus unus, quod cæteri non sint idonei, convenitur, postulante eo, omnes ad eundem judicem mittuntur (23): & hoc rescriptis Principum continetur.

T I T. III.

DE SERVO CORRUPTO (24).

Edictum. 1. De bonæ fidei possess. 2. Quid sit recipere. 3. Quid sit persuadere. De dolo persuadentis. 4. De servo bono, vel malo. 5. Quibus modis servus corrumpitur.

1. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

AIt Prætor: *Qui (25) servum, servam, alienum, alienam recepisse (26), persuasisseve quid ei dicetur dolo malo, quo eum, eam deteriorem faceret, in eum, quanti (27) ea res erit, in duplum judicium dabo.* §. 1. Qui bona fide servum emit, hoc Edicto non (28) tenebitur (29): quia nec ipse poterit servi corrupti agere: quia nihil ejus interest, servum non corrumpi: & sane, si quis hoc admiserit, eveniet, ut duobus actio servi corrupti competat: quod est absurdum. Sed nec eum, cui bona fide homo liber servit, hanc actionem posse exercere opinamur. §. 2. Quod autem Prætor ait, *recepisse* (30), ita accipimus, si susceperit servum alienum ad se: & est (31) proprie *recipere*, refugium (32) abscondendi causa servo præstare, vel in suo agro, vel in alieno loco, ædificiove.

§. 3. *Persuadere* autem est plus (33), quam (34) compelli, atque cogi sibi parere. Sed (35) persuadere τῶν μέσων (36) ἐστὶν (37), id est, *ex mediis* (scilicet verbis) *est*: nam & bonum consilium quis dando potest suadere, & malum: & ideo (38) Prætor adjecit, *dolo malo, quo eum deteriorem faceret*: neque enim delinquit, nisi qui tale aliquid servo persuadet, ex quo eum faciat deteriorem. Qui igitur servum sollicitat (39) ad aliquid vel faciendum vel cogitandum improbe, hic videtur hoc Edicto notari. §. 4. Sed utrum ita demum tenetur, si bonæ (40) frugi servum perpulit ad delinquendum, an vero & si malum hortatus est, vel malo monstravit, quemadmodum faceret? Et est verius, etiamsi malo monstravit, in quem modum delinqueret, teneri eum. Imo & si erat servus omnimodo fugiturus, vel furtum facturus, hic vero laudator hujus propositi extitit, tenetur: *Non enim oportet laudando augeri malitiam*. Sive (41) ergo bonum servum fecerit malum, sive malum fecerit deteriorem, corrupisse videbitur. §. 5. Is quoque deteriorem facit, qui servo persuadet, ut injuriam faceret, vel furtum (42), vel fugeret, vel alienum servum ut sollicitaret, vel ut peculium intricaret, aut amator existeret, vel erro (43), vel malis (44) artibus esset deditus, vel in spectaculis nimius (45), vel seditiosus, vel si actori (46) suasit verbis, sive (47) pretio, ut rationes dominicas intercideret (48), adulteraret (49), vel etiam ut rationem sibi commissam turbaret:

2. PAU-

(1) Vide l. 9. supr. de novatio. (2) l. 24. infr. de fidejussoribus. (3) Qui confessioni tum adhæret in non judicio [illegible]

[illegible] Anf. Adde Rebuff. ad const. reg. in proœm. gloss. 5. num. 117. Cujac. ad Novell. [illegible] (20) Concursu actionum ubi sunt causæ, ut in familia erciscunda, communi dividundo, finium regundorum judicio [illegible]

2. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

VEl luxuriosum (1) vel contumacem (2) fecit: quive, ut stuprum (3) pateretur (4), persuadet.

De dolo persuadentis, & lusu. 1. Si quis persuaserit servo in tectum ascendere, vel in puteum descendere.

3. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

DOlo malo adjecto calliditatem (5) notat Prætor eius, qui persuadet. Cæterum, si quis sine dolo deteriorem fecerit, [non notatur]: Et si lusus (6) gratia fecit, non tenetur (7).

§. 1. Unde quæritur, si quis servo alieno suaserit *in tectum ascendere*, vel *in puteum* (8) *descendere*: & ille parens ascenderit vel descenderit, & ceciderit, crusque (9) vel quid aliud fregerit, vel perierit, an teneatur? Et, si quidem sine dolo malo fecerit, non tenetur, si dolo malo, tenebitur.

4. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SEd commodius est, utili lege Aquilia eum teneri (10).

De dolo recipientis. 1. Si quis persuaserit servo, quem liberum putabat. 2. De confitente. 3. Si servus fecisse dicetur. 4. Ad quod tempus refertur hæc actio.

5. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

DOli verbum etiam ad eum, qui recepit (11), referendum est: ut non alias teneatur, nisi qui dolo malo fecerit (12). Cæterum si quis, ut (13) domino custodiret, recepit vel humanitate vel misericordia (14) ductus, vel adprobata atque justa ratione, non tenebitur. §. 1. Si quis dolo malo persuaserit quid servo, quem liberum putabat, mihi videtur, teneri (15) eum oportere: majus enim delinquit, qui liberum putans corrumpit: & ideo, si servus fuerit, tenebitur.

§. 2. Hæc actio etiam adversus fatentem *in duplum* est (16), quamvis (17) Aquilia inficiantem duntaxat coerceat (18).

§. 3. Si servus servare fecisse (19) dicetur, judicium cum noxæ deditione redditur. §. 4. Hæc actio refertur ad tempus servi corrupti, vel recepti, non ad præsens: & ideo [&] si decesserit, vel alienatus (20) sit, vel manumissus, nihilominus locum habebit actio: nec extinguitur manumissione semel nata actio (21).

6. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

PRæteritæ enim utilitatis æstimatio in hoc judicium versatur:

7. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

NAm & mali servi forsitan consequuntur libertatem (22): & posterior causa interdum tribuit manumissionis justam rationem.

An heres agat.

8. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SEd & heres ejus, cujus servus corruptus est, habet hanc actionem (23): non solum si manserit in hereditate servus, sed & si exierit, forte legatus (24).

De servo communi. Aut cujus ususfructus alienus est, recepto vel corrupto. 2. De dupla. 3. De servo depretiato.

9. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

SI quis servum communem meum & suum corruperit (25), apud Julianum lib. IX. Digestorum quæritur, an hac actione teneri possit? Et ait, teneri eum socio (26): præterea, poterit & communi dividundo, & pro socio, si socii [sint], teneri, ut Julianus ait. Sed cur deteriorem facit Julianus conditionem socii, si cum socio agat, quam si cum extraneo agit? nam qui cum extraneo egit, sive recepit, sive corruperit, agere potest: qui cum socio, sine (27) alternatione, id est, si corrupit? nisi forte non putavit Julianus, hoc cadere in socium (28): nemo enim suum recipit: sed si celandi animo recepit, potest defendi, teneri eum. §. 1. Si in servo ego habeam usumfructum, tu proprietatem, si quidem a me sit deterior factus, poterit mecum experiri: si tu id feceris, ego agere utili actione possum: ad omnes (29) enim corruptelas hæc actio pertinet: & interesse fructuarii (30) videtur, bonæ frugi servum esse, in quo usumfructum habet. Et si forte alius eum receperit, vel corruperit, utilis actio fructuario competit. §. 2. Datur autem actio, *quanti* (31) *ea res erit*, *ejus dupli* (32). §. 3. Sed quæstionis est, æstimatio utrum ejus duntaxat fieri debeat, quod servus in corpore vel in animo damni senserit, hoc est, quanto vilior servus factus sit, an vero & cæterorum? Et Neratius ait, tanti (33) condemnandum corruptorem, quanti (34) servus ob id, quod subreptus sit, minoris sit.

De rebus, quas secum servus abstulit.

10. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

IN hoc judicium etiam rerum æstimatio (35) venit, quas secum servus abstulit: quia omne damnum duplatur (36): neque interest, ad eum perlatæ fuerint res, an ad alium: sive etiam consumptæ sunt: etenim justius est, eum teneri, qui princeps (37) fuerit delicti, quam eum quæri, ad quem res perlatæ sunt.

De furtis postea factis. 1. De instrumentis corruptis. 2. De concursu hujus, & aliarum actionum.

11. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

NEratius ait, postea furta facta in æstimationem non venire: Quam sententiam verum puto: cum & verba Edicti, *quanti* (38) *ea res erit*, omne detrimentum recipiant.

§. 1. Servo persuasi, *ut chirographa debitorum corrumpat*, videlicet tenebor. Sed si consuetudine peccandi postea & rationes (39), cæteraque similia instrumenta subtraxerit vel interleverit (40), deleverit, dicendum erit, corruptorem horum nomine non teneri. §. 2. Quamvis autem, rerum subtractarum nomine, *servi corrupti* competat actio, tamen & (41) *furti* agere possumus: *ope* enim *consilio* sollicitatoris videntur res abesse (42): nec sufficiet, alterutra actione egisse: quia altera alteram non minuit. Idem & in eo, qui servum recepit (43), & celavit, & deteriorem fecit, Julianus scribit: Sunt enim diversa (44) maleficia furis, & ejus, qui deteriorem servum fecit. Hoc amplius, & *condictionis* nomine tenebitur. Quamvis enim condictione hominem, pœnam autem furti actione consecutus sit, tamen & quod interest, debebit consequi actione servi corrupti:

12. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

QUia manet reus obligatus, etiam rebus redditis.

De tempore hujus actionis, de successoribus. 1. De servo hereditario corrupto.

13. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

HÆc actio perpetua (45) est, non temporaria: & heredi (46), cæterisque successoribus competit, in heredem non dabitur, quia pœnalis est. §. 1. Sed & si quis servum hereditarium corruperit, hac actione tenebitur: sed & petitione (47) hereditatis (48), quasi prædo, tenebitur.

1. De filiofam. corrupto. 2. Si communis. 3. Vel fructuarius servus corruperit. 4. De servo pignerato corrupto. 5. De duplo. 6. De furto. 7. De damno, de servo locato. 8. De servo depretiato. 9. Vel facto inutili.

14. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

UT tantum veniat in hereditatis petitionem, quantum in hanc actionem. §. 1. De filio filiave familias corruptis huic Edicto locus non est (49): quia *servi corrupti* constituta actio est, qui (50) in patrimonio nostro esset: & pauperiorem se factum esse dominus probare potest, dignitate & fama domus integra manente: sed (51) utilis (52) competit, officio judicis æstimanda: quoniam interest nostra (53), animum liberorum nostrorum non corrumpi. §. 2. Si servus communis, meus & tuus, proprium meum servum corruperit (54), Sabinus, non posse agi cum socio: perinde atque si proprius meus servus corrupisset conservum. Item, si servus communis extraneum corruperit, videndum est, utrum cum duobus agi debeat, an & cum singulis, exemplo cæterarum noxarum? Et magis est, ut unusquisque in solidum teneatur, altero autem solvente, alterum liberari (55). §. 3. Si is, in quo usumfructum habeo, servum meum corruperit, erit mihi actio cum domino proprietatis. §. 4. Pignoris dati nomine debitor habet hanc actionem (56). §. 5. In hac actione non (57) extra rem duplum est: id enim, quod damni datum est, duplatur (58).

§. 6. His consequenter & illud probatur, [ut], si servo meo persuaserit, ut Titio furtum faciat, non (59) solum in id tenearis, quo deterior servus effectus est, sed & in id, quod Titio præstaturus sim. §. 7. Item non solum, si mihi damnum dederit consilio tuo, sed etiam (60) si extraneo, eo quoque nomine mihi teneris, quod ego lege Aquilia obnoxius sim: aut si ex conducto (61) teneor alicui (62), quod ei servum locavi, & propter te deterior factus sit, teneberis & hoc nomine. Et si qua talia sint. §. 8. Æstimatio autem habetur in hac actione, quanti (63) servus vilior factus sit: quod officio judicis expeditur. §. 9. Interdum tamen & inutilis fit, ut non expediat talem servum habere. Utrum ergo & pretium cogitur dare sollicitator, & servum dominus lucrifaciat? an vero cogi debet dominus restituere servum, & pretium servi accipere? Et verius est, electionem domino dari: sive servum detinere cupit: & damnum, quanti deterior servus factus est, in duplum accipere: vel, servo restituto, si copiam hujus rei habeat pretium consequi: quod si non habeat, pretium quidem simili modo accipere debet: cedere autem sollicitatori, periculo ejus, de dominio servi actionibus. Quod tamen de restitutione hominis dicitur, tunc locum

(1) ἄσωτον, id est, prodigum. *Synops. Basil. ibid.* vide *l. 15. infr. de curat. furios.* (2) Erga dominum *arg. l. 9. infr. de tutor. & curat. dat.* (3) ἀσχημονῆσαι. *Synops. ibid.* ubi Scholiastes ita exponit [illegible] (4) *l. 6. infr. ad l. Jul. de adult.* (5) *l. 9. §. 2. supr. de dolo.* (6) Lusus gratia quod fit delictum, non obligat eum, qui facit, *ut hic*, alioqui nemo [illegible] *ad l. 9. in fin. infr. de oblig. & act.* (7) Si modo lusus non fuit perniciosus, *l. 10. supr. ad l. Aquil.* (8) *§. ult. Inst. de l. Aquil.* (9) Adde *l. 24. infr. de act. empt.* (10) *d. §. ult.* (11) *l. 1. infr. de receptatoribus.* (12) Recepit. (13) *Synopsis eod. cap.* [illegible] adde *l. 23. §. 4. infr. de furtis.* (14) Misericordia qui alienum servum [illegible], non tenetur, *ut hic*, at is, qui misericordia ductus solvit compeditum, in factum actione tenetur, *l. 9. §. 7. supr. de dolo §. ult. in fin. Inst. de l. Aquil.* & qui eadem miseratione custodiam militis [illegible], *l. ult. §. 1. infr. de custod. reor.* (15) *Synops. Basil. eod. c. 4. de servo corrupto. & lege Aquilia, l. 41. §. 2. supr. ad l. Aquil.* (16) Vide *l. 9. §. 2. infr. eod.* (17) Servi corrupti actio in duplum coercet confitentem: Aquilia, inficiantem, *ut hic d. c. 4.* (18) Simplum *l. 23. §. 10. supr. ad l. Aquil.* (19) Hoc est, sollicitasse alium, [illegible], Græcis *d. c. 4.* (20) Vide *l. ult. infr. arborum furtim cæsarum.* (21) *l. 26. infr. de oblig. & act.* adde *l. 32. in fin. supr. ad l. Aquil.* (22) Ut & nequam liberi a patre interdum cum convicio instituuntur heredes, & non [illegible] testamento aliquid percipiunt, *l. 40. §. 9. infr. de heredib. inst.* [illegible] *infamia.* (23) *l. 13. in pr. & §. 1. infr. eod.* (24) Idem in actione furti, *l. 41. infr. de furt.* (25) Contraria huic legi videtur, *l. 14. §. 2. si servum infr. eod.* sed Græci sic conciliant: quia hic ponit socium communem servum corrupisse: ibi vero servum communem corrupisse servum proprium unius ex dominis. Mod. (26) Socius, si quid in re communi commisit, tenetur socio, *l. 16. §. 4. supr. famil. erc. supr. commun. divid. l. 45. infr. pro socio.* (27) Socius non agit adversus socium, servi recepti vel corrupti nomine. Cur? quia socius recepti vix teneri potest, qui suum servum recepit: nisi celandi animo receperit. (28) Vide *l. 45. infr. pro socio.* (29) Etiam & ad adulteria, vide *l. 6. infr. ad leg. Jul. de adulteriis*, adde *l. 1. in fin.* [illegible] adde & exempla ex *l. 59 §. 29 & 14 infr. de furtis* tametsi apertius hic legentur omnium [illegible] omnium leguntur [illegible] ad proprietarium, & fructuarium, ex quibus in hac lege specie agitur. (30) *l. 29. in fin. supr. ad l. Aquil.* (31) *l. 1. in pr. supr. eod.* (32) *d. l. 1. l. 5. §. 2. supr. eod. l. 13. l. 14. in princ. §. 9 infr. eod.* (33) *Synops. Basil. eod. c. 8.* (34) *l. 1. supr. eod. l. 13 §. 8. infr. eod.* (35) *V. l. 8. infr. arborum furtim cæsarum.* (36) [illegible] *C. de furt.* [illegible] *quod interest.* (37) Facit *l. 1. §. 11 supr. si quadrupes l. 30. §. 10 supr. ad leg. Aquil.* (38) *Quanti ea res est* formula omne detrimentum continetur. (39) *l. 1. §. 1. supr. eod.* (40) *V. l. 19 C. de testament. ordin.* (41) *l. 16. in fin. infr. eod.* (42) *V. l. 52. infr. de furtis.* (43) *V. l. 14. C. de furtis.* (44) Id est, dum facit, *l. 2. §. penult. infr. de privatis delict. l. 4. C. hoc tit.* (45) *Synops. Basil. eod. c. 11* (46) *l. 8. supr. eod.* (47) *l. 13. l. 14. supr. de petit. hered.* (48) In quam tantum venit, quantum in hanc actionem, servi corrupti scilicet [illegible] in duplum adeo hereditaria servi corrupti actione, cum tamen actio legis Aquiliæ in petitionem hereditatis ad simplum veniat, *l. 36. §. 4. supr. de petit. hered.* non ad duplum, quod ex inficiatione crescit. Cur tam varie? vel ideo quod hæc, servi corrupti scilicet [illegible] pœnalis est, illa non item. Hæc igitur in hereditate inventa est: illa non [illegible] enim a defuncto non [illegible], negare nihil potuit & ita hereditati dupli nomine teneri non debuit, cum Aquilia in duplum adversus solum inficiantem sit concepta. Et [illegible] exceptio, ut quæ in corpore hereditatis non includuntur, ad heredem non respiciunt. *vid. Zas. 1. Resp. 14.* (49) Cur potius, quam servi? vel ideo, quod servo corrupto minuitur solum domini patrimonium, dignitate salva familiæ: in filio omnino secus. Cæterum [illegible] [illegible] infamiam: poterit tamen parens in corruptorem filii utili actione experiri verbis obscuris, temperatis, mollioribus, ut non faciat mentionem probri, quod suæ continet domui, in qua officio judicis æstimabitur quidquid ex filio commodi perciperet pater, si esset bonus & frugi adde *l. 10. §. 1. infr. de furt.* vide Cujac. [illegible] (50) Servi corrupti actio constituta est de servo, qui sit in nostro patrimonio unde constat ob filium, & filiam corruptam, directam saltem non competere servi corrupti actionem ut qui non sint in nostro patrimonio, sed utilem adde *Synops. Basil. eod. c. 11.* (51) Actio utilis de filiofamilias corrupto competit *ut hic* ut & Aquilia de eo vulnerato, *l. 5. in fin. supr. ad l. Aquil.* (52) *V. l. 14. infr. de præscript.* (53) [illegible] *Zas.* hoc probare, hæc actionem hodie locum habere in iis, qui nobis serviunt. (54) *V. l. 27. §. 1. supr. ad l. Aquil.* (55) *l. 20. supr. de noxal.* (56) *l. 10. §. 1. supr. ad l. Aquil.* (57) Id est, duplum, sed dupli pœna non præstatur ultra rem ipsam: sed res ipsa tantum duplatur. (58) *l. 1. §. penult. supr. eod.* (59) *Synops. Basil. d. c. 10.* (60) *d. c. 11.* (61) *V. l. 30. §. 5. infr. de furtis.* (62) Adde *l. 41. in fin. infr. locati.* (63) *V. l. 9. in fin. supr. eod.*

locum habet, cum de homine vivo agitur. Quid autem si de manumisso eo agatur? non facile apud judicem audietur, dicendo, ideo se manumisisse, quoniam habere noluerat domi: ut & pretium habeat, & libertum.

De contemptione domini.

15. GAJUS lib. 6. ad Edictum provinciale.

CОrrumpitur (1) animus servi, & si persuadeatur ei, ut dominum contemneret (2).

De servo manumisso.

16. ALFENUS [Varus] lib. 2. Digestorum.

DOminus servum dispensatorem (3) manumisit: postea rationes ab eo accepit: & cum eis non constaret, comperit apud quandam mulierculam pecuniam eum consumpsisse: Quærebatur, possetne agere servi corrupti cum ea muliere, cum is servus jam liber esset? Respondi, posse: sed etiam (4) furti de pecuniis, quas servus ad eam detulisset.

Si uxor conveniatur.

17. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SErvi corrupti nomine, & constante matrimonio, merito in mulierem datur actio: sed, favore (5) nuptiarum, in simplum (6).

T I T. IV.

DE FUGITIVIS (7).

De eo, qui fugitivum celat. 1. *De his, qui fugitivum admittunt, aut protegunt, & de his, qui reddunt vel exhibent.* 2. *De fugitivo inquirendo.* 3. *Et in publicum deducendo.* 4. *Et custodiendo.* 5. *Qui dicuntur* fugitivi. 6. *Quid sit* in publicum deducere. 7. *De fugitivo custodiendo.* 8. *Et ad Magistratum deducendo, ejus nomine, & notis, domino edendis.*

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

IS, qui fugitivum celavit, fur est (8). §. 1. Senatus censuit: *Ne fugitivi (9) admittantur in saltus (10): neque protegantur a villicis (11), vel procuratoribus possessorum:* [&] *multam* statuit: *his autem, qui intra viginti (12) dies fugitivos vel dominis reddidissent, vel apud Magistratus exhibuissent, veniam in ante actum dedit.* † Sed & deinceps eodem Senatusconsulto *impunitas (13) datur ei, qui intra præstituta tempora, quam repperit fugitivos in agro suo, domino vel Magistratibus tradiderit.* §. 2. Hoc autem Senatusconsultum *aditum* (14) etiam *dedit militi vel pagano, ad investigandum fugitivum in prædia Senatorum vel paganorum* (15). Cui rei etiam lex Fabia prospexerat, & Senatusconsultum Modesto (16) Consule factum, *Ut fugitivos inquirere volentibus litteræ (17) ad Magistratus dentur: multa etiam centum solidorum in Magistratus statuta; si, literis acceptis, inquirentes non adjuverint. Sed & in eum, qui quæri apud se prohibuit, eadem pœna statuta.* † Est etiam generalis Epistola Divorum Marci & Commodi, qua declaratur, & Præsides, & Magistratus, & milites stationarios (18) dominum adjuvare debere in inquirendis fugitivis: & ut inventos redderent, & ut hi, apud quos delitescant, puniantur, si crimine contingantur (19). §. 3. Unusquisque eorum, qui fugitivum adprehendit, in publicum deducere debet. §. 4. Et merito monentur Magistratus, eos diligenter (20) custodire, ne evadant. §. 5. *Fugitivum* accipe, & si quis utro sit. Fugitivi autem appellatione, ne fugitive natum non contineri, Labeo lib. 1. ad Edictum scribit.

§. 6. *In publicum deduci* intelliguntur, qui (21) Magistratibus municipalibus traditi sunt, vel publicis ministeriis. §. 7. Diligens custodia etiam vincire permittit. §. 8. Tamdiu autem custodiuntur, quamdiu ad Præfectum Vigilum (22), vel ad Præsidem deducantur: eorumque nomina, & notæ, & cujus se quis esse dicat, ad Magistratus deferantur: ut facilius adgnosci & percipi fugitivi possint. *Notæ* (23) autem verbo etiam cicatrices continentur. Idem juris est, si hæc (24) in scriptis publice vel in ædes proponas.

Pœna fugitivi.

2. CALLISTRATUS lib. 6. Cognitionum.

FUgitivi simplices (25) dominis reddendi sunt: sed si pro libero se gesserint, gravius (26) coerceri solent.

De fugitivo inquirendo.

3. ULPIANUS lib. 7. de officio Proconsulis.

DIvus Pius rescripsit, eum, qui fugitivum vult requirere in prædiis alienis, posse adire Præsidem, literas (27) ei daturum, & si ita res exegerit, apparitorem quoque, ut ei permittatur ingredi (28), & inquirere: & pœnam eundem Præsidem in eum constituere, qui inquiri non permiserit.

† Sed & divus Marcus Oratione, quam in Senatu recitavit, facultatem dedit ingrediendi tam Cæsaris, quam Senatorum (29), & paganorum prædia volentibus fugitivos inquirere: scrutarique cubilia atque vestigia occultantium.

De fugitivo custodiendo, & ad Præsidem transmittendo.

4. PAULUS lib. 1. Sententiarum.

LImenarchæ (30), & stationarii (31) fugitivos deprehensos recte in custodia retinent. Magistratus municipales ad officium Præsidis provinciæ vel Proconsulis comprehensos fugitivos recte transmittunt.

Si fugitivus in arenam se dederit.

5. TRYPHONINUS lib. 1. Disputationum.

SI in arenam fugitivus servus se dederit, ne istu quidem periculo discriminis (32) vitæ tantum (33) sibi irrogato potestatem domini evitare, poterit: nam Divus Pius rescripsit, omnimodo eos dominis suis reddere (34), sive ante pugnam ad bestias, sive post [pugnam], quoniam interdum, aut pecunia interversa, aut commisso aliquo majore maleficio, ad fugiendam inquisitionem, vel justitiam animadversionis, in arenam se dare mallent. Reddi ergo eos oportet.

T I T. V.

DE ALEATORIBUS (35).

Edictum. 1. *De mutuis rapinis collusorum.* 2. *De loco & tempore.* 3. *Quæ actiones furto facto negantur.* 4. *De eo, qui compulit ludere.*

1. ULPIANUS lib. 23. ad Edictum.

PRætor ait: *Si (36) quis eum, apud quem alea lusum esse dicetur, verberaverit, damnumve ei dederit: sive quid eo tempore dolo (37) ejus subtractum est, judicium non dabo (38): Is eum, qui aleæ ludendæ causa vim intulerit, uti quæque res erit, animadvertam.* §. 1. Si rapinas fecerint inter se collusores, vi bonorum raptorum non denegabitur actio: *susceptorem* enim duntaxat prohibuit vindicari, non & collusores, quamvis & hi indigni videantur. §. 2. Item notandum, quod susceptorem *verberatum*, quidem, & *damnum passum*, ubicunque & quandocunque, non vindicat: verum furtum factum domi, & eo tempore, quo alea ludebatur, licet lusor non fuerit, qui quid eorum fecerit, impune fit. *Domum* autem pro habitatione & domicilio (39) nos accipere debere, certum est.

§. 3. Quod autem Prætor negat, *se furti actionem daturum*, videamus, utrum ad pœnalem actionem solam pertineat: an & si ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel condicere? Et est relatum apud Pomponium, solummodo pœnalem actionem denegatam, quod non puto verum (40): Prætor enim (41) simpliciter ait, *si quid subtractum erit, judicium non dabo.*

§. 4. *Is enim*, inquit, *qui alea ludendæ causa vim intulerit, uti quæque res erit, animadvertam.* Hæc clausula pertinet ad animadversionem ejus, qui compulit ludere, ut aut multa multetur, aut in lautumias (42), vel in vincula publica ducatur.

De ludis tam concessis, quam vetitis.

2. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SOlent enim quidem & cogere ad lusum, vel ab initio, vel victi, dum retinent. §. 1. Senatusconsultum vetuit in pecuniam ludere: præterquam (43) si quis certet hasta (44) vel pilo jaciendo, vel currendo, saliendo (45), luctando (46), pugnando: quod virtutis causa fiat.

3. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

[IN] quibus rebus ex lege Titia, [& Publicia] & Cornelia etiam sponsionem (47) facere licet: Sed ex aliis (48), ubi pro virtute certamen non fit (49), non licet.

1. *Si*

1. *Si servus, aut filiusfamilias luserit.* 2. *De parente & patrono.*

4. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

QUod in convivio (1) vescendi causa ponitur, in eam rem familiz ludere permittitur. §. 1. Si servus, vel filiusfamilias victus fuerit, patri, vel domino competit repetitio (2). Item si servus acceperit pecuniam, dabitur in dominum de peculio actio, non noxalis: quia ex negotio gesto agitur. Sed non amplius cogendus est præstare, quam id, quod ex ea re in peculio sit. §. 2. Adversus parentes & patronos repetitio ejus, quod in alea lusum est, utilis ex hoc Edicto danda est.

TIT. VI.

SI (3) MENSOR (4) FALSUM MODUM DIXERIT.

1. *De dolo, culpa, imperitia mensoris.* 2. *De renunciatione.*

1. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

ADversus (5) mensorem agrorum Prætor in factum actionem proposuit, a quo falli nos non oportet: nam interest (6) nostra, ne fallamur in modi renuntiatione: si forte vel (7) de finibus contentio sit, vel emptor scire velit vel venditor, cujusmodi ager veneat. Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt Veteres, inter talem personam (8) locationem [& (9) conductionem] esse: sed magis operam beneficii loco præberi, & id, quod datur, ei ad remunerandum dari, & inde *honorarium* appellari; si autem ex locato [conducto] fuerit actum, dicendum erit, nec tenere intentionem. §. 1. Hac actio *dolum* (10) *malum* dumtaxat exigit: visum est enim, satis abundeque coerceri mensorem, si dolus malus solus conveniatur ejus hominis, qui civiliter obligatus non (11) est: proinde, si imperite versatus est, sibi (12) imputare debet, qui eum adhibuit: sed & si negligenter, æque mensor securus erit. Lata culpa plane dolo comparabitur (13). Sed & si mercedem accepit, non omnem culpam eum præstare, propter verba Edicti: utique enim scit Prætor, & mercede eos intervenire. §. 2. Is autem tenetur hac actione, qui *renunciavit*: sed renunciasse & eum accipere debemus, qui per (14) alium renunciavit.

1. *De dolo ejus, cui mensor mandavit.*

2. PAULUS lib. 25. ad Edictum.

VEl (15) per literas (16). §. 1. Sed si ego tibi, cum esses mensor, mandaverim, ut mensuram agri ageres, & tu id Titio delegaveris (17), & ille dolo [malo] quid in ea re fecerit, tu teneberis: quia dolo malo versatus es, qui tali homini credidisti (18).

De dolo plurium mensorum. 1. *De eo, cujus interest.* 2. *Si emptor.* 3. *Aut venditor plus dederit.* 4. *De mensore propter judicium adhibito.* 5. *De successoribus.* 6. *De servo mensore.*

3. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

SI duobus mandavero, & ambo dolose fecerint, adversus singulos in solidum agi poterit: sed altero convento, si satisfecerit, in alterum actionem denegari oportebit.

§. 1. Competit autem hæc actio ei, cujus interfuit falsam modum renunciatum non esse, hoc est, vel emptori, vel venditori (19), cui renunciatio offuit. §. 2. Pomponius tamen scribit, si emptor plus dederit venditori propter renunciationem, quia condicere potest quod plus dedit, agi cum mensore non posse: nihil enim emptoris interesse, cum possit condicere: nisi solvendo venditor non fuit, tunc enim mensor tenebitur (20). §. 3. Sed si venditor minorem modum tradiderit fraudatus a mensore, consequenter dicit Pomponius, non esse actionem adversus mensorem: quia est ex vendito actio adversus emptorem: nisi & hic emptor solvendo non sit. §. 4. Idem Pomponius scribit, si propter judicium adhibitus mensor fraudaverit me in renunciatione, teneri eum, si ob hoc de judicio minus tuli. Plane si a Judice adhibitus, contra me renunciaverit dolo malo, dubitat, an teneri mihi debeat. Quod magis admittit (21).

§. 5. Hanc actionem heredi, similibusque personis dandam, Pomponius scribit: Sed in heredem, similesque personas denegandam, ait (22). §. 6. Servi autem nomine magis noxale, quam de peculio, competere ait; quamvis civilis actio de peculio competat.

De tempore hujus actionis.

4. PAULUS lib. 25. ad Edictum.

HÆc actio perpetua est: quia initium rei non a circumscriptione, sed a suscepto negotio originem accepit (23).

De renunciatione dilata. 1. *Si cum venditore actum sit.* 2. *Quibus in rebus hæc actio locum habet.*

5. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

SI mensor non falsum modum renunciaverit, sed traxerit (24) renunciationem, & ob hoc evenerit, ut venditor liberetur (25), qui adsignaturum se modum intra certum diem (26) promisit, hæc actio locum non habet. Sed nec dari utilem debere, Pomponius ait. Erit ergo ad actionem de dolo decurrendum (27). §. 1. Si, cum falsus modus renunciatus esset, emptor cum venditore ex empto egisset: agere poterit etiam cum mensore. Sed, si nihil ejus interest, condemnari mensorem non oportet. Quod si non de toto modo, qui deerat, cum venditore egerit, sed de minore: consequenter scribit Pomponius, de residuo cum mensore agi posse. §. 2. Hoc judicium latius (28) Prætor porrexit: nam, & si cujus alterius rei (29) mensuram falsam renunciavisse dicetur, hæc actio competit. Proinde, si in ædificii mensura fefellit, vel [in] frumenti, vel [in] vini.

6. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

SIve de itineris latitudine, sive de servitute immittendi projiciendique quæratur, sive aream, vel tignum, vel lapidem metiendo mentitus fuerit;

1. *De mensore machinario.* 2. *De non mensore.* 3. *De architecto redemptore.* 4. *Tabulario.*

7. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

VEl cujus alterius rei: tenebitur. §. 1. Et si mensor machinarius (30) fefellerit, hæc actio dabitur.

§. 2. Nec non illud quoque Pomponius dicit, etiam in eum, qui mensor non fuit, fefellit tamen in modo, competere hanc actionem. §. 3. Hoc exemplo etiam adversus architectum [actio] dari debet, qui fefellit: nam & Divus Severus, adversus architectum (31) & redemptorem (32) actiones dandas, decrevit. §. 4. Ego etiam adversus tabularium (33) puto actiones dandas, qui in computatione fefellit.

TIT. VII.

DE RELIGIOSIS (34) ET SUMPTIBUS FUNERUM (35), ET UT FUNUS DUCERE LICEAT.

De eo qui in funus impendit.

1. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

QUi propter funus (36) aliquid impendit, cum defuncto contrahere creditur, non cum herede (37).

De servo sepulto. 1. *De illatione in locum alienum. De fructuario, de socio.* 2. *Edictum de eo, qui mortuum, ossave intulit, quo non debuit.* 3. *Definitio illationis.* 4. *Loci puri.* 5. *Sepulchri.* 6. *Monumenti.* 7. *De loco, in quo usufructus alienus est.* 8. *De loco serviente.* 9. *De agro pignerato.*

2. IDEM lib. 25. ad Edictum.

LOcum, in quo *Servus* (38) sepultus est, religiosum esse, Aristo ait (39). §. 1. *Qui mortuum in locum alienum intulit, vel inferri curavit, tenebitur in factum actione; In locum alterius* accipere debemus, sive in agro, sive in ædificio (40). Sed hic sermo (41) *domino* dat actionem, non bonæ fidei possessori (42): nam cum dicat, *in locum alterius*, apparet de domino eum sentire; id est, eo, cujus locus est. Sed & fructuarius inferendo tenebitur domino proprietatis.

† An & socius teneatur, si ignorante socio intulerit, tractari potest? Est tamen verius familiæ erciscundæ, vel communi dividundo conveniri eum posse.

§. 2. Prætor ait, *Sive homo mortuus, ossave hominis mortui, in locum purum alterius, aut in id sepulchrum, in quo jus non fuerit, illata esse dicentur: qui hoc fecit, in factum actione tenetur: & pœnæ pecuniariæ subjicietur.*

§. 3. De ea autem *illatione* Prætor sensit, quæ sepulturæ causa fit. §. 4. *Purus* (43) autem *locus* (44) dicitur, qui neque sacer, neque sanctus [est], neque religiosus: sed ab omnibus hujusmodi nominibus vacare videtur.

§. 5. *Sepulchrum* est (45), ubi corpus ossave (46) hominis condita sunt. Celsus autem ait: Non totus, qui sepulturæ destinatus est, locus religiosus fit, sed quatenus (47) corpus humatum est.

§. 6.

(1) Alio ludere convivii causa licet. [illegible]

§. 6. *Monumentum* (1) est (2), quod memoriæ (3) servandæ gratia existat. §. 7. Si usumfructum quis habeat, religiosum locum non facit. Sed & si alius proprietatem, alius usumfructum habuit, non faciet locum religiosum: Nec proprietarius; nisi forte ipsum, qui usumfructum legaverit, intulerit, cum in alium locum inferri tam opportune non posset: Et ita Julianus scribit. Alias autem invito fructuario, locus religiosus non fiet: sed si consentiat fructuarius, magis est, ut locus religiosus fiat (4). §. 8. Locum, qui servit, nemo religiosum facit; nisi consentiat is, cui servitus deberetur. Sed si (5) non minus commode per alium locum servitute uti potest, non videtur servitutis impediendæ causa id fieri: & ideo religiosus fit: Et sane habet hoc rationem. §. 9. Is, qui pignori dedit agrum, si in eum suorum (6) mortuum intulerit, religiosum eum facit: sed & si ipse inferatur, idem est: Ceterum alii concedere non potest;

3. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

EX consensu tamen omnium, utilius est dicere, religiosum posse fieri: idque Pomponius scribit.

De loco defuncti hereditario, vel legato.

4. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SCriptus heres prius, quam hereditatem adeat, patremfamilias mortuum inferendo, locum facit religiosum. Nec quis putet, hoc ipso *pro herede* (7) eum gerere: finge enim, adhuc eum deliberare de adeunda hereditate: Ego, etiamsi non heres eum intulerit, sed quivis alius herede vel cessante, vel absente, vel verente ne pro herede gerere videatur, tamen locum religiosum facere puto. plerumque enim defuncti ante sepeliuntur, quam quis heres eis existet, sed tunc locus fit religiosus, cum defuncti fuit: naturaliter enim videtur ad mortuum pertinere locus, in quem infertur: præsertim si in eum locum inferatur, [in] quem ipse destinavit. Usque adeo, ut, etiamsi in legatum locum sit illatus ab herede, illatione tamen testatoris fit religiosus: si modo (8) in alium locum tam opportune inferri non potuit.

De sepulchris familiaribus, & hereditariis.

5. GAJUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

F*Amiliaria* (9) sepulchra dicuntur, quæ quis *sibi*, *familiæque suæ* constituit: *Hereditaria* (10) autem: quæ quis *sibi*, *heredibusque suis* constituit:

1. *De monumento & cenotaphio.*

6. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

VEl quod paterfamilias jure hereditario adquisiit (11). Sed in utroque (12), heredibus quidem, cæterisque successoribus, qualescunque (13) fuerint, licet sepeliri (14), & mortuum inferre: etiam si ex minima parte heredes ex testamento vel ab intestato sint: licet non consentiant alii. Liberis (15) autem cujuscumque sexus vel gradus etiam filiis familias, & emancipatis, idem jus (16) concessum est: sive extiterint heredes, sive se se abstineant (17). Exheredatis autem, nisi (18) specialiter testatur justo odio commotus eos vetuerit, humanitatis gratia tantum sepeliri, non etiam alios præter suam posteritatem inferre, licet. † *Liberti* (19) autem nec (20) sepeliri, nec alios inferre poterunt (21), nisi heredes extiterint patrono: Quamvis (22) quidam inscripserint (23), *monumentum sibi libertisque* (24) *suis fecisse*: & ita Papinianus respondit: & sæpissime idem constitutum est. §. 1. Si adhuc monumentum purum (25) est, poterit quis hoc & vendere & donare. Si (26) Cenotaphium sit, posse hoc venire, dicendum est: nec enim esse hoc religiosum, Divi Fratres rescripserunt.

De eo, qui mortuum intulit in locum. 1. Aut monumentum alienum.

7. GAJUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

IS (27), qui intulit mortuum in alienum locum, aut tollere id, quod intulit, aut loci pretium præstare cogitur per in factum actionem, quæ tam heredi, quam in heredem competit, & perpetua est. §. 1. Adversus eum, qui in alterius arcam (28) lapideam (29), in qua adhuc mortuus non erit conditus, mortuum intulerit, utilem (30) actionem in factum Proconsul (31) dat: quia non proprie vel in sepulchrum vel in locum alterius, intulisse dici potest.

Si loci dominus esse aut corpus illatum effodiat. 1. De eo, qui locum religiosum pro puro vendidit. 2. De illatione in locum publicis usibus destinatum. 3. Quid sit Locus purus. *4. Quibus datur hæc actio. 5. De eo, qui prohibitus est inferre, quo jus inferendi habuit.*

8. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

OSsa (32), quæ ab alio illata sunt, vel corpus, an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto Pontificum (33), seu jussu Principis, quæstionis est? Et ait Labeo, expectandum (34) vel permissum Pontificale (35), seu jussionem Principis (36): alioquin injuriarum (37) fore actionem adversus eum, qui ejecit. §. 1. Si locus religiosus pro (38) *puro* venisse dicetur, Prætor in factum actionem in eum dat ei, ad quem ea res pertinet: quæ actio & in heredem competit, cum quasi ex empto actionem contineat. §. 2. Si in locum publicis usibus (39) destinatum intulerit quis mortuum, Prætor in eum judicium dat, si dolo fecerit: [&] erit extra ordinem plectendus, modica tamen coercitione: sed, si sine dolo, absolvendus est. §. 3. In hac autem actione, *loci puri* appellatio & (40) ad ædificium producenda est.

§. 4. Nec solum domino hæc actio competit, verum ei quoque, qui ejusdem loci habet usumfructum, vel aliquam servitutem (41): quia jus prohibendi etiam hi habent.

§. 5. Ei (42), *qui prohibitus* (43) *est inferre in eum locum, quo ei jus inferendi esset, in factum actio competit*, & interdictum: etiam si non ipse prohibitus sit, sed procurator ejus (44): quia intellectu (45) aliquo ipse prohibitus videtur.

9. GAJUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

LIberum est ei, qui prohibetur, mortuum [ossave mortui] inferre, aut statim interdicto (46) uti, quo prohibetur ei vim fieri, aut alio inferre, & postea in factum agere: per quam consequitur actor, quanti ejus interfuerit, prohibitum non esse: in (47) quam computationem cadit loci empti pretium, aut conducti merces: item sui loci pretium, quem quis, nisi coactus [est], religiosum facturus non esset. Unde miror (48); quare constare videatur, *Neque heredi, neque in heredem dandam hanc actionem* (49): nam (50), ut apparet, pecuniaria quantitas tantum in eam deducitur: Certe, perpetuo (51) ea inter ipsos competit.

De Via ad sepulchrum.

10. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SI venditor fundi exceperit (52) locum sepulchri ad hoc, *Ut ipse, posterique ejus illo inferrentur*, si via uti prohibeatur, ut mortuum suum inferret, agere potest: videtur enim etiam hoc exceptum inter ementem & vendentem, *Ut ei* (53) *per fundum sepulturæ causa ire liceret.*

De lege Venditionis, ne mortui inferantur.

11. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

QUod si locus monumenti hac lege venierit, *Ne in eum inferrentur, quos jus est inferri*, pactum quidem ad hoc non sufficit (54): sed stipulatione (55) id caveri oportet (56).

Si via ad sepulchrum non sit. 1. De usu sepulchri. 2. Edictum de actione Funeraria. *3. Et ejus ratio. 4. Qui funus facere debent. 5. De* Quantitate *sumptus funeris. 6. De* magistratu *sumptus decernente. Qua pecunia funus fit.*

12. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SI quis sepulchrum habeat, viam autem ad sepulchrum non habeat, & a vicino ire prohibeatur, Imperator Antoninus cum patre rescripsit (57), *Iter ad sepulchrum peti precario* (58), *& concedi solere: ut quotiens non debetur, impetretur ab eo, qui fundum adjunctum habeat.* Non tamen hoc rescriptum, quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem civilem inducit: sed extra ordinem interpellerer (59). Præses etiam compellere debet, justo pretio (60) iter ei præstari: ita tamen, ut Judex etiam de opportunitate loci prospiciat, ne vicinus magnum patiatur detrimentum. §. 1. Senatusconsulto cavetur, *Ne usus sepulchrorum*

per-

(1) [illegible]

permutationibus (1) *polluatur*, id est, ne sepulchrum aliæ (2) conversationis usum accipiat. §. 2. Prætor ait (3): *Quod funeris causa sumptus factus erit, ejus recuperandi nomine, in eum, ad quem (4) ea res pertinet, judicium dabo.* §. 3. Hoc Edictum justa ex causa propositum est: ut (5) qui funeravit, persequatur id (6), quod impendit. Sic enim fieri, ne insepulta corpora jacerent: neve quis de alieno funeretur. §. 4. Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegit: sed si non ille fecit, nullam esse hujus rei pœnam, nisi (7) aliquid (8) pro hoc emolumentum ei relictum est: tunc enim, si non (9) paruerit voluntati defuncti, ab hoc repellitur. Sin (10) autem de hac re defunctus non cavit, nec ulli delegatum id munus est, scriptos heredes ea res contingit: si nemo scriptus est, legitimos, vel cognatos quosque suo ordine, quo succedunt. §. 5. Sumptus funeris arbitrentur pro facultatibus (11), vel dignitate (12) defuncti (13). §. 6. Prætor vel Magistratus municipalis ad funus sumptus decernere debet; si (14) quidem est pecunia in hereditate, ex pecunia: si non est, distrahere debet ea, quæ tempore peritura sunt, quorum retentio oneret hereditatem (15): si minus, si quid auri, argentique (16) fuerit, distrahi, aut pignerari jubebit, ut pecunia expediatur:

13. GAJUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

VEl a debitoribus, si facile exigi possit.

2. *Si is, cui testator mandavit, funus non duxerit.* 3. *Qui sint sumptus funeris.* 5. *Quæ non debeant cum corporibus condi.* 6. *Qualis sit actio funeraria: quid in eam veniat.* 7. *Et quibus competit.* 8. *De his, qui testantur se pietatis causa facere.* 9. *De parte sumptus recuperanda.* 10. *De modico sumptu.* 11. *De eo, qui se heredem putat, funerante.* 12. *An actio funeraria cum aliis concurrat.* 13. *Si quis herede prohibente.* 15. *Vel mandato alterius.* 16. *Vel quasi negotium heredis gerens funeraverit.* 17. Adversus quos datur *funeraria*, & *primum de successoribus*.

14. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

ET (17) si quis impediat eum, qui emit, quo minus ei res tradantur, Prætorem intervenire oportere, tuerique hujusmodi factum, si quid impediat, quo minus ei res venditæ tradantur. §. 1. Si colonus, vel inquilinus sit is, qui mortuus est, nec sit, unde funeretur, ex invectis illatis eum funerandum Pomponius scribit: &, si (18) quid superfluum remanserit, hoc pro debita pensione teneri. † Sed & si res legatæ sint a testatore, de cujus funere agitur, nec sit, unde funeretur, ad eas quoque manum mittere oportet: *Satius (19) est enim, de suo testatorem funerari, quam aliquos legata consequi.* † Sed (20) si adita fuerit postea hereditas, res emptori auferenda non est: quia bonæ fidei possessor est, & dominium habet, qui auctore Judice comparavit (21). Legatarium tamen legato carere non oportet, si potest indemnis ab herede præstari: Quod si non potest, *melius (22) est legatarium non lucrari, quam emptorem damno adfici*. §. 2. Si (23) cui funeris sui curam testator mandaverit, & ille accepta pecunia, funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam Mela scripsit: Credo tamen, & extra ordinem eum a Prætore compellendum funus ducere.

§. 3. *Funeris causa sumptus factus* videtur is demum, qui ideo (24) fit, ut funus ducatur, sine quo funus duci non possit, utputa si (25) quid impensum est in delationem (26) mortui: sed & si quid in locum fuerit erogatum, in quem mortuus inferetur, funeris causa videri impensum Labeo scribit: quia necessario locus paratur, in quo corpus conditur.

§. 4. Impensæ peregre (27) mortui, quæ facta est, ut corpus perferretur, funeris est, licet nondum humo funeretur.

† Idemque & si quid ad corpus custodiendum, vel etiam commendandum (28) factum sit, vel si quid in marmor, vel vestem (29) collocandam (30). §. 5. Non (31) autem oportet ornamenta cum corporibus condi (32): nec quid aliud hujusmodi, quod homines (33) simpliciores (34) faciunt.

§. 6. Hæc actio, quæ *funeraria* dicitur, ex bono & æquo oritur: continet (35) autem *funeris causa* tantam *impensam*, non etiam cæterorum sumptuum. † *Æquum* (36) autem accipitur ex dignitate (37) ejus, qui funeratus est, ex causa, ex tempore, & ex bona fide: ut neque plus imputetur sumptus nomine, quam factum est: neque tantum, quantum factum est, si immodice factum est: deberet enim haberi ratio facultatium ejus, in quem factum est: & ipsius rei (38), quæ *ultra modum* sine causa consumitur. Quid ergo, si ex voluntate testatoris impensum est? Sciendum est, nec voluntatem sequendam (39), si res egredietur *justam* sumptus rationem, pro modo autem facultatium sumptum fieri. §. 7. Sed interdum is, qui sumptum in funus fecit, *sumptum non recipit*, si pietatis (40) gratia fecit, non hoc animo, quasi recepturus sumptum, quem fecit: & [ita] Imperator Noster rescripsit. Igitur æstimandum erit arbitro, & perpendendum, quo (41) animo sumptus factus sit: utrum negotium quis vel defuncti, vel heredis gerit, vel ipsius humanitatis (42): an vero misericordiæ, vel pietati tribuens, vel affectioni. Potest tamen distingui & misericordiæ modus, ut in hoc fuerit misericors, vel pius, qui funeravit, ut eum sepeliret, ne insepultus jaceret, non etiam, ut suo sumptu (43) fecerit: quod si judici liqueat, non debet eum qui convenitur, absolvere: *Quis* (44) *enim sine pietatis intentione alienum cadaver funerat?* Oportebit igitur testari (45) quem, quo animo funerat: ne postea patiatur quæstionem. §. 8. Plerique filii, cum parentes suos funerent, vel alii, qui heredes fieri possunt, licet ex hoc ipso neque pro herede gestio (46), neque aditio præsumitur, tamen ne vel *miscuisse* se necessarii, vel cæteri *pro herede gessisse* videantur, solent testari, *Pietatis gratia facere se sepulturam*. Quid si supervacuo fuerit factum? ad illud se munitu videntur, ne miscuisse se credantur: ad illud non, ut sumptum consequantur: quippe protestentur, *pietatis gratia id se facere*: planius igitur eos testari oportet, *ut & sumptum possint servare*. §. 9. Fortassis quis possit dicere, interdum partem sumptus facti posse reciperari, ut quis pro partu quasi negotium gerens, pro parte pietatis gratia id faciat. Quod est verius: partem igitur sumptus consequetur, quem non donandi animo fecit. §. 10. Judicem, qui de ea æquitate cognoscit, interdum sumptum omnino non debere admittere modicum factum, si (47) forte in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus sit (48): nam non debet hujus rationem habere, cum contumeliam defuncto fecisse videatur, ita eum funerando (49). §. 11. Si quis, dum se heredem putat, patremfamilias funeraverit, funeraria actione uti non poterit: quia non hoc animo fecit, quasi alienum negotium gerens: & ita Trebatius & Proculus putat. Puto tamen, & ei ex causa dandam actionem funerariam (50).

§. 12. Labeo ait, quotiens quis aliam (51) actionem habet de funeris impensa consequenda, *funeraria* eum agere non posse: & ideo, si *familiæ erciscundæ* agere possit (52), funeraria non acturum: plane, si jam familiæ erciscundæ judicio actum sit, posse agi.

§. 13. Idem Labeo ait, si prohibente (53) herede funeraveris testatorem, ex causa competere tibi funerariam: Quid enim, si filium testatoris heres ejus prohibuit? Huic contradici potest, *Ergo pietatis gratia funerasti*; sed pone me testatum: *Habiturum me funerariam actionem*: de suo (54) enim expedit mortuos funerari: & quid, si testator quidem funus mihi mandavit, heres prohibet, ego tamen nihilominus funeravi? nonne æquum est, mihi funerariam competere? & generaliter puto, judicem [justum] non meram (55) negotiorum gestorum actionem imitari, sed solutius æquitatem sequi; cum hoc ei & actionis natura indulget.

§. 14. Divus autem Marcus rescripsit, *Eum heredem, qui prohibet funerari ab eo, quem testator elegit, non recte facere: pœnam tamen in eum statutam non esse* (56).

§. 15. Qui mandatu alterius funeravit, non habet funerariam actionem, sed is scilicet, qui mandavit funerandum, [sive] solvit ei, cui mandavit, sive debet. Quod si pupillus mandavit, sine tutore auctore, utilem funerariam dandam adversus heredem ei, qui impendit: lucrari enim heredem iniquum est. Si autem pupillus funus ad se pertinens sine tutoris auctoritate mandavit, dandam in eum actionem arbitror, si & heres extitit ei, qui funeratus est, solvendoque hereditas est. Contra si quis mandatu heredis funeravit, non posse eum funeraria agere, Labeo scribit: quia habet mandati actionem.

§. 16. Si tamen quasi negotium heredis gerens funeravit, licet ratum non habeat, tamen funeraria eum agere posse, Labeo scribit.

§. 17.

---

(1) Ex venditionibus, obligationibus l. 2. in fin. [illegible] eod. sic legari non possunt monumenta, sed jus inferendi mortui l. 14. C. de legat. Graci in Synops. Basil. 59. tit. 1. c. 4. hunc locum ita paucis explicant: sepulchra in alium usum non commutantur. (2) Al. Alienæ. al. aliæ. (3) Quæ sequuntur usque ad l. 17. optime cohærent, & pertinent ad actionem funerariam seu sumptuum repetitionem. (4) Successorem, patrem, dominum, vide l. 1. supr. eod. (5) Funeraria ad sumptus funeris recipiendos datur. (6) l. 2. 2. supr. eod. adde l. 12. in fin. infr. mandat. (7) Tunc enim facere ex præscripto testatoris, relictum amittit. vide l. 24. §. 2. infr. eod. (8) Aliquod. (9) Vide l. pen. in fin. C. de legatis. (10) Funus facere is debet, qui a testatore electus est: si nullus sit electus, heres scriptus: si nullus sit scriptus, heres legitimus. (11) l. 14. §. 8. in medio & fin. infr. eod. (12) d. l. 14. §. 6. in princ. l. 22. infr. eod. & l. 23. infr. de administr. & peric. tut. (13) In aliis causis, prætor hoc attenditur conformalis defuncti in [illegible] l. 14. in fin. supr. de petit. heredit. (14) Ordinem elegantem distrahendorum bonorum alienorum observa & vide in l. 15. §. 2. infr. de re judicata. (15) Retentio eorum, quæ tempore peritura sunt, onerat hereditatem. (16) [illegible] scilicet. (17) Al. An (18) Atque ita funeris impensa pignori tacito præfertur, ut hic quia etiam doti & generaliter omni creditori [illegible] creditori l. 45. infr. eod. (19) §. 11. infr. eod. (20) Sed. Id est, sed & . Pertinet enim versiculus hic ad initium. (21) Et qui ex auctore possidet, l. 11 infr. de acquir. vel amitt. possess. (22) Vide l. 41. infr. de vulg. subst. (23) Adde l. 12. §. 4. supr. eod. (24) Al. qui ideo fit, ut, adde l. 37. infr. eod. vel qui ideo fuit, factus scilicet. (25) Funeris hæ sunt impensæ, alatio mortui, loci sepulturæ pretium, delatio mortui ex peregrino loco, cadaveris custodia, vestitus, area, depositio, hic & §. 4. infr. eod. Synops. eod. cap. 10. (26) [illegible] Synops. Basil. Porro delatio mortuorum fiebat lectica, ut ex Asconio, Martiali 4. & 6. & Gellio probat Lipsius, 2. Elect. 19. honestiorum lectica hexaphoros. tenuiorum sandapila, cui subjecti [illegible] homines gestabant. (27) l. 119. §. pen. infr. de verb. oblig. & demonstr. (28) Commendandum ex Columell. ad hunc [illegible] vide Cujac. 2. obs. 17. [illegible], Basil. Cujac. 21. obs. 21. Potest tamen aptissimi commendare, nihil aliud esse, quam deponere, quoad justæ sepulturæ tradatur. Cujac. 4. obs. 12. (29) [illegible] Synops. 2. 2. 10. Cadavera honestissima veste efferri mos erat, quæ in vulgo civium & ceterorum fuerit, vulgata, in Magistratibus, toga prætexta: in censoribus, purpurea tota. Polyb. 6. Adde Sueton. in Augusto c. 100. cum purpura crematus fuisse ait testatur Livius 34. Adde de vestibus funeralibus, & mortuorum. § 1. infr. eod. l. 113 in fin. infr. de legatis 1. l. ult. in fin. infr. de auro. (30) Einscaniam. (31) Rebusque tamen hoc permittit Episcopis. (32) Vestes una cum mortuo cremari superstes [illegible] ex Livii 34. De vestium [illegible] adde l 236 in fin. infr. de legat. 1. l. ult. in fin. infr. de auro. Plutarch. de [illegible]. Solon apud Plutarchum [illegible]. Cicer. 2. de legibus, [illegible] sumptuum tribus ricinis [illegible]. (33) Ineptas voluntates defunctorum circa sepulturam non valent ut hic, & l. 113. in fin. infr. de legatis 1. [illegible] extat in l. ult. in fin. infr. de auro adde Lactantium 1. [illegible] idem dicendum, si testator jusserit, ne mancipium, ne domus, ne vestis, ne ea alia periculo subjecta [illegible], l. 7. §. pen. infr. de admin. & peric. tut. ut reliquiæ ejus in mare abjiciantur ab herede, l. [illegible] infr. de condit. inst. ut sumptus [illegible] in fraudem creditorum, § 2 in fin. infr. eod. arg. l. 2. in fin. infr. ad l. Falcid. ut spectaculum edatur in civitate, quod ibi non liceat edere, puta [illegible]. l. 16. infr. de usufruct. leg. Quod diligenter heredibus, legatariis, executoribus, curatoribus notandum est. Ut obiter dicam, lectori diligenter spectandum esse, quod in casu d. l. 16. refertur, hujusmodi legatum, heredem lucro non cedere sed consilio & judicio primorum civitatis in rem aliam converti debere, ut memoria testatoris alio & licito genere celebretur: adde non semper pupillum manuum teneri, ubi mater jussit. vide l. 9. in fin. infr. de annuis. (34) Simpliciores, superstitiosi est autem superstitio vitanda in omni religione arg. l. 30. infr. de pænis. (35) Funeraria actio funeris impensas petit, non cæteras: neque plus petit, quam sit impensum. Æquum ergo sumptum spectat ex dignitate, facultatibus, tempore, & bona fide, 10. Synops. [illegible] (36) Æquum (quod Græcis hic [illegible]) circumstantiis admittit dignitatis, causæ, temporis, bonæ fidei, facultatum, modi. (37) Dignitate, id est, [illegible], vide l. 12. §. 6. supr. eod. (38) Id est, hereditatis. (39) Adde l. 1. in fin. infr. ad l. Falcidiam. (40) Vel humanitatis & misericordiæ gratia, ut infr. eod. vel rei quam infami jubetur. Goth. ibid. sent. 10 l [illegible] § 1. de negot. gest. l. 13. §. pen. de condict. indebit. Ans. (42) Donare sumptus etiam funeris nemo præsumitur, adde l. 20. §. 1. infr. de adq. vel omitt. hered. (43) Heraldus legit, hereditatis, quam lectionem probat Grot. Flor. Spars. hoc. h. l. (44) Sed defende l. 20. § 1. supr. eod. (45) Pius esse præsumitur, qui cadaver funerat. In Christus Marci 14. c. 6. defendens mulierem, a qua nardo pistico delibutus, [illegible] inquit, [illegible] bonum opus operata est erga me, prævenit enim ungere corpus meum in sepulturam. (46) Protestatio contrariæ voluntatis sententiam arguit, ut & contestatio, seu inventarii confectio, non modo impedit, ut in majorem summam non obligemur, sed ut etiam nobis obligetur alius facit. l. 1. §. 3. supr. de usufruct. & quemadm. sic nunciatione referre debet, qui novum opus nunciat, quid jam operis factum sit, cum nunciat: ut appareat, quid postea factum erit, l. 8. §. 1. testatum facit, qui modulis sumptuosa opus suum dimensus est, l. 7 infr. de novi operis nunc. tales protestationes efficiunt, ut avia a nepotibus, mater a liberis, l 34. supr. de negotiis l. 11. gener a socero, l. 15. vitricus a privignis l. 15. frater a sorore, factos sumptus repetere possit, l. 14 C. de negotiis gestis, & impediunt ab aliis factos ne lucremur. l. ult. C. de negotiis gestis. (47) Vide l. 6. supr. eod. l. 20. § 1 infr. de acqu. vel omitt. heredit. (48) Synops. eod. c. 10. in fin. (49) Ovidii hic injuria, si modico sumptu sepeliatur, ut hic. Et de ea re supersunt quædam notavi ad l. 4. supr. commun. prædior. hoc tamen addo, recte scripsisse Senecam. Non defunctorum causa, sed vivorum, inventam esse sepulturam ut corpora & visu & odore fœda amoverentur: in eo non detruncta, sed nostris oculis parci lib. de remed. fortuit. (50) An ut eo casu heredi & exceptio, ut hic. & actio competat, arg. l. 7. §. 6. infr. de [illegible]. hoc [illegible] improbatur. satis est enim, si in amici defunctique rebus nel [illegible] consulamus, l. 10. C. de negot. gest. nec cuiquam homini, utcunque locupleti, si prout potest, cuicunque hominem sepelit, imputatur. (51) L. 12. infr. eod. vide l. 30. supr. de petit. hered. (52) Puta mandati, §. 11. in fin. infr. eod. (53) Ut l. 40. in fin. supr. familiæ. (54) Aliud est in aliis causis non plus, arg. l. ult. C. de negot. (55) §. 2. & §. 7. in fin. supr. eod. (55) Mera negotiorum gestorum actio est, stricte & exacte consideranda, cui opponitur id, quod solutius, ex æquitate, & ex naturalis, indulgere personas. (56) Leges, quæ quid prohibent, si factum non coercent, imperfectas vocat Ulpian. in fragm. tit. 1. id est, inutiles, ut quas nemo metuat; pœnæ, sanctiones & minæ legum efficiunt, ut eas quisque metuat; & a vitio saltem metu abstineat. Justinian. in proœmio instit. l. sancimus. 41. infr. de pænis.

§. 17. Datur autem hæc actio *Adversus eos, ad quos funus pertinet*, utputa adversus heredem, bonorumve possessorem, cæterosque successores (1).

De Patrono, qui petit bonor. possess. contra tab.

15. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

FUneris impensam & patronus (2), qui bonorum possessionem petit contra tabulas, præstat.

De marito, & patre,

16. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

IN eum, ad quem (3) dotis nomine quid pervenerit, dat Prætor funerariam actionem: æquissimum enim visum est veteribus, mulieres, quasi de (4) patrimoniis suis, ita de dotibus funerari: & eum, qui morte mulieris dotem lucratur, in funus conferre debere: sive pater mulieris est, sive maritus.

17. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

SEd si nondum pater dotem receperaverit, vir solus convenietur: repetaturus patri, quod eo nomine præstiterit.

18. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

IMpensa enim funeris, æs alienum (5) dotis est.

19. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

IDeoque etiam dos sentire hoc æs alienum debet.

20. IDEM lib. 25. ad Edictum.

NEratius quærit, si is, qui dotem dederat pro muliere, stipulatus est duas partes dotis reddi, tertiam apud maritum remanere, pactus sit, *ne quid maritus in funus conferret*, an funeraria maritus teneatur? Et ait, si quidem ipse stipulator mulierem funeravit, locum esse pacto; & inutilem ei funerariam fore: si vero alius funeravit, posse eum maritum convenire: quia pacto hoc publicum jus infringi non possit (6). Quid tamen, si quis dotem hac lege dederit pro muliere: *Ut ad ipsum rediret, si in matrimonio mortua esset, aut quoquo modo soluto matrimonio?* numquid hic (7) in funus non conferat (8)? Sed cum dos morte mulieris ad eum pervenerit, potest dici, conferre eum. §. 1. Si maritus (9) lucretur dotem, convenietur funeraria: pater autem non. Sed in hunc casum puto, si dos, quia permodica fuit, in funus non sufficit, in superfluum in patrem debere actionem dari (10). §. 2. Cum materfamilias decedit, nec [est] ejus solvendo hereditas, funerari eam ex dote tantum (11) oportet: & ita Celsus scribit.

De patre funerati.

21. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

IN patrem (12) cujus in potestate fuerit is, cujus funus factum erit, competit funeraria actio, pro dignitate & facultatibus (13).

Si mulier funeretur.

22. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

CElsus scribit: Quotiens mulier decedit, ex dote, quæ penes virum remanet, & cæteris (14) mulieris bonis, proportione (15) funeranda est.

23. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

VEluti si in dote centum sint, in hereditate ducenta, duas partes heres, unam vir conferet.

24. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

JUlianus scribit, non deductis legatis,

25. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

NEc pretiis manumissorum,

26. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

NEc ære alieno deducto,

27. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SIc pro rata & maritum & heredem conferre in funus oportet. §. 1. Maritus funeraria non convenietur, si (16) mulieri in matrimonio dotem solverit, ut Marcellus scribit: Quæ sententia vera est: in his tamen casibus, in quibus hoc ei facere legibus permissum (17) est. §. 2. Præterea maritum puto funeraria in id demum teneri, quod facere potest: id enim lucrari videtur, quod præstaret mulieri, si conveniretur.

28. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

QUod si nulla dos esset, tunc omnem impensam patrem (18) præstare debere, Atilicinus ait: aut heredes ejus mulieris, puta emancipatæ. Quod si neque heredes habeant, neque pater solvendo sit, maritum in quantum facere potest, pro hoc (19) conveniri: ne injuria ejus videretur, quondam uxorem ejus insepultam (20) relinqui.

29. GAJUS lib. 19. ad Edictum provinciale.

SI mulier post divortium alii nupta decesserit, non putat Fulcinius priorem maritum, licet lucri dotem faciat, funeris impensam præstare. §. 1. Is, qui filiamfamilias funeravit, antequam (21) dos patri reddatur, cum marito recte agit: reddita dote patrem obligatum habet. Utique autem, si cum marito actum fuerit, is eo minus patri mulieris restituturus est.

30. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

COntra quoque, quod pater in funus filiæ impendit, aut alio agente secum funeraria [præstitit, ipse actione de dote a marito recipit (22).]

§. 1. Sed si emancipata in matrimonio decedat, collaturos heredes, bonorumve possessores, & patrem, [pro portione dotis, quam recipit, & virum (23)] pro portione dotis quam lucratus est.

Si funeretur filiusfamilias miles. 1. De Domino funerati, funeratæve. 2. De tempore hujus actionis. De successoribus.

31. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SI filiusfamilias miles sit, & habeat castrense peculium, puto successores ejus ante teneri: sic deinde ad (24) patrem venire. §. 1. Qui *servum* alienum vel *ancillam* sepelivit, habet adversus dominum (25) funerariam actionem.

§. 2. Hæc actio non est annua, sed perpetua (26), & heredi, cæterisque successoribus, & in successores datur.

Si possessor hereditatis funus fecerit. 1. De viro & uxore eodem momento mortuis.

32. PAULUS lib. 27. ad Edictum.

SI possessor hereditatis funus fecerit, deinde victus in restitutione non deduxerit quod impenderit, utilem esse ei funerariam (27). §. 1. Si eodem momento (28) temporis vir & uxor decesserint, Labeo ait, in heredem viri pro portione (29) dotis dandam hanc actionem: quoniam id ipsum dotis nomine ad eum pervenerit.

Cui erepta, ut indigno, hereditas, retinet jus sepulchri.

33. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

SI quis fuerit heres, deinde hereditas ablata sit ei, quasi indigno magis est, ut penes eum jura sepulchrorum remaneant (30).

Heres in locum sub conditione legatum, pendente conditione, inferre non potest.

34. PAULUS lib. 64. ad Edictum.

SI locus sub conditione legatus sit (31), interim heres inferendo mortuum, non facit locum religiosum.

Qui lugeri non debeant, seu de non LUGENDIS (32).

35. MARCELLUS lib. 5. Digestorum.

MInime majores lugendum (33) putaverunt eum (34), qui ad patriam delendam (35), & parentes, & liberos interficiendos venerit: quem (36) si filius patrem, aut pater filium occidisset (37) sine scelere, etiam præmio adficiendum omnes constituerunt.

Per hostes capta loca, ut desinant esse religiosa.

36. POMPONIUS lib. 26. ad Quintum Mucium.

CUm loca capta sunt ab hostibus (38), omnia desinunt religiosa vel sacra (39) esse sicut homines liberi in servitutem perveniunt. Quod si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi [quodam] postliminio reversa, pristino statui restituuntur (40).

Qui sunt sumptus funeris. 1. De monumento.

37. MACER lib. 1. ad legem xx. hereditatum.

FUneris *sumptus* accipitur, quidquid (41) corporis causa, veluti unguentorum (42), erogatum est: & pretium loci, in quo defunctus humatus est: & si qua vectigalia (43) sunt, vel sarcophagi (44), & vectura (45): & quidquid corporis causa

[illegible]

causa, antequam sepeliatur, consumptum est, funeris impensam esse existimo. §. 1. *Monumentum* (1) autem sepulcbri id esse, Divus Hadrianus rescripsit, quod (2) monumenti (3), id est, causa muniendi ejus loci factum sit, in quo corpus impositum sit. Itaque si amplum (4) quid ædificari testator jusserit, veluti in circum (5) porticationes (6), eos sumptus funeris causa non esse.

Mora ne fiat sepulturæ Præsidis officium est.

38. ULPIANUS lib. 9. de omnibus Tribunalibus.

NE corpora aut ossa mortuorum detinerentur (7), aut vexarentur (8), neve prohiberentur, quo minus via publica transferrentur, aut quo minus (9) sepelirentur, Præsidis provinciæ officium est.

De corpore condito non inquietando, id est non commovendo, transferendo.

39. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

DIvi Fratres (10) Edicto (11) admonuerunt, *Ne justæ* (12) *sepulturæ traditum, id est* (13), *terra conditum, corpus inquietetur* (14). Videtur autem terra conditum, & si in arcula (15) conditum hoc animo sit, ut non alibi (16) transferatur. Sed arculam ipsam, si (17) res exigat, in locum commodiorem licere transferre, non est denegandum.

40. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

SI quis [enim] eo animo corpus intulerit, quod cogitaret inde alio postea transferre, magisque temporis gratia deponere, quam quod ibi sepeliret mortuum, & quasi æterna sede (18) dare destinaverit: manebit locus profanus.

De Communi pluribus loco religioso.

41. CALLISTRATUS lib. 2. Institutionum.

SI plures sint domini ejus loci, ubi mortuus infertur, omnes consentire debent, cum extranei inferuntur: eum ex ipsis dominis quemlibet recte ibi sepeliri constat, etiam sine cæterorum consensu (19): maxime, cum alius non sit locus, in quo sepeliretur.

Definitio monumenti, sepulchri, cenotaphii.

42. FLORENTINUS lib. 7. Institutionum.

MOnumentum (20) generaliter (21) res est memoriæ causa in posterum prodita: in qua si corpus *vel reliquiæ* (22) inferantur, fiet *sepulchrum*. si vero nihil eorum inferatur, erit monumentum memoriæ causa factum: quod Græci *κενοτάφιον* (23), id est, *inane sepulchrum* appellant.

De his, qui religiosum locum facere non possunt, interdicto tamen de mortuo inferendo utiliter agunt puta de proprietario & socio.

43. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

SUnt personæ, quæ quamquam religiosum locum facere non possunt, interdicto tamen *de mortuo inferendo* utiliter agunt: utpote dominus proprietatis (24), si in fundum, cujus fructus alienus est, mortuum inferat, aut inferre velit: nam, si intulerit, non faciet justum sepulchrum: sed, si prohibeatur, utiliter interdicto, qui (25) de jure dominii queritur, aget. Eademque sunt in Socio, qui in fundum communem invito socio mortuum inferre vult: nam *propter* (26) *publicam utilitatem* (27), *ne insepulta* (28) *cadavera jacerent, strictam rationem insuper habemus* (29): *quæ nonnunquam* (30) *in ambiguis religionum quæstionibus omitti solet. nam summam* (31) *esse rationem, quæ pro religione facit.*

De sepulto in diversis locis. 1. Si reliquiæ transferantur.

44. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

CUm in diversis locis sepultum est, utrque quidem locus religiosus non fit: quia una (32) sepultura plura sepulchra efficere non potest: mihi autem videtur, illum religiosum esse, ubi, quod est principale, conditum est, id est, caput (33), cujus (34) imago (35) fit (36), inde cognoscimur. §. 1. Cum autem impetratur (37), ut reliquiæ (38) transferantur, desinit (39) locus religiosus esse.

Privilegium funerarium, seu funerariæ actionis.

45. MARCIANUS lib. 8. Fideicommissorum.

IMpensa funeris semper ex hereditate deducitur, quæ etiam omne creditum (40) solet præcedere, cum bona solvendo non sint.

Si defunctus omnium prædiorum usumfructum separatim legaverit. 1. De herede, & marito defunctæ. 2. Si vestimenta legata in funus erogatur.

46. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

SI plura prædia qui habuit, & omnium usumfructum separatim legaverit, poterit in unum inferri: & electio erit heredis & gratificationi (41) locus: sed fructuario utilem actionem (42) in heredem dandam ad id recipiendum, quod propter eam electionem minutus est usufructus. §. 1. Si heres mulieris inferat mortuam in hereditarium fundum, a marito, qui debet in funus conferre, pro æstimatione loci consequatur. §. 2. Ei, cui vestimenta legantur, si in funus erogata (43) sint, utilem actionem in heredem dandam placuit: & privilegium funerarium.

T I T. VIII.

DE MORTUO (44) INFERENDO (45) ET SEPULCHRO ÆDIFICANDO.

Interdictum de mortuo inferendo. 1. *Quid sit prohibere inferre.* 2. *De domino proprietatis.* 3. *Si quis via prohibeatur, & de aliis servitutibus.* 4. *Quale sit hoc interdictum.* 5. *Interdictum* de sepulchro ædificando. 6. *Et ejus ratio.* 7. *De sepulchro vel monumento faciendo.* 8. *Quid sit prohibere ædificare.* 9. *Quid sit ædificare.* 10. *De eo, qui agit, ut labatur sepulchrum.*

1. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PRætor (46) ait: *Quo quave illi mortuum inferre invito te jus est, quo minus illi eo eave mortuum inferre, & ibi sepelire liceat, vim fieri veto.*

§. 1. Qui inferendi mortuum jus habet, non prohibetur inferre (47). Prohiberi autem inferre videtur, sive in locum inferre prohibeatur, sive itinere arceatur. §. 2. Hoc interdicto (48) de mortuo inferendo dominus proprietatis (49) uti potest: quod etiam de loco puro competit.

§. 3. Item si mihi in fundum via debeatur, in quem fundum inferre volo, & via prohibear (50), hoc interdicto posse me experiri, placuit: quia inferre prohibeor, qui via uti prohibeor: idque erit probandum, & si alia servitus debeatur. §. 4. Hoc interdictum prohibitorium (51) esse palam (52) est. §. 5. Prætor (53) ait: *quo illi jus est invito te mortuum inferre quo minus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo ædificare liceat, vim fieri veto.*

§. 6. Interdictum hoc propterea propositum est, quia religionis interest (54), monumenta exstrui & exornari. §. 7. Facere sepulchrum, sive (55) monumentum in loco, in quo ei jus est, nemo prohibetur. §. 8. *Ædificare* (56) videtur *prohibere*, & qui prohibet eam (57) materiam convehi, quæ ædificio necessaria sit: proinde &, si operi necessarius prohibuit quis venire, interdictum locum habet: & si machinam alligare quis prohibeat, si tamen eo loci prohibeat, qui servitutem debeat: cæterum si in meo solo velis machinam ponere, non tenebor interdicto, si jura (58) te non patiar. §. 9. Ædificare (59) autem non solum, qui novum opus molitur, intelligendus est, verum is quoque, qui vult reficere. §. 10. Is, qui id agit, ut labatur sepulchrum, hoc interdicto (60) tenetur.

De prægnante defuncta non ante humanda, quam partus excise.

2. MARCELLUS lib. 28. Digestorum.

NEgat lex Regia (61), mulierem, quæ prægnans (62) mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur: qui (63) contra fecerit, spem animantis (64) cum gravida peremisse videtur.

Si propius ædificium alienum aut ædificetur sepulchrum 1. Aut mortuus inferatur.

3. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI propius (65) ædes tuas quis ædificet [&] sepulchrum, opus novum [tu] nunciare poterit: sed facto opere (66), nullam habe-

habebis actionem, nisi *quod vi, aut clam*. §. 1. Si propius ædificium alienum intra legitimum (1) modum mortuus illatus sit, postea eum prohibere non poterit ædificii dominus, quo minus alium mortuum eo inferat, vel monumentum ædificet, si ab initio domino sciente hoc fecerit.

De jure sepulchri acquirendo.

4. ULPIANUS lib. 2. Responsorum (2).

LOnga (3) possessione jus sepulchri non tribui ei, cui jure non competit (4).

De monumento perficiendo, 1. de loco religioso reficiendo.

5. IDEM lib. 1. Opinionum.

SI in eo monumento, quod imperfectum esse dicitur, reliquiæ hominis conditæ sunt, nihil (5) impedit, quo minus id perficiatur (6). §. 1. Sed si religiosus locus jam factus (7) sit, Pontifices (8) explorare debent, quatenus, salva (9) religione, desiderio reficiendi operis medendum sit.

---

(1) Vide *l. ult. supr.* [illegible]. (2) Respondit [illegible]. (3) In sepulchris longa possessio non prodest ei, qui nullum jus habet. [illegible] (4) [illegible] (5) Non enim videtur sepulchrum violari perfectione, aut refectione, si quis id reficiat vel etiam perficiat. (6) Ratione sepulchra sine decreto Pontificum non licuit de potestate Pontificum in causis sepulchralibus, & funerum, vide *l. 8. supr.* [illegible] (7) Id est, perfectus. (8) Ad quos cura sepulchrorum pertinebat, *l. 8. supr.* [illegible] (9) Clausulam observa, *salva religione sepulchri, id refici permitto*. Salva religione, id est, ne placulum admittatur.

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

P A R S T E R T I A (1).

LIBER DUODECIMUS.

T I T. I.

DE REBUS CREDITIS (2), SI CERTUM (3) PETETUR, ET DE CONDICTIONE (4).

Expositio tituli de rebus creditis.

1. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

ERe est, prius quam ad verborum (5) interpretationem perveniamus, pauca de significatione ipsius Tituli (6) referre. Quoniam igitur multa ad contractus varios pertinentia jura sub hoc Titulo (7) Prætor inseruit, ideo *rerum creditarum* titulum præmisit, omnes enim contractus, quos alienam fidem secuti instituimus, complectitur: nam, ut lib. 1. Quæstionum Celsus (8) ait, *credendi* generalis appellatio est: ideo (9) sub hoc titulo Prætor, & de commodato, & de pignore edixit: nam cuicunque rei adsentiamur alienam fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, *credere dicimur*. † *Rei* (10) quoque verbum, ut generale (11), Prætor elegit.

Mutuum quomodo. 1. *Et quibus in rebus contrahitur.* 2. *De Etymologia, & effectu mutui.* 3. *Quid intersit inter creditum, & mutuum.* 4. *Qui mutuum dare possunt.* 5. *Si verbis credatur.*

2. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

MUtuum (12) damus recepturi non eandem speciem (13), quam dedimus [alioquin commodatum erit, aut depositum]: sed idem genus (14): nam (15) si aliud genus, veluti, ut pro tritico vinum recipiamus, non erit mutuum. §. 1. Mutui datio consistit in his rebus, quæ (16) pondere, numero, mensura consistunt: quoniam eorum (17) datione possumus in (18) creditum ire: quia (19) in genere (20) suo functionem (21) recipiunt (22) per solutionem, quam (23) specie (24) nam in (25) cæteris rebus ideo in creditum (26) ire non possumus, quia aliud pro alio (27) invito (28) creditori solvi non potest. §. 2. Appellata est autem *mutui datio* ab eo, quod de meo tuum fit (29): & ideo si non fiat tuum, non nascitur obligatio. §. 3. *Creditum* ergo a (30) *mutuo* differt, qua (31) genus a specie: nam creditum consistit extra eas res (32), quæ pondere, numero, mensura continentur: sicut, si eundem rem recepturi sumus, creditum est. † Item mutuum non potest esse, nisi proficiscatur (33) pecunia (34): creditum autem interdum, etiamsi nihil proficiscatur, veluti

---

(1) Quam Græci [illegible] appellant, quod ea traditur juris disciplina, vice librorum Papinianı, ex constitutione Justiniani, ex l. Cujac. [illegible]. Quarta pars [illegible] (2) Ad Robert. & [illegible] (3) [illegible] Gilbertum Regium [illegible] (4) [illegible] (5) [illegible] (6) Titulum juris significationem, juris interpretationem non negligendam. (7) Tituli seu Rubricæ juris [illegible] (8) [illegible] (9) [illegible] (10) Et debui [illegible] (11) Rei verbum generale. [illegible]

[illegible]

(12) [illegible] (13) [illegible] (14) [illegible] (15) [illegible] (16) [illegible] (17) [illegible] (18) [illegible] (19) [illegible] (20) [illegible] (21) [illegible] (22) [illegible] (23) [illegible] (24) [illegible] (25) [illegible] (26) [illegible] (27) [illegible] (28) [illegible] (29) [illegible] (30) [illegible] (31) [illegible] (32) [illegible] (33) [illegible] (34) [illegible]

veluti si post nuptias dos promittatur (1). §. 4. In mutui datione oportet dominum esse dantem (2): nec obest, quod filiusfamilias & servus, dantes peculiares nummos, obligant. id enim tale est, quale, si voluntate mea tu des pecuniam: nam mihi actio adquiritur, licet (3) mei nummi non fuerint. §. 5. Verbis quoque credimus (4), quodam actu (5) ad obligationem comparandam interposito: veluti stipulatione.

Qualis res in mutuo reddi debet.

3. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

CUm quid mutuum dederimus, etsi non cavimus, *ut æque bonum nobis redderetur*, non (6) licet debitori deteriorem rem (7), quæ ex eodem genere sit, reddere: veluti, vinum novum pro vetere (8): nam *in* (9) *contrahendo quod agitur* (10), *pro cauto* (11) *habendum est* (12): id autem agi intelligitur, ut ejusdem generis, & eadem bonitate solvatur, qua datum sit.

De deposito futuri mutui causa contracto. De eo, qui rem vendendam accepit, ut pretio uteretur. 1. De pignore & fructibus. 2. De his, quæ flumen abstulit.

4. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

SI quis nec causam, nec propositum fœnerandi habuerit, & tu empturus prædia, desideraveris mutuam pecuniam, nec volueris (13) creditæ nomine, antequam emisses, suscipere, atque ita creditor, quia necessitatem forte proficiscendi habebat, deposuerit apud te hanc eandem pecuniam, *ut, si emisses, crediti nomine obligatus esses*, hoc depositum periculo est ejus, qui suscepit. Nam & qui rem vendendam acceperit, *ut pretio uteretur*, periculo (14) suo rem habebit. §. 1. Res pignori data, pecunia soluta condici potest (15): & fructus ex injusta (16) causa percepti condicendi sunt. Nam & si colonus post lustrum (17) completum, fructus perceperit, condici eos constat (18): ita demum, si non ex voluntate domini percepti sunt: nam, si ex voluntate, proculdubio cessat condictio. §. 2. Ea, quæ vi (19) fluminum importata sunt (20), condici (21) possunt (22).

De re perempta, & de mora.

5. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

QUod te mihi dare oporteat (23); si id postea perierit, quum per te factum erit, quo minus id mihi dares, tuum fore id detrimentum constat (24).

† Sed cum quæratur, an per te factum sit, animadverti debebit, non solum in potestate tua fuerit id, necne, aut dolo (25) malo feceris, quo minus esset vel fuerit, necne, sed etiam, si aliqua justa causa sit, propter quam intelligere deberes te dare oportere.

Certi *definitio.*

6. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

CErtum est (26), cujus species vel quantitas, quæ in obligatione versatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione, quæ nominis vice (27) fungitur, qualis quantaque sit (28), ostenditur. Nam & Pedius libro primo de stipulationibus nihil (29) referre ait, proprio nomine res appelletur, an digito (30) ostendatur, an vocabulis quibusdam demonstretur: quatenus (31) mutua vice fungantur, quæ tantundem præstent (32).

Quæ inferri mutuo possunt. De mutuo conditionali.

7. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

OMnia, quæ inseri stipulationibus possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniæ: & ideo & (33) conditiones (34).

8. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

PRoinde mutui datio interdum pendet, ut ex postfacto confirmetur (35): veluti, si dem tibi mutuos nummos, *ut si conditio* (36) *aliqua extiterit, tui fiant, sisque mihi obligatus*: Item, si legatam pecuniam heres crediderit, deinde legatarius eam noluit ad se pertinere: quia heredis (37) ex die aditæ hereditatis videntur nummi fuisse, ut credita pecunia peti possit. Nam Julianus ait, & traditiones ab herede factas ad id tempus redigi, quo hereditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum aut adpositum (38).

Quibus ex causis certi condictio competit. 1. De obligatione suo vel alieno nomine. 4. Si numerationem sequatur stipulatio inutilis. 8. De pecunia credita nomine alieno. 9. Si depositario permittatur uti re deposita.

9. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

CErti condictio competit ex omni causa (39), ex omni obligatione (40), ex qua certum petitur: sive ex certo (41) contractu petatur, sive ex incerto: licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo præsens sit obligatio: ceterum si in diem sit vel sub conditionem obligatio, ante diem (42) vel conditionem (43) non potero agere. §. 1. Competit hæc actio etiam ex legati causa, & ex lege Aquilia: sed & ex causa furtiva (44) per hanc actionem condicitur. Sed & si ex Senatusconsulto agetur, competit hæc actio: veluti si is, cui fiduciarie (45) hereditas restituta est, agere volet. §. 2. Sive autem suo nomine quis obligatus sit, sive alieno, per hanc actionem recte convenitur. §. 3. Quoniam igitur ex omnibus contractibus hæc certi condictio competit, sive re fuerit contractus factus, sive verbis, sive conjunctim (46), referendæ sunt nobis quædam species, quæ dignum habent tractatum, an hæc actio ad petitionem eorum sufficiat. §. 4. Numeravi tibi decem, & hæc alii (47) stipulatus sum (48): nulla est stipulatio (49). An condicere decem per hanc actionem possim (50), quasi duobus (51) contractibus intervenientibus: uno, qui re factus est, id (52) est, numeratione: alio, qui verbis, id est, inutiliter; quoniam alii (53) stipulari non potui? Et puto, posse (54). §. 5. Idem erit, si a pupillo fuero sine tutoris auctoritate stipulatus, cui tutore (auctore) credidi: nam & tunc manebit mihi condictio ex numeratione (55). §. 6. Item quæri potest, & si, quod tibi numeravi,

[illegible]

vi, sub impossibili conditione stipuler: cum enim nulla sit stipulatio, manebit condictio (1). §. 7. Sed &, si ei numeravero, cui postea bonis interdictum est, mox ab eo stipuler, puto pupillo eum comparandum: quoniam & stipulando sibi adquirit (2). §. 8. Si nummos meus tuo nomine dedero, velut tuos absente te & ignorante, Aristo scribit, adquiri tibi condictionem (3). Julianus quoque de hoc interrogatus libro x. scribit, veram esse Aristonis sententiam: nec dubitari, quin, si meam pecuniam tuo nomine, voluntate tua, dedero, tibi adquiratur obligatio: cum quotidie (4) creditori pecuniam mutuam, ab alio poscamus, ut nostro nomine creditur (5) [meus &] futuro debitori nostro. §. 9. Deposui apud te decem, postea permisi tibi uti (6): Nerva, Proculus, etiam antequam moveantur, condicere, quasi (7) mutua, tibi hæc posse aiunt: Et est verum, ut & Marcello videtur: animo enim cœpit possidere (8): ergo transit (9) periculum ad eum, qui mutuum rogavit, & poterit ei condici.

10. IDEM lib. 2. ad Edictum.

QUod si ab initio (10), cum deponerem, *uti tibi, si voles*, permisero: creditam non esse, antequam mota sit: quoniam debitum iri non est certum.

Si res vendenda detur futuri mutui causa. 1. De credito, ut minus vel plus debeatur. 2. Si servus crediderit.

11. IDEM lib. 26. ad Edictum.

ROgasti me, *ut tibi pecuniam* (11) *crederem*, ego, cum non haberem, lancem tibi dedi, vel massam auri, ut eam venderes, & nummis uteteris: si vendideris, puto (12) mutuam pecuniam factam (13). Quod si lancem, vel massam sine tua culpa perdideris prius, quam venderes, utrum mihi, an tibi perierit, quæstionis est? mihi videtur Nervæ distinctio verissima, existimantis, multum interesse, venalem habui hanc lancem, vel massam, necne: ut, si venalem habui, mihi perierit; quemadmodum si alii dedissem vendendam: quod si non fui proposito hoc, ut venderem, sed hæc causa fuit vendendi, ut tu uteteris, tibi eam periisse; & maxime, si sine usuris credidi. §. 1. Si tibi dedero decem [sic,] *ut novem debeas*: Proculus ait, & recte, non amplius te ipso jure debere, quam novem (14). Sed si dedero (15), *ut* (16) *undecim debeas*, putat Proculus, amplius, quam decem condici non posse. §. 2. Si fugitivus servus nummos tibi crediderit, an condicere tibi dominus possit, quæritur? Et quidem si servus meus, cui concessa est peculii administratio, crediderit tibi, erit mutua (17): Fugitivus autem, vel alius servus, contra voluntatem domini credendo, non facit accipientis (18). Quid ergo? Vindicari nummi possunt, si extant: aut, si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi: Quod si sine dolo malo consumpsisti, condici tibi poterunt (19).

An furioso detur hæc actio.

12. POMPONIUS lib. 6. ex Plautio.

SI a (20) furioso, cum eum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuam acceperis, eaque in rem tuam versa fuerit, condictionem furioso adquiri (21), Julianus ait: nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex iisdem etiam furioso adquiri. † Item si is, qui servo crediderat, furere cœperit: deinde (22) servus in rem domini id verterit, condici furiosi nomine posse. † Et si alienam pecuniam (23) credendi causa quis dederit, deinde furere cœperit, & consumpta sit ea pecunia, condictionem furioso adquiri.

Si fur crediderit. 1. De nummis alienis. 2. Si servus communis crediderit, de pecunia communi.

13. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

NAm & si fur nummos tibi credendi (24) animo dedit, accipientis non facit: sed consumptis (25) eis, nascitur condictio (26). §. 1. Unde Papinianus lib. VIII. Quæstionum ait: Si alienos nummos tibi mutuos dedi, non ante mihi teneris, quam eos consumpseris: Quod si per partes eos consumpseris, an per partes tibi condicam, quærit? Et ait, condicturum, si admonitus alienos nummos fuisse, ideo per partem condico, quia nondum totos consumptos compereram. §. 2. Si servus communis decem crediderit, puto, sive administratio servo concessa est, sive non, & consummentur nummi, quinam (27) competere actionem: Nam & si communes (28) tibi nummos credidero centum, posse me quinquaginta (29) condicere, lib. VIII. Quæstionum Papinianus scribit: etiamsi singula corpora communia fuerint.

Si filiusfam. pecuniam mutuatus solverit.

14. IDEM lib. 29. ad Edictum.

SI filiusfamilias contra Senatusconsultum (30) mutuatus (31) pecuniam solverit (32), patri nummos vindicanti nulla exceptio objicietur (33): sed si fuerint consumpti a creditore (34) nummi, Marcellus (35) ait, cessare condictionem: quoniam toties condictio datur, quoties ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse potuisset, si dominium ad accipientem transisset: in proposito autem non esset. Denique per errorem solutì (36) contra Senatusconsultum crediti magis est cessare repetitionem.

Quibus modis contrahitur mutuum.

15. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SIngularia (37) quædam recepta (38) sunt circa pecuniam creditam: Nam si tibi debitorem meum jussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamvis (39) meos nummos non acceperis. Quod (40) igitur in duabus personis recipitur, hoc & (41) in eadem persona recipiendum est: ut, cum ex causa mandati pecuniam mihi debeas, & conveneris (42), *ut crediti nomine eam retineas*, videatur mihi data pecunia, & a me ad te profecta.

Si socius crediderit.

16. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI socius propriam pecuniam mutuam dedit, omnimodo creditam [pecuniam] facit, licet ceteri dissenserint: Quod si communem numeravit, non alias creditam efficit, nisi ceteri quoque consentiant: quia suæ (43) partis tantum alienationem habuit (44).

Si filiusfamilias viaticum suum crediderit.

17. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

CUm filiusfamilias viaticum (45) suum (46) mutuum dederit, cum studiorum causa Romæ ageret, responsum est a Scævola, extraordinario (47) judicio esse illi subveniendum.

De dissensu in specie contractus.

18. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI ego pecuniam tibi quasi donaturus dedero, tu quasi mutuam accipias: Julianus scribit, donationem non esse: Sed an mutua sit, videndum. Et puto (48), nec mutuam esse: magisque nummos accipientis non fieri, cum (49) alia opinione acceperit. Quare, si eos consumpserit, licet condictione teneatur, tamen doli exceptione uti poterit: quia secundum voluntatem dantis nummi sunt consumpti. §. 1. Si ego quasi deponens tibi dedero, ut quasi mutuam accipias: nec depositum, nec mutuum est. Idem est, & si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi (50) gratia accepi. Sed in utroque casu, consumptis nummis, condictioni sine doli exceptione locus erit.

An numeratio obliget accipientem. 1. Si pupillus crediderit, aut solverit.

19. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

NOn omnis numeratio eum, qui accepit, obligat, sed quotiens idipsum agitur, ut confestim obligaretur. Nam & is qui *mortis causa* pecuniam donat, numerat pecuniam, sed non aliter obligavit (51) accipientem, quam (52) si extitisset casus, in quem obligatio collata fuisset: veluti si donator convaluisset (53), aut is, qui accipiebat, prior decessisset. Et cum pecunia daretur, *ut aliquid fieret*, quandiu in

(1) Aliud est in testamentis, in quibus conditio impossibilis non vitiat legatum, sed rejicitur, l. 1. *infr. de cond. inst.* (2) Is cui bonis est interdictum, non potest se obligare, quia redigitur ad instar furiosi, vide l. 6. *infr. de verb. oblig.* (3) Qui suam pecuniam absentis nomine, mutuo dat, absenti adquirit condictionem, l. 2. §. *penult. supr. eod.* [illegible]

in pendenti esset, an id futurum esset, cessabit obligatio: cum vero certum esse coepisset futurum id non esse, obligabitur, qui accepisset: veluti, si Titio decem dedero, *ut Stichum intra Kalendas manumitteret*, ante Kalendas nullam actionem habebo, post Kalendas ita demum agere potero, si manumissus non fuerit. §. 1. Si pupillus (1) sine tutoris auctoritate crediderit (2), aut solvendi causa dederit, consumpta (3) pecunia condictionem habet, vel liberatur: non alia ratione, quam quod facto ejus intelligatur ad eum, qui acceperit, pervenisse: quapropter si eandem pecuniam is, qui in creditum vel in solutum acceperat, alii porro in creditum vel in solutum dederit, consumpta ea, & ipse pupillo obligatur, vel eum a se liberabit; & eum, cui dederit, obligatum habebit, [vel se ab eo liberabit:] nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta ea habet obligatum eum, qui acceperit: item qui in solutum dederit, liberabitur ab eo, qui acceperit.

De pecunia donata, ut donatori credatur.

20. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI tibi pecuniam donassem (4), *ut tu mihi eandem crederes*, an credita fieret? Dixi, in hujusmodi propositionibus non propriis verbis nos uti: nam talem contractum neque donationem esse, neque pecuniam creditam: donationem (5) non esse, quia non ea mente pecunia daretur, ut omnimodo penes accipientem maneret; creditam (6) non esse, quia absolvendi causa magis daretur, quam alterius obligandi. Igitur si is, qui pecuniam hac conditione accepit, ut mihi in creditum daret, acceptam dederit, non fore creditam: magis enim meum accepisse intelligi debeo. Sed hæc intelligenda sunt propter subtilitatem verborum: Benignius tamen est, utrumque valere.

De partis solutione.

21. IDEM lib. 48. Digestorum.

QUidam (7) existimaverunt, neque eum, qui decem (8) peteret, cogendum quinque accipere, & reliqua persequi: neque eum, qui fundum suum diceret, partem dumtaxat judicio persequi: sed in utraque causa humanius (9) facturus videtur Prætor, si actorem compulerit ad accipiendum id, quod (10) offeratur: cum ad officium ejus pertineat (11), lites diminuere (12).

Cujus temporis & loci æstimatio fit.

22. IDEM lib. 4. ex Minicio.

VInum, quod mutuum datum erat (13), per judicem petitum est: quæsitum est, cujus temporis æstimatio fieret: utrum cum datum esset, an cum litem contestatus fuisset, an cum res judicaretur? Sabinus respondit, si (14) dictum esset, quo tempore redderetur, quanti tunc (15) fuisset: [si (16) non, quanti tunc] cum petitum esset (17). † Interrogavi, cujus loci pretium sequi oporteat? Respondit, si convenisset, *ut certo* (18) *loco redderetur*, quanti eo loco esset: si dictum non esset (19), quanti ubi (20) esset petitum.

De servo alieno vendito, & mortuo.

23. AFRICANUS lib. 2. Quæstionum (21).

SI eum servum, qui tibi legatus sit, quasi mihi legatum possederim, & vendiderim: mortuo eo, posse te mihi pretium condicere, Julianus ait: quasi (22) ex re tua locupletior factus sim (23).

De stipulatione certi.

24. ULPIANUS lib. sing. Pandectarum.

SI quis *certum* (24) stipulatus fuerit, ex (25) stipulatu actionem non (26) habet (27): sed illa condictitia actione id persequi debet, per quam certum petitur.

De pecunia credita ob stipulationem ædificii.

25. IDEM lib. sing. [de officio] Consularium.

CReditor, qui ob restitutionem (28) ædificiorum crediderit, in pecuniam, quam crediderit, privilegium exigendi habebit (29).

Si procurator militis crediderit.

26. IDEM lib. 5. Opinionum.

SI pecuniam militis, procurator ejus mutuam dedit, fidejussoremque accepit: exemplo eo (30), quo si tutor pupilli aut curator juvenis pecuniam alterutrius eorum creditam stipulatus fuerit, actionem dari militi (31), cujus pecunia fuerit, placuit.

An civitas mutui datione obligetur.

27. IDEM lib. 10. ad Edictum.

CIvitas mutui (32) datione (33) obligari potest, si ad utilitatem ejus pecuniæ versæ sunt (34): alioquin (35) ipsi soli, qui contraxerunt, non civitas, tenebuntur.

De pignore non idoneo.

28. GAJUS lib. 1. ad Edictum provinciale.

CReditor (36), qui non idoneum pignus accepit, non amittit (37) exactionem ejus debiti quantitatis, in quam pignus non sufficit (38).

De contractu cum servo institore.

29. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

SI institorem servum dominus habuerit, posse dici Julianus ait, etiam condici ei (39) posse: quasi jussu ejus contrahatur, a quo præpositus sit.

De promissione ob pecuniam accipiendam.

30. IDEM lib. 5. ad Plautium.

QUi pecuniam creditam accepturus, spopondit creditori futuro (40), in potestate (41) habet (42), ne accipiendo se [ei] obstringat (43).

Quid restituendum sit hoc judicio. 1. Si servus furtivus bona fide emptus, ex peculio, quod ad dominum pertinebat, hominem emerit.

31. IDEM lib. 17. ad Plautium.

CUm fundus vel homo per condictionem petitus (44) esset, puto, hoc nos jure uti, ut post (45) judicium acceptum (46) causa omnis restituenda sit: id est, omne, quod habiturus esset actor, si litis contestandæ (47) tempore solutus fuisset. §. 1. Servum tuum imprudens (48) a fure bona fide emi; is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem paravit, qui mihi traditus est: Sabinus, Cassius, posse te mihi hominem (49) condicere: sed, si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, invicem me tecum acturum: Et hoc verum est: nam & Julianus ait, videndum, ne (50) dominus integram ex empto actionem habeat, venditor autem condicere possit bonæ fidei emptori. Quod ad peculiares nummos attinet, si extant, vindicare eos dominus potest, sed actione de peculio tenetur venditori, ut pretium solvat: si consumpti sint, actio de peculio evanescit. Sed adjicere debuit Julianus, non aliter domino servi venditorem ex empto teneri, quam si (51) ei pretium solidum, & quæcumque, si cum libero contraxisset, deberentur, dominus servi præstaret. Idem dici debet, si bonæ fidei possessori solvissem: si tamen actiones, quas adversus eum habeam, præstare domino paratus sim.

Si quis a debitore unius, quasi a debitore alterius, mutuum acceperit.

32. CELSUS lib. 5. Digestorum.

SI [&] me, & Titium mutuam pecuniam rogaveris, & ego meum debitorem tibi promittere jusserim, tu stipulatus sis, cum putares eum Titii debitorem esse, an mihi obligaris? Subsisto. si quidem nullum negotium mecum contraxisti: Sed propius est, ut obligari te existimem: non (52) quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest); sed quia pecunia mea, [quæ] ad te pervenit (53), eam mihi a te reddi bonum & æquum est.

De præside, & his, qui circa eum sunt, & officialibus.

33. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

PRincipalibus constitutionibus cavetur, *Ne* (54) *hi, qui* (55) *provinciam regunt, quive circa* (56) *eos sunt, negotientur* (57), *mutuamve pecuniam dent, fænusve exerceant.*

34. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

PRæsidis provinciæ officiales (58), qui perpetui (59) sunt, mutuam pecuniam dare, & fænebrem exercere possunt. §. 1. Præses provinciæ mutuam pecuniam fænebrem sumere non prohibetur (60).

De

(1) §. 2. & ibi Theophil. Inst. quib. alienare non licet. (2) Vide ... [illegible]

De periculo nominum.

35. MODESTINUS lib. 3. Reſponſorum.

PEriculum (1) nominum ad eum (2), cujus culpa deterius factum probari poteſt, pertinet.

Si pecunia debita promittatur alteri ſub conditione, voluntate creditoris.

36. JAVOLENUS lib. 1. Epiſtolarum.

PEcuniam, quam mihi ſine conditione debebas, juſſu meo promiſiſti Attio *ſub conditione* (3): cum, pendente conditione, in eo ſtatu ſit obligatio tua adverſum me, tanquam ſub contrariam conditionem (4) eam mihi ſpopondiſſi: ſi pendente conditione petam, an nihil acturus ſum? Reſpondit: Non dubito, quin mea pecunia, quam ipſe ſine conditione ſtipulatus ſum, etiamſi conditio in perſona Attii, qui ex mea voluntate eandem pecuniam ſub conditione ſtipulatus eſt, non extiterit, credita eſſe permaneat: perinde eſt enim, ac ſi nulla ſtipulatio interveniſſet: pendente autem cauſa conditionis (5), idem petere non poſſum (6): quoniam cum incertum ſit, an ex ea ſtipulatione deberi poſſit, ante tempus petere videor.

An conditio ſtipulationem ſuſpendat.

37. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

CUm ad præſens (7) tempus conditio confertur, ſtipulatio non ſuſpenditur (8): &, ſi conditio vera ſit, ſtipulatio tenet: quamvis (9) tenere contrahentes conditionem ignorent, veluti, *ſi (10) rex Parthorum vivit, centum [millia] dare ſpondes?* Eadem ſunt, & cum in præteritum conditio confertur.

38. SCÆVOLA lib. 1. Quæſtionum.

REſpiciendum enim eſſe, an, quantum in natura (11) hominum ſit, poſſit ſcire eam debitum iri.

39. PAPINIANUS lib. 1. Definitionum.

ITaque tunc (12) poteſtatem conditionis obtinet, cum in futurum confertur (13).

De pacto ex continenti ſtipulationi adjecto.

40. PAULUS lib. 3. Quæſtionum.

LEcta eſt (14) in Auditorio Æmilii Papiniani, præfecti Prætorio, Juriſconſulti, cautio (15) hujuſmodi: *Lucius Titius ſcripſi (16) me accepiſſe a Publio Mævio quindecim mutua numerata mihi de (17) domo: & hæc quindecim (18) proba (19) recte (20) dari (21) Kalendis futuris ſtipulatus eſt Publius Mævius, ſpopondi ego Lucius Titius: Si (22) die (23) ſupraſcripta ſumma Publio Mævio, ſive ad quem ea res pertinebit, data, ſoluta, ſatisve eo nomine factum non erit, tunc (24) eo amplius, quo poſt ſolvam, pœnæ nomine, in dies (25) triginta, inque (26) denarios centenos, denarios ſingulos dari ſtipulatus eſt Publius Mævius, ſpopondi ego Lucius Titius: Convenitque (27) inter nos, uti pro Mævio (28) ſumma ſupraſcripta menſtruos (29) refundere debeam denarios tricenos ex omni ſumma ei, heredive (30) ejus.* Quæſitum (31) eſt de obligatione uſurarum: quoniam numerus menſium (32), qui ſolutioni competebat, tranſierat? *Dicebam*, quia pacta incontinenti facta ſtipulationi ineſſe creduntur (33), perinde eſſe, ac ſi per ſingulos menſes certam pecuniam ſtipulatus, quod tardius (34) ſoluta eſſet, uſuras adjeciſſet: igitur, finito primo menſe, primæ penſionis uſuras currere: & ſimiliter poſt ſecundum & tertium tractum uſuras non ſolutæ [pecuniæ] penſionis creſcere: nec ante ſortis non ſolutæ uſuras peti poſſe, quam ipſa ſors peti potuerat. † Pactum autem, quod ſubjectum eſt, quidam dicebant ad ſortis ſolutionem tantum pertinere, non etiam ad uſurarum, quæ priore parte ſimpliciter in ſtipulationem veniſſent: pactumque id tantum ad exceptionem prodeſſe: & ideo, non ſoluta pecunia ſtatutis penſionibus, ex die ſtipulationis uſuras deberi, atque ſi id nominatim eſſet expreſſum. † Sed cum ſortis petitio dilata ſit, conſequens eſt, ut etiam uſuræ ex eo tempore, quo moram fecit, accedant: &, ſi (ut ille putabat) ad exceptionem tantum prodeſſet pactum (quamvis ſententia diverſa obtinuerit), tamen uſurarum obligatio ipſo jure non committetur: non (35) enim in mora eſt is, a quo pecunia propter exceptionem peti non poteſt. Sed [ſi] quantitatem, quæ medio tempore colligitur, ſtipulamur, cum conditio extiterit, ſicut eſt in fructibus, idem & in uſuris poteſt exprimi, ut ad diem non ſoluta pecunia, quod (36) competit (37) uſurarum nomine, ex (38) die interpoſitæ ſtipulationis præſtetur.

Si diſpenſator ignorans ſe a domino liberum, & ex parte heredem ſcriptum, pecunias exigat, vel credat.

41. AFRICANUS lib. 8. Quæſtionum (39).

EJus, qui in provincia Stichum ſervum (40) Kalendario (41) præpoſuerat, Romæ teſtamentum (42) recitatum erat, quo idem Stichus liber, & ex parte heres erat ſcriptus: qui ſtatus ſui ignarus (43), pecunias defuncti aut exegit, aut credidit, ut interdum ſtipularetur, & pignora acciperet: conſulebatur, quid de his juris eſſet? Placebat, debitores quidem, ei qui ſolviſſent, liberatos (44) eſſe: ſi modo ipſi quoque ignoraſſent (45) dominum deceſſiſſe (46): earum autem ſummarum nomine, quæ ad Stichum perveniſſent, familiæ erciſcundæ quidem actionem non (47) competere coheredibus (48), ſed negotiorum geſtorum dari debere (49): Quas vero pecunias ipſe crediдiſſet, eas non ex majore parte, quam ex qua ipſe heres ſit, alienatas eſſe. Nam & ſi tibi in hoc dederim nummos, *ut eos Sticho credas*, deinde, mortuo me, ignorans dederis, accipientis non facies (50): Neque enim ſicut illud receptum eſt, ut debitores ſolventes ei liberentur, ita hoc quoque receptum, ut credendo nummos alienaret. Quare, ſi (51) nulla ſtipulatio interveniſſet, neque, [ut] creditam pecuniam, pro parte coheredis peti poſſe, neque pignora teneri. Quod ſi ſtipulatus quoque eſſet, referret, quemadmodum ſtipulatus eſſet: nam ſi nominatim, forte *Titio domino ſuo*, mortuo jam, *dari* ſtipulatus ſit (52), proculdubio inutiliter eſſet ſtipulatus. Quod ſi *ſibi* (53) *dari* ſtipulatus eſſet, dicendum hereditati eum adquiſiſſe: Sicut enim nobiſmetipſis ex re noſtra per eos, qui liberi, vel alieni ſervi bona fide ſerviunt, adquiratur, ita hereditati quoque ex re hereditaria adquiri: poſt aditam vero a coheredibus hereditatem, non æque idem dici [poteſt:] utique ſi ſcierint eum ſibi coheredem datum: quoniam tunc (54) non poſſunt videri bonæ fidei poſſeſſores eſſe, qui nec poſſidendi animum haberent. Quod ſi proponatur, coheredes ejus id ignoraſſe, quod forte ipſi quoque ex neceſſariis fuerint: poteſt adhuc idem reſponderi: Quo quidem caſu illud eventurum, ut, ſi ſuæ conditionis coheredes iſte ſervus habeat, invicem bona fide ſervire videantur.

De promiſſione quanto minus a debitore exigi poterit.

1. *De ſtipulatione* decem curati.

42. CELSUS lib. 6. Digeſtorum.

SI ego decem ſtipulatus a Titio (55), deinceps ſtipuler a Seio, *quanto minus (56) a Titio conſequi poſſim*, ſi decem petiero a Titio (57), non liberatur Sejus: alioquin nequicquam mihi cave-

(1) Non caſus fortuitos. (2) Puta ad negotiorum geſtorem, & quædam nomina contraxit, [illegible]

cavetur: ut si judicatum fecerit Titius, nihil ultra Seius tenebitur. Sed si cum Seio agero, quantumcumque est, quo minus a Titio exigere potuero eo tempore, quo judicium inter me & Seium acceptum est, tanto minus a Titio postea petere possum. §. 1. Labeo ait, cum *decem curari* (r) stipulatus sis, ideo non posse te decem dari oportere intendere, quia etiam rerum locupletiorem (a) dando promissor liberari possit: quo scilicet significet, non esse cogendum eum accipere judicium, si reum locupletem offerat.

T I T. II.

DE JUREJURANDO (3), SIVE VOLUNTARIO, SIVE NECESSARIO, SIVE JUDICIALI.

Usus & effectus jurisjurandi.

1. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

M*Aximum* remedium expediendarum litium (4) in usum venit jurisjurandi religio (5): qua vel ex (6) pactione ipsorum litigatorum, vel ex auctoritate (7) Judicis, deciduntur controversiæ.

2. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

JUsjurandum (8) speciem transactionis (9) continet: majoremque (10) habet auctoritatem, quam res judicata (11).

Prima verba Edicti, de reo, qui juravit. De eo, cum quo agitur, de delatione. 1. Quæ actiones jurejurando tollantur. 2. De conditione personæ. 3. De ventre. 4. Quibus modis juratur.

3. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

AIt Prætor, *Si is, cum quo agetur, conditione delata, juraverit. Eum, cum quo agetur*, accipere debemus ipsum reum. Nec frustra adjicitur, *conditione delata* (12): nam si reus juravit, nemine (13) ei jusjurandum deferente, Prætor id jusjurandum non tuebitur: sibi enim juravit: alioquin (14) facillimum quique ad jusjurandum decurrens, nemine sibi deferente jusjurandum, oneribus actionum se liberabit. §. 1. Quacumque (15) autem actione quis conveniatur, si juraverit, proficiet ei jusjurandum: sive (16) in personam, sive in rem, sive in factum, sive pœnali actione, vel quavis alia agatur: sive de (17) interdicto. §. 2. Sed & si de conditione personæ fuerit juratum, Prætor jusjurandum tuebitur: utputa, detuli jusjurandum, & jurasti, *in potestate mea te non esse*: tuendum erit jusjurandum. §. 3. Unde Marcellus scribit, etiam de eo jurari posse, *an* (18) *prægnans sit mulier*, vel *non sit*: & jurijurando standum. Denique, ait, si de possessione erat quæstio, servari oportere: si forte quasi prægnans ire in possessionem volebas, & cum ei contradiceretur, vel ipsa juravit *se prægnantem*, vel contra eam juratum est: nam si ipsa, ibit in possessionem sine metu, si contra eam non ibit, quamvis vere prægnans fuerit; proderitque, inquit Marcellus, mulieri jurantl jusjurandum, ne conveniatur, quasi calumniæ causa ventris nomine fuerit in possessionem, neve vim patiatur in possessione: Sed an jusjurandum eo usque prosit, ut post editum partum non quæratur, ex eo editus, an non sit, cujus esse dicitur, Marcellus tractat? Et ait, veritatem esse quærendam: quia *jusjurandum alteri* (19) *neque prodest, neque nocet*: matris igitur jusjurandum partui (20) non proficiet; nec nocebit, si mater detulerit, & juretur ex eo prægnans non esse. §. 4. Jurare autem oportet, ut (21) delatum est jusjurandum: cæterum, si ego detuli, ut *per* (22) *Deum* jurares, tu *per* (23) *caput tuum* jurasti,

4. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

VEl *filiorum tuorum* (24).

1. De effectu jurisjurandi. 3. De jurejurando illicito. 4. Si neque juratum sit, neque remissum jusjurandum.

5. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

NOn erit juratum (25) habendum jusjurandum: Quod si exegi, ut *per* (26) *salutem tuam* jurares, & jurasti, stabitur: omne (27) enim omnino licitum jusjurandum, per quod voluit quis sibi jurari, idoneum est: &, si ex eo fuerit juratum, Prætor id tuebitur. §. 1. Divus Pius jurejurando, quod propria (28) superstitione (29) juratum est, standum rescripsit. §. 2. Dato jurejurando, non aliud quæritur, quam an (30) juratum sit: remissa (31) quæstione, an debeatur: quasi satis probatum sit jurejurando. §. 3. Sed si quis illicitum jusjurandum detulerit, scilicet improbatæ (32) publicæ religionis, videamus, an pro eo habeatur, atque si juratum non esset? Quod magis existimo dicendum. §. 4. Si neque juratum est, neque remissum jusjurandum, pro eo debet haberi, atque si res in jusjurandum admissa non esset: proinde si (33) postea jurare paratus sit, nihil ei hoc jusjurandum proficiet: quia ex eo, quod delatum est, juratum non est.

Quid sit remittere jusjurandum.

6. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

R*Emittit* (34) *jusjurandum*, qui deferente se, cum paratus esset adversarius jurare, gratiam (35) ei facit, contentus voluntate suscepti jurisjurandi. Quod si non suscepit jusjurandum, licet postea (36) parato jurare actor nolit deferre, non videbitur remissum: nam, quod (37) susceptum est, remitti debet.

Reliqua verba Edicti de reo, qui juravit.

7. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

AIt Prætor: *Ejus rei, de qua jusjurandum delatum fuerit, neque in ipsum, neque in eum, ad quem ea res pertinet, actionem* (38) *dabo.* *Ejus rei* sic (39) erit accipiendum, sive tota de re, sive de parte sit juratum: Nam de (40) eo, quod juratum est, pollicetur se actionem non daturum: neque in eum, qui juravit, neque in eos, qui in locum ejus, cui jusjurandum delatum est, succedunt (41).

8. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

ETiamsi in rem successerint.

De actione, vel exceptione ex jurejurando. 2. De condemnatione post jusjurandum. 3. De actione perpetuanda. 4. De jurejurando delato a minore. 5. Vel in fraudem creditorum. 6. De jurejurando defensoris, vel procuratoris. 7. De jurejurando petitoris. Quibus nocet jusjurandum.

9. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

NAm, postquam juratum est, denegatur actio: aut si controversia erit, id est, si ambigitur, an jusjurandum datum sit, exceptioni locus est. §. 1. Jurejurando dato, vel remisso, reus quidem adquirit exceptionem (42) sibi, aliisque: actor vero actionem adquirit: in qua hoc solum quæritur, *an juraverit, dari sibi oportere*: vel cum jurare paratus esset, jusjurandum ei remissum sit. §. 2. Si damnetur quis post (43) jusjurandum (44) ex (45) famoso judicio, famosum esse magis est (46).

§. 3. Si is, qui temporaria (47) actione mihi obligatus erat, detulerit jusjurandum, ut jurem *eum dare oportere*, egoque juravero, tempore non liberatur: quia post (48) litem contestatam cum eo perpetuatur adversus eum obligatio. §. 4. Si (49) minor vigintiquinque annis detulerit, & hoc ipso captum se dicat, adversus exceptionem jurisjurandi replicari debebit, ut Pomponius ait. Ego autem puto, hanc replicationem non (50) semper esse dandam; sed plerumque ipsum Prætorem debere cognoscere, an captus sit, & sic in integrum restituere: nec (51) enim utique, qui minor est, statim & circumscriptum (52) se docuit. Præterea exceptio ista, sive cognitio, statutum tempus (53) post (54) annum xxv. non debet egredi. §. 5. Sed & si quis in (55) fraudem creditorum jusjurandum detulerit debitori, adversus exceptionem jurisjurandi, replicatio fraudis creditoribus debet dari. Præterea si fraudator detulerit jusjurandum creditori (56), ut juret *sibi decem dari oportere*, mox, bonis ejus venditis, experiri volet, aut denegari debet actio, aut exceptio opponitur fraudatorum creditorum.

§. 6. Jusjurandum defensoris (57) vel procuratoris, ei ab adversario delatum, prodesse, exceptionemque domino parere (58), Julianus scribit. † Idem ergo dicendum erit, & si datus ad petendum procurator, reo deferente, juraverit *dare mihi oportere*: nam actionem mihi parit. Quæ sententia habet rationem. §. 7. Si petitor (59) juravit, possessoru

[illegible]

te deferenta, *rem suam esse*, actori dabitur actio: Sed hoc dumtaxat adversus eum, qui jusjurandum detulit; eosque qui in ejus locum successerunt: cæterum adversus alium, (2) si eelit prærogativa jurisjurandi uti, oihil ei proderit.

10. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

QUia (e) non deberet elii oocere, quod inter alios actum (3) esset.

De jurejurando possessoris, rem petitoris non asse. 1. *Aut* suam esse. 2. *De usufructu*. 3. *De hereditate, quibus noceat jusjurandum*.

11. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

SEd si possessori (4) fuerit jusjurandam delatum, juraveritque *rem petitoris non esse*, quamdiu quidem possidet, adversus eum, qui detulit jusjurandum, si petat, exceptione jurisjurandi utetur; si vero amiserit possessionem, actionem non habebit, ne quidem si is possideat, qui ei jusjorendum detulit, non enim *rem suam esse* juravit, sed *ejus non esse* (5).

§. 1. Proinde si; cum possideret, [&] deferente petitore *rem suam* juravit, consequenter diremus, amissa quoque possessione, si is, qui detulit jusjurandum, nactus sit possessionem, actionem in factum ei dandam: & fructos perceptos ex re, quam *meam esse* juravi, restitui mihi placuit: sed & partum editum, fœtusque pecorum restituendos constat post jusjurandum delatum. §. 2. Item si juravero, *usumfructum alicujus rei vel meum esse*, vel *dari mihi oportere*, eatenus mihi cumpesit actio, quatenus (6), si vere (7) usumfructum haberem, duraret (8): quibus vero casibus amitteretur, non competit mibi actio. Sed si (9) rerum, in (10) quibus usufructus propter abusum constitui noo potest, juraverit *usumfructum se habere*, vel *sibi deberi*, effectum (11) jurisjurandi sequendum arbitrer (12): ideoque tuoc quoqae videri eum recte jurasse: puto & ex eo jurejurando posse petere usumfractum, cautione oblata (13). §. 3. Si, cum de bereditate inter me & te controversia esset, joravero *hereditatem meam esse*, id consequi debeo, quod haberem, si secundum me de bereditete pronunciatum esset (14): & non solum ees res restituere debes, quas tunc possidebas, sed & si quas postea cœpisses possidere: perindeque baberi, quod juratum est, atque si probarum esset: idcirco utilis (15) actio mihi competit. Quod si ego ex eadem hereditate possiderem, tuque cœpisses petere eam a me, cum adversus te jurassem, exceptione me uti debere jurisjurandi.

† Plane si alim e me hereditatem petere cœperit, dubiom oon erit (ut & Julianus scribit) nihil mibi jusjurandum prodesse (16).

12. JULIANUS lib. 9. Digestorum.

IDem est & si egu [a] quolibet alio possidente res hereditarias petere velim: quia & si petissem a te hereditatem, & probassem meam, oihilominus ab altero petendo, idipsum probere necesse haberem.

De duobus patronis. 1. *De longi temporis præscriptione*. 2. *De furto*. 3. *De venditione*. 4. *De societate*. 5. *De pignore, de dote*. 6. *De perjurii pœna*.

13. ULPIANUS lib. 22. ad Edictom.

SI duo oatroni essent, & libertus altero deferente (17) jurasset, *se* (18) *libertum ejus non esse*, utrum alteri [totius] debitæ patronis portionis, an vero dimidie debite eis partis bonorom possessio cumpeterat? Et ait, si is, cui juratum est, patronus fuisset, alteri sue partis bonoram possessionem competere: nec ei prodesse, qood adversus alterum libertas jurasset (19): multum tamen fidei & auctoritatis apud judicem patronum babiturum, qua magis solum se patronum probaret, quod libertus jurasset, alterum patronum non esse.

§. 1. Julianus ait, eum, qui juravit *fundum suam esse* (20), post longi temporis præscriptionem (21) etiam utilem actionem babere deberet. §. 2. Idem Julianus scribit, eum, qui juravit *furtum se non fecisse*, videri de toto jurasse (22): atque ideo neque furti (23), neque (24) condictitia tenetor: quia condictitia (inquit) solus fur tenetor. † Numquid ergo, qui juravit *se furtum* (25) *non fecisse*, hoc solo nomine, condictione si conveniatur, exceptione utatur? cæterum si contendat, qui condicit, quasi cum berede se furis agere, non debet repelli, & quasi (26) *μονομερής*, id est, *unimembris* (27) condictio dari debet adversus furis beredem (28): nec pati eum judex debet, si cœperit (29) tentare (30), probare furem. §. 3. Si quis juraverit, *vendidisse me ei rem centum*, ex (31) empto agere poterit, ut ei cætera (32) præstentur: id est (33), res tradatur, & de avictione caveatur. Ao (34) tamen ad pretium consequendum, ex vendito conveniri possit, videndom? Et si quidem [&] de hoc ipso joratum est, quod pretium solutam est, nulla pro pretio actio superest: si vero hoc non fuerit juretum, tunc consequens est, de pretio eum teneri. §. 4. Idem dicemus, & si quis *societatem fecisse* juraverit: nam & is pro socio poterit conveniri. §. 5. Marcellus etiam scribit, si quis juraverit *ob decem pignori dedisse fundum*, non alias eum pignoratitie agere posse, quam si decem solverit (35): sed & illud adjicit, fortassis eum etiam in decem ex jurejurando suo posse conveniri. Qaod magis probat: cui Quintus Saturninus consentit: argumentoque utitur ejus, qui juravit, eam, *quæ uxor sua fuerit, rem sibi in dotem dedisse*. nam & bic uxori ait utilem de dote actionem dandam: quæ non esse extre æquitatem posita, non negaverim. §. 6. Si quis juraverit in re pecuniaria *per* (36) *genium Principis* (37), *dare se non oportere*, & pejeraverit: vel *dari sibi oportere*: vel *intra certum tempus* juraverit *se soluturum*, nec solvit: Imperator noster cum Patre rescripsit (38), fustibus (39) eum castigandum (40) dimittere: & ita ei superdici (41) *προπετῶς μὴ ὄμνυε*, id est, *temere ne jurato*.

De jurejurando propter rem non remittendo.

14. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

QUotiens (42) propter rem juratur, nec parenti, nec patrono remittitur jusjurandum, *propter* (43) *rem* autem jusjurandum exigitor, veluti de pecunia credita, cum jurat actor, *sibi dari oportere*; vel reus, *se dare non oportere*. Idem est, cum de pecunia constituta jusjurandum exigitur.

Ad quas domum mittitur jurandi causa.

15. IDEM lib. 6. ad Edictum.

AD personas (44) egregias (45), eosque, qui valetudine (46) impediuntur, domum mitti oportet (47) ad jurandum.

An patronus jurare cogatur.

16. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

SI *Patronus* libertam suam uxorem duxerit, non compelletur (48) jurare de rerum amotarum judicio: sed & si ipse deferat jusjurandum libertæ suæ, de calumnia non debet jurare.

De jurejurando extra judicium delato. 1. *Si jusjurandum detulerit pupillus*. 2. *Vel tutor, vel curator*, 3. *vel procurator*.

17. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

JUsjurandum (49), quod ex conventione extra judicium defertur, referri non potest (50).

§. 1. *Pupillus* tutore auctore jusjurandum deferre debet: quod si sine (51) tutore auctore detulerit, exceptio quidem obstabit, sed replicabitur (52): quia rerum administrandarum jus ei non competit.

§. 2. Si *tutor* (53), qui tutelam gerit, aut curatur furiosi prodigive, jusjurandum detulerit, ratum id baberi debet: nam & alienare res, & solvi eis potest: & agendo, rem in judicium deducunt.

§. 3. *Procurator* quoque quod detulit, ratum habendum est: scilicet (54), si aut (55) universorum bonorum administrationem sustinet, aut si idipsum nominatim mandatum sit, aut si in (56) rem suam procurator sit.

18. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

ALias autem procuratorem deferentem jusjurandum non esse audiendum, Julianus lib. x. Digestorum scribit: nec (57) postea reum, qui semel juravit, a domino conveniatur, nec multum ei proficere, si fuerit ei de rato cautum: sive enim dominus petat, cogetur docere reus *liquido* (58) *se jurasse*, posita scilicet exceptione?

(e) *l.* 9. § *pen. sup. eod.* (2) Juramentum uno deferente præstitum, aliis, qui non id detulere, non nocet. (3) Id est, juratum, [illegible] pactum, *l.* 27. § 4. *in fin. sup. de pactis*, [illegible] (4) *l.* 9. § 2. *vers. sed si possessori sup. de Publiciana*. (5) Cum possessor jurat *rem non esse petitoris*, eo non infertur rem ad eum pertinere. Hinc colligit Zasius, ab ortione negativa argumentum a contrario [illegible] (6) Juramentum [illegible] (7) Juramentum habetur pro veritate [illegible] (8) Sicut ususfructus verus [illegible] [illegible]

(nam indeterminate præstatur, cum nulla causa contractus exprimitur) datur actio utilis ex eo contractu, ex quo si esset vere probatus contractus, daretur actio directa. *Alciand.* (35) Qui jurat se rem pignori ob certum summam dedisse, vel dotis accepisse, pignus [illegible] (36) Jurabant nonnunquam veteres per Genium principis, de quo diximus ad *l.* 2. *C. de reb. credit.* adde Senecam [illegible] [illegible] (38) *l.* 14. *C. ex quibus caussis infamia*, (39) En quandam Novella Leonis & Constantini, [illegible] (41) *Superindici*, [illegible] [illegible] (42) Jusjurandum de re, non remittitur (43) Jusjurandum *de re*, est de mutuo, seu pecunia credita. (44) *Egregias personas* Græci appellant [illegible] (45) [illegible] (46) [illegible] (49) Jusjurandum, quod extra judicium defertur, non refertur. [illegible] (50) [illegible] (54) Procuratoris universorum bonorum [illegible] [illegible] (58) [illegible] Q. O. & P. L. JU. [illegible] liquido jurare [illegible] Cicero 3. *Verr.* Sed Robertus Accursium defendit, [illegible] liquido jurato.

ne : ſive ax ſtipulatione de tato agat oeceſſe habebit ipſe de pejurio ſen docere.

19. IDEM lib. 26. ad Edictum.

SI itaque màndarum fuit procuratori, ut perat, ille jusjurandum detulit, aliud (1) fecit. quam quod mandatum aſt.

De ſervo, & filiofam.

20. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

SErvus quod detulit vel juravit, ſervetur (2), ſi peculii admioiſtrationem habuit.

21. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciala.

HUic (3) enim ſolvi (4) quoque recte poteſt : & (5) novandæ (6) obligationis jus habuit.

22. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

QUidam (7) & de peculio actionem dandam iu dominum, ſi actori detulerit ſervus jusjurandum. † Eadem de *filiofamilias* dicenda ſunt.

23. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

SI ſervus juraverit, *dominum dari non oportere*, exceptio domino (8) indulgenda eſt, ſibique adverſarius imputabit, qui ſervo detulit jusjurandum.

24. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

MUlto magis proderit patri (9) religio (10) filii, cum quo etiam judicium conſiſtere poteſt. † Ipſi autem referentes, conditionem eorum, quibus ſubjecti ſunt, non faciunt deteriorem.

25. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

SEd & ſi ſervus (11) meus, delato vel relato [ei] jurejurando, juravit *rem domini eſſe*, vel *ei dare oportere*, puto dandam mihi actionem vel pacti exceptionem propter religionem & conventionem.

De ſexu, & ætate jurantis. 1. De effectu jurisjurandi.

26. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

QUI (12) juraſſe dicitur, nihil refert, cujus ſexus (13), ætatiſve (14) ſit : omni enim modo cuſtodiri debet jusjurandum adverſus eum, qui contentus (15) eo, cum deferret, fuit : quamvis pupillus non videatur pejerare : quia (16) ſciens (17) fallere non videatur (18). §. 1. Si pater, *filium dare non oportere* juraverit, Caſſius reſpondit, & patri & filio dandam exceptionem jurisjurandi. Si pater juraverit, in peculio nihil eſſe, filius conveniri poterit : ſed & pater ita convenietur, ut poſt adquiſiti peculii ratio habeatur. §. 2. Jurisjurandi conditio ex numero eſſe poteſt videri novandi (19), delegandive : quia proficiſcitur ex conventione : quamvis habeat & inſtar judicii (20).

27. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

JUsjurandum etiam locu (21) ſolutionis cedit (22).

De duobus reis ſtipulandi. 1. De reo & fidejuſſore. 2. De eo, qui debitorem exhibere promiſit. 3. De duobus reis promittendi. 4. Quæ actiones jurejurando tollantur. 9. De furto & condictione furtiva. 10. De actione & exceptione jurisjurandi, ſi & actor, & reus juraverit.

28. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

IN (23) duobus reis ſtipulandi, ab altero delatum jusjurandum etiam alteri nocebit. §. 1. Quod reus juravit (24), etiam fidejuſſori proficit, a fidejuſſore exactum jusjurandum, prodeſſe etiam (25) reo, Caſſius & Julianus ajunt : nam quia in locum (26) ſolutionis ſuccedit, hic quoque eodem loco habendum eſt, ſi modo ideo interpoſitum eſt jusjurandum, ut de ipſo contractu, & de re, non de perſona jurantis ageretur.

§. 2. Si ei (27), qui debitorem meum in judicium exhibere promiſit, jusjurandum detulerim, iſque juraverit, *ſe omnino exhibitionem ejus non promiſiſſe*, prodeſſe debitori (28) meo id non debet : ſi vero juraverit, *ſe nihil mihi præſtare oportere*, diſtinguendum ſit, & replicatione emendandum, utrum ideo juraverit, [an] quia poſt promiſſionem exhibuerit, an vero quia ſolverit. Quod & in fidejuſſore debiti diſtinguendum eſt.

§. 3. Ex duobus reis (29) promittendi ejusdem pecuniæ alter juravit; alteri quoque prodeſſe (30) debebit. §. 4. Exceptio jurisjurandi, non tantum ſi ea actione quis utatur, cujus nomine exegit jusjurandum, opponi debet : ſed (31) etiam ſi alia, ſi modo (32) eadem quæſtio in [hoc] judicium deducatur, forte ſi ob actionem mandati, negotiorum geſtorum, ſocietatis, cæteraſque ſimiles (33) jusjurandum exactum ſit : deinde ex iisdem cauſis certum condicatur : quia per alteram actionem altera quoque conſumitur. §. 5. Si quis juraverit, *ſe non rapuiſſe*, non (34) debet adjuvari hoc jurejurando in actione furti, aut condictione : quia aliud eſt furtum feciſſe, quod vel clam fieri poteſt. §. 6. Colonus, cum quo propter ſucciſas (35) forte arbores agebatur ex locato, ſi juraverit *ſe non ſucciſiſſe*, ſive (36) e lege duodecim tabularum de arboribus ſucciſis, ſive e lege Aquilia damni injuria, ſive interdicto *quod vi aut clam* poſtea conveniatur, per exceptionem jurisjurandi defendi poterit. §. 7. Quæ juravit, *divortii cauſa rem ſe non amoviſſe*, non debet defendi per exceptionem, ſi cum ea in rem agatur : & , ſi contendat *ſuam eſſe*, alio jurejurando opus eſt : contra, ſi juraverit *ſuam eſſe*, debet in actione rerum amotarum defendi. Et omnino hoc obſervandum eſt, licet (37) per aliam actionem eadem quæſtio moveatur, ut exceptio jurisjurandi locum habeat. §. 8. Igitur ſi quis juravit, *ſe non eſſe condemnatum*, etiamſi ex ſtipulatu judicatum ſolvi ob rem judicatam conveniatur, defendetur per exceptionem. Contra, ſi cum ex ſtipulatu judicatum ſolvi conveniretur, juravit, *ſe dare non oportere*, agenti judicati non utique obſtabit exceptio : poteſt enim fieri, ut non ſit commiſſa ſtipulatio, licet res judicata ſit : niſi ideo juraſſet, quod nec damnatum ſe eſſe diceret.

§. 9. Item Pomponius ait, eum qui *furtum ſibi factum alicujus rei* juravit, non ſtatim (38) etiam condictionis cauſam nanciſci. §. 10. Item cum ex hac parte jusjurandum & (39) actionem & exceptionem inducat : ſi forte reus extra judicium, actore inferente, juraverit, *ſe dare non oportere*, & actor, reo deferente, *dare ſibi oportere*, vel contra : poſterior (40) cauſa jurisjurandi potior habebitur : nec tamen præjudicium perjurio alterius fiet : quia non quæritur, *an dare eum oporteat* (41), ſed *an actor juraverit*.

29. TRYPHONINUS lib. 6. Diſputationum.

QUod ſi juravi te deferente, *non juraſſe te dare tibi oportere*, [&] adverſus utilem actionem qua hoc quæritur, an juraveris, *tibi dare oportere*, opponenda eſt exceptio jurisjurandi perimentis quæſtionem actione comprehenſam.

De actione, quæ inficiando creſcit : 1. De ſervo mortuo. 2. De dote. 3. De popularibus actionibus. 4. De liberto. 5. De uſufructu.

30. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

EUm, qui juravit, ex ea actione, quæ inficiando creſcit (42) aliquid ſibi deberi, ſimpli, non dupli perſecutionem ſibi adquirere (43) Pedius ait : abunde enim ſufficere, exonerare petitorem probandi neceſſitate : cum, omiſſa hac parte Edicti, dupli actio integra maneat : & poteſt dici, hoc judicio non principalem cauſam exerceri, ſed jusjurandum actoris conſervari.

§. 1. Si juravero, *te Stichum mihi dare oportere*, qui non ſit in rerum natura, nec æſtimationem mihi præſtare reus debet, niſi ex cauſa furtiva vel propter moras : tunc enim etiam poſt mortem ſervi æſtimatio præſtatur.

§. 2. Si mulier juraverit, *decem dotis ſibi deberi*, tota ea ſumma præſtanda eſt : ſed ſi juravit, *decem ſe dediſſe in dotem*, hoc ſolum non erit quærendum, an data ſint, ſed, quaſi data ſint, quod ex eo reddi oporteat, præſtandum erit.

§. 3. In popularibus (44) actionibus jusjurandum exactum ita (45) demum adverſus alios proderit, ſi bona fide exactum fuerit : nam & ſi quis egerit, ita demum conſumit publicam (46) actionem, ſi non per colluſionem actum ſit.

§. 4. Si libertus (47), deferente patrono, juravit *ſe* (48) *libertum non eſſe*, ratum habendum eſt jusjurandum : ut nec operarum petitio, nec bonorum poſſeſſio contra tabulas dari debeat.

§. 5. Si juravero *uſumfructum mihi dari oportere*, non aliter dari debet, quam ſi caveam *boni viri arbitratu me uſurum, & finito uſufructu reſtituturum*.

An cauſa poſt jusjurandum retractetur.

31. GAJUS lib. 30. ad Edictum provinciale.

ADmonendi (49) ſumus, interdum (50) etiam poſt jusjurandum exactum permitti Conſtitutionibus Principum, ex integro (51) cauſam agere, ſi (52) quis nova inſtrumenta (53) ſe inveniſſe dicat, quibus nunc ſolis uſurus ſit : ſed hæ conſtitutiones tunc videntur locum habere, cum a judice aliquis abſolutus fuerit : ſolent (54) enim ſæpe (55) judices in dubiis (56) cauſis, exacto (57) jurejurando, ſecundum eum judicare, qui juraverit. Quod ſi alias (58) inter ipſos jurejurando tranſactum ſit negotium, non conceditur eandem cauſam retractare.

De remiſſione jurisjurandi.

32. MODESTINUS lib. 3. Differentiarum.

JUrisjurandi gratiam (59) facere pupillus non poteſt.

33. UL-

(1) Vide l. 13. ſupr. de pactis. (2) V. l. 20. l. 29. infr. eod. (3) Peculii adminiſtrationem habens ſolutum accipere poteſt, & ideo novare, de quo [illegible] l. 9. infr. de novationib. (4) l. 25. infr. de ſolut. (5) l. ult. infr. de novationib. [illegible] non habet, l. 29. ſupr. de pactis, l. 10. infr. de novat. [illegible] (8) V. l. 10. ſupr. eod. (9) l. ult. infr. de exceptionib. (10) [illegible] (11) Vide l. 30. ſupr. eod. (12) Item auctor Synopſeos Baſil. eod. c. 20. Harmenop. [illegible] (13) Jurare mulier poteſt. (14) Jurare pupillus poteſt. (15) Volenti non fit injuria, l. 9. infr. de aqua & pluv. & quod ſemel placuit, amplius diſplicere non poteſt, l. 9. ſupr. de neg. geſt. (18) Pejerare non videtur, qui ſciens non fallit. [illegible] (19) Jurisjurandi hoc interium ſolemnis formula. [illegible] [illegible] (23) [illegible] (28) [illegible] (29) [illegible] (33) Quia a ſummatione ſpeciei, non ſequitur ſummatio generis. Bart. (35) Vide Cujac.

[illegible] (36) Vide l. 1. infr. arbor. furtim. cæſar. (37) §. 6. ſupr. eod. (38) Qui juravit futurum factum ſibi [illegible] (39) Jusjurandum actionem & exceptionem inducit. (40) Ultimo juramento [illegible] (41) l. 9. §. 6. ſupr. eod. [illegible] (42) Id eſt, quæ inficiando duplatur [illegible] (43) In actionibus, quæ in duplum inficiando creſcunt [illegible] (44) Velut de albo corrupto, l. 6. ſupr. de jurisd. vel ſepulchri violati, l. 3. in fin. infr. de ſepulcr. violat. (45) V. Socinum regula 166. (46) Adde l. 45. §. 1. ſupr. de pact. (47) V. l. 11. in pr. ſupr. eod. (48) Item in l. 13. ſupr. eod. (49) Hanc legem [illegible] Jaſon, Ripenſe, & alii, vide Cujac. [illegible] & Accurſ. in l. 4. C. de rebus creditis, [illegible] Goth. Adde Coraſ. tom. 1. [illegible] Menoch. de arbitr. jud. [illegible] (50) Non regulariter [illegible] (51) Imo, ex integro agi non debet, l. 4. C. de rebus creditis. (52) [illegible] Harmen. [illegible] (53) Imo, ex pœnitentia non debet, l. 20. C. de tranſact. (54) Jusjurandum inopia probationum [illegible] (55) [illegible] (56) [illegible] (57) Jusjurandum hoc inde ſuppletorium dicitur interpretibus. (58) Jusjurandum hoc voluntarium & conventionale. (59) Gratiam jurisjurandi pupillus facere non poteſt. Synopſ. eod. cap. 29. adde l. 6. ſupr. eod. l. 42. infr. eod. Princeps poteſt. [illegible]

33. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

QUi *per salutem* (1) *suam* jurat, *licet per* (2) *Deum* jurare videtur (respectu enim divini nominis ita jurat): attemen, si non ita specialiter jusjurandum ei delatum est, jurasse non videtur (3): & ideo ea integro solemniter jurandum est (4).

Quibus de rebus juratur, si promissor Stichi putet eum decessisse. 1. De defensore universitatis. 2. De pupillo. 3. De procuratore & defensore. 4. De jurejurando calumniae. 5. De forma juramenti. 6. Edictum, ut reus solvat, aut juret. 7. De relatione jurisjurandi. 8. Et ejus forma. 9. De absolutione vel condemnatione.

34. IDEM lib. 26. ad Edictum.

JUsjurandum (5) & *ad pecunias* & *ad omnes res* (6) locum habet. † Etiam *de operis* jusjurandum deferri potest: nec de injuria queri adversarius potest, cum possit jusjurandum referre.

† Quid tamen, si ideo dicat reus se liberatum, quoniam Stichum, quem promiserat, putet decessisse? Non erit tutus per relationem: & ideo ex hac causa putat Marcellus, & recte, aut remittendum ei jusjurandum, aut spatium (7) dandum, ut certioretur, & sic juret. §. 1. Defensor municipum vel cujusvis corporis, jusjurandum deferre potest, si super hoc mandatum (8) habeat. §. 2. Pupillo (9) non defertur jusjurandum. §. 3. Procurator (10) non (11) compellitur jurare, nec defensor: & ita Julianus scribit lib. 2. Digestorum, defensorem jurare non compelli (12): sufficereque ad plenam defensionem, si paratus sit judicium accipere.

§. 4. Qui (13) jusjurandum defert, prior (14) de calumnia debet jurare, si hoc exigatur: deinde sic ei jurabitur. Hoc jusjurandum de calumnia neque (15) patrono (16), neque parentibus remittitur (17). §. 5. Si de qualitate (18) juramenti fuerit inter partes dubitatum, conceptio (19) ejus in arbitrio judicantis est. §. 6. Ait Praetor: *Eum, a quo jusjurandum petetur, solvere, aut jurare* (20) *cogam*. Alterum (21) itaque eligat (22) reus, aut solvat, aut juret: si non jurat, solvere cogendus erit a Praetore. §. 7. Datur autem & alia facultas reo, ut, si malit, referat jusjurandum: & si (23) is, qui petet, conditione jurisjurandi non utetur, judicium ei Praetor non dabit: aequissime enim hoc facit, cum non deberet displicere conditio jurisjurandi ei, qui detulit: sed (24) nec jusjurandum de calumnia referenti defertur: quia non est ferendus actor, si conditionis, quam ipse detulit, de calumnia velit sibi jurari.

§. 8. Non (25) semper autem consonans est, per omnia referri jusjurandum, quale (26) defertur: forsitan ex diversitate rerum (27) vel personarum, quibusdam emergentibus, quae varietatem inducunt: ideoque, si quid tale inciderit, officio (28) judicis conceptio (29) hujuscemodi jurisjurandi terminetur.

§. 9. Cum res in jusjurandum demissa sit, judex jurantem absolvit (30): referentem audiet, &, si actor juret, condemnat reum: nolentem jurare reum, si solvet, absolvit: non solventem condemnet: ex relatione, non jurante actore, absolvit reum.

De tutore. 1. De prodigo, & simil. 2. Qui jurare non coguntur.

35. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

TUtor pupilli, omnibus probationibus aliis deficientibus, jusjurandum deferens (31) audiendus est: quandoque (32) enim pupillo denegabitur actio. §. 1. Prodigus (33), si deferet jusjurandum, audiendus non est (34). † Idemque in caeteris similibus ei dicendum est, nam sive pro (35) pacto convento, sive pro solutione, sive pro judicio hoc jusjurandum cedit, non ab aliis delatum probari debet, quam qui ad haec habiles sunt (36). Qui (37) non compelluntur Romae (38) judicium accipere, nec (39) jurare compellendi sunt: ut Legati provinciales (40).

De constituta pecunia, & priore obligatione.

36. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

SI actor deferat jusjurandum de sola constituta pecunia, & reus juraverit, exceptione utetur, si de constituta conveniatur: sed, si de sorte, id est, de priore obligatione, conveniatur, exceptio cessabit (41): nisi de hac quoque juraverit, adversario deferente.

De jurejurando calumniae.

37. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

SI non fuerit remissum jusjurandum ab eo, qui detulerit, sed (42) de calumnia non juratur (43), consequens est, ut debeat denegari ei actio (44): sibi enim imputat, qui processit ad delationem jurisjurandi, nec prius de calumnia juravit: nec sit iste remittenti similis (45).

Si quis nec juret, nec referat.

38. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

MAnifestae turpitudinis, & confessionis (46) est (47), nolle (48) nec jurare (49), nec jusjurandum referre (50).

De causa in jusjurandum deducta.

39. JULIANUS lib. 30. Digestorum.

SI quis cum debitore suo pepigerit, ne ab eo pecunia peteretur, si jurasset *se Capitolium non ascendisse*, vel aliud quodlibet fecisse, vel non fecisse, isque juraverit, & exceptio jurisjurandi dari debebit, & solutum repeti poterit: est enim (51) justa (52) conventio, si quaelibet causa in conditione jurisjurandi deducta fuerit.

De jurejurando debitoris.

40. IDEM lib. 12. Digestorum.

JUsjurandum a debitore exactum efficit, ut pignus liberetur (53): est enim hoc acceptilationi (54) simile: perpetuam certe exceptionem parit: idcirco poenam quoque petentem creditorem exceptione summoveri oportet: & solutum repeti potest: utpote cum interposito eo, ab omni controversia discedatur.

De remissione jurisjurandi.

41. POMPONIUS lib. singul. Regularum.

LAbeo, etiam absenti (55), & ignoranti jurisjurandi gratiam (56) fieri posse, respondit: sed & per epistolam (57) gratia jurisjurandi fieri potest.

De jurejurando pupilli. 1. Fidejussoris. 2. Defensoris. 3. Rei.

42. IDEM lib. 18. Epistolarum.

CReditore, qui de mutua pecunia contra pupillum contendebat, jusjurandum deferente, pupillus juravit, *se* (58) *dare non oportere*:

[illegible]

eandam pecuniam a fidejussore ejus petit : an excludendus sit exceptione jurisjurandi ? Quid tibi placet, rescribe mibi. Eam rem apertius explicat Julianus : nam si controversia inter crediturem & pupillam fuerit, an omnino pecuniam matuam accepisset, & convanit, ut ab omni conditione discederetur, si papillus jurasset, isque juraverit *se dare non oportere*, nataralis (1) obligatio hac pactione tollatur, & soluta pecunia repeti poterit, sin vero creditur quidem se mutuam dedisse contendebat, pupillus autem hoc solo defendebatar, quod tutor ejus non intervenisset (2), & hoc tale jusjurandum interpositum est, hoc caso fidejussorem Prætor non tuebitor. Si autem liquido probari non potest, quid actom sit, & in obscuro erit (ut plerumque [fit]) de facto (3), an de jure, inter crediturem & pupillum controversie fuerit, deferente creditore pupillum jurasse, intelligere debemus, id actam inter eos, ut si jurasset se dare non oportere, ab omni conditione discederetur (4) : atque ita & solutam pecuniam repeti posse : & fidejussoribus exceptionem dari debere existimavimus. §. 1. Si fidejussor juraverit, *se dare non oportere* (5), exceptione jurisjurandi reus promittendi (6) tutus (7) est. Atquin si (8), quasi omnino idem non fidejussisset, juravit, non debet hoc jusjurandum reo promittendi prodesse. §. 2. Sed & si actora deferente, dafensur (9) absentis val præsentis juravit, eum, quem defendit, *dare non oportere*, exceptio jurisjurandi ei, cujus nomine juratum fuerit, deri debebit. † Eadem ratio est &, si fidejussoris defensor juraverit : neo enim datur exceptio.

§. 3. Item, si reus juravit (10), fidejussor tutus sit : quia & res judicata secundum alterutrum eorum, utrique proficeret.

T I T. III.

DE (11) IN LITEM (12) JURANDO (13).

De effectu jurisjurandi.

1. ULPIANUS lib. 51. ad Sabinum.

REm in judicio deductam non (14) idcirco pluris esse opinamur, quia crescere [condemnatio] potest, [ea] contumacia non restituentis, per jusjurandum in litem (15) : non enim res pluris fit per hoc, sed ex contumacia æstimetur ultra rei pretium.

§ 1. *De culpa, & dolo, aut contumacia.*

2. PAULUS lib. 13. ad Sabinum.

SIve nostrum quid petamus, sive ad exhibendum agatur.

§. 1. Interdum (16) quod interfit agentis, solum æstimatur, veluti cum culpa non restituentis, vel non exhibentis punitur (17) : cum vero dolus, aut contumacia non restituentis, val non exhibentis, quanti in litem juraverit actor.

De nummis depositis.

3. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

NUmmis depositis, judicem non (18) oportet in litem jusjurandum deferre, ut juret quisque, quod sua interfuit, cum (19) certa (20) sit nummorum æstimatio : nisi (21) forte de eo quis juret, quod sua interfuit (22), *nummos sibi sua die redditos esse* : quid enim, si sub pœna pecuniam debuit, aut sub pignore, quod, quia deposita ei pecunia adnegata (23) est, distractum ast.

De pupillo, & ejus tutore vel matre. De adolescente, & ejus curatore. 1. De delatione jurisjurandi. 2. De modo. 3. De effectu jurisjurandi. 4. De culpa.

4. IDEM lib. 36. ad Edictum.

VIdeamus in tutelari causa quis jurare, & adversus quem possit ? Et quidem ipse pupillus, si impubes est, non potest (24) : hoc enim sæpissime rescriptum est. Sed nec tutorem cogendum, vel matrem pupilli admittendam (25), etsi parata esset jurare, D. Fratres rescripserunt : grave enim videbatur, & ignorantes (26), & invitus tutores, sub alieni (27) compendii emolumento, etiam perjurium anceps subire. † Curatores quoque pupilli vel adulescentis non esse cogendos in litem jurare, rescriptis Imperatoris nostri, & D. Patris ejus continetur. si tamen tantam affectionem pupillo suo, vel adolescenti, tutores vel curatores præstare volunt, auctoritas juris non refragabitur, quin judicio, quod inter ipsos acceptum est, finis ejusmodi possit adhiberi (28) : non (29) enim ad suam utilitatem jurisjurandi referenda æstimatio est, sed ad domini : cujus nomine tutelæ ratio postuletur (30). Adulescens vero, si velit jurare, potest.

§. 1. Deferre (31) autem jusjurandum judicem oportet (32) : ceterum si alius detulerit jusjurandum, vel non delato juratum sit, nulla erit religio : nec ullum jusjurandum. Et ita constitutionibus expressum est Imperatoris nostri & Divi Patris ejus. §. 2. Jurare autem in (33) infinitum (34) licet. Sed, an judex modum jurijurando statuere possit, ut intra certam quantitatem juretur, ne arrepta occasione, in immensum juretur, quæro ? Et quidem in (35) arbitrio esse judicis, deferre jusjurandum, necne, constat. An igitur, qui possit jusjurandum non deferre, idem possit & taxationem jurijurando adjicere, quæritur ? Arbitrio tamen bonæ fidei judicis etiam (36) hoc congruit. §. 3. Item (37) videndum, an possit judex, qui detulit jusjurandum, non sequi id : sed vel prorsus absolvere, vel etiam minoris condemnare, quam juratum est ? Et magis est, ut ex magna causa, & postea repertis probationibus possit. §. 4. Ex (38) culpa autem non esse jusjurandum deferendum, constat : sed æstimationem a judice faciendam (39).

De actionibus in rem, & ad exhibendum, & bonæ fidei. 1. De modo. 2. Et effectu jurisjurandi. 3. De dolo, & culpa. 4. De judiciis strictis.

5. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

IN actionibus (40) in (41) rem (42), & in ad exhibendum (43), & in bonæ fidei judiciis (44) in litem juratur. §. 1. Sed judex potest præfinire certam summam, usque ad quam juretur : licuit (45) enim & a primo nec deferre. §. 2. Item & si juratum fuerit, licet judici vel absolvere, vel minoris condemnare.

§. 3. Sed in his omnibus ob (46) dolum solum in litem juratur, non (47) etiam ob culpam : hæc enim judex æstimat.

§. 4. Plane interdum & in actione stricti judicii (48) in litem jurandum est : veluti, si promissor Stichi moram fecerit, & Stichus decesserit : quia judex æstimare, sine relatione jurisjurandi, non potest rem, quæ non extat.

6. PAULUS lib. 26. ad Edictum.

ALias, si ex stipulatu vel ex testamento (49) agatur, non solet in litem jurari.

Qui jurant.

7. ULPIANUS lib. 8. ad Edictum.

VOlgo præsumitur, alium in litem non debere jurare, quam dominum (50) litis : denique Papinianus ait, alium non posse jurare, quam eum, qui litem suo nomine contestatus est.

Si tutor rem adulto restituere nolit.

8. MARCELLUS lib. 8. Digestorum.

TUtor rem adulti, quam possidet, restituere ei non vult : Quæro, utrum, quanti res est, an quanti in litem juratum fuerit, condemnari debet ? Resp. Non est æquum pretio, (id est, quanti res est) litem æstimari : cum (51) & contumacia (52) punienda sit : & arbitrio potius domini rei pretium statuendum sit, potestate petitori in litem juranti concessa.

De actione furti, & forma jurisjurandi.

9. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

CUm (53) furti agitur, jurare ita oportet, tanti rem fuisse, cum furtum factum sit ; non (54) adjici, eo, *plurisve* (55), quia (56) quod res pluris est, utique tanti est.

De

De instrumentis exhibendis.

10. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

IN instrumentis (1) quæ quis non exhibet, actori permittitur in litem jurare, quanti sua interest ea proferri: ut tanti condemnetur reus: idque etiam Divus Commodus rescripsit.

De perjurio.

11. PAULUS lib. 3. Responsorum.

DE (2) perjurio ejus, qui ex necessitate (3) juris in litem juravit, quæri facile (4) non solere.

T I T. IV.

DE CONDICTIONE (5) CAUSA (6) DATA, CAUSA NON SECUTA.

De emancipatione, manumissione, discessione a lite. 1. De conditione hereditatis vel legati.

1. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

SI ob rem non inhonestam data sit pecunia, ut filius emanciparetur, vel servus manumitteretur, vel a lite discederetur, causa secuta, repetitio cessat. §. 1. Si parandi conditioni causa, tibi dedero decem (7), mox repudiavero hereditatem vel legatum, possum condicere.

2. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SEd & si falsum testamentum sine scelere ejus, qui dedit, vel inofficiosum pronuncietur, veluti causa non secuta, decem repetentur.

De pecunia data, ne ad judicem eatur. 1. De manumissione. 5. De eo, qui bona fide servit. 6. De statulibero opinato, aut vere statulibero. De spe remunerationis vel amicitiæ.

3. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

DEdi tibi pecuniam, *ne ad judicem iretur*: quasi (8) decidi. An possim condicere, si mihi non caveatur, ad judicem non iri? Et est verum, multum interesse, utrum ob hoc solum dedi, *ne eatur*, an *ut & mihi repromittatur, non iri*: si ob hoc, *ut [&] repromittatur*, condici poterit, si non repromittatur: si, *ut ne eatur*, condictio cessat (9), quamdiu non itur.

§. 1. Idem (10) ait, & si tibi dedero, *ut Stichum manumittas*: nam secundum distinctionem supra scriptam, aut admittenda erit repetitio, aut inhibenda. §. 2. Sed si tibi dedero, *ut Stichum manumittas*, si non facis, possum condicere: aut si me (11) pœniteat, [condicere possum]. §. 3. Quid, si ita dedi, *ut intra certum tempus manumittas*? si nondum tempus præteriit, inhibenda erit repetitio, nisi pœniteat (12): quod si præterierit (13), condici poterit. † Sed si Stichus decesserit, an repeti, quod datum est, possit? Proculus ait, si post id temporis decesserit, quo manumitti potuit, repetitionem esse: si (14) minus, cessare. §. 4. Quinimo & si nihil tibi dedi, ut manumitteres, placuerat tamen, ut darem, ultro tibi competere actionem, quæ ex hoc contractu nascitur, id est, condictionem, defuncto (15) quoque eo. §. 5. Si liber homo, qui bona fide serviebat, mihi pecuniam dederit, *ut eum manumittam*, & fecero: postea liber probatus, an mihi condicere possit, quæritur? Et Julianus lib. 11. Digestorum scribit, competere manumisso repetitionem. Neratius etiam libro Membranarum refert, Paridem Pantomimum a Domitia Neronis filia (16) decem, quæ ei pro libertate dederat, repetisse (17) per judicem: nec fuisse quæsitum, an Domitia sciens liberum accepisset.

§. 6. Si quis, quasi statuliber, mihi decem dederit, cum jussus non esset, condicere eum decem Celsus scribit.

§. 7. Sed si servus, qui testamento heredi jussus erat *decem dare, & liber esse*, codicillis pure libertatem accepit, & id ignorans dederit heredi decem, an repetere possit? Et refert, patrem suum Celsum existimasse, repetere eum non posse. Sed ipse Celsus naturali æquitate motus, putat repeti posse. Quæ sententia verior est: quanquam (18) constet (ut & ipse ait) eum, qui dedit ea spe, quod se ab eo, qui acceperit, remunerari existimaret, vel amiciorem sibi esse eum futurum, repetere non posse, opinione falsa deceptum. §. 8. Subtilius quoque illud tractat, an ille, qui se statuliberum putaverit, nec (19) fecerit nummos accipientis: quoniam heredi dedit, quasi ipsius heredis nummos daturus, non quasi suos, qui utique ipsius fuerunt, adquisiti scilicet post libertatem ei ex testamento competentem? Et puto, si (20) hoc animo dedit, non fieri ipsius: nam & cum tibi nummos meos, quasi tuos do, non facio tuos. † Quid ergo, si hic non heredi, sed alii dedit, cui putabat se jussum? Si quidem peculiares dedit, nec fecit accipientis: si autem alius pro eo dedit, aut ipse dedit jam liber factus, fient accipientis. §. 9. Quamquam permissum (21) sit statulibero, etiam de peculio dare implendæ conditionis causa, si tamen volt heres nummos salvos facere, potest eum vetare dare. sic enim fiet, ut [&] statuliber perveniat ad libertatem, quasi impleta conditione, cui parere prohibitus est: & nummi non peribunt: sed is, quem testator accipere voluit, adversus heredem in factum actione agere potest, ut testatori pareatur.

De acceptilatione.

4. IDEM lib. 39. ad Edictum.

SI quis accepto tulerit (22) debitori suo, cum (23) conveniret, *ut* (24) *expromissorem* (25) *daret*, nec ille det, potest dici, condici posse ei, qui accepto sit liberatus.

Si per accipientem non fletit, quo minus iret. 1. De manumissione.

5. IDEM lib. 2. Disputationum.

SI pecuniam idcirco acceperis, *ut* (26) *Capuam eas*, deinde parato tibi ad proficiscendum conditio temporis vel valetudinis impedimento fuerit, quo minus proficisceraris, an condici possit, videndum (27)? Et, cum per te non steterit, potest dici repetitionem cessare: sed cum liceat pœnitere (28) ei, qui dedit, proculdubio repetetur id quod datum est: nisi forte tua intersit, non accepisse te ob hanc causam pecuniam: nam si ita res se habeat, ut licet nondum profectus sis, ita tamen rem composueris (29), ut necesse habeas proficisci, vel sumptus, qui (30) necessarii fuerunt ad profectionem, jam feceris, ut manifestum sit te plus forte, quam accepisti, erogasse, condictio cessabit: sed si minus erogatum sit, condictio locum habebit: ita tamen, ut indemnitas tibi præstetur ejus, quod expendisti. §. 1. Si servum quis tradiderit alicui ita, *ut ab eo intra certum tempus manumitteretur*, si pœnituerit (31) eum, qui tradiderit, & super hoc eum certioraverit (32), & fuerit manumissus post pœnitentiam, attamen actio propter pœnitentiam competit ei, qui dedit. Plane si non manumiserit, constitutio succedit, facitque eum liberum, si nondum pœnituerat eum, qui in hoc dedit.

§. 2. Item si quis dederit Titio decem, *ut servum emat, & manumittat*, deinde pœniteat, si quidem nondum emptus est, pœnitentia dabit condictionem, si hoc ei manifestum fecerit: ne (33), si postea emat, damno adficiatur (34): si vero jam sit emptus (35), pœnitentia non facit injuriam ei, qui redemit, sed pro (36) decem, quæ accepit, ipsum servum, quem emit, restituet: aut si ante decessisse proponatur, nihil præstabit: si modo per eum factum non est: quod si fugit, nec culpa ejus contigit, qui redemit, nihil præstabit: plane repromittere eum oportet, *si in potestatem suam pervenerit, restituere*.

§. 3. Sed si accepit pecuniam, *ut servum manumittat*, isque fugerit prius, quam manumittatur, videndum an condici possit, quod acceperit? Et, si quidem distracturus erat (37) hunc servum, & propter hoc non distraxit, quod acceperat, ut manumittat, non oportet ei condici. Plane cavebit, *ut si, in potestatem suam pervenerit servus, restituat id, quod accepit*, eo minus, quo vilior (38) servus factus est propter fugam.

† Plane si adhuc eum manumitti velit is, qui dedit, ille vero manumittere nolit propter fugam offensus (39), totum, quod accepit, restituere eum oportet. Sed si eligat is, qui decem dedit, ipsum servum consequi necesse est, aut ipsum ei dari, aut quod dedit, restitui. Quod si distracturus non (40) erat eum, oportet id, quod accepit, restitui: nisi forte diligentius (41) eum habiturus esset, si non accepisset, ut manumitteret: tunc enim non est æquum, eum & servo, & (42) toto pretio carere.

§. 4. Sed ubi accepit, *ut manumitteret*, deinde servus decessit, si quidem moram fecit manumissioni, consequens est, ut dicamus refundere eum, quod accepit. quod si moram non fecit, sed, cum profectus esset ad præsidem, vel apud quem manumittere posset, servus in itinere decesserit, verius est, si quidem distracturus erat, vel quo ipse usurus, oportere dici, nihil eum refundere debere, enim vero si nihil eorum facturus, ipsi adhuc servum dicimus obisse, decederet enim & si non accepisset, ut manumitteret: nisi (43) forte profectio (44) manumissionis gratia, morti causam præbuit: ut vel a latronibus sic

(1) Contra non exhibentem instrumenta juratur in litem, vide *l. 4. C. eod.* [illegible]

[illegible]

An hic contractus est innominatus, an potius nominatus, locatio sc. & conductio? [illegible]

[illegible]

sit interfectus, vel ruine in stabulo oppressus, vel vehiculo obtritus, vel alio quo modo, quo non periret, nisi manumissionis causa proficisceretur.

De eo, quod datum est nomine dotis.

6. IDEM lib. 3. Disputationum.

SI extraneus pro muliere dotem dedisse, & pactus esset, *ut quoquo modo finitum esset matrimonium, dos ei redderetur* (1), nec fuerint nuptiæ (2) secutæ, quia de his casibus solemmodo sit conventum, qui matrimonium sequuntur, nuptiæ autem secutæ non sint, quærendum erit, utrum mulieri condictio, an ei, qui dotem dedit, competat? Et verisimile (3) est (4), in hunc (5) quoque casum, eum, qui dat, sibi prospicere: nam (6), quasi causa non secuta, habere potest condictionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato (7): nisi forte evidentissimis probationibus (8) mulier ostenderit, hoc eum ideo fecisse, ut ipsi magis (9) mulieri, quam sibi prospiceret.

§. 1. Sed & si pater pro filia det, & ita convenit, nisi evidenter aliud (10) actum sit, condictionem patri competere (11) Marcellus ait.

Error dantis facit, ut ei competat condictio, non mulieri. Duarenus.

7. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

QUi se debere pecuniam mulieri putabat, jussu ejus, dotis nomine promisit sponso, & solvit: nuptiæ deinde non intercesserunt: quæsitum est, utrum ipse possit repetere eam pecuniam, qui dedisset, an mulier? Nerva & Atilicinus responderunt, quoniam putasset (12) quidem debere pecuniam, sed exceptione doli mali tueri se potuisset, ipsum repetiturum: sed si (13) cum sciret se nihil mulieri debere, promisisset, mulieris esse actionem: quoniam pecunia ad eam pertineret: si autem vere debitor fuisset, & ante nuptias solvisset, & nuptiæ secutæ non fuissent, ipse possit condicere: causa debiti integra mulieri ad hoc solum manente, ut ad nihil aliud debitor compellatur, nisi ut cedat ei condictitia actione.

§. 1. Fundus dotis nomine traditus, si nuptiæ insecutæ non fuerint, condictione repeti potest: fructus (14) quoque [condici] poterunt. Idem juris est de ancilla, & partu ejus.

Datum causa dotis non repetitur, donec matrimonium putatur subesse, vel spes est, quod contrahetur. Bartolus.

8. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

QUod Servius *in libro de dotibus* scribit, *si inter eas personas, quarum altera nondum justam ætatem* (15) *habeat, nuptiæ factæ sint, quod dotis nomine interim datum sit, repeti posse*, sic intelligendum est, ut si divortium (16) intercesserit prius, quam utraque persona justam ætatem habeat, sit ejus pecuniæ repetitio: donec autem in eodem (17) habitu matrimonii permanent, non magis id repeti possit, quam quod sponsa sponso dotis nomine dederit, donec maneat inter eos (18) adfinitas (19): quod enim ex ea causa, nondum coito matrimonio datur (cum sic detur, tamquam in dotem perventurum) quamdiu (20) pervenire potest, repetitio ejus non est.

De eo, quod promissum est per errorem nomine dotis.

9. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

SI donaturus mulieri, jussu ejus sponso numeravi (21), nec nuptiæ secutæ sunt, mulier (22) condicet. Sed si ego contraxi cum sponso, & pecuniam in hoc dedi, *ut si nuptiæ secutæ essent, mulieri dos adquireretur: si non essent secutæ, mihi redderetur*, quasi ob rem datur, & re non secuta, ego a sponso condicam.

§. 1. Si quis indebitam (23) pecuniam, per errorem, jussu mulieris, sponso ejus promisisset, & nuptiæ secutæ fuissent, exceptione doli mali uti non potest (24), maritus enim suum (25) negotium gerit: & nihil dolo facit nec decipiendus (26) est: quod fit, si cogatur indotatam (27) uxorem habere: itaque adversus (28) mulierem condictio ei competit, ut aut repetat ab ea quod marito dedit, aut ut liberetur, si nondum solverit. Sed si, soluto matrimonio, maritus peteret, in eo duntaxat exceptionem obstare debere, quod mulier recepture esset.

De acceptilatione.

10. JAVOLENUS lib. 1. ex Plautio.

SI mulier ei, cui nuptura erat, cum dotem dare vellet, pecuniam, quæ sibi debebatur, acceptam (29) fecit, neque nuptiæ insecutæ sunt, recte ab eo pecunia condicetur: quia nihil interest (30), utrum ex numeratione pecunia ad eum sine causa, an per (31) acceptilationem (32) pervenerit.

De monumento faciendo.

11. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

SI heres *arbitratu* (33) *liberti certa summa monumentum jussus facere*, dederit liberto pecuniam, & is accepta pecunia monumentum non faciat, condictione tenetur (34).

De mortis causa donatione.

12. PAULUS lib. 6. ad legem Juliam & Papiam.

CUm quis mortis causa donationem, cum convaluisset donator, condicit (35), fructus (36) quoque (37) donatarum rerum, & partus & quod adcrevit rei donatæ, repetere potest.

De collatione.

13. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI filius contulerit (38) fratri, quasi agniturus bonorum possessionem, & non agnovit (39), repetere eum posse, Marcellus lib. v. Digestorum scribit.

De indebito soluto falso procuratori.

14. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SI procuratori falso indebitum solutum sit, ita demum a procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit (40): sed ipse dominus tenetur ut Julianus scribit. Quod si (41) dominus ratum (42) non habuisset, etiam si debita pecunia soluta fuisset, ab ipso procuratore repetetur: non enim quasi indebitum datum [repetetur,] sed quasi ob rem datum, nec res secuta sit, ratihabitione non intercedente: vel quod furtum faceret pecuniæ falsus procurator: cum quo non tantum furti agi, sed etiam condici (43) ei posse.

Si res data perierit.

15. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

CUm servus tuus in suspicionem furti Attio venisset, dedisti (44) eum in quæstionem sub ea causa, *ut, si id repertum in eo non esset, redderetur tibi*: is eum tradidit (45) Præfecto (46) Vigilum, quasi in facinore deprehensum: Præfectus Vigilum eum summo (47) supplicio adfecit. Ages cum Attio, *dare eum tibi oportere*: quia & ante mortem dare tibi eum oportuerit: Labeo ait, posse etiam ad exhibendum agi, quoniam fecerit, quominus exhiberet: sed Proculus dari oportere ita ait, si fecisses ejus hominem: quo casu ad exhibendum agere te non posse: sed si tuus mansisset, etiam furti te acturum cum eo: quia re aliena ita sit usus, ut sciret se invito domino uti, aut dominum, si sciret, prohibiturum esse.

De pecunia data, ut Stichus detur.

16. CELSUS lib. 3. Digestorum.

DEdi tibi pecuniam, *ut* (48) *mihi Stichum dares*, utrum id contractus genus (49) pro (50) portione emptionis & venditionis est? an nulla (51) hic alia obligatio est, quam ob rem dati re non secuta?

[illegible]

ta? In quod (1) proclivior sum: & ideo, si mortuus est Stichus, repetere possum (2), quod ideo tibi dedi, ut mihi Stichum dares (3). Finge alienum esse Stichum, sed te tamen eum tradidisse: repetere a te pecuniam potero, quia (4) hominem accipientis non feceris: & rurius si tuus est Stichus, & pro evictione ejus promittere non vis, non liberaberis, quo minus a te pecuniam repetere possim (5).

T I T. V.

DE CONDICTIONE (6) OB TURPEM VEL INJUSTAM CAUSAM.

De datis ob causam *vel* rem. 1. *De dato, ob rem honestam.* 2. *De turpitudine accipientis.*

1. PAULUS lib. 10. (7) ad Sabinum.

OMne (8), quod datur, aut ob rem datur, aut ob causam: & ob rem, aut turpem aut honestam: turpem autem, aut ut dantis sit turpitudo, non accipientis: aut [ut] accipientis duntaxat, non etiam dantis, aut utriusque.

§. 1. Ob rem (9) igitur honestam datum ita repeti potest, si res, propter quam datum est, secuta non est. §. 2. Quod si turpis (10) causa accipientis fuerit, etiamsi res secuta sit, repeti potest.

2. *De eo, quod datur judici.*

2. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

UTputa dedi tibi, *ne sacrilegium facias*, *ne furtum*, *ne hominem occidas*: in qua specie Julianus scribit, si tibi dedero, *ne hominem occidas*, condici posse. §. 1. Item si tibi dedero (11), *ut rem mihi reddas depositam apud te*, vel *ut instrumentum* [*mihi redderes*]. §. 2. Sed si dedi, *ut secundum me in bona causa judex* (12) *pronunciares*, est quidem relatum, condictioni locum esse: sed hic quoque crimen contrahit: judicem enim corrumpere videtur: & non ita pridem Imperator noster constituit, litem eum perdere.

De turpitudine dantis, & accipientis.

3. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

UBi autem & dantis (13) & accipientis turpitudo versatur, non posse repeti dicimus, veluti si pecunia detur, *ut* (14) *male judicetur*.

2. *De turpitudine accipientis.* 3. *De meretrice.* 4. *De indicio.*

4. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

IDem, si *ob stuprum* datum sit, vel si quis in adulterio deprehensus, redemerit se: cessat (15) enim repetitio, idque Sabinus & Pegasus responderunt. §. 1. Item si dederit fur, *ne proderetur*, quoniam utrinsque turpitudo versatur, cessat repetitio. §. 2. Quotiens autem solius accipientis turpitudo versatur, Celsus ait, repeti posse, veluti, si tibi dedero, *ne mihi injuriam facias*. §. 3. Sed quod meretrici datur, repeti non potest, ut Labeo & Marcellus scribunt: sed nova ratione (16), non ea, quod utriusque turpitudo versatur, sed solius dantis: illam enim turpiter facere, quod sit meretrix, non turpiter accipere, cum sit meretrix. §. 4. Si tibi indicium (17) dedero (18), *ut fugitivum meum indices* vel *furem rerum mearum*, non poterit repeti (19), quod datum est: nec enim turpiter accepisti. Quod si (20) a fugitivo meo acceperis, *ne eum indicares*, condicere tibi hoc, quasi furi, possum: sed si ipse fur indicium a me accepit, vel furis, vel fugitivi socius, puto condictionem locum habere.

5. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferocem.

SI a servo meo pecuniam quis accepisset, *ne* (21) *furtum ab eo factum indicaret*, sive indicasset, sive non, repetitionem fore ejus pecuniæ (22), Proculus respondit.

De eo, quod ex injusta causa apud aliquem est.

6. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

PErpetuo Sabinus probavit veterum opinionem existimantium, *id, quod ex injusta causa apud aliquem sit, posse condici*. In qua sententia etiam Celsus est.

De stipulatione per vim extorta.

7. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

EX ea stipulatione, quæ per vim extorta esset, si exacta esset pecunia, repetitionem esse constat.

De promisso ob turpem causam.

8. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

SI ob turpem causam promiseris Titio, quamvis, si petat, exceptione doli mali, vel in factum summovere eum possis, tamen, si (23) solveris, non posse [te] repetere: quoniam sublata proxima causa stipulationis, quæ propter exceptionem inanis (24) esset, pristina causa, id est, turpitudo, superesset: porro autem si & dantis & accipientis turpis causa sit, possessorem (25) potiorem esse: & ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum est.

De dato, ut reddatur, quod gratis reddi debuit.

9. IDEM lib. 5. ad Plautium.

SI vestimenta utenda tibi commodavero (26), deinde pretium, *ut recuperem*, dedissem, condictione me recte acturum (27), responsum est: quamvis enim propter rem datum sit, & causa secuta sit, tamen turpiter datum est.

§. 1. Si (28) rem locatam tibi, vel venditam a te, vel mandatam ut redderes, pecuniam acceperis, habebo tecum ex locato, vel vendito, vel mandati actionem: quod si, ut id, quod ex testamento (29), vel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim, condictio duntaxat (30) pecuniæ datæ eo nomine erit: idque & Pomponius scribit.

T I T. VI.

DE (31) CONDICTIONE INDEBITI (32).

Continuatio. 1. *De ignorantia & scientia solventis.*

1. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

NUnc videndum de indebito soluto. §. 1. Et quidem, si (33) quis indebitum ignorans solvit, per hanc actionem condicere potest: sed si sciens (34) se non debere solvit, cessat repetitio.

De soluto, ut, si appareat indebitum, reddatur. 2. *De soluto ex testamento.*

2. IDEM lib. 16. ad Sabinum.

SI quis sic solverit, *ut* (35) *si apparuisset esse indebitum vel Falcidia emerserit, reddatur*, repetitio locum habebit: negotium enim contractum est inter eos. §. 1. Si quid *ex testamento* solutum sit, quod postea falsum (36), vel inofficiosum, vel irritum, vel ruptum apparuerit, repetetur (37): vel si post multum temporis emerserit æs alienum, vel codicilli (38) diu celati, prolati, qui ademptionem continent legatorum solutorum, vel deminutionem per hoc, quia aliis quoque legata relicta sunt: Nam Divus Hadrianus circa inofficiosum & falsum testamentum rescripsit, actionem (39) dandam (40) ei, secundum quem de hereditate judicatum est.

3. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

IDem est, & si solutis legatis nova & inopinata causa hereditatem abstulit: veluti nato (41) posthumo, quem heres, in utero fuisse ignorabat: vel etiam ab hostibus reverso filio, quem pater obiisse falso præsumserat: nam utiles actiones posthumo vel filio, qui hereditatem evicerat, dari oportere in eos, qui legatum perceperunt (42), Imperator Titus Antoninus rescripsit: scilicet quod bonæ (43) fidei possessor, in quantum locupletior factus est, tenetur, nec periculum hujusmodi nominum ad eum, qui sine culpa solvit, pertinebit.

4. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

IDem Divus Hadrianus rescripsit, & si (44) aliud testamentum proferatur.

5. ULPIANUS lib. 16. ad Sabinum.

NEc novum, ut (45), quod alius solverit, alius repetat: nam & cum minor viginti quinque annis, inconsulte (46) adita hereditate, solutis legatis (47), in integrum restituitur, non ipsi repetitionem

nem competere, sed ei (1), ad quem bona pertinent, Arrio Titiano rescriptum est (e).

De procuratore, & tutore.

6. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

SI procurator tuus indebitum solverit, & tu ratum non habeas, posse repeti, Labeo libris posteriorum scripsit: quod si debitum fuisset, non (3) posse repeti. Celsus: ideo, quoniam (4) cum quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, ut solvat (5) creditori: neque (6) postea exspectandum sit, ut ratum habeat. §. 1. Idem Labeo ait, si procuratori indebitum solutum sit, & dominus (7) ratum non habeat, posse repeti.

§. 2. Celsus ait, eum, qui procuratori debitum solvit, continuo liberari: neque ratihabitionem considerari: quod si indebitum acceperit, ideo exigi ratihabitionem, quoniam (8) nihil de hoc nomine exigendo mandasse videretur: [&] ideo, si ratum non habeatur, a procuratore repetendum."

§. 3. Julianus ait, neque (9) tutorem, neque (10) procuratorem solventes (11), repetere posse: neque interesse, suam pecuniam, an pupilli vel domini solvant.

Quid repetitur.

7. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

QUod indebitum per errorem solvitur, aut ipsum (12), aut tantundem (13) repetitur.

De eo, quod mulieri debetur a marito, qui non est solvendo.

8. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

QUod nomine mariti, qui solvendo non sit, alius mulieri solvisset, repetere non potest: adeo debitum esset mulieri.

9. ULPIANUS lib. 66. ad Edictum.

NAm & maritus, si (14), cum facere nihil possit, dotem solverit (15), in ea causa est, ut repetere non possit (16).

De debito in diem.

10. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

IN (17) diem debitor, adeo debitor est, ut ante (18) diem solutum (19) repetere non possit (20).

Si de peculio condemnatus plus, quam in eo sit, solverit.

11. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

SI is (21), cum quo de peculio (22) actum est, per imprudentiam plus (23), quam in peculio est, solverit (24), repetere (25) non (26) potest (27).

De herede.

12. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI fundi mei usumfructum tibi dedero, falso existimans me eum tibi debere, & antequam repetam, decessero, condictio ejus (28) ad heredem quoque meum transibit.

De naturali obligatione servi. 1. Vel pupilli.

13. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

NAturaliter (29) etiam servus obligatur: & ideo si quis nomine ejus solvat, vel ipse manumissus (30) (ut Pomponius scribit) ex peculio, cujus liberam administrationem habeat, repeti non (31) poterit: & ob id & fidejussor pro servo acceptus [tenetur (32)]: & pignus pro eo datum tenebitur: & si servus, qui peculii administrationem habet, rem pignori in id, quod debeat, dederit, utilis pigneratitia reddenda est.

§. 1. Item quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit, & locupletior (33) factus est, si pubes factus solvat, non repetit.

14. POMPONIUS lib. 21. ad Sabinum.

NAm hoc natura (34) aequum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem (35).

Quid repetitur. 1. De nummis alienis. De possessione. 2. De re, cujus ususfructus alienus est.

15. PAULUS lib. 10. ad Sabinum.

INdebiti soluti condictio naturalis (36) est: Et ideo etiam quod rei solutae accessit, venit in condictionem: ut puta partus (37), qui ex ancilla natus sit; vel quod alluvione accessit; imo & fructus, quos is, cui solutum est, bona fide percepit, in condictionem veniunt. §. 1. Sed & si nummi alieni dati sint, condictio competet, ut vel possessio eorum reddatur: quemadmodum si falso existimans possessionem me tibi debere alicujus rei, tradidissem (38), condicerem. Sed & si possessionem tuam fecissem: ita ut tibi per longi temporis praescriptionem avocari non possit, etiam sic (39) recte tecum per indebitam (40) condictionem agerem. §. 2. Sed & si ususfructus in re soluta alienus sit, deducto ususfructu a te condicam.

De debito sub conditione, 1. vel sub die incerto.

16. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

SUb conditione debitum, per errorem solutum (41), pendente (42) quidem conditione repetitur, conditione autem existente repeti non potest.

§. 1. Quod autem (43) sub incerto die debetur, die existente (44) non repetitur:

17. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

NAm si, *cum moriar*, dare promisero, & antea solvam, repetere me non posse, Celsus ait: Quae sententia vera est (45).

18. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

QUod si ea conditione debetur, quae omnimodo exstatura est, solutum repeti non potest: licet sub alia conditione, quae an impleatur, incertum est, si ante solvatur, repeti possit.

De debitore ob poenam creditoris liberato. 1. Si non debitor creditori solvat. 2. De communi pecunia soluta. 3. De soluto quasi ex alternata obligatione. 4. De duobus reis. De reo, & fidejussore.

19. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

SI poenae (46) causa ejus, cui debetur, debitor liberatus est, naturalis obligatio (47) manet: & ideo solutum repeti non potest.

§. 1. Quamvis debitum sibi quis recipiat, tamen si is, qui dat, non debitum dat, repetitio competit (48): veluti si (49) is, qui heredem se, vel bonorum possessorem, falso existimans, creditori hereditario solverit: hic enim neque (50) verus heres liberatus erit, & is, quod dedit, repetere poterit: quamvis enim debitum sibi quis recipiat, tamen si is, qui dat, non debitum dat, repetitio competit (51).

§. 2.

[illegible]

§. 2. Si falso (1) existimans debere, nummos solvero, qui pro parte alieni, pro parte mei fuerunt, ejus summæ partem dimidiam, non (2) corporum, condicam. §. 3. Si putem, me Stichum aut Pamphilum debere, cum Stichum debeam, & Pamphilum solvam, repetam (3) quasi indebitum solutum: nec enim pro eo, quod debeo, videor id solvisse. §. 4. Si duo rei, qui decem debebant, viginti pariter solverint: Celsus ait, singulos quina repetituros: quia, cum decem deberent, viginti solvissent, & quod amplius ambo solverint, ambo repetere possunt.

20. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

SI reus & fidejussor solverint pariter, in hac causa non differunt a duobus reis promittendi: quare omnia, quæ de his dicta sunt, & ad hos (4) transferre licebit.

21. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

PLane si duos reos non ejusdem pecuniæ, sed alterius obligationis, constitueris, ut puta Stichi, aut Pamphili, & pariter duos datos, aut togam, vel denaria mille, non idem dici poterit in repetitione, ut partes repetant: quia nec solvere ab initio sic (5) poterunt (6): Igitur hoc casu electio est creditoris, cui velit solvere, ut alterius repetitio impediatur.

Si quis quasi adjecto solverit. 1. De itinere.

22. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

SEd & si me putem tibi aut Titio promisisse, cum aut neutrum factum sit, aut Titii persona in stipulatione comprehensa non sit, & Titio (7) solvero, repetere a Titio potero.

§. 1. Cum iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi: incerti condicam (8), ut iter mihi concedatur.

De transactione. 4. De actione dupli vel quadrupli.

23. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

ELeganter Pomponius quærit: si (9) quis suspicetur transactionem (10) factam [vel] ab eo, cui heres est, vel ab eo, qui (11) procurator est, & quasi ex transactione dederit, quæ facta non est; an locus sit repetitioni? Et ait, repeti posse: ex falsa enim causa datum est. † Idem puto dicendum, & si transactio secuta non fuerit, propter quam datum est. † Sed & si resoluta sit transactio, idem erit dicendum. §. 1. Si post (12) rem judicatam quis transegerit, & solverit, repetere poterit: idcirco, quia placuit transactionem nullius esse momenti: Hoc enim Imperator Antoninus cum D. Patre suo rescripsit: retineri tamen (13), atque compensari in causam judicati, quod ob talem transactionem solutum est, potest.

† Quid ergo, si appellatum sit: vel hoc ipsum incertum sit, an judicatum sit, vel an sententia valeat? Magis est, ut transactio vires habeat: tunc enim rescriptis locum esse credendum est, cum de sententia indubitata, quæ nullo remedio attemprari (14) potest, transigitur. §. 2. Item si ob transactionem alimentorum testamento relictorum datum sit, apparet posse repeti, quod datum est: quia transactio Senatus consulto (15) infirmatur. §. 3. Si quis post transactionem nihilominus condemnatus fuerit, dolo quidem id fit, sed tamen sententia valet: potuit autem quis, si quidem ante litem contestatam transegerit, volenti litem contestari opponere doli exceptionem: sed si post litem contestatam transactum est, nihilominus poterit exceptione doli uti post secuti (16): dolo enim facit, qui contra transactionem expertus, amplius petit: & ideo condemnatus repetere potest, quod ea causa transactionis dedit. Sane quidem (17) ob causam dedit: neque repeti solet, quod ob causam datum est, causa secuta: Sed hic non videtur causa secuta, cum transactioni non statur. Cum igitur repetitio oritur, transactionis exceptio locum non habet: neque (18) enim utrumque debet locum habere, & repetitio, & exceptio. §. 4. Si qua lex ab initio dupli vel quadrupli statuit actionem, dicendum est, solutum ex falsa ejus causa repeti posse.

De exceptione perpetua.

24. IDEM lib. 46. ad Sabinum.

SI is, qui perpetua exceptione tueri se poterat, cum sciret (19) sibi exceptionem profuturam, promiserit aliquid, ut liberaretur: condicere non potest.

De reo, & fidejussoribus.

25. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

CUm duo pro reo fidejussissent decem, deinde reus tria solvisset, & postea fidejussores (20) quina, placuit eum, qui (21) posterior solvit, repetere tria posse: hoc merito, quia tribus a reo solutis septem sola debita supererant, quibus persolutis, tria indebita soluta sunt.

De usuris. 3. De exceptione perpetua. 4. Si plus solutum sit. 7. De exceptione perpetua. 8. De peculiari debitore, & peculio adempto. 9. Si filiusfamilias mutuatus solverit. 10. De opinata condemnatione ex compromisso. 11. De successoribus. 12. De operis libertorum. 13. De obligatione alternata.

26. IDEM lib. 26. ad Edictum.

SI (22) non sortem quis sed usuras indebitas solvit, repetere (23) non poterit, si sortis debitæ solvit: sed si supra legitimum modum solvit, D. Severus rescripsit (quo jure utimur) repeti quidem non posse, sed sorti imputandum (24), & si postea sortem solvit, sortem quasi indebitam repeti posse. Proinde & si ante (25) sors fuerit soluta, usuræ (26) supra legitimum modum solutæ, quasi sors indebita, repetuntur. Quid, si simul solverit? Poterit dici, & tunc repetitionem locum habere. §. 1. Supra (27) duplum (28) autem usuræ, & usurarum (29) usuræ, nec in stipulatum deduci nec exigi possunt: & solutæ repetuntur: quemadmodum futurarum usurarum usuræ.

§. 2. Si quis falso se sortem debere credens, usuras solverit, potest condicere: nec videtur sciens indebitum solvisse.

§. 3. *Indebitum* autem *solutum* accipimus, non solum si omnino non debeatur, sed & si per aliquam exceptionem perpetuam (30) peti non poterat: quare hoc quoque repeti poterit: nisi sciens (31) se tutum exceptione, solvit.

§. 4. Si centum debens (32), quasi ducenta deberem, fundum ducentorum solvi: competere repetitionem Marcellus lib. 20. Digestorum scribit, & centum manere stipulationem. Licet enim placuit, rem (33) pro pecunia solutam parere liberationem; tamen si ex falsa debiti quantitate majoris (34) pretii res soluta est, non fit confusio partis rei cum (35) pecunia: nemo enim invitus (36) compellitur ad communionem. Sed & condictio integræ rei manet, & obligatio incorrupta: ager autem retinebitur, donec debita pecunia solvatur. §. 5. Idem Marcellus ait, si pecuniam debens, oleum dederit pluris pretii, quasi plus debens, vel cum oleum deberet, oleum dederit, quasi majorem modum debens, superfluum olei esse repetendum, non totum: & ob hoc peremptam esse obligationem. §. 6. Idem Marcellus adjicit, si cum fundi pars mihi deberetur, quasi totus deberetur æstimatione facta, solutio pecuniæ solidi pretii fundi facta sit, repeti posse non totum pretium, sed partis indebitæ [pretium].

§. 7. Adeo autem perpetua (37) exceptio parit condictionem, ut Julianus lib. x. scripsit, si emptor fundi damnaverit heredem suum, ut venditorem nexu venditi liberaret, mox venditor ignorans, rem tradiderit, posse eum fundum condicere. Idemque, & si debitorem suum damnaverit liberare, & [ille] ignorans solverit. §. 8. Qui filiofamilias solverit, cum esset ejus peculiaris debitor, si quidem ignoravit (38) ademptum ei peculium, liberatur: si scit (39), & solvit, condictionem non habet: quia sciens (40) indebitum solvit. §. 9. Filiusfamilias contra Macedonianum mutuatus (41) si solverit, & patri suo heres effectus, velit vindicare nummos, exceptione summovebitur a vindicatione nummorum. §. 10. Si quis quasi ex compromisso condemnatus, falso solverit, repetere potest.

§. 11. Hereditatis (42) vel bonorum possessori, si quidem defendat hereditatem, indebitum solutum condici poterit: si vero is non defendat, etiam debitum solutum repeti potest.

§. 12. Libertus, cum se putaret *operas* (43) patrono debere, solvit; Condicere (44) eum non (45) posse, quamvis putans se obligatum solvit, Julianus lib. x. Digestorum scripsit: Natura (46) enim operas (47) patrono libertus debet. † Sed & si (48) non operæ patrono sunt solutæ, sed, cum officium ab eo desideraretur, cum patrono decidit (49) pecunia, & solvit, repetere non potest. † Sed si *operas* patrono exhibuit, non officiales (50), sed fabriles (51), veluti pictorias (52), vel alias, dum putat se debere, videndum, an possit condicere (53)? Et Celsus lib. 6. Digestorum putat, eam esse causam operarum, ut non sint eædem, neque ejusdem hominis neque eidem exhibeantur (54): nam plerumque (55) robur hominis, ætas temporis (56), opportunitasque naturalis (57) mutat causam operarum: & ideo nec volens quis reddere potest. Sed hæ (inquit) operæ recipiunt æstimationem (58), & interdum licet aliud (59) præstemus (inquit) aliud condicimus: ut puta fundum indebitum dedi, & fructus (60) condico: vel hominem indebitum, & hunc sine fraude modico distraxisti: nempe hoc solum refundere debes, quod ex pretio habes: vel meis sumptibus pretiosiorem hominem feci: nonne (61) æstimari hæc debent? Sic & in proposito ait, posse (62) condici, quanti operas essem conducturus: Sed si (63) delegatus (64) sit a patrono officiales (65) operas, apud Marcellum lib. xx. Digestorum

(1) Putativus heres, vel bonorum possessor, quod hereditario creditori solvit, repetere potest. (2) Vide quæ scripsi ad l. 24. §. 1. infr. de [illegible]. (3) Imo non repetet, l. 19. infr. de [illegible] (4) Hodie tamen reus principalis ante fidejussorem conveniri debet, Novell. 4. c. 1. (5) Adde l. 24. §. 1. infr. de solutionibus. (6) Al. potuerunt (7) Sola falsa procuratori creditoris, [illegible] C. eod. (9) l. 11. supr. de jurejur. [illegible] (10) Transactio post rem judicatam, [illegible] habitam nullius est momenti. Itaque si quis ex tali transactione solverit, repetit, vel potius, quod solutum est in satisfactionem computatur: si vero post sententiam sequuta sit appellatio, vel incertum sit, an omnino judicatum sit, vel an sententia valeat, vim habet transactio. [illegible] (11) Aut compromissum. l. 34. §. 10. infr. eod. (12) Cui. (13) Vide l. 32. C. de transactionibus (13) l. 1. §. 1. 2. supr. de transact. (14) Ita Flor. al. temptari. al. attemperari (15) Imo oratione Divi Marci. l. 8 in prin. supr. de transact. Dic utrumque verum, vel ideo quod orationes principum in senatu recitatas senatusconsulta sequebantur. Cujac. [illegible] (16) Cui [illegible] (17) Al. [illegible] ob causam. (19) Dum [illegible] (20) Vide l. 36. §. 7. infr. eod. (21) Singulis scilicet. (22) l. [illegible] §. 2. infr. eod. (22) Indebitas usuras qui solvit, cum sortem deberet, non repetit. Quod si supra legitimum modum usuras solvit, non repetit quidem, sed sorti imputat. Quod si sortem quoque solverit, repetere solutas, ut qui sortem non debeat: sive adeo ante sortem usuras solverit, sive post, sive simul. [illegible] (24) l. [illegible] C. de usuris. (25) [illegible] (26) Usuræ, quæ centesimam excedunt, per errorem solutæ repeti possunt. Paul. 2. sent. 14. §. 4. (27) l. 4. in fin. infr. de nautico fœnore. v. Paul. 2. sent. 14. § 2. & ibid Cuj. (28) Usuris sortem adæquantibus, usurarum ratio [illegible] Ex ratione, in centesimam [illegible] licuit: hoc enim temporis spatio [illegible] l. centesimas [illegible] infr. de verb. oblig. Goth. Ads Alciat. lib. 6 parerg. c. 11. Mod. (29) l. 28. C. de usuris. (30) l. [illegible] (31) l. 24 supr. eod. l. 22. §. 2. supr. de [illegible] (32) Vide Joan. [illegible] (33) Vide l. 17. C. de [illegible] (34) l. [illegible] infr. de regul. juris. (35) Hæc verba, cum pecunia, Hotomanus expungit, [illegible] (36) Vide l. [illegible] C. communi dividundo. [illegible] excipe casum Novellæ Leonis 102. (37) Perpetuam qui exceptionem habet, solutum per errorem repetere potest, l. [illegible] infr. eod. (38) Ignorantia, an justus error, solutionem factam filiofamilias excusat, l. 37. in pr. supr. de pactis adde l. [illegible] §. pen. infr. quando dies legat. (39) l. [illegible]

[illegible]

rum quæritur? Et dicit Marcellus, non (1) teneri eum: nisi (2) forte in artificio (3) sint: hæ enim, jubente patrono, & alii edendæ sunt: Sed si solvarit officiales delegatus, non potest (4) condicere, neque ei, cui solvit, creditori (5) (cui alterius contemplatione solutum est, quique suum recipit) neque patrono: quia natura ei debentur. §. 13. Si *decem aut Stichum* (6) stipulatus, solvem quinque: quæritur an possim condicere? Quæstio ex hoc descendit, an liberer in quinque: nam, si (7) liberor, cessat condictio: si non liberor, erit condictio? Placuit autem (ut Celsus lib. vi. & Marcellus lib. xx. Digestorum, scripsit) non perimi partem dimidiam obligationis: ideoque eum, qui quinque solvit, in (8) pendenti habendum, an liberetur, petique ab eo posse reliqua quinque, aut Stichum: &, si præstiterit residua quinque, videri eum & in (9) priora (10) debita solvisse: si autem Stichum præstitisset, quinque non posse condicere, quasi indebita: Sic posterior solutio comprobabit, priora quinque utrum debita, an indebita solverentur. Sed & si post soluta quinque, & Stichus solvatur, & malim ego habere quinque, & Stichum reddere, an sim audiendus, quærit Celsus? Et putat, natam esse quinque (11) condictionem: quamvis utroque simul soluto, mihi (12) retinendi, quod vellem, arbitrium daretur.

§. 14. Idem ait, & si duo heredes sint stipulatoris, non sic posse, alteri quinque solutis, alteri partem Stichi solvi. Idem & si duo sint promissoris heredes: Secundum quæ liberatio non contingit, nisi aut utrique quina, aut utrique partes Stichi fuerunt solutæ.

Ubivis condicitur.

27. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

QUi loco certo debere existimens indebitum solvit, quolibet (13) loco repeter: non enim existimationem solventis eadem species repetitionis sequitur.

Si debitor absolutus solverit.

28. IDEM lib. 32. ad Edictum.

JUdex si male absolvit (14), & absolutus (15) sua (16) sponte solverit (17), repetere non (18) potest.

De pupillo, furioso, prodigo.

29. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

INterdum (19) persona locum facit repetitioni: ut puta si pupillus (20) sine tutoris auctoritate, vel furiosus, vel is, cui bonis interdictum est, solverit: nam in his personis generaliter repetitioni (21) locum esse non ambigitur. Et, si quidem exstant nummi, vindicabuntur (22): consumptis vero, condictio locum habebit.

De eo, qui creditor & debitor est.

30. IDEM lib. 10. Disputationum.

QUi invicem creditor, idemque debitor est, in [his] casibus, in (23) quibus (24) compensatio locum non habet, si solvit, non habet condictionem, veluti indebiti soluti, sed sui crediti petitionem.

De indebito promisso.

31. IDEM lib. 1. Opinionum.

IS, qui plus, quam hereditaria portio efficit, per errorem creditori caveris (25), indebiti promissi habet condictionem.

De obligatione alternata. 1. De fidejussore. 2. De eo, quod mulier dedit nomine dotis. 3. De obligatione generis.

32. JULIANUS lib. 10. Digestorum.

CUm is, qui *Pamphilum aut* (26) *Stichum* debet, simul utrumque solverit, si posteaquam utrumque solverit, aut uterque, aut alter ex his desit in rerum natura esse, nihil repeter (27): id enim remanebit in soluto, quod superest.

§. 1. Fidejussor cum paciscitur, *ne ab eo pecunia petatur*, & per imprudentiam solverit, condicere stipulatori poteris: & ideo (28) reus quidem manet obligatus, ipse autem sua exceptione tutus est: nihil autem interest, fidejussor an heres ejus solvat: Quod si huic fidejussori reus heres extiterit & solverit, nec repetet (29), & liberabitur. §. 2. Mulier (30), si (31) in ea opinione sit, ut credat se pro dote obligatam, quicquid dotis nomine dederit, non repetit: sublata enim falsa opinione, relinquitur pietatis (32) causa (33), ex qua solutum repeti non potest.

§. 3. Qui *hominem generaliter* (34) promisit (35), similis (36) est ei, qui *hominem aut decem* debet (37): & ideo, si, cum existimaret se Stichum promisisse, eum dederit, condicet (38): alium autem quemlibet (39) dando liberari poterit.

Si quis in aliena solo ædificaverit, aut insulam alienam fulserit.

33. IDEM lib. 39. Digestorum.

SI in area tua ædificassem, & (40) tu ædes possideres, condictio locum non habebit (41): quia (42) nullum negotium inter nos contraheretur: nam is, qui (43) non debitam pecuniam solverit, hoc ipso aliquid negotii gerit: cum autem ædificium in area sua ab alio positum dominus occupat, nullum negotium contrahit. † Sed [&] si is, qui in aliena area ædificasset, ipse possessionem tradidisset, condictionem non (44) habebis: quia nihil accipientis faceret, sed suam rem dominus habere incipiat: Et ideo constat, si quis, cum existimaret se heredem esse, insulam hereditariam fulsisset, nullo (45) alio modo, quam per retentionem (46) impensas servare posse.

De condictione fideicommissi.

34. IDEM lib. 40. Digestorum.

IS, cui hereditas tota per fideicommissum relicta est, & præterea fundus (47), *si* (48) *decem dedisset heredi*, & heres suspectam (49) hereditatem dixerit, & eam ex Trebelliano restituerit, causam dandæ pecuniæ non (50) habet: & ideo quod eo nomine, quasi implendæ conditionis gratia dederit, condictione repetet.

De soluto ob rem non defensam.

35. IDEM lib. 45. Digestorum.

QUi ob rem non defensam (51) solvit (52), quamvis (53) postea defendere paratus est, non repetet, quod solverit.

Si servus, qui rem commodavit creditori, cui commodatarius eam rem pigneraverit, pecuniam dederit.

36. PAULUS lib. 5. Epitomarum Alfeni Digestorum.

SErvus cujusdam, insciente domino, *magidem* (54) commodavit; is, cui commodaverat, pignori eam posuit, & fugit; qui accepit, non aliter se redditurum ajebat, quam si pecuniam accepisset (55); accepit a servulo, & reddidit magidem: *Quæsitum est* an

[illegible]

an (1) pecunia ab eo repeti possit : *Respondit*, si is qui pignori accepisset magidem, alienam scit (2) apud se pignori (3) deponi, furti eum se obligesse : ideoque si pecuniam a servulo accepisset redimendi furti causa, posse repeti (4) : sed si nescisset alienam (5) apud se deponi, non esse furem.

† Item si pecunia ejus nomine, a quo pignus acceperat, a servo ei soluta esset, non posse ab eo repeti.

De eo, qui suum servum emit.

37. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferocem.

SErvum meum (6) insciens a te emi (7), pecuniamque tibi solvi : Eam me a te repetiturum, & eo nomine condictionem mihi esse, omnimodo puto : sive scisses meum esse, sive ignorasses.

De eo, quod frater fratri, 1. Vel filius patri, 2. Vel pater filio naturaliter debet. 3. De fidejussore.

38. AFRICANUS lib. 9. Quæstionum (8).

FRater (9) a fratre (10), cum (11) in ejusdem potestate essent, pecuniam mutuatus (12), post mortem patris ei solvit : *quæsitum est*, an repetere possit? *Respondit*, utique quidem pro (13) ea parte, qua ipse patri heres extitisset, repetiturum (14) : pro ea vero, qua frater heres extiterit, ita (15) repetiturum, si (16) non minus ex peculio suo ad fratrem pervenisset : naturalem (17) enim obligationem, quæ (18) fuisset, hoc ipso sublatam videri, quod (19) peculii partem frater sit consecutus : adeo ut, si prælegatum (20) filio, eidemque debitori [id] fuisset, deductio hujus debiti a fratre ex eo fieret : idque maxime consequens esse ei sententiæ, quam Julianus probaret, si extraneo quid debuisset, & ob eo post mortem patris exactum esset, tantum judicio eum familiæ (21) erciscundæ recuperaturum a coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione (22) de peculio consequi potuisset. Igitur, [&] si (23) re integra familiæ erciscundæ agatur, ita peculium dividi (24) æquum esse, ut ad quantitatem ejus indemnis (25) a coherede præstetur : porro (26) eum, quem adversus extraneum defendi oportet, longe magis in eo, quod fratri debuisset, indemnem [esse] præstandum. §. 1. *Quæsitum* est, si (27) pater filio crediderit, isque emancipatus (28) solvat, an repetere possit? *Respondit*, si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturum : nam manere naturalem (29) obligationem, argumento esse, quod extraneo agente intra annum de peculio, deduceret pater, quod sibi filius debuisset. §. 2. Contra (30) si pater, quod filio debuisset, ei-

(1) [illegible]

dem emancipato solverit, non repetet: nam hic quoque manere naturalem (1) obligationem, eodem argumento probatur: Quod si extraneus intra annum de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset, computetur. Eademque erunt & si extraneus heres exheredato filio solverit id, quod ei pater debuisset. §. 3. Legati (2) satis accepi (3), & cum fidejussor mihi solvisset, apparuit indebitum fuisse legatum: Posse eum repetere existimavit.

De cautione amissa.

39. MARCIANUS lib. 8. Institutionum.

SI quis (4), cum a fideicommissario sibi cavere poterat, non caverit (5), quasi indebitum (6) plus debito eum solutum repetere posse, Divi Severus & Antoninus rescripserunt.

De exceptione perpetua. 1. De impensis deducendis. 2. De operis liberti.

40. IDEM lib. 3. Regularum.

QUi exceptionem (7) perpetuam (8) habet, solutum per errorem repetere potest (9). Sed hoc non est perpetuum: nam si quidem ejus (10) causa exceptio datur, cum quo agitur, solutum repetere potest; ut accidit in Senatusconsulto (11) de intercessionibus (12): ubi (13) vero in odium ejus, cui debetur, exceptio datur, perperam solutum non repetitur; veluti si filiusfamilias contra Macedonianum mutuam pecuniam acceperit; & paterfamilias factus solverit, non repetit.

§. 1. Si pars domus, quæ in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fideicommissi cedentem, & eam heres sua impensa refecerit, deducendam esse impensam ex fideicommissu constet: & si (14) sine deductione domum tradiderit, posse incerti (15) condici (16), quasi plus debito dederit. §. 2. Si pactus fuerit patronus cum liberto, *ut operæ ab eo petantur*, quidquid postea solutum (17) fuerit a liberto, repeti potest (18).

De pupillo.

41. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

QUod pupillus (19) sine tutoris auctoritate stipulanti promiserit (20), solverit, repetitio est: quia (21) nec natura debet (22).

De pœnis.

42. ULPIANUS lib. 68. ad Edictum.

PŒnæ (23) non solent repeti, cum dependæ sunt (24).

De exceptione jurisjurandi.

43. PAULUS lib. 3. ad Plautium.

SI (25) quis juraisset *se dare non oportere*, ab omni contentione discedetur (26): atque ita solutam pecuniam repeti posse dicendum est.

De eo, qui suum recepit.

44. IDEM lib. 14. ad Plautium.

REpetitio nulla est ab eo, qui suum (27) recepit, tametsi ab alio (28), quam vero debitore, solutum est.

De eo, quod debetur venditori hereditatis.

45. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

SI is, qui hereditatem vendidit, & emptori tradidit, id, quod sibi mortuus debuerat (29), non retinuit, repetere poterit (30): quia plus debito solutum per condictionem recte recipietur.

De eo, qui legata solvit nomine heredis.

46. IDEM lib. 4. ex Plautio.

QUi heredis nomine legata non debita ex nummis ipsius heredis solvit, ipse quidem repetere non potest (31), sed si ignorante herede nummos ejus tradidit, dominus [ejus] eos recte vindicabit. † Eadem causa rerum corporalium est (32).

Si fidejussor indebitum solverit.

47. CELSUS lib. 6. Digestorum.

INdebitam pecuniam per errorem promisisti; eam, qui pro te fidejusserat, solvit: Ego existimo, si nomine tuo solverit fidejussor, te fidejussori, stipulatorem tibi obligatum fore, nec exspectandum est (33), ut ratum habeas: quoniam (34) potes videri idipsum mandasse, ut tuo nomine solveretur: sin autem fidejussor suo nomine solverit quod non debebat, ipsum a stipulatore repetere posse: quoniam indebitum jure gentium pecuniam solvit: quo minus autem consequi poterit ab eo, qui solvit, a te mandati judicio consecuturum; si modo per ignorantiam petentem exceptione non summoverit.

De eo, quod sub conditione vel sub die incerto debetur.

48. IDEM lib. 6. (35) Digestorum.

QUi promisit, *si aliquid a se factum sit*, vel (36), *cum aliquid factum sit, dare se decem*, si prius (37), quam id factum fuerit, quod promisit, dederit, non videbitur fecisse, quod promisit: atque ideo repetere potest (38).

Quibus condicitur.

49. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

HIs solis pecunia condicitur, quibus quoquo (39) modo soluta est (40): non quibus proficit (41).

De eo, qui sciens solvit.

50. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

QUod quis sciens (42) indebitum dedit hac mente (43), ut postea repeteret, repetere non potest.

De his, quæ retineri, non peti possunt.

51. IDEM lib. 6. ad Quintum Mucium.

EX quibus causis retentionem (44) quidem habemus, petitionem autem non habemus, ea, si solverimus (45), repetere non possumus.

Quid intersit inter datum ob causam, & datum ob rem.

52. IDEM lib. 27. ad Quintum Mucium.

DAmus (46) aut ob causam, aut ob rem. † Ob causam præteritam: veluti cum ideo do, *quod (47) aliquid a te consecutus sum*, vel *quia aliquid a te factum est*: ut etiam si falsa causa sit, repetitio ejus pecuniæ non sit. † Ob rem vero datur, *ut aliquid sequatur*: quo non sequente (48), repetitio competit.

De conditione libertatis legata.

53. PROCULUS lib. 7. Epistolarum.

DOminus testamento servo suo libertatem dedit, *si decem det* (49), servo ignorante id testamentum non valere, data sunt mihi decem (50): Quæritur, quis repetere potest? Proculus respondit: Si ipse servus peculiares (51) nummos dedit, cum ei a domino id permissum non (52) esset, manent nummi domini, eosque non per condictionem, sed in rem actione petere debet: si autem alius rogatu servi suos nummos dedit, facti sunt mei, eosque dominus servi, cujus nomine dati sunt, per condictionem petere potest. Sed tam benignius, quam utilius (53) est, recta (54) via (55) ipsum, qui nummos dedit, suum recipere.

Quibus ex causis condictio competit.

54. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

EX his omnibus (56) causis, quæ jure non valuerunt (57), vel (58) non habuerunt effectum, secuta per errorem solutione, condictioni locus erit.

Si prædoni solutum sit.

55. IDEM lib. 6. Quæstionum.

SI urbana prædia locaverit prædo, quod mercedis (59) nomine ceperit ab eo, qui solvit, non repetetur (60): sed domino erit obligatus. † Idemque juris erit in vecturis navium, quas ipse locaverit, aut exercuerit: Item mercedibus servorum, quorum operæ per (61) ipsum fuerint locatæ: nam si servus non locatus mercedem, ut domino, prædoni retulit, non fiet accipientis pecunia: quod si vecturas navium, quas dominus locaverat, item pensiones insularum acceperit, ob indebitum ei tenebitur, qui non est liberatus solvendo. Quod ergo dici

(1) Pater enim naturaliter obligatur ex mutuo. (2) Id est, mihi satisdatum fuit ab herede legati nomine, l. 2. §. [illegible] *supr. qui satisdare* [illegible] (3) Fidejussori indebitum suo nomine solventi competit repetitio, l. [illegible] *infr. eod.* (4) Sub. heres. (5) Id est, non constitutum est cautionem [illegible] solventem non recepta cautione, solutum repetere. (6) [illegible] *supr. si cui plus quam.* (7) Vide hic Albericum. (8) Aut quasi perpetuam, ut infra dicitur. (9) *l.* 26. §. [illegible] *supr. eod. l.* [illegible] *infr. eod.* [illegible] *de solutionibus.* (10) Velleiani exceptio [illegible] ejus causa, cum quo agitur, hoc est, mulieris, seu mulierum gratia. Macedoniani vero ejus causa, qui agit, hoc est, feneratoris. (11) [illegible] *ad SC. Velleianum.* (12) Mulierum SC. seu Velleiano. [illegible] senatusconsultum Velleianum constitutam esse favore ejus personæ, cum qua agitur, [illegible] Macedonianum vero in odium ejus, qui agit, [illegible] solutam repetitur. Altero, non repetitur, [illegible] *infr. de SC. Macedon.* (13) [illegible] (14) [illegible] (15) Id est, [illegible] (16) [illegible] (17) [illegible] (18) [illegible] (19) [illegible] (20) [illegible] (21) [illegible] (22) Ne quidem naturaliter in eo se obligaverit: ideoque quod ex ea causa solverit, recte condicet. (23) [illegible] (24) [illegible] (25) Qui juravit se non debere, si jam solvit, repetit [illegible] (26) [illegible] (27) An rem proprium, ut Stella sentit? An suum debitum, [illegible] Albericus & Zasius [illegible] (28) Imo si ob ea recepit, condicet [illegible] (29) Venditor hereditatis si sibi debitum (etiam naturaliter, ut notat Bartolus, [illegible]) non retinuit, id ab emptore potest petere. (30) [illegible] (31) Quod quis meo nomine, [illegible] indebitum solvit, condico, quod ignorante, vindico, [illegible] (32) Res corporales a nummis (quorum superius mentionem fecit) distinguere hic videtur. Nummos autem esse rem incorporalem ex eo constat, quod is, qui nummos debeat, quantitatem debeat, non corpora, [illegible] (33) [illegible] (34) Mandatum habens, ut se obliget, [illegible] habere mandatum, ut solvat, [illegible] (35) [illegible] (36) [illegible] & Cum faciunt conditionem [illegible] (37) [illegible] (38) Incertum in diem, quod promissum est, ante diem, tuto vel irrevocabiliter non solvitur: potest enim condici, quia debitum ita non est certum [illegible] (39) Vide [illegible] (40) Condictio indebiti est personalis, non in rem scripta. [illegible] (41) [illegible] (42) [illegible] Solvens sciens indebitum non repetit, etiamsi animum repetendi habuerit. [illegible] (44) [illegible] (45) [illegible] (46) Per eorum [illegible] (47) [illegible] (48) Causa, præteritum & præsens [illegible] vide Bartolum in *l. demonstratio falsa.* [illegible] (49) [illegible] (50) Tertio cuidam, non heredi. (51) [illegible] (52) [illegible] (53) Ex æquo & bono. (54) [illegible] (55) [illegible] (56) [illegible] (57) [illegible] (58) [illegible] (59) [illegible] (60) [illegible] (61) [illegible]

dici solet, *prædoni fructus posse condici*, tunc locum habet, cum domini fructus fuerunt.

Si incertum sit, temporaria sit an perpetua exceptio.

56. IDEM lib. 8. Quæstionum.

SUfficit ad causam indebiti, incertum (1) esse (2), temporaria sit an perpetua exceptionis defensio (3): nam si qui, *ne conveniatur, donec* (4) *Titius Consul fiat*, paciscatur (5), quia potest Titio decedente (6) perpetua (7) fieri exceptio, quæ ad tempus est, Titio Consulatum ineunte, summa ratione dicetur (8), quod interim solvitur, repeti: ut (9) enim pactum (10), quod in tempus certum collatum est, non magis inducit condictionem, quam si ad (11) diem debitor solvit, ita (12) prorsus defensio (13) juris, quæ causam incertam habet, condictionis instar obtinet.

De tutore, & procuratore.

57. IDEM lib. 3. Responsorum.

CUm indebitum (14) impuberis nomine tutor numeravit, impuberis (15) condictio est. §. 1. Creditor, ut procuratori suo debitum redderetur, mandavit: Majore (16) pecunia soluta, procurator indebiti (17) causa convenietur: quod si nominatim, ut major pecunia solveretur, delegavit, indebiti cum eo (qui) delegavit, erit actio: quæ non (18) videtur perempta, si frustra cum procuratore lis fuerit instituta.

De conditione impossibili.

58. IDEM lib. 9. Responsorum.

SErvo manumisso fideicommissum ita reliquit, *si (19) ad libertatem ex testamento* (20) *pervenerit*; post acceptam (21) sine judice pecuniam, ingenuus (22) pronunciatus est: indebiti fideicommissi repetitio erit (23).

De fidejussore, & reo.

59. IDEM lib. 2. Definitionum.

SI fidejussor jure (24) liberatus, solvarit errore pecuniam, repetenti non oberit: si vero reus promittendi per errorem, & ipse postea pecuniam solvarit, non repetet: cum prior (25) solutio (26), quæ fuit irrita, naturale (27) vinculum non dissolvit, nec civile, si reus promittendi tenebatur.

Si debitor post litem contestatam solverit. 1. De debita pure, & sub conditione.

60. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

JUlianus (28) verum debitorem post litem contestatam, manente adhuc judicio, negabat solventem repetere posse: quia (29) nec absolutus, nec condemnatus repetere posset: licet enim absolutus sit, natura (30) tamen debitor permanet: similemque esse ei dicit, qui ita promisit (31), *sive navis ex Asia venerit, sive non venerit*: quia ex (32) una causa alterius solutionis origo proficiscitur. §. 1. Ubi autem quis, quod pure debet, [sub conditione] novandi animo promisit, plerique putant, pendente novatione solutum repetere posse: quia, ex qua obligatione solvat, adhuc incertum sit: idemque esse, etiam si diversas personas ponas eandem pecuniam pure, & sub conditione, novandi animo promisisse, sed hoc dissimile est: in stipulatione enim pure & conditionali, eundem debiturum certum est.

De tutore, qui plus solvit, deinde pupillum abstinuit.

61. SCÆVOLA lib. 5. Responsorum.

TUtores pupilli quibusdam creditoribus patris ex patrimonio paterno solverunt: sed postea, non sufficientibus bonis, pupillum abstinuerunt (33): Quæritur, an quod amplius creditoribus per tutores pupilli solutum est, vel totum quod acceperunt, restituere debeant? Respondi, si nihil dolo factum esset, tutori quidem, vel pupillo non deberi: creditoribus autem (34) aliis in id, quod amplius sui debiti solutum est, teneri.

De fideicommisso in stipulationem deducto.

62. MÆCIANUS lib. 4. Fideicommissorum.

FIdeicommissum in stipulatione (35) deductum (36), tametsi non debitum fuisset (37), quia (38) tamen a sciente (39), fidei (40) explendæ (41) causa promissum esset, debetur.

Si hominem debens, statuliberum dederit.

63. GAJUS lib. singulari de casibus.

NEratius casum refert, ut quis id, quod solverit, repetere non possit: quasi debitum dederit, nec tamen liberetur, velut, si is, qui cum certum hominem deberet, statuliberum (42) dederit: nam ideo (43) eum non (44) liberari, quod non (45) in (46) plenum stipulatoris hominem fecerit: nec tamen repetere eum posse, quod debitum dederit.

De naturali obligatione.

64. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

SI quod dominus servo debuit, manumisso solvit, quamvis existimans ei [se] aliqua teneri actione, tamen repetere non poterit: quia naturale (47) agnovit debitum: ut (48) enim libertas (49) naturali jure continetur, & dominatio (50) ex gentium jure introducta est (51), ita debiti vel non debiti ratio in condictione naturaliter intelligenda est.

In quibus causis de repetitione quæritur. 1. De date ob transactionem. 2. Ob causam. 3. Propter conditionem. 4. Ob rem. 5. De accessionibus. 6. De frumento. 7. De habitatione. 8. De servo manumisso ab eo, cui indebite solutum est. 9. Quid sit indebitum.

65. PAULUS lib. 17. ad Plautium.

IN summa (52), ut generaliter de repetitione tractemus, sciendum est dari, *aut* (53) *ob transactionem* (54), *aut ob causam* (55), *aut propter conditionem* (56), *aut ob rem* (57), *aut indebitum* (58): in quibus omnibus quæritur de repetitione. §. 1. Et quidem quod transactionis nomine datur, licet res (59) nulla media fuerit, non repetitur (60): nam si (61) lis fuit, hoc ipsum, quod a lite disceditur, causa videtur esse. Sin (62) autem evidens calumnia (63) detegitur, & transactio (64) imperfecta est, repetitio (65) dabitur. §. 2. Id quoque quod ob causam datur, puta quod negotia mea adjuta ab eo putavi, licet non sit factum

(1) Dubia & incerta exceptio soluti cond.ctionem parit. (2) Vide quæ notavi ad l. 48. *supr. eod.* (3) *Subaudi* eum eventum vinculum natur. le dissolvit. (4) Donec particula ... & quomodo inducat conditionem, & suspendat, vide ... apud Jason. [illegible]

factam: quia donari (1) volui, quamvis falso (2) mihi persuaserim, repeti non posse. §. 3. Sed agere per condictionem propter conditionem legati vel hereditatis (3), sive non sit mihi legatum, sive ademptum legatum, possum, ut repetam, quod dedi: quoniam (4) non contrahendi animo dederim: quia causa propter quam dedi, non est secuta. † Idem & si hereditatem adire nolui (5) vel non potui. Non idem potest dici, si servus meus sub conditione heres institutus sit, & ego dedero; deinde manumissus adierit: nam hoc casu secuta res est. §. 4. Quod ob rem (6) datur ex bono & æquo habet repetitionem: veluti, si dem tibi, *ut aliquid facias* (7), nec feceris. §. 5. Ei qui indebitum (8) repetit, & fructus (9) & partus restitui debent, deducta (10) impensa.

§. 6. In frumento indebito soluto & bonitas (11) est: &, si consumpsit frumentum, pretium repetet. §. 7. Sic habitatione data (12), pecuniam condicem: non quidem quanti locare potui, sed quanti tu conducturus fuisses (13).

§. 8. Si servum indebitum tibi dedi, eumque manumisisti, si sciens hoc fecisti, teneberis ad pretium ejus: si nesciens, non (14) teneberis: sed propter operas ejus liberti, & ut hereditatem ejus restituas. §. 9. *Indebitum* (15) est non tantum, quod omnino non debetur, sed & quod alii debetur, si alii solvatur: aut si id, quod alius debebet, alius (16), quasi ipse debeat, solvat.

Ratio & effectus hujus condictionis.

66. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

HÆc condictio (17) ex bono (18) & æquo (19) introducta, quod alterius apud alterum sine causa deprehenditur, revocari consuevit.

De conditione libertatis legatæ. 1. Si tutor plus solverit. 2. Cui ex duobus idem debitum solventibus repetitio datur. 3. De pacto pariationi adscripto. 4. An restitutio minoris, ne solvat, prosit, ut solutum repetatur.

67. SCÆVOLA lib. 5. Digestorum.

STichus testamento ejus, quem dominum suum arbitrabatur, libertate accepta, *si decem annis ex die mortis annuos decem heredibus præstitisset*, per octo (20) annos præfinitam quantitatem, ut jussus erat, dedit: postmodum se ingenuum comperit: nec reliquorum annorum dedit: & pronunciatus est ingenuus: Quæsitum est: an pecuniam, quam heredibus dedit, ut indebitam datam repetere, & qua actione possit? Respondit, si eam pecuniam dedit, quæ neque ex operis suis neque ex re ejus, cui bona fide serviebat, quæsita sit, posse (21) repeti (22). §. 1. Tutor creditori pupilli sui plus (23), quam debebatur, exsolvit (24): & tutelæ judicio (25) pupillo non imputavit (26): Quæro, an repetitionem adversus creditorem haberet? Respondit, habere. §. 2. Titius, cum multos creditores haberet, in quibus & Seium, bona sua privatim facta venditione Mevio concessit, ut satis creditoribus faceret (27): sed Mævius solvit pecuniam Seio tanquam debitam, quæ jam a Titio fuerat soluta: Quæsitum est, cum postea reperiantur apochæ (28) apud Titium debitorem partim solutæ pecuniæ, cui magis repetitio pecuniæ indebitæ solutæ competit, Titio debitori, an Mævio, qui in (29) rem suam procurator factus est? respondit, secundum ea, quæ proponerentur, ei (30), qui postea solvisset. §. 3. Idem quæsiit (31), an pactum, quod in pariationibus (32) adscribi solet (33) in hunc modum, *ex* (34) *hoc contractu nullam* (35) *inter se controversiam amplius esse*, impediat repetitionem? Respondit, nihil proponi, cur impediret (36). §. 4. Lucius Titius Gaio Seio minori annis vigintiquinque pecuniam certam credidit, & ab eo aliquantum usurarum nomine accepit (37): [&] Gaii Seii minoris heres adversus Publium (38) Mævium a Præside provinciæ in integrum restitutus est, ne debitum hereditarium (39) solveret: [&] nec (40) quicquam de usuris ejusdem sortis, quas Seius minor annis vigintiquinque exsolverit, repetendis tractatum apud Præsidem (41), aut ab eo est pronunciatum. Quæro, an usuras quas Gaius Seius minor annis vigintiquinque, quoad viveret, creditori exsolveret, heres (42) ejus repetere possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, condici id (43), quod usurarum nomine defunctus solvisset, non posse. † Item quæro, si existimes repeti non posse an ex (44) alio debito heres retinere eas possit? Respondit, ne hoc quidem.

T I T. VII.

DE CONDICTIONE SINE CAUSA (45).

De promissione sine causa, & solutione indebiti. 1. De causa non secuta. 2. De promissione sine causa. De causa finita vel non secuta. 3. De non justa causa.

1. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

EST & hæc species condictionis, si quis sine causa promiserit, vel si solverit quis indebitum (46): Qui (47) autem (48) promisit sine causa, condicere quantitatem non (49) potest, quam (50) non dedit: sed ipsam (51) obligationem. §. 1. Sed etsi ob causam promisit, causa tamen secuta non est, dicendum est, condictionem locum habere. §. 2. Sive ab initio sine causa promissum est, sive fuit causa promittendi, quæ finita est vel secuta non est, dicendum est, condictioni locum fore. §. 3. Constat id demum posse condici alicui, quod vel non ex justa causa ad eum pervenit, vel (52) redit (53) ad non justam causam.

De fullone.

2. IDEM lib. 32. ad Edictum.

SI fullo (54) vestimenta lavanda (55) conduxerit (56), deinde, amissis eis domino pretium, ex locato conventus (57), præstiterit, posteaque dominus invenerit (58) vestimenta: qua (59) actione debeat consequi pretium (60), quod dedit? Et ait Cassius, eum non solum ex conducto agere, verum condicere domino posse: Ego puto ex conducto (61) omnimodo eum habere actionem. An autem & condicere possit, quæsitum est: quia non indebitum dedit? Nisi forte, quasi sine causa datum, [sic] putamus condici posse: etenim vestimentis inventis, quasi sine causa datum videtur (62).

De obligato sine causa.

3. JULIANUS lib. 8. Digestorum.

QUI sine causa obligantur, incerti condictione consequi possunt, ut (63) liberentur: nec (64) refert, omnem quis obligationem sine causa suscipiat, an majorem (65) quam suscipere eum oportuerit: nisi (66) quod alias condictione id agitur, ut omni obligatione liberetur (67), alias ut exoneretur (68), veluti qui decem promisit: nam, si quidem nullam causam promittendi habuit, incerti condictione consequitur, ut tota stipulatio accepto fiat, at si, cum quinque promittere deberet, decem promisit, incerti condictione consequetur, ut [in] quinque liberetur.

De dato sine causa, & de causa non secuta.

4. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum (69).

NIhil (70) refert (71), utrumne ab initio sine causa quid datum sit, an causa, propter quam datum sit, secuta non sit.

De

[illegible]

De pecunia in dotem ob nuptias illicitas, quæ secutæ non sunt, data.

5. PEPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

AVonculo (1) nuptura (2), pecuniam in dotem dedit (3), neque nupsit, an eandem repetere possit, quæsitum est? Dixi, cum ob turpem causam dantis & (4) accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem: & in delicto (5) pari potiorem esse possessorem: quam rationem fortassis aliquem secutum respondere, non habituram mulierem condictionem. Sed recte defendi, non [tam] turpem causam in proposito (6), quam (7) nullam fuisse: cum pecunia, quæ daretur, in dotem converti nequiret (8): non (9) enim stupri, sed matrimonii (10) gratia datam esse. §. 1. Noverca privigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit, neque nupsit: Cessare condictio prima facie videtur, quoniam jure (11) gentium incestum (12) committitur: Atquin [vel] magis in ea specie nulla (13) causa dotis dandæ fuit. Condictio igitur competit.

(1) Datum ob causam jure impossibilem. Quæ tamen secuta non fuerit, repetitur, si ab ignorante factum. c. & si necessa. supr. eod. de donat. inter virum et uxorem (2) Contra juris regulas, vide l. 39. infr. de ritu nupt. Si tamen factum fuerint, & ut ignorarunt (3) Et sic l. (4) l. 3. supr. de condictione ob turpem. (5) V. l. 2. C. de eod. ob turpem (6) Id est, quia destinavit avunculo nubere, atque pecuniam eo nomine in dotem dedit, non tam ex turpi, quam ex nulla causa, ut facere videtur. Ideoque hæc tandi species non est comparanda cum ea causa, in qua datur aliquid turpiter. (7) Causa turpis & nullius differentia. Turpe & nullum separantur. (8) Quia nuptiæ prohibitæ dotem non habent §. vlt. Inst. de nupt. (9) Titulus colorabilis excusat maleficium, verbis tantum contractum, non tamen re ipsa perfectum adde l. [illegible] adulterium cum incestu. 38. infr. ad l. Jul. de adulteriis. (10) Id est, alia ob turpem causam, alia ob matrimonium dandi & repetendi causa est (11) l. ult. infr. de ritu. (12) Inter has personas, l. 17. C. de nupt. (13) Id est, hic idem dicendum est, quod in casu superiore hujus legis dictum est.

LIBER TERTIUSDECIMUS.

TIT. I.

DE CONDICTIONE FURTIVA (1).

Cui datur hæc actio.

1. ULPIANUS lib. 18. ad Sabinum.

IN furtiva re, soli domino (2) condictio competit.

De furiosis, & infantibus.

2. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

COndictioni (3) ex causa furtiva & furiosi, & infantes obligantur (4), cum (5) heredes necessarii extiterunt: quamvis cum eis agi non possit (6).

De servo condicendo.

3. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

SI condicatur servus ex causa furtiva, id venire in condictionem certum est, quod interfit agentis: veluti si heres sit institutus (7), & periculum subeat dominus hereditatis perdendæ. Quod [&] Julianus scribit. † Item si mortuum hominem condicat, consecuturum ait pretium hereditatis (8).

De servo, & filiofamilias.

4. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SI servus vel filiusfamilias furtum commiserit, condicendum est domino (9) id, quod ad eum pervenit: in residuum, noxæ servum dominus dedere potest.

5. PAULUS lib. 9. ad Sabinum.

EX furtiva (10) causa filiofamilias (11) condici potest (12): nunquam (13) enim ea condictione alius, quam qui fecit (14), tenetur, aut heres ejus.

6. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

PRoinde & si ope (15) consiliove alicujus furtum factum sit, condictione non tenebitur (16): etsi furti (17) teneatur.

De furti decisione. 1. De concursu hujus actionis, & aliarum. 2. De herede furis. De interitu rei furtivæ.

7. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

SI pro fure damnum decisum (18) sit, condictionem non impediri (19) verissimum est: decisione (20) enim furti quidem actio, non autem condictio tollitur. §. 1. Furti (21) actio pœnam (22) petit legitimam: condictio, rem ipsam: ea res facit, ut (23) neque furti actio per condictionem, neque condictio per furti actionem consumatur. Is itaque, cui furtum factum est, habet (24) actionem furti, & condictionem, & vindicationem: habet & ad exhibendum actionem.

§. 2. Condictio rei furtivæ, quia (25) rei habet persecutionem, heredem (26) quoque furis obligat: nec tantum, si vivat servus furtivus, sed etiam si decesserit: sed & si apud furis heredem diem suum obiit servus furtivus vel non apud ipsum, post mortem tamen furis, dicendum est condictionem adversus heredem durare. † Quæ in herede diximus, eadem erunt & in ceteris successoribus (27).

De interitu. 1. Et æstimatione rei furtivæ. 2. De fructibus.

8. IDEM lib. 27. ad Edictum.

IN re furtiva (28) condictio ipsorum corporum competit: sed utrum tamdiu, quamdiu extent: an vero & si desierint esse in rebus (29) humanis? Et, si quidem obtulit fur, sine dubio nulla erit condictio: si non obtulit, durat condictio æstimationis (30) ejus: corpus enim ipsum præstari non potest.

§. 1. Si ex causa furtiva res condicatur, cujus temporis æstimatio fiat, quæritur. Placet tamen, id tempus spectandum, quo (31) res unquam plurimi fuit: maxime, cum deteriorem rem factam fur dando non liberatur: semper (32) enim moram fur facere videtur (33). §. 2. Novissime dicendum est, etiam fructus in hac (34) actione venire.

Quatenus heres tenetur.

9. IDEM lib. 30. ad Edictum.

IN condictione ex causa furtiva non pro parte, quæ pervenit, sed in solidum (35) tenemur, dum soli heredes sumus: pro parte autem heres, pro ea parte, pro qua heres est, tenetur.

De fure. 1. De bonorum raptore. 2. De re alienata. 3. Vel legata.

10. IDEM lib. 38. ad Edictum.

SIve manifestus fur, sive nec manifestus sit, poterit ei condici. Ita demum autem manifestus (36) fur condictione tenebitur, si deprehensa non fuerit a domino possessio ejus. Cæterum nemo furum condictione tenetur, posteaquam (37) dominus [possessionem] adprehendit: & ideo Julianus, ut procedat in fure manifesto tractare, de condictione, ita proponit: furem deprehensum aut occidisse, aut fregisse, aut effudisse id, quod interceperat. §. 1. Ei quoque (38), qui vi bonorum raptorum (39) tenetur, condici posse Julianus lib. XXII. Digestorum significat. §. 2. Tamdiu (40) autem condictioni locus erit, donec domini facto dominium ejus rei ab eo recedat: & ideo si eam rem alienaverit (41), condicere non poterit. §. 3. Unde Celsus lib. XII. Digestorum scribit, si rem furtivam dominus pure (42) legaverit furi, heredem ei condicere non posse. † Sed & si non ipsi furi, sed alii, idem dicendum est, cessare condictionem, quia dominium facto testatoris, id est, domini discessit.

11. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

SEd nec legatarius condicere potest: ei enim competit condictio, cui (43) res subrepta est, vel heredi ejus: sed vindicare rem legatam ab eo potest.

Si res mihi subrepta, tua maneat vel non. 1. De re communi. 2. De pignore subrepto.

12. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

ET ideo eleganter Marcellus definit lib. VII. ait enim: Si res mihi subrepta, tua remaneat, condices (44): sed & si dominium non tuo facto amiseris, æque condices. §. 1. In communi igitur re eleganter ait interesse, utrum tu provocasti communi dividundo judicio, an provocatus es: ut si provocasti communi dividundo judicio, amiseris condictionem: si provocatus es, retineas. §. 2. Neratius libris membranarum (45) Aristonem existimasse refert, eum, cui pignori res data sit, incerti condictione acturum, si ex subrepta est (46).

Etiam ſpecies facta ex materia mea venit in hac condictione, & in ea habetur ratio meliorationis factæ, etiam ſumptibus furis. Bart.

13. PAULUS lib. 39. ad Edictum.

EX (1) argento ſubrepto pocula (2) facta (3) condici poſſe Fulcinius ait: Ergo in condictione poculorum (4), etiam cælaturæ (5) æſtimatio fiet, quæ impenſa furis facta eſt: quemadmodum, ſi infans (6) ſubreptus adoleverit, æſtimatio fit adoleſcentis: quamvis cura & ſumptibus furis creverit.

De ſervo furtivo ſub conditione legato. 1. An reo cavendum ſit. 2. De bove, & ejus corio, carne, cornibus. 3. De uvis, muſtoque, & vinaciis.

14. JULIANUS lib. 22. Digeſtorum.

SI ſervus furtivus ſub conditione legatus fuerit, pendente ea heres (7) condictionem habebit: & ſi lite conteſtata, conditio extiterit, abſolutio ſequi debebit, perinde ac ſi idem ſervus ſub conditione liber eſſe juſſus fuiſſet, & lite conteſtata conditio extitiſſet: nam nec petitoris jam intereſt hominem recipere, & res ſine dolo malo furis ejus eſſe deſiit. † Quod ſi pendente conditione judicaretur, judex æſtimare debebit, quanti emptorem (8) invenerit. §. 1. Cavere autem ex hac actione petitor ei, cum quo agitur, non debebit.

§. 2. Bove ſubrepto, & occiſo, condictio (9) & bovis, & corii, & carnis, domino competit: ſcilicet ſi & corium, & caro contrectata fuerunt: cornua quoque condicentur (10). Sed ſi dominus condictione bovis pretium conſecutus fuerit, & poſtea aliquid eorum, de quibus ſupradictum eſt, condicet, omnimodo exceptione ſummovetur. † Contra ſi corium condixerit, & pretium ejus conſecutus, bovem condicet, offerente fure pretium bovis, detracto pretio corii, doli mali exceptione ſummovebitur. §. 3. Idem juris eſt, uvis ſubreptis (11): nam & muſtum, & vinacia (12) jure condici poſſunt.

De fure manumiſſo.

15. CELSUS lib. 12. Digeſtorum.

QUod (13) ab alio ſervus ſubripuit, ejus nomine liber furti tenetur (14): condici autem ei non poteſt (15), niſi liber contrectavit.

De commodatario, & depoſitario.

16. POMPONIUS lib. 38. ad Quintum Mucium.

QUi furtum (16) admittit, vel re commodata (17), vel depoſita (18) utendo, condictione quoque ex furtiva cauſa obſtringitur: quæ differt (19) ab actione commodati hoc, quod etiamſi (20) ſine dolo malo & culpa ejus interierit (21) res, condictione [tamen] tenetur: cum in commodati actione non facile (22) ultra culpam, & in depoſiti [non (23)] ultra dolum (24) malum teneatur is, cum quo [depoſiti] agetur.

De oblatione, & novatione.

17. PAPINIANUS lib. 10. Quæſtionum.

PArvi refert ad tollendam (25) condictionem, offeratur (26) ſervus furtivus, an in (27) aliud nomen, aliumque ſtatum obligationis (28) transferatur. Nec me movet, præſens (29) homo fuerit, necne: cum mora, quæ eveniebat ex furto, veluti quadam delegatione finiatur.

De procuratore ſolvente indebitum ſcienti.

18. SCÆVOLA lib. 4. Quæſtionum.

QUoniam furtum fit, cum (30) quis indebitos nummos ſciens acceperit, videndum, ſi procurator ſuos nummos ſolvat, an ipſi furtum fiat? Et Pomponius Epiſtolarum lib. VIII. ipſum condicere ait ex cauſa furtiva: ſed & me condicere, ſi ratum habeam, quod indebitum datum ſit: ſed altera condictione altera tollitur.

De filia, quæ res amovit.

19. PAULUS lib. 3. ad Neratium.

JUlianus ex perſona filiæ, quæ res amovit, dandam in patrem (31) condictionem in peculium reſpondit.

De rei interitu.

20. TRYPHONINUS lib. 15. Diſputationum.

LIcet fur paratus fuerit excipere condictionem, & per me ſteterit, dum in rebus humanis res fuerat, condicere eam, poſtea autem perempta eſt (32), tamen durare condictionem, *Veteres* voluerunt: quia videtur, qui primo invito domino rem contrectaverit, ſemper in reſtituenda ea, quam nec debuit auferre, moram (33) facere.

T I T. II.

DE CONDICTIONE EX (34) LEGE (35).

PAULUS lib. 2. ad Plautium.

SI obligatio lege nova (36) introducta ſit, nec cautum eadem lege, *quo genere actionis experiamur*, ex lege (37) agendum eſt (38).

T I T. III.

DE CONDICTIONE TRITICIARIA (39).

De pecunia numerata, & aliis rebus. 1. De re ſua. 2. De re furtiva vel vi rapta.

1. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

QUi (40) certam pecuniam numeratam petit, illa actione utitur, *ſi certum petetur*. Qui (41) autem alias res, per triticiariam condictionem petet.

† Et (42) generaliter dicendum eſt, eas res per hanc actionem peti, [ſi] quæ ſint præter pecuniam numeratam (43): ſive [in] pondere, ſive [in] menſura conſtent: ſive mobiles ſint, ſive (44) ſoli. Quare fundum quoque per hanc actionem petimus, & ſi vectigalis ſit, ſive jus ſtipulatus quis ſit, veluti uſumfructum (45) vel ſervitutem utrorumque prædiorum.

§. 1. Rem autem ſuam (46) per hanc actionem nemo petet, niſi ex cauſis [ex] quibus poteſt, veluti ex cauſa furtiva (47) vel re mobili vi abrepta (48).

De fundo vi poſſeſſo.

2. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

SEd & ei (49), qui vi aliquem de fundo dejecit, poſſe fundum (50) condici Sabinus ſcribit. Et ita & Celſus: Sed ita, ſi dominus ſit, qui dejectus condicat: cæterum, ſi non ſit, poſſeſſionem (51) eum condicere Celſus ait.

De rei petitæ æſtimatione.

3. IDEM lib. 27. ad Edictum.

IN hac actione (52) ſi quæratur, res (53), quæ petita (54) eſt, cujus temporis æſtimationem recipiat, verius (55) eſt, quod Servius ait, condemnationis (56) tempus ſpectandum (57). Si vero deſierit eſſe in rebus humanis (58), mortis (59) tempus (60), ſed *ex variis* (61), ſecundum Celſum, erit ſpectandum: non (62) enim debet noviſſimum vitæ tempus æſtimari; ne ad exiguum pretium æſtimatio redigatur in ſervo forte mortifere vulnerato (63). † In (64) utroque autem, ſi poſt moram deterior res facta ſit, Marcellus ſcribit lib. XX. habendam æſtimationem, quanto deterior res facta ſit. Et ideo, ſi quis poſt moram ſervum eluſcatum (65) dederit, nec liberari (66) eum: Quare ad tempus moræ (67) in his erit reducenda æſtimatio.

De

[illegible]

De tempore ad locum idem est judicium. Bart.

4. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI merx (1) aliqua (2), quæ certo die dari debebat, petita (3) sit, veluti vinum, oleum, frumentum: tanti (4) litem æstimandam Cassius ait, quanti fuisset eo die (5), quo dari debuit: si de die nihil convenit, quanti tunc (6), cum judicium acciperetur. † Idemque juris in loco esse: ut primum æstimatio sumatur ejus loci (7), quo dari debuit: si de loco nihil convenit, is locus spectetur (8), quo peteretur. Quod & de cæteris rebus juris est.

T I T. IV.

DE (9) EO, QUOD CERTO LOCO DARI OPORTET (10).

Ratio hujus actionis.

1. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

ALio (11) loco (12), quam in quem sibi dari quisque stipulatus esset, non videbatur agendi facultas competere: sed quia (13) iniquum erat, si promissor ad eum locum, in quem daturum se promisisset, nunquam accederet, [quod vel data opera faceret, vel quia aliis (14) locis necessario distringeretur (15)] non posse stipulatorem ad suum pervenire, ideo (16) visum est, utilem actionem (17) in eam rem comparare (18).

De utilitate actoris, & rei. 1. De causa hujus actionis. 2. De forma libelli in obligatione alternata. 3. De effectu promissionis alternatæ. 4. De stipulatione Ephesi, & Capuæ. 5. De insula facienda. 6. De die expresso vel subaudito. 7. De adjecto. 8. De utilitate rei, & actoris & de officio judicis.

2. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

ARbitraria (19) actio utriusque (20) utilitatem continet, tam actoris, quam rei. Quod si (21) rei interest, minoris fit pecuniæ condemnatio, quam intentatum est: aut si actoris (22), majoris [pecuniæ] fiat. §. 1. Hæc (23) autem actio ex illa stipulatione venit, ubi stipulatus sum a te, *Ephesi decem dari*.

§. 2. Si quis *Ephesi decem, aut Capuæ hominem dari* stipulatus experiatur, non debet, detracto altero loco, experiri: ne auferat loci utilitatem reo.

§. 3. Scævola lib. xv. Quæstionum ait, Non (24) utique ea, quæ tacita (25) insunt stipulationibus, semper in rei esse potestate, sed quid debeat, esse in ejus arbitrio: an debeat, non esse. Et ideo eum (26), qui (27) *Stichum* (28) *aut* (29) *Pamphilum* promittit, eligere (30) posse, quod solvat, quamdiu ambo vivunt: cæterum ubi (31) alter decessit, extingui ejus electionem (32): ne sit in arbitrio ejus, an debeat, dum non vult vivum præstare, quem solum debet. Quare & in proposito eum, qui promisit *Ephesi, aut* (33) *Capuæ*, si fuerit in ipsius arbitrio, ubi ab eo petatur, conveniri non potuisse: semper enim alium locum electurum: sic evanire, ut sit in ipsius arbitrio, an debeat: quare putat posse ab eo peti altero loco, & sine loci adjectione: damus igitur actori electionem (34) petitionis. Et generaliter definit Scævola, petitorem electionem habere (35), ubi petat: reum, ubi solvat: scilicet ante petitionem. Proinde mixta (36) [inquit] rerum alternatio (37) locorum alternationi, ex necessitate facit actoris electionem, & in rem propter locum: alioquin tollis ei actionem, dum vis reservare reo optionem. §. 4. Si quis ita stipulatur, *Ephesi, & Capuæ*, hoc ait (38), ut Ephesi partem & Capuæ partem petat. §. 5. Si quis *insulam fieri* stipuletur, & locum (39) non adjiciat, non valet stipulatio. §. 6. Qui ita stipulatur, *Ephesi decem dari* si ante diem, quam Ephesum pervenire possit, agat: perperam ante diem agi: quia & Julianus putat, diem tacite (40) huic stipulationi inesse. Quare verum puto, quod Julianus ait, eum, qui Romæ stipulatur, *hodie Carthagine dari*, inutiliter (41) stipulari. §. 7. Idem Julianus tractat, an is, qui *Ephesi sibi aut Titio dari* stipulatus est, si alibi Titio solvatur, nihilominus possit intendere, sibi dari oportere? Et [Julianus] scribit, liberationem non contigisse (42): atque ideo posse peti, quod interest. Marcellus autem & alias tractat, & apud Julianum notat, posse dici, & si mihi alibi solvatur, liberationem contigisse, quamvis invitus accipere non cogar; plane, si non contigit liberatio, dicendum ait, superesse petitionem integræ summæ, quemadmodum si quis insulam alibi fecisset, quam ubi promiserat, in nihilum liberatur. Sed mihi videtur summæ solutio (43) distare a fabrica insulæ: & ideo, quod interest, solum petendum. §. 8. Nunc *de officio judicis* hujus actionis loquendum est: utrum quantitati contractus debeat servire (44), an vel excedere vel minuere quantitatem debeat: ut si interfuisset rei, Ephesi potius solvere, quam eo loci, quo conveniebatur, ratio ejus haberetur? Julianus Labeonis opinionem secutus, etiam actoris habuit rationem: cujus interdum potuit interesse, Ephesi recipere. Itaque utilitas quoque actoris veniet: quid enim, si trajectitiam (45) pecuniam dederit, Ephesi recepturus, ubi sub pœna debebat pecuniam, vel sub pignoribus: & distracta pignora sunt, vel pœna commissa mora tua vel fisco aliquid debebatur, & res stipulatoris vilissimo distracta est? in hanc arbitrariam, quod interfuit, veniet, & quidem ultra legitimum (46) modum usurarum. Quid (47), si merces solebat comparare? & an & lucri ratio habeatur, non solius damni? Puto & lucri (48) habendam rationem.

3. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

IDeo in (49) arbitrium (50) judicis refertur hæc actio, quia scimus, quam varia (51) sint pretia rerum per singulas civitates, regionesque: maxime vini, olei, frumenti, pecuniarum quoque, licet videatur una & eadem potestas ubique esse, tamen aliis locis facilius, & levibus usuris inveniuntur, aliis difficilius, & gravibus usuris.

De reo absolvendo.

4. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

QUod si Ephesi petetur, ipsa sola summa petetur, nec amplius quid: nisi si quid esset stipulatus, vel si temporis (52) utilitas intervenit. §. 1. Interdum judex, qui ex hac actione cognoscit, cum sit arbitraria (53), absolvere reum debet: cautione ab eo exacta de *pecunia ibi solvenda, ubi promissa* est; quid enim, si ibi vel oblata pecunia actori dicatur, vel deposita, vel ex facili solvenda? Nonne debebit interdum absolvere? In summa, æquitatem (54) [quoque] ante oculos habere debet judex, qui huic actioni addictus (55) est.

De jussu testatoris.

5. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

SI heres a testatore jussus sit, *certo loco quid dare*, arbitraria (56) actio competit (57):

De mutuo.

6. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

AUt mutua pecunia [sic] data fuerit, ut certo loco reddatur.

7. PAULUS lib. 28. ad Edictum.

IN (58) bonæ fidei judiciis, etiam (59) si [in] contrahendo convenit, *ut certo loco quid præstetur*, ex empto vel vendito vel

[illegible]

vel depositi actio competit (1): non (2) arbitraria actio. §. 1. Si tamen *certo loco traditurum se* quis stipulatus sit, hac actione utendum erit.

De bonæ fidei judiciis. De stipulatione.

8. AFRICANUS lib. 3. Quæstionum.

CEntum Capuæ dari stipulatus, fidejussorem accepisti: ea pecunia ab eo (3) similiter, ut ab ipso promissore peti debebit: id est, ut si alibi (4), quam Capuæ petantur, arbitraria agi debeat, usque tanti æstimetur, quanti (5) ejus vel actoris interfuerit eam summam Capuæ potius, quam alibi solvi. Nec oportebit, quod forte per reum steterit, quo minus tota centum Capuæ solverentur, obligationem fidejussoris augeri (6): neque (7) enim hæc causa recte comparabitur obligationi usurarum: ibi enim duæ (8) stipulationes sunt, hic autem una pecuniæ [creditæ] est: circa cujus exsecutionem, æstimationis ratio arbitrio judicis committitur. Ejusque differentiæ manifestissimum argumentum esse puto, quod si post moram factam pars pecuniæ soluta sit, & reliquum petatur, officium judicis tale esse debeat, ut æstimet quanti actoris intersit, eam duntaxat summam, quæ petetur, Capuæ solutam esse.

Ubi solvi debet.

9. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

IS, qui certo loco dare promittit, nullo (9) alio loco, quam in quo promisit, solvere invito stipulatore potest.

De fidejussore post moram accepto.

10. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

SI post moram factam, quo minus Capuæ solveretur, cum arbitraria vellet agere, fidejussor acceptus sit ejus actionis nomine, videamus, ne ea pecunia, quæ ex sententia judicis accedere potest, non debeatur: nec sit in obligatione, adeo ut nunc quoque sorte soluta vel si Capuæ petatur, arbitrium judicis cesset: Nisi [si] quis dicat, si judex centum & viginti condemnare debuerit, centum solutis ex universitate (10), tam ex sorte, quam ex pœna, solutum videri: ut supersit petitio ejus, quod accedit sortem, & accedat pœna pro eadem quantitate? Quod non puto admittendum: tanto magis, quod creditor accipiendo pecuniam (11) etiam remisisse pœnam videtur.

T I T. V.

DE (12) PECUNIA (13) CONSTITUTA (14).

Ratio, 1. *Et verba edicti. De muliere.* 2. *De pupillo.* 3. *De filiofam.* 4. *De stipulatione inutili.* 5. *Si aliud pro debito constituatur.* 6. *De debito ex contractu.* 7. *Vel naturaliter.* 8. *Vel jure prætorio. De his, qui de peculio tenentur.*

1. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

HOc Edicto Prætor favet naturali (15) æquitati, qui constituta ex consensu facta custodit: quoniam grave est (16) fidem (17) fallere. §. 1. Ait Prætor: *qui pecuniam debitam* (18) *constituit*. *Qui* (19) sic accipiendum est, *quæve*: nam & mulieres (20) de constituta tenentur, si non intercesserint. §. 2. De pupillo (21), etsi nihil sit expressum Edicto, attamen sine tutoris auctoritate constituendo non obligatur (22). §. 3. Sed si filiusfamilias constituerit, an teneatur, quæritur? Sed puto verum & ipsum constituentem teneri & patrem de peculio. §. 4. Eum, qui inutiliter (23) stipulatus est, cum stipulari voluerit, non constitui sibi, dicendum est de constituta experiri non posse: quoniam non (24) animo constituentis, sed promittentis factum sit. §. 5. An potest aliud (25) constitui, quam quod debetur, quæsitum est? Sed cum (26) jam placet, rem (27) pro re solvi posse (28), nihil prohibet, & aliud pro debito constitui: denique si quis centum debens, frumentum ejusdem pretii constituat, puto valere constitutum (29). §. 6. *Debitum* autem ex quacunque causa (30) potest constitui, id est, ex quocunque contractu (31), sive certi (32), sive incerti (33): & si ex causa emptionis quis pretium debeat, vel ex causa dotis, vel ex causa tutelæ, vel ex quocunque alio contractu.

§. 7. Debitum autem vel (34) natura sufficit (35). §. 8. Sed & is, qui honoraria (36) actione, non (37) jure civili (38) obligatus est (39), constituendo tenetur: videtur enim debitum, & quod jure honorario debetur; & ideo & pater & dominus de peculio obstricti, si constituerint, tenebuntur usque ad eam quantitatem, quæ tunc fuit in peculio, cum constituebatur: cæterum, si plus suo nomine constituit, non tenebitur in id, quod plus est.

2. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

QUod si filii nomine constituerit se decem soluturum, quamvis in peculio quinque fuerint, de constituta in decem tenebitur.

De marito. 1. *De obligatione civili tantum.* 2. *De obligatione in diem.*

3. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

QUod si maritus plus (40) constituit ex dote, quam facere poterat: quia debitum constituerit, in solidum quidem tenetur, sed mulieri, in quantum facere potest, condemnatur. §. 1. Si quis autem constituerit, quod jure civili debebat, jure (41) prætorio non debebat, id est, per (42) exceptionem, an constituendo teneatur, quæritur? Et est verum, ut [&] Pomponius scribit, eum non teneri: quia *debita juribus* (43) non est pecunia, quæ constituta est. §. 2. Si is, qui [&] jure civili, & prætorio debebat, in diem (44) sit obligatus, an constituendo teneatur? Et Labeo ait, teneri [constitutum]: quam sententiam & Pedius probat: & adjicit Labeo, vel propter (45) has potissimum pecunias, quæ nondum peti possunt constituta inducta: quam sententiam non invitus probarem: habet enim utilitatem, ut ex die obligatus, constituendo se eadem die soluturum, teneatur.

4. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SEd &, si citeriore (46) die constituat se soluturum similiter tenetur.

De loco. 1. *De legato.* 2. Debitum *quomodo accipitur.* 3. *De epistola.* 4. *De persona solutura.* 5. *Et cui solvendum est.* 6. *de procuratore, tutore, actore municipum, curatore.* 10. *De servo.*

5. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

EUm, qui Ephesi promisit se soluturum, si constituat alio (47) loco se soluturum, teneri constat. §. 1. Julianus Legatum Romæ constituentem, quod in provincia acceperat, putat conveniri debere (48): quod & verum est. Sed [&] si non cum Romæ esset, sed in

[illegible]

in provincia adhuc, conſtituit ſe Romæ ſoluturum, denegatur in eum actio de conſtituta. §. 2. Quod exigimus (1), ut ſit debitum, quod conſtituitur, in rem exactum eſt: non utique ut is, cui conſtituitur, creditor ſit: nam & quod ego debeo (2), tu conſtituendo teneberis (3), & quod tibi debetur, ſi mihi conſtituatur, debetur. §. 3. Julianus quoque lib. XI. ſcribit: Titius epiſtolam (4) ad me tamen amiſit: *Scripſi* (5) [*me*] *ſecundum* (6) *mandatum Seii, ſi* (7) *quid tibi debitum adprobatum erit, me tibi cauturum, & ſoluturum ſine controverſia*: tenetur Titius de conſtituta pecunia. §. 4. Sed ſi quis conſtituerit *alium ſoluturum*, non ſe pro alio, non (8) tenetur: & ita Pomponius lib. VIII. ſcribit. §. 5. Item, ſi mihi conſtituas te ſoluturum, teneberis. Quod ſi mihi conſtitueris, *Sempronio te ſoluturum*, non teneberis. §. 6. Julianus lib. XI. Digeſtorum ſcribit, procuratori (9) conſtitui poſſe (10): quod Pomponius ita interpretatur, ut ipſi (11) procuratori conſtituas te ſoluturum, non domino (12). §. 7. Item (13) tutori (14) pupilli conſtitui poteſt, & actori municipum, & curatori furioſi.

§. 8. Sed & ipſi conſtituentes tenebuntur (15). §. 9. Si actori (16) municipum, vel tutori (17) pupilli, vel curatori furioſi, vel adoleſcentis ita conſtituatur, *municipibus ſolvi*, vel *pupillo*, vel *furioſo*, vel *adoleſcenti*, utilitatis gratia puto dandam municipibus, vel pupillo, vel furioſo, vel adoleſcenti utilem (18) actionem. §. 10. Servo quoque conſtitui poſſe conſtat (19): & ſi ſervo conſtituatur, *domino ſolvi* vel *ipſi ſervo*, qualem qualem (20) ſervum domino adquirere obligationem.

De eo, qui bona fide ſervit.

6. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

IDem eſt & ſi ei (21), qui bona fide mihi ſervit, conſtitutum fuerit.

De filiofam. 1. De adjecto.

7. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

SEd & ſi filiofamilias (22) conſtituatur, valet conſtitutum. §. 1. *Si mihi aut* (23) *Titio* ſtipuler, Titio conſtitui ſuo nomine non poſſe, Julianus ait; quia (24) non habet petitionem (25), tametſi (26) ſolvi (27) ei poſſit.

8. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SI vero *mihi*, *aut Titio* conſtitueris *te ſoluturum*, mihi competit actio. Quod ſi, poſteaquam ſoli (28) mihi te ſoluturum conſtituiſti, ſolveris Titio, nihilominus mihi teneberis (29).

9. PAPINIANUS lib. 8. Quæſtionum.

TItius tamen indebiti condictione tenebitur: ut quod ei perperam ſolutum eſt, ei, qui ſolvit, reddatur.

De duobus reis ſtipulandi.

10. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

IDem (30) eſt & ſi ex duobus reis ſtipulandi poſt alteri conſtitutum, alteri poſtea ſolutum eſt: quia loco ejus, cui jam ſolutum eſt, haberi debet is, cui conſtituitur.

Si non apparet debitor. 1. Si plus XVIII. vel minus conſtituatur, quam debitum ſit.

11. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

HActenus igitur conſtitutum valebit (31) ſi, quod conſtituitur, debitum ſit, etiam (32) ſi nullus apparet, qui interim debeat: utputa, ſi ante aditam hereditatem debitoris (33), vel capto eo ab hoſtibus (34), conſtituat quis ſe ſoluturum: nam & Pomponius ſcribit valere conſtitutum, quoniam debita pecunia conſtituta eſt (35). §. 1. Si quis centum aureos debens, *ducentos* conſtituat, in centum tantummodo (36) tenetur: quia (37) ea pecunia debita eſt: ergo & is, qui ſortem, & uſuras, quæ (38) non debebantur, conſtituit, tenebitur in ſortem duntaxat.

12. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SEd & ſi decem debeantur, *& decem & Stichum* conſtituat, poteſt dici, decem tantummodo (39) nomine teneri.

13. IDEM lib. 29. ad Edictum.

SEd ſi quis viginti debens, *decem* conſtituit ſe ſoluturum, tenebitur (40).

De certa vel incerta quantitate. 1. De pignore. 2. Vel fidejuſſore dando. 3. Quibus modis, per quas perſonas conſtituitur.

14. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

QUi autem conſtituit ſe ſoluturum, tenetur, ſive adjecit certam quantitatem, ſive non (41). §. 1. Si quis conſtituerit *ſe pignus* (42) *daturum*, cum utilitas pignorum irrepſerit (43), debet etiam hoc conſtitutum admitti.

§. 2. Sed & ſi quis *certam perſonam fidejuſſuram pro ſe* conſtituerit (44), nihilominus tenetur, ut Pomponius ſcribit. † Quid tamen, ſi ea perſona nolit fidejubere? puto teneri eum, qui conſtituit: niſi aliud actum eſt. Quid ſi ante deceſſit? ſi mora interveniente, æquum eſt teneri eum, qui conſtituit, vel in id, quod intereſt (45), vel ut aliam (46) perſonam (47) non minus idoneam fidejubentem præſtet: ſi nulla mora interveniente, magis puto non teneri.

§. 3. Conſtituere autem & præſentes & abſentes (48) poſſumus: ſicut (49) paciſci (50), & per nuncium (51), & per nosmetipſos, & quibuscunque (52) verbis (53).

15. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

ET licet libera (54) perſona ſit, per quam tibi conſtitui, non erit impedimentum, quod per liberam perſonam adquirimus (55): quia (56) miniſterium (57) tantummodo hoc caſu præſtare videtur.

De duobus conſtituentibus. 1. De loco, & tempore. 2. Verba edicti. 3. Si per rerum naturam ſteterit, quo minus fieret. 4. Quo tempore conſideratur, an ſtetit ſecerit.

16. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

SI duo, quaſi (58) duo rei, conſtituerimus, vel cum altero agi poterit in ſolidum (59). §. 1. Sed & certo (60) loco & tempore conſtituere quis poteſt: nec ſolum eo loci [poſſe eum] petere, ubi ei conſtitutum eſt: ſed, exemplo arbitrariæ actionis, ubique poteſt. §. 2. Ait Prætor, *ſi apparet, eum, qui conſtituit, neque ſolvere, neque* (61) *feciſſe, neque* (62) *per actorem ſtetiſſe, quominus fieret, quod conſtitutum eſt*. §. 3. Ergo, ſi non ſtetit per actorem, tenet actio: etiam (63) ſi per rerum naturam (64) ſtetit: ſed magis dicendum eſt, ſubveniri reo debere (65). §. 4. Hæc (66) autem verba Prætoris, *neque feciſſe reum*, [*quod conſtituit*,] utrum ad tempus conſtituti pertinent, an vero uſque ad litis conteſtationem trahimus (67), dubitari poteſt? Et puto, ad tempus conſtituti (68).

17. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SEd & ſi alia die offerat, nec (69) actor accipere voluit, nec ulla cauſa juſta fuit (70) non accipiendi, æquum eſt, ſuccurri reo aut exceptione, aut juſta (71) interpretatione: ut factum actoris uſque ad tempus judicii (72) ipſi noceat: ut illa verba, *neque feciſſe*, hoc ſignificent, ut neque in diem, in quem conſtituit, fecerit, neque poſtea (73).

Quo tempore conſideratur, an per actorem ſteterit. 1. Vel an debitum ſit. 2. Quid perſequitur hæc actio. 3. An qui hac actione agit, ſortis obligationem conſumat.

18. ULPIANUS lib. 27. ad Edictum.

ITem illa verba Prætoris, *neque per actorem ſtetiſſe*, eandem recipiunt dubitationem: Et Pomponius dubitat, ſi forte ad diem conſtituti per actorem non ſteterit, ante ſtetit vel poſtea? & puto, & hæc

(1) *l.* 2. *C. eod.* (2) Non ſolum debitum proprium, ſed etiam alienum conſtitui poteſt. (3) An hoc caſu conſtituenti beneficium diſcuſſionis poſtulare permittitur? Poſt Fabrum ita tenet [illegible] ... (4) V. *l.* 24. *infr. eod.* (5) Tertiæ particula, ſeu vox hæc *ſcripſi* [illegible] ... (6) Idem & ſine mandato, *l.* 27. *infr. eod.* (7) Conſtitutum verbis futuri temporis concipi hinc colligunt [illegible] ... (8) V. *l.* 38. *infr. de verb. oblig.* [illegible] ... (9) Procuratori conſtitui poteſt. (10) Voluntate domini. (11) Id eſt, ut etiam ipſi (12) Qui conſtituit ſuo procuratori ſolvi. (13) Differentiam obſerva procuratoris [illegible] ... (14) Conſtituere tutori, an pupillo, utrum interſit, vide Albericum in *l. quoties* 9. *infr. de admin. tutor.* (15) Utili actione [illegible] ... (16) Actori municipum conſtitui poteſt, quod municipibus debetur. (17) Tutori & curatori conſtitui poteſt, quod pupillo, furioſo, vel adoleſcenti debetur. (18) V. *l.* 2. *infr. quando ex facto tutoris.* (19) Servo conſtitui poteſt, quod domino debetur. (20) Qualiſqualis ſervus hic dicitur, qualiſcunque, ſive ordinarius (qui & actor dicitur, & diſpenſator,) ſive vicarius [illegible] ... (21) Bonæ fidei poſſeſſori conſtitui poteſt, quod ei debetur, qui bona fide poſſidetur. (22) Filiofamilias conſtitui poteſt, quod ejus patri debetur. (23) Adjecto conſtitui non poteſt, quod quis præſens ſibi & adjecto ſtipulatur. (24) Conſtitui non poteſt ei, qui neque petitionem habet, neque obligationem. (25) [illegible] ... (26) Conſtituti & ſolutionis non eſt eadem ratio. (27) Adjecto poteſt ſolvi, non tamen conſtitui. (28) Aliud erit, ſi mihi tantum fuerit conſtitutum [illegible] ... (29) V. *l.* 59. *infr. de ſolut.* (30) Subaudi, ut [illegible] ... (31) Hinc conſtat, ſcienter conſtituentem indebitum, nunquam actione de conſtituta pecunia teneri: quod conſtitutum non valeat, niſi præcedat debitum. *l.* 2. *C. eod.* (32) Conſtitutum valet, etiamſi nulla adhuc perſona appareat, quæ debeat. v. tamen *Nov.* 115. *cap.* 6. *Auth. ſi quando C. de conſtit. pecunia.* (33) Subaudi defuncti. (34) Penitus, id eſt, vacante per mortem dignitate [illegible] ... (35) An vero conſtituens ſcienter indebitum, donare intelligitur? ſic videtur [illegible] ... (36) Utile conſtitutum per inutile non vitiatur. (37) Quantitas ea conſtitui tantum poteſt, quæ debetur [illegible] ... (38) Conſtitui non poſſunt, quæ non debentur. (39) Et ſic utile per inutile non vitiatur, *l.* 1. §. *pen. infr. de verb. obl.* (40) V. *l.* cum ſervi 9. *ſupr. de in litem jurando.* Cur ita? in eo, quod plus eſt, minus eſt. (41) Incertum conſtitui etiam poteſt, ut hic [illegible] ... (42) Hoc eſt, conſtituti actio [illegible] ... (43) [illegible] ... (44) Id eſt, ſe curaturum certam perſonam pro ſe fidejuſſuram [illegible] ... (45) Subaudi, creditoris. [illegible] ... (48) Abſente conſtituere poteſt *l.* 27. *infr. eod.* (49) Argumentum a pacto ad conſtitutum. (50) *l.* 2. *ſupr. de pactis.* (51) Nuncio aut perſona in conſtituto faciendo, ſeu conſtituenda alteri perſona, adde *l.* 24. *infr. eod.* (52) Subaudi, idoneis [illegible] ... (53) Verborum ſolemnitas non exigitur in conſtituto, ut hic [illegible] ... (54) [illegible] ... (55) Non adquirimus [illegible] ... (56) Nuncii & procuratoris differentia hæc eſt [illegible] ... (57) *l.* 18. *infr. de adquir. vel amitt. poſſeſſ.* (58) Conſtitui duo rei promittendi poſſunt. (59) [illegible] ... (60) Conſtituente & aliquo certo loco ſoluturum naſcitur actio arbitraria. [illegible] ... (61) Solvere & facere differunt. [illegible] ... (62) Subaudi, neque per eum, [illegible] ... (63) Vide quæ notavi ad *l.* 3. *infr. de verbor. obligat.* (64) Natura [illegible] ... (65) Re perempta niſi factus in mora. (66) De quibus §. 2. *ſupr. eod.* (67) Cur ita? [illegible] ... (68) Subaudi, ut ſi tunc creditori non obtulit, inde conſtituatur in mora. (69) Mora conſtituta, quemadmodum purgetur. (70) Vide Alexandrum [illegible] ... Jacobum Nigr. [illegible] ... (71) Id eſt ipſo jure, quando ſpecies erat in obligatione, quæ oblata periit. (72) Id eſt, uſque ad litem conteſtatam, *l. in rebus iſtis judicatis* [illegible] ... (73) Cum quodam ſcilicet temperamento, *l.* 105. *infr. de ſolutionibus.*

& hæc ad diem conſtituti referenda: proinde ſi (1) valetudine impeditus, aut vi, aut tempeſtate petitor (2) non venit, ipſi nocere Pomponius ſcribit. §. 1. Quod adjicitur, *eamque pecuniam, cum conſtituebatur, debitam* (3) *fuiſſe*, interpretationem pleniorem exigit. Nam primum illud efficit, ut ſi (4) quid tunc debitum fuit, cum conſtitueretur, nunc non ſit, nihilominus teneat conſtitutum: quia retrorſum ſe actio refert. Proinde temporali actione obligatum conſtituendo, Celſus & Julianus ſcribunt teneri debere: licet poſt conſtitutum dies temporalis actionis exierit. Quare & ſi poſt (5) tempus obligationis ſe ſoluturum conſtituerit, adhuc idem Julianus putat: quoniam eo tempore conſtituit, quo erat obligatio, licet in id tempus, quo non tenebatur. §. 2. E re autem eſt hic ſubjungere, utrum pœnam contineat hæc actio, an rei perſecutionem? Et magis eſt, ut etiam Marcellus putat, ut rei (6) ſit perſecutio (7). §. 3. Vetus fuit dubitatio, an, qui hac actione egit, ſortis (8) obligationem conſumat? Et tutius eſt dicere, ſolutione (9) potius ex hac actione facta liberationem contingere, non (10) litis conteſtatione: quoniam ſolutio ad utramque obligationem proficit.

1. De conditione. 2. De peculio.

19. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

ID, quod ſub (11) conditione (12) debetur, ſive pure (13), ſive certo die conſtituatur, eadem conditione ſuſpenditur: ut exiſtente conditione teneatur (14): deficiente, utraque actio depereat. §. 1. Sed is, qui pure debet, ſi ſub conditione conſtituat, inquit Pomponius, in hunc utilem (15) actionem eſſe. §. 2. Si pater vel dominus conſtituerit ſe ſoluturum, quod fuit in peculio, non minuetur peculium, eo quod (16) ex ea cauſa obſtrictus eſſe cœperit: & licet interierit peculium, non tamen liberatur.

20. IDEM lib. 4. ad Plautium.

NEc enim, quod creſcit peculium, aut decreſcit, pertinet ad conſtitutoriam (17) actionem.

De pretio rei peremptæ poſt moram. 1. De conſtituto ſine die. 2. Quomodo ſatisfaciendum eſt conſtituto.

21. IDEM lib. 29. ad Edictum.

PRomiſſor Stichi, poſt moram ab eo factam, mortuo Sticho, ſi conſtituerit ſe pretium (18) ejus ſoluturum, tenetur. §. 1. Si ſine die conſtitues, poteſt quidem dici, te non teneri, licet verba Edicti late pateant; alioquin & confeſtim agi tecum poterit, ſi ſtatim, ut conſtituiſti, non ſolvas: ſed modicum tempus ſtatuendum eſt, non minus decem (19) dierum (20), ut exactio celebretur (21). §. 2. Conſtituto ſatis non facit, qui (22) ſoluturum ſe conſtituit, ſi offerat ſatisfactionem. † Si quis autem conſtituit *ſe ſatisdaturum*, fidejuſſorem (23) vel pignora det, non tenetur: quia nihil intereſt, quemadmodum ſatisfaciat.

De hereditate reſtituta vel evicta.

22. IDEM lib. 6. Brevium.

SI poſt conſtitutam (24) tibi pecuniam, hereditatem (25) ex Senatuſconſulto Trebelliano reſtitueris, quoniam ſortis petitionem tranſtuliſti ad alium, deneganda eſt tibi pecuniæ conſtitutæ actio. † Idem eſt in hereditatis poſſeſſore poſt evictam (26) hereditatem. Sed magis eſt, ut fideicommiſſario, vel ei qui vicit, decernenda eſſet (27) actio (28).

De re poſt moram perempta.

23. JULIANUS lib. 11. Digeſtorum.

PRomiſſor hominis (29), homine mortuo (30), cum per eum ſtaret, quo minus traderetur, etſi hominem daturum ſe conſtituerit, de conſtituta pecunia tenebitur (31), ut pretium ejus ſolvat.

De epiſtola.

24. MARCELLUS lib. ſingul. Reſponſorum.

TItius (32) Sejo (33) epiſtolam emiſit in hæc verba: *Remanſerunt* (34) *apud me* (35) *quinquaginta ex credito tuo, ex contractu pupillorum meorum, quos* (36) *tibi reddere debebo Idibus* (37) *Maiis probos* (38)*: Quod ſi ad diem ſuprascriptum non dedero, tunc dare debebo uſuras* (39) *tot*. Quæro, an Lucius Titius in locum pupillorum hac cautione (40) reus ſucceſſerit? Marcellus reſpondit, ſi interceſſiſſet ſtipulatio (41) ſucceſſiſſe (42). † Item quæro, an, ſi non ſucceſſiſſet (43), de conſtituta teneatur? Marcellus reſpondit, in ſortem teneri (44): eſt enim humanior & utilior iſta interpretatio.

De obligatione alternata. 1. De jurejurando.

25. PAPINIANUS lib. 8. Quæſtionum.

ILlud aut (45) illud debuit, & conſtituit alterum, an vel alterum, quod non conſtituit, ſolvere poſſit, quæſitum eſt? Dixi, non eſſe audiendum, ſi velit hodie fidem (46) conſtitutæ rei frangere. §. 1. Si, jurejurando (47) delato, *deberi tibi* juraveris, cum habeas eo nomine actionem, recte de conſtituta agis. Sed & ſi non ultro detulero jusjurandum, ſed referendi neceſſitate (48) compulſus id fecero: quia nemo (49) dubitat, modeſtius facere qui referat, quam ut ipſe juret: nulla diſtinctio adhibetur, tametſi ob tuam facilitatem ad meam verecundiam ſubſecuta ſit referendi neceſſitas.

De epiſtola.

26. SCÆVOLA lib. 1. Reſponſorum.

QUidem ad creditorem literas ejuſmodi (50) fecit: *Decem, quæ Lucius Titius* (51) *ex arca tua mutua acceperat, ſalva ratione uſurarum* (52) *habes* (53) *penes me, Domine*: Reſpondit, ſecundum (54) ea, quæ proponerentur, actione de conſtituta pecunia eum teneri (55).

De debitore præſente, vel abſente, vel invito.

27. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

UTrum præſente debitore, an abſente (56), conſtituat quis, parvi refert: Hoc amplius, etiam invito (57) conſtituere eum poſſe, Pomponius lib. xxxiv. ſcribit. Unde falſam putat opinionem Labeonis exiſtimantis, ſi poſtquam quis conſtituit pro alio, dominus ei denunciet, ne ſolvat, in factum exceptionem dandam: nec immerito Pomponius: nam cum ſemel ſit obligatus, qui conſtituit, factum debitoris non debet eum excuſare.

De effectu conſtituti.

28. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

UBI quis pro alio conſtituit ſe ſoluturum (58), adhuc (59) is, pro quo conſtituit, obligatus manet.

De obligatione ex delicto.

29. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

QUi injuriarum (60), vel furti, vel vi bonorum raptorum tenetur actione, conſtituendo tenetur (61).

De adjecto.

30. IDEM lib. 1. Sententiarum.

SI quis (62) duobus pecuniam conſtituerit, *tibi aut Titio*, etſi ſtricto jure propriæ (63) actioni (64) pecuniæ conſtitutæ manet obligatus, etiamſi Titio ſolverit, tamen per exceptionem adjuvatur.

De errore conſtituentis.

31. SCÆVOLA lib. 5. Digeſtorum.

LUcius Titius (65) Sejorum debitor deceſſit: hi perſuaſerunt Publio Mævio, quod hereditas (66) ad eum pertineret (67), & fecerunt, ut epiſtolam (68) in eos exponeret

(1) Difficultas non excuſat creditorem a mora, *ut hic*. Debitorem excuſat *l. quod te* [illegible] *ſupr. ſi certum*. [illegible] (2) Solutionem [illegible] creditori debitor debet ſi ejuſdem ſit fori: ſin diverſi fori, creditor in foro debitoris ſolutionem exigere debet. [illegible] (3) [illegible] conſtituta pecunia valet, ſi id, quod conſtituitur, debitum ſit. [illegible] (4) Conſtituti tempore ſufficit eſſe debitum, licet poſtea deſinat eſſe debitum. Actio de conſtituta pecunia adjicit, non novat. (5) Vide *l. 37. infr. de fidejuſſor.* (6) Tantum, non pœnæ. (7) Si prima ejus perſecutoria ſuit [illegible] (8) Id eſt principalem actionem. (9) Sola. (10) Petitione ſola ex hac actione non tollitur actio [illegible] (11) Conſtitutum [illegible] conditionali debito [illegible] (12) Conſtitui non ſolum re, ſed etiam ſpe debitum poteſt, ut conditionale [illegible] (13) Conſtitui pure poteſt, quod ſub conditione debetur [illegible] (14) Hac actione & principali. (15) Id eſt, eandem. (16) Conſtituti tempore [illegible] (17) Conſtitutoria actio datur ex conſtituto [illegible] (18) Conſtitui pretium hominis mortui poteſt ab eo, cui is homo poſt moram mortuus eſt, *ut hic*. [illegible] (19) [illegible] (20) Conſtitutum factum ſine die [illegible] (21) Ut petatur ſcilicet [illegible] (22) Nec enim creditor cum facto debitorem adire debet [illegible] (23) *Solvere* non videtur, qui ſatisdationem offert. Aliud igitur eſt ſatisfacere; aliud, ſolvere. (24) Conſtituens ſe ſatisdaturum, pignus aut fidejuſſorem dare debet [illegible] (25) A debitore hereditatis. (26) V. quæ ſcripſi ad *l.* [illegible] *ad SC. Trebell.* [illegible] (27) [illegible] (28) [illegible] (29) [illegible] (30) Mortuus homo, licet in ſtipulationem deduci non poſſit, quia tamen poſt moram remanet in obligatione, ideo in conſtitutum deduci poteſt. [illegible] (31) Conſtitui etiam mortuus homo poteſt ab eo, cui is poſt moram mortuus ſit [illegible] (32) Tutor. (33) Creditori pupillorum. (34) V. quæ ſcripſi ad *l.* 24. [illegible] (35) Qui ſunt tutor [illegible] (36) Epiſtola inducit obligationem, ſi verbis diſpoſitivis concepta ſit [illegible] (37) Idus veteribus ſolutionum dies [illegible] (38) Probos nummos [illegible] (39) [illegible] (40) Epiſtolam prius vocavit [illegible] (41) Atqui per epiſtolam non contrahitur ſtipulatio [illegible] (42) In ſortem [illegible] (43) Per ſtipulationem [illegible] (44) Vide tamen [illegible] (45) Conſtitui pars non poteſt obligationis ſub alternatione conceptæ [illegible] (46) V. [illegible] (47) Conſtitui poteſt, quod ex jurejurando delato vel relato debetur. (48) [illegible] (49) [illegible] (50) Formulam conſtituendæ pecuniæ obſerva. Sic Paulus Epiſt. ad Philemonem [illegible] (51) Ex arca ſua numeraſſe [illegible] (52) [illegible] (53) V. quæ ſcripſi ad *l.* 24. [illegible] (54) Conſtitutum per epiſtolam poteſt contrahi [illegible] (55) Etiam ad uſuras. (56) Conſtitui debitum poteſt abſente ipſo debitore [illegible] (57) Debitore ſcilicet [illegible] (58) Niſi ſolutum ſit debitum [illegible] (59) Conſtitutum primam actionem non tollit, ſed potius alteram adjicit [illegible] (60) Conſtitui debitum ex delicto poteſt. (61) Quia debitum ex quacunque cauſa conſtitui poteſt [illegible] (62) [illegible] (63) Prior actioni [illegible] (64) Actio pecuniæ conſtitutæ [illegible] (65) Patruus P. Mævii [illegible] (66) [illegible] (67) Id eſt [illegible] (68) [illegible]

ret (1), debitorem sese asse, quasi heredem patrui sui (2), confitentem: qui & addidit epistolæ suæ, *quod in* (3) *rationes* (4) *suas eadem pecunia pervenit*: Quæsitum est, cum ad Publium Mævium ea hereditate Lucii Titii nihil (5) pervenerit, an ex scriptura proposita de constituta pecunia conveniri possit? & an doli exceptione uti possit? Respondit, nec civilem eo nomine actionem competere. sed nec de constitota, secundum ea, quæ proponerentur. † Idem quæsiit, usurarum nomine quod ex causa suprascripta datum sit, an repeti possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, posse (6).

TIT. VI.

COMMODATI (7) VEL CONTRA.

Edictum. 1. De commodato, & utendo dato. De rebus mobilibus, & immobilibus. De habitatione. 2. De pupillo, & furioso.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

AIt Prætor (8), *quod quis commodasse dicetur, de eo judicium* (9) *dabo* (10). §. 1. Hujus Edicti interpretatio non est difficilis: Unum solummodo notandum: quod qui Edictum concepit: *commodati* fecit mentionem, cum Pacuvius (11) *utendi* fecit mentionem. Inter commodatum (12) autem, & utendum datum Labeo (13) quidem ait tantum interesse, quantum inter genus (14), & speciem: commodari enim rem mobilem, non etiam soli: utendam dari etiam (15) soli: Sed, ut apparet, proprie commodata res dicitur, & (16) quæ soli est (17), idque [&] Cassius (18) existimat: Vivianus [amplius] etiam (19) habitationem (20) commodari posse ait (21): §. 2. Impuberes commodati actione non tenentur (22): quoniam nec (23) constitit commodatum in pupilli persona sine tutoris auctoritate: usque adeo, ut etiam (24) si pubes factus dolum aut culpam admiserit, hac actione non (25) tenetur, quia ab (26) initio non constitit (27).

2. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

NEc in furiosum commodati actio danda est (28), sed ad exhibendum adversus eos dabitur, ut res exhibita vindicetur.

De rei deterioratione. 2. De in litem jurando. De tempore æstimationis ineundæ. 3. De herede. 4. De his, qui sunt in aliena potestate. 6. De eo, quod usu consumitur.

3. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SEd mihi videtur, si locupletior (29) pupillus factus sit (30), dandam utilem commodati actionem, secundum D. Pii rescriptum. §. 1. Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, non videbitur reddita, [quæ deterior facta (31) redditur,] nisi quod interest, præstetur: proprie enim dicitur *res* (32) *non reddita*, quæ deterior (33) redditur. §. 2. In hac actione, sicut in cæteris bonæ fidei judiciis, similiter in litem (34) jurabitur: & rei judicandæ (35) tempus, quanti res sit, observatur: quamvis in stricti, litis contestatæ tempus spectetur. §. 3. Heres (36) ejus, qui commodatum (37) accepit, pro ea parte, qua heres est, convenitur: nisi (38) forte habuit (39) facultatem totius rei restituendæ, nec faciat; tunc enim condemnatur in solidum, quasi hoc boni judicis arbitrio conveniat. §. 4. Si filiofamilias servove commodatum sit, dumtaxat de peculio agendum erit: cum filio autem familias ipso & directo quis poterit (40). † Sed & si ancillæ vel filiæfamilias commodaverit, dumtaxat (41) de peculio [erit] agendum (42). §. 5. Sed non tantum ex causa doli earum personarum pater vel dominus condemnetur, sed & ipsius quoque domini vel patris fraus dumtaxat venit: ut Julianus lib. XI. circa pigneratitiam actionem distinguit. §. 6. Non (43) potest commodari id, quod usu consumitur (44): nisi forte ad pompam (45) vel ostentationem quis accipiat.

De pecunia numerata.

4. GAJUS lib. 2. de Verborum Obligationibus.

SÆpe etiam ad hoc commodantur pecuniæ, ut dicis (46) gratia numerationis loco intercedant.

De loco, & tempore. 1. De litis æstimatione soluta. 2. De dolo, culpa, diligentia. 3. De re æstimata. 4. De senectute, morbo, vi latronum, incendio, ruina, damno fatali. 5. De custodia. 6. Hominis commodati. 7. De morte. De servo, qui de machina cecidit. 8. De usu rei commodatæ. 9. De re, quæ sequitur rem commodatam. 10. Quibus casibus dolus tantum præstatur. 11. In quibus spectetur agitur commodati. 12. De re data, ut pignori detur, vel pro alio pignorata. 13. De servo commodato cum lance. 14. De triclinio strato, & argento ibi relicto. 15. De re duobus commodata.

5. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SI, *ut certo loco vel tempore reddatur commodatum*, convenit, officio (47) judicis inest, ut rationem loci vel temporis (48) habeat. §. 1. Si quis hac actione egerit, & oblatam (49) litis æstimationem (50) susceperit, rem offerentis facit (51). §. 2. Nunc videndum est, *Quid* (52) *veniat in commodati actione*: utrum dolus, an & culpa? an vero & omne (53) periculum? Et quidem in contractibus (54) interdum dolum solum, interdum & culpam præstamus: dolum (55), in deposito: nam, quia (56) nulla *utilitas* ejus versatur, apud quem deponitur, merito dolus præstatur solus (57), nisi forte & merces (58) accessit: tunc enim (ut est & constitutum) etiam culpa (59) exhibetur: aut si hoc ab initio convenit (60), ut & culpam, & periculum præstet is, penes quem deponitur (61). Sed ubi utriusque utilitas vertitur, ut in empto (62), [ut] in locato, [ut] in dote, [ut] in pignore, [ut] in societate, & dolus & culpa (63) præstatur. † Commodatum autem plerumque (64) solam utilitatem continet ejus, cui commodatur: & ideo verior est Quinti [Mucii] sententia, existimantis, & culpam (65) præstandam, & diligentiam (66). §. 3. Et si forte res æstimata (67) data sit, omne periculum (68) præstandum ab eo, qui æstimationem se præstaturum recepit.

§. 4. Quod vero senectute contigit, vel morbo vel vi latronum ereptum est, aut quid simile accidit, dicendum est, nihil (69) eorum esse imputandum ei, qui commodatum accepit: nisi aliqua culpa interveniat. Proinde & si incendio (70), vel ruina aliquid contigit, vel aliquod damnum fatale (71), non tenebitur: nisi (72) forte, cum possit res commodatas salvas facere, suas (73) prætulit. §. 5. Custodiam plane commodatæ rei etiam diligentem (74) debet præstare. §. 6. Sed, an etiam hominis commodati custodia præstetur apud *veteres* dubitatum est (75): nam interdum & hominis custodia præstanda est, si (76) vinctus (77) commodatus est, vel ejus ætatis (78), ut custodia indigeret: Certe si (79) hoc actum est, ut custodiam is, qui rogavit, præstet, dicendum erit, præstare. §. 7. Sed interdum & mortis (80) damnum ad eum, qui commodatum rogavit, pertinet: nam si tibi equum commodavero, *ut ad villam adduceres*, tu (81) ad bellum duxeris, commodati teneberis. Idem erit & in homine. † Plane, si sic commodavi, *ut* (82) *ad bellum duceres*, meum erit periculum. † Nam & si servum tibi tectorem (83) commodavero, & de machina ceciderit, periculum meum esse Namusa ait: Sed ego ita hoc verum puto, si tibi commodavi, *ut* [&] *in machina operaretur*: cæterum si, ut de plano (84) opus faceret, tu eum imposuisti in machina, aut si machinæ culpa factum minus

(1) Hoc est, ut confiteretur se debitorem esse. (2) Lucii Titii. (3) Vide quæ scripsi ad l. [illegible] (4) Hoc est, utilitatem suam (5) Constitutor alienum debitum, tanquam debitum proprium, non tenetur (6) Qua conditione? [illegible]

[illegible]

(45) Ad pompam & ostentationem accipere, est idem, quod dicis gratia accipere, [illegible]

[illegible]

minus diligenter non (1) ab ipso ligatæ, vel funium, perticarumque vetustate, dico periculum, quod culpa contigit rogantis commodatum, ipsum præstare debere. Nam & Mela scripsit, si servus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri fabrum commodati, qui negligentius machinam colligavit. §. 8. Quinimo & qui alias re commodata utitur, non solum commodati, verum furti (2) quoque tenetur, ut Julianus lib. XI. Digestorum scripsit.

† Denique ait, si tibi *codicem* (3) commodavero, & in eo chirographarium debitorem tuum cavere feceris, egoque [hoc] interlevero, si quidem ad hoc (4) tibi commodavero, ut caveretur tibi in eo, teneri me tibi contrario judicio (5): si minus, neque me certiorassi (6) ibi (7) chirographum esse scripturum, etiam teneris mihi (inquit) commodati: Imo (ait) etiam furti (8): quoniam aliter re commodata usus es: Quemadmodum qui equo (inquit) vel vestimento aliter, quam commodatum est, utitur, furti tenetur. §. 9. Usque adeo autem diligentia in re commodata præstanda est, ut etiam in ea (9), quæ sequitur (10) rem commodatam (11), præstari debeat; utputa, Equam tibi commodavi, quam pullus (12) comitabatur: etiam (13) pulli [te] custodiam præstare debere, *Veteres* (14) responderunt. §. 10. Interdum plane dolum solum (15) in re commodata (16), qui rogavit, præstabit; utputa si quis ita convenit: vel si sua duntaxat causa commodavit, sponsæ (17) forte suæ, vel uxori, quo honestius (18) culta ad se deduceretur (19): vel si quis ludos edens Prætor scenicis commodavit (20), vel [ipsi] Prætori quis ultro commodavit. §. 11. Nunc videndum, *in quibus* (21) *speciebus commodati actio locum habeat?* Et est apud *Veteres* de hujusmodi speciebus dubitatum. §. 12. Rem tibi dedi, *ut creditori tuo pignori dares:* dedisti: non repignoras (22), ut mihi reddas, Labeo ait, commodati actionem locum habere (23): Quod ego puto verum esse, nisi (24) merces (25) intervenit, tunc enim vel in factum (26), vel ex locato (27) conducto agendum erit: Plane, si ego pro te rem pignori dedero tua voluntate, mandati erit actio. † Idem Labeo recte dicit, si a me culpa absit *repignorandi*, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi adhuc duntaxat commodati, ut tibi actiones (28) adversus eum (29) præstem. Abesse autem culpa a me videtur, sive jam solvi pecuniam, sive solvere sum (30) paratus. Sumptum plane litis (31) cæteraque æquum est (32) eum agnoscere, qui commodatum accepit (33).

§. 13. Si me rogaveris, *ut servum tibi cum* (34) *lance commodarem*, & servus lancem perdiderit, Cartilius ait, periculum ad te respicere: nam & lancem videri commodatam: quare culpam in ea quoque præstandam. Plane, si servus cum ea fugerit, eum qui commodatum acceperit, non teneri, nisi fugæ præstitit culpam. §. 14. Si de (35) me petisses, *ut triclinium* (36) *tibi sternerem & argentum ad ministerium* (37) *præberem*, & fecero: deinde petisses, ut idem sequenti die facerem, & cum commode argentum domi referre non possem, ibi hoc reliquero, & perierit: qua actione agi possit, & cujus esset periculum? Labeo de periculo scripsit (38), multum (39) interesse, custodem posui, an non: si posui, ad me periculum spectare: si minus, ad eum, penes quem (40) relictum est. Ego puto commodati quidem agendum, verum (41) custodiam eum præstare debere, penes quem res relictæ sunt: nisi aliud nominatim convenit. §. 15. Si (42) duobus vehiculum commodatum sit, vel locatum simul, Celsus filius scripsit lib. VI. Digestorum, quæri posse, utrum unusquisque eorum in solidum, an pro parte teneatur? Et ait, duorum quidem in solidum (43) dominium (44), vel (45) possessionem (46) esse non posse, nec quemquam partis corporis dominum esse: sed totius corporis pro indiviso (47) pro parte dominium habere: Usum autem balnei quidem, vel porticus, vel campi uniuscujusque in solidum esse: neque enim minus me uti, quod & alius uteretur: Verum in (48) vehiculo commodato, vel locato, pro parte quidem effectu (49) me usum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam, sed esse verius ait, & dolum, & culpam (50), & diligentiam (51), & custodiam in totum me præstare debere: Quare duo quodammodo (52) rei habebuntur (53): etsi alter conventus præstiterit, liberabit (54) alterum: & ambobus competit furti actio (55).

6. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

UT (56) alterutro agente, alterius actio contra furem tollatur (57).

7. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

UNde quæritur, si alter furti egerit, an ipse solus debeat commodati conveniri? Et ait Celsus, si alter conveniatur, qui furti non egit, & paratus sit periculo suo conveniri alterum, qui furti agendo lucrum sensit ex re commodata, debere eum audiri (58), & absolvi. §. 1. Sed si legis Aquiliæ (59) adversus socium ejus habuit commodator actionem (60), videndum erit, ne cedere debeat (61), si forte damnum dedit (62) alter, quod hic, qui convenitur, commodati actione sarcire compellitur: nam & si adversus ipsum habuit Aquiliæ actionem commodator, æquissimum est, ut commodati agendo remittat actionem: Nisi forte quis dixerit (63), agendo eum e lege Aquilia, hoc minus consecuturum, quam ex causa commodati consecutus est: Quod videtur habere rationem.

De possessione & proprietate rei commodatæ.

8. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

REi (64) commodatæ & possessionem, & proprietatem retinemus (65).

9. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

NEmo enim commodando, rem facit ejus (66), cui commodat.

De usu rei. De culpa. De deterioratione. 1. De re inspectori data.

10. IDEM lib. 29. ad Sabinum.

EUm, qui rem commodatam accepit, si in (67) eam rem usus est, in quam accepit, nihil præstare, si eam in nulla parte culpa sua deteriorem (68) fecit, verum est: nam si culpa [ejus] fecit deteriorem, tenebitur. §. 1. Si rem inspectori (69) dedi (70), an similis (71) sit ei, cui commodata res est, quæritur: Et, si quidem mea (72) causa dedi, dum volo pretium exquirere, dolum mihi tantum præstabit: si sui, & custodiam: & ideo (73) furti habebit actionem. Sed & si, dum refertur (74), periit, si quidem ego mandaveram per (75) quem remitteret, periculum meum erit: si vero ipse, cui voluit, commisit, æque culpam mihi præstabit, si sui causa accepit.

11. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

QUi non tam idoneum (76) hominem elegerit, ut recte id perferri possit.

De eo, qui missus est, ut rem commodatam repeteret.

12. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI mei causa, dolum tantum. §. 1. Commodatam rem missus qui repeteret, cum (77) recepisset, aufugit: Si (78) dominus ei dari jusserat, domino perit: si commonendi (79) causa miserat, ut referretur res commodata, ei, qui (80) commodatus est.

De re non apparente. 1. De quæstu. 2. De eo, qui bona fide servit commodanti.

13. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

IS, qui commodatum accepit, si non (81) apparentis (82) rei nomine, commodati condemnetur, cavendum ei est, *ut repertam dominus ei præstet*. §. 1. Si quem quæstum fecit is, qui experiendum (83) quid accepit, veluti si jumenta fuerint, eaque locata sint, idipsum præstabit, qui experiendum dedit: neque (84) enim ante eam rem quæstui cuique esse oportet, [prius] quam periculo ejus sit. §. 2. Si libero homini, qui mihi bona fide serviebat, quasi servo, rem commodavero, videamus, an habeam commodati actionem: Nam & Celsus filius ajebat, si jussissem (85) eum aliquid facere (86), vel mandati cum eo vel præscriptis verbis experiri me posse. Idem ergo & in commodato erit dicendum. † Nec obstat, quod non hac mente cum eo, qui liber bona fide nobis serviret, contraheremus, quasi eum obligatum habituri: plerumque (87) enim id accidit, ut (88) extra id, quod ageretur, tacita obligatio nascatur, veluti, cum per errorem indebitum solvendi causa datur.

De

(1) Fabri male reficientes machinam vel pontes tenentur. (2) L. 16. supr. de condict. furtiva. [illegible]

[illegible]

De servo commodante.

14. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

SI servus meus rem meam tibi, scienti (1) nolle me tibi commodari, commodaverit, & commodati (2) & furti nascitur actio, & (3) præterea condictio ex causa furtiva.

De re aliena.

15. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

COmmodare possumus (4) etiam alienam rem, quam possidemus: tametsi scientes alienam possidemus.

16. MARCELLUS lib. 5. Digestorum.

ITa ut, & si fur (5) vel prædo (6) commodaverit, habeat commodati actionem (7).

De pacto, ne dolus præstetur. 1. *Si, contraria actio moveatur sine principali.* 2. *De herede commodatarii.* 3. *De effectu commodati.* 4. *De duabus rebus commodatis.* 5. *De pretio soluto.*

17. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

IN commodato (8) [hæc] pactio (9), *ne dolus præstetur*, rata non est (10).

§. 1. Contraria commodati actio etiam (11) sine principali moveri potest (12), sicut & ceteræ, quæ dicuntur *contrariæ* (13). §. 2. Si ex facto heredis (14) agatur commodati, in (15) solidum condemnatur, licet ex parte heres (16) est. §. 3. Sicut (17) autem voluntatis & officii magis, quam necessitatis est, commodare, ita modum commodati, finemque præscribere, ejus est, qui beneficium tribuit. Cum autem id fecit (id est, postquam commodavit) tunc finem præscribere, & retro agere, atque intempestiva (18) usum commodatæ rei auferre, non officium tantum impedit, sed & suscepta obligatio inter dandum accipiendumque: geritur enim negotium invicem: & ideo invicem propositæ sunt actiones, ut appareat, quod principio beneficii ac nudæ voluntatis fuerat, converti in mutuas præstationes actionesque civiles (19): ut accidit in eo, qui absentis negotia gerere inchoavit: neque (20) [enim] impune peritura deseret: suscepisset enim fortassis alius, si is non cœpisset: *voluntatis est enim suscipere mandatum, necessitatis* (21) *consummare*. † Igitur si pugillares (22) mihi commodasti *ut debitor mihi caveret*, non recte facies importune repetendo: nam si negasses, vel emissem, vel testes adhibuissem. † Idemque est, si ad fulciendam insulam tigna commodasti, deinde protraxisti, aut etiam sciens vitiosa (23) commodaveris: *adjuvari quippe nos, non decipi, beneficio oportet*. Ex quibus causis etiam contrarium judicium utile esse dicendum est.

§. 4. Duabus rebus commodatis, recte de (24) altera commodati agi posse Vivianus scripsit: Quod ita videri verum, si separatæ sint. Pomponius scripsit: nam eum, qui carrucam puta, vel lecticam commodavit, non (25) recte (26) acturum de singulis partibus. §. 5. Rem commodatam perdidi (27) & pro ea pretium dedi, deinde (28) res in potestate (29) tua venit: Labeo ait, contrario judicio aut (30) rem mihi præstare te debere, aut, quod a me accepisti, reddere.

De dolo culpa, diligentia casibus, quibus resisti non potest. 1. *De re deteriorata.* 2. *De impensis a commodatario factis.* 3. *De vasibus vitiosis.* 4. *De contrario judicio, & jure pensationis.*

18. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

IN (31) rebus commodatis talis (32) *diligentia* præstanda est, qualem (33) quisque diligentissimus (34) paterfamilias suis rebus adhibet: ita ut tantum eos casus non præstet, quibus resisti non possit, veluti mortes servorum, quæ sine dolo & culpa ejus accidunt, latronum hostiumve incursus, piratarum insidias, naufragium, incendium, fugas servorum (35), qui custodiri non solent. Quod autem de latronibus, & piratis & naufragio diximus, ita scilicet accipiemus, si in hoc commodata sit alicui res, ut eam rem peregre secum ferat: alioquin si cui ideo argentum commodaverim, quod (36) is amicos ad cœnam invitaturum se diceret, id peregre secum portaverit, sine ulla dubitatione, etiam piratarum (37), & latronum, & naufragii casum præstare debet. Hæc ita, si duntaxat accipientis gratia commodata sit res: † At si utriusque, veluti si communem amicum ad cœnam invitaverimus, tuque ejus rei curam suscepisses, & ego tibi argentum commodaverim, scriptum quidem apud quosdam invenio, quasi dolum tantum præstare debeas. Sed videndum est, ne & culpa præstanda sit: ut ita culpæ fiat æstimatio, sicut in rebus pignori datis & dotalibus æstimari solet. §. 1. Sive autem pignus, sive commodata res, sive deposita, deterior (38) ab eo, qui acceperit, facta sit, non solum istæ sunt actiones, de quibus loquimur: verum etiam legis Aquiliæ (39): sed, si qua earum actum fuerit, aliæ tolluntur (40). §. 2. Possunt justæ causæ intervenire, ex quibus cum (41) eo, qui commodasset, agi deberet (42), veluti de impensis in valetudinem (43) servi factis, quæve post fugam requirendi, reducendique ejus causa factæ essent: nam cibariorum (44) impensæ, naturali scilicet ratione, ad eum pertinent, qui utendum accepisset. Sed & id, quod de impensis valetudinis (45) ut fugæ diximus, ad majores impensas pertinere debet: modica (46) enim impendia verius est, ut, sicuti cibariorum (47), ad eundem pertineant.

§. 3. Item qui sciens *vasa vitiosa* (48) commodavit, si ibi infusum vinum, vel oleum corruptum effusumve est, condemnandus eo nomine est.

§. 4. Quod (49) autem contrario (50) judicio consequi quisque potest (51), id etiam recto (52) judicio, quo cum eo agitur, potest salvum habere jure (53) pensationis (54): Sed fieri (55) potest, ut amplius (56) esset, quod invicem aliquem (57) consequi oporteat (58), aut Judex pensationis (59) rationem non habeat, aut ideo de restituenda re cum eo non agatur, quia ea res casu intercidit, aut sine Judice restituta est: dicemus necessariam esse (60) contrariam (61) actionem.

De damno injuria dato.

19. JULIANUS lib. 1. Digestorum.

AD eos, qui servandum aliquid conducunt (62), aut utendum accipiunt (63), damnum injuria ab alio datum non pertinere, procul dubio est: Qua (64) enim cura aut diligentia consequi possumus, ne aliquis damnum nobis injuria det?

De re ei, qui perferebat, intercepta.

20. IDEM lib. 3. ad Urseium Ferocem.

ARgentum (65) commodatum (66) si tam idoneo (67) servo (68) meo (69) tradidissem ad te perferendum, ut (70) non debuerit quis æstimare futurum, ut a quibusdam malis hominibus deciperetur, tuum, non meum, detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

De domino, 1. Aut ejus servo rem commodatam surripiente.

21. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

REm mihi commodasti, eandem subripuisti: deinde, cum commodati ageres, nec a te scirem esse subreptam, judex me condemnavit, & solvi: postea comperi a te esse subreptam. *Quæsitum* est, quæ mihi tecum actio sit? *Respondit*, furti quidem non esse, sed (71) commodati (72) contrarium judicium utile mihi fore. §. 1. In exercitu contubernalibus (73) vasa utenda communi periculo dedi: ac deinde meus servus, subreptis his, ad hostes profugit: & postea sine vasis receptus est: Habiturum me commodati actionem cum contubernalibus constat, pro cujusque parte: sed (74) & illi mecum furti, servi nomine, agere possunt: quando & noxa caput sequitur: Et si tibi rem periculo tuo utendam commodavero, eaque a servo meo subripiatur, agere mecum furti possis servi nomine.

(1) Vide *l.* 14. *C. de furtis.* (2) Ut hæc verba accipienda sint, vide Cujac. 17. *observ.* 18. (3) Actiones exercitio non origine contrariæ, ex eodem facto nasci possunt, unde Dynus, *reg. omnia plurima*, *de regulis.* (4) Commodare rem etiam alienam, qui non dominus est, potest. *l.* 20. *infr. eod.* (5) Fur commodare rem furtivam potest. (6) Prædo commodati actionem adquirit, cum rem a se raptam commodat. (7) Ad æstimationem rei, ex id quod sua interfuit, *l.* 44. *supr. de judiciis. l.* 15. *supr. de reb. cred. l.* 31. *circa fin. infr. deposit.* (8) Idem in deposito, *l.* 1. §. 7. *infr. deposit.* (9) Pactum, ne dolus futurus præstetur, non valet: occasio enim delicti pacto adquiri non potest. (10) *l.* 27. §. 4. *supr. de pact. l.* 1. §. 7. *infr. deposit. l.* 23. *infr. de regulis juris.* (11) Commodati contraria agi potest, etiam sine directa. Porro directæ, & utiles actiones propria non sunt nomina actionum, sed qualitates tantum, vide *l.* 47. *supr. de negot.* (12) Pro expensis factis in re commodata. *l.* 18. §. 2. §. 4. *infr. eod.* (13) *l.* 18. *in fin. infr. eod.* *l.* 10. *supr. de negot.* vide *l.* 1. *in fin. infr. de contr. tutel.* (14) Commodatarii, puta, qui rem deteriorem fecerit. (15) Heres ex suo facto convenitur in solidum. (16) Alias datur in heredem *l.* 3. §. 3. *supr. eod.* (17) Commodatum ab initio officii est, & voluntatis, ex postfacto necessitatis. (18) Commodatum (quia in eo certus usus præfinitus est) non potest ante tempus completum revocari. In quo differt a precario, *l.* 1. *infr. de precar.* hoc est, commodatum a precario differt in revocatione, seu revocandi facultate. Precarium enim, vel intempestive revocari potest, nec contraria pactione impeditur. *l.* 12. *infr. de precario.* (19) Commodati actio an similis? [illegible] *l.* 1. *supr. eod.* (20) *l.* 6. *in fin. supr. de negot.* (21) Vide *l.* 5. §. 1. & *seq. l.* 22. *infr. mand.* (22) Pugillares, tabellæ ceratæ. [illegible] (24) Adde *l.* 38. §. *pen. infr. eod.* (25) Separatim res commodatæ, separatim peti possunt. (26) Adde *l.* 3. *supr. famil.* [illegible] (27) Sua culpa mea. (28) Cum quia lectica, vel carruca, corpus est, cujus partes separatæ nullum usum præstant, vide *l.* 3. *supr. fam. ercisc.* (29) *Al.* potestatem. (30) Commodatarius pretio rei commodatæ soluto commodanti, ad rem commodatam varias actiones habet [illegible]

[illegible] (36) Vide quæ scripsi ad *l.* 12. *infr. de commod.* [illegible] Seneca 4. *de benefic.* [illegible] Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria. Vox autem pirata est a πειρα, quod deceptionem significat: vel a πειραν, id est pererrando, deducitur. De piratarum crudelitate [illegible] & petram, qui captos verberant, & in ignem vivos imponunt, [illegible] & Cic. 3. *off.* Pirata, inquit, non est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium: cum hoc nec fides esse debet, nec jusjurandum commune. (38) *l.* 9. §. 5. *l.* 10. *supr. eod.* (39) *l.* 7. *supr. eod.* (40) Nisi forte aliquid supersit, quod per alteram actionem non fuerit consecutus commodator. [illegible] (41) Commodati contraria datur adversus eum, qui commodavit. (42) Restituendæ, vide *l. ult. C. eod.* (43) Et curationem, vide *l.* 23. *infr. eod.* (44) Alimentorum expensas naturali ratione præstare is debet, ad quem usus vel hominis vel equi pertinet. [illegible] Quid libertis & cafallis [illegible] (46) Imo modica [illegible] (48) Vitiosa res commodata a commodatore ignorante, si nocent commodatario, commodans non tenetur: sic enim commodatum accipientis causa, ut hic, & *l. pen. infr.* Quid, si deposita res vitiosa ab ignorante [illegible] Quid, si res vendita vitiosa nocuit emptori? Venditor indistincte tenetur, quia vitiosam vendere non debuit, etiam ignorans, cum pretium acceperit: si tamen ignorans vendidit, quanto minoris emptor empturus fuisset: si sciens, id omne, quod emptoris interest, præstat. [illegible] Quid, si locata? si vitiosum mancipium sciens locavit, in id omne, quod interest: si ignorans, non aliter tantum tenetur. [illegible] Cur tam varie? Equitati minus facilius ignorantur, quam dolo. (49) Commodatarius actione commodati conventus, quod sibi debetur, compensare potest: sin illud amplius sit, aut judex compensationem non admittat, aut commodatum casu interciderit, aut extra judicium restitutum sit, actioni contrariæ locus est. [illegible] (50) Contraria commodati actio, quibus ex causis introducta, vide Oldendorp. *Classe* 4. [illegible] (51) Ut expensas magnas. (52) Rectum judicium, directum. (53) *l. ult. C. eod.* vide *l.* 20. *in fin. infr. de adquir. vel amitt. possess.* (54) Opponenda ab homine. (55) Id est, fieri potest, ut commodator commodatario plus debeat, quam ei debeatur a commodatario. (56) Atque ita commodatarius id sibi compensare non potest, ac ea de causa necessaria illi contraria commodati actio. (57) *Sub.* commodatarium. (58) *Sub.* ratione expensarum. (59) Petita [illegible] (60) Vide *l.* 18. §. 1. *supr. eod.* (61) Contraria agi potest, etiamsi non agatur directa. [illegible] (62) Damnum, quod prævideri non potest, conductor, & commodatarius non præstat. (63) *Sub.* gratis (64) *l.* 41. *infr. locati* (65) In massa: alias mutuum esset. (66) A te mihi. (67) Vide *l.* 12. *supr. eod.* (68) Eligi communi opinione idoneum sufficit ad commodatum perferendum commodatori. (69) Vel tuo, *l.* 10. *in fin. infr. de præscript.* (70) Communis opinio sufficit. (71) Vide *l.* 15. *in fin. supr. eod.* (72) Cur non furti? an quia nihil non interest, cum sit liberatus actione commodati: ut aliud futurum sit, si ejus interesset? An quia nemo furtum rei suæ facit? Prima verior videtur. (73) Contubernium, teste Vegetio 2. *de re militari*, significat decem milites sub uno papilione degentes: *contubernales* autem dicuntur a tabernis, quæ fiebant ex tabulis: unde & tabernacula dicta sunt, licet extensis pellibus fiant: sic enim legit apud Festum Joseph Scaliger. Quin Isidorus 9. *orig.* [illegible] Contubernium est conventus eundi commilitonum appellat, & tabernacula, quo modo huc & illuc propagantur: contubernales itaque sunt commilitones, qui eodem tabernaculo utuntur, *qui simul commorantur, conjunctim.* (74) Atque ita dolus servi non præjudicat commodatori, licet pro eo noxaliter teneatur. *Got.*

Si servus commodatus commodatario furtum fecerit.

22. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

SI servus, quem tibi commodaverim, furtum (1) fecerit, utrum sufficiat (2) contraria commodati actio, quemadmodum competit, si quid in curationem (3) servi impendisti: an furti agendum sit, quæritur? Et, furti quidem noxalem habere, qui commodatum rogavit, procul dubio est: contraria autem commodati tunc eum teneri, cum sciens (4) talem esse servum, ignoranti commodavit.

De equo deteriorato.

23. POMPONIUS lib. 21. ad Quintum Mucium.

SI (5) commodavero tibi equum, quo utereris usque ad certum locum, si (6) nulla (7) culpa tua interveniente, in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodavi, qui eum laborem sustinere non potuit.

T I T. VII.

DE PIGNERATITIA (8) ACTIONE, VEL CONTRA (9).

De traditione, & nudo consensu. 1. Si æs pro auro obligetur.

1. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

PIgnus contrahitur non (10) sola traditione (11), sed etiam (12) nuda (13) conventione (14), etsi non traditum est.

§. 1. Si igitur contractum (15) sit pignus nuda conventione (16), videamus, an si (17) quis aurum ostenderit, quasi pignori daturus, & æs (18) dederit, obligaverit aurum pignori? Et consequens est, ut aurum obligetur, non autem æs: quia in hoc non consenserint. §. 2. Si quis tamen, cum æs (19) pignori daret, adfirmavit (20) hoc aurum esse, & ita pignori dederit, videndum erit, an æs pignori obligaverit: & numquid, quia in corpus consensum est, pignori esse videatur? Quod magis est: tenebitur tamen pigneratitia contraria actione qui dedit: præter (21) stellionatum (22), quem fecit.

Si pignus venditum oppigneretur secundo creditori.

2. POMPONIUS lib. 6. ad Sabinum.

SI [debitor] rem pignori datam vendidit, & tradidit, tuque ei nummos credidisti, quos ille solvit ei creditori, cui pignus dederat, tibique cum eo convenit, *ut ea res, quam jam vendiderat, pignori tibi esset*, nihil te egisse constat: quia (23) rem alienam pignori acceperis (24): ea enim ratione emptorem pignus liberatum habere cœpisse: neque ad rem pertinuisse, quod tua pecunia pignus sit liberatum.

De dolo debitoris in solutione.

3. IDEM lib. 18. ad Sabinum.

SI quasi recepturus a debitore tuo comminus pecuniam, reddidisti ei pignus, isque per fenestram id misit (25) excepturo eo, quem de industria ad id posuerit, Labeo ait, furti te agere cum debitore posse (26), & ad exhibendum: & si agente [te] contraria pigneratitia, excipiat debitor de pignore sibi reddito, replicabitur de dolo & fraude, per quam nec redditum, sed per fallaciam ablatum id intelligitur.

De venditione pignoris.

4. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

SI (27) convenit de distrahendo pignore, sive ab initio, sive postea, non (28) tantum venditio valet, verum incipit emptor dominium rei habere.

† Sed etsi non convenerit de distrahendo pignore, hoc tamen jure utimur, ut (29) liceat distrahere: si modo non convenit, *ne liceat*. Ubi (30) vero convenit, *ne distraheretur*, creditor, si distraxerit, furti (31) obligatur: nisi ei ter fuerit denuntiatum, ut solvat, & cessaverit.

5. POMPONIUS lib. 19. ad Sabinum.

IDque juris est, sive omnino fuerint pacti *ne veneat*, sive in summa, aut conditione, aut loco contra pactionem factum sit (32).

Creditor non cogitur vendere pignus, sed cogitur ostendere, cautione accepta.

6. IDEM lib. 35. ad Sabinum.

QUamvis convenerit, *ut fundum pigneratitium tibi vendere liceret*, nihilo (33) magis cogendus es vendere, licet solvendo non sit is, qui pignus dederit: quia tua causa id caveatur. Sed Atilicinus, ex causa cogendum (34) creditorem esse ad vendendum, dicit: Quid enim, si multo minus sit, quod debeatur, & hodie pluris venire possit pignus, quam postea? Melius autem est dici, eum (35), qui dederit pignus, posse vendere, & accepta pecunia solvere id, quod debeatur; ita tamen, ut creditor necessitatem habeat ostendere rem pigneratam, si mobilis sit; prius idonea cautela (36) a debitore pro indemnitate (37) ei præstanda: invitum (38) enim creditorem cogi vendere, satis inhumanum est. §. 1. Si creditor (39) pluris (40) fundum pigneratum vendiderit, si id (41) fœneret (42), usuram ejus pecuniæ præstare debet ei, qui dederit pignus: Sed & si ipse usus (43) sit ea pecunia, usuram præstari oportet: Quod si (44) eam depositam (45) habuerit (46), usuras non debet (47).

7. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

SI autem tardius superfluum restituat creditor [id,] quod apud eum depositum est, ex mora [etiam] usuras debitori hoc nomine præstare cogendus est.

De impensis a creditore factis. 1. De venditione pignoris.

8. POMPONIUS lib. 35. ad Sabinum.

SI necessarias (48) impensas fecerim in servum, aut in fundum, quem pignoris causa acceperim, non tantum retentionem (49), sed etiam contrariam (50) pigneratitiam actionem habebo. Finge enim medicis (51), cum ægrotaret servus, dedisse me pecuniam, & eum decessisse: item insulam fulsisse, vel refecisse, & postea deustam esse: nec (52) habere, quod possem retinere (53). §. 1. Si pignori (54) plura mancipia data sint, & quædam certis pretiis ita vendiderit creditor, *ut evictionem eorum præstaret*, & creditum suum habeat, reliqua mancipia potest (55) retinere, donec ei caveatur, quod evictionis nomine promiserit indemnem eum futurum. §. 2. Si unus ex heredibus portionem suam solverit, tamen tota (56) res pignori data venire poterit: quemadmodum si ipse debitor portionem solvisset (57). §. 3. Si annua, bima, trima die (58), [triginta] stipulatus, acceperim pignus pactusque sim, *ut, nisi sua (59) quaque die pecunia soluta esset, vendere eam mihi liceret*, placet, antequam omnium pensionum dies veniret: non posse me pignus vendere: quia eis verbis omnes (60) pensiones demonstrarentur: Nec verum est, sua quaque die non solutam pecuniam, antequam omnes dies venirent: sed omnibus pensionibus præteritis, etiam (61) si una portio soluta non sit, pignus potest venire. Sed si ita scriptum sit, *si qua pecunia sua die soluta non erit*, statim (62) competit ei pacti conventio. §. 4. De vendendo pignore in (63) rem pactio concipienda est (64), ut omnes contineantur: Sed & si creditoris dumtaxat persona fuerit comprehensa, etiam heres ejus jure vendet, si nihil in contrarium (65) actum est. §. 5. Cum (66) pignus ex pactione venire potest, non solum ob sortem non solutam venire poterit, sed ob cætera quoque, veluti usuras (67), & quæ in id impensa sunt (68).

De re aliena. 1. Ob quam causam pignus dari potest. 2. Quid intersit inter pignus & hypothecam. 3. De solutione, & satisfactione. 4. De re aliena. 5. Si ante solutionem agatur.

9. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SI rem alienam mihi debitor pignori dedit, aut malitiose (69) in pignore versatus sit, dicendum est, locum (70) habere contrarium judicium. §. 1. Non tantum autem ob pecuniam, sed (71) & ob aliam causam pignus dari potest; veluti si (72) quis pignus alicui dederit, *ut pro se fidejubeat*.

§. 2.

[illegible]

§. 2. Proprie (1) *pignus* (2) dicimus, quod ad creditorem transit: *hypothecam*, cum non transit, nec possessio ad creditorem.

§. 3. Omnis (3) pecunia exoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum (4) [esse], ut nascatur pigneratitia actio. *Satisfactum* (5) autem accipimus, quemadmodum voluit creditor, licet non sit solutum: sive aliis (6) pignoribus sibi caveri voluit, ut ab hoc recedat (7), sive fidejussoribus, sive reo dato, sive pretio aliquo, vel nuda conventione, nascitur pigneratitia actio. Et generaliter dicendum erit, quotiens (8) recedere voluit creditor a pignore, videri ei satisfactum, si, ut ipse voluit, sibi cavit, licet in hoc deceptus sit. §. 4. Is quoque, qui rem alienam pignori dedit, soluta pecunia potest pigneratitia experiri. §. 5. Qui ante solutionem egit pigneratitia, licet non recte agit, tamen, si offerat in judicio pecuniam, debet rem pigneratam, & quod sua interest, consequi.

10. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

QUod si non solvere (9), sed alia ratione satisfacere paratus est, forte si expromissorem dare vult, nihil ei prodest.

De litis contestatione. 1. De novatione. 2. De pecunia non credita. De acceptilatione. De conditione deficiente. De pacto. 3. De sorte, & usuris. 4. De pluribus heredibus creditoris. 5. Cui solvendum. 6. De procuratore, & tutore.

11. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SOlutum non videtur, si lis (10) contestata (11) cum debitore sit de ipso debito, vel si fidejussor conventus fuerit.

§. 1. Novata (12) autem debiti obligatio, pignus perimit: nisi (13) convenit, ut pignus repetatur. §. 2. Si quasi daturus tibi pecuniam, pignus accepero, nec dedero, pigneratitia actione tenebor, & nulla (14) solutione facta: Idemque, si accepto (15) lata sit pecunia, vel conditio defecit, ob quam pignus contractum est, vel si pactum (16), cui standum est, de pecunia non petenda factum est. §. 3. Si in sortem dumtaxat (17), vel (18) in usuras obstrictum est pignus, eo soluto, propter quod obligatum est, locum habet pigneratitia. Sive autem usuræ in stipulatum sint deductæ, sive non (19): si tamen pignus & in eas obligatum fuit, quamdiu quid ex his debetur, pigneratitia (20) cessabit. Alia causa est earum, quas (21) quis supra licitum (22) modum promisit: nam hæ penitus illicitæ sunt. §. 4. Si creditori plures heredes extiterint, & uni (23) ex his pars ejus solvatur, non debent cæteri heredes creditoris injuria adfici: sed possunt totum (24) fundum vendere, oblato debitori eo, quod coheredi eorum solvit: Quæ sententia non est sine ratione. §. 5. *Solutam* [autem] pecuniam accipiendum (25), non solum si ipsi, cui obligata res est, sed & si alii (26) sit soluta voluntate ejus, vel ei, cui heres extitit, vel procuratori ejus, vel servo pecuniis exigendis præposito.

† Unde si domum conduxeris, & (27) ejus partem mihi locaveris, egoque locatori tuo pensionem solvero (28), pigneratitia adversus te potero experiri: Nam Julianus scribit, solvi ei posse: & si partem tibi, partem ei solvero, tantundem erit dicendum. Plane in eam (29) dumtaxat summam invecta mea & illata tenebuntur, in quam cœnaculum (30) conduxi: non enim credibile est hoc convenisse, ut ad universam pensionem insulæ frivola (31) mea tenerentur. Videtur autem tacite & cum domino ædium hoc convenisse, ut non pactio cœnacularii proficiat domino, sed sua propria. §. 6. Per liberam autem personam (32) pignoris obligatio nobis non (33) adquiritur: adeo, ut ne per procuratorem plerumque (34) vel tutorem (35) adquiratur: & ideo ipsi actione pigneratitia conveniuntur. Sed nec mutat, quod constitutum est ab Imperatore (36) Nostro, *posse* (37) *per liberam personam possessionem adquiri*. nam hoc eo (38) pertinebit, ut possimus pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem vel tutorem adprehendere; ipsam autem obligationem libera persona nobis non semper adquirat. §. 7. Sed si procurator meus, vel tutor rem pignori dederit, ipse agere pigneratitia poterit. Quod in procuratore ita procedit, si (39) [ei] mandatum fuerit pignori dare.

12. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

VEl (40) universorum bonorum administratio ei permissa est ab eo (41), qui sub pignoribus solebat (42) mutuas pecunias accipere.

De pacto creditoris cum emptore. 1. De dolo, culpa, custodia, vi majore.

13. ULPIANUS lib. 38. ad Edictum.

SI, cum venderet creditor pignus, convenerit inter ipsum, & emptorem, *ut* (43), *si solverit debitor pecuniam pretii emptori, liceret ei recipere rem suam*: scripsit Julianus, & est rescriptum, ob hanc conventionem pigneratitiis actionibus teneri creditorem, et debitori mandet ex vendito actionem adversus emptorem: sed & ipse debitor aut vindicare rem poterit, aut in factum actione adversus emptorem agere. §. 1. Venit autem in hac actione (44) & dolus (45), & culpa (46), ut (47) in commodato; venit & (48) custodia. vis major (49) non venit.

De diligentia.

14. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

EA (50) igitur, quæ diligens (51) paterfamilias in suis (52) rebus præstare solet, a creditore exiguntur.

De repromissione creditoris restituentis pignus.

15. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

CReditor (53), cum pignus reddit (54), de dolo debet debitori repromittere (55): & si prædium fuit pigneratum, & de jure ejus repromittendum [est,] ne forte servitutes (56), cessante uti creditore, amissæ sint.

De tutore, & curatore. 1. Si res aliena, vel obligata, vel morbosa pignori detur. 2. De vectigali vel superficiario prædio.

16. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

TUtor, lege non refragante (57), si dederit rem pupilli pignori, tuendum (58) erit: scilicet (59) si in (60) rem pupilli pecuniam accipiet. Idem [est] & in curatore adolescentis, vel furiosi. §. 1. *Contrariam* (61) pigneratitiam creditori (62) actionem competere (63) certum est: Proinde si rem alienam, vel alii pigneratam, vel in publicum obligatam dedit, tenebitur: quamvis & stellionatus (64) crimen committat, sed utrum ita demum si scit, an & si ignoravit? Et quantum ad crimen pertinet, excusat (65) ignorantia: quantum ad contrarium judicium, ignorantia [eum] non excusat: ut Marcellus lib. 6. Digestorum scribit. Sed si (66) sciens creditor accipiat, vel alienum, vel obligatum, vel morbosum, contrarium ei non competit. §. 2. Etiam (67) vectigale (68) prædium pignori dari potest: Sed & superficiarium (69): quia hodie utiles actiones (70) superficiario dantur.

17. MARCIANUS lib. singulari ad formulam (71) hypothecariam.

SAne Divi Severus & Antoninus rescripserunt, ut sine (72) deminutione mercedis suli obligaretur.

De nomine debitoris. 1. De eo, quod accedit rei pignoratæ. 2. De venditione pignoris. 3. De navi facta ex silva pignorata. 4. De servo, & filiofam.

18. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SI convenerit, ut *nomen* (73) *debitoris mei pignori tibi sit*, tuenda est a Prætore hæc conventio: ut & te in exigenda pecunia, & debitorem adversus me, si cum eo experiar, tueatur. Ergo, si (74) id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum pensabis: si vero corporis alicujus, id, quod acceperis, erit tibi pignoris loco. §. 1. Si nuda (75) proprietas pignori data sit, ususfructus, qui postea adcreverit, pignori erit. Eadem causa est alluvionis (76).

§. 2. Si fundus pigneratus venierit (77), manere (78) causam pignoris: quia cum sua causa (79) fundus transeat; sicut in partu (80) ancillæ, qui post (81) venditionem natus sit.

§. 3. Si quis caverit, *ut silva* (82) *sibi pignori esset*, navem, ex ea ma-

(1) *Pignus* est, quod creditori traditur, *hypotheca*, quod non est traditum, sed quod tantum convenit. *Synops. Basilic.* [illegible] (2) Vide d. l. 9. in fin. (3) Pigneratitia nascitur soluto debito, vel satisfacto, vide l. 2. C. debitor. venditionem pign. [illegible] (4) [illegible] (5) Adde l. [illegible] (6) [illegible] [illegible]

materia factam, non esse pignoris, Cassius ait: quia aliud (1) sit materia (2), aliud navis: & ideo nominatim in dando pignora adjiciendum esse ait, *queque ex silva facta nata [ve] sint*.

§. 4. Servus rem peculiarem (3) si pignori dederit, tuendum (4) est (5), si liberam (6) peculii administrationem habuit: nam (7) & alienare eas res potest (8).

19. MARCIANUS lib. singul. ad Formulam hypothecariam.

EAdem & de filiofamilias dicta intelligemus.

De re aliena pignori data. 1. Si pluribus simul pignori detur. 2. Quibus ex causis pigneratitia competit. 3. Vel non.

20. PAULUS lib. 20. ad Edictum.

ALiena res pignori dari voluntate (9) domini potest: sed & si ignorante eo data sit, & ratum (10) habuerit (11), pignus valebit (12). §. 1. Si pluribus res simul pignori detur, æqualis (13) omnium (14) causa est. §. 2. Si per creditorem stetit (15), quo minus ei solvatur, recte agitur pigneratitia.

§. 3. Interdum & (16) si soluta sit pecunia, tamen pigneratitia actio inhibenda est, veluti si creditor pignus suum emerit (17) a debitore.

De domo, & area.

21. IDEM lib. 16. Brevium (18).

DOmo pignori data, & area (19) ejus tenebitur: est enim (20) pars ejus: & contra (21), jus soli sequetur ædificium.

De eo, quod creditor ob pignus subreptum. 1. Aut metus causa traditum, percepit. 2. De prædone, & fructibus. 3. Si debitor possessionem distracti pignoris non restituat. 4. De creditore, qui duplam, vel simplam præstitit.

22. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

SI pignore subrepto, furti (22) egerit creditor, totum (23) quicquid (24) percepit, debito [eum] imputare Papinianus (25) confitetur (26). Et est verum, etiamsi culpa creditoris furtum factum sit (27). Multo magis hoc erit dicendum in eo, quod ea condictione (28) consecutus est. Sed quod ipse debitor furti actione præstitit creditori, vel condictione (29), an debito sit imputandum, videamus? Et quidem non (30) oportere id ei restitui (31), quod ipse ex furti actione præstitit, peræque relatum est, & traditum. Et ita Papinianus lib. 12. Quæstionum ait: §. 1. Idem [Papinianus ait], & si metus causa servum pigneratum debitori tradiderit, quem bona fide pignori acceperat: nam si egerit (32), quod metus causa factum est, & quadruplum sit consecutus, [nihil] neque restituet ex eo, quod consecutus est, nec debito imputabit. §. 2. Si prædo (33) rem pignori dederit, competit ei & de fructibus pigneratitia actio, quamvis ipse fructus suos non faciet: a prædone enim fructus & vindicari extantes possunt, & consumti condici (34): proderit (35) igitur ei, quod creditor bona fide possessor fuit. §. 3. Si post distractum (36) pignus debitor, qui precario (37) rogavit, vel conduxit pignus, possessionem non restituat, contrario judicio tenetur (38). §. 4. Si creditor, cum venderet pignus, duplam promisit (nam usu (39) hoc venerat, [&] conventus ob evictionem [erat], & condemnatus), an habeat regressum pigneratitiæ contrariæ actionis? Et potest dici, esse regressum, si modo sine dolo & culpa sic vendidit; & ut paterfamilias diligens (40) id gessit: si vero nullum emolumentum talis venditio (41) attulit, sed tanti venderet, quanti vendere potuit, etiamsi hæc non promisit, regressum non habere.

Creditor usuras a debitore stipulatus, si duplum præstet, eas consequitur, si simplum tantum, nequaquam. Hot.

23. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

NEc enim amplius a debitore, quam debiti summam, consequi poterit (42). Sed si stipulatio usurarum fuerat, & post quinquennium forte, quam pretium ex re obligata (consecutus est), victus eam emptori restituit, etiam medii temporis usuras a debitore petere potest; quia nihil ei solutum esse, ut auferri non possit, palam factum est: sed si simplum præstitit, doli exceptione repellendus erit ab usurarum petitione: quia habuit usum pecuniæ pretii, quod ab emptore acceperat.

De jure dominii impetrato, & de evictione. 1. De reprobis nummis solutis. 2. De pignore pluris vendito, quam debitum erat. 3. De pignore deteriorato a creditore.

24. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

ELeganter apud me quæsitum est, si (43) impetrasset creditor (44) a Cæsare, *ut* (45) *pignus possideret* (46), idque evictum (47) esset, an habeat contrariam pigneratitiam? Et videtur finita (48) esse pignoris obligatio (49), & a contractu (50) recessum: Imo utilis (51) ex empto accommodata est, quemadmodum si pro soluto ei res data fuerit, ut in quantitatem debiti ei satisfiat, vel in quantum ejus interfit: & compensationem habere potest creditor, si forte pigneratitia, vel ex alia causa cum eo agetur. §. 1. Qui reprobos (52) nummos solvit creditori, an habet pigneratitiam actionem, quasi soluta pecunia, quæritur? Et constat, neque pigneratitia eum agere, neque liberari posse: quia reproba pecunia (53) non liberat solventem, reprobis videlicet nummis reddendis (54). §. 2. Si (55) vendiderit quidem creditor pignus pluris, quam debitum erat, nondum autem pretium ab emptore exegerit: an pigneratitio judicio conveniri possit (56) ad superfluum reddendum? an vero vel expectare debeat, quoad emptor solvat, vel suscipere actiones adversus emptorem? Et arbitror, non esse urgendum ad solutionem creditorem; sed aut expectare debere debitorem, aut si non expectat, mandandas ei actiones adversus emptorem, periculo tamen venditoris. Quod si accepit jam pecuniam, superfluum (57) reddit. §. 3. In pigneratitio judicio venit & si res pignori datas male (58) tractavit creditor, vel servos debilitavit. Plane si (59) pro maleficiis suis coercuit, vel (60) vinxit, vel obtulit Præfecturæ (61), vel Præsidi, dicendum est, pigneratitia creditorem non teneri: quare si (62) prostituit ancillam, vel aliud improbatum facere coegit, illico pignus ancillæ solvitur.

De pignore meliorato a creditore.

25. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SI servos pigneratos in artificiis (63) instruxit (64) creditor: si quidem jam (65) imbutos, vel (66) voluntate debitoris, erit actio contraria, si vero nihil horum intercessit, si quidem artificiis necessariis (67), erit actio contraria, non tamen sic, ut (68) cogatur servis carere pro quantitate sumptuum debitor: sicut enim negligere creditorem (69) dolus & culpa, quam præstat, non patitur, ita nec talem efficere rem pigneratam, ut gravis sit debitori ad recuperandam (70), puta, saltum grandem pignori datum ab homine, qui vix luere potest, nedum excolere, tu acceptum pignori excoluisti sic, ut magni pretii faceres: Alioquin non est æquum, aut quærere me alios creditores, aut cogi distrahere, quod velim receptum, aut tibi penuria coactum (71) derelinquere [Medie] (72) igitur hæc a Judice erunt dispicienda, ut neque delicatus debitor, neque onerosus (73) creditor audiatur.

De prætorio pignore.

26. IDEM lib. 3. Disputationum.

NOn est mirum, si ex quacunque causa Magistratus (74) in possessionem aliquem miserit, pignus (75) constitui: cum (76) testamento (77) quoque pignus constitui posse, Imperator noster cum Patre sæpissime rescripsit.

§. 1. Sciendum est, ubi jussu (78) magistratus pignus constituitur, non alias constitui, nisi (79) ventum fuerit in possessionem.

De

[illegible]

De re data, ut pignori detur.

27. IDEM lib. 6. Opinionum.

PEtenti mutuam pecuniam creditori, cum præ manu debitor non haberet, species (1) auri dedit, ut pignori apud alium creditorem poneret: Si jam solutione liberatas receptasque eas is, qui susceperat, tenet, exhibere jubendus est: Quod si etiam nunc apud creditorem creditoris sunt, voluntate (2) domini nexæ videntur: sed, ut liberatæ tradantur, domino earum propria actio adversus suum creditorem competit.

De possessore, qui litis æstimationem solvit creditori. 1. De servo pignus accipiente.

28. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

SI creditor, qui rem pignori acceperat, amissa ejus possessione, Serviana actione petierit, & litis æstimationem consecutus sit, postea debitor eandem rem petens exceptione summovetur, nisi (3) offerat ei debitor, quod pro eo solutum est. §. 1. Si servus [pro] peculiari nomine pignus acceperit, actio pigneratitia adversus dominum debitori competit.

Si is, cui competit Publiciana, pignori dederit, & creditor domino successerit.

29. IDEM lib. 44. Digestorum.

SI rem alienam bona fide emeris, & mihi pignori dederis, ac precario (4) rogaveris, deinde me dominus heredem instituerit, desinit (5) pignus esse: & sola precarii rogatio superit: idcirco usucapio tua interpellabitur.

De rate a creditore in flumine retenta.

30. PAULUS lib. 5. Epitomarum Alfeni Vari Digestorum.

QUi ratiario crediderat, cum ad diem pecunia non solveretur, ratem in flumine sua auctoritate (6) detinuit; postea flumen crevit, & ratem abstulit: Si invito ratiario retinuisset, ejus periculo ratem fuisse, respondit; sed si (7) debitor sua voluntate concessisset, ut retineret, culpam dumtaxat ei præstandam, non vim (8) majorem.

De furto admisso, servo pignorato.

31. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

SI servus pignori datus, creditori furtum faciat, liberum est debitori servum pro noxa (9) deditione relinquere: Quod si sciens (10) furem, pignori mihi dederit, etsi paratus fuerit pro noxa dedito apud me relinquere, nihilominus habiturum me pigneratitiam (11) actionem, ut indemnem me præstet. † Eadem (12) servanda esse Julianus ait, etiam cum depositus (13) vel commodatus (14) servus furtum faciat.

De re aliena.

32. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

CUm debitore, qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pigneratitia agere, etsi (15) solvendo debitor sit (16).

De antichresi.

33. IDEM lib. singul. ad Formulam Hypothecariam.

SI pecuniam debitor solverit (17), potest pigneratitia actione uti ad reciperandam ἀντίχρησιν (18): nam, cum pignus sit (19), hoc verbo (20) poterit uti.

Si creditor pignus emerit.

34. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

TItius (21) cum credidisset pecuniam Sempronio, & ob eam pignus accepisset, futurumque esset, ut distraheret [eam] creditor, quia pecunia non solveretur, petiit a creditore, *ut* (22) *fundum certo pretio emptum haberet*; &, cum impetrasset, epistolam (23), qua se vendidisse fundum creditori significaret, emisit: *Quæro*, an hanc venditionem debitor revocare possit, offerendo sortem, & usuras, quæ debentur? *Marcellus respondit*, secundum ea, quæ proposita essent, revocare (24) non posse.

De pecunia redacta ex venditione pignoris. 1. De proprietate & possessione pignoris.

35. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

CUm & sortis nomine, & usurarum aliquid debetur ab eo, qui sub pignoribus pecuniam debet, quidquid ex venditione pignorum recipiatur, primum (25) usuris, quas jam tunc deberi constat, deinde, si quid superest, sorti accepto ferendum est: nec audiendus est debitor, si, cum parum idoneum se esse sciat, eligit, quo nomine exonerari pignus suum malit. §. 1. Pignus (26), manente (27) proprietate debitoris, solam (28) possessionem transfert (29) ad creditorem: potest tamen & precario (30), & pro conducto (31) debitor re sua (32) uti.

De ære subjecto pro auro. 1. *De re aliena, vel alii obligata.*

36. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI quis in pignore pro auro æs (33) subjecisset creditori, qualiter teneatur, quæsitum est? In qua specie rectissime Sabinus scribit, si quidem dato auro æs subjecisset, furti (34) teneri: quod si in dando æs subjecisset, turpiter fecisse, non furem esse: Sed [&] hic puto pigneratitium judicium locum habere: Et ita Pomponius scribit. Sed & extra ordinem stellionatus (35) nomine plectetur, ut est sæpissime rescriptum.

§. 1. Sed & si quis rem alienam mihi pignori dederit sciens prudensque, vel si quis alii obligatam (36) mihi obligavit, nec me de hoc certioraverit, eodem crimine plectetur. Plane si ea res ampla est, & ad modicum æris fuerit pignerata, dici debebit, cessare non solum stellionatus crimen, sed etiam pigneratitiam, & de dolo actionem: quasi in nullo captus sit, qui pignori secundo loco accepit.

Si debitor pignus conduxerit.

37. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

SI pignus mihi traditum locassem domino, per (37) locationem retineo possessionem (38): quia, antequam conduceret debitor, non fuerit ejus possessio: cum & animus mihi retinendi sit, & conducenti non (39) sit animus possessionem adipiscendi.

De pupillo pignus accipiente.

38. MODESTINUS lib. 1. Differentiarum.

PUpillo capienti pignus, propter metum pigneratitiæ actionis, necessaria est tutoris auctoritas (40).

Si debitor signaverit testamentum creditoris, in quo se emisse pignus creditor expressit.

39. IDEM lib. 4. Responsorum.

GAius Sejus ob pecuniam mutuam fundum suum Lucio Titio pignori dedit; postea pactum inter eos factum est, *ut creditor pignus suum* (41) *in compensationem pecuniæ suæ certo tempore possideret*; Verum ante expletum tempus creditor cum suprema (42) sua ordinaret (43), testamento cavit, *ut alter ex filiis suis haberet eum fundum*, & addidit, *quem de Lucio* (44) *Titio emi*, cum non (45) emisset; hoc testamentum inter cæteros signavit & Gajus Sejus, qui fuit debitor: Quæro, an ex hoc, quod signavit (46), præjudicium (47) aliquod sibi fecerit, cum nullum instrumentum venditionis proferatur, sed solum pactum, *ut creditor certi temporis fructus caperet*? Herennius Modestinus respondit, contractui pignoris non obesse, quod (48) debitor (49) testamentum creditoris, in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur (50).

Si debitor. 1. Aut ejus filius pignus emerit a creditore. 2. De effectu solutionis.

40. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

DEbitor a creditore pignus, quod dedit, frustra (51) emit, cum *rei suæ nulla* (52) *emptio sit*: nec si minoris emerit, & pignus petat, aut dominium vindicet, ei non totum debitum offerenti creditor possessionem restituere cogetur. §. 1. Debitoris filius, qui manet in patris potestate, frustra pignus a creditore patris peculiaribus nummis comparat: & ideo si patronus debitoris contra tabulas ejus possessionem acceperit, dominii partem obtinebit: nam pecunia, quam filius ex re patris in pretium dedit, pignus liberatur.

§. 2. Soluta (53) pecunia, creditor possessionem pignoris, quæ corporalis (54) apud eum fuit, restituere debet: nec quicquam amplius præstare cogitur. Itaque si medio tempore pignus (55) creditor pignori dederit, domino solvente pecuniam, quam (56) debuit, secundi pignoris neque persecutio dabitur, neque retentio relinquetur.

De re aliena.

41. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

REm alienam (57) pignori (58) dedisti (59): deinde dominus (60) rei ejus

(1) Species auri, est aurum factum, puta vas aureum, vel quid tale: alio sensu species auri est id, quod auri speciem refert, non tamen aurum est: Aurum accepisti, aurum redde: nolo, mihi alia pro aliis subjicias: nolo pro auro, aut imprudenter plumbum, aut fraudulenter æramenta supponas, nolo auri speciem, sed aurum plane. [illegible] (2) *l.* 20. *supr. eod.* (3) *l.* 63. *supr. de rei vindic.* [illegible] (4) Potest enim precario rogare [illegible] (5) Vide [illegible] Dicendum est hic remansisse pignus, cum debitor bona fide rem emisse hic dicatur, & eo nomine Publicianam habuisse [illegible] (6) Quod ei fieri non debet, nisi conventio, vel jussus magistratus præcedat. [illegible] Quid, si ex pacto propria auctoritate pignus detinuerit creditor, utrum culpa tenebitur? Accursius negat: hoc tamen Albericus non probat. (7) Pactum [illegible] (8) Vis enim major a nemine præstatur [illegible] (9) Pignoratus servus furtum faciens, dominum obligat. liberatur tamen ipse dominus noxæ dedit [illegible] hoc enim casu de [illegible] pigneratitia actione creditorem indemnem præstare cogitur. (10) *l.* 49. *in fin. supr.* [illegible] (11) [illegible] contrarium. (12) Pignoris, depositi, & commodati similitudo. (13) Vide *l.* [illegible] *infr. de furt.* (14) [illegible] (15) Adde [illegible] (16) Potest enim pollens solvendo [illegible] que ob causam actio illi permittitur [illegible] est autem plus cautionis in rem quam in personam [illegible] (17) Pigneratitia competit, soluto debito. (18) ἀντίχρησις, pignoris species, Pignus enim aliud simplex, cujus usum creditor non habet, aliud ἀντίχρησις, cujus usum habet, vide *l.* [illegible] *infr. de pignorib.* [illegible] Goth. [illegible] ut fructus pro usuris percipiat creditor, vide Alciatum [illegible] & Cujac. [illegible] (19) Imo ἀντίχρησις non est pignus, sed quiddam diversum. [illegible] non satis esse [illegible] ἀντίχρησις conditio est pignori adjecta, vel est pignus utilitatem utendi fruendi in vicem debiti continens. (20) Id est, hac pigneratitia actione. (21) Si debitor pignus creditori vendiderit, non potest post solvendo sortem, & usuras, venditionem rescindere. [illegible] Goth. Vide ad hanc *l.* [illegible] (22) Vide *l.* [illegible] (23) Vide *l. ult. supr. de constitut. pecunia.* (24) Aliud erit, si pignus debitoris creditor per suppositam imaginarii emptoris personam emit, & ita semper [illegible] (25) Pecunia ex pignore redacta, primo in usuras, secundo in sortem imputatur. [illegible] (26) Conventionale. (27) *l.* 9. *C. eod.* (28) *l.* 16. *infr. de usuc.* (29) [illegible] non transeat, cum ipse possideat. *l.* 30. *infr. de adqu. possess.* (30) Precario re sua pignorata uti debitor ipse potest, consentiente creditore, vide *l.* 6. *in fin. infr. de precario.* (31) Conducere rem suam pignoratam debitor potest, vide *l.* [illegible] (32) Alii pignori obligata. (33) *l.* 1. §. [illegible] (34) Ut & pigneratitia contraria. (35) Vide [illegible] (36) Vide [illegible] *infr. de stellionat.* imo falsi, non stellionatus [illegible] (37) Et per debitorem possidere videtur. [illegible] (38) Possessionem rei retinet, qui rem locat. (39) Deficiente animo possidendi (qui causa possessionis est) deficit possessio. (40) Si factus sit locupletior. [illegible] (41) Id est, pignoris fructus, quos tacite intelligunt [illegible] nisi forte hic de ἀντιχρήσει agatur. Goth. Vide [illegible] (42) Suprema vocat ultimam voluntatem, testamentum. (43) Ordinat testamentum, qui id vel scribit, vel nuncupat. (44) Legendum videtur, C. Sejo. [illegible] (45) [illegible] ut fructibus debitum compensaret. (46) Subscribens, seu signans instrumentum, vel testamentum non voluntate, sed quasi necessitate, vel ut testis, sibi non præjudicat. [illegible] non id signat, quasi contrahens, aut ut se contrahendo obliget. [illegible] Qui ut testis subscribit, probare ea non intelligitur, quæ ibi subscripsit [illegible] (47) Potest enim minus esse in pignore, quam in debito [illegible] (48) [illegible] (49) Putant quidam hic esse [illegible] & hic vocari debitorem, qui prius vocatus sit creditor, male, adde *l.* [illegible] *infr. de verb. oblig.* (50) Filius tamen [illegible] cum patris jussu, pignori, manu sua subscribendo, domum suam subjicit. [illegible] (51) Nullum ipso jure, nullum effectum habet [illegible] (52) [illegible] (53) [illegible] (54) Pignus corporaliter possidet creditor. [illegible] (55) Pignus pignori dare creditor potest. [illegible] (56) Pignus acceptum creditor [illegible] majorem in quantitatem pignori dare non potest, quam ipse debitori credidit: nam igitur soluto a debitore, pignus liberatur; neque jus est creditori creditoris pignus vel retinere, vel actione persequi. (57) Ad hanc legem vide præter Alciatum & Robertum, allegatos ab eum, [illegible] Goth. Conciliationem hujus *l.* cum [illegible] Alciat. [illegible] (59) [illegible] (60) Contrahe inter vivos, ut differat a specie §. seq.

ejus esse cœpisti: Datur utilis (1) actio pigneratitia creditori. † Non (2) est (3) idem dicendum, si ego Titio, qui rem meam obligaverat sine mea voluntate, heres extitero: hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori (4): Neque utique sufficit ad (5) competendam utilem pigneratitiam actionem, eundem esse dominum, qui etiam pecuniam debet. sed si convenisset de pignore, ut ex suo mendacio arguatur, improbe resistit, quo minus utilis actio moveatur.

De pignore pluris vendito, quam debitum erat.

42. ULPIANUS lib. 3. Responsorum.

CReditor judicio, quod de pignore dato (6) proponitur, ut superfluum (7) pretii cum usuris (8) restituat, jure cogitur: nec audiendus erit, si velit emptorem delegare: cum in venditione, quæ fit ex pacto (9), suum creditor negotium gerat.

Si debitor ob Instrumenta *sibi a creditore non tradita damnum passus sit.* 1. *De* Intertritura *rei pigneratæ.*

43. SCÆVOLA lib. 5. Digestorum.

LOcum purum (10) pignori creditori obligavit: eique instrumentum (11) emptionis tradidit: &, cum eum locum ædificare vellet, mota sibi controversia a vicino de (12) latitudine, quod alias probare (13) non poterat, petit a creditore, *ut instrumentum* (14) *a se tradi-tum auctoritate* (15) *exhiberet*: quo non exhibente, minorem (16) locum ædificavit: atque [ita] damnum passus est: Quæsitum est, an si creditor pecuniam petat, vel pignus vindicet, doli exceptione posita, judex hujus damni rationem habere debeat? Respondit, si operam non dedisset, ut instrumenti facultate subducta, debitor caperetur, posse debitorem, pecunia [soluta], pigneratitia agere: opera autem in eo data, tunc & ante pecuniam solutam in id, quod interest, cum creditore agi.

§. 1. Titius [cum] pecuniam mutuam accepit a Gaio Seio sub pignore cullentum (17), istos culleos cum Seius in horreo haberet, missus ex Officio (18) annonæ Centurio culleos ad annonam sustulit: [ac] postea instantia (19) Gaii Seii creditoris recuperati sunt: Quæro, intertrituram (20), quæ ex operis (21) facta est, utrum Titius debitor, an Seius creditor, adgnoscere debeat? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, ob id, quod eo nomine intertrimenti (22) accidisset, non teneri.

[illegible]

LIBER QUARTUSDECIMUS.

TIT. I.

DE (1) EXERCITORIA ACTIONE.

Utilitas hujus edicti. 1. *Magistri navis definitio.* 2. *De contractibus & delictis nautarum.* 3. *Quibus rebus magister imponitur.* 4. *De conditione & ætate magistri.* 5. *Qui magistrum præponunt.* 6. *De navi.* 7. *Quibus ex causis datur exercitoria.* 13. *De pluribus magistris.* 15. *Exercitoris definitio.* 16. *Sexus, conditio, ætas.* 17. *De concursu actionis exercitoriæ, & directæ.* 18. *An detur actio exercitori.* 19. *Si exercitor sit in alterius potestate.* 24. *De concursu actionis exercitoriæ, & directæ.* 25. *De pluribus exercitoribus.*

1. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

UTilitatem (2) hujus Edicti (3) patere, nemo est, qui ignoret: nam cum interdum ignari (4), cujus sint conditionis vel quales, cum magistris (5) propter navigandi necessitatem contrahamus, æquum fuit, eum (6), qui magistrum navi imposuit, teneri: ut (7) tenetur, qui institorem tabernæ vel negotio præposuit: cum (8) sit major necessitas contrahendi cum magistro, quam institore: quippe res patitur, ut de conditione quis institoris dispiciat, & sic contrahat: in navis magistro non ita: nam interdum (9) locus (10), tempus (11) non patitur plenius deliberandi consilium. §. 1. *Magistrum* (12) *navis* accipere debemus, cui totius navis cura mandata est (13). §. 2. [Sed] si cum (14) quolibet nautarum sit contractum, non datur actio in exercitorem (15): quamquam ex delicto cujusvis eorum, qui navis (16) navigandæ causa in navi sint, detur actio in exercitorem: alia enim est contrahendi causa, alia delinquendi: siquidem qui magistrum præponit, contrahi cum eo permittit, qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit, sed (17) culpa & dolo carere eos curare debet.

§. 3. Magistri autem imponuntur locandis navibus, vel ad merces, vel vectoribus conducendis, armamentisve (18) emendis: sed etiam si mercibus emendis vel vendendis fuerit præpositus, etiam hoc nomine obligat exercitorem.

§. 4. Cujus autem conditionis (19) sit magister iste, nihil interest: utrum liber, an servus: & utrum exercitoris, an alienus: sed nec, cujus ætatis sit, intererit: sibi imputaturo, qui præposuit. §. 5. *Magistrum* autem accipimus, non solum quem (20) exercitor præposuit, sed (21) & eum, quem magister: & hoc consultus Julianus in ignorante exercitore respondit. Cæterum si scit (22), & passus est, eum in nave magisterio fungi, ipse eum imposuisse videtur (23): quæ sententia mihi videtur probabilis: omnia enim facta magistri debet præstare, qui (24) eum præposuit: alioquin contrahentes decipientur: & facilius (25) hoc in magistro, quam institore, admittendum propter utilitatem. Quid tamen, si sic magistrum præposuit, ne alium ei liceret præponere? an adhuc Juliani sententiam admittimus, videndum est? finge enim & nominatim eum prohibuisse, *ne Titio magistro utaris*? Dicendum tamen erit, eo usque producendam utilitatem navigantium. §. 6. *Navem* accipere debemus, sive (26) marinam (27), (sive fluviatilem (28),) sive in aliquo stagno naviget, sive schedia (29) sit. §. 7. Non (30) autem ex omni causa Prætor dat in exercitorem actionem, sed (31) *ejus rei nomine, cujus ibi præpositus fuerit*, id est, [si] in eam rem præpositus sit, utputa, si [ad] onus vehendum locatum sit, aut aliquas res emerit utiles naviganti, vel si quid reficiendæ navis causa contractum vel impensum est, vel si quid nautæ, operarum nomine, petent. §. 8. Quid (32), si mutuam pecuniam sumpserit? an ejus rei nomine videatur gestum? Et Pegasus existimat, si ad usum ejus rei, in quam præpositus est, fuerit mutuatus, dandam actionem: quam sententiam puto veram. Quid enim, si ad armandam instruendamve navem, vel nautas exhibendos, mutuatus est? §. 9. Unde quærit Ofilius, si ad reficiendam (33) navem mutuatus, nummos in suos usus converterit, an in exercitorem detur actio?

[illegible]

actio? Et ait, si hac (1) lege acceperit, quasi in navem impensurus, mox mutavit voluntatem, teneri exercitorem, imputaturum sibi, cur talem præposuerit: quod si ab initio consilium cepit fraudandi creditoris, & hoc specialiter non expresserit, *quod ad navis causam accepit*, contra esse, quam distinctionem Pedius probat. §. 10. Sed & si in pretiis rerum emptarum fefellit magister, exercitoris erit damnum, non creditoris. §. 11. Sed si ab alio mutuatus, liberavit eum, qui in navis refectionem crediderat, puto etiam huic dandam actionem, quasi in navem crediderit. §. 12. Igitur præpositio (2) certam (3) legem (4) dat contrahentibus (5). Quare si eum præposuit navi ad hoc solum, ut (6) vecturas exigat, non ut locet, quod forte ipse locaverat, non tenebitur exercitor, si magister locaverit (7): vel si (8) ad locandum tantum, non ad exigendum, idem erit dicendum, aut si ad (9) hoc, ut vectoribus locet, non ut mercibus navem præstet, vel contra, modum (10) egressus, non obligavit exercitorem. † Sed &, si, ut certis mercibus eam locet, præpositus est, puta legumini, cannabæ (11), ille marmoribus, vel alia (12) materia locavit, dicendum erit, non teneri: quædam (13) enim naves onerariæ, quædam (ut ipsi dicunt) *επιβατηγοι* (14) id est, *vectorum ductrices*, sunt & plerosque mandare scio, ne *vectores recipiant*: & sic, *ut certa regione, & certo mari negotietur*: ut ecce, sunt naves, quæ Brundisium a Cassiopa (15), vel a Dyrrachio vectores trajiciunt, ad onera inhabiles: item, quædam fluvii capaces, ad mare non sufficientes. §. 13. Si plures sint magistri, non (16) divisis officiis, quodcunque cum uno gestum erit, obligabit exercitorem: si divisis, ut alter locando, alter exigendo, pro cujusque officio obligabitur exercitor. §. 14. Sed & sic (17) præposuit, ut plerumque faciunt, *ne* (18) *alter sine altero quid gerat*, qui contraxit cum uno, sibi imputabit. §. 15. *Exercitorem* (19) autem eum dicimus, ad quem obventiones (20), & reditus omnes perveniunt, sive is dominus navis sit, sive a domino navem per aversionem (21) conduxit, vel ad tempus, vel in perpetuum. §. 16. Parvi autem refert, qui exercet, masculus sit, an mulier (22), paterfamilias, an filiusfamilias (23) vel servus: pupillus autem si navem exerceat, exigemus tutoris auctoritatem. §. 17. Est autem nobis electio, utrum exercitorem an magistrum convenire velimus. §. 18. Sed ex contrario, exercenti navem adversus eos, qui cum magistro contraxerunt, actio non pollicetur (24): quia non eodem auxilio indigebat. Sed aut ex locato (25) cum magistro, si mercede operam ei exhibet: aut, si gratuitam, mandati agere potest. † Solent plane præfecti propter ministerium annonæ, item in provinciis Præsides provinciarum, extra ordinem (26) eos juvare ex contractu magistrorum. §. 19. *Si* (27) *is* (28), *qui navem exercuerit* (29), *in aliena* (30) *potestate* (31) *erit, ejusque* (32) *voluntate navem exercuerit, quod cum magistro* (33) *ejus gestum erit, in* (34) *eum, in cujus potestate is erit, qui navem exercuerit, judicium* (35) *datur* (36). §. 20. Licet autem detur actio in eum, cujus in potestate est, qui navem exercet, tamen ita demum datur, *si voluntate ejus exerceat*. Ideo autem ex voluntate in solidum tenentur, qui habent in potestate exercitorem: quia ad summam (37) Rempublicam (38) navium exercitio pertinet. At institorum non idem usus est: ea propter in tributum duntaxat vocantur, qui contraxerunt cum eo, qui in merce peculiari sciente domino negotiatur: sed si sciente duntaxat, non etiam volente, cum magistro contractum sit, utrum quasi in volentem demus actionem in solidum, an vero exemplo tributoriæ debimus? In re igitur dubia melius est, verbis (39) Edicti servire, & neque scientiam solam, & nudam patris dominive in navibus onerare: neque in peculiaribus mercibus voluntatem extendere ad solidi obligationem. Et ita videtur & Pomponius significare: si sit in aliena potestate, si quidem voluntate gerat, in solidum eum obligari: sin minus, in peculium. §. 21. *In potestate* autem (40) accipiemus utriusque sexus, vel filios, vel filias, vel servos, vel servas. §. 22. Si tamen servus peculiaris, volente filiofamilias, in cujus peculio erat, vel servo, vicerius ejus navem exercuit, pater, dominusve, qui voluntatem non accommodavit, duntaxat de peculio tenebitur: sed filius ipse in solidum. Plane, si voluntate domini vel patris exerceant, in solidum tenebuntur: & præterea & filius, si & ipse voluntatem accommodavit, in solidum erit obligatus. §. 23. Quamquam autem, *si cum magistro ejus gestum sit*, duntaxat pollicetur Prætor actionem, tamen (ut Julianus quoque scripsit) etiam si cum ipso exercitore sit contractum, pater (41) dominusve in solidum tenebitur. §. 24. Hæc actio ex (42) persona magistri in exercitorem dabitur: & ideo, si cum utro eorum actum est, cum altero agi non potest: sed si quid sit solutum (43), si quidem a magistro, ipso (44) jure minuitur obligatio: sed & si ab exercitore, sive suo nomine, id est, propter honorariam obligationem, sive magistri nomine solverit, minuetur obligatio: quoniam & alius (45) pro me solvendo me liberat. §. 25. Si (46) plures navem exerceant, cum quolibet (47) eorum in solidum agi potest:

2. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

NE in (48) plures (49) adversarios distringatur, qui cum uno contraxerit.

3. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

NEc quicquam facere, quotam quisque portionem in nave habeat: eumque qui (50) præstiterit, societatis judicio a cæteris consecuturum.

2. *De servo plurium exercitore.* 3. *De alienatione aut morte servi exercitoris. De morte magistri.* 4. *De tempore harum actionum. De heredibus.*

4. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI tamen plures per se navem exerceant, pro portionibus exercitionis conveniuntur: neque enim invicem sui magistri videntur. §. 1. Sed si plures exerceant, unum autem de numero suo magistrum fecerint, hujus nomine in solidum poterunt conveniri. §. 2. Sed si servus plurium (51), navem exerceat voluntate eorum, idem placuit, quod in pluribus exercitoribus: plane si unius ex omnibus voluntate exercuit, in solidum ille tenebitur: & ideo puto, & in superiore casu in solidum omnes teneri. §. 3. Si servus sit, qui navem exercuit voluntate domini, & alienatus (52) fuerit, nihilominus is, qui eum alienavit, tenebitur: proinde, & si decesserit servus, tenebitur: nam & magistro defuncto tenebitur.

§. 4. Hæ actiones (53) perpetuo, & heredibus, & in heredes dabuntur: proinde & si servus, qui voluntate domini exercuit, decessit, etiam post annum dabitur hæc actio, quamvis de peculio ultra annum non detur.

Si quis cum servo suo exercitore alterius, vel cum servo communi. 1. *Vel cum servo suo magistro contraxerit.* 2. *Si unus ex multis exercitoribus cum Magistro contraxerit.*

5. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SI eum, qui in mea potestate sit, magistrum navis habeas, mihi quoque in te competit actio, si quid cum eo contraxero. Idem [est], si communis servus nobis erit: ex locato (54) tamen mecum ages, quod operas servi mei conduxeris: quia & si cum alio contraxisset: ageres mecum, ut actiones, quas eo nomine haberem, tibi præstarem: quemadmodum cum libero, si quidem conduxisses, experieris: quod si gratuitæ operæ fuerint, mandati ages. §. 1. Item si servus meus navem exercebit (55), & cum magistro ejus contraxero, nihil obstabit (56), quominus adversus magistrum experiar actione (57): quæ mihi vel jure civili (58) vel honorario competit: nam & cuivis alii non obstat hoc Edictum, quo minus cum magistro agere possit, hoc enim Edicto non transfertur actio, sed adjicitur (59). §. 2. Si unus ex his exercitoribus cum magistro (60) navis contraxerit, agere cum aliis exercitoribus poterit (61).

Si servus non voluntate domini exerceat. 1. *De servo communi.*

6. PAULUS lib. 6. Brevium.

SI servus non (62) voluntate (63) domini navem exercuerit, si sciente (64) eo, quasi (65) tributoria: si ignorante, de peculio actio dabitur. §. 1. Si communis (66) servus voluntate dominorum exerceat navem, in singulos dari debebit in solidum actio.

Si quæratur, an creditum sit in id, cui magister. 2. *Vel institor præpositus erat.*

7. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

LUcius Titius Stichum magistrum navis (67) præposuit: is pecuniam mutuatus, cavit, *se* (68) *in refectionem navis eam accepisse*: Quæsitum est, an non aliter Titius exercitoria teneretur, quam si creditor probaret (69), pecuniam in refectionem navis esse consumptam? Respondit, creditorem utiliter acturum (70), si (71), cum pecunia crederetur, navis in ea causa fuisset, ut refici deberet: etenim ut non oportet creditorem ad hoc adstringi, ut ipse reficiendæ navis curam susci-

[illegible]

suscipiat, & negotium domini gerat (quod certe futurum sit, si necesse (1) habeat probare, pecuniam in refectionem erogatam esse), ita illud exigendum, ut sciat in hoc se credere, cui rei magister quis sit præpositus: quod certe aliter fieri non potest, quam si illud quoque sciarit, necessariam refectioni pecuniam esse: quare etsi in ea causa fuerit navis, ut refici deberet, multo tamen major pecunia credita fuerit, quam ad eam rem esset necessaria, non debere in solidum adversus dominum navis actionem dari. §. 1. Interdum etiam illud æstimandum, an in eo loco pecunia credita sit, in quo id, propter quod credebatur, comparari potuerit: quid enim (inquit) si ad velum emendum in ejusmodi insula pecuniam quis crediderit, in qua omnino velum comparari non potest? Et in summa aliquam (2) diligentiam in ea creditorem debere præstare. §. 2. Eadem fere (3) dicenda ait & si, de institoria actione quæratur: Nam tunc quoque creditorem scire debere, necessariam esse mercis comparationem, cui emendæ servus sit præpositus, & sufficere, si in hoc crediderit: non etiam illud exigendum, ut ipse curam (4) suscipiat, an in hanc rem pecunia eroganda est.

TIT. II.

DE LEGE RHODIA (5) DE JACTU.

Summa hujus legis.

1. PAULUS lib. 2. (6) Sententiarum.

LEge Rhodia cavetur. *Ut (7) si levandæ (8) navis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur, quod (9) pro omnibus datum est.*

Quæ actiones dantur pro contributione. 1. *De nave deteriorata, aut armamentis spoliata.* 2. *Qui, & quantum, & pro quibus rebus conferunt.* 3. *De nave a piratis redempta, de rebus ablatis a prædonibus.* 4. *Quantum conferri debet.* 5. *De servis, qui in mari perierunt.* 6. *Si quis ex vectoribus solvendo non sit.* 7. *Si res jactæ apparuerint.* 8. *De dominio rei jactæ.*

2. IDEM lib. 34. ad Edictum.

SI laborante nave, jactus factus est, amissarum mercium domini, si merces vehendas locaverant, ex locato cum magistro navis agere debent; is deinde cum reliquis, quorum merces salvæ sunt, ex conducto, ut detrimentum pro portione communicetur, agere potest. Servius quidem respondit, ex locato agere cum magistro navis debere, ut cæterorum vectorum merces retineat, donec portionem damni præstent. Imo, etsi retineat (10) merces magister, ultro (11) ex locato habiturus est actionem cum vectoribus: quid enim, si vectores sint, qui nullas sarcinas habeant? plane commodius est, si sint, retinere eas. † At, si non [&] totam navem conduxerit, ex conducto aget (12); sicut vectores, qui loca (13) in nave conduxerunt: æquissimum enim est, commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum, consecuti sunt, ut merces suas salvas haberent. §. 1. Si conservatis mercibus deterior facta sit navis, aut si quid exarmaverit (14), nulla facienda est collatio: quia dissimilis earum rerum causa sit, quæ navis gratia parantur, & earum, pro quibus mercedem aliquis acceperit: nam & si faber incudem aut malleum fregerit, non imputaretur ei, qui locaverit opus: sed si voluntate vectorum vel propter aliquem metum id detrimentum factum sit, hoc ipsum sarciri oportet. §. 2. Cum in eadem nave varia mercium genera complures mercatores coegissent, præterea que (15) multi vectores servi liberique in ea navigarent, tempestate gravi orta, necessario jactura facta erat: Quæsita deinde sunt hæc: an omnes (16) jacturam præstare oporteat: & si qui tales merces imposuissent, quibus navis non oneraretur, velut gemmas, margaritas? & quæ portio præstanda est? & an etiam pro liberis capitibus dari oporteat? & qua actione ea res expediri possit? *Placuit*, omnes, quorum interfuisset jacturam fieri, conferre oportere, quia id tributum observatæ (17) res deberent: itaque dominum etiam navis pro portione obligatum esse: jacturæ summam pro rerum pretio distribui oportet: corporum liberorum æstimationem (18) nullam fieri posse: ex (19) conducto dominos rerum amissarum cum nauta, id est, cum magistro acturos. † Itidem *agitatum* est, an etiam vestimentorum cujusque, & annulorum æstimationem fieri oporteat? Et omnium visum est, nisi si qua consumendi causa imposita forent: quo in numero essent cibaria, eo magis, quod, si (20) quando ea defecerint in navigationem, quod quisque haberet, in commune conferret. §. 3. Si navis a piratis redempta sit, Servius, Ofilius, Labeo, omnes conferre debere ajunt. Quod (21) vero prædones abstulerint (22), eum perdere, cujus fuerint: nec conferendum ei, qui suas merces redemerit.

§. 4. Portio autem pro æstimatione rerum, quæ salvæ sunt, & earum, quæ amissæ sunt, præstari solet. nec (23) ad rem pertinet, si hæ, quæ amissæ sunt, pluris veniri (24) poterunt (25): quoniam detrimenti (26), non lucri, fit præstatio. Sed in his rebus, quarum nomine conferendum est, æstimatio debeat haberi, non quanti emptæ sint, sed quanti venire possunt. §. 5. Servorum quoque, qui in mari perierunt, non magis æstimatio facienda est, quam si [qui] ægri in nave decesserint, aut aliqui sese præcipitaverint.

§. 6. Si quis ex vectoribus solvendo non sit, hoc detrimentum magistri navis non erit: nec enim fortunas cujusque nauta excutere debet. §. 7. Si res quæ jactæ sunt, apparuerint (27), exoneratur collatio: quod si jam contributio facta sit, tunc hi, qui solverint, agent ex locato cum magistro, ut is ex conducto experiatur, & quod exegerit reddat. §. 8. Res autem jacta domini manet, nec fit adprehendentis: quia pro derelicto non habetur.

De instrumento navis dejecto.

3. PAPINIANUS lib. 19. Responsorum.

CUm arbor (28), aut aliud navis instrumentum, removendi communis periculi causa, dejectum est, contributio debetur.

De mercibus in scapham trajectis. 1. *De mercibus per urinatores extractis.* 2. *De mercibus, quæ in navi remanserunt, deterioratis.*

4. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

NAvis (29) onustæ levandæ causa, quia intrare flumen vel portum non poterat cum onere, si quædam merces in scapham (30) trajectæ sunt, ne aut extra flumen periclitetur, aut in ipso ostio vel portu, eaque scapha summersa est, ratio haberi debet inter eos, qui in nave merces salvas habent, cum his, qui in scapha perdiderunt: proinde, tanquam si jactura facta esset. Idque Sabinus [quoque] lib. 11. Responsorum probat. † Contra, si scapha cum parte mercium salva est, navis periit, ratio haberi non debet eorum, qui in navi perdiderunt: quia jactus in tributum nave salva venit. §. 1. Sed si navis (31), quæ in tempestate, jactu mercium unius mercatoris, levata est, in alio loco submersa est, & aliquorum mercatorum merces per urinatores extractæ sunt data mercede, rationem haberi debere ejus, cujus merces in navigatione levandæ navis causa jactæ sunt ab his, qui postea sua per urinatores (32) servaverunt, Sabinus æque respondit (33): Eorum vero, qui ita servaverunt, invicem rationem haberi non debere ab eo, qui in navigatione jactum fecit, si quædam ex his mercibus per urinatores extractæ sunt: eorum enim merces non possunt videri servandæ navis causa jactæ esse, quæ periit. §. 2. Cum autem jactus de nave factus est, & alicujus res, quæ in navi remanserunt, deteriores factæ sunt, videndum an conferre cogendus sit: quia non debet duplici (34) damno onerari, & collationis, & quod res deteriores factæ sunt. Sed defendendum est, hunc conferre debere pretio præsentis rerum: itaque (verbi gratia) si vicenum merces duorum fuerunt & alterius (35) aspergine (36) decem esse cœperunt, ille, cujus res integræ sunt, pro viginti conferat, hic pro decem. Potest tamen dici etiam illa sententia, distinguentibus nobis deteriores ex qua causa factæ sunt, id est, utrum propter jacta nudatis rebus damnum secutum est, an vero alia ex causa: veluti quod alicubi jacebant merces in angulo aliquo, & unda penetravit: tunc enim conferre debebit. † An (37) ex priore causa, collationis onus pati non debet: quia jactus etiam hunc læsit? Adhuc numquid & si aspergine propter jactum [res] deteriores factæ sunt? sed distinctio subtilior adhibenda est, quid plus sit in damno, an in collatione: [si] (verbi gratia) hæ res viginti fuerunt, & collatio quidem facit decem, damnum autem duo: deducto hoc, quod damnum passus est, reliquum conferre debeat.

† Quid ergo, si plus in damno erit, quam in collatione? Utputa decem aureis res deteriores factæ sunt, duo autem collationis sunt? Indubitate utrumque onus pati non debet. Sed hic videamus, num & ipsi conferre oporteat? quid enim (38) interest, jactatas res meas amiserim, an nudatas deteriores habere cœperim? Nam sicut ei, qui perdiderit, subvenitur; ita & ei subveniri oportet, qui deteriores propter jactum res habere cœperit: hæc ita Papirius Fronto (39) respondit.

De mercibus ex naufragio liberatis. 1. *De arbore cæsa.*

5. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

AMissæ (40) navis damnum, collationis consortio non (41) sarcitur per eos (42), qui merces suas naufragio liberaverunt: nam hujus æquitatem tunc admitti placuit, cum jactus remedio cæteris in communi periculo, salva navi, consultum est. §. 1. Arbore cæsa (43), ut navis cum mercibus liberari possit, æquitas contributionis habebit locum.

De

(1) Aliud est in minorum causa. l. 2. C. si adversus credit. & civitatis interdum. vide l. ... supr. de re ... (2) Curiosum creditorem esse oportet, quoties pecuniam credit ad navis refectionem. (3) Fere; hanc particulam, inquam, non esse [illegible] ... [illegible]

... omissæ, quanti emptæ sunt, æstimantur, non quanti venire potuerunt: non enim lucri, sed detrimenti habetur ratio. [illegible] ... (43) [illegible] ... servandæ navis & mercium causa. Synops. ibid. cap. 13.

De sumptu instruendæ navis causa facto.

6. JULIANUS lib. 86. Digestorum.

NAvis (1), adversa tempestate depressa, ictu fulminis deustis armamentis (2), & arbore (3), & antenna, Hipponem (4) delata est, ibique tumultuariis (5) armamentis ad (6) præsens comparatis, Ostiam (7) navigavit, & onus integrum pertulit. Quæsitum est, an hi, quorum onus fuit, nautæ pro damno conferre debeant? Respondit, non debere: hic enim sumptus instruendæ magis navis, quam conservandarum mercium gratia factus est.

De servatis ex nave depressa vel dejecta.

7. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

CUm (8) depressa navis aut dejecta esset, quod quisque ex ea suum servasset, sibi servare respondit, tanquam ex incendio.

De rei jactæ dominio.

8. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

QUi levandæ navis gratia res aliquas projiciunt, non (9) hanc mentem habent, ut eas pro (10) derelicto habeant, quippe si invenerint eas ablaturos; & si suspicati fuerint, in quem locum ejectæ sunt, requisituros: ut perinde sint, ac si quis onere pressus, in (11) viam rem abjecerit, mox cum aliis reversurus, ut eandem auferret.

De his, qui naufragium fecerunt, direptis a Publicanis. De auctoritate legis Rhodiæ.

9. VOLUSIUS MÆCIANUS ex lege Rhodia (12).

Ἀξίωσις (13) Εὐδαίμονος Νικομηδέως πρὸς Ἀντωνῖνον βασιλέα. Κύριε βασιλεῦ Ἀντωνῖνε, ναυφράγιον (14) ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, διηρπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων. Ἀντωνῖνος εἶπεν Εὐδαίμονι, Ἐγὼ μὲν τοῦ (15) κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης (16), τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μή τις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θειότατος Αὔγουστος ἔκρινεν. *Id est*, Deprecatio Eudæmonis Nicomediensis ad Antoninum Imperatorem. *Domine Imperator Antonine, naufragium in Italia facientes, direpti sumus a Publicanis Cyclades insulas habitantibus.* Respondit Antoninus Eudæmoni: *Ego quidem mundi Dominus* (17), *lex autem maris, lege id Rhodia, quæ de rebus nauticis præscripta est, judicetur, quatenus* (18) *nulla nostrarum legum adversatur. Hoc idem Divus quoque Augustus judicavit.*

De morte mancipii in navem impositi. 1. De rebus, quæ cum nave perierunt, aut die statuto non fuere eo loci, quo vehi debuerunt, expositæ.

10. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI vehenda (19) mancipia conduxisti, pro eo mancipio, quod in nave mortuum est (20), vectura tibi non debetur. Paulus: Imo (21), quæritur, quid actum est: utrum [ut] pro his, qui impositi, an pro his, qui deportati essent, merces daretur: quod si hoc apparere non poterit, satis erit pro nauta, si probaverit impositum esse mancipium. §. 1. Si ea conditione navem conduxisti, *ut ea merces tuæ portarentur*, easque merces nulla nauta necessitate coactus, in (22) navem deteriorem, cum id sciret, te fieri nolle, transtulit, & merces tuæ cum ea nave perierunt, in qua novissime vectæ sunt, habes ex conducto [locato (23)] cum priore nauta actionem. Paulus: Imo contra, si modo ea navigatione utraque navis periit, cum id sine dolo & culpa nautarum factum esset. † Idem juris erit, si prior nauta publice retentus, navigare cum tuis mercibus prohibitus fuerit. † Idem juris erit, cum ea conditione a te conduxisset (24), *ut certam pœnam tibi præstaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem devehendas eas merces locasset* (25), nec per eum staret, quo minus remissa (26) sibi [ea] pœna spectaret. † Idem juris in eodem genere cogitationis (27) observabimus: si probatum fuerit (28), nautam morbo impeditum, navigare non potuisse. † Idem dicemus, si navis ejus vitium fecerit sine dolo malo, & culpa ejus. §. 2. Si conduxisti navem amphorarum duo milium, & ibi amphoras portasti, pro duobus milibus amphorarum pretium (29) debes. Paulus: Imo si (30) aversione (31) navis conducta est, pro duobus milibus debetur merces (32): si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes, quot portasti.

T I T. III.

DE (33) INSTITORIA (34) ACTIONE.

De actionibus ei, qui institorem præposuit, aut in eum competentibus.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

ÆQuum (35) Prætori visum est, sicut (36) commoda sentimus ex actu institorum, ita (37) etiam obligari nos ex contractibus ipsorum, & conveniri. † Sed non idem facit circa eum qui institorem præposuit, ut experiri possit: sed si quidem servum proprium institorem habuit, potest esse securus, adquisitis sibi actionibus: si autem vel alienum servum, vel etiam hominem liberum, actione deficietur: ipsum tamen institorem vel dominum ejus convenire poterit, vel mandati, vel negotiorum gestorum. Marcellus autem ait, debere dari (38) actionem ei, qui institorem præposuit, in eos, qui cum eo contraxerint.

2. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

EO nomine, quo institor contraxit, si modo aliter rem suam servare non potest.

Institoris etymologia. Qui dicantur institores.

3. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

I*Nstitor* appellatus (39) est ex eo, quod negotio gerendo instet: nec multum facit, tabernæ sit præpositus, an cuilibet (40) alii (41) negotiationi:

4. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

CUm interdum etiam ad homines honestos adferant merces, & ibi vendant (42). Nec mutat causam actionis (43) locus (44) vendendi, emendive, cum utroque modo verum sit, institorem emisse, aut vendidisse.

8. *De libitinario, & pollinctore.* 9. *De servo pistoris vendente panem.* 10. *De discipulo fullonis.* 11. *Quibus ex causis hæc actio competit.* 16. *De fidejussore institoris.* 17. *Si decesserit is, qui præposuit.* 18. *Si procurator, tutor, curator præposuerit.*

5. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

CUicunque (45) igitur negotio præpositus sit, institor recte appellabitur.

§. 1. Nam & Servius libro primo ad Brutum ait, si quid cum insulario (46) gestum sit, vel eo, quem quis ædificio præposuit, vel frumento coemendo, in solidum eum teneri. §. 2. Labeo quoque scripsit, si quis (47) pecuniis fœnerandis, agris colendis, mercaturis redemptorisque (48) faciendis præposuerit, in solidum eum teneri. §. 3. Sed & si in mensa habuit quis (49) servum præpositum, nomine ejus tenebitur. §. 4. Sed etiam eos institores dicendos placuit, quibus vestiarii, vel lintearii (50), dant vestem circumferendam & distrahendam; quos vulgo *circitores* (51) appellamus. §. 5. Sed & muliones quis proprie institores appellet. §. 6. Item fullonum & sarcinatorum præpositus, stabularii quoque loco institorum habendi sunt. §. 7. Sed & si tabernarius servum suum peregre mitteret ad merces comparandas, & sibi mittendas, loco institoris habendum Labeo scripsit. §. 8. Idem ait, si libitinarius (52), quos Græce νεκροθάπτας (53), id est, *mortuorum sepultores*, vocant, servum pollinctorem (54) habuerit, isque mortuum spoliaverit, dandum in eum quasi institoriam actionem: quamvis & furti & injuriarum actio competeret.

[illegible]

§. 9. Idem Labeo ait, Si quis pistor servum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem vendendum, deinde is pecunia accepta præsenti *ut per dies singulos eis panem præstaret*, conturbaverit, dubitari non oportet, quin, si permisit ei ita dari summas, teneri debeat. §. 10. Sed & cum fullo peregre proficiscens rogasset, *ut discipulis suis* (1), *quibus tabernam instructam tradiderat, imperaret*, post cujus profectionem vestimenta discipulus accepisset, & fugisset, fullonem non teneri, si quasi procurator fuit relictus. sin vero quasi institor, teneri eum: plane si (2) adfirmaverit mihi, recte me credere operariis suis, non institoria, sed ex locato tenebitur. §. 11. Non tamen omne, quod cum institore geritur, obligat eum, qui (3) præposuit: sed (4) ita, si ejus rei gratia, cui præpositus fuerit, contractum est, id est, dumtaxat ad id, ad quod eum præposuit. §. 12. Proinde si præposui *ad mercium distractionem*, tenebor nomine ejus ex empto actione. † Item si forte *ad emendum* [eum] præposuero, tenebor dumtaxat ex vendito. Sed neque, si *ad emendum*, & ille vendiderit: neque, *si ad vendendum*, & ille emerit, debebit teneri. Idque Cassius probat.

§. 13. Sed si pecuniam quis crediderit institori *ad emendas merces* præposito, locus est institoriæ. † Idemque (5), & si *ad pensionem* (6) *pro* (7) *taberna exsolvendam*; quod ita verum puto, nisi prohibitus fuit mutuari. §. 14. Si ei, quem *ad* (8) *vendendum emendumve oleum* præposui, mutuum oleum datum sit, dicendum erit institoriam locum habere. §. 15. Item si (9) institor, cum oleum vendidisset, anulum (10) arrhæ nomine acceperit, neque eum reddat, dominum institoria teneri: nam ejus rei, in quam præpositus est, contractum est: nisi (11) forte mandatum ei fuit, præsenti pecunia vendere. † Quare (12) si forte pignus (13) institor ob pretium acceperit, institoriæ locus erit.

§. 16. Item fidejussori (14), qui pro institore intervenerit institoria competit: ejus enim rei sequela est. §. 17. Si [ab alio] institor sit præpositus, is tamen decesserit, qui præposuit, & heres (15) ei exstiterit, qui eodem institore utatur, sine dubio teneri eum oportebit: nec non si ante aditam hereditatem cum eo contractum est, æquum est ignoranti dari institoriam actionem. §. 18. Sed & si procurator meus (16), tutor, curator, institorem præposuerit, dicendum erit, veluti a me præposito, dandam institoriam actionem.

6. Paulus lib. 30. ad Edictum.

SEd & in ipsum procuratorem, si (17) omnium rerum procurator est, dari debebit institoria.

Si negotiorum gestor præposuit. 1. De institoris & præponentis sexu, conditione, 2. Et ætate.

7. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SEd & si quis meam rem gerens præposuerit, & ratum (18) habuero, idem erit dicendum. §. 1. Parvi (19) autem refert, quis sit institor: masculus, an fœmina, liber (20), an servus proprius vel alienus: Item, quisquis (21) præposuit: nam & si mulier præposuit, competet institoria, exemplo (22) exercitoriæ (23) actionis: & si mulier (24) sit præposita, tenebitur etiam ipsa. † Sed & si (25) filiafamilias sit, vel ancilla præposita, competit institoria actio. §. 2. Pupillus autem institor obligat eum, qui eum præposuit (26), institoria actione: quoniam sibi (27) imputare debet, qui eum præposuit.

8. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

NAm [&] plerique pueros puellasque tabernis (28) præponunt.

9. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

VErum si ipse pupillus præposuerit, si quidem tutoris auctoritate, obligabitur: si minus (29), non.

10. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

EAtenus tamen dabitur in eum actio, quatenus (30) ex ea re locupletior est.

1. De præscriptione, ne contrahatur. 7. An concurrant institoria, & tributoria. 8. Si vicarium servi tui institorem fecero, tuque cum eo contraxeris.

11. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SEd si pupillus heres (31) extiterit ei, qui præposuerat, æquissimum erit, pupillum teneri, quamdiu præpositus manet: removendus (32) enim fuit a tutoribus, si nollent opera ejus uti. §. 1. Sed & si minor vigintiquinque annis erit, qui præposuit, auxilio (33) ætatis utetur non sine causæ (34) cognitione. §. 2. De quo palam (35) proscriptum fuerit, *ne cum eo contrahatur*, is præpositi loco non habetur: non enim permittendum erit cum institore contrahere: sed, si quis nolit contrahi, prohibeat: cæterum, qui præposuit, tenebitur ipsa præpositione. §. 3. *Proscribere palam* (36) sic accipimus, claris (37) literis, unde de plano (38) recte legi possit, ante (39) tabernam scilicet vel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur, non in loco remoto, sed in evidenti. Literis, utrum Græcis, an Latinis? Puto secundum (40) loci conditionem: ne (41) quis causari possit ignorantiam literarum: Certe si quis dicat, ignorasse (42) se literas vel non observasse, quod propositum erat, cum multi (43) legerent, cumque palam esset propositum, non audietur. §. 4. Proscriptum (44) autem (45) perpetuo (46) esse oportet. Cæterum si [per] id temporis, quo propositum non erat, vel obscurata (47) proscriptione contractum sit, institoria locum habebit. Proinde si dominus quidem mercis proscripsisset, alius (48) autem sustulit, aut vetustate vel pluvia, vel quo simili (49) contingit, ne proscriptum esset, vel non pareret, dicendum, eum, qui præposuit, teneri. † Sed si ipse institor decipiendi mei causa detraxit, dolus (50) ipsius præponenti nocere debet, nisi (51) particeps doli fuerit, qui contraxit. §. 5. Conditio (52) autem præpositionis servanda est: quid enim, si (53) certa lege vel interventu cujusdam personæ, vel sub pignore voluit cum eo contrahi, vel ad certam rem? Æquissimum erit, id servari, in quo præpositus est. † Item si plures habuit institores, vel cum omnibus simul contrahi voluit, vel cum uno solo; sed & si denunciavit (54) cui, ne cum eo contraheret: non debet institoria teneri: nam & certam personam possumus prohibere contrahere, vel certum genus hominum vel negotiatorum; vel certis hominibus permittere. Sed si (55) alias cum alio contrahi vetuit continua (56) variatione (57), danda est omnibus adversus eum actio: neque enim decipi (58) debent contrahentes. §. 6. Sed si (59) in totum prohibuit cum eo contrahi, præpositi loco non habetur: (60) cum magis (61) hic custodis sit loco, quam institoris: Ergo nec vendere mercem hic poterit, nec modicum quid ex taberna. §. 7. Si (62) institoria recte (63) actum est, tributoria ipso jure locum non habet: neque enim potest habere locum tributoria in merce dominica: quod si non fuit institor dominicæ mercis, tributoria superest actio.

§. 8. Si a servo tuo operas vicarii ejus conduxero, & eum merci meæ institorem fecero, isque tibi mercem vendiderit, emptio est: nam, cum (64) dominus a servo emit, est emptio, licet (65) non sis dominus obligatus, usque adeo, ut etiam pro emptore & possidere & usucapere (66) dominus possit.

12. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

ET ideo utilis (67) institoria actio adversus me tibi competet: mihi vero adversus te, vel de peculio dispensatoris, si ex conducto agere velim: vel de peculio vicarii, quod ei mercem vendendam mandaverim, pretiumque quo emisti, in rem tuam versum videri poterit, eo quod debitor servi tui factus esses.

Si sæpius agatur institoria. 1. De novatione. 2. De pluribus præponentibus.

13. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

HAbebat quis servum merci (68) oleariæ (69) præpositum Arelatæ (70): eundem & mutuis pecuniis accipiendis: acceperas mutuam pecuniam: putans creditor ad merces eum accepisse, egit proposita (71) actione: probare non potuit

tuit (1), mercis gratia eum accepisse: Licet contumpta est actio, nec amplius agere poterit (2), quasi pecuniis quoque mutuis accipiendis esset præpositus, tamen Julianus utilem ei actionem competere ait. §. 1. Meminisse autem oportebit, institoria dominum ita demum teneri, si non novaverit (3) quis eam obligationem, vel ab institore, vel ab alio novandi animo, stipulando.

§. 2. Si duo pluresve tabernam exerceant, & servum, quem ex disparibus partibus habebant, institorem (4) præposuerint, utrum pro dominicis partibus teneantur, an pro æqualibus: an pro portione mercis an vero in solidum, Julianus quærit? Et verius esse ait, exemplo exercitorum, & de peculio actionis, in solidum unumquemque conveniri posse: & quidquid is præstiterit, qui conventus est societatis judicio (5), vel communi dividundo consequatur: quam sententiam & supra probavimus.

14. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

IDem erit, & si alienus servus communi merci præpositus sit: nam adversus utrumque (6) in solidum actio dari debet, & quod quisque præstiterit, ejus partem societatis, vel communi dividundo judicio consequetur: certe ubicumque actio societatis vel communi dividundo cessat, quemque pro parte sua condemnari oportere constat, veluti si is, cujus servo creditum est, duobus heredibus institutis, ei servo libertatem dederit: nam heredum (7) quisque pro sua parte conveniendi sunt, quia cessat inter eos communi dividundo judicium.

De tempore harum actionum. De herede.

15. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

NOvissime sciendum est, has (8) actiones perpetuo (9) dari, & in heredem (10), & heredibus.

De villico.

16. PAULUS lib. 29. ad Edictum.

SI (11) cum villico (12) alicujus contractum sit, non datur in dominum actio (13): quia villicus propter (14) fructus percipiendos non (15) propter quæstum præponitur. Si tamen villicum distrahendis quoque mercibus præpositum habuero, non erit iniquum, exemplo (16) institoriæ actionem in me competere.

Si quis mancipiis vel jumentis, pecoribusve emendis, vendendisve præpositus sit. 1. De servo alieno præposito. 2. De morte ejus, qui præposuit. 4. De denunciatione, ne institori credatur. 5. De actione directa.

17. IDEM lib. 30. ad Edictum.

SI quis mancipiis vel jumentis, pecoribusve emendis vendendisque præpositus sit, non solum institoria competit adversus eum, qui præposuit, sed etiam redhibitoria, vel ex stipulatu dupla simplæve in solidum actio danda est.

§. 1. Si servum Titii institorem habueris, vel tecum ex hoc Edicto, vel cum Titio ex inferioribus Edictis agere potero: sed si tu cum eo contrahi vetuisti (17), cum Titio duntaxat agi poterit. §. 2. Si impubes patri habenti institorem, heres extiterit, deinde cum his contractum fuerit, dicendum est, in pupillum dari actionem, propter utilitatem promiscui usus (18): quemadmodum ubi post mortem tutoris, cujus auctoritate institor præpositus est, cum eo contrahitur (19). §. 3. Eius contractus certe nomine, qui ante aditam hereditatem intercessit, etiam si furiosus heres existat, dandam [esse] actionem etiam Pomponius scripsit: non enim imputandum est ei, qui sciens (20) dominum decessisse, cum institore exercente mercem contrahat. §. 4. Proculus ait, si denunciavero tibi, *ne servo a me præposito crederes*, exceptionem dandam (21), *si ille illi non denunciaverit, ne illi servo crederet*. Sed si ex eo contractu peculium habeat (22), aut in rem meam versum sit, nec velim, quo locupletior sim, solvere, replicari de dolo [malo] oportet, nam videri (23) me dolum [malum] facere, qui ex aliena jactura lucrum quæram. §. 5. Ex hac causa (24) etiam condici (25) posse verum est.

Definitio institoris.

18. IDEM lib. singul. de Variis lectionibus.

INstitor (26) est, qui tabernæ, locove (27), ad emendum, vendendumve præponitur (28), quique sine loco (29) ad eundem (30) actum præponitur.

De procuratore accipiendis pecuniis præposito. 1. De manumissione institoris. 2. Si pater pro filio institore fidejusserit. 3. Quibus ex causis institoria competit.

19. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

IN eum, qui (31) mutuis accipiendis pecuniis procuratorem præposuit, utilis ad (32) exemplum institoriæ dabitur actio: quod æque faciendum erit & si procurator solvendo sit, qui stipulanti pecuniam promisit. §. 1. Si (33) dominus, qui servum institorem apud mensam pecuniis accipiendis habuit, post libertatem quoque datam, idem per libertum negotium exercuit, varietate status (34) non mutabitur periculi causa. §. 2. Tabernæ præpositus a patre filius, mercium causa mutuam pecuniam accepit: pro eo pater fidejussit. Etiam (35) institoria ab eo petetur, cum (36) acceptæ pecuniæ speciem (37) fidejubendo negotio tabernæ miscuerit. §. 3. Servus (38) pecuniis tantum (39) fœnerandis præpositus, per intercessionem æs alienum suscipiens, ut institorem (40), dominum in solidum jure Prætorio non adstringit: quod autem pro eo, qui pecuniam fœneravit (41), per delegationem (42) alii promisit, a domino recte petetur: cui pecuniæ creditæ contra eum, qui delegavit, actio quæsita est.

De morte præponentis.

20. SCÆVOLA lib. 5. Digestorum.

LUcius Titius mensæ nummulariæ, quam exercebat, habuit libertum (43) præpositum, is Gajo Sejo cavit in hæc verba: *Octavius* (44) *Terminalis, rem agens Octavii* (45) *Felicis, Domitio Felici salutem. Habes* (46) *penes mensam patroni mei denarios mille, quos denarios vobis numerare debebo pridie Kalendas Maias*: Quæsitum est, Lucio Titio defuncto sine herede, bonis ejus venditis, an ex epistola jure conveniri Terminalis possit? Respondit, nec jure his verbis obligatum (47), nec æquitatem conveniendi eum superesse: cum id institoris officio, ad fidem mensæ præstandam (48), scripsisset.

T I T. IV.

DE TRIBUTORIA (49) ACTIONE.

Utilitas edicti. 1. Mercis appellatione quid contineatur. 2. Differentia mercis peculiaris, & peculii. 3. De scientia & patientia domini. 4. Potestatis verbum quomodo accipitur. 5. De his, qui bona fide serviunt vel in quibus usumfructum habemus.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

HUjus (50) quoque (51) Edicti non minima utilitas est: ut (52) dominus, qui alioqui in servi (53) contractibus privilegium (54) habet (quippe cum de peculio dumtaxat teneatur, cujus peculii æstimatio, deducto (55), quod domino debetur, fit); tamen si scierit (56) servum peculiari merce negotiari, velut extraneus creditor, ex hoc Edicto in (57) tributum vocatur (58).

§. 1. Licet *mercis* (59) appellatio angustior sit, ut neque ad servos, fullones, vel sarcinatores, vel textores, vel venaliciarios (60) pertineat, tamen Pedius lib. xv. scribit, ad omnes negotiationes porrigendum Edictum. §. 2. *Peculiarem* autem *mercem*, non (61) sicuti *peculium* accipimus: quippe peculium deducto (62), quod domino debetur, accipitur: merx peculiaris, etiamsi (63) nihil sit in peculio, dominum tributoria obligat: ita demum, si sciente eo negotiabitur. §. 3. *Scientiam* (64) hic eam accipimus, quæ habet & voluntatem. Sed (ut ego puto) non voluntatem, sed patientiam (65): non (66) enim velle debet dominus, sed non nolle: si igitur scit, & non protestatur & contradicit,

cit, tenebitur actione tributoria. §. 4. *Potestatis* (1) verbum ad omnem sexum, item (2) ad omnes, qui sunt alieno [juri] subjecti, porrigendum erit. §. 5. Non solum ad servos pertinebit tributoria actio, verum ad eos quoque, qui (3) nobis bona fide serviunt: sive liberi, sive servi alieni sunt, vel in quibus usumfructum habemus:

2. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

UT tamen merx, qua (4) peculiariter negotietur, ad nos pertineat.

De servo communi. 1. De servo pupilli vel furiosi.

3. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd si (5) servus communis sit, & ambo sciant domini, in utrumlibet ex illis dabitur actio: at si alter scit, alter ignoravit, in eum, qui scit, dabitur actio: deducetur tamen solidum, quod ei, qui ignoravit, debetur. Quod si ipsum quis ignorantem convenerit, quoniam de peculio convenitur, deducetur etiam id, quod scienti debetur: & quidem in solidum: nam & si ipse de peculio conventus esset, solidum, quod ei deberetur, deduceretur. Et ita Julianus lib. XII. Digestorum scripsit. §. 1. Si servus pupilli vel furiosi sciente tutore, vel curatore, [in] merce peculiari negotietur, dolum quidem tutoris vel curatoris nocere pupillo (6) vel furioso non debere puto; nec tamen lucrosum esse debere: Et ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, si quid ad eum pervenerit. Idem & in furioso puto: quamvis Pomponius lib. VIII. (7) Epistolarum, si solvendo tutor sit, ex dolo ejus pupillum teneri scripsit. Et sane hactenus tenebitur, ut actionem, quam contra tutorem habeat, præstet. §. 2. Sed & si ipsius pupilli dolo factum sit, si ejus ætatis (8) sit, ut doli capax sit, efficere, ut teneatur: quamvis scientia ejus non (9) sufficiat ad negotiationem. Quid ergo est? Scientia quidem tutoris & curatoris debet facere locum huic actioni: dolus autem, quatenus noceat, ostendi (10).

4. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI pupillus, cujus tutor scierit, pubes factus vel furiosus, sanæ mentis (11) dolo admittant (12), tenentur ex hoc Edicto.

De scientia & dolo procuratoris. 1. De servo vicario. 2. De ancilla. 3. De institore servi. 4. De merce, & eo quod est extra mercem. 6. Qui vocantur in tributum. 7. De causa, ex qua domino debetur. 8. De merce pignerata. 9. Si domino vel eis debeatur, qui sunt in ejus potestate. 10. De pluribus dominis. 11. De peculio, & merce, & pretio mercis. 13. De instrumento tabernæ, & cæteris, quæ servus habet extra peculium. 14. De mancipiis. 15. De pluribus creditoribus separatis. 16. De duabus tabernis ejusdem negotiationis. 17. Qui sunt potiores vel non. 19. De tribuendo pro rata, si unus agat tributoria.

5. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

PRocuratoris (13) autem scientiam & dolum nocere debere domino, neque Pomponius dubitat, nec nos dubitamus.

§. 1. Si vicarius servi mei negotietur, si quidem me sciente, tributoria tenebor: si me ignorante, ordinario sciente, de peculio ejus actionem dandam, Pomponius libro sexagesimo scripsit: nec deducendum (14) ex vicarii peculio, quod ordinario debetur: cum id, quod mihi debetur, deducatur.

† Sed si uterque scierimus, & tributoriam & de peculio actionem competere ait: tributoriam, vicarii nomine: de peculio vero, ordinarii: eligere tamen debere agentem, qua potius actione experiatur: sic tamen, ut utrumque tribuatur, & quod mihi & quod servo debetur: cum, si servus ordinarius ignorasset, deduceretur integrum, quod ei a vicario debetur. §. 2. Sed & si ancilla (15) negotiabitur, admittendam tributoriam dicimus. §. 3. Item parvi refert, cum ipso servo contrahatur, an cum institore ejus. §. 4. *Mercis* (16) *nomine* merito adjicitur (17), ne (18) omnis negotiatio cum eo facta tributoriam inducat. §. 5. Per hanc actionem tribui jubetur, quod (19) ex ea merce, & quod eo nomine receptum est.

§. 6. In (20) tributum autem vocantur, qui in potestate habeant, cum creditoribus mercis. §. 7. Sed est quæsitum, dominus utrum ita demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeatur, an vero & si ex alia causa? Et Labeo ait, ex quacunque causa (21) ei debeatur: parvique referre, ante mercem, an postea ei debere quid servus cœperit: sufficere enim, quod privilegium deductionis perdidit. §. 8. Quid tamen, si qui contrahebant, ipsam mercem pignori acceperint? Puto debere dici præferendos (22) domino jure pignoris.

§. 9. Sive autem domino, sive his, qui in potestate ejus sunt, debeatur, utique erit tribuendum. §. 10. Sed si duo pluresve domini sint, utique omnibus tribuetur pro rata debiti sui.

§. 11. Non (23) autem totum peculium venit in tributum: sed (24) id dumtaxat, quod ex ea merce est, sive merces maneant, sive pretium earum receptum, conversumve est in peculium.

§. 12. Sed & si adhuc debeatur mercis nomine a quibusdam, quibus solebat servus distrahere, hoc quoque tribuetur, prout fuerit receptum. §. 13. Si præter mercem servus iste in taberna (25) habeat instrumentum, an hoc quoque tribuatur? Et Labeo ait, & hoc tribui, & est æquissimum: plerumque enim hic apparatus (26) ex merce est: imo semper (27). Cætera tamen, quæ extra hæc in peculium habuit, non tribuentur: ut puta argentum habuit vel aurum: nisi si hæc ex merce comparavit. §. 14. Item si (28) mancipia in negotiatione habuit ex merce parata, etiam hæc tribuentur. §. 15. Si plures habuit servus (29) creditores, sed quosdam in mercibus certis (30), an omnes in iisdem confundendi erunt (31), & omnes in tributum vocandi: utputa, duas negotiationes exercebat, puta sagariam (32), & linteariam, & separatos habuit creditores? Puto, separatim eos in tributum vocari: unusquisque enim eorum merci magis, quam ipsi, credidit. §. 16. Sed si (33) duas tabernas ejusdem negotiationis exercuit, & ego fui tabernæ (verbi gratia) quam ad Bucinum (34) habuit, ratiocinator: alius ejus, quam trans Tiberim, æquissimum puto, separatim (35) tributionem faciendam: ne ex alterius re merceve alii indemnes fiant, alii damnum sentiant. §. 17. Plane si in eadem (36) taberna merces deferebantur, licet hæ, quæ exstant, ex (37) unius creditoris pecunia sint comparatæ, dicendum erit, omnes in tributum venire, nisi fuerint creditori pigneratæ.

§. 18. Sed si dedi mercem meam vendendam, & exstat, videamus, ne iniquum sit, in tributum me vocari? Et si quidem in creditum ei abii, tributio locum habebit: enimvero si non abii, quia res venditæ non alias desinunt esse meæ, quamvis vendidero, nisi (38) ære soluto vel fidejussore dato, vel alias satisfacto, dicendum erit, vindicare (39) me posse. §. 19. Tributio autem fit pro (40) rata ejus, quod cuique debeatur: & ideo, si unus creditor veniat desiderans tribui integram portionem, consequitur: sed quoniam fieri potest, ut alius quoque vel alii existere possint mercis peculiaris creditores, cavere (41) debet creditor iste, *pro rata se refusurum, si forte alii emerserint creditores.*

6. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

NOn (42) enim hæc actio, sicut de peculio, occupantis (43) meliorem causam facit, sed æqualem (44) conditionem quandoque agentium.

1. Si dominus tribuere nolit. 2. Si minus tributum sit. 3. Si dominus mercem perire passus est, aut avertit, aut vilius distraxit, aut pretium non exegit. 4. Si negaverit cuiquam deberi. 5. De tempore hujus actionis. De successoribus.

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

ILlud quoque cavere debet, *si quid aliud domino debitum emerserit, refusurum se ei pro rata:* Finge enim conditionale debitum imminere, vel in occulto esse; hoc quoque admittendum est: nam injuriam dominus pati non debet, licet in tributum vocatur. §. 1. Quid tamen, si (45) dominus tribuere nolit, nec hanc molestiam suscipere: sed peculio vel mercibus cedere paratus sit? Pedius refert, audiendum eum: Quæ sententia habet æquitatem: & plerumque arbitrum in hanc rem Prætor debebit dare, cujus interventu tribuantur merces peculiares. §. 2. Si cujus dolo malo factum est, quo minus ita tribueretur, in eum tributoria (46) datur, ut quanto minus tributum sit, quam debuerit, præstet: quæ actio dolum malum coercet domini. † *Minus* (47) autem *tribuere* videtur, etiam si nihil tributum sit. † Si tamen ignorans in merce servum habere, minus tribuit, non videtur dolo minus tribuisse, sed (48) re comperta si non tribuat, dolo [nunc] non caret: proinde si sibi ne ea merce solvi fecit, utique dolo videtur minus tribuisse. §. 3. Sed & si mercem perire passus est, aut eam avertit, aut vilius data opera distraxit, vel si ab emptoribus pretium non exegerit, dicendum erit, teneri eum tributoria, si dolus intervenit. §. 4. Sed etsi negaverit dominus cuiquam deberi, videndum erit, an tributoriæ locus sit? Et est verior Labeonis sententia, tributoriam locum habere, alioquin expediet domino negare (49). §. 5. Hæc actio & perpetuo (50) & in heredem datur, de (51) eo dumtaxat, quod ad eum pervenit.

8. JULIANUS lib. 11. Digestorum.

QUia (52) non de (53) dolo est, sed rei persecutionem continet: Quare etiam mortuo servo dominus, item heres ejus, perpetuo teneri debebit, propter factum defuncti: quamvis non aliter, quam dolo interveniente, competat.

De

(1) §. 111. infr. de verb. sign. (2) Tributoria actio competit in quovis, qui juris alieni est, [illegible]

[illegible]

De concursu actionis de peculio & tributoriæ. De herede.

9. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUod in herede dicimus, idem erit & in cæteris successoribus. §. 1. Eligere (1) quis debet, qua actione experiatur, utrum de peculio, an tributoria; cum scit (2) sibi regressum ad aliam non futurum (3). Plane, si quis velit ex alia causa tributoria agere, ex alia causa de peculio, audiendus erit. §. 2. Si (4) servo testamento manumisso peculium legatum sit, non debere heredem tributoria teneri, quasi neque ad eum pervenerit, neque dolo fecerit, Labeo ait: Sed Pomponius lib. 60. scripsit, heredem, nisi curaverit caveri sibi a servo, vel deduxit a peculio, quod tribuendum erat, teneri tributoria: Quæ sententia non est sine ratione: ipse enim auctor doli est, qui [id] egit, ne tribueret: Totiens (5) enim in heredem damus de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex suo.

De emptore servi.

10. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

DE peculio actione etiam (6) cum emptore servi agi potest, tributoria non potest.

Collatio actionis de peculio & tributoriæ.

11. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

ALiquando (7) etiam agentibus expedit potius (8) de peculio agere, quam tributoria: nam in [hac] actione, de qua loquimur, hoc (9) solum in divisionem venit, quod in mercibus est, quibus negotiatur: quodque eo nomine receptum est: at in actione de peculio totius peculii quantitas spectatur, in quo & merces continentur, & fieri potest, ut dimidia forte parte peculii, aut tertia vel etiam minore negotietur: fieri præterea potest, ut patri, dominove nihil debeat.

Si quis ab uno de peculio, ab alio tributoria, conveniatur.

12. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

ALius duntaxat de peculio, alius tributoria, servi nomine cum domino agit: Quæsitum est, an deducere dominus de peculio debeat, quod tributoria agenti præstaturus sit? Respondit, Tributoria actione tunc demum agi potest, cum (10) dominus, in distribuendo pretio mercis, Edicto Prætoris non satisfecit, id est, cum majorem partem debiti sui deduxit, quam creditoribus tribuit, veluti si cum in merce triginta fuissent, in quam ipse quidem quindecim crediderat, duo autem extranei triginta, tota quindecim deduxerit, & creditoribus reliqua quindecim dederit, cum deberet sola decem deducere, extraneis dena tribuere: cum igitur hoc fecit, nec intelligendus est servum a se liberasse: eo quod quinque adhuc nomine ejus tributoria actione præstaturus sit: Quare si agi de peculio cœperit, cum forte extra mercem peculium esset, quinque tanquam adhuc creditor servi deducere debebit.

T I T. V.

QUOD (11) CUM EO, QUI IN ALIENA (12) POTESTATE (13) EST, [NEGOTIUM] GESTUM (14) ESSE DICETUR.

Actiones competentes ex contractibus eorum, qui in aliena potestate sunt.

1. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

OMnia Proconsul (15) agit, ut, qui contraxit cum eo, qui in aliena potestate sit, etiamsi deficient superiores actiones [id est, exercitoria, institoria, tributoriave], nihilominus tamen, in quantum ex bono & æquo res patitur, suum consequatur: sive (16) enim *jussu* ejus, cujus in potestate sit, negotium gestum fuerit, in solidum eo nomine judicium pollicetur: sive non jussu, sed tamen in *rem* ejus *versum* fuerit, eatenus introducit actionem, quatenus in rem ejus versum fuerit: sive neutrum eorum sit, *de peculio* actionem constituit.

Edictum. 1. De filio citra emancipationem sui juris effecto, vel in adoptionem dato, vel ex minima parte instituto.

2. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

AIt Prætor, *In eum, qui emancipatus (17), aut exheredatus (18) erit, quive (19) abstinuit se hereditate ejus, cujus in potestate, cum moritur, fuerit ejus (20) rei nomine, quæ cum eo contracta erit, cum [11] in potestate esset sive sua voluntate, sive jussu ejus, in cujus potestate erit, contraxerit, sive in peculium ipsius, sive in patrimonium ejus, cujus in potestate fuerit, ea res redacta fuerit, actionem, causa cognita, dabo (21) in quod facere potest.* §. 1. Sed & si citra (22) emancipationem sui juris factus sit, vel in adoptionem datus, deinde pater naturalis (23) decesserit: Item, si quis ex minima (24) parte sit institutus, æquissimum est, causa cognita etiam in hunc dari actionem in id, quod facere potest.

An in hac actione detrahi debeat, quod debetur aliis, vel postea contrahentibus non aliis. Bart.

3. IDEM lib. 3. Disputationum.

SEd an hic detrahi debeat, quod aliis debetur, tractari potest? Et si quidem sint creditores, qui, cum esset alienæ potestatis, cum eo contraxerunt, recte dicetur, occupantis (25) meliorem esse conditionem: nisi si quis privilegiarius veniat: hujus enim non sine ratione prioris ratio habebitur. Quod si qui sint, qui, posteaquam sui juris factus est, cum eo contraxerunt, puto horum rationem habendam.

De filio ex parte non modica instituto. 1. De eo, qui patremfamilias se mentitus est. 2. De delicto. 3. De herede filii. 4. Si ex continenti vel post multos annos agatur. 5. Si is, qui de peculio egit, quod jussu agere velit.

4. IDEM lib. 29. ad Edictum.

SEd si ex parte (26) non modica sit heres scriptus filius, in arbitrio est creditoris, utrum pro portione hereditaria, an in solidum eum conveniat. Sed & hic judex æstimare debet, ne forte in id, quod facere potest, debeat conveniri.

§. 1. Interdum autem, & si exheredatus filius vel emancipatus sit, in solidum actio adversus eum dabitur: utputa, si (27) patremfamilias se mentitus (28) est, cum contraheretur cum eo: nam libro secundo Digestorum Marcellus scripsit, etiamsi facere non possit, conveniendum propter mendacium (29).

§. 2. Quamquam autem ex contractu in id, quod facere potest, actio in eum datur, tamen ex delictis (30) in solidum convenietur. §. 3. Soli autem filio succurritur, non (31) etiam heredi (32) ejus: nam [&] Papinianus lib. 12. Quæstionum scribit, in heredem filii in solidum (33) dandam actionem.

§. 4. Sed an etiam temporis haberi debeat ratio, ut si (34) quidem ex continenti cum filio agetur, detur actio in id, quod facere potest: sin vero post multos annos, non debeat indulgeri? Et mihi videtur rationem habendam esse: in hoc enim causæ cognitio vertitur. §. 5. Is, qui de peculio egit, cum posset quod jussu, in ea causa est, ne (35) possit quod jussu postea agere. Et ita Proculus existimat. Sed si deceptus de peculio egit (36), putat Celsus succurrendum ei: quæ sententia habet rationem.

Si filiusfam. vivo patre condemnatus fuerit. 1. Si fideicommissum acceperit. 2. Aut restituerit.

5. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI filiusfamilias, vivo patre, conventus & condemnatus sit, in emancipatum, vel exheredatum, postea judicati (37) actio in id, quod facere potest, danda est. §. 1. Si filio exheredato, ex Senatusconsulto Trebelliano hereditas patris restituta (38) sit, non debebit in quantum facere potest, sed in solidum condemnari: quia effectu (39) quodammodo heres est. §. 2. Sed si coactus (40) immiscuerit se, ut restituat hereditatem, perinde observandum, ac si se abstinuisset.

De eo qui se patremfam. simulavit.

6. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

EUm, qui se patremfamilias simulavit (41), & mandante aliquo stipulatus est, mandati teneri, Marcellus scripsit, quamvis rem præstare non possit: & sane verum est, teneri eum debere, quia dolo fecit. Hoc & in omnibus bonæ fidei judiciis dicendum erit.

Si pater filio permiserit, ut mutuam pecuniam acciperet & creditori mandavit, ut ei crederet.

7. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

PAter filio permisit mutuam pecuniam accipere: & per epistulam creditori mandavit (42), *ut ei crederet*: filius ex minima parte (43) patri heres extitit: Respondi, esse in potestate creditoris, utrum filium, cui credidisset, in solidum (44), an heredes, pro qua parte quisque successissent, mallet convenire, sed filius condemnetur in quantum facere potest.

Si dispensator pro emptore debitum susceperit.

8. PAULUS lib. 1. Decretorum.

TItianus primus præposuerat (45) servum mutuis pecuniis dandis, & pignoribus accipiendis: is servus etiam negotiatoribus hordei solebat pro emptore suscipere debitum, & solvere: cum fugisset

 servus,

(1) Electionem creditor habet, utrum actione de peculio, an tributoria, velit experiri. Eadem quidem ad alteram non potest diversa autem ex causa utraque potest agere. *Synops. Basil.* [illegible] Quoties actiones plures eidem, eadem de causa ad idem & in eundem competunt, cogitur actor alterutram eligere, qua electa ad alteram redire non potest [illegible] Electionem actori nonnunquam competere hinc etiam colligunt, [illegible] (2) [illegible] (3) Nisi contrariam actor fecerit protestationem, [illegible] (4) Heres ex dolo proprio, [illegible] tenetur, etiamsi nihil ad eum pervenit, vel apud eum supersit: ex dolo defuncti non convenitur, nisi quatenus ad eum pervenit. (5) Vide *l.* 44. *infr. de reg. jur.* (6) [illegible] *de peculio.* (7) Tributoria actione interdum expedit agere potius, quam actione de peculio, & e contra. Nam in tributoriam merces negotiationis veniunt, & quod ex his receptum est. At in actionem de peculio, totum peculium pariter, & merx: atque etiam nisi [illegible] potest, ut patri dominove nihil debeant. *Synops. Basil.* [illegible] (8) [illegible] (9) [illegible] (10) [illegible] (11) [illegible] (12) Patris vel domini. [illegible] (13) Vide [illegible] (14) Id est, contractum. (15) [illegible] (16) [illegible] (17) Emancipatus [illegible]

Non juvatur hoc edicto. [illegible] (18) Vid. *l.* 40. *infr. de re judic.* (19) [illegible] (20) Renunciare huic beneficio ut saepius solent filiifam. quoties se non cum parente obligant, & eodem momento renunciant huic legi. Hanc formulam refert Alberic. *renunciavit ipso filius beneficio, quo factum sui juris non teneri in solidum sed quatenus facere possit.* (21) Adde *l.* [illegible] (22) Ut [illegible] *infr. quando actio de peculio,* idque vel sacerdotio Vestali, vel flaminio Diali [illegible] (23) Patre adoptivo [illegible] (24) Heres in minima parte institutus, heres non videtur. *Minima autem pars videtur, quæ minor legitima.* [illegible] (25) Occupantis melior conditio [illegible] (26) [illegible] (27) [illegible] (28) Mendacium punitur. [illegible] (29) Mendacii nomine quis interdum in solidum convenitur, qui non in solidum poterat alias conveniri. Mendacium ut punitur, [illegible] (30) Emancipatus, post emancipationem tenetur ex delicto, cum sui juris esset, a se admisso. (31) [illegible] (32) Heredi filii non datur beneficium hujus edicti. [illegible] (33) Et ita quidem accusatius observantur in herede, quam in defuncto. (34) Emancipatus, ob contractus a se initos, cum esset in potestate, factus sui juris non convenitur, nisi quatenus facere potest. Imo etiam quatenus facere potest, non convenitur, nisi in continenti: post multos annos ab emancipatione, non potest in id, quod facere possit, [illegible] nisi causa cognita. (35) [illegible] (36) [illegible] (37) [illegible] (38) [illegible] (39) [illegible] (40) [illegible] (41) [illegible] (42) [illegible] (43) Adde *l.* 4. *supr. eod.* (44) [illegible] (45) [illegible]

servus, & is, cui delegatus fuerat dare pretium hordei, conveniret dominum nomine institoris, negabat, eo nomine se conveniri posse: quia (1) non in eam rem præpositus fuisset: cum autem & alia quædam gessisse, & horrea conduxisse, & multis solvisse idem servus probaretur, Præfectus annonæ contra dominum dederat sententiam: Dicebamus, quasi (2) fidejussionem [esse] videri, cum pro alio solveret debitum (non pro aliis suscipit debitum): non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem: nec videtur (3) hoc dominum mandasse: sed quia (4) videbatur in omnibus eum suo nomine substituisse, sententiam conservavit (5) Imperator.

T I T. VI.

DE (6) SENATUSCONSULTO (7) MACEDONIANO (8).

Senatusconsulti verba. 1. Si pendeat jus potestatis. 2. De emancipatione arrogati. 3. De dignitate filiifam. De castrensi peculio.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

VErba Senatusconsulti Macedoniani hæc sunt: *Cum* (9) *inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi natura* (10) *administrabat* (11), *etiam æs alienum adhibuisset, & sæpe materiam peccandi malis moribus præstaret, qui pecuniam (ne quid amplius diceretur) incertis* (12) *nominibus crederet. Placet* (13), *ne cui, qui filiofamilias* (14) *mutuam pecuniam* (15) *dedisset, etiam* (16) *post mortem parentis ejus, cujus in potestate fuisset, actio petitioque daretur: ut scirent* (17), *qui pessimo exemplo* (18) *fœnerarent, nullius posse filiifamilias bonum* (19) *nomen* (20) *expectata patris morte fieri.*

§. 1. Si pendeat, an sit in potestate filius: utputa quoniam patrem apud hostes habet, in pendenti (21) est, an in Senatusconsultum sit commissum: nam si reciderit in potestatem, Senatusconsulto locus est: si minus, cessat: interim igitur deneganda est actio. §. 2. Certe (22), si adrogatus mutuam pecuniam acceperit, deinde sit restitutus, ut emanciparetur, Senatusconsultum locum habebit: fuit enim filiusfamilias.

§. 3. In filiofamilias nihil (23) dignitas (24) facit, quo minus Senatusconsultum Macedonianum locum habeat: nam etiamsi Consul sit (25), vel cujusvis dignitatis, Senatusconsulto locus est: nisi forte castrense (26) peculium habeat, tunc enim Senatusconsultum cessabit.

2. IDEM lib. 64. ad Edictum.

USque ad quantitatem castrensis peculii: cum filiifamilias in (27) castrensi peculio vice patrumfamiliarum fungantur (28).

De filiofamilias, qui paterfamilias existimabatur. 1. Puta, quia vectigalia conducta habebat. 2. Si minor, vel pupillus, vel filiusfamilias crediderit. 3. De mutuo, & aliis contractibus. 4. Si quis a filiofamilias stipuletur, & patrisfamilias facto numeret.

3. IDEM lib. 29. ad Edictum.

SI quis patremfamilias esse credidit (29), non vana simplicitate deceptus, nec juris ignorantia, sed quia publice (30) paterfamilias plerisque (31) videbatur, sic agebat, sic contrahebat, sic (32) muneribus fungebatur: cessabit Senatusconsultum. §. 1. Unde Julianus lib. XII. in eo, qui vectigalia conducta habebat, scribit, & est sæpe constitutum, cessare Senatusconsultum. §. 2. Proinde & in eo, qui scire non potuit, [an] filiusfamilias sit, Julianus lib. XII. cessare Senatusconsultum ait: utputa (33) in pupillo vel minore (34) vigintiquinque annis. Sed (35) in minore, causa (36) cognita, & a Prætore succurrendum. In pupillo autem etiam alia ratione debuit dicere cessare Senatusconsultum: quod mutua pecunia non fit, quam sine tutoris auctoritate pupillus dat: quemadmodum ipse dicit Julianus lib. XII. Si filiusfamilias crediderit (37), cessare Senatusconsultum: quod mutua pecunia non fit, quamvis liberam peculii administrationem habuit: non (38) enim perdere (39) ei peculium pater concedit, cum peculii administrationem permittit: & ideo vindicationem nummorum patri superesse ait. §. 3. Is autem solus (40) Senatusconsultum offendit, qui *mutuam pecuniam filiofamilias dedit*: non (41) qui alias contraxit, puta vendidit, locavit, vel alio modo contraxit (42): nam pecuniæ datio perniciosa parentibus eorum visa est: & ideo etsi in creditum abii (43), filiofamilias (44), vel ex causa emptionis, vel ex alio contractu, in quo pecuniam non numeravi, & [si] stipulatus sim, licet cœperit esse mutua pecunia, tamen quia pecuniæ numeratio non concurrit, cessat Senatusconsultum. Quod ita demum erit dicendum, si non fraus (45) Senatusconsulto sit cogitata: ut (46), qui credere non potuit, magis ei venderet, ut ille rei pretium haberet in mutui vicem. §. 4. Si a filiofamilias stipulatus sim, & patrisfamilias facto crediderim, sive capite diminutus sit, sive morte patris, vel alias sui juris sine (47) capitis diminutione fuerit effectus, debet dici cessare Senatusconsultum: quia mutua jam (48) patrifamilias data est.

4. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

QUia quod vulgo dicitur, filiofamilias credi non licere, non (49) ad verba (50) referendum est, sed ad numerationem (51).

5. PAULUS lib. 7. Quæstionum.

ERgo hic, & in solidum damnabitur (52), non in id, quod facere potest.

Si quis a patrefamilias stipuletur, & filiofamilias facto numeret.

6. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

COntra etiam recte dicitur, si a patrefamilias stipulatus [sim], credas postea filiofamilias facto, Senatus potestatem non excedam, quia expleta est (53) numeratione substantia obligationis.

De filiofamilias fidejussore. 1. Vel correo. 2. Si patre absente dotem pro filia promiserit, & rem patris pignori dederit. 3. De re mutuata. 4. Si filiusfamilias post mutuum acceptum in alterius potestate esse cœperit. 5. Si pater in civitate esse desierit. 6. De successoribus mutuantis. 7. Si alius mutuum dedit, alius stipulatus est. 8. De duobus filiisfamilias reis. 9. De mutuo, & fœnore. 10. De herede & patre mutuati. 11. De filiofamilias institore. 12. De in rem verso. 13. De eo, qui mutuatus est studiorum causa. 14. Vel ut creditori suo solveret. 15. Si quid solutum sit mutuanti.

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

ITem si filiusfamilias fidejusserit (54), Neratius lib. I. & II. Responsorum cessare Senatusconsultum ait. Idem Celsus lib. IV. Sed Julianus adjicit, si color (55) quæsitus sit, ut filiusfamilias, qui mutuam accepturus erat, fidejuberet, alio reo dato, fraudem Senatusconsulto factam nocere, & dandam exceptionem tam filiofamilias quam reo: quoniam & fidejussori filii subvenitur. §. 1. Idem ait, si duos reos accepero, filiumfamilias, & Titium, cum ad filiumfamilias esset perventura pecunia, ideo autem reum Titium acceperim, ne quasi fidejussor auxilio Senatusconsulti uteretur, utilem esse exceptionem adversus fraudem dandam.

§. 2. Sed [&] si filiusfamilias patre suo relegato vel longo tempore absente, dotem pro filia (56) promiserit (57), & rem (58) patris pignori dederit, Senatusconsultum cessabit, patris tamen res non tenebitur, † Plane, si patri heres exstiterit filius, & pignus persequatur, exceptione doli summovebitur.

§. 3. *Mutui datione*, non solum numeratæ pecuniæ, verum omnium, quæ mutuo dari possunt, an accipere debeamus, videamus? Sed verba videntur mihi ad numeratam (59) pecuniam referri: ait enim Senatus, *mutuam pecuniam dedisset*: sed (60) si fraus sit Senatusconsulto adhibita, puta frumento, vel vino, vel oleo mutuo dato, ut his distractis fructibus uteretur pecunia, subveniendum est filiofamilias. §. 4. Si filius in alterius erat potestate, cum mutua daretur, nunc in alterius, mens Senatusconsulti non cessat: dabitur itaque exceptio. §. 5. Sed & si patri ejus non mors, sed alia (61) causa acciderit, quo minus sit in civitate, dicendum Senatusconsulto locum esse.

§. 6. Non solum ei, qui mutuam dedisset, sed & successoribus (62) ejus, deneganda est actio.

§. 7. Proinde & si alius mutuam dedit, alius stipulatus est, dabitur adversus eum exceptio, licet hic non dederit. Sed & si alteruter eorum ignoravit in patris esse potestate se, verius dicendum est, utrique nocere (63). [Idem est & in duobus reis stipulandi.]

§. 8. Item, si duos filiosfamilias accepero reos, sed alterum putavi (64) patremfamilias, intererit, ad quem pecunia pervenit, ut si eum scivi filiumfamilias, ad quem pervenit pecunia, exceptione summoveat: si ad

si ad eum, quem ignorem, non summovear (1). §. 9. Sive autem sub (2) usuris mutua data sit, sive sine usuris, ad Senatusconsultum spectat.

§. 10. Quamquam (3) autem non declaret Senatus, cui exceptionem det, tamen sciendum est, & heredem (4) filii, si paterfamilias decesserit, & patrem ejus, si filiusfamilias decesserit, exceptione uti posse. §. 11. Interdum tamen (5), etsi Senatusconsulto locus sit, tamen in alium datur actio: ut puta (6) filiusfamilias institor (7) mutuam pecuniam accepit: scribit enim Julianus lib. XII. ipsum quidem institorem exceptione Senatusconsulti usurum, si conveniatur, sed institoriam actionem adversus eum, qui præposuit, competere: Quemquamdo [inquit] si ipse pater eum præposuisset merci suæ, vel peculiarem exercere passus esset, cessaret Senatusconsultum: quoniam patris voluntate contractum videretur: nam si scit eum negotiari, etiam hoc permisisse videtur, si non nominatim prohibuit merces accipere. §. 12. Proinde (8) si acceperit pecuniam, & (9) in rem patris vertit, cessat Senatusconsultum: patri enim, non sibi accipit. † Sed & si ab initio non sic accipit, verum postea in rem patris vertit, cessare Senatusconsultum lib. 12. Digestorum Julianus ait: intelligendumque (10) ab initio sic accepisse, ut in rem verteret. Non tamen vertisse videbitur, si mutuam pecuniam acceptam patri in proprium debitum solvit: & ideo, si pater ignoravit, adhuc Senatusconsulto locus erit. §. 13. Quod dicitur, *in eo, qui studiorum* (11) *causa absens mutuum acceperat, cessare Senatusconsultum*, ita locum habet, si probabilem (12) modum in mutuo (13) non excessit: certe eam quantitatem, quam pater solebat subministrare. §. 14. Si filius accepit mutuam pecuniam, ut (14) eum liberaret, qui, si peteret, exceptione non summoveretur, Senatusconsulti cessabit exceptio. §. 15. Hoc amplius cessabit Senatusconsultum, si pater solvere (15) cœpit, quod filiusfamilias mutuum sumpserit: quasi (16) ratum habuerit.

§. 16. Si (17) paterfamilias factus solverit (18) partem (19) debiti (20), cessabit Senatusconsultum: nec (21) solutum repetere potest.

8. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

CUm tamen a curatore per ignorantiam solutum sit, repeti debet.

Si paterfamilias factus rem pignori dederit. 1. Si filius pecuniam sibi donatam solverit. 2. De filiafamilias. 3. Quibus succurritur. 4. An solutum repetatur, de exceptione post sententiam opponenda.

9. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd si paterfamilias factus rem pignori dederit (22), dicendum erit, Senatusconsulti exceptionem ei denegandam usque ad pignoris quantitatem. §. 1. Si (23) ab alio donatam sibi pecuniam filius creditori solverit, an pater vindicare vel repetere possit? Et ait (24) Julianus, si quidem hac conditione ei donata sit pecunia, *ut creditori solvat*, videri a donatore profectam protinus ad creditorem, & fieri (25) nummos accipientis: si vero simpliciter ei donavit, alienationem eorum filium non habuisse, & ideo, si solverit, condictionem patri ex omni eventu (26) competere. §. 2. Hoc Senatusconsultum [&] ad (27) filias quoque familiarum pertinet. Nec (28) ad rem pertinet, si adfirmetur, ornamenta ex ea pecunia comparasse: nam & ei quoque, qui filiofamilias credidit, decreto amplissimi ordinis actio denegatur: nec interest, consumpti sint nummi, an exstent in peculio. Multo igitur magis, severitate (29) Senatusconsulti, ejus contractus improbabitur, qui filiæfamilias mutuum dedit. §. 3. Non solum filiofamilias & patri (30) ejus succurritur, verum fidejussori (31) quoque, & mandatori ejus, qui & ipsi mandati (32) habent (33) regressum: nisi (34) forte donandi animo intercesserunt: tunc (35) enim cum nullum regressum habeant, Senatusconsultum locum non habebit. Sed (36) [&] si non donandi animo, patris tamen voluntate (37), intercesserunt, totus (38) contractus a patre videbitur comprobatus. §. 4. Et hi tamen, qui pro filiofamilias sine voluntate patris ejus intercesserunt, solvendo (39) non repetent. Hoc enim & Divus Hadrianus constituit, & potest dici, non repetituros: Atquin perpetua (40) exceptione tuti sunt, sed & ipse filius: & tamen non repetit: quia hi demum solutum non repetunt, qui (41) ob (42) pœnam (43) creditorum actione liberentur, non quoniam exonerare eos lex voluit. §. 5. Quanquam autem solvendo (44) non repetant (45).

10. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

QUia naturalis (46) obligatio manet.

11. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

TAmen (47), si (48) non opposita exceptione condemnati (49) sunt, utentur Senatusconsulti exceptione. Et ita Julianus scribit in ipso filiofamilias, exemplo (50) mulieris intercedentis (51).

De scientia, jussu & patientia patris.

12. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI, tantum sciente (52) patre, creditum sit filio, dicendum est, cessare Senatusconsultum. Sed si jusserit (53) pater filio credi, deinde ignorante (54) creditore mutaverit (55) voluntatem, locus Senatusconsulto non erit; quoniam initium (56) contractus spectandum est.

Si filiusfam. novandi causa promiserit.

13. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI, quod alii mutuum dedimus, a filiofamilias novandi causa stipulemur, non (57) esse impedimento Senatusconsultum, Julianus scribit.

Si nepos jussu patris mutuum acceperit.

14. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

FIlium habeo, & ex eo nepotem; nepoti meo creditum est jussu patris ejus: Quæsitum est, an contra Senatusconsultum fieret? Dixi, etiamsi verbis Senatusconsulti filii (58) continerentur, tamen & in persona nepotis (59) idem servari debere. Jussum autem hujus patris non efficere, quominus contra Senatusconsultum creditum existimaretur, cum ipse in ea causa esset, ut pecuniam mutuam invito patre suo accipere non possit.

Si civitas crediderit.

15. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

NIhil interest, quis filiofamilias crediderit, utrum privatus, an civitas (60): nam in civitate quoque Senatusconsultum locum habere D. Severus & Antoninus rescripserunt.

De scientia patris.

16. PAULUS lib. 4. Responsorum.

SI filiusfamilias, absente patre, *quasi ex mandato* (61) *ejus pecuniam acceperit*, cavisset, & ad patrem literas (62) emisit, *ut eam pecuniam in provinciam* (63) *solveret*, debet (64) pater, si actum [filii sui] improbat, continuo (65) testationem interponere contrariæ voluntatis.

Si filiusfam. pecuniam mutuatus sit, ut eam pro sorore sua in dotem daret.

17. IDEM lib. 2. Sententiarum.

FIliusfamilias si in id acceperit mutuam pecuniam, *ut eam pro sorore* (66) *sua in dotem* (67) *daret*, pater ejus de in rem verso actio-

(1) Ignorantia hic ita prodest, nec nocet, v. l. 9. *supr. eod.* adde *l.* 3. §. *pen. infr. de SC. Silaniano l.* 11 §. *pen. infr. de injuriis.* (2) V. *l.* 7. C. *eod.* (3) Exceptio in dubio præsumitur realis, hoc est, heredibus etiam competere (4) §. 4. *supr. eod.* (5) Hæc particula, *tamen*, bis hic repetitur, ut . . §. 9. *supr. de usufr.* [illegible] & particula *si*, in *l.* 1. §. 2. *infr. de* [illegible] & particula *est*, in *l.* 99. *infr. de legat.* 3. (6) [illegible] *eod.* adde *l.* 1. §. 2. 3. *l.* 11. §. 1. *supr. de institoria*, & *l.* 1. §. 16. *supr. de exercitoria.* (7) Macedoniano non juvatur filiusfamilias, cuius pater, quoniam ipsi filiofamilias, ut institori pecunia mutua data est, ex hoc. Vel ita, si filiusfamilias institor mutuam pecuniam acceperit, ille quidem, qui eum præposuit, actione institoria convenitur: ipse vero Senatusconsulti exceptionem habet, nisi pater eum merci suæ præposuerit, vel in peculio negotiari passus est. Nam si scit eum negotiari, etiam hoc permisisse videtur, nisi nominatim prohibuerit. *Synops. Basil.* c. 18. *tit.* 4. c. 2. §. 7. (8) Filiusfamilias mutuum in rem patris vertat: Quamvis hoc nomine mutuum non acceperit, Senatusconsultum cessat. Sin pecuniam ignorante patre mutuatam in proprium debitum solvit, in rem patris vertisse non videtur, & Senatusconsulto locus est. *Synops. ibid.* (9) *l.* 17. *infr. eod.* (10) Præsumitur animus contrahendi ab initio fuisse ex postfacto, [illegible] Præsumitur pecuniam quisque in eam causam sumpsisse, in quam ea pecunia versa reperitur. (11) Studiorum, in eo favor, ut Macedoniani Senatusconsulti auctoritas petitionem ejus pecuniæ non impediat, quæ filiofamil. studiorum causa credita est. *l.* 5. & 6. C. *eod.* [illegible] posse ab ejus patre repeti: Macedoniani exceptionem cessare, quoties filiofam. credita pecunia est studiorum causa [illegible] *l.* Macedoniana 5. C. *eod.* nisi invito patre [illegible] hoc tamen casu credi in ejus alimenta posse putant, pro ea parte, quam domi apud patrem expensurus erat. *L.* 1. §. *proinde infr. de in rem verso*, [illegible] *infr. de legat.* 3. [illegible] quantitatem a patris consuetudine definitam creditor excessit, ut hic nisi ultra vires patrimonii patris credidit, ut hic nisi sumptus jam præstiti a patre filio fuerint, quo tamen in specie mutuum ab ignorante creditore factum, peti a patre quidam existimant, *l. sed si pupillus.* (12) §. *præscribere.* 3. *supr. de* [illegible] *infr. pro soc.* [illegible] lege Regia apud Hispanos mutuum filiofam. datum ipsi filio condici, non patri. (13) Id est, si necessariam summam, quam pater filio non recusavit, crediderit. [illegible] (14) In mutuo pecuniæ non excessit maxime eam, &c. (14) Macedoniani exceptio cessat, quoties filiusfamil. pecuniam mutuam recepit in causam necessariam. (15) Macedoniani exceptio non competit ei, qui partem mutui accepti solvere jam cœpit: Partis solutio Macedonianum impedit. Partem solverit, an quis teneatur alteram partem solvere, v. *l.* 4. C. *ne uxor pro marito*, adde *l.* 2. §. 4. *infr. eod.* (16) Quasi rerum mutuum habet, qui mutui partem solvit: partis approbatione totum approbamus v. *l.* 7. C. *eod.* (17) Filiusfamilias scilicet. (18) Vel rem pignori dederit, *l.* 9. *infr. eod.* (19) Adde *l.* 4. C. *de non numerat. pec.* (20) Contractum, cum esset filiusfamilias. (21) An nondum solutam alteram partem solvere cogitur? Id non videtur. (22) Vel solverit, *l.* 7. *in fin. infr. eod.* vel se obligaverit, *l.* 2. C. *eod.* (23) Si filiusfamilias donatam sibi pecuniam creditori solverit, quamvis pater eam repetit. Non enim filius ejus alienationem habebat, nisi donator ea conditione donaverit, ut creditori solveret. *Synops. ibid.* (24) Multi hic addunt, cum quid verisimum esse significare solent, & Julianum id dicunt scribere & verissimum esse, cum & Marcellus dissentiat, *l.* 47. §. 1. *supr. ad leg. Aquil. l.* 3. *in fin. supr. de minoris.* Dissentit autem Marcellus in *l.* 14. *supr. de reb. cred.* ab hoc responso Juliani vid. Cujac. 14. *observ.* 23. (25) *l.* 20. §. 2. *infr. mandati.* (26) Id est, ad extremum omnimodo conditionem competere. Cujac. 14. *observ.* 21. (27) Filiorumfamilias appellatione in Macedoniano filiarum quoque continentur. (28) Macedonianum locum habet etiam in filiofamilias, quamvis ex pecunia credita ornamenta comparaverit. Num & in filio, sive mutuum consumptum sit, sive in peculio exstet, Senatusconsulto locus est. *Synops. & Scholiastes*, *ibid.* (29) Vid. *l.* 7. §. 4. *supr. eod.* (30) Exceptio Macedoniani etiam patri competit. (31) Macedoniani exceptio etiam fidejussoribus & mandatoribus filiorumfam. competit, & ea partu ... est, nisi fidejusserint animo donandi, *l.* 9. §. 3. *infr. de condict.* (32) Mandati regressum habeant adversus reum principalem, fidejussor, & mandator. (33) Id est, habere possunt. (34) Macedoniani exceptio competit fidejussoribus & mandatoribus filiifamilias, si μὴ διακουχω προθεσει παρεσθηκαν ἀλλα τα συναλλαγμα βεβαιουσθαι, id est, nisi toto animi proposito intercesserunt, ut totum contractum suum facerent, Scholiastes apud auctorem Synops. 18. Tit. 4. c. 3 §. 4. (35) Donator nullum regressum mandati adversus donatarium habet. (36) At [illegible] non donandi. (37) Ut si fuit initiator patris, *l.* 7. §. 12. *supr. eod.* (38) Contractum ipse pater videtur, quod filiusfamilias ejus voluntate contraxit. (39) Macedoniani renuntiat filiusfamilias fidejussor solvendo, adde *l.* 7. §. 13. *supr. eod.* (40) Macedoniani exceptionem quidem perpetuam habet ipse filiusfam. mutuum accipiens, & qui pro eo intercedit: si tamen solverint, non repetunt. Nam talis exceptio, non causam levare, sed adversus adio introducta est, & naturaliter tenentur. *Synops. Basil.* 18. *tit.* 4. c. 3. (41) *l.* 40. *supr. de condict. indeb.* (42) Macedonianum inductum in odium creditorum. (43) Exceptio Macedoniani pœnalis est. (44) Id est, si soluta pecunia sit, *l.* 10. *infr. eod. l.* 40. *in fin. supr. de cond. indeb. l.* 10. *supr. de oblig. & act.* (45) Ipsi filiifamilias. (46) *l.* 16. §. 4. *infr. de fidejussor.* (47) Id est, ipsis quidem jure est actio, sed opponenda est exceptio SC. ne sequatur condemnatio. Cujac. apud Paul. 2. *sent.* 10. (48) Tamen etc. *Mal. male arg. l.* 9. *supr. eod.* (49) Macedoniani, ut & Velleiani exceptio, etiam post sententiam objici potest, quia utraque exceptio peremptoria est, *dict. l.* 11 *in fin. infr. de fidejuss.* (50) Macedoniani, & Velleiani similitudo, sed argumentum a muliere, puto, quod in muliere constitutum ad filiusfamil. (51) Sed mulier potest renunciare Velleiano, ergo & filiusfamil. Macedoniano. Idque maxime, cum renunciatio non sit donatio *arg. l.* 28. *in fin. supr. de pact.* vide Zas. 1. *resp.* 28. (52) Macedoniano non juvatur pater, quo sciente vel jubente filiusfamil. contrahit. (53) *l. ult.* C. *eod.* (54) Vid. *l.* 11. §. 2. *infr. de solut.* (55) Mutare vel voluntatem nemo potest, eo ignorante, qui laedi possit. (56) *l.* 1. §. 13. §. 20. *infr. depositi. l.* 8. *infr. mandati. l.* 18. §. 2. *infr. pro socio.* (57) Cur ita? colliges ex *l.* 1. §. 1. *supr. eod.* (58) Filii appellatio in Macedoniano extenditur ad nepotes, ut utrisque competat Macedoniani exceptio (59) *l.* 6. *in fin.* C. *eod.* (60) Macedoniani exceptio potest objici ut creditori privato, ita & civitati. Quod adversus eos facit, qui putant contractus civitatis eam legis habere. (61) Aliud est in minore: nimium enim adversus filiosfamilias rescinditur, ut in *l.* 11. *in fin. supr. de minor.* unde colligit, civitatem ipsis minoribus minus esse privilegiatam. Goth. Adi Marsil. *singul.* 144. Mathes. [illegible] Capoi. [illegible] Jas. *in repet. l. admonendi. n.* 133 *de jurejur.* Rep. *ad l.* 1. *admonendi n.* 140. [illegible] Zaccard. *ad rubr.* C. *de pact.* [illegible] Crot. *ad. l.* [illegible] *infr. de* [illegible] Aut. Rub. *ad l.* [illegible] Jac. Menoch. denique *in tractat. de arbitr.* [illegible] (62) Literas qui recipit, consensu eas facere, præsumitur probare ea omnia, quæ in literis comprehensa, nisi continuo illis contradicat, adde *l.* 14. *infr. mandati.* (63) Al. in provinciam. (64) Probare enim actum ut videtur, qui non rejicit, qui contra non protestatur v. *l.* [illegible] *infr. rem.* [illegible] (65) Continue, hoc arbitrio judicis [illegible], ut recipienti literas non denegetur legendi, cogitandi, & consulendi peritiores tempus: verisimilis enim consentaneus esse debet, qui præsumptionis legis tenetur. Pone, eum, ad quem literæ scriptæ sunt, literas ipsas recepisse, mortuo jam scribente: poterit enim id casu evenire. Anchoranus etc. [illegible] recipientem teneri, cum mortuo scribente defendi possit. Quid, si literæ, de quibus agitur, neque scriptæ manu propria [illegible] signatæ? Qui literas id genus recipit, non obligatur. Anchar. Quid, si testibus præsentibus literæ traditæ, receptæ, lectæ? Recipientem & legentem obligari, nisi contra protestetur, putat Capolla, *Cautela* 14. (66) Ut & pro alia, *l.* 7. §. 6. *supr. eod.* (67) Sed liberis [illegible] Dotem profectitiam mortua muliere ad ejus liberos pertinere, non ad eum, qui dedit, receptum, dixi ad Ulpianum 6. §. 6.

actione tenebitur: ipsi enim, mortua (1) in matrimonio puella, repetitio dotis (2) datur.

De fidejussore post mortem filiifam. accepto.

18. VENULEJUS lib. 2. Stipulationum.

CReditorem filiifamilias, mortuo eo, fidejussorem (3) accipere non (4) posse, Julianus scribit: quia (5) nulla obligatio aut civilis aut naturalis superfit, cui fidejussor accedat: Plane a patre, ejus actionis nomine, quæ de peculio adversus eum competat, fidejussorem recte accipi.

De scientia vel ignorantia creditoris.

19. POMPONIUS lib. 7. ex Variis lectionibus.

JUlianus scribit, exceptionem Senatusconsulti Macedoniani nulli obstare, nisi (6) qui sciret (7), aut (8) scire potuisset, filiumfamilias esse eum, cui credebat.

De novatione.

20. IDEM lib. 5. Senatusconsultorum.

SI is, cui, cum in potestate patris esset, mutua pecunia data fuerat, paterfamilias (9) factus, per (10) ignorantiam facti, novatione facta, eam pecuniam expromisit, si petatur ex ea stipulatione, in factum excipiendum erit (11).

(1) Dotem forori si filius accepta pecunia mutua dederit, tenetur pater, quasi creditum in rem ejus versum esset. Nam filia in matrimonio moriente, patri dotis repetitio datur. *Synops. Basil.* 10. *Tit.* 4. *cap.* 10. *&* ibi *Cujacius & Fabrotus.* (2) *sub* profectitiæ. (3) *l.* 12. *l.* 12. *supr. de fidejuss.* (4) Cur non potest? quia hoc jure filiusfamilias non habebat heredem: hodie habet, & ita fidejussor potest accipi. *Bald. &c.* (5) Fidejussor esse non potest, nisi civilis & naturalis aliqua superfit obligatio. (6) *l.* 3. *supr. eod.* (7) Macedoniani exceptio nulla objicitur creditori, qui sciens filiofamilias credidit. (8) Patri sunt scire, aut scire potuisse. (9) Macedoniani exceptio competit ei, qui cum filiusfamilias mutuum accepisset, paterfamilias factus per errorem mutuum confirmavit: per errorem, hoc est, cum nesciret Macedoniani exceptionem sibi competere. (10) *l.* 2. *supr. eod.* secus si sciens. *l. ultim. C. eod.* Quid, si ignorans solvit? non idem, *l.* 9. *l.* 10. *supr. eod.* (11) Quia imprudenter, non ut heres, & sciens, quemadmodum in *l.* 3. *C. eod.* ut hæc lex cum d. l. conciliëtur.

LIBER QUINTUSDECIMUS.

TIT. I.

DE (1) PECULIO.

Continuatio. 2. Divisio. 2. Et verba Edicti. 3. De sexu. 4. Et ætate personæ peculiatæ. 5. Potestatis verbum quomodo accipitur. 6. De servis propriis, vel alienis; de his, qui bona fide serviunt.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

ORdinarium (2) Prætor arbitratus est, prius eos contractus exponere eorum, qui alienæ potestati subjecti sunt, qui (3) in solidum tribuunt actionem: sic deinde ad hunc pervenire, ubi de peculio datur actio. §. 1. Est autem triplex (4) hoc Edictum: aut enim *de peculio*, aut *de in rem verso*, aut *quod jussu*, hinc oritur actio. §. 2. Verba autem Edicti talia sunt: *quod* (5) *cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit.* §. 3. De *eo* loquitur, non de ea: sed (6) tamen, & ob (7) eam, quæ est feminini sexus, dabitur ex hoc Edicto actio.

§. 4. Si cum impubere filiofamilias, vel servo contractum sit: ita dabitur in dominum vel patrem de peculio, si (8) locupletius eorum peculium factum est. §. 5. *Potestatis* (9) verbum communiter accipiendum est, tam in filio (10), quam in servo.

§. 6. Nec magis dominium servorum [esse] spectandum, quam facultatem (11) habendi eos: non (12) enim solum servorum propriorum nomine conveniemur, item communium, verum (13) eorum quoque, qui bona fide nobis serviunt, sive liberi [sint,] sive servi alieni.

De servo, cujus ususfructus, vel usus alienus est.

2. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

EX ea causa, ex qua soleret servus fructuarius vel usuarius adquirere, in eum, cujus ususfructus, vel usus sit, actio duntaxat de peculio, cæteræque honorariæ dantur; ex reliquis (14) in dominum proprietatis.

De servo nullius, veluti hereditario. 1. De servo substituto. 2. De sexu. 3. Et ætate. 4. Et furore domini. 5. De interventione servi pro alio. 7. De eo, qui pro filio, vel servo alterius fidejussit, vel solvit. 8. De compromisso vel condemnatione servi. 9. De intercessione. 10. Compromisso. 11. Condemnatione filii. 12. De condictione furtiva. De actione rerum amotarum. 13. De filiofamilias duumviro, qui rem pupilli salvam fore caveri non curavit.

3. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

LIcet tamen Prætor, *si cum eo, qui in potestate sit, gestum sit*, polliceatur (15) actionem, tamen sciendum est, & si in nullius sit potestate (16), dari de peculio actionem: utputa, si cum servo hereditario (17) contractum sit ante aditam hereditatem. §. 1. Unde Labeo scribit, & si secundo tertiove gradu substitutus sit servus, & deliberantibus primis heredibus cum eo contractum sit, mox repudiantibus eis ipse (18) liber heresque extiterit, posse dici, de peculio eum conveniri, & de in rem verso. §. 2. Parvi autem refert (19), servus quis masculi (20) an mulieris fuerit: nam de peculio & mulier convenietur. §. 3. Pedius etiam impuberes dominos de peculio obligari ait: non enim cum ipsis impuberibus contrahitur, ut tutoris auctoritatem spectes. † Idem adjicit, pupillum (21) non posse servo peculium constituere, nec tutoris auctoritate. §. 4. In furiosi (22) quoque curatorem dicimus dandam de peculio actionem: nam & hujus servus peculium habere potest: non si fuerit concessum, ut habeat: sed (23) si non fuerit prohibitum, ne habeat. §. 5. Si filiusfamilias (24), vel servus pro aliquo fidejusserint (25), vel alias intervenerint (26), vel mandaverint: tractatum est, an sit de peculio actio? Et est verius, in servo causam (27) fidejubendi vel mandandi spectandam: Quam sententiam & Cælius libro sexto probat in servo fidejussore. Si igitur quasi (28) intercessor servus intervenerit, non (29) rem peculiarem agens, non obligabitur dominus de peculio. §. 6. Julianus quoque lib. 12. Digestorum scribit, si servus mandaverit, *ut creditori* [*meo*] *solveretur*, referre ait, quam causam mandandi habuerit: si pro creditore suo solvi (30) mandavit, esse obligatum dominum de peculio: quod si (31) intercessoris officio functus sit, non obligari dominum de peculio. §. 7. Cui congruit, quod idem Julianus scribit; Si a filio meo fidejussorem accepero, quidquid a fidejussore accepero, id me non de in rem verso, sed de peculio actione mandati præstaturum. Idem accipies & in servi fidejussore. Idemque, si alius mihi pro filio meo debitore solvisset.

† Quod si filius meus debitor non fuisset, exceptione doli fidejussorem usurum. &, si solvisset, condicturum scribit.

§. 8. Si servus, cum se pro libero gereret, compromiserit (32), quæritur, an de peculio actio ex pœna (33) compromissi, quasi ex negotio gesto, danda sit, sicuti trajectitiæ (34) pecuniæ datur? Sed hoc & Nervæ filio & mihi videtur verius (35), ex compromisso servi non (36) dandam de peculio actionem, quia (37) nec, si (38) judicio condemnatur servus, datur in eum actio. §. 9. Sed si filius fidejussor vel quasi intervenтor acceptus sit, an de peculio patrem obligat, quæritur? Et est vera Sabini & Cassii sententia existimantium, semper (39) obligari (40) patrem de peculio; & distare (41) in hoc a (42) servo.

§. 10. Quare [&] ex compromisso (43) pater tenebitur. Et ita Papinianus quoque lib. 12. Quæstionum scribit: nec interesse ait, ex qua causa compromiserit, utrum ex ea causa, ex qua potuit cum patre de peculio agere, an vero ex ea, qua non potuit: cum ex stipulatu pater convenjatur.

§. 11. Idem scribit, judicati quoque patrem de peculio actione teneri. Quod [&] Marcellus. Putat etiam ejus actionis nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati: nam sicut (44) [in] stipulatione contrahitur cum filio, ita (45) judicio contrahi, proinde (46) non (47) originem (48) judicii spectandam, sed ipsam judicati velut obligationem (49). Quare & si quasi defensor condemnatus sit, idem putat.

§. 12. Ex furtiva causa (50) filiu quidem familias condici posse constat; an vero in (51) patrem, vel in dominum de peculio danda est, quæritur? Et est verius in quantum (52) locupletior dominus factus esset, ex furto facto actionem de peculio dandam. Idem Labeo probat: quia iniquissimum est, & ex furto (53) servi dominum locupletari (54) impune. Nam & circa (55) rerum amotarum actionem, filiæfamilias nomine, in id, quod ad patrem pervenit, competit actio de peculio. §. 13. Si filiusfamilias Duumvir (56) *pupillo rem salvam fore* caveri non (57) curavit, Papinianus lib. 12. Quæstionum, de peculio (58) actionem competere ait: Nec quicquam mutare arbitror, an (59) voluntate patris Decurio factus sit; quoniam rempubl. salvam fore pater obstrictus est (60).

Quod

(1) IV. C. XXVI. *&* §. 4. *Instit. quod cum eo, qui in alterius.* adde lib. 17. *infr. tit.* 9. (2) Id est, quod ac fieri, ut *l.* 1. *supr. de poss. hered. petit.* ex ordine, *l.* 1. *supr. de fideic. hered. pet.* (3) Vide *l.* 1. *supr. quod cum eo.* (4) Edictum de peculio triplex, id est, ex hoc actio potest tripliciter agi adversus dominum, vel patrem, vel die, Edictum hoc tribus capitibus constat. (5) De peculio actionem habet, qui cum servo, vel ancilla contrahit. *Synops. Basil.* [illegible] (6) Masculinum appellat [illegible] (7) [illegible] *supr. de* [illegible] *l.* 12. *C. quod cum eo.* (8) [illegible], qui contrahit, filiusfamilias, aut servus, impubes est, tunc competit hæc actio, cum peculium locupletius factum est. *Synops. ibid.* vide *l.* 12. *C. eod.* [illegible] *supr. de testament.* [illegible] (9) Potestatis verbo continentur servi proprii, communes, alieni, bona fide possessi, fructuarii: sed & omnes utriusque sexus majores, minores, sui, & sanæ mentis, furiosi. (10) Peculii actio datur ex contractu filii, & servi. (11) Vide quæ notavi ad *l.* [illegible] (12) *Synops. Basil. ibid.* (13) *l.* [illegible] (14) Imo, ex omnibus in [illegible] (15) Actio de peculio dativa est. [illegible] (16) Extraneus [illegible] nam res hereditaria, antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt. [illegible] (17) Hereditarius servus ante aditam hereditatem est in potestate hereditatis [illegible] Nam hereditas [illegible] non habet [illegible] (18) [illegible] Atque ita verbum potestatis [illegible] locum habet in eo, qui in nullius est potestate [illegible] Nam hereditas jure repræsentat heredem. (19) *l.* [illegible] (20) [illegible] (21) Verbum alterius locum habet in sexu utroque. (22) [illegible] (23) Libellus in personam curatoris concipitur, quamvis actio in furiosum. (24) Peculium concedit non tantum is, qui nominatim concedit, sed & qui non prohibet, ne peculium habeat [illegible] (25) [illegible] (26) Fidejubendo, intercedendo, & mandando [illegible] (27) [illegible] Causa fidejubendi & mandandi spectanda. (28) [illegible] (29) Nisi [illegible] causam peculiarem. (30) [illegible] (31) [illegible] (32) Compromittere [illegible] non potest, qui judicio obligari non potest. [illegible] Vid. ad hunc §. 8. Cujac. [illegible] (33) Nullum quod est compromissum, pœnam committi non facit. Pœnam itaque non præstat, qui compromisit, quod nullum sit, non stat. (34) Id est, [illegible] si servo [illegible] pecunia credita fuisset. *l.* 1. §. 18. *supr. de exercitor.* [illegible] (35) [illegible] (36) De peculio actio non datur in dominum ex compromisso servi [illegible] (37) *l.* [illegible] (38) [illegible] (39) [illegible] (40) Eodem nomine est obligatio, qua tenentur pater & filius. (41) Nisi [illegible] (42) De peculio [illegible] (43) Qui dominum de peculio tenet non semper obligat [illegible] (44) Compromittere [illegible] (44) Judicio & stipulatione [illegible] (45) In judicio, quasi contrahitur [illegible] (46) In judicio duplex [illegible] (47) [illegible] (48) [illegible] (49) Sententia obligationem parit. (50) *l.* [illegible] *supr. de condict. furtiva* [illegible] (51) [illegible] (52) Actio de peculio non datur ex maleficio, nisi quo peculium locupletius est. (53) Locupletari ex furto [illegible] dominum iniquissimum. (54) [illegible] (55) [illegible] Vid. *l.* [illegible] (56) [illegible] (57) [illegible] (58) [illegible] (59) Adde *l.* 3. *C.* [illegible] *l.* 2. *C. quod cum eo, qui in aliena.* (60) Non [illegible] pupilli, vide in hanc *l.* Cujac. [illegible] 28.

Quid sit peculium. 1. De nuda voluntate domini. 2. De ignorantia & voluntate domini. 4. Si opem ferente servo, extraneus furtum fecerit. 5. Si aere alieno dominico exhauriatur peculium. 6. De peculio vicarii.

4. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

PEculii est, non id, cujus servus seorsum a domino rationem habuerit, sed (1) quod dominus ipse separaverit, summa (2) servi rationem discernens: nam cum servi peculium totum adimere, vel augere, vel minuere dominus possit, animadvertendum est, non quid servus, sed quid dominus, constituendi servilis peculii gratia fecerit. §. 1. Sed hoc ita verum puto, si debito servum liberare (3) voluit dominus: ut etiam si nuda voluntate remiserit (4) dominus quod debuerit, desinat servus debitor esse: si vero nomina ita fecerit dominus, ut quasi debitorem se servo faceret, cum [revera] debitor non esset, contra puto: re (5) enim, non verbis, peculium augendum est. §. 2. Ex his apparet, non (6) quid servus ignorante domino habuerit, peculii esse, sed quid volente: alioquin & quod subripuit servus domino, fiet peculii; quod non est verum. §. 3. Sed saepe fit, ut (7) ignorante domino, incipiat minui servi peculium, veluti cum damnum domino dat servus, aut furtum (8) facit. §. 4. Si opem (9) ferente servo meo, furtum mihi feceris, id ex peculio deducendum (10) est, quo minus ob rem subreptam consequi possim. §. 5. Si aere alieno dominico exhaurietur peculium servi, res tamen in causa peculiaria (11) manent (12): nam si aut servo donasset debitum dominus, aut nomine servi alius domino intulisset, peculium suppletur, nec est nova concessione domini opus. §. 6. Non (13) solum id in peculio vicariorum (14) ponendum est, cujus rei e domino, sed etiam id, cujus ab eo, cujus in peculio sint, seorsum rationem habeant.

De Deposito. 1. De precario. 2. De jurejurando. 3. Etymologia. 4. Et definitio peculii.

5. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

DEpositi (15) nomine, pater (16) vel dominus (17) duntaxat de peculio conveniuntur, & si quid dolo malo eorum captus sum. §. 1. Sed etsi precario res filiofamilias vel servo (18) data sit, duntaxat de peculio pater dominusve obligantur. §. 2. Si filiusfamilias jusjurandum detulerit, & juratum sit de peculio, danda est actio quasi (19) contractum sit. Sed (20) in servo diversum (21) est. §. 3. *Peculium* dictum est, quasi pusilla (22) pecunia, sive patrimonium (23) pusillum.

§. 4. Peculium autem Tubero quidem sic definit (24) (ut Celsus lib. VI. Digestorum refert), quod servus domini permissu (25), separatum (26) a rationibus dominicis habet (27), deducto (28) inde si quid domino debetur.

6. CELSUS lib. 6. Digestorum.

DEfinitio *peculii* (29), quam Tubero exposuit, [ut] Labeo ait, ad vicariorum (30) peculia non pertinet. Quod falsum est: nam eo (31) ipso, quod dominus servo peculium constituit, etiam vicario constituisse existimandus est.

1. De domino pupillo vel furioso. De libera administratione peculii. 2. De scientia domini. 3. De aetate & furore peculiatis. 4. Quae in peculio computantur.

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUam Tuberonis (32) sententiam & ipse Celsus probat. §. 1. Et adjicit, pupillum (33) vel furiosum constituere quidem peculium servo non posse: verum (34) ante constitutum (id est ante furorem, vel a patre pupilli,) non adimetur ex his causis: Quae sententia vera est. Et congruit cum eo, quod Marcellus apud Julianum notans adjicit, posse fieri, ut ex dominis servus peculium habeat apud alterutrum, apud alterum non; utputa si alter ex dominis furiosus sit, vel pupillus: si, ut quidam (inquit) putant, peculium servus habere non potest, nisi concedente domino: Ego autem puto, non esse opus concedi peculium a domino servum habere, sed (35) non adimi, ut habeat. Alia causa est peculii liberae administrationis: nam (36) [haec] specialiter (37) concedenda est.

§. 2. Scire (38) autem non utique singulas res debet (39), sed ἀπὸ παχυμερέστερον, id est, *pinguius* (40): Et in hanc sententiam Pomponius inclinat. §. 3. Pupillum autem, tam filium, quam servum, peculium habere posse, Pedius lib. XV. scribit, cum [in] hoc (inquit) totum ex domini constitutione pendeat. Ergo & si furere coeperit servus, vel filius, retinebunt (41) peculium.

§. 4. In peculio autem res esse possunt omnes, & mobiles, & soli: vicarios (42) quoque in peculium potest habere, & vicariorum peculium: hoc amplius (43), & (44) nomina (45) debitorum. §. 5. Sed & si quid furti actione servo deberetur, vel alia actione, in peculium computabitur; hereditas quoque & legatum, ut Labeo ait.

§. 6. Sed & id quod dominus sibi debet, in peculium habebit, si forte in domini rationem impendit (46), & dominus ei debitor manere voluit: aut si debitorem ejus dominus convenit: quare si forte ex servi emptione evictionis nomine, duplum dominus exegit, in peculium servi erit conversum, nisi forte dominus eo proposito fuit, ut nollet hoc esse in peculium servi. §. 7. Sed & si quid ei conservus (47) debet, erit peculii, si modo ille habeat peculium, vel [prout] habebit.

De nuda voluntate domini, & de traditione.

8. PAULUS lib. 4. ad Sabinum.

NOn (48) statim, quod dominus voluit ex re sua peculii esse, peculium fecit: sed si (49) tradidit, aut cum apud eum esset, pro (50) tradito habuit: desiderat enim rei naturalem detionem: Contra (51) autem, simul atque noluit, peculium servi desinit peculium esse.

Si dominus. 1. Vel conservus damnum vel furtum fecerit. 2. De eo, quod debetur domino. 3. Aut his, qui sunt in ejus potestate. 4. Aut tutela, aut cura, vel quorum negotia administrant. 5. Si creditor succedat ei, qui tenetur de peculio. 6. De causis, ex quibus servus domino debet. 7. De damno dato a servo in sua persona. 8. De eo, quod dominus debet, aut praestitit pro servo.

9. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd si damnum servo dominus dederit, in peculium hoc non imputabitur, non magis, quam si subripuerit (52).

§. 1. Plane si conservus dedit (53) damnum, vel subripuit, in peculium videtur haberi. Et ita Pomponius libro undecimo scribit: nam & si quid dominus ab eo, qui rem peculiarem subripuit, vel consecutus est, vel consequi potest (54), in peculium esse ei imputandum, Neratius lib. 11. Responsorum scribit. §. 2. Peculium (55) autem deducto (56), quod (57) domino debetur, computandum esse, quia praevenisse (58) dominus, & cum servo suo egisse (59) creditur. §. 3. Huic definitioni Servius adjecit, *& si quid his debeatur, qui sunt in ejus potestate*; quoniam hoc quoque domino deberi nemo ambigit.

§. 4. Praeterea id etiam deducetur, quod his personis debetur, quae sunt in tutela vel cura domini, vel patris; vel quorum negotia administrant; dummodo dolo careant, quoniam & si (60) per dolum peculium vel ademerint vel imminuerint, tenentur: nam si semper praevenire dominus & agere videtur, cur non dicatur etiam hoc nomine eum secum (61) egisse, quo [nomine] vel tutelae, vel negotiorum gestorum, vel utili actione tenebitur? Nam, ut eleganter Pedius ait, idem hoc minus in peculio est, quod (62) domino vel patri debetur, quoniam (63) non est verisimile (64), dominum id concedere servo in peculium habere, quod sibi debetur: Sane cum ex ceteris causis (65) ipsum a (66) semetipso exegisse dicimus, qui negotia vel tutelam gerit, cur non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi debuit? Defendendum igitur erit, quasi (67) sibi eum solvere, cum quis agere de peculio coeperit.

§. 5. Sed & creditor servi, qui heres exstitit domino ejus, deducit de peculio, quod sibi debetur [si conveniatur], sive libertatem servus acceperit, sive non. Idemque & si legatus sit pure servus: nam quasi praevenit, & ipse secum egerit, sic deducet, quod sibi debetur: licet nullo (68) momento dominium in manumisso vel legato pure habuerit: Et ita Julianus lib. XII. scribit. † Certe si sub conditione servus libertatem acceperit, omnes dubitenter Julianus eodem loco scribit, heredem deducere: dominus enim factus est. Ad defensionem sententiae suae Julianus etiam illud adfert, quod si ei, qui post mortem (69) servi vel filii intra annum potuit conveniri de peculio, heres extitero, proculdubio deducam (70), quod mihi debetur. §. 6. Sive autem ex contractu (71) quid domino, sive ex rationum reliquis, deducet dominus. Sed & si ex delicto ei debeat: utputa ob furtum, quod fecit, aeque deducetur. † Sed est quaestionis, utrum ipsa furti aestimatio, id est, [id] solum, quod domino abest, an vero tantum, quantum si alienus servus commisisset, id est, cum furti poena? Sed prior sententia verior est, ut ipsa furti aestimatio sola deducatur.

§. 7. Si (72) ipse servus sese (73) vulneraverit, non debet hoc damnum deducere; non magis, quam si se occiderit, vel praecipitaverit; licet (74) enim [etiam] servis naturaliter (75) in suum corpus saevire: sed si (76) a se vulneratum servum dominus curaverit, sumptuum nomine debitorem eum domino puto effectum: quanquam si aegrum eum curasset, rem suam potius egisset.

(1) Vide l. 4. §. ult. infr. eod. Peculii natura tota atque conditio e voluntate & destinatione pendet, id est, ipsius domini dependet, unde non continuo peculium erit, quod servus ipse habet seorsum a ratione domini, sed quod ipse dominus peculium esse voluit, peculium sola voluntate domini constituitur, intervenientе ... [illegible]

[illegible]

(40) Hoc Latino verbo utitur Jurisconsultus ... [illegible]

[illegible]

§. 8. Item deducetur de peculio, si (1) quid dominus servi nomine obligatus est, aut præstitit obligatus: ita, si quid ei creditum est jussu domini: nam hoc deducendum, Julianus lib. XII. Digestorum scribit: Sed hoc ita demum verum puto, si non in rem domini, vel patris, quod acceptum est, pervenit: alioquin secum debebit compensare. Sed & si pro servo fidejusserit, deducendum Julianus lib. XII. Digestorum scribit: Marcellus autem in utroque, si nondum quicquam domino absit, melius (2) esse ait, præstare creditori, ut (3) caveat [ille], *refusurum se, si quid præstiterit dominus hoc nomine conventus*, quam ab initio deduci: ut medii temporis interusurium magis creditor consequatur. † Sed si de peculio conventus dominus, condemnatus est, debebit de sequenti actione de peculio deduci: cœpit enim dominus vel pater judicati teneri: nam & si quid servi nomine non condemnatus præstitisset creditori, etiam hoc deduceret.

De occupatione.

10. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI vero adhuc in suspenso est prius judicium de peculio, & ex posteriore judicio res judicaretur, nullo modo debet prioris judicii ratio haberi in posteriore condemnatione, quia in actione de peculio occupantis (4) melior est conditio; *Occupare* autem videtur, non qui prior litem contestatus est, sed qui prior (5) ad (6) sententiam judicis pervenit.

De judicio noxali. 1. Si dominus pro servo aut servus domino promiserit. 2. Si servus a debitore dominico exegerit. 3. An idem debitum sæpius deducatur. 6. An dominus de peculio deducat, quod aliunde consequi potest. 7. De servo vendito cum peculio. 8. Si quis servum emerit, cum quo contraxerat. 9. An dominus deducat, quod alii debetur.

11. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI noxali judicio conventus dominus, litis (7) æstimationem obtulerit, de peculio deducendum est: quod si noxæ dederit, nihil est deducendum (8). §. 1. Sed & si quid dominus soluturum se servi nomine repromisit (9), deduci oportebit: quemadmodum si (10) quid domino servus pro debitore expromiserat. † Idem est & si pro libertate quid domino expromisit, quasi debitor domino sit effectus: sed ita demum, si manumisso eo agetur (11). §. 2. Sed si a debitore dominico servus exegerit, an domini debitorem se fecerit, quæritur? Et Julianus lib. XII. Digestorum, non (12) aliter dominum deducturum ait, quam si ratum habuisset, quod exactum est. Eadem & in filiofam. dicenda erunt. Et puto veram Juliani sententiam: naturalia (13) enim debita spectamus, in peculii deductionem: est autem naturæ æquum, liberari filium vel servum obligatione, eo (14) quod indebitum videtur exegisse.

§. 3. Est autem quæstionis, an id, quod dominus semel (15) deduxit, cum conveniretur, rursus, si conveniatur de peculio, eximere debeat; an vero veluti solutum ei videatur, semel facta deductione? Et Neratius & Nerva putant. Idem Julianus lib. XII. scribit, si (16) quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci: si vero eandem positionem (17) peculii reliquit, debere eum deducere (18). §. 4. Denique scribit, si servus vicarium (19) quinque valentem in peculium habuit, & domino quinque deberet, pro quibus vicarium dominus deduxisset, & mortuo postea vicario alium ejusdem pretii servus comparaverit, non desinere domini esse debitorem, quasi vicarius ille domino decesserit; nisi forte, cum eum servo ademisset, & sibi solvisset, tunc decesserit.

§. 5. Idem recte ait, si cum vicarius valeret decem, dominus conventus de peculio, quinque pro servo præstitisset, quoniam quinque ipsi debebantur, mox vicarius decessisset: adversus alium agentem de peculio, decem dominum deducturum, quia [&] in eo, quod jam pro eo solvit, debitorem servum sibi fecerit: Quæ sententia vera est, nisi servo ademit vicarium, ut sibi solveret. §. 6. Quod autem deduci debere diximus (20) id, quod debetur ei, qui de peculio convenitur, ita accipiendum est, si non (21) hoc aliunde consequi potuit. §. 7. Denique Julianus scribit, venditorem, qui servum cum peculio vendidit, si de peculio conveniatur, non debere deducere, quod sibi debetur: potuit enim hoc ex ratione peculii detrahere, & nunc condicere quasi indebitum: quoniam non (22) est in peculio, quod domino debetur: potest (inquit) etiam ex vendito agere: Quod ita erit probandum, si (23) tantum fuit in peculio, cum venderet, ut satisfacere debito dominus possit: cæterum, si postea quid accessit, conditionibus debiti existentibus, quod dominus non distraxerat (24), contra erit dicendum. §. 8. Idem scribit, si quis servum, cujus nomine de peculio habebat actionem, comparasset, an possit deducere, quod sibi debetur, quoniam (25) adversus venditorem habeat actionem de peculio? Et recte ait, posse: nam & quivis alius potest eligere, utrum cum emptore (26), an cum venditore ageret: Hunc igitur exigere pro actione deductionem. Nec video, quid habeant creditores, quod querantur; cum possint ipsi venditorem convenire, si quid forte putant esse in peculio.

§. 9. Non solum autem, quod ei debetur, qui convenitur, deducendum est, verumetiam si (27) quid socio ejus debetur. Et ita Julianus lib. XII. Digestorum scribit: nam qua ratione in solidum alteruter convenitur, pari ratione deducere eum oportet, quod alteri debetur: Quæ sententia recepta (28) est:

12. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

QUia hoc casu etiam cum eo agi potest, penes quem peculium non est.

13. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd in emptore, & venditore vera non est, item in fructuario, & proprietario, & cæteris, qui (29) non sunt socii; & in domino & bonæ fidei emptore: nam & Julianus libro duodecimo scribit, neutrum horum deducere id, quod alteri debetur.

14. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

ITem cum testamento, præsenti die servus liber esse jussus est (30), cum omnibus heredibus (31) de peculio agendum (32) est: nec quisquam eorum amplius deducet, quod ipsi debeatur. §. 1. Item cum servus vivo domino mortuus est, deinde dominus intra annum plures (33) heredes reliquit, & de peculio actio, & deductionis jus scinditur (34).

15. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SEd si duo sint bonæ fidei possessores, adhuc dicendum erit, neutrum plus deducturum, quam quod sibi debetur: idemque & si duo sunt fructuarii: quia nullam (35) inter se habent societatem. Idem dicetur interdum & in sociis, si forte separata apud se peculia habeant, ut alter alterius peculii nomine non conveniatur: cæterum si commune sit peculium, & in solidum conveniuntur, & deducetur, quod utrique debetur.

Quibus casibus peculium servi communis non est commune.

16. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

QUis (36) ergo casus est, quo peculium servi communis (37) ad alterum ex dominis solum pertineat? In primis, si quis servi partem dimidiam vendiderit, nec peculium ei concesserit (38): Deinde, si quis servo communi pecuniam, vel res aliquas ea mente dederit (39), ut proprietatem eorum retineret, administrationem autem servo concederet, *Marcellus notat*. Est etiam ille casus, si alter ademerit, vel si omni quidem modo concesserit dominus; sed in (40) nominibus erit concessio (41).

De peculio vicarii, & ordinarii.

17. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI servus meus ordinarius (42) vicarios habeat, id, quod vicarii mihi debent, an deducam ex peculio servi ordinarii? Et prima illa quæstio est, an hæc pecunia in peculio servi ordinarii computetur? Et Proculus, & Atilicinus existimant, sicut ipsi vicarii (43) sunt (44) in peculio, ita etiam peculio eorum: & id quidem, quod mihi dominus (45) eorum, id est, ordinarius servus debet, etiam ex peculio eorum detrahetur; Id vero, quod ipsi vicarii debent, dumtaxat ex ipsorum peculio: sed & si quid non mihi, sed ordinario servo debent, deducetur de peculio eorum, quasi conservo debitum; id vero, quod ipsis debet ordinarius servus, non (46) deducatur de peculio ordinarii servi: quia peculium eorum in peculio ipsius est. Et ita Servius respondit, sed peculium eorum augebitur (47), ut puta: quemadmodum si dominus (48) servo suo debeat.

18. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

CUi consequens est, ut si Sticho (49) peculium suum legatum sit, isque ex testamento agit, non aliter cogetur id, quod vicarius ejus testatori debet, relinquere, nisi is, id [est,] vicarius, peculium habeat.

1. De servo dotali, aut fructuario, aut bona fide a duobus possesso. 2. De fructuario, & domino. De duobus dominis.

19. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

HInc quæritur, si ordinarii servi nomine actum sit de peculio, an agi possit & vicariorum? Et puto non posse. Sed si actum sit de peculio vicarii, agi poterit & de peculio ordinarii (50). §. 1. Potest esse apud me duplicis (51) juris peculium: utputa servus est dotalis (52): Potest habere peculium; quod ad me respiciat, potest & quod ad mulierem: Nam quod (53) ex re mariti quærit, vel ex ope-

(1) Ex peculio servi vel filii deducit pater vel dominus id, quod servi vel filii nomine præstitit, aut præstare cogitur, nisi [illegible] in rem patris vel domini verterit, §. 6. *supr. eod.* Goth. De jure deductionis vide Menoch. [illegible] Ans. (2) Hæc duo verba, *melius esse*, Hotom. putat superesse [illegible] (3) [illegible] (4) Occupantis melior est conditio [illegible] (5) Qui prior sententiam obtinuit. (7) De peculio servi deducit dominus litis æstimationem noxali judicio præstitam, seu id, quod noxali judicio servi nomine [illegible]. An idem si servum ipsum pro noxa dedit? Non idem, *vers. quod si noxæ* (8) In hoc casu [illegible] *l. 14. infr. de peculio legato.* (9) De peculio servi deducit dominus, quod servus ipse [illegible] expromisit, (10) De peculio deducit dominus, quod servus ipse pro alio debitore apud ipsum dominum expromisit: sed &, si quid domino pro libertate obtinenda expromisit, (11) [illegible] *l. 14. infr. de peculio legato.* (12) Vide *l. 9. §. 1. supr. eod.* (13) Non civilia, *l. 41. l. 49. in fin. infr. eod.* (14) [illegible] §. 6. *supr. eod.* (15) Semel re & verbo deductum ex peculio, amplius deduci non potest: verbis vero tantum deductum, deduci postea potest. (16) Re ex peculio deducit, qui aufert ex peculio debitum: verbis tantum, qui eandem positionem peculii relinquit. (17) *Positio* eadem peculii, est idem status peculii apud Albericum. A quibusdam legitur *possessionem*. Cæterum idem status peculii est, cum nihil eum deductum est per dominum. (18) Quia videtur eam partem in compensationem destinasse, *l. 31. infr. de compensationibus.* (19) *Vicarius*, servi ordinarii servus [illegible] Synops. Basil. 18 Titul. 1. 9. [illegible] Theoph. §. 4. *Instit. quod cum eo.* (20) *l. 9. §. 2. supr. eod.* (21) De peculio deduci non potest, quod aliunde, ulla ve actione dominus potest consequi, [illegible] *supr. eod.* Goth. V. Menoch. *de recuperanda possessione* [illegible] Ans. (22) In peculio non est, quod domino debetur. (23) [illegible] *l. 21. §. 1. §. 2. supr. de* [illegible]. (24) *Al.* detraxerat, & ita notat quoque legi Albericus. (25) [illegible] nisi ab eo eadem habeat, [illegible] (26) *l. 27. §. [illegible] infr. eod.* (27) Ex peculio socius deducit, non tantum quod sibi debetur, sed & quod socio, ubi utrumque commune ei cum socio est servi ipsius & ejus peculium [illegible] est communio, *l. 12. circa fin. infr. eod. l. 4. supr. de tributor.* (28) [illegible] Jurisconsultorum in foro, & judicando (29) Veluti [illegible] *Inst. de obligat. quæ ex quasi contract.* (30) [illegible] a domino peculii nomine [illegible] (31) [illegible] pro parte hereditaria. (32) Adde *l. 30. §. 2. infr. eod.* (33) Quo servus desiit esse communis. *l. 30. infr. eod.* (34) *l. [illegible] §. 10. infr. fam. erc.* (36) *l. 41. §. 2. infr. eod.* [illegible] (37) V. Cotton. in memorabil. in voce Peculium. Ans. (38) [illegible] nam quoties servus venit, cum peculio non [illegible] *infr. de contr. empt.* (39) Vide *l.* [illegible] *infr. de adq. rerum dom.* (40) Obligationes & nomina non ita transferuntur, ut jura realia, [illegible] Cur ita? obligationes, & actiones magis inhærent personæ. (41) Cessio nominum necessaria est, vide quæ scripsi ad *l.* [illegible] (42) Servus fuger & peculium ejus [illegible] [illegible] Quod igitur domino debetur a primo servo, ex ejus quoque peculio deducitur, qui servi servus est: quod autem a servo servi debetur, non est primi servi, sed ex ipsius tantum peculio deducitur, sive domino sive primo servo debeat. Quod autem primus servus servo suo debet, non deducitur. Illud quidem, sed ejus tamen, qui servi servus est, peculium auget; quemadmodum si dominus servo suo debeat. [illegible] Goth. De [illegible] vide Revard. var. lib. 1. c. 20. Ans. Adde Cujac. lib. [illegible] (43) *Vicarius* cum suo peculio in peculio est servi ordinarii, *l.* [illegible] *in fin. supr. eod.* [illegible] *in fin. Inst. quod cum eo* [illegible] *de stipulat.* [illegible] (44) Peculiares [illegible] (45) Est igitur ordinarius dominus vicarii, id est veluti dominus (sicut peculium est, quasi patrimonium servi, *l. 39. infr. eod.* Aliud sunt in jure naturalia nomina, alia civilia: *Peculium*, est naturale nomen: *patrimonium*, civile. *Contubernium*, naturale: *matrimonium*, civile. *Cognatio*, naturale, *agnatio* civile.) Veluti dominum, inquam, quia conservus est alter alteri. Horat. 2. *serm.* 7. Sive Vicarius est, qui servo paret, uti mos vester ait, seu conservus. Et alio loco: *Conservus, vili portanda* [illegible] Cuja. [illegible] *ad l. 18. §. 2. infr. eod.* (46) Illud non deducendum ex vicarii peculio, quod conservo debetur. *l. 9. §. 3. supr. de tributoria.* (47) [illegible] *l. 7. in fin. supr. eod.* (48) Servus ordinarius, servi sui vicarii quasi dominus: Unde notant, *Dominum* dici [illegible] [illegible] (49) *l. 38. §. 3. infr. eod.* (50) Quia major summa inest [illegible] vide *l. 6. in fin. supr. l. 38. §. 1. infr. eod.* (51) Peculium duplici jure apud aliquem esse potest. (52) De peculio servi dotalis [illegible] sive ejus, sive uxoris sit peculium in servo. (53) Maritus est, quicquid dotalis servus ex re ipsius vel operis suis adquisivit.

operis suie (1), id ad maritum pertinet: & ideo si respectu (2) mariti heres sit institutus, vel ei legatom datum, id eum non debere restituere, Pomponius scribit. Si igitur mecum agatur ex eo contractu, qui ad me respicit, utrum omne deducam, quodquod debetur mihi, sive ex mea causa, sive ex ea, quæ ad uxorem respicit? An vero separamus (3) causas, quasi in duobus peculiis, ut & causa debiti, quod petitur, spectetur. Ut si quidem ex eo pecolio agatur, quod ad mulierem spectat, id deducam, quod ex eo contractu debeatur; si ex eo contractu, qui ad me respicit, meum deducam?

† Quæ quæstio dilucidius est in fructuario (4) tractata: utrum ex eo damum contractu potest de peculio conveniri, quod ad se pertinet, an ex omni? Et Marcellus etiam fructuariom teneri scribit, & ex omni contractu (5): eum enim, qui contrahit, totum servi peculium, velut patrimonium, intuitum: Certe illud admittendum omni modo dicit, ut priore converto, ad quem res respicit, in soperfluum is, cui quæsitum non est, conveniatur: Quæ sententia probabilior est, & a Papiniano probatur. Quod & in duobus bonæ fidei emptoribus erit dicendum. Sed in marito melius est dicere, simpliciter eum de peculio teneri. Sin autem maritus, hujusmodi servi nomine, aliquid præstiterit (6), an adversus mulierem agentem dotis nomine deducere id possit? Et ait, si id, quod creditori præstitum est, ad utriusque generis peculium pertinebit, pro rata utrique peculio decedere debere: Ex quo intelligi potest, si ad alterum peculium contractus pertinebit, modo soli uxori detrahi, modo non detrahi, si ad id peculium pertinuit contractus, quod apud maritum resedit. §. 2. Interdum (7) & ipsi (8) fructuario (9) adversus dominum datur actio de peculio, utputa si apud eum habeat peculium, apud ipsum vero aut nihil, aut minus, quam fructuario debetur. Idem etiam contra (10) eveniat: quamvis in duobus dominis sufficiat pro socio (11), vel communi dividundo actio.

20. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

NAm inter se agere socii de peculio non possunt.

De dolo domini. 1. Vel tutoris, vel curatoris, vel procuratoris. 2. Vel venditoris, vel defuncti. 3. Ante vel post judicium acceptum. 4. Si recuset actio de peculio.

21. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SUmma cum ratione etiam hoc *peculio* Prætor *imputabit*, *quod dolo* (12) *malo domini factum est, quo minus in peculio esset*.

† Sed *dolum malum* accipere debemus, si ei ademit peculiom: Sed & si eum intricare (13) peculium in necem creditorum passus est, Mela scribit, dolo malo ejus factum. Sed & si quis, cum suspicaretur alium secum acturum, alio peculiom avertat, dolo non caret: Sed si alii solvit, non dubito de hoc, quin non teneatur; quoniam creditori solvitur, & licet creditori vigilare (14) ad suum (15) consequendum.

§. 1. Si dolo (16) tutoris, vel curatoris furiosi, vel procuratoris, factum sit, an pupillus, vel furiosus, vel dominus, de peculio conveniatur, videndum? Et puto, si solvendo tutor sit, præstare pupillum ex dolo ejus: maxime, si quid ad eum pervenit. Et ita Pomponius lib. VIII. Epistolarom scribit. Idem [&] in curatore, & procuratore, erit dicendum.

§. 2. Emptor autem ex dolo venditoris non tenebitur, nec heres, vel alius successor, nisi in id, quod ad se pervenit.

§. 3. Sive autem post judicium acceptum (17), sive ante, dolo factum sit, continetur officio Judicis. §. 4. Si dominus vel pater recuset de peculio actionem, non est audiendus, sed cogendus (18) est, quasi aliam quamvis personalem actionem suscipere.

De cautione damni infecti ædium peculiarium nomine. De judicio noxali, vicarii nomine.

22. POMPONIUS lib. 7. ad Sabinum.

SI damni infecti, ædium peculiarium nomine promiserit dominus, ratio ejus haberi debet. Et ideo (19) ab eo, qui de peculio agit, domino cavendum est.

23. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

ÆDium autem peculiariam nomine in solidum damni infecti promitti debet (20): sicut vicarii nomine noxale judicium in solidum pati: quia (21) pro pignore eas, si non defendantur, actor [abducit vel] possidet.

De curatore furiosi:

24. ULPIANUS lib. 26. (22) ad Sabinum.

CUrator furiosi administrationem peculii (23) & dare & denegare potest tam servo furiosi, quam filio.

De vestimentis servo concessis.

25. POMPONIUS lib. 12. ad Sabinum.

ID vestimentum (24) peculii esse incipit, quod ita dederit dominus, ut eo vestitu servum perpetuo (25) uti vellet, eoque nomine ei traderet, ne quis alius eo uteretur, idque ab eo ejus usus gratia custodiretur. Sed quod vestimentum servo dominus ita dedit utendum, ut non semper, sed ad certum usum, certis temporibus eo uteretur, veluti cum sequeretur eum, sive cœnanti ministrabit, id vestimentum non esse peculii.

De dolo domini.

26. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI semel ex ea causa, [id est,] quod dolo (26) fecerit, dominus præstiterit de pecolio conventus, cæteris ex eadem causa nihil (27) præstabit (28). Si tantundem servus ei debeat, quantum dolo minuit, non erit condemnandus. His consequens erit, ut manumisso quoque vel alienato servo, ex causa [etiam] doli intra annum teneatur.

De ancilla & filiafamil. 1. Quid deducit heres. 2. De servo alienato. 8. De servo communi.

27. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

ET ancillarum (29) nomine (30), & filiarumfamilias *in peculio* actio datur: maxime, si qua sarcinatrix, aut textrix erit, aut aliquod artificium vulgare exerceat, datur propter eam actio: Depositi quoque & commodati (31) actionem dandam earum nomine, Julianus ait: Sed & *tributoriam* (32) *actionem*, si peculiari merce sciente patre dominove negotientur, dandam esse. Longe magis non dubitatur, & si *in rem versum est*, *quod jussu* (33) patris dominive contractum sit. §. 1. Constat heredem domini id (34) quoque deducere debere, quod servus, cujus nomine cum eo de peculio ageretur, ante (35) aditam hereditatem ex bonis hereditariis amovisset, consumpsisset (36), corrupisset. §. 2. Si servus alienatus sit, quamvis in eum, qui alienaverit, intra annum Prætor de peculio actionem polliceatur, tamen nihilominus & in novum dominum actio datur: & nihil interest, aliud apud eum adquisierit peculium, an, quod pariter cum eum emerit vel ex donatione acceperit, eidem concesserit. §. 3. Illud quoque placuit, quod & Julianus probat, omnimodo permittendum creditoribus (37), vel in (38) partes cum singulis agere, vel cum uno in solidum.

§. 4. Sed ipsi (39), qui vendiderit servum: non putat Julianus, de eo, quod ante venditionem crediderit, cum emptore de pecolio agere permittendum. §. 5. Sed & si alieno credidero, eumque redemero, deinde alienavero, æque non putat mihi in emptorem dari debere [judicium]. §. 6. In (40) venditorem autem dumtaxat intra annum post redemptionem numerandum, de eo, quod adhuc alieno crediderim, dandam esse mihi actionem existimat: deducto (41) eo, quod apud me peculii servus habebit. §. 7. Sicut autem de eo, quod ipse crediderim (42) servo meo, non putat Julianus in emptorem, alienato eo, actionem mihi dari debere, ita & de eo, quod servus meus servo meo crediderit, si is, cui creditum fuerit, alienatus sit, negat permitti mihi debere cum emptore experiri. §. 8. Si (43) quis cum servo duorum (44) pluriumve contraxerit, permittendum est ei, cum quo velit dominorum in solidum experiri: est enim iniquum in plures (45) adversarios distringi (46) eum, qui cum uno contraxerit: nec hujus dumtaxat peculii ratio haberi debet, quod apud eum, cum quo agitur, is servus haberet, sed & ejus, quod apud alterum: Nec tamen res damnosa futura est ei, qui condemnatur: cum possit rursus ipse judicio societatis (47) vel communi (48) dividundo, quod amplius sua portione solverit, a socio sociisve suis consequi. Quod Julianus ita locum habere ait, si apud alterum quoque fuit peculium: quia eo casu solvando (49) quisque etiam socium ære alieno liberare videtur: at si nullum sit apud alterum peculium, contra esse: quia nec liberare ullo modo ære alieno eum intelligitur.

28. JULIANUS lib. 11. (50) Digestorum.

QUare & si socio neque heres, neque bonorum possessor, extitisset, eatenus damnari debet is, cum quo actum fuerit, quatenus (51) peculium apud eum erit: & quantum ex bonis consequi potest.

Si plures creditores domino succedant. 1. De prohibitione domini.

29. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI quis servom testamento *liberum esse* jusserit, relictis heredibus his, qui cum servo contraxerunt, possunt inter se coheredes vel de peculio agere: quia de eo quisque peculio, quod apud eum esset, quolibet alio agente teneatur. §. 1. Etiamsi prohibuerit (52) contrahi cum servo dominus, erit (53) in eum de peculio actio.

Quo tempore spectatur, an sit in peculio de actione ad exhibendum vel in rem. 1. Quatenus teneatur heres. 4. Si sepius agatur. 5. De servo vendito. 6. Si dolus objiciatur domino. 7. Vel heredi.

30. UL-

[illegible]

30. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUæsitum est, an teneat actio de peculio, etiam (1) si nihil sit in peculio, cum (2) ageretur, si (3) modo sit (4) rei judicatæ tempore? Proculus & Pegasus nihilominus teneri aiunt: intenditur enim recte, etiamsi nihil sit in peculio. † Idem & circa ad exhibendum & in rem actionem placuit: quæ sententia & a nobis probanda est. §. 1. Si cum ex parte (5) herede domini vel patris agatur, dumtaxat de peculio condemnandum, quod apud eum heredem sit, qui convenitur. Idem & de in (6) rem verso pro parte: nisi si quid in ipsius heredis rem vertit: nec quasi unum ex sociis esse hunc heredem conveniendum, sed pro parte dumtaxat. §. 2. Sed si ipse servus sit (7) heres ex parte institutus, æque cum eo agendum erit. §. 3. Si vero filius sit, quamvis ex parte institutus, nihilominus in solidum actionem patietur: Sed, si velit pro parte nomen coheredis redimere, audiendus est. Quid enim, si in rem patris versum sit? cur non consequatur filius a coherede, quod in patris re est? Idem & si peculium locuples sit. §. 4. Is, qui semel (8) de peculio egit, rursus, aucto peculio, de residuo debiti agere potest. §. 5. Si omnino exceptione (9) sit repulsus a venditore creditor, subveniri ei adversus emptorem debet. sed si alia exceptione, hactenus [subveniri], ut deducta ea quantitate, quam a venditore consequi potuisset, ab emptore residuum consequatur.

§. 6. In dolo objiciendo temporis ratio habetur: fortassis enim, post (10) tempus de dolo actionis, non patietur dolum malum objici Prætor: quoniam (11) nec de dolo actio post statutum tempus datur. §. 7. In heredem (12) autem doli clausula in id, quod ad eum pervenit, fieri debet: ultra, non:

31. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SEd si ipse heres dolo fecit, solidum præstat.

Electione unius ex pluribus non habentibus communionem ceteri, & peculii, alii liberantur: sed de æquitate in residuo ceteri tenentur, & quantum sit in peculio sententiæ tempore inspicitur. Bart.

An uno convento ceteri liberentur. 1. Quo tempore spectatur quantitas peculii. 2. De servo vendito.

32. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

SI ex duobus vel pluribus heredibus ejus, qui manumisso servo, vel libero esse jusso, vel alienato, vel mortuo, intra annum conveniri poterat, unus fuerit conventus, omnes heredes liberabuntur: quamvis non in majorem quantitatem ejus peculii, quod penes se habet, qui convenitur, condemnetur. Idque ita Julianus scripsit: idemque est & si in (13) alterius rem fuerit versum. Sed & si plures sint fructuarii vel bonæ fidei possessores, unus conventus ceteros liberat: quamvis non majoris peculii, quam penes se est, condemnari debeat. Sed [si] licet hoc jure (14) contingat, tamen æquitas (15) dictat, judicium in eos dari, qui occasione juris (16) liberantur, ut (17) magis eos perceptio, quam intentio (18) liberet: nam qui cum servo contrahit, universum peculium ejus, quod ubicunque est (19), veluti (20) patrimonium, intuetur. §. 1. In hoc autem judicio, licet restauretur præcedens (21), tamen & augmenti & decessionis rationem haberi oportet: & ideo, sive hodie nihil sit in peculio, sive accesserit aliquid, præsens status peculii spectandus est. Quare circa venditorem quoque, & emptorem, hoc nobis videtur verius, quod accessit peculio, posse nos ab emptore (22) consequi: nec retrorsus, velut in uno judicio, ad id tempus conventionem reducere emptoris, quo venditor conventus sit. §. 2. Venditor servi, si cum peculio servum vendiderit, & tradiderit peculium, ne intra annum quidem de peculio convenietur: neque enim hoc pretium servi, peculium est, ut Neratius scripsit.

33. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

SEd si quis servum ita vendidit, *ut pretium pro peculio acciperet*, penes (23) eum videtur esse peculium, ad quem pretium peculii pervenit (24):

34. POMPONIUS lib. 12. ex variis Lectionibus.

NOn penes quem res peculiaris sit.

35. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

AT cum heres jussus est *peculium dare, accepta certa summa*, non videtur (25) penes heredem esse peculium.

De contractibus bon. fid. & dolo.

36. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

IN bonæ fidei contractibus (26) quæstionis est, an (27) de peculio, an in solidum pater vel dominus teneantur, ut est in actione de dote agitatum, si filio dos data sit, an pater dumtaxat de peculio conveniretur? Ego autem arbitror, non solum de peculio, sed & si quid præterea dolo malo patris (28) capta fraudataque est mulier, competere actionem: nam si habeat res, nec restituere sit paratus, æquum est, eum quanti ea res est condemnari: nam quod in servo, cui res pignori (29) data est, expressum est, hoc & in ceteris bonæ fidei judiciis accipiendum esse, Pomponius scripsit: namque si servo res pignori data sit, non solum de peculio & in rem verso competit actio, verum hanc quoque habet adjectionem, *& si quid dolo malo domini captus fraudatusque actor est*. Videtur autem dolo facere dominus, qui (30), cum haberet restituendi facultatem, non vult restituere.

Si pater creditori filii succedat & hereditatem vendat. 1. De servo vicarium emente pecunia domini. 2. De venditione servi communis. 3. De servo, cujus usufructus alienatus est.

37. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

SI creditor filii tui heredem te instituerit, & tu hereditatem ejus vendideris, illa parte stipulationis, *quanta* (31) *pecunia ex hereditate ad te pervenerit*, teneberis de peculio. §. 1. Si servo tuo permiseris (32), vicarium (33) emere aureis octo (34), illa decem (35) emerit, & tibi scripseris (36) *se octo emisse*, tuque ei permiseris eos octo ex tua pecunia solvere, & is decem solverit, hoc nomine duos aureos tantum vindicabis, sed hi venditori præstabuntur dumtaxat de peculio servi. §. 2. Servum communem, quem cum Titio aut cum Sempronio habebam (37), Titio vendidi, antequam ejus nomine ageretur mecum de peculio: quæsitum est, si de peculio cum Titio aut cum Sempronio ageretur, an ejus peculii quod apud me esset, ratio habesi deberet? Dixi, si cum Sempronio ageretur, nunquam rationem ejus peculii, quod apud me esset, haberi debere: quia is nullam adversus me actionem haberet, per quam id quod præstitisset, consequi posset. Sed & si cum Titio post annum quam vendidissem, ageretur, similiter non esse (38) computandum peculium, quod apud me est: quia jam mecum agi de peculio non posset: Sin autem intra annum ageretur, nunc quoque habendam hujus peculii rationem: postquam placuit, alienato homine, permittendum creditori & cum venditore & cum emptore agere. §. 3. Si actum sit de peculio cum eo, qui usumfructum (39) in servo habet, & minus consecutus sit creditor, non est iniquum ut ex universo ejus peculio, sive apud fructuarium sive apud proprietarium erit, rem consequatur. Nihil interest, operas suas conduxerit (40) servus a fructuario, an pecuniam mutuam ab eo acceperit: dari itaque debebit actio ei (41) adversus dominum proprietatis, deducto (42) eo, quod servus peculii nomine apud fructuarium habet.

De pecunia deposita apud filiumfam. 1. Si soluto matrimonio petatur liberatio a promissione dotis. 2. De eo quod vicarius non peculiatus domino debet. 3. De servo vendito.

38. AFRICANUS lib. 8. (43) Quæstionum.

DEposui apud filiumfamilias decem, & ago depositi de peculio: quamvis nihil patri filius debet, & hæc decem (44) teneat (45) nihilo magis tamen patrem damnandum existimavit, si nullum præterea peculium sit: hanc enim pecuniam, cum (46) mea maneat, non esse peculii. Denique quolibet alio agente de peculio, minime dubitandum ait, computari non oportere: itaque (47) ad exhibendum (48) agere me, & exhibitam vindicare debere. §. 1. Si (49) nuptura filiofamilias, dotis nomine certam pecuniam promiserit, & divortio facto agat de toto cum patre: utrumne tota promissione, an deducto eo quod patri filius debeat, liberari eam oporteat? Respondit, tota promissione (50) eam liberandam esse: cum certe & si (51) ex promissione cum ea ageretur, exceptione doli mali tueri se posset. §. 2. Stichus (52) habet in peculio Pamphilum, qui est decem: idem Pamphilus debet domino quinque: Si agatur de peculio Stichi nomine, placebat, æstimari debere pretium Pamphili (53): & quidem totum, non deducto eo, quod domino Pamphilus debet: neminem (54) enim posse intelligi ipsum in suo peculio esse. Hoc ergo casu damnum dominum passurum, ut pateretur, si cuilibet alii servorum suorum peculium non habenti credidisset: idque ita se habere evidentius apparituum sit, si (55) Sticho peculium legatum esse proponatur, qui certe, [si] ex testamento agat, cogendus non est, ejus quod vicarius suus debet, aliter quam ex peculio ipsius deductionem pati: alioquin futurum, ut si tantundem vicarius domino debeat, ipse nihil in peculio habere intelligatur; quod certe est absurdum. §. 3. Servo (56), quem tibi vendideram, pecuniam credidi: Quæsitum est, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat, ut deducatur id quod apud me ex eo remanserit. Quod quidem minime verum est: nec interest, intra annum quam vendiderim, an postea experiar; nam nec ceteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur. In contrarium quoque, agentibus mecum his qui antea cum eo servo contraxissent, non deducam id (57) quod postea mihi debere cœperit. Ex quo apparet, onus ejus peculii, quod apud me remanserit, ad posterioris temporis contractus pertinere non debere.

Quæ sunt in peculio.

39. FLORENTINUS lib. 11. Institutionum.

PEculium & ex eo constitit, quod parsimonia sua quis paravit (58), vel officio meruerit a quolibet sibi donari: idque velut (59) proprium patrimonium servum suum habere quis voluerit.

De

[illegible]

De ortu, augmento, decremento & interitu peculii.

40. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

PEculium nascitur, crescit, decrescit (1), moritur (2): ideo eleganter Papirius Fronto dicebat, *peculium simile esse homini*. §. 1. Quomodo autem peculium *nascitur*, quæsitum est? Et ita veteres distinguunt: si id adquisiit servus quod dominus necesse non habet præstare, id esse peculium: si vero tunicas, aut aliquid simile, quod ei dominus necesse habet præstare, non esse peculium: ita igitur nascitur peculium. † *Crescit*, cum auctum fuerit. † *Decrescit*, cum servi vicarii moriuntur, res intercidunt. † *Moritur*, cum (3) ademptum sit.

41. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

NEc servus quicquam debere potest, nec servo potest deberi. Sed, cum eo verbo abutimur, factum (4) magis demonstramus (5), quam (6) ad jus civile (7) referimus obligationem. Itaque quod servo debetur, ab extraneis (8) dominus recte petet: quod servus ipse debet eo nomine in (9) peculium, & si quid inde in rem domini versum est, in dominum actio datur.

De adrogatore.

42. IDEM lib. 12. ad Edictum.

IN adrogatorem (10) de peculio actionem dandam, quidam recte putant: quamvis Sabinus, & Cassius, ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existimant.

De servo vendito post litem contestatam.

43. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI (11), posteaquam tecum de peculio egi, ante rem judicatam servum vendideris, Labeo ait etiam ejus peculii nomine, quod apud emptorem (12) quæsierit, damnari te debere: nec succurrendum tibi; culpa enim tua [id] accidisse, qui servum vendidisses.

De contractu filiifam.

44. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

SI quis (13) cum filiofamilias contraxerit, duos (14) habet debitores, filium in solidum, & patrem duntaxat de peculio.

45. PAULUS lib. 61. ad Edictum.

IDeoque, si pater filio peculium ademisset, nihilominus creditores cum filio agere possunt.

De administratione peculii.

46. IDEM lib. 60. ad Edictum.

QUi (15) peculii administrationem concedit, videtur permittere generaliter (16), quod & specialiter permissurus est.

De prohibitione domini. 1. De servo fidejubente. 2. De futuro incremento peculii. 3. De servo alienato.

47. IDEM lib. 4. ad Plautium.

QUotiens in taberna (17) ita scriptum fuisset, *cum Januario servo meo geri negotium veto*: hoc solum consecutum esse dominum constat, ne institoria teneatur, non etiam de peculio. §. 1. Sabinus respondit, (18) non aliàs dandam de peculio actionem in dominum, cum servus fidejussisset, nisi in rem domini, aut ob rem peculiarem fidejussisset. §. 2. Si semel actum sit de peculio, quamvis minus inveniatur rei judicandæ tempore in peculio quam debet, tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento peculii: hoc enim in pro socio actione locum habet (19): quia socius universum debet. §. 3. Si creditor servi ab emptore esset partem consecutus, competere in reliquum in venditorem utile judicium Proculus ait: Sed re integra (20) non esse permittendum actori dividere (21) actionem, ut simul cum emptore & cum venditore experiatur: satis enim esse, hoc solum ei tribui, ut rescisso superiore judicio, in alterum detur ei actio, cum electo reo minus esset consecutus: Et hoc jure utimur. §. 4. Non tantum autem quasi creditor cum venditore ex ante gesto agere potest, sed & ipse emptor: idque & Juliano videtur quamvis & dedocere ipse potest adversus alium agentem: dum tamen id, quod apud se habet, computet. §. 5. Si servus, deducto peculio, venditus sit, procedit, ut venditor & deductione uti possit: &, si post (22) venditionem cœperit aliquid venditori servus debere, non minuit peculia: quia non domino debet.

§. 6. Quæ diximus in emptore & venditore, eadem sunt & si alio quovis genere dominium mutatum sit: ut legato (23), dotis datione: quia, quasi (24) patrimonium liberi hominis, peculium servi intelligitur, ubicunque esset.

De administratione peculii.

48. IDEM lib. 17. ad Plautium.

LIbera peculii administratio non permanet neque in fugitivo (25), neque in subrepto, neque in eo, de quo nesciat quis, vivat, an mortuus sit (26).

§. 1. Cui peculii administratio data est, delegare (27) debitorem suum potest.

Quæ sunt in peculio. 1. De servo negotia domini ignorantis gerente. 2. Quibus ex causis servus domino debet, vel contra.

49. POMPONIUS lib. 4. ad Quintum Mucium.

NOn solum id peculium est, quod dominus servo concessit: verum (28) id quoque, quod ignorante quidem eo adquisitum sit, tamen si rescisset, passurus (29) erat esse in peculio. §. 1. Si ignorante me servus meus negotia mea administraverit, tantidem debitor mihi intelligetur, quanti teneretur, si liber negotia mea administrasset. §. 2. Ut debitor vel servus domino vel dominus servo intelligatur, ex causa civili (30) computandum est: ideoque si dominus in rationes suas referat, *se debere servo suo*, cum omnino neque mutuum acceperit, neque ulla causa præcesserat debendi, nuda (31) ratio non facit eum debitorem.

Si nihil sit in peculio. 1. Si pater creditori filii succedat. 2. De obligatione servi. 3. De eo, quod bon. fid. possess. accepit ut manumitteret.

50. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

EO tempore quo in peculio nihil est, pater latitet: in bonorum possessionem ejus, rei servandæ causa, mitti non possum (32), qui de peculio cum eo acturus sum: quia non (33) *fraudationis causa latitat, qui si judicium acciperet, absolvi deberet*. Nec ad rem pertinet, quod fieri potest, ut damnatio sequatur: nam & si in diem vel sub conditione debeatur, fraudationis causa non videtur latitare, tametsi potest judicis injuria (34) condemnari. † Sed fidejussorem datum eo tempore quo nihil in peculio est, teneri putat Julianus: quoniam fidejussor futuræ (35) quoque actionis accipi possit: si tamen sic acceptus est. §. 1. Si creditor patrem, qui de peculio (36) tenebatur, heredem instituerit: quia mortis tempus in Falcidiæ ratione spectetur, illius temporis peculium considerabitur. §. 2. Etiam postquam (37) dominus de peculio conventus est, fidejussor pro servo accipi potest: Et ideo qua ratione, si post actionem dictatam servus pecuniam exsolverit, non magis repetere potest, quam si judicium dictatum non fuisset: eadem ratione fidejussor quoque utiliter acceptus videbitur: quia naturalis obligatio (38), quam etiam servus suscipere videtur, in litem translata non est.

§. 3. Servus alienus, cum bona fide serviret mihi, nummos a Titio mutuatos mihi dedit, ut eum (39) manumitterem: & manumisi: creditor quærebat, quem de peculio conveniret? Dixi, quamquam creditor electionem alias haberet, tamen in proposito dominum esse conveniendum: & eum (40) ad exhibendum mecum acturum pecuniæ nomine, quæ ipsi esset adquisita (41), nec in eam causam alienata, quæ pro capite servi facta proponeretur: Neque enim admittendam esse distinctionem (42) existimantium, si non manumittam, domini pecuniam esse: manumissione vero secuta, videri pecuniam ex re mea quæsitam mihi: quoniam magis propter (43) rem meam (44) quam ex re mea, pecunia mihi daretur.

De eo, quod extranei servo debent.

51. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

QUod debetur servo ab extraneis, agenti de peculio, non (45) omnimodo dominus ad quantitatem debiti condemnandus est: cum & sumptus in petendo, & eventus exactionis possit esse incertus: & cogitanda sit mora temporis (46), quod detur judicatis, aut venditionis bonorum, si id magis faciendum erit: ergo, si paratus sit actiones mandare, absolvetur (47): Quod enim dicitur, si (48) cum uno ex sociis agatur, universum peculium computandum, quia sit cum socio actio: in eodem redibit, si actiones paratus sit præstare, & in omnibus, quos idcirco teneri dicimus, quia habent actionem, delegatio pro (49) justa præstatione sit.

(1) Id est, non tantum habet suas accessiones & decessiones in partu, fœtu, fructu, sed etiam decedit, cum adimitur. §. 1. infr. eod. l. ult. infr. quando act. de peculio. (2) Nimis pereleganter [illegible] Aristot. meminit. 3. de [illegible] ... Cujac. 6. ad Africanum. Mihi non videtur: eam enim satis expressisse verbo crescendi intelligitur Jurisconsultus. (3) l. 8. in fin. supr. eod. (4) Factum & jus opponuntur. (5) Facti dicit esse Ulpianus quod juris civilis non est; sed tantum naturalis. Sic stipulari potest servus sibi possidere licere, id est, tenere, l. stipulatio ista infr. de verb. oblig. Mod. (6) Vide l. 40. §. ult. infr. eod. (7) Servus ratione juris non debet, nec ei debetur. Nam, quæ ipsi debentur, dominus petit. De his vero quæ servus debet, actione de peculio, vel de in rem verso convenitur. Synops. Basil. 20. tit. 1. c. 32. (8) §. 2. Inst. de stipulat. servorum. §. 2. Inst. per quas personas. (9) l. 1. C. quod cum eo. (10) De peculio actio datur in patrem adrogatorem, ut in patrem legitimum, l. 42. supr. de adoptionibus. l. 9. infr. de pecul. legat. (11) Si post litem in actione de peculio contestatam, servus venditus fuerit, ejus quoque peculii nomine venditor tenetur, quod apud emptorem quæsitum erit, seu quod deinde quæsitum erit. Synops. ibid. & Scholiastes, c. 33. (12) Vide l. 33. in fin. infr. de action. empti. (13) Idem Synops. ibid. c. 33. (14) l. 17. supr. de judiciis. l. 39. infr. de oblig. & action. (15) Idem Synops. Basil. ibid. c. 36. (16) Generali concessione administrationis specialis concessio continetur. Civiliter tamen hoc intelligendum est, ut notavi ad l. 6. §. pen. supr. de condict. indeb. hoc est, non censetur ea generaliter concedere permisisse, quæ non permitteret specialiter. Generalis concessionis hæc tacite est exceptio, seu limitatio. (17) Proscriptiones ad tabernas fieri solitæ ad impediendam negotiandi facultatem, ne hoc quæ de re vide quæ notavi ad l. 11. §. 2. supr. de institoria. Adde etiam, quod etiam proscriptiones ad ædes fieri solitæ recuperandi servi fugitivi, l. 1. in fin. supr. de fugitivis, indicandæ rei amissæ, & repertæ, l. 43. §. 8. infr. de furtis, & denunciationis faciendæ gratia l. 4. §. 1. in fin. infr. de damno. (18) Idem Synops. ibid. c. 40. (19) In quo socius promittere debet de eo, quod in futurum facius facere non poterit l. 63. §. 4. infr. pro soc. Eodem modo maritus cavere debet, &c., si meliorem ad fortunam pervenerit, quod minus persolvit, id restitutum, l. un. §. 7. C. de rei uxoriæ. (20) Id est, si nondum partem consecutus sit. (21) Alioqui licet alibi adversus mandatorem & debitorem agere. l. 28. infr. mandati. (22) l. 38. infr. eod. (23) l. 20. infr. de verb. signif. Ulp. in fragmentis. 10. §. 17. (24) Vide l. 32. supr. eod. (25) l. 21. in fin. supr. de eod. (26) Cur ita? hæc omnia collige ex l. 18. infr. de solutionib. (27) l. 14. infr. de solution. l. ult. in princ. infr. de novationib. (28) l. 3. §. 1. supr. eod. (29) l. 50. supr. eod. l. 27. infr. de alimentis. l. 5. §. 1. C. de necessariis servis. (30) Id est, quoties quæritur, num servus domino obligetur & e contra, toties non loqui de obligatione civili intelligendum est nam civili jure inter dominum, & servum nulla est obligatio, l. 41. supr. eod. (31) l. 20. infr. de donation. Goth. Excipe mercatores, quorum rationes contra ipsos scribentes fidem faciunt: sed intellige hic de ratione quæ nuda est a causa, cap. si cautio extr. de fide instrument. l. si de indebito. §. pen. ff. de probat. vel a præsentia partis Bart. in l. nuda ff. de donat. Sive illud sit paganum, quod privato; sive castrense quod militi conceditur; sive quasi castrense, quod militi forensem militiam obeunti permittitur l. ult. C. de inoffic. testam. l. 4. C. fam. ercisc. Ans. (32) Imo, tametsi nihil sit in peculio, possunt tamen eo casu latitantis bona possideri, & venire, l. 7. §. 23. infr. quibus ex causis in possessionem. (33) Latitare animo fraudandi non videtur, qui si judicium acciperet, absolvendus esset. (34) De eo vide l. 17. §. 2. infr. ad SC. Trebell. (35) l. 35. in fin. supr. de judiciis. l. 6. infr. de fidejussoribus. (36) Pugnat hic locus cum l. si creditor, infr. ad l. Falcid. sed hujus pugnæ conciliatio petenda est ex l. cum quo infr. ad leg. Falcid. quæ postrema est Accursii sententia. Mod. (37) Post litem contestatam. l. 8. §. 3. infr. de fidejussoribus. (38) Naturaliter enim servus obligatur, non civiliter; l. 41. supr. eod. (39) [illegible] Sed repetendum, quomodo Haloan. ut eum. (40) Id est, eo casu verum dominum servi a creditore conveniendum esse, qui mox ad exhibendum servum, ac pecunia a me accepta mecum est acturus. (41) Domino tenus, arg. l. 49. infr. de adquir. rer. l. 1. §. 6. infr. de adquir. vel amitt. poss. (42) Hanc notat Bartolus particulam. Ex denotare causam immediatam, cui adde Decium ad Auth. si quis in aliquo C. de edend. & ad l. non dubium C. de legib. item ad rubr. C. qui admitt. num. 13. notans alii aliquando eam accipi improprie secundum subjectam materiam pro causa mediata, vel etiam simul proprie & improprie diversis respectibus, vide eundem Decium consil. [illegible] Alber. Perg. in tract. de propos. [illegible] Mod. (43) Propter & ex dictionum differentia: Propter, causam remotam. Ex, proximam demonstrat adde l. un. C. si servus extero. Quod dicimus de voce propter, idem est de dictione ob l. non dubium. C. de legibus. Dictioni vero Ex, respondet particula De l. 1. §. [illegible] infr. de commerciis cum emancipato liberis. (44) Similis pene locutio est in l. 1. §. 14. infr. de [illegible]. (45) Actionis non æstimatur est, quæ quantitatis in ipsa actione comprehensæ minus etiam æstimatur actio ob sumptus in eam faciendos, & dubium actionis eventum. (46) l. 29. in pr. infr. ut in poss. legat. Olim duorum mensium: hodie quatuor, l. si debitori 31. supr. de judiciis. l. 2. C. de usuris rei judicatæ. (47) Omnino si ex eo tantum teneatur, quod actionem habet, cum actionem cedendo liberatur; secus si ex alia quoque causa teneatur, etiamsi actionem aliquam habeat. Excl. ad l. cum fundus §. servum supr. si cert. pet. Coras. conf. 171. incip. Videtur. in præsenti col. fin. vol. 2. Sic, [illegible] ad l. 4. §. [illegible] infr. de verb. oblig. & mon. [illegible] ubi plene declarat, an, & quando quis liberetur cedendo actionem. Mod. (48) l. 11. in fin. supr. eod. (49) l. 16. §. ult. l. 20. §. 27. supr. de petit. hered. l. 2. §. 5. infr. de hered. vel action. vendit.

De privilegiis creditorum.

52. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

EX facto quæritur: Qui tutelam, quasi liber, administrabat, servus pronunciatus est: an, si conveniatur ejus dominus a pupillo (cujus quidem potiorem (1) causam quam creditorum cæterorum servi habendam rescriptum est) [an] vel id deducatur ex peculio, quod domino debetur? &, si putaveris posse deduci, an intersit, utrum, cum adhuc in libertate ageret, domini debitor factus est, an postea, & an de peculio impuberi competat? Respondi, Nullum privilegium præponi patri vel domino potest, cum ex persona filii vel servi de peculio conveniuntur: plane (2) in cæteris creditoribus habenda est ratio privilegiorum. Quid enim, si filius dotem accepit, tutelam administravit? Merito igitur & in servo, qui pro tutore egit, id rescriptum est: & *quia occupantis* (3) *melior solet esse conditio, quam cæterorum*, inhibetur actio. † Plane si ex re pupilli nomina fecit vel pecuniam in arca deposuit, datur ei vindicatio nummorum, & adversus debitores utilis actio: scilicet, si nummos consumpserunt: hic enim alienare eos non potuit; quod & in quovis (4) tutore dicendum est. Nec tamen interesse puto, quando domino debere cœpit, utrum cum in libertatis possessione esset, an postea: nam & si Titii servo credidero, ejusque dominus esse cœpero, deducam quod prius credidi, si conveniri de peculio cœpero. Quid ergo est? Quia de peculio actio deficit, utilis actio in dominum quasi tutelæ erit: ut, quod ille pro patrimonio habuit, peculium esse intelligatur. §. 1. Si dos filiofamilias sit data, vel tutelam administraverit, habenda erit ratio privilegiorum in actione de peculio: dilata interim cæterorum creditorum actione, vel interposita cautione (5), si priores agant, qui privilegium non habent, *restituturi, quod acceperunt, si inferatur postea cum pare actio privilegii.*

Si peculium manumisso non adimatur.

53. IDEM lib. 15. Quæstionum.

SI Sticho peculium cum manumitteretur, ademptum non est, videtur (6) concessum: debitores autem convenire, nisi mandatis (7) sibi actionibus, non potest.

De servis qui domino debebant, prælegatis.

54. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

Filiofamilias uni ex heredibus (8) prædia prælegavit, *ut instructa erant, cum servis*: hi servi domini debitores fuerunt: Quæsitum est, an cæteris heredibus adversus eum actio de peculio competat? Respondit, non competere.

Si conventus de peculio vi eximatur.

55. NERATIUS lib. 5. Responsorum.

IS cum quo de peculio agebam, a te vi exemptus est: Quod (9) tunc, cum vi eximeres, in peculio fuerit, spectari.

Si servus domino expromiserit.

56. PAULUS lib. 2. ad Neratium.

QUod servus meus pro (10) debitore meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet, & a debitore nihilo (11) minus debetur. † Sed videamus, ne credendum sit, peculiare fieri nomen ejus, pro quo expromissum est: Paulus, Utique, si de peculio agente aliquo deducere velit, illud nomen peculiare facit.

Quo tempore quantitas peculii spectatur.

57. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

SI filius vel servus, cujus nomine dumtaxat de peculio actum est, ante (12) finitum judicium decesserit, id peculium respicietur, quod aliquis eorum, cum moriebatur, habuit. §. 1. Sed eum, qui servum testamento *liberum esse* jubet, & ei peculium legat, ejus temporis peculium legare intelligi Julianus scribit, quo libertas competit, ideoque omnia incrementa (13) peculii quoquo modo ante aditam hereditatem adquisita ad manumissum pertinere. §. 2. At si quis extraneo peculium servi legaverit, in conjectura voluntatis testatoris quæstionem esse, & verisimilius esse id legatum, quod mortis tempore in peculio fuerit, ita ut, quæ ex rebus peculiaribus ante aditam hereditatem accesserint, debeantur, veluti partus ancillarum, & fœtus pecudum: quæ autem servo donata fuerint, sive [quid] ex operis suis adquisierit, ad legatarium non pertinere.

De servis, qui domino debebant, prælegatis.

58. SCÆVOLA lib. 5. Digestorum.

UNi (14) ex heredibus *prædia* legavit (15), *ut instructa erant, cum servis* (16), *& cæteris rebus, & quidquid ibi esset*: Hi servi domino debitores fuerunt, tam ex aliis causis, quam ex ratione Kalendarii (17): Quæsitum est, an cæteris heredibus adversus eum pecuniæ [ab] his debitæ actio de peculio competit? Respondit, non competere.

TIT. II.

QUANDO DE PECULIO (18) ACTIO ANNALIS (19) EST (20).

Edictum. 1. Quibus casibus actio de peculio est perpetua, vel annalis. 2. Quomodo annus computatur. 3. Ratio edicti. 4. Quibus ex causis incipit actio esse annalis. 5. De speciebus alienationum. 7. De servo legato. 8. Si hereditas præcepto servo & peculio restituatur. 9. De usufructu extincto. 10. Si post actionem annalem, agatur perpetua.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

PRætor ait, *Post mortem* (21) *ejus, qui in alterius potestate fuerit, posteave quamvis emancipatus* (22), *manumissus* (23), *alienatusve fuerit, dumtaxat de peculio, & si quid dolo malo ejus, in cujus potestate est, factum erit, quo minus peculii esset, in* (24) *anno, quo primum de ea re experiendi potestas erit, judicium dabo.*

§. 1. Quamdiu servus vel filius in potestate est, de peculio actio perpetua (25) est: Post (26) mortem autem ejus, vel postquam emancipatus, manumissus, alienatusve fuerit, temporaria esse incipit, id est, annalis. §. 2. *Annus* (27) autem utilis computabitur: Et ideo [&] si conditionalis sit obligatio, Julianus scripsit, ex eo computandum annum, non ex quo emancipatus est, sed ex quo peti potuit conditione existante. §. 3. Merito autem temporariam in hoc casu fecit Prætor actionem: nam, cum morte (28) vel alienatione extinguitur peculium, sufficiebat, usque ad annum produci obligationem. §. 4. *Alienatio* autem, & *manumissio*, ad servos pertinet, non (29) ad filios: *Mors* autem tam ad servos, quam ad filios, refertur: *emancipatio* (30) vero ad solum filium. Sed & si alio modo (31) sine emancipatione desierit esse in potestate, annalis erit actio. † Sed & si morte patris vel deportatione, sui juris fuerit effectus filius, de peculio intra annum heres patris vel fiscus tenebuntur. §. 5. In alienatione (32) accipitur utique venditor, qui actione de peculio intra annum tenetur. §. 6. Sed & si donavit servum, vel permutavit, vel in dotem dedit, in eadem causa est. §. 7. Item heres (33) ejus, qui servum legavit non cum peculio: nam si cum peculio vel legavit, vel liberum esse jussit, quæstionis fuit: Et mihi verius videtur, non dandam neque in manumissum, neque in eum, cui legatum sit peculium, de peculio actionem. An ergo teneatur heres? Et ait Cæcilius teneri: quia peculium penes (34) eum sit, qui tradendo id legatario, se liberavit. Pegasus autem caveri heredi debere ait, ab eo, cui peculium legatum sit: quia ad eum veniunt creditores: ergo, si tradiderit sine cautione, erit conveniendus. §. 8. Si, præcepto servo & peculio, rogatus sit heres restituere hereditatem: si de peculio conveniatur, Trebelliani exceptione non utetur, ut Marcellus tractans admittit: Is autem, cui restituta est hereditas, non tenetur: ut Scævola ait: cum (35) peculium non habeat, nec (36) dolo fecerit, quo minus haberet. §. 9. Usufructu quoque extincto, intra annum actionem dandam in usufructuarium Pomponius lib. LXI. scripsit. §. 10. Quæsitum est apud Labeonem, Si, cum filius viveret, tu credens eum mortuum, annali actione egeris: &, quia annus præterierat, exceptione sis repulsus, an rursus experiri tibi, comperto errore, permittendum est? Et ait, permitti debere dumtaxat de peculio, non etiam (37) de in rem verso: nam priore judicio de in rem verso recte actum est, quia annua exceptio ad peculium, non (38) ad in rem versum, pertinet.

Quæ actiones sint annales post mortem filii. 1. De servo, qui est apud hostes.

2. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

CUm (39) post mortem filiifamilias annua adversus patrem actio est, quemadmodum adversus eum esset perpetua vivo filio, ideo, si ex causa redhibitionis erat de peculio actio, sex mensium (40) erit post mortem filii: [idemque] dicendum in omnibus temporalibus actionibus. §. 1. Si servus, cui creditum est, apud hostes sit, de peculio actio in dominum non anno finienda est, quamdiu postliminio reverti potest.

De augmento & decremento peculii post servi mortem.

3. POMPONIUS lib. 4. ad Quintum Mucium.

DEfinitione *peculii* interdum utendum est, etiam (41) si servus in rerum natura esse desiit, & actionem Prætor de peculio intra annum (42) dat: nam & tunc (43) & accessionem, & decessionem, quasi peculii, recipiendam, quamquam jam desiit, morte (44) servi vel manumissione, esse peculium: ut possit ei accedere ut peculio, fructibus, [vel] pecorum fœtu, ancillarumque partubus: & decedere, veluti si mortuum sit animal, vel alio quolibet modo perierit.

TIT. III.

DE IN REM (45) VERSO.

Quibus casibus locum habet hæc actio, & quid differt ab actione de peculio.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI hi, qui in potestate aliena sunt, nihil in peculio habent, vel habeant, non in solidum tamen (46), teneantur (47) qui eos habent in potestate, si in rem eorum, quod acceptum est, conversum sit: quasi (48) cum ipsis potius contractum videatur. §. 1. Nec

(1) L. 9. *supr. de tributoria* Goth. Adde *l. un. §. fin. ff. solut. matrim.* Ans. (2) Id est, ubi ceteri creditores agent. (3) V. *l. 10. supr. eod.* (4) L. 2. C. *quando ex facto tutor.* Goth. Adde *l. 1. C. arbitr. tutel.* Ans. (5) *l. 9. in fin. supr. eod.* (6) Peculium sequitur servum manumissum inter vivos *l. 3. infr. de manumissionibus*, quæ servis [illegible] (7) Invitum quis interdum cogitur actionem cedere. (8) *l. ult. infr. eod.* (9) L. 21. §. 4. *supr. Quod cum eo.* (10) De peculio servi dominus deducit, quod servus mihi pro debitore meo expromisit. (11) *l. 30. §. 2. infr. de fidejussoribus.* (12) Si is, de cujus peculio agitur, lite pendente decesserit, peculii quantitatem ad ipsam mortis tempus æstimemus, ut hic. Quid, si legatum sit de peculio? tempus, quo cedit legati dies inspiciemus una cum omni suo incremento. §. 1. *infr. eod.* Quid, si extraneo legatum sit? vide §. 2. *infr. eod.* (13) *l. 8. §. ult. infr. de pecul. legat.* (14) Actione de peculio heredibus testatoris non tenetur is, cui a testatore servus legatus est: Non tenetur, inquam, ob id, quod servus ita legatus domino suo debuit. (15) Prædia prælegavit. *Haloand.* *l. 14. supr. eod.* (16) Coninnge (nam de l. 14. supr. eod. Gothofredus monuit) cum *l. 28. de jure dot.* & cum *l. 37. de liber. legat.* Mod. (17) Vide quæ notavi ad *l. 41. supr. de rebus credit.* (18) Subaudi, liberorum, & servorum. (19) Adversus parentes & dominos? Dic, post mortem, emancipationem, manumissionem, & alienationem eorum: est enim alias perpetua de peculio actio. (20) Nec aliter annum datur: & in eo differt ab exercitoria, *l. 4. in fin. supr. de exercitoria*, institoria, & de in rem verso. (21) Peculium his modis extinguitur, morte, emancipatione, manumissione, alienatione, ut §. 3. *infr. eod.* (22) Ad filios hoc refertur. §. 4. *infr. eod.* (23) Ad servos hoc refertur. §. 4. *infr. eod.* (24) §. 9. *infr. eod. l. 9. C. quod cum eo l. 4. C. ad SC. Maced.* (25) In perpetuum competit. *Synops. Basil. 18. tit. 6. c. 2.* (26) Vide *l. 4. infr. qui, & a quibus* (27) Actionis de peculio annalis annus continuus est, incipiens ex quo facultatem agendi quis habuit. Ideoque annus in conditionali debito, non ab ipsa filii emancipatione computabitur, sed ex quo conditio exstitit. *Synops. ibid. c. 1. in medio.* Utilis autem annus, qui hic constituitur, continuus hodie factus est. vide *l. un. C. de temp. in integrum restit.* (28) Peculium servi morte vel alienatione extinguitur. (29) Manumitti & alienari non dicuntur liberi, sed servi, ut hic. Imo liberi etiam manumitti dicuntur. (30) *infr. si a parente quis manumissus sit.* (31) Ut *l. 3. supr. quod cum eo.* id est, sacerdotio Vestali, aut Flaminis Dialis, *c. Gell.* [illegible] (32) *l. 47. §. ult. supr. de peculio.* (33) *l. 3. in pr. supr. de peculio.* Alienat, qui vendit, ut hic, qui donat, permutat, in dotem dat. §. 6. *supr. eod.* (34) Cum heres jussus est dare peculium accepta certa summa, non videtur penes eum esse peculium, *l. 31. supr. tit. proxi.* (35) *l. 28. supr. de pecul.* (36) In actione de peculio etiam id aperte, in quantum minus factum est peculium dolo ejus, qui hominem in potestate habet. *Synops. Basil. ibid. c. 6. in fin.* (37) V. *l. 4. infr. de in rem verso.* (38) V. quæ notavi ad *l. 4. in fin. supr. de exercitoria.* (39) Cum de delictis post filiifamilias mortem pater convenitur, siquidem de peculio est actio, annalis est: sin redhibitoria rei vitiosæ, sex mensium datur actio post mortem filii. Idem & in omnibus temporalibus actionibus dicendum. *Synops. Basil. ibid. c. 9. in pr.* (40) Vide *l. 19. in fin. l. 55. infr. de ædilitio.* (41) Mortuus interdum fingitur habere peculium. (42) Scilicet utilem *l. 1. §. 9. h. t.* Ans. (43) Vide quæ notavi ad *l. 40. supr. de pecul.* (44) Peculium licet morte & manumissione servi desinat, tamen si post mortem ejus annalis actio moveatur, tam incrementum, quam decessio peculii consideratur. *Synops. Basil. ibid. c. 2. in fin.* (45) *IV. C. xxvi. §. 4. vers. in rem autem versum*, quod cum eo Paulus. *Synops. Basil. ibid.* Illud diligenter observandum est, quod scribit Cujac. *ad Africanum ad l. 17. §. ult. infr. eod.* unam esse actionem de peculio, & de in rem verso: de peculio principalem intentionem esse, de in rem verso, adjectionem, quæ tamen necessaria est, & transit in proprium nomen actionis, cum post mortem servi actio de peculio finiatur anno. (46) Male Haloander hæc verba omisit, in quibus hic casus tractatur, cum peculium sufficiendo non est, unde Anton. Augustin. emendat. lib. 1. cap. 2. Mod. (47) Tenentur. (48) §. ult. *Inst. quod cum eo.*

Nec (1) videtur frustra de in rem verso actio promissa, quasi sufficeret de peculio: Rectissime enim Labeo dicit, fieri posse, ut & in rem versum sit, & cesset de peculio actio: Quid enim, si dominus peculium ademit sine dolo malo? Quid, si morte servi extinctum est peculium, & annus utilis præteriit? de in rem verso namque actio perpetua (2) est & locum habet, sive ademit sine dolo malo, sive (3) actio de peculio anno finita est.

§. 1. Item si plures agant de peculio, proficere hoc ei (4) cujus pecunia in rem versa est, debet, ut ipse uberiorem (5) actionem habeat. † Certe, si (6) præventum sit ab aliquo, & actum de peculio, de in rem verso actio an cesset, videndum? Et refert Pomponius, Julianum existimare, de peculio actione perimi de in rem verso actionem: quia in peculium conversum est, quod in domini rem erat versum; & pro servo solutum est, quemadmodum si ipsi servo a domino fuisset solutum: Sed ita demum, si præstiterit ea actione de peculio dominus, quod servus in rem ejus verterat: cæterum, si non præstiterit, manet (7) actio de in rem verso.

2. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

QUi (8) nummis acceptum (9) servum manumisit, agi cum eo de in rem verso non potest: quia, dando libertatem, locupletior ex nummis (10) non fit.

1. Quid sit in rem versum. 3. De sumptu in alimenta & vestimenta servi vel filiifam. 4. De domo dominica exornata. 5. De pecunia credita. 6. Si bono domini non cesserit, quod consumptum est. 7. Si in rem versum perit. 9. De creditore decepto a servo. 10. Si nummos ad comparandam vestem accepit, perierunt. Si vestis quoque periit.

3. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUod si servus domino quantitatem dederit, *ut manumittatur*, quam a me mutuam accepit, in peculium quidem hanc quantitatem non computari, in rem autem videri versum, si quid plus sit in eo, quod servus dedit, quam est in servi pretio. §. 1. *In rem* (11) autem *versum* videtur, sive idipsum quod servus accepit, in rem domini convertit (veluti si triticum acceperit, & idipsum in familiam domini, cibariorum nomine consumpserit, aut si pecuniam a creditore acceptam dominico creditori solverit: sed & si erravit in solvendo, & putavit creditorem eum, qui non erat, æque in rem versum esse, Pomponius lib. 121. ait, quatenus indebiti repetitionem (12) dominus haberet), sive cum servus domini negotii gerendi administrandive causa quid gessit (veluti si mutuatus sit pecuniam, ut frumentum compararet (13) ad familiam alendam vel si ad vestiendam), sive peculiariter mutuatus, postea in rem domini vertit. Hoc enim jure utimur, ut etiam si prius (14) in peculium vertit pecuniam, mox in rem domini, esse de in rem verso actio possit. §. 2. Et regulariter (15) dicimus, totiens (16) de in rem verso esse actionem, quibus casibus procurator mandati, vel qui negotia gessit, negotiorum gestorum haberet actionem, quotiensque aliquid consumpsit servus, ut aut meliorem rem dominus habuerit, aut non deteriorem. §. 3. Proinde si servus sumpsit pecuniam, ut (17) se aleret (18) & vestiret (19) secundum consuetudinem (20) domini (id est, usque ad eum modum, quem dominus ei præstare consueverat), in rem videri domini vertisse Labeo scribit. † Ergo idem (21) erit & in filio (22). §. 4. Sed si mutua pecunia accepta domum dominicam exornavit (23) tectoriis, & quibusdam aliis, quæ magis ad voluptatem pertinent, quam ad utilitatem, non videtur versum: quia nec (24) procurator hæc imputaret: nisi forte mandatum domini aut voluntatem (25) habuit: nec debere ea eo onerari (26) dominum, quod ipse facturus non esset: Quid ergo est? Pati debet dominus, creditorem hæc auferre (27), sine domus suæ videlicet injuria (28), ne (29) cogendus sit dominus vendere domum, ut, quanti pretiosior facta est, id præstet. §. 5. Idem Labeo ait, si servus mutuatus nummos a me, alii eos crediderit, de in rem verso dominum teneri, quod (30) nomen ei adquisitum est: quam sententiam Pomponius ita probat, si non peculiare nomen fecit, sed quasi dominicæ rationis, ex qua causa hactenus erit dominus obligatus, ut, si non putat sibi expedire nomen debitoris habere, cedat creditori actionibus, procuratoremque eum faciet.

§. 6. Necnon illud quoque in rem domini versum Labeo ait, quod mutuatus servus domino emit volenti (31) ad luxuriæ materiam, unguenta forte, vel si quid ad delicias, vel si quid ad turpes sumptus subministravit: neque enim spectamus, an bono domini cesserit, quod consumptum est, sed an in negotium domini. §. 7. Unde recte dicitur, & si frumentum comparavit servus ad alendam domini familiam, & in borreo dominico reposuit, & hoc periit, vel corruptum est, vel arsit: videri (32) versum. §. 8. Sed & si servum domino necessarium emisset (33), isque decessisset, vel insulam (34) fulsisset, eaque ruisset, dicerem, esse actionem de rem in verso. §. 9. Sed si [sic] accepit, quasi in rem domini verteret, nec vertit, & decepit creditorem, non videtur versum, nec tenetur dominus: ne credulitas (35) creditoris domino obesset vel calliditas servi noceret. Quid tamen, si is fuit servus, qui solitus erat accipiens vertere? Adhuc non (36) puto nocere domino, si alia mente servus accepit: aut si, cum hac mente accepisset, postea alio vertit, curiosus (37) igitur debet esse creditor, quo vertatur. §. 10. Si mutuatus sit pecuniam servus ad vestem (38) comparandam, & nummi perierint, quis de in rem verso agere possit? utrum creditor, an venditor? Puto autem, si quidem pretium numeratum sit, creditorem de in rem verso acturum, etsi vestis perierit: si autem non fuit pretium solutum, ad hoc tamen data pecunia, ut vestis emeretur, & pecunia perierit, vestis tamen familiæ divisa est utique creditorem de in rem verso habere actionem. An & venditor habeat, quia res ejus pervenerunt in rem domini? Ratio hoc facit, ut teneatur, onde incipit (39) dominus teneri ex una (40) causa duobus (41): proinde etsi tam pecunia, quam vestis periit, dicendum erit, utrique dominum teneri, quoniam ambo in rem domini vertere voluerunt.

De occupatione.

4. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SEd dicendum est, occupantis (42) meliorem conditionem esse debere: nam, utrique (43) condemnari dominum de in rem verso, iniquum est.

De re empta domino. 1. De ratihabitione domini. 2. De re empta domina. 3. Si servus ab initio negotium peculiare gesserit.

5. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI (44) res domino non necessarias emerit servus quasi domino necessarias, veluti servos, hactenus videri in rem ejus versum Pomponius scribit: quatenus servorum (45) verum (46) pretium facit: cum, si necessarias emisset, in solidum, quanto venissent, teneretur. §. 1. Idem ait, sive ratum habeat servi contractum dominus, sive non de in rem verso esse actionem. §. 2. Quod servus domino, emit, siquidem voluntate ejus emit, potest *quod jussu* agi: sin vero non ex voluntate, si quidem dominus ratum (47) habuerit, vel alioquin rem necessariam vel utilem domino emit, *de in rem verso* actio erit: si vero nihil eorum est, *de peculio* erit actio. §. 3. placet, non solum eam pecuniam in rem verti, quæ, statim a creditore ad dominum pervenerit, sed & quæ (48) prius fuerit in peculio: Hoc autem totiens verum est, quotiens servus rem domini gerens, locupletiorem (49) eum facit nummis peculiaribus: alioquin si servo peculium dominus adimat, vel [si] vendat eum cum peculio, vel rem ejus peculiarem & pretium exigat, non videtur in rem versum.

6. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

NAm si hoc verum esset, etiam antequam venderet rem peculiarem, de in rem verso teneretur: quia hoc ipso, quod servus rem in peculio haberet, locupletior fieret (50); quod aperte falsum est.

3. De erogatis in funus ad dominum pertinentibus. 4. Si dominus evincat hereditatem, quam servus vendiderat. 5. De pecunia in dotem data.

7. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

ET ideo, & si donaverit servus domino rem peculiarem, actio de in rem verso cessabit: Et sunt ista vera. §. 1. Plane si mutuum servus acceperit, & donandi animo solvit (51), dum (52) non vult eum debitorem facere peculiarem, de in rem verso actio est. §. 2. Illud verum non est, quod Mela scribit, si servo meo argentum dederis, ut pocula tibi faceret ex quolibet argento: mox factis poculis servus decesserit, esse tibi adversus me de in rem verso actionem, quoniam (53) possum pocula vindicare. §. 3. Illud plane verum est, quod Labeo scribit, si odores (54), & unguenta servus emerit, & (55) ad funus erogaverit, quod ad dominum suum pertinebat, videri in rem domini versum. §. 4. Idem ait (56), & si hereditatem e servo tuo emero, quæ ad te pertinebat, & creditoribus pecuniam solvero, deinde [hanc] hereditatem abstuleris mibi, ex

(1) Aliud de in rem verso creditori necessaria est, quum servus id, quod accepit, in rem domini vertit. Quid enim, si nullum sit peculium? [illegible]

ex empto actione me idipsum consecuturum: videri enim in rem tuam versum, nam & si hereditatem a servo emero, ut quod mihi ab ipso servo debebatur, compensarem, licet nihil solvi, tamen consequi me ex empto, quod ad dominum pervenit: ego autem non puto, de in rem verso esse actionem emptori, nisi hoc animo gesserit servus, ut in rem domini verteret. §. 5. Si filiusfamilias pecuniam mutuatus, pro (1) filia sua dotem (2) dederit, in rem versum patris (3) videtur, quatenus (4) avus pro nepte daturus fuit: Quæ sententia ita demum mihi vera videtur, si hoc animo dedit, ut patris negotium gerens.

8. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

ET nihil interesse Pomponius ait, filiæ suæ nomine, an sororis (5), vel neptis ex altero filio natæ dederit: † Idem ergo dicemus, & si (6) servus mutuatus fuerit, & domini sui filiæ nomine in dotem dederit.

9. JAVOLENUS lib. 12. ex Cassio.

SI vero pater dotem daturus non fuit (7), in rem patris versum esse non videtur.

Si filius pro patre obligatur vel judicium suscipiat. 4. De parte. 5. De sorte & usuris. 6. Si duret versum vel non. Si dominus vel extraneus solverit servo vel filio. 7. De eo quod servus debet domino, & de eo, quod creditori domini solvit. 9. Si servus, postquam in rem domini vertit, domini ejus debitor, non creditor factus sit. 10. Si filius solvat, quod & ipse & pater debet.

10. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI (8) pro patre filius fidejusserit, & creditori solverit, in rem patris videtur versum: quia patrem liberavit. §. 1. Cui simile est, quod Papinianus lib. IX. Quæstionum scribit: si (9) filius quasi defensor patris judicium susceperit, & sit condemnatus, de in rem verso teneri patrem: namque filius eum judicio (10) suscepto liberavit. §. 2. Idem tractat Papinianus, & si, quod patrem dare oporteret, a filio sim stipulatus, & ita convenerim filium: nam [&] hic de in rem verso fore actionem: nisi si donare patri filius voluit, dum se obligat. §. 3. Quare potest dici, etsi de peculio actionem quasi defensor patris susceperit, teneri patrem de in rem verso usque ad peculii quantitatem: cujus sententiæ id erit emolumentum, ut si finita sit actio de peculio (11), de in rem verso conveniatur: ego & ante condemnationem, post judicium patris nomine acceptum, de in rem verso patrem teneri puto. §. 4. *In rem* autem *versum* videtur, prout (12) aliquid versum est: proinde, si pars versa est, de parte (13) erit actio. §. 5. Sed utrum in sortem dumtaxat tenebitur dominus, an & in usuras? Et si quidem promisit usuras, Marcellus lib. V. Digestorum scribit, dominum præstaturum: sed si non sint promissæ, utique non debebuntur, quia in stipulatum deductæ non sunt. † Plane, si contemplatione domini pecuniam dedi non gerenti servo negotia domini, sed ipse gerens, negotiorum gestorum actione potero etiam de usuris experiri. §. 6. *Versum* autem sic accipimus, ut (14) duret (15) versum (16): Et ita demum de in rem verso competit actio, si non sit a domino servo solutum, vel filio. † Si tamen in necem (17) creditoris, id est, perdituro servo vel filio solutum sit, [quamvis solutum sit,] desinit quidem versum: æquissimum autem est, de dolo malo adversus patrem vel dominum competere actionem. Nam & peculiaris debitor, si fraudulenter servo solverit, quod ei debebat, non liberatur. §. 7. Si domini debitor sit servus, & ab alio mutuatus, ei solverit, hactenus non vertit, quatenus (18) domino debet: quod excedit, vertit: Proinde si, cum domino deberet triginta, mutuatus quadraginta, creditori ejus solverit, vel familiam exhibuerit (19), dicendum erit, de in rem verso in decem competere actionem: aut, si tantundem debeat, nihil videtur versum: nam (ut Pomponius scribit) adversus lucrum (20) domini videtur subventum: Et ideo sive debitor fuit domino, cum in rem verteret, nihil videri versum: sive postea debitor esse domino cœperit, desinere versum: idemque & si solverit ei. † Plus dicit, etsi tantundem ei donavit dominus, quantum creditori solvit pro se, si quidem remunerandi animo, non videri versum: si vero alias donavit (21), durare versum. §. 8. Idem quærit, si decem in rem domini vertit, & postea tantandem summam a domino mutuatus sit, habeat præterea & peculium decem, videndum ait, utrum desiit esse versum? An vero, quoniam est peculium, unde trahatur debitum, de in rem verso non tollimus actionem? An potius ex utroque pro rata detrahimus? Ego autem puto, sublatam de in rem verso actionem: cum debitor domini sit constitutus. §. 9. Idem quærit, si in rem tuam verterit, & debitor tuus factus sit, mox creditor ejusdem summæ, quam tibi debuit, an renascatur de in rem verso actio, an vero ex post facto non convalescat? Quod verum est (22). §. 10. Idem tractat, an ex (23) eventu possit in rem patris filius vertere: veluti si duo rei pater & filius fuerint, & filius mutuatus suo nomine solvat: vel si filio jussu patris credidisti, & filius creditum tibi solvisset? Mihi videtur (24), si quidem pecunia ad patrem pervenerat, videri in rem versum: quod si non fuit, & suum negotium gerens filius solvit, non esse de in rem verso actionem.

Si servus creditori suo solvit.

11. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

QUod servus in hoc mutuatus fuerit, ut creditori suo solveret, non erit in rem versum: quamvis actione de peculio liberatus sit dominus.

De re empta patri vel domino.

12. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI (25) fundum patri dominove emit servus vel filiusfamilias, versum quidem esse videtur: ita tamen, ut sive minoris (26) sit, quam est emptus, tantum videatur in rem versum, quanti dignus sit: sive pluris sit, non plus videatur in rem versum, quam emptus est.

De servo communi.

13. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI in rem alterius ex dominis versum sit, utrum is solus (27), in cujus rem versum est, an & socius possit conveniri, quæritur? Et Julianus scribit, eum solum conveniri, in cujus rem versum est, sicuti cum (28) solus jussit: quam sententiam puto veram.

14. JULIANUS lib. 11. Digestorum Marcellus notat.

INterdum & propter hoc, quod in rem alterius socii versum est, de in rem verso cum altero agi potest: qui convenitur, a socio petere potest id, in quo damnatus fuerit. Quid enim dicemus, si peculium servo ab altero ademptum fuerit (29)? Paulus, Ergo hæc quæstio ita procedit, si de peculio agi non potest.

De constituto.

15. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

SI filiusfamilias constituerit (30), quod pater debuit, videndum est, an de in rem verso actio dari debeat? Atquin non liberavit patrem: nam qui constituit (31), se quidem obligat, patrem vero non liberat: plane si solvat post constitutum, licet pro se videatur solvisse (hoc est, ob id, quod constituit), in rem (32) tamen vertisse patris merito dicetur.

De re vendita; aliaque ejusdem generis empta.

16. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

QUidam fundum colendum servo suo (33) locavit, & boves ei dederat: cum hi boves non essent idonei, jusserat eos venire: & his nummis, qui recepti essent, alios reparari (34): servus boves vendiderat (35), alios redemerat, nummos venditori non solverat: postea conturbaverat (36): qui boves vendiderat, nummos a domino petebat actione de peculio, aut quod in rem domini versum esset, cum boves, pro quibus pecunia peteretur, penes (37) dominum essent: *Respondit*: non videri peculii quicquam esse: nisi si quid, deducto (38) eo, quod servus domino debuisset, reliquum fieret: illud sibi videri, boves quidem in rem domini versos esse, sed pro ea re solvisse tantum, quanti priores boves venissent. si quo ampliore pecuniæ posteriores boves essent, ejus oportere dominum condemnari (39).

Si in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit.

1. *De vicario.*

17. AFRICANUS lib. 8. (40) Quæstionum.

SErvus in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit: Nihilominus posse cum domino de in rem verso agi, existimavit (41): nam & si procurator (42) meus (43) in negotia mea impensurus, pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdiderat, recte (44) eum hoc nomine mandati, vel negotiorum (45) gestorum acturum. §. 1. Cum Sticho vicario servi tui Pamphili contraxi: Actio de peculio, & in rem verso, [ita] dari debet, ut quod (46) vel in tuam ipsius rem, vel in peculium Pamphili, versum sit, comprehendatur: Scilicet, etiam si mortuo vel alienato Sticho, agatur: Quod si Pamphilo mortuo agam, magis est, ut quamvis Stichus vivat, tamen de eo, quod in peculio Pamphili versum est, non nisi intra annum (47) quam is decessit, actio dari debeat:

utenim

(1) [illegible]

etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri videbor : sicuti, si quod jussu ejus credidissem, experirer. † Nec nos movere debet, quod Stichus, de cujus peculio agatur, vivat, quando non aliter ea res in peculio ejus (1) esse potest, quam si Pamphili peculium maneat. † Eadem ratio efficiet, ut id quod in peculio Pamphili versum [sit], ita (2) præstari debere dicemus, ut prius ejus, quod tibi Pamphilus debuerit, deductio fiat : quod vero in suam rem versum fuerit, præstaret etiam non deducto eo, quod Pamphilus tibi debet.

De fidejubente pro servo.

18. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

QUamvis in eam rem pro servo meo fidejusseris, quæ ita contracta est, ut in rem meam versaretur (3); veluti, si cum servus frumentum emisset, quo familia aleretur, venditori frumenti fidejusseris : Propius est tamen, ut de peculio eo nomine, non de in rem verso agere possis : ut unius (4) dumtaxat in quoquo contractu, de in rem verso sit actio, qui idipsum credidit, quod in rem domini versum est.

De toga, quam filius emit, & pater dedicavit in funus ejus.

19. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

FIliusfamilias togam emit : mortuo deinde eo, pater ignorans & putans suam esse, dedicavit (5) eam in funus ejus : Neratius libro Responsorum ait, in rem patris versum videri : in actione autem de peculio, quod in rerum natura non esset, uno modo æstimari debere, si dolo (6) malo ejus, quo cum agatur, factum esset : atquin si filio pater togam emere debuit (7), in rem patris [res] versa est, non nunc, quo funerabitur, sed quo tempore emit : funus enim filii, æs alienum patris est : Et [hoc] Neratius quoque, qui de in rem verso patrem teneri putavit, ostendit, negotium hoc [id est sepulturam (8), & funus filii] patris esse æs alienum, non filii : Factus est ergo debitor peculii, quamvis res non esset : ut etiam de peculio possit conveniri : In quam actionem venit, & (9) quod in rem versum est, quæ tamen adjectio (10) tunc necessaria esset, cum annus post mortem filii excessit.

De filiafam. quæ pecuniam a viro creditam consumpsit in alimenta.
1. De verso in rem pupilli. De promissione tutoris.

20. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

PAter pro filia dotem promisit : & convenit, ut (11) ipse filiam aleret (12) : non præstante patre, filia a viro mutuam pecuniam accepit, & mortua est in matrimonio : *Respondi*, si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut servos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso utilem (13) actionem. §. 1. Servus absente Reipublicæ causa pupilli (14) servis pecuniam credidit, subscribente tutore, stipulatione in personam tutoris translata : *quæsitum est*, an adversus pupillum competat actio ? Respondi, si, cum in rem pupilli daretur, id in rem ejus versum est, & quo magis actu servorum confirmaretur, tutor spopondit, posse nihilominus dici, de in rem verso cum (15) pupillo actionem fore.

De filiafam. quæ pecuniam a viro creditam, aliamque ejus pecuniam consumpsit in alimenta.

21. IDEM lib. 9. Digestorum.

FIliamfamilias duxit uxorem, patre dotem promittente : & convenit inter omnes personas, uti eam (16) pater, aut ipsa se tueretur (17) : maritus ei mutuos nummos dedit (18), cum juste putaret, patrem ejus ministraturum tantum salarium, quantum dare filiæ suæ instituerat : eos nummos illa in usus necessarios sibi, & in servos, quos secum habebat, consumpsit ; aliquantum &, cum ei res familiares creditæ essent, ex pecunia mariti in easdem causas convertit : deinde prius, quam pater salarium expleret, moritur filia : pater impensam recusat : maritus res mulieris retinet (19) : *Quæro* ; an de in rem verso adversus patrem actio competat ? *Respondi*, si ad ea id, quod creditum est, erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut servos paternos exhibere non posset, dandam de in rem verso utilem actionem.

TIT. IV.

QUOD (20) JUSSU (21).

Ratio edicti. 1. Quibus modis jubetur. 2. De jussu vel mandato revocando. 3. De mandato. 4. Vel subscriptione. 5. Vel fidejussione. 6. Vel ratihabitione domini vel patris. 7. De jussu pupilli. 8. Vel fructuarii, vel bon. fid. possessoris. 9. Vel curatoris, vel procuratoris.

1. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

M*Erito ex jussu domini in solidum* (22) *adversus eum judicium datur* : Nam quodammodo cum eo contrahitur, qui jubet (23). §. 1. *Jussum* autem accipiendum est : sive (24) testato quis, sive per Epistolam (25), sive verbis, aut per nuncium, sive specialiter in uno contractu jusserit, sive generaliter : & ideo & si sic contestatus sit, *quod* (26) *voles cum Sticho servo meo negotium gere periculo meo*, videtur ad omnia jussisse, nisi certa lex (27) aliquid prohibet. §. 2. Sed ego quæro, an revocare (28) hoc jussum, antequam credatur, possit ? Et puto, posse : quemadmodum (29) si mandasset, & postea ante contractum contraria voluntate mandatum revocasset, & me certiorasset. §. 3. Sed & si mandaverit (30) pater, dominusve, videtur jussisse. §. 4. Sed & si servi chirographo subscripserit (31) dominus, tenetur (32) quod jussu. §. 5. Quid ergo, si fidejusserit (33) pro servo ? Ait Marcellus, non teneri quod jussu : quasi extraneus enim intervenit : Neque (34) hoc dicit ideo, quod tenetur ex causa fidejussionis ; sed quia aliud est jubere. † Denique idem scribit, etsi inutiliter (35) fidejusserit, tamen eum non obligari, quasi jusserit : Quæ sententia verior est. §. 6. Si ratum (36) habuerit quis, quod servus ejus gesserit : vel filius, quod jussu actio in eos datur. §. 7. Si pupillus dominus jusserit, utique non (37) tenetur, nisi tutore auctore jussit.

§. 8. Si jussu fructuarii erit cum servo contractum ; item ejus, cui bona fide servit : Marcellus putat, quod jussu dandam in eos actionem : Quam sententiam & ego probo. §. 9. Si curatore adolescentis, vel furiosi, vel prodigi jubente, cum servo contractum sit, putat Labeo dandam quod jussu actionem in eos, quorum servus fuerit : Idem & (38) in vero procuratore. † Sed si procurator verus non sit, in ipsum potius dandum actionem, idem Labeo ait.

De jussu tutoris. 1. De ancilla, & filia. 2. Si is, qui jussit, postea dominus fiat.

2. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI tutoris jussu, servo pupilli creditum sit, puto, si ex utilitate (39) pupilli fuerit creditum, in pupillum esse dandam actionem, quod jussit tutor.

§. 1. Si jussu domini ancillæ, vel jussu patris filiæ creditum sit, danda est in eos quod jussu actio. §. 2. Si jussu meo cum alieno servo contractum fuerit, eumque postea redemero, quod jussu non tenebor ; ne actio, quæ ab initio inutilis fuerit, eventu confirmetur.

De mutuo, & pignore.

3. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

DOminum, qui jussit semissibus (40) usuris servo suo pecuniam mutuam credi (41), hactenus teneri, quatenus jussit : nec pignoris obligationem locum habere in his prædiis, quæ servus non ex voluntate domini obligavit.

De jussu administratoris rerum civitatis.

4. IDEM lib. 10. ad Edictum.

SI jussu ejus, qui administrationi rerum civitatis præpositus est, cum servo civitatis negotium contractum sit, Pomponius scribit, quod jussu (42) cum eo agi posse.

Si pecuniam accepturus jusserit servo filiove numerari. 1. De servo communi.

5. PAULUS lib. 4. ad Plautium.

SI dominus vel pater pecuniam mutuam accepturus, jusserit servo filiove numerari, nulla quæstio est, quin ipsi condici possit : Immo hoc casu de (43) jussu actio non (44) competit. §. 1. Si unus ex servi dominis jussit contrahi cum eo, is solus tenebitur : sed si duo jusserunt, cum quovis in solidum agi potest : quia similes sunt duobus mandantibus.

LIBER SEXTUSDECIMUS.

TIT. I.

AD SENATUSCONSULTUM (1) VELLEJANUM.

Summa. 1. Et ratio SC. 2. Quomodo mulieri succurritur.

1. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

VEllejano Senatusconsulto plenissime comprehensum est, *Ne pro ullis fœmina intercederent* (2). §. 1. Nam sicut moribus (3) civilia (4) officia edempta sunt fœminis, & pleraque ipso jure non valent, ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera (5) nudumque ministerium (6) earum versaretur: sed etiam periculum rei familiaris (7). §. 2. Æquum autem visum est, ita mulieri succurri (8), ut in veterem debitorem, aut in eum, qui pro se constituisset mulierem ream, actio daretur: magis enim ille, quam creditor, mulierem decepit.

De edictis Augusti, & Claudii. 1. Senatusconsulti verba. 2. Et ejus commendatio. 3. De mulieribus deceptis, vel decipientibus. 4. De contractibus. 5. De defensione alterius.

2. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

ET primo quidem temporibus Divi Augusti, mox deinde Claudii, Edictis eorum erat interdictum, *Ne fœminæ pro viris suis intercederent.* §. 1. Postea factum est Senatusconsultum (9), quo plenissime fœminis omnibus subventum est, cujus Senatusconsulti verba hæc sunt, *Quod Marcus Silanus, & Vellejus tutor, Consules, verba fecerunt de obligationibus fœminarum, quæ pro aliis reæ fierent, quid de ea re fieri oporteret, de ea re ita consuluerunt* (10): *quod ad fidejussiones* (11) *& mutui dationes* (12) *pro aliis, quibus intercessérent fœminæ, pertinet, tametsi ante videtur ita jus dictum esse, ne eo nomine* (13) *ab his* (14) *petitio* (15) *neve in eas actio detur, cum eas virilibus* (16) *officiis fungi, & ejus generis obligationibus obstringi non sit æquum, arbitrari* (17) *Senatum, recte atque ordine facturos, ad quos de ea re in jure aditum erit, si dederint operam, ut in ea re Senatus voluntas servetur.* §. 2. Verba itaque Senatusconsulti excutiamus, prius providentia Amplissimi Ordinis laudata: quia opem tulit mulieribus, propter sexus imbecillitatem (18), multis hujuscemodi casibus suppositis, atque objectis.

§. 3. Sed ita demum eis subvenit, si non callide (19) sint versatæ. Hoc enim Divus Pius & Severus rescripserunt, nam deceptis (20) non decipientibus, opitulatur: Et est & Græcum Severi [tale] rescriptum, Ταις απατωσαις γυναιξι το δογμα της συγκλητου βοηθει ου βοηθει, id est, *Decipientibus mulieribus Senatusconsultum auxilio non est:* infirmitas enim fœminarum, non calliditas (21), auxilium demit (22). §. 4. *Omnis* (23) *omnium obligatio* Senatusconsulto Vellejano comprehenditur: sive verbis, sive re, sive quocumque alio contractu intercesserint.

§. 5. Sed etsi mulier defensor (24) alicujus extiterit (25), proculdubio intercedit (26): suscipit (27) enim in se alienam obligationem: quippe cum ex hac re subeat condemnationem. Proinde neque (28) maritum (29), neque (30) filium, neque patrem (31) permittitur mulieri defendere.

3. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SEd si (32) eum defendat, qui damnatus regressum ad eam habeat [veluti cum venditorem hereditatis sibi venditæ (33) vel fidejussorum suum defendat] intercedere non videtur.

De ignorantia creditoris. 1. Si mulier donatura mutuetur, aut rem suam vendat.

4. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

SEd si ego cum muliere ab initio contraxerim, cum ignorarem (34), cui hac factum vellet, non debitu Senatusconsultum cessare: & ita Divus Pius & Imperator Noster rescripserunt. §. 1. Proinde, si dum vult Titio donatum (35), accepit a me mutuam pecuniam, & eam Titio donavit, cessat Senatusconsultum. Sed & si tibi donatura, creditori tuo nummos numeraverit (36), non intercedit. Senatus enim obligatæ (37) mulieri succurrere voluit, non donanti: Hoc ideo, quia facilius (38) se mulier obligat, quam alicui donat.

5. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

NEc interest, pecuniam solvendi causa numeret, an quamlibet suam (39) rem in solutum det: nam etsi vendiderit rem suam, sive pretium acceptum pro alio solvit, sive emptorem delegavit creditori alieno, non puto Senatusconsulto locum esse.

De his, qui mandato mulieris fidejusserunt.

6. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

SI fidejussores pro defensore absentis filii, [ea] mandato (40) matris ejus intercesserint, *quæritur*, an etiam hic Senatusconsulto subveniatur? Et ait Papinianus lib. 12. Quæstionum, exceptione eos usuros: Nec multum facere, quod pro defensore fidejusserunt: cum contemplatione mandati matris intervenerunt. † Plane (inquit) si qui accepit eos fidejussores, matrem eis mandasse ignoravit, exceptionem Senatusconsulti replicatione doli repellendam.

7. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

QUanquam igitur fidejussor, doli replicatione posita, defensionem exceptionis amittat, nullam tamen replicationem adversus mulierem habebit (41): quia (42) facti non potest ignorationem prætendere. Sed (43) non erit iniquum, dari negotiorum (44) gestorum actionem in defensorem: quia mandati causa per Senatusconsultum constituitur irrita, & pecunia fidejussoris liberatur.

De pignore dato, vel reddito. 1. De promissione indemnitatis. 2. De duabus intercessionibus subordinatis. 3. De repetitione soluti. De delegatione. 7. De acceptilatione. De solutione. 11. Quibus & in quas actio restituitur. 12. Si creditor mulieri. 13. Vel mulier debitori successerit. 14. Si mulier pro alio contraxerit. 15. De intercessione pro pupilla, vel minore xxv. annis, vel filiofam. 9. Vel servo alieno.

8. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

QUamvis pignoris (45) datio intercessionem faciat, tamen Julianus lib. XII. Digestorum scribit, redditionem (46) pignoris, si creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberaverit, non esse intercessionem. §. 1. Si mulier intervenerit apud (47) tutores filii sui, ne [hi] prædia ejus distraherent, & indemnitatem eis repromiserit, Papinianus lib. 12. Quæstionum non putat eam intercessisse: nullam enim obligationem alienam recepisse, neque (48) veterem, neque novam, sed ipsam fecisse hanc obligationem (49). §. 2. Si mulier (50) apud Primum pro Secundo intervenerit, mox pro Primo apud creditorem ejus, duas intercessiones factas, Julianus lib. XII. Digestorum scribit; unam pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem ejus: & ideo [&] Primo restitui (51) obligationem, & adversus eum. *Marcellus* autem *notat*, esse aliquam differentiam, utrum hoc agatur, ut ab initio mulier in alterius locum subdatur, & onus debitoris, a quo obligationem transferre creditor vult, suscipiat: an vero quasi debitrix delegetur; scilicet, ut si quasi debitrix delegata est, una sit intercessio: proinde secundum hanc suam distinctionem, in prima visione (52), ubi quasi debitrix delegata est, exceptionem ei Senatusconsulti Marcellus non daret, sed condemnatu, vel ante condemnationem, condicere utique ei, a quo delegata est, poterit, vel quod ei abest, vel si (53) nondum abest, liberationem.

§. 3. Interdum intercedenti mulieri & condictio competit, puta si contra (54) Senatusconsultum obligata, debitorem (55) suum delegaverit: nam hic ipsi competit condictio: quemadmodum si pecuniam solvisset, con-

[illegible]

condiceret : solvit (1) enim & qui reum delegat (2). §. 4. Sed si is, qui a muliere delegatus est, debitor ejus non fuit, exceptione (3) Senatusconsulti poterit uti, quemadmodum mulieris fidejussor. §. 5. Plane si mulier intercessura, debitorem suum delegaverit, Senatusconsultum cessat : quia, etsi pecuniam numerasset (4), cessaret Senatusconsultum : mulier enim per Senatusconsultum relevatur : non quæ (5) deminuit, restituitur.

§. 6. Sed si eum delegaverit, qui debitor ejus non fuit, fraus (6) Senatusconsulto facta videbitur, & ideo exceptio datur.

§. 7. Quoties pro debitore intercesserit mulier, datur in eum pristina actio, etsi ille prius acceptilatione liberatus sit, quam mulier intercesserit. §. 8. Si convenerit cum debitore, ut expromissorem (7) daret, & acceptum ei latum sit, deinde is dederit mulierem, quæ auxilio Senatusconsulti munita est, potest ei condici, quasi non dedisset : quid enim interest, non det, an talem (8) det ? Non erit igitur actio utilis necessaria, cum condictio competat. §. 9. Marcellus quoque scribit, si mulieri post intercessionem accepto tulerit creditor, nihilominus restitutoriam actionem ei dari debere : nam (9) enim obligationem dimisit (10). §. 10. Si mulier post intercessionem sic solverit, ne repetere possit, juste prior debitor actionem recusat : Sed cum relevatur reus, si mulier sic solvit, ut repetere non possit, & cum ei mulieri, quæ repetere non poterat, si solvisset, accepto tulit creditor, similiter relevatur reus.

§. 11. Quamquam in omnes (11), qui liberati sunt, restituitur (12) actio, non tamen omnibus (13) restituitur, utputa duo rei stipulandi fuerunt, apud alterum mulier intercessit : Ei soli restituitur obligatio, (apud) quem intercessit.

§. 12. Si mulieri (14) heres extiterit creditor, videndum, an restitutoria uti non possit ? Et ait Julianus lib. XII. restitutoria eum nihilominus usurum : Non immerito, cum non obligatæ cum effectu successerit. Denique in Falcidia hoc æs alienum non imputabitur. §. 13. Plane si mihi proponas mulierem, veteri debitori successisse, dicendum erit, restitutoria eam conveniri posse : Sed & directa actione : nihil enim ejus interest, qua actione (15) conveniatur. §. 14. Si cum essem tibi (16) contracturus, mulier intervenerit, ut cum ipsa potius contraham, videtur intercessisse : quo casu datur in te actio, quæ instituit (17) magis, quam restituit obligationem ; ut perinde (18) obligeris eodem genere obligationis, quo mulier est obligata. Verbi gratia, si per stipulationem mulier, & tu, quasi ex stipulatu convenieris. §. 15. Illud videndum est, si mulier pro (19) eo intervenit, qui, si cum ipso contractum esset, non obligaretur, an hac actione ille debeat teneri, utputa si (20) pro pupillo intercessit, qui sine tutoris auctoritate non obligatur ? Et puto, non obligari pupillum, nisi locupletior factus est ex hoc contractu. † Item si minor vigintiquinque annis sit, pro quo mulier intercessit, in integrum restitutionem poterit implorare, vel si filius contra Senatusconsultum contracturus erit.

9. PAULUS lib. 6. Regularum.

SEd si pro alieno (21) servo intercedat, quemadmodum in patremfamilias priorem reum restituitur actio, ita in dominum quoque restituenda erit.

De successoribus, de rei persecutione, de tempore harum actionum.

10. ULPIANUS lib. 29. ad Edictum.

HÆ (22) actiones (23), quæ in eos, pro quibus mulier intercessit, dantur, & heredibus (24), & in heredes (25), & perpetuo competunt : habent enim (26) rei persecutionem : cæteris quoque honorariis successoribus (27) dabuntur, & adversus eos.

De scientia vel ignorantia creditoris.

11. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

SI mulier, tanquam (28) in usus (29) suos pecuniam acceperit, alii (30) crediturа ; non est locus Senatusconsulto : alioquin nemo cum fœmina (31) contrahet : quia ignorari potest, quid acturа sit.

12. IDEM lib. 6. Brevium.

IMmo tunc locus est Senatusconsulto, cum (32) scit creditor eam intercedere.

Quibus casibus mulier obligatur. 1. De pignore prioris debitoris 2. De intercessione conditionali, vel in diem.

13. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

ALiquando (33), licet alienam obligationem suscipiat mulier, non adjuvatur hoc Senatusconsulto : Quod tum accidit, cum prima facie quidem alienam, re (34) vera autem suam obligationem suscipiat, ut ecce, si ancilla ob pactionem libertatis expromissore (35) dato, post manumissionem id ipsum suscipiat, quod expromissor debeat : aut si hereditatem emerit (36), & æs alienum hereditarium in se transcribat (37) : aut si pro fidejussore suo intercedat. §. 1. De pignoribus prioris debitoris non est creditori novo (38) actione opus : cum quasi (39) Serviana (quæ [&] hypothecaria vocatur :) in his utilis sit, quia verum est, convenisse de pignoribus, nec solutam esse pecuniam. §. 2. Si sub conditione vel in diem mulier pro alio intercesserit, etiam (40) pendente conditione, volenti creditori, cum priore actio danda est restitutoria : Quo (41) enim bonum est, expectare conditionem, vel diem, cum in ea causa sit prior ille debitor, ut omnimodo ipse debeat suscipere actionem ?

In quos actio restituitur.

14. JULIANUS lib. 12. Digestorum.

SI mulier contra Senatusconsultum intercesserit, æquum est, non solum in (42) veterem debitorem, sed & in fidejussores (43) ejus actionem restitui : nam, cum mulieris persona subtrahatur creditori propter Senatusconsultum, integra (44) causa pristina restituenda est.

Si mulier alii debitum exegerit, & de rato caverit.

15. IDEM lib. 15. Digestorum.

SI mulieri solvero id, quod tibi debebam, & ab ea ratam rem te habiturum, stipulatus fuero, & forte te ratum non habente, agere ex stipulatu instituero, exceptio Senatusconsulti, quod de intercessionibus fœminarum factum est, non proderit mulieri : non enim videri potest alienam (45) obligationem recusare, cum maneam debito obligatus, & ipsa (46) de lucro (47) agat : ac potius reddere cogatur, quod non debitum acceperat, quam pro alio solvere.

Si debitor mulieri intercedenti solverit. 1. De fidejussore.

16. IDEM lib. 4. ad Urseium Ferocem.

SI mulier contra Senatusconsultum [Vellejanum] pro me intercessisset Titio, egoque mulieri id solvissem (48), & ab ea Titius eam pecuniam peteret, exceptio [hujus] Senatusconsulti non est profutura mulieri : neque enim eam periclitari, ne eam pecuniam perdat, cum (49) jam eam habeat.

§. 1. Si ab ea muliere, quæ contra Senatusconsultum intercessisset, fidejussorem (50) accepissem, Gaius Cassius respondit, ita (51) demum fidejussori exceptionem dandam, si a muliere rogatus fuisset : Julianus autem recte putat, fidejussori exceptionem (52) dandam, etiamsi mandati actionem adversus mulierem non habet : quia totam (53) obligationem Senatus improbat : & a Prætore restituitur (54) prior debitor creditori.

De ignorantia creditoris. 1. Si mulier consentiat obligationi rei sibi pignoratæ. 2. Si mulier una cum alio mutuata sit XVIII. vel intercesserit.

17. AFRICANUS lib. 4. (55) Quæstionum.

VIr uxori (56), donationis causa (57), rem viliori (58) pretio addixerat (59), & in id pretium creditori suo delegaverat : *Respondit*, venditionem nullius momenti esse : & si creditor pecuniam a muliere peteret, exceptionem utilem (60) fore (61) : quamvis creditor existimaverit, mulierem debitricem mariti fuisse : Nec id contrarium videri debere ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata (62) est, ut marito crederet, non obstaturam exceptionem, si creditor ignoraverit, in (63) quam causam mulier mutuaretur : quoniam quidem plurimum interfit, utrum cum muliere quis ab initio contrahat, an alienam obligationem in eam transferat : tunc enim diligentiorem (64) esse debere.

§. 1. Si mulier dixisset (65) sibi rem dotis nomine obligatam, & creditor curasset ei pecuniam dotis solvi, qui idem pignus (66) acciperet, mulieri (67) etiam pecunia credita deberetur : [si] possessor creditor adversus eam Serviana agentem exciperet, *si non voluntate ejus pignus datum esset*, replicationem (68) mulieri Sena-

[illegible]

Senatusconsulti non (1) profuturam: nisi creditor scisset, etiam aliam pecuniam ei deberi. §. 2. Mulier, & Titius, cum in rem communem mutuarentur, ejusdem pecuniæ rei facti sunt: Non omnimodo mulierem pro (2) parte socii videri intercessisse dicebat: nam si (3) ob eam (4) causam mutuati fuerint, ex (5) qua, si creditor pecuniam non dedisset, majus damnum mulier passura fuerat (veluti quod communis insula fulta non esset, vel quod fundus communis in publicum committeretur), potius esse, ut Senatusconsulto locus non sit (6): at si in (7) aliquam emptionem mutua pecunia sit accepta, tunc pro parte intercessionem factam videri: & ideo creditorem partem dumtaxat pecuniæ a muliere petere posse: Quod si totum petierit, exceptione pro parte summovetur.

18. PAULUS lib. 8. ad Plautium.

IDem (8) & si pro debitore meo Titius, & mulier, duo rei intercesserint.

De promissione indemnitatis. 2. De hereditate adita mandato mulieris. 3. De emptione hereditatis. 4. De promissione, quanto minus a debitoribus hereditariis servari poterit. 5. De creditore delegato a muliere.

19. AFRICANUS lib. 4. (9) Quæstionum.

TUtor pupilli decesserat, herede instituto Titio: cum de adeunda hereditate dubitaret (10), quoniam male gesta (11) tutela existimaretur, persuadente (12) matre pupilli, ut suo periculo adiret, adiit: stipulatusque de ea est, *indemnem* (13) *se eo nomine præstari*: Si ex ea causa Titius pupillo aliquid præstitisset, isque matrem conveniret, negavit (14) exceptioni Senatusconsulti locum esse: quando vix sit, ut aliqua apud (15) eundem pro eo ipso intercessisse intelligi possit. §. 1. Nec dissimilem huic propositioni (16) ex facto agitatam (17), cum quidam vir prætorius decessisset duobus filiis superstitibus, quorum alter impubes [esset], & alter legitimus (18) tutor fratri esset, & cum paterna hereditate abstinere vellet, mandatu uxoris defuncti, quæ mater pupillo esset, abstentu pupillo solum se hereditati miscuisse: ubi similiter se respondisse [Julianus] ait, si, ea [ex] causa agente pupillo, damnum eo nomine passus esset, non impediri eum Senatusconsulto, quominus a muliere rem serveret. §. 2. In proposita specie & illud tractandum est, an is, qui mandato mulieris adierit, si damnum ob id patiatur, quod debitores hereditarii solvendo non fuerint, Senatusconsulto locus sit, quasi quodammodo eorum obligationes mulier susceperit? Magis autem est, ut ne ob hanc quidem causam Senatusconsultum locum habeat: quando non ea mente fuerit, ut pro his intercederet: sed tutoris adversus pupillum, & ceteros forte creditores, indemnem hereditatem (19) præstaret. §. 3. Denique si ponamus, mulierem in emptionem (20) hereditatis eo nomine damnum pati (21), quod debitores hereditarii solvendo non sint, nulla (puto) dubitatio erit, quin Senatusconsulto locus non sit: etiamsi maxime creditoribus aliquantum præstiterit. §. 4. Quid ergo, si, cum propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum viderentur: mulier hoc ipsum repromisit, *ut quanto minus a quoquo eorum servari posset, ipsa præstaret*? Prope est, ut sit intercessio. §. 5. Cum haberes Titium debitorem, & pro eo mulier intercedere vellet, nec tu mulieris nomen propter Senatusconsultum sequereris, petiit a me mulier mutuam pecuniam soluturа tibi: & stipulanti mihi promisit ignoranti (22) in quam rem mutuaretur: atque ita numerare me tibi jussit: Deinde ego, quia ad manum nummos non habebam, stipulanti tibi promisi: *Quæsitum est*, si eam pecuniam a muliere petam, an exceptio Senatusconsulti ei prosit? *Respondit* (23), videndum, ne non sine ratione dicatur, ejus loco, qui pro muliere fidejusserit, haberi me debere: ut, quemadmodum illi, quamvis ignoraverit mulierem intercedere, exceptio adversus creditorem detur, ne in mulierem mandati actio competat, ita mihi quoque adversus te utilis exceptio detur, mihique in mulierem actio denegetur, quando hæc actio (24) periculo mulieris futura sit: Et hæc paulo expeditius dicenda, si prius, quam ego tibi pecuniam solverim, compererim eam intercessisse: ceterum si ante solverim, videndum utrumne nihilominus mulieri quidem exceptio adversus me dari debeat, & ego tibi condicere pecuniam possim: an vero perinde habendum sit, ac si initio ego pecuniam mulieri credidissem, ac rursus tu mihi in (25) creditum isses (26): Quod quidem magis dicendum existimavit (27), ut sic Senatusconsulto locus non sit: sicuti & cum debitorem suum mulier deleget, intercessioni locus non fit: Quæ (28) postea non recte comparari ait, quando delegatione debitoris facta, mulier non obligetur, ut in proposito alienam obligationem in se transtulerit: quod certe Senatus fieri noluerit.

De intercessione pro uno ex duobus reis.

20. IDEM lib. 8. Quæstionum.

SI pro uno reo (29) intercessit (30) mulier, adversus utrumque (31) restituitur (32) actio creditori.

Si actio mulieris intercedentis vertatur. 1. De donatione pro patre.

21. CALLISTRATUS lib. 3. Institutionum.

SI pro aliquo mulier intercesserit, sed in rem ejus, quod acceptum est, versaretur, exceptio Senatusconsulti locum non habet, quia (33) non fit pauperior. §. 1. Item si quid liberaliter fecerit, veluti ne judicatus pater ejus propter solutionem vexetur, non erit tuta Senatusconsulto: oneribus (34) enim earum Senatus succurrit.

Si mulier pecuniam acceperit, ut solveret vel expromitteret.

22. PAULUS lib. 6. Regularum.

SI mulieri dederim pecuniam, ut eam creditori meo solvat (35) vel expromittat (36), si ea expromiserit, locum non esse Senatusconsulto Pomponius scribit: quia mandati (37) actione obligata, in rem suam videtur obligari.

De interrogatione in jure.

23. IDEM lib. singul. ad Senatusconsultum Vellejanum.

SI mulier in jure interrogata, responderit *se heredem esse*; si sciens (38) se heredem non esse, responderit, minime (39) intercessisse videri, quia (40) decepit; quod si existimavit se heredem, & (41) eo nomine decepta responderit, in eam actionem quidem dari, plerique existimaverunt, sed exceptione Senatusconsulti adjuvari.

De muliere delegata. 1. Vel pecuniam promittente, ne delegetur. 2. De restituenda actione. 3. Temporali.

24. IDEM lib. singulari de intercessionibus fœminarum.

DEbitrix (42) mulier a creditore delegata, pro eo, cui delegata est, promisit: Non utetur exceptione.

§. 1. Sed si pecuniam promisit (43), ne (44) delegetur, intercessisse videtur. §. 2. Si Senatusconsulti beneficium intervenerit, utrum statim, cum mulier intercesserit, actio in priorem debitorem competit, an, si mulier solutum condicat? Puto, statim (45), & non exspectandam solutionem.

§. 3. Si pro eo, qui temporali (46) actione teneretur, mulier intercesserit, temporalis actio restituetur (47): sic tamen, ut ex præcedenti causa, continua (48) tempora numerarentur post restitutionem: quamvis (49) statim, atque intercessit mulier, competierat (50).

Si domina servo suo credi jusserit. 1. Vel pro eo fidejusserit.

25. MODESTINUS lib. sing. de Eurematicis (51).

SI domina servo suo credi jusserit, actione honoraria (52) tenebitur. §. 1. Quod si pro eo fidejusserit, exceptione Senatusconsulti Velleiani, judicio conventa, adversus creditorem tueri se poterit: nisi pro suo negotio (53) hoc fecerit.

De interrogatione in jure.

26. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

SI mulier, intercedendi animo (54), servum alienum *suum esse* respondeerit (55), quasi intercesserit, auxilio Senatusconsulti utetur (56): plane, si *pro bona fide serviente sibi* responderit (57), non videtur intercessisse.

De bona fide creditoris. 1. De intercessione apud servum. 2. Si mulier pro debitrice sua, quam delegavit, promiserit.

27. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

BOna (58) fide personam mulieris in contrahendo secutus, ob ea, quæ inter virum & uxorem accepta pecunia gesta sunt, exceptione Senatusconsulti non summovetur (59).

§. 1. Cum servi ad negotiationem præpositi, cum alio contrahentes, personam mulieris, ut idoneæ, sequuntur, exceptione (60) Senatusconsulti dominum summovet (61): nec videtur deterior causa domini per servum fieri (62), sed nihil esse domino quæsitum: non magis, quam si litigiosum prædium servus aut liberum hominem emerit.

(1) Quia redhibitio pignoris non est intercessio, *l.* 8. *in pr. supr. eod.* (2) Quia duo rei debendi non videntur vice mutua [illegible], nisi id actum sit nominatim. *l.* 11. *infr. de duobus reis.* (3) *Al.* Nisi ob eam causam, &c. (4) Vellejano non juvatur mulier mutuam cum alio accipiens in rem communem necessariam, *ut hic.* Quid, si in causam voluptuariam? Non tenetur, nisi pro parte. (5) Causa hæc necessaria est. (6) Utcumque id etiam ignoraverit creditor, tunc enim doli mali replicatio mulieri opponi potest. *l.* ult. C. *eod.* (7) Causa hæc voluntaria est. (8) Immo, non idem est: nam in specie hujus legis, nullam partem a muliere petere creditor debet, *l.* 48. *infr. de fidejuss.* in specie vero *l.* 32. *in fin. supr. eod.* partem petit. *Goth.* Conciliationem hujus *l.* 18. cum *l.* 48. *de fidejuss.* v. apud Joann. a Sande [illegible] *l.* 3. *tit.* 10. *defin.* 2. *Ans.* (9) V. Cujac. in hanc legem, 4. *ad Afric.* (10) Titius. (11) Per tutorem. (12) Ex hac persuasione non nascitur obligatio, ut nec alias, nisi dolus malus intervenit, *l.* ult. *supr. de dolo.* sic alias ex dicto non nascitur, *l. nam quod* 34. §. ult. *l. cogitur* §. *idem quærit infr. ad SC. Treb.* licet ex mandato nascatur, *l. si hereditatem.* 32. *infr. mandati.* (13) Sed ex cautione indemnitatis; cautio igitur hic necessaria. (14) Utrum cautio indemnitatis præstita hic a muliere, intercessionem facit? Non facit. Cur non facit? mulier in hac specie obligationem propriam facit, non alienam recipit. Est vero intercedere, alienam in se suscipere, *l.* 2. §. 5. *supr. eod.* At hic pro herede [illegible] se obligavit? Imo heredi potius, quam pro herede se obligavit. Quod si heredi, non pro herede, quia nemo se eidem pro eodem obligat. *l. Gratus.* 21. *infr. de fidejuss.* Intercessor medius quidam & sequester inter duos est. (15) Mulier, quæ pro tutoribus filiorum suorum indemnitatem promisit, ad beneficium Senatusconsulti non pertinet, Paul. 2. *sent.* 11. §. 2. si videlicet pro tutoribus non pro aliis, sed tutoribus ipsis, indemnitatem repromisit. (16) Nemo potest se eidem pro eodem obligare. (16) *Propositio* hic, quid sit, dixi *in l.* 20. §. 2. *infr. de heredit. vel act. vend.* (17) Agitatam nil tractare, respondere. Verbum Africano familiare, *l.* 41. *infr. de act. empt.* (18) Id est, fiduciarius *Accurs.* & male: nam cum uterque maneat in eadem potestate, ut in hac specie, pubes impuberi tutor est legitimus, *l.* 1. *infr. de legit. tut. l.* 2. §. 1. *infr. de tut. & ration.* *l.* 1. C. *de excep.*, quemadmodum ex constitutione Anastasii, emancipatus fratri suo impuberi legitimus est. *l.* 4. C. *de legit. tut. l.* 5. C. *de curat. furios.* Cujac. d. loco. Emancipato impuberi pubes frater suus, non emancipatus, tutor est fiduciarius. (19) Emptio hereditatis si qua cum consequitur indemnitatis cautio, intercessio non est; licet pecunia debitorum mulier auctor. nec enim id agitur principaliter, ut pro eis intercedat. Et ad summam, quæ per consequentias venit intercessio, neque principaliter [illegible], non pertinet ad Vellejanum: excipe tamen casum sequentem. Cuj. *ibi.* (20) *Hereditatis* (21) Ut in specie *l.* 16. *infr. de hered. vel act. vend.* (22) Hinc nascitur quæstio, an ignoranti creditori noceat exceptio intercessionis. (23) Julianus sc., cujus auctoritas etiam sine nomine Africano valet. *Cujac.* (24) Obligatio. (25) Id est, in mutuum *l.* 2. *supr. de reb. cred.* (26) *In creditum ire*, est mutuum, aut promissum contrahere, promittere contrahit, qui vice debitoris se rerum creditori delegat. *Cujac.* (27) Julianus sc. (28) Ita & postea. Sc. hinc collige Jurisconsultos interdum in suis opinionibus errasse. Cujac. 4. *ad Afric.* & 20. *obs.* 27. *l.* 14. *infr. de re jud.* (29) *Se eodem*, debendi. (30) Fuit expromissor, vel judicium suscepit, quasi defensor. (31) Cur in utrumque? quia intercedendo mulier utrumque liberaverat: Proinde rescissa post intercessione mulieris, in utrumque est actio utilis reddenda cred. [illegible]. (32) Intercesserat igitur mulier novandi animo, alioquin non restitueretur actio, vide Cujac. in hanc *l.* 8. *ad Afric.* adde *l.* 8. §. 11. *supr. eod.* (33) Ut in casu *l.* 2. *l.* 13. *supr. eod. l.* 27. *infr. eod.* (34) *l.* 2. *in fin. supr. eod.* (35) Adde *l.* 16. *supr. eod.* (36) Pro alio, idque novandi animo *l.* 8. §. 8. *supr. eod.* (37) Mandati obligatur, qui ab aliquo pecuniam accipit, ut eam alteri solvat: quam pecuniam mulier ita accipit, intercedere non videtur, sed rem suam agere, & in rem suam obligari. (38) Et sic dolo, *Goth.* Vide in hanc *l.* 23. Boerigae [illegible] *de except. part.* 1. c. 12 *n. 10l.* *Ans.* (39) Imo, videtur intercessisse *l.* 26. *infr. eod.* (40) V. *l.* 30. *infr. eod.* (41) Et in casu *l.* 30. *infr. eod.* (42) Vellejano non juvatur, quæ vere debitrix delegatur, *ut hic*, secus si quid promittat, ut ne delegetur §. 1. *infr. eod.* Priore casu a priore creditore liberatur, posteriore non liberatur, sed novo etiam se adstringit, ut in *l.* 8. C. *eod.* (43) Promittens pecuniam, ne delegetur, intercedit. (44) Id est, intercessisse videtur mulier, si maluit promittere, quam delegari. (45) §. 5. *infr. eod. l.* 18. *in fin. supr. eod.* Actio directa, & utilis (quæ & restitutoria, & rescissoria) ipso jure mulieri competit. Etiam atque ipsa mulier intercessit. legitimæ restitutionis sine ullo temporis intervallo fiunt. factum hominis non exspectant. (46) Vi *l.* *ult. supr. de minorib.* (47) In veterem debitorem. (48) Id est, continuum. (49) Quoniam statim. Cujac. *ad l. ult. supr. de minor.* (50) Competit actio, quæ valetur competere enim est nasci. (51) Περὶ εὑρηματικῶν *Halo.* Eurematica sunt, quæ hodie vocamus *Cautelas.* (52) Id est, quod jussu *Accurs.* (53) Ut *l.* 3. *supr. eod.* (54) Animus facta distinguit, *ut hic.* Mulier sciens respondens hominem servum suum esse, cum non esset ejus servus, intercessisse videtur, ideoque juvatur Vellejano, *ut hic.* Imo non juvatur, quia decepit. *l.* 23. *supr. eod.* Dici potest, animum finisse, mulierem falsum respondentem proinde scientem non videri decepisse *l.* 2. §. 1. *infr. de act. empt.* (55) Sine mala fide, & non animo decipiendi. (56) Est enim decepta. *l.* 11. *in fin. supr. eod.* (57) Suum esse. (58) Color quæsitus inter mulierem, & debitorem, creditori non nocet. adde *l. si fœminæ* 19. C. *eod.* (59) Alias nemo cum feminis contraheret *l.* 11. *supr. eod.* (60) Exceptio Senatusconsulti. *Halo.* (61) Servi institoris culpa nocet domino. (62) Nec etiam potest, *l.* pen. *infr. depositi*, adde & distingue, ut in *l.* ult. *in fin.* C. *de adquir. vel amitt. possess.*

git. §. 2. Uxor debitricem suam viro delegavit, ut vir creditori ejus pecuniam solveret: si fidem suam pro ea, quam delegavit, apud virum obligaverit, locum exceptio Senatusconsulti non habebit, quia (1) mulier suum negotium gessit.

De confessione testatoris. 1. De muliere mutuata, ut pro marito solvat.

28. SCAEVOLA lib. 1. Responsorum.

SEia mancipia emit, & mutuam pecuniam accepit sub fidejussore (2) marito, eamque solvit venditori: postea maritus decedens non solvendo, in fraudem creditoris cavit (3) testamento, *se eam pecuniam universam debere*: Quaeritur, an intercessisse mulier videtur? Respondi, secundum ea, quae proponerentur (4), non intercessisse. §. 1. Fundum uxoris suae maritus obligavit (5) Sempronio ob conductionem: mox mulier a Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam sub obligatione ejusdem fundi solvit [statim] Sempronio pro marito suo: Quaesitum est, an adversus Senatusconsultum obligata sit? Respondi, si Numerius scisset (6), eam intercedere (7), fore Senatusconsulto, de quo quaereretur, locum (8).

De muliere mutuata pro aliis, pignusque creditori dante, & a debitoribus accipiente. 2. Si fraus Senatusconsulto fiat.

29. PAULUS lib. 16. Responsorum.

QUidam voluit heredibus Lucii Titii mutuam pecuniam dare, & cum eis contrahere: sed quoniam facultates eorum suspectas habuit; magis (9) voluit uxori testatoris dare pecuniam, & ab ea pignus accipere: mulier tandem pecuniam dedit heredibus, & ab his pignus accepit: Quaero, an intercessisse videatur, & an pignora, quae ipsa accepit, teneantur creditori? Paulus respondit, si creditor, cum contrahere vellet cum heredibus Lucii Titii, evitatis his, magis mulierem ream elegit, & in ipsius persona Senatusconsulto, quod de (10) intercessionibus factum est, locum esse (11): & pignora [ab ea] data non teneri. Eas autem res, quas mulier ab his, pro quibus intercedebat, pignori accepit, creditori mulieris obligatas non esse: sed non sine ratione Praetorem facturum, si non tantum [in] persona subducta mulieris in principales debitores dederit (12) actionem, sed etiam in res, quae mulieri obligatae sunt. §. 1. Paulus respondit, ea, quae in (13) fraudem Senatusconsulti, quod de intercessione foeminarum factum est, excogitata probari possunt, rata haberi non oportere.

De dolo mulieris. 1. De procuratore, qui mandato mulieris intercessit.

30. IDEM lib. 2. Sententiarum.

SI decipiendi (14) animo, vel cum sciret se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit, exceptio ei Senatusconsulti non datur: actionem (15) enim, quae in dolum mulieris competit, Amplissimus Ordo non excludit. §. 1. Procurator, si mandatu mulieris pro alio intercesserit, exceptione (16) Senatusconsulti Vellejani adjuvatur: ne aliae actio intercidat.

Si mulier nolit solutum repetere, sed mandati agere.

31. IDEM lib. 1. ad Neratium.

[PAulus]. Si mulier, quod ex intercessione solvit, nolit repetere, sed mandati agere, & revera velit de indemnitate reo, audienda est.

De aditione hereditatis. 1. De pignore. 2. De venditione in fraudem Senatusconsulti. 3. Si quis intercedat mandato mulieris. 4. De muliere judicium suscipiente. De renunciatione exceptionis. 5. De intercessione pro servo alieno.

32. POMPONIUS lib. 1. Senatusconsultorum.

SI mulier hereditatem (17) alicujus adeat, ut aes alienum ejus suscipiat, vix est, ut succurri ei debeat: nisi si fraude creditorum id conceptum sit: *nec (18) enim loco minoris vigintiquinque annis circumscripti per omnia habenda est mulier.* §. 1. Si mulier rem a se pignori datam per (19) intercessionem recipere velit, fructus (20) etiam liberos (21) recipit. & si res deterior facta fuerit, eo nomine magis aestimetur (22).

† Sed si creditor, qui pignus per intercessionem acceperit, hoc alii (23) vendidit (24), vera est eorum opinio, qui petitionem dandam ei putant & adversus bonae fidei emptorem: *ne melioris conditionis emptor sit, quam fuerit venditor* (25).

§. 2. Item si (26) mulier creditori viri fundum vendidit [& tradidit] ea conditione, *ut emptor acceptam pecuniam viro referret*, & hunc fundum vindicat, exceptio quidem opponitur (27) ei de re empta, & tradita, sed replicabitur (28) a muliere, *aut (29) si ea venditio contra Senatusconsultum facta sit*. Et hoc procedit, sive ipse creditor emerit, sive interposuerit alium, quo mulier ea ratione careat re sua.

† Idem est & si non pro viro, sed pro alio debitore rem suam tradidit. §. 3. Si mulier, ne ipsa intercederet, alii (30) mandaret, ut id faceret: an in hujus persona locus huic Senatusconsulto sit, qui rogatu mulieris id faceret, totus enim sermo Senatusconsulti ad petitionem non dandam adversus ipsam mulierem spectat? Et puto, rem ita esse distinguendam: ut si quidem creditor, cui me obligavi, mandante muliere hoc in fraudem Senatusconsulti egisset, ne ipse interveniret contra Senatusconsultum, daret autem alium, excludendum eum exceptione fraudis Senatusconsulti factae: si vero is ignorasset, ego autem scissem, tunc mandati me agentem cum muliere, excludendum esse: me autem creditori teneri. §. 4. Si mulier, pro eo, pro quo intercesserit, judicium parata sit accipere, ut non in veterem debitorem actio detur, quoniam Senatusconsulti exceptionem opponere potest, cavere debebit (31), *exceptione se non usuram*, & sic ad judicem ire.

§. 5. *Intercedere* mulierem intelligendum est, etiam pro eo, qui obligari non possit, veluti, si pro servo alieno intercedit: sed rescissa (32) intercessione, in dominum restituenda est actio.

TIT. II.

DE COMPENSATIONIBUS (33).

Definitio compensationis.

1. MODESTINUS lib. 6. Pandectarum.

COmpensatio, est debiti (34) & crediti inter se contributio (35)

Effectus.

2. JULIANUS lib. 90. Digestorum.

UNusquisque (36) creditorem suum, eundemque debitorem, petentem summovet (37), si paratus est (38) compensare (39).

Utilitas.

3. POMPONIUS lib. 25. ad Sabinum.

IDeo compensatio necessaria (40) est, quia interest (41) nostra potius non solvere (42), quam solutum repetere.

Fidejussor *compensare potest.*

4. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

VErum est, quod & Neratio placebat, & Pomponius ait, ipso jure (43) eo minus fidejussorem (44) ex omni (45) contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest: sicut enim eum

(1) Ut in l. 8. ... supr. eod. l. 1. in fin. infr. de pignorib. (2) Fidejubere pro uxore maritus potest, ut hic. pro marito uxor non potest, l. 2. supr. eod. (3) Testatoris verba ... creditoribus non praejudicant. (4) Et ita falso testatoris confessio veritati non praejudicat ... (5) Vid. ... [illegible]

[illegible]

cum totum peto a reo, male peto, ita & fidejussor (1) non tenetur ipso (2) jure in majorem (3) quantitatem, quam (4) reus condemnari potest.

5. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI quid a fidejussore petetur, æquissimum est, eligere fidejussorem, quod ipsi, an quod (5) reo debetur, compensare malit; sed &, si utrumque velit compensare, audiendus est (6).

Naturale *debitum compensari potest.*

6. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

ETiam quod natura (7) debetur, venit in compensationem (8).

In diem *debitum, ante diem compensari non potest.* 1. Non admissa *compensatione utrum salva maneat petitio.*

7. IDEM lib. 28. ad Edictum.

QUod in (9) diem debetur (10), non compensabitur, antequam (11) dies venit, quanquam dari oporteat.

§. 1. Si rationem compensationis judex non habuerit (12), salva manet petitio: nec enim rei (13) judicatæ exceptio objici potest. Aliud dicam, si reprobavit (14) pensationem, quasi non existente debito: tunc enim rei judicatæ mihi nocebit exceptio.

De litis contestatione.

8. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

IN compensationem etiam id deducitur (15), quo (16) nomine cum actore lis (17) contestata est (18), ne (19) diligentior (20) quisque deterioris conditionis habeatur, si compensatio ei denegetur.

De debito peculiari. 1. De eo, quod patri rei debetur.

9. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI cum filiofamilias (21) aut servo contracta sit societas, & agat dominus vel pater, solidum per compensationem servamus: quamvis, si ageremus, dumtaxat de peculio præstaretur. §. 1. Sed si cum (22) filiofamilias agatur, an, quæ patri debeantur, filius compensare possit, quæritur? Et magis est admittendum: quia unus contractus est: sed cum conditione, ut caveat, *patrem suum ratum habiturum*: id est, non exacturum, quod is compensaverit.

De sociis. 1. De condictione indebiti. 2. De maleficiis. 3. De stipulationibus prætoriis.

10. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

SI ambo socii (23) parem negligentiam societati adhibuimus, dicendum est, desinere nos invicem esse obligatos, ipso jure compensatione negligentiæ (24) facta. † Simili modo probatur, si alter ex eo communi aliquid percepit, alter tantam negligentiam exhibuerit, quæ eadem quantitate æstimatur, compensationem factam videri, & ipso jure (25) invicem liberationem. §. 1. Si quis igitur compensare potens (26), solverit, condicere (27) poterit, quasi indebito soluto. §. 2. Quoties ex maleficio oritur actio, utputa ex (28) causa furtiva (29), cæterorumque maleficiorum, si de ea pecuniarie (30) agitur, compensatio locum habet. Idem est (31) & si condicatur ex causa furtiva. † Sed & qui noxali judicio convenitur, compensationem opponere potest. §. 3. In stipulationibus quoque, quæ instar (32) actionum habent, [id est, prætoriis], compensatio locum habet: & secundum Julianum, tam in ipsa stipulatione (33) quam in ex stipulatu (34) actione poterit objici compensatio.

De usuris. De fisco.

11. IDEM lib. 62. ad Edictum.

CUm alter alteri pecuniam sine usuris (35), alter usurariam debet, constitutum est a Divo (36) Severo, concurrentis (37) apud utrumque quantitatis usuras non esse præstandas (38).

12. IDEM lib. 64. ad Edictum.

IDem (39) juris est non solum in privatis, verumetiam in causa (40) fisci constitutum. † Sed & si mensem sit usuraria pecunia, diversæ tamen [sint] usuræ, compensatio nihilominus locum habet ejus, quod invicem debetur.

Si sæpius objiciatur compensatio.

13. IDEM lib. 66. ad Edictum.

QUod Labeo ait, non est sine ratione: ut, si (41) cui petitioni specialiter destinata est compensatio, in cæteris (42) non objiciatur.

De obligatione, cui obstat exceptio.

14. JAVOLENUS lib. 15. ex Cassio.

QUæcunque (43) per exceptionem (44) perimi possunt, in compensationem non veniunt.

Debeo, quod certo loco.

15. IDEM lib. 2. Epistolarum.

P*Ecuniam certo* (45) *loco a Titio dari* stipulatus sum: is petit a me, quam ei debeo, pecuniam: Quæro, an hoc quoque pensandum sit, quanti mea interfuit, certo loco dari? Respondit, Si Titius petit, eam quoque pecuniam, quam certo loco promisit, in compensationem deduci oportet: sed cum sua causa, id est, ut ratio habeatur, quanti Titii (46) interfuerit (47), eo loco, quo convenerit, pecuniam dari (48).

De eo, quod alius quam actor debet. 1. De re judicata.

16. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

CUm (49) militi castrensium bonorum alius, cæterorum (50) alius heres exstitit, & debitor alteri hereditati obligatur, vult compensare, quod ab (51) alio debetur, non audietur. §. 1. Cum intra diem ad judicati (52) executionem datum judicatus Titio agit cum eodem Titio, qui & (53) ipse pridem (54) illi judicatus est, compensatio admittetur; aliud est enim, diem obligationis non venisse: aliud (55), humanitatis (56) gratia tempus indulgeri solutionis.

De Ædili condemnato ob arctiorem annonam præbitam.

17. IDEM lib. 1. Responsorum.

IDeo (57) condemnatus, quod arctiorem (58) annonam Ædilitatis (59) tempore præbuit, frumentariæ pecuniæ debitor non videtur: & ideo compensationem habebit.

De procuratore in rem suam. 1. De eo, quod alii quam creditori debetur.

18. IDEM lib. 3. Responsorum.

IN (60) rem suam (61) procurator datus, post litis contestationem si vice mutua conveniatur, æquitate compensationis utetur. §. 1. Creditor (62) compensare non cogitur, quod (63) alii quam debitori suo debet: quamvis creditor ejus pro eo, qui convenitur ob debitum proprium, velit compensare.

De pecunia soluta servo publico.

19. IDEM lib. 11. Responsorum.

DEbitor pecuniam publicam servo publico, citra (64) voluntatem eorum solvit, quibus debitorem recte solvi potuit: obligatio pristina manebit, sed debitur ei compensatio peculii sui (65), quod (66) servus publicus habebit.

De

De curatore rei frumentariæ condemnato.

20. IDEM lib. 13. Responsorum.

OB negotium copiarum expeditionis tempore mandatum curatorem (1) condemnatum, pecuniam jure compensationis retinere non placuit: quoniam ea non compensatur.

De procuratore convento.

21. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

POstea quam placuit inter omnes, id, quod invicem debetur, ipso jure (2) compensari, si procurator absentis conveniatur, non debebit de rato cavere; quia nihil compensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

De debito alternato.

22. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

SI debeas decem [millia], aut (3) hominem, utrum adversarius volet, ita (4) compensatio hujus debiti admittitur, si (5) adversarius palam dixisset (6), utrum voluisset.

De eo, quod tutor debet, qui pro pupillo agit.

23. PAULUS lib. 9. Responsorum.

ID, quod (7) pupillorum nomine debetur, si tutor petat, non posse compensationem objici ejus (8) pecuniæ, quam ipse tutor suo nomine adversario debet.

De fisco.

24. IDEM lib. 3. Decretorum.

JUlius Imperator dixit, approbantem sibi a fisco (9) deberi, quod ipse (10) convenitur.

T I T. III.

DEPOSITI (11) VEL CONTRA.

Definitio & Etymologia depositi. 1. Edictum. 2. Ratio edicti. 3. Quid sit depositum [illegible] ex earum causarum gratia. 4. Ratio edicti. 5. De his, quæ [illegible] depositis. 6. Pactum de culpa. 7. Vel dolo. 8. De vestimentis servandis balneatori datis. 9. De servo in pistrinum converso. 11. De [illegible]. 13. De re recipienda & custodienda. 14. De eo jussu [illegible] deposita [illegible]. 15. De pupillo [illegible]. 16. De re deteriorata. 17. De servo deponente. 18. Vel recipiente. 19. De successoribus. 20. De dolo præterito aut futuro. 21. Quo tempore [illegible] facultatem restituendi. 22. De eo, qui [illegible] depositum. 23. De [illegible]. 24. De fenoribus & [illegible] causa. 25. De venditione & redemptione. De interitu rei depositæ. 26. De jurejurando in litem. 27. Si servus noster, vel is qui bona fide servit. 28. Vel servus fructuarius. 29. Vel hereditarius deposuit. 30. De morte, manumissione, alienatione servi, [illegible] depositum. 31. Si servus communis deposuit. 32. De re domino [illegible] reddita. 33. De pecunia deposita servo, ut pro ejus libertate domino [illegible]. Quod sit reddere depositum. 34. De usu. 35. Et periculo rei depositæ. 36. De heredibus depositum [illegible]. 38. De testamento recitato [illegible] deposito. 39. De prædone [illegible]. 40. De forma libelli. 42. De filiofamilias & servo. 43. De duobus depositariis. 44. Vel depositoribus. 45. De tempore præstituto. 47. De dolo, & venditione rei depositæ.

1. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

DEpositum (12) est, quod custodiendum alicui datum est. Dictum ex eo, quod ponitur: præpositio enim de (13) auget depositum, ut ostendat, totum (14) fidei ejus commissum, quod ad custodiam rei pertinet. §. 1. Prætor ait, *quod (15) neque tumultus, neque incendii, neque ruinæ, neque naufragii causa depositum sit; in simplum (16), [ex] earum autem rerum, quæ supra comprehensæ sunt, in ipsum in duplum (17): in heredem ejus, quod dolo malo ejus factum esse dicetur, qui mortuus sit, in simplum (18): quod ipsius, in duplum judicium (19) dabo.*

§. 2. Merito has (20) causas deponendi separavit Prætor, quæ continent fortuitam causam depositionis ex necessitate descendentem, non (21) ex voluntate proficiscentem. §. 3. Eum (22) tamen *deponere tumultus vel incendii, vel ceterarum causarum gratia* intelligendum est, qui nullam aliam causam deponendi habet, quam imminens (23) ex causis supradictis periculum. §. 4. Hæc autem separatio causarum justam rationem habet: quippe cum quis fidem elegit, nec depositum redditur, contentus esse debet simplo: cum vero extante necessitate deponat, crescit perfidiæ crimen (24): & publica utilitas coercenda est (25), vindicandæ reipublicæ causa: est enim inutile (26) in causis hujusmodi fidem (27) frangere. §. 5. Quæ (28) depositis rebus accedunt, non (29) sunt deposita, ut puta si homo vestitus deponatur: vestis enim non est deposita, nec si equus cum capistro: nam solus equus depositus est (30).

§. 6. Si convenit, *ut in deposito, & culpa (31) præstetur*, rata est conventio: contractus enim legem (32) ex conventione accipiunt. §. 7. Illud non probabis, dolum (33) non esse præstandum, si convenerit: nam hæc conventio contra bonam fidem, contraque bonos (34) mores est: & ideo nec sequenda est. §. 8. Si (35) vestimenta servanda balneatori data perierunt, si quidem nullam (36) mercedem servandorum vestimentorum accepit, depositi eum teneri, & dolum dumtaxat præstare debere puto: quod si accepit, ex conducto (37).

§. 9. Si quis servum custodiendum conjecerit forte in pistrinum (38), si (39) quidem merces intervenit custodiæ, puto esse actionem adversus pistrinarium ex conducto: si vero mercedem accipiebam (40) ego pro hoc servo, quem in pistrinum accipiebat, ex locato me agere posse. Quod si operæ ejus servi cum custodia pensabantur, quasi genus locati & conducti intervenit: sed (41), quia pecunia non datur, præscriptis verbis datur actio: si vero nihil aliud, quam cibaria præstabat, nec de operis quicquam convenit, depositi actio est. §. 10. In conducto & locato; & in negotio, ex quo diximus præscriptis verbis dandam actionem, & dolum (42), & culpam præstabunt, qui servum receperunt: at si cibaria tantum dabant, dolum dumtaxat: sequemur tamen (ut Pomponius ait), & quid habuerunt proscriptum, aut quid convenerit: dummodo sciamus, & si quid fuit proscriptum, dolum tamen eos præstaturos, qui receperunt, qui solus (43) in depositum venit. §. 11. Si (44) ita rogavero, *ut rem meam perferas (45) ad Titium, ut is eam servet*, qua actione tecum experiri possum, apud Pomponium quæritur? Et putat, tecum mandati, cum eo vero, qui eas res receperit, depositi: Si vero tuo nomine receperit, tu quidem mihi mandati teneris, ille tibi depositi: quam actionem mihi præstabis (46), mandati judicio conventus. §. 12. Quod si (47) rem tibi dedi, *ut si Titius [rem] non recepisset, tu custodires*, nec eam receperit, videndum est, utrum depositi tantum, an & mandati actio sit? Et Pomponius dubitat. puto (48) tamen, mandati esse actionem: quia plenius fuit mandatum, habens & custodiæ legem.

§. 13. Idem Pomponius quærit, si tibi mandavero, *ut rem ab aliquo meo nomine receptam custodias*, idque feceris, mandati an depositi tenearis? Et magis probat, mandati esse actionem, quia hic est (49) primus contractus. §. 14. Idem [Pomponius] quærit, si (50) apud te volentem me deponere, *jusseris (51) apud libertum tuum deponere*, an possim tecum depositi experiri? Et ait, si tuo nomine, hoc est, quasi te custodituro, deposuissem, mihi tecum depositi esse actionem: si vero suaseris mihi, *ut magis apud eum deponam*, tecum nullam (52) esse actionem: cum illo depositi [actio est]: nec mandati teneris: quia rem meam gessi? Sed si mandasti mihi, *ut periculo tuo apud eum deponam*, cur non sit mandati actio, non video. † Plane si fidem illi (53) pro eo, Labeo omnimodo fidejussorem teneri ait: non tantum si dolo fecit is, qui depositum suscepit, sed & si non fecit, est tamen res apud eum: quid enim si furere incipiat, apud quem depositum sit? vel pupillus sit? vel neque heres (54); neque bonorum possessor, neque successor ejus extaret? tenebitur ergo, ut id præstet, quod depositi actione præstari solet. §. 15. An in pupillum (55), apud quem sine tutoris auctoritate depositum est, depositi actio detur, quæritur? Sed probari oportet, si apud doli mali jam capacem deposuerit, agi posse, si dolum commisit: nam [&] in quantum (56) locupletior factus est, datur actio in eum, & si dolus non intervenit. §. 16. Si res deposita deterior (57) reddatur, quasi non reddita, agi depositi potest: cum enim deterior (58) redditur, potest dici (59), dolo malo redditam non esse.

§. 17. Si servus meus deposuerit, nihilominus depositi habebo actionem. §. 18. Si (60) apud servum deposuero, & cum

[illegible]

& cum manomisso agam, Marcellus ait, nec tenere actionem (1): quamvis solemus dicere, *dolo etiam in servitute commisso teneri quem debere*: quia & delicta & noxæ caput (2) sequuntur: erit igitur ad alias actiones competentes decurrendum.

§. 19. Hæc actio bonorum possessoribus, cæterisque successoribus, & ei, cui ex Trebelliano Senatusconsulto restituta est hereditas, competit (3). §. 20. Non tantum præteritus dolus in depositi (4) actione veniet, sed etiam futurus, id est, post litem contestatam. §. 21. Inde scribit Neratius, si res deposita sine dolo malo amissa sit, & post (5) judicium acceptum recuperaretur (6), nihilominus recte ad (7) restitutionem reum compelli, nec debere absolvi, nisi restituat. † Idem Neratius ait, quamvis tunc tecum depositi actum sit, cum restituendi facultatem non habeas, horreis forte clausis: tamen (8), si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandum te, nisi restituas: quia res apud te est: tunc enim quærendum, an dolo malo feceris, cum rem non habes. §. 22. Est autem & apud Julianum lib. XIII. Digestorum scriptum, eum, qui rem deposuit, statim posse depositi actione agere: hoc enim ipso dolo (9) facere eum, qui suscepit, quod reposcenti rem non reddat. Marcellus autem ait, non semper videri posse dolo facere eum, qui reposcenti non reddat. quid enim, si in provincia res sit, vel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis tempore non sit facultas? vel conditio (10) depositionis non extitit? §. 23. Hanc actionem bonæ fidei esse (11), dubitari non oportet. §. 24. Et ideo (12) [&] fructus (13) in hanc actionem venire, & omnem causam, & partum, dicendum est: ne nuda res veniat. §. 25. Si rem depositam (14) vendidisti, eamque postea redemisti (15), in causam depositi, etiamsi sine dolo malo postea perierit, teneri te (16) depositi: quia semel dolo fecisti, cum venderes. §. 26. In depositi quoque actione (17) in litem (18) juratur (19). §. 27. Non solum si servus meus, sed & si is, qui bona fide mihi serviat, rem deposuerit, æquissimum erit, dari mihi actionem, si rem ad me pertinentem deposuit.

§. 28. Simili modo, & si usumfructum in servo habeam, si id, quod deposuit, ex eo peculio fuit, quod ad me pertinebat, vel res mea fuit, eadem actione agere potero. §. 29. Item si servus hereditarius (20) deposuerit, heredi postea adeunti competit actio. §. 30. Si servus deposuit, sive vivat, sive decesserit, utiliter dominus hac actione experietur: ipse autem servus manumissus non (21) poterit agere: sed & si fuerit alienatus, adhuc ei competit actio, cujus fuit servus cum deponeret: initium (22) enim contractus spectandum est. §. 31. Si duorum servus sit, qui deposuit, unicuique (23) dominorum in partem competit depositi. §. 32. Si rem a servo depositam Titio, quem dominum ejus putasti (24), cum non esset, restituisses, depositi actione te non teneri, Celsus ait: quia nullus dolus intercessit: cum Titio autem, cui res restituta est, dominus servi aget (25): sed si exhibuerit, vindicabitur: si vero, cum sciret esse alienum, consumpserit, condemnabitur: quia dolo fecit, quominus possideret. §. 33. Eleganter apud Julianum quæritur, si pecuniam servus apud me deposuit, *ita ut domino pro libertate ejusdem*, eamque dedero, an teneat depositi? Et lib. XIII. Digestorum scribit, si quidem sic dedero, quasi (26) ad hoc penes me depositam, teque certioravero, non competere tibi depositi actionem, quia (27) sciens recepisti: careo igitur dolo: si vero quasi meam pro libertate ejus numeravero, tenebor. Quæ sententia vera mihi videtur: hic enim non tantum sine dolo malo non reddidit, sed nec reddidit aliud (28) est (29) enim reddere, aliud quasi de suo dare. §. 34. Si pecunia (30) apud te ab initio hac lege deposita sit, *ut si voluisses, uterêris*, priusquam utaris, depositi teneberis. §. 35. Sæpe evenit, ut res deposita vel nummi periculo (31) sint ejus, apud quem deponuntur: utputa si (32) hoc nominatim (33) convenit: sed & si se quis deposito obtulit (34), idem Julianus scribit, periculo [se] depositi illigasse: ita tamen, ut non solum dolum, sed etiam culpam & custodiam (35) præstet, non tamen casus fortuitos (36).

§. 36. Si pecunia in sacculo (37) signato deposita sit, & unus ex heredibus ejus, qui deposuit, veniat repetens, quemadmodum (38) ei satisfiat, videndum est: Promenda pecunia est vel coram Prætore (39), vel intervenientibus (40) honestis (41) personis, & exsolvenda pro parte hereditaria: sed etsi resignetur, non contra legem depositi fiet. cum vel Prætore auctore, vel honestis personis intervenientibus hoc eveniet: residuo (42) vel apud eum remanente, si hoc voluerit: sigillis videlicet prius ei impressis, vel a Prætore, vel ab iis, quibus coram signacula remota sunt: vel si hoc recusaverit, in æde (43) deponendo. Sed si res sunt, quæ dividi (44) non possunt, omnes debebit tradere, satisdatione idonea a petitore ei præstanda in hoc, quod supra ejus partem est: satisdatione autem non interveniente, rem in (45) ædem deponi, & omni (46) actione depositarium liberari. §. 37. Apud Julianum lib. XIII. Digestorum talis species relata est, ait enim: Si depositor decesserit, & duo (47) existant, qui inter se contendant, unusquisque solum se heredem dicens, ei (48) tradendam rem, qui paratus est, adversus alterum, reum defendere [hoc est, eum, qui depositum suscepit]: quod si neuter hoc onus suscipiat, commodissime dici ait, non esse cogendum a Prætore judicium suscipere: oportet igitur rem deponi in (49) æde aliqua, donec de hereditate judicetur. §. 38. Si quis tabulas testamenti apud se depositas pluribus præsentibus (50) legit (51), ait Labeo depositi actione recte de tabulis agi posse: Ego arbitror & injuriarum agi posse, si hoc animo recitatum testamentum est quibusdam præsentibus, ut judicia secreta (52) ejus, qui testatus est, divulgarentur. §. 39. Si prædo (53) vel *fur* deposuerint, & hos Marcellus lib. VI. Digestorum putat recte depositi (54) acturos: nam interest eorum, eo quod teneantur. §. 40. Si quis *argentum* vel *aurum* depositum petat, utrum speciem (55) an & pondus complecti debeat? Et magis est, ut utrumque complectatur: scyphum forte, [vel] lancem, vel pateram dicendo, & materiam, & pondus addendo: sed & si purpura sit infecta vel lana, pondus similiter adjiciendum (56): salvo eo, ut si de quantitate ponderis incertum est, jurandi succurratur.

§. 41. Si *cista* (57) signata deposita sit, utrum cista tantum petatur, an & species comprehendendæ sint? Et ait Trebatius (58), cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum: Quod [&] si res ostensæ sunt, & sic depositæ, adjiciendæ sunt & species vestis: Labeo (59) autem ait, eum, qui cistam deposuit, singulas (60) quoque res videri deponere: Ergo & de rebus agere eum oportet. † Quid ergo, si ignoraverit is, qui depositum suscipiebat, res ibi esse? Non multum facere, cum suscepit depositum: Ego (61) & rerum depositi agi posse existimo, quamvis (62) signata cista deposita sit.

§. 42. Filiumfamilias (63) teneri depositi constat: quia & cæteris actionibus tenetur: sed & cum patre ejus agi potest dumtaxat de peculio. † Idem & in servo (64): nam cum domino agetur. Plane & Julianus scripsit, & nobis videtur: Si eorum nomine, qui sunt in potestate, agatur, veniat in judicium, & si quid per eum, in cujus jure sunt, captus fraudatusve est, ut & dolus eorum veniat, non tantum ipsorum, cum quibus contractum est. §. 43. Si (65) *apud* (66) *duos* sit deposita res, adversus unumquemque eorum agi poterit: nec liberabitur alter, si cum altero agatur (67): non enim electione, sed solutione liberantur. Proinde si ambo dolo fecerunt, & alter, quod interest, præstiterit, alter non convenietur, exemplo duorum (68) tutorum. Quod si alter vel nihil vel minus facere possit, ad alium pervenietur. † Idemque & si alter dolo non fecerit, & ideirco sit absolutus: nam ad alium pervenietur. §. 44. Sed si duo (69) deposuerint, & ambo agant, si quidem sic deposuerunt, ut vel unus tollat totum, poterit in solidum agere: sin vero pro (70) parte, pro qua eorum interest, tunc dicendum est, in partem condemnationem faciendam. §. 45. Si deposuero apud te, *ut* (71) *post mortem tuam reddas*, & tecum (72), & cum herede tuo, possum depositi agere, possum (73) enim mutare voluntatem, & ante mortem tuam depositum repetere. §. 46. Proinde & si sic deposuero, *ut post mortem meam reddatur*, potero & ego, & heres meus, agere depositi: [ego] mutata (74) voluntate.

§. 47. Quia autem dolus (75) dumtaxat in hanc actionem venit, quæsitum est, si heres (76) rem apud testatorem depositam vel commodatam distraxit, ignarus depositam, vel commodatam, an teneatur? Et quia dolo non fecit, non tenebitur de re. An tamen vel de pretio (77) teneatur, quod ad eum pervenit? Et verius est, teneri eum: hoc enim ipso dolo (78) facit, quod id, quod ad se pervenit, non reddit.

2. PAU-

(1) Nisi eum teneat, l. 22. infr. eod. (2) [illegible]

2. PAULUS lib. 31. ad Edictum.

QUid ergo, si pretium nondum exegit? Aut minoris, quam debuit, vendidit? Actiones (1) suas tantummodo (2) præstebit.

3. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

PLane si possit rem redimere (3), & præstare, nec velit, non caret culpa: quemadmodum si redemptam, vel alia ratione suam factam noluit præstare, causatus, quod semel ignarus vendiderit.

4. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

SEd etsi non sit heres, sed putavit se heredem, & vendidit, simili modo lucrum (4) ei extorquebitur.

De actione contraria & jurejurando in litem. 1. De sequestro.

5. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

EI, apud quem depositum esse dicetur, contrarium (5) judicium depositi datur (6): in quo judicio merito in (7) litem non jurabit: non (8) enim (9) de fide rupta agitur, sed de indemnitate ejus, qui depositum suscepit.

§. 1. In (10) *sequestrem* (11) depositi actio competit; si tamen cum sequestre convenit, ut certo loco rem depositam exhiberet, nec ibi (12) exhibeat, teneri eum palam est. Quod si de pluribus locis convenit, in arbitrio (13) ejus est, quo loci exhibeat: sed si nihil convenit, denunciandum est ei, ut apud Prætorem exhibeat. §. 2. Si velit *sequester* officium deponere (14), quid ei faciendum sit? Et ait Pomponius adire (15) eum (16) Prætorem oportere, & ex ejus auctoritate denunciatione facta his, qui eum elegerant, ei rem restituendam, qui præsens fuerit. Sed hoc non semper verum puto: nam plerumque non est permittendum officium, quod semel suscepit contra legem depositionis deponere: nisi justissima (17) causa interveniente, & cum permittitur, raro (18) ei res restituenda est, qui venit: sed oportet eam, arbitratu judicis, apud ædem (19) aliquam deponi.

6. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

PRoprie [autem] in *sequestre* est depositum, quod a pluribus (20) in solidum certa conditione (21) custodiendum reddendumque traditur.

1. *De heredibus depositorum. 2. De nummulariis.*

7. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

SI hominem apud se depositum, ut quæstio de eo (22) haberetur, ac propterea vinctum, vel ad malam mansionem extensum, sequester solverit misericordia (23) ductus, dolo proximum esse, quod factum est, arbitror: quia, cum sciret cui rei pararetur, intempestive misericordiam exercuit, cum posset non suscipere talem causam, quam (24) decipere. §. 1. Datur actio depositi *in heredem* ex dolo (25) defuncti in solidum (26): Quanquam enim alias ex dolo defuncti non solemus teneri, nisi pro ea parte, quæ ad nos pervenit, tamen hic dolus ex contractu reique persecutione descendit: ideoque in solidum unus heres tenetur: plures vero pro (27) ea parte, qua quisque heres est.

§. 2. Quotiens foro (28) cedunt nummularii, solet primo loco ratio haberi depositariorum, hoc est, eorum, qui depositas pecunias habuerunt, non (29) quas fœnore apud nummularios, vel cum nummulariis, vel per ipsos exercebant: & ante (30) privilegia igitur, si bona venierint, depositariorum ratio habetur: dummodo eorum, qui vel postea usuras (31) acceperunt, ratio non habeatur, quasi renunciaverint deposito. §. 3. Item quæritur, utrum ordo spectetur eorum, qui deposuerunt (32); an vero simul omnium depositariorum ratio habetur? Et constat, simul admittendos (33): hoc enim Rescripto Principali significatur.

8. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

QUod privilegium exercetur non in ea tantum quantitate, quæ in bonis argentarii, ex pecunia deposita reperta est, sed in omnibus fraudatoris facultatibus: idque propter necessarium (34) usum argentariorum ex utilitate publica (35) receptum est. Plane sumptus causa, qui necessarie (36) factus est, semper præcedit: nam, deducto eo, bonorum calculus subduci solet.

De heredibus.

9. PAULUS lib. 7. ad Edictum.

IN depositi actione, si (37) ex facto defuncti agatur adversus unum ex pluribus heredibus, pro (38) parte hereditaria agere debeo: si vero ex suo delicto, pro parte non ago: merito, quia æstimatio refertur ad dolum, quem in solidum ipse heres admisit.

10. JULIANUS lib. 2. ex Minicio.

NEc adversus coheredes ejus, qui dolo carent, depositi actio competit.

De servo deponente.

11. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

QUod (39) servus deposuit, is, apud quem depositum est, servo (40) rectissime reddet ex bona fide: nec enim convenit bonæ fidei, abnegare id, quod quis accepit, sed debebit reddere ei, a quo accepit: sic tamen, si sine dolo omni reddat, hoc est, ut nec culpæ quidem suspicio sit: Denique Sabinus hoc explicuit, addendo, *nec ulla causa intervenit, quare putare possit, dominum* (41) *reddi nolle*: hoc ita est, si potuit suspicari, justa scil. ratione motus: cæterum sufficit bonam fidem adesse: sed & si ante ejus rei furtum fecerat servus, si tamen ignoravit is, apud quem deposuit, vel credidit dominum non invitum fore hujus solutionis, liberari potest: bona enim fides exigitur. Non tantum autem si remanenti in servitute fuerit solutum, sed etiam si manumisso vel alienato, ex justis causis liberatio contingit: scilicet, si quis ignorans (42) manumissum vel alienatum, solvit: Idemque & in omnibus debitoribus servandum Pomponius scribit.

Res ibi debet restitui, ubi deposita est, nisi alibi expensis petentis petatur. Batt. *De loco. 2. De actione sequestraria. 3. De periculo rei depositæ.*

12. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

SI in Asia depositum fuerit, *ut Romæ reddatur*, videtur (43) id actum, ut non impensa ejus id fiat, apud quem depositum sit, sed ejus, qui deposuit (44).

§. 1. Depositum eo (45) *loco* restitui debet, in quo sine dolo malo ejus est, apud quem depositum est: ubi vero depositum est, nihil interest. sunt communiter & in omnibus bonæ fidei judiciis. Sed dicendum est, † Eadem dicenda si velit actor suis impensis, suoque periculo perferri rem Romam, ut audiendus sit: quoniam & in ad exhibendum actione id servatur. §. 2. Cum sequestre (46) recte agetur depositi sequestraria (47) actione: quam & in heredem ejus reddi oportet (48). §. 3. Quemadmodum quod ex stipulatu vel ex testamento dari oporteat (49) post judicium acceptum cum detrimento rei periret, sic depositum quoque eo (50) die, quo depositi actum sit, periculo ejus, apud quem depositum fuerit, est, si judicii accipiendi tempore potuit id reddere reus, nec reddidit.

De inficiatione depositarii. 2. De condictione.

13. PAULUS lib. 31. ad Sabinum.

SI quis inficiatus sit non adversus dominum, sed quod (51) eum, qui rem depositam petebat, eorum procuratorem non putaret, aut ejus, qui deposuisset, heredem: nihil dolo malo fecit (52): postea (53) autem (54) si cognoverit, cum eo agi poterit: quoniam nunc (55) incipit dolo malo facere, si reddere eam non velit. §. 1. Competit etiam condictio (56), depositæ rei nomine: sed (57) non antequam id dolo admissum sit: non enim quemquam hoc ipso, quod depositum accipiat, condictione obligari, verum quod dolum malum admiserit.

De heredibus depositarii. 1. De naturali interitu rei depositæ.

14. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI plures heredes extiterint ei, qui deposuerit, dicitur si (58) major pars (59) adierit, restituendam rem præsentibus. *Majorem* (60) autem *partem* non ex numero utique personarum (61), sed ex magnitudine portionum hereditariarum intelligendam, cautela idonea reddenda. §. 1. Sive autem cum ipso, apud quem deposita est, actum fuerit, sive cum herede ejus, & sua (62) natura res ante rem judicatam interciderit, veluti si homo mortuus fuerit, Sabinus & Cassius, absolvi debere eum, cum quo actum est, dixerunt: quia æquum esset, naturalem interitum ad actorem (63) pertinere: utique, cum (64) interitura esset ea res, etsi restituta esset actori.

De eo qui rem suam ex deposito vel alia causa accepit.

15. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

QUi rem suam (65) deponi apud se patitur (66), vel utendam rogat, nec depositi (67) nec commodati actione tenetur: sicuti qui rem suam conducit, aut precario rogat, nec precario tenetur, nec ex locato.

DIGEST. Oooo De

(1) Cessio actionum succedit loco pretii non exacti a rei. (2) Nisi dolum admiserit. [illegible]

De depositario deponente.

16. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

SI is (1), apud quem rem deposueris, apud alium eam deponat, & ille dolo quid admiserit, ob dolum ejus, apud quem postea sit depositum, eatenus eum teneri, apud quem tu deposueris, ut actiones (2) suas tibi præstet.

Apud sequestrem plures tantum deponunt: & tunc possessio amittitur. Delegatio pro justa præstatione hic fuerit. Bart.

De sequestre, proprietate, & possessione rei depositæ.

17. FLORENTINUS lib. 7. Institutionum.

LIcet deponere tam plures quam unus possint, attamen (3) apud sequestrem nonnisi plures (4) deponere possunt: nam tum (5) id fit, cum aliqua res in controversiam deducitur (6): itaque hoc casu in (7) solidum unusquisque videtur deposuisse (8): Quod (9) aliter (10) est, cum rem communem plures deponunt.

§. 1. Rei depositæ proprietas apud deponentem manet, sed (11) & possessio: nisi (12) apud sequestrem deposita est: nam tum demum sequester possidet (13): id enim agitur ea (14) depositione, ut neutrius possessioni id tempus procedat (15).

De re deposita ex quatuor causis edictis.

18. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

DE (16) eo, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum est, in heredem (17) de dolo mortui actio est pro hereditaria (18) portione, & in simplum (19), & intra annum quoque: in ipsum, & in solidum, & in duplum, & in perpetuum datur.

De filiofamilias.

19. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

JUlianus & Marcellus putant, filiumfamilias (20) depositi (21) recte agere posse.

De re amissa a depositario.

20. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

SI sine (22) dolo malo rem depositam [sibi], amiseris, nec depositi teneris, nec (23) cavere debes, *si deprehenderis, eam reddere*: si tamen ad te iterum pervenerit, depositi teneris.

De emancipatione. 1. Vel manumissione depositarii.

21. IDEM lib. 60. ad Edictum.

SI apud filiumfamilias res deposita sit, & emancipatus (24) rem teneat, pater nec intra annum de peculio debet conveniri: sed ipse filius.

§. 1. Plus Trebatius existimat, etiam si apud servum depositum sit, & manumissus rem teneat, in ipsum (25) dandam (26) actionem, non in dominum, licet ex cæteris causis in manumissum actio non datur.

De heredibus depositarii.

22. MARCELLUS lib. 5. Digestorum.

SI duo heredes rem apud defunctum depositam dolo interverterint, quadam utique casu in partes tenebuntur: nam si (27) diviserint (28) decem [millia], quæ apud defunctum deposita fuerant, & quina [millia] abstulerint, & uterque solvendo est, in partes obstricti erunt: nec enim amplius actoris interest. Quod si lancem conflaverint, aut conflari ab aliquo passi fuerint, aliave quæ species dolo eorum interversa fuerit, in solidum (29) conveniri poterunt, acsi ipsi servandam suscepissent: nam certe verum est in solidum quemque dolo fecisse: &, nisi pro solido, res non potest restitui: Nec tamen absurde sentiet, qui hoc putaverit, plane, nisi integræ rei restitutione, eum, cum quo actum fuerit, liberari non posse; condemnandum tamen, si res non restituetur, pro qua parte heres extitit.

De impensis factis a depositario.

23. MODESTINUS lib. 2. Differentiarum.

ACtione (30) depositi conventus (31), servo constituto (32) cibariorum (33) nomine, apud eundem Judicem utiliter experitur.

De commodato. De restitutione corporis, vel tantidem. De usuris.

24. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

LUcius Titius Sempronio salutem: *Centum nummos, quos hac die commendasti mihi, adnumerante servo Sticho actore, esse apud (34) me ut (35) notum haberes, hac epistola, manu mea scripta, tibi notum facio: quæ quando voles, & ubi voles, confestim tibi numerabo.* Quæritur, propter usurarum incrementum? *Respondi*, depositi actionem locum habere: quid est enim aliud *commendare* (36), quam deponere? Quod ita verum est, si id actum est, ut corpora (37) nummorum eadem redderentur: nam si, ut tantundem solveretur, convenit, egreditur ea res depositi notissimos terminos. In qua quæstione, si depositi actio non teneat, cum convenit tantundem, non idem reddi, rationem (38) usurarum haberi, non facile dicendum est. Et est quidem constitutum, in (39) bonæ fidei judiciis, quod ad usuras attinet, ut tantundem possit officium arbitri (40), quantum stipulatio: sed contra bonam fidem & depositi naturam est, usuras ab eo desiderare temporis (41) ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit: si tamen ab initio de usuris præstandis convenit (42), lex contractus servabitur.

De patre res puellæ oblatas accipiente. 1. De restitutione tantidem. De usuris.

25. IDEM lib. 3. Responsorum.

DIe sponsaliorum aut postea res oblatas puellæ, quæ sui juris fuit, pater (43) suscepit: Heres (44) ejus, ut exhibeat, recte convenietur etiam actione depositi (45). §. 1. Qui pecuniam apud se non obsignatam, ut tantundem redderet, depositam, ad usus proprios (46) convertit, post moram in (47) usuras quoque judicio depositi condemnandus est.

Reddendum esse depositum. 1. Pactum de usuris. 2. De epistola, qua quis fatetur se res accepisse, & creditorem esse.

26. PAULUS lib. 4. Responsorum.

PUblia Mævia, cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clusam (48) cum veste & instrumentis commendavit (49) Gajæ Sejæ, & dixit ei: *Cum salva sanave venero, restitues mihi: certe, si (50) aliquid mihi humanum (51) contigerit, filio meo, quem ex alio marito suscepi:* Defuncta ea intestata, desidero res commendatæ, cui restitui debeant: filio, an marito? *Paulus respondit*, filio (52).

§. 1. Lucius Titius ita cavit: Ἔλαβον καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μύρια, καὶ πάντα ποιήσω, καὶ συμφωνῶ, καὶ ὁμολογῶ, ὡς προγέγραπται, καὶ συνεθέμην χορηγήσειν σοι τόκου ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβολοὺς τέσσαρας, μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς τοῦ ἀργυρίου. id est, *Suscepi, haboque apud me titulo depositi suprascripta denariorum argenti decem millia: neque ad præscriptum omnia præstaturum & promitto, & profiteor (53): conventione scilicet inita, ut quoad omne argentum reddatur, in singulos menses singulasque libras, usurarum nomine, quaternos tibi obolos subministrem.* Quæro, an usuræ peti possunt? *Paulus respondit*, eum contractum, de quo quæritur, depositæ pecuniæ modum excedere (54): [&] ideo secundum (55) conventionem usuræ quoque actione depositi peti possunt.

§. 2. Titius Semproniis salutem (56), *Habere me a vobis auri pondo plus minus decem, & discos duos, saccum signatum: ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium deposuistis: item quos Trophimati (57) decem: item ex ratione patris vestri decem, & quod excurrit (58):* Quæro (59), an ex hujusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit, scilicet quod ad solam pecuniæ causam attinet? *Respondit*, ex (60) epistula, de qua quæritur, obligationem quidem nullam natam videri; sed probationem depositarum rerum impleri posse: An (61) autem is quoque, qui deberi sibi cavit in eadem epistula decem, probare possit hoc, quod scripsit, Judicem æstimaturum.

Si

(1) Depositarius si apud alium deposuerit, tenetur … [illegible]

Si detur in dotem servo, & sub titulo depositi in cautionem conferatur.

27. IDEM lib. 7. Responsorum.

LUcius Titius, cum haberet filiam in potestate Sejam, Pamphilo servo (1) alieno in matrimonium collocavit: cui etiam dotem dedit, quam sub (2) titulo depositi in cautionem consulit, & postea, nulla denunciatione a (3) domino facta, pater decessit: mox & Pamphilus servus (4): *Quæro*, qua actione Seja pecuniam petere possit, cum ipsa patri heres extiterit? *Paulus respondit*, quoniam dos constitui non (5) potuit, ex causa depositi actione de peculio pecuniam repetendam.

De usuris.

28. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

QUintus Cæcilius Candidus ad Paccium Rogatianum epistulam scripsit in verba infra scripta: *Cæcilius Candidus Paccio Rogatiano suo salutem. Viginti quinque nummorum, quos apud (6) me esse voluisti, notum tibi [ita] hac epistula facio, ad ratiunculam meam ea pervenisse, quibus ut primum prospiciam, ne vacua (7) tibi sint, [id est, ut usuras eorum accipias,] curam (8) habebo. Quæsitum est*, an ex ea epistula (9) etiam usuræ peti possunt? *Respondi* (10), deberi ex bonæ fidei judicio [usuras], sive (11) percepit, sive pecunia in re (12) sua usus est.

De contrectatione. 1. Et usu rei depositæ. De usuris.

29. PAULUS lib. 2. Sententiarum (13).

SI sacculum (14) vel argentum signatum deposuero, & is, penes quem depositum fuit, me invito contrectaverit, & depositi (15) & furti actio mihi in eum competit. §. 1. Si [ex] permissu (16) meo deposita pecunia is, penes quem deposita est, utatur, ut in cæteris bonæ fidei judiciis, usuras (17) ejus nomine præstare mihi cogitur.

De litis æstimatione.

30. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

SI fidejussor pro te, apud quem depositum est, litis æstimatione damnatus sit, rem (18) tuam fieri.

Bona fides quomodo accipitur. 1. De re deposita apud dominum.

31. TRYPHONINUS lib. 9. Disputationum.

BOna (19) fides, quæ in contractibus (20) exigitur, æquitatem summam desiderat. Sed eam utrum æstimamus ad merum (21) jus gentium (22), an (23) vero cum præceptis civilibus, & prætoriis: veluti reus (24) capitalis judicii deposuit apud te centum, is deportatus est, bona ejus publicata sunt; utrumne ipsi hæc reddenda, an in publicum deferenda sint (25)? Si (26) tantum naturale jus & gentium intuemur, ei, qui dedit, restituenda sunt: si (27) civile jus, & legum ordinem, magis (28) in publicum deferenda sunt: Nam male meritus publice, ut (29) exemplo (30) aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet. §. 1. Incurrit hic & alia inspectio, an bonam fidem inter (31) eos tantum, inter quos contractum est, nullo extrinsecus (32) adsumpto (33), æstimare debeamus, an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id, quod geritur, pertinet; exempli loco, latro (34) spolia, [quæ] mihi abstulit, posuit apud Sejum inscium de malitia deponentis, utrum (35) latroni, an mihi restituere Sejus debeat? Si per se dantem, accipientemque intuemur, hæc est (36) bona fides, ut commissam rem recipiat is (37), qui dedit: Si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis, quæ negotio isto contingentur, impletur, mihi (38) reddenda sunt, quo facto scelestissimo adempta sunt: & probo *hanc esse justitiam, quæ suum (39) cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione*. Quod si ego ad petenda ea non veniam, nihilominus ei restituenda sunt, qui deposuit, quamvis male quæsita deposuit: Quod & Marcellus in prædone & fure scribit. Si tamen ignorans latro, cujus filio, vel servo rem abstulisset, apud patrem dominumve ejus deposuit ignorantem, nec (40) ex jure gentium consistet depositum; cujus hæc est potestas, ut alii, non domino sua ipsius res quasi aliena servanda detur: Et si rem meam fur, quam me ignorante subripuit, apud me etiam nunc delictum ejus ignorantem deposuerit, recte dicetur non contrahi depositum: quia non est ea fide bona, rem suam dominum prædoni restituere compelli: sed & si etiam nunc ab ignorante domino tradita sit, quasi ex causa depositi, tamen indebiti dati condictio competet.

De lata culpa.

32. CELSUS lib. 11. Digestorum.

QUod Nerva diceret, *latiorem (41) culpam dolum esse*, Proculo displicebat, mihi verissimum videtur. Nam & si quis non (42) ad eum modum, quem hominum (43) natura desiderat, diligens est, nisi tamen ad suum (44) modum curam in deposito præstat, fraude non (45) caret: nec (46) enim salva fide minorem iis, quam suis rebus, diligentiam præstabit.

De servo deponente apud sequestrem.

33. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

SErvus (47) tuus pecuniam cum Attio in (48) sequestre deposuit apud Mævium, ea conditione, *ut ea tibi redderetur, si tuam esse probasses: si minus, ut Attio [redderetur]*: Posse dixi cum eo, apud quem deposita esset, incerti agere, id est, ad (49) exhibendum, & exhibitam vindicare: quia servus in deponendo tuum jus deterius (50) facere non potuisset.

De deposito non gratis reddito.

34. IDEM lib. 2. Pithanon.

POtes agere depositi (51) cum eo, qui (52) tibi non (53) aliter, quam nummis a te acceptis depositum reddere voluerit, qu[illegible] sine mora & incorruptum reddiderit.

LIBER

(1) Vide l. [illegible] C. de SC. Claudiano, [illegible]. (2) Vide Titulum Cod. plus valere, quod agitur, quam quod simulate concipitur. (3) Nulla denunciatione domino facta. Hotom. [illegible] obs. [illegible] & Tertull. [illegible] (4) An liber fuerit, v. Nov. [illegible] c. 10. (5) Nupsit enim libera servo: quo casu dos non est [illegible] de nupt. (6) V. quæ scripsi ad l. [illegible] supr. eod. (7) Vacua pecunia, otiosa, ut l. [illegible] infr. de usuris. (8) Curam depositæ pecuniæ intra certum tempus [illegible] promittens, usuras ejus pecuniæ præstat. (9) Epistola usuræ constitui possunt. (10) Depositarius usuras debet, si usuras ex deposito percepit, aut rebus depositis usus fuit. Idem & in aliis bonæ fidei judiciis. Synops. Basil. [illegible] (11) l. [illegible] supr. eod. (12) l. [illegible] in fin. supr. eod. l. [illegible] C. eod. (13) Tit. [illegible] (14) [illegible] facellum [illegible] collationis legum Mosaicarum [illegible] qui deposita a me argento, vel sacco signato utatur praeter voluntatem meam, tam depositi, quam furti in Sopium teneri. Synops. ibid. [illegible] (15) [illegible] C. eod. (16) Nec enim aliter potest, sine furti vitio [illegible] Inst. de oblig. ex delicto. (17) [illegible] (18) Vide l. [illegible] supr. de rei vindic. (19) Bonæ fidei in contractibus æquitatem summam desiderat, hoc est, id exigit, ut res deposita deponenti restituatur, nisi extrinseca & specialis ratio id impediat. (20) l. [illegible] C. de oblig. (21) Merum jus, ipsum jus. (22) Gentium jus, quod naturale etiam paulo post appellat. (23) Bona fides in deposito, an æstimanda sit ex jure gentium, civili, vel prætorio? (24) Depositum, an sit restituendum reo capitalis judicii, deportato & bonis ejus publicatis? (25) Ante acquisitionem bonorum rei. [illegible] ad l. [illegible] supr. de condict. ob turpem. (26) Juris naturalis seu gentium cum civili hæc pugna est. Naturali jure, depositum ei, qui deposuit, reddendum: civili jure, non est reddendum, si reus capitis damnatus sit, & bona ejus publicata: Depositum quippe eo casu in publicum deferendum est: Jus civile publicum præfertur privato. Ita debitorem hominis damnati, cujus bona publicata sunt, fisco, non privatis, solvere debere. (27) Quod prævalet, præferendumque est. (28) Æquitas non ex mero jure naturali, & gentium, utique consideranda, sed ex jure civili potius, & prætorio. (29) Vide l. [illegible] in fin. infr. de custodia. l. [illegible] in pr. C. ad legem Juliam repetund. (30) [illegible] exemplo a delictis homines deterrentur. (31) Officium judicis bonæ fidei actione defraudent, aliis personas admissis, & non porrigitur. (32) Extraneæ personæ in judicio admittantur ex æquo & bono, [illegible] eorum interest. (33) Ut in Novell. [illegible] supr. eod. (35) Deponenti latroni domino præferendus est, hoc est, depositum vero domino potius restituendum, quam latroni, qui deposuit. (36) Naturale est hic æqui & boni pugna. (37) l. [illegible] supr. eod. (38) Domino sc. non prædoni. (39) Imo, deponenti potius, quam domino, restituenda [illegible] supr. [illegible] (40) Vide l. [illegible] supr. eod. (41) Comparativus pro positivo hic sumitur. Zas. [illegible] in hanc legem & Contas. [illegible] Hotom. [illegible] obs. [illegible] Ineptissime: Hic enim agitur de latiore, id est lata culpa. ver. Nam, & si quis non ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens est infr. eod. quam latioris culpæ definitio est. Quemadmodum & *lata culpa* speciem possis dicere, hanc vocem tantum, sine consequentibus legisse. [illegible] qui pro latiore culpa leviorem hic substituit. Veteres interpretes quinque culparum species constituunt, latissimam, latiorem, latam, levem, levissimam, quod Zasius reprehendit, quod major & minor non constituant diversas species. [illegible] levem, & leviorem: Cervasius latam, leviorem, levissimam ibid. admittit [illegible] Vide in hanc l. Lorint. Rutrig. & Charond. verisimil. lib. [illegible] cap. [illegible] Anf. Adde Corras. lib. [illegible] miscell. cap. [illegible] Joann. Robert. recept. lect. cap. [illegible] & Cagnol. ad l. contractus. [illegible] ff. de reg. jur. [illegible] Adde Zasium lib. [illegible] sing. respons. c. [illegible] Benedictum Capram in reg. concl. [illegible] Cantium Aug. ad fratrem lib. [illegible] Charondam lib. [illegible] verisimil. c. [illegible] Joann. Robertum lib. [illegible] recept. juris civil. lect. c. [illegible] Mod. (42) Hanc negativam, sive relinquas, sive expunges, sensus est, Latam culpam duobus indiciis deprehendi. Primo, si quis quid non ad eum modum faciat, quo omnes homines faciunt. altero, si quis non solum modo in re aliena, ac in suis rebus, versetur, ut infr. eod. utrumque dolo proximum est. Levis est, quoties eandem in aliena, quam in suis rebus diligentiam, & fidem præstat, non tamen eam, quam circumspectiores homines, & diligentissimi adhibent. Et ut paucis dicam, levis culpa est confusa in rebus suis & alienæ negligentiæ, l. [illegible] ad SC Trebell. Lata, est in suis diligentiæ, in alienis negligentiæ. Levissima, si quo est, ex imperitia non affectata [illegible] Similis est, quæ ratione ætatis, sexus, rusticitatis, facile excusatur. (43) Omnium scilicet. (44) Quam in suis rebus servat. (45) Fraude caret. Hot. [illegible] Et hic alterum quoque erratum est, dempta negatione hunc locum affirmatione substituta legere, cum hoc disertim velit Jurisconsultus, Eum, qui non ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens sit, fraude non carere: Generalis hæc sententia est, a qua hunc casum illico Jurisconsultum excipit, nisi tamen ad suum modum curam in deposito præstat. Vides, quisquis hæc lecturus es, Lector, apertum Jurisconsulti sententiam esse, fraude non carere, qui non ad eum modum diligens sit, quem hominum natura desiderat; & tamen fraudem illi alteram ex deposito excusari, si quis ad suum modum curam in deposito custodiendo præstet, hoc est, si non minorem in deposito, quam in suis rebus diligentiam præstitit, ut hic Sed hæc satis. (46) Qui in deposito non præstat eam diligentiam, quam in suis rebus, dolum committit. Synops. Basil. [illegible] Harm. [illegible] (47) Depositum apud sequestrum per servum potest ipse servi dominus petere. (48) In sequestre, est apud sequestrum. (49) l. [illegible] supr. de peculio. (50) Vide l. [illegible] supr. ad SC. Vellejan. l. [illegible] infr. de verb. oblig. l. [illegible] infr. de reg. jur. (51) Quem in finem? ut pecuniam, quam apud eum deposuisti, recipias. (52) Depositi tenetur, qui pecuniam accepit, ut depositum redderet. (53) l. [illegible] supr. de condict. ob turpem.

LIBER SEPTIMUSDECIMUS.

TIT. I.

MANDATI (1), VEL CONTRA.

De consensu. 1. De nuncio, & epistola. 2. De verbis mandati. 3. De die, & conditione. 4. De gratuito, & mercede.

1. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

OBligatio mandati, consensu (2) contrahentium consistit. §. 1. Ideo (3) per nuncium quoque vel per epistolam mandatum suscipi potest.

§. 2. Item sive *rogo* (4), sive *volo*, sive *mando*, sive alio (5) quocunque verbo (6) scripserit, mandati (7) actio est. §. 3. Item mandatum (8) & in (9) diem differri, & sub conditione contrahi potest. §. 4. Mandatum (10), nisi gratuitum (11) nullum est: nam (12) originem (13) ex officio, atque amicitia (14) trahit: contrarium ergo est officio (15) merces: interveniente (16) enim (17) pecunia (18), res ad locationem (19) & conductionem potius respicit.

Cujus causa mandatum contrahitur.

2. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum, [sive aureorum].

MAndatum inter nos contrahitur, sive mea tantum gratia tibi mandem, sive aliena tantum, sive mea & aliena, sive mea & tua, sive tua & aliena. Quod si tua tantum gratia tibi mandam, supervacuum est mandatum, & ob id nulla (20) ex eo obligatio nascitur. §. 1. *Mea tantum gratia* intervenit mandatum, veluti, si tibi mandem, ut negotia mea geras, vel ut fundum mihi emeres, vel ut pro me fidejubeas. §. 2. *Aliena tantum*, veluti, si tibi mandem, ut Titii negotia gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo fidejubeas. §. 3. *Mea & aliena*, veluti, si tibi mandem, ut mea, & Titii negotia gereres: vel ut mihi & Titio (21) fundum emeres: vel ut pro me & Titio fidejubeas. §. 4. *Tua & mea*, veluti, si mandem tibi, ut sub usuris crederes ei, qui in rem meam mutuaretur. §. 5. *Tua & aliena*, veluti, si [tibi] mandem, ut Titio sub usuris crederes: Quod si, ut sine usuris crederes; aliena tantum gratia intervenit mandatum. §. 6. *Tua* autem *gratia* intervenit mandatum, veluti, si mandem tibi ut pecunias tuas potius in emptiones prædiorum colloces, quam fœneres: vel ex diverso, ut fœneres potius, quam in emptiones prædiorum colloces; cujus generis mandatum, magis consilium est, quam mandatum: & ob id non est (22) obligatorium: quia nemo ex consilio (23) obligatur, etiamsi non expediat ei, cui dabatur: quia liberum est cuique, apud se explorare, an expediat sibi consilium.

Si melior vel deterior fiat causa mandantis. 1. De re empta pluris.

3. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

PRæterea in (24) causa mandati etiam illud vertitur, ut interim nec (25) melior causa mandantis fieri possit, interdum melior (26), deterior vero nunquam. §. 1. Et quidem si mandavi tibi, ut aliquam rem mihi emeres, nec (27) de pretio quidquam statui, tuque emisti, utrinque actio nascitur.

§. 2. Quod si pretium statui, tuque pluris emisti, quidam (28) negaverunt (29), te mandati habere actionem, etiamsi paratus esses, id, quod excedit, remittere: namque iniquum (30) est (31), non esse mihi cum illo actionem, si nolit, illi (32) vero, si velit, mecum esse.

4. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum, [vel aureorum].

SEd Proculus recte eum, usque ad pretium statutum (33) acturum existimat: Quæ sententia sane benignior est.

De finibus mandati custodiendis. 1. De mandato non impleto. 2. De emptore alterius rei. 3. De re minoris vendita. 5. De re minoris empta, vel tantidem, ut tamen aliud accederet.

5. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

DIligenter (34) igitur fines (35) mandati custodiendi (36) sunt: nam qui excessit (37), aliud (38) quid facere videtur (39). §. 1. Et, si susceptum non (40) impleverit, tenetur. §. 2. Itaque si mandavero tibi, *ut domum Sejanam* (41) *centum emeres*, tuque Titianam emeris longe majoris pretii, centum tamen, aut etiam minoris, non videris implesse mandatum. §. 3. Item si mandavero tibi, *ut fundum meum centum venderes* (42), tuque eum nonaginta vendideris, & petam fundum; non obstabit mihi exceptio (43), nisi & reliquum mihi, quod deest, mandatu meo præstes, & indemnem (44) me per omnia conserves. §. 4. Servo quoque dominus si præceperit, *certa summa rem vendere*, ille minoris vendiderit, similiter vindicare eam dominus potest, nec ulla exceptione (45) summoveri (46), nisi indemnitas (47) ei præstetur.

§. 5. *Melior* (48) autem *causa* mandantis fieri potest, si cum tibi mandassem, *ut Stichum decem emeres*, tu eum minoris emeris, vel tantidem, ut (49) aliud quicquam servo accederet: utroque enim casu, aut non (50) ultra pretium, aut intra pretium fecisti.

De honorario. 1. De negotiis gerendis. 2. De tacito consensu. 3. De re turpi. 4. De re, quid interest. 6. De mandato generali, vel speciali. 7. De re, qui mercede pacta vel accepta fidejubet. De redemptore litis.

6. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI remunerandi gratia honor (51) intervenit (52), erit mandati actio.

§. 1. Si cui fuerit mandatum, *ut* (53) *negotia administraret*, hac actione erit conveniendus: nec recte negotiorum gestorum cum eo agetur: nec enim ideo est obligatus, quod negotia gessit, verum idcirco, quod mandatum susceperit: denique tenetur, etsi non gessisset. §. 2. Si passus (54) sim (55), aliquem pro me fidejubere, vel alias intervenire, mandati teneor: & nisi pro invito (56) quis intercesserit, aut donandi animo, aut negotium gerens, erit mandati actio. §. 3. Rei turpis (57) nullum mandatum est: & ideo hac actione non agetur. §. 4. Si tibi mandavero, quod mea (58) non (59) intererat (60), veluti, *ut pro Sejo intervenias*, vel *ut Titio credas*, erit (61) mihi tecum mandati (62) actio (ut Celsus lib. VII. Digestorum scribit), & ego tibi sum obligatus. §. 5. Plane si tibi mandavero, quod tua intererat, nulla erit mandati actio, nisi (63) mea quoque interfuit: aut si non esses facturus, nisi ego mandassem (64), etsi mea non interfuit, tamen erit mandati actio.

§. 6. Apud Julianum lib. XIII. Digestorum quæritur: Si dominus jusserit *procuratorem suum certam pecuniam sumere* (65), *& fœnerare periculo suo ita ut certas usuras domino penderet* [*duntaxat*,] si pluris fœnerare potuisset, ipse lucraretur. In creditam (66) pecuniam videtur (inquit) accepisse. Plana (67), si omnium negotiorum erat ei administratio mandata, mandati quoque eum teneri: quemadmodum solet mandati teneri [debitor], qui (68) creditoris sui negotia gessit. §. 7. Marius Paulus quidam fidejusserat pro Daphnide, mercedem pactus ob suam fidejussionem; & sub nomine alterius ex (69) eventu litis caveret, sibi certam quantitatem dari: hic a Claudio Saturnino Prætore majo-

[illegible]

majores (1) fructus inferre jussoc erat: [&] advocationibus (2) ei idem Saturninus interdixerat: Videbatur autem mihi (3) judicatum solvi fidejussisse, & quasi redemptor litis extitisset (4), velle a Daphoide mandati judicio consequi, quod erat condemnatus: Sed rectissime Divi fratres (5) rescripserunt, nullam (6) actionem eum propter suam calliditatem habere: quia mercede pacta accesserat ad talem redemptionem. Marcellus autem sic loquitur de eo, qui accepta pecunia spopondit, ut si quidem [hoc] actum est, ut suo periculo sponderet, nulla actione agat: sin vero non hoc actum est, utilis (7) ei potius actio competat: Quæ sententia utilitati rerum consentanea est.

De salario procuratoris.

7. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

SAlarium (8) procuratori constitutum (9), si extra ordinem peti cœperit, considerandum erit, laborem dominus remunerare voluerit (10), atque ideo fidem adhiberi placitis (11) oporteat; an eventum (12) litium, majoris pecuniæ præmio, contra (13) bonos mores procurator redemerit.

De procuratore non reddente instrumenta. 1. De collusione procuratoris. 2. De executione litis. 3. Si procurator procuratorem faciat. 4. Si tutor contutori mandaverit. 5. De mandato, bona fide servientis, ut redimatur, & manumittatur. 6. De eo, quod interest. 7. Si fidejussores ex substantia debitoris solverunt. 8. Vel condemnati non appellarunt. 9. Quid sit restituendum. 10. De emptione servi.

8. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI procuratorem dedero, nec (14) instrumenta (15) mihi causæ reddat, qua actione mihi teneatur? Et Labeo putat, mandati eum teneri: nec esse probabilem sententiam existimantium, ex hac causa agi posse depositi, uniuscujusque enim contractus initium (16) spectandum, & causam. §. 1. Sed (17) & si per collusium (18) procuratoris absolutus sit adversarius, mandati eum teneri: sed si solvendo non sit, tunc de dolo (19) actionem adversus eum, qui per collusionem (20) absolutus sit, dandam esse. §. 2. Sed & de lite (21), quam suscepit (22) exsequendam, mandati eum teneri constet. §. 3. Si quis mandaverit alicui, *gerenda negotia ejus* (23), *qui ipse sibi mandaverat*, habebit mandati actionem, quia & ipse tenetur (24): tenetur autem, quia agere potest: Quanquam enim vulgo dicatur, *procuratorem ante* (25) *litem contestatam facere procuratorem non posse*, tamen mandati actio est: ad (26) agendum enim duntaxat hoc facere non potest. §. 4. Si tutores mandaverint contutori (27) suo *mancipium emendum pupillo*, & ille non emerit, an sit mandati actio? Et utrum tantum mandati, an vero & tutelæ? Et Julianus distinguit: referre enim [ait], cujus generis servum tutores uni tutorum mandaverint, ut emeret: nam si supervacuum servum, vel etiam onerosum, mandati actione tantum eum teneri, tutelæ non teneri: si vero necessarium servum, tunc & tutelæ eum teneri, [non] solum, sed & cæteros: nam & si [non] mandassent, tenerentur tutelæ, cur servum pupillo necessarium non comparaverunt. Non sunt igitur excusati (28), quod contutori mandaverunt, quia emere debuerunt; plene habebunt nihilominus mandati actionem, quia mandato non est obtemperatum. Contra (29) quoque Julianus ait, tutorem, qui emit, mandati actionem habere adversus contutores suos.

§. 5. Si liber (30) homo, cum bona fide serviret, mandaverit Titio, *ut redimeretur*, & nummos (31) ex eo peculio dederit, quod ipsum sequi, non apud bonæ fidei emptorem relinqui debuit: Titiusque pretio soluto liberum illum manumiserit, mox ingenuus pronunciatus est: habere eum mandati actionem, Julianus ait, adversus eum, cui se redimendum mandavit: sed hoc tantum inesse mandati judicio, *ut sibi* (32) *actiones mandet, quas habet adversus eum, a quo comparavit*. † Plane si (33) eam pecuniam dederit, quæ erat ex peculio ad bonæ fidei emptorem pertinente, nullæ ei (loquit Julianus) mandari actiones possunt, quia (34) nullas habet: cum (35) ei suos nummos emptor dederit: quinimo (inquit) ex vendito manebit obligatus: sed & hæc actio inutilis est, quia quantum (36) fuerit consecutus, tantum empti judicio necesse habebit præstare.

§. 6. Mandati actio tunc competit, cum (37) cœpit interesse (38) ejus, qui mandavit: cæterum, si nihil interest, cessat mandati actio: & eatenus (39) competit, quatenus interest: Utputa mandavi tibi, *ut fundum emeres*, si intererat mea emi, teneberis: cæterum, si eundem hunc fundum ego ipse emi, vel alius mihi, neque interest aliquid, cessat mandati actio.

† Mandavi, *ut negotia gereres*: Si nihil deperierit, quamvis nemo gesserit, [nulla actio est:] aut si alius idonee gesserit, cessat mandati actio. Et in similibus hoc idem erit probandum. §. 7. Si ignorantes (40) fidejussores debitorem (41) solvisse (42), vel etiam acceptilatione (43) sive pacto (44) liberatum, ex (45) substantia debitoris solverunt, non tenebuntur mandati. §. 8. Quod & ad actionem fidejussoris pertinet. Et hoc ex rescripto Divorum Fratrum (46) intelligere licet. Hujus verba hæc sunt Catullo Juliano: *Si hi, qui pro te fidejusserant, in majorem quantitatem damnati, quam debiti ratio exigebat, scientes* (47) *& prudentes auxilium appellationis omiserunt* (48), *poteris, mandati agentibus his, æquitate judicis tueri te*. Igitur, si ignoraverunt, excusata ignorantia est: si scierunt, incumbebat eis necessitas (49) provocandi: cæterum dolo versati sunt, si non provocaverunt: Quid tamen, si paupertas eis non permisit? Excusata est (50) eorum inopia: Sed & si testato convenerunt debitorem, ut, si ipse putaret, appellaret, puto rationem eis constare. §. 9. *Dolo* autem *facere* videtur (51), qui id, quod potest restituere, non (52) restituit. §. 10. Proinde si tibi mandavi, *ut hominem* (53) *emeres*, tuque emisti, teneberis mihi, ut restituas. † Sed & si dolo emere (54) neglexisti (forte enim pecunia (55) accepta alii cessisti, ut emeret) aut si lata culpa (forte si gratia (56) ductus, passus es alium emere) teneberis: Sed & si servus, quem emisti, fugit, si quidem dolo tuo, teneberis, si dolus non intervenit, nec culpa, non (57) teneberis, nisi ad hoc, ut caveas, *si in potestatem tuam pervenerit te restituturum*. † Sed & si restituas, [&] tradere debes, & si cautum est de evictione, vel potes desiderare, ut tibi caveatur, puto, sufficere, si mihi hac actione cedas, ut procuratorem me in rem meam facias, nec amplius præstes, quam consecuturus sis.

9. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

DE tuo etiam facto (58) cavere debes.

De emptione fundi, 1. Vel servi. 2. De fructibus. 3. De usuris. 4. De mutuo. 5. De fidejussione. 6. De stipulatione. De dote. 7. De monitione, & consilio. 8. De usuris, 9. De fructibus, & impensis. 11. De solutione. 12. De exceptione omissa a fidejussore. 13. Si creditor fidejussori acceptum ferat, aut donet, aut liberationem leget, aut eum heredem instituat.

10. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

IDemque & in fundo, si fundum emit procurator: nihil enim (59) amplius, quam bonam (60) fidem (61) præstare eum oportet, qui procurat.

§. 1. Sed & si de sanitate servi procuratori cautum est, aut caveri potest, aut de cæteris vitiis, idem erit dicendum: aut si culpa caveri non curaverit, condemnabitur. §. 2. Si ex fundo, quem mihi emit procurator, fructus (62) consecutus est, hos quoque officio Judicis præstare eum oportet. §. 3. Si procurator meus pecuniam meam habeat, ex mora utique usuras (63) mihi pendet (64). Sed & si pecuniam meam fœnori dedit, usurasque consecutus est, consequenter dicemus, debere eum præstare, quantumcunque emolumentum sensit, sive ei mandavi sive non: quia bonæ fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum sentiat: Quod si non exercuit pecuniam, sed ad usus suos convertit, in usuras convenietur, quæ (65) legitimo (66) modo in regionibus frequentantur. † Denique Papinianus ait, etiam si usuras exegerit procurator, & in usus suos converterit, usuras (67) eum præstare debere.

§. 4. Si quis Titio mandaverit, *ut ab actoribus suis mutuam* (68) *pecuniam acciperet*, mandati eum non acturum, Papinianus lib. III. responsorum scribit: quia (69) de mutua pecunia eum habet obligatum: & ideo usuras eum petere non posse, quasi ex causa mandati, si in stipulationem deductæ non sunt. §. 5. Idem Papinianus libro eodem refert, fidejussori condemnato, qui ideo fidejussit, quia dominus procuratori mandaverat, ut pecuniam mutuam acciperet, utilem actionem dandam, quasi (70) institoriam; quia & hic quasi præposuisse eum mutuæ pecuniæ accipiendæ videatur.

§. 6. Si cui mandavero, *ut a Titio stipuletur*, potero (71) cum eo, cui mandavi, agere mandati, ut eum accepto liberet, si hoc velim: vel si malim, in hoc agam, ut eum (72) deleget mihi, vel [si] cui alii voluero. † Et Papinianus libro eodem scribit, si mater pro filia dotem dederit, eamque mandante filia vel illico (73) stipulata sit, vel etiam postea, mandati (74) eam teneri, quamvis ipsa sit, quæ dotem dederit. §. 7. Si quis ea, quæ procurator suus & servi gerebant, ita demum rata esse mandavit, *Si interventu Sempronii gesta essent*, & male pecunia credita sit, Sempronium, qui nihil dolo fecit, non

[illegible]

teneri: & est verum, eum, qui non animo (1) procuratoris intervenit, sed affectionem amicalem (2) promisit in monendis procuratoribus, & actoribus, & in tegendis consilio, mandati (3) non teneri: sed si quid dolo fecerit, non mandati, sed magis de dolo teneri. §. 8. Si mandavero procuratori meo, *Ut Titio pecuniam meam credas sine usuris*, isque non sine usuris crediderit (4), an etiam usuras mihi restituere debeat, videamus? Et Labeo scribit, restituere eum oportere, etiamsi hoc mandaverim, ut gratuitam pecuniam daret: quamvis, si (5) periculo suo credidisset, cessaret (inquit Labeo) in usuris actio mandati. §. 9. Idem Labeo ait, & verum est, reputationes (6) quoque hoc judicium admittere, & sicuti fructus (7) cogitur restituere is, qui procurat, ita sumptum (8), quem in fructus percipiendos fecit, deducere eum oportet: sed & si ad vecturas suas, dum excurrit in prædia, sumptum fecit, puto hos quoque sumptus reputare eum oportere; nisi [si] salariarius (9) fuit, & hoc convenit; ut sumptus de suo faceret ad hæc itinera, [hoc est, de salario.] §. 10. Idem ait, si quid procurator citra mandatum in voluptatem (10) fecit, permittendum ei (11) auferre, quod sine damno domini fiat, nisi rationem sumptus istius dominus admittit. §. 11. Fidejussores & mandatores (12), etsi sine (13) judicio solverint, habent actionem mandati. §. 12. Generaliter Julianus ait, si fidejussor (14) ex sua persona omiserit exceptionem, qua reus uti non potuit, si (15) quidem minus (16) honestam (17), habere eum mandati actionem: quod si eam, qua reus uti potuit, si sciens (18) id fecit, non habiturum mandati actionem: si modo habuit facultatem vel conveniendi, desiderandique, ut ipse susciperet potius judicium (19) vel suo vel procuratorio nomine.

§. 13. Si fidejussori donationis (20) causa (21) acceptum factum sit a creditore, puto si fidejussorem remunerari voluit creditor, habere eum mandati actionem: Multo (22) magis, si mortis causa accepto tulisset creditor, vel si eam (23) liberationem legavit.

11. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

SI ei, cui damnatus ex causa fidejussoria fueram, heres postea extitero, habebo mandati (24) actionem.

1. Si fidejussori & filiofam. vel servo donaturus pro eo solvit. 3. De servo. 4. Vel filiofamil. fidejussore. 5. Si filiofam. mandatur, ut solvat. 7. Cui datur actio contraria. 8. Si patronus prædium emerit, & partem pretii solverit, jusserit liberto reliquum soluturo tradi, isque reliquum solverit, deinde patrono prædium vendenti consenserit. 9. De sumptibus a mandatario factis, & de usuris. 10. De pecunia data, ut creditori solvatur. 11. De mandato adolescentis luxuriosi. 12. De epistola commendatoria. 13. De eo, qui pro filiofam. mutuante fidejussit. 14. De mandato post pecuniam creditam. 15. De mandato tutoris. 16. De revocatione mandati. 17. De monumento faciendo.

12. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI vero (25) non (26) remunerandi causa, sed principaliter donando (27), fidejussori remisit actionem, mandati (28) eum non acturum (29). §. 1. Marcellus autem fatetur, si quis donaturus (30) fidejussori, pro (31) eo solverit creditori, habere fidejussorem mandati actionem. §. 2. Plane, inquit, si filiusfamilias vel servus fuit fidejussor, & pro his solvero donaturus eis, mandati patrem vel dominum non (32) acturos: hoc ideo, quia non patri donatum voluit, [qui solvit].

§. 3. Plane si (33) servus fidejussor solverit, dominum mandati acturum. §. 4. Idem Marcellus ibidem ait, si filiusfamilias non jussu patris fidejusserit (34), cessat mandati actio; si nihil sit in peculio: quod si jussu vel ex peculio solutum est, multo magis habet pater mandati.

§. 5. Si filiofamilias mandavi, *ut pro me solveret*, patrem, sive ipse solverit, sive filius ex peculio, mandati acturum Neratius ait: Quod habet rationem: nihil (35) enim mea interest, quis solvat. §. 6. Si filiofamilias mandavero, *ut pro me solveret*, & emancipatus solvat; verum est in (36) factum actionem filio (37) dandam: patrem (38) autem, post emancipationem solventem, negotiorum gestorum actionem habere.

§. 7. Contrario (39) judicio experiuntur, qui mandatum susceperunt, utputa qui rerum vel (40) rei unius procurationem susceperunt. §. 8. Inde Papinianus quærit, si patronus prædium, quod emerat, pro quo pretii bessem (41) exsolveret, jusserit liberto suo tradi (42), *ut ille residuum (43) pretii redderet*, deinde, reddito pretio, vendenti fundum patrono libertus consenserit, an pretium eo libertus possit repetere? Et ait, si mandatum suscepit initio libertus, non donatum accepit, contrario judicio posse eum pretium repetere, quod deductis mercedibus, quas medio tempore percepit, superest: quod si donationem patronus in libertum contulit, videri (44) & postea libertum patrono donasse. §. 9. Si mihi mandaveris, *ut rem tibi aliquam emam*, egoque emero meo pretio (45), habebo mandati actionem de pretio recipe-rando: sed & si tuo pretio impendero (46) tamen aliquid bona fide ad emptionem rei, erit contraria mandati actio; aut si rem emptam nolis recipere: Simili modo, & si quid aliud mandaveris, & in id sumptum fecero. Nec tantum id (47), quod impendi, verum (48) usuras (49) quoque consequar. Usuras (50) autem non tantum ex mora esse admittendas, verum judicem æstimare debere, si exegit a debitore suo quis, & solvit, cum uberrimas usuras consequeretur [æquissimum enim erit rationem ejus rei haberi]; aut si ipse mutuatus gravibus usuris, solvit.

† Sed & si reum usuris non relevavit, ipsi autem & usuræ absunt: vel si minoribus relevavit, ipse autem majoribus fœnus accepit, ut fidem (51) suam liberaret; non dubito, debere eum mandati judicio & usuras consequi: Et (ut est constitutum) totum hoc ex æquo & bono judex arbitrabitur.

§. 10. Dedi (52) tibi pecuniam, *ut creditori meo persolveres*, non fecisti: Præstabis mihi (53) usuras (54): quo casu & a me creditor pecuniam debitam cum usuris recepturus sit; Et ita Imperator Severus Hadriano Demonstrati rescripsit.

§. 11. Si adolescens (55) luxuriosus mandet tibi, *ut (56) pro meretrice fidejubeas*, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem: quia simile (57) est, quasi (58) perdituro pecuniam sciens credideris. † Sed & si ulterius directo mandaverit tibi, *ut meretrici pecuniam credas*, non (59) obligabitur mandati: quasi adversus bonam fidem mandatum sit. §. 12. Cum quidem talem epistolam (60) scripsisset amico suo, *Rogo te, commendatum (61) habeas Sextilium Crescentem amicum meum*, non obligabitur (62) mandati: quia (63) commendandi magis (64) hominis quam mandandi (65) causa scripta est.

§. 13. Si quis mandaverit *filiofamilias credendam pecuniam*, non (66) contra Senatusconsultum accipienti, sex ex ea causa, ex qua de peculio, vel de in rem verso, vel quod jussu pater teneretur, erit licitum mandatum. † Hoc amplius dico, si cum dubitarem utrum contra Senatusconsultum acciperet, an non, nec essem daturus contra Senatusconsultum accipienti, intercesserit, qui diceret, non accipere (67) contra Senatusconsultum, & *periculo meo crede*, dicet, *bene (68) credis*, arbitror locum esse mandato, & mandati eum teneri (69).

§. 14. Si post creditam pecuniam mandavero creditori credendam, nullum (70) esse mandatum rectissime Papinianus ait: Plane; si, *ut expectares, nec (71) urgeres debitorem ad solutionem*, mandavero tibi, ut ei des intervallum, periculoque meo pecuniam fore dicam, verum puto,

(1) Mandatum est conventio, qua is, qui quid rogatur, procuratoris animo, in se recipit [illegible] (2) Adde l. 42. supr. de neg. gestis. (3) Mandati non tenetur, qui rogatus est consilium alteri impertiit. Si tamen dolo quid fecerit, dolo tenebitur [illegible]

[illegible]

pato, omne nominis periculum debere ad mandatorem pertinere. §. 15. Idem ait, si tutor mandet, *suscipi vel probari nomen* (1), *quod fecerat*, teneri eum mandati, scilicet quondam pupillo suo vel curatori ejus. §. 16. Si mandavero *exigendam pecuniam*, deinde voluntatem mutavero (2), an sit mandati actio vel mihi, vel heredi meo? Et ait Marcellus, cessare mandati actionem, quia extinctum (3) est mandatum, finita voluntate: quod si mandaveris exigendam, deinde prohibuisti, exactamque (4) recepisti, debitor liberabitur. §. 17. Idem Marcellus scribit, Si, *ut* (5) *post mortem sibi monumentum fieret*, quis mandavit, heres ejus poterit mandati agere (6): illum vero, qui mandatum suscepit, si sua pecunia fecit, puto agere mandati, si non ita ei mandatum est, ut sua pecunia faceret monumentum: potuit enim agere etiam cum eo, qui mandavit, ut (7) sibi pecuniam daret ad faciendum: maxime (8), si jam quædam ad faciendum paravit.

De fundo heredibus emendo.

13. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

IDem est & si mandavi tibi, *ut post mortem* (9) *meam heredibus meis emeres fundum*.

Si heres fidejussoris aut emptor hereditatis solverit. 1. Si heres fidejussoris a coherede emens hereditatem, totum solverit.

14. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

HEredem (10) fidejussoris (11), si solverit, habere mandati actionem dubium non est. † Sed si vendiderit hereditatem, & emptor (12) solverit, an habeat mandati actionem, quæritur? Et Julianus lib. XIII. scribit, idcirco heredem habere mandati actionem (13), quia (14) tenetur judicio ex empto (15), ut præstet actiones (16) suas, idcircoque competere ex empto actionem, quia (17) potest præstare. §. 1. Si fidejussori duo heredes extiterint, & alter eorum a coherede emerit hereditatem, deinde omne, quod defunctus fidejusserat, stipulatori solverit, habebit aut ex stipulatu aut ex empto obligatum coheredem suum: idcirco is (18) mandati actionem habebit.

De revocatione mandati.

15. PAULUS lib. 2. ad Sabinum.

SI mandatum (19) tibi, *ut fundum emeres*, postea scripsissem, *ne emeres*, tu antequam (20) scias me vetuisse, emisses, mandati tibi obligatus ero: ne damno adficiatur is, qui suscipit mandatum.

De mandato, ut quid fiat in loco mandatarii.

16. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI quis [mihi] mandaverit, *in meo* (21) *aliquid facere*, & fecero: Quæsitum est, an sit mandati actio (22)? Et ait Celsus lib. XII. Digestorum, hoc respondisse se, cum Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse diceretur, *ut in hortis ejus, quos Ravennæ habebat, in quos omnibus annis secedere solebat, sphæristerium* (23), *& hypocausta* (24), *& quædam ipsius valetudini apta, sua impensa faceret*: Deducta igitur, quanto sua ædificia pretiosiore fecisset, quod amplius impendisset, posse eum mandati judicio persequi.

Quo tempore spectatur, an mandatarius exegerit.

17. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI mandavero tibi, *ut a Titio decem exigeres*, & ante exacta ea, mandati tecum egero: si ante (25) rem judicatam exegeris, condemnandum te esse constat.

De tacito consensu.

18. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

QUi (26) patitur (27) ab alio mandari, *ut sibi credatur*, mandare intelligitur.

Si servus se emi mandaverit.

19. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

SErvus meus *si de se mee* (28) *emendo* mandaret, ut redimatur, Pomponius eleganter tractat, an is, qui servum redemerit ultro, convenire possit venditorem (29), ut servum recipiat: quoniam mandati actio ultro (30) citroque est? Sed esse iniquissimum Pomponius ait, ex facto (31) servi mei cogi me servum recipere, quem in perpetuum alienari volueram: nec magis in hunc casum debeo mandati teneri, quam ut eum tibi venderem.

De lucro vel damno mandatarii. 1. De fidejussore absentis.

20. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

EX mandato, apud eum, qui mandatum suscepit, nihil (32) remanere oportet, sicuti nec damnum pati debet, si exigere fœneratam pecuniam non potuit. §. 1. Fidejussori negotiorum gestorum (33) est actio, si pro (34) absente fidejusserit (35): nam mandati actio non potest competere, cum non antecesserit mandatum (36).

Si quis pro aliquo, mandato alieno, fidejusserit vel spoponderit.

21. ULPIANUS lib. 47. ad Sabinum.

CUm, mandatu alieno (37), pro te (38) fidejusserim, non possum adversus te habere actionem mandati, quemadmodum qui alienum mandatum intuitus, spopondit: sed si non utique unius, sed utriusque mandatum intuitus id fecerim, habebo mandati actionem etiam adversus te: quemadmodum si duo mihi mandassent, *ut tibi crederem*, utrumque haberem obligatum.

De fidejussore solvente ante diem. 2. Si mandetur de re mandatarii: 5. De mandato ejus, cujus bona publicata sunt. 6. De re turpi. 7. De pecunia data, ut alteri detur. 8. Si debitor servo creditoris mandat, ut solvat. 9. De re empta a servo fugitivo & tradita extraneo. 10. De venditione bonorum, & de creditoribus tam præsentibus, quam absentibus. 11. De mandato suscipiendo & implendo vel renunciando.

22. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI mandavero tibi, *ut pro me in diem fidejubeas*, tuque (39) pure (40) fidejusseris, & solveris, utilius respondebitur, interim non esse tibi mandati actionem: sed cum (41) dies venerit.

§. 1. Item tractatum est, si, cum in diem deberem, mandatu meo in diem fidejusseris, & ante diem solveris, an statim habeas mandati actionem? Et quidam putant (42), præsentem quidem esse mandati actionem, sed tanti minorem, quanti mea intersit, superveniente die solutum fuisse: sed (43) melius est dici, interim (44) nec hujus summæ mandati agi posse: quando nonnullum adhuc commodum meum sit, ut (45) nec hoc ante diem solvam. §. 2. Interdum evenit, ut meum negotium geram (46), & tamen (47) utilem habeam mandati actionem, veluti, cum debitor meus periculo suo debitorem suum mihi delegat, aut cum (48) rogatu fidejussoris cum reo experior: nam quamvis debitum meum persequor, nihilominus & illius negotium gero: igitur, quod reinas servavero, consequar mandati actione.

§. 3. Si hi (49), quorum res veneunt, quas pignori dederunt, supposuerint emptores, & eis emendas res mandent, mandatum intelligitur (50): licet, quantum ad meram rationem, mandatum non constitit: nam cum rem tuam emas, nulla (51) emptio est in tua persona rei tuæ.

§. 4. Julianus scripsit, mandati actionem consistere etiam (52) in rem ejus, qui mandatum suscipit, ex eo maxime probari: quod si pluribus heredibus vendentibus uni mandavero (53), ut rem hereditariam emeret, etiam pro (54) ea parte, qua heres sit, obligatur mandati (55) actione, & obligat (56): & sane, si ille propter hoc extraneo rem non addixerit, quod mandatum susceperat, ex bona fide esse, præstare ei pretium, quanti vendere potuerit: & contra, si emptor ad emptionem rei sibi necessariæ idcirco non accesserat, quod heredi (57) præcepisset, *se ei empturum*, æquissimum esse, mandati judicio præstari, quanti ejus interfuit, emptam rem habere.

§. 5. Is, cujus bona publicata sunt (58), mandare alicui potest, ut ea emat, & si emerit, utilis erit mandati actio, si non præstat fidem: quod ideo receptum est, quia publicatis (59) bonis, quidquid postea adquiritur, non sequitur fiscum (60).

§. 6. Qui ædem (61) sacram spoliandam, hominem vulnerandum, occidendum, mandatum suscipiat, nihil mandati judicio consequi potest, propter turpitudinem mandati.

§. 7. Si tibi centum dedero, *ut* (62) *ea Titio dares*, tuque (63) non

(1) Ut in l. 10. infr. de administr. tut. (2) Non sufficit tamen mandatorem mutasse voluntatem: requiritur amplius, ut mandatario voluntatis indicetur mutatio [illegible] (3) Mandatum extinguitur voluntate finita. (4) V. l. 39. in fin. supr. de petit. hered. (5) Mandatum, quod post mortem confertur, morte non finitur. [illegible] (7) Procurator agit mandati, ut pecuniam consequatur, ad actum mandati executionem. [illegible] (9) Contraria mandati actione mandatarius non solum excipiendo reputat sumptus, & usuras, sed etiam vas persequitur per actionem [illegible] (10) Atqui mandatum morte finitur. l. 26. infr. eod. (11) Et tutoris. [illegible] (12) Revocari mandati [illegible] (13) Adversus reum principalem [illegible] (14) Conventus hypothecaria. (15) Eadem est ratio [illegible] (16) Emptori scilicet. [illegible] (17) Quæ scilicet post hujusmodi solutionem factam, non prius, fidejussori in mandatorem competere cœperunt [illegible] Bart. [illegible] (20) [illegible] (21) Mandatum, ut in meo ædificem [illegible] (23) Sphæristerium, & hypocaustum, apta valetudini [illegible] Plinius [illegible] Apodyterio [illegible] Suet. in Vespasiano. c. 20. [illegible] Lamprid. in Alexandro [illegible] (24) De hypocaustis v. l. 51. [illegible] (25) Actio superveniens pendente judicio [illegible] (26) Mandat, qui patitur ab alio mandari, ut sibi credatur. (27) Patientia habetur pro mandato & consensu in his [illegible]

[illegible] (29) [illegible] (30) [illegible] (31) Facto servi mandantis [illegible] (32) Mandatum gratuitum esse debet: Procurator neque lucrum, neque damnum sentire debet. [illegible] (35) Et solverit. §. 6. Inst. de fidejussoribus. [illegible] (37) Mandati actio consistit inter mandatorem, & mandatarium, at non cum eo, qui mandatum suscepit ab alio susceptum. [illegible] (39) Mandatum excedit, qui vel pure fidejubet vel solvit, cum in diem fidejubendi mandatum acceperit: his casibus procurator mandati actionem non habet, mandatum enim excessit. [illegible] (41) Et male [illegible] (43) Mandati agitur ex forma fidejubendi præscripta, non ex forma solutionis [illegible] (44) Id enim tempus intermedium liberum est promissori. [illegible] (46) Ut in l. 10. supr. eod. (47) Mandati utilem actionem habet interdum, qui negotium gerit. [illegible] (49) Mandatum de re mea a tertio (qui eam jure potest vendere) emenda valet. Unde colligitur, in publica subhastatione quemque dominum pignus suum emere posse [illegible] (50) De æquitate. [illegible] (52) Mandatum etiam in re mandatarii consistit. (53) Ut l. 36. infr. eod. (54) Mandare tibi possum, ut id emas, quod pro parte tuum est. (55) Directa. (56) Contraria. (57) Al. quod heres recepisset. (58) Sine capitis diminutione, maxima & media [illegible] Goth. Vide Bart. [illegible] Jason. [illegible] Decium [illegible] Forcatul. [illegible] Gomes. [illegible] (59) Publicatis bonis, futura seu post quæsita bona non publicantur. [illegible] (60) Secus est in deportato [illegible] Cujac. [illegible] Goth. Vide Accurs. [illegible] Pinell. [illegible] (61) Mandatum rei turpis non parit mandati actionem. [illegible] (62) l. 7. C. de [illegible] (63) Mandati non agit, qui mandatum non implevit.

non dederis, sed consumpseris, & mandati (1) & furti teneri te, Proculus ait: am si ita dederim, ut quæ velles, dares (2), mandati tantummodo (3). §. 8. Si mandaverim servo tuo (4), *ut quod tibi debeam solveret meo nomine*, Neratius scribit, quamvis mutuatus servus pecuniam, rationibus tuis quasi a me receptam intulerit, tamen si nummum a creditore non ita acceperit, ut meo nomine daret (5), nec liberari me (6), nec te mandati (7) mecum acturum: quod si sic mutuatus sit, ut pecuniam meo nomine daret, utrumque contra esse (8): nec referre (9) alius [quis], an idem ipse servus nomine tuo, quod pro me solvebatur, acceperit: & hoc verum est, quoniam (10), quotiens suos (11) nummos accipit creditor, non contingit liberatio debitori. §. 9. Fugitivus meus, cum apud furem esset, pecuniam adquisiit, & ex ea servos paravit, eosque Titius per traditionem a venditore accepit: Mela ait, mandati actione me consecuturum, ut restituat mihi Titius: quia servus meus mandasse Titio videbatur, ut per traditionem acciperet, si modo (12) rogatu servi hoc fecerit: quod si sine voluntate ejus venditor Titio tradiderit, tunc posse me ex empto agere, ut mihi eos venditor traderet, venditoremque per condictionem (13) a Titio repetiturum, si servos tradiderit Titio, quos non debuerit, cum debere se existimaret. §. 10. Si (14) curator (15) bonorum venditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non solverit, Trebatius, Ofilius, Labeo responderunt, his, qui præsentes fuerunt, competere adversus eum mandati actionem: his autem, qui absentes fuerunt, negotiorum gestorum actionem esse: Atquin si præsentium mandatum executus, id egit, negotiorum gestorum actio absentibus non est, nisi (16) forte adversus eos, qui mandaverunt curatori, tanquam si negotia absentium gesserint: quod si, cum soli (17) creditores se existimarent, id mandaverint, in factum actio absentibus danda est in eos, qui mandaverint.

§. 11. Sicut (18) autem liberum (19) est, mandatum non suscipere, ita susceptum consummari oportet, nisi renunciatum sit, renunciari autem ita (20) potest, ut integrum (21) jus mandatori reservetur, vel per se, vel per alium eandem rem commode explicandi, aut, si redundet in eum captio, qui suscepit mandatum. Et quidem si is, cui mandatum est, ut aliquid mercaretur (22), mercatus non sit, neque renunciaverit, *se non empturum*, idque sua non alterius culpa fecerit: mandati actione teneri eum convenit: hoc amplius tenebitur (sicuti Mela quoque scripsit) si eo tempore per fraudem renunciaverit, cum jam recte emere non posset.

23. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

SAne (23) si valetudinis (24) adversariæ (25) vel capitalium inimicitiarum,

24. PAULUS lib. 2. Sententiarum (26).

SEu ob inanes (27) rei actiones.

25. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

SEu [ob] aliam (28) justam causam excusationes alleget, audiendus est.

De morte mandantis. 2. De fidejussore delegante, 3. Vel per donationem liberato. 4. Vel solvente. 5. Procuratori creditoris. 6. De damno fortuito. 7. Si servus ex mandato emptus mandatario furtum fecerit. 8. De servo empto, edocto, & vendito a mandatario.

26. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

INter causas omittendi mandati etiam mora (29) mandatoris est: nam mandatum solvitur morte: si tamen per ignorantiam impletum est, competere actionem utilitatis (30) causa dicitur. Julianus quoque scripsit, mandatoris morte solvi mandatum: sed (31) obligationem aliquando (32) durare.

§. 1. Si quis debitori suo mandaverit, *ut Titio solveret*, & debitor, mortuo (33) eo, cum (34) id ignoraret, solverit, liberari eum oportet. §. 2. *Abesse* intelligitur pecunia fidejussori, etiam (35) si debitor ab eo delegatus (36) sit creditori, licet is solvendo non fuerit: quia bonum (37) nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum (38).

§. 3. Si is, qui fidejussori donare vult, creditorem ejus habeat debitorem suum, eumque liberaverit, continuo aget (39) fidejussor mandati: quatenus (40) nihil intersit, utrum nummos solverit creditori, an eum liberaverit. §. 4. Præterea sciendum est, non (41) plus fidejussorem consequi debere mandati judicio (42), quam [quod] solverit. §. 5. Mandatu tuo fidejussi in decem, & procuratori creditoris solvi: si verus procurator fuit, statim mandati agam: quod si (43) procurator non est, repetam ab (44) eo. §. 6. Non (45) omnia (46), quæ impensurus non fuit, mandatori imputabit, veluti quod spoliatus (47) sit a latronibus, aut naufragio res amiserit, vel languore suo suorumque adprehensus, quædam erogaverit: nam (48) hæc magis casibus quam mandato imputari oportet.

§. 7. Sed cum servus, quem mandatu meo emeras, furtum tibi fecisset, Neratius ait, mandati actione te (49) consecuturum, ut servus tibi noxæ dedatur: si tamen sine culpa tua (50) id acciderit: quod si ego scissem talem esse servum, nec prædixissem, ut posses præcavere, tunc (51), quanti tua intersit (52) tantum tibi præstari oportet. §. 8. Faber mandatu amici sui emit servum decem, & fabricam docuit: deinde vendidit eum viginti (53), quos mandati judicio coactus est solvere, mox, quasi homo non erat sanus, emptori damnatus est (54): Mela ait, non præstaturum (55) id ei mandatorem, nisi, posteaquam emisset, sine dolo malo ejus hoc vitium habere cœperit servus: sed si (56) jussu mandatoris eum docuerit, contra fore (57), tunc enim & mercedem & cibaria consecuturum: nisi [si], ut gratis doceret, rogatus sit.

De liberatione. 1. De manumissione. De pœnitentia mandantis. 2. De mandato implendo vel renunciando. 3. De morte mandatarii. 4. De impensis a mandatario factis. 5. De mutuo.

27. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI quis alicui scripserit, *ut* (58) *debitorem suum liberet*, seque eam pecuniam, quam is debuerit, soluturum mandati actione tenetur. §. 1. Si servum ea lege tibi tradidero (59), *ut eum post mortem* (60) *meam manumitteres*, constitit obligatio: potest autem & in mea quoque persona agendi causa intervenire, veluti si, pœnitentia acta (61), servum reciperare velim.

§. 2. Qui mandatum suscepit, si potest id explere (62), deserere promissum officium (63) non debet: alioquin, quanti (64) mandatoris intersit, damnabitur: si vero intelligit explere se id officium non posse, idipsum, cum primum poterit, debet mandatori nunciare: ut is, si velit, alterius opera utatur: quod si cum possit nunciare, cessaverit, quanti mandatoris intersit, tenebitur: si aliqua (65) ex causa non poterit nunciare, securus erit. §. 3. *Morte* (66) quoque (67) ejus, cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, solvitur mandatum (68): & ob id heres ejus, licet exsecutus fuerit mandatum, non habet mandati actionem. §. 4. *Impendia* (69), mandati exsequendi gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omnimodo debent: nec (70) ad rem pertinet (71), quod is, qui mandasset, potuisset, si ipse negotium gereret, minus impendere.

§. 5. Si, mandatu (72) meo, Titio credideris, & mecum mandati egerit, non aliter condemnari debeo, quam (73) si actiones (74) tuas, quas adversus Titium habes, mihi præstiteris: sed si cum Titio egeris ego (75) quidem non liberabor, sed in (76) id dumtaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris.

De mandatore solvente.

28. ULPIANUS lib. 14. ad Edictum.

PApinianus lib. III. Quæstionum ait, mandatorem debitoris solventem, ipso jure (77) reum non liberare: propter (78) mandatum enim suum (79) solvit & suo nomine: ideoque mandatori actiones putat adversus reum cedi debere.

De

(1) V. quæ scripsi ad l. 5. C. depositi. l. 2. C. de furtis. (2) Ac postea consumpseris. (3) Non furti, nam eum arbitrio suo mandatae usum ejus pecuniæ reliquerit, non videris eam consumendo contra ejus voluntatem contrectasse. (4) Qui mihi pecuniam crediderit. (5) Sed ut in peculio haberet. (6) Quia dominium mihi non fuit quæsitum. (7) Faciendi, contrario. (8) Qui ea casu, mihi per eum quæsitum ... [illegible]

De exceptione omissa a fidejussore. 2. De solutione. 4. De exceptione procuratoria. 5. De repetitione indebiti. 6. De fidejussore solvente.

29. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI fidejussor conventus, cum (1) ignoraret non fuisse debitori numeratam pecuniam, solverit ea causa fidejussionis, an mandati judicio persequi possit id, quod solverit, quæritur? Et si quidem sciens (2) prætermiserit exceptionem vel doli, vel non numeratæ pecuniæ, videtur dolo versari, dissoluta (3) enim negligentia prope (4) dolum est. Ubi vero ignoravit, nihil, quod ei imputetur, (5). Pari ratione, & si aliqua exceptio (6) debitori competebat, pacti forte conventi, vel cujus alterius rei, & ignarus hanc exceptionem non exercebit (7), dici oportet, ei mandati actionem competere, potuit enim atque debuit reus promittendi certiorare (8) fidejussorem suum, ne forte ignarus solvat indebitum. §. 1. Non male tractabitur, si, cum ignoraret fidejussor inutiliter se obligatum, solverit, an mandati actionem habeat? Et si quidem factum (9) ignoravit, recipi ignorantia ejus potest: si vero jus (10), aliud dici debet.

§. 2. Si, cum debitor solvisset, ignarus fidejussor solverit, puto eum mandati habere actionem: ignoscendum est enim ei, si non divinavit (11) debitorem solvisse: debitor enim debuit (12) notum facere fidejussori, jam se solvisse: ne forte creditor obrepat (13), & ignorantiam ejus circumveniat, & excotiat ei (14) summam, in quam fidejussit. §. 3. Hoc idem tractari & in fidejussore potest: si (15) cum solvisset, non certioravit reum, sic deinde reus solvit, quod solvere eum non oportebat: & credo, si, cum posset [eum] certiorare, non fecit, oportere mandati agentem fidejussorem repelli: Dolo enim proximum est, si post solutionem non nunciaverit debitori: cedere autem reus indebiti actione fidejussori debet, ne (16) duplum creditor consequatur. §. 4. Quædam tamen etsi sciens omittat fidejussor, caret fraude, utputa, si exceptionem procuratoriam (17) omisit, sive sciens, sive ignarus: de bona fide enim agitur, cui (18) non congruit de apicibus (19) juris (20) disputare, sed de hoc tantum, debitor fuerit, nec ne.

§. 5. In omnibus autem visionibus (21), quæ propositæ sunt, ubi creditor vel non numeratam pecuniam [accipit], vel numeratam iterum accepit, repetitio contra eum competit, nisi ex condemnatione fuerit ei pecunia soluta: tunc (22) enim propter auctoritatem rei judicatæ, repetitio quidem cessat (23), ipse autem (24) stellionatus (25) crimine propter suam calliditatem (26) plectetur. §. 6. Fidejussor, si solus tempore liberatus, tamen solverit creditori, recte mandati (27) habebit actionem adversus reum: quanquam enim jam liberatus solvit, tamen fidem (28) implevit, & debitorem liberavit: si igitur paratus sit defendere reum adversus creditorem, æquissimum est, mandati judicio eum, quod solvit, reciperare: Et ita Juliano videtur.

De procuratore prohibente, quod a domino mandatum est.

30. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

SI hominem tibi dedero, *ut eum manumitteres*, & postea procurator meus prohibuerit (29) *ne manumitteres*, an mandati agere possim, si tu eum manumiseris? Respondi: Si procurator justam causam habuit interpellandi manumissionem servi, quem in hoc solum acceperam, ut manumitterem, veluti (30) si compererit eum postea falsas rationes confecisse, insidias vitæ prioris domini struxisse, tenebor (31), nisi denunciationi procuratoris paruero: si vero nulla justa causa procuratori fuit denunciandi, *ne servum manumitteres*, non poterit mecum agi, quamvis ad libertatem eum perduxerim.

Si procurator a se non exegerit.

31. IDEM lib. 14. Digestorum.

SI negotia mea mandavero gerenda ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur (32), post annum vero in simplum, etsi post annum cum eo mandati agam, præstare mihi quadruplum debebit: nam qui alterius negotia administranda suscepit, id (33) præstare debet in (34) sua persona quod in aliorum.

De aditione hereditatis. De legato.

32. IDEM lib. 3. ad Ursejum Ferocem.

SI (35) hereditatem (36) aliter aditurus non essem (37), quam cautum mihi fuisset, *damnum præstari*, & hoc (38) mandatum intercessisset, fore mandati actionem existimo: si quæ (39) autem mandaverit alicui, *ne legatum a se repellat*, longe et dissimile esse: nam legatum acquisitum nunquam (40) illi damno esse potuit, hereditas (41) interdum damnosa est (42). † In summa quicunque contractus tales sunt, ut [quicunque] eorum nomine fidejussor obligari possit, & mandati obligationem consistere puto, neque enim multum referre, præsens (43) quis interrogatus fidejubeat, an absens mandet: præterea volgo (44) animadvertere licet, mandatu creditorum (45) hereditates suspectas adiri, quos mandati judicio teneri proculdubio est.

De summa, in quam obligatur fidejussor.

33. IDEM lib. 4. ex Minicio.

ROgatus, *ut fidejuberet*, si (46) in minorem summam se obligavit, recte tenetur (47): si in majorem, [Julianus] verius putat, quod a plerisque responsum est, eum, qui majorem summam, quam rogatus erat, fidejussisset, hactenus mandati actionem habere, quatenus (48) rogatus esset: quia id fecisset, quod mandatum ei est: nam usque ad eam summam, in quam rogatus erat, fidem ejus spectasse videtur, qui rogavit.

De procuratore, qui pecuniam, quam exegit, se debiturum scripsit. 1. De emptione rei communis mandataria cum aliis.

34. AFRICANUS (49) lib. 8. Quæstionum.

QUI negotia (50) Lucii Titii procurabat (51), is, cum a debitoribus ejus pecuniam exegisset, epistolam ad eum emisit, qua significaset, *certam summam ex administratione apud* (52) *se esse, eamque creditam sibi se debiturum cum usuris semissibus*. Quæsitum est, an ex ea causa, credita pecunia peti possit? Et an usuræ peti possint? Respondit, non (53) esse creditam: alioquin (54) dicendum (55), ex omni contractu, nuda pactione (56), pecuniam creditam fieri posse. † Nec (57) huic (58) simile esse, quod si pecuniam apud te depositam (59) convenerit, ut creditam habeas, credita fiat, quia (60) tunc nummi, qui mei erant, tui fiunt: Item (61), quod si a debitore meo jussero te accipere pecuniam, credita fiat, id enim benigne (62) receptum est: his (63) argumentum esse, eum, qui cum mutuam pecuniam dare vellet, argentum (64) vendendum dedisset, nihilo magis (65) pecuniam creditam recte petiturum, & tamen pecuniam ex argento redactam, periculo ejus fore, qui accepisset argentum: [Et] In proposito igitur (66) dicendum (67), actione mandati obligatum fore procuratorem, ut, quamvis ipsius periculo nummi fuerint, tamen usuras, de quibus convenerit, præstare debeat (68).

§. 1. Cum heres ex parte esses, mandavi tibi, *ut prædium hereditarium*

[illegible]

tuum mihi emeres certo pretio; emisti (1): pro coheredum quidem partibus non dubie mandati actio est inter nos: pro tua autem parte posse dubitari ait, utrumne (2) ex empto, an mandati, agi oporteat: neque (3) enim sine ratione quem existimaturum, pro hac parte sub (4) conditione contractam emptionem: quod quidem maxime quæri pertinere ait, ut si forte prius, quam emptio fieret, decesserim, & tu, cum scires me decessisse, propter mandatum meum alii vendere nolueris, an heres meus eo nomine tibi sit obligatus? Et retro, si alii vendideris, an heredi meo tenearis? Nam si quidem sub conditione (5) emptio facta videtur, potest agi (6), quemadmodum si quævis alia conditio post mortem extitisset: sin vero perinde mandati agendum sit, ut (7) si alienum fundum emi mandassem, morte insecuta, eum id scieris, resoluto mandato, nullam (8) tibi actionem cum herede meo fore: sed & si mandati agendum esset (9), eadem præstanda, quæ præstarentur, si ex empto ageretur.

Si mandavero, ut emas rem, quam habes communem cum alio, certo pretio: aliorum partibus emptis, tuam pro residuo pretio dare teneris; sed si pretium determinatum non fuerit, tua pars viri boni arbitrio æstimabitur, h. d. cum princ. l. seq. Bart.

35. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

SI fundum, qui ex parte tuus est, mandavi tibi, *ut emeres mihi*: verum est, mandatum posse ita consistere, ut mihi, cæteris partibus redemptis, etiam tuam partem præstare debeas: sed si quidem certo pretio emendum eum mandaverim, quanticunque aliorum partes redemeris, sic (10) & tua pars coarctabitur, ut non abundet mandati quantitatem (11), in quam tibi emendum totum mandavi: sin autem, nullo certo pretio constituto, emere tibi mandaverim, usque ex diversis pretiis partes cæterorum redemeris, & tuam partem, viri (12) boni arbitratu æstimato pretio (13), dari oportet.

De emptione partium.

36. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

ITa (14) ut omnes summas, majores & minores coacervet, & ita portionem ei, qui mandatum suscepit, præstet. Quod & plerique probant. §. 1. Simili modo & in illa specie, ubi *certo* (15) *pretio tibi emere* mandavi (16), & aliarum partium nomine commode (17) negotium gessisti, & vilius (18) emeris, pro tua parte tantum tibi præstatur, quanti (19) interest tua (20), dummodo intra id pretium, quod mandato continetur: quid enim fiet, si exiguo pretio hi, cum quibus tibi communis fundus erat, rem abjicere (21) vel necessitate rei familiaris vel alia causa (22) cogerentur? non etiam tu ad idem dispendium deduceris: sed nec lucrum (23) tibi ex hac causa adquirere debes: cum mandatum (24) gratuitum esse debet: neque enim tibi concedendum est, propter (25) hoc venditionem impedire, quod animosiorem ejus rei emptorem esse, quam tibi mandatum est, cognoverit. §. 2. Quod si fundum, qui per partes venit, emendum [tibi] mandassem, sed ita, *ut non aliter mandato tenear, quam si totum fundum emeres*, si totum emere non potueris, in partibus emendis tibi negotium gesseris: sive habueris in eo fundo partem, sive non: & eveniet, ut is, cui tale mandatum datum est, periculo suo interim partes emat, & nisi totum emerit, ingratas (26) eas retineat. Proprius est, ut cum hujusmodi incommodis (27) mandatum suscipi possit, præstarique officium & in partibus emendis, perinde atque in toto debet ab eo, qui tale mandatum sua sponte suscepit.

§. 3. Quod si mandassem tibi, *ut fundum mihi emeres*, non addito eo, *ut non aliter mandato tenear, quam si totum emeres*, & tu partem, vel quasdam partes ejus emeris, tum habebimus sine dubio invicem mandati actionem, quamvis reliquas partes emere non potuisses.

De tempore æstimationis ineunde.

37. AFRICANUS (28) lib. 8. Quæstionum.

HOminem certum (29) pro te dari fidejussi, & solvi: Cum mandati agatur (30), æstimatio ejus ad id (31) potius tempus (32) quo solutus sit, non quo agatur (33) referri debet: & ideo, etiam si (34) mortuus fuerit, nihilominus utilis ea actio est.

† Aliter (35) in stipulatione (36) servatur: nam tunc id tempus (37) spectatur, quo agitur: nisi forte, aut per promissorem steterit, quo minus sua die solveret, aut per creditorem, quo minus acciperet: etenim neutri eorum frustratio (38) sua prodesse debet.

An reus teneatur liberare pignus. 1. Vel fidejussorem.

38. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

LUcius Titius Publio Mævio filio naturali domum communem permisit, non donationis causa, creditori filii obligare: postea Mævio defuncto, relicta pupilla, tutores ejus judicem adversus Titium acceperant, & Titius de mutuis (39) petitionibus: Quæro, an domus pars, quam Titius obligandam filio suo accommodavit, arbitratu (40) judicis liberari debeat? Marcellus respondit, an, & quando debeat liberari, ex persona debitoris, itemque ex eo, quod inter contrahentes actum esset, ac tempore (41), quo res, de qua quæreretur, obligata fuisset, judicem æstimaturum: est enim earum specierum judicialis quæstio, per quam res expediatur.

§. 1. Non absimilis (42) illa, quæ frequentissime agitari solet, Fidejussor (43) an, & prius, quam solvat, agere possit, ut liberetur? Nec tamen semper exspectandum est, ut solvat, aut judicio accepto condemnetur, si diu in solutione reus cessavit, aut certe bona sua dissipavit (44): præsertim si domi pecuniam fidejussor non habebit, qua numerata creditori, mandati actione conveniat.

Pactum de rei periculo.

39. NERATIUS lib. 7. Membranarum.

ET Aristoni & Celso patri placuit, posse rem hac conditione deponi (45), mandatumque (46) suscipi, *ut res periculo ejus sit, qui depositam vel mandatum suscepit*: Quod & mihi verum esse videtur.

De fidejubente pro invito.

40. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

SI pro te præsente & vetante (47) fidejusserim, nec mandati actio, nec negotiorum gestorum est: sed quidam utilem putant dari [oportere]: quibus non consentio, secundum quod & Pomponio videtur.

De finibus mandati non custoditis.

41. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

POtest & ab una (48) duntaxat parte mandati judicium dari: nam si is, qui mandatum suscepit, egressus (49) fuerit mandatum, ipsi quidem mandati judicium non competit, at ei, qui mandaverit, adversus eum competit.

De dolo mandatarii.

42. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI mandavero tibi, *ut excuteres vires hereditatis* (50), & tu, quasi (51) minor sit, eam a me emeris, mandati mihi teneberis. Tantumdem & si tibi mandavi, *ut vires excuteres ejus, cui eram crediturus*, & renunciaveris, eum (52) idoneam esse.

De pecunia in diem credenda. De actionibus a mandatario cedendis.

43. IDEM lib. 23. ad Edictum.

QUi mandatum (53) suscepit, *ut pecunias in diem* (54) *collocaret*; isque hoc fecerit, mandati conveniendus est, ut cum dilatione (55) temporis actionibus (56) cedat.

De dolo.

44. IDEM lib. 62. ad Edictum.

DOlus (57) est, si quis nolit persequi, quod persequi potest (58), aut si quis (59) non exegerit, quod exigere, solvere (60).

De

---

(1) Si tibi heredi ex parte mandavero, ut mihi fundum hereditarium emeres, etiam pro tua parte teneris mandati actione [illegible]

De emptione fundi, & pretio nondum soluto. 1. De judicio. 2. De promissione mandatarii. 5. De obligatione. 6. De sumptibus factis a fidejussore. 7. De donatione. 8. Si mandato fidejussoris cum reo agatur.

45. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

SI mandatu meo fundum emeris, utrum, cum dederis pretium, agetes (1) mecum mandeti, an & antequam (2) des, ne necesse habeas res tuas vendere? Et recte dicitur, in hoc esse mandati actionem, ut (3) suscipiam obligationem, quæ adversus te venditori competit: nam & ego tecum agere possum, ut præstes mihi adversus venditorem empti actiones.

§. 1. Sed si mandatu meo judicium suscepisti, manente judicio, sine (4) justa causa non debes mecum agere, ut transferetur judicium in me: nondum enim perfecisti mandatum.

§. 2. Item si, dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris, & antequam (5) solvas, dicendum est, te agere posse, ut obligationem suscipiam, aut, si (6) nolit creditor obligationem mutare, cavere tibi debeo, defensurum (7) te. §. 3. Si judicio te sisti promisero, nec exhibuero, & antequam præstem, mandati agere possum, ut (8) me liberes, vel si pro te reus promittendi factus sim. §. 4. Sed si mandavero tibi, *ut creditori meo solvas*, tuque expromiseris, & ex ea causa damnatus sis, humanius est & in hoc casu mandati actionem tibi competere. §. 5. Quotiens [autem] ante (9) solutam pecuniam mandati agi posse dicimus, faciendi causa (10), non dandi tenebitur reus: & est æquum, sicut mandante aliquo actionem nacti cogimur (11) eam præstare judicio mandati, ita ex eadem causa obligatos habere mandati actionem, ut liberemur. §. 6. Si fidejussor multiplicaverit (12) summam, in quam fidejussit, sumptibus (13) ex justa ratione factis, totam eam præstabit is, pro quo fidejussit. §. 7. Quod mihi debebas, a debitore (14) stipulatus sum periculo (15) tuo: posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo servare potero, Nerva, Atilicinus ajunt: quamvis (16) id mandatum ad tuam (17) rem pertineat: Et merito: tunc enim liberatur is, qui debitorem delegat (18), si nomen ejus creditor secutus [est], non cum periculo debitoris ab eo stipulatur.

§. 8. Idem juris est, si mandatu (19) fidejussoris cum reo egissem, quia sequenti mandato liberaretur ex priore causa.

Quomodo implendum sit mandatum.

46. IDEM lib. 74. ad Edictum.

SI quis pro eo spoponderit, qui ita promisit, *si Stichum non dederis, centum milia dabis*, & (20) Stichum redemerit vilius (21), & solverit, ne centum milium stipulatio committetur, constat, posse eum mandati agere. Igitur commodissime illa forma in mandatis servanda est, ut quotiens certum (22) mandatum sit, recedi (23) a forma non debeat: at quotiens incertum (24) vel plurium causarum, tunc licet aliis præstationibus exsoluta sit causa mandati, quam quæ ipso mandato inerant (25), si tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit actio.

Si creditor fidejussori ex titulo onerosa promittat, quod ei debet ex causa fidejussoris. 1. Si fidejussor alienum hominem dederit.

47. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

JUlianus ait, si fidejussori uxor doti (26) promiserit, quod ei ex causa fidejussoria debeat, nuptiis secutis confestim mandati adversus debitorem agere eum posse: quia intelligitur abesse (27) ei pecunia, eo quod (28) onera matrimonii sustineret. §. 1. Si is, qui pro te hominem dare fidejussit, alienum (29) hominem stipulatori dederit, nec ipse liberatur, nec te liberat: & ideo mandati actionem tecum non habet: sed si stipulator eum hominem usucepit, dicendum esse Julianus ait, liberationem (30) contingere: eo ergo casu mandati actio post usucapionem demum tecum erit.

De fidejussore, qui usuras solvit. 1. De mandato, quod sit gratia mandantis. 2. Vel mandatarii.

48. CELSUS lib. 7. Digestorum.

QUintus Mucius Scævola ait, Si quis sub usuris creditam pecuniam fidejussisset, & reus in judicio conventus cum recusare vellet sub usuris creditam esse pecuniam, [&] fidejussor solvendo usuras potestatem recusandi eas reo sustulisse (31), eam pecuniam a reo non petituram: sed si reus fidejussori denunciasset, *ut recusaret*, sub usuris debitam esse, nec is propter (32) suam existimationem recusare voluisset, quod ita solverit, a reo periturum. Hæc bene censuit Scævola: prorsum enim fideliter facit fidejussor in superiore casu, quod potestatem eximere reo videtur, suo (33) jure uti: ceterum in posteriore casu non oportet esse noxiæ fidejussori, si ipse pepercisset pudori suo (34). §. 1. Cum mando tibi, *ut credendo pecuniam, negotium mihi geras, mihique id nomen præstes* (35), [meum (36) in eo] periculum, meum emolumentum sit: puto mandatum posse consistere. §. 2. Ceterum, *ut* (37) *tibi negotium geras, tui arbitrii sit nomen*, id est, *ut cuivis credas, tu* (38) *recipias usuras*, periculum dumtaxat ad me pertineat, jam extra mandati formam est (39): quemadmodum si mandem, *ut mihi* (40) *quemvis fundum emas*.

Si quis rem suam nomine procuratorio vendiderit, aut rem suam ex aliqua causa, quasi suam ex alia causa vendi mandaverit.

49. MARCELLUS lib. 6. Digestorum.

SErvum Titii emi ab alio bona fide (41), & possideo: mandatu meo enim Titius vendidit, cum ignoraret suum esse: vel contra, ego vendidi illius mandatu, cum forte is, cui heres extiterit, eum emisset: de jure evictionis, & mandato, *quæsitum est*. Et puto, Titium, quamvis (42) quasi procurator vendidisset, obstrictum (43) emptori, neque si rem tradidisset, vindicationem ei concedendam, & idcirco mandati agere posse, si quid ejus interfuisset, quia forte venditurus non fuerit.

† Contra, mandator, si rem ab eo vindicare velit, exceptione doli summovetur, & adversus venditionem (44) testatoris sui habet ex empto, jure hereditario, actionem.

Si quis pro fidejussore solverit. 1. Quid repetit fidejussor.

50. CELSUS lib. 38. Digestorum.

SI is, qui negotia fidejussoris (45) gerebat, ita solvit stipulatori, *ut reum, fidejussoremque liberaret*, idque utiliter fecit, negotiorum gestorum actione fidejussorem habet obligatum (46): nec refert, ratum habuit necne (47) fidejussor (48), etiam antequam solverat procuratori pecuniam, simul (49) ac ratum habuisset, haberet tamen mandati actionem. §. 1. Sive, cum frumentum deberetur, fidejussor Africum (50) dedit, sive quid ex necessitate (51) solvendi plus impendit, quam est pretium solutæ rei, sive Stichum solvit, isque decessit, aut debilitate flagitiove ad nullum pretium sui redactus est, id mandati judicio consequeretur (52).

De fidejussore solvente ante diem.

51. JAVOLENUS lib. 9. ex Cassio.

FIdejussor (53), quamvis per errorem ante (54) diem (55) pecuniam solverit, petere (56) tamen ab eo non potest: ac ne mandati quidem actionem, antequam dies solvendi veniat, cum reo habebit.

De bonitate rei solutæ a fidejussore.

52. IDEM lib. 1. Epistolarum.

FIdejussorem, si sine (57) adjectione bonitatis tritici, pro altero triticum spopondit (58), quodlibet triticum dando [reum] liberare posse existimo: a reo autem non aliud triticum repetere poterit, quam quo pessimo tritico liberare se a stipulatore licuit: itaque si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fidejussori dare, & fidejussor id, quod dederit (id est, melius triticum) condicet exceptione eum doli mali summoveri existimo.

De eo, qui mandato alterius pro alio fidejussit vel solvit.

53. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

QUi fide alterius pro alio fidejussit præsente (59), & (60) non recusante, utrosque (61) obligatos habet jure mandati. Quod si pro invito (62) vel ignorante, alterutrius mandatum secutus fidejussit, eum solum convenire potest, qui mandavit, non etiam reum promittendi: nec me movet, quod pecunia fidejussoris reus liberatur, id enim contingit, etsi meo mandato pro alio solves.

Si servus. 1. Aut bona fide serviens se emi mandaverit.

54. IDEM lib. 27. Quæstionum.

CUm servus (63) extero se (64) mandat emendum, nullum mandatum est. Sed si in hoc mandatum intercessit, *ut servus manumitteretur*, nec manumiserit, & pretium consequetur dominus ut venditor: & affectus ratione, mandati agetur: Finge filium naturalem vel fratrem esse: placuit enim *Prudentioribus*, affectus (65) rationem in bonæ fidei judiciis habendam (66).

Quod

(1) *Al.* ages. (2) Mandatorine mandati non agit ante impletum mandatum, vide *l.* [illegible] (3) V. §. 2. *infr.* [illegible] (4) Justam [illegible] (14) Invitus nemo personam fidejussoris mutare cogitur [illegible] Qui in id agit, ut factum, non ad dandum [illegible] Fidejussor reum præstat id omne [illegible] Cur ita? [illegible] (17) Meam, & ita post Accursium legendum putat Ant. Fab. [illegible] (18) Solvit enim, & qui reum delegat [illegible] (20) Fidejussor interdum solvere potest [illegible] (21) Fidejussor solvens [illegible] (22) Certa mandati forma excedi non potest [illegible] (25) *Al.* inerant. [illegible] (30) [illegible] (31) Quod non potest invito reo, *l.* 29. *supr. eod.* (32) Excusatus est pudor ejus [illegible] (33) Suo jure uti nemo recte prohibetur. [illegible] (35) Præstet, & ut periculum, & emolumentum [illegible] (36) *Al.* & meum. [illegible] (39) Est enim potius consilium, quam mandatum. [illegible] (40) Tibi. *Hal.* (41) Hanc & præcedentem legem explicat [illegible] (42) [illegible] (43) *Al.* venditorem *Hal.* (45) Solvens pro fidejussore, non ipsum tantum fidejussorem, sed & ipsum reum principalem obligatum habet. (46) Ratihabitio non est necessaria, ubi præcessit mandatum. (47) Qui pro fidejussore creditori solvit procurator, potest id a fidejussore repetere. [illegible] (48) *Al.* sed fidejussor. (49) Ratihabitio [illegible] (50) Frumentum Africanum [illegible] (51) Ex justa ratione [illegible] (52) Consequetur. *Hal.* (53) Fidejussor a reo plus petere non potest, quam posset ipse creditor a reo. [illegible] (55) Solvens ante diem procurator, neque ante diem mandati agere, neque solutum repetere potest. (56) Repetere. *Hal.* (57) Solvendo etiam id, quod minimum sit, liberatur generis debitor [illegible] (59) [illegible] (61) Fidejussor solvens pro aliquo mandato alterius, utrumque, hoc est, & mandatorem, & reum ipsum principalem, obligatum habet. (62) Vid. [illegible] (63) Servi mandantis se emi, mandatum nullum est. [illegible] (65) Affectus ratio in bonæ fidei judiciis habetur [illegible] (66) Ideoque [illegible] De interesse affectionis, vid. [illegible] quod inter.

Quod si de suit (1) nommie emptor pretium dedeile (neque enim alitet iudicio vanditi libarari potest), quæri solet, an otiliter de peculio agere possit? Et verius & utilius videtor, Prætorem de hujusmodi contractibos servorom non cogitasse, quo se ipsi mala (2) ratione dominis auferunt (3). §. 1. Si liber homo bona fide serviens, tedimi sa mandavaris, idque nummis emptoris factum sit, contraria mandati actione agi posse constat, ut tamen actiones præstentur, qoas habet amptor adversus vanditorem: finge, non manumisisse liberam personam emptorem.

De rebus reddendis a procuratore.

55. IDEM lib. 1. Responsorom.

PRocuratot, qoi (4) non tas inclusas subtraxit, sed traditas non raddidit, judicio mandati, non furti (5), tenatur.

De mandatore conveniendo. 1. De fidejussore, qui pecuniam debitam publice deposuit. 2. De bona fide. De instauratione mandati. 3. De promissione salaris incerti. 4. De sumptibus a procuratore factis.

56. IDEM lib. 3. Responsorum.

QUi mutuam pecuniam dari mandavit, omisso reo promittendi, & pignoribes non distractis, eligi (6) potast (7): quod uti liceat, si (8) literis exprimatur, distractis quoque pignoribus, ad aum creditoe radire poterit (9): atenim quæ dobitationis (10) tollendæ causa contractibus inferuntur, jura commane (11) non lædont. §. 1. Fidejossor, qui pecuniam in jure obtulit (12), & propter ætatem ajus, qui petebat, obsignavit (13), ac publica depoluit, confestim agare mandati (14) potest.

§. 2. Non ideo minus omnis temporis bonam fidem explorari oportet, qood dominus post annos qoinque provincia reversos (15), moe Reipobl. causa profecturus, non acceptis rationibos mandatum instauraearie (16): cum igitur ad officium procoratoris pertinuerit, quidquid (17) ee prima negotiorum gestorum administrationa debuit, ad secundam retionem transferra, secundi temporis causa priorem litem suscipier. §. 3. Salarium incertæ (18) pollicitationie neque (19) extra ordinem recte petitur, neque judicio mandati, ut salarium tibi constituet. §. 4. Sumptus (20) bona fide necessario factos, etsi (21) negotio finem (22) adhibere procurator non potoit, judicio mandati restitui necassa est.

De morte mandatarii.

57. IDEM lib. 10. Responsorum.

MAndatum distrahendorum (23) servorum, defuncto, qui mandatum suscepit, intercidisse constitit (24): quoniam tamen heredes ejus arrore lapsi, non aoimo furandi, sed exsequendi, quod defunctus suæ curæ fecerat, servos vendiderant, eos ab emptoribos osucaptos videri placoit: sed venaliciarium (25) ex provincia reversum, Publiciana (26) actinne non otiliter (27) actarum, cum exceptio (28) justi dominii causa cognita detor, neque oporteat eom, qui certi hominis fidam elegit, ob errorem aut imparitiam heredum, adfici damuo.

De morte mandantis, de negotiis hereditariis. 1. An decretum Prætoris noceat creditori absenti.

58. PAULUS lib. 4. Quæstionom.

SI præcedente mandato Titium defenderas, quamvis mortoo eo, anm hoc iguorarea, [ego] puto mandati actionem adversus heredam Titii competere, quia *mandatum morte mandatoris, non (29) etiam mandati actio solvitur*. Quod si sine mandato defensionem suscepisti, negotiam quodammodo defuncti gerere institueras, [&] quemadmodom, si ilium liberasses, competeret tibi negotiorum gestorum actio, ita potest dici, & heredem eius eadem actione teneri. §. 1. Lucius Titios creditori suo mandatorem (30) dadit, deinda defuncto debitore, majore (31) parte creditorum consentiente (32), a Prætore dacretum ast, ut portionem creditores ab haradibus ferant, absente eo creditore, apud quem mandator exstiterat (33): Quero, si mandator conveniator, an eandem habeas aaceptionem, qoam heres debitorie? Raspoodi: Si præsens apud Prætorem ipse quoqne consensit, pactus (34) videtur justa ea causa: eaqua exceptio & fidejussori danda esset, & mandatori: sed cum proponas eum afuisse, ioiquum est aoferri ei electionem, sicut pignus (35), aut privilegium, qui potuit præsens id ipsum proclamare, nec desiderare decratum Prætoris: nec enim, si quis dixerit somnovendum creditorem, heredi consulitur, sed mandatori vel fidejussori, quibus mandati judicio eandem partem præstaturue est: plane si ab herede partem accepisset, an in reliquum permittendum esset cradisori fidejussorem coovenire, dubitatom est? sed videbitur consentire decreto, conveniendo heredem.

De eo, qui stipulatur mandare alterius. 1. De fidejussore emente rem pignoratam. 2. De die adjecto in mandato. 3. De pluribus mandatoribus. 4. De pignore evicto. 5. De die adjecto in mandato. De morte rei. 6. De cautione idonea.

59. IDEM lib. 4. Responsorom.

SI mandatu Titii Calparnius pecuniam, quam Titius credebat, stipulatus esset, non donandi (36) animo, mandati judicio eum ab hereda Titii posse conveniri, ot actionee (37) suas præstet. † Idem est & si eeacta est a Calpurnio pecunia (38).

§. 1. Paulus respondit, fidejussorem, qoi rem pignoris jure obligatam a crediture emit (39), mandati judicio conventom ab herede debitoris, ablato (40) omni debito restituere com fructibus (41) cogendam; neqoe (42) habendum similem eetraneo emptori: cum in omni contractu bonam (43) fidem præstara debeat. §. 2. Paulus respondit, die (44) edjecto in maodato, intra quem præstaturum se Lucius Titius scripsit, non esse impedimeotu, qoo minus (45) etiam post eum diam conveniri mandati judicio possit. §. 3. Paolus respondit, unum ex mandatoribus (46) in solidum eligi posse, etiamsi non sit concessum in mandato: post (47) condemnationem autam in duorum personam collatom, necessario ee causa jodicati singulos pro parte (48) dimidia conveniri possa, & debere.

§. 4. Creditor (49) pignus vendidit, quæro, an si evicta sit possessio emptori, regressum creditor ad mandatorem habere possit? Et ao intersit, creditoris jure (50) vendideris, an communi jure (51) promiserit? Paulus respondit, si creditor ee pretio pignorum debitum consecuturus (52) non sit, mandatorem liberum non videri. Ex hoc responso apparet, si evictiooie (53) nomine non teneator, proficere eam rem ad liberationem.

§. 5. *Ille illi salutem. Mando tibi, ut Blæsio Severo adfini meo obligata credas, sub pignore illo [& illo], in quam pecuniam, & quidquid usurarum nomine accesserit, indemnem rationem tuam me esse ex causa mandati* (54) *in eum diem, quoad vixerit Blæsius Severus, præstaturum*, postea sæpe conventus mandator, non respondit: Quæro an morte debitoris liberatus sit? Paulus respondit, mandati obligationem perpetuam (55) essa, licet in mandato adjectom videatur, *indemnem rationem tuam esse ex causa mandati, in eum diem, quoad vixerit Blæsius Severus, præstaturum*.

§. 6. Paulus respondit, non videri mandati conditione (56) paritum, cum in mandato adjectum sit, *ut idonea* (57) *cautio a debitore exigeretur*, si (58) neque fidejussor (59), naque pignora accepta sint.

Si mandator appellaverit. 1. De mandatore, qui pro alio, non tamen ejus causa, promisit. 2. De duobus mandatariis. 3. De exhibitione uxoris 4. De libera administratione concessa.

60. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

CReditor (60) mandatorem convenit, is condemnatus, provocavit. Quærendum est, an manente appellatione debitor a creditore cooveniri potest? Respondi (61), possa.

§. 1. Ad eum, qui uxorem ducturus arat, literas fecit tales: *Titius Sejo salutem. Semproniam pertinere ad animum meam cognovisti: ideoque cum ex voto meo nuptura tibi sit, velim certus sis, secundum dignitatem tuam contrahere te matrimonium: & quamvis idonee repromissuram tibi Titiam matrem puellæ dotem sciam, tamen & ipse, quo magis consilium animum tuum domus* (62) *meæ, fidem* (63) *meam interponere non dubito: Quare scias quodcunque ab ea ex hac causa stipulatus fueris, id me mea fide esse jussisse, salvum te habiturum:* Atque ita Titia, quæ neque Titio mandaverat, neque ratum habuerat, quod scripserat, dotem Sejo promisit: Quæro, si heres Titii ex caosa mandati præstiterit, an actione mandati haredem Titiæ coneenire potest? Respondi, secundum ea, quæ proponontur, non (64) posse. Itam quæsitum est, an nec negotiorum gestorom? Respondi, nec hoc nomine jure agare posse: palam enim facere Titiam, non (65) tam Titiæ oomine, qoam quod consultom vallet (66), mandasse. Itam, si maritus adversus mandatorem ageret, an aliqua exceptione summoveatur? Respondi, nihil proponi, cur summoveendus sis. §. 2. Duobus quis mandavit negotiorum administrationem: quæsitum est, an unusquisque

[illegible]

que mandati judicio in solidum teneatur? Respondi, unumquemque (1) pro solido conveniri debere: dummodo ab utroque non amplius debitu exigatur. §. 3. Si juret (2) maritum, & socerum, id actum esset vel tacito (3) intellectu, ut onus exhibendæ (4) uxoris ad maritum rediret, præstante patre dotis usuras, nullam actionem superfore ad recipiendum, quod negetur consumptum (5): quod si pater puellæ exhibitionem mandasse se doceat, actionem mandati competere. §. 4. Lucius Titius fratris filio (6) commisit rerum suarum administrationem ita: [illegible] id est, *Seio filio suo S. Ego quidem secundum (7) naturam esse existimo pro patre, & patris filius negotiari sine aliqua concessionis inquisitione: si autem necessitas alicujus talis erit, concedo tibi de omnibus meis (8), ut (9) vis (10), negotiari, sive vendere vis, sive pacisci, sive emere, sive quodcunque operari; ut domino omnium meorum, me omnia firma esse a te facta existimante, & non contrarium dicente tibi ad ullam operationem.* Quæsitum est, si quid non administrandi animo, sed (11) fraudulenter alienasset vel mandasset, an valeret? Respondi, eum, de quo quæreretur, plene quidem, sed quatenus res ex fide (12) agenda esset, mandasse. † Item quæro, an cum Seius magistratu functus, debitor extitisset, Lucius Titius eo nomine conveniri possit vel res ejus obligatæ essent, propter verba epistolæ suprascripta? Respondi, neque conveniri posse, neque res obligatas esse.

Si filiusfamilias mandetur.

61. PAULUS lib. 2. ad Neratium.

QUod filiusfamilias, ut peteret mandavi, emancipatus exegit: de peculio (13) intra annum utiliter agam. Paulus: Sed & cum filio agendum est.

De literis, quibus declaratur commune futurum, quod ex eventu litis pervenerit. 1. Si is, cui mandatum est, ut fidejubeat, mandaverit.

62. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

CUm controversia esset de hereditate defunctæ, inter scriptum heredem, & patruum Mævium, & amitas, Mævius, literis ad sorores suas factis (14), declaravit *commune futurum, quidquid ad eum ex (15) eventu litis hereditariæ pervenisset*: neque stipulatio (16) literas secuta est: Quæsitum est, cum transegerit idem Mævius cum scripto herede, ita ut prædia, & aliæ quædam res ex ea transactione ad eum pervenirent, an (17) ex literis suis possit a sororibus conveniri? Respondit, posse. §. 1. Mandavi in hæc verba, *Lucius Titius Gajo suo salutem, peto, & mando tibi, ut fidem dicas (18) pro Publio Mævio apud Sempronium: quæque a Publio soluta tibi non fuerint, me repræstaturum, hac epistola, manu mea scripta, notum tibi facio*: quæro, si non fidejussisset (19), sed (20) mandasset creditori, & alias egisset, quam [quod] ei mandatum esset, an actione mandati teneretur? Respondit [teneri] (21).

TIT. II.

PRO (22) SOCIO.

Quibus modis societas contrahitur. 1. De societate omnium bonorum.

1. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SOcietas coiri potest vel in perpetuum (23), id est, dum vivunt (24), vel ad (25) tempus, vel ex tempore, vel sub (26) conditione. §. 1. In (27) societate omnium bonorum omnes (28) res, quæ coeuntium sunt, continuo communicantur (29).

2. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

QUia, licet (30) specialiter traditio non interveniat, tacita (31) tamen creditur intervenire.

2. De justa hereditate. 3. De dolo.

3. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

EA vero, quæ in nominibus (32) erunt, manent in suo statu (33), sed actiones invicem præstare debent. §. 1. Cum specialiter omnium (34) bonorum societas coita est, tunc & hereditas (35), & legatum, & quod donatum est, aut quaqua ratione adquisitum, communioni adquiretur. §. 2. De illo quæritur, si ita societas (36), *ut si (37) qua justa hereditas alterutri obvenerit, communis sit*: quæ *justa hereditas*? utrum quæ jure legitimo (38) obvenit, an etiam ea, quæ testamento? Et probabilius est, ad legitimam hereditatem tantum (39) hoc pertinere. §. 3. Societas, si dolo (40) malo, aut fraudandi causa coita sit, ipso jure nullius momenti est: quia fides bona contraria (41) est fraudi, & dolo.

Quibus modis contrahitur, 1. Vel dissolvitur societas.

4. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

SOcietatem (42) coire & re (43), & verbis (44) & per nuncium (45) posse nos, dubium non est. §. 1. Dissociamur renunciatione (46), morte (47), capitis minutione (48), & egestate (49).

Quarum rerum contrahitur. 1. De his, qui non sunt æquis facultatibus. 2. De donatione.

5. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SOcietates (50) contrahuntur sive universorum (51) bonorum, sive negotiationis (52) alicujus, sive vectigalis (53), sive etiam rei (54) unius (5). §. 1. Societas autem coiri potest, & valet etiam inter eos, qui (56) non sunt æquis facultatibus, cum plerumque pauperior (57) opera (58) suppleat, quantum ei per comparationem patrimonii deest. §. 2. Donationis causa societas recte non (59) contrahitur (60).

De partibus lucri & damni.

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI societatem [mecum] coieris, ea conditione (61), *ut partes societatis constitueres*, ad boni viri arbitrium ea res redigenda est: & conveniens (62) est viri boni arbitrio, ut non utique ex æquis partibus socii simus, veluti si (63) alter plus operæ, industriæ, pecuniæ in societatem collaturus sit.

De societate simpliciter contracta.

7. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

COiri (64) societatem & (65) simpliciter (66) licet: & si non fuerit distinctum (67), videtur coita esse universorum, quæ ex quæstu (68) veniunt,

[illegible]

veniunt, hoc est, si (1) quod lucrum ex emptione, venditione, locatione, conductione descendit.

De quæstu.

8. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

(Quæstus enim intelligitur, qui ex opera (2) cujusque descendit.)

9. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

NEc adjecit Sabinus, *hereditatem* (3), *vel legatum vel donationes mortis causa sive non mortis causa*: Fortassis hæc ideo, quia (4) non sine causa obveniunt, sed ob (5) meritum (6) aliquod accedunt.

10. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

ET quia plerunque vel a parente vel a liberto, quasi (7) debitum nobis hereditas obvenit.

11. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

ET ita de hereditate, legato, donatione, Quintus Mucius scribit.

12. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SEd nec æs (8) alienum, nisi quod ex quæstu pendebit, veniet in rationem societatis.

De lucro.

13. IDEM lib. 32. ad Edictum.

SEd & si adjiciatur, *ut & quæstus* (9) *& lucri socii sint*, verum est, non ad aliud lucrum, quam quod ex quæstu venit, hanc quoque adjectionem pertinere.

De pacto, ne res dividatur, aut ne abeatur a societate.

14. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

SI convenerit inter socios, *ne* (10) *intra certum tempus communis res dividatur*, non videtur convenisse, ne societate abeatur. Quid tamen, si hoc convenit, *ne* (11) *abeatur*? an valeat? Eleganter Pomponius scripsit, frustra hoc convenire: nam etsi non convenit, si tamen intempestive (12) renuncietur societati, esse pro socio actionem: sed etsi convenit, *ne* (13) *intra certum tempus societate abeatur*, & ante tempus renuncietur, potest rationem habere renunciatio, nec (14) tenebitur pro socio, qui ideo renunciavit, quia conditio (15) quædam, qua societas erat coita, ei non præstatur: aut quid, si ita [injuriosus (16) &] damnosus socius sit, ut non expediat eum pati?

15. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

VEl quod (17) ea re frui non liceat, cujus gratia negotiatio suscepta sit?

1. *Jus excipiendi transit contra singularem successorem*, *h. d. cum princ. l. seq.* Bartol.

16. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

IDemque erit dicendum, si (18) socius renunciaverit societati, qui Reipublicæ (19) causa diu, & invitus sit abfuturus, quamvis nonnunquam ei objici possit, *quia potuit & per alium societatem administrare vel socio committere*: sed hoc non alias, nisi valde sit idoneus socius, aut facilis (20) absenti etiam per alium societatis administratio. §. 1. Qui igitur paciscitur, *ne dividat* (21), nisi aliqua justa (22) ratio intercedat, nec (23) vendere poterit, nec alia (24) ratione efficiet, ut dividatur: Et (25) sane potest dici venditionem quidem non impediri, sed exceptionem (26) adversus emptorem locum habere, si ante dividat, quam divideret is, qui vendidit.

1. *Si renuncietur absenti*. 2. *Pactum de renunciatione.*

17. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SEd & socius, qui alienaverit, contra pactionem accipit (27), committit, & tenetur societatis, aut (28) communi dividundo judicio. §. 1. Si (29) absenti renunciata societas sit, quoad (30) is sciret, quod is adquisivit, qui renunciavit, in commune redigi: detrimentum autem solius ejus esse, qui renunciaverit: sed quod absens adquisiit, ad (31) solum eum pertinere; detrimentum ab eo factum, commune esse. §. 2. In societate autem coeunda, nihil attinet de renunciatione cavere [eumdem], quia ipso (32) jure societatis intempestiva (33) renunciatio in æstimationem venit.

De renunciatione societatis a servo contractæ.

18. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI servus societatem coierit, non (34) sufficiet, si jubeatur a domino servus abire a societate: sed socio renunciandum est.

De socio socii. De servo præposito societati, de compensatione lucri & damni.

19. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

QUI admittitur socius, ei (35) tantum socius est, qui admisit, & recte: cum enim societas consensu (36) contrahatur, socius mihi esse non potest, quem ego socium esse nolui: Quid ergo, si socius meus eum admisit? Ei soli socius est:

20. IDEM lib. 31. ad Edictum.

NAm socii (37) mei socius, meus socius non est (38):

21. IDEM lib. 30. ad Sabinum.

ET quidquid fuerit de societate nostra consecutus, cum illo, qui eum adsumpsit, communicabit: nos [ei] cum eo non communicabimus: sed factum ejus præstabitur societati, id est, aget socius, & societati præstabit, quod fuerit consecutus.

22. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

EX contrario factum quoque sociorum debet ei præstare, sicuti suum, quia ipse adversus eos habet actionem. Item certum est, nihil vetare, prius [quam] inter eum, qui admiserit, & eum, qui admissus fuerit, societatis judicio agi, quam agi incipiat inter ceteros, & eum, qui (39) admiserit.

1. *Qui tenetur ratione culpæ, non liberatur cedendo actionem; & lucrum contingens ex industria, non compensatur cum damno contingente ex culpa*. Bald.

23. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

DE illo Pomponius dubitat, utrum actionem eum mandare sociis sufficit, ut, si facere ille non possit, nihil ultra sociis præstet: an vero indemnes eos præstare debeat: & puto, omnimodo (40) eum teneri ejus nomine, quem ipse solus admisit, quia difficile est negare, culpa ipsius admissum. §. 1. Idem quærit, an (41) commodum, quod propter admissum socium accessit, compensari cum damno, quod culpa præbuit, debeat: Et ait, compensandum: Quod non (42) est verum (43). Nam & Marcellus lib. VI. Digestorum scribit, si servus unius ex sociis, societati a domino præpositus, negligenter (44) versatus sit, dominum societati, qui præposuerit, præstiturum: nec compensandum commodum, quod per servum (45) societati accessit, cum damno: Et ita Divum Marcum pronunciasse: nec (46) posse dici (47) socio, *abstine commodo, quod per servum accessit [si] damnum* (48) *petis* (49).

24. IDEM lib. 31. ad Edictum.

PLane si ambo socii servum alterius præposuerint, non tenebitur dominus ejus nomine, nisi dumtaxat de peculio (50): commune (51) enim periculum esse oportet, cum ambo eum præponemus (52).

25. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

NOn ob eam rem minus ad periculum socii pertinet, quod negligentia (53) ejus periisset, quod in plerisque aliis industria ejus societas aucta fuisset: Et hoc ex appellatione Imperator pronunciavit.

26. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

ET ideo, si socius quædam negligenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum negligentia, ut Marcellus lib. VI. Digestorum scripsit.

De ære alieno.

27. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

OMne æs alienum (54), quod manente societate contractum (55) est; de communi solvendum est (56): licet, posteaquam societas distracta est, solutum sit (57): igitur & si sub conditione promiserat (58), &, distracta societate, conditio extitit, ex communi solvendum est: ideoque si interim societas dirimatur, cautiones (59) interponendæ sunt.

28. IDEM lib. 60. ad Edictum.

SI socii sumus, & unus ex die pecuniam debeat (60), & dividatur (61) societas, non debet hoc deducere socius, quemadmodum præsens debet, sed omnes dividere, & cavere (62), *cum dies venerit defensum iri socium*.

De partibus lucri & damni.

29. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

SI non fuerint partes (63) societati adjectæ, [illegible] (64) eas esse constat (65). Si vero placuerit, ut quis duas partes vel tres habeat, alius unam, an valeat? Placet valere, [illegible] aliquid plus con-

[illegible]

contulit societati vel pecuniæ, vel operæ, vel cujuscunque alterius rei [causa]. §. 1. Ita coiri societatem posse, ut nullius partem (1) damni (2) alter sentiat, lucrum vero commune sit, Cassius putat: Quod ita (3) demum valebit [ut & Sabinus scribit (4)] si tanti sit opera, quanti damnum est: plerumque enim tanta est industria socii, ut (5) plus societati conferat, quam pecunia: Item si solus naviget, si solus peregrinetur, periculo (6) subeat solus. §. 2. Aristo refert, Cassium respondisse, societatem (7) talem coiri non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret: & hanc societatem leoninam (8) solitum appellare: Et nos consentimus, talem societatem nullam esse, ut alter lucrum sentiret, alter vero nullum lucrum, sed damnum sentiret. Iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum, non (9) etiam lucrum spectet (10).

Lucrum dicitur deducto damno, & damnum dicitur deducto lucro. Bald.

30. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

MUcius lib. XIV. scribit, non posse societatem coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat. Servius in notatis Mucii ait, nec posse societatem ita contrahi; neque (11) enim lucrum intelligitur, nisi omni damno (12) deducto (13); neque damnum, nisi omni lucro deducto: Sed potest coiri societas ita, ut ejus lucri, quod reliquum in societate sit, omni damno deducto, pars alia feratur: & ejus damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.

De actione pro socio, & judiciis divisoriis.

31. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

UT sit pro socio actio, societatem intercedere oportet: nec enim sufficit, rem esse communem, nisi societas intercedit: Communiter autem res agi potest etiam citra (14) societatem: [ut] puta cum non affectione societatis incidimus in communionem, ut evenit in re duobus legata: item (15) si a duobus simul empta res sit: aut si hereditas vel donatio communiter nobis obvenit: aut si a duobus separatim emimus partes eorum, non socii futuri.

32. IDEM lib. 2. ad Edictum.

NAm cum (16) tractatu (17) habito societas coita est, pro socio actio est: cum sine tractatu, in re ipsa & negotio communiter gestum videtur:

33. IDEM lib. 31. ad Edictum.

UT in conductionibus publicorum (18), item in emptionibus: nam qui nolunt inter se contendere, solent per nuncium rem emere in commune: Quod a societate longe remotum est, & ideo, societate sine tutoris auctoritate coita, pupillus non (19) tenetur: attamen (20) communiter gesto tenetur.

34. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

QUibus casibus, si quid forte unus in eam rem impenderit, sive fructus mercedesve unus perceperit, vel deteriorem fecerit rem, non societatis judicio locus est: sed inter coheredes quidem familiæ erciscundæ judicio agitur: inter ceteros, communi dividundo. † Inter (21) eos quoque, quibus hereditario jure communis res est, posse & communi dividundo agi.

De heredibus.

35. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

NEmo potest societatem heredi (22) suo sic parere (23), ut ipse heres socius sit. † In heredem (24) autem socii proponitur actio, ut (25) bonam fidem præstet;

36. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

ET acti etiam culpam (26), quam is præstaret, in cujus locum successit, licet (27) socius (non) sit.

37. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

PLane si hi, qui sociis heredes extiterint, animum inierint (28) societatis in ea hereditate novo consensu; quod postea gesserint, efficitur, ut in pro socio actionem deducatur.

Cautiones de futuro damno, vel lucro. 1. De impensis & fructibus.

38. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

PRo socio arbiter (29) prospicere (30) debet cautionibus (31) in futuro damno vel lucro pendente ex ea societate: Quod Sabinus in (32) omnibus bonæ fidei judiciis existimavit: sive generalia (33) sunt, veluti pro socio, negotiorum gestorum, tutelæ: sive specialia, veluti mandati, commodati, depositi.

§. 1. Si tecum societas (34) mihi sit, & res ex societate communes quam impensam (35) in eas fecero, quosque fructus ex his rebus ceperis, vel pro socio, vel communi dividundo (36), me consecuturum; & altera actione alteram tolli (37) Proculus ait.

39. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI fundus mihi tecum communis sit, & in eum mortuum intuleris, agam (38) tecum pro socio (39).

De herede.

40. IDEM lib. 17. ad Sabinum.

HEres socii, quamvis (40) socius non est, tamen ea, quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem explicari debent (41): in quibus (42) dolus (43) ejus admitti potest (44).

De stipulatione pœnali.

41. ULPIANUS lib. 20. ad Edictum.

SI quis a socio pœnam (45) stipulatus sit, pro socio non aget, si (46) tantundem in pœnam sit, quantum ejus interfuit.

42. IDEM lib. 45. ad Sabinum.

QUod si ex stipulatu (47) eam consecutus sit, postea pro socio agendo, hoc minus accipiet, pœna ei (48) in sortem imputata.

De concursu actionis pro socio, & communi dividundo.

43. IDEM lib. 28. ad Edictum.

SI actum sit communi dividundo (49), non tollitur pro socio actio, quoniam (50) pro socio & nominum (51) rationem habet (52) & adjudicationem non admittit (53): sed si postea pro socio agatur, hoc minus ex ea actione consequitur, quam ex prima actione consecutus est.

De re vendenda data.

44. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SI margarita tibi vendenda dedero, ut, *si ea decem vendidisses, redderes mihi decem: si pluris, quod excedit, tu haberes*, mihi videtur, si (54) animo (55) contrahendæ (56) societatis id actum sit, pro socio esse actionem: si minus, præscriptis verbis (57).

45. IDEM lib. 30. ad Sabinum.

REi communis nomine cum socio furti (58) agi potest, si per fallaciam dolove malo amovit, vel rem communem celandi animo contrectet: sed (59) & pro socio actione obstrictus est: nec (60) altera actio alteram tollet (61): Idemque in omnibus bonæ fidei judiciis dicendum est.

46. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

IDem est & (62) in colono (63), & in eo, qui negotia gerit (64), & qui mandatum nostrum exequitur, & in tutore (65).

1. De damno dato in re communi.

47. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

SEd si ex causa furtiva condixero, cessabit pro socio actio, nisi si pluris mea intersit. §. 1. Si damnum (66) in re communi socius dedit, Aquilia (67) teneri eum, & Celsus, & Julianus, & Pomponius scribunt:

48. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SEd nihilominus & pro socio tenetur,

49. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SI hoc facto societatem læsit: si verbi gratia negotiatorem servum vulneraverit, vel occidit (68).

50. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SEd actione pro socio consequitur, ut altera (69) actione contentus esse debeat, quia utraque actio ad rei persecutionem respicit: non, ut furti, ad pœnam duntaxat.

De furto. 1. De plagio.

51. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

MErito autem adjectum est (70), *ita demum furti actionem (71) esse (72), si per fallaciam & dolo malo amovit*

(1) Ut nullam partem. *Hal.* (2) Pecunia ab alio socio collata, et si ea pereat, socio non tenentur [illegible]

vus (1): quia, cum sua dolo malo fecit, furti non tenetur: & sane plerumque credendum est, eum (2), qui partis dominus est, jure potius suo [se] uti, quam furti consilium inire. §. 1. Et ideo videbimus, an Favia (3) teneatur? Et ratio (4) quidem facit, ne teneatur: verum, si plagium fecit (5), vel suppressit, Favia teneri (6).

Si is, qui mandavit alteri, ut emeret, & sibi partem cederet, ipse emit. 1. De bona fide. 2. De dolo, culpa, & casu fortuito. 5. De argentariis sociis. 6. De fratribus parentum hereditates indivisas habentibus. 7. De sociis, quorum unus pecuniam, alter operam contulit. 8. De fratribus sociis. 9. De morte socii. 10. De refectione communis insulæ. 11. De societate ad emendum. 12. De refectione rei communis. 13. De usu rei communis. 14. De pluribus societatibus inter eosdem. 15. De sumptibus. 16. De societate omnium bonorum. De delictis.

52. IDEM lib. 31. ad Edictum.

CUm duobus (7) vicinis fundus [conjunctus] venalis esset, alter ex his petit ab altero, *ut eum fundum emeret, ita ut ea pars, quæ suo fundo juncta esset, sibi cederetur:* mox ipse eum fundum, ignorante vicino, emit. Quæritur, an aliquam actionem cum eo vicinus habeat? Julianus scripsit, implicitam (8) esse facti quæstionem (9): nam si hoc solum actum est, *ut fundum Lucii Titii vicinus emeret & mecum communicaret*, adversus me, qui emi, nullam actionem vicino competere: si vero id actum est, ut quasi commune negotium gereretur (10), societatis judicio tenebor, ut tibi, deducta parte (11), quam mandaveram, reliquas partes præstem. §. 1. Venit autem in hoc judicium pro socio bona fides (12). §. 2. Utrum ergo tantum dolum, an etiam culpam (13), præstare socium oporteat, *quæritur?* Et Celsus lib. VII. Digestorum ita scripsit, Socios inter se dolum (14) & culpam præstare oportet: Si (15) in coeunda societate (inquit) artem (16) operamve pollicitus est alter, veluti cum pecus in commune pascendum, aut agrum politori (17) damus in commune quærendis (18) fructibus: nimirum ibi etiam (19) culpa præstanda est: pretium enim operæ artis (20) est velamentum (21). Quod si, rei communi socius nocuit, magis admittit, culpam quoque venire.

§. 3. Damna (22), quæ imprudentibus (23) accidunt, hoc est, damna fatalia, socii non coguntur præstare: Ideoque si pecus æstimatum datum sit, & id latrocinio aut incendio perierit, commune damnum est, si nihil dolo aut culpa acciderit [ejus, qui æstimatum pecus acceperit]: Quod si a furibus (24) subreptum sit, proprium ejus detrimentum est: quia custodiam præstare debuit, qui æstimatum accepit. Hæc vera sunt, & pro socio erit actio; si modo societatis contrahendæ causa pascenda data sunt, quamvis æstimata.

§. 4. Quidam (25) sagariam (26) negotiationem (27) coierunt, alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit, [suamque] pecuniam perdidit: servi ejus vulnerati sunt, resque proprias perdidit: Dicit Julianus damnum esse (28) commune, ideoque actione pro socio damni partem dimidiam agnoscere debere, tam pecuniæ, quam rerum cæterarum, quas secum non tulisset socius, nisi ad merces communi (29) nomine comparandas proficisceretur: Sed & si quid in medicos impensum est, pro parte socium agnoscere debere, rectissime Julianus probat: Proinde & si naufragio quid perit, cum non alias merces, quam navi, solerent (30) advehi, damnum ambo sentient, nam sicuti (31) lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contingit. §. 5. [Cum] duo erant argentarii socii, alter eorum aliquid separatim (32) quæsierat, & lucri (33) senserat: *quærebatur*, an commune esse lucrum oporteret? Et Imperator Severus Flavio Felici in hæc verba rescripsit: *Etiam si maxime argentaria societas inita est, quod quisque tamen (34) socius non ex argentaria causa quæsiit, id ad communionem non pertinere, exploratі juris est*. §. 6. Papinianus quoque lib. III. Responsorum ait: Si fratres (35) parentium indivisas (36) hereditates ideo retinuerunt (37), *ut emolumentum ac damnum in (38) his commune sentirent*, quod aliunde (39) quæsierint, in commune non redigetur. §. 7. Item ex facto consultum respondisse se, ait lib. III. Responsorum: Inter Flavium Victorem (40) & Vellicum Asianum placuerat (41), *ut, locis emptis pecunia Victoris monumenta fierent opera & peritia Asiani: quibus distractis pecuniam Victor cum certa quantitate reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in societatem contulit:* Erit pro socio (42) actio.

§. 8. Idem Papinianus eodem libro ait (43), si inter fratres voluntarium consortium (44) initum fuerit, & stipendia (45), cæteraque salaria in commune redigi judicio societatis: quamvis filius emancipatus hæc non cogatur conferre fratri (inquit) in potestate manenti: quia, etsi in potestate maneret, præcipua (46) ea haberet. §. 9. Idem respondit, societatem (47) non (48) posse ultra (49) mortem porrigi: & ideo nec libertatem (50) de supremis judiciis constringere quis poterit, vel cognatum ulteriorem proximioribus præferre. §. 10. Idem respondit, Socius (51), qui cessantis (52) cessantiumve portiones insulæ restituerit (53), quamvis aut sortem cum certis usuris (54) intra quatuor menses, postquam opus refectum erit, recipere potest, exigendoque privilegio utetur, aut (55) deinceps propriam rem habebit, potest tamen pro socio agere ad hoc, ut consequatur, quod sua intererat. Finge (56) enim, malle eum magis suum consequi (57), quam dominium insulæ. Oratio (58) enim D. Marci idcirco quatuor mensibus finit certas usuras, quia post (59) quatuor dominium dedit. §. 11. Si qui societatem ad emendum (60) coierint, deinde res alterius dolo vel culpa empta non sit, pro socio esse actionem constat: Plane, si conditio sit adjecta, *si intra illum diem veniret*, & dies sine culpa socii præterierit, cessabit actio pro socio. §. 12. Item si in communem rivum reficiendum impensa facta sit, pro socio esse actionem ad recuperandum sumptum, Cassius scripsit. §. 13. Item Mela scribit, si vicini semipedes (61) inter se contulerint, ut ibi craticium (62) parietem inter se ædificarent ad onera utriusque sustinenda, deinde ædificato pariete alter in eum immitti non patiatur, pro socio agendum. † Idemque, & si aream in commune emerint, ne lumini-

(1) Sub. rem communem. (2) Adde l. 2. §. c. supr. de serv. corrupt. [illegible]

facie confusa, id est, ut solet fieri. [illegible]

minibus suis officeretur, & alteri tradita sit, nec prælet alteri, quod convanit, pro socio actionam esse. §. 14. Si plures sint inter eosdem societates coitæ, ad omnes societates sufficere (1) hoc unum (2) iudicium constat. §. 15. Si quis ex sociis propter societatem profectus sit, veluti ad merces emendas, eos dumtaxat sumptus (3) societati imputabit, qui in eam (4) pensi sunt. Viatica igitur, & meritoriorum, & stabulorum (5), jumentorum, carrulorum vecturas, vel sui, vel sarcinarum suarum gratia, vel mercium, recte imputabit. §. 16. Socium (6), universa (7) in societatem conferre debere, Neratius ait, si omnium bonorum socius sit: & ideo, sive ob injuriam sibi factam, vel ex lege Aquilia, sive ipsius sive filii corpori nocitum sit, conferre debere respondit. §. 17. Ibidem ait, socium omnium bonorum non cogi conferre, quæ ex prohibitis (8) causis adquisierit.

§. 18. Par (9) contrarium quoque apud veteres tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob injuriarum actionem damnatus præstiterit, ex communi consequatur, ut præstet? Et Atilicinus, Sabinus, Cassius responderunt, si injuria Judicis damnatus sit, consecuturum (10): si ob maleficium suum (11), ipsum tantum damnum sentire debere: Cui congruit, quod Servium respondisse, Aufidius refert, si socii bonorum fuerint, deinde unus, cum ad judicium non adesset, damnatus sit, non debere eum de communi id consequi, si vero præsens injuriam Judicis passus sit, de communi sarciendum.

53. IDEM lib. 30. ad Sabinum.

QUod autem ex (12) furto, vel ex alio maleficio quæsitum est, in societatem (13) non (14) oportere conferri palam est: quia delictorum turpis atque fœda communio est: Plane, si in medium collata sit, commune erit lucrum;

54. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

QUod enim ex maleficio contulerit socius, non aliter recipere debet, quam (15) si damnatus sit.

55. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

SI igitur ex hoc conventus fuerit, qui maleficium admisit: id, quod contulit, aut solum, aut cum pœna auferat, [solum auferret,] si mihi proponas, insciente socio eum in societatis rationem hoc contulisse: quod si sciente, etiam pœnam socium agnoscere oportet: æquum est enim, ut cujus participavit lucrum (16), participet & damnum.

56. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

NEc quicquam interest, utrum manente (17) societate præstiterit ob furtum, an dissoluta ea. † Idemque est in omnibus turpibus (18) actionibus: veluti injuriarum, vi bonorum raptorum, servi (19) corrupti, & similibus, & in omnibus pœnis pecuniariis (20), quæ ex publicis judiciis accidunt.

De re honesta, vel inhonesta.

57. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

NEc prætermittendum esse, Pomponius ait, ita demum hoc esse verum, si honestæ & licitæ rei societas coita sit: ceterum, si maleficii societas coita sit, constat, nullam esse societatem: Generaliter enim traditur, *rerum inhonestarum* (21) *nullam esse societatem* (22).

De interitu rei in societatem collatæ. 2. De emancipatione filiifam. 3. Vel alienatione servi, qui societatem contraxerat.

58. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SI id, quod quis in societatem contulit, extinctum (23) sit, videndum, an pro socio agere possit? Tractatum ita est apud Celsum lib. VII. Digestorum, ad Epistolam Cornelii Felicis: Cum tres equos haberes, & ego unum, societatem coimus, *ut accepto equo meo, quadrigam venderes, & ex pretio quartam mihi redderes*: Si igitur ante (24) venditionem (25) equus meus mortuus sit, non putare se Celsus ait, societatem manere, nec ex pretio equorum tuorum partem deberi: non enim habendæ quadrigæ (26), sed (27) vendendæ coitam societatem: ceterum si id actum dicatur, ut quadriga fieret, eaque communicaretur, tuque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubie adhuc socii sumus. §. 1. Item Celsus tractat, si pecuniam (28) contulissemus *ad mercem emendam*, & mea pecunia perisset, cui perierit ea? Et ait, si post collationem evenit, ut pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coita esset, utrique perire, utputa si pecunia, cum peregre portaretur ad mercem emendam, periit: si vero ante collationem, posteaquam eam destinasses (29), tunc perierit, nihil eo nomine consequeris, inquit, quia non societati periit. §. 2. Si filiusfamilias societatem coierit: deinde emancipatus (30) a patre fuerit, apud Julianum quæritur, an eadem societas duret? an vero alia sit, si forte post emancipationem in societatem duratum est? Julianus scripsit lib. XIV. Digestorum, eandem societatem durare (31): initium (32) enim in his contractibus inspiciendum: duabus autem actionibus agendum esse, una adversus patrem, altera adversus filium: cum patre, de eo, cujus dies ante emancipationem cessit, nam ejus temporis, quo post emancipationem societas duravit, nihil præstare patrem oportet: cum filio autem, de utroque tempore, id est, de tota societate: nam & si quid (inquit) socius filii, post emancipationem filii, dolo fecerit, ejus non patri, sed filio actio danda est. §. 3. Si servus meus societatem cum Titio coierit, & alienatus in eadem permanserit, potest dici, alienatione servi & priorem societatem finitam, & ex integro alteram inchoatam, atque ideo & mihi, & emptori, actionem pro socio competere: item tam adversus me [quam adversus emptorem], ex his causis, quæ ante alienationem inciderant, dandam actionem, ex reliquis, adversus emptorem solum.

De morte socii. 1. De eo, quod socius male perdidit. De dolo.

59. POMPONIUS lib. 12. ad Sabinum.

ADeo morte (33) socii solvitur societas, ut nec (34) ab initio pacisci (35) possimus, *ut heres [etiam] succedat societati*. Hæc [ita] in privatis societatibus ait: in societate vectigalium nihilominus manet societas (36), & post mortem alicujus: sed (37) ita demum, si pars defuncti ad personam heredis ejus adscripta sit, ut heredi quoque conferri oporteat: quod (38) ipsum ex causa æstimandum est: Quid enim, si is mortuus sit, propter cujus operam maxime societas coita sit? aut sine quo societas administrari non possit?

§. 1. Quod in alea (39) aut adulterio perdiderit socius, ex medio non est laturus (40): si quid vero dolo nostro socius damni ceperit, a nobis repetat (41).

De usuris, & eo, quod interest. 1. Quæ communicantur, vel non.

60. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

SOcium (42), qui in eo, quod ex societate lucri faceret (43), reddendo moram adhibuit, cum ea (44) pecunia ipse usus sit, usuras quoque [eum] præstare debere, Labeo ait, sed (45) non quasi usuras (46), sed quod socii interfit, moram eum non adhibuisse (47): sed si aut usus ea pecunia non sit, aut moram non fecerit, contra esse. Item post mortem socii nullam talem æstimationem ex facto heredis faciendam; quia morte (48) socii dirimitur societas. §. 1. Socius, cum resisteret communibus [servis] venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus (49) est: impensam, quam in curando se fecerit, non (50) consecuturum pro socio actione, Labeo ait: quia id non (51) in (52) societatem, quamvis propter (53) societatem, impensum sit, sicuti si (54) propter societatem eum heredem quis instituere desisset, aut legatum prætermisisset, aut patrimonium suum negligentius administrasset; nam nec compendium, quod propter (55) societatem ei contigisset, veniret in medium, veluti si propter (56) societatem heres fuisset institutus, aut quid ei donatum esset:

(1) Uno judicio [illegible] plurium nomine societatis agi potest. (2) L. 29. §. 1. supr. fam. [illegible] (3) Impensas judicio societatis consequitur a socio socius. (4) Hoc in socio [illegible] fallit. [illegible] Rolandum a Valle [illegible] (5) [illegible] Universorum bonorum scilicet idque expressim [illegible] (6) Socius omnium bonorum societati conferet universa, etiam ea, quæ ex injuriarum actione veniunt, & quæ sunt ex lege Aquilia [illegible] corpori nocitum sit [illegible] ex prohibitis causis adquisivit [illegible] (8) [illegible] (9) Socio, vel injuriarum, vel quod ad judicium non adfuisset [illegible] (10) Hinc constat [illegible] contingere [illegible] (11) [illegible] (12) Socius adquisita ex furto, vel maleficio socio non communicat [illegible] (13) [illegible] (14) [illegible] (15) [illegible] (16) Lucrum qui sentit, idem & damnum participare debet [illegible] (17) Vid. [illegible] (18) Famosis & turpes actiones [illegible] (19) Corrupti servi actio famosa [illegible] (20) Possumus enim vel civiliter vel criminaliter agere ex publico judicio [illegible] (21) Inhonestarum rerum nulla societas est. Seneca [illegible] de benef. [illegible] (22) [illegible] (23) [illegible] (24) Si res perit, antequam coita societas sit [illegible] (25) [illegible] (26) [illegible] (27) Habendæ & vendendæ quadrigæ discrimen [illegible] (28) [illegible] (29) [illegible]

parum abest, & modicum a sua perfectione distet. Ut liber nondum claviculatus [illegible] (30) Emancipatione [illegible] (31) Vid. [illegible] (32) [illegible]

[illegible]

61. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

SEcundum Julianum (1) tamen, & quod medicis pro se datum est, recipere potest. Quod verum est.

De pretio rei communis divisa inter verum socium, & opinatum.

62. POMPONIUS lib. 13. ad Sabinum.

SI Titius, cum quo mihi societas erat, decesserit, egoque, cum putarem (2) Titii hereditatem ad Sejum pertinere, communiter cum eo res vendiderim, & partem pecuniæ ea venditione redactæ ego, partem Sejus abstulerit, te, qui revera Titio heres es, partem ad me redactæ pecuniæ societatis judicio non consecuturum, Neratio & Aristoni placebat: quia meæ (3) dumtaxat partis pretia percepissem: Neque interesse, utrum per se (4) partes meas vendidissem, an communiter cum eo, qui reliquas partes ad se pertinere diceret: alioquin eventurum, ut etiamsi duo socii rem vendiderint, unusquisque quod ad se pervenerit, partem alteri societatis judicio præstare debeat: Sed nec te ea parte, quam hereditatis petitione forte a Sejo consecuturus sis, quicquam mihi præstare debere: quia quod ad Sejum pervenerit, tuarum partium pretium sit. nec ad me, habentem meum, quicquam ex eo redire debeat.

Quatenus condemnatur socius. 1. Vel ejus fidejussor, vel defensor. 2. Vel pater, vel dominus, vel successor. 3. De æstimatione ejus, quod socius facere potest. 4. De cautione ejus, quod facere non potest. 5. De occupatione. 6. Quo tempore spectatur, an socius facere possit. 7. De æstimatione ejus, quod facere potest. 8. De herede. 9. Si socius servo communi legaverit. 10. Quibus modis societas solvitur.

63. ULPIANUS lib. 31. ad Edictum.

VErum est, quod Sabino videtur, etiam (5) si non universorum bonorum socii sunt, sed unius rei, attamen in id, quod facere possunt (6), quodve dolo malo fecerint, quo minus possint, condemnari oportere. hoc enim summam rationem habet, cum societas jus quodammodo (7) fraternitatis (8) in se habeat. §. 1. Videndum est, an & fidejussori socii id præstari debeat? an vero personale beneficium sit? Quod magis verum est: Sed si hic fidejussor, quasi defensor (9) socii, judicium susceperit, proderit sibi: namque Julianus lib. XIV. Digestorum scripsit, defensorem socii in id, quod socius facere potest, condemnari oportere. † Idemque & in patroni defensore accipere debere ait. † Et utique idem erit in universis, qui in id, quod facere possunt, conveniuntur. §. 2. Patri (10) autem vel domino socii, si jussu eorum societas contracta sit, non esse hanc exceptionem dandam, quia nec heredi socii cæterisque successoribus hoc præstabitur: quia (11) nec cæterorum (12) heredibus, successoribusve, quos in id, quod facere possunt, convenimus, idem præstatur. §. 3. *Id, quod facere socius potest*, quemadmodum (13) æstimandum sit? Et placuit, non deducendum æs alienum, quod debetur a socio: Ita & Marcellus lib. VII. Digestorum scripsit: nisi (14) forte (inquit) ex ipsa societate debeatur. §. 4. Item videndum, an cautio (15) veniat in hoc judicium ejus, quod facere socius non possit, scil. (16) nuda promissio? Quod magis dicendum arbitror. §. 5. Si, cum tres socii essent, egerit cum uno ex sociis socius, & partem suam integram sit consecutus: deinde alius socius cum eodem agat, & partem consequi integram non potuerit, quia facere solidum non potest, an hic, qui minus consecutus est, cum eo agere possit, qui solidum accepit, ad (17) communicandas partes inter eos [id est] exæquandas: quasi iniquum sit, ex eadem societate, alium plus, alium minus consequi? Sed magis est, ut pro socio actione consequi possit, ut utriusque portio exæquetur: Quæ sententia habet æquitatem. §. 6. Tempus autem spectamus, quantum facere socius possit, rei (18) judicandæ. §. 7. Hoc (19) quoque facere quis posse videtur, quod dolo fecit, quo minus possit: nec (20) enim æquum est, dolum suum quemquam relevare. Quod & (21) in cæteris, qui in id, quod facere possunt, conveniuntur, accipiendum est. Si (22) tamen non dolo, sed culpa sua, facere posse desiit, dicendum est, condemnari eum non debere. §. 8. In heredem (23) quoque socii pro socio actio competit: quamvis heres (24) socius non sit: licet enim socius non sit, attamen emolumenti successor est: Et circa societates vectigalium (25) cæterarumque idem observamus, ut heres socius non sit, nisi fuerit adscitus: verumtamen omne emolumentum societatis ad eum pertineat, simili modo & damnum adgnoscat, quod contingit, sive adhuc vivo socio vectigalis, sive postea. Quod non similiter in voluntaria (26) societate observatur. §. 9. Si servo (27) communi legatum sine libertate unus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium pertinet. An tamen pro socio judicio communicari debeat cum herede socii, quæritur? Et ait Julianus, Sextum Pomponium referre Sabinum respondentem, non communicari: & posse hanc sententiam defendi, Julianus ait: non enim propter communionem hoc acquisitum est, sed ob suam partem, nec oportet id communicari, quod quis non propter societatem, sed propter suam partem acquisierit.

§. 10. Societas solvitur ex personis (28), ex rebus (29), ex voluntate (30), ex actione (31). Ideoque sive homines, sive res, sive voluntas, sive actio interierit, distrahi videtur societas.

† Intereunt (32) autem homines quidem maxima aut media capitis deminutione (33), aut morte. Res (34) vero, cum aut nullæ relinquantur, aut conditionem mutaverint: neque [enim] ejus rei, quæ jam nulla sit, quisquam socius est: neque ejus, quæ consecrata (35) publicatave (36) sit. † Voluntate (37) distrahitur societas, renunciatione (38).

64. CALLISTRATUS lib. 1. Quæstionum.

ITaque cum separatim socii agere cœperint, & unusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio jus societatis dissolvitur.

2. De morte. 3. De renunciatione. 7. Si procurator renunciet. 8. Aut ei renuncietur. 9. De morte. 10. De negotio finito. 11. De arrogatione, & emancipatione. 12. De publicatione. 13. De impensis. 14. Si cui sociorum quid absit. 15. Quibus casibus manente societate agitur pro socio. 16. De dote.

65. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

ACtione (39) distrahitur, cum aut stipulatione (40) aut judicio (41) mutata sit causa societatis: Proculus enim ait, hoc ipso, quod judicium ideo dictatum est, ut societas distrahatur, renunciatam societatem: sive totorum bonorum sive unius (42) rei societas coita sit. §. 1. Item bonis a creditoribus venditis (43) unius socii, distrahi societatem Labeo ait.

§. 2. Si in rem certam emendam conducendamve coita sit societas, tunc etiam post alicujus mortem quidquid lucri detrimentive factum sit, commune esse Labeo ait.

§. 3. Diximus (44) dissensu solvi societatem; hoc ita est, si (45) omnes dissentiunt (46): Quid ergo, si unus renunciet? Cassius scripsit, eum, qui renunciaverit societati, a se quidem liberare socios suos, se autem ab illis non liberare: Quod utique observandum est, si dolo (47) malo renunciatio facta sit, veluti si, cum omnium bonorum societatem inissemus, deinde cum obvenisset uni hereditas, propter hoc renunciavit: ideoque siquidem damnum attulerit hereditas, hoc ad eum, qui renunciavit, pertinebit; commodum autem communicare cogetur actione pro socio: Quod si quid post renunciationem adquisierit, non erit communicandum: quia nec dolus (48) admissus est in eo. §. 4. Item, si societatem ineamus ad aliquam rem emendam, deinde solus volueris eam emere, ideoque renunciaveris societati, ut solus emeres, teneberis, quanti interest mea: Sed si ideo renunciaveris, quia emptio tibi displicebat, non teneberis, quamvis ego emero: quia hic nulla fraus est: Eaque & Juliano placent. §. 5. Labeo autem posteriorum libris scripsit, si renunciaverit societati unus ex sociis eo (49) tempore (50), quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actione (51): nam si emimus mancipia, inita societate, deinde renuncies mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri te pro socio judicio: Proculus hoc ita verum esse, [si] societatis non intersit dirimi societatem: semper enim non (52) id, quod privatim interest unius ex sociis, servari solet, sed quod societati expedit: Hæc ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coeunda societate convenit. §. 6. Item qui societatem in tempus coit, eam ante tempus renunciando, socium a se, non se a socio liberat. Itaque, si quid compendii postea factum erit, ejus partem non fert: at si dispendium, æque præstabit portionem, nisi renunciatio ex necessitate (53) quadam facta sit. Quod si tempus finitum est, liberum est recedere: quia sine dolo [malo] id fiat. §. 7. Renunciare societati etiam per alios possumus: & ideo dictum est, procuratorem (54) quoque posse renunciare societati. † Sed utrum de eo dictum sit, cui omnium bonorum administratio concessa est, an de eo, cui hoc (55) ipsum nominatim mandatum est, videamus? An vero per utrumque recte renuncietur? Quod est verius, nisi [si] prohibuerit eum dominus specialiter renunciare. §. 8. Item scriptum est, posse procuratori (56) quo-

quoque meo socium meum renunciare: quod Servius apud Alfenum ita notat, esse in potestate domini, cum procuratori eius renunciatum est, an (1) velit ratam habere renunciationem: igitur is, cuius procuratori renunciatum est, liberatus esse videbitur: An autem ipse quoque, [qui] renunciavit procuratori, liberetur, in potestate eius erit: quemadmodum diximus in eo, qui socio renunciat. §. 9. Morte (2) unius societas dissolvitur, etsi consensu omnium coita sit, plures (3) vero supersint: nisi (4) in coeunda societate aliter convenerit, nec heres (5) socii succedit: Sed quod ex re communi postea quæsitum est: item dolus & culpa in eo, quod ex ante gesto pendet, tam ab herede, quam heredi, præstandum est.

§. 10. Item si alicujus rei societas sit, & finis negotio impositus, finitur societas: Quod si, integris omnibus manentibus, alter decesserit, deinde tunc sequatur res, de qua societatem coierunt, tunc eadem distinctione utemur, qua in mandato; ut si quidem ignota fuerit mors alterius, valeat societas: si nota, non valeat. §. 11. Societas quemadmodum ad heredes (6) socii non transit, ita nec ad adrogatorem: ne alioquin invitus (7) quis socius efficiatur, cui non vult: Ipse autem adrogatus socius permanet, nam etsi filiusfamilias emancipatus (8) fuerit, permanebit socius. §. 12. Publicatione (9) quoque (10) distrahi societatem diximus, quod videtur spectare ad universorum bonorum publicationem, si socii bona publicentur: nam, cum (11) in ejus locum alius succedat, pro mortuo habetur. §. 13. Si post distractam societatem (12) aliquis (13) in rem communem impenderit, Socius actione pro socio id non consequitur: quia non est verum, pro socio, communiterve*, id gestum esse: sed communi dividundo judicio horum quoque rei ratio habebitur: nam, etsi distracta esset societas, nihilominus divisio rerum (14) superest. §. 14. Si communis pecunia penes aliquem (15) sociorum sit, & alicujus (16) sociorum quid absit, cum eo (17) solo agendum, penes quem ea pecunia sit: qua deducta, de reliquo, quod cuique debeatur, omnes (18) agere possunt (19). §. 15. Nonnunquam (20) necessarium est & manente societate agi pro socio, veluti cum societas vectigalium (21) causa coita est: propterque varios contractus neutri expediat (22) recedere a societate, nec refertur in medium (23), quod ad alterum pervenerit.

§. 16. Si unus ex sociis maritus sit, & distrahatur societas manente (24) matrimonio, dotem (25) maritus præcipere debet (26), quia apud (27) eum esse debet, qui onera sustinet: Quod si jam dissoluto matrimonio societas distrahatur, eadem die recipienda est dos, qua & solvi debet.

66. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

QUod si eo tempore, quo dividitur societas, in ea causa dos sit, ut certum sit, eam, vel partem ejus reddi non oportere, dividere (28) eam inter socios Judex debet.

De venditione rei communis. 1. De usuris. 2. De impensis. 3. Quatenus socius condemnatur.

67. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI unus ex sociis rem communem vendiderit (29) consensu sociorum, pretium dividi debet ita, ut ei caveatur, *indemnem eum futurum*. Quod si jam damnum passus est, hoc ei præstabitur: Sed si pretium communicatum sit sine cautione, & aliquid præstiterit is, qui vendidit, an, si non omnes socii solvendo sint, quod a quibusdam servari non potest, a cæteris debeat ferre? Sed Proculus putat, hoc ad cæterorum (30) onus pertinere, quod ab aliquibus servari non potest: rationeque defendi posse: quoniam societas cum contrahitur, tam lucri, quam (31) damni communio initur. §. 1. Si unus ex sociis, qui non (32) totorum bonorum socii erant, communem pecuniam fœneraverit, usurasque perceperit, ita demum usuras partiri debet, si societatis (33) nomine fœneraverit. nam si suo nomine, quoniam (34) sortis periculum ad eum pertinuerit, usuras ipsum retinere oportet.

§. 2. Si quid unus ex sociis necessario de suo impendit in communi negotio, judicio societatis servabit; & usuras (35), si forte mutuatus (36) sub usuris, dedit: Sed & si suam pecuniam dedit, non sine causa dicetur, quod usuras quoque percipere debeat, quas (37) possit habere, si alii mutuum dedisset. §. 3. Non alias socius in id (38), quod facere potest, condemnatur, quàm (39) si confitetur se socium fuisse (40).

De alienatione. 1. Quid sit facere, quo minus facere possis.

68. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

NEmo ex sociis plus (41) parte (42) sua (43) potest alienare, etsi (44) totorum bonorum socii sint. §. 1. Illud quæritur, utrum is demum facere videtur, quo minus facere possit, qui erogat bona sua in fraudem futuræ actionis; an & qui occasione (45) adquirendi (46) non utitur? Sed verius est, de eo sentire Proconsulem, qui erogat bona sua: Idque ex interdictis colligere possumus, in quibus ita est, *quod dolo fecisti, ut desineres possidere*.

De societate ad emendum, & epulis præstandis.

69. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

CUm societas ad emendum (47) coiretur, & conveniret, *ut unus reliquis nundinas (id (48) est epulas) præstaret* (49), *eosque a negotio dimitteret* (50), si eas eis non solverit (51), & pro socio (52), & ex vendito (53), cum eo agendum est.

De tempore societatis.

70. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

NUlla societatis (54) in æternum (55) coitio (56) est (57).

De stipulatione pœnali. 1. De lucro, quæstu, compendio.

71. IDEM lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

DUo societatem coierunt, ut (58) Grammatica (59) docerent, & quod ex eo artificio (60) quæstus fecissent, commune eorum esset: de ea re, quæ voluerunt fieri, in pacto convento societatis proscripserunt (61): deinde inter se his verbis stipulati sunt, *Hæc, quæ supra scripta sunt, ea ita dari, fieri, neque adversus ea fieri: si ea ita data, facta non erunt, tum viginti millia dari*: Quæsitum est, an, si quid contra factum esset, societatis actione agi posset? Respondit, si quidem pacto convento inter eos [sic] societate facto ita stipulati essent, *hæc ita dari, fieri spondes?* futurum fuisse, ut (62), si novationis causa id fecissent, pro socio agi non possit, sed tota res in stipulationem translata videretur: sed quoniam non ita essent stipulati, *ea ita dari, fieri spondes* (63), *sed si ea ita facta non essent, decem dari*, non videri sibi, rem in stipulationem pervenisse, sed duntaxat pœnam: non enim utriusque rei promissorem obligari, ut ea daret, faceret: & si non fecisset, pœnam sufferret, & ideo societatis judicio agi posse.

§. 1. Duo colliberti societatem coierunt *lucri* (64), *quæstus* (65), *compendii*: postea unus ex his a patrono heres institutus est, alteri legatum datum est: Neutrum (66) horum in medium referre debere respondit.

(1) Ratihabitio domini [illegible] necessaria est, ubi procurator intervenit. (2) Morte unius [illegible]

[illegible]

De culpa.

72. GAJUS lib. 2. Cottidienarum rerum, sive [Aureorum].

SOcius socio etiam (1) culpæ nomine tenetur, id (2) est, desidiæ, atque negligentiæ. *Culpa* (3) autem non (4) ad exactissimam (5) diligentiam dirigenda est: sufficit etenim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet; quia qui parum diligentem sibi socium adquirit, de se queri debet.

De societate universarum fortunarum.

73. ULPIANUS lib. 1. Responsorum Maximino respondit.

SI (6) societatem universarum (7) fortunarum coierint (8), id est, earum quoque rerum, quæ postea cuique adquiruntur, hereditatem cujusvis eorum delatam, in commune redigendam (9). † Idem Maximinæ respondit, si societatem universarum fortunarum ita coierint, *ut quidquid erogaretur, vel quæreretur* (10), *communis lucri atque impendii esset*, ea quoque, quæ in honorem alterius liberorum erogata sunt, utrinque imputanda.

De re empta a socio.

74. PAULUS lib. 62. ad Edictum.

SI quis societatem contraxerit, quod emit (11), ipsius fit, non (12) commune: sed societatis judicio cogitur rem communicare (13).

De partibus societatis collatis in arbitrium alterius.

75. CELSUS lib. 15. Digestorum.

SI coita sit societas *ex his partibus, quas Titius arbitratus fuerit*; si Titius, antequam arbitraretur, decesserit, nihil agitur (14): nam ipsum (15) actum est, ne aliter societas sit, quam ut Titius arbitratus sit.

Sententia arbitri omnino est parendum: Sententia vero arbitratoris reducitur ad arbitrium boni viri. Bart.

76. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

SOcietatem mecum coisti, ea conditione, *ut* (16) *Nerva amicus communis partem societatis constitueret*: Nerva constituit, *ut tu ex triente socius esses, ego ex besse*: Quæris, utrum (17) ratum id jure societatis sit, an nihilominus ex æquis partibus socii simus? existimo autem melius te quæsiturum fuisse, utrum ex his partibus socii essemus, quas is constituisset, an ex his, quas virum (18) bonum constituere oportuisset: Arbitrorum (19) enim genera sunt duo, unum (20) ejusmodi, ut (21) sive æquum sit, sive iniquum, parere debeamus; quod observatur, cum ex compromisso ad arbitrum itum est, alterum ejusmodi, ut ad boni (22) viri arbitrium redigi debeat, etsi nominatim (23) persona sit comprehensa, cujus arbitratu fiat:

77. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

VEluti cum lege locationis (24) comprehensum est, ut opus arbitrio locatoris fiat.

78. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

IN proposita autem quæstione arbitrium viri boni existimo sequendum esse: eo (25) magis, quod judicium pro socio bonæ (26) fidei est.

79. PAULUS lib. 4. Quæstionum.

UNde si Nervæ arbitrium ita pravum est, ut manifesta iniquitas ejus appareat, corrigi potest per (27) judicium bonæ fidei.

80. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

QUid enim, si Nerva constituisset, *ut alter ex millesima parte, alter ex duabus* (28) *millesimis* [*partibus*] *socius esset?* Illud potest conveniens esse viri boni arbitrio, ut non utique ex æquis partibus socii simus, veluti si alter (29) plus operæ, industriæ, gratiæ, pecuniæ in societatem collaturus erat.

Pactum de filia dotanda ex pecunia communi.

81. PAPINIANUS lib. 9. Quæstionum.

SI socius pro filia dotem promisit, & prius, quam solveret, herede ea relicta decessit, quæ postea (30) cum marito de exigenda dote egit, accepto liberata est: Quæsitum est, an si pro socio ageret, dotis quantitatem præcipere deberet, si forte (31) convenisset inter socios, *ut* (32) *de communi dos constitueretur?* Dixi, pactum non esse iniquum, utique si (33) non de alterius tantum filia convenit: nam si commune hoc pactum fuit, non interesse, quod alter solam filiam habuit: cæterum, si numeratam dotem pater, defuncta in matrimonio filia, recuperasset, reddi pecuniam societati debuisse; pactum ex æquitate sic nobis interpretantibus: quod si, salva societate, divortio matrimonium solutum foret, cum (34) sua causa dotem reciperari, scilicet ut ea vel alii (35) marito dari possit, nec, si prior maritus facere non posset, denuo de societate constituendam dotem: nisi [si] nominatim ita convenisset. Verum in proposito largiter esse (36) videbatur, dos numerata (37) esset, an vero promissa: nam si filia datam dotem, posteaquam patri heres extitit, jure suo recepisset, non esse referendam pecuniam societati, quam (38) mulier habitura fuit, etsi alius heres extitisset, quod si accepto a marito liberata esset, nequaquam imputari posse societati, non solutam pecuniam.

De ære alieno.

82. IDEM lib. 3. Responsorum.

JUre societatis per socium ære alieno socius non obligatur: nisi (39) in communem arcam (40) pecuniæ versæ sunt (41).

De his, quæ nata in confinio, exemptis.

83. PAULUS lib. 1. Manualium.

ILlud quærendum est, arbor (42), quæ in confinio (43) nata est, item lapis, qui per utrumque fundum extenditur, an cum succisa arbor est vel lapis exemptus [ejus sit], cujus fundus: pro ea quoque parte singulorum esse debeat, pro qua parte in fundo fuerat: an, qua (44) ratione duabus massis (45) duorum dominorum conflatis, tota massa communis est, ita arbor hoc ipso, quo separetur a solo, propriamque substantiam in unum corpus redactam accipit, multo magis pro indiviso (46) communis fit (47), quam massa? sed naturali convenit rationi, & postea tantam (48) partem utrumque habere, tam in lapide, quam in arbore, quantam & in terra habebat.

De societate jussu alicujus contracta.

84. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

QUoties jussu alicujus vel cum filio ejus, vel cum extraneo societas coitur, directo (49) cum illius persona agi posse, cujus persona in contrahenda societate spectata sit.

LIBER

[illegible]

LIBER OCTAVUSDECIMUS.

TIT. I.

DE CONTRAHENDA (1) EMPTIONE, ET DE PACTIS (2) INTER EMPTOREM, ET VENDITOREM COMPOSITIS, ET QUÆ (3) RES VENIRE NON POSSUNT.

De origine emptionis & venditionis, ejusque & permutationis differentia. De nummis. 1. Quibus modis emptio contrahitur.

1. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

ORigo (4) emendi vendendique a permutationibus cœpit (5): olim enim non ita (6) erat nummus (7): neque aliud *merx* (8), aliud *pretium* vocabatur: sed unusquisque secundum necessitatem temporum, ac rerum, utilibus inutilia (9) permutabat, quando plerumque evenit, ut, quod alteri superest, alteri desit. Sed (10) quia non semper, nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes, quod ego desiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles, electa materia (11) est, cujus publica ac perpetua (12) æstimatio difficultatibus (13) permutationum, æqualitate (14) quantitatis subveniret: ea [que] materia (15) forma (16) publica (17) percussa, usum dominiumque non (18) tam ex substantia (19) præbet, quam ex quantitate (20): nec (21) ultra *merx* utrumque, sed alterum *pretium* vocatur. §. 1. Sed, an sine nummis venditio dici hodieque (22) possit, dubitatur (23), veluti si ego togam dedi, *ut tunicam acciperem*? Sabinus & Cassius esse emptionem & venditionem putant (24): Nerva & Proculus permutationem, non emptionem hoc esse: Sabinus Homero teste utitur, qui exercitum Græcorum ære (25), ferro, hominibusque vinum emere refert illis versibus (26).

> Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο (27) καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
> Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
> Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν (28),
> Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι. Id est.
> *Hinc quidem vinum emebant comati Achivi:*
> *Alii quidem ære, alii autem splendido ferro,*
> *Alii vero pellibus, alii autem ipsis vaccis,*
> *Alii autem mancipiis.*

Sed hi versus permutationem significare (29) videntur, non emptionem, sicut illi (30):

> Ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
> Ὃς πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβεν. Id est.
> *Hinc rursus Glauco Saturnius mentem exemit Jupiter,*
> *Qui cum Tydide Diomede arma mutavit.*

Magis autem pro hac (31) sententia illud diceretur, quod alias idem Poeta dicit (32).

> ... ὠνεῖτο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν. Id est.
> ... *emit possessionibus suis.*

Sed verior est Nervæ & Proculi sententia: nam ut aliud est *vendere* (33), aliud *emere*, alius *emptor*, alius *venditor*, sic aliud est *pretium*, aliud *merx*, quod in permutatione discerni non potest (34), uter emptor, uter venditor sit. §. 2. Est autem emptio juris gentium (35): & ideo (36) consensu (37) peragitur: & inter (38) absentes contrahi potest, & per nuncium (39), & per literas.

De patre & filio. 1. De pretio.

2. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

INter (40) *patrem & filium* (41) *contrahi emptio non* (42) *potest* (43): sed (44) de rebus castrensibus (45) potest. §. 1. *Sine* (46) *pretio* (47) *nulla venditio est*. Non (48) autem pretii numeratio, sed conventio perficit sine scriptis (49) habitam emptionem.

De pacto, ut, si res displicuisset, esset inempta.

3. IDEM lib. 28. ad Sabinum.

SI res ita distracta sit, *ut* (50) *si displicuisset, inempta esset*, constat, non esse sub conditione (51) distractam, sed resolvi (52) emptionem sub conditione (53).

De his, quæ non sunt in commercio.

4. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

ET liberi hominis, & loci sacri, & religiosi, qui haberi non potest, emptio intelligitur, si (54) ab ignorante emitur.

5. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

QUia difficile (55) dignosci potest liber homo a servo.

De lege commissoria. 2. De pactis contrariis.

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SEd Celsus filius ait, hominem liberum (56) scientem (57) te emere non posse: nec cujuscunque (58) rei, [si] scias alienationem [non] esse (59), ut (60) sacra (61), & (62) religiosa loca, aut quorum commercium non sit, ut publica, quæ non in (63) pecunia populi, sed in publico usu habeantur, ut est Campus Martius. §. 1. Si fundus annua (64), bima, trima die, ea (65) lege venierit (66), *ut si in diem statutum pecunia soluta non esset, fundus inemptus foret: & ut, si interim emptor fundum coluerit, fructusque ex eo perceperit, inempto eo facto restituerentur, & [ut] quanti minoris postea alii venisset, ut id emptor venditori præstaret*, ad diem pecunia non soluta, placet venditori (67) ex vendito eo nomine actionem esse: nec conturbari debemus,

[illegible]

mos, quod inempto fundo facto dicatur, actionem ex vendito futuram esse: In emptis enim & venditis potius id, quod actum (1), quam id, quod dictum sit, sequendum est (2); & cum lege id dictum sit, apparet hoc dumtaxat actum esse, ne venditor emptori, pecunia ad diem non soluta, obligatus esset; non (3) ut omnis obligatio empti & venditi utrique (4) solveretur. §. 2. Conditio quæ initio contractus dicta est, postea alia (5) pactione immutari (6) potest: sicuti etiam abiri toto (7) emptione potest, si (8) nondum impleta sunt, quæ utrinque præstari debuerunt.

De conditione in arbitrium collata. 1. De emptione, quanti emisti, vel quantum pretii in arca habeo. 2. Vel centum & quanto pluris ab emptore venderetur.

7. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

HÆc venditio servi, *si rationes domini computasset arbitrio*, conditionalis est: conditionales autem venditiones tunc perficiuntur, cum (9) impleta fuerit conditio. Sed (10) utrum hæc est venditionis conditio, *si ipse dominus putasset suo arbitrio?* an vero, *si arbitrio viri boni?* nam si arbitrium domini (11) accipimus, venditio nulla est: quemadmodum si quis ita vendiderit, *si voluerit* (12): vel stipulanti (13) sic spondeat, *si voluero* (14), *decem dabo*: neque enim debet in arbitrium rei (15) conferri, an sit obstrictus. Placuit itaque *veteribus*, magis in (16) viri boni arbitrium id collatum videri, quam domini. Si igitur rationes potuit accipere, nec accepit, vel accepit, fingit autem se non accepisse, impleta conditio emptionis est: & ex empto venditor conveniri potest. §. 1. Hujusmodi emptio, *quanti* (17) *tu eum emisti*; *quantum pretii in arca habeo*, valet, nec enim incertum (18) est pretium tam evidenti (19) venditione: magis enim ignoratur, quanti emptus sit, quam in rei veritate incertum est. §. 2. Si quis ita emerit, *est mihi fundus emptus centum, & quanto* (20) *pluris eum vendidero*, valet venditio, & statim (21) impletur: habet enim (22) certum pretium (23), centum: augebitur autem pretium, si (24) pluris emptor fundum vendiderit.

De re vendita, de re futura. 1. De spe.

8. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

NEc emptio nec venditio *sine re* (25), quæ veneat, potest intelligi: Et tamen (26) fructus (27) & partus futuri (28) recte ementur (29); ut, cum editus esset partus, jam tunc, [cum contractum esset negotium], venditio facta intelligatur: sed si id egerit venditor, ne nascantur, aut fiant, ex empto agi posse. §. 1. Aliquando (30) tamen & *sine re* venditio intelligitur, veluti cum quasi (31) alea emitur: quod (32) fit, cum captus piscium (33), vel avium vel missilium (34) emitur: emptio enim contrahitur, etiamsi nihil inciderit: quia spei (35) emptio est; & quod missilium (36) nomine eo casu captum est, si evictum (37) fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur (38): quia id actum intelligitur.

De consensu & dissensu, & errore contrahentium.

9. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

IN venditionibus & emptionibus *consensum* (39) debere intercedere palam est: Ceterum sive (40) in ipsa emptione dissentient, sive in pretio, sive in quo alio, emptio imperfecta est. Si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti, quia *in corpore* (41) dissensimus (42), emptio (43) nulla (44) est. † Idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti: nam cum in corpore dissentiatur, apparet nullam esse emptionem (45).

§. 1. Si *in nomine* dissentiamus, verum de corpore constet, nulla dubitatio est, quin valeat emptio & venditio: nihil enim facit error nominis (46), cum (47) de corpore constat.

§. 2. Inde quæritur, si *in ipso corpore* non erratur, sed (48) *in substantia* error sit, utputa si acetum pro vino veneat, æs pro auro, vel plumbum pro argento, vel quid aliud argento simile, an emptio & venditio sit? Marcellus scripsit lib. VI. Digestorum, emptionem esse & venditionem: quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum; Ego in vino quidem consentio, quia eadem prope (49) οὐσία, id est, *substantia* est, si (50) modo vinum acuit; ceterum si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma (51), id est, *intinctum*, aliud pro alio venisse videtur: in ceteris (52) autem nullam esse venditionem puto, quotiens in materia (53) erratur.

10. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

ALiter, atque si aurum (54) quidem fuerit, deterius autem quam emptor existimaret, tunc enim emptio valet:

11. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

ALioquin quid dicemus, si cæcus emptor (55) fuit? vel si in materia erratur? vel (56) in minus perito (57) discernendarum materiarum? In corpus eos consensisse dicemus? Et quemadmodum consensum (58), qui non vidit (59)?

§. 1. Quod si ego me virginem emere putarem, cum esset jam mulier (60), emptio valebit: *in sexu* (61) enim non est erratum. † Ceterum si ego mulierem venderem, tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla venditio est.

Inspicitur dissensus vel consensus contrahentis: non autem illorum, quibus acquiritur. Bald.

12. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

IN hujusmodi autem quæstionibus (62) personæ ementium & vendentium spectari debent, non (63) eorum, quibus adquiritur ex eo contractu actio: nam si servus meus vel filius, qui in mea potestate est, me præsente, suo nomine emat, non est quærendum, quid ego existimem; sed (64) quid ille, qui contrahit.

13. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

[SEd] si servo meo, vel ei, cui mandavero, vendas sciens fugitivum, illo ignorante, me sciente: non teneri te ex empto verum est.

14. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

QUid tamen dicemus, si in materia (65) & (66) qualitate ambo errarent? utputa si & ego me vendere aurum putarem, & tu emere, cum æs esset? utputa coheredes viriolam (67), quæ aurea dicebatur, pretio exquisito uni heredi vendidissent, eaque inventa esset magna ex parte ænea? Venditionem esse constat: ideo, quia (68) auri aliquid habuit: nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, valet (69) venditio: si (70) autem æs (71) pro auro veneat, non valet.

De interitu rei. 1. De ignorantia emptoris. 2. De emptione rei suæ.

15. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

ETsi consensum fuerit in corpus, id tamen in rerum natura ante venditionem esse desierit (72), nulla emptio est.

§. 1. Ignorantia (73) emptori prodest, quæ non in supinum (74) hominem cadit.

§. 2. Si rem meam mihi ignoranti (75) vendideris, & jussu meo alii

alii tradideris, non putat Pomponius, dominium (1) meum transire: quoniam non [hoc] mihi propositum (2) fuit, sed quasi tuam dominium ad eum transire: & ideo etiam si (3) donaturus (4) mihi rem meam, jussu meo alii tradas, idem dicendum erit.

1. De re, cujus ususfructus est emptoris.

16. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SUæ (5) rei emptio non valet, sive sciens, sive ignorans emi: sed si ignorans emi, quod solvero repetere potero, quia (6) nulla obligatio fuit. §. 1. Nec tamen emptioni (7) obstat, si in ea re ususfructus (8) dumtaxat ementis sit.

17. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

OFficio (9) tamen (10) judicis (11) pretium minuetur.

De emptione rei communis. 1. De finium demonstratione. De vacua possessione.

18. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SEd si communis ea res emptori cum alio sit, dici debet, scisso pretio pro (12) portione, pro parte emptionem valere, pro parte non valere (13). §. 1. Si servus (14) domini jussu, in demonstrandis finibus (15) agri venditi, vel errore, vel dolo plus demonstraverit, id tamen demonstratum accipi oportet, quod (16) dominus senserit: Et idem Alfenus scripsit de vacua (17) possessione per servum tradita.

De translatione dominii in emptorem.

19. IDEM lib. 31. ad Quintum Mucium.

QUod vendidi, non aliter fit accipientis, quam (18) si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum (19): vel etiam fidem (20) habuerimus emptori sine ulla satisfactione.

Differentia emptionis & locationis.

20. IDEM lib. 9. ad Sabinum.

SAbinus respondit, si (21) quam rem nobis fieri velimus [etiam,] veluti statuam, vel vas aliquod, seu vestem, ut nihil aliud, quam pecuniam daremus, emptionem videri: nec posse ullam locationem esse, ubi (22) corpus ipsum non detur ab eo, cui id fieret: aliter, atque si aream darem, ubi insulam ædificares, quoniam tunc a me substantia proficiscitur.

De pacto obscuro.

21. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

LAbeo scripsit (23), obscuritatem (24) pacti nocere potius debere venditori, qui id dixerit, quam emptori: quia potuit re integra apertius dicere.

De pacto, si quid sacri vel religiosi est, ejus venit nihil.

22. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

HAnc legem venditionis, *Si quid sacri vel religiosi est, ejus venit nihil*, supervacuam (25) non esse, sed ad (26) modica loca pertinere: Cæterum, si omne (27) religiosum, vel sacrum, vel publicum venierit, nullam esse emptionem.

23. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

ET quod solverit eo nomine, emptor condicere (28) potest.

24. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

IN modicis autem ex empto esse actionem: quia non specialiter locus (29) sacer (30) vel religiosus venit, sed emptioni majoris partis accessit (31).

De venditione alternativa. 1. De translatione dominii in emptorem, vel stipulatorem.

25. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

SI ita distrahatur *illa, aut illa res*, utram (32) eliget (33) venditor, hæc erit empta. §. 1. Qui (34) vendidit, necesse non habet fundum emptoris facere: ut cogitur (35), qui fundum stipulanti spopondit (36).

De eo, qui vendendi jus non habet, de venditione in fraudem creditorum.

26. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

SI sciens emam ab eo, cui (37) bonis interdictum sit, vel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum sit, ut ei demonendi (38) potestas non sit, dominus non ero. Dissimiliter atque si a debitore sciens creditorem fraudari emero (39).

De bona fide.

27. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

QUi a quolibet rem emit, quam (40) putat (41) ipsius esse, bona fide emit. At qui sine (42) tutoris auctoritate (43) a pupillo emit (44), vel falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse, non videtur bona fide emere, ut [&] Sabinus scripsit.

De re aliena.

28. ULPIANUS lib. 41. ad Sabinum.

REm alienam (45) distrahere quem posse, nulla dubitatio est: nam emptio est & venditio: sed res emptori auferri (46) potest (47).

De servo vendito & de peculio.

29. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

QUotiens servus venit, non (48) cum peculio distrahitur: Et ideo, sive non sit exceptum, sive exceptum sit, [*ut cum peculio veniat*], non cum peculio distractus videtur: Unde (49) si qua res fuerit peculiaris a servo subrepta, condici potest, videlicet quasi furtiva: hoc ita, si res ad emptorem pervenerit.

30. IDEM lib. 32. ad Edictum.

SEd ad exhibendum agi posse nihilominus, & ex vendito, puto.

31. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

SEd & si quid postea (50) accessit peculio, reddendum est venditori, veluti partus, & quod ex operis vicarii perceptum est.

De his, quæ sunt in solo publico.

32. ULPIANUS lib. 44. ad Edictum.

QUi tabernas (51) argentarias, vel cæteras, quæ in solo publico sunt, vendit, non solum, sed (52) jus vendit, cum (53) istæ tabernæ publicæ sunt, quarum usus ad privatos pertinet.

De pacto, Servitutes, uti nunc sunt, ut ita sint.

33. POMPONIUS lib. 33. ad Sabinum.

CUm in lege (54) venditionis ita sit scriptum, *flumina, stillicidia, uti nunc sunt, ut* (55) *ita sint*, nec additur, quæ flumina (56), vel

vel stillicidia: primum (1) spectari oportet, quid acti sit, si non id appareat, tunc id accipitur, quod venditori (2) nocet: ambigua (3) enim oratio est.

De dissensu contrahentium in accessorio. 1. Quae res vendi possunt vel non. 2. De libero homine. 3. De re furtiva. 4. De emptione rei suae, seu possessionis. 4. De gustu & mensura. 6. De alternatione, de rei emtione. 7. De tutore, curatore, procuratore, negotiorum gestore.

34. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

SI in emptione fundi dictum sit, *accedere* (4) *Stichum servum*, neque intelligatur, quis ex pluribus accesserit, cum de alio emptor, de alio venditor senserit, nihilominus fundi venditionem valere constat: Sed Labeo ait, eum Stichum deberi, quem venditor (5) intellexerit: Nec refert, quanti sit accessio (6), sive plus in ea sit, quam in ipsa re, cui accedat, an minus: plerasque (7) enim res aliquando propter accessiones emimus, sicut cum domus propter marmora, & statuas, & tabulas pictas ematur. §. 1. Omnium (8) rerum, quas quis habere (9), vel possidere (10) vel persequi (11) potest, venditio recte fit, quas vero natura, vel gentium (12) ius, vel mores (13) civitatis commercio exuerunt, earum nulla venditio est (14). §. 2. Liberum (15) hominem scientes emere non possumus: Sed nec talis (16) emptio, aut stipulatio admittenda est, *cum servum erit*: quamvis dixerimus, futuras (17) res emi posse: Nec enim fas est, eiusmodi casus (18) exspectare. §. 3. Item si & (19) emptor & venditor scit furtivum (20) esse quod venit, a neutra parte obligatio contrahitur: Si emptor solus scit, non obligabitur venditor: Nec tamen ex vendito quidquam consequitur, nisi ultro quod convenerit, praestet: Quod si venditor scit, emptor ignoravit, utrimque obligatio contrahitur (21): Et ita Pomponius quoque scribit. §. 4. Rei suae (22) emptio tunc valet, cum ab initio agatur, ut possessionem emas, quam forte venditor habuit: & in iudicio possessionis potior (23) esset.

§. 5. Alia causa est degustandi (24), alia metiendi: gustus enim ad hoc proficit, ut improbare liceat: mensura (25) vero non eo proficit, ut aut plus, aut minus veneat, sed ut appareat, quantum ematur. §. 6. Si emptio ita (26) facta fuerit, *Est mihi emptus Stichus* (27) *aut Pamphilus*, in potestate est venditoris, quem velit dare, sicut (28) in stipulationibus: sed uno (29) mortuo, qui superest, dandus est: ideo prioris periculum ad venditorem, posterioris ad emptorem respicit: sed & si pariter decesserunt, pretium debebitur: unus enim utique periculo emptoris vixit. Idem dicendum est, etiam (30) si emptoris fuit arbitrium, quem vellet habere: si modo hoc solum arbitrio eius commissum sit, ut, quem voluisset, emptum haberet, non & illud, an emptum haberet.

§. 7. Tutor rem pupilli emere non potest (31): Idemque porrigendum est ad (32) similia (33), id est, curatores, procuratores, & qui negotia aliena gerunt (34).

De arrhis. 1. De pretio collato in arbitrium emptoris. 2. De venenis. 3. De servo fugitivo. 4. De periculo rei venditae. 5. De specie & quantitate. 6. De grege. 7. De periculo vini venditi. 8. Si venditor confinium celaverit.

35. GAIUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

QUod saepe (35) *arrhae* (36) nomine pro emptione datur, non eo (37) pertinet, quasi sine arrha conventio nihil proficiat: sed ut evidentius (38) probari possit, convenisse de pretio. §. 1. Illud constat, imperfectum (39) esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit, *quanti velis* (40), *quanti aequum putaveris*, [*quanti aestimaveris*], *habebis emptum*.

§. 2. *Veneni mali* (41) quidam putant non contrahi emptionem: quia (42) nec societas (43), aut mandatum flagitiosae rei, ullas vires habet: quae (44) sententia potest sane vera videri de his, quae nullo modo, adiectione alterius materiae, usu nobis esse possunt: de his vero, quae mixta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, ut ex his antidoti (45), & alia quaedam salubria medicamenta conficiantur, aliud dici potest.

§. 3. Si quis amico peregre eunti mandaverit (46), *ut fugitivum suum quaerat*, & *si invenerit*, *vendat*; nec ipse contra Senatusconsultum committit, quia non (47) vendidit, neque amicus eius, quia praesentem vendit, emptor quoque, qui praesentem emit, recte negotium gerere intelligitur.

§. 4. Si res vendita per furtum perierit (48), prius animadvertendum (49) erit, quid (50) inter eos de custodia rei convenerat: Si nihil appareat convenisse, talis (51) custodia desideranda est a venditore, qualem bonus (52) paterfamilias suis rebus adhibet. quam si praestiterit, & tamen rem perdidit, securus esse debet, ut (53) tamen [scilicet] vindicationem rei & condictionem exhibeat (54) emptori: unde videbimus in personam eius, qui alienam rem vendiderit: cum is nullam vindicationem aut condictionem habere possit, ob id (55) ipsum damnandus est: quia si suam rem vendidisset, potuisset eas actiones ad emptorem transferre (56). §. 5. In his, quae pondere, numero, mensurave constant (57) (veluti frumento vino, oleo, argento), modo (58) ea servantur, quae in ceteris, ut simul atque de pretio convenerit, videatur perfecta venditio, modo ut etiam si de pretio convenerit, non tamen aliter videatur perfecta venditio: quam (59) si admensa, adpensa, adnumeratave sint: Nam si omne vinum, vel oleum, vel frumentum, vel argentum, quantumcumque esset, uno (60) pretio (61) venierit, idem iuris est, quod in ceteris rebus. Quod si vinum ita venierit, ut in singulas amphoras: item oleum, ut in singulas metretas: item frumentum, ut in singulos modios, item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur: quaeritur, quando videatur emptio perfici: Quod similiter scilicet quaeritur & de his, quae numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum: Sabinus & Cassius tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata, admensa, adpensave sint: quia venditio quasi sub hac conditione videtur fieri, ut in singulas metretas, aut in singulos modios, quos, quasve admensus eris, aut in singulas libras, quas adpenderis: aut in singula corpora, quae adnumeraveris. §. 6. Ergo & si grex (62) venierit: si quidem universaliter uno pretio, perfecta videtur, postquam de pretio convenerit: si vero [in] singula corpora certo pretio, eadem erunt, quae proxime tractavimus. §. 7. Sed & si ex doleario (63) pars *vini* venierit, veluti metretae centum, verissimum est (quod & constare videtur) antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere: Nec interest, unum pretium omnium centum metretarum an semel dictum sit, an in singulas eas. §. 8. Si quis in vendendo praedio confinem (64) celave-

leverit (1), quem emptor si (2) audisset, empturus non esset, teneri venditorem (3).

De donationis causa.

36. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

CUm in venditione quis pretium rei ponit (4), donationis (5) causa non exacturus, non videtur vendere.

De pretio incerto.

37. IDEM lib. 3. Disputationum.

SI quis fundum jure hereditario sibi delatum ita vendidisset, *erit tibi emptus [tanti], quanti a testatore emptus est*, mox invenietur non emptus, sed donatus testatori, videtur quasi sine pretio facta venditio: ideoque similis erit sub conditione factæ venditioni: quæ (6) nulla est, si conditio (7) defecerit.

De donationis causa emptione.

38. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI quis donationis causa minoris (8) vendat, venditio valet: Totiens enim dicimus, in totum venditionem non valere, quotiens (9) universa venditio donationis causa facta est: quotiens vero viliore (10) pretio res, donationis causa, distrahitur, dubium non est, venditionem valere. Hoc inter cæteros: inter (11) virum vero & uxorem donationis causa venditio facta pretio viliore, nullius momenti est.

De emptione rei suæ pignoratæ. 1. De venditione fructuum futurorum, & stipulatione pro certa quantitate.

39. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

SI debitor rem pignoratam a creditore (12) redemerit, quasi suæ (13) rei emptor, actione ex vendito non tenetur, & omnia in integro sunt creditori.

§. 1. Verisimile est, eum, qui fructum olivæ pendentis vendidisset, & stipulatus est *decem pondo olei, quod* (14) *natum esset*, pretium constituisse ex eo quod natum esset, usque ad decem pondo olei: Idcirco solis quinque collectis, non amplius emptor petere potest, quam quinque pondo olei quæ collecta essent, a plerisque responsum est.

De pacto, ut emptor intra certum tempus metiatur, & de modo agri renunciet. 1. De pacto ut aqua accedat. 2. De stipulatione pretii in singula jugera agri venditi. 3. De exceptione manu satorum. 4. De exceptione fructuum. 5. Pactum de doliis. 6. De rota, per quam aqua trahitur, & situla.

40. PAULUS lib. 4. Epitomarum Alfeni Digestorum.

QUi fundum vendebat, in lege ita dixerat, *ut emptor in diebus* (15) *triginta proximis fundum metiretur, & de modo renunciaret, & si ante eam diem non renunciasset, ut venditoris fides soluta esset*: emptor intra diem mensuræ, quo minorem modum esse credidit, renunciavit, & pecuniam pro eo accepit: postea eum fundum vendidit: &, cum ipse emptori suo admetiretur, multo minorem modum agri, quam putaverat, invenit. Quærebat, an id quod minoris esset, consequi a suo venditore posset? Respondit, interesse, quemadmodum lex diceretur: nam si ita dictum esset, *ut* (16) *emptor diebus triginta proximis fundum metiatur, & domino renunciet, quanto modus agri minor sit*: quo (17) post diem trigesimum renunciasset, nihil ei profuturum: Sed si ita pactum esset, *ut emptor in diebus proximis fundum metiatur, & de modo agri renunciet*: & (18) si in diebus triginta renunciasset, minorem modum agri esse, quamvis multis post annis, posse eum quo minor is modus agri fuisset, repetere. §. 1. In lege fundi *aquam* (19) *accessuram* dixit: Quærebatur, an etiam iter (20) aquæ accessisset? Respondit, sibi videri id actum esse: & ideo iter quoque venditorem tradere oportere.

§. 2. Qui agrum vendebat, dixit, *fundi jugera decem & octo esse: & quod* (21) *ejus admensum erit, ad singula* (22) *jugera certum pretium stipulatus erat*: viginti inventa sunt: Pro (23) viginti deberi pecuniam respondit. §. 3. Fundi venditor *frumenta manu* (24) *sata* receperat (25), in eo fundo ex stipula seges erat enata: Quæsitum est (26), an pacto contineretur? Respondit, maxime referre, quid est actum: cæterum secundum verba esse (27) actum, quod ex stipula (28) nasceretur, non magis, quam si quid ex sacco saccarii [cecidisset], aut ex eo quod ovibus ex aure cecidisset, natum esset. §. 4. Cum fundum quis venderet, & *omnem* (29) *fructum* receperat, & arundinem (30), cæduam & silvam, in (31) fructum esse, respondit. §. 5. *Dolia, quæ in fundo demissa* (32) *essent, accessura* (33) dixit: Etiam ex, quæ servus, qui fundum coluerat, emisset, peculiaria (34) emptori cessura respondit. §. 6. Rota (35) quoque, per quam aqua traheretur, nihilo (36) minus ædificii est, quam situla (37).

De pignore vendito luendo, 1. De errore contrahentium.

41. JULIANUS lib. 3. ad Urseium Ferocem.

CUm ab eo, qui fundum alii obligatum habebat, quidam sic emptum rogasset, *ut* (38) *esset is sibi emptus, si eum liberasset, dummodo ante* (39) *Kalendas Julias* (40) *liberaret*. Quæsitum est, an utiliter agere possit ex empto in hoc, ut venditor eum liberaret? Respondit: videamus, quid inter ementem & vendentem actum sit: nam si id actum est, *ut omni modo intra Kalendas Julias venditor fundum liberaret*, ex empto erit actio, ut liberet: nec sub conditione emptio facta intelligitur, veluti si hoc modo emptor interrogaverit, *erit mihi fundus emptus, ita ut eum intra Kalendas Julias liberes*: vel ita: *ut eum intra Kalendas a Titio redimas*: Si vero sub conditione facta emptio est, non poterit agi ut conditio impleatur. §. 1. Mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida (41) vendidisti imprudens: Nulla est emptio (42), pecuniaque eo nomine data condicetur (43).

De venditione servi, ut cum bestiis pugnet.

42. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

DOmini neque per se, neque per procuratores suos possunt, saltem (44) criminosos servos vendere, *ut* (45) *cum bestiis pugnarent*. Et ita Divi fratres rescripserunt.

De commendatione rei venditæ. 1. De promissione, 2. Et dolo venditoris.

43. FLORENTINUS lib. 8. Institutionum.

EA quæ commendandi (46) causa in venditionibus dicuntur, si (47) palam appareant, venditorem non obligant: veluti si dicat *servum speciosum* (48), *domum bene* (49) *ædificatam*: at (50) si dixerit *hominem literatum* vel *artificem* (51), præstare de-

(1) Celare malum fraus est, falsum committitur, ut falsum dicendo. Ita & tacendo verum, facit [illegible]

bet (1): nam hoc ipsa pluris vendidit (2). §. 1. Quædam etiam pollicitationes venditorem non obligant, si ita in (3) prompto res sit, ut eam emptor non ignoraverit, veluti si quis hominem luminibus effossis emat, & de sanitate (4) stipuletur (5): nam de cætera (6) parte corporis potius stipulatus videtur, quam de eo, in quo se (7) ipse decipiebat. §. 2. Dolum malum (8) a se abesse præstare venditor debet: qui non tantum in eo est, qui fallendi causa obscure loquitur (9): sed etiam qui (10) insidiose obscura dissimulat.

De interitu unius ex rebus venditis.

44. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI duos quis servos emerit pariter uno pretio, quorum alter ante venditionem mortuus est, neque in vivo constat emptio (11).

De ignorantia vel scientia contrahentium.

45. IDEM lib. 4. Regularum.

LAbeo libro posteriorum scribit, si vestimenta interpola (12) quis pro novis emerit, Trebatio placere, ita emptori præstandum quod interest, si ignorans interpola emerit: quam sententiam & Pomponius probat, in qua & Julianus est: qui ait, siquidem (13) ignorabat venditor, ipsius rei nomine teneri: si sciebat, etiam damni, quod ex eo contingit: quemadmodum si vas aurichalcum (14) pro auro vendidisset ignorans, tenetur, ut aurum, quod vendidit, præstet.

De administrantibus officia.

46. IDEM lib. singulari de Delatoribus.

NOn licet ex officio (15), quod administrat quis, emere quid vel per se, vel per (16) aliam personam: alioquin non tantum rem amittit, sed & in quadruplum convenitur secundum constitutionem Severi & Antonini: Et hoc ad Procuratorem (17) quoque Cæsaris pertinet. Sed hoc ita se habet, nisi (18) specialiter (19) quibusdam hoc (20) consensum (21) est.

Quæ sequuntur prædium venditum.

47. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI aqua ductus debeatur prædio, [&] ius aquæ (22) transit ad emptorem, etiamsi nihil dictum sit: sicut (23) & ipsæ fistulæ (24), per quas aqua ducitur.

48. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

LIcet extra (25) ædes sint.

49. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

ET quamquam ius aquæ non sequatur, quod amissum est: attamen fistulæ & canales, dum [sibi] sequuntur, quasi (26) pars (27) ædium ad emptorem perveniunt: Et ita Pomponius lib. x. putat.

Si per emptorem stet quominus conditio compleatur.

50. IDEM lib. 11. ad Edictum.

LAbeo scribit, si mihi bibliothecam (28) ita vendideris, *si decuriones Campani locum mihi vendidissent, in quo eam ponerem*, & per (29) me stet, quo minus id a Campanis impetrem (30), non esse dubitandum, quin præscriptis (31) verbis agi possit: Ego, etiam (32) ex vendito agi posse, puto, quasi impleta conditione, cum per (33) emptorem stet, quo minus impleatur.

De his, quæ non sunt in commercio, cohærentibus fundo vendito.

51. PAULUS lib. 21. ad Edictum.

LItora (34), quæ fundo vendito conjuncta sunt, in modum non computantur, quia nullius (35) sunt: sed iure gentium (36) omnibus vacant: Nec via (37) publicæ, aut loca religiosa vel sacra: Itaque, ut proficiant venditori, caveri solet, *ut via, item litora, & loca publica in modum cedant.*

Ne ædificium diruatur venditionis causa.

52. IDEM lib. 54. ad Edictum.

SEnatus censuit, *Ne quis* (38) *domum villamve dirueret, quo plus sibi adquireretur: neve quis negotiandi causa eorum quid emeret, venderetve*: pœna (39) in eum, qui adversus Senatusconsultum fecisset, constituta [est]: ut duplam eius, quanti emisset, in ærarium inferre cogeretur: in eum vero, qui vendidisset, ut irrita fieret venditio. † Plane, si mihi pretium solveris, cum tu duplum ærario debeas, repetes (40) a me, quod a mea parte irrita facta est venditio. † Nec solum huic Senatusconsulto locus erit, si quis suam villam vel domum, sed & si alienam vendiderit.

De translatione dominii in emptorem.

53. GAJUS lib. 28. ad Edictum provinciale.

UT res emptoris fiat, nihil (41) interest, utrum solutum sit pretium, an (42) eo nomine fidejussor datus sit. Quod autem de fidejussore diximus, plenius (43) acceptum est, quelibet ratione [si] venditori de pretio satisfactum est: veluti expromissore (44), aut pignore dato, proinde sit, ac si pretium solutum esset.

De rescindenda venditione.

54. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

RES bona fide vendita, propter (45) minimam (46) causam inempta fieri non debet.

De nuda & imaginaria venditione.

55. IDEM lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

NUda (47) & imaginaria (48) venditio pro non facta est: & ideo nec alienatio (49) eius rei intelligitur (50).

De pacto primi venditoris.

56. IDEM lib. 50. ad Edictum.

SI quis sub hoc pacto vendiderit ancillam, *ne* (51) *prostituatur, &, si contra factum esset, uti* (52) *liceret* (53) *ei abducere*: Etsi per plures emptores mancipium cucurrerit (54), ei qui (55) primo vendit (56) abducendi (57) potestas sit.

De domo exusta.

57. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

DOmum emi, cum eam & ego & venditor combustam ignoraremus (58)? Nerva, Sabinus, Cassius, nihil venisse, quamvis area (59) maneat: pecuniamque solutam condici (60) posse aiunt. † Sed si pars domus maneret, Neratius ait in hac quæstione multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat: ut si quidem amplior (61) domus pars exusta est, non compellatur (62) emptor perficere emptionem: sed etiam quod forte solutum ab eo est, repetet. Sin vero vel dimidia pars, vel minor quam dimidia exusta fuerit, tunc coarctandus est emptor venditionem adimplere, æstimatione viri boni arbitratu habita, ut quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inventum ab huius præstatione liberetur. §. 1. Sin autem venditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam (63) venditionem stare (64), si tota domus ante venditionem exusta sit: si vero quantacunque pars ædificii remaneat, & stare venditionem, & venditorem emptori quod interest restituere. §. 2. Simili quoque modo ex diverso tractari oportet, ubi emptor quidem sciebat, venditor autem ignorabat, & hic enim oportet, & venditionem stare, & omne pretium ab emptore venditori, si non depensum est,

est, solvi: vel, si solutum sit, non repeti. §. 3. Quod si uterque sciebat, & emptor & venditor domum esse exustam totam, vel ex parte, nihil actum fuisse, dolo (1) inter utramque partem compensando: & judicio, quod ex bona fide descendit, dolo ex utraque parte venienre, stare non concedente.

De arboribus dejectis vel absumptis.

58. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

ARboribus (2) quoque vento dejectis vel absumptis igne, dictum est, emptionem fundi non videri esse contractam, si (3) contemplatione illarum arborum (veluti oliveti) fundus comparabatur: sive sciente sive ignorante venditore: sive autem emptor sciebat vel ignorabat, vel uterque eorum, hæc obtinent, quæ in superioribus casibus pro ædibus dicta (4) sunt.

Qualis præstetur fundus a venditore.

59. CELSUS lib. 8. Digestorum.

CUm venderes fundum, non (5) dixisti, *ita ut optimus maximusque*: Verum est, quod Quinto Mucio placebat, non (6) liberum, sed qualis esset, fundum præstari oportere: Idem & in urbanis prædiis dicendum est.

De electione.

60. MARCELLUS lib. 6. Digestorum.

COmprehensum erat lege venditionis (7), *dolia sexagina emptori accessura*, cum essent centum: in venditoris (8) fore potestate responsum est, quæ (9) vellet dare.

De emptione conditionali rei suæ.

61. IDEM lib. 20. Digestorum.

EXistimo posse me id, quod meum est, sub (10) conditione emere (11): quia forte speratur (12) meum esse desinere.

De his, qui officii causa in provinciis sunt. 1. De his, quæ non sunt in commercio. 2. De aversione.

62. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

QUi officii (13) causa in provincia agit, vel militat, prædia comparare in eadem provincia non potest: præterquam si paterna (14) ejus (15) a fisco (16) distrahantur. §. 1. Qui nesciens (17) loca sacra, vel religiosa, vel publica, pro privatis comparavit, licet emptio non teneat, ex (18) empto tamen adversus venditorem experietur, ut consequatur, quod interfuit ejus, ne deciperetur. §. 2. Res in (19) aversione (20) empta, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit: etiam si res adsignata (21) non sit.

Si res alii vendatur, quam cui dominus jusserit. 1. De demonstratione fundi & nominatione finium.

63. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

CUm servo dominus rem vendere certæ personæ jusserit, si alii vendidisset, quam cui jussus erat, venditio non valet (22). Idem (23) juris in libera persona est, cum perfici venditio non potuit in ejus persona, cui dominus venire eam noluit. §. 1. Demonstratione fundi facta (24), fines nominari supervacuum est (25): si nominentur, etiam ipsum venditorem nominare oportet, si forte alium agrum confinem possidet.

Si quis sibi & alii emerit.

64. IDEM lib. 2. Epistolarum.

FUndus ille est mihi & Titio (26) emptus. Quæro, utrum in partem, an in totum (27), venditio consistat, an nihil actum sit? Respondi: Personam Titii supervacuo (28) accipiendam [puto]: ideoque (29) totius (30) fundi emptionem ad me pertinere.

Differentia emptionis & locationis.

65. IDEM lib. 11. Epistolarum.

COnvenit mihi tecum, *ut certum numerum tegularum mihi dares certo pretio*: quod ut (31) faceres, utrum emptio sit, an locatio? Respondit: Si (32) ex meo fundo tegulas tibi factas ut darem, convenit, emptionem puto esse, non conductionem: totiens (33) enim conductio alicujus rei est, quotiens materia, in quo (34) aliquid præstatur, in eodem statu ejusdem manet: quotiens vero & immutatur, & alienatur, emptio magis, quam locatio intelligi debet.

Quid præstet venditor fundi. 1. De venditore, qui sciens servitutem deberi, reticuit. 2. De rutis cæsis.

66. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

IN vendendo fundo quædam (35), etiam (36) non condicantur, præstanda sunt, veluti (37), *ne fundus evincatur*, aut *usufructus ejus*, quædam ita demum, si dicta sint (38): veluti viam, iter, actum, aquæ ductum præstatu iri. Idem & in servitutibus urbanorum prædiorum. §. 1. Si cum servitus venditis prædiis deberetur (39), nec (40) commemoraverit venditor, sed sciens esse reticuerit, & ob id per ignorantiam rei emptor non utendo per statutum tempus eam servitutem amiserit, quidam recte putant venditorem teneri ex empto ob dolum. §. 2. Quintus Mucius [scribit, qui] scripsit *ruta* (41) *cæsa*, [*quæque*] *ædium fundive non sunt*, bis (42) idem scriptum: nam *ruta* (43) *cæsa* ea sunt, quæ neque ædium neque fundi sunt.

De causa rei.

67. IDEM lib. 39. ad Quintum Mucium.

ALienatio (44) cum fit, cum sua causa (45) dominium ad alium transferimus, quæ esset futura, si apud nos ea res mansisset: Idque toto jure civili ita se habet, præterquam si aliquid nominatim sit constitutum.

De dolo & culpa venditoris.

68. PROCULUS lib. 6. Epistolarum.

SI, cum fundum venderes, in lege dixisses (46), *quod mercedis nomine a conductore exegisses, id emptori accessurum esse*: existimo te in exigendo non (47) solum bonam fidem, sed etiam diligentiam (48) præstare debere, id est (49), non solum, ut a te dolus malus absit, sed etiam et culpa. §. 1. Fere aliqui solent hæc verba adjicere, *dolus malus a venditore aberit*: qui, etiam (50) si adjectum non est, abesse debet. §. 2. Nec videtur abesse, si per eum factum est, aut (51) fiet (52), quo minus fundum emptor possideat: Erit ergo ex empto actio, non ut [venditor] vacuam (53) possessionem tradat, cum multis modis accidere poterit, ne tradere possit, sed ut si quid dolo malo fecit, aut facit, dolus malus ejus æstimaretur.

Si lacus venditus creverit.

69. IDEM lib. 11. Epistolarum.

RUtilia Polla emit (54) lacum Sabatenem angularium (55), & *circa* (56) *eum lacum pedes decem*: Quæro, numquid (57) [&] decem pedes, qui tunc accesserunt, sub aqua sint, quia lacus crevit, an proximi pedes decem ab (58) aqua Rutiliæ Pollæ juris sint? Proculus respondit: Ego existimo, eatenus lacum, quem emit Rutilia Polla, venisse, quatenus (59) tunc (60) fuit, & circa eum decem pedes, qui tunc fuerunt: nec ob eam rem, quod lacus postea crevit, latius eum possidere debet, quam emit.

De emptione hominis liberi.

70. LICINNIUS RUFINUS lib. 8. Regularum.

LIberi hominis emptionem contrahi posse plerique existimaverunt: si modo inter (61) ignorantes (62) id fiet. Quod idem placet, etiam (63) si venditor sciat, emptor autem ignoret: Quod

(1) Compensatur utrimque dolus vid. l. ult. in fin. supr. de eo per quem (2) Vide l. 9. infr. de periculo & commodo rei vendita. (3) Contractus nominati (ut emptio & venditio) interdum resolvuntur, quando sub modo contractum est, sine quo pars alia non fuit contractura. Cujacius. (4) l. 19. supr. eod. (5) Quid, si fundum optimum maximum vendidisti? Fundum non servire, præstare debes: at non si servit: quod tamen Siculus Flaccus libro de conditionibus agrorum non admisit, adde l. 10. §. 9. infr. de adquir. rerum. domin. (6) Qui fundum vel urbanum prædium vendit, non cogitur eum liberum præstare. liberatur, si eum ut est, præstiterit. l. 90 infr. de servit. præd. urb. l. 6. §. 9 supr. comm. prædior. l. 12. supr. de evict. in... l. 8. in princ. infr. de act. empt. l. 75. infr. de evictionib. l. 90. infr. de verb. sign. (7) Fundi scil. (8) Cur venditoris? quia debitor. Electio est in re dubia debitoris. (9) Integra tamen l. ... in fin. infr. de act. empt. (10) Sub conditione rem etiam nostram emere possumus. (11) Ut & stipulari, l. 31. infr. de verb. oblig. (12) Ipsi habetur ratio (13) [illegible] 4. 42. vide l. 46. supr. eod. & Cic. act. 5. in Verrem (14) Cur paterna bona militi vel officiali in sua provincia jus est emere? Affectionem sua dedimus in hujusmodi rebus habere praesumitur l. si in empt. 13. supr. de question. (15) Harmenop. 3. tit. 3. §. 91. (16) Vel ab alio distrahentur propter tributa vel alia debita non soluta. (17) Adde l. 70 infr. eod. (18) Ex empto agitur in id, quod interest adversus venditorem, qui sciens rem sacram ignoranti vendidit. (19) Quod, si fundum legas, in aversione, l. ult. in fin. supr. ad l. Rhod. (20) Quid sit in aversione emere, vide Amayad. var. l. 2. cap. 1. [illegible] Adde Anton. Augustin. lib. 3. emend. cap. 4. Govean. lib. 2. variar. lect. cap. 14. Cujac. lib. 8. observ. cap. 31 & Hotoman. observat. lib. 1. cap. 29. 2. L. l. 2. § 14. supr. de exercitor. vide l. 4. §. 1. 2. infr. de peric. l. 36. infr. de locat. [illegible] Basil. 13. 19. Synops. 12. cap. 10. in alea, in aggere, [illegible] Cujac. 8. observ. (21) [illegible] uno pretio, quod scil. quasi aversi quodammodo negotium contrahimus, re omni neque perspecta, neque explorata bene. Nam uno vero pretio venire res dicuntur, cum in singula fundi jugera pretium statuitur. Cujac. instit. de empt. In hujusmodi venditione res empta non confuse perspicitur, sed exploratur diligentissime. (22) Tradita: atque re emptori non tradita, venditoris res manet, l. 14. infr. de furtis l. ult. C. de periculo. ergo & ejus periculum esse debet, non autem emptoris, l. 14. infr. de furtis. (23) Alias enim venditurus non erat (24) Mandati fines in emendo excedere nemo debet, sive liber sit, sive servus. (25) Sufficientes scil. (26) Alias confines non sunt celandi. l. 35. in fin. supr. eod. & ad eos edendos actione tenetur venditor, l. 48. infr. de act. empt. Error enim in legato legatum non vitiat. l. 17. §. 1. infr. de leg. 1. (28) l. 110. infr. de verb. oblig. & l. (29) Imo, in totum, infr. eod. (30) Copulam utrique partem tribuam hinc colligunt: ne aliquod absurdum consequatur. adde l. 9. § 7 supr. de constitutis l. 1. supr. comm. præd. (30) Juri adcrescendi in contractibus locus est, quoties promissoris interest, ut hoc. alias non est. l. si mihi. & Titio 110 infr. de verb. oblig. l. Julianus 15. §. Idem Celsus 21 infr. de act. empt. Alii ita, in contractibus ex causa onerosa dividua vel individua jus adcrescendi locum habet. (30) Imo partis. l. 41. §. 9. infr. de legat. 1. (31) Quod id faceres. (32) Venditio tegularum est, cum quis ex suo fundo tibi tegulas præstat: cum ex tuo, conductio. Cur ita? in venditione materiam præstat, qui vendit. in conductione operarum, operas præstat conductor, non materiam. Hac nota venditio ex operarum conditione distinguitur adde l. 20. supr. eod. [illegible] autem materia, conductio est, ubi ejusdem manet, cujus fuit alio operas tantum præstante, conductio (33) Id est, in hoc casu, si tua materia est, ex qua fiunt tegulæ, venditio est: si mea, conductio est. Nam in venditione dominium materiæ commutatur; in conductione, ejusdem manet, Synops. eod. c. 22. (34) Ita Flor. (35) Vendens simpliciter fundum, & si neque dixit liberum esse, aut optimum maximum, præstare tamen hoc debet, ut ne pars fundi vel ususfructus evincatur; continet enim fundi emolumentum ususfructus, etsi pars fundi non sit, ut hoc. An si id præstare cavetur, ut servitus rustici vel urbani prædii evincatur? non tenetur venditor. quædam infr. eod. Cur tam varie? qualis fundus fuit, talem vendidit. Servitus hæret prædio, qualiscunque prædii est. Ut hoc tamen ita sit, neque venditor ex empti actione tenetur in id quod interest, æstimatoria tamen tenetur, id est, quanto minoris, l. 61. infr. de ædil. edict. (36) Naturaliter quæ insunt, pro expressis habentur. (37) Excipit l. 2. 3. C. de evict. (38) Si condicta sint, Haloa. & nominatim dicta, l. 75. infr. de evict. l. 6. §. 1. infr. de act. empt. (39) Servitutes prædii venditor indicare emptori tenetur. Ideoque si emptor eas servitutes non utendo amiserit, tenebitur emptori venditor ex empto ob dolum. (40) Fundo vendito, l. 9. §. 2. vel tributum celavit, l. 21. §. 1 infr. de action. empt. & libertatem rei emptæ l. 61 § 1. infr. de evict. (41) De rutis & cæsis vid. l. 17. §. 6. l. 18. in fin. infr. de act. empt. (42) Bis idem scripsisse cur intelligitur? quia ruta cæsa, neque ædium sunt, neque fundi. (43) Vide l. 17. §. 6. infr. de action. empt. (44) Traditio. l. 20. infr. de adquir. rer. (45) Id est, non tantum dominium, l. 20. infr. de acquir. rer. dom. sed & fructus, l. 13. C. de act. empt. & e contra, onera. l. 23. §. 2. supr. de servit. præd. rustic. l. 17. §. 1. supr. famil. l. 14. infr. de me. par. Porro, causa, hic omne est, & quidquid rei cohæret. (46) Lex enim dicebatur a venditore, vid. l. 39. supr. eod. non semper tamen. (47) l. 13. § 16. infr. de act. empt. (48) Diligentiam in mercede exigenda et ex pacto præstetur emptori, venditor præstare cogitur (49) Diligentiam qui præstat, dolo & culpa carere debet (50) Facit l. 66. § prædia in fin. supr. eod. (51) Dolum ante contractum, in contractu, & post contractum præstat venditor emptori. (52) In futurum, vide l. 7. §. 1. supr. de dolo. (53) Vacua possessio est, quæ a nemine tenetur, l. 15. in fin. supr. eod. l. 72. infr. de adqu. vel amitt. possess. l. 4. § 21 infr. de usucap. l. 18. infr. de vi, & vi, l. 12. l. 75. §. 7. infr. de verb. oblig. l. 3. C. de adq. vel amitt. possess. Cicer. de oratore. Quinctil. declam. 12 (54) Privilegia venditorem ad emptorem transeunt. (55) Sabatinensem angularium. Cujac. Angularius autem forte est, qui in angulo fundi positus. Horat. O si angulus ille Proximus accedat, qui nunc denormat agellum. (56) Circa, est circum circa, utrinque, Haloa. (57) Vide l. 29. in fin. infr. de aqua & pluv. Goth. De dictione circa, vide Meunch. de arbitr. jud. lib. 2. cas. 43 Ans. (58) Ab separationis nota. (59) Verba conceptus referuntur ad tempus contractus. Bart. adde l. 2. § 1. infr. de her. vel action. vend. (60) Tempus contractus in venditionis causa dubia inspicimus, potius, quam consequens ullum aliud. Unde aiunt, monetam, quæ tempore contractus habuit alteram formam, solvendam creditori. Vide id genus plura apud Albericum, ubi probat, præsentem rerum statum in dubiis inspiciendum esse. (61) Imo, utcunque ignorantes homo liber emitur, nulla est actione coërcita est venditio, arcem. l. 4. § 2. infr. de obligat. (62) l. 4. 5. 62. supr. eod. §. fin. in 9 eod. l. 6. vers. respondit infr. quibus ad libertatem. (63) Liberum hominem qui sciens venditore patitur, ut hic emere non potest, vers. quod si emptor. Priore tamen casu liber non ita venditus consistat, ut præstetur, sed ut obligatur.

Quod si emptor sciens liberum esse, emerit: nulla (1) emptio contrahitur.

De mensura & pretio vini.

71. PAPIRIUS JUSTUS lib. 1. Constitutionum.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti Sextio Vero in hæc verba rescripserunt: *Quibus mensuris (2) aut pretiis negotiatores vina comparavent, in (3) contrahentium potestate esse: neque enim quisquam cogitur vendere, si aut pretium aut mensura displiceat: præsertim si nihil (4) contra consuetudinem (5) regionis fiat.*

De pacto ex intervallo. 1. De pacto, si quid sacri, aut religiosi, aut publici est, ejus venit nihil.

72. PAPINIANUS (6) lib. 10. Quæstionum.

PActa conventa (7), quæ postea (8) facta detrahunt (9) aliquid emptioni, contineri contractu (10) videntur: quæ vero adjiciunt (11), credimus [hoc] non inesse (12). Quod locum habet in his, quæ adminicula (13) sunt emptionis, veluti *ne (14) cautio duplæ præstetur*: aut, *ut (15) cum fidejussore cautio duplæ præstetur*: sed (16) quo casu agente (17) emptore non valet pactum, idem vires habebit jure exceptionis, agente (18) venditore. † An (19) idem dici possit: aucto postea (20) vel diminuto pretio, non immerito quæsitum est: quoniam emptionis substantia (21) consistit ex pretio (22). Paulus notat, Si omnibus integris (23) manentibus, de augendo vel diminuendo pretio rursum convenit, recessum a priore contractu, & nova (24) emptio intercessisse videtur (25). §. 1. Papinianus, Lege venditionis illa facta, *Si (26) quid sacri, aut religiosi, aut publici est, ejus nihil venit*, si res non in usu publico, sed in patrimonio fisci erit, venditio ejus valebit (27): nec venditori proderit exceptio, quæ non habuit locum.

De æde diruta. 1. De locis puris intra maceriam sepulchrorum.

73. IDEM lib. 3. Responsorum.

ÆDe sacra (28) terræ motu diruta, locus ædificii non est profanus (29), & ideo venire non potest. §. 1. Intra (30) maceriem sepulchrorum hortis vel cæteris culturis loca pura servata, si (31) nihil venditor nominatim excepit, ad emptorem pertinent.

De traditione clavium.

74. IDEM lib. 1. Definitionum.

CLavibus (32) traditis, ita mercium in horreis (33) conditarum possessio tradita videtur (34), si claves (35) apud horrea traditæ sint: quo facto, confestim emptor dominium & possessionem adipiscitur, etsi non aperuerit horrea: quod si venditoris merces non fuerunt, usucapio (36) confestim inchoabitur.

De pactis implendis.

75. HERMOGENIANUS lib. 11. juris Epitomarum.

QUi fundum vendidit, *ut (37) eum (38) certa mercede conductum ipse habeat, vel, si vendat, non alii, sed sibi (39) distrahat*; vel simile aliquid paciscetur, ad (40) complendum [id], quod pepigerunt ex vendito agere poterit.

De doliis defossis. 1. De successore emptoris.

76. PAULUS lib. 6. Responsorum.

DOlia (41) in horreis (42) defossa (43), si non sint nominatim in venditione excepta, horreorum venditioni (44) cessisse videri. §. 1. Eum, qui in locum emptoris successit, iisdem defensionibus (45) uti posse, quibus venditor [ejus] uti potuisset: sed & longæ (46) possessionis præscriptione (47), si utriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

De lapidicinis exceptis.

77. JAVOLENUS lib. 4. ex Posterioribus Labeonis.

IN lege fundi vendundi *lapidicinæ in eo fundo, ubicque (48) essent, exceptæ erant*: [&] post (49) multum temporis in eo fundo repertæ erant lapidicinæ: eas quoque venditoris esse Tubero respondit: Labeo, referre quid actum sit: si non (50) appareat, non videri eas lapidicinas esse exceptas: neminem enim nec vendere, nec excipere, quod non (51) sit, & lapidicinas nullas (52) esse, nisi (53) quæ (54) appareant (55), & cædantur: aliter (56) interpretantibus, totum fundum lapidicinarum fore, si forte toto eo sub terra esset lapis: hoc probo.

De fistulis & castello. 1. De emptore, qui tutelam filii venditoris gerere cœpit. 2. De pacto, ut, soluta pecunia, tradatur emptori possessio. 3. De eo, quod vi, aut tempestate factum est.

78. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

FIstulas (57) *emptori accessuras* in lege dictum (58) erat: Quærebatur, an castellum, ex (59) quo fistulis aqua duceretur (60), accederet? respondi, apparere id actum esse, ut id quoque accederet, licet scriptura non contineretur (61).

§. 1. Fundum ab eo emisti, cujus (62) filii postea tutelam administrans (63), nequaquam accepisti possessionem: Dixi tradere te tibi (64) possessionem (65) hoc modo posse, ut pupillus & familia ejus decedat de fundo, tunc demum tu ingrediaris possessionem. §. 2. Qui fundum ea lege emerat, *ut soluta pecunia traderetur ei possessio*, duobus heredibus relictis decessit: Si unus omnem pecuniam solverit, partem familiæ erciscundæ judicio servabit, nec (66), si partem solvet, ex empto cum venditore aget: quoniam ita contractum æs alienum dividi (67) non potuit. §. 3. Frumenta, quæ in (68) herbis erant; cum vendidisses, dixisti (69), *te, si quid vi, aut tempestate factum esset, præstaturum*: ea frumenta nives corruperunt: Si immoderatæ fuerunt, & contra (70) consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.

De pacto, ut is, qui emit, alteram partem conductam habeat.

79. JAVOLENUS lib. 5. ex posterioribus Labeonis.

FUndi partem dimidiam ea lege vendidisti, *ut emptor alteram partem, quam (71) retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat?* Labeo & Trebatius negant, posse ex vendito agi, ut id,

---

[illegible]

id, quod convenerit, fiat. Ego contra puto: si modo ideo vilius fundum vendidisti, ut hæc tibi condictio præstaretur: nam hoc ipsum, pretium fundi videretur, quod eo pacto venditus fuerit: eoque jure utimur.

De exceptione manu satorum. 1. De servitutibus. 2. De sylva cædua. 3. Si actum sit, ne dominium ad emptorem transeat.

80. LABEO lib. 5. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

CUm *manu* (1) *sata* (2) in venditione fundi excipiuntur, non quæ in perpetuum sata sunt excipi videntur, [sed] quæ singulis annis seri solent, ita ut fructus eorum tollantur: nam aliter (3) interpretantibus, vites & (4) arbores omnes exceptæ videbuntur. §. 1. Hujus rei emptionem posse fieri dixi, *quæ ex meis ædibus in tuas ædes projecta sunt, ut ea mihi ita habere liceat:* deque ea re ex empto egi. §. 2. Sylva cædua (5) in quinquennium (6) venierat: Quærebatur, cum glans decidisset, utrius esset? Scio Servium respondisse, primum sequendum esse, quod appareret actum esse: quod si in obscuro esset, quæcunque glans ex his arboribus, quæ cæsæ non essent, cecidisset, venditoris esset: eam autem, quæ in arboribus fuisset eo tempore, cum hæ cæderentur, emptoris. §. 3. Nemo (7) potest videri eam rem vendidisse (8), de cujus dominio id agitur, ne ad emptorem transeat: sed hoc aut locatio est, aut alius (9) genus contractus.

De pacto, ut si fidejussor pro reo solverit, emptum habeat prædium pigneratum. 1. De fundo, ex quo venditor frumentum annuum alii promiserat.

81. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

TItius (10), cum mutuos acciperet tot aureos sub usuris, dedit pignori sive hypothecæ prædia & fidejussorem Lucium: cui promisit, *intra triennium proximum se eum liberaturum: quod* (11) *si id non fecerit die suprascripta, & solverit debitum fidejussor creditori, jussit* (12) *prædia empta esse, quæ creditoribus obligaverat:* Quæro, cum [non] sit liberatus Lucius fidejussor a Titio, an, si solverit creditori, empta haberet suprascripta prædia? Respondit, si non ut in causam obligationis, sed ut empta habeat, sub conditione emptio facta est, & contractam (13) esse obligationem. §. 1. Lucius Titius (14) promisit (15) de fundo suo centum milia modiorum frumenti annua præstare prædiis Gaii Seii: postea Lucius Titius vendidit fundum, additis verbis his: *quo jure, quaque conditione ea prædia Lucii Titii hodie sunt, ita veniunt itaque habebuntur:* Quæro, an emptor Gaio Seio ad præstationem frumenti sit obnoxius? Respondit, emptorem Gajo Sejo, secundum ea, quæ proponerentur, obligatum (16) non esse.

TIT. II.

DE IN (17) DIEM ADDICTIONE (18).

Quomodo *in diem addictio fit.*

1. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

IN diem addictio ita (19) fit, *ille fundus centum esto tibi emptus, nisi si quis intra Kalendas Januarias proximas meliorem conditionem fecerit, quo res a domino abeat.*

Pura ne sit emptio, an conditionalis? 1. Commodum & periculum rei pure addictæ, ad quem pertineat?

2. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

QUotiens fundus in diem addicitur, utrum pura (20) emptio est, sed sub conditione resolvitur; an vero conditionalis sit magis emptio, quæstionis est? Et mihi videtur verius, interesse (21) quid actum sit: nam si quidem hoc actum est, *ut meliore allata conditione, discedatur*, erit pura emptio, quæ (22), sub conditione resolvitur: Sin autem hoc actum est, *ut perficiatur emptio, nisi melior conditio afferatur*, erit emptio conditionalis. §. 1. Ubi igitur, secundum quod distinximus, pura venditio est, Julianus scribit, hunc, cui res in diem addicta est, & usucapere posse, & fructus (23), & (24) accessiones lucrari, & periculum ad eum pertinere, si res interierit:

3. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

QUoniam (25) post interitum rei jam nec afferri possit melior conditio.

Commodum rei sub conditione addictæ. 1. De interitu rei. 3. De dominio, & oppigneratione rei addictæ. 4. Quod vi, aut clam. 5. Quæ requiruntur, ut a priore emptione abeatur. 6. Meliorem conditionem *afferre quid sit.*

4. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

UBi (26) autem conditionalis venditio est: negat Pomponius usucapere eum posse, nec fructus ad eum pertinere. §. 1. Idem Julianus lib. XV. quærit: Si res in diem addicta interciderit, vel ancilla decesserit, an partus vel fructus ejus nomine adjectio admitti possit? Et negat admittendam adjectionem, quia (27) alterius rei, quam ejus, quæ distracta est, non solet adjectio admitti.

§. 2. Idem Julianus eodem libro scribit: Si ex duobus servis viginti venditis, & in diem addictis, alter decesserit, deinde unius nomine, qui superest, emptor extiterit, qui supra viginti promitteret, an discedatur a priore contractu? Et ait, dissimilem esse hanc (28) speciem partus (29) specie (30), & ideo hic discedi a priore emptione, & ad secundum (31) perveniri. §. 3. Sed & Marcellus lib. V. Digestorum scribit, *pure vendito, & in diem addicto fundo, si melior conditio allata sit, rem pignori* (32) *esse desinere, si emptor eum fundum pignori dedisset.* Ex quo colligitur, quod emptor medio (33) tempore dominus esset: alioquin nec pignus teneret. §. 4. Idem Julianus lib. octogesimo (34) octavo Digestorum scripsit, *eum, qui emit fundum in diem, interdicto quod vi aut clam uti posse*, nam hoc interdictum ei competit, cujus interest opus non esse factum: *Fundo autem* (inquit) *in diem addicto; &* (35) *commodum, & incommodum omne ad emptorem pertinet, antequam venditio transferatur:* & ideo, si quid tunc vi aut clam factum est, quamvis melior conditio allata fuerit, ipse utile interdictum habebit; sed eam actionem, sicut fructus (36), inquit, quos percepit, venditi judicio præstaturum.

§. 5. Cum igitur tunc recedatur ab emptione, ubi pure contrahitur, vel tunc non impleatur, ubi sub conditione fit, cum melior conditio sit allata: si falsus (37) emptor subjectus sit, eleganter scribit Sabinus, priori rem esse emptam, quia non videtur melior conditio allata esse, non existente vero emptore: sed & si existat alius emptor, meliorem tamen conditionem non adferat, æque dicendum erit, perinde haberi, ac si non extitisset. §. 6. *Melior* (38) autem *conditio adferri* videtur, si (39) pretio sit additum. † Sed & si nihil pretio addatur, solutio tamen offeratur facilior pretii, vel maturior; melior conditio adferri videtur. † Præterea, si (40) locus opportunior solvendo pretio dicatur, æque melior conditio allata videtur; & ita Pomponius lib. IX. ex Sabino scribit. † Idem ait & si persona (41) idoneior accedat ad emptionem, æque videri meliorem conditionem allatam. † Proinde, si quis accedet ejusdem pretii emptor, sed qui levioribus emat conditionibus, vel qui satisdationem nullam exigat, melior conditio allata videbitur. Ergo idem erit probandum & si viliori pretio emere sit paratus, ea tamen remittet, quæ venditori gravia erant in priore emptione.

5. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

QUidquid (42) enim ad utilitatem venditoris pertinet, pro *meliore conditione* haberi debet.

De fructibus.

6. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

ITem quod dictum est (43), *fructus* (44) *interea captos emptorem priorem* (45) *sequi*, totiens verum est, quotiens nullus emptor existit, qui (46) meliorem conditionem adferet, vel falsus [existit]: sin vero existit emptor posterior, fructus refundere priorem debere constat, [sed venditori]: Et ita Julianus lib. XLVIII. Digestorum scripsit. §. 1. Si quis extiterit, qui meliorem conditionem adferat, deinde (47) prior emptor adversus eum licitatus sit, & penes eum emptorem manserit, dubitari poterit, utrum fructus (48) ipse habeat, quasi nulla meliore conditione allata? An vero (49) venditoris sint, licet eadem sit persona, quæ meliorem conditionem attulit? Quod verius facere videtur; Interest tamen, quid acti sit: Et ita Pomponius scribit.

(1) l. 40. §. 1. *supr. eod.* (2) Sata manu intelliguntur, non quæ perpetuo sata, sed quæ singulis annis seri solent [illegible] arbores & vites [illegible] singulis annis [illegible]. (3) [illegible] (4) Differentia inter ea, quæ singulis annis, & quæ in perpetuum [illegible] notanda. (5) Sylva cædua vendita, glans seu omnes fructus, *infr. de gland. legend.* [illegible] *Julianus* 13. §. *si fructibus* [illegible] *de act. empt.* [illegible] (6) Et sic in diem (7) Venditio non est, cum id agitur, ut ne dominium rei venditæ transeat in emptorem. Quid igitur? aut locatio, vel alius contractus. [illegible] (8) V. Forcatulus *dialog.* [illegible] (9) Alius, id est, alterius. (10) Intellectum hujus l. vid. apud Gasper. Roderic. *de reditibus lib.* 2. *quæst.* 2. n. 6. Ans. (11) l. 16. *in fin. infr. de pignoribus.* (12) Fidejussor, ex pacto cum ipso debitore principali inito, potest pignus [illegible] *ut hic.* An vero pactum emere potest? [illegible] (13) Valet ergo pactum commissorium, seu lex commissoria in pignore, [illegible] (14) Intellectum hujus §. vide apud Joan. a Sande, *dec. Frisicar. lib.* 3. *tit.* [illegible] (15) V. Molinæus *ad consuetudines Parisienses* §. [illegible] (16) Personalis obligatio non sequitur fundum, nec ejus possessorem, [illegible] (17) [illegible] (18) In hoc titulo frequentia sunt hæc tria verba, Primum *addicere*, quod est [illegible] Gallis [illegible]. Secundum *adjicere*, id est meliorem conditionem adferre, [illegible] Tertium, *Abjicere*, id est, adjectionem non recipere [illegible] *Addicere*, est auctione constituta rem pretio [illegible] collocare, quæ pluris licitum fuerit. *In diem addicere*, est rem penes emptorem collocare, *hac lege nisi quis intra certum diem meliorem conditionem attulerit.* [illegible] Græci vocant Tertul. *in Apologet.* [illegible] (19) Formula in diem addictionis [illegible]

supr. de rei vindicat. [illegible] (20) Pura emptio sub conditione interdum resolvi potest, quod etsi accidat, non tamen conditionalis est emptio. Si hoc convenit, *ut meliore allata conditione discedatur ab emptione*, pura emptio est, quæ sub conditione resolvitur. Sin ita, *ut perficiatur emptio, nisi melior conditio afferatur*, conditionalis est emptio: verbum enim *nisi*, facit conditionem. Goth. [illegible] (21) [illegible] Differentiam inter contractum conditionalem, & purum, resolvendum sub conditione observa, [illegible] (22) Statim atque res in diem addicta, [illegible] Cui ergo est periculum? Quia post interitum rei, nulla amplius melior conditio adferri potest, [illegible] His constat, puræ & conditionalis venditionis magnum discrimen esse. (23) Adde [illegible] (24) [illegible] (25) Adde [illegible] (26) Ita Flor. pro *hanc.* (27) Alias, *a partus specie.* (28) De qua dictum est §. [illegible] (29) Principali non sublato, aliud æque principale constare potest. [illegible] (30) Flor. *secundo*, non *secundum.* (31) [illegible] (32) [illegible] (33) Quadragesimo. (34) [illegible] (35) [illegible] (36) Vid. [illegible] (37) [illegible] (38) Melior *conditio* venditionis intelligitur, si *pretio* additur, si *solutio* pretii facilior, vel maturior, si *locus* opportunior solvendi pretii, si *idoneior persona* sit novi emptoris, si emptor novus remittat satisdationem venditori, aut non eas conditiones exigat, quas prior emptor, & breviter, melior conditio, quæ utilior venditori, [illegible] considerata pretii, temporis, loci, personæ, & conditionum qualitate, [illegible] (39) Propria & vera est hæc adjectio. (40) V. quæ notavi [illegible] (41) Persona, quo magis idonea est, eo plus esse in obligatione efficit, [illegible] (42) Melior conditio censetur venditoris, quæ utilius, ac magis conducit venditori. [illegible] (43) [illegible] (44) Adde [illegible] (45) Prior emptor hic est, cui priori res vendita sub pacto in diem addictionis, post quem admitti solet alius meliorem conditionem afferens. (46) [illegible] (47) [illegible] (48) [illegible] (49) Emptor posterior rem solam non fructus accepit. Cur non accepit? Non propterea quod pretium priori refundat, venditoris conditio melior fieri videtur, si fructus ipse lucraturus sit. [illegible]

De effectu adjectionis.

7. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

LIcet autem venditori, meliore allata conditione, addicere (1) posteriori: nisi (2) prior paratus sit plus adjicere (3).

Monendus emptor meliore conditione allata.

8. IDEM lib. 33. ad Edictum.

NEcesse autem habebit venditor, meliore conditione allata, priorem emptorem certiorem facere, ut, si quid alius adjicit, ipse (4) quoque adjicere possit.

De effectu adjectionis.

9. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SAbinus scribit, *licere venditori (5) meliorem conditionem oblatam abjicere (6), sequique primam, quasi meliorem.* Et ita utimur. † Quid tamen, si hoc erat nominatim actum, *ut liceret resilire emptori meliore conditione allata?* Dicendum erit, dissolutam priorem emptionem, etiamsi venditor sequentem non admittet.

De distractione pignoris.

10. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

SEd si proponatur, a creditore pignus in diem addictum, non potest videri bona fide negotium agi, nisi adjectio recipiatur. Quid ergo est, si inops (7) emptor, & impediendæ tantummodo venditionis causa intervenit? Potest creditor, sine periculo, priori emptori addicere.

An res addicta possit iterum addici. 1. De pluribus venditoribus.

11. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

QUod autem Sabinus scribit, *Fundum in diem addici non posse rursus, qui semel fuerit in diem addictus*, ratione ejusmodi defendit: *quia prioris*, inquit, *emptoris statim fit, scilicet quasi non videatur melior conditio allata, si non secure secundo emptori fundus addicitur, sed alia licitatio prospicitur.* Sed Julianus (8) lib. xv. Digestorum scripsit, interesse multum, quid inter contrahentes actum sit, nec impedire quicquam, vel hoc agi, ut (9) sæpius [fundus] collocetur (10): dum vel prima, vel secunda, vel tertia adjectione res a venditore discedat.

§. 1. Item quod Sabinus ait, *si, tribus vendentibus, duo posteriori addixerint, unus non admiserit adjectionem, hujus partem priori, duorum posteriori emptam*, ita demum verum est, si variis pretiis partes suas distraxerunt.

12. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

ETsi dispares partes vendentium fuerint.

13. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

QUod si uno pretio vendiderint, dicendum est, totam priori emptam manere: quemadmodum si quis mihi totum fundum ad diem addixisset, postea vero pretio adjecto, dimidiam (11) alii addixerit. Celsus quoque lib. VIII. Digestorum refert, Mucium, Brutum, Labeonem, quod Sabinus existimare. Ipse quoque Celsus idem probat: & adjicit, mirari se, a nemine animadversum, quod si prior emptor ita contraxit, *ut (12) nisi (13) totum fundum emptum nollet habere*, non habere eum eam partem emptam, quam unus ex sociis posteriori emptori addicere noluit.

§. 1. Verum est autem, vel unum (14) ex venditoribus posse meliorem adferre conditionem, emere enim cum (15) tota re etiam nostram partem possumus.

De adjectione simulata. 1. De emptore non idoneo. 3. De pupillo, vel filiofamilias, vel servo plus afferentibus. 5. De fructibus.

14. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI venditor simulaverit (16) meliorem allatam conditionem, cum minoris (17), vel etiam tantidem alii venderet, utrique emptori in solidum erit obligatus (18).

§. 1. Sed si emptor alium non idoneum subjecerit, eique fundus addictus est, non video (inquit) quemadmodum priori sit emptus, cum alia venditio, & vera postea subsecuta sit: Sed verum est, venditorem deceptum ex vendito actionem habere cum priore emptore, quanti sua interfuit, id non esse factum: per quam actionem & fructus, quos prior emptor percepit, & quo deterior res culpa vel dolo malo ejus facta sit, recipiet venditor: Et ita Labeoni & Nervæ placet.

§. 2. Sed si neuter subjecit emptorem, majore autem pretio addictum est prædium ei, qui solvendo non est, abitum est a priore emptione, quia ea (19) melior intelligitur, quam venditor comprobavit, cui licuit non addicere.

§. 3. Sed & si pupillus postea sine tutoris auctoritate pluris emerit, consentiente venditore abibitur (20) a priore emptione. Idem & de servo alieno. † Aliter (21) atque si servo suo (22), vel filio, quem in potestate habet, vel domino rei per errorem id addixerit: quia non est emptio his casibus. Quod si alieno servo, quem putaverit liberum esse, addixerit, contra se habebit, & erit hic similis egenti. §. 4. Emptorem, qui meliorem conditionem attulerit, præter (23) corpus nihil sequitur, quod venierit. §. 5. Non tamen ideo, si tantumdem pretium alius det, hoc ipso, quod fructus (24) eum non sequantur, qui secuturi essent priorem emptorem, melior conditio videtur allata, quia non id agitur inter emptorem, & venditorem.

De morte venditoris ante adjectionem. 1. Quid sit meliorem conditionem afferre.

15. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI prædio in diem addicto, ante diem venditor mortuus sit, sive post diem heres ei extitit, sive omnino non extitit, priori prædium emptum est: quia melior conditio allata, quæ domino placeat, intelligi non potest, cum (25) is, qui vendat, non extitat: Quod si intra diem adjectionis (26) heres extitit, melior conditio ei adferri potest. §. 1. Si (27) fundus in diem addictus fuerit pluris, ut quædam ei (28) accedant, quæ non accesserint priori emptori, si non minoris sint hæ res, quam quo pluris postea fundus venierit, prior venditio valet; quasi melior conditio allata non sit, si minoris sint.

† Idemque æstimandum est, si dies longior pretii solvendi data fuerit; ut quæratur, quantum ex usura ejus temporis capi potuerit.

De fructibus, & sumptibus.

16. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

IMperator Severus rescripsit, *Sicut fructus (29) in diem addictæ domus, cum melior conditio fuerit allata, venditori restitui necesse est, ita rursus quæ (30) prior emptor medio tempore necessario probaverit (31) erogata, de reditu retineri: vel, si non sufficiat, solvi æquum est:* Et credo (32) sensisse Principem de empti venditi (33) actione.

De duabus rebus duobus separatim addictis.

17. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

CUm duo servi duobus separatim denis in diem addicti sint, & extiterit, qui pro utroque triginta det (34), refert (35), utrius pretio decem, an singulorum quina adjiciat: Secundum superiorem adjectionem, is servus inemptus erit, cujus pretio adjectio facta fuerit: secundum posteriorem [adjectionem], uterque ad posteriorem emptorem pertinebit: Quod si incertum (36) sit, ad utrius pretium addiderit, a priore emptione non videbitur esse discessum.

De re in diem addicta duobus sociis.

18. AFRICANUS lib. 3. (37) Quæstionum.

CUm in diem duobus (38) sociis fundus sit addictus, uno ex his pretium adjiciente, etiam pro ipsius parte a priore venditione discedi rectius existimatur.

Si præter rem in diem addictam alia quoque veneat.

19. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

FUndo in diem addicto, si (39) postea pretium adjectum est, & venditor, alio (40) fundo applicito, eum ipsum fundum posteriori emptori addixit, & id sine dolo malo fecit, priori emptori obligatus (41) non erit: nam quamvis non id tantum, quod in diem addictum erat, sed aliud quoque cum eo venierit, tamen si venditor dolo caret, prioris emptoris causa absoluta est (42): id enim solum intuendum est, an (43) priori venditori bona fide facta sit adjectio.

Actio priori emptori contra secundum an detur, ob pretii partem prorogatam.

20. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

PRior (44) emptor post meliorem conditionem allatam, ob pecuniam in exordio venditori de pretio solutam, contra secundum emptorem, citra delegationem jure stipulationis interpositam, agere non potest (45).

T I T. III.

DE (46) LEGE (47) COMMISSORIA (48).

Effectus.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SI

[illegible]

SI fundus commissoria (1) lege venierit (2), magis est, ut sub (3) conditione resolvi (4) emptio, quam sub conditione contrahi videatur (5).

De electione venditoris.

2. POMPONIUS lib. 35. ad Sabinum.

CUm venditor fundi in lege ita (6) caverit, *si ad diem pecunia soluta non sit, [ut] fundus inemptus* (7) *sit*, ita accipitur *inemptus esse fundus*, si venditor inemptum eum esse velit, quia (8) id venditoris causa caveretur: nam si (9) aliter acciperetur, exusta villa in potestate emptoris futurum, ut non dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui ejus periculo fuisset.

3. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

NAm legem commissoriam, quæ in venditionibus adjicitur, si volet, venditor exercebit: non (10) etiam invitus (11).

Quæ actio datur venditori, resoluta venditione. 1. De fructibus. 2. De electione venditoris. 3. De pacto, ut quanto minoris res vendetur, exigatur a priore emptore. 4. Quo casu locus est commissoriæ.

4. IDEM lib. 32. ad Edictum.

SI fundus lege commissoria venierit, hoc est, *ut nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, inemptus* (12) *fieret*: videamus, quemadmodum venditor agat tam de fundo, quam de his, quæ ex fundo percepta sint? itemque si deterior fundus effectus sit facto (13) emptoris? Et quidem finita (14) est emptio; sed jam decisa quæstio est, ex (15) vendito actionem competere, ut rescriptis Imperatoris Antonini & D. Severi declaratur. §. 1. Sed, quod ait Neratius, habet rationem, ut interdum fructus [emptor] lucretur, cum (16) pretium, quod numeravit, perdidit. Igitur sententia Neratii tunc habet locum, quæ est humana, quando emptor aliquam partem pretii dedit (17). §. 2. Eleganter Papinianus lib. 3. Responsorum scribit, statim (18), atque commissa lex est, statuere venditorem debere, utrum commissoriam velit exercere, an potius pretium petere: nec posse, si commissoriam elegit (19), postea variare (20). §. 3. In commissoriam etiam hoc solet (21) convenire, *ut si venditor eundem fundum venderet, quanto* (22) *minoris vendiderit, id a priore emptore exigat*. Erit itaque adversus eum ex vendito actio. §. 4. Marcellus lib. xx. dubitat, commissoria utrum (23) tunc locum habeat, si interpellatus non solvat, an vero si non obtulerit? Et magis arbitror, offerre (24) eum debere, si vult se legis commissoriæ potestate solvere: quod si (25) non habet, cui offerat, posse esse securum.

De fructibus.

5. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

LEge fundo vendito dicta, ut (26), *si intra certum tempus pretium solutum non sit, res inempta sit*, de fructibus (27), quos interim emptor percepisset, hoc agi intelligendum est, ut emptor interim eos sibi suo quoque jure perciperet; sed si fundus revenisset (28), Aristo existimabat, venditori de his judicium in emptorem dandum esse: quia nihil (29) penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem (30) fefellisset.

De resolutione emptionis, & eo, quod datum est a venditore. 1. De accessionibus. 2. De tacita renunciatione.

6. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

DE lege commissoria interrogatus ita respondit, si per emptorem factum sit, quo minus legi pareretur, & ea lege uti venditor velit, fundos inemptos fore, & id, quod arrhæ (31), vel alio nomine datum esset, apud venditorem remansurum. §. 1. Idem respondit, si ex lege inempti sint fundi, nec (32) id, quod accessurum dictum est, emptori deberi.

§. 2. Post (33) diem lege commissoria comprehensum, venditor partem reliquæ pecuniæ accepit. Respondit, si (34) post statutum diem reliquæ pecuniæ, venditor legem dictam non exercuisset, & partem reliqui debiti accepisset, videri recessum a commissoria.

7. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

POst diem commissoriæ legi præstitutum, si (35) venditor pretium petet, legi commissoriæ renunciatum videtur (36), nec variare (37), & ad hanc redire potest.

De emptore, qui ex justa causa non solvit.

8. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

MUlier fundos Gajo Sejo vendidit, & acceptis arrhæ (38) nomine certis (39) pecuniis, statuta sunt tempora solutioni reliquæ pecuniæ, quibus si non paruisset emptor, pactus est (40), *ut arrham perderet, & inempta* (41) *villæ essent*: die statuto emptor testatus est, *se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsolvere*, & sacculum cum pecunia signatorum (42) signis obsignavit; defuisse (43) autem venditricem: posteriore autem die nomine fisci testato (44) conventum emptorem, *ne* (45) *ante mulieri pecuniam exsolveret, quam fisco satisfaceret*: Quæsitum est, an fundi non sint in ea causa, ut a venditrice vindicari debeant ex conventione venditoris? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, non (46) commisisse in legem venditionis emptorem.

T I T. IV.

DE HEREDITATE (47), VEL ACTIONE VENDITA.

De hereditate, quæ non est.

1. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI hereditas venierit ejus qui vivit (48), aut nullus (49) sit, nihil esse acti: quia in (50) rerum natura non sit, quod venierit.

De satisdatione a venditore hereditatis præstanda. 1. Quo tempore spectatur quantitas hereditatis. 2. De hereditate testatoris, & impuberis. 3. De eo, quod ad venditorem hereditatis vel ad ejus heredem pervenit. 5. Vel ob eorum dolum aut latam culpam non pervenit. De re deperdita aut deminuta. 6. De eo, quod servus filiusve venditoris defuncto debuit. 7. De indebito, quod heres exegit, vel solvit. 8. De obligationibus & actionibus hereditariis, vel ab herede constitutis. 9. De lucro, & damno. 10 De re hereditaria ab herede vendita. 11. Si quid absit venditori hereditatis, vel non. 12. De servo excepto sine peculio. 13. Vel cum peculio. 14. De ædibus, quarum nomine damni infecti promissum fuerat, exceptis. 15. De venditore hereditatis, qui emptori successit, & ejus hereditatem vendidit. 16. De vectigalibus, & tributis. 17. De impensa funeris. 18. De eo, qui vendit hereditatem debitoris sui. 19. De servitutibus. 20. De venditore obligato propter hereditatem.

2. UL-

2. ULPIANUS lib. 49. ad Sabinum.

VEnditor hereditatis satisdare (1) de evictione (2) non debet: cum [id] inter ementem & vendentem agatur, ut neque (3) amplius, neque minus juris emptor habeat, quam apud heredem futurum esset: Plane, de (4) facto (5) suo venditor satisdare (6) cogendus est. §. 1. In hereditate vendita utrum ea quantitas spectatur, quæ fuit mortis tempore, an ea, quæ fuit, cum aditur hereditas? an ea, quæ fuit, cum hereditas venundatur, videndum erit? Et verius est, hoc esse servandum, quod actum est: plerumque autem hoc agi videtur, ut quod ex hereditate pervenit, in (7) id tempus, quo venditio fit, id videatur venisse. §. 2. Illud potest quæri, si etiam impuberi sit substitutus is, qui vendidit hereditatem testatoris, an etiam id, quod ex impuberis hereditate ad eum, qui vendidit hereditatem, pervenit, ex empto actioni locum faciat? Et magis est, ne (8) veniat: quia alia (9) hereditas est: licet enim unum testamentum sit, alia tamen, atque alia hereditas est. Plane, si hoc actum sit, dicendum erit, etiam impuberis hereditatem in venditionem venire, maxime si jam delata impuberis hereditate venierit hereditas. §. 3. *Pervenisse* (10) *ad venditorem hereditatis* quomodo videatur, quæritur: Et ego puto, antequam quidem corpora rerum hereditariarum nactus venditor fuerit, hactenus videri ad eum pervenisse, quatenus (11) mandare potest earum rerum persecutionem, actionesque tribuere: cum vero ubi corpora nactus est, vel debita exegit, plenius (12) ad eum videri pervenisse. † Sed & si rerum venditarum ante hereditatem venditam pretia fuerit consecutus, palam est ad eum pretia rerum pervenisse. † Illud retinendum est, cum (13) effectu videri pervenisse, non prima ratione: idcirco quod (14) legatorum nomine quis præstitit, non videtur ad eum pervenisse: sed & si quid æris alieni est, vel cujus alterius oneris hereditarii, pervenisse merito negabitur. Sed & rerum ante venditionem donatarum (15) pretia præstari, æquitatis ratio exigit. §. 4. Non tantum autem quod ad venditorem hereditatis [pervenit], sed & quod (16) ad heredem ejus, ex hereditate pervenit, emptori restituendum est: Et non solum quod jam pervenit, sed & quod quandoque pervenerit, restituendum est. §. 5. Sed & si quid dolo malo eorum factum est, quo (17) minus ad eos perveniat, & hoc emptori præstandum est: *Fecisse* (18) autem *dolo malo, quo minus perveniat*, videtur, [sive] alienavit aliquid, vel etiam acceptum quem liberavit, vel id egit dolo malo, ne (19) de hereditate adiretur, vel ne possessionem adipisceretur, quam (20) posset adipisci. † Sed & si non dolo malo sed lata (21) culpa admiserit aliquid, utique tenebitur. † Deperdita (22) autem & deminuta sine dolo malo venditoris non præstabuntur. §. 6. Illud quæsitum est (23), an venditor hereditatis (24) ob debitum a filio suo, qui in potestate ejus esset, servove ejus, cum hereditatem vendidisset, præstare (25) debeat emptori? Et visum est, quidquid domus aat de peculio filii, servive, aut in suam rem versum inveniatur (26), præstare eum debere. §. 7. Solet quæri, an &, si quid lucri occasione hereditatis venditor senserit, emptori restituere id debeat? Et est apud Julianum (27) hæc quæstio tractata lib. 6. Digestorum, & ait, quod non debitum exegerit (28), retinere heredem. & quod non debitum solverit (29), non reputare: nam hoc servari, ut heres emptori non præstet, quod non debitum exegerit: neque ab eo consequatur, quod non debitum præstiterit: Si autem condemnatus præstiterit, hoc solum heredi sufficit, esse eum condemnatum (30) sine (31) dolo malo suo, etiamsi maxime creditor non fuerit is, cui condemnatus est heres. Quæ sententia mihi placet. §. 8. Non solum autem hereditarias actiones, sed (32) etiam eas obligationes, quas ipse heres constituit, dicendum erit præstari emptori debere. Itaque & si fidejussorem acceperit ab hereditario debitore, ipsam [hanc] actionem, quam habet heres, præstare [emptori] debebit: sed & si novaverit, vel in judicium deduxerit actionem, præstare debebit hanc ipsam actionem, quam nactus est. §. 9. Sicuti lucrum omne ad emptorem hereditatis respicit, ita (33) damnum quoque debet ad eundem respicere. §. 10. Denique si rem hereditariam heres vendiderit, ac per hoc fuerit condemnatus, non habet contra emptorem actionem: quia non (34) ideo condemnatur, quod heres esset, sed quod vendiderit. Sed si pretium rei distractæ emptori hereditatis dedit, videamus, an locus sit ex vendito (35) actioni? Et putem esse. §. 11. Sive ipse venditor dederit aliquid pro hereditate, sive procurator ejus, sive alius quis pro eo, dum negotium ejus gerit, locus erit ex vendito actioni: dummodo aliquid absit (36) venditori hereditatis: cæterum, si nihil absit venditori, consequens erit dicere, non competere ei actionem. §. 12. Apud Julianum scriptum est, si venditor hereditatis exceperit *servum sine* (37) *peculio*, & ejus nomine cum eo fuerit actum de peculio, & in rem verso, id duntaxat eum consequi, quod (38) præstiterit ejus peculii nomine, quod emptorem sequi debeat, aut quod in rem defuncti versum est: His enim casibus æs alienum emptoris solvit: ex ceteris causis suo nomine condemnatur. §. 13. Quid ergo, si *servum cum* (39) *peculio* exceperit venditor hereditatis, conventusque de peculio præstitit? Marcellus lib. VI. Digestorum, non petere eum scripsit, si modo hoc actum est, ut, quod superfuisset ex peculio, hoc haberet, at si contra actum est, recte repetere (40) eum posse ait: si vero nihil expressim inter eos convenit, sed tantummodo peculii mentio facta est, cessare ex vendito actionem constat. §. 14. Si venditor hereditatis *ædes sibi* exceperit, quarum nomine damni infecti promissum fuerat, interest, quid actum sit: nam si ita excepit, *ut damni quoque infecti stipulationis onus sustineret*, nihil ab emptore consequeretur: Si vero id actum erit, *ut emptor hoc æs alienum exsolveret*, ad illum onus stipulationis pertinebit: si non apparebit quid acti sit, verisimile (41) erit, id actum, ut ejus quidem damni nomine, quod (42) ante (43) venditionem datum fuerit, onus ad emptorem, alterius temporis ad heredem pertineat. §. 15. Si Titius Mævii hereditatem Sejo vendiderit, & a Sejo heres institutus, eam hereditatem Attio vendiderit, an ex priore venditione hereditatis cum Attio agi possit? Et ait Julianus, quod venditor hereditatis petere a (44) quolibet extraneo (45) herede potuisset, id (46) ab hereditatis emptore consequatur: & certe, si Sejo alius heres exstitisset, quicquid venditor Mævianæ hereditatis nomine præstitisset, id ex vendito actione consequi ab eo potuisset: nam & si duplam hominis a Sejo stipulatus fuissem, & ei (47) heres exstitissem, eamque hereditatem Titio vendidissem, evicto homine, rem a Titio servarem.

§. 16. Si quid publici (48) vectigalis nomine præstiterit venditor hereditatis, consequens erit dicere, agnoscere emptorem [ei] hoc debere: namque hereditaria (49) onera [etiam] hæc sunt: & si forte tributorum nomine aliquid dependat, idem erit dicendum. §. 17. Quod si funere facto heres vendidisset hereditatem, an impensam funeris ab emptore consequatur? Et ait Labeo, emptorem impensam funeris præstare debere: quia & ea, inquit, impensa hereditaria (50) est: cujus sententiam & Javolenus putat veram: & ego arbitror.

§. 18. Cum quis debitori suo heres exstitit, *confusione* (51) creditor esse desinit. sed si vendidit hereditatem, æquissimum videtur, emptorem (52) hereditatis (53) vicem (54) heredis obtinere, & idcirco teneri venditori hereditatis, sive cum moritur, testator debuit, quamvis post mortem debere desiit, adita a venditore hereditate, sive quid in diem debeatur, sive sub conditione, & postea conditio exstitisset: ita tamen, si ejus debiti adversus heredem actio esse poterat, ne forte etiam ex his causis, ex (55) quibus cum herede actio non est, cum emptore agatur. §. 19. Et si servitutes (56) amisit heres institutus adita hereditate, ex vendito poterit experiri adversus emptorem, ut servitutes ei restituantur.

§. 20. Sed & si quid venditor nondum præstiterit, sed quoquo (57) nomine obligatus sit propter hereditatem, nihilominus agere potest cum emptore.

De

(1) Id est, cavere, fidejussores dare: nam neque alius venditor de evictione dat fidejussorem. [illegible]

De pecunia a venditore hereditatis exacta & perdita.

3. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

SI venditor hereditatis exactam pecuniam sine (1) dolo malo & culpa perdidisset, non (2) placet eum emptori teneri.

Quid præstat venditor nominis.

4. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SI (3) nomen (4) sit distractum, Celsus lib. 12. Digestorum scribit, locupletem (5) esse debitorem, non debere præstare: debitorem autem (6) esse, præstare, nisi aliud convenit.

5. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

ET quidem sine (7) exceptione quoque, nisi in contrarium actum sit: sed, si certæ (8) summæ debitor dictus sit, in eam summam tenetur venditor: si incertæ (9), & nihil debeat, quanti (10) intersit emptoris.

6. IDEM lib. 5. Quæstionum.

EMptori nominis etiam (11) pignoris persecutio præstari debet: ejus quoque quod postea (12) venditor accepit, nam beneficium (13) venditoris prodest emptori (14).

De hereditate, quæ non est, vel non ad venditorem pertinet.

7. IDEM lib. 14. ad Plautium.

CUm hereditatem aliquis vendidit, esse (15) debet hereditas, ut sit emptio; nec (16) enim alea emitur, ut (17) in venatione, & similibus (18), sed res, quæ si non est, [non] contrahitur emptio, & ideo pretium condicetur.

8. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

QUod si nulla hereditas ad venditorem pertinuit, quantum emptori præstare debuit (19), ita distingui oportebit, ut si est quidem aliqua hereditas, sed ad venditorem non pertinet, ipsa æstimetur: si nulla est, de qua actum videatur, pretium dumtaxat; & si quid (20) in eam rem impensum est, emptor a venditore consequatur.

9. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

ET si (21), quid emptoris intersit.

10. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

QUod (22) si in venditione hereditatis id actum est, *si quid* (23) *juris esset venditoris, venire, nec postea quidquam præstitu iri*, quamvis ad venditorem hereditas non pertinuerit, nihil tamen [eo] præstabitur, quia id actum esse manifestum est, ut quemadmodum emolumentum negotiationis, ita periculum ad emptorem pertineret.

11. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

NAm hoc (24) modo admittitur esse venditionem, *si qua sit hereditas, est tibi empta*, & quasi (25) spes (26) hereditatis: ipsum enim incertum (27) rei veneat, ut in retibus (28).

12. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

HOc autem sic intelligendum est, nisi sciens (29) ad se non pertinere, ita vendiderit: nam tunc ex dolo tenebitur.

13. PAULUS lib. 14. ad Plautium.

QUod si (30) sit hereditas, [etsi] non ita convenit, *ut quidquid* (31) *juris haberet venditor, emptor haberet*, tunc heredem se esse, præstare debet: illo vero adjecto, liberatur venditor, si ad eum hereditas non pertineat.

De nomine filiifam. 1. De rebus hereditariis, & quantitate hereditatis.

14. IDEM lib. 33. ad Edictum.

QUI filiifamilias (32) nomina vendidit, actiones (33) quoque, quas (34) cum patre (35) habet, præstare debet.

§. 1. Si hereditas venierit, venditor res hereditarias tradere (36) debet: quanta (37) autem hereditas est, nihil interest.

15. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

NIsi de substantia ejus affirmaverit (38).

Si fideicommissarius quasi heres vendiderit.

16. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

SI quasi (39) heres (40) vendideris hereditatem, cum tibi ex Senatusconsulto Trebelliano (41) restituta esset hereditas, quanti emptoris intersit, teneberis (42).

De nominibus sub conditione, vel in diem.

17. ULPIANUS lib. 43. ad Edictum.

NOmina eorum, qui sub (43) conditione (44) vel in diem debent, & emere & vendere (45) solemus: ea enim res est, quæ emi & venire potest.

Si venditor hereditatis pro parte quoque coheredum solverit.

18. JULIANUS lib. 25. Digestorum.

SI ex pluribus heredibus unus, antequam cæteri adirent hereditatem, pecuniam, quæ sub (46) pœna debebatur a testatore, omnem solverit, & hereditatem vendiderit, nec a coheredibus suis propter egestatem eorum quidquam servare poterit, cum (47) emptore hereditatis, vel ex stipulatu, vel ex vendito recte experietur: omnem enim pecuniam hereditario nomine datam, eo manifestius est, quod in judicio familiæ erciscundæ ducitur (48), per quod (49) nihil amplius unusquisque a coheredibus suis consequi potest, quam quod tanquam heres impenderit.

De conditione.

19. IDEM lib. 25. Digestorum.

MUltum (50) interest (51), sub conditione aliqua obligatio veneat, an, cum ipsa obligatio sub (52) conditione sit, pure veneat. Priore (53) casu, deficiente conditione nullam [esse] venditionem: posteriore (54), statim venditionem consistere: nam si Titius tibi decem sub conditione debeat, & ego abs te nomen ejus emam, confestim ex (55) empto vendito agere potero, ut vel acceptum ei facias.

Si venditor hereditatis debitori defuncti successerit. 1. De eo, qui vendidit hereditatem creditoris sui.

20. AFRICANUS lib. 7. Quæstionum.

SI hereditatem mihi Lucii Titii vendideris, ac post debitori (56) ejusdem heres exstiteris, actione ex empto teneberis.

§. 1. Quod simplicius (57) etiam in illa propositione (58) procedit, cum (59) quis ipse creditori suo heres exstitit, & hereditatem vendidit.

Quid præstat venditor emptori.

21. PAULUS lib. 16. Quæstionum.

VEnditor ex hereditate, interposita stipulatione, rem (60) hereditariam persecutus, alii vendidit: Quæritur, quid ex stipulatione præstare debeat: nam bis (61) utique non committitur stipulatio, ut & rem & pretium debeat? Et quidem si, posteaquam rem vendidit heres, intercessit stipulatio, credimus, pretium in stipulationem venisse: quod si antecessit stipulatio, deinde rem nactus est, tunc rem debebit. Si ergo hominem vendiderit, & is decesserit, an pretium ejusdem debeat? non enim deberet Stichi promissor (62), si eum vendidisset, mortuo eo, si nulla mora processisset: sed ubi hereditatem [vendidi], & postea rem ex ea vendidi, potest videri, ut negotium ejus agam, quam (63) hereditatis: Sed (64) hoc in re singulari non potest credi: nam si (65) eundem hominem tibi vendidero, & nondum tradito eo, alii quoque vendidero, pretiumque accepero, mortuo eo; videamus, ne nihil tibi debeam ex empto, quoniam moram in tradendo non feci: pretium enim hominis venditi, non (66) ex re, sed propter negotiationem, percipitur: & sic sit, quasi alii non vendidissem: tibi enim rem debebam, non (67) actionem: at cum hereditas venit, tacite (68) hoc agi videtur, ut si quid tanquam heres

DIGEST. Yyyy feci,

(1) L. 2. §. 7. in fin. supr. eodem. (2) Cum res empta periit emptori. (3) Incipit tractare de hujus tituli altera parte, nempe de *aliorum venditione* [illegible]

[illegible]

feci, id præstem emptori, quasi illius negotium agam: quemadmodum fundi venditor fructus præstet bonæ fidei ratione: quamvis, si neglexisset (1), ut alienum, nihil (2) ei imputare possit: nisi culpa ejus argueretur. Quid, si rem, quam vendidi, alio possidente, petii, & litis æstimationem accepi: utrum pretium illi debeo, an rem? Utique rem: non enim actionem ei, sed rem, præstare debeo. Et si (3) vi dejectus, vel propter furti actionem duplum abstulero, nihil hoc ad emptorem pertinebit: nam si sine (4) culpa desiit detinere venditor, actiones suas præstare debebit, non rem, & sic æstimationem quoque. nam & aream tradere debet, exusto ædificio.

Si pars pretii soluta sit.

22. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

HEreditatis venditæ pretium pro parte accepit, reliquum emptore non solvente: Quæsitum est, an corpora hereditaria pignoris (5) nomine teneantur? Respondi, nihil proponi, cur non teneantur (6).

Quid præstat venditor actionis.

23. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

VEnditor actionis (7), quam adversus principalem reum habet, omne jus, quod ea ex causa ei competit, tam adversus ipsum reum (8), quam adversus intercessores hujus debiti cedere debet, nisi aliud actum est. §. 1. Nominis venditor quidquid vel compensatione vel exactione (9) fuerit consecutus, integrum emptori restituere compelletur.

Si hereditatis venditor legatarie successerit.

24. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

HEreditatem (10) Cornelii vendidisti: deinde Attius, cui a te hereda Cornelius legaverat, prius, quam legatum ab emptore perciperet, te fecit heredem: Recte puto ex vendito te acturum, ut tibi præstetur (11): quia ideo (12) eo minus hereditas venierit, ut id legatum præstaret emptor: Nec quicquam interfit, utrum Attio, qui te heredem fecerit, pecunia debita sit, an legatario.

De eo, quod venditor hereditatis acquisierit nomine fundi excepti.

25. IDEM lib. 2. Pithanon.

SI excepto (13) fundo hereditario, veniit hereditas, deinde ejus fundi nomine venditor aliquid adquisiit, debet id præstare emptori hereditatis. *Paulus.* Imo semper quæritur in ea re, quid actum fuerit. si autem id non apparebit, præstare eam rem debebit emptori venditor: nam idipsum ex ea hereditate ad eum pervenisse videbitur, non secus, ac si eum fundum in hereditate vendenda non excepisset.

T I T. V.

DE RESCINDENDA (14) VENDITIONE, ET QUANDO LICET (15) AB EMPTIONE DISCEDERE.

De re peculiari.

1. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

CElsus filius putabat (16), si vendidisset mihi filiusfamilias rem peculiarem, etiamsi conveniat, *ut abeatur ab ea venditione*, inter patrem & filium, & me convenire debere, ne, si cum patre solo pactus sum, filius non possit liberari: & quæratur, utrumne nihil agatur ex ea pactione, an vero ego quidem liberer, filius maneat obligatus: sicuti (17) si pupillus sine (18) tutoris auctoritate paciscatur, ipse quidem liberatur, non etiam, qui cum eo pactus est: nam quod Aristo dixit, posse ita pacisci, ut unus maneat obligatus, non (19) est verum: quia pro (20) una parte contrahentium abiri pacto ab emptione non possit, & ideo, si ab una parte renovatus sit contractus, dicitur non (21) valere ejusmodi pactionem: sed dicendum est, patre (22) paciscente, & liberato adversario, filium quoque ubitet liberari.

De iterata emptione.

2. IDEM lib. 24. ad Sabinum.

SI quam rem a te emi, eandem rursus [a te] pluris minorisve emero, discessimus a priore emptione: potest enim, dum (23) res integra est, conventione nostra, infecta fieri emptio, atque ita consistit posterior emptio, quasi nulla præcesserit: sed non poterimus eadem ratione uti post (24) pretium solutum emptione repetita, cum post pretium solutum (25) infectam emptionem facere non possumus (26).

De contrario consensu.

3. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

EMptio & venditio, sicut (27) consensu contrahitur, ita contrario (28) consensu resolvitur, antequam fuerit res secuta. † Ideoque quæsitum est, si emptor fidejussorem (29) acceperit, vel venditor stipulatus fuerit, an nuda voluntate resolvatur obligatio? Julianus scripsit, ex empto quidem egi non posse, quia bonæ fidei judicio exceptiones (30) pacti insunt (31). An autem fidejussori utilis sit exceptio, videndum? Et puto, liberato (32) reo & fidejussorem liberari.

† Item venditorem ex stipulatu agentem, exceptione summoveri oportet. † Idemque juris esse, si emptor quoque rem in stipulationem deduxerit.

De venditione alternata.

4. Lib. 8. Digestorum Juliani Paulus notat.

SI emptio contracta sit, togæ (puta) aut lancis, & pactus sit venditor, *ne alterutrius* (33) *emptio maneat*, puto resolvi obligationem hujus rei nomine dumtaxat (34).

De acceptilatione. 1. De nudo consensu. 2. De rei interitu.

5. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

CUm emptor venditori, vel emptori venditor, acceptum faciat (35), voluntas utriusque (36) ostenditur id agentis, ut a negotio discedatur, & perinde habeatur, ac si convenisset inter eos, *ut neuter* (37) *ab altero quicquam peteret*: sed ut evidentius appareat, acceptilatio (38) in hac causa non sua natura, sed potestate (39) conventionis valet.

§. 1. Emptio nuda (40) conventione dissolvitur, si res secuta non fuerit. §. 2. Mortuo (41) autem homine, perinde habenda est venditio, ac si traditus fuisset: utpote cum venditor liberetur, & emptori homo pereat: quare, nisi justa (42) conventio intervenerit, actiones ex empto & vendito manebunt.

De re, si displiceat, restituenda.

6. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

SI convenit, *ut* (43) *res, quæ venit, si intra certum tempus displicuisset* (44), *redderetur*, ex empto actio est, ut Sabinus putat, aut proxima (45) empti in factum datur.

De posteriore emptione conditionali. 1. De pupillo emente.

7. IDEM lib. 5. Quæstionum.

SI id quod pure emi, sub (46) conditione rursus emam, nihil agitur posteriore emptione (47).

§. 1. Si pupilli persona intervenit, quia ante sine (48) tutoris auctoritate, deinde tutore auctore emit, quamvis venditor jure ei obligatus fuit, tamen, quia pupillus non tenebatur, renovata venditio efficit, ut invicem obligati sint. Quod si ante tutoris auctoritas intervenerit, deinde sine tutore auctore emit, nihil actum est posteriore emptione.

† Idem potest *quæri*, si sine tutoris auctoritate pactus fuerit, ut discedatur ab emptione, an proinde (49) sit, atque si ab initio sine tutoris auctoritate emisset, ut scilicet ipse non teneatur, sed agente eo retentiones competant? Sed nec illud sine ratione dicetur, quoniam initio recte emptio sit contracta, vix bonæ fidei convenire, eo pacto stari, quod alteri captiosum sit: & maxime, si justo errore (50) sit deceptus.

De subscriptione per errorem facta.

8. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

TItius Seii procurator, defuncto Sejo, ab eo scriptus heres, cum ignoraret, fundum vendente servo hereditario, quasi procurator subscripsit: Quæsitum est, an cognito eo, prius quam emptio perficeretur, a venditione discedere possit? Respondit, Titium, si non ipse vendidit, non idcirco actionibus civilibus teneri, quod servo vendente subscripserat (51), sed servi nomine prætoria (52) actione teneri.

De

(1) [illegible] (2) [illegible] ... (52) [illegible]

De ſententia Præſidis.

9. IDEM lib. 4. Digeſtorum.

FUndus, qui Lucii Titii erat, ob vectigalia (1) Reipublicæ veniit: ſed cum Lucius Titius debitor profeſſus eſſet (2), paratum ſe eſſe vectigal exſolvere ſolidum, cum minore (3) veniſſet fundus, quam debita ſumma eſſet, Præſes (4) provinciæ reſcidit (5) venditionem, eumque reſtitui juſſit Lucio Titio: Quæſitum eſt, an poſt ſententiam Præſidis, antequam (6) reſtitueretur, in bonis Lucii Titii fundus emptus eſſet? Reſpondit, non prius (7) quam emptori pretium eſſet illatum, vel ſi pretium nondum eſſet ab emptore ſolutum, in vectigal ſatisfactum eſſet.

De lege commiſſoria.

10. IDEM lib. 7. Digeſtorum.

SEjus e Lucio Titio emit fundum lege dicta, *ut ſi ad diem pecuniam non ſolviſſet, res inempta fieret.* Sejus, parte pretii præſenti die ſoluta, defunctus vendituta, filiis ejus pupillaris ætatis & ipſa tutor cum aliis datus, neque (8) contutoribus pretium ſecundum legem numeravit, nec rationibus tutelæ retulit: Quæſitum eſt, an irrita emptio facta eſſet? Reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, inemptam videri. §. 1. Emptor prædiorum, cum ſuſpicaretur Numeriam & Semproniam controverſiam moturas, pactus (9) eſt cum venditore; *ut ex pretio aliqua ſumma apud ſe maneret, donec* (10) *emptori fidejuſſor daretur a venditore:* poſtea venditor eam legem inſeruit, *ut, ſi ex die pecunia omnis ſoluta non eſſet, & venditor ea prædia veniſſe nollet, invendita* (11) *eſſent:* interea de adverſariis alteram mulierem venditor ſuperavit, cum altera tranſegit, ita ut ſine ulla quæſtione emptor prædia poſſideret: Quæſitum eſt, cum (12) neque fidejuſſor datus [eſt], nec omnis pecunia ſecundum legem ſuis diebus ſoluta ſit, an prædia invendita ſint? Reſpondit, ſi conveniſſet, *ut non prius pecunia ſolveretur, quam fidejuſſor venditi cauſa daretur*, nec id factum eſſet, cum per emptorem non ſtaret, quo minus fieret, non poſſe poſteriorem legis partem exerceri.

T I T. VI.

DE (13) PERICULO (14) ET COMMODO REI VENDITÆ (15).

De vino. 2. De dolio ſignato. 3. De die ad metiendum præſtituta. 4. De vino doliari.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SI vinum venditum (16) acuerit (17), vel quid aliud vitii (18) ſuſtinuerit (19), emptoris erit damnum: quemadmodum ſi vinum eſſet effuſum, vel vaſis contuſis, vel qua alia ex cauſa. † Sed ſi venditor (20) ſe periculo (21) ſubjecit, in id tempus periculum ſuſtinebit, quo ad ſe ſubjecit: Quod ſi non deſignavit tempus, eatenus periculum ſuſtinere debet, quoad deguſtetur vinum: videlicet quaſi tunc pleniſſima veneat, cum fuerit deguſtatum (22). Aut igitur convenit, *quoad periculum vini ſuſtineat*, & eatenus ſuſtinebit: aut non convenit, & uſque ad deguſtationem ſuſtinebit: Sed ſi nondum ſunt deguſtata, ſignata (23) tamen ab emptore vaſa vel dolia, conſequenter dicemus, adhuc periculum eſſe venditoris: niſi [ſi] aliud convenit. §. 1. Sed & cuſtodiam ad diem menſuræ venditor præſtare debet: priuſquam enim admetiatur vinum, [prope] quaſi nondum venit: poſt menſuram factam, venditoris deſinit eſſe periculum, & ante menſuram periculo liberatur, ſi (24) non (25) ad menſuram vendidit, [ſed] forte amphoras, vel etiam ſingula dolia. §. 2. Si dolium ſignatum (26) ſit (27) ab emptore, Trebatius ait, traditum id videri: Labeo contra. Quod & verum eſt: magis enim ne ſummutetur (28) ſignari ſolere, quam ut tradere (29) tum videatur. §. 3. Licet (30) autem venditori vel effundere vinum, ſi diem ad metiendum præſtituit, nec intra diem admenſum eſt: effundere autem non ſtatim poterit, prius quam teſtando (31) denunciet (32) emptori, *ut aut tollat vinum, aut ſciat futurum, ut vinum effunderetur* (33); ſi (34) tamen, cum poſſet effundere, non effudit, laudandus (35) eſt potius: eo propter mercedem quoque doliorum poteſt exigere; ſed ita demum, ſi interfuit ejus inania (36) eſſe vaſa, in quibus vinum fuit, veluti ſi locaturus ea fuiſſet, vel ſi neceſſe habuit alia conducere dolia: commodius (37) eſt autem conduci vaſa, nec reddi vinum, niſi, quanti conduxerit, ab emptore reddatur: aut vendere vinum bona fide, id eſt, quantum ſine ipſius incommodo fieri poteſt, operam dare, ut quam minime detrimento ſit ea res emptori.

§. 4. Si doliare (38) vinum emeris, nec de tradendo [eo] quicquam conveneris, id videri actum, ut ante evacuarentur, quam ad vindemiam opera eorum futura ſit neceſſaria: quod ſi non ſint evacuata, faciendum (39), quod Veteres putaverunt, per corbem (40) venditorem menſuram facere, & effundere: Veteres enim hoc propter menſuram ſuaſerunt, ſi quanta menſura eſſet, non appareat, videlicet ut appareret quantum emptori perierit.

1. De cuſtodia.

2. GAJUS lib. 2. Cottidianarum rerum.

HOc ita verum eſt, ſi is (41) eſt venditor, cui ſine ope vindemiæ non ſint iſta vaſa neceſſaria: ſi vero mercator eſt, qui emere vina, & vendere ſolet, is dies ſpectandus eſt, quo ex commodo venditoris tolli poſſint. §. 1. Cuſtodiam (42) autem ante admetiendi diem qualem præſtare venditorem oporteat, utrum plenam (43), ut & diligentiam præſtet: an vero dolum dumtaxat, videamus? Et puto, eam diligentiam venditorem exhibere debere, ut (44) fatale (45) damnum, vel vis magna, ſit excuſatum (46).

3. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

CUſtodiam autem venditor talem præſtare debet (47), quam præſtant hi (48) quibus res commodata (49) eſt, ut diligentiam præſtet exactiorem, quam in ſuis rebus adhiberet.

De vino intra diem deguſtando. 1. De averſione.

4. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SI quis vina vendiderit, & *intra certum diem deguſtanda dixerit*, deinde per venditorem ſteterit, quo minus deguſtarentur: utrum præteritum (50) dumtaxat periculum acoris (51) & mucoris venditor præſtare debet? an vero etiam die præterito, ut, ſi forte corrupta ſint, poſtea quam dies deguſtandi præteriit, periculum ad venditorem pertineat? an vero magis emptio ſit ſoluta, quaſi ſub conditione venierint, hoc eſt, ſi ante diem illum fuiſſent deguſtata? Et intererit, quid actum ſit: Ego autem arbitror, ſi hoc in occulto ſit, debere dici, emptionem manere; periculum autem ad venditorem reſpicere, etiam ultra diem deguſtando præfinitum, quia per ipſum factum eſt. §. 1. Si *averſione* (52) vinum venit (53), cuſtodia tantum præſtanda eſt: Ex hoc

(1) Hinc colligit [illegible], ſubhaſtationem ſemper requiri, niſi res abſentis vendatur. l. 3. C. de vect. [illegible] intelligendum l. 2. apud Zang. de except. part. 3. c. 2. n. 73. Anſ. (2) Reſtitui per ſententiam contractum petente [illegible] poteſt emptor excipere, atque etiam poſtulare, ut pretium & expenſas accipiat. (3) l. 3. C. ſi adverſus fiſcum. l. 3. C. ſi vendere [illegible], vide l. 3. C. de jure fiſci. (4) Imo Procurator Cæſaris, l. 1. C. de jure fiſci. Provinciarum aliæ Proconſulares, aliæ Præſidiales, Suet. in Auguſto 3. [illegible] in quibus Procurator Cæſaris non erat, in eis Præſes erat, quoties de fiſcali cauſa agebatur, ut ait Alciatus in d. l. 3. dum in Proconſulares, Procuratores miſſos eſſe ſcribit. [illegible] (5) Reſciſſum ſatis, [illegible] contractum, [illegible] (6) [illegible] Alberi[illegible] (7) Vid. l. 19. ſupr. de [illegible]. Hinc colligit Bart. non impediri alienationem & ſubhaſtationem, [illegible] ſed requiri, ut pecunia offeratur. (8) Tenetur autem in ſua perſona, & ipſe præſtare, quod adverſus aliud, l. 60. inſr. de fidejuſſoribus [illegible] pupillo poteſtatem tutor habuiſſe intelligitur, [illegible] ut tutor in legem commiſſoriam incidere poſſit, qui intra conditionem [illegible] tempus, partem pretii contutoribus ſuis non ſolverit. Alioquin in legem commiſſoriam non incidit, qui non habuit, [illegible] pretium ſolveret. (9) Fidejuſſor ob evictionis ſuſpicionem [illegible] (10) Interdum tamen conveniebat, ut ne venditor [illegible] ve daret, [illegible] (11) [illegible] lege commiſſoria [illegible] l. 2. ſupr. de lege commiſſoria. (12) [illegible] (13) [illegible] C. [illegible] Eclog. 3. (14) Interitus [illegible] & incommodo [illegible], vel dolo, vel culpa, vel negligentia, vel caſu fortuito (15) Perfecta aut minus. [illegible] Ante perfectam emptionem, venditoris; poſt emptionem perfectam, emptoris (niſi aliud conveniat) periculum [illegible] (16) Perfecta, l. 8. inſr. eod. [illegible] Bar. Nicol. Burgund. de peric. & culpa, c. 1. n. 93. & [illegible] (17) Vino vendito, periculum eſt emptoris: Periculum [illegible] acoris [illegible] (18) Puta mucoris, ut ſuperius acoris, l. 4. inſr. eod. (19) Joan. [illegible] (20) Vini venditor periculum in ſe [illegible] Quid, ſi ſuſceperit ad certum uſque tempus? [illegible] tantum periculum præſtet, non poſt tempus. Quid, ſi non deſignato tempore, [illegible] periculum in ſe ſuſcepit? [illegible] periculum præſtabit, quatenus vinum deguſtatum fuerit. [illegible] quia tunc pleniſſime vinum veniſſe intelligitur, ut hic. Ante deguſtationem igitur plena venditio non videtur. Quid, ſi non deguſtatum vinum, ſed ſignata vaſa vel dolia ſint ſuerint ab emptore? periculum vini eſt emptoris, niſi aliud convenit, ut hic. Magnum igitur diſcrimen eſt [illegible] ſignationem. Atqui ſignatione doliorum facta ab emptore, traditum ei vinum [illegible] §. 2. inſr. eod. proinde ei, ut domino, vinum perierit: ita Trebatius ſenſit, a Labeone tamen [illegible] (21) Vide l. 13. in fin. ſupr. de contrah. empt. (22) Deguſtatio ſola non facit vinum eſſe venditum: deguſtationem ſequi debet voluntas & conſenſus emendi. Et hoc ita eſt, ſi ſingulatim empta ſint vini amphoræ. At ſi quis ad certam menſuram vinum emerit, ita ut in ſingulas amphoras pretium ſit ſtatutum, talis emptio [illegible] habent eam conditionem, *ut quantum admenſum fuerit*, [illegible] ad menſurationem uſque periculum ſit venditoris [illegible] Periculum (inquam) non qualitatis, puta acoris, aut mucoris, l. 4. inſr. eod.) ſed ſubſtantiæ. ut ſi vinum pereat, non emptori, cui nihil eſt admenſum, ſed venditori pereat? [illegible] conciliandæ ſunt [illegible] [illegible] loquuntur, [illegible] l. 4. §. 1. in fin. [illegible] l. 35. §. 5. l. 15. §. [illegible] ſupr. de contrah. empt. Weſenb. [illegible] (23) Quæ non videntur tradita: materia contra tradita videtur, [illegible] ſignata, l. 14. in fin. inſr. eod. Vid. [illegible] Vide l. 2. §. 2. inſr. eod. (24) Vino ad amphoras vel dolia vendito, vini periculum venditor non præſtat, neque vinum ad menſurationem uſque cuſtodire cogitur, quia non ad menſuram, ſed ad amphoras & dolia venditum eſt, ut hic. Sin autem ad menſuram ſit venditum, ad diem menſuræ, cuſtodiam præſtare debet. Hoc enim caſu priuſquam vinum ſit admenſum, prope quaſi nondum venit, ut ſupr. eod. imo ne quidem venit, quia ad menſuram venditum. (25) l. 2. C. eod. l. 35. §. 5. ſupr. de contrah. (26) Signatione doliorum facta ab emptore, vinum emptori non intelligitur traditum. Quid ita? Signare enim emptor non intelligitur, ut vinum ei traditum videatur, ſed ut ne ſummutetur, ut hic. (28) Submittretur, ſupponeretur alia pro alia amphora. (29) Tradi. (30) Productum quidam, ſed ita ſcriptum eſt M. Cato inter leges venditi vini [illegible] (31) Al. reſtituat: vide [illegible] l. 9. inſr. de [illegible] (32) Atque ita emptor emptionem non poteſt [illegible] quia res [illegible] (33) Al. effunderetur. (34) Laude dignus eſt, qui cum, [illegible] poſſit, non noceat tamen. (35) Vinum igitur non effundet venditor ſed [illegible] mercedem ſuorum doliorum ab emptore vini exiget (ſi modo ejus interfuit vaſa eſſe inania, puta quod vel ea locaturus erat, aut neceſſe habuit alia cavis ſuæ vindemiæ conducere, [illegible] mercedem doliorum [illegible] ab emptore, [illegible] bat), vel alia vaſa conducet (qua in ſpecie, vinum emptori reddere non cogetur, quam ab eo conductorem mercedem receperit), vel vinum ipſum bona fide vendet, quam minimo emptoris adverſarii incommodo, ut hic [illegible] qui putant hac ſpecie, venditorem vinum emptoris effundere poſſe. Major ſine religione hic Juriſconſulto fuit, quam ut vinum effundere venditor patiatur. [illegible] quaſi [illegible] ut venditor dolia ſua emptori gratis concedat, vel locet. [illegible] faciat, aliena locet dolia: [illegible] ut vinum vendat bona fide, minimo adverſarii detrimento: Neque hanc ſententiam reprobabit, qui mox ſequentem paragraphum [illegible] Quod conſilium Juriſconſulti [illegible] diligentius [illegible] tre Juriſconſultum & virum bonum nihil intereſſe: [illegible] noſtrum juris profeſſionem, ſi ad æquum & bonum revertius. (36) Inania vaſa, vacua, evacuata. §. 4. (37) Humanius conſilium, [illegible] l. 38. circa fin. ſupr. de [illegible] Cæterum Accurſius [illegible] hoc vocabulo neceſſitatem venditori non imponi, quod improbo [illegible] [illegible] ſervo corrupto: vide Hot. 1. ſent. 17. (38) Doliare vinum ſeu de dolio & cupa, novum, nondum diffuſum ex dolio in amphoras & cados. De hac ordinaria lege, vide Catonem r. [illegible] de re ruſtica. Budæus vero ait, doliare vinum emi, cum ex dolio venditur ſine menſuratione, ad differentiam vini pendentis, quod adhuc in vitis eſt. ut doliare vinum ſit vinum, quod dolio continetur. (39) Vinum igitur effundere venditori licebit? Facetias hic & jocoſa [illegible] lectori reponit Ulpianus: Nam ſuperiore paragrapho dixit venditorem laudandum eſſe, ſi non effundat, cum poſſit effundere. hortatur eum denique, ut dolia gratis concedat, [illegible] alia conducat [illegible] venditori ſolent, ut vinum vendat minimo adverſarii detrimento. Ut ad rem redeam, mihi hic [illegible] eſt, qualis ille Virgilianus. [illegible] Italiam ventis. a. Quintil. 8. (40) Facetiſſimum, ac ſi diceret, per cribrum. corbis enim [illegible] ex viminibus, colligendis retinandisque liquidis inepta. Varro 1. de re ruſtica [illegible] & ut maxime [illegible] ex viminibus (quemadmodum [illegible] Cæſar, Plinius, Lucanus auctores ſunt) corbes [illegible] menſuræ [illegible] Cæſar. 3. obſerv. 26. quæ tamen ſententia cuidam [illegible] (ea[illegible] ad hanc legem [illegible] reliquis [illegible]) diſplicet. (41) Præſumitur tempus adjectum, ex qualitate perſonarum vide l. non ſemel. 21. §. ſi in habitatione. 9. l. Firmo. 20. inſr. quando dies legatorum [illegible] l. cum qui certarum. 138. inſr. de verb. oblig. (42) l. 1. §. 1. ſupr. eod. [illegible] vid. l. 3. inſr. eod. (43) Plena cuſtodia non tantum dolum [illegible] ſed & diligentiam continet. (44) Ut ne fatali damno vel vi magna ſit excuſatus. (45) Fatale damnum excuſat, vide l. 35. inſr. [illegible] de contrah. empt. (46) Al. excuſatum. [illegible] vide quæ ſcripſi ad l. 6. C. eod. (47) Venditor cuſtodiam vini debens, eam & talem præſtare debet, quam commodatarius in rebus commodatis, quam quiſque in ſuis rebus. (48) l. 12. in fin. inſr. eod. l. 35. §. 4. ſupr. de contrah. empt. (49) l. 5. §. 2. ſupr. commodati. (50) Venditor vini moram deguſtando vino afferens, emptori periculum vini præſtat, non modo quod ante diem deguſtando vino præfinitum, ſed & poſt eum diem, quia per ipſum factum eſt. (51) §. 2. in fin. inſr. eod. l. 4. in pr. ſupr. [illegible] (52) Vide quæ notavi ad l. 62. in fin. ſupr. de contrah. empt. (53) Ad Ant. Auguſtin. lib. [illegible] emendat. c. 6. Goveau. lib. 2. var. lect. cap. 14. Cujac. lib. 8. obſervat. cap. 28. Hotoman. obſervationum in Pandectas lib. 1. cap. 23. Mod.

hoc apparet, si (1) non ita vinum venit, *ut degustaretur*, neque acorem, neque mucorem, venditorem præstare debere; sed omne periculum ad emptorem pertinere: difficile (2) autem est, ut quisquam sic emat, ut ne degustet: quare si (3) dies degustationi adjectus non erit, quandoque degustare emptor poterit, &, quoad degustaverit, periculum acoris & mucoris ad venditorem pertinebit: dies enim degustationi præstitutus (4) meliorem conditionem emptoris facit. §. 2. Vino autem *per aversionem* (5) vendito, finis (6) custodiæ est avehendi tempus. Quod ita erit accipiendum, si adjectum tempus est: cæterum, si non sit adjectum, videndum, ne infinitam (7) custodiam non debeat venditor? Et est verius (secundum ea quæ supra (8) ostendimus) aut interesse, quid de tempore actum sit, aut denunciare (9) ei, ut tollat vinum: certe antequam (10) ad vindemiam futura sint dolia necessaria, debet avehi vinum.

Si per emptorem stet, quo minus ad diem vinum tollat.

5. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI per emptorem steterit (11), quo minus ad diem vinum tolleret; postea, nisi quod dolo (12) malo venditoris interceptum esset, non debet ab eo præstari: si verbi gratia, amphoræ centum ex eo vino, quod in cella esset, venierint, si admensum est; donec admetiatur (13), omne periculum venditoris est, nisi id per emptorem fiat.

De exceptione facta gratia emptoris.

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

SI vina emerim, *exceptis acidis, & mucidis*, & mihi expediat (14) acida quoque accipere, Proculus ait, quamvis id emptoris (15) causa exceptum sit, tamen acida & mucida non venisse: nam quæ invitus emptor accipere non cogeretur, iniquum (16) esse, non permitti venditori vel alii ea vendere.

De alluvione & fluminis occupatione. 1. Quæ cedunt in modum agri.

7. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

ID quod post emptionem fundo accessit (17) per alluvionem (18), vel periit, ad emptoris commodum incommodumque pertinet: nam & si (19) totus ager post emptionem flumine occupatus esset, periculum esset emptoris: sic (20) igitur & commodum ejus esse debet. §. 1. Quod venditur, in modum (21) agri cadere debet: nisi [si] id actum est, ne cederet: At quod non venit, in modum cedendum (22), si idipsum actum est, ut cederet, veluti (23) viæ publicæ (24), limites, luci, qui fundum tangunt. Cum vero neutrum dictum est, cedere non debet: & ideo nominatim caveri solet, *ut luci, viæ publicæ, quæ in fundo sint, tota in modum cedant.*

De perfecta vel imperfecta emptione, & quæ requirantur, ut perfecta dicatur, & quæ sint effecta perfectæ venditionis.

8. IDEM lib. 33. ad Edictum.

NEcessario sciendum [est,] quando perfecta sit emptio (25): tunc enim sciemus, cujus periculum sit: nam (26) perfecta (27) emptione periculum ad emptorem respiciet. † Et, si (28) id, quod venierit, appareat (29), quid (30) quale, quantum sit (31), [sit] & pretium, & pure venit, perfecta est emptio. † Quod si (32) sub conditione res venierit, si quidem defecerit (33) conditio, nulla est emptio, sicuti nec stipulatio: Quod si exstiterit, Proculus & Octavenus emptoris esse periculum ajunt. Idem Pomponius lib. 12. probat. † Quod (34) si pendente (35) conditione, emptor vel venditor decesserit; constat, si exstiterit conditio, heredes quoque obligatos esse, quasi (36) jam contracta emptione in præteritum. Quod si pendente conditione res tradita sit (37); emptor non (38) poterit eam usucapere pro emptore, & (39) quod pretii solutum est, repetetur (40), & fructus (41) medii temporis venditoris sunt: sicuti stipulationes (42), & legata conditionalia perimuntur, si pendente conditione (43) res extincta fuerit. Sane (44) si extet res, licet deterior effecta, potest dici, esse damnum emptoris. §. 1. Si ita venierit, *est ille fructus emptus, sive* (45) *navis ex Asia venerit, sive non venerit*, Julianus putat, statim (46) perfectam esse venditionem, quoniam certum sit eam contractam. §. 2. Cum usumfructum mihi vendis, interest, utrum (47) jus (48) utendi fruendi, quod solum tuum sit, vendas, an vero in ipsum corpus, quod tuum sit, usumfructum mihi vendas: nam priore casu, etiamsi statim morieris, nihil mihi heres tuus debebit, heredi autem meo debebitur, si tu vivis: posteriore casu, heredi meo nihil debebitur (49), heres tuus debebit.

De arboribus ante fundi emptionem dejectis.

9. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI post (50) inspectum (51) prædium, antequam emptio contraheretur, arbores vento (52) vi dejectæ sunt, an hæ quoque emptori tradi debeant, quæritur? Et responsum est, non deberi, quia (53) eas non emerit, cum, antequam fundum emerit, desierint fundi esse: Sed si ignoravit emptor dejectas esse arbores, venditor autem scivit (54), nec admonuit, quanti emptoris interfuerit, rem æstimandam esse, si modo venit.

De emptione conditionali, & pacto. 1. De loci interitu ante mensuram.

10. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

SI in venditione conditionali hoc ipsum convenisset (55), *ut res periculo emptoris servaretur*; puto pactum valere (56). §. 1. In libro septimo Digestorum Juliani *Scævola notat*: Fundi (57) nomine emptor agere non potest, cum prius, quam mensura (58) fieret, inundatione (59) aquarum, aut chasmate (60), aliove quo casu pars fundi interierit.

De insula combusta.

11. ALFENUS [Varus] lib. 2. Digestorum.

SI vendita insula, combusta (61) esset, cum incendium sine culpa (62) fieri non (63) possit, quid juris sit? Respondit: Quia sine patrisfamilias (64) culpa fieri potest, neque si servorum negligentia factum esset, continuo dominus in culpa erit: Quamobrem si (65) venditor eam diligentiam adhibuisset in insula custodienda, quam debent homines frugi (66) & diligentes præstare, si quid accidisset, nihil (67) ad eum pertinebit.

De lectis in via publica positis, & ab Ædili concisis.

12. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digestorum.

LEctos (68) emptos Ædilis, cum in via (69) publica positi essent, con-

[illegible]

contidit (1) : Si traditi eſſent emptori, aut per (2) eum ſtetiſſet (3), quominus traderentur, emptoris periculum eſſe placet;

13. JULIANUS lib. 3. ad Urſejum Ferocem.

EUmque cum Ædili (4), ſi id (5) non jure feciſſet, habiturum actionem legis Aquiliæ: aut certe cum venditore ex empto agendum eſſe, ut is actiones ſuas, quas cum Ædile habuiſſet [ei] præſtaret.

1. De furto. De traditione.

14. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni Digeſtorum.

QUod ſi neque traditi eſſent, neque (6) emptor in mora fuiſſet, quo minus traderentur, venditoris periculum erit. §. 1. Materia (7) empta ſi furto periſſet, poſtquem tradita eſſet, emptoris eſſe periculo, reſpondit: ſi minus, venditoris: Videri (8) autem trabes traditas, quas emptor ſignaſſet (9).

De vino corrupto.

15. GAJUS lib. 2. Cottidianarum rerum.

SI vina, quæ (10) in doliis erunt, venierint, eaque antequem ab emptore tollerentur, ſua natura corrupta fuerint: ſi quidem de bonitate eorum adfirmavit (11) venditor, tenebitur emptori: quod ſi nihil adfirmavit, emptoris erit periculom: quia, ſive (12) non deguſtavit, ſive (13) deguſtando male probavit, de ſe queri debet: Plane, ſi, cum intelligeret venditor, non duraturam bonitatem eorum uſque [ad] in eum diem, quo tolli deberent, non (14) admonuit emptorem, tenebitur ei, quanti (15) ejus intereſſet admonitum fuiſſe.

De re ab emptore conducta, donec pretium ſolvat,

16. JAVOLENUS lib. 7. ex Caſſio.

SErvi emptor, ſi eum conductum (16) rogavit, donec pretium ſolveret, nihil per eum ſervum adquirere poterit: quoniam non videtur traditus ie (17), cujus poſſeſſio per locationem retinetur a venditore: Periculum ejus ſervi ad emptorem pertinet, quod tamen ſine (18) dolo venditoris intervenerit,

De mora.

17. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

ILlud ſciendum eſt, cum (19) moram emptor adhibere cœpit, jam non culpam, ſed dolum [malum] tantum præſtandum a venditore. Quod ſi per venditorem & emptorem mora fuerit, Labeo quidem ſcribit (20), emptori potius nocere, quam venditori, moram adhibitam: Sed videndum eſt, ne poſterior (21) mora damnoſa ei ſit. Quid enim, ſi interpellavero venditorem, & non dederit id, quod emeram; deinde, poſteriore (22) offerente illo, ego non acceperim? Sane hoc caſu nocere mihi deberet. Sed ſi per emptorem mora fuiſſet; deinde, cum omnia in integro eſſent, venditor moram adhibuerit, cum poſſet ſe exſolvere, æquum eſt, poſteriorem moram venditori nocere.

De oneribus habitationum finitis. 1. De evictione.

18. PAPINIANUS lib. 3. Reſponſorum.

HAbitationum oneribus morte libertorum finitis, emptor domus ob eam cauſam venditori non tenetur, ſi nihil aliud convenit, quam ut habitationes ſecundum defuncti voluntatem ſuper pretium libertis præſtarentur. §. 1. Ante (23) pretium ſolutum dominii quæſtione mota, pretium emptor ſolvere non cogetur, niſi (24) fidejuſſores idonei a venditore ejus evictionis (25) offerantur.

De mora in pretio ſolvendo.

19. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

VEnditori ſi emptor in pretio ſolvendo moram fecerit, uſuras (26), dumtaxat præſtabit, non omne omnino, quod venditor, mora non facta, conſequi potuit, veluti ſi negotiator fuerit (27), &, pretio ſoluto, ex mercibus plus (28), quam ex uſuris, quærere potuit.

T I T. VII.

DE SERVIS EXPORTANDIS (29), VEL SI ITA MANCIPIUM VENIERIT, UT (30) MANUMITTATUR, VEL CONTRA (31).

De ſervo exportando, & legis remiſſione,

1. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SI fuerit diſtractus ſervus, *ne aliquo loci moretur*, qui vendidit, in ea conditione eſt, ut poſſit (32) legem remittere, ipſa Romæ (33) retinere: Quod & Papinianus lib. III. reſpondit, *propter (34) domini enim* [inquit] *ſecuritatem cuſtoditur lex, ut (35) periculum ſubeat.*

De interdictione Italiæ.

2. MARCIANUS lib. 2. Publicorum.

E*Xportandus* ſi venierit ab Italia, in provincia (36) morari poteſt: niſi ſpecialiter prohibitum fuerit.

3. PAULUS lib. 50. ad Edictum.

SI quis hac lege veniit, *ut intra certum tempus manumittatur*, ſi non ſit manumiſſus, liber fit: ſi tamen is, qui vendidit, in (37) eadem voluntate (38) perſeveret, heredis voluntatem non eſſe exquirendam.

De minore vendente ſervum, ut manumittatur,

4. MARCELLUS lib. 24. Digeſtorum.

SI (39) minor viginti annis ſervum tibi in hoc vendiderit, [& tradiderit,] *ut eum manumitteres*, nullius (40) momenti eſt traditio, quamquam ea mente tradiderit, *ut (41), cum viginti annos ipſe expleſſet, manumitteres*: non enim multum facit, quod diſtulit libertatis præſtationem, lex quippe conſilio ejus quaſi (42) parum firmo reſiſtit.

De interdictione pomœrii.

5. PAPINIANUS lib. 10. Quæſtionum,

CUI, pacto venditoris, *pomœrio (43) cujuslibet civitatis interdictum eſt*, urbe (44) etiam interdictum eſſe videtur. Quod quidem alias cum Principum mandatis præciperetur, etiam naturalem (45) habet intellectum, ne ſcilicet qui careret (46) minoribus, fruatur majoribus.

De pacto, ne ancilla manumittatur, neve proſtituatur, & de ſtipulatione pœnali. 1. De eo, quod intereſt.

6. IDEM lib. 27. Quæſtionum.

SI venditor ab emptore caverit, *ne ſerva manumitteretur, neve proſtituatur*, & aliquo facto, contra quem fuerat, exceptum, evincatur, aut libera judicetur, & ex ſtipulatu pœna petatur, doli exceptionem quidem obſtaturam putant: Sabinus, non obſtaturam: Sed ratio faciet, ut jure (47) non teneat ſtipulatio, ſi *ne manumitteretur*, exceptum eſt: nam incredibile eſt, de actu manumittentis, ac (48) non potius de effectu beneficii cogitatum: cæterum ſi, *ne proſtituatur*, exceptum eſt, nulla ratio occurrit, cur pœna peti, & exigi non debeat, cum & ancillam contumelia adfecerit, & venditoris affectionem (49) forte, ſimul & verecundiam læſerit: etenim alias, remota quoque ſtipolatione, placuit ex vendito eſſe actionem. §. 1. Si quid emptor, contra quam lege venditionis cautum eſt, feciſſet, [aut non feciſſet,] nobis aliquando (50) pla-

placebat, non aliás ex vendito propter pœnam homini irrogatam agi posse, quam si pecuniæ ratione venditoris interesset, veluti quia pœnam promisisset: cæterum viro bono non convenire credere, venditoris interesse, quod animo sævientis satisfactum non fuisset. Sed (1) in contrarium me vocat Sabini sententia, qui utiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc (2) minoris homo venisse videatur.

Si pœna promittitur pacto nudo, non potest exigi, nisi intersit. Bart.

7. IDEM lib. 10. Quæstionum.

SErvos ea lege venilt, *ne* (3) *in Italia esset*, *quod si aliter factum esset, convenit citra* (4) *stipulationem, ut pœnam præstaret emptor*: Vis (5) est, ut eo nomine venditæ ratione venditor agere possit: actu-rus utiliter, si non servata lege, in pœnam, quam alii promisit, inciderit. Huic consequens erit, ut hactenus agere possit, quatenus alii præstare cogitur: quidquid enim excedit, pœna (6), non (7) rei persecutio est. Quod si, *ne pœnæ causa exportaretur*, convenit, etiam affectionis (8) ratione recte agetur. Nec (9) videntur hæc inter se contraria (10) esse, *cum beneficio* (11) *adficere hominem*, *intersit* (12) *hominis*: enimvero (13) pœnæ non (14) irrogatæ indignatio solam duritiem (15) continet.

Si venditor voluntatem mutaverit.

8. IDEM lib. 27. Quæstionum.

QUæsitum est, si quis proprium servum vendidisset, &, *ut manumitteretur intra certum tempus* præcepisset, ac postea mutasset voluntatem, & emptor nihilominus manumisisset, an aliquam eo nomine actionem haberet? Dixi, ex vendito actionem, manumisso servo, vel mutata venditoris voluntate, evanuisse (16).

Si emptor servum vendiderit eodem, vel diverso pacto.

9. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

TItius servum vendidit ea lege, *ut, si Romæ moratus esset, manus* (17) *injicere* (18) *liceret*: emptor alii eadem lege vendidit: servus fugit a secundo emptore, & Romæ moratur: Quæro, an sit (19) manus injectio (20), & (21) cui? Respondi: In fugitivo non est dubitandum, nihil contra legem factum videri, quia (22) nec domino auferre se potest, nec (23) qui in fuga est, ibi moratur: quod si (ex) voluntate (24) secundi emptoris, contra legem moratus sit, potior (25) habendus est, qui auctor fuit legis: & (26) posterior, magis admonendi emptoris, & liberandi se eandem legem repetierit: nec poterit aliquo modo auferre legem sui venditoris, cujus conditio extitit: nam & si pœnam promisisset, tenetur, licet ipse quoque stipulatus sit: sed in pœna promissa duæ (27) actiones sunt: manus autem injectio in servum competit. † Quod si prior ita vendidit, *ut prostituta libera esset*, posterior, *ut manus injicere liceret*, potior est libertas, quam manus injectio. † Plane, si prior ita manus habeat injectionem, posterior libertatem, favorabilius dicetur, liberam fore, quoniam utraque conditio pro mancipio additur, & sicut manus injectio, ita libertas eximit eam injuriam (28).

De libertate collata in tempus mortis emptoris.

10. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

CUm (29) venderet Pamphilam, & Stichum, venditioni inseruit pactum conventum, *uti ne eadem mancipia, Pamphila & Stichus, quos minorato* (30) *pretio vendidit, alterius servitutem, quam Seii paterentur, post* (31) *mortemque ejus in libertate morarentur* (32): Quæsitum est, an hæc mancipia, de quibus inter emptorem & venditorem convenit, post mortem emptoris jure ipso liberati sint? Respondit, secundum constitutionem *Divi Adriani* super hoc prolatam, Pamphilam & Stichum, de quibus quæreretur, si manumissi non sint, liberos non esse: *Claudius*, Divus Marcus ex lege dicta libertatis in vendendo, quamvis (33) non manumissos fore liberos in Semenstribus (34) constituit, licet in mortis tempus emptoris distulit venditor libertatem.

[illegible]

LIBER NONUSDECIMUS.

TIT. I.

DE (1) ACTIONIBUS (2) EMPTI (3), ET VENDITI (4).

Si non tradatur. 1. De servitute celata. De bona fide.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SI res vendita non tradatur (5), in id (6), quod interest (7), agitur (8): hoc est, quod rem habere interest emptoris: hoc (9) autem interdum (10) pretium egreditur, si pluris interest, quam res valet, vel empta est.

§. 1. Venditor, si cum (11) sciret deberi servitutem, celavit (12), non evadet ex empto actionem, si modo eam rem emptor ignoravit: omnia enim, quæ contra bonam fidem (13) fiunt, veniunt in empti actionem. Sed scire venditorem, & celare (14), sic accipimus, non solum si non admonuit (15) sed & si negavit servitutem istam deberi, cum esset ab eo quæsitum: sed & si proponas, eum ita dixisse, *Nulla quidem servitus debetur, verum, ne* (16) *emergat inopinata servitus, non teneor*, puto eum ex empto teneri: quia servitus debebatur, & scisset (17): sed si id egit, ne cognosceret emptor aliquam servitutem deberi, opinor, eum ex empto teneri. Et generaliter dixerim, si improbato more versatus sit in celanda servitute, debere eum teneri, non si securitati suæ prospectum voluit. Hæc ita vera sunt, si emptor ignoravit servitutes: quia non videtur esse celatus, qui scit, neque certiorari (18) debuit, qui non ignoravit (19).

De modo fundi. 1. De possessione.

2. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI in emptione *modus* (20) dictus est, & non præstatur (21), ex empto (22) est actio. §. 1. *Vacua* possessio emptori tradita non intelligitur, si alius in ea legatorum fideive commissorum servandorum causa in possessionem est, aut creditores bona possideant. Idem dicendum est, si venter in possessione sit: nam & ad hoc pertinet vacui (23) appellatio.

De

[illegible]

De fructibus. 1. De ſervitutibus. 3. De mora. De rei æſtimatione.

3. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

RAtio (1) poſſeſſionis, quæ a venditore fieri debeat, talis eſt, ut, ſi quis eam poſſeſſionem jure (2) avocaverit (3) tradita poſſeſſio non intelligatur.

§. 1. Si emptor *vacuam poſſeſſionem tradi* ſtipulatus ſit, & ex ſtipulatu (4) agat, fructus non venient in eam actionem: quia (5) & qui *fundum dari* ſtipularetur, vacuam (6) quoque poſſeſſionem tradi oportere, ſtipulari intelligitur, nec (7) tamen fructuum præſtatio ea ſtipulatione continetur (8), neque rurſus plus debet eſſe in ſtipulatione, ſed ex empto ſupereſſe ad fructuum præſtationem. §. 2. Si iter, actum, viam, aquæductum per tuum fundum emero, vacuæ poſſeſſionis traditio nulla eſt: itaque cavere debes, per (9) te non fieri, quo minus utar. §. 3. Si (10) per venditorem vini mora fuerit, quo minus traderet, condemnari eum oportet, utro tempore pluris vinum fuit (11), vel quo venit, vel quo lis in condemnationem deducitur, item quo loco pluris fuit, vel quo venit, vel ubi agatur. §. 4. Quod ſi per emptorem (12) mora fuiſſet, æſtimari oportet pretium, quod ſit, cum agatur; & quo loco minoris ſit. Mora autem videtur eſſe, ſi nulla difficultas venditorem impediat, quo minus traderet, præſertim ſi (13) omni tempore paratus fuit tradere. Item non oportet ejus loci pretia ſpectari, in quo agatur: ſed (14) ejus, ubi vina tradi oportet: nam (15) quod a (16) Brunduſio vinum venit, etſi venditio alibi facta ſit, Brunduſii tradi oportet.

De dolo promiſſoris, de dupla. 1. De modo agri.

4. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI ſervum mihi ignoranti, ſciens (17) furem, vel noxium eſſe, vendideris, quamvis duplam promiſeris, teneris mihi ex empto, quanti mea intererit ſciſſe, quia ex ſtipulatu eo nomine agere tecum non (18) poſſum, antequam (19) mihi quid abeſſet. §. 1. Si (20) modus (21) agri minor inveniatur, pro numero jugerum auctor (22) obligatus eſt; quia ubi modus minor invenitur, non poteſt æſtimari bonitas loci, qui (23) non exſtat, ſed non ſolum, ſi modus agri totius minor eſt, agi cum venditore poteſt, ſed etiam de partibus ejus, ut puta ſi dictum eſt, vineæ jugera tot eſſe, vel oliveti, & minus inveniatur. Ideo [que] his caſibus pro bonitate loci fiet æſtimatio.

De venditione ex voluntate. 1. Vel quaſi ex voluntate teſtatoris.

5. IDEM lib. 5. ad Sabinum.

SI heres teſtamento quid *vendere damnatus* ſit (24), & vendiderit (25), de reliquis (26), quæ per conſequentias (27) emptionis propria ſunt, vel ex empto, vel ex teſtamento, agi cum eo poterit. §. 1. Sed ſi falſo (28) exiſtimens *ſe damnatum vendere*, vendiderit, dicendum eſt, agi cum eo ex empto non poſſe, quoniam doli mali exceptione actor ſummoveri poteſt (29): quemadmodum ſi falſo exiſtimans *ſe damnatum dare*, promiſiſſet, agentem doli mali exceptione ſummoveret: Pomponius etiam incerti (30) condicere eum poſſe ait, ut liberetur.

De modo fundi. 1. De pacto ut quid fiat. 3. De ædificatione prope locum venditum. 4. De vaſe. 5. De itinere. 7. De filiofam. vendente. 8. De dolo venditoris.

6. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

TEnetur ex empto venditor, etiam ſi [agnoverit (31)] minorem fundi modum eſſe. §. 1. Si vendidi tibi inſulam (32) certa pecunia, & *ut aliam inſulam meam reficeres*, agam ex (33) vendito, ut reficias: ſi autem hoc ſolum, *ut reficeres eam*, conveniſſet, non (34) intelligitur emptio & venditio facta, ut [&] Neratius ſcripſit. §. 2. Sed ſi aream tibi vendidi certo pretio, & tradidi ita, *ut inſula ædificata partem* (35) *dimidiam mihi retradas* (36), verum eſt, & ut ædifices, agere me poſſe ex vendito (37), & ut ædificatam mihi retradas: quamdiu enim aliquid ex re vendita apud te ſupereſſet, ex vendito me habere actionem conſtat. §. 3. Si locum ſepulchri emeris, & propius (38) eum locum, antequam mortuus ibi inferatur, ædificatum a venditore fuerit, poteris ad eum reverti. §. 4. Si vas aliquod mihi vendideris (39), & dixeris *certam* (40) *menſuram capere*, vel *certum pondus habere*, ex empto tecum agam, ſi minus præſtes: ſed ſi vas mihi vendideris, *ita ut adfirmares integrum*, ſi id integrum non ſit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, præſtabis mihi: ſi vero non id actum ſit, ut integrum præſtes, dolum malum dumtaxat præſtare te debere: Labeo contra [putat], & illud ſolum obſervandum, ut (41), niſi in contrarium id actum ſit, omnimodo integrum præſtari debeat: & eſt verum. Quod & in locatis (42) doliis præſtandum, Sabinum reſpondiſſe, Minicius refert.

§. 5. Si tibi iter vendidero, ita demum auctorem me laudare (43) poteris, ſi tuus (44) fuerit fundus, cui adquirere ſervitutem volueris: iniquum eſt enim me teneri, ſi propter hoc adquirere ſervitutem non potueris, quia dominus vicini fundi non fueris. §. 6. Sed ſi fundum tibi vendidero, & *ei fundo iter acceſſurum* (45) dixero, omnimodo tenebor itineris nomine, quia utriusque rei quaſi unus venditor obligatus ſum. §. 7. Si filiusfamilias (46) rem vendiderit mihi, & tradiderit, ſicut paterfamilias tenebitur (47). §. 8. Si dolo malo aliquid fecit venditor in re vendita, ex empto, eo nomine, actio emptori competit: nam & dolum (48) malum eo judicio æſtimari oportet, ut id, quod præſtaturum ſe eſſe pollicitus ſit venditor, emptori præſtari oporteat. §. 9. Si venditor ſciens obligatum (49) aut alienum vendidiſſet, [&] adjectum ſit, neve (50) *eo nomine quid præſtaret*, æſtimari (51) oportet (52) dolum malum ejus, quem ſemper abeſſe oportet (53) in judicio empti, quod bonæ fidei ſit.

De mendacio venditoris.

7. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

FUndum mihi cum venderas, *deducto uſufructu*, dixiſti, [eum] *uſumfructum Titii eſſe*, cum (54) is apud te remanſurus eſſet: ſi cœperis eum uſumfructum vindicare, reverti adverſum te non potero (55), donec (56) Titius vivet, nec (57) in [ea] cauſa eſſe cœperit, ut, etiam ſi ejus uſusfructus eſſet, amiſſurus eum fuerit: nam tunc (id eſt, ſi capite deminutus vel mortuus fuerit Titius), reverti potero ad te venditorem. † Idemque juris eſt, ſi dicas eum uſumfructum Titii eſſe, cum ſit Seii.

Si prædium liberum pro ſervo traditur. 1. Vel contra.

8. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI tibi liberum prædium tradidero, cum ſerviens tradere deberem, etiam condictio incerti (58) competit mihi, ut patiaris eam ſervitutem, quam debuit, imponi. §. 1. Quod ſi (59) ſervum prædium in traditione fecero, quod liberum tibi tradere debui, [tu] ex empto habebis actionem, remittendæ ejus ſervitutis gratia, quam pati non debeas.

De emptore, qui non vult rem tollere.

9. POMPONIUS lib. 20. ad Sabinum.

SI is, qui lapides ex fundo emerit, tollere eos nolit, ex vendito agi cum eo poteſt, ut eos (60) tollat (61).

De concurſu actionum.

10. ULPIANUS lib. 46. ad Sabinum.

NOn (62) eſt novum (63), ut duæ obligationes in ejuſdem perſona, de eadem re concurrant (64): cum enim is, qui venditorem obligatum habebat, ei, qui eundem venditorem obligatum habebat, heres extiterit, conſtat, duas (65) eſſe actiones in ejuſdem perſo-

(1) *Al.* datio, *al.* traditio. Cujac. 12. *obſ.* 34. & Noton. [illegible]

[illegible]

persona concurrentes, propriam, & hereditariam (1), & debere heredem institutum, si velit separatim duarum actionum commodo uti, ante aditam hereditatem proprium venditorem convenire: deinde, adita hereditate, hereditarium: quod si prius adierit hereditatem, unam (2) quidem actionem movere potest, sed (3) ita, ut per eam utriusque contractus sentiat commodum. Ex contrario quoque si venditor venditori heres extiterit, palam est, duas evictiones eum præstare debere.

Cui datur actio ex empto. 1. Quid in eam venit. 2. De traditione rei, & solutione pretii. 3. De redhibitione. 4. De sanitate animalis. 5. De muliere empta pro virgine. 6. De repetitione arrharum. De emptione distrahenda. 7. Qualis præstatur servus a venditore. De cautione, habere licere. De traditione. 12. Si emptor noxali judicio damnetur. 13. Si quæstio de possessione moveatur emptori. 14. De dupla. 16. De evictione. De dolo venditoris. 17. De eo, quod accedit rei venditæ. 18. De promissione, habere licere. De evictione. De alea.

11. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

EX (4) empto (5) actione is, qui emit, utitur. §. 1. Et in primis sciendum est, in hoc judicio id demum deduci, quod præstari convenit (6): cum enim sit bonæ fidei judicium, *nihil magis bonæ fidei (7) congruit quam id (8) præstari, quod inter contrahentes (9) actum est*: quod si nihil convenit, tunc ea (10) præstabuntur, quæ naturaliter (11) insunt hujus judicii potestate. §. 2. Et in primis (12) ipsam rem (13) præstare venditorem oportet, id est, tradere (14): quæ res, siquidem dominus fuit venditor, facit & emptorem dominum: si non fuit, tantum (15) evictionis nomine venditorem obligat (16): si modo pretium est numeratum, aut eo nomine satisfactum. Emptor autem nummos venditoris (17) facere cogitur. §. 3. Redhibitionem (18) quoque contineri empti judicio, [&] Labeo & Sabinus putant, & nos probamus. §. 4. Animalium quoque venditor cavere debet, *ea sana (19) præstari*: & qui jumenta vendidit, solet ita promittere, *esse, bibere, ut oportet*. §. 5. Si quis virginem se emere (20) putasset, cum mulier venisset, & sciens errare eum venditor passus sit, redhibitionem quidem ex hac causa non esse, verumtamen ex empto competere actionem ad (21) resolvendam emptionem, & pretio restituto mulier reddatur.

§. 6. Is, qui vina emit, *arrhæ* nomine certam summam dedit; postea convenerat, ut emptio irrita fieret: Julianus, ex empto agi posse ait, *ut arrha restituatur*: utilemque esse actionem ex empto etiam (22) ad distrahendam, inquit, emptionem. Ego illud quæro, si anulus (23) datus sit arrhæ nomine, & secuta emptione, pretioque numerato, & tradita re, anulus non reddatur, qua actione agendum est: utrum condicatur, quasi ob causam datus [sit.] & causa finita sit: an vero ex empto agendum sit? Et Julianus diceret, ex empto agi posse: certe etiam condici (24) poterit, qui jam sine causa apud venditorem anulus est.

§. 7. [Venditorem,] etiam si ignorans (25) vendiderit, *fugitivum (26) non esse*, præstare emptori oportere, Neratius ait. §. 8. Idem Neratius, etiamsi alienum servum vendideris, *furtis (27), noxisque (28) solutum* præstare [te] debere, ab omnibus receptum ait, & ex empto actionem esse, *ut habere (29) licere* emptori caveatur (30), sed & ut tradatur (31) ei possessio. §. 9. Idem ait, non tradentem, quanti interfit (32), condemnari: satis autem non dantem (33), quanti plurimum auctorem (34) periclitari oportet. §. 10. Idem Neratius ait, propter omnia hæc satis esse, quod plurimum est, præstari, id est, ut sequentibus actionibus, deducto eo, quod præstitum est, lis æstimetur. §. 11. Idem recte ait, si quid horum non præstetur, cum cætera facta sint, nullo deducto condemnationem faciendam. §. 12. Idem lib. 21. Responsorum ait, Emptorem noxali (35) judicio condemnatum, ex empto actione id tantum consequi, quanti (36) minimo (37) defungi potuit. Idemque putat, & si ex stipulatu aget, & sive defendat noxali judicio, sive non, quia manifestum fuit noxium servum fuisse, nihilominus vel ex stipulatu, vel ex empto, agere posse.

§. 13. Idem Neratius ait, venditorem in re tradenda debere præstare emptori, ut in lite de (38) possessione potior (39) sit. Sed Julianus libro xv. Digestorum probat, nec videri traditum, si superior in possessione emptor futurus non sit; erit igitur ex empto actio, nisi hoc præstetur. §. 14. Cassius ait, eum (40), qui ex duplæ (41) stipulatione, litis æstimationem consecutus est, aliarum rerum nomine, de quibus in venditionibus caveri solet, nihil consequi posse. Julianus, deficiente dupla (42), ex empto agendum putavit.

§. 15. Denique libro 2. (43) apud Minicium ait, si quis servum ea conditione vendiderit, *ut intra triginta dies duplam promitteret, postea ut quid præstaretur*, & emptor hoc fieri intra diem non desideraverit, ita demum non teneri venditorem, si ignorans alienum vendidit: tunc enim in hoc fieri, ut per ipsum, & per heredem ejus, emptorem habere liceret: qui (44) autem alienum sciens vendidit, dolo (inquit) non caret, & ideo empti judicio tenebitur. §. 16. Sententiam Juliani verissimam esse arbitror in pignoribus quoque: nam si jure (45) creditoris vendiderit, deinde hæc fuerint evicta, non tenetur, nec ad pretium restituendum ex empto actione creditor: hoc enim multis constitutionibus effectum est. Dolum plane venditor præstabit: denique etiam repromittit de dolo, sed etsi non repromiserit, sciens (46) tamen sibi non obligatam, vel non esse ejus, qui sibi obligavit, vendiderit, tenebitur ex empto, quia dolum eum præstare debere ostendimus. §. 17. Si quis rem vendiderit, & *ei accessurum (47) quid dixerit*, omnia quidem, quæ diximus in re distracta, in hoc quoque sequenda sint (48), ut tamen evictionis nomine non in duplum teneatur, sed in hoc tantum obligetur, ut emptori habere liceat, & non solum per se, sed per omnes. §. 18. Qui autem *habere (49) licere* vendidit, videamus, quid debeat præstare: Et multum (50) interesse arbitror, utrum [hoc] polliceatur, *per se (51), venientesque a se personas non fieri, quo minus habere liceat: an vero per (52) omnes*: Nam si per se, non videtur id præstare, ne alius evincat; proinde si evicta res erit, sive stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebitur, sive non est interposita, ex empto non tenebitur: sed Julianus lib. xv. Digestorum scribit, etiam (53) si aperte venditor pronunciet, *per se heredemque suum non fieri, quo minus habere liceat*, posse defendi, ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris interest, verumtamen (54), ut pretium reddat, teneri. Ibidem ait, idem esse dicendum & si aperte in venditione comprehendatur, *nihil (55) evictionis nomine præstatum iri*, pretium quidem deberi (56) re evicta, utilitatem non deberi: Neque enim bonæ fidei contractus hanc patitur conventionem, ut emptor rem amitteret (57), & pretium venditor retineret. Nisi forte (inquit) sic quis omnes istas suprascriptas conventiones recipiet, quemadmodum recipitur, *ut venditor nummos accipiat, quamvis merx ad emptorem non pertineat*, veluti (58) cum futurum (59) jactum retis a piscatore emimus, aut indaginem plagis positis a venatore, vel pantheram (60) ab aucupe: nam etiamsi nihil capit, nihilominus emptor pretium præstare necesse habebit, sed in suprascriptis conventionibus contra erit dicendum, nisi forte sciens alienum vendit; tunc enim, secundum supra a nobis relatam Juliani sententiam, dicendum est, ex empto eum teneri, quia dolo fecit.

De jactu retis.

12. CELSUS lib. 27. Digestorum.

SI jactum (61) retis (62) emero, & jactare retem piscator noluit (63), incertum (64) ejus rei æstimandum est: si quod extraxit piscium, reddere mihi noluit, id æstimari debet, quod extraxit (65).

De

[illegible]

3. De vitio rei venditæ. De scientia vel ignorantia venditoris. 4. De mendacio venditoris. 5. De dolo emptoris. 6. Vel vendentis. 7. Tutoris. 8. De obligatione pretii. 9. De parte pretii soluta, & re evicta. 10. De fructibus. 11. De pensionibus. 12. De actionibus emptori cedendis. 13. De operis servorum, de vecturis, de peculio aucto. 14. De alluvione. 15. De acquisitione rei emptæ ex causa lucrativa. 16. De dolo & culpa venditoris. 17. De parte fundi pro indivisa vendita. 18. De acquisitis per servum venditum. 19. Quid veniat in actionem ex vendito. 20. De pretio, & usuris. 21. De possessione. 22. De sumptibus in re distracta factis. 23. De pacto, ut emptor reum locupletem det. 24. De pacto, ut si prædium emptor heresve ejus pluris vendiderit, ejus pars venditori præstetur. 25. De procuratore. 26. De pœna in fraudem legitimarum usurarum. 27. De collusione procuratoris vendentis. 28. De minore circumvento. 29. De pupillo vendente. 30. De habitatione vel fruitione excepta. 31. Quæ sunt pretii venditi, vel non.

13. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

JUlianus lib. xv. inter eum, qui sciens quid, aut ignorans vendidit, differentiam (1) facit in condemnatione ex empto: ait enim, qui (a) pecus morbosum, aut tignum vitiosum vendidit, siquidem ignorans fecit, id tantum ex empto actione præstaturum, quanto minoris essem empturus, si id ita esse scissem: si vero sciens reticuit (3), & emptorem decepit, omnia (4) detrimenta, quæ ex ea emptione emptor traxerit, præstaturum ei: sive igitur ædes vitio tigni corruerunt, ædium æstimationem; sive pecora contagione (5) morbosi pecoris perierunt; quod interfuit idonee (6) venisse, erit præstandum. §. 1. Item (7) qui furem vendidit, aut fugitivum, si quidem sciens (8), præstare debebit, quanti emptoris interfuit non decipi: si vero ignorans (9) [vendiderit], circa fugitivum quidem tenetur, quanti minoris empturus esset, si eum [esse] fugitivum scisset: circa furem non tenetur: Differentiæ (10) ratio est, quod fugitivum quidem habere non licet, & quasi evictionis (11) nomine tenetur venditor; furem autem habere possumus. §. 2. Quod autem diximus, *quanti emptoris interfuit non decipi*, multa (12) continet, & si alios secum sollicitavit, ut fugerent, vel res quasdam abstulit. §. 3. Quid tamen, si ignoravit quidem furem esse, adseveravit autem bonæ (13) frugi, & fidum, & (14) caro vendidit? Videamus, an ex empto teneatur? Et putem, teneri. Atqui ignoravit: sed (15) non debuit facile, quæ ignorabat, adseverare. Inter hunc igitur, & qui scit, interest: qui scit, præmonere debuit furem esse; hic non debuit facilis esse ad temerariam indicationem (16). §. 4. Si venditor dolo fecerit, ut [rem] pluris venderet, puta de artificio mentitus est, aut de peculio, empti eum judicio teneri, ut præstaret emptori (17), quanto (18) pluris servum emisset, si ita peculiatus esset, vel eo artificio instructus. §. 5. Per contrarium (19) quoque idem Julianus scribit: Cum Terentius Victor decessisset, relicto herede fratre suo, & res quasdam ex hereditate, & instrumenta, & mancipia Vellicus [quidam] subtraxisset, quibus subtractis facile quasi (20) minimo valeret hereditas, ut sibi ea venderentur, persuasit, an venditi judicio teneri possit? Et ait [Julianus] competere actionem ex vendito in tantum, quanto pluris hereditas valeret, si hæ [res] subtractæ non fuissent. §. 6. Idem Julianus, dolum (21) solere a venditore præstari, etiam in hujusmodi specie ostendit: si (22) cum venditor sciret fundum pluribus municipiis legata (23) debere, in tabula (24) quidem conscripserit, *uni (25) municipio deberi*, verum postea legem consignaverit, *si qua tributorum (26), aut vectigalis, indictionisve quid nomine, aut ad viæ (27) collationem præstare oportet, id emptorem dare, facere, præstareque oportere*: ex empto eum teneri, quasi decepisset emptorem: Quæ sententia vera est.

§. 7. Sed cum in facto proponeretur, tutores hoc idem (28) fecisse, qui rem pupillarem vendebant: quæstionis esse ait, an tutorum (29) dolum pupillus præstare debeat? Et si quidem ipsi tutores vendiderunt, ex (30) empto eos teneri, nequaquam dubium est. Sed si pupillus, auctoribus eis vendidit, in tantum tenetur, in (31) quantum locupletior ex eo factus est, tutoribus in reliquum perpetuo condemnandis, quia nec transiretur in pupillum post pubertatem hoc, quod dolo tutorum factum est. §. 8. Offerri (32) pretium ab emptore debet, cum ex empto agitur: & ideo [&] si pretii partem (33) offerat, nondum est ex empto actio: Venditor enim, quasi (34) pignus, retinere potest eam rem, quam vendidit. §. 9. Unde quæritur, si pars sit pretii soluta, [&] res tradita, postea evicta sit, utrum ejus rei consequatur pretium integrum ex empto agens? an vero, quod numeravit: Et puto magis id, quod numeravit, propter doli exceptionem (35). §. 10. Si fructibus jam maturis ager distractus sit, etiam fructus (36) emptori cedere, nisi aliud convenit, exploratum est. §. 11. Si (37) in locatis ager fuit, pensiones (38) utique ei cedent, qui locaverat: Idem & in prædiis urbanis (39): nisi si quid nominatim convenisse proponatur. §. 12. Sed & si quid præterea rei venditæ nocitum (40) est, actio emptori præstanda est: damni forte infecti, vel aquæ pluviæ arcendæ, vel Aquiliæ, vel (41) interdicti *quod vi, aut clam*.

§. 13. Item si quid ex operis servorum, vel vecturis jumentorum vel navium quæsitum est, emptori præstabitur: & si quid peculio eorum accessit, non tamen, si quid ex re venditoris. §. 14. Si Titius fundum, in quo nonaginta jugera erant, vendiderit, & in lege emptionis dictum est, *in (42) fundo centum (43) esse jugera*, & antequam modus manifestetur, decem jugera alluvione (44) adcreverint, placet mihi Neratii sententia existimantis, ut, si quidem sciens vendidit, ex empto actio competat adversus eum, quamvis decem jugera adcreverint: quia dolo fecit, nec dolus purgatus: si vero ignorans vendidit, ex empto actionem non competere. §. 15. Si fundum mihi *alienum* (45) vendideris, & hic ex causa (46) lucrativa meus factus sit, nihilominus ex empto mihi adversus te actio competit. §. 16. In his autem (47), quæ cum re empta præstari solent, non solum *dolum*, *sed & culpam* præstandam arbitror: nam & Celsus lib. VIII. Digestorum scripsit, cum convenit, ut venditor præteritam (48) mercedem exigat, & emptori præstet, non solum dolum, sed & culpam eum præstare debere. §. 17. Idem Celsus libro eodem scribit: fundi, quem cum Titio communem (49) habebas, partem tuam vendidisti: & antequam traderes, coactus (50) es communi dividundo judicium accipere, si socio fundus sit adjudicatus, quantum ob eam rem a Titio consecutus es, id tantum emptori præstabis: quod si tibi fundus totus adjudicatus est, totum (51) [inquit] eum emptori trades (52): sed ita, ut ille solvat, quod ob eam rem Titio condemnatus es: Sed ob eam quidem partem, quam vendidisti, pro evictione cavere debes: ob alteram autem, tantum de dolo malo repromittere: æquum est enim, eandem esse conditionem emptoris, quæ futura esset, si cum ipso actum esset communi dividundo: Sed si certis regionibus fundum inter te, & Titium judex divisit, sine dubio partem, quæ adjudicata est emptori, tradere debes. §. 18. Si quid (53) servo distracto venditor donavit ante traditionem, hoc quoque restitui debet; hereditates quoque per servum adquisitæ, & legata omnia: nec distinguendum (54), cujus respectu ista sint relicta. Item quod ex operis servus præstitit venditori, emptori restituendum est: nisi ideo dies traditionis e pacto prorogatus est, ut ad venditorem operæ pertinerent. §. 19. *Ex vendito (55) actio* venditori competit ad ea consequenda, quæ ei ab emptore præstari oportet. §. 20. Veniunt (56) autem in hoc judicium infra scripta: In primis pretium, quanti res venit: item usuræ (57) pretii post diem traditionis: nam (58) cum re emptor fruatur, æquissimum est eum usuras pretii pendere. §. 21. Possessionem autem traditam accipere debemus, etsi (59) precaria sit possessio: hoc enim solum spectare debemus, an habeat facultatem fructus percipiendi. §. 22. Præterea, ex vendito agendo, consequetur etiam sumptus (60), qui facti sunt in re distracta: utputa si quid in ædificia distracta (61) erogatum est: scribit enim Labeo, & Trebatius, esse ex vendito hoc nomine actionem: Idem & si in ægri (62) servi curationem impensum est ante traditionem, aut [si quid] in disciplinas (63), quas verisimile (64) erat etiam emptorem velle impendi: Hoc amplius Labeo ait &, si quid in funus (65) mortui servi impensum sit, ex vendito consequi oportere: si modo sine culpa venditoris mortem obierit. §. 23. Item si (66) convenerit, cum res veniret, *ut locuples ab emptore reus (67) detur*, ex vendito agi

posse, ut id fiat. §. 24. Si inter emptorem prædiorum & venditorem convenisset (1), ut (2) *si ea prædia emptor, heresve ejus, pluris vendidisset, ejus partem dimidiam venditori præstaret*; & heres emptoris pluris ea prædia vendidisset, venditorem, ex vendito agendo partem ejus, quo pluris vendidisset, consecuturum.

§. 25. Si *procurator* vendiderit, & caverit emptori: quæritur, an domino, vel adversus dominum actio dari debeat: Et Papinianus lib. 111. Responsorum putat, cum domino (3) ex empto agi posse utili actione, ad (4) exemplum (5) institoriæ actionis, si modo rem vendendam mandavit: ergo & per contrarium (6) dicendum est, utilem (7) ex empto actionem domino competere. §. 26. Ibidem Papinianus respondisse se refert: si convenerit, ut (8) *ad diem pretio non soluto, venditori duplum præstaretur*, in fraudem (9) constitutionum videri adjectum, quod (10) usuram legitimam excedit, diversamque (11) causam commissoriæ (12) esse ait, cum (13) ea specie [inquit] non fœnus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbata dicatur. §. 27. Si quis colludente procuratore meo, ab eo emerit, an possit agere ex empto? Et puto, hactenus, ut (14) aut stetur emptioni, aut discedatur. §. 28. Sed & si quis, minorem vigintiquinque annis circumvenerit, & huic hactenus dabimus actionem ex empto (15), ut diximus, in superiore casu. §. 29. Si quis a pupillo sine tutoris auctoritate emerit, ex uno latere (16) constat contractus: nam qui emit, obligatus est pupillo, pupillum sibi non (17) obligat (18).

§. 30. Si venditor habitationem exceperit (19) ut (20) *inquilino liceat habitare*, vel *colono, ut perfrui liceat ad certum tempus*, magis esse Servius putabat, ex vendito [esse] actionem: denique Tubero ait, si iste colonus damnum dederit, emptorem ex empto agentem (21) cogere posse venditorem, ut (22) ex locato cum colono experiatur, ut quicquid fuerit consecutus, emptori reddat. §. 31. Ædibus distractis, vel legatis, ea esse ædium solemus dicere, quæ quasi pars ædium, vel propter ædes habentur, ut puta puteal:

14. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

ID est, quo puteus (23) operitur.

15. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

LInes, (24) [&] labra (25), salientes (26), fistulæ quoque, quæ salientibus junguntur, quamvis longe (27) excurrant extra ædificium, ædium sunt. Item canales. Pisces autem, qui sunt in piscina (28), non sunt ædium, nec fundi:

16. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

NOn magis, quam pulli, aut cætera animalia, quæ in fundo sunt.

17. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

FUndi nihil est, nisi (29) quod terra se tenet. † Ædium (30) autem multa esse, quæ ædibus adfixa (31) non sunt, ignorari non oportet, utputa seras (32), claves, claustra: Multa etiam defossa (33) esse (34), neque tamen fundi, aut villæ (35) haberi, utputa vasa vinaria, torcularia (36): quoniam hæc instrumenti (37) magis sunt, etiamsi ædificio cohærent. §. 1. Sed & vinum, & fructus perceptos (38), villæ non esse constat.

§. 2. Fundo vendito, vel legato, sterculinum (39) & stramenta, emptoris & legatarii sunt: ligna autem, venditoris vel heredis: quia non sunt fundi, tametsi ad eam rem comparata sunt. In sterculino autem distinctio Trebatii probanda est: ut, si quidem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur: si vendendi, venditorem: nisi si aliud actum est. Nec interest, in stabulo jaceat, an acervus sit.

§. 3. Quæ tabulæ pictæ pro tectorio includuntur (40), item [quæ] crustæ marmoreæ, ædium sunt. §. 4. Reticuli circa columnas, plutei circa parietes, item Cilicia (41) vela, ædium non sunt. §. 5. Item quod insulæ causa (42) paratum est, si nondum perfectum est, quamvis positum in ædificio sit, non (43) tamen videtur ædium esse. §. 6. Si *ruta* (44) *& cæsa* excipiantur in venditione, ea placuit esse ruta (45), quæ eruta sunt, ut arena, creta, & similia: cæsa ea esse, ut arbores cæsas, & carbones, & his similia. Gallus autem Aquilius, cujus Mela refert opinionem, recte ait, frustra (46) in lege venditionis de rutis & cæsis contineri: quia, si non specialiter venierunt, ad (47) exhibendum de his agi potest: neque enim magis de materia cæsa, aut de cæmentis aut de arena cavendum est venditori, quam de cæteris, quæ sunt pretiosiora. §. 7. Labeo generaliter scribit, *ea, quæ perpetui* (48) *usus causa in ædificiis sunt, ædificii esse: quæ vero ad præsens, non esse ædificii*, utpute fistulæ, temporis quidem causa positæ, non sunt ædium: verumtamen, si perpetuo fuerint positæ, ædium sunt. §. 8. Castella (49) plumbea, putea (50), opercula (51) puteorum, epitonia (52) fistulis adplumbata, aut quæ terra continentur, quamvis non sint adfixa, ædium esse constat. §. 9. Item constat, sigilla (53), columnas quoque, & personas (54), ex (55) quarum rostris (56) aqua salire solet, villæ esse. §. 10. Ea, quæ ex ædificio detracta (57) sunt, ut reponantur, ædificii sunt: at quæ parata sunt, ut imponantur, non sunt ædificii. §. 11. Pali, qui vineæ causa (58) parati sunt, antequam collocentur, fundi non sunt; sed qui exempti sunt hac mente, ut collocentur, fundi sunt.

18. JAVOLENUS lib. 7. ex Cassio.

GRanaria, quæ ex tabulis (59) fieri solent, ita ædium sunt, si (60) stipites eorum in terra defossi sunt: quod si supra terram sunt, rutis (61) & cæsis cedunt.

§. 1. Tegulæ, quæ (62) nondum ædificiis impositæ sunt, quamvis tegendi gratia allatæ sunt, in rutis & cæsis habentur (63): Aliud juris est in his (64), quæ detractæ sunt, ut (65) reponerentur: ædibus enim accedunt.

De significatione emptionis, & venditionis, & locationis, & conductionis.

19. GAJUS ad Edictum Prætoris titulo de Publicanis.

VEteres in emptione, venditioneque, appellationibus promiscue (66) utebantur:

20. IDEM

(1) Inter venditorem & emptorem plerumque hoc conveniebat, ut si pluris rem emptor ejusve heres venderet, ejus, quod amplius numeratum esset, partem venditori præstaret. [illegible]

20. IDEM lib. 21. ad Edictum provinciale.

IDem est (1) [&] in locatione, & conductione.

De partu vendito ejus, quæ parere nequit. 1. De reticentia venditoris. 2. De errore in qualitate rei. 3. De mora venditoris. 4. De pacto, ut fundus venditus venditori locetur. 5. Aut ne alii vendatur, quam venditori. 6. De exceptione alternata.

21. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

SI sterilis (2) ancilla sit, cujus partus (3) venit, vel major annis quinquaginta (4), cum id emptor ignoraverit, ex empto tenetur venditor.

§. 1. Si prædii venditor non dicat (5) de tributo (6) sciens, tenetur ex empto: quod si ignorans non prædixerit, quod forte hereditarium (7) prædium erat, non tenetur. §. 2. Quamvis supra (8) diximus (9), cum in corpore (10) consentiamus, de qualitate (11) autem dissentiamus, emptionem esse (12): tamen venditor teneri debet, quanti (13) interest non esse deceptum: & si venditor quoque nesciet, veluti si mensas, quasi citreas (14) emat, quæ non sunt. §. 3. Cum per venditorem steterit, quo minus rem tradat (15), omnis utilitas emptoris in æstimationem venit, quæ (16) modo circa (17) ipsam rem consistit: neque enim, si potuit ex vino (18) [puta] negotiari, & lucrum facere, id æstimandum est (19), non magis quam si triticum (20) emerit, & ob eam rem, quod non sit traditum, familia ejus fame laboraverit: nam pretium (21) tritici, non (22) servorum fame necatorum, consequitur: nec major fit obligatio, quod tardius agitur (23), quamvis crescat si vinum hodie pluris sit: Merito: quia (24) sive datum esset, haberet emptor, sive non: quoniam saltem hodie dandum est, quod jam olim dari oportuit. §. 4. Si tibi fundum vendidero, *ut* (25) *eum conductum certa summa haberem*; ex vendito, eo nomine, mihi actio est, quasi in (26) partem pretii ea res sit.

§. 5. Sed etsi ita fundum tibi vendidero, *ut nulli* (27) *alii eum, quam mihi venderes*, actio eo nomine ex vendito est; si alii vendideris. §. 6. Qui (28) domum vendebat, *excepit sibi habitationem, donec viveret, aut* (29) *in singulos annos decem*, emptor primo anno maluit (30) decem præstare, secundo anno habitationem [præstare]. Trebatius ait, mutandæ (31) voluntatis potestatem eum habere (32), singulisque annis alterutrum præstare posse, & quamdiu paratus sit alterutrum præstare, petitionem non esse.

De mendacio venditoris.

22. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

SI in qualitate (33) fundi venditor mentitus sit, non (34) in modo ejus, tamen tenetur emptori (35): pone enim dixisse eum, *quinquaginta jugera esse vineæ, & quinquaginta prati*: & in vinea minus, & in prato plus inveniri: esse tamen omnia centum jugera.

De manumissione servi venditi cum peculio.

23. IDEM lib. 13. Digestorum.

SI (36) quis servum, quem cum (37) peculio vendiderat, manumiserit, non solum peculii nomine, quod servus habuit tempore, quo manumittebatur, sed & eorum, quæ postea adquisiit, tenetur: & præterea cavere (38) debet, *quidquid* (39) *ex hereditate liberti ad eum pervenerit, restitutum iri*. Marcellus notat: illa præstare venditor ex empto debet, quæ haberet emptor, si homo manumissus non esset: non continebuntur igitur, quæ (40) si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.

De servo fructuario emente. 1. Si servus furtivus, bona fide emptus, hominem emerit ex peculio, quod ad dominum pertinebat. 2. De servo vendente.

24. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

SI servus, in quo usufructus tuus erat, fundum emerit, & antequam pecunia numeraretur, capite minutus fueris: quamvis pretium solveris, actionem ex empto non habebit, propter talem capitis deminutionem, sed indebiti actionem (41) adversus venditorem habebis: ante capitis autem minutionem nihil interest, tu solvas, an servus ex eo peculio, quod ad te pertinet: nam utroque casu actionem ex empto habebis. §. 1. Servum tuum (42) imprudens a fure bona fide emi: is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem paravit, qui mihi traditus est: Posse te eum hominem mihi condicere, Sabinus dixit; sed si quid mihi abesset ex negotio, quod is gessisset, invicem me tecum acturum de peculio: Cassius veram opinionem Sabini retulit, in qua ego quoque sum.

§. 2. Servo vendente hominem, fidejussor venditionis omnia (43) præstare debet, in quæ obligaretur, si (44) pro libero fidejussisset: nam & in dominum actio sic datur, ut emptor eadem consequatur, quæ, libero vendente, consequi debuisset, sed ultra peculii taxationem dominus non condemnetur.

De vindemia pendente.

25. IDEM lib. 54. Digestorum.

QUi pendentem (45) vindemiam emit, si uvam legere prohibeatur a venditore, adversus eum petentem pretium, exceptione (46) uti poterit, *Si ea pecunia, qua de agitur, non pro ea re petitur, quæ venit, neque tradita est*. Cæterum post traditionem sive lectam uvam calcare, sive mustum evehere prohibeatur (47), ad exhibendum, vel (48) injuriarum (49) agere poterit: quemadmodum si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

De mendacio venditoris.

26. ALFENUS VARUS lib. 2. Digestorum.

SI quis, cum fundum venderet, *dolia* (50) *centum, quæ in fundo esse adfirmabat, accessura* (51) dixisset, quamvis ibi nullum dolium fuisset, tamen dolia emptori debebit.

De qualitate rei accessoriæ.

27. PAULUS lib. 3. Epitomarum Alfeni.

QUidquid venditor (52) *accessurum* (53) dixerit, id integrum ac sanum tradi oportet, veluti si fundo dolia (54) accessura dixisset, non quassa, sed integra dare debet.

De

(1) [illegible]

De pacto, ut emptor faciat, & stipulatione pœnali adjecta.

28. JULIANUS lib. 3. ad Ursejum Ferocem.

PRædia mihi vendidisti (1), & convenit, *ut aliquid facerem: quod si non fecissem, pœnam promisi*. Respondit, venditor, antequam pœnam ex stipulatu petat, ex vendito agere potest: si consecutus fuerit, quantum pœnæ nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu (a) doli mali exceptio summovebit: si ex stipulatu pœnam consecutus fueris, ipso jure ex vendito agere non poteris: nisi in id, quod pluris ejus interfuerit, id fieri.

De emptione rei sub conditione legata.

29. IDEM lib. 4. ex Minicio.

CUi res sub conditione legata erat, is eam (3) imprudens ab herede emit: actione ex empto poterit consequi emptor pretium, quia non (4) ex (5) causa legati rem habet.

Si servus venditus venditori furtum fecit. 1. De eo, qui sciens rem alienam vendit.

30. AFRICANUS lib. 8. (6) Quæstionum.

SErvus (7), quem de me cum peculio emisti, prius quam tibi traderetur, furtum mihi fecit. Quamvis ea res, quam subripuit (8), interierit, nihilo (9) minus retentionem eo nomine, ex peculio me habiturum ait, id est, ipso (10) jure ob id factum minutum (11) esse peculium, eo scilicet, quod debitor meus ex causa (12) condictionis sit factus: Nam licet, si jam traditus furtum mihi fecisset, aut omnino condictionem eo nomine de peculio non haberem, aut eatenus haberem, quatenus ex re furtiva auctum peculium fuisset, tamen in proposito & retentionem (13) me habiturum, & si omne periculum penes te sit, vel, quasi plus debito solverim, posse me condicere. Secundum quæ dicendum, si nummos, quos servus iste mihi subripuerat, tu, ignorans furtivos esse, quasi peculiares ademeris, & consumpseris, condictio eo nomine mihi adversus te competat, quasi (14) res mea ad te sine (15) causa pervenerit. §. 1. Si (16) sciens alienam rem ignoranti mihi vendideris: etiam (17), prius quam evincatur, utiliter me ex empto acturum putavit in id, quanti mea intersit meam esse factam: quamvis enim alioquin verum sit, venditorem (18) hactenus teneri, ut rem emptori habere liceat, non etiam ut ejus faciat, quia tamen dolum malum abesse præstare debeat, teneri eum, qui sciens [alienam] non suam ignoranti vendidit. Idem [est] maxime, si manumissuro vel pignori daturo vendiderit.

De re vi adempta venditori. 1. Quid præstat venditor servi. 2. De duobus emptoribus.

31. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

SI ea res, quam ex empto præstare debebam, vi mihi adempta fuerit, quamvis eam custodire (19) debuerim, tamen propius est, ut nihil amplius, quam (20) actiones persequendæ ejus præstari a me emptori oporteat: quia custodia adversus vim (21) parum proficit: actiones autem eas non solum arbitrio, sed etiam periculo tuo [tibi] præstare debebo, ut omne lucrum ac dispendium te sequatur.

§. 1. Et non solum, quod ipse per eum adquisii, præstare debeo, sed & id, quod emptor, jam tunc sibi tradito servo, adquisiturus fuisset. §. 2. Uterque nostrum eandem rem emit a non domino, cum emptio, venditioque sine dolo malo fieret, traditaque est: sive ab eodem emimus, sive ab alio, atque alio, is ex nobis tuendus est, qui prior (22) jus ejus adprehendit, hoc est, cui primum tradita est: si alter ex nobis a domino emisset, is omnimodo tuendus est.

De falsis ponderibus.

32. ULPIANUS lib. 11. ad Edictum.

SI quis a me oleum, quod emisset, adhibitis iniquis (23) ponderibus accepisset, ut in modo me falleret, vel emptor circumscriptus sit a venditore ponderibus minoribus, Pomponius ait, posse dici venditorem sibi dare oportere, quod plus est, petere: quod habet rationem. Ergo & emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

De pluribus rebus emptis uno pretio.

33. IDEM lib. 23. ad Edictum.

ET si uno pretio plures res emptæ sint, de singulis ex empto, & (24) vendito (25) agi potest.

De qualitate rei.

34. IDEM lib. 18. ad Edictum.

SI, fundo vendito, in qualitate (26) jugerum captio est, ex empto erit actio.

De servitute evicta.

35. IDEM lib. 70. ad Edictum.

SI quis fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi jus non esset, & interdicto (27) de itinere actuque victus sit, ex empto habebit actionem: licet enim stipulatio de evictione non committatur, quia (28) non est de jure servitutis in rem actione pronunciatum, tamen dicendum est, ex empto actionem competere.

De custodia rei & stipulatione damni infecti.

36. PAULUS lib. 7. ad Plautium.

VEnditor domus (29), antequam eam tradat, damni infecti (30) stipulationem interponere debet: quia antequam (31) vacuam possessionem tradat, custodiam & diligentiam (32) præstare debet, & pars (33) est custodiæ, diligentiæque, hanc interponere stipulationem: & ideo, si id neglexerit, tenebitur emptori.

De dolo venditoris.

37. IDEM lib. 14. ad Plautium.

SIcut æquum est, bonæ (34) fidei emptori alterius dolum non nocere, ita non est æquum, eidem personæ venditoris (35) sui dolum prodesse.

38. CELSUS lib. 8. Digestorum.

SI (36) venditor hominis dixit, *peculium eum habere decem, nec quemquam adempturum*: & si plus habet, totum præstet; nisi hoc actum est, ut duntaxat decem præstaret: si minus est, præstet esse decem, & talem servum esse, ut tantum peculii habeat. §. 1. Si per emptorem steterit (37), quo minus ei mancipium traderetur pro (38) cibariis, per arbitrium (39) indemnitatem posse servari, Sextus Ælius, Drusus dixerunt: quorum & mihi justissima videtur esse sententia.

§. 2. Firmus a Proculo quæsiit (40), si de plumbeo castello fistulæ (41) sub terram missæ, aquam ducerent in aenum (42) lateribus circumstructum, an hæ ædium essent? an ut ruta (43) cæsa vincta (44) fixaque (45), quæ ædium non essent? Ille rescripsit, referre, quid acti esset. Quid ergo, si nihil de ea re neque emptor neque venditor cogitaverunt, ut plerumque in ejusmodi rebus evenisse solet? nonne propius est, ut inserta & inclusa ædificio partem ejus esse existimemus?

De reticentia venditoris.

39. MODESTINUS lib. 5. Regularum.

QUæro: si quis ita fundum vendiderit, *uti venum datum esse videatur, quod intra terminos ipse possedit*; sciens tamen aliquam partem certam se non possidere, non certioraverit emptorem: an ex empto judicio teneatur, cum hæc generalis adjectio ad ea, quæ specialiter novit qui vendidit, nec excepit, pertinere non debeat: ne alioquin emptor capiatur (46), qui forsitan, si (47) hoc cognovisset vel empturus non esset, vel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset: cum hoc & apud veteres sit relatum in ejus persona, qui sic exceperat, *servitutes* (48), *si quæ debentur, debebuntur*: etenim juris auctores responderunt, si certus venditor quibusdam personis certas servitutes debere, non admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere, quando hæc generalis (49) exceptio non ad ea pertinere debeat, quæ venditor novit, quæ [que] specialiter excipere & potuit, & debuit, sed ad ea, quæ ignoraverit, & de quibus emptorem certiorare nequivit? Herennius Modestinus respondit: si quid circumveniendi emptoris causa venditor in specie, de qua quæritur, fecit, ex empto actione conveniri posse.

De

[illegible]

De arboribus stantibus.

40. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

QUintus Mucius scribit: Dominus fundi de prædio arbores stantes vendiderat, [&] pro his rebus pecuniam accepit, & tradere nolebat: emptor quærebat, quid se facere oporteret: & verebatur, ne hæ arbores ejus non viderentur factæ? Pomponius: Arborum (1), quæ in fundo continentur, non est separatum corpus a fundo: & ideo, ut (2) dominus suas specialiter arbores (3) vindicare emptor non (4) potestit, sed ex empto (5) habet actionem.

De reticentia venditoris.

41. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

IN venditione, super annua (6) pensitatione (7) pro aquæductu infra domum Romæ constitutam (8), nihil (9) commemoratum est: Deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit: itaque, si conveniatur ob (10) pretium ex vendito, ratio improvisi oneris (11) habetur.

De compensatione lucri & damni.

42. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

SI duorum fundorum venditor separatim de modo (12) cujusque pronunciaverit, & ita utrumque (13) uno pretio tradiderit, & alteri aliquid desit, quamvis in altero exsuperet, forte si dixit, unum centum jugera, alterum ducenta habere, non proderit ei, quod in altero ducenta decem inveniuntur, si in altero decem desint: Et de hic ita apud Labeonem relatum est. † Sed an exceptio doli mali venditori profutura sit, potest dubitari? Utique si exiguus modus silvæ desit, & plus in vineis habeat, quam repromissum est, an non facit dolo, qui jure (14) perpetuo utitur? nec enim hic, quod amplius in modo invenitur, quam aliquo dictum est, ad compendium venditoris, sed ad emptoris pertinet; & tunc tenetur venditor, cum minor modus invenitur. Videamus tamen, ne nulla (15) querela sit emptoris in eodem fundo, si plus inveniat in vinea quam in prato (16), cum universus modus constat.

† Similis quæstio esse potest ei, quæ in duobus fundis agitata est, & si quis duos statuliberos uno pretio vendat & dicat, unum decem dare jussum, qui (17) quindecim dare debebat: nam & hic tenebitur ex empto actione, quamvis emptor a duobus viginti accepturus sit. Sed rectius est (18), & in omnibus suprascriptis casibus lucrum (19) cum damno compensari (20): & si quid deest emptori, sive pro modo, sive pro qualitate (21) loci, hoc ei resarciri.

De venditione servorum, quibus fideicommissaria libertas debetur.
De sumptibus ab emptore factis, cui res evincitur.

43. IDEM lib. 5. Quæstionum.

TItius, cum decederet, Sejæ Stichum, Pamphilum, Arescusam, per fideicommissum reliquit, ejusque fidei commisit, ut *omnes ad libertatem post annum* (22) *perduceret*: cum legataria fideicommissum ad se pertinere noluisset, nec tamen heredem a sua petitione liberasset, heres eadem mancipia Sempronio vendidit, nulla (23) commemoratione fideicommissæ libertatis facta: emptor, cum pluribus annis mancipia suprascripta sibi servissent, Arescusam manumisit: [&] cum cæteri quoque servi cognita voluntate defuncti, fideicommissam libertatem petiissent, & heredem ad prætorem perduxissent, jussu (24) Prætoris, ab herede sunt manumissi: Arescusa quoque, nolle (25) se emptorem patronum habere, responderat: cum emptor pretium a venditore, empti judicio, Arescusæ quoque nomine repeteret, lectum (26) est responsum Domitii Ulpiani, non continebatur, Arescusam pertinere ad rescriptum sacrarum constitutionum, si nollet (27) emptorem (28) patronum habere: emptorem tamen nihil (29) posse post manumissionem a venditore consequi: Ego eum meminissem & Julianum in ea sententia esse, ut existimaret, post manumissionem quoque empti actionem durare: quæro, quæ sententia vera est? Illud etiam in eadem cognitione nomine emptoris desiderabatur, ut sumptus, quos in unum ex his quem erudierat, fecerat, ei restituerentur. † Item quæro, Arescusa, quæ recusavit emptorem patronum [habere], cujus sit liberta constituta, an possit vel legatariam, quæ non (30) liberavit, vel heredem patronum habere: nam cæteri duo ab herede manumissi sunt? Respondi, semper probavi Juliani sententiam putantis (31), [manumissione (32) non amittitur (33) eo modo.] *De sumptibus* vero, quos in erudiendum hominem emptor fecit, videndum est: nam empti judicium ad eam quoque speciem sufficere existimo: non enim pretium continet tantum, sed (34) omne (35) quod interest emptoris, servum non evinci: Plane, si in tantum pretium excedisse (36) proponas, ut non sit cogitatum a venditore (37) de tanta summa: veluti (38) si ponas (39) agitatorem (40) postea factum vel pantomimum (41), evictum esse eum, qui minimo venit pretio, iniquum videtur, in magnam quantitatem obligari venditorem.

44. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

CUm [&] forte idem mediocrium (42) facultatium sit, [&] non (43) ultra duplum (44) periculum subire eum oportet:

45. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

IDque [&] Julianum agitasse (45) Africanus refert: quod justum est: sicut minuitur (46) præstatio, si servus deterior apud emptorem effectus sit, cum evincitur (47).

§. 1. Illud expeditius videbatur, si mihi alienam aream vendideris, & in eam ego ædificavero, atque ita eam dominus evincit: nam, quia (48) possum petentem [dominum], nisi (49) impensam ædificiorum solvat, doli mali exceptione summovere, magis est, ut ea res ad periculum venditoris non (50) pertineat: Quod & in servo dicendum est (51), si in (52) servitutem, non in libertatem evincetur, ut dominus mercedes & impensas (53) præstare debeat: Quod si emptor non possideat ædificium vel servum, ex empto habebit actionem. In omnibus tamen his casibus, si sciens (54) quis alienum vendiderit, omnimodo (55) teneri debet. §. 2. Superest *tertia* (56) *deliberatio*, cujus debeat esse liberta Arescusa, quæ recusat emptorem? Et non sine ratione dicetur, ejus debere effici libertam, a quo vendita est, [id est heredis], quia & ipse ex empto actione tenetur: Sed hoc ita, si non Arescusa elegerit (57) emptoris patronatum: tunc etenim & illius remanet liberta, & ille ex empto actionem non habet, quia nihil ejus interest, cum eam libertam habet.

Si alienæ rei venditor domino successerit.

46. IDEM lib. 24. Quæstionum.

SI quis alienam rem vendiderit, & medio (58) tempore heres domino rei extiterit, cogatur implere (59) venditionem.

De pœna & usuris.

47. IDEM lib. 6. Responsorum.

LUcius Titius (60), accepta (61) pecunia ad materias (62) vendendas (63) sub pœna certa, *ita ut si non integras repræstaverit* (64) *intra statuta tempora, pœna conveniatur*, partim datis materiis, decessit: cum igitur testator (65) in (66) pœnam commiserit, neque (67) heres ejus reliquam materiam exhibuerit, an & (68) in pœnam, & in usuras conveniri possit: præsertim cum emptor mutuatus pecuniam

(1) Arbores quæ in fundo sunt, non efficiunt corpus a fundo separatum. Unde notent, Dominium arborum solo cohærentium, sine solo transferri non posse. (2) Qui nondum eum emptori tradidit, adhuc ipsius dominus est. *l. 6. C. eod. l. 20. supr. de rei vindic. l. 20. C. de pactis. l. 21. C. de rei vindic. l. 3. C. de his, quæ a non domino. l. 14. infr. de furtis. §. 3. in fin. Inst. de empt.* (3) *l. ult. supr. de rei vindic.* (4) Emptor adversus creditorem non tradentem, non utitur rei vindicatione, sed ex empto actione personali. Cur ita? Ex contractu generaliter non transfertur dominium ante traditionem. *l. si ager 20. supr. de rei vind. l. 29. supr. tod. l. pen. C. de rei vindic.* Licet jus pignoris solo conventione transferatur. *l. 1. supr. de pignorat. act.* Ad potentiam sequi habetur loco traditionis. Bal. *ad certul. C. de contrah. empt. qu. ult.* Adde *l. 24. supr. eod.* (6) De annua præstatione scripsit Jacobus Venantius Bononiensis. (7) Pro aquæductu Romæ annua pensitatione præstabantur. *l. 27. §. 1. supr. de usufruct. l. 1. C. de aquæductu.* (8) Lege constituta. (9) Venditor ut commoda, ita fundi vitia emptori indicare tenetur. (10) Ex vendito actio datur ad pretium. (11) Id est, census pensitationis domino fundi servientis præstanda, quæ actio non tendit ad restitutionem, sed ad pretii connumerationem, sive ex empto, quanto minoris: quod verba antecedentia, *si conveniatur ob pretium*, ostendunt. v. Cujac. ad *l. 26. infr. de verb. oblig.* Hinc posse colligi videtur, venditorem teneri tradere rem liberam a servitute. Item, emptori decepto competere, actionem & exceptionem. (12) Modum agri in venditionibus fundorum plerumque veteres dicebant, dixi ad *l. 2. supr. eod.* Goth. Pro intellectu hujus legis vide Joann. Decher. *l. 2. dissert. 7. n. 19.* Ans. (13) *l. 27. infr. de evictionib.* (14) Actione ex edicto perpetuo. (15) Si per ignorantiam venditor in una re decipitur, & in alia decipit (in uno scil. contractu, non in pluribus) debet tamen fieri compensatio. Bart. ad hanc legem. Baldus ad *l. 17. C. eod.* dicit alibi non esse. (16) Vineæ quippe reditus longe amplior est quam prati: ita judicant Jurisconsulti [illegible] Columella. 3. c. 3. Vulgus obtrectat, quod pratum sine opere paratum sit, & quod ei quam minime nocere possit. Sed, ut ille docet, quod vinea infamis est, hoc non sua, sed hominum vitio contingit, qui vineta per avaritiam, vel inscitiam, vel negligentiam perdunt: qui, si cum scientia sociaverint diligentiam, omnes illos, qui foenum suum & olero amplexantur, incremento patrimonii facile superarent. v. Cujac. 2. *ad Afric.* & Catonem, *c. 9. de re rustica.* & Varronem. *l. 1. c. 7.* (17) Hæc fraus dimidium non superat, & ita tolerabilis est. *l. 10. infr. de statulibeis.* (18) Verba sunt Triboniani, non Pauli Cujac. 2. *ad Afric.* (19) *l. 27. in fin. supr. de neg.* (20) Compensatio qualitatum admittitur. (21) *l. 4. in fin. l. 22. l. 13. supr. eod.* (22) Et sic in diem, talis non est statuliber, sed quasi, *l. 51. §. 9. infr. de fideicomm.* Statuliber, si ei libertas obtigerit, nullum habet patronum [illegible] si cui obtigerit fideicommissaria, nullum habet dominum vel ingratum. *l. 13. in fin. infr. de fideic. libert.* Cuj. 2. *ad African.* Goth. Adde Goeddæ. *ad l. qui se patris C. unde lib. n. 24.* & ibi Rab. Rentrumb. n. 22. Brunn. a Paulan. *ad l. unic. C. de sentent. quæ pro eo quod interest, n. 130.* & 131. & *seq.* ubi Ray. de Forl. n. 13. Petr. Rebuff. n. 130. 134. 135. & 140. Mod. (23) Et sine damno. *l. 20. §. ult. l. 15. l. 20. in fin. infr. de fideicomm. libert.* (24) Ut *d. l. 20. §. ult.* (25) Recusare sibi aliquem patronum, nolle legatum, non idem esse quod repudiare, cum possit deliberare, hic notat Bald. (26) Legebantur apud Prætorem responsa jurisconsultorum, ut intelligerent, quid consuluissent, ut hic. vide & *l. unic. C. Theod. de respons. prud.* ut & cautiones. *l. 1. supr. de sol. cred.* (27) Habet enim electionem. *l. 41. in fin. infr. eod.* (28) Sed venditorem, id est, heredem. *l. 45. §. ult. infr. eod.* & *d. l. 20.* (29) Paulus ab opinione Ulpiani in sententiam Juliani declinat. *infr. eo d.* (30) Quia eam non liberavit, &c. Hal. (31) Al. dicentis, manumissione non amittes eo modo ex empto actionem. & ita vulgata. (32) Manumissione ex empto actionem eo modo non amitti, Haloand. (33) Patronatus jus qui amittit, cum peculiariter eum intersit, actionem habet ex empto. Bart. alias qui libertum habet, non dicitur locupletior. cum libertus non possit æstimari, *l. 1. in fin. infr. de præscr.* (34) Empti judicium non tantum pretium, sed & id, quod interest emptoris, continet. *l. 70. infr. de evictionib.* (35) Non tamen ultra duplum, *l. 44. infr. eod.* [illegible] hujus legis, & *l. 43.* & 44. casum esse specialem, quo retentione emptor in servo manumisso uti non potuit. (36) Al. excessisse. (37) Sub mediocrium facultatum, ut *l. 44. infr. eod.* qui non possit emptori refundere tantum sumptus, ac meliorationes. *l. 27. l. 28. infr. de rei vindic.* (38) Dic idem, si librarius, aut pictor, *l. 28. supr. de rei vind.* (39) *Agitatores*, inter servos pretiosos numerati & habiti. v. tamen. *l. 4. C. de spect.* (40) *l. 26. §. 1. infr. de oper. libert.* de agitatoribus & pantomimis vide quæ notavi *l. 4. C. de spectaculis lib. 11. tit. 40.* (41) Vel pictorum librarium. *l. 28. supr. de rei vindicat.* (42) Exemplum primorum Horatius mediocris patrimonii. *l. 23. infr. de oper. libert.* (43) Evicta re, interesse impensarum ab emptore factarum, extra judicium sc. (nam judiciale nihilus victori universus præstare debet. *l. 19. supr. de judiciis.*) non debet excedere duplum pretii conventi vel commissi. *l. un. C. de sentent. quæ pro eo quod interest.* [illegible] nisi agatur contra sciente. *l. 21. §. 2. in fin. infr. eod.* Bart. (44) *l. 2. infr. de evict. l. quod si nolit 45. §. quia assidua, 20. infr. de ædilit. ed.* est, quoties res empta est, tantum solvit venditor emptori [illegible] duplum hic non sumatur extra pretium rei. Cuj. in *l. 8. ad Africanum*, id est, cum pretio non [illegible] solvit. Hanc enim significationem duplum habet in evictionibus. *l. 60. l. 16. infr. de evict.* nisi aliud convenerit, potest enim conveniri de triplo [illegible] *l. si dictum. 13. infr. d. evict. l. si tutator 6. infr. de jure fisci l. 4. in fin. supr.* [illegible] (45) *Agitasse* est, respondisse. verbum Africano usitatum. *l. 10. §. 1. supr. ad SC. Vellejanum*, qui & saepe quoque Juliani auctoritate utitur, ut hic. (46) *l. 23. l. 40. infr. de evict.* imo non minuitur. *l. 26. infr. de evict.* (47) Ut a contrario non augetur quantitas evictionis, si res melior fuerit effecta. *l. 70. infr. de evict.* Hinc colliges, Quoties agitur ex empto de evictione, æstimationem spectari rei, quo tempore res evincitur, ut hic. secus si ex stipulatione agatur in evicta. Bart. hic. (48) *l. 14. supr. commun. divid. l. sumptus. 48. supr. de rei vindic. l. Paulus respondit. 14. infr. de doli mal. & met. except. arg. l. 16. C. de evict. l. si fidejussor 29. §. 2. supr. mandati.* (49) *V. l. 13. C. de evictionib.* atque ita ultimo retentione. *l. 14. §. 1. supr. commun. divid.* (50) Imo pertinet. *l. 16. l. 29. l. 45. supr. eodem.* (51) Imo non idem dicendum in servo quod in area. *l. 23. in fin. supr. de rei vindic.* Solve [illegible] idem dicendum, si dominus habet, quod solvat [illegible] secus, si non habet. (52) Evinci in servitutem & libertatem differunt. Cum servus evincuntur in libertatem, emptor retentione uti non potest: cum in servitutem, uti potest retentione. (53) *V. l. 1. C. de infantib. expos.* (54) *l. 13. supr. eod.* (55) Id est, etiam ultra duplum; quod notari debet. (56) De qua in *l. 43. vers. item quæro, Arescusa supr. eod.* (57) Potest enim eligere. *l. 13. infr. de fideicommiss.* ideo posse nolle dicitur, *l. 41. supr. eod.* nam ut nolle possit, debet posse velle. vide *l. 3. infr. de reg. jur.* (58) Dominium accedens venditori, prodest emptori. (59) Id est, rem tradere & ea facere, quæ in venditione desiderari solent & exigi. Accurs. (60) Venditor scilicet. (61) Ab emptore sc. (62) Materia quid esset, dixi ad *l. 27. supr. de usufr.* (63) Id est, tradendas, ut emptori materias, puta lignum vel lapides venderet. (64) Præstiterit, vulgat. repræsentaverit. Cujac. 5. obs. 21. ut in *l. 21. infr. ad SC. Trebell.* Repræsentare, est exhibere vel præmature dare, ideoque paulo post. *infr. eod.* neque heres ejus reliquam materiam exhibuerit. Verum idem Cujac. *l. 11. obs. 21.* ab ea emendatione discedit, & verbum repræstandi amplectitur [illegible] nam ut Plautus & Catone, & nostris auctoribus, *resolvere*, est rem solvere, ita *repræstare*, est rem præstare, ut *l. 8. supr. quod cum eo.* (65) Testator hic accipitur pro defuncto. nec enim ulla hic causa testamentaria est. (66) Committit in pœnam, qui in stipulationem pœnalem, cui pœna sit adjecta, committit. (67) Quid, si heres reliquam partem materiæ exhibuerit, seu tradiderit, post tempus, cum purgaret moram, ut ne pœnam conventam præstaret? non purgaret, *l. magnam 13. C. de contr. stipul. l. stipulatio 47. §. De [illegible] infr. de obligat. l. 3. C. de jure emphyteut.* hoc est, tametsi heres post moram offerret, tamen pœnam ejus præstat, ut hic. at non id, quod interest: oblatio hæc pœnam conventam non sistit, sed id, quod interest tantum [illegible] quia in contractibus ubi dies est, & pœna, lapso die mora purgari non potest. Stipulationem inter contrahentes ita placitam lex non potest immutare, nisi cum magna fraude stipulatoris, vide Alciat. 2. *resp.* 4. (68) Vendita res si non traditur, agi potest, & in pœnam pactitiam, seu promissam, & ad pretium recipiendum cum usuris, si id pretium accepit emptor, ut alias sub usuris, ut hic. Atque pœnam & usuras simul præstare, id in fraudem legitimarum usurarum esse videtur: quia & majores nemo recte stipulari potest. *l. cum allegas. 15. C. de usur.* Sed utrumque hic simul petitur, cum ad res diversas referatur. Petit itaque pœnam ex stipulatione: pretium actione ex empto: petit usuras, officio judicis.

am (1), usuras gravissimas expendit? Paulus respondit. Ex contractu, de quo quæritur, etiam heredem (2) venditoris in pœnam conveniri posse (3), in actione quoque ex empto (4) officio judicis, post (5) moram intercedentem, plurarum (6) pretii rationem haberi oportere.

De instrumentis fundi & finibus.

48. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

Titius heres (7) Sempronii fundum Septicio vendidit ita: *Fundus Sempronianus, quidquid Sempronii juris fuit, erit tibi emptus tot nummis:* vacuamque possessionem tradidit, neque fines ejus demonstravit: Quæritur, an empti judicio cogendus sit ostendere ex instrumentis hereditariis, quid juris defunctus habuerit, & fines ostendere? Respondi, id ex ea scriptura præstandum, quod sensisse intelliguntur: Quod si non appareat, debere venditorem & instrumenta (8) fundi, & fines ostendere (9): hoc etenim contractui bonæ fidei consonat.

De venditore, qui colonum per collusionem supposuit, 1. De usuris.

49. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

Qui per collusionem imaginarium colonum, circumveniendi emptoris causa, subposuit (10), ex empto tenetur: Nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum & quinquennii pensiones in fidem suam recipiat.

§. 1. Pretii sorte (11), licet post moram, soluta (12), usuræ peti non possunt, cum hæ non sint in obligatione, sed officio (13) judicis præstentur.

De emptore liberato beneficio legis.

50. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

Bona (14) fides non patitur: [ut,] cum (15) emptor alicujus legis (16) beneficio pecuniam rei venditæ debere desisset, antequam res ei tradatur, venditor tradere compellatur & re sua careret: possessione autem tradita futurum est, ut rem venditor (17) æque amitteret, utpote cum petenti eam rem emptor exceptionem rei venditæ & traditæ objiciat, ut perinde (18) habeatur, ac si petitor ei neque vendidisset, neque tradidisset.

De mora.

51. IDEM lib. 5. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

Si & per emptorem & venditorem mora (19) fuisset, quominus vinum præberetur & traderetur, perinde esse ait, quasi (20) si per emptorem solum stetisset: non enim potest videri mora per venditorem emptori facta esse, ipso (21) moram faciente emptore. §. 1. Quod si fundum emisti ea lege, *uti des pecuniam Kalendis Juliis*, etsi ipsis Kalendis per venditorem esset factum, quo minus pecunia ei solveretur, deinde per te staret, quo minus solveres: uti posse adversus te lege sua venditorem *dixi* (22): quia in vendendo hoc ageretur, ut quandoque (23) per emptorem factum sit, quo minus pecuniam solvat, legis pœnam patiatur: Hoc ita verum puto, nisi (24) si quid in ea re venditor dolo fecit.

De instrumentis exhibendis, 1. De prædio æstimato in dotem dato. 2. De militia, 3. De ripa domui venditæ juncta.

52. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

Creditor fundum sibi obligatum, cujus chirographa (25) tributorum a debitore retro solutorum apud se deposita habebat, vendidit Mævio ea lege, *ut si quid tributorum nomine debitum esset, emptor solveret:* Idem fundus ob causam (26) eorum tributorum, quæ jam soluta erant, a conductore (27) saltus (28), in quo idem fundus est, venit: eumque idem Mævius emit, & pretium solvit: Quæsitum est, an empti judicio, vel aliqua actione, emptor a venditore consequi possit, ut solutionum suprascriptarum chirographa [ei] dentur? Respondit, posse emptorem empti judicio consequi, ut instrumenta, de quibus quæreretur, exhibeantur (29).

§. 1. Prædium æstimatum (30), in dotem a patre filiæ suæ nomine datum, obligatum creditori deprehenditur: Quæsitum est, an filius (31), qui hereditatem patris retinet, cum ab ea se filia abstinuisset, dote contenta, actione ex empto teneatur, ut a creditore (32) lueret, & marito liberum (33) præstaret? Respondit, teneri.

§. 2. Inter venditorem & emptorem militiæ (34) ita convenit, ut salarium quod debeatur ab illa persona (35) emptori cederet. Quæsitum est, emptor militiæ quam quantitatem a quo exigere [debet], & quid ex ejusmodi pacto venditor emptori præstare debeat? Respondit, venditorem actiones extraordinarias eo nomine, quas habet, præstare debere.

§. 3. Ante domum mari junctam, molibus jactis ripam (36) constituit: & *uti* (37) *ab eo possessa domus fuit*, Gaio Sejo vendidit: Quæro, an ripa, quæ ab auctore domui conjuncta erat, ad emptorem quoque jure emptionis pertineat? Respondit, eodem jure fore venditam domum, quo (38) fuisset prius, quam veniret.

De mercede insulæ venditæ. 1. De sepulchro non excepto. 2. De habitatione excepta.

53. LABEO lib. 1. Pithanon.

Si *mercedem* (39) *insulæ accessuram* [*esse*] *emptori* dictum est (40), quanti insula locata (41) est, tantum emptori præstetur. Paulus (42): Imo si insulam totam uno (43) nomine locaveris & amplius conductor locaverit, & in vendenda insula *mercedem emptori cessuram* esse dixeris, id (44) accedet, quod tibi totius insulæ conductor debebit. §. 1. Si eum fundum vendidisti, in quo sepulchrum (45) habuisti, nec nominatim tibi sepulchrum excepisti, parum (46) habes eo nomine cautum. Paulus: Minime, si (47) modo in sepulchrum (48) iter publicum transit. §. 2. Si (49) *habitatoribus habitatio* lege venditionis recepta (50) est, omnibus in ea habitantibus, præter (51) dominum, recte recepta habitatio est. Paulus, Imo, si cui in ea insula quam vendideris, gratis (52) habitationem dederis, & sic receperis, *habitatoribus, aut* (53) *quam quisque diem conductum habet*, parum caveris: nominatim enim de his recipi oportuit: itaque eos (54) habitatores emptor insulæ habitatione impune prohibebit.

De eo quod servus venditus fecit jussu venditoris. 1. De dotis fundo accedentibus.

54. IDEM lib. 2. Pithanon.

Si servus quem venderes, jussu tuo aliquid facit, & ex eo crus (55) fregit, ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti quod solebat ante venditionem facere, & si id imperasti quod etiam non vendito servo imperaturus eras. Paulus: Minime: nam si (56) periculosam rem ante venditionem facere solitus est, culpa tua

(1) Sub usuris scilicet, ut venditori pretium signorum solveret. (2) *l. 10. § 1. infr. eod.* (3) Actione ex stipulatu. (4) Quæ emptori competit, præter superiorem ex stipulatu. Hinc colligit Bartolus, stipulationem pœnalem non permittere (cum ex empto agi possit) æstimationem [illegible] ex contractu venditionis. Id ita non novum. (5) Id est, ob moram commissam a venditore. (6) Hinc constat emptorem, & rem [illegible] a venditore petere posse, & usuras pretii [illegible], si pretium a mora, solvendi causa, sub usuris accepit. v. Bald. ad *l. 4. C. eod.* [illegible] *l. 1. C. de usuris.* (7) Vid. in hanc legem Leoni. *lib. 1. emend. c. 10.* [illegible] & Innocent. in *cap. final. extr. de empt. & vend.* Ans. (8) Hic enim jura fundi declarantur ac demonstrantur. (9) Sed & instrumenti descriptionem [illegible] *l. 21. infr. de* [illegible] vide quæ notavi ad [illegible] *familiæ*, adde [illegible] *infr. eod.* (10) Facit exemplum Canii & Pythii apud Cicer. 3. *off.* (11) Officium judicis mercenarium extinguitur sorte soluta. *Bald.* (12) Soluta sorte, usuræ debitæ ob moram (post sententiam antecedentem, *l. 4. C. depositi.* [illegible] *in fin. prim. C. de usur. rei judic.*) non petuntur, *ut hic.* [illegible] *eod. cap. 22.* (13) *l. 8. supr. de eo, quod certo loco.* Hinc colligunt, officium judicis non præsupponere vel [illegible] obligationem vel actionem, adde *l. 1. in fin. infr. de annuis.* [illegible] in institutionibus concedendis apparens, *l. 17. in fin. l. 14. in fin. supr. de minor.* adde *l. deducta. 19. §. accepit. infr. ad SC. Trebell. l. quæro 14. in fin. infr. locat.* (14) Emptio & venditio contracta est bonæ fidei. Unde nataret fide [illegible] emptore soluto venditorem fide sua liberari, ut si unus alteri fidem servare non cogatur, alter alteri quoque eandem servare non teneatur. (15) Emptore [illegible] qui beneficio pretium solvere non cogitur, non cogitur venditor ad rem emptori tradendam. (16) An restitutionis, aut quod [illegible], ut Accursius [illegible] acceptilationis, ut Bartol. *l. ult. infr. de acceptilat.* An potius novarum tabularum, quibus debitum ei remittitur, ut hunc locum accepit Cujac. *11. observ. 40.* (17) Venditor enim amittat, utpote, &c. *Hotomand.* (18) Sensus est, Restituto minore adversus venditorem, venditor non modo ei rem præstare non cogitur sine pretio, *l. 24. supr. de minoribus,* sed & traditam repetere potest. *l. 24. § 1. supr. de minorib.* perinde ac si neque vendidisset, neque tradidisset, *ut hic.* At, inquies, minore restituto fidejussores ejus non juvari, perinde ut si nunquam fidejussissent, sed [illegible] minoris adhuc adstringat. *l. 1. 2. C. de fidejussor. minor. l. 13. supr. de minorib.* Ista non pugnant invicem. Siquidem hæc lex creditore minore restituit & [illegible]. [illegible] autem superiore restituitur minorem, non [illegible], quia de [illegible], puta creditoris, agitur, in [illegible] minore contraxit. *l. 7. § 1. infr. de exceptione l. 2. in fin. C. de fidejussoribus minor.* [illegible] restituto minore, fidejussor restitutum, ut in casu *l. 89. infr. de adquir. vel omitt. heredit.* (19) Et sic, cum certo die ac certo loco tradi vinum oporteret, neuter interfuerit. (20) Emptoris mora tollit effectum moræ venditoris. Vel ita, in pari, hoc est, ejusdem temporis, mora emptoris & venditoris, [illegible] in successione, ultima mora nocet. (21) Mora emptoris seu debitoris non inspicitur, cum venditor, id est, creditor, est in mora. Bart. *l. 17. supr. de periculo.* (22) Nisi ipse venditor dolo fecerit: atque ita mora posterior (puta ab emptore admissa, post moram venditoris) nocet, *ut hic.* nisi dolus adversarii intercesserit. *infr. eod. in fin.* (23) Quandoque pro quandocunque. (24) Mora ultima quando, si nil noceat, dixi ad *l. 17. supr. de peric. & comm.* (25) *Antapocha* hic videtur definiri. Est autem antapocha chirographum tributi a debitore retro soluti. adde *l. 2. C. de fund. et [illegible].* [illegible] per antapocham probat tributum sibi deberi. (26) Propter tributa non soluta potest fieri venditio fundi. *C. si propter publ. pensitat. venditio fuerit celebrata & C. de exsecut. & [illegible] pignor. tributor. causa l. 1. [illegible].* (27) Conductor seu collector tributorum alicujus provinciæ vel [illegible] vel [illegible], qui collectam pro omnibus [illegible] solvere cogitur, collectionem non solventium potest vendere. [illegible] ut qui emit vectigal vel fructus, [illegible] & [illegible] communi [illegible] emisse [illegible] transgressorum seu contumacium. [illegible] seu mulctat eorum, qui tenentur solvere vectigal. *l. 60. § 8. infr. locati*; eoque casu sive cessæ sint actiones, sive non, tacite tamen videntur cessæ [illegible] ipso emptionis & venditionis. Bald. ad *l. 27. C. de usuris.* (28) Saltus, pascua, loca [illegible] addita. *l. penult. § 1. supr. si servitus. l. 24. supr. de pignorat. l. 2. infr. de instructo.* [illegible]. Quia [illegible] non colebant propter sylvas, aut id genus, ubi pecus pasci posset, & possidebant, ab [illegible] saltus nominarunt. Ælius Gallus apud Festum in *Saltum*, Saltum dicit ubi sylvæ & pastiones sint, quarum causa casæ quoque [illegible] [illegible] particula in eo saltu, pastorum aut custodum causa [illegible], ea res non perimit nomen *saltus*, non magis quam fundi, qui est in agro culto, & ejus causa habet ædificium, si qua particula in eo habet sylvam. Contra vide in *l. 22. § 2. infr. locat.* (29) Venditor cogitur emptori exhibere instrumenta, quæ ad defensionem rei venditæ pertinent. adde *l. 40. in fin. supr. eod.* unde *l. 1. infr. de fide instrum. & l. 1. supr. famil.* (30) Æstimatam dotem accipiens maritus, ad eam agit actione ex empto, *ut hic.* quasi [illegible] missa. adde *l. 1. C. de jure dotium. l. ex conventione. 21. C. de pactis. l. quoties. 16. infr. de jure dotium.* (31) Heres sc. *l. 21. supr. eod.* (32) Vide *l. 41. supr. de contr. empt. l. 1. C. de eviction.* Si filia ab hereditate patris se abstineat, debet dotale prædium ab herede defendi. Bart. (33) *Liber fundus* præstatur, cum nemini obligatus est. (34) De militiæ venditione. v. *l. 27. C. de pignor.* Nov. 53. c. 5. Cæterum militia est officium eorum, qui in aliqua schola [illegible], si ab ea salarium recipiunt. (35) Id est, a collegio, aut corpore aliquo, puta advocatorum: & sic militiarum salarium non a sola Principis liberalitate promanat, *ut ait Nov. 53.* (36) [illegible] molibus jactis palam constituit. *Halvand.* (37) Domum qui vendit vel legat, videtur & ea vendere & legare quæ possessa est, *l. 1. infr. de servit. leg.* & idem [illegible] & columnas extra domum ei conjunctas, vel adjacentes, vendere: vide *l. 91. in fin. supr. eod.* legatum intelligitur. *l. 91. § 6. infr. de leg. 3.* omnia denique quæ ibi fuerunt, quibusque domus fuerit instructa, *l. 12. § 1. infr. de leg. 3.* (38) Facit *l. 10. infr. de adquir. rer. domin.* (39) Ut *l. 20. in princ. infr. locati.* (40) Imo, ut dictum non sit, videtur accedere, vide quæ notavi ad *l. ult. infr. de jure fisci.* (41) Sub. a quocunque. & in eo erravit Labeo. (42) A Paulo in tribus [illegible] Labeonem hac lege observa. (43) Uno nomine insulam locat, qui totam locat, ut *infr. eod.* non cum veteribus quibusdam hic legas, *suo nomine.* (44) Venditæ insulæ qui mercedem accessuram dicit, de mercede sibi debita a primo conductore cogitasse intelligitur, non de mercede, quam primus conductor ab aliis secundis conductoribus relocando insulam stipulatus est. Potest enim conductor relocare insulam: & quidem ampliori mercede. (45) Bartolus id emendit ad [illegible], ut si fundo vendito [illegible] cohæreat, venditum videatur, nisi aditum habeat ex publico. adde *l. 41. supr. de rei vindicat.* (46) Parum habet cautum, qui sibi parum cavit vel prospexit. (47) *l. 10. supr. de religiosis.* alias emptori cedere videtur. *l. 24. l. 11. in fin. supr. de contr. empt.* adde *l. 10. in fin. supr. familiæ.* (48) Hic agitur de via publica dividente sepulchrum a fundo. *l. Attius. 24. infr. de adquir. rerum dominio.* Quippe via publica, non est intra rem, non extra. *l. id quod. 2. § 2. supr. de pericul.* (49) Vide Romanum *singul. 2°.* (50) Recepi dicuntur, quæ excipiuntur. (51) Dominum sibi vendidi ea lege, ut qui in ea habitant, habitationem habeant: in ea Titius mercede, Cajus gratis, quietiam & ego simul habitamus: Titio recte excepta est habitatio: quia licet regulariter nemo alteri stipulari possit (*l. 38. § 17. infr. de verb. obligationib.*) fallit tamen in traditione rei suæ. *l. pen. C. ad exhibend.* An & Titio & mihi? nullo modo. Ut hinc constet, in generali exceptione non comprehendi personam loquentis, Accurs. Bart. *hic.* Quid, si nullus in ea domo præter me habitabat? id videtur recepisse, ut ipse venditor habeat jus inhabitandi. Bart. ad *l. 1. C.* (*quæ sit* [illegible]) *infr. de legat. 1.* Nisi malis in tres casus totam hanc legem dividere. Quidam primus hic fuerit. Venditor excipiens habitationem habitatoribus, aliis non sibi excepisse intelligitur: quippe in generali sermone non continetur persona loquentis. *l. inquisitio. 10. C. de solut. l. si [illegible]. § [illegible]. infr. de pecul. leg.* (52) Gratuitam habitationem habentibus venditor habitationem excepisse non intelligitur, cum generaliter excipit habitatoribus habitationem. adde *l. Aquilius. 27. infr. de donat.* Ita fit, ut qui gratuito habitent, specialiter excipi oporteat. Si tamen propius hanc legem consideramus, satius dici fuerit etiam generali exceptione habitantium eos excipi quoque, qui gratis habitent, ut non hac exceptione speciali, *aut quam quisque diem conductam habet*, [illegible] habitatores accepto. Nam enim speciali antecedentem generalem astringi ad eos tantum, qui conductum habent, non ad eos, qui gratis habitant, pertinere: Nec enim qui gratis habitat, conductum habet. (53) *Aut* pro *&* vel legendum, *ut quam* [illegible], pro *ad quam*, vel si mavis id placet, in quam. (54) Emptor habitatione, post traditam sibi possessionem, potest impune habitatores expellere. facit *l. 12. l. 11. infr. de vi.* (55) Ut in *l. 6. supr. commun. divid. l. 1. § 1. supr. de servo corrupto. & l. ult. supr. ad leg. Aquil.* (56) Vendito servo venditor imperare non potest, ut quæ periculosa ante venditionem facere consuetus erat, faciat, *ut hic.* sed nec id quod prudens paterfamilias imperaturus non esset. *vers. idem juris. infr.* Quid, si hoc expressum sit, ut ei uti, atque imperare possit venditor? Novam rem etiam potest venditor imperare, quam imperaturus alias non erat, si non venditus esset servus.

tra id factum esse videbitur: puta enim eum fuisse servum, qui per catadromum (1) descendere (2) aut in cloacam dimitti solitus esset. Idem juris erit, si eam rem imperare solitus fuerit (3), quam prudens & diligens paterfamilias imperaturus ei servo non fuerit. † Quid, si hoc exceptum fuerit? Tamen potest ei servo novam rem imperare, quam imperaturus non fuisset, si (non) venisset: veluti si ei imperasset, *ut ad emptorem iret, qui peregre esset*: nam certe ea res suo periculo esse non debet: itaque tota ea res ad dolum malum duntaxat, & culpam venditoris, dirigenda est. §. 1. Si *dolia* (4) *octoginta accedere fundo, quæ infossa* (5) *essent*, dictum erit, & plura erunt, quam ad eum numerum, dabit emptori ex omnibus, quæ vult, dum (6) integra det: si sola octoginta sunt, qualiacunque emptorem sequentur, nec pro non integris quicquam ei venditor præstabit.

De servo qui est apud hostes.

55. POMPONIUS lib. 10. Epistolarum.

SI servus, qui emeretur vel promitteretur, in (7) hostium potestate sit, Octavenus magis putabat, valere emptionem & stipulationem: quia inter ementem & vendentem esset commercium: potius enim difficultatem (8) in præstando eo inesse, quam (9) [in] natura: etiam si officio (10) judicis sustinenda esset ejus præstatio, donec præstari possit.

TIT. II.

LOCATI (11) CONDUCTI (12).

Cujus juris est locatio, & quomodo contrahitur.

1. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

LOcatio & conductio, cum naturalis (13) sit, & omnium (14) gentium, non verbis (15), sed consensu (16) contrahitur: sicut (17) emptio & venditio.

Collatio locationis & emptionis.

2. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum.

LOcatio & conductio proxima (18) est emptioni & venditioni: hisdemque (19) juris regulis constitit. Nam ut emptio & venditio [ita] contrahitur, si de pretio (20) convenerit: sic (21) & locatio & conductio contrahi intelligitur, si de mercede (22) convenerit. §. 1. Adeo autem familiaritatem (23) aliquam habere videntur emptio & venditio, item locatio & conductio, ut in quibusdam quæri soleat (24), utrum emptio & venditio sit, an locatio & conductio: ut ecce, si cum aurifice [mihi] convenerit, *ut is ex auro suo annulos mihi faceret certi ponderis, certæque formæ*, & acceperit (verbi gratia) trecenta: utrum emptio & venditio sit, an locatio & conductio? Sed placet (25), unum (26) esse negotium, & magis emptionem & venditionem esse. Quod si ego aurum dedero, mercede pro opera constituta, dubium non est, quin locatio & conductio sit.

De æstimatione.

3. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

CUM fundus locetur, & æstimatum instrumentum colonus accipiat, Proculus ait id (27) agi, ut instrumentum emptum habeat colonus: sicuti (28) fieret, cum quid æstimatum in dotem daretur.

De voluntate & morte locatoris ejusque qui precario concessit.

4. IDEM lib. 26. ad Sabinum.

LOcatio precariive rogatio ita facta, *quoad* (29) *is, qui eam locasset, dedissetve, vellet* (30), morte (31) ejus qui locavit, tollitur (32).

De pensione remissa.

5. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SI tibi habitationem locavero, mox pensionem (33) remittam (34), ex locato & conducto agendum erit.

De eo quod conductor furti actione consecutus est.

6. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

IS qui rem conduxerit (35), non (36) cogitur restituere (37) id quod rei nomine furti actione consecutus est.

De locatione alienæ insulæ per plures personas ambulante.

7. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SI tibi alienam insulam locavero quinquaginta, tuque eandem sexaginta, Titio locaveris, & Titius a domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto, sexaginta consequi debere placet: quia (38) ipse Titio tenearis in sexaginta.

8. TRYPHONINUS lib. 9. Disputationum.

NOs videamus, ne non sexaginta præstanda, nec quinquaginta sint, sed quanti interest perfrui conductione: tantundemque consequatur medius, quantum præstare debeat ei, qui a se conduxit: quoniam emolumentum conductionis, ad comparationem uberioris mercedis computatum, majorem efficit condemnationem: & tamen primus (39) locator reputationem (40) habebit quinquaginta, quæ ab illo perciperet, si dominus insulæ habitare novissimum (41) conductorem non vetuisset. Quo jure utimur.

De evictione prædii locati. 1. De morte fructuarii, qui locavit. De ædificio exusto. 2. De vi majore. 3. De igni innocente habendo. 4. De grege abacto. 5. De imperitia. 6. De acquisitione rei conductæ.

9. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SI quis domum bona fide emptam vel fundum locaverit mihi, isque sit evictus sine dolo malo culpaque ejus, Pomponius ait, nihilominus eum teneri ex conducto ei, qui conduxit: *ut* (42) *ei præstetur, frui quod conduxit licere*. Plane, si dominus non patitur, & locator paratus sit (43) aliam habitationem non (44) minus commodam præstare, æquissimum esse ait, absolvi locatorem. §. 1. Hic subjungi potest, quod Marcellus lib. VI. Digestorum scripsit: si fructuarius (45) locaverit (46) fundum in quinquennium, & decesserit, heredem ejus non teneri, ut frui præstet; non magis quam insula (47) exusta teneretur locator conductori. † Sed an ex (48) locato teneatur conductor, ut (49) pro rata temporis, quo fruitus est, pensionem præstet, Marcellus quærit: quemadmodum præstaret, si fructuarii servi operas conduxisset vel habitationem? Et magis admittit, teneri eum: & est æquissimum.

† Idem quærit, si sumptus (50) fecit in fundum, quasi quinquennio (51) fruiturus, an recipiat? Et ait, non recepturum: quia (52), hoc evenire posse prospicere (53) debuit (54).

† Quid tamen, si non quasi fructuarius ei locavit, sed [si] quasi (55) fundi dominus? Videlicet tenebitur: decepit enim conductorem: Et ita Imperator Antoninus cum Divo Severo rescripsit.

† In exustis quoque ædibus, ejus temporis, quo ædificium stetit, mercedem præstandam rescripserunt. §. 2. Julianus lib. XV. Digestorum di-

(1) Καταδρομον γυτυπ. Haloand. Hoc quid sit, a bono Accursio credimus, cursus fuentium ... [illegible]

dicit: Si quis fundum locaverit, *ut etiam si quid vi* (1) *majore accidisset, hoc ei præstaretur*, pacto standum esse. §. 3. Si colonis prædiorum lege locationis, *ut innocentem* (2) *ignem habeant*, denunciatum (3) sit, siquidem fortuitus casus incendii causam intulerit, non præstabit periculum locator: si vero culpa locatoris (4), quam præstare necesse est, damnum fecerit, tenebitur.

§. 4. Imperator Antoninus cum Patre, cum (5) grex esset abductus, quem quis conduxerat, ita rescripsit: *Si capras latrones citra tuam fraudem abegisse probari* (6) *potest, judicio locati* (7) *casum præstare non cogeris: atque temporis* (8), *quod insecutum est, mercedes ut indebitas recuperabis* (9). §. 5. Celsus etiam imperitiam (10) culpæ adnumerandam libro VIII. Digestorum scripsit: si quis vitulos pascendos vel sarciendum quid poliendumve (11) conduxit, culpam eum præstare debere: & quod imperitia peccavit, culpam esse: quippe ut (12) artifex [inquit] conduxit. §. 6. Si alienam domum mihi locaveris, eaque (13) mihi (14) legata vel donata sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem. Sed de tempore præterito videamus, si quid ante legati diem pensionis debetur? Et puto solvendum.

10. JULIANUS lib. 3. ad Ferocem.

ET ego ex conducto recte (15) agam, vel in hoc, *ut me* (16) *liberes*.

De culpa eorum, quos conductor in fundum induxit. 1. De igne. 2. De deterioratione. 3. De depositione rei conductæ ob controversiam proprietatis. 4. De fœno in villa urbana non componenda.

11. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

VIdeamus, an & servorum culpam & quoscunque induxerit, præstare conductor debeat? & quatenus præstat, utrum ut servos noxæ dedat, an vero suo nomine teneatur? & adversus eos, quos induxerit, utrum præstabit tantum actiones, an quasi ob propriam culpam tenebitur? Mihi ita placet, ut culpam etiam eorum, quos (17) induxit, præstet suo nomine, etsi nihil convenit: si tamen culpam in inducendis admittit, quod tales habuerit, vel suos (18), vel hospites: Et ita Pomponius libro sexagesimo [tertio] ad Edictum probat.

§. 1. Si hoc in locatione convenit, *ignem* (19) *ne habeto*, & habuit, tenebitur, etiamsi fortuitus (20) casus admisit incendium, quia non debuit ignem habere: Aliud (21) est enim *ignem innocentem* (22) *habere*: permittit enim habere, sed innoxium ignem. §. 2. Item, prospicere debet conductor, ne aliquo vel jus rei, vel corpus deterius faciat vel fieri patiatur (23) §. 3. Qui *vinum de Campania transportandum* conduxisset, deinde, mota a quodam controversia, signatum (24) suo & alterius sigillo in apothecam deposuisset (25), ex locato tenetur, ut locatori possessionem ejus sine controversia [reddat (26)], nisi culpa conductor careret. §. 4. Inter conductorem & locatorem convenerat, *ne* (27) *in villa Urbana fœnum componeretur*, composuit: deinde servus igne illato [se occidit (28)]: Ait Labeo, teneri conductorem ex locato: quia ipse causam præbuit, inferendo contra conductionem.

12. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SEd etsi quilibet extraneus ignem injecerit, damni locati habebitur ratio.

De cisio everso. 1. De nave submersa. 2. De servo peregre ducto. 4. De magistro, qui discipulum percussit. 5. De gemma fracta. 6. De vestimentis rosis vel permutatis. 7. De conductore, qui migravit. 8. De mensuris jussu magistratus fractis. 9. De duobus reis. 10. De relocatione. 11. De tacita renovatione conductionis.

13. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

ITem quæritur, si cisiarius (29), [id est, carrucarius (30)] dum cæteros (31) transire contendit, cisium evertit, & servum quassavit vel occidit? Puto ex locato esse in eum actionem: temperare enim debuit: sed & utilis Aquilia (32) [ei] dabitur. §. 1. Si navicularius onus Minturnas vehendum conduxerit (33), &, cum flumen (34) Minturnense navis ea subire non posset, in aliam (35) navem merces transtulerit, eaque navis in ostio fluminis perierit, tenetur primus navicularius: Labeo, si culpa caret, non teneri ait: cæterum si vel invito domino fecit, vel quo non debuit tempore, aut si minus idoneæ navi [imposuit] (36), tunc ex locato agendum. §. 2. Si magister (37) navis sine (38) gubernatore (39) in flumen navem immiserit, & tempestate orta temperare non potuerit, & navem perdiderit, vectores habebunt adversus eum ex locato actionem. §. 3. Si quis servum docendum (40) conduxerit (41), eumque duxerit (42) peregre, & aut ab hostibus captus sit, aut perierit, ex locato esse actionem placuit: si (43) modo non sic conduxit, *ut & peregre duceret*.

§. 4. Item Julianus libro octogesimosexto Digestorum scripsit, si sutor (44) puero parum bene facienti forma (45) calcei tam vehementer cervicem percusserit, ut ei oculus effunderetur (46), ex locato esse actionem patri ejus: quamvis enim magistris levis castigatio concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse: Sed & de Aquilia (47) supra diximus. Injuriarum autem actionem competere, Julianus negat (48): quia non injuriæ faciendæ causa hoc fecerit, sed præcipiendi. §. 5. Si gemma (49) includenda (50) aut insculpenda data sit, eaque fracta sit, si quidem vitio materiæ factum sit, non erit ex locato actio: si imperitia (51) facientis, erit: Huic sententiæ addendum est, nisi periculum (52) quoque in se artifex receperat: tunc enim, etsi vitio materiæ id evenit, erit ex locato actio. §. 6. Si fullo vestimenta polienda acceperit, eaque mures roserint (53), ex locato tenetur: quia debuit ab hac re cavere (54): & si (55) pallium fullo permutaverit, & alii alterius dederit, ex locato actione tenebitur: etiamsi ignarus fecerit. §. 7. Exercitu veniente (56) migravit conductor (57): deinde hospitio milites fenestras, & cætera sustulerunt: Si domino non denunciavit (58), & migravit, ex locato tenebitur: Labeo autem si resistere (59) potuit, & non resistit, teneri ait: Quæ sententia vera est: Sed [&] si denunciare non potuit, non puto eum teneri. §. 8. Si quis mensuras conduxerit, easque Magistratus (60) frangi (61) jusserit, si quidem iniquæ (62) fuerunt, Sabinus distinguit, utrum scit conductor, an non: si scit, esse ex locato actionem: si minus, non: Quod si æquæ sunt, ita demum eum teneri, si culpa ejus id fecit Ædilis (63): Et ita Labeo & Mela scribunt. §. 9. Duo (64) rei locationis in solidum esse possunt. §. 10. Si lege operis locandi comprehensum esset, *ut, si ad diem effectum non esset, relocare* (65) *id liceret*, non alias prior conductor ex locato tenebitur, quam si eadem lege relocatum esset: nec (66) ante (67) relocari id potest, quam dies efficiendi præteriisset. §. 11. Qui impleto tempore conductionis (68), remansit (69) in conductione, non solum reconduxisse (70) videbitur, sed etiam pignora (71) eidem durata (72) obligata. Sed hoc ita verum est, si non alius

pro

(1) Hinc collige regulariter: Non omnem fortuitum … sed domini periculo esse, nisi aliud convenerit. … [illegible]

pro eo in priore conductione (1) res obligaverat: hujus enim novus (2) consensus erit necessarius. Eadem (3) causa erit, & si Reipublicæ prædia locata fuerint (4). † Quod autem diximus, *taciturnitate utriusque partis colonum* (5) *reconduxisse videri*, ita accipiendum est; ut in ipso anno (6) quo tacuerunt, videantur eandem locationem renovasse, non etiam in sequentibus annis: & si lustrum (7) forte ab initio fuerat conductioni præstitutum: Sed & si secundo quoque anno post finitum lustrum nihil fuerit contrarium actum, eandem videri locationem in illo anno permansisse: hoc enim ipso quo tacuerunt, consensisse videantur, & hoc deinceps in unoquoque anno observandum est (8).

† In urbanis (9) autem prædiis alio jure utimur: ut, prout (10) quisque habitaverit, ita [&] obligetur: nisi (11) in scriptis certum tempus conductione comprehensum est.

14. IDEM lib. 71. ad Edictum.

QUI ad certum (12) tempus conducit, finito quoque tempore colonus est: Intelligitur (13) enim dominus, cum patitur (14) colonum in fundo esse, ex integro locare (15): & hujusmodi contractus neque (16) verba, neque scripturam (17) utique desiderant, sed nudo consensu convalescunt: & ideo si interim dominus (18) furere (19) cœperit (20) vel decesserit (21), fieri non (22) posse Marcellus ait, ut locatio redintegratur: Et est hoc verum.

Actio ex conducto cui datur. 1. Et quibus ex caussis competit. 2. De vi tempestatis, fluminum, avium, incursu hostium, corruptione fructuum, terræ motu. 3. De incendio fundi. 4. De mercede remissa ob sterilitatem. 5. De fructuum exiguitate & vinearum vetustate. 6. De navi amissa. 7. De remissione mercedis. 8. Si dominus frui non patiatur. 9. Si pupillus abstentus hereditate locatoris restituatur.

15. IDEM lib. 32. ad Edictum.

EX conducto (23) actio conductori datur. §. 1. Competit autem ex his caussis fere, utputa si re, quam conduxit, frui ei non liceat, forte quia possessio ei aut totius agri aut partis non præstatur, aut (24) villa non (25) reficitur vel stabulum (26), vel ubi greges ejus stare oporteat: vel, si quid in lege conductionis convenit, si hoc non præstatur, ex conducto agetur. §. 2. Si vis tempestatis calamitosæ (27) contigerit, an locator conductori aliquid præstare debeat, videamus? Servius omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono præstare debere ait, ut puta fluminum, graculorum (28), sturnorum (29), & si quid simile acciderit: aut (30) si incursus hostium fiet. Si qua tamen vitia (31) ex ipsa (32) re oriantur, hæc damno coloni esse: veluti si vinum coacuerit: si (33) raucis (34), aut herbis (35) segetes corruptæ sint: sed & si labes (36) facta sit, omnemque (37) fructum tulerit, damnum coloni non esse, ne supra damnum (38) seminis [amissi] mercedes agri præstare cogatur: Sed & si uredo (39) fructum oleæ corruperit, aut solis fervore (40) non adsueto id acciderit, damnum domini futurum: Si vero nihil extra (41) consuetudinem acciderit, damnum coloni esse: Idemque dicendum, si exercitus (42) præteriens per lasciviam (43) aliquid abstulit: Sed [&] si ager terræ motu (44) ita corruerit, ut nusquam sit, damno domini esse: oportere enim agrum præstari conductori, ut frui possit. §. 3. Cum quidam incendium (45) fundi (46) allegaret, & remissionem desideraret, ita ei rescriptum est: *Si prædium coluisti, propter casum incendii repentini non immerito subveniendum* (47) *tibi est*. §. 4. Papinianus lib. IV. Responsorum ait. Si uno anno remissionem quis colono dederit (48) ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit (49) ubertas, nihil obesse domino remissionem: sed integram pensionem, etiam ejus anni, quo remisit, exigendam (50). Hoc idem & in vectigalis (51) damno respondit. Sed [&] (52) si verbo *donationis* (53) dominus ob sterilitatem anni remiserit, idem (54) erit dicendum: quasi non sit donatio (55), sed (56) transactio. † Quid tamen, si novissimus erat annus sterilis (57), in quo ei remiserit? Verius dicetur, etsi superiores uberes fuerunt, & scit locator, non debere eum ad computationem vocari. §. 5. Cum quidam de fructuum exiguitate (58) quereretur, non esse rationem ejus habendam, rescripto Divi Antonini continetur. Item alio rescripto ita continetur: *Novam rem desideras, ut propter vetustatem* (59) *vinearum remissio tibi detur*. §. 6. Item (60) cum quidam nave amissa vecturam, quam pro mutua (61) acceperat, repeteret, rescriptum est ab Antonino Augusto, non immerito Procuratorem Cæsaris ab eo vecturam repetere (62), cum munere vehendi functus (63) non sit: Quod in omnibus personis similiter observandum est. §. 7. Ubicunque tamen remissionis (64) ratio habetur (65) ex caussis supra (66) relatis, non (67) id quod sua interest conductor consequitur, sed mercedis exonerationem (68) pro (69) rata. supra (70) denique damnum (71) seminis ad colonum [pertinere] declaratur. §. 8. Plane si forte dominus frui non patietur, vel cum ipse locasset, vel cum alius alienum, vel quasi procurator, vel quasi suum, quod interest præstabitur: Et ita Proculus in procuratore respondit (72). §. 9. Interdum ad hoc ex locato agetur, *ut quis locatione liberetur*. Julianus lib. XV. Digestorum scripsit, utputa Titio fundum locavi, isque pupillo herede instituto (73) decessit: & cum tutor constituisset abstinere (74) pupil-

[illegible]

pupillum hereditate, ego (1) fundum pluris locasi: deinde pupillus restitutus (2) est in bona paterna (3): Ex conducto nihil (4) amplius eum consecuturum, quam ut locatione liberetur: mihi enim justa causa fuit locandi (5):

16. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

CUm eo tempore in pupillum actiones nullæ darentur.

17. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

TUtelæ tamen cum (6) tutore judicio, inquit, aget, si abstinere non debuit:

18. JULIANUS lib. 15. Digestorum.

IN quo inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum (7) facere potuit.

1. De vitiis rei. 2. De instrumentis fundi locati. 3. De pacto ut locator certum modum frumenti certo pretio acciperet. 4. De adjectis, 5. Vel ablatis ab inquilino tollendis. 6. De eo, qui pensionem prorogavit, aut plus quam debuit, solvit. 7. De muliere, quæ in navi peperit. 8. De herede. 9. De morte conductoris. 10. De morte legati Cæsaris & salaria Comitum.

19. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

SEd addes hoc Juliani sententiæ, ut, si colluli ego cum tutore, ex conducto teneat in id quod pupilli interfuit. §. 1. Si quis dolia (8) vitiosa ignarus locaverit (9), deinde vinum effluxerit, tenebitur in id quod interest: nec ignorantia ejus erit excusata. Et ita Cassius scripsit. Aliter atque si saltum (10) pascuum locasti, in quo herba mala (11) nascebatur: hic enim si pecora vel demortua sunt, vel etiam deteriora facta, quod interest præstabitur, si scisti: si ignorasti, pensionem non petes: Et ita Servio, Labeoni, Sabino placuit.

§. 2. Illud (12) nobis videndum est, si quis fundum locaverit, quæ soleat *instrumenti* (13) nomine conductori præstare: quæque si non præstet, ex locato teneatur? Et est Epistola Neratii ad Aristonem, dolia utique colono esse præstanda, & prælum & trapetum (14), instructa funibus: si minus, dominum instruere ea debere: Sed & prælum vitiatum dominum reficere debere: Quod si culpa coloni quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri. Fiscos (15) autem quibus ad premendam oleam utimur, colonum sibi parare debere [Neratius scripsit]: quod si regulis (16) olea prematur, & prælum, & suculam (17), & regulas, & tympanum (18), & trochleas, quibus relevatur prælum, dominum parare oportere: Item aenum, in quo olea calida aqua lavatur, ut cætera vasa olearia, dominum præstare oportere, sicuti dolia vinaria: [quæ] ad præsentem usum colonum picare oportebit. Hæc omnia sic sunt [accipienda], nisi si quid aliud specialiter actum sit. §. 3. Si dominus exceperit in locatione, *ut* (19) *frumenti certum modum certo pretio acciperet*, si dominus nolit frumentum accipere, neque pecuniam ex mercede deducere: potest quidem totam summam ex locato petere, sed utique consequens est existimare, officio Judicis hoc convenire, habere rationem, quando conductoris interest, in frumento potius, quam in pecunia solvere pensionis exceptam portionem. Simili modo, & si ex conducto agatur, idem erit dicendum. §. 4. Si inquilinus ostium vel quædam alia ædificio adjecerit, quæ actio locum habeat? Et est verius, quod Labeo scripsit, competere ex conducto actionem, *ut* (20) *ei tollere liceat*: sic tamen, ut damni infecti caveat, ne in aliquo dum aufert, deteriorem causam ædium faciat, sed ut pristinam faciem ædibus reddat. §. 5. Si inquilinus arcam æratam (21) in ædes contulerit, & ædium aditum (22) coangustaverit dominus, verius est, ex conducto eum teneri, & ad exhibendum actione, sive scit, sive ignoraverit, officio enim judicis continetur, ut cogat eum, aditum (23) & facultatem inquilino præstare ad arcam tollendam, sumptibus scilicet locatoris. §. 6. Si quis, cum in annum habitationem (24) conduxisset, pensionem totius (25) anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit vel incendio consumpta sit, pensionem residui temporis, rectissime Mela scripsit, ex conducto actione repetiturum (26): non quasi indebitum condicturum: non (27) enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causam conductionis proficeret: aliter atque si quis cum decem conduxisset, quindecim solverit: hic enim, si per errorem solvit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam condictionem: nam inter eum, qui per errorem solvit, & eum, qui pensionem integram prorogavit (28), multum interest. §. 7. Si quis mulierem vehendam navi conduxisset, deinde in navi infans natus (29) fuisset, probandum est, pro infante nihil deberi: cum neque vectura ejus magna sit, neque (30) iis omnibus utatur, quæ ad navigantium usum parantur. §. 8. Ex conducto actionem etiam ad (31) heredem transire palam est. §. 9. Cum quidam exceptor (32) operas suas locasset (33), deinde is, qui eas conduxerat, decessisset, Imperator Antoninus cum Divo Severo rescripsit ad libellum exceptoris, in hæc verba: *Cum per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Antonio Aquilæ solveres, si (34) eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri æquum est*. §. 10. Papinianus quoque lib. IV. Responsorum scripsit. Diem functo Legato Cæsaris, salarium Comitibus (35) residui (36) temporis præstandum (37): modo si (38) non postea Comites cum alio eodem tempore fuerunt.

De conditione. 1. De donatione. 2. De emptore conducente, donec pretium solvat.

20. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

SIcut emptio (39), ita & locatio (40), sub conditione (41) fieri potest. §. 1. Sed donationis (42) causa contrahi non potest. §. 2. Interdum locator non obligatur (43), conductor obligatur, veluti cum emptor fundum conducit, donec (44) pretium ei solvat (45).

21. JAVOLENUS lib. 11. Epistolarum.

CUm venderem fundum, convenit, *ut donec* (46) *pecunia omnis persolveretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet*: an soluta pecunia, merces accepta fieri debeat? Respondit, Bona fides exigit, ut, quod convenit, (47) fiat: sed non amplius præstat is venditori, quam pro portione (48) ejus temporis, quo pecunia numerata non esset.

De eo, quod datur faciendum. 2. De eo, qui insulam sua impensa faciendam conduxit. 3. De quantitate pensionis.

22. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

ITem (49) si *pretio non soluto, inempta res facta sit*, tunc ex locato erit (50) actio.

§. 1. Quotiens autem faciendum aliquid datur, locatio est.

§. 2. Cum insulam ædificandam loco, *ut sua impensa conductor omnia faciat*, proprietatem (51) quidem eorum ad me transfert, & tamen locatio est: locat enim artifex operam suam (52), id est, faciendi necessitatem (53).

§. 3. Quemadmodum in emendo & vendendo naturaliter (54) concessum est, quod pluris sit, minoris emere: quod minoris sit, pluris vendere, & [ita] invicem se circumscribere (55); ita in locationibus quoque & conductionibus juris est.

23. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

ET ideo, prætextu minoris (56) pensionis, locatione facta, si nullus dolus adversarii probari possit, rescindi locatio non potest.

De opere probando. 1. Si colonus locaverit. 2. De conductore deserente prædium. 3. De his quæ præsenti die colonus præstare debet. 4. Si colono frui non liceat. 5. De herede damnato, ut liberet conductorem.

24. PAU-

24. PAULUS lib. 34. ad Edictum.

SI in lege locationis comprehensum sit, *ut arbitratu* (1) *domini opus adprobetur*, perinde habetur, ac si viri (2) boni arbitrium comprehensum fuisset: Idemque servatur, si alterius cujuslibet arbitrium comprehensum sit: nam fides bona exigit, ut arbitrium tale præstetur, quale viro bono convenit: idque arbitrium ad qualitatem operis, non (3) ad prorogandum tempus quod lege finitum sit, pertinet, nisi idipsum (4) lege comprehensum sit. Quibus consequens est, ut irrita sit adprobatio dolo (5) conductoris facta, ut ex locato agi possit. §. 1. Si colonus locaverit (6) fundum, res (7) posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus (8) in causa pignoris manent, quemadmodum essent, si primus colonus eos percepisset. §. 2. Si domus vel fundus *in quinquennium* (9) *pensionibus* locatus sit, potest dominus, si deseruerit (10) habitationem vel fundi culturam colonus vel inquilinus, cum eis statim (11) agere. §. 3. Sed & de his, quæ præsenti die præstare debuerunt; (velut opus (12) aliquod efficerent, propagationes facerent), agere similiter potest. §. 4. Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennii nomine statim (13) recte aget, etsi reliquis annis dominus fundi frui patiatur (14): nec enim semper liberabitur dominus, eo quod secundo vel tertio anno patietur fundo frui: nam & qui expulsus a conductione, in aliam se coloniam (15) contulit, non sufecturus duabus, neque ipse pensionum nomine obligatus erit: & quantum per (16) singulos annos compendii (17) facturus erat, consequetur: Sera (18) est enim patientia fruendi, quæ offertur eo tempore, quo frui colonus, aliis rebus illigatus, non potest. Quod si paucis (19) diebus prohibuit, deinde pœnitentiam agit, omniaque colono in integro sunt, nihil ex obligatione, paucorum (20) dierum mora minuet. Item utiliter ex conducto agit is (21), cui secundum conventionem non præstentur, quæ convenerant: sive prohibeatur frui a domino, vel ab extraneo, quem dominus prohibere (22) potest. §. 5. Qui in plures (23) annos fundum locaverat, testamento suo damnavit heredem, *ut conductorem liberaret* (24): Si (25) non patiatur heres eum reliquo tempore frui, est ex conducto actio: quod si patiatur, nec mercedes remittat, ex testamento tenetur.

De mercede collata in arbitrium alterius. 1. De venditione prædii locati. 2. De luminibus obscuratis. De ostiis vel fenestris corruptis. 3. De officio conductoris. 4. De arboribus excisis ab inimicis conductoris. 5. Vel a conductore. 6. De vi majore. De damno & lucro. 7. De fractione rei transportandæ. 8. De re amissa.

25. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI merces promissa sit generaliter *alieno arbitrio*, locatio & conductio contrahi non videtur. sin autem *quanti* (26) *Titius* (27) *æstimaverit*, sub hac conditione stare locationem, ut si quidem ipse qui nominatus est, mercedem definierit, omnimodo secundum ejus æstimationem & mercedem persolvi oporteat, & conductionem (28) ad effectum pervenire: sin autem ille vel noluerit (29) vel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo esse conductionem, quasi nulla mercede statuta. §. 1. Qui fundum fruendum vel habitationem alicui locavit, si aliqua ex causa fundum vel ædes vendat, curare (30) debet, ut apud emptorem quoque eadem pactione & colono frui & inquilino habitare liceat (31): alioquin prohibitus is aget cum eo ex conducto (32). §. 2. Si, vicino ædificante, obscurentur (33) lumina cœnaculi, teneri locatorem inquilino: Certe, quin liceat (34) colono vel inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio est. De mercedibus quoque, si cum eo agatur, reputationis ratio habenda est. † Eadem intelligimus, si ostia (35) fenestrasve nimium corruptas locator non (36) restituat. §. 3. Conductor omnia secundum (37) legem conductionis facere debet; & ante omnia colonus curare debet, ut opera (38) rustica suo (39) quoque tempore faciat, ne intempestiva (40) cultura deteriorem fundum faceret. Præterea villarum curam agere debet, ut eas incorruptas (41) habeat. §. 4. Culpæ autem ipsius & illud adnumeratur, si (42) propter inimicitias (43) ejus (44) vicinus arbores exciderit. §. 5. Ipse quoque si exciderit, non solum ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia, & ex lege duodecim tabularum *arborum furtim cæsarum* (45), & interdicto *quod vi aut clam*: Sed utique Judicis, qui ex locato judicat, officio continetur, ut cæteras (46) actiones locator omitteret. §. 6. *Vis major* (47), quam Græci θεοῦ βίαν (48) id est, *vim divinam* appellant, non debet (49) conductori damnosa esse, si plus quam tolerabile (50) est, læsi fuerint fructus (51): alioquin (52) modicum (53) damnum æquo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. Apparet autem de (54) eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit: alioquin partiarius (55) colonus, quasi societatis (56) jure, & damnum & lucrum cum domino fundi partitur. §. 7. Qui (57) columnam transportandam conduxit, si ea dum tollitur aut portatur, aut reponitur, fracta sit, ita id periculum præstat, si qua ipsius eorumque, quorum opera uteretur, culpa acciderit: culpa autem abest (58), si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque observaturus fuisset. † Idem scilicet intelligimus, & si dolia vel tignum (59) transportandum aliquis conduxerit. † Idemque etiam ad cæteras (60) res transferri potest. §. 8. Si fullo aut sarcinator vestimenta (61) perdiderit, eoque nomine domino satisfecerit, necesse est domino vindicationem eorum & condictionem cedere.

De operis duobus simul locatis.

26. ULPIANUS lib. 2. Disputationum.

IN operis duobus simul (62) locatis, convenit priori (63) conductori ante satisfieri.

De demolitione partis ædium. 1. De conductore qui migravit, vel non.

27. ALFENUS lib. 2. Digestorum.

HAbitatores non, si paulo (64) minus commode aliqua parte cœnaculi uterentur, [statim] deductionem ex mercede facere oportet: ea enim conditione habitatorem esse, ut si quid transversarium (65) incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem parvulam incommodi sustineret: non ita tamen, ut eam partem cœnaculi dominus aperuisset, in qua magnam partem usus habitator haberet. §. 1. Iterum *interrogatus* [*est*] si quis timoris (66) causa emigrasset,

[illegible]

ſet (1), deberet mercedem, necne? Respondit: ſi cauſa (2) fuiſſet, cur periculum timeret, quamvis (3) periculum vere non fuiſſet, tamen non debere mercedem: ſed ſi (4) cauſa timoris juſta non (5) fuiſſet, nihilominus debere.

De domo quæ vitium fecit. 1. Si inquilinus poteſtatem conducendi habuit.

28. LABEO lib. 4. Poſteriorum Epitomatorum a Javoleno.

QUod ſi (6) domi (7) habitatione (8) conductor æqua uſus eſſet, præſtaturum. §. 1. Etiam (9) ejus domus mercedem, quæ vitium feciſſet, [deberi (10) putat.] §. 2. Idem (11) juris eſſe, ſi poteſtatem conducendi habebat, ut pretium conductionis præſtaret (12). Sed ſi (13) locator conductori poteſtatem conducendæ domus non feciſſet, & is, in qua habitaret, conduxiſſet, tantum ei (14) præſtandum putat, quantum ſine dolo malo præſtitiſſet (15). Ceterum ſi (16) gratuitam habitationem habuiſſet (17), pro portione (18) temporis ex locatione domus deducendum eſſe.

Sinere *quid ſit*.

29. ALFENUS lib. 7. Digeſtorum.

IN lege (19) locationis ſcriptum erat, *Redemptor* (20) *ſilvam ne cædito neve cingito* (21), *neve deurito, neve quem cingere, cædere, urere ſinito*: Quærebatur, utrum redemptor, ſi quem quid earum rerum facere vidiſſet, prohibere deberet; an etiam ita ſilvam cuſtodire, ne quis id facere poſſit? Reſpondi, verbum *ſinere* (22) utramque (23) habere ſignificationem: ſed locatorem potius id videri voluiſſe, ut redemptor non ſolum, ſi quem caſu vidiſſet ſilvam cædere, prohiberet; ſed uti curaret & daret operam, ne quis cæderet.

De demolitione inſulæ. 1. De balneo exuſto. 2. De mulis ruptis. 3. De pretio promiſſo in ſingulos pedes. 4. De vi excepta.

30. IDEM lib. 3. Digeſtorum a Paulo Epitomatorum.

QUi inſulam triginta conduxerat, ſingula (24) cœnacula ita [conduxit (25)] ut quadraginta ex omnibus colligerentur: dominus inſulæ, quia ædificia vitium facere diceret, demolierat eam: Quæſitum eſt, quanti lis æſtimari deberet, ſi [is] qui totam conduxerat, ex conducto ageret? Reſpondit, ſi (26) vitiatum ædificium neceſſario (27) demolitus eſſet, pro portione, quanti dominus prædiorum locaſſet, quod ejus temporis habitatores habitare non potuiſſent, rationem duci, & tanti litem æſtimari: ſin (28) autem non fuiſſet neceſſe demoliri, ſed, quia melius ædificare vellet, id feciſſet, quanti (29) conductoris intereſſet, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere. §. 1. Ædilis (30) in municipio balneae conduxerat, *ut* (31) *eo anno municipes gratis* (32) *lavarentur*: poſt tres menſes incendio facto (33), Reſpondit poſſe agi cum balneatore ex conducto, ut pro portione (34) temporis, quo lavationem non præſtitiſſet, pecuniæ contributio fieret.

§. 2. Qui (35) mulas *ad certum pondus oneris* locaſſet, cum majore onera conductor eas rupiſſet (36), *conſulebat* de actione? Reſpondit, vel lege Aquilia, vel ex locato recte eum agere: ſed lege Aquilia tantum (37) cum eo agi poſſe, qui tum mulas agitaſſet: ex locato, etiam ſi alius eas rupiſſet, cum conductore recte agi. §. 3. Qui ædem faciendam locaverat, in lege (38) dixerat: *quoad in opus lapidis* [*opus*] *erit, pro lapide & manupretio* (39) *dominus redemptori in pedes ſingulos ſeptem dabit*: Quæſitum eſt, utrum factum opus, an etiam imperfectum, metiri oporteret? Reſpondit, etiam (40) imperfectum.

§. 4. Colonus villam hac lege acceperat, *ut incorruptam redderet præter vim* (41) *& vetuſtatem*: coloni ſervus villam incendit, non fortuito caſu. Non videri eam vim exceptam reſpondit: nec id pactum eſſe, ut ſi aliquis domeſticus (42) eam incendiſſet, ne præſtaret; ſed extrariam (43) vim utroſque excipere voluiſſe.

De onere averſo.

31. IDEM lib. 5. Digeſtorum a Paulo Epitomatorum.

IN navem Saufeii cum complures frumentum confuderant (44), Saufeius uni (45) ex his frumentum reddiderat de communi, & navis perierat (46): Quæſitum eſt, an ceteri pro ſua parte frumenti cum nauta agere poſſunt oneris averſi (47) actione? Reſpondit (48), rerum locatarum duo genera eſſe, ut aut idem redderetur, ſicuti cum veſtimenta fulloni curanda locarentur: aut ejuſdem generis [redderetur], veluti cum argentum puſulatum (49) fabro (50) daretur, ut vaſa fierent, aut aurum, ut annuli: ex ſuperiore cauſa rem domini manere: ex poſteriore, in (51) creditum iri. † Idem (52) juris eſſe in depoſito: nam ſi quis pecuniam numeratam ita depoſuiſſet, *ut neque clauſam, neque obſignatam traderet*, ſed *adnumeraret*, nihil aliud eum debere, apud quem depoſita eſſet, niſi (53) tantundem pecuniæ ſolveret. Secundum quæ videri triticum factum Saufeii, & recte datum. Quod ſi ſeparatim tabulis, aut heronibus (54), aut in alia cupa clauſum uniuſcujuſque triticum fuiſſet, ita ut internoſci poſſet quid cujuſque eſſet, non potuiſſe nos permutationem (55) facere, ſed tum poſſe eum, cujus fuiſſet triticum, quod nauta ſolviſſet vindicare: & ideo ſe (56) improbare actiones oneris averſi: quia ſive ejus generis eſſent merces, quæ nautæ traderentur, ut continuo ejus fierent, & mercator in creditum iret, non videretur onus eſſe averſum, quippe (57) quod nautæ fuiſſet:

(1) Conductor domus poteſt propter juſtum timorem emigrare, [illegible] (2) Adde l. 1. §. 2. ſupr. de migrando. (3) [illegible]

[illegible]

fuisset: sive eadem res, quæ tradita esset, reddi deberet, furti esse actionem locatori, & ideo (1) supervacuum esse judicium operis aversi. Sed si ita datum esset, *ut in simili re solvi possit*, conductorem culpam dumtaxat debere: nam in re, quæ (2) utriusque causa contraheretur, culpam deberi, neque (3) omnimodo culpam esse, quod non reddidisset ex frumento, quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem ejus conditionem faceret, quam cæterorum.

Si fundus locatus, vel venditus legetur.

32. JULIANUS lib. 4. ex Minicio.

QUi fundum colendum *in plures* (4) *annos* locaverat, decessit: & eum fundum legavit: Cassius negavit (5) posse cogi (6) colonum, ut eum fundum coleret, quia (7) nihil heredis interesset: Quod si colonus vellet colere, & ab eo, cui legatus esset fundus, prohiberetur (8), cum herede (9) actionem colonum habere, & hoc detrimentum ad heredem pertinere: sicuti si quis rem, quam vendidisset, necdum tradidisset, alii legasset, heres ejus emptori & legatario esset obligatus.

Si colono frui non liceat.

33. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

SI fundus, quem mihi locaveris, publicatus (10) sit (11), teneri te actione ex conducto, ut mihi frui liceat, quamvis per te non stat, quo minus id præstes: Quemadmodum (12), inquit, si insulam ædificandam locasses, & solum corruisset, nihilominus teneberis: Nam (14) & si vendideris mihi fundum, isque prius, quam vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis (15) ex empto (16): Quod hactenus verum erit, ut pretium restituas, non ut etiam id præstes, si quid pluris mea intersit, eum vacuum mihi tradi. † Similiter (17) igitur & circa conductionem servandum puto, ut mercedem quam præstiterim, restituas; ejus scilicet temporis, quo fruitus non fuerim: nec ultra actione ex conducto præstare cogeris. † Nam & si colonus tuus fundo frui a te aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere (18) ne id faciat possis, tamen ei præstabis, quanti (19) ejus interfuerit frui: in (20) quo etiam lucrum (21) ejus continebitur (22). Sin (23) vero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim majorem, aut (24) potentiam ejus non (25) poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere, aut reddere debebis.

34. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

PErinde ac latronum incursu id acciderit.

De duobus, quorum uterque fundum communem aut fundum alterius conductum habet.

35. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

ET hæc distinctio convenit illi, quæ a Servio introducta, & ab omnibus fere probata est, ut, si *aversione* (26) insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit, effecerit, animadvertatur, necessario (27) nec ne id opus demolitus est: Quid enim interest (28), utrum locator insulæ propter vetustatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre injuriam ejus, quem prohibere non possit? intelligendum (29) est autem, nos hac distinctione uti de eo, qui & suum prædium fruendum locaverit, & bona fide negotium contraxerit, non de eo, qui alienum prædium per fraudem locaverit, nec *resistere domino possit*, quominus is colonum frui prohibeat. §. 1. [Cum] fundum communem habuimus, & inter nos convenit, ut *alternis annis certo pretio* (30) *eum conductum* (31) *haberemus* tu, cum tuus annus exiturus esset, consulto fructum insequentis anni corrupisti (32): agam tecum duabus actionibus, una ex conducto, altera ex locato: locati enim judicio mea pars propria (33), conducti autem actione tua dumtaxat propria in judicium veniet. Deinde ita *notat*: Nonne, quod ad meam partem attinebit, communi dividundo præstabitur a te mihi damnum? Recte quidem [notat:] Sed tamen etiam Servii sententiam veram esse puto; cum (34) eo scilicet, ut cum alterutra actione rem servaverint, altera perimatur. † Quod ipsum simplicius (35) ita quæremus, si proponeretur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, convenisse, ut *alter alterius ita conductum haberet, ut fructus mercedis nomine pensaretur*.

De aversione.

36. FLORENTINUS lib. 7. Institutionum.

OPus (36), quod *aversione* (37) locatum est, donec adprobetur, conductoris periculum est. Quod vero ita conductum sit, *ut in pedes, mensurasve præstetur*, eatenus conductoris periculo est, quatenus (38) admensum non sit: & in utraque causa nociturum locatori, si (39) per eum steterit, quominus opus adprobetur, vel admetiatur. Si tamen vi (40) majore opus prius interciderit, quam adprobaretur, locatoris (41) periculo est: nisi si aliud actum sit: non enim amplius præstari locatori oporteat, quam quod sua cura atque opera consecutus esset.

De opera antequam probetur, consumpta.

37. JAVOLENUS lib. 8. ex Cassio.

SI prius quam locatori opus probaretur, vi aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si (42) tale opus fuit, ut probari deberet.

De operis non præstitis.

38. PAULUS lib. singul. Regularum.

QUi operas suas locavit, totius temporis mercedem (43) accipere debet, si (44) per (45) eum non stetit, quominus operas præstet. §. 1. Advocati (46) quoque, si per eos non steterit, quominus causam agant, honoraria (47) reddere non debent.

De dominio rei locatæ.

39. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum.

NOn (48) solet (49) locatio (50) dominium (51) mutare (52).

De custodia & periculo.

40. GAJUS lib. 5. ad Edictum provinciale.

QUi (53) mercedem accipit pro custodia alicujus rei, is hujus periculum (54) custodiæ (55) præstat.

41. ULPIANUS lib. 5. ad Edictum.

SEd de damno ab alio dato agi cum eo non posse, Julianus ait: *Qua* (56) *enim custodia consequi potuit, ne damnum injuria ab alio dari possit?* Sed Marcellus interdum esse: posse eum, sive custodiri (57) potuit, ne damnum daretur, sive ipse custos damnum dedit: Quæ sententia Marcelli probanda est.

Si

[illegible]

Si conductor rem conductam subripiat.

42. PAULUS lib. 13. ad Edictum.

SI locatum (1) tibi servum subripias, utrumque (2) judicium adversus te est exercendum, locati [actionis], & furti.

Si servum conductum vulneret.

43. IDEM lib. 21. ad Edictum.

SI vulneraverit (3) servum tibi locatum, ejusdem vulneris nomine, legis Aquiliæ, & ex locato actio est: sed alterutra contentus actor esse debet: idque officio judicis continetur, apud quem ex locato agetur.

De servitute.

44. ULPIANUS lib. 7. ad Edictum.

LOcare (4) servitutem (5) nemo (6) potest.

De servis locatoris damnum aut furtum facientibus. 1. De servo corrupto conducto, qui furtum fecit.

45. PAULUS lib. 22. ad Edictum.

SI domum tibi locavero; & servi mei tibi damnum dederint, vel furtum fecerint, non teneor tibi ex conducto, sed noxali actione. §. 1. Si hominem tibi locavero, *ut habeas in taberna*, & is furtum fecerit, dubitari potest, utrum ex conducto (7) actio sufficiat, quasi longe sit e bona fide [actum], ut quid patiaris detrimenti per eam rem, quam conduxisti: an adhuc dicendum sit, extra causam conductionis esse furti crimen: & in propriam (8) persecutionem cadere hoc delictum? Quod magis est.

De quantitate mercedis.

46. ULPIANUS lib. 69. ad Edictum.

SI quis conduxerit (9) nummo uno, conductio (10) nulla est: quia & hoc donationis (11) instar inducit.

De duobus reis.

47. MARCELLUS lib. 6. Digestorum.

CUm apparebit emptorem conductoremve pluribus (12) vendentem, vel locantem (13), singulorum in solidum intuitum personam: ita demum ad præstationem partis singuli sunt compellendi, si constabit esse omnes solvendo: quanquam fortasse justius sit, etiamsi solvendo omnes erunt, electionem (14) conveniendi quem velit, non auferendam actori, si actiones suas adversus cæteros præstare non recuset.

De conductore locante. 1. Vel non restituente.

48. IDEM lib. 8. Digestorum.

SI cui locaverim faciendum, quod (15) ego conduxeram, constabit habere me ex locato actionem. §. 1. Qui servum conductum, vel aliam rem [non (16) immobilem] non restituit, quanti (17) in litem (18) juratum fuerit, damnabitur.

De tutoribus & curatoribus.

49. MODESTINUS lib. 6. Excusationum.

O[illegible] id est, *Tutores curatoresve constituti, prius (19) quam officii sui rationes reddant, prohibentur, ne quid de patrimonio Cæsaris conductum habeant, ac si quis id dissimulaverit, nihilominus, ad conducenda Cæsaris prædia accesserit, perinde ut falsarius pœna afficitur. Hocque fecit Imperator Severus.* §. 1. *Secundum quæ sane prohibiti erunt & a fisco conducere, qui tutelam curamve gerunt.*

De milite.

50. IDEM lib. 10. Pandectarum.

SI ignorans (20) quis militi (21) quasi pagano locaverit, exigere (22) illum posse probandum est: non (23) enim contemnit disciplinam, qui ignoravit militem (24).

De relocatione. 1. De vitio operis facti.

51. JAVOLENUS lib. 11. Epistolarum.

EA lege fundum locavi, *ut si non ex lege coleretur, relocare (25) eum mihi liceret: & quo minoris locassem, hoc mihi præstaretur:* [nec convenit, ut, si pluris locassem, hoc tibi præstaretur:] & cum nemo (26) fundum colebat, pluris tamen locavi: Quæro, an hoc ipsum præstare debeam? Respondit: In hujusmodi obligationibus id maxime spectare debemus, quod inter utramque partem convenit: videtur autem in hac specie id silentio (27) convenisse, *ne (28) quid præstaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus:* id est, ut hæc ex conventione pro locatore (29) tantummodo interponeretur.

§. 1. Locavi opus faciendum, *ita ut pro opere redemptori (30) certam mercedem in dies singulos darem:* Opus vitiosum factum est (31): an ex locato agere possim? Respondit: Si ita opus locasti, *ut bonitas ejus tibi a conductore approbaretur* (32), tametsi convenit, *ut in singulas operas certa pecunia daretur*, præstari tamen tibi a conductore debet, si id opus vitiosum factum est: non enim quidquam interest, utrum uno pretio opus, an in singulas operas collocatur: si modo universitas (33) consummationis ad conductorem pertinuit: poterit itaque ex locato cum eo agi, qui vitiosum opus fecerit: nisi [si] ideo in operas singulas merces constituta *erit*, ut arbitrio domini opus efficeretur: tum enim nihil conductor præstare domino de bonitate operis videtur.

De errore in mercede.

52. POMPONIUS lib. 31. ad Quintum Mucium.

SI decem tibi locem fundum, tu (34) autem existimes quinque te conducere, nihil agitur (35). Sed & si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere, utique non pluris erit conductio, quam [quanti] ego putavi.

De fidejussore coloni apud mancipem.

53. PAPINIANUS lib. 11. Responsorum.

QUi fidejussor extitit apud mancipem (36) pro colono publicorum prædiorum, quæ manceps ei colono locavit, Reipublicæ (37) non (38) tenetur: sed fructus (39) in eadem causa pignoris manent.

An fidejussor conductionis teneatur in usuras. 1. De pensione non soluta. 2. De periculo servi æstimati.

54. PAULUS lib. 5. Responsorum.

QUæro, an fidejussor conductionis, etiam in (40) usuras, non illatarum pensionum nomine teneatur: nec prosint ei constitutiones, quibus cavetur, *eos qui pro aliis pecuniam exsolvunt, sortis solummodo damnum agnoscere oportere?* Paulus respondit, si in (41) omnem (42) causam conductionis etiam fidejussor se obligavit, eum quoque, exemplo coloni tardius illatarum per moram coloni (43) pensionum præstare debere usuras: usuræ (44) enim (45) in bonæ fidei judiciis etsi non (46) tam ex obligatione proficiscantur, quam (47) ex officio Judicis applicentur; tamen cum fidejussor in (48) omnem causam se applicuit, æquum videtur ipsum quoque agnoscere onus (49) usurarum, ac si ita fidejussisset, *in quantum illum condemnari (50) ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse jubes? vel ita, indemnem (51) me præstabis?* §. 1. Inter locatorem fundi, & conductorem

[illegible]

rem convenit (1), *ne* (2) *intra tempora locationis Sejus conductor de fundo invitus repelleretur: & si pulsatus esset, pœnam decem præstet Titius locator Sejo conductori: vel Sejus conductor Titio, si intra tempora locationis discedere vellet, æque decem Titio locatori præstare vellet*: quod invicem de se stipulati sunt: Quæro, cum Sejus conductor biennii (3) continui pensionem non solveret, an sine metu pœnæ expelli possit? Paulus respondit: quamvis nihil expressum sit in stipulatione pœnali de solutione pensionum, tamen verisimile esse, ita convenisse de non expellendo colono intra tempora præfinita, si pensionibus paruerit, &, ut oportet, coleret: & ideo (4) si pœnam petere cœperit is, qui pensionibus satis non fecit, profuturam locatori doli exceptionem (5).

§. 2. Paulus respondit, servum, qui æstimatus (6) colono (7) adscriptus est, ad periculum coloni pertinebit: & ideo æstimationem hujus defuncti ab herede coloni præstari oportere.

De horreis effractis & compilatis. 1. De impensis a conductore factis. 2. De colono deserente fundum.

55. IDEM lib. 2. Sententiarum.

DOminus horreorum, effractis (8) & compilatis (9) horreis, non tenetur, nisi (10) custodiam eorum recepit: servi tamen ejus, cum quo contractum est, propter ædificiorum notitiam (11) in quæstionem (12) peti possunt.

§. 1. In conducto fundo, si conductor sua opera (13) aliquid necessario vel utiliter (14) auxerit (15), vel ædificaverit, vel instituerit (16), cum id non convenisset, ad recipienda ea, quæ impendit (17), ex conducto cum domino fundi experiri potest.

§. 2. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine (18) justa ac probabili causa deseruerit, ad solvendas totius (19) temporis pensiones ex conducto conveniri potest, quatenus locatori in id, quod ejus interest (20), indemnitas servetur (21).

De absentia conductoris non solventis.

56. IDEM lib. singul. de officio Præfecti vigilum.

CUm domini horreorum insularumque desiderent, diu (22) non apparentibus, nec ejus temporis pensiones (23) exsolventibus conductoribus, aperire (24), & ea, quæ ibi sunt, describere, a publicis (25) personis, quorum interest, audiendi sunt: Tempus autem in hujusmodi re biennii (26) debet observari.

Quid intersit inter hanc actionem & legem Aquiliam.

57. JAVOLENUS lib. 9. ex Posterioribus Labeonis.

QUi domum habebat, aream injunctam (27) ei domui vicino proximo locaverat: Is vicinus, cum ædificaret in suo terram (28) in eam aream amplius quam fundamentis cæmentitiis (29) locatoriæ erant (30), congessit, & ea terra assiduis pluviis inundata, [ita] parieti ejus, qui locaverat humore (31) præstituro [malefacto], ædificia corruerunt: Labeo ex (32) locato tantummodo actionem esse ait, quia non ipsa congestio, sed (33) humor ex ea congestione postea damno fuerit: damni (34) autem injuriæ actio ob ea ipsa sit, per quæ non extrinsecus alia causa oblata damno quis adfectus est. Hoc probo.

De mercede insulæ venditæ. 1. De pœna promissa, nisi quid intra diem fiat. 2. De pecunia conductori ad rei refectionem danda.

58. LABEO lib. 4. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

INsulam (35) uno (36) pretio totam locasti, & eam vendidisti, *ita ut* (37) *emptori mercedes inquilinorum accederent*. Quamvis eam conductor majore pretio locaret, tamen id emptori accedit (38), quod tibi conductor debeat. §. 1. In operis locatione erat dictum, *antequam* (39) *diem effici deberet: deinde, si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat*. Eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus vir (40) bonus de spatio temporis æstimasset: quia id actum apparet esse, ut eo (41) spatio absolveretur, sine quo fieri non possit.

§. 2. Quidam in municipio *balineum præstandum annuis viginti nummis* conduxerat: & ad (42) refectionem fornacis fistularum, similiumque rerum, centum nummi ut præstarentur ei convenerat: conductor centum nummos petebat: ita ei deberi dico, si in earum rerum refectionem eam pecuniam impendi satisdaret (43).

De parte operis concussa.

59. JAVOLENUS lib. 5. Labeonis Posteriorum.

MArcius (44) domum faciendam a Flacco (45) conduxerat (46): deinde operis parte effecta terræ (47) motu concussum erat ædificium. Massurius Sabinus, si vi (48) naturali, veluti terræ motu, hoc acciderit, Flacci (49) esse periculum (50).

Si conductor nec habitare nec locare possit. 1. De herede coloni. 2. De vestimentis quæ fullo perdidit. 3. De mutatione operis facta ex voluntate locatoris. 4. De pœnitentia ejus, qui opus faciendum locavit. 5. De messe sublata. De conductione furtiva. 6. De locatore, qui contra suum propositum inferre passus est. 7. Si culpa servi conducti mulus periit. 8. De portorio. 9. De custodia.

60. LABEO Posteriorum lib. 5. a Javoleno Epitomatorum.

CUm in (51) plures annos domus locata est, præstare locator debet, ut non (52) solum habitare (53) conductor ex Calendis illis (54) cujusque anni, sed etiam locare (55) habitatori, si velit, suo tempore possit. Itaque si ea domus ex Kalendis Januariis fulta (56) in Kalendis Juniis (57) permansisset, ita ut (58) nec habitare quisquam, nec (59) ostendere alicui posset, nihil locatori conductorem præstaturum: adeo (60) ut nec cogi quidem posset, ex Kalendis Juliis (61) refecta domo habitare, nisi (62) si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habitandum dare.

§. 1. Heredem coloni, quamvis colonus non (63) est, nihilominus domino (64) possidere existimo.

§. 2. Vestimenta tua fullo perdidit (65): & habes unde petas, nec repetere vis: Agis nihilominus ex locato cum fullone. Sed (66) Judicem æstimaturum, an possis adversus furem magis agere, & ob eo tuas res consequi: fullonis videlicet sumptibus (67): sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit, tunc fullonem (68) quidem tibi condemnabit: tuas autem actiones te ei præstare compellet.

§. 3. Lege dicta, domus facienda locata erat, ita, *ut probatio aut improbatio locatoris aut heredis ejus esset*: redemptor, ex (69) voluntate locatoris quædam in opere permutaverat. Respondi, opus quidem ex lege dicta non videri factum, sed quoniam ex voluntate locatoris permutatum esset (70), redemptorem absolvi debere.

§. 4. Mandaat tibi (71) *ut excuteres, quanti* (72) *villam ædificare velles*: renunciasti (73) mihi ducentorum expensam excutere: certa mer-

mercede opus tibi locavi postea (1) comperi non posse minoris trecentorum eam villam constare: data autem tibi erant centum, ex quibus cum partem impendisses, vetui te opus facere. *Dixi*, si opus facere perseveraveris, ex locato tecum agere, ut pecuniæ mihi reliquum (2) restituas. §. 5. Messem, inspiciente colono (3), cum alienam esse non ignorares, sustulisti? Condicere tibi frumentum dominum posse (4) Labeo ait: & ut (5) *id faciat*, colonum ex conducto cum domino acturum.

§. 6. Locator horrei propositum (6) habuit *se aurum* (7), *argentum*, *margaritam non recipere suo periculo:* deinde cum sciret has res inferri, passus est (8). Proinde eum futurum tibi obligatum dixi, ac si propositum fuit remissum [videtur].

§. 7. Servum meum mulionem conduxisti: negligentia ejus mulus tuus periit. Si ipse se locasset, ex peculio dumtaxat, & in rem versum damnum tibi præstaturum [*dico*]; sin autem ipse eum locassem, non ultra me tibi præstaturum, quam (9) dolum malum & culpam meam abesse: Quod si sine definitione personæ mulionem a me conduxisti, & ego eum tibi dedissem, cujus negligentia jumentum perierit, illam quoque culpam me tibi præstaturum *aio*, quod eum elegissem (10), qui ejusmodi damno te adficeret.

§. 8. Vehiculum conduxisti, *ut onus tuum portaret*, *& secum iter faceret:* id cum pontem transiret (11), redemptor (12) ejus pontis portorium (13) ab eo exigebat: Quærebatur, an etiam (14) pro ipsa [sola] reda portorium daturus fuerit? *Puto*, si mulio non ignoravit ea se transiturum, cum vehiculum locaret, mulionem præstare debere. §. 9. Rerum custodiam, quam horrearius (15) conductoribus præstare deberet, locatorem totorum horreorum horreario præstare non debere puto: nisi (16) [si] in locando aliter convenerit.

De impensis a colono factis. 1. De nave conducta & navigatione impedita.

61. SCÆVOLA lib. 7. Digestorum.

COlonus, cum lege locationis non esset comprehensum, *ut vineas poneret*, nihilominus [in fundum] vineas instituit (17), & propter earum fructum (18) denis amplius aureis annuis ager locari cœperat: Quæsitum est, si dominus istum colonum fundi ejectum (19) pensionum debitarum nomine conveniat, an sumptus utiliter factos in vineis instituendis reputare possit opposita doli mali exceptione? Respondit, vel expensas (20) consecuturum (21), vel nihil amplius præstaturum. §. 1. Navem (22) conduxit, ut *de provincia Cyrenensi Aquileiam navigaret*, *olei metretis tribus millibus impositis*, *& frumenti modiis octo millibus*, *certa mercede:* sed evenit, ut onerata navis in ipsa provincia novem mensibus retineretur, & onus impositum commisso (23) tolleretur: Quæsitum est, an vecturas, quas convenit, a conductore secundum locationem exigere navis (24) possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, posse.

De rivo corrupto, antequam probetur.

62. LABEO lib. 1. Pithanorum.

SI rivum, quem faciendum conduxeras, & feceras, antequam eum probares, labes (25) corrumpit, tuum periculum est. Paulus: Imo si (26) soli (27) vitio id accidit, locatoris erit periculum: si operis vitio accidit, tuum erit detrimentum.

TIT. III.

DE ÆSTIMATORIA (28).

Cur *hæc actio introducta sit*. Quibus *casibus competit*. Quid *in eam venit*.

1. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

ACtio *de æstimato* proponitur, tollendæ dubitationis (29) gratia (30): Fuit enim magis dubitatum, cum (31) res æstimata vendenda datur, utrum (32) ex *vendito* sit actio (33) propter (34) æstimationem: an ex *locato*, quasi rem vendendam locasse videor: an ex *conducto*, quasi operas conduxissem: an *mandati?* Melius (35) itaque visum est, hanc actionem proponi: Quotiens (36) enim de nomine contractus alicujus ambigeretur, conveniret tamen aliquam actionem dari, dandam (37) æstimatoriam præscriptis verbis actionem: est enim negotium civile gestum: & quidem bona fide. Quare omnia & hic locum habent, quæ in bonæ fidei judiciis diximus. §. 1. Æstimatio (38) autem periculum (39) facit (40) ejus qui suscepit: Aut igitur ipsam rem debebit incorruptam reddere, aut æstimationem (41) de qua convenit.

De Mercede.

2. PAULUS lib. 30. ad Edictum.

HÆc actio utilis est, & (42) si merces intervenit.

TIT. IV.

DE RERUM (43). PERMUTATIONE (44).

Differentia emptionis, & permutationis: ac primum, De merce, & pretio. 1. De evictione. 2. De nudo consensu. 3. Si res aliena detur. 4. De traditione facta ex altera parte.

1. PAULUS lib. 32. ad Edictum.

SIcut (45) aliud est vendere, aliud emere; alius emptor, alius venditor: ita pretium aliud, aliud merx: at in permutatione discerni non potest (46), uter emptor, vel uter venditor sit. Multumque (47) differunt præstationes: emptor enim, nisi (48) nummos accipientis fecerit, tenetur ex vendito: venditori sufficit ob evictionem se obligare, possessionem tradere, & purgari dolo (49) malo: itaque, si evicta res non sit, nihil debet (50), in permutatione vero (51) si utrumque pretium est, utriusque rem fieri oportet; si merx, neutrius: sed cum debeat & res, & pretium esse, non potest (52) inveniri, quid eorum merx, & quid pretium sit: nec ratio patitur, ut una, eademque res & veneat, & pretium sit emptionis.

§. 1. Unde si ea res, quam acceperim, vel dederim (53), postea evincatur (54), in factum dandam actionem (55) responderunt. §. 2. Item emptio ac venditio nuda (56) consentientium voluntate contrahitur: permutatio autem ex re tradita initium obligationi præbet: alioquin, si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui obligationem dicemus: quod in his dumtaxat receptum est, quæ (57) nomen suum habent: ut in emptione, venditione, conductione, mandato.

§. 3. Ideoque Pedius ait, alienam (58) rem dantem nullam (59) contrahere permutationem.

§. 4. Igi-

[illegible]

§. 4. Igitur ex altera parte traditione facta (1), si alter rem nolit (2) tradere, aut (3) in hoc agemus, ut intersit nostra illam rem accepisse, de qua convenit, sed, ut res contra nobis reddatur, condictioni locus est, quasi re non secuta.

Similia venditionis, emptionis, & permutationis, & quasi res sit præstanda.

2. IDEM lib. 5. ad Plautium.

ARisto ait, quoniam permutatio vicina (4) esset emptioni, *sanum* (5) *quoque, furtis noxisque solutum, & non esse fugitivum servum*, præstandum, qui ex causa datetur.

T I T. V.

DE (6) PRÆSCRIPTIS (7) VERBIS, ET IN FACTUM, (8) ACTIONIBUS (9).

Si vulgaris actio cesset. 1. De domino mercium. De magistro navis 2. De re data pretii explorandi causa.

1. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

NOnnunquam evenit, ut cessantibus judiciis proditis & vulgaribus (10) actionibus, cum proprium (11) nomen invenire non possumus, facile (12) descendamus (13) ad eas, quæ in factum appellantur. Sed, ne res exemplis egeat, paucis agam.

§. 1. Domino mercium in magistrum navis, si (14) sit incertum (15), utrum (16) navem conduxerit, an merces vehendas locaverit, civilem actionem in factum esse dandam, Labeo scribit.

§. 2. Item si quis pretii explorandi (17) gratia rem tradat; neque depositum (18), neque commodatum (19) erit: sed, non exhibita fide, in factum (20) civilis subjicitur actio.

Si vulgaris actio cesset.

2. CELSUS lib. 8. Digestorum.

NAm (21); cum deficiant (22) vulgaria (23) atque usitata actionum nomina, præscriptis verbis agendum est:

De contractibus innominatis.

3. JULIANUS lib. 14. Digestorum.

IN quam (24) necesse est confugere, quotiens contractus existunt, quorum appellationes nullæ jure (25) civili proditæ sunt.

4. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

NAtura (26) enim rerum conditum (27) est, ut plura sint negotia, quam (28) vocabula.

De contractu, manumisi, ut manumittas. De quatuor contractibus innominatis. 1. Do, ut des. 2. Do, ut facias. 3. Facio, ut des. 4. Facio, ut facias. 5. *Manumisi, ut manumittas.*

5. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

NAturalis meus filius servit (29) tibi, & tuus filius mihi: convenit inter nos, *ut & tu meum manumitteres & ego tuum*: ego manumisi: tu non manumisisti: qua actione mihi tenearis, quæsitum est (30). In hac quæstione totius ob rem (31) dati tractatus inspici potest: qui in his competit speciebus. Aut enim *do* (32) *tibi, ut des*: aut *do, ut facias*: aut *facio, ut des*: aut *facio, ut facias*: In quibus quæritur, quæ obligatio nascatur. §. 1. Et si quidem *pecuniam* (33) *dem* (34), *ut rem accipiam* (35), emptio & venditio (36) est (37): sin autem (38) *rem do, ut rem* (39) *accipiam*, quia non (40) placet permutationem rerum emptionem esse, dubium non est, nasci civilem (41) obligationem: in qua actione id veniet, non (42) ut reddas, quod acceperis, sed *ut* (43) *damneris mihi, quanti interest mea, illud, de quo convenit, accipere*: vel (44), si meum recipere velim, repetatur quod datum est, quasi ob rem (45) datum, re non secuta.

† Sed si *scyphos tibi dedi, ut Stichum mihi dares*, periculo meo Stichus erit (46): ac tu duntaxat culpam præstare debes. [Explicitus est articulus ille, *do ut des*]. §. 2. At *cum do, ut facias* (47), si tale sit factum, quod (48) locari solet, puta *ut tabulam pingas* pecunia data, locatio erit: sicut superiore casu emptio: si res, non erit locatio, sed nascetur vel civilis actio in hoc, quod mea interest, vel ad repetendum condictio. † Quod si tale (49) est factum, quod locari non possit,

DIGEST. Eeeee

[illegible]

possit, pura *ut servum manumittas*, sive certum tempus adjectum est, intra quod manumittatur, idque cum potuisset manumitti, vivo servo transierit, sive finitum non fuit, & tantum temporis consumptum sit, ut potuerit debueritque manumitti, condici ei potest, vel præscriptis verbis agi. Quod his, quæ diximus, convenit. † Sed si dedi tibi servum, *ut servum tuum manumitteres*, & manumisisti, & is, quem dedi, evictus est: si sciens dedi, de dolo in me dandam actionem Julianus scribit: si ignorans, in factum civilem (1).

§. 3. Quod *si faciam*, *ut des* (2) & postea quam feci, cesses dare, nulla erit civilis actio, & ideo de (3) dolo dabitur.

§. 4. Sed, *si facio*, *ut facias*, hæc species tractatus (4) plures recipit. † Nam si pacti sumus, *ut tu a meo debitore Carthagine exigas* (5), *ego a tuo Romæ*: vel, *ut tu in meo*, *ego in tuo solo ædificem*, & ego ædificavi & tu cessas; in priorem speciem mandatum (6) quodammodo intervenisse videtur: sine quo (7) exigi pecunia alieno nomine non potest: quamvis (8) enim & impendia sequantur, tamen mutuum (9) officium præstamus: & potest mandatum (10) ex pacto etiam naturam suam excedere.

† Possum enim tibi mandare, *ut & custodiam mihi præstes*, *& non plus impendas in exigendo*, *quam decem*: Et si (11) eandem quantitatem impenderemus (12), nulla dubitatio est: Sin autem alter fecit, ut & hic mandatum intervenisse videatur, quasi refundamus invicem impensas: neque enim de re tua tibi mando. Sed tutius (13) erit, & in insulis fabricandis & in debitoribus exigendis, præscriptis verbis dari actionem: quæ actio similis (14) erit mandati actioni; quemadmodum in superioribus casibus, locationi & emptioni.

§. 5. Si ergo hæc sunt, ubi de faciendo ab utroque convenit, & in proposita quæstione idem dici potest: & necessario sequitur, ut ejus fiat condemnatio quanti interest mea, servum habere, quem manumisi. An deducendum erit, quod libertum habeo? sed hoc non (15) potest æstimari.

Vende, *ut reficias*.

6. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

INsulam hoc modo, *ut aliam* [*insulam*] *reficeres*, vendidi (16): Respondit (17), nullam (18) esse venditionem: sed civili intentione incerti agendum [est].

Do, *ut manumittas*.

7. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

SI tibi decem dedero, *ut Stichum manumittas*, & cessaveris, confestim agam præscriptis (19) verbis, ut solvas, quanti (20) mea interest: aut, si nihil interest, condicam tibi, ut decem reddas.

De servo, *qui quæstionis habendæ causa æstimatus datus est*.

8. IDEM lib. 27. Quæstionum.

SI dominus servum, cum furto (21) argueretur, quæstionis (22) habendæ (23) causa æstimatum (24) dedisset, neque de eo compertum fuisset, & is non redderetur, eo nomine civiliter agi posse, licet aliquo (25) casu servum retenturus esset, qui traditum (26) accepisset. Potest (27) enim retinere servum sive dominus pro eo pecuniam elegisset, sive in admisso (28) deprehensus fuisset: tunc enim [&] datam (29) æstimationem reddi a domino oportere. Sed quæsitum est, qua actione (30) pecunia, si eam dominus elegisset, peti posset? Dixi, tametsi quod inter eos ageretur, verbis quoque stipulationis conclusum non fuisset, si tamen lex contractus non lateret, præscriptis verbis incerti, & hic agi posse: nec videri (31) nudum pactum intervenisse, quotiens (32) certa lege dari probaretur.

Accepto tuli, *ut delegei*.

9. IDEM lib. 11. Responsorum.

OB (33) eam causam accepto (34) liberatus, *ut nomen Titii debitoris delegaret*, si fidem contractus non impleat, incerti (35) actione tenebitur: itaque judicis officio non verus obligatio restaurabitur (36), sed promissa (37) præstabitur, aut condemnatio sequetur.

De usufructu & cautione omissa.

10. JAVOLENUS lib. 13. Epistularum.

PArtis tertiæ (38) usumfructum legavit: heredis bona ab ejus creditoribus distracta sunt: & pecuniam, quæ ex æstimatione partis tertiæ fiebat, mulier accepit fruendi causa: & per ignorantiam stipulatio (39) prætermissa (40) est: Quæro, an ab herede mulieris pecunia, quæ fruendi causa data est, repeti possit, & qua actione? Respondi, in (41) factum actionem dari debere.

Quibus casibus dantur actiones in factum.

11. POMPONIUS lib. 39. ad Quintum Mucium.

QUia (42) actionum non plenus numerus esset, ideo plerumque actiones in factum desideramus. Sed & eas actiones, quæ legibus proditæ sunt, si lex justa ac necessaria sit, supplet Prætor in eo, quod legi deest: Quod facit in lege Aquilia (43), reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliæ: idque utilitas ejus legis exigit.

De transcriptione rei venditæ.

12. PROCULUS lib. 11. Epistolarum.

SI vir (44) uxori suæ fundum vendidit, & in venditione comprehensum est, convenisse (45) inter eos, *si ea nupta ei esse desisset*, *ut eum fundum*, *si* (46) *ipse vellet*, *eodem pretio mulier transcriberet* (47) *viro*, in factum existimo judicium esse reddendum: idque & in aliis personis observandum.

De re data, *ut certo pretio vendatur & superfluum venditor lucretur*. 1. *De area data*, *ut ædificetur*. *De puero docendo vel nutriendo*. *De pecore pascendo*.

13. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

SI tibi rem vendendam certo pretio dedissem, *ut*, *quo pluris vendidisses*, *tibi haberes*, placet, neque (48) mandati (49) neque pro socio esse actionem: sed in factum, quasi alio negotio gesto: quia & mandata gratuita esse debent; & societas non videtur contracta in eo, qui te non admisit socium distractionis, sed sibi certum pretium excepit.

§. 1. Julianus [lib. 11. Digestorum] scribit, Si tibi areæ (50) meæ dominium (51) dedero, *ut insula ædificata partem mihi reddas*, neque emptionem esse, quia pretii loco partem rei meæ recipio: neque mandatum, quia non est gratuitum (52): neque societatem, quia nemo societatem contrahendo rei suæ dominus esse desinit (53).

† Sed *si puerum docendum*, vel *pecus* (54) *pascendum tibi dedero*, vel *puerum nutriendum*, *ita ut*, *si post certos annos venisset*, *pretium inter nos communicaretur*, abhorrere hæc ab area; eo quod hic dominus esse non desinit, qui prius fuit: competit igitur pro socio (55) actio. † Sed si forte puerum dominii tui fecero, idem se, quod in area, dicturum: quia dominium desinit ad primum dominum pertinere.

[illegible]

re. Quid ergo est? in (1) factum potet actionem Julienas dendam, [id est, præscriptis verbis]. Ergo si quis areæ dominium non transtulerit, sed passus sit te sic ædificare, ut communicaretur vel ipse, vel pretium, erit societas. Idemque, & si partis areæ dominium transtulerit, partis non, & eadem lege ædificere passus sit.

De mercibus alienis in mare projectis. 1. Si servus spoliatus frigore moriatur. 2. De calice argenteo in profundum abjecto non lucri, sed damni causa. 3. De glande ex arbore in alterius fundum cadente, eamque depascendi causa immisso pecore.

14. IDEM lib. 41. ad Sabinum.

QUi servanderum mercium [suarum] causa alienas merces in mare projecit; nulla (2) tenetur actione; [Sed] si sine (3) causa id fecisset, in factum: si dolo, de dolo [tenetur].

§. 1. Sed & si (4) servum quis alienum spoliayerit, isque frigore (5) mortuus sit, de vestimentis quidem furti agi poterit, de servo vero in (6) factum [agendum]; criminali (7) pœna adversus eum servata. §. 2. Sed (8) & si calicem argenteum quis alienum in profundum (9) abiecerit, damni dandi causa, non lucri faciendi, Pomponius lib. XVII. ad Sabinum scripsit, neque furti, neque damni injuriæ actionem esse: in (10) factum tamen agendum.

§. 3. Si glans (11) ex arbore tua in meum fundum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, Aristo scribit, non sibi occurrere legitimam actionem (12), qua experiri possim: nam neque ex lege (13) duodecim tabularum *de pastu pecoris*, quia non in tuo (14) pascitur; neque de pauperie, neque de damni injuria (15) agi posse: in factum (16) itaque erit agendum.

De judicio servi fugitivi.

15. IDEM lib. 42. ad Sabinum.

SOlent (17), qui noverunt servos fugitivos alicubi celari, indicere eos dominis, ubi celentur: quæ (18) res non facit eos fures: Solent etiam mercedem (19) hujus rei accipere, & sic indicare: nec videtur illicitum esse hoc, quod datur: Quare qui accepit, quia ob causam accepit, nec improbam causam, non timet condictionem: Quod, si solutum quidem nihil est, sed pactio intercessit ob [indicium] hoc est, *ut si* (20) *indicasset, apprehensusque esset fugitivus, certum aliquid daretur*, videamus, an possit agere? Et quidem conventio ista non est nuda, ut quis dicat, ex (21) pacto actionem non oriri, sed (22) habet in se negotium aliquod: ergo (23) civilis actio oriri potest, id (24) est, præscriptis verbis; nisi (25) si quis & in hac specie de (26) dolo actionem competere dicat, ubi (27) dolus aliquis arguatur.

De creta exempta & loco replendo. 1. De satis in fundo alieno.

16. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

PErmisisti (28) mihi cretam (29) eximere de agro tuo, *ita* (30) *ut eum locum, unde exemissem, replerem*: exemi (31), nec repleo (32): Quæsitum est, quam habeas actionem? Sed certum est, civilem actionem incerti (33) competere. Si autem vendidisti (34) cretam, ex vendito ages: Quod si post exemptionem cretæ replevero, nec patieris me cretam tollere, tum agam ad exhibendum (35), quia mea (36) facta est, cum voluntate tua (37) exempta sit.

§. 1. Permisisti mihi, *ut sererem in fundo tuo & fructus tollerem*: sevi, nec pateris me fructus tollere: Nullam juris civilis actionem esse, Aristo ait, an in factum (38) dari debeat, deliberari posse: Sed erit de dolo.

De habitatione gratis data. 1. De æstimatoria. 2. De re inspicienda. 3. Commoda, ut commodes. 4. De re ostendenda relicta. 5. De sponsione.

17. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

SI gratuitam (39) tibi habitationem dedero, an commodati (40) agere possim? & Vivianus ait, posse. Sed est tutius (41), præscriptis verbis agere. §. 1. Si (42) margarita tibi æstimata dedero, *ut aut eadem mihi afferres* (43), *aut pretium eorum*: deinde hæc perierint ante venditionem: cujus periculum sit? Et ait Labeo, quod & Pomponius scripsit, si quidem ego te venditor rogavi, meum esse periculum: si tu me, tuum: si neuter nostrum, sed duntaxat consensimus, teneri te hactenus (44), ut dolum & culpam mihi præstes. Actio autem ex hac causa utique erit præscriptis verbis. §. 2. Papinianus lib. VIII. Quæstionum scripsit: Si rem tibi *inspiciendam* (45) dedi, & dicas (46) te perdidisse, ita demum mihi præscriptis verbis actio competit, si ignorem ubi sit: nam si mihi liqueat, apud te esse, furti (47) agere possum, vel condicere, vel ad exhibendum agere. Secundum (48) hæc, si cui inspiciendum dedi, sive (49) ipsius causa sive utriusque, & dolum & culpam mihi præstandam esse dico, propter utilitatem, periculum non. Si vero mei duntaxat causa datum est, dolum solum: quia prope depositum hoc accedit. §. 3. Si (50) cum unum bovem haberem & vicinus unum, placuerit inter nos, *ut* (51) *per denos dies ego ei, & ille mihi bovem commodaremus, ut opus faceret*, & apud alterum bos periit, commodati non competit actio, quia non fuit gratuitum commodatum: verum præscriptis (52) verbis agendum est. §. 4. Si cum mihi vestimenta venderes (53), rogavero *ut ea apud me relinquas, ut peritioribus ostenderem* (54); mox hæc perierint vi ignis, aut alia maiore: periculum me minime præstaturam. Ex quo apparet, utique custodiam (55) ad me pertinere. §. 5. Si (56) quis *sponsionis* (57) *causa* anulos acceperit, nec reddit victori, præscriptis verbis actio in eum competit. Nec enim recipienda est Sabini opinio (58); qui condici & furti agi ex hac causa putat. Quemadmodum (59) enim rei nomine, cujus neque possessionem, neque dominium victor habuit, aget furti? Plane si inhonesta (60) causa sponsionis fuit, sui anuli duntaxat repetitio erit.

De pecunia deposita, ut reducenti fugitivum detur.

18. IDEM lib. 30. ad Edictum.

SI apud te pecuniam deposuerim, *ut dares Titio, si* (61) *fugitivum meum reduxisset*, nec dederis, quia non reduxit: si pecuniam mihi non reddas, melius est præscriptis verbis agere. Non enim ambo pecuniam ego & fugitivarius (62) deposuimus, ut quasi apud sequestrem (63) sit depositam.

De re vendenda data, ut pretium in mutuum convertatur. 1. De fidejussore præstando ei, qui prædium pro alio obligavit.

19. IDEM lib. 31. ad Edictum.

ROgasti me (64), ut tibi nummos mutuos darem, ego cum non haberem, *dedi tibi rem vendendam, ut pretio utereris*: Si non vendidisti, aut vendidisti quidem, pecuniam autem non

(1) Sensus est: Si rem ad meliorandum ita datur, ut translato ejus integro dominio ac postea dividatur, præscriptis verbis ... [illegible]

[illegible]

non (1) accepisti mutuam: tutius (2) est, ita agere, ut Labeo ait, præscriptis verbis, quasi negotio quodam inter nos gesto proprii (3) contractus. §. 1. Si prædium pro te obligavero: deinde (4) placuerit (5) inter nos, *ut* (6) *mihi fidejussorem præstares*, nec facias, melius esse dico, præscriptis verbis agi, nisi merces intervenit: nam si (7) intervenit, ex locato esse actionem.

1. De re experienda, 2. Vel inspicienda data.

20. IDEM lib. 32. ad Edictum.

APud Labeonem quæritur: si tibi *equas venales experiendas* (8) *dedero, ut, si in triduo displicuissent, redderes*, tuque desultor (9) in his cucurreris (10) & viceris, deinde emere nolueris, an sit adversus te ex vendito actio? Et puto verius esse, præscriptis verbis agendum: nam inter nos hoc actum, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiam certares. §. 1. Item apud Melam quæritur; Si *mulas* tibi dedero, *ut experiaris* (11), *& si placuissent, emeres; si displicuissent, ut in dies singulos aliquid præstares*: deinde mulæ a grassatoribus (12) fuerint ablatæ intra dies experimenti: quid esset præstandum, utrum pretium, & merces, an merces tantum? Et ait Mela, interesse, utrum emptio jam erat contracta, an futura: ut si facta, pretium petatur; si futura, merces petatur. Sed non exprimit de actionibus. Puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex vendito actionem: si vero nondum perfecta esset, actionem talem, qualem adversus desultorem dari. §. 2. Si (13), cum emere argentum velles, vascularius (14) ad te detulerit & reliquerit, & cum displicuisset tibi, servo tuo referendum (15) dedisti, & sine dolo malo & culpa tua perierit, vascularii esse detrimentum: quia ejus quoque causa sit missum (16): Certe culpam eorum, quibus custodiendum perferendumve dederis, præstare te oportere, Labeo ait: & puto, præscriptis (17) verbis actionem in hoc competere.

Si deficiat actio vel exceptio.

21. IDEM lib. 6. Disputationum.

QUotiens (18) deficit actio vel exceptio (19), utilis (20) actio vel exceptio est.

De vestimentis poliendis, farciendisve.

22. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI tibi polienda sarciendave vestimenta dederim, si (21) quidem gratis hanc operam te suscipiente, mandati est obligatio: si vero mercede data, aut constituta, locationis conductionisque negotium geritur. Quod si neque gratis hanc operam susceperis, neque protinus (22) aut data aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gestum fuerit, ut postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit, placet, quasi de novo (23) negotio, in factum dandum esse judicium, id est, præscriptis verbis.

Si anulus ei, cui ostensus est, exciderit.

23. ALFENUS lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

DUo secundum Tiberim cum ambularent, alter eorum ei, qui secum ambulabat, rogatus (24) anulum (25) ostendit, ut respiceret: illi excidit anulus, & in Tiberim devolutus est: Respondit, posse agi cum eo in factum actione.

De pecunia data, ut fœneri detur & ex ejus usuris tributum solvatur.

24. AFRICANUS (26) lib. 8. Quæstionum.

TItius Sempronio triginta (27) dedit (28), pactique sunt (29), *ut ex reditu* (30) *ejus pecuniæ tributum*, *quod* (31) *Titius pendere deberet* (32), *Sempronius præstaret*, *computatis* (33) *usuris semissibus: quantoque* (34) *minus tributorum nomine præstitum foret, quam earum usurarum quantitas esset, ut id Titio restitueret: quod* (35) *amplius præstitum esset, id ex sorte decederet: aut* (36), *si & sortem & usuras summa tributorum excessisset, id quod amplius esset, Titius Sempronio præstaret*; neque de ea re ulla stipulatio interposita est: Titius *consulebat* (37), id quod amplius ex usuris Sempronius redegisset, quam tributorum nomine præstitisset, qua actione ab eo consequi possit? Respondit, pecuniæ (38) quidem (39) creditæ usuras nisi in stipulationem deductas, non deberi: Verum in proposito videndum, ne (40) non tam fœnerata pecunia intelligi debeat, quam quasi (41) mandatum inter eos contractum, nisi (42) quod ultra semissem consecuturus esset: sed (43) ne ipsius quidem sortis petitionem pecuniæ creditæ fuisse: quando, si Sempronius eam pecuniam sine dolo malo vel amisisset, vel vacuam (44) habuisset, dicendum, nihil eum eo nomine præstare debuisse: Quare tutius (45) esse, præscriptis verbis in factum actionem dari: præsertim cum illud quoque convenisset, *ut, quod amplius præstitum esset, quam ex usuris redigeretur, sorti decederet*: quod ipsum jus, & causam pecuniæ creditæ excedet.

De operis. De condictione indebiti.

25. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

SI operas fabriles (46) quis servi (47) vice (48) mutua dedisset, *ut totidem reciperet*, posse eum præscriptis (49) verbis agere: sicuti si *penulas dedisset, ut tunicas acciperet*. Nec esse hoc contrarium, quod si per errorem operæ indebitæ datæ sunt, ipsæ repeti (50) non possunt: nam aliud (51) dando, ut aliud reddatur, obligari jure gentium possumus: quod autem indebitum datur, aut ipsum repeti debet, aut tantundem ex eodem genere: quorum (52) neutro modo operæ repeti possunt.

De scyphis datis, ut iidem vel ut tantundem ponderis, vel ut alterutrum reddatur.

26. POMPONIUS lib. 22. ad Sabinum.

SI tibi scyphos dedi (53), *ut eosdem mihi redderes*, commodati (54) actio est (55): si (56) *ut pondus argenti redderes*, quantum in illis esset, tantidem ponderis petitio est per actionem præscriptis verbis, tam boni tamen argenti, quam illi scyphi fuerunt: sed si, ut *vel hos scyphos*, *vel* [*ut*] *ejusdem ponderis argentum dares*, convenit, (idem) dicendum est.

DIGESTO-

DIGESTORUM SEU PANDECTARUM

PARS QUARTA (1).

LIBER (2) VIGESIMUS. (3)

TIT. I.

DE (4) PIGNORIBUS (5) ET (6) HYPOTHECIS (7): [ET] QUALITER (8) EA CONTRAHANTUR: ET DE PACTIS (9) EORUM.

De re aliena. 1. De peculio servi pignerati. 2. De prædio cum fructibus pignerato, deinde vendito. 3. De compensatione fructuum cum usuris. 4. De muliere, quæ prædium suum pro viro pigneravit.

1. PAPINIANUS lib. 11. Responsorum.

CONventio *generalis* in pignore dando (10) bonorum vel (11) postea quæsitorum (12) recepta est: in speciem autem alienæ (13) rei collata conventione, si non fuit ei, qui pignus dabat, debita, postea (14) debitori dominio quæsito, difficilius (15) creditori, qui non ignoravit alienum, utilis (16) actio dabitur: sed (17) facilior erit possidenti retentio. §. 1. Servo pignori dato (18) peculium ejus creditur, citra conventionem specialiter super eo conceptam, frustra distrahi: Nec interest, quando (19) servus domino peculium adquisierit. §. 2. Cum prædium pignori daretur, nominatim (20), *ut fructus quoque pignori essent*, convenit. Eos consumptos (21) bona fide emptor utili (22) Serviana restituere non cogetur: pignoris (23) etenim (24) causam nec usucapione (25) perimi placuit; quoniam quæstio pignoris ab intentione (26) dominii separatur (27): Quod in fructibus dissimile (28) est, qui nunquam debitoris fuerunt. §. 3. Pactu placuit, *ut ad diem usuris non solutis* (29), *fructus hypothecarum usuris compensarentur* (30) *fini* (31) *legitimæ* (32) *usuræ*: Quamvis exordio minores in stipulatum venerint, non esse tamen irritam conventionem placuit: eum, ad diem (33) minore fœnore non soluto, legitimæ majores (34) usuræ stipulanti recte promitti potuerunt. §. 4. Cum prædium uxor viro donasset (35), idque prædium vir pignori dedisset, post divortium mulier possessionem prædii sui reciperavit: & idem prædium ob debitum viri pignori dedit: In eo duntaxat (36) pecunia recte pignus a muliere contractum apparuit, quam afferre (37) viro debuit, meliore prædio facto: scilicet, si (38) majores sumptus, quam fructus fuissent, quos vir ex prædio percepit: etenim in ea quantitate proprium mulier negotium gessisse, non (39) alienum suscepisse videtur.

De fidejussore, qui creditori solvit & pignus suscepit.

2. IDEM lib. 3. Responsorum.

FIdejussor, qui pignora vel hypothecas suscepit, atque ita pecuniam solvit, si mandati agat (40), vel cum eo agatur, exemplo creditoris, etiam culpam æstimari oportet: Cæterum judicio, quod (41) de pignore dato proponitur, conveniri non potest.

An sententia lata contra debitorem præjudicet creditori.

3. IDEM lib. 20. Quæstionum.

SI superatus (42) sit debitor (43), qui rem suam vindicabat, *quod suam non probarat*: æque servanda erit creditori actio Serviana (44), probanti, *res in* (45) *bonis eo tempore, quo pignus contrahebatur, illius fuisse*: Sed & si victus sit debitor vindicans hereditatem, judex actionis Servianæ, neglecta de hereditate dicta sententia, pignoris causam inspicere debebit: Atquin aliud (46) in legatis & libertatibus dictum est: cum secundum (47) eum, qui legitimam hereditatem vindicabat, sententia dicta est. Sed creditor (48) non bene legatariis per omnia (49) comparatur: cum (50) legata quidem aliter valere non possunt, quam si testamentum ratum esse constaret: enimvero fieri potest, ut & pignus recte sit acceptum, nec tamen ab eo lis bene instituta. §. 1. Per injuriam (51) victus (52) apud judicium, rem, quam petierat, postea pignori obligavit: non (53) plus habere creditor potest, quam habet, qui pignus dedit: Ergo summovebitur rei (54) judicatæ exceptione; tametsi maxime nullam (55) propriam, qui vicit, actionem exercere possit: non (56) enim quid ille non habuit, sed quid in ea re, quæ pignori data est, debitor habuerit, considerandum est.

De nuda conventione.

4. GAJUS lib. singul. de formula hypothecaria.

CONtrahitur (1) hypotheca per (2) pactum (3) conventum (4), cum quis paciscatur, *ut res ejus propter* (5) *aliquam obligationem sint hypothecæ nomine obligatæ*: Nec (6) ad rem pertinet quibus fit verbis: sicuti (7) est [&] in his obligationibus, quæ (8) consensu contrahuntur: Et ideo & sine scriptura (9) si convenit, *ut hypotheca sit*, & probari poterit, res obligata erit, de qua conveniunt (10): Fiunt enim de his scripturæ, ut quod actum est, per eas facilius probari poterit, & sine his autem valet quod actum est, si habeat probationem: Sicut (11) & nuptiæ (12) sunt, licet testationes in scriptis habitæ non sunt.

Pro quibus obligationibus res pignorari possunt. 2. Differentia pignoris & hypothecæ.

5. MARCIANUS lib. singul. ad Formulam hypothecariam.

REs hypotheca dari posse sciendum est pro quacunque (13) obligatione: sive pecunia mutua datur, sive dos, sive emptio vel venditio contrahatur, vel etiam locatio & conductio, vel mandatum: & sive pura est obligatio, vel in diem, vel sub conditione, & sive in præsenti contractu, sive etiam præcedat: sed & futuræ (14) obligationis nomine dari possunt: sed (15) & non solvendæ omnis pecuniæ causa, verum etiam de parte (16) ejus: & vel pro civili obligatione vel honoraria, vel tantum (17) naturali: sed [&] in conditionali (18) obligatione non alias obligantur, nisi conditio extiterit. §. 1. Inter *pignus* autem & *hypothecam* tantum (19) nominis (20) sonus differt. §. 2. Dare autem quis hypothecam potest, sive pro sua obligatione, sive pro aliena.

Quæ non continentur generali obligatione.

6. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

OBligatione generali (21) rerum, *quas quis habuit, habiturusve sit*, ea non (22) continebuntur, quæ verisimile (23) est quemquam specialiter (24) obligaturum non fuisse: ut puta supellex (25): item vestis (26) relinquenda est debitori: & ex mancipiis, quæ in eo usu habebit, ut certum sit, eum pignori daturum non fuisse: proinde de ministeriis ejus perquam ei necessariis (27), vel quæ ad affectionem (28) ejus pertineant.

7. PAULUS lib. 68. ad Edictum.

VEl quæ in usum (29) cottidianum habentur, Serviana non competit.

8. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

DEnique concubinam (30), filios (31) naturales (32), alumnos (33) constitit generali obligatione non contineri, & si qua alia sunt hujusmodi ministeria.

Quæ possunt pignerari.

9. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SIc & quod ad eas res, quas eo tempore, quo paciscebatur, in bonis habuit, idem observari debet. §. 1. Quod emptionem venditionemque recipit, etiam (34) pignorationem recipere potest.

De re duobus simul obligata.

10. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

SI debitor res suas duobus (35) simul pignori obligaverit, ita ut utrique in solidum (36) obligatæ essent, singuli in solidum adversus extraneos (37) Serviana utentur: inter ipsos autem si quæstio moveatur, possidentis (38) meliorem esse conditionem: dabitur enim possidenti hæc exceptio, *Si non convenit, ut eadem res mihi quoque pignori esset*: Si autem id actum fuerit, ut pro partibus res obligarentur, utilem actionem competere, & inter ipsos, & adversus extraneos: per quam dimidiam partis possessionem (39) apprehendant singuli.

De administratione bonorum Reip. 1. De antichresi. 2. De usufructu. 3. De servitutibus urbanis.

11. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

SI is, qui bona Reipublicæ jure administrat (40), mutuam pecuniam pro ea accipiat (41), potest (42) rem ejus obligare. §. 1. Si *antichresis* (43) id est, *mutuus pignoris usus pro credito*, facta sit, & in fundum, aut in ædes aliquis inducatur, eousque retinet possessionem (44) pignoris loco, donec illi pecunia solvatur, cum in (45) usuras fructus percipiat, aut locando aut ipse percipiendo, habitandoque: Itaque, si amiserit possessionem (46), solet (47) in factum actione uti. §. 2. Ususfructus (48) an possit pignori hypothecæve dari, quæsitum est, sive dominus proprietatis convenerit, sive ille, qui solum usumfructum habet? Et scribit Papinianus lib. 11. Responsorum, tuendum creditorem: & si velit cum creditore proprietarius agere, *Non esse ei jus uti frui invito se*, tali exceptione eum Prætor tuebitur, *Si non inter creditorem, & eum ad quem ususfructus pertinet, convenerit, ut ususfructus pignori sit*: Nam (49) & cum emptorem ususfructus (50) tuetur Prætor, cur non & creditorem tuebitur? Eadem ratione & debitori objicietur exceptio. §. 3. Jura prædiorum urbanorum (51) pignori dari

[illegible]

[illegible]

dari (1) non (2) possunt (3), igitur (4) nec convenire possunt, ut hypothecæ fiat.

De servitutibus rusticis jure pignoris constituendis.

12. PAULUS lib. 68. ad Edictum.

SEd an viæ (5), itineris, actus, aquæductus pignoris conventio locum habeat, videndum esse Pomponius ait: ut talis pactio fiat, [ut], *quamdiu pecunia soluta non sit, eis servitutibus creditor utatur* (6), scilicet si vicinum fundum habeat: & si intra diem certum pecunia soluta non sit, vendere (7) eas vicino liceat? Quæ sententia propter utilitatem (8) contrahentium admittenda est.

De grege. 1. De statulibero. 2. Si pignus pignori datum sit. 3. De superficiariis. 4. De rei vel fidejussoris condemnatione. 5. De conditione. 6. De usuris. De pœna.

13. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

GRege (9) pignori obligato, quæ (10) postea nascuntur (11), tenentur: Sed & si prioribus capitibus decedentibus, totus grex fuerit renovatus (12), pignori tenebitur (13). §. 1. *Statuliber* quoque dari hypothecæ poterit (14), licet conditione existente evanescat pignus. §. 2. Cum pignori (15) *rem pignoratam* (16) *accipi* (17) posse placuerit, quatenus (18) utraque (19) pecunia debetur, pignus, secundo creditori tenetur (20), & tam exceptio, quam actio utilis (21) ei danda est (22). Quod si dominus solverit (23) pecuniam, pignus quoque perimitur. † Sed (24) potest dubitari, numquid creditori, nummorum solutorum nomine, utilis actio danda sit, an non: quid enim, si res soluta fuerit? Et verum est, quod Pomponius lib. VII. ad Edictum scribit: si quidem pecuniam debet is, cujus nomen (25) pignori datum est, exacta (26) ea creditorem secum pensaturum (27): si vero corpus (28) is debuerit & solverit, pignoris loco futurum apud secundum creditorem. §. 3. Et in *superficiariis* (29) legitime consistere creditor potest adversus quemlibet possessorem: sive tantum (30) pactum conventum de hypotheca intervenerit, sive etiam possessio tradita [fuerit], deinde amissa sit. §. 4. Etiam (31) si creditor judicatum (32) debitorem (33) fecerit, hypotheca manet obligata, quia (34) suas (35) conditiones habet hypothecaria actio: id est, si soluta est pecunia, aut satisfactum [est]: quibus cessantibus tenet: Et (36) si cum defensore in personam egero, licet is mihi satis dederit & damnatus sit, æque hypotheca manet obligata: Multo magis ergo si in personam actum sit, sive cum reo, sive cum fidejussore, sive cum utrisque pro parte, licet damnati sint, hypotheca manet obligata. Nec (37) per hoc videtur satisfactum creditori, quod habet judicati actionem.

§. 5. Si sub conditione (38) debiti nomine, obligata sit hypotheca, dicendum est, ante conditionem non recte agi, cum nihil interim (39) debeatur: sed, si sub conditione debiti conditio venerit, rursus agere poterit. Sed si præsens sit debitum, hypotheca vero sub conditione, & agatur ante conditionem hypothecaria, verum quidem est, pecuniam solutam non esse, sed auferri hypothecam iniquum est: ideoque arbitrio judicis cautiones interponendæ sunt: *si* (40) *conditio exstiterit, nec pecunia solvatur, restitui hypothecam, si in rerum natura sit*. §. 6. Propter usuras (41) quoque, si obligata sit hypotheca, usuræ solvi debent. Idem (42) & in pœna dicemus.

De obligatione in diem. 1. De casibus, ex quibus naturalis obligatio consistit.

14. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

QUæsitum est, si nondum dies pensionis venit, an & medio tempore persequi pignora permittendum sit? Et *puto*, dandam (43) pignoris persecutionem: quia (44) interest mea: Et ita Celsus scribit. §. 1. Ex quibus casibus naturalis (45) obligatio consistit, pignus perseverare constitit.

De rebus futuris. 1. De re aliena. 2. De re sæpius obligata.

15. GAJUS lib. singul. de formula hypothecaria.

ET quæ nondum sunt, *futura* (46) tamen sunt, hypothecæ (47) dari possunt: ut fructus pendentes, partus ancillæ, fœtus pecorum, & ea, quæ nascuntur, sint hypothecæ obligata: Idque servandum est, sive (48) dominus [fundi] convenerit aut de usufructu, aut de his, quæ nascuntur: sive is, qui usumfructum habet, sicuti Julianus scribit. §. 1. Quod dicitur (49) creditorem probare debere (50), *cum conveniebat, rem in* (51) *bonis debitoris fuisse*: ad eam conventionem pertinet, quæ specialiter facta est, non (52) ad illam (53), quæ cottidie inseri solet (54) cautioni-

[illegible]

tionibus, *ut ſpecialiter* (1) *rebus hypothecæ nomine datis, cætera* (2) *etiam bona teneantur debitoris, quæ nunc habet & quæ poſtea adquiſierit, perinde atque ſi ſpecialiter hæ res fuiſſent obligatæ*. §. 2. Qui res ſuas jam obligaverint, & alii ſecundo obligant creditori, ut effugiant periculum (3), quod ſolent pati, qui ſæpius eaſdem res obligant (4), prædicere (5) ſolent, *alii nulli rem obligatam eſſe, quam forte Lucio Titio, ut in id, quod excedit priorem obligationem, res ſit obligata*, [ut ſit pignori, hypothecæve id quod pluris eſt], aut ſolidum, cum (6) primo debito liberata res fuerit. De quo videndum eſt, utrum hoc ita ſe habeat, ſi & conveniat: an & ſi ſimpliciter convenerit de eo, quod excedit, ut ſit hypothecæ? Et ſolida res ineſſe conventioni videtur, cum a primo creditore fuerit liberata. An adhuc pars? Sed illud magis eſt, quod prius diximus.

De alluvione. 1. De re aliena & ratihabitione. 2. De mutatione rei obligatæ. 3. De convento hypothecaria abſolvendo vel condemnando. 4. De fructibus. 5. De præſcriptione hypothecæ adjudicatæ. 6. De debitore condemnato ob pignus non reſtitutum. 7. De re aliena. 8. De re duobus obligata. 9. De pacto, ut non ſoluto debito res juſto pretio æſtimanda ſit debitoris.

16. MARCIANUS lib. ſingul. ad formulam hypothecariam.

SI fundus hypothecæ datus ſit, deinde alluvione (7) major factus [eſt, totus obligabitur (8)]. §. 1. Si neſciente domino, res (9) ejus hypothecæ data ſit, deinde poſtea dominus (10) ratum (11) habuerit, dicendum eſt, hoc (12) ipſum (13), quod ratum habet, voluiſſe (14) eum retro (15) recurrere [ratihabitionem] ad illud tempus, quo convenit. Voluntas autem fere (16) eorum demum ſervabitur, qui & pignori dare poſſunt. §. 2. Si res hypothecæ data, poſtea mutata (17) fuerit, æque hypothecaria actio competit: veluti de domo data hypothecæ & horto facta (18). Item ſi de loco convenit & domus facta ſit. Item de loco dato, [deinde] vineis in eo poſitis. §. 3. In vindicatione (19) pignoris quæritur, an rem, de qua actum eſt, poſſideat is, cum quo actum eſt? Nam ſi non poſſideat, nec (20) dolo fecerit, quo minus poſſideat, abſolvi debet. Si vero poſſideat & aut pecuniam ſolvat (21), aut rem reſtituat, æque abſolvendus eſt. Si vero neutrum horum faciat, condemnatio ſequetur (22). † Sed (23) ſi velit reſtituere, nec poſſit forte quod res abeſt, & longe eſt vel in provincia, ſolet (24) cautionibus res explicari: nam, ſi caverit ſe reſtituturum, abſolvitur. Sin vero dolo quidem deſiit poſſidere, ſummo (25) autem ope niſus non poſſit rem ipſam reſtituere, tanti (26) condemnabitur, quanti actor in litem juraverit, ſicut (27) in cæteris (28) in rem actionibus: nam (29) ſi tanti (30) condemnatus eſſet, quantum deberetur, quid (31) proderat in rem actio, cum [&] in perſonam agendo idem conſequeretur? §. 4. Interdum (32) etiam de fructibus arbitrari debet Judex: ut (33) ex quo lis inchoata ſit, ex eo tempore etiam fructibus (34) condemnet. Quid enim, ſi minoris ſit prædium, quam debetur? nam de antecedentibus fructibus nihil poteſt pronunciare, niſi exſtent (35), & res non ſufficit. §. 5. Creditor hypothecam ſibi per ſententiam adjudicatam quemadmodum habiturus ſit, quæritur: nam dominium (36) ejus vindicare non poteſt. Sed hypothecaria agere poteſt: & ſi exceptio objicietur a poſſeſſore rei judicatæ (37), replicet (38), *ſi* (39) *ſecundum me judicatum non eſt*. §. 6. Si pluris (40) condemnatus ſit debitor non reſtituendo pignus, quam computatio ſortis & uſurarum faciebat, an ſi tantum ſolverit, quantum debebat, exoneretur hypotheca? Quod ego, quantum quidem ad ſubtilitatem legis & auctoritatem ſententiæ, non (41) probo: Semel (42) enim cauſa tranſire videtur ad condemnationem, & inde pecunia deberi. Sed humanius (43) eſt, non amplius eum, quam quod revera debet, dando, hypothecam liberare.

§. 7. Aliena (44) res utiliter poteſt obligari ſub conditione, *ſi debitoris facta fuerit*. §. 8. Si duo (45) pariter (46) de hypotheca paciſcantur: in quantum quiſque obligatam hypothecam habeat, utrum pro quantitate debiti, an pro partibus dimidiis, quæritur? Et magis eſt, ut pro quantitate debiti pignus habeant obligatum. Sed uterque, ſi cum poſſeſſore agat, quemadmodum? utrum de parte quiſque, an de toto, quaſi utrique in ſolidum res obligata ſit? Quod erit dicendum, ſi eodem (47) die pignus utrique datum eſt ſeparatim (48): ſed ſi ſimul illi & illi, ſi (49) hoc actum eſt, uterque recte in ſolidum aget: ſi minus, unuſquiſque pro parte. §. 9. Poteſt ita (50) fieri pignoris datio, hypothecæve, *ut, ſi intra certum tempus non ſit ſoluta pecunia, jure emptoris poſſideat rem, juſto* (51) *pretio* (52) *tunc æſtimandam*: hoc enim caſu videtur quodammodo conditionalis eſſe venditio. Et ita Divus Severus & Antoninus reſcripſerunt.

Qualis ſit actio hypothecaria.

17. ULPIANUS lib. 15. ad Edictum.

PIgnoris (53) perſecutio (54) in (55) rem (56) parit (57) actionem creditori.

De eo, cui competit Publiciana.

18. PAULUS lib. 19. ad Edictum.

SI ab eo (58), qui Publiciana (59) uti potuit, quia dominium (60) non habuit, pignori accepi: ſic (61) tuetur me per Servianam Prætor, quemadmodum debitorem per Publicianam.

De pluribus rebus pignoratis.

19. ULPIANUS lib. 21. ad Edictum.

QUi pignori plures res accepit, non (62) cogitur unam liberare, niſi (63) accepto univerſo, quantum debetur.

De penſione obligata.

20. IDEM lib. 63. ad Edictum.

CUm convenit, *ut is, qui ad refectionem* (64) *ædificii credidit, de penſionibus jure pignoris ipſe creditam recipiat*, etiam actiones utiles

---

(1) Ut in l. 4. § 6. ſupr. ſi quis caution. (2) Non expreſſa ſpecialiter. (3) Stellionatus, [illegible] l. 16 § 1. l. 36 in fin. ſupr. de pignorat. act. l. ult. [illegible] ad leg. Corn. de falſis. (4) Et vendant. nam in venditionibus loquuntur, d. l. 36. d. l. ult. (5) Tunc enim non [illegible] creditori [illegible] de injuria, quemadmodum ſi res debitoris empta ſit. d. l. 36. § 1. & 2. Num vero neceſſitas imponitur Notario [illegible] vel opera, vel quo [illegible] debitor forte alii obligatas ſuit) et id faciendo debitoris creditori indicet? (6) l. 4. in fin. infr. qui potiores. (7) [illegible] l. 16. § 1. § 2. in fin. ſupr. de [illegible] & hereditas. l. 10. § 2. ſupr. [illegible] l. 3. § 4. ſupr. de uſufruct. Creſcit & alluvione legatum, dos, fideicommiſſum, feudum. l. 24. ſupr. de rei vind. [illegible] de legat. 3. l. Feudor. 4. § 9. (8) [illegible] in agris limitatis locum non habet. l. 16 agrorum. infr. de adquir. rer. dom. Recte [illegible] limitata eſt natura. (9) Et ita aliena, [illegible] (10) Ratihabitione negotium geſtum confirmatur, [illegible] ſupr. de negotiis. [illegible] C. de donat. inter virum [illegible] mutuum a filiofamilias contractum. l. ult. C. de SC. Macedon. [illegible] (11) [illegible] (12) [illegible] (13) Ad hoc ipſo. (14) Ratihabitio [illegible] (15) Ratihabitio retrotrahitur ad tempus conventionis. [illegible] (16) Nam & is [illegible] qui pignori obligare non poteſt, pignori conſentiendo nihil agit. Uſufructuarius tamen [illegible] proprietatem non habens, l. 4. C. de uſufruct. [illegible] (17) Puta ſi domus ad aream ſit redacta, & iterum poſt extructa, vid. l. 10 § 2. infra eod. domus in hortum [illegible] (18) [illegible] (19) Pignus creditor vindicare poteſt. [illegible] (20) [illegible] (21) Ut l. 6. [illegible] (22) Scilicet, ut poſſeſſor rem reſtituat, [illegible] actione hypothecaria [illegible] (23) Summa hujus legis hæc eſt [illegible] (24) In caſu ſcilicet [illegible] (25) [illegible] (26) Juratur in litem contra non reſtituentem [illegible] ſicut in cæteris in rem actionibus. vid. l. 2. infr. de in litem jurando. (27) Juratur in litem adverſus non reſtituentem in actionibus in rem. [illegible] (28) Pignus [illegible] (29) [illegible] (30) Imo, tanti condemnatus videtur, [illegible] (31) Quaſi ſervianæ in rem actio, creditori utilior eſt, quam perſonalis (32) Nam hoc diſtinctio ſervanda, de qua hic agitur. (33) Pignoris fructus poſt litem conteſtatam perceptos poſſeſſor reſtituit de [illegible] arbitrio judicis, ſi [illegible] prædium, quam debeatur: antecedentes, hoc eſt, ante litem conteſtatam perceptos non reſtituit: [illegible] & res pignorata non ſufficiat, adde [illegible] (34) Etiam de [illegible] (35) [illegible] (36) Pignus ſibi adjudicatum, creditor perſequitur, non per vindicationem, ſed hypothecaria. [illegible] (37) [illegible] (38) [illegible] (39) Formula [illegible] (40) [illegible] non enim pluris condemnari poteſt, [illegible] Adverſus debitorem pignus non reſtituentem in litem juratum eſt. [illegible] Pluris eſt condemnatus, quam ſors & uſuræ [illegible] Quæritur, ſi ab eo condemnatione ſortis & uſurarum veram quantitatem ſolverit, an pignus liberet, etiamſi non ſolverit, quanti in litem juratum [illegible] (41) [illegible] humanius eſt tamen liberari, ſi id, quod revera debebat, ſolverit, [illegible] quam plurie condemnatus, [illegible] (42) [illegible] vide [illegible]

[illegible] (43) [illegible] debitorem teneri in veram quantitatem [illegible] humanius eſt, eum liberari dando id, quod revera debet. Ratio? quia ſi creditor ab extraneo [illegible] debitor [illegible] (44) [illegible] (45) Pariter, hic non eſt eodem momento, ſed eodem die, diverſis momentis. (46) [illegible] diverſis momentis, eodem tamen die. (47) [illegible] (48) [illegible] (49) [illegible] (50) Vide quæ notavi ad l. [illegible] (51) De juſto pretio, [illegible] (52) Atqui pretii quantitas conferri non poteſt in alterius, vel ipſius emptoris arbitrium, [illegible] Hic pretii æſtimatio refertur ad juſtum pretium, hoc eſt, vel ad commune, [illegible] vel judicis arbitrio [illegible] (53) [illegible] hypotheca [illegible] (54) [illegible] (55) [illegible] (56) [illegible] (57) [illegible] Nam pignus [illegible] (58) [illegible] (59) [illegible] Publicianam [illegible] Exceptio dominii repellit Publicianam, [illegible] multo igitur magis, qui pignus accepit a Publicianam habente. (62) Pignoris liberatio individua eſt, [illegible] enim creditor pignus, [illegible] partem reddere cogitur, niſi accepto univerſo, quod debetur [illegible] Univerſo, hoc eſt, ſorte & uſuris, [illegible] Quid tamen ſi ita conventum ſit, ut parte ſortis, vel debiti ſoluta, creditor pignus, [illegible] partem reſtitueret? aliud dicendum, [illegible] Quid, ſi debitor partem offerat, partem aliam neget? [illegible] Quid, ſi [illegible] Quid, ſi debitor non ſit ſolvendo? [illegible] Quid, ſi [illegible] Quid, ſi debitor diverſis locis, non uno loco debeat? [illegible] Quid, ſi [illegible] Quid, ſi pro parte ſolvat, pro altera parte compenſationem petere? [illegible] C. de compenſat. Quid in ſpecie [illegible] (63) Cui [illegible] non impleri contractus pignoris, [illegible] (64) De hoc [illegible] ad l. [illegible] qui potiores.

les adversus inquilinos acciplet, cautionis (1) exemplo (2), quam debitor creditori pignori dedit.

De procuratore & negotiorum gestore. 1. De eo, qui habet Publicianam. 2. De periculo & commodo pignoris. 3. De litis æstimatione.

21. IDEM lib. 73. ad Edictum.

SI inter colonum & procuratorem (3) meum convenerit de pignore, vel ratam (4) habente me conventionem vel mandante: quasi (5) inter me & colonum meum convenisse videtur. §. 1. Si debitor servum, quem a non domino (6) bona fide emerat & pignoravit (7), teneat, Serviana locus est, & si adversus eum agat creditor, doli replicatione exceptionem elidet (8): [&] ita Julianus ait: & habet rationem (9). §. 2. Quidquid pignori commodi, sive incommodi fortuito (10) accessit (11), id ad debitorem pertinet.

§. 3. Si res pignerata non restituatur, lis adversus possessorem erit æstimanda: sed utique aliter (12) adversus ipsum debitorem, aliter adversus quemvis possessorem: nam adversus debitorem non pluris, quam quanti debet, quia non pluris interest. adversus cæteros possessores etiam pluris, & quod amplius (13) debito consecutus creditor fuerit, restituere debet debitori pigneratitia actione.

Si dominus ei, qui pignoravit, successerit.

22. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

SI Titio, qui rem meam ignorante me creditori suo pignori obligaverit, heres (14) extitero, ex postfacto pignus directo (15) quidem non convalescit, sed utilis (16) pigneratitia dabitur creditori (17).

De locatione. 1. De absentibus.

23. IDEM lib. 3. Regularum.

CReditor prædia sibi obligata ex causa pignoris locare [recte (18) poterit]. §. 1. Pignoris obligatio etiam inter absentes (19) recte (20) ex contractu obligatur.

De eo, qui prohibetur emere.

24. IDEM lib. 5. Regularum.

IN (21) quorum finibus emere (22) quis prohibetur (23), pignus accipere non (24) prohibetur.

De retentione.

25. IDEM lib. 8. Regularum.

CUm vitiose (25) vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni (26) locus non (27) est: nec si bona creditoris ad fiscum pertineant.

De fidejussore, qui pignora suscepit & non solvit. 1. De eo, qui scripsit instrumentum obligationis rei suæ. 2. De re substituta in locum rei obligatæ.

26. IDEM lib. 4. Responsorum.

FIdejussor impetravit a Potestate (28), *ut & antequam solveret, pignora ipse possideat, quasi satisfacturus creditoribus*, nec satisfecit, modo heres debitoris paratus est solvere creditoribus: Quæro, an pignore fidejussor restituere cogendus sit? Modestinus respondit, cogendum (29) esse. §. 1. Pater Sejo emancipato filio facile (30) persuasit, ut, quia mutuam quantitatem acciperet a Septicio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius [ejus], quod ipse impeditus esset scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandæ: Quærebatur, an Sejus inter cætera bona etiam hanc domum jure optimo possidere possit, cum patris se hereditate abstinuerit, nec metuiri (31) ex hoc solo, quod mandante patre manu sua perscripsit instrumentum chirographi, cum neque consensum suum accommodaverat patri, aut signo suo, aut alia scriptura (32)? Modestinus respondit, cum sua (33) manu pignori domum suam futuram Sejus scripserat, consensum ei obligationi dedisse (34) manifestum est. §. 2. Lucius Titius prædia & mancipia, quæ in prædiis erant, obligavit: heredes ejus prædiis inter se divisis, illis mancipiis defunctis, alia substituerunt: creditor postea prædia cum mancipiis distraxit: Quæritur, an ipsa mancipia, quæ sunt modo in prædiis constituta, hoc est [in] hypothecis, emptor vindicare recte possit? Modestinus respondit, si neque pignorata sunt ipsa (35) mancipia, neque (36) ex pignoratis (37) ancillis nata, minime creditoribus obligata esse.

De pignore deteriorato a debitore.

27. MARCELLUS lib. 5. Digestorum.

SErvum, quem quis pignori dederat, ex levissima offensa vinxit, mox solvit: & quia debito non satisfaciebat creditor, minoris (38) servum vendidit: an aliqua actio creditori in debitorem constituenda sit, quia crediti ipsius actio non sufficit ad id, quod deest persequendum? Quid si eum interfecisset, aut eluscasset? Ubi quidem interfecisset, ad exhibendum (39) tenetur: ubi autem eluscasset (40), quasi damni injuriæ dabimus actionem ad (41) quantum interest, quod debilitando aut vinciendo, persecutionem pignoris exinanierit. Fingemus nullam crediti nomine actionem esse, quia forte causa ceciderat: non existimo indignam rem animadversione & auxilio Prætoris. Ulpianus notat: si (42) ut (43) creditori noceret, vinxit, tenebitur: si merentem, non tenebitur.

Si pater ab legatum filio sub conditione relictum pignus acceperit.

28. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

SI legati conditionalis (44) relicti filiofamilias; pater ab herede rem propriam ejus pignori (45) accepit, & mortuo patre (46), vel (47) emancipato filio, conditio legati extiterit: incipit (48) filio legatum deberi (49), & neque pater potest pignus

[illegible]

pignus vindicare (1), neque filius qui nunc habere cœpisset actionem, nec ex præcedente tempore potest quicquam juris habere in pignore, sicut in fidejussore dicitur.

De generali conventione & de bonis heredis. 1. De partu pignoris. 2. De domo exusta & iterum extructa. 3. De servo, qui domini bona generaliter obligavit.

29. IDEM lib. 3. Responsorum.

PAulus respondit, generalem (2) quidem conventionem sufficere ad obligationem pignorum. sed (3) ea, quæ ex bonis defuncti non fuerunt, sed postea ab herede ejus ex alia (4) causa adquisita sunt, vindicari non posse a creditore testatoris.

§. 1. Si mancipia in causam pignoris ceciderint (5), ea quoque (6) quæ ex his nata (7) sunt, eodem jure habenda sunt: Quod tamen diximus *etiam adgnata teneri*, sive specialiter de his convenerit, sive non (8), ita procedit, si (9) dominium eorum ad eum pervenit, qui obligavit, vel heredem ejus: Cæterum (si) apud alium dominum pepererint (10), [non erunt obligata].

§. 2. Domus pignori data exusta (11) est, eamque aream emit Lucius Titius & extruxit (12): Quæsitum est, de jure pignoris? Paulus respondit, pignoris persecutionem perseverare (13): & ideo jus (14) soli (15) superficiem secutam videri, id est, cum (16) jure pignoris: sed bona (17) fide (18) possessores non (19) aliter cogendos creditoribus ædificium restituere, quam sumptus in extructione (20) erogatos, quatenus pretiosior (21) res facta est, reciperent. §. 3. Si sciente & consentiente domino servus, *ut omnia bona domini pignori obligata essent*, convenit, ipsum (22) quoque (23), qui cavit, obligatum esse pignoris jure.

De periculo pignorum nominis venditi.

30. IDEM lib. 6. Responsorum.

PEriculum (24) pignorum (25) nominis venditi ad (26) emptorem (27) pertinere (28), si (29) tamen (30) probetur eas res obligatas fuisse.

De fundo vectigali.

31. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

LEx vectigali (31) fundo dicta erat, *ut, si (32) post certum temporis vectigal solutum non esset, is fundus ad dominum rediret*: postea is fundus a possessore pignori (33) datus est: Quæsitum est, an recte (34) pignori datus est? Respondit, si pecunia intercessit, pignus esse. † Item quæsiit: si cum in exsolutione vectigalis tam debitor, quam (35) creditor (36) cessassent & propterea pronunciatum (37) esset, *fundum secundum legem domini esse*, cujus potior causa esset? Respondit, si (ut proponeretur) vectigali non soluto, jure suo dominus usus esset, etiam pignoris jus evanuisse (38).

De inductis in prædium.

32. IDEM lib. 5. Responsorum.

DEbitor pactus est, *ut quæcunque in prædia pignori data, inducta (39), invecta, importata, ibi nata, paratave essent, pignori essent*. Eorum prædiorum pars sine colonis fuit, eaque actori (40) suo colenda debitor [ita] tradidit, adsignatis & servis culturæ necessariis: Quæritur, an & Stichus villicus, & cæteri servi ad culturam missi, & Stichi vicarii (41) obligati essent? Respondit, eos duntaxat, qui hoc animo a domino inducti essent, ut ibi perpetuo (42) essent, non (43) temporis causa accommodarentur, obligatos.

Si pignus detur adjecto.

33. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

IS, qui promisit *sibi aut* (44) *Titio*, solutum quidem Titio repetere non (45) potest, sed pignus ei datum, & (46) ante solutionem recipit (47).

De taberna. 1. De epistola non signata, & sine die, & Consule. 2. De hypotheca generali, & pecunia postea mutuo accepta.

34. SCÆVOLA lib. 27. Digestorum.

CUm tabernam debitor creditori pignori dederit, quæsitum est, utrum eo facto nihil (48) egerit, an tabernæ (49) appellatione merces (50), quæ in ea erant, obligasse videatur (51)? & si eas merces per tempora distraxerit, & alias comparaverit, easque in eam tabernam intulerit & decesserit, an omnia, quæ ibi deprehenduntur, creditor hypothecaria actione petere possit, cum & mercium species mutatæ sint, & res aliæ illatæ? Respondit: Ea (52), quæ mortis (53) tempore debitoris in taberna inventa sunt, pignori obligata esse videntur.

§. 1. Idem quæsiit, cum epistola (54) talis emissa sit: [illegible] Id est, *Mutuatus abs te quingentos denarios, rogavi, ne sponsorem, sed pignus a me acciperes: cautæ enim, & pro certo nosti, nemini (55) alii tabernam, servosque meos, quam tibi esse obligatos, & quod tanquam honesto viro fidem habueris*: an pignus (56) contractum sit? an vero [ea] epistola nullius momenti sit, cum (57) sine die & consule sit? Respondit, cum convenisse (58) de pignoribus videtur, non idcirco obligationem pignorum cessare, quod dies (59) & Consules additi vel tabulæ signatæ (60) non sint.

§. 2. Creditor pignori accepit a debitore *quidquid in bonis* (61) *habet*,

[illegible]

ber, habiturusve esset: Quæsitum est, an (1) corpora pecuniæ, quam idem debitor ab alio mutuam accepit, cum in bonis (2) ejus facta sint, obligata creditori pignoris esse cœperint? Respondit, cœpisse.

De insula combusta & restituta.

35. LABEO lib. 1. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI insula, quam tibi ex pacto convento licuit vendere, combusta (3) est, deinde a debitore suo (4) restituta, idem in nova insula juris habes.

T I T. II.

IN QUIBUS CAUSIS PIGNUS, VEL HYPOTHECA TACITE (5) CONTRAHITUR (6).

Ob ædificii restitutionem credita vel redemptori subministrata pecunia, pignus tacite contrahitur.

1. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

SEnatusconsulto, quod sub Marco (7) Imperatore factum est, pignus (8) insulæ creditori datum (9), qui pecuniam ob restitutionem (10) ædificii (11) extruendi mutuam dedit, ad eum quoque (12) pertinebit (13), qui redemptori (14), domino mandante, nummos ministravit.

Ob locationem urbani ædificii invecta & illata tacite pignori sunt.

2. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

POmponius lib. XL. Variarum lectionum scribit. Non (15) solum pro pensionibus, sed & si deteriorem (16) habitationem fecerit culpa sua inquilinus (17), quo nomine ex locato cum eo erit actio, invecta & illata pignori erunt obligata.

Item horrei, diversorii & areæ.

3. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

SI horreum (18) fuit conductum vel diversorium (19), vel area: tacitam conventionem de invectis illatis, etiam (20) in his locum habere, putat Neratius: Quod verius est.

De prædiis urbanis vel rusticis. 1. De stabulis.

4. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

EO jure utimur (21), ut quæ in prædia urbana *inducta* (22) *illata* sunt, pignori esse credantur, quasi id tacite convenerit: In rusticis prædiis contra (23) observatur.

§. 1. *Stabula* (24), quæ non sunt in continentibus ædificiis, quorum prædiorum ea numero habenda sint, dubitari potest? Et quidem urbanorum sine dubio non sunt, cum a cæteris ædificiis separata sint. Quod ad causam tamen [talis] taciti pignoris pertinet, non (25) multum ab urbanis prædiis differunt.

De eo, qui gratuitam habitationem accepit a conductore. 1. De obligatione pignoris pro parte debiti. 2. Si debitor rem fidejussoris pignoraverit.

5. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

POmponius [libro XIII. (26) Variarum lectionum scribit]. Si (27) *gratuitam* (28) habitationem conductor mihi præstiterit, invecta a me domino insulæ pignori (29) non (30) esse.

§. 1. item illud, inquit, videndum est, voluntate (31) domini induci pignus ita posse, ut in partem (32) debiti sit obligatum. §. 2. Si quis (33) fidejubeat, cum (34) res illius a debitore, pro quo fidejussit, pignori data sit, bellissime intelligitur (35), hoc ipso quod fidejubeat, quodammodo mandare res suas esse obligatas. Sane si postea sint ejus res hypothecæ datæ, non erunt obligatæ.

Manumissio *servi tacite ob pensionem obligati valet.*

6. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

LIcet in prædiis urbanis tacite solet (36) conventum accipi, ut perinde (37) teneantur *invecta* & *illata*, ac si specialiter convenisset: certe libertati (38) hujusmodi pignus non officit: Idque & Pomponius probat: ait enim, manumissioni (39) non officere ob habitationem (40) obligatum.

De fructibus fundi locati. 1. De illatis vel inductis.

7. POMPONIUS lib. 13. ex variis Lectionibus.

IN prædiis rusticis fructus (41) qui ibi (42) nascuntur, tacite (43) intelliguntur pignori esse domino fundi locati, etiam (44) si nominatim (45) id non convenerit.

§. 1. Videndum est, ne non omnia illata, vel inducta: sed ea sola, quæ, ut ibi sint (46), illata fuerint, pignori sint? Quod magis est.

De antichresi tacita.

8. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

CUm debitor gratuita (47) pecunia utatur (48), potest (49) creditor de fructibus (50) rei sibi pignoratæ ad modum (51) legitimum usuras retinere.

Manumissio servi tacite ob pensionem obligati valet.

9. IDEM lib. singul. de Officio Præfecti Vigilum.

EST differentia (52) obligatorum propter (53) pensionem (54), & eorum, quæ ex conventione manifestarii (55) pignoris nomine tenen-

[illegible footnotes]

eenentor; quod manumittere mancipia obligeta (1) pignori oon possomus: inhabitantes (2) autem, manomittimus: scil. (3) antequam pensionis nomine percludamur (4): tunc enim pignoris nomine retenta mancipia non liberabimus: Et desisos (5) Nerva Jurisconsultus, qui per sepestram (6) monstravetat servos detentos ob pensionem, liberari posse (7).

De re pignerata ex causa transactionis.

10. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

TUtoris (8) heres cum herede pupilli transactione facta, cum ex ea majorem partem solvisset, in residuam quantitatem pignus obligavit: Quæsitum est, an in (9) veterem (10) contractum jure res obligata esset? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, obligatam esse.

T I T. III.

QUÆ RES PIGNORI, VEL HYPOTHECÆ DATÆ OBLIGARI (11) NON POSSUNT (12).

De pupillo. 1. De filiofam. vel servo, & re peculiari. 2. De re quæ non est in commercio.

1. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

PUpillus sine (13) tutoris auctoritate (14) hypothecam (15) dare (16) non (17) potest.

§. 1. *Si filiusfamilias* pro (18) alio rem peculiarem obligaverit, vel *servus*, dicendum est, eum non teneri, licet liberam (19) peculii sui administrationem habeant: sicut nec donare (20) eis conceditur: non enim usquequaque habent liberam administrationem. Facti (21) tamen (22) est quæstio, si quæratur, quousque eis permissum videatur peculium administrare.

§. 2. Eam (23) rem, quam quis emere non potest, quia (24) commercium ejus non est, jure pignoris accipere non potest, ut D. Pius Claudio Saturnino rescripsit. Quid ergo si prædium quis (25) litigiosum (26) pignori acceperit? an exceptione summovendus sit? Et Octavenus putabat, etiam in pignoribus locum habere exceptionem: Quod ait Scævola lib. III. variarum Quæstionum procedere, ut in rebus mobilibus exceptio locum habeat (27).

De pignore dato pro muliere aut filiofamilias contra Senatusconsultum.

2. GAJUS lib. singul. de formula hypothecaria.

SI alius pro muliere (28) quæ intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamilias (29), cui contra Senatusconsultum creditum est: an (30) hic succurritur, quæritur? Et in (31) eo quidem, qui pro muliere obligavit rem suam, facilius (32) dicetur, succurri ei: sicuti (33) fidejussori [hujus] mulieris eadem (34) datur exceptio. Sed [&] in eo, qui pro filiofamilias rem suam obligavit, eadem (35) dicenda erunt, quæ tractantur & in fidejussore ejus.

De posteriore creditore, qui succedit in locum prioris.

3. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

ARisto Neratio Prisco scripsit, etiam si ita contractum sit, *ut* (36) *antecedens* (37) *dimitteretur* (38), non aliter in jus pignoris succedet (39), nisi (40) convenerit, *ut sibi eadem res esset obligata*, neque enim in jus primi succedere debet, qui ipse nihil convenit de pignore: quo casu (41) emptoris (42) causa melior (43) efficietur. Denique si antiquior creditor *de pignore vendendo* cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per oblivionem, sed cum hoc ageretur, *ne* (44) *posset vendere*: videamus, an dici possit, hoc usque transire ad eum jus prioris, ut distrahere pignus huic (45) liceat? Quod admittendum existimo: sæpe enim (46) quod *quis* ex sua persona non habet, hoc per extraneum (47) petere (48) potest (49).

De tempore cautionis, & tempore numerationis.

4. IDEM lib. 5. Responsorum.

TItius, cum mutuam pecuniam accipere vellet a Mevio, cavit ei (50), & quasdam res hypothecæ nomine dare destinavit (51): deinde postquam quasdam ex his rebus vendidisset, accepit pecuniam. Quæsitum est, an & prius res venditæ creditori tenerentur? Respondit cum in (52) potestate fuerit debitoris, post cautionem interpositam pecuniam non accipere (53), eo tempore pignoris obligationem contractam videri, quo pecunia numerata (54) est: & ideo inspiciendum, quas (55) res in bonis debitor numeratæ pecuniæ tempore habuerit.

De filiofam. pignerato.

5. IDEM lib. 5. Sententiarum.

CReditor, qui sciens filiumfamilias a parente pignori (56) accepit, relegatur (57).

TIT.

T I T. IV.

QUI POTIORES (1) IN PIGNORE, VEL HYPOTHECA HABEANTUR. ET DE (2) HIS QUI IN PRIORUM CREDITORUM LOCUM SUCCEDUNT.

De tempore promiſſionis, & tempore numerationis.

1. PAPINIANUS lib. 8. Quæſtionum.

QUI (3) dotem pro muliere promiſit, pignus ſive hypothecam de (4) reſtituenda ſibi dote accepit: ſubſecuta deinde (5) pro parte numeratione, maritus eandem rem pignori alii (6) dedit (7): mox reſiduæ quantitatis numeratio impleta eſt. Quærebatur de pignore? Cum ex cauſa promiſſionis ad univerſæ quantitatis exſolutionem, qui dotem promiſit, compellitur, non (8) utique ſolutionum obſervanda ſunt tempora, ſed (9) dies contractæ obligationis: Nec [probe (10)] dici, in poteſtate (11) ejus eſſe, ne pecuniam reſiduam redderet (12), ut minus dotata mulier eſſe videatur.

§. 1. Alia (13) cauſa eſt ejus (14), qui pignus accepit, ad eam ſummam, quam intra diem certum numeraſſet, ac forte prius, quam numeraret, alii res pignori data eſt.

De priore creditore habente generalem hypothecam, & poſteriore habente ſpecialem.

2. IDEM lib. 3. Reſponſorum.

QUI generaliter (15) bona debitoris pignori accepit, eo potior (16) eſt (17), cui poſtea prædium ex his bonis datur: quamvis (18) ex cæteris pecuniam ſuam redigere poſſit.

† Quod ſi ea conventio prioris fuit, *ut ita demum cætera* (19) *bona pignori haberentur, ſi pecunia de his, quæ generaliter* (20) *accepit, ſervari non potuiſſet:* deficiente ſecunda (21) conventione ſecundus creditor in pignora poſtea dato non tam potior quam ſolus invenietur.

DIGEST.

De novatione. 1. De prædio oppignorato, antequam poſſideatur, uni & tri alii. 2. De pacto, ut rem vendere liceat, & de parte rei pro indiviſo pignorata.

3. IDEM lib. 11. Reſponſorum.

CReditor acceptis pignoribus, quæ ſecunde conventione ſecundus (22) creditor accepit, novatione (23) poſtea facta [pignore] prioribus addidit (24): Superioris temporis ordinem manere (25) primo creditori placuit, tanquam in ſuum locum ſuccedenti. §. 1. Cum (26) ex cauſa mandati prædium Titio, cui negotium fuerat geſtum, daberetur (27), prius (28) quam ei poſſeſſio traderetur, id pignori dedit (29): poſt traditam poſſeſſionem idem prædium alii denuo pignori dedit: Prioris cauſam eſſe potiorem apparuit, ſi (30) non creditor ſecundus pretium ei qui negotium geſſerat, ſolviſſet: verum in ea quantitate, quam ſolviſſet, ejusque uſuris, potiorem fore conſtaret: niſi forte, prior ei pecuniam offerat. Quod ſi debitor (31) aliunde pecuniam ſolviſſet, priorem præferendum.

§. 2. Poſt diviſionem regionibus (32) factam inter fratres convenit, *ut, ſi frater agri portionem pro* (33) *indiviſo pignori datam, à creditore ſuo non liberaſſet, ex diviſione quæſitæ partis partem dimidiam alter diſtraheret* (34): Pignus intelligi contractum exiſtimavi: ſed priorem ſecundo non eſſe potiorem: quoniam ſecundum pignus ad eam partem directum videbatur, quam ultra (35) partem ſuam frater non conſentiente ſocio non potuit obligere.

Si ſatisfactum ſit priori creditori.

4. POMPONIUS lib. 35. ad Sabinum.

[SI] debitor antequam à priore (36) creditore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alii pignori dediſſet, & antequam utrique creditori ſolveret debitum, rem [aliam] priori creditori vendiderat, creditumque penſaverit (37) cum pretio rei venditæ: dicendum eſt perinde haberi debere, ac ſi priori creditori pecunia ſoluta eſſet. Nec enim intereſſe (38), ſolverit, an penſaverit: & ideo poſterioris (39) creditoris cauſa eſt potior.

De pecunia credita in rem conſervandam, & de mercede.

5. ULPIANUS lib. 3. Diſputationum.

INterdum (40) poſterior potior (41) eſt priori (42): utputa, ſi in rem (43) iſtam conſervandam (44) impenſum eſt (45), quod

 ſequens

sequens credidit: veluti si navis (1) fuit obligata, & ad armandam (2) eam [rem], vel reficiendam ego credidero.

6. IDEM lib. 73. ad Edictum.

HUjus enim pecunia salvam (3) fecit totius (4) pignoris causam: Quod poterit quis admittere, & si in cibaria (5) nautarum fuerit creditum, sine (6) quibus navis salva pervenire non poterat. §. 1. Item si quis in merces [sibi] obligatas crediderit, vel ut salvæ (7) fiant, vel ut naulum (8) exsolvatur, potentior erit, licet posterior sit: nam & ipsum naulum potentius est. §. 2. Tantundem dicetur & si merces horreorum, vel areæ, vel vecturæ (9) jumentorum (10) debetur: nam & hic potentior erit.

De eo, ex cujus nummis res est comparata. 1. De re aliena, uni generaliter, alteri specialiter, si debitoris fiet, obligata.

7. IDEM lib. 3. Disputationum.

IDemque (11) est, si ex nummis (12) pupilli (13) fuerit res comparata. Quare, si duorum pupillorum nummis res fuerit comparata, ambo (14) in pignus concurrent pro his portionibus, quæ in pretium rei fuerint expensæ. Quod si res non (15) in totum ex nummis cujusdam comparata est, erit concursus utriusque creditoris, id est & antiquioris, & ejus cujus nummis comparata est. §. 1. Si tibi, *quæ* (16) *habiturus sum*, obligaverim, & Titio specialiter fundum, *si* (17) *in dominium meum pervenerit*, mox dominium ejus adquisiero, putat Marcellus, concurrere (18) utrumque creditorem [&] in pignore. Non enim multum facit, quod de suo nummos debitor dederit: quippe cum res ex nummis pigneratis empta, non (19) sit (20) pignorata ob hoc solum, quod pecunia pignerata erat.

De fisco.

8. IDEM lib. 7. Disputationum.

SI (21) pignus specialiter Respublica (22) acceperit, dicendum est, præferri eam fisco debere, si postea fisco (23) debitor obligatus est, quia (24) & privati (25) præferuntur.

De obligatione in diem. 1. Vel conditionali. 3. An priore pignore dimisso, sequens confirmetur.

9. AFRICANUS lib. 8. Quæstionum.

QUi balneum ex *Kalendis proximis* (26) conduxerat, pactus erat, *ut homo Eros pignori locatori esset, donec* (27) *mercedes solverentur*. Idem ante (28) Kalendas Julias eundem Erotem alii ob pecuniam creditam pignori dedit: Consultus, an adversus hunc creditorem petentem Erotem, locatorem prætor (29) tueri deberet? Respondit, debere: licet enim eo tempore homo pignori datus esset, quo (30) nondum (31) quicquam pro conductione deberetur, quoniam (32) tamen jam tunc in ea causa Eros esse cœpisset, ut invito locatore jus pignoris in eo solvi non posset, potiorem ejus (33) causam habendam.

§. 1. Amplius (34) etiam sub conditione creditorem tuendum *putabat* adversus eum, cui postea quicquam deberi cœperit, si modo non ea conditio sit, quæ (35) invito debitore impleri non possit. §. 2. Sed (36) & si heres ob [ea] legata, quæ sub conditione data erant, de pignore rei suæ convenisset, & postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac post conditio legatorum exstitit, hic quoque tuendum eum, cui prius pignus datum esset, *existimavit*.

§. 3. Titia prædium alienum Titio pignori dedit, post Mævio: deinde domina ejus pignoris facta (37), marito suo in dotem æstimatum (38) dedit: Si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Mævii pignus convalescere placebat: Tunc (39) enim priore dimisso (40), sequentis confirmatur pignus, cum res in bonis debitoris invenitur: in proposito autem maritus emptoris (41) loco est: atque ideo, quia neque tunc cum Mævio obligaretur, neque cum Titio solveretur, in bonis mulieris fuerit, nullum tempus (42) inveniri, quo pignus Mævii convalescere possit: Hæc tamen ita, si bona (43) fide in dotem æstimatum prædium maritus accepit, id est (44), si ignoravit Mævio obligatum esse (45).

De Prætorio pignore.

10. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

SI & jure judicatum, & pignus in causa judicati ex auctoritate ejus, qui jubere potuit, captum est, privilegiis (46) temporis fore potiorem heredem (47) ejus, in cujus persona pignus constitutum (48) est.

Si alter prius credidit, alter prius convenit de hypotheca. 1. De stipulatione conditionali. 2. De inductis in fundum. 3. De re futura. 4. Si posterior creditor priori solvere paratus sit.

11. GAJUS lib. singul. de formula hypothecaria.

POtior est in pignore, qui prius (49) credidit pecuniam, & accepit hypothecam, quamvis cum alio ante convenerat, *ut, si ab eo pecuniam acceperit, sit res obligata*: licet ab hoc postea accepit: poterat (50) enim, licet ante convenit, non accipere ab eo pecuniam.

§. 1. *Videamus*, an idem dicendum sit, si, sub conditione (51) stipulatione facta, hypotheca data sit, qua pendente alius credidit pure, & accepit eandem hypothecam, tunc deinde prioris stipulationis exsistat conditio, ut potior sit, qui postea credidisset? Sed vereor, num hic aliud sit dicendum: cum enim semel conditio exstitit, perinde habetur, ac (52) si illo tempore quo stipulatio interposita est, sine conditione facta esset: Quod & melius est.

§. 2. Si colonus convenit, *ut inducta in fundum, illata, ibi nata, pignori essent*, & antequam inducat, alii rem hypothecæ nomine obligaverit, tunc deinde eam in fundum induxerit, potior erit, qui specialiter pure accepit: quia non (53) ex conventione (54) priori obligatur, sed (55) ex eo, quod inducta res est: quod posterius factum est.

§. 3. Si (56) de *futura* (57) *re* convenerit, ut hypothecæ sit, sicuti est de partu: hoc *quæritur*, an ancilla conventionis tempore in (58) bonis fuit debitoris (59) & in fructibus (60)? Si convenit, ut sint pignori: æque quæritur, an fundus (61), vel jus (62) utendi fruendi conventionis tempore fuerit debitoris?

§. 4. Si paratus (63) est posterior creditor (64) priori creditori solvere, quod ei debetur, videndum est, an competat ei hypothecaria actio, nolente priore creditore pecuniam accipere (65)? Et dicimus, priori creditori inutilem esse actionem, cum per (66) eum fiat, ne ei pecunia solvatur.

De

[illegible]

De actione, exceptione, & replicatione, quæ dantur priori creditori contra secundum. Si secundus cum alio possessore agat. 1. Si possessor litis æstimationem solverit priori creditori. 2. Si primus creditor post secundum, aut in diem ante secundum, hypothecam accepit. 3. De eo qui ante & post secundum credidit. 4. Si voluntate primi hypotheca obligetur secundo. 5. De novatione. 6. De jure secundi creditoris in pignore adversus debitorem. 7. De secunda hypotheca simpliciter contracta. 8. De tertio succedente in locum primi. 10. Si secundus pactus sit de hypotheca vendenda, vel pignus ei traditum sit.

12. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

CReditor, qui prior hypothecam accepit, sive possideat eam, & alius vindicet hypothecaria actione, exceptio (1) priori utilis est, *si (2) non mihi ante pignori (3) hypothecæve nomine sit res obligata*: sive alio possidente, prior creditor vindicet hypothecaria actione, & ille excipiat *si non convenit, ut sibi res sit obligata*, hic in modum supra relatum replicabit (4): Sed si cum alio possessore creditor secundus agat, recte aget, & adjudicari (5) ei poterit hypotheca, ut tamen prior cum eo (6) agendo, auferat ei rem. §. 1. Si, quoniam (7) non restituebat (8) rem pigneratam possessor, condemnatus ea præfatis modis litis æstimationem (9) exsolverit (10), an perinde secundo creditori teneatur, ac si soluta sit pecunia priori creditori, quæritur? Et recte puto hoc admittendum esse. §. 2. Si primus, qui sine (11) hypotheca credidit, post secundum (12), qui utrunque (13) fecit, [ipse] hypothecam (14) accepit, sine dubio posterior in hypotheca est. Unde si in diem (15) de hypotheca convenit, dubium non est, quin potior sit: licet ante diem cum alio creditore pure de eadem re convenit. §. 3. Si idem (16) bis (17), id est, ante secundum, & post eum crediderit, in priore pecunia potior est secundo, in posteriore tertius est.

§. 4. Si tecum (18) de hypotheca paciscatur debitor, deinde [idem] cum alio tua voluntate (19): secundus potior erit: Pecunia autem soluta secundo, an rursus teneatur tibi, recte quæritur? Erit autem facti quæstio agitanda, quid (20) inter eos actum sit: utrum ut discedatur ab hypotheca in totum, (cum) prior concessit [creditor] alii obligari hypothecam; an ut ordo servetur, & prior creditor secundo loco constituatur. §. 5. Papinianus lib. xi. respondit. Si prior (21) creditor postea novatione (22) facta eadem pignora cum aliis acceperit, in suum (23) locum eum succedere (24): sed si secundus non offerat pecuniam, posse priorem vendere, ut primam tantum pecuniam expensam ferat, non etiam quam postea credidit, & quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat. §. 6. Sciendum est, secundo (25) creditori rem teneri etiam invito debitore tam in suum debitum, quam in primi creditoris (26), & in usuras suas, & quas primo creditori solvit: Sed tamen usurarum, quas creditori primo solvit, usuras non consequetur. Non enim negotium alterius gessit, sed (27) magis suum: & ita Papinianus lib. 111. Responsorum scripsit: & verum est. §. 7. Si simpliciter convenisset (28) secundus creditor de hypotheca, ab omni possessore eam auferre poterit (29), præter (30) priorem creditorem, & qui ab eo (31) emit. §. 8. A Titio mutuatus, pactus est cum illo, *ut ei prædium suum pignori hypothecæve esset*: deinde mutuatus est pecuniam a Mævio, & pactus est cum eo, *ut (32), si Titio desierit prædium teneri, ei teneatur*: tertius deinde aliquis dat mutuam pecuniam [tibi], *ut Titio solveret*, & paciscitur [tecum], *ut idem prædium ei pignori hypothecæve sit, & locum ejus subeat*: Num hic medius tertio potior est, qui pactus est, ut, Titio soluta pecunia, impleatur conditio (33), & tertius (34) de sua negligentia (35) queri debeat? Sed tamen & hic tertius creditor secundo præferendus est (36). §. 9. Si tertius creditor pignora sua distrahi permittit (37) ad hoc, ut priori pecunia soluta, in aliud pignus priori succedat, successurum eum Papinianus lib. xi. Responsorum scripsit: Et omnino secundus creditor nihil aliud juris habet, nisi ut solvat priori, & loco ejus succedat. §. 10. Si (38) priori hypotheca obligata sit, nihil (39) vero de venditione convenerit, posterior vero de hypotheca vendenda convenerit? verius est priorem potiorem esse: Nam [&] in pignore placet, si prius convenerit de pignore, licet posteriori res tradatur, adhuc potiorem (40) esse priorem.

De venditione insulæ & rebus inquilini.

13. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

INsulam (41) tibi vendidi, & dixi, *prioris anni pensionem mihi, sequentem tibi accessuram, pignoraque ab inquilino datorum jus utrumque secuturum*: Nerva, Proculus, nisi ad utramque pensionem pignora sufficerent, jus omnium pignorum primum ad me pertinere: quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignoribus summa pro rata servetur: si quid superesset, ad te. *Paulus*, Facti (42) quæstio est: Sed verisimile (43) est id actum (44), ut primam (45) quamque (46) pensionem pignorum causa sequatur.

Si duo a non domino, vel a non dominis pignori acceperint.

14. IDEM lib. 14. ad Plautium.

SI non (47) dominus duobus eandem rem diversis temporibus pigneraverit, prior potior (48) est: quamvis, si a diversis non dominis pignus accipiamus, possessor (49) melior sit.

De superficie.

15. IDEM lib. 68. ad Edictum.

ETiam superficies (50) in alieno (51) solo posita, pignori dari potest; ita tamen, ut prior causa sit domini soli, si non solvatur ei solarium (52).

Si primus creditor a tertio superetur.

16. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

CLaudius Felix eundem fundum tribus (53) obligaverat (54), Eutychianæ primum, deinde Turboni, tertio loco alii creditori: cum Eutychiana de jure suo doceret, superata (55) apud judicem a tertio creditore non provocaverat: Turbo apud alium [judicem] victus appellaverat: Quærebatur, utrum tertius creditor etiam Turbonem superare deberet, qui (56) primam creditricem; an, ea remota, Turbo tertium excluderet? Plane (57) cum tertius creditor primum de sua pecunia dimisit, in (58) locum ejus substituitur in ea quantitate, quam superiori exsolvit: Fuerunt igitur qui dicerent, hic quoque tertium creditorem potiorem esse debere (59): mihi nequaquam hoc justum esse videbatur. † Pone, primam creditricem judicio convenisse tertium creditorem: & exceptione (60), aliove quo (61) modo a tertio superatam: numquid adversus Turbonem, qui secundo loco crediderat, tertius creditor, qui primam vicit, exceptione rei judicatæ uti potest? aut contra, si post primum judicium, in quo prima creditrix superata est a tertio creditore: secundus creditor tertium obtinuerit, poterit uti exceptione rei judicatæ (62) adversus [primam] creditricem? Nullo modo, ut opinor. Igitur nec tertius creditor successit in ejus locum, quem exclusit: nec *inter (63) alios res judicata aliis prodesse, aut nocere solet*: sed (64) sine (65) præjudicio prioris (66) sententiæ totum jus alii creditori integrum relinquitur.

Si secundus creditor emat prædium pigneratum.

17. IDEM lib. 6. Responsorum.

[EUm] qui a debitore [suo] prædium obligatum comparavit (67); eatenus (68) tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia pervenit.

De usuris priori creditori debitis.

18. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

LUcius Titius pecuniam mutuam dedit sub usuris, acceptis pignoribus: eidemque debitori Mævius sub iisdem pignoribus pecuniam dedit: Quæro, an Titius non (69) tantum sortis, & earum usurarum nomi-

(1) Prior creditor vincit secundum agendo, excipiendo, & replicando. (2) Formulam exceptionis hypothecariæ observa. (3) Al. pignoris. (4) Sub. de proprietate sua obligationis. [illegible]

nomine, quæ accesserunt, antequam Mævius crederet, sed etiam earum, quæ postea accesserunt (1), potior esset? Respondit, Lucium Titium in omne, quod ei debetur, potiorem esse.

Si possessor creditori offerat, & petat jus nominis sibi cedi.

19. IDEM lib. 5. Responsorum.

MUlier in dotem dedit marito prædium pignori obligatum (2), & testamento maritum & liberos ex eo natos, item ex alio (3) heredes instituit: creditor, cum posset heredes convenire (4) idoneos, ad fundum (5) venit: Quæro, an, si ei justus (6) possessor offerat (7), compellendus sit jus nominis cedere (8)? Respondi, posse videri non injustum postulare.

De hypotheca primum secundo, deinde primo obligata.

20. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

QUærebatur, si post primum contractum tuum, antequam etiam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta, & hyperocham (9) hujus rei, quæ tibi pignori data esset, debitor obligasset, dehinc tu eidem debitori crederes forte quadraginta: quod plus est in pretio rei, quam primo credidisti, utrum ei ob quinquaginta, an tibi in quadraginta cederet pignoris hyperocha; finge Seium paratum esse offerre tibi summam primo ordine creditam? Dixi, consequens esse, ut Seius potior sit in eo, quod amplius est in pignore: & oblata (10) ab eo summa primo ordine credita, usurarumque ejus, postponatur primus creditor in summam, quam postea eidem debitori credidit.

De novatione, & de fisco. 1. De conductione horreorum Cæsaris.

21. SCÆVOLA lib. 27. Digestorum.

TItius Sejæ ob summam, qua ex tutela (11) ei condemnatus erat, obligavit pignori *omnia bona sua, quæ habebat, quæque habiturus esset*: postea mutuatus a fisco pecuniam, pignori ei res suas omnes obligavit, & intulit Sejæ partem debiti, & reliquam summam novatione facta eidem promisit, in qua obligatione similiter, ut supra, de pignore convenit: Quæsitum est, an Seje præferenda sit fisco & in illis rebus, quas Titius tempore prioris obligationis habuit; item (12) in his rebus, quas post priorem obligationem adquisiit, donec universum debitum suum consequatur? Respondit, nihil proponi, cur non (13) sit præferenda. §. 1. Negotiatori (14) marmorum creditor sub pignore lapidum, quorum pretia venditores (15) ex pecunia creditoris acceperant, numeravit: idem debitor conductor horreorum Cæsaris (16) fuit; ob quorum pensiones aliquot annis non solutas, Procurator exactioni præpositus, ad lapidum venditionem officium (17) suum extendit: Quæsitum est, an (18) jure pignoris eos creditor retinere possit? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, posse.

T I T. V.

DE DISTRACTIONE (19) PIGNORUM, ET HYPOTHECARUM.

De eo, qui prior est in speciali, & posterior in generali hypotheca.

1. PAPINIANUS lib. 26. Quæstionum.

CReditor, qui prædia pignori accepit (20), &, post alium creditorem qui pignorum conventionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum (21) ob alium aut eundem (22) contractum interposuit, ante secundum creditorem dimissum (23), nullo jure cætera (24) bona (25) titulo (26) pignoris vendidit (27): sed ob eam rem in personam actio contra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit (28), nec utilis danda est, nec furti rerum (29) mobilium gratia recte convenietur, quia propriam causam, ordinis errore deceptus (30), persecutus videtur: præsertim cum alter (31) creditor furto possessionem (32), quæ non fuit apud eum, non amiserit, ad exhibendum quoque frustra litem excipiet: quia (33) neque possidet, neque dolo fecit, ut desineret possidere. Sequitur, ut secundus creditor possessores interpellare debeat (34).

De fidejussore, qui emptionis titulo suscepit prædium pigneratum.

2. IDEM lib. 2. Responsorum.

FIdejussor conventus (35), officio (36) Judicis adsecutus est, ut (37) emptionis titulo prædium creditori pignori datum susciperet: Nihilominus alteri (38) creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendæ (39) pecuniæ, quam fidejussor dependit, cum usuris medii temporis, facultas erit: nam hujusmodi venditio (40) transferendi (41) pignoris causa, necessitate (42) juris fieri solet.

De eo, qui emit a primo creditore. 1. Vel a debitore.

3. IDEM lib. 3. Responsorum.

CUm prior creditor pignus jure (43) conventionis vendidit, secundo creditori non (44) superesse jus offerendæ pecuniæ, convenit (45). §. 1. Si autem debitor, non interveniente creditore, pignus vendiderit, ejusque pretium priori creditori solverit, emptori poterit (46) offerri, quod ad alium creditorem de nummis ejus pervenit, & usuræ medii temporis: nihil enim interest, debitor pignus datum vendidit, an denuo pignori obliget.

De die solutionis dilato.

4. IDEM lib. 11. Responsorum.

CUm solvendæ pecuniæ dies pacto profertur, convenisse videtur (47), ne (48) prius vendendi (49) pignoris potestas exerceatur.

De secundo creditore vendente. 1. De fidejussore, vel secundo creditore ementibus.

5. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

CUm secundus creditor, oblata (50) priori pecunia, in (51) locum ejus successerit, venditionem (52), ob pecuniam solutam & creditam, recte facit. §. 1. Si secundus creditor, vel fidejussor, soluta pecunia, pignora susceperint, recte eis (53) offertur, quamvis emptionis (54) titulo ea teneerunt (55).

6. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

CUm posterior creditor a priore pignus emit, non (56) tam adquirendi dominii, quam servandi pignoris sui causa intelligitur pecuniam dedisse: & ideo offerri (57) ei a debitore potest.

Si creditor juste pignus vendidit extraneo, non potest debitor recuperare rem, nisi ex pacto, vel ratione minoris ætatis. Bart.

7. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

An debitor possit recuperare pignus venditum a creditore.
2. De alienatione pacto prohibita.

SI creditor pignus, vel hypothecam vendiderit hoc pacto, (58) *ut liceat* (59) *sibi reddere pecuniam, & pignus recipere*: an, si paratus sit debitor reddere pecuniam, consequi id possit? Et Julianus lib. 11. Digestorum scribit, recte (60) quidem distractum esse pignus; cæterum, agi posse cum creditore, ut si quas actiones (61) habeat, eas cedat (62) debitori: Sed quod Julianus scribit in pignore, idem (63) & circa hypothecam (64) est.

§. 1. Illud inspiciendum est, an liceat debitori, si hypotheca venierit, pecunia soluta (65) eam reciperare? Et si quidem ita venierit, *ut si intra certum tempus a debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur*, intra illud tempus pecunia soluta recipit hypothecam: si vero tempus præterit, aut si non eo pacto res venierit, non potest rescindi venditio, nisi minor (66) sit annis vigintiquinque debitor, aut pupillus, aut Reipublicæ (67) causa absens, vel in aliqua earum causarum [erit], ex quibus Edicto (68) succurritur. §. 2. Quæritur, si pactum sit a creditore, *ne liceat debitori hypothecam vendere, vel pignus*, quid juris sit: & an pactio nulla sit talis (69), quasi contra jus sit posita: ideoque veniri possit? Et certum est, nullam (70) esse venditionem, ut pactioni (71) stetur.

De electione pignorum distrahendorum.

8. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

CReditoris (72) arbitrio permittitur, ex pignoribus sibi obligatis, quibus (73) velit distractis, ad suum commodum pervenire.

De

[illegible]

De pignore minoris vendito, quam creditori debetur.

9. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

QUæsitum est, si creditor ab emptore pignoris pretium servare non potuisset (1), an debitor liberatus esset? *putavi*, si nulla culpa imputari creditori possit, manere (2) debitorem obligatum: quia ex necessitate facta venditio non liberat debitorem, nisi (3) pecuniæ perceptæ. §. 1. Pomponius autem Lectionum lib. 11. ita scripsit: Quod in pignoribus dandis adjici solet, *ut, quo minus pignus venisset, reliquum* (4) *debitor redderet*, supervacuum (5) est: quia ipso jure ita se res habet, etiam non adjecto eo.

De evictione.

10. IDEM lib. 6. Responsorum.

ET si is, qui lege pignoris emit (6), ob evictionem (7) rei redire ad venditorem non potest: tamen (8) non (9) esse audiendum creditorem, qui fundum vendidit, si velit ejusdem rei ex alia causa quæstionem movere.

De nominibus, & pignoribus adjudicatis in judicio familiæ erciscundæ.

11. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

ARbiter dividendæ (10) hereditatis, cum corpora hereditaria divisisset, nomina (11) quoque communium debitorum separatim singulis in solidum adsignaverit: Quæsitum est, an debitoribus cessantibus, pro solido pignus vendere quisque potest? Respondit, posse.

Si creditor emat a debitore. 1. De re aliena pignerata. De lucro, quod occasione pignoris creditor consecutus est.

12. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

REscriptum est ab Imperatore, libellos (12) agente Papiniano (13), creditorem a (14) debitore pignus emere posse: quia in dominio (15) manet debitoris. §. 1. Si aliena res pignori data fuerit, & creditor eam vendiderit (16): videamus, an pretium, quod percepit creditor, liberet debitorem (17) personali actione pecuniæ creditæ? Quod vere responderetur, si ea lege (18) vendidit, *ne evictionis nomine obligaretur*: quia ex contractu, [&] quasi quasi obligatione a debitore interposita, certe ex occasione ejus redactum id pretium æquius (19) proficeret debitori, quam creditoris lucro cederet: Sed quantum quidem ad creditorem, debitor liberetur: quantum vero ad dominum rei, si necdum pignus evictum est, vel ad emptorem, post evictionem, ipsi debitor utili actione tenetur, ne ex aliena (20) jactura sibi lucrum adquirat: nam [&] si majores fructus (21) forte percepit a possessore creditor abstulit (22), universos in quantitatem debitam accepta ferre debebit: & cum per injuriam judicis domino rem, quæ debitoris non fuisset, abstulisset creditor, quasi obligatam sibi, & quæreretur, an, soluto debito, restitui eam oporteret debitori? Scævola noster restituendam probavit. Quod si non ita vendidit, ut certum sit omnimodo apud eum pretium remansurum, verum obligatus (23) est ad id restituendum; arbitror interim quidem nihil a debitore peti posse, sed in suspenso haberi liberationem: verum, si actione ex empto conventus præstitisset creditor emptori, debitum persequi eum a debitore posse: quia apparuit non esse liberatum (24).

Quid præstet creditor emptori.

13. PAULUS lib. 1. Decretorum.

CReditor, qui jure (25) suo pignus distrahit, jus suum (26) cedere (27) debet: &, si pignus possidet, tradere utique [debet] possessionem.

De nominibus & pignoribus adjudicatis in judicio familiæ erciscundæ.

14. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

ARbitri (28) dividundæ hereditatis, inter heredes, cum corpora hereditaria divisissent, nomina quoque communium debitorum separatim (29) diversa singulis in solidum (30) adsignaverunt: Quæsitum est, an unusquisque eorum, debitore sibi addicto cessante in solutione, pro solido pignus sub eo nomine obligatum vendere possit? Respondit, potuisse.

TIT. VI.

QUIBUS MODIS (31) PIGNUS, VEL HYPOTHECA (32) SOLVITUR.

De negotiorum gestore, qui liberavit pignus. 1. De donatione inutili. 2. De transactione judicati a defensore, qui cavit judicatum solvi in dominum.

1. PAPINIANUS lib. 11. Responsorum.

DEbitoris absentis amicus negotia gessit & pignora citra (33) emptionem pecunia (34) sua liberavit: Jus pristinum domino restitutum videtur. Igitur qui negotium gessit, utilem Servianam dari sibi non recte desiderabit (35): si tamen possideat, exceptione doli defenditur. §. 1. Cum venditor (36), numerata sibi parte pretii, prædium quod venierat (37), pignori accepisset, ac postea residuum pretium emptori, literis ad eum missis, donasset (38): eoque defuncto, donationem quibusdam (39) modis inutilem esse constabat: jure pignoris fiscum frustra (40) petere prædium, qui successerat in locum venditoris, apparuit: cujus [pignoris] solutum esse pactum prima voluntate donationis (41) constabat, quoniam inutilem pecuniæ donationem lex (42) facit, cui non est locus in pignore liberando. §. 2. Defensor absentis cautionem (43) judicatum solvi præstitit, In dominum (44) e judicio postea translatio (45), fidejussores ob rem judicatam, quos defensor dedit, non tenebuntur, nec pignora quæ dederunt.

De possessore, qui litis æstimationem obtulit creditori.

2. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

SI creditor Serviana actione pignus a possessore petierit, & possessor litis æstimationem obtulerit (46), & ab eo debitor rem vindicet, non aliter hoc facere concedetur, nisi prius ei debitum offerat (47).

De in diem addictione. De pacto, ut si res emptori displicuerit, sit inempta.

3. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

SI res distracta fuerit sic, *nisi* (48) *intra certum diem meliorem conditionem invenisset*, fueritque tradita, & forte emptor, antequam melior conditio offeretur, hanc rem pignori dedisset, Marcellus lib. v. Digestorum ait, finiri (49) pignus, si melior conditio fuerit allata: quanquam ubi sic res distracta est, *nisi emptori displicuisset*, pignus finiri non putet.

De redhibitione. 1. De creditore alienante pignus, vel alienationi consentiente.

4. IDEM lib. 73. ad Edictum.

SI debitor, cujus res pignori obligatæ erant, servum, quem emerat, redhibuerit, an desinat Servianæ locus esse? Et magis est, ne (50) desinat: nisi ex voluntate creditoris hoc factum est. §. 1. Si in venditione pignoris consenserit (51) creditor, vel, *ut debitor hanc rem permutet, vel donet, vel in dotem det*, dicendum erit, pignus liberari: nisi (52) *salva causa pignoris sui* consensit [vel venditioni, vel cæteris:] nam solent multi *salva causa pignoris sui* consentire. Sed [&] si ipse vendiderit creditor, sic (53) tamen venditionem fecit, *ne discederet a pignore, nisi ei satisfiat*, dicendum erit, exceptionem ei non nocere. † Sed & si non concesserat pignus venundari, sed ratam habuit venditionem, idem erit probandum (54): §. 2. Belle quæritur, si forte venditio rei specialiter obligatæ non valeat, an nocere hæc res creditori debeat quod consensit: ut puta si qua ratio juris venditionem impediat? Dicendum est, pignus (55) valere.

Si ab hypotheca discedatur. De pacto ne pecunia petatur. 1. Vel ne intra certum tempus petatur. 2. De fidejussore dato pro hypotheca. De jure creditoris vendito. 3. De jurejurando.

5. MARCIANUS lib. singul. ad formulam hypothecariam.

SOlvitur hypotheca, & si ab ea discedatur, aut paciscatur creditor *ne* (56) *pecuniam petat*: nisi [si] quis dicat pactum interpositum esse, *ut a persona non petatur*: Et quid si hoc actum sit, cum forte alius hypothecam possidebit? Sed cum pactum conventum exceptionem perpetuam pariat, eadem [&] in hoc casu possunt dici, ut & ab hypotheca discedatur. §. 1. Si paciscatur creditor, *ne intra annum pecuniam petat*, intelligitur (57) de hypotheca quoque idem pactus esse. §. 2. Si convenerit, *ut pro hypotheca fidejussor* (58) *daretur*, & datus sit: satisfactum videbitur, ut hypotheca liberetur. Aliud est, si jus obligationis vendiderit creditor, & pecuniam acceperit: tunc enim manent omnes obligationes integræ, quia pretii (59) loco id accipitur, non solutionis nomine. §. 3. *Satisfactum* [esse] creditori intelligimus, & si jusjurandum (60) delatum datum est, *hypothecæ non esse rem obligatam*.

De solutione, satisfactione, tempore, & aliis rationibus. 1. De solutione oblata. De satisfactione oblata, vel admissa. 2. De satisdatione.

6. ULPIANUS lib. 73. ad Edictum.

ITem liberatur pignus, sive solutum (61) est debitum (62), sive eo nomine satisfactum (63) [est]. Sed [&] si tempore (64) finitum

[illegible]

sum pignus est, idem dicere debemus. Vel si qua (1) ratione obligatio ejus finita est. §. 1. Qui paratus (2) est solvere, merito pignus videtur liberasse. Qui vero non solvere, sed satisfacere paratus est, in diversa (3) causa est. Ergo satisfecisse (4) prodest: quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionem admisit vice solutionis: at qui non admittit satisfactionem, sed (5) solutionem desiderat, culpandus non (6) est. §. 2. In satisdatione autem non utimur Atilicini sententia (7), qui putabat, si satisdetur (8) alicui (9) certæ pecuniæ, recedere eum e pignoribus debere.

Si venditioni consenserit creditor, vel tutor. 1. Vel procurator, vel servus actor. 2. De pacto cum debitoris procuratore, vel servo. 3. Si conveniat de parte pro indiviso alienanda, & certa pars alienatur. 4. De divisione rei, cujus pars fuerit pro indiviso obligata.

7. GAJUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

SI consensit (10) venditioni creditor, liberatur hypotheca. Sed in his pupilli consensus non debet aliter ratus haberi (11), quam si præsente tutore [auctore] consenserit, aut etiam ipse tutor: scilicet si commodum aliquid, vel satis ei fieri ex eo Judex æstimaverit. §. 1. Videbimus, si procurator omnium bonorum consensit, vel servus actor, cui & solvi (12) potest, & in id positus est: an teneat consensus eorum? Et dicendum est non (13) posse: nisi specialiter hoc eis mandatum est. §. 2. Sed si (14) cum debitoris procuratore convenit, *ne sit res obligata*, dicendum est, id debitori per doli exceptionem prodesse. Cum autem cum servo ejus convenerit, per ipsam pacti [conventi] exceptionem debet. §. 3. (15) Si convenit *de parte pro indiviso alienanda*, si certa (16) res est, quæ venit, potest dici, de reliqua parte ab initio agi oportere, nec obstat exceptio. §. 4. Illud tenendum est, si quis communis rei partem pro indiviso (17) dederit hypothecæ, divisione facta cum socio, non (18) utique eam partem creditori obligatam esse, quæ ei obtingit, qui pignori dedit, sed utriusque pars pro indiviso pro parte dimidia manebit obligata.

De interitu rei corporalis vel usufructus. Si pacto remittatur pignus. 2. De pacto procuratoris in rem suam. 3. De remissione pignoris pro parte. 5. De filio familias & servo. 6. De venditione permissa. 7. Si pignus permissu creditoris vendidit debitor, 8. Vel emptor, qui debitori successit, 9. Vel is, qui ab emptore pignori accepit, possideat. 10. De cautione creditori præstanda ab emptore. 11. De pignore legato, 12. Vel vendito, nec tradito, 13. Vel donato: vel in dotem dato, vel vendito. 14. Minoris aut pluris, quam creditor concesserit. 15. De creditoris scientia, subscriptione, & consensu sine scriptis. 16. Si heres debitoris, 17. Vel novus possessor vendiderit. 18. De venditione post tempus præfinitum a creditore. 19. De litis æstimatione soluta.

8. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

SIcut (19) re corporali extincta (20) ita (21) & usufructu (22) extincto, pignus hypothecave perit. §. 1. Creditor, *ne pignori hypothecave sit res*, pacisci (23) potest: & ideo si heredi (24) pactus (25) fuerit, ei (26) quoque proderit (27) pactum, cui restituta (28) hereditatem ex Senatusconsulto Trebelliano.

§. 2. Si procurator (29) debitoris in rem suam (30) sit, non puto dubitari debere, quin pactum (31) noceat creditori. † Itemque si a parte creditoris procurator in rem suam extiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam actionem: in tantum, ut putem recte dici, & domino (32) litis hoc casu nocere hanc exceptionem. §. 3. Si convenerit, *ne* (33) *pars dimidia pro indiviso pignori sit*, quæcumque fundi ejus pars a quolibet possessore petatur, dimidia non recte petitur. §. 4. Si plures dederint pro indiviso, & cum uno creditor paciscatur, *ne hypotheca sit*, deinde ab eo petat, etiam si his, cum quo pactus est, solidum fundum possideat pro indiviso: quia (34) de parte convenisset, non repellit eum a toto. §. 5. An pacisci possunt filiusfamilias (35), & servus, *ne res pignori sit*, quam peculiariter hypothecam (36) acceperint, & habent liberam (37) administrationem, videamus: an quemadmodum donare (38) non possunt, ita nec pacisci, *ne pignori sit*, possunt? Sed dicendum est, ut concedere possint, scilicet si (39) pretium pro pactione accipiant: quasi vendant. §. 6. Si voluntate (40) creditoris fundus alienatus est, inverecunde (41) applicari (42) sibi eum creditor desiderat: si (43) tamen effectus (44) sit secutus venditionis: nam si non venierit, non est satis ad repellendum creditorem, quod voluit venire. §. 7. Supervacuum (45) est quærere (46), agrum specialiter hypothecæ datum, permissu creditoris venisse, si ipse debitor eum possideat (47): nisi quod potest fieri, ut debitor permissu creditoris vendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodem, vel ab alio, ad quem per successionem ea res pertinere cœpisset; aut si ipse debitor emptori heres extiterit. Verumtamen, cum pecunia soluta non sit, doli mali suspicio inerit, translata (48) ad præsens tempus, ut possit (49) creditor replicationem doli mali objicere. §. 8. Illud videamus, si Titius debitor voluntate creditoris sui vendiderit Mævio, vel ei, a quo Mævius emerit, & postea Mævius Titio heres extiterit, & creditor ab eo petat, quid juris sit. Sed iniquum est auferri ei rem a creditore, qui non successionis jure, sed alio modo rem nactus est: potest tamen dici, cum Titii dolus in re versaretur, ut creditor a possessore pecuniam recipiat, iniquissimum esse, judicari eum. §. 9. Quod si is fundus a Mævio alicui obligatus possideatur, cui nondum satisfactum erit, tunc rursus æquum erit excipi, *si* (50) *non voluntate creditoris venit*: licet enim dolus malus debitoris interveniat, qui non solvit, tamen secundus creditor qui pignori accepit, potior est. §. 10. Tutius tamen est, si debitor a creditore petat, *ut ei permittat pignus vendere, quo magis satisfaciat*, ante cautionem (51) accipere ab eo, qui rem empturus erit, ut pretium rei venditæ usque ad summam debiti creditori solvatur. §. 11. *Venditionis* autem appellationem generaliter (52) accipere debemus, ut & si legare (53) permisit, valeat quod concessit: Quod ita intelligemus, ut [&] si legatum repudiatum fuerit, convalescat (54) pignus. §. 12. Si debitor vendiderit (55) rem, nec tradiderit, numquid repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris: an vero cum teneatur ex empto, pignus extinguatur? Quod & magis est. Sed quid, si pretium venditor non secutus non sit, nec paratus sit emptor dare? Tantundem potest dici. §. 13. Sed si permiserit creditor *vendere*, debitor vero donaverit, an exceptione illum semmoveat? An facti (56) sit magis quæstio, numquid ideo venire voluit, ut pretio accepto, ipsi quoque res expediat? Quo casu non nocebit consensus. † Quod si in dotem dederit, vendidisse (57) in hoc casu recte videtur, propter onera matrimonii. † In contrarium, si concessit donare, & vendiderit debitor, repelletur creditor. Nisi si quis dicat, ideo concessisse donari, quod amicus erat creditori is, cui donabatur. §. 14. Quod si concesserit *decem vendere*, ille quinque vendiderit, dicendum est, non esse repellendum creditorem. In contrarium non erit quærendum, quin recte vendiderit, si pluris vendiderit, quam concessit creditor. §. 15. Non (58) videtur (59) autem consensisse creditor, si sciente eo debitor rem vendiderit (60), cum ideo passus est venire, quod sciebat ubique pignus [sibi] durare: sed si subscripserit (61) forte in tabulis emptionis, consensisse videtur: nisi manifeste appareat deceptum esse. Quod observari oportet & si sine scriptis consenserit. §. 16. Si debitori concessum sit, & heres ejus vendiderit, potest facti quæstio esse, quid intellexerit creditor? Sed recte (62) venisse dicendum est: hæ enim subtilitates (63) ab Judicibus non admittuntur. §. 17. Si debitor forte concessa venditione desierit (64) possidere, & novus possessor (65) vendiderit, an duret pignus, quasi (66) personæ permiserit creditor? Quod & magis est: nam si novo possessori, non debitori, a quo hypothecam accepit, concessit creditor vendere, dicendum est, nocere ei exceptionem. §. 18. Sed si intra annum, aut biennium consenserit creditor vendere, post (67) hoc tempus vendendo, non aufert pignus creditori. §. 19. Si creditor hypothecarie usus,

gnor, a possessore litis (1) æstimationem consecutus fuerit, & a debitore petat debitum, puto doli mali exceptionem (2) ei obstaturam.

De duobus creditoribus pignus in assem emeutibus. 1. De primo creditore tacite remittente pignus, & tertio succedente in locum secundi.

9. MODESTINUS lib. 4. Responsorum.

Titius Sempronio fundum pignori dedit: & eundem [fundum] postea Gaio Seio pignori dedit: atque ita idem Titius Sempronio (3), & Gaio Seio fundum eumdem in assem (4) vendidit, quibus pignori ante dederat in solidum singulis. Quæro, an, venditione interposita jus pignoris extinctum sit: ac per hoc jus solum emptionis apud ambos permanserit? Modestinus respondit, dominium (5) ad eos, de quibus quæritur, emptionis jure pertinere: cum consensum mutuo venditioni dedisse proponantur, invicem pigneratitiam actionem eos non (6) habere. §. 1. Titius Seio pecuniam sub pignore fundi dederat, qui fundus cum esset Reipublicæ ante obligatus, secundus creditor pecuniam Reipublicæ [eam] solvit: sed Mævius extitit, qui dicebat, ante Rempublicam sibi fundum obligatum fuisse: inveniebatur autem Mævius, instrumento cautionis cum Republica facto (7) a Seio, interfuisse (8), & subscripsisse: quo caverat Sejus *fundum nulli (9) alii esse obligatum*. Quæro, an actio aliqua in rem Mævio competere potest? Modestinus respondit, pignus, cui is, de quo quæritur, consensit (10), minime eum retinere posse.

De venditione pignoris resoluta, vel quæ non habet effectum.

10. PAULUS lib. 3. Quæstionum.

Voluntate creditoris pignus debitor vendidit: & postea placuit inter eum & emptorem, *ut a venditione discederent*. Jus pignorum salvum erit creditori: nam sicut debitori, ita & creditori pristinum (11) jus restituitur. Neque omnimodo creditor pignus remiserit, sed ita demum, si emptor rem retineat, nec reddat venditori: & ideo si judicio quoque accepto venditor absolutus sit, vel, quia non credebat, in id quod interest condemnatus, salvum fore pignus creditori dicendum est: hæc enim accidere potuissent, etiam si non voluntate creditoris vendidisset. §. 1. Creditor quoque si pignus distraxit, & ea venditione recessum fuerit, vel homo redhibitus (12), dominium ad debitorem revertitur. † Idemque est in omnibus, quibus concessum est rem alienam vendere. Non enim, quia dominium transferunt, ideo ab emptore jus [ejus] recipiunt, sed in pristinam (13) causam res redit, resoluta venditione.

De pignore dato in dotem consensu creditricis.

11. IDEM lib. 4. Responsorum.

Lucius Titius cum esset uxori suæ Gajæ Seiæ debitor sub pignoribus, sive hypotheca prædiorum, eadem prædia cum uxore sua (14) [Seiæ] Septitiæ communis filiæ nomine, Sempronio marito ejus futuro in dotem dedit (15): postea, defuncto Lucio Titio, Septitia filia abstinuit [se] hereditate paterna. Quæro, an mater ejus hypothecam persequi possit? Paulus respondit, pignoris quidem obligationem prædiorum Gaiam Seiam, quæ viro pro filia communi in dotem eadem danti consensit (16), cum communis filiæ nomine darentur, remisisse videri, obligationem autem personalem perseverasse: sed adversus eam, quæ patris (17) hereditate se abstinuit, actionem non esse dandam.

Si debitor consensu creditoris pignus obliget tertio. 1. De oblatione pecuniæ debitæ.

12. IDEM lib. 5. Responsorum.

Paulus respondit, Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, cum debitor eandem rem tertio creditori obligaret, jus suum pignoris remisisse videri (18), non etiam tertium in locum ejus successisse: & ideo medii creditoris meliorem causam effectam. † Idem observandum [est] & si Respublica tertio loco crediderit. §. 1. Qui pignoris jure rem persequuntur, a vendicatione rei eos removeri solere, si qualiscunque (19) possessor offerre (20) vellet: neque enim debet quæri de jure possessoris, cum jus petitoris removeatur, soluto pignore.

Jurejurando & sententia solvitur pignus. Bart.

13. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

Si deferente (21) creditore juravit debitor, *se dare non oportere*, pignus liberatur: quia perinde habetur, atque si judicio (22) absolutus esset: nam & si a judice, quamvis per injuriam, absolutus sit debitor, tamen pignus liberatur.

De fidejussore dato.

14. LABEO lib. 5. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

Cum colono tibi convenit (23), *Ut invecta importata pignori essent, donec merces tibi soluta, aut satisfactum esset*: deinde mercedis nomine fidejussorem (24) a colono accepisti. Satisfactum tibi videri existimo: & ideo illata pignori esse desisse.

Si debitor pecuniam primo creditori debitam offerat ei, qui in jus primi & secundi successit.

15. SCÆVOLA lib. 6. Digestorum.

Primi creditoris, qui pignori prædia acceperat, & posterioris, cui quidam ex iisdem fundis dati erant, ad eamdem personam hereditas devenerat: debitor offerebat quantum a posteriore creditore mutuatus fuerat: Respondit, cogendum (25) accipere *salvo* (26) *jure pignoris prioris contractus*.

[illegible]

LIBER VIGESIMUS PRIMUS.

TIT. I. (1)

DE (2) ÆDILITIO (3) EDICTO (4), ET REDHIBITIONE (5), ET QUANTI (6) MINORIS.

De rebus mobilibus vel immobilibus. 1. Edictum de venditione mancipiorum. 2. Ratio edicti: De dolo & ignorantia venditoris. 3. De venditoribus fiscalibus, 4. Vel factis a Republica, 5. Vel pupillaribus. 6. De vitio, seu morbo manifesto. 7. Morbi definitio & divisio, an differat a vitio. 8. De morbo impediente usum & ministerium, aut levi. 9. De fanaticis, phreniticis, & aliis vitiis animi. 11. De timidis, cupidis, avaris, iracundis, melancholicis, protervis, gibberosis, curvis, pruriginosis, scabiosis, mutis & surdis.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Labeo scribit Edictum Ædilium curulium de venditionibus (7) rerum esse tam (8) earum, quæ soli sint, quam [earum] quæ mobiles (9) aut se moventes (10). §. 1. Aiunt, Ædiles, *Qui mancipia vendunt (11) certiores faciant emptores, quid morbi vitiive, cuique sit, quis fugitivus (12), errove sit, noxave (13) solutus non sit (14): Eademque omnia (15) cum ea mancipia venibunt, palam recte pronunciato. Quod si mancipium adversus ea venisset, sive adversus quod dictum promissumve fuerit, cum veniret, fuisset: quod ejus præstari oportere dicetur emptori, omnibusque (16), ad quos ea res pertinet, judicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur (17).* † *Si quid autem post venditionem traditionemque deterius (18) emptoris opera familiæ (19), procuratorisve (20) ejus factum erit: sive quid ex eo post venditionem natum, adquisitum fuerit (21): & si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem: ut ea omnia restituat.* † *Item, si quas accessiones (22) ipse præstiterit, ut recipiat. Item*

[illegible]

Item si quod mancipium capitalem (1) *fraudem admiserit, mortis consciscendæ* (2) *sibi causa quid fecerit, inve arenam* (3) *depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit: ea omnia in venditione pronuncianto. Ex his enim causis judicium dabimus. Hoc amplius, si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, judicium dabimus.* §. 2. Causa (4) hujus Edicti proponendi (5) est, ut occurratur fallaciis vendentium, & emptoribus succurratur, quicunque decepti a venditoribus fuerint: dummodo sciamus venditorem, etiam (6) si ignoravit (7) ea, quæ Ædiles præstari jubent, tamen teneri debere: Nec est hoc iniquum: potuit enim ea nota habere venditor: neque enim interest emptoris, cur fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate. §. 3. Illud sciendum est, Edictum hoc non pertinere ad venditiones (8) fiscales (9). §. 4. Si (10) tamen Respublica (11) aliqua faciat venditionem, Edictum hoc locum habebit. §. 5. In pupillaribus quoque venditionibus erit Edicto locus. §. 6. Si intelligatur vitium, morbusque mancipii, ut plerumque signis (12) quibusdam solent demonstrare vitia (13), potest dici, Edictum cessare: hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur. §. 7. Sed sciendum est, *morbum* apud Sabinum (14) sic definitum esse (15), *habitum* (16) *cujusque corporis contra naturam, qui usum ejus ad id facit deteriorem, cujus causa natura nobis ejus corporis sanitatem dedit*: Id autem aliàs in (17) toto corpore, alias in parte accidere: namque totius corporis (18) morbus est, puta, *φθίσις* (19), id est, *tabes*, febris: partis, veluti cæcitas (20), licet homo ita quoque natus sit: *Vitiumque* (21) *a morbo* multum differre: utputa si quis (22) balbus (23) sit: nam hunc vitiosum magis esse, quam morbosum: Ego puto Ædiles tollendæ dubitationis (24) gratia bis [illegible] (25) id est, *de eodem* idem dixisse, ne qua dubitatio superesset. §. 8. Proinde (26) si quid tale fuerit vitii, sive morbi, quod usum ministeriumque hominis impediat, id dabit redhibitioni locum: Dummodo meminerimus, non utique quodlibet quam levissimum efficere, ut morbosus vitiosusve habeatur: Proinde levis (27) febricula, aut vetus (28) quartana, quæ tamen jam sperni potest, vel vulnusculum (29) modicum, nullum habet in se delictum, quasi pronunciatum non sit: contemni enim [hæc] potuerunt. † Exempli itaque gratia referamus, *qui morbosi vitiosique sunt*. §. 9. Apud Vivianum quæritur, si servus inter *fanaticos* (30) non semper caput jactaret, & aliqua profatus esset, an nihilominus sanus videretur? Et ait Vivianus, nihilominus hunc sanum [esse]: neque (31) enim nos (inquit) minus animi vitiis (32) aliquos sanos esse intelligere debere: alioquin (inquit) futurum, ut in infinitum (33) hac ratione multos sanos esse negaremus, utpute (34) levem, superstitiosum (35), iracundum, contumacem, & si qua similia sunt animi vitia: magis enim de corporis sanitate, quam de animi vitiis promitti. Interdum (36) tamen, inquit, vitium corporale usque (37) ad animum pervenire & eum vitiare, veluti contingeret [illegible]: id est, *mente capto*, (38), quia, id (39) ei ex febribus acciderit. Quid ergo est? si quid sit animi vitium tale, ut id a venditore excipi oporteret, neque id venditor, cum sciret, pronunciasset: ex empto eum teneri. §. 10. Idem Vivianus ait, quamvis aliquando quis *circa fana* (40) *bacchatus sit*, & responsa reddiderit, tamen, si nunc hoc non faciat, nullum vitium esse: neque eo nomine, quod aliquando id fecit, actio est: sicuti si aliquando febrem habuit: Cæterum, si nihilo minus permaneret in eo vitio, ut *circa fana* bacchari soleret, & quasi demens responsa daret, etiamsi per (41) luxuriam (42) id factum est, vitium tamen esse: sed vitium animi, non corporis: ideoque redhiberi non posse: quoniam Ædiles de corporalibus vitiis loquuntur: attamen ex empto actionem admittit. §. 11. Idem dicit etiam in his, qui (43) præter modum *timidi, cupidi, avarique* sunt, aut *iracundi*.

2. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Vel *Melancholici* (44).

3. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Vel *protervi* (45), vel *gibberosi*, vel *curvi*, vel *prurigionosi* (46) vel *scabiosi*: item *muti* (47) & *surdi*.

1. *De vitio corporis penetrante usque ad animum.* 2. *De aleatore, vinario, guloso, impostore, mendaci, litigioso.* 3. *De vitiis animi. De fatuo vel morione, errone, fugitivo. De jumentis pavidis vel calcitrosis.* 4. *De vitio animi vel corporis.* 5. *De morbo sontico vel non.* 6. *De morbo levi aut ex quo usus impeditur* [illegible].

4. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

Ob quæ vitia negat redhibitionem esse, ex empto dat actionem. §. 1. Sed si vitium corporis usque (48) ad animum penetrat, forte si propter febrem loquatur aliena, vel [qui] per vicos more insanorum deridende (49) [loquatur], in quo sic animi vitium, ex corporis vitio accidit, redhiberi posse.

§. 2. Item aleatores (50) & vinarios (51) non contineri Edicto, quosdam respondisse, Pomponius ait: quemadmodum nec gulosos (52), nec impostores (53), aut mendaces (54), aut litigiosos. §. 3. Idem Pomponius ait: quamvis non (55) valide sapientem servum venditor præstare debeat, tamen, si ita fatuum vel morionem (56) vendiderit, ut in eo usus nullus sit, videri vitium: Et videmus hoc jure uti, ut vitii morbique appellatio non videatur pertinere, nisi ad corpora: animi autem vitium ita demum præstabit venditor, si promisit: si minus, non; & ideo (57) nominatim *de errone & fugitivo* excipitur: hoc enim animi vitium est, non corporis. Unde quidam jumenta pavida (58) & calcitrosa morbosis non esse adnumeranda dixerunt: animi enim, non corporis, hoc vitium esse. §. 4. In summa, si quidem animi tantum vitium est, redhiberi non potest, nisi (59) si dictum est, hoc abesse, & non abest: ex empto

(1) V. l. 23. §. 2. infr. eod. (2) V. l. 23. §. 3. infr. eod. (3) Bas. 19. tit. 10. c. 1. [illegible] - Schol. ibid. (4) l. 19. §. 2. infr. eod. (5) V. Ant. Guibert. l. 3. quæst. jur. c. 11. [illegible] (6) Ædilitio tenetur venditor, etiamsi edictum ignoret. Synops. ib. (7) Leges enim ab omnibus sciendæ. vide l. 9. C. de legib. (8) Ædilitium edictum locum habet [illegible] Synops. ibid. in municipalibus, §. 4. in pupillaribus venditionibus, §. 5. infr. eod. non tamen in fiscalibus, ut hic. nam si quid fiscus vendidit, non redhibetur. Synops. ibid. adde l. 12. infr. de bonor. possess. Cur? an quod jurisdictio Ædilium ad fiscum usque non pertinget? an quia contractus fiscales tuendi fuerint? (9) Fiscum edictum Ædilium [illegible] [illegible]

[illegible]

empto (1) tamen agi potest, si sciens id vitium animi reticuit: si (2) autem corporis solius vitium est, aut & corporis & animi mixtum vitium, redhibitio locum habebit. §. 5. Illud erit adnotandum, quod (3) de morbo generaliter scriptum est, non de *sontico* (4) *morbo*. Nec mirum hoc videri, Pomponius ait: nihil enim ibi agitur ue ea re, cui (5) hic ipse morbus obsitet. §. 6. Idem ait: non omnem morbum dare locum redhibitioni, ut puta levis lippitudo, aut levis dentis auriculæve (6) dolor, aut mediocre (7) ulcus: non denique febriculam (8) quantulamlibet ad causam hujus Edicti pertinere.

5. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

ET quantum intersit inter hæc vitia, quæ Græci κακοηθείας (9), id est, *vitiositatem*, dicunt, interque πάθος (10), id est, *perturbationem*, aut νόσον, id est, *morbum*, aut ἀῤῥωστίαν, id est, *ægrotationem*, tantum inter talia vitia & eum morbum, ex quo quis minus aptus usui sit, differt.

De morbo perpetuo vel temporali. 1. De impetigine. 2. De spadone. De eo, qui unum testiculum habet.

6. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

POmponius recte ait, non tantum ad perpetuos (11) morbos, verum ad temporarios quoque hoc Edictum pertinere. §. 1. Trebatius ait, impetiginosum (12) morbosum non esse, si eo (13) membro, ubi impetigo esset, æque recte (14) utatur. Et mihi videtur vera Trebatii sententia. §. 2. Spadonem morbosum non (15) esse, neque vitiosum, verius mihi videtur, sed sanum esse: sicuti illum, qui unum testiculum habet, qui etiam (16) generare (17) potest (18).

7. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

SIn autem quia ita spado est, ut tam necessaria (19) pars corporis ei penitus absit, morbosus (20) est.

De lingua abscissa.

8. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SI cui lingua abscissa (21) sit, an sanus esse videatur, quæritur? Et extat hæc quæstio apud Ofilium, relata [apud eum] in equo: ait enim, hunc videri non esse sanum.

De muto & eo qui male loquitur.

9. IDEM lib. 44. ad Sabinum.

MUtum (22) morbosum (23) esse, Sabinus ait (24): morbum (25) enim esse, sine voce esse, apparet: sed qui graviter (26) loquitur, morbosus non est: nec qui ἀσαφῶς (27), id est, *obscure*: plane, qui ἀσήμως, id est, *sine ulla significatione vocis*, loquitur, hic utique morbosus est.

De digito abscisso & membro lacerato. 2. De pluribus vel paucioribus digitis. 3. De myope. 4. Περὶ νυκτάλωπος, hoc est, de luscitioso. 5. De balbo, blæso, atypo, varo, vatio.

10. IDEM lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

IDem Ofilius ait, si homini digitus (28) sit abscissus, membrive quid laceratum, quamvis consanaverit (29), si tamen ob eam rem eo minus uti (30) possit, non videri sanum [esse] §. 1. Catonem quoque scribere lego, cui digitus de manu, aut de pede præcisus sit, eum morbosum esse: Quod verum est, secundum supra scriptam distinctionem. §. 2. Sed si quis plures (31) digitos (32) habeat, sive in manibus, sive in pedibus (33), si nihil impeditur numero eorum, non est in causa redhibitionis: propter quod non illud spectandum est, quis numerus sit digitorum, sed an sine impedimento vel pluribus, vel paucioribus uti possit (34). §. 3. De myope (35) quæsitum est, an sanus esset? Et puto, eum redhiberi posse. §. 4. Sed & νυκτάλωπα, id est, *luscitiosum* (36), morbosum esse constat, id est, ubi homo neque matutino tempore videt (37), neque (38) vespertino: quod genus morbi Græci vocant νυκτάλωπα. Luscitionem (39) [eam esse] quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil videt. §. 5. Quæsitum est, an balbus (40) & blæsus (41) & atypus (42), isque, qui tardius loquitur, & varus (43), & vatius, sanus sit? Et opinor, eos sanos esse.

De eo, cui dens abest.

11. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

CUi dens (44) abest (45), non est morbosus: magna enim pars hominum aliquo dente caret, neque ideo morbosi sunt: præsertim cum sine dentibus nascimur (46), nec ideo minus sani sumus, donec dentes habeamus; alioquin nullus senex sanus esset.

De eo, qui clavum habet: de polyposo. 1. De membris inæqualibus. 2. De gutturoso. De eo, qui oculos prominentes habet. 3. De scævo & manco. 4. De oris fœtore, de hircoso, de strabone.

12. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

QUi clavum (47) habet, morbosus est: sed & polyposus (48). §. 1. Eum, qui alterum oculum, aut alteram maxillam (49) majorem habet, si recte iis utatur, sanum videri, Pedius scribit: nam enim, inæqualitatem maxillarum, oculorum, brachiorum, si nihil ministerio præstando subtrahit, extra redhibitionem esse. Sed & longius vel crus brevius potest adferre impedimentum: ergo & hic erit redhibendus. §. 2. Si quis natura gutturosus (50) sit, aut oculos eminentes (51) habeat, sanus videtur. §. 3. Item sciendum est, scævam (52) non esse morbosum vel vitiosum, præterquam si imbecillitate dexteræ validius sinistra utitur: Sed hunc non scævam, sed mancum esse. §. 4. Is, cui (53) os oleat, an sanus sit, quæsitum est? Trebarius ait, non esse morbosum, os alicui olere (veluti hircosum (54), strabonem (55)), hoc enim (alicui) ex illuvie oris accidere solere: Si tamen ex corporis vitio id accidit, veluti quod jecur, quod pulmo, aut aliud quid similiter dolet, morbosus est.

De clando.

13. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ITem clodus (56) morbosus est.

De ea, quæ mortuos parit. 1. De prægnante. 2. De puerpera. 3. De sterili. 4. De eo, qui urinam facit. 5. De uva præcisa. 6. De digitis conjunctis. 7. De ea, quæ mulier fieri nequit. 8. περὶ ἀντιάδων, id est, de tonsillis. 9. De morbo nominatim excepta. 10. De morbo apparente.

(1) l. 1. §. penult. supr. eod. (2) Redhibitoria locum habet, ubi corporis vitium est, vel corporis & animi commune, d. c. 1. (3) In adilitio edicto & redhibitoria, non quæritur de morbo sontico, sed de quolibet vitio, quod obsit [illegible] nihil enim interest, cui rei morbus obsistat. d. c. 3. (4) Sonticus morbus, an qui nocet, l. 113. infr. de verb. sign. an qui vehementius, cum graviter nocendi habet? 20. Gell. 1. (sontes enim sunt, qui nocent) an qui rei cuique agendæ impedimento est litiganti? l. 60. infr. de re judic. an qui perpetuus? l. 6. infr. eod. an qui in hominem incidit, postquam is natus est. l. ult. §. 1. infr. eod. an certus cum justa causa? Ælius Stilo apud Festum. Glossarium, sonticus morbus [illegible]. Hinc sontica causa a morbo dicitur, quæ quid agere non permittit. [illegible] Tales morbos etiam judicii, ipso jure, differt etiam invito judice, l. 2. §. 3. in fin. supr. si quis cautionibus. & l. 60. infr. de re judicata. Pro epilepsia Plinius accepit. Dicitur & νόσος [illegible], & [illegible], ab Alciato, quasi magni momenti. (5) Hæc verba cui hic ipse morbus obsitet, tollenda videntur, quæ obscure admodum a Triboniano hic adjecta. (6) Aurium vitia, surditas, tarditas, tinnitus, [illegible] apud Fuchsium [illegible] (7) Vulnus [illegible] l. 1. §. 8. supr. eod. (8) Levis febricula. d. §. 8. supr. eod. levissima febris. l. ult. ff. de [illegible] (9) Cicero id ita explicat. Quomodo in corpore morbus (νόσος. infr. eod.) ægrotatio (ἀῤῥωστία infr. eod.) & vitium (κακοηθεία [illegible]) sic in animo morbum appellant totius corporis corruptionem, ægrotationem morbum cum imbecillitate: vitium, cum partes corporis inter se dissident. [illegible] [illegible] (10) Πάθος est aversa a recta ratione contra naturam commotio. Zeno apud Ciceron. 4. Tusculanar. & lib. 3. motum quemque in animo turbidum vocat. (11) Morborum alii perpetui, alii temporarii. (12) Impetix, seu impetigo, Festus, est. vel sicca scabies, prominens a corpore, cum asperitate & rotunditate forma, quam vulgus Serpedinem appellat [illegible] Græcis [illegible], aut vitium cutis celeriter in lepram, & scabiem transiens. Celsus 5. lichenas, papulas, & lepram, impetiginem vertit. Glossæ [illegible] impetiginosus. vid. Plin. 26. Ante Tiberii principatum morbus hic incognitus; [illegible] (13) [illegible] (14) l. 12. §. 1. infr. eod. (15) Quin multo magis [illegible] l. ult. C. [illegible] (18) Hæc particula [illegible] spadonem, de [illegible] supra, generare posse quod nigari videtur. l. 2. §. 1. supr. de adoptione. [illegible] (17) Generare non potest. [illegible] (18) Et [illegible] l. 4. infr. de re militar. uxorem ducere, l. 10. in fin. infr. de jure dotium, testamentum facere, l. 5. C. qui testam. adoptare, posthumum heredem scribere, l. 6. infr. de lib. & post. Glossæ Μονόρχις [illegible], unicolius. (19) Id est, utrique testiculos, id est, & est castratus. (20) Aliud in atolo cadente. l. 14. §. 6. infr. eod. (21) [illegible] membrum lacerum infamque est, aut abest, quo ipse minus aptus fit, morbosi sunt. [illegible] lib. 4. apud Gell. in fin. Linguæ tamen abscissæ quosdam Christianos loquutos fuisse testes [illegible] l. 1. C. de offic. Præf. præt. Afric. (22) De eo dixi. l. 1. supr. eod. (23) Hinc dicitur esse in adversa valetudine. [illegible] de vulgari. (24) l. 1. juris civilis. 4. Gell. (25) Morbus est sine voce esse. (26) Graviter loquitur, qui ægre ac difficulter loquitur. (27) [illegible] qui cum loqui [illegible] (28) Paulus 4. sent. [illegible] de verb. sign. ad digitos pertinet. [illegible] Digitum porro membrum non esse, sed officium membri [illegible] (29) Consolidaverit. Hal. (30) d. §. 1. 2. §. 3. d. §. 6. (31) l. 10. in fin. supr. de statu homin. (32) Plinius 11. c. 44. Digiti quibusdam in manibus seni. ut C. Horatii ex patricia gente filias duas ob id Sedigitas appellatas accipimus: & Volcatium Sedigitum, illustrem in Poetica. & post. Brachia non omnibus paria [illegible] Thraci in C. Cæsaris [illegible] [illegible] animalibus agnata inutilia sunt, sicut sextus homini semper digitus. Glossæ ἑξαδάκτυλος, sex digitus. (33) l. 12. infr. de verb. sign. (34) Versus integer hic deest, qui extat in Noricentis: *Item de hydropico quæsitum est, an sanus esset, & puto redhiberi posse. Sed quid de myope, &c.* (35) Myops luscitiosus Latinis. 4. Gell. 2. is ea, quæ prope sunt, cernit: quæ procul, non videt. Arist. problem. 31. Cæterum, qui non longe videt, tam sanus est, quam qui tardius currit. Gell. ibi Aetius 2. Tetrab. 3. cap. 4. 1. ait myopes dici, qui ex nativitate parva quidem prope videant, magna vero procul videre non possunt. [illegible] (36) Fulgentius, libro de prisco sermone: Luscitiosos dici voluerunt, [illegible] quos Græci μύωπας vocant. Plaut. Milite: Mirum est lollio victitare te, vili tritico. Quid jam? quia luscitiosus [illegible] quod lolium comedentibus oculi obscurentur. (37) Aetius 2. Tetrab. 1. cap. 46. ait [illegible] vocari, qui die quidem videant, occidente sole obscurius, deinde nocte nihil penitus cernant [illegible] Idem ait Ægineta 3. Oribas. 4. Synops. 46. & 4. de locis affect. [illegible] Marcellus in lib. de re medica, ubi tractat de remediis oculorum. [illegible] (38) Sed meridiano forte. (39) Noctitionem, Hal. [illegible] Nascitiosum Aetius Philologus appellat eum, qui propter oculorum vitium parum videt. Aelius Stilo, qui plus videt vespere, quam meridie. [illegible] (40) Balbus qui literas vel syllabas [illegible] (41) Blæsus qui literas [illegible] (42) Atypus, qui syllabam syllaba propter linguæ [illegible] Balbus & Atypus, vitiosi magis, quam morbosi sunt. 4. Gell. 2. [illegible] (43) Vari, introrsum; vatii (qui & valgi) extrorsum [illegible] Varro de re rustica, & potius varis, quam vatiis. (44) Eum, cui dens abest. Servius [illegible] (45) Quid si cui unum est solidum ac continuum [illegible] loco dentis? Qualis fuit Prusiæ filius, & Pyrrhus rex Epirotarum [illegible] Plin. 7. cap. 16. [illegible] (46) [illegible] (47) Clavus, est tuberculum [illegible] (48) Πολύπους, est tumor [illegible] (49) Maxillam altera majorem qui habet, non est morbosus. (50) Vide l. 14. §. 6. infr. eod. [illegible] (51) Quo Græcis [illegible] (52) Scæva qui sinistra loco dextræ utitur: [illegible] Varro, de lingua Latina, [illegible] Festus. (53) [illegible] (54) [illegible] Hircosum, [illegible] Josephus Scaliger ad 6. Varron. de lingua Latina, legit [illegible] (55) [illegible] (56) Claudus Haloand. quasi claudus pedibus; hinc Claudiorum familia, a quibus [illegible] Claudius [illegible] Origenum 5. [illegible] Antiqui [illegible] dicebant, sicut Clodius, Claudium.

14. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

QUæritur de ea muliere, quæ semper mortuos (1), parit, an morbosa sit? Et ait Sabinus, si vulvæ vitio hoc (2) contingit, morbosam esse. §. 1. Si mulier prægnans (3) venierit, inter omnes convenit, sanam (4) eam esse: maximum enim, ac præcipuum munus fœminarum est, accipere, ac tueri (5) conceptum.

§. 2. Puerperam (6) quoque sanam esse, si modo nihil extrinsecus accidit, quod corpus ejus in aliquam valetudinem immitteret. §. 3. De sterili (7) Cælius distinguere Trebatium dicit, ut, si natura (8) sterilis sit, sana sit: si vitio corporis, contra.

§. 4. Item de eo, qui urinam (9) facit, quæritur? & Pedius ait, non ob eam rem sanum non esse, quod (10) in lecto, somno, vinoque pressus, aut etiam pigritia surgendi urinam faciat: Sin autem vitio vesicæ collectum humorem continere non potest, non quia urinam in lecto facit, sed quia vitiosam vesicam habet, redhiberi posse: & verius est. §. 5. Quod Pedius idem ait, si uva (11) alicujus præcisa sit, tollere magis, quam præstare redhibitionem, quod morbus minuitur: Ego puto, si morbus desinit, non esse redhibitioni locum: sin autem vitium perseveret, redhibitionem locum habere. §. 6. Si quis digitis (12) conjunctis nascatur, non videtur sanus esse: sed ita demum, si incommodatur ad usum manus. §. 7. Mulierem ita artam (13), ut mulier (14) fieri non possit, sanam non videri constat. §. 8. Si quis *ἀντιάδας* (15), id est, *tonsillas*, habeat, an redhiberi, quasi vitiosus possit, quæritur? Et si *ἀντιάδες*, id est, *tonsillæ*, [hæ] sunt, quas existimo, id est, inveteratas (16): & qui jam discuti non possint, faucium tumores: qui *ἀντιάδας*, id est, *tonsillas* habet, vitiosus est. §. 9. Si venditor nominatim exceperit de aliquo morbo, & de cætero *sanum esse* dixerit, aut promiserit, standum est eo quod convenit: remittentibus (17) enim actiones suas non (18) est regressus dandus: nisi sciens venditor morbum, consulto reticuit: tunc enim dandam esse de dolo malo replicationem. §. 10. Si nominatim *morbus* exceptus non sit, talis (19) tamen morbus sit, qui omnibus potuit apparere, ut puta cæcus (20) homo venibat, aut qui cicatricem evidentem (21), & periculosam habebat vel in capite, vel in alia parte corporis, ejus nomine non teneri, Cæcilius ait: [perinde] ac si nominatim morbus exceptus fuisset: ad eos enim morbos, vitiaque pertinere Edictum Ædilium probandum est, quæ quis ignoravit (22) vel ignorare potuit.

De ea, quæ bis in mense, & ea, quæ nunquam purgatur.

15. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

QUæ bis (23) in mense purgatur, sana non est: item quæ non purgatur, nisi per ætatem accidit.

De sanato.

16. POMPONIUS lib. 23. ad Sabinum.

QUod ita sanatum (24) est, ut in pristinum statum restitueretur, perinde habendum est, quasi nunquam morbosum esset.

Quis sit fugitivus. 10. De effectu fugæ. 11. Quis sit fugitivus 14. Quis sit erro. 15. Quis sit fugitivus. 17. Noxa solutus quomodo accipiatur. 19. De servo, qui manumitti non potest, vel sub pœna vinculorum distractio, vel a potestate damnato vel exportando. 20. De eo, quod venditor affirmavit.

17. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

QUis sit *fugitivus*, definit Ofilius: Fugitivus (25) est, qui extra (26) domini domum fugæ causa, quo se a domino celaret, mansit. §. 1. Cælius autem fugitivum esse ait eum, qui ea mente (27) discedat, ne ad dominum redeat: tametsi, mutato consilio, ad eum revertatur: nemo enim tali peccato (inquit) pœnitentia (28) sua nocens esse desinit. §. 2. Cassius quoque scribit, fugitivum esse, qui (29) certo proposito dominum relinquat. §. 3. Item apud Vivianum relatum est, fugitivum fere ab affectu animi intelligendum esse, non utique a fuga (30): nam eum, qui hostem, aut latronem, incendium, ruinamve fugeret, quamvis fugisse verum sit, non tamen fugitivum esse.

† Item, ne eum quidem, qui a præceptore, cui in disciplinam traditus erat, aufugit, esse fugitivum: si forte ideo fugit, quia immoderate (31) eo utebatur. Idemque probat & si ab eo fugerit, cui erat commodatus, si propter eandem causam fugerit. Idem probat Vivianus, & si sævius cum eo agebat: Hæc ita, si eos fugisset, & ad dominum venisset: Cæterum si ad dominum non venisset, sine ulla dubitatione fugitivum videri ait. §. 4. Idem ait interrogatus Proculus de eo, qui domi latuisset: in hoc scilicet, ut fugæ nactus occasionem se subtraheret: ait, tametsi fugere non (32) posset videri qui domi mansisset, tamen eum fugitivum fuisse: sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domini effervesceret (33), fugitivum non esse, sicuti ne eum quidem, qui cum dominum animadverteret verberibus se adficere velle, præripuisset (34) se ad amicum, quem ad precandum (35) perduceret. Ne eum quidem fugitivum esse, qui in hoc progressus est, ut se præcipitaret. Cæterum etiam eum quis fugitivum diceret, qui domi in altum locum ad præcipitandum se ascendisset, magisque hunc mortem sibi consciscere voluisse: illud enim, quod plerunque ab imprudentibus (inquit) dici solet, eum esse fugitivum, qui nocte aliqua sine voluntate domini emansisset (36), non esse verum (37), sed ab affectu animi cujusque æstimandum.

§. 5. Idem Vivianus ait, si a magistro puer recessit, & rursus ad matrem pervenit, cum quæreretur, num fugitivus esset, si celandi causa [quo], ne ad dominum reverteretur, fugisset, fugitivum esse: sin vero, ut per matrem faciliorem deprecationem haberet delicti alicujus, non esse fugitivum. §. 6. Cælius quoque scribit, si servum emeris, qui se in Tiberim dejecit, si moriendi duntaxat consilio suscepto, a domino discessisset, non esse fugitivum: sed si fugæ prius consilium habuit, deinde mutata voluntate, in Tiberim se dejecit, manere fugitivum. Eadem probat & de eo, qui de ponte se præcipitavit. Hæc omnia vera sunt, quæ Cælius scribit. §. 7. Idem ait, si servus tuus fugiens, vicarium suum secum abduxit, si vicarius invitus, aut imprudens secutus est, neque occasionem ad te redeundi nactus prætermisit: non videri fugitivum fuisse. Sed si aut olim, cum fugeret, intellexit (38) quid ageretur, aut postea cognovit quid acti esset, & redire ad te cum posset (39), noluit (40): contra esse. † Idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit. §. 8. Idem Cælius ait: si servus, cum in fundo esset, exisset de villa ea mente, ut profugeret; & quis eum, prius quam ex fundo tuo exisset, comprehendisset: fugitivum videri: animum (41) enim fugitivum facere. §. 9. Idem ait, nec eum, qui ad fugam gradum unum, alterumve promovit, vel etiam currere cœpit, si dominum sequentem non potest evadere, non esse fugitivum. §. 10. Idem recte ait, libertatis (42) cujusdam speciem esse, fugisse: hoc est, potestate dominica in præsenti liberatum esse. §. 11. Pignori datus servus debitorem quidem dominum (43) habet: sed si, posteaquam jus suum exercuit creditor, ei se subtraxit, potest fugitivus videri. §. 12. Apud Labeonem & Cælium quæritur, si quis in (44) asylum (45) confugerit, aut eo se contulerat, quo solent venire, qui se (46) venales postulant, an fugitivus sit? Ego puto, non esse eum fugitivum, qui id facit, quod publice (47) facere licere arbitratur. Ne eum quidem, qui ad statuam (48) Cæsaris confugit, fugitivum arbitror: non enim fugiendi animo hoc facit.

† Idem puto & in eum, qui in asylum, vel quod aliud confugit, quia non fugiendi animo hoc [facit]: si tamen ante fugit, & postea se contulit, non ideo magis fugitivus esse desinit. §. 13. Item Cælius scribit, placere, [eum] quoque fugitivum esse, qui eo se

(1) *l. 220. infr. de verb. sign.* (2) Ut sc. mortuos pariat, ut hic. Idem dicendum, si ea de causa conceptum fœtum non possit. 4. Gell. 2. (3) Prægnans mulier sana est, ut hic, si modo nihil extrinsecus accidat. §. 2. *infr. eod.* (4) l. 2. §. 4. *supr. si quis cautionibus.* (5) *l. 6. C. de judiciis* [illegible]. (6) Puerpera sana est, si modo nihil extrinsecus accidat, quod invaletudinem ei immittat. *Synopsis eod. cap. 9.* de qua in *l. 182. in fin. infr. de verb. signific.* (7) 4. Gell. 2. (8) Sterilis natura, sana est: vitio corporis, non sana. (9) Hi *ἐνουρητικοί* Græcis dicuntur, quibus luxatus cervicis vesicæ musculus hoc vitium parit. Parit autem frequentissime in pueris. Budæus ex Paulo Ægineta [illegible] 41. in fin. (10) Urinam in lecto facere ex somno, vel quod ex vino, vel quod pigre surgit, sanum censetur: secus si vitio vesicæ id faciat. (11) Quo modo fieri hoc potest, cum Rufus Ephesius, 1. *de appell. partium cap. 8.* dicat *σταφυλήν*, id est, uvam non partem, sed affectum, nominari oportere; idemque [illegible] ait supra epiglottidem superne columellam dependere, eamque vocari *γαργαρεῶνα*, minimamque emicantem afferre scribit, cum ea relicta nulla corporis actio vincetur: Certe Fuchsius (hic enim constat peritum in arte medicus consulere, quod fecisse veteres jurisconsultos constat) [illegible] uvam [illegible] esse columellam, quæ ea lunata, extrema sui parte major est, & [illegible] superne vero tenuis, ut similitudinem [illegible] (unde nomen accepit) præ se ferat: columella autem (quæ *κίων* & *γαργαρεών*, id est, *gurgulio*, Gallis *la luette*) particula est carnosa, quæ in fine palati ad fauces suspensa apparet, & [illegible]. [illegible] nonnullos, quibus ea ad basim usque esset amputata, non modo [illegible] loquutos, sed etiam frigidiorem [illegible] inspirationem: plerosque etiam pulmone ac thorace refrigerato periisse. Igitur uvam hic pro columella accipi constat. (12) [illegible] habeat (de curatione digitorum adhærentium, vide Cels. 7. cap. 30.) qui plures, [illegible] (13) Quod vel naturaliter, vel post accidit, variis modis; de quibus, ut & eius vitii remediis, vide Aetium 4. *Tetrab. cap.* [illegible]. Vitium huic contrarium in marito, cum ita natura imbecillis est, ut coire non possit, *l. 10. C. de repud.* ob eam causam mulier repudiari potest, quasi femina [illegible] & impar matrimonio, *l.* [illegible] *infr. de donat. inter vir. & uxor.* vide Damhouderium in *Enchiridio Parium, in verbo maritus* [illegible]. *Goth.* adde Alexandr. Sperell. *decis. 149. num. 37. & seq. Ans.* (14) Quid, si legat, ut mater, &c. quid, si mulier [illegible], & dicat, velo esse mater, & [illegible], vide *cap.* [illegible] *quæst.* 1. Gratianus [illegible] ita legunt, [illegible]. Mulier tam arcta, ut muliebria perpeti nequeat, sana non est. [illegible] Tertull. *lib.* [illegible] *de virg. vel.* [illegible]. O eam, licet nolim, [illegible] semel mulier fit, quæ [illegible]. Ita Cicero [illegible], quod senex virginem duxisset, Cras, inquit, mulier erit. Sic puella apud Theocritum, cum a Satyrisco mulier fieret, [illegible]. Cui Satyriscus [illegible]. Id est, *Hæc virgo abeunte, mulier ecce domum redibo.* At mulier mater puerum alere, desiit virgo. Interdum tamen mulierem appellatione virgo continetur, *l. 13. infr. de verb. signif.* Ut hic arta mulier, ita attalio syllaba. Varro 4. *de lingua.* [illegible] & publice edicerim, miror [illegible] quem, summa impudentia hominem [illegible] ann. [illegible] alicubi me notare, me hic [illegible] non vidisse. Illud perfidiosius in illo homine fuit, quod illo ipsomet tempore, quo me mendacissime notavit, litteras honoris, laudisque plenas ad me scripsit, quas si etiam negare voluerit, prodam publice, ut impudentia, malitia, & perfidia hominis [illegible] omnibus innotescat. (16) Faucium inflammationes cum tumore, [illegible] glandularum, quæ in fine oris utrinque linguam appositæ sunt, [illegible] capita nati tumores. (16) [illegible], id est, *habens* [illegible] *& quæ discuti non possunt.* *Synops. eod. cap. 9.* (17) Renunciare beneficio *l. 2. C. de rescind. vend.* hinc colligunt, [illegible] renunciationis firmam [illegible] esse, quod renuncia[illegible] sit factum, nisi renunciatio simpliciter, aut facultate interposita fiat: de quo vide [illegible] *reg.* 226. & 346. (18) Remittens actiones, ad eas regressum non habet, *l. 91. supr. de pactis l. 20. in fin. l. 22. supr. de minoribus. l. 25. §. 3. infr. ad l. Jul. de adulteriis. l. 2. infr. ad SC. Turpill.* vid. *l. 4. C. de pactis.* (19) *Morbi nomine*, qui omnibus apparere potuit, venditor non tenetur, velut si cæcus venditus sit, aut qui periculosam evidentem in loco cicatricem in capite, vel in alia parte corporis habebat. Nam edictum eos morbos, vitiaque complectitur, quos quis ignoravit, vel ignorare potuit. *Synops. eod. c. 9. in fin.* (20) Adde *l. 43. §. 1. supr. de contrah. empt.* (21) Evidentia vim exceptionis habet: idem facit, & operatur, quod exceptio. *Eclog.* [illegible] (22) *l.* [illegible] *supr. eod.* (23) Nota hic duo aitia [illegible] *id est, immodicam purgationem*: de qua vid. Actuarium [illegible] *medica* [illegible], *id est, menstruorum retentionem.* [illegible]. De utroque vide Æginetam [illegible] *de re medica.* [illegible] & Oribas. 10. *Medicinal.* [illegible] (24) *l. 20. in pr. supr. eod.* Restitutus sanitati, pro eo, qui semper talis fuerit. (25) Adde [illegible] *infr. eod.* (26) Nec enim sufficit justasse, ac fugæ consilium iniisse: assumpta vero id delictum intelligi oportet, non secundum propositionem, sed cum aliquo facto, *l. 225. infr. de verb. sign.* non solum consilio, sed & facto, fuga nomen est. *l. 43. §. 1. infr. eod.* ab effectu intelligitur, non a fuga. *§. 1. infr. eod.* (27) Mens fugientis fugitivum discernit. (28) *l.* [illegible] *in fin. infr. de furtis.* Sera pœnitentia hic non prodest, ut nec in furto. [illegible] Accurs. hinc colligit Bartolus, [illegible] censeri, qui desiit [illegible]. *v. l. 65. infr. de furtis. l.* [illegible] *infr. ad l. Corn. de falsis.* Tractatum Guidonis Papæ, *de pœnitentia juris.* Goth. Vide Tiraquell. *de pœn. temperand. caus.* [illegible] *Ans.* (29) Certum propositum [illegible]. (30) *Fuga* vocabulum hic videtur sumi pro justa causa & affectu fugiendi. (31) *l.* [illegible] *infr. eod.* adde *l. 6. supr. ad l. Aquil.* (32) His verbis restringendum est latiolum hanc legis (33) *Deferveesceret*, nam effervescere homo dicitur, cum ira excandescit. *Budæus.* adde *l.* [illegible] *infr. eod.* (34) Praeripuisset se. *Bud.* (35) Perfugia duo servi habere, aram & deprecatorem, ut hic, & *l. 43. §. 1. infr. eod.* Terentius *Phormione* Nunc ad deprecatorem abeam, qui mihi sic oret. Item, Nec hic tibi aliquam aram aut deprecatorem paraveris. (36) Extra domum sc. Nam enim [illegible] *in princ. supr. eod.* (37) Non est verum. *Hal.* (38) V. *l. 2. infr. quæ in fraudem creditor.* (39) Qui non facit, quod facere potest, is videtur facere nolle. adde *l.* [illegible] *in fin. infr. de ritu nupt.* (40) Nolle dicimur, cujus contrarium possumus. (41) Animus fugitivum facit. (42) Libertatis species est, fugisse. (43) *l. 9. C. de servo pign.* (44) Vel ea ubi [illegible] *Inst. de his, qui sunt sui. ad altaria. l.* [illegible] *C. de his, qui ad Eccles.* Goth. Vid. Ravard. [illegible] (45) Servius in 2. *Æneid.* ait, dici asylum, quasi *ἄσυλον.* [illegible] autem est trahere: [illegible], idem, unde jus abstrahendi confugam non est. v. eundem in 2 *Æneid.* sed potius a [illegible], quod est eripio, denotatur. (46) *Catastam* intelligit, locum olim certum Romæ, in quo solebant venire, qui venales producebantur: cujus loci commeminit Cyprianus *epist.* [illegible] Tibullus 2. *Elegiar.* 4. *Quem sæpe coegit Barbara gypsatos ferre catasta pedes.* Quo ex loco quoque notandum est, venalium fere more [illegible] pedes cretâ notatos fuisse: quod & confirmat Ovidius, 1. *Amorum* 9. *Nec tu, si quas erit capsis mercede redemptus, Despice gypsati crimen inane pedis.* & Juvenalis Satyr. 1. *Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis.* Plinius 35. [illegible] & 18. Est & hoc notandum, Captivos, qui lege vendebantur, *sub corona*, & coronatos venisse, 7. Gell. 4. Varr. 2. *de re rust.* 10. Cæsar 3. *de bello Gall.* quemadmodum & servi, quorum nomine venditor nihil præstaret, pileati venibant, ut ex [illegible] Sabino notat Gell. *d. loco.* Quin & plerunque nudabantur servi, ut eo melius vitia corporis emptores cognoscerent. Senec. *epist.* 80. Claudian. 1. *ad Eutropium.* Lucianus in Eunucho. Sueton. *Caligul.* 38. Quin & cum titulo vendebantur, ex quo cognoscebatur quid morbi vitiive in eis esset, 4. Gell. 2. Seneca 4. *epist.* [illegible] Apollonius [illegible] apud *Philostrat.* (47) Non peccat, qui id facit, quod publice facere licet. *a l. 9. supr. de SC. Maced.* v. hic Bald. (48) Ad aras, Cæsarum, ut hic, ad statuam. *l. 1. infr. de* [illegible] *ad Imperatoris simulachra. l.* [illegible] *C. de his, qui ad statuas confug. ad imaginem Imperatoris. l.* [illegible] *infr. de injuriis.* imaginem Cæsaris (quam interdum pueri ex collo gestare mos erat) [illegible] *de pœnis.*

se conferat, unde eum dominus recuperare (1) non possit: multoque magis illum fugitivum esse, qui eo se conferat, unde abduci (2) non possit. §. 14. *Erronem* (3) [ita] definit Labeo, pusillum fugitivum esse: & ex diverso, *fugitivum*, magnum erronem esse: sed proprie *erronem* sic definimus, qui non quidem fugit, sed frequenter sine causa vagatur, & temporibus (4) in res nugatorias consumptis, serius domum redit. §. 15. Apud Cælium scriptum est, Liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una clave (5) tota ejus habitatio esset, servus ea mente, ne rediret ad eum, extra (6) habitationem [liberti] fuit; sed intra ædes patroni [&] tota nocte delituit (7), videri esse fugitivum Cælius ait: Plane si talem custodiam ea habitatio non habuit, & in ea cella (8) libertus habitavit, cui commune (9) & promiscuum plurium cellarum iter est, contra placere debere, Cælius ait, & Labeo probat. §. 16. Idem Cælius ait; servum in provinciam missum a domino, cum eum mortuum esse, & testamento se liberum relictum audisset (10), & in eodem officio permansisset, tantumque pro libero se gerere cœpisset: hunc non esse fugitivum: nec enim mentiendo se liberum (inquit) fugitivus esse cœpit: quia sine fugæ consilio id fecit.

§. 17. Quod aiunt Ædiles (11), *Noxa solutus non sit*, sic intelligendum est, ut non hoc debeat pronunciari, *nullam eum noxam commisisse*: sed illud, *noxa solutum esse*: hoc est, noxali judicio subjectum non esse: ergo, si noxam commisit, nec permanet, noxa solutus videtur. §. 18. *Noxas* (12) accipere debemus privatas, hoc est, eas, quæcunque committuntur ex delictis, non (13) publicis criminibus: ex (14) quibus agitur judiciis noxalibus: denique specialiter cavetur infra de capitalibus fraudibus: ex privatis autem noxiis oritur damnum pecuniarium, si quis forte noxæ dedere noluerit: sed litis æstimationem (15) sufferre. §. 19. Si quis talis sit servus, qui omnino manumitti non possit ex constitutionibus (16), vel si sub pœna (17) vinculorum distractus sit a domino, vel ab aliqua potestate damnatus, vel si exportandus: æquissimum erit etiam hoc prædici. §. 20. Si quis adfirmaverit, aliquid adesse servo, nec adsit; [vel abesse & adsit]: utputa si dixerit, *furem non esse*, & fur sit; si dixerit, *artificem esse*, & non sit: hi enim, quia quod adseveraverunt non præstant, adversus (18) dictum promissumve facere videntur.

18. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SI quid venditor de mancipio affirmaverit (19), idque non ita esse emptor queratur: aut redhibitorio, aut æstimatorio, id est, quanto (20) minoris, judicio agere potest: verbi gratia, *si constantem*, aut *laboriosum*, aut *curracem* (21), *vigilacem* (22) esse, aut *ex frugalitate* (23) *sua peculium adquirentem* affirmaverit: & is ex diverso levis, protervus, desidiosus (24), somniculosus, piger, tardus, comesor (25) invenlatur: Hæc omnia videntur eo pertinere, ne id, quod affirmaverit venditor, amara ab eo exigatur, sed cum (26) quodam temperamento: ut si forte *constantem esse*, affirmaverit, non exacta gravitas & constantia, quasi a Philosopho (27) desideretur; & *si laboriosum* & *vigilacem* (28) affirmaverit esse, non continuus labor per dies noctesque ab eo exigatur: sed hæc omnia ex bono & æquo modice (29) desiderentur. † Idem & in cæteris, quæ venditor affirmaverit, intelligimus. §. 1. Venditor, qui *optimum cocum esse* dixerit, optimum (30) in eo artificio (31) præstare debet: qui vero simpliciter *cocum* (32) *esse* dixerit, satisfacere videtur, etiam si mediocrem (33) cocum præstet. Idem & in cæteris (34) generibus artificiorum. §. 2. Æque, si quis simpliciter dixerit *peculiatum* esse servum, sufficit, si is vel minimum (35) habeat peculium.

2. *Quid intersit inter* dictum & promissum. 3. *De eo, quod venditor dixit, aut promisit*. 5. *De emptore, permutatore & successoribus*. 6. *De tempore actionis redhibitoriæ & æstimatoriæ*.

19. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SCiendum tamen est, quædam etsi dixerit, præstare eum non debere: scilicet ea, quæ ad nudam laudem (36) servi pertinent: veluti si dixerit, *frugi* (37), *probum*, *dicto audientem*: Ut enim Pedius scribit, multum interest, commendandi servi causa quid dixerit, an vero præstaturum se promiserit quod dixit.

§. 1. Plane, si dixerit: *aleatorem non esse* (38), *furem non esse*, *ad* (39) *statuam nunquam confugisse*, oportet eum id præstare.

§. 2. *Dictum* a (40) *promisso* sic discernitur: *Dictum* accipimus, quod verbo tenus pronunciatum est, nudoque sermone finitur: *Promissum* autem potest referri & ad nudam promissionem, sive pollicitationem, vel ad sponsum (41): Secundum quod incipiet is, qui de hujusmodi causa stipulanti spopondit, & ex stipulatu posse conveniri & redhibitoriis actionibus: Non novum: nam & qui ex empto potest conveniri, idem (42) etiam redhibitoriis actionibus conveniri potest. §. 3. Ea autem sola dicta sive promissa admittenda sunt, quæcunque sic dicuntur, ut præstentur, non (43) ut jactentur. §. 4. Illud sciendum est: Si quis *artificem* (44) promiserit vel dixerit, non utique perfectum eum præstare debet: sed ad (45) aliquem modum peritum, ut neque consummatæ scientiæ accipias, neque rursum indoctum [esse] in artificium (46): sufficiet igitur, talem esse quales vulgo (47) artifices dicuntur. §. 5. Deinde ajunt Ædiles (48), *Emptori, omnibusque ad* (49) *quos ea res pertinet, judicium dabimus*: Pollicentur emptori actionem, & successoribus ejus, qui in universum jus succedunt (50). *Emptorem* accipere debemus eum, qui pretio emit: sed si quis permutaverit (51), dicendum est, utrumque (52) emptoris & venditoris loco haberi, & utrumque posse ex hoc Edicto experiri. §. 6. Tempus autem redhibitionis sex (53) menses utiles habet: Si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agitur, annus (54) utilis est: Sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit: aut, si dictum promissumve quid est, ex eo, ex quo dictum promissumve quid est.

De dicto præcedente & stipulatione sequente venditionem.

20. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SI vero ante venditionis tempus dictum intercesserit, deinde (55) post aliquot dies interposita fuerit stipulatio, Cælius Sabinus scribit, ex priore causa, quæ statim (inquit) ut venit id mancipium, eo nomine posse agere cœpit.

Redhibitionis *definitio & Etymologia*. 1. *De Cautionibus in redhibitione præstandis*.

21. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

R*Edhibere* (56) est, facere ut rursus habeat venditor quod habuerit: &, quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio est appellata, quasi redditio.

§. 1. Cum redditur ab emptore mancipium venditori (57), *de dolo malo* promitti oportere ei, Pomponius ait: & ideo cautiones necessarias esse: ne forte aut pignori (58) datus sit servus ab emptore, aut jussu ejus furtum sive damnum cui datum sit.

§. 2. Idem Pomponius ait, interdum etiam dupliciter (59) cautiones interponi debere: alias in præteritum, alias in futurum: utputa si ejus servi nomine qui redhibetur, emptor, procuratorve ejus judicium accepit; vel quod cum eo ageretur, vel quod ipse ejus nomine ageret. Cavendum autem esse ait, si quid sine dolo malo emptor condemnatus [fuerit, aut] dederit, his rebus recte præstari (60): vel si quid ex eo quod egerit, ad eum pervenerit, dolove malo vel culpa ejus factum sit, quo minus perveniret, iisdem diebus (61) reddi. §. 3. Idem ait, futuri temporis nomine cautionem ei, qui sciens vendidit, fieri solere, *si in fuga est homo sine culpa emptoris*, & nihilominus condemnatur venditor (62): tum (63) enim cavere (64) oportere, *ut emptor hominem persequatur*, & *in sua potestate redactum venditori reddat*:

22. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ET *neque per se, neque per heredem suum futurum, quominus eum hominem venditor habeat*.

De servo deteriorato ab emptore. 1. *De accessionibus*. 2. *De capitali fraude*. 3. *De servo, qui mortis sibi consciscendæ causa quid fecit*. 4. *Si servus vel filiusfamilias vendiderit*. 5. *De heredibus*. 6. *Si bona fide possessus, vendiderit*. 7. *De effectu redhibitionis*. 8. *Si servus vendens furtum fecerit*. 9. *De eo quod ob servum pervenit ad emptorem, vel culpa ejus non pervenit*.

23. ULPIA-

---

(1) Id est, cum nulla publica cautio tibi prosit: est enim *recuperatio*, ut ait Gallus Ælius apud Festum, cum inter populum & reges, nationesque, & civitates peregrinas lex convenit ut res privatæ reddantur. (2) Si nolit, abducimus enim & per vim *l. 11. §. 1. 18. 19. supr. de injuriis*, nolentes & invitos, & gementes abducere possumus. Virg. *apud Donatum*, ut sit sensus. Si fugitivus est, quem non possis ab extraneo loco abducere, quod jus abducendi, cum civitati (puta quia nunquam id cum nostris civitatibus pacta est) non competit: multo magis fugitivus erit, si postquam jus illud abducendi cum civitati competierit, non possis ex eo (in quem fugit) loco, tuum servum abducere. Priore casu tibi fugitivus est: altero, & tibi, & tuæ civitati, quæ jus abducendi, & recuperandi habet. (3) *Erro*, pusillus fugitivus. *Fugitivus*, magnus erro. Proprie vero erro est, qui sine causa frequenter vagatur, & temporibus in res inutiles consumptis, serius domum redit. *Synopsis eod. cap.* [illegible] Harmenop. *tit. de verb. sign. §.* [illegible] *l.* [illegible] *infr. de verb. sign. adde l. 24. C. de æd. empt.* (4) *Kalena cap.* [illegible] (5) *Habitatio una* dicitur, si est una clausula, qua ultima claudas omnes domus & familiares suos. Clave sub eadem qui habitant, sub eadem familia esse intelliguntur. *Bald.* (6) *In princ. supr. eod.* (7) Habitationem fugit, & intra ædes patroni tota nocte delituit. *Haloand.* oblituit *al.* (8) Dial. ad Festum. (9) Vide quæ notavi de [illegible], & *medianum ad l. 1. §. 2. supr. de his, qui dejecer.* (10) Falso st. *Accurs.* (11) *l. 1. in princ. supr. eod.* (12) *l. 174. infr. de verb. sign.* Noxaliter, & publicis judiciis agi non potest. vide *Bald. hic.* (13) *Delicti* & *criminis* differentia adde *l. 131. in fin. infr. de verb. signif.* (14) *l. 11. in fin. infr. de exceptionib. l. 200. infr. de verb. sign.* (15) *l. 3. C. de noxalib.* (16) *V. l. 40. §. 1. infr. de hered. inst.* (17) Facit *l. 33. C. de pœnis.* Vinculorum pœnam & jus meri imperii unum esse, hinc colligunt nonnulli, cum privatis competat. vide tamen *Bald.* (19) *l. 1. §. 1. supr. eod.* (20) *l. 38. supr. de hered. vel action. vendit.* (20) *l. 40. §. 2. infr. de except. rei judicatæ.* (21) *Curraw*, τροχαλος *Synops. cap.* [illegible] ut hinc constet ante perperam lectum, *curacem*. Ruffin. [illegible] Nutriebantur autem equi, ut essent pulchri partier, & curraces, sic Æschylus Jovis nuntium, laudant, τροχιν appellat. (22) Propert. 4. *Elegia*: [illegible] *vigilacis furta Suburræ*. *Vigilax* autem Græcis [illegible]. (23) Hic [illegible] Græcis. Est vero pecuflii definitio quod quis suum defraudans genium comparsit miser. Terentius. *Andria*. (24) Cunctus, piger, [illegible], plumbeus. Terent. *Heautont. act.* [illegible] (25) Commessor. *Hal.* commessator. *Bud.* & Cotta [illegible]. Qui nec leno pares, nec commessator haberi. Idem quod gulosus. *l. 4. §. 2. supr. eod.* (26) Id est, non valde, *l. 4. §. 3. supr. eod.* non perfecte, ad aliquem modum. *l. 19. §. 4. infr. eod. l. 10. in fin. infr. de bon. poss.* (27) Aut Jurisconsulto. *d. l. 19.* (28) [illegible] hic, ut & supra *curaces*, ex forma decantus, ut apud Catonem vendax & emax. Cato *c. 2. de re rustica*. Patremfamilias vendacem esse oportet non emacem. Sic apud Ovidium *4. de Tristibus*. Vivax, *Et modo carpebant vivax de cespite gramen*. Apuleius *4. de Asino*. Sulphur vivax metallum. Sic apud Virgilium, ferrax equus: sic furax apud Ciceronem *3. offic.* In mancipio vendendo dicendane vitia? non ea, quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium jure civili, sed hæc, mendacem esse; aleatorem, furacem, ebriosum. (29) Ne voces diligenter contendas, *modice*, *non omnino*, cum quodam temperamento, non *exacte*, *ex bono & æquo*, *non quasi a philosopho*. adde *l. 33. infr. de usuris*. (30) De cocis loquens Livius, *9. bell. Maced.* quod ministerium, inquit, fuerat, are haberi cœpit. De cocis *c. Plin. 9.* Triumphorum pretiis æstimantur, nullusque pluris æstimatur, quam qui peritissime censum domini mergit. Senec. *1. de benefic. 10.* Nobilissimum gutturum [illegible] culina. Idem *14. epist. 81.* Tam supervacuus est cocus, quam miles. vid. Plinium *illo loco*. Porro cocorum nomina ex fortunæ sceleribus, Antrox, Comptio, Machario, Jul. [illegible] *1. pres.* (31) Artificum appellatione, cocos contineri hinc colligunt: & proinde indicto artificibus vectigali, cocos contineri. *c. Crement. fing. 98.* (32) Id est, cujus bonitas principalem gradum bonitatis habet. *l. 72. §. 4. infr. de verb. oblig.* (33) Mediocrem cum præstando debitor liberatur. (34) *l. 19. §. 4. infr. eod.* (35) Minimum enim in summis sequimur. *l. 65. §. 1. infr. de verb. oblig.* (36) Cum quadam jactatione, *§. 1. infr. eod.* commendatione. *l. 37. supr. de dolo. l. 43. supr. de contrah. empt.* (37) Plin. *1. epist. 20.* Credo decentes esse servos, qui sunt empti mihi ex consilio tuo. Superest, ut frugi sint, quod de venalibus melius auribus quam oculis judicatur. Apul. *9. & 10. Metam.* [illegible] frugi dicit. (38) *l. 21. §. 1. infr. eod.* (39) Ad statuam confugisse in servo omnem improbitatis notat: ut non confugisse, probitatis. adde *l. 17. §. 12. supr. eod.* (40) Aliud est *promittere*, aliud *dicere*: multa dicuntur sine promissione. Promittimus pollicitando, vel altera nudum conventum præstantes vel stipulantes, dicentes verbis. Promittimus nuda etiam promissione, hoc est, etiam nuda consensu sine verbis. In pactum dicta intelligimus, quæ stipulanti promittimus. Promissa quæ etiam non stipulanti? qualia sunt ea, quæ non stipulanti promittimus, vel pollicemur, quam spondemus? (41) Ad sponsionem *Hal.* (42) Argumentum ab actionibus civilibus ad prætorias duci observa. (43) Aliud promissio, aliud jactatio. *v. supr. eod. in pr.* adde *l. ult. infr. de* [illegible] (44) *l. 18. in fin. supr. eod.* (45) *v. l. 18. supr. eod.* Artifex non dicitur, nisi qui peritiam artis habet. (46) *Al.* in artificio. (47) *Vulgi sententiam* in contractibus sequimur, ut quales vulgo intelligunt, tales prædicatur artifices, quod in rerum generis observatur. *l. 19. infr. ad l. Falcid.* Vulgi ad opinionem recurrendum. (48) *l. 1. §. 1. supr. eod.* (49) Intuentur dicuntur res defuncti, etiam ad successores ejus. (50) Id est, heredibus. *l. 40. §. 5. infr. eod.* sic enim definitur heres, & hereditas. *v. l. 24. infr. de verb. sign.* (51) Emit qui pretio comparat: emit & vendit, qui permutat. Emptionis enim vocabulo omnis alienatio intelligitur: at non pretii nomine. vide *l. 38. supr. de act. empt. v. l. 1. supr. de rer. permut. l. 28. §. 2. infr. de Ædilit.* (52) In permutatione uterque emptoris & venditoris loco est. *l. 1. supr. de rer. permut.* (53) *V. l. 31. infr. eod.* (54) *l. 19. infr. eod. l. 2. in fin. C. eod.* Cur minus durat redhibitoria, quam quanti minoris? illa datur ad rescindendum, hæc ad recipiendum. adde *l. 30. vers. sed cum infr. de oblig.* (55) Prælationibus stipulationum quæ continentur, plerumque eadem in stipulationibus & conventionibus reperta intelliguntur, & ad tempus contractum referuntur. *l.* [illegible] *§. 1. infr. de verb. obligat.* (56) Tunc enim omnia retro aguntur. *l. 9. supr. de* [illegible] *l. 10. in fin. supr. quib. mod. pign.* (57) Vel a creditore debitori pignus. *v. l. 11. supr. de pignorat.* (58) Pignori dari potest fugitivus, ut hic. (59) Adde *l. 10. infr. eod.* (60) *V. l.* [illegible] *de verb. sign.* (61) Iisdem de rebus. *Hal.* Id reddi, *v. l. 30. infr. eod.* Cujac. *17. observ.* [illegible] Tribonianus error natus est ex singularibus litteris. (62) Ad pretium reddendum. *Accurs.* [illegible] gitivum qui sciens vendit, restituere pretium tenetur, etiamsi ei [illegible] nuda cautio de eo reddendo præstatur, si captus fuerit: si ignorans, non aliter [illegible] tium, quam recepto servo. *l. ult. C. eod.* (64) Tum enim cavere oportet. *Hal.*

23. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

CUm autem redhibitus sit, si deterius mancipium sive animo sive corpore ab emptore factum est, præstabit emptor venditori: utpute si stupratum (1) sit, aut sævitia emptoris fugitivum esse cœperit: & ideo, inquit Pomponius, ut ex quacunque causa deterius factum sit; id arbitrio Judicis æstimetur & venditori præstetur: Quod si sine judice homo redhibitus sit, reisque autem, quæ diximus, noluit emptor reddere, sufficiet venditori ex vendito actio. §. 1. Jubent Ædiles *restitui & quod venditioni accessit, & si quas accessiones* (2) *ipse præstiterit*: ut uterque resoluta emptione, nihil amplius consequatur, quam [non] haberet, si (3) venditio facta non esset.

§. 2. Excipitur etiam ille, qui capitalem (4) fraudem admisit.

†. *Capitalem fraudem admittere* est, tale aliquid delinquere, propter quod capite (5) puniendus sit: *Veteres* (6) enim *fraudem* pro pœna ponere solebant. Capitalem fraudem admisisse accipiemus (7), dolo malo (8) & per nequitiam: Cæterum si quis errore, si quis (9) casu fecerit, cessabit Edictum: Unde Pomponius ait, neque impuberem (10), neque furiosum (11) capitalem fraudem videri admisisse. §. 3. Excipitur & ille, qui mortis (12) consciscendæ causa quid fecerit. Malus servus creditus est, qui aliquid facit, quo magis se rebus humanis extrahat: utpute laqueum torsit (13), sive medicamentum pro veneno bibit, præcipitemve se ex alto miserit, aliudve quid fecerit, quo facto speravit mortem perventuram: tanquam nonnihil in alium ausurus, qui (14) hoc adversus se ausus est. §. 4. Si servus sit, qui vendidit (15), vel filiusfamilias, in dominum, vel patrem de peculio Ædilitia actio competit: quamvis enim pœnales (16) videantur actiones, tamen (17) quoniam ex contractu veniunt, dicendum est, eorum quoque nomine, qui in aliena potestate sunt, competere: proinde & si filiusfamilias vel ancillæ distraxit, æque dicendum est actiones Ædilitias locum habere. §. 5. Hæ actiones, quæ ex hoc Edicto oriuntur, etiam adversus (18) heredes omnes competunt. §. 6. Etsi bona (19) fide nobis servient liberi forte homines vel servi alieni, qui venditi erunt, potest dici, etiam hos hoc Edicto contineri. §. 7. Julianus ait, judicium redhibitoriæ actionis utrumque (20), id est, venditorem & emptorem, quodammodo (21) in integrum restituere debere. §. 8. Quare sive emptori servus furtum fecerit, sive alii cuilibet, ob quod furtum emptor aliquid præstiterit, non (22) aliter hominem venditori restituere jubetur, quam (23) si indemnem eum præstiterit. † Quid ergo, (inquit Julianus) si noluerit venditor hominem recipere? non esse cogendum eit quicquam præstare: nec amplius (24), quam pretio condemnabitur: & hoc detrimentum sua culpa emptorem passurum, qui, cum posset hominem noxæ dedere, maluerit litis æstimationem sufferre: Et videtur mihi Juliani sententia humanior esse. §. 9. Cum redhibetur mancipium, si quid ad (25) emptorem pervenit, vel culpa ejus non pervenit, restitui oportet: non solum si ipse fructus percepit, mercedesve a servo vel conductore servi accepit, sed etiam si a venditore fuerit idcirco consecutus, quod tardius ei hominem restituit: sed & si a quovis alio possessore fructus (26) acceperit emptor, restituere eos debebit. † Sed & si quid fructuum nomine consecutus est, id præstet. Item si legatum, vel hereditas servo obvenerit. Neque refert, potuerit hæc consequi venditor, an non potuerit, si servum non vendidisset. Ponamus enim, talem esse, qui capere aliquid ex testamento non poterat: nihil hæc res nocebit. † Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum, cujus (27) contemplatione (28) testator servum heredem scripserit vel ei legaverit: quia, etsi venditio remansisset (29), nihil hæc res emptori proderit: & per contrarium (inquit) si contemplatione venditoris institutus proponeretur, tamen diceremus, restituere emptorem non (30) debere venditori, si nollet eum redhibere.

24. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ET generaliter dicendum est, quidquid (31) extra rem emptoris per eum servum adquisitum est, id justum videri reddi oportere.

De mancipio deteriorato. 2. Familiæ *appellatione qui continentur.* 3. Procurator *quis hic dicatur.* 4. *De mancipio deteriorato.* 8. *De his, quæ præcedunt, vel sequuntur litem contestatam.* 9. *Alia verba edicti de venditione mancipiorum.* 10. *De ordine edicti.*

25. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ÆDiles etiam hoc *præstare emptorem* volunt, *si in aliquo deterior factus sit servus*: sed ita demum, *si post venditionem, traditionemque factus sit*: cæterum [si ante fuit], non pertinet ad hoc judicium, quod ante factum est. §. 1. Sive ergo ipse deteriorem eum fecit, sive familia (32) ejus, sive procurator, tenebit actio. §. 2. *Familiæ* (33) appellatione omnes, qui in servitio sunt, continentur: etiam liberi (34) homines, qui ei bona fide serviunt, vel alieni: excipe eos (35) quoque, qui in potestate ejus sunt. §. 3. *Procuratoris* (36) fit mentio in hac actione: Sed Neratius procuratorem hic [eum] accipiendum ait, non quemlibet, sed cui universa (37) negotia, vel idipsum, propter quod deterius factum sit, mandatum (38) est. §. 4. Pedius ait (39), æquum fuisse, id duntaxat imputari emptori ex facto procuratoris & familiæ, quod non fuit passurus servus, nisi [ei] venisset: quod autem passurus erat, etiam si non venisset, in eo concedi emptori servi sui noxæ deditionem: & ex eo (inquit) quod procurator commisit, solum actionem præstandarum necessitatem ei injungi. §. 5. Quid ergo, si *culpa* (40), non etiam dolo emptoris servus deterior factus sit? Æque condemnabitur. §. 6. Hoc autem, quod *deterior* factus est servus, non (41) solum ad corpus, sed etiam ad animi vitia referendum est: utpute si imitatione (42) conservorum apud emptorem talis factus est; aleator forte, vel vinarius (43) vel erro evasit. §. 7. Sed notandum est, quod non permittitur emptori, ex hujusmodi causis noxæ dedere servum suum: nec enim factum servorum suorum, itemque procuratoris præstat.

§. 8. Item sciendum est, hæc omnia, quæ exprimuntur Edicto Ædilium, præstare eum debere, *si ante* (44) *judicium acceptum facta sint*: idcirco enim necesse habuisse ea enumerari, ut, si quid eorum ante litem contestatam contigisset, præstaretur: cæterum post (45) judicium acceptum, tota causa ad hominem restituendum in judicio versatur: & tam fructus [veniunt], quam id, quod deterior factus est, cæteraque veniunt: Judici enim, statim atque judex factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcunque in judicio versantur: ea autem, quæ ante judicium contingunt, non valde ad eum pertinent: nisi fuerint ei nominatim injuncta. §. 9. Præterea in Edicto adjicitur sic: *Et quanta pecunia pro eo homine soluta, accessionisve nomine data erit, non reddetur: cujusve* (46) *pecuniæ quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur.* §. 10. Ordine (47) fecerunt Ædiles, ut ante venditori emptor ea omnia, quæ supra scripta sunt, præstet: sic deinde pretium consequatur.

De redhibitione, quomodo res ordinanda sit.

26. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

VIdeamus tamen, ne iniquum sit, emptorem compelli dimittere corpus, & ad actionem judicati mitti, si interdum nihil præstatur propter inopiam venditoris: potiusque res ita (48) ordinanda sit, ut emptor caveat, si intra certum tempus pecunia sibi soluta sit, se mancipium restituturum.

Quæ pecunia emptori restituitur.

27. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

DEbet autem recipere pecuniam (49) quam dedit pro eo homine, vel si quid accessionis nomine. *Dari* (50) autem non id solum accipiemus, quod numeratur venditori, utputa pretium & usures ejus: sed & si quid emptionis causa erogatum est: Hoc autem ita demum deducitur, si ex voluntate venditoris datur: cæterum, si quid sua sponte datum esse proponatur, non imputabitur: neque enim debet, quod quis suo arbitrio dedit, a venditore exigere: Quid ergo si forte vectigalis (51) nomine datum est, quod emptorem forte sequeretur? Dicemus, hoc quoque restituendum: indemnis enim emptor debet discedere.

Si venditor non cavet.

28. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SI venditor (52) de his, quæ Edicto Ædilium continentur, non caveat, pollicentur (53) adversus eum (ad) redhibendum judicium, intra duos (54) menses: vel quanti emptoris intersit, intra sex menses (55).

Si venditor, quæ in hac actione desiderantur, præstat, vel non. 1. *De eo, cujus nomine emptor obligatus est.* 4. *Quid contineat condemnatio venditoris.* 3. *Si emptor damnum sensit, vel pro servo impendit.*

29. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ILlud sciendum est, si emptor venditori hæc (56) non præstat, quæ desiderantur in hac actione, non posse ei venditorem condemnari: si autem emptori venditor ista non præstat, condemnabitur ei. §. 1. Item emptori præstandum est, ut pecuniæ (57), cujus nomine obligatus erit, liberetur: sive ipsi venditori obligatus sit, sive etiam alii. §. 4. Condemnatio autem fit, *quanti* (58) *ea res erit*: Ergo, excedet pretium, an non, videamus? Et quidem continet condemnatio pretium (59), accessionemque: An & usuras pretii consequatur, quasi (60) quod sua intersit debeat accipere, maxime cum (61) fructus

(1) Deterior ancilla, quæ stuprata est, cui non fugitiva esse cœpit, redditur. (2) l. 1. §. 1. supr. eod. l. 21. §. 2. infr. de furtis. [illegible] l. 21. causam usucapionis & fructus. [illegible] infr. de verb. signif. non tantum corpus, sed omnem rei conditionem & causam. l. ult. §. ult. infr. de verb. signif. (3) l. 75. infr. de verb. sign. (4) Cyprianus 2. ad Donatum. Hic testamentum subjicit, ille falsum capitali fraude conscribit. (5) Capitalis fraus in servo est, quæ capite punitur, ut hic. l. 32. in fin. infr. de acquirenda [illegible]. Capitalis pœna verbo, etiam decapitatio intelligitur. Bald. (6) Alias Fraus aliud est, & aliud pœna. l. 131. infr. de verb. sign. (7) Capitali pœna dolum exigit: [illegible] (8) Nam in maleficiis spectatur voluntas, non exitus. v. l. 14. infr. ad l. Corn. de sicariis. (9) Casus & casus excusat a pœna capitali, ut hic. [illegible] supr. ad l. Aquil. (10) Doli incapacem, nam aliud est in capaci, vide. T. C. de pœnis. [illegible] (11) [illegible] (12) l. 2. §. 2. in fin. supr. eod. adde l. 9. §. 1. supr. de peculio. (13) Ut se suspenderet. (14) Qui sibi non pepercit, multo minus alii parcet. l. ult. §. 6. in fin. infr. de bon. eor. Qui in se mortem admisit, [illegible] (15) l. 57. §. 1. infr. eod. (16) Ædilitiæ actiones quasi pœnales. [illegible] (17) Pœnales actiones ex contractibus [illegible] (18) l. 48. §. 5. infr. eod. (19) Adde l. 1. in fin. l. 2. supr. de peculio. (20) [illegible] in integrum restituuntur. v. l. 60. infr. eod. (21) Quodammodo, diminutionis nota. (22) [illegible] in redhibenda. l. 29. in fin. infr. eod. (23) [illegible] (24) l. 24. infr. eod. (25) l. 30. §. 1. infr. eod. (26) Adde §. 1. supr. eod. adde l. 20. supr. de hered. petit. (27) l. 13. §. 18. supr. de act. empt. adde l. 10. §. 6. infr. de vulgari. (28) Contemplationis hic non habetur ratio, sed causæ effectivæ & immediatæ. Bald. (29) Venditoris mansisset. Bud. (30) Alteratum hoc verum esse puto, [illegible] causa agatur: hunc enim venditorem ad [illegible] (31) Omnis causa restituenda est ab emptore. l. 1. §. 1. supr. eod. [illegible] supr. ad l. Aquil. (32) §. 3. infr. eod. l. 1. §. 1. supr. eod. Familiæ factum nocet domino. (33) *Familiæ* appellatione qui continentur. adde l. 1. §. 10. infr. de vi, & vi armata. [illegible] infr. de verb. sign. l. 1. §. *familiæ*. infr. de public. Goth. Adde Dernaud. lib. 1. explicat. [illegible] Ans. (34) Liberi homines in se [illegible] alicujus nonnunquam erant: neque tamen liberi esse desinebant. Varro 6. de lingua. liber. qui suas operas in servitute pro pecunia, quam debebat, dum solveret, præstat, nexus vocatur ut ab ære, obæratus liber ob hujusmodi ministerium esse non desinebat. (35) Et nonnulli filiifamilias, l. 31. §. 10. infr. eod. liberos. l. 40. §. 2. quin & ipsum principem familiæ, l. 196. infr. de verb. signif. adde l. 195. §. 1. cum seq. infr. de verb. sign. l. 1. §. 12. infr. de vi, & vi. adde l. 2. §. 4. infr. vi bonor. rapt. (36) §. 1. supr. eod. §. 4. infr. eod. l. 1. §. 1. supr. eod. subaudi, habentis liberum, & ita post Richard. [illegible] interpretatur Bald. Procurator est, qui summum mandatum, vel id quod agit, habet. (37) Vid. l. quod si nolit. 25. §. quod in procuratore. [illegible] infr. eod. l. si procuratore. 9. infr. de doli except. (38) Subaudi, specialiter. (39) [illegible] Anton. August. lib. 2. Emendat. c. 7. §. [illegible] (40) l. 31. §. ult. in pr. supr. eod. l. 11. §. 10. infr. eod. (41) Deterior non tantum redditur is, cujus corpus deterius redditur, sed & is cujus animus. (42) Imitatio mala ex culpa. (43) l. 4. §. 2. supr. eod. (44) In judicium non videtur venisse, quod post judicium acceptum accessit. l. 23. supr. de judiciis. (45) l. 31. §. 11. infr. eod. Officium judicis multum potest in [illegible] post litem contestatam. antecedentia vero, [illegible] ac petenda. Et priore quidem casu index plene cognoscens [illegible] sumptus adjudicat. vide Bald. hic. (46) Persona obligata dicitur, ut obligatus & obstrictus furti, compertus sacrilegii, manifestus criminis, [illegible] debiti, judicati damnatus, confessus. (47) Pretium recepturus emptor, suo primum redhibere debet. l. 13. §. 8. supr. de act. empt. (48) l. 30. in fin. infr. eod. (49) l. 20. §. 2. infr. eod. l. 29. §. 27. l. 19. in princ. infr. eod. (50) Vide l. 19. infr. de liberali causa. (51) Quod vectigalis, [illegible] infr. de verb. signif. Emptor venditori restituat solutum, rei redhibitæ nomine impensum. ut hic. ut & [illegible] creditor debitore, [illegible] debitoris creditoribus. l. 1. supr. quæ potiores. (52) Synopsis ord. 1. 10. (53) l. 1. infr. de verb. oblig. (54) Casus est specialis, vide quæ scripsi ad l. 19. in fin. supr. eod. (55) Quia non cavet, nam alia tempora defuntur, quando vitiosa res est. l. 19. in fin. supr. eod. (56) Quæ superius dicta sunt, l. 29. 20. & seq. Redhibitoria agens emptor, nisi venditori offerenda offerat, venditor absolvendus erit. (57) l. 25. in fin. supr. eod. (58) Quanti res est, pretium, accessiones, usuras pretii, & id, quod interest, continet. (59) Venditor redhibenti rem emptori pretium, accessiones, & usuras restituere debet. (60) Qui rem redhibet, fructus sibi restituit. Vicissim quanti res est, a venditore recipit, hoc est, pretium quod ipse venditori numeravit, a venditore recipit, accessiones, pretii usuras, si sua intersit, ut hic. adde Beroum [illegible] usuras autem hic pretii, ut id quod interest. (61) Adde l. 24. §. pen. & 47. in fin. supr. de minorib.

cum (1) quoque ipse restituat? Et placet consecuturum. §. 3. Si quid (2) tamen damni sensit, vel si (3) quid pro servo impendit, consequetur arbitrio judicis: sic tamen, non ut ei horum nomine venditor condemnetur, ut ait Julianus: sed ne alias compellatur hominem venditori restituere, quam (4) si eum indemnem præstet.

Si servo redhibendi nomine emptor judicium accepit vel dictavit. 1. De impensis ab emptore factis.

30. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

ITem si servi redhibendi nomine emptor judicium accepit, vel ipse ejus nomine dictavit; cavendum ex utraque (5) parte erit: ut, si quid sine dolo malo condemnatus sit, aut si quid ex eo, quod egerit, ad eum pervenerit, dolove malo ejus factum sit, quo minus perveniret, id reddat (6). §. 1. Quas impensas necessario in curandum (7) servum post litem contestatam emptor fecerit, imputabit: præcedentes (8) impensas nominatim comprehendendas, Pedius: sed cibaria servo data non esse imputanda, Aristo ait: nam (9) nec ab ipso exigi, quod in ministerio ejus fuit.

Si nolit venditor hominem recipere. 1. Si servus emptori furtum fecerit. 2. De partu. 3. De usufructu. 4. De peculio. 5. Et pluribus heredibus emptoris. 7. Si servus communis emerit. 9. De mancipio deteriorato. 10. De pluribus heredibus venditoris, aut servo communi vendente, aut pluribus venditoribus, aut pluribus emptoribus, aut pluribus mancipiis venditis. 11. De morte mancipii redhibendi. 14. De his, qui ex officio pro emptore interveniunt. 15. De familia emptoris. 16. Si sæpius agatur æstimatoria. 17. De actione in factum ad pretium recuperandum. 19. De eo, quod servo in venditione accessit. 20. Si venditor de dupla non caveat. 21. De natione mancipii pronuncianda. 22. De pacto, ut nisi res placuerit, redhibeatur, & de illius vi redhibitione. 25. De eo, quod emptioni accedit.

31. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

QUod si nolit venditor hominem recipere, non in majorem summam (inquit) quam (10) in pretium ei condemnandum. Ob hæc ergo, quæ propter servum damna sensit, solam dabimus ei corporis retentionem, cæterum poterit evitare præstationem venditor, si nolit hominem recipere: quo facto, pretii præstationem, eorumque, quæ pretium sequuntur (11), solam non evitabit. §. 1. Si venditor pronunciaverit vel promiserit, *furem* (12) *non esse*, tenetur (13) ex sua promissione, si furtum servus fecit: esse (14) enim hoc casu furem, non tantum eum, qui extraneo, sed [& eum], qui domino suo res subtraxit, intelligendum est. §. 2. Si ancilla redhibeatur, & quod (15) ex ea post venditionem natum erit, reddatur, sive unus *partus* sit, sive plures. §. 3. Sed & si forte *ususfructus* (16) proprietati adcreverit, dubitate hic quoque restituetur. §. 4. Si *peculium* (17) quæsiit apud emptorem, quid de hoc dicemus? Et, si quidem ex (18) re emptoris accessit, dicendum est, apud ipsum (19) relinquendum: si aliunde creverit, venditori restituendum (20) [est]. §. 5. Si plures heredes sint emptoris: an omnes (21) ad redhibendum consentire debeant, videamus? Et ait Pomponius, omnes (22) consentire debere ad redhibendum: dareque unum (23) procuratorem: ne (24) forte venditor injuriam patiatur, dum ab alio partem recipit hominis, alii in partem pretii condemnatur, quanti (25) minoris is homo sit.

§. 6. Idem ait, homine (26) mortuo vel etiam redhibito, singulos pro suis portionibus recte egere. Pretium autem & accessiones pro parte recipient: sed & fructus (27) accessionis, & si quo deterior homo factus est, pro parte præstabitur ab ipsis: nisi forte tale sit, quod divisionem (28) non (29) recipiat: utputa ancillæ partus: in hoc enim idem servandum est, quod in ipsa matre (30) vendita, quam pro parte redhiberi posse negavimus.

§. 7. Marcellus quoque scribit, si servus communis servum emerit, sit in causa redhibitionis, unum ex dominis pro parte sua redhibere servum non posse: non magis (inquit) quam cum emptori plures heredes extiterunt, nec (31) omnes ad redhibendum consentiunt. §. 8. Ideo Marcellus ait, non posse alterum ex dominis consequi actione ex empto, ut sibi pro parte venditor tradat, si proportione pretium dabit: & hoc in emptoribus servari oportere ait: nam venditor (32) pignoris (33) loco, quod vendidit, retinet, quoad (34) emptor satisfaciat. §. 9. Pomponius ait, si unus ex heredibus (35), vel familia (36) ejus, vel procurator (37) culpa vel dolo fecerit rem deteriorem, æquum esse in solidum eum teneri arbitrio judicis: Hoc autem expeditius esse, si omnes heredes unum (38) procuratorem ad agendum dederunt: tunc & si quo deterior servus culpa (39) unius heredum factus est, & hoc solutum est, cæteri familiæ erciscundæ judicium adversus eum habent: quia propter ipsum damnum sentiunt, impediunturque redhibere.

§. 10. Si venditori plures heredes extiterint, singulis (40) pro portione (41) hereditaria poterit servus redhiberi: & si servus plurium venierit, idem erit dicendum: nam si unus e pluribus, [vel plures ab uno], vel plura mancipia ab uno emantur, verius est dicere, si quasi plures rei fuerunt venditores, singulis (42) in solidum redhibendum: si tamen partes emptæ sint a singulis, recte dicetur, alteri quidem posse redhiberi, cum altero autem agi quanto minoris. Item, si plures singuli partes ab uno emant: tunc pro parte quisque eorum experietur: sed si in solidum emant, unusquisque in solidum redhibebit.

§. 11. Si mancipium, quod redhiberi oportet, mortuum (43) erit, hoc quæretur, numquid culpa emptoris, vel familiæ ejus, vel procuratoris (44) homo demortuus sit: nam si culpa (45) ejus decessit, pro (46) vivo habendus est: & præstentur [ea] omnia, quæ præstarentur, si viveret. §. 12. *Culpam* (47) omnem accipiemus, non utique (48) latam: propter quod dicendum est quamcunque occasionem morti emptor præstitit: debere eum (49): etiam si non (50) adhibuit medicum, ut sanari possit, vel (51) malum adhibuit, sed culpa sua. §. 13. Sed hoc dicemus, si ante judicium acceptum decessit: cæterum, si post judicium acceptum decessisse proponatur; tunc in arbitrium judicis veniet, qualiter mortuus sit: ut enim & Pedio videtur, ea quæcunque post (52) litis contestationem contingunt, arbitrium judicis desiderant. §. 14. Quod in procuratore diximus, idem & in tutore & curatore dicendum erit, cæterisque, qui ex officio pro aliis interveniunt: Et ita Pedius ait, & adjicit, quibus administratio rerum (53), culpam abesse præstare non iniqua dominum cogi. §. 15. Idem Pedius ait, *familiæ* appellatione & filiosfamilias (54) demonstrari: facto enim domesticorum, redhibitoria agentem præstare voluit.

§. 16. Si quis egerit quanto minoris propter fugam, deinde agat propter morbum: quanti fieri condemnatio debeat? Et quidem sæpius agi posse quanto minoris, dubium non est: Sed ait Julianus, id agendum esse, ne lucrum emptor faciat, & bis (55) ejusdem rei æstimationem consequatur.

§. 17. In factum actio competit, ad pretium (56) reciperandum, si mancipium redhibitum fuerit: in qua non hoc quæritur, an mancipium in causa redhibitionis fuerit, sed hoc tantum, an sit redhibitum. Nec immerito: iniquum est enim, posteaquam venditor agnovit, recipiendo (57) mancipium, esse id in causa redhibitionis, [tunc] quæri utrum debuerit redhiberi, an non debuerit: nec de tempore quæretur, an intra tempora redhibitus esse videatur. §. 18. Illud plane hæc actio exigit, ut sit redhibitus: cæterum, nisi fuerit redhibitus, deficit ista actio, etiamsi nudo consensu placuerit, ut redhibeatur: conventio ergo de redhibendo non (58) facit locum huic actioni, sed ipsa redhibitio. §. 19. Restitui autem debet per hanc actionem, etiam quod et servo in venditione accessit. §. 20. Quia assidua (59) est duplæ stipulatio, idcirco placuit, etiam ex empto agi posse, si duplam venditor mancipii non caveat: *ea enim, quæ sunt moris* (60) *& consuetudinis* (61), *in bonæ fidei judiciis debent venire*.

§. 21. Qui mancipia vendunt, *nationem* (62) cujusque in venditione pronunciare debent: plerumque enim natio servi aut provocat, aut deterret emptorem; idcirco interest nostra scire nationem: præsumptum (63) etenim est, quosdam servos bonos esse, quia natione sunt non infamata: quosdam malos videri, quia ea natione sunt, quæ magis infamis est: Quod si de natione ita pronunciatum non erit, judicium emptori, omnibusque, ad quos ea res pertinebit, dabitur: per quod

(1) Et modo petiti sint. [illegible]

[illegible]

emptor redhibet mancipium. §. 22. Si quid ita venierit; *ut nisi* (1) *placuerit, intra præfinitum tempus redhibeatur* (2), ea conventio rata habetur: si (3) autem de tempore nihil convenerit, in factum actio intra sexaginta dies utiles accommodatur emptori ad redhibendum, ultra non: si vero convenerit, ut in perpetuum redhibitio fiat, puto hanc conventionem valere. Item si tempus sexaginta (4) dierum præfinitum redhibitioni præteriit, causa (5) cognita judicium dabitur. §. 23. In causæ autem cognitione hoc versabitur, si aut mora fuit per venditorem (6), aut (7) non fuit præsens, cui redhiberetur, aut aliqua justa causa intercessit, cur intra diem redhibitum mancipium non est, quod [ei] magis (8) displicuerat. §. 24. In his autem actionibus eadem erunt observanda, quæ de partu (9), fructibus, accessionibus, quæque de mortuo redhibendo dicta sunt (10).

§. 25. Quod emptioni accedit (11), partem esse venditionis, Prudentibus visum est.

32. GAJUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

ITaque sicut superius venditor de morbo, vitiove & cæteris, quæ ibi comprehensa sunt, prædicere jubetur; & præterea (12) in his causis non esse mancipium, ut promittat, præcipitur: ita & cum accedat alii rei homo, eadem & prædicere, & promittere compellitur: quod non solum hoc casu intelligendum est, quo nominatim adjicitur, *accessurum* (13) *fundo hominem Stichum*, sed etiam si generaliter omnia mancipia, quæ in fundo sint, accedant venditioni.

33. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

PRoinde Pomponius ait, justam causam esse, ut, quod in venditione accessurum (14) esse dictum est, tam integrum præstetur, quam illud præstari debuit, quod principaliter venit: Nam jure civili, ut integra sint (15), quæ accessura dictum fuerit, ex empto actio est: veluti *si dolia* (16) *accessura fundo* dicta fuerint. Sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum: nam si servus cum peculio venierit, ea mancipia, quæ in peculio fuerint, sana esse præstare venditor non debet; quia non dixit, certum corpus accessurum: sed peculium tale [præstare oportere]: & quemadmodum certam quantitatem peculii præstare non debet, ita nec hoc. † Eandem rationem facere Pomponius ait, ut etiam si hereditas, aut peculium servi venierit, locus Edicto Ædilium non sit circa ea corpora, quæ sunt in hereditate, aut in peculio. † Idem probat, & si *fundus cum instrumento* venierit, & in instrumento mancipia sint: Puto hanc sententiam verum: nisi si aliud specialiter actum esse proponatur. §. 1. Si vendita res redhibeatur, servus quoque, qui ei rei accessit, licet (17) nullum in eo vitium sit, redhibetur.

De pluribus rebus venditis.

34. AFRICANUS lib. 6. (18) Quæstionum.

CUm ejusdem (19) generis (20) plures res simul veneant (21), veluti comœdi (22), vel chorus (23), referre ait, in universos (24), an in singulos pretium constituatur: ut scilicet interdum una, interdum plures venditiones contractæ intelligantur: Quod vel eo quæri pertinere, ut, si quis eorum forte morbosus vel vitiosus sit, [vel] omnes simul (25) redhibeantur. §. 1. Interdum etsi in singula capita pretium constitutum sit, tamen una emptio est: ut propter unius (26) vitium omnes redhiberi [possint] vel debeant: scilicet cum manifestum erit (27), [non] nisi omnes quem empturum vel venditurum fuisse: ut plerumque circa comœdos (28), vel quadrigas (29), vel mulas pares accidere solet, ut neutri non nisi omnes habere expediat.

35. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

PLerumque propter morbosa mancipia etiam non morbosa redhibentur, si separari non (30) possint sine magno incommodo, vel (31) ad pietatis (32) rationem offensum. Quid enim, si filio (33) retento, parentes redhibere maluerint, vel contra? Quod & in fratribus (34) & in personis contubernio (35) sibi conjunctis, observari oportet.

36. POMPONIUS lib. 23. ad Sabinum.

SI plura mancipia uno pretio venierint, & de uno eorum ædilitia actione utamur, ita demum pro bonitate ejus æstimatio fiet, si consecuta universis mancipiis constitutum pretium fuerit. Quod si singulorum (36) mancipiorum constituto pretio, universa tanti venierunt, quantum ex consummatione (37) singulorum fiebat, utique cujusque mancipii pretium, seu pluris, seu minoris id esset, sequi debemus.

Ne veteranus pro novitio veneat.

37. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

PRæcipiunt Ædiles, *Ne veterator* (38) *pro novicio* (39) *veneat* (40). Et hoc Edictum fallaciis venditorum occurrit: ubique enim curant Ædiles, ne emptores a venditoribus circumveniantur: ut ecce plerique (41) solent mancipia, quæ novicia non sunt, quasi novicia distrahere: ad hoc [scilicet,] ut pluris vendant: præsumptum (42) est enim, ea mancipia, quæ rudia sunt, simpliciora esse, & ad ministeria aptiora, & dociliora, [&] ad omne ministerium habilia: [trita vero mancipia & veterana difficile est reformare], & ad suos mores formare. Quia igitur venalitiarii (43) sciunt, facile decurri ad novitiorum emptionem, idcirco interpolant (44) veteratores, & pro novitiis vendunt: quod ne fiat, hoc Edicto Ædiles denunciant: & ideo si quid ignorante emptore ita venierit, redhibebitur.

Edictum de jumentorum venditione. 1. Argumentum. 2. Et causa suprascripti edicti. 3. Collatio hujus & superioris edicti. 4. Quod intersit inter jumentum & pecus. 5. De verbis dicto edicto subjectis. 6. De bobus. 7. De animali castrato. 8. De mula, quæ non potest transjungi. 9. Vel alterum jugum non patitur. 10. Quibus ex causis jumentum redhibeatur. 11. De tempore & causa jumenti ornati. 12. De pluribus jumentis venditis.

38. IDEM lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

ÆDiles (45) ajunt, *Qui (46) jumenta vendunt, palam recte (47) dicunto (48), quid in quoque eorum morbi, vitiique sit: utique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus traduntur: si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis, jumentisve ornamentorum (49) nomine redhibendis, in diebus sexaginta (50): morbi autem, vitiive causa inempti faciendis, in sex mensibus vel quo minoris, cum venirent, fuerint, in anno judicium dabimus. Si jumenta paria simul venierint, & alterum in ea causa fuerit, ut redhiberi debeat, judicium dabimus, quo utrumque redhibeatur.*

§. 1. Loquuntur Ædiles in hoc Edicto de *jumentis* redhibendis. §. 2. Causa autem hujus Edicti eadem est, quæ mancipiorum redhibendorum. §. 3. Et fere eadem (51) sunt in his, quæ in mancipiis, quod ad morbum, vitiumve attinet. Quidquid igitur hic diximus, huc erit transferendum: & si mortuum (52) fuerit jumentum, pari modo redhiberi poterit, quemadmodum mancipium [potest]. §. 4. *Jumentorum* autem appellatione an omne pecus contineatur, videamus? Et difficile est, ut contineatur: nam aliud significant *jumenta* (53), aliud significatur *pecoris* appellatione. §. 5. Idcirco elogium huic Edicto subjectum est, cujus verba hæc sunt, *quæ de jumentorum sanitate diximus, de cætero quoque pecore* (54) *omni venditores faciunto*. §. 6. Unde debitari desiit, an hoc Edicto boves quoque contineantur: etenim *jumentorum* appellatione non (55) contineri eos verum est: sed *pecoris* (56) appellatione continebuntur. §. 7. Sed enim sunt quædam, quæ in hominibus quidem morbum faciunt, in jumentis non adeo, utputa si mulus (57) castratus est, neque morbi, neque vitii quid habere videtur, qui neque de fortitudine quid ejus detrahitur, neque de utilitate; cum ad generandum nunquam (58) sit habilis. Cælius quoque scribit, non omnia animalia castrata ob id ipsum vitiosa esse, nisi (59) propter ipsam castrationem facta sunt imbecilliora: & ideo mulum non esse vitiosum. Idem refert Ofilium existimasse, equum castratum sanum esse: sicuti spado (60) quoque sanus est: sed si emptor ignoravit, venditor scit, ex empto esse actionem: Et verum est, quod Ofilius. §. 8. Quæsitum est, si mula (61) talis sit, ut transjungi (62) non possit, an sana...

[illegible]

sane sit? Et ait Pomponius sanam esse: pleraque denique carrucarias (1) tales esse, ut non possint transjungi. §. 9. Idem ait, si nata sit eo ingenio, aut corpore, ut alterum jugum non patiatur, sanam non esse. §. 10. Non tantum autem ob morbum, vitiumve (2) redhibitio locum (3) habebit in jumentis, verum etiam si contradictum, promissumve, erit locus redhibitioni, exemplo mancipiorum. §. 11. *Vendenti autem educta ornatum jumentorum*, videri Cælius ait, non si sub tempus venditionis, hoc est, biduo ante conditionem [ornatum] sit; sed (4) si in ipsa venditione ornatum sit; aut ideo, (inquit) venale cum esset, sit ornatum inspiceretur, semperque cum de ornamentis agitur, [&c.] in actione & in Edicto adjectum est, *vendenda causa ornata ducta esse*: poterit enim jumentum ornatum itineris causa duci, deinde vendi. §. 12. Si plura jumenta venierint, non omnia erunt redhibenda propter unius ornamentum: nam [&] si vitiosum sit unum jugum, non tamen propter hoc cætera juga redhibebuntur. §. 13. Si forte jugum mularum sit, quarum altera vitiosa est, non ex pretio tantum vitiosæ, sed ex utriusque (5) erit componendum, quanti minoris sit, cum enim uno (6) pretio utræque venierint, non est separandum pretium, sed quanto minoris cum veniret, utrumque fuit, non alterum, quod erat vitiosum. §. 14. Cum (7) autem jumenta paria veniunt, Edicto (8) expressum est, *ut, cum alterum in ea causa sit, ut redhiberi debeat, utrumque* (9) *redhibeatur*: in qua re tam emptori quam venditori consulitur, dum jumenta non separantur. Simili modo & si triga (10) venierit, redhibenda erit tota: & si quadrigæ (11), redhibeatur. Sed si duo paria mularum sint, & una mula vitiosa sit, vel par, solum par (12) redhibebitur, alterum non: si tamen nondum fuit paria constituta, sed simpliciter quatuor mulæ uno pretio venierint, unius erit mulæ redhibitio, non omnium: nam & si polia (13) venierit, dicemus, unum equum, qui vitiosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. Hæc & in hominibus dicemus, pluribus uno pretio distractis: nisi [si] separari non possint, utputa si tragœdi (14) vel mimi.

39. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

VEl fratres (15).

1. Edictum de eo, qui animal, qua vulgo iter fit, ita habet, ut nocere possit.

40. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

HI enim non (16) erunt separandi. §. 1. Deinde ajunt (17) Ædiles, *ne (18) quis canem (19), verrem, [vel minorem aprum (20)], lupum, ursum, pantheram (21), leonem,*

41. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

ET generaliter, *aliudve, quod noceret, animal, sive soluta sint, sive alligata, ut contineri vinculis, quo minus damnum inferant, non possint,*

42. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

QUa vulgo (22) iter (23) fiet, ita habuisse velit, ut cuiquam nocere, damnumve dare possit: Si adversus ea factum erit, & homo liber ex ea re perierit, solidi (24) ducenti: Si nocitum homini libero esse dicetur, quanti (25) bonum æquum judici videbitur, condemnetur: cæterarum rerum quanti (26) damnum datum, factumve sit, dupli.

De bove, qui cornu petit: mulis cessum dantibus; jumentis, quæ sine causa turbantur, & semetipsa eripiunt. 1. De eo, qui ad amicum domini confugit. 2. De eo, qui persuasu alterius a domino recessit. 3. Si servus meus bona fide possessus fugerit. 4. Quid sit mortis consciscendæ causa id facere. 5. De eo, quod emptor consecutus est, servo redhibendo nomine. 6. De mancipio nullius pretii. 7. De redhibitione in fraudem creditorum. 8. Si emptor servum pignoraverit, vel eum alienaverit, vel usumfructum ejus. 9. De emptione conditionali. 10. Si servus, in quo alterius est usufructus, emerit.

43. PAULUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

BOvem, qui cornu (27) petit, vitiosum esse plerique dicunt: Item mulas, quæ cessum dent (28): Ea quoque jumenta, quæ sine causa (29) turbantur, & semetipsa eripiunt, vitiosa esse dicuntur. §. 1. Qui ad amicum (30) domini deprecaturus confugit, non est fugitivus: Imo etiamsi ea mente sit, ut non impetrato auxilio domum non revertatur, nondum fugitivus est: quia non solum consilii, sed & facti (31), *fuga* nomen est.

§. 2. Qui persuasu alterius a domino recessit, fugitivus est, licet id non fuerit facturus citra consilium ejus, qui persuasit.

§. 3. Si servus meus bona fide tibi serviens fugerit, vel sciens se meum esse, vel ignorans, fugitivus est: nisi animo ad me revertendi id fecit. §. 4. Mortis (32) consciscendæ causa sibi facit, qui propter nequitiam, malosque mores, flagitiumve aliquod admissum, mortem sibi consciscere voluit: non si, dolorem (33) corporis non sustinendo, id fecerit. §. 5. Si quis servum emerit, &, rapto eo, vi bonorum raptorum actione quadruplum consecutus est, deinde servum redhibeat, reddere debebit quod (34) accepit: Sed si per eum servum injuriam passus, injuriæ nomine egerit, non reddet venditori (35): aliter forsitan atque si loris ab aliquo cæsus, ex quæstione de eo habita, emptor egerit. §. 6. Aliquando (36) [etiam] redhiberi mancipium debebit, licet æstimatoria, id est, quanto (37) minoris agamus: nam si adeo nullius sit pretii, ut ne expediat quidem tale mancipium domino habere, veluti si furiosum, aut lunaticum (38) sit, licet æstimatoria actum fuerit, officio tamen judicis continebitur, ut reddito mancipio pretium recipiatur. §. 7. Si quis, cum consilium iniisset fraudandorum creditorum, redhibuerit, non (39) redhibiturus alias nisi vellet eos fraudare: tenetur creditoribus propter mancipium venditur. §. 8. Pignus (40) manebit obligatum, etiamsi redhibitus fuerit servus: quemadmodum si eum alienasset, aut usumfructum ejus, non recte redhibetur, nisi redemptum [sit], & pignore liberatum redhibeatur. §. 9. Si sub conditione homo emptus sit, redhibitoria actio ante (41) conditionem existentem inutiliter (42) agitur: quia (43) nondum perfecta emptio, arbitrio judicis imperfecta fieri non potest: & ideo, & si ex empto vel vendito, vel redhibitoria ante actum fuerit, expleta conditione, iterum agi poterit. §. 10. Interdum, etiamsi pure sit venditio, propter juris (44) conditionem in suspenso (45) est: veluti si servus, in quo alterius usufructus, alterius proprietas est, aliquid emerit: nam dum incertum est, ex cujus re pretium solvat, pendet cui sit adquisitum: & ideo neutri eorum redhibitoria competit.

De eo quod venditioni accedit. 1. De pluribus venaliciariis sociis. 2. De servo alieno vendito.

44. IDEM lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

JUstissime Ædiles noluerunt, *hominem ei (46) rei, quæ minoris (47) esset, accedere*: ne qua fraus aut Edicto aut juri civili fieret, ut ait Pedius, propter (48) dignitatem (49) hominum: alioquin eandem rationem fuisse & in cæteris rebus: Ridiculum namque esse, tunicæ fundum accedere. Ceterum hominis venditioni quidvis adjicere licet: nam & plerunque (50) plus in peculio est, quam in servo: & nonnunquam vicarius, qui accedit, pluris est, quam is servus qui venit. §. 1. Proponitur actio ex hoc Edicto in eum, cujus maxima pars in venditione fuerit: quia plerunque venaliciarii (51) ita societatem coeunt, ut quidquid agunt, in commune videantur agere: æquum enim Ædilibus visum est, vel (52) in unum ex his, cujus major pars aut nulla parte minor esset: ædilitias actiones competere: ne (53) cogeretur emptor cum multis litigare: quamvis actio ex empto cum singulis sit pro portione, qua socii fuerint: nam id genus hominum ad lucrum potius vel turpiter (54) faciendum, pronius est.

§. 2.

[illegible]

§. 2. In redhibitoria vel æstimatoria potest dubitari, an, quia alienum (1) servum vendidit, & ob evictionem, & propter morbum forte, vel fugam simul teneri potest; nam potest dici nihil interesse emptoris, sanum esse, fugitivum non esse eum, qui evictus sit? Sed interfuit emptoris, *sanum possedisse* propter operas: neque ex postfacto decrescat obligatio. statim enim ut servus traditus est, committitur stipulatio, quanti interest emptoris.

De condemnatione in duplum vel simpliciter.

45. GAJUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

R*Edhibitoria actio* (2) duplicem habet condemnationem: modo enim in duplum, modo in simplum condemnatur venditor. Nam si (3) neque pretium, neque accessionem solvat, neque eum, qui eo nomine obligatus erit, liberet, dupli (4) pretii, & accessionis condemnari jubetur: si vero reddat pretium & accessionem, vel eum qui eo nomine obligatus est, liberet, simpli [videtur condemnari].

Qui caveat redhibens.

46. POMPONIUS lib. 18. ad Sabinum.

CUm (5) mihi redhibeas *furtis noxisque solutum esse*, promittere non debes, præterquam quod jussu tuo fecerat, aut ejus cui tu eum alienaveris.

De manumissione. 1. Vel morte mancipii empti.

47. PAULUS lib. 11. ad Sabinum.

SI hominem emptum manumisisti (6), & redhibitoriam, & quanti minoris denegandam tibi Labeo ait: sicut duplæ actio periret: Ergo & quod adversus dictum promissumve sit, actio peribit. §. 1. Post mortem (7) autem hominis æditiliæ actiones manent:

Si quis de morbo servi querens retinere eum velit. 2. Si tempore redhibitoria exclusus velit agere æstimatoria. 3. De servo vincto vendito. 4. De scientia emptoris. 5. De heredibus. 6. De mancipiis & aliis animalibus. De ususfructu empto. 7. Si de uno vitio agatur, & timeatur, ne alia postea appareant. 8. De simplariis venditionibus.

48. POMPONIUS lib. 23. ad Sabinum.

SI tamen sine culpa actoris, familiæve ejus, vel procuratoris mortuus sit.

§. 1. Audiendus est is, qui de vitio vel morbo servi querens retinere eum velit. §. 2. Non (8) nocebit emptori, si sex mensium exceptione redhibitoria exclusus, velit intra annum æstimatoria agere. §. 3. Ei, qui (9) servum vinctum vendiderit, ædilitium Edictum remitti æquum est: multo enim amplius est id facere, quam pronunciare, *in vinculis fuisse*. §. 4. In ædilitiis actionibus exceptionem opponi æquum est, si emptor sciret de fuga, aut vinculis, aut cæteris rebus similibus, ut venditor absolvatur. §. 5. Ædilitiæ actiones & heredi (10), & in (11) heredem competunt; ut tamen & facta heredum, quæ postea accesserint, & quod experiri potuerint, quærantur. §. 6. Non solum de mancipiis, sed de omni animali (12) hæ [actiones] competunt; ita ut, etiamsi usumfructum in homine emerim, competere debeant. §. 7. Cum redhibitoria actione de sanitate agitur, permittendum est, de uno vitio agere & prædicere, ut, si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur. §. 8. Simplariarum (13) venditionum causa ne sit redhibitio, in usu est.

De redhibitione fundi.

49. ULPIANUS lib. 8. Disputationum.

ETiam (14) in fundo vendito redhibitionem procedere, nequaquam incertum est: veluti si pestilens (15) fundus distractus sit: nam redhibendus erit. Et benignum est dicere, vectigalis exactionem futuri temporis post redhibitionem adversus emptorem cessare.

De varicoso.

50. JULIANUS lib. 4. ex Minicio.

V*Aricosus* (16) sanus non est.

Si servus. 1. Vel procurator emerit.

51. AFRICANUS lib. 8. (17) Quæstionum.

CUm mancipium morbosum vel vitiosum servus emat, & redhibitoria vel ex empto dominus experiatur, omnimodo (18) scientiam servi, non domini spectandam esse ait: ut nihil intersit, peculiari, an domini nomine (19) emerit: & certum incertumve mandante eo emerit: quia [tunc] & illud ex bona fide est, servum, cum quo negotium sit gestum, deceptum non esse, & rursus delictum ejusdem, quod in contrahendo admiserit, domino nocere debet. Sed si servus mandatu domini, hominem emerit, quem dominus vitiosum esse sciret, non tenetur venditor. §. 1. Circa (20) procuratoris (21) personam, cum quidem ipse scierit morbosum, vitiosum esse, non dubitandum, quin, quamvis ipse domino mandati (22) vel negotiorum gestorum (23) actione sit obstrictus, nihilo (24) magis eo nomine agere possit: at cum ipse ignorans esse vitiosum, mandatu domini qui id sciret, emerit, & redhibitoria agat, ex persona domini utilem exceptionem ei non putabat (25) opponendam.

Si servus venditori furtum fecerit.

52. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

SI (26) furtum domino servus fecerit, non est necesse, hoc in venditione servi prædicere, nec ex hac causa redhibitio est: Sed si dixerit, *hunc furem* (27) *non esse*, ex illa parte tenebitur, *quod dixit, promisitve*.

De febri tertiana aut quartana. De podagra, de morbo comitiali.

53. JAVOLENUS lib. 1. ex Posterioribus Labeonis.

QUi tertiana (28), aut quartana (29) febri, aut podagra (30) vexerentur, quive comitialem (31) morbum haberent, ne quidem his diebus (32) quibus morbus vacaret (33), recte *sani* (34) dicentur.

Si mancipium ab emptore fugerit.

54. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

ACtioni redhibitoriæ non est locus, si mancipium bonis (35) conditionibus emptum fugerit, quod (36) ante non fugerat.

De emptore ignorante vitium servi empti.

55. IDEM lib. 12. Responsorum.

CUm sex (37) menses utiles (38), quibus experiendi potestas (39) fuit, redhibitoriæ actioni præstantur, non videbitur potestatem experiundi habuisse, qui vitium fugitivi latens ignoravit: non idcirco tamen dissolutam (40) ignorationem emptoris excusari oportebit.

An fidejussori redhibeatur.

56. PAULUS lib. 1. Quæstionum.

L*Atinus largus*: Quæro, an fidejussori emptionis (41) redhiberi mancipium possit? Respondi: Si in universam (42) causam fidejussor sit acceptus, putat Marcellus posse (43) ei fidejussori (44) redhiberi.

Si servus emerit. 1. Si servus aut filiusfamilias vendiderit.

57. IDEM lib. 5. Quæstionum.

SI servus mancipium emit, & dominus redhibitoria agat, non (45) aliter ei venditor daturus est, quam (46) si omnia præstiteri, quæ huic (47) actioni continentur: & quidem solida, non peculio tenus: nam & si ex empto dominus agat, nisi pretium totum solveri,

nisi

(1) l. 22. §. 2. supr. de act. empt. (2) Emptori competens. (3) Si ne pretium reddat nec accessiones solvit, nec obligatum suo nomine liberet, in duplum pretii, & accessionis judicio redhibitorio condemnatur. Si hæc præstat, in simplum condemnatur. Synops. eod. cap. 12. (4) In dupla continetur pretium [illegible] (5) Versus hic Jurisconsulto excidit in [illegible] prosa oratione, sunt & alii multi a me sparsim hac editione notati. (6) l. 43. infr. [illegible] (7) l. 25. §. 1. l. 10. §. 1. supr. eod. l. 48. infr. eod. l. 19. infr. de evict. (8) Redhibitoria sex mensium exceptione exclusus, potest queri minoris intra annum agere. Synops. eod. cap. 11. (9) Qui servum vinctum vendit, actione de fuga non tenetur: Multo enim id amplius est, quam dicere eum vinctum fuisse, [illegible] [illegible]

Si quis de morbo [illegible] [illegible]

(45) Exceptionem ei non putat opponendam. Conan. [illegible] comment. [illegible] (46) Synops. eod. c. 20. (47) l. 21. §. 1. supr. eod. (48) [illegible] Eclog. [illegible] Porro de causis [illegible] & quartanæ vide Fuchs [illegible] (30) Podagra, est humoris a natura alieni in pedes [illegible] fluxio. Hinc morbum Athenienses [illegible] [illegible] (31) [illegible] Comitialis dicitur, quod in comitiis, ut & aliis hominum cœtibus, eo correpti maxime infestentur & frequenter decumberent. Græcis [illegible] [illegible] (35) Non dicitur liberatus, qui habet aliquod sanitatis intervallum. Bald. (33) Cessaret [illegible] (34) V. l. 12. infr. de cond. (35) [illegible] (36) l. 3. in princ. C. eod. (37) l. 14. in fin. l. 19. supr. eod. l. 2. supr. quando act. de peculio. (38) Utiles dies quibus est experiendi potestas. vide l. 1. infr. de diversis & temporal. præscr. (39) Posse verba legis, [illegible] (40) [illegible] (41) Id est, venditionis, ut nonnullis placet, argum. l. 10. supr. de action. emt. (42) Adde l. 14. in princ. supr. locati. (43) Contrahat fidejussor. [illegible] (44) Contractu alterius qui utitur, eo uti debet [illegible] l. 19. infr. de manumission. (46) l. 31. §. 6. supr. eod. [illegible] §. 2. supr. de contrah. empt. l. 13. §. 4. supr. de act. empt. (47) Al. hac actione.

nihil consequitur. §. 1. Quod si servus (1) vel filius vendiderit, redhibitoria in peculium competit: in peculio autem & causa redhibitionis continebitur: Nec nos moveat, quod, antequam reddatur servus, non est in peculio: non enim potest esse in peculio servus, qui adhuc emptoris est: sed causa ipsius redhibitionis in peculio computatur: Igitur si servus, [decem millibus] emptus, quinque millibus sit, hæc quoque in peculio esse dicemus. Hoc ita, si nihil domino debeat, aut ademptum peculium non est. Quod si plus domino debeat, eveniet, ut hominem præstet & nihil consequatur.

De servo, qui rebus ablatis fugit ab emptore.

58. IDEM lib. 5. Responsorum.

QUæro, an, si servus apud emptorem fugit, & in *causa redhibitionis esse* pronunciatus fuerit, non prius venditori restitui debeat (2), quam (3) rerum ablatarum a servo æstimationem præstiterit? Paulus respondit, venditorem cogendum non tantum pretium servi restituere, sed etiam rerum ablatarum æstimationem: nisi (4) si pro his paratus sit servum noxæ nomine relinquere. §. 1. Item quæro, si nolit æstimationem & rerum pretia restituere, an servus retinendus sit, & danda sit actio de peculio, vel de pretio redhibiti servi ex duplæ stipulatione? Paulus respondit, de pretio (5) servi repetendo competere actionem, etiam ex duplæ stipulatione. De rebus per furtum ablatis jam responsum est. §. 2. Servum dupla (6) emi, qui rebus ablatis fugit: mox inventus præsentibus honestis (7) viris, interrogatus, *an & in domo venditoris fugisset*, respondit, *fugisse*: Quæro an standum sit responso servi? Paulus respondit: Si alia (8) indicia (9) prioris fugæ non deficiunt, tunc etiam servi (10) responso credendum est.

De pretio servi redhibendi. 1. De duobus uno pretio emptis.

59. ULPIANUS lib. 74. ad Edictum.

CUm in ea causa venditum est mancipium, ut redhiberi debeat, iniquum (11) est, venditorem pretium redhibendæ rei consequi. §. 1. Si quis duos homines uno pretio emerit, & alter in ea causa sit ut redhibeatur, deinde petatur pretium totum, exceptio erit objicienda: si tamen pars pretii petatur, magis dicetur, non nocere exceptionem: nisi forte ea sit causa, in qua, propter alterius vitium, utrumque mancipium redhibendum sit.

De effectu redhibitionis.

60. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

Facta redhibitione, omnia (12) in integrum restituuntur, perinde ac (13) si neque emptio, neque venditio intercessit.

Si de servitute agatur.

61. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

QUotiens (14) de servitute agitur, victus (15) tantum debet præstare, quanti (16) minoris emisset emptor, si scisset hanc servitutem impositam.

De donatione.

62. MODESTINUS lib. 8. Differentiarum.

AD (17) res donatas (18) Edictum Ædilium curulium non pertinere dicendum est: Etenim quid se restituturum donator repromittat, cum nullum pretium interveniat? Quid ergo, si res ab eo, cui donata est, melior facta sit? numquid quanti ejus, qui meliorem fecit, interest, donator conveniatur? Quod minime dicendum est: ne (19) ex casu liberalitatis suæ donator pœnam patiatur: Itaque si qua res donetur, necesse non erit ea repromittere, quæ in rebus venalibus Ædiles repromitti jubent: Sane de (20) dolo donator obligare se debet & solet; ne, quod benigne (21) contulerit, fraudis consilio [illegible].

De locatione.

63. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum Ædilium curulium.

SCiendum est, ad venditiones solas (22) hoc Edictum pertinere, non tantum mancipiorum, verum ceterarum quoque rerum (23). † Cur autem de *locationibus* (24) nihil (25) edicatur, mirum videbatur: Hæc tamen ratio redditur; vel (26) quia nunquam istorum de hac re fuerat jurisdictio: vel quia non similiter (27) locationes, ut venditiones, fiunt.

De pluribus servis uno pretio emptis. 2. De jumento errante vel fugiente.

64. POMPONIUS lib. 17. Epistolarum.

LAbeo scribit, si uno pretio plures servos emisti, & de uno agere velis, [inter] æstimationem (28) servorum proinde (29) fieri debere, atque [ut] fieret in æstimationem bonitatis agri, cum ob evictam partem fundi agatur.

§. 1. Idem ait, si uno pretio plures servos vendidisti *sanosque esse* promisisti, & pars (30) duntaxat eorum minus sana sit, de omnibus adversus dictum, promissum, recte agi. §. 2. Ibidem ait, errare & fugere jumentum posse, nec tamen erronem aut fugitivum esse agi posse.

De animi vitiis, 1. De morbo sontico, 2. De veteratore & novitio.

65. VENULEJUS lib. 5. Actionum.

ANimi potius, quam corporis vitium est, [veluti] si ludos (31) assidue velit spectare, aut tabulas pictas studiose intueatur, sive etiam mendax (32), aut similibus vitiis teneatur. §. 1. Quotiens *morbus sonticus* (33) nominatur, eum significari Cassius ait, qui noceat, nocere autem intelligi, qui perpetuus (34) est, non (35) qui tempore finiatur, sed morbum sonticum eum videri, qui inciderit in hominem, postquam is natus (36) sit: *sontes* enim nocentes dici. §. 2. Servus tam *veterator* quam *novitius* dici potest, sed *veteratorem*, non (37) spatio serviendi, sed genere (38) & causa æstimandum, Cælius ait: nam quicunque (39) ex venalicio noviciorum emptus, alicui ministerio præpositus sit, statim eum veteratorum numero esse; *novicium* autem non (40) tyrocinio animi, sed conditione (41) servitutis intelligi. Nec ad rem pertinere, Latine sciat, necne: [nam] nec ob id veteratorem esse, si liberalibus (42) studiis eruditus sit.

T I T. II.

DE EVICTIONIBUS (43), ET DUPLÆ (44) STIPULATIONE.

De evictione totius vel partis.

1. ULPIANUS lib. 28. ad Sabinum.

SIve (45) tota res evincatur, sive pars (46), habet regressum emptor in venditorem, sed cum pars evincatur, si quidem pro indiviso [evincatur], regressum habet, pro (47) quantitate evictæ partis; quod si certus locus sit evictus, non pro indiviso portio fundi, pro bonitate loci erit regressus: quid enim, si, quod fuit in agro pretiosissimum, hoc evictum est; aut quod fuit in agro vilissimum? æstimabitur loci (48) qualitas, & sic erit regressus.

Si dupla non promittatur.

2. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SI dupla (49) non promitteretur (50), & eo nomine agetur, dupli condemnandus est reus.

De servo vendito, qui ex peculio summam secum abstulit.

3. IDEM lib. 10. ad Sabinum.

CUm in venditione servi peculium (51) semper exceptum esse intelligitur, is homo (52) ex peculio summam quandam secum abstulerat: Si, propter hanc causam, furti cum emptore actum sit, non reverteretur (53) emptor ad venditorem ex stipulatione duplæ: quia furtis (54), noxisque solutum esse præstari debet venditionis tempore, hæc autem actio postea (55) esse cœperit.

Quomodo cavendum. 1. Si tutor vendiderit.

4. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

ILlud quæritur, an is, qui mancipium vendidit, debeat fidejussorem ob evictionem dare, quem vulgo (1) *auctorem* (2) *secundum* (3) vocant? Et est relatum, non (4) debere: nisi (5) hoc nominatim actum est. §. 1. Si impuberis nomine tutor vendiderit (6), evictione secuta, Papinianus lib. III. Responsorum ait, dari in eum, cujus tutela gesta sit, utilem actionem, sed adjicit, in id demum, quod rationibus ejus acceptolatum est: sed an in totum, si tutor solvendo non sit, videamus? Quod magis puto: neque (7) enim mala contrahitur cum tutoribus.

Si servo vendito cum peculio vicarius evincatur.

5. PAULUS lib. 33. ad Edictum.

SErvi venditor (8) *peculium* (9) *accessurum* dixit: Si (10) vicarius (11) evictus sit: nihil præstaturum venditorem Labeo ait: quia sive non fuit in peculio, non accesserit: sive fuerit, injuriam (12) a judice emptor passus est: Aliter atque si nominatim, *servum accedere* (13) dixisset: tunc enim præstare deberet in peculio eum esse.

Quomodo cavendum.

6. GAJUS lib. 10. ad Edictum provinciale.

SI fundus venierit (14) ex consuetudine (15) ejus (16) regionis (17) in qua negotium gestum est, pro evictione caveri oportet (18).

Si pupillus servum sibi substitutum vendiderit.

7. JULIANUS lib. 13. Digestorum.

QUi a pupillo substitutum (19) ei servum emerit, agere cum substituto (20) ex empto potest: & ex stipulatu de evictione, cum neutram earum actionum adversus pupillum habere potuerit.

Quid præstat hominis venditor emptori.

8. IDEM lib. 15. Digestorum.

VEnditor (21) hominis emptori præstare debet, quanti ejus interest (22) hominem venditoris fuisse: Quare sive partus ancillæ, sive hereditas, quam (23) servus jussu emptoris adierit, evicta fuerit, agi ex empto (24) potest: & sicut (25) obligatus est venditor, *ut* (26) *præstet licere habere hominem quem vendidit*, ita ea quoque, quæ per eum adquiri potuerunt, præstare debet emptori ut habeat.

Si vendita re alienæ, emptor domino successerit.

9. PAULUS lib. 76. ad Edictum.

SI vendideris servum mihi Titii, deinde Titius heredem (27) me reliquerit. Sabinus ait, amissam actionem pro evictione, quoniam servus non potest evinci: sed (28) in ex empto actione decurrendum est.

De servitute ab uno ex pluribus dominis constituta.

10. CELSUS lib. 27. Digestorum.

SI quis per fundum, quem cum alio communem haberet (29), quasi solus dominus ejus esset, jus eundi, agendi, mihi vendiderit & cesserit, tenebitur mihi evictionis nomine, cæteris non (30) cedentibus.

De futuris casibus 1. Evictionis noxæ solutus quomodo accipitur.

11. PAULUS lib. 6. Responsorum.

LUcius (31) Titius prædia (32) in Germania trans Rhenum emit, & partem pretii intulit: cum in residuam quantitatem heres emptoris conveniretur, quæstionem retulit dicens, has possessiones ex præcepto Principali (33) partim distractas, partim veteranis in (34) præmia adsignatas: Quæro, an hujus rei periculum ad venditorem pertinere possit? Paulus respondit, futuros (35) casus evictionis post contractam emptionem ad venditorem non pertinere: Et ideo secundum ea, quæ proponuntur, pretium (36) prædiorum peti posse. §. 1. Ex his verbis stipulationis duplæ vel simplæ, *eum hominem, quo de agitur, noxa esse solutum*, venditorem conveniri non posse propter eas (37) noxas, quæ publice coerceri solent.

De herede vendente, & tacito consensu coheredum.

12. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

QUidam ex parte dimidia heres institutus universa prædia vendidit: & coheredes pretium acceperunt (38): evictis his, Quæro, an coheredes ex empto actione teneantur? Respondi, si coheredes præsentes (39) adfuerunt: nec dissenserunt, videri unumquemque partem suam vendidisse.

De parte evicta.

13. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

BOnitatis (40) æstimationem faciendam, cum pars evincitur, Proculus recte putabat, quæ (41) fuisset venditionis tempore, non cum evinceretur.

14. ULPIANUS lib. 28. ad Edictum.

NOn in dimidiam quantitatem pretii.

De alluvione, 1. De usufructu. 2. De servo, qui accessit fundo.

15. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SEd si quid postea alluvione (42) accessit, tempus, quo accedit, inspiciendum. §. 1. Si ususfructus (43) evincatur, pro bonitate (44) fructuum æstimatio facienda est. §. 2. Sed & si servus (45) evincatur, quanti (46) minoris ob id prædium est, lis æstimanda est.

De eo quod venditioni accessit. 1. Quibus casibus stipulatio duplæ committitur. 2. An agi possit ob vitium servi evicti.

16. POMPONIUS lib. 9. ad Sabinum.

EVicta re vendita, ex (47) empto erit agendum de eo, quod accessit: quemadmodum ea, quæ empto fundo nominatim accesserunt, si evicta sint, simplum præstatur. §. 1. *Duplæ stipulatio committi* citur tunc, cum res restituta est petitori, vel damnatus est litis æstimatione (48), vel possessor ab emptore conventus absolutus est. §. Si servus, cujus nomine *duplum* stipulati fumus, evictus fuerit (49) a nobis ob id, quod fugitivus vel sanus non fuerit, an agere nihilominus possimus (50) quæritur? Proculus videndum ait, ne hoc quoque intersit, utrum tum evictus sit, cum meus factus non alter an tum, cum meus factus esset: in eo enim casu cum meus factus est, statim mea interest, quanto ob id deterior est; & quam actionem semel ex stipulatu habere cœpi, eam nec evictione, nec morte (51), nec manumissione, nec fuga (52) servi, nec ulla simi causa amitti: at si in bonis meis factus non sit, nihil ob ea, quod fugitivus sit, pauperior sim; utpote cum in bonis meis non sit. Quod *si sanum esse, erronem non esse*, stipulatus essem, tantum mea interest, quantum ad præsentem (53) usum pertineret, tametsi in obscuro esset: utpote ignorantibus nobis, quandiu eum habiturus essem, & in futurum esset, ut eum quisquam aut a me aut ab eo, cui vendidissem, cuive similiter promisissem, evinceret: summam autem opinionis suæ hanc esse, ut tantum ex (54) ea stipulatione consequar, quanti (55) mea intersit, aut post stipulationem interfuerit, eum servum fugitivum non esse.

De venditore rem venditam vindicante.

17. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

VIndicantem (56) venditorem rem, quam ipse vendidit, exceptione doli posse summoveri, nemini dubium est, quamvis alio jure dominium quæsierit: improbe (57) enim rem a se distractam evincere conatur: Eligere (58) autem emptor potest, utrum rem velit retinere, intentione (59) per exceptionem elisa: an potius re ablata (60), ex causa stipulationis duplum consequi.

18. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SEd etsi exceptio omissa sit, aut opposita ea, nihilominus eadem sit, ex duplæ quoque stipulatione, vel ex empto (61) posse conveniri.

Si

Si a bona fidei possessore venditus ei successerit.

19. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

Ed & si stipulatio nulla (1) fuisset interposita, de ex empto actione idem dicemus. §. 1. Si (2) homo liber, qui bona fide serviet, venierit mihi a Titio; Titiusque eum heredem (3) scripserit quasi liberum, & ipse mihi sui faciat controversiam: ipsum de se obligatum habebo.

De evictione ob factum emptoris.

20. POMPONIUS lib. 10. ad Sabinum.

Fundum meum obligavi, deinde alienavi tibi: Ut eo nomine non obligaberis (4), si eum postea abs te emem, & satis pro evictione mihi des, excipiendum (5) cautione (6), quod pro me obligatus sit: quia etiam non excepto eo, agendo eo nomine contra te, doli mali exceptione possim summoveri.

De causa, propter quam emptori rem habere non licet.

21. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI servus venditus decesserit (7), antequam evincatur, stipulatio non committitur: quia (8) nemo eum evincit, sed factum (9) humanæ sortis; de dolo (10) tamen poterit agi, si dolus intercesserit. §. 1. Idem Julianus lib. XLIII. eleganter definit, duplæ stipulationem tunc committi, quotiens res ita amittitur, ut eam emptori habere non liceat propter ipsam evictionem (11). §. 2. Et ideo ait, si emptor hominis mota sibi controversia venditorem dederit procuratorem, isque victus litis (12) æstimationem sustulerit, stipulationem duplæ non committi: quia nec mandati actionem procurator hic idemque venditor habet, ut ab emptore litis æstimationem (13) consequatur. Cum igitur neque corpus, neque pecunia emptori absit, non oportet committi stipulationem: Quamvis, si ipse iudicio accepto victus (14) esset & litis æstimationem sustulisset, placeat committi stipulationem: ut ipse Julianus eodem libro scripsit. Neque enim habere licet ei, cuius si pretium quis non dedisset, ab adversario auferretur: quippe enim hunc ex secunda emptione, id est, ex litis æstimatione emptori habere licet, non ex pristina. §. 3. Idem Julianus eodem libro scribit, si lite contestata fugerit homo culpa possessoris, damnatus quidem erit possessor, sed (15) non statim eum ad venditorem regressum, & ex duplæ stipulatione acturum: quia interim, non propter evictionem, sed propter fugam, ei hominem habere non licet: Plene (inquit) cum adprehenderit possessionem fugitivi, tunc committi stipulationem [Julianus ait]: nam & si sine culpa possessoris fugisset, & de cautionibus interpositis absolutus esset, non alias committeretur stipulatio, quam si adprehensum hominem restituisset: Ubi igitur litis æstimationem obtulit, sufficit adprehendere: ubi cavit, non prius quam restituerit.

[Si] tutor emerit, & litis æstimationem solverit. 1. Si mulier fundum emptum in dotem dederit, XXIV. ipsi domino.

22. POMPONIUS lib. 1. ex Plautio.

SI pro re pupilli, quam emit, litis æstimationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo (16) præstiterit: stipulatio de evictione pupillo adversus venditorem committitur. §. 1. Si pro evictione fundi, quem emit mulier (17), satis accepisset, & eundem fundum in dotem dedisset, deinde aliquis eum a marito (18) per iudicium (19) abstulisset, potest (20) mulier (21) statim (22) agere adversus fideiussores emptionis (23) nomine, quasi minorem dotem habere cœpisset (24) vel [etiam] nullam: si tantum maritus obtulisset, quanti fundus erit (25).

23. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SEd & si post mortem mulieris evincatur (26), regressus erit ad duplæ stipulationem: quia ex promissione maritus (27) adversus heredem mulieris agere potest (28). & ipsi ex stipulatu agere possunt (29):

24. AFRICANUS lib. 6. (30) Quæstionum.

NOn tamen et consequens esse (31), ut [&] si ipsi domino (32) nuptura, in dotem eum dederit, committi stipulationem (33) dicamus: quamvis æque indotata mulier futura sit: quoniam quidem etiamsi verum sit, habere ei non licere servum, illud tamen verum non sit, iudicio (34) eum evictum esse (35): Ex empto (36) tamen contra venditorem mulier habet actionem.

De manumissione.

25. ULPIANUS lib. 29. ad Sabinum.

SI servum (37), cuius nomine duplam stipulatus sis (38), manumiseris (39), nihil ex stipulatione consequi possis: quia (40) non evincitur quo minus habere tibi liceat, quem ipse ante voluntate (41) tua perdideris (42):

26. PAULUS lib. 5. ad Sabinum.

SEd hoc nomine, quod libertum quis non habeat, ex vendito actionem habet, si sciierit venditor, alienum (43) se vendere. Sed & si ex causa fideicommissi emptor coactus (44) fuerit eum manumittere, ex empto actionem habebit.

De exceptionibus ex persona emptoris, vel venditoris: XXVIII. vel utriusque.

27. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

HOc iure utimur: ut exceptiones (45) ex persona emptoris obiectæ si obstant, venditor ei non teneatur (46): si vero ad personam venditoris respicient, contra: Certe nec ex empto, nec ex stipulatione duplæ, nec simplæ, actio competit emptori, si exceptio [ei], ex facto ipsius (47) opposita, obstiterit:

28. ULPIANUS lib. 80. ad Edictum.

SEd si ex utriusque persona, & auctoris (48), & emptoris exceptiones obiicientur, interetit, propter quam exceptionem iudex contra iudicaverit: & sic, aut committetur, aut non committetur stipulatio.

Si emptor rem a domino redemerit. 1. Si emptor possessionem, quam retinere, non potere poterat, amiserit. 2. Quo tempore denunciandum venditori.

29. POMPONIUS lib. 11. ad Sabinum.

SI rem, quam mihi alienam vendideras (49), a domino redemerim (50), falsum esse quod Nerva respondisset, posse te a me pretium consequi ex vendito agentem (51), quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat: quia nec bonæ fidei conveniret, & ego ex alia causa rem haberem. §. 1. Si duplæ stipulator (52), ex possessore petitor factus & victus sit, quam rem, si possideret, retinere poterit (53), petere autem utiliter non poterit, vel ipso iure promissor duplæ tutus erit, vel certe doli mali exceptione se tueri poterit: sed ita, si culpa (54), vel sponte duplæ stipulatoris possessio amissa fuerit. §. 2. Quolibet tempore venditori renunciari potest (55), ut (56) de ea re agenda (57) adsit (58): quia (59) non præfinitur certum tempus in ea stipulatione: dum (60) tamen ne (61) prope ipsam condemnationem id fiat.

Si emptori successerit furtum passus.

30. IDEM lib. 19. ad Sabinum.

SI emptori, qui stipulatus sit, *furtis noxisque* (62) *solutum esse*, heres exstiterit is, cui servus furtum fecerit, incipit is ex stipulatu actionem habere, quemadmodum si ipse alii præstitisset.

De stipulatione sanum esse: furem, vel vispellionem non esse.

31. ULPIANUS lib. 42. ad Sabinum.

SI ita quis stipulanti (63) spondeat, *sanum* (64) *esse*, *furem non esse*, *vispellionem* (65) *non esse*, *& cætera*: inutilis stipulatio quibusdam videtur: quia (66) si quis est in hac causa, impossibile est quod promittitur; si non est, frustra est: Sed ego puto verius, hanc stipulationem, *furem non esse*, *vispellionem non esse*, *sanum*

[illegible]

ſanum eſſe, utilem eſſe: hoc enim continere (1) quod intereſt (2), horum quid eſſe, vel horum quid non eſſe: ſed [&] ſi cui horum fuerit adiectum (3) *præſtari*, multo magis valere ſtipulationem: alioquin ſtipulatio, quæ ab Ædilibus proponitur, inutilis erit, quod (4) utique nemo ſanus probabit.

De numero ſtipulationum. 1. *Si ſæpius agatur quanto minoris.*

32. IDEM lib. 46. ad Sabinum.

QUin dicitur (5), *quotiens* (6) *plures res in ſtipulationem deducuntur, plures eſſe ſtipulationes*; an & in duplæ ſtipulatione hoc idem ſit, videamus: Cum quis ſtipulatur, *fugitivum non eſſe*, *erronem non eſſe*, & cætera quæ ex edicto Ædilium curulium promittuntur: utrum una ſtipulatio eſt, an plures? Et ratio facit, ut plures ſint. §. 1. Ergo & illud procedit, quod Julianus lib. xv. Digeſtorum ſcribit: Egit (inquit) quanti minoris propter fugam ſervi; deinde agit propter morbum: Id agendum eſt (inquit) ne lucrum faciat emptor, & bis (7) ejusdem vitii æſtimationem conſequatur. Fingamus emptum decem; minoris autem empturum fuiſſe duobus, ſi tantum fugitivum eſſe ſciſſet emptor: hæc conſecutum propter fugam: mox comperiſſe, quod non eſſet ſanus; ſimiliter duobus minoris empturum fuiſſe, ſi de morbo non ignoraſſet: Rurſus conſequi debebit duo: ſed, & ſi de utroque ſimul egiſſet, quatuor eſſet conſecuturus: quia eum forte, qui neque ſanus, & fugitivus eſſet, ſex tantum eſſet empturus. Secundum hæc ſæpius ex ſtipulatu agi poterit: neque enim ex una ſtipulatione, ſed ex pluribus agitur.

Si emptor vendidit: & evictum tradere non potuit.

33. IDEM lib. 51. ad Sabinum.

SI ſervum emero, & eundem vendidero, deinde emptori ob hoc fuero condemnatus, quia tradere non potui evictum, committitur ſtipulatio.

De pacto, ne proſtituatur. 1. *Communi dividundo.* 2. *Si dominium evincatur, vel poſſeſſio actione Serviana.*

34. POMPONIUS lib. 27. ad Sabinum.

SI mancipium (8) ita emeris, *ne proſtituatur*, *& cum proſtitutum fuiſſet*, *ut liberum eſſet*: ſi contra legem venditionis faciente te ad libertatem pervenerit, tu (9) videris quaſi manumiſiſſe (10): & ideo nullum adverſus venditorem habebis regreſſum (11). §. 1. Si communi dividundo mecum actum [eſſet], & adverſario ſervus adjudicatus ſit, quia (12) probavit eum communem eſſe: habebo (13) ex duplæ ſtipulatione actionem, quia non (14) intereſt, quo (15) genere judicii evincatur, ut mihi habere non liceat. §. 2. Duplæ ſtipulatio evictionem non nnem continet, ſi quis dominium rei petierit & evicerit: ſed & ſi Serviana actione experiatur.

35. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

EVictus autem a creditore tunc videtur, cum (16) ſere ſpes (17) habendi abſciſſa eſt: Itaque ſi Serviana actione evictus ſit, committitur quidem ſtipulatio, ſed quoniam ſoluta a (18) debitore pecunia poteſt ſervum habere, ſi ſoluto pignore venditor conveniatur, poterit uti doli exceptione.

De materia, ex qua navis vel domus conſtat.

36. IDEM lib. 29. ad Edictum.

NAve (19) aut (20) domu empta, ſingula (21) cæmenta vel tabulæ emptæ non intelliguntur: ideoque nec evictionis (22) nomine obligatur venditor quaſi evicta parte (23).

An de dupla cavendum, & quando. 2. *De emptore, qui ſimplam pro dupla per errorem ſtipulatus eſt.*

37. ULPIANUS lib. 32. ad Edictum.

EMptori duplam promitti a venditore oportet, niſi aliud convenit (24): non (25) tamen ut ſatisdetur, niſi ſpecialiter id actum proponatur; ſed ut (26) repromittatur. §. 1. Quod autem diximus, *duplam promitti oportere*, ſic erit accipiendum, ut non ex omni re id accipiamus, ſed de his rebus, quæ pretioſiores eſſent, ſi margarita forte, aut ornamenta pretioſa, vel veſtis ſerica (27), vel quid aliud non contemptibile veniat. † Per edictum (28) autem curulium etiam de ſervo (29) cavere venditor jubetur. §. 2. Si ſimplam (30) pro (31) dupla per errorem ſtipulatus ſit emptor, re evicta, conſecuturum eum ex empto Neratius ait, quanto minus ſtipulatus ſit: ſi modo omnia facit emptor, quæ in ſtipulatione continentur: Quod ſi non fecit, ex empto id tantum conſecuturum, ut ei promittatur, quod minus in ſtipulationem ſuperiorem deductum eſt.

Si creditor vendiderit.

38. IDEM lib. 2. Diſputationum.

IN creditore, qui pignus vendidit (32), tractari poteſt, an re evicta vel ad hoc teneatur ex empto, ut (33) quam habet adverſus debitorem actionem, eam (34) præſtet: habet autem contrariam pigneratitiam (35) actionem? Et magis eſt, ut præſtet (36): cui enim (?) non æquum videbitur, vel hoc ſaltem conſequi emptorem, quod (3) ſine diſpendio creditoris futurum eſt?

Si minor adverſus ſecundum emptorem reſtitutus ſit. 1. *Si ſervus hominem emerit, & eundem vendiderit.* 2. *De re a duobus empta.* 3. *De libero.* 4. *Vel ſtatulibero vendito.* 5. *De uſufructu.*

39. JULIANUS lib. 57. Digeſtorum.

MInor viginti quinque annis fundum vendidit (39) Titio: eum Titius Sejo: Minor ſe in ea venditione circumſcriptum dicit; & impetrat cognitionem (40) non tantum adverſus Titium, ſed etiam adverſus (41) Sejum: Sejus poſtulabat apud Prætorem, utilem ſibi ex evictione ſtipulationem in Titium dari (42): Ego dandam putabam. Reſpondi, juſtam rem Sejus poſtulat: nam ſi (43) ei fundus prætoria cognitione ablatus fuerit, æquum erit, per eundem Prætorem & actionem reſtitui. §. 1. Si ſervus tuus emerit hominem, & eundem vendiderit Titio, ejusque nomine duplam promiſerit, & tu a venditore ſervi ſtipulatus fueris: ſi Titius ſervum petierit, & ideo victus ſit, quod ſervus tuus in tradendo ſine voluntate tua proprietatem hominis transferre non potuiſſet, ſupererit Publiciana (44) actio, & propter hoc duplæ ſtipulatio ei non committetur: Quare venditor quoque tuus agentem te ex ſtipulatu, poterit doli mali exceptione ſummovere: Alias autem ſi ſervus hominem emerit, & duplam ſtipulatus, deinde eum vendiderit, & ab emptore evictus fuerit, domino quidem adverſus venditorem in ſolidum competit actio, emptori vero adverſus dominum duntaxat de peculio, † Denunciare (45) vero de evictione emptor ſervo, non domino debet: ita enim evicto homine, utiliter de peculio agere poterit: ſin autem ſervus deceſſerit, tunc domino denunciandum eſt. §. 2. Si a me beſſem (46) fundi emeris, a Titio trientem (47), deinde partem dimidiam fundi a te quis petierit: ſi quidem ex beſſe, quem a me acceperas, ſemis petitus fuerit, Titius non tenebitur (48): Si vero triens, quem Titius tibi tradiderat, & ſextans ex beſſe, quem a me acceperas, petitus fuerit: Titius quidem pro triente, ego pro ſextante evictionem tibi præſtabimus. §. 3. Pater ſciens filium ſuum, quem in poteſtate habebat, ignoranti emptori vendidit (49): quæſitum eſt, an evictionis nomine teneatur? Reſpondit: Qui (50) liberum hominem ſciens vel ignorans tanquam ſervum vendat, evictionis (51) nomine tenetur: Quare etiam pater, ſi filium ſuum tanquam ſervum vendiderit, evictionis nomine obligatur. §. 4. Qui ſtatuliberum (52) tradit, niſi dixerit *eum ſtatuliberum eſſe*, evictionis nomine perpetuo obligatur. §. 5. Qui ſervum venditum tradit, & dicit (53) *uſumfructum in eo Seii eſſe*, cum ad Sempronium pertineat, Sempronio uſumfructum petente perinde tenetur (54), ac ſi in tradendo dixiſſet, *uſusfructus nomine adverſus Sejum non teneri*: & ſi revera Seii uſusfructus fuerit, legatus autem ita, ut, cum ad Sempronium pertinere deſiſſet, Sempronii eſſet, Sempronio uſumfructum petente (55) tenebitur; Sejo agente, recte defugiet.

Si venditor emptori ſucceſſerit.

40. IDEM lib. 58. Digeſtorum.

SI is, qui ſatis a me de evictione accepit, fundum a me herede (56) legaverit, confeſtim fidejuſſores (57) liberabuntur: qui etiam ſi evictus fuerit ab eo, cui legatus fuerat, nulla adverſus fidejuſſores actio eſt.

Si venditor emerit ab emptore. Deinde ei ſucceſſerit. 1. *Si emptor domino ſervi ſucceſſerit.* 2. *Si emptor vendiderit, & ſucceſſerit emptori ſuo, vel eum heredem habuerit, vel utriuſque hereditas ad eundem recidat.*

41. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

SI eſt, cui vendidi & duplam promiſi, eum ipſe eadem ſtipulatione mihi caviſſet, heres (58) extiterim: evicto homine, nulla parte ſtipulatio committitur: Neque enim mihi evinci videtur, cum vendiderim eum; neque ei, cui me promiſſorem præſtarem; quoniam parum commode dicat ipſe (59) mihi duplam præſtare debere. §. 1. Item ſi domino ſervi (60) heres extiterit emptor, quoniam evinci non poteſt, nec ipſe ſibi videtur evincere, non committitur duplæ ſtipulatio. His igitur caſibus ex (61) empto agendum erit. §. 2. Si is, qui fundum emerit, & ſatis de evictione acceperit, [&] eundem eidem vendiderit, emptori ſuo heres extiterit (62); vel ex contrario (63), emptor venditori heres extiterit: an evicto fundo, cum (64) fidejuſſoribus agere poſſit, quæritur? Exiſtimo autem, utroque caſu fidejuſſores teneri: quoniam & cum debitor creditori ſuo heres extiterit, ratio (65) quædam inter heredem, & hereditatem ponitur: & intelligitur major (66) hereditas ad debitorem pervenire, quaſi ſolut pecuniæ, quæ debebatur hereditati: & per hoc minor in bonis heredis eſſe: Et ex contrario, cum creditor debitori ſuo extitit heres, minus in hereditate habere videtur, tanquam ipſa hereditas heredi ſolverit. Sive ergo is, qui de evictione ſatis acceperat, emptori, cui ipſe vendiderat, ſive emptor venditori ſuo heres extiterit, fidejuſſores tenebun-

(1) Intuendi, tacite. (2) Cujus executio conſertur in futurum. (3) Expreſſe. (4) Abſurdus intellectus rejiciendus eſt. (5) V. [illegible] (6) [illegible] [illegible]

vel pene [illegible] (30) Hæc ſimplaria venditio dicitur [illegible] (31) Error ſingularis ſibi nocet [illegible] [illegible]

[...]tur: &, si ad eundem venditoris & emptoris hereditas reciderit, [...] cum fidejussoribus poterit.

De partu ancillæ.

42. PAULUS lib. 53. ad Edictum.

Si prægnans (1) ancilla vendita & tradita sit, evicto partu, venditor non potest de evictione (2) conveniri: quia (3) partus venditus non (4) est.

De vitulo post vaccæ emptionem nato.

43. JULIANUS lib. 58. Digestorum.

Vaccæ emptor, si vitulus, qui post emptionem natus est, evincatur, agere ex duplæ stipulatione non potest: quia nec ipsa, nec ususfructus evincitur: Nam quod dicimus, *vitulum fructum* (5) *esse vaccæ* non jus (6), sed (7) corpus demonstramus: sicuti prædiorum frumenta & vinum, fructum recte dicimus, cum constet, eadem hæc non (8) recte usumfructum appellari.

De scapha, & his quæ navi conjuncta sint.

44. ALFENUS lib. 1. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

Scapham (9) non (10) videri navis esse (11), respondit, nec quidquam conjunctum habere; nam scapham ipsam per se parvam naviculam esse: omnia autem, quæ conjuncta navi essent, veluti gubernacula, malus, antennæ, velum (12), quasi membra (13) navis esse.

De parte fundi evicta.

45. IDEM lib. 4. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

Qui fundum tradiderat (14) jugerum centum, fines multo amplius (15) emptori demonstraverat: Si quid ex (16) his finibus evinceretur (17), pro bonitate (18) ejus emptori (19) præstandum ait: quamvis id quod relinqueretur, centum jugera haberet.

De usufructu. 1. De servitute. 2. De statulibero.

46. AFRICANUS lib. 6. Quæstionum (20).

Fundum, cujus ususfructus Attii erat, mihi vendidisti, nec dixisti *ususfructum Attii esse*; hunc (21) ego Mævio, detracto usufructu tradidi (22): Attio (23) capite minuto (24), non ad me, sed ad (25) proprietatem usumfructum redire ait: neque (26) enim potuisse constitui usumfructum eo tempore, quo alienus esset: sed posse me venditorem te de evictione convenire: quia æquum sit, eandem causam meam esse, quæ futura esset, si tunc ususfructus alienus non fuisset. §. 1. Si per alienum (27) fundum mihi viam constitueris, evictionis nomine te obligari ait: Etenim quo casu, si per proprium constituenti tibi [...] concessa esset via, recte constitueretur, eo casu, si per alienum concederetur, evictionis obligationem contrahi. §. 2. Cum tibi Stichum venderem, dixi, *eum statuliberum esse, sub hac conditione manumissum, si navis ex Asia venerit*: is (28) autem, *si Titius Consul factus fuerit*, manumissus erat: Quærebatur, si prius navis ex Asia venerit, ac post Titius consul fiat, atque ita in libertatem evictus sit, an evictionis nomine tenear? Respondit, non teneri eum: etenim (29) dolo malo emptorem fecere: cum prius extiterit ea conditio, quam evictionis nomine absolverit (30). §. 3. Item, si *post biennium* (31) *liberum fore* dixi, qui post annum libertatem acceperit, & post biennium in libertate evincatur: vel decem dare jussum, dixerim quinque, & hic decem datis, ad libertatem pervenerit: magis esse, ut his quoque casibus non tenear.

Si una ex duabus rebus evincatur.

47. IDEM lib. 8. Quæstionum.

Si duos servos quinis (32) a te emam, & eorum alter evincatur, nihil dubii fore, quin recte eo nomine ex empto acturus sim, quamvis (33) alter decem dignus sit: nec referre, separatim singulos, an simul utrumque emerim.

Si primum servitus, deinde proprietas evincatur.

48. NERATIUS lib. 6. Membranarum.

Cum [fundus], uti (34) *optimus maximusque* [*est*], emptus est, & cujus servitutis evictæ nomine aliquid emptor a venditore consecutus est, deinde totus (35) fundus evincitur: ob eam evictionem id præstari debet, quod ex (36) duplo reliquum est: nam si aliud observabimus, servitutibus aliquibus, & mox proprietate evicta, amplius duplo emptor, quam [quanti] emit (37), consequeretur.

De usufructu.

49. GAJUS lib. 7. ad Edictum provinciale.

[Si] ab emptore ususfructus petatur, proinde (38) is venditori denunciare debet, atque is, a quo pars (39) petitur.

De apparitore vendente.

50. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

Si (40) pignora veneant per apparitores (41) Prætoris extra (42) ordinem sententias sequentes (43), nemo unquam dixit dandam in eos actionem re evicta: sed si dolo rem viliori pretio projecerunt (44), tunc de dolo (45) actio datur adversus eos domino rei.

De injuria judicis. 1. De servo, qui post mortem venditoris liber esse jussus fuerat. 2. Si venditor voluntate emptoris sepeliatur in loco vendito. 3. De herede emptoris, Si servus institutus post mortem emptoris jussu heredis adierit. 4. Si plures pro evictione teneantur.

51. IDEM lib. 80. ad Edictum.

Si per imprudentiam (46) judicis, aut errorem, emptor rei victus est, negamus auctoris damnum esse debere: aut quid (47) refert, sordibus (48) judicis, an stultitia res perierit? injuria enim, quæ fit emptori, auctorem (49) non debet contingere. §. 1. Si Titius Stichum *post mortem suam liberum* (50) *esse* jussum vendiderit, mortuo deinde eo Stichus ad libertatem pervenerit: an stipulatio de evictione interposita teneat? Et ait Julianus, committi stipulationem: Quamvis enim Titius hoc casu denunciari pro evictione non potuisset, heredi (51) tamen ejus denunciari potuisset. §. 2. Si quis locum vendiderit, & idem venditor ab herede suo, voluntate emptoris, in eo sepultus (52) fuerit, actio de evictione intercidit: hoc casu enim emptor proprietatem amittet.

§. 3. Non mirum autem est, ut evicto homine, de evictione teneatur heres, quamvis (53) defunctus non similiter fuerit obstrictus; cum & aliis quibusdam casibus plenior (54) adversus heredem vel heredi competat obligatio, quam competierat defuncto: ut cum servus post mortem emptoris heres institutus est, jussuque heredis emptoris adiit hereditatem: nam actione ex empto præstare debet hereditatem, quamvis defuncto in hoc tantum fuit utilis ex empto actio, ut servus traderetur. §. 4. Si plures mihi in solidum pro evictione teneantur, deinde post evictionem cum uno fuero expertus (55), si agam cum cæteris, exceptione me esse repellendum (56), Labeo ait.

De causa, ex qua stipulatio duplæ committitur.

52. IDEM lib. 81. ad Edictum.

Sciendum est, nihil (57) interesse, ex qua causa duplæ stipulatio fuerit interposita, utrum ex causa emptionis, an ex alia (58), ut committi possit.

De parte fundi evicta. 1. De denunciatione.

53. PAULUS lib. 77. ad Edictum.

Si, fundo tradito, pars (59) evincatur (60), si singula jugera venierint certo pretio, tunc (61) non pro bonitate (62), sed quanti singula venierit, quæ evicta fuerint, præstandum: etiamsi ea, quæ meliora fuerunt, evicta sint. §. 1. Si, cum (63) possit emptor auctori denunciare, non (64) denunciasset; idemque victus fuisset, quoniam parum instructus esset: hoc ipso videtur dolo fecisse, & ex stipulatu agere non potest.

De usucapione. 1. De statulibero & mendacio venditoris.

54. GAJUS lib. 28. ad Edictum provinciale.

Qui alienam rem vendidit, post (65) longi temporis (66) præscriptionem vel usucapionem desinit (67) emptori teneri de evictione. §. 1. Si heres statuliberum, qui sub conditione pecuniæ dandæ liber esse jussus est, vendiderit, & majorem pecuniam in conditione esse dixerit, quam dare ei jussus est, ex empto tenetur: si modo talis est conditio, ut ad emptorem transiret, id est, si heredi dare jussus est servus: nam si alii dare jussus, quamvis verum pecuniæ quantitatem dixerit, tamen, si non admonuerit alii dare jussum, evictionis nomine tenebitur.

De absentia emptoris. 1. De denunciatione.

55. ULPIANUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

Si ideo contra emptorem judicatum est, *quod* (68) *defuit* (69), non committitur stipulatio: magis enim propter absentiam victus (70) videtur (71), quam quod malam causam habuit.

(1) Si prægnans ancilla vendita sit, & partus evictus fuerit, venditor non tenetur: nec enim partus venditus est. Idem de vitulo post venditionem nato, *ut hic.* & *l.* 43 *infr. eod.* *Synops.* [...] *c.* 12. §. 1. ubi & Scholiasten. (2) [illegible] (3) [...] 11 *supr. eod.* (4) Imo venditus esse videtur cum portio matris & viscerum fuerit [...] *infr. de ventre inspiciendo.* Venditus quoque videtur ea alia ratione, quam attali [...] (5) Seu partem esse: quo casu peti potest. [...] *supr. eod.* [...] (6) Adde [...] *supr. de peric. & commodo.* (7) Ususfructus aliud est a fructibus ipsis. Ususfructus [...] quidem incorporeum: fructus in facto & res corporea est. [...] (8) [...] *fructus*, aliud *ususfructum*. [...] qui fructus omnes legat, fundi usumfructum legare intelligitur. *l.* [...] *supr. de usufr.* & *quemadm.* *l.* 41. *infr. de usufr. legat.* (9) De qua *l.* [...] *supr. de rei vindic.* [...] *supr.* [...] *Aquil.* *l. ult. infr. de instructo.* Adde *l.* 16. *supr. eod.* [...] excavando, quod prius ex ligno excavato fieret [...] speculatorium, [...] (10) Nec stipulatione scapha non petitur. [...] enim scapha quiddam a navi separatum [...] (11) Partem scilicet vel membrum. (12) Quod [...] *l.* 242. *infr. de verb. sign.* (13) *Membra* rei dicuntur, quæ pars sunt ipsius rei, at non separata a re ipsa. Unde notat Baldus, Castrum, cujus separata sit jurisdictio, non esse membrum ejus civitatis, cui servitium aliquod præstet. (14) *Sub.* causa venditionis. (15) Multo ampliores. *Hal.* (16) *l.* 20. *C. eod.* (17) Pro diviso. (18) Ut [...] æstimetur quantitas, *l.* 2. *in fin. supr. eod.* [...] *supr. de act. empt.* (20) V. Cuj. [...] (21) *Sub.* fundum. (22) Ex causa venditionis. (23) *Sub.* fructuario. (24) Duabus [...] capitis minutionibus maxima & media finitur ususfructus. §. 3. Inst. *de usufruct.* (25) Id est ad proprietarium [...] *l.* [...] *circa medium supr. de usufr.* (26) Ususfructus eo tempore constitui non potest, quo alienus est. (27) *l.* 10. *supr. eod.* Adde *l.* [...] §. [...] *supr. famil.* (28) Hic quidem [...] est: ipsa tamen non nocet emptori. (29) Venditoris falsa assertatio, quæ illum emptori damnum adfert, sed commodum potius, venditorem non obligat. (30) Faceret. Cuj. [...] *l.* [...] *infr. eod.* (31) Cujacius illo loco sic legit: *si post annum liberum fore*, qui post biennium libertatem acceperit, in libertatem revocatur [...] *& is decem det*, &c. Adde *l.* [...] *infr. de statulib.* (32) Has voces [...], dispersim, [...] *l.* 70. *infr. de leg.* 1. & *l.* 34. §. 3. *infr. de leg.* Falcid. (33) Adde *l.* 62. *supr. de act. empt.* (34) His verbis, *uti optimus maximusque est*, liberum fundum veteres significabant. *l.* 75. *infr. eod.* *l. cum venderes* [...] *supr. de contrah. empt.* *l.* 90. *l.* 126. *l.* 169. *infr. de verb.* [...] Accursius, *de conditionibus* [...] (35) Interesse particulare confunditur, [...] compensatur cum interesse totali. (36) Quod re evicta debetur. *l.* 44. *supr. de ædil.* (37) Duplum æstimatur, quam quanti emit emptor. (38) *Ususfructus & pars rei* [...] similitudo. (39) *l.* 1. *in fin.* *l.* 43. *supr. eod.* (40) Si apparitores Prætoris sententias exsequentes pignora vendiderint, re evicta non tenentur: sed si dolo viliori pretio distraxerint, dominus adversus eos de dolo actionem habet. *Synops. eod. c.* 42. (41) Item & per creditores, Judice permittente, *l.* 12. §. 26. *supr. de act. empt.* (42) Officio Judicis fit executio sententiæ: item causa executionis sententiæ est extraordinaria *l.* 15. *in fin. supr. de judiciis.* (43) [...], *Synops. ad consequentes*, vid. *l. ult.* §. 2. *supr. quod metus causa.* Officiales non obligari ex contractu, sub nomine officii sui habito hinc colligit *Bald.* (44) Vide *l.* 36. §. 1. *supr. mandati.* Projicere non videtur, qui eam minoris vendit quam valeat. Multi sunt qui non donant sed projiciunt. Seneca *Epistola* 121. Beneficia magis projicimus quam damus. Idem *de benefic.* 1. Quædam perdidimus, quædam projecimus. Idem *l. de benefic.* 28. Quanquam & projicere est addicere. (45) Imo negotiorum gestorum *l.* 9. §. [...] *supr. de negot.* (46) Vide *l.* 9. *supr. eod.* (47) Venditori non officit judicis sententia, errore vel dolo lata. (48) Adde *l.* 8. *l.* 15. *C. eod.* (49) Non venditorem sed judicem *l.* 30. §. [...] *supr. de ædil.* (50) Vide *l.* 39. §. 1. *supr. eod.* (51) Evictionis actio potest incipere ab herede. *Bald.* adde *l.* [...] *supr. eod.* (52) Hoc casu non committitur duplæ stipulatio adde *l.* [...] *supr. eod.* (53) [...] *infr. ad l. Falcid.* (54) Actio potest augeri in persona heredis. *Bald.* Heres his casibus alio jure est quam defunctus. (55) Vel petiero, *l.* 2. *infr. de duobus reis*; vel totam rem cum eo in judicium deduxero *l.* [...] §. 1. *infr. de novationibus.* (56) Iam nisi mihi ab uno solutum fuerit, adversus alios reliquam partem petam *l.* [...] §. 1. *infr. de ligat.* [...] (57) Evictionis stipulatio non solum in contractu venditionis, sed etiam in aliis contractibus obtinet. (58) Dotis, donationis [...] ad *l.* [...] *C. de jure dotium* ex aliis causis est obligatio evictionis nomine, etiam sine stipulatione, veluti ex permutatione, vel ex datione facta sub lege remunerationis, ex datione in solutum, ad dicatione, [...] *de* [...], investitura feudi. Cujac. ad *l.* [...] *supr. eod.* [...] *Africam.* (59) Non pro indiviso, *l.* 1. *supr. eod.* (60) *Subaudi*, distinguendum est. Nam si singula, &c. (61) Evicta parte olim rerum pretium est, non ejus bonitas sed pretium spectatur. (62) Totius. (63) Evictionem non denuncians emptori venditor, cum possit denunciare, evictionis postea non agit. Protestationem scienter omittens, præsumitur esse in dolo. (64) *l.* 8. *l.* 20. *C. eod.* *l.* [...] *in fin. C. de periculo* adde *l.* [...] *in pr.* *l.* 50 *l.* [...] *infr. eod.* (65) *l.* 19. *C. eod.* *l.* 41. *in fin. supr. mandati* *l.* 60. *infr. de solut.* *l.* 2. *in fin. C. de reb. alien.* (66) Evictionis non agit, qui rem præscripsit, vel usu cepit. (67) Cur? emptor rei emptæ usucapione vel præscriptione, dominus ejus factus est. (68) Evictionis non agit emptor, qui ob suam contumaciam damnatus est. (69) Vide *l.* 55. *in fin. supr. eod.* (70) Evictus. *Haloand.* (71) Hinc colligit Alciat. 2. *præsump.* 2. Sententiam latam contra absentem præsumi potius latam ratione contumaciæ, quam quod malam causam habuerit, adde *l.* 8. §. [...] *supr. de rec.* [...] Nec enim de delicto tunc vere constare. Dominum præterea ex sententia contumaciæ latam [...] partem instrumenti, quæ improbata sit, recusari: hujusmodi sententiam non parere præjudicium latae eandem perlatam ait *l.* 2. §. 2. *l.* [...] *infr. de jure fisci.*

Quid ergo, si ille quidem, contra quem judicatum est, ad judicium non adfuit, alius autem adfuit, & causam egit: Quid dicemus? utputa acceptum quidem cum pupillo tutore auctore fuit judicium, sed (1) absente pupillo tutor causam egit, & judicatum est contra tutorem: quare non dicemus committi stipulationem (2)? etenim, actam esse causam, palam est: & satis est, ab eo, cui jus agendi fuit, causam esse actam.

§. 1. Præsenti autem venditori denunciandum est: sive autem absit (3), sive præsens sit, & per (4) eum fiat, quo (5) minus denuncietur, committetur stipulatio.

Quomodo cavendum sit. 1. De compromisso. 2. De parte hominis. 3. De usucapione. 4. De denunciatione.

56. PAULUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

SI (6) dictum (7) fuerit vendendo, *ut* (8) *simpla promittatur, vel* (9) *triplum, aut quadruplum* (10) promitteretur, ex empto perpetua actione agi poterit (11): non tamen, ut vulgus (12) opinatur, etiam satisdare debet qui duplam promittit: sed sufficit nuda repromissio, nisi (13) aliud convenerit. §. 1. Si compromisero (14), & contra me data fuerit sententia (15), nulla (16) mihi actio de evictione danda est adversus venditorem: nulla (17) enim necessitate (18) cogente id feci. §. 2. In stipulatione duplæ, cum homo venditur, partis (19) adjectio necessaria est: quia non potest videri homo evictus, cum pars (20) ejus evicta est. §. 3. Si, cum possit usucapere emptor, non cepit, culpa (21) sua hoc fecisse videtur: Unde, si evictus est servus, non tenetur venditor. §. 4. Si (22) præsente promissore, quid de evictione promisit, & non ignorante, procuratori (23) denunciatum sit: nihilo minus promissor tenetur. §. 5. Simili modo tenetur & qui curavit, ne (24) sibi denunciari possit.

§. 6. Sed & si nihil venditore faciente, emptor cognoscere, ubi esset, non (25) potuit, nihilominus committitur stipulatio.

§. 7. Pupillo (26) etiam (27) sine tutoris auctoritate posse denunciari (28), si tutor non apparet, ex duplæ stipulatione, benignius receptum esse, Trebatius ait.

Si evincens decesserit sine successore. 1. Aut rem donaverit, legaveritve emptori.

57. GAJUS lib. 2. ad Edictum Ædilium curulium.

H*Abere* (29) *licere rem* videtur emptor, & si is, qui emptorem in evictione rei vicerit, ante (30) ablatam (31) vel abductam rem sine (32) successore decesserit: ita (33) ut neque ad fiscum bona pervenire possint, neque privatim a creditoribus distrahi: tunc (34) enim nulla competit emptori ex stipulatu actio: quia (35) rem habere ei licet. §. 1. Quod cum ita est, videamus, num, & si ab eo, qui vicerit, donata legatave res fuerit emptori, æque dicendum sit ex stipulatu actionem non nasci? Scilicet, si antequam abduceret vel auferret, donaverit aut legaverit: alioquin semel commissa stipulatio resolvi non potest.

De re legata. LIX. ab emptore.

58. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

HEres (36) servum non nominatim (37) legatum tradidit, & de dolo (38) repromisit: postea servus evictus est: Agere cum herede legatarius ex testamento poterit, quamvis heres alienum esse servum ignoraverit.

59. POMPONIUS lib. 2. ex Plautio.

SI res, quam a Titio emi, legata sit a me: non potest legatarius conventus a domino rei venditori (39) meo denunciare: nisi (40) cessæ ei fuerint actiones, vel quodam casu hypothecas habet (41).

Si dictum non sit, quantum pro evictione præstabitur.

60. JAVOLENUS lib. 2. ex Plautio.

SI in venditione dictum non sit, quantum venditorem pro evictione præstare (42) oporteat: nihil venditor præstabit, præter simplam evictionis nomine, & ex natura ex empto actionis hoc, quod interest (43).

Si venditor voluntate primi emptoris secundo tradiderit.

61. MARCELLUS lib. 8. Digestorum.

SI, quod a te emi, & Titio vendidi, voluntate mea [Titio] tradideris (44): de evictione te mihi teneri, sicuti (45) si accepam rem tradidissem, placet.

De re vendita possessori. 1. De pluribus heredibus venditoris. 2. De usufructu.

62. CELSUS lib. 27. Digestorum.

SI rem, quæ apud te esset, vendidissem tibi: quia pro (46) traita habetur, evictionis nomine me obligari placet.

§. 1. Si ei, qui [mihi] vendidit, plures (47) heredes extiterint: una (48) de evictione obligatio est, omnibusque denunciari, & (49) omnes defendere debent: si de industria non venerint in judicium, unus tamen ex his liti subsistit (50), propter denunciationis vigorem (51), & prædictam absentiam, omnibus vincit (52) aut vincitur: recteque cum ceteris agam, quod evictionis nomine victi sint. §. 2. Si fundum, in quo ususfructus Titii erat, [qui ei relictus est] *quod* (53) *vivet*, detracto usufructu ignoranti mihi vendideris, & Titius capite deminutus fuerit: & aget Titius, jus sibi esse utendi fruendi: competit mihi adversus te ex stipulatione de evictione actio: quippe si verum erat, quod mihi dixisses in venditione, recte negarem, Titio jus esse utendi fruendi.

De denunciatione remissa. 1. Si emptor victus non appellavit. 2. Si appellavit & præscriptione submotus est.

63. MODESTINUS lib. 5. Responsorum.

HErennius Modestinus respondit, non obesse, ex empto agenti, quod denunciatio pro evictione interposita non esset, si pacto (54) ei remissa esset denunciandi necessitas.

§. 1. Gaja Seja fundum a Lucio Titio emerat, & quæstione mota fisci nomine, auctorem laudaverat (55), & evictione secuta fundus ablatus, & fisco adjudicatus est, venditore præsente: Quæritur cum emptrix non (56) provocaverat, an venditorem potuerit convenire? Herennius Modestinus respondit, sive quod alienus fuit eum vincit, sive quod tunc obligatus, evictus est, nihil proponi, cur emptrix adversus venditorem actio non competat. §. 2. Herennius Modestinus respondit: Si emptor appellavit, & bonam causam vitio (57) suo ex præscriptione perdidit, ad auctorem reverti non potest.

De decremento. 1. Vel augmento. 2. Vel decremento & augmento fundi venditi. 3. De evictione partis pro diviso. 4. Si is tradat, qui rem habet pro indiviso.

64. PAPINIANUS lib. 7. Quæstionum.

EX mille jugeribus traditis ducenta flumen abstulit: si postea pro (58) indiviso ducenta (59) evincantur (60), duplæ stipulatio pro parte quinta, non quarta, præstabitur: nam quod periit (61), damnum emptori, non venditori attulit, si totus fundus, quem amnis deminuerat, evictus sit, jure (62) non deminuetur evictionis obligatio: non magis quam si incuria fundus, aut servus traditus, deterior factus sit: nam & a contrario non (63) augetur quantitas (64) evictionis, si res melior fuerit effecta. §. 1. Quod si modo terræ integro, qui fuerat traditus, ducenta jugera per alluvionem (65) accesserint, ac postea pro indiviso, pars quinta totius evicta sit, perinde pars quinta præstabitur, ac si sola ducenta de illis mille jugeribus, quæ tradita sunt, fuissent evicta: quia alluvionis periculum non præstat venditor. §. 2. Quæsitum est, si mille jugeribus traditis, perissent ducenta, mox alluvio per aliam partem fundi ducenta attulisset, ac postea pro indiviso quinta pars evicta esset: pro qua parte auctor tenere-

teneretur ? Dixi, conſequens eſſe ſuperioribus, ut neque pars quinta mille jugerum, neque quarta debeatur evictionis nomine : ſed perinde teneatur auctor, ac ſi de octingentis illis reſiduis ſola centum ſexaginta fuiſſent evicta: nam reliqua quadraginta, quæ univerſo fundo deceſſerunt, pro rata novæ regionis eſſe intelligi. §. 3. Cæterum cum pro diviſo pars (1) aliqua fundi evincitur, tametſi certus numerus jugerum traditus ſit, tamen non pro modo ſed pro bonitate regionis præſtatur evictio.

§. 4. Qui unum jugerum pro indiviſo ſolum habuit, tradidit: ſecundum omnium ſententias non totum dominium tranſtulit, ſed partem (2) dimidiam jugeri: quemadmodum ſi locum certum, aut fundum ſimiliter tradidiſſet.

De venditione rei hereditariæ pignoratæ.

65. IDEM lib. 8. Quæſtionum.

REm hereditariam pignori obligatam heredes (3) vendiderunt, & evictionis nomine pro partibus hereditariis ſpoponderunt: cum alter pignus pro parte ſua liberaſſet, tum creditor evicit: Quærebatur, an uterque heredum conveniri (4) poſſit (5)? Idque placebat, propter indiviſam (6) pignoris cauſam, nec remedio locus eſſe videbatur, ut per doli exceptionem actiones (7) ei, qui pecuniam creditori dedit, præſtarentur (8): quia non (9) duo rei facti proponerentur, ſed familiæ (10) erciſcundæ (11) judicium eo nomine utile eſt: nam quid intereſt, unus ex heredibus in totum liberaverit pignus, an vero pro ſua dumtaxat portione, cum coheredis negligentia damnoſa non debeat eſſe alteri?

Qua actione debet agere emptor, ut committatur evictionis ſtipulatio. 1. De reſtitutione in integrum. 2. Si prımus emptor a ſecundo procurator datus, litis æſtimationem ſolvit. 3. De diviſione hereditatis.

66. IDEM lib. 28. Quæſtionum.

SI, cum venditor admonuiſſet emptorem, ut Publiciana potius, vel ea actione, quæ de (12) fundo vectigali propoſita eſt, experiretur, emptor id facere ſuperſedit (13): omnimodo nocebit ei dolus ſuus, nec committitur ſtipulatio. Non idem in Serviana quoque actione probari poteſt: hæc enim etſi (14) in rem actio eſt, nudam (15) tamen poſſeſſionem avocat, & ſoluta pecunia venditori, diſſolvitur: unde fit ut emptori ſuo nomine non competat. §. 1. Si is, qui Reipublicæ cauſa afuit, fundum petat, utilis (16) poſſeſſori pro evictione competit actio.

† Item, ſi privatus a milite petat, eadem (17) æquitas eſt emptori reſtituendæ pro evictione actionis. §. 2. Si ſecundus emptor venditorem eundemque emptorem ad litem hominis dederit procuratorem, & non reſtituto eo damnatio fuerit ſecuta: quodcunque (18) ex cauſa judicati præſtiterit procurator, ut in rem ſuam datus, ex ſtipulatu conſequi non poterit, ſed quia damnum evictionis ad perſonam pertinuit emptoris, qui mandati judicio nihil percepturus eſt, non inutiliter ad percipiendam (19) litis æſtimationem agetur ex vendito.

§. 3. Diviſione (20) inter coheredes facta, ſi procurator (21) abſentis interfuit, & dominus ratam habuit, evictis prædiis in dominum actio dabitur, quæ daretur in eum, qui negotium abſentis geſſit, ut, quanti (22) ſua intereſt, actor conſequatur: ſcilicet ut melioris, aut deterioris (23) agri facti cauſa, finem (24) pretii, quo fuerat tempore diviſionis æſtimatus, deminuat vel excedat.

Si venditor rem evictam offerat emptori.

67. IDEM lib. 10. Reſponſorum.

Emptori (25) poſt evictionem ſervi, quem dominus abduxit, venditor eundem ſervum poſt tempus offerendo, quo minus præſtet, quod (26) emptoris intereſt, non recte defenditur.

Si creditor vendiderit. 1. De delegatione.

68. IDEM lib. 11. Reſponſorum.

CUm (27) ea conditione pignus diſtrahitur, *ne quid evictione ſecuta creditor præſtet*; quamvis (28) pretium emptor non ſolverit, ſed venditori caverit, evictione ſecuta (29) nullam emptor exceptionem habebit, quo minus pretium ſolvat.

§. 1. Creditor, qui (30) pro pecunia nomen debitoris per delegationem (31) ſequi maluit, evictis pignoribus (32), quæ prior creditor accepit, nullam actionem cum eo, qui liberatus eſt, habebit.

De cauſa libertatis excepta. 6. Si modus fundi dictus deſit.

69. SCÆVOLA lib. 2. Quæſtionum.

QUI *libertatis cauſam* excepit (33) in venditione, ſive jam tunc (34), cum traderetur, liber homo fuerit, ſive conditione, quæ teſtamento propoſita fuerit, impleta ad libertatem pervenerit, non tenebitur evictionis nomine.

§. 1. Qui autem in tradendo (35) *ſtatuliberum* dicit, intelligetur hanc ſpeciem dumtaxat (36) libertatis excipere, quæ ex teſtamento impleta conditione ex præterito poſſit obtingere: & ideo ſi præſens teſtamento libertas data fuerit, & venditor ſtatuliberum pronunciavit, evictionis nomine tenetur.

§. 2. Rurſus qui ſtatuliberum tradit, ſi (37) certam conditionem pronunciaverit, ſub qua dicit ei libertatem datam, deteriorem conditionem ſuam feciſſe exiſtimabitur: quia non omnem cauſam ſtatutæ libertatis, ſed eam dumtaxat, quam pronunciaverit, excepiſſe videbitur: veluti (38) ſi [quis] hominem dixerit *decem dare juſſum*, iſque poſt annum ad libertatem pervenerit, quia hoc modo libertas data fuerit, *Stichus poſt annum liber eſto*, evictionis obligatione tenebitur.

§. 3. Quid ergo? qui juſſum *decem dare* pronunciat (39) viginti dare debere, nonne in conditionem (40) mentitur? Verum eſt, hunc quoque in conditionem mentiri: & ideo quidam exiſtimaverunt, hoc quoque caſu evictionis ſtipulationem contrahi: Sed auctoritas Servii prævaluit, exiſtimantis hoc caſu ex empto actionem eſſe: videlicet quia putabat eum, qui pronunciaſſet *ſervum viginti dare juſſum*, conditionem excepiſſe, quæ eſſet in dando. §. 4. Servus *rationibus reddendis* (41), *liber eſſe juſſus eſt*: hunc heres tradidit, & dixit *centum dare juſſum*: Si (42) nulla reliqua ſunt (43), quæ ſervus dare debeat, & per hoc, adita (44) hereditate, liber factus eſt, obligatio evictionis contrahitur: eo quod liber homo, tanquam (45) ſtatuliber, traditur. Si centum in reliquis habet, poteſt videri heres non eſſe mentitus: quoniam rationes (46) reddere juſſus, intelligitur ſummam pecuniæ: quæ ex reliquis colligitur, juſſus dare: Cui conſequens eſt, ut, ſi minus quam centum in reliquis habuerit, veluti ſola quinquaginta, ut, cum eam pecuniam dederit, ad libertatem pervenerit, de reliquis quinquaginta actio ex empto competat. §. 5. Sed & ſi quis in venditione *ſtatuliberum* perfunctorie (47) dixerit, conditionem autem libertatis celaverit (48), empti judicio tenebitur, ſi id neſcierit emptor: hic enim exprimitur, eum, qui dixerit ſtatuliberum & nullam conditionem pronunciaverit, evictionis quidem nomine non teneri, ſi conditione impleta ſervus ad libertatem pervenerit: ſed empti (49) judicio teneri, ſi modo conditionem, quam ſciebat propoſitam eſſe, celavit: ſicuti (50) qui fundum tradit, &, cum ſciat certam ſervitutem deberi, perfunctorie (51) dixerit, *itinera* (52), *actus, quibus ſunt, utique ſunt* (53), *recte recipitur*, evictionis quidem nomine ſe liberat, ſed quia decepit (54) emptorem, empti (55) judicio tenetur. §. 6. In fundo vendito cum modus (56) pronunciatus deeſt, ſumitur portio (57) ex pretio: quod totum colligendum eſt ex omnibus jugeribus dictis.

Quid perſequitur actio ex empto, re evicta.

70. PAULUS lib. 5. Quæſtionum.

EVicta re, ex empto actio non (58) ad pretium dumtaxat recipiendum, ſed (59) ad id quod intereſt competit. Ergo, & ſi minor (60) eſſe cœpit, damnum emptoris (61) erit.

De dote genero emptoris evicta.

71. IDEM lib. 16. Quæſtionum.

PAter (62) filiæ nomine fundum (63) in dotem dedit (64): evicto eo, an ex empto (65), vel duplæ ſtipulatio committatur (66), quaſi pater damnum patiatur, non immerito dubitatur. Non enim, ſicut mulieris (67) dos eſt, ita patris (68) eſſe dici poteſt (69): nec conferre fratribus (70) cogitur dotem a ſe profectam, manente matrimonio. Sed videamus, ne probabilius dicatur, committi hoc quoque caſu ſtipulationem: intereſt (71) enim patris (72), filiam dotatam habere, & ſpem quandoque recipiendæ dotis: utique, ſi in poteſtate ſit: Quod ſi emancipata eſt, vix poterit defendi, ſtatim committi ſtipulationem, cum uno (73) caſu ad eum dos regredi poſſit. Numquid ergo tunc demum agere poſſit, cum mortua in matrimonio filia, poteſt dotem repetere, ſi evictus fundus non eſſet? An & hoc caſu inter-

(1) C. l. 2. ſupr. eod. (2) Ad ſe pertinentem, non ad factum. (3) Duo ſc. (4) In individuis licet obligatio generaliter competit in ſolidum, non tamen propterea dicuntur duo rei debendi. Bart. (5) Sed in ſolidum pro evictione. [illegible]

In l. 5. l. 4. §. ult. l. 13. infr. de ſtatulib. (43) Conditio rationum reddendarum nihil præſtat, ubi non eſt, cujus ratio reddatur. (44) Vel ſi nulla adminiſtratio fuit, nihilominus erit liber. [illegible]

intereſt patris dotatam filiam habere, ut ſtatim convenire promiſſorem poſſit? Quod magis paterna affectio (1) inducit.

De pluribus rebus, uno inſtrumento interpoſito, venditis.

72. CALLISTRATUS lib. 2. Quæſtionum.

CUm plures fundi ſpecialiter nominatim uno inſtrumento emptionis interpoſito venierint, non utique aliet ulterius fundi pars videtur eſſe, ſed multi fundi una emptione continentur: & quemadmodum, ſi quis complura mancipia uno inſtrumento emptionis interpoſito vendiderit, evictionis actio in ſingula capita mancipiorum ſpectatur: & ſicut (2) aliarum quoque rerum complurium una emptio facta ſit, inſtrumentum (3) quidem emptionis interpoſitum unum eſt, evictionum autem tot (4) actiones [ſunt], quot & ſpecies rerum [ſunt] quæ emptione comprehenſæ ſunt: ita & in propoſito non utique prohibebitur emptor, evicto (5) ex his uno fundo venditorem convenire, quod una cautione emptionis complures fundos mercatus comprehenderit.

Si heres alienantis evincat.

73. PAULUS lib. 7. Reſponſorum.

SEja fundos, Mævianum & Sejanum, & cæteros doti dedit: eos fundos vir Titius, viva Seja, ſine controverſia poſſedit: poſt mortem deinde Sejæ, Sempronia heres Sejæ quæſtionem pro prædii proprietate facere inſtituit: Quæro, cum Sempronia ipſa ſit heres Sejæ, an jure controverſiam facere poſſit? Paulus reſpondit, jure quidem proprio (6), non hereditario, Semproniam, quæ Sejæ, de qua quæritur, heres extitit, controverſiam fundorum facere poſſe, ſed evictis prædiis, eandem Semproniam heredem Sejæ convenire poſſe, vel (7) exceptione doli (8) mali ſummoveri [poſſe.]

Pactum de quantitate ob evictionem danda. 1. De prætorio pignore. 2. De lite evictionis pendente. 3. De nomine vendito.

74. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

SI plus (9) vel minus, quam pretii nomine datum eſt, evictione ſecuta dari convenerit, placitum (10) cuſtodiendum eſt.

§. 1. Si juſſu (11) judicis rei judicatæ pignus captum per Officium diſtrahatur, poſt evincatur (12), ex empto contra eum, qui pretio liberatus eſt (13), non quanti intereſt, ſed de pretio dumtaxat ejuſque uſuris, habita ratione fructuum dabitur: ſcilicet ſi hos ei, cui evicit, reſtituere non habebat neceſſe.

§. 2. Mota (14) quæſtione, interim non ad pretium reſtituendum, ſed ad rem defendendam venditor conveniri poteſt (15).

§. 3. Qui nomen *quale ſuit* vendidit, dumtaxat (16) ut ſit, non ut exigi etiam aliquid poſſit, & dolum præſtare cogitur.

De ſervitutibus.

75. VENULEJUS lib. 16. Stipulationum.

QUod ad ſervitutes prædiorum attinet, ſi tacite (17) ſecutæ ſunt, & vindicentur (18) ab alio, Quintus Mucius, & Sabinus exiſtimant, venditorem ob evictionem teneri non poſſe: nec enim evictionis nomine quemquam teneri in eo jure, quod tacite (19) ſoleat accedere, niſi (20) *ut* (21) *optimus maximusque eſſet*, traditus fuerit fundus: tunc enim liberum (22) ab omni ſervitute præſtandum: Si (23) vero emptor petet viam vel actum, venditorem teneri non poſſe: niſi (24) nominatim dixerit, acceſſurum iter, vel actum; tunc enim teneri eum, qui ita dixerit: & vera eſt Quinti Mucii ſententia, ut qui *optimum* (25) *maximumque fundum* tradidit, liberum præſtet, non etiam deberi alias ſervitutes: niſi hoc ſpecialiter ab eo acceſſum (26) ſit.

Si emptor rem habeat pro derelicto.

76. IDEM lib. 17. Stipulationum.

SI alienam rem mihi tradideris (27), & eandem pro derelicto habuero, amitti (28) auctoritatem (29), id eſt (30), actionem pro evictione, placet.

T I T. III.

DE EXCEPTIONE REI VENDITÆ [ET TRADITÆ, (31).]

De venditore. 1. Et ejus herede. 2. Et eo cujus mandato res vendita eſt. 4. De manumiſſione emptoris. 5. Si venditor vindicet rem, quam non tradidit.

1. ULPIANUS lib. 76. ad Edictum.

MArcellus ſcribit, ſi alienum fundum vendideris, & tuum (32) poſtea factum petas, hac te (33) exceptione recte repellendum. §. 1. Sed & ſi dominus fundi, heres (34) venditori exiſtat, idem erit dicendum. §. 2. Si quis rem meam, mandatu (35) meo (36) vendiderit, vindicanti mihi rem venditam, nocebit hæc exceptio: niſi probetur, me mandaſſe ne traderetur antequam pretium ſolvatur. §. 3. Celſus ait, Si (37) quis rem meam vendidit minoris (38), quam ei mandavi, non videtur alienata: & ſi petam eam, non obſtabit mihi hæc exceptio: Quod verum eſt.

§. 4. Si ſervus merces peculiariter emerit, deinde dominus eum, prius quam proprietatem rerum nanciſceretur, teſtamento liberum eſſe juſſerit, eique peculium prælegaverit, & venditor a ſervo merces petere cœperit: exceptio in factum locum habebit (39): quia is tunc ſervus fuiſſet, cum contraxiſſet. §. 5. Si (40) quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, ſed poſſeſſionem ſine vitio fuerit nactus, habet exceptionem contra venditorem: niſi forte venditor juſtam cauſam habeat, cur rem vindicet: nam & ſi tradiderit poſſeſſionem, fuerit autem juſta cauſa vindicanti (41), replicatione adverſus exceptionem utetur.

Si quis rem, antequam eſſet dominus, uni, & factus dominus alteri vendiderit.

2. POMPONIUS lib. 2. ex Plautio.

SI a Titio fundum emeris, qui (42) Sempronii erat, iſque tibi traditus fuerit: pretio autem ſoluto Titius Sempronii heres extiterit, & eundem fundum Mævio vendiderit, & tradiderit: Julianus ait, æquius eſſe, priorem te tueri: quia, & ſi ipſe Titius fundum a te peteret, exceptione ſummoveretur; & ſi ipſe Titius eum poſſideret, Publiciana peteres.

De primo emptore, & ejus ſucceſſoribus, & ſecundo emptore. 1. De ſucceſſoribus venditoris.

3. HERMOGENIANUS lib. 6. Juris Epitomarum.

EXceptio rei venditæ & traditæ non tantum ei, cui res tradita eſt, ſed (43) ſucceſſoribus etiam ejus, & emptori ſecundo, etſi res ei non fuerit tradita, proderit: intereſt enim emptoris primi, ſecundo rem non evinci.

§. 1. Pari (44) ratione venditoris etiam ſucceſſoribus nocebit: ſive in univerſum jus, ſive in (45) eam dumtaxat rem ſucceſſerint.

LIBER

(1) Cujus habenda eſt ratio in bonæ fidei judiciis, *l.* 54. *ſupr. mand.* (2) Sicut ſi. (3) Unum ſcilicet inſtrumentum, quod ſimul abſolvitur, licet obligationes plures complectatur. *Hal.* (4) V. quæ notavi ad *l.* 29 *infr. de verb. oblig.* (5) *l.* 46 §. 1. *infr. de ſolut.* (6) Ut cum [illegible] idem dicendum ſi matri non ſucceſſit, *l.* 20 *C. de rei vind.* hinc colligimus, heredem ex propria perſona non poſſe revocare contractum defuncti, *ut hic*, [illegible] heredis [illegible] factum defuncti & ſit [illegible]. *Bald. arg. l.* 1. *in fin. infr. de divorſ.* (7) Hoc [illegible] eſt (8) *l.* 14. *in fin. C. de rei vind.* (9) Puta triplum, quadruplum, *l.* 56 *ſupr. eod.* (10) *l.* 23. *l.* 11 *C. eod.* (11) Judicis juſſum cenſetur factum partis ſecundum quid, non ſimpliciter. *Bald.* (12) Non tenetur qui vendidit. *Eclog.* [illegible] (13) Id eſt, contra eum, cui pretium ſolutum profuit, *v. l.* 50. *in fin. C. eod.* (14) Non [illegible] Venditor emptorem defendere tenetur, at non pretium reddere, antequam ſententia ſit lata (15) Niſi aliud convenerit *l.* 20. *C. eod.* (16) Ut *l.* 4. *ſupr. de hered. vel act. vend.* (17) Ut *l.* 21 §. 5. *ſupr. de ſervit. præd. ruſt.* (18) Evicta ſervitute fundo vendito, [illegible] emptor, quanto minoris, non ad intereſſe. niſi *ut optimus maximusque eſſet*, fundum venierit, *ut hic.* (19) Cum utraque ſervitute tacent: nam qui vendit prædium, tacite intelligitur vendere totum ipſum qualecumque ſit. Itaque ſi non eſt liberum, ſed ſervitutem [illegible] evicta ſervitute non tenetur (20) V. *l.* 48. *ſupr. eod.* [illegible] *de verb. ſig.* (21) Liberum prædii [illegible] verbis, *ut optimus maximus*, ſignificatur, *ut hic* [illegible] *l.* 48. *ſupr. eod.* (22) V. *l.* 49 §. 3. *infr. de leg.* 1. (23) Evincente ſervitutem [illegible] emptore, hoc eſt, petente ac vindicante ab alio ſervitutem fundi comparati, ſi eam ſervitutem non obtineat, nihil conſequitur eo nomine a venditore, niſi nominatim dixerit iter acceſſurum, *ut hic.* Ita ex hoc caſu & ſuperiore colligimus. Non qui fundum ſimpliciter vendit, [illegible] fundum illum tradere, ut, ſi is fundus ſervitutem debeat, nullo modo teneatur venditor niſi ſcierit & non admonuerit emptorem: ſi vero liberum vendit, hoc præſtat, ut non alii ſerviat, non ut ei ſerviant. (24) *l.* 66. *ſupr. de contrah. empt.* (25) *Optimum maximumque fundum* qui tradit, liberum a ſervitute præſtat, at non dominantem hoc non præſtat, ut ſerviat, ſed cum non ſerviat. (26) Expreſſum. *Hal.* (27) V. Alciat. lib. 3. *parerg. cap.* 9. Revard. *pro ſeleni. c.* 9. *Mod.* (28) Cur ſ qui pro derelicto rem habet, eam omnino a ſe rejicit. *l.* 29 *infr. de verb. oblig.* v. *l.* 1. *infr. pro derelicto.* (29) *Auctoritas*, eſt actio competens in venditorem evictionis nomine. Vendi [illegible], inquit, Paulus 2. *ſent.* [illegible] rei, quam vendidit, dominus non ſit, pretio accepto auctoritatis manet obnoxius & §. 1 Res empta mancipatione & traditione perfecta ſi evincatur auctoritatis venditor duplo [illegible] obligatur. Hinc auctorem laudare, *l.* 62. §. 2. *ſupr. eod.* (30) *Auctoritas*, actio pro evictione. (31) [illegible] *Eclog.* 2. Emptori hæc exceptio competit adverſus venditorem, *l.* 1. *infr. eod.* impugnantem venditionem a ſe factam, vel a ſuo auctore. (32) Nemo ad reſcindendum ſuum factum ſuive procuratoris, vel ſui [illegible] admittitur. (33) V. *l.* 17 *infr. de evict.* (34) *l.* 14 *C. de rei vindic.* *l.* 14. *C. de evict.* (35) Emptor exceptione rei venditæ [illegible] poteſt, etiamſi eam poſſideat citra traditionem venditoris, cum tamen ſine vitio. (36) Ut ſi ſervo liberam peculii adminiſtrationem [illegible] *l.* 41. §. 1. *ſupr. de rei vindic.* *l.* 14. *C. de donat. ante nupt.* (37) Si res mea vendita fuerit minoris, quam ipſe mandavi, vendita non videtur, & mihi eam petenti non obſtat exceptio. *Synopſ.* [illegible] Harmenop. 2. §. 22. (38) *l.* 5. §. 4. *infr. pro emptore.* (39) [illegible] exceptionem in factum ut & actionem [illegible] *l.* 2. 3. 4. *Cod.* [illegible] quoties [illegible] actio vel exceptio deficit, quæ & utiles appellantur, quoties [illegible] non datur ex verbis & ſenſu [illegible] *l.* *quoties ff. de præſcr. verb.* (40) Si emptor rei ſibi non traditæ poſſeſſionem ſine vitio nactus fuerit (id eſt, non vi, nec clam) exceptionem contra venditorem habebit; niſi forte venditor juſtam cauſam habeat, cur rem vindicet: quippe ſi juſta cauſa ſubſit, ſi poſtea venditorem vindicat & exceptioni replicationem opponit, juſtam enim cauſam habet, ſi convincit ut a contractu recederetur, vel [illegible] minor fuerit venditor, [illegible] circumſcriptus ſit. *Synopſ.* [illegible] (41) Vindicanti. *Hal.* (42) *l.* 72. *ſupr. de rei vind.* *l.* 4. §. 32. *infr. de doli mali.* (43) V. *l.* [illegible] §. 4. 5. 6. *ſupr. de Publiciana.* (44) Exceptio rei venditæ datur ſucceſſori contra ſucceſſorem. Eſt in rem ut [illegible] opponatur, & cui [illegible] opponitur. (45) Cur potius ſingularibus ſucceſſoribus nocet factum venditoris, quam iiſdem factum argentarii? *l.* 9. §. 1. *ſupr. de edendo.*

LIBER VIGESIMUSSECUNDUS.

TIT. I.

DE (1) USURIS (2), ET FRUCTIBUS (3), ET CAUSIS (4), ET OMNIBUS ACCESSIONIBUS (5), ET MORA (6).

De modo usurarum. 1. De socio qui pecuniam invasit, vel in usus suos convertit. 2. De eo, quod debetur Judicati actione. 3. De tutore.

1. PAPINIANUS lib. 2. Quæstionum.

CUm Judicio bonæ (7) fidei (8) disceptatur, arbitrio judicis usurarum modus ex more (9) regionis, ubi contractum est (10), constituitur (11): ita (12) tamen, ut legi (13) non offendat. §. 1. Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem invaserit, vel in suos usus converterit, omnimodo, etiam mora non interveniente, præstabuntur usuræ (14). §. 2. Nec tamen judex judicii bonæ fidei recte jubebit interponi cautiones, ut, si tardius sententiæ condemnatus paruerit, futuri (15) temporis pendantur usuræ, cum in potestate sit actoris judicatum exigere. Paulus notat: Quid enim pertinet (16) ad officium judicis, post condemnationem futuri (17) temporis tractatus?

§. 3. Papinianus: Circa (18) tutelæ restitutionem pro favore pupillorum latior (19) interpretatio (20) facta est: nemo enim ambigit hodie, sive (21) judex accipiatur in diem sententiæ, sive sine judice tutela restituatur, in eum (22) diem, quo restituit, usuras (23) præstari. Plane, si tutelæ judicio nolentem (24) experiri, tutor ultro (25) convenerit (26), & pecuniam obtulerit, eamque obsignatam deposuerit (27), ex eo tempore (28) non præstabit usuras.

De litis contestatione.

2. IDEM lib. 6. Quæstionum.

VUlgo receptum est, ut, quamvis in personam (29) actum sit, post (30) litem (31) tamen contestatam causa (32) præstetur: Cujus opinionis ratio redditur, quoniam, quale est (33), cum petitur, tale dari debet, ac propterea post ea captos fructus, partumque editum restitui oportet.

De tempore, quod condemnatis datur ad solvendum. 2. Si quis rogetur quidquid ex bonis supererit, 3. Vel quidquid ad se pervenisset, restituere. 4. De legato auri vel argenti facti.

3. IDEM lib. 20. (34) Quæstionum.

IN fideicommissi (35) persecutione (36), cum post judicis sententiam, moram fecisset heres, jussit Imperator Marcus Antoninus, intermisso (37) legitimo (38) tempore, quod condemnatis præstatur, ut usque ad sententiam (39) commoda fideicommissarius accipiat: Quod decretum ita accipi oportet, si ante judicis sententiam mora non intervenit: tametsi non (40) facile (41) evenire possit, ut, mora (42) non præcedente, perveniatur ad judicem; sed puta (43) legis Falcidiæ rationem intervenisse: Cæterum si (44), antequam ad judicem perveniretur, in mora heres fuit, exinde fructuum (45) præstandorum necessitate adstrictus (46), qua tandem ratione, quoniam & sententia cibus est, legitimi (47) temporis spatio fructibus liberabitur, cum ea temporis intercapedo (48) judicato dilationem dare non lucrum (49) adferre debeat? §. 1. In his quoque judiciis (50), quæ (51) non sunt arbitraria, nec (52) bonæ fidei, post (53) litem contestatam, actori causa (54) præstanda est in eum diem, quo sententia dicitur: Certe post rem judicatam tempus (55) a fructibus dependendis immune (56) est (57).

§. 2. Nonnunquam evenit, ut quanquam fructus (58) hereditatis, aut pecuniæ usura nominatim relicta non sit, nihilominus debeatur (59): ut puta si (60) quis rogetur, *post mortem suam, quidquid (61) ex bonis (62) supererit (63), Titio restituere*: ut (64) enim ea, quæ fide bona deminuta sunt (65), in causa fideicommissi non deprehenduntur (66), si pro modo cæterorum quoque bonorum deminuentur: ita, quod ex fructibus superërit, jure (67) voluntatis (68) restitui oportebit (69). §. 3. Cum Pollidius a propinqua sua heres institutus rogatus fuisset, filiæ mulieris, *quidquid ex bonis ejus ad se pervenisset, cum certam ætatem puella complesset, restituere*: idque sibi [mater] ideo (70) placuisse testamento comprehendisset (71), *ne filiæ tutoribus, sed potius necessitudini (72) res committerentur*: eundemque Pollidium fundum retinere jussisset, Præfectis prætorii suasi (73), fructus, qui bona fide a Pollidio ex bonis defunctæ percepti essent, restitui (74) debere (75): sive (76) quod fundum ei tantum prælegaverat (77), sive quod lubrico (78) tutelæ fideicommissi remedium mater prætulerat. §. 4. Si auro (79), vel argento facto, per fideicommissum relicto, mora intervenerit, an usurarum æstimatio facienda sit, tractari solet. Plane si materiam istam ideo relinquit, ut, ea distracta, pecunia [quæ refecta], fideicommissa solverentur, aut alimenta præstarentur, non oportere frustrationem (80) impunitam esse, respondere oportet: Quod si forte ideo relinquit, ut his vasis uteretur (81), non (82) sine rubore (83) desiderabuntur usuræ: ideoque non exigentur.

De stipulatione rem dari, vacuamque possessionem tradi.

4. IDEM lib. 27. Quæstionum.

SI stipulatus sis, *rem dari (84) vacuamque (85) possessionem tradi*, fructus (86) postea captos actione incerti ex stipulatu, propter (87) inferiora (88) verba, consecuturum te, ratio suadet. † An idem de partu ancillæ respon-

responderi possit, considerandum est? Nam quod ad verba superiora (1) pertinet, sive factum rei promittendi, sive (2) effectum per traditionem dominii (3) transferendi contineat, partus non continetur. Verum (4) si emptor a venditore novandi animo, ita (5) stipulatus est, factum (6) tradendi stipulatus intelligitur: quia (7) non (8) est verisimile, plus venditorem promisisse, quam judicio empti præstare compelleretur. Sed (9) tamen propter (10) illa verba *vacuamque possessionem tradi*, potest (11) dici partus (12) quoque rationem committi incerti stipulatione: etenim, ancilla tradita, partum postea editum in bonis suis reus stipulandi habere potuisset. §. 1. Si post contractam emptionem, ante interpositam (13) stipulationem partus editus, aut aliquid per servum venditori adquisitum est, quod ex stipulatu consequi non poteris (14), judicio empti consequitor: id (15) enim, quod non transfertur in causam novationis, jure pristino peti potest.

De præstatione contra bonos mores.

5. IDEM lib. 28. Quæstionum.

GEneraliter observari convenit, bonæ fidei (16) judicium non (17) recipere præstationem, quæ contra (18) bonos mores desideretur.

De usuris longo tempore præstitis.

6. IDEM lib. 29. Quæstionum.

CUm (19) de in rem verso cum herede (20) patris vel domini ageratur, & usurarum quæstio moveretur, Imperator [Antoninus] ideo (21) solvendas usuras judicavit, quod (22) eas (23) ipse dominus vel pater longo (24) tempore præstitisset (25).

§. 1. Imperator quoque noster Severus filio Flavii Athenagoræ, cujus bona fuerant publicata, de fisco ideo numerari decies centena (26) dotis nomine jussit, quod ea patrem præstitisse dotis usuras allegasset.

De oblatione, & depositione pecuniæ.

7. IDEM lib. 2. Responsorum.

DEbitor usurarius creditori pecuniam obtulit (27), & eam, cum accipere noluisset, obsignavit, ac deposuit: Ex eo (28) die ratio non habebitur usurarum. Quod si (29) postea conventus, ut solveret, moram fecerit, nummi steriles (30) ex eo tempore non erunt.

De equis per fideicommissum relictis, eorumque fœtu. De fœtu secundo.

8. IDEM lib. 7. Responsorum.

EQuis (31) per fideicommissum relictis, post moram fœtus quoque præstabitur ut fructus, sed fœtus secundus (32) ut (33) causa, sicut (34) partus mulieris.

De modo usurarum. De majoribus usuris solvendis, non solutis minoribus.

9. IDEM lib. 11. Responsorum.

PEcuniæ fœnebris, intra diem certum debito non soluto (35), dupli (36) stipulatum, in altero tanto (37) supra (38) modum legitimæ (39) usuræ respondi non tenere: Quare pro (40) modo cujuscunque temporis, superfluo (41) detracto, stipulatio vires habebit. §. 1. Usurarum stipulatio, quamvis (42) debitor non conveniatur, committitur: nec inutilis legitimæ usuræ stipulatio videtur sub ea (43) conditione concepta, *Si minores ad diem solutæ non fuerint*: non (44) enim pœna, sed (45) fœnus uberius [justa] ratione sortis promittitur. Si tamen post mortem creditoris nemo (46) fuit, cui pecunia solveretur, ejus temporis inculpatam esse moram constitit: Ideo, si majores usuræ prioribus petantur, exceptio doli non inutiliter opponetur.

De Partu.

10. PAULUS lib. 2. Quæstionum.

PArtum (47) post (48) litem contestatam editum restituere possessor (49) debet: quem non deberet restituere, si, cum mater peteretur, jam natus fuisset, nisi specialiter & pro hoc egisset.

De pecunia fœnerata ab administratore Reipublicæ. 1. Vel a tutore.

11. IDEM lib. 25. Quæstionum.

GAjus Sejus, qui rem (50) publicam gerebat, fœneravit pecuniam publicam sub usuris solitis: fuit autem consuetudo, ut intra certa tempora non illatis usuris, graviores infligerentur: quidam debitores cessaverunt in solvendis usuris, quidam plus intulerunt, & sic effectum est, ut omne, quod usurarum nomine competebat, etiam pro his, qui cessaverant in usuris, suppleatur: Quæsitum est, an illud, quod amplius ex consuetudine pœnæ nomine a quibusdam exactum est, ipsi Sejo proficere deberet, an Reipublicæ lucro cederet? Respondi, si Gajus Sejus a debitoribus usuras stipulatus esset, eas solas (51) Reipublicæ præstari oportere, quæ secundum formam (52) ab his exigi solent, etiamsi omnia nomina idonea sint.

§. 1. Quid si servus (53) publicus obligationem usurarum Reipublicæ adquisiit: Æquum est, quamvis ipso jure (54) usuræ Reipublicæ debeantur, tamen pro defectis nominibus compensationem majorum usurarum fieri, si non sit parata Respublica universorum (55) debitorum fortunam suscipere.

† Eadem fere in tutoribus (56) Marcellus refert.

De majoribus usuris solvendis, non solutis minoribus.

12. IDEM lib. 4. Responsorum.

SEja mutuam pecuniam accepit a Septicio: de usuris ita convenit: *Nisi suo quoque (57) die usuræ suprascriptæ exsolverentur, vel post (58) tertium mensem, tunc in majores usuras Seja teneretur: & deinceps (59) per singulas pensiones, si conditione data usuræ non solverentur, ea conditio observaretur, donec omnis summa debita hoc nomine exsolveretur*: Quæro an hæc verba, *& deinceps per singulas pensiones, si conditione data usuræ non solvantur, ea conditio observaretur*, eo pertineant, ut, quamvis commissa sit forte prima stipulatio, non tamen in ampliorem quantitatem usurarum conveniri possit, quam ejus pensionis nomine, quæ egressa est diem præstitutum? Paulus respondit, plures conditiones continere eam stipulationem, quæ de gravioribus usuris præstandis subjecta est, [Id est,] ut per singulas pensiones conditio inspectaretur (60) non illatarum suis temporibus leviorum usurarum: & ideo posse (61) vitari pœnam sequentium pensionum.

Si is, qui majores usuras promisit, per multos annos præstitit minores. 1. De procuratore, & negotiorum gestore.

13. SCÆVOLA lib. 1. Responsorum.

QUi semisses (62) usuras promisit, per multos annos minores (63) præstitit, heres creditoris semisses petit: cum per debitorem non steterit, quo minus minores solvat. Quæro, an exceptio doli, vel pacti obstet? Respondi, si exsolvendis ex more usuris per tanta tempora mora per debitorem non fuit, posse, secundum ea quæ proponerentur, obstare exceptionem. §. 1. Quæsitum est, an (64) judicis

[illegible]

cia negotiorum gestorum vel mandati pro pecunia (1) otiosa (2) usuras præstare debeat, cum (3) dominus nullam pecuniam fœneravit? Respondit, si eam pecuniam positam (4) habuisset, idque ea (5) consuetudine (6) mandatoris fecisset, non debere quicquam usurarum nomine præstare.

De fideicommissis. 1. De partu ancillæ.

14. PAULUS lib. 14. Responsorum.

[RESpondit Paulus,] Morem (7) in solvendo fideicommisso (8) factam, partus (9) quoque ancillarum (10) restituendos.

§. 1. Heres rogatus erat, *post mortem suam sine* (11) *reditu* (12) *hereditatem restituere*: Quæsitum est, an partus ancillarum, etiam vivo herede nati, restituendi essent propter verba testamenti, quibus de reditu solo dedocendo testator fecisset? Paulus respondit, ante diem fideicommissi cedentem partus ancillarum editos, fideicommisso non (13) contineri (14). Neratius lib. 1. ita refert: eum, qui similiter rogatus esset, *ut mulierem* (15) *restitueret* partum ejus restituere cogendum non esse: nisi tunc editus esset, cum in fideicommisso restituendo moram fecisset: Neque interesse existimo, [20] ancilla specialiter, an hereditas in fideicommisso sit.

De usuris fructuum.

15. IDEM lib. 16. Responsorum respondit.

NEque eorum fructuum (16), qui post litem contestatam officio judicis restituendi sunt, usuras præstari oportere: neque eorum, qui prius percepti quasi malæ fidei possessori condicuntur.

De liberalitate in Rempublicam. 2. De usuris pretii rei venditæ.

16. IDEM lib. 1. Decretorum.

LIberalitatis (17) in Rempublicam factæ usuræ non exiguntur (18).

§. 1. Cum usuræ (19) pretii fundi ab eo, qui a fisco emerat, peterentur, & emptor negaret (20) traditam sibi possessionem, Imperator decrevit, iniquum esse usuras ab eo (21) exigi, qui fructus non percepisset.

De pacto, ut, Si quo anno minores usuræ non solverentur, ex die pecuniæ creditæ majores præstentur. 1. De usuris per longum tempus non petitis. 2. De tacito fideicommisso. 3. Si non sit cui possit solvi. 4. De locatione. 5. De fisco. 6. De republica.

17. IDEM lib. singulari de Usuria.

CUm quidem cavisset, *se quotannis quincunces* (22) *usuras præstaturum: &, si quo anno non solvisset, tunc totius pecuniæ ex die* (23) *qua mutuatus est, semisses* (24) *soluturum*; & redditis per aliquot annos usuris, mox stipulatio commissa esset: Divus Marcus Fortunato ita rescripsit: *Præsidem provinciæ adi, qui stipulationem, de cujus quinquatide* (25) *quæstus es, ad modum justæ exactionis rediget* (26). Hæc constitutio admissum modum (27) excedit. Quid ergo? Sic temperanda res est, ut in futurum dumtaxat ex die cessationis crescat usura. §. 1. Divus Pius ita rescripsit: *Parum juste præteritas usuras petis, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat, quo eas a debitore tuo, ut gratior* (28) *apud eum videlicet esses; petendas non putasti.* §. 2. In tacito (29) fideicommisso omne emolumentum heredi (30) auferendum, & fisco præstandum, Divus Pius rescripsit: Ergo & usurarum (31) emolumentum aufertur heredi. §. 3. Si pupillo non habenti tutorem fideicommissum solvi non (32) potuit (33), non videri moram per heredem factam, Divus Pius rescripsit: Ergo nec ei debetur, qui, quod Reipub. (34) causa abfuit, vel ex alia (35) causa justa impeditus, ex qua restitutio indulgetur, petere non potuit: Quid (36) enim potest imputari ei, qui solvere etiamsi vellet, non potuit? Nec simile videri posse quod placuit, minoribus etiam in his succurri, quæ non (37) adquisierunt: usuræ (38) enim non (39) propter lucrum (40) petentium, sed propter moram (41) solventium infliguntur. §. 4. Ex locato qui convenitur, nisi (42) convenerit (43) *ut tardius pecuniæ illatæ usuras deberet*, non nisi (44) ex mora usuras præstare debet. §. 5. Fiscus (45) ex suis contractibus usuras non dat; sed ipse accipit, ut solet a fiscariis (46), qui tardius pecuniam inferunt, item ex vectigalibus: Cum autem in loco privati successit, etiam dare solet (47). §. 6. Si debitores, qui minores semissibus præstabant usuras, fisci (48) esse cœperunt (49), postquam ad fiscum transierunt, semisses (50) cogendi sunt præstare. §. 7. Eos (51), qui (52) ad administratione rerum civitatium conveniuntur, usuris obnoxios esse satis notum est. Idem observetur in operum (53) curatoribus, si pecunia apud eos remansit. Sed in ea, quam redemptoribus (54) commisarunt, etiamsi negligenter dederint, usura eis remittitur: Hæc autem ita sunt, si nulla fraus arguitur: alioquin etiam usuræ applicabuntur. §. 8. Si dies non sit ab his, qui statuas vel imagines (55) ponendas legaverunt, præfinitus, a Præside (56) tempus statuendum est: & nisi posuerint heredes, usuras Reipublicæ usque ad tertiam (57) centesimam pendant (58).

De usuris pretii rei evictæ. 1. Si venditor tradita possessione decesserit.

18. IDEM lib. 3. Responsorum.

EVictis (59) agris si initio convenit, *ut venditor pretium restitueret*, usuræ quoque post evictionem præstabuntur (60), quamvis emptor, post dominii litem inchoatam, fructus adversario restituit: nam incommodum medii temporis emptoris damnum est. §. 1. Post traditam possessionem defuncto venditore, cui successor incertus (61) fuit, medii quoque temporis usuræ (62) pretii, quod in causa depositi non fuit, præstabuntur.

De argento, vestimento; & similibus rebus, de usufructu & proprietate. 1. De servitutibus.

19. GAJUS lib. 6. ad legem XII. tabularum.

VIdeamus, an in omnibus rebus petitis in fructus (63) quoque condemnatur possessor: Quid (64) enim, si argentum, aut vestimentum, aliamve similem rem: quid præterea, si usumfructum, aut nudam proprietatem, cum alienus ususfructus sit, petierit? neque enim nudæ (65) proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus ullus intelligi potest; neque ususfructus rursus (66) fructus (67) eleganter computabitur: Quid (68) igitur, si nuda proprietas petita sit? Ex (69) quo perdiderit fructuarius usumfructum, æstimabuntur in petitionem fructus. Item si ususfructus petitus (70) sit, Proculus ait, in fructus perceptos condemnari. Præterea Gallus Ælius putat, si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu hæc numeranda esse, quod locata (71) ea re, mercedis nomine capi potuerit. §. 1. Iter quoque & actus, si petitus sit, vix est, ut fructus ulli possint æstimari: nisi (72) si quis commodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo tempore, quo petiisset, agere non prohiberetur, quod admittendum est.

De usuris illicitis.

20. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

USuras illicitas sorti mixtas, ipsas tantum non deberi constat, ceterum sortem non (73) vitiare.

De causa dilationis.

21. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SCiendum est, non (74) omnia, quod differendi causa optime ratione fiat, moræ adnumerandum (75): Quid (76) enim, si amicos (77) adhibendos debitor requirat, vel expediendi debiti, vel fidejussoribus

[illegible]

tibus rogandis: vel exceptio aliqua (1) allegetur? Mora facta non videtur.

22. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

SI modo idipsum non fraudandi causa simuletur.

1. *De mora in re.*

23. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SEd & si Reipublicæ (2) causa abesse subito (3) coactus sit, ut (4) defensionem sui mandare non possit, moram facere non videbitur: sive in vinculis hostiumve (5) potestate esse cœperit. §. 1. Aliquando etiam in re (6) moram esse decerni solet, si forte non (7) exstat, qui conveniatur.

De provocatione ad judicium. 1. An rei mora noceat fidejussori. 2. De eo, cui fit mora.

24. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

SI quis solutioni quidem moram fecit, judicium autem accipere paratus (8) fuit, non videtur fecisse moram: utique (9), si juste ad judicium provocavit.

§. 1. Cum (10) reus moram facit, & fidejussor tenetur. §. 2. Mora videtur creditori fieri, sive ipsi, sive (11) ei (12) cui mandaverat, sive ei, qui negotia ejus gerebat, mora facta sit: Nec hoc casu per liberam (13) personam adquiri videtur, sed officium impleri: sicuti cum quis furtum (14) mihi facientem deprehendit, negotium meum agens, manifesti furti actionem mihi parat; item cum procurator (15) interpellaverit promissorem hominis, perpetuam (16) facit stipulationem.

De fructibus fundi communis. 1. Vel bona fide empti vel fructuarii, vel vectigalis. 2. Quo tempore spectetur bona fides in percipiendo fructus.

25. JULIANUS lib. 7. Digestorum.

QUi scit, fundum sibi cum alio communem esse (17), fructus, quos ex eo perceperit, invito vel ignorante socio, non majore ex parte suos facit, quam ex qua dominus prædii est. Nec refert, ipse, an socius, an uterque eos severit: quia omnis fructus non (18) jure seminis, sed (19) jure soli percipitur. & quemadmodum (20) si totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla (21) ex parte fructus suos faciet, quoquo modo sati fuerint, ita qui communem fundum possidet, non faciet suos fructus pro ea parte, qua fundus ad socium ejus pertinebit. §. 1. In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum sevi: an Titius bonæ fidei emptor (22) perceptos fructus suos faciat? Respondi: Quod (ad) fructus, qui ex fundo percipiuntur, intelligi debet propius ea accedere, quæ servi operis suis adquirunt: quoniam in percipiendis fructibus magis corporis (23) jus, ex quo percipiuntur, quam seminis (24) ex quo oriuntur, aspicitur: & ideo nemo unquam dubitavit, quin (25), si (26) in meo fundo frumentum tuum severim, segetes, & quod ex messibus collectum fuerit, meum fieret. Porro bonæ fidei possessor (27) in percipiendis fructibus id juris habet, quod (28) dominis prædiorum tributum est. Præterea, cum (29) ad fructuarium pertineant fructus a quolibet sati, quanto (30) magis hoc in bonæ fidei possessoribus recipiendum est, qui plus juris in percipiendis fructibus habent? cum fructuarii quidem non fiant, antequam (31) ab eo percipiantur; ad bonæ fidei autem possessorem pertineant, quoquo (32) modo a solo separati fuerint: sicut (33) ejus, qui vectigalem fundum habet, fructus fiunt, simul atque solo separati sunt. §. 2. Bonæ fidei emptor sevit (34), & antequam fructus perciperet, cognovit (35) fundum alienum esse, an perceptione fructus suos faciat, quæritur? Respondi, Bonæ fidei emptor quod ad percipiendos fructus, intelligi debet, quamdiu (36) evictus fundus non fuerit: nam (37) & servus alienus, quem bona fide emero, tamdiu mihi ex re mea, vel ex operis suis, adquiret, quamdiu a me evictus non fuerit (38).

De venatione.

26. IDEM lib. 6. ex Minicio.

VEnationem fructus fundi negavit esse, nisi (39) fructus fundi (40) ex venatione constet.

De transmissione moræ ad heredes.

27. AFRICANUS lib. 8. (41) Quæstionum.

CUm patrisfamilias (42) mora facta sit, jam in herede ejus (43) non (44) quæritur mora: nam tunc heredi proximo hereditario jure ea competet: ideoque ad cæteros (45) quoque deinceps transmittitur.

De fructu pecudum. 1. De partu ancillæ.

28. GAJUS lib. 2. Rerum cottidianarum [sive aureorum].

IN pecudum (46) fructu etiam fœtus est, sicut (47) lac, & pilus, & lana. Itaque agni, & hœdi, & vituli statim pleno jure sunt bonæ fidei possessoris, & fructuarii (48). §. 1. Partus vero ancillæ in fructu non (49) est: itaque ad dominum proprietatis pertinet: absurdum (50) enim videbatur, hominem (51) in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum (52) gratia comparaverit.

De usuris illicitis.

29. MARCIANUS lib. 14. Institutionum.

PLacuit, sive (53) *supra statutum* (54) *modum* quis usuras stipulatus fuerit, sive *usurarum* (55) *usuras*, quod illicite adjectum est pro (56) non adjecto haberi, & licitas peti posse (57).

De usuris ex pacto civitatibus solvendis.

30. PAULUS lib. singul. Regularum.

ETiam (58) ex nudo pacto debentur (59) civitatibus (60) usuræ (61) creditarum ab eis pecuniarum.

De stipulatione usurarum. Si quas competierint.

31. ALFENUS lib. 2. Responsorum.

QUod in stipulatione sic adjectum est, *& usuras, si quas competierim*, nullius (62) esse (63) momenti, si modus certus non adjiciatur (64).

Quomodo fit mora. 2. De usuris ex mora in bonæ fidei contractibus. 3. De mora patris vel filii. 4. De mora curri, 5. Vel fidejussoris.

32. MARCIANUS lib. 4. Regularum.

MOra (65) fieri intelligitur non (66) ex re (67), sed ex persona, id est (68), si interpellatus (69) opportuno loco (70), non fuive-

[illegible]

solverit: Quod apud judicem (1) examinabitur. Nam (ut & Pomponius libro duodecimo Epistularum scripsit) difficilis (2) est hujus rei definitio. Divus quoque Pius Tullio Balbo rescripsit, *an mora facta intelligatur, neque* (3) *constitutione ulla, neque juris auctorum quæstione* (4) *decidi posse; cum* (5) *sit magis facti, quam juris*. §. 1. Et (6) non (7) sufficit ad probationem moræ, si servo (8) debitoris absentis denunciatum est a creditore, procuratoreve ejus: cum etiam si ipsi (inquit) domino denunciatum est, cæterum postea, cum is sui potestatem faceret, omissa (9) esset repetendi debiti instantia, non protinus per debitorem mora facta intelligitur (10). §. 2. In bonæ fidei (11) contractibus ex mora usuræ debentur. §. 3. Quid ergo, si (12) & filiusfamilias, & pater ex persona ejus teneatur, sive jussu ejus contractum est, sive in rem versum est patris, vel in peculium: cujus persona circa moram spectabitur? Et, si quidem pater duntaxat conveniatur ex mora sua, non tenetur: in filium tamen dabitur actio in hoc, ut, quod minus a patre actor consecutus est, filius præstet: Quod si filius moram fecerit, tunc actor vel cum ipso in solidum, vel cum patre duntaxat de peculio habebit. §. 4. Sed si duo (13) rei promittendi sint (14), alterius (15) mora alteri non nocet (16). §. 5. Item si fidejussor solus moram fecerit, reus non tenetur: Sicuti (17) si (18) Stichum promissum occiderit: sed utilis actio in hunc dabitur.

De pecuniis publicis.

33. ULPIANUS lib. singul. de Officio Curatoris (19) Reipublicæ.

SI bene (20) collocatæ sunt pecuniæ publicæ, in sortem inquietari debitores non debent: & maxime, si parient (21) usuras: si non parient, prospicere Reipublicæ securitati debet Præses provinciæ: *dummodo non acerbum se exactorem, nec contumeliosum præbeat, sed moderatum & cum efficacia* (22) *benignum* (23), *& cum instantia humanum: nam inter insolentiam incuriosam* (24), *& diligentiam non ambitiosam* (25) *multum interest* (26). §. 1. Præterea prospicere debet, ne pecuniæ publicæ credantur sine pignoribus idoneis (27), vel hypothecis.

Collatio usurarum, fructuum, & cæterarum obventionum.

34. IDEM lib. 15. ad Edictum.

USuræ vicem (28) fructuum obtinent: & merito non debent a fructibus (29) separari (30): & ita in legatis, & fideicommissis (31) & in tutelæ (32) actione, & in cæteris judiciis bonæ fidei servatur. Hoc idem [igitur] in cæteris obventionibus (33) dicemus.

De usuris a lite contestata.

35. PAULUS lib. 57. ad Edictum.

LIte contestata (34) usuræ currunt.

De pensionibus prædiorum urbanorum.

36. ULPIANUS lib. 61. ad Edictum.

PRædiorum urbanorum pensiones (35) pro fructibus accipiuntur.

De contraria negotiorum gestorum actione.

37. IDEM lib. 10. ad Edictum.

ET in contraria (36) negotiorum gestorum actione usuræ veniunt, si mutuatus sum pecuniam, ut creditorem (37) tuum absolvam, qui aut in possessionem mittendus erat bonorum tuorum, aut pignora venditurus. Quid si domi habens propter eandem causam solvi? Puto verum, si liberavi ea (38) magno incommodo, debere dici usuras veniee: eas autem, quæ (39) in regione frequentantur, ut est in bonæ fidei judiciis constitutum: Sed si mutuatus dedi, hæ venient usuræ, quas ipse pendo? utique, si pluris (40) tibi præstiterim commodi, quam usuræ istæ colligunt.

De actionibus in personam. 1. De condictione ob rem dati. 2. De condictione indebiti. 3. De mortis causa donatione. 4. De actione Faviana, & Pauliana. 5. Unde vi. 6. Quod metus causa. 7. De stipulatione. 8. De emptione. 9. De societate. 10. De deposito, de commodato. 11. Quod vi aut clam. 12. De fructibus ante matrimonium perceptis. 13. De fructibus prædiorum urbanorum. 14. De fructibus fundi communis. 15. De judiciis bonæ fidei. 16. De dote prælegata.

38. PAULUS lib. 6. ad Plautium.

VIdeamus generaliter (41) quando in actione, quæ (42) est in personam, etiam fructus veniant? §. 1. Et quidem si fundus (43) ob rem datus sit, veluti dotis causa, [&] renunciata (44) affinitas, fructus quoque restituendi sunt: utique hi, qui percepti sunt eo tempore, quo sperabatur affinitas: sed & posteriores (45), si in re mora fuit, [ut] ab illo, qui reddere debeat, omnimodo restituendi sunt. Sed & si per mulierem steterit, quo minus nuptiæ contrahantur, magis est, ut debeat fructus recipere. Ratio autem hæc est, quod si sponsus non conveniebatur restituere fructus, licuerat ei negligere fundum. §. 2. Item si indebitum (46) [fundum] solvi, & repeto, fructus quoque repetere debeo.

§. 3. Idemque est, si mortis (47) causa fundus sit donatus, & revaluerit (48) qui donavit, atque ita condictio nascatur. §. 4. In Faviana (49) quoque actione, & Pauliana (50), per quam quæ in fraudem creditorum alienata sunt, revocantur (51), fructus [quoque] restituuntur: nam Prætor id agit, ut perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset: quod non est iniquum: etiam & verbum *restituas* (52), quod in hac re Prætor dixit (53), plenam (54) habet significationem, ut fructus quoque restituantur. §. 5. Et ideo, cum restitui Prætor vult, veluti in interdicto unde vi (55), etiam fructus sunt restituendi. §. 6. Item si vi, metusve (56) causa rem tradam, non aliter mihi restituisse videtur, quam si fructus [mihi] restituet: nec mora mea mihi aliquid aufert. §. 7. Si actionem habeam ad id consequendum, quod meum non fuit (57), veluti ex stipulatu (58); fructus non (59) consequar, etiam si mora facta sit. Quod si acceptum (60) est judicium, tunc Sabinus, & Cassius, ex æquitate fructus quoque post acceptum judicium præstandos (61) putant, ut causa restituatur: Quod puto recte dici. §. 8. Ex causa etiam emptionis (62) fructus restituendi sunt.

§. 9. Sed in societatibus (63) fructus communicandi sunt. §. 10. Si possessionem naturalem (64) revocem, proprietas mea manet. videamus de fructibus: Et quidem in deposito (65) & commodato (66) fructus quoque præstandi sunt, sicut diximus. §. 11. In interdicto quoque quod (67) vi aut clam, magis est, ut omnis causa & fructus restituantur. §. 12. Ante (68) matrimonium quoque fructus percepti, dotis fiunt, & cum ea restituuntur. §. 13. Eadem ratio est in fructibus prædiorum (69) urbanorum. §. 14. Item, si dividere (70) fundum tecum velim, tu nolis, & colam, an fructus dividi debeant post deductionem impensarum? Et puto dividendos. §. 15. In cæteris (71) quoque bonæ fidei judiciis fructus omnimodo præstantur. §. 16. Si dos prælegata fuerit, ante (72) nuptias percepti fructus in causa legati veniunt (73).

De equis, vel equitio legato.

39. MODESTINUS lib. 9. Differentiarum.

EQuis (74) per fideicommissum (75) legatis, post moram heredis fœtus quoque debetur. & Equitio (76) cæterum (77) legato, etiamsi mora non intercedat, incremento gregis fœtus accedunt (78).

[illegible]

De distractione pignoris.

40. IDEM lib. 4. Regularum.

IN eum diem (1), quo creditor pignora distraxit, recte usura fiet reputatio.

De appellatione. 1. De obsignatione, & depositione partis pecuniæ debitæ. 2. De quantitate usurarum incerta.

41. IDEM lib. 4. Responsorum.

TUtor condemnatus, per appellationem traxerat executionem sententiæ: Herennius Modestinus respondit, eum, qui de appellatione cognovit, potuisse (2), si frustratoriam (3) morandi causa appellationem interpositam animadverteret, etiam de usuris medii (4) temporis eum condemnare.

§. 1. Lucius Titius, cum centum, & usuras aliquanti temporis deberet, minorem (5) pecuniam, quam debebat, obsignavit: Quæro, an Titius pecuniæ, quam obsignavit, usuras præstare non debeat? Modestinus respondit, si (6) non hac lege mutua pecunia data est, *uti liceret & particulatim*, [*quod acceptum est*], *exsolvere*: non retardari (7) totius debiti usurarum præstationem, si, cum creditor paratus esset totum suscipere, debitor, qui in exsolutione totius cessabat, solam partem deposuit. §. 2. Ab Aulo Agerio Gajus Seius mutuam quandam quantitatem accepit hoc chirographo: *Ille scripsi*, (8) *me accepisse, & accepi ab illo mutuos & numeratos decem: Quos ei reddam Kalendis illis* (9) *proximis futuris cum suis usuris placitis* (10) *inter nos*: Quæro, an ex eo instrumento usuræ peti possint, & quæ? Modestinus respondit, si non (11) appareat, de quibus usuris conventio facta sit, peti eas non posse.

De fideicommisso.

42. IDEM lib. 13. Responsorum.

HErennius Modestinus respondit, fructus, qui (12) post adquisitum (13) ex causa fideicommissi dominium ex terra percipiuntur, ad fideicommissarium pertinere: licet major pars anni ante diem fideicommissi cedentem præteriisse dicatur.

De eo, cui fiscus, qui in locum privati successit, actionem mandavit.

43. IDEM lib. 13. Responsorum.

HErennius Modestinus respondit, ejus temporis, quod cessit, postquam fiscus (14) debitum percepit, eum, qui mandatis a fisco actionibus experitur, usuras, quæ in stipulatum deductæ non (15) sunt, petere posse.

De stipulatione pœnali.

44. IDEM lib. 10. Pandectarum.

POEnam (16) pro usuris stipulari nemo supra modum usurarum licitum (17) potest.

De donatione inter virum & uxorem.

45. POMPONIUS lib. 22. ad Quintum Mucium.

FRuctus percipiendo uxor, vel vir, ex re donata (18), suos facit: illos tamen (19), quos (20) suis operis adquisierit, veluti serendo: nam (21) si pomum decerpserit, vel ex sylva cædit (22), non fit ejus: sicuti nec cujuslibet (23) bonæ fidei possessoris (24): quia non ex facto ejus is fructus nascitur.

De fructibus & impensis.

46. ULPIANUS lib. 22. ad Edictum.

QUod in fructus redigendos impensum est, non ambigitur ipsos fructus deminuere (25) debere.

De eo, qui paratus est accipere judicium.

47. SCÆVOLA lib. 9. Digestorum respondit.

PAratum (26) judicium accipere, si ab adversario cessatum (27) est, moram facere non videri.

De legato usufructus pure, & proprietatis cum liberos habebit.

48. IDEM lib. 22. Digestorum.

MAritus uxori suæ usumfructum (28) tertiæ partis & cum liberos habuisset, proprietatem legavit: eam uxorem heredes falsi (29) testamenti, & aliorum criminum accusaverunt: qua re impedita est legatorum petitio: interea & filius ei mulieri natus est, eoque conditio legati exstitit. Quæsitum est; cum testamentum falsum non esse apparuerit (30), an fructus etiam mulieri præstari debeant? Respondit, præstandos (31).

De oppignoratione.

49. JAVOLENUS lib. 3. ex Posterioribus Labeonis.

F*Ructus* (32) *rei est* (33), vel pignori dare licere (34).

T I T. II.

DE (35) NAUTICO (36) FÆNORE (37).

Quæ sit pecunia trajectitia.

1. MODESTINUS lib. 10. Pandectarum.

T*Rajectitia* (38) ea pecunia est, quæ trans mare vehitur: ceterum si eodem loci consumatur, non erit trajectitia. † Sed videndum, an merces ex [ea] pecunia comparatæ in ea causa habeantur? Et interest, utrum etiam ipsæ periculo creditoris navigent: tunc enim trajectitia pecunia fit.

Si nemo sit, qui possit interpellari.

2. POMPONIUS lib. 3. ex Plautio.

LAbeo ait, si (39) nemo (40) sit, qui a parte promissoris interpellari trajectitiæ pecuniæ possit, id ipsum testatione complecti debere, ut pro petitione id cederet.

Ex quo die periculum spectat ad creditorem.

3. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

IN nautica pecunia ex (41) ea die periculum spectat creditorem (42), ex quo navem navigare conveniat (43).

De periculo jam suscepto, vel discusso. 1. De operis servi.

4. PAPINIANUS lib. 3. Responsorum.

NIhil interest, trajectitia pecunia sine periculo creditoris accepta sit, an post diem præstitutum & conditionem impletam periculum esse creditoris desierit (44): utrobique igitur majus (45) legitima usura fænus non debebitur. Sed in priore quidem specie semper: in altera vero discusso periculo: nec pignora, vel hypothecæ, titulo majoris usuræ tenebuntur. §. 1. Pro operis (46) servi trajectitiæ pecuniæ gratia secuti (47), quod in singulos dies in stipulatum deductum est (48), ad finem (49) centesimæ (50), non (51) ultra duplum debetur. In stipulatione fænoris post diem periculi separatim interposita, quod [in ea] legitimæ (52) usuræ deerit, per alteram stipulationem operarum supplebitur.

De

De pecunia credita, ut sub conditione reddatur. 1. Et de pacto.

5. SCÆVOLA lib. 6. Responsorum.

PEticuli pretium (1) est (2), & si (3) conditione quamvis pœnali non existente recepturus sis quod dederis, & insuper aliquid præter pecuniam, si modo in aleæ (4) speciem non cadat (5): veluti ea, ex quibus conditiones (6) nasci solent (7), ut *si manumittas* (8), *si non illud facias, si non convaluero*, & cætera (9). Nec (10) dubitabis, si (11) piscatori erogaturo (12) in apparatum plurimum pecuniæ dederim, *ut si cepisset, redderet*; & athletæ, unde se exhiberet (13), exerceretque, *ut si vicisset, redderet* (14). §. 1. In his autem omnibus & pactum (15) sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

De nave perempta: & pignoribus, quæ sunt in alia navi.

6. PAULUS lib. 25. Quæstionum.

FÆnerator, pecuniam usuris maritimis mutuam dando, quasdam merces in nave pignori accepit (16): ex quibus si non potuisset totum debitum exsolvi, aliarum mercium aliis navibus impositarum, propriisque fæneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit: Quæsitum est, nave propria perempta, ex qua totum solvi potuit, an id damnum ad creditorem pertineat, intra præstitutos dies amissa nave? an ad cæterarum navium superfluum admitti possit? Respondi, Alias quidem pignoris deminutio ad (17) damnum debitoris, non etiam ad creditoris pertinet; sed cum trajectitia pecunia ita datur, *ut non alias petitio ejus creditori competat, quam [si] salva navis intra statuta tempora pervenerit*, ipsius crediti obligatio non existente conditione defecisse videtur; & ideo pignorum quoque persecutio perempta est; etiam eorum, quæ non sunt amissa: Si navis intra præstitutos dies perisset, & conditionem stipulationis defuisse videri: ideoque sine causa de pignorum persecutione, quæ in aliis navibus fuerunt, quæri. Quando ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti poterit? Scilicet tunc, cum conditio (18) extiterit obligationis, & alio casu pignus amissum fuerit, vel vilius distractum: vel si navis postea perierit, quam dies præfinitus periculo exactus fuerit.

De pacto.

7. IDEM lib. 3. ad Edictum.

IN quibusdam (19) contractibus etiam usuræ debentur, quemadmodum (20) per stipulationem: Nam si dedero decem trajectitia, *ut* (21) *salva nave sortem cum certis usuris recipiam*, dicendum est, posse me sortem cum usuris recipere.

Si per creditorem steterit, quominus acciperet.

8. ULPIANUS lib. 77. ad Edictum.

SErvius ait, pecuniæ trajectitiæ pœnam (22) peti non posse (23), si (24) per creditorem stetisset, quo minus eam intra [certum] tempus præstitutum acciperet.

De morte debitoris.

9. LABEO lib. 5. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI trajectitiæ pecuniæ pœna (25), uti solet, promissa est: quamvis eo die, qui primus solvendæ pecuniæ fuerit, nemo (26) vixerit, qui [eam] pecuniam deberet, tamen perinde (27) committi pœna potest, ac si fuisset (28) heres debitoris.

T I T. III.

DE (29) PROBATIONIBUS (30), ET PRÆSUMPTIONIBUS (31).

De genere vel gente.

1. PAPINIANUS lib. 3. Quæstionum.

QUotiens quæreretur (32), genus (33) vel gentem quis haberet, necne, eum (34) probare (35) oportet.

De affirmante & negante.

2. PAULUS lib. 69. ad Edictum.

EI incumbit probatio (36), qui (37) dicit (38); non qui negat (39).

De tacito fideicommisso.

3. PAPINIANUS lib. 10. Responsorum.

CUm (40) tacitum (41) fideicommissum ab eo datur, qui tam in primo, quam in secundo testamento, pro eadem parte, vel partes pro majore heres scribitur: probatio (42) *mutatæ voluntatis* ei debet incumbere, qui (43) convenitur (44): cum secreti suscepti ratio plerumque (45) dominis (46) rerum persuadeat, eos ita heredes scribere, quorum fidem elegerunt.

De fuga servi.

4. PAULUS lib. 6. Responsorum [respondit.]

EMptorem (47) probare debere, eum servum, de quo quæritur, antequam emeret, fugisse (48).

De prohibitione juris. 1. De emancipatione.

5. IDEM lib. 9. Responsorum.

AB ea parte, quæ dicit, *adversarium suum [ab] aliquo jure* (49) *prohibitum esse specialiter lege vel constitutione*, id probari oportere. §. 1. Idem respondit, si quis neget (50) emancipationem recte factam probationem *ipsum* præstare debere (51).

De

[illegible]

De alienatione in fraudem patroni.

6. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

PAtronum manifeste (1) docere debere, libertum in fraudem (2) suam aliquid dedisse (3), ut partem ejus, quod in fraudem datum esset, posset avocare.

De fuga servi.

7. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

CUm (4) probatio (5) prioris fugæ deficit (6), servi quæstioni (7) credendum est: in se (8) enim interrogari (9), non pro domino, aut in (10) dominum videtur.

De patria potestate, de libertate.

8. IDEM lib. 18. ad Plautium.

SI (11) filius in potestate patris se esse (12) neget, Prætor cognoscit, ut prior doceat filius: quia & pro pietate (13), quam patri debet [præstare], hoc statuendum est: & quia *se liberum esse* quodammodo (14) contendit: Ideo enim & qui (15) ad libertatem proclamat, prior docere (16) jubetur.

De pacto personali, vel in rem.

9. CELSUS lib. 1. Digestorum.

SI pactum factum sit, in quo *heredis* mentio non fiat, quæritur, an id factum sit, ut ipsius dumtaxat personæ eo statueretur (17). Sed quamvis verum est, quod qui excipit (18), probare debeat, quod excipitur, attamen de ipso dumtaxat, ac non de herede ejus quoque convenisse, petitor, non qui excipit, probare debet: quia plerumque (19) tam heredibus (20) nostris, quam nobismetipsis (21) cavemus (22).

De censu, & monumentis publicis.

10. MARCELLUS lib. 3. Digestorum.

CEnsus (23) & monumenta (24) publica potiora (25) testibus (26) esse, Senatus censuit.

De fidejussoribus tutorum.

11. CELSUS lib. 11. Digestorum.

NOn (27) est necesse pupillo probare, fidejussores pro tutore datos, cum accipiebantur, idoneos non fuisse: nam probatio exigenda est ab his, quorum Officii (28) fuit providere, ut pupillo caveretur.

De legato in testamento & in codicillis relicto.

12. IDEM lib. 17. Digestorum.

QUingenta (29) testamento tibi legata sunt; idem scriptum est (30) in codicillis postea scriptis: Refert, duplicare (31) legatum voluerit, an repetere: & oblitus, se in testamento legasse, id fecerit: Ab utro ergo probatio ejus rei exigenda est? Prima (32) fronte æquius (33) videtur, ut petitor probet, quod intendit: sed nimirum (34) probationes (35) quædam a reo exiguntur: nam si creditum petam, ille respondeat *solutam* (36) *esse pecuniam*, ipse hoc probare cogendus est: Et hic igitur, cum petitor duas scripturas ostendit (37), heres posteriorem (38) inanem (39) esse, ipse heres id approbare judici (40) debet (41).

De probatione ætatis.

13. IDEM lib. 22. Digestorum.

CUm de *ætate* hominis quæreretur, Cæsar Noster (42) in hæc verba rescripsit: *Et durum & iniquum est, cum de statu (43) ætatis alicujus quæreretur, & diversæ (44) professiones (45) proferuntur (46), eas (47) potissimum stare, quæ nocet (48): sed causa cognita (49) veritatem exsequi oportet (50), & ex eo potissimum annos computare, ex quo præsumptum (51) firmius ea re constare credibilius (52) videtur.*

De causa status.

14. ULPIANUS lib. 2. de Officio Consulis.

CIrca eum, qui se ex *Libertinitate* ingenuum dicet, referendum est, quis actoris partibus fungetur? Et, si (53) quidem in (54) possessionem libertinitatis fuit, sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere, docereque *se ingenuum esse*: Sin (55) vero in possessione ingenuitatis sit, & libertinus esse dicetur (scilicet ejus, qui ei controversiam movet) hoc probare debet, qui eum dicit libertum suum: Quid enim interest, *servum suum* quis, an *libertum* contendat?

† Si quis autem fiducia ingenuitatis suæ ultro (56) in se suscipiat probationes, ad hoc ut sententiam ferat pro ingenuitate facientem (hoc est, *ingenuum se esse* ut pronuncietur) an obtemperare (57) ei debeat, tractari potest? Et non ab re esse opinor, morem ei geri probandi *se ingenuum*, & sententiam secundum se dandam: cum nulla (58) captio intercedat juris.

De eo, qui quasi filius defuncti fideicommissum solvit, & cautionem accepit.

15. MODESTINUS lib. 12. Responsorum.

QUidam, quasi (59) ex Seja susceptus [a] Gaio Sejo, cum Gaium fratres haberet, hereditatem Gaii invasit (60): & fratribus ejusdem, quasi ex mandatu defuncti, fideicommissa solvit; cautionem (61) accepit (62); qui postea cognito, quod filius fratris eorum non fuisset, quærebant, an cum eo de hereditate fratris possint, propter emissam manum (63) ab eis, quasi filio agere (64)? Modestinus respondit, cautione (65) exsoluti fideicommissi statum ejus, qui probari potest a fratribus defuncti filius [mortui] non esse, minime confirmatum esse: sed hoc ipsum a fratribus (66) probari debet.

De professione matris & avi.

16. TERENTIUS CLEMENS lib. 3. ad leg. Juliam & Papiam.

ETiam (67) matris (68) *professio* (69) filiorum recipitur (70): Sed & avi recipienda est.

De lege Falcidia.

17. CELSUS lib. 6. Digestorum.

CUm de lege Falcidia quæritur (71), heredis probatio est (72), locum (73) habere legem Falcidiam: quod dum probare non potest (74), merito condemnabitur.

De

De operis liberti. De præjudicio. 1. De dolo. 2. De interrogatione in jure.

18. ULPIANUS lib. 6. Disputationum.

QUotiens operæ quasi a liberto petuntur, probationes ab eo, *qui* (1) *se patronum dicit*, exiguntur: & ideo Julianus scripsit, licet in præjudicio possessor patronus esse videtur, verum partibus actoris non libertum fungi debere; sed eum, qui se patronum esse contendit. §. 1. Qui *dolo dicit factum aliquid*, licet in exceptione (2), docere dolum admissum debet. §. 2. Interrogationis (3) factæ probationem actori imponi debere, id est, ei, qui in jure interrogatum dixit respondisse, *se solum heredem esse*: vel, si tacuisse (4) dicatur interrogatus, atque tantundem erit dicendum; impositam improbationem (5), non ei, qui excepit se non respondisse, sed actori.

De exceptione. 1. De promissione judicio sisti. 2. De exceptione procuratoria. 3. Vel compensationis. 4. Vel rei judicatæ, vel jurisjurandi, vel aleæ.

19. IDEM lib. 7. Disputationum.

IN (6) *exceptionibus* (7) dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere; ipsumque exceptionem, velut intentionem, implere: ut puta *si pacti conventi exceptione* utatur, docere debet pactum conventum factum esse. §. 1. Cum quis promisisset *judicio se sisti* & Reipublicæ causa afuisse dicat, & ob id non stetisse, vel dolo malo adversarii factum, quo minus sisteretur, vel valetudinem sibi impedimento fuisse, vel tempestatem (8): probare (9) eum id oportet (10).

§. 2. Sed & si procuratoria (11) quis exceptione utatur, *eo quod non* (12) *licuisset adversario dare* (13), *vel fieri* (14) *procuratorem*: probare id oportet objicientem exceptionem. §. 3. Idem erit dicendum & si ea pecunia petatur, quæ pensata (15) dicitur. §. 4. Hoc amplius, si judicatæ rei vel jurisjurandi conditio delata dicatur de eo, quod nunc petitur, sive in alea (16) gestum esse contendatur, eum implere probationes oportet.

De libero homine rapto, & in vinculis habito.

20. JULIANUS lib. 43. Digestorum.

SI quis liberum hominem vi rapuerit, in (17) vinculis habuerit, is indignissime commodum (18) possessoris consequeretur, quia probari non poterit, hominem eo tempore, quo primum lis ordinaretur, in libertate fuisse.

De legato rei alienæ vel obligatæ.

21. MARCIANUS lib. 6. Institutionum.

VErius esse existimo, ipsum, qui agit, id est, legatarium (19), probare (20) oportere, *scisse alienam* (21) *rem, vel obligatam legare defunctum*: non heredem probare oportere, *ignorasse alienam vel obligatam*: Quia *semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit*.

De mutatione voluntatis.

22. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

EUm, qui voluntatem mutatam (22) dicit, probare hoc debere.

De actione hypothecaria.

23. MARCIANUS lib. singulari ad formulam hypothecariam.

ANte omnia probandum est, quod (23) inter agentem & debitorem convenit (24), ut pignori hypothecæve sit: sed & si hoc probet actor, illud quoque implere debet, rem pertinere ad debitorem eo (25) tempore, quo convenit de pignore (26); aut cujus voluntate hypotheca data sit.

DIGEST.

De chirographo cancellato.

24. MODESTINUS lib. 4. Regularum.

SI chirographum cancellatum (27) fuerit, licet præsumptione (28) debitor liberatus esse videtur, in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostenderit, recte debitor convenitur.

De conditione indebiti.

25. PAULUS lib. 3. (29) Quæstionum.

CUm (30) *de indebito* quæritur, quis probare debet non fuisse debitum (31)? Res ita temperanda est: Ut si quidem is, qui accepisse dicitur rem, vel pecuniam indebitam, hoc negaverit, & ipse, qui dedit, legitimis (32) probationibus solutionem adprobaverit, sine ulla distinctione ipsum, qui negavit sese pecuniam accepisse, si vult audiri, compellendum (33) esse ad probationes præstandas, quod pecuniam debitam accepit: per (34) etenim absurdum est, eum, qui ab initio negavit pecuniam suscepisse, postquam fuerit convictus eam accepisse, probationem non debiti ab adversario exigere: Sin (35) vero ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem (36) non indebitas ei fuisse solutas, præsumptionem videlicet pro eo esse, qui accepit, nemo dubitat: *Qui enim solvit, nunquam ita resupinus* (37) *est* (38), *ut facile suas pecunias* (39) *jactet, & indebitas effundat*: & maxime si ipse, qui indebitas dedisse dicit, homo diligens est, & studiosus paterfamilias, cujus personam incredibile est in aliquo (40) facile errasse: & ideo eum, qui dicit, *indebitas solvisse*, compelli ad probationes, quod per dolum accipientis, vel aliquam justam ignorantiæ causam indebitum ab eo solutum: & nisi [hoc] ostenderit, nullam eum repetitionem habere. §. 1. Sin autem is, qui indebitum queritur, vel (41) pupillus (42), vel minor sit, vel mulier, vel forte vir quidem perfectæ ætatis, sed miles (43), vel agricultor (44), & forensium rerum expers, vel alias simplicitate (45) gaudens, & desidia (46) deditus: tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere bene eas accepisse, & debitas ei fuisse solutas, & si non ostenderit, eas redhibere. §. 2. Sed hæc ita (47), si totam summam indebitam fuisse solutam is, qui dedit, contendat: Sin autem pro parte queritur, quod (48) pars pecuniæ solutæ debita non est; vel quod ab initio quidem debitum fuit, sed vel dissoluto debito, postea ignarus iterum solvit, vel exceptione tutus, errore ejus, pecunias dependit: ipsum omnimodo hoc ostendere, quod vel plus debito persolvit, vel jam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit, vel tutus exceptione suam nesciens projecit pecuniam: secundum generalem regulam, quæ *eos, qui opponendas esse exceptiones adfirmant* (49), *vel solvisse* (50) *debita contendunt, hæc ostendere* exigit. §. 3. In omnibus autem visionibus (51) quas præposuimus, licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, adversario suo de rei veritate jusjurandum (52) inferre, prius ipso pro calumnia jurante (53), ut judex juramenti fidem secutus, ita suam sententiam possit formare, jure referendæ (54) religionis ei servando.

§. 4. Sed hæc, ubi (55) de solutione indebiti quæstio est: Sin (56) autem *cautio* indebite exposita esse dicatur, & indiscrete (57) loquitur, tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli (58) debitum esse ostendere, quod in cautionem deduxit: nisi ipse specialiter, qui cautionem exposuit, causas (59) explanavit, pro quibus eandem conscripsit: Tunc enim stare (60) eum oportet suæ confessioni (61): nisi evidentissimis probationibus in scriptis (62) habitis ostendere paratus sit, sese hæc indebita promisisse.

Qqqqq De

[Footnotes illegible]

De tacita remissione fideicommissi.

26. PAPINIANUS lib. 20. Quæstionum.

PRocula (1) magnæ quantitatis fideicommissum a fratre sibi debitum, post mortem ejus in ratione cum heredibus compensare vellet, ex diverso autem allegaretur, *nunquam* (2) *id a fratre, quamdiu vixit, desideratum, cum variis* (3) *ex causis sæpe [in] rationem fratris pecuniam ratio Proculæ solvisset:* Divus Commodus, cum super eo negotio cognosceret, non admisit compensationem, quasi tacite fratri fideicommissum fuisset remissum (4).

De confessione testatoris.

27. SCÆVOLA lib. 33. Digestorum.

QUI testamentum (5) faciebat, ei, qui usque ad certum modum capere poterat (6), legavit licitam (7) quantitatem: deinde ita locutus est: *Titio centum do, lego, quæ mihi protulit* (8), *quæ ideo ei non cavi, quod omnem fortunam & substantiam, si quam a matre susceperat, in sinu* (9) *meo habui* (10) *sine ulla cautione. item, eidem Titio reddi & solvi volo de substantia mea centum quinquaginta, quæ ego ex reditibus prædiorum ejus, quorum ipse fructum percepi & distraxi: item de Calendario* (11), *si qua a matre receperat Titius, in rem meam converti.* Quæro, an Titius ea exigere potest? Respondit, si Titius suprascripta ea ratione sua ad testatorem pervenisse probare (12) potuerit, exigi (13): videtur (14) enim eo, quod ille plus capere non poterat, in fraudem Legis hæc in testamento adjecisse.

Si quæratur, an memoria extet.

28. LABEO lib. 7. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI arbiter (15) animadvertere debeat, *An* (16) *operis facti memoria extet* (17), hoc ei quærendum est: an aliquis meminerit: id opus factum esse? Paulus: Imo, cum in arbitrio quæritur, memoria facti operis extet necne: non hoc quæritur, *num aliquis meminerit, quo die, aut quo* (18) *Consule factum sit*, sed *num* (19) *hoc aliquo modo probari possit, quando id opus factum sit:* & hoc ita, quod Græci dicere solent, ... (20) enim potest hoc (21) memoria non teneri (22): *intra annum* (pute) *factum*, cum interim nemo sit eorum, qui meminerit, quibus Consulibus id videret: sed cum (23) omnium hæc est opinio, nec (24) audisse, nec vidisse, cum id opus fieret, neque ex eis audisse (25), qui vidissent, aut audissent. & hoc infinite similiter sursum (26) versum accidet (27): cum memoria operis facti non extaret.

Si quæratur, an sit filius. 1. De professione.

29. SCÆVOLA lib. 9. Digestorum.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti Claudio Apollinari rescripserunt, in hæc verba: *Probationes* (28), *quæ de filiis dantur, non in sola adfirmatione* (29) *testium consistunt: sed & epistolas* (30), *quæ uxoribus missæ allegarentur, si de fide earum constitit, nonnullam* (31) *vicem instrumentorum obtinere decretum est.*

§. 1. Mulier gravida repudiata (32), filiam enixa absente marito, [ut] spurium (33) in actis (34) professa (35) est: Quæsitum est, an is in potestate patris sit, & matre intestata mortua jussu ejus hereditatem matris adire possit, nec obsit professio a matre irata (36) facta? Respondit, veritati (37) locum superfore.

De fideicommisso, vel alimentis relictis ancillæ.

30. Lib. 1. Responsorum verro respondit.

SI ancilla fuit, ad libertatem perductam non videri neque [per] fideicommissi (38) relicti sibi probationem, nec quod alimenta sunt ut nutrici præstita (39).

De commemoratione in chirographo pecuniarum ex alia causa debitarum.

31. Lib. 2. MACTORIO SABINO.

COmmemorationem in chirographo pecuniarum, quæ ex alia causa (40) deberi (41) dicuntur, factam, vim obligationis non (42) habere (43).

T I T. IV.

DE FIDE (44) INSTRUMENTORUM (45), ET AMISSIONE (46) EORUM.

Instrumentorum definitio & exempla.

1. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

INstrumentorum (47) nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui (48) potest: & ideo tam testimonia (49), quam personæ (50) instrumentorum loco (51) habentur (52).

De authentico, & indice & exemplo.

2. IDEM lib. 5. Sententiarum.

QUicunque (53) a fisco convenitur, non (54) ex indice (55) & exemplo (56) alicujus scripturæ, sed ex (57) authentico (58) conveniendus (59) est: ita si contractus fides possit ostendi: ceterum (60) calumniosam (61) scripturam vim (62) in judicio obtinere non convenit.

De die repetita.

3. IDEM lib. 3. Responsorum respondit.

REpetita (63) quidem die cautionem interponi non debuisse: Sed falli (64) eitmau, quantum (65) ad eos (66), qui in hoc con-

conſenſerunt, contractum non videri: enim inter præſentes & convenientes res acta ſit: magiſque debitor, quam creditor deliquerit.

De ſcriptura.

4. GAJUS lib. ſingul. de formola hypothecaria.

IN (1) re hypothecæ nomine obligata ad rem non pertinet, quibus fit (2) verbis: ſicuti eſt [&] in his obligationibus, quæ conſenſu contrahuntur: & ideo [&] ſine ſcriptura ſi convenit (3), *ut hypotheca ſit*, & probari (4) poterit, res obligata erit, de qua conveniunt: Fiunt (5) enim de his ſcripturæ, ut, quod actum eſt, per eas facilius probari poſſit: & ſine (6) his autem valet, quod actum eſt, ſi habeat probationem: ſicut & nuptiæ (7) ſunt, licet teſtatio ſine ſcriptis habita eſt.

5. CALLISTRATUS lib. 2. Quæſtionum.

SI res geſta, ſine literarum quoque conſignatione, veritate factum ſuum præbeat, non ideo minus valebit, quod inſtrumentum nullum de ea intercessit (8).

De tabulis teſtamenti deponendis.

6. ULPIANUS lib. 50. ad Edictum.

SI (9) de tabulis teſtamenti deponendis agatur, & dubitetur cui eas deponi oportet: ſemper (10) ſeniorem (11) juniore (12), & amplioris honoris (13) inferiore, & marem (14) fœminæ, & ingenuum libertino præferamus (15).

T I T. V.

DE (16) TESTIBUS (17).

Uſus teſtium. 1. Qui, & in quibus cauſis teſtes adhibentur. 2. De numero teſtium examinandorum. 3. De fide teſtium examinanda. 4. De teſtibus præſentibus & teſtimoniis. 5. De liberto, impubere, damnato judicio publico, & aliis notatis infamia. 6. De teſtibus evocandis.

1. ARCADIUS, qui & Chariſius, lib. ſingulari de teſtibus.

TEſtimoniorum *uſus* (18) frequens (19) ac (20) neceſſarius (21) eſt: & ab his præcipue exigendus, quorum fides non vacillat (22). §. 1. Adhibari quoque teſtes poſſunt, non (23) ſolum in criminalibus cauſis, ſed etiam in pecuniariis (24) litibus, ſicubi res poſtulet: & hi, quibus (25) non interdicitur teſtimonium, nec ulla lege (26) a dicendo teſtimonio excuſantur.

§. 2. Quanquam (27) quibuſdam (28) Legibus ampliſſimus numerus teſtium definitus ſit: tamen ex conſtitutionibus Principum hæc licentia ad ſufficientem numerum teſtium coarctatur, ut judices moderentur (29) & eum ſolum numerum teſtium, quem neceſſarium (30) eſſe putaverint, evocari patiantur: ne (31) effrenata poteſtate ad vexandos homines ſuperflua multitudo teſtium protrahatur.

2. MODESTINUS lib. 8. Regularum.

IN (32) teſtimoniis autem dignitas (33), fides (34), mores, gravitas examinanda eſt: & ideo teſtes, qui adverſus fidem ſuam teſtationis vacillant (35), audiendi non ſunt.

3. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

TEſtium (36) fides diligenter (37) examinanda eſt: Ideoque in perſona eorum exploranda erunt in primis (38) conditio (39) cujuſque; utrum quis decurio (40), an plebejus (41) ſit; & an honeſtæ, & inculpatæ vitæ (42), an vero notatus quis, & reprehenſibilis; an locuples (43), vel (44) egens (45) ſit, ut lucri (46) cauſa quid facile admittat: vel an inimicus (47) ei ſit, adverſus quem teſtimonium fert; vel amicus (48) [ei] ſit, pro quo teſtimonium dat: Nam ſi careat ſuſpicione teſtimonium, vel propter perſonam, a qua fertur, quod honeſta (49) ſit; vel propter cauſam, quod neque lucri, neque gratiæ (50), neque inimicitiæ cauſa ſit: admittendus eſt. §. 1. Ideoque D. Hadrianus Vivio Varo Legato provinciæ Ciliciæ reſcripſit, eum, qui judicat, magis poſſe ſcire, quanta fides habenda ſit teſtibus. Verba epiſtolæ hæc ſunt: *Tu magis ſcire potes* (51), *quanta fides habenda ſit teſtibus: qui, & cujus dignitatis, & cujus æſtimationis ſint: & qui ſimpliciter* (52) *viſi ſint dicere, utrum unum eundemque meditatum* (53) *ſermonem attulerint; an ad ea, quæ interrogaveras, ex tempore* (54) *veriſimilia reſponderint.* §. 2. Ejuſdem quoque Principis extat reſcriptum ad Valerium Verum de excutienda fide teſtium, in hæc verba: *Quæ* (55) *argumenta ad quem modum probandæ cuique rei ſufficiant, nullo* (56) *certo modo ſatis definiri poteſt: ſicut non ſemper, ita ſæpe ſine publicis monumentis cujuſque rei veritas deprehenditur: alias* (57) *numerus teſtium, alias dignitas & auctoritas, alias veluti conſentiens fama* (58) *confirmat rei, de qua quæritur, fidem. Hoc ergo ſolum tibi reſcribere poſſum ſummatim* (59), *non utique ad unam probationis ſpeciem cognitionem ſtatim alligari debere* (60), *ſed ex ſententia* (61) *animi tui te æſtimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opinaris.*

§. 3. Idem Divus Hadrianus Junio Rufino Proconſuli Macedoniæ reſcripſit, *teſtibus* (62) *ſe, non teſtimoniis crediturum* (63). Verba epiſtolæ ad hanc partem pertinentia hæc ſunt: *Quod crimina objecerit apud me Alexander Apro: & quia [non] probabat, nec teſtes producebat, ſed teſtimoniis uti volebat, quibus apud me locus non eſt: nam ipſos* (64) *interrogare ſoleo: quem remiſi ad provinciæ Præſidem, ut is de fide teſtium quæreret; & niſi impleſſet, quod intenderat, relegaretur.* §. 4. Gabinio quoque Maximo idem Princeps in hæc verba reſcripſit: *Alia eſt auctoritas præſentium teſtium, alia teſtimoniorum, quæ recitari ſolent* (65): *Tecum* (66) *ergo delibera, ut, ſi retinere* (67) *eos velis, des eis impendia* (68).

§. 5. Lege (69) Julia de vi cavetur, *Ne hac lege in reum teſtimonium dicere liceret, qui ſe ab eo* (70), *parenteve ejus liberaverit: quive impuberes* (71) *erunt: quique judicio publico damnatus* (72) *erit, qui eorum in integrum reſtitutus non erit: quive in vinculis, cuſtodiave publica* (73) *erit: quique ad beſtias* (74) *ut depugnaret, ſe locaverit: quæve palam quæſtum faciet, feceritve: quive, ob teſtimonium dicendum, vel non dicendum, pecuniam accepiſſe judicatus vel convictus*

(1) Pignus uero conſenſu contrahitur, etiam ſine ſcriptura, l. 1. ſupr. de pignor. [illegible]

victus (1) *erit*. Nam quidam (2) propter reverentiam personarum, quidam propter lubricum consilii sui, alii vero propter notam (3) & infamiam vitæ suæ, admittendi non sunt ad testimonii fidem. §. 6. Testes non temere *evocandi* sunt per longum iter (4): & multo minus milites avocandi sunt a (5) signis vel muneribus (6), perhibendi testimonii causa: idque Divus Hadrianus rescripsit. Sed & Divi Fratres rescripserunt, *Quod ad testes evocandos pertinet, diligentiæ judicantis est explorare, quæ consuetudo (7) in ea provincia, in qua judicat, fuerit: nam si probabitur, sæpe (8) in aliam (9) civitatem testimonii gratia (10) plerosque evocatos, non esse dubitandum quin evocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui judicat.*

Qui non coguntur *testimonium dicere*.

4. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

LEge (11) Julie (12) judiciorum publicorum (13) cavetur, *Ne invito denuncietur, ut* (14) *testimonium* [*litis*] *dicat adversus socerum, generum* (15), *vitricum, privignum, sobrinum* (16), *sobrinam, sobrino natum, eosve, qui priore* (17) *gradu sint*: item, *Ne liberto ipsius, liberorum ejus, parentium, viri, uxoris*: item *patroni, patronæ*: & *ut ne patroni, patronæ adversus libertos, neque liberti* (18) *adversus patronum cogantur testimonium dicere*.

5. GAJUS lib. 4. ad Legem Juliam & Papiam.

IN (19) legibus, quibus excipitur, *Ne gener* (20), *aut socer invitus testimonium dicere cogeretur, generi* appellatione sponsum (21) quoque filiæ contineri placet: Item *soceri*, sponsæ patrem.

De his, quibus imperari potest.

6. LICINNIUS RUFINUS lib. 2. Regularum.

IDonei (22) non videntur esse testes, quibus imperari potest, ut testes fiant (23).

De servo.

7. MODESTINUS lib. 3. Regularum.

SErvi (24) responso tunc credendum (25) est (26), cum alia probatio ad eruendam veritatem non est.

Qui non coguntur *testimonia dicere*.

8. SCÆVOLA lib. 4. Regularum.

INviti (27) testimonium dicere non coguntur senes (28), valetudinarii (29), vel milites (30), vel qui cum Magistratu Reipublicæ (31) causa absunt, vel quibus venire non licet (32).

De patre & filio.

9. PAULUS lib. 1. ad Sabinum.

TEstis (33) idoneus *pater* (34) filio, aut *filius* patri non est.

De teste in re sua.

10. POMPONIUS lib. 1. ad Sabinum.

NUllus idoneus testis in re (35) sua intelligitur.

De teste non rogato.

11. IDEM lib. 33. ad Sabinum.

AD fidem rei gestæ faciendam etiam *non* (36) *rogatus* testis intelligitur (37).

De numero testium.

12. ULPIANUS lib. 37. ad Edictum.

U*bi numerus* testium non adjicitur (38), etiam duo (39) sufficient: pluralis (40) enim elocutio duorum (41) numero contenta est.

De calumniæ damnatis.

13. PAPINIANUS lib. 1. de adulteriis.

QUæsitum scio, an in publicis judiciis *calumniæ damnati* testimonium judicio publico perhibere possunt? Sed neque lege Remmia (42) prohibentur: & Julia lex de vi, & repetundarum (43), & peculatus, eos homines testimonium dicere non vetuerunt; verumtamen (44), *quod legibus* (45) *omissum est, non omittetur religione judicantium* (46): ad quorum officium pertinet, ejus quoque testimonii fidem, quod integræ (47) frontis homo dixerit, perpendere.

De adulterii damnatis.

14. IDEM lib. singul. de adulteriis.

SCio quidem tractatum esse, an ad (48) testamentum faciendum adhiberi possit *adulterii* (49) *damnatus*? Et sane juste testimonii officio si interdicetur. Existimo ergo neque jure civili testamentum valere, ad quod hujusmodi testis processit; neque jure Prætorio, quod jus civile subsequitur (50): ut neque hereditas adiri, neque bonorum possessio dari possit.

De damnato repetundarum. 1. *De* Hermaphrodito.

15. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

R*Epetundarum* (51) *damnatus*, nec ad testamentum, nec ad testimonium adhiberi potest. §. 1. *Hermaphroditus* (52) an ad testamentum adhiberi possit, qualitas (53) sexus incalescentis ostendit.

De testibus puniendis.

16. IDEM lib. 5. Sententiarum.

QUi (54) falso (55) vel varie testimonia dixerunt, vel utrique parti prodiderunt, a judicibus competenter (56) puniuntur (57).

De pluribus testibus ex una domo.

17. ULPIANUS lib. singul. Regularum.

PAter (58), & filius, qui in potestate ejus sit, item duo fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, testes utrique (59) in eodem testamento, vel eodem negotio fieri possunt (60): quoniam nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

De Fœminis.

18. PAULUS lib. 2. de Adulteriis.

EX (61) eo, quod prohibet lex Julia de adulteriis, testimonium dicere condemnatam (62) mulierem, colligitur (63), etiam *mulieres* (64) testimonii in judicio dicendi jus habere (65).

Qui

[illegible]

Qui non coguntur testimonium dicere. 1. *De* pupillis.

19. ULPIANUS lib. 8. de Officio Proconsulis.

INviti testimonium non dicunt publicani (1): item is, qui non detractandi (2) testimonii causa aberit (3): item is, qui quid exercitui praebendum (4) conduxerit. §. 1. Sed nec pupillis (5) testimonium denunciari potest.

De eo, qui accusatus est judicio publico: de minore.

20. VENULEJUS lib. 2. de Judiciis publicis.

IN testimonium accusator (6) citare non debet eum, qui judicio publico reus (7) erit, aut qui minor (8) viginti (9) annis erit.]

De damnato ob carmen *famosum*. 1. *De* Magistratibus. 2. *De arenariis & similibus*. 3. *De testibus* concordibus *vel contrariis*.

21. ARCADIUS, qui & Charisius, lib. singul. de testibus.

OB carmen famosum (10) damnatus intestabilis (11) fit.

§. 1. Illud quoque incunctabile (12) est, ut, si res exigat, non tantum privati, sed etiam Magistratus (13), si in (14) praesenti sint, testimonium dicant. † Item Senatus censuit, Praetorem testimonium dare debere (15) in judicio adulterii causa.

§. 2. Si ea rei (16) conditio sit, ubi harenarium (17) testem, vel similem (18) personam admittere cogimur, sine (19) tormentis testimonio ejus credendum non est. §. 3. Si testes omnes ejusdem honestatis & existimationis sint, & negotii qualitas ac judicis motus (20) cum his concurrit, sequenda (21) sunt omnia testimonia: Si (22) vero ex his quidam [eorum] aliud dixerint, licet impari numero, credendum est: sed quod naturae (23) negotii convenit, & quod inimicitiae aut gratiae suspicione caret: confirmabitque judex motum animi sui ex argumentis & testimoniis, & quae rei aptiora, & vero (24) proximiora esse compererit: Non enim ad multitudinem (25) respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum fidem, & testimonia, quibus potius lux (26) veritatis (27) adsistit.

De magistratibus, qui se vel alios testes praebere debent.

22. VENULEJUS lib. 2. de Officio Proconsulis.

CUrent Magistratus cujusque loci, testari (28) volentibus & seipsos & alios testes vel signatores (29) praebere: quo facilius negotia explicentur, & probatio rerum salva sit.

De eo, qui ante testimonium in reum dixerat.

23. IDEM lib. 1. de judiciis publicis.

PRoduci (30) testis is non potest, qui ante in eum reum (31) testimonium dixit.

De testibus e domo accusatoris.

24. PAULUS lib. 5. Sententiarum.

TEstes eos, quos accusator (32) de domo (33) produxerit, interrogari non placuit (34).

De patronis. De executoribus negotiorum.

25. ARCADIUS [qui & Charisius] lib. singul. de Testibus.

MAndatis (35) cavetur, *Ut Praesides attendant, ne patroni (36) in causa, cui (37) patrocinium praestiterunt, testimonium dicant* (38): Quod & in executoribus (39) negotiorum observandum est.

T I T. VI.

DE JURIS (40) ET FACTI IGNORANTIA.

Divisio ignorantiae bimembris. 1. *Exempla utriusque ignorantiae*.

1. PAULUS lib. 44. ad Edictum.

IGnorantia vel (41) facti, vel juris est. §. 1. Nam si quis nesciat (42) decessisse eum, cujus (43) bonorum possessio defertur, non cedit ei tempus. † Sed si sciat quidem defunctum esse cognatum, nesciat autem proximitatis nomine bonorum possessionem sibi deferri (44): aut se sciat scriptum heredem, nesciat autem quod scriptis (45) heredibus bonorum possessionem Praetor promittit: cedit (46) ei tempus, quia in jure errat.

† Idem est, si frater consanguineus defuncti credat matrem potiorem esse (47). §. 2. Si quis nesciat se cognatum esse, interdum in jure, interdum in facto errat: nam, si & liberum se esse & ex quibus natus sit sciat, jura autem cognationis habere [se] nesciat, in jure errat. At si [quis] forte expositus (48) quorum parentium esset ignoret, fortasse & serviat alicui (49) putans se servum esse, in facto magis quam in jure errat.

§. 3. Item si quis sciat quidem alii delatam esse bonorum possessionem, nesciet autem ei tempus praeterisse bonorum possessionis, in facto errat.

† Idem est, si putet eum bonorum possessionem accepisse.

† Sed si scias eum non petisse, tempusque ei praeterisse, ignores autem sibi ex successorio (50) capite competere bonorum possessionem, cedet ei tempus, quia in jure errat.

§. 4. Idem dicemus, si ex asse (51) heres (52) institutus non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas: Quod si nesciat esse tabulas, in facto errat.

Ratio differentiae inter ignorantiam juris & facti.

2. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

IN omni parte error in jure non eodem (53) loco, quo facti ignorantia, haberi debebit: cum jus (54) finitum (55) & possit esse, & debeat: facti interpretatio plerunque etiam prudentissimos fallat (56).

Discrimen utriusque ignorantiae. 1. *De supina ignorantia*.

3. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

PLurimum interest, utrum quis de alterius (57) causa & facto non sciret, an de jure suo (58) ignorat. §. 1. Sed Cassius *ignorantiam* Sabinum ita accipiendam existimasse refert, non deperditi (59) & nimium (60) securi (61) hominis.

De usucapione.

4. IDEM lib. 13. ad Sabinum.

JUris ignorantiam in usucapione negatur (62) prodesse: facti vero ignorantiam prodesse constat.

De scientia vel ignorantia alterius.

5. TERENTIUS CLEMENS lib. 2. ad legem Juliam & Papiam.

INiquissimum videtur, cuiquam scientiam alterius (63) quam suam nocere: vel ignorantiam alterius alii profuturam.

[illegible]

Quæ scientia facti requiritur.

6. ULPIANUS lib. 18. ad leg. Juliam & Papiam.

NEc supina (1) ignorantis ferenda est factum ignorantiæ: ut nec scrupulosa (2) inquisitio exiganda: Scientia enim hoc modo æstimanda est, ut neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria (3) curiositas exigatur.

De lucro & damno.

7. PAPINIANUS lib. 19. Quæstionum.

JUris (4) ignorantia non prodest (5) adquirere volentibus, suum vero petentibus non nocet.

8. IDEM lib. 1. Definitionum.

ERror facti (6) ne maribus quidem in damnis vel compendiis obest: juris autem error nec (7) fœminis in compendiis (8) prodest: Cæterum omnibus juris error in damnis amittendæ rei suæ non nocet.

De ignorantia juris. De minore. 1. De militibus. 2. Quæ scientia facti requiritur. 3. Quibus casibus juris ignorantia non prodest. 4. De eo, qui falso putat se a non domino emere. 5. De lege Falcidia, & condictione indebiti.

9. PAULUS lib. singul. de juris, & facti ignorantia.

REgula est, *juris* (9) *quidem ignorantiam cuique nocere* (10), *facti vero ignorantiam non nocere*. Videamus igitur in quibus speciebus locum habere possit: ante præmisso (11), quod minoribus (12) vigintiquinque annis [jus] ignorare permissum est: quod & [in] fœminis (13) in quibusdam causis propter sexus infirmitatem dicitur: & ideo sicubi non est delictum, sed juris ignorantia, non læduntur (14). Hac ratione, si minor vigintiquinque annis filiofamilias (15) crediderit, subvenitur ei, ut non videatur filiofamilias credidisse. §. 1. Si filiusfamilias miles (16) a commilitone heres institutus, nesciat sibi etiam sine patre licere adire, per constitutiones principales jus ignorare potest: & ideo ei dies (17) aditionis [non] cedit.

§. 2. Sed *facti ignorantia* ita demum cuique non nocet, si non ei summa negligentia objiciatur: quid (18) enim, si omnes in civitate sciant, quod ille solus (19) ignorat? Et recte Labeo definit, scientiam neque curiosissimi (20), neque negligentissimi hominis accipiendam, verum ejus, qui eam rem diligenter inquirendo notam habere possit. §. 3. Sed *juris ignorantiam* non prodesse, Labeo ita accipiendum existimat, si jurisconsulti (21) copiam haberet, vel sua prudentia instructus sit: ut, cui facile sit scire, ei detrimento sit juris ignorantia, quod raro accipiendum est. §. 4. Qui ignoravit dominum esse rei venditorem, plus in re (22) est, quam (23) in existimatione (24) mentis: & ideo tametsi (25) existimet, se non a domino emere, tamen si a domino ei tradatur, dominus efficitur. §. 5. Si quis jus ignorans, lege (26) Falcidia usus non sit, nocere (27) ei dicit epistola Divi Pii. Sed & Imperatores Severus & Antoninus in hæc verba rescripserunt: *Quod ex causa fideicommissi indebitum datum est, si non per errorem* (28) *solutum est, repeti non potest: Quamobrem Cargiliani heredes, qui cum ex testamento ejus pecuniam* ad opus aquæductus *reipublicæ Cirtensium* (29) *relictam solverint, non solum cautiones non exegerunt, quæ interponi solent*, ut quod amplius cepissent municipes, quam per legem Falcidiam licuisset, redderent: *verumetiam stipulati sunt*, ne ea summa in alios usus converteretur, *& scientes* (30) *prudentesque passi sunt eam pecuniam in opus aquæductus impendi: frustra postulant reddi sibi a Republica Cirtensium, quasi plus debito dederint: Cum sit utrumque iniquum, pecuniam, quæ ad opus aquæductus data est, repeti, & Rempublicam ex corpore patrimonii sui impendere, [&] in id opus, quod totum alienæ liberalitatis gloriam repræsentet.*

† *Quod si ideo repetitionem ejus pecuniæ habere credunt, quod imperitia lapsi legis Falcidiæ beneficio usi non sunt: sciant, ignorantiam facti, non juris prodesse*: nec stultis (31) solere succurri, sed errantibus. † Et licet *municipum* mentio in hac epistola fiat, tamen (32) & in qualibet persona idem observabitur. Sed nec, quod in *opere* (33) *aquæductus* relicta esse pecunia proponitur, in hunc solum casum cessare repetitionem dicendum est: nam initium (34) constitutionis generale est: demonstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum quod indebitum fuit, non posse repeti. † Item & illa pars æque generalis est, ut qui juris ignorantia legis Falcidiæ beneficio usi non sunt (35), [nec] possint repetere: ut secundum hoc possit dici, etiam si pecunia, quæ per fideicommissum relicta est, eaque soluta est, non ad aliquid faciendum relicta sit, & licet consumpta non sit, sed extet apud eum cui soluta est, cessare repetitionem.

De pupillis.

10. PAPINIANUS lib. 6. Responsorum.

IMpuberes (36) sine tutore agentes, nihil posse scire intelliguntur.

(1) Resupina l. 4. infr. quod vi, aut clam. (2) Imo, interdum scrupulosa inquisitio & explorata nobis necessaria est [illegible] (3) Delatores, curiosi rerum quarumcunque exploratores esse solent: ideoque infames [illegible] [illegible]

LIBER VIGESIMUSTERTIUS.

TIT. I.

DE (1) SPONSALIBUS (2).

Definitio.

1. FLORENTINUS lib. 3. Institutionum.

SPonsalia (3), sunt mentio (4) & repromissio (5) nuptiarum (6) futurarum (7).

Etymologia.

2. ULPIANUS lib. singul. de Sponsalibus.

SPonsalia [autem] dicta sunt a *spondendo*: nam moris (8) fuit veteribus (9) stipulari (10), & spondere sibi *uxores futuras*.

3. FLORENTINUS lib. 3. Institutionum.

UNde & *sponsi sponsæque* appellatio nata est.

De nudo consensu. 1. De absentibus.

4. ULPIANUS lib. 35 ad Sabinum.

SUfficit nudus consensus (11) ad constituenda (12) sponsalia.

§. 1. Denique constat, & absenti (13) absentem desponderi posse: & hoc cottidie (14) fieri.

5. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

HÆc (15) ita, si scientibus his, qui absunt, sponsalia fiant, aut si postea ratum habuerint.

De auctoritate tutoris.

6. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

SI puellæ tutores (16) ad finienda sponsalia nuncium miserunt, non putarem suffecturum ad dissolvendam nuptiarum spem (17) hunc nuncium: non magis, quam sponsalia posse eos solos (18) constituere: nisi forte omnia ista ex voluntate puellæ facta sint.

De

(1) In hunc titulum scripsit Duaren. Vide Brisson. in lib. sing. de ritu nuptiar. & jure connubior. [illegible]

De fcriptura. 1. Quorum confenfus requiritur.

7. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

IN (1) fponfalibus nihil intereft, utrum teftatio (2) interponatur, an aliquis fine (3) fcriptura fpondeat. §. 1. In (4) fponfelibus etiam *confenfus* eorum exigendus eft, quorum in nuptiis (5) defideratur: Intelligi (6) tamen femper filiæ patrem *confentire*, nifi (7) evidenter diffentiat, Julianus fcribit.

De furore.

8. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

FUror (8) quin fponfalibus (9) impedimento fit, plus quam manifeftum eft, fed poftea interveniens fponfalia non infirmat.

De fponfalibus in tempus prematurum collatis.

9. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

QUæfitum eft apud Julianum, an fponfalia fint (10), ante duodecimum annum fi fuerint nuptiæ collatæ (11)? Et femper Labeonis fententiam probavi, exiftimantis, fi quidem præcefferint fponfalia, durare ea, quamvis in domo luco nuptæ effe cœperit: fi vero non præcefferint, hoc ipfo quod in domum deducta (12) eft, non videri (13) fponfalia facta (14): Quam fententiam Papinianus quoque probat (15).

De filia in poteftate vel emancipata.

10. IDEM lib. 3. Difputationum.

IN (16) poteftate manente filia, patet (17) fponfo nuncium remittere poteft (18), & fponfalia (19) diffolvere: Enimvero fi emancipata eft, non poteft neque nuncium remittere, neque quæ dotis caufa data funt condicere: ipfa (20) enim filia nubendo efficiet dotem efte, conditionemque extinguet, quæ, ceffe non fecuta, nafci poterit: nifi forte quis proponat, ita dotem patrem pro emancipata filia dediffe, ut fi nuptiis non confentiret [vel contractis, vel non contractis], repeteret, quæ dederat: tunc enim habebit repetitionem.

De confenfu contrahentium.

11. JULIANUS lib. 16. Digeftorum.

SPonfalia, ficut nuptiæ, confenfu contrahentium fiunt: & ideo, ficut nuptiis, ita fponfalibus filiamfamilias (21) confentire oportet.

12. ULPIANUS lib. fingul. de Sponfalibus.

SEd, quæ patris voluntati non repugnat (22), *confentire* intelligitur. §. 1. Tunc autem folum diffentiendi a patre licentia (23) filiæ conceditur, fi indignum (24) moribus (25), vel turpem (26) fponfum ei pater eligat.

13. PAULUS lib. 5. ad Edictum.

FIliusfamilias diffentiente (27), fponfalia nomine ejus fieri non poffunt.

De Ætate.

14. MODESTINUS lib. 4. Differentiarum.

IN fponfalibus contrahendis ætas contrahentium definita non eft, ut in matrimoniis: quapropter [&] a primordio ætatis fponfalia effici poffunt; fi modo id fieri ab utraque perfona intelligatur, id eft, fi non fint minores, quam feptem (28) annis.

De pupilla & tutore & filio tutoris.

15. IDEM lib. fingul. de enucleatis cafibus.

TUtor factam pupillam fuam nec ipfe uxorem ducere, nec filio fuo in matrimonio adjungere poteft (29): Scias tamen, quod de nuptiis tractamus, & ad fponfalia pertinere.

De prohibitione nuptiarum extendenda ad fponfalia.

16. ULPIANUS lib. 3. ad leg. Juliam (30) & Papiam.

ORatio Imperatorum Antonini & Commodi, quæ quædam nuptiæ in perfonam Senatorum inhibuit, de fponfalibus nihil locuta eft: recte tamen dicitur, etiam fponfalia (31) in his cafibus ipfo jure nullius effe momenti: ut fuppleatur, quod Orationi deeft.

De Dilatione fponfaliorum.

17. GAJUS lib. 1. ad leg. Juliam & Papiam.

SÆpe juftæ ac neceffariæ caufæ non folum annum (32), vel biennium, fed etiam triennium, & quadriennium, & ulterius trahunt fponfalia: veluti valetudo fponfi fponfæve, vel mortes (33) parentium, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes, quæ ex neceffitate fiunt.

Quibus modis fiunt fponfalia.

18. ULPIANUS lib. 6. ad Edictum.

IN fponfalibus conftituendis parvi refert, per fe & coram, an per interauncium (34), vel per epiftolam, an per alium hoc factum eft: & fere plerumque conditiones interpofitis perfonis, [expediuntur.]

TIT. II.

DE (35) RITU (36) NUPTIARUM (37).

Definitio nuptiarum.

1. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

NUptiæ (38) funt (39) conjunctio (40) maris (41) & fœminæ (42), [&] confortium (43) omnis (44) vitæ: divini (45) & humani juris (46) communicatio (47).

De Confenfu coeuntium & parentum.

2. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

NUptiæ (48) confiftere non poffunt, nifi (49) confentiant omnes: id eft, qui coeunt, quorumque (50) in poteftate funt.

De patruelibus.

3. IDEM lib. 2. ad Sabinum.

SI nepotem ex filio, & neptem ex altero filio in poteftate habeam, nuptias inter eos (51), [me] folo (52) auctore contrahi poffe, Pomponius fcribit, & verum eft.

De Ætate.

4. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

MInorem annis duodecim (53) nuptam, tunc legitimam uxorem fore, cum (54) apud virum expleffet duodecim annos.

De abfentia.

5. IDEM lib. 4. ad Sabinum.

MUlierem (55) abfenti (56) per literas (57) ejus, vel per nuncium poffe nubere (58) placet (59), fi in domum ejus (60) deduceretur: eam vero, quæ abeffet (61), ex literis vel nuncio [fuo] duci a marito non poffe: deductione enim opus effe in mariti, non in uxoris domum, quafi in domicilium (62) matrimonii.

6. ULP.

6. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

DEnique Cinna scribit: eum, qui absentem (1) accepit (2) uxorem (3), deinde rediens a cœna juxta Tiberim perisset, ab uxore lugendum (4) responsum est.

7. PAULUS lib. singulari ad legem Falcidiam.

IDeoque potest fieri, ut in hoc (5) casu aliqua virgo & dotem, & de dote habet actionem (6).

De servili cognatione.

8. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

LIbertinus (7) libertinam matrem, aut sororem (8), uxorem ducere non potest (9): quia hoc jus moribus (10), non legibus introductum est.

De Furore avi vel patris. 1. De patre captivo vel absente.

9. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

SI (11) nepos (12) nuptum velit ducere avo furente, omnimodo patris (13) auctoritas erit necessaria: sed si pater furit, avus sapiat, sufficit (14) avi voluntas. §. 1. Is (15), cujus pater ab hostibus captus est, si non intra triennium (16) revertatur, uxorem ducere potest.

10. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

SI ita pater absit, ut ignoretur, ubi sit, & an sit: quid faciendum est, merito dubitatur? Et, si triennium effluxerit, postquam apertissime fuerit pater ignotus, ubi degit, & an superstes sit, non prohibentur liberi [ejus] utriusque sexus matrimonium vel nuptias legitimas contrahere.

11. JULIANUS lib. 62. Digestorum.

SI filius ejus, qui apud hostes est, vel absit, ante triennium captivitatis vel absentiæ patris uxorem duxit; vel si filia nupserit: puto recte matrimonium vel nuptias contrahi: dummodo (17) eam filius ducat uxorem, vel filia tali nubat, cujus conditionem certum sit patrem non repudiaturum.

Si quis arroget maritum ejus quam repudiaverat. 1. De sponsa patris, 2. vel filii. 3. De filia uxoris post divortium suscepta. 4. De cognatione per adoptionem.

12. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

SI qua mihi uxor fuit, deinde a me repudiata nupsit Seio, quem ego postea adrogavi, non sunt nuptiæ incestæ (18). §. 1. Inter me, & sponsam (19) patris mei nuptiæ contrahi non possunt, quanquam *noverca* mea non proprie dicatur. §. 2. Sed & per contrarium (20), sponsa (21) mea patri meo (22) nubere non poterit: quamvis *nurus* non proprie dicatur. §. 3. Si uxor mea post divortium alii nupserit, & filiam susceperit, putat Julianus, hanc (23) quidem privignam non (24) esse, verum nuptiis ejus abstinendum. §. 4. Adoptivæ sororis filiam possum uxorem ducere: *cognata* enim mea non est filia ejus, quia avunculus (25) nemo fit per adoptionem & eæ demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quæ legitimæ essent, id est, quæ (26) adgnatorum jus haberent: Pari ratione & sororem patris mei adoptivi possum ducere, si non fuit eodem patre nata.

De Patrona ignobili.

13. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

SI patrona tam ignobilis (27) sit, ut ei honestæ sint vel saltem liberti sui nuptiæ, officio judicis super hoc cognoscentis hæ prohiberi non debent.

De uxore quondam patris, 1. Vel filii adoptivi. 2. De servili cognatione, 3. Vel affinitate. 4. Noverca, privigna, socrus, nurus quomodo accipiantur.

14. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

ADoptivus filius si emancipetur, eam, quæ patris adoptivi uxor fuit, ducere non potest: quia *novercæ* locum habet (28). §. 1. Item si quis filium adoptaverit, uxorem ejusdem, quæ *nurus* loco est, ne (29) quidem post emancipationem filii ducere poterit: quoniam aliquando nurus ei fuit. §. 2. *Serviles* quoque *cognationes* [in] hoc (30) jure observandæ sunt: Igitur suam matrem manumissus non ducet uxorem: Tantundem juris est, & in sorore, & in sororis (31) filia. Idem e contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere, si ex servitute manumissi sint: etsi dubitetur, patrem eum esse. † Unde nec volgo quæsitam (32) filiam pater naturalis potest uxorem ducere: quoniam *in contrahendis matrimoniis naturale jus* (33), *& pudor inspiciendus est*: contra pudorem est autem filiam uxorem suam ducere (34). §. 3. Idem tamen, quod in servilibus cognationibus constitutum est, etiam in servilibus adfinitatibus servandum est: veluti, ut eam, quæ in contubernio (35) patris fuerit, quasi novercam, non possim ducere: & contra, eam, quæ in contubernio (35) filii fuerit, patrem quasi nurum non ducere: æque nec matrem ejus, quam quis in servitute uxorem habuit, quasi (36) socrum; cum enim cognatio servilis intelligitur, quare (37) non & adfinitas intelligatur? Sed in re dubia certius & modestius est, hujusmodi nuptiis abstinere. §. 4. Nunc videamus, quomodo noverca, & privigna, & socrus, & nurus intelligantur: ut sciamus, quas non liceat ducere. † Quidam *novercam* per se patris uxorem, & *nurum* filii uxorem, & *privignam* uxoris ex alio marito filiam intelligunt (38): Sed quod ad hanc causam, verius est, nec avi uxorem, nec proavi duci posse. Duas ergo, vel plures novercas ducere non poterit: Non mirum: Nam & is, qui adoptivus est, nec naturalis patris, nec adoptivi (39) uxorem ducere potest: [Sed] & si plures uxores pater habuerit, nullam (40) earum ducere possum. † Itaque *socrus* appellatione non tantum uxoris meæ mater, sed (41) & avia, & proavia intelligitur: ut nullam earum ducere possim. † *Nurus* quoque appellatione non tantum filii uxor, sed & (42) nepotis, & pronepotis continetur: licet quidam has *pronurus* appellant. † *Privigna* quoque non solum ea mihi intelligitur, quæ uxoris meæ filia est, sed & neptis (43), & proneptis, ut nullam earum ducere possim: Item (44) ejus matrem, quam sponsam habui, non posse me uxorem ducere, Augustus interpretatus est: fuisse enim eam socrum (45).

De uxore quondam privigni. De marito quondam privignæ.

15. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

UXorem (46) quondam privigni conjungi (47) matrimonio vitrici non oportet: nec in matrimonium (48) convenire novercam ejus (49), qui privignæ maritus fuit.

Si filia Senatoris libertino nupserit. 1. De nepote, & nepte. 2. De furore.

16. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

ORatione (50) divi Marci cavetur, *Ut si Senatoris (51) filia libertino nupsisset, nec nuptiæ essent* (52): quam & Senatusconsultum (53) secutum est.

§. 1. Nepote uxorem ducente, & filius (54) consentire debet: neptis vero si nubat, voluntas & auctoritas avi sufficiet. §. 2. *Furor* (55) contrahi matrimonium non sinit, quia consensu opus est: sed recte contractum non impedit.

De fraternitate per adoptionem. 1. De adoptione generi, vel nurus. 2. De amita, materteræ, amita magna, matertera magna.

17. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

PEr adoptionem quæsita *fraternitas* eousque impedit nuptias, donec (56) manet adoptio: Ideoque eam, quam pater meus adoptavit, & emancipavit, potero uxorem ducere: æque & si, me emancipato, illam in potestate retinuerit, poterimus jungi matrimonio. §. 1. Itaque volenti (57) generum adoptare suadetur, ut filiam emanciparet: similiter suadetur ei, qui nurum velit adoptare, ut emancipet filium. §. 2. Amitam (58) quoque, & materteram, item magnam quoque amitam, & materteram magnam prohibemur uxorem ducere (59): quamvis magna amita, & matertera, quarto (60) gradu sint. Utique autem amitam, & amitam magnam (61) prohibemur uxorem ducere, & si per adoptionem (62) nobis conjunctæ sint.

De nuptiis renovatis, & consensu parentum.

18. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

NUptiæ inter easdem personas nisi volentibus parentibus renovatæ (63), justæ non habentur.

De patribus cogendis in matrimonium collocare.

19. MARCIANUS lib. 16. Institutionum.

CApite trigesimo quinto legis Juliæ, *Qui* liberos, quos habent, in potestate (64), injuria *prohibuerint* ducere uxores, vel nubere: (vel qui dotem dare non volunt (65)), ex constitutione Divorum Severi & Antonini (per Proconsules, Præsidesque provinciarum *coguntur*

(1) Absens. (2) Domi suæ, & quidem per alium (3) Quia ... [illegible]

gentur (1) in matrimonium collocare, & dotare (2). *Prohibere* autem videtur, & qui conditionem non quærit.

De auctoritate curatoris.

20. PAULUS lib. singul. ad Orationem Divi Severi & Commodi.

SCiendum (3) est, ad officium curatoris [non] (4) pertinere, nubat pupilla (5), an non: quia officium ejus in administratione negotiorum constat: [Et] ita Severus & Antoninus rescripserunt, in hæc verba: *Ad officium curatoris administratio pupillæ pertinet: nubere (6) autem pupilla suo arbitrio potest.*

De consensu filiifamilias.

21. TERENTIUS CLEMENS lib. 3. ad legem Juliam & (7) Papiam.

NOn cogitur (8) filiusfamilias uxorem ducere.

22. CELSUS lib. 15. Digestorum.

SI patre cogente (9) ducit uxorem (10), quam non duceret si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium: quod inter invitos non contrahitur: maluisse hoc videtur.

De libertina.

23. IDEM lib. 30. Digestorum.

LEge Papia (11) cavetur (12) *Omnibus ingenuis, præter Senatores* (13) *eorumque liberos, libertinam uxorem habere licere.*

De præsumptione nuptiarum.

24. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

IN liberæ mulieris consuetudine non concubinatus (14), sed nuptiæ (15) intelligendæ sunt: si non corpore quæstum fecerit (16).

De filio emancipato.

25. IDEM lib. 2. Regularum.

FIlius (17) emancipatus (18) etiam sine (19) consensu (20) patris (21) uxorem ducere potest, & susceptus filius ei heres erit.

De rea adulterii.

26. IDEM lib. 5. Responsorum [respondit].

REas adulterii (22) factas, nec ante damnationem vivente marito uxores duci posse.

Si Senator libertinam duxerit.

27. ULPIANUS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

SI quis in Senatorio ordine agens libertinam habuerit uxorem, quamvis interim (23) uxor non sit, attamen (24) in ea conditione est, ut si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.

De liberta recusante nuptias patroni.

28. MARCIANUS lib. 10. Institutionum.

INvitam (25) libertam uxorem ducere patronus non potest.

29. ULPIANUS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

QUod & Ateius Capito Consulatu suo fertur decrevisse: Hoc tamen ita observandum est, nisi (26) patronus ideo eam manumisit, ut uxorem eam ducat.

DIGEST.

De nuptiis simulatis.

30. GAJUS lib. 2. ad legem Juliam & Papiam.

SImulatæ (27) nuptiæ nullius momenti sunt.

Si Senator permissu Principis libertinam duxerit.

31. ULPIANUS lib. 6. ad legem Juliam & Papiam.

SI Senatori indulgentia Principis fuerit permissum libertinam justam uxorem habere, potest justa uxor esse (28).

De libertino arrogato ab ingenuo.

32. MARCELLUS lib. 1. ad legem Juliam & Papiam.

SCiendum est, libertinum, qui se ingenuo dedit adrogandum, quamvis in ejus familia ingenui (29) jura sit consecutus, ut (30) libertinum tamen a Senatoriis nuptiis repellendum esse.

De redintegrato matrimonio.

33. IDEM lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

PLerique opinantur, cum eadem mulier ad eundem virum revertatur, id matrimonium idem esse: Quibus adsentior, si non (31) multo tempore interposito reconciliati fuerint: nec inter (32) moras aut illa alii nupserit, aut hic aliam duxerit: maxime si nec (33) dotem vir reddiderit.

De generali mandato quærendi mariti. 1. *De rea adulterii.* 2. *De comprivignis.* 3. *Si pater ejus, quæ libertino nupsit, Senatu moveatur.*

34. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

GEnerali mandato *quærendi* (34) *mariti filiæfamilias*, non fieri nuptias, rationis est: Itaque personam ejus patri demonstrari, qui matrimonio consenserit, ut nuptiæ contrahantur, necesse est. §. 1. Ream adulterii, quam vir jure mariti postulavit, non prohibetur post abolitionem (35) uxorem denuo ducere: Sed & si non jure mariti eam postulavit, jure contractum matrimonium videbitur. §. 2. Inter privignos (36) contrahi nuptiæ possunt, etsi fratrem communem ex novo parentium matrimonio susceptum habeant. §. 3. Filiam Senatoris nuptias libertini (37) secutam, patris casus (38) non facit uxorem: nam quæsita dignitas liberis, propter crimen (39) patris auferenda [non] est.

De filiofam. milite.

35. IDEM lib. 6. Responsorum.

FIliusfamilias miles (40) matrimonium sine patris voluntate non contrahit.

De adulta, tutore, vel curatore, 37. vel liberto Curatoris.

36. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

TUtor, vel curator adultam [uxorem] ducere non (41) potest: nisi a patre desponsa, destinatave, testamentove (42) nominata conditione (43) nuptiis, secuta fuerit.

S s s s 37. IDEM

(c) Ut interdum accidit, l. 9. supr. de in rem verf. Idem dicendum, & si sint absentes, vel captivi, l. 1. §. 6. ... de jure dot. (2) Est enim eorum pietatis ...

[illegible]

37. IDEM lib. 7. Responsorum.

Libertum (1) curatoris puellæ prohiberi oportet uxorem eandem ducere.

De administrantibus Officia.

38. IDEM lib. 2. Sententiarum.

SI quis Officium in aliqua provincia administrat, inde oriundam, vel ibi domicilium habentem uxorem ducere non (2) potest, quamvis sponsare (3) non prohibeatur (4): ita scilicet, ut, si post (5) officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere, arrhis tantummodo redditis (6) quas acceperat. §. 1. Veterem sponsam in provincia, quam quis administrat, uxorem ducere potest: & dos data non fit caduca (7). §. 2. Qui in provincia aliquid administrat, in ea provincia filias (8) suas in matrimonium collocare, & dotem constituere non prohibetur.

De sororis pronepte. 1. De incestu.

39. IDEM lib. 6. ad Plautium.

SOroris proneptem (9) non possum ducere uxorem: quoniam parentis loco ei sum. §. 1. Si quis ex his, quas moribus (10) prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum dicitur committere.

De filia privignæ.

40. POMPONIUS lib. 4. ex Plautio.

ARisto respondit, privignæ (11) filiam non magis uxorem duci posse, quam ipsam privignam.

De ea, quæ vulgo quæstum facit. 1. De concubinatu.

41. MARCELLUS lib. 26. Digestorum.

PRobrum (12) intelligitur etiam in his mulieribus esse, quæ turpiter viverent, vulgoque quæstum facerent, etiam si non palam (13). §. 1. Et si qua se in concubinatu alterius quam patroni (14) tradidisset, *matrisfamilias* (15) honestatem non habuisse dico.

De honestate spectanda. 1. Quibus nubere non possunt prognatæ Senatoribus.

42. MODESTINUS lib. singulari de Ritu nuptiarum.

SEmper in conjunctionibus non solum quid liceat considerandum est, sed & quid (16) honestum (17) sit.

§. 1. Si Senatoris filia, neptis, proneptis libertino (18), vel qui artem ludicram (19) exercuit, cujusve pater materve id fecerit, nupserit, nuptiæ non erunt.

Quid sit palam quæstum facere. *3. De ea, quæ palam sine quæstu se prostituit. 4. De ea, quæ facere desiit. 5. De obtentu paupertatis. 6. De lenocinio. 10. De damnata publico judicio. 11. Vel calumniæ, vel prævaricationis. 12. De adultera.*

43. ULPIANUS lib. 1. ad leg. Juliam (20) & Papiam.

PAlam (21) *quæstum facere* dicemus, non tantum eam, quæ in lupanario se prostituit, verum etiam si qua, ut adsolet (22), in taberna cauponia, vel qua alia pudori (23) suo non parcit.

§. 1. *Palam* autem sic accipimus, passim, hoc est sine (24) delectu (25): non si qua adulteris, vel stupratoribus se committit: sed quæ vicem prostitutæ sustinet. §. 2. Item, quod cum (26) uno, & altero pecunia accepta (27) commiscuit, non videtur palam corpore quæstum facere (28). §. 3. Octavenus tamen rectissime ait, etiam (29) eam, quæ sine quæstu palam se prostituerit, debuisse his connumerari. §. 4. Non tantum autem ea, quæ facit, verum (30) ea quoque, quæ fecit, & [si] facere desiit, lege notatur: neque enim aboletur turpitudo, quæ postea intermissa est. §. 5. Non est ignoscendum ei, quæ obtentu paupertatis (31) turpissimam vitam egit.

§. 6. Lenocinium facere non minus (32) est, quam corpore quæstum exercere. §. 7. *Lenas* autem eas dicimus, quæ mulieres quæstuarias (33) prostituunt. §. 8. *Lenam* accipiemus & eam, quæ alterius nomine hoc vitæ genus exercet.

§. 9. Si qua (34) cauponam exercens, in ea corpora quæstuaria (35) habeat, ut multæ adsolent sub prætextu instrumenti cauponii (36) prostitutas mulieres habere: dicendum, hanc quoque *lenæ* appellatione contineri. §. 10. Senatus (37) censuit, non conveniens esse ulli Senatori (38), uxorem ducere aut retinere damnatam publico judicio: quo [judicio] cuilibet (39) ex populo experiri licet; nisi si cui lege aliqua accusandi publico judicio non est potestas.

§. 11. Si qua calumniæ judicio damnata sit ex causa publici judicii, & quæ prævaricationis damnata est, *publico judicio damnata* esse non videtur (40). §. 12. Quæ (41) in adulterio deprehensa est, quasi publico judicio damnata est: [Proinde] si adulterii condemnata esse proponatur, non (42) tantum quia deprehensa est, erit notata, sed quia & publico judicio damnata est. Quod si non sit deprehensa, damnata autem, idcirco notetur, quia publico judicio damnata est: [et] si deprehensa quidem sit, damnata autem non sit, notata erit: Ego puto, etsi absoluta sit post deprehensionem, adhuc tamen notam illi obesse debere: quia verum est, eam in adulterio deprehensam: quia (43) factum (44) lex, non (45) sententiam (46) notaverit (47).

§. 13. Non adjicitur hic, ut in Lege Julia de adulteriis, *a quo vel ubi deprehensam* (48): proinde sive maritus, sive quis alius deprehendisse proponatur, videtur notata: Sed & si non in domo mariti, vel patris sui deprehensa sit, erit notata secundum verba legis.

Legis Juliæ & Papiæ caput, de Senatoribus, & eorum liberis. *1. Summa dicti capitis legis Juliæ. 2. Si avus vel avia artem ludicram fecerit. 3. De patre naturali, vel adoptivo. 5. Et tempore, quo artem ludicram fecit. 7. Si uxor Senatoris, vel prognata Senatore, artem ludicram facere incipiat. 8. Ne e Senatoribus ducantur, quæ a cæteris ingenuis duci non possunt.*

44. PAULUS lib. 1. ad leg. Juliam & Papiam.

LEge Julia (49) ita cavetur: *Qui Senator est, quive filius, neposve ex filio, proneposve ex filio nato, cujus eorum est, erit: Ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quæ ipsa, cujusve* (50) *pater, materve artem ludicram facit, fecerit: Neve Senatoris filia, neptisve ex filio proneptisve ex nepote, filio nato, nata: libertino eive, qui ipse, cujusve pater, materve artem ludicram facit, fecerit: sponsa, nuptave sciens dolo malo esto: Neve quis eorum dolo malo, sciens sponsam uxoremve eam habeto.*

§. 1. Hoc capite prohibetur Senator libertinam ducere, eamve, cujus pater (51) materve artem ludicram fecerit: Item libertinus Senatoris filiam ducere. §. 2. Non obest, avum (52) & (53) aviam artem ludicram fecisse. §. 3. Nec distinguitur, pater in potestate habeat filiam, necne: tamen (54) justum (55) patrem intelligendum Octavenus ait, matrem, etiam si vulgo (56) conceperit. §. 4. Item (57) nihil refert, naturalis sit pater, an adoptivus. §. 5. An & is noceat, qui, antequam adoptaret, artem ludicram (58) fecerit: atque si naturalis pater, antequam filia nasceretur, fecerit? Et si hujus notæ homo adoptaverit, deinde emancipaverit, an non possit duci, ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc casu contrariam legis sententiam esse, Pomponius recte putat, ut eis non connumeretur.

§. 6. Si postea ingenuæ uxoris pater materve artem ludicram facere cœperit: iniquissimum est, dimittere eam debere, cum nuptiæ honeste contractæ sint, & fortasse (59) jam liberi procreati sint. §. 7. Plane si ipsa artem ludicram facere cœperit, utique dimittenda erit. §. 8. Eas, quas (60) ingenui cæteri prohibentur ducere uxores, Senatores non ducent (61).

Aliud legis Juliæ & Papiæ caput. Ne liberta invito patrono alii nubat. *De emptа. 1. De jurejurando. 2. De emptore. 3. De filiof. milite. 4. De nupta vel sponsa.* 5. Invitus *quomodo accipiatur. 6. De furiosi patroni.*

45. ULPIANUS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

IN eo jure quod dicit, *invito* (62) *patrono libertam, quæ ei nupta est, alii nubere non posse, Patronum* (63) accipimus (ut rescripto Imperatoris Nostri, & Divi Patris (64) ejus continetur) & eum (65) qui hac lege emit, ut manumittat: quia manumissa liberta emptoris habetur. §. 1. Qui autem juravit *se patronum*, hoc idem non (66) habebit. §. 2. Ne is quidem debet habere, qui non suis (67) nummis comparavit.

§. 3. Plane, si filiusfamilias miles esse proponatur: non dubitamus, si castrensis peculii ancillam manumiserit, competere ei hoc jus: est enim patronus secundum constitutiones (68): nec patri ejus hoc jus competit. §. 4. Hoc caput ad nuptam tantum libertam pertinet, ad (69) sponsam non pertinet (70): & ideo, invito patrono nunciam sponsa liberta si miserit, cum alio connubium habet. §. 5. Deinde ait

ait lex; *invito Patrono* : *Invitum* accipere debemus eum, qui (1) non consenrit ad divortium: idcirco nec a furioso divertendo solvit se hujus legis necessitate; nec si eb ignorante diverterit: rectius enim hic (2) invitus dicitur, quem qui dissensit.

§. 6. Si ab hostibus patronus captus esse proponatur, vereor (3), ne possit ista connubium habere nubendo: quemadmodum haberet, si mortuus esset: Et qui Juliani sententiam probaat, dicerent (4), non habituram connubium: putat enim Julianus, durare ejus libertæ matrimonium etiam in captivitate, propter patroni reverentiam: Certe, si in eliam servitutem patronus sit deductus, proculdubio dissolutum esset matrimonium.

De liberta communi.

46. GAJUS lib. 8. ad legem Juliam & Papiam.

ILlud dubitetionis est, an & qui communem (5) libertam uxorem duxerit: ad hoc jus admittetur? Javolenus negavit: quia non (6), proprie videtur ejus liberta, quæ etiam alterius sit (7). Aliis contra visum est (8): quia libertam ejus (9) esse negari non potest, licet alterius quoque sit liberta: Quam sententiam plerique recte probaverunt.

De filia Senatoris, quæ corpore quæstum, vel artem ludicram fecit, vel judicio publico damnata est.

47. PAULUS lib. e. ad leg. Juliam & Papiam.

SEnatoris filia, quæ corpore quæstum, vel artem ludicram fecerit, aut judicio publico damnata fuerit, impune libertino nubit (10): nec [enim] honos (11) ei servetur, quæ se in tantum [fœdus (1e)] deduxit.

De filio patroni. 1. De liberta ignominiosa. 2. De assignatione libertæ.

48. TERENTIUS CLEMENS lib. 8. ad legem Juliam & Papiam.

FIlio patroni in libertam paternam eandemque uxorem idem (13) juris, quod ipsi patrono datur, ex sententia legis accommodatur. † Idemque dicendum erit & si alterius patroni filius, vivo altero, libertam eorum uxorem duxerit.

§. 1. Si ignominiosam libertam suam patronus uxorem duxerit, placet, quia (14) contra legem maritus sit, non habere eum hoc legis beneficium. §. 2. Si uni ex filiis adsignatam (15), alter uxorem duxerit, non idem jus quod [in] patrono tribuendum: nihil enim juris habebit: quia Senatus omne (16) jus libertorum adsignatorum ad eum transtulit, cui id pater tribuit.

De uxoribus ducendis ab inferioris vel superioris dignitatis hominibus.

49. MARCELLUS lib. 1. ad legem Juliam & Papiam.

OBservandum est, ut inferioris (17) gradus homines ducant (18) uxores eas, quas hi, qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur: ac contra, antecedentis (19) gradus homines non possunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet.

De manumissione, & fideicommisso.

50. IDEM lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

PRoxime constitutum dicitur, ut, cum quis libertam suam duxerit uxorem, quam ex (20) fideicommissi causa manumiserit, liceat libertæ invito eo nuptias contrahere: puto, quia non erat ferendus is, qui ex necessitate (21) manumisit, non suo arbitrio: magis enim debitam libertatem præstitit, quam ullum beneficium in mulierem contulit.

De ancilla manumissa matrimonii causa.

51. LICINNIUS RUFINUS lib. 1. Regularum.

MAtrimonii causa ancilla manumissa, a nullo alio uxor duci potest, quam a quo manumissa est: nisi (22) patronus matrimonio ejus renunciaverit. §. 1. Si autem filiusfamilias, matrimonii (23) causa, jussu (24) patris ancillam manumiserit, Julianus putat, perinde eam haberi, atque si a patre ejus manumissa esset: & ideo potest eam uxorem ducere.

De incestis nuptiis, de dote.

52. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

INcestæ nuptiæ neque (25) dotem (26) habent. & ideo [omne] quod perceptum est, licet fructuum nomine, auferetur.

De parentibus, & liberis.

53. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

NUptiæ consistere non possunt inter eas personas, quæ in numero (27) parentium (28) liberorumve sunt, sive proximi, sive ulterioris gradus sint, usque ad infinitum.

De cognatione & justis nuptiis. De vulgo quæsitis.

54. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

ET nihil interest, ex justis nuptiis cognatio descendat, an vero non: nam & vulgo (29) quæsitam sororem quis vetatur uxorem ducere.

De filia vel nepte adoptiva. 1. De patris adoptivi matre, matertera, nepte ex filio.

55. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

QUinetiam nefas existimatur, eam quoque uxorem ducere, quæ per adoptionem (30) filia, neptisve esse cœperit: in tantum, ut, etsi (31) per emancipationem (32) adoptio dissoluta sit, idem juris maneat. §. 1. Patris adoptivi mei matrem, aut (33) materteram, aut neptem ex filio, uxorem ducere non possum: scilicet, si in familia ejus sim: Alioquin si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias: scilicet, quia post emancipationem (34) extraneus intelligor.

Si sororis filia in concubinatu fuerit.

56. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

ETiamsi concubinam quis (35) habuerit sororis (36) filiam, licet libertinam, incestum committitur.

De filio officium gerentis. 1. De status confirmatione.

57. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

QUi in provincia Officium aliquod gerit, prohibetur etiam consentire filio (37) suo uxorem ducenti. §. 1. [In lib. 11. de adulteriis Papiniani Marcianus notat]: Divus Marcus & Lucius Imperatores Flaviæ Tertullæ per Mensorem libertum ita rescripserunt: *Movemur (38) & temporis (39) diuturnitate, quo ignara (40) juris in matrimonio avunculi (41) tui fuisti, & quod ab avia tua collocata es, & numero (42) liberorum vestrorum: idcirco [quæ] cum hæc omnia in unum concurrunt (43), confirmamus (44) statum (45) liberorum vestrorum in eo matrimonio quæsitorum, quod ante annos quadraginta (46) contractum est, perinde (47) atque si legitime concepti fuissent.*

Si libertina Senatori, quasi ingenua nupserit.

58. IDEM lib. 4. Regularum.

A Divo Pio rescriptum est, Si libertina Senatorem deceperit, quasi ingenua, & ei nupta est, ad exemplum Prætoris Edicti, dandam in eam actionem, quia ex dote nullum lucrum habet, quæ nulla (48) est.

De tutore & ejus liberis.

59. PAULUS lib. singul. de Adsignatione libertorum.

SEnatusconsulto (49), quo cautum est, *Ne tutor (50) pupillam, vel filio suo, vel sibi nuptum collocet*, etiam nepos (51) significatur (52).

De his, ad quos tutelæ periculum pertinet. 2. De tutoribus non administrantibus. 4. Si pendente excusationis judicio pupilla adoleverit. 5. De nuptiis & sponsalibus. 6. De filio tutoris adoptivo. 7. De liberis a tutore datis in adoptionem. 8. Si heres tutoris provocantis victus sit.

60. IDEM lib. singul. ad Orationem Divi Antonini & Commodi.

SI quis tutor quidem non sit, periculum tamen tutelæ ad eum (53) pertineat, an sententia Orationis contineatur, veluti si pupillæ ab hostibus capta (54) fuerit, aut falsis (55) allegationibus a tutela se excusaverit, ut (56) ex sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat? Et dicendum est, hos quoque ad Senatusconsultum pertinere: nam & hujusmodi periculum in numerum trium tutelarum computari comprobatum est. §. 1. Sed si propter alterius personam periculum ad eum pervenit, videamus, ne extra sententiam Senatusconsulti sit; veluti si Magistratus in tutelæ periculum incidit, vel fidejusserit quis pro tutore, vel curatore: quia nec in numerum trium tutelarum hæc imputantur: Et consequens est, hoc probare.

§. 2. Quid ergo, si honoris (57) causa tutor datus sit? Quatenus nec hujusmodi tutela in numerum computatur, numquid idem sit? Sed ratio in contrarium ducit: quod dictum est, [&] honorarium tutorem periculum solere pati, si male passus sit administrari tutelam.

§. 3. Quin autem ille, qui cum datus est tutor, cessat (58) in administratione, pertineat ad Orationem, non est dubitandum, quia perinde tenetur ex sacris constitutionibus, atque si gessisset. §. 4. Quid ergo si, cum se vellet excusare aliquo titulo, nec in promptu probationes haberet, excusationis negotium fuerit dilatum, & inter moras

(1) Ut l. 9. supr. de serv. præd. urb. ubi scripsi de taciturnitate & silentio. (2) Invitus facere videtur, quo ignorante quid fit. Inviti dicuntur, qui ignorant & absunt. (3) Sic respondebant interdum Jurisconsulti, ut hic. & l. [illegible] §. 2. infr. ad l. [illegible] §. [illegible] l. 10. §. [illegible] infr. de jure dot. l. 30. §. 1. infr. de R. P. contr. [illegible] l. 40. §. 1. de adquir. rer. [illegible] §. 14. infr. de clandest. [illegible] (4) Et quidem probabile sententia Juliani dicentis. Hal. (5) Liberta communi patronum etiam nupta, non potest eo invito alteri nubere. Ita quod constitutum est de liberta propria, extenditur hic ad communem. (6) [illegible], quod commune est, meum est. [illegible] (7) V. Decium ad Reg. [illegible] & ad cap. [illegible] de praebend. Socinum ad l. servi electione §. [illegible] & ibi Ripam n. [illegible] de leg. 1. Mol. (8) Nostrum videri sc. quod commune sit, l. [illegible] §. [illegible] infr. de leg. [illegible] l. [illegible] in fin. infr. de verb. signif. (9) l. [illegible] infr. de adsign. lib. (10) Ut ignobilis [illegible] supr. eod. facit l. 40. §. pen. infr. eod. l. [illegible] C. ad leg. Jul. de adult. (11) Nobilitas turpitudine [illegible] amittitur, l. [illegible] in fin. C. [illegible] (12) In tantum scelus. Hal. (13) l. [illegible] infr. de obs. (14) Fac. l. [illegible] in fin. supr. de minor. (15) Vide l. [illegible] infr. de adsign. lib. (16) l. [illegible] in princ. infr. de adsign. lib. (17) Tam male inæquales veniunt ad aratra juvenci, Quam premitur magno conjuge nupta minor. Ovid. in Dejanira. Lege Canuleia tamen promiscue connubia sunt permissa. Livius 4. (18) Id est, ducere possunt. (19) l. [illegible] in fin. supr. eod. Quod minori non licet propter turpitudinem vel similem causam, majori ob eandem causam prohibetur. (20) l. [illegible] infr. de divers. (21) Necessitate qui facit, non confert beneficium. [illegible] In necessitatibus nemo est liberalis. [illegible] facit l. [illegible] infr. de hered. inst. l. [illegible] §. pen. infr. de aqua quotidiana. (22) Vide l. [illegible] supr. eod. l. [illegible] §. 1. infr. de divortiis. (23) Facit l. [illegible] infr. qui & a quib. (24) Vide l. 1. in fin. C. comm. de manum. (25) Vide quæ scripsi ad l. [illegible] C. de incest. (26) l. [illegible] infr. eod. §. [illegible] Inst. de nuptiis & l. [illegible] C. de incestis. (27) Vide l. [illegible] infr. eod. l. 14. §. [illegible] supr. eod. §. 1. Inst. de nupt. [illegible] Harm. [illegible] Genes. [illegible] Levit. [illegible] Plat. [illegible] de leg. & [illegible] de repub. Notandum est quod Varro 2. de re rustica cap. [illegible] scribit: Cum equus matrem ut saliret adduci non posset, & cum capite obvoluto [illegible] appellatus, quippe qui equum admisisset [illegible] sic alibi apud Pilolum [illegible] [illegible] Scaligero teste [illegible] matrem inire, cum descendens velum [illegible] ab oculis, equus impetum in eum fecit, ac mordicus interfecit. Idem ait Plinius [illegible] & Aristoteles [illegible] de historia animal. [illegible]

(28) Sic Horatius 3. Carminum 24. Dos magna parentium virtus. (29) Adde l. [illegible] §. 3. supr. eod. (30) Facit l. [illegible] §. [illegible] supr. eod. (31) Extraneus quis non fit per emancipationem adde l. [illegible] §. [illegible] infr. [illegible] C. de rei uxor. act. (32) l. [illegible] in fin. supr. de adopt. §. [illegible] vers. & hæc adeo Inst. de nupt. [illegible] l. 14. supr. eod. (33) Hæc verba, aut materteram Holom. [illegible] obs. [illegible] ex Glossa in contextum irrepsisse censet. (34) l. [illegible] l. [illegible] supr. de adopt. (35) Etiam miles, l. [illegible] §. [illegible] infr. ad leg. Jul. de adulteriis. (36) l. [illegible] §. [illegible] supr. eod. (37) Novell. Leonis 23. l. unic. C. si rector provinciæ aliud erat in filia, l. [illegible] in fin. supr. eod. (38) Legitimandi jus, Principis est, imo & incestuosos legitimare potest, ut hic. vide Rolandum a Valle, [illegible] (39) Temporis diuturnitas, casti alieni ignorantia, & numerus liberorum Principem ad legitimandum movent. vide Novell. [illegible] Nov. [illegible] (40) Ignaris juris mulieribus succurritur, l. [illegible] C. de incestis. Novell. [illegible] (41) Ut in l. [illegible] supr. de cond. sine causa l. [illegible] C. de nupt. (42) Numerus liberorum minuit incestus crimen. l. [illegible] §. [illegible] infr. de bonis damn. (43) Singula quæ non prosunt, multa juvant. (44) Adde §. [illegible] in fin. Inst. de hered. ab intest. (45) An vero ipsum matrimonium confirmatur? non videtur, cum prorsus sit dirimendum, vide l. [illegible] in fin. C. de incestis. Confirmatur itaque hic productum (id est numerus liberorum utrumque [illegible]) at non producens, id est, ipsum incestuosum matrimonium. (46) Matrimonium non potest per annos quadraginta præscribi. [illegible] (47) Legitimatio retro agitur ad tempus conceptionis: nempe ut legitimati habeantur legitimi concepti. [illegible] l. [illegible] infr. de natal. rest. Ita legitimatio, quasi restitutio natalium est. (48) Vide l. [illegible] supr. eod. (49) l. [illegible] §. [illegible] infr. eod. l. [illegible] infr. ad l. Jul. de adult. (50) l. [illegible] supr. eod. l. [illegible] in fin. infr. eod. l. [illegible] in fin. supr. de sponsal. l. [illegible] C. de interd. matrim. Goth. Jure Canonico tutor pupillam uxorem ducere potest. [illegible] c. [illegible] Extr. de second. nupt. V. Menoch. de Transact. [illegible] & Thom. Herbai. [illegible] c. [illegible] §. [illegible] Ans. (51) l. [illegible] & [illegible] §. [illegible] infr. de verb. signif. & heres, l. [illegible] §. [illegible] infr. eod. (52) Nepos filii appellatione continetur ex interpretatione, non ex propria significatione. l. [illegible] supr. de SC. Maced. l. [illegible] in fin. C. ad SC. Maced. [illegible] infr. de verb. sign. (53) Ut & eo modo, qui falsis allegationibus se excusavit. §. [illegible] Inst. de excus. (54) Tunc finitur tutela §. [illegible] Inst. quib. mod. tut. [illegible] (55) Vide l. [illegible] C. si tut. vel cur. fals. alleg. (56) Aut ex. Hal. (57) Ut in l. [illegible] §. [illegible] infr. de administr. & peric. tut. l. [illegible] §. [illegible] infr. de solut. (58) Dixi ad l. [illegible] C. de testam. tut.

ras pupilla edoleverit? en ad Senatusconsultum pertineat? Quæstio in eo est, an [sc] post pubertatem officio finito excusationem ejus recipi oporteat: nam si recipitur, & excusaverit, impune potest ducere: si vero non debeat recipi post officium finitum, non recte ducit. Et ait Papinianus lib. v. Responsorum, officio finito excusationem recipi non oportere: & ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere: Sed mihi hoc nequaquam placet: iniquum enim est, propter dilationem, quæ forte non dolo, sed [quæ] ex necessitate contigit, non excusari, vel nuptias impediri excusatione recepta. §. 5. Quamvis verbis Orationis (1) cautum sit, *Ne uxorem tutor pupillam suam ducat*, tamen intelligendum est, ne desponderi (2) quidem posse (3): nam cum qua nuptiæ contrahi non possunt, hæc plerumque (4) ne quidem desponderi potest: nam quæ duci potest, jure despondetur. §. 6. Quid ergo, si adoptivus filius tutoris duxerit pupillam illicite, posteaque emancipatus fuerit? Credendum est, de adoptivis emancipatis Senatum non sensisse: quia post emancipationem in totum adoptivæ familiæ obliviscuntur. §. 7. Naturales liberi, licet in adoptionem dati fuerint, Senatusconsulto continentur. §. 8. Quid ergo, si tutor datus provocavit (5), & postea heres ejus victus est? præteriti temporis periculum præstare debet? an vero, si filius heres fuerit, & victus est, ad Orationem pertineat? Et consequens est, hoc probare, quoniam rationem (6) debet reddere.

De dote caduca.

61. PAPINIANUS lib. 32. Quæstionum.

DOte propter illicitum matrimonium caduca (7) facta, exceptis impensis necessariis, quæ (8) dotem ipso jure minuere solent, quod judicio de dote redditurus esset, maritus solvere debet.

De matre, cui pater eligendi filiæ maritum arbitrium dedit. 1. De collibertis. 2. De tutore, qui rationes reddidit, & adulta liberos habente.

62. IDEM lib. 4. Responsorum.

QUamquam in arbitrio (9) matris pater esse voluerit, cui nuptum filia communis collocaretur, frustra tamen ab ea tutor datus eligetur; neque (10) enim intelligitur pater de persona tutoris cogitasse: cum ideo maxime matrem prætulit, ne filiæ nuptias tutori committeret. §. 1. Mulier liberto viri ac patroni sui mala ratione (11) conjungitur. §. 2. Tutor, qui rationes curatori reddidit, puellam suam ante constitutum tempus ætatis ejus uxorem ducere, nec matrem ex alio matrimonio factam, potest.

De præfecto cohortis, vel equitum, vel Tribuno.

63. IDEM lib. 1. Definitionum.

PRæfectus cohortis, vel equitum, aut Tribunus, contra interdictum (12), ejus provinciæ duxit uxorem, in qua officium gerebat: matrimonium non erit: Quæ species pupillæ comparanda est, cum ratio potentatus nuptias prohibuerit.

† Sed an huic quoque, si virgo (13) nupsit, non sit auferendum quod testamento relictum est, deliberari potest? Exemplo tamen pupillæ nuptæ tutori, quod relictum est (14) potest mulier consequi: pecuniam tamen in dotem datam, mulieris heredi restitui (15) necesse est.

De liberto tutore. 1. De tutore & ejus filio, vel extraneo herede. 2. De filia tutoris.

64. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

LIbertum, eundemque tutorem pupillæ, eo quod in matrimonium collocata ipsi tutori suo, vel filio ejus est, Senatus relegandum censuit. §. 1. Senatusconsulti, quo prohibentur tutores & filii eorum pupillas suas ducere, puto heredem quoque tutoris extraneum (16) sententia adprehendi: cum ideo prohibuerit hujusmodi nuptias, ne pupillæ in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes (17) eis gestæ tutelæ reddere compelluntur. §. 2. Tutor autem pupilli non prohibetur filiam (18) suam collocare pupillo suo in matrimonium.

De his, qui militant in patria sua. 1. De officio provinciali finito.

65. PAULUS lib. 7. Responsorum.

EOs, qui in patria (19) sua militent, non videri contra Mandata ex eadem provincia uxorem ducere: idque etiam quibusdam Mandatis contineri.

§. 1. Idem [eodem] Respondit: mihi placere, etsi contra Mandata contractum sit matrimonium in provincia, tamen post depositum officium, si in (20) eadem voluntate perseverat, justas nuptias effici; & ideo postea liberos natos ex justo matrimonio, legitimos esse (21).

De tutore vel curatore, eorumve filio. 1. De curatoris liberto.

66. IDEM lib. 2. Sententiarum.

NOn est matrimonium, si tutor (22) vel curator pupillam suam intra vigesimum & sextum (23) annum non desponsam a patre, nec testamento destinatam (24), ducat uxorem, vel eam filio suo jungat: quo facto uterque infamatur (25), & pro dignitate (26) pupillæ extra ordinem coercetur: Nec interest filius (27) sui juris, an in patria potestate sit. §. 1. Curatoris (28) libertum, eam pupillam, cujus patronus rem administrat, uxorem ducere, satis incivile est.

De filio tutoris. 1. Si avus tutelam neptis gessit. 2. De patre vel fratre tutoris vel curatoris. 3. Si tutor vel curator adoptet maritum puellæ. 4. De curatore ventris & bonorum. 5. De filia ejus, quæ sub tutela vel curatore fuit. 6. De tutore, qui abstinuit pupillam bonis paternis.

67. TRYPHONINUS (29) lib. 9. Disputationum.

NOn solum vivo tutore, sed & post mortem ejus, filius tutoris ducere uxorem prohibetur eam, cujus tutelæ rationi obstrictus pater fuit. Nec puto interesse, exstiterit ei heres filius, an abstinuerit paterna hereditate, an nec heres fuit, forte exheredatus, aut præteritus emancipatus (30): Nam & fieri potest, ut per fraudem (31) in eum collocata bona patris propter tutelam revocari oporteat. §. 1. De uno dubitari potest si avus tutelam gessit neptis ex filio emancipato natæ, an nepoti ex altero filio eam collocare possit (32), sive emancipato, sive manenti in potestate: quia *par* (33) *affectionis causa suspicionem* (34) *fraudis amovet* (35)? Sed etsi Senatusconsultum stricto jure contra omnes tutores nititur, attamen summæ (36) affectionis avitæ intuitu, hujusmodi nuptiæ concedendæ sunt. §. 2. Sed & si filiusfamilias (37) tutor puellæ vel curator fuit, puto, [vel] magis patri ejus non oportere eam nubere: Nunquid nec fratri, qui est in ejusdem potestate (38)? §. 3. Sed videamus, si Titii filius duxerit uxorem eam, quæ tua pupilla fuit, deinde Titium vel filium ejus adoptaveris, an perimentur nuptiæ, ut in genero adoptato (39) dictum est: an adoptio impeditur? Quod magis, dicendum est, & si curator, dum gerit curam, adoptaverit maritum ejus puellæ, cujus curator est: nam finita jam tutela, & nupta puella alii, vereor (40) ne longum sit (41), adoptionem mariti ejus impedire; quasi propter hoc interponetur, ut ratio (42) tutelæ reddendæ cohibeatur: Quam causam prohibitionis nuptiarum contrahendarum Oratio Divi Marci (43) continet. §. 4. Et si quis curator ventri (44) bonisque datus sit, prohibitionem ejusdem Senatusconsulti (45) incidit: nam (46) & hic debet rationem reddere: Nec spatium (47) administrationis movere nos debet, quia nec in tutore, nec curatore discrimen majoris aut minoris temporis, quo in hujusmodi munere quis fuerit, habitum esse (48). §. 5. Si puellæ (49) tutelam Titius administravit, vel curator negotia gessit, eaque, nondum recepta ratione, decessit, filia herede relicta: Quærenti, an eam filio suo posset Titius collocare in matrimonium dixi, posse (50): quia [ratio] hereditaria esset, & sit simplex (51) debitum: Alioquin omnis debitor eam, cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohibetur sibi filioque suo conjungere. §. 6. Sed & his, qui pupillam abstinet bonis patris sui, rationem ejus rei præstare debet: & fieri potest, ut etsi inconsultius hoc fecerit, hoc nomine condemnari debeat: Sed etsi, optimo consilio (52), usus sit auxilio Prætoriæ jurisdictionis, quia non solvendo pater ejus decesserat, nihilominus tamen, quia judicio hoc probari oportet, impediuntur nuptiæ: Nam qui bene tutelam, & ex fide administravit, nihilominus prohibetur.

De incestu.

68. PAULUS lib. singul. ad Senatusconsultum Turpillianum.

JUra gentium (53) incestum committit (54), qui ex gradu ascendentium (55), vel descendentium (56) uxorem duxerit. † Qui vero ex latere eam duxerit, quam vetatur, vel adfinem, quam impeditur: si quidem palam fecerit, levius; si vero clam (57) hoc commiserit, gravius punitur. Cujus diversitatis illa ratio est circa matrimonium, quod ex latere non (58) bene contrahitur: palam delinquentes, ut

(1) [illegible] … (58) [illegible] … quid est? an incestum committere, an potius incestum quidem non committere, sed non honeste contrahere?

ut (1) errantes maiore pœna excusantur: clam (2) committentes, ut (3) contumaces plectuntur.

T I T. III. (4).

DE (5) JURE (6) DOTIUM (7).

Dotis Causam *esse perpetuam*.

1. PAULUS lib. 14. ad Sabinum.

DOtis (8) causa perpetua (9) est: [&] cum voto ejus, qui dat, ita contrahitur, ut semper (10) apud maritum sit.

Favor dotis.

2. IDEM lib. 60. ad Edictum.

REipublicæ interest (11) mulieres dotes salvas habere, propter quas nubere possunt.

De matrimonio facti.

3. ULPIANUS lib. 63. ad Edictum.

DOtis appellatio non refertur ad ea (12) matrimonia, quæ consistere non possunt: neque (13) enim dos sine matrimonio esse potest: Ubicunque igitur matrimonii nomen non est, nec dos est (14).

De eo, quod rei dotali accedit.

4. PAULUS lib. 6. ad Sabinum.

SI proprietati nudæ in dotem datæ ususfructus accesserit (15), incrementum videtur dotis, non alia dos: quemadmodum si quid alluvione (16) accessisset.

Profectitia *quæ sit dos*.

5. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

PRofectitia (17) dos est, quæ a patre vel parente (18) profecta est de bonis, vel facto (19) ejus. §. 1. Sive igitur parens dedit dotem, sive procurator ejus, sive jussit alium dare: sive, cum quis dedisset negotium ejus gerens, parens ratum habuerit: profectitia dos est. §. 2. Quod si quis patri donaturus dedit, Marcellus lib. 6. Digestorum scripsit, hanc quoque a patre profectam esse (20): Et est verum. §. 3. Sed & si curator furiosi, vel prodigi, vel cujusvis alterius, dotem dederit, similiter dicemus, dotem profectitiam esse. §. 4. Sed & si proponas, Prætorem, vel Præsidem decrevisse (21), quantum ex bonis patris (22) [vel] ab hostibus capti, aut a latronibus oppressi, filiæ in dotem detur: hæc quoque profectitia videtur. §. 5. Si pater repudiaverit hereditatem dotis constituendæ causa, forte quod maritus erat substitutus, aut qui potuit ab intestato hereditatem vindicare: dotem profectitiam non esse, Julianus ait. † Sed & si legatum in hoc repudiaverit pater, ut apud generum heredem remaneat dotis constituendæ causa: Julianus probat, non esse profectum id de bonis: quia nihil erogavit (23) de suo pater: sed non adquisivit. §. 6. Si pater, non (24) quasi pater, sed alio dotem promittente fidejussit, & quasi fidejussor solverit: Neratius ait, non esse profectitiam dotem: quamvis pater servare a reo id, quod solvit, non possit.

§. 7. Sed si pater dotem promisit, & fidejussorem (25), vel reum (26) pro se dedit, ego puto profectitiam esse dotem: sufficit enim, quod pater sit obligatus sive reo, sive fidejussori. §. 8. Si filiusfamilias mutuatus, creditorem delegavit, ut daret pro filia dotem; vel etiam ipse (27) accepit, & dedit: videri dotem ab avo profectam, Neratius ait hactenus, quatenus (28) avus esset daturus neptem suam: id enim in rem avi videri versum. §. 9. Si quis (29) certam quantitatem patri donaverit, *ita ut hanc pro filia daret*: non (30) esse dotem profectitiam Julianus lib. XVII. Digestorum scripsit: obstrictus est enim, ut det, aut si non dederit, condictione tenetur: Hoc & in matre juris esse ait, si forte sub ea conditione uxor marito det, *ut pro filia* (31) *genero in dotem daret*: nec videri uxorem marito donasse. Rectissime ergo ait, ut non sit interdicta donatio jure civili: non enim [ed] hoc dedit, ut ipse habeat, sed ut genero pro filia expendet: denique si non dederit, condictione (32) tenetur. Esse igitur dotem istam adventitiam, Julianus ait: Et ita utimur. §. 10. Si filiusfamilias dotem promiserit, & sui juris factus dederit, profectitiam esse dotem: non enim pro hereditate patris æs alienum solvit: sed suum æs alienum susceptum, dum filiusfamilias esset, paterfamilias factus exoneravit. §. 11. Si pater pro filia emancipata (33) dotem dederit, profectitiam nihilominus dotem esse nemini dubium est: quia non jus potestatis, sed parentis nomen dotem profectitiam facit. Sed ita demum, si ut parens dederit, cæterum si, cum deberet filiæ, voluntate ejus dedit, adventitia dos est. §. 12. Papinianus lib. 2. Quæstionum ait, cum pater curator suæ filiæ juris sui effectæ dotem pro ea constituisset, magis (34) eum, quasi patrem id, quam quasi curatorem, fecisse videri (35). §. 13. [Julianus lib. XIX. Digestorum.] Adoptivum quoque patrem, si ipse dotem dedit, habere (36) ejus repetitionem ait. §. 14. Si quis pro aliena filia dotem promiserit, & promissori pater heres extiterit, Julianus distinguit interesse, ante nuptias pater heres extiterit & dotem dederit, an postea: si ante, videri dotem ab eo profectam: potuit (37) enim nuncium remittendo resolvere dotem: quod si post nuptias, non esse profectitiam.

De dote profectitia patri reddenda. 1. *Quæ sit dos profectitia*. 2. *De circumventione*.

6. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

JUre succursum est patri, ut filia (38) amissa (39) solatii loco cederet, si redderetur ei dos ab ipso (40) profecta: ne & filiæ amissæ, & pecuniæ damnum sentiret. §. 1. Si pater alienum (41) fundum bona fide emptum in dotem dedit, ab ipso profectus intelligitur. §. 2. Si in dote danda circumventus sit alteruter (42), etiam majori annis vigintiquinque succurrendum (43) est: quia bono & (44) æquo non conveniat, aut lucrari (45) aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

De fructibus dotis. 3. *De dominio rei dotalis, aut dotis destinatæ, & accessione temporis*.

7. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

DOtis fructum (46) ad maritum pertinere debere, æquitas suggerit: cum enim ipse onera (47) matrimonii subeat, æquum est, eum etiam fructus percipere. §. 1. Si fructus constante matrimonio percepti sint, dotis non erunt: si vero ante (48) nuptias percepti fuerint, in (49) dotem convertuntur, nisi (50) forte aliquid inter maritum futurum, & destinatam uxorem convenit: tunc enim quasi donatione facta fructus non redduntur. §. 2. Si ususfructus (51) in dotem datus sit, Videamus, utrum fructus reddendi sunt, necne? Et Celsus lib. X. Digestorum ait, interesse quid acti sit: & nisi appareat aliud actum putare se, jus ipsum in dote esse, non etiam fructus, qui percipiuntur. §. 3. Si res in dotem dentur, puto in bonis mariti (52) fieri, accessionemque (53) temporis marito ex persona mulieris concedendam. † Fiunt autem res mariti, si constante matrimonio, in dotem dentur. † Quid ergo, si ante matrimonium? Si quidem sic dedit mulier, *ut statim ejus fiant*, efficiuntur: enimvero si hac conditione dedit, *ut tunc* (54) *efficiantur, cum nupserit*, sine dubio dicemus, tunc ejus fieri, cum nuptiæ fuerint secutæ: Proinde si forte nuptiæ non sequantur nuncio remisso, si quidem sic dedit mulier, *ut statim viri res fiant*, condicere (55) eas debebit misso nuncio: enimvero si sic dedit, *ut secutis nuptiis incipiant esse*, nuncio remisso: statim eas vindicabit, sed ante nuncium remissum si vindicabit, exceptio (56) poterit nocere vindicanti (57), aut doli, aut in factum: doti enim destinata non debebunt vindicari (58).

8. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

SEd nisi hoc evidenter actum fuerit, credendum (59) est hoc agi, *ut statim res sponsi fiant* (60): & nisi nuptiæ secutæ fuerint, reddantur.

1. Dotis causa data *quæ dicuntur*, 2. De paraphernis.

9. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

SI ego Seiæ res dedero, *ut ipsa suo nomine in dotem det*, efficientur ejus, licet non in dotem sint datæ: sed condictione tenebitur. Quod si pro ea res ego dem, si quidem ante nuptias: Interest, qua conditione dedi, utrum, *ut statim fiant accipientis*, an *secutis nuptiis*: si statim, nuncio misso condicam (61): sin vero non statim, potero vindicare (62), quia meæ res sunt. Quare [&] si sequi nuptiæ non possunt propter matrimonii interdictionem, ex posteriore casu res meæ remanebunt.

§. 1. Si res alicui tradidero (1), *ut nuptiis secutis dotis efficiantur*, & ante nuptias decessero: an, secutis nuptiis, dotis esse incipient? Et vereor (2), ne non possint in dominio ejus effici, cui datæ sunt: quia (3) post mortem incipiat dominium discedere ab eo, qui dedit: quia pendet donatio in diem nuptiarum: & cum sequitur conditio nuptiarum, jam heredis dominium est, a quo discedere rerum non posse dominium invito eo, fatendum est. Sed (4) benignius est, favore dotium (5) necessitatem (6) imponi heredi (7) consentire ei, quod defunctus fecit: aut si distulerit, vel absit, etiam nolente, vel absente eo, dominium ad maritum ipso jure transferri: ne mulier maneat indotata.

§. 2. *Dotis* (8) autem *causa data*, accipere debemus ea, quæ in dotem dantur. §. 3. Cæterum si res dentur in ea, quæ Græci παράφερνα (9) dicunt, quæque Galli *peculium* (10) appellant, videamus, an statim efficiuntur mariti? Et putem, si sic dentur ut fiant, effici mariti, & cum distractum fuerit matrimonium, non vindicari oportet, sed condici, nec dotis actione peti, ut D. Marcus [&] Imperator Noster (11) cum Patre rescripserunt.

† Plane, si rerum libellus marito detur, ut Romæ volgo fieri videmus: nam mulier res, quas solet in usu habere in domo mariti, neque in dotem dat, in libellum (12) solet (13) conferre, eumque libellum marito offerre, ut is subscribat (14), quasi res acceperit: & velut chirographum ejus uxor retinet, res, quæ libello continentur, in domum ejus se intulisse: Hæ igitur res an mariti fiant, videamus; Et non puto: non quod non ei traduntur: quid enim interest, inferantur volente eo in domum ejus, an ei tradentur? Sed quia non puto hoc agi inter virum & uxorem, ut dominium ad eum transferatur, sed magis, ut certum sit in domum ejus illatas, ne si quandoque separatio fiat, negetur: & plerumque (15) custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissæ sint. Videbimus harum rerum nomine, si non reddantur, utrum rerum amotarum, an depositi, an mandati mulier agere possit? Et si custodia marito committitur, depositi, vel mandati agi poterit: si minus, agetur rerum amotarum, si animo amoventis maritus [eas] retineat; aut ad exhibendum, si non amovere eas connisus est.

De æstimatione. 1. De partu ancillæ. 3. De fœtu pecoris. 4. De æstimatione ante nuptias facta. 6. Si convenerit, ut aut æstimatio, aut res reddatur.

10. IDEM lib. 34. ad Sabinum.

PLerumque interest (16) viri, res non esse æstimatas, idcirco, ne periculum (17) rerum ad eum pertineat: maxime, si animalia in dotem acceperit, vel vestem, qua mulier utitur; eveniet enim, si æstimata sint, & ea mulier adtrivit, ut nihilominus maritus æstimationem eorum præstet. quotiens igitur non æstimatæ res in dotem dantur, & meliores, & deteriores mulieri fiunt. §. 1. Si prædiis inæstimatis (18) aliquid accessit, hoc ad compendium mulieris pertinet: si aliquid decessit, mulieris damnum est. §. 2. Si servi subolem ediderint, mariti lucrum non est (19). §. 3. Sed fœtus (20) dotalium pecorum ad maritum pertinent: quia fructibus computantur: sic tamen, ut suppleri (21) proprietatem prius oporteat, & summissis in locum mortuorum capitum [ex] adgnatis, residuum in fructum maritus habeat: quia fructus (22) dotis ad eum pertineat. §. 4. Si ante matrimonium æstimatæ res dotales sunt, hæc æstimatio quasi sub conditione est: namque hanc habet conditionem (23), *si matrimonium fuerit secutum*: secutis igitur nuptiis, æstimatio rerum perficitur, & fit vera (24) venditio. §. 5. Inde quæri potest, si ante nuptias mancipia æstimata deperierint, an mulieris damnum sit? Et hoc consequens est dicere: nam cum sit conditionalis venditio, pendente autem conditione mors contingens extinguat venditionem, consequens est dicere, mulieri perisse: quia nondum erat impleta venditio: quia æstimatio (25) venditio est. §. 6. Si res in dotem datæ fuerint, quamvis æstimatæ; verum convenerit, *ut aut æstimatio, aut res præstentur*: si quidem fuerit adjectum, *utrum mulier velit*, ipsa eliget, utrum malit petere rem, an æstimationem: verum si ita fuerit adjectum, *utrum maritus velit*, ipsius erit electio: aut si nihil de electione adjiciatur, electionem habebit maritus, utrum malit res offerre, an pretium earum. Nam & cum *illa aut illa res* promittitur, rei (26) electio est, utram præstet. Sed si res (27) non extet, æstimationem omnimodo maritus præstabit.

11. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SAne & deteriorem factam reddere poterit.

De re donationis causa minoris æstimata. 1. De circumventione. 2. De pacto, ut quod maritus debet, in dotem habeat.

12. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

SI res æstimata (28) post contractum matrimonium, donationis (29) causa adprobetur, nulla est æstimatio: quia nec res distrahi (30) donationis causa potest; cum effectum inter virum & uxorem non habeat: res igitur in dote remanebit. Sed si ante matrimonium, magis est, ut in matrimonii tempus collata donatio videatur: atque ideo non valet. §. 1. Si mulier se dicat circumventam (31) minoris [rem] æstimasse, utputa servum: si quidem circum in hoc venta est (32), quod servum dedit, non tantum in hoc, quod minoris æstimavit; in eo acturam, ut servus sibi restituatur: enimvero si in æstimationis modo circumventa est, erit arbitrium mariti, utrum justam æstimationem, an potius servum præstet. Et hæc, si servus vivit: Quod si decessit, Marcellus ait, magis æstimationem præstandam: [sed] non justam, sed eam, quæ facta est: quia boni consulere mulier debet, quod fuit æstimatus. Cæterum, si simpliciter (33) dedisset, proculdubio periculo ejus moreretur, non mariti. Idemque & in minora circumventa Marcellus probat. † Plane si emptorem habuit mulier justi (34) pretii, tunc dicendum, justam æstimationem præstandam: idque duntaxat [uxori] minori (35) annis præstandum Marcellus scribit. Scævola autem in marito notat, si dolus ejus adfuit, justam æstimationem præstandam: Et puto verius quod Scævola ait. §. 2. Si cum marito debitore mulier pacta sit, *ut id, quod* (36) *debeat, in dotem habeat*: dotis actione scilicet eam agere posse existimo: Licet enim ipso jure priore debito liberatus non sit, [sed] tamen exceptionem habere potest.

De muliere ad eundem virum reversa.

13. MODESTINUS lib. singulari de differentia dotis.

SI mulier post divortium, antequam ex stipulatu de dote agat, ad eundem virum fuerit (37) reversa, constantior dicetur, per doli exceptionem inefficacem fieri ex stipulatu actionem, usque quo matrimonium durat.

De re æstimata & non tradita.

14. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SI rem æstimatam mulier in dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione, in rerum natura esse desierit (38), actionem eam habere non puto.

15. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

QUod si per eam non stetisset, perinde pretium aufert, ac si tradidisset: quia quod evenit, emptoris (39) periculo est.

De evictione.

16. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

QUotiens res æstimata in dotem datur, evicta (40) ea, virum ex (41) empto contra uxorem agere: & quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione, soluto matrimonio, ei præstare oportet: Quare & si duplum (42) forte ad virum pervenerit, id quoque ad mulierem redigetur: quæ sententia habet æquitatem: quia non (43) simplex venditio sit, sed dotis causa; nec debet maritus lucrari ex damno mulieris: sufficit enim maritum indemnem præstari, non etiam lucrum (44) sentire.

De dolo, culpa & diligentia. 1. De æstimatione & nuptiis non secutis.

17. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

IN (45) rebus dotalibus (46) virum præstare oportet tam dolum (47) quam culpam: quia (48) causa sua dotem accipit: Sed etiam diligentiam præstabit, quam in suis rebus exhibet.

§. 1. Si (49) re æstimata data, nuptiæ secutæ non sint, videndum est, quid repeti debeat: utrum res, an æstimatio? Sed id agi videtur, ut ita demum æstimatio rata sit, si nuptiæ sequantur: quia nec alia causa contrahendi fuerit: Res igitur repeti debeat, non pretium.

De re tantidem æstimata reddenda.

18. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI mancipia (50) in dotem æstimata accepisti, & pactum conventum factum est, *Ut tantidem æstimata divortio facto redderes*, manere pactum eorum apud te Labeo ait: quia & mancipia tuo periculo fuerint.

Si alii jussu mariti dos detur.

19. ULPIANUS lib. 34. ad Sabinum.

ETiamsi alii jussu (51) mariti dos detur, nihilominus maritus de dote obligatur.

De

De obligatione, vel exactione dotis collatæ in tempus mortis.

20. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

JUlianus scribit, valere talem (1) stipulationem, *cum morieris, dotis nomine tot dari?* quia & pacisci soleant, *ne a vivo* (2) *exhibeatur:* Quod non esse simile accepi: aliud est enim differre exactionem; aliud, ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit: Idque & Aristoni, & Neratio, & Pomponio placet.

De nuncio remisso.

21. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

STipulationem, quæ propter causam dotis, fiat, constat habere in se conditionem (3) hanc, *si nuptiæ fuerint secutæ:* & ita demum ex ea agi posse, quamvis non sit expressa conditio, *si nuptiæ*, constat: quare, si nuncius remittatur, defecisse conditio stipulationis videtur.

22. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

ET licet postea (4) eidem nupserit, non convalescit stipulatio.

De dotis verbo non adjecto.

23. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

QUia autem in stipulatione non est necessaria (5) dotis adjectio (6), etiam (7) in datione tantundem ducimus.

De dote peculiari.

24. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

SI filiafamilias nuptura ex peculio, cujus administrationem habet, dotem viro dedit; deinde, cum in eadem causa peculium ejus esset, divortium fecerit: dos ei recte (8) solvitur, quasi a quolibet peculiari debitore.

De permutatione dotis.

25. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI ei nuptura mulier, qui Stichum debebat, ita cum eo pacta est, *Pro* (9) *Sticho, quem mihi debes, decem tibi doti erunt:* secundum id, quod placuit rem (10) pro re solvi posse, & liberatio contingit, & decem in dotem erunt: quia & permutatio (11) dotium conventione fieri potest.

26. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

ITa constante matrimonio permutari dotem posse dicimus, si hoc mulieri utile (12) sit: si (13) ex pecunia (14) in (15) rem, aut ex re in (16) pecuniam: Idque probatum est.

27. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

QUod si fuerit factum, fundus vel res dotalis efficitur.

De jure patris post nuptias.

28. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

POst nuptias (17) pater non potest deteriorem causam filiæ facere, quia nec reddi ei (18) dos invita filia potest.

Si pater dotem pro filia legaverit.

29. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

CUm (19) pater dotem pro filia promittit (20), & dotem legat: si quidem marito legavit, videndum est, an legatum valeat? Et non puto valere: Nam cum creditori debitor legat id quod debet, nullum legatum est. Quod si filiæ legavit, valet legatum: dos enim ex promissione marito debetur, legatum filiæ. Et si quidem hoc animo testatorem esse filia (21) ostenderit, ut duplicaret (22) ei legatum: habebit utrumque: dotem, quam maritus persecutus fuerit, & legatum, ex causa legati. Quod si alterutrum voluit habere: si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non aliàs cogetur ei heres legatum solvere, quam si caverit *indemnem hoc nomine heredem futurum adversus maritum ex promissione agentem*. Sed si maritus agat, nihil de indemnitate eum cavere oportebit: verum mulier post eum agens, exceptione repelletur: quia semel dos præstita est.

De redintegratione dotis.

30. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

DOtem, quæ in prius matrimonium data est, non aliter converti (23) in posterius matrimonium dicendum est, quam (24) cum hoc agitur: dum hoc agi semper interpretemur, nisi probetur aliud convenisse.

31. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

QUod si non divortium, sed (25) jurgium (26) fuit: dos ejusdem matrimonii manebit.

De nummis ex re dotali receptis.

32. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI ex lapidicinis (27) dotalis fundi lapidem vel arbores, quæ (28) fructus (29) non essent, sive superficiem (30) ædificii dotalis voluntate mulieris vendiderit (31): nummi ex ea venditione recepti (32) sunt dotis.

De periculo dotis exigendæ.

33. ULPIANUS lib. 6. ad Sabinum.

SI (33) extraneus (34) sit, qui dotem promisit, isque defectus sit facultatibus: imputabitur marito, cur eum non convenerit: maxime si ex necessitate (35), non ex voluntate dotem promiserat: nam, si (36) donavit, utcunque parcendum (37) marito, qui eum non præcipitavit ad solutionem, qui donaverat (38): quemque in id, quod facere posset, si convenisset, condemnaverat (39): Hoc enim Divus Pius rescripsit, *eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id* (40), *quod facere possunt, condemnandos*. † Sed si vel pater vel ipsa promiserunt, Julianus (41) quidem lib. XVI. Digestorum scribit, etiam, si pater promisit, periculum respicere ad maritum: Quod ferendum non est: Debebit igitur mulieris esse periculum: Nec enim quicquam judex propriis (42) auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem (43), qui de suo dotem promisit, non urserit ad solutionem: multo minus, cur ipsam non convenerit: Recte itaque Sabinus disposuit, ut diceret, quod pater vel ipsa mulier promisit, viri periculo non esse: quod debitor, id viri esse; quod alius, scilicet donaturus, ejus periculo ait, cui adquiritur: adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit.

De re matris a patre in dotem data.

34. IDEM lib. 33. ad Sabinum.

MAter cum filiæ aurum dedisset utendum, pater puellæ id aurum in dotem viro adpendit (44); dein mortua est mater: Si inscia, invitave uxore vir id aurum in dotem dedisset, manet (45) id aurum heredis matris, vindicarique potest: & eo minorem dotem viro datam esse placuit: quia res evicta (46) est, marito competit adversus socerum actio.

De dotis promissione novata.

35. IDEM lib. 47. ad Sabinum.

DOtem a patre, vel a quovis alio promissam; si vir novandi (47) causa stipuletur, cœpit viri esse periculum: cum ante mulieris fuisset.

De nomine in dotem dato, & acceptilatione jussu mulieris facta.

36. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

DEbitor (48) mulieris, jussu (49) ejus, pecuniam viro expromisit: deinde vir acceptam eam jussu mulieris fecit: Res mulieri perit. Hoc quomodo accipimus? utrum dotis nomine, an [&] si alia ex causa? Et videtur de eo debitore dictum: qui dotis nomine promisit. Illud adhuc subest, utrum ante nuptias, an post nuptias id factum sit: multum enim interesse videtur: nam si secutis nuptiis id factum est, dote jam constituta, maritus accepto ferendo perdit (50) dotem: si autem antequam nuptiæ sequerentur, nihil videtur doti constitutum esse.

37. PAULUS lib. 12. ad Sabinum.

NOn enim alias perit mulieri actio, quam si nuptiæ secutæ fuerint: nam si secutæ non sunt, manet debitor mulieri obligatus.

38. ULPIANUS lib. 48. ad Sabinum.

SAne videndum est, an marito mulier, quæ jussit accepto ferri, obligetur? Et putem obligari mandati actione: & hoc ipsum in dotem converti, quod mulier mandati judicio obligata est. Et quod dicitur, rem mulieri perire, consequens est: nam, si cœperit velle de dote agere, ipsa secum (51) debebit compensare jussum suum.

De servis manumissis. 1. De spadone.

39. IDEM lib. 33. ad Edictum.

SI serva servo quasi (52) dotem dederit, deinde constante conjunctione ad libertatem ambo pervenerint peculio eis non edempto (53): & in eadem conjunctione permanserint: ita res moderetur, ut, si quæ ex rebus corporalibus, velut in dotem, tempore servitutis datis extiterint, videantur ea tacite in dotem conversa, ut earum æstimatio mulieri debeatur.

§. 1. Si spadoni mulier (54) nupserit, distinguendum arbitror, castratus fuerit, nec ne: ut in castrato dicas dotem non esse: in eo, qui castratus non est, quia est matrimonium, & dos & dotis actio est.

De

(1) V. l. 11. C. de contrah. stipul. (2) Ne ea viva. Hal. ne a se viva exigatur. Cujac. [illegible]

De renovatione dotis.

40. IDEM lib. 34. ad Edictum.

DIvus Severus rescripsit Pontio Lucriano in hæc verba: *Si mulier, quæ dotem dederat, post divortium rursus (1) in matrimonium redit, non revocatis instrumentis: non dubitabit is, apud quem res agetur, secundum voluntatem mulieris, quæ utique non indotata redire in matrimonium voluit, partibus suis fungi, quasi renovata dote.*

Qui obligantur promittendo dotem. 1. De nuptiis non secutis. 2. De acceptilatione. 3. De conditione. 4. Si mulier promissori successerit.

41. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

PRomittendo dotem, omnes (2) obligantur, cujuscunque sexus (3) conditionisque (4) sint (5). §. 1. Sed si (6) nuptiæ secutæ non (7) fuerint, ex stipulatu agi non potest: magis enim res, quam verba intuenda sunt. §. 2. Accepti quoque latione (8) dos constituitur, cum debitori marito acceptum feratur dotis constituendæ causa. §. 3. Si a debitore (9) mulieris sub conditione dos promittatur; & postea, sed antequam (10) maritus petere posset, debitor solvendo esse desierit: magis periculum ad mulierem pertinere placet (11): Nec enim videri maritum nomen (12) secutum eo tempore, quo exigere non poterit.

† Quod si jam tunc (13) debitor, cum sub conditione promitteret, solvendo non fuerit, periculum viri esse, quod sciens tale nomen secutus videretur, quale initio obligationis fuerit.

§. 4. Si debitor mulieris dotem promiserit, & mulierem (14) heredem reliquerit: Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset: cujus sententiam Julianus quoque probat. nec enim æquum esse ait, ut ei damnetur ejus pecuniæ nomine, quam ipsa debeat, & satis esse, acceptilatione eam liberari.

De his, quæ pondere, numero, mensurave constant.

42. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

REs in dotem datæ, quæ pondere (15), numero (16), mensura (17) constant, mariti periculo sunt (18): quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitrium suum distrahat: & quandoque soluto matrimonio, ejusdem (19) generis (20) & qualitatis alias restituat vel ipse, vel heres ejus.

De acceptilatione.

43. ULPIANUS lib. 3 Disputationum.

LIcet soleat dos (21) per (22) acceptilationem (23) constitui, tamen si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita, nec (24) nuptiæ secutæ, Scævola ait, matrimonii causa acceptilationem interpositam non secutis nuptiis nullam esse (25), atque ideo suo loco manere (26) obligationem: Quæ sententia vera est. §. 1. Quotiens autem extraneus accepto fert debitori dotis constituendæ causa, si quidem nuptiæ insecutæ non fuerint, liberatio non sequetur, nisi forte sic accepto tulit, ut velit mulieri in totum donatum: tunc enim credendum est, *brevi* (27) *manu* acceptum a muliere, & marito datum. ceterum mulieri per liberam personam condictio adquiri non potest.

† Plane secutis nuptiis, mulier soluto matrimonio dotis exactionem habebit: nisi (28) forte sic accepto tulit extraneus, ut ipse, quoquomodo solutum fuerit matrimonium, condictionem habeat: tunc enim non habebit mulier actionem. † Secundum quæ constituta dote per acceptilationem, & secutis nuptiis, is effectus erit dotis exactioni, ut si quidem pura sit obligatio, quæ accepto lata est, non ipsa jam restituenda sit: sed solvenda dos secundum sua tempora. † Sin vero obligatio in diem fuit, nec ante solutum matrimonium dies obligationis præteriit, restauranda est in diem pristinum obligatio; & si debitum cum satisdatione fuerit, satisdatio renovanda est. Similique modo & si conditionalis fuerit obligatio, quæ in dotem conversa est, & pendente obligatione divortium fuerit secutum, verius obligationem sub (29) eadem conditione restitui debere: Sed si conditio exstiterit constante matrimonio, ex die (30) divortii tempora exactionis numerantur.

De patre emancipante vel defuncto. 1. De creditrice filiifam.

44. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

SI pater filiæ nomine dotem promisisset, & eam ante nuptias emancipasset, non resolvitur promissio: nam (31) & cum ante nuptias pater moreretur, nihilominus heredes ejus ex promissione obligati manebunt. §. 1. Quæ debitorem filiumfamilias habet, si patri ejus ita dotem promiserit, *quod mihi debes* (32), *vel quod mihi filius tuus debet, doti tibi erunt* (33), non obligatur: sed efficit (34), et id, quod actione de peculio servari a patre poterat, in dote sit, Marcellus. Sive igitur cum filio posthac, sive cum patre agere instituerit, exceptione (35) pacti conventi summovebitur: actione autem de dote si experietur, consequetur quod in peculio fuisse apparuerit eo tempore, quo dos promittebatur: utique si post nuptias promissa (36), ejus temporis peculium æstimari debet, quo nuptiæ fierent.

45. TRYPHONINUS lib. 8. Disputationum.

QUod si nuptura debitori filiofamilias, *actionem dumtaxat de peculio* promisit: id, quod ex ea causa sibi deberetur, nuptiarum (37) tempore inspicitur. §. 1. Si vero alii nuptura, jussit filiumfamilias debitorem de peculio dotem promittere, tempus inspicitur, quo dos promissa est, ut tantum in peculio esse æstimaretur.

De dote servo promissa vel tradita. 1. De ea, quæ debitori suo nupsit, & alternate dotem constituit. 2. Si pater pro filia, quasi ejus debitor, dotem promiserit.

46. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

QUemadmodum invito (38) domino servus stipulatur adquirit, ita si (39) dotem domini nomine sibi promitti patiatur, obligatio domino adquiritur: sed (40) neque periculum dominus præstare debebit, si forte debitor mulieris dotem promiserit neque culpam. † Traditione (41) quoque rei dotalis in persona servi vel filiifamilias (42) facta, dos constituitur, ita ut neque periculum, nec culpam dominus, aut pater præstet. † Igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quamdiu (43) dominus vel pater ratam promissionem vel donationem habuerit (44): Ideoque etiam manente matrimonio res, quas tradiderit condictione repetituram. † Item invicem (45) condictione consecuturam ut promissione liberetur.

§. 1. Si debitori suo mulier nuptura, ita dotem promisisset, *Quod mihi debes, aut fundus Sempronianus doti tibi erit*: utrum mulier vellet (46), id in dote erit: & si quidem debitum maluisset dotis nomine apud virum remanere, potest [ea] exceptione se tueri adversus petentem fundum: quod si fundum dedisset, pecuniam marito condicet. §. 2. Pater, etiam si falso (47) existimans se filiæ suæ debitorem esse dotem promisisset, obligabitur (48).

De eo, quod servus in dotem datus ante nuptias adquirit.

47. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI servo in dotem ante nuptias dato donatum (49) aliquid vel legatum ante nuptias fuisset, ampliatur dos, sicut ex fructibus (50) fundi, qui ante nuptias traditus est.

De promissione dotis in anno proximo. 1. De eo quod socer genero filiæ nomine legavit.

48. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

TAli facta stipulatione, *decem in anno proximo dotis nomine dare spondes* (51)? Quæsitum est, annus, ex quo tempore esset, numerandus? utrum (52) ex die stipulationis factæ, an ex eo die, quo dos esse potuisset, id est, nuptiarum? Et responsum est: ex die nuptiarum (53) annum esse numerandum: ne (54), si aliter observaremus, si intra annum nuptiæ factæ non sint, videri possit dos ex ea obligatione deberi (55). §. 1. Socer genero suo sic legaverat: *Luciæ Titiæ filiæ meæ nomine* (56) *centum heres meus damnas esto dare*: Hanc pecuniam generum petere debere: exactam, acceptam legatis referri: sed divortio facto de dote actionem mulieri reddendam Proculus respondit: & nihilominus dotis esse factam. Julianus notat: imo nec filiæ, si voluerit, deneganda est hujusmodi actio.

De acceptilatione.

49. IDEM lib. 5. ex Minicio.

VIr ab eo, qui uxori ejus dotem facere (57) volebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est; deinde acceptam eam fecit: quærebatur, essetne ea pecunia in dotem (58)? Respondit, si acceptam non fecisset; & promissor solvendo esse desisset, quæreremus, an culpa mariti ea pecunia exacta (59) non esset: cum (60) vero acceptam fecit, omnimodo periculum ad eum pertinebit: perinde (61) enim est ac si acceperit pecuniam, & eandem promissori donaverit.

De permutatione dotis. 1. Vel pignoris.

50. AFRICANUS lib. 8. (62) Quæstionum.

QUæ fundum in dote habebat, divortio facto, cum in matrimonium rediret, pacta est cum viro, *uti* (63) *decem in dotem acciperet, & fundum sibi restitueret*, ac datis decem, prius quam fundus ei restitueretur, in matrimonio decessit: Illud ex bona fide est, & negotio contracto convenit, ut fundus, quasi sine causa penes maritum esse cœperit, condicatur.

§. 1. Et hoc evidentius circa (64) actionem pigneratitiam apparebit: Etenim si, cum fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidissem, postea ex conventione fundum Titianum in hoc [tibi] tradiderim, *ut Cornelianum mihi restitueres*: minime (puto) dubitandum erit, quin statim recte pigneratitia ad recipiendum Cornelianum agere possim.

De

De rebus filiæ emancipatæ donatis, posteaque in dotem datis.

51. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

SI res, quas filiæ emancipatæ (1) pater donavit (2), ex voluntate ejus postea in dotem pro ea datæ sunt: a filia dotem, non (3) a patre videri datam.

De evictione.

52. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

NOn solum si *æstimatus fundus*, sed etiam si *non æstimatus* in dotem datus est, & alias, cum necesse non habeat mulier duplum (4) promittere, promisit: quia ipse fundus est in dote, quodcunque propter eum consecutus fuerit a muliere maritus, quandoque restituet (5) mulieri de dote agenti.

Si vir donandi causa a debitore mulieris, qui solvendo non erat, stipulatus sit.

53. NERATIUS lib. 3. Membranarum.

CUm vir uxori donare vellet, debitor mulieris, qui solvendo non (6) erat, dotem ei promisit: Ad id dumtaxat (7), ad quod solvendo fuit, viri periculo ea res est: & si quid debitori ad solvendum facultatis accesserit, periculum ad eam summam, quæ accesserit, crescet; permanebitque, etiamsi rursus pauperior factus erit: quia neque tum, cum dos promitteretur, donatio facta est, nisi ejus pecuniæ, quæ a debitore servari non poterat; neque cum solvendo [is] esse cœpit, donationis causa permanet, cum eo loco res sit, quo esset, si tum quoque cum promitteretur dos, locuples fuisset.

De rebus ex dotali pecunia comparatis.

54. GAJUS ad Edictum Prætoris [urbani], titulo de Prædiatoribus (8).

RES quæ ex dotali pecunia comparatæ sunt, dotales esse videntur (9).

De fidejussore.

55. PAULUS lib. 1. ad Plautium.

CUm dotis causa aliquid expromittitur (10), fidejussor (11) eo nomine datus tenetur.

De morte Stichi dotis nomine solvendi. 1. Ubi debet esse dos. 2. De oneribus matrimonii. 3. De impensis in res dotales factis.

56. IDEM lib. 6. ad Plautium.

SI is, qui Stichum mulieri debet (12), in dotem delegatus sit (13); & antequam solveret debitor, Stichus decesserit; cum neque per debitorem stetisset, quo minus solveret, neque maritus [in] agendo moram fecisset: periculo mulieris Stichus morietur: quamquam etiamsi moram maritus fecerit in exigendo, si tamen [etiam] apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione dotis maritus non teneatur. §. 1. Ibi (14) dos esse debet, ubi onera matrimonii sunt. §. 2. Post mortem patris statim onera matrimonii filium (15) sequuntur, sicut liberi (16), sicut uxor. §. 3. Quod dicitur, *necessarias* (17) *impensas ipso jure dotem minuere*: non (18) eo pertinet, ut si forte fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse, sed nisi impensa reddatur, aut pars fundi, aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit (19) per partes, quanti fundus est, desinere eum dotalem esse Scævola Noster dicebat: nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit. Si pecunia & fundus in dote sint, & necessariæ impensæ in fundum factæ, Nerva ait, dotem pecuniarem minui: Quid ergo, si mulier impensas marito solverit, utrum crescet dos, an ex integro data videbitur? Cujus rei manifestior iniquitas in fundo est, secundum Scævolæ Nostri sententiam: nam si desinit dotalis esse, poterit alienari: rursus quemadmodum poterit fieri dotalis data pecunia? an jam pecunia in dote esse videbitur? & magis est, ut ager in causam dotis revertatur, sed interim alienatio fundi inhibeatur (20).

Si creditrix filiifam. ei nupsit.

57. JAVOLENUS lib. 1. ex Plautio.

NUptura filiofamilias, si socero dotem ita promiserit, *quod* (21) *filius tuus mihi debet, id dotis tibi erit*: interesse puto, utrum filii obligatio, an patris persecutio, & in rem versum promissioni contineatur? Nam si id, quod filium dare oportet, significatum est; tota pecunia, in quam filius obligatus est, promissioni dotis continebitur: sin autem id, quod patrem de peculio, vel in rem verso præstare oportebit; æstimare debebit, quantum sit eo tempore id, quod (22) promittitur (23): ut ea summa dotis esse videatur, qua patrem eo tempore filii nomine condemnari oportebit: quod si non evidenter apparuit, de cujus mulier obligatione sensit, præsumptionem ad filii debitum spectare verisimile est; nisi (24) evidentissime contrarium approbetur.

Si quis ei dotem promiserit, cui mulier nubere nolebat. 1. Si debens Pamphilam, quod debet in dotem acceperit.

58. CELSUS lib. 19. Digestorum.

SI sponsalibus nondum factis Titio dotem Sejæ nomine promiseris, *cum ea nubere ei nollet*, tamen, si postea nupserit, dotem debebis: nisi aliæ nuptiæ mediæ (25) intervenissent.

§. 1. Si mulier ancillam Pamphilam a Titio stipulata deinde ei nuptura, *quod is sibi debebat*, doti habere permisit, etiamsi non erit viri Pamphila, an ipsa (26) tamen Pamphila in dote & mulieris periculo erit? an & quod ea pepererit [reddi mulieri debebit]? quia, si in sua (27) causa prior stipulatio mansisset, non redderetur (28): nisi forte refert, habuerit rem, quam debebat vir, quo tempore dos constituebatur (nam ita poterit videri res ipsa ad eum pervenisse); an non habuerit: nam si non habuerit, magis est, ut liberatio obligationis potius quam res ipsa ad eum [ita] pervenisse videatur: ideoque partus ejus non debetur.

De adjecto. 1. De fideicommisso. 2. Si quis pro libera ornata dotem dederit.

59. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

SI mulier ita dotem promiserit, *decem Tibi aut Titio doti erunt*, hoc casu dici potest, vel Titio (29) dari posse: sed de dote virum teneri, quemadmodum si Titio jussisset (30) dari: Nec mirum: cum etiam promissure viro dotem, possit delegante eo alteri promittere: etsi dici solet, alii quam marito dotis nomine mulierem non posse obligari: His enim casibus viro dos quæritur: non enim existimabimus illam ita promisisse, cum vel de Titii nuptiis cogitaret. §. 1. Ex asse (31) heres institutus, rogatusque mulieri dodrantem hereditatis restituere, jussu ejus quod debet doti promisit marito: Vereor (32), non sit obligatus: nam mulieri in hoc tenetur (33), ut hereditatem restituendo transferat actiones, & quas habet (34), & quibus est obstrictus: quas transferre ad alium quam (35) cui debet fideicommissum, non potest. Aliquis dixerit, incerti cum eo agi posse, ut fideicommissi præstet æstimationem: Huic ego consentire non possum: nam obligari mulieris debitorem ita æquum est, si (36) accipere idipsum, quod ei debetur, vir (37) potest. Sed ne indotata mulier esse videatur, dicendum est, ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hereditatis, quæ ei relicta est, ut ea suo marito pro dote eam solveret: quia & ad eam fideicommissum, & onera ejus pertinent; delegatione (38) propter nimiam subtilitatem & casus necessitatem minime obtinente. §. 2. Ejus nomine (39) quæ libera videbatur, decem in dote dedisti: Eo casu habebis condictionem, quo habere potuisses, si mulieris liberæ nomine dedisses, nec nuptiæ secutæ essent. Si manumissa nupserit, ita demum dos erit, si ea mente dedisti: ut quandoque secutis nuptiis dos esset: Igitur, si mulieri donaturus dedisti, dominus condicet: quemadmodum si eam, qui sibi donaturus esset, mulier ipsam (40) donare (41) jussisset.

De curatore modum dotis constituente.

60. CELSUS lib. 11. Digestorum.

QUæro, quantæ pecuniæ dotem promittenti adultæ mulieri curator (42) consensum accommodare debeat? Respondit: Modus (43) ex facultatibus (44) & dignitate (45) mulieris maritique statuendus est, quousque ratio patitur.

1. Utrum res, an pretium curator in dotem dare debeat.

61. TERENTIUS CLEMENS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

SIve generalis (46) curator, sive dotis (47) dandæ causa constitutus sit, & amplius doti promissum est, quam facultates mulieris valent, ipso (48) jure promissio non valet, quia lege (49) rata non habetur auctoritas dolo malo facta: Quærendum tamen est, utrum tota obligatio, an quod amplius promissum est, quam promitti oportuit, infirmetur? Et utilius est dicere, id (50), quod superfluum est, tantummodo (51) infirmari.

§. 1. Ista (52) autem curator res dotis nomine tradere debet, non [etiam] ut vendat cuilibet, & pretium ejus in dotem det. Dubitari autem potest, an hoc verum sit; quid enim, si aliter honeste nubere non possit, quam ut pecuniam in dotem det; idque ei magis expediat? Atquin possunt res in dotem datæ plerunque alienari

DIGEST. Vvvvv

---

(1) Sui juris. (2) Tradere videtur, qui per alium tradit: Si donatarius consentit donatori, ut is tradat rem donatam, non tradens, sed donatarius ipse videtur eam tradere. (3) Profectitia non erit hujusmodi dos. (4) Nam ob quamlibet causam promitti potest de duplo, l. 37. supr. de evict. (5) Quare hic poni, quod vir uxori debeat promittere dotis restitutionem, l. 40. infr. soluto ... de verb. oblig. debeat etiam promittere de lata culpa, & levi, & dolo, v. l. 19. supr. eod. (6) Maritus, qui sciens accepit pro dote nomina non idonea, donare videtur. (7) Quid si animum donandi non habuit? integrum periculum præstabit maritus, l. promittendo 41. §. si a debitore supr. eod. (8) Videndum est, qui aliena ... susceperit vindicandam, veluti quos nunc prædiatores vocamus. Boetius in Topic. ... vid. Cujac. 1. observ. 10. Prædiatores sunt, quorum prædia ærario tenentur. (9) l. 26. supr. eod. l. 22. in fin. infr. soluto. Imo non sunt dotales cum uxori non quæruntur, l. 12. C. eod. sed sunt compensatio, l. ultima. C. de serv. pign. dato, vide quæ notavi ad l. 48. in fin. infr. de furtis. [illegible]

[illegible]

nari (1), & pecunia in dotem converti: Sed (ut expediatur Quæstio:) si quidem res in dotem maritus accipere maluerit, nihil amplius quærendum est: sin (2) autem non aliter contrahere matrimonium vir patitur, nisi pecuniis in dotem datis, tunc officium est curatoris, apud eundem (3) intrare (4) judicem, qui eum constituit, ut iterum ei causa cognita etiam vitu absente permittat rerum venditione celebrata dotem constituere.

De restitutione in integrum.

62. MODESTINUS lib. 5. Responsorum.

TItia, cum esset minor vigintiquinque annis, quartam hereditatis matris suæ commonem sibi cum fratribus mutavit, & accepit pro ea parte fundum, quasi (5) emptione inter se facta: hunc fundum cum aliis rebus doti dedit: Quæro, si in integrum restituatur (6), & partem suam accipiat quartam, & reddat fundum: quid debeat maritus facere, an contentus esse debeat aliis rebus in dotem datis? Item quæro, si hæc decesserit, & heredes ejus in integrum restitutionem ex persona ejus petierint; & ipsi petant quartam partem, & illi fundum: an maritus cogatur restituere fundum, contentus in retentione lucri dotis ceteris rebus? Modestinus respondit, nihil (7) proponi, cur marito dos (8) auferenda sit: sed in minorem (9) æstimationem prædii mulier, vel ejus heredes condemnandi sunt, in hoc tempus referendam, quo in dotem datus est.

De redintegratione matrimonii & dotis.

63. IDEM lib. singulari de Eurematicis.

STipulatio de dote reddenda ab (10) extraneo interposita, facto divortio statim committitur: nec redintegrato matrimonio actio stipulatori (11) quæsita intercidit: dandum igitur consentiente (12) stipulatore dos constituenda est, ne sequenti matrimonio mulier indotata sit, si modo ea dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu ejus stipulatus est; tunc enim consensus ejus non est necessarius.

64. JAVOLENUS lib. 4. ex Cassio.

POst divortium mulier, si de dote maritus nihil cavit, & cum alii (13) nupsisset, postea ad priorem virum rediit: tacite (14) dos ei redintegratur (15).

De eo quod servus dotalis acquirit.

65. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

SI legato aut hereditate aliquid servo dotali (16) obvenit, quod testator noluit (17) ad maritum pertinere (18), id soluto matrimonio reddendum est mulieri.

De usufructu in dotem dato.

66. IDEM lib. 8. ad Quintum Mucium.

SI ususfructus (19) fundi, cujus proprietatem mulier non habebat (20) dotis nomine mihi a domino proprietatis detur: difficultas erit post divortium circa reddendum jus muliari: quoniam diximus, usumfructum a fructuario cedi non (21) posse (22) nisi domino proprietatis; &, si extraneo cedatur, id est, ei qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reversurum usumfructum: Quidam ergo, remedii (23) loco, recte putaverunt introducendum, ut vel locet (24) hunc usumfructum mulieri maritus, vel vendat nummo uno (25), ut ipsum quidem jus (26) remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat (27).

De pecunia dotis nomine data ab ancilla.

67. PROCULUS lib. 7. Epistolarum.

PRoculus nepoti suo salutem. Ancilla (28) quæ nupsit (29), dotisque nomine pecuniam viro tradidit, sive sciat [se] ancillam esse, sive ignoret, non poterit eam pecuniam viri facere: eaque nihilominus manet ejus, cujus fuerat antequam eo nomine viro traderetur: nisi forte usucapta (30) est, nec postea, quam apud eundem virum libera facta est, ejus pecuniæ causam mutare potuit: Itaque nec facto quidem divortio; aut dotis jure, aut per condictionem repetere recte potest: sed is, cujus pecunia est, recte vindicat eam. Quod si vir eam pecuniam pro suo possidendo usucepit, scilicet quia existimavit mulierem liberam esse: propius est, ut existimem, eum lucrifecisse: utique, si antequam matrimonium esse inciperet, usucepit: Et in eadem opinione sum, si quid ex ea pecunia paravit, antequam ea dos fieret, ita ut nec possideat eam, nec dolo fecerit, quo minus eam possideret.

De confirmatione dotis ex postfacto.

68. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

DOtis promissio non (31) ideo minus valebit, quod ignorante initio patre nuptiæ [non] fuerint, si postea consenserit: cum omnis dotis promissio futuri matrimonii tacitam (32) conditionem accipiat. Nam & si minor annis duodecim ut major deducta sit, tunc (33) primum petetur, cum major annis apud (34) eundem esse cœperit: quod enim vulgatum est, *dotis promissionem in primis duntaxat nuptiis destinare (35), neque durare (36) obligationem, si post alterius matrimonium ei nubat, cui dotem promiserat*, tunc locum habet, cum intercesserunt aliæ nuptiæ.

Si post divortium mulier viro sciente sit in possessione. 1. De usuris. 4. De stipulatione dotis, non demonstrata re vel quantitate. 5. De modo dotis per tutorem constituendo. 6. Si patrona pro liberta dotem promiserit. 7. De evictione. 8. Et dominio rerum æstimatarum. 9. De partu ancillæ.

69. IDEM lib. 4. Responsorum.

CUm post divortium viro sciente mulier in possessionem prædiorum, quæ in dotem promisit (37), longo tempore fuerit, convenisse tacite (38) videtur, *ne dos quæ promissa fuerat, petatur*: & si petere ea cœperit, pacti exceptione a muliere repellitur.

§. 1. Mulier pecuniam sibi debitam a Seio cum usuris futuri temporis in dote promittenda demonstravit: Eas quoque dotis portionem esse (39), quarum dies post nuptias cessit, rationis est. §. 2. Usuras dotis in stipulatum cum dote post divortium deductas ex die (40) secundi matrimonii non esse præstandas placuit: quia nec sortis exactio locum habere cœpit: medii autem temporis debebuntur.

§. 3. In domum (41) absentis (42) uxore deducta, nullis (43) in eam interea ex bonis viri sumptibus factis, ad exhibitionem (44) uxoria promissas usuras reversus vir improbe (45) petit.

§. 4. Gener a socero dotem, *arbitratu* (46) *soceri certa die dari*, non demonstrata [re vel] quantitate (47) stipulatus fuerat: Arbitrio (48) quoque detracto, stipulationem valere placuit: Nec (49) videri simile, quod, fundo non demonstrato, nullum esse legatum (50) vel stipulationem (51) fundi constaret: cum inter modum constituendæ dotis, & corpus ignotum differentia magna sit: dotis (52) etenim quantitas pro (53) modo facultatium patris & dignitate mariti constitui potest.

§. 5. Nuptiis ex voluntate (54) patris puellæ cum filio tutoris jure contractis, dos pro modo facultatium & dignitate natalium (55) recte per tutorem (56) constitui potest.

§. 6. Patrona dotem pro liberta jure promissam, quod extiterit ingrata, non retinebit (57).

§. 7. Cum res in dotem æstimatas soluto matrimonio, reddi placuit summa declaratur, non (58) venditio contrahitur: ideoque rebus evictis, si mulier bona (59) fide eas dederit, nulla est actio viro, alioquin de dolo tenetur.

§. 8. In dotem rebus æstimatis [&] traditis, quamvis (60) eas mulier in usu habeat, viri dominium (61) factum videretur.

§. 9. Partum (62) dotalium ancillarum dotis esse portionem convenit: ideoque frustra pacisci virum, *ut inter uxorem & se partus communis sit*.

De favore dotis.

70. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

IN ambiguis (63) pro dotibus (64) respondere (65) melius est.

De periculo nominis dotalis.

71. IDEM lib. 13. Quæstionum.

CUm (66) dotem mulieris nomine extraneus promisit, mulieris periculum est (67): [sed] si maritus nomen secutus, usuras exegerit (68), periculum ejus futurum respondatur.

De

[illegible]

De omnibus bonis in dotem datis. 1. De dolo & culpa patris mariti. 2. Si mulier matrem, quæ stipularetur, adhibuit.

72. IDEM lib. 8. Responsorum.

MUlier bona sua omnia (1) in dotem dedit: Quæro, an maritus quasi heres (2) oneribus respondere cogatur (3)? Paulus respondit, eum quidem, qui tota ex repromissione dotis bona mulieris retinuit, a creditoribus conveniri ejus non posse, sed non plus esse in promissione bonorum quam quod superest deducto (4) ære alieno. §. 1. [Paulus respondit], in rebus dotalibus etiam (5) patrem mariti dolum & culpam præstare debere. §. 2. Paulus respondit, Si mulier de suo dotem dedit, & adhibuit matrem, quæ stipularetur: potuisse eam (6) postea instrumentum dotale mutare.

De muto, surdo, cæco. 1. Quibus ex causis stante matrimonio, dos mulieri reddi potest.

73. IDEM lib. 2. Sententiarum.

MUtus, surdus, cæcus dotis nomine obligantur: quia (7) & nuptias (8) contrahere possunt. §. 1. Manente (9) matrimonio, non perituræ (10) uxori ob has causas dos reddi (11) potest, ut sese suosque alat, ut fundum idoneum emat, ut in exilium, ut (12) in insulam relegato parenti (13) præstet alimonia, aut ut egentem virum fratrem, sororemve sustineat.

De sponsa minore duodecim annis.

74. HERMOGENIANUS lib. 5. juris Epitomarum.

SI sponsa dotem dederit, nec nupserit; vel minor duodecim annis, ut uxor habeatur: exemplo dotis, condictioni, favoris ratione, privilegium (14), quod inter personales actiones vertitur, tribui placuit.

Cujus sit dos.

75. TRYPHONINUS lib. 6. Disputationum.

QUamvis in bonis (15) mariti dos sit, mulieris (16) tamen est: & merito placuit, ut si in dotem fundum inæstimatum dedit, cujus nomine duplæ stipulatione cautum habuit, isque marito evictus sit (17) statim eam ex stipulatione agere posse: Porro cujus interest non esse evictum quod in dote fuit, quodque ipsa evictionem pati creditur ob id, quod eum in dotem habere desiit, hujus (18) etiam constante matrimonio, quamvis apud maritum (19) dominium sit, emolumenti (20) potestatem esse creditur, cujus etiam matrimonii onera maritus sustinet.

De donatione mortis causa, vel promissione in tempus mortis collata.

76. IDEM lib. 9. Disputationum.

SI pater mulieris mortis suæ causa dotem promiserit, valet promissio. Nam & si in tempus, quo ipse moreretur, promisisset, obligaretur: sed si convaluerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem (21) atque si stipulanti quivis alius promisisset, aut dotem alicujus nomine? nam (22) ut corporis vel pecuniæ translatæ, ita obligationis constitutæ mortis causa condictio est. Non idem dicendum est in persona mulieris, si [mulier] mortis [suæ] causa dotem promiserit: quia nisi matrimonii oneribus serviat, dos nulla est.

De usuris.

77. IDEM lib. 10. Disputationum.

SI mulier debitori suo, qui sub usuris debebat, nuptura dotem promisisset, *quod is sibi deberet*: post contractas nuptias sequenti temporis usuras non (23) esse dotales: quia illa obligatio tota tolleretur, perinde ac si solutum debitum mulieri in dotem ab ea datum esset.

De usufructu. 4. Vel communi fundo in dotem data. 5. De eo, qui per errorem promisit.

78. IDEM lib. 11. Disputationum.

CUm in fundo mariti habens mulier usumfructum (24), dotis causa eum marito dedit, quamvis ab ea usufructus decesserit, maritus tamen non (25) usumfructum habet, sed suo fondo quasi dominus utitur (26), consecutus per dotem plenam fundi proprietatem non separatum usufructu (27): nec est, quod non utendo maritus amittat. Divortio autem facto constituet (28) in eodem fundo usumfructum mulieri. Quod si in matrimonio decesserit uxor, nihil emolumenti ob dotem habere videtur maritus: quia etsi uxorem eam non duxisset, fructuariæ morte finitus ususfructus ad proprietatem rediret: ideoque (29) nec in fonus confert mulieris. §. 1. Plane si pater filiæ nomine, qui in fundo generi usumfructum habebit (30), dotis constituendæ gratia eum dederit, & in matrimonio mortua fuerit: habebit ex sua persona ususfructus petitionem. §. 2. Quod si mulier in fundo suo marito usumfructum dotis causa constituerit, tunc ex mariti persona erit ususfructus proprie, qui & non (31) utendo ipsius (32) pereat. Quod si acciderit, videamus, an etiam nunc dotata sit mulier? Et, si quidem dominium apud mulierem est fundi, ad quem reversus est ususfructus, nihil jam in dote habet, quod actione dotis consequatur ab eo, cui quod non utendo amisit usumfructum imputari non potest, ex quo (33) ipsa lucrum habet: ideoque indotata erit. Quod si alienaverit uxor proprietatem, quæ sine ullo mulieris emolumento plenior facta est, adhuc dotata est: quia dotis actione teneri debet maritus, qui, quando (34) licuit usufructu uti, amisit eum non (35) utendo, nam, si habere perseverasset usumfructum ad divortium, commodo mulieris cederet ejus restitutio: quia etsi non protinus ad ipsam transiret, tamen vel [si] pretio, vel beneficio, sine incommodo mulieris, ad proprietatem reverteretur: si autem usumfructum maritus non amiserit, morte mulieris non finitur ususfructus apud maritum. Divortio autem facto, primo videamus & in hac, & in superiore specie an pro rata temporis ejus anni dividantur fructus? Quod probandum est. Ipsius autem restitutio ita fiet, ut habenti mulieri fundum ususfructus cedatur (36), & ita cum proprietate consolidetur. Sed etsi non sit fundi domina, nihilominus competit dotis actio, *ut dimittat a se maritus usumfructum*: nam vel ex empto actione adhuc, *ut usumfructum præstet*, mulier tenetur, aut pretium ejus consequi sperat, aut cuivis magis gratiam præstare, quam relinquere apud inimicum (37) jus ad se (38) translatum, licere ei civile est. §. 3. Uxor viro usumfructum (39) dotis nomine dedit: manente matrimonio eidem fundum (40) vendidit: Quæsitum est, divortio facto, quid dotis judicio recipere debeat? dixi referre quanti fundus venisset: Nam si nudæ proprietatis æstimatio facta fuisset, mulier dotis judicio pretium ususfructus recipere debet.

† Quid ergo est, si vir ante litem contestatam mortuus fuisset? heredes ejus nihil præstituros: Nam etsi quilibet alius emptor proprietatis extitisset, heres viri nihil mulieri præstaret, scilicet usufructu reverso ad proprietatem: Cæterum si fundus totus venisset quanti debet venire (non) detracto usufructu intelligi mulierem dotem, manente (41) matrimonio, recepisse. §. 4. Si fundus communis in dotem datus erit (42), & socius egerit cum marito communi dividundo adjudicatusque (43) fundus socio fuerit, in dote erit quantitas, qua socius marito damnatus fuerit: aut si, omissa licitatione, extraneo addictus is fundus fuerit, pretii portio, quæ distracta est: sed (44), ita, ut non (45) vice corporis habeatur, nec divortio secuto præsenti die, quod in numero (46) est restituatur (47) sed statuto [tempore] solvi debeat. Quod si marito fundus fuerit adjudicatus, pars utique data in dotem dotalis manebit: divortio (48) autem facto sequetur restitutionem, propter quam ad maritum pervenit, etiam altera portio, scilicet ut recipiat tantum pretii nomine a muliere, quantum dedit ex condemnatione socio: nec audiri debebit alteruter eam æquitatem (49) recusans: aut mulier in suscipienda parte altera quoque, aut vir in restituenda. Sed an constante matrimonio non sola pars dotalis sit, quæ data fuit in dotem, sed etiam altera portio, videamus? Julianus de parte tantum dotali loquitur: Et ego dixi in auditorio (50), illam solam dotalem esse. §. 5. Si marito dotis nomine stipulanti (51) promisit (52) per errorem (53) is, qui exceptione tutus erat, ne (54) solvat, cogetur ei solvere: & habebit condictionem adversus mulierem, aut patrem, uter eorum delegavit, ob id quod indebitum marito promisit aut solvit.

De dote profecta ab avo. 1. De promissione cum commodissimum erit.

79. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

AVus neptis nomine filio (55) natæ genero dotem dedit & moritur. Negat (56) Servius, dotem ad patrem reverti (57): & ego cum Servio sentio, quia non potest videri ab eo profecta, quia (58) nihil ex his sui habuisset. §. 1. Pater filiæ nomine centum doti ita promisit (59), *cum commodissimum esset*, Atejus scripsit, Servium respondisse cum primum sine (60) turpitudine & infamia dari possit, deberi.

Si debitor mulieris sponso promiserit.

80. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

SI (61) debitor (62) mulieris dotem sponso promiserit, posse (63) mulierem ante nuptias a debitore eam pecuniam petere, neque eo nomine postea debitorem viro obligatum futurum, ait Labeo: Falsum est: quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

De nummis alienis.

81. PAPINIANUS lib. 8. Quæstionum.

PAter filiæ nomine nummos alienos (64), quos mutuos acceperat, aut in causam crediti receperat, in dotem dedit: Consumptis (65) his, dos profectitia efficitur.

82. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

CUm uxor virum suum, quam pecuniam sibi (66) deberet, in dotem filiæ communis dare jusserit, & id fecisse dicatur, puto animadvertendum esse, utrum eam dotem suo, an uxoris no-

(1) Id enim potest, *l. 4. C. eod.* (2) Vide *l. 11. §. 1. infr. de collat. bon.* (3) Adi Forcatul. *Necyom. dial. 19.* & Covarruviam *lib. 2. quæst. cap. 1.* [illegible] heres mulieris tenetur. *l. 20. C. eod.* (5) *l. 40. supr. eod.* *l. 36. supr. de pecul.* (6) *l. 9. in fin. C. eod.* (7) Dotis nomine potest obligari, qui potest nuptias contrahere, adde *l. 6. infr. de post. dotalib.* (8) [illegible] (9) Id est, constante. (10) Ut in *l. 12. §. 2. infr. de donat. inter vir. et uxor.* Perituræ dotem enim dos reddi non potest: Perdituro qui solvit debitum, mala fide solvisse intelligitur, & proinde nec liberatur [illegible] (11) Alias repræsentatio dotalis est [illegible] [illegible] (13) *l. 21. infr. solut.* (14) Vide *l. 17. in fin. infr. de reb. auct. jud.* (15) *l. 7. §. 1. supr. eod.* *l. 46. §. 4. infr. ad Municip.* Goth. Vide Joann. Robert. [illegible] (16) Hoc etiam, *Hal.* id est, mulieri. (18) *d. §.* [illegible] (19) *l. 10. §. 4. supr. eod.* (21) *l. 7. §. 3. supr. eod.* vide *l. 30. infr. de mort. caus.* (22) argumentum a corporalibus ad incorporalia facit, [illegible] (23) Non sunt dotales, *l. 4. §. 1. supr. eod.* (24) Vide *l. 19. infr. solut.* (25) *l. 24. §. 1.* [illegible] Totum jure & incorporale qui habet, [illegible] potestate [illegible] (26) Nec enim potest res sua cuiquam servire. *l. 26. supr. de serv. præd. urban.* (27) Ab usufructu [illegible] (29) Vide *l. 10. supr. de usufr.* [illegible] (28) Ut [illegible] *supr. eod.* (29) ipso jure. *Hal.* (30) Culpam objicere ei nempe recte possit, a quo ejus culpa omnes fructus [illegible] quod tamen in præscriptionibus non obtinet, negligentia [illegible] & possessorum favore. (31) *l. 19. §. 1. vers. Officium infr. solut.* (32) [illegible] (33) Vide *l. 47. infr. solut.* Atqui ususfructus cedi non potest, *l. 66. supr. eod.* [illegible] (37) Maritum scilicet [illegible] post divortium uxoris inimicum appellari [illegible] diversum factum fuerit. (38) A se translatum. *Hal.* (39) Nudam [illegible] (40) Proprietatem nudam. *Bart.* (41) Qui [illegible] matrimonio recte uxori solvi potest, eaque soluta maritus liberatur, [illegible] cum tamen uxor locupletior est facta, [illegible] (42) Id enim fieri potest, [illegible] *l. 2. C. de fundo dotali.*

(43) *l. 7. §. 13. supr. comm. divid.* [illegible] (44) Pretium succedit in universalibus [illegible] Non tamen sic succedit pretium loco rei, ut quo tempore peti poterit res, eodem & pretium peti possit, ut hic. (45) Jure Digestorum differentia fuit bonorum dotalium immobilium, & mobilium: illa, statim: hæc, sua die reddebantur. *Bald.* (46) Id est, quod constat numero, ut pecunia, [illegible] *Hal.* In numerato id est, in [illegible] *Bal.* (47) *l. un. §. 7. vers. [illegible] C. de rei uxor. act.* (48) In dotem quodlibet datur res communis, soluto matrimonio restituere maritus debet, quidquid ad eum ex ea re communi pervenit. (49) [illegible] vide quæ scripsi ad *l. 60. C. de adq. vel omitt. hered.* (50) Auditorium Principis forte intelligit. [illegible] *supr. de reb. cred.* (51) *l. 6. §. 1. supr. de cond. caus. dat.* (52) Delegatus marito per mulierem vel eius patrem (53) [illegible] (54) Ex Cito. *Hal.* [illegible] (55) Jure Digestorum [illegible] in dote adventitia. *Bald.* (57) [illegible] debet receptum, *l. 6. [illegible] de collat. bon.* Goth. An avus præsumatur dotare neptem contemplatione filii, & an illud quod datum est, computetur in legitimam, vide Repam [illegible] [illegible] *Barr.* [illegible] *Fortun.* [illegible] *Corn.* [illegible] Alexandrum [illegible] (58) Qui nihil. *Hal.* (59) Quo [illegible] (60) *Posse*, infra honestum [illegible] quod honeste non possumus, quod contra bonos mores possumus, vide [illegible] *de cond. inst.* (61) [illegible] *supr. eod.* (62) *l. 14. [illegible] supr. eod.* *l. 66. infr. eod.* (63) Sententia Labeonis, quæ mox a Javoleno rejicitur. (64) *l. 6. §. 1. supr. eod.* Goth. Vide Cujac. *lib. 13. obs. cap. 28.* *Ant.* (65) Vide *l. 94. in princ. & §. 1. infr. de solut.* (66) Id est, mulieri.

oomine dedit : si suo (1), nihilominus uxori eum debera (2) pecuniam ; si uxoris oomine dederit, ipsum ab uxore liberatum esse.

Si debitor mulieris sponso promiserit.

83. JAVOLENUS lib. 6. Posteriorum Labeonis.

SI (3) debitor muliaris dotem sponso promiserit, non (4) posse mulierem unta nuptias a debitora [eam] pecuniam petere : quia ea promissio in pendenti asset, donec obligatio io ee causa est.

In quantum condemnatur qui dotem promisit.

84. LABEO lib. 6. Pithanon a Paulo Epitomatorum.

SI de dote promissa agitur, non oportet in quantum facere potest condemnari eum, qui promisit. Paulus : Imo, quod (5) ad extraneum attinet, semper (6) hoc verum est : Cæterum si manenta adfinitate dotem promissam gener a socero petit, utique in quantum facere potest socer condemnabitur : si dirempto matrimonio petitur, ex causa (7) & persona id tribuendum puto (8) : Quid anim, si socer specie futuræ dotis induxarit genero (9) ; &, com sciret se præstere dotem non posse, id egerit, ut genero insidiaretur (10) ?

De dote mulieri reddita, manente matrimonio.

85. SCÆVOLA lib. 8. Digestorum.

FUndum filiæ (11) nomine pater in dotem dederat : hujus heredi filiæ ee assa, creditoribus urgentibus patris, utilius (12) vidente potius fundum, qui dotalis est distrahere, quod minus fructuosus sit (13), & alios hereditarios uberiore reditu retinura. maritus consentit (14), si nulla in ea re captio sit futura : Quæro, an [ea] pars dotis, quæ in hoc fundo est, molieri menente (15) matrimonio recte solvatur ? Respondit, si pretium (16) creditori solvetur, recte solutum.

TIT. IV.

DE PACTIS (17) DOTALIBUS.

De pacto post nuptias. 1. De personis paciscentibus.

1. JAVOLENUS lib. 4. ex Cassio.

PAcisci post (18) nuptias, etiam si nihil ante convenerit, licet. §. 1. Pacta, quæ *de reddenda dote* fiunt, inter (19) omnes fieri oportet, qui repetera dotem [possunt], & a quibus repeti potest : ne ei, qui non interfuit, apud arbitrum (20) cognoscentem pactum non prosit.

De dote apud virum manente.

2. ULPIANUS lib. 19. ad Sabinum.

SI convenerit, *Ut quoquo modo (21) dissolutum sit matrimonium liberis intervenientibus dos apud virum remaneret* : Papinianus Juniano Prætori respondit, morte mariti (22) finito matrimonio, neque convenisse videri dotem ratinenere : & si convenisset, non assa servandum pactum contra dotem, cum mariti mortalitas intervenit.

De divortio.

3. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

PActa conventa, quæ *in divortii tempus* collata sunt, non (23) facto divortio locum non habent.

De fructibus in dotem convertendis.

4. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

SI conveneris, *ut fructus in dotem converterentur*, an valeat conventio? Et Marcellus ait lib. VIII. Digestorum, conventionem non valere : prope (24) enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. Sed ita distinguit, [ut] si quidem fundum in dotem dederit mulier, ita *ut* (25) *maritus fructus redderet*, non esse ratum pactum, idemque [esse] & si usumfructum in dotem hoc pacto dedit : quod si convenisset de fructibus reddendis, hoc est, *Ut in dote essent fructus, quosquos percepisset*, & fundus vel ususfructus in hoc traditus est, non ut fundus vel fructus fierat dotalis, sed *ut fructus* (26) *perciperet dotis futuros*, cogendum (27) de dote actione fructus reddere. Erunt igitur in dote fructus, & fruetur iste usuris, quæ ee fructibus collectis & in (28) sortem redactis percipi possunt. † Ego utrubique arbitror interessa, quo contemplatione dos sit data : ut si ob hoc ei majorem dotem mulier dedit, quia fructus volebat esse dotis, contento marito ea pecunia, quæ ex usuris redituum colligitur, posse dici conventionem valere : nec enim videtur sterilis (29) essa dos : Finge quadregena annua esse reditus apud eum, qui non acciperet in dotem, nisi hoc convenisset, plus trecentum : uti boni consuleret, tam uberem dotem consecutus ? Et quid dicimus, si pactum tale intervenit, *ut maritus (30) fructus in dotem converteret, & mulier se suosque aleret (31), tueretur ve, & universa onera sua expediret* ? quare non dicas conventionem valere ?

De moribus. 1. De rebus donatis, vel amotis. 2. De impensis in res dotales factis.

5. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

ILlud convenire non potest, *Ne (32) de (33) moribus (34) agatur, vel plus vel minus exigatur* : ne publica (35) coercitio private pactione tollatur.

§. 1. Ac ne illa quidem pacta servenda sunt, *Ne (36) ob res donatas vel amotas (37) ageretur* : quia altero pacto ad furandum mulieres invitantur ; altero jus civila impugnatur. §. 2. Et si convenerit, *Ne (38) ob impensas necessarias ageretur*, pactum non est servandum : quia teles impensæ (39) dotem ipso jure minuunt.

De dolo & omni periculo.

6. ULPIANUS lib. 4. ad Edictum.

POmponius ait, maritum non posse pacisci, *Ut dolum (40) duntaxat in dotem præstet* : videlicet propter utilitatem nubentium : quamvis pacisci possit, *Ne sit periculo ejus nomen debitoris, qui ei dotem promisit* : nam & *Ut sit dos periculo mulieris*, pacisci eum posse probat : & per contrarium, *Ut ea dos, quæ periculo mulieris est, sit periculo mariti.*

De personis paciscentibus.

7. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

CUm dos (41) filiæ nomine datur, optimum est, pactum conventum cum utroque generum (42) facere : quamquam initio dotis dandæ legem, quam velit, etiam citra (43) personam mulieris, is qui dat dicere possit. † Si vero post datam pacisci velit, utriusque persona in paciscendo necessaria est : quoniam jam acquisita mulieri dos tum esset : quo casu si solus pater pactus esset sine filia, sive solus agat, sive adjuncta filiæ persona, ei soli (44) nocebit & proderit pactum conventum : nec si (45) sola filia aget, neque proderit, neque nocebit ei. † Si vero filia sola pacta fuerit, quo pactu melior conditio patris fiet, proderit & patri : quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiæ (46) non (47) potest. † Si vero sic pacta sit filia, ut noceat (48), ipsi quandoque filiæ agenti nocebit pactum, patri vero nullo modo nocebit, nisi adjecta (49) quoque filiæ persone experiatur. Dicendum est, paciscenda filiam patris conditionem deteriorem facere non posse eo casu, quo mortua ea in matrimonio dos ad patrem reversura est.

De liberis furiosi, vel capti ab hostibus.

8. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

QUoties patre furente (50), vel ab hostibus capto, filiusfamilias ducit uxorem, filiaque familias nubit, necessario etiam pactio cum ipsis (51) dumtaxat dotis nomine fieri potuit.

De dote reddenda socero, vel ejus filio, vel heredi.

9. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI ita (52) conveniat, *Ut, si vivo socero mortua sit filia, ipsi socero ; si mortuo, filio (53) ejus ; si filio quoque defuncto, totum suo heredi reddatur* : benigna interpretatione potest defendi, utilem stipulationem esse.

Pactum avi, Ne a se, neve a filio dos petatur.

10. IDEM lib. 26. ad Sabinum.

AVus (54) pactus est, cum dotem pro nepote (55) suscepisset, *Ne a se, neve [a] filio dos peteretur : ab alio vero, quam filio herede, ut dos peteretur* : Exceptione (56) conventionis filius tuendus erit : quippe heredi nostro cavere concessum est : nec quicquam obstat, quo minus certæ personæ, si heres erit sibi, caveri possit : quod non idem & in cæteris heredibus cavetur : Et ita Celsus scribit.

Pactum patris, Ne se vivo, neve constante matrimonio petetur.

11. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

CUm pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur, *Ne se vivo petatur, neve (57) constante matrimonio [dos petatur :]* ita pactum interpre-

terpretandum Divus Severus constituit, quasi adjectum esset, *se vivo*: hoc enim ita accipiendum [esse] contemplatione paternæ pietatis, & contrahentium voluntatis, ut posterior (1) quoque pars conventionis ad vitam patris relata videatur, ne diversa sententia fructum dotis ab oneribus matrimonii separet, quodque indignissimum est, inducat, ut non habuisse dotem existimetur: Quo rescripto hoc effectum est, ut si quidem vivo (2) patre decesserit filia, aut sine culpa sua divorterit, omnimodo dos peti non possit, constante autem matrimonio, mortuo patre, peti possit.

De dote apud virum mansura. 1. De pactis utilibus, vel inutilibus. 2. De pacto, Ne petatur, *& stipulatione pœnali. 3. De fundo vendendo, & pretio in dotem convertendo.*

12. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

SI pater dotem dederit, & pactus sit, *Ut, mortua in matrimonio filia, dos apud virum remaneret*: puto pactum servandum, etiam (3) si liberi non interveniant. §. 1. Ex pactis conventis, quæ ante nuptias, vel post (4) nuptias interponi solent, alia ad voluntatem pertinent, *ut mulier dote promissa se alat* (5), *& donec nupta sit, dos ab ea non petatur*, aut *certam summam viro præstet, & ab eo alatur*, & his similia: alia ad jus pertinent, veluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur; in quibus non semper (6) voluntas contrahentium servatur (7). Cæterum si convenerit, *Ne omnino dos petatur*, indotata erit mulier.

§. 2. Si mulier pacta sit, *Ne amplius, quam pars dimidia dotis a se petatur, & pœnam stipulata sit*: Mela ait, alterutro (8) eam contentam esse oportere: vel exceptione pacti, [&] acceptam facere pœnæ obligationem: vel, si ex stipulatu agat, denegandam [ei] exceptionem. §. 3. Si fundo æstimato in dotem dato pacta sit mulier, *ut, quanto* (9) *pluris* (10) *venierit, id in dote sit*: Mela ait, [id] servandum: Cum [&] ex contrario convenire possit, ut, si (11) minoris venierit, ipse debeat. §. 4. Si pacta sit mulier, *Ut sive pluris sive minoris fundus æstimatus venierit, pretium, quanto eo venierit, in dote sit*: stari eo pacto oportet: sed si culpa mariti minoris venierit, & idipsum mulierem consequi.

13. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

ITem si non venierit, æstimatio præstari debebit.

De die dotis reddendæ.

14. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

DE die (12) reddendæ dotis hoc juris est, ut liceat paciscI *quo die reddatur*: dum ne mulieris deterior (13) conditio fiat.

15. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

ID est, *ut citeriore die* reddatur (14).

16. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

UT autem *longiore* (15) *die* solvatur dos, convenire non potest: non magis, quam ne omnino reddatur.

17. PROCULUS lib. 11. Epistolarum.

ATilicinus *Proculo suo salutem*. Cum inter virum & uxorem pactum conventum ante nuptias factum sit (16), *Ut quibus diebus dos data esset, iisdem, divortio facto, redderetur*: post quinquennium, quam nuptiæ factæ sunt, uxor viro dotem dedit (17): divortio facto, *quæro*, utrum quinquennii die vir uxori dotem redderet, an statuto legibus tempore? Proculus respondit: Quod ad diem reddendæ dotis attinet, pacto existimo meliorem conditionem mulieris fieri posse, deteriorem non posse: itaque si cautum est, *Ut propiore* (18) [*tempore*] *quam legibus constitutum est, reddatur*, stari eo debere: si ut longiore (19), nec valere id pactum conventum. † Cujus sententiæ conveniens est dicere si pacto convento cautum est, *Ut, quanto serius* [*quaque*,] *& post nuptias data fuerit, tanto post divortium reddatur*: si propiore, quam in reddenda dote constitutum est, data sit, valere pactum conventum; si longiore, non valere (20).

18. JULIANUS lib. 18. Digestorum.

LIcet (21) manente matrimonio non possit inter virum & uxorem convenire, *Ut longiore* [*die*] *dos reddatur*: post divortium (22) tamen, si justa causa conventionis fuerit, custodiri id pactum debet.

19. ALFENUS lib. 3. Digestorum a Paulo Epitomatorum.

ALiud (23) est (24), si pater pro filia dotem promisit, *Ut annua, bima, trima, quadrima* (25), *quinto anno* [*dos*] *a se redderetur*, & convenit, *ut iisdem diebus dos soluto matrimonio redderetur*: hoc enim pactum ita valet, si (26) patri filia heres extitisset, & interveniente ea pactum conventum fuerit.

DIGEST.

De rebus donatis, vel amotis, de impensis. 1. De extraneo dotante. 2. Pactum, Ne a muliere, neve a patre petatur.

20. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

OB res (27) quoque (28) donatas, vel amotas, vel impensas factas, tunc facta pactio valebit, id est, post divortium. §. 1. Si extraneus de suo daturus sit dotem, quidquid vult, pacisci & ignorante (29) muliere, sicut & stipulari, potest: legem enim suæ rei dicit: postquam vero dederit, pacisci consentiente muliere debet. §. 2. Si convenerit, *Ne a muliere, neve a patre dos petatur*, heres (30) non habebit exceptionem: Sed si convenerit, *Ne manente matrimonio vivo patre petatur*, mortuo patre statim exigitur: & si non petierit maritus, tenebitur hujus culpæ nomine, si (31) dos exigi potuerit; nisi forte ante diremptum sit matrimonium, quam facultatem petendi haberet.

De permutatione dotis.

21. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

SI mulier dotis causa promiserit certam summam, & pro (32) ea mancipia in dotem dederit ea conditione, *Ut periculo ejus essent & si quid ex his natum esset, ad eam pertineat*: stari pacto convento oportebit. Nam constat posse inter uxorem & virum conveniri, *Ut dos* (33) *quæ in pecunia numerata esset* (34) *permutaretur, & transferatur in corpora*, cum mulieri prodest.

De annuo uxori promisso.

22. IDEM lib. 2. ad Urseium Ferocem.

QUidam fundum dotis causa ab uxore sua acceperat, interque eos convenerat, *Ut mercedes ejus fundi vir uxori, annui nomine, daret*: deinde eum fundum vir matri mulieris certa pensione colendum locaverat: eaque, cum mercedes ejus fundi deberet, decesserat, & filiam suam solam heredem reliquerat: & divortium factum erat: vir deinde petebat a muliere mercedes, quas mater debuerat: Placuit exceptionem mulieri dari non debere: ac si inter se & eirum non convenisset, *Ut hæ mercedes sibi alimentorum nomine darentur*: cum futurum sit (35), ut quodammodo donationes inter virum & uxorem confirmentur: nam quod annui nomine datur, species est donationis.

Si conditio post mortem stipulatoris extiterit.

23. AFRICANUS lib. 7. (36) Quæstionum.

PAter, cum filiæ suæ nomine dotem daret, pactus est, *Ut mortua* (37) *filia, uno pluribusve liberis superstitibus, deducta parte tertia reliqua dos sibi, aut post mortem suam* (38) *illi aut illi filiis, quos in potestate habebat, reddatur*: deinde hæc ita fieri stipulatus est. post mortem ejus mulier in matrimonio decesserat relictis filiis: quæsitum est, an ex stipulatione duas partes illi petere possint? Respondi, posse: etenim vim ejus stipulationis hanc esse, ut si in matrimonio mortua esset, dos patri redderetur: & perinde (39) habendum, ac si talis stipulatio interposita fuisset, *si navis ex Asia venerit, mihi, aut* (40) *post mortem meam Lucio Titio dari spondes*? nam & si post mortem stipulatoris navis venisset, heredi deberi.

De dote a marito liberorum nomine retinenda.

24. FLORENTINUS lib. 3. Institutionum.

SI inter virum & uxorem pactum est, *Ut certa pars dotis, vel tota ob unum vel plures* (41) *liberos intervenientes* (42) *retineatur*: etiam eorum liberorum nomine, qui ante nati sunt quam dos daretur aut amplietur (43), conventio rata est: nam sufficit, eos ex eo matrimonio nasci, in quo dos data est.

De dote reddenda, vel non petenda.

25. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

QUod de reddenda dote, *Si data fuisset, mortua in matrimonio filia*, convenit, idem (44) de non petenda quoque videri convenisse: ac patrem pacti conventi exceptionem [nanctum] ad heredem suum transmisisse.

De muliere, quæ naufragio periit una cum filio. 1. Si vir per errorem dotem non retinuit. 2. De pacto, Ut mulieris sine liberis defuncta, dos restituatur. *3. De sumptibus itineris. 4. An pactum filiæ prosit matri. 5. Si pater, qui stipulatus est*, filia in matrimonio defuncta, sibi dotem reddi, *capitali crimine damnetur.*

26. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

INter socerum & generum convenit, *Ut, si filia* [*mortua*] *superstitem anniculum filium habuisset* (45), *dos ad virum pertineret; quod si vivente matre filius obisset, vir dotis portionem, uxore in matrimonio defuncta, retineret*: mulier naufragio cum anniculo filio periit: Quia verisimile videbatur (46), ante matrem infantem periisse, virum partem dotis retinere placuit.

Xeeex §. 1.

(1) *Præfationes* conventionum, universo conventioni lucem atque interpretationem adferunt, *l.* 4. *in fin. supr. de pact. l.* 134. §. 1. *infr. de verb. obligat.* Pacto novissima, & secunda, primis & anterioribus pactis restringuntur: merito: cum & verba generalia, specialibus restringantur, *l.* 80. *infr. de reg. jur.* & quidem ex præsumpta voluntate contrahentium, ut eo se posterior referat clausula, quo & prior. (2) *l.* 20. §. 2. *supr. eod.* (3) *l.* 2. *supr. eod.* (4) *l.* 1. *supr. eod.* (5) *Ut in l.* 4. *in fin. supr. eod.* (6) Non utique. *Hal.* (7) Ut quia pacta hujusmodi [illegible] in iis, quæ civili jure finita sunt, vid. *l.* 5. §. 1. *supr. eod. l.* 29. *infr. eod.* (8) Excipiendi & pœnam petendi jus habens alterutrum debet eligere. *Bald.* (9) *l.* 21. §. 20. *supr. de act. empt. l.* 4. *C. de dot. promiss.* (10) Dotis augmentum iisdem privilegiis fruitur, quibus ipsa dos, vide quæ scripsi ad *l.* 8. *C. de jure dotium.* (11) Facit *l.* 4. *C. de dotis promissione.* (12) Ita est in rebus mobilibus, immobilibus illico, *l. unic.* §. 7. *vers. exactio C. de rei uxor. act.* (13) *l.* 7. §. 2. *supr. de pactis* Immo, deterior fieri potest intervenientibus liberis, *l.* 2. §. 1. *infr. de div. prælag.* (14) *l.* 23. *infr. eod.* id est, ut citius dos reddatur mulieri, quam solent communiter reddi. (15) *l.* 27. *infr. eod. l.* 7. §. 2. *in fin. supr. de pactis* Pacto dotis restitutio differri non potest ultra tempus a legibus definitum. (16) Nisi dotem quinquennio totum non habuerit maritus, præstituto tamen legibus tempore dotem uxori reddere tenetur: neque fit compensatio temporis non receptæ dotis ad aliud tempus, hoc est, nisi dos data post quinquennium fuerit, & tum tardius, non potest tamen pactum conventum adjici de dote tardius mulieri restituenda. (17) Post hujusmodi moram. aliud si patris pacto id ita conveniat, *l.* 10. *infr. eod.* vel post matrimonium id conventum sit, *l.* 18 *infr. eod.* (18) Propiore, *infr. eod. in fin.* citeriore, *l.* 15. *supr. eod.* (19) *l.* 16 *supr. eod.* (20) Ut ita non fiat in conventum temporis est tempus, *Bald.* conventione tamen certi temporis licet, v. *l.* 19 *infr. eod.* & post dissolutum matrimonium, *l.* 18. *infr. eod.* (21) Exceptio prima regulæ superior v. (22) Tunc enim dos esse desinit & jura, quæ inducunt ut de pactis coti [illegible] tollendis, intelligenda sunt de dote, quæ dos est adhuc, vel esse speratur. *Bald.* (23) Pactum ei quod dotis valet cum patre conventum, quod nam ipsa ubi non valeret. (24) Recipe a secunda superiorum regula. (25) Id est, tribus, quatuor pensionibus vid. *Cujac.* 22. *observ.* 20. (26) Pactum itidem dotis habentis, ad non dotes referens, qua vel esti, vel spe dotes sunt. (27) Ob mores. *Cujac.* 11. *obs.* 10. in fin. motus auctoritate Basilicon: sed id potuit, ob antiquatam de moribus actionem, obelari. (28) Id est, non solum ob res in dotem datas, *l.* 10. *supr. eod.* sed etiam ob res donatas, amotas, vel impensas. (29) Citra personam mulieris, *l.* 1. *supr. eod.* (30) Dotis promissorem socerum quod non conveniunt gener, ipsi genero imputari non oportet, v. *l.* 4 *varsavens*, 33. *supr. de jure dotium.* qui tamen soceri heredem convenire cogitur, ut ibi. Ut eo patris deterior sit heredis conditio, quam defuncti. (31) *l.* 33. *supr. de jure dot.* (32) *l.* 26. *supr. de jure dot.* Ita permutatio cum nummis fieri potest. *Bald.* ad *l. ult. supr. de condict. causa data.* (33) Dos, si mulieri id utile sit, peculiaris verti in rem aliam potest, nempe, ut pro pecunia, quam dedit marito, certa corpora ei restituantur. (34) Ut *l.* 26. *supr. de jure dot.* (35) Quod esse non debet, *infr. de donationibus inter virum.* (36) Vide *Cujac.* 7. *ad Afric.* (37) Vide *l.* 45. §. 1. *infr. de verb. oblig.* (38) Hic pater non paciscitur simpliciter, sed post mortem suam, quo tempore filius sibi acquirere potest. *Cujac. ibid. l.* 45. §. 2. *infr. de verb. obl.* (39) Verba superioris stipulationis ambigua sunt: non & ita accipi possunt, si mortua fuerit, me vivo, mihi restitui; vel si moriar, quoquomodo mihi restituatur, *Baro*, at Africanus verbis apponit vim, id est, mentem contrahentium, in illis locis, illi aut illi *supr. eod.* *Cujac. ibid.* (40) Particula, aut, subdistinctiva est, non disjunctiva. (41) In contractibus illa verba, *susceptis liberis*, certificantur etiam in liberis jam natis. *Bald.* [illegible] *in fin. infr. de condit. & demonstr.* (42) *Intervenientes liberi* hic, non tantum sunt nascituri, sed & nati ante dotem datam, aut amplificatam: unde quæ scripsi ad *l.* 5. *verb. pactis C. de natural. liber.* (43) Augeatur. (44) Gener si socero promisit, me ei dotem exacturum, si data mihi fuerit, redditurum, mortua mea uxore in matrimonio, tacite videor eidem promisisse mortua in matrimonio mea uxore dotem ab eo non petiturum: & me ad dotem, si data fuerit, reddendam post mortuam uxorem, obligatum, tacita promissione videor, dotem ejus in matrimonio mortuæ non petiturum, si pactum de non petendo socero meo ejusque heredibus fecerim. (45) V. *Duar. Cover. lib.* 2. *var. resol. c.* 7. *Mol.* (46) *l.* 22, *l.* 23. *infr. de reb. dub.* Goth. Adde Menoch. *de præsumpt. lib.* 6. *præsumpt.* 50. *n.* 2. Ant. Fab. ad C. *lib.* 4. *tit.* 14. *defin.* 30. S. L.

§. 1. Vir dotem, quam ex pacto filiæ nomine retinere potuit, si lapsus errore non retinuit, filiam, quæ patris (1) sola, matri pro parte heres extiterit, apud arbitrum divisionis (2) non improbe dotis perperam a patre solutæ præceptionem desiderare constitit. §. 2. Cum inter patrem & generum convenit (3), *Ut, in matrimonio sine liberis defuncta filia, dos patri restituatur*, id actum inter contrahentes intelligi debet (4), ut liberis (5) superstitibus filia defuncta dos retineatur (6): nec separabitur portio dotis additamenti (7) causa data, si postea nihil aliud conveniat. §. 3. Convenit, *Ut mulier viri sumptibus, quoquo* (8) *iret, veheretur*: atque ideo mulier (9) pactum ad literas viri secuta, provinciam, in qua Centurio merebat (10), petit: Non servata fide conventionis, licet directa actio nulla competit, utilis tamen in factum danda est. §. 4. Filia cum pro se dotem promitteret, pepigit, *ut, si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suæ dos solvatur*. Pacto filiæ nulla (11) matri quæritur actio: si tamen heres puellæ matri pecuniam dotis solverit, viro contra placita petenti dotem obstabit exceptio. §. 5. Pater, *si filia ante mortem obisset*, dotem dari stipulatus est: constante matrimonio capitali crimine damnatus est; Divortio secuto, vel morte viri soluto matrimonio stipulationis conditio deficit: quod si mulier in matrimonio decesserit, ex stipulatu fisco (12) dotis actio quæreretur: post verum (13) autem divortium renovatis (14) nuptiis, non committitur fisco stipulatio, licet defuncta sit in matrimonio filia: quoniam ad primas nuptias pertinet.

De jurgio ficto, & remissione dotis.

27. IDEM lib. 1. Definitionum.

SI liberis sublatis reversa post jurgium (15) per dissimulationem mulier, veluti venali concordia (16), *Ne dotata sit*, conveniat, conventio secundum ordinem rei gestæ moribus improbanda est.

De creditore dimittendo ex fructibus dotis.

28. PAULUS lib. 5. Quæstionum.

QUæritur, si pacta sit mulier, vel ante nuptias, vel post nuptias, *Ut ex fundi fructibus* (17), *quem dedit in dotem, creditor mulieris dimittatur*: an valeat pactum? Dico, si ante (18) nuptias id convenerit, valere pactum; eoque modo minorem dotem constitutam: post nuptias vero, cum onera matrimonii fructus relevaturi sunt, jam de suo maritus paciscitur, ut dimittat creditorem; & erit mera (19) donatio.

De æstimatione & periculo rei dotalis. 1. De dote a stipulatore non repetita, & matrimonio voluntate heredis stipulatoris redintegrato. 2. De dote restituenda, & de his, quæ mulier legavit.

29. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

CUm maritus, qui æstimata prædia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est circumscribendæ (20) mulieris gratia, *Ut* (21) *prædia inæstimata essent*; ut sine periculo suo ea deteriora faceret: quæsitum est, an secundum priores dotales (22) tabulas prædia æstimata remanerent, & periculum eorum ad maritum pertineret? Respondi, non idcirco [id] pactum, de quo quæreretur, impediri, quod (23) in matrimonio factum esset, si deteriore (24) loco dos non esset: nihilominus, eo pacto admisso, si deteriora prædia fecerit, eo etiam nomine dotis eum actione teneri. §. 1. Titius mulieris nomine dotem dedit, & stipulatus est *in casum mortis, & divortii*: divortio secuto, non repetita dote, Titius decessit: mulier, ex voluntate heredis ejus (25), redintegravit matrimonium: Quæsitum est, an ex stipulatu dotem petere possit? Respondi, heredem Titii, si consensisset (26) ut ea quantitas, quam ex stipulatu consequi potuerat, dotis reconciliato matrimonio fieret, posse pacti exceptione summoveri. §. 2. Mulier de dote, quam dedit, pacta est, *Ut, si in matrimonio decessisset, fratri ejus redderetur*: atque in eum casum stipulatus est: mulier decedens quasdam res dotales marito legavit (27), & aliis: quosdam ex servis dotalibus manumisit: Quæsitum est, an maritus [earum] rerum nomine, quas legavit mulier, & servorum, quos manumisit, fratri teneatur? Respondi, nihil proponi, cur non teneretur (28): cum etiam heredes defunctæ tam legatariis, quam libertatibus obnoxii sint.

Si convenerit, Ne dos constante matrimonio petatur, & ut, filia post mortem patris in matrimonio sine liberis defuncta, pars dotis apud maritum maneat, pars fratri mulieris restituatur.

30. TRYPHONINUS (29) lib. 10. Disputationum.

BÆbius (30) Marcellus Bæbio Maryllo, dotis filiæ suæ nomine, centena promiserat: & convenerat inter eos, *Ne ea dos constante matrimonio peteretur: vel, si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, ut dimidia dos apud Maryllum remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur*: eaque etiam in stipulationem deducta erant: mortuo Marcello, filio & filia superstitibus, dote universa filiæ prælegata (31), Maryllus nata filia diverteret (32): & mulier decesserit, fratre suo & filia ex partibus æquis heredibus relictis: Apud Petronium Magnum Prætorem (33) Maryllus ab herede filio Marcelli ex dotis promissione universam (34) dotem petebat, illa conjectura, quasi inter duos placuisset, *Nullo filiorum exstante mortua muliere, partem dotis remanere apud maritum*: magis convenisset utique, totam ejus esse dotem, si filium filiamve habuisset. Ex diverso respondebatur, pacti quidem vulgaris (35) exceptionem [etiam] heredi proficere: sed in specie, quæ proponitur, non quasi heres mulieris ex persona defunctæ, sa exceptione pacti tuebitur: sed ipse [erat] ille, qui etiam viva muliere, si ab eo dos peteretur, potuisset [ea] exceptione Maryllum, quia divortium factum erat, summovere: eandemque defensionem etiam post mortem sororis suæ retinebat (36). Itaque *placuit*, eum ab ea petitione absolvi, nulla (37) ex hac sententia facta derogatione fideicommissi partitioni, quam jure hereditario per filiam heres uxoris Maryllus in parte dimidia habebat.

De fructibus extremi anni matrimonii.

31. SCÆVOLA lib. 3. Quæstionum.

SI inter virum & uxorem convenit (38), *Ut* (39) *extremi anni matrimonii fructus nondum percepti mulieris lucro fiant* (40), hujusmodi pactum (41) valet.

Si fundus æstimatus centum, atque eodem pretio restituendus, volente muliere pluris venierit. 1. De dote ab invito non exigenda.

32. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

UXor viro fundum æstimatum centum in dotem dederat: deinde cum viro pactum conventum fecerat, *Ut* (42) *divortio facto, eodem pretio uxori vir fundum restitueret*: postea volente (43) uxore, vir eum fundum ducentorum (44) vendiderat: & divortium erat factum: Labeo putat, viro potestatem fieri debere, utrum velit ducenta (45), vel fundum reddere: neque ei pactum conventum remitti oportere: Idcirco puto hoc Labeonem respondisse, quoniam voluntate mulieris fundus veniit: alioquin omnimodo fundus erat restituendus.

§. 1. Si pater filiæ nomine certam pecuniam in dotem promiserat, & pactus est, *Ne invitus* (46) *eam solveret*: nihil ab eo exigendum puto: quia (47) id, quod pacto convento, *ne invitus exigeretur*, convenerit, in dotis causam esse non videretur.

TIT. V.

DE (48) FUNDO (49) DOTALI.

Damni infecti. 1. De transmissione ad heredem.

1. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

INterdum lex Julia (50) de fundo dotali cessat, si ob id, quod (51) maritus damni infecti non cavebat, missus sit vicinus in possessionem dotalis prædii, deinde jussus sit possidere: hic enim dominus (52) vicinus fit: quia (53) hæc alienatio (54) non est voluntaria. §. 1. Sed & per universitatem (55) transit prædium, secundum quod possibile est, ad alterum: veluti (56) ad heredem (57) mariti: cum suo tamen jure (58), ut alienari non possit (59).

De domino mariti. 1. De fisco.

2. ULPIANUS lib. 5. de Adulteriis.

SI maritus fuerit in servitutem redactus, an dominus alienare hunc fundum non possit? Quod puto esse verius (60). §. 1. Quare, & si ad fiscum pervenerit, nihilominus venditio fundi impeditur: quamvis fiscus (61) semper idoneus (62) successor sit, & solvendo.

Si

(1) Al. patri. (2) In judicio familiæ erciscundæ. [illegible]

Si fundus dotali ſervo legetur. 1. Quibus caſibus fundus dotalis alienari nequit.

3. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

FUndus dotali ſervo (1) legatus, ad legem Juliam pertinet, quaſi dotalis (2). §. 1. Toties autem non poteſt alienari (3) fundus, quoties mulieri actio de dote competit, aut omnimodo competitura eſt.

De ſponſo.

4. IDEM lib. 11. ad Edictum provinciale.

LEx Julia, quæ de dotali prædio proſpexit, *Ne id marito liceat obligare* (4), *aut alienare* (5), plenius interpretanda eſt: ut (6) etiam de ſponſo (7) idem juris ſit, quod de marito.

De ſervitutibus.

5. ULPIANUS lib. 2. de omnibus (8) Tribunalibus.

JUlianus lib. XVI. Digeſtorum ſcripſit, neque (9) ſervitutes (10) fundo debitas poſſe maritum amittere (11), neque ei alias imponere.

6. IDEM lib. 5. de Adulteriis.

SEd nec libertas ſervitutis urbano prædio dotali debitæ competit: ne per hoc deterior conditio prædii fiat.

7. JULIANUS lib. 16. Digeſtorum.

SI maritus fundum Titii ſervientem (12) dotali prædio adquiſierit, ſervitus *confunditur*: [Sed ſi eundem Titio reddiderit ſine reſtauratione ſervitutis, hoc marito imputabitur,] & hoc caſu maritus litis æſtimationem præſtabit: quod ſi maritus ſolvendo non erit, utiles actiones adverſus Titium mulieri ad reſtaurandam ſervitutem dantur. §. 1. [Sed] cum uxor fundum, cui prædia viri ſervitutem debebant, in dotem dat; fundus ad maritum pervenit amiſſa ſervitute: & ideo non poteſt videri per maritum jus fundi deterius factum: Quid ergo [eſt?] Officio de dote judicantis continebitur, ut redintegrata ſervitute jubeat fundum mulieri vel heredi ejus reddi.

De oliveto ſucciſo.

8. ALFENUS lib. 3. Digeſtorum a Paulo Epitomatorum.

VIr in fundo dotali, uxoris rogatu, olivetum ſucciderat: hoc [ut] novellum reponeret: poſtea vir mortuus erat, & uxori dotem relegaverat: Ligna, quæ ex oliveto exciſa (13) eſſent, oportere (14) mulieri reddi reſpondit.

Si maritus, quod debet, in dotem acceperit.

9. AFRICANUS lib. 8. (15) Quæſtionum.

SI marito debitori fundi id, quod debet, doti mulier promiſerit, dotalem fundum effici. §. 1. Quod ſi ei promittat qui *fundum* aut *decem* debuit, in arbitrio eſſe mariti (16) quod in dote ſit. §. 2. Quod ſi *Stichum* aut *fundum* debuit maritus, & quod debet, doti ei promiſſum ſit: Sticho mortuo fundum in dotem eſſe. §. 3. His conſequens eſſe [ait], ut ſi *Cornelianum* aut *Sempronianum fundum* debenti, id quod debet, doti promiſſum ſit, utrum eorum dotalem eſſe malit, [hunc dotis eſſe]: plane utrum velit alienaturum; alterum alienari non poſſe: ſi tamen alienum rurſus redimat, adhuc in ejus poteſtate eſſe, an eum, quem retinuiſſet, alienari velit.

10. PAULUS lib. 5. Quæſtionum.

ERit (17) ergo poteſtas Legis (18) ambulatoria (19): quia dotalis (20) fuit obligatio. Numquid ergo, [etiam] illo nondum redempto, alterum quoque alienare poſſit, quia poteſt alterum redimere? an hoc non debet recipi, ut nullus in dote ſit? Certe ex poſtfacto videbitur recte alienatus, illo poſtea redempto.

De fundo æſtimato dato, ut electio ſit mulieris.

11. AFRICANUS lib. 8. Quæſtionum.

QUod ſi fundus in dotem æſtimatus datus ſit, ut electio (21) eſſet mulieris: negavit alienari fundum poſſe: Quod ſi arbitrio mariti ſit: contra eſſe.

De matrimonio ſoluto. 1. De voluntate ſoceri.

12. PAPINIANUS lib 2. de Adulteriis.

ETiam [ſi] dirempto (22) matrimonio; dotale (23) prædium eſſe intelligitur. §. 1. Soceri (24) voluntas in diſtrahendo dotali prædio nulla eſt.

De prædio ruſtico, vel urbano. 1. De fundo, vel loco. 2. Dotale prædium quomodo accipitur. 3. De herede mulieris. 4. Si ab uxore herede fundus legetur.

13. ULPIANUS lib. 5. de Adulteriis.

DOtale prædium accipere debemus, tam urbanum (25), quam ruſticum: ad omne enim ædificium lex Julia pertinebit. §. 1. *Prædii* appellatione etiam pars (26) continetur. Proinde ſive totum prædium in dotem ſit datum, ſive pars (27) prædii, alienari non poterit: Et hoc jure utimur.

§. 2. *Dotale prædium* ſic (28) accipimus, cum (29) dominium marito quæſitum eſt, ut tunc demum alienatio prohibeatur. §. 3. Heredi (30) quoque mulieris idem auxilium præſtabitur (31), quod mulieri præſtabatur. §. 4. Si, uxore herede inſtituta, fundus dotalis fuerit legatus, ſi quidem deductis legatis mulier quantitatem dotis in hereditatem habitura eſt, valet legatum: ſi minus, an non valeat quæritur? Scævola, & ſi non totus, ſed [vel] aliqua pars ea eo vindicari poſſit, ſi modo aliqua pars ad dotem ſupplendam deſit, id dumtaxat ex eo remanere apud mulierem ait, quod quantitati dotis deeſt.

De fundo, qui marito volente traditus eſt extraneo. 1. De fundo mulieris nomine in dotem dato. 2. Si fundus alienus marito, a quo debetur, in dotem detur. 3. Si dotis cauſa legatum vel hereditas repudiatur, vel omittatur.

14. PAULUS lib. 3. de Adulteriis.

SI nuptura Titio, voluntate ejus fundum dotis nomine Mævio tradit, dos ejus conditionis erit, cujus eſſet, ſi ipſi Titio fundum tradidiſſet. §. 1. Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit (32), dotalis fundus erit: propter uxorem enim videtur is fundus ad maritum perveniſſe.

§. 2. Si fundum alienum mulieri debeat maritus, eumque mulier ei dotis nomine promiſerit: in pendenti erit: & tunc fiet dotalis (33), cum ad eum pervenerit. §. 3. Si fundum legatum ſibi dotis cauſa mulier repudiaverit, vel etiam ſubſtituto viro omiſerit hereditatem, vel legatum: erit fundus dotalis.

De literis mariti, quibus dotis non fore prædium *declaravit.*

15. PAPINIANUS lib. 3. Reſponſorum.

DOtale (34) prædium, cujus vir poſſeſſionem retinuit (35), poſt literas ad uxorem emiſſas (36), quibus *dotis non fore prædium declaravit*, in matrimonio defuncta muliere, virum retinere placuit (37): quia mulier (38) actionem ex pacto non habuit.

De longi temporis poſſeſſione.

16. TRYPHONINUS lib. 11. Diſputationum.

SI (39) fundum, quem Titius poſſidebat bona fide, longi (40) temporis poſſeſſione poterat ſibi quærere (41), mulier ut ſuum marito dedit (42) in dotem, eumque petere neglexerit vir, cum id facere poſſet, rem periculi ſui fecit: nam licet lex Julia, quæ vetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad hujuſmodi adquiſitionem, non (43) tamen interpellat eam poſſeſſionem, quæ per longum tempus fit, ſi, antequam conſtitueretur dotalis fundus, jam cœperat. Plane, ſi pauciſſimi (44) dies ad perficiendam longi temporis poſſeſſionem ſupereſſent, nihil erit, quod imputabitur marito.

De dote apud virum manſura.

17. MARCIANUS lib. 7. Digeſtorum.

FUndum dotalem maritus vendidit, & tradidit: ſi (45) in matrimonio mulier deceſſerit, & dos lucro mariti ceſſit, fundus emptori avelli non poteſt.

De lapidicinis. 1. De fructibus a viro perceptis, cum mulier moram faceret, quo minus æſtimationem partis fundi ſolveret, & fundum reciperet.

18. JAVOLENUS lib. 6. ex Poſterioribus Labeonis.

VIr in fundo dotali lapidicinas (46) marmoreas aperuerat: divortio facto quæritur, marmor, quod cæſum neque exportatum eſſet, cujus eſſet: & impenſam in lapidicinas factam mulier, an vir præſtare deberet? *Labeo* marmor (47) viri eſſe ait: Cæterum, viro negat quidquam præſtandum eſſe a muliere: quia nec neceſſaria ea impenſa eſſet, & fundus deterior eſſet factus. *Ego* non tantum neceſſarias, ſed etiam utiles (48) impenſas præſtandas (49) a muliere exiſtimo: nec (50) puto fundum deteriorem eſſe, ſi tales ſunt lapidicinæ, in quibus lapis creſcere poſſit. §. 1. Si per mulierem mora fieret (51), quo minus æſtimationem partis fundi viro ſolveret, & fundum reciperet, cum hoc pactum erat: fructus interim perceptos ad virum pertinere ait *Labeo*: *Puto* potius pro (52) portione fructus virum habiturum, reliquos mulieri reſtituturum: Quo jure utimur.

LIBER

(1) Dotale eſt, quod ſervo dotali legatum eſt. *Goth.* Vide Cujac. *lib.* 14. *obſ.* [illegible] (2) Ideoque ſoluto matrimonio mulieri reddi debet, *l.* [illegible] *ſupr. de jur. dot.* (3) Nec uſucapi, vide Cujac. 10. *obſerv.* 6. (4) *l. un.* § *ponit.* [illegible] (5) Alienandi verbo quid contineatur, vide *l.* [illegible] *eod.* (6) Argumentum a marito ad ſponſum, ſeu a nuptiis ad ſponſalia [illegible] & hic obſervandum, quod [illegible] de interpretatione duplici notat [illegible] (8) Ulpianus ſcripſit Protribunalium libros [illegible], in quibus tractavit de cauſis, quæ nec mandantur, nec delegantur, ſed a Prætoribus ipſis [illegible] pro tribunali expediuntur, veluti de ſalariis, mercedibus, nutricum [illegible] reſtitutionibus, tutoribus, curatoribus dandis, tranſactione alimentorum, prædiis pupillaribus, & dotalibus [illegible] (10) Servitutes dotalis fundi maritus alienare non poteſt [illegible] quod de fundo & re immobili conſtituit lex Julia, Juriſconſulti extendunt hoc ad res incorporales [illegible] (11) Negligentia, vel etiam amittere culpa [illegible] (12) Servitutem fundum adquirens dominantis fundi dominus ſervitutem confundit [illegible] (13) [illegible] ligna [illegible] an quia ſucciſa ſumptibus uxoris [illegible] (15) V. Cujac. [illegible] *ad Africanum.* [illegible] Sed obſervandum eſt, maritum in hac lege utriuſque [illegible] alternative eſſe debitorem [illegible] (17) Legis auctoritas quandoque eſt in alternatione, & in pendenti, & [illegible] (18) Julia ſcilicet. (19) [illegible], inconſtans, incerta, quæ ſubinde mutari poteſt. (20) Quia dotis talis eſt obligatio, Cujac. [illegible] (21) [illegible] utrum fundum an æſtimationem eligat [illegible] (22) [illegible] Dotale prædium manet, etiam dirempto matrimonio. (24) Id eſt, patris mulieris, Cujac. [illegible] (26) [illegible] Pars continetur totius appellatione [illegible] (29) Dotale eſt prædium [illegible] (31) [illegible] (36) Vide in hanc legem Cujac. [illegible]

Vir in dotem accepit prædium, paƈtumque eſt de luenda dote, ſi in matrimonio moriatur mulier: poſtea ad uxorem mittit litteras, quibus declarat non fore dotis prædium illud [illegible] Quæritur, Defuncta muliere in matrimonio, an renunciatio a viro facta rata ſit, & an prædium ad heredes uxoris redire debeat? Reſpondet Papinianus, paƈtum illud non habuiſſe effeƈtum [illegible] Et hoc ſenſu omnia hujus legis verba proprie accipientur, & aptiſſimus erit intelleƈtus: quem tamen Accurſius ignoravit, vide Lanceloſium [illegible] (39) [illegible] Si fundus, quem alius præſcribere incepit, a muliere datur in dotem, præſcriptio non interrumpitur, ſed & præſcriptio viri periculo perficitur, niſi pauciſſimi dies intereſſent ad perficiendam præſcriptionem, quo tempore fundus in dotem datus fuit. *Goth.* Vide Cuiac. [illegible] (41) Ad hujus legis declarationem vide Doƈtores [illegible] textum, quod dominium aliquando transfertur ſine poſſeſſione [illegible] Græci in hanc legem vide Cujac. [illegible] Poteſt enim res mulieris penitus dotalis conſtitui inſtrumento dotali, ſine traditione. (43) Lex Julia prohibet inchoari præſcriptionem fundi dotalis, non tamen inchoatam perfici. (44) Adde *l.* 20. [illegible] tunc enim, [illegible] ex modici temporis negligentia, non præſumitur magna eſſe negligentia. (45) Dotalis fundi venditio facta a marito confirmatur ex [illegible] (46) Adde *l.* 8. *ſupr. ſolut.* (47) [illegible] (49) [illegible] (50) Deterior fundus fieri non intelligitur, in quo [illegible] (51) V. Molinæum [illegible] (52) [illegible]

LIBER VIGESIMUSQUARTUS.

T I T. I.

DE (1) DONATIONIBUS INTER (2) VIRUM ET UXOREM (3).

Origo, & ratio prohibitæ donationis.

1. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

MOribus (4) apud nos receptum est, *Ne inter virum & uxorem donationes valerent*. Hoc autem receptum est, ne mutuo (5) amore invicem (6) spoliarentur (7), donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate (8).

2. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

NEc (9) esset eis studium liberos potius educendi (10). † Sextus Cæcilius & illam causam adjiciebat: quia sæpe futurum esset, ut discuterentur (11) matrimonia, si non donaret is, qui posset: atque ea ratione eventurum, ut venalicia (12) essent matrimonia.

1. *Si matrimonium non valet*. 2. *De his, qui sunt in potestate soceri*. 3. *De servis*. 4. *De filio communi, vel mariti*. 5. *De eo, qui est in potestate soceri*. 6. *De viro & socero, & his, qui sunt in eorum potestate, aut eos habent in potestate*. 7. *De socru, & nuru*. 8. *De servo, in quo nudam proprietatem habet maritus. De eo, qui bona fide servit marito*. 9. *Per quos donari non potest*. 10. *Quatenus donatio non valet*. 11. *De nummis uxori datis*. 12. *Si debitor mariti solverit uxori*. 13. *Si maritus donaturus dederit uxori*.

3. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

HÆc ratio & Oratione Imperatoris nostri Antonini [Augusti] electa est: nam ita ait, *Majores nostri inter virum & uxorem (13) donationes prohibuerunt, amorem (14) honestum solis animis æstimantes, famæ etiam conjunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari videretur (15) neve melior (16) in paupertatem incideret, deterior (17) ditior fieret* (18). §. 1. Videamus *inter quos* sunt prohibitæ donationes: Et quidem, si matrimonium moribus legibusque [nostris] constat, donatio non valebit. Sed si aliquod impedimentum interveniat, ne sit omnino matrimonium, donatio valebit: Ergo si (19) Senatoris filia libertino contra Senatusconsultum (20) nupserit, vel provincialis (21) mulier ei, qui ibi meret (22), contra mandata (23), valebit donatio, quia nuptiæ non sunt: Sed fas non est eas donationes ratas esse: ne melior sit conditio eorum, qui deliquerunt. Divus tamen Severus in liberta Pontii Paulini Senatoris contra statuit: quia non erat affectione uxoris habita, sed magis concubinæ (24). §. 2. Qui in ejusdem potestate sunt (25), prohibentur sibi (26) donare: utputa, frater (27) mariti, qui est in soceri potestate. §. 3. Verbum *potestatis* non solum ad liberos trahimus, verumetiam (28) ad servos: nam magis est, ut hi quoque, qui aliquo jure subjecti sunt marito, donare non possint. §. 4. Secundum hæc, si mater filio, qui in patris potestate esset, donet, nullius momenti erit donatio (29): quia patri quæritur: Sed si in castra eunti filio dedit, videtur valere: quia filio quæritur, & est castrensis peculii. † Quare & si filius, vel privignus, vel quivis (30) alius potestati mariti subjectus, de castrensi suo peculio donavit, non erit irrita donatio.

§. 5. Prohibetur igitur [&] uxori & nurui (31) donare etiam is, qui est in soceri potestate, si modo maritus sit in patris potestate. §. 6. Ab uxoris (32), nurusve parte (33) prohibitum est donari viro, vel genero (34). † Sed & his (35), qui sunt in eorum potestate, si fuerit donatum, vel in quorum sunt potestate, non valebit donatio: si (36) modo vir, & socer in ejusdem sunt potestate, vel vir in soceri: cæterum si in alia familia est maritus, neque (37) socero, neque ei, qui est in ejus potestate, neque ei, in cujus est, donatione interdictum est.

§. 7. Socrui a nuru (38), vel contra, donari non est prohibitum: quia hic jus potestatis non (39) vertitur. §. 8. Si servus meus, cujus ususfructus alienus est, donet uxori meæ ex eo peculio, quod ad me non pertinebat; vel homo liber bona fide mihi serviens: an valeat donatio, quæritur? Et in libera (40) quidem persona utcumque admitti potest donatio: cæteræ (41) enim personæ alienationem peculii, ut donent, non habent. §. 9. Non (42) tantum autem per se maritus & uxor (43), cæteræque personæ dare non possunt (44).

§. 10. Sciendum autem est, ita interdictam inter virum & uxorem donationem, ut ipso jure nihil (45) valeat quod actum est. † Proinde, si corpus sit quod donatur, nec traditio (46) quicquam valet (47). † Et si stipulanti (48) promissum sit, vel accepto latum, nihil valet: ipso (49) enim jure, quæ inter virum & uxorem donationis causa geruntur, nullius momenti sunt. §. 11. Si quis igitur nummos uxori (50) dederit, non fieri ejus apparet, quia nihil corpore ejus fieri palam est. §. 12. Sed si *debitorem suum ei* (51) *solvere* jusserit, hic quæritur, an nummi fiant ejus, debitorque liberetur? Et Celsus lib. xv. Digestorum scribit, videndum esse, ne dici possit & debitorem liberatum, & nummos factos mariti, non uxoris: Nam [&] si donatio jure civili non impediretur, eum rei gestæ ordinem (52) futurum, ut pecunia ad te a debitore tuo, deinde a te ad mulierem perveniret: nam celeritate (53) conjungendarum inter se actionum, unam actionem occultari: cæterum debitorem creditori dare, creditorem uxori: nec novum aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere: Nam & si is, qui creditoris tui se procuratorem esse simulaverit (54), a debitore tuo jubente te pecuniam acceperit, & furti actionem te habere constat, & ipsam pecuniam tuam esse.

§. 13. Huic sententiæ consequens est, quod Julianus libro septimodecimo Digestorum scripsit, si donaturum mihi jussero (55) uxori meæ dare (56): ait enim Julianus, nullius (57) esse momenti: perinde enim habendum, atque si ego acceptam, [&] rem meam factam, uxori meæ dedissem: Quæ sententia vera est.

4. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

IDemque est, & si mortis causa traditurum mihi jussetim uxori credere: nec referre, convaluerit donator, an mortuus sit: neque existimandum est, si dixerimus valere donationem, non fieri me pauperiorem: quia sive convaluerit donator, condictione tenebor; sive mortuus fuerit, rem, quam habiturus eram in bonis meis, desinam propter donationem habere.

Si sponsus sponsæ donaturus tradiderit Titio, & is dederit sponsæ post nuptias. 1. *De muliere correa, & de acceptilatione*. 2. *De viro, & uxore, & his, qui ad eos pertinent, & extraneis personis*. 3. *Si debitor viri uxori*, 4. *Aut uxor viri creditori promiserit*. 5. *De venditione minoris facta*. 6. *De eo, qui non est usus servitute*. 7. *De exceptione, & sententia*. 8. *De sepultura*. 12. *De re Deo offerenda, vel consecranda, de opere publico faciendo*. 13. *De repudiatione hereditatis*, 14. *Vel legati*. 15. *De restitutione fideicommissi*. 16. *Si donans non deminuat, aut accipiens non fiat locupletior*. 17. *Si mulier pecuniam a marito acceptam pro alio erogaverit*. 18. *Quatenus revocatur, & quibus actionibus, quod donatum est*.

5. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SI sponsus sponsæ donaturus, tradiderit Titio, ut is sponsæ daret; deinde Titius tradiderit post (58) nuptias secutas: siquidem eum interposuerit maritus, donationem non valere, quæ post contractas nuptias perficiatur: si vero mulier eum interposuerit, jamdudum perfectam donationem, hoc est, ante nuptias: atque ideo, quamvis contractis nuptiis Titius tradiderit, donationem valere. §. 1. Si maritus duos reos habeat, Titium, & mulierem, & mulieri (59) accepto (60) tulerit donationis causa, neuter liberatur: quia acceptilatio non

[illegible]

non valet: Et hæc Julianus lib. XVII. Digestorum scribit. Plane si [mihi] proponas, Titio accepto latum, ipse quidem liberabitur, mulier vero manebit (1) obligata. §. 2. Generaliter tenendum est (2), Quod inter ipsos, aut qui (3) ad eos pertinent, aut per interpositas (4) personas donationis causa agatur, non valere: quod si aliarum extrinsecus rerum personarumve causa commixta sit, si separari non potest, nec donationem impediri: si separari possit, cætera valere (5): id, quod donatum sit, non valere.

§. 3. Si (6) debitor viri pecuniam, jussu mariti, uxori promiserit, nihil agitur. §. 4. Si uxor viri creditori donationis causa promiserit & fidejussorem dederit, neque virum liberari, neque mulierem obligari, vel fidejussorem ejus, Julianus ait: perindeque haberi, ac si nihil promisisset.

§. 5. Circa venditionem (7) quoque, Julianus [quidem] minoris (8) factam venditionem nullius esse momenti ait: Neratius autem (cujus opinionem Pomponius non improbat) venditionem, donationis (9) causa inter virum & uxorem factam, nullius esse momenti: si modo, cum animum maritus vendendi non haberet, idcirco venditionem commentus sit, ut donaret: enimvero, si cum animum vendendi haberet ex pretio ei remisit (10), venditionem quidem valere, remissionem [autem] hactenus non valere, quatenus (11) facta est locupletior. Itaque si res quindecim venierit quinque, nunc autem sit decem, quinque tantum præstanda sunt: quia in hoc locupletior videtur facta. §. 6. Si donationis causa vir vel uxor servitute non (12) utatur, puto amitti servitutem: verum post divortium condici posse. §. 7. Si uxor vel maritus exceptione quadam donationis causa summoveri voluerint, facta a Judice absolutione valebit quidem sententia, sed condicetur (13) ei, cui donatum est. §. 8. Concessa donatio est sepulturæ (14) causa: nam sepulturæ causa locum marito ab uxore, vel contra, posse donari constat: & si (15) quidem intulerit, faciet locum religiosum. Hoc autem ex eo venit, quod definiri solet, eam (16) demum donationem impediri solere, quæ & donantem pauperiorem, & accipientem facit locupletiorem: Porro hic non videtur fieri locupletior in ea re, quam religioni dicavit (17). Nec movit (18) quemquam, quod emeret, nisi a marito accepisset: nam, etsi (19) pauperior ea fieret nisi maritus dedisset, non tamen idcirco fit locupletior quod non expendit. §. 9. Hæc res & illud suadet, si uxori maritus sepulturæ causa donaverit, ita (20) demum locum fieri intelligi mulieris, cum corpus humatur: cæterum antequam fiet religiosus, donantis manet: proinde si distraxerit mulier, manet locus donatoris. §. 10. Secundum hæc, si uxori suæ monumentum purum (21) maritus magni pretii donaverit, valebit donatio: sic tamen, ut, cum fit religiosus, valeat. §. 11. Sed etsi ipsa fuerit illo illata, licet morte ejus finitum est matrimonium (22), favorabiliter tamen dicetur locum religiosum fieri. §. 12. Proinde & si maritus *ad oblationem* (23) *Dei* uxori donavit, vel locum, in quo opus publicum, quod promiserat facere, vel [ut] *ædem publicam dedicaret*: fiet locus sacer. Sed & si quid ei det, *ut [donum] Deo detur*, vel *consecretur*, dubium non est, quin debeat valere: Quare, & si oleum (24) pro ea in æde sacra posuerit, valet donatio. §. 13. Si maritus heres instituitus repudiet hereditatem donationis causa, Julianus scripsit lib. 17. Digestorum, donationem valere; neque (25) enim pauperior (26) fit, qui non adquirat, sed (27) qui de patrimonio suo deposuit. Repudiatio autem mariti mulieri prodest, si vel substituta sit mulier, vel etiam ab intestato heres futura. §. 14. Simili modo & si legatum repudiet, placet nobis, valere donationem, si mulier substituta sit in legato, vel etiam si proponas eam heredem institutam. §. 15. Si quis rogatus sit, *præcepta certa quantitate, uxori suæ hereditatem restituere*, & is sine (28) deductione restituerit, Celsus lib. x. Digestorum scripsit, magis pleniore (29) officio fidei præstandæ functum maritum, quam (30) donasset, videri: Et rectam rationem huic sententiæ Celsus adjecit, quod plerique magis fidem (31) exsolvunt in hunc casum, quam donant: nec de suo putant proficisci quod de alieno plenius restituunt, voluntatem defuncti secuti: nec immerito sæpe (32) credimus aliquid defunctum voluisse, & tamen non rogasse: Quæ sententia habet rationem magis in eo, qui non erat deducta quarta rogatus restituere, & tamen integram fidem præstitit omisso Senatusconsulti commodo: hic enim vere fidem exsolvit, voluntatem testatoris obsecutus. Hoc ita, si non per errorem (33) calculi fecit. Cæterum indebiti fideicommissi esse repetitionem, nulla dubitatio est. §. 16. Cum igitur nihil de bonis erogatur, recte dicitur valere donationem. Ubicunque (34) igitur non deminuit de facultatibus suis, qui donavit, [valet]: vel etiam si deminuat, locupletior tamen non fit qui accepit, donatio valet. §. 17. Marcellus lib. 7. Digestorum quærit, Si mulier acceptam a marito pecuniam in sportulas (35) pro cognato suo ordini (36) erogaverit, an donatio valeat? Et ait, valere: nec videri locupletiorem mulierem factam, quamvis mutuam pecuniam esset acceptura, & pro adfine erogatura. §. 18. In (37) donationibus autem jure civili impeditis hactenus revocatur donum ab eo, [ab eave], cui donatum est, ut si quidem exstet res, vindicetur (38): si consumpta sit, condicatur hactenus, quatenus (39) locupletior quis eorum factus est.

6. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

QUia quod ex non concessa donatione retinetur, id aut sine causa, aut ex injusta (40) causa retineri intelligitur: ex quibus causis condictio nasci solet.

Quo tempore spectatur, an sit locupletior. 1. Si uxori unguentorum emendorum causa daretur. 2. De mutua donatione. 3. De prædiis emptis ex pecunia donata. 4. Vel partim ex donata, partim ex propria. 5. De æstimatione. 6. De emptione pignoris. 7. Si maritus pro uxore venditori pretium solverit. 8. De donatione manumissionis causa.

7. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

QUod autem spectetur tempus, an locupletiores sint facti: utrum tempus litis contestatæ, an rei judicatæ? Et verum est, litis contestatæ tempus spectari oportere (41); idque Imperator Noster cum Patre rescripsit.

§. 1. Si maritus (42) pecuniam uxori *in unguenta* dederit, eaque eam [pecuniam] creditori suo solverit, mox [ea] de sua (43) pecunia unguenta emerit: non videri locupletiorem factam, Marcellus lib. 7. Digestorum scribit. Idemque, & si lancem ob eandem causam ei dederit, eaque lancem retinuerit, de sua autem pecunia unguenta emerit: vindicationem cessare: quia non est locupletior, quæ tantundem in re mortua (44) impendit. §. 2. Si vir & uxor quina invicem (45) sibi donaverint, & maritus servaverit, uxor consumpserit, recte placuit compensationem (46) fieri (47) donationum: & hoc Divus Hadrianus constituit. §. 3. Idemque ait, [&] si vir uxori pecuniam donaverit, ipsaque ex ea prædium emerit: æstimari oportere, in quantum locupletior facta sit mulier. Proinde & si prædia hodie vilissimo sunt, consequenter dicemus, litis contestatæ tempore æstimationem eorum spectandam. Plane, si magni pretii prædia sunt, summa [tantum] numerata erit restituenda, non etiam usura pretii. §. 4. Eleganter tractabitur, si mulier quindecim prædia emerit, & maritus non totum pretium numeraverit, sed duas partes pretii, hoc est decem, uxor de suo quinque; deinde hæc prædia valeant nunc decem: maritus quantum consequatur? Et magis est, ut consequi debeat duas partes decem: ut quod periit ex pretio, utrique (48) perierit, & marito & uxori. §. 5. Si maritus æstimationem rerum, quas in dotem accepit, dicat se donationis (49) causa auxisse: remedium monstravit Imperator Noster (50) cum Divo Patre suo, rescripto, cujus verba hæc sunt; *Cum donationis* (51) *causa pretium auctum adfirmes, qui super ea re cognituras erit, si pecuniæ modum recusabis, ipsa prædia restitui debere sumptuum deductis rationibus, arbitrabitur*. In arbitrio (52) igitur mariti erit, quid præstitum malit. † Idem juris est, & si e contrario mulier de minore (53) æstimatione queratur. Nec aliud in commodato æstimato [dato] observari solet, ut Pomponius lib. xv. Variarum Lectionum scribit. §. 6. Si uxor a marito suo prædia, quæ ob (54) dotem pignori acceperat, emerit, eaque emptio (55) donationis causa facta dicatur: nullius esse momenti: pignoris (56) tamen obligationem durare, Imperator Noster cum Patre suo rescripsit: cujus rescripti verba ideo retuli, ut appareat venditionem inter virum & uxorem bona fide gestam non retractari: *Si (57) tibi maritus pignora (58) propter dotem & pecuniam creditam data, non donationis causa, vendidit, quod bona fide gestum est, manebit ratum: at si titulus donationis quæsitus ostenditur (59), atque ideo venditionem irritam esse constabit; jure (60) publico causam pignorum integram obtinebis*. §. 7. Si uxor rem emit, & maritus pretium pro ea (61) numeravit: interdum (62) dicendum est, totum a muliere repetendum, quasi locupletior ex ea in solidum facta sit: utpu-

(1) [illegible] ... (62) [illegible]

utputa si emit quidem rem mulier, & debebat (1) pecuniam, maritus [autem] a venditore eam liberavit : Quid enim interest, creditori solvat, an venditori ? §. 8. Servum quis donavit servum, ita *ut eum intra annum manumitteret* : an, si mulier non obtemperet voluntati, constitutio Divi Marci (2) imponat ei libertatem, si vir vel vivit, vel etiam diem suum obierit. (3) ? Et ait Papinianus, cum Sabini sit sententia recepta. [qui putat, tunc fieri servum ejus cui donatur, cum cœperit libertas imponi, ideoque nec si velit mulier, post exactum tempus possit manumittere,] recte dici, non esse constitutioni locum. nec voluntatem mariti posse constitutioni locum facere, cum proprium servum possit manumittere : Quæ sententia mihi quoque probatur, quia venditor sive donator non sibi vult legem imponi, nec potest (4), sed ei qui accepit : dominio igitur penes se remanente, nequaquam effectum habebit constitutio. §. 9. Manumissionis causa donatio facta valet (5) : licet non hoc agatur, ut statim ad libertatem, sed quandoque perducatur : proinde si, *Ut post certum tempus manumittat*, uxori suæ tradidit, tunc demum ejus fiet, cum tempore impleto manumittere cœperit : quare antea manumittendo nihil agit : Nam & illud sciendum est, si uxori quis suæ donaverit, *Ut intra annum manumittat*, deinde non manumiserit [ea] intra annum, postea manumittendo nihil agi.

8. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

SI antequam (6) servus manumittatur, morte (7) aut divortio solutum fuerit matrimonium, resolvitur donatio (8) : inesse enim conditio donationi videtur, ut manente matrimonio manumittatur.

De donatione causa mortis.

9. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SI eum uxori donet maritus, qui ejus erat conditionis, *ne unquam ad libertatem perduci possit* : dicendum est, omnino nihil agi hac donatione (9). §. 1. Si pecunia accepta mulier manumiserit, vel operas ei imposuerit : ait Julianus, operas quidem eam licito jure imposituram, & tenere obligationem : nec videri mulierem ex re viri locupletiorem fieri, cum eas libertus promittat : Quod si pretium ob manumissionem acceperit mulier, & sic manumiserit, si quidem ex peculio suo dedit, nummus mariti manere : sin earo alius pro eo dedit, fient nummi mulieris : Quæ sententia recte se habet. §. 2. Inter virum & uxorem *mortis causa* donationes receptæ (10) sunt (11) :

10. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

QUia in hoc tempus excurrit donationis eventus, quo vir & uxor esse desinunt.

De donatione divortii causa.

11. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SEd interim res non statim fiunt ejus, cui donatæ sunt, sed tunc demum, cum (12) mors (13) insecuta est : Medio igitur tempore dominium (14) remanet apud eum, qui donavit.

§. 1. Sed quod (15) dicitur, *mortis causa donationem inter virum & uxorem valere*, ita verum est, ut non solum ea donatio valeat, secundum Julianum, quæ hoc animo fit, ut tunc res fiat uxoris vel mariti, cum mors insequetur, sed omnia (16) mortis causa donatio. §. 2. Quando itaque non retro agatur donatio, emergunt vitia (17), ut Marcellus animadvertit in specie hujusmodi : Maritus uxori mortis causa donatum voluit, interposuit mulier filiumfamilias (18), qui a marito acciperet, eique traderet ; deinde, cum moritur maritus, paterfamilias invenitur : an valeat traditio ? Et ait, consequens esse dici, traditionem valere : quia sui juris effectus est eo tempore, ad quod traditio redigitur, id est, cum maritus moriebatur.

§. 3. Idem ait, Placuisse scio Sabinianis (19), si filiæfamilias (20) uxori maritus tradat (21), donationem ejus cum omni suo emolumento fieri, si, vivo adhuc marito, sui juris fuerit effecta : Quod & Julianus lib. XVII. Digestorum probat. §. 4. Proinde & si uxor marito filiofamilias mortis causa tradat, & is sui juris effectus sit, sine dubio dicemus ipsius fieri. §. 5. Per contrarium quoque, si uxor donaverit mortis causa patrifamilias marito, & mortis ejus tempore filiusfamilias inveniatur, patri erit nunc emolumentum quæsitum. §. 6. Consequenter Scævola apud Marcellum notat, si servum interposuit mulier, ut ei tradatur mortis causa, isque adhuc servus dederit mulieri, deinde mortis tempore liber inveniatur : tantumdem esse dicendum. §. 7. Idem Marcellus tractat, si is, qui interpositus est, posteaquam dederit mulieri, decesserit vivo adhuc donatore, donationem evanescere : quia debeat (22) aliquo momento (23) interpositum fieri (24) & sic ad mulierem transire : Quod ita procedit, si ea, cui donabatur, eum interposuit, non is, qui donabat : Porro si a marito interpositus est, & res ipsius statim facta est, & si ante mortem mariti tradiderit & decesserit, traditio ejus agit aliquid : ut tamen hæc traditio pendeat, donec mors sequatur. §. 8. Si uxor rem Titio dederit, *ut is marito mortis causa traderet* ; eaque defuncta, invitis heredibus ejus Titius marito dederit : interest (25), utrum a muliere sit interpositus Titius, an vero a marito, cui donabatur : Si a muliere interpositus [est], obligabit se condictione, si marito tradiderit : si autem a marito sit interpositus, mortua muliere confestim fundus efficietur ejus, quem maritus interposuit, & actionem ipse maritus cum eo habebit. §. 9. Si uxor rem, quam a marito suo mortis causa acceperat, vivo eo alii tradiderit : nihil (26) agitur ea traditione : quia non erat ultimum vitæ tempus mulieris fuit. Plane in quibus casibus placeat retro agi (27) donationem, etiam sequens traditio a muliere facta in pendenti habebitur. §. 10. Si maritus uxori donaverit mortis causa, eaque diverterit, an dissolvatur donatio ? Julianus scripsit, infirmari donationem, nec impendere (28). §. 11. Idem ait, si divortii (29) causa facta sit donatio, valere.

12. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

QUæ tamen sub ipso divortii tempore, non (30) quæ ex cogitatione quandoque futuri divortii fiant.

1. *De deportatione*, 2. *Si quis acceperit*, Ut in suo ædificet.

13. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SEd si mora sit insecuta, non videri factas res mulieris : quia (31) donatio in alium casum facta est. §. 1. Proinde & si mortis causa uxori donaverit, & (32) deportationem (33) passus est, an donatio valeat, videamus ? Et alias placet, in casum (34) deportationis (35) donationem factam valere, quemadmodum in causam divortii : Cum igitur deportatione matrimonium minime dissolvatur (36) & (37) nihil vitium mulieris incurrit, humanum est, donationem, quæ mortis causa ab initio facta est (38), tali exilio subsecuto confirmari, tanquam (39) si mortuo marito rata habebatur : ita tamen, ut non (40) adimatur licentia marito eam revocare. (41) : quia & mors ejus exspectanda (42) est, tunc plenissimam habeat firmitatem, quando ab hac luce fuerit subtractus, sive reversus, sive adhuc in pœna constitutus (43). §. 2. Cum quis acceperit, *Ut in suo ædificet*, condici ei id non potest (44) : quia magis donari ei videatur : Quæ sententia Neratii quoque fuit : ait enim, datum *ad villam extruendam*, vel *agrum serendum*, quod alioquin facturus non erat is qui accepit, in speciem donationis cadere : Ergo inter virum & uxorem hæ erunt interdictæ.

De ædium refectione.

14. PAULUS lib. 71. ad Edictum.

QUod si vir uxori, cujus ædes incendio consumptæ sunt, *ad refectionem earum* pecuniam donaverit : valet donatio in tantum, in quantum ædificii extructio postulat (45).

De annuo vel menstruo. 1. *De usuris*, & *periculo rei donatæ.*

15. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

EX annuo vel menstruo, quod uxori maritus præstat, tunc quod superest revocabitur, si satis immodicum (46) est, id est, supra (47) vires dotis. §. 1. Si (48) maritus uxori pecuniam donaverit, eaque usuras ex donata pecunia perceperit : lucrabitur (49) : Hæc ita Julianus in marito lib. XVIII. Digestorum scribit.

16. TRYPHONINUS lib. 10. Disputationum.

QUid ergo, si ex centum, quæ vir uxori donavit, quinquaginta apud debitorem [ea hit] perierint, & alia quinquaginta duplicata usuris uxor habet ? Non (50) plus (51) quinquaginta, cjes donationis nomine, maritus ab ea consequetur.

De fructibus prædii donati. 1. *De adquisitis per servum donatum.*

17. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

DE fructibus quoque videamus, si ea fructibus prædiorum, quæ donata sunt, locupletata sit, an in causam donationis cadant ? & Julianus significat, fructus quoque, ut usuras, licitam habere donationem. §. 1. Sed si quid servus donatus adquisiit, ad (52) eum, qui donavit, pertinebit.

De usu servorum, aut vestimentorum ; De habitatione.

18. POMPONIUS lib. 4. ad variis Lectionibus.

SI vir uxoris, aut uxor viri servis (53) aut vestimentis usus, vel usa (54) fuerit, vel in ædibus ejus gratis habitaverit : valet donatio.

De

(1) Fatemur sic locupletior, quatenus liberata est. (2) De qua l. 2. l. 3. C. *si mancip. ita fuer. alien.* (3) l. 8. *infr. eod.* (4) Non sibi volunt legem imponere, nec possunt. [illegible] (5) In servitum & [illegible] ideoque favore libertatis receptum est, vel certe quod nemo ex hoc fiat locupletior. Paul. 2. *sent.* 23. §. 2. l. 20. [illegible] (6) Donatione per divortium revocata, modus donationi adjectus, revocatus quoque intelligitur. [illegible] (8) [illegible] (9) Qui nunquam manumitti debuit, neque per maritum, neque per uxorem eius liber fieri potuit. [illegible] (11) l. 10. l. 11. *infr. eod.* l. 61. *infr. de mort. causa donat.* (12) Donatio inter conjuges morte donatoris confirmatur [illegible] (13) [illegible] Quocumque tempore contemplatione mortis inter virum & uxorem donatio facta est, morte secuta convalescit. Paul. 2. *sent* 23. [illegible] (14) l. 20. *infr. eod.* Non idem est in possessione quæ transferri potest. l. 1. §. [illegible] *infr. de adquir. vel amitt. possess.* (15) Donatio mortis causa inter virum & uxorem prohibita, [illegible] (16) [illegible] (17) Id est, [illegible] (19) [illegible] (20) [illegible] (21) [illegible] (22) Dominium, quod nobis per interpositam personam adquiritur, momento aliquo subsistere in [illegible] (23) Momenti etiam habetur in jure civili ratio. (24) [illegible] (25) Differentiam inter procuratorem [illegible] (26) Dominium, quod quis non habet, non potest in alium transferre [illegible] (27) [illegible] (28) [illegible]

(30) Donatio facta a viro uxori, confirmatur quidem deportatione, potest tamen maritus ipse eam revocare, antequam moriatur, sive reversus sit ab ipsa deportatione, sive adhuc in pœna constitutus. (31) [illegible] Tribonianum hanc legem interpolasse, [illegible] (32) Adde [illegible] (33) [illegible] (36) Hoc Constantinus [illegible] (40) Jus revocandæ donationis penes deportatum remanet, nec transit in fiscum: habet enim plus facti & animi, quam juris. [illegible] (41) [illegible] (42) Hinc colligit Cujac. in voce *donatio mortis causa*. Donationem causa mortis factam a marito uxori, confirmari morte etiam civili, veluti pœna; id est, exilio: [illegible] (44) [illegible] (45) [illegible] (46) Tunc enim [illegible] (47) [illegible] (48) Donari pecunia uxori a marito non potest, ejus tamen pecuniæ usuras suas facit uxor, [illegible] (49) [illegible] (50) Non enim facta est locupletior uxor. (51) [illegible] (52) l. [illegible] (53) Donare a marito uxor non potest, [illegible] qui in potestate sunt mariti. (54) l. 28. §. 2. *infr. eod.*

De ancilla empta a servo donato.

19. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SI uxor filio donaverit servum, qui in patris mariti sit potestate (1); deinde is servus ancillam (2) acceperit: dominium mulieri quæretur: Nec interesse Julianus ait, an cujus pecunia [hæc] ancilla empta sit: quia *nec ex re sua quicquam adquiri potest per eum, qui donatur, si cui donatur*: hoc enim bonæ fidei possessoribus concessum est: virum autem scientem alienum possidere. §. 1. Idem quærit, si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit, an adversus agentem mulierem de dote [maritus] pretium possit per exceptionem retinere? Et dicendum est, posse maritum [&] exceptionem habere, si dos ab eo petetur, secundum Marcelli sententiam: &, si solverit, secundum Julianum condicere posse.

Si servus mortis causa donatus stipuletur.

20. JAVOLENUS lib. 11. Epistolarum.

SI is servus, qui uxori mortis causa donatus est, prius quam vir decedat, stipulatus est: in (3) pendenti (4) puto esse causam obligationis, donec vir aut moriatur, aut suspicione mortis propter quam donavit, liberetur: quidquid autem eorum inciderit, quod donationem aut perimat (5), aut confirmet: id quoque causam stipulationis aut confirmabit, aut resolvet.

De impensis in itinere. 1. De usuris dotis.

21. ULPIANUS lib. 32. ad Sabinum.

SI quis pro uxore sua vectigal, quod in (6) itinere præstari solet, solvisset (7), an, quasi locupletior illa ea facta, exactio fiat, an vero nulla sit donatio? Et magis puto, non interdictum hoc: maxime si ipsius causa profecta est: Nam & Papinianus lib. IV. Responsorum scripsit, vecturas (8) uxoris & ministeriorum ejus virum itineris sui causa datas repetere non posse. Iter autem fuisse videtur viri causa, & cum uxor ad virum pervenit: nec interesse, an aliquid de vecturis in contrahendo matrimonio convenerit: non enim donat, qui necessariis oneribus succurrit: Ergo & si consensu mariti profecta sit mulier propter suas necessarias causas, & aliquid maritus expensarum nomine ei præstiterit, hoc revocandum non est.

§. 1. Si (9) uxor viro dotem promiserit, & dotis (10) usuras, sine dubio dicendum est, peti usuras (11) posse: quia non est ista donatio, cum pro (12) oneribus matrimonii petantur. Quid tamen, si maritus uxori pertinentem earum remiserit (13)? Eadem erit quæstio, an donatio sit illicita (14)? Et Julianus hoc diceret: Quod verum est. Plane si convenerat, *Ut, si* (15) *mulier pasceret, suosque homines*, idcirco passus est eam dote sua frui, ut se suosque aleret: expeditum erit: puto enim non posse ab ea peti quasi donatum, quod compensatum est.

De servo donato & herede instituto.

22. IDEM lib. 3. ad Sabinum.

UXori suæ quis mortis causa servum donavit, eumque cum libertate heredem scripsit (16): an valeat institutio, quæritur? Et puto, si hoc animo eum scripsit heredem, quod donationis se dicit pœnituisse, valere institutionem, & necessarium heredem domino servum fieri: ceterum, si, postea quam heredem instituit, donavit, donatio prævalebit; vel si ante donavit, non tamen adimendi animo libertatem adscripsit.

De rerum donatione & promissione.

23. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

PApinianus recte putabat, Orationem Divi Severi ad rerum donationem pertinere (17): denique si stipulanti (18) spopondisset uxori suæ, non putabat (19) conveniri posse heredem mariti, licet durante voluntate maritus decesserit (20).

De usucapione.

24. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI inter extraneos facta sit donatio: &, antequam per tempus legitimum dominium fuerit adquisitum, coierint: vel contra, si inter virum & uxorem facta sit donatio, &, ante impletum tempus supradictum, solutum sit matrimonium: nihilominus procedere temporis suffragium (21) constat: quia altero (22) modo sine vitio (23) tradita est possessio; altero, quod fuerit vitium, amotum sit.

25. TERENTIUS CLEMENS lib. 5. ad leg. Juliam & Papiam.

SEd & si, constante matrimonio, res aliena uxori a marito donata fuerit, dicendum est, confestim ad usucapionem ejus uxorem admitti: quia & si [non (24)] mortis causa donaverat (25) ei, non impediretur usucapio: nam jus constitutum ad eas (26) donationes pertinet, ex quibus & locupletior mulier, & pauperior maritus in suis rebus fit: Itaque licet mortis (27) causa donatio interveniat, quasi inter extraneas personas fieri intelligenda est in ea re, quæ, quia aliena est, usucapi potest.

De re marito vendita, & mulieri tradita. 1. Quibus ex causis donatio valet inter socerum, generum, vel nurum.

26. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI eum, qui mihi vendiderit, jusserim (28) *Eam rem uxori meæ donationis causa dare*, & is possessionem jussu meo tradiderit, liberatus erit: quia licet illa jure civili possidere non intelligatur, certe tamen venditor nihil habet quod tradat. §. 1. Ex quibus causis inter virum & uxorem concessæ sunt donationes, ex iisdem & inter socerum (29), & generum nurumve concessas Neratius ait: Ergo socer (30) genero mortis vel divortii causa [donabit: sed] & gener socero mortis suæ vel divortii causa.

Si donationem nuptiæ sequantur eodem die.

27. MODESTINUS lib. 7. Regularum.

INter eos, qui matrimonio coituri sunt (31), ante (32) nuptias donatio facta jure consistit, etiam (33) si eodem (34) die nuptiæ fuerint consecutæ.

De rei interitu. 1. De impensis. 2. De operis servorum. 3. De re. 4. Aut rebus emptis ex pecunia donata. 5. De acquisitis per servum emptum ex nummis donatis. 6. De impensa facta ante annum acceptum. 7. De usuris datis.

28. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI id, quod donatum sit, perierit (35), vel consumptum sit: ejus, qui dedit, est detrimentum: merito: quia (36) manet res ejus, qui dedit, suamque rem perdit. §. 1. Si quid in pueros (37) ex ancillis dotalibus natos maritus impenderit, aut in doctrinam, aut alimenta: non servatur marito: quia (38) ipse ministeriis (39) eorum utitur: Sed illud servatur, quod nutrici datum est ad educendum (40): quia pro capite (41) quid dedisset: quemadmodum si a prædonibus (42) redemisset servos dotales.

§. 2. Si quas servi operas viri (43) uxori præstiterint, vel contra magis placuit, nullam habendam earum rationem. Et sane non amare (44), nec tanquam inter infestos (45) jus prohibitæ donationis tractandum est; sed ut inter conjunctos (46) maximo affectu, & solam inopiam timentes (47). §. 3. Si ex decem donatis sibi mulier servum emerit, & is quinque sit, quinque petenda esse, apud Plautium placuit: quemadmodum si mortuus (48) est, nihil petetur: Si vero quindecim dignus sit, non (49) plus quam decem potest peti: quoniam ex tenus donator pauperior factus esset. §. 4. Quod si ex decem duos servos emerit; & eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit: solet quæri. Et plerique, & Pomponius interesse putant (50), utrum uno pretio venierint, an diversis: si uno, tota decem petenda; quemadmodum si una res empta deterior facta esset, vel grex, vel carruca, & aliqua pars inde perisset: si diversis, hoc solum petendum, quanti sit emptus, qui superest.

§. 5. Julianum putasse Pomponius refert, si quid per eum servum, quem ex nummis a marito donatis mulier adquisisset, forte legatum, hereditatem; aut partus editus esset: eo quoque nomine petitionem faciendam esse. §. 6. Illud constat, si, antequam a viro annum acciperet mulier, ipsa de suo (51) aut etiam mutuata impenderit: videri tantum jam ex annuo consumptum. §. 7. Illud recte dictum Celsus ait, Si dotis usuras annuas uxor stipulata sit, licet ei non debeantur, quia tamen quasi de annuo (52) convenerit, peti quidem dotis judicio non possunt, compensari autem possunt: Idem ergo dicemus in quolibet pactione annui (53) nomine facta.

Si mulier ex pecunia donata emptum servum vendiderit & alium emerit. 1. De lana & vestimentis ex ea factis.

29. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI mulier ex pecunia donata emptum servum vendidisset, & alium emisset: posteriorem periculo mulieris esse Fulcinius scripsit: Quod non est verum, licet non (54) ex re mariti emptus sit. §. 1. Si vir uxori lanam donavit, & ex ea lana vestimenta sibi confecit (55): uxoris esse (56) vestimenta Labeo ait:

30. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

UTilem (57) tamen viro competere:

Si ædificetur in area donata. 3. De venditione minoris facta. 5. De actione ædilitia & ex empto. 6. De solutione ante diem. 7. De legato & hereditate. 8. De munere. 9. De nummis impensis in obsonia, aut unguenta, aut cibaria.

31. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SEd si vir lana sua vestimentum mulieri confecerit, quamvis (58) id uxori confectum fuerit, & uxoris cura, tamen viri esse: Neque impedire, quod in ea re uxor tanquam (59) lanipendia (60) fuerit, & viri negotium procuraverit. §. 1. Si uxor lana sua, operis ancillarum (61) viri, vestimenta suo nomine confecit muliebria, & vi-

& vestimenta mulieris esse, & pro operis ancillarum viro praestare nihil debere. sed viri (1) nomine vestimenta confecta virilia, viri esse, ut is lanae uxori praestet pretium: Sed si non virilia vestimenta suo nomine mulier confecit, sed ea viro donavit, non valere donationem: cum illa valeat, cum viri nomine confecit: nec unquam operas viri ancillarum aestimari convenit. §. 2. Si vir uxori (2) aream donaverit, & uxor in ea insulam aedificaverit, ea insula sine (3) dubio mariti est: sed eam impensam mulierem servaturam placet (4): nam si maritus vindicet insulam, retentionem impensae mulierem facturam. §. 3. Si duo mancipia fuerint, singula quinis digna, sed utrumque unis quinque (5) donationis causa a viro mulieri, vel contra venierint: melius dicetur, communia (6) ea esse pro portione pretii; nec tandem spectandum esse, quanti mancipia sint, sed quantum ex pretio donationis causa sit remissum. Sine dubio licet (7) a viro vel uxore minoris emere, si non sit animus donandi. §. 4. Si vir uxori, vel contra, quid vendiderit vero (8) pretio, & donationis causa paciscantur, *Ne quis venditor ob eam rem praestet*: videndum est, quid [de] ea conditione agatur: utrum res venierit, & totum negotium valeat; an vero ut ea sola pactio irrita sit, quemadmodum irrita esset, si post contractam emptionem novo consilio initio id pacti fuisset actum? Et verius est, pactum (9) dumtaxat irritum esse. §. 5. Idem dicemus, si donationis causa pacti sint, *Ne (10) fugitivum, aut erronem praestent*: id est, integras esse actiones aedilitias, & ex empto. §. 6. Quod vir uxori in diem debet, sine (11) metu donationis praesens solvere potest: quamvis commodum temporis retenta pecunia sentire potuerit.

§. 7. Quod legaturus mihi, aut hereditatis nomine relicturus es, potes (12) rogatus (13) a (14) me uxori meae relinquere: & non videtur ea esse donatio: quia (15) nihil ex bonis meis deminuitur: in quo maxime majores donanti succurrisse Proculus ait, *ne (16) amore alterius alter despoliaretur*, non quasi malivolos (17), [*ne*] *alter locupletior fieret*. §. 8. Si vir uxori munus immodicum (18) Kalendis Martiis (19), aut natali (20) die dedisset, donatio est: sed si impensas, quas faceret mulier, quo honestius se tueretur, contra est. §. 9. Non videtur locupletior facta esse mulier, si aut in unguento, aut in unguentis (21), aut in cibariis familiae, donatam sibi pecuniam impenderit. §. 10. Quae vir cibaria uxoris (22) familiae jumentisve praestiterit, quae in usu communi erant, non condicentur. quod si familiam (23) domesticam (24) uxoris aut (25) venaliciam (26) pavit, contra puto observari debere.

De Oratione Antonini. 1. De comparatis uxori a viro, & de aliis donationibus. De Falcidia. 2. Verba orationis. 3. De poenitentia. 5. De pignore. 6. De servitute. 7. Si donator mortem sibi conscíverit: aut ejus memoria damnata sit. 8. De milite damnato. 9. Si accipiens factus sit locupletior, vel non. 10. De divortio. 11. Et redintegratione matrimonii. 12. De fribusculo. 13. De habitatione separata. 14. De morte vel captivitate utriusque, donantis scilicet, & cui donatur. 15. De legato. 16. De viro & uxore, & ceteris. 17. De peculio castrensi. 18. De nuru & socero. 20. De consoceris, & his qui sunt in eorum potestate. 22. De sponsis. 23. De re donata, & de acceptilatione. 24. De societate. 25. De emptione. 26. Minoris facta. 27. De ea, quae nupta esse non potest.

32. ULPIANUS lib. 33. ad Sabinum.

CUm hic status esset donationum inter virum & uxorem, quem antea rettulimus (27), Imperator Noster Antoninus Augustus, ante excessum Divi Severi Patris sui, Oratione in Senatu habita, auctor fuit Senatui censendi, Fulvio Aemiliano & Nummio Albino Consulibus (28), ut aliquid laxaret (29) ex juris rigore. §. 1. Oratio (30) autem Imperatoris nostri *de confirmandis donationibus* non solum ad ea pertinet, quae nomine uxoris a viro comparata sunt, sed ad omnes donationes inter virum & uxorem factas: ut & ipso jure res fiant ejus, cui donatae sunt, & obligatio sit civilis: & de Falcidia (31), ubi possit locum habere, tractandum sit: cui (32) locum ita fore opinor, quasi testamento sit confirmatum quod donatum est. §. 2. Ait Oratio, *fas esse, eum quidem, qui donavit (33) poenitere: heredem vero eripere forsitan adversus voluntatem supremam ejus, qui donaverit, durum & avarum esse*. §. 3. *Poenitentiam* accipere debemus *supremam* (34). Proinde si uxori donavit, deinde eum poenituit, mox desiit poenitere, dicendum est, donationem valere, ut supremum (35) eum spectemur judicium: Quemadmodum circa fideicommissa solemus, vel in legatis, cum de doli exceptione opposita tractamus, *ut sit ambulatoria (36) voluntas ejus usque ad vitae supremum exitum*. §. 4. Sed ubi semel donatorem poenituit, etiam heredi revocandi potestatem tribuimus, si appareat defunctum evidenter revocasse voluntatem: Quod si in obscuro sit, proclivior (37) esse debet judex ad comprobandam donationem. §. 5. Si maritus ea, quae donaverit, pignori (38) dederit: minime eum poenituisse (39) dicemus (40), licet dominium retinuit: Quid tamen, si hoc animo fuit, ut vellet adhuc donatum? finge in possessionem precariam mulierem remansisse, paratamque esse satisfacere creditori: dicendum est, donationem valere: nam si ab initio [ei] rem obligatam hoc animo donasset, diceremus, vim habere donationem, et parata satisfacere mulier haberet doli exceptionem: Quinimo & si satisfecisset, potuisse eam per doli (41) exceptionem consequi, ut sibi mandentur actiones. §. 6. Si donator servus (42) fuerit effectus privati (43), dicendum est, non impletam, sed peremptam donationem: quamvis *morti (44) servitus comparetur*, proinde (45) & si ipsa in servitutem redigatur, cui donatum est, exstincta erit [donatio.] §. 7. Si maritus uxori donaverit, & mortem sibi ob sceleris (46) conscientiam consciverit (47), vel [etiam] post *mortem memoria ejus damnata sit* (48), revocabitur (49) donatio: quamvis ea, quae aliis donaverit, valeant (50), si non mortis causa donavit. §. 8. Si miles uxori donaverit de castrensibus bonis & fuerit damnatus: quia permissum (51) est ei de his testari, si modo impetravit (52) ut testetur cum damnaretur, donatio valebit: nam & mortis causa donare poterit, cui testari permissum (53) est. §. 9. Quod ait Oratio (54) *consumpsisse* (55), sic accipere debemus, ne is, qui donationem accepit, locupletior (56) factus sit: ceterum, si factus est, Orationis beneficium locum habebit: Sed & si non sit factus locupletior, dederit tamen tantam quantitatem, eaque est (57), dicendum est, si is decessit, qui factus est locupletior, posse repetere id, quod dedit, nec (58) compensare id, quod consumpsit: quamvis, divortio secuto, haec compensatio locum habeat. §. 10. Si (59) divortium [post] donationem intercessit (60), aut (61) prior decesserit, qui donum accepit: veteri juri statur (62): hoc est, si maritus uxori donatum vult, valeat donatio; quod si non vult, exstinguitur: plerique (63) enim cum bona gratia discedunt, plerique cum ira sui animi & offensa. §. 11. Quid ergo, si divortium factum est, deinde (64) matrimonium restauratur: & in divortio vel mutata est voluntas, vel eadem duravit, restaurato tamen matrimonio & voluntate donatoris reconciliata, an donatio durat, si constante matrimonio donator decesserit? Et potest defendi, valere. §. 12. Quod si divortium non intercesserit, sed fribusculum (65): profecto valebit donatio, si fribusculum quievit. §. 13. Si mulier & maritus diu (66) [seorsum] quidem habitaverint, sed honorem (67) invicem matrimonii (68) habebant, (quod scimus interdum & inter Consulares personas subsecutum): puto, donationes non valere, quasi duraverint nuptiae: non (69) enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio: si tamen donator prior decesserit, tunc donatio valebit. §. 14. Si ambo ab hostibus capti sint, & qui donavit, & cui donatum est, quid dicimus? & prius illud volo tractare. Oratio (70), si ante mors contigerit ei (71), cui donatum est, nullius momenti donationem esse voluit: ergo si ambo decesserint, quid dicemus: naufragio forte, vel ruina, vel incendio? Et si quidem possit apparere, quis ante spiritum posuit, expedita est quaestio: Sin vero non appareat, difficilis quaestio est. & magis (72) puto, donationem valuisse (73); & his ex verbis Orationis defendimus: ait enim oratio, *si prior vita decesserit, qui donatum accepit*, non videtur autem prior vita decessisse, qui donatum accepit, cum (74) simul decesserint.

Pom-

† Proinde rectissime dicetur, utrasque donationes valere, si forte, invicem donationibus factis, simul decesserint: quia neuter alteri supervixerit: licet de commorientibus (1) Oratio (2) non (3) senserit. † Sed cum neuter (4) alteri supervixerit, donationes mutuæ valebunt: nam & circa mortis causa donationes mutuas id erat consequens dicere, neutri datam condictionem: locupletes igitur heredes donationibus relinquent (5).

† Secundum hæc si ambo ab hostibus simul capti sint, amboque ibi decesserint non simul, utrum captivitatis spectamus tempus, ut dicamus donationes valere, quasi (6) simul decesserint: an neutram, quia vivis (7) eis finitum est matrimonium (8): an spectamus, uter prius decesserit (9), ut in ejus (10) persona non valeat donatio: an uter redierit, ut ejus valeat? Mea tamen fert opinio (11), ubi (12) non reverterunt, ut tempus spectandum sit captivitatis, quasi tunc defecerint: quod si alter redierit, eum videri supervixisse (13), quia rediit. §. 15. Qui (14) quasdam res ex his, quas donaverit, legasset, quasdam non, [non] videbitur cæteras (15) noluisse ad uxorem pertinere: plerumque enim antea legat, postea donat; vel alia causa fuit legandi. §. 16. Oratio (16) non solum virum & uxorem complectitur, sed etiam cæteros, qui propter matrimonium donare prohibentur: utputa donat socer nurui, vel contra (17); [vel] socer genero, vel contra [vel] consocer consocero, qui copulatos matrimonio in potestate habent: nam, ea mente (18) Orationis, his quoque omnibus permissum est in eundem (19) casum donare, & ita & Papinianus lib. iv. Responsorum sensit: sic enim scribit; *Socer nurui, vel genero donavit: postea filius ejus, vel filia, constante matrimonio, vita decessit: Quamquam vitium donationis perseveret, tamen, si socer nullam quæstionem donationibus intulit, post mortem ejus contra heredes Orationis* (20) *sententia* (21) *videtur intervenire, nam quæ* (22) *ratio donationem prohibuit; eadem beneficium datum imploravit*. Ut igitur valeat donatio ista, Papinianus exigit ut & filius ejus, qui donavit, ante decesserit, & socer postea, durante voluntate. §. 17. Si filiusfamilias, qui (23) castrense peculium habet, vel quasi castrense uxori donet: filii personam & mortem spectabimus (24). §. 18. Si nurus (25) socero donaverit, mortem nurus & perseverantem in supremum diem voluntatem spectare nos oportet. Quod si socer ante decesserit, dicamus extinctam donationem? an (26), quia maritus vivit, si uxori suæ supervixit, admittimus vim habere donationem? Et si quidem maritus solus socero heres exstitit, quasi nova donatio potest servari in maritum collata; ut illa finita sit, alia cœperit: sin vero filius heres patri non est, finita erit donatio ratione nova. §. 19. Si socer nurui nuncium miserit, donatio erit irrita: quamvis matrimonium (27) concordantibus viro & uxore, secundum rescriptum Imperatoris Nostri cum patre comprobatum est: sed quod ad ipsos, inter quos donatio facta est, finitum est matrimonium. §. 20. Proinde & si duo consoceri invicem donaverint, idem erit dicendum, si invitis (28) filiis nuncium remiserint, inter ipsos irritam esse donationem. † In hac autem donatione inter soceros facta, mors desideranda est ejus, qui donavit constante matrimonio & jura potestatis durante: Idemque & in his, qui sunt in eorum potestate. §. 21. Si consocer (29) consocero donaverit, & alter eorum, vel uterque copulatos emancipaverit: debet dici, donationem ad Orationem non pertinere, & ideo infirmari donationem. §. 22. Si sponsus sponsæ donaverit, in (30) tempus matrimonii collata donatione: quamvis inter virum & uxorem donatio non videatur facta, & verba Orationis minus sufficiant, tamen donationem dicendum est ad sententiam Orationis pertinere, ut, si duraverit voluntas usque ad mortem, valeat donatio. §. 23. Sive autem res fuit, quæ donata est, sive obligatio remissa (31): potest dici, donationem effectum habituram: utputa uxori acceptum tulit donationis causa quod debeat: potest dici, pendere acceptilationem non ipsam, sed effectum ejus: Et generaliter, universæ donationes, quas (32) impediri diximus, ex Oratione valebunt. §. 24. Si inter virum & uxorem societas (33) donationis causa (34) contracta sit, jure (35) vulgato nulla (36) est; nec post decretum (37) Senatus, emolumentum ea liberalitas, ut actio pro socio constituatur, habere poterit: quæ tamen in (38) commune contulerunt, sine præjudicio revocanda non sunt. Idcirco igitur pro socio actio non erit, quia (39) nulla societas est, quæ donationis causa interponitur, nec inter cæteros: & propter hoc nec inter virum & uxorem. §. 25. Idem erit dicendum, & si emptio (40) contracta sit donationis causa: nam nulla erit. §. 26. Plane si minoris (41) res venierit donationis causa, vel postea pretium sit remissum (42) admittemus donationem valere ad Senatusconsultum.

§. 27. Si quis sponsam habuerit, deinde eandem uxorem [duxerit] cum non liceret: an donationes quasi (43) in sponsalibus factæ valeant, videamus? Et Julianus tractat hanc quæstionem in minore duodecim annis, si in (44) domum quasi mariti immatura (45) sit deducta: ait enim hanc sponsam esse, etsi uxor non sit. Sed est verius quod Labeoni videtur: & a nobis, & a Papiniano lib. x. Quæstionum probatum est, ut si quidem præcesserint (46) sponsalia, durent, quamvis jam uxorem esse putet qui duxit: si vero non præcesserint, neque sponsalia esse, quoniam non fuerunt, neque nuptias, quod nuptiæ esse non potuerunt: Ideoque si sponsalia antecesserint, valet donatio: si minus, nulla (47) est: quia (48) non quasi ad extraneam, sed quasi ad uxorem fecit: & ideo nec Oratio locum habebit. §. 28. Sed si Senator libertinam desponderit, vel tutor (49) pupillam, vel quis alius ex his, qui matrimonium copulare prohibentur, & duxerit, an donatio quasi (50) in sponsalibus facta valeat? Et putem, etiam (51) sponsalia improbanda, & quasi ab indignis (52) ea, quæ donata sunt, ablata, fisco vindicari.

De annuo promisso, vel præstito.

33. IDEM lib. 36. ad Sabinum.

SI stipulata fuerit mulier annuum (53), id ea stipulatu petere, constante matrimonio, non potest. † Sed si manente matrimonio decessisse maritus proponatur, puto, quia in annuo quoque donatio vertitur, posse dici, stipulationem confirmari ex Senatusconsulto. §. 1. Si uxor marito annuum versa (54) vice præstiterit, restituetur ei hoc, & poterit vindicare id quod exstat: Credo, poterit & condicere, in quantum locupletior factus est: quia non tam solemne est annuum, quod maritus uxori pendit, & quod uxor marito præstet: imo incongruens est, & contra (55) sexus naturam (56). §. 2. Et si forte maritus ab uxore stipulatus sit id annuum (57), decesseritque mulier constante matrimonio, dicendum erit, ex Oratione donationem convalescere.

Si res donatæ, in dotem pro filia communi dentur.

34. IDEM lib. 43. ad Sabinum.

SIve uxor marito res donasset, isque eas in dotem pro communi (58) filia dedisset: sive post donationem, quam in maritum contulit, uxor passa est, eum pro filia in dotem dare: benigne dici potest, etsi (59) prima donatio nullius momenti est, attamen ex sequenti consensu valere dotis dationem.

De divortio illegitime facto.

35. IDEM lib. 34. ad Edictum.

SI non secundum legitimam (60) observationem divortium factum sit, donationes post tale divortium factæ nullius momenti sunt: cum non videatur solutum matrimonium.

Si res extet, si non reddatur. 1. Si sponsus alienum annulum, & post nuptias pro eo suum dedit.

36. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

SI donatæ res extent, etiam vindicari (61) poterunt: sed quia causam possidendi (62) donatio præstitit, nisi reddatur res, æstimatio facienda est justo (63) pretio; caveatque possidenti (64) debebit de evictione simpli, quanti ea res sit: Idque etiam Pedio videtur. §. 1. Sponsus alienum anulum sponsæ muneri misit, & post nuptias pro (65) eo suum dedit: Quidam & Nerva putant, fieri eum mulieris: quia tunc factam donationem confirmare videtur, non novam inchoare: Quam sententiam veram esse accepi.

Si res dolo donatoris non extet.

37. JULIANUS lib. 17. Digestorum.

SI mulier dolo fecerit, ne res extaret sibi a marito donata: vel ad exhibendum, vel damni injuriæ (66) cum ea agi poterit; maxime si post divortium id commiserit.

De re communi.

38. ALFENUS lib. 3. Digestorum [a Paolo Epitomatorum.]

SErvus communis viri & fratris ejus, puerum donavit uxori fratris: pro qua parte is servus (1), qui donasset, viri esset, pro ea parte munus non esse factum mulieris respondit.

§. 1. Idem juris erit, si ex tribus fratribus unus uxorem habere, & rem communem uxori donasset: nam ex tertia parte mulieris res facta non est: ex duabus autem partibus reliquis, si id scissent (2) fratres, aut, posteaquam donata esset, ratum habuissent, non debere mulierem reddere.

De delegatione.

39. JULIANUS lib. 5. ex Minicio.

VIr uxori pecuniam cum donare vellet, permisit (3) ei ut a debitore suo stipuletur: Ille cum id fecisset, priusquam pecuniam auferret, divortium fecit: Quæro, utrum vir eam summam petere debeat, an ea (4) promissione propter donationis causam actio nulla esset? Respondi, inanem (5) fuisse [eam] stipulationem. † Sed si promissor mulieri ignorans solvisset, si quidem pecunia exstat vindicare eam debitor potest: sed si actiones suas marito præstare paratus est, doli mali exceptione se tuebitur: Ideoque maritus hanc pecuniam debitoris (6) nomine (7) vindicando consequetur. † Sed si pecunia non exstet, & mulier locupletior facta est, maritus eam petet: intelligitur (8) enim ex re mariti locupletior facta esse mulier; quoniam debitor doli mali exceptione se tueri potest.

De dignitate adipiscenda.

40. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

QUod apiscendæ (9) dignitatis (10) gratia ab uxore in maritum collatum est, eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendæ opus est.

41. LICINIUS RUFINUS lib. 6. Regularum.

NAm & Imperator Antoninus constituit, ut ad processus (11) viri uxor ei donare possit.

42. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

NUper, ex indulgentia Principis Antonini, recepta est alia causa donationis, quam dicimus *honoris* (12) *causa*: ut ecce, si uxor viro (13) laticlavii (14) petendi gratia donet, vel ut equestris (15) ordinis fiat, vel ludorum gratia.

De exilio.

43. PAULUS lib. singul. Regularum.

INter virum & uxorem exilii (16) causa donatio fieri potest.

De usucapione.

44. NERATIUS lib. 5. Membranarum.

SI extraneus rem viri, ignorans ejus esse, ignoranti uxori, ac ne viro quidem sciente eam suam esse, donaverit: mulier recte eam usucapiet (17). † Idemque juris erit, si is, qui in potestate viri erat, credens se patremfamilias esse, uxori patris donaverit. † Sed si vir rescierit suam rem esse priusquam usucapiatur, vindicareque eam poterit, nec volet, & hoc & mulier noverit, interrumpetur (18) possessio: quia (19) transiit (20) in causam ab eo factæ donationis Ipsius mariti scientia: Propius est, ut nullum adquisitioni dominii ejus adferat impedimentum: non (21) enim omnimodo uxores ex bonis virorum, sed ex causa donationis ab ipsis factæ adquirere prohibitæ sunt.

De detractione.

45. ULPIANUS lib. 17. ad Edictum.

MArcellus lib. VII. Digestorum scribit, etiam eum detrahere (22) sine mulieris damno, & citra metum Senatusconsulti, quod detrahentibus negotiationis causa occurrit.

De possessione.

46. IDEM lib. 72. ad Edictum.

INter virum & uxorem nec possessionis (23) ulla donatio est.

De impensis a marito.

47. CELSUS lib. 1. Digestorum.

UTrum negotium (24) uxoris gerens, an officio mariti ductus, in rem ejus impenderit vir, facti (25) non juris est quæstio. Conjectura ejus rei ex modo (26) & ex genere impensæ (27) non difficilis est (28).

De vindicatione rei donatæ. De donatis.

48. IDEM lib. 9. Digestorum.

QUæ jam nuptæ maritus donavit, viri manent, & potest ea vindicare: nec quicquam refert, quod ampla legata ab uxore ei relicta sunt.

De re filio donata.

49. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

SUlpicius Marcello: Mulier, quæ ad communem filium volebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum pervenire, eum patri tradidit, ut post mortem restituatur filio: Quæro, an donatio tibi videatur, ut nihil agatur? an valeat quidem, sed mulieri potestas datur, si voluerit, eum repetere? Respondit: Si color (29) vel (30) titulus (ut sic dixerim) donationi quæsitus est, nihil valebit traditio: id est, si hoc exigit (31) uxor, ut aliquid ex ea re interim commodi sentiret maritus: alioquin si solo (32) ejus ministerio usa est, & id egit, ut vel revocare sibi liceret, vel ut res cum [omni] emolumento per patrem postea ad filium transiret, cur non idem perinde sit ratum, ac si cum extraneo tale negotium contraxisset, hoc est, extraneo in hanc causam tradidisset?

De nummis donatis, ut venditori solvantur.

50. JAVOLENUS lib. 13. Epistolarum.

SI, cum mulier viginti (33) servum emisset (34), in eam emptionem vir quinque venditori dedit: divortio facto, omnimodo vir eam summam exiget. Neque ad rem pertinet, an is servus deterior factus sit: nam & si mortuus esset, quinque exactio ei competerat. Quæritur enim, an mulier ex viri patrimonio locupletior (35) sit eo tempore, quo de dote agebatur? facta (36) autem intelligitur, quæ ære alieno suo, interventu viri, liberata est, quod potuisset adhuc debere, si vir pecuniam non solvisset: neque (37) enim interest, ea qua causa mulier pecuniam debuit; utrum crediram, an eam, quam ex emptione præstare debeat. §. 1. Quod si mulier non emeret servum, sed ut emeret, a viro pecuniam accepit: tum vel mortuo, vel deteriore facto servo, damnum ad virum pertinebit: quia quod aliter emptura non fuit, etsi pecuniam a viro accepisset. hoc consumptum ei periit, qui donavit; si modo in rerum natura esse desiit: nec videtur mulier locupletior (38) esse, quæ neque a creditore suo liberata est, neque id possidet, quod ex pecunia viri emerat.

De eo, quod mulier acquisivit.

51. POMPONIUS lib. 5. ad Quintum Mucium.

QUintus Mucius ait, Cum (39) in controversiam venit, unde ad mulierem (40) quid pervenerit: & verius, & honestius (41) est, quod non demonstratur unde habeat, existimari (42) a viro, aut qui in potestate ejus esset, ad eam pervenisse (43). Evitandi (44) autem turpis quæstus gratia circa uxorem hoc videtur Quintus Mucius probasse.

De re vilius locata. De æstimatione rei depositæ. 1. De promissione heredis.

52. PAPINIANUS lib. 10. Quæstionum.

SI vir uxori, donationis causa, rem vilius (45) locaverit (46), locatio nulla est: cum autem depositum inter eas personas minoris donationis causa æstimatur, depositum est. Hæc ideo tam varie, quia

quia (1) locatio quidem sine (2) mercede certa contrahi non potest, depositum autem & citra æstimationem quoque dari potest. §. 1. Uxor viro *fructum fundi ab herede suo dari*, quod si datus non fuisset, *certam pecuniam mortis causa promitti* curavit: Defuncto viro viva muliere, stipulatio solvitur: ut traditio, quæ mandante uxore mortis causa facta est: nam quo casu inter exteros (3) condictio nascitur, inter maritos nihil agitur.

De genero, vel nuru, vel socero. 1. De usu rei.

53. IDEM lib. 4. Responsorum.

MOrtis suæ causa genero vel nurui socerum frustra donare convenit: quia, mortuo socero, nuptiæ non solvuntur: Nec interest, an pater filium vel filiam exheredaverit. Divortii (4) species, eadem ratione, diversa est. §. 1. Res in dotem æstimatas (5), consentiente viro, mulier in usu (6) habuit: Usu deteriores si fiant, damni (7) compensatio non admittitur: easdem res non potest mulier sibi, quasi donatas, defendere ex illis verbis, quibus donationes (8) ei a viro legatæ sunt: cum ejusmodi species neque donari neque auferri videtur.

De usuris dotis, quas vir non exegit.

54. IDEM lib. 8. Responsorum.

VIr usuras (9) promissæ dotis in stipulatum deduxerat, easque non petierat: Cum per omne tempus matrimonii sumptibus suis uxorem & ejus familiam vir exhiberet (10), dote prælegata, [sed] & donationibus verbis fideicommissi confirmatis, legatu quidem dotis usuras non contineri videbatur; sed titulo donationis remissas (11).

De re empta ex pecunia donata.

55. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

UXor marito (12) suo pecuniam donavit: maritus ea pecunia sibi donata aut mobilem aut soli rem comparavit; solvendo non est, & res extant (13): Quæro, si mulier revocet donationem, an utiliter condictitia experiatur: videtur enim maritus, quamvis solvendo non sit, ex donatione locupletior effectus: cum pecunia mulieris res comparata extet? Respondi, Locupletiorem esse ex donatione negari non potest: non enim quærimus, quid deducto ære alieno liberum habeat, sed quid ex re mulieris possideat: solo enim separatur hic ab eo, cui res donata est, quod ibi res mulieris permanet, & vindicare (14) directo potest: & (15) erit deterior causa viri, si ei pecunia, quatenus res valet, non ultra (16) id tamen quod donatum est, condicatur; quam si dotis judicio conveniatur. Sed nihil prohibet, etiam in rem utilem (17) mulieri in ipsas res accommodare.

Si mortis causa donaturus rem uxori dari jubeat.

56. SCÆVOLA lib. 3. Quæstionum.

SI, quod mihi mortis causa donare vellet, ego pure uxori donare vellem: non valet, quod uxori jubeo (18) dari: quia illo convalescente, condictione teneor: mortuo autem nihilominus pauperior sum: non enim habeo, quod habiturus essem.

De eo, quod uxori donatum est, ut, si per eam divortium fiat, reddatur.

57. PAULUS lib. 7. Responsorum.

EA, quæ a marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, literae (19) ad eum misit hujusmodi: *Cum petenti mihi a te, Domine (20) carissime, adnuerit indulgentia tua viginti ad expediendas quasdam res meas, quæ summa mihi numerata est sub ea conditione, [ut] si (21) per me meosque mores quid steterit, quo minus in diem vitæ nostræ matrimonium permaneat, sive invito te discessero de domo tua, vel repudium tibi sine ulla querela misero, divortiumque factum per me probabitur: tunc viginti, quæ mihi hac die donationis causa dare voluisti, daturam, restituturam me sine ulla dilatione spondeo:* Quæro, [an], si eadem Titio marito suo repudium miserit, pecuniam restituere debeat? Paulus respondit, pecuniam, quam vir uxori donavit, ea stipulatione proposita, si conditio ejus extitit, peti posse: quoniam ex donatione in pecuniam creditam conversa (22) est (23): Quod si stipulatio commissa non probetur (24), tunc tantum peti posse, quanto locupletior ex ea donatione facta probetur.

Si res donatæ tempore concubinatus, post nuptias aliis acceptis reddantur. 1. De cibariis. 2. Si filius pecunia matris emerit, & instrumenta suo nomine confecerit.

58. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

SI prædia & mancipia Seiæ data, effecta sint ejus tempore concubinatus, ac postea tempore matrimonii aliis (25) acceptis reddita sunt: quid juris est? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, negotium potius gestum videri, quam donationem intervenisse. §. 1. Item, cum quæreretur de cibariis (26) mancipiorum, respondit, tempore quidem concubinatus data cibaria repeti non posse: sed nec tempore matrimonii, si ea mancipia uxoris in communi usu fuerint. §. 2. Filius rebus matris intervenire solitus, pecunia matris, consentiente ipsa, mancipia & res mercatus, emptionum instrumenta suo nomine confecit, decessit in patris potestate: Quæsitum est, an mater cum marito suo experiri, & qua actione uti possit? Respondit, si mater obligatum filium in ea pecunia voluit esse, intra annum quam filius decessit, de peculio cum patre, in cujus (27) potestate fuisse proponatur, actionem habere: si donavit, repeti posse, quanto locupletior ex ea donatione pater factus est.

Si vir donet, ut in dotem accipiat.

59. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

SI quis uxori ea conditione donavit, *Ut quod donavit, in dotem accipiat*: defuncto eo, donatio convalescit (28).

De vitrico & privigno. 1. De divortio.

60. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

VItricus & privignus invicem sibi donare præterito matrimonii non prohibentur. §. 1. Divortii (29) causa donationes inter virum & uxorem concessæ sunt: Sæpe enim evenit, uti propter sacerdotium (30), vel etiam sterilitatem (31),

61. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

VEl senectutem (32), aut valetudinem (33), aut militiam satis commode retineri matrimonium non possit.

62. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomatorum.

ET ideo bona gratia (34) matrimonium dissolvitur. §. 1. Divortio facto (35) nec instaurato matrimonio, non confirmabitur inter virum & uxorem facta donatio: nec inter patronum (36) & libertam. Si ab eo invito divertere non licet, facta donatio separatur (37), cum inter hos divortium intercedat: perinde enim id, quod donatum est, habetur divortio intercedente, ac si donatum non fuisset.

De tigno juncto.

63. PAULUS lib. 3. ad Neratium.

DE eo, quod uxoris in ædificium viri ita conjunctum est, ut detractum (38) alicujus usus esse possit, dicendum est agi posse, quia nulla actio est ex Lege duodecim tabularum: quamvis Decemviros non sit credibile de his sensisse, quorum voluntate res eorum in alienum ædificium conjunctæ essent, Paulus notat: Sed in hoc solum agi potest, ut [ipsi] vindicatio soluta re competat mulieri, non in duplum, ex Lege duodecim tabularum: neque enim furtivum est, quod sciente domino inclusum est.

De divortio.

64. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

VIr mulieri, divortio facto, quædam idcirco dederat, ut ad se reverteretur: mulier reversa erat, deinde divortium fecerat; [Labeo]; Trebatius inter Terentiam & Mæcenatem (39) respondit, si verum (40) divortium fuisset, ratam esse donationem; si simulatum, contra. Sed verum est, quod Proculus & Cæcilius putant, tunc verum esse divortium, & valere donationem divortii causa [factam], si aliæ nuptiæ insecutæ sunt: aut tam longo tempore vidua fuisset, ut dubium non foret, alterum esse matrimonium: alias nec donationem ullius esse momenti futuram.

De nupta nondum viripotente.

65. LABEO lib. 6. Posteriorum a Javoleno Epitomatorum.

QUod vir ei, quæ nondum (41) viripotens nupserit, donaverit, ratum futurum existimo.

De domum deductione, & tabularum dotis consignatione. 1. Si in hortos, ante diem tertium, quam nuptiæ ibi fierent, deducta, nuptiarum die donaverit.

66. SCÆVOLA lib. 9. [Digestorum].

SEia Sempronio (42), cum certa die nuptura esset, antequam domum deduceretur tabulæque (43) dotis signarentur (44), donavit tot aureos; quæro, an ea donatio rata sit? Non (45) attinuisse tempus, an, antequam domum deduceretur, donatio facta esset, aut tabularum consignatarum, quæ plerumque & post contractum matrimonium fierent, in quærendo exprimi: itaque nisi ante matrimo-

---

(1) Locationis & depositi elegans differentia. (2) Vide l. 25. in fin. supr. commod. divid. (3) Ut l. 31. [illegible] de donat. mort. caus. (4) De quo l. 11. in fin. supr. eod. (5) Æstimatarum rerum dotalium periculum est viri, [illegible] l. 9. §. 1. supr. eod. (6) l. 18. supr. eod. (7) Mulier etenim rebus dotalibus æstimatis, habet inde commodum & non damnum: Ex sola hujusmodi patientia usus donatio rerum non præsumitur. Bald. nec fit novatio rerum cum dote [illegible] (8) Legari potest donatio hoc modo, Uxori quæ [illegible] legavi, ea [illegible] de lege. (9) l. 12. §. 1. l. 16. l. 17. l. 21. supr. eod. (10) Id est, aleret, ut infr. de liberis exhibendis. (11) Usuras dotis si maritus non petiit, eas uxori donasse videtur. Barr. Quid, si maritus usuras dotis petiit, neque eas consecutus est, atque ob id magnum damnum passus sit, an ejus heredibus usuræ debebuntur? [illegible] maritum moriendo, usuras videri remissas: tametsi dotem legando, non intelligatur dotis usuras remisisse, seu legasse: tametsi heres & debitor una & eadem persona censeatur, v. Cravett. [illegible] Goth. Item Corradum [illegible] Mod. (12) Vel contra, l. 7. §. 3. supr. eod. (13) [illegible] in fallitum scilicet marito non existente solvendo, idem est in malitia, l. 6. C. de rei vind. (14) V. l. 3. in fin. supr. eod. (15) Nec erit. Anton. Faber [illegible] (22) l. 28. §. 2. supr. eod. (23) Vide quæ notavi ad l. 34. supr. de jure dotium & l. 8 C. de rei vind. (18) l. 3. in fin. supr. eod. (19) Epistola probatur stipulationis forma, & contracta obligatio inter præsentes, l. 1 C. de contrahenda stipulatione. Bald. hic Goth. Ad hanc l. vide Guid. de contrah. stipulat. [illegible] Ans. Adde Joann. Robert. [illegible] (20) Mores [illegible] maritos dominos vocare. [illegible] (21) Atqui hujusmodi pœnalis stipulatio non valet, l. 19. [illegible] de verb. obligat. Matrimonii libertas non [illegible] amittenda: neque invita in matrimonio detineatur, quæ divertere non vult, ne lucrum sua donationem sibi factam a marito amittat. (22) [illegible] (23) Hinc nota, contractum donationis [illegible] gratia creditum posse, l. ult. infr. de donat. (24) Quia nullam culpam in divortio commisit. (25) Facit l. 40. §. 1. supr. eod. inter virum & uxorem potest fieri contractus permutationis, dummodo non fiat causa donationis. Bald. (26) l. 21. in fin. supra eod. (27) V. l. 29. supra eadem. (28) Morte l. 2. C. de dote cauta. (29) l. 12. §. ult. l. 32. §. 10. l. 35. supr. eod. Ulp. 7. in pr. (30) Sacerdotii causa fiebat interdum divortium: Quidam enim sacerdotes, qui uxorem habere non poterant, cœlibes esse [illegible] l. ult. C. de episcopis Novell. [illegible] cap. [illegible] Novell. 117. c. 12. Novell. 123. c. 30. (31) Ut Spurio Carvilio, & Cornelio Sullæ, & aliis accidit Valer. lib. 2. [illegible] Gell. [illegible] adde Varronem apud Nonium c. 3. veterem Senecam [illegible] Controvers. 6. uxorem sterilitatis nomine dimissi [illegible] Goth. Secus jure Canonico, cap. [illegible] Ans. (32) Id abrogatum Novell. 117. c. 12. in fin. (33) l. 10. C. de repud. Nov. 22. c. 6. Nov. 117. cap. 12. Mutilatione enormi aut infirmitate summa, puta paralysi, non dissolvitur hodie matrimonium, c. 2. de conjug. leprof. [illegible] (34) Hoc abrogatum Novell. 117. cap. 10. reductum vero Nov. 140. (35) Diffortis [illegible] non bona gratia. (36) Donatio nec inter patronum & libertam. [illegible] (37) [illegible] superiori specie non distinguerentur hæc species. (38) Adde l. 41. supr. eod. (39) [illegible] Mæcenatem [illegible] Terentia [illegible] & Suet. in August. Terentilla per jocum ab Antonio dicta. Sueton. Terentiana Dion. & Senec. [illegible] Goth. Historiam, quam hic tangit, invenies apud Josephum Scaligerum in notis ad elegiam Albinovani de obitu Mæcenatis. Mod. (40) Ut si diu diverterit. l. 32. §. 11. supr. eod. (41) l. 32. §. 27. supr. eod. (42) Emendationem hujus leg. v. apud Hotom. [illegible] Ans. (43) De dotalibus tabulis, vide quæ scripsi ad l. ult. supr. de pactis dotalib. (44) Tabulæ dotales signari solitæ, & quidem plerumque post contractum matrimonium, ut hoc Juvenal. Sat. 2. Signatæ tabulæ, dictum feliciter: ingens Cœna sedet: gremio jacuit nova nupta mariti. Apul. Apologet. [illegible] tabulæ nuptiales inter me ac Pudentillam non in oppido sint, sed in villa suburbana consignatæ. (45) Locus hic corruptus, [illegible] ut supplendum enim vel subintelligendum, Respondit (Scævola scilicet) ut §. pr. Sententia tamen hæc est: donationem non valere nisi facta sit ante matrimonium, nec ad rem pertinere quando ea donatio facta sit, mulier antequam in domum deduceretur & consignarentur tabulæ nuptiales: Hoc solum quærendum esse, utrum facta sit donatio ante vel post ritum nuptiarum interpositum.

trimonium contractum, quod consensu intelligitur, donatio facta esset, non valere. §. 1. Virgini in hortos (1) deductæ ante diem tertium (2) quam ibi nuptiæ fierent, cum in separata diæta (3); ab eo (4) esset, die (5) nuptiarum, priusquam ad eum transiret, & priusquam aqua (6) & igni acciperetur, [id est (7), nuptiæ celebrentur (8),] obtulit (9) decem aureos dono: Quæsitum est, post nuptias contractas divortio facto, [an] summa donata repeti possit (10)? Respondit, id (11) quod ante nuptias donatum proponeretur, non posse [de dote] deduci.

De re empta ex nummis donatis, & donatori donata.

67. LABEO lib. 2. Pithanon [a Paulo Epitomatorum.]

SI uxor (12) nummis a viro, aut ab eo, qui in ejus potestate esset, sibi donatis servum emerit (13); deinde, cum ejus factus fuerit, eum ipsum donationis causa viro tradiderit: rata erit traditio: quamvis ea mente facta fuerit, qua cæteræ donationes: neque ulla actio ejus nomine dari potest.

TIT. II.

DE DIVORTIIS ET REPUDIIS (14).

Quibus modis matrimonium solvitur.

1. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

DIrimitur matrimonium divortio (15), morte (16), captivitate (17), vel alia (18) contingente servitute utrius (19) eorum.

Etymologia divortii. 1. Verba divortii. 2. Vel repudii. 3. De præsentia vel absentia ejus, cui renunciatur.

2. GAJUS lib. 11. ad Edictum provinciale.

DIvortium autem, vel a diversitate mentium dictum est, vel quia in diversas (20) partes eunt, qui distrahunt matrimonium. §. 1. In repudiis autem, id est, renunciatione, comprobata sunt hæc verba: *Tuas res tibi habeto*: Item hæc, *Tuas res tibi agito* (21). §. 2. In sponsalibus quoque discutiendis (22) placuit renunciationem (23) intervenire oportere: In qua re hæc verba probata sunt: *Conditione* (24) *tua non utor*. §. 3. Sive autem ipsi præsenti renuncietur, sive absenti per eum, qui in potestate ejus sit, cujusve is (25), cave in potestate sit, nihil interest.

Quod sit verum divortium.

3. PAULUS lib. 35. ad Edictum.

DIvortium non est, nisi (26) verum, quod animo (27) perpetuam (28) constituendi dissensionem (29) fit (30). † Itaque quidquid in calore (31) iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum est, quam [si] perseverantia apparuit indicium animi fuisse: ideoque per calorem misso repudio, si brevi (32) reversa uxor est, nec divortisse videtur.

De furiosa.

4. ULPIANUS lib. 26. ad Sabinum.

JUlianus lib. XVIII. Digestorum quærit, an furiosa repudium mittere, vel repudiari possit: Et scribit, furiosam repudiari posse, quia ignorantis (33) loco habetur (34): repudiare autem non posse, neque ipsam propter dementiam, neque curatorem ejus: patrem (35) [tamen] ejus nuncium mittere posse: Quod non tractaret de repudio, nisi (36) constaret retineri (37) matrimonium: Quæ sententia mihi videtur vera.

Si filia in fraudem patris divertat.

5. IDEM lib. 34. ad Edictum.

SI filia emancipata (38) idcirco diverterat (39), et maritum loco dotis adficiet, patrem (40) fraudet, qui profectitiam dotem potuit petere, si constante matrimonio decessisset: [&] ideo patri succurrendum est, ne dotem perdat: non enim minus patri quam marito succurrere Prætorem oportet: Dande igitur est ei dotis exactio, atque si constante matrimonio decessisset filia.

De captivitate.

6. JULIANUS lib. 62. Digestorum.

UXores (41) eorum, qui in hostium potestate pervenerunt, possunt videri nuptarum locum retinere, eo solo, quod alii temere (42) nubere non possunt. Et generaliter (43) definiendum est, donec (44) certum est maritum vivere in captivitate constitutum, nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium: nisi mallent ipsæ mulieres causam repudii præstare. Sin autem in incerto est, an vivus apud hostes teneatur, vel morte præventus, tunc si quinquennium a tempore captivitatis excesserit (45), licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias: ita tamen, ut bona gratia dissolutum videatur pristinum matrimonium, & unusquisque suum jus habeat imminutum. Eodem jure & in marito in civitate degente & uxore captiva observando.

De pœnitentia.

7. PAPINIANUS lib. 1. de Adulteriis.

SI pœnituit (46) eum, qui libellum tradendum divortii dedit, isque per ignorantiam mutatæ voluntatis oblatus est: durare matrimonium dicendum: nisi pœnitentia cognita is, qui accepit, ipse voluit matrimonium dissolvere: tunc enim per eum, qui accepit, solvitur matrimonium.

De eo, qui alienam uxorem duxit, deinde repudium misit.

8. IDEM lib. 2. de Adulteriis.

DIvus Hadrianus eum, qui alienam (47) uxorem ex itinere domum suam duxisset, & inde marito ejus repudium misisset, in triennium relegavit.

De testibus Divortii.

9. PAULUS lib. 2. de Adulteriis.

NUllum divortium ratum est, nisi (48) septem (49) Civibus Romanis puberibus (50) adhibitis (51), præter libertum (52) ejus, qui divortium faciet (53).

† *Libertum* accipiemus etiam eum, qui a patre, avo, proavo (54), & cæteris sursum (55) versum manumissus sit.

De

De liberta.

10. MODESTINUS lib. 1. Regularum.

PAtrono invito (1) liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo discedere non potest: nisi ex causa fideicommissi (2) manumissa sit: tunc enim potest, licet ejus sit liberta.

11. ULPIANUS lib. 3. ad legem Juliam & Papiam.

QUod ait Lex (3), *Divortii faciendi potestas libertæ, quæ nupta est patrono, ne* (4) *esto*: non infectum videtur effecisse divortium, quod jure civili dissolvere solet matrimonium: Quare [constare] matrimonium dicere non possumus, cum sit separatum: Denique scribit Julianus, de dote hanc actionem non habere: Merito igitur quamdiu patronus ejus eam uxorem suam esse vult, cum nullo alio connubium ei est: nam quia intellexit legislator, facto libertæ quasi diremptum matrimonium, detraxit ei (5) cum alio connubium: Quare cuicumque nupserit, pro non nupta habebitur. Julianus quidem amplius putat, nec in concubinatu eam alterius patroni (6) esse posse (7). §. 1. Ait Lex: *Quamdiu* (8) *patronus eam uxorem esse volet*. Et velle debet uxorem esse, & patronus durare. † Si igitur aut patronus esse, aut velle desierit, finita est legis auctoritas. §. 2. Illud rectissime placuit: qualiquali voluntate intelligi possit patronus animum habere desisse quasi in uxorem, finiri legis hujus beneficium. † Proinde cum patronus rerum amotarum cum liberta, quæ ab invito eo diverterit, velit experiri, Imperator Noster cum Divo Patre suo rescripsit, intelligi (9) eum hoc ipso nolle nuptam sibi, qui eam actionem vel aliam inferret, quæ non solet (10) nisi ex divortio oriri. Quare si accusare eam adulterii cœperit, vel alio crimine postulare quod uxori nemo objicit, magis est, ut diremptum sit matrimonium: Etenim meminisse oportet, ideo edimi cum alio connubium, quia patronus sibi nuptam cupit. † Ubicumque igitur vel tenuis intellectus videri potest nolentis nuptam, dicendum est, jam incipere libertæ cum alio esse connubium. Proinde si patronus sibi despondeit aliam, vel destinaverit, vel matrimonium alterius appetierit, credendus est nolle hanc nuptam: Et si concubinam (11) sibi adhibuerit, idem erit probandum (12).

T I T. (13) III.

SOLUTO (14) MATRIMONIO DOS QUEMADMODUM PETATUR. (15)

Favor dotis.

1. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

DOtium (16) causa semper (17) & (18) ubique præcipua (19) est: nam & publice (20) interest, dotes mulieribus conservari (21), cum dotatas esse fœminas ad (22) subolem (23) procreandam replendamque liberis civitatem (24) maxime sit necessarium (25).

Cui dos a marito promitti vel reddi debet. 2. Consensus filiæ quomodo accipitur.

2. ULPIANUS lib. 35. ad Sabinum.

SOluto matrimonio (26), solvi mulieri dos debet: nec cogitur maritus alii eam ab initio stipulanti promittere: nisi hoc ei nihil nocet (27). Nam si incommodum aliquod maritus suspectum habet (28) non debere eum cogi alii quam uxori promittere, dicendum est: Hæc, si sui juris mulier est.

§. 1. Quod si in patris potestate est, & (29) dos ab eo profecta sit: ipsius & filiæ dos est: Denique pater non aliter, quam (30) ex voluntate filiæ petere dotem, nec per se, nec per procuratorem potest: Sic ergo & promittendum Sabinus ait: ei ergo promittendum erit, cui utraque jusserit. Ceterum, si pater solus jussit, dotis actio filiæ non erit adempta, quandoque sui juris filia fuerit facta: Item, si voluntate solius filiæ promiserit, remanebit dotis actio integra patri. † Sed utrum ut [&] agat solus, an [&] ut adjuncta quoque filiæ persona experiri possit? Et puto, nec eam actionem amissam (31) quam adjuncta filiæ persona potest habere: quod si sui juris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio. §. 2. Voluntatem autem filiæ, cum pater agit de dote, utrum sic accipimus, ut consentiat, an (32) vero ne contradicat filia? Et est ab Imperatore Antonino rescriptum, filiam, nisi (33) evidenter contradicat, videri (34) consentire patri. Et Julianus lib. XLVIII. Digestorum scripsit, quasi (35) ex voluntate filiæ videri (36) experiri patrem, si furiosam filiam habeat: Nam ubi (37) non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam merito credet. Sed (38) si absens filia sit, dicendum erit, non ex voluntate ejus id factum: cavendumque, *ratam* (39) *rem filiam habituram*, a patre: ubi enim sapit, scire (40) eam exigimus, ut videatur non contradicere.

De exactione & solutione dotis profectitiæ.

3. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

NOn solum autem in exigenda (41), sed etiam in solvenda (42) dota, quæ communis est patris & filiæ, utriusque (43) voluntas exquiritur: nec alter alterius deteriorem conditionem facere potest. Sed si pecunia ad patrem pervenit, quam filia accepit (44), actio de dote utrisque tolletur.

De dote a patre exacta, & secundo viro data.

4. POMPONIUS lib. 15. ad Sabinum.

SI pater sine consensu filiæ dotem a viro exegisset, & eandem alii viro ejus filiæ nomine dedisset (45), [&] mortuo patre filia cum priore viro ageret: doli mali exceptione repellitur (46).

De computatione annorum, & divisione fructuum.

5. ULPIANUS lib. 30. ad Sabinum.

DE divisione anni ejus (47) quo divortium factum est, quæritur (48): ex die matrimonii, an ex die traditi [marito] fundi ma ītue sibi computet tempus? Et utique in fructibus a viro retinendis neque dies (49) dotis constitutæ, neque nuptiarum observabitur: sed quo primum dotale prædium constitutum est, id est, tradita (50) possessione (51).

6. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI ante (52) nuptias fundus traditus est, ex die nuptiarum ad eundem diem sequentis anni computandus annus est. Idem in ceteris annis servatur, donec divortium fiat: nam si ante nuptias traditus sit, & fructus inde percepti, hi restituendi sunt quandoque divortio facto, quasi dotis facti.

De impensis a muliere vel a marito factis. 3. De divisione fructuum ultimi anni. 4. De fructibus a muliere perceptis antequam nuberet. 5. De donationibus, de rebus amotis. 6. Cujus temporis fructus dividuntur. 9. De fructibus pecorum. 10. De operis servorum. 11. De pensionibus prædiorum urbanorum. 12. De arboribus, de thesauris. 13. De lapidicinis. 14. De fodinis. 15. De retentione vel restitutione fructuum, & de cautione. 16. De impensis a marito factis.

7. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

FRuctus [eos] esse constat, qui deducta (53) impensa (54) supererunt: Quod Scævola & ad mariti & ad mulieris impensas refert. Nam si mulier pridie vindemias doti dedit,

[illegible]

mox sublatis a marito vindemiis divortit, non putat ei undecim duntaxat mensium fructus restitui: sed & impensas, quæ antequam portiones fructuum fiant, deducendæ sunt. † Igitur, si & maritus aliquid impendit in eundem annum, utriusque impensæ concurrent: ita & si impensarum a muliere factarum ratio habeatur, cum plurimis annis in matrimonio fuit, necesse est primi anni computari temporis (1), quod fit ante datum prædium. §. 1. Papinianus (2) [autem] lib. 11. Quæstionum, Divortio facto fructus dividi ait, non (3) ex die locationis, sed habita (4) ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit: Neque enim si vindemiæ (5) tempore fundus in dotem datus sit, eumque vir ex calendis Novembribus primis fruendum locaverit, mensis Januarii suprema die facto divortio, retinere virum & vindemiæ fructus, & ejus anni, quo divortium factum est, quartam partem mercedis æquum est: alioquin si coactis vindemiis, altera die divortium intercedat, fructus integros retinebit: Itaque si fine mensis Januarii divortium fiat, & quatuor mensibus matrimonium steterit, vindemiæ fructus, & (6) quarta portio mercedis instantis anni confundi (7) debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur. §. 2. E (8) contrario quoque idem observandum est: [nam] si mulier, percepta vindemia, statim fundum viro in dotem dederit, & vir ex calendis Martiis eundem locaverit, & calendis Aprilibus primis divortium fuerit secutum, non solum partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mensium, quo dotale prædium fuit, ex mercede, quæ debebitur, portionem retinebit. §. 3. Item (9) si messes ejus anni, quo divortium factum est, colonum (10) ex forma locationis sequantur, ante vindemiam soluto matrimonio nihilominus pecunia (11) messium in computationem cum spe futuræ vindemiæ veniet.

§. 4. Apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit antequam (12) nuberet, non debere in contributionem venire. §. 5. Ob donationes (13), item ob res amotas, ex his fructibus, qui post divortium percepti sunt, compensationes fieri possunt (14). §. 6. Quod in (15) anno dicitur, potest (16) dici & in sex mensibus, si bis (17) in anno fructus capiuntur: ut est in locis irriguis. §. 7. Et in pluribus (18) annis idem dici potest: ut in sylva cædua. §. 8. Item si locatio agri talis sit, ut super (19) annuam mercedem quinquennio quoque aliquid (20) amplius præstaretur: in eo enim quod amplius est, tempus ad quinquennium computamus. §. 9. Non solum autem de fundo, sed etiam de pecore (21), idem dicemus: ut lana ovium fœtusque pecorum præstaretur: quare enim, si maritus prope partum oves doti acceperit, item proximas tonsuræ (22), post partum & tonsas oves; protinus divortio facto, nihil reddet? nam & hic fructus toto tempore, quo curantur, non quo percipiuntur, rationem accipere debemus. §. 10. In servo (23) quoque anni ratio habetur, si in annum forte operæ ejus locatæ sunt: [ut] præteriti (24) temporis ad maritum, post divortium autem ad mulierem operæ pertineant.

§. 11. De pensionibus (25) quoque prædiorum urbanorum idem est quod in fructibus rusticorum. §. 12. Si fundum (26) viro uxor in dotem dederit, isque inde arbores deciderit: si hæ fructus intelliguntur, pro portione anni debent restitui. Puto autem, Si arbores cæduæ (27) fuerunt, vel Gremiales (28), dici oportet, in fructu cedere: si minus, quasi (29) deteriorem fundum fecerit maritus, tenebitur. Sed & si vi tempestatis ceciderunt, dici oportet, pretium earum restituendum mulieri, nec in fructum cedere (30); non magis, quam si thesaurus (31) fuerit inventus: in fructum enim non computabitur, sed pars ejus dimidia (32) restituetur, quasi in alieno inventi. §. 13. Si vir in fundo mulieris dotali lapidicinas (33) marmoreas invenerit (34), & fundum (35) fructuosiorem fecerit (36): marmor, quod cæsum neque exportatum, est (37) mariti (38), & impensa non est ei præstanda (39): quia nec in fructu est marmor, nisi tale sit, ut lapis ibi renascatur (40): quales sunt in Gallia, sunt & in Asia (41). §. 14. Sed si cretifodinæ, argentifodinæ, vel auri, vel cujus alterius materiæ sint, vel arenæ, utique in fructu habebuntur (42).

§. 15. Interdum marito de fructibus a muliere cavetur (43), & nihil retinet, si fructibus stantibus fundum mulier recipiet. Interdum retinebit totum maritus, & nihil restituet: id est, si non (44) plus erit, quam pro portione eum retinere oportet: Interdum vero [&] reddet, si plus percepit, quam eum retinere oportet. † Eadem conditio erit etiam, si cum socero, vel cum herede alterutrius, de dote agatur. §. 16. Impendi autem *fructuum* (45) *percipiendorum* (46) [*causa*] Pomponius ait, quod in arando serendoque agro, impensum est: quodque in tutelam ædificiorum, ægrumve servum curandum: scilicet, si ex ædificio vel servo fructus aliqui percipiebantur. Sed hæ impensæ non petentur, cum maritus fructum totum anni retinet: quia ex fructibus prius (47) impensis satisfaciendum est. † Plane si novam villam necessario extruxit, vel veterem totam sine culpa sua conlapsam restituerit, erit ejus impensæ petitio: Similiter modo & si pastinum (48) instituit: hæ enim impensæ aut in res necessarias, aut utiles cedunt, pariuntque marito actionem.

De lapidicinis. 1. De impensis in sementem.

8. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

SI fundus in dotem datus sit, in quo lapis cæditur (49), *lapidicinarum* commodum ad maritum pertinere constat: quia palam sit, eo animo dedisse mulierem fundum, ut iste fructus ad maritum pertineat: nisi si contrariam voluntatem in dote danda declaraverit mulier (50). §. 1. Quod *in sementem* erogatur, si non responderint messes, ut (51) vindemiæ deducetur: quia totius anni unus fructus est.

De mora mulieris in dote recipienda.

9. POMPONIUS lib. 14. ad Sabinum.

SI mora per mulierem fuit, quo minus dotem reciperet (52), dolum malum duntaxat (53) in ea re, non etiam culpam maritus præstare debet: ne facto (54) mulieris in perpetuum agrum ejus colere cogatur (55); fructus (56) tamen, qui pervenissent ad virum, redduntur (57).

De muliere apud hostes defuncta. 1. Si vir uxorem occiderit, vel contra.

10. IDEM lib. 15. ad Sabinum.

SI ab hostibus capta filia, quæ nupta erat, & dotem a patre profectam habebat, ibi decesserit: puto dicendum, perinde (58) observanda omnia, ac si nupta decessisset (59): ut, etiamsi in potestate non fuerit patris (60), dos ab eo profecta reverti ad eum debeat (61). §. 1. Si vir (62) uxorem suam occiderit (63), dotis actionem heredibus uxoris dandam esse (64) Proculus ait, & recte: non

non (1) enim æquum est, virum ob facinus suum dotem [sperare] lucrifacere (2). Idemque & in (3) contrario statuendum est.

De re aliena in dotem data.

11. IDEM lib. 36. ad Sabinum.

SI alienam rem sciens mulier in dotem dederit, reddenda ei est, quasi suam dedisset (4): & fructus quoque pro (5) portione anni, quo divortium factum est.

Quatenus condemnatur maritus, vel ejus heres, vel successor.

12. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

MAritum (6) in (7) id quod facere potest (8), condemnari, exploratum est (9): sed hoc heredi (10) non esse præstandum:

13. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

QUia tale beneficium personale est, & cum persona extinguitur (11).

De pacto, Ut maritus in solidum damnetur.

14. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

ALia causa est defensoris (12): quem placet sufficienter videri defendisse, si tantum usori præstet, quantum consequeretur, si ipsum maritum convenisset. §. 1. Eleganter quærit Pomponius lib. xv. ad Sabino, si paciscatur maritus, *Ne* (13) *in id quod facere possit condemnetur, sed in solidum*, an hoc pactum servandum sit? Et negat (14) servari oportere: Quod quidem & mihi videtur verum: namque contra bonos (15) mores id pactum esse, melius est dicere: quippe cum contra receptam reverentiam (16), quæ maritis exhibenda est, id esse apparet.

Quo tempore spectatur, an maritus facere possit. 1. Quæ compensationes prosunt heredi mariti. 2. Quatenus socer damnatur.

15. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

REi judicatæ (17) tempus spectatur, quatenus maritus facere potest. §. 1. Heredi mariti, licet in solidum condemnetur, compensationes (18) tamen, quæ ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, ut hoc minus sit obligatus: veluti ob res donatas, & amotas, & impensas: morum (19) vero coercitionem non habet. §. 2. Socero (20) quoque, cum quo nurus de dote agit, idem (21) honor habetur, [ut] in id damnetur quod facere potest:

16. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

QUia parentis (22) locum socer obtinet.

1. Quatenus mulier damnatur. 2. De marito condemnato in solidum.

17. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

EX diverso (23), si socer ex promissione a marito conveniatur, solet quæri, an idem ei honor habendus sit? Neratius (24) libris membranarum & Proculus scribunt, hoc justum (25) esse. §. 1. Item si mulier ex promissione conveniatur, magis placuit, defendendam eam per exceptionem. Idem & Proculus ait: sicuti, cum socia fuit, dabitur ei exceptio: quamvis jure civili sit obligata. §. 2. Si in judicio dotis Judex, ignorantia juris lapsus (26), condemnaverit maritum in solidum: Neratius, Sabinus, doli (27) exceptione eum uti oportere, ajunt: eaque tutum fore.

Quatenus condemnantur filii communes. 1. De dolo & culpa mariti.

18. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

ETiam filios mulieris, qui patri heredes extiterunt (28), in id quod facere possunt, condemnandos Labeo ait. §. 1. Licet in dotalibus rebus non solum dolum (29), sed & culpam maritus præstet; cum tamen quæritur in judicio de dote, an facere possit, dolus dumtaxat comprehenditur: quia in rerum ipsius administratione non erat ab eo culpa exigenda: Quamquam eum dumtaxat dolum ei nocere putam, si facere non possit, quem propter (30) uxorem adhibuit, ne ei solidum solveret; non propter quemlibet alium. Ofilius autem ajebat, si dolo (31) mariti res dotalis interisset, & alioquin solvendo non esset; quamvis nihil dolo fecisset, quo minus solvendo esset; perinde tamen eum damnandum ejus rei dotalis nomine, in qua dolum fecisset, atque si dolo ejus factum esset, quo minus facere possit. † Ceterum, si (32) circa interitum rei dotalis dolus malus & culpa mariti absit, actiones solas, quas eo nomine quasi maritus habet, præstandas mulieri: veluti furti, vel damni injuriæ.

De redintegratione matrimonii.

19. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

SI mulier diverterit (33), & judicio de dote contestato reversa fuerit in matrimonium: redintegrato matrimonio exspirat (34) judicium (35), & omnia in statu pristino (36) manent (37).

Quibus ex causis dos redditur constante matrimonio.

20. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

QUamvis mulier non in hoc accipiat constante matrimonio dotem, *ut æs* (38) *alienum solvat* (39), *aut prædia idonea emat* (40): sed *ut* (41) *liberis ex alio viro egentibus, aut fratribus* (42), *aut parentibus consuleret, vel ut eos ex hostibus redimeret*: quia justa & honesta causa est, non videtur male accipere: & ideo recte (43) ei solvitur; Idque & in filiafamilias observatur.

21. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

SEd & si ideo maritus ex dote expendit, ut a latronibus (44) redimeret necessarias mulieri personas, vel ut mulier vinculis vindicet (45) de necessariis suis aliquem, reputatur ei id quod expensum est: sive pars dotis sit, pro ea parte; sive tota dos (46) sit, actio dotis evanescit. Et multo magis idem dicendum est, si socer egit de dote, debere rationem haberi ejus, quod in ipsum impensum est: sive ipse maritus hoc fecit, sive filiæ ut faciat dedit: Sed & si non pater experiretur, sed post mortem ejus filia sola de dote ageret. Idem erit dicendum: cum enim doli (47) exceptio insit de dote actioni (48), ut [in] ceteris (49) bonæ fidei judiciis, potest dici (ut & Celso videtur) inesse (50) hunc sumptum actioni de dote: maxime (51), si ex voluntate (52) filiæ factus sit.

De pacto dantis dotem. 1. De dote soluta filiæfamilias. 2. De novatione. 3. De absentia filiæ. 7. De furore conjugum. 10. De furore. 11. Vel captivitate patris. 12. Qui tenentur actione de dote. 13. De dote opeiata.

22. IDEM lib. 33. ad Edictum.

SI (53) cum dotem daret pater vel extraneus (54) pro muliere in unum (55) casum pepigit, vel in divortium, vel in mortem (56) dicendum est, in eum (57) casum in quem non pepigit, esse mulieri actionem. §. 1. Si post solutum matrimonium filiafamilias citra patris voluntatem exactam communem dotem consumat: patri, & viva ea & mortua, actio superest, ut dos ipsi solvatur. Quod ita verum est, si *perditure* solvatur. ceterum, si *non* (58) *perditure*, & ex justis causis soluta sit, non supersit actio: Sed mortuo patre, nec etiam heredes agent, nec mulier. §. 2. Si mulier soluto matrimonio egentam reum dotis per novationem (59) decepta accipiat: nihilominus actio dotis ei manebit (60). §. 3. Si pater (61) filia absente de dote egerit (62) etsi omissa sit de rato satisdatio, filiæ denegari (63) debet actio: sive patri heres exstiterit, sive in legatu (64) tantum acceperit, quantum dotis satis esset. Et ita Julianus pluribus locis scribit, compensandum (65) ei in dotem, quod a patre datur: lucroque ejus cedit, si tantum (66) ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debeatur a marito, qui patri solvit. §. 4. Si patri, propter condamnationem, Romæ (67), ubi dos petatur, esse non liceat, filiæ satis dotis (68) fieri oportet: ita tamen, ut caveat *ratam* (69) *rem patrem habiturum*. §. 5. Eo autem tempore consentire filiam patri oportet, quo lis contestatur (70). Secundum hæc, si filia dicat se patri consentire, & ante litis contestationem mutaverit voluntatem (71), vel etiam emancipata (72) sit, frustra pater aget.

§. 6. Nec non illud (73) quoque probamus, quod Labeo probat: nonnunquam patri denegandam actionem, si tam turpis persona patris (74) sit, ut verendum sit, ne acceptam dotem consumat: Idcoque officium (75) Judicis interponendum est, quatenus

(1) Nemo meritum ac mercedem ex maleficio suo recipere debet. *Bald.* (2) Ut statuit, aut [illegible]: sunt enim verba & parte referenda ad mercedes, non ad delinquentes. l. 48 §. 11. *infr. de leg.* 2. sic adeo non comprehenduntur in gratiis, l. 32 *infr. de manum. test.* & statuta quantumvis generalibus, rescriptis, privilegiis *Zas. hic n.* 9. (3) Ut & uxor judicantur ad paria. *Zas.* (4) Nec referenda est ad quæstio domini alieni: idem in deposito, l. 1. §. 39 *supr. depositi* commodati, l. 15. l. 16. *supr. commod.* non idem in contractibus, in quibus dominium transfertur, ut in mutuo, v. l. 2. C. *si cert. pet.* nisi pecunia consumpta, l. 19. *supr. de reb. cred.* aut usucapta. quo refertur l. 10. §. 1. *supr. de cond. indeb.* possum tamen referre exceptionem dominii perpetui, id est, possum te repellere, si dicam rem meam esse, quam ipse petis: nisi [illegible] in casibus superius exceptis. (5) l. 7. §. 1. *supr. sol. matr.* l. un. §. 9. C. *de rei uxor. act.* (6) Non idem est in aliis debitoribus, qui judicati etiam in carcerem conjici possunt. l. 34. *infr. de re judicata.* (7) Pro modo facultatum suarum. (8) Et ita deducit alimenta ne egeat. l. 30. *infr. de re judicat.* l. 173. *infr. de reg. jur.* nisi maritus sit petitivus. l. 22. *in fin. infr. eod.* *Zas. hic n.* 14. nisi sit artifex, & habeat unde se alat. [illegible] nisi fundus dotalis a marito [illegible] ut quilibet alia res non sit dotalis nisi jubente muliere fundum dotalem promisit alteri nisi in solidum a judice condemnatus sit. l. 41. *infr. de re judicata.* nisi culpam post divortium in rebus dotalibus admisit maritus, l. 13. *supr. de negotiis*, nisi dolo malo bona dotalia dissipavit, l. 18. §. 1. *infr. eod.* nisi constante matrimonio, ob ejus inopiam, bona dotalia petantur vide l. 24. *infr. eod.* nisi dotem solvit, l. 9. *supr. de condict. indeb.* nisi mulier eque sit pauper et maritus *Zas. hic n.* 29. vide & alias exceptiones apud Socin. reg. 337. (9) l. 24. *infr. eod.* (10) Heredi extraneo, *Hal.* l. 25. *infr. de re judicata*, non filio, l. 18. *infr. hoc tit.* (11) Ad hanc regulam refer l. 14. 16. 44. *supr. de legib.* l. 1. §. 16. l. 44. *supr. de* [illegible] l. 7. *infr. de exception.* l. 2. C. *de inoff.* [illegible] *de regulis* [illegible] Porro exceptiones septem hujus sententiæ vide apud *Zas.* 2. *Respons.* 4. ubi ostendit privilegia personalia ingredi personam egredi. Quæ dotis privilegia ad heredes mulieris transeant, vide apud Baldum l. 1. *supr. eod.* (12) l. 33. *infr. de re jud.* (13) Pactum, *Ut ne dotem tenet cedere possit*, non valet non ad custodiam & carcerem obligare se videatur, quod contra bonos mores esse dicitur: de quo tamen vide Socin. *regul.* 309. (14) Quid item facit ad rationem hujus quæstionis [illegible] *supr. de pactis.* (15) Idem dicendum in omnibus hujusmodi pactis, l. 6. C. *de pactis.* (16) Reverentiam marito uxor debet, vide Aristotelem 2. *œconom.* c. & Plutarchum in præceptis conjugalibus. (17) l. 23. *infr. eod.* Goth. Vid. in hanc l. Bald. *Novell. de dote.* p. 4. cap. 138. Ans. Adde *Zas. lib.* 1. *singul. intellect.* cap. 1. 9. Charond. 3. *verisimil.* cap. 10. S. L. (18) l. 14. §. *penult. infr. eod.* quæ hodie locum non habent retentiones jure l. un. §. 5. C. *de rei uxor.* (19) Mores quos non [illegible] maritus non objecit, neque heres mulieris objicere non potest: de moribus vide ad l. 10. *in fin.* C. *de repudiis & judicio de moribus sublato.* (20) l. 21. *infr. eod.* l. 21. *infr. de re jud.* (21) Vide Bossium [illegible] *Respons.* 9. Goth. & *lib.* 1. *singul. intellect.* c. 1. Item Bonin. [illegible] *in dictione* [illegible] *de dono* Mod. (22) Vide l. 4. *supr. de usu* l. ult. *infr. de his qui ut indign.* (23) Vide Zanger *de except. part.* 2. c. 12. n. 30. Ans. (24) Imo Neratius contradicit, d. l. 21. *in fin. de re jud.* (25) Imo distinguendum, l. pen. *supr. de jure dotium* l. 21. l. 32. *infr. de re judicata*. Vid. *Zas. sing. intellect.* 5. *lib.* 2. & 2. *Respons.* 9. (26) V. Idem *Zas. lib.* 2. *respons. sing.* c. 1. Charondas *lib.* 2. *verisimil. cap.* 10. Mod. (27) Adde l. 41 *in fin. infr. de re judicata.* (28) Aliud in extraneis l. 12. *supr. eod.* Goth. Vide Zang. *de except. part.* 2. *cap.* 12. n. 47. Ans. (29) Vide l. 17. *supr. de jure dotium* l. un. §. 7. C. *de rei uxor. act.* (30) Vide l. 7. §. 1. *infr. quibus ex causis in possess.* (31) Maritus dolo res dotales dissipans tenetur in solidum. l. 66. *infr. eod.* l. 13. §. 2 *vers. quod, si alienaverit supr. de jure dotium* (32) Adde quæ scripsi ad l. 2. C. *de rescindenda* (33) Vide l. 19 *supr. de jure dotium.* (34) At si lis contestata sit *Novell.* 117 & 134. (35) De dote. (36) Ulp. 6. §. 11 (37) Nisi tamen filia, quæ in patris potestate est, ad maritum redeat absque consensu patris: quo casu dos a patre nihilominus exigi potest, l. *si ut proponis* C. *de nupt.* Mod. (38) l. ult. *in fin. supr. de jure dotium.* (39) Causa hæc necessaria. (40) Causa hæc utilis est. (42) Causa hæc honesta est (43) l. 73. *circa fin. supr. de jure dot.* (44) Adde l. 22. §. 1. *infr. eod.* (45) Adde l. 16. C. *de donat.* (45) Id enim pium est, l. 21. *in fin.* C. *de sacrosanct. Eccles.* l. 36. *in princ.* C. *de donat.* (46) Dos data mulieris consumi potest in redimendis personis ipsi mulieri necessariis & conjunctissimis. (47) Dotis actioni doli exceptio inest. (48) Dotis actio bonæ fidei, §. 29. *Inst. de act.* (49) Doli exceptio inest omnibus bonæ fidei judiciis. (50) Sumptus pro causa infertur actioni de dote. (51) Argumentum a minori ad majus: Si obligatur qui tacite consentire intelligitur, multo magis obligatur qui expresse consentit. (52) Secus si contradicente, l. ult. C. *de negotiis.* (53) Vide Rogerium ad hanc leg. *tract. de dote.* (54) Quivis alius a patre. (55) Vide l. 48. §. 2. *supr. de pact. dotalib.* Vide *Zas. Responsor.* 2. (56) Vide Anton. Gabr. Com. *de dote* [illegible] & Pardulp. Prates. [illegible] *cap.* 2. Mod. (57) Omissus casus in stipulatione dotis remanet in juris communis dispositione favore mulierum. *Bald.* sic omissi casus feudali jure, ex jure communi decidendi sunt n. *Rauder* 3. (58) l. 20 *in fin. supr. eod.* (59) Dolus dans causam novationi & liberationi, reddit ipsam ipso jure nullam. *Bald.* (60) Imo non manebit, *arg.* l. 26. §. 2. *supr. mandati.* (61) Vide Cujac. *lib.* 3. *obs.* c. 16. S. L. (62) Vide Cotassium ad l. *filium quem habentem* C. *famil. ercisc.* num. 107. Pab. de Pedis *in auth. præterea* C. *unde vir & uxor* n. 61. Jo. Auspach. l. 3 *sing. alleg.* 90. Bonanettum *rer. quotidian. cap.* 16. Mod. (63) Filia non debet habere dotem & legatum, sed juste rationem: sed alteratio debet esse contenta. *Bald.* (64) l. 16 §. 1 *infr. de legat.* 2. (65) Imo, non est compensandum, l. ult. C. *de dot. promiss.* quia illic Falcidiam jure hereditario, dotem jure proprio habitura est, l. 14. *infr. ad l. Falcid.* (66) Cedit si ampliter ab eo consecuta sit vide Cujac 3. *observ.* 16 vide Mynsicum, in *de constit.* 1 num. 2. (67) Vide l. ult. *infr. de interd.* (68) *Satisdatio*, omnino. (69) Patriam potestatem hanc rationem non amittit, Baldus hinc colligit. (70) Causam dotis esse causam ordinariam, & in ea requiri litis contestationem, hanc Bald. colligit: Goth. Vide Menoch. *de arbitr. judic. cas.* 242. S. L. (71) Patris enim consensu revocari ante litem contestatam, sicut mandatum. *Bald.* post litis contestationem non licet, ut hic, quemadmodum si res non sit integra, l. 6 *supr. de constit.* si obligationis vinculum impediat, l. 39. §. 1. *supr. commodati.* (72) Sicut mutatio tacitam revocationem consensus inducit. *Bald.* (73) V. Zeec. *de sortur. rer. cap.* 3. num. 9. Ans. Adde Cujac. l. 6 *observ.* 20. S. L. (74) Ut & alibi tutoris, l. 67. §. 2. *infr. de injust. rupt.* (75) Ad officium judicis pertinet, jura partium tueri *Bald.*

nus (1) & filiæ & patri competenter consulatur. Sed si latitet filia, ne tali patri consentire cogatur, puto dari quidem patri actionem, sed causa cognita; Quid enim, si filia verecunda (2) per absentiam patri condicat (3)? cur non dicamus, patri non esse dandam actionem? Quod si is pater sit, cui omnimodo consentire filiam decet, hoc est, vitæ probatæ; filia levis (4) mulier, vel admodum juvenis (5), vel nimia circa maritum non merentem: dicendum est, patri potius adquiescere Prætorem oportere, dareque ei actionem.

§. 7. Si maritus vel uxor constante matrimonio furere cœperint, quid faciendum sit, tractamus (6): Et illud quidem dubio procul observatur, eam personam, quæ furore detenta est, quia sensum non habet (7), nuncium mittere non posse: † An autem illa repudianda est, considerandum est? Et, si quidem intervallum furor habeat, vel perpetuus quidam morbus est, tamen ferendus his qui circa eam sunt, tunc nullo (8) modo oportet dirimi matrimonium; scienti ea persona, quæ cum compos mentis esset, (&) ita furenti, quemadmodum diximus, nuncium miserit, culpa sua nuptias esse diremptas: Quid enim tam humanum (9) est, quam ut fortuitis casibus mulieris maritum, vel uxorem viri participem (10) esse? † Sin autem tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, ut sanitatis nulla spes supersit, circa ministros (11) terribilis; & forsitan altera persona [velit,] vel propter sævitiam furoris, vel quia liberos non habet, procreandæ sobolis cupidine tanta est (12) [dirimere]: licentia (13) erit compoti mentis personæ, furenti nuncium mittere: ut nullius culpa videatur esse matrimonium dissolutum, neque in damnum (14) alterutra pars incidat. §. 8. Sin autem, in sævissimo furore muliere constituta, maritus dirimere quidem matrimonium calliditate non vult, spernit (15) autem infelicitatem uxoris, & non ad eam flectitur, nullamque ei competentem curam inferre manifestissimus (16) est; sed abutitur dotem: tunc licentiam habeat vel curator furiosæ, vel cognati, adire judicem competentem: quatenus necessitas imponatur marito, omnem talem mulieris sustentationem sufferre, & alimenta præstare, & (17) medicinæ ejus (18) succurrere, & nihil prætermitti, quæ (19) maritum uxori adferre decet (20), secundum dotis quantitatem (21). Sin vero dotem ita dissipaturus (22) ita manifestus (23) est, ut non hominem frugi oportet, tunc dotem sequestrari (24), quatenus ex ea mulier competens habeat solatium una cum sua familia: pactis videlicet dotalibus, quæ inter eos ab initio nuptiarum initæ fuerint, in suo statu durantibus, & alterius exspectantibus sanitatem, aut mortis eventum. §. 9. Item pater furiosæ utilitatem intendere, *sibi filiæve suæ reddi dotem*, potest: quamvis enim furiosa nuncium mittere non possit, patrem (25) tamen ejus posse certum est. §. 10. Si soluto matrimonio pater furiosus sit, curator (26) ejus voluntate filiæ, dotem petere poterit: aut, si curatoris copia (27) non sit, agere filiæ permittendum erit; caverique oportebit de rato (28).

§. 11. Idem decernendum est, & si ab hostibus captus (29) sit pater, puellæ dandam actionem de dote repetenda (30). §. 12. Transgrediamur nunc ad hunc articulum, ut quæramus *adversus quos* competit de dote actio? Et adversus ipsum maritum competere, palam est: sive (31) ipsi dos data sit, sive alii ex voluntate (32) mariti, vel subjecto juri ejus, vel non subjecto. † Sed si filiusfamilias sit maritus, & dos (33) socero data sit, adversus socerum agetur. Plane si filio data sit, si quidem jussu soceri, adhuc absolute socer tenebitur: Quod si filio data sit non (34) jussu patris, Sabinus & Cassius responderunt, nihilominus cum patre agi oportere; videri enim ad eum pervenisse dotem, penes quem est peculium: sufficit autem ad id damnari eum, quod est in peculio, vel si quid in rem patris versum est. Sin autem socero dotem dederit, cum marito non poterit experiri, nisi patri heres extiterit. §. 13. Si mulier in conditione mariti erraverit, putaveritque esse liberum, cum servus esset (35): concedi oportet quasi (36) privilegium in bonis viri mulieri: videlicet ut, si sint & alii creditores, hæc præferatur circa de peculio actionem; & si forte domino aliquid debeat servus, non præferatur mulier, nisi in his tantum rebus, quæ vel in dote datæ sunt, vel ex dote (37) comparatæ; quasi & hæ dotales sint.

23. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

ET si quid in eam dotem impensum est, nec a muliere reddetur, per doli mali exceptionem servabitur (38).

De inope marito. 1. De marito exheredato a patre. 2. De dote restituenda, vel satisdatione præstanda. 3. De tempore dotis solvendæ. 4. De servo dotali manumisso. 5. De sævitia in servos dotales. 6. Si uxor viri rem commodaverit. 7. De publicatione bonorum mulieris.

24. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

SI, constante matrimonio (39), propter inopiam mariti (40) mulier agere volet (41), unde exactionem (42) dotis initium accipere ponamus (43)? Et constat, exinde dotis exactionem competere, ex quo evidentissime (44) apparuerit (45) mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere. §. 1. Si, exheredato (46) marito, mulier agat, magis est, ut ea die aditæ patris hereditatis incipiat ei dotis exactio. §. 2. Quotiens mulieri (47) satisdandum (48) est de solutione dotis post certum tempus (49), si maritus satisdare (50) non possit, tunc deducto (51) commodo temporis, condemnatio residui repræsentatur: sed si, cum maritus satisdare possit, nollet, in solidum (52) eum condemnandum Mela ait, non habita ratione commodi temporis. Judicis igitur officio (53) convenit, ut aut satisdatione interposita absolvat maritum (54), aut habita ratione compensationis (55) eum condemnet: quod quidem hodie magis usurpatur: nec ferenda est mulier (56), si dicat, magis se velle dilationem pati, quam in repræsentationem deductionem. §. 3. Sive autem mariti (57), sive uxoris periculo dos fuit, nihilominus legitimo tempore (58) debet solvere maritus.

§. 4. Si vir voluntate mulieris servos dotales manumiserit (59), si quidem donare (60) ei mulier voluit, nec de libertatis causa imposita ei præstandis tenebitur: quod si (61) negotium inter eos gestum est, utique tenebitur, ut officio Judicis caveat (62), *restituturum se mulieri quidquid ad eum ex bonis liberti, vel ex obligatione pervenerit*. §. 5. Si maritus sævus in servos dotales fuit, videndum, an de hoc possit conveniri? Et, si quidem tantum (63) in servos uxoris sævus fuit, constat eum teneri hoc nomine: si vero & in suos est natura talis (64), adhuc dicendum est, immoderatam (65) ejus sævitiam hoc judicio coercendam: quamvis enim diligentiam uxor eam demum ab eo exigat, quam rebus suis exhibet, nec plus possit, attamen sævitia, quæ in propriis culpanda est, in alienis coercenda est, [hoc est, in dotalibus.] §. 6. Si uxor viri rem commodaverit, eaque perierit: videndum; an compensationem (66) hoc nomine pati possit? Et puto, si quidem prohibuit eam maritus commodare, statim deductionem fieri: si vero non prohibuit eam commodare, arbitrio judicis modicum tempus ei indulgeri cautionem præbenti. §. 7. Si bona mulieris pro parte (67) sint publicata, superest (68) mulieri reliquæ partis dotis exactio: Plus puto, & si post litem contestatam publicata sit pro

(1) Vide l. 2. supr. eod. [illegible]

pro parte dos, sufficiet arbitrium judicis ad partis (1) condemnationem faciendam: Quod si tota dos publicata sit, exspirabit judicium.

De peculio. 1. De dolo & culpa. 2. De deterioratione. 3. De servis, qui in fuga sunt. 4. De locatione.

25. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

SI filiosfamilias dos (2) data sit injussu (3) patris, de peculio quidem agetur: sed sive propter impensas a filiosfamilias factas, sive propter res donatas a filio (4), vel amotas (5) ab uxore res peculiares, hoc ipso, quod habet actionem pater (6) ea persona filii, majus peculium fit, & sic totum (7) est præstandum mulieri, quod est in peculio: quia adhuc (8) fit, quod uxori (9) debeatur. §. 1. Maritum (10), in reddenda dote, *de dolo malo* (11) *& culpa* cavere oportet: quod si dolo malo fecerit, quo minus restituere possit, damnandum eum, *quanti mulier in litem juraverit* (12): quia invitis (13) nobis, res nostras alius retinere non debeat. §. 2. Si post divortium res dotales deteriores factæ sint, & vir in reddenda dote moram (14) fecerit: omnimodo (15) detrimentum ipse præstabit.

§. 3. Si qui dotalium servorum in fuga erunt, cavere debebit maritus (16), *se eos viri boni arbitratu persecuturum & restituturum*. §. 4. Si vir in quinquennium locaverit fundum, & post primum forte annum divortium (17) intervenerit: Sabinus ait, non alias fundum mulieri reddi oportere, [quam] si caverit (18), *si quid præter unius* (19) *anni locationem maritus damnatus sit, id a se præstatum iri* (20): sed & mulieri cavendum (21), *quidquid præter primum annum ex locatione vir consecutus fuerit, se ei restituturum*.

De rei interitu post moram.

26. IDEM lib. 37. ad Edictum.

SEmel mora facta, si servum dotalem postea offerente (22) marito mulier accipere noluerit, & ita is decesserit: non debebit pretium ejus maritus, vel heres ejus: ne damnum sentiat, quod postea offerente (23) eo mulier accipere noluit.

De herede mulieris.

27. GAJUS lib. 11. ad (24) Edictum provinciale.

SI post divortium mortua muliere, heres (25) ejus cum viro, patreve ejus agat: eadem (26) videntur de restituenda dote intervenire, quæ ipsa muliere agente observari solent.

De eo, quod maritus potest consequi a muliere.

28. ULPIANUS lib. 5. Institutionum.

FAcere posse maritus etiam id videtur, quod a muliere consequi potest (27); scilicet si jam ei aliquid absit, quod pro muliere [aliquid] expendit (28), vel mandato ejus præstitit: cæterum, si nondum (29) ei abest (utpota sub (30) conditione est obligatus), nondum videtur facere posse.

Cui dos profectitia, s. Vel adventitia reddi debet.

29. IDEM lib. 3. Disputationum.

QUotiens pater dotem dat, & stipulatur, ita demum in suam personam de dote actionem transfert (31), si ea continenti stipuletur (32): cæterum, si interposito tempore stipulari velit, non nisi consentiente (33) filia poterit, quamvis in potestate sit; quia deteriorem (34) conditionem in dote filiæ facere non potest, nisi consentiat: Plane si ante nuptias dotem dederit, poterit ea intervallo, ante nuptias tamen, & citra voluntatem [quoque] filiæ stipulari. §. 1. Si quis (35) pro muliere dotem dederit, convenerit ut (36), *Ut, quoquo modo dirempto matrimonio, ipsi solveretur*; postea maritus uxori dotem solverit: rectissime dicetur, exactionem nihilominus ei, qui dedit, contra maritum competere.

De ea, quæ secundo nupsit. 1. Si mulier debitori dotis successerit.

30. JULIANUS lib. 16. Digestorum.

NUpta (37) non impeditur, quo minus cum priore marito de dote experiatur. §. 1. Quoties culpa (38) viri accidit, ne (39) dos a socero, aut a quolibet alio, qui mulieris nomine promiserat, exigeretur, si aut in matrimonio filia decesserit, aut materfamilias facta eum, qui dotem repromiserat, heredem instituerit; satis constat, nihil amplius (40) virum præstare debere, quam ut eos obligatione liberet (41).

De publicatione bonorum mariti. 1. De pacto patris, ne a se petatur. 2. De morte patris, qui procuratorem dedit. 3. Si coheredes mariti solverint partem dotis. 4. De fructibus.

DIGEST. 31. IDEM lib. 18. Digestorum.

SI marito publico judicio damnato pars aliqua bonorum ejus publicetur, fiscus (42) creditoribus ejus satisfacere necesse habet, inter quos uxor quoque est. §. 1. Si pater, cum ducenta filiæ suæ nomine dotis (43) promisisset, pactus fuerit, *ne* (44) *amplius quam centum a se peterentur*, & soluto matrimonio egerit: centum, de quibus convenit, ne peterentur, nec intelliguntur dotis esse: Quod si, mortuo patre, cum herede ejus maritus agere cœperit, ista quoque pecunia in dote erit. §. 2. Si voluntate filiæ procurator a patre datus, litem de dote contestatus fuerit, & te secundum eum judicata pater decesserit (45): judicati actionem filiæ potius, quam heredibus patris, dari oportebit. §. 3. Cum patri dos data esset, & ei filius ex aliqua parte heres sub conditione institutus fuerit, &, pendente (46) conditione, coheredes ejus dotem pro sua portione mulieri solverint: hoc minus filius ex dote præstare debebit, quoniam nullam actionem ejus pecuniæ recuperandæ gratia adversus coheredes habet. §. 4. Si fundum dotalem recepisset mulier, non habita ratione fructuum pro portione anni, quo nupta non fuisset, nihilominus de dote agere potest; quia minorem dotem recepisset: Hoc enim ad dotis augmentum (47) pertinet: quemadmodum si partum (48) ancillarum non recepisset, aut legata, vel hereditates, quæ post divortium per servos dotalis (49) adquisitæ marito fuissent.

Si prior maritus posteriori dotem promiserit.

32. IDEM lib. 2. ad Urseiam Ferocem.

SI prior maritus posteriori dotis nomine tanquam (50) debitor mulieris dotem promiserit, non plus, quam [id] quod facere possit, dotis futurum esse (51).

Si maritus uxori successerit.

33. AFRICANUS lib. 7. (52) Quæstionum.

QUæ dotis nomine certam pecuniam promiserat, quosdam adhibuerat, qui stipularentur *partem dotis distracto matrimonio sibi solvi*: ea nulla data dote obierat, eodem marito suo herede relicto: is damnosam (53) hereditatem ejus adierat: Nihilominus stipulatoribus tenebitur: quoniam adeundo (54) hereditatem debitricis, intelligeretur (55) secum pensasse (56): Nec ad rem pertinere quod solvendo non esset hereditas, quando cæteris etiam creditoribus teneatur.

Utrum dos reddenda sit patri vel filiæ.

34. IDEM lib. 8. (57) Quæstionum.

TItia divortium a Sejo fecit: hanc Titius in sua potestate esse dicit, & dotem (58) sibi reddi postulat: ipsa se matremfamilias (59) dicit (60), & de dote agere vult: Quæsitum est, quæ partes judicis sint? Respondi, patri, nisi (61) probet filiam non solum in sua potestate esse, sed etiam consentire (62) sibi, denegandam actionem; sicuti denegaretur, etiamsi constares eam in (63) potestate esse.

De liberta.

35. MARCIANUS (64) lib. 10. Institutionum.

LIberta, quæ voluntate patroni discessit, de dote cum eo agere potest, quam ei dedit.

De publicatione dotis.

36. PAULUS lib. 2. de adulteriis.

SI maritus minus facere potest, & dos publicata sit; in id, quod facere potest, fisco (65) maritus condemnandus est: ne in perniciem mariti mulier punita sit (66).

Si filia non habet causam contradicendi patri.

37. ULPIANUS [lib. 2. Responsorum.]

DOtem voluntate (67) filiæ videri patrem recepisse, cum causae (68) contradicendi ei filia non haberet: maxime cum ab eo postea ampliore (69) summa dotata sit.

De muliere divertente, & de sponsalibus postea contractis.

38. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

LUcius Titius, cum esset filiusfamilias, voluntate patris uxorem Mæviam duxit, & dotem pater accepit: Mævia Titio repudium misit: postea pater repudiati, absente filio, sponsalia cum ea de nomine filii sui fecit: Mævia deinde repudium sponsalibus misit, atque ita alii nupsit: Quæro, si Mævia aget cum Lucio Titio quondam marito & a patre herede relicto de dote, & probetur culpa (70) mulieris matrimonium dissolutum, an possit maritus propter culpam mulieris dotem retinere? Marcellus respondit, etiamsi ut heres institutus

 a pa-

(1) Si dotis judicium pro parte intentatur, pro parte ferri sententiam sufficit, Bart. (2) Puta centum. (3) Potest enim dos sine jussu patris filio dari, l. 21. §. 13. supr. eod. l. 22. infr. eod. l. 10. C. eod. licet sine consensu patris non possit matrimonium contrahere Goth. Vide Joann. Robert. lib. 1. recept. lection. cap. 11. Ans. Adde Cujac. [illegible] L. (4) Uxori, constante matrimonio scilicet. (5) Finge ducenta. (6) Pater recuperat impensas dotales factas a filio sui domus ab eodem, vel eidem amotas: quibus omnibus [illegible] peculium augetur, arg. l. 7. §. 4. supr. de peculio. (9) Al. non totum. (8) [illegible] Hal. adhuc, id est, compensatione partis. (8) Puto legendum esse, quod uxor debeat. Fingamus enim mulierem ducenta amovisse, centum vero duntaxat in dotem attulisse; dotis nomine actionem habet in peculium adversus patrem mariti: [illegible] Tunc idem in uxore, si res amotas non reddit, l. 6. in fin. infr. de impens. (11) l. 17. supr. de jure dot. (12) Rem enim suam sibi reddi [illegible] l. 5. supr. de in litem. (13) Vide l. 9. infr. de furtis. (14) l. 10. supr. [illegible] (15) Quomodo, hic, etiam sine distinctione? An potius in totum, seu integrum? An etiam si dolus vel culpa absit? [illegible] vide Cujac. 5. ad Afric. fol. 99. (16) Nisi culpa careat, l. 25. supr. de rei vind. (17) Et sic soluto matrimonio fuerit. (18) l. 55. infr. eod. (19) Colono is, qui ab uxore expulsus est [illegible] Non igitur simpliciter verum est, quod veteres pene omnes interpretes hic notant, [illegible] [illegible] Tursell. [illegible] (21) Vide d. l. 55. (22) l. 6. supr. eod. (23) Oblatione mora purgatur. (24) Pomponius lib. 25. ad Sabinum. Hal. (25) Vide l. 6. C. de jure dot. Heredes & [illegible] eadem persona intelliguntur quod in jurejurando apparet Nov. 98. vide [illegible] (27) Ex persona agentis non variatur [illegible] Bald. (28) Pure [illegible] infr. eod. (29) [illegible] Maritus dicitur esse solvendo in eo quod mulier ei pure debeat, secus si sub conditione. Bald. (30) Vide Ulp. [illegible] §. 3. (31) Vide Tiraquellum de [illegible] (33) [illegible] l. 3. supr. de pactis dotalib. (33) Vide l. 28. supr. de jure dot. (35) Extraneus sc. nam pater etiam simplici pacto actionem de dote in personam suam transfert, l. 6. C. de pact. convent. Cur tam extraneo, vel ideo, quod pater ex necessitate causa filiam dotare cogitur, Duaren. (36) Alias si non convenerit fuerit, [illegible] l. 42. §. 2. supr. de jure dot. (37) Dotis privilegium per transitum ad secundas nuptias non amittitur. (38) Negligentia. (39) Vide quæ dixi ad l. 24. §. 2. infr. eod. [illegible] (40) l. 11. l. 18. §. 1. supr. de jure dot. (41) l. 28. §. 2. supr. de pactis. (42) l. 2. C. eod. (43) Dotis permisisset. Hal. vid. quæ notavi ad l. 19. supr. de jure dot. (44) Vide quæ dixi ad l. 44. §. 1. infr. sol. (45) l. omn. §. 11. C. de rei uxor. (46) Dum pendet conditio [illegible] tam ea [illegible] interim pure substitutis. Bald. (47) Actio de dote datur etiam pro ejus augmento. Bald. (48) d. l. 22. §. 7. (49) Per servos dotales. Hal. vid. l. 47. supr. de jure dot. (50) Tanta & talis obligatio est in termino referente, quanta & qualis est in termino ad quem fit relatio. Bald. (51) Secundo marito scilicet [illegible] (52) Vide Cujac. 7. ad Afric. (53) [illegible] ut in fin. infr. eod. dicitur: ut sit sensus, [illegible] sibi solvisse non videri, qui adiit hereditatem, quam solvendo dotis sibi debitam par non sit. Cujac. (54) Scientia cum taciturnitate habetur pro consensu, vid. Rolandum a Valle, 1. cons. 10. n. 37. (55) Cur? Hereditas omnis solvendo videtur, quam heres adiit, quoque heredem invenit l. 2. infr. ad l. Falcid. l. 38. infr. de bon. libert. (56) Confusio pro solutione, vel pro pensatione cedit, l. 50. infr. de fidejussorib. l. 95. §. 2. infr. de solutionib. non tamen per omnia confusio vim & effectum solutionis habet, vide Cujac. ibid. (57) Vide Cujac. 8. ad. Afric. (58) Profectitiam scilicet, & hoc verum est, sive filiafamilias fuerit, sive materfamilias, l. 5. §. pen. supr. de jure dotium. (59) Id est, sui juris, l. [illegible] supr. de his, qui sunt sui vel alieni juris. [illegible] virgo. Tertull. libro de velandis virginibus. (60) Vide quæ notavi ad l. 1. in fin. supr. de probat. (61) Præsumitur quisque paterfamilias, nisi probetur contrarium, vide Bartol. 1. cons. 42. (62) l. 2. §. 1. supr. sol. l. 2. l. 1. C. eod. (63) Dixi ad l. unic. §. 13. C. de rei uxoriæ act. (64) Papinianus, Hal. med. (65) Adde l. 31. supr. eod. l. 2. C. e. t. (66) Observa fiscum uti jure privatorum maxime cum privati alicujus successor est. [illegible] supr. de pet. hered. l. cum quidam § fiscus supr. de usuris. Duarenus hoc. Mod. (67) l. 22. §. 5. supr. eod. (68) Contradicere non dicitur, qui non habet causam contradicendi, vide Bald. (69) l. 14. §. 1. infr. de leg. 2. (70) Si matrimonium culpa mulieris dissolvitur, dotem amittit, l. 8. §. 4. C. de repud.

a patre Titius conveniretur, tamen, si sponsalibus non consensisset, culpam mulieris multandam esse.

De compensatione delictorum.

39. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

VIro atque uxore *mores* (1) invicem accusantibus, *causam repudii dedisse utrumque* pronunciatum est: Id ita accipi debet, ut ea lege, quam ambo contempserunt, neuter vindicetur: paria (2) enim delicta mutua *pensatione* dissolvuntur.

De patre repetente dotem.

40. IDEM lib. 28. Quæstionum.

POst dotem datam, & nuptias contractas, stipulatus (3) est pater (4) filiæ voluntate (5), *divortio facto dotem dari*: Si conditio stipulationis impleatur, & postea filia sine liberis decesserit, non erit impediendus pater, quo minus ea stipulatu agat: viva autem filia si agere vult, exceptione summovendus erit.

De dote post divortium numerata.

41. IDEM lib. 37. Quæstionum.

SI pater ignorans filiam divortisse, dotem ea causa promissionis numeravit (6): non per indebiti condictionem, sed de dote actione pecunia petetur.

De patre condemnato. 1. De fructibus & sumptibus. 2. De usuris. 3. De extraneo repetente dotem, & de redintegratione matrimonii.

42. IDEM lib. 4. Responsorum.

IN insulam patre deportato (7) qui dotem pro filia dedit, actio dotis ad filiam pertinet. Post divortium quoque patre damnato, qui idem (8) consentiente filia non petierat, æque dotis actio mulieris est. §. 1. Fructus ex prædiis, quæ in dotem data videbantur (9), bona fide perceptos, & mulieris oneribus ante causam liberalem absumptos, quamvis servam fuisse postea constiterit, peti non posse placuit. † Sumptus (10) vero necessarios & utiles in prædia, quæ dotalia videbantur, factos, compensatis fructibus perceptis, ad (11) finem superflui (12) servari convenit. §. 2. Usuras (13) numeratæ dotis ex stipulatu pater, in matrimonio defuncta filia, si petat, gener, qui residuæ dotis promissæ fœnus stipulatus est, ita demum ad finem vice mutua debitæ quantitatis compensationem opponere juste videtur, si (14) propriis sumptibus uxorem suam exhibuit: alioquin, si patris sumptibus exhibita sit, inanis usurarum stipulatio compensationi non proderit. §. 3. Ad virum uxore post divortium reversa, judicium acceptum ex stipulatione, quam extraneus (15) qui dotem dederit stipulatus fuerit, non dissolvitur: nec officio judicis absolutio continetur.

De nominibus.

43. SCÆVOLA lib. 2. Quæstionum.

SI maritus in id quod facere potest condemnatus sit, & nomina sint (16) ad dotis quantitatem (17), neque amplius, [neque] habebit mandare actiones (18).

De morte soceri, quo vivo dos peti non poterat.

44. PAULUS lib. [5.] Quæstionum.

SI socer a genero heres (19) institutus adierit hereditatem (20), quandoque mortuo (21) patre, cum (22) herede ejus filiam de dote acturam (23), Nerva & Cato responderunt: ut est relatum apud Sextum [Pomponium Digestorum] ab Aristone lib. v. Ibidem Aristoni consensit. Ergo dicerem &, si emancipasset pater filiam, ipsum quoque conveniri posse. §. 1. Lucius Titius filiæ suæ nomine centum doti promisit (24) Gajo Sejo: & inter Gajum Sejum & Lucium Titium patrem mulieris convenit, *ne* (25) *dos a viro, Lucio Titio* [*id est, patre mulieris*], *peteretur*: postea culpa mariti divortio facto solutum est matrimonium; & pater mulieris decedens alios heredes instituit, filia exheredata: Quæro, an ab heredibus soceri maritus exigere dotem potest, cum eam mulieri redditurus (26) est? Respondi, Cum filia, aliis a patre heredibus institutis, actionem de dote sua recipiranda habere cœperit, necesse habebit maritus aut exactam dotem aut actiones ei præstare: nec ullam exceptionem habebunt soceri heredes adversus eum: cum absurde dicitur, dolo videri eum facere, qui non ipsi quem convenit, sed alii (27) restituturus petit: Alioquin &, si post mortem patris divortisset, nondum exacta dote, excluderetur exactione dotis maritus: quod non est admittendum: Sed etsi ex parte filia heres patri suo extiterit, debebit maritus coheredes ejus pro parte virili exigere, & mulieri reddere (28), aut actiones ei præstare.

De pacto & stipulatione avi materni.

45. IDEM lib. [6.] Quæstionum.

GAius Sejus avus maternus Sejæ nepti, quæ erat in patria potestate, certam pecuniæ quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit: & instrumento (29) dotali hujusmodi pactum & stipulationem complexus est, *Si inter Lucium Titium maritum & Sejam divortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis Sejæ uxori, vel Gajo Sejo avo materno redderetur restitueretarque*: Quæro, cum Sejus avus maternus statim vita defunctus sit, & Seja postea sine culpa sua divorterit vivo patre suo, in cujus potestate est, an, & cui actio ex hoc pacto ex stipulatione competat: [&] utrum heredi avi materni ex stipulatu, an nepti? Respondi, in persona quidem neptis videri inutiliter stipulationem esse conceptam: quoniam (30) avus maternus ei stipulatus proponitur: quod cum ita est, heredi stipulatoris, quandoque divorterit mulier, actio competere videtur. Sed dicendum est, Sejæ posse dotem solvi, quamvis actio ei directo non competat, ac (31) *si sibi aut illi dari* avus stipulatus esset: sed permittendum est (32) nepti ea hac avita conventione, ne commodo dotis defraudetur, utilem (33) actionem: Favore enim nuptiarum, & maxime propter affectionem personarum, ad hoc decurrendum est.

Si vir uxori legaverit, ne dotem petat.

46. IDEM [lib. nono decimo Quæstionum].

QUi dotem stipulanti uxori promiserat, eidem testamento quædam legaverat, ita (34) tamen, *Ne dotem ab heredibus peteret*: ea, quæ legata erant, uxor capere non poterat (35): Respondi, dotis actionem mulieri adversus heredes non esse denegandam.

De lenocinio mariti.

47. SCÆVOLA lib. 19. Quæstionum.

CUm (36) mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinetur (37): Cur enim improbet (38) maritus mores (39), quos ipse aut ante corrupit, aut postea (40) probavit (41)? Si tamen (42) ex mente legis (43) sumet quis, ut nec accusare possit, qui lenocinium uxori præbuerit: audiendus est.

De dote liberorum nomine retinenda.

48. CALLISTRATUS lib. 2. Quæstionum.

SI dotali (44) instrumento ita stipulatio interposita sit, *Ut liberorum nomine dos apud maritum resideat*: nepotum (45) quoque nomine dos retinebitur.

De nomine in dotem dato, 1. De evictione.

49. PAULUS lib. 7. Responsorum.

MÆvia marito suo, inter alias res dotis, etiam instrumentum (46) solidorum decem (47) tradidit, quo Otacilius eidem Mæviæ caverat, *daturum se, cum nuptum ire cœpisset, decem* [*millia*]: ex eo instrumento maritus nihil exegit, quia (48) nec potuit: Quæsitum est, si dos a marito petatur, an compellendus sit etiam illam summam, quæ instrumento continetur, refundere? Respondi, potuisse quidem eum, cui actiones mandatæ (49) sunt, debitorem convenire: sed, si sine dolo malo vel culpa exigere pecuniam non potuit, neque dotis nomine eum conveniri posse, neque mandati judicio (50).

§. 1. Fundus æstimatus in dotem datus, a creditore antecedente ex causa pignoris ablatus est: Quæsitum est, an mulier, si æstimationem dotis repetat, exceptione summovenda sit: ait enim, se propterea non teneri, quod pater ejus dotem pro se dedit, cui heres non extiterit? Paulus respondit, prædio evicto sine dolo & culpa viri, pretium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse: consequi enim eam pretium fundi evicti, evidens iniquitas est, cum dolus patris (51) ipsi nocere debeat.

De rebus æstimatis reddendis.

50. SCÆVOLA [lib. 2. Responsorum.]

ÆStimatis rebus in dotem datis pactum intercessit, *ut, ex quacunque causa dos reddi deberet, ipsæ res restituerentur* (52), *habita ratione augmenti & diminutionis, viri boni arbitratu: quæ vero non exstarent,* [*ab initio*] *æstimatio earum*: Quæsitum est, cum res quædam, quas maritus vendiderat, extarent, an secundum pactum & hæc ad mulierem pertinerent? Respondi, res quæ extant, si neque volen-

[illegible]

te (1) neque ratum habente muliere cenissent, perinde reddendas, atque si nulla æstimatio intervenisset.

De interitu rei æstimatæ.

51. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

ÆStimatæ res, ubi (2) etiam mulieris periculo mariti deteriores efficiuntur.

Si maritus dotem solvit, quam non accepit.

52. TRYPHONINUS lib. 7. Disputationum.

MAritus dotem, quam non accepit, post divortium per errorem solvit: Repetet (3): quia non numeratam caveat: exigi enim ab eo non potuit.

De dote data filiofam.

53. IDEM lib. 12. Disputationum.

SI filiofamilias (4) dos data est, ipse quidem dotis actione tenetur, pater autem ejus de peculio: Nec interest, in peculio rem, vel pecuniam dotalem habeat, necne: sed quatenus facere potest, hic (5) quoque condemnandus est. Intelligitur autem peculio tenus facere posse, quod habet rei judicandæ tempore. † Atquin, si cum patre agatur, deduceretur (6) ex peculio quod patri vel subjectis ei personis filius debet: at si cum ipso filio agatur, alterius debiti (7) non fiet detractio in computatione quantum facere possit filius.

De ære alieno.

54. PAULUS [lib. singul. de jure singulari].

MAritus *facere posse* creditur, nullo (8) deducto ære alieno: Item Socius, item patronus, parensve: at is qui ex donatione (9) convenietur, omni ære alieno deducto facere posse intelligitur.

Si maritus ædium dotalium nomine caverit damni infecti.

55. IDEM [lib. 5. ad Plautium].

CUm mulier de dotis repetitione post solutum matrimonium agit, cavere (10) debet marito, qui ædium nomine damni infecti cavit (11), si velit eam recipere, ut periculum mariti amoveat.

De stipulatione, Si nupta esse desierit, dotem reddi.

56. IDEM [lib. 6. ad Plautium].

SI quis (12) sic stipuletur a marito, *Si quo (13) casu Titia tibi nupta esse desierit, dotem dabis?* Hac generali commemoratione, & ab hostibus (14) capta ea committetur stipulatio: vel etiam si deportata (15) fuerit, vel ancilla effecta: hac enim conceptione (16) omnes hi casus continentur (17). Plane quantum veniat in stipulatione (18)? utrum quasi mortua sit, an quasi divortium (19) fecerit? Humanius quis id competere dixerit, quod propter mortem convenit (20).

De usufructu.

57. MARCELLUS lib. 7. Digestorum.

USufructu (21) in dotem dato, si divortium intervenerit, nec proprietas rei apud maritum vel mulierem sit: eam dotis esse restitutionem, ut maritus caveat, *quamdiu vixerit passurum se uti frui mulierem heredemque ejus:* quod an verum sit circa adjectionem heredis, dubito. Interest, quemadmodum (22) sit ususfructus in dotem datus. Si (23) enim haberet mulier fructum, viro, cujus erat proprietas fundi, usumfructum cessit, nihil mulier heredi suo relinquet: debebatur enim ei ususfructus, qui ad heredem non solet transire. † Quod (24) si fundi sui fructum mulier viro cessit, restitui is a viro debet: cum proprietate enim ad heredem ejus transisset, si vir in reddendo eo non fecisset moram. Si (25) vero alienata sit proprietas, aut aliquis fundi sui usumfructum mulieris jussu viro ejus dederit in dotem; inspiciendum est primum, quemadmodum mulieri possit restitui: Potest autem (26) vel cautionibus (27) interpositis, ut sicut potest vir jure suo cedat mulieri, fruique eam patiatur: vel, si se accommodavit dominus proprietatis, volente eo mulieri constituatur ususfructus: nam aut fructum fundi ille mulieri poterit cedere, aut aliquid videlicet pro eo (ut inter eos actum fuerit) dare: Nam [&] finge, hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino vendere: quo casu non inique, etiam mulieris herede agente, vir facere cogetur: quippe si moram non fecisset, pretium fructus mulier heredi suo reliquisset: Quod si facultatem ususfructus vendendi proprietatis domino mulier non habuerit, patientiam, quam percipiendi fructus præstare ipsi debuit, etiam heredi ejus præstat.

De servo dotali herede instituto.

58. MODESTINUS lib. singul. de Eurematicis (28).

SErvus dotalis heres ab aliquo institutus, mariti jussu vel adire vel repudiare debet hereditatem: Sed ne maritus aut facile repudiando, vel temere suscipiendo incognitam successionem, dotis judicio uxori suæ obligetur, *consulendum est*, mulierem coram testibus interrogari (29), *utrum velit omittere, an adquirere hereditatem:* & si *repudiare se* dixerit, facile mariti jussu repudiabit: quod si *hereditatem agnoscere* maluerit, reddendus est a marito servus uxori ea conditione, ut, cum jussu ejus adierit, rursum (30) marito reddatur. Ita & mariti sollicitudini consuletur, & uxoris desiderio parebitur.

Si filia in fraudem patris repudietur.

59. JULIANUS lib. 2. ad Ursejum Ferocem.

FIliæ meæ emancipatæ (31) & ægræ vir (32) in hoc (33) repudium misit, ut (34) mortua ea dotem potius heredibus ejus, quam mihi redderet; Sabinus dicebat, utile mihi ejus dotis recipiendæ judicium dandum esse: [Gajus idem].

De sumptu funeris.

60. PROCULUS lib. 5. Epistolarum.

SI filiafamilias nupta decesserit, & pater funus ei fecerit: tametsi ei dotem post aliquod tempus gener reddere deberet, tamen continuo socer (35) agendo consequetur (36), ut impensam funeris præsentem recipiat: cætera dotis statuto tempore solvantur.

De manumissione servi dotalis.

61. PAPINIANUS [lib. 11. Quæstionum].

DOtalem servam vir invita (37) uxore manumisit: Heres solus viri a liberto institutus portionem hereditatis, quam ut patronus consequi potuit ac debuit, restituere debet: alteram vero portionem, dotis judicio: si modo uxor manumittenti refragatur.

62. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

QUod si vir voluntate (38) mulieris servos dotales manumiserit (39): cum donare (40) ei mulier voluit, nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur.

63. PAULUS lib. 2. ad Legem Juliam & Papiam.

ET desinit servus in dote esse: quia cui manumittendi causa donare liceret, ei quodammodo (41) donaret, quod permitteret manumittere.

64. ULPIANUS lib. 7. (42) ad legem Juliam (43) & Papiam.

SI vero (44) negotium gerens mulieris non invitæ, maritus dotalem servum voluntate ejus manumiserit: debet uxori restituere quidquid ad eum pervenit. §. 1. Sed & si quid libertatis causa maritus ei imposuit, id uxori præstabit. §. 2. Plane si operæ fuerint [a] marito exhibitæ, non æstimatio earum, non erit æquum hoc nomine uxori maritum quippiam præstare. §. 3. Sed si post manumissionem aliquid ei fuerit horetu impositum, id uxori præstandum est. §. 4. Sed & si reum maritus acceperit, adpromissoremve (45), æque adversus ipsum obligationem debet præstare. §. 5. Item quidquid ad eum ex bonis liberti pervenerit, æque præstare cogetur, si (46) modo ad eum quasi ad patronum pervenerit: cæterum, si alio jure, non cogetur præstare: nec enim beneficium, quod in eum libertus contulit, hoc uxori debet, sed id tantum, quod jure patronatus adsequitur, vel adsequi potuit. Plane si ex majore parte quam debet, heres scriptus fuerit, quod amplius est non præstabit: & si forte, cum ei nihil deberet libertus, heredem eum scripsit, nihil uxori restituet. §. 6. Dabit autem (ut ait lex) *Quod ad eum pervenit.* † *Pervenisse* accipimus, sive (47) jam exegit, sive exigere potest, quia actio ei delata est. §. 7. Adjicitur in lege (48), *Ut & si dolo malo [aliquid] factum sit, quo minus ad eum perveniat,* [*teneatur*]. §. 8. Si filium exheredaverit patronus, & ad eum bona liberti pertineant: videndum est, an heres hoc nomine teneatur? Et cum nihil neque ad ipsum [patronum], neque ad heredem ejus perveniat, quomodo fieri potest, ut hoc nomine teneatur? §. 9. De viro, heredeque ejus Lex tantum loquitur: De socero, successoribusque soceri nihil in Lege scriptum est. Et hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casibus (49) Lex deficit, non erit nec utilis actio danda (50). §. 10. Quod ait Lex, *quanta pecunia erit, tantam pecuniam dato:* ostendit (51), æstimationem hereditatis vel bonorum liberti, non ipsam hereditatem voluisse Legem præstare, nisi maritus ipsas res tradere maluerit: & hoc enim benignius admitti debet.

65. SCÆVOLA [lib. singul. Quæstionum publice tractatarum].

HÆc actio (52), etiam constante matrimonio, mulieri competit.

De dolo & culpa mariti. 1. De vestimentis comparatis servo uxoris ex viri pecunia. 2. Si, parte dotis patri soluta, filia decesserit. 3. De partu ancillæ æstimatæ. 4. Si maritus plus promiserit per errorem. 5. Si mulier, post mortem secundi, ad priorem virum redierit. 6. De acceptilatione. 7. De muliere succedente promissori dotis.

66. JA-

---

(1) *l. ult. supr. de pactis dotal.* (2) *l.* 10. *l.* 69. §. 8. *supr. de jure dot.* (3) *V. l.* 40. *supr. de condict. indeb.* [illegible] *Bar.* 4. *V. l.* 25. *supr. eod.* (5) *l.* 15. *in fin. supr. eod.* (6) [illegible] *de peculio.* (7) *l.* 40. *infr. de re jud.* (8) [illegible] (9) *l.* 19. *in fin. infr. de re judic.* melius igitur agitur cum donatore, quam cum marito, parente, patrono, socio. (10) *l.* 1. §. 12. *l.* 25. *in fin. supr. eod.* (11) Ulpian. 6. §. 9. *in fin.* (12) Id maritus uxori promittere solet, *l.* 19. *supr. de jure dot.* [illegible] (13) Hac voce, nota est generalis conceptionis divortii. (14) *V. l.* 10. *supr. eod.* (15) Hodie nemo deportatione fit servus, neque ob id solvitur matrimonium. *Novell.* 22. *c.* 8. & 13. [illegible] (17) Imo non continentur [illegible] (18) Hac scilicet, in qua videtur in rufum divortii, vel mariti stipulatio concepta, & casus levitatis omissus est. *Donnell.* (19) Quæ [illegible] a marito divisa est (20) [illegible] (21) Ususfructus variis modis in dotem datur [illegible] Primus modus [illegible] Secundus modus est [illegible] Tertius modus est [illegible] (28) Eurematica Modestini, consilia & cautiones sunt a Modest. [illegible] consulendum est: [illegible] *infr. de suspectis tutoribus.*

optimum factum est Cujac. 22. *obs.* 12. Hujusmodi libros Jurisconsulti posteriores vocarunt. [illegible] (29) Desiderium apud acta publica [illegible] non potest. *Rald.* (30) Id est, eodem momento vide *d. l.* 66. *de jure dot.* (31) Vide quæ scripsi ad *l.* 4. *C.* [illegible] (32) Vide omnino Mantic. [illegible] *de Conjectur.* [illegible] ubi notat, legitimatos per matrimonium in mortis articulo contractum, excludere substitutum (33) Id est, ob ægritudinem, *l.* 6. *C. de repudiis*, vide *Novell.* 22. *cap.* 10. eo fere in fine. (34) *l.* 4. *supr. de divortiis* [illegible] ad Ulpian. 6. §. 4. (35) *l.* 30. *in fin. supr. de religiosis.* (36) Imo non consequetur *l.* 17 *l.* 20. *supr. de religios.* (37) Id est, contradicente. De invito vide ad *l.* 5 *supr. de servit. præd. urbanor.* vide in hanc legem Cujac. 9 *obs.* 26. (38) *l.* 24. §. 4. *supr. eod.* [illegible] (39) Vide quæ notavi ad *l.* 3. *C. de* [illegible] *manum.* (40) *d.* §. 4 (41) Quasi, qui permittit manumitti. (42) Ita Flor. [illegible] *ad Edict. Hal.* (43) Hanc [illegible] §. 1. & *seq. infr. eod.* colligit Cujacius [illegible] ex lege Julia [illegible] (44) Notandi sunt hi casus diversi, de servo dotali manumisso a marito invita muliere, *l.* 21. volente & donante [illegible] *supr. eod.* permittente, ex negotio gesto, *ac hoc.* (45) [illegible] de adpromissione [illegible] *infr. de solut.* [illegible] Vide Goed. *de contrah. stipulat. cap.* [illegible] (47) Adde *l.* 15. *in fin. infr. ad SC. Trebell.* (48) Dotis nomine quæ adquisierit, aut adquirere potuit maritus, tenetur. (49) [illegible] *infr. de solut.* (49) [illegible] Lex omnino aliquid consulit, nec prospicit [illegible] cessaret ut verba legis, intelligitur [illegible] & ideo non fiet extensio, quia [illegible] nisi ex mente ortioque legis. *Rald.* Ita verba legis certis personis cohærentia, ad alias non extenduntur. Vel ita, ubi lex & mens legis cessat, ibi cessat legis [illegible] (50) Vide Jasonem ad *l. ex facto num.* [illegible] *de vulg.* Alciat. [illegible] Cros. *ad l. si constante* [illegible] *supr. sol. matr.* [illegible] Gramm. [illegible] (51) Aliud verbum [illegible] late patet, vide *l.* [illegible] *infr. de verb. sign.* (52) Id est, conditio ex *l.* Julia non actio de dote, non ex stipulatu, non mandati, vel negotiorum, *vide* Cujac. [illegible] *obs.* 16.

66. JAVOLENUS lib. 6. ex Posterioribus Labeonis.

IN his rebus (1), quas præter numeratam pecuniam doti vir habet, dolum (2) malum & culpam (3) eum præstare oportere, Servius ait: Ea (4) sententia Publii Mucii est: nam is in Licinnia (5) Gracchi (6) uxore statuit, quod res dotales in (7) ea seditione, qua Gracchus occisus erat, perissent, [ait] quia (8) Gracchi culpa ea seditio facta esset, Licinniæ præstare oportere. §. 1. Servis uxoris vir nummos in vestiarium (9) dederat: quo parato (10), deinde intra annum divortium intercesserat: Placuit Labeoni, Trebatio qualia vestimenta post divortium essent, talia viro reddi (11). † Idem juris futurum fuisset, si ipsa vestimenta vir emisset, & servis (12) dedisset. Quod si vestimenta non redderentur, tum virum pretium in dote compensaturum (13). §. 2. Filiafamilias, *divortio facto dotem* (14) *patri reddi*, jusserat, deinde, parte dotis persoluta, pater decesserat (15): reliquam partem, si nec delegata, nec promissa novandi animo patri fuisset, mulieri, solvi debere, Labeo, Trebatius, putant: idque verum est. §. 3. Mancipia in dotem æstimata (16) accepisti: pactum conventum deinde factum est, *Ut, divortio facto, tantidem* (17) *æstimata redderes* (18): nec de partu dotalium ancillarum mentio facta est: Manebit, inquit Labeo, partus tuus (19), quia is pro periculo mancipiorum penes te esse deberet. §. 4. Mulier, quæ centum dotis apud virum habebet, *divortio facta ducenta* (20) a viro errante (21) stipulata erat: Labeo putat, quanta dos fuisset, tantam deberi (22) sive prudens mulier plus esset stipulata, sive imprudens: Labeonis sententiam probo. §. 5. Uxor divortio facto partem dotis receperat, partem apud virum reliquerat: deinde alii (23) nupserat: [&] iterum vidua facta ad priorem virum redierat, cui centum [decem] doti dederat, neque ejus pecuniæ, quæ reliqua ex priore dote erat, mentionem fecerat: Divortio facto, reliquum ex priore dote iisdem diebus virum redditurum (24) ait Labeo, quibus reddidisset, si superius divortium inter eos factum non esset, quoniam prioris dotis causa in sequentem dotis obligationem esset translata (25): Et hoc verum puto.

§. 6. Si vir socero (26) injussu (27) uxoris, manente matrimonio dotem acceptam (28) fecisset: etiamsi id propter (29) egestatem soceri factum esset, viri tamen periculum futurum (30) ait Labeo: Et hoc verum est.

§. 7. Si quis pro muliere dotem viro promisit, deinde (31), herede (32) muliere relicta decesserit (33): qua ex parte mulier ei heres esset pro ea parte, dotis periculum, quod viri fuisset, ad mulierem pertinere ait Labeo: quia (34) nec melius (35) æquius esset, quod exigere vir ab uxore non potuisset, ob id ex detrimento (36) viri mulierem locupletari: Et hoc verum puto.

De peculio servi dotalis.

67. POMPONIUS lib. 20. Epistolarum.

IN partem dotis reddendæ erit id, quod mulieri ex (37) peculio (38) servi restitui debebit: & ideo & dolum & (39) culpam in eo peculio vel adquirendo vel conservando maritus præstare debet: & fructus (40) ex eo percepti, quomodo cujuslibet rei dotalis, ad maritum (41) pertinebunt.

---

(1) In obligatione speciei dolum & culpam: in obligatione generis, omne periculum præstat maritus. *Bald.* (2) In dotalibus rebus maritus præstat dolum, latam culpam & levem, *l.* 17. §. 1. *supr. eod.* [illegible]

[illegible] (20) Dotis nomine plus promittens per errorem maritus, non tenetur restituere ultra id quod accepit. (21) Secus si a sciente, *l.* [illegible] (41) In re dotali conservanda maritus præstat dolum & culpam. *l.* 19. §. 1. *supr. de peculio l.* 7. *supr. de jure dot.*

LIBER VIGESIMUSQUINTUS.

TIT. I.

DE IMPENSIS (1) IN RES DOTALES FACTIS.

Divisio impensarum. 1. Quæ sunt necessariæ impensæ. 2. De imminutione dotis. 3. Quæ sunt necessariæ impensæ.

1. ULPIANUS lib. 36. (2) ad Sabinum.

IMpensarum (3) quædam sunt necessariæ (4), quædam utiles (5), quædam [vero] voluptariæ (6). §. 1. *Necessariæ* hæ dicuntur, quæ habent in se necessitatem impendendi (7): cæterum, si nulla fuit necessitas, alio jure habentur. §. 2. In necessariis impensis hoc sciendum est, eas demum impensas dotem minuere (8), quæ in dotem (9) factæ sunt: cæterum, si in dotem factæ non sint (10), non habent in se reputationem. §. 3. Inter necessarias impensas esse Labeo ait, moles (11) in mare vel flumen projectas: sed & si pistrinum (12) vel horreum necessario factum sit, in necessariis impensis habendum ait, Proinde Fulcinius inquit, Si ædificium ruens (13), quod habere mulieri utile erat, refecerit; aut si oliveta rejecta (14) restauraverit; vel ex stipulatione damni infecti, ne committatur, præstiterit;

2. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

VEl in valetudinem (15) servorum impenderit;

3. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

VEl si vites propagaverit (16), vel arbores (17) curaverit, vel seminaria (18) pro utilitate (19) agri fecerit. necessarias impensas fecisse videbitur (20).

§. 1. Nos generaliter definiemus, *multum interesse* (21), *ad perpetuam* (22) *utilitatem agri, vel* (23) *ad eam, quæ non ad præsentis temporis pertineat, an vero ad præsentis anni fructum*: si in præsentis, cum fructibus hoc compensandum: si vero non fuit ad præsens tantum apta erogatio, necessariis impensis computandum.

4. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

ET in totum, *id videtur necessariis impensis contineri, quod si a marito omissum sit, Judex* (24) *tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit eas impensas fieri*. Sed hoc differt (25), quod factarum ratio habetur etsi res male gesta est: non factarum, ita, si ob id res male gesta est. Itaque si fulserit insulam ruentem, eaque exusta sit, impensas consequitur: si non fecerit, deusta (26) ea nihil (27) præstabit.

De imminutione dotis. 1. Si impensis satisfiat. 2. De condictione. 3. Quæ sunt impensæ utiles.

5. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

QUod (28) dicitur (29), *Necessarias impensas dotem minuere*, sic erit accipiendum (ut & Pomponius ait,) non ut (30) ipsæ res corporaliter (31) deminuantur, ut puta fundus, vel quodcunque aliud corpus: etenim absurdum est, deminutionem corporis fieri propter pecuniam: cæterum hæc res faciet (32) desinere esse fundum dotalem, vel partem ejus: manebit igitur maritus in rerum detentationem (33), donec ei satisfiat: non (34) enim ipso (35) jure corporum, sed dotis fit deminutio, Ubi ergo admittimus deminutionem dotis ipso jure

---

(1) 16. *Ecing.* 2. (2) Et in fragmentis, *tit.* 6. §. 4. (3) V. Ulpian. *tit.* 6. §. 14. [illegible]

[illegible] fiantur, ut hic. (22) Ad perpetuam agri utilitatem pertinet domus exustæ reædificatio [illegible]

jure fieri? ubi non sunt corpora, sed (1) pecunia: nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri. Proinde si æstimata corpora in dotem data sint, ipso jure dos deminuetur per impensas necessarias. Hoc de his impensis dictum est, quæ in dotem ipsam factæ sint: cæterum, si extrinsecus, non imminuunt dotem. §. 1. Sed si impensis necessariis mulier satisfecerit, utrum dos crescat, an vero dicimus, ex integro videri dotem? Et ego, ubi pecunia est, non dubito dotem videri crevisse (2). §. 2. Si dos tota soluta sit non (3) habita ratione impensarum; videndum est, an condici possit id, quod pro impensis necessariis compensari solet: Et Marcellus admittit, condictioni (4) esse locum. sed etsi plerique negent, tamen, propter æquitatem, Marcelli sententia admittenda est. §. 3. *Utiles* (5) autem impensæ sunt, quas maritus utiliter fecit, remque (6) meliorem (7) uxoris fecerit, hoc est, dotem:

6. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

VEluti si novelletum (8) in fundo factum sit, aut si in domo pistrinum (9), aut tabernam adjecerit, si servos artes (10) docuerit.

Quæ sunt voluptariæ. 1. Quatenus utiles servantur.

7. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

VOluptariæ autem impensæ sunt, quas maritus ad voluptatem fecit, & quæ species (11) exornant. §. 1. Quarum utiles non (12) quidem minuunt ipso (13) jure dotem, veruntamen habent exactionem.

8. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

UTilium nomine ita faciendam deductionem (14) quidam dicunt, si voluntate (15) mulieris factæ sint: iniquum enim esse, compelli (16) mulierem rem vendere, ut impensas in eam factas solveret, si aliunde solvere non potest: Quod summam habet æquitatis rationem.

Quatenus voluptariæ servantur.

9. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

PRo voluptariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem (17), exactionem patitur: nam si vult habere mulier, reddere ea, quæ impensa sunt, debet marito: aut si non vult, pati debet tollentem, si modo recipiant separationem (18); cæterum, si non recipiant, relinquendæ sunt: ita enim permittendum est marito auferre ornatum, quem posuit, si (19) futurum est ejus, quod abstulit.

De rebus promercalibus.

10. PAULUS lib. 36. ad Edictum.

QUod si hæ res, in quibus impensæ factæ sunt, promercales (20) fuerint: tales impensæ non voluptariæ, sed utiles sunt.

De voluptariis voluntate uxoris factis. 1. De donatione.

11. ULPIANUS lib. 36. ad Sabinum.

IN voluptariis autem Aristo scribit, nec si voluntate mulieris factæ sunt, exactionem parere (21). §. 1. Donationem inter virum & uxorem circa impensas (22) quoque inhibitam (23) vero Sabinus scribit.

De modicis impensis.

12. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

OMnino & in ædificandis (24) ædibus, & in reponendis (25) propagandisque (26) vineis, & in valetudine (27) mancipiorum, modicas (28) impensas non debet arbiter curare, alioquin (29), negotiorum gestorum potius, quam de dote judicium videbitur.

De stipendio & tributo.

13. IDEM [lib. 7. Brevium].

NEque stipendium (30), neque tributum (31), ob dotalem fundum præstita, exigere vir a muliere potest: onus (32) enim fructuum hæc impendia sunt.

DIGEST.

Quæ sunt necessariæ. 1. Vel utiles. 2. Vel voluptuosæ.

14. ULPIANUS [lib. 5. Regularum].

IMpensæ *necessariæ* sunt, quibus non (33) factis dos imminuitur: veluti (34) aggeres facere, flumina avertere (35), ædificia vetera (36) fulcire, itemque reficere, arbores in locum mortuarum reponere. §. 1. *Utiles* sunt, veluti pecora prædiis imponere, id est stercorare. §. 2. *Voluptuosæ* (37) sunt, balinea (38) exstruere.

De imminutione dotis.

15. NERATIUS lib. 2. Membranarum.

QUod dicitur, *Impensas* (39), *quæ in res dotales necessario factæ sunt, dotem deminuere* (40), ita interpretandum (41) est, ut si quid (42) extra tutelam necessariam in res dotales impensum est, id [est], in ea causa sit: nam tueri (43) res dotales vir suo sumptu debet: alioquin (44) tam cibaria dotalibus mancipiis data, & quævis modica (45) ædificiorum dotalium refectio, & agrorum quoque cultura dotem minuent: omnia enim hæc in specie necessariarum impensarum sunt. Sed (46) ipsæ res ita præstare intelliguntur, ut non tam impendas in eas, quam, deducto eo, minus ex his percepisse videaris. Quæ autem impendia, secundum eam distinctionem, ex dote deduci debeant, non tam facile in universum definiri (47), quam per singula ex genere (48) & magnitudine impendiorum æstimari possunt.

16. IDEM [lib. 6. Membranarum].

ET ante omnia quæcunque impensæ quærendorum (49) fructuum causa factæ erunt, quamquam (50) eædem etiam colendi causa fiant, ideoque non solum ad percipiendos fructus, sed etiam ad conservandam ipsam rem speciemque ejus necessariæ sint, eas vir ex suo facit: nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem.

TIT. II.

[DE (51) ACTIONE (52)] RERUM AMOTARUM.

Ratio hujus actionis.

1. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

RErum amotarum judicium singulare (53) introductum (54) est adversus eam, quæ (55) uxor fuit: quia non placuit, cum ea furti (56) agere posse (57): quibusdam existimantibus, ne quidem furtum eam facere, ut Nerva, Cassio (58), quia societas (59) vitæ quodammodo dominam eam faceret; aliis, ut Sabino & (60) Proculo, furtum (61) quidem eam facere, sicuti filia patri faciat, sed furti non esse actionem constituto jure (62): in qua sententia & Julianus rectissime est.

2. GAJUS lib. ad Edictum prætoris, titulo *de re judicata*.

NAm in honorem (63) matrimonii (64) turpis actio adversus uxorem negatur.

De contrectatione post divortium. 1. De servo uxoris. 2. Si maritus furtum passo successerit. Si mulier furtum passa nupserit. 3. De rebus consumptis, aut alienatis post divortium. 4. De filiafam.

3. PAULUS lib. 7. ad Sabinum.

ET ideo (65), si post divortium (66) easdem res contrectat, etiam furti tenebitur. §. 1. Item si servus ejus furtum fecerit, furti cum ea agere possumus (67). §. 2. Sed & cum uxore furti agere possibile est: si ei, cui heredes sumus, furtum fecit, vel nobis, antequam nuberet: tamen, propter reverentiam (68) personarum, in utroque casu furtivam tantum condictionem competere, non etiam furti actionem, dicimus.

§. 3. Item verum est quod Ofilius ait, etiam eas res, quas divortii tempore mulier comederit, vendiderit, donaverit, qualibet ratione consumpserit, rerum amotarum judicio contineri. §. 4. Si (69) filiafamilias (70) res amoverit, Mela, Fulcinius aiunt, de peculio (71) dandam actionem: quia displicuit eam furti obligari, vel in ipsam ob

 res

(1) Pecuniam enim non esse corpoream, hinc colligunt, ut l. 94. §. 1. infr. de solutionib. Verum corpus hoc loco, res natura etiam corporeales sunt, quibus opponitur pecunia non ut res incorporea aliqua, sed ut corporea, peculiare quoddam genus corporum efficiens. (2) Dotis augmentum iisdem privilegiis fruitur, quibus & ipsa dos fruitur, dixi ad l. 8. C. de jure dot. (3) Dote restituta mulieri ejusve heredibus, expensarum non facta deductione, ipsa expensæ condictione indebiti potuerunt repeti. (4) De qua notavi ad l. 51. supr. de cond. indeb. (5) [illegible] ut paucis dicam, necessariis omissis, deterior: utilibus omissis, non deterior: facit vero, fructuosior, voluptuosis non omissis, & omissis, neque deterior, neque fructuosior dos efficitur. Ulp. tit. 6 §. 15. 16. 17. (6) Quæque rem mulieris meliorem reddunt. Hal. (7) Et fructuosiorem. Ulpian. 6. §. 16 (8) Novelletum, l. 39. supr. de petit. hered. vinea ex novis vitibus consita, [illegible] Synops. eod. t. 4. v. tamen quæ notavi ad l. 60. §. 2. infr. de verb. signif. Quidam apud Alciatum legunt olivetum. Dicitur quoque olivetum, l. 8. supr. de fundo dotali. Novellum (9) l. 5. §. 1. supr. eod. Pistrinum fecisse utilis impensa. (10) V. l. 27 §. 5. supr. de rei vind. l. 79. §. 1. infr. de verb. signif. v. Senec. in declamat. (11) [illegible] impensas maritus non servat. l. 28. §. 2. supr. de donationib. inter vir. & uxor. (12) l. ult. supr. de fundo dotali. (13) Differunt ea parte a necessariis, l. 14. infr. eod. (14) Actione mandati. (15) At non ignorante d. l. 79. §. 1 infr. de verb. signif. d. l. 10. §. 5. C. de rei uxor. (16) d. l. 79. §. 1 (17) d. §. 1. in fin. (18) l. 38. supr. de rei vindic. l. 5. C. de rei vindic. l. 1. §. 4. supr. de in rem verso. (19) At si profuturum est ei quod abstulit. (20) Id est, venales, l. 10. supr. de rei vindic. l. 4 §. item signis. infr. de panis. Promercales res dicuntur, quarum pretium usus suus venalem habet paterfamilias. Alciat. 1. prætermissor. Politianus venales simpliciter exposuit (& male) Suet. in Cæsare. c. 54. & de claris Grammat. ubi de Palæmone. 1. Columella 8. & 12. 9. Vide Tiraquell. lib. de retract. lineag. §. 1. gl. 7. n. 21, in fin. Contrariae promercales interpretatur, venditioni destinatas, & jam a re familiari separatas, adde Forcatulum in [illegible] (21) Idem quod in minore, vide l. 16. §. 11. supr. mandati. (22) Utiles vel necessarias. (23) Cum quodam tamen temperamento, v. l. 14. l. 21. l. 28. §. 2 §. 4. l. 31. §. 8. l. 47. supr. de donationib. inter virum & uxorem. (24) Vide l. 1. §. 3. supr. eod. (25) l. 1. in fin. supr. eod. l. 14. infr. eod. de ea re valet meliorare donatio, l. 14. supr. de donat. inter vir. (26) l. 5. supr. eod. (27) Vide l. 2. supr. eod. (28) Synopsis 19. tit. 5. §. 10. (29) Modica etiam impensa repetuntur actione negotiorum gestorum, at non actione de dote. Non enim re differt negotiorum gestorum actio, ab actione dotis & negotiorum gestor a marito. (30) Stipendium præstabant stipendiaria provinciarum populi prædia: Tributum tributaria provinciarum principes prædia, de quo vide §. per traditionem in verb. vocantur autem stipendiaria & tributaria prædia. Instit. de rerum divis. & ibi omnino Theophilum ibidem, ubi dixi, Harmenop. 1. tit. 2. §. 46. & de divisione provinciarum ab Augusto facta, Suetonium in Augusto, cap. 47. Dionem: Strabonem 22. (32) l. 7. §. 2. l. 27. §. 3. supr. de usufruct. l. ult. infr. de usufr. leg. In aliis deducitur, l. 27. supr. de ædilitio. l. 16. supr. qui potior. (33) Dotalium fructuum impensas maritus ipse agnoscit: neque eas mulieri imputat. (34) Synops. ibid. eod. 12. (35) Impensarum necessariarum exempla. (36) Flumen arcere a fundo dotali uxoris maritus tenetur, ea enim causa haud est necessaria, ut hic, arcere tamen debet sine damno vicinorum. l. 2. §. [illegible] infr. ne quid in loco publico, l. 1. §. sunt qui putant infr. ne quid in flumine publico. (36) V. l. 3. in fin. l. 22. supr. eod. (37) Ita vocantur ab Ulpiano 6. §. 17. (38) De balneis dicam ad l. 17. in fin. infr. de leg. 3. (39) De quibus v. l. 51. supr. eod. (40) Ipso jure, l. 5. §. supr. eod. l. un. §. 5. C. de rei uxor. act. l. 76. §. 1. supr. de jure dot. l. 5. in fin. supr. de fund. dotalis, l. 5. §. infr. de dot. prælega. §. pr. Inst. de actionib. (41) Interpretari dicitur, qui verborum significationem restringit vel declarat. (42) Synops. ibid. c. 13. (43) Dotales res tueri suo sumptu maritus debet, l. 38 §. 9. supr. de usur. rer. pr. (44) Doti non imputat maritus cibaria dotalibus mancipiis data, modicam ædificiorum refectionem, agrorum culturam, ut hic; impensas quærendorum fructuum causa factas, ut denique quæ ad conservandam ipsam rem ac speciem necessaria sunt. (45) d. l. 12. supr. eod. (46) Dotalis res ita fructuose, vel ita demum præstare, vel fructuosa esse intelligitur, cum fructus ipsius impendia non exsuperent. (47) Definiri multa civili jure non possunt, adde l. 21. supr. de usurp. (48) Genus est causa & qualitas impendendi. (49) Vide l. 7. in fin. supr. [illegible] (50) Impensæ quærendorum fructuum causa factæ, etiam colendi agri causa fiunt, ut hic, aut possunt, non agri colendi causa sunt, quærendorum fructuum causa fieri intelliguntur. (52) Datur hæc actio rerum amotarum in uxorem, ejusque heredem, l. 6. §. 4. infr. eod. datur etiam mulieri in virum. Ulp. 7. §. 1. l. 6. §. 2. infr. eod. (53) lib. 2. C. 11. 28. Eclog. 23. (54) Actio rerum amotarum singularis, hoc est distincta a furti actione. Alii singularem interpretantur, ut sciamus hoc judicium non esse generale, aut universale: vel quia datur pro re singulari: vel quia favore mariti & uxoris introductum est jure singulari. (54) Cur introductum? ne inter personas tanto vinculo connexas turpis actio furti detur, quæ competeret, nisi hæc singularis actio esset introducta. (55) Imo interdum cum ea quæ uxor est, l. 1. §. 1. infr. eod. (56) Quid? ut furti in uxorem agi non possit, non condictione furtiva agi potest? Accursius ita putat. l. cum quis 23. §. 1. infr. de solut. arg. l. 6. §. 4. infr. eod. Jacobus de Arenis & Dynus contra sentiunt. (57) l. a. infr. eodem. (58) Ut Nerva & Cassio. Hal. vide infr. eod. in verbis [illegible] & Proculo) (59) Vide l. 31. §. 7. supr. soluto matr. l. 22. infr. de re judic. Hinc Halicarnassæus facit uxorem [illegible]. Cujac. ad tit. de rer. divis. Vide Alciat. l. 7. pareg. cap. 25. Ausf. (60) Cujacius ad tit. de rer. divis. instit. familias Jurisconsultorum hic permisceri scribit, & ideo emendatione hunc redigere. Verum, etsi Sabinianorum & Proculianorum diversæ fuerint sectæ (ut Nerva & Cassius supr. eod.) fieri tamen potuit ut & hoc loco idem sentirent: ut & alias factitasse eos constat, in l. 21 §. 2. supr. de jurisdict. & l. si heredem §. 2. supr. de usu & hab. l. 2. §. si legatarius 12. infr. ad l. Falcid. (61) Al. furtum (62) l. 10. §. 1. infr. de furtis. Sequitur, extraordinario. Alciat. 2. pareg. 16. specialis. (63) Reverentiam, l. 3. §. 2. infr. eod. memoriam. Vide quæ scripsi l. 18 §. 6. infr. de quæst. l. ult. infr. de dolo. (64) Sic in honorem parentum & liberorum actionem quandam temperamus, l. [illegible] C. qui & adversus quos in integrum restitui. (65) Quia causa cessante, cessat effectus. Post divortium matrimonium cessat, ideoque & honor matrimonio debitus. (66) Aliud, si divortii causa, l. 21. §. 1. infr. eod. (67) Imo non possumus furti, sed rerum amotarum, d. §. 1. (68) Honorem, l. 2. supr. eod. (69) Si filiafamilias nupta res amoverit, pater tenetur de peculio, quatenus ad eum pervenit vel dolo fecit, quominus ad eum perveniret. (70) l. 6. §. 2. infr. eod. (71) De peculio in patrem. Hal. Sed Petr. Fab. 1. semestr. 24. ait ordinem mutatum esse: itaque sic legendum, de peculio dandam actionem, vel in ipsam ob res amotas, quia displicuit, &c. vel ita de peculio dandam actionem, quia displicuit eam furti obligari, in ipsam, &c.

res amotas dari actionem. Sed si (1) pater adjuncta (2) filiæ de dote ager (3), non aliter ei dandam actionem, quam si filiam rerum amotarum judicio in solidum & cum satisdatione (4) defendat: sed mortua filia, in patrem rerum amotarum actionem dari non (5) oportere, Proculus ait; nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit,

4. POMPONIUS [lib. 16. ad Sabinum].

DOlove malo fecerit, quo (6) minus ad eum pervenerit.

5. PAPINIANUS [lib. 11. Quæstionum].

VIve quoque filia, quod ad patrem ex rebus amotis pervenit, utili judicio petendum est.

An socer agat. 2. De filiofam. 3. De heredibus.

6. PAULUS [lib. 7. ad Sabinum].

COntra nurum (7) quoque socero hoc judicium dandum, Atilicinus & Falcinius ajunt. §. 1. Quotiens filiofamilias dos data est (8), socerum ob res divortii causa amotas, furti agere non posse. §. 2. Item cum rerum amotarum etiam (9) in virum detur judicium, si filiusfamilias maritus sit (10), utrum de peculio an in ipsum actio dari debeat? Eadem repetamus, quæ de filiofamilias diximus (11). §. 3. Si post divortium (12) maritus decesserit, heres ejus rerum amotarum judicio uti potest.

§. 4. Item heres mulieris (13) ex hac causa tenebitur, sicut (14) conditionis nomine ex causa furtiva. §. 5. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, heres mariti hereditatis (15) petitione, vel ad exhibendum actione eas consequi poterit: Aristo & condici ei posse recte putat, quia ex injusta causa apud eam essent. §. 6. Quod si mortuo viro amoverit, non facit furtum: quia rei hereditariæ nondum possessæ non fit furtum (16): ideoque aut vindicari poterunt, aut in hereditatis petitionem venient.

De compensatione.

7. ULPIANUS [lib. 36. ad Sabinum].

MUlier habebit rerum amotarum actionem adversus virum (17): & compensare (18) potest [mulier] cum actione, qua maritus agere vult ob res amotas.

Si dos soluta sit, aut nulla sit. 1. Si mulier nolit reddere.

8. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

SI (19), cum dos solveretur mulieri, aut satis doti fieret, dictum non esset, *actum iri rerum amotarum*, nihilominus agi potest: nam & cum dos nulla sit, eadem actio detur.

§. 1. Sabinus ait, si mulier res, quas amoverit, non reddat, æstimari debere, quanti (20) in litem vir jurasset.

9. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

NOn enim æquum est, invitum (21) suo (22) pretio res suas vendere.

10. POMPONIUS lib. 16. ad Sabinum.

IDeoque (23) nec debere eum pro evictione promittere: quod ex contumacia mulieris id ita acciderit.

Si conjugem expellens res amoverit. 1. De Jurejurando.

11. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

MArcellus lib. VIII. Digestorum scribit: sive vir uxorem (24), sive uxor virum domo expulit, & res amoverunt (25), rerum amotarum teneri.

§. 1. Qui rerum amotarum instituit actionem, si (26) velit magis jusjurandum deferre, cogitur adversarius jurare, *Nihil divortii causa amotum esse*; dum prius (27) de calumnia juret, qui jusjurandum defert.

§. 2. Jurare autem tam vir quam uxor cogetur (28): Pater autem amoventis jurare non cogitur; cum iniquum sit, de (29) alieno (30) facto alium jurare (31): Is ergo cogitur jurare, qui amovisse dicitur: & idcirco nec heres (32) ejus, qui, quæve amovisse dicetur, jurare cogetur.

§. 3. Si quis delatum sibi jusjurandum referre (33) velit, non videtur Prætor permisisse (34).

12. PAULUS lib. 7. Brevium.

NOn magis, quam si quis ei, qui furti agat, jusjurandum deferet, eo ipse fur sit.

13. ULPIANUS lib. 33. ad Edictum.

IDeo Labeo scribit, mulieri non esse permittendum referre (35) jusjurandum. & ita Edictum (36) ordinatum videtur.

14. PAULUS lib. 18. ad Edictum.

DE rebus amotis permittendum marito, vel uxori, de (37) quibusdam rebus jusjurandum deferre, de quibusdam probare (38).

De habitatione. 1. De viro & uxore, socero & nuru, prosocero & pronuru.

15. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

NIhil interest, utrum simul, an separatim (39) habitaverunt (40): cum actio rerum amotarum competat etiam adversus eam, quæ ex ea domo subtraxit, in qua non simul cum viro habitavit. §. 1. Uxor, & nurus (41), & pronurus, viro, & socero, & prosocero (42) furtum facere possunt: furti autem non tenentur: nisi forte emancipatus sit filius: tunc enim nurus patri ejus & furtum facit, & furti tenetur.

De publicatione bonorum mariti.

16. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

AD fiscum mariti bonis devolutis, uxor rerum amotarum nomine in simplum (43) convenitur (44): quamvis alii in quadruplum condemnentur.

De concubinatu, & nuptiis factis. 1. Res amotæ quæ dicuntur. 2. De rebus extantibus vel peremptis. 3. De pignore.

17. ULPIANUS lib. 30. ad Edictum.

SI concubina res amoverit, hoc jure utimur, ut furti teneatur: Consequenter dicemus, ubicunque cessat matrimonium, utpute in ea, quæ tutori suo nupsit, vel contra mandata convenit (45), vel sicubi alibi cessat matrimonium, cessare rerum amotarum actionem: quia competit divortii causa.

§. 1. *Res amotas* dicimus non (46) solum eas, quas mulier amovit cum divortii consilium iniisset, sed etiam eas, quas nupta amoverit, si cum discederet, eas celaverit. §. 2. Non solum eas res, quæ extant, in rerum amotarum judicium venire, Julianus ait, verumetiam eas, quæ (47) in rerum natura esse desierunt: Simili modo etiam certi condici (48) eas posse, ait.

§. 3. Quæ viro suo res pignori (49) datas amoverit, hoc judicio (50) tenebitur.

18. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

SEd & domino (51) condictio (52) competet: sed alterutri (53) agere [ta] permittendum est.

De eo, quæ per alios amovit.

19. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SEd & si divortii tempore (54) fures in domum mariti induxerit, & per (55) eos res amoverit, ita (56) ut ipsa non contrectaverit, rerum amotarum judicio tenebitur. Verum est itaque, quod Labeo scripsit, uxorem rerum amotarum teneri, etiam (57) si ad eam res non pervenerit.

De re bona fide empta.

20. MARCELLUS lib. 7 Digestorum.

SI rem, quam maritus (58) bona fide emerat, uxor amovit, vel opem (59) furi tulit, idque fecit divortii causa (60): rerum amotarum judicio damnabitur.

De amotis causa mortis. 1. De servo mulieris. 2. De servo dotali. 3. Si dotis actio competitura est. 4. De eo, quod interest. 5. De eo, quod hæc actio persequitur. De ejus tempore: de herede. 6. Si conventus facere non possit.

21. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

SI mulier, cum de viri vita desperasset, subreptis quibusdam rebus divortisset, si convaluerit vir, utilis rerum amotarum actio ei danda est. §. 1. Si servus mulieris jussu dominæ divortii causa res amoverit, Pedius putat, ne (61) furtum eum facere: quoniam nihil lucri sui causa contrectet: nec videri furtum facienti opem ferre, cum mulier furtum non faciat (62): quamvis servus in (63) facinoribus domino (64) dicto audiens esse non debeat: sed rerum amotarum actio erit. §. 2. At si in dotem servus datus furtum viro fecerit, si quidem mulier talem esse eum scierit, totum damnum viro sarcietur: quod si ignoraverit, tunc non ultra condemnationem noxæ multanda erit.

§. 3. Rerum amotarum actio damnum (65) repræsentat (66), etiam si postea dotis exactio competet. §. 4. Commodi (67) quoque, si quod amotis rebus amiserit vir, ratio habenda est.

§. 5. Hæc actio, licet ex delicto nascatur, tamen rei persecutionem (68) continet: & ideo non anno finitur, sicut (69) & condictio furtiva. Prætereа & heredibus (70) competit.

§. 6. Nec viro, nec mulieri prodest in hoc judicio, si facere non possunt (71): pendet enim id ex furto.

De

(1) Rerum amotarum nomine pater agens de dote filiam in solidum defendere cogitur. (2) Id est, consentiente. (3) Sub suo nomine & filiæ. (4) Secund. judicatum solvi. (5) Sub. in solidum: sed quam locupletior facta est. (6) Vide l. 2. §. 1. supr. de hered. vel act. vend. (7) Amoventem res soceri. l. 91 § 1 infr. eod. (8) Sub. sine jussu patris: ne in solidum alias [illegible] l. si cum dotem 22. §. transeamus 11. supr. solut. matrim. (9) Amotarum rerum actio etiam datur in virum, ut hic, Ulp. 1 § 2. (10) Sub. & subripiat res uxoris (11) l. 3. § 4 supr. eod. (12) Et qui amovit: atque ita post jam natam actionem rerum amotarum (13) Sub. amoventis. (14) Et sic in solidum, l. 6. supr. de cond. furt. non quatenus locupletior, l. 3. in fin. supr. eod. (15) l. 22. in fin. infr. eod. (16) Ut infr. si quis testam. lib. l. 9. §. [illegible] nisi in casibus ut infr. de furt. l. hereditariæ & l. seq. [illegible] (17) Sub. amoventem. (18) l. 2. C. eod. l. 24. §. 6. supr. soluto. (19) Dotem solvens maritus, si non objecerit rerum amotarum compensationem, rerum amotarum agere potest pro rebus amotis. (20) Jurat in litem in actione rerum amotarum qui agit, nec [illegible] [illegible] rerum æstimatione [illegible] atque tenetur ei alter evictionem cavere. l. 10. infr. eod. l. 25 § 1 supr. solut. Imo in hac actione non jurant in litem, cum non sit bonæ fidei vel arbitraria, l. 5 supr. de in litem jur. (21) l. 11. supr. de rei vindic. l. 8. supr. de in litem jurando [illegible] (22) Legendum forte est, non suo. Manifesta plane sententia: [illegible] [illegible] (23) Sub. propter contumaciam [illegible] (24) Tam viro, quam uxori competit hæc actio [illegible] (25) Quomodo amoveantur, vid. l. 9. §. pen. l. 12 § 1. infr. eod. Aut. (26) Amotarum rerum actionem qui instituit, potest adversario jusjurandum deferre, dum tamen prius juret de calumnia. Cas. l. 34. § 4. supr. de jurejur. (28) [illegible] (29) Jurare de alieno facto nemo cogitur. [illegible] (30) Idem defensor, procuratore, curatore, tutore, heres non potest, l. 34. § 3. supr. de jurejur. vide l. 4. supr. de in litem jurand. (31) [illegible] (32) Heredi ejus, cum non contractum est, jusjurandum deferri non potest: quoniam [illegible] (33) Jusjurandum ab aliis delatum referri non posse, hinc colligunt, adde l. ult. C. de jurejur. de quo v. Albericum hic. (34) l. 17. infr. eod. dict. §. 3. supr. eod. (35) Ut l. 11. in fin. supr. eod. (36) Argumentum ab ordine titulorum valere, vide l. 2. supr. de statu homin. (37) In actione rerum amotarum potest actor, si velit, quarundam rerum jusjurandum deferre, & de aliis probare, ut hic. Unde notant, reconventionem, & narrationem in agendo permitti, de quo vide Albericum hic. (38) Variatio circa res diversas admittitur. [illegible] (39) Ut enim separatim habitent, non definit esse matrimonium arg. l. 9. l. 6. l. 33. supr. de ritu nupt. l. 6. supr. de divort. (40) Sub. vir & uxor. (41) l. 6. supr. eod. (42) l. 4. in fin. l. 6. supr. eod. (43) Adde l. 21. §. pen. infr. eod. (44) Sub. a procuratore fisci. (45) In manum convenit: pariter Tribonianus pro in manum convenit, scripsit in matrimonium convenit, ut lege 32. supr. de ritu. quam vide. (46) Amoventur res, vel post divortii consilium initum, vel in ipso discessu. (47) Amotarum rerum tenetur mulier, sive res, quam amovit, extent, sive non extent in rerum natura. (48) V. l. 26. infr. eod. (49) Amotarum rerum actione tenetur mulier, quæ mariti pignus etiam amovit. (50) l. 20. infr. eod. non furti l. [illegible] in fin. C. de furt. (51) Sub. pignoris. (52) Sub. & furti actio, l. 22 infr. eod. (53) Non utrique. (54) Id est, dum de divortio cogitat. l. 17. § 1. supr. eod. unde notant, Delicti tempus dici etiam, cum quis delinquere cogitat. (55) l. 20. infr. eod. l. 52. infr. de furt. (56) Amovisse res mariti intelligitur uxor, licet eas non attrectavit, aut ad eam res non pervenerit. (57) Amotarum rerum teneri potest mulier, etiamsi res alius contrectavit, non ipsa. (58) V. l. 27. in fin. supr. eod. (59) l. 20. supr. eod. (60) Sub. & postea divertit. (61) At nec (6) Imo, furtum facit. l. 9. supr. eod. l. 36. § 1. l. 52. infr. de furt. (62) l. 49. infr. de regul. juris & Gellium lib. 7. [illegible] (64) At domini. (65) Id est, quod damnum quis passum est, statim recipere debet, tametsi postea dotis actione experturus sit, vide Quæstionum lib. 6. quæst. jur. cap. 21. Mod. (66) Repræsentat al. reputat, unde Albericus id verbum interpretatur pro habetur ratio damni. Aliqui repræsentat hic nihil aliud est, quam in præsenti facere: hoc sensu: Rerum amotarum præsentem esse actionem, etiamsi dos postea tantum possit exigi. (67) De lucro vide quæ scripsi ad l. 2. in fin. infr. earum rem. (68) In simplum, l. 26. supr. eod. (69) Condictio furtiva est ex delicto, & rei persecutoria. (70) Non dicit, in heredes; nec enim datur in heredes condictio furtiva, nisi ipsi eam defuncto contrectant, l. 9. supr. de condict. furt. l. 9. § 4. supr. depositi l. 2. in fin. infr. de præscript. vel rem ipsam heres contrectet, l. 7. §. ult. supr. de cond. furt. vide Cujac. 11. observ. 29. (71) In solidum enim hoc casu condemnantur, l. 52. infr. de re jud.

De litis æstimatione. 1. De amotis causa mortis.

22. JULIANUS lib. 19. Digestorum.

SI (1) propter res amotas egero cum muliere, & lis æstimata sit: an actio ei danda sit, si amiserit possessionem? movet [me], quia dolo adquisiit possessionem: Respondi, Qui litis æstimationem (2) sufferet, emptoris loco habendus est: ideo si mulier, cum qua rerum amotarum actum est, æstimationem litis prælliterit, adversus vindicantem maritum vel heredem mariti exceptionem habet: & si amiserit possessionem, in rem actio ei danda est. §. 1. Si mulier mortis causa res amoverit, deinde mortuus est maritus: hereditatis petitione, vel actione ad exhibendum consequi poterit heres (3) id, quod amotum est.

De matrimonio redintegrato & iterum soluto.

23. AFRICANUS lib. 8. (4) Quæstionum.

REdintegrato (5) matrimonio, si iterum (6) divortium factum erit (7): ob res amotas prioris divortii causa, item ob impensas (8) donationesque priore matrimonio factas, manere actionem existimavit.

De concursu vindicationis, & condictionis.

24. ULPIANUS lib. 5. Regularum.

OB res amotas, vel proprias viri vel etiam dotales, tam vindicatio, quam condictio (9) viro adversus mulierem competit: & in potestate est, qua velit actione uti.

De consilio divortii, & divortio secuto. De rebus subtractis in matrimonio.

25. MARCIANUS lib. 3. Regularum.

RErum quidem amotarum judicium sic habet locum, si divortii consilio res amotæ fuerint, & secutum divortium fuerit: sed si in matrimonio uxor marito res subtraxerit, licet (10) cessat rerum (11) amotarum actio, tamen ipsas res maritus condicere potest: nam jure gentium, condici puto posse res ab his, qui non (12) ex justa causa possident.

Genus hujus actionis.

26. GAJUS lib. 4. ad Edictum provinciale.

REerum amotarum actio condictio (13) est.

Adulterii accusatio non differt actionem hanc.

27. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

REerum amotarum actio ob (14) adulterii crimen, quo mulier postulata est, non differtur.

De re commodataria subrepta.

28. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

SI uxor rem viri ei, cui eam vir commodaverat, subripuerit, isque conventus sit: habebit furti (15) actionem, quamvis vir habere non possit.

De æstimatione, de furto. De usucapione.

29. TRYPHONINUS lib. 11. Disputationum.

REerum amotarum æstimatio ad tempus quo (16) amotæ sunt referri debet: nam veritate furtum fit, etsi lenius coercetur mulier: Quare nec a bonæ fidei possessore itæ res amotæ usucapiuntur: sed si pluris factæ non restituentur, quæ amotæ sunt, crescit (17) æstimatio, ut in condictione (18) furtivæ rei.

De redintegratione matrimonii.

30. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

CUm soluto matrimonio rerum amotarum judicium contra mulierem instituitur, redintegrato (19) rursus matrimonio solvitur (20) judicium.

T I T. III.

DE AGNOSCENDIS (21) ET ALENDIS (22) LIBERIS, VEL PARENTIBUS, VEL PATRONIS, VEL LIBERTIS.

Divisio Senatusconsulti Planciani. 1. De liberis natis post divortium agnoscendis ex senatusconsulto Planciano.

1. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SEnatusconsultum (23), quod factum est *de liberis adgnoscendis*, duas species (24) complectitur: unam eorum, qui agnoscunt; aliam earum, quæ (25) falsum partum subjiciunt (26).

§. 1. Permittit igitur *Mulieri, parentive, in cujus potestate est, vel ei, cui mandatum ab eis est, si putet prægnantem, denunciare intra dies triginta* (27) *post divortium connumerandos ipsi marito, vel parenti, in cujus potestate est; aut domum denunciare, si nullius eorum copiam habeat.* §. 2. *Domum* (28) accipere debemus, hospitium (29), si in civitate (30) maneat: quod si non sit, sed in villa, vel in municipio, illic ubi larem (31) matrimonio collocarent.

§. 3. Denunciare autem hoc tantum, *esse mulierem ex eo prægnantem*: non ergo (32) hoc denunciet, ut mittat custodes maritus: sufficit enim mulieri [hoc] notum facere, *quod sit prægnans*; mariti est jam aut mittere custodes, aut ei denunciare *quod non sit ex se prægnans*. Hoc autem vel ipsi marito, vel alii (33) nomine ejus facere permittitur. §. 4. Pœna autem mariti ea est, ut, *Nisi aut custodes præmiserit, aut contra denunciaverit* (34) non esse ex se prægnantem, *cogatur maritus partum agnoscere* (35): *& si non agnoverit, extra ordinem* (36) *coercetur*. Debebit igitur respondere, *non esse ex se prægnantem*, aut nomine ejus responderi: Quod si factum fuerit, non alias necesse habebit agnoscere nisi vere filius fuerit. §. 5. Illud notandum est, quod *denunciatio* a marito non incipit, sed a muliere (37). §. 6. Sed si maritus ultro (38) custodes offerat, & ea (39) non admittat; vel si non denunciaverit mulier; aut si denunciaverit quidem, custodes autem arbitrio Judicis non admiserit: liberum est marito parentive ejus, partum non agnoscere (40). §. 7. Si mulier [esse] se prægnantem intra triginta dies non denunciaverit, postea denuncians, causa cognita (41) audiri debebit.

§. 8. Quinimo, & si in totum omiserit denunciationem, Julianus ait, nihil hoc nocere ei (42), quod editur. §. 9. *Dies* autem *triginta* continuos accipere debemus ex die divortii (43), non utiles (44). §. 10. Eleganter autem apud Julianum lib. XIX. Digestorum quæritur: Si intra dies triginta mulier marito non denunciaverit, & intra triginta partum ediderit: an Senatusconsulto (45) locus sit? Et ait, Plancianum Senatusconsultum cessare: quia de eo partu non videtur sentire, qui intra diem trigesimum nascatur: quippe dies triginta ad denunciendum præstituit Senatus: Sed hanc (46) rem non facere præjudicium partui (47), arbitror. §. 11. Quemadmodum per contrarium, si maritus (48) uxore denunciante custodes miserit, nullum (49) præjudicium sibi faciat (50): Licebit igitur ei partum editum ex se negare: nec ei nocebit, quod ventrem custodierit. Et ita Marcellus lib. VII. Digestorum scripsit, ait enim: Sive quis neget uxorem, sive ex se prægnantem, sine præjudicio recte mittet custodes: maxime si missurus idipsum protestetur (51). §. 12. Julianus lib. XIX. Digestorum scripsit: Quod Senatusconsulto comprehensum est (52), *Si mulier viro denunciaverit, se ex eo concepisse, & is, cui denunciatum erit, custodes ad ventrem custodiendum inspiciendumque non miserit, neque contestatio* (53) *dixerit eam ex se prægnantem non esse, ut ei id, quod editum sit, agnoscere sit necesse*, non (54) eo pertinet, ut, si quis agnoscere se filium diceret (55), suum heredem haberet, quamvis ex alio conceptus sit: quandoque (56) enim (inquit) cœpit causa agi (57), grande præjudicium adfert pro filio confessio (58) patris.

§. 13. Idem per contrarium quoque ait, *si mulier, divortio facto, non fecerit ea*, quæ Senatusconsulto præcipiuntur, *ut liceat patri non agnoscere*, non eo pertinere, ut filius natus suum se (59) dicere non possit, sed ad id tantum, ut ita pater (60) alere eum cogatur, si constiterit eum filium esse. §. 14. Idem Julianus scribit, si, uxore denunciante se prægnantem (61), maritus non negaverit, non utique suum illi partum effici: cogendum tamen alere. Cæterum [si] esse satis injuriosum (62) ait, si quis longo (63) tempore afuerit, & reversus uxorem prægnantem invenerit, & idcirco rejecerit, si quid ex his, quæ Senatusconsulto continentur, omiserit, suum heredem ei nasci.

§. 15. Ex his apparet, sive uxor omiserit, quæ eam ex Senatusconsulto observare oportuit, nihil (64) præjudicare filio, si filius est (65), non tantum in jure sui, verum ne in alimentis quidem, secundum D. Pii rescriptum; sive maritus neglexerit facere quæ ex Senatusconsulto debet: natum cogitur omnimodo alere: cæterum recusare poterit filium. §. 16. Plane, si denunciante muliere negaverit *ex se esse prægnantem*, tametsi custodes non miserit, non evitabit quominus quæratur *an ex eo mulier prægnans sit*: Quæ causa si fuerit acta apud Judicem, & pronunciaverit, cum de hoc agetur (66), quod ex eo prægnans fuerit nec-ne, in ea causa esse ut agnosci debeat, sive (67) filius non fuit, sive fuit, esse suum (68).

2. Ju-

(1) Verba sunt hæc consultoris: qui & rationem suam dubitandi mox subjicit. [illegible] (2) l. 46. supr. de rei vind. l. 7. §. 2. supr. de publiciana [illegible] (4) Vide Cuj. ad Africanum. (5) Vide l. ult. infr. eod. Redintegrato matrimonio, idem matrimonium, & eandem & eadem dos censetur [illegible] (6) Id est, secundum. (7) Cum eadem muliere. (8) Factas in dotem. [illegible]

2. JULIANUS lib. 19. Digestorum.

IN omnibus causis: quare & (1) fratribus [suis] consanguineus erit:

De Senatusconsulto temporibus Hadriani facto, de liberis constante matrimonio natis. 2. De natis post mortem patris in potestate avi. 3. Si quaeratur, an sit partus editus constante matrimonio. 4. Si quaeratur, an uxor fuerit. 5. De morte parentis. 6. De his, qui sui heredes agnascuntur, vel non.

3. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SIve contra pronunciaverit (2), non fore suum, quamvis suus fuerit: Placet enim ejus rei judicem jus facere: & ita Marcellus libro septimo Digestorum probat. Eoque jure utimur. §. 1. Quia Plancianum (3) Senatusconsultum ad eos partus pertinet, qui post divortium edantur, aliud Senatusconsultum temporibus (4) D. Hadriani factum est, *Ut etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur.* §. 2. Quid ergo, si quis post mortem patris nascatur avo superstite, in cujus potestate recasurus est? et si ea filio ejus susceptus probetur? videndum, quid dici debeat. Et certe probandum est, cum avo praejudicium (5) de partu agnoscendo similiter agendum (6). §. 3. Quid si hoc ipsum in quaestionem veniat, utrum in matrimonio, an postea editus sit? Dicendum est, & super hoc ea Senatusconsultis (7) agendum (8). §. 4. Et quid [sit], si, an uxor fuerit (9), disceptetur? Et Julianus Sexto Caecilio Africano respondit, locum esse praejudicio (10). §. 5. Illud tenendum, haec Senatusconsulta post mortem parentis cessare, si is superstit, in cujus potestatem recasuri non sunt. Quid ergo est in petitione hereditatis, quam filius intendit? quaeretur utrum ex eo natus sit, cujus hereditatem petit, an non? Adeo hoc verum est, ut Julianus lib. XIX. Digestorum scribat, si vivo patre redditum sit praejudicium, & antequam sententia feratur pater decesserit (11), transeundem ad Carbonianum Edictum. §. 6. Item haec Senatusconsulta pertinent ad eos, qui sui (12) heredes adgnascantur: caeterum si forte non sint in potestatem recasuri, verius est Senatusconsulta cessare.

De his, qui partum perfocant, vel abjiciunt, vel alimenta denegant, vel publicis locis exponunt.

4. PAULUS [lib. 2. Sententiarum].

NEcare videtur non tantum is, qui partum perfocat (13), sed & is, qui abjicit (14), & qui alimonia (15) denegat, & [is] qui publicis locis (16) misericordiae causa (17) exponit, quam (18) ipse non habet.

De alendis liberis vel parentibus. 1. De patria potestate. 2. De ascendentibus vel descendentibus per utrumque sexum. 7. Si filius possit se exhibere. De modo alimentorum. 8. Si parens vel filius esse negetur. 10. Si quis alere detrectet. 12. De alimentis & caeteris oneribus liberorum. 13. De impubere emancipato. 14. Si mater alimenta, quae fecit in filium, a patre repetat. 15. De filio milite. 16. De aere alieno patris. 17. De heredibus filii. 19. De patronis. 20. Vel liberis patronorum alendis. 22. De liberto liberti. De manumisso ex causa fideicommissi. De nummis suis redempto. De mercedibus operarum exactis. 23. De capitali accusatione. 24. De liberta. 25. De modo & duratione alimentorum. 26. De patre & matre patroni.

5. ULPIANUS lib. 2. de Officio Consulis.

SI quis a (19) liberis ali desideret, vel [si] liberi ut (20) a parente (21) exhibeantur: judex de ea re cognoscet (22). §. 1. Sed utrum eos tantum liberos, qui sunt in potestate, cogatur quis exhibere, an vero etiam emancipatos, vel ex alia causa sui juris constitutos, videndum est. Et magis puto, etiam si non sunt liberi in potestate, alendos a parentibus: & vice (23) mutua alere parentes debere. §. 2. Utrum (24) autem tantum patrem, avumve paternum, proavumve paterni avi patrem, caeterosque virilis sexus parentes [alere cogamur], an vero etiam matrem, caeterosque parentes [&] per illum sexum contingentes cogamur alere, videndum. Et magis est, ut utrubique (25) se judex interponat, quorundam necessitatibus (26) facilius succursurus, quorundam aegritudini: & cum ea aequitate haec res descendat, caritateque sanguinis, singulorum desideria perpendere judicem oportet. §. 3. Idem in liberis quoque exhibendis a parentibus dicendum est. §. 4. Ergo & matrem (27) cogemus, praesertim vulgo (28) quaesitos liberos alere: nec non ipsos eam. §. 5. Item Divus Pius significat, quasi avus quoque maternus alere compellatur. §. 6. Idem rescripsit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud judicium (29), juste (30) eam procreatam. §. 7. Sed si filius possit (31) se exhibere, aestimare judices debent, ne non debeant ei alimenta decernere. Denique idem Pius ita rescripsit: [*Adibis a te*] *competentes* (32) *judices alis te a patre tuo jubebunt pro modo facultatium ejus: si modo, cum* (33) *opificem te esse dicas, in ea valetudine es, ut operis sufficere non possis*. §. 8. Si vel parens neget filium, idcircoque alere se non debere contendat; vel filius neget parentem: summatim (34) judices oportet super ea re cognoscere: si constiterit filium vel parentem esse, tunc ali jubebunt; caeterum si non constiterit, nec decernent alimenta.

§. 9. Meminisse autem oportet, & si pronunciaverint ali oportere, attamen eam rem praejudicium non (35) facere veritati: nec enim hoc pronunciatur, *filium esse*, sed *ali debere*: Et ita D. Marcus rescripsit. §. 10. Si quis ex his alere detrectet, pro modo (36) facultatium alimenta constituentur: quod si non praestentur, pignoribus (37) captis & distractis cogetur (38) sententiae satisfacere. §. 11. Idem judex aestimare debet, num habeat aliquid parens, vel an pater, [quod] merito filios suos nolit alere: Trebatio denique Marino rescriptum est, merito patrem eum nolle alere, quod (39) eum detulerat.

§. 12. Non tantum alimenta, verumetiam caetera quoque onera (40) liberorum patrem ab judice cogi praebere, rescriptis continetur. §. 13. Si impubes sit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur: Iniquissimum (41) enim quis merito dixerit, patrem egere, cum filius (42) sit in facultatibus.

§. 14. Si mater alimenta, quae fecit in filium, a patre repetat, cum modo eam audiendam, [Ita] D. Marcus rescripsit Antoniae Montanae in haec verba: *Sed & quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessario filiam tuam exhibuisti, a patre ejus praestari oporteat, judices aestimabunt: nec impetrare debes* (43) *ea, quae exigente materno* (44) *affectu in filiam tuam erogatura esses, etiamsi a patre suo educeretur.* §. 15. A milite quoque filio (45), qui in facultatibus (46) sit, exhibendos (47) parentes esse, pietatis existimat ratio. §. 16. Parens quamvis ali (48) a filio ratione naturali (49) debeat, tamen aes alienum (50) ejus non esse cogendum exsolvere filium, rescriptum est. §. 17. Item rescriptum est, heredes (51) filii (52) ad ea praestanda, quae vivus filius ex officio pietatis suae dabit, invitos cogi non oportere (53): nisi in summam egestatem (54) pater deductus est.

§. 18.

[illegible]

§. 18. Solent judices cognoscere & inter (1) patronos & libertos (2), si alendis (3) his agatur: itaque si negent (4) se esse libertos (5), cognoscere eos oportebit: quod si libertos constiterit, tunc demum decernere, ut alant. Nec (6) tamen alimentum decretum tollet liberto facultatem, quo minus præjudicio (7) certare possit (8), si libertum se neget. §. 19. Alimenta autem pro modo (9) facultatium erunt præbenda, egentibus (10) scilicet patronis: cæterum, si sit (11) unde se exhibeant, cessabunt partes judicis. §. 20. Utrum autem tantum patroni alendi sint, an etiam patronorum liberi, tractari potest? Et puto, causa cognita, judices & liberos (12) quoque patronorum alendos decernere: non quidem tam facile ut patronos, sed nonnunquam & ipsos: nam (13) & obsequium non solum patronis, verumetiam liberis (14) eorum debere præstari. §. 21. Sed & libertus maternus alere cogitur. §. 22. Si quis a liberti (15) liberto ali se desideret, vel ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit, quemque suis (16) nummis redemit: non debet audiri: ut & Marcellus scribit: nequaquam eum (17), qui mercedes exigendo jus libertorum amisit. §. 23. Sed & patroni filium, qui capitis accusavit libertum paternum, negat exhibendum. §. 24. Sed & liberta cogitur patronum alere.

§. 25. De alimentis patroni arbiter (18) solet dari, arbitraturus quantum sit in facultatibus: ut perinde possint alimenta moderari (19): quæ (20) tamdiu præstabuntur, quamdiu liberto superest, patrono deest. §. 26. Patrem & matrem (21) patroni, cum (22) patronus & filii ejus minime supersint, alere egentes ipsi [liberti], si idonei facultatibus sunt, coguntur.

Si patronum nolit alere libertus. De patrono læso, aut expulso a liberto.

6. MODESTINUS [lib. singul. de manumissionibus].

ALimenta, liberto petente (23), non (24) præstando patronus, amissione (25) libertatis causa impositorum, & hereditatis liberti, punietur: non autem necesse habebit præstare, etiam si potest. §. 1. Imperatoris Commodi constitutio talis profertur: *Cum probatum sit, contumeliis patronos (26) a libertis esse violatos, vel illata manu atroci esse pulsatos, aut etiam paupertate vel corporis valetudine laborantes relictos: primum eos in potestatem patronorum redigi (27), & ministerium dominis præbere cogi: sin autem nec hoc modo admoneantur, vel a Præside emptori addicentur (28), & pretium patronis tribuetur.*

Si negetur matrimonium fuisse.

7. IDEM lib. [illegible] Responsorum.

SI neget, qui maritus fuisse dicitur, *matrimonium esse contractum, eo quod eam, quæ se uxorem (29) fuisse dicit, ancillam esse probare paratus sit*: alimenta quidem liberis præstare interim (30) compellandum: sin autem constiterit eam servam fuisse; nihil ei, qui pascendos curavit, ex hoc præjudicium generari respondit.

De descendentibus ex masculis, vel ex fœminis.

8. MARCELLUS lib. [illegible] ad legem Juliam & Papiam.

NOn quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita & in fœminis est: nam manifestum est, id quod filia parit, non avo (31), sed patri suo esse oneri: nisi pater aut non sit superstes, aut egens est.

De patronis, vel liberis patronorum alendis.

9. PAULUS lib. singul. de jure patronatus.

IN bonis superstitum libertorum nullum omnino jus patroni liberive patronorum habent: nisi (32) si tam esse infirmi, tamque pauperes (33), Præsidibus probaverint, ut merito menstruis (34) alimentis a libertis suis adjuvari debeant. Idque jure in plurimis Principum constitutionibus manifestatur.

T I T. IV.

DE INSPICIENDO (35) VENTRE, CUSTODIENDOQUE PARTU.

[illegible] de inspiciendo ventre, *cum mulier dissimulat se esse prægnantem.* 1. [illegible] *rescripti.* 2. *De muliere ad Prætorem evocanda & interroganda.* 3. *Si non responderit, aut non veniat ad Prætorem.* 4. *Si fateatur vel neget se prægnantem.* 5. *De electione obstetricum.* 6. *Et domus, in qua mulier veniat.* 7. *Si mulier inspici se non patiatur, vel ad domum non veniat.* 8. *De renunciatione obstetricum. De actione injuriarum.* 9. *De tempore evocandi ad Prætorem.* 10. *Edictum* de muliere, quæ, mortuo marito, ait se prægnantem. 11. *De ejus facilitate & interpretatione.* 12. *Quibus denunciandum est.* 13. *De causæ cognitione.*

DIGEST.

1. ULPIANUS lib. 24. ad Edictum.

TEmporibus Divorum Fratrum (36) cum hoc incidisset, ut maritus quidem prægnantem mulierem diceret, uxor negaret, consulti (37) Valerio Prisciano Prætori Urbano rescripserunt in hæc verba: *Novam rem desiderare Rutilius Severus videtur, ut uxori, quæ ab eo diverterat, & se non esse prægnantem profitetur, custodem apponat (38): & ideo nemo mirabitur, si nos quoque novum (39) consilium & remedium suggeramus. Igitur si perstat in eadem postulatione, commodissimum est, eligi (40) honestissimæ feminæ domum, in quam Domitia veniat: & ibi tres (41) obstetrices (42) probatæ & artis (43) & fidei, quæ a te assumptæ fuerint, eam inspiciant: Et si quidem vel omnes, vel duæ (44) renunciaverint (45)* prægnantem videri, *tunc persuadendum mulieri erit, ut perinde custodem admittat, atque si ipsa hoc desideraverit: Quod si enixa non fuerit, sciat maritus, ad invidiam existimationemque suam pertinere: ut non immerito possit videri captasse hoc ad aliquam mulieris injuriam: Si autem vel omnes (46), vel plures,* non esse gravidam, *renunciaverint, nulla causa custodiendi erit.* §. 1. Ex hoc rescripto evidentissime apparet, Senatusconsulta de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se prægnantem, vel etiam negaret: Nec immerito: partus (47) enim, antequam edatur, mulieris portio (48) est, vel viscerum: Post editum plane partum a muliere, jam potest maritus jure suo filium per interdictum (49) desiderare, aut exhiberi sibi, aut ducere permitti, extra ordinem (50). Igitur Princeps in (51) causa necessaria subvenit. §. 2. Secundum quod rescriptum evocari mulier ad Prætorem poterit, & apud eum interrogari, *an se putet prægnantem*: cogendaque (52) erit respondere. §. 3. Quid ergo, si non respondarit, aut non veniat ad Prætorem, numquid Senatusconsulti pœnam adhibemus, scilicet ut liceat marito non agnoscere? Sed fingo, non esse eo contentum maritum: qui se patrem potius optet, quam carere filio velit. Cogenda igitur erit remediis (53) Prætoris, & in jus venire, & si venit respondere: pignoraque ejus capienda, & distrahenda, si contemnat: vel multis (54) coercenda. §. 4. Quid ergo, si interrogata dixerit *se prægnantem*? Ordo Senatusconsultis (55) expositus sequetur (56): quod si negaverit (57), tunc secundum hoc rescriptum Prætor debebit obstetrices adhibere. §. 5. Et notandum, quod non permittitur marito vel mulieri obstetricem adhibere, sed omnes a Prætore (58) adhibendæ sunt. §. 6. Item Prætor domum (59) honestæ matronæ eligere debet, in qua mulier veniat, ut possit inspici. §. 7. Quid ergo, si inspici se non patiatur, vel ad domum non veniat? Æque Prætoris auctoritas interveniet. §. 8. Si omnes, vel plures renunciaverint *prægnantem non esse*, an mulier possit injuriarum experiri ex hac causa? Et magis puto, agere eam injuriarum posse: sic tamen, si injuriæ (60) faciendæ causa id maritus desideravit: cæterum, si non injuriæ faciendæ animo (61), sed quia juste credidit, vel nimio voto (62) liberorum suscipiendorum ductus est, vel ipsa eum illexerat ut crederet, quod constante matrimonio hoc fingebat; æquissimum erit ignosci marito. §. 9. Meminisse autem oportet, tempus non esse præstitutum rescripto: quamvis in Senatusconsultis de liberis agnoscendis triginta (63) dies præstituantur mulieri. Quid ergo? Semper dicemus marito licere uxorem ad Prætorem evocare? an vero & ipsi triginta dies præstituimus? Et putem, Prætorem causa (64) cognita debere maritum & post triginta dies audire. §. 10. De inspiciendo ventre, custodiendoque partu, sic Prætor ait: *Si mulier mortuo (65) marito prægnantem se esse dicet, his (66) ad quos ea res pertinebit (67), procuratoribusve (68) eorum, bis in mense denunciandum curet, ut mittant, si velint (69), quæ ventrem inspiciant. Mittantur [autem] mulieres liberæ duntaxat quinque (70): hæque simul (71) omnes inspiciant: dum ne qua earum, dum inspicit, invita muliere ventrem tangat. Mulier in domo (72) honestissimæ feminæ pariat, quam ego constituam. † Mulier ante dies triginta quam parituram se putat, denunciet his, ad (73) quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. In quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint, quam unus: si erunt, ex utraque parte tabulis præfigantur. Ante ostium ejus conclavis liberi tres, & tres liberæ cum binis comitibus custodiant. Quotiescumque ea mulier in id conclave, aliudve quod, sive in balineum ibit, custodes, si volent, id ante prospiciant; & eos qui introierint, excutiant. Custodes, qui ante conclave positi erunt, si volent, omnes, qui conclave aut domum introierint, excutiant. Mulier, cum parturire incipiat, his, ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum denunciet, ut mittant, quibus præsentibus pariat. Mittantur mulieres liberæ duntaxat quinque: ita ut, præter (74) obstetrices duas (75), in ea*

D d d d d

concla-

(1) PARS hujus tituli TERTIA. (2) Quo nomine intellige quemcumque jure patronatus adstrictum [illegible]

[illegible]

conclave ne plures mulieres liberæ sint, quam decem: ancillæ, quam sex. Et, quæ intus futuræ erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, ne qua prægnans (1) *sit. Tria lumina, ne minus, ibi sint: scilicet, quia tenebræ* (2) *ad subjiciendum aptiores sunt.*

† *Quod natum erit, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. Apud eum educatur, apud* (3) *quem parens jusserit. Si* (4) *autem nihil parens jusserit, aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur, causa cognita constituam* (5). *Is, apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensium sit, bis in mense ex eo tempore; quoad sex mensium sit, semel in mense; a sex mensibus quoad anniculus fiat, alternis mensibus; ab anniculo quoad fari* (6) *possit, semel in sex mensibus, ubi volet, ostendat. Si cui ventrem inspici, custodirive, adesse partus licitum non erit, factumve quid erit; quominus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei, quod natum erit, possessionem* (7) *causa cognita* (8) *non dabo. Sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspici non licuerit: Quas utique actiones me daturum pollicear his, quibus ex Edicto meo bonorum possessio data sit, eas, si mihi justa causa videbitur esse, ei non dabo.* §. 11. Quamvis sit manifestissimum Edictum Prætoris, attamen non est negligenda interpretatio (9) ejus. §. 12. Denunciare igitur mulierem oportet his scilicet, quorum interest (10) partum non edi, vel totam habituris hereditatem, vel partem ejus, sive ab intestato, sive ex testamento. §. 13. Sed & si servus heres institutus fuerit, si nemo natus sit, Aristo scribit, hic (11) quoque servo, quamvis non omnia, quædam tamen circa partum custodiendum arbitrio Prætoris esse concedenda: Quam sententiam puto veram: *publice* (12) *enim interest, partus non subjici: ut ordinum* (13) *dignitas, familiarumque* (14) *salva sit*: ideoque etiam servus iste, cum sit in spe constitutus successionis, qualis qualis sit, debet audiri, rem & publicam & suam gerens. §. 14. Denunciari autem oportet his, quos proxima (15) spes successionis contingit: utputa primo (16) gradu heredi instituto, non etiam substituto: &, si intestatus paterfamilias sit, his, qui primum locum ab intestato tenent: si vero plures sint simul successori, omnibus denunciandum est. §. 15. Quod autem Prætor ait, *causa cognita se possessionem non daturum, vel actiones denegaturum*, eo pertinet, ut si per rusticitatem (17) aliquid fuerit omissum ex his, quæ Prætor servari voluit, non obsit partui: Quale est enim, si (18) quid ex his, quæ leviter (19) observanda Prætor edixit, non sit factum, partui denegari bonorum possessionem? Sed mos (20) regionis (21) inspiciendus est, & secundum eum & observari ventrem (22), & partum, & infantem (23) oportet.

De effectu hujus edicti. 1. Quibus casibus remittitur.

2. JULIANUS lib. 24. Digestorum.

EDictum *de custodiendo partu* derogatorium (24) est ejus (25), quod ad Carboniani decreti exemplum comparatum est. §. 1. Sed hoc aliquando remittere Prætor debet, si non malitia, sed (26) imperitia (27) mulieris factum fuerit, ne venter inspiceretur, aut partus custodiretur.

De ventre substituto vel instituto.

3. PAULUS lib. 14. ad Plautium.

QUi ventri substitutus (28) est, vel institutus (29), si ventrem servare (30) velit, audiendus est.

De fideicommissaria.

4. SCÆVOLA lib. 20. Digestorum.

IS, a quo, *si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis pervenisset sorori fideicommissum* (31) relictum erat, decessit posthuma herede instituta, & substitutis aliis: Quæsitum est, cum uxor defuncti prægnantem se dicat, an sorori, procuratorive ejus, secundum formam Edicti, ventrem inspicere, & partum custodire permittendum sit? Respondi, in ejusmodi specie, de qua quæreretur, posse videri ad eos, cui fideicommissum datum esset, sollicitudinem perspiciendum, idque causa cognita statuendum.

T I T. V.

SI, VENTRIS NOMINE MULIERE IN POSSESSIONEM MISSA, EADEM POSSESSIO DOLO (32) MALO AD (33) ALIUM TRANSLATA ESSE DICATUR.

Ratio hujus edicti. 1. De muliere & parente ejus. 2. De eo, qui per dolum venit in possessionem, decedere cogendo. 3. De eo, quod interest. 4. De tempore hujus actionis. 5. De patre mulieris.

1. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

HOc Edicto rectissime Prætor prospexit, ne, dum in favorem (34) partus possessionem pollicetur, aliis prædæ occasionem præbeat. §. 1. Idcirco constituit actionem (35) in mulierem, quæ in alium hanc possessionem dolo malo transtulit. † Non solum mulierem Prætor coercet, verum eum quoque, in cujus potestate ea fuerit (36): scilicet si dolo ipsorum alius in possessionem fuerit admissus: actionemque in tantum pollicetur in eos, quanti interfuerit ejus, qui experitur. §. 2. Necessario Prætor adjecit: *Ut qui per dolum venit in possessionem, cogatur decedere*: Coget autem eum decedere, non Prætoria potestate, vel manu (37) ministrorum, sed melius & civilius faciet, si eum per interdictum (38) ad jus ordinarium (39) remiserit. §. 3. Interest autem ejus, qui experitur, admissum alium in possessionem non fuisse: cum forte bona fide fructus perceptos consumpserit (40); aut si prædo venerit in possessionem, a quo fructus consequi non possit, quia solvendo non est. §. 4. Hæc actio etiam post annum (41) dabitur, quia (42) rei habet persecutionem. §. 5. Et si filia familias sit, quæ dolo fecit, in patrem dabitur actio, si quid ad eum pervenerit.

Quid sit dolo facere. 1. Si & patris & filiæ factum arguatur.

2. PAULUS lib. 37. ad Edictum.

DOlo *facit* mulier, non quæ in possessionem venientem non (43) prohibet: sed quæ circumscribendi alicujus causa clam & per quandam machinationem in possessionem introducit. §. 1. Si & patris & filiæ factum arguetur, in alterutrum, quem actor velit, reddenda est actio: quia in id, quod agentis interest (44), datur. ideo si id, quod ei abest, ab eo, qui in potestate est, servari possit, præter sumptus litis causa factos inutilis erit ei hæc actio.

T I T. VI.

SI MULIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONE CALUMNIÆ (45) CAUSA ESSE DICETUR.

De jurejurando. 1. Ratio Edicti. 2. De calumnia. 3. De tempore hujus actionis. 4. De eo, quod interest. 5. De parente. 6. Cui datur hæc actio. 7. De eo, quod interest. 8. De morte ejus, cui competebat hæc actio. 10. De legatis. 11. De libertatibus. 12. De patre & filia.

1. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SI de possessione (46) ventris nomine quæratur, & deferente herede mulier juraverit *prægnantem se esse*: servandum (47) est jusjurandum (48): nec tenebitur mulier (49), quasi calumniæ causa fuerit in possessionem missa (50). nec vis ei facienda est post jusjurandum. Si tamen peperit, quæretur veritas, an ex eo prægnans fuerit: alteri (51) enim nec prodest nec nocet (52) jusjurandum inter alios factum: nec partui igitur nocebit. §. 1. Ex hoc Edictum ex eadem causa proficiscitur, qua superius (53): debet enim Prætor, quemadmodum facilis (54) est circa bonorum possessionem dandam mulieri ventris nomine, ita calumniam (55) ejus impunitam (56) non relinquere. §. 2. *Per calumniam* autem in possessione fuisse videtur, quæ (57) sciens (58) prudensque se prægnantem non esse voluit (59) in possessionem venire. §. 3. Hanc autem actionem Prætor intra (60) annum utilem pollicetur, ultra non (61): videlicet

[illegible]

eet (1), quaſi pœnulam. §. 4. Simili autem modo & (2) hic (3), quanti agentis interfuit, Prætor actionem pollicetur. §. 5. In parentem (4) etiam Prætor actionem pollicetur: ſi modo per eum factum ſit, ut in poſſeſſionem per calumniam veniret (5). §. 6. Competit autem [hæc] actio ei, cujus interfuit in poſſeſſionem miſſum non eſſe: utputa, vel coheredi ſperanti (6) partum, vel (is) qui ſubſtitutus (7) fuit, vel qui ab inteſtato, ſi partus non fuiſſet, ſuccedere potuit. §. 7. Intereſſe autem videtur primum de alimentis, quæ in ventrem ſunt erogata: nec enim aliux hæc repetuntur (8), niſi per calumniam in poſſeſſionem venit: cæterum, ſi res (9) calumnia caret, nihil præſtabit mulier, quæ ſine cauſa alia (10) eſt ſub prætextu ventris.

§. 8. Nonnunquam augebitur (11) quod intereſt: ſi quis (12) forte dubitans, an prægnans ſit, excluſus (13) ſit (14) hereditate: nam heredi ejus, qui excluſus eſt, dandam hanc actionem Julianus ait: ſiquidem ejus quoque interfuit, non fuiſſe calumniæ cauſa in poſſeſſione mulierem: quia hoc (15) ſi non fuiſſet, adeundo hereditatem inſtitutus, heredi ſuo locupletiorem hereditatem ſuam relinqueret. Sed & hoc imputatur (16) mulieri, quod deminuta ſunt multa in hereditate: dum hic (17) contemplatione ventris non attigit hereditatem. §. 9. Idem Julianus lib. XIX. Digeſtorum ſic ait: Si (18) ſubſtitutus (19) manente muliere in poſſeſſione deceſſerit, heres ejus eadem actione pretium hereditatis a muliere exiget. §. 10. Sed an decedant (20) legata cæteraque onera hereditatis, videndum? Et mihi videtur poſſe dici, legatarios potius cum muliere acturos hac actione; quia & ipſorum interfuit adiri hereditatem (21). §. 11. Libertati (22) plane ſubveniendum erit adverſus eum, qui propter hereditatem hac actione egit: ſcilicet ut fideicommiſſariam (23) cogatur is præſtare, qui pretium utique etiam eorum conſequitur (24): Sed & directis credo Prætorem ſuccurrere oportere, ut interventu ſuo tueatur eorum libertatem. §. 12. Si dolus filiifamilias intervenerit (25), & particeps (26) doli fuerit pater, ſuo nomine tenebitur (27).

TIT. VII. (28)
DE (29) CONCUBINIS (30).

De liberta. 1. Quæ in concubinatu haberi poſſunt. 2. De damnata adulterii. 3. De patrono, & filio & nepote. 4. De ætate.

1. ULPIANUS lib. 2. ad leg. Juliam & Papiam.

QUæ (31) in concubinatu (32) eſt, ab invito patrono poterit diſcedere, & alteri ſe aut in matrimonium, aut in concubinatum dare (33). Ego quidem probo in concubinatu adimendum ei (34) connubium, ſi patronum invitum deſerat: quippe cum honeſtius ſit patrono libertam concubinam, quam matremfamilias habere (35). §. 1. Cum Atilicino ſentio, & puto, ſolas eas in concubinatu habere poſſe ſine metu criminis, in quas ſtuprum non committitur. §. 2. Qui (36) autem damnatam adulterii in concubinatu habuit, non puto lege Julia de adulteriis teneri: quamvis (37), ſi uxorem eam duxiſſet, teneretur. §. 3. Si qua in patroni fuit concubinatu, deinde in filii (38) eſſe cœpit, vel in nepotis, vel contra, non puto eum recte facere: quia prope nefaria eſt hujuſmodi conjunctio: & ideo hujuſmodi facinus prohibendum [eſt].

§. 4. Cujuſcunque ætatis concubinam habere poſſe, palam eſt: niſi minor (39) annis duodecim ſit.

De furore patroni.

2. PAULUS lib. 12. ad legem Juliam & Papiam.

SI patronus libertam concubinam habens furere cœperit, in concubinatu eam eſſe (40) humanius dicitur.

De ingenua & liberta aliena. 1. De jure concubinatus.

3. MARCIANUS [lib. 12. Inſtitutionum].

IN concubinata (41) poteſt eſſa & aliena liberta, & ingenua (42), & maxime ea, quæ obſcuro loco nata eſt (43), vel quæſtum corpore fecit: alioquin ſi honeſtæ vitæ, & ingenuam mulierem in concubinatum habere maluerit, ſine (44) teſtatione hoc manifeſtum faciente non conceditur: ſed neceſſe eſt ei, vel uxorem eam (45) habere, vel hoc recuſantem ſtuprum cum ea committere. §. 1. Nec adulterium per concubinatum ab ipſo committitur (46): nam quia concubinatus (47) per leges (48) nomen aſſumpſit, extra (49) legis pœnam eſt, ut [&] Marcellus lib. VII. Digeſtorum ſcripſit.

Unde concubina æſtimatur.

4. PAULUS [lib. 19. Reſponſorum].

COncubinam ax ſola animi deſtinatione (50) æſtimari oportet.

De eo, qui aliquid in provincia adminiſtrat.

5. IDEM [lib. 2. Sententiarum].

COncubinam ex ea provincia, in qua quis aliquid adminiſtrat, habere poteſt (51).

(1) Pœnales actiones non ultra annum extenduntur. [illegible]

LIBER VIGESIMUS SEXTUS.

TIT. I.
DE TUTELIS (1).

Definitio tutelæ. 1. Definitio & Etymologia tutoris. 2. De muto. 3. De ſurdo.

1. PAULUS [lib. 38. ad Edictum].

TUtela eſt (ut Servius definit) *vis* (2) *ac* (3) *poteſtas in capite* (4) *libero* (5), *ad* (6) *tuendum* (7) *eum* (8) *qui propter ætatem ſuam* (9) *ſponte* (10) *ſe defendere nequit, jure civili* (11) *data* (12), *ac permiſſa*. §. 1. *Tutores* autem ſunt, qui eam vim ac poteſtatem (13) habent: exque (14) re ipſa nomen ceperunt: itaque appellantur tutores, quaſi *tuitores* (15) atque *defenſores*: ſicut *æditui* dicuntur, qui ædes tuentur. §. 2. *Mutus* (16) tutor dari non poteſt, [quoniam (17) auctoritatem præbere non poteſt.]

§. 3. *Surdum* (18) non poſſe dari tutorem, plerique, & Pomponius [lib. LXIX. ad Edictum] probant: quia non (19) tantum loqui, ſed & audire tutor debet.

De tutore petendo vel conveniendo.

2. POMPONIUS lib. 3. ad Sabinum.

NOn (20) eſt exigendum a pupillo, ut ſibi tutorem petat, aut ut ad tutorem ſuum proficiſcatur (21).

De pupillo, 1. Vel adulto furioſis. 2. De curatore ad litem.

3. ULPIANUS lib. 37. ad Sabinum.

QUi habet tutorem [pupillus vel pupilla], ſi furere cœperint, in ea cauſa ſunt, ut in tutela nihilominus durent: quæ ſententia Quinti quoque Mucii fuit: & a Juliano probatur: eoque

(1) Ulp. 11. & 1. Inſt. 13. Nov. 110. [illegible]

aoque iure utimur, *ut* (1) *cesset cura, si tutelæ ætas indigeat*. Quara si tutores habent, per furorem in curam non rediguntur: sive non habent, & furor eis accesserit, nihilominus tutores accipere poterunt: quia Lex XII. tabularum (2) ita accepta est, ut ad pupillos, vel pupillas non pertineat (3). §. 1. Quia autem in pupillorum persona adgnatos curatores non admittimus, idcirco putavi, etsi minor vigintiquinque annis furiosus sit, curatorem ei non ut furioso, sed ut (4) adolescenti dari (5), quasi ætatis esset impedimentum? & ita definiemus, ei (6) quem ætas curæ vel tutelæ subjicit, non esse necesse quasi dementi quæri curatorem: & ita Imperator Antoninus Augustus rescripsit: cum magis (7) ætati, quam dementiæ tantisper sit consulendum.

§. 2. Si pupillus pupillave cum justo tutore, tutorve cum eorum [quo] litem (8) agere vult, & curator in eam rem (9) petitur: utrum ipsis poscentibus datur, an vero & adversario? Et sciendum est, sive agant, sive conveniantur, dari hunc curatorem posse: sed (10) non alias (11), quam si ipse petat, cui dari eum oportet. † Denique Cels. sus libro VI. scripsit, talem curatorem neminem dari posse, nisi (12) præsentem (13): neque cuique nisi præsenti & postulanti. Itaque infanti non potest dari.

† Idem Cassius ait, si pupillus curatorem poscere non vult, quominus cum eo agatur, cogi (14) eum a Prætore debuisse.

§. 3. Quolibet (15) loco & tempore (16) hunc curatorem dari posse, Pomponius lib. XVI. ad Sabinum scripsit. §. 4. Si pupillus petet talem curatorem; nec (17) addat *in quam rem*, an in omnes controversias datus sit? Et ait Celsus, Servium constituisse, in omnes (18) res datum videri.

4. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

QUod dicitur, *si* (19) *indistincte* (20) *datus sit curator, in totam litem datum videri*, fortasse eo spectet, si familiæ erciscundæ, aut communi dividundo, aut finium regundorum actio esset cum tutore: & si indistincte datus esset, non solum eo nomine curator esset, quod (21) ageret pupillus pupillave, sed invicem (22) quoque, quod cum his ageretur.

§. 1. Possunt autem vel plures (23) in plurium locum, vel unus in (24) plurium (25), vel unus unius loco, vel in unam (26) litem, vel in plures curator peti.

5. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

CUm semel petitus sit talis (27) curator, quamdiu is curator maneat (28), alius in eandem litem (29) curator peti non potest (30). §. 1. Et, si Titius (verbi gratia) adversus Sejum (31) curator petitus sit, idem Titius adversus alium tutorem dari poterit: ut ex diversis causis (32) unus duorum curatorum (33) locum obtineat. † Quod quidem & adversus eundem (34) accidet, si in diversas lites in diversis temporibus idem petatur.

De mutis, 1. De tutela dativa. 3. De surdo impubere. 4. De eo, cujus pater est apud hostes.

6. ULPIANUS lib. 38. ad Sabinum.

MUto (35) itemque mutæ (36) impuberibus tutorem dari posse, verum est: Sed an auctoritas eis (37) accommodari possit, dubitatur? Et, si potest tacenti (38), & muto potest: est autem verius (ut Julianus libro XXI. Digestorum scripsit) etiam tacentibus (39) auctoritatem posse accommodari.

§. 1. Sub conditione (40) a Præsidibus (41) provinciarum non (42) posse dari tutorem (43), placet: & si datus sit, nullius esse momenti dationem; Et ita Pomponius ait: Hanc autem adjectionem, quam Præsides provinciarum faciunt, *tutorem do si satisdederit*, non (44) conditionem in se habere (45), sed admonitionem, non aliter ei tutelam committi, quam [si satisdederit, hoc est, non aliter ei gerere permittendum, quam] si *rem salvam fore* caverit. §. 2. Tutoris datio neque (46) imperii est (47), neque (48) jurisdictionis (49): sed ei soli competit, cui nominatim hoc dedit vel Lex, vel Senatusconsultum, vel Princeps (50). §. 3. Surdo (51) impuberi poterit tutor dari.

§. 4. Ei (52), cujus pater in hostium potestate est, tutorem dari [non] posse palam est (53): Sed si datus sit, an in pendenti sit datio, quæri potest? Et non puto dationem valere: sic enim post patris regressum recidit in potestatem, atque si nunquam pater ab hostibus captus fuisset. Imo curator (54) substantiæ dari debet, ne in medio pereat.

De filiofamilias tutore.

7. ULPIANUS [lib. 2. Disputationum.]

SI filiusfamilias tutor a Prætore datus sit, si quidem pater tutelam agnovit, in solidum (55) debet teneri: si non adgnovit, dumtaxat de peculio (56). *Adgnovisse* autem videtur, sive (57) gessit, sive gerenti filio consensit (58), sive omnino attigit tutelam. Unde cum quidam filio scripsisset, ut diligenter tutelam gereret, *Cum* (59) *sciat* (inquit) *periculum ad nos pertinere*, dixi, hunc quoque videri adgnovisse. Plane, si solum (60) monuit (61) filium, non videtur agnita.

De patrono tutore.

8. IDEM lib. 1. Opinionum.

PAtronus (62) quoque tutor liberti sui fidem exhibere debet: & si qua in fraudem debitorum (63), quamvis pupilli liberti gesta sunt, revocari jus publicum (64) permittit.

De tutoribus puniendis.

9. MARCIANUS lib. 3. Institutionum.

IN eos extra (65) ordinem animadvertitur, qui probentur nummis (66) datis (67) tutelam occupasse, vel pretio accepto operam dedisse ut non idoneus tutor daretur: vel consulto (68) in edendo (69) patrimonii quantitatem minuerit (70): vel evidenti fraude (71) pupillorum bona alienasset.

De municipibus.

10. ULPIANUS [lib. 2. ad Edictum.]

ETiam non (72) municeps (73) tutor dari (74) potest, dummodo municipi (75) detur.

De furioso dato tutore.

11. PAULUS lib. 3. ad Vitellium.

FUriosus, si tutor datus fuerit, potest intelligi ita (76) dari, *Cum suæ mentis esse cœperit*.

De

De tutoribus in locum absentium datis.

12. IDEM lib. 10. Responsorum.

QUæsitum est, an hi, qui in locum absentis Reipublicæ (1) causa tutores (2) dati (3) sunt (4), mortuo (5) illo tutores perseverent? an alii petendi essent? Paulus respondit, eos (6), qui in locum absentis dati sunt, non reverso eo, in eadem causa perseverare usque ad tempus pubertatis.

De curatore dato ad valetudinem, aut senectutem tutoris. 1. De adjutore tutelæ.

13. POMPONIUS lib. 2. Enchiridii.

SOlet etiam curator dari aliquando tutorem (7) habenti, propter adversam tutoris valetudinem, vel senium ætatis: qui magis *administrator* (8) *rerum*, quam *curator* esse intelligitur (9).

§. 1. Est etiam *adjutor* (10) *tutelæ*, quem solet Prætor permittere tutoribus (11) constituere, qui non possunt sufficere administrationi tutelæ: ita tamen, ut suo (12) periculo eum constituant (13).

Quibus modis tutela finitur.

14. ULPIANUS lib. 37. ad Sabinum.

SI adrogati sunt adhuc impuberes, vel deportati (14) sint pupilli, tutores habere desinunt. §. 1. Item si in servitutem (15) pupillus redigatur, utique finitur tutela. §. 2. Aliis quoque modis desinunt esse tutores: si forte quis ab hostibus (16) fuerit captus, vel pupillus, vel tutor. §. 3. Sed etsi ad tempus (17) fuerit quis datus, tempore finito tutor esse desinit. §. 4. Præterea, si suspectus (18) quis fuerit remotus, desinit (19) esse tutor.

§. 5. Sed etsi ad certam conditionem (20) datus sit, æque evenit, ut desinat esse tutor existente conditione.

Si tutor est apud hostes.

15. IDEM lib. 38. ad Sabinum.

SI quis tutor non sit captus ab hostibus, sed missus ad eos quasi Legatus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit (21): quia servus non efficitur, tutor manet (22): sed interim a Præsidibus alius tutor dabitur.

De fœminis. 1. De transmissione tutelæ.

16. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

TUtela plerumque (23) virile (24) officium est. §. 1. Et sciendum est nullam (25) tutelam hereditario jure ad alium transire: Sed ad liberos (26) virilis sexus perfectæ (27) ætatis descendunt legitimæ, cæteræ (28) non descendunt (29).

Si tutor furiosus, aut mutus, aut surdus sit.

17. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

COmplura Senatusconsulta facta sunt, Ut in locum (30) furiosi, & muti, & surdi tutoris, alii tutores dentur.

De fœminis.

18. NERATIUS lib. 3. Regularum.

FŒminæ tutores (31) dari non possunt: quia id munus masculorum (32) est: nisi a Principe filiorum (33) tutelam specialiter postulent.

TIT. II.

DE TESTAMENTARIA (34) TUTELA.

Origo hujus tutelæ. Quibus datur tutor testamento, de sexu, de potestate. 1. De posthumis. 2. De nepote.

1. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

LEge (35) duodecim tabularum (36) permissum (37) est (38) parentibus (39) liberis (40) suis, sive fœminini (41) sive masculini sexus, si modo in potestate (42) sint, tutores testamento dare. §. 1. Item scire debemus, etiam posthumis (43) filiis, vel nepotibus, vel cæteris liberis licere parentibus testamento tutores dare: qui modo in ea causa sint, ut, si vivo eo nati fuerint, in potestate ejus futuri [sint], neque testamentum rumpant (44). §. 2. Item ignorandum non est, eum (45) qui filium in potestate, & nepotem ex eo æque in potestate habebit, si nepoti tutorem dederit, ita recte dedisse videri, si nepos post mortem ejus (46) in patris sui potestatem recasurus (47) non sit: quod evenit, si vivo testatore filius in potestate ejus esse desierit.

2. ULPIANUS lib. 2. ad Sabinum.

NEc (48) militem (49) liberis recasuris in potestatem tutorem dare posse, a Divis Fratribus rescriptum est.

De codicillis. 1. De datione jure vel non jure facta.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

TEstamento datos tutores accipere debemus etiam eos, qui codicillis (50) testamento (51) confirmatis (52) scripti (53) sunt.

§. 1. Sed eos demum *testamento* datos accipere nos oportet, qui (54) jure (55) dati sunt.

De patre & matre.

4. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

PAter herede instituto filio vel exheredato (56) tutorem dare potest (57): mater (58) autem non nisi (59) instituto, quasi (60) in rem potius, quam in personam, tutorem dare videatur.

† Sed & inquiri (61) in eum, qui matris testamento datus est tutor, oportebit: cum a patre datus, quamvis minus jure datus sit, tamen sine (62) inquisitione (63) confirmatur: nisi si causa, propter quam datus videbatur, in eo mutata (64) sit, veluti si ex amico inimicus, vel ex divite pauperior (65) effectus sit.

De tutore dato filiis, vel filiabus, vel liberis vel posthumis.

5. ULPIANUS lib. 15. ad Sabinum.

SI quis *filiabus* [*suis* (66)] vel *filiis* tutores dederit, etiam (67) posthumæ videtur dedisse: quia *filiæ* appellatione (68) etiam posthuma continetur.

6. IDEM [lib. 39. ad Sabinum.]

QUid si nepotes (69) sint? an appellatione *filiorum*, & ipsis tutores dati sint (70), videndum? Et magis est, ut ipsis quoque dati videantur: si modo *liberos* (71) dixit: Cæterum, si *filios*, non continebuntur (72): aliter enim filii, aliter nepotes appellantur (73). † Plane, si *posthumis* (74) dederit, tam filii posthumi, quam cæteri liberi continebuntur (75).

De herede.

7. PAULUS lib. 3. ad Sabinum.

TUtores non (76) ab herede, sed a (77) testatore protinus (78) proficiscuntur (79), simul atque aliquis heres extitisset: nam & ipse heres tutor dari potest (80): & post mortem heredis tutor recte dari potest.

Si tutor esse vetetur. 1. De conditione, de tempore. 3. De duabus conditionibus.

8. ULPIANUS lib. 24. ad Sabinum.

TUtor datus veteri (81) tutor esse potest, vel testamento, vel codicillis (82).

§. 1. Sed si sub (83) conditione fuerit tutor datus, deficiente conditione tutor non erit. §. 2. Tutorum autem & a certo tempore (84) dare, & usque (85) ad certum tempus licet, & sub conditione, & usque (86) ad conditionem. §. 3. In tutoris dationem (87) utrum levissima conditio, an

DIGEST. Eeeeee nuvis.

(1) l. 2. C. in quibus causis tutorem non habenti v. l. 34. infr. de tut. dat. [illegible]

[illegible]

novissima, ut in legato (1), spectanda est? ut puta *Titius* (2), *cum poterit, tutor esto: Titius, si* (3) *navis ex Asia venerit, tutor esto?* Et Julianus lib. XX. Digestorum recte scripsit, novissimam (4) scripturam esse spectandam.

De aditione.

9. POMPONIUS lib. 3. ad Quintum Mucium.

SI nemo hereditatem (5) adierit (6), nihil (7) valet ex his, quæ testamento scripta sunt (8): si vero unus ex pluribus adierit, tutelæ statim (9) valent: nec (10) expectandum erit, ut omnes hereditatem adeant.

De hereditate jacente. 1. De pluribus dationibus. 2. De nepote. 3. De furioso, 4. Vel servo, datis tutoribus.

10. ULPIANUS [lib. 36. ad Sabinum.]

SI hereditas nondum adita (11) sit, ex qua tutor speratur, verius est alium (12) tutorem posse dari (13): quasi nondum sit, nec speretur (14). §. 1. In tutelis testamentariis id sequimur, quod novissimum (15) est: &, si sæpius tutor datus sit, novissimam (16) scripturam intuemur. §. 2. Qui filium & ex eo nepotem habebat (17), si nepoti tutorem dederit, habet disceptationem, an aliquo casu non sit utilis datio? utputa si proponas, filium (18) vivo (19) patre decessisse, & nepotem (20) ex eo successisse vivo avo? Et fortius dicendum est, tutelam quoque (21) e lege [Junia] Velleja (22) confirmatam (23): nam & Pomponius lib. XVI. ex Sabino scripsit, valere tutoris dationem: Cum enim confirmatum sit testamentum (24), consequenter (25) tutoris quoque datio valebit in eo testamento scripta, quod vales, id est, ubi nepos vel heres institutus (26) sit (27) vel nominatim exheredatus sit.

§. 3. Si furiosus testamento tutor detur, si quidem *Cum* (28) *furere desierit*, tutorem esse recte datum Proculus existimat (29): quod si datus sit pure, negat (30) Proculus valere dationem: Sed est verius, quod & Pomponius ait, recte videri datum, & tunc fore tutorem cum sapere cœperit. §. 4. Servus alienus ita (31) dari tutor potest (32), *Si liber erit, tutor esto*: Quinimo, & si pure datus sit, videtur (33) inesse hæc conditio, *Cum liber erit*.

† Potest autem quis & extraneo (34) servo defendere ex hac (35) causa fideicommissariam (36) libertatem (37). Quid enim interest (38) suum servum, an alienum tutorem scripserit, cum pupilli favore & publicæ militatis adsumpta (39) libertas sit in persona ejus, qui tutor scriptus est? Potest igitur & huic (40) fideicommissaria (41) libertas defendi, si voluntas apertissime non refragetur.

De conditione, vel die. 1. De excusatione, 2. Vel remotione, 3. Vel morte, 4. Vel capitis diminutione tutoris testamentarii.

11. IDEM [lib. 37. ad Sabinum.]

SI quis sub conditione (42) vel ex die, tutorem dederit, medio (43) tempore alius tutor dandus est: quamvis legitimum tutorem pupillus habeat: Sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare (44).

§. 1. Et si semel ad testamentarium devoluta fuerit tutela, deinde excusatus (45) sit tutor testamentarius, adhuc dicimus in locum excusati dandum, non ad legitimum tutorem redire tutelam (46). §. 2. Idem dicimus &, si fuerit remotus: nam & hic idcirco (47) abit, ut alius detur. §. 3. Quod si tutor testamento datus decesserit (48), ad legitimum tutela redit: quia hic Senatusconsultum cessat. §. 4. Plane si duo pluresve (49) fuerint tutores testamentarii, in locum ejus, qui decessit, vel in civitate esse desiit (50), poterit dari alius (51): ceterum si nullus supersit, vel in civitate sit, legitima tutela succedit.

De certa re vel causa.

12. IDEM [lib. 38. ad Sabinum.]

CErtarum (52) rerum (53), vel causarum (54) testamento (55) tutor dari non (56) potest, nec (57) deductis rebus.

13. POMPONIUS [lib. 17. ad Sabinum.]

ET, si datus fuerit, tota (58) datio nihil valebit:

14. MARCIANUS [lib. 2. Institutionum.]

QUia (59) personæ (60) non (61) rei vel causæ datur (62):

15. ULPIANUS [lib. 38. ad Sabinum.]

SI tamen tutor detur (63) rei Africanæ (64), vel rei Syriaticæ (65), utilis datio est: Hoc (66) enim jure utimur.

Filiorum, liberorumve, 5. Aut posthumorum appellatione qui contineantur.

16. IDEM lib. 39. ad Sabinum.

SI quis ita dederit, *Filiis meis tutorem do*: in ea conditione est, ut tam filiis, quam filiabus dedisse videatur: *filiorum* enim appellatione (67) & filiæ (68) continentur.

§. 1. Si quis *filiis* tutorem dederit, & plures filios habeat: an omnibus filiis dedisse videatur? Et de hoc Pomponius dubitat: Magis autem est, ut omnibus (69) dedisse videatur.

§. 2. Si quis *liberis* tutores dederit, vel *filiis*, & habeat quosdam apud hostes, etiam ipsis dedisse videbitur (70): si non aliud aperte probetur testatorem sensisse.

§. 3. Si quis, cum ignoraret se filium Titium habere, *filiis* tutores dederit (71): utrum his solis dedisse videatur, quos (72) in potestate scit, an ei quoque, quem ignoravit se habere? Et magis est, ut huic dedisse non videatur (73), licet nomen *filiorum* admittit & ipsum: sed quia de ipso non sensisset, dicendum est cessare in personam ejus dationem.

§. 4. Proinde & si certus fuit filium decessisse, qui supererat, idem erit dicendum; nec enim videtur ei dedisse, quem obisse credebat.

§. 5. Si *Posthumis* dederit (74) tutores, hique vivo nascantur, an datio valeat (75)? Et magis (76) est, ut utilis (77) datio fiat, etiamsi vivo eo nascantur.

De

De satisdatione.

17. IDEM [lib. 35. ad Edictum.]

TEstamento datos tutores non (1) esse cogendos satisdare *rem salvam fore*, certo (2) certius est. Sed nihilominus, cum quis (3) offert satisdationem, ut solus administret, audiendus est (4): ut Edicto (5) cavetur. Sed recte Prætor etiam cæteris detulit hanc conditionem (6), si & ipsi velint satisdare; nam & si ipsi parati sunt satisdare, non debent excludi (7) alterius oblatione; sed, impleta videlicet ab omnibus satisdatione, omnes gerent, ut qui contentus est magis satis accipere, quam gerere, securus (8) esset (9). §. 1. Non omnimodo autem is, qui satisdet, præferendus est (10). Quid enim, si suspecta persona sit, vel turpis, cui tutela committi nec cum satisdatione debeat? vel quid si jam multa flagitia (11) in tutela admisit? nonne magis repelli & rejici a tutela, quam solus administrare debeat? Nec satis non dantes temere (12) repelluntur: quia plerumque bene probati & idonei atque honesti tutores, etiam si satis non dent, non debent rejici; quinimo nec jubendi sunt satisdare.

§. 2. Duplex igitur causæ cognitio est: una ea persona ejus, qui obtulerit satisdationem, quis, & qualis est: alia contutorum (13), quales sunt; num forte ejus existimationis (14), vel ejus honestatis sunt, ut non debeant hanc contumeliam (15) satisdationis subire.

18. CALLISTRATUS lib. 3. Edicti monitorii.

QUod si plures satisdare parati sint, tunc idonior (16) præferendus erit, ut & tutorum persona inter se, & fidejussorum (17) comparentur (18).

De tutore dativo. 2. De posthumo.

19. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

SI nemo tutorum provocet ad satisdationem, sed existat quidam (19) qui tutor non est, desideraretque ut aut satisdent tutores, aut si non dent, parato sibi satisdare committant tutelam, non est audiendus: neque enim aut (20) extero (21) committenda tutela est, aut testamento dati tutores contra jus satisdationi subiiciendi sunt (22). §. 1. Hoc Edictum *de satisdatione* ad tutores testamentarios pertinet (23). † Sed & si ex inquisitione dati (24) sunt tutores, Marcellus ait, & ad hos pertinere hoc Edictum, & id Oratione etiam Divorum Fratrum significari; ideoque & illi clausulæ sunt subjecti: ut si cui major (25) pars tutorum decernat, is gerat, quem major (26) pars eliget: quamvis verba Edicti ad testamentarios pertineant.

§. 2. Testamento datus posthumo (27) tutor, nondum est tutor, nisi posthumus edatur: datur tamen adversus eum substituto pupilli negotiorum (28) gestorum (29) actio (30): sed si partu editus fuerit, deinde hic tutor, prius quam quicquam gereret (31), remotus a tutela fuerit, & hic eadem actione tenebitur: si quid plane gessit post editum partum, de eo quoque, quod ante gessit, tutelæ judicio tenebitur: & omnis (32) administratio in hac actione veniet.

Qui tutores dari possunt.

20. PAULUS [lib. 38. ad Edictum.]

TUtor (33) incertus (34) dari non potest. §. 1. Testamento *quemlibet* possumus tutorem dare, sive is Prætor sive Consul sit (35): quia Lex duodecim tabularum id confirmat (36).

21. IDEM lib. 8. Brevium.

TEstamento tutores hi (37) dari possunt, cum (38) quibus testamenti factio (39) est.

De libero opinato.

22. ULPIANUS lib. 45. ad Edictum.

SI quis tutorem dederit filio suo servum, quem putabat (40) liberum esse, cum esset servus: is neque (41) liber, neque (42) tutor erit.

De datione collata in arbitrium tutoris.

23. AFRICANUS lib. 8. (43) Quæstionum.

TUtor ita recte non datur, *Illi aut* (44) *illi filius meis, utri* (45) *eorum volet* (46), *Titius tutor esto*: Quid enim dicemus, si Titius constituere nolit (47), utri ex filiis tutor esse velit?

§. 1. Ita autem recte (48) tutor dabitur, *Titius si* (49) *volet* (50), *illi filio meo tutor esto*.

De pluribus tutoribus.

24. JAVOLENUS [lib. 5. ex Cassio.]

SI plures tutores sint, a Prætore curatorem posci litis causa supervacuum (51) est: quia altero (52) auctore cum altero agi potest.

De excusatione a tutela unius.

25. MODESTINUS [lib. 4. Pandectarum.]

DUobus pupillis tutor datus, etsi alterius tutela se excusare potest, cum (53) res (54) separatæ (55) sint, attamen alterius tutor (56) manet.

De matre. 1. De eo, qui a contutoribus rationes accipere debet. 2. De querela inofficiosi.

26. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

JUre nostro (57) tutela communium liberorum matri testamento patris frustra (58) mandatur: nec (59), si provinciæ Præses imperitia (60) lapsus *patris voluntatem sequendam* decreverit, successor (61) ejus sententiam, quam leges nostræ non admittunt, recte sequetur. §. 1. *Honoris* (62) *causa tutor* datus non videtur, quem pater a cæteris tutoribus, quibus negotia gerenda mandavit, rationes accipere voluit (63). §. 2. Propter litem inofficiosi testamenti ordinandam exheredato (64) filio, cui tutorem pater [jure] dedit, eundem (65) a Prætore confirmari oportet: eventus (66) etenim judicatæ (67) rei declaravit (68), utrum ex testamento patris, an ex decreto Prætoris auctoritatem acceperit.

Si paterfamilias intestatus decessisset, aut testamentum falsum esse dicatur. 1. De præjudicio.

27. TRYPHONINUS lib. 14. Disputationum.

IDem fiet, si intestatum decessisse patrem pupilli nomine defendatur, falsumve testamentum nomine pupilli dicatur: & si (69) patruus exstet, legitimus tutor futurus ab intestato, quia tutorem habenti tutor dari non potest (70), nam commodius (71) ipse, qui scripturæ continetur, a Prætore debitur, ut sine ullo litis præjudicio justus tutor auctor pupillo ad eam litem fiat. §. 1. Cum autem ipse patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subjectum filium criminaretur (72), & ad se legitimam hereditatem pertinere contenderet, alium tutorem petendum Julianus respondit.

De legato tutori, qui se excusavit, vel ejus filiis. 1. De libertate fideicommissaria. 2. De patrono.

28. PAPINIANUS lib. 4. Responsorum.

QUI tutelam testamento mandatam excusationis jure suscipere noluit (73), ab his quoque legatis summovendus (74) erit, quæ filiis ejus relicta sunt: modo si legata filii non affectione propria sed in honorem patris meruerunt. §. 1. Verbis (75) fideicommissi manumissus, non jure tutor testamento datur: post libertatem itaque redditam (76), ex voluntate testatoris ad tutelam vocatur. §. 2. Impuberi liberto (77) patronus frustra tutorem dabit: sed voluntatem ejus, si fides inquisitionis congruat, Prætor sequetur.

De eo, qui sibi tutelam adscribit testamento.

29. IDEM lib. 15. Responsorum.

EX sententia Senatusconsulti Liboniani (78) tutor non erit, qui se testamento pupillo tutorem (79) scripsit. Cum autem patris voluntas hoc ipsum manu sua declarantis ambigua non esset, eum, quamvis alii (80) tutores essent, curatorem dandum respondi: nec admittendam excusationem, quam jure publico habebat; quoniam promisisse (81) videbatur; nec, ut suspectum removeri.

De tutore incerto.

30. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

DUo (82) sunt Titii, pater, & filius: datus est tutor Titius: nec apparet, de (83) quo sensit testator: Quæro, quid sit juris? respondit: Is datus est, quem dare se testator sensit: si id non apparet, non jus deficit (84), sed probatio. Igitur neuter (85) est tutor (86).

Si

[illegible]

Si testamentum ruptum dicatur.

31. SCÆVOLA lib. 4. Quæstionum.

SI pater exheredatæ (1) filiæ tutores dederit, & testamentum ejus ruptum dicatur nato posthumo: commodissimum est, eosdem tutores pupillæ dari ad petendam intestati hereditatem.

De non ejusdem civitatis civibus. 1. De eo, qui propter rerum notitiam tutor datus est. 2. De servo minore, tutore dato.

32. PAULUS lib. 9. Responsorum.

QUæro, an (2) non ejusdem civitatis (3) cives testamento quis tutores dare possit? Paulus respondit, posse. §. 1. Idem Paulus respondit, eum quoque, qui propter rerum notitiam (4) tutor datus est, perinde in omnibus & administrationis & accessionis jure conveniri posse, atque cæteros tutores, qui eodem testamento dati sunt. §. 2. Lucius Titius heredes instituit filios suos pupillaris ætatis, eisque tutores his verbis dedit: *Filiis meis tutores sunto Gajus Mævius & Lucius Eros* (5): cui Eroti libertatem non dedit: fuit autem Eros (6) intra vigintiquinque annos ætatis: Quæro, an possit libertatem sibi vindicare (7)? Paulus respondit, quoniam placet, eum (8), qui a domino tutor datus est, libertatem quoque meruisse videri (9), eum quoque, de quo quæritur, in eadem causa habendum; & liberum quidem ab adita hereditate esse, tutela autem post legitimam ætatem (10) onerari.

De particula tum.

33. JAVOLENUS lib. 8. ex Posterioribus Labeonis.

TUtoribus ita datis, *Lucium Titium tutorem do, Si is non vivit* (11) *tum Gajum Plautium tutorem do*; Titius vixeret, & tutelam gesserat (12), deinde mortuus erat (13): Trebatius negat, ad Plautium pertinere tutelam; Labeo contra, Proculus, quod Labeo; Ego Trebatii sententiam probo (14), quia illa verba (15) ad mortis tempus referuntur.

De mutatione tutorum in codicillis.

34. SCÆVOLA lib. 10. Digestorum.

CUm codicillis (16) ideo alios tutores dare significasset, *Quoniam testamento datos quosdam defunctos, aut excusationem habere posse comperisset*: an nihilominus qui eorum viverent, nec excusati essent, tutores permanerent? Respondit, nihil proponi, cur (17) non permanerent (18).

T I T. (19) III.

DE CONFIRMANDO (20) TUTORE, VEL CURATORE.

Propositio. 1. Si tutor testamento recte datus sit, vel non. 2. De patre, & aliis.

1. MODESTINUS lib. 6. Excusationum.

[illegible Greek text]

UT ne (21) de confirmandis tutoribus relinquamus indiscussum, pauca & de his scrutamur.

§. 1. Sunt quidam dati recte tutores secundum (22) testamenta, id est, & a quibus (23) oportet, & quibus oportet (24), & quomodo (25) oportet, & ubi (26) oportet. Pater enim filiis, vel nepotibus, quos habet in potestate, recte dat tutorem, sed in testamento.

† [illegible Greek text] ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΕΠΙΜΕΛΕΣΘΑΙ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ [illegible Greek text]

† Si autem fuerit persona (27) talis, quæ non potest dare, velut mater (28), aut patronus (29), aut extraneus quis; aut persona, cui non potest dari, velut si pater filio non (30) existenti in potestate, aut filiæ dederit; aut (31) si (32) dixerit, *Precor te curam habere rerum*; aut (33) in (34) codicillis (35) non confirmatis dederit tutorem aut curatorem; tunc quod deficit, repleri a Consulari (36) potestate constitutiones concesserunt, & secundum (37) mentem confirmari (38) tutores.

§. 2. [illegible Greek text]

§. 2. Et siquidem pater fuerit, qui dederit tutorem, amplius nihil (39) ut plurimum inquirit qui præest (40), sed simpliciter (41) eum confirmat: Si autem alius quis dederit, tunc (42) inquirit personam, si apta sit.

§. 3. [illegible Greek text]

§. 3. Hoc amplius scite oportet, quoniam curator (43) testamento neque a patre recte (44) datur (45): sed datum assuetum est confirmari (46) ab eo, qui præest (47).

De matre.

2. NERATIUS lib. 3. Regularum.

MUlier liberis non recte (48) testamento tutorem dat (49): sed si dederit (50), decreto (51) Prætoris vel Proconsulis ex inquisitione confirmabitur (52): nec satisdabit pupillo rem salvam fore. §. 1. Sed etsi curator a matre testamento datus sit filiis ejus, decreto confirmatur (53) ex inquisitione.

De patre.

3. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

QUi a patre tutor scriptus est aut non justo (54) testamento, aut (55) non ut lege præcipiebatur (56): confirmandus est ad tutelam gerendam, perinde (57) ac si ex testamento tutor esset: id est, ut (58) satisdatio ei remittatur (59).

De eo, qui libertum vel extraneum, heredem instituit.

4. PAULUS lib. singul. de excusationibus tutelarum.

SI patronus (60), vel quivis extraneus (61), impuberi, quem heredem instituerit, tutorem dederit, & extra ea nihil in bonis habeat pupillus: non male dicetur, judicium ejus sequendum esse, qui & personam ejus, quem tutorem esse voluerit, noverit (62), & impuberem (63) ita dilexit (64), ut eum heredem instituerit.

De patruo.

5. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

TUtores a patruo (65) testamento datos jussit (66) Prætor magistratus (67) confirmare: Hi cautionem quoque accipere debuerunt (68): nec voluntas ejus (69), qui tutorem dare non potuit, negligentiam (70) magistratuum excusat. Denique Prætor non

(1) l. 10. in fin. supr. eod. (2) Tutorem testamento dare possumus eum, qui noster non sit civitatis, ut hic. Ei tamen judex sibi non subditum, puta arbitrus magistratus provincialem aliquem tutorem dare non potest, l. neque 9. C. qui dare tut. [illegible]

[illegible]

(38) Al. nihil multum, hoc sensu: Tutorem a patre testamento datum qui judex confirmat, aut nihil penitus inquirit, aut non multum. [illegible]

[illegible]

non (1) ante decretum interponere potest, quam per inquisitionem Idonris pronunciatis. Unde sequitur, ut si tutelæ tempore solvendo non fuerint, in id, quod de bonis eorum servari non possit, contra magistratus (2) actio decernatur.

De dato a patre tutore puberi aut curatore impuberi.

6. IDEM lib. 5. Responsorum.

SI filio puberi (3) pater tutorem, aut (4) impuberi (5) curatorem dederit, citra inquisitionem (6) Prætor eos confirmare (7) debebit.

De dato a patre naturali. 1. *De inquisitione.*

7. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

NAturali (8) filio, cui nihil relictum est, tutor frustra datur a patre: nec sine inquisitione confirmatur. §. 1. Si quæratur, an ex inquisitione recte datus (9) sit tutor, quatuor (10) hæc (11) consideranda sunt: an hic dederit qui (12) dare potuit; & ille acceperit, cui fuerat dandus; & is datur, cujus dandi facultas erat: & pro (13) tribunali decretum interpositum.

De inquisitione, an duraverit patris voluntas.

8. TRYPHONINUS [lib. 14. Disputationum.]

IN confirmando tutore hoc Prætor inquirere debet, an duraverit (14) patris voluntas: Quod in facili est, si proximo (15) mortis tempora tutores non jure vel curatores scripserit pater? Nam si ante annos, ut (16) spatio medio potuerit facultatium dari non jure tutoris a patre fieri deminutio, vel morum ante celata vel ignorata emerserit (17) improbitas, aut inimicitiæ cum patre exarserunt (18),

9. PAULUS [lib. singulari de Cognitionibus.]

VEl cum fisco (19) aliquem contractum damnosum miscuissent.

10. TRYPHONINUS [lib. 14. Disputationum.]

UTilitatem (20) pupillorum Prætor sequitur (21), non scripturam testamenti, vel codicillorum: Nam patris voluntatem Prætor ita accipere (22) debet, si non fuit ignarus (23) scilicet eorum, quæ ipse Prætor de tutore comperta habet. Quid denique, si postea de eo, quem pater testamento codicillisve non jure dedit, scripsit tutorem esse nolle? Nempe non sequitur primam (24) voluntatem Prætor, a qua pater discessit.

De dato curatore ab avia.

11. SCÆVOLA [lib. 20. Digestorum.]

AVia (25) nepotibus curatorem dedit, fideicommisso ei relicto: quæsitum est, an administrare curator compelli debeat? Respondit, curatorem quidem non (26) esse: sed, cum aliquid ei testamento datum esset, teneri (27) eum ex fideicommisso, si non curam susciperet; nisi id quod ei datum esset, nollet petere, aut reddere esset paratus. §. 1. Item quæsitum est, an iste curator satisdare (28) nepotibus debeat? Respondit, quasi curatorem non debere (29): sed cum fideicommissum ab eo (30) peti posset, fideicommissi (31) nomine satisdare (32) debere.

T I T. IV.

DE (33) LEGITIMIS (34) TUTORIBUS.

De l. XII. tabul. de succedentibus ab intestato. 1. De consanguinea, de patrona, & ejus liberis. 2. Si is, qui ad tutelam legitimam vocatur, sit apud hostes. 3. De eo, qui latitavit, ne servum manumitteret, de liberto filiæ adsignato.

1. ULPIANUS [lib. 14. ad Sabinum.]

LEgitimæ (35) tutelæ Lege (36) duodecim (37) tabularum adgnatis (38) delatæ sunt; & consanguineis (39), item patronis, id est, his (40) qui ad legitimam hereditatem admitti possint (41). Hoc summa providentia: ut qui (42) sperarent hanc successionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur.

§. 1. Interdum alibi (43) est hereditas, alibi tutela: utputa si sit consanguinea pupillo. Nam hereditas quidem ad adgnatam (44) pertinet, tutela autem ad adgnatum (45). † Item in libertinis (46), si sit patrona, & patroni filius: Nam tutelam patroni filius, hereditatem patrona (47) obtinebit. † Tantundemque (48) erit & si sit patroni filia, & nepos. §. 2. Si apud hostes (49) sit frater, inferioris (50) gradus adgnato tutela non defertur: nam & si patronus apud hostes sit, patroni filio tutela non defertur: sed interim (51) a Prætore datur. §. 3. Interdum [autem] etiam sine hereditate tutela defertur, interdum hereditas sine tutela: utputa in eo (52) qui latitavit (53), cum servum (54) [suum] rogatus esset manumittere. Nam generaliter Divus Pius rescripsit Aufidio Basso, jus patroni eum (55) non (56) habere, his verbis: *Plane tergiversatio eorum, qui si liberentur fideicommissam libertatem volunt, eo modo punietur, ut (57) jus (58) patroni adquirant in eo, quem liberum esse nolunt.* † Idem erit, si filiæ adsignatus (59) libertus sit: tutela quidem apud fratres remanebit, ut Marcellus notat, legitima autem hereditas ad sororem pertinebit.

De capitis deminutione pupilli.

2. IDEM lib. 37. ad Sabinum.

LEgitimam tutelam (60) capitis deminutione (61) pupilli, etiam ea (62) quæ salva civitate contingit (63), amitti, nulla dubitatio est.

De patronis. 1. De fideicommisso. 2. De empto ut manumittatur. 3. De liberto orcino, & SC. Rubriano. 4. Si ex pluribus patronis. 5. Aliquis, 6. Vel omnes decesserint. 9. De morte & capitis deminutione. 10. De parentibus, & tutoribus fiduciariis.

3. IDEM lib. 38. ad Sabinum.

TUtela legitima, quæ patronis defertur [e] Lege (64) duodecim tabularum, non quidem specialiter vel nominatim delata est, sed per (65) consequentias (66) hereditatium, quæ ex ipsa Lege patronis datæ sunt. §. 1. Ergo manumissor ex Lege duodecim tabularum tutus est, sive sponte [manumisit], sive etiam compulsus ex causa fideicommissi manumisit. §. 2. Sed etsi hac lege emit, *ut manumitteret*, & ex constitutione (67) divi Marci ad Aufidium Victorinum pervenit ad libertatem, dicendum est tutorem esse. §. 3. Plane, si forte ex Rubriano (68) Senatusconsulto pervenerit ad libertatem, non habebit tutorem eum, qui rogatus est, sed orcinus (69) libertus effectus ad familiam (70) testatoris pertinebit. In qua specie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quæ ad patronos non pertinuit. Quod quidem in omnibus orcinis libertis locum habet testamento manumissis. §. 4. Si duo pluresve manumittant, omnes tutores sunt: Sed si mulier (71) sis inter manumissores, dicendum est solos masculos fore tutores. §. 5. Sed si aliquis ex patronis decesserit, tutela penes cæteros patronos est, quamvis ille (72) filium reliquerit. Sed & si ab hostibus fuerit captus interim soli compatroni tutores sunt. Simili modo &, si in servitutem redactus sit, apparet cæteros esse tutores. §. 6. Sed si omnes patroni decesserint, tunc tutela ad liberos eorum incipit pertinere. §. 7. Proinde si alter ex patronis filium, alter (73) nepotem reliquerit, utrum ad solum filium, an vero & ad nepotem tutela pertineat: quia & nepos in familia patris sui proximus est? hoc apparebit ex legitimis hereditatibus: Legitima autem hereditas ad solum filium [pertinet: ergo & tutela ad solum filium] descendit: post (74) filium, tunc ad nepotem. §. 8. Quæri potest, si patroni filius sit remotus, vel excusatus, an nepoti tutela deferatur? Et Marcellus in ea sententia est, ut succedi non posse scribat: Idcirco (75) enim abstrent tutela, ut alii in locum eorum dentur, non ut successio admittatur. §. 9. Non tantum autem morte (76), verum etiam capitis deminutione successio (77) debet in legitima tutela admitti: Quare si proximior capite deminutus est, qui post eum est, succedit in tutelæ administratione. §. 10. Si parens filium, vel filiam, vel nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes, quos in potestate habeat, emancipet: vicem (78) legitimi tutoris sustinet.

[illegible]

4. MODESTINUS [lib. 4. Differentiarum.]

QUo defuncto, si liberi perfectæ (1) ætatis exiſtant, fiduciarii (2) tutores fratris vel ſororis efficiuntur.

De tutela uni decernenda. 3. De provocatione ad ſatisdationem. 5. De capitis deminutione.

5. ULPIANUS [lib. 35. ad Edictum.]

LEgitimos tutores nemo (3) dat: ſed (4) Lex (5) duodecim tabularum fecit tutores. §. 1. Sed etiam hos cogi ſatiſdare certum eſt, in tantum, ut etiam patronum (6) & patroni filium, cæteróſque liberos ejus cogi *rem ſalvam fore* ſatiſdare (7), pleriſque videatur. Sed hoc cauſa (8) cognita Prætorem ſtatuere debere melius eſt, utrum debeat ſatiſdare patronus, liberique ejus, an non: ut ſi perſona honeſta (9) ſit, remittatur ei ſatisdatio, & maxime ſi ſubſtantia modica ſit; ſi autem patroni perſona vulgaris, vel minus honeſta ſit, ibi dicendum eſt, ſatisdationem locum habere: Ut aut modus tutelæ, aut perſona (10), aut cauſa admittat ſatisdationem. §. 2. In legitimis, & in his qui a Magiſtratibus dantur, quæſitum eſt, an uni decerni tutela poſſit? Et ait Labeo, & uni recte tutelam decerni: poſſe enim aliquos vel abſentes, vel furioſos eſſe: Quæ ſententia utilitatis gratia admittenda eſt, ut uni decernatur adminiſtratio. §. 3. An ergo & provocare (11) ſe invicem ſecundum ſuperiorem clauſulam poſſint? Et magis eſt, ut ſi omnes ſatis non dederint, vel ſi finita eſt ſatisdatio (nonnunquam enim ſatisdatio ab eis non petitur, aut ſatis deſinit eſſe cautum) aut magiſtratus municipales ab his, quos dederint aut non potuerunt, aut noluerunt ſatis exigere, poſſe dici etiam in his, quo caſu cautum non eſt, admittendam provocationem.

§. 4. An ergo & in patronis idem ſit dicendum, maxime ubi ceſſat ſatisdatio? Et puto, in patronis non oportere admitti provocationem, niſi ex magna cauſa: ne quis ſpem ſucceſſionis deminuat: nam ſi patrono tutela non fuerit commiſſa, poterit per compatronum damno adfici, qui ſolus rem pupilli male adminiſtrat. §. 5. Si legitimus tutor capite minutus (12) ſit, dicendum eſt, deſinere eum eſſe tutorem, & locum eſſe judicio tutelæ finita tutela.

De inteſtato.

6. PAULUS [lib. 38. ad Edictum.]

INteſtato (13) parente mortuo, adgnatis (14) defertur tutela. *Inteſtatus* (15) autem videtur non tantum is, qui teſtamentum non fecit (16), ſed & is, qui teſtamento liberis ſuis tutores non dedit: quantum enim ad tutelam pertinet, inteſtatus eſt.

† Idem (17) dicemus, ſi tutor teſtamento datus adhuc filio impubere manente deceſſerit (18): nam tutela ejus ad agnatum revertitur.

Qui ſunt adgnati.

7. GAJUS [lib. 1. Inſtitutionum.]

SUnt autem *adgnati* (19), qui per virilis ſexus perſonas cognatione juncti ſunt, quaſi a patre cognati: veluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepóſve ex eo, item patruus, & patrui filius, nepóſve ex eo.

De gradu adgnatorum.

8. PAULUS [lib. 38. ad Edictum.]

SI reliquero filium impuberem, & fratrem, & nepotem ex alio filio: conſtat utroſque eſſe tutores, ſi perfectæ (20) ætatis ſunt: quia eodem (21) gradu ſunt.

9. GAJUS [lib. 12. ad Edictum provinciale.]

SI plures ſint adgnati (22), proximus tutelam nanciſcitur (23): & ſi eodem gradu plures ſint, omnes tutelam nanciſcuntur (24).

De adgnata. 1. De ſurdo, vel muto.

10. HERMOGENIANUS [lib. 2. Juris Epitomarum.]

ADgnato propior fœmina, quo minus ſit impuberis adgnati tutor, non obſicitur: Ideoque patruus ſororem conſanguineam habentis fratris filii legitimus erit tutor: nec amita patruo magno, vel matertera fratris filiis, ne ſint tutores, obſtat. §. 1. Surdus, & (25) mutus, nec (26) legitimi tutores eſſe poſſunt: cum nec teſtamento, nec alio modo utiliter dari poſſint.

De ſurdaſtro.

11. PAULUS [lib. 16. ad Plautium.]

MInus autem audiens, poteſt (27).

T I T. V.

DE TUTORIBUS ET CURATORIBUS DATIS (28) AB HIS QUI JUS DANDI HABENT: ET QUI (29), ET IN QUIBUS CAUSIS SPECIALITER (30) DARI POSSUNT.

De provincias regentibus. 1. De Legato Proconſulis. 2. Quibus Præſes tutorem dare poteſt.

1. ULPIANUS [lib. 39. ad Sabinum.]

SIve (31) Proconſul (32), ſive Præſes (33); ſive etiam præfectus Ægypti (34), ſive Proconſulatum [obtineat] provinciæ, [vel] temporis (35) cauſa Præſide defuncto, vel quia ipſi (36) provincia regenda commiſſa eſt, tutorem dare poterit.

§. 1. Legatus (37) quoque Proconſulis ex oratione Divi Marci tutorem dare poteſt. §. 2. Quod autem permittitur tutorem dare provinciæ Præſidi, eis tantum (38) permittitur, qui ſunt ejuſdem (39) provinciæ, vel (40) ibidem domicilium habent (41).

De tutore temporario.

2. IDEM lib. 35. ad Edictum.

CUm quidam tutores dari appellaſſent (42), quidem eorum non adeſſent: Divus Pius reſcripſit, dandum temporarium tutorem, qui tutela fungatur.

Qui dari poſſunt a Magiſtratu municipali.

3. IDEM lib. 36. ad Edictum.

JUs dandi tutores datum eſt omnibus (43) Magiſtratibus municipalibus (44): eoque jure utimur: ſed illum, qui ab eodem (45) municipio vel (46) agro ejuſdem municipii eſt.

De prætore.

4. IDEM lib. 9. ad leg. Juliam & Papiam.

PRætor ipſe ſe tutorem dare non (47) poteſt (48): ſicut nec pedaneus (49) judex, nec (50) compromiſſarius (51) ex ſua ſententia fieri (52) poteſt (53).

De præſentibus, abſentibus, ignorantibus, invitis.

5. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

ILlud ſemper conſtitit, Præſidem poſſe tutorem dare (54) tam abſentem (55) quam præſentem, & tam præſenti quam abſenti.

6. ULPIANUS lib. 8. de omnibus Tribunalibus.

NEcnon ignoranti (56), & invito (57).

De dote.

7. IDEM lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

NOn tantum ad dotem (58) dandam (59) nupturæ curatorem dari oportet, verum etiam ei [quoque] quæ jam nupta eſt (60): Sed & ad dotem augendam datur: & mutandæ quoque dotis gratia curator dari poteſt.

De mandata juriſdictione. 1. De furore magiſtratus. 2. Quibus diebus datur tutor. 3. De furioſis, mutis, ſurdis.

8. IDEM lib. 8. de omnibus Tribunalibus.

NEc (61) mandante Præſide alius (62) tutorem dare poterit.

§. 1. Si Prætor vel Præſes provinciæ in furore aut dementia conſtitutus dederit tutorem, non puto valere: quamvis enim Prætor vel Præſes ſit, nec furor ei magiſtratum (63) abrogat, attamen datio nullius erit momenti. §. 2. Dari tutor omni die (64) poterit. §. 3. Furioſo (65), & furioſæ (66), & muto (67), & ſurdo (68) tutor vel curator a Prætore vel Præſide dari poterit.

De hereditate adeunda.

9. MARCIANUS lib. 9. Inſtitutionum.

IMpuberi (69) ad hereditatem adeundam ut tutor detur, ex cauſa permiſſum eſt.

Si erratum ſit in petitione tutoris.

10. IDEM lib. 5. Regularum.

TUtor ſi petitus fuerit habenti (70), ſed abſente eo, quaſi non habenti datus ſit, datio nulla eſt: nam & quoquo modo in petitione tutoris ſi erratum fuerit in (71) facti cauſa, maxime poſt conſtitutionem Divorum Fratrum, non valet tutoris datio.

De

[illegible]

De absentia tutoris.

11. CELSUS lib. 18. Digestorum.

Curator pupillo vel pupillæ non (1) datur, si (2) tutor eorum absentis (3).

De his, qui rebus suis superesse non possunt. 1. De filio curatore patri dando. 2. De prodigis.

12. ULPIANUS lib. 3. de officio Proconsulis.

His, qui in ea causa sunt, ut superesse (4) rebus suis non possint, dare curatorem proconsulem oportebit. §. 1. Nec dubitabit filium (5) quoque patri curatorem dare: quamvis enim contra sit apud Celsum & apud alios plerosque relatum, quasi indecorum sit patrem a filio regi, attamen D. Pius Justio (6) Celeri, item D. Fratres rescripserunt, *filium, si sobrie vivit, patri curatorem dandum, magis quam extraneum.* §. 2. D. Pius matris querelam de filiis prodigis (7) admisit, ut curatorem accipiant, in hæc verba: *Non est novum quosdam, etsi mentis suæ videbuntur (8) ex sermonibus compotes esse, tamen sic (9) tractare bona ad se pertinentia, ut, nisi subveniatur his, deducantur in egestatem: eligendus itaque erit qui eos consilio regat: nam æquum est, prospicere nos etiam eis, qui, quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum.*

Si impuberi libertas & hereditas relicta sit.

13. PAPINIANUS lib. 11. Quæstionum.

SI impuberi libertas & hereditas per (10) fideicommissum data sit, & institutus adire nolit: Senatus censuit, eum, si impuberis nomine desideretur, adire cogendum (11): ut (12) tamen pupillo, pupillæ tutor ab eo, cui jus dandi erit, detur, qui tutelam retineat, quoad restituatur hereditas*, & *rem salvam fore* ab herede caveatur. Postea D. Hadrianus, ut idem (13) in eo servetur, cui directa libertas data fuerit, rescripsit.

§. 1. Quamvis autem a patrono, *rem salvam pupillo fore* non facile cautio (14) exigatur, tamen Senatus pro (15) extraneo haberi voluit eum, qui, quod in ipso fuit, etiam libertate privavit impuberem: & jus quidem liberti quod habet, quia ex causa fideicommissi manumittit, non est ei ablatum: tutela vero sine (16) vinculo cautionis non committitur. Quid ergo, si, non caveat? Non dubie tutela non erit apud patronum.

§. 2. Sed si puella duodecimum annum (17) impleverit, tutor desinit esse (18). Quoniam tamen minoribus annorum, desiderantibus (19) curatores dari solent, si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro vinculo (20) cedet cautionis.

De liberis patroni.

14. IDEM lib. 12. Quæstionum.

LIbertus non aliis patroni patronæve liberis tutor esse cogitur, quam qui jure patronatus sperare possunt (21).

De excusatione ad tempus.

15. PAULUS lib. 2. ad Edictum.

IN omnem (22) rem (23) curator dandus est in ejus tutoris locum, qui reipublicæ (24) causa abfuit.

16. IDEM lib. 73. ad Edictum.

NEc ille desinit (25), tutor esse (26): Quod & in omnibus qui ad tempus excusantur, juris est.

De præjudicio.

17. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

EI qui de statu (27) suo litigat (28), tutorem dari posse Pomponius scribit: & verum est; ut ita demum teneat datio, si liber est.

De inquisitione.

18. IDEM lib. 61. ad Edictum.

IN dando tutore ex inquisitione, & in eum inquiritur qui Senator (29) est. Et ita Severus rescripsit.

De decurionibus. 1. Et Duumviris.

19. PAULUS lib. 16. ad Plautium.

UBi absunt (30) hi, qui tutores dare possunt, decuriones (31) jubentur dare tutores: dummodo major pars conveniat: ubi non est dubium, quin unum ex se (32) dare possint.

§. 1. Magistratus municipalis collegam (33) suum quin dare tutorem possiet, non est dubium.

De ventre. 1. De curatore dando curatorem habenti.

20. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

VEntri (34) tutor a Magistratibus populi Romani dari non potest: curator potest: nam de curatore constituendo Edicto comprehensum est. §. 1. Curatorem (35) habenti quominus alius curator detur, regula juris non est impedimento (36).

De fœminis. De liberis a matre institutis sub conditione, si emancipentur. 2. Si quis a parentibus prohibitus sit tutor esse. 3. De legatione. 5. De moribus. 6. De his, qui se ingerunt aut pecuniam dant.

21. IDEM lib. 1. Excusationum.

Εἰδέναι δεῖ τοὺς ἄρχοντας, ὅτι κουρατρίας ἀφήλιξι γυναῖκας οὐ χειροτονοῦσιν.

§. 1. Ἐὰν [illegible] ΕΑΝ ΑΠΟΛΥΘΩΣΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ, [illegible]

§. 2. Ἀλλὰ [illegible]

§. 3. [illegible]

§. 4. [illegible]

§. 5. Πρὸς τοὺς λοιποὺς [illegible]

§. 6. [illegible]

SCire oportet Magistratus, quod curatrices minoribus mulieres (37) non creabunt (38).

§. 1. Si mater sub hac conditione (39) scripserit filios heredes, *Si soluti patris potestate fuerint* (40): solutis his, & propter hoc heredibus, ipse pater curator creari non poterit: etiamsi voluerit: ut non alia (41) via hoc, quod noluit testatrix, fiat: Et hoc ita a Divo Severo promulgatum est.

§. 2. Sed & si quis (42) a parentibus (43) prohibitus fuerit tutor esse, hunc neque creari oportet: &, si creatus sit, nec recusaverit, prohiberi eum esse tutorem, manente epitimia (44).

§. 3. Eos, qui in legatione sunt, nec creant tutores vel curatores Magistratus: quia per id tempus, quo in legatione sunt, periculum ad eos non pertinet.

§. 4. Si Præfectorium (45) hominem in legatione existentem Romanus Princeps (46) dederit tutorem, dimittetur.

§. 5. Cum reliquis (47) oportet Magistratum & mores (48) creandorum investigare: * neque (49) facultates (50) enim, neque dignitas ita sufficiens est ad fidem, ut bona electio (51), vel voluntas, & benigni mores.

§. 6. Semper autem maxima hoc observent Magistratus, ne creent eos, qui seipsos volunt ingerere (52) ut creentur, quique pecuniam dant: hos enim & pœnæ obnoxios esse promulgatum est.

De decurionibus.

22. IDEM lib. 5. Excusationum.

Καὶ οἱ μὴ βουλευταὶ βουλευτῶν υἱοῖς [illegible]

ET qui non sunt consiliarii (53) vel senatores, consiliariorum, vel senatorum filiis tutores creantur (54): sicut & consiliarii vel senatores his, qui non sunt ex consiliariis vel senatoribus.

De pluribus tutoribus.

23. IDEM lib. 4. Pandectarum.

SImul (55) plures (56) tutores dari possunt.

De tutore inquirendo ex vicinis civitatibus.

24. PAULUS lib. 9. Responsorum.

DIvi Marcus & Verus Cornelio Proculo: *Si quando (57) desinit in civitate, ex qua (58) pupilli oriundi sunt, qui idonei videantur esse tutores: officium sit Magistratuum (59), inquirere ex vicinarum*

---

(1) Nisi forte ad alimenta expediendo l. ult. infr. ubi pupill. (2) Curator non datur pupillo habenti præsentem tutorem, ut hic, datur itaque non habenti præsentem tutorem. (3) Adde ... nisi forte valetudo id exigat. l. 13. supr. de tutelis. (4) l. 2. infr. de curat. furios. (5) [illegible] patri filios dari potest, l. 1. §. 1. infr. de curat. furios. Quid, tenetur ... rationibus patri reddendis? ... [illegible] (6) [illegible] (7) Cujac. 10. obs. ... (8) [illegible] (9) Vide l. 2. infr. de curatore furios. ... (10) [illegible] (11) l. 9. supr. ... (12) [illegible] (13) [illegible] (14) [illegible] (15) Pro patrono non est habendus qui non fungitur officio patroni. (16) l. 6. C. de tutore vel curat. qui non satisd. (17) Tunc curatorem habere incipit. [illegible] (18) [illegible] (19) [illegible] (20) [illegible] (21) [illegible] (22) [illegible] (23) [illegible] (24) [illegible] (25) [illegible] (26) [illegible] (27) [illegible] (28) [illegible] (29) [illegible] (30) Absente Magistratu decuriones vel unum ex se tutorem dare possunt. (31) [illegible] (32) [illegible] (33) [illegible] (34) Ventri curator datur, non tutor l. 8. infr. de curat. furios. (35) Curatorem habenti, curator dari potest ... Tutorem tamen habenti tutor non datur ... [illegible] (36) [illegible] (37) Vide l. ult. supr. de tutelis. (38) Hodie in matre & avia id correctum, vide C. quando mul. tut. off. (39) [illegible] (40) Puta emancipatione. (41) [illegible] (42) [illegible] (43) [illegible] (44) [illegible] (45) [illegible] (46) [illegible] (47) [illegible] (48) [illegible] (49) [illegible] (50) [illegible] (51) [illegible] (52) [illegible] (53) [illegible] (54) [illegible] (55) Vide l. 9. C. qui dare tutores. (56) [illegible] (57) l. 1. §. 10. infr. de magistrat. conveniend. (58) l. 10. supr. de tutelis. (59) Municipalium.

vicinis (1) civitatibus honestissimum quemque, & nomina (2) Præsidi provinciæ mittere, non ipsos arbitrium dandi sibi vindicare.

De curatore dato impuberi.

25. IDEM lib. 10. Responsorum.

CUratorem impuberi datum quacumque ex causa, perseverare in diem pubertatis (3) in eadem cura, respondi: Ergo post pubertatem alium curatorem sibi petere debebit.

De tutore dato impuberi opinato.

26. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

SEiæ egressæ annos duodecim, decreto Prætoris ex inquisitione (4) datus est tutor quasi minori (5). Quæro, an excusare se deberet? Respondi, secundum ea, quæ proponerentur; neque excusationem necessariam esse, neque obligari quod non gereret.

Si pars bonorum sit Romæ, pars in provincia. 1. De libertinis.

27. HARMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomatorum.

PUpillo, qui (6) tam Romæ quam in provincia facultates habet, rerum (7) quæ sunt Romæ, Prætor (8): provincialium, Præses tutorem dare potest (9).

§. 1. Libertino tutores liberti (10) dandi sunt. Sed etsi ingenuus detur, nec (11) se excusaverit, tutor perseverabit.

Si is, ad quem periculum tutelæ spectat, tutor detur.

28. PAULUS lib. 2. Decretorum.

ROmanius Appulus ab judice appellaverat (12), dicens *se non debuisse dari in tutela collegam ei (13), quem ipse, cum Magistratus esset, nominasset (14) suo periculo, ne in una tutela duplici periculum sustineret*: decrevit Imperator, posse quem & fidejussorem (15) pro tutore esse, & nihilominus tutorem dari. Itaque detentus est in tutela.

De absentibus.

29. IDEM lib. singulari de Cognitionibus.

SI peregre agant qui tutores vel curatores dati sunt, et intra diem trigesimum (16) notum his a Magistratibus fiat, Divus Marcus rescripsit.

T I T. VI.

QUI PETANT (17) TUTORES VEL CURATORES, ET UBI PETANTUR.

De matre.

1. MODESTINUS lib. 7. Differentiarum.

MAtrie sollicitudo (18) in petendis filio *tutoribus*, non etiam curatoribus, observatur: nisi (19) quo casu impuberi curator petendus est.

De cognatis, affinibus, amicis, educatoribus. 1. De matre 2. De libertis. 3. De creditoribus. 4. De adulto & ejus procuratore. 5. Et ceteris. 6. De excusatis a tutela.

2. IDEM lib. 1. Excusationum.

[Greek text illegible]

SI minores non habent eos, qui ex legibus sunt defensores (20), si quidem tutoribus indigent propter ætatem, possunt petere eis tutores constitui, cognati (21), & qui secundum affinitatem sunt, familiares parentum, masculorum, & fœminarum (22): possunt & amici (23) parentum & educatores (24) ipsorum puerorum hoc petere.

§. 1. Alii igitur voluntate petunt tutores (25): Sunt autem quidam, quibus est necesse petere tutores, puta, mater (26), & liberti (27): ex his enim illa damnum patitur, hi autem & puniuntur, si non petierint, eos qui ex legibus defensores (28) sunt. Mater enim expellitur a legitima (29) filii hereditate, quasi existens indigna accipere hereditatem legitimam, negligens (30) ei constitui tutorem. Et non solum si non petierit, sed & si puritatis (31) gratia petierit eum qui dimitti poterat, deinde dimisso (32) eo, vel abjecto, alium non petierit rursum, vel ex studio malos petierit. Liberti autem ex his causis accusati apud Præsidem puniuntur, ut emendentur, si apparuerint, vel propter negligentiam, vel propter malitiam non petiisse.

§. 2. Quæ autem de matre dicta sunt, ostenduntur in epistola Divi Severi, cujus verba subjecta sunt (33).

DIvus Severus Cuspio Rufino: *Omnium qui rationem adhibere subveniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus volo: & ideo quæ mater vel non petierit tutores idoneos filiis suis, vel prioribus excusatis, rejectisve, non confestim aliorum nomina dederit, jus non habeat vindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum.*

§. 3. [Greek text illegible]

§. 3. Si quidem aliquis vel creditor (34) vel legatarius, vel alius necessariam (35) habeat adversus pupillum persecutionem (36), ipse quidem non petet tutorem pupillo, sed eos, qui petere possunt, rogabit petere, vel si hi neglexerint, tunc accedens (37) ad Præsidem hoc ipsum dicet, et constituto more legitimo, ea adversus pupillum moveatur persecutio.

§. 4. [Greek text illegible]

§. 4. Hæc quidem de tutoribus. *Curatores* autem minores sibi (38) ipsi petent, si quidem adfuerint, per seipsos. Si (39) autem abfuerit aliquis eorum; petet per procuratorem.

§. 5. [Greek text illegible]

§. 5. An autem alius petere curatorem possit minori, quæsitum est? & Ulpianus egregius (40) ita scribit: non licere alium ei petere, sed ipsum sibi (41) ipsi.

Et apud Paulum lib. 9. responsorum ita relatum est.

CUratorem, ignorante, nec mandante (42) pupilla, non recte ei a (43) tutore petitum videri: periculumque eorum, quæ curator non (44) jure datus gessit, non sine ratione eum, qui petit, cogendum agnoscere. Et alia parte ejusdem libri ita respondit: si matris judicium Princeps secutus curatores filiæ ejus dedit, periculum administrationis eorum eam respicere debere.

§. 6. [Greek text illegible]

§. 6. Qui qualitercunque dimissi sunt per excusationem a tutela, necesse non habent (45) petere pupillis tutorem, et ait Severi & Antonini constitutio.

De decreto decurionum.

3. PAULUS lib. 10. Responsorum.

DEcreto Decurionem & ipsum (46) Magistratum (47) curatorem dari potuisse (48), respondi.

De matre.

4. TRYPHONINUS lib. 13. Disputationum.

CRedendum est, & eam matrem constitutione (49) contineri, quæ a patre non legitime tutores testamento vel codicillis datos (50) filiis impuberibus, non postulavit decreto confirmari.

§. 1.

[Footnotes (1)–(51) illegible]

§. 1. Sin autem idoneis datis tutoribus pluribus unus eorum vel decessit, vel temporalem excusationem accepit (1): mater, quæ propterea in locum illius alium non petit, quia (2) numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat, incidit quidem in verba constitutionis, sed sententia (3) excusatur (4). §. 2. Sed si suspecto tutore pupilli accusato, decretum erit ei adjungi alios (5), mater eos quoque petere debet: & si non petit, incidet in sententiam (6) constitutionis. §. 3. Hæc autem mater ab omni quidem bonorum vindicatione intestatorum filiorum (7) repellitur: Si vero maritus ei fideicommissum a filio reliquerit (8), cui muliar non petit tutorem, *si sine liberis decesserit*, vel sub hac ipsa conditione, *Si intestatus mortuus erit*: fideicommissi petitio, quæ ex alieno judicio descendit, non (9) est perempta (10). §. 4. Quæ (11) autem suspectum tutorem non fecit, nec verbis, nec sententia constitutionis in pœnam incidit: quod ejusmodi facta dijudicare & æstimare, virilis (12) animi est (13): & potest etiam delicta (14) ignorare mater: satisque est, nam petisse talem, qui inquisitione per Prætorem habita idoneus (15) apparuit: & ideo nec judicium ejus sufficit ad eligendos tutores, sed inquisitio fit, etiam si maxime in bona propria liberis suis testamento tutores dederit.

T I T. VII.

DE ADMINISTRATIONE (16) ET PERICULO (17) TUTORUM ET CURATORUM (18) QUI GESSERINT (19), VEL NON (20): ET DE AGENTIBUS, VEL CONVENIENDIS (21) UNO VEL PLURIBUS.

De tutore administrare cogendo. 1. De periculo tutoris cessantis. 2. De defensione pupilli. 3. De adulto, vel curatore conveniendis. 4. De debitoribus pupilli, vel adulti conveniendis.

1. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

GErere (22) atque administrare tutelam, extra ordinem tutor (23) cogi (24) solet (25). §. 1. Ex quo scit (26) se tutorem datum, si cesset tutor, suo periculo cessat. Id enim a Divo Marco constitutum est: ut, qui scit se tutorem datum (27), nec excusationem, si quam habet, allegat intra tempora præstituta, suo (28) periculo cesset. §. 2. Sufficit tutoribus ad plenam defensionem, sive ipsi judicium suscipiant, sive pupillus ipsis (29) auctoribus: nec (30) cogendi (31) sunt tutores, cavere ut defensores solent: Licentia igitur erit, utrum malint ipsi suscipere judicium, an pupillum exhibere, ut ipsis auctoribus judicium suscipiatur: ita tamen, ut pro his qui fari (32) non possunt, vel absint, ipsi tutores judicium suscipiant: pro his autem, qui supra septimum annum ætatis sunt, & præsto fuerint, auctoritatem præstent. §. 3. In causis autem adultorum licentia erit agentibus, vel ipsum adultum præsentem in judicium vocare, ut consensu curatoris conveniatur: vel contra curatorem agere, ut ipse litem suscipiat. In absentibus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum. §. 4. Non denegari autem neque tutoribus, neque curatoribus, etiam debitores pupillorum vel adultorum, ex persona sua, prospectu officii, in judicium (33) vocare: vel eis hoc facientibus suum accommodare consensum.

De actione judicati.

2. IDEM lib. 9. ad Edictum.

SI tutor condemnavit (34), sive ipse condemnatus (35) est: pupillo, & in (36) pupillum potius (37) actio judicati datur: & maxime si non se liti obtulit, sed cum non posset vel propter absentiam [pupilli], vel propter infantiam auctor ei esse ad accipiendum judicium: Et hoc etiam D. Pius rescripsit: Et exinde multis rescriptis declaratum est: in pupillum dandam actionem judicati semper, tutore condemnato: nisi abstineatur (38): tunc enim nec in tutorem, nec in pupillum, nec pignora tutoris capienda esse, sæpe rescriptum est.

§. 1. Amplius Marcellus libro vicesimo [primo] Digestorum scribit: & si satisdedit tutor, mox abstinuit pupillus, fidejussoribus (39) quoque ejus debere subveniri. Sed [&] si pupillus non abstinuit, quemadmodum ipsi, ita & fidejussoribus ejus subveniri: maxime, si pro absente pupillo, vel pro infante satisdedit.

De eo quod unus ex pluribus curatoribus gessit. 1. De eo, cui ex pluribus pater administrationem commisit. 2. De tutoribus honorariis. 3. Quibus casibus ab eo receditur, cui testator administrationem delegavit. 4. De curatoribus adjungendis tutori testamentario. 5. De curatoribus testamento datis. 6. De tutela per unum administranda etsi pater non destinavit. 7. Si non sit a testatore electus tutor: aut electus gerere nolit. 8. Si tutores velint omnes gerere. 9. Vel tutelam dividere.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

SI plures curatores dati sunt, Pomponius lib. LXVIII. ad Edictum scribit; ratum haberi debere (40) etiam quod per unum (41) gestum est: nam & in furiosi curatoribus (42), ne utilitates furiosi impediantur, Prætor uni eorum curationem decernet, ratumque habebit quod per eum sine dolo malo gestum est.

§. 1. *Si parens vel pater, qui in potestate habet, destinaverit testamento quis tutorum tutelam gerat* (43), *illum* (44) *debere gerere* Prætor putavit: Meritoque parentis statur voluntati, qui utique recte filio prospexit: Tantundem Prætor facit & de his, quos parens destinavit testamento, [ipse] autem confirmavit ut, si parens declaravit, quam velit tutelam administrare, ille (45) solus administrat. §. 2. Cæteri igitur tutores non administrabunt: sed erunt hi, quos vulgo *honorarios* (46) appellamus: Nec quisquam putet, ad hos periculum (47) nullum redundare: constat enim, hos quoque, excussis (48) prius facultatibus ejus (49) qui gesserit, conveniri oportere: dati sunt enim, quasi observatores actus ejus & custodes: imputabiturque eis quandoque, cur, si male eum conversari videbant, suspectum [eum] non fecerunt. Assidue igitur & rationem ab eo exigere eos oportet, & sollicite curare, qualiter conversetur: &, si pecunia sit, quæ deponi possit, curare, ut deponatur (50) ad prædiorum comparationem: blandiuntur enim sibi, qui putant, honorarios (51) tutores omnino non teneri: tenentur enim secundum ea, quæ supra ostendimus. §. 3. Quamvis autem ei potissimum se tutelam commissurum Prætor dicat, cui testator delegavit, attamen nonnunquam ab hoc recedet (52): utputa si pater minus penso consilio hoc fecit, forte minor (53) viginti quinque annis; vel eo tempore fecit, quo iste tutor bonæ vitæ vel frugi videbatur, deinde postea idem cœpit male (54) conversari ignorante testatore; vel si contemplatione facultatium ejus res ei commissa est, quibus postea exutus est.

§. 4. Nam & si unum pater dederit tutorem, nonnunquam ei adjunguntur curatores: Nam Imperator Noster cum Patre rescripsit, cum duos quis libertus suos tutores dedisset, unum rerum Italicarum; alium rerum Africanarum, curatores eis adjungendos: nec patris secuti sunt voluntatem (55). §. 5. Quod in tutoribus scriptum est, & in curatoribus erit observandum, quos pater testamento destinavit, a Prætore confirmandos. §. 6. Apparet igitur Prætori curæ fuisse, ne (56) tutela per plures administretur: quippe etsi pater non destinaverit quis gerere debeat, attamen id agit, ut per unum (57) administretur; sane enim facilius (58) unus tutor & actiones exercet & excipit; ne per multos (59) tutela spargatur.

§. 7. *Si non erit a testatore electus tutor, aut gerere nolet; tunc is gerat, cui major* (60) *pars tutorum tutelam decreverit*: Prætor igitur jubebit eos convocari (61): aut si non coibunt, aut coacti non decernent, causa cognita ipse statuet, quis tutelam geret. §. 8. Plane si non consentient tutores Prætori, sed velint omnes gerere, quia fidem non habeant electo, nec patiuntur succedanei esse alieni periculi, dicendum est, Prætorem permittere eis omnibus (62) gerere.

§. 9. Item si dividi inter se tutelam velint tutores, audiendi sunt: ut distribuatur inter eos administratio,

4. IDEM lib. 9. ad Edictum.

VEl in partes (63), vel in regiones: &, si ita fuerit divisa, unusquisque exceptione summovebitur pro ea parte (64), vel regione (65), quam non administrat.

De pecuniæ depositione. 1. De eo, qui gerere cupit. 2. Et abstinent. 3. De eo, qui tutelam gerendam mandavit. 4. De debitore patris, qui tutelam administravit filii. 5. Si tutor puberem factum non monuit, ut sibi curatores peteret. 6. De lite cœpta ante cura-

(1) Sit est, quid si non omnes excusati, vel non omnes [illegible]? (2) Quia numerus, *Haloand.* (3) Sententia legis potentior est, quam verba, ut hic. Sententia legis excusatur, qui in verba legis admisit, *l. non dubium 5. C. de legibus.* [illegible] (4) Imo ea imputatur, *l. 2. §. 30. infr. ad SC. Tertyll.* (5) Quod quando fiat, vide l. 9. *infr. de suspect.* [illegible] ... *infr. de auctor. tut.* Cogitur, si vel unquam gessit: vel gessit quidem, sed ejus cessatio pupillo noctura est, l. ult. C. *si tut. vel curat. non gesser.* Quod si certum est non nociturum, non cogitur: si dubitetur, non cogitur quoque, sed tutela tenetur. (24) A judice, judicis officio, captis pignoribus, & multa indicta *l. 6. in fin. C. de excusat. tut.* [illegible] nec tamen necessarium est libellum, nec alius ordo, cum quovis loco & tempore possit hoc expediri, *l. 3. §. 3. supr. de excus.* [illegible] (26) l. 5. *in fin. infr. eod.* Scit autem, qui certo scit se datum esse. (27) Testamento vel a judice: Dum tamen utiliter sit datus, *l. 5. supr. de testam. tut.* (28) Tenetur enim actione tutelæ pro cessatis [illegible] (30) Vide l. 9. C. *qui legitim. person.* (31) Imo cogendi sunt satisdare de rato [illegible] Non cogitur tutor satisdare, quoties dubium est tutor sit necne. (32) l. 18. §. 2. C. *de administrat. tutor.* [illegible] ... Fidejussorum. (40) l. 4. *infr. eod.* (41) De honorariis [illegible] §. 1. *supr. de test. tut.* (42) Voluntatem testatoris in tutela non semper sequitur Judex, vide l. 3. §. 9. *infr. eod.* (53) Minor 25. annis potest filio tutorem testamento dare. (54) Ut in specie *l.* [illegible] *in fin. supr. de testam. tut.* l. 10. *supr. de confirm. tut.* (55) Ut in *l.* [illegible] *infr. eod.* (56) Vide *l. 24. in fin.* [illegible] (58) Unus tutor facilius actiones exercet, & excipit, quam si per plures tutela spargatur. (59) Multitudo nociva. [illegible] §. 1. *supr. de testam. tut.* [illegible] *Novell.* [illegible] (63) Quotas: puta uni dimidia: alteri dimidia. (64) *l.* [illegible] *C. de peric. tut.* [illegible] *de divid. tut.* (65) *l.* [illegible] *infr. eod.*

curationem finitam. 7. *Si Testator jusserit*, Tutoras esse aneclogistos, 8. Vel ee consilim matris pupillorum tutelam geiera, 9. *Vel aliquid nun vaodera*. 10. *De scientia tutoris se tutorem esse*.

5. IDEM lib. 35. ad Edictum.

ITa (1) autem depositioni (2) pecuniarum locus est, si ea summa corradi [id est, colligi] possit, ut comparari ager possit: si enim tam exiguam asla tutelem [facile] probatur, ut ax oummo refecto prædium poeto comparari non possit, depositio cessat. † Quæ ergo tutelæ quantitas depositionem inducat, videamus? Et (3), cum caosu (4) depositionis uprimatur, *ut prædia pupillis comparentur*, manifestum est, ut ad minimas summas non videatur pertinere: quibus modus præfiniri generaliter non potest: cum facilius causa cognita per singulos possit examinari. Nec tumen auferenda facultas est, etiam minoras summaa interdum deponi postulare, si dubii tutores esse videantur. §. 1. *Gessisse* autem videtur tutor, qui quid omnino pupillare attigis (5), etiamsi modicum (6): cessantque partes eorum, qui solent cessantes cogere administrera.

§. 2. Quod si, posteaquam gessis, tunc se gestu abstinuit: etiam suspecti postulatio succedis. §. 3. Quod si quis tutelum mendaveris gerendam, gestaqoe fueris ab eu, cui mandatom est: locus arit tutelæ actioni: videtur (7) enim *gessisse*, qui per alium gessit: Quod si non accessit is, cui mandatum est, utili actione conveniiui. §. 4. Debitor (8) patris, qui tutelam administravit filii, tutelæ judicio tenebitur etiam ob id, quod patri debuit (9). §. 5. Si tutor pupillum suum puberem factum nou (10) admonuerit, *ut sibi curatores peteret* (factis enim constitutionibus hoc facera jubetur, qui tutelam administravit): an tutelæ judiciu tanaatur? Et magis puto, sufficere tutelæ judicium, quasi coonexum (11) sit hoc tutelæ officio, quamvis post pubertatem admittarum. §. 6. Post cumpletom vicesimumquintum annum ætatis, si nondum rationes redditæ sunt, nec ad causam instrumenta (12) pertinentia, fidei ac verecundiæ curatorum convenit, ut consilio suo cœptam (13) litem perficiant. Si igitur cessent in his, quæ constituta sunt, faciendis, magis puto sufficera negotiorum gestorum judicium, etiamsi actum ast: si tamen hujus rai ratio reddita non est. §. 7. Julianus lib. xxi. Digestorum hujusmodi speciem proponit: Quidam decedens filiis suis dederat tutoras (14), & adiecerat, *Eos* [*quæ*] *aneclogistos* (15) *esse volo*: & ait Julianus, tutores, nisi (16) bonam (17) fidem (18) in administratione præstiterint, damnari debera, quamvis testamento comprehensum sit, *ut* (19) *aneclogisti* (20) *essent*: Nec eo nomine (21) ex causa fideicommissi quicquam consequi debebunt, ut ait Julianus, & est vera istu sententia: *nemo enim jus publicum remittere potest hujusmodi cautionibus, nec mutare formam antiquitus constitutam* (22). damnum (23) veio, quodcunque ea tutela quis senserit, & legari, & per fideicommissum ai retinqui (24) potest (25). §. 8. Papinianus lib. vi. Responsorum ita scribit; Pater tutelam filiorum *consilio* (26) *matris geri* mandavit, *& eo nomine tutores liberavit* (27). Non idcirco minus officium tutorum integrum erit, sed viris bonis conveniet, salubra consilium matria admittara: tametsi nequa liberatio sumnis, neque voluntas patris, aut intercessio matris tutoris officium infringat.

§. 9. Usque adeo autem licet (28) tutoribus patris preceptum negligere (29), ut si pater caverit, *Ne quid rei suæ distraheretur*, vel, *ne mancipia distrahantur*, [vel] *ne vestis*, [vel] *ne domus*, [vel] *ne aliæ res periculo subjectæ*, liceat eis contemnera hanc patris voluntatem. §. 10. Ex (30) quo (31) innotuit (32) tutor (33), se tutorem asse; scire debet periculum tutelæ ad aum pertinaru. Innotescere autem qualiter qualiter sufficis, non utique testato aum conveniri: nam etsi citra testationem, scilicet undecunque cognovit, nulla dubitatio ust, quin debeat periculum ad ipsum respicera.

6. IDEM lib. 36. ad Edictum.

HOc antem quod cognovit (34) tutor, pupillus probara debebit (35).

De inventario faciendo. 1. *De distractione rerum, quæ tempore pereunt*. 2. *De prædiis comparatis non idoneis*. 3. *De usuris*.

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

TUtor (36), qui repertorium (37) non fecit, quod vulgo *Inventarium* (38) appellatur, dolo (39) fecisse videtur: nisi forte aliqua necessaria (40) & justissima causa (41) allegari possit, cur id factum non sit. Si quis igitur dolo (42) inventarium non fecerit, in ea conditione est, ut teneatur (43) in id quod pupilli interest: quod ex jurejurando in litem æstimatur. † Nihil (44) itaque garura ante (45) inventarium factum eum oportet: nisi id qood dilationem (46) nec modicam exspectare possit. §. 1. Si tutor cessaverit in distractione earum rerum, quæ tempore depereunt (47), suum periculum facit (48): debuit enim confestim (49) officio suo fungi. † Quid, si contutores aspectabat, vel differentes, vel etium volentes se excusare, an ei ignoscatur? Et non facile ignoscetur: debuit enim partibus suis fungi (50): non (51) quidem præcipiti festinatione (52), sed nec moratoria cunctatione. §. 2. Competet adversus tutores tutelæ actio, si (53) mala contraxerint (54): [hoc est], si prædia comparaverint non idonea, per sordes aut gratiam. † Quid ergo, si neque sordide, neque gratiose, sed non bonam conditionem elegerint? Recte quis dixerit, solam latam (55) negligentiam eos præstare in hac parta debere. §. 3. Si post (56) depositionem pecuniæ comparare prædia tutores neglexerunt, incipient in usuras conveniri (57): Quamquam enim a Prætore cogi eos oportet ad comparandum, tamen si cessent, etiam usuris plectendi sont tarditatis (58) gratia: nisi (59) [si] per eos factum non ust, quominus compararent. §. 4. Pecuniæ, quam in usus suos converterunt tutores, legitimas (60) usuras (61) præstant: sed hoc ita damum, si evidenter doceantur pecuniam in usus suos convertisse. Cæterom non utique qui non fœneravit, vel non deposuit (62), in suos usus vertit: Et ita Divus Saverus decrevit. Doceri igitur debes, in usus suos pecuniam vertisse. §. 5. *Vertisse in suos usus* [non] accipimus eum, qui debitor patris pupilli fuit, deinde ipse sibi (63) non solvit: hic enim eas usuras præstabis, quas patri promiserat. §. 6. Si tutor pecuniam pupillarem suo (64) nomina fœneravit, ita demum cogetur usuras, quas percepit præstara, si suscipiat pupillus ceterorum nominum periculum. §. 7. Si deponi (65) oportet pecunias ad prædiorum comparationem, si quidem factum est, usuræ non current; sin (66) vero factum non est, si quidem nec preceptum est ut deponantur, pupillares præstabuntur; si præceptum est, & neglectum, da modo usurarum videndum est? Et solent Prætores comminari, *Ut, si non fiat depositio, vel quanto tardius fiat, legitimæ* (67) *usuræ præstentur*: si igitur comminatio intercessit, judex, qui quandoque cognoscet, decretum Prætoris sequetur. §. 8. Idem solent facere Prætores etiam circa aos tutores, qui negant habere ad alendos pupillos penas se aliquid: ut quidquid constiterit penes eos esse; ejus gravissima (68) usura pendatur: & hoc persequi oportata judicem palam ast, eum (69) & alia pœnæ adjectione. §. 9. Residuarum autem summarum pupillares usuras pendi oportet. §. 10. Quæ autem sunt *pupillares* (70) *usuræ videndum est*? Et apparat hanc esse formam usurarum, ut ejus quidem pecuniæ, quam quis in usus suos convertit, legitimam (71) usuram præstet. Sed & si negavit *apud se esse pecuniam*, & Prætor pronunciavit contra eum, legitimas solvera debebit: vel si morum depositioni fecit, & Prætor irrogavit ai legitimas; Sed & si, dum negat *aliquam quantitatem penes se esse*, pupillis ad onera sua expedienda imposuis necessitatem mutuam pecuniem legitimis usuris accipiendi, tenebitur in legitimis. Item si a debitoribus legitimas exegit. † Ex cæteris causis secundum morem (72) provinciæ præstabit usuras, aut quincunces (73), aut trientes, aut si, quæ aliæ leviores in provincia frequentantur. §. 11. Usuræ a tutoribus non statim (74) exiguntur, sed interjecto tempore, ad exigendum, & ad collocandum, duum mensum (75): Idque in judiciu tutelæ servari solet: Quod (76) spatium seu laxamentum temporis tribui non oportet his, qui nummos impuberum, vel adolescentium, in suos usus converterunt. §. 12. Si usuras exactas (77) tutor vel curator usibus suis retinuarint, earum usuras agnoscere eos oportet: sane enim parvi tafert, utrum sortem pupillarum, an usuras in usus suos converterint. §. 13. Pecuniæ, quæ in arca fuit, etiam haredes curatoris tamdiu usuras præstabunt, quamdiu non interpellaverint, ut loco defuncti curator constituatur. §. 14. Si tutor pro contutora condemnetur (78), an etiam in (79) usuras condemnandus sit, quæritur? Et placet (ut multis rescriptis continetur, & Papinianus lib. xii. Quæstionum ais), etiam

[illegible]

etiam in usuras eum condemnandum, si suspectum facere supersedit. Et quidem eas demum usuras cogendum præstare, quas etiam suæ administrationis cogitur.

§. 15. Sciendum est, tutorem & post officium finitum usures debere in (1) diem (2), quo tutelam restituit.

De pecunia credita.

8. IDEM lib. 35. ad Edictum.

SI tutelæ agat is (3) cujus tutela administrata est: dicendum est, nonnunquam diem creditæ (4) pecuniæ exspectandum: si forte tutor pecunias crediderit pupilli nomine, quarum exigendarum dies nondum venit: Sed, quod ad pecunias attinet, ita [demum] verum est, si potuit (5) & debuit (6) credere: ceterum, si non debet credere, non expectabitur.

De stipulatione concipienda. 1. De fidejussione. 7. De mutuo. 8. De augmento bonorum.

9. IDEM lib. 36. ad Edictum.

QUotiens tutor pecuniam pupillarem fœnori dat, stipulatio hoc ordine facienda est: Stipulari enim debet aut pupillus, aut servus pupilli: Quod si neque pupillus ejus ætatis erit, ut (7) stipulari possit, neque servum habebit: tunc ipse tutor, quive (8) in ejus potestate erit: quo caso Julianus sæpissime scripsit, utilem actionem pupillo dandam. Sed & si absens sit pupillus, oportere tutorem suo nomine stipulari; nequaquam ambigendum est. §. 1. Si paterfamilias eum, pro quo fidejussit, tutorem dederit filio suo: officio tutoris convenit, ut, cum dies pecuniæ præterierit, creditori debitum (9) solvat: & ideo cessante eo, si pupillus suæ (10) tutelæ factus solverit ex causa fidejussoria, non solum mandati, sed etiam tutelæ agere poterit: hoc enim ei imputetur, cur pro se non solverit (11). Quod si in diem debitor fuit iste tutor, quibusdam videtur, non venire in tutelæ judicium: si modo is dies post tutelam finitam supervenit. Quod si dies adhuc durante tutela venit, putant omnimodo devolvi in tutelæ judicium. Ego & hoc, & superius ita verum puto, si facultatibus labi tutor cœpit: ceterum, si idoneus tutor fuit, nihil venire in tutelæ judicio. Nec quisquam putet, nullum effectum hoc habere: namque si quis dixerit, in tutelæ judicium devolvi (12), & (13) privilegio locus est, & fidejussores tenebuntur, si rem salvam fore cautum est. §. 2. Item si (14) temporali (15) actione fuit obligatus tutor, dicendum est, locum esse tutelæ judicio, ut perpetua actio sit. §. 3. Et generaliter, quod adversus alium præstare debet pupillo suo, id adversus se quoque præstare debet: fortassis & plus (16): adversus alios enim experiri sine (17) actione non (18) potuit, adversus se potuit (19). §. 4. Sed si sub usuris gravioribus patri pupilli pecuniam debuit, quam sint pupillares, videndum est, an ei aliquid imputetur (20)? Et si quidem solvit, nihil est, quod ei imputatur (21), potuit enim solvere, nec onerare se nimis: si vero non solvit, usuras cogendus est agnoscere, quas a se exigere debuit.

§. 5. Sicut (22) autem solvere (23) tutor quod debet, ita & exigere (24) quod sibi debetur (25) potest, si creditor fuit patris pupilli: nam & sibi (26) solvere potest, si modo fuit pecunia, unde solvat (27): & si usuræ fuerunt graviores, quæ ei debebantur, relevabitur eis pupillus, quia tutor se potuit liberare: sicut aliis quoque solvere & potuit & debuit. §. 6. Nec utique necesse habet, si conveniatur, per judicem solvere: idcircoque si mala causa pupillaris est, denunciare (28) sibi verum debet. Denique Imperator Antoninus cum Patre, etiam honoraria (29) eos imputare pupillo prohibuit, si supervacaneam (30) litem instituissent, cum convenirentur a vero creditore: Nec enim prohibentur tutores bonam fidem agnoscere. §. 7. Non tantum autem sibi solvere tutor, verum etiam sibi creditam pecuniam scribere (31) [potest], ut Marcellus lib. VIII. Digestorum scripsit: seque mutua pecunia poterit obligare, sibi mutuam præscribendo (32). §. 8. Constat eum, qui ad augmentum (33) datur (utputa ad bona materna, quæ postea accesserunt, vel ad quid aliud augmentum), administrare bona pristina non solere. † Si autem suspectum (34) facere priorem tutorem supersedit, vel satis ab eo exigere, plectetur. §. 9. Per contrarium autem, qui datus est simpliciter tutor pupillo vel curator, si quid postea (35) augmenti accesserit, periculo tenetur, quamvis solsat (36) ad augmentum dari curator: quæ res non facit, ut ipsa augmenta non pertineant ad curam priorum, ad quos omnis utilitas pupillorum debet pertinere. Sive igitur datus est, communicatur periculum cum prioribus: sive datus non est, tenetur administrationis necessitate is, qui antea erat datus.

De defensione pupilli.

10. IDEM lib. 49. ad Edictum.

GEneraliter, quotiescunque non fit nomine pupilli quod quivis paterfamilias idoneus facit (37), non videtur defendi: sive igitur solutionem, sive judicium, sive stipulationem detrectat, defendi non videtur.

De peculio.

11. IDEM lib. 33. ad Edictum.

Circa pupillum, cujus tutor servus erat pronunciatus, Divus Pius rescripsit, in rebus, quas ex pecunia pupilli servus comparaverat, dominum non posse uti prærogativa deductionis (38). † Quod & in curatore observandum est.

De pluribus tutoribus. 1. De rebus pupilli alienatis. 2. De sumptibus. 4. De pecunia otiosa.

12. PAULUS lib. 38. ad Edictum.

CUm plures tutelam gerunt, nulli eorum in contutorem (39) actio pupilli nomine detur. §. 1. Quæ (40) bona fide a tutore gesta sunt, rata (41) habentur etiam ex rescriptis Trajani & Hadriani: & ideo pupillus rem a tutore legitime distractam vindicare non potest: nam & inutile est pupillis, si administratio eorum non servatur, nemine scil. emente (42). Nec interest, tutor solvendo fuerit, necne: cum si bona fide [res] gesta sit, servanda sit; si mala fide, alienatio non valet. §. 2. Nimium est, licere tutori respectu existimationis pupilli erogare ex bonis ejus, quod ex suis (43) non honestissime fuisset erogaturus. §. 3. Cum tutor non (44) rebus dumtaxat (45), sed etiam moribus pupilli præponatur: in primis mercedes (46) præceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonii, pro dignitate (47) natalium constituet: alimenta (48) servis, libertisque, nonnunquam etiam exteris, si hoc pupillo expediet, præstabit: solemnia (49) munera (50) parentibus cognatisque mittet: Sed non dabit dotem (51) sorori alio (52) patre natæ, etiamsi aliter ea nubere non potuit: nam etsi honeste, ex liberalitate tamen fit, quæ servanda arbitrio pupilli est. §. 4. Si tutor pecuniam pupillarem credere non (53) potuit, quod non erat cui crederet, pupillo vacabit (54).

De modo servorum, qui circa pupillum futuri sunt. 1. De pecunia otiosa. 2. De sumptibus & solutionibus.

13. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

TUtor secundum dignitatem (55) facultatesque pupilli modum servorum æstimare debet, qui circa eum futuri sunt. §. 1. Non (56) est audiendus tutor, cum dicat, ideo cessasse pupillarem pecuniam, quod idonea nomina non inveniret, si (57) arguatur (58) eo tempore suam pecuniam bene collocasse. §. 2. In solvendis (59) legatis (60) & fideicommissis attendere debet tutor, ne cui non debitum solvat: Nec nuptiale munus matri (61) pupilli, vel sorori mittere (62). † Aliud est, si matri forte, aut sorori pupilli tutor ea, quæ ad victum (63) necessaria sunt, præstiterit cum semet ipsa sustinere non possit: nam ratum id habendum est. Nec enim eadem causa est ejus quod in eam rem impenditur, & quod muneris (64) legatorumve nomine erogatur.

De facto contutoris.

14. PAULUS lib. 8. Brevium.

ETiam contutoris (65) factum imputatur collegæ (66), si potuit & debuit suspectum facere: interdum & si debuit satis petere: nam si idoneus subito lapsus est, nihil collegæ imputari potest.

De negligentia tutoris.

15. IDEM lib. 2. Sententiarum.

SI tutor constitutus, quos invenerit debitores, non convenerit, ac per hoc minus idonei efficiantur; vel intra (67) sex primos menses pupillares pecunias non collocaverit (68): ipse in debitam pecuniam, & in usuras ejus pecuniæ, quam non fœneravit, convenitur (69).

De

De nominibus.

16. IDEM lib. 6. ad Sabinum.

CUm queritur judicio tutelæ, quæ nomina (1) a tutore facta agnoscere pupillus debeat: Marcellus putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset, & suo (2) nomine stipuletus esset, posse dici nomina integra pupillo salua esse, deperdita & mele contracta ad (3) tutorem pertinere: sed (4) verius se putare, posse (5) tutorem eam conditionem adolescenti deferre, ut id, quod gessisset tutor in contrahendis nominibus, aut in (6) totum agnosceret, aut a toto recederet: ita ut perinde esset, ac si tutor sibi negotium gessisset. Idem est & si pupilli nomine credidisset.

Ex quo tempore tutor tenetur.

17. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

QUi jussus est ab eo qui jus jubenti habet, tutelam gerere: si cessasset (7), ex (8) quo jussus est, indemnem pupillum præstare debebit, non ex quo tutor esse cœpit.

De auctoritate tutoris. 1. Si alter ex tutoribus conveniatur.

18. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

QUi tutor negotia pupilli gessit, quamvis in nulla re auctor pupillo fuerit, quia tutelæ judicio teneatur dubitari non oportet: quid (9) enim prohibet, ita patrimonium pupilli compositum esse, ut nihil gerere necesse sit, in quo tutoris auctoritas interponi debeat? §. 1. Ex duobus tutoribus, si cum altero actum fuerit, alter (10) non liberabitur.

De concuratoribus.

19. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

ACtus sui rationem concuratori (11) reddere non esse compellendum: sed, nisi cum eo administrationem communicet [aut si non] ex fide curam gerat, suspectum (12) postulari posse.

De excusatione non recepta.

20. IDEM lib. 5. de Officio Proconsulis.

TUtor vel curator, cujus (13) injusta appellatio pronunciata erit, cujusve excusatio recepta non sit, ex (14) quo accedere ad administrationem debuit, erit obligatus.

De patre tutoris.

21. MARCELLUS lib. singul. Responsorum.

LUcius Titius Gajum Sejum filiumfamilias (15) testamento filio suo tutorem dedit; Gajus Sejus sciente & consentiente patre, tutelam administravit: Quæro, an defuncto Gajo Sejo actio tutelæ adversus patrem ejus, & in quantum competat? Marcellus respondit, secundum ea, quæ proposita essent, actione (16) de peculio, & de in rem verso (17) patrem teneri; nec multum videri in hoc casu (18) facere patris scientiam & consensum ad obligandum eum in solidum: nisi forte contutore vel alio quo volente eum facere suspectum, intercessit, & quasi in se periculum recepit.

De novatione, petitione, & donatione.

22. PAULUS lib. 3. ad Edictum.

TUtor ad utilitatem (19) pupilli & (20) novare (21) & rem in judicium (22) deducere (23) potest. Donationes (24) autem ab eo factæ pupillo non noceant.

Cautio de rato.

23. ULPIANUS lib. 9. ad Edictum.

VUlgo observatur, ne tutor caveat (25), *ratam rem pupillum habiturum*: quia (26) rem (27) in judicium deducit: Quid tamen, si (28) dubitetur an tutor sit, vel an duret (29) tutor, vel an gestio illi commissus sit? Æquum est, adversarium non decipi (30). Idem & in curatore est, ut Julianus scripsit.

De actore constituendo. 1. De tutela duobus simul permissa.

24. PAULUS lib. 9. ad Edictum.

DEcreto Prætoris actor (31) constitui periculo tutoris solet (32), quotiescunque (33) aut diffusa (34) negotia sint, aut dignitas, vel ætas, aut valetudo tutoris id postulet: Si tamen nondum fari pupillus potest, ut procuratorem facere possit, aut absens sit, tunc actor necessario constituendus est. §. 1. Si duobus simul tutela gerenda permissa est vel a parente, vel a contutoribus, vel a magistratibus: benigne accipiendum est, etiam (35) uni (36) agere permissum: quia duo simul agere non (37) possunt.

De restitutione in integrum.

25. ULPIANUS lib. 13. ad Edictum.

SI minoris actum fuerit cum tutoribus, adsistentibus curatoribus, & pupillus ob hoc egerit cum curatoribus, & ei sint condemnati in id quod sua interesat (38) minoris tutores culpa eorum condemnatos non esse: an restitutio adversus tutores cesset? Et Papinianus responsorum lib. 11. ait, nihilominus posse restitui: & idcirco curatores, si nondum judicatum fecerunt, posse provocantes per exceptionem doli consequi, ut eis mandentur (39) adversus tutores actiones. Quid tamen si jam fecerunt (40) judicatum curatores? Proderit hoc tutoribus, quoniam nihil minori abest, qui de præda (41) magis, quam de damno sollicitus est: nisi forte mandare (42) actiones paratus sit curatoribus.

De administratore conveniendo.

26. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

[CUm] curatore (43) & pro tutore (44), etiam manente administratione, agi potest.

De auctoritate tutoris.

27. IDEM lib. 7. ad Plautium.

TUtor, qui tutelam gerit, quantum ad providentiam (45) pupillarem, domini (46) loco haberi debet.

De cautione judiciali, & tutela finita. 1. De usuris.

28. MARCELLUS lib. 8. Digestorum.

TUtor pro pupillo in judicium vocatus, solemniter cavit: Si inter moras (47) puer ad pubertatem pervenit (48), non est cogendus accipere judicium.

§. 1. Tutor, qui post (49) pubertatem pupilli negotiorum ejus administratione abstinuit, usuras præstare non debet, ex quo (50) obtulit pecuniam: Quinetiam justius mihi videtur, eum, per quem non stetit quominus conventus suscipere tutelam, ad præstationem usurarum non compelli: (Ulpianus notat (51), Non sufficit obtulisse, nisi & deposuit (52) obsignatam tuto (53) in loco):

29. IDEM lib. 8. Digestorum.

MAximeque heredem tutoris: nam periniquum est, eum, cui forte post viginti annos, vel amplius (54), in mentem venit tutelam reposcere, etiam usuras postulare.

De defensione pupilli.

30. IDEM lib. 21. Digestorum.

TUtoris præcipuum est officium, ne (55) indefensum (56) pupillum relinquat.

In quantum tutor tenetur.

31. MODESTINUS lib. 1. Excusationum.

DIvi Severus & Antoninus Augusti Sergio Juliano: Forma, qua singuli tutores, prout (57) quisque gessit tutelam, nonnunquam in solidum (58) tenentur, dumtaxat intra pubertatis tempora locum habet: non etiam si post pubertatem administraverint.

De fidejussore tutoris. 1. De cautionibus amissis. 2. De fructibus qui percipi potuerunt. 4. De restitutione adversus venditionem. 5. De impensis voluptariis. 6. De annonis & contributionibus ex consuetudine præstandis. 7. De relegatione tutoris.

32. IDEM lib. 6. Responsorum.

SIne herede tutor decessit: Quæro, an curator pupillo datus, cum neque inventaria neque alia instrumenta a fidejussore tutoris exhibeantur, possit eundem (59) fidejussorem convenire ex stipulatione, quanti pupilli interest? Modestinus respondit, in id quod tutor conveniri potuit, fidejussorem (60) [quoque] conveniri posse (61).

§. 1.

[illegible]

§. 1. Modestinus respondit, damnum, si quod (1) [dotum] accidit eo quia cautiones soluti vectigalis inventæ non sunt, ad tutorem, cujus (2) nulla culpa admissa proponitur, minime pertinere. §. 2. Modestinus respondit, tutorem eorum redituum nomine rationem pupillæ reddere debere, qui ex fundo bona fide percipi potuerunt (3)? §. 3. Item respondit, si (4) minus a servo (5) tutor percepit, quam bona fide ex fundo percipi potuit, ex eo, de quo pupillæ sit obstrictus: quantum ex peculio servi servari possit, eidem tutori proficere debere, scil. si non perditoro (6) servo administrationem credidit. §. 4. Interposito curatore adolescens fundum Titio vendidit: postea, adgnita fraude, in integrum restitutus, in possessionem induci jussus est: Quæro, an, cum ea hac venditione melior factus non est, neque in rem suam quidquam versum probetur, pretium emptori restituere non debeat? Modestinus respondit, Pretium (7) fundi ab adolescente venundati, si (8) rationibus ejus non profuit (9), nec quidquam de eo [a] judicante de in integrum restitutione statutum est, emptorem frustra postulare. §. 5. Item respondit, Sumptibus voluptatis causa ab emptore factis adolescentem onerandum non esse (10): qui tamen ab eodem ædificio ita auferri possunt, ut in facie pristina (11) (id est, quæ fuit ante venditionem) [ædificium] esse possit, emptori auferre permitti oportere. §. 6. Lucius Titius coheres & curator sororis suæ, cum esset ex civitate, in qua usitatum (12) erat (13) ipsos dominos (14) prædiorum, non conductores, onera annonarum (15) & contributionum (16) temporarium (17) sustinere, morem hunc & consuetudinem (18) semper observatam secutus, & ipse pro communi, & individua hereditate annonas præstitit: Quæro, an in rationibus dandis opponi curatori possit, quia non recte pro parte sororis tales impensas fecerat? Modestinus respondit, [in] id (19) demum curatorem adultæ reputare ea causa, de qua quæritur, posse, quod ipsa, si rem suam administraret, erogare compelleretur. §. 7. Tutores duo, post venditionem pupillarium rerum factam, pecuniam inter se diviserant: post quam divisionem alter eorum in exilium (20) datus est, durante tutela: Quærebatur, an actore constituto, contutor ejus partem pupillaris pecuniæ petere ab eo potest? Modestinus respondit. Si hoc quæritur, an, contutore relegato, contutor ejus tutelæ actionem exercere possit, non (21) posse (22) respondi.

De diligentia tutoris. 1. De curatoribus constitutis. 2. De herede pupilli. 3. De sumptibus in tutelam vel in tutores factis.

33. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

A Tutoribus & curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda est, circa administrationem rerum pupillarium, quam paterfamiliae (23) rebus suis ex bona fide præbere debet. §. 1. Officium tutorum, curatoribus (24) constitutis, finem (25) accipit; ideoque omnia negotia, quæ inita sunt, ad fidem curatorum pertinent: Idque etiam D. Marcus cum filio suo Commodo rescripsit. §. 2. Heredibus quoque pupillorum electio eadem adversus tutores, in (26) quo potissimum consistere velint, competit (27), quæ ipsis, quorum tutela administrata sit. §. 3. Principalibus constitutionibus declaratur: Sumptuum (28), qui bona fide in tutelam, non (29) qui in ipsos tutores (30) fiunt, ratio haberi solet: nisi (31) ab eo qui eum dat, certum solatium (32) ei constitutum est.

De servis torquendis.

34. JULIUS AQUILA lib. Responsorum respondit.

AD instruendum (33) diligentiam judicantis, & pupillorum utilitatem admittendam, servos (34) quoque eorum interrogari (35) posse.

De minoribus.

35. PAPINIANUS [lib. 2. Quæstionum.]

TUtor sive curator nomina (36), quæ juste putat non esse idonea, a priore tutore vel curatore suscipere quidem cogitur, non (37) tamen exactionem periculo suo facere.

De divisione tutelæ.

36. IDEM [lib. 3. Quæstionum.]

INter tutores divisa tutela est; Æquitas (38), quæ merum (39) jus compensationis (40) inducit, propter officium & personam agentis tutoris non (41) differtur, nam divisio tutelæ, quæ (42) non juris, sed jurisdictionis (43) est, modum administrationi facit, & inter ipsos (44) locum habet, nec experiri cum pupillo volentibus obstare debet.

Si mutetur conditio tutoris.

37. IDEM [lib. 11. Quæstionum.]

TUtorem (45) qui tutelam gerit, Sabinus & Cassius, prout (46) gerit, in singulas res per tempora, velut ex pluribus causis (47), obligari (48) putaverunt.

§. 1. Secundum quam sententiam servus institor dominicæ mercis, vel præpositus (49) debitis exigendis, si liber factus in eodem actu perseveret, quamvis tempore servitutis obligari non potuerit, præteriti temporis nomine, actione negotiorum gestorum non inutiliter convenietur, earum scilicet rerum, quæ connexam (50) rationem cum his, quæ postea gesta sunt, habuerunt: sic [enim] & tutelæ judicium earum quoque rerum causa tenere placuit, quæ post pubertatem administrantur, si posterior actus priori cohæreat, neque divisus propriam rationem habet. §. 2. Inde descendit quæstio, quæ vulgo circa filiumfamilias tractata est, qui tutor testamento datus, post tutelam gestam emancipatus (51), in eodem officio perseveravit: Et secundum Sabini & Cassii sententiam eveniet, ut de eo quidem quod post emancipationem gestum est, in solidum conveniri possit: de præterito autem, sive peculium non sit ademptum, sive ademptum sit, in id quod facere possit: quod si superioris temporis nomine, patrem (52) de peculio pupillus convenire maluerit (annus enim utilis, ex quo tutela agi posse cœpit, computabitur), ne capiatur pater, reducta totius temporis causa, tempus, quo filiusfamilias tutelam gessit, comprehendendum erit.

De pluribus tutoribus, qui non administraverunt.

38. IDEM [lib. 12. Quæstionum.]

SI plures tutelam non administraverint, & omnes solvendo sint: utrum, quia nullæ partes administrationis inveniuntur, electioni locus erit? an ut (53) ejusdem pecuniæ debitores excipere debebunt periculi societatem (54)? Quod magis (55) ratio suadet (56). §. 1. Si quidam ex his idonei non fiet, onerabuntur sine dubio cæteri: nec inique, cum singulorum contumacia pupillo damnum in solidum (57) dederit. §. 2. Unde quærendum est, an actiones (58) pupillus ei, qui solus convenitur, in alterum pro parte sc. præstare debeat? Sed, cum propria cujusque contumacia puniatur, qua fronte (59) poterit hoc desiderari (60)?

De protutoribus prove curatoribus. 3. De duobus tutoribus, uno rerum Italicarum, altero provincialium. 4. De contractu tutoris. 5. De mutuis cautionibus & pignoribus curatoris. 6. De appellatione tutoris. 7. De curatoribus rerum Italicarum petendis a tutoribus rerum provincialium. 8. De tutore Romæ substituto in locum ejus, qui res Italicas & provinciales administraverat. 9. De protutoribus prove curatoribus. 10. De heredibus tutorum. 11. Si quidam gesserunt, quidam non. 12. De lite post pubertatem peracta. 13. De remissione culpæ tutorum. 14. De nominibus & usuris. 15. De tutoribus & curatoribus conveniendis. 16. De eo, qui contutoris heredem non convenit, aut contutorem suspectum non fecit. 17. De tutore fratris coheredis. 18. De servo actore manumisso ab adolescente.

39. IDEM lib. 5. Responsorum.

TUtores, qui post finem tutelæ per errorem officii durantes, rerum administrationem retinuerunt, nominum paternorum (61) periculum, quæ post pubertatem adolescentis idonea fuerunt, præstare cogendi non erunt, cum (62) actionem inferre non potuerunt. §. 1. Curator a patre testamento datus impuberis negotiis se per errorem immiscuit: postea a Prætore tutoribus aliis datis (63), periculum futuri temporis ille, qui postea nihil gessit, non præstabit.

§. 2. Qui se negotiis impuberis (64) non jure tutor datus secundum patris voluntatem immiscuit, errore comperto, tutorem a Prætore constitui consultius petet (65): ne forte, si rem cœptam deseruerit, fraudis vel culpæ causa condemnetur: Non idem servatur, si quis ultro negotium alienum gesserit, cum satis (66) abundeque sufficiat, vel in una specie per amici laborem domino consuli.

§. 3.

(1) Casu scilicet, citra culpam tutoris vid. l. 50. infr. eod. (2) Damnum casu contingens tutor non præstat. (3) Satis est igitur, si probetur fructus percipi potuisse. Ita tutor præstat fructus pupillo, nec eos tantum, quos percepit, sed & quos percipere potuit. (4) Vide l. 39. in fin. infr. eod. (5) Pupillo scil. (6) Adde l. 24. §. 4. supr. de minorib. (7) Restitutus in integrum minor adversus venditionem rerum suarum pretium non restituit, nisi eo factus sit locupletior: sed nec expensas voluptuarias. §. 3. infr. eod. Adde l. 2. infr. quæ in fraud. credit. [illegible] (8) l. 27. §. 1. in fin. supr. de minorib. (9) l. 10. C. de prædiis minorum. (10) Imo omnes bona fide factæ expensæ debentur. l. 38. in fin. supr. de rei vindic. (11) l. 9. in fin. C. de rei vindicat. (12) Consuetudo vetus, ut domini prædiorum, non conductores, onera annonarum & contributionum sustineant. (13) Alias conductores tenentur ad solvendum vectigal. [illegible] (14) [illegible] (15) Annonas & tributa quotannis conferebant possessores, id est, vel ipsi domini prædiorum, vel conductores [illegible] (16) Annona in speciebus consistebat, veluti frumento, vino, oleo, pane, carne, sale. (16) Contributiones [illegible] in corporibus consistebant, veluti auro, argento, ære, equis, vestibus [illegible] (17) Al. Temporariarum al. contributionum temporariarum. (18) Consuetudo [illegible] etiam obligat. (19) l. 31. §. 2. supr. eod. (20) Relegatione tutela non [illegible] a pupillo tutela conveniri non posse tutorem relegatum [illegible] (21) l. 28. in princ. & l. 29. in princ. supr. eod. l. 2. C. eod. (22) Saltem potest adversus [illegible] (23) Vide l. 10. supr. eod. (24) Id est, [illegible] (25) Tutela ubi desinit, ibi cura incipit. [illegible] (26) Id est, in quem. (27) Imo non competit. l. 42. in fin. infr. eod. (28) l. 4. C. eod. (29) Expensas in suam ac propriam personam factas tutor pupillo imputare non potest [illegible] (30) Alendos scilicet. (31) Quibusdam [illegible] (32) Al. salarium. [illegible] (33) [illegible] (34) [illegible] (35) Et torqueri [illegible] (36) Vide l. 40. [illegible] (37) Tutor [illegible] (38) Quid æquitas quæ [illegible] l. 20. l. 22. supr. de compensat. [illegible]

usurarum, in l. 20. supr. de compensat. Olim non [illegible] ipso jure neque per exceptionem doli in strictis judiciis [illegible] in constitutione Divi Marci, [illegible] constitit ipso jure fieri idque confirmatum constitutione Alexandri Severi. l. 4. l. 6. C. de compensat. deinde constitutione Justiniani, l. ult. C. de compensat. [illegible] Cujac. 8. observat. 16. (40) Adde l. 4. supr. de compensat. addo Cujac. 8. observat. 16. (40) Compensatio non tutori [illegible] (41) Vide quæ dixi ad l. 1. C. si ex pluribus tutoribus. (42) Tutelam divisionem non [illegible] Tutela divisionem non fieri jure, sed jurisdictione [illegible] (43) Imo jurisdictionis non est. [illegible] (44) Adde l. 2. in fin. C. de divid. tut. (45) Sive sit paterfamilias, sive filiusfamilias, sive liber, sive servus [illegible] (46) Vide l. Pomponius 24. supr. de negot. Variata conditione gerentis, variatur obligationis conditio. (47) De quibus vide l. 9. in fin. infr. de tut. & rat. (48) Tutela constante obligatur tutor naturaliter & civiliter [illegible] (49) Dispensator & actor [illegible] (50) Connexarum idem est judicium [illegible] (51) Vide l. 13. in pr. infr. de tut. & rat. (52) Vide l. 11. in fin. infr. de tut. & rat. (53) Divisionis non existente beneficium habent tutores in gerendo negligentes, seu contumaces. Imo divisionis beneficium non habent, [illegible] (54) Id est, petere beneficium divisionis. (55) Jam non magis id fundet ratio [illegible] (56) Ut scilicet conveniantur pro virili [illegible] (57) Ergo si non idonei erunt, in solidum tenebuntur [illegible] (58) Inter plures tutores contumaciter non gerentes, cessionis beneficium non est [illegible] (59) Impudentia sua nemo acquirit actionem [illegible] (60) Vide l. [illegible] (61) l. 43. in princ. infr. eod. (62) Et qui non potest agere non imputatur periculum nominis. Bart. (63) Puta, quia curator impuberi non datur. Vide §. 2. infr. eod. (64) [illegible] (65) Vide §. 2. infr. eod. (66) Imo non est illud necesse, l. 2. in fin. infr. qui pro tut. (66) Vide l. 20. C. de negot.

§. 3. Heres inſtitutus, qui non habeit ſubſtitutum, priuſquam hereditatem adiret, quam impuberi reſtituere debuit, vita deceſſit: Cum hereditas in Italia eſſet, ſcriptus autem heres in provincia vita deceſſiſſet, tutores provincialium (1) rerum culpæ nomine, condemnandos exiſtimavi, ſi cauſam teſtamenti non ignorantes utilitatem impuberis deſeruerunt (2): nam hereditatis in provincia fideicommiſſo (3) teſtato, cauſam quidem juris expediri potuiſſe, rerum autem adminiſtrationem ad eos recidere debuiſſe, qui tutelam in Italia ſuſcepiſſent.

§. 4. Adverſus tutorem, qui pupillum hereditate patris abſtinuit (4), actionem denegari non oportet creditori (5), qui cum ipſo tutore contrexit: quemvis tutor pecuniam in rem impuberis verterit.

§. 5. Curatores adoleſcentis mutui periculi gratia cautionem invicem ſibi præbuerunt, & in eam rem pignora dederunt: Cum (6) officio depoſito (7) ſolvendo fuiſſent, irritam cautionem eſſe factam, & pignoris vinculum ſolutum apparuit. §. 6. Tutor datus adverſus ipſam creationem provocavit: Heres ejus poſtea victus (8), præteriti temporis periculum præſtabit: quia non (9) videtur levis culpa, contra juris auctoritatem mandatum tutelæ officium detrectare (10).

§. 7. Rerum (11) provincialium tutores, in (12) Urbe cauſas appellationis impuberum agentes, rerum Italicarum curatores, ut impuberibus conſtituantur, ad officium ſuum revocare debent: alioquin, ſi prius in provinciam redierint, dolum aut culpam (13) eorum in ea quoque parte recte judex conveniet.

§. 8. Patruus teſtamento fratris filio tutor datus, cum in Italia domicilium haberet, tam Italicarum rerum, quam provincialium adminiſtrationem ſuſcepit: atque ita pecuniam ex venditionibus Romæ refectam in (14) provinciam trajecit, & in Calendarium pupilli convertit: Tutor in locum ejus Romæ ſubſtitutus, adminiſtrationem pecuniæ, quæ (15) non pertinet ad tutelam ſuam (16), ſuſcipere non cogitur.

§. 9. Curatores teſtamento, vel tutores inutiliter (17) dati, neque decreto Prætoris confirmati, negotia geſſerunt: Vice mutua periculum præſtare coguntur (18): cum officium ſponte (19) citra juris adminiculum inierint, & qui fuit idoneus, decretum Prætoris curatores vel tutores conſtituentis implorare debuerit. §. 10. Tutoribus idoneis diem functis, vice (20) mutua periculum ad heredes eorum (21) non redundat, quod non habuit locum officio tutelæ manente (22).

§. 11. In eum (23), qui tutelam gerere noluit, poſt (24) ceteros qui geſſerunt, actionem [utilem] tutelæ dari placuit. Quod tamen ex tutela non pervenit ad eos, qui ſe negotiis miſcuerunt, ſed communi (25) negligentia periit, citra ſubſtitutionis ordinem æqualiter omnium periculum ſpectat.

§. 12. Tutores, pubere pupillo conſtituto (26), litem appellationis inchoatam, juſſu Conſulum (27) ob notitiam rei perfecerunt: Cum judicatum perſequi non (28) potuerunt (29), periculo culpæ non ſubjiciuntur. §. 13. Ab eo qui (30) reſtitutionis auxilio non juvatur, quæſtio culpæ tutorum, conventione remitti poteſt: nec (31) donatum, ſed (32) tranſactum videtur.

§. 14. Negligentiæ tutorum periculo (33) nominum, quæ pater uſuris majoribus fecit, adſcripto, pupilla quidem actionem (34) Calendarii præſtare cogitur: exactas autem uſuras tutelæ tempore, citra ullam compenſationem retinet.

§. 15. Adoleſcens, tutoribus conventis (35), a quibus totum ſervari non potuit, adverſus curatores, qui (36) tutelam ad ſe negligentia non tranſtulerunt, integram actionem retinet: neque enim tutelæ judicio conſumptum videtur, quod alterius officii querelam habuit.

§. 16. Tutor (37), qui tutoris (38) idoneum heredem convenire pupilli nomine noluit, damni vicarius ſubſtituitur: ut is, qui non idoneum tutelæ tempore (39) ſuſpectum facere ſuperſedit. §. 17. Tutelæ judicium ideo differri non oportet, quod fratris & coheredis impuberis idem tutelam ſuſtineat.

§. 18. Quod de peculio ſervi actoris, quem adoleſcens poſtquam res ſuas adminiſtrare cœpit manumiſit, (&) retinuit, aut retinere potuit, in ratione reddenda, curatori per judicem accepto feretur.

De privilegio militari.

40. IDEM [lib. 6. Reſponſorum.]

IMpuberi filio Centurio curatorem (40) dedit (41): Decreto Prætoris non ſecuto, ſi nihil curator datus adminiſtret, periculo contumaciæ, vel negligentiæ non adſtringetur: nam *privilegium* (42) *militum ad alienam* (43) *injuriam porrigi non oportet*: nec in aliis, circa (44) ſupremam voluntatem, imperitiæ venia detur, quam in bonis militum: filiæ vero tutele jure patriæ poteſtatis, non militiæ præmio mandantur.

De remiſſione rationum reddendarum.

41. IDEM [lib. 7. Reſponſorum.]

QUi plures tutores habuit, unum qui ſolvendo non fuit (45), *rationem* (46) *actus ſui vetuit reddere*: Quoniam ejus liberatio, quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, non eſt relicta, contutores, qui ſuſpectum facere neglexerunt, ex culpa recte conveniuntur: tutor enim legatarius ex culpa, quæ teſtamento (47) remiſſa eſt, non tenetur.

De privilegio pupilli.

42. IDEM [lib. 2. Definitionum.]

EX pluribus tutoribus in (48) ſolidum unum tutorem judex condemnavit: In rem ſuam judicatus procurator datus, privilegium (49) pupilli non habebit: quod (50) nec heredi (51) pupilli datur (52): non enim cauſæ, ſed perſonæ ſuccurritur (53), quæ meruit præcipuum favorem.

De ære alieno. e. De dote promiſſa ſupra vires patrimonii.

43. PAULUS lib. 7. Quæſtionum.

CUm poſt mortem (54) pupilli deſinit eſſe nomen idoneum, tutor (55) periculo eximitur. §. 1. Qui cum eſſet fratris ſui filiæ curator, *quadringenta dotis nomine marito ejus ſe daturum* promiſit: Quæro an ſuccurrendum ſit ei, cum, poſtea ære alieno emergente (56), ſupra vires (57) patrimonii ejus dos promiſſa ſit; quoniam in inſtrumento ita ſcriptum ſit, *ille patruus & curator* (58) *ſtipulanti ſpopondit*? Movet quæſtionem quod non ut (59) de ſuo dotem daret, ſed, cum crederet rationem pupillarem ſufficere, promiſit: Præterea & (60) illud hic poteſt tractari, ut, ſi ſciens curator non ſufficere promiſerit (61), vel donaſſe videatur, vel quoniam dolo fecit (62), non illi ſuccurratur. Reſpondi, Curator cum officium ſuum egreſſus (63) ſponte (64) ſe obligaverit, non puto ei a Prætore ſubveniri debere, non magis, quam ſi creditori puellæ *pecuniam ſe daturum* ſpopondiſſet: ſed is, de quo tractamus, ſi non donandi animo, ſed negotii gerendi cauſa dotem promiſit, habet mulierem obligatam (65): & poterit dici, etiam manente matrimonio eam teneri, quia habet dotem, ſicut in collatione bonorum dicitur; vel certe poſt divortium, ſive exacta ſit dos, ſive maneat nomen, quia poteſt efficere ut ei accepto feratur. Quod ſi mulier ſuum curatorem adimplere (66), id quod ſupra vires patrimonii (67) ejus in dotem dare promiſit, non queat (68): curatorem quidem in hoc quod ſuperfluum eſt, per exceptionem relevari: mulier vero cautionem in maritum exponere debet: Quod, ſi quandoque locupletior conſtante matrimonio facta fuerit, dotis reliquum marito ſervat (69).

De nominibus.

44. IDEM [lib. 13. Quæſtionum.]

QUi (70) nominibus a curatoribus prioribus ſuſceptis, ſive tutoribus, nomina adgnoverunt (71), periculum in ſe transferunt (72). §. 1. Sed ſi pupillus poſt pubertatem, rationibus a tutore acceptis, reliquationem ejus ſecutus, uſuras acceptaverit (73), privilegium ſuum non emittit in bonis tutoris venditis: Prætor enim privilegium ei ſervare debet.

De

---

(1) Quæ ſunt agenda in perſona, vel in rebus ad pertinent ad tutorem ejus regionis, unde eſt perſona, & ubi res ſunt. *Barr.* [illegible]

[illegible] id eſt, confirmatione non interveniente. (42) Privilegia militibus conceſſa extendere ad alienam injuriam non debemus [illegible]

De liberatione unius ex duobus administratoribus.

45. IDEM [lib. 14. Quæstionum.]

SI pupillus alterum ex tutoribus post pubertatem liberasset (1), improbe alterum illius (2) nomine conabitur interpellare.

† Idemque dicemus in duobus Magistratibus collegis, quorum alterum Respublica convenit. Sed hæc in Magistratibus tractavi, quasi duo rei ejusdem debiti essent omnimodo: quod non (3) ita est (4): nam si uterque idoneus est, electio locum non habet. † Is (5) autem qui tempore liberatus est, non ei similis est qui nihil habet, sed ei qui satisfecit: habet enim quod objiciat petitori.

Si adultus debitorem suum procuratorem fecerit. 1. De divisione administrationis. 2. De pecunia fœnerata. 3. De usuris. 4. De fidejussore tutoris. 5. De apocha tutoris. 6. De duobus tutoribus testamentariis & dativo, vel pluribus dativis. 7. De auctoritate tutoris.

46. IDEM [lib. 9. Responsorum.]

LUcius Titius curator Gaii Seii, tempore curæ, fundum Cornelianum locavit Sempronio, qui Sempronius reliqua traxit (6): pupillus, ætate probata (7), eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem: Quæro, an ex eo, quod ille ut procurator egit, omne debitum adolescens agnovisse videatur: eoque nomine curatorem suum liberasset (8)? Paulus respondit, non ex eo, quod adultus eum qui prædia ejus coluit procuratorem habere voluit, debitum, quod ex conductione reliquatus est, agnovisse eum videri. §. 1. Sempronii, qui ex pollicitatione (9) debitor patriæ suæ extiterat, bona Respublica (10) jussu Præsidis possedit, quorum bonorum Magistratus Reipublicæ tres curatores (11) constituerunt, qui apud Græcos *ἐπιμεληταί* (12), id est, *curatores*, vocantur, qui postea inter se, sine consensu Reipublicæ, administrationem bonorum Sempronii diviserunt (13): ex quibus quidam, cum reliqua traherent, idonei [in] ipso tempore administrationis esse desierunt: postea pupillus heres Sempronii, qui abstentus erat, ab Imperatore impetravit, ut bona paterna ei restituerentur: Quæro, an ex bonis eorum, qui idonei sunt, indemnitati pupilli prospici debeat: cum individuum his officium curæ a Magistratibus injunctum sit? Paulus respondit: si pupillo in curatores bonorum actiones (14) decerni placuerit, pro ejus portione, qui idoneus non sit, Magistratus conveniri (15) oportere (16): alia (17) enim causa est tutorum, alia eorum (18), qui Reipublicæ negotia administrant. §. 2. Tutorem (19), qui pecuniam (20) pupillarem quamvis suo nomine fœneravit, non videri contra Constitutiones fecisse, quæ prohibent pecuniam pupillarem in usus suos convertere. §. 3. Quæsitum est, an ejus pecuniæ, qua tutor usus est, post (21) finitam quoque tutelam in diem (22) judicii accepti easdem usuras præstare debeat? Paulus respondit: finita administratione eas usuras debere computari, quæ in tutelæ judicio computantur. §. 4. Paulus respondit, propter ea, quæ post pubertatem, nulla (23) necessitate cogente, sed ex voluntate sua, tutor administravit, fidejussorem, qui *salvam rem fore* cavit, non teneri (24). §. 5. Tutelæ judicio tutor conventus edidit librum rationum (25), & secundum eum condemnatus solvit: postea [cum] a debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum non inerant, exigere vellet pupillus, [&] prolatæ sunt ab his apochæ (26) tutoris, quæsitum est, utrum adversus tutorem, an adversus debitores actio ei competat? Paulus respondit, si tempore administrandæ tutelæ tutori tutelam gerenti (27) debitores solvissent (28), liberatos [eos (29)] ipso jure a pupillo: sed si cum tutore actum esset, posse eundem adolescentem, propter eam causam, tutelæ experiri: & adversus exceptionem rei judicatæ doli mali uti replicatione. §. 6. Cum testamento duo tutores dati essent pupillo, & alter ex his vita defunctus fuisset: in (30) locum ejus, petente matre, ex Præsidis provinciæ præcepto a Magistratibus [alius] tutor datus est: a quo Magistratus satis exegerunt rem salvam fore: tutor testamento datus postea datum suspectum fecit: Quæsitum est, in quantum teneatur? Paulus respondit, tutorem testamento datum pro ea (31) parte conveniri oportere, pro qua parte administravit: pro contutoris autem portione prius (32) eos (33) conveniri debere, qui pro eo se obligaverunt (34), vel Magistratus, qui eum dederunt: tunc si solidum pupillus consequi non potuerit, de officio contutoris quærendum, an suspectum facere debuerit: præsertim cum suspectum quoque eum postulasse dicatur: Alias quidem, cum Magistratus plures tutores dant, non (35) prius ad eos reverti pupillus potest, quam omnes tutores excussati (36) fuerint. In proposito, cum unus a Magistratibus datus proponeretur, non est visum, prius collegam conveniendum, qui & suspectum fecit, & testamento datus est: perindeque habendos singulos, ac si in partes dimidias tutores dati essent. §. 7. Tutoribus concessum est (37), a debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipso jure liberentur: non etiam donare (38), vel etiam deminuendi causa cum iis transigere (39): & ideo eum, qui minus tutori solvit, a pupillo in reliquum conveniri posse.

Si testator jubeat fieri ex consilio alicujus. 1. *De æstimatione diurni.* 2. *De instrumentis debitorum provincialium repertis a tutoribus rerum Italicarum.* 3. *De venditione facta a protutore.* 4. *De usuris.* 5. *De mutuo & pignore.* 6. *Si tutor venditis omnibus communis negotiationis mercibus, & sibi redemptis, negotium suo nomine exercuit.* 7. *Si tutor rerum Italicarum creditori provinciali solverit.*

47. SCÆVOLA lib. 2. Responsorum.

TItium, & Mævium tutores quis dedit, & cavit: *Βούλομαι, καὶ παρακαλῶ, πάντα γίνεσθαι μετὰ τῆς Μαίβιου τοῦ ἀδελφοῦ μου γνώμης καὶ δίχα οὗ τι τὰ γινόμενα ἄκυρα ἔστω*, id est, *volo & rogo, omnia fieri cum Mævii fratris mei consilio, & quod sine eo fiet; irritum sit:* Titius solus a debitoribus exegit: an liberati essent? Respondi, si (40) & administrationem Mævio dedisset (41): non recte (42) solutum (43). §. 1. *Quantum* [*autem*] *filio meo diurnum* (44) *sufficiat, Marina & Januaria æstimabunt* (45): Quæro, an contenti esse debeant tutores arbitrio (46) mulierum? Respondi, sumptum boni viri (47) arbitrio faciendum. §. 2. Tutores dati ad res Italicas, instrumenta Romæ repererunt (48) debitorum provincialium, *ut pecunia Romæ, aut ubicumque* (49) *petitum fuerit, solvatur*. Quæro, cum (50) neque debitores in Italia essent, neque eorum prædia: an hæc exactio ad Italicæ rei tutores pertineat? Respondi, si provincialis contractus esset, non pertinere: respicere tamen (51) ad officium eorum, ne instrumentorum ignorantia contractus eos (52), ad quos administratio pertineret, lateret. §. 3. A matre datus (53) testamento tutor, cum putaret se tutorem esse, distraxit (54) bona materna & paterna pupillorum, & decessit non solvendo: quæritur, an pupillus res possit vindicare? Respondi, si manent res pupilli, vindicari ab eo posse (55). §. 4. Præfectus Legionis ita testamento cavit, *Volo, ut sit in arbitrio tutorum filii mei, si voluerint hujus summæ uncias* (56) *inferre usurarum nomine, ita, ne nummi dispergantur*: Quæro, si apparuerit pecunia fœnerata a tutoribus, judicio tutelæ uncias usuras, an vero eas, quas stipulati sunt, præstare debeant? Respondi: Si secundum voluntatem defuncti elegissent (57) usurarum præstationem, neque pupilli (58) nomine in fœnus dedissent: id præstatur, quod testator voluisset. §. 5. Lucius Titius mutuam pecuniam a tutore accepit, & (59) rem hereditariam pignori ei dedit: post triennium jam puberibus his, quorum tutela administrata est, fisco (60) bona defuncti adjudicata sunt quia mortem ejus heres non est ultus. Quæritur, an id nomen pupillus recusare possit? Respondi, secundum ea quæ proponuntur, id nomen ad onus tutorum (61) non pertinere. §. 6. Altero ex duobus fratribus sociis bonorum & negotiationis defuncto, herede filio, patruus tutor, venditis omnibus communis negotiationis mercibus, & sibi redemptis negotium (62) suo nomine exercuit: Quæsitum est, utrum compendium (63) negotii, an usuras pecuniæ præstare debeat? Respondi, secundum ea, quæ proponuntur, pupillo usuram (64), non (65) compendium (66), præstandam (67). §. 7. Tutor rerum Italicarum conventus a creditore provinciali, ubi rem pupillus habebit, solvit: Quæsitum est, an id tutelæ judicio reputari potest? Respondi, nihil proponi, cur non (68) possit.

Dis-

Differentiæ curatorum.

48. HERMOGENIANUS lib. 1. Juris Epitomarum.

INter bonorum autrisque curatorem, & inter curatorem furiosi, itemque prodigi, pupillive, magna ast differantia: quippe cum illie (1) quidem plane (2) rerum administratio, duobus (3) autem superioribus (4) sola custodia, & rerum, quæ deteriores futuræ sunt, venditio committitur.

De contumacia tutoris punienda.

49. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

OB fœnus pupillaris pecuniæ per contumaciam non exercitum (5), aut feudorum omissam comparationem, tutor si non ad damoum eesarciendum idooeus est, extra ordinem (6) coercebitur.

De incursu latronum, de periculo nominum.

50. HERMOGENIANUS lib. 2. Juris Epitomarum.

SI res pupillaris incursu latronum (7) pereat (8); vel argentarius, cui tutor pecuniam dedit, com fuisset celeberrimus, solidum reddere non possit: nihil eo nomine tutor præstare cogitur.

De fidejussore tutoris, ac divisione tutelæ.

51. VENULEJUS lib. 6. Stipulationum.

SI duo pluresve tutores tutelam administrent, in fidejussorem quidam in solidum per quemlibet (9) eorum committitur stipulatio, at si inter eos divisa sit tutela regionibus (quod plerumque fit), & alius urbica negotia, alius peregrina administraret, tunc ex substantia cujusque rei, aut committi contra fidejussorem stipulationem aut non committi dicemus: nam licet omnes tutores sint, & tutelam gerant, tamen cum quis de ea (10) re, quæ extra (11) suam regionem erit, experiri vel ad judicium vocari cœperit, perinde non committitur stipulatio, atque si ei administratio tutelæ permissa non esset; quantum enim facit in (12) totum denegata, tantundem valet (13), si in ea re, de qua agitur, denegata sit.

De dote & impendiis ad nuptias.

52. NERATIUS lib. 1. Responsorum.

CUrator pro minore non (14) tantum dotem dare debet, sed etiam impendia (15), quæ ad nuptias facienda sunt.

De periculo tutorum & Magistratuum.

53. PAULUS lib. 2. Decretorum.

ÆMilius Dexter, magistratus sui tempore datis tutoribus, cessaverat in exigenda satisdatione: deinde [a] quibusdam excusatis, a sequentibus Magistratibus Dexter tutor adsumptus fuerat: creatus conveniebatur in solidum duplici ratione, quod, cum Magistratus esset, & tutores dedisset, satisdationem non exegisset. Ex diverso dictum ast, licet satis exactum non esset, tamen in diem tutelæ finitæ idoneos (16) fuisse tutores, neque cessationem curatorum obesse sotoribus debere: *Pronunciavit*, si (17) in diem finitæ tutelæ idonei permansissent tutores, licet [&] satis non asset exactum, curatorem esse periculum. si minus, tutorum & Magistratuum: hoc ast, tunc esse periculum ejus, qui suspectum non fecisset, aut satis non exegisset, cum finita tutela non inveniretur idoneus tutor.

De tutore pecuniam pupilli mutuante.

54. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

NOn existimo maximis (18) usuris subjiciendum eum (19), qui a contutoribus suis mutuam pecuniam pupilli accepit, & cavit, certasque usuras promisit, quas & alii debitores pupillo dependunt; quia hic sibi non consumpsit, nec (20) clam (21), nec quasi sua pecunia licenter abutitur: & nisi his usuris a contutore mutuum ei daretur, aliunde accepisset. Et multum refert, palam (22) aperteque (23) debitorem se ut (24) extraneum & quemlibet faceret pupillo, an sub administratione tutelæ pupillique utilitate latentes (25) sua commoda pupilli pecunia juvaret (26).

De pluribus tutoribus.

55. IDEM lib. 14. Disputationum.

TRes tutores pupillo dati sunt: unus tutelam gessit, & solvendo non est: secundus Titio gerendam mandavit (27), & Titius quædam administravit: tertius nihil omnino gessit: Quæsitum est, quatenus quisque eorum teneatur? Et (28) tutorum quidem periculum commune est in administratione tutelæ: & in solidum universi tenentur (29). Plane, si (30) pecunia numerata pupilli inter eos distributa est (31), non in majorem summam quisque eorum, quam accepit, tenetur. §. 1. Sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, videamus, an ea actione, quæ proponitur ex Lege (32) duodecim tabularum adversus tutorem in duplum (33), singuli in solidum teneantur? Et quamvis unus duplum præstiterit, nihilominus etiam alii teneantur: nam in aliis furibus ejusdem rei plurities non est propterea cæteris pœnæ deprecatio, quod ab uno jam exacta est (34): sed tutores, propter (35) admissam administrationem, non (36) tam invito domino contrectare eam videntur (37) quam perfide agere: nemo (38) denique dicet, unum tutorem & duplum hac actione præstare, & quasi specie condictionis, aut ipsam rem, aut ejus æstimationem. §. 2. Non (39) solum ergo gessisse tutelam is creditur, qui nihil gerendam mandavit (40): sed & qui (41) satis a contutore accepit, *rem salvam pupillo futuram*, eique permisit administrationem totius tutelæ: nec potest se defendere Constitutionibus, quæ (42) jubent ante conveniri eum, qui gessit. §. 3. Item in eo, quod nemo gessit, non utique ejus periculum est, qui quædam gessit, sed communiter omnium: Exigi autem ab eo solo periculum ob alia, quæ ipso gessit (43), non oportet: nisi si qua talia sunt, quæ vel consummationem cœptorum ab eo desiderabant, vel ita conjuncta fuerint, ut separari non debuerunt. §. 4. Quod autem dicitur, *desisse solvendo esse*, *vel non esse*, *contutores præstare debere*, videamus qualem (44) intellectum habet: id est, utrum sufficit, nihil diminutum esse de facultatibus contutoris, ex quo tempore datus est, sed eandem faciem (45) patrimonii permansisse: an, etsi nihil post accidit, quod palam faciat diminutionem patrimonii, debet tamen contutor inquirere fortunas contutoris? Sed hoc & ex personæ qualitate, & ex temporis intercapedine, quo testamentum factum est, usque ad mortem patris, aliam æstimationem accipere debet: nam aperte prodigo (46), vel cujus bona veniarunt (47), licet obreptum (48) fuerit Prætori, qui decreto eum dedit, permittere contutori administrationem non debet: & (49) potuit aliquid pater eorum, post testamentum factum accidens ignorare, aut, com destinatum haberet mutare testamentum, id non fecisse.

De tutore, qui rem pupilli venditam retinet.

56. SCÆVOLA lib. 4. Digestorum.

TUtor rerum & animalium (50) pupilli venditionem fecit, sed quædam animalia, emptoribus pretium non solventibus, retinuit (51), & apud se habuit: pretium idem rationibus pupilli accepto tulit: ex his aliquot nata sunt: defuncto tutore heres [ejus] eandem tutelam administravit, & animalia annis plurimis possedit: Quæsitum est, an, cum is, cujus tutela administrata est, annis viginti quatuor (52) esset, jure animalia vindicaret? Respondit, secundum ea, quæ proponerentur, pupillum ea vindicare non posse.

De debitoribus conveniendis ex inventario. 1. De emptione.

57. IDEM lib. 10. Digestorum.

CHirographis (53) debitorum incendio exustis, cum ex (54) inventario tutores convenire eos possent (55) ad solvendam pecuniam, aut novationem (56) faciendam cogere, cum idem circa priores debitores propter eundem casum fecissent, id omisissent circa debitores pupillorum: an, si quid propter hanc cessationem eorum pupilli damnum contraxerunt, judicio tutelæ consequantur? Respondit, si adprobatum fuerit, eos tutores hoc per dolum (57) vel culpam prætermisisse, præstari ab his hoc debere.

§. 1. Ab eo, qui sententia Præsidis bonis ademptis relegatus erat, cum ex permissu Principis (58) appellatio ejus recepta sit, quam is qui pronunciaverat non receperat, fundum emerat pupillus, intervenientibus tutoribus. & *appellatione injusta* pronunciata, fundus ei ablatus est (59): Quæsitum ast, an tutelæ judicio pretium fundi pupillus consequi a tutoribus possit? Respondit, si scientes (60) emerunt ab eo, qui in ea causa esset, ut obnoxius sententiæ priori esset, tutelæ judicio eos teneri.

De

(1) Curatores furiosi & prodigi plenam rerum habent administrationem. (2) Plenam rerum administrationem habens plenius quiddam habet, quam rerum custodiam: hoc, inquam, habet, ut etiam vendere possit eas res, quæ deteriores futuræ non sunt. Porro *plena administratio*, libera administratio est, *l. si procurator* [illegible] *C. de procurat.* [illegible] (3) Curatores bonorum & ventris a curatoribus furiosi & prodigi distinguuntur. Hi enim posteriores plenam rerum habent administrationem: illi custodiam tantum earum rerum, quæ deteriores futuræ sunt, venditionem: plenam denique & sic liberam habent rerum administrationem. (4) Vide [illegible] (5) De quo vide [illegible] (6) [illegible] [illegible]

[illegible] *l.* [illegible] *supr. eod.* [illegible] Vide ad Ciceronem [illegible] *de Oratore* [illegible] de Hypseo Octavio. (29) Tutorum periculum est commune [illegible] [illegible]

De rationibus reddendis. 1. De forte facta ex usuris. 2. De cessatione tutoris testamento, quod ruptum videbatur, dati. 3. De exactione legati neglecta. 4. De forte facta ex usuris.

58. IDEM lib. 11. Digestorum.

QUi negotiationem, per Pamphilum & Diphilum, prius servos postea libertos, exercebat, suo testamento eos tutores reliquit: & cavit, *Ut (1) negotium eodem more exerceretur, quo se vivo exercebatur*, [hique] tutelam administraverunt, non tantum cum impubes pupillus filius fuisset, sed etiam post pubertatem ejus: sed Diphilus quidem cum incremento (2) negotiationis rationes obtulit (3), Pamphilus autem putavit, reddere oportere non ad incrementum negotiationis (4), sed ad computationem usurarum, ut in tutelæ judicio solet: Quæsitum est, an secundum voluntatem defuncti, exemplo Diphili Pamphilus quoque rationem reddere debeat? Respondit, debere. Claudius Tryphoninus: Quia lucrum facere ex tutela non (5) debet. §. 1. Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto adhuc impubere pupillo, qui supererat, ex persona pupilli sui judice accepto, consecutus est (6) cum usuris quantum ex tutela ad tutorem defunctum pervenerat: Quæsitum est, judicio tutelæ, quo experitur pubes factus, utrum ejus tantum [portionis], quæ ab initio [quod] ex tutelæ ratione pervenerat ad defunctum contutorem, usuræ veniant, an (7) etiam ejus summæ, quæ ex usuris (8) usuris pupillo aucta, post mortem ejus ad superstitem æque cum sorte translata sit, aut transferri debuit? Respondit, si eam pecuniam in se vertisset, omnium pecuniarum usuras præstandas (9): Quod si pecunia mansisset in (10) rationibus pupilli, præstandum quod bona fide percepisset, aut percipere potuisset: sed (11) fœnori dare cum potuisset, neglexisset: cum id (12) quod ab alio debitore nomine usurarum cum sorte datur, ei qui accipit, totum sortis vice fungitur, vel fungi debet. §. 2. Testamento dati tutores, quod (13) ruptum videbatur (14), cessaverunt in administratione tutelæ, & a Præside tutor datus est pupillo: jussi autem sunt etiam hi, qui dati erant testamento tutores, tutelam administrare, conjuncto eo, qui a Præside datus cœperat administrare: Quæsitum est, ex testamento datos periculum [antecedentis temporis] administrationis, utrum ex apertis tabulis, an ex quo jussi sunt, pertineat [ad eos]? Respondit, ad eos, de quibus quæreretur, nullum antecedentis (15) temporis periculum pertinere. §. 3. Pupillo herede instituto, filiæ exheredatæ duo millia nummorum aureorum legavit; eosdemque tutores utrisque dedit. Quæsitum est, an ex eo die (16), quo duo millia potuerunt a substantia hereditatis (17), & in nomina collocare neglexerint, usurarum (18) nomine pupillæ tutelæ judicio teneantur? Respondit, teneri (19). §. 4. Quæsitum est, an usuræ pupillaris pecuniæ, quas tutores debuerunt, cum ad curatorem transferuntur, in sortem (20) computantur (21); & universæ summæ usuras debere curatores incipiant? Respondit, omnis pecuniæ, quæ ad curatores transit, parem causam esse: quia omnis sors efficitur.

De pacto tutoris cum creditoribus.

59. IDEM lib. 26. Digestorum.

CUm hereditas patris ære alieno gravaretur, & res in eo statu videretur, ut pupilla [ab] hereditate paterna abstineretur: unus ex tutoribus cum plerisque creditoribus ita decidit (22), ut certa crediti portione contenti essent, acciperentque (23): idem (24) curatores jam viripotenti accepti cum plerisque creditoribus deciderunt: Quæsitum est, an, si aliquis tutorum creditor patris pupillæ solidam pecuniam expensam sibi ex re pupillæ cum usuris fecerit, revocari a curatoribus pupillæ ad portiones eas possit, quas cæteri quoque creditores acceperunt? Respondit, eum tutorem, qui cæteros ad portionem vocaret (25), eadem parte contentum esse debere.

De herede tutoris.

60. POMPONIUS lib. 8. Epistolarum.

SI tutoris heres (26) executus est, quæ tutor inchoavit (27), tutelæ etiam eo nomine tenetur.

De petitione hereditatis.

61. IDEM lib. 20. Epistolarum.

APud Aristonem ita scriptum est. [Quod culpa (28) tutoris pupillus ex hereditate desiit possidere, ejus æstimatio in petitione hereditatis sine ulla dubitatione fieri debebit: Ita, si pupillo de hereditate cautum sit:] *Cautum autem esse* videtur, etiam si tutor erit idoneus, a quo (29) servari possit id, quod pupillus ex litis æstimatione subierit.

† Sed si tutor solvendo non est, videndum erit, utrum calamitas pupilli, an detrimentum petitoris esse debeat: perindeque haberi debet, ac si res fortuito casu interisset: similiter atque ipse pupillus expers culpæ quid ex hereditate deminuisset, corrupisset, perdidisset.

† De possessore quoque furioso quæri potest, si quid ne in rerum natura esset, per furorem ejus accidisset: tu quid putas? Pomponius, Puto eum (30) vere dicere. Sed quæro constatus es, si solvendo non sit tutor, cujus damnum esse debeat? cum alioquin elegantius dicere poterit, actiones dumtaxat, quas haberet cum tutore pupillus, venditori hereditatis præstandas esse: sicuti heres, vel bonorum possessor, si nihil culpa ejus factum sit (veluti si fundo hereditario (31) vi dejectus sit, aut servus hereditarius vulneratus ab aliquo sit sine culpa possessoris) nihil plus, quam actiones, quas eo nomine habet, præstare debeat.

† Idem dicendum est, & si per curatorem furiosi, culpa vel dolo quid emissum fuerit, quemadmodum si quid stipulatus tutor vel curator fuisset, aut vendidisset rem hereditariam: Impune (32) autem puto admittendum, quod per furorem (33) alicujus accidit: quomodo si casu (34) aliquo, sine (35) facto personæ, id accidisset.

T I T. VIII.

DE AUCTORITATE (36) ET CONSENSU TUTORUM ET CURATORUM.

De negotio pertinente ad tutorem. 1. De tutore invito retento.

1. ULPIANUS lib. 2. ad Sabinum.

QUamquam regula sit juris civilis, *In (37) rem suam (38) auctorem tutorem fieri non posse*, tamen potest tutor proprii sui debitoris hereditatem adeunti pupillo auctoritatem accommodare, quamvis per hoc debitor ejus efficiatur: prima enim ratio auctoritatis ea est, ut heres fiat; per consequentias (39) contigit, ut debitum subeat: se tamen auctore, ab eo stipulari non potest (40). Et cum quidam auctoritatem accommodaret pupillæ suæ, *ut servo suo stipulanti spondere*, D. Pius Antoninus rescripsit, jure pupillam non teneri: sed in quantum locupletior (41) facta est, dandam actionem. Sed si auctor fiat, *ut filio (42) suo quid tradatur*, nulla erit auctoritas: evidenter enim sua auctoritate rem adquirit.

§. 1. Tutor (43) si invitus (44) retentus sit (45) per vim, non valet quod agitur: neque enim præsentia corporis (46) sufficit ad auctoritatem, ut (47) si somno aut morbo comitiali occupatus tacuisset.

De auctoritate non interposita, vel perperam adhibita.

2. IDEM lib. 24. ad Sabinum.

NUlla (48) differentia est, non interveniat auctoritas tutoris, an perperam (49) adhibeatur.

De interrogatione.

3. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

ETiamsi non (50) interrogatus tutor auctor fiat, valet auctoritas ejus, cum se probare dicit id, quod agitur: hoc est enim *auctorem fieri*.

De pluribus tutoribus; de tutore remoto.

4. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

ETsi pluribus datis tutoribus unius (51) auctoritas sufficiat, tamen si tutor auctoretur, cui administratio tutelæ concessa non est, id ratum a Prætore haberi non debet (52).

† Et ideo puto verius esse, quod Ofilio placebat, si (53) eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, emam a pupillo, sciens alium ejus tutelam gerere, dominum me non posse fieri.

† Item si eo auctore emam, qui a (54) tutela fuerit remotus: nec enim id ratum haberi.

 An

(1) Testator negotiationem mandare liberis suis potest, ut eam exerceant tutores dati tenea[illegible]tur. (2) *Incrementum negotiationis*, est [illegible] compendium ab usuris differens [illegible] (3) Et si, ex defuncti voluntate. (4) Vide quæ not. ad l. 4. § penult. supr. eod. (5) Lucrum facere ex pupilli tutela tutor non debet: lucrum autem non facit, qui [illegible] [illegible]

An pupillus tutori obligetur. 1. De venditione & emptione.

5. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

PUpillus obligari tutori eo (1) auctore non potest. Plane si plures sint tutores, quorum unius auctoritas sufficit, dicendum est, altero auctore, pupillum ei posse obligari: sive mutuam pecuniam ei det, sive stipuletur ab eo. Sed & cum solus [sit] tutor mutuam pecuniam pupillo dederit, vel ab eo stipuletur: non erit obligatus tutori: naturaliter tamen obligabitur, in (2) quantum locupletior factus est: nam in pupillum non tantum tutori, verum cuivis actionem, in quantum locupletior factus est, dandam Divus Pius rescripsit. §. 1. Pupillus vendendo (3) sine tutoris auctoritate non obligatur: sed nec in emendo (4), nisi in quantum locupletior factus est. §. 2. Item ipse tutor & emptoris (5) & venditoris officio fungi (6) non potest (7). Sed enim si contutorem habeat, cujus auctoritas sufficit, procul dubio emere potest: sed si mala fide emptio intercesserit, nullius erit momenti, ideoque nec usucapere potest: Sane, si suæ ætatis factus comprobaverit emptionem; contractus valet. §. 3. Sed si per interpositam (8) personam rem pupilli emerit, in ea causa est, ut emptio nullius momenti sit: quia (9) non bona fide videtur rem gessisse. Et ita est rescriptum a D. Severo & Antonino. §. 4. Sane si ipse quidem emit palam (10), dedit autem nomen, non mala fide, [sed] simpliciter (11) ut solent honestiores non (12) pati nomina sua instrumentis inscribi, valet emptio. Quod si callide, idem erit ac si [per] interpositam personam emisset. §. 5. Sed & si creditor pupilli distrahat, atque emere bona fide poterit. §. 6. Si filius tutoris (13), vel quæ alia persona juri ejus subjecta emerit, idem erit, atque si ipse emisset.

6. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

TUtores, quibus administratio decreta non esset (14), tanquam (15) extraneos, recte a pupillo emere placet.

De duobus tutoribus. 1. de stipulatione.

7. ULPIANUS lib. 40. ad Sabinum.

QUod dicimus, *in rem suam auctoritatem accommodare tutorem non posse*, totiens verum est, quotiens per semet vel subjectas (16) sibi personas adquiritur ei stipulatio: cæterum negotium ei geri per consequentias (17), ut dictum est, nihil prohibet [auctoritas.] §. 1. Si duo rei sint stipulandi, & alter me auctore a pupillo stipuletur, alter altero tutore auctore: dicendum est, stipulationem valere (18): sic tamen, si auctoritas tutoris unius sufficiat (19): cæterum: si non sufficiat, dicendum erit inutilem esse stipulationem. §. 2. Si (20) & pater, & filius, qui in potestate ejus fuit, tutores (21) fuerunt, & pater sit stipulatus filio auctore: nullius momenti erit stipulatio: idcirco, quia in rem patris auctor esse filius (22) non potest (23).

De conditione.

8. IDEM lib. 48. ad Sabinum.

ETsi conditionalis (24) contractus cum pupillo fiat, tutor debet pure auctor fieri: nam auctoritas (25) non conditionaliter, sed pure interponenda est, ut conditionalis contractus confirmetur.

De omnibus contractibus. 1. De manumissione. 2. De solutione. 3. De hereditate. 5. Quomodo interponitur auctoritas.

9. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

OBligari ex omni contractu pupillus sine tutoris auctoritate non potest (26); adquirere autem sibi stipulando (27), & per traditionem accipiendo (28), etiam sine tutoris auctoritate potest; Sed credendo (29) obligare sibi non (30) potest (31): quia sine tutoris auctoritate nihil alienare potest. §. 1. Ex hoc autem quod pupillus nullam rem sine tutoris auctoritate alienare potest, apparet, nec manumittere (32) eum sine tutoris auctoritate posse. Hoc amplius, licet tutoris auctoritate manumittat, debet e Lege Ælia Sentia (33) apud consilium causam probare.

§. 2. Pupillus ex omnibus causis solvendo (34) sine tutoris auctoritate, nihil agit: quia nullum dominium transferre potest. Si tamen creditor bona fide pecuniam pupilli consumpserit (35); liberabitur pupillus. §. 3. Hereditatem (36) adire pupillus sine tutoris auctoritate non (37) potest: quamvis lucrosa sit, nec (38) ullum habeat damnum (39). §. 4. Nec ex Senatusconsulto Trebelliano hereditatem recipere [pupillus] sine tutoris auctoritate potest. §. 5. Tutor statim (40) in (41) ipso negotio præsens (42) debet auctor fieri: post (43) tempus vero, aut per epistolam interposita ejus auctoritas nihil agit. §. 6. Etiamsi non exaudiat tutoris auctoritatem is, qui cum pupillo contrahit, scriptis tamen hoc adprobetur, recte negotium geritur (44): veluti si absenti pupillo per epistolam (45) vendam aliquid, aut locem, & is tutoris auctoritate consentiat.

De tutore, qui auctor fieri non potuit.

10. PAULUS lib. 24. ad Edictum.

TUtor, qui per valetudinem, vel absentiam vel aliam justam (46) causam auctor fieri non potuit, non tenetur.

De bonorum possessione.

11. GAJUS lib. 15. ad Edictum provinciale.

SI ad pupillum aut furiosum bonorum possessio pertineat, expediendarum rerum gratia, & in agnoscenda (47) & in repudianda bonorum possessione voluntatem tutoris curatorisque spectari debere, placuit: qui scilicet, si quid [eorum] contra commodum (48) pupilli furiosive fecerint, tutelæ curationisve judicio tenebuntur.

De servo communi tutoris, & extranei.

12. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

SI servus communis, tuus & Titii, a pupilla tua te auctore aliquam rem per traditionem acceperit, tota ad Titium pertinebit. Marcellus notat: Nam quodcunque ad omnes dominos non potest pervenire (49), id pro solido ad eum, cui adquiri potest, pertinere veteres comprobaverunt.

Si pupillus taceat.

13. IDEM lib. 25. Digestorum.

IMpuberes tutore auctore obligantur, etiamsi taceant (50): nam cum pecuniam mutuam acceperint, quamvis nihil dicant, auctoritate tutoris interposita tenentur: Quare etsi non debita pecunia his personis soluta fuerit, quamvis tacuerint, interposita tutoris auctoritas sufficit, ut condictione (51) teneantur.

De absentia vel ignorantia tutoris.

14. IDEM lib. 33. Digestorum.

NOn multum interest (52), abfuerit tutor, cum negotium contraheretur, an (53) præsens (54) ignoraverit, quale esset, quod contrahebatur.

De judicio accipiendo, & intendendo.

15. MARCIANUS lib. 2. Regularum.

ACcipientis (55) & edentis judicium (56) idem tutor auctor utrique fit: Sed [hoc] utrum ita est, si bis auctor factus est; an & una auctoritas sufficiat eo animo, ut ad utrumque pertineat, dubitat quidem Pomponius: Sed fortiter defenditur, sufficere (57) unam auctoritatem.

De tutore cæco.

16. PAULUS lib. 8. ad legem Æliam Sentiam.

ETiam si tutor cæcus (58) factus sit, auctor (59) fieri potest.

Si tutor nolit auctor fieri.

17. IDEM lib. 6. ad Edictum.

SI tutor pupillo (60) nolit auctor fieri, non debet eum Prætor cogere: Primum, quia iniquum est, etiamsi non (61) expedit pupillo, auctoritatem eum præstare: deinde, etsi expedit, tutelæ judicio (62) pupillus hanc jacturam (63) consequitur (64).

De delegatione, de procuratore dando, de eo, quod pertinet ad tutorem.

18. IDEM lib. 1. ad Plautium.

POtest (65) pupillus tutore auctore debitorem suum Titio delegare (66): Sed cum tutor debet pupillo, dicendum est, neque delegari (67) eum, neque procuratorem adversus tutorem dari ipso tutore auctore posse; quia futurum sit, ut auctoritate sua liberetur (68).

De curatore impuberi dando.

19. IDEM lib. 9. Responsorum.

CUratorem etiam impuberi dari posse: sed ad ea, quæ solemnitatem (69) juris desiderant (70), explicanda tutore auctore opus esse.

De

(1) V. l. 10. in princ. infr. eod. (2) Naturaliter tutori pupillus obligatur, quatenus factus est locupletior, [illegible]

De divisione hereditatis, de subsignatione tutoris.

20. SCÆVOLA lib. 10. Digestorum.

INter pupillos paternæ hereditatis divisio facta est præsente tutore, sed non adsignante (1) instrumento divisionis: Quæsitum est, an ei stari oporteret? Respondit, si tutor auctor fuisset, non idcirco minus standum esse divisioni (2) quod non adsignasset (3).

De abstentione ab hereditate paterna.

21. IDEM lib. 26. Digestorum.

DEfendente tutore pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem: inter quem & creditorem Acta (4) facta sunt apud Procuratorem Cæsaris infra scripta. Priscus Procurator Cæsaris dixit (5), *faciat judicata* (6): Novellius curator dixit, *abstineo* (7) *pupillum*: Priscus Procurator Cæsaris dixit, *Responsum habes: scis, quid agere debeas.* Quæsitum est; an secundum hæc acta adulescens [a] bonis patris abstentus sit? Respondit, proponi abstentum (8).

De eo, quod ad tutorem pertinet.

22. LABEO lib. 5. Pithanon.

SI quid est, quod pupillus agendo tutorem suum liberaturus est (9), id ipso tutore auctore agi recte non potest.

T. I T. IX.

QUANDO (10) EX FACTO (11) TUTORIS VEL CURATORIS MINORES (12) AGERE VEL CONVENIRI POSSUNT.

De pupillo condemnando ob dolum, vel culpam tutoris.

1. POMPONIUS lib. 29. ad Sabinum.

OB dolum malum, vel culpam tutoris, Aristo ait pupillum possessorem condemnandum: Sed non puto, quanti actor in litem juraret. Et tamen illud ita est, si rem (13) a tutore pupillus servare possit.

Si tutor vel curator crediderit.

2. ULPIANUS lib. 1. Opinionum.

SI tutor vel curator pecunia ejus, cujus negotia administrat (14), mutua data, ipse stipulatus fuerit, vel prædia in nomen suum emerit: utilis actio ei (15), cujus pecunia fuit, datur ad rem vindicandam, vel mutuam pecuniam exigendam.

De dolo tutoris.

3. PAPINIANUS lib. 20. Quæstionum.

DOlus (16) tutorum puero (17) neque nocere neque prodesse debet. † Quod autem vulgo dicitur, *tutoris dolum pupillo non nocere*, tunc verum est, cum ex illius fraude locupletior (18) pupillus factus non est. † Quare merito Sabinus tributoria (19) actione pupillum conveniendum ex dolo tutoris existimavit: scilicet, si per iniquam distributionem pupilli rationibus favit: † Quod in depositi (20) quoque actione dicendum est: Item hereditatis petitione: si modo, quod tutoris dolo desiit (21), pupilli rationibus illatum probetur.

4. ULPIANUS lib. 64. ad Edictum.

AT si extrinsecus (22) aliquid tutor (23) dolo admiserit, pupillo (24) nihil nocere oportet.

De tutela vel curatione finita.

5. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

POst mortem furiosi (25) non dabitur (26) in curatorem, qui negotia gessit, judicati (27) actio, non magis quam in tutores (28) si modo nullam ex consensu, post depositum officium, novationem factam, & in curatorem vel tutorem obligationem esse translatam, constabit. §. 1. Tutor, qui *pecuniam se soluturum* cavit (29), *quam* (30) *pater pupilli condemnatus fuerat*, actionem post tutelam finitam recte recusat. Non (31) idem in eo (32) placuit, qui suo nomine mutuam pecuniam accepit, & judicatum pro pupillo fecit: nisi forte creditor ideo contraxit, ut in causam judicati pecunia transiret.

De actore.

6. IDEM [lib. 2. Definitionum.]

TUtor, interposito decreto Prætoris (33), actorem (34) reliquit (35): Secundum eum sententia dicta, judicati transfertur ad pupillum actio non (36) minus, quam si tutor obtinuisset.

De infante.

7. SCÆVOLA lib. 13. Quæstionum.

TUtori, qui infantem defendit, succurritur, ut (37) in pupillum judicati actio detur.

Si coheredis tutor fideicommissi nomine in solidum caverit.

8. IDEM lib. 5. Responsorum.

TUtor, qui & coheres pupillo erat, cum convenirentur (38) fideicommissi nomine: in solidum ipse cavit. Quæsitum est, an (39) in eundem pupillum pro parte (40) danda sit utilis actio? Respondit danda.

T I T. X.

DE SUSPECTIS (41) TUTORIBUS ET CURATORIBUS.

Utilitas hujus tituli. 1. Propositio dicendorum. 2. Unde *suspecti crimen descendit.* 3. Qui de *suspecto* cognoscant. 5. Qui accusare *possunt.* 7. *De muliere accusante.* 8. *De tutore plebejo.*

1. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

HÆc clausula (42) & frequens (43) & pernecessaria est: quotidie enim suspecti tutores postulantur (44). §. 1. Primum igitur tractemus, *Unde* (45) *descendat suspecti crimen* (46), & *apud quos* (47) postulari (48) quis possit suspectus tutor vel curator: deinde *quis* (49), & *a* (50) *quo*, & *ex quibus* (51) *causis* removetur, deque *pœna* (52) suspecti. §. 2. Sciendum est, suspecti crimen e Lege (53) duodecim tabularum descendere.

§. 3. Damus (54) autem jus removendi suspectos tutores Romæ Prætoribus (55); in provinciis Præsidibus earum. §. 4. An (56) autem apud Legatum Proconsulis suspectos postulari possit, dubium fuit (57)? Sed Imperator Antoninus cum Divo Severo Braduæ Maurico Proconsuli Africæ rescripsit, posse, quia mandata jurisdictione, officium (58) ad eum totum (59) juris dicendi transit. † Ergo &, si Præses mandet jurisdictionem, simili (60) modo dicendum est, suspectum posse apud eum postulari, cui mandata est: cum (61) enim sit in provincia hoc rescriptum, consequens erit dicere, & eum, cui a Prætore mandata est jurisdictio, posse de suspecto cognoscere. §. 5. Ostendimus (62), qui possunt de suspecto cognoscere: nunc videamus, *qui suspecti fieri possunt.* Et quidem omnes tutores possunt, sive (63) testamentarii sint: sive non sint; sed alterius generis tutores: Quare & si legitimus sit tutor, accusari poterit: Quid, si patronus? adhuc idem erit dicendum: modo ut meminerimus, patrono parcendum (64). §. 6. Consequens est: ut videamus, *qui possunt suspectos postulare.* Et sciendum est, quasi (65) publicam (66) esse hanc actionem, [hoc est, omnibus patere.]

§. 7. Quinimo, & mulieres admittuntur: sed hæ solæ, quæ pietate necessitudinis ductæ ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix (67) quoque, & avia [possunt.] Potest & soror (nam in sorore & rescriptum extat Divi Severi), & si qua alia mulier fuerit, cujus Prætor perpensam (68) pietatem intellexerit non sexus verecundiam egredientis (69), sed pietate (70) productam, non continere injuriam pupillorum, admittet eam ad accusationem. §. 8. Si quis de plebeiis ob facta atrociora (71) in tutela admissa fuerit apud Prætorem accusatus remittitur ad Præfectum (72) Urbis graviter puniendus (73).

De liberto tutore.

2. IDEM lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

LIbertus (74) quoque, si fraudulenter gessisse tutelam filiorum patroni probetur, ad Præfectum Urbis (75) remittetur puniendus (76).

De tutore accusante contutorem. 1. De liberto accusante. 2. De curatore suspecto. 4. De accusatione. 5. Ex quibus causis suspecti removentur. 6. De eo, qui desiit esse tutor, & cœpit esse curator, vel iterum tutor. 9. De una tutela habente intervalla. 10. Si abfuturus Reipublicæ causa desideravit in locum suum constitui alium tutorem. 11. De curatore ventri bonisque dato, deinde tutore dato. 12. De tutore inimico, & aliis causis removendi tutorem. 13. De rebus vetitis sine decreto distractis. 14. De tutore, qui non præstat alimenta. 16. (De repertorio conficiendo) De pecunia deponenda ad prædiorum comparationem. 17. De abstentione ab hereditate. 18. De infamia.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

TUtor quoque contutorem (77) potest suspectum facere, sive duret adhuc tutor, sive jam desierit ipse, contutor autem maneat tutor: Et ita Divus Severus rescripsit. Plus Divus Pius Cæcilio Perino rescripsit, *posse* (78) *tutorem suspectum remotum contutores suos suspectos facere.* §. 1

(1) Id est, subscribente. (2) Hinc collige, inter pupillos fieri posse divisionem vide *l.* 17. *C. de præd. min.* (3) Non est necessaria nota[illegible] in divisione. [illegible] Formula hujus Actorum, adde quæ scripsi ad *l.* [illegible] [illegible] (4) [illegible] (5) [illegible] (6) Pupillus. (7) Id est, pete, ut pupillus meus abstineat ab hereditate paterna, & ita restituatur adversus aditionem [illegible] (8) Quid, [illegible] cum solus tutor sine causæ cognitione abstinere pupillum non possit, [illegible] An pupillus se minor sollemniter hereditati miscuerat sine tutore, ut putat Placentinus? An tutor solus sine pupillo, ut vult [illegible] (9) *l.* [illegible] (10) [illegible] (11) Admissione, [illegible], diligentia, dolo, culpa. Cujac. [illegible] (12) Pupilli, [illegible] (13) Id est, si tutor sit solvendo, ut *l.* [illegible] (14) Idem in [illegible], Ecclesia, & muliere esse, ait Bartolus (15) Id est, pupillo, [illegible] Quando pupillorum nomine quid ex re tutores [illegible], & quid de pondere aut aliis rebus ex pupillorum pecunia simpliciter emptis, vide [illegible] (16) [illegible] (17) Pupillo. (18) Dolo tutoris [illegible] conventus pupillus, quatenus est factus locupletior. (19) Vide [illegible] (20) Adde [illegible] (21) [illegible] (22) Id est, in re sua propria, suoque nomine. (23) V. [illegible] (24) [illegible] (25) Cui curator datus fuit. (26) Imo dari videtur, [illegible] (27) Judicati actio ex sententia contra curatorem, curatorio nomine furiosi, vel tutorem lata non datur in ipsum curatorem vel tutorem finita tutela, nisi post depositum officium debitum pupillorum [illegible], & in se obligationem transtulerint. (28) Quam in tutores post depositum officium, si modo nullam ex consensu novationem factam, [illegible] Cujacius [illegible] (29) [illegible] tutor scilicet vide quæ notavi ad [illegible] (30) [illegible] (31) Quod promissum est directo, & ab ipso agente tertio, ut rei pupilli interveniat, tutela finita ab eo peti non potest, [illegible] Quod suo nomine tutor accepit mutuum, postea in rem vertit pupilli, ab eodem [illegible] tutela peti potest (32) Vide [illegible] (33) [illegible] (34) Actorem ad agendum, ut & adjutorem tutor eligit, [illegible] curatorem ipsum magistratus, cui a tutoribus procurator constitui non potest propterea quod domini non fuit.

Ideo hoc eis datum est, ut quoties abfuturi essent, vel alias impedirentur, decreto Prætoris vel Præsidis actorem darent [illegible] (35) [illegible] (36) Ut pupillo [illegible] tutorem, ita eidem acquiritur per actorem ab ipso tutore constitutum (37) [illegible] (38) [illegible] (39) Vide [illegible] (40) Si negotium pro parte spectat ad pupillum, pro alia ad tutorem, tutus videtur pro illa facere nomine tutorio, pro alia proprio. Bart. (41) [illegible] (42) Id est, materia. (43) Quotidiane [illegible] (44) Si a gestione se abstineant, vel male gerant, [illegible] (45) [illegible] Tabularum §. 2. (46) Id est, actio, vel accusatio criminis de suspecto: hoc enim crimen non est publicum. (47) Judices §. 3. §. 4. (48) Accusari. (49) [illegible] (50) [illegible] (51) [illegible] Ob dolum removetur, & & infamis [illegible] (52) [illegible] (53) [illegible] De suspecto cognoscere & removere possunt Prætores & Præsides. (55) Imo præfectus Urbi, [illegible] (56) De suspecto cognoscere potest Legatus Proconsulis, ut non eo nomine removere. (57) Nunc non est dubium. [illegible] tutores dare possunt. [illegible] & cognitio suspecti mandari potest. [illegible] (58) [illegible] Potestas, vide [illegible] (59) Imo, non totum, [illegible] (60) Prætoris & Proconsulis cognatio. (61) Jus Provinciale seu provinciam ad Urbem extenditur. (62) [illegible] (64) Id est, ejus honori consulendum, [illegible] (65) [illegible] suspecti tutoris accusatio, quasi publica est. Cur quasi publica? An quia certo publica? An quia non est omnino publica. Quæ si vere publica esset, omnibus quidem pateret, [illegible] quæ tamen ad hanc accusationem admittuntur. (66) [illegible] quod omnibus patet. Bart. (67) Adde [illegible] (68) Propensam [illegible] (69) [illegible] egredientem (70) [illegible] (71) Quæ non numerantur inter atrociora, [illegible] (72) [illegible] (73) At hanc quæstio pro tribunali tantum cognoscitur, [illegible] (75) [illegible] quid in provinciis? ad Præsidem & proconsularum [illegible] (76) Etiam in corpus. [illegible] (77) [illegible] (78) [illegible] inspicitur magis causa prohibens, quam permittens. vide quæ notavi ad [illegible]

§. 1. Liberti quoque pupillorum grate facient, si tutores vel curatores eorum, male gerentes rem patronorum, vel liberorum patronorum, suspectos fecerint: Sed si patronum suum, ut suspectum in tutela facere velint, melius (1) est, libertos ab accusatione repelli, ne in ipsa cognitione gravius aliquid emergat: cum hoc aliis omnibus pateat. §. 2. Non tantum autem adolescentis curator, sed etiam furiosi, vel prodigi, ut suspectus removeri potest. §. 3. Sed & si quis (2) curam ventris, bonorumve administrat, non carebit hujus criminis metu.

§. 4. Præterea videndum, an & *sine* (3) *accusatione possit suspectus repelli?* Et magis est, ut repelli debeat (4), si Prætori liqueat (5) ex apertissimis (6) rerum argumentis, suspectum eum esse: Quod favore (7) pupillorum accipiendum est. §. 5. Nunc videamus, *ex quibus causis suspecti removeantur?* Et sciendum est, aut ob dolum in tutela admissum suspectum licere postulare, si (8) forte grassatus in tutela est, aut sordide egit, vel perniciose pupillo; vel aliquid intercepit, ex rebus pupillaribus jam tutor: Quod si quid admisit, ante (9) tamen [admisit,] quam tutor esset, quamvis in bonis pupilli, vel in tutela, non potest suspectus tutor postulari: quia (10) delictum tutelam præcessit: proinde si pupilli substantiam expilavit, sed antequam tutor esset, accusari debet expilatæ hereditatis [crimine]: si minus, furti. §. 6. Quæri potest, si tutor fuerit pupilli, idemque sit curator confirmatus adolescenti, an possit ex delictis tutelæ suspectus postulari? Et cum possit tutelæ a concuratoribus conveniri, consequens erit dicere, cessare suspecti accusationem: quia tutelæ agi possit, deposito (11) officio, & alio sumpto. §. 7. Idem erit quærendum, [&] si proponas aliquem desisse esse tutorem, & rursum cœpisse (utputa usque ad tempus, vel ad conditionem erat datus: deinde iterum, vel superveniente conditione testamentaria (12), vel etiam a Prætore postea datus est), an suspectus postulari possit? Et quia duæ tutelæ sunt, si est, qui eum tutelæ judicio conveniat, æquissimum erit dicere, cessare crimen suspecti. §. 8. Si autem ipse tutor est solus (13), numquid, quia tutelæ cessat, removendus sit ab hac administratione, quasi [in hac] suspectus ex eo (14), quod in alia male versatus sit? Ergo & in eo, qui curator solus post finitam tutelam confirmatus est, idem dici poterit.

§. 9. Quod si quis ita tutor datus sit, *quoad in Italia erit, tutor esto:* vel, *quoad trans mare non ierit:* an possit suspectus postulari ex eo gesto, quem administravit, antequam trans mare abesset? Et magis est, ut postulari possit: quasi una (15) tutela sit, habens intervalla. §. 10. Si quis absuturus (16) Reipublicæ causa desideravit in locum suum constitui alium (17) tutorem, an reversus ex ante gesto suspectus postulari possit? Et quia potest ex priore gesto utili actione conveniri, cessabit postulatio. §. 11. Si curator ventri (18), bonisque (19) datus fraudulenter versatus sit, deinde tutor datus (20), an postulari suspectus propter fraudes in cura admissas possit, dubitari potest? Et si quidem habet contutores, non poterit postulari, quia conveniri potest: si non habet, amoveri potest. §. 12. Si tutor inimicus pupillo, parentibusve (21) ejus sit, & generaliter, si qua justa causa Prætorem moverit, cur non debeat in ea tutela versari, rejicere eum debebit. §. 13. Severus & Antoninus rescripserunt Epicurio, *Tutores, qui res veritas* (22) *sine decreto distraxerint, nihil quidem egisse; verum, si per fraudem id fecerunt, removeri eos oportere.* §. 14. Tutor, qui ad alimenta (23) pupillo præstanda copiam sui non faciat, suspectus est, poteritque removeri. §. 15. Sed si non lariter (24), sed præsens *nihil posse decerni* contendit, quasi inopibus, si datis pupillo Advocatis (25) in mendacio revincatur, ad Præfectum Urbis (26) remittendus est: neque enim interest, id agere quemquem, ut corrupta fide inquisitionis tutor constituatur, an bona fide constitutum velut prædonem bonis alienis incumbere: Hic ergo non quasi suspectus removebitur, sed remittetur (27) puniendus ea pœna, qua solent adfici, qui tutelam corruptis ministeriis Prætoris redemerunt. §. 16. Qui (28) pecuniam ad prædiorum emptionem conferre, neque [pecuniam] deponere pervicaciter perstant, quoad emptionis occasio inveniatur, *vinculis publicis* (29) jubentur *contineri*, & insuper pro suspectis habentur: Sed sciendum est, non omnes hac severitate debere tractari, sed utique humiliores: cæterum eos, qui sunt in aliqua dignitate positi, non opinor vinculis publicis contineri oportere. §. 17. Is tutor, qui inconsideranter pupillum, vel dolo abstinuit hereditate, potest suspectus postulari. §. 18. Qui ob segnitiem (30), vel rusticitatem, inertiam, simplicitatem vel ineptiam (31) remotus sit, in hac causa est, ut integra existimatione (32) tutela, vel cura abeat. Sed & si [quis] ob fraudem non removebit aliquem, sed ei adjunxerit, non erit famosus: quia non est *abire tutela* jussus.

3. De probitate generi. 4. De his qui non gesserunt.

4. IDEM lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

HÆ (33) enim causæ faciunt, ut integra existimatione (34) tutela vel cura quis abeat. §. 1. Decreto igitur debebit *causa* removendi significari (35), ut appareat de existimatione.

§. 2. Quid ergo, si non significaverit causam remotionis decreto suo? Papinianus ait, debuisse (36) dici hunc integræ esse famæ: Et est verum. §. 3. Si Prætor sententia sua non removerit tutela, sed *gerere* prohibuit, dicendum est, magis esse, ut & hic desinat tutor esse. §. 4. Qui nihil gesserant, non possunt suspecti postulari: verum ob ignaviam, vel negligentiam (37), vel dolum, si dolo fecerunt, possunt removeri.

De satisdatione.

5. IDEM lib. 3. Disputationum.

SUspectus fieri (38) is quoque qui satis dederit, vel nunc offerat, potest; expedit enim pupillo, rem suam salvam fore, quam tabulas rem salvam fore cautionis habere: Nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum (39) suspectum (40) non fecit, quoniam cautum erat pupillo.

6. CALLISTRATUS lib. 4. de Cognitionibus.

QUia satisdatio propositum tutoris malevolum (41) non mutat, sed diutius grassandi in re familiari (42) facultatem præstat.

De impuberibus accusantibus tutores, vel adultis curatores. 1. De lata negligentia. 2. De tutore, qui non præstat alimenta. 3. Si tutor datus non compareat.

7. ULPIANUS lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

IMpuberibus (43) quidem non permittitur suspectos (44) facere: adolescentibus (45) plane volentibus suspectos facere curatores suos permittitur, dummodo [ex] consilio (46) necessariorum id faciant. §. 1. Si (47) fraus non sit admissa, sed lata negligentia, quia ista prope fraudem accedit removeri hunc, quasi suspectum oportet. §. 2. Præterea accesserunt quædam species ex Epistola Imperatoris nostri, & D. Severi (48) ad Atriunculonium (49): nam adversus eos, qui ne alimenta (50) decernantur, sui copiam perseverant non facere, ut suis rebus careant, præcipitur, reique servandæ causa pupillus in possessionem mittatur ejus, qui suspectus sententia (51) sua factus est; quæque mora deteriora futura sunt, curatore dato distrahi jubentur. §. 3. Item si quis tutor datus non compareat, solet (52) Edictis evocari, novissimeque si copiam sui non fecerit, ut suspectus removeri, ob hoc ipsum quod copiam sui non fecit. Quod & parcato & diligenti habita inquisitione faciendum est.

De moribus & paupertate tutoris.

8. IDEM lib. 61. ad Edictum.

SUspectum *tutorem* eum putamus, qui moribus (53) talis est, ut suspectus sit: enimvero tutor, quamvis pauper (54) est, fidelis tamen & diligens, removendus non est quasi suspectus.

De cognato vel affini pupilli, vel patrono tutore.

9. MODESTINUS lib. sing. de Eurematicis.

SI tutor aliquo vinculo necessitudinis, vel affinitatis pupillo conjunctus sit, vel si patronus pupilli liberti tutelam gerit, & quis eorum a tutela removendus videatur, optimum factum (55) est, curatorem ei potius adjungi (56), [quam eundem] cum notata fide & existimatione removeri.

De periculo post remotionem.

10. PAPINIANUS lib. 12. Quæstionum.

DEcreto Prætoris ut suspectus remotus, periculum futuri (57) temporis non timet (58): iniquum (59) enim videtur, removeri quidem a tutela vel cura, in futurum autem non esse securum.

De tutela finita.

11. IDEM lib. 5. Responsorum.

POst finitam (60) tutelam, cognitio suspecti tutoris, quamvis pridem recepta, solvitur.

De fraude tutoris per servum detegenda.

12. JULIUS AQUILA lib. 5. Responsorum.

NIhil propono, cur præscribere (61) curator possit in cognitione suspecti, quominus religio Prætoris a pupillari servo (62) detegenta fraudes instruatur (63).

LIBER

(1) Prohibitio magis spectatur, quam permissio. (2) §. 11. infr. eod. Adde l. 20. supr. de adm. & peric. tut. (3) Inquirere in suspectos tutores Judex potest, eosque removere, idque favore pupillorum [illegible] (4) [illegible] (5) [illegible] ... (33) Quæ non cadunt in speciem doli, de quibus §. ult. infr. eod. (34) Infamis fit tutor ob dolum remotus [illegible] ... (36) Cur [illegible] ... (49) Vid. [illegible] ... (53) [illegible] ... (54) Pauper, si fidelis sit & diligens, non removetur a tutela quasi suspectus [illegible] ... (55) Optimum factum est [illegible] ... (63) [illegible]

LIBER VIGESIMUS SEPTIMUS.

TIT. I.

DE (1) EXCUSATIONIBUS (2).

Præfatio. 3. Qui creari non possunt. 4. De ingenuis & libertinis. 5. De sponsis.

I. MODESTINUS lib. 1. (3) Excusationum.

HErennius (4) Modestinus, Ignatio Dextro S. Conscribens librum, ut mihi videtur, utilissimum, quem *excusationum tutelæ & curatoriæ vocavi*, hunc tibi misi.

§. 1. Faciam autem, quoad possibile erit, de his doctrinam manifestam, enarrans legalia Græcorum voca, etsi cognovero, inepta (5) ea ad transferendum esse.

§. 2. Apponam (6) dicendorum narrationi etiam ipsa (7) legum verba (8), si necesse erit, ut dicendorum simul, & legendorum usum habentes, integritatem indigentibus, & utilitatem præbeamus.

§. 3. Dicendum igitur primum est, *quos creari non oporteat*.

§. 4. Libertinis pupillis ingenuos (9) tutores, vel curatores Præsides non dabant, nisi omnimodo libertinorum penuria (10) secundum locum illum sit: libertinis (11) enim libertinos solos oportere dari, qui ex eodem (12) loco sint (13), Oratio Divi Marci jubet. Si autem dabitur, Divus Severus impuberum curam habens, obligatum esse tutelæ, nisi (14) juste rationes reddiderit, rescripsit (15).

§. 5. Non potest curator esse sponsæ (16) sponsus, ut senatus dicit: creatus autem talis, absolvetur (17).

De septuagenario. 1. De ætate probanda. 2. De numero liberorum. 9. De tribus tutelis.

II. IDEM lib. 11. Excusationum.

EXcusantur a tutela (18), & curatoria qui septuaginta (19) annos compleverunt. Excessisse autem oportet septuaginta annos tempore (20) illo, quo creantur, aut quo hereditatem adiit quis, aut quo conditio, quæ testamento inscripta est, completa est, non intra tempora excusationis.

§. 1. Ætas autem probatur aut ex nativitatis scriptura (21), aut aliis (22) demonstrationibus legitimis.

§. 2. Remittit (23) a tutela vel curatoria & liberorum multitudo (24).

§. 3. Legitimos (25) autem liberos esse oportet omnes, etsi non sint in potestate (26).

§. 4. Oportet (27) autem liberos vivos (28) esse, quando (29) tutores patres dantur: qui enim antea decesserunt, hi non connumerantur: neque rursus nocent, qui postea moriuntur: Et hoc ita inquit constitutio Divi Severi.

§. 5. Hoc autem videtur quidem dictum esse de tutore dato secundum testamentum: convenit autem hoc & in omni alio.

§. 6. Qui autem in ventre est, etsi in multis partibus legum comparatur (30) jam natis, tamen neque in præsenti quæstione, neque in reliquis (31) civilibus muneribus prodest patri: & hoc dictum est in Constitutione Divi Severi.

§. 7. Non solum autem filii, remissionem tutelæ tribuunt, & filiæ, sed etiam nepotes (32) ex filiis masculis nati, masculi, & fœminæ. Auxiliantur autem tum quando patre eorum mortuo illius locum supplent (33) avo. Quotcunque autem nepotes fuerint ex uno filio, pro uno filio numerantur (34). Hæc autem ex constitutionibus, quæ de *liberis* loquuntur, possunt colligi: nusquam enim facile est invenire, ubi de *filiis* loquatur constitutio, sed de *liberis*: appellatio autem hæc & ad nepotes (35) extenditur (36).

§. 8. Numerum autem liberorum determinatum constitutionibus esse oportet unicuique, tunc cum creatur, nam si (37) post creationem generantur, non auxiliantur, ut constitutio inquit Severi, & Antonini.

§. 9. Amplius autem & qui habet tres (38) tutelas, aut tres curatorias (39): aut commixtim (40) tres curatorias, & tres tutelas, & adhuc manentes, hoc (41) est, nondum excedentibus (42) ætatem minoribus, hi excusantur ad tutelam vel curatoriam vocati (43). Sed tamen, & si curator quis fuerit, non impuberis (44), sed furiosi, [seu prodigi], in numerum curarum & hæc computabitur curatoria: quod sic se habere docet constitutio Severi, & Antonini. Dicit autem hæc & nobilis (45) Ulpianus de tribus tutelis.

III. ULPIANUS lib. sing. de Officio Prætoris Tutelaris.

TRia (46) onera (47) tutelarum dant excusationem. † *Tria* autem *onera* sic sunt accipienda, ut non numerus (48) pupillorum plures tutelas faciat, sed patrimoniorum separatio (49): & ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indivisum (50) patrimonium haberent, vel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tutelam suscepisse creditur.

IV. MODESTINUS lib. 11. Excusationum.

DIximus (51) tres habentes tutelas ad quartam non vocari. Quæsitum est igitur, si quis duas habens tutelas, deinde ad tutelam tertiam vocatus appellaverit (52), & adhuc pendente (53) judicio appellationis ad quartam tutelam promoveatur, utrum a quarta se excusans mentionem (54) faciet & tertiæ, an omnino dimittet illam? Et a Divo Severo, & Antonino constitutum invenio, non oportere ad quartam promoveri a tertia appellantem (55): sed pendente tertiæ creationis excusatione (56), illius finem expectare (57), terminum futurum quartæ creationis; recta ratione: si enim ordine præpostero (58) quartam suscipiat quis, eveniet, ut post tertiam extantem, injusta tertiæ appellatione apparente, quatuor oneribus gravetur extra (59) leges.

§. 1. Si pater in tribus fuerit muneribus, aut tutelarum aut curatoriarum, filius ejus non vexabitur (60): & ita constitutum est a Divo Severo, & Antonino. Hoc autem & e contrario est, quod oportet filii tutelas remissionem patri dare: & rursus utrisque communes, id est, unam filii, & duas patris, aut e converso. Tunc autem (61) hæc ita se habent, cum onus uni (62) domui, non (63) separatis contingit. Scribit autem & Ulpianus nobilissimus (64) hæc eadem.

v. ULPIANUS lib. singulari de Officio Prætoris Tutelaris.

TRia (1) onera in domo una (2) esse sufficit: proinde si pater alicujus, vel filius, vel frater (3), qui est in ejusdem potestate (4), tria onera sustineat, quæ ad periculum patris sui spectent, quia voluntate ejus administrant, omnibus excusatio a tutela competit. Sed si non patris voluntate administrent, non prodesse sæpe rescriptum est.

De professoribus, & medicis. 12. *De jurisperitis.* 13. *De athletis.* 14. *De sacerdotio.* 15. *Quale munus sit tutela.* 16. [Greek], hoc est, *De magistratibus municipalibus.* 17. *De capitalibus inimicitiis.* 18. *De status controversia.* 19. *De Rusticis, humilibus & illiteratis.*

vi. MODESTINUS lib. II. Excusationum.

[Greek text illegible]

SI duas habenti tutelas aliæ duæ simul superinductæ fuerint, quæ est ordine tertia, auxiliabitur ei, ad remissionem quartæ, etsi (5) Imperator (6) fugerit: qui quartam injunxerit, aut tertiam & antequam cognoscat (7) Imperatoris mandata promotus (8) erit ad aliam (9). Si (10) autem ordo non apparuerit, sed in una die duæ creationes proponerentur in diversis chartis, non qui creatus est, sed qui creavit, eliget (11), quam oporteat eum suscipere.

§. 1. [Greek text illegible]

§. 1. Grammatici, Sophistæ, Rhetores, Medici qui [Greek], id est, circulatores (12) vocantur, quemadmodum a reliquis muneribus: ita & a tutela, & a cura requiem (13) habent (14).

§. 2. [Greek text illegible]

§. 2. Est autem & numerus Rhetorum (15) in unaquaque civitate, qui vacationem munerum habent, & hæreses (16) quædam propositæ lege: quod manifestum est ex Epistola Antonini Pii, quæ descripta quidem est communitati Asiæ, universo (17) autem orbi conveniens est, cujus capitulum hic subjectum est: *Minores quidem civitates possunt quinque (18) medicos (19) immunes habere, & tres Sophistas (20), Grammaticos totidem: majores autem civitates septem, qui curent; quatuor, qui doceant utramque doctrinam: maximæ autem civitates decem Medicos, & Rhetores quinque, & Grammaticos totidem. Supra (21) hunc autem numerum ne maxima quidem civitas immunitatem præstat. Decet autem maximo quidem numero uti (22) Metropoles (23) gentium: secundo autem, quæ habent, vel forum (24) causarum (25), vel loca judiciorum: tertio autem, reliquas.*

§. 3. [Greek text illegible]

§. 3. Excedere (26) quidem hunc numerum non licet, neque sententia (27) senatus, neque alia qua adinventione: minuere autem licet: quoniam pro civilibus muneribus, apparet hoc tale factum.

§. 4. [Greek text illegible]

§. 4. Et utique non aliter de immunitate hac fructum habebunt, nisi decreto (28) senatus inscripti (29) fuerint numero concesso, & circa (30) operationem (31) se negligenter non habeant.

§. 5. [Greek text illegible]

§. 5. Et Philosophi quidem liberari a tutelis Paulus scribit ita:

† *Philosophi, Oratores, Grammatici, qui publice juvenibus prosunt,* (32) *excusantur a tutelis* (33), nam & Ulpianus lib. IV. de Officio Proconsulis ita scribit.

§. 6. *Sed & (34) reprobari (35) medicum posse a Republica, quamvis semel probatus sit, Imperator noster cum Patre Lælio Basso rescripsit.*

§. 7. [Greek text illegible]

§. 7. De Philosophis autem eadem constitutio D. Pii ita dicit: *Philosophorum autem non constitutus est numerus,* quia rari (36) sunt, qui philosophantur (37). *Existimo autem, quoniam qui divitiis superabundant, voluntarie (38) tribuent pecuniam in utilitates patriæ (39): si autem propter loquantur de substantia, inde jam manifesti fient non philosophantes.*

§. 8. [Greek text illegible]

§. 8. Est autem Imperatoris Commodi constitutionibus inscriptum capitulum ex epistola Antonini Pii, in qua manifestatur, & philosophos habere immunitatem tutelarum: sunt autem hæc verba: *Consimiliter autem his omnibus Divus pater meus (40) mox ingrediens (41) principatum, constitutione existentes honores, & immunitates firmavit scribens,* Philosophos, Rhetores, Grammaticos, Medicos, *immunes esse gymnasiis (42) sacerdotii (43) flamines (44), & neque ad frumenti (45), & vini, & olei emptiones, & præpositiones, & neque judicare (46), neque legatos esse, neque in militia numerari nolentes, neque ad alium (47) famulatum (48) eos cogi.*

§. 9. [Greek text illegible]

§. 9. Amplius & illud scire oportet, & eum, qui in patria (49) propria docet, aut medicatur, immunitatem hanc habere: si enim existens Comanensis in Cæsarea doceat, aut medicetur, apud Comanenses immunitatem non habet, & hoc ita promulgatum est a D. Severo & Antonino.

§. 10. [Greek text illegible]

§. 10. Valde (50) tamen disciplinis instructos, & si supra numerum, & in aliena patria moram faciant, esse immunes Paulus scribit, dicens D. Pium Antoninum ita jussisse.

§. 11. [Greek text illegible]

§. 11. Romæ (51) philosophantem cum salario vel sine salario, remissionem habere promulgatum est a Divo Severo & Antonino, ita, ac si in propria patria doceret. Quibus promulgationibus potest quis illam rationem addocere, quoniam in Regia Urbe, quæ & habetur, & est communis patria (52), decenter utique utilem seipsum præbens, non minus, quam in propria patria, immunitate fruetur.

§. 12. [Greek text illegible]

§. 12. Legum vero doctores in aliqua præsidatu (53) docentes, remissionem non habebunt. Romæ (54) autem docentes, a tutela & cura remittuntur.

§. 13. Ulpianus libro singulari de Officio Prætoris Tutelaris ita scribit: *Athletæ (55) habent a tutela excusationem, sed qui sacris certaminibus coronati (56) fuerint (57).*

§. 14. [Greek text illegible]

§. 14. Gentium præsidatus, puta (58) Asiæ, Bithyniæ, Cappadociæ, tribuit immunitatem a tutelis, hoc est, quoad (59) in præsidatu sunt.

§. 15. Tutela non est (60) Reipublicæ munus, nec quod ad impensam pertinet, sed civile: nec provinciale videtur tutelam administrare.

§. 16. [Greek text illegible]

§. 16. Remittuntur a tutela & cura Magistratus (61) civitatum.

§. 17. [Greek text illegible]

§. 17. Dat remissionem tutelæ & capitalis (62) inimicitia (63) a creato facta adversus (64) patrem pupillorum, nisi secundum testamentum (65) apparuerit datus tutor: nisi, postquam scriptum est testamentum, capitale certamen (66) eis ad invicem constitit: vel nisi antiquior quidem est testamento inimicitia; propter (67) hoc enim videtur esse datus tutor, ut supponatur debito, & negotiis: & hoc ex epistola Imperatoris Severi ostenditur.

§. 18. [Greek text illegible]

§. 18. Amplius autem absolvitur a tutela, cum quæstionem quis pupillo de statu movet, cum videtur hoc non

(1) Dict. l. 2. §. 4. & seqq. l. 61. §. 2. supr. de ritu. (2) Dict. l. 4. §. 1. supr. eod. adde l. 31. in fin. [illegible] [footnotes (2)–(67) illegible]

& Olo in Tit. Extat etiam edictum Nervæ confirmantis beneficia a Domitiano concessa Plin. [illegible]

[illegible]

calumnia (1) facere, sed bona fide: & hoc Divi Marcus & Severus (2) promulgeverunt.

§. 19. [illegible]

§. 19. De rusticis autem, & humilibus, & illiteratis; scribit Paulus ita:

Mediocritas (3) & rusticitas interdum excusationem præbent, secundum epistolas Divorum Hadriani & Antonini. † *Ejus, qui se neget literas (4) scire, excusatio accipi non debet (5), si (6) modo non sit expers negotiorum.*

De paupertate.

VII. ULPIANUS lib. sing. Excusationum.

PAupertas (7) sane dat excusationem, si quis imparem (8) se oneri (9) injuncto possit probare (10): idque Divorum Fratrum (11) rescripto continetur.

De militibus veteranis. 12. De primipilaribus.

VIII. MODESTINUS lib. III. Excusationum.

O[illegible]

SEd & milites, qui honeste compleverunt (12) militiæ tempus (13), remissionem habent tutelarum adversus omnes hodie privatos. Adversus (14) autem filios (15) eorum, qui eidem ordini communicaverunt, & eorum, qui olim milites fuerunt, intra annum quidem dimissionis remissionem habent, post annum autem non habent: cum quelibet (16) enim honoris (17) militiæ fortior videtur olim militum privilegio: nisi (18) fortassis alias haberint justas tutelæ excusationes, utputa numerum annorum, vel aliquid tale, quale & privatos adversus omnes excusare consuevit. † Hæc (19) autem de filiis, non de nepotibus eorum, qui olim milites fuerunt. Nepotes (20) enim eorum, qui olim milites fuerunt in eodem loco cum reliquis privatis esse creduntur.

§. 1. [illegible]

§. 1. Qui nimirum (21) ignominiose dimissi sunt (22), similes (23) his qui nequaquam militaverunt, existimantur: & propter hoc neque ipsi habent privilegium (24), neque (25) filiis eorum, qui olim fuerunt milites, tutores dati obligabuntur.

§. 2. [illegible]

§. 2. Quandoque (26) autem non compleat quidam militiæ tempus (27), & tamen habent remissionem tutelarum, sed non eandem cum iis, qui compleverunt: qui enim vigesimum (28) annum militiæ excessit, similis esse creditur ei, qui complevit tempus militiæ.

§. 3. [illegible]

§. 3. Qui autem intra hos annos dimissus est, non habet continuam tutelarum immunitatem, sed ad tempus, quemadmodum & reliquorum civilium munerum remissionem habet: qui enim intra quinque annos (29) militia solutus est, nullam sibi vindicabit immunitatem: qui autem post quinque annos, unius anni habet immunitatem: qui autem post octo, biennii: qui autem post duodecim, triennii: qui autem post sexdecim, quadriennii: qui autem post viginti, sicut supra diximus, continuo absolvetur.

§. 4. [illegible]

§. 4. Qui autem inter nocturnos custodes (30), qui sunt Romæ, militaverit, anni solius habet remissionem.

§. 5. [illegible]

§. 5. Ita autem, si honeste scilicet absoluti fuerint, sicut dictum est, vel propter ægritudinem causativam (31) remissionem acceperint: est (32) enim & hæc honesta: qui enim ignominiosa potitur remissione, non habet vacationem.

§. 6. [illegible]

§. 6. Veteranus (33) autem esse creditur, non solum legionarius, sed & omnis (34), qui qualitercunque (35) militavit, etsi honesta & ipsa solutus: [filiorum tamen tutor creabitur]: etenim legionarius (36) ejus, qui inter nocturnos custodes (37) militavit, filiorum tutor fit.

§. 7. [illegible]

§. 7. Jam vero & militi impuberi (38) curator dabitur, qui olim miles fuerit, scilicet si pater hujus mortuus fuerit, sive etiam hic emancipatus (39) fuerit similiter.

§. 8. [illegible]

§. 8. Et de universis his constitutiones testantur (40).

§. 9. [illegible]

§. 9. Scribit autem & Ulpianus ita. Sed ignominiæ missi ab (41) urbicis plane tutelis excusabuntur: quia (42) ingredi iis urbem non licet (43). † Plane, si quis in cohortibus urbanis (44) permilitavit (45), licet ante viginti annos mittitur, tamen perpetuam habet a tutelis excusationem.

§. 10. [illegible]

§. 10. Quæsitum est autem, utrum unam & semel tutelam recipiant, qui olim fuerunt milites, vel uno tempore non amplius, quam semel: quiescente autem prima tutela, rursus [privilegium] recipiant (46): aliter atque in privatis, qui quieverunt: non enim auxiliantur his, qui habuerunt, neque inter tres adnumerantur, ita & in his, qui olim fuerunt milites, non prodest (47) creatum esse. † Hoc autem & in Curiis (48) est promulgatum, ut ostendit Divi Severi & Antonini constitutio.

§. 11. [illegible]

§. 11. Et nihil differt, qualiter indigent filii commilitonis (49) tutore vel curatore, utrum emancipati, vel patre mortuo.

§. 12. [illegible]

§. 12. Primipilarii ex constitutionibus imperialibus excusationem habeat reliquarum tutelarum: primipilarii autem filiorum tutores erunt. † Primipilarii autem hi existimantur, qui exercent (50) primum pilum (51). Si autem non exercens mortuus fuerit, hujus filiorum primipilarius tutor non erit.

De cohorte Prætoria.

IX. ULPIANUS lib. sing. de Officio Prætoris Tutelaris.

SI Tribunus in cohortibus Prætoriis permilitaverit, etiam a collegarum filiorum tutela excusabitur, beneficio Divi Severi, & Imperatoris nostri.

De absentia reip. causa. 1. De anno vacationis. 4. De rebus, quæ sunt in alia provincia. 5. Si primipilo functus tutelam susceperit, & rursus ad militaria munera assumatur. 6. De assessore. De excusatione ad tempus. 7. Si minor 25. annis, curator vel tutor detur. 8. De adversa valetudine. De favore.

X. MODESTINUS lib. III. Excusationum.

O[illegible]

NOn solum autem, qui ad caligatas (52) militias, & reliquas primipilarii militaverunt, sed & qui qualitercunque necessitatis publicæ plebis Romanorum gratia absentes fuerunt, anni (53) habent vacationem post reversionem (54).

§. 1. [illegible]

§. 1. Annus denique hic non solum his, qui compleverunt consuetum militiæ tempus, in reliquis publicis necessitatibus datur, sed & his, qui qualitercunque (55) quieverunt (56) a publica necessitate, & reversi sunt, & si minus tempus eo, quod constitutum est, consummaverunt.

§. 2. [illegible]

§. 2. Quas denique prius habebant tutelas, propter hoc autem deposuerunt, quoniam publici negotii gratia abibant, has, quum reversi fuerint, confestim recipient, nihil eis auxiliante anno: annus enim ad futuras, novasque datur, non ad eas, quæ resumi debent.

§. 3. [illegible]

§. 3. Annus autem copulatorum dierum scrutabitur (57), ex quo quis reversus est, rectam (58) viam dirigens, vel dirigere debens, non eam, quæ est ex circuitibus.

§. 4. [illegible]

§. 4. Et qui in testamento (59) dati sunt tutores, reunent secundum

(1) [illegible]

[illegible]

leges administrationem earum (1), quæ in alia provincia sunt possessionum, quod ostendit subjecta Divi Severi constitutio.

Divi Severus & Antoninus Augusti Valerio: Testamento tutor datus, ante præfinitum diem adire debuisti, & postulare, ut ab administratione rerum, quæ in alia provincia erant, liberareris.

§. 5. [illegible]

§. 5. Qui primum pilum (2) explavit, si cum tutelam suscepisset unius filii, rursus (3) in militares necessitates (4) assumptus erit, deponet sollicitudinem tutelæ.

§. 6. [illegible]

§. 6. Similiter & in (5) locum illius tutoris, quem postea sibi collegam (6) quis adduxerit, dabitur curator, ut ait constitutio D. Severi: quam recta adaptans (7) omnibus (8) similibus capitulis, curatorem dari licet in (9) locum eorum, qui temporis vacationem recipiunt.

§. 7. [illegible]

§. 7. Si libertus impubes dabitur a patrono tutor filiis suis, vel alius quicunque minor vigintiquinque annis: donec (10) quidem impubes fuerit, non molestabitur: interim autem alter in locum ejus creabitur curator (11). Similis est huic & legitimus tutor (12), si impuberem esse contigerit: etenim in locum ejus curator (13) interim dabitur.

§. 8. [illegible]

§. 8. Si quis ita ægrotus fuerit, ut oportaat eum non omnino (14) dimitti a tutela; in locum ejus curator (15) [interim] dabitur. sanatus autem hic rursus recipiet tutelam. Si quis autem in insaniam (16) inciderit, similis est huic: & ita Ulpianus scribit.

Adversa (17) quoque valetudo excusat, sed ea, quæ impedimento est (18), quominus quis suis rebus superesse possit, ut Imperator Noster cum Patre rescripsit.

XI. PAULUS lib. sing. de excusatione tutorum.

ET non tantum, ne incipiant, sed (19) & a cœpta excusari debent.

1. *De mutatione domicilii.*

XII. MODESTINUS lib. III. Excusationum.

IDem Ulpianus scribit. Sed in hoc rescripto adjectum est, solere vel ad tempus, vel in perpetuum excusari, prout valetudo est, quæ afficitur. Furor (20) autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim (21) detur.

§. 1. [illegible]

§. 1. Sunt & alii, qui, etsi jam sint tutores vel curatores, continuo tamen de reliquo absolvuntur a sollicitudine: puta qui domicilium alio transtulerunt (22), ex rescripto Imperatoris scientis (23) quidem tutorem esse eum, transmigrare (24) autem expressim ei concedentis, & horum alterutrum litteris (25) significantis.

De appellatione. 1. De tempore proponendi excusationes.

XIII. IDEM lib. IV. Excusationum.

E[illegible]

SCire (26) oportet, quoniam neque dati tutores, neque testamentarii provocare necesse habent (27). ut ostendit constitutio D. Veri (28) & Antonini. Hoc autem observari oportet, & in datis curatoribus: in (29) paucissimis enim distant curatores a tutoribus. Adversus denique sententias auferentes (30) eis excusationes licentiam habebunt appellandi.

§. 1. [illegible]

§. 1. Multa vero observari oportet, ut concedantur, tutores vel curatores causas remissionis tribuere. Oportet enim, eos constitutis legibus tempora (31) ad judicem accedere; sunt autem constituta tempora hæc. Qui enim in ipsa civitate est, ubi creatur, vel intra centesimum lapidem a civitate, intra quinquaginta (32) dies excusabitur, postea autem non admittetur, sed tenebitur ad sollicitudinem, & si bonum quid non fecerit, erit in eadem (33) causa, in qua esset, si apparuisset proprio periculo ipsum negligere, neque (34) ulla ei via relicta esset ad excusationem. Qui autem supra centum milliaria a civitate abest, viginti milliaria habebit numerata in unamquamque diem, a quo (35) cognoverit, (oportet autem ei manifestari (36) a Præsidibus vel in faciem (37), vel ad domum (38),) & extra hos, alios triginta dies habebit ad excusationem. † Hoc autem convenit & iis (39), qui testamento dati sunt, sive tutores fuerint, sive curatores, quos confirmari (40) a Magistratibus (41) consuetum (42) est.

§. 2. [illegible]

§. 2. Aliud etiam invenimus in Divi Marci promulgatione (43), inquisitione dignomi[illegible] etenim ei, qui in ipsa civitate est, in qua creatus est, vel intra centum milliaria, quinquaginta dierum spatium legislator dedit: ei vero, qui ultra centum milliaria habitat, in unamquamque diem numerari (44) viginti milliaria jussit, & extra hos alios triginta dies adjecit ad excusationem. Unde contingit, ut, si cujus habitatio centum sexaginta milliaribus absit, is octo & triginta dierum spatium habeat, octo quidem centum sexaginta milliariorum nomine in unamquamque diem, viginti milliariis numeratis, triginta vero, eo, quod ad excusationem faciunt: Erit igitur in deteriori ordine, qui longius habitat, eo qui intra centum milliaria est, vel in ipsa civitate, si utique bis quidem semper quinquaginta dies spatii sunt, illis vero pauciores: Sed etsi maxime verba legis hunc habeant intellectum, tamen mens (45) legislatoris aliud vult: ita enim & Cerbidius (46) Scævola (47), & Julius Paulus, & Domitius Ulpianus, coryphæi legum prudentum scribunt, dicentes ita oportere hoc observari, ut nunquam alicui minus (48) detur quinquaginta dierum spatio: tunc autem longius (49), cum annumeratio dierum, qui in viam computantur, adjectis triginta diebus, quos ad excusationem lex dat, excedit quinquaginta dies: utputa si dixerimus, aliquem a (50) quadringentis quadraginta milliariis habitare: hic (51) enim viæ quidem habebit dies viginti duos, ad excusationem autem alios triginta.

§. 3. [illegible]

§. 3. Observabunt autem hoc temporis spatium omnes, qui qualitercunque (52) excusantur a tutela, vel cura, vel parte (53) ejus.

§. 4. [illegible]

§. 4. Consequens autem est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerit quis usus, non aliter audietur, quam si observaverit constitutum (54) tempus: nisi forte alterius (55) alicujus civitatis est civis.

§. 5. [illegible]

§. 5. Ita vero necesse est custodiri constitutum tempus, ut & si excusatus fuerit dimissus, non liberari eum D. Verus & (56) Antoninus ostendunt in constitutione, jubentes non detineri eum, qui in locum ejus creatus sit, quasi non (57) liceat alium dari in locum existentis tutoris.

§. 6. [illegible]

§. 6. Sufficit autem intra constitutum tempus excusare se solum. Si enim postea nolens (58) desierit, non ei nocebit. Ideoque si repræsentaverit (59) quis se solum, non permanserit (60) autem postea, ut se excuset, post constitutum tempus exceptione repellitur (61), & hoc dicit constitutio Imperatorum Veri & Antonini.

§. 7. [illegible]

§. 7. Si enim quis propter ægritudinem, vel aliam necessitatem (puta maris, vel hyemis, vel incursus latronum, aut aliam quam similem (62))

[illegible]

[illegible]

constituto tempora non potarit venire: ignoscendum ast (1) ei cujus (2) fidam (3) tametsi (4) sufficit firmare ex ipsa naturali (5) justitia, tamen & constitutio Imperatorum Vari (6) & Antonini hæc dicit.

§. 8. Scire autem oportet, non sufficere, si accedat ad judicem, sed oportare etiam de specie (7) remissionis testari: & si multa habeat jura, quæ ad remissionem faciunt, omnia nominare: si minus, similem esse ei, qui nequaquam accessit, aut accessit quidem, justam autem remissionis causæ non nominavit.

§. 9. Quinquaginta vero dies continui (8) numerantur, incipiendo a tempore cognitionis, quo quis cognovit seipsum datum esse.

§. 10. Oportet autem una (9) testari ante tribunal, vel aliter ... in submemorationibus. Potest (10) autem & libellos (11) dare (12) ut iidem ipsi ajunt Imperatores.

§. 11. Hæc de iis, qui observare constitutum tempus debent. De iis autem, qui non subjecti sunt constitutis temporibus, age scrutemur.

§. 12. Qui non justa dati sunt tutores (hoc ast, a quibus non oportet (13), aut quos non oportat, aut quibus non oportat (14), aut quo non oportet modo (15)) si neque confirmentur, neque administraverint, sunt immunes (16): neque opponet quis eis, quod constituta (17) tempora excusationis non observaverint: neque enim habent excusationis necessitatem, ut ostenditur in subjectis constitutionibus, quas exempli gratia subjeci: adaptantur autem utique omnibus.

Divi Severus & Antoninus Augusti Marcello: *Ab eo ... datus (18) ... non habuisti excusari, cum ipso jure ... (19): si igitur administrationi ... pater ... fecerat.*

† Similiter autem si eum qui non (20) suppositus est jurisdictioni, creabunt Magistratus tutorem vel curatorem: neque hic necessitatem habet observare constituta tempora, opportet, quia neque civis (21), neque incola (22) est,

De libertis tutoribus.

XIV. Idem lib. II. Excusationum.

Libertum (23), cum de excusatione tutorum & curatorum tractetur, scire oportet, non solum patris pupilli, sed & matris intelligi debere.

§. 1. Sed & cum *de liberis patroni* quæsierimus, scire oportet appellationem hanc non in primo grado consistere, hoc est in filium & filiam, sed & in nepotes ex utroque latere & eos qui deinceps sunt.

§. 2. Sed & si jus (24) annulorum aureorum impetraverit, adhuc custodit libertorum ordinem, secundum hæc, quæ scripsit Marcus Antoninus.

§. 3. Qui propria pecunia emptus & manumissus est, nequaquam connumeratur reliquis libertis (25).

§. 4. Si plures liberti fuerint (26), unus omnibus liberis tutor dabitur, & a tribus tutelis non absolvetur.

De spadone. 1. De eo qui patri promisit se futurum tutorem. 2. De dignitate. 3. De iis variis, & calculatoribus. 4. De Judæis. 5. De rationibus ... 6. De libertis uxorum Senatorum. 7. De magistratibus. De fidejussoribus. De tutoribus honorariis. 10. De publicanis. 11. De pluribus ... excusationis. 12. De immunitate civilium aut publicorum munerum. 13. An liberatus tutela vel cura possit eisdem ... ad excusationem alterius. 14. De eo qui ... patri vel matri pupilli. 15. De tribus tutelis vel curationibus. 16. De filiofam. ...

XV. Idem lib. VI. Excusationum.

Spadonem (27) quoque creabunt tutorem (28): nullam enim habet excusationem *, ut constitutio ostendit Imperatorum Severi & Antonini.

§. 1. Qui patri promisit (29) *se fore tutorem liberorum*, excusari ab hac tutela non potest, etsi aliter habet jus excusationis.

§. 2. Scire oportet, nulli dignitatem tribuere excusationem: unde si quis Senator (30) fuerit, hic tutor erit, & eorum qui inferioris ordinis sunt, [quam] Senatorum: quemadmodum rescripsit Divus Marcus & Commodus.

§. 3. Si quis autem tutor vel curator fuerit non Senatoris, vel aliter non (31) in dignitate positi, deinde postea fiat Senator, continuo absolvetur e sollicitudine. Si autem liberi, quorum tutelam aut curam administrabat, erant Senatoris (32), non absolvetur a tutela aut cura.

§. 4. Similiter autem, & qui *inferioris* (33) *ordinis est*, non excusabitur a tutela, vel cura majorum.

§. 5. Neque *librarios* (34), neque *calculatores* (35), quos vulgo rationarios dicimus, habere immunitatem dicunt Divorum constitutiones (36).

§. 6. Jam autem & *Judæi* (37) non Judæorum tutores erunt (38), sicut (39) & reliqua (40) administrabunt: constitutiones enim in iis solis sine molestia eos esse jubent: per quæ cultus (41) inquinari videtur (42).

§. 7. *Ratiocinatore* (43) *civitatis* neque in numerum unius tutelæ procedit.

§. 8. *Liberti* (44) uxorum Senatorum unius, etsi res eorum disponunt, non absolventur tamen e tutelis: hoc enim masculorum Senatorum libertis (45) solum concessum est.

§. 9. Si civitatis (46) princeps, id est, *magistratus* (47), incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelæ, hanc non connumerabit aliis tutelis (48): quemadmodum nec fidejussores (49) tutelæ: sed neque qui ob honorem tutores conscripti sunt.

§. 10. Qui *vectigalia conduxit* a civitatibus (50), non excusatur a cura (51).

§. 11. Qui (52) jura multa poterit dicere, quorum unumquodque per seipsum satis validum non est, an possit excusari quæsitum est: puta septuaginta (53) quis annorum non est, neque tres habet tutelas, sed neque quinque filios, aut aliquod aliud jus remissionis; habet nimirum duas tutelas, & duos filios, & sexaginta annorum est, aut alia quædam talia dicit, per se ipsa quidem perfectum auxilium non præbentia, quæ tamen si invicem connexa sint, justa appareant: Sed visum est, hunc non excusari (54).

§. 12. Qui accepit vel habet immunitatem civilium vel publicorum munerum, hic a tutela vel cura non excusabitur.

§. 13. Qui absolutus est a tutela, vel cura non omnino depositionibus apud acta ad remissionem alterius tutelæ vel curationis utetur, si non exiterint ei jura remissionis.

§. 14. Qui dixerit, se ipsum ignotum esse patri aut matri pupilli, ea de causa liberandus non est (55).

[illegible]

§. 15. [illegible]

§. 15. Est autem quando & qui tres habet tutelas, vel curas non habet jus remissionis, puta si quis affectaverit suscipere. Jam autem & tutor, qui modici [patrimonii (1)] factus est, affectasse videtur.

§. 16. Ulpianus libro singulari de excusationibus ita scribit: Si quis inter tres tutelas emancipati (2) filii sui tutelam administret, an et hæc in numerum procedit, scio dubitatum (3). Invenio tamen rescriptum, emancipatæ filiæ tutelam numerari inter unam oportere.

§. 17. [illegible]

§. 17. Si quis exhibitur tutor existens in patris potestate, deinde pater noluerit pro eo cavere, tulerunt (4) leges & ipsum patrem cæteri tutorem (5), ut nullo modo impediatur tutelæ cautio, ut ostendit Divi Hadriani constitutio.

† Imperator Hadrianus Bitrasio Pollioni legato Lugdunensi (6): *Si Claudius Macer, quamvis (7) filiusfamilias sit, idoneus tutor esse videbitur: pater autem ejus idcirco cavere non vult, ut filium suum tutela eximat, & in hoc artificio perseveraverit: existimo, te huic fraudi recte occursurum, ut & filius & ipse (8) ad tutelam liberorum Clementes gerendam compellantur (9).*

De excusatione a cura.

16. IDEM lib. 2. Responsorum.

GAius testamento Nigidium filio suo tutorem dedit, eundemque usque ad vicesimumquintum annum curatorem (10) constituit: quæro, cum liceat Nigidio a curatione (11) etiam citra appellationem (12) se excusare, ex qua die tempora, quæ in excusationibus observanda D. Marcus statuit, computanda sunt: utrum (13) ex die aperti testamenti, an ex quo ad negotia gerenda vocatur, id est, post quartumdecimum annum impletum? Modestinus respondit, excusationem (14) a cura tunc necessariam esse, cum decreto Prætoris seu Præsidis confirmatus curator fuerit.

De tribus tutelis. 1. De Iliensibus. 2. 3. De collegiis vel corporibus. 4. De ædilitate. 5. De honoribus. 6. De dominis navium. 7. De inquilinis.

17. CALLISTRATUS lib. 4. de cognitionibus.

NOn tantum magnitudo (15) patrimoniorum ineunda est susceptarum trium tutelarum, quæque suscipienda est, sed etiam ætas pupillorum consideranda est: nam si priorum pupillorum ætas prope (16) pubertatem sit, ita ut tantummodo semestre (17) tempus reliquum fuerit, aut eorum, quorum suscipere tutelam cogitur, non dabitur excusatio: Idque principalibus constitutionibus cavetur.

§. 1. Iliensibus (18) & propter inclytam nobilitatem (19) civitatis, & propter conjunctionem (20) originis Romanæ, jam antiquitus & Senatusconsultis, & Constitutionibus Principum plenissima (21) immunitas tributa est, ut etiam tutelæ excusationem habeant: scilicet eorum pupillorum, qui Ilienses non sint. Idque D. Pius rescripsit.

§. 2. Eos, qui in corporibus sunt, veluti fabrorum (22), immunitatem habere dicimus: etiam circa tutelarum exterorum hominum administrationem, habebunt excusationem: nisi si facultates eorum adauctæ fuerunt, ut ad cætera quoque munera publica suscipienda compellentur. Idque principalibus constitutionibus cavetur.

§. 3. Non omnia tamen corpora, vel collegia vacationem tutelarum habent, quamvis (23) muneribus municipalibus obstricta non sint: nisi (24) nominatim id privilegium eis indultum sit.

§. 4. Is, qui Ædilitate (25) fungitur, potest tutor dari (26): nam Ædilitas inter eos Magistratus (27) habetur, qui [a] privatis muneribus excusati sunt, secundum Divi Marci rescriptum.

§. 5. Sane notum est, quod gerentibus (28) honorem vacationem tutelarum concedi placuit: vacare autem eos, qui tunc primum vocentur ad suscipiendum officium tutelæ: cæterum eos, qui (29) jam se miscuerint administrationi, ne tempore quidem Magistratus vacare [æque notum est.]

§. 6. Domini navium (30) non videntur haberi inter privilegia, ut a tutelis vacent: Idque Divus Trajanus rescripsit.

§. 7. Inquilini castrorum (31) a tutelis excusari solent: nisi eorum, qui & ipsi inquilini sunt, & in eodem castro, eademque conditione sunt.

De liberis bello amissis.

18. ULPIANUS lib. 20. ad legem Juliam & Papiam.

BElla (32) *amissi* ad tutelæ excusationem prosunt: Quæsitum est (33) autem, qui sunt isti: utrum (34) hi, qui in acie sunt interempti, an vero omnes omnino, qui per causam belli parentibus sunt abrepti, in obsidione forte? Melius igitur probabitur, eos solos, qui in acie amittuntur, prodesse debere, cujuscunque sexus [vel] ætatis sint: hi (35) enim pro Republica ceciderunt.

De his qui in Italia domicilium habent.

19. IDEM lib. 35. ad Edictum.

ILlud usitatissimum est, ut hie qui in Italia domicilium (36) habeant, administratio rerum provincialium (37) remittatur.

De lite cum pupillo.

20. JULIANUS lib. 20. Digestorum.

SI pupillum patruus contendat exheredatum esse, & se heredem scriptum, æquum est, tutorem (38) pupillo dari, recepta patrui excusatione: vel, si nolit excusationem petere, remoto eo a tutela, ita litem de hereditate (39) expedire.

1. De pluribus excusationibus. 2. De excusatione pro parte patrimonii.

21. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

PRopter litem (40), quam quis cum pupillo habet, excusare se a tutela non potest: nisi forte de omnibus bonis, aut plurima parte eorum controversia sit.

§. 1. Qui se (41) vult excusare, si plures habet excusationes, & de quibusdam non probaverit, aliis uti intra tempora non prohibetur (42).

§. 2. Licet (43) datus tutor ad universum patrimonium datus est, tamen excusare se potest (44), ne ultra centesimum lapidem (45) tutelam gerat: nisi in eadem provincia (46) pupilli patrimonium sit: & ideo illarum rerum dabunt tutores in provincia Præsides ejus.

§. 3. Nec Senatores ultra (47) centesimum lapidem (48) urbis tutelam gerere coguntur.

§. 4. Habenti ergo (49) tutorem tutor datur: sed aliarum rerum, non earundem [datur].

De

[illegible]

De geometris. 1. De his, quibus Princeps curam alicujus rei injunxit.

22. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

GEometræ (1) a tutelis [non] vacant (2). §. 1. Hi vero, quibus Princeps curam alicujus rei injunxit, excuſantur a tutela, donec (3) curam gerunt.

De magiſtratu municipali, 1. De his, qui in caſtris merent.

23. ULPIANUS lib. 2. Reſponſorum.

PRopter Magiſtratum, quem in municipio (4) quis erat adminiſtraturus, tutelæ excuſationem non habere reſpondi.

§. 1. Si in caſtris merentes, non (5) ab eo tutores dentur, qui in caſtris merebat, excuſationem habere [reſpondi].

De manumiſſione ex cauſa fideicommiſſi.

24. PAPINIANUS lib. 11. Quæſtionum.

NEquaquam credendum eſt, ei privilegium excuſationis ablatum, cui fideicommiſſaria (6) libertas ſoluta eſt: nam in toto fere jure manumiſſor ejuſmodi nihil juris ut patronus adverſus liberti perſonam conſequitur: excepto, quod in jus vocare [patronum] injuſſu Prætoris non debet.

De libello.

25. ULPIANUS lib. 2. de officio Proconſulis.

EXcuſare ſe tutor per libellos (7) non poterit (8).

De menſoribus frumentariis.

26. PAULUS lib. ſingulari de Excuſationibus.

MEnſores frumentarios (9) habere jus excuſationis, apparet ex reſcripto Divorum Marci & Commodi, quod reſcripſerunt Præfecto Annonæ.

De legatario.

27. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

LEgatarius, qui rogatus (10) eſt alii omne legatum reſtituere, ſi maluit ſe excuſare a tutela, legatum propter fideicommiſſarium conſequitur: cui ſimilis eſt, qui de falſo agit, nec obtinuit.

De petitione & decreto. 2. De eo, quod tutori relictum eſt. 2. De exilio tutoris.

28. PAPINIANUS lib. 5. Reſponſorum.

TUtor petitus ante (11) decreti diem, ſi aliquod privilegium quærit, recte petitionem inſtitutam excludere non poterit.

§. 1. Quæ tutoribus remunerandæ (12) fidei cauſa teſtamento parentis relinquuntur, poſt excuſationem ab heredibus extrariis quoque retineri placuit (13): Quod non habebit locum in perſona filii, quem pater impuberi fratri coheredem & tutorem dedit: cum judicium patris ut (14) filius, non ut tutor promeruit.

§. 2. Tutorem ad tempus exulare (15) juſſum excuſare non oportet: ſed per tempus exilii curator in locum ipſius debet dari.

29. MARCIANUS lib. 2. Inſtitutionum.

PLane ſi in exilium datus ſit tutor, poteſt ſe excuſare, ſi in perpetuum datus eſt (16).

§. 1. Facilius autem exulis (17) ignorantia, qui contutorem (18) ſuſpectum facere non potuerit, veniam habebit.

De conſiliariis Principum. 1. De rebus, quæ partim Romæ, partim in provincia ſunt. 2. De fratre. 3. De colliberto tutore vel curatore dato a patrono.

30. PAPINIANUS lib. 5. Reſponſorum.

JUriſperitos (19), qui tutelam gerere cœperunt, in conſilium (20) Principum adſumptos, Optimi, Maximique Principes Noſtri conſtituerunt excuſandos (21): quoniam (22) circa (23) latus eorum agerent, & honor delatus finem (24) certi temporis ac loci non haberet.

§. 1. Cum oriundus (25) ex provincia Romæ domicilium haberet, ejuſdem curator decreto Præſidis (26) ac Prætoris conſtitutus, rerum adminiſtrationem utrubique ſuſcepit: Placuit, eum duas curationes adminiſtrare non videri: quod videlicet unius duo patrimonia non viderentur.

§. 2. Qui privilegio (27) ſubnixus eſt, fratris (28) curationem ſuſcipere non cogitur (29).

§. 3. Patronus impuberi liberto quoſdam ex libertis tutores aut curatores teſtamento dedit: Quamvis eos idoneos eſſe conſtet, nihilominus jure publico poterunt excuſari, ne decreto confirmentur.

De tribus tutelis.

31. PAULUS lib. 6. Quæſtionum.

SI (30) is, qui tres (31) tutelas adminiſtrabat, duobus (32) pupillis diverſis decretis datus eſt, [qui potuit excuſari (33),] & priuſquam cauſas excuſationis allegaret, unus ex pupillis, quorum jam tutelam adminiſtrabat, deceſſit: ubi deſiit ei competere excuſatio, ſtatim (34) tenuit eum prius decretum, quaſi in loco tertiæ tutelæ quarta ſubroganda (35): nam ipſo (36) jure tutor eſt, & antequam excuſetur. Poterit ergo tutela ejus, qui nunc quarto loco invenitur, excuſari: ſed cum non ſit excuſatus, neceſſario ſubeundum eſt onus illius quoque tutelæ. Nec (37) me movet, quod dicet aliquis, hoc non (38) exigi, an adminiſtretur tutela: hoc enim eo pertinet, ne ſit finita adminiſtratio: cæterum, ſi periculum ſuſtineat ceſſationis, puto ei imputandam eam quoque tutelam.

§. 1. Idem (39) evenire poteſt, ſi duobus teſtamentis, cum haberet tres tutelas, tutor datus eſt: ubi (40) non apertarum tabularum tempus inſpici debebit, ſi quæratur, quæ prior delata ſit tutela, ſed (41) aditæ (42) hereditatis, vel conditionis exiſtentis.

§. 2. Illa (43) quoque erit differentia tutelarum, de quibus diximus, ſi tertia & quarta ſit delata, licet in quartam prius datus ſit, quod hujus, id eſt, quartæ, ex quo juſſus eſt adminiſtrare, illius, ex quo datus eſt, periculum ſuſtinet.

§. 3. Eum (44), qui pupillum bonis paternis abſtinuerat, detinendum in quarta tutela exiſtimavi, quaſi depoſita illa.

§. 4. Cæterum putaram, recte facturum Prætorem, ſi etiam (45) unam tutelam ſufficere crediderit, ſi tam diffuſa (46) & negotioſa ſit, ut pro pluribus cedat. Neque igitur fratres conſortes (47) plurium loco habendi ſunt: neque non fratres, ſi idem patrimonium habent, & ratio adminiſtrationis pariter reddenda ſit.

† Et ex diverſo fratres (48), diviſo patrimonio duæ tutelæ ſunt: non enim (ut dixi) numerus pupillorum, ſed difficultas (49) rationum conficiendarum & reddendarum conſideranda eſt.

De eo quod relictum est tutori.

32. IDEM lib. 7. Quæstionum.

NEsennius Apollinaris Julio Paulo: Mater (1) filium suum pupillum, vel quivis alius extreneus axtraneum æque pupillum scripsit heredem, & Titiu legarum dedit, eumque aidem pupillo tuturem adscripsit: Titius confirmatus excusavit sa a tutela: Quzre, an legatum amittat (2)? [Et quid,] si tastamentu qoidsm tutor oon sit scriptus, lagatum tamen accepetit, datusque a Prætore tutor eacusat se, an æque sepellendos sit a legato: & an aliquid intersit, si a patre vel emancipato pupillo tutor datus sit, vel puberi curatot? Respondi, Qui (3) non jute detus [sit] vel tutut vel curator a patra, confirmatus (4) a Prætore, excusetionis beneficiu uti maluit, repellendus est a legato: idque & Scævola nostro placuit: nam & Prætor, qui eum confirmat tuturem, defuncti (5) sequitur judicium.

† Idem in matris testamauro dicendum est. † Similis est matri quivis extraneus (6), qui pupillum heredem instituit, eique & in tutora dando prospicera voluit, quales sunt alumni (7) nostri. † Recte ergo placuit, aum, qui recusat (8) id quod testator talinquit, ab eo quod petit, quod idem dedit, repelli debere. † Non sempat saman existimo, eum qui unus tutelæ recusavit, repellendum a legatu: sed (9) ita demum, si legatum ei ideo adscriptum appareat, quod eidem tutelem filiorum injunait, non qaod alioquin daturus asset, etiam sina tutalæ (10): Id upparere potuit (11), si posoaris testamentu legatum adscriptum, codicillis varo postea factis tuturem datum: in hoc anim legato putest dici, non idea ei talictum, quia & tutorem asse voluerit testator.

33. IDEM lib. 23. Quæstionum.

SEd hæc (12) nimium scrupulose (13) sont, nec admittsoda: nisi avidenter pater aapresserit (14), velle se dara, *etiamsi tutelam non administravit*: semper enim legatum aut aotecedit, aut sequitur tuselam (15).

34. IDEM lib. 7. Quæstionum.

EX eis upparet, non asse his similem [eum] quem Prætor (16) tutorem dedit, cum posset uti immunitate: hic enim oihil contra judicium fecit testatoris: nam quem (17) ille non dedit tuturem, eum voluissa (18), tutelam admioistrare filii, dicera non possumus.

35. IDEM lib. 23. Quæstionum.

QUid autem, si sa non excusaverit, sed administrare noluerit, cootentus (19) quod cæteri idonei assent? Hic poterit cooveniri (20), si ab illis res servari non potuisset. Sed hoc oon quærendum est, sed contumecia ponienda (21) ast ejut, qui quodammodo se axcusavit. Multu (22) magis quis dicare debebit, indignum judicio patris, qui ut suspectus semotus est a tutela.

1. Si Jus trium liberorum habens curator filio petatur.

36. IDEM lib. 9. Responsorum.

AMicissimos (23) quidem & fidelissimos parentes liberis tutores eligere solere, & ideo ad suscipiendum onas tutelæ atiam hooore lagati eos persequi, sed cum proponatur, is da quo quæritur, in testamentu legatum meruisse (24), & idem pupillu substitutus (25), nan est verisimile, hanc demum eum testatorem substituera voluisse, *si & tutelam suscepisset*: Et ideo eum, de quo quæritur, a legatu quidem, si adhuc vivaret pupillus, repellendum fuissa, a substitutiooe autem nun esse summoveodum (26): cum eo casu etiam suscepta tutalu finiretur (27).

§. 1. Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus unum habet emancipatum (28) ejus ætatis, ut curatores accipera debeat. Quæro, si idem Titius pater, petente eodem filiu emancipato, curator a Prætora datur, an jura publico uti possit, & nihilo minus trium filiorum nomine vacationem pustulare? Respondi, præmium quidem patri, qood propter numerum liberorum ei competit, danegari non upurtere (29): sed cum filiu suu curator petatur, contra (30) naturales (31) stimulos facit, si tali excusetione mendum esse tentaverit.

De falsa allegatione, & de vitia pronunciationis.

37. SCÆVOLA [lib. 2. Responsorum.]

QUi testemento toror detus fueret, adito Pretore dixit, *se tres liberos habere*; adjecit præterea, *habens patruum legitimum tutorem se vitiose tutorem datum*: Prætor ita decrevit, *Si (32) legitimum tutorem habenti tutor datus es, non est tibi necessaria excusatio*. Quæro, cum nemò patruus impuberi tutor esset, an nihilominus tutor remansit? Respondi, secundum ea quæ propouerentur, quamvis justas excusationis causas haberet, non temen essa excusatum propter vitium (33) prononcietionis.

§. 1. Item quæro, si adquisvisset sententiæ, en ob id quod non gessit tutelam, utilis actio in hunc dari debeat? Respondi: si errore potius, quod sa pro jura trium liberorum quud allegabat, excusatum crederet, quam malitia (34) ab administratione cessasset, utilem actionem [non] dandam.

De tempore excusationis.

38. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

QUinquaginta (35) dierum spatium tantummodo ad contestandas excusatiunum causas pertinet: peragendo enim negotio, aa die nominationis continui quatuor menses constituti sunt.

39. TRYPHONINUS lib. 13. Disputationum.

SI (36), cum ipsa instituerat (37) ut proferret aacusationem, mora contradictionis (38) impeditus est, quo minus decreto liberaretur; excusationem recte probari.

De tutore cæco, surdo, muto, furioso, valetudinario. 1. De paupertate.

40. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

POst (39) susceptem tutelam, cæcus (40), aut surdus, aut mutus, aut furiusas, aut valeradinarius (41) deponere tutelam potest. §. 1. Paupertas quæ operi (42), & ueeri tutelæ impar est, solet tribuere vacatiunam.

De administrantibus rem Principum. 1. De præfecto annonæ, aut vigilum. 2. De comitibus absentium reipub. causa. 3. De jure corporis vel collegii.

41. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

ADministrantes (43) rem Principum (44), sa indulgentia eorum, licet citra codicillus, a tutela, itemque cura, tempore administrationis delata, excusantur. §. 1. Idemque custoditur in bis, qui Præfecturam Annonæ vel Vigilum (45) gerunt. §. 2. Eorum, qui Reipublicæ (46) causa absunt, comites (47), qui sunt intra statutum (48) numerum, de tutele, quæ absentibus vel profecturis (49) delata est, excusantur, nam susceptem antea non daponent. §. 3. Qui (50) corporis (51) item collegii (52) jure excusantur: a collegarum filiorumque eorum tutela non excusantur: exceptis his (53), quibus hoc specialiter tributum est.

42. PAULUS lib. sing. de Cognitionibus.

PLana ultra centisium (54) miliarium (55) ab Urbe filiorum collegarum suorum tutelam suscipere oon coguntur.

De liberto Senatoris.

43. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

LIbertus (56) Senatoris, filiorum ejus tutelam administrans, ab aliis tutelis non excusetur (57).

De ingenuis & libertinis.

44. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

CUm (58) ex Oratione Divi Marci ingenuus (59) libertino tutor datus excusari debeat, eandem (60) excusationem compet ere etiam ei, qui jus annulorum (61) impetrasset, Imperator Noster cum Divu Severu Patre suo rescripsit (62).

§. 1. Ergo si pupillo libertino habenti jus annulorum, datus sit ingenuus tutor vel curator, consequens est, ut excusatio ajus ob hanc conditionum diversitatem (63) non debeat accipi.

§. 2. At si, antequam pupillus, vel pubes minor annorum vigintiquinque jus annulorum acciperet, Lucius Titius ei datus, ut ingenuus excusatus fuit, post impetrarum beneficium denuo (64) eidem tutor curaturve dati poterit, exemplu eo, quo placuit, & rescriptum est, eum qui tempore, quod intra annum erat, a quo reipublicæ (65) causa abesse (66) desierat, excusatus fuit, præterito eo, ipsum suo (67) loco dari posse.

§. 3. Et quamvis libertinus, qui Senatori patrono procurat (68), excusationem ab aliorum tutela habeat, iste tamen, qui jus annulorum impetravit, qui in (69) ordinem (70) ingenuorum transiit, tali excusetione uti non posset.

Da

(1) Mater liberis suis tutorem dare non potest: qui tamen ita datus fuerit, confirmandus a Prætore erit. (2) Amittit *l. 28. in pr. supr. de test. tut.* (3) Testatoris præceptum non servavit, legatum ejus testamento relictum amittit. (4) Tutor testamentarius [illegible] etiam qui confirmatus est a Judice. Quid ita? Judex ex se non confirmat, sed judicium testatoris sequitur. (5) Hoc notat Baldus [illegible] Judice [illegible] judicio. (6) V. *l. 4. supr. de confirm. tut.* (7) [illegible] (8) [illegible] (9) Tutor vel curator [illegible] testamento datus, a Judice confirmandus, si se excusat a tutela, privatur legato sibi in eo testamento relicto [illegible] (10) [illegible] (11) [illegible] (12) Distingue utrum præcedat tutela an legatum. (13) Hinc notat Baldus [illegible] (14) Vel sit verisimile eum voluisse [illegible] (15) [illegible] (16) [illegible] (17) Testator non videtur eum tutelam gerere voluisse, quem ipse tutorem non dedit. (18) Non credimus hominem id quod velle [illegible] (19) [illegible] (20) [illegible] (21) Non præmio afficiendus. *Bald.* (22) Commodum officii omittit, qui officio removetur propter culpam. (23) [illegible] (24) [illegible] (25) [illegible] (26) [illegible] (27) [illegible] (28) [illegible] (29) [illegible] (30) [illegible]

[illegible] (31) Naturales stimulos sequi debemus. [illegible] (32) [illegible] (33) [illegible] (34) Errori, non malitiæ [illegible] (35) [illegible] (36) Exceptio [illegible] (37) Id est, instaret [illegible] (38) Adversarii [illegible] (39) [illegible] (40) [illegible] (41) Valetudinarius [illegible] (42) Id est [illegible] (43) [illegible] (44) [illegible] (45) [illegible] (46) [illegible] (47) Comites eorum, qui Reipublicæ causa absunt, non excusantur a tutela jam suscepta, sed ab ea tantum quæ absentibus iis aut mox profecturis delata est. Ita privilegium excusationis transit ad comites [illegible] (48) [illegible] (49) [illegible] (50) Corporati & collegiati [illegible] excusantur a tutela aliorum, ut non a collegarum tutela [illegible] (51) [illegible] (52) [illegible] (53) [illegible] (54) Pro centesimum [illegible] (55) De miliario [illegible] (56) Vid. quæ notavi [illegible] (57) [illegible] (58) [illegible] (59) [illegible] (60) Paria sunt [illegible] (61) [illegible] (62) Ergo quod hic dicitur [illegible] (63) [illegible] (64) [illegible] (65) [illegible] (66) Vid. [illegible] (67) In locum [illegible] (68) [illegible] (69) In ordinem [illegible] (70) Ordo [illegible] ingenuorum & libertinorum.

De absentia reipubl. causa. 2. De jure liberorum. 3. De tutore Romæ dato. 4. De liberto, qui gerere non potest.

45. IDEM lib. 13. Disputationum.

T*itius filiis meis, quoad* (1) *Reipublicæ* (2) *causa non aberit, tutor esto*: gessit tutelam ea testamento delatam: deinde Reipublicæ causa abesse cœpit, & desiit: An quasi nova tutela nunc delata, excusari debeat etiam ob absentiam Reipublicæ causa? an quia præcessit testamentum absentiam ob publicam causam, & est ab eo jam administrata tutela, non oporteat eum excusari? quid, si liberos interea susceperit, aut aliam excusationem paravit? Magis est, ut hæc una (3) tutela sit: ideo nec excusationem ei competere, nec agi tutelæ ob prius tempus posse.

§. 1. Sed si ita scriptum in testamento fuit: *Titius tutor esto: cum* (4) *Reipublicæ causa aberit, tutor ne esto: cum redierit, tutor esto*: quid de excusatione aut ob absentiam Reipublicæ causa, aut aliam, quæ post obvenit, dici oporteat, videamus. † Præcedit autem alia quæstio: testamento (5) ex die, vel sub conditione [tutores] dati, an se excusare ante diem conditionemve necesse habeant? & in primis an jam dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est causas excusationis exercere? Sed verum est, non (6) ante esse tutorem, quam dies venerit: nam nec antequam (7) adita sit hereditas. Quia igitur ex eodem testamento jam gesta fuit tutela, & qui excusatus est alias, absuturus Reipublicæ causa, reversus continuo hæret tutelis ante susceptis, etiam intra annum: sed hic ex ipso testamento desierit esse tutor: & ideo ex secunda tutela excusare se potest.

§. 2. Si a Prætore detur curator mente (8) capto, aut muto, sive ventri, excusatur jure liberorum. §. 3. Romæ datos tutores eos tantum accipere debemus, qui vel (9) a Præfecto Urbis, vel a Prætore, vel in (10) testamento Romæ (11) confecto, vel in continentibus (12) ædificiis dati sunt. §. 4. Si tanta (13) corporis aut mentis valetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, ut ne suis quidem negotiis sufficiat, necessitati (14) erit succumbendum: ne impossibile (15) injungatur tutelæ munus, quod obiri a liberto non potest, cum incommodo pupilli, & adversus utilitatem (16) ejus.

De pistoribus. 1. De domicilio.

46. PAULUS lib. sing. de Cognitionibus.

QUi in collegio (17) pistorum sunt, a tutelis excusantur: si modo per semet (18) pistrinum exerceant: sed non alios puto excusandos, quam qui intra (19) numerum sunt.

§. 1. Urbici autem pistores a collegarum quoque filiorum tutelis excusantur (20). §. 2. Sed & hoc genus excusationis est, si quis se dicit ibi domicilium (21) non habere, ubi ad tutelam datus est: idque Imperator Antoninus cum D. Patre (22) significavit.

T I T. II.

UBI PUPILLUS EDUCARI (23) VEL MORARI DEBEAT: [ET DE ALIMENTIS (24) EI PRÆSTANDIS.]

De Prætore adeundo. 1. De circumstantiis considerandis a Prætore. 2. De eo, qui recusat apud se educari.

1. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SOlet Prætor (25) frequentissime (26) adiri, ut constituat, ubi filii vel alantur (27) vel morentur: non tantum in posthumis (28), verum omnino in pueris. §. 1. Et solet ex (29) persona, ex conditione (30), [&] ex tempore statuere, ubi potius alendus sit: & nonnunquam a voluntate patris recedit (31) Prætor. Denique cum quidam testamento suo cavisset, *ut filius apud* (32) *substitutum educaretur*: Imperator Severus rescripsit, *Prætorem æstimare debere, præsentibus ceteris propinquis* (33) *liberorum*: id enim agere Prætorem oportet, ut sine ulla maligna suspicione (34) alatur partus, & educetur. §. 2. Quamvis autem Prætor recusantem apud se educari non polliceatur se coacturum, attamen quæstionis est, an debeat etiam invitum (35) cogere (36): utputa (37) libertum, parentem, vel quem alium de adfinibus, cognatisve? Et magis est, ut interdum debeat id facere. §. 3. Certe non male dicetur, si (38) legatarius vel heres educationem recuset testamento sibi injunctam, denegari ei actiones debere, exemplo (39) tutoris testamento dati. Quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum: ceterum, si (40) esset relicturus, etiamsi educationem recusaturum sciret, non denegabitur ei actio: & ita Divus Severus sæpissime statuit.

De reputationibus tutoris admittendis. 1. De modo alimentorum.

2. IDEM lib. 36. ad Edictum.

OFficio judicis, qui tutelæ (41) cognoscit, congruit, *reputationes* (42) *tutoris* non improbas (43) admittere: utputa (44) si dicat, impendisse in alimenta pupilli, vel disciplinas (45).

§. 1. Modus autem, si (46) quidem Prætor arbitratus est, is servari debet, quem Prætor statuit: si vero Prætor non est aditus, pro modo (47) facultatium pupilli debet arbitrio judicis æstimari: nec enim permittendum est tutori tantum reputare quantum dedit, si plus æquo dedit. §. 2. Hoc amplius, etsi Prætor modum (48) alimentis statuit, veruntamen ultra vires facultatium est; quod decretum est, nec suggessit (49) Prætori de statu facultatium, non debet ratio haberi alimentorum omnium: quia, si suggessisset, aut minuerentur jam decreta, aut non tanta decernerentur. §. 3. Sed si pater statuit alimenta liberis, quos heredes scripserit, ea præstando, tutor reputare poterit; nisi (50) forte ultra vires facultatium statuerit: tunc enim imputabitur ei, cur non adito Prætore desideravit alimenta minui.

6. De pupillis egenis. De alimentis diminuendis vel augendis.

3. IDEM lib. 2. de Omnibus Tribunalibus.

JUs alimentorum decernendorum pupillis Prætori competit: ut ipse moderetur (51), quam summam tutores vel curatores ad alimenta pupillis vel adolescentibus præstare debeant. §. 1. Modum (52) autem patrimonii spectare debet, cum alimenta decernit: & debet statuere tam moderate, ut (53) non universum reditum (54) patrimonii in alimenta decernat, sed semper sit (55), ut aliquid ex reditu supersit. §. 2. Ante oculos habere debet in decernendo & (56) mancipia (57) quæ pupillis deserviunt, & mercedes (58) pupillorum, & vestem, & tectum pupilli: ætatem (59) etiam contemplari, in qua constitutus est, cui alimenta decernuntur. §. 3. In amplis tamen patrimoniis [positis] non cumulus patrimonii, sed quod exhibitioni (60) frugaliter (61) sufficit, modum alimentis dabit. §. 4. Sed si non constat, quis modus facultatium sit, inter tutorem, & eum, qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionem (62), nec temere alimenta decernere, ne in alterutram partem delinquat: prius tamen exigere debet ut profiteatur tutor, quæ sit penes se summa: & comminari graviores ei usuras (63) infligi ejus, quod supra professionem apud eum fuerit comprehensum. §. 5. Idem ad instructionem quoque pupillorum, vel adolescentium, pupillarum, vel earum, quæ intra vigesimum annum constitutæ sunt, solet decernere respectu facultatium, & ætatis eorum qui instruuntur. §. 6. Sed si egeni sunt pupilli, de suo eos alere tutor non (64) compellitur (65); & si forte post decreta alimenta ad egestatem fuerit pupillus perductus, deminui debent quæ decreta sunt: quemadmodum (66) solent augeri, si quid patrimonio accesserit.

De alimentis pupillæ pupilli sorori præstitis.

4. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

QUi filium heredem instituerat, filiæ dotis nomine, *cum in familia nupsisset* ducenta legaverat, nec quicquam (67) præterea, & tutorem eis Sempronium dedit: is a cognatis & [a] propinquis pupillæ perductus ad Magistratum jussus est alimenta (68) pupillæ, & mercedes, ut liberalibus (69) artibus institueretur, pupillæ nomine præceptoribus dare: pubes factus pupillus puberi (70) jam factæ sorori suæ ducenta, legati causa, solvit: Quæsitum est, an tutelæ judicio consequi possit, quod in alimenta pupillæ, & mercedes a tutore ex tutela præstitum sit? Respondi, Existimo, etsi (71) citra Magistratuum decretum tutor sororem pupilli sui aluerit, & liberalibus (72) artibus instituerit (73), cum hæc aliter ei contingere non possent, nihil eo nomine, tutelæ judicio, pupillo, aut substitutis pupilli præstare debere.

De causæ cognitione.

5. ULPIANUS lib. 3. de officio Proconsulis.

SI disceptetur, ubi morari, vel ubi educari pupillum oporteat, causa cognita id Præsidem (74) statuere oportebit. In causæ cognitione evitandi (75) sunt, qui pudicitiæ impuberis possunt insidiari (76).

De absentia tutoris.

6. TRYPHONINUS lib. 14. Disputationum.

SI absens sit tutor, & alimenta pupillus desideret: si quidem negligentia; & nimia (77) cessatio in administratione tutoris objiciatur, quæ etiam ex hoc arguatur, quod per absentiam ejus deserta de-

[illegible]

derelictaque sunt pupilli negotia, evocatis (1) adfinibus atque amicis (2) tutoris, Prætor, edicto proposito, causa cognita, etiam absente tutore, vel removendum eum qui dignus tali nota videbitur, decernet, vel adjungendum curatorem: & ita, qui datus erit, expediet alimenta pupillo. † Si vero necessaria absentia tutoris & improvisa acciderit (forte (3) quod subito ad cognitionem (4) principalem profectus, nec rei suæ providere, nec consulere pupillo potuerit), & speratur redire, & idoneus sit tutor, nec expediat alium adjungi, & pupillus alimenta de re sua postulet, recte constituetur ad hoc (5) solum, ut ex re pupilli alimenta expediat.

T I T. III.

DE TUTELÆ (6) ET RATIONIBUS (7) DISTRAHENDIS (8), ET UTILI (9) CURATIONIS CAUSA ACTIONE.

De actione tutelæ. De factis vel omissis. De dolo, culpa, & diligentia. 1. De mortis causa. 2. Vel non mortis causa donatione. 3. De rationibus. 4. De matre alita. 5. De munere nuptiali. 6. De alimentis statutis tutori. 8. Vel servis, vel libertis, vel aliis hominibus liberis. 9. De sumptibus litis & viaticis. 10. Quatenus plures tutores teneantur. 16. De successoribus tutoris, 17. Vel pupilli. 18. De actionibus tutori mandandis. 19. De rationibus distrahendis. De genere tutelæ. 20. Quid veniat in hanc actionem. 21. De actione tutelæ & rationibus distrahendis, 22. & furti, 23. De successoribus. 24. De tempore hujus actionis.

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

IN omnibus (10) quæ fecit tutor, cum facere non deberet, item in his, quæ non fecit (11), rationem reddet hoc judicio: præstando dolum, culpam (12), & quantam in rebus suis diligentiam. §. 1. Unde quæritur apud Julianum libro xvi. Digestorum, si tutor pupillo auctoritatem ad mortis causa donationem (13) accommodaverit, an tutelæ judicio teneatur? Et ait, teneri eum: nam sicuti (14) testamenti factio (inquit) pupillis concessa non est, ita nec (15) mortis (16) quidem causa donationes permittendæ sunt (17). §. 2. Sed & si non mortis causa donaverit tutore auctore, idem Julianus scripsit, plerosque quidem putare, non valere donationem: & plerunque ita est, sed (18) nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor auctor sit pupillo ad deminuendum, decreto scil. interveniente: veluti si matri (19), aut sorori, quæ aliter se tueri non possunt, tutor alimenta præstiterit: nam cum (20) bonæ fidei judicium sit, nemo feret (inquit) aut pupillum, aut substitutum ejus querentem, quod tam conjunctæ (21) personæ aliræ sint. Quinimo per contrarium putat posse cum tutore agi tutelæ, si tale officium prætermiserit. §. 3. Officio tutoris (22) incumbit, etiam rationem (23) actus sui conficere (24), & pupillo reddere (25); ceterum, si non fecit, aut si factas non exhibet, hoc nomine judicio tutelæ tenebitur (26). De servis quoque interrogationes, sed & quæstionem habendas, & hoc officio judicis (27) convenire placuit: nam D. Severus decrevit, cum neque inventaria neque auctionalia (28) proferentur, remedio eo uti debere, ut rationes a servis, qui rem gesserant, proferentur: has rationes si esse mala fide conscriptas a servis dicent tutores, etiam in quæstionem servi interrogari poterunt. §. 4. Præterea si matrem (29) aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum posse: sed est verius, non, nisi perquam egenti dedit, imputare eum oportere de largis facultatibus pupilli: utrumque (30) igitur concurrere oportet: ut & mater egens (31) sit, & filius in facultatibus positus. §. 5. Sed si munus (32) nuptiale matri pupilli miserit, non eum pupillo imputaturum (33) Labeo scripsit: nec perquam necessaria est ista muneratio. §. 6. Si pupillis tutores pater dedit, inter quos & libertum suum, perque eum voluerit tutelam administrari, & tutores certam summam ei statuerunt, quia aliter se exhibere non poterat: habendam ejus rationem quod statutum est, Mela existimat. §. 7. Ergo & si ex inquisitione propter rei notitiam fuerit datus tutor, eique alimenta statuerint contutores: debebit eorum ratio haberi, quia justa causa est præstandi.

§. 8. Sed & si servis (34) cibaria præstiterit, vel libertis, scilicet rei pupilli necessariis, dicendum est, reputaturum. Idemque & si liberis hominibus, si tamen ratio præstandi justa intercedat. §. 9. Item sumptus (35) litis tutor reputabit, & viatica, si ex officio necesse habuit aliquo excurrere, vel proficisci.

§. 10. Nunc tractemus, si plures tutelam pupilli administraverint, pro qua quisque eorum parte conveniendus sit?

§. 11. Et, si quidem omnes simul gesserunt tutelam, & omnes (36) solvendo sunt, æquissimum erit (37), dividi (38) actionem inter eos pro portionibus virilibus (39), exemplo (40) fidejussorum. §. 12. Sed & si non omnes solvendo sint, inter eos, qui solvendo sunt, dividitur actio: sed prout (41) quisque solvendo est, poterunt conveniri. §. 13. Et si forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus præstiterit, vel ex communi gesto, nec ei mandatæ sunt actiones, constitutum est a Divo Pio, & ab Imperatore Nostro, & Divo Patre ejus, utilem (42) actionem tutori adversus contutorem dandam. §. 14. Plane, si ex dolo communi conventus præstiterit tutor, neque mandandæ sunt actiones, neque utilis competit; quia proprii delicti pœnam subit: quæ res indignum eum fecit, ut a ceteris quid consequatur doli participibus: nec enim ulla societas (43) maleficiorum (44), vel communicatio justa damni ex maleficio [est]. §. 15. Usque adeo autem ad contutores non venitur, si (45) sint solvendo contutores, ut prius ad Magistratus, qui eos dederunt, vel ad fidejussores veniatur: Et ita Imperator noster Ulpio Proculo rescripsit. Quod enim Marcellus lib. xxi. Digestorum scripsit, quodque sæpissime rescriptum est, quamdiu [vel] unus ex tutoribus idoneus est, non posse ad Magistratus, qui dederunt veniri, sic erit accipiendum, si (46) non contutor ob hoc conveniatur, quod suspectum facere vel satis exigere noluit. §. 16. Hanc actionem etiam in (47) heredem tutoris competere constat. §. 17. Sed & heredi (48) pupilli æque competit, similibusque (49) personis. §. 18. Non tantum ante condemnationem, sed etiam post condemnationem, desiderare tutor potest, mandari sibi actiones (50) adversus contutorem, pro quo condemnatus est. §. 19. Rationibus distrahendis (51) actione non solum hi tenentur tutores, qui legitimi fuerunt, sed omnes, qui jure tutores sunt, & gerunt tutelam.

§. 20. Considerandum est in hac actione, utrum pretium rei tantum duplicetur (52), an etiam quod pupilli interfit? Et magis esse arbitror, in hac actione quod interest non venire, sed rei tantum æstimationem (53). §. 21. In tutela ex una obligatione duas esse actiones (54) constat: & ideo, sive tutelæ fuerit actum, [de] rationibus distrahendis agi non potest: sive contra, tutelæ actio, quod ad speciem illam, perempta est.

§. 22. Hunc tamen tutorem, qui intercepit pecuniam pupillarem, & furti teneri Papinianus ait: qui, & si furti (55) teneatur, hac actione conventus, furti actione non liberatur: nec enim eadem est obligatio furti ac tutelæ, ut quis dicat plures esse actiones ejusdem facti, sed plures obligationes: nam & tutelæ & furti obligatur. §. 23. Hanc actionem (56) sciendum est perpetuam esse, & heredi, similibusque personis dari ex eo, quod vivo pupillo captum est. † Sed in heredem ceterosque successores non dabitur: quia (57) pœnalis (58) est.

§. 24. Hæc actio tunc competit, cum & tutelæ actio [est], hoc est finita (59) demum tutela.

De causa actionis. 1. De actione furti, & condictione furtiva. 2. Quid persequitur hæc actio de rationibus distrahendis.

2. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

ACtione [de] rationibus (60) distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit.

§. 1. Quod si furandi animo fecit, etiam furti tenetur (61). Utraque autem actione obligatur, & altera alteram non tollet. Sed & condictio ex furtiva causa competit: per quam si consecutus fuerit pupillus quod fuerit ablatum, tollitur hoc judicium: quia nihil abest pupillo. §. 2. Hæc actio licet in duplum (62) sit, in simplo rei persecutionem continet, non tota dupli pœna est.

De actione tutelæ. Si incertum sit quantum tutori, curatorive debeatur.

3. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI tutelæ, aut negotiorum gestorum agatur, incerto (63) hoc, quantum ab adversariis debetur tutori, procuratorive: arbitratu judicis cavendum est, quod eo nomine eis absit.

Quando agi potest. 1. De emancipatione tutoris. 2. Si impubes agat. 3. De curatore furiosi.

4. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

NIsi finita (64) tutela sit, tutelæ agi non potest.

† Fi-

† Finitur autem non solum pubertate (1), sed etiam morte (2) tutoris vel pupilli (3). §. 1. Filiumfamilias emancipatum, si tutelam (4) administret, etiam directo teneri Julianus putat.

§. 2. Si adhuc impubes tutelæ agat, nihil consumitur.

§. 3. Cum furiosi curatore non (5) tutelæ sed negotiorum gestorum actio est: quæ competit etiam (6) dum negotia gerit: quia (7) non idem in hac actione, quod in tutelæ actione, dum impubes est is, cujus tutela geritur, constitutum est (8).

De deposito.

5. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

SI tutor (9) rem sibi depositam (10) a patre pupilli, vel commodatam non reddat: non tantum commodati, vel depositi, verum (11) tutelæ quoque tenetur: &, si (12) acceperit pecuniam ut reddat, plerisque placuit, eam pecuniam vel depositi vel commodati actione repeti vel condici posse. Quod [habet rationem: quia] turpiter accepta sit (13).

De dolo & emancipatione tutoris.

6. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SI filiusfamilias (14) tutelam administraverit, & liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit: an actio tutelæ patrem [quoque] hoc nomine teneat? quæritur. Et æquum est, ut (15) eum duntaxat dolum pater præstet, qui commissus est ante emancipationem filii.

De causa hereditaria. 1. De captivitate tutoris.

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

SI pupillus heres (16) exstiterit ei, cujus tutelam tutor suus gesserat, ex hereditaria causa cum tutore suo habebit actionem. §. 1. Si tutor in hostium potestatem pervenerit, quia (17) finita tutela intelligitur, fidejussores, qui pro eo rem salvam fore spoponderint, & si quis existat defensor (18) ejus, qui paratus est suscipere judicium tutelæ, vel si quis [sit] curator (19) bonis ejus constitutus, recte conveniuntur (20).

8. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

QUamvis jure postliminii tutelam pristinam possit integrare (21).

De absentia Reip. causa. 1. Si pupillus frater perfectæ ætatis esse cœperit. 2. De conditione. De die. 4. Si tutor desiit, & iterum cœpit esse. 5. De curatore adjuncto. 6. De tutore confiscato. 7. De ceteris actionibus præter tutelæ.

9. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SI tutor Reipublicæ causa abesse cœperit, ac per hoc fuerit excusatus (22), quod Reipublicæ causa aberit: tutelæ (23) judicio locus est. Sed si desierit Reipublicæ causa abesse, consequenter desinit qui in locum ejus datus est, & tutelæ conveniri poterit. §. 1. Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, & alter eorum in legitimam (24) tutelam fratris sui perfectæ (25) ætatis constituti recidit (26), eum qui datus (27) esset, tutorem esse desiisse Neratius ait. Quia igitur desinit, erit tutelæ actio etiam ex persona impuberis: quamvis si testamento datus fuisset, non desineret (28) esse tutor ejus, qui adhuc erat impubes: quia semper legitima tutela testamentariæ cedit (29).

§. 2. Si testamento sub conditione tutor datus sit, deinde alius medio tempore ex inquisitione: dicendum est locum esse tutelæ judicio, existente conditione, quia tutor esse desinit.

§. 3. Sed & si quis testamento usque ad tempus fuerit datus, idem erit dicendum. §. 4. Et generaliter quod traditum est, *pupillum cum tutore suo agere tutelæ non posse*, hactenus verum est, si eadem tutela sit (30): absurdum enim erat, a tutore rationem administrationis negotiorum pupilli reposci, in qua adhuc perseverare (31): in qua autem desinit tutor, & iterum cœpit esse, sic ex pristina administratione tutelæ debitor est pupillo, quomodo si pecuniam creditam a patre ejus accepisset. Quem igitur effectum hæc [ex] sententia habeat, videamus? Nam, si solus tutor est, utique ipse secum non aget: sed vel per specialem (32) curatorem conveniendus est, vel pone eum contutorem (33) habere, qui possit adversus eum judicem accipere: ex qua causa cum eo tutelæ agi potest. Quinimo si medio tempore solvendo esse desierit, imputabitur contutoribus, cur non egerint cum eo. §. 5. Si (34) tutori curator sit adjunctus, quamvis suspecto postulato, non cogetur tutelæ judicium tutor suscipere: quia tutor maneret. §. 6. Sed & si (35) fuerit tutor confiscatus (36), adversus (37) fiscum dandam esse actionem constat ei, qui loco ejus curator datus sit, vel contutoribus ejus.

§. 7. Ceteræ actiones, præter (38) tutelæ, adversus tutorem competunt (39), etsi adhuc tutelam administret, veluti furti, damni, injuriæ condictio (40).

10. PAULUS lib. 8. Brevis Edicti.

SEd non dantur (41) pupillo, dum tutor tutelam gerit: quamvis enim morte tutoris intereant; tamen pupillus cum herede ejus actionem habet, quia sibi solvere (42) debuit (43).

De emancipatione tutoris.

11. ULPIANUS [lib. 35. ad Edictum.]

SI filiusfamilias tutelam administraverit (44), deinde (45) fuerit emancipatus (46), remanere eum tutorem Julianus ait: & cum pupillus adoleverit, agendum cum eo (47), ejus quidem temporis quod est ante emancipationem, in quantum facere potest, ejus vero quod est post emancipationem, in solidum: cum patre vero duntaxat de peculio (48): manere enim adversus eum etiam post pubertatem de peculio actionem: neque enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio detur, quam tutela fuerit finita.

12. PAULUS [lib. 8. Brevis Edicti.]

FIlius autem tutor propter hoc suum factum (49) cum patre agere non potest ante pubertatem: quia (50) nec finita tutela hoc ab eo exigi potest.

De pubertate.

13. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

SI tutor post pubertatem pupilli negotia administraverit, in judicium tutelæ veniet id tantum, sine (51) quo administratio tutelæ expediri non potest: si vero post pubertatem pupilli is, qui tutor ejus fuerat, fundos ejus vendiderit, mancipia & prædia comparaverit, neque venditionis hujus, neque emptionis ratio judicio tutelæ continebitur. Et est verum, ea quæ connexa (52) sunt, venire in tutelæ (53) actionem: Sed & illud est verum, si cœperit negotia administrare post tutelam finitam, devolvi judicium tutelæ in negotiorum gestorum actionem (54): oportuit enim eum a semetipso tutelam exigere. Sed & si quis, cum tutelam administrasset, idem curator adolescenti fuerit datus, dicendum est, negotiorum gestorum eum conveniri posse.

14. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

SI post pubertatem tempore aliquo, licet brevissimo (55), intermiserit administrationem tutor, deinde (56) cœperit gerere: sine ulla dubitatione, tam tutelæ, quam negotiorum gestorum judicio cum eo agendum est.

De dolo communi tutorum.

15. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

SI ex duobus tutoribus cum altero quis transegisset (57), quamvis ob dolum communem: transactio nihil proderit alteri: nec immerito: cum unusquisque (58) doli sui pœnam sufferat. Quod si conventus alter præstitisset, proficiet id quod præstitit, ei qui conventus non est, licet enim doli ambo rei sint, tamen sufficit unum satisfacere: ut in duobus, quibus res commodata est, vel deposita, quibusque mandatum est.

Si conveniatur, qui est adhuc tutor. 1. Vel curator.

16. IDEM lib. 74. ad Edictum.

SI cum [adhuc] tutore ex stipulatu agatur, vel cum his, qui pro eo intervenerunt, erit dubitatio, an quia tutelæ agi non potest, nec ex stipulatu agi possit? Et plerique putant, etiam hanc actionem propter eandem utilitatem differendam (59). §. 1. Cum curatore pupilli sive adolescentis agi (60) poterit (61), & si usque adhuc cura perseveret (62).

De sumptibus litis.

17. IDEM lib. 3. de Officio Consulis.

IMperatores Severus & Antoninus rescripserunt in hæc verba: *Cum hoc ipsum quæratur, an aliquid tibi a tutoribus vel curatoribus debeatur, non habet rationem postulatio tua, volentis in sumptum litis ab his tibi pecuniam subministrari* (63).

De tutore, qui pupillum perperam abstinuit.

18. PAPINIANUS lib. 25. Quæstionum.

CUm tutor, negotiis impuberis administratis, pupillum paterna hereditate abstinet (64), bonis patris venditis, tractari solet, utilis actio pupillo relinqui, an creditoribus (65) concedi debeat? Et probatur, actionem inter pupillum & creditores patris esse dividendam: scilicet, ut quod rationi bonorum per tutorem deerit, creditoribus reddatur; quod autem [dolo] vel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti contractum est, puero relinquatur. Quæ actio sine dubio non prius competet, quam pupillus (66) ad pubertatem pervenerit: sed illa confestim creditoribus datur.

De nomine probato a novissimo curatore.

19. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

SI probatum (67) est nomen debitoris a novissimo curatore, frustra tutorem de eo conveniri (68).

De

[illegible]

De reſtitutione in integrum adverſus adultum. 1. De reſtitutione adulti adverſus tutorem.

20. PAPINIANUS lib. 2. Reſponſorum.

ALterius curatoris heredem minorem, ut (1) majore pecunia condemnatum, in integrum reſtitui placuit. Ea (2) res materiam litis adverſus (3) alterum curatorem inſtaurandæ non dabit, quaſi minore pecunia condemnatum, ſi non ſit ejus ætatis actor, cui ſubveniri debeat: ſed æquitatis ratione ſuadente, per utilem (4) actionem ei ſubveniri, in quantum alter relevatus eſt, oportet.

§. 1. Non idcirco actio, quæ poſt vigintiquinque annos (5) ætatis intra reſtitutionis tempus adverſus tutorem minore (6) pecunia tutelæ judicio condemnatum redditur, inutilis erit (7), quod adoleſcenti curatores ob eam culpam condemnati ſunt (8). Itaque ſi non judicium (9) a curatoribus factum eſt, per doli exceptionem curatores conſequi poterunt eam actionem præſtari (10) ſibi.

De actione tutoris adverſus contutorem.

21. IDEM lib. 1. Definitionum.

CUm pupillus tutelæ actione contra tutorem alterum, tutori, quem judex in ſolidum condemnavit, ceſſit (11), quamvis poſtea judicatum fiat, tamen actio data (12) non intercidit: quia pro parte condemnati tutoris non tutela reddita, ſed nominis pretium (13) ſolutum videtur.

De defenſione tutoris, de privilegio pupilli.

22. PAULUS lib. 13. Quæſtionum.

DEfenſor tutoris condemnatus non auferet privilegium (14) pupilli (15): neque enim ſponte cum eo pupillus contraxit (16).

Si heres tutoris vel magiſtratus conveniatur.

23. IDEM lib. 9. Reſponſorum.

COnvento (17) herede tutoris judicio tutelæ, curatorem ejusdem neque ipſo jure liberatum videri (18), neque exceptionem rei judicatæ ei dandam. Idemque in heredibus Magiſtratuum obſervandum.

De poſthumo non nato.

24. IDEM lib. 2. Sententiarum.

POſthumo (19) tutor datus, non nato poſthumo, neque tutelæ, quia nullus pupillus eſt: [neque pro tutore, quia nulla ſignificatio (20) eſt:] neque negotiorum geſtorum, judicio tenetur (21), quia adminiſtraſſe negotia ejus, quia natus non eſſet, non videtur: & ideo utilis (22) in eum actio dabitur.

De privilegio tutelæ.

25. HERMOGENIANUS lib. 5. juris Epitomarum.

NOn ſolum tutelæ privilegium (23) datur in bonis tutoris, ſed etiam ejus, qui pro tutela negotium geſſit: vel ex curatione pupilli, pupillæve, furioſi, furioſæve debebitur, ſi eo nomine cautum non ſit.

T I T. IV.

DE CONTRARIA (24) TUTELÆ (25), ET UTILI (26) ACTIONE.

Ratio hujus actionis. 1. De protutore. 2. De curatoribus. 3. De tempore hujus actionis. 4. De compenſatione & petitione. 5. De cauſa obligationis. 7. De obligatione quæ tempore finitur. 8. Si judicio directo tutelæ, vel rationibus diſtrahendis non agatur.

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

COntrariam (27) tutelæ actionem Prætor propoſuit, induxitque (28) in uſum, ut facilius tutores ad adminiſtrationem accederent, ſcientes pupillum quoque ſibi obligatum fore ex ſua adminiſtratione. Quamquam enim ſine tutoris auctoritate pupilli non (29) obligentur, nec in rem (30) ſuam tutor obligare pupillum poſſit: attamen receptum eſt, ut tutori ſuo pupillus ſine tutoris auctoritate civiliter (31) obligetur, ex adminiſtratione ſcilicet: etenim provocandi fuerant tutores, ut promptius de ſuo aliquid pro pupillis impendant, dum ſciunt, ſe recepturos id quod impenderint.

§. 1. Hæc actio non ſolum tutori (32), verum etiam ei (33), qui pro tutore negotia geſſit, competere debet. §. 2. Sed & ſi curator ſit vel pupilli, vel adoleſcentis, vel furioſi (34), vel prodigi, dicendum eſt, etiam his contrarium dandum. † Idem in curatore quoque ventris probandum eſt. Quæ ſententia Sabini fuit exiſtimantis, cæteris (35) quoque curatoribus ex iiſdem cauſis dandum contrarium [judicium]. §. 3. Finito autem officio hanc actionem competere dicemus tutori: cæterum, quamdiu durat, nondum competit (36). Sed ſi pro tutore negotia geſſit, vel etiam curam adminiſtravit, locus erit judicio, etiam ſtatim (37): quia hoc caſu in ipſum quoque ſtatim actio competit. §. 4. Præterea, ſi tutelæ judicio [quis] conveniatur, reputare (38) poteſt id quod in rem pupilli impendit (39). Sic erit arbitrii ejus, utrum compenſare (40), an petere velit ſumptus. Quid ergo, ſi judex compenſationis ejus rationem non (41) habuit, an ideo contrario judicio experiri poſſit? Et utique poteſt (42): Sed (43) ſi reprobata (44) eſt hæc reputatio, & adquievit, non debet judex contrario judicio id ſarcire. §. 5. An in hoc judicio, non tantum quæ pro pupillo, vel in rem ejus impenſa ſunt, veniant, verum etiam ea quoque, quæ debebantur alias tutori (utputa a patre pupilli ſi quid debitum fuit) quæritur? Et magis puto, cum integra ſit actio (45) tutori, non eſſe in contrarium judicium deducendum. §. 6. Quid tamen, ſi ideo expectavit, quia tutor erat, & ideo non exegit? videamus, an contrario judicio tutelæ indemnitatem conſequatur. Quod magis probandum eſt: nam ſicuti quodcunque aliud geſſit pro utilitate pupilli, id contrario judicio conſequetur, ita etiam id, quod ſibi debetur, conſequi debet, vel ejus ſecuritatem. §. 7. Ego, & ſi ex cauſa, quæ tempore finitur (46), obligatio aliqua fuit, tutelæ contrarium judicium eſſe ei opinor. §. 8. Hanc (47) actionem dandam placet, & ſi tutelæ judicio non agatur (48): etenim nonnunquam pupillus idcirco agere tutelæ non vult, quia (49) nihil ei debetur: imo plus in eum impenſum eſt, quam [quod] ei abeſt: nec (50) impediendus eſt tutor contrario agere.

2. JULIANUS lib. 21. Digeſtorum.

LOnge magis dandum eſt (51), & ſi rationibus (52) diſtrahendis actio intendatur (53).

De modo impenſarum. 1. De liberatione. De uſuris. De compenſatione. 7. De eventu rei geſtæ. 8. Quibus ex cauſis datur hæc actio. 9. De tempore hujus actionis. De ſucceſſoribus.

3. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

QUid ergo, ſi plus, in eum impendit, quam eſt in facultatibus? videamus, an poſſit hoc conſequi. Et Labeo ſcribit poſſe (54). Sic tamen accipiendum eſt, ſi expedit pupillo ita tutelam adminiſtrari: Cæterum ſi non expedit, dicendum eſt, abſolvi pupillum oportere: neque enim in hoc adminiſtrantur tutelæ, ut mergantur (55) pupilli: judex (56) igitur, qui contrario judicio cognoſcit, utilitatem (57) pupilli ſpectabit, & an tutor ex officio ſumptus fecerit. §. 1. Contrarium (58) an judicium (59) ad hoc quoque competat, ut quis a pupillo exigat liberationem, videndum eſt? Et nemo dixit, in hoc agere quem contrario poſſe, ut (60) tutelæ judicio liberetur (61): ſed tantum de his, quæ ei propter tutelam abſunt. Conſequitur (62) autem pecuniam, ſi quam de ſuo conſumpſit etiam cum uſuris (63): ſed vel trientibus (64), vel his, quæ in regione (65) obſervantur, vel his, quibus mutuatus eſt, ſi neceſſe (66) habuit mutuari ut pupillo ex juſta cauſa prorogaret (67); vel his [a] quibus pupillum liberavit, vel quibus caruit tutor, ſi nimium profuit pupillo pecuniam eſſe exſolutam. §. 2. Plane ſi forte tutor aliquid pecuniæ debuit fœnerare, aliquid ipſe pro pupillo ſolvit, nec ipſe uſuras conſequitur (68), nec pupillo præſtabit (69). §. 3. Quare & ſi in uſus ſuos convertit, deinde aliquid impendit in rem pupillarem, quam impendit, deſinit vertiſſe (70), & exinde (71) uſuras (72) non præſtabit. Et ſi ante impendit in rem pupillarem, mox in uſus ſuos vertit, non videbitur vertiſſe quantitatem, quæ concurrit cum quantitate ſibi debita, ut ejus ſummæ non præſtet uſuras. §. 4. Uſuras utrum tamdiu conſequetur tutor, quamdiu tutor eſt, an etiam poſt finitam tutelam, videamus: an ex mora tantum? Et magis eſt, ut, quoad (73) ei reddetur pecunia, conſequatur: nec enim debet ei ſterilis (74) eſſe pecunia. §. 5. Si tamen fuit (75) in ſubſtantia pupilli, unde conſequetur, dicendum eſt, non oportere eum uſuras a pupillo exigere. §. 6. Quid ergo, ſi de re pupillari non potuit ſibi ſolvere, quia erat depoſita (76) ad prædiorum (77) comparationem? Si quidem non pollu-

levit

levit a Prætore, ut promatur pecunia, vel hoc minus deponatur, sibi (1) imputet (2): si (3) vero hoc desideravit, nec impetravit, dicendum est, non deperire ei usuras in contrario judicio.

§. 7. Sufficit (4) tutori, bene & diligenter negotia gessisse: etsi eventum (5) adversum habuit, quod gestum est. §. 8. Judicio contrario tutelæ præstatur & id, quod in rem pupilli versum est [ante tutelam], vel post tutelam, si negotiis tutelæ tempore gestis nexum (6) probatur: & quod ante impensum est, sive pro tutore negotia gessit, & postea tutor constitutus est, vel ventri erat curator: sed & si non pro tutore negotia gerebat, debet venire, quod ante impensum est: deducuntur enim in tutelæ judicium sumptus, quoscunque (7) fecerit in rem pupilli: sic tamen, si [ex] bona fide fecit.

§. 9. Hanc actionem (8) perpetuam (9) esse palam est, & heredi, & in heredem dari, cæterosque successores (10), & ad quos ea res pertinet, & in eos.

De tutore remoto.

4. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

A Tutela remotus eo (11) loco haberi debet, quo esset finita tutela (12): & sicut actiones patitur, perinde ac si pupillus pubes factus esset, ita (13) contrario judicio, si quid ei aberit, persequi debebit: nihil enim prohibet suspectum tutorem esse, quamvis complura in rem pupilli impenderit, quæ eum amittere non oportet.

De herede tutoris.

5. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

HEredem tutoris (14), si eam summam solverit, in quam obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam adversus eos habere posse respondi.

Si tutor se pro pupillo obligavit.

6. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

SI tutor pro pupillo se obligavit (15), habet (16) contrariam actionem, & antequam (17) solvat.

T I T. V.

DE EO, QUI PRO (18) TUTORE, PROVE CURATORE NEGOTIA GESSIT (19).

Ratio hujus actionis. 1. *Quid sit* pro tutore gerere. 2. *De servo.* 3. *Si ante pubertatem agatur.* 4. *De tutela finita.* 5. *Si pro tutore administravit: Deinde, quasi tutor.* 6. *De eo, qui tutorem habere non potest.* 7. *De curatore dato impuberi. De eo, qui cum tutor non esset, coactus est gerere.* 8. *De usuris.* 9. *De gestis, vel omissis.*

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

PRotutelæ (20) actionem necessario Prætor (21) proposuit: nam (22) quia plerumque incertum est, utrum quis tutor, an vero quasi tutor pro tutore administraverit tutelam: idcirco in utrumque casum actionem scripsit, *Ut, sive tutor sit, sive non sit qui gessit, actione tamen teneatur.* Solent enim magni errores intercedere, ut discerni facile non possit, utrum quis tutor fuerit, & sic gesserit, an vero non fuerit, pro tutore tamen munere functus sit.

§. 1. *Pro tutore autem negotia gerit*, qui munere tutoris fungitur in re impuberis, sive se putet tutorem, sive sciat non esse, finget tamen [esse]. §. 2. Proinde & si servus quasi tutor egerit, Divus Severus rescripsit, dandum in dominum judicium utile. §. 3. Cum eo, qui pro tutore negotia gessit, etiam (23) ante pubertatem agi posse nulla dubitatio est: quia tutor non est (24). §. 4. Quare, si quis finita tutela pro tutore negotia impuberis gessit, tenebitur.

§. 5. Sed & si prius pro tutore administraverit, deinde quasi tutor, æque tenebitur ex eo quod pro tutore administravit: quamvis devolvatur (25) hic gestus in tutelæ actionem. §. 6. Si quis quasi tutor negotia gesserit ejus, qui jam pubes est, neque tutorem habere potest: protutelæ actio cessat. Simili modo, & si ejus, qui nondum natus est (26): nam ut pro tutore quis gerat, eam esse personam oportet, cujus ætas recipiat tutorem, [id est, impuberem esse oportet]: sed erit negotiorum gestorum actio. §. 7. Si curator impuberi (27) a Prætore datus (28), negotia (29) gesserit, an quasi pro tutore gesserit, teneatur, quæritur? Et est verius, cessare (30) hanc actionem: quia officio curatoris functus est: Si quis tamen, cum tutor non esset, compulsus a Prætore, vel a Præside, dum se putat tutorem, gesserit tutelam, videndum, an pro tutore teneatur? Et magis est, ut, quamvis (31) compulsus gesserit, teneri tamen debeat, qui animo tutoris gessit, cum tutor non esset. At iste curator, non quasi tutor, sed quasi curator gessit. §. 8. In protutelæ judicio usuræ quoque veniunt (32). §. 9. Sed utrum solummodo in id quod gessit tenebitur, an vero in id etiam, quod gerere debuit? Et, si quidem omnino non attingit (33) tutelam, non tenebitur: neque enim attingere debuit, qui tutor non fuit. Quod si quædam gessit, videndum, an (34) etiam eorum, quæ non gessit, teneatur. Et hactenus (35) tenebitur, si alius gesturus fuit: sed [&] si cognito quod tutor non fuit, abstinuit [se] administratione: videamus, an teneatur, si necessarios pupilli non certioravit (36), ut ei tutorem peterent? Quod verius est.

De venditione.

2. CELSUS lib. 25. Digestorum.

SI is, qui pro tutore (37) negotia gerebat, cum tutor non esset, rem pupilli vendidit (38), nec (39) ea usucapta est (40): petet eam pupillus, quanquam ei cautum est: non enim eadem hujus, quæ tutoris est, rerum pupilli administratio.

De eo, qui ignorabat se tutorem esse.

3. JAVOLENUS [lib. 5. Epistularum].

QUæro, an is, qui cum tutor testamento datus esset, & id ipsum ignoraret, pro tutore negotia pupilli gesserit quasi tutor: an, quasi pro tutore negotia gesserit, teneatur? Respondit, non puto teneri quasi tutorem: quia scire (41) quoque se tutorem esse debet, ut eo affectu negotia gerat, quo tutor gerere debeat.

De fide & diligentia.

4. POMPONIUS lib. 16. ad Quintum Mucium.

QUi pro tutore negotia gerit, eandem fidem & diligentiam præstat, quam (42) tutor præstaret.

De contrario judicio.

5. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

EI, qui pro tutore negotia gessit, contrarium (43) judicium competit.

T I T. VI.

QUOD (44) FALSO TUTORE AUCTORE GESTUM ESSE DICATUR (45).

Æquitas Edicti. 1. *Verba Edicti.* 2. *Si tutor auctoritatem accommodare non potuit.* 3. *De duobus tutoribus altero falso, altero vero.* 4. *De pluribus falsis tutoribus.* 5. *De protutore.* 6. *Alia verba Edicti. De scientia & ignorantia actoris.*

1. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

HUjus Edicti æquitas non est ambigua: ne (46) contrahentes decipiantur, dum falsus tutor adhibetur. §. 1. Verba autem Edicti hæc sunt: *Quod eo auctore*, inquit, *qui tutor non fuerit*. §. 2. Verbis Edicti multa (47) desunt (48): Quid enim si fuit tutor, is tamen fuit, qui auctoritatem accommodare non potuit, puta (49) furiosus, vel ad aliam regionem datus? §. 3. Sed Pomponius libro xxx. scribit, interdum, quamvis [a] non tutore gestum est, non pertinere ad hanc partem Edicti. Quid enim, si duo tutores, alter falsus, alter verus auctoritatem accommodaverint: nonne valebit quod gestum est (50)? §. 4. Item hoc Edictum, licet singulariter scriptum sit, si tamen plures intervenerint, qui tutores non erant, [tamen] locum habere debere, Pomponius lib. xxx. scribit. §. 5. Idem Pomponius scribit, etiamsi pro tutore negotia gerens, auctoritatem accommodaverit, nihilominus hoc edictum locum habere; nisi forte Prætor decrevit (51) *ratum se habiturum id, quod his auctoribus gestum est*: tunc enim valebit per Prætoris tuitionem, non (52) ipso jure (53). §. 6. Ait Prætor: *Si id actor ignoravit, dabo in integrum restitutionem.* Scienti (54) non subvenit: merito: quoniam (55) ipse se decepit.

2. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

SI *id*, inquit, *actor ignoraverit* (56) Labeo: & si dictem (57) sit ei & bona fide non crediderit (58).

3. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

PLane si is sit, qui ausilio non indiget, scientia ei non nocet: utputa si pupillus (59) cum pupillo egit: nam cum nihil actum sit, scientia non nocet.

4. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

MInoris vigintiquinque annis succurretur, etiamsi scierit (60).

5. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

INterdum tamen, & si (61) scientia noceat (62), tamen restitutio facienda erit, si a Prætore compulsus est ad judicium accipiendum.

(1) Imputare sibi debet, qui a Prætore vel judice id non petiit, quod petere potuit, vel debuit. (2) Nam si a prætore id postulasset, Prætor id ei permittere potuisset. [illegible]

[illegible Greek]

leges administrationem earum (1), quæ in alia provincia sunt possessionum, quod ostendit subjecta Divi Severi constitutio.

Divi Severi & Antonini Augusti Valerio: Testamento tutor datus, et postulare, ut ab administratione rerum, quæ in alia provincia erant, liberaretur.

§. 5. Qui primum pilum (2) explevit, si cum tutelam suscepisset unius filii, rursus (3) in militares necessitates (4) assumptus erit, deponet sollicitudinem tutelæ.

§. 6. Similiter & in (5) locum illius tutoris, quem postea sibi collegam (6) quis adduxerit, dabitur curator, ut ait constitutio D. Severi: quam recte adaptans (7) omnibus (8) similibus capitulis, curatorem dari licet in (9) locum eorum, qui temporis vacationem recipiunt.

§. 7. Si libertus impubes dabitur a patrono tutor filiis suis, vel alius quicunque minor vigintiquinque annis: donec (10) quidem impubes fuerit, non molestabitur: Interim autem alter in locum ejus creabitur curator (11). Similis est huic & legitimus tutor (12), si impuberem esse contigerit etenim in locum ejus curator (13) interim dabitur.

§. 8. Si quis ita ægrotus fuerit, ut oporteat eum non omnino (14) dimitti a tutela, in locum ejus curator (15) [interim] dabitur. sanatus autem hic rursus recipiet tutelam. Si quis autem in insaniam (16) inciderit, similis est huic: & ita Ulpianus scribit.

Adversa (17) quoque valetudo excusat, sed ea, quæ impedimento est (18), quominus quis suis rebus superesse possit, ut Imperator Noster cum Patre rescripsit.

XI. PAULUS lib. sing. de excusatione tutorum.

ET non tantum, ne incipiant, sed (19) & a cœpta excusari debent. 1. *De mutatione domicilii.*

XII. MODESTINUS lib. (11). Excusationum.

IDem Ulpianus scribit. Sed in hoc rescripto adjectum est, solere vel ad tempus, vel in perpetuum excusari, prout valetudo est, qua afficitur. Furor (20) autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim (21) detur.

§. 1. Sunt & alii, qui, etsi jam sint tutores vel curatores, continuo tamen de reliquo absolvuntur a sollicitudine: puta qui domicilium alio transtulerunt (22), ex rescripto Imperatoris scientis (23) quidem tutorem esse eum, transmigrare (24) autem expressim ei concedentis, & horum alterutrum litteris (25) significantis.

De appellatione. 1. De tempore proponendi excusationes.

XIII. IDEM lib. IV. Excusationum.

SCire (26) oportet, quoniam neque dati tutores, neque testamentarii provocare necesse habent (27), ut ostendit constitutio D. Veri (28) & Antonini. Hoc autem observari oportet, & in datis curatoribus: in (29) paucissimis enim distant curatores a tutoribus. Adversus denique sententias auferentes (30) ais excusationes licentiam habebunt appellandi.

§. 1. Multa vero observari oportet, ut concedatur, tutores vel curatores causas remissionis tribuere. Oportet enim, eos constituto legibus tempore (31) ad judicem accedere; sunt autem constituta tempora hæc. Qui enim in ipsa civitate est, ubi creatur, vel intra centesimum lapidem a civitate, intra quinquaginta (32) dies excusabitur, postea autem non admittetur, sed tenebitur ad sollicitudinem, & si horum quid non fecerit, erit in eadem (33) causa, in qua esset, si apparuisset proprio periculo ipsum negligere, neque (34) ulla ei via relicta erit ad excusationem. Qui autem supra centum milliaria a civitate abest, viginti milliaria habebit numerata in unamquamque diem, a quo (35) cognoverit, (oportet autem ei manifestari (36) a Præsidibus vel in faciem (37), vel ad domum (38),) & extra hos, alios triginta dies habebit ad excusationem. Hoc autem convenit & iis (39), qui testamento dati sunt, sive tutores fuerint, sive curatores, quos confirmari (40) a Magistratibus (41) consuetum (42) est.

§. 2. Aliud etiam invenimus in Divi Marci promulgatione (43), inquisitione dignum: etenim ei, qui in ipsa civitate est, in qua creatus est, vel intra centum milliaria, quinquaginta dierum spatium legislator dedit: ei vero, qui ultra ceotum milliaria habitat, in unamquamque diem numerari (44) viginti milliaria jussit, & extra hos alios triginta dies adjecit ad excusationem. Unde contingit, ut, si cujus habitatio centum sexaginta milliaribus absit, is octo & triginta dierum spatium habeat, octo quidem centum sexaginta milliariorum nomine in unamquamque diem, viginti milliariis numeratis, triginta vero, eo, quod ad excusationem faciunt: Erit igitur in deteriori ordine, qui longius habitat, eo qui intra centum milliaria est, vel in ipsa civitate, si utique his quidem semper quinquaginta dies spatii sunt, illis vero pauciores: Sed etsi maxime verba legis hunc habeant intellectum, tamen mens (45) legislatoris aliud vult: ita enim & Cervidius (46) Scævola (47), & Julius Paulus, & Domitius Ulpianus, coryphæi legum prudentum scribunt, dicentes ita oportere hoc observari, ut nunquam alicui minus (48) detur quinquaginta dierum spatio: tunc autem longius (49), cum annumeratio dierum, qui in viam computentur, adjectis triginta diebus, quos ad excusationem lex dat, excedit quinquaginta dies: utputa si dixerimus, aliquem a (50) quadringentis quadraginta milliariis habitare; hic (51) enim viæ quidem habebit dies viginti duos, ad aacalatinnem autem alios triginta.

§. 3. Observabunt autem hoc temporis spatium omnes, qui qualitercunque (52) excusantur a tutela, vel cura, vel parte (53) ejus.

§. 4. Consequens autem est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerit quis usus, non aliter auditur, quam si observaverit constitutum (54) tempus: nisi forte alterius (55) alicujus civitatis est civis.

§. 5. Ita vero necesse est custodiri constitutum tempus, ut & si excusatus fuerit dimissus, non liberari eum D. Verus & (56) Antoninus ostendant in constitutione, jubentes non detineri eum, qui in locum ejus creatus sit, quasi non (57) liceat alium dari in locum existentis tutoris.

§. 6. Sufficit autem intra constitutum tempus accusare se solum. Si enim postea nolens (58) desierit, non ei nocebit. Ideoque si repræsentaverit (59) quis se solum, non permanserit (60) autem postea, ut se excuset, post constitutum tempus exceptione repellitur (61), & hoc dicit constitutio Imperatorum Veri & Antonini.

§. 7. Si enim quis propter ægritudinem, vel aliam necessitatem (puta maris, vel hyemis, vel incursus latronum, aut aliam quam similem (62))

[illegible Greek]

[illegible footnotes]

[illegible Greek text]

constituto tempore non poterit venire: ignoscendum est (1) ei cujus (2) fidem (3) tametsi (4) sufficit firmare ex ipsa naturali (5) justitia, tamen & constitutio Imperatorum Veri (6) & Antonini hæc dicit.

§. 8. [illegible Greek text]

§. 8. Scire autem oportet, non sufficere, si accedat ad judicem, sed oportere etiam de specie (7) remissionis testari: & si multa habeas jura, quæ ad remissionem faciunt, omnia nominare: si minus, similem esse ei, qui nequaquam accessit, aut accessit quidem, justam autem remissionis causa non nominavit.

§. 9. [illegible Greek text]

§. 9. Quinquaginta vero dies continui (8) numerantur, incipiendo a tempore cognitionis, quo quis cognovit seipsum datum esse.

§. 10. [illegible Greek text]

§. 10. Oportet autem non (9) testari ante tribunal, vel aliter, in submemorationibus. Potest (10) autem & libellos (11) dare (12) ut iisdem ipsi ajunt Imperatores.

§. 11. [illegible Greek text]

§. 11. Hæc de iis, qui observare constitutum tempus debent. De iis autem, qui non subjecti sunt constitutis temporibus, age scrutemur.

§. 12. [illegible Greek text]

§. 12. Qui non juste dati sunt tutores (hoc est, a quibus non oportet (13), aut quos non oportet, aut quibus non oportet (14), aut quo non oportet modo (15)) si neque confirmentur, neque administraverint, sunt immunes (16): neque opponet quis eis, quod constituta (17) tempora excusationis non observaverint: neque enim habent excusationis necessitatem, ut ostenditur in subjectis constitutionibus, quas exempli gratia subjeci: adaptantur autem utique omnibus.

Divi Severus & Antoninus Augusti Narcisso: *Ab eo, quem non rite datum (18) tutorem habuisti, reconsiste, cum ipse nec non erravis (19): si igitur administratione sua non tenuisset,* [illegible] *fuerit esse futurus.*

† [illegible Greek text]

† Similiter autem si eum qui non (20) suppositus est jurisdictioni, creabunt Magistratus tutorem vel curatorem: neque hic necessitatem habet observare constituta tempora, utputa, quia neque civis (21), neque incola (22) est,

De libertis tutoribus.

xxv. Idem lib. 2. Excusationum,

A [illegible Greek text]

Libertum (23), cum de excusatione tutorum & curatorum tractatur, scire oportet, non solum patris pupilli, sed & matris intelligi debere.

§. 1. [illegible Greek text]

§. 1. Sed & cum *de liberis patroni* quærimus, scire oportet appellationem hanc non in primo gradu consistere, hoc est in filium & filiam, sed & in nepotes ex utroque latere & eos qui deinceps sunt.

§. 2. [illegible Greek text]

§. 2. Sed & si jus (24) annulorum aureorum impetraverit, adhuc custodit libertorum ordinem, secundum hæc, quæ scripsit Marcus Antoninus.

§. 3. [illegible Greek text]

§. 3. Qui propria pecunia emptus & manumissus est, nequaquam connumeratur reliquis libertis (25).

§. 4. [illegible Greek text]

§. 4. Si plures liberti fuerint (26), unus omnibus liberis tutor dabitur, & a tribus tutelis non absolvetur.

De spadone. 2. De eo qui patri promisit se futurum tutorem. 3. De dignitate. 4. De [illegible] *& calculatoribus. 6. De Judæis. 7. De rusticanis* [illegible]*. 8. De libertis* [illegible]*. 9. De magistratibus. De fidejussoribus. De* [illegible]*. 10. De publicanis. 11. De pluribus causis excusationis. 12. De immunitate civilium aut publicorum munerum. 13. An liberatus tutela vel cura possit eisdem actis uti ad excusationem alterius. 14. De* [illegible] *patri vel matri pupilli. 15. De tribus tutelis vel curationibus. 16. De filiofam.* [illegible]

xv. Idem lib. 2. Excusationum.

Σ [illegible Greek text]

Spadonem (27) quoque creabunt tutorem (28): nullam enim habet excusationem *, ut constitutio ostendit Imperatorum Severi & Antonini.

§. 1. [illegible Greek text]

§. 1. Qui patri promisit (29) *se fore tutorem liberorum*, excusari ab hac tutela non potest, etsi aliter habet jus excusationis.

§. 2. [illegible Greek text]

§. 2. Scire oportet, nulli dignitatem tribuere excusationem: unde si quis Senator (30) fuerit, hic tutor erit, & eorum qui inferioris ordinis sunt, [quam] Senatorum: quemadmodum rescripsit Divus Marcus & Commodus.

§. 3. [illegible Greek text]

§. 3. Si quis autem tutor vel curator fuerit non Senatoris, vel aliter non (31) in dignitate positi, deinde postea fiat Senator, continuo absolvetur a sollicitudine. Si autem liberi, quorum tutelam aut curam administrabat, erant Senatoris (32), non absolvetur a tutela aut cura.

§. 4. [illegible Greek text]

§. 4. Similiter autem, & qui *inferioris* (33) *ordinis est*, non excusabitur a tutela, vel cura majorum.

§. 5. [illegible Greek text]

§. 5. Neque *librarios* (34), neque *calculatores* (35), quos vulgo rationarios dicimus, habere immunitatem dicunt Divorum constitutiones (36).

§. 6. [illegible Greek text]

§. 6. Jam autem & *Judæi* (37) non Judæorum tutores erunt (38), sicut (39) & reliqua (40) administrabunt: constitutiones enim in iis solis sine molestia eos esse jubent: per quæ cultus (41) inquinari videtur (42).

§. 7. [illegible Greek text]

§. 7. *Rusticanæ* (43) *civitatis* neque in numerum unius tutelæ procedit.

§. 8. [illegible Greek text]

§. 8. *Liberti* (44) unorum Senatorum unius, etsi res eorum disponunt, non absolvuntur tamen a tutelis: hoc enim masculorum Senatorum libertis (45) solum concessum est.

§. 9. [illegible Greek text]

§. 9. Si civitatis (46) princeps, id est, *magistratus* (47), incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelæ, hanc non connumerabit aliis tutelis (48): quemadmodum nec fidejussores (49) tutelæ: sed neque qui ob honorem tutores conscripti sunt.

§. 10. [illegible Greek text]

§. 10. Qui *vectigalia conduxit* a civitatibus (50), non excusatur a cura (51).

§. 11. [illegible Greek text]

§. 11. Qui (52) jura multa poterit dicere, quorum unumquodque per seipsum satis validum non est, an possit excusari quæsitum est: puta septuaginta (53) quis annorum non est, neque tres habet tutelas, sed neque quinque filios, aut aliquod aliud jus remissionis; habet nimirum duas tutelas, & duos filios, & sexaginta annorum est, aut alia quædam talia dicit, per se ipsa quidem perfectum auxilium non præbentia, quæ tamen si invicem connexa sint, justa appareant: Sed visum est, hunc non excusari (54).

§. 12. [illegible Greek text]

§. 12. Qui accepit vel habet immunitatem civilium vel publicorum munerum, hic a tutela vel cura non excusabitur.

§. 13. [illegible Greek text]

§. 13. Qui absolutus est a tutela, vel cura non omnino depositionibus apud acta ad remissionem alterius tutelæ vel curationis utetur, si non extiterint ei jura remissionis.

§. 14. [illegible Greek text]

§. 14. Qui dixerit, se ipsum ignotum esse patri aut matri pupilli, ea de causa liberandus non est (55).

(1) Dilatio prorogatur, propter impedimenta. (2) Vide *l.* 29. §. *sup. de probationibus*. (3) Probationem. (4) Similis ratio in *lege* 2. *sup. de servis exportandis*. Naturalis ratio pro lege scripta observanda est: etiam hac lege rationem naturalem adferre sat est, ut *hoc l.* [illegible] *naturalis* 7. *infr. de bonis damn.* *l. in summa* 2. §. *item Varus* 3. *infr. de aqua & aquæ pluviæ*. Unde notant legem generalem restringi per rationem naturalem, neque verisimile lege contineri casum, quem vir bonus non caveret. (5) Naturalis justitia est juris naturalis, de quo vide *l.* 4. *sup. ad l. Aquil.* [illegible] De nomine dixi *l.* 2. §. 8. *infr. de dote prælegata*. Naturalem rationem allegare pro lege, sufficit. (6) [illegible] (7) Generaliter rationem reddi haud sufficit, eam in specie reddi oportet. (8) Continui esse debent. §. 10. *Inst. eod.* (9) [illegible], non [illegible]. (10) Scripturam non exigit excusatio tutoris in his. Quid exceptio recusationis, ut non numeratæ pecuniæ? Scripturam exigit, *l. generaliter* [illegible] *Authent.* [illegible] (11) [illegible] Quem in finem? ut scilicet contesteretur excusatio [illegible] gratia: alias pro tribunali [illegible], recipitur excusatio tutoris, & sic intellige, *l.* 13. *infr. eod.* (12) [illegible], de plano, [illegible] quæ forma & [illegible] dicuntur judices pedanei, judices, qui plano pede judicant, nec tribunal habent, & [illegible], quasi pedanei magistri, qui primas litteras docent de plano, nec cathedram habent. Cujac. [illegible] (13) Puta a matre, *l.* 2. *C. de confirmando* vel [illegible] tutore vel patrono *l.* 1. *C.* [illegible] (14) Ut qui datur a patre filio emancipato vel naturali. (15) Ut qui datus verbis precativis non directis, vel *l.* 6. *sup.* [illegible] (16) A proponenda excusatione (17) *l.* 4. *C. eod.* (18) Imperitiær [illegible] (19) Facit *l.* 8. [illegible] (20) V. §. 6. *sup. eod.* *l.* 9. *C. qui dare tut.* (21) Civium alii [illegible], & originarii alii incolæ. (22) [illegible] (23) Hæc lex est de iis, quorum excusatio non recipitur: libertus autem non excusatur, *l.* 5. *C. eod.* nisi adversa valetudine laboret, [illegible] (24) Libertus donatus annulis, tutor datus liberis patroni, non habetur pro ingenuo. (25) Nam in plerisque aliis jura patronatus manumissori non debentur, [illegible] (26) [illegible] ut Author [illegible], ita legit Cujacius. [illegible]

[illegible] (34) [illegible] (35) [illegible] (36) [illegible] (37) [illegible] (38) [illegible]

§. 15. [illegible Greek text]

§. 15. Eft autem quandu & qui *tres habet tutelas*, vel curas non habet ius remiffionis, pure fi quis affectaverit fufcipere. Jam autem & tutor, qui modici [patrimonii (1)] factus eft, affectaffe videtur.

§. 16. Ulpianus libro fingulari de excufetionibus ita fcribit: Si quie inter tres tutelas amancipati (2) filii fui tutelam adminiftret, an ei hæc in numerum procedit, fcio dubiratum (3): Inveniu tamen tafcriptum, emancipatæ filiæ tutelam numeteri inter onera uportere.

§. 17. [illegible Greek text]

§. 17. Si quis ereabitur tutor exiftens in patris poteftate, deinda patet oulueris pro eo cavere, jufferunt (4) leges & ipfum patrem crearl tutotem (5), ut nullo modo impedietur tutelæ cautio, ut oftendit Divi Hadriani conftitutio.

† Imperator Hedrianus Bitrefio Pollioni legeto Lygdunenfi (6): *Si Clandius Macer, quamvis (7) filiusfemilias fis, idoneus tutor effe videbatur: pater autem ejus idcirco cavere non vult, ut filium fuum tutela eximat, & in hoc artificio perfeveraverit: exiftime, te huic freudi recte occurfurum, ut & filius & ipfe (8) ad tutelam liberorum Clementis gerendam compellantur* (9).

De excufatione a cura.

16. IDEM lib. 2. Refponforum.

GAios teftamento Nigidiom filio fuo tutorem dedit, eundemque ufque ad vicefimumquintum ennum curaturem (10) conftituir: quæru, cum licear Nigidio a curationa (11) etiam eitra appellationem (12) fe axcufare, ex qua dia tempora, quæ in excufationibus obtervanda D. Mercus ftatoit, computanda funt: utrum (13) ex diu aperti teftamenti, an ex quo ad negotia getenda vocatur, id eft, poft quatrumdecimum annum impletum? Modeftinus refpondit, excofationem (14) a cura tunc neceffariam effe, cum decrato Præturis feu Præfidie confitmatus curator fuerit.

De tribus tutelis. 1. De Ilienfibus. 2. 3. De collegiis vel corporibus. 4. De ædilitate. 5. De bonnaibus. 6. De dominis navium. 7. De inquilinis.

17. CELLISTRATUS lib. 4. de cognitionibue.

NOn tantum magnitudo (15) patrimoniorum ineueda eft fufcepterum triom tutelarum, queque fufcipienda aft, fed etiam ætas pupillorum confideranda eft: nem fi priorum pupillorum ætas prope (16) pubertatem fit, ita ut tantummodo femeftre (17) tempus reliquum fuerit, aut eorum, quorum fafcipere tutalam cogitur, non dabitur excufatio: Idqne principalibus conftitutionibus cavetur.

§. 1. Ilienfibus (18) & propter loclytam nobilitetem (19) civitatis, & propter conjonctionem (20) originis Romanæ, jam antiquitus & Senatusconfultis, & Conftitutionibus Principum pleniffime (21) immunitas tributa eft, ut etiam tutelæ excufationem habeant: fcilicet eorum pupillorum, qui Ilienfes nun fint. Idqne D. Pius refcripfit.

§. 2. Eos, qui in curporibus funt, veluti fabrorum (22), immunitetem habere dicimus; atiem circe tutelerum exterorum hominum adminiftrationem, habebunt excufationem: nifi fi facultates eorum adauctæ fuerunt, ut ad cætera quoque munera publica fufcipienda compellantur. Idque principalibus conftitutionibus cavetur.

§. 3. Non omnia tamen corpore, val collegie vacationem tutelerum babent, quamvis (23) muneribus municipalibus obftricte non fiot; nifi (24) nominatim id privilegium eis indultum fit.

§. 4. Is, qui Ædilitare (25) fungitur, poteft tutur dari (26): non Ædilitas inter eos Magiftratus (27) habetur, qui [a] privatis manenbus axcufati funt, fecundum Divi Marci refcriptum.

§. 5. Sene notum eft, quod gerentibus (28) bonoram vacationem tutelarum concedi placuit: vacare autem eos, qui tunc primum vocentur ad fufcipiendum officium tutelæ: cæterum eos, qui (29) jam fe mifcuerint adminiftrationi, ne tempore quidem Magiftratne vacare [æque notum aft.]

§. 6. Domini navium (30) non videntur haberi ioter privilegia, ut e tutelis vacent: Idque Divus Trajanus refcripfit.

§. 7. Inquilini caftrorum (31) a tutelis excufari folant: oifi eorum, qui & ipfi inquilini funt, & in eodem caftro, eedemque condiccne funt.

De liberis bello amiffis.

18. ULPIANUS lib. 20. ed legem Juliam & Papiam.

BElle (32) *amiffi* ed tutelæ eecufationem profunt: Quæfitum eft (33) autem, qui funt ifti. utrum (34) hi, qui in acia funt interempti, an varo omnes omnino, qui per caufem belli parentibus funt abrepti, in obfidione forte? Melius igitur probabitur, eos folos, qui in acie amittuntur, prodeffe debere, cejufcunque fexus [vel] ætatis fint: hi (35) enim pro Republica ceciderunt.

De his qui in Italia domicilium habent.

19. IDEM lib. 35. ad Edictum.

ILlud ufitatiffimum eft, ut bis qui io Italie domicilium (36) habeant, adminiftratio rerum provincielium (37) temitratur.

De lite cum pupillo.

20. JULIANUS lib. 20. Digeftorum.

SI pupillum patruus contender aaheredatum effe, & fe heredem fcriptum, æquum eft, tuturem (38) papillo dari, recepte patrui eacufatione: vel, fi polit excufetionam petere, remoto eo a tutela, ita litem de hereditate (39) expedire.

1. De pluribus excufationibus. 2. De excufatione pro parte patrimonii.

21. MARCIANUS lib. 2. Inftitutionum.

PRopter litem (40), quam quis cum pupillo habet, excufere fe a tutele non poteft: nifi forta de omnibus bonis, aut plurima parte eorum controverfia fit.

§. 1. Qui fe (41) vult excufere, fi plures habet eecufationes, & da quibusdam non probaverit, aliis uti intra tempora non prohibetur (42).

§. 2. Licat (43) datus tutor ad univarfum patrimonium datus eft, tamen excufate fe poteft (44), ne ultra centefimum lapidem (45) tutelam gerat: nifi in eadem provincia (46) pupilli patrimonium fit: & ideo illarum rerum dabunt totores in provincia Præfider ejus.

§. 3. Nec Senatores ultra (47) centefimum lapidem (48) urbis tutelem gerere coguntur.

§. 4. Habenti argo (49) tutorem tutor datur: fed aliarum rerum, non earundem [datur].

De

(1) [illegible] id eft, qui mediocris patrimonii, vel mediocris pupilli [illegible] Theophilus [illegible] (2) [illegible] (3) [illegible] (4) [illegible] ... [illegible footnotes (1)–(49)]

De geometris. 1. De his, quibus Princeps curam alicujus rei injunxit.

22. SCÆVOLA lib. 1. Regularum.

GEometræ (1) a tutelis [non] vacant (2). §. 1. Hi vero, quibus Princeps curam alicujus rei injunxit, excusantur a tutela, donec (3) curam gerunt.

De magistratu municipali. 1. De his, qui in castris merent.

23. ULPIANUS lib. 2. Responsorum.

PRopter Magistratum, quem in municipio (4) quis erat administraturus, tutelæ excusationem non habere respondi.

§. 1. Si in castris merentes, non (5) ab eo tutores dentur, qui in castris merebat, excusationem habere [respondi].

De manumissione ex causa fideicommissi.

24. PAPINIANUS lib. 15. Quæstionum.

NEquaquam credendum est, ei privilegium excusationis ablatum, cui fideicommissaria (6) libertas soluta est: nam in toto fere jure manumissor ejusmodi nihil juris ut patronus adversus liberti personam consequitur: excepto, quod in jus vocare [patronum] injussu Prætoris non debet.

De libello.

25. ULPIANUS lib. 2. de officio Proconsulis.

EXcusare se tutor per libellos (7) non poterit (8).

De mensoribus frumentariis.

26. PAULUS lib. singulari de Excusationibus.

MEnsores frumentarios (9) habere jus excusationis, apparet ex rescripto Divorum Marci & Commodi, quod rescripserunt Præfecto Annonæ.

De legatario.

27. MARCIANUS lib. 5. Regularum.

LEgatarius, qui rogatus (10) est alii omne legatum restituere, si maluit se excusare a tutela, legatum propter fideicommissarium consequitur: cui similis est, qui de falso egit, nec obtinuit.

De petitione & decreto. 1. De eo, quod tutori relictum est. 2. De exilio tutoris.

28. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

TUtor petitus ante (11) decreti diem, si aliquod privilegium quæris, recte petitionem institutam excludere non poterit.

§. 1. Quæ tutoribus remunerandæ (12) fidei causa testamento parentis relinquuntur, post excusationem ab heredibus extrariis quoque retineri placuit (13): Quod non habebit locum in persona filii, quem pater impuberi fratri coheredem & tutorem dedit: cum judicium patris ut (14) filius, non ut tutor promeruit.

§. 2. Tutorem ad tempus exulare (15) jussum excusare non oportet: sed per tempus exilii curator in locum ipsius debet dari.

29. MARCIANUS lib. 2. Institutionum.

PLane si in exilium datus sit tutor, potest se excusare, si in perpetuum datus est (16).

§. 1. Facilius autem exulis (17) ignorantia, qui contutorem (18) suspectum facere non potuerit, veniam habebit.

De consiliariis Principum. 1. De rebus, quæ partim Romæ, partim in provincia sunt. 2. De fratre. 3. De colliberto tutore vel curatore dato a patrono.

30. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

JUrisperitos (19), qui tutelam gerere cœperunt, in consilium (20) Principum adsumptos, Optimi, Maximique Principes Nostri constituerunt excusandos (21): quoniam (22) circa (23) latus eorum agerent, & honor delatus finem (24) certi temporis ac loci non haberet.

§. 1. Cum oriundus (25) ex provincia Romæ domicilium haberet, ejusdem curator decreto Præsidis (26) ac Prætoris constitutus, rerum administrationem utrubique suscepit: Placuit, eum duas curationes administrare non videri: quod videlicet unius duo patrimonia non viderentur.

§. 2. Qui privilegio (27) subnixus est, fratris (28) curationem suscipere non cogitur (29).

§. 3. Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit: Quamvis eos idoneos esse constet, nihilominus jure publico poterunt excusari, ne decreto confirmentur.

De tribus tutelis.

31. PAULUS lib. 6. Quæstionum.

SI (30) is, qui tres (31) tutelas administrabat, duobus (32) pupillis diversis decretis datus est, [qui potuit excusari (33).] & priusquam causas excusationis allegaret, unus ex pupillis, quorum jam tutelam administrabat, decessit: ubi desiit ei competere excusatio, statim (34) tenuit eum prius decretum, quasi in loco tertiæ tutelæ quarta subroganda (35): nam ipso (36) jure tutor est, & antequam excusetur. Potuit ergo tutela ejus, qui nunc quarto loco invenitur, excusari: sed cum non sit excusatus, necessario subeundum est onus illius quoque tutelæ. Nec (37) me movet, quod dicat aliquis, hoc ne (38) exigi, an administretur tutela: hoc enim eo pertinet, ne sit finita administratio: cæterum, si periculum sustineat cessationis, puto ei imputandam eam quoque tutelam.

§. 1. Idem (39) evenire potest, si duobus testamentis, cum haberet tres tutelas, tutor datus est: ubi (40) non apertarum tabularum tempus inspici debebit, si quæratur, quæ prior delata sit tutela, sed (41) aditæ (42) hereditatis, vel conditionis existentis.

§. 2. Illud (43) quoque erit differentia tutelarum, de quibus diximus, si tertia & quarta sit delata, licet in quartam prius detentus sit, quod hujus, id est, quartæ, ex quo jussus est administrare, illius, ex quo datus est, periculum sustinet.

§. 3. Eum (44), qui pupillum bonis paternis abstinuerat, detinendum in quarta tutela existimavi, quasi deposita illa.

§. 4. Cæterum putarem, recte facturum Prætorem, si etiam (45) unam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa (46) & negotiosa sit, ut pro pluribus cedat. Neque igitur fratres consortes (47) plurium loco habendi sunt: neque non fratres, si idem patrimonium habent, & ratio administrationis pariter reddenda sit.

† Et ex diverso fratres (48), diviso patrimonio duæ tutelæ sunt: non enim (ut dixi) numerus pupillorum, sed difficultas (49) rationum conficiendarum & reddendarum consideranda est.

De

[illegible]

De eo quod relictum est tutori.

32. IDEM lib. 7. Quæstionum.

NEsennius Apollinaris Julio Paulo: Mater (1) filium suum pupillum, vel quivis alius extraneus extraneum æque pupillum scripsit heredem, & Titio legatum dedit, eumque eidem pupillo tutorem adscripsit: Titius confirmatus excusavit se a tutela: Quæro, an legatum amittat (2)? [Et quid,] si testamento quidem tutor non sit scriptus, legatum tamen acceperit, datusque a Prætore tutor excuset se, an æque repellendus sit a legato: & an aliquid intersit, si a patre vel emancipato pupillo tutor datus sit, vel puberi curator? Respondi, Qui (3) non jure datus [sit] vel tutor vel curator a patre, confirmatus (4) a Prætore, excusationis beneficio uti maluit, repellendus est a legato: idque & Scævolæ nostro placuit: nam & Prætor, qui eum confirmat tutorem, defuncti (5) sequitur judicium.

† Idem in matris testamento dicendum est. † Similis est matri quivis extraneus (6), qui pupillum heredem instituit, eique & in tutore dando prospicere voluit, quales sunt alumni (7) nostri. † Recte ergo placuit, eum, qui recusat (8) id quod testator reliquit, ab eo quod petit, quod idem dedit, repelli debere. † Non semper tamen existimo, eum qui onus tutelæ recusavit, repellendum a legato: sed (9) ita demum, si legatum ei ideo adscriptum appareat, quod eidem tutelam filiorum injunxit, non quod alioquin daturus esset, etiam sine tutela (10): Id apparere poterit (11), si posueris testamento legatum adscriptum, codicillis vero postea factis tutorem datum: in hoc enim legato potest dici, non ideo ei relictum, quia & tutorem esse voluerit testator.

33. IDEM lib. 23. Quæstionum.

SEd hæc (12) nimium scrupulosa (13) sunt, nec admittenda: nisi evidenter pater expresserit (14), velle se dare, *etiamsi tutelam non administravit*: semper enim legatum aut antecedit, aut sequitur tutelam (15).

34. IDEM lib. 7. Quæstionum.

EX eis apparet, non esse his similem [eum] quem Prætor (16) tutorem dedit, cum posset uti immunitate: hic enim nihil contra judicium fecit testatoris: nam quem (17) ille non dedit tutorem, eum voluisse (18), tutelam administrare filii, dicere non possumus.

35. IDEM lib. 23. Quæstionum.

QUid autem, si se non excusaverit, sed administrare noluerit, contentus (19) quod cæteri idonei essent? Hic poterit conveniri (20), si ab illis res servari non potuisset. Sed hoc non quærendum est, sed contumacia punienda (21) est ejus, qui quodammodo se excusavit. Multo (22) magis quis dicere debebit, indignum judicio patris, qui ut suspectus remotus est a tutela.

1. Si Jus trium liberorum habens curator filio petatur.

36. IDEM lib. 9. Responsorum.

AMicissimos (23) quidem & fidelissimos parentes liberis tutores eligere solere, & ideo ad suscipiendum onus tutelæ etiam honore legati eos persequi, sed cum proponatur, is de quo quæritur, in testamento legatum meruisse (24), & idem pupillo substitutus (25), non est verisimile, hunc demum eum testatorem substituere voluisse, *si & tutelam suscepisset*: Et ideo eum, de quo quæritur, a legato quidem, si adhuc viveret pupillus, repellendum fuisse, a substitutione autem non esse summovendum (26): cum eo casu etiam suscepta tutela finiretur (27).

§. 1. Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus unum habet emancipatum (28) ejus ætatis, ut curatores accipere debeat. Quæro, si idem Titius pater, petente eodem filio emancipato, curator a Prætore detur, an jure publico uti possit, & nihilo minus trium filiorum nomine vacationem postulare? Respondi, præmium quidem patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportere (29): sed cum filio suo curator petatur, contra (30) naturales (31) stimulos facit, si tali excusatione utendum esse tentaverit.

De falsa allegatione, & de vitio pronunciationis.

37. SCÆVOLA [lib. 2. Responsorum.]

QUi testamento tutor datus fuerat, adito Prætore dixit, *se tres liberos habere*; adjecit præterea, *habere se patruum legitimum tutorem se vitiose tutorem datum*: Prætor ita decrevit, *Si (32) legitimum tutorem habenti tutor datus es, non est tibi necessaria excusatio*: Quæro, cum nemo patruus impuberi tutor esset, an nihilominus tutor remansit? Respondi, secundum ea quæ proponerentur, quamvis justas excusationis causas haberet, non tamen esse excusatum propter vitium (33) pronunciationis.

§. 1. Item quæro, si adquievisset sententiæ, an ob id quod non gessit tutelam, utilis actio in hunc dari debeat? Respondi: si errore potius, quod se pro jure trium liberorum quod allegabat, excusatum crederet, quam malitia (34) ab administratione cessasset, utilem actionem [non] dandam.

De tempore excusationis.

38. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

QUinquaginta (35) dierum spatium tantummodo ad contestandas excusationum causas pertinet: peragendo enim negotio, ex die nominationis continui quatuor menses constituti sunt.

39. TRYPHONINUS lib. 13. Disputationum.

SI (36), cum ipse institueret (37) et proferret excusationem, mora contradictionis (38) impeditus est, quo minus decreto liberaretur; excusationem recte probari.

De tutore cæco, surdo, muto, furioso, valetudinario. 1. De paupertate.

40. PAULUS lib. 2. Sententiarum.

POst (39) susceptam tutelam, cæcus (40), aut surdus, aut mutus, aut furiosus, aut valetudinarius (41) deponere tutelam potest. §. 1. Paupertas quæ operi (42), & oneri tutelæ impar est, solet tribuere vacationem.

De administrantibus rem Principum. 1. De præfecto annonæ, aut vigilum. 2. De comitibus absentium reipub. causa. 3. De jure corporis vel collegii.

41. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

ADministrantes (43) rem Principum (44), ex indulgentia eorum, licet citra codicillos, a tutela, itemque cura, tempore administrationis delata, excusantur. §. 1. Idemque custoditur in his, qui Præfecturam Annonæ vel Vigilum (45) gerunt. §. 2. Eorum, qui Reipublicæ (46) causa absunt, comites (47), qui sunt intra statutum (48) numerum, de tutela, quæ absentibus vel profecturis (49) delata est, excusantur, nam susceptam antea non deponunt. §. 3. Qui (50) corporis (51) item collegii (52) jure excusantur: a collegarum filiorumque eorum tutela non excusantur: exceptis his (53), quibus hoc specialiter tributum est.

42. PAULUS lib. sing. de Cognitionibus.

PLane ultra centesimum (54) miliarium (55) ab Urbe filiorum collegarum suorum tutelam suscipere non coguntur.

De liberto Senatoris.

43. HERMOGENIANUS lib. 2. juris Epitomarum.

LIbertus (56) Senatoris, filiorum ejus tutelam administrans, ab aliis tutelis non excusatur (57).

De ingenuis & libertinis.

44. TRYPHONINUS lib. 2. Disputationum.

CUm (58) ex Oratione Divi Marci ingenuus (59) libertino tutor datus excusari debeat, eandem (60) excusationem competere etiam ei, qui jus annulorum (61) impetrasset, Imperator Noster cum Divo Severo Patre suo rescripsit (62).

§. 1. Ergo si pupillo libertino habenti jus annulorum, datus sit ingenuus tutor vel curator, consequens est, ut excusatio ejus ob hanc conditionum diversitatem (63) non debeat accipi.

§. 2. At si, antequam pupillus, vel pubes minor annorum vigintiquinque jus annulorum acciperet, Lucius Titius ei datus, ut ingenuus excusatus fuit, post impetratum beneficium denuo (64) eidem tutor curatorve dari poterit, exemplo eo, quo placuit, & rescriptum est, eum qui tempore, quod intra annum erat, ex quo reipublica (65) causa abesse (66) desierat, excusatus fuit, præterito eo, ipsum suo (67) loco dari posse.

§. 3. Et quamvis libertinus, qui Senatori patrono procurat (68), excusationem ab aliorum tutela habeat, ille tamen, qui jus annulorum impetravit, qui in (69) ordinem (70) ingenuorum transit, tali excusatione uti non posset.

De

(1) Mater liberis suis tutorem dare non potest: qui tamen ita datus fuerit, confirmandus a Prætore erit. (2) Amittit *l.* 28 *in pr. supr. de test. tut.* (3) Testatoris præceptum non servans, legatum sibi testamento relictum amittit. (4) Tutor testamentarius dicitur, is etiam qui confirmatus est a Judice. Quid ita? Judex ea se non confirmat, sed judicium testatoris sequitur. (5) Hic notat Baldus, testamentarium tutorem confirmatum a Judice, testamentarium dici, non dativum, quia Judex eum non ex se confirmat, sed ex patris judicio. (6) V. *l.* 4. *supr. de confirm. tut.* (7) Alumnis ab eo, qui aluit, tutores dati confirmandi, adde quod de alumno scripsi ad *l.* 9 *C. quæ res pignori* [illegible] (9) Tutor vel curator inutiliter testamento datus, a Judice confirmatus, si se excusat a tutela, privatur legato sibi in eo testamento relicto [illegible] (10) [illegible] (12) [illegible] utrum præcedat tutela an legatum. (13) Hinc notat Baldus [illegible] (14) Vel sit verisimile eum voluisse [illegible] (15) Sive præcedat, sive sequatur, præsumitur ratione tutelæ relictum, favore pupilli. (16) *d. l.* 5. §. 2. *infr. de his, quæ ut indign.* (17) Testator non videtur eum tutelam gerere voluisse, quem ipse tutorem non dedit. (18) Non credimus hominem aliquid velle nisi id quod dicit. *Bald.* (19) *Al.* contendens, male: sic enim Basilic. [illegible] (20) *l.* 1. *C. de administr. & peric. tut.* (21) Non præmio afficienda, *Bald.* (22) Commodum officii amittit, qui officio removetur propter culpam, *l. Marius* 23. *infr. de annuis.* (23) Electum eligentis præsumi amicum, Baldus hinc colligit [illegible] (24) Licet tutor, qui se excusat a tutela, repellitur a legato, *l.* 28. *supr. de testam. tut.* non repellitur tamen a pupillari substitutione. [illegible] (26) Substitutio pupillaris consistit in tempus, quo finitur tutela. [illegible] (28) Emancipatus filius [illegible] (29) Privilegio, quod habet propter tot [illegible] (30) [illegible]

vid. quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de legit. tut.* (31) Naturales stimulos sequi debemus. [illegible] (32) Sententia sub conditione [illegible] (33) Quia lata est sententia [illegible] (34) Error, non malitia, [illegible] (35) [illegible] (36) Id est, instaret, insisteret. [illegible] (38) Adversarii [illegible] (39) *l.* 10. *supr. eod.* [illegible] (40) [illegible] (41) Valetudinarium, quem valetudo sæpius laborat. [illegible] (42) Id est, administrationi, adde *l.* 7. *supr. eod.* [illegible] (43) [illegible] (44) [illegible] (45) [illegible] (46) Comites enim, qui Reipublicæ causa absunt, non excusantur a tutela jam suscepta, sed ab ea tantum quæ absentibus iis aut mox profecturis delata est. [illegible] (50) Corporati & collegiati Romæ urbis excusantur a tutela aliorum, at non a collegarum tutela: Nisi specialiter hoc sit eis tributum [illegible] (51) [illegible] (53) [illegible] (54) [illegible] (55) De miliario [illegible] (56) Vid. quæ notavi ad *l.* 11. §. 4. *supr. eod.* (57) [illegible] (58) Argumentum ab ingenuo ad eum, qui jus aureorum annulorum impetravit. [illegible] (60) Paria sunt, privilegii qualitatem [illegible] (61) [illegible] (62) [illegible] (63) Diversa quidem est a natura conditio ingenui & libertini habentis jus aureorum annulorum, civili tamen jure, eadem. [illegible] (64) Sententia [illegible] (65) *l.* 10 *supr. eod.* (66) Vide *l.* 1. *C. in quibus causis tutor. hab.* (67) In locum sui ipsius tutor dari potest. (68) *l.* 15 §. 5. *supr. eod.* [illegible] (69) In ordinem ingenuorum transit jure aureorum annulorum donatus. (70) Ordo alias est ingenuorum & libertinorum.

De absentia reipubl. causa. 2. De jure liberorum. 3. De tutore Romæ dato. 4. De liberto, qui gerere non potest.

45. IDEM lib. 13. Disputationum.

T*Itium filiis meis, quoad* (1) *Reipublicæ* (2) *causa non aberit, tutor esto*: gessit tutelam ex testamento delatam: deinde Reipublicæ causa abesse cœpit, & desiit: An quasi nova tutela nunc delata, excusari debeat etiam ob absentiam Reipublicæ causa? an quia præcessit testamentum absentiem ob publicam causam, & est ab eo jam administrata tutela, non oporteat eum excusari? quid, si liberos interea susceperit, aut aliam excusationem paravit? Magis est, ut hæc una (3) tutela sit: ideo nec excusationem ei competere, nec agi tutelæ ob prius tempus posse.

§. 1. Sed si ita scriptum in testamento fuit: *Titius tutor esto: cum* (4) *Reipublicæ causa aberit, tutor ne esto: cum redierit, tutor esto*: quid de excusatione aut ob absentiam Reipublicæ causa, aut aliam, quæ post obvenit, dici oporteat, videamus. † Præcedit autem alia quæstio: testamento (5) ex die, vel sub conditione [tutores] dati, an se excusare ante diem conditionemve necesse habeant? & in primis an jam dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est causas excusationis exercere? Sed verum est, non (6) ante esse tutorem, quam dies venerit: item nec antequam (7) adita sit hereditas. Quia igitur ex eodem testamento jam gesta sit tutela, & qui excusatus est alias, absfuturus Reipublicæ causa, reversus continuo hæret tutelis ante susceptis, etiam intra annum: sed hic ex ipso testamento desierit esse tutor: & ideo ex secunda tutela excusare se potest.

§. 2. Si a Prætore detur curator menti (8) capto, aut muto, sive ventri, excusatur jure liberorum. §. 3. Romæ datos tutores eos tantum accipere debemus, qui vel (9) a Præfecto Urbis, vel a Prætore, vel in (10) testamento Romæ (11) confecto, vel in continentibus (12) ædificiis dati sunt. §. 4. Si tanta (13) corporis aut mentis valetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, ut ne suis quidem negotiis sufficiat, necessitati (14) erit succumbendum: ne impossibile (15) injungatur tutelæ munus, quod obiri a liberto non potest, cum incommodo pupilli, & adversus utilitatem (16) ejus.

De pistoribus. 1. De domicilio.

46. PAULUS lib. sing. de Cognitionibus.

QUi in collegio (17) pistorum sunt, a tutelis excusantur: si modo per semet (18) pistrinum exerceant: sed non alios puto excusandos, quam qui intra (19) numerum sunt.

§. 1. Urbici autem pistores a collegarum quoque filiorum tutelis excusantur (20). §. 2. Sed & hoc genus excusationis est, si quis se dicit ibi domicilium (21) non habere, ubi ad tutelam datus est: idque Imperator Antoninus cum D. Patre (22) significavit.

T I T. II.

UBI PUPILLUS EDUCARI (23) VEL MORARI DEBEAT: [ET DE ALIMENTIS (24) EI PRÆSTANDIS.]

De Prætore adeundo. 1. De circumstantiis considerandis a Prætore. 2. De eo, qui recusat apud se educari.

1. ULPIANUS lib. 34. ad Edictum.

SOlet Prætor (25) frequentissime (26) adiri, ut constituat, ubi filii vel alantur (27) vel morentur: non tantum in posthumis (28), verum omnino in pueris. §. 1. Et solet ex (29) persona, ex conditione (30), [&] ex tempore statuere, ubi potius alendus sit: & nonnunquam a voluntate patris recedit (31) Prætor. Denique cum quidam testamento suo cavisset, *ut filius apud* (32) *substitutum educaretur*: Imperator Severus rescripsit, *Prætorem æstimare debere, præsentibus ceteris propinquis* (33) *liberorum*: id enim agere Prætorem oportet, ut sine ulla maligna suspicione (34) alatur partus, & educetur. §. 2. Quamvis autem Prætor recusantem apud se educari non polliceatur se coacturum, attamen quæstionis est, an debeat etiam invitum (35) cogere (36): utputa (37) libertum, parentem, vel quem alium de adfinibus, cognatisve? Et magis est, ut interdum debeat id facere. §. 3. Certe non male dicetur, si (38) legatarius vel heres educationem recuset testamento sibi injunctam, denegari ei actiones debere, exemplo (39) tutoris testamento dati. Quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum: ceterum, si (40) esset relicturus, etiamsi educationem recusaturum sciret, non denegabitur ei actio: & ita Divus Severus sæpissime statuit.

De reputationibus tutoris admittendis. 1. De modo alimentorum.

2. IDEM lib. 36. ad Edictum.

OFficio judicis, qui tutelæ (41) cognoscit, congruit, *reputationes* (42) *tutoris* non improbas (43) admittere: utputa (44) si dicat, impendisse in alimenta pupilli, vel disciplinas (45).

§. 1. Modus autem, si (46) quidem Prætor arbitratus est, is servari debet, quem Prætor statuit: si vero Prætor non est aditus, pro modo (47) facultatium pupilli debet arbitrio judicis æstimari: nec enim permittendum est tutori tantum reputare quantum dedit, si plus æquo dedit. §. 2. Hoc amplius, etsi Prætor modum (48) alimentis statuit, verumtamen ultra vires facultatium est; quod decretum est, nec suggessit (49) Prætori de statu facultatium, non debet ratio haberi alimentorum omnium: quia, si suggessisset, aut minuerentur jam decreta, aut non tanta decernerentur. §. 3. Sed si pater statuit alimenta liberis, quos heredes scripserit, ea præstando, tutor reputare poterit; nisi (50) forte ultra vires facultatium statuerit: tunc enim imputabitur ei, cur non adito Prætore desideravit alimenta minui.

6. De pupillis egenis. De alimentis diminuendis vel augendis.

3. IDEM lib. 1. de Omnibus Tribunalibus.

JUs alimentorum decernendorum pupillis Prætori competit: ut ipse moderetur (51), quam summam tutores vel curatores ad alimenta pupillis vel adulescentibus præstare debeant. §. 1. Modum (52) autem patrimonii spectare debet, cum alimenta decernit: & debet statuere tam moderate, ut (53) non universum reditum (54) patrimonii in alimenta decernat, sed semper sit (55), ut aliquid ex reditu supersit. §. 2. Ante oculos habere debet in decernendo & (56) mancipia (57) quæ pupillis deserviant, & mercedes (58) pupillorum, & vestem, & tectum pupilli: ætatem (59) etiam contemplari, in qua constitutus est, cui alimenta decernuntur. §. 3. In amplis tamen patrimoniis [positis] non cumulus patrimonii, sed quod exhibitioni (60) frugaliter (61) sufficit, modum alimentis dabit. §. 4. Sed si non constet, quis modus facultatium sit, inter tutorem, & eum, qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionem (62), nec temere alimenta decernere, ne in alterutram partem delinquat: prius tamen exigere debet ut profiteatur tutor, quæ sit penes se summa: & comminari graviores ei usuras (63) infligi eius, quod supra professionem apud eum fuerit comprehensum. §. 5. Idem ad instructionem quoque pupillorum, vel adolescentium, pupillarum, vel earum, quæ intra vigesimum annum constitutæ sunt, solet decernere respectu facultatium, & ætatis eorum qui instruuntur. §. 6. Sed si egeni sunt pupilli, de suo eos alere tutor non (64) compellitur (65); & si forte post decreta alimenta ad egestatem fuerit pupillus perductus, deminui debent quæ decreta sunt: quemadmodum (66) solent augeri, si quid patrimonio accesserit.

De alimentis pupillæ pupilli sorori præstitis.

4. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

QUi filium heredem instituerat, filiæ dotis nomine, *cum in familia nupsisset* ducenta legaverat, nec quicquam (67) præterea, & tutorem eis Sempronium dedit: is a cognatis & [a] propinquis pupillæ perductus ad Magistratum jussus est alimenta (68) pupillæ, & mercedes, ut liberalibus (69) artibus institueretur, pupillæ nomine præceptoribus dare: pubes factus pupillus puberi (70) jam factæ sorori suæ ducenta, legati causa, solvit: Quæsitum est, an tutelæ judicio consequi possit, quod in alimenta pupillæ, & mercedes a tutore ex tutela præstitum sit? Respondi, Existimo, etsi (71) citra Magistratuum decretum tutor sororem pupilli sui aluerit, & liberalibus (72) artibus instituerit (73), cum hæc aliter ei contingere non possent, nihil eo nomine, tutelæ judicio, pupillo, aut substitutis pupilli præstare debere.

De causæ cognitione.

5. ULPIANUS lib. 3. de Officio Proconsulis.

SI disceptetur, ubi morari, vel ubi educari pupillum oporteat, causa cognita id Præsidem (74) statuere oportebit. In causæ cognitione evitandi (75) sunt, qui pudicitiæ impuberis possunt insidiari (76).

De absentia tutoris.

6. TRYPHONINUS lib. 14. Disputationum.

SI absens sit tutor, & alimenta pupillus desideret: si quidem negligentiæ: & nimia (77) cessatio in administratione tutoris objiciatur, quæ etiam ex hoc arguatur, quod per absentiam ejus deserta du-

[illegible]

derelictaque sunt pupilli negotia, evocatis (1) affinibus atque amicis (2) tutoris, Prætor, edicto proposito, causa cognita, etiam absente tutore, vel removendum eum qui dignus tali nota videbitur, decernet, vel adjungendum curatorem: & ita, qui datus erit, expediet alimenta pupillo. † Si vero necessaria absentia tutoris & improvisa acciderit (forte (3) quod subito ad cognitionem (4) principalem profectus, nec rei suæ providere, nec consulere pupillo potuerit), & speratur redire, & idoneus sit tutor, nec expediat alium adjungi, & pupillus alimenta de re sua postulet, recte constituetur ad hoc (5) solum, ut ex re pupilli alimenta expediat.

T I T. III.

DE TUTELÆ (6) ET RATIONIBUS (7) DISTRAHENDIS (8), ET UTILI (9) CURATIONIS CAUSA ACTIONE.

De actione tutelæ. De factis vel omissis. De dolo, culpa, & diligentia. 1. De mortis causa. 2. Vel non mortis causa donatione. 3. De rationibus. 4. De matre alita. 5. De munere nuptiali. 6. De alimentis statutis tutori. 8. Vel servis, vel libertis, vel aliis hominibus liberis. 9. De sumptibus litis & viaticis. 10. Quatenus plures tutores teneantur. 16. De successoribus tutoris, 17. Vel pupilli. 18. De actionibus tutori mandandis. 19. De rationibus distrahendis. De genere tutelæ. 20. Quid veniat in hanc actionem. 21. De actione tutelæ & rationibus distrahendis, 22. & furti. 23. De successoribus. 24. De tempore hujus actionis.

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

IN omnibus (10) quæ fecit tutor, cum facere non deberet, item in his, quæ non fecit (11), rationem reddet hoc judicio: præstando dolum, culpam (12), & quantam in rebus suis diligentiam. §. 1. Unde quæritur apud Julianum libro XXI. Digestorum, si tutor pupillo auctoritatem ad mortis causa donationem (13) accommodaverit, an tutelæ judicio teneatur? Et ait, teneri eum: nam sicuti (14) testamenti factio (inquit) pupillis concessa non est, ita nec (15) mortis (16) quidem causa donationes permittendæ sunt (17). §. 2. Sed & si non mortis causa donaverit tutore auctore, idem Julianus scripsit, plerosque quidem putare, non valere donationem: & plerumque ita est, sed (18) nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor auctor sit pupillo ad deminuendum, decreto scil. interveniente: veluti si matri (19), aut sorori, quæ aliter se tueri non possunt, tutor alimenta præstiterit: nam cum (20) bonæ fidei judicium sit, nemo feret (inquit) aut pupillum, aut substitutum ejus querentes, quod tam conjunctæ (21) personæ alitæ sint. Quinimo per contrarium putat posse cum tutore agi tutelæ, si tale officium prætermiserit. §. 3. Officio tutoris (22) incumbit, etiam rationes (23) actus sui conficere (24), & pupillo reddere (25), ceterum, si non fecit, aut si factas non exhibet, hoc nomine judicio tutelæ tenebitur (26). De servis quoque Interrogationes, sed & quæstiones habendas, & hoc officio judicis (27) convenire placuit: nam D. Severus decrevit, cum neque inventaria neque auctionalia (28) proferentur, remedio eo uti debere, ut rationes a servis, qui rem gesserant, proferantur: has rationes si esse mala fide conscriptas a servis dicunt tutores, etiam in quæstionem servi interrogari poterant. §. 4. Præterea si matrem (29) aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum posse: sed est verius, non, nisi perquam egenti dedit, imputare eum oportere de largis facultatibus pupilli: utrumque (30) igitur concurrere oportet: ut & mater egena (31) sit, & filius in facultatibus positus. §. 5. Sed si munus (32) nuptiale matri pupilli miserit, non eum pupillo imputaturum (33) Labeo scripsit: nec perquam necessaria est ista muneratio. §. 6. Si pupillis tutores pater dedit, inter quos & libertum suum, perque eum voluerit tutelam administrari, & tutores certam summam ei statuerant, quia aliter se exhibere non poterat: habendam ejus rationem quod statutum est, Mela existimat. §. 7. Ergo & si ex inquisitione propter rei notitiam fuerit datus tutor, eique alimenta statuerint contutores: debebit eorum ratio haberi, quia justa causa est præstandi.

§. 8. Sed & si servis (34) cibaria præstiterit, vel libertis, scilicet rei pupilli necessariis, dicendum est, reputaturum. Idemque & si liberis hominibus, si tamen ratio præstandi justa intercedat. §. 9. Item sumptus (35) litis tutor reputabit, & viatica, si ex officio necesse habuit aliquo excurrere, vel proficisci.

§. 10. Nunc tractemus, si plures tutelam pupilli administraverint, pro qua quisque eorum parte conveniendus sit?

§. 11. Et, si quidem omnes simul gesserunt tutelam, & omnes (36) solvendo sunt, æquissimum erit (37), dividi (38) actionem inter eos pro portionibus virilibus (39), exemplo (40) fidejussorum. §. 12. Sed & si non omnes solvendo sint, inter eos, qui solvendo sunt, dividitur actio: sed prout (41) quisque solvendo est, poterunt conveniri. §. 13. Et si forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus præstiterit, vel ex communi gestu, nec ei mandatæ sunt actiones, constitutum est a Divo Pio, & ab Imperatore Nostro, & Divo Patre ejus, utilem (42) actionem tutori adversus contutorem dandam. §. 14. Plane, si ex dolo communi conventus præstiterit tutor, neque mandandæ sunt actiones, neque utilis competit; quia proprii delicti pœnam subit: quæ res indignum eum fecit, ut a ceteris quid consequatur doli participibus: nec enim ulla societas (43) maleficiorum (44), vel communicatio justa damni ex maleficio [est]. §. 15. Usque adeo autem ad contutores non venitur, si (45) sint solvendo contutores, ut prius ad Magistratus, qui eos dederunt, vel ad fidejussores veniatur: Et ita Imperator noster Ulpio Proculo rescripsit. Quod enim Marcellus lib. XXI. Digestorum scripsit, quodque sæpissime rescriptum est, quamdiu [vel] unus ex tutoribus idoneus est, non posse ad Magistratus, qui dederunt veniri, sic erit accipiendum, si (46) non contutor ob hoc conveniatur, quod suspectum facere vel satis exigere noluit. §. 16. Hanc actionem etiam in (47) heredem tutoris competere constat. §. 17. Sed & heredi (48) pupilli æque competit, similibusque (49) personis. §. 18. Non tantum ante condemnationem, sed etiam post condemnationem, desiderare tutor potest, mandari sibi actiones (50) adversus contutorem, pro quo condemnatus est. §. 19. Rationibus distrahendis (51) actione non solum hi tenentur tutores, qui legitimi fuerunt, sed omnes, qui jure tutores sunt, & gerunt tutelam.

§. 20. Considerandum est in hac actione, utrum pretium rei tantum duplicetur (52), an etiam quod pupilli interfit? Et magis esse arbitror, in hac actione quod interest non venire, sed rei tantum æstimationem (53). §. 21. In tutela ex una obligatione duas esse actiones (54) constat: & ideo, sive tutelæ fuerit actum, [de] rationibus distrahendis agi non potest: sive contra, tutelæ actio, quod ad speciem illam, perempta est.

§. 22. Hunc tamen tutorem, qui intercepit pecuniam pupillarem, & furti teneri Papinianus ait: qui, & si furti (55) teneatur, hac actione conventus, furti actione non liberatur: nec enim eadem est obligatio furti ac tutelæ, ut quis dicat plures esse actiones ejusdem facti, sed plures obligationes: nam & tutelæ & furti obligatur. §. 23. Hanc actionem (56) sciendum est perpetuam esse, & heredi, similibusque personis dari ex eo, quod vivo pupillo captum est. † Sed in heredem ceterasque successores non dabitur: quia (57) pœnalis (58) est.

§. 24. Hæc actio tunc competit, cum & tutelæ actio [est], hoc est finita (59) demum tutela.

De causa actionis. 1. De actione furti, & condictione furtiva. 2. Quid persequitur hæc actio de rationibus distrahendis.

2. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

ACtione [de] rationibus (60) distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit.

§. 1. Quod si furandi animo fecit, etiam furti tenetur (61). Utraque autem actione obligatur, & altera alteram non tollet. Sed & condictio ex furtiva causa competit: per quam si consecutus fuerit pupillus quod fuerit ablatum, tollitur hoc judicium: quia nihil abest pupillo. §. 2. Hæc actio licet in duplum (62) sit, in simplo rei persecutionem continet, non tota dupli pœna est.

De actione tutelæ. Si incertum sit quantum tutori, curatorive debeatur.

3. POMPONIUS lib. 5. ad Sabinum.

SI tutelæ, aut negotiorum gestorum agatur, incerto (63) hoc, quantum ab adversariis debetur tutori, procuratorive: arbitratu judicis cavendum est, quod eo nomine eis absit.

Quando agi potest. 1. De emancipatione tutoris. 2. Si impubes agat. 3. De curatore furiosi.

4. PAULUS lib. 8. ad Sabinum.

NIsi finita (64) tutela sit, tutelæ agi non potest.

† Fi-

(1) Adde l. 1. infr. quibus ex caus. in possess. Absentem adversus indefensum quoties in ... [illegible]

† Finitur autem non solum pubertate (1), sed etiam morte (2) tutoris vel pupilli (3). §. 1. Filiumfamilias emancipatum, si tutelam (4) administret, etiam directo teneri Julianus putat.

§. 2. Si adhuc impubes tutelæ agat, nihil consumitur.

§. 3. Cum furiosi curatore non (5) tutelæ sed negotiorum gestorum actio est: quæ competit etiam (6) dum negotia gerit: quia (7) non idem in hac actione, quod in tutelæ actione, dum impubes est is, cujus tutela geritur, constitutum est (8).

De deposito.

5. ULPIANUS lib. 43. ad Sabinum.

SI tutor (9) rem sibi depositam (10) a patre pupilli, vel commodatam non reddat: non tantum commodati, vel depositi, verum (11) tutelæ quoque tenetur: &, si (12) acceperit pecuniam ut reddat, plerisque placuit, eam pecuniam vel depositi vel commodati actione repeti vel condici posse. Quod [habet rationem: quia] turpiter acceptum sit (13).

De dolo & emancipatione tutoris.

6. IDEM lib. 31. ad Edictum.

SI filiusfamilias (14) tutelam administraverit, & liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit: an actio tutelæ patrem [quoque] hoc nomine teneat? quæritur. Et æquum est, ut (15) eum duntaxat dolum pater præstet, qui commissus est ante emancipationem filii.

De causa hereditaria. 1. De captivitate tutoris.

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

SI pupillus heres (16) extiterit ei, cujus tutelam tutor suus gesserat, ex hereditaria causa cum tutore suo habebit actionem. §. 1. Si tutor in hostium potestatem pervenerit, quia (17) finita tutela intelligitur, fidejussores, qui pro eo rem salvam fore spoponderint, & si quis existat defensor (18) ejus, qui paratus est suscipere judicium tutelæ, vel si quis [sit] curator (19) bonis ejus constitutus, recte convenientur (20).

8. PAPINIANUS lib. 28. Quæstionum.

QUamvis jure postliminii tutelam pristinam possit integrare (21).

De absentia Reip. causa. 1. Si pupillus frater perfectæ ætatis esse cœperit. 2. De conditione. De die. 4. Si tutor desiit, & iterum cœpit esse. 5. De curatore adjuncto. 6. De tutore confiscato. 7. De cæteris actionibus præter tutelæ.

9. ULPIANUS lib. 25. ad Edictum.

SI tutor Reipublicæ causa abesse cœperit, ac per hoc fuerit excusatus (22), quod Reipublicæ causa aberit: tutelæ (23) judicio locus est. Sed si desierit Reipublicæ causa abesse, consequenter desinit qui in locum ejus datus est, & tutelæ conveniri poterit. §. 1. Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, & alter eorum in legitimam (24) tutelam fratris sui perfectæ (25) ætatis constituti recidit (26), eum qui datus (27) esset, tutorem esse desiisse Neratius ait. Quia igitur desinit, erit tutelæ actio etiam ex persona impuberis: quamvis si testamento datus fuisset, non desineret (28) esse tutor ejus, qui adhuc erat impubes: quia semper legitima tutela testamentariæ cedit (29).

§. 2. Si testamento sub conditione tutor datus sit, deinde alius medio tempore ex inquisitione: dicendum est locum esse tutelæ judicio, existente conditione, quia tutor esse desinit.

§. 3. Sed & si quis testamento usque ad tempus fuerit datus, idem erit dicendum. §. 4. Et generaliter quod traditum est, *pupillum cum tutore suo agere tutelæ non posse*, hactenus verum est, si eadem tutela sit (30): absurdum enim erat, a tutore rationem administrationis negotiorum pupilli reposci, in qua adhuc perseverare (31): in qua autem desinit tutor, & iterum cœpit esse, sic ex pristina administratione tutelæ debitor est pupillo, quemadmodum si pecuniam creditam a patre ejus accepisset. Quem igitur effectum hæc [ex] sententia habeat, videamus? Nam, si solus tutor est, utique ipse secum non aget: sed vel per specialem (32) curatorem conveniendus est, vel pone eum contutorem (33) habere, qui possit adversus eum judicem accipere: ex qua causa cum eo tutelæ agi putat. Quinimo si medio tempore solvendo esse desierit, imputabitur contutoribus, cur non egerunt cum eo. §. 5. Si (34) tutori curator sit adjunctus, quamvis suspecto postulato, non cogetur tutelæ judicium tutor suscipere: quia tutor maneret. §. 6. Sed & si (35) fuerit tutor confiscatus (36), adversus (37) fiscum dandam esse actionem constat ei, qui loco ejus curator datus sit, vel contutoribus ejus.

§. 7. Cæteræ actiones, præter (38) tutelæ, adversus tutorem competunt (39), etsi adhuc tutelam administrat, veluti furti, damni, injuriæ condictio (40).

10. PAULUS lib. 8. Brevis Edicti.

SEd non dantur (41) pupillo, dum tutor tutelam gerit: quamvis enim morte tutoris intereant; tamen pupillus cum herede ejus actionem habet, quia sibi solvere (42) debuit (43).

De emancipatione tutoris.

11. ULPIANUS [lib. 35. ad Edictum.]

SI filiusfamilias tutelam administraverit (44), deinde (45) fuerit emancipatus (46), remanere eum tutorem Julianus ait: & cum pupillus adoleverit, agendum cum eo (47), ejus quidem temporis quod est ante emancipationem, in quantum facere potest, ejus vero quod est post emancipationem, in solidum: cum patre vero duntaxat de peculio (48): manere enim adversus eum etiam post pubertatem de peculio actionem: neque enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio detur, quam tutela fuerit finita.

12. PAULUS [lib. 8. Brevis Edicti.]

FIlius autem tutor propter hoc suum factum (49) cum patre agere non potest ante pubertatem: quia (50) nec finita tutela hoc ab eo exigi potest.

De pubertate.

13. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

SI tutor post pubertatem pupilli negotia administravit, in judicium tutelæ veniet id tantum, sine (51) quo administratio tutelæ expediri non potest: si vero post pubertatem pupilli is, qui tutor ejus fuerat, fundos ejus vendiderit, mancipia & prædia comparaverit, neque venditionis hujus, neque emptionis ratio judicio tutelæ continebitur. Et est verum, ea quæ connexa (52) sunt, venire in tutelæ (53) actionem: Sed & illud est verum, si cœperit negotia administrare post tutelam finitam, devolvi judicium tutelæ in negotiorum gestorum actionem (54): oportuit enim eum a semetipso tutelam exigere. Sed & si quis, cum tutelam administrasset, idem curator adolescenti fuerit datus, dicendum est, negotiorum gestorum eum conveniri posse.

14. GAJUS lib. 12. ad Edictum provinciale.

SI post pubertatem tempore aliquo, licet brevissimo (55), intermiserit administrationem tutor, deinde (56) cœperit gerere: sine ulla dubitatione, tam tutelæ, quam negotiorum gestorum judicio cum eo agendum est.

De dolo communi tutorum.

15. ULPIANUS lib. 1. Disputationum.

SI ex duobus tutoribus cum altero quis transegisset (57), quamvis ob dolum communem: transactio nihil proderit alteri: nec immerito: cum unusquisque (58) doli sui pœnam sufferat. Quod si conventus alter præstitisset, proficiet id quod præstitit, ei qui conventus non est, licet enim doli ambo rei sint, tamen sufficit unum satisfacere: ut in duobus, quibus res commodata est, vel deposita, quibusque mandatum est.

Si conveniatur, qui est adhuc tutor, 1. Vel curator.

16. IDEM lib. 74. ad Edictum.

SI cum [adhuc] tutore ex stipulatu agatur, vel cum his, qui pro eo intervenerunt, erit dubitatio, an quia tutelæ agi non potest, nec ex stipulatu agi possit? Et plerique putant, etiam hanc actionem propter eandem utilitatem differendam (59). §. 1. Cum curatore pupilli sive adolescentis agi (60) poterit (61), & si usque adhuc cura perseveret (62).

De sumptibus litis.

17. IDEM lib. 3. de Officio Consulis.

IMperatores Severus & Antoninus rescripserunt in hæc verba: *Cum hoc ipsum quæratur, an aliquid tibi a tutoribus vel curatoribus debeatur, non habet rationem postulatio tua, volentis in sumptum litis ab his tibi pecuniam subministrari* (63).

De tutore, qui pupillum perperam abstinuit.

18. PAPINIANUS lib. 25. Quæstionum.

CUm tutor, negotiis impuberis administratis, pupillum paterna hereditate abstinet (64), bonis patris venditis, tractari solet, utilis actio pupillo relinqui, an creditoribus (65) concedi debeat? Et probatur, actionem inter pupillum & creditores patris esse dividendam: scilicet, ut quod rationi bonorum per tutorem deerit, creditoribus reddatur; quod autem [dolo] vel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti contractum est, puero relinquatur. Quæ actio sine dubio non prius competet, quam pupillus (66) ad pubertatem pervenerit: sed illa confestim creditoribus datur.

De nomine probato a novissimo curatore.

19. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

SI probatum (67) est nomen debitoris a novissimo curatore, frustra tutorem de eo conveniri (68).

De

(2) V. quæ dixi ad l. 2. C. quando tutores esse desinunt. (1) Eveniente ante pubertatem pupilli. (3) §. 1. inst. quib. mod. tut. fin. (4) l. 11. infr. eod. (5) Curator furiosi non tutelæ, sed negotiorum actione tenetur. (6) l. 16. infr. eod. l. 22. supr. de admin. & peric. tut. (7) Curatoris furiosi, a tutore & curatore adulti hæc differentia est: Ille, dum gerit negotia, conveniri potest negotiorum gestorum. Hi, dum gerunt negotia, neque tutelæ neque curæ conveniuntur. [illegible]

[illegible]

de [illegible] (37) l. 11. in fin. de admin. & peric. tut. (38) Tutela constante adversus tutorem agi tutelæ non potest: furti, damni, injuriæ potest. Hæc particula præter excludit [illegible]

[illegible]

lavit a Prætore, ut promatur pecunia, vel hoc minus deponatur, sibi (1) imputet (2): si (3) vero hoc desideravit, nec impetravit, dicendum est, non deperire ei usuras in contrario judicio.

§. 7. Sufficit (4) tutori, bene & diligenter negotia gessisse: etsi eventum (5) adversum habuit, quod gestum est. §. 8. Judicio contrario tutelæ præstatur & id, quod in rem pupilli versum est [ante tutelam], vel post tutelam, si negotiis tutelæ tempore gestis nexum (6) probatur: & quod ante impensum est, sive pro tutore negotia gessit, & postea tutor constitutus est, vel ventri erat curator: sed & si non pro tutore negotia gerebat, debet venire, quod ante impensum est: deducuntur enim in tutelæ judicium sumptus, quoscunque (7) fecerit in rem pupilli: sic tamen, si [ea] bona fide fecit.

§. 9. Hanc actionem (8) perpetuam (9) esse palam est, & heredi, & in heredem dari, cæterosque successores (10), & ad quos ea res pertinet, & in eos.

De tutore remoto.

4. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

A Tutela remotus eo (11) loco haberi debet, quo esset finita tutela (12): & sicut actiones pariter, perinde ac si pupillus pubes factus esset: ita (13) contrario judicio, si quid ei aberit, persequi debebit: nihil enim prohibet suspectum tutorem esse, quamvis complura in rem pupilli impenderit, quæ eum amittere non oportet.

De herede tutoris.

5. ULPIANUS lib. 1. Responsorum.

HEredem tutoris (14), si eam summam solverit, in quam obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam adversus eos habere posse respondi.

Si tutor se pro pupillo obligavit.

6. PAULUS lib. 5. ad Plautium.

SI tutor pro pupillo se obligavit (15), habet (16) contrariam actionem, & antequam (17) solvat.

T I T. V.

DE EO, QUI PRO (18) TUTORE, PROVE CURATORE NEGOTIA GESSIT (19).

Ratio hujus actionis. 1. *Quid sit* pro tutore gerere. 2. *De servo.* 3. *Si ante pubertatem agatur.* 4. *De tutela finita.* 5. *Si pro tutore administravit: Deinde, quasi tutor.* 6. *De eo, qui tutorem habere non potest.* 7. *De curatore dato impuberi. De eo, qui cum tutor non esset, coactus est gerere.* 8. *De usuris.* 9. *De gestis, vel omissis.*

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

PRotutelæ (20) actionem necessario Prætor (21) proposuit: nam (22) quia plerumque incertum est, utrum quis tutor, an vero quasi tutor pro tutore administraverit tutelam: idcirco in utrumque casum actionem scripsit, *Ut, sive tutor sit, sive non sit qui gessit, actione tamen teneretur.* Solent enim magni errores intercedere, ut discerni facile non possit, utrum quis tutor fuerit, & sic gesserit, an vero non fuerit, pro tutore tamen munere functus sit.

§. 1. *Pro tutore autem negotia gerit*, qui munere tutoris fungitur in re impuberis, sive se putet tutorem, sive scit non esse, fingit tamen [esse]. §. 2. Proinde & si servus quasi tutor egerit, Divus Severus rescripsit, dandum in dominum judicium utile. §. 3. Cum eo, qui pro tutore negotia gessit, etiam (23) ante pubertatem agi posse nulla dubitatio est: quia tutor non est (24). §. 4. Quare, si quis finita tutela pro tutore negotia impuberis gessit, tenebitur.

§. 5. Sed & si prius pro tutore administraverit, deinde quasi tutor, æque tenebitur ex eo quod pro tutore administravit: quamvis devolvatur (25) hic gestus in tutelæ actionem. §. 6. Si quis quasi tutor negotia gesserit ejus, qui jam pubes est, neque tutorem habere potest: protutelæ actio cessat. Simili modo, & si ejus, qui nondum natus est (26): nam ut pro tutore quis gerat, eam esse personam oportet, cujus ætas recipiat tutorem, [id est, impuberem esse oportet]: sed erit negotiorum gestorum actio. §. 7. Si curator impuberi (27) a Prætore datus (28), negotia (29) gesserit, an quasi pro tutore gesserit, teneatur, quæritur? Et est verius, cessare (30) hanc actionem: quia officio curatoris functus est: Si quis tamen, cum tutor non esset, compulsus a Prætore, vel a Præside, dum se putat tutorem, gesserit tutelam, videndum, an pro tutore teneatur? Et magis est, ut, quamvis (31) compulsus gesserit, teneri tamen debeat, qui animo tutoris gessit, cum tutor non esset. At iste curator, non quasi tutor, sed quasi curator gessit. §. 8. In protutelæ judicio usuræ quoque veniunt (32). §. 9. Sed utrum solummodo in id quod gessit tenebitur, an vero in id etiam, quod gerere debuit? Et, si quidem omnino non attingit (33) tutelam, non tenebitur: neque enim attingere debuit, qui tutor non fuit. Quod si quædam gessit, videndum, an (34) etiam eorum, quæ non gessit, teneatur. Et hactenus (35) tenebitur, si alius gesturus fuit: sed [&] si cognito quod tutor non fuit, abstinuit [se] administratione: videamus, an teneatur, si necessarios pupilli non certioravit (36), ut ei tutorem peterent? Quod verius est.

De venditione.

2. CELSUS lib. 25. Digestorum.

SI is, qui pro tutore (37) negotia gerebat, cum tutor non esset, rem pupilli vendidit (38), nec (39) ea usucapta est (40): petet eam pupillus, quanquam ei cautum est: non enim eadem hujus, quæ tutoris est, rerum pupilli administratio.

De eo, qui ignorabat se tutorem esse.

3. JAVOLENUS [lib. 5. Epistularum].

QUæro, an is, qui cum tutor testamento datus esset, & id ipsum ignoraret, pro tutore negotia pupilli gesserit quasi tutor: an, quasi pro tutore negotia gesserit, teneatur? Respondit, non puto teneri quasi tutorem: quia scire (41) quoque se tutorem esse debet, ut eo effectu negotia gerat, quo tutor gerere debeat.

De fide & diligentia.

4. POMPONIUS lib. 16. ad Quintum Mucium.

QUI pro tutore negotia gerit, eandem fidem & diligentiam præstat, quam (42) tutor præstaret.

De contrario judicio.

5. ULPIANUS lib. 10. ad Edictum.

EI, qui pro tutore negotia gessit, contrarium (43) judicium competit.

T I T. VI.

QUOD (44) FALSO TUTORE AUCTORE GESTUM ESSE DICATUR (45).

Æquitas Edicti. 1. *Verba Edicti.* 2. *Si tutor auctoritatem accommodare non potuit.* 3. *De duobus tutoribus altero falso, altero vero. De pluribus falsis tutoribus.* 5. *De protutore.* 6. *Alia verba Edicti. De scientia & ignorantia actoris.*

1. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

HUjus Edicti æquitas non est ambigua: ne (46) contrahentes decipiantur, dum falsus tutor adhibetur. §. 1. Verba autem Edicti hæc sunt: *Quod eo auctore*, inquit, *qui tutor non fuerit*. §. 2. Verbis Edicti multa (47) desunt (48): Quid enim si fuit tutor, is tamen fuit, qui auctoritatem accommodare non potuit, puta (49) furiosus, vel ad aliam regionem datus? §. 3. Sed Pomponius libro xxx. scribit, interdum, quamvis [a] non tutore gestum est, non pertinere ad hanc partem Edicti. Quid enim, si duo tutores, alter falsus, alter verus auctoritatem accommodaverint: nonne valebit quod gestum est (50)? §. 4. Item hoc Edictum, licet singulariter scriptum sit: si tamen plures intervenerint, qui tutores non erant, [tamen] locum habere debere, Pomponius lib. xxx. scribit. §. 5. Idem Pomponius scribit, etiamsi pro tutore negotia gerens, auctoritatem accommodaverit, nihilominus hoc edictum locum habere: nisi forte Prætor decrevit (51) *ratum se habiturum id, quod his auctoribus gestum est*: tunc enim valebit per Prætoris tuitionem, non (52) ipso jure (53). §. 6. Ait Prætor: *Si id actor ignoravit, dabo in integrum restitutionem*. Scienti (54) non subvenit: merito: quoniam (55) ipse se decepit.

2. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

SI *id*, inquit, *actor ignoraverit* (56) Labeo: & si dictum (57) sit ei & bona fide non crediderit (58).

3. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

PLane si is sit, qui auxilio non indiget, scientia ei non nocet: utpute si pupillus (59) cum pupillo egit: nam cum nihil actum sit, scientia non nocet.

4. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

MInoris viginti quinque annis succurretur, etiamsi scierit (60).

5. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

INterdum tamen, & si (61) scientia noceat (62), tamen restitutio facienda erit, si a Prætore compulsus est ad judicium accipiendum.

Nonnun 6. PAU-

(1) Imputare sibi debet, qui a Prætore vel judice id non petiit, quod petere potuit, vel debuit. (2) Nam si a prætore id postulasset, Prætor ei permittere potuisset. l. 15. in fin. infr. de re judicat. (3) Impensa facta tutori seu administratori, dicitur facta pupillo, ideoque ei nocet. (4) l. 50. §. 1. supr. de negot. vide quæ notavi ad l. 2. C. mandati. (5) Eventum adversum negotiorum pupillarium tutor non præstat, si ab initio gessit ex bona fide. (6) Connexorum idem judicium [illegible]. (7) Utiliter tamen contrar. §. 2. supr. eod. (8) Tutelæ contrariam. (9) l. 6. C. arbitr. tutel. hodie 30. annis [illegible] 30. vel 40. ann. (10) Singulares, non universales, l. 1. §. si heres. infr. ad SC. Trebell. l. nominib. 2. C. de oblig. (11) Remotus tutor eodem jure est quo is, cujus tutela tempore finita est: & sic paria sunt tutelam tempore finitam, & ob ea tutorem remotum esse. (12) Licet quis ob acta aliqua removeatur, [illegible] quæ intermedio tempore quæsivit, non amittit. [illegible] Goth. V. [illegible] c. [illegible] Ans. (13) Remotus a tutela, id quod in eam impendit, actione tutelæ contraria recuperat. (14) Et adjudicatis, l. 14. supr. mandati. (15) §. 1. in fin. Inst. de oblig. ex quasi contractu. (16) At quatenus? nempe ut liberetur a suscepta obligatione, vel ut ei præstetur indemnitatis cautio, [illegible] supr. [illegible] (17) l. 38. in fin. supr. de negot. [illegible] supr. mandati. (18) [illegible] proprio nomine [illegible] finito officio non tenetur. (19) Cum neque tutor, neque curator esset. (20) Sic enim appellatur §. 6. §. 8. infr. eod. (21) Protutelæ [illegible] (22) Protutelæ actio inventa, quia plerumque incertum est, utrum quis tutor [illegible] pro tutore administraverit [illegible] an ut quasi tutor. (23) Protutelæ agi potest etiam ante pubertatem [illegible] ab actione tutelæ [illegible] ante pubertatem non movetur. Cur autem hæc etiam ante pubertatem moveri potest? Quia ut principium nullum verum ac certum habet, ita nullum quoque finem certum habet. (24) l. 16. supr. de administr. & peric. tut. l. 4. supr. de cur. & ration. (25) Cohærent l. 39. supr. de tut. & ration. (26) Posthumi l. 29. in fin. supr. de testam. tut. (27) Curator impuberi [illegible] ad lites, l. 3. §. 2. supr. de tut. seu ad negotia dari potest, l. 23. supr. de tut. dat. Bald. (28) Forte invito, v. l. 2. supr. de excusat. (29) Curator non tantum ad judicia, sed etiam ad negotia dari potest, Roman. [illegible] (30) [illegible] l. 1. C. arbitrium tutel. (31) Compulsus a judice qui gessit, æque tenetur rationem reddere, ut qui non compulsus gessit. (32) [illegible] (33) Attigerit. [illegible] (34) Protutela an non protutor conveniatur etiam ob ea quæ non gessit. (35) [illegible] l. 2. §. [illegible] supr. de negot. (36) Recedens a negotiis pupilli, de suo [illegible] pupilli cognatos certiorare debet. An idem in [illegible], vide l. 10. §. 12. supr. mandati & [illegible] vide l. 13. §. 7. supr. locati. (37) Id est possessorem prælatura extradit Bald. (38) Etiam interposito decreto: unde colligunt, venditionem rerum pupilli etiam interposito decreto judicis & cum auctoritate protutoris factam non valere. Hoc. Goth. V. Antonium Aug. l. 4. emend. cap. 17. Adrianum Pulvæum ad l. Atiniam cap. 27. Mod. (39) Imo utrinque usucapta est, non nocet pupillo, l. 4. §. 24. infr. de doli mali & met. except. (40) Quia non possunt usucapi res pupillaris, l. 48. infr. de adquir. rerum. dom. (41) Ut tutor ille gerit, qui ignorans in re pupillari versatur, adde l. 23. infr. de adquir. vel. omitt. hered. (42) De qua vide l. 1. supr. de admin. & peric. tut. (43) l. 1. §. 3. supr. de contr. tut. (44) [illegible] 19. [illegible] (45) Dicetur. Hal. Goth. Ad hunc titulum scripsit Carolus Molinæus [illegible] Mod. (46) Similis ratio in l. 1. supr. de exercit. (47) Quemadmodum multa desunt? Quandoque est gestum a vero tutore, & tamen locum habet hoc Edictum, ut infra eod. Quandoque non est gestum a vero tutore, & tamen non habet locum hoc edictum, §. 5. infr. eod. (48) Interdum verba legis deficiunt, veluti si in rerum casum vel eventum non prospexerint, adde l. 12. supr. de legib. (49) Adde l. 3. §. 2. in fin. supr. [illegible] (50) Utile per inutile non vitiatur. (51) Auctoritas interposita a falso tutore valet, propter auctoritatem Prætoris decernentis se ratum habiturum: alias non valet, l. 14. C. de [illegible] (52) Non ipso jure, sed vi ipsa [illegible], sed auctoritate decreti. (53) Potest enim Prætor supplere defectum tutoris. (54) l. [illegible] de reg. jur. (55) Decipienti se non subvenitur. (56) l. 37. infr. de oblig. & act. (57) i. e. Denunciatum. Ita denunciatio facta [illegible], cujus non intererat denunciationem factam esse, denunciatum in mala fide non constituit, ut qui possit ei denunciationi impune fidem non habere. (58) Id accidere potuit, quod is, cujus non intererat denunciare, denunciavit. Ejus denunciatio non inducit malam fidem, vide l. 23. supr. depositi. vide quæ notavi ad l. 10. §. 2. infr. [illegible] Temere aliter non credendum, ut hic. adde l. 2. supr. de eo, per quem [illegible] l. 7. §. [illegible] supr. [illegible] nisi probus & fide dignus sit. vide Gloss. in l. 74. infr. de cond. & demonstr. & Tiraquellum. de pœnis caus. 19. (59) Adde l. 2. infr. eod. (60) l. [illegible] C. de in integr. rest. [illegible] (61) Tamen sic antiqui dicebant. Cicero ad Plancum 4. epist. famil. 19. vid. Cujac. 1. observ. 14. Eam vocem reperiri apud Plautum in Milite, apud Ciceronem in Verrem & de petitione consulatus 9. de Oratore & 5. ad Atticum 17. & 15. ad Atticum. Cæsarem 1. de bello Gall. [illegible], apud Ennium & Lucanum in carmine ad Pisonem, Senecam l. 4. de beneficiis, notat Muretus 12. variar. 17. & Catullum, Terentium in Andria. (62) l. 2. in fin. supr. eod.

6. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

PUpilli (1) scientia computenda non est: tutoris ejus computanda est: Utique [&] si pupillo cautum sit, melius dicitur, rem suam restitui pupillo, quam incertum (2) cautionis eventum [eum] spectare: Quod & Julianus, si alias circumventus sit pupillus, respondit.

Alia verba Edicti. 1. De scientia, dolo & metu ejus, qui auctor fuit. 2. Interpretatio verborum, Quanti ea res erit. *3. De sumptibus judicii restitutorii. 4. Si plures auctores fuerint.*

7. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

NOvissime Prætor ait: *In eum (3), qui, cum tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, judicium dabo: ut quanti (4) ea res erit, tantam (5) pecuniam condemnetur.* §. 1. Non semper totus convenitur: nec sufficit, si sciens auctor fuit: verum ita demum, si dolo malo auctor fuit. Quid, si compulsus, aut metu ne (6) compelleretur, auctoritatem accommodaverit? Nunne debebit esse excusatus? §. 2. Quod ait Prætor, *Quanti ea res erit*, magis puto non pœnam, sed (7) veritatem (8) his verbis contineri. §. 3. Pomponius lib. xxx. recte scribit, etiam sumptuum in hoc judicio rationem haberi, quos facturus est actor restitutorio (9) agendo. §. 4. Si plures sint, qui auctores fuerunt, perceptione ab uno facta, & cæteri liberantur, non (10) electione.

8. PAULUS lib. 12. ad Edictum.

ET ideo, si nihil, aut non totum servatum sit, in reliquos non denegandam in id, quod deest, Sabinus scribit.

De eo, qui alium, ut auctoraretur, adhibuit. 1. De successoribus. De tempore & forma harum actionum. De his, qui sunt alieni juris.

9. ULPIANUS lib. 12. ad Edictum.

HUjus actionis exemplo Pomponius lib. xxxi. scribit, dandam actionem adversus eum, qui dolo (11) malo adhibuit, ut alius auctoraretur inscius.

§. 1. Has in factum actiones heredibus quidem competere, cæterisque successoribus (12): in eos vero non reddi, Labeo scribit: nec in ipsum, post annum: quoniam & factum (13) puniunt, & in dolum concipiuntur: & adversus eas personas, quæ alieno juri (14) subjectæ sunt, noxales erunt.

De actione finita. De usucapione.

10. GAJUS lib. 4. ad Edictum Provinciale.

SI (15) falso (16) tutore actum sit, & interea dies actionis exierit (17), aut res (18) usucapta sit (19): omnia incommoda perinde sustinere debet (20), ac si illo tempore vero tutore auctore egisset (21).

De dolo & conditione ejus, qui auctor fuit. 2. De filiafamilias. De ancilla. 3. De patre. 4. De eo, ad quem dos pertinet.

11. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

FAlsus (22) tutor, qui in contrahendo auctor minori duodecim vel quatuordecim annis fuerit, tenebitur in factum actione, propter dolum (23) malum: cujuscunque conditionis fuerit, vel sui juris, vel alieni. §. 1. Qui dolo (24) malo auctoritatem accommodavit, tenebitur hoc Edicto. §. 2. Sed & si quis filiafamilias auctor factus sit ad contrahendum, tenetur. † Idemque juris est, si ancillæ quis tutore auctore credidisset. Nam omnibus istis modis propter tutorem decipitur is, qui contraxit, qui aliter cum impubere contracturus non fuisset, quam si tutoris auctoritas intercessisset. §. 3. Julianus lib. xxi. Digestorum tractat: an etiam in patrem debeat dari hæc actio, qui filiam minorem (25) duodecim annis nuptum dedit? Et magis probat, patri ignoscendum esse (qui) filiam suam maturius in familiam sponsi perducere voluit: affectu (26) enim propensiore magis quam dolo [malo] id videri fecisse. §. 4. Quod si intra duodecim annos hæc decesserit, cum haberet dotem: putat Julianus, si dolo malo conversatus sit is, ad quem dos pertinet, posse maritum doli mali exceptione condicentem summovere, in casibus, in quibus dotem vel in totum vel in partem, si constabat matrimonium, fueras lucraturus.

De interrogatione in jure.

12. IDEM lib. 1. Responsorum.

EX eo quod interrogatus *tutorem se esse* respondit, nulla eum actione teneri, si (27) tamen, cum tutor non esset, responso suo in aliquam captionem adulescentem induxit, utilem actionem adversus eum dandam.

T I T. VII.

DE FIDEJUSSORIBUS (28), ET NOMINATORIBUS (29), ET HEREDIBUS (30) TUTORUM ET CURATORUM.

De inchoatis a tutore. 1. De eo, quod penes tutorem vel pupillum fuit.

1. POMPONIUS lib. 17. ad Sabinum.

QUamvis heres tutoris tutor non (31) est, tamen ea, quæ per defunctum inchoata sunt, per heredem, si legitimæ (32) ætatis, & masculus sit, explicari (33) debent (34): in quibus dolus ejus admitti potest. §. 1. Quod penes tutorem fuit, heres (35) quoque ejus reddere debet: quod apud pupillum is reliquerit, si heres capit, non quidem crimine (36) caret, sed extra tutelam est, & utili actione hoc reddere compellitur.

Si per alium postuletur vel nominetur tutor.

2. ULPIANUS lib. 39. ad Sabinum.

POstulare tutorem videtur & qui (37) per (38) alium postulat: Item nominare (39), & qui per alium hoc idem facit.

De usuris.

3. IDEM lib. 35. ad Edictum.

ETiam (40) fidejussorem (41), & heredes fidejussoris ad rationem eandem usurarum revocandos esse constat, ad quam & tutor revocatur.

De dolo, 1. Et negligentia heredis. 2. De usuris. 3. De fidejussoribus & affirmatoribus sine stipulatione obligandis.

4. IDEM lib. 36. ad Edictum.

CUm ostendimus, heredem (42) quoque tutelæ judicio posse conveniri, videndum, an etiam proprius ejus dolus, vel propria administratio veniat in judicium? Et exstat Servii sententia existimantis, si post mortem tutoris heres ejus negotia pupilli gerere perseveraverit, aut in arca tutoris pupilli pecuniam invenerit, & consumpserit, vel eam pecuniam, quam tutor stipulatus fuerat, exegerit, tutelæ judicio eum teneri suo nomine: nam cum permittatur adversus heredem ex proprio dolo jurari in litem, apparet eum judicio tutelæ teneri ex dolo proprio. §. 1. Negligentia (43) plane propria heredi non imputabitur (44). §. 2. Usuras quoque (45) ejus pecuniæ, quam pupillarem egitavit, præstare debet heres tutoris: quantas autem & cujus temporis usuras præstare debeat, ex bono & æquo constitui ab Judice oportet. §. 3. Fidejussores a tutoribus nominati, si præsentes fuerunt, & non contradixerunt, & nomina sua referri in acta publica passi sunt (46), æquum est, perinde (47) teneri (48), atque si jure legitimo stipulatio interposita fuisset. † Eadem causa videtur affirmatorum (49): qui scilicet, cum idoneos esse tutores affirmaverint, fidejussorum vicem (50) sustinent.

De reputationibus.

5. PAULUS lib. 38. ad Edictum.

SI cum fidejussoribus tutoris ex stipulatione *rem salvam (51) fore* agetur, easdem reputationes habebunt, quas (52) tutor.

De beneficio divisionis fidejussoribus concedendo.

6. PAPINIANUS lib. 2. Responsorum.

PUpillus contra tutores, eorumque fidejussores (53), Judicem accepit: Judice defuncto, priusquam ad eum iretur, contra solos fidejussores alter Judex datus est: Officio cognoscentis convenit, si tutores solvendo sint, & administratio non dispar, sed communis fuit, portionum (54) virilium admittere rationem ex persona (55) tutorum.

7. IDEM lib. 3. Responsorum.

SI fidejussores, qui *rem salvam fore pupillo* caverant, tutorem adulescens ut ante conveniret, petierant (56), atque iidem stipulanti promiserunt (57) *se reddituros, quod ab eo servari non potuisset*: placuit inter eos, qui solvendo essent, actionem residui dividi (58): quod onus fidejussorum susceptum videretur: Nam & si mandato plurium pecunia credatur, æque dividitur actio: si enim quod datum est pro alio, solvitur, cur species actionis æquitatem divisionis excludit (59)?

De herede ejus, qui non jure datus non gessit. 1. Si tutor lite contestata vel ante decesserit.

8. PAULUS lib. 9. Responsorum.

HEredes ejus, qui non jure (60) tutor vel curator datus, administrationi se non immiscuit, dolum & culpam (61) præstare non (62) debere. §. 1. *Paulus respondit*, tale (63) judicium in heredem tutoris transferri oportere, quale defunctus suscepit. Hoc eo pertinet, ut non excusetur heres, si dicat se instrumenta tutelaria non invenisse: nam (64) cum ex omnibus bonæ fidei judiciis propter (65) dolum defuncti heres teneatur, idem puto observandum [&] in tutelæ actione. Sed Constitutionibus subventum (66) est ignorantiæ heredum: hoc tamen tunc observandum est, cum post mortem tutoris heres convenietur, non si lite contestata tutor decesserit: nam (67) litis contestatione & pœnales actiones transmittuntur ab utraque parte, & temporales (68) perpetuantur.

TIT.

(1) [illegible]

T I T. VIII.

DE MAGISTRATIBUS CONVENIENDIS (1).

De ordine, de Magistratibus. De fidejussoribus & nominatoribus Magistratuum. 1. De Prætore & aliis qui tutores dandi jus habent. 2. De Præside & Magistratibus. 4. De pupillis & eorum successoribus. 5. De Præside & Magistratibus. 6. Si tutor vel curator datus non sit. 7. Si Magistratus distulerit in successorem. 8. De electo ad æstimandas satisdationes. 9. De conventione Magistratuum. De collega qui non dedit. 10. De tutoribus exquirendis ex vicinis civitatibus. 11. De satis exactione. De tutore idoneo, vel non. 14. De privilegio pupilli. 15. Quis stipuletur rem salvam fore. 16. *De effectu stipulationis. 17. De patre Magistratus.*

1. ULPIANUS lib. 36. ad Edictum.

IN Ordinem (2) subsidiaria actio non dabitur, sed in Magistratus (3): nec in fidejussores eorum: hi enim *Rempublicam salvam fore* promittunt, non pupilli: Proinde nec nominatores Magistratuum ex hac causa tenebuntur, sed soli Magistratus. † Sed si Ordo receperit in se periculum, dici debet, teneri eos qui præsentes fuerunt: parvi enim refert nominaverint, vel fidejusserint, an in se periculum receperint: Utilis ergo in eos actio competit. † Sed si a Magistratibus municipalibus tutor datus sit, non videtur per Ordinem electus.

§. 1. Neque (4) Prætor, neque quis alius, cui tutoris dandi jus est, hac actione tenebitur (5). §. 2. Si Præses Provinciæ denunciare Magistratus tantum de facultatibus tutorum voluit, ut ipse daret: videamus an & quatenus teneantur? Et extat Divi Marci rescriptum, quo voluit, eos qui Præsidi renunciant, non (6) perinde teneri, atque si ipsi dedissent; sed si deceperunt, gratia forte aut pecunia, falsa renunciantes: Plene, si Præses provinciæ satis eos exigere jussit, non dubitabimus teneri (7) eos, etiamsi Præses dederit. §. 3. Si Præses provinciæ, nominibus ab alio (8) acceptis, ad Magistratus municipales remiserit, ut se de nominibus instruant, & perinde instructus dederit tutores, an exemplo eorum, qui Prætorem instruunt, debeant magistratus teneri, quæritur utique enim interest, utrum ipsi Magistratus nomina electa dederint Præsidi, an ea, quæ ab alio Præses accepit, inquisierint? Et puto (9), utroque casu [sic] teneri, quasi dolo, vel lata culpa versati sunt. §. 4. Non tantum pupilli, sed etiam successores eorum subsidiaria agere possunt. §. 5. Si curatores fuerunt minus idonei dati, dicendum est, teneri Magistratus oportere, si ex suggestu (10) eorum, vel nominibus ab iis acceptis, Præses dederit. † Sed & si ad eos remiserit ut ipsi dent, vel post dationem ut exigerent satisdationem, periculum ad eos pertinebit. §. 6. Magistratibus imputatur etiam, si omnino tutor vel curator datus non sit: sed ita demum tenentur, si (11) moniti (12) non dederint: Ideo damnum, quod impuberes vel adolescentes medio tempore passi sunt, ad eos Magistratus pertinere non ambigitur, qui munere (13) mandato non paruerunt. §. 7. Sciendum autem est, si Magistratus municipales dare opera tutelam distulerint (14) in successores (15) suos, vel si satisdationem date opera traxerint, quoad successores acciperent, nihil eis prodesse. §. 8. Divus Hadrianus rescripsit, etiam in eum qui electus est ad æstimandas (16) tutorum satisdationes, actionem dandam. §. 9. Si inter Magistratus hoc convenerit (17), *Ut alterius tantum periculo tutores darent* (18): conventionem pupillo non præjudicare, Divus Hadrianus rescripsit: conventione enim Duumvirorum jus publicum (19) mutari non potest: Veius tamen arbitratur conveniendum eum qui hoc suscepit: deinde excussis facultatibus ejus, tunc veniendum ad collegam: quemadmodum si solus dedisset, diceremus prius eum, deinde collegam aggrediendum. §. 10. Si (20) quodo desint in civitate, ex qua pupilli oriundi (21) sunt, qui idonei videantur officium est Magistratuum (22) exquirere ex vicinis civitatibus honestissimum quemque, & nomina Præsidibus provinciæ mittere, non ipsos arbitrium (23) dandi sibi vindicare. §. 11. Si Magistratus ab initio tutorem idoneum (24) dedit, & satis non exegit (25), non sufficit: quod si satis exegit, & idoneum exegit, quamvis postea facultatibus lapsi sint tutores vel fidejussores, nihil (26) est quod ei qui dedit imputetur: non enim debent Magistratus futuros casus & fortunam (27) pupillo præstare. §. 12. Sed & si satis non exegit, idoneus tamen tutor eo (28) tempore fuit, quo tutela agi potest, sufficit. §. 13. Probatio (29) autem non pupillo incumbit, ut doceat fidejussores solvendo non fuisse, cum acciperentur, sed (30) Magistratibus, ut doceant eos solvendo fuisse. §. 14. Privilegium (31) in bonis Magistratus pupillus non habet, sed cum cæteris creditoribus partem habiturus est. §. 15. Exigere autem cautionem Magistratus sic oportet, ut pupilli servus (32), aut ipse pupillus, si fari potest, & in præsentiarum est, stipuletur a tutoribus, item fidejussoribus eorum, *rem salvam fore*: aut, si nemo est, qui stipuletur, servus publicus (33) stipulari debet, [*rem salvam fore pupillo*], aut certe ipse Magistratus. §. 16. Plane (34) ubi servus publicus vel ipse Magistratus stipulatur, dicendum est utilem actionem pupillo dandam. §. 17. Si filiusfamilias fuit Magistratus, & caveri pupillo non curaverit, aut non idonee cautum sit culpa ejus: an & quatenus in patrem ejus actio danda sit, quæritur? Et ait Julianus, in patrem de peculio (35) dandam, sive voluntate ejus filius Decurio factus sit, sive non: Nam & si voluntate patris magistratum administravit, attamen non oportere patrem ultra, quam de peculio, conveniri: quasi *Rempublicam salvam [solam] fore* promittat, qui dat voluntatem, ut filius Decurio creetur.

Si unus ex duobus tutoribus pupillo in solidum satisfecerit.

2. IDEM lib. 3. Disputationum.

PRoponebatur (36), duos tutores a magistratibus municipalibus datos, cautione non exacta (37), quorum alterum inopem decessisse, alterum in solidum conventum satis pupillo fecisse: & quærebatur, an tutor iste adversus magistratum municipalem habere possit aliquam actionem, cum sciret a contutore suo satis non esse exactum? Dicebam, cum a tutore satis pupillo factum sit, neque pupillum ad magistratus redire posse, neque tutorem: cum nunquam tutor adversus magistratus habeat actionem: Senatus enim consultum pupillo subvenit; præsertim cum sit quod tutori imputetur, quod satis a contutore non exegit, vel suspectum non (38) fecit, si scit, (ut proponitur) magistratibus eum non cavisse.

3. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

QUod si tutor ab hac parte culpa vacet, non erit iniquum adversus magistratus actionem ei dari.

De magistratu, & herede magistratus, vel tutoris.

4. ULPIANUS lib. 3. Disputationum.

NOn (39) similiter tenentur heredes (40) Magistratuum, ut ipsi tenentur, nam nec heres tutoris (41) negligentiæ (42) nomine tenetur: nam Magistratus quidem in omne (43) periculum succedit; heres ipsius dolo (44) proximæ culpæ succedaneus est.

Si unus ex tutoribus sine herede decesserit.

5. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

DUo tutores partiri (45) sunt inter se administrationem tutelæ: alter sine herede decessit: Quæsitum est, in Magistratum qui non cavisset, ut caveretur, an in alterum tutorem actio pupillo dari deberet? Respondi, æquius (46) esse in alterum tutorem dari, quam (47) in Magistratum: debuisse enim eum, cum sciret pupillo cautum non esse, universa negotia curare, & in ea parte quam alteri tutori commisisset, similem esse ei, qui ad administrationem quorundam negotiorum pupilli accessisset: nam etsi aliquam (48) partem negotiorum pupilli administraverit, tenetur etiam ob rem, quam non gessit, cum gerere deberet.

De herede magistratus.

6. ULPIANUS lib. 1. ad Edictum.

QUod ad heredem (49) Magistratus pertinet, extat D. Pii rescriptum, causa cognita debere dari actionem: Nam Magistratus si (50) tantæ fuit negligentiæ, ut omnem cautionem omitteret, æquum est haberi eum loco (51) fidejussoris, ut & heres ejus teneatur. Si vero cavit, & tunc idonei (52) fuerunt, [&] postea desierunt, sicut [&] ipse Magistratus probe recusaret hanc actionem, ita & heres (53) multo justius. Novissime non alias ait in heredem actionem dandam, quam si evidenter magistratus cum minus idoneis fidejussoribus contrahunt.

In quantum magistratus tenetur.

7. CELSUS lib. 11. Digestorum.

IN Magistratus, qui tutorem dederunt, rogo rescribas utrum (54) pro virili portione actio danda sit, an optio sit ejus, qui pupillus fuit, cum quo potissimum agat? Respondit, si dolo fecerunt Magistratus, ut minus pupillo caveretur, in quem vult actio ei danda in solidum est: sin culpa [dumtaxat] eorum, neque dolo malo id factum est, æquius esse existimo, pro portione (55) in quemque eorum actionem dari, dum pupillo salva res sit.

Si unus ex curatoribus sine herede decesserit.

8. MODESTINUS lib. 6. Responsorum.

MAgistratus a curatoribus adulti cautionem exegerunt *rem salvam fore*: ex his alter sine herede decessit: Quæro, an indemnitatem in solidum collega ejus præstare debeat? Modestinus respondit, nihil proponi, cur non debeat.

De usuris.

9. IDEM lib. 4. Pandectarum.

AN in Magistratus actione data, cum usuris sors exigi debeat (56), an vero usuræ peti non possint, quoniam constitutum est pœnarum (57) usuras (58) peti non posse, quæsitum est? Et rescriptum est a D. Severo & Antonino, & usuras peti posse, quoniam eadem in Magistratibus actio datur, quæ competit in tutores.

TIT.

(1) v. C. lib. 5. Goth. An obtineat, vid. Crasso. forens. nostram lib. 2. cap. 17. num. 4. & 8. (2) Universum sc. Curiam municipalem, §. 2. inst. ad §. 10. inst. de satisdat. tut. l. 31. supr. de administr. tutor. Goth. Vid. Ant. Augustin. lib. 2. emendat. cap. 3. Ans. (3) Haloand. etc in magistratus. Sed, si dicendum est, non bene, imo falso; vide Anton. Augustin. lib. 2. emend. 1. 5. Mod. In ipsos sc. municipales, & Duumviros. Goth. (4) § ult. inst. de satisdat. tut. (5) Cur ita? quia damnum per eos non evenit; qui tamen dationem sequuntur [illegible] Cons. &c. Non tenebitur igitur Magistratus ad alium rescribens, at se informet: id est, ut inquirat. Nisi forte, aut per gratiam falso rescripserit. (6) Periculum tutelæ in se non suscipit, qui inquirendi onus in se recipit, nisi falsum renunciaverit. (7) Si non receperint idoneam satisdationem. (8) Pari sunt aliquid fieri proprio motu, vel ad denunciationem alterius: utroque modo judex male judicans, litem suam facit. Gotb. (9) Vide quæ scripsi ad l. 4. supr. de [illegible] tutor. (10) Suggerens aliquid fieri, quod fieri non debet, tenetur de damno pupillo. Bald. (11) Officio Magistratuum quod quis præstare debet, tacitam habet conditionem, si denunciatum ei fuerit. (12) Monitionem tamen antevertere possunt, & ex inquisitione dare, §. 4. inst. de Atiliano. (13) A. Muneri. (14) Successoris in tempus differre Magistratus id non debet, quod ipse prodere atque perficere tenetur. (15) l. 2. C. eod. (16) Vide l. ult. C. eod. Æstimatores rerum publicarum, si injuste æstiment, tenentur, hinc colligunt. (17) Pactum quod inter se Magistratus faciunt pupillo, cui ex officio obligantur, non nocet nedum [illegible] scilicet ut primo loco conveniatur Magistratus, qui in se periculum suscepit, quam alius. (18) De duumviris quod sequitur hoc § de eo vide Alexandrum ab Alexandro Genial. dier. lib. 1. cap. 10. Mod. (19) Vide l. 20. supr. de [illegible] (20) l. 24. supr. de tut. vel curat. dat. (21) Origo pupilli in dando ei tutore potissimum spectatur. (22) Municipalium. (23) Jurisdictionem suam egredi non licet. (24) [illegible] (25) l. 9. C. eod. l. 11. supr. de prob. §. 2. inst. de satisd. tut. (26) Officio suo semel functus, non tenetur. (27) Casum & fortunam pupillo magistratus præstare non debent. l. 7. §. 1. supr. de [illegible] (28) Vide l. 1. C. de [illegible]

(29) Præsumitur non idoneis quisque esse facultatibus, nisi contrarium probetur, [illegible], non præsumuntur facultates, magis præsumitur paupertas. (30) Probare debet se officio functum fuisse Magistratus in eo quod gessit. (31) Magistratus bona non obligantur tacite ex quasi delicto, seu ex negligentia. (32) Et publicus, infr. eod. l. 4. [illegible] rem pupilli salvam. (33) d. l. 3. (34) Ex stipulatione vel Magistratus stipulatione actio nulla cuique [illegible] Quid ita? quia publicum officium uterque gerit. (35) l. 3. in fin. supr. de peculio. (36) Tutor solvens regressum habet contra tutorem, non contra Magistratum, nisi ipse tutor, qui regressum habet, sit sine culpa, Magistratus cum culpa. (37) [illegible] contra leges. §. 2. inst. de Atiliano. (38) l. 39. §. 11. supr. de admin. & peric. tut. (39) Heredes [illegible] quam defuncto cui successerunt. Defunctus etiam negligentia teneri potest, heres culpa dolo proxima. (40) l. 6. infr. eod. (41) Et fidejussores tutorum, l. 4. §. 1. supr. ... Etiam similes. [illegible] (42) Periculum omne qui præstat, negligentiam quoque tenetur, ut hic Periculi verbo continetur damnum negligentiæ. (43) Ex culpa dolo proxima heres obligatur. (44) l. 2. in fine C. de divid. tut. (45) l. 45. §. 6. supr. de admin. & peric. tut. (46) l. 2. C. eod. (47) l. 1. §. 1. supr. de admin. & peric. tut. (48) Vide l. 2. supr. eod. l. 2. C. eod. (49) Excusare negligentia qui non potest, qui omnia omisit. (50) Fidejussoris loco habetur magistratus, qui sua negligentia non exegit satisdationem, quam exigere debuit. (51) l. 1. §. 11. supr. eod. (52) Heredis [illegible] excusationem, quam defunctus. (53) Magistratus ratione doli, in solidum; culpæ, pro virili tenentur. Bald. (54) l. 1. in fin. C. eod. l. 41. supr. de admin. & peric. tut. (55) Usuras possunt a Magistratibus exigi eo modo, quo a tutoribus quando conveniuntur actione tutelæ. (56) [illegible] non debentur, nam si deberentur, usura usurarum esset, cum nihil aliud sit usura quam pœna non solventis. dixi ad l. 1. C. de [illegible] usurar. lib. 10. (58) Usura pœnarum non debentur.

T I T. IX.

DE REBUS (1) EORUM, QUI SUB TUTELA VEL CURA SUNT, SINE DECRETO NON ALIENANDIS (2) VEL SUPPONENDIS (3).

Summa. 1. Tempus. 2. Et verba Orationis Severi. 3. De rebus, quas defunctus venales habuit. 4. An prædia sint obligata venditori.

1. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

IMperatoris Severi (4) Oratione prohibiti sunt tutores, & curatores prædia rustica (5) vel suburbana distrahere (6).

§. 1. Quæ oratio in Senatu recitata est, Tertyllo, & Clemente Consulibus (7), idibus Juniis. §. 2. Et sunt verba ejus hujusmodi: *Præterea, Patres Conscripti, interdicam (8) tutoribus & curatoribus (9), ne prædia rustica vel suburbana distrahant: nisi (10) ut id fieret parentes testamento vel codicillis caverint. Quod si forte æs (11) alienum tantum erit, ut ex rebus cæteris non possit exsolvi: tunc Prætor Urbanus Vir Clarissimus adeatur, qui pro sua religione æstimet (12), quæ possint alienari (13) obligarive debeant, manente (14) pupillo actione, si postea potuerit probari, obreptum (15) esse Prætori. Si communis res erit, & socius ad divisionem provocet (16); aut si creditor, qui pignori agrum a parente (17) pupilli acceperit, jus exsequetur: nihil novandum censeo.* §. 3. Si defunctus, dum viveret, res venales habuerit, testamento (18) tamen non caverit *uti distraherentur*: abstinendum (19) erit venditioni (20); non (21) enim utique, qui ipse voluerit (22) vendere, idem etiam postea distrahenda putavit. §. 4. Si minor viginti quinque annis emit prædia, *ut quoad pretium solveret, essent pignori obligata venditori*: non puto pignus valere (23): nam ubi dominium quæsitum est minori (24), cœpit non posse obligari (25).

2. PAULUS lib. singul. ad Orationem D. Severi.

SEd hic videtur illud movere, quod cum (26) dominio pignus quæsitum est, & ab initio obligatio inhæsit. Quod si a fisco (27) emerit, nec dubitatio est, quin jus pignoris salvum sit. Si igitur talis species in privato venditore inciderit, imperiali (28) beneficio opus est, ut [ex] rescripto pignus confirmetur (29).

Si ex pupilli pecunia fundus alteri pupillo sit comparatus. 1. De prætorio pignore. 2. De litis æstimatione. 3. De fundo restituto ex condemnatione. 4. De jure emphyteutico vel emphyteutico. 5. De usufructu & servitutibus. 6. De lapidicinis & fodinis.

3. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

SEd si pecunia alterius pupilli alteri pupillo fundus sit comparatus, isque pupillo vel minori traditus, an pignoris obligationem possit habere is, cujus pecunia fundus sit emptus? Et magis est, ut salvum sit jus pignoris secundum constitutionem Imperatoris nostri, & D. patris ejus, ei pupillo, cujus (30) pecunia comparatus est fundus. §. 1. Pignori (31) tamen capi jussu magistratus vel Præsidis, vel alterius potestatis, & distrahi fundus pupillaris potest. † Sed & in possessionem (32) mitti rerum pupillarium a Prætore quis potest: & jus pignoris contrahitur sive legatorum servandorum causa, sive damni infecti: & ut procedat (33), juberi etiam possideri poterit: Hæ enim obligationes sive alienationes (34) locum habent, quia non ex tutoris vel curatoris voluntate id fit, sed ex magistratuum auctoritate. §. 2. Item quæri potest, si fundus a tutore petitus sit pupillaris, nec restituatur, an litis æstimatio oblata (35) alienationem pariat? Et magis est, ut pariat: hæc enim alienatio non sponte tutorum fuit. §. 3. Idem quæ erit dicendum, & si fundus petitus sit, qui pupilli fuit, & contra pupillum pronunciatum, tutoresque restituerunt: nam & hic valebit alienatio, propter rei judicatæ (36) auctoritatem. §. 4. Si jus *emphyteuticum* vel *emphyteuticum* (37) habeat pupillus, videamus, an distrahi hoc a tutoribus possit? Et magis est, non posse (38), quamvis jus (39) prædii potius sit. §. 5. Nec ususfructus alienari potest, etsi solus fuit ususfructus pupilli. † An ergo hic nec non utendo amittatur, si tutor causam præbuerit hujus rei? Et manifestum est, restaurari debere. † Sed si proprietatem habeat pupillus, non potest usumfructum, vel usum alienare, quamvis oratio nihil de usufructu loquatur. † Simili modo dici potest, nec servitutem imponi posse fundo pupilli vel adolescentis, nec servitutem remitti: † Quod & in fundo dotali (40) placuit. §. 6. Si lapidicinas, vel quæ alia metalla (41) pupillus habuit stypteriæ (42), vel cujus alterius materiæ, vel si cretifodinas, argentifodinas (43), vel quid aliud huic simile.

4. PAULUS lib. singul. ad Orationem D. Severi.

QUod tamen privatis licet possidere:

1. De Salinis. 2. De fundo bona fide empto a pupillo. 3. Vel ei pignerato, vel ex causa damni infecti possesso. 4. De legato & fideicommisso. 5. Si pupillus promiserit. 6. Aut stipulanti. 7. Vel venditori successerit. 8. De repudiatione legati. 9. De ære alieno. 14. Si æs alienum nullum sit. 15. De obreptione. 16. De prædiis communibus pro diviso vel indiviso.

5. ULPIANUS lib. 35. ad Edictum.

MAgis puto ex sententia Orationis impediri alienationem. §. 1. Sed & si salinas (44) habeat pupillus, idem erit dicendum. §. 2. Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat (45), dicendum puto, nec hunc alienare tutores posse: ea enim, quæ quasi pupillaris vero (46) distractus est, venditio valet (47). §. 3. Si fundus pupillo pigneratus (48) sit, an vendere (49) tutores (50): hoc enim quasi debitoris, hoc est, alienum vendunt. Si tamen impetraverat pupillus, vel pater ejus, ut jure dominii (51) possideant, consequens erit dicere non posse distrahi, quasi prædium pupillare. † Idemque & si fuerit ex causa damni infecti jussus possidere. §. 4. Si fundus legatus, vel per fideicommissum fuerit relictus Seio a pupillo herede instituto, an tutores restituere hunc fundum possint sine auctoritate Prætoris? Et putem, si quidem rem suam legavit, cessare Orationem: sin (52) vero de re pupilli, dicendum erit, locum esse Orationi, nec inconsulto Prætore posse alienare. §. 5. Si pupillus stipulanti spoponderit, an solvere (53) possit sine Prætoris auctoritate? Et magis est, ne possit: alioquin inventa erit alienandi ratio (54). §. 6. Sed si pater stipulanti fundum spoponderit, successeritque (55) pupillus in stipulatum: fortius dicatur, sine Prætoris auctoritate posse eum reddere. † Idemque & si jure hereditario alii successerit, qui erat obligatus. §. 7. Eadem ratione, & si parens fundum vendidit, vel quis alius, cui pupillus successerit, potest dici pupillum cætera (56) venditionis (57) inconsulto Prætore posse perficere.

§. 8. Fundum autem legatum repudiare pupillus sine Prætoris auctoritate non potest: esse (58) enim & hanc alienationem, cum res sit pupilli, nemo dubitat. §. 9. Non passim (59) tutoribus sub obtentu æris alieni permitti debuit (60) venditio: namque non esse viam eis distractionis (61) tributam: & ideo Prætori arbitrium hujus rei Senatus dedit: cujus officio in primis hoc convenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs (62) alienum expediri: Quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat, vel in numerato, vel in nominibus, quæ conveniri possunt, vel in fructibus conditis, vel etiam in redituum spe (63) atque obventionum. † Item requirat, num aliæ res sint præter (64) prædia, quæ distrahi possunt, ex quorum pretio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit non posse aliunde exsolvi, quam ex prædiorum distractione, tunc (65) permittet distrahi, si modo urgeat (66) creditor, aut usurarum modus parendum æri alieno suadeat. §. 10. Idem Prætor æstimare (67) debebit, utrum vendere potius, an obligare permittat. Necnon illud vigilanter observare, ne plus (68) accipiatur sub obligatione prædiorum fœnoris, quam [quod] opus sit ad solvendum æs alienum, aut distrahendum arbitrabitur: ne propter modicum æs alienum magna possessio distrahatur: sed si sit alia possessio minor, vel minus utilior pupillo, magis eam jubere distrahi, quam majorem & utiliorem (69). §. 11. In primis igitur, quotiens desideratur ab eo, ut permittat (70) distrahi, requirere (71) debet [eum] qui se instruat de fortunis pupilli, nec (72) nimium tutoribus vel curatoribus credere, qui nonnunquam lucri (73) sui gratia adseverare Prætori solent, necesse esse distrahi possessiones, vel obligari. Requiret ergo necessarios (74) pupilli, vel parentes, vel libertos aliquos fideles, vel quem alium, qui notitiam rerum pupillarium habet: aut si nemo inveniatur, aut suspecti sint qui inveniuntur, jubere debet edi rationes, itemque synopsin (75) bonorum pupillarium, Advocatumque (76) pupillo dare, qui instruere (77) possit Prætoris religionem, an adsentire venditioni vel obligationi debeat. §. 12. Illud quæri potest, si Prætor aditus permiserit

rit distrahi possessionem provincialem (1), an valeat quod fecit? Et puterm valere (2), si modo tutela Romæ agebatur: & hi tutores eam quoque administrationem subierant (3). §. 13. Ne tamen titulo tenus tutores ære alieno allegato pecunia abutantur, quam matuam acceparunt, oportebit Prætorem curare, ut pecuniæ acceptæ creditoribus solvatur, & de hoc decernere: dateque viatorem, qui ei renunciet (4), pecuniam istam ed hoc conversam, propter quod desiderata est alienatio vel obligatio. §. 14. Si æs alienum non interveniat, tutores tamen allegent expedire hæc prædia vendere, & [vel] alia comparare (5), vel certa illis carere: videndum est an Prætor eis debeat permittere? Et magis est, ne possit (6): Prætori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares, sed ita demum, si æs alienum immineat. Proinde & si permiserit ære alieno non allegato, consequenter dicemus nullam esse venditionem, nullumque decretum: non enim passim distrahi jubere Prætori tributum est: sed ita demum si urgeat æs alienum. §. 15. Manet actio pupillo, si postea poterit probari, obreptum (7) esse Prætori. Sed videndum est utrum in rem, an in personam dabimus ei actionem? Et magis est, ut in rem detur, non [tantum] in personam adversus tutores sive curatores.

§. 16. Communia (8) prædia accipere debemus, si pro indiviso communia sint. Cæterum si pro diviso (9) communia sint, cessante Oratione decreto locus erit.

Si alius proprietatem fundi, alius usumfructum habeat.

6. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

SEd si forte alius proprietatem fundi habeat, alius usumfructum, magis est ut cesset hæc pars Orationis, quæ de divisione loquitur: nulla enim communio (10) est.

De prædiis communibus pupillorum. 1. De pignore distrahendo a creditore pupilli. 2. De parente tutore. 3. De tutore, qui aliud fecit, quam quod decretum est. 4. De decreto alternate. 5. Si res sine decreto obligetur.

7. IDEM lib. 35. ad Edictum.

SI pupillorum (11) sint communia prædia, qui diversos tutores habent: videamus an alienatio locum habere possit? Et cum provocatio necessaria sit, puto alienationem (12) impediri (13): neuter enim poterit provocare (14), sed ambo provocationem exspectare. † Item, si eosdem tutores habeant, multo magis (15) quis impeditam alienationem dicet. §. 1. Si pupillus dedit pignori [ex] permissu Prætoris, nonnulla erit dubitatio, an alienatio possit impediri? Sed dicendum est, posse (16) creditorem jus suum exequi: Tutius (17) tamen fecerit, si prius Prætorem adierit. §. 2. Si pater vel parens tutor sit alicui ex liberis, an Prætor adeundus sit, si obligare valit? Et magis est, ut debeat (18): pronior tamen esse debet Prætor ad consentiendum patri (19). §. 3. Si Prætor tutoribus permiserit vendere, illi obligaverint, vel contra: an valeat quod actum est? Et mea fert opinio, eum qui aliud (20) fecit, quam quod a Prætore decretum est, nihil egisse (21). §. 4. Quid ergo, si Prætor ita decrevit, *vendere obligareve permitto*, an possit liberum arbitrium habere, qui faciat (22)? Et magis est, ut possit, dummodo sciamus Prætorem non recte partibus suis functum (23): debuit enim ipse statuere & eligere, utrum magis obligare, an vendere permittat. §. 5. Si obligavit rem tutor sine decreto, quamvis obligatio non valeat, est tamen exceptioni (24) doli locus: sed tunc cum tutor acceptam mutuam pecuniam ei solverit, qui (25) sub pignore erat creditor. §. 6. Idem videndum est, an & obligare ei rem possit? Et dicendum est, si eandem sortem acceperit, nec gravioribus usuris, valere obligationem, ut jus prioris (26) creditoris ad sequentem (27) transeat.

De protutore & procuratore. 1. De curatoribus. 2. An obligari communia possint.

8. IDEM lib. 2. de omnibus Tribunalibus.

QUi neque tutores (28) sunt ipso jure, neque curatores, sed pro tutore negotia gerunt, vel pro curatore, eos non posse distrahere res pupillorum, vel adulescentium, nulla dubitatio est. §. 1. Sed si curator sit furiosi (29), vel cujus alterius non adulescentis, videndum est, utrum jure veteri valebit venditio, an hanc Orationem admittemus? Et puto, quia de pupillis Princeps loquitur, & conjunctim tutoribus curatores accipiunt (30), pertinere. & (31) de cæteris puto ex sententia Orationis idem esse dicendum. §. 2. An obligari communia possint, quæritur? Sed non puto sine decreto obligan-

da (32): nam quod excepit Oratio, ad hoc tantum pertinet, ut perimatur communio (33), non ut augeatur difficultas communionis.

Si Præsidis successor fraudem & dolum deprehenderit.

9. IDEM lib. 5. Opinionum.

QUamvis antecessor Præsidis decrevisset, *ea prædia venundari*, quæ tutor pupilli subjecto (34) nomine alterius emptoris ipse sibi comparabat: tamen si fraudem & dolum contra Senatusconsulti auctoritatem & fidem tutori commissam deprehendisset successor (35) ejus, æstimabit, quatenus tam callidum commentum etiam in exemplum (36) coercere debeat.

De litis æstimatione.

10. IDEM lib. 6. Opinionum.

ILlicite (37) post senatusconsultum pupilli vel adulescentis prædio venundato, si eo nomine apud judicem tutelæ, vel utilis actionis æstimatio facta est, eaque soluta: vindicatio prædii ex æquitate (38) inhibetur (39).

De causæ cognitione, cum curatores distrahere volunt.

11. IDEM lib. 3. de Officio Proconsulis.

SI prædia minoris vigintiquinque annis distrahi desiderentur, causa cognita (40) Præses (41) provinciæ debet id permittere. † Idem servari oportet, & si furiosi (42) vel prodigi, vel cujuscunque alterius prædia curatores velint distrahere.

Si tutor in locum creditoris successerit.

12. MARCIANUS lib. sing. ad formulam hypothecariam.

NOn (43) fit contra senatusconsultum, si cujus tutor creditori patris pupilli exsolvit, ut ejus loco succedat.

De fundo infructuoso. Si tutor errore lapsus vendiderit, & pretium acceptum creditoribus solverit.

13. PAULUS lib. singul. ad Orationem D. Severi.

SI fundus sit sterilis (44), vel saxosus, vel pestilens (45), videndum est an alienare eum non possit? Et Imperator Antoninus & D. Pater ejus in hæc verba rescripserunt: *Quod allegastis, infructuosum (46) esse fundum, quem vendere vultis, movere nos non potest: cum utique pro (47) fructuum modo pretium inventurus sit.* † Quanquam autem neque distrahere, neque obligare tutor pupillare prædium possit, attamen Papinianus lib. v. Responsorum, ait, tutorem pupilli sine decreto Prætoris non jure distrahere: si tamen, inquit, errore lapsus vendiderit, & pretium acceptum creditoribus (48) paternis pueri (49) solverit; quandoque domino prædium cum fructibus vindicanti, doli non inutiliter opponitur (50) exceptio, pretium ac medii temporis usuras, quæ creditoribus debentur, non offerenti; si ex cæteris ejus facultatibus æs alienum solvi non poterit. Ego autem notavi, Et si solvi potuerit, si tamen illæ res salvæ erant, ex quarum pretio æri alieno satisfieri potuit, dicendum est adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno.

De testamento irrito.

14. IDEM lib. 9. Responsorum.

PAulus respondit, etsi testamentum patris postea irritum esse apparuit, tamen tutores (51) pupilli, sive curatores filii nihil contra Orationem Divorum Principum (52) fecisse videri, si secundum voluntatem defuncti testamento scriptam prædium rusticum pupillare vendiderunt (53).

T I T. X.

DE CURATORIBUS (54) FURIOSO ET ALIIS (55) EXTRA MINORES DANDIS (56).

De prodigo & furioso.

1. ULPIANUS lib. 1. ad Sabinum.

LEge (57) XII. tab. prodigo (58) interdicitur bonorum suorum administratio (59): quod moribus (60) quidem ab initio introductum est. † Sed solent hodie Prætores vel Præsides, si talem hominem invenerint, qui (61) neque tempus, neque finem (62) expensarum habet, sed bona sua dilaceran-

Oooooo du

(1) Decretum potest interponi de re alibi existente. (2) Jurisdictio voluntaria personam sequitur ... [illegible]

do & dissipando (1) profudit, curatorem ei dare exemplo furiosi (2): & tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu vel furiosus sanitatem, vel ille (3) sanos mores receperit: quod si evenerit, ipso jure (4) desinunt esse in potestate curatorum.

§. 1. Curatio autem ejus (5), cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. Sed extat D. Pii rescriptum, filio (6) potius curationem permittendam in patre furioso, si tam probus sit.

De his, qui rebus suis superesse non possunt,

2. PAULUS lib. 1. de Officio Proconsulis,

SEd & aliis dabit Proconsul curatores, qui (7) rebus suis superesse non possunt: vel dari jubebit: Nec dubitabit filium quoque patri (8) curatorem dari.

De curatore bonis dando,

3. ULPIANUS lib. 31. ad Sabinum.

DUm deliberant (9) heredes instituti adire (10), bonis a Prætore curator datur (11).

De furiosa,

4. IDEM lib. 38. ad Sabinum.

FUriosæ matris (12) curatio ad filium (13) pertinet: pietas enim parentibus, etsi inæqualis est eorum potestas, æqua (14) debebitur.

Si bona claræ personæ venire debeant.

5. GAJUS lib. 9. ad Edictum provinciale.

CUrator ex SC. constituitur, cum clara (15) persona (veluti Senatoris, vel uxoris ejus) in ea causa sit, ut ejus bona (16) venire debeant: nam, ut honestius ex bonis ejus, quantum potest, creditoribus solveretur (17), curator constituitur, distrahendorum bonorum gratia (18), vel a Prætore (19), vel in provinciis a Præside.

De causæ cognitione.

6. ULPIANUS lib. 1. de omnibus Tribunalibus.

OBservare (20) Prætorem oportebit, ne cui temere citra causæ cognitionem plenissimum (21) curatorem det: quoniam plerique vel furorem, vel dementiam fingunt (22), quo magis curatore accepto onera (23) civilia detrectent.

De patrimonio, corpore ac salute furiosi. 1. De alienatione facta a curatore, qui non cavit. 2. De exceptione rei judicatæ. 3. An uni ex curatoribus recte solvatur, & an unus rem furiosi alienare possit?

7. JULIANUS lib. 21. Digestorum.

COnsilio (24) & opera (25) curatoris *tueri* (26) debet non solum patrimonium, sed & corpus, ac salus (27) furiosi (28).

§. 1. Curator dementi datus, decreto interposito, uti satisdaret, non cavit (29), & tamen quasdam res de bonis ejus legitimo modo alienavit: si heredes dementis easdem res vindicent, quas curator alienavit, & exceptio opponetur, *si non curator vendiderit*, replicatio dari debet, *aut si satisdatione interposita secundum decretum vendiderit*: quod si pretio accepto curator creditores furiosi dimisit (30), triplicatio doli tutos possessores præstabit. §. 2. Cum dementis curatorem, quia satis (31) non dederat, & res male administraret, Proconsul removerit a bonis, aliumque loco ejus substituerit curatorem; & hic posterior, cum nec ipse satisdedisset, egerit cum remoto negotiorum gestorum, posteaque heredes dementis cum eodem negotiorum gestorum agant, & is exceptione rei judicatæ inter se & curatorem utatur: heredibus replicatio danda erit, *aut si is, qui egit, satisdederat*. † Sed an replicatio curatori profutura esset, judex æstimabit: nam si curator sequens pecuniam, quam ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi vertisset, doli triplicatio obstabit. §. 3. Quæsitum est, an alteri ex curatoribus furiosi recte solvetur, vel an unus rem furiosi alienare possit? Respondi, recte solvi (32): eum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundum furiosi legitime mercaretur, usucapturum: quia solutio, venditio, traditio, (33) facti magis, quam juris sunt (34): Ideoque sufficit unius (35) ex curatoribus persona: quia intelligitur alter consentire: Denique si præsens sit, & vetet solvi, vetet venire, vel tradi, neque debitor liberabitur, neque emptor usucapiet (36).

De curatore bonorum ventris nomine.

8. ULPIANUS lib. 6. de Officio Proconsulis.

BOnorum, ventris (37) nomine, curatorem dari oportet: eumque, rem salvam fore, viri boni arbitratu satisdare Proconsul jubet: sed hoc si non ex inquisitione detur: nam si (38) ex inquisitione, cessat satisdatio.

De curatore bonis distrahendis dato.

9. NERATIUS lib. 1. Membranarum.

CUjus bonis distrahendis curatores facere Senatus permisit, ejus bona creditoribus vendere non permisit: quamvis creditores post id beneficium bona vendere mallent; sicut enim integra re potestas ipsorum est, utrum velint eligendi, ita cum alterum elegerint, altero (39) abstinere debent.

† Multoque magis id servari æquum est, [si etiam] factus est curator, per quem bona distraherentur, quamvis nondum explicato eo negotio decesserit: Nam (40) & tunc ex integro alius curator faciendus est, neque heres prioris curatoris onerandus: cum accidere possit, ut negotio, vel propter sexus vel propter ætatis infirmitatem, vel propter dignitatem majorem minoremve, quam (41) in priore [a] curatore spectata erat, habilis non sit; possint etiam plures heredes ei existere; neque [aut] per omnes (42) id negotium administrare expediat, aut quicquam dici possit, cur unus aliquis ex his potissimum onerandus sit.

De interdictione bonorum, 1. Si curator rem suam quasi furiosi tradat, vel furiosi quasi suam.

10. ULPIANUS lib. 26. ad Edictum.

JUlianus scribit, eos quibus per Prætorem bonis interdictum est, nihil (43) transferre posse ad aliquem, quia in bonis non habeant, cum eis deminutio (44) sit interdicta.

§. 1. Curator furiosi rem quidem suam quasi furiosi (45) tradere poterit, & dominium transferre: rem vero furiosi, si quasi suam tradat, dicendum ut non transferant dominium: quia non furiosi negotium gerens tradidit.

De pignore.

11. PAULUS lib. 7. ad Plautium.

PIgnus a curatore furiosi datum valet, si utilitate (46) furiosi exigente id fecit.

De rei dedicatione, & alienatione.

12. MARCELLUS lib. 1. Digestorum.

AB adgnato (47) (vel alio (48)) curatore furiosi, rem furiosi dedicari (49) non posse, constat: adgnato enim furiosi non usquequaque (50) competit rerum ejus alienatio: sed quatenus negotiorum exigit administratio.

Si legitimus curator inhabilis sit.

13. GAJUS lib. 3. ad Edictum provinciale.

SÆpe (51) ad alium e lege (52) XII. tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet, alii Prætor administrationem dat, scilicet cum ille legitimus inhabilis (53) ad eam (54) rem videatur.

De viro & uxore.

14. PAPINIANUS lib. 5. Responsorum.

VIrum uxori (55) mente captæ curatorem dari (56) non oportet.

De muliere, quæ luxuriose vivit. 1. De privilegio furiosi, prodigi & cæterorum.

15. PAULUS lib. 3. Sententiarum.

ET mulieri, quæ luxuriose vivit (57), bonis interdici potest. §. 1. In bonis curatoris privilegium (58) furiosi furiosæve servatur. Prodigus, & omnes (59) omnino etiamsi in Edicto non sit eorum mentio, in bonis curatoris decreto privilegium (60) consequuntur.

Si pater furioso. 1. Vel prodigo curatorem dederit.

16. TRYPHONINUS lib. 13. Disputationum.

SI furioso puberi, quamquam (61) majori annorum viginti quinque, curatorem pater testamento dederit, eum Prætor dare debet (62), secutus patris voluntatem: manet enim ea datio curatoris apud Prætorem, ut rescripto D. Marci continetur. §. 1. His consequens est, ut, [&] si prodigo curatorem dederit pater (63), voluntatem ejus sequi debeat Prætor, eumque dare curatorem. Sed utrum omnimodo, an ita, si futurum esset, ut, nisi pater aliquid testamento cavisset, Prætor ei bonis interdicturus esset? & maxime si *filios habeat* iste (64) prodigus?

§. 2. Potuit tamen pater & alias providere nepotibus suis, si eos jussisset heredes esse, & exheredasset filium (65), eique quod suffi-

(1) Dissipando, idque (in ... & liberos ad egestatem perducendo, formulam interdicendi prodigo ... [illegible]

... (10) Hereditatem defuncti. ... (29) Quia ... [illegible]

... de eff. num. 15. ... [illegible] ... (40) Personale, ... [illegible]

ſufficeret alimentorum nomine ab eis certum legaſſet, addita cauſa (1) neceſſitateque judicii ſui: aut ſi non habuit in poteſtate nepotes, quoniam emancipato jam filio nati fuiſſent, ſub conditione eos heredes inſtituere, ut emanciparentur (2) a patre prodigo. §. 3. Sed quid, ſi nec ad hoc conſenſurus (3) eſſet prodigus? [ſed] per omnia judicium teſtatoris ſequendum eſt (4): ne quem pater vero *conſilio* prodigum credidit, eum Magiſtratus, propter aliquod forte ſuum vitium, idoneum putaverit.

De manumiſſione & alienatione.

17. GAJUS lib. 1. de Manumiſſionibus.

CUrator furioſi nullo (5) modo libertatem (6) præſtare poteſt: quod ea res ex adminiſtratione non eſt: nam in tradendo ita res furioſi alienat, ſi [id] ad adminiſtrationem negotiorum pertineat: & ideo ſi donandi (7) cauſa alienet, [neque] traditio quicquam valebit, niſi ex magna utilitate furioſi hoc cognitione judicis faciat.

(1) Exheredationis cauſam teſtamento adjiciendam eſſe obſerva. (2) Prodigus, licet res ſuas non poſſit alienare, poteſt tamen emancipare ſuos liberos. *Bald.* (3) Nec enim cogi debet emancipare §. *ult. Inſt. quibus modis jus patr. pot.* (4) Præſumitur prodigus, quem pater ſuo teſtamento prodigum appellavit, vide Alciat. *de præſumpt.* (5) Quid ita? Curator adminiſtrare poteſt, non alienare: qui manumittit, non adminiſtrat, ſed alienat. Adminiſtrandi voce alienatio non continetur: quod ad rerum quarumque adminiſtratores extendi poteſt utiliter. (6) Vide l. 13. *ſup. de manumiſſ.* (7) Donare enim non poteſt, qui tantum ejus adminiſtrationem habet.